626

श्रीः

शब्दार्थकौस्तुभः

(प्रायौगिक संस्कृत-कर्णाटक शब्दकोशः)

ಸಂಸ್ಕೃತ-ಕನ್ನಡ ಶಬ್ದಕೋಶ

ದ್ವಿತೀಯ ಭಾಗ

ಪದಗಳು: ಕ – ಞ

ಗ್ರಂಥಕರ್ತ–ಪ್ರಕಾಶಕ:
ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿದ್ವಾನ್
ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯ
ವಿಶ್ರಾಂತ ಸಾಹಿತ್ಯಾಧ್ಯಾಪಕ
ಶ್ರೀ ಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ಸಂಸ್ಕೃತ ಕಾಲೇಜು
ಬೆಂಗಳೂರು

श्रीः

शब्दार्थकौस्तुभः

(प्रायौगिक संस्कृत-कर्णाटक शब्दकोशः)

ಸಂಸ್ಕೃತ-ಕನ್ನಡ ಶಬ್ದಕೋಶ

ದ್ವಿತೀಯ ಭಾಗ

ಪದಗಳು : ऊ–ग्लौ

ಗ್ರಂಥಕರ್ತ–ಪ್ರಕಾಶಕ :

ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿದ್ವಾನ್

ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯ

ವಿಶ್ರಾಂತ ಸಾಹಿತ್ಯಾಧ್ಯಾಪಕ

ಶ್ರೀ ಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ಸಂಸ್ಕೃತ ಕಾಲೇಜು

ಬೆಂಗಳೂರು

ಪ್ರತಿಗಳು ದೊರೆಯುವ ಸ್ಥಳ:

ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿದ್ವಾನ್
ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯ
ಗ್ರಂಥಕರ್ತ–ಪ್ರಕಾಶಕ, ಸಂಸ್ಕೃತ–ಕನ್ನಡ ಶಬ್ದಕೋಶ
"ಸೌಗಂಧಿಕಾ"
389, 5ನೇ ಕ್ರಾಸ್ ರಸ್ತೆ, ವಿಲ್‌ಸನ್ ಗಾರ್ಡನ್ಸ್
ಬೆಂಗಳೂರು-27

Copies can be had of :

SAHITYA VIDWAN
CHAKRAVARTHI SRINIVASA GOPALACHARYA
Author-Editor, "Samskrita-Kannada Dictionary"
"SOWGANDHIKA"
389, V CROSS ROAD, WILSON GARDENS
BANGALORE-27

श्रीः

शब्दार्थकौस्तुभः

A PRACTICAL

SAMSKRITA-KANNADA DICTIONARY

VOLUME II

WORDS : क–ग्लौ

Compiled, Edited and Published
by
Sahitya Vidwan
CHAKRAVARTHI SRINIVASA GOPALACHARYA
Assistant Professor of Sahitya (Retd.)
Sri Chamarajendra Samskrita College
BANGALORE

1967
BANGALORE PRESS
MYSORE ROAD, BANGALORE-18

Author-Editor and Publisher
Sahitya Vidwan
CHAKRAVARTHI SRINIVASA GOPALACHARYA
Assistant Professor of Sahitya (Retd.)
Sri Chamarajendra Samskrita College
BANGALORE

Price:

(For Complete Set of 2,500 Pages in 5 Volumes)

Paper Bound	.. *Rs. 75=00*	*(Per Vol. Rs. 15=00)*
Calico Bound	.. *Rs. 90=00*	*(,, Rs. 18=00)*

Postage Extra

OCTOBER 1967

PRINTED BY
SRI. M. S. NARAYANAMURTHY
SECRETARY
BANGALORE PRESS, MYSORE ROAD
BANGALORE 18

ಶ್ರೀಃ

ಶ್ರೀಮತೇ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ

ಗ್ರಂಥಕರ್ತನ ಪ್ರಾಸಂಗಿಕವಾದ ನಾಲ್ಕು ಮಾತುಗಳು

ಸಹೃದಯರಲ್ಲಿ ವಿಜ್ಞಾಪನೆ,

ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ ಅನೇಕ ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಈ ಉದ್ಯಮಕ್ಕೆ ಅಗಣನೀಯವಾದ ವಿಘ್ನಪರಂಪರೆಗಳು ಬಂದರೂ ಸರ್ವೇಶ್ವರನ ಕೃಪೆಯಿಂದಲೂ ಕೇಂದ್ರ ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ಮೈಸೂರು ಸರಕಾರಗಳ ಉದಾರವಾದ ಸಾಹಾಯ್ಯದಿಂದಲೂ ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ಉದಾರ ಹೃದಯದ ಅಭಿಮಾನಿಗಳ ಮತ್ತು ಮಾನ್ಯ ಚಂದಾದಾರರ ಸಹಕಾರದಿಂದಲೂ ಅವೆಲ್ಲ ಪರಿಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದದರಿಂದ ಈಗ ಈ ಶಬ್ದಕೋಶದ ದ್ವಿತೀಯ ಭಾಗವು ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಕಾಣಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿದೆ.

ಮನುಷ್ಯನು ಕೈಗೊಂಡ ಉದ್ಯಮಕ್ಕೆ ಉತ್ಸಾಹವು ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಅವನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಮೀರಿ ಬರುವುದು. ಆದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಸಹಕಾರ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳು ದೊರೆತರೆ ಅವನು ಅದನ್ನು ಸಾಧಿಸಬಲ್ಲನು. ಆದರೆ ಅವನ ಪ್ರಯತ್ನವು ಪರಾವಲಂಬನೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿದ್ದು ಆ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಸರಿಯಾದ ಸಹಕಾರಗಳು ಒದಗದಿದ್ದರೆ ಅವನು ಬಹಳ ಕಷ್ಟನಷ್ಟಗಳಿಗೆ ಗುರಿಯಾಗಬೇಕಾಗುವುದಲ್ಲದೆ ಕಾರ್ಯದ ಸಿದ್ಧಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಶಯಪಡಬೇಕಾದ ಸನ್ನಿವೇಶವು ಒದಗಬಹುದು. ಅಂತಹ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ಭಗವತ್ಕೃಪೆಯು ಒದಗಿಬಂದರೆ ಮಾತ್ರ ಅವನು ಚೇತರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಲ್ಲನು.

ಪ್ರಕೃತ ಈ ಶಬ್ದಕೋಶದ ಲೇಖಕನ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯೂ ಇದೇ ರೀತಿಯದಾಗಿದೆ. ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾದ ವಿಘ್ನಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲೂ ಎದುರಿಸಬೇಕಾಯಿತು. ಈಶ್ವರನ ಕೃಪೆಯು ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸಿ ಮುಂದಿನ ಹೆಜ್ಜೆಯನ್ನು ಇಡಲು ಉತ್ಸಾಹವನ್ನು ತುಂಬುತ್ತಿದೆ.

ಮಾನ್ಯ ಚಂದಾದಾರರಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾದಷ್ಟು ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಭಾಗವನ್ನೂ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಕೊಡಬೇಕೆಂಬ ಆಸೆಗೂ ಉತ್ಸಾಹಕ್ಕೂ ಕೊರತೆಯಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತ ಮುದ್ರಣಾಲಯದಲ್ಲಿ ಅನಿವಾರ್ಯವಾದ ಕೆಲವು ತೊಂದರೆಗಳು ಸಂಭವಿಸಿ ಈ ಭಾಗವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲು ಇಷ್ಟು ವಿಳಂಬವಾಯಿತು ಎಂದು ಸಂಕೋಚದಿಂದ ತಿಳಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಮಾನ್ಯ ಚಂದಾದಾರರು ಇಷ್ಟು ವಿಳಂಬವನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಂಡು ಸಹಕರಿಸುತ್ತಿರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಹಳ ಕೃತಜ್ಞನಾಗಿದ್ದೇನೆ.

ಮುದ್ರಣ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟೇ ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದಿದ್ದರೂ ಕೆಲವು ಅಕ್ಷರಗಳ ಸ್ಖಾಲಿತ್ಯವು ಸಂಭವಿಸುವುದು ಮನುಷ್ಯಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಸಹಜವಾದುದು. ಅಂತಹ ದೋಷಗಳನ್ನು ತಿದ್ದಿ ಶುದ್ಧಪತ್ರಿಕೆಯನ್ನು ಗ್ರಂಥವು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಮುದ್ರಿತವಾದನಂತರ ಕೊಡುವುದು ಸರಿಯೆಂದು ತೋರಿದುದರಿಂದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಕೊಡಲಾಗುವುದು. ಮಾನ್ಯವಿಮರ್ಶಕರ ಸಲಹೆಯಂತೆ ಸಂಸ್ಕೃತನಿಘಂಟುಗಳ ಇತಿಹಾಸ, ಬೆಳವಣಿಗೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಕುರಿತ ವಿವರಗಳನ್ನು ಗ್ರಂಥದ ಪರಿಶಿಷ್ಟದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಲು ಉದ್ದೇಶಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಕೃತಜ್ಞತೆ

ಈ ಶಬ್ದಕೋಶದ ದ್ವಿತೀಯ ಭಾಗದ ಮುದ್ರಣಕ್ಕೆ ಕೇಂದ್ರ ಸರಕಾರದವರು ಉದಾರವಾಗಿ 13,250 ರೂ.ಗಳ ದ್ರವ್ಯಸಾಹಾಯ್ಯ ಮಾಡಿ ಉಪಕಾರ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಬಹಳ ಕೃತಜ್ಞನಾಗಿದ್ದೇನೆ.

ಈ ಶಬ್ದಕೋಶದ ಮುಂದಿನ ಭಾಗಗಳ ಮುದ್ರಣ ಕಾರ್ಯವು ನಡೆಯಲು ನಮ್ಮ ರಾಜ್ಯ ಸರಕಾರವು ಅನೇಕ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒದಗಿಸಿಕೊಟ್ಟ ಸಾಹಾಯ್ಯಸಂಪತ್ತಿಗಳು ಅಮೂಲ್ಯವಾದುವು. ಈ ದಿಶೆಯಲ್ಲಿ ಒದಗಿದ ಕಷ್ಟ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ಅಖಂಡ ಕರ್ಣಾಟಕ ರಾಜ್ಯನಿರ್ಮಾತೃಗಳೂ ನಮ್ಮ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತ ವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ಅಭಿಮಾನಿಗಳೂ ಆದ ನಮ್ಮ **ಮಾನ್ಯ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿಗಳಾದ ಶ್ರೀಮಾನ್ ಸಿದ್ದವನಹಳ್ಳಿ ನಿಜಲಿಂಗಪ್ಪ** ಮಹಾಶಯರು ಮುಂದಿನ ಮುದ್ರಣ ಕಾರ್ಯವು ನಿರ್ವಿಘ್ನವಾಗಿ ನಡೆಯಲು ಅನುಕೂಲ್ಯವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಟ್ಟು ಪರಮೋಪಕಾರ

ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಸಂಸ್ಕೃತವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಮಹಾಶಯರಿಗಿರುವ ನಿರತಿಶಯವಾದ ಅಭಿಮಾನವನ್ನೂ ನಮ್ಮ ರಾಜ್ಯ ಸರಕಾರವು ಸಂಸ್ಕೃತಕ್ಕೆ ನೀಡುತ್ತಿರುವ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹವನ್ನೂ ಎತ್ತಿ ತೋರಿಸುತ್ತಿದೆ. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಇವರಿಗೆ ನನ್ನ ಮತ್ತು ಅಖಂಡ ಕರ್ಣಾಟಕದ ಜನತೆಯ ಪರವಾಗಿ ಅನೇಕ ಕೃತಜ್ಞತಾಪೂರ್ವಕ ವಂದನೆಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಮಾನ್ಯ ವಿದ್ಯಾ ಮಂತ್ರಿಗಳಾಗಿದ್ದ ಶ್ರೀಮಾನ್ ಎಸ್. ಆರ್. ಕಂಠಿಯವರು, ಮಾನ್ಯ ಅರ್ಥಸಚಿವರಾಗಿದ್ದ ಶ್ರೀಮಾನ್ ಬಿ. ಡಿ. ಜತ್ತಿಯವರು, ಈಗ ಅರ್ಥಸಚಿವರಾಗಿರುವ ಶ್ರೀಮಾನ್ ರಾಮಕೃಷ್ಣ ಹೆಗ್ಗಡೆಯವರು, ಮಾನ್ಯ ವಿದ್ಯಾಸಚಿವರಾಗಿರುವ ಶ್ರೀಮಾನ್ ಕೆ. ವಿ. ಶಂಕರಗೌಡರು ಇವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ನಮ್ಮ ರಾಜ್ಯ ಸರಕಾರಕ್ಕೂ ಮತ್ತು ಅನೇಕ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಕರಿಸುತ್ತಿರುವ ವಿದ್ಯಾಇಲಾಖೆಗೂ ಕೃತಜ್ಞತಾಪೂರ್ವಕವಾದ ನನ್ನ ಧನ್ಯವಾದಗಳು ಸಲ್ಲತಕ್ಕವಾಗಿವೆ.

ಈ ಶಬ್ದಕೋಶದ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಯನ್ನೂ ಮುದ್ರಣ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕರಡು ಪ್ರತಿಗಳನ್ನೂ ಶೋಧಿಸಿಕೊಟ್ಟು ಪರಮೋಪಕಾರಮಾಡಿದ ವ್ಯಾಕರಣ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕ ಶ್ರೀಮಾನ್ ವಿದ್ವಾನ್ ಟಿ. ಸೀತಾರಾಮಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಮತ್ತು ಅವರು ಮೈಸೂರಿಗೆ ವರ್ಗವಾದನಂತರ ಕರಡು ಪ್ರತಿಗಳನ್ನು ಓದಿ ಸಹಕರಿಸಿದ ಚಿರಂಜೀವಿ ಶ್ರೀ ರಂಗನಾಥ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಇವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ನನ್ನ ಕೃತಜ್ಞತಾಪೂರ್ವಕವಾದ ಅನಂತ ಧನ್ಯವಾದಗಳು.

ನನಗೆ ಅಮೂಲ್ಯ ಸಲಹೆಗಳನ್ನಿತ್ತು ಸಹಕರಿಸುತ್ತಿರುವ :—

ಶ್ರೀಮಾನ್ ವಿದ್ಯಾಭೂಷಣ ಎನ್. ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು, ಎಂ.ಎ.
,, ವಿದ್ವಾನ್ ಕೆ. ನರಸಿಂಹಾಚಾರ್ಯರು
,, ಪಂಡಿತಮಣಿ ಪಿ. ಜಿ. ಶ್ರೀನಿವಾಸನ್, ಬಿ.ಎಸ್‌ಸಿ. ಅವರು
,, ಕೆ. ಎಸ್. ಧರಣೇಂದ್ರಯ್ಯ, ಎಂ.ಎ., ಬಿ.ಟಿ. ಅವರು
,, ಡಾ॥ ಎನ್. ಎಸ್. ಅನಂತರಂಗಾಚಾರ್ಯ, ಬಿ.ಎ. (ಆನರ್ಸ್), ಬಿ.ಟಿ., ಪಿ.ಹೆಚ್‌ಡಿ. ಅವರು
,, ಜಿ. ಎನ್. ಚಕ್ರವರ್ತಿ, ಎಂ.ಎ. ಅವರು
,, ಹೆಚ್. ಪಿಸ್. ವರದದೇಶಿಕಾಚಾರ್ಯ, ಎಂ.ಎ. ಅವರು
,, ವಿದ್ವಾನ್ ಪಿ. ಎಸ್. ದೀಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರು
,, ಆಗಮರತ್ನ ವಿದ್ಯಾಭೂಷಣ ತಲಕಾಡು ಆಗಮಿಕ ಕೃಷ್ಣದೀಕ್ಷಿತರು
,, ವಿದ್ವಾನ್ ಜಿ. ಎಸ್. ಆದಿಶೇಷಯ್ಯನವರು

ಈ ಮಹನೀಯರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಅನಂತ ಕೃತಜ್ಞತಾಪೂರ್ವಕ ವಂದನೆಗಳು.

ಮುದ್ರಣಾಲಯದಲ್ಲಿ ಈ ದ್ವಿತೀಯ ಭಾಗದ ಮುದ್ರಣ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಅನೇಕ ಅನಿವಾರ್ಯ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ವಿಳಂಬವಾದರೂ ಇದನ್ನು ಕೈಗೊಂಡು ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಅಲ್ಪಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮುದ್ರಿಸಿಕೊಟ್ಟು ಉಪಕರಿಸಿದ ಬೆಂಗಳೂರು ಪ್ರೆಸ್ಸಿನ ಅಧಿಕಾರ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಬಹಳ ಕೃತಜ್ಞನಾಗಿದ್ದೇನೆ.

ಗ್ರಂಥಕರ್ತ–ಪ್ರಕಾಶಕ.

सङ्केताक्षराणि

ಈ ಶಬ್ದಕೋಶದ ದ್ವಿತೀಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹೊಸದಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಸಂಕೇತಾಕ್ಷರಗಳ ವಿವರಣೆ

Additional Abbreviations used in II Volume of the Dictionary

ಗ್ರಂಥಗಳು, ಗ್ರಂಥಕರ್ತರು ಮತ್ತು ನಿಘಂಟು (ಕೋಶ) ಗಳು

अद्भुतसा०	.. अद्भुतसागर:
अर्थशा०	.. अर्थशास्त्रम्
आनन्दल०	.. आनन्दलहरी
आश्रम०	.. आश्रमवासिकपर्व
उत्तरगी०	.. उत्तरगीता
कर्ण०	.. कर्णपर्व
कर्मप्र०	.. कर्मप्रवचनीयम्
कल्किपु०	.. कल्किपुराणम्
कल्प०	.. कल्पस्थानम्
कृषिपरा०	.. कृषिपराशर:
गजेन्द्रमो०	.. गजेन्द्रमोक्ष:
गरु० द०	.. गरुडदण्डक:
गरुडपु०	.. गरुडपुराणम्
गोचारद०	.. गोचारदर्शिनी
गोपालवि०	.. गोपालविंशति:
जातकप०	.. जातकपद्धति:
ज्योतिस्०	.. ज्योतिस्तत्त्वम्
तिथ्यादित०	.. तिथ्यादितत्त्वम्
दशाव०	.. दशावतारस्तोत्रम्
निर्णयसि०	.. निर्णयसिन्धु:
प्रश्नकौ०	.. प्रश्नकौमुदी
प्रश्नोप०	.. प्रश्नोपनिषद्
बाल०	.. बालकाण्ड:
बालम०	.. बालमनोरमा
ब्रह्माण्डपु०	.. ब्रह्माण्डपुराणम्
भाग० मा०	.. भागवतमाहात्म्यम्
मुण्डक०	.. मुण्डकोपनिषद्
मौसल०	.. मौसलपर्व
रत्न०	.. रत्नमाला (निघ०)
राघववि०	.. राघवविलास:
रुद्रया०	.. रुद्रयामलम्
लिङ्गपु०	.. लिङ्गपुराणम्
वेतालपं० वि०	.. वेतालपञ्चविंशति:
वेदान्तसा०	.. वेदान्तसार:
वेदार्थसं०	.. वेदार्थसंग्रह:
शारीर०	.. शारीरस्थानम्
सतीखं०	.. सतीखण्ड:
सिद्धान्तशि०	.. सिद्धान्तशिरोमणि:
स्मरदी०	.. स्मरदीपिका

SOME OPINIONS ON THE DICTIONARY–Vol. I

Rashtrapathi Bhavan.
New Delhi-4,
May 10, 1963.

"*Shabdartha Kausthubha*", published by Sri Chakravarthi Srinivasa Gopalacharya, is a valuable book and I have no doubt it will be widely used by the Kannada people who are interested in Sanskrit.

(Sd.) S. RADHAKRISHNAN.
President of India.

*   *   *   *

SAMSKRITA-KANNADA DICTIONARY

It is interesting for us to note that our author here uses the word "Praayaugika" in the title itself which corresponds almost exactly to the current English in the title of the Oxford Dictionary....and our author has, we are glad to note, produced a live Dictionary in the sense in which the Oxford Dictionary caters to the English language. Our author has not confined his attention to the regular classics like those of Kalidasa and his successors but he has spread his net into the Upanishads and the Epics and what is more interesting for us to note he has profusely quoted from the *Vishnusahasranama, the Bhagavadgita, Harivamsha, the Puranas* and astronomical, medical and philosophical authorities.........The relevant technical, technological, philosophical and scientific matter culled from the various Darshanas like Nyaya, Sankhya, Vedanta, Meemamsa are fully explained in an intelligible manner.........The word "Kausthubha" in the title is particularly appropriate as it reminds us of Vishnu's Gem. This Dictionary is as unique as the latter.

—*The Hindu*, Sunday, May 13, 1962.

*   *   *   *

The first volume of *Shabdartha Kausthubha* has made its appearance quietly; rather unusual in an age of raucous publicity.......Srinivasa Gopalacharya began with the simple idea of giving Kannada equivalents for Samskrita words, but the logic of creation led him on to more ambitious fields. The scope of his work enlarged to include the gender, derivations, authorities on grammar, but more important textual citations.........The Dictionary is designed to suit the needs of the lay public as well as the students at the school and college levels... ... ...This Dictionary has received what all Dictionaries deserve: good printing.. ... ... We wish the venture all success.

—*Mysindia*, December 24, 1961.

*   *   *   *

The entire project when completed is designed to be vastly more than a mere dictionary and may verily become an encyclopaedia and the sources combined, in the glorious tradition of Indian scholars which unfortunately today is not much in evidence. The work under notice promises to blaze the trail for a revival of such scholarship. The author has attempted to provide both Kannada and Samskrita terminology pertaining to varied branches of modern learning. His painstaking efforts to include technical terms relating not only to Jainism and Buddhism and also other esoteric sects apart from those of conventional schools have added new dimensions and made this work comprehensive and authoritative. Sri Srinivasa Gopalacharya has embarked on a worthy mission meriting the patronage on every true lover of Indian Culture.

—*The Astrological Magazine*, July 1963.

ಭಾರತದ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಬಹಳ ಮುಖ್ಯವಾದುದು. ಮಧುರವಾದುದೂ ಮತ್ತು ದಿವ್ಯವಾದುದೂ ಸಂಸ್ಕೃತಭಾಷೆಯೆನ್ನಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಹಿಂದೂ ಬಾಲಕ ಮತ್ತು ಬಾಲಿಕೆ ಸಂಸ್ಕೃತವನ್ನು ಕಲಿಯದೆ ಹೋದಲ್ಲಿ ಅವರ ಶಿಕ್ಷಣವು ಅಪೂರ್ಣವೆಂದು ಮಹಾತ್ಮಾ ಗಾಂಧಿಯವರು ತಿಳಿಸಿರುವರು. ಭಾರತದ ಭವ್ಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಅರಿಯಬೇಕಾದರೆ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನೂ ಸಭ್ಯನೂ ಸಂಸ್ಕೃತನೂ ಪಂಡಿತನೂ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಿಯೂ ಆಗಬೇಕಾದರೆ ಸಂಸ್ಕೃತವನ್ನು ಕಲಿಯಲೇಬೇಕೆಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ಇಂಥ ಅಮೋಘವಾದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯನ್ನು ಕನ್ನಡದ ಬಾಲ-ಬಾಲಿಕೆಯರು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಕಲಿಯಲು ಇಷ್ಟಪಡತಕ್ಕವರಿಗೆಲ್ಲಾ ವರಪ್ರದಾನದಂತೆ ಬಂದಿರುವ ಸಂಸ್ಕೃತ-ಕನ್ನಡ ಶಬ್ದಕೋಶ **"ಶಬ್ದಾರ್ಥಕೌಸ್ತುಭ"** ಗ್ರಂಥವು ಕನ್ನಡ ಸಾರಸ್ವತ ಭಂಡಾರಕ್ಕೆ ಹೊಸದಾಗಿ ಸೇರಿದ ಅದ್ವಿತೀಯವಾದ ಗ್ರಂಥರತ್ನವೊಂದೆಂದು ನಿಸ್ಸಂದೇಹವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು. ಗ್ರಂಥಕರ್ತರ ಮೂವತ್ತು ವರ್ಷಗಳ ಶ್ರಮವು ಶಿಕ್ಷಣಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲಿಸಿದ ಅಮೋಘವಾದ ಸೇವೆಯಾಗಿದೆ.

"ಸಂಯುಕ್ತ ಕರ್ನಾಟಕ"
೩-೧೨-೧೯೬೧

* * * *

ಐದು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ೨.೫೦೦ ಪುಟಗಳಷ್ಟು ವಿಸ್ತಾರದ ಸಂಸ್ಕೃತ-ಕನ್ನಡ ಶಬ್ದಕೋಶವನ್ನು ಪರಿಷ್ಕಾರ ಮಾಡಿ ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುವುದು ಇವರ ಅಭೀಷ್ಟ. ನಾಂದಿಯಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶವಾಗಿರುವ ೫೦೦ ಪುಟಗಳ ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಅವರ ಅಭೀಷ್ಟ ಬೇಗನೆ ಸಲ್ಲಲಿ ಎಂಬ ಬಯಕೆ ಸಹಜವಾದುದು.

ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಈವರೆಗೆ ಏನು ಕಾರಣದಿಂದಲೋ ಈ ಕಾರ್ಯ ನಡೆದಿಲ್ಲ. ಭಾರತದ ವಿವಿಧ ದೇಶಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಬ್ದಕೋಶಗಳು ಪ್ರಕಟವಾಗಿವೆ. ಕನ್ನಡದ ಈ ಕೊರತೆಯನ್ನು ನೀಗಿಸಲು ಆಚಾರ್ಯರು ಸಂಕಲ್ಪಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇದರ ನಿರ್ಮಾಣದ ಗೀಳು ಅವರಿಗೆ ಮೂವತ್ತುನಾಲ್ಕು ವರ್ಷಗಳಿಂದ ಇದ್ದು ಕಳೆದ ಮೂವತ್ತು ವರ್ಷಗಳು ತಮ್ಮ ಸಂಕಲ್ಪದ ಸಾಫಲ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರಮಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಗ್ರಂಥ ಎಲ್ಲ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಕೋಶದ ಮಿತಿಯನ್ನು ಮೀರಿ ವಿಶ್ವಕೋಶದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗೂ ಕೈ ಚಾಚಿರುವುದು ದೋಷವಾಗಿರದೆ. ಅದು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ನಿದರ್ಶನಕ್ಕೆ ೨೮೮-೨೮೯ ನೇ ಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಒದಗಿರುವ ಆಗಮದ ಪ್ರಸ್ತಾಪ..................ಇದೊಂದು ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಉದ್ಯಮ. ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಪ್ರಪ್ರಥಮ. ಏಕೈಕ ಎಂಬುದಷ್ಟೇ ಅದರ ಪ್ರಶಸ್ತಿಯಲ್ಲ. ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಗಲ್ಭತೆ, ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರ, ನಿರೂಪಣೆಯಲ್ಲಿ ಕೌಶಲ ಇವು ಈ ಗ್ರಂಥದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ. ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗೂ ವಿದ್ವಾಂಸನಿಗೂ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿದ್ದು ಇದು ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಯ ಬಹು ದಿನದ ಕೊರತೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತದೆ.

"ಪ್ರಜಾವಾಣಿ"
೮-೧-೧೯೬೨

शब्दार्थकौस्तुभः

ಸಂಸ್ಕೃತ–ಕನ್ನಡ ಶಬ್ದಕೋಶ

SAMSKRITA-KANNADA DICTIONARY

॥ श्रीः ॥

श्रीमते हयग्रीवाय नमः।

शब्दार्थकौस्तुभः।

(संस्कृत-कर्णाटक शब्दकोशः)

ಸಂಸ್ಕೃತ-ಕನ್ನಡ ಶಬ್ದಕೋಶ

ದ್ವಿತೀಯ ಭಾಗ

लक्ष्मीं तनोतु व्यवधूय चित्ते वितर्कडोलां विविधार्थराशेः।
लक्ष्मीहयास्यः स्फुरिताक्षमालो लक्ष्मीलसद्वत्ससतलः सदा नः॥

नत्वा लक्ष्मीहयग्रीवौ शब्दव्युत्पत्तिसिद्धये।
विलिखामि विशुद्धार्थमिमं शब्दार्थकौस्तुभम्॥

ऊ

ऊ ಊ ಇದು ವರ್ಣಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಓಷ್ಠದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಆರನೆಯ ಸ್ವರವರ್ಣ. ಉದಾತ್ತ, ಅನುದಾತ್ತ ಮತ್ತು ಸ್ವರಿತ ಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಭೇದಗಳುಳ್ಳ ಇದು ಪುನಃ ಅನುನಾಸಿಕ ಮತ್ತು ಅನನುನಾಸಿಕಗಳೆಂಬ ಭೇದದಿಂದ ಒಟ್ಟು ಆರು ವಿಧವಾಗುವುದು.

ऊ ಊ (पु०) 1. ಪುರುಷ. 2. ಚಂದ್ರ. 3. ರಾಜಕುಮಾರ. 4. ಕಂಠ, ಕುತ್ತಿಗೆ. 5. ದೇವತೆ. 6. ಅಂಗಳ. 7. ಸಾದೃಶ್ಯ, ಉಪಮಾನ. 8. ಪೂರ್ಣಕುಂಭ. 9. ವರ್ತಕ, ವ್ಯಾಪಾರಿ. 10. ರಕ್ಷಣೆ, ಕಾಪಾಡುವಿಕೆ. अवति — अव (रक्षणे) "क्विप्" (३-२-७६)। "ऊठ्" (६-४-२०)। "ऊकारः पुरुषे चन्द्रे राजपुत्रे गले सुरे। प्राङ्गणोपमयोः पूर्णकुम्भे वणिजि रक्षणे" नानार्थर०। 11. ಲಕ್ಷಣ. 12. ಬ್ರಹ್ಮ. "ऊकारश्चापि लक्षणे। रक्षणे चापि ऊकारः ऊकारो ब्रह्मणि स्मृतः" एका०। 13. ಸೂಜಿ. 14. ಹೊಲಿಗೆ. 15. ದಯೆ, ಕರುಣೆ. 16. ಕರೆ, ಆಹ್ವಾನ. (वि०) 17. ರಕ್ಷಕ, ಕಾಪಾಡುವವನು. (अव्य०) 18. ವಾಕ್ಯಾರಂಭ. "ऊ रक्षणे रक्षके च सूच्यां स्यूतावनव्ययम्" हेम०। "ऊ वाक्यारम्भेऽनुकम्पारक्षाहूतिष्वनव्ययम्" विश्व०।

ऊक ಊಕ (पु०) ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. "ऊकः शकुन्तिः शकुनिः शकुन्तः शकुनः खगः" वैज०।

ऊख ಊಖ (पु०) ಪೃಷ್ಠ, ಪಿರ್ರೆ, ಅಂಡು. "ऊखौ पुंसि कटिप्रोथौ पूलकौ च स्फिचौ स्त्रियौ" वैज०।

ऊढ ಊಢ (वि०) 1. ಮದುವೆಯಾದವನು, ವಿವಾಹ ಮಾಡಿ ಕೊಂಡವನು. वह (प्रापणे) कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। स्त्रियाम् **ऊढा ಊಢಾ**. ಮದುವೆಯಾದ ಹೆಂಗಸು, ಒಬ್ಬ (ಪತಿ) ನಿಂದ ವಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟವಳು. कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "इयं च तेऽन्या पुरतो विडम्बना यदूढया वारणराजिहार्यया" कुमा० ५-७०। "भार्योढं तमवज्ञाय तस्थे सौमित्रयेऽसकौ" भट्टि० ४-१५। 2. ವಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ, ಹೊರಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ, ಒಯ್ಯಲ್ಪಟ್ಟ.

ऊढि ಊಢಿ (स्त्री०) 1. ವಿವಾಹ, ಮದುವೆ. वह (प्रापणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ವಹಿಸುವುದು, ಹೊರುವುದು, ಒಯ್ಯುವುದು.

ऊत ಊತ (न०) 1. ಕೊಳಕು ನೀರು, ಸ್ವಚ್ಛವಲ್ಲದ ನೀರು. "काचिसं स्यादतिस्वच्छमूतं कलुषमाविलम्" वैज०। (वि०) 2. ನೇಯಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಹೊಲಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. ऊयी (तन्तुसन्ताने) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। 4. ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಾಪಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अव (रक्षणे) "क्तः" (३-२-१०२)। ऊठ् (६-४-२०)।

ऊति ಊತಿ (स्त्री०) 1. ರಕ್ಷಣೆ, ಕಾಪಾಡುವಿಕೆ. अव (रक्षणे) "क्तिन्" (३-३-९७)। ऊठ् (६-४-२०)। 2. ನೇಯುವುದು. 3. ಹೊಲಿಯುವುದು. ऊयी (तन्तुसन्ताने) "क्तिन्" (३-३-९७)। "स्यादूतिः स्यूतिरक्षयोः" हेम०।

ऊधस् ಊಧಸ್ (न०) ಹಸುವಿನ ಕೆಚ್ಚಲು. उन्दी (क्लेदने) "असुन्" (उ० ४-१८८)। पृषो०। ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ "अनङ्" (५-४-१३)। स्त्रियां "ङीष्"(४-१-२५)। **कुण्डोध्नी ಕುಂಡೋಧ್ನೀ.** "भुवं कोष्णेन कुण्डोध्नी मेध्येनावभृथादपि" रघु० १-८४। अस्त्रियां तु "कुण्डोधो धैनुकम्" सि० कौ०।

ऊधस्य ಊಧಸ್ಯ (न०) 1. ಹಾಲು, ಕ್ಷೀರ. (वि०) 2. ಆಕಳಿನ ಕೆಚ್ಚಲಿನಲ್ಲಿರುವ, ಕೆಚ್ಚಲಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. ऊधसि भवम् "यत्" (५-१-६)। "ऊधस्यमिच्छामि तवोपभोक्तुं षष्ठांशमुर्व्या इव रक्षितायाः" रघु० २-६६।

ऊन ಊನ (वि०) 1. ಹೀನವಾದ, ಕಡಿಮೆಯಾದ. ऊन (परिहाणे) "घञ्" (३-३-१९)। "किञ्चिदूनमनूनर्धेः शरदामयुतं ययौ" रघु० १०-१। 2. ಅಸಂಪೂರ್ಣವಾದ, ಕೊರತೆಯುಳ್ಳ. "ऊनं वाप्यधिकं वापि लिखेद्यो राजशासनम्"याज्ञ० २-२९५। एकोनविंशतिः। एकोनत्रिंशत्। एकोनचत्वारिंशत्।

ऊम् ಊಮ್ (अव्य०) 1. ಪ್ರಶ್ನೆ, ಕೇಳಿಕೆ. ऊय्यते—ऊयी (तन्तुसन्ताने) "मुक्" बाहु०। 2. ಕೋಪದ ಮಾತು. "ऊम् रुषोक्तौ पृच्छायाम्" मेदि०।

ऊम ಊಮ (वि०) ರಕ್ಷಿಸುವ, ಕಾಪಾಡುವ. अव (रक्षणे) "मन्" ऊठ् च।

ऊररी ಊರರೀ (अव्य०) 1. ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಸಮ್ಮತಿ. ऊयी (तन्तुसन्ताने) "ररीक्" बाहु०। 2. ವಿಸ್ತಾರ.

ऊररीकार ಊರರೀಕಾರ (पु०) 1. ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. ऊररी+डु कृञ् (करणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ವಿಸ್ತಾರಪಡಿಸುವಿಕೆ.

ऊररीकृत ಊರರೀಕೃತ (वि०) 1. ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಪ್ಪಲ್ಪಟ್ಟ. ऊररी + डु कृञ् (करणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ವಿಸ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

ऊरव्य ಊರವ್ಯ (पु०) 1. ವೈಶ್ಯ, ಮೂರನೆಯ ವರ್ಣದವನು. ऊरौ भवः "यत्" (५-१-६)। [ವೈಶ್ಯನು ಪರಮಾತ್ಮನ ತೊಡೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು.] "ब्राह्मणोऽस्य मुखमासीत्। बाहू राजन्यः कृतः। ऊरू तदस्य यद्वैश्यः" श्रुतिः। स्त्रियां "टाप्" **ऊरव्या ಊರವ್ಯಾ.** (वि०) 2. ತೊಡೆಯಲ್ಲಿರುವ, ತೊಡೆಯಲ್ಲುಂಟಾದ.

ऊरी ಊರೀ (अव्य०) ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. ऊयी (तन्तुसन्ताने) "रीक्" बाहु०। ऊरी + डु कृञ् (करणे) "ल्यप्" (७-१-३७)। **ऊरीकृत्य ಊರೀಕೃತ್ಯ.** "तदूरीकृत्य कृतिभिः वाचस्पत्यं प्रतायते" माघ० २-३०।

ऊरीकृत ಊರೀಕೃತ (वि०) ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಪ್ಪಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಮ್ಮತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ऊरी+डु कृञ् (करणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "ऊरीकृतमुररीकृतमङ्गीकृतमाश्रुतं प्रतिज्ञातम्" अम०।

ऊरु ಊರು (पु०) ತೊಡೆ. ऊर्णुञ् (आच्छादने) "कुः" नुलोपश्च (उ० १-३०)। "शीतांशुर्मुखमुत्पले तव दृशौ पद्मानुकारौ करौ रम्भागर्भयुगं तवोरुयुगलं बाहू मृणालोपमौ" रत्ना० ३-११। ಉಪಮಾನವಾಚಕ ಪೂರ್ವಪದವಿರುವಾಗ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದ ಸಮಾಸಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ "ऊङ्" (४-१-६९) ಬಂದು **करभोरूः ಕರಭೋರೂಃ, रम्भोरूः ರಂಭೋರೂಃ** ಎಂದಾಗುವುದು.

ऊरुग्राह ಊರುಗ್ರಾಹ (पु०) ಸಂಧಿವಾತ, ಮಂಡಿಯು ಚಲಿಸದಂತೆ ಮಾಡುವ ಒಂದು ವಾತರೋಗ. ऊरू गृह्णाति—ग्रह (उपादाने) "अण्" (३-२-१)। "ऊरुग्राहगृहीताश्च केचित्तत्राभवन् भुवि" भा० द्रोण० १४६।

ऊरुज ಊರುಜ (पु०) 1. ವೈಶ್ಯ, ಮೂರನೆಯ ವರ್ಣದವನು. ऊरोर्जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-१०१)। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-६३)। **ऊरुजी ಊರುಜೀ.** 2. ಭೃಗುವಂಶದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. [ಕೃತವೀರ್ಯರಾಜನು ಭೃಗುವಂಶದ ಋಷಿಗಳ ಸಾಹಾಯ್ಯದಿಂದ ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಾ ಅವರಿಗೆ ಪುಷ್ಕಳವಾಗಿ ಧನಧಾನ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಅವನ ಮುಂದಿನ ರಾಜರು ಧನದ ಆಸೆಯಿಂದ ಆ **ಋಷಿ**

ಗಳನ್ನು ಪೀಡಿಸತೊಡಗಿದಾಗ ಕೆಲವರು ಧನವನ್ನು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹೂತಿಟ್ಟರು. ಕೆಲವರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ದಾನ ಮಾಡಿದರು. ಕೆಲವರು ಇವರಿಗೂ ಹೇರಳವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟರು. ಇದರಿಂದ ಕುಪಿತರಾದ ರಾಜರೆಲ್ಲರೂ ಋಷಿಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುತ್ತಾ ಬರಲು ಒಬ್ಬ ಋಷಿಪತ್ನಿಯು ಹೆದರಿ ತನ್ನ ತೊಡೆಯಲ್ಲಿ ಗರ್ಭವನ್ನು ನೂರು ವರ್ಷಗಳಕಾಲ ಧರಿಸಿದ್ದಳು. ಈ ರಾಜರ ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಆಕೆಯ ಗರ್ಭವು ತೊಡೆಯಿಂದ ಹೊರಬಿದ್ದು ಕ್ರೂರ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿದಾಗ ಆ ರಾಜರೆಲ್ಲರೂ ಕುರುಡರಾಗಲಾಗಿ ಅವರು ಆ ಶಿಶುವನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿ ಅದರ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಪುನಃ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಪಡೆದರು. ಇದರಿಂದ ಈ ಋಷಿಯು ಊರುಜನೆಂದೂ ಔರ್ವನೆಂದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದನು]. भा० आदि० १९४। ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ऊरुजन्मन्, ऊरुसम्भवः ಇತ್ಯಾದಿ. (वि०) 3. ತೊಡೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ತೊಡೆಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ.

ऊरुदघ्न ಊರುದಘ್ನ, –द्वयस –ದ್ವಯಸ, –मात्र –ಮಾತ್ರ (वि०) ತೊಡೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟುವಷ್ಟು ಎತ್ತರವಾದ, ತೊಡೆಯ ಪ್ರಮಾಣವುಳ್ಳ, ತೊಡೆಯ ಅಳತೆಯುಳ್ಳ, ತೊಡೆಯಷ್ಟು ಆಳವಾದ. ऊरू प्रमाणमस्य क्रमेण "दघ्नच्" "द्वयसच्" "मात्रच्" (५-२-३७)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–दघ्नी –ದಘ್ನೀ, –द्वयसी –ದ್ವಯಸೀ, –मात्री –ಮಾತ್ರೀ.**

ऊरुपर्वन् ಊರುಪರ್ವನ್ (पु०) ಮಂಡಿ, ತೊಡೆ ಮತ್ತು ಮೊಣಕಾಲುಗಳ ಸಂಧಿ. ऊरोः पर्व।

ऊरुस्तम्भ ಊರುಸ್ತಂಭ (पु०) ಸಂಧಿವಾತ, ಮಂಡಿಯು ಚಲಿಸದಂತೆ ಮಾಡುವ ಒಂದು ವಾತರೋಗ. ऊरू स्तम्नाति—स्तन्भु "अण्" (३-२-१)।

ऊर्क् (र्ज्) ಊರ್ಕ್ (ರ್ಜ್) (स्त्री०) 1. ಬಲ, ಶಕ್ತಿ. ऊर्ज (बलप्राणनयोः) भावे "क्विप्" (३-२-१७७)। (न०) 2. ಅನ್ನ. 3. ಸಸ್ಯರಸ, ಅಂತಸ್ಸಾರ. ऊर्ज कर० "क्विप्"।

ऊर्ज ಊರ್ಜ (पु०) 1. ಕಾರ್ತಿಕಮಾಸ. ऊर्जयति उत्साहयति जिगीषून्—ऊर्ज (बलप्राणनयोः) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। [ಕಾರ್ತಿಕಮಾಸವು ಜೈತ್ರಯಾತ್ರೆಗೆ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ, ಉತ್ಸಾಹವನ್ನೂ ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.] "कृतमदं निगदन्त इवाकुलीकृतजगत्रय-मूर्जमतङ्गजम्" माघ० ६-५०। 2. ಉತ್ಸಾಹ. 3. ಬಲ, ಶಕ್ತಿ. 4. ಜೀವನ, ಬದುಕು. ऊर्ज भावे "अच्"। (न०) 5. ಜಲ, ನೀರು. कर० "घञ्" (३-३-१२१)। (वि०) 6. ಶಕ್ತಿವಂತ, ಬಲಶಾಲಿ. ऊर्ज "अच्" (५-२-१२७)। "मासोत्साहबलेषूर्जः" नानार्थर०। "ऊर्जः कार्तिके बले" हेम०। "ऊर्जस्तु कार्तिकोत्साहबलेषु प्राणनेऽपि च" मेदि०। 7. ಉತ್ಸಾಹಶಾಲಿ.

ऊर्जस् ಊರ್ಜಸ್ (न०) 1. ಉತ್ಸಾಹ. 2. ಆಹಾರ, ಅನ್ನ. 3. ಬಲ, ಶಕ್ತಿ. ऊर्ज (बलप्राणनयोः) "असुन्" (उ० ४-१८८)। 4. ರಸ, ಧಾತು, ಸಾರ.

ऊर्जस्वत् ಊರ್ಜಸ್ವತ್ (वि०) 1. ಶಕ್ತಿವಂತ, ಬಲಶಾಲಿ. 2. ರಸವುಳ್ಳ. अतिशयितम् ऊर्जोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **ऊर्जस्वती ಊರ್ಜಸ್ವತೀ.**

ऊर्जस्वल ಊರ್ಜಸ್ವಲ (वि०) 1. ಬಲಶಾಲಿ, ಶಕ್ತಿವಂತ. अतिशयितम् ऊर्जोऽस्यास्ति "वलच्" (५-२-११४)। "तद्रक्ष कल्याणपरम्पराणां भोक्तारमूर्जस्वलमात्मदेहम्" रघु० २-५०। "स्वकृतविलसितानां स्थानमूर्जस्वलानाम्" मालती० २-९। 2. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ. "अश्वमेध इति नाम विश्वविजयिनां क्षत्रियाणामूर्जस्वलः सर्वक्षत्रपरिभावी महानुत्कर्षनिकषः" उ० रा० ४।

ऊर्जस्विन् ಊರ್ಜಸ್ವಿನ್ (वि०) ಶಕ್ತಿವಂತ, ಬಲಶಾಲಿ, ಪರಾಕ್ರಮಿ. अतिशयितम् ऊर्जोऽस्यास्ति "विनिः" (५-२-११४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **ऊर्जस्विनी ಊರ್ಜಸ್ವಿನೀ.**

ऊर्जा ಊರ್ಜಾ (स्त्री०) 1. ಬಲ, ಶಕ್ತಿ. 2. ಉತ್ಸಾಹ. 3. ಆಧಿಕ್ಯ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಬೆಳವಣಿಗೆ. 4. ಆಹಾರ, ಅನ್ನ. ऊर्ज (बलप्राणनयोः) "अः" (३-३-१०३)।

ऊर्जित ಊರ್ಜಿತ (न०) 1. ಬಲ, ಶಕ್ತಿ. 2. ಉತ್ಸಾಹ. 3. ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. ऊर्ज (बलप्राणनयोः) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 4. ಬಲಶಾಲಿ, ಶಕ್ತಿವಂತ. ऊर्ज "क्तः" (३-४-७२)। "पित्र्यमंशमुपवीतलक्षणं मातृकं च धनुरूर्जितं दधत्" रघु० ११-६४। 5. ಸಾರವತ್ತಾದ, ಅರ್ಥಗರ್ಭಿತವಾದ. "उपपत्ति-मदूर्जिताश्रयं नृपमूचे वचनं वृकोदरः" किरा० २-१। "निशमय्य तदूर्जितं शिनेर्वचनं नप्तुरनाप्तुरेनसाम्" माघ० १६-३८। 6. ಅತಿಶಯವಾದ, ದೊಡ್ಡದಾದ. 7. ಹೆಚ್ಚಾದ, ಅಧಿಕವಾದ. "विनिहत्य भवन्तमूर्जितश्री-र्युधि सद्यः शिशुपालतां यथार्थम्" माघ० १६-८५।

8. ಉತ್ತಮವಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. 9. ಸುಂದರವಾದ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ. "कुसुमचापमतेजयदंशुभिर्हिमकरो मकरोर्जितकेतनम्" रघु० ९-३९। 10. ಗಂಭೀರವಾದ, ಘನವಾದ, ಭವ್ಯವಾದ. "अलङ्घ्यत्वाज्जनैरन्यैः क्षुभितोदन्वदूर्जितम्" किरा० ११-४०।

ऊर्ण ಊರ್ಣ (न०) 1. ಉಣ್ಣೆ. 2. ಉಣ್ಣೆಬಟ್ಟೆ. ऊर्णास्त्यस्य कारणत्वेन "अच्" (५-२-१२७)। (स्त्री०) **–र्णा – ರ್ಣಾ.** ಉಣ್ಣೆ. "मङ्गल्योर्णावलयिनि पुरः पावकस्योच्छिखस्य" रघु० १६-८७।

ऊर्णनाभ ಊರ್ಣನಾಭ (पु०) ಜೇಡರ ಹುಳ. ऊर्णेव तन्तुर्नाभावस्य "अच्" (५-४-७५)।

ऊर्णा ಊರ್ಣಾ (स्त्री०) 1. ಉಣ್ಣೆ, ತುಪ್ಪಟ. 2. ಹುಬ್ಬುಗಳ ನಡುವೆ ಇರುವ ಕೂದಲಿನ ಸುಳಿ. "ललाटपट्टे नवनलिननालभङ्गतन्वीयमूर्णा परिस्फुरति" काद०। ಇದು ಚಕ್ರವರ್ತಿಲಕ್ಷಣ. ["नरलक्षण" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 3. ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಮನ್ವಂತರದ ಮರೀಚಿ ಮುನಿಯ ಪತ್ನಿ.

ऊर्णायु ಊರ್ಣಾಯು (पु०) 1. ಕುರಿಯ ತುಪ್ಪಟದಿಂದ ನೇಯ್ದ ಕಂಬಳಿ. 2. ಕುರಿ, ಟಗರು. 3. ಜೇಡರ ಹುಳ. "ऊर्णायुरविकम्बले। ऊर्णनाभे च मेषे च" हेम०।

ऊर्णासूत्र ಊರ್ಣಾಸೂತ್ರ (न०) ಉಣ್ಣೆ ದಾರ, ಕಂಬಳಿ ದಾರ. ऊर्णायाः सूत्रम्।

ऊर्द ಊರ್ದ (वि०) 1. ಆಟವಾಡುವ. 2. ಅಳೆಯುವ. उर्द (माने क्रीडायां च) "अच्" (३-१-१३४)।

ऊर्दर ಊರ್ದರ (पु०) 1. ಶೂರ, ಬಲಶಾಲಿ, ಶಕ್ತಿವಂತ. 2. ರಾಕ್ಷಸ. ऊर्क् + दृ (विदारणे) "अच्" (उ० ५-४०)। "ऊर्दरः शूररक्षसोः" सि० कौ०। (न०) 3. ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಒಂದು ಪಾತ್ರೆ. 4. ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಕೂಡಿಡುವ ಸ್ಥಳ, ಕಣಜ.

ऊर्ध्व ಊರ್ಧ್ವ (न०) 1. ಎತ್ತರ, ಔನ್ನತ್ಯ. (वि०) 2. ಮೇಲುಮುಖವಾದ. "प्रबोधयत्यूर्ध्वमुखैर्मयूखैः" कुमा० १-१६। 3. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೇಲುಮುಖವಾಗಿ ನೀಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಮೇಲುಗಡೆಯಿರುವ, ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ. 5. ಎತ್ತರವಾದ, ಉನ್ನತವಾದ. (अव्य०) 6. ಮೇಲುಗಡೆ, ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ. 7. ಅನಂತರ, ಬಳಿಕ, ತರುವಾಯ. "साहं तपः सूर्यनिविष्टदृष्टिरूर्ध्वं प्रसूतेश्चरितुं यतिष्ये" रघु० १४-६६।

ऊर्ध्वक ಊರ್ಧ್ವಕ (पु०) ಒಂದು ವಿಧ ಮದ್ದಳೆ, ಮೃದಂಗದ ಒಂದು ಭೇದ. ऊर्ध्वः कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-४)।

ऊर्ध्वकच–केश ಊರ್ಧ್ವಕಚ–ಕೇಶ (वि०) ನೆಟ್ಟ ಕೂದಲುಳ್ಳ, ಮೇಲುಮುಖವಾದ ಕೂದಲುಳ್ಳ. ऊर्ध्वाः कचाः केशा वा यस्य।

ऊर्ध्वकण्ठ ಊರ್ಧ್ವಕಂಠ (वि०) 1. ಎತ್ತರವಾದ ಕುತ್ತಿಗೆಯುಳ್ಳ, ಉದ್ದವಾದ ಕಂಠವುಳ್ಳ. ऊर्ध्वः कण्ठो यस्य। स्त्रियां "ङीष्" (वा० ४-१-५५)। **–कण्ठी – ಕಂಠೀ.** 2. ಮಹಾಶತಾವರೀ.

ऊर्ध्वकर ಊರ್ಧ್ವಕರ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ ಕೈಯುಳ್ಳ. 2. ಮೇಲುಮುಖವಾದ ಕಿರಣವುಳ್ಳ. ऊर्ध्वाः करा हस्ताः किरणा वा यस्य।

ऊर्ध्वकर्ण ಊರ್ಧ್ವಕರ್ಣ (वि०) ನೆಟ್ಟ ಕಿವಿಯುಳ್ಳ, ಅಲುಗಾಡದೆ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಕೇಳುವ ಕಿವಿಯುಳ್ಳ. ऊर्ध्वौ कर्णौ यस्य। "मुक्तेषु रश्मिषु निरायतपूर्वकाया निष्कम्पचामरशिखा निभृतोर्ध्वकर्णाः" शाकु० १-८।

ऊर्ध्वकर्मन् ಊರ್ಧ್ವಕರ್ಮನ್ (न०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುವುದು, ಮೇಲುಗಡೆಗೆ ಚಲಿಸುವುದು. ऊर्ध्वं ऊर्ध्वदेश-प्राप्त्यर्थं कर्म क्रिया। "उदोऽनूर्ध्वकर्मणि" पा० सू० १-३-२४। (वि०) 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುವ. ऊर्ध्वं कर्म यस्य।

ऊर्ध्वकाय ಊರ್ಧ್ವಕಾಯ (पुंन०) ಶರೀರದ ಮೇಲುಭಾಗ, ಮೇಲುಮೈ. ऊर्ध्वं कायः।

ऊर्ध्वकेतु ಊರ್ಧ್ವಕೇತು (पु०) 1. ಜನಕ ಮಹಾರಾಜನ ವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. (वि०) 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಧ್ವಜ (ಬಾವುಟ)ವುಳ್ಳ (ದೊರೆ). ऊर्ध्वः उच्छ्रितः केतुः ध्वजो यस्य। 3. ಬಾವುಟವು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಪಟ್ಟಣ), ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬಾವುಟವುಳ್ಳ (ನಗರ). ऊर्ध्वः केतुः यत्र।

ऊर्ध्वग ಊರ್ಧ್ವಗ (पु०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ, ಮಹಾವಿಷ್ಣು. ऊर्ध्वमुपरि गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। महान् स्वभावतुङ्गो भवतीत्यर्थः। "योऽसौ स्वभावतस्तुङ्ग ऊर्ध्वगः परिकीर्तितः" निरुक्तिः। "ऊर्ध्वगः सत्पथाचारः प्राणदः प्रणवः पणः" वि० स०। 2. ದೇಹದಲ್ಲಿ ಮೇಲುಮುಖವಾದ ವಾತದಿಂದುಂಟಾಗುವ ಒಂದು ರೋಗ. "ऊर्ध्वगे रक्तपित्ते च शीतमम्भः प्रशस्यते" सुश्रुत०। (वि०) 3. ಮೇಲುಮುಖವಾಗಿ

ಹೋಗುವ. "तपात्यये वारिभिरुक्षिता नवैर्भुवा सहोष्माणममुञ्चदूर्ध्वगम्" कुमा० ५-२३। 4. ಸದಾಚಾರ ಸಂಪನ್ನ, ಧಾರ್ಮಿಕ. "धर्मेण गमनमूर्ध्वं गमनमधस्ताद्भवत्यधर्मेण" सां० का० ४४। 5. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಚಲಿಸುವ. गम्लृ "णिनिः" (३-१-१३४)। **–गामिन् –ಗಾಮಿನ್.** स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–गामिनी –ಗಾಮಿನೀ.**

ऊर्ध्वगति ಊರ್ಧ್ವಗತಿ (स्त्री०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುವುದು. 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುವುದು. ऊर्ध्वं गतिः। 3. ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ ಊರ್ಧ್ವಲೋಕಕ್ಕೆ (ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ) ಹೋಗುವುದು. "ऊर्ध्वं गच्छन्ति सत्त्वस्थाः मध्ये तिष्ठन्ति राजसाः। जघन्यगुणवृत्तिस्थाः अधो गच्छन्ति तामसाः" गीता १४-१८। (वि०) 4. ಮೇಲು ಮುಖವಾದ ಗಮನವುಳ್ಳ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ. ऊर्ध्वं गतिर्यस्य।

ऊर्ध्वगपुर ಊರ್ಧ್ವಗಪುರ (न०) ತ್ರಿಪುರಾಸುರನ ಪಟ್ಟಣ. "समुद्धतपताकं तदसिभिश्च विराजितम्। रराज त्रिपुरं राजन् महाविद्युदिवाम्बरे" हरिवं०।

ऊर्ध्वगम ಊರ್ಧ್ವಗಮ (पु०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಿಕೆ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುವಿಕೆ. ऊर्ध्व + गम्लृ (गतौ) भावे "अप्" (३-३-५८)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–गमनम् –ಗಮನಮ್.**

ऊर्ध्वचरण–पाद ಊರ್ಧ್ವಚರಣ–ಪಾದ (पु०) ಶರಭ ಮೃಗ. ऊर्ध्वाः चरणाः पादा वाऽस्य। [ಶರಭಮೃಗದ ಎಂಟು ಕಾಲುಗಳ ಪೈಕಿ ನಾಲ್ಕು ಕಾಲುಗಳು ಮೇಲು ಮುಖವಾಗಿವೆ.]

ऊर्ध्वजानु ಊರ್ಧ್ವಜಾನು (वि०) ಉದ್ದವಾದ ಮೊಣ ಕಾಲುಳ್ಳವನು, ನೆಟ್ಟಗೆ ನಿಂತ ಮೊಣಕಾಲುಳ್ಳವನು. ऊर्ध्वे जानुनी यस्य। वा "कप्" (५-४-१५४)। **–जानुकः –ಜಾನುಕಃ.** जानुनो वा "ज्ञुः" (५-४-१३०)। **ऊर्ध्वज्ञुः ಊರ್ಧ್ವಜ್ಞುಃ.** "परिशिथिलितकर्णग्रीवमामीलिताक्षः क्षणमयमनुभूय स्वप्नमूर्ध्वज्ञुरेव" माघ० ११-११।

ऊर्ध्वज्वलन ಊರ್ಧ್ವಜ್ವಲನ (पु०) 1. ಮೇಲು ಮುಖವಾದ ಜ್ವಾಲೆಯುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿ. ऊर्ध्वं ज्वलनं यस्य। (न०) 2. ಮೇಲುಮುಖವಾದ ಜ್ವಾಲೆ,–ಉರಿ. ऊर्ध्वं ज्वलनम्। "प्रसिद्धमूर्ध्वज्वलनं हविर्भुजः" माघ० १-२।

ऊर्ध्वतस् ಊರ್ಧ್ವತಸ್ (अव्य०) ಮೇಲಕ್ಕೆ, ಮೇಲಿಂದ, ಮೇಲುಗಡೆ. ऊर्ध्व "तसिः" (वा० ५-४-४४)।

ऊर्ध्वदिश् ಊರ್ಧ್ವದಿಶ್ (स्त्री०) ಮೇಲಿನ ದಿಕ್ಕು, ತಲೆಗೆ ಮೇಲುಭಾಗದ ದಿಕ್ಕು. ऊर्ध्वा दिक्।

ऊर्ध्वदृश् ಊರ್ಧ್ವದೃಶ್ (वि०) ಮೇಲುದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳ, ಮೇಲುಗಡೆ ನೋಡುವ. ऊर्ध्वा दृग्यस्य।

ऊर्ध्वदृष्टि ಊರ್ಧ್ವದೃಷ್ಟಿ (स्त्री०) 1. ಮೇಲುನೋಟ. 2. ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಹುಬ್ಬುಗಳ ನಡುವೆ ಇಡುವ ದೃಷ್ಟಿ. ऊर्ध्वा दृष्टिः। (वि०) 3. ಮೇಲು ನೋಟವುಳ್ಳ. ऊर्ध्वा दृष्टिर्यस्य।

ऊर्ध्वधन्वन् ಊರ್ಧ್ವಧನ್ವನ್ (पु०) ಇಂದ್ರ, ದೇವತೆಗಳ ಒಡೆಯ. ऊर्ध्वं धनुर्यस्य। "पुलोमशत्रुर्हरिवानूर्ध्वधन्वा शचीपतिः" वैज०।

ऊर्ध्वनापित ಊರ್ಧ್ವನಾಪಿತ (पु०) ಸೂತಕಾದಿ ಸಮಯ ದಲ್ಲಿ ಹೊಕ್ಕಳಿಗೆ ಮೇಲುಭಾಗದ ಮೈಯ ಕ್ಷೌರ ಮಾಡು ವವನು. "कुम्भकारो भाण्डवृत्तिरेष स्यादूर्ध्वनापितः। नाभेरूर्ध्वं वपन् पुंसां सूतकप्रेतकादिषु" वैज०।

ऊर्ध्वपुण्ड्र ಊರ್ಧ್ವಪುಂಡ್ರ (पु०) ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಬರೆಯುವ ಮೇಲುಮುಖವಾದ ತಿಲಕ, ಕಬ್ಬಿನಂತೆ ನೆಟ್ಟಗಿರುವ ತಿಲಕ. ऊर्ध्वः ऊर्ध्वमुखः पुण्ड्रः इक्षुरिव। **ಊರ್ಧ್ವಪುಂಡ್ರ ಲಕ್ಷಣ:–** "द्वयङ्गुलं त्र्यङ्गुलं वापि सान्तरालं प्रकल्पयेत्। पार्श्वाङ्गुलिमात्रौ तु ऊर्ध्वपुण्ड्रस्य लक्षणम्" सच्चरित्र०। ಪುಂಡ್ರವು ಮತದ ಒಂದು ಚಿಹ್ನೆ. ಊರ್ಧ್ವಪುಂಡ್ರವು ವೈಷ್ಣವಮತದ ಚಿಹ್ನೆ.

ऊर्ध्वपूरम् ಊರ್ಧ್ವಪೂರಮ್ (अव्य०) ಮೇಲುಮುಖ ವಾಗಿ ತುಂಬಿ. ಬಿಂದಿಗೆ ಮೊದಲಾದ ಪಾತ್ರೆಗಳು ಮೇಲು ಮುಖವಾಗಿದ್ದು ಮಳೆಯ ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬುವುವು. ऊर्ध्वपूरं पूर्यते "णमुल्"।

ऊर्ध्वपृश्नि ಊರ್ಧ್ವಪೃಶ್ನಿ (पु०) ಯಜ್ಞದ ಪಶು.

ऊर्ध्वबाहु ಊರ್ಧ್ವಬಾಹು (वि०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ ತೋಳುಗಳುಳ್ಳ. ऊर्ध्वः उत्तोलितो बाहुर्यस्य। "ऊर्ध्वबाहुर्विरौम्येषः न च कश्चिच्छृणोति मे। धर्मादर्थश्च कामश्च स किमर्थं न सेव्यते" भा० स्वर्गा० ५-७५।

ऊर्ध्वबुध्न ಊರ್ಧ್ವಬುಧ್ನ (पु०) ಬುಡ ಮೇಲು ಮಾಡ ಲ್ಪಟ್ಟ, ತಲೆಕೆಳಗೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೊಗಚಿ ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

ऊर्ध्वभाग ಊರ್ಧ್ವಭಾಗ (पु०) 1. ಮೇಲುಭಾಗ. 2. ಮುಂದಿನ ಭಾಗ. ऊर्ध्वः उपरिस्थो भागः।

ऊर्ध्वम् ಊರ್ಧ್ವಮ್ (अव्य०) "ऊर्ध्व" ಪದದ ಅರ್ಥ.

ऊर्ध्वमन्थिन् ಊರ್ಧ್ವಮಂಥಿನ್ (पु०) ನೈಷ್ಠಿಕ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ, ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸದೆ ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿರುವವನು. ऊर्ध्वं ब्रह्मचर्यादुत्तराश्रमं गार्हस्थ्यादि मथ्नाति—मन्थ (विलोडने) "णिनिः" (३-२-७८)।

ऊर्ध्वमान ಊರ್ಧ್ವಮಾನ (न०) 1. ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತೂಗಲು ತಕ್ಕಡಿಯಲ್ಲಿರುವ ತೊಲ, ಪಾವು, ಸೇರು ಮುಂತಾದ ಬೊಟ್ಟು, ತೂಕ ಮಾಡುವ ಕಲ್ಲು ಮೊದಲಾದುದು. ऊर्ध्वमारोप्य मीयते येन—माङ् (माने) करण "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ಎತ್ತರವನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಕೋಲು ಮುಂತಾದುದು. 3. ಎತ್ತರವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವ ಅಳತೆ. 4. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಅಳೆಯುವಿಕೆ.

ऊर्ध्वमुख ಊರ್ಧ್ವಮುಖ (वि०) ಮೇಲುಮುಖವಾದ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಪಸರಿಸುತ್ತಿರುವ. ऊर्ध्वं मुखं यस्य। "पद्मानि यस्याग्रसरोरुहाणि प्रबोधयत्यूर्ध्वमुखैर्मयूखैः" कुमा० १-१६।

ऊर्ध्वमूल ಊರ್ಧ್ವಮೂಲ (पु०) ಸಂಸಾರವೃಕ್ಷ. ऊर्ध्वः उत्कृष्टः पुरुषो मूलमस्य। ಸಂಸಾರವೆಂಬ ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷಕ್ಕೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ಮೂಲಕಾರಣನು. ಸಕಲ ಲೋಕಗಳಿಗೂ ಮೇಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಕಾರಣವಾಗಿ ಉಳ್ಳುದುದರಿಂದ ಈ ಅಶ್ವತ್ಥವು ಊರ್ಧ್ವಮೂಲವಾಯಿತು. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ ಸಕಲ ಮನುಷ್ಯ, ಪಶುಪಕ್ಷಿ, ಸ್ಥಾವರಾದಿಗಳು ಈ ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಅಂತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಧಃಶಾಖವಾಯಿತು. ಅಸಂಗಹೇತುಭೂತವಾದ ಸಮ್ಯಕ್ ಜ್ಞಾನೋದಯವಾಗುವವರೆಗೂ ಪ್ರವಾಹರೂಪವಾಗಿ ಅಚ್ಛೇದ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯವಾಯಿತು. ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಗಳಿಂದ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಸಂಸಾರ ವೃಕ್ಷಕ್ಕೆ ವೇದಗಳೇ ಎಲೆಗಳಾಗಿವೆ. ವೇದವು ಈ ಸಂಸಾರ ವೃಕ್ಷದ ಛೇದೋಪಾಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಈ ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದವನೇ ವೇದವನ್ನು ತಿಳಿದವನಾಗುವನು. "ऊर्ध्वमूलमधःशाखमश्वत्थं प्राहुरव्ययम्। छन्दांसि यस्य पर्णानि यस्तं वेद स वेदवित्" गीता १५-१।

ऊर्ध्वमौहूर्तिक ಊರ್ಧ್ವಮೌಹೂರ್ತಿಕ (वि०) ಒಂದು ಮುಹೂರ್ತದ ನಂತರ ಸಂಭವಿಸುವ, ಅತ್ಯಲ್ಪಕಾಲದ ನಂತರ ಉಂಟಾಗುವ. ऊर्ध्वं मुहूर्ताद्भवः "ठञ्" (४-३-११)। "लिङ् चोर्ध्वमौहूर्तिके" पा० सू० ३-३-९।

ऊर्ध्वरेतस् ಊರ್ಧ್ವರೇತಸ್ (पु०) 1. ಪರಮೇಶ್ವರ. ಮಹಾದೇವ. ऊर्ध्वमूर्ध्वमुखं रेतोऽस्य। 2. ಸನಕಾದಿ ಮುನಿಗಳು. "ऊर्ध्वरेताः प्रजा हित्वा गच्छत्यक्षरसात्मताम्। एतान्येव निमित्तानि मुनीनामूर्ध्वरेतसाम्" भा० शान्ति० ६०-६। 3. ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯರು. [ರೇತಸ್ಸು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಜನನೇಂದ್ರಿಯದ ಮೂಲಕ ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ ಹೊರಡುವುದು. ಇದನ್ನು ತಡೆದು ಮೇಲುಮುಖವಾಗಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು ಊರ್ಧ್ವರೇತಸ್ಸು.]

ऊर्ध्वरोमन् ಊರ್ಧ್ವರೋಮನ್ (पु०) 1. ಕುಶದ್ವೀಪದೊಳಗಿನ ಒಂದು ಪರ್ವತ. ಇದರ ಗಡಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪರ್ವತಗಳು:—"चक्रबभ्रुः चतुःशृङ्गः कपिलश्चित्रकूटो देवानीक ऊर्ध्वरोमा द्रविणः" भाग० ५-२०-१६। (वि०) 2. ಮೇಲುಮುಖವಾದ ಕೂದಲುಳ್ಳ. ऊर्ध्वानि रोमाणि यस्य। "स पाशहस्तांस्त्रीन् दृष्ट्वा पुरुषान् भृशदारुणान्। वक्रतुण्डानूर्ध्वरोम्णः आत्मानं नेतुमागतान्" भाग० ६-१-२८।

ऊर्ध्वलिङ्ग ಊರ್ಧ್ವಲಿಂಗ (पु०) ಮಹಾದೇವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. ऊर्ध्वमुत्कृष्टं लिङ्गमस्य। "ऊर्ध्वरेता ऊर्ध्वलिंग ऊर्ध्वशायी नभःस्थलः। त्रिजटश्चीरवासाश्च रुद्रः सेनापतिर्विभुः" भा० अनु० ४८-४६।

ऊर्ध्वलोक ಊರ್ಧ್ವಲೋಕ (पु०) ಮೇಲಿನ ಲೋಕ, ಸ್ವರ್ಗ, ದೇವಲೋಕ. ऊर्ध्वो लोकः।

ऊर्ध्ववात ಊರ್ಧ್ವವಾತ (पु०) 1. ಮೇಲುಮುಖವಾದ ವಾತ, ದೇಹದಲ್ಲಿ ಸ್ವಭಾವವಾದ ಗತಿಯನ್ನು ತಡೆದು ಮೇಲುಮುಖವಾಗಿ ಹೊರಡುವ ವಾಯು; ಮಲ ಮೂತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ತಡೆಯುವುದರಿಂದ ವಾಯುವು ಅದರ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮೇಲುಮುಖವಾಗಿ ಹೊರಡುವುದು. "अधश्चोर्ध्वं च भावानां प्रवृत्तानां स्वभावतः। न वेगान् धारयेद्धीमान् वातादीनां जिजीविषुः" सुश्रुत०। 2. ಸಪ್ತವಾಯುಗಳಲ್ಲಿ ಪರೀವಾಹವೆಂಬ ಒಂದು ವಾಯು.

ऊर्ध्वशायिन् ಊರ್ಧ್ವಶಾಯಿನ್ (पु०) 1. ಪರಮೇಶ್ವರ. ಮಹಾದೇವ. "ऊर्ध्वरेता ऊर्ध्वलिङ्ग ऊर्ध्वशायी नभःस्थलः। त्रिजटश्चीरवासाश्च रुद्रः सेनापतिर्विभुः" भा० अनु० ४८-४६। (वि०) 2. ಮೇಲುಮುಖವಾಗಿ ಮಲಗುವ, ಅಂಗಲಾಚಿಕೊಂಡು ಮಲಗುವ (ಶಿಶು). ऊर्ध्वः शेते—शीङ् (स्वप्ने) "णिनिः" (३-२-७८)।

ऊर्ध्वस्रोतस् ಊರ್ಧ್ವಸ್ರೋತಸ್ (पु०) 1. ರೇತಸ್ಸಿನ ಪ್ರವಾಹವನ್ನು ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ ಬಿಡದೆ ಮೇಲುಮುಖ

ವಾಗಿ ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಯೋಗಿ. ऊर्ध्वम् ऊर्ध्वगतं स्रोतः रेतःप्रवाहो यस्य। 2. ಮೇಲುಮುಖವಾಗಿ ಆಹಾರರಸವು ಸಂಚರಿಸುವ ಗಿಡ ಮರ ಬಳ್ಳಿಗಳು.

ऊर्ध्वायन ಊರ್ಧ್ವಾಯನ (पुं०) 1. ವೈಶ್ಯ ಜಾತಿಯ ಒಂದು ಹಕ್ಕಿ [ಪ್ಲಕ್ಷದ್ವೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಪಕ್ಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಜಾತಿಯವು. ಕೆಲವು ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಜಾತಿಯವು. ಕೆಲವು ವೈಶ್ಯ ಜಾತಿಯವು. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ಶೂದ್ರ ಜಾತಿಯವು. ಈ ಪಕ್ಷಿಗಳಿಗೆ ಹಂಸ, ಪತಂಗ, ಊರ್ಧ್ವಾಯನ ಮತ್ತು ಸತ್ಯಾಂಗಗಳೆಂದು ಸಂಜ್ಞೆ. ಇವು ಅರುಣಾ, ಅನೃಮ್ಣಾ, ಆಂಗಿರಸೀ, ಸಾವಿತ್ರೀ, ಸುಪ್ರಭಾತಾ, ಋತಂಭರಾ ಮತ್ತು ಸತ್ಯಂಭರಾ ಎಂಬ ಪ್ಲಕ್ಷದ್ವೀಪದ ಏಳು ನದಿಗಳ ಜಲಸೇವನೆಯಿಂದ ರಜಸ್ತಮೋಗುಣಗಳನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಸಾವಿರ ವರ್ಷಗಳ ಆಯುಸ್ಸನ್ನೂ, ದೇವತೆಗಳಂತೆ ಅತಿ ಸುಂದರವಾದ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನೂ ಪಡೆದು ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಪೂಜಿಸುವುವು.] "अरुणानृम्णाऽऽङ्गिरसी सावित्री सुप्रभाता ऋतम्भरा सत्यम्भरा इति महानद्यः। यासां जलोपस्पर्शनविधूतरजस्तमसो हंसपतङ्गोर्ध्वायनसत्याङ्गसंज्ञाश्चत्वारो वर्णाः सहस्रायुषो विबुधोपमसन्दर्शनप्रजननाः स्वर्गद्वारं त्रय्या विद्यया त्रयीमयं सूर्यमात्मानं यजन्ते" भाग० ५-२०-४। (न०) 2. ಮೇಲುಗಡೆಗೆ ಹೋಗುವುದು, ಮೇಲುಮುಖವಾದ ಗಮನ. ऊर्ध्वमयनम्। (वि०) 3. ಮೇಲುಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗುವ, ऊर्ध्वमयनं यस्य।

ऊर्ध्वावर्त ಊರ್ಧ್ವಾವರ್ತ (पुं०) ಕುದುರೆಯ ಬೆನ್ನು.

ऊर्ध्वासित ಊರ್ಧ್ವಾಸಿತ (पुं०) 1. ಹಾಗಲದ ಗಿಡ. (न०) 2. ಮೇಲುಗಡೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು. (वि०) 3. ಮೇಲುಗಡೆ ಕುಳಿತಿರುವ. ऊर्ध्वमासितः।

ऊर्मि ಊರ್ಮಿ (पुंस्त्री०) 1. ತರಂಗ, ಅಲೆ, ತೆರೆ. ऋच्छति—ऋ (गतौ) "मिः" ऊकारश्च (उ० ४-४४)। "तमाधूतध्वजपटं व्योमगङ्गोर्मिवायुभिः। देवसूतभुजालम्बी जैत्रमध्यास्त राघवः" रामा०। "ऊर्मी महत्यभिमुखापतितं निरीक्ष्य" माघ० ५-३२। 2. ವೇಗ, ತ್ವರೆ. 3. ಬಟ್ಟೆಯ ಮಡಿಕೆಯ ಗೆರೆ. 4. ಪೀಡೆ. 5. ಪ್ರಕಾಶ, ಬೆಳಕು. 6. ಉತ್ಕಂಠೆ, ಪ್ರಿಯವಸ್ತುವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಆಸೆ. "ऊर्मिः पीडाजवोत्कण्ठालेखाप्रकाशवीचिषु। वस्त्रसङ्कोचलेखायाम्" हेम०। 7. ಮನುಷ್ಯನ ಶರೀರ, ಮನಸ್ಸು ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣಗಳ ಆರುವಿಧ ಧರ್ಮಗಳು. ಮುಪ್ಪು ಮತ್ತು ಮೃತ್ಯು ಇವು ಶರೀರ ಧರ್ಮಗಳು. ಶೋಕಮೋಹಗಳು ಮನೋಧರ್ಮಗಳು. ಹಸಿವು ಮತ್ತು ಬಾಯಾರಿಕೆಗಳು ಪ್ರಾಣಧರ್ಮಗಳು. (स्त्री०) 8. ಸಾಲುಸಾಲಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕುದುರೆಗಳ ಬಹಳ ವೇಗವಾದ ನಡಗೆ. "पङ्क्तीकृतानामश्वानां नमनोन्नमनाकृतिः। अतिवेगसमायुक्ता गतिरूर्मिरुदाहृता" वैज०। "अश्वाः प्यधुर्वसुमतीमतिरोचमानास्तूर्णं पयोधय इवोर्मिभिरापतन्तः" माघ० ५-४।

ऊर्मिका ಊರ್ಮಿಕಾ (स्त्री०) 1. ತರಂಗ, ಅಲೆ. ऊर्मि स्वार्थे "कन्"। 2. ಉತ್ಕಂಠೆ, ಪ್ರಿಯವಸ್ತುವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಆಸೆ. 3. ಶಿಂಜಾರವ, ದುಂಬಿಯ ಝೇಂಕಾರ. 4. ಬಟ್ಟೆಯ ಮಡಿಕೆ. 5. ಉಂಗುರ. ऊर्मिरिव कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-४)। "ऊर्मिका पुनः। उत्कण्ठायां भृङ्गनादे वस्त्रभङ्गेऽङ्गुलीयके। वीच्यां च" हेम०। "यास्यामीत्युदिते तन्व्या वलयोऽभवदूर्मिका" चन्द्रा०।

ऊर्मिन् ಊರ್ಮಿನ್ (पुं०) 1. ಸಮುದ್ರ. (वि०) 2. ಅಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. ऊर्मिरस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११६)।

ऊर्मिमत् ಊರ್ಮಿಮತ್ (वि०) 1. ಸಮುದ್ರ. 2. ಅಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. ऊर्मयः सन्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। "उद्वर्तितानां महसा मणीनामूर्ध्वं प्रसर्पन्तमिवोर्मिमन्तम्" याद० १८-१०८। 3. ವಕ್ರವಾದ, ಡೊಂಕಾದ. 4. ಮಡಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ (ಬಟ್ಟೆ). 5. ಗುಂಗುರು ಗುಂಗುರಾಗಿರುವ (ಕೂದಲು). ऊर्मिरिव वक्रतास्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)।

ऊर्मिमाला ಊರ್ಮಿಮಾಲಾ (स्त्री०) ಅಲೆಗಳ ಸಾಲು, ತರಂಗಗಳ ಪಙ್ಕ್ತಿ. ऊर्मीणां माला।

ऊर्मिमालिन् ಊರ್ಮಿಮಾಲಿನ್ (पुं०) ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. ऊर्मिमालाऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११६)। "प्रत्युज्जगाम क्रथकैशिकेन्द्रश्चन्द्रं प्रवृद्धोर्मिरिवोर्मिमाली" रघु० ५-६१।

ऊर्मिला ಊರ್ಮಿಳಾ (स्त्री०) 1. ಜನಕ ಮಹಾರಾಜನ ಮಗಳು, ಲಕ್ಷ್ಮಣನ ಪತ್ನಿ. "पार्थिवीमुदवहद्रघूद्वहो लक्ष्मणस्तदनुजामथोर्मिलाम्" रघु० ११-५४। 2. ಗಂಡನನ್ನು ಬಿಟ್ಟ ಹೆಂಗಸು. "पुनरूढा पुनर्भूः स्यादूर्मिला त्यक्तभर्तृका" वैज०।

ऊर्व ಊರ್ವ (पुं०) 1. ಔರ್ವನೆಂಬ ಮಹರ್ಷಿ. 2 ಬಡಬಾಗ್ನಿ. ["और्व" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 3. ಮೇಘ,

ಮೋಡ. 4. ದನಗಳ ಕೊಟ್ಟಿಗೆ. 5. ಸಮುದ್ರ. 6. ನೀರಿನ ಪಾತ್ರೆ. (ವಿ೦) 7. ದೊಡ್ಡದಾದ, ಮಹತ್ತಾದ. 8. ವಿಸ್ತಾರವಾದ, ಅಗಲವಾದ.

ऊर्वङ्ग ಊರ್ವಂಗ (न०) ಶಿಲೀಂಧ್ರ, ನಾಯಿ ಕೊಡೆ, ಅಣಬೆ, ऊरुरिवाङ्गमस्य।

ऊर्वशी ಊರ್ವಶೀ (स्त्री०) ಊರ್ವಶಿಯೆಂಬ ದೇವ ಲೋಕದ ವೇಶ್ಯೆ, ಪ್ರಸಿದ್ಧಳಾದ ಒಬ್ಬ ಅಪ್ಸರಸ್ಸು. ऊरुं नारायणोरुं कारणत्वेनाश्नुते व्याप्नोति–अशू (व्याप्तौ) "अच्" (३-१-१३४)। "ङीष्" (४-१-४१)। [ವಿವರಕ್ಕೆ "उर्वशी" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

ऊष ಊಷ (पु०) 1. ಚೌಳುಮಣ್ಣು, ಕರಳುಮಣ್ಣು. ऊष (रुजायाम्) "कः" (३-१-१३५)। "कौशेयाविकयोरूषैः कुतपानामरिष्टकैः" मनु० ५-१२०। 2. ಕಿವಿಯ ರಂಧ್ರ. 3. ಮಲಯ ಪರ್ವತ. 4. ಪ್ರಾತಃ ಕಾಲ. 5. ರಂಧ್ರ, ಬಿಲ. "ऊषः क्षारमृत्तिकायां प्रभातेऽपि पुमानयम्। तत्सन्धायाञ्च रन्ध्रे च चन्दनाद्रौ श्रवोबिले" मेदि०। (स्त्री०) **–षा –ಷಾ.** 6. ಊಷರ ಭೂಮಿ, ಚೌಳುಭೂಮಿ.

ऊषक ಊಷಕ (न०) ಪ್ರಾತಃಕಾಲ. ऊषति अन्धकारम् ऊष (दाहे) "ण्वुल्"।

ऊषण ಊಷಣ (पु०) 1. ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಗಿಡ, ಚಿತ್ರಕ ವೃಕ್ಷ. (न०) 2. ಮೆಣಸು. 3. ಹಿಪ್ಪಲಿಯ ಬೇರು. 4. ಶುಂಠಿ. ऊष (दाहे) "ल्युट्" (३-३-११३)। (स्त्री०) **–णा –ಣಾ.** 5. ಹಿಪ್ಪಲಿ. 6. ಚವ್ಯ. 7. ಜೀರಿಗೆ. (वि०) 8. ಖಾರವಾದ, ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ. "ऊषणं मरिचे क्लीबं कणायामूषणा स्मृता" मेदि०। "स्त्री शुण्ठिरूषणं विश्वभेषजं सिंहलं कटम्" वैज०।

ऊषर ಊಷರ (न०) 1. ಕರಳುಮಣ್ಣು, ಚೌಳುಮಣ್ಣು. (वि०) 2. ಚೌಳುಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಕರಳು ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. ऊषं क्षारमृत्तिकां राति–रा (दाने) "कः" (३-१-१३६)। ऊषः क्षारमृत्तिकास्यास्ति "रः" (५-२-१०७) वा। "ऊषवानूषरो द्वावप्यन्यलिङ्गौ" अम०। ऊषरो देशः ऊषरा भूमिः ऊषरं क्षेत्रम्। "वर्षुकस्य किमपः कृतोन्नतेरम्बुदस्य परिहार्यमूषरम्" माघ० १४-४६।

ऊषरज ಊಷರಜ (न०) ಚೌಳುಉಪ್ಪು, ಚೌಳು ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಉಪ್ಪು. ऊषराज्जायते–जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)।

ऊषवत् ಊಷವತ್ (वि०) "ऊषर" ಪದದ ಅರ್ಥ. ऊषोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

ऊषा ಊಷಾ (स्त्री०) ಉಷಾದೇವಿ, ಬಾಣಾಸುರನ ಮಗಳು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "उषा" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "उषाप्यूषा ननन्दा च ननान्दापि प्रकीर्तिता" शब्दभेद०।

ऊष्म ಊಷ್ಮ (पु०) 1. ಶಾಖ, ಬಿಸಿ, ಕಾವು. 2. ಬೇಸಿಗೆ ಕಾಲ. ऊष (दाहे) "मः" बाहु०। (वि०) 3. ಶಾಖವಾದ, ಬಿಸಿಯಾದ. ऊष्मोऽस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)।

ऊष्मक ಊಷ್ಮಕ (पु०) ಗ್ರೀಷ್ಮಋತು, ಬೇಸಿಗೆಕಾಲ. ऊष्मन् "कन्" (५-४-२९)। "ग्रीष्म ऊष्मकः। निदाघ उष्णोपगमः" अम०।

ऊष्मण ಊಷ್ಮಣ (वि०) ಶಾಖವಾದ, ಬಿಸಿಯಾದ. ऊष्मास्यास्ति–ऊष्मन् "नः" (५-२-१००)।

ऊष्मन् ಊಷ್ಮನ್ (पु०) 1. ಬೇಸಿಗೆಕಾಲ, ಗ್ರೀಷ್ಮಋತು. 2. ಶಾಖ, ಬಿಸಿ, ಕಾವು. ऊष (रुजायाम्) "मनिन्" (३-२-७५)। "रविकान्तमयेन सेतुना सकलाहं ज्वलनाहितोष्मणा" नैष० २-९३। 3. ಬಾಷ್ಪ, ಆವಿ, ಹಬೆ. "तपात्यये वारिभिरुक्षिता नवैर्भुवा सहोष्माणममुञ्चदूर्ध्वगम्" कुमा० ५-२३। 4. श ष स ह ವರ್ಣಗಳು, ಹಬೆಯೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ಗಾಳಿಯಿಂದ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ವರ್ಣ. "शषसहा ऊष्माणः" सि० कौ०। "स्पर्शास्तस्याभवज्जीवः स्वरो देह उदाहृतः। ऊष्माणमिन्द्रियाण्याहुः अन्तस्था बलमात्मनः। स्वराः सप्त विहारेण भवन्ति स्म प्रजापतेः" भाग० ३-१२-४६, ४७।

ऊष्मागम ಊಷ್ಮಾಗಮ (पु०) ಗ್ರೀಷ್ಮಋತು, ಬೇಸಿಗೆ ಕಾಲ. ऊष्मण आगमोऽत्र।

ऊह–वितर्के (भ्वा० आत्म० सक० से०) ऊहते ऊहेते ऊहन्ते। ऊहाञ्चक्रे, –बभूव, –आस। ऊहिता। ऊहिष्यते। ऊहताम्। औहत। ऊहेत। ऊहिषीष्ट। औहिष्ट। औहिष्यत। ಊಹಿಸು, ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸು.

कर्मणि :–ऊह्यते। ऊह्यताम्। औह्यत। ऊह्येत। औहि। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि :–ऊहयति, –ते। ऊहयाञ्चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। ऊहयिता। ऊहयिष्यति, –ते। ऊहयतु, –ताम्। ऊह्यात्। ऊहयिषीष्ट ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—ऊहितव्यम्। ऊहनीयम्। ऊह्यम्। ऊहितः। ऊहितवान्। ऊहमानः। ऊहिष्यमाणः। ऊहितुम्। ऊहितम्। ऊहनम्, ऊहा। ऊहित्वा। समुह्य। ऊहमूहम्। ऊहित्वोहित्वा।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದುಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು:—

(1) अप + ऊह = अपोहति। ತಳ್ಳಿಹಾಕು, ತ್ಯಜಿಸು. अपोहः। "सर्वान् रसानपोहेत कृतान्नं च तिलैः सह" मनु० १०-८६। "अपोह्य रामं कस्माद्धि दारचौर्यं त्वया कृतम्" रामा०। "अपौहद्बाणवर्षं तद्भल्ले रामो निराकुलः" भट्टि० १७-८३।

(2) प्र+ऊह=ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ಒಯ್ಯು, ಸ್ಥಳಾಂತರಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಸು. प्रौहः।

(3) प्रति+ऊह=प्रत्यूहति। प्रत्यूहः। प्रत्युह्य। 1. ಮೇಲುಗಡೆ ಇಡು, ಮೇಲೆ ಇರಿಸು. 2. ಅಡ್ಡಿಮಾಡು, ತಡೆಹಾಕು.

(4) वि + ऊह = व्यूहति। व्यूहः। व्यूह्य। 1. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸು, ಸೇರಿಸು, ಗುಂಪುಕಟ್ಟು. 2. ಸೇನೆಗಳನ್ನು ಒಂದು ವ್ಯವಸ್ಥಿತ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸು. 3. ವಿಭಜಿಸು, ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸು. "ऊर्ध्वं सीमन्तं व्यूहति"। "संहतान् योधयेदल्पान् कामं विस्तारयेद्बहून्। सूच्या वज्रेण चैवैतान् व्यूह्य व्यूहेन योधयेत्" मनु० ७-१९१। "व्यूहः स्याद्बलविन्यासे बृन्देऽपि" नानार्थर०।

(5) सम् + ऊह = समूहति। समूहः। समुह्य। ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸು, ಗುಂಪುಕಟ್ಟು.

(6) परि + सम् + ऊह = परिसमूहति। परिसमुह्य। ತಾರಿಸು, ಒರಿಸು, ಸುತ್ತಲೂ ಶುದ್ಧಿಮಾಡು. "वेदिं परिसमुह्य"।

ऊह ಊಹ (पु०) 1. ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವಿಕೆ, ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ಹೇಳುವಿಕೆ, ಊಹೆ, ಕಲ್ಪನೆ, ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷೆ. ऊह (वितर्के) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಇದು ಈ ರೀತಿಯದೇ ಅಥವಾ ಬೇರೆ ರೀತಿಯದೇ ಎಂಬ ಸಂದೇಹ, ಎಂಟುವಿಧ ಬುದ್ಧಿಯ ಗುಣಗಳಲ್ಲೊಂದು.

ಬುದ್ಧಿಯ ಎಂಟು ಗುಣಗಳು:— (1) शुश्रूषा ಜನ್ಮಾಂತರ ವಾಸನೆಯಿಂದ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕೇಳಬೇಕೆಂಬ ಅಪೇಕ್ಷೆ. (2) श्रवणम् ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಕೇಳುವಿಕೆ. (3) ग्रहणम् ಕೇಳಿದುದನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. (4) धारणम् ತಿಳಿದುಕೊಂಡುದನ್ನು ಮನದಟ್ಟು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. (5) ऊहः ಇದು ಹೀಗೆಯೇ ಅಥವಾ ಬೇರೆ ರೀತಿಯದೇ ಎಂಬ ಸಂದೇಹ. (6) अपोहः ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ಕೆಟ್ಟುದನ್ನು ಬಿಡುವುದು. (7) अर्थविज्ञानम् ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೆಯದು ಕೆಟ್ಟದ್ದು ಎಂಬ ನಾನಾವಿಧ ಜ್ಞಾನ, ಮತ್ತು (8) तत्त्वज्ञानम् ಪರಮಾರ್ಥ ಜ್ಞಾನ. कामं नी० ४-२२। भावे "घञ्" (३-३-१८)। 3. ಅರ್ಥಪೂರ್ತಿಗಾಗಿ ಬೇಕಾದ ಅಧಿಕವಾದ ಪದವನ್ನು ಸೇರಿಸುವಿಕೆ, ಅಧ್ಯಾಹಾರ. "अध्याहारस्तर्क ऊहः" अम०। 4. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವಿಕೆ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸುವಿಕೆ. 5. (ಮೀಮಾಂಸಕರ ಮತದಲ್ಲಿ) "प्रकृतिवद्विकृतिः कर्तव्या" ಎಂಬ ಒಂದು ನ್ಯಾಯ, ಪ್ರಕೃತಿಯಾಗದಂತೆ ವಿಕೃತಿಯಾಗವನ್ನೂ ನಡೆಸಬೇಕೆಂಬ ಒಂದು ನ್ಯಾಯ. ಹೋಮಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅನನ್ವಿತವಾದ ವಿಭಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಅನ್ವಯ ಯೋಗ್ಯವಾದ ವಿಭಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಊಹವೆನಿಸುವುದು. "अग्नये त्वा जुष्टं निर्वपामि" ಎಂಬಂತೆ "सौर्यं चरुं निर्वपेत् ब्रह्मवर्चसकामः" ಎಂಬಲ್ಲಿ "सूर्याय त्वा जुष्टं निर्वपामि" ಎಂದು ಅನ್ವಯ ಯೋಗ್ಯವಾದ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಬದಲಾವಣೆಯು ಊಹವು.

ऊहन ಊಹನ (न०) ಊಹಿಸುವಿಕೆ, ಅನುಮಾನಪಡುವಿಕೆ, ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಿಸುವಿಕೆ, ಕಲ್ಪನೆ. ऊह (वितर्के) "ल्युट्" (३-३-११५)।

ऊहनीय ಊಹನೀಯ (वि०) 1. ತರ್ಕಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ, ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ, ವಿಮರ್ಶಿಸಲ್ಪಡುವ, ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ಅರ್ಥಪೂರ್ತಿಗಾಗಿ ಹೊಸದಾಗಿ ಸೇರಿಸಲ್ಪಡುವ (ಪದ). ऊह (वितर्के) अर्हादौ "अनीयर्" (३-१-९६)।

ऊहमान ಊಹಮಾನ (वि०) ಊಹಿಸುತ್ತಿರುವ, ತರ್ಕಿಸುತ್ತಿರುವ, ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ, ಕಲ್ಪಿಸುತ್ತಿರುವ. ऊह (वितर्के) "शानच्" (३-२-१२४)।

ऊहा ಊಹಾ (स्त्री०) 1. ಊಹೆ, ಕಲ್ಪನೆ. 2. ಅನುಮಾನ. 3. ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷೆ. 4. ವಿಮರ್ಶೆ. ऊह (वितर्के) "अः" (३-३-१०३)।

ऊहित ಊಹಿತ (न०) 1. ಊಹೆ, ಕಲ್ಪನೆ, ತರ್ಕ. ऊह (वितर्के) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 2. ಊಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಮರ್ಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ऊह कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

ऊहितवत् ಊಹಿತವತ್ (वि०) ಊಹಿಸಿರುವ, ತರ್ಕಿಸಿರುವ, ಕಲ್ಪಿಸಿರುವ. ऊह (वितर्के) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

ऊहितव्य ಊಹಿತವ್ಯ (वि०) "ऊहनीय" ಪದದ ಅರ್ಥ. ऊह (वितर्के) "तव्यः" (३-१-९६)।

ऊहिनी ಊಹಿನೀ (स्त्री०) ಪೊರಕೆ, ಬರಲು, ಕಸಬರಿಕೆ. ऊह (वितर्के) "णिनिः" (३-१-१३४)। "ङीप्" (४-१-५)।

ऊह्य ಊಹ್ಯ (वि०) 1. ತರ್ಕಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ, ವಿಮರ್ಶಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ, ಅರ್ಥಪೂರ್ತಿಗಾಗಿ ಹೊಸದಾಗಿ ಸೇರಿಸಲ್ಪಡುವ. ऊह (वितर्के) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

इति "ऊ" कारादिपदार्थनिरूपणम्।

ऋ

ऋ ಋ ಇದು ವರ್ಣಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯ ವರ್ಣ (ಅಕ್ಷರ). ಇದು ಅಭ್ಯಂತರ ವಿವೃತ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಮೂರ್ಧಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಒಂದು ಸ್ವರ ವರ್ಣ. ಉದಾತ್ತ, ಅನುದಾತ್ತ ಮತ್ತು ಸ್ವರಿತಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಭೇದಗಳುಳ್ಳ ಈ ಹ್ರಸ್ವ "ऋ" ಕಾರವು ಪುನಃ ಅನುನಾಸಿಕ ಮತ್ತು ಅನನುನಾಸಿಕಗಳೆಂಬ ಭೇದದಿಂದ ಒಟ್ಟು ಆರು ವಿಧವಾಗುವುದು. विवृतमूष्मणां स्वराणां च। ऋटुरषाणां मूर्धा। सि० कौ०।

ऋ ಋ (पु०) 1. ಗಜ, ಆನೆ. 2. ಶೈಲ, ಬೆಟ್ಟ. 3. ಬುದ್ಧಿಯ ಭೇದ. 4. ಸ್ವಭಾವ. 5. ಭಾವಮೈದುನ, ಪತಿಯ ಸಹೋದರ, ಗಂಡನ ಒಡಹುಟ್ಟಿದವನು. 6. ಸ್ವರ್ಗಲೋಕ. 7. ದೇವತೆಗಳ ಶತ್ರು. (स्त्री०) 8. ನದಿ, ಹೊಳೆ. 9. ಅದಿತಿ, ದೇವತೆಗಳ ತಾಯಿ. 10. ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. "ऋकारः कुञ्जरे शैले धीभेदे देवमातरि। भावे देवरिपौ नद्यां सुरायां देवरे दिवि" नानार्थर०। (अव्य०) 11. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. 12. ವಾಕ್ಯ. "ऋ कुत्सायां च वाक्ये च देवमातर्यनव्ययम्" हेम०। 13. ಪರಿಹಾಸ್ಯ, ನೋಡಿ ನಗುವಿಕೆ, ಅಣಕಿಸುವಿಕೆ. 14. ಸಂಬೋಧನೆ.

ऋ–गतौ प्रापणे च (भ्वा० पर० सक० अनि०) १. ऋच्छति ऋच्छतः ऋच्छन्ति। २. आर आरतुः आरुः। ३. अर्ता अर्तारौ अर्तारः। ४. अरिष्यति। ५. ऋच्छतु। ६. आर्च्छत्। ७. ऋच्छेत्। ८. अर्यात्। ९. आर्षीत्। १०. आरिष्यत्। 1. ಹೋಗು, ಹೊಂದು, ತಲುಪು. "आर्च्छन् वामं मृगाः कृष्णाः शस्त्राणां व्यस्मरन् भटाः" भट्टि० १७-१०। 2. ಪಡೆ, ಹೊಂದು, ಸಂಪಾದಿಸು. "शस्त्रीश्यामैरंशुभिराशु द्रुतमम्भश्छायामच्छामृच्छति नीलीसलिलस्य" माघ० ४-४४।

कर्मणि :—अर्यते। आरे। आरिता, अर्ता। आरिष्यते, अरिष्यते। अर्यताम्। आर्यत। अर्येत। आरिषीष्ट, ऋषीष्ट। आरि। आरिष्यत।

णिचि :—अर्पयति, –ते। अर्पयांचकार, –चक्रे –बभूव, –आस। अर्पयिता। अर्पयिष्यति, –ते। अर्पयतु, –ताम्। अर्प्यात्, अर्पयिषीष्ट।

सनि :—अरिरिषति। अरिरिषांचकार, –बभूव, –आस। अरिरिषिता। अरिरिषतु।

कृत्सु :—अर्तव्यम्। अरणीयम्। अर्यः स्वामी वैश्यो वा। (ಯಜಮಾನ ಅಥವಾ ವೈಶ್ಯ). आर्यः प्राप्तव्यो ब्राह्मणः। ऋणम् (ಸಾಲ), ऋतम् (ಸತ್ಯ). ऋतवान्। ऋच्छन्। ऋच्छन्ती। समृच्छमानः "समो गम्यृच्छिभ्याम्"। अर्तुम्। ऋतम्। अरणम्। ऋत्वा। समृत्य। आरम् आरम्। ऋत्वाऋत्वा। "ऋ" ಧಾತುವಿಗೆ "सम्" ಉಪಸರ್ಗವು ಸೇರಿದರೆ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುವುದು. समृच्छते। समारे। समर्ता ಇತ್ಯಾದಿ.

ऋ–गतौ (जुहो० पर० सक० अनि०) इयर्ति। आर। अर्ता। इयर्तु। इयृयात्। अर्यात्। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ಹೋಗು, ಚಲಿಸು. 2. ತಲುಪು. कर्मणि णिचि कृत्सु च भ्वादि "ऋ" ಧಾತುವಿನಂತೆ ರೂಪಗಳಾಗುವುವು.

ऋक्थ ಋಕ್ಥ (न०) ಧನ, ಹಣ. ऋच (स्तुतौ) "थक्" बाहु०। "द्रव्यं वित्तं स्वापतेयं रिक्थमृक्थं धनं वसु" अम०।

ऋक्थग्राह ಋಕ್ಥಗ್ರಾಹ (वि०) ದಾಯಾದ, ದಾಯವನ್ನು ಹೊಂದತಕ್ಕವನು, ಭಾಗ ಪಡೆಯಲು ಹಕ್ಕುದಾರ. ऋक्थं गृह्णाति—ग्रह (उपादाने) "अण्" (३-२-१)। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **–ग्राहकः –ಗ್ರಾಹಕಃ.** ऋक्थस्य ग्राहकः।

ऋक्थग्राहिन् ಋಕ್ಥಗ್ರಾಹಿನ್ (वि०) ದಾಯಾದ, ದಾಯವನ್ನು ಹೊಂದತಕ್ಕವನು. ಭಾಗ ಪಡೆಯಲು ಹಕ್ಕುದಾರ. ऋक्थं गृह्णाति—ग्रह (उपादाने) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–ग्राहिणी –ಗ್ರಾಹಿಣೀ.**

ऋक्थिन् ಋಕ್ಥಿನ್ (वि०) ಹಣವಂತ, ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ, ಧನಿಕ. ऋक्थमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **ऋक्थिनी ಋಕ್ಥಿನೀ.**

ऋक्ष ಋಕ್ಷ (पु०) 1. ಭಲ್ಲೂಕ, ಕರಡಿ. ऋक्षिणोति—ऋक्षि (हिंसायाम्) "अच्" (३-१-१३४)। ऋष्यते गहनमनेन—ऋषी (गतौ) "सः" (उ० ३-६६) वा। "वृको मृगेभं व्याघ्रोऽश्वं फलमूलं तु मर्कटः। स्त्रीमृक्षः स्तोकको वारि यानान्युष्ट्रः पशूनजः" मनु० १२-६७। 2. ಒಂದು ಪರ್ವತ, ಸಪ್ತಕುಲಪರ್ವತಗಳಲ್ಲೊಂದು. "महेन्द्रो मलयः सह्यः शुक्तिमान् ऋक्षपर्वतः। विन्ध्यश्च पारियात्रश्च सप्तैते कुलपर्वताः"। 3. ಶೋಣಕ ವೃಕ್ಷ, ಹೆಮ್ಮರ. "श्योनाकशुकनासर्क्षदीर्घवृन्तकुटन्नटाः" अम०। 4. ಅಜಮೀಢರಾಜನ ಮಗ. "धूमिन्या स तया देव्या त्वजमीढः समीयिवान्। ऋक्षं सञ्जनयामास धूम्रवर्णं सुदर्शनम्। ऋक्षात् संवरणो जज्ञे कुरुः संवरणात्तथा" हरिवं०। 5. ಚಂದ್ರವಂಶದ ದೇವಾತಿಥಿರಾಜನ ಮಗ. (न०) 6. ತಾರೆ, ಚುಕ್ಕಿ, ನಕ್ಷತ್ರ. "पूर्वां सन्ध्यां जपंस्तिष्ठेत् सावित्रीमार्कदर्शनात्। पश्चिमं तु समासीनः सम्यगृक्षविभावनात्" मनु० २-१०१। 7. ರಾಶಿ. [ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಸಂಚರಿಸುವುದರಿಂದ ರಾಶಿಗೂ ಋಕ್ಷವೆಂದು ಹೆಸರು.] ಮೇಷ ವೃಷಭ ಮೊದಲಾಗಿ ರಾಶಿಗಳು ಹನ್ನೆರಡು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "राशि" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "प्रययावातिथेयेषु वसन् ऋषिकुलेषु सः। दक्षिणां दिशमृक्षेषु वार्षिकेष्विव भास्करः" रघु० १२-२५। 8. ನಕ್ಷತ್ರ, ಅಶ್ವಿನಿ ಭರಣಿ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು (27 ಅಭಿಜಿತ್ ಸೇರಿ 28) ನಕ್ಷತ್ರಗಳು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "नक्षत्र" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] (स्त्री०) **–क्षा –ಕ್ಷಾ.** 1. ಹೆಣ್ಣು ಕರಡಿ. 2. ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕು. निरु०।

ऋक्षगन्धा ಋಕ್ಷಗಂಧಾ (स्त्री०) 1. ಹಾಲುಗುಂಬಳ. 2. ಅನಂತನಗೊಂಡೆಸೊಪ್ಪು. ऋक्षान् ऋक्षसदृशान् हिंस्रान् गन्धयते अर्दयति—गन्ध (अर्दने) "कः" (वा० ३-२-५)। "कन्" (५-३-७५)। **–गन्धिका –ಗಂಧಿಕಾ.**

ऋक्षचक्र ಋಕ್ಷಚಕ್ರ (न०) ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಗುಂಪು, ಚಕ್ರಾಕಾರವಾದ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಸಮೂಹ. ऋक्षाणां चक्रम्।

ऋक्षर ಋಕ್ಷರ (पु०) 1. ಋತ್ವಿಕ್ಕು. ऋषी (गतौ) "क्सरन्" (उ० ३-७५)। 2. ಕಂಟಕ, ಮುಳ್ಳು. 3. ಜಲಾಶಯ, ನೀರು ನಿಲ್ಲುವ ಸ್ಥಳ. "जलस्थानेत्वृक्षर ऋत्विजि" वैज०। (न०) 4. ನೀರಿನ ಧಾರೆ, ಮಳೆಯ ಹನಿ. "ऋक्षरं वारिधारायामृक्षरश्चर्त्विजि स्मृतः" मेदि०।

ऋक्षराज् ಋಕ್ಷರಾಜ್, –राज –ರಾಜ. (पु०) 1. ಚಂದ್ರ, ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಒಡೆಯ. ऋक्षाणां राट्। ऋक्षाणां राजा वा "टच्" (५-४-९१)। 2. ಜಾಂಬವಂತ.

ऋक्षवत् ಋಕ್ಷವತ್ (पु०) ನರ್ಮದಾ ನದಿಯ ತೀರದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಒಂದು ಬೆಟ್ಟ. ऋक्षाः बाहुल्येन सन्त्यत्र "मतुप्" (५-२-९४)। ಈ ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಕರಡಿಗಳು ಹೇರಳವಾಗಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "निःशेषविक्षालितधातुनापि वप्रक्रियामृक्षवतस्तटेषु" रघु० ५-४४।

ऋक्संहिता ಋಕ್‌ಸಂಹಿತಾ (स्त्री०) ಋಗ್ವೇದ ಸಂಹಿತೆ. [ವೇದವು ಮಂತ್ರ ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಎಂದು ಎರಡು ಭಾಗ. ಮಂತ್ರಾತ್ಮಕ ಭಾಗವು ಸಂಹಿತೆ. ಉಳಿದ ಭಾಗವು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ.]

ऋक्साम ಋಕ್‌ಸಾಮ (न० द्विव०) ಋಗ್ವೇದ ಮತ್ತು ಸಾಮವೇದ. ऋक् च साम च "अच्" (५-४-७७)। निपा०।

ऋग्विधान ಋಗ್ವಿಧಾನ (न०) ಋಗ್ವೇದ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯನ್ನು ವಿಧಿಸುವ ಗ್ರಂಥ. ऋचा ऋग्वेदेन कर्मणो विधानं यत्र।

ऋग्वेद ಋಗ್ವೇದ (पु०) ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳಲ್ಲೊಂದು: ಋಗ್ವೇದವು ದೇವತೆಗಳ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದುದು. ಇದು ಸಂಹಿತೆ (ಮಂತ್ರ) ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳೆಂದು ಎರಡು ಭಾಗಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿರುವುದು. ಮಂತ್ರಾತ್ಮಕ ಭಾಗವು

ಸಂಹಿತೆ. ಉಳಿದ ಭಾಗವು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. ಋಗ್ವೇದವು ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದುದು. "अग्निवायुरविभ्यस्तु त्रयं ब्रह्म सनातनम्। दुदोह यज्ञसिद्ध्यर्थमृग्यजुःसामलक्षणम्" मनु० १-२३। "अग्नेर्ऋग्वेदो वायोर्यजुर्वेद आदित्यात्सामवेदः" श्रुतिः। ಋಗ್ವೇದವು ಹತ್ತು ಮಂಡಲಗಳಾಗಿ ಅಥವಾ ಎಂಟು ಅಷ್ಟಕಗಳಾಗಿ ಭಾಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. **ಈ ಹತ್ತು ಮಂಡಲಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅನುವಾಕ ಮತ್ತು ಸೂಕ್ತಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ :—**

ಮಂಡಲ	ಯಾವ ಋಷಿದೃಷ್ಟ	ಅನುವಾಕ ಗಳು	ಸೂಕ್ತ ಗಳು
1.	ಶತರ್ಚನ ಋಷಿ	24	191
2.	ಶೌನಕ-ಗೃತ್ಸಮದ ಋಷಿ	4	43
3.	ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಋಷಿ	5	62
4.	ವಾಮದೇವ ಋಷಿ	5	58
5.	ಆತ್ರೇಯಾದಿ ಋಷಿ	6	87
6.	ಭರದ್ವಾಜ ಋಷಿ	6	75
7.	ವಸಿಷ್ಠ ಋಷಿ	6	104
8.	ಮೇಧಾತಿಥ್ಯಾದಿ ಋಷಿ	10	103
9.	ವೈಶ್ವಾಮಿತ್ರಾದಿ ಋಷಿ	7	114
10.	ಆಪ್ತ್ಯತ್ರಿತಾದಿ ಋಷಿ	12	191
			1028

ಈ ರೀತಿ ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು 1028 ಸೂಕ್ತಗಳು ಇರುವುವು. ಅಷ್ಟಕಗಳ ವಿಭಾಗಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಅಷ್ಟಕಕ್ಕೂ 8 ಅಧ್ಯಾಯಗಳಂತೆ 64 ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿರುವುವು. ಈ ವೇದಭಾಗವು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳ ಆಹ್ವಾನಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಋಗ್ವೇದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವವರಿಗೆ "ಹೋತೃ" ಎಂದು ಹೆಸರು. ಆಯುರ್ವೇದವು ಈ ವೇದದ ಉಪವೇದ.

ऋच् ಋಚ್ (स्त्री०) 1. ಋಗ್ವೇದ ಮಂತ್ರ. ऋच्यन्ते स्तूयन्ते देवा अनया—ऋच (स्तुतौ) "क्विप्"। 2. ಛಂದೋಬದ್ಧವಾದ ಮಂತ್ರ, ವೃತ್ತನಿಯಮಕ್ಕೊಳಪಟ್ಟು ಪಾದವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿರುವ ಮಂತ್ರ. तुभ्यमग्रे पर्यवहन्सूर्या वहतुना सह। पुनः पतिभ्यो जायां दा अग्ने प्रजया सह। 3. ಸ್ತೋತ್ರ. 4. ಪೂಜೆ.

ऋचीक ಋಚೀಕ (पुं०) ಭೃಗುವಂಶದ ಜಮದಗ್ನಿಯ ತಂದೆ, ಪರಶುರಾಮನ ತಾತ; ಋಚೀಕನು ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯಾದ ಸತ್ಯವತಿಯ ಪತಿಭಕ್ತಿಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಅವಳಿಗೆ ಪುತ್ರನು ಜನಿಸುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಾಗಿ ಅವಳಲ್ಲಿ ಜಮದಗ್ನಿಯು ಜನಿಸುವನು.

ऋचीष ಋಚೀಷ (न०) ಹಿಟ್ಟು ಬೇಯಿಸುವ ಪಾತ್ರೆ. ऋच (स्तुतौ) "ईषन्" बाहु०। "ऋचीषं पिष्टपचनम्" वैज०।

ऋच्छरा ಋಚ್ಛರಾ (स्त्री०) ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ. ऋच्छति परपुरुषं प्राप्नोति—ऋच्छ (गतौ) "अरः" (उ० ३-१३१)। "ऋच्छरा वेश्या" सि० कौ०।

ऋजीक ಋಜೀಕ (पुं०) 1. ಇಂದ್ರ. 2. ಧೂಮ, ಹೊಗೆ. ऋज (गतौ) "ईकन्" (उ० ४-२२)।

ऋजीष ಋಜೀಷ (पुं०) 1. ಒಂದು ನರಕ. "लोहशङ्कुमृजीषं च पन्थानं शाल्मलीं नदीम्" मनु० ४-९०। 2. ಸೋಮಲತೆಯ ರಸ. (न०) 3. ಹಿಟ್ಟು ಬೇಯಿಸುವ ಪಾತ್ರೆ. अर्ज (अर्जने) "ईषन्" (उ०३-२८)। "ऋजीषं पिष्टपचनम्" अम०।

ऋजु ಋಜು (वि०) 1. ಸರಳವಾದ, ವಕ್ರವಲ್ಲದ, ಕುಟಿಲವಲ್ಲದ, ನೆಟ್ಟಗಿರುವ. अर्जयति गुणान्—अर्ज (अर्जने) "कुः" धातोः "ऋज" आदेशश्च (उ० १-२७)। "ऋजवस्ते तु सर्वे स्युरव्रणाः सौम्यदर्शनाः" मनु० २-४७। 2. ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ, ಕಪಟವಿಲ್ಲದ, ಸರಳ ಸ್ವಭಾವದ, ನೀತಿವಂತ. "ऋजूंश्च विश्वासकृतः स्वभावान् गोपाङ्गनानां मुमुदे विलोक्य" भट्टि० २-१५। "उमां स पश्यन् ऋजुनैव चक्षुषा" कुमा० ५-३२। 3. ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲದ, ಹುಟ್ಟಿಲ್ಲದ. "आद्यमादिभवे भक्ष्येप्युत्पत्तिरहितेऽप्यृजुः" वैज०। स्त्रियां वा "ङीष्" (४-१-४४)। **–ज्वी –जुः –ಜ್ವೀ –ಜುಃ.** "ऋज्वीर्दधानैरवतत्य कन्धराश्चलावचूडाः कलघर्घरारवैः" माघ० १२-१८।

ऋजुकाय ಋಜುಕಾಯ (वि०) ನೇರವಾದ ಮೈಯುಳ್ಳ, ವಕ್ರವಲ್ಲದ ದೇಹವುಳ್ಳ, ಬಗ್ಗಿಲ್ಲದ ಮೈಯುಳ್ಳ. ऋजुः कायो यस्य। "तस्मिन् स्वस्ति समासीनः ऋजुकायः समभ्यसेत्" भाग० ३-२८-९।

ऋजुग ಋಜುಗ (पुं०) 1. ಬಾಣ. ऋजु यथा तथा गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। (वि०) 2. ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ, ಸರಳ ಸ್ವಭಾವದ, ನೀತಿವಂತ.

ऋजुगामिन् ಋಜುಗಾಮಿನ್ (वि०) 1. ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾಗಿ ನಡೆಯುವ, ಸರಳತೆಯಿಂದ ವರ್ತಿಸುವ. 2. ನೆಟ್ಟಗೆ ಹೋಗುವ. ऋजु यथा तथा गच्छति—गम्लृ (गतौ)

"णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–गामिनी –ಗಾಮಿನೀ.**

ऋजुता ಋಜುತಾ (स्त्री०) 1. ಸರಳತೆ, ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ. ऋजोर्भावः "तल्" (५-१-११९)। 2. ನೇರವಾಗಿ ಇರುವಿಕೆ, ಡೊಂಕಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. "ऋजुता वक्रतां प्राप वक्रता च तथार्जवम्" चं० रा०। "ऋजुताफलशुद्धियोगभाजाम्" माघ० २०-९। भावे "त्वः" (५-१-११९)। **ऋजुत्वम् ಋಜುತ್ವಮ್.**

ऋजूकरण ಋಜೂಕರಣ (न०) 1. ನೆಟ್ಟಗೆ ಮಾಡುವುದು, ಡೊಂಕಾಗಿರುವುದನ್ನು ನೇರವಾಗಿ ಮಾಡುವಿಕೆ. (वि०) 2. ಡೊಂಕಾಗಿರುವುದನ್ನು ನೆಟ್ಟಗೆ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಸಾಧನ. अनृजुः ऋजुः क्रियतेऽनेन—ऋजु अभूतत० "च्विः" (५-४-५०)। दीर्घः (७-४-२६)।

ऋज्र ಋಜ್ರ (पु०) 1. ನಾಯಕ, ಯಜಮಾನ. ऋज (गतिस्थानार्जनेषु) "रन्" (उ० २-२८)। (वि०) 2. ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ, ಸರಳತೆಯಿಂದ ವರ್ತಿಸುವವನು, ಕಪಟವಿಲ್ಲದವನು.

ऋज्वी ಋಜ್ವೀ (स्त्री०) 1. ಸರಳ ಸ್ವಭಾವದ ಹೆಂಗಸು, ಕಪಟವಿಲ್ಲದ ಹೆಂಗಸು. 2. ನೇರವಾದ ಗತಿ, ವಕ್ರವಲ್ಲದ ಗಮನ.

ऋण ಋಣ (न०) ಸಾಲ, ಕಡ. अर्यते—ऋ (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। नत्वम् (८-२-६०)। निपा०। ಋಣವು ಲೌಕಿಕ ಮತ್ತು ಅಲೌಕಿಕವೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಮನುಷ್ಯನು ತನ್ನ ಕುಟುಂಬದ ಆವಶ್ಯಕತೆಯ ಪೂರೈಕೆಗಾಗಿ ಅಥವಾ ವಾಣಿಜ್ಯಾದಿ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧನಿಕನಿಂದ ಹಣವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದೂ, ಧನಿಕನು ತಾನು ಕೊಡಿಟ್ಟಿರುವ ಹಣವು ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಲು ಬಡ್ಡಿಯ ಮೇಲೆ ಹಣವನ್ನು ಸಾಲವಾಗಿ ಕೊಡುವುದೂ ಲೌಕಿಕ ಋಣವೆನಿಸುವುದು. ಇಂತಹ ಋಣವನ್ನು ಹಿಂತಿರುಗಿಸುವುದರಿಂದಾಗಲೀ ಅದಕ್ಕೆ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಸಾಲಕೊಟ್ಟವನಲ್ಲಿ ಕೆಲಸಮಾಡಿಯಾಗಲೀ ತೀರಿಸಬೇಕು. "कर्मणापि समं कुर्याद्धनिकायाधमर्णिकः। समोऽवकृष्टजातिस्तु दद्याच्छ्रेयांस्तु तच्छनैः" मनु० ८-१७७। ಇಂತಹ ಋಣವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅವನ ಮಗ ಮತ್ತು ಮೊಮ್ಮಗ ಇವರು ಮಾತ್ರ ತೀರಿಸಬೇಕು. "ऋणं लेख्यकृतं देयं पुरुषैस्त्रिभिरेव तु" याज्ञ० २-९२। ಇದಲ್ಲದೆ ಮನುಷ್ಯನು ದೇವತೆಗಳು, ಋಷಿಗಳು ಮತ್ತು ಪಿತೃಗಳಿಗೂ ಋಣಿಯಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಈ ಋಣಗಳನ್ನು ತೀರಿಸಿದ ಹೊರತು ಮೋಕ್ಷವಿಲ್ಲ. "देवानां च पितॄणां च ऋषीणां च तथा नरः। ऋणवान् जायते यस्मात्तन्मोक्षे प्रयतेन्नरः" वि० ध०। ದೇವಋಣವನ್ನು ಯಜ್ಞದಿಂದಾಗಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ತನಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಪೂಜೆ ಉಪವಾಸಾದಿಗಳಿಂದಾಗಲಿ ತೀರಿಸಬೇಕು. "देवानामनृणो जन्तुर्यज्ञैर्भवति मानवः। अल्पवित्तश्च पूजाभिरुपवासव्रतैस्तथा" वि० ध०। ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ (ನಿಯಮ ವೇದಾಧ್ಯಯನ), ಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸ, ತಪಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಋಷಿಋಣವನ್ನೂ, ಶ್ರಾದ್ಧಾಚರಣೆ ಮತ್ತು ಸಂತಾನದಿಂದ ಪಿತೃಋಣವನ್ನೂ ತೀರಿಸಬೇಕು. "श्राद्धेन प्रजया चैव पितॄणामनृणो भवेत्। ऋषीणां ब्रह्मचर्येण श्रुतेन तपसा तथा" वि० ध०। "जायमानो वै ब्राह्मणस्त्रिभिर्ऋणैः ऋणी भवति ब्रह्मचर्येण ऋषिभ्यो यज्ञेन देवेभ्यः प्रजया पितृभ्यः" श्रुतिः।

ऋणग्राहिन् ಋಣಗ್ರಾಹಿನ್ (वि०) ಸಾಲ ಮಾಡುವವನು, ಸಾಲ ಕೊಳ್ಳುವವನು. ऋणं गृह्णाति—ग्रह (उपादाने) "णिनिः" (३-१-१३४)।

ऋणदातृ ಋಣದಾತೃ (वि०) ಸಾಲ ಕೊಡುವವನು. ऋणस्य दाता। स्त्रियां **–दात्री –ದಾತ್ರೀ.**

ऋणदास ಋಣದಾಸ (पु०) ತಾನು ಮಾಡಿದ ಸಾಲ ತೀರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದೆ ಸಾಲ ತೀರ್ವೆಗಾಗಿ ಸೇವೆ ಮಾಡುವ ಸೇವಕ. ऋणात् मोचनेन कृतो दासः। ऋणमोचनाय दासत्वमभ्युपगतः।

ऋणमत्कुण ಋಣಮತ್ಕುಣ (पु०) ಜಾಮೀನುದಾರ, ಮತ್ತೊಬ್ಬನ ಸಾಲಕ್ಕೆ ಹೊಣೆಯಾಗಿರುವವನು. परकृतं ऋणं ममैवेति कुणति—कुण (शब्दोपकरणयोः) "कः" (३-१-१३५)।

ऋणमुक्त ಋಣಮುಕ್ತ (वि०) ಸಾಲ ತೀರಿಸಿದವನು, ಸಾಲದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದಿದವನು. ऋणान्मुक्तः।

ऋणमुक्ति ಋಣಮುಕ್ತಿ (स्त्री०) ಸಾಲದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದುವಿಕೆ, ಸಾಲ ತೀರಿಸುವಿಕೆ. ऋणान्मुक्तिः।

ऋणमोचन ಋಣಮೋಚನ (न०) 1. ಸಾಲದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡುವಿಕೆ. ऋणान्मोचनम्। (वि०) 2. ಸಾಲದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡುವ. ऋणान्मोचयति—मुच्लृ (मोक्षणे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

ऋणलेख्य ಋಣಲೇಖ್ಯ (न०) ಸಾಲದ ಪತ್ರ, ಸಾಲ ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ಬಗ್ಗೆ ಬರೆದುಕೊಡುವ ದಸ್ತೈವೇಜು. ऋणसूचकं लेख्यम्।

ऋणादान ಋಣಾದಾನ (न०) ಸಾಲ ಕೊಟ್ಟು ಬಡ್ಡಿ ಸಮೇತ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. ऋणस्य आदानम् ग्रहणम्। ಋಣಾ

ದಾನವು ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧ ವಿವಾದಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು. ಸಾಲವನ್ನು (1) ಎಂತಹವನಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕು, (2) ಎಂತಹವನಿಗೆ ಕೊಡಬಾರದು, (3) ಎಂತಹವನಿಂದ ಪಡೆಯಬೇಕು. (4) ಎಂತಹ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕೊಡಬೇಕು. (5) ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕೊಡಬೇಕು, (6) ಕೊಡುವುದು ಮತ್ತು (7) ಕೊಟ್ಟ ಸಾಲವನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಪಡೆಯುವುದು. ಈ ರೀತಿ **ಋಣಾದಾನವು** ಏಳುವಿಧ. "ऋणं देयमदेयञ्च येन यत्र यथा भवेत्। दानग्रहणधर्माश्च ऋणादानमिति स्मृतम्"। ಹೆಂಗಸರು, ಮಕ್ಕಳು, ಸೇವಕರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಸಾಲವು ಬರುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಸಾಲ ಕೊಡಕೂಡದು. "न स्त्रीभ्यो दासबालेभ्यः प्रदद्यात् किञ्चिदुध्दृतम्। दाता न लभते तत्तु तेभ्यो दत्तं तु यद्वसु"।

ऋणान्तक ಋಣಾಂತಕ (पुं०) ಕುಜ, ಅಂಗಾರಕಗ್ರಹ. ऋणमन्तयति नाशयति—अन्ति (नामधातुः) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। [ಮಂಗಳ ಗ್ರಹದ ಪೂಜೆಯಿಂದ ಸಾಲ ತೀರುವುದೆಂದು ಶಾಸ್ತ್ರವಚನವಿರುವುದು.]

ऋणापकरण ಋಣಾಪಕರಣ (न०) ಸಾಲದ ತೀರ್ವೆ, ಸಾಲ ತೀರಿಸುವಿಕೆ.

ऋणापनोदन ಋಣಾಪನೋದನ (न०) ಸಾಲ ತೀರಿಸುವಿಕೆ, ಕೊಂಡ ಸಾಲವನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕೊಡುವುದು. ऋणस्यापनोदनम्।

ऋणिक ಋಣಿಕ (वि०) ಸಾಲಕೊಂಡವನು, ಕಡ ಪಡೆದವನು. ऋणमस्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)।

ऋणिन् ಋಣಿನ್ (वि०) ಸಾಲ ತೆಗೆದುಕೊಂಡವನು, ಸಾಲ ಪಡೆದವನು. ऋणमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "जायमानो वै ब्राह्मणः त्रिभिर्ऋणैर्ऋणी भवति ब्रह्मचर्येण ऋषिभ्यो यज्ञेन देवेभ्यः प्रजया पितृभ्यः" श्रुतिः। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **ऋणिनी ಋಣಿನೀ.**

ऋणोद्ग्राहण ಋಣೋದ್ಗ್ರಾಹಣ (न०) ಸಾಲ ಕೊಟ್ಟವನು ಸಾಲ ಕೊಂಡವನಿಂದ ಹಣವನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಪಡೆಯುವುದು. ऋणस्योद्ग्राहणम्। ಸಾಲಗಾರನು ತಾನು ಪಡೆದ ಸಾಲವನ್ನು ವಾಯಿದೆ ಮೀರಿದರೂ ಹಿಂತಿರುಗಿಸದಿದ್ದರೆ ಅದನ್ನು ಈ ಐದು ಉಪಾಯಗಳಿಂದ ಪಡೆಯಬಹುದು. "यैर्यैरुपायैरर्थं स्वं प्राप्नुयादुत्तमर्णिकः। तैस्तैरुपायैः संगृह्य साधयेदधमर्णिकम्। धर्मेण व्यवहारेण छलेनाचरितेन च। प्रयुक्तं साधयेदर्थं पञ्चमेन बलेन च" मनु ८-४८, ४९।

(1) ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತಿನಿಂದಲೂ ಸ್ನೇಹಿತರು ಮತ್ತು ಬಂಧುಗಳ ಮೂಲಕ ಹೇಳಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಸಾಲವನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಪಡೆಯುವುದು ಧರ್ಮದ ಉಪಾಯ.

(2) ಋಣಿಯು ಹಣ ಕೊಡುವವರೆಗೂ ಪಂಚಾಯತಿದಾರರ ಮುಂದೆ ಹಿಡಿದು ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಹಣವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು ವ್ಯವಹಾರದ ಮಾರ್ಗ.

(3) ಉಪಾಯದಿಂದ ಸಾಲಗಾರನ (ಋಣಿಯ) ಚರ ಆಸ್ತಿಗಳನ್ನು ತರಿಸಿಕೊಂಡು ಹಣವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು ಛಲದ ಉಪಾಯ.

(4) ಸಾಲಗಾರನ ಮಕ್ಕಳು, ಹೆಂಡತಿ, ದನಕರುಗಳನ್ನು ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಮನೆಯ ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಹಣವನ್ನು ವಸೂಲು ಮಾಡುವುದು ಆಚರಿತದ ಉಪಾಯ.

(5) ಸಾಲಗಾರನನ್ನು ಮನೆಗೆ ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು ಕಟ್ಟಿಹಾಕಿ ಹೊಡೆದು ಬಡಿದು ಹಣವನ್ನು ವಸೂಲು ಮಾಡುವುದು ಬಲಾತ್ಕಾರದ ಉಪಾಯ.

ऋत ಋತ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. 2. ಯಾಗ, ಯಜ್ಞ. (न०) 3. ಸತ್ಯ, ನಿಜ. ऋ (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "आयुष्यं प्राङ्मुखो भुङ्क्ते यशस्यं दक्षिणामुखः। श्रियं प्रत्यङ्मुखो भुङ्क्ते ऋतं भुङ्क्ते ह्युदङ्मुखः" मनु० २-५२। 4. (ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ) ಗದ್ದೆಗಳಲ್ಲಿ ನೆಲದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿರುವ ಕಾಳುಗಳನ್ನಾಗಲಿ ಧಾನ್ಯದ ತೆನೆಗಳನ್ನಾಗಲಿ ಆರಿಸುವುದು. "ऋतामृताभ्यां जीवेत्तु मृतेन प्रमृतेन वा। सत्यानृताभ्यामपि वा न श्ववृत्त्या कदाचन" मनु० ४-४। "ऋतमुञ्छशिलं ज्ञेयममृतं स्यादयाचितम्" मनु० ४-५। 5. ಜಲ, ನೀರು. 6. ಕರ್ಮದ ಫಲ, ಪಾಪಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯಗಳ ಫಲ. "ऋतं पिबन्तौ सुकृतस्य लोके" श्रुतिः। 7. ವಿಷ್ಣು. "भगवान् वासुदेवश्च कीर्त्यतेऽत्र सनातनः। स हि सत्यमृतं चैव पवित्रं पुण्यमेव च" भा०। 8. ಪರಬ್ರಹ್ಮ. "ऋतमेकाक्षरं ब्रह्म" श्रुतिः। (पुंन०) 9. ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ವಭಾವ. (वि०) 10. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ, ಹೊಳೆಯುವ. 11. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 12. ಸತ್ಯವಾದ, ನಿಜವಾದ. "सर्वमेतदृतं मन्ये यन्मां वदसि केशव" गीता १०-१४। "ऋतं शिलोच्छे पानीये पूजिते दीप्त-सत्ययोः" हेम०। 13. ಹೊಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. (अव्य०) 14. ನಿಜವಾಗಿ, ಸತ್ಯವಾಗಿ. "प्रापिते तु भवेदृतम्। शिलोञ्छसत्यसलिलसुशीलेषु तु न द्वयोः" नानार्थर०।

ऋतधामन् ಋತಧಾಮನ್ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. ऋतं धामाऽस्य। "नरकजिदृतधामा केशवो

जन्मकील: ऋतुपुरुषनृसिंहश्रन्थजह्नुश्च देवा:" त्रिकाण्ड०। 2. ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮನುಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ ಮನು. 3. ಹನ್ನೆರಡನೆಯ (ರುದ್ರಸಾವರ್ಣಿ) ಮನ್ವಂತರದ ಇಂದ್ರ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "इन्द्र" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 4. ಯದುವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. "कङ्कश्च कर्णिकायां वै ऋतधामजयावपि" भाग० ९-२४-४४। (वि०) 5. ಸತ್ಯಕ್ಕೆ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾಗಿರುವ.

ऋतध्वज ಋತಧ್ವಜ (पु०) 1. ಒಬ್ಬ ಬ್ರಹ್ಮಋಷಿ. "हिरण्यनाभ: कौसल्य: श्रुतदेव ऋतध्वज:। एते परे च सिद्धेशाश्चरन्ति ज्ञानहेतव:" भाग० ६-१५-१५। 2. ಶಿವ, ಮಹಾದೇವ.

ऋतपेय ಋತಪೇಯ (पु०) ಒಂದು ದಿವಸದಲ್ಲಿ ನಡೆಸಬಹುದಾದ ಒಂದು ಯಾಗ. ऋतं स्वर्गादिफलं पेयं भोग्यं यस्मात्।

ऋतम् ಋತಮ್ (अव्य०) ಸತ್ಯವಾಗಿ, ನಿಜವಾಗಿ.

ऋतम्भर ಋತಂಭರ (पु०) 1. ಸತ್ಯವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವ ಪರಮಾತ್ಮ. ऋतं बिर्भति—डु भृञ् (धारणपोषणयो:) "खच्" (३-२-४६)। "ततो गतो ब्रह्मगिरोपहूत ऋतम्भरध्याननिवारिताघ:" भाग० ६-१३-१७। (स्त्री०) –भरा –ಭರಾ. 2. ಪ್ಲಕ್ಷದ್ವೀಪದ ಒಂದು ನದಿ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "ऊर्ध्वायन" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 3. ಪಾತಂಜಲ ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಸಮಾಧಿಕಾಲದ ಪ್ರಜ್ಞೆ. ऋतं सत्यमात्मानं बिभर्ति प्रकाशयति। "ऋतम्भरा तत्र प्रज्ञा" पा० यो० सू० १-४८।

ऋति ಋತಿ (स्त्री०) 1. ಕಲ್ಯಾಣ, ಮಂಗಳ. ऋ (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಮಾರ್ಗ; ರಸ್ತೆ, ದಾರಿ. 3. ಜುಗುಪ್ಸೆ, ಅಸಹ್ಯ. 4. ಗಮನ, ಚಲನ. 5. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. 6. ಸ್ಪರ್ಧೆ, ಹೋರಾಟ. "ऋति: कल्याणवर्त्मनो:। जुगुप्सास्पर्धयो: स्त्री स्यात्" मेदि०। "ऋतिर्जुगुप्साकल्याणगतिस्पर्धासु" हेम०। 7. ಸ್ಮೃತಿ, ನೆನಪು. 8. ರಕ್ಷಣೆ, ಕಾಪಾಡುವಿಕೆ. "स्यादृति: स्मृतिरक्षयो:" त्रिकाण्ड०।

ऋतिङ्कर ಋತಿಂಕರ (वि०) 1. ಶುಭಕರವಾದ, ಮಂಗಳವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. ऋतिं करोति—डु कृञ् (करणे) "खच्" (३-२-४३)। मुमागम: (६-३-६७)। 2. ಪೀಡಿಸುವ, ತೊಂದರೆ ಕೊಡುವ.

ऋतीया ಋತೀಯಾ (स्त्री०) 1. ಜುಗುಪ್ಸೆ, ಅಸಹ್ಯ. 2. ತಿರಸ್ಕಾರ, ತೃಣೀಕರಿಸುವಿಕೆ, ಕಡೆಗಣಿಸುವಿಕೆ. ऋति (सौत्रधातु:) "ईयङ्" (३-१-२९)।

ऋतु ಋತು (पु०) 1. ವರ್ಷದ ಆರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ, ಎರಡು ತಿಂಗಳ ಕಾಲ. ऋच्छति—ऋ (गतौ) "तु:" (उ० १-७१)। ಒಂದು ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಆರು ಋತುಗಳು. ಮಾಘ ಮೊದಲಾಗಿ ಆಷಾಢ ಮಾಸದವರೆಗೂ ಸೂರ್ಯನು ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಮೂರು ಋತುಗಳು ಉತ್ತರಾಯಣ. ಶ್ರಾವಣ ಮೊದಲಾಗಿ ಪುಷ್ಯಮಾಸದವರೆಗೂ (ಸೂರ್ಯನು) ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಮೂರು ಋತುಗಳು ದಕ್ಷಿಣಾಯನ. "द्वौ द्वौ माघादिमासौ स्यादृतुस्तैरयनं त्रिभि:" अम०।

(1) मधुश्च माधवश्च वासन्तिकावृतू।
(2) शुक्रश्च शुचिश्च ग्रैष्मावृतू।
(3) नभश्च नभस्यश्च वार्षिकावृतू।
(4) इषश्चोर्जश्च शारदावृतू।
(5) सहश्च सहस्यश्च हैमन्तिकावृतू।
(6) तपश्च तपस्यश्च शिशिरावृतू।
(1) ಚೈತ್ರ-ವೈಶಾಖ—ವಸಂತಋತು.
(2) ಜ್ಯೇಷ್ಠ-ಆಷಾಢ—ಗ್ರೀಷ್ಮಋತು.
(3) ಶ್ರಾವಣ-ಭಾದ್ರಪದ—ವರ್ಷಋತು.
(4) ಆಶ್ವಯುಜ-ಕಾರ್ತಿಕ—ಶರದೃತು.
(5) ಮಾರ್ಗಶಿರ-ಪುಷ್ಯ—ಹೇಮಂತಋತು.
(6) ಮಾಘ-ಫಾಲ್ಗುಣ—ಶಿಶಿರಋತು.

ವರ್ಷಾದಿಯಿಂದ ಹೇಳಿರುವ ಕ್ರಮವಿದು. ಮಾಘಾದಿ ಮಾಸದಿಂದ ಋತುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಬ್ರಹ್ಮನು ಜಗತ್ತನ್ನು ಚೈತ್ರಮಾಸದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದುದರಿಂದ ಚೈತ್ರಮಾಸದಿಂದ ವರ್ಷಾರಂಭವಾಯಿತು. ಆದುದರಿಂದಲೇ "ऋतूनां कुसुमाकर:" गीता १०-३५ ಎಂದು ಋತುಗಳಲ್ಲಿ ವಸಂತಋತುವೇ (ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ) ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. "चैत्रे मासि जगद्ब्रह्मा ससर्ज प्रथमेऽहनि। शुक्लपक्षे समग्रं तु तदा सूर्योदये सति। प्रवर्तयामास तदा कालस्य गणनामपि। ग्रहान् राशीन् ऋतून् मासान् वत्सरान् वत्सराधिपान्"। ಸುಶ್ರುತಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಘಮಾಸ ಮೊದಲು ಋತುವು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. "ऋतुगणेन निषेवितुमादधे भुवि पदं विपदन्तकृतं सताम्" माघ० ६-१। 2. ಮಾಸ, ತಿಂಗಳು. "ऋतुर्वर्षादिषट्सु च। आर्तवे मासि च पुमान्" मेदि०। 3. ಸ್ತ್ರೀಯರ ರಜಸ್ಸು, ಹೆಂಗಸರ ಮುಟ್ಟು. 4. ಹೆಂಗಸರು ಗರ್ಭ ಧರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕಾಲ, ಹೆಂಗಸರು ಮುಟ್ಟಾದ ಬಳಿಕ ಹದಿನಾರು ದಿನಗಳ ಕಾಲ. "ऋतु: स्वाभाविक: स्त्रीणां रात्रय: षोडश

स्मृताः। चतुर्भिरितरैः सार्धमहोभिः सद्विगर्हितैः" मनु० ३-४६। "ऋतुकालाभिगामी स्यात्स्वदारनिरतः सदा" मनु० ३-४५। 5. ವಿಷ್ಣು. सर्वोल्लासकरैर्गुणैः ऋच्छति। "ऋच्छतीति ऋतुः प्रोक्तः सर्वोल्लासकरैर्गुणैः" निरुक्तिः। "ऋतुः सुदर्शनः कालः परमेष्ठी परिग्रहः" वि० स०। 6. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. "ऋतुः संवत्सरो मासः पक्षः संख्या समापनः" भा०।

ऋतुकाल ಋತುಕಾಲ (पु०) "ऋतु" ಪದದ 4ನೆಯ ಅರ್ಥ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "ऋतु" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

ऋतुगण ಋತುಗಣ (पु०) ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕಲೆತ ಎಲ್ಲಾ ಋತುಗಳು. ऋतूनां गणः। "ऋतुगणेन निषेवितुमादधे भुवि पदं विपदन्तकृतं सताम्" माघ० ६-१।

ऋतुगामिन् ಋತುಗಾಮಿನ್ (पु०) ಋತುಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ (ಹೆಂಗಸಿನೊಡನೆ) ಸಂಭೋಗ. ಮಾಡುವವನು. ऋतौ गच्छति—गम्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)।

ऋतुनाथ ಋತುನಾಥ -पति -ಪತಿ (पु०) ಋತುಗಳ ರಾಜ, ವಸಂತಋತು. ऋतूनां नाथः पतिर्वा। "ऋतूनां कुसुमाकरः" ಎಂದು ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ऋतुपर्ण ಋತುಪರ್ಣ (पु०) ಇಕ್ಷ್ವಾಕುವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ, ಅಯುತಾಯುವಿನ ಮಗ. [ನಳ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಅನೇಕ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದ ನಂತರ ಋತುಪರ್ಣನ ನಗರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಅವನ ಅಶ್ವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಸೇರಿ ಅವನಿಗೆ ಅಶ್ವಹೃದಯವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟು ಅವನಿಂದ ತಾನು ಅಕ್ಷವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವನು. ಇದರಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟನಾದ ಋತುಪರ್ಣನು, ದಮಯಂತಿಯ ದ್ವಿತೀಯಸ್ವಯಂವರ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ತಿಳಿದು ನಳನನ್ನೇ ರಥದ ಸಾರಥಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಹೊರಟು ಅವ(ನಳ)ನನ್ನು ಕುಂಡಿನಪುರಕ್ಕೆ ಕರೆತರುವನು. ಅಲ್ಲಿ ದಮಯಂತಿಯು ನಳನನ್ನು ಗುರುತಿಸಿ ಅವನೊಡನೆ ಸೇರಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವುದು.]

ऋतुपर्यय ಋತುಪರ್ಯಯ (पु०) ಋತುಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಬರುವಿಕೆ, ಋತುಗಳು ಒಂದಾದ ಮೇಲೊಂದು ಬರುವಿಕೆ. ऋतूनां पर्ययः। "यथर्तुलिङ्गान्यृतवः स्वयमेवर्तुपर्यते। स्वानि स्वान्यभिपद्यन्ते तथा कर्माणि देहिनः" मनु० १-३०।

ऋतुप्राप्त ಋತುಪ್ರಾಪ್ತ (पु०) ಫಲಿಸಿದ ವೃಕ್ಷ, ಆಯಾ ಋತುಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಫಲಪುಷ್ಪಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮರ. ऋतुयोग्यः पुष्पादिः प्राप्तोऽनेन।

ऋतुमती ಋತುಮತೀ (स्त्री०) ಪುಷ್ಪವತಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು, ಮೈನೆರೆದ ಹೆಂಗಸು, ರಜಸ್ವಲೆ. ऋतुरस्त्यस्याः "मतुप्" (५-२-९४)। ಕನ್ಯೆಯು ಋತುಮತಿಯಾದರೂ ತಂದೆಯು ಅನುರೂಪನಾದ ವರನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಮದುವೆ ಮಾಡದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಮೂರು ವರ್ಷಗಳವರೆಗೂ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ ಅನಂತರ ತಾನೇ ಯೋಗ್ಯ ವರನನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಬಹುದು. ಇದರಿಂದ ದೋಷವಿಲ್ಲ. "त्रीणि वर्षाण्युदीक्षेत कुमार्यृतुमती सती। ऊर्ध्वं तु कालादेतस्माद्विन्देत सदृशं पतिम्" मनु० ९-९०।

ऋतुमुख ಋತುಮುಖ (न०) ಋತುವಿನ ಪ್ರಾರಂಭದ ದಿನ, ಚಾಂದ್ರಮಾಸದ ಶುಕ್ಲ ಪ್ರಥಮಾ ತಿಥಿ. ऋतोर्मुखं प्रारम्भः।

ऋतुराज ಋತುರಾಜ (पु०) ಋತುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಋತು, ವಸಂತಋತು. ऋतूनां राजा "टच्" (५-४-९१)।

ऋतुलिङ्ग ಋತುಲಿಂಗ (न०) 1. ವಸಂತಾದಿ ಋತುಗಳ ಗುರುತು, ಆಯಾ ಋತುಗಳು ಹುಟ್ಟುವ ಸೂಚನೆ. ऋतोः लिङ्गम्। "यथर्तुलिङ्गान्यृतवः स्वयमेवर्तुपर्यये। स्वानि स्वान्यभिपद्यन्ते तथा कर्माणि देहिनः" मनु० १-३०। 2. ಹೆಂಗಸರು ಋತುಮತಿಯಾಗುವ ಸೂಚನೆ, ಹೆಣ್ಣು ಮಕ್ಕಳು ಪುಷ್ಪವತಿಯರಾಗುವ ಲಕ್ಷಣಗಳು.

ऋतुसंहार ಋತುಸಂಹಾರ (पु०) ಕಾಳಿದಾಸ ಕವಿಯು ಆರು ಋತುಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವ ಒಂದು ಕಾವ್ಯ. ऋतूनां संहारो वर्ण्यत्वेनास्त्यस्य।

ऋतुसन्धि ಋತುಸಂಧಿ (स्त्री०) ಎರಡು ಋತುಗಳು (ಮಾಸಗಳು) ಸೇರುವ ಕಾಲ, ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ. ऋत्वोः मासयोः सन्धिः।

ऋतुसेव्य ಋತುಸೇವ್ಯ (वि०) ಆಯಾ ಋತುಗಳಲ್ಲಿ ಸೇವಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಹಿತವಾದ ಆಹಾರ. ऋतुभेदे सेव्यम्। ಆಯಾ ಋತುಗಳಲ್ಲಿ ಆರೋಗ್ಯಕರವಾದ ಮತ್ತು ಹಿತವಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ಸೇವಿಸಬೇಕು. "यस्मिन् यस्मिन् ऋतौ ये ये दोषाः कुप्यन्ति देहिनाम्। तेषु तेषु प्रदातव्याः रसास्त्वेते विजानता" सुश्रुत० उत्तर० ६४-५। ವರ್ಷ ಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಶೀತವಾತಾವರಣದಲ್ಲಿ ದೇಹವೆಲ್ಲ ತಣ್ಣಗಾಗುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಶಕ್ತಿಯು ಕಡಿಮೆಯಾಗಿ ವಾಯು ಪ್ರಕೋಪವಾಗುವುದು. ಆ ದೋಷ ನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ ಕಷಾಯ (ಒಗರು), ತಿಕ್ತ (ಕಹಿ), ಕಟು (ಕಾರ) ರಸಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮತ್ತು ದ್ರವವಲ್ಲದ ಆಹಾರವನ್ನು ಸೇವಿಸಬೇಕು.

ವರ್ಷರ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಯಾಮ ಮಾಡಕೂಡದು. ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಮಲಗಕೂಡದು ಇತ್ಯಾದಿ. ಉಳಿದ ಋತುಗಳಿಗೆ ಸುಶ್ರುತಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

ऋद्ध ಋದ್ಧ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. ऋधु (वृद्धौ) कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)। "पार्वणो जलधिर्यद्वत् वृद्धिमान् ऋद्ध उच्यते" निरुक्तिः। "ऋद्धः स्पष्टाक्षरो मन्त्रः चन्द्रांशुर्भास्करद्युतिः" वि० स०। (न०) 2. ಒಕ್ಕಿದ ಧಾನ್ಯ, ಬಡಿದು ತೆನೆಯಿಂದ ಬೇರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಧಾನ್ಯ. 3. ಸಿದ್ಧವಾದ ಅನ್ನ. ऋधु कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। 4. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಬೆಳವಣಿಗೆ. ऋधु (वृद्धौ) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 5. ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿದ, ಅಧಿಕವಾದ, ಬೆಳವಣಿಗೆ ಹೊಂದಿದ. ऋधु कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)। "ऋद्धसर्वऋतुवृक्षवाटिकाकीरक्तसहकारशीकरैः" नैष० १८-१०। 6. ಸಂಪನ್ನವಾದ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ, ತುಂಬಿರುವ. "इयमृद्धधना वृथावनी स्ववनी संप्रवदत्पिकापि का" नैष० २-४५। "अवाप्य भूमावसपत्नमृद्धं राज्यं सुराणामपि चाधिपत्यम्" गीता २-८। 7. ಧನಿಕ, ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ.

ऋद्धि ಋದ್ಧಿ (स्त्री०) 1. ಸಮೃದ್ಧಿ, ಹೇರಳ, ಅತಿಶಯ. ऋधु (वृद्धौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "परिच्छिन्नप्रभावर्द्धिर्न मया न च विष्णुना" कुमा० २-५८। 2. ಬೆಳವಣಿಗೆ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿ. 3. ಸಿದ್ಧಿ, ಕೈಗೂಡುವಿಕೆ. 4. ಒಂದು ಮೂಲಿಕೆ. 5. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. 6. ಪಾರ್ವತಿ. 7. ಸಂಪತ್ತು, ಐಶ್ವರ್ಯ. ऋधु "क्तिच्" (३-३-१७४)। 8. ಅದೃಷ್ಟ. 9. ಕುಬೇರನ ಪತ್ನಿ.

ऋद्धिकाम ಋದ್ಧಿಕಾಮ (वि०) 1. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. ऋद्धिं कामयते–कमु (कान्तौ) "णिङ्" (३-१-३०) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ.

ऋद्धिमत् ಋದ್ಧಿಮತ್ (वि०) 1. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಏಳಿಗೆ ಹೊಂದಿದ. ऋद्धिरस्यास्ति–"मतुप्" (५-२-९४)। 2. ಸಮೃದ್ಧಿಯುಳ್ಳ, ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ, ತುಂಬಿರುವ. "तमृद्धिमद्बन्धुजनाधिरूढैर्वृन्दैर्गजानां गिरिचक्रवर्ती" कुमा० ७-५२। 3. ಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಐಶ್ವರ್ಯಸಂಪನ್ನನಾದ. "ऋद्धिमन्तमधिकर्द्धिरुत्तरः पूर्वमुत्सवमपोहदुत्सवः" रघु० १९-५।

ऋधु–वृद्धौ (दिवा० पर० अक० से०) ऋध्यति ऋध्यतः ऋध्यन्ति। आनर्ध आनृधतुः आनृधुः। अर्धिता। अर्धिष्यति। ऋध्यतु। आर्ध्यत्। ऋध्येत्। ऋध्यात्। आर्धत्। आर्धिष्यत्। 1. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದು. 2. ಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆ.

भावे : ऋध्यते। आनृधे। अर्धिता। ऋध्यताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि : ईर्त्सति। ईर्त्सांचकार, –बभूव, –आस। ईर्त्सिता। ईर्त्सिष्यति। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु : अर्धितव्यम्। अर्धनीयम्। ऋध्यम्। ऋद्धः, ऋद्धवान्। ऋध्यन्। ऋद्धम्। अर्धनम्। अर्धित्वा। समृध्य।

स्वादि "ऋधु" ಧಾತುರೂಪಗಳು. ऋध्नोति। ऋध्नोतु। ऋध्नुहि। आर्ध्नोत्। ऋध्नुयात्। ಉಳಿದೆಲ್ಲ ರೂಪಗಳೂ दिवादि "ऋधु" ಧಾತುವಿನ ರೂಪಗಳಂತೆ ಆಗುವುವು. 1. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದು, ಬೆಳವಣಿಗೆ ಹೊಂದು. "नाब्रह्म क्षत्रमृध्नोति नाक्षत्रं ब्रह्म वर्धते" मनु० ९-३२२। 2. ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸು, ಸಂತೋಷಪಡಿಸು. "सोऽहं प्राग्भवतैव भूतजननीमृध्नोमि खड्गाहतिव्यस्तस्कन्धकबन्धरन्ध्ररुधिरप्राग्भारनिष्यन्दिना" मालती० ५-२९।

सम्+ऋधु=समृद्धिः। ಹೆಚ್ಚು ಬೆಳವಣಿಗೆ ಹೊಂದು, ಅತಿಶಯವಾದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದು. "शत्रुपक्षं समृध्यन्तं यो मोहात् समुपेक्षते" भा०। "लोकानन्यान्सृजेयुर्ये लोकपालांश्च कोपिताः। देवान् कुर्युरदेवांश्च कः क्षिण्वंस्तान् समृध्नुयात्" मनु० ९-३१५।

ऋधक् ಋಧಕ್ (अव्य०) 1. ಸತ್ಯವಾಗಿ, ನಿಜವಾಗಿ. 2. ಶೀಘ್ರವಾಗಿ, ಬೇಗ. 3. ಬೇರೆಯಾಗಿ, ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ. 4. ಸಾಮೀಪ್ಯ. 5. ಲಾಘವ. "ऋधग्यतो अनिमिषं रक्षमाणाः" ऋधग्यतः सत्येन गच्छतः।

ऋभु ಋಭು (पुं०) 1. ದೇವತೆ. अरि स्वर्गे अदित्यां वा भवति–ऋ + भू (सत्तायाम्) "डुः" (वा० (३-२-१८०)। "आदित्या ऋभवोऽस्वप्ना अमर्त्या अमृतान्धसः" अम०। 2. ದೇವತೆಗಳಿಂದಲೂ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ ದೇವತೆ. "ऋभवो नाम तत्रान्ये देवानामपि देवताः। तेषां लोकाः परतरे यान् यजन्तीह देवताः" भा० वन०। 3. ಚಾಕ್ಷುಷ ಮನ್ವಂತರದ ಒಂದು ದೇವಗಣ. "चाक्षुषस्यान्तरे तात मनोर्देवानिमान् शृणु। आप्याः प्रभूता ऋभवः पृथुकाश्च दिवौकसः। लेखा नाम महाराज पञ्च देवगणाः स्मृताः" हरिवं० ७-३२।

ऋभुक्ष ಋಭುಕ್ಷ (पुं०) 1. ಸ್ವರ್ಗ. 2. ವಜ್ರಾಯುಧ. ऋभवो देवाः क्षियन्त्यत्र–क्षि (निवासगत्योः) "डः" (वा० ३-२-१०१)। "ऋभुक्षः स्वर्गवज्रयोः" विश्व०।

ऋभुक्षिन् ಋಭುಕ್ಷಿನ್ (पु०) ಇಂದ್ರ. ऋभवो देवाः क्षियन्त्यत्र–क्षि (निवासगत्योः) "डः" (वा० ३-२-१०१)। "ऋभुक्षः स्वर्गवज्रयोः" विश्व०। सोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। पथिवत्।

ऋश्य (ष्य) ಋಶ್ಯ (ಷ್ಯ) (पु०) ಮೈಮೇಲೆ ಬಿಳಿ ಚುಕ್ಕಿಗಳುಳ್ಳ ಜಿಂಕೆ. ऋच्छति–ऋ (गतौ) "श्यन्" बाहु०। ऋषी (गतौ) "यक्" (उ० ४-१११)। निपा०।

ऋश्य (ष्य) मूक ಋಶ್ಯ (ಷ್ಯ) ಮೂಕ (पु०) ಋಶ್ಯಮೂಕಪರ್ವತ, ವಾಲಿಯ ಭಯದಿಂದ ಸುಗ್ರೀವನು ಬಂದು ಅವಿತುಕೊಂಡಿದ್ದ ಒಂದು ಪರ್ವತ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "ऋष्यमूक" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

ऋषभ ಋಷಭ (पु०) 1. ವೃಷಭ, ಎತ್ತು. ऋषति–ऋषी (गतौ) "अभच्" (उ० ३-१२३)। "ऋषभैकसहस्रा गा दद्यात् क्षत्रवधे पुमान्" याज्ञ० ३-२६६। 2. ಹೆರಿಗೆ ಹಾಲೆಯೆಂಬ ಒಂದು ಮೂಲಿಕೆ. "शृङ्गी तु ऋषभो वृषः" अम०। 3. ಆದಿಜಿನದೇವ. 4. ವರಾಹ ಪುಚ್ಛ, ಹಂದಿಯ ಬಾಲ. 5. ಮೊಸಳೆಯ ಬಾಲ. 6. ಕಿವಿಯ ರಂಧ್ರ, ಕರ್ಣಕುಹರ, ಕಿವಿಯೊಳಗಿನ ಪೊಳ್ಳು. 7. ವೀಣೆ ಕಂಠ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಹೊರಡುವ ಸಪ್ತ(ಏಳು)ಸ್ವರಗಳಲ್ಲೊಂದು. ऋषति हृदयं प्रविशति–ऋषी (गतौ) "अभच्" (उ० ३-१२३)।

ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳು: (1) ನಿಷಾದ, (2) ಋಷಭ, (3) ಗಾಂಧಾರ, (4) ಷಡ್ಜ, (5) ಮಧ್ಯಮ, (6) ಧೈವತ ಮತ್ತು (7) ಪಂಚಮ. "निषादर्षभगान्धारषड्जमध्यमधैवताः। पञ्चमश्चेत्यमी सप्त तन्त्रीकण्ठोत्थिताः स्वराः" अम०। ವೃಷಭದ ಸ್ವರದಂತೆ ಕಂಠದಲ್ಲಿ ಹೊರಡುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "षड्जं मयूरो वदति गावस्त्वृषभभाषिणः" अम०। "नाभिमूलात् यदा वर्ण उत्थितः कुरुते ध्वनिम्। वृषभस्येव निर्याति हेलया ऋषभः स्मृतः" सं० दा०। ಈ ಋಷಭಸ್ವರವು ಋಗ್ವೇದದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದುದು. "ऋग्वेदात् षड्जऋषभौ यजुषो मध्यधैवतौ। सामवेदात् समुद्भूतौ तथा गान्धारपञ्चमौ"। ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಋಷಭ ಸ್ವರವು ನಿಷಿದ್ಧ. "श्रुतिसमधिकमुच्चैः पञ्चमं पीडयन्तः सततमृषभहीनं भिन्नकीकृत्य षड्जम्। प्रणिजगदुरकाकुश्रावकस्निग्धकण्ठाः परिणतिमिति रात्रेर्मागधा माधवाय" माघ० ११-१। 7. (ಸಮಾಸಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ) ಶ್ರೇಷ್ಠ, ಉತ್ತಮ. पुरुषर्षभः ಪುರುಷಶ್ರೇಷ್ಠನು. नरर्षभः, भरतर्षभः ಇತ್ಯಾದಿ. "स्युरुत्तरपदे व्याघ्रपुङ्गवर्षभकुञ्जराः। सिंहशार्दूलनागाद्याः पुंसि श्रेष्ठार्थगोचराः" अम०। "स कुरुष्व महोत्साहः कृपां मयि नरर्षभ" रामा०। ಕೆಲವೆಡೆ ವ್ಯಸ್ತವಾಗಿದ್ದರೂ ಶ್ರೇಷ್ಠಾರ್ಥವಾಚಕವಾಗುವುದು. "स्वलक्षणा प्रादुरभूत् किलास्यतः स मे ऋषीणामृषभः प्रसीदतु" भाग० २-४-२२। "ऋषभः स्यादादिजिने वृषभे भेषजे स्वरे। कर्णरन्ध्रे कोलपुच्छे श्रेष्ठे चाप्युत्तरस्थितः" हेम०। "ऋषभस्त्वौषधान्तरे। स्वरभिद्वृषयोः कर्णरन्ध्रकुम्भीरपुच्छयोः। उत्तरस्थः स्मृतः श्रेष्ठे" मेदि०। 8. ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಒಂದು ಅವತಾರ. [ಅಗ್ನೀಧ್ರನ ಪುತ್ರನಾದ ನಾಭಿರಾಜನ ಯಾಗದಿಂದ ಪ್ರಸನ್ನನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅವನ ಪುತ್ರನಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದನು.] "नाभिरपत्यकामोऽप्रजया मेरुदेव्या भगवन्तं यज्ञपुरुषमवहितात्मायजत। तस्य हवाव श्रद्धया यजतः प्रवर्ग्येषु प्रचरत्सु भगवान् भागवतवात्सल्यतया सुप्रतीक आत्मानं मनोनयनानन्दनावयवाभिराममाविश्चकार" भाग० ५-३-१, २। "तस्य ह वा इत्थं वर्ष्मणा वरीयसा बृहच्छ्लोकेन चौजसा बलेन श्रिया यशसा वीर्यशौर्याभ्यां च पिता ऋषभ इतीदं नाम चकार" भाग० ५-४-२। 9. ಒಂದು ಪರ್ವತ. 10. ಮದಿಸಿದ ಆನೆ. "ऋषभोऽद्रौ कर्णरन्ध्रे वृषे मत्तगजेश्वरे। वराहस्यापि पुच्छे" नानार्थर०।

ऋषभकूट ಋಷಭಕೂಟ (पु०) ಹೇಮಕೂಟ ಪರ್ವತ. [ಈ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಋಷಭನೆಂಬ ತಾಪಸನಿದ್ದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರುಂಟಾಯಿತು. ವಿವರಕ್ಕೆ भा० वन० ११० ಅಧ್ಯಾಯ ನೋಡಿ.]

ऋषभगतिविलसित ಋಷಭಗತಿವಿಲಸಿತ (न०) ಹದಿನಾರನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ; ಭಗಣ ರಗಣ ಮೂರು ನಗಣಗಳು ಮತ್ತು ಒಂದು ಗುರುವಿರುವ ವೃತ್ತ. "भ्रौ त्रिनगाः स्वराः खमृषभगतिविलसितम्" वृ० र०।

ऋषभध्वज ಋಷಭಧ್ವಜ (पु०) 1. ಪರಮೇಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. ऋषभो ध्वजोऽस्य। 2. ಒಬ್ಬ ಜೈನ ಭಿಕ್ಷು. "ऋषभध्वज एषोऽपि शङ्करे चार्हदन्तरे" मेदि०।

ऋषभी ಋಷಭೀ (स्त्री०) 1. ಪುರುಷನ ಆಕಾರವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು, ಗಡ್ಡಮೀಸೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹೆಂಗಸು. 2. ನಸುಗುನ್ನಿ ಗಿಡ. 3. ವಿತಂತು. 4. ಸಿರಾಲೆ ಗಿಡ. ऋषभ गौरा० जाति० वा "ङीष्"। "ऋषभी तु शूकशिम्ब्यां पुरुषाकारयोषिति। विधवायां शिरालायाम्" हेम०।

ऋषि ಋಷಿ (पु०) 1. ಋಷಿ, ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸಂಸಾರದ ಕೊನೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದವನು. ऋषति ज्ञानेन संसारपारम्–ऋषी (गतौ) "इनिः" (उ० ४-११९)। ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಸಕಲಪಾಪಗಳನ್ನೂ ಕಳೆದುಕೊಂಡವನೂ ಸತ್ಯಸಂಧನೂ ವೇದ ಮತ್ತು ವೇದಾಂಗಗಳ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದವನೂ ಋಷಿಯೆನಿಸುವನು. "तपोनिर्धूतपाप्मानो याथातथ्याभिधायिनः। वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञाः ऋषयः परिकीर्तिताः"। "अशेषतीर्थोपहृताः कमण्डलोः निधाय पाणावृषिणाभ्युदीरिताः" माघ० १-१८। ಈ ಋಷಿಗಳು (1) ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿ, (2) ದೇವರ್ಷಿ, (3) ಮಹರ್ಷಿ, (4) ಪರಮರ್ಷಿ, (5) ಕಾಂಡರ್ಷಿ, (6) ಶ್ರುತರ್ಷಿ ಮತ್ತು (7) ರಾಜರ್ಷಿಗಳೆಂದು ಏಳು ವಿಧ. "सप्त ब्रह्मर्षिदेवर्षिमहर्षिपरमर्षयः। काण्डर्षिश्च श्रुतर्षिश्च राजर्षिश्च क्रमावराः" रत्न०। "व्यासाद्यास्तु महर्षयः। परमर्षयस्तु भेलाद्याः देवर्षयः कणादयः। ब्रह्मर्षयो वसिष्ठाद्याः सुश्रुताद्याः श्रुतर्षयः। ऋतुपर्णादयो राजर्षयः काण्डर्षयस्त्वमी। जैमिन्याद्याः" त्रिकाण्ड०। [ಸ್ವಾಯಂಭುವಾದಿಮನ್ವಂತರಭೇದದಿಂದ ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳ ವಿವರಕ್ಕೆ "सप्तर्षि" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 2. ವೇದ. 3. ಕಿರಣ.

ऋषिकुल्या ಋಷಿಕುಲ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಒಂದು ನದಿ, ಒಂದು ಹೊಳೆ. ऋषीणां कुल्येव। "ऋषिकुल्यां समासाद्य नरः स्नात्वा विकल्मषः। देवान् पितॄंश्चार्चयित्वा ऋषिलोकं प्रपद्यते" भा० वन० ८२-४९। 2. ಋಷಿಕುಲಕ್ಕೆ ಹಿತವಾದ. ऋषिकुले साधुः "यत्" (५-१-५)। "अथ तस्योशतीं देवीमृषिकुल्यां सरस्वतीम्। नास्वाद्य मन्युदष्टानां तेषामात्माप्यतृप्यत" भाग० ३-१६-१३।

ऋषिजाङ्गलिकी ಋಷಿಜಾಂಗಲಿಕೀ (स्त्री०) ಋಷ್ಯಗಂಧೆಯೆಂಬ ಗಿಡ, ಅನಂತನ ಗೊಂಡೆಸೊಪ್ಪು.

ऋषिप्रोक्त ಋಷಿಪ್ರೋಕ್ತ (वि०) 1. ಋಷಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. (स्त्री०) **–प्रोक्ता –ಪ್ರೋಕ್ತಾ.** 2. ಶತಾವರೀ ಗಿಡ. 3. ನಸುಗುನ್ನಿ ಗಿಡ. 4. ಅತಿಬಲೆ, ಮಹಾಶತಾವರೀ

ऋषियज्ञ ಋಷಿಯಜ್ಞ (पु०) ಗೃಹಸ್ಥನು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲೊಂದು. ऋष्युद्देश्यको यज्ञः ऋषिर्वेदः तदध्ययनरूपो यज्ञो वा। (1) ದೇವಯಜ್ಞ, (2) ಋಷಿಯಜ್ಞ, (3) ಭೂತಯಜ್ಞ, (4) ಪಿತೃಯಜ್ಞ ಮತ್ತು (5) ಮನುಷ್ಯಯಜ್ಞಗಳೆಂದು ಗೃಹಸ್ಥನು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞಗಳು. "स्वाध्यायेनार्चयेतर्षीन् होमैर्देवान् यथाविधि। पितॄन् श्राद्धैश्च नॄनन्नैर्भूतानि बलिकर्मणा" मनु० ३-८१।

ऋष्यकेतु ಋಷ್ಯಕೇತು (पु०) ಅನಿರುದ್ಧ.

ऋष्यगन्धा ಋಷ್ಯಗಂಧಾ (स्त्री०) 1. ಅನಂತನ ಗೊಂಡೆ ಸೊಪ್ಪು. ऋष्यस्य मृगभेदस्य गन्ध इव गन्धो यस्याः। 2. ಕರಿ ನೆಲಗುಂಬಳ. **–गन्धिका –ಗಂಧಿಕಾ.** स्वार्थे "कः"। "टाप्"।

ऋष्यप्रोक्ता ಋಷ್ಯಪ್ರೋಕ್ತಾ (स्त्री०) 1. ಶತಾವರೀ ಗಿಡ. 2. ಅತಿಬಲೆ, ಮಹಾಶತಾವರಿ. 3. ನಸುಗುನ್ನಿಗಿಡ.

ऋष्यमूक ಋಷ್ಯಮೂಕ (पु०) ಋಷ್ಯಮೂಕ ಪರ್ವತ, ಸುಗ್ರೀವನು ವಾಲಿಗೆ ಹೆದರಿ ಬಂದು ಸೇರಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಒಂದು ಪರ್ವತ, ಪಂಪಾಸರಸ್ಸಿನ ಹತ್ತಿರದ ಒಂದು ಪರ್ವತ. ऋष्यो मृगो मूको यत्र। [ವಾಲಿಯು ಒಮ್ಮೆ ದುಂದುಭಿಯೊಡನೆ ಕಾದಾಡಿ ಅವನನ್ನು ಕೊಂದು ಅವನ ಶರೀರವನ್ನು ಬಿಸಾಡಿದನು. ಅದು ಮತಂಗಮಹರ್ಷಿಯ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದು ಆಶ್ರಮವು ರಕ್ತಮಾಂಸಗಳಿಂದ ದೂಷಿತವಾಗಲು ಆ ಋಷಿಯು ಇದು ವಾಲಿಯ ಕೃತ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿದು ವಾಲಿಯು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದರೆ ಅವನ ತಲೆಯು ಒಡೆಯಲೆಂದು ಶಾಪವಿತ್ತುದರಿಂದ ವಾಲಿಯಿಂದ ಮನಸ್ತಾಪಗೊಂಡ ಸುಗ್ರೀವನು ಹನುಮಂತನೊಡನೆ ಅವನ ಪ್ರವೇಶವಿಲ್ಲದ ಈ ಪರ್ವತಕ್ಕೆ ಬಂದು ಸೇರಿದನು. ಸೀತೆಯನ್ನು ಹುಡುಕಿಕೊಂಡು ಬಂದ ಶ್ರೀರಾಮನಿಗೆ ಸುಗ್ರೀವನೊಡನೆ ಸಖ್ಯವೇರ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು ಈ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ.]

ऋष्यशृङ्ग ಋಷ್ಯಶೃಂಗ (पु०) 1. ಋಷ್ಯಶೃಂಗ ಮಹರ್ಷಿ, ವಿಭಾಂಡಕ ಮಹರ್ಷಿಯ ಪುತ್ರ, ರೋಮಪಾದಮಹಾರಾಜನ ಮಗಳಾದ ಶಾಂತಾದೇವಿಯ ಪತಿ. ऋष्यस्य मृगस्य शृङ्गमिव शृङ्गमस्य। [ವಿಭಾಂಡಕ ಮಹರ್ಷಿಯು ಒಂದು ಮಡುವಿನಲ್ಲಿ ಇಳಿದು ಅಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸಿನಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಊರ್ವಶಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ಚಿತ್ತಚಾಂಚಲ್ಯದಿಂದ ವೀರ್ಯವು ಸ್ಖಲಿತವಾಗಲು ಅದನ್ನು ಕುಡಿದ ಒಂದು ಹೆಣ್ಣು ಜಿಂಕೆಯಿಂದ ಋಷ್ಯಶೃಂಗನು ಜನಿಸಿದನು. भा० वन० १११।

ಒಮ್ಮೆ ಅಂಗದೇಶದಲ್ಲಿ ಅನಾವೃಷ್ಟಿಯುಂಟಾಗಲು ರೋಮಪಾದರಾಜನು ಈ ಮಹರ್ಷಿಯನ್ನು ಕರೆಯಿಸಿ ಸುವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಪಡೆದು ತನ್ನ ಮಗಳಾದ ಶಾಂತಾದೇವಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಮದುವೆ ಮಾಡಿದನು. भा० वन० ११४।

ದಶರಥಮಹಾರಾಜನು ಪುತ್ರಕಾಮೇಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡಿದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಈ ಮಹರ್ಷಿಯನ್ನು ಕರೆಯಿಸಿದ್ದನು. रामा० बाल०। 2. ಸಾವರ್ಣಿಕಮನ್ವಂತರದಲ್ಲಿದ್ದ ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ ಋಷಿ. "रामो व्यासो गालवश्च दीप्तिमान् कृप एव च। ऋष्यशृङ्गस्तथा द्रौणिस्तत्र सप्तर्षयोऽभवन्" मार्कं० ८०-४।

ऋक्षरजस् ಋಕ್ಷರಜಸ್ (पुं०) ವಾನರವಂಶದ ಒಬ್ಬ ಮೂಲಪುರುಷ. ಬ್ರಹ್ಮನು ಮೇರುಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಆತನ ಕಣ್ಣೀರಿನಿಂದ ವಾನರರೂಪದ ಪುರುಷನೊಬ್ಬನು ಹುಟ್ಟಿದನು. ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾತಿನಂತೆ ಅವನು ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಒಂದು ಕೊಳದಲ್ಲಿ ಇಣಿಕಿ ನೋಡಲಾಗಿ ಅದರೊಳಗೆ ತನ್ನ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವನ್ನು ಕಂಡು ಅದರೊಡನೆ ಕಾದಾಡಲು ಕೊಳದೊಳಕ್ಕೆ ಧುಮುಕಿದನು. ಕೊಳದೊಳಗೆ ಯಾರೂ ಇರಲಿಲ್ಲವಾಗಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬರುವಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಹೆಂಗಸಾದನು. ಆಗ ಅಸ್ತಂಗತನಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಸೂರ್ಯನೂ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಕಾಣಲು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ ಇಂದ್ರನೂ ಈಕೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ಮೋಹಗೊಳ್ಳಲಾಗಿ ಸೂರ್ಯನ ತೇಜಸ್ಸು ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಮೇಲೆಯೂ ಇಂದ್ರನ ತೇಜಸ್ಸು ಬಾಲದ ಮೇಲೆಯೂ ಬಿದ್ದಿತು. ಅದರಿಂದ ವಾಲಿಸುಗ್ರೀವರು ಜನಿಸಿದರು. ಮಾರನೆಯ ದಿನ ಬೆಳಗಾಗುವಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಋಕ್ಷರಜಸ್ಸು ಪುನಃ ಗಂಡಸಾಗಲು ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದನು. ಕಿಷ್ಕಿಂಧೆಗೆ ಹೋಗಿ ರಾಜ್ಯವಾಳುವಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮನ ಆಜ್ಞೆಯಾಯಿತು. ಅದರಂತೆ ಕಿಷ್ಕಿಂಧೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಲವುಕಾಲ ರಾಜ್ಯವಾಳಿ ವಾಲಿಗೆ ಪಟ್ಟಕಟ್ಟಿ ಸುಗ್ರೀವನಿಗೆ ಯುವರಾಜ ಪದವಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ತಾನು ತಪಸ್ಸಿಗೆ ಹೋದನು,

इति "ऋ" कारादिपदार्थनिरूपणम्

ॠ

ॠ ಋೂ ಇದು ವರ್ಣಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಮೂರ್ಧಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಎಂಟನೆಯ ಸ್ವರವರ್ಣ. "ऋटुरषाणां मूर्धा" सि० कौ०। ಉದಾತ್ತ, ಅನುದಾತ್ತ ಮತ್ತು ಸ್ವರಿತಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಭೇದಗಳುಳ್ಳ ಈ ದೀರ್ಘ "ॠ" ಕಾರವು ಪುನಃ ಅನುನಾಸಿಕ ಮತ್ತು ಅನನುನಾಸಿಕಗಳೆಂಬ ಭೇದದಿಂದ ಒಟ್ಟು ಆರು ವಿಧವಾಗುವುದು.

ॠ ಋೂ (ಪುಂ०) 1. ಭೈರವ. 2. ದನುಜ, ದಾನವ. (ನ०) 3. ಸ್ಮೃತಿ, ನೆನಪು. 4. ವಕ್ಷಸ್ಸು, ಎದೆ. (स्त्री०) 5. ದೇವತೆಗಳ ತಾಯಿ, ಅದಿತಿ. 6. ದಾನವರ ತಾಯಿ, ದನು. 7. ಗತಿ, ಗಮನ. (अव्य०) 8. ವಾಕ್ಯಾರಂಭ. 9. ರಕ್ಷಣೆ. "ॠ वाक्यारम्भे रक्षायां वक्षः स्मृत्योरनव्ययम्। देवाम्बायां दनौ चापि भैरवे दनुजे गतौ" मेदि०।

ॠ–गतौ (क्र्या० पर० सक० से०) ऋणाति। ऋणातु। ऋणीयात्। आरीत्। ಹೋಗು, ಚಲಿಸು, ನಡೆ.

इति "ॠ" कारादिपदार्थनिरूपणम्

ऌ

ऌ ದಂತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಈ ಹ್ರಸ್ವಸ್ವರವರ್ಣವು ಉದಾತ್ತ, ಅನುದಾತ್ತ ಮತ್ತು ಸ್ವರಿತಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಭೇದಗಳುಳ್ಳುದಾಗಿ ಪುನಃ ಅನುನಾಸಿಕ ಮತ್ತು ಅನನುನಾಸಿಕ ಭೇದಗಳಿಂದ ಒಟ್ಟು ಆರು ವಿಧವಾಗುವುದು. ಇದು ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಸ್ವರವರ್ಣ.

ऌ (अव्य०) 1. ಅದಿತಿದೇವಿ, ದೇವತೆಗಳ ತಾಯಿ. 2. ಭೂಮಿ. 3. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. "ऌकारो देवताम्बायां भुवि कुध्रे च कीर्तितः" मेदि०। 4. ನಿಂದೆ. 5. ವಿಸ್ಮಯ, ಆಶ್ಚರ್ಯ. "ऌ कुत्सायां विस्मये च" हेम०।

ॡ ಇದೊಂದು ದಂತ್ಯ ದೀರ್ಘಸ್ವರವರ್ಣ. "ॡ" ಕಾರ ದಂತೆಯೇ ಇದೂ ಆರು ವಿಧವಾಗುವುದು. ಇದು ಹತ್ತನೆಯ ಸ್ವರವರ್ಣ. ಪಾಣಿನಿಯ ವ್ಯಾಕರಣರೀತ್ಯಾ ಈ ವರ್ಣವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಕೋಶಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಕಂಡುಬರುವುದು.

ॡ (पु०) 1. ಓತಿಕೇತ. 2. ಮೇರುಪರ್ವತ. 3. ಚಂದ್ರ. 4. ದೇವತೆ. 5. ಲೀಲೆಯಿಂದ ನಡೆಯುವಿಕೆ. 6. ಕಣ್ಣಿನ ಎಲುಬು. 7. ನಾಗಮಾತೆ. 8. ತಾಯಿ. "ॡकारः कृकलासेन्द्रे मेरौ हिमकरे सुरे। लीलागतौ लोचनास्थिन नागमातरि मातरि" नानार्थर०। ಮತ್ತು ಮಂತ್ರ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಾತೃಕಾನ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗವುಂಟು.

इति "ॡ" कारादिपदार्थनिरूपणम्

ए

ए ಏ ಇದು ವರ್ಣಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಠ ಮತ್ತು ತಾಲು ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಸ್ವರವರ್ಣ. ಉದಾತ್ತ, ಅನುದಾತ್ತ ಮತ್ತು ಸ್ವರಿತಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಭೇದಗಳುಳ್ಳ ಈ ದೀರ್ಘಸ್ವರವು ಅನುನಾಸಿಕ ಮತ್ತು ಅನನುನಾಸಿಕ ಭೇದದಿಂದ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ಒಟ್ಟು ಆರು ವಿಧವಾಗುವುದು.

ए ಏ (पु०) 1. ತೇಜಸ್ಸು. 2. ಜಲ, ನೀರು. 3. ರಾತ್ರಿ. 4. ಮಹಡಿಯ ಒಳಭಾಗ. 5. ವಿಷ್ಣು. 6. ಆಕಾಶ. 7. ಹನ್ನೊಂದು ಸಂಖ್ಯೆ. 8. ಪ್ರಾತಃಕಾಲ. 9. ರತ್ನ ಜಗುಲಿ. "एकारस्तेजसि जले रात्रौ हर्म्योदरे हरौ। व्योम्न्येकादशसंख्यायां दिनादौ मणिकुट्टिमे" नानार्थर०। (अव्य०) 10. ಸ್ಮೃತಿ, ನೆನಪು. 11. ಅಸೂಯೆ, ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚು. 12. ದಯೆ, ಕನಿಕರ. 13. ಸಂಬೋಧನೆ. 14. ಆಹ್ವಾನ. "ए स्मृतावप्यसूयानुकम्पा-मन्त्रणहूतिषु" मेदि०।

एक ಏಕ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. एति महिम्नि अतुल्यकक्ष्यतया सजातीयसंख्येयाभावात् अद्वैतं गच्छति—इण् (गतौ) "कन्" (उ० ३-४३)। "द्वितीयस्य सजातीयराहित्या-देक उच्यते" इति निरुक्तिः। "एको नैकः सवः कः किम्" वि० स०। (वि०) 2. ಒಂದು, ಒಬ್ಬ. "एको रागिषु राजते प्रियतमादेहार्धहारी हरो नीरागेषु जनो विमुक्तललनासङ्गो न यस्मात्परः" भर्तृ० ३-१७। 3. ಒಂಟಿಯಾದ, ಅಸಹಾಯನಾದ. "एकः संप्रति नाशितप्रियतमस्तामेव रामः कथम्" उ० रा० २-२८। 4. ಕೇವಲ, ಒಂದು ಮಾತ್ರ, ಒಬ್ಬ ಮಾತ್ರ. "स च त्वदेकेषुनिपातसाध्यो ब्रह्माङ्गभूर्ब्रह्मणि योजितात्मा" कुमा० ३-१५। 5. ಮುಖ್ಯ, ಪ್ರಧಾನ, ಶ್ರೇಷ್ಠ. "एकैश्वर्ये स्थितोऽपि प्रणतबहुफले यः स्वयं कृत्तिवासाः" माल० १-१। 6. ಒಂದೇ ಆದ, ಸಮಾನವಾದ, ಭಿನ್ನವಲ್ಲದ. "कथमेकवयो मम" शाकु० ७। 7. ಎರಡರಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಬಹು ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು, ಒಂದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯಾದ ಇನ್ನೊಂದು, ಇತರ, ಬೇರೆ. "एकः सख्यास्तव सह मया वामपादाभिलाषी काङ्क्षत्यन्यो वदनमदिरां दोहदच्छद्मनास्याः" मेघ० २-१५। 8. ಅನಿರ್ದಿಷ್ಟ,

ಯಾವುದೋ ಒಂದು. "स्त्रीसंस्थानं चाप्सरस्तीर्थमारादुत्क्षिप्यैनां ज्योतिरेकं जगाम" शाकु० ५-३०। 9. ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾದ, ಬವಲಾವಣಿ ಹೊಂದದ, ಸಮಾನವಾದ. "मनस्येकं वचस्येकं कर्मण्येकं महात्मनाम्" हितो० १-१०१। (ಬಂವ०) 10. ಕೆಲವರು, (ತಮಗಿಂತಲೂ) ಇತರರು, ಬೇರೆಯವರು. "एके समूहुर्बलरेणुसंहतिं शिरोभिराज्ञामपरे महीभृतः" माघ० १२-४५।

एकक ಏಕಕ (वि०) ಅಸಹಾಯ, ಒಂಟಿಯಾಗಿರುವ. एक "कन्" (५-३-५२)। "विधिरेककचक्रचारिणं किमु निर्मित्सति मान्मथं रथम्" नैष० २-३६। स्त्रियां "टाप्" (४-१-४)। **एकिका ಏಕಿಕಾ.** "निखिलान्निशि पूर्णिमा तीथीनुपतस्थेऽतिथिरेकिका तिथिः" नैष० २-७६।

एककण्ठ ಏಕಕಂಠ (वि०) ಒಂದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಕಂಠದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ, ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅನೇಕರ (ಬೇರೆಬೇರೆಯಲ್ಲದ) ಒಂದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯದ (ಮಾತು).

एककर ಏಕಕರ (वि०) 1. ಒಂದು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವ. एकं करोति—डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२१)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–करी –ಕರೀ.** 2. ಒಂದು ಕೈಯುಳ್ಳವನು. स्त्रियां "टाप्" (४-१-४)। **–करा –ಕರಾ.**

एककर्तृ ಏಕಕರ್ತೃ (वि०) ಒಂದೇ ಕರ್ತೃವಿನಲ್ಲಿರುವ ಅನೇಕ ಕ್ರಿಯೆಗಳು. वा "कप्" (५-४-१५४)। **–कर्तृक –ಕರ್ತೃಕ.**

एककल्प ಏಕಕಲ್ಪ (पु०) 1. ಮುಖ್ಯಕಲ್ಪ, ಪ್ರಥಮಕಲ್ಪ. 2. ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಒಂದು ವಿಧಾನ, ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತವಾದ ಒಂದು ಕ್ರಮ. एकः कल्पः। (वि०) 3. ಮುಖ್ಯ ಕಲ್ಪವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ನಡೆಸಲ್ಪಡುವ (ಕಾರ್ಯ). 4. ಒಂದೇ ಕ್ರಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ನಡೆಸಲ್ಪಡುವ, ಒಂದೇ ಕಲ್ಪದ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ನಡೆಸಲ್ಪಡುವ (ಯಾಗಾದಿಗಳು). एकः कल्पो यस्य।

एककार्य ಏಕಕಾರ್ಯ (न०) 1. ಒಂದು ಕಾರ್ಯ. 2. ಒಂದೇ ಕಾರ್ಯ, ಸಮಾನವಾದ ಕೆಲಸ. एकं समानं कार्यम्। 3. ಅನೇಕ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ನಿರ್ವಹಿಸಲ್ಪಡುವ ಒಂದು ಕಾರ್ಯ, ಅನೇಕ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಸಾಧಿಸಲ್ಪಡುವ ಒಂದು ಕಾರ್ಯ. (वि०) 4. ಒಂದೇ ವಿಧ ಉದ್ಯೋಗವುಳ್ಳ, ಸಮಾನವಾದ ವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳ. एकं समानं कार्यं यस्य।

एककार्यत्व ಏಕಕಾರ್ಯತ್ವ (न०) ಏಕಕಾರ್ಯಾನುಕೂಲತ್ವ, (ಎರಡು ಕಾರಣಗಳು) ಒಂದು ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವಿಕೆ. एकं कार्यं ययोः कारणयोः, तयोर्भावः "त्वः" (५-१-११९)। ಇದು ಆರು ವಿಧ ಸಂಗತಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. (1) प्रमङ्गः, (2) उपोद्घातः, (3) हेतुत्वम्, (4) अवसरः, (5) निर्वाहकत्वम् ಮತ್ತು (6) एककार्यत्वम् ಎಂದು ಸಂಗತಿಗಳು ಆರು ವಿಧ.

एककाल ಏಕಕಾಲ (पु०) 1. ಒಂದು ಕಾಲ, ಒಂದು ವೇಳೆ, ಒಂದು ಸಮಯ. एकः कालः। 2. ಒಂದೇ ಸಮಯ, ಸಮಾನವಾದ ಕಾಲ. एकः समानः कालः। (अव्य०) **–कालम् –ಕಾಲಮ್.** 3. ಒಂದೇ ವೇಳೆ, ಒಂದೇ ಸಲ. "एककालं चरेद्भैक्षं न प्रसज्जेत विस्तरे" मनु० ६-५५। 4. ಒಂದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ, ಸಮಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ.

एककालिक ಏಕಕಾಲಿಕ (वि०) ಒಂದು ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ, ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. एककालो जनकतयाऽस्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)। "तेभ्यो लब्धेन भैक्षेण वर्तयन्नेककालिकम्" मनु० ११-१२३।

एककुण्डल ಏಕಕುಂಡಲ (पु०) 1. ಬಲರಾಮ. 2. ಕುಬೇರ. एकं कुण्डलं यस्य। "एककुण्डल आख्यातो बलभद्रे धनाधिपे" मेदि०। 3. ಆದಿಶೇಷ. "अथानन्ते कुबेरे चैककुण्डलः" वैज०।

एकगुरु ಏಕಗುರು (पु०) ಒಬ್ಬನೇ ಗುರುವಿನ ಶಿಷ್ಯ, ಒಬ್ಬನೇ (ಸಮಾನ) ಆಚಾರ್ಯನಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವ ಸಹಪಾಠಿ. एकः अभिन्नो गुरुर्यस्य।

एकग्राम ಏಕಗ್ರಾಮ (पु०) 1. ಒಂದೇ ಗ್ರಾಮ, ಸಮಾನವಾದ ಗ್ರಾಮ. एकः समानो ग्रामः। (वि०) 2. ಒಂದೇ ಹಳ್ಳಿಯುಳ್ಳ, (ವಾಸಕ್ಕೆ) ಸಮಾನಗ್ರಾಮವುಳ್ಳ, (ಒಂದೇ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ). एकः समानो ग्रामो यस्य।

एकग्रामीण ಏಕಗ್ರಾಮೀಣ (वि०) ಒಂದೇ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ (ನಿರಂತರವಾಗಿ) ವಾಸಮಾಡುವ, ಒಂದೇ ಊರಿನಲ್ಲಿರುವ. एकग्रामे भवः "खञ्" (४-२-९४)। "नैकग्रामीणमतिथिं विप्रं साङ्गतिकं तथा। उपस्थितं गृहे विद्यात् भार्या यत्राग्नयोऽपि वा" मनु० ३-१०३।

एकग्रामीय ಏಕಗ್ರಾಮೀಯ (वि०) ಒಂದೇ ಹಳ್ಳಿಗೆ ಸೇರಿದ, ಸಮಾನವಾದ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ. एकग्रामे भवः "छः" (४-२-१३८)।

एकग्राम्य ಏಕಗ್ರಾಮ್ಯ (वि०) ಒಂದೇ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ, (ನಿರಂತರವಾಗಿ) ಒಂದೇ ಊರಿನಲ್ಲಿರುವ. एकग्रामे भवः "यः" (४-२-९४)।

एकचक्र ಏಕಚಕ್ರ (पु०) 1. ಸೂರ್ಯನ ರಥ. एकं चक्रं यस्य। सप्त युञ्जन्ति रथमेकचक्रमेकोऽश्वो वहति सप्तनामा। त्रिनाभिचक्रमजरमनर्वं यत्रेमा विश्वा भुवनाधितस्थुः" ऋ०। ಸೂರ್ಯರಥಕ್ಕೆ ಮೂರು ಚಕ್ರಗಳಿದ್ದರೂ ಅವೆಲ್ಲಾ ಒಂದು ರೂಪವದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಏಕಚಕ್ರವಾಯಿತು. ಒಂದೇ ಕುದುರೆ. ಅದಕ್ಕೆ "ಸಪ್ತ" ಎಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ಸಪ್ತಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ ರಶ್ಮಿಗಳು. ಅಥವಾ ಮಾಸದ್ವಯಾತ್ಮಕವಾದ ಆರು ಋತುಗಳು ಮತ್ತು ಒಂದು ಅಧಿಕಮಾಸ ಈ ರೀತಿ ಏಳು ಋತುಗಳು ಸೂರ್ಯನ ಈ ಸಂಚಾರ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವುವು. ಅಥವಾ ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸೂರ್ಯನು ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅಥವಾ ಭೂತಭವಿಷ್ಯದ್ವರ್ತಮಾನ ರೂಪವಾದ ಮೂರು ನಾಭಿಗಳುಳ್ಳ ಸಂವತ್ಸರರೂಪವಾದ ಚಕ್ರ. ನಾನಾ ಕಾಲಾವಯವೋಪೇತವಾದ ಈ ಚಕ್ರವನ್ನು ಸೂರ್ಯನು ತಿರುಗಿಸುತ್ತಿರುವನು. ಇತ್ಯಾದಿ, ಇತ್ಯಾದಿ. ऋ० भा०। (वि०) 2. ಒಂದು ಚಕ್ರವುಳ್ಳ. "अध्वानं नैकचक्रः प्रभवति भुवनभ्रान्तिदीर्घं विलङ्घ्य प्रातः प्राप्तुं रथो मे पुनरिति मनसि न्यस्तचिन्तातिभारः" रत्ना० ३-५। 3. ಒಬ್ಬ ರಾಜನುಳ್ಳ, ಒಬ್ಬ ರಾಜನಿಂದ ಕೂಡಿದ. "इत्थं व्रजन् भारतमेव वर्षं कालेन यावत् गतवान् प्रभासम्। तावच्छशास क्षितिमेकचक्रामेकातपत्रामजितेन पार्थः" भाग० ३-१-२०। (स्त्री०) **–चक्रा –ಚಕ್ರಾ**. 4. ಏಕಚಕ್ರನಗರ, ಪಾಂಡವರು ಅರಗಿನ ಮನೆಯಿಂದ ಪ್ರಾಣ ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಕೆಲವುಕಾಲ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಪಟ್ಟಣ. [ಪಾಂಡವರು ಇಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಈ ಊರಿನ ಜನರಿಗೆ ಅನೇಕ ವಿಧ ಚಿತ್ರಹಿಂಸೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ಬಕಾಸುರನನ್ನು ಭೀಮನು ಸಂಹರಿಸಿ ಆ ಜನರ ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದನು.] "तत्र ते नियता कालं कञ्चिदूषुर्नरर्षभाः। मात्रा सहैकचक्रायां ब्राह्मणस्य निवेशने। तत्राससाद क्षुधितं पुरुषादं वृकोदरः। भीमसेनो महाबाहुः बकं नाम महाबलम्। तं चापि पुरुषव्याघ्रो बाहुवीर्येण पाण्डवः। निहत्य तरसा वीरो नागरान् पर्यसान्त्वयत्" भा० आदि० ६१।

एकचक्षुस् ಏಕಚಕ್ಷುಸ್ (पु०) 1. ಕಾಗೆ, ವಾಯಸ. (वि०) 2. ಒಂದು ಕಣ್ಣುಳ್ಳ (ಪ್ರಾಣಿ). 3. ಒಂದು ಕಣ್ಣುಳ್ಳ (ಸೂಜಿ). एकं चक्षुर्यस्य। 4. ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ, ಸ್ಥಿರಚಿತ್ತನಾದ.

एकचत्वारिंश ಏಕಚತ್ವಾರಿಂಶ (वि०) ನಲವತ್ತೊಂದನೆಯ. एकचत्वारिंशतः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–चत्वारिंशी –ಚತ್ವಾರಿಂಶೀ.**

एकचत्वारिंशत् ಏಕಚತ್ವಾರಿಂಶತ್ (स्त्री०) 1. ನಲವತ್ತೊಂದು. एकेनाधिका चत्वारिंशत्। (वि०) 2. ನಲವತ್ತೊಂದು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ.

एकचर ಏಕಚರ (पु०) 1. ಗಂಡಕಮೃಗ, ಖಡ್ಗಮೃಗ. एकः चरति—चर (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಒಂಟಿಯಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಹಾವು ಮೊದಲಾದುದು. "न भक्षयेदेकचरानज्ञातांश्च मृगद्विजान्" मनु० ५-१७। (वि०) 3. ಒಂಟಿಯಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ, ಅಸಹಾಯನಾಗಿ ತಿರುಗಾಡುವ. "मागाश्चिरायैकचरः प्रमादं वसन्नसंबाधशिवेऽपि देशे" किरा० ३-५३। 4. ಒಂಟಿಯಾದ, ಗುಂಪಿನಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ. "अयमेकचरोऽभिवर्तते मां समरायेव समाजुहूषमाणः" किरा० १३-३।

एकचर्या ಏಕಚರ್ಯಾ (स्त्री०) ಒಂಟಿಯಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವಿಕೆ, ಅಸಹಾಯನಾಗಿ ತಿರುಗಾಡುವಿಕೆ. एकस्य चर्या।

एकचारिन् ಏಕಚಾರಿನ್ (वि०) ಅಸಹಾಯನಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ, ಒಂಟಿಯಾಗಿ ತಿರುಗುವ. एकः चरति—चर (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–चारिणी –ಚಾರಿಣೀ.**

एकचित्त ಏಕಚಿತ್ತ (न०) 1. ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿರುವ ಮನಸ್ಸು. 2. ಒಂದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯ, ಸಮಾನಾಭಿಪ್ರಾಯ. (वि०) 3. ಒಂದೇ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಒಮ್ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಸಮಾನವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳ. एकं समानं चित्तं यस्य। ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಒಂದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ಕುರಿತು ಆಲೋಚನೆಯುಳ್ಳ. एकस्मिन् चित्तं यस्य।

एकचित्तता ಏಕಚಿತ್ತತಾ (स्त्री०) 1. ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸು ಇಟ್ಟಿರುವಿಕೆ. 2. ಏಕಾಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಿರುವಿಕೆ. एकचित्तस्य भावः "तल्" (५-१-११९)।

एकच्छत्र ಏಕಚ್ಛತ್ರ (वि०) ಒಂದೇ ಛತ್ರಿಯುಳ್ಳ (ದೇಶ), (ಚಕ್ರವರ್ತಿಯಾದವನಿಗೆ ಹಿಡಿಯಬೇಕಾದ) ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಸೂಚಕವಾದ ಒಂದೇ ಛತ್ರಿಯು ಹಿಡಿಯಲ್ಪಡುವ (ದೇಶ), ಒಬ್ಬನೇ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯಿಂದ ಆಳಲ್ಪಡುವ (ದೇಶ). एकं (साम्राज्यसूचकमसाधारणं) छत्रं यस्मिन्।

एकज ಏಕಜ (वि०) 1. ಒಂಟಿಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಅಸಹಾಯನಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ. एकः जायते। 2. ಒಬ್ಬನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ (ಸೋದರಭಿನ್ನೋದರರು). एकस्माज्जायते। (स्त्री०) **–जा –ಜಾ.** ಸಹೋದರಿಯರು, ಅಕ್ಕತಂಗಿಯರು.

एकजन्मन् ಏಕಜನ್ಮನ್ (पु०) 1. ಒಂದು ಸಲ ಜನ್ಮ ಪಡೆದ ಶೂದ್ರ. एकं जन्म न द्वितीयं यस्य। ಶೂದ್ರನಿಗೆ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಜನ್ಮ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಉಪನಯನದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಜನ್ಮವುಂಟು. ಆದುದರಿಂದ ಶೂದ್ರನು एकजन्मा ಎಂದೂ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು द्विजन्मा ಎಂದೂ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವನು. 2. ರಾಜ, ದೊರೆ. एकेभ्यः प्रधानेभ्यो लोकपालांशेभ्यो जन्म यस्य। "अष्टानां लोकपालानां वपुर्धारयते नृपः" मनु० ५-९६।

एकजाति ಏಕಜಾತಿ (स्त्री०) 1. ಒಂದು ಜಾತಿ, ಒಂದು ವಿಧ. (वि०) 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ, ಒಂದು ವಿಧವಾದ, ಒಂದು ತೆರನಾದ. 3. ಒಂದು ಜನ್ಮವುಳ್ಳ, ಒಂದು ಸಲ ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳ (ಶೂದ್ರ). एका जातिर्जन्म यस्य। "चतुर्थ एकजातिस्तु शूद्रो नास्ति तु पञ्चमः" मनु० १०-४। 4. ಒಂದೇ ವಂಶ ಅಥವಾ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ.

एकजातीय ಏಕಜಾತೀಯ (वि०) ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ, ಒಂದೇ ತೆರನಾದ, ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾದ. एकप्रकारः—एक "जातीयर्" (५-३-६९)। "एवमेकजातीयानां महाशरीरेभ्यः कृशशरीराः प्रधानतमाः" सुश्रुत०।

एकजीववाद ಏಕಜೀವವಾದ (पु०) ಒಬ್ಬನೇ ಜೀವನು ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಸಂಸಾರಪಾಶಬದ್ಧನಾಗಿ ಕೊನೆಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮುಕ್ತಿಹೊಂದುವನೆಂಬ (ಅದ್ವೈತಿಗಳ) ವಾದ. एक एव जीवः इति वादः।

एकतम ಏಕತಮ (वि०) ಬಹುಮಂದಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ, ಅನೇಕ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. एषामेकः "डतमच्" (५-३-९४)।

एकतर ಏಕತರ (वि०) ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ, ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. अनयोरेकः "डतरच्" (५-३-९४)।

एकतस् ಏಕತಸ್ (अव्य०) 1. ಒಂದರಿಂದ, ಒಬ್ಬನಿಂದ. एक "तसिः" (वा० ५-४-४४)। 2. ಒಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ. 3. ಒಂದು ಕಡೆಯಿಂದ. "यात्येकतोऽस्तशिखरं पतिरोषधीनामाविष्कृतोऽरुणपुरःसर एकतोऽर्कः" शाकु० ४-२।

एकता ಏಕತಾ (स्त्री०) ಏಕತ್ವ. ಒಂದಾಗಿರುವಿಕೆ, ಅಭಿನ್ನವಾಗಿರುವಿಕೆ. एकस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "एकतामिव गतस्य विवेकः कस्यचिन्न महतोऽप्युपलेभे" किरा० ९-१२। "त्वः" (५-१-११९)। **एकत्वम् ಏಕತ್ವಮ್.**

एकतान ಏಕತಾನ (पु०) 1. ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಟ್ಟಿರುವ ಗಮನ, ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿರುವ ಜ್ಞಾನ. 2. (ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ) ಬೇರೊಂದು ಸ್ವರವು ಹೊರಡಲು ಕಾರಣವಾದ ವೇಣುವಾದ್ಯ(ಕೊಳಲು)ಸಾಧ್ಯವಾದ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಒಂದು ಅಂಶಸ್ವರ. एकस्तानो विस्तारो गीतिभेदो यस्य। (वि०) 3. ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಒಂದೇ ಕಡೆ ಗಮನವಿಟ್ಟಿರುವ, ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ. एकस्मिन् विषये तानो बुद्धिविस्तारो यस्य। "ब्रह्मैकतानमनसो हि वसिष्ठमिश्रास्त्वं ब्रूहि वीरचरितेषु गुरुः पुराणः" म० वी० ३-११।

एकताल ಏಕತಾಳ (पु०) 1. ಸಮಾನಕಾಲಕ್ರಿಯಾಮಾನವುಳ್ಳ ತಾಳ, ಲಯವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೂಡುವ ತಾಳ. एकः समानः तालः कालक्रियामानं यस्य। 2. ಒಂದು ತಾಳವೃಕ್ಷ, ಒಂದು ತಾಟೀಮರ. (वि०) 3. ಒಂದು ತಾಳವೃಕ್ಷವುಳ್ಳ, ಒಂದು ತಾಟೀಮರವುಳ್ಳ, "एकताल इवोत्पातपवनप्रेरितो गिरिः" रघु० १५-२३।

एकत्र ಏಕತ್ರ (अव्य०) ಒಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ, ಒಂದು ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ. एक "त्रल्" (५-३-१०)। "एकत्र स्फटिकतटांशुभिन्ननीरा नीलाश्मद्युतिभिदुराम्भसोऽपरत्र" माघ० ४-२६।

एकत्रिंश ಏಕತ್ರಿಂಶ (वि०) ಮೂವತ್ತೊಂದನೆಯ. एकत्रिंशतः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–त्रिंशी –ತ್ರಿಂಶೀ.**

एकत्रिंशत् ಏಕತ್ರಿಂಶತ್ (स्त्री०) 1. ಮೂವತ್ತೊಂದು. एकाधिका त्रिंशत्। (वि०) 2. ಮೂವತ್ತೊಂದು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ.

एकदंष्ट्र ಏಕದಂಷ್ಟ್ರ (पु०) ವಿನಾಯಕ, ಗಣಪತಿ. एका दंष्ट्रा यस्य। [ಒಂದು ದಿನ ಪಾರ್ವತೀಪರಮೇಶ್ವರರು ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಅವರ ದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ಬಂದ ಪರಶುರಾಮನನ್ನು ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿದ್ದ ಗಣಪತಿಯು ತಡೆಯಲು ಪರಶುರಾಮನು ಕೋಪಗೊಂಡು ತನ್ನ ಕೊಡಲಿಯನ್ನು ಎಸೆದಾಗ ಗಣಪತಿಯ ಒಂದು ಕೊಂಬು ಮುರಿದುದರಿಂದ ಗಣಪತಿಗೆ ಈ ಹೆಸರಾಯಿತು.] "निपत्य पर्शुर्वेगेन छित्वा दन्तं समूलकम्। जगाम रामहस्तं तु महादेववरेण च" ब्रह्मवै०। [ತನ್ನನ್ನು ಹಾಸ್ಯಮಾಡಿದ ಚಂದ್ರನ ಮೇಲಿನ

ಕೋಪದಿಂದ ತನ್ನ ಒಂದು ಕೊಂಬನ್ನು ಕಿತ್ತು ಚಂದ್ರನನ್ನು ಹೊಡೆದುದರಿಂದ ಗಣಪತಿಯು ಏಕದಂಷ್ಟ್ರನಾದನೆಂಬ ಒಂದು ಕಥೆಯೂ ಉಂಟು.]

एकदण्डिन् ಏಕದಂಡಿನ್ (पुं०) ಶಿಖಾಯಜ್ಞೋಪವೀತಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಒಂದು ದಂಡವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಧರಿಸಿರುವ ಸಂನ್ಯಾಸಿ. एकः केवलः शिखायज्ञोपवीतशून्यः दण्डोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "यदा हृदाध्यवसितं परं ब्रह्म सनातनम्। तदैकदण्डं संगृह्य सोपवीतां शिखां त्यजेत्"। ಸಂನ್ಯಾಸಿಯು (1) कुटीचकः, (2) बहूदकः, (3) हंसः ಮತ್ತು (4) परमहंसः ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ.

ಕುಟೀಚಕನು ಕಾಷಾಯ ಮತ್ತು ತ್ರಿದಂಡವನ್ನು ಧರಿಸಿ ತನ್ನ ಪುತ್ರನಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಒಂದು ಕುಟೀರದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಾ ತನ್ನ ಅಥವಾ ಬಂಧುಗಳ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಊಟ ಮಾಡುತ್ತಾ ಆತ್ಮಧ್ಯಾನಪರನಾಗಿರಬೇಕು.

ಬಹೂದಕನು ಇದೇ ವೇಷದಿಂದ ಏಳು ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡಿ ಜೀವಿಸುತ್ತಿರಬೇಕು.

ಹಂಸನು ಇದೇ ವೇಷದಿಂದ ಏಕದಂಡಧಾರಿಯಾಗಿರುವನು.

ಪರಮಹಂಸನೂ ಶಿಖಾಯಜ್ಞೋಪವೀತ ಹೀನನಾಗಿ ಏಕದಂಡಧಾರಿಯಾಗಿರುವನು,

एकदन्त ಏಕದಂತ (पुं०) ವಿನಾಯಕ, ಗಣಪತಿ. एको दन्तो यस्य। ["एकदंष्ट्र" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "अनेकदंतं भक्तानामेकदन्तमुपास्महे"।

एकदा ಏಕದಾ (अव्य०) 1. ಒಂದು ಸಲ, ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಒಂದು ಸಮಯದಲ್ಲಿ. एकस्मिन् काले—एक "दा" (५-३-१५)। "सचैकदा पिपासाकुलितः पानीयं पातुं यमुनाकच्छमगच्छत्" हितो०२। 2. ಒಂದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಅದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ, ಸಮಕಾಲದಲ್ಲಿ. "एकदा न विगृह्णीयाद्बहून् राजा विरोधिनः" हितो०४-९३। 3. ಕೂಡಲೆ, ತತ್‌ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ.

एकदिश् ಏಕದಿಶ್ (वि०) ಒಂದೇ ದಿಕ್ಕುಳ್ಳ, ಸಮಾನವಾದ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ. एका दिक् अधिकरणात्मिका यस्य। "तेनैकदिक्" पा० सू० ४-३-११२।

एकदुःख ಏಕದುಃಖ (वि०) ಒಂದೇ ವಿಧ ದುಃಖವುಳ್ಳ, ಸಮಾನವಾದ ದುಃಖವುಳ್ಳ. एकं समानं दुःखं यस्य।

एकदृश् ಏಕದೃಶ್ (पुं०) 1. ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ. एका दृक् यस्य। अभि० चि० ४-२८८। 2. ಈಶ್ವರ, ಪರಮಾತ್ಮ. एकं सर्वमभिन्नं पश्यति—दृशिर् (प्रेक्षणे) "क्विन्" (३-२-६१)। अभि० चि० २-११०। (वि०) 3. ಒಂದು ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನು, ಕುರುಡ. अभि० चि० ३-११७।

एकदृष्टि ಏಕದೃಷ್ಟಿ (पुं०) 1. ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ. एका दृष्टिर्यस्य। (स्त्री०) 2. ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಟ್ಟಿರುವ ಗಮನ, ಒಂದೇ ಕಡೆ ಜ್ಞಾನ. एकस्मिन् दृष्टिः। (वि०) 3. ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ. एकस्मिन् दृष्टिर्यस्य।

एकदे(दै)वत ಏಕದೇ(ದೈ)ವತ (वि०) ಒಂದೇ ದೇವತೆಯುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ ಮುಂತಾದುದು, ಏಕದೇವತಾಕವಾದ (ಹೋಮ). एका देवता एकं दैवतं वा अस्य।

एकदेवत्य ಏಕದೇವತ್ಯ (वि०) ಒಂದು ದೇವತೆಗಾಗಿರುವುದು. एकदेवतायै इदम् "यत्" (५-४-२४)।

एकदेश ಏಕದೇಶ (पुं०) 1. ಅವಯವ, ಅಂಗ, ಒಂದು ಭಾಗ. एको देशः। "एकदेशमुपाध्यायः ऋत्विग्यज्ञकृदुच्यते" याज्ञ० १-३५। 2. ಒಂದು ಸ್ಥಳ, ಒಂದು ಜಾಗ. 3. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ, ಕೆಲವಂಶಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ತಿಳಿದು ಶಂಕಿಸುವ ಪಕ್ಷ. 4. ಒಂದು ಪಕ್ಕ, ಒಂದು ಪಾರ್ಶ್ವ. "तान्येकदेशान्निभृतं पयोधेः सोऽम्भांसि मेघान् पिबतो ददर्श" माघ० ३-७४। (वि०) 5. ಒಂದೇ ಜಾಗವುಳ್ಳ, ಸಮಾನವಾದ ಜಾಗವುಳ್ಳ. एकः समानो देशो यस्य।

एकदेशविकार ಏಕದೇಶವಿಕಾರ (पुं०) 1. ಒಂದು ಭಾಗದ ಬದಲಾವಣೆ, ಒಂದು ಕಡೆ ವಿಕಾರ ಹೊಂದುವಿಕೆ. एकदेशस्य विकारः। (वि०) 2. ಒಂದು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬದಲಾವಣೆಯುಳ್ಳ. एकदेशे विकारो यस्य।

एकदेशविकृत ಏಕದೇಶವಿಕೃತ (वि०) ಒಂದು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದಿರುವ. एकदेशे विकृतम्। "एकदेशविकृतमनन्यवत्" परि० ३७।

एकदेशविभावित ಏಕದೇಶವಿಭಾವಿತ (वि०) ಒಂದು ಭಾಗ ಮಾತ್ರ ಒಪ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ವ್ಯವಹಾರ), ಪ್ರತಿವಾದಿಯು ಏನೂ ಕೊಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲವೆನ್ನುವಾಗ ವಾದಿಯು ಕೆಲವು ಪ್ರಮಾಣ (ರುಜುವಾತು) ಗಳಿಂದ ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪ್ರತಿವಾದಿಯಿಂದ ಒಪ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. (ಕೊಡುವ ಅಥವಾ ಕೊಳ್ಳುವ ವ್ಯವಹಾರ). एकदेशे विभावितः प्रमाणादिना विभावितः अङ्गीकारितः। "निह्नुते लिखितं नैकमेकदेशे विभावितः। दाप्यः सर्वं नृपेणाथ न ग्राह्यस्त्वनिवारितः" याज्ञ० २-२०।

एकदेशिन् ಏಕದೇಶಿನ್ (वि०) 1. ಏಕದೇಶವುಳ್ಳ, ಒಂದು ಪ್ರದೇಶವುಳ್ಳ. 2. ಒಂದು ಭಾಗದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ, ಒಂದು ಅವಯುವದಿಂದ ಕೂಡಿದ. एकदेशोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "पूर्वपराधरोत्तरमेकदेशिनैकाधिकरणे" पा० सू० २-२-१। 3. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿ.

एकदेह ಏಕದೇಹ (पु०) 1. ಒಂದು ಶರೀರ. एको देहः। 2. ಬುಧಗ್ರಹ. एकः श्रेष्ठो देहो यस्य। "बुधो हेमा राजपुत्रः एकदेहः प्रहर्षणः" त्रिकाण्ड०। 3. ವಂಶ, ಕುಲ, ಗೋತ್ರ. एकस्माद्देहो यत्र। (द्विव०) 4. ಪತಿ ಪತ್ನಿಯರು, ಗಂಡಹೆಂಡಿರು. ವಿವಾಹಾನಂತರ ಪತಿಪತ್ನಿಯರು ಏಕದೇಹವಾಗುವುದರಿಂದ ಪತ್ನಿಯು ಅರ್ಧಾಂಗಿಯಾಗುವಳು. "अस्थिभिरस्थीनि मांसैर्मांसानि त्वचा त्वच" मिति श्रुतिः। (वि०) 5. ಸಮಾನವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳ, ಒಂದೇ ಶರೀರವುಳ್ಳ, ಒಬ್ಬನ ವಂಶದಲ್ಲೇ ಹುಟ್ಟಿದ. एकस्माद्देहो यस्य।

एकधर्मन् ಏಕಧರ್ಮನ್ (वि०) ಸಮಾನ ಧರ್ಮವುಳ್ಳ. एकः समानो धर्मो यस्य। "अनिच्" (५-४-१२४)। स्त्रियां "डाप्" (४-१-१३)। **–धर्मा –ಧರ್ಮಾ.**

एकधा ಏಕಧಾ (अव्य०) ಒಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ, ಒಂದು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ. एक "धा" (५-३-४४)। "अधुनीत खगः स नैकधा तनुमुत्फुल्लतनूरुहीकृताम्" नैष० २-२।

एकधारा ಏಕಧಾರಾ (स्त्री०) ನೀರು ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ಸುರಿಯುವಿಕೆ,—ಎಡೆಬಿಡದೆ ಬೀಳುತ್ತಿರುವಿಕೆ,—ಒಂದೇ ರೀತಿ ಪ್ರವಹಿಸುವಿಕೆ.

एकधुर ಏಕಧುರ (वि०) ಒಂದು ಬಂಡಿ ಭಾರ ಹೊರುವ, ಒಂದು ಗಾಡಿ ಹೊರೆಯಷ್ಟು ಹೊರುವ (ಎತ್ತು ಮೊದಲಾದುದು). एकधुरां वहति "खः" लुक् च (४-४-७९)। लगभावे **–धुरीणः –ಧುರೀಣಃ.**

एकधुरा ಏಕಧುರಾ (स्त्री०) ಒಂದು ಭಾರ, ಒಂದು ಹೊರೆ. एका धूः "अः" (५-४-७४)।

एकधुरावह ಏಕಧುರಾವಹ (वि०) 1. ಒಂದು ಬಂಡಿ ಹೊರೆ ಹೊರುವ (ಎತ್ತು ಮೊದಲಾದುದು). एकधुराया वहः। 2. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಭಾರ (ಹೊರೆ) ಹೊತ್ತಿರುವವನು.

एकनक्षत्र ಏಕನಕ್ಷತ್ರ (न०) 1. ಒಂದೇ ಚುಕ್ಕೆಯುಳ್ಳ ನಕ್ಷತ್ರ. एकं नक्षत्रं यत्र। ಆರಿದ್ರೆ, ಚಿತ್ತೆ ಮತ್ತು ಸ್ವಾತಿ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಏಕನಕ್ಷತ್ರಗಳು. (वि०) 2. ಒಂದೇ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. एकं समानं नक्षत्रं यस्य। ತಾಯಿ, ತಂದೆ, ಸಹೋದರ ಮತ್ತು ಸಹೋದರಿಯರು ಇವರ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಶಿಶುವಿಗೆ ಶಾಂತಿ ನಡೆಯಬೇಕು.

एकनक्षत्रविवाह ಏಕನಕ್ಷತ್ರವಿವಾಹ (पु०) ಒಂದೇ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ವಿವಾಹ. एकनक्षत्रे जातयोः विवाहः। ಒಂದೇ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಸ್ತ್ರೀ ಪುರುಷರ ವಿವಾಹವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಪ್ರಶಸ್ತ. ಕೆಲವು ಮಧ್ಯಮ. ಕೆಲವು ನಿಷಿದ್ಧ. "रोहिण्यार्द्रामखेन्द्राग्नितिष्यश्रवणपौष्णभम्। अहिर्बुध्न्यस्तथाष्टौ च नक्षत्रैक्ये शुभावहः"। ರೋಹಿಣಿ, ಆರಿದ್ರೆ, ಮಖೆ, ವಿಶಾಖೆ, ಪುಷ್ಯ, ಶ್ರವಣ, ರೇವತಿ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಾಭಾದ್ರೆ ಈ ಎಂಟು ಪ್ರಶಸ್ತ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು. "अश्विनी च यमस्वातीसार्पफाल्गुनमेव च। मैत्रवारुणमूलाख्यं नक्षत्रैक्येऽपि मध्यमा"। ಅಶ್ವಿನಿ, ಭರಣಿ, ಸ್ವಾತಿ, ಆಶ್ಲೇಷೆ, ಪೂರ್ವಫಲ್ಗುನಿ, ಅನೂರಾಧೆ, ಶತಭಿಷೆ ಮತ್ತು ಮೂಲ ಈ ಎಂಟು ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಮಧ್ಯಮ. "अजैकपाच्छ्रविष्ठा च पुनर्वस्वथ कृत्तिका। मृगशीर्षं च चित्ता च सवितोत्तरफल्गुनी। ज्येष्ठा च विश्वतोयं च नक्षत्रैक्ये विनश्यति"। ಪೂರ್ವಾಭಾದ್ರೆ, ಧನಿಷ್ಠೆ, ಪುನರ್ವಸು, ಕೃತ್ತಿಕೆ, ಮೃಗಶೀರ್ಷ, ಚಿತ್ತೆ, ಹಸ್ತ, ಉತ್ತರಫಲ್ಗುನಿ, ಜ್ಯೇಷ್ಠೆ, ಪೂರ್ವಾಷಾಢ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಾಷಾಢ ಇವು ಹನ್ನೊಂದು ನಿಷಿದ್ಧ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಏಕನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಏಕ (ಸಮಾನ) ಪಾದವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಥಾ ಕೂಡದು. ಭಿನ್ನಪಾದವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಶುಭವು. "एकर्क्षैकपादे तु विवाहः प्राणहानिदः। दम्पत्योरेकनक्षत्रे भिन्नपादः शुभावहः" मुहू० द०।

एकनट ಏಕನಟ (पु०) 1. ಪ್ರಧಾನ ನಟ, ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪಾತ್ರ ವಹಿಸುವವನು, ಸೂತ್ರಧಾರ. एको मुख्यो नटः। 2. ಕಥಕ, ಕಥೆ ಹೇಳುವವನು. "कथकैकनटौ समौ" त्रिकाण्ड०।

एकनयन ಏಕನಯನ, –नेत्र –ನೇತ್ರ (पु०) 1. ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ. एकं नयनं नेत्रं वाऽस्य। (वि०) 2. ಒಂದು ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನು, ಕುರುಡ.

एकनवत ಏಕನವತ (वि०) ತೊಂಭತ್ತೊಂದನೆಯ, एकनवतेः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–नवती –ನವತೀ.**

एकनवति ಏಕನವತಿ (स्त्री०) 1. ತೊಂಭತ್ತೊಂದು. एकाधिका नवतिः। (वि०) 2. ತೊಂಭತ್ತೊಂದು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ.

एकनवतितम ಏಕನವತಿತಮ (वि०) ತೊಂಭತ್ತೊಂದನೆಯ. एकनवतेः पूरणः "तमट्" (५-२-५६)।

एकनिश्चय ಏಕನಿಶ್ಚಯ (पु०) 1. ಒಂದೇ ನಿಶ್ಚಯ, ಒಂದೇ ನಿರ್ಧಾರ, ಅಚಲವಾದ ನಿರ್ಣಯ, ಬದಲಾಗದ ನಿರ್ಧಾರ. एकः निश्चयः। 2. ಏಕಾಭಿಪ್ರಾಯ, ಒಮ್ಮತ. (वि०) 3. ಒಂದೇ ನಿರ್ಧಾರವುಳ್ಳ, ದೃಢ ನಿರ್ಣಯವುಳ್ಳ, ಒಂದೇ (ಬದಲಾಗದ) ನಿಶ್ಚಯವುಳ್ಳ, ದೃಢಚಿತ್ತನಾದ. एकः स्थिरो निश्चयो यस्य। 4. ಒಮ್ಮತವುಳ್ಳ, ಏಕಾಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳ.

एकपक्ष ಏಕಪಕ್ಷ (पु०) 1. ಒಂದು ಪಕ್ಷ, ಒಂದು ಕಕ್ಷಿ, ಒಂದು ಪಂಗಡ. एकः पक्षः। "शब्दो नित्यः शब्दत्वात्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶಬ್ದವು ನಿತ್ಯವೆಂದು ವಾದಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. "शब्दोऽनित्यः कार्यत्वात् घटवत्" ಎಂದು ಪ್ರತಿವಾದಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಒಂದೊಂದೂ ಒಂದೊಂದು ಪಕ್ಷ. "किमात्मनिर्वादकथामुपेक्षे जायामदोषामुत संत्यजामि। इत्येकपक्षाश्रयविक्लवत्वादासीत् स दोलाचलचित्तवृत्तिः" रघु० १४-३४। (वि०) 2. ಒಂದು ಪಕ್ಷದ, ಒಂದು ಕಡೆಯ, ಒಂದು ಪಂಗಡದ.

एकपञ्चाश ಏಕಪಂಚಾಶ (वि०) ಐವತ್ತೊಂದನೆಯ. एकपञ्चाशतः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–पञ्चाशी –ಪಂಚಾಶೀ.**

एकपञ्चाशत् ಏಕಪಂಚಾಶತ್ (स्त्री०) 1. ಐವತ್ತೊಂದು. एकाधिका पञ्चाशत्। (वि०) 2. ಐವತ್ತೊಂದು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ.

एकपञ्चाशत्तम ಏಕಪಂಚಾಶತ್ತಮ (वि०) ಐವತ್ತೊಂದನೆಯ. एकपञ्चाशतः पूरणः "तमट्" (५-२-५६)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–पञ्चाशत्तमी – ಪಂಚಾಶತ್ತಮೀ.**

एकपतिक ಏಕಪತಿಕ (वि०) ಒಬ್ಬ ಯಜಮಾನನುಳ್ಳವನು. एकः पतिः स्वामी यस्य। यज्ञसंबन्धाभावात् नादेशो न।

एकपत्नी ಏಕಪತ್ನೀ (स्त्री०) 1. ಒಬ್ಬನೇ ಗಂಡನುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು, ಸಮಾನಪತಿಯುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು, ಸಪತ್ನಿ, ಸವತಿ. एकः समानः पतिर्यस्याः "नः" (४-१-३५)। "सर्वासामेकपत्नीनामेका चेत्पुत्रिणी भवेत्। सर्वास्तास्तेन पुत्रेण प्राह पुत्रवतीर्मनुः" मनु० ९-१८३। 2. ಪತಿವ್ರತೆ, ಪತಿಗೆ ಅನುಕೂಲಳಾದ ಪತ್ನಿ, ಪತಿಯ ಸೇವೆಯಲ್ಲಿ ನಿರತಳಾದ ಪತ್ನಿ. एकः पतिर्यस्याः। "तां चावश्यं दिवसगणनातत्परामेकपत्नीमव्यापन्नामविहतगतिर्द्रक्ष्यसि भ्रातृजायाम्" मेघ० १-१०। 3. ಏಕಮಾತ್ರಪತ್ನಿ, ಸವತಿಯರಿಲ್ಲದ (ಒಬ್ಬನ) ಹೆಂಡತಿ. एका पत्नी। "यो धर्म एकपत्नीनां काङ्क्षन्ती तमनुत्तमम्" मनु० ५-१५८।

एकपत्नीव्रत ಏಕಪತ್ನೀವ್ರತ (न०) ಪಾತಿವ್ರತ್ಯ, ಪತಿವ್ರತೆಯ ನಿಯಮ. एकः पतिर्यस्याः सा एकपत्नी, तस्याः व्रतम्। "कामेकपत्नीव्रतदुःखशीलां लोलं मनश्चारुतया प्रविष्टाम्" कुमा० ३-७।

एकपद ಏಕಪದ (पु०) 1. ಸುರತ ಕಾಲದ ಒಂದು ವಿಧ ಬಂಧ. "पादमेकं हृदि स्थाप्य द्वितीयं स्कन्धसंश्रितम्। स्तनौ धृत्वा रमेत्कामी बन्धस्त्वेकपदः स्मृतः"। 2. ಒಂದು ಕಾಲುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯ. (न०) 3. ತತ್ಕಾಲ, ಒಂದು ಪದವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸುವಷ್ಟು ಕಾಲ. एकं पदं पदोच्चारणयोग्यकालो यत्र। 4. ಒಂದು ಸ್ಥಾನ, ಒಂದು ಜಾಗ. 5. ಒಂದು ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡುವಿಕೆ. 6. ಸುಬಂತ ಮತ್ತು ತಿಙನ್ತರೂಪವಾದ ಪದ. एकं पदं स्थानं सुप्तिङन्तरूपं वा। "तदीशितारं चेदीनां भवांस्तमवमंस्त मा। निहन्त्यरीनेकपदे य उदात्तः स्वरानिव" माघ० २-९५। (वि०) 7. ಸುಬಂತ ಅಥವಾ ತಿಙನ್ತರೂಪವಾದ ಒಂದು ಪದವುಳ್ಳ. 8. ಒಂದೇ ಪದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ. "किंस्विदेकपदं धर्म्यं किंस्विदेकपदं यशः। किंस्विदेकपदं स्वर्ग्यं किंस्विदेकपदं सुखम्"। "दाक्ष्यमेकपदं धर्म्यं दानमेकपदं यशः। सत्यमेकपदं स्वर्ग्यं शीलमेकपदं सुखम्" भा० वन० ३१४-७१, ७२। (अव्य०) **–पदे –ಪದೇ.** 9. ಆ ಕೂಡಲೆ, ತತ್‌ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ. "अयमेकपदे तया वियोगः प्रिययाचोपनतः सुदुःसहो मे" विक्र० ४-१०।

एकपदा ಏಕಪದಾ (स्त्री०) 1. ಒಂದು ಪಾದವುಳ್ಳ ಶ್ಲೋಕ. **–पदी –ಪದೀ.** 2. ಒಂದು ವೃತ್ತದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ (ಪದ) ದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಋಕ್ಕು. "गायत्र्यंस्यैकपदी द्विपदी त्रिपदी" श्रुतिः। 3. ಒಂದು ಕಾಲುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. एकः पादो यस्याः, पादस्य लोपः "ङीप्" पद्भावश्च निपा० (५-४-१३९)। 4. ಸಣ್ಣಮಾರ್ಗ, ಕಾಲುದಾರಿ, ಕಿರುದಾರಿ. "एकपदी तु वर्त्मनि" हेम०। "अवाप्यते वा किमियद्भवत्या चित्तैकपद्यामपि विद्यते यः" नैष० ३-६३।

एकपदि ಏಕಪದಿ (अव्य०) ಒಂದು ಕಾಲಿನಿಂದ ಒದೆಯುವಿಕೆ. एकः पादः साधनं यस्मिन् प्रहरणे। समासान्तः "इच्" (५-४-१२८)।

एकपरि ಏಕಪರಿ (अव्य०) ಪಗಡೆಯಾಟದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗರ ವ್ಯತ್ಯಾಸ(ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆ)ವಾಗಿ ಬೀಳುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಪರಾಜಯ (ಸೋಲು). एकेन विपरीतं वृत्तम्। अव्ययी० (२-१-१०)। ಯಾವುದೊಂದು ಗರ ಬಿದ್ದರೆ

ಜಯವೋ ಅದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಬೇರೆ ಗರ ಬೀಳುವುದ ರಿಂದುಂಟಾಗುವ ಸೋಲು. ಜೂಜಾಟದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗ.

एकपर्णा ಏಕಪರ್ಣಾ (स्त्री०) 1. ಹಿಮವಂತನಿಗೆ ಮೇನಕೆ ಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮೂವರು ಕನ್ಯೆಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು. एकं पर्णं तपःसाधनतया आहारो यस्याः। "त्रिस्रः कन्यास्तु मेनायां जनयामास शैलराट्। अपर्णामेकपर्णां च तृतीया-मेकपाटलाम्"। "आहारमेकपर्णेन एकपर्णा समाचरत्" हरिवं० १८। 2. ಒಂದೆಲಗನ ಗಿಡ.

एकपाटला ಏಕಪಾಟಲಾ (स्त्री०) ಹಿಮವಂತನಿಗೆ ಮೇನಕೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮೂವರು ಕನ್ಯೆಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು. एकं पाटलं पुष्पं तपःसाधनतया आहारो यस्याः। ತಪಸ್ಸಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇವಳು ಒಂದು ಹಸುರು ಪಾದರಿ ಹೂವನ್ನು ಆಹಾರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

एकपात ಏಕಪಾತ (पु०) 1. ಅಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ಸಂಭವಿಸು ವಿಕೆ, ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಒದಗುವಿಕೆ.

एकपातिन् ಏಕಪಾತಿನ್ (वि०) ಅಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ಒದಗುವ, ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಸಂಭವಿಸುವ. एकः सन् पतति—पत्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)।

एकपाद् ಏಕಪಾದ್ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. एकः पादः एतद्विभूतिलक्षणः तुर्यांशोऽस्य। "एकांशेनावतीर्णत्वा-देकपादिति कथ्यते" इति निरुक्तिः। पादस्यान्त्यलोपः समासान्तः (५-४-१४०)। "चतुरात्मा चतुर्भावश्चतु-र्वेदविदेकपात्" वि० स०। "विष्टभ्याहमिदं कृत्स्न-मेकांशेन स्थितो जगत्" गीता १०-४२। 2. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. 3. ಒಬ್ಬ ದಾನವ. (वि०) 4. ಒಂದು ಕಾಲುಳ್ಳ. स्त्रियां "ङीप्" (५-४-१३९)। पद्भावश्च। **–पदी –ಪದೀ.**

एकपाद ಏಕಪಾದ (पु०) 1. ಒಂದು ಕಾಲು. एकः पादः। 2. ಪರಮಾತ್ಮ. एकः पादोऽस्य। "पादोऽस्य विश्वा भूतानि" श्रुतिः। 3. ಒಬ್ಬ ಅಸುರ. (वि०) 4. ಒಂದು ಪಾದವುಳ್ಳ, ಒಂದು ಕಾಲುಳ್ಳ. स्त्रियां "ङीष्" (४-१-५४)। 5. ಒಂದು ಕಾಲನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ ನಿಂತಿ ರುವ, ಒಂದು ಕಾಲಿನ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿರುವ. एकपादो-ऽवलम्बनत्वेनास्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। "पर्वता-रोहणं कृत्वा एकपादो विभावसुम्। निरीक्षेत निराहारः ऊर्ध्वबाहुः कृताञ्जलिः" भा०।

एकपादिका ಏಕಪಾದಿಕಾ (स्त्री०) ಹಕ್ಕಿಗಳು ಒಂದು ಕಾಲಿನ ಮೇಲೆ ನಿಂತುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. एकः पादोऽवलम्बनत्वे-नास्त्यस्याः "ठन्" (५-२-११५)। "अथावलम्ब्य क्षणमेकपादिकां तदा निदद्रावुपपल्वलं खगः" नैष० १-१२१।

एकपार्थिव ಏಕಪಾರ್ಥಿವ (पु०) 1. ಕೇವಲ ರಾಜ, ದೊರೆಯು ಮಾತ್ರ. एकः केवलः पार्थिवो राजा। "न केवलं तद्गुरुरेकपार्थिवः क्षितावभूदेकधनुर्धरोऽपि सः" रघु० ३-३१। 2. ಒಬ್ಬನೇ ರಾಜ, ಚಕ್ರವರ್ತಿ. (वि०) 3. ಒಬ್ಬ ರಾಜನುಳ್ಳ ದೇಶ.

एकपिङ्ग ಏಕಪಿಂಗ (पु०) ಕುಬೇರ, ಧನಾಧಿಪತಿ. एकं पिङ्गं पिङ्गलं नेत्रमस्य। [ಒಂದು ಸಲ ಕುಬೇರನು ಪಾರ್ವತಿಯನ್ನು ಕ್ರೂರದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿದಾಗ ಅವನ ಎಡಗಣ್ಣು ಒಡೆಯಿತು. ಆಗ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಮಾತಿನಿಂದ ಪ್ರಸನ್ನಳಾದ ದೇವಿಯ ವರದಿಂದ ಕುಬೇರನಿಗೆ ಹಳದಿ ಬಣ್ಣದ ಕಣ್ಣು ಬಂದಿತು. ಇದರಿಂದ ಏಕಪಿಂಗನೆಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು.] काशीखं० १३।

एकपिण्ड ಏಕಪಿಂಡ (वि०) ಜ್ಞಾತಿ, ದಾಯಾದ, ಸಪಿಂಡ. एकः समानः पिण्डो देहो यस्य। [ಒಂದು ವಂಶದವರಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರ ದೇಹವು ಒಬ್ಬ ಮೂಲಪುರುಷನಿಂದ ಆರಂಭ ವಾದುದರಿಂದ ಏಕಪಿಂಡ(ದೇಹ)ವಾಯಿತು.]

एकपुरुष ಏಕಪುರುಷ (पु०) 1. ಶ್ರೇಷ್ಠಪುರುಷ, ಪುರು ಷೋತ್ತಮ, ವಿಷ್ಣು. एकः श्रेष्ठः पुरुषः। "यस्मात्क्षर-मतीतोऽहमक्षरादपि चोत्तमः। अतोऽस्मि लोके वेदे च प्रथितः पुरुषोत्तमः" गीता १५-१८ ಎಂದು ಶ್ರೇಷ್ಠತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಪರಮಾತ್ಮನು ಎಲ್ಲರ ದೇಹ ದಲ್ಲಿಯೂ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪುರುಷತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. 2. ಮುಖ್ಯಪುರುಷ, ಪ್ರಧಾನ ನಾದವನು. 3. ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯ.

एकपुत्र ಏಕಪುತ್ರ (पु०) 1. ಏಕಮಾತ್ರ ಪುತ್ರ, ಒಬ್ಬನೇ ಮಗ. एकः पुत्रः। (वि०) 2. ಒಬ್ಬ ಮಾತ್ರ ಮಗನುಳ್ಳ, ಏಕಮಾತ್ರ ಪುತ್ರನುಳ್ಳ. एकः केवलः पुत्रो यस्य। ಒಬ್ಬನೇ ಮಗನಿರುವವನು ಅವನನ್ನು ಇತರರಿಗೆ ದತ್ತು ಕೊಡ ಕೂಡದು. "नत्वेवैकं पुत्रं दद्यात्प्रतिगृह्णीयाद्वा" वसिष्ठः।

एकपुष्कर(ल) ಏಕಪುಷ್ಕರ(ಳ) (पु०) ಒಂದು ವಾದ್ಯ, ಕಹಳೆ.

एकप्रकार ಏಕಪ್ರಕಾರ (वि०) 1. ಒಂದೇ ರೀತಿಯ, ಒಂದೇ ವಿಧದ. 2. ಅದೇ ರೀತಿಯ, ಅದೇ ವಿಧದ.

एकप्रख्य ಏಕಪ್ರಖ್ಯ (वि०) ಸದೃಶವಾದ, ಸಮಾನವಾದ.

एकप्रभु ಏಕಪ್ರಭು (पु०) 1. ಒಬ್ಬ ದೊರೆ, ಒಬ್ಬ ರಾಜ. एकः प्रभुः। (वि०) 2. ಒಬ್ಬನೇ ರಾಜನುಳ್ಳ, ಒಬ್ಬನೇ ಅಧಿಪತಿಯುಳ್ಳ. एकः प्रभुः यत्र।

एकप्रभुत्व ಏಕಪ್ರಭುತ್ವ (न०) 1. ಒಬ್ಬನ ಆಳ್ವಿಕೆ, ಒಬ್ಬನ ಆಧಿಪತ್ಯ. (वि०) 2. ಒಬ್ಬ ರಾಜನ ಆಳ್ವಿಕೆಯುಳ್ಳ, ಏಕಾಧಿಪತ್ಯವುಳ್ಳ. एकस्यैव प्रभुत्वं यत्र।

एकप्रस्थ ಏಕಪ್ರಸ್ಥ (पु०) 1. ಒಂದೇ ತಪ್ಪಲುಳ್ಳ ಪರ್ವತ. एकः प्रस्थः सानुर्यस्य। 2. ಒಂದು ಸೇರು (ಧಾನ್ಯದ) ಅಳತೆ. एकः प्रस्थः। 3. ಒಂದು ಸೇರು ಅಳತೆಯ ಧಾನ್ಯ.

एकबुद्धि ಏಕಬುದ್ಧಿ (वि०) ಒಂದೇ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಒಂದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳ. एका समाना बुद्धिर्यस्य।

एकभक्त ಏಕಭಕ್ತ (पु०) 1. ಒಂದು ದಿನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವೇಳೆ ಮಾತ್ರ ಊಟಮಾಡುವವನು. एकम् एकवारं भक्तं भोजनं यस्य। (वि०) 2. ಒಬ್ಬನಿಗೇ ವಿಧೇಯನಾಗಿರುವ, ಒಬ್ಬನಿಗೇ ಭಕ್ತನಾಗಿರುವ, ಸೇವಕ, ಅಶನ ವಸತಿ ಮೊದಲಾಗಿ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಒಬ್ಬನನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಅವನ ಸೇವಕನಾಗಿರುವವನು. 3. ಒಬ್ಬನನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವ, ಬೇರಾರಲ್ಲಿಯೂ ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವ. "प्रैष्यासु चैकभक्तासु रहःप्रव्रजितासु च" मनु० ८-३६३।

एकभक्ति ಏಕಭಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ನಿರಂತರವಾದ ಭಕ್ತಿ, ನಿರತಿಶಯವಾದ ಭಕ್ತಿ. 2. ಅನನ್ಯವಾದ ಭಕ್ತಿ, ಒಬ್ಬನಲ್ಲಿಯೇ ಇಟ್ಟಿರುವ ಭಕ್ತಿ. एकस्मिन् भक्तिः। (वि०) 3. ಒಬ್ಬನಲ್ಲಿಯೇ ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳ. एकस्मिन् भक्तिर्यस्य। "तेषां ज्ञानी नित्ययुक्तः एकभक्तिर्विशिष्यते" गीता ७-१७।

एकभार्या ಏಕಭಾರ್ಯಾ (स्त्री०) ಒಬ್ಬನ ಪತ್ನಿ, ಸಾಧ್ವಿ, ಪತಿವ್ರತೆ. एकस्यैव भार्या। "तामेकभार्यां परिवादभीरोः साध्वीमपि त्यक्तवतो नृपस्य" रघु० १५-८६।

एकभाव ಏಕಭಾವ (पु०) 1. ಒಂದಾಗಿರುವಿಕೆ, ಅಭೇದ. एकस्य भावः। "स्वतेजसा सत्त्वगुणप्रवाहमात्मैकभावेन भजध्वमद्धा" भाग० ४-३१-१८। 2. (ಬೇರೆ ಯಾರಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲದ) ಒಬ್ಬನಲ್ಲಿಯೇ ಇಟ್ಟಿರುವ ಪ್ರೀತಿ. एकः अनन्यो भावः रागः। 3. ಒಂದೇ ಸ್ವಭಾವ, ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದದ ಸ್ವಭಾವ. 4. ಒಂದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯ, ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. "स्त्रीणां शत्रोः कुमित्रस्य पण्यस्त्रीणां विशेषतः। यो भवेदेकभावेन न स जीवति मानवः" पञ्चतं०। 5. (ಎಲ್ಲರ) ಒಂದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯ, ಐಕಮತ್ಯ, (ಅನೇಕರ) ಬೇರೆಬೇರೆಯಲ್ಲದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. (वि०) 6. ಒಂದೇ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ. 7. ಒಂದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳ, ಸಮಾನಾಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳ. एकः समानो भावो यस्य।

एकभूत ಏಕಭೂತ (वि०) ಒಂದಾಗಿರುವ, (ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ) ಅನೇಕವಾಗಿದ್ದು (ಈಗ) ಒಂದಾಗಿರುವ. अनेकः एको भूतः।

एकभूमिक ಏಕಭೂಮಿಕ (वि०) ಒಂದೇ ಉಪ್ಪರಿಗೆಯುಳ್ಳ. एका भूमिर्यस्य। "कप्"।

एकमति ಏಕಮತಿ (स्त्री०) 1. ಒಂದೇ ಬುದ್ಧಿ. एका मतिः। 2. ಸಮಾನವಾದ ಬುದ್ಧಿ, ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ಬುದ್ಧಿ. एका समाना बुद्धिः। (वि०) 3. ಸಮಾನ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ, ಒಂದೇ ವಿಧ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ. एका समाना बुद्धिर्यस्य। 4. ಸಮಾನಾಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳ.

एकमनस् ಏಕಮನಸ್ (वि०) 1. ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. एकस्मिन् मनो यस्य। 2. ಒಂದೇ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಒಂದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳ. 3. ಸಮಾನವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ. एकं समानं मनो यस्य। 4. ಒಂದೇ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. "ते नियन्तु मया सहैकमनसो येषामभीष्टं यशः" मुद्रा० २-१३।

एकमात्र ಏಕಮಾತ್ರ (वि०) ಒಂದು ಮಾತ್ರಾಕಾಲವುಳ್ಳ, ಒಂದು ಹ್ರಸ್ವವರ್ಣವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸುವ ಕಾಲವುಳ್ಳ. एका मात्रा उकारोच्चारणसदृशः कालो यस्य। "एकमात्रो भवेद् ह्रस्वः द्विमात्रो दीर्घ उच्यते। त्रिमात्रस्तु प्लुतो ज्ञेयः व्यञ्जनंत्वर्धमात्रकम्"।

एकमात्रा ಏಕಮಾತ್ರಾ (स्त्री०) ಒಂದು ಹ್ರಸ್ವವರ್ಣವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸುವಷ್ಟು ಕಾಲ. एका मात्रा ह्रस्ववर्णोच्चारणकालः।

एकमुख ಏಕಮುಖ (न०) 1. ಒಂದು ಮುಖ, ಒಂದು ಬಾಯಿ. एकं मुखम्। 2. ಒಂದು ಬಾಗಿಲುಳ್ಳ ಮಂಟಪ. (वि०) 3. ಒಂದು ಮುಖವುಳ್ಳ. एकं मुखं यस्य। 4. ಒಂದು ಕಡೆ ತಿರುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮುಖವುಳ್ಳ. 5. ಒಬ್ಬ ಅಧ್ಯಕ್ಷನಾಗಿರುವ (ದ್ಯೂತ), ಒಬ್ಬ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕನುಳ್ಳ (ಜೂಜು). एकं मुखं प्रधानं यत्र। "द्यूतमेकमुखं कार्यं तस्करज्ञानकारणात्" याज्ञ० २-२०३। [ಪ್ರಾಯಶಃ ಕಳ್ಳತನದಿಂದ ಹಣವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದವರೇ ಜೂಜಾಡುವವರಾದುದರಿಂದ ಅವರನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯಲು ಯಾವನಾದರೊಬ್ಬನು ಅಧ್ಯಕ್ಷನಾಗಿದ್ದು ಅವನೆದುರಿಗೆ ಜೂಜು ನಡೆಯಬೇಕು.]

एकमूला ಏಕಮೂಲಾ (स्त्री०) 1. ಮೂರೆಲೆ ಹೊನ್ನೆ ಗಿಡ. 2. ಅತಸೀಗಿಡ, ಅಗಸೆ ಗಿಡ.

एकयष्टिका ಏಕಯಷ್ಟಿಕಾ (स्त्री०) ಒಂದೆಳೆಯ ಹಾರ, ಏಕಾವಳಿಯೆಂಬ ಸರ. एका यष्टिरिवावली यस्याः। "एकावल्येकयष्टिका" अम०।

एकयोनि ಏಕಯೋನಿ (स्त्री०) 1. ಸಮಾನವಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನ, ಒಂದೇ ಗರ್ಭಾಶಯ. एका समाना योनिरुत्पत्तिस्थानम्। (वि०) 2. ಸಮಾನವಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಸ್ಥಾನವುಳ್ಳ, ಒಂದೇ ಗರ್ಭಾಶಯವುಳ್ಳ, ಒಬ್ಬಳೇ ತಾಯಿಯುಳ್ಳ. एका समाना योनिरुत्पत्तिस्थानं यस्य। 3. ಸಮಾನಜಾತಿಯವನಾದ, ಒಂದೇ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ. एका समाना योनिः कारणं यस्य। "एतद्विधानं विज्ञेयं विभागस्यैकयोनिषु" मनु० ९-१४८।

एकरस ಏಕರಸ (पु०) 1. ಕೇವಲ ಸಂತೋಷ, ಕೇವಲ ಆನಂದ. एकः केवलो रसः। 2. ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ಪ್ರೀತಿ, ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದದ ಪ್ರೀತಿ. (वि०) 3. ಒಂದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳ, ಸಮಾನಾಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳ. 4. ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ, ಸಮಾನಾನುರಾಗವುಳ್ಳ. 5. ಒಂದೇ ಕಡೆ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ, ಅನನ್ಯವಿಷಯವಾದ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ. 6. ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ, ಸಮಾನ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ. एकः समानो रसः अभिप्रायः रागो वा यस्य। एकः अनन्यविषयो रसो रागः यस्य। एकः अभिन्नः रसः स्वभावो यस्य वा।

एकराज् ಏಕರಾಜ್ (पु०) 1. ಸಾರ್ವಭೌಮ, ಚಕ್ರವರ್ತಿ. एको राजते--राजृ (दीप्तौ) "क्विप्" (३-२-७६)। "हिरण्यकशिपू राजन् अजेयमजरामरम्। आत्मानमप्रतिद्वन्द्वमेकराजं व्यधित्सत" भाग० ७-३-१। 2. ಪರಮಾತ್ಮ. एक एव राजते — राजृ "क्विप्" (३-२-७६)। "यदादित्यगतं तेजो जगद्भासयतेऽखिलम्। यच्चन्द्रमसि यच्चाग्नौ तत्तेजो विद्धि मामकम्" गीता १५-१२। "तमेव भान्तमनुभाति सर्वं तस्य भासा सर्वमिदं विभाति" श्रुतिः। (वि०) 3. ಸ್ವಯಂಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, ತಾನಾಗಿಯೇ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ. "स वा एष तदा द्रष्टा नापश्यद्दृश्यमेकराट्" भाग० ३-५-२४।

एकराज ಏಕರಾಜ (पु०) 1. ಒಬ್ಬ ರಾಜ, ಒಬ್ಬನೇ ಆದ ದೊರೆ, ಚಕ್ರವರ್ತಿ. 2. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ದೊರೆ. ಉತ್ತಮನಾದ ರಾಜ. एको राजा "टच्" (५-४-९१)।

एकरात्र ಏಕರಾತ್ರ (न०) ಒಂದು ರಾತ್ರಿ, ಒಂದು ರಾತ್ರಿಯ ಕಾಲ. एका रात्रिः "अच्" (५-४-८७)। "संख्यापूर्वं रात्रं क्लीबम्" (लिङ्गा० १३१) इति नपुंसकत्वम्। "एकरात्रं तु निवसन्नतिथिर्ब्राह्मणः स्मृतः" मनु० ३-१०२।

एकरात्रिक ಏಕರಾತ್ರಿಕ (वि०) ಒಂದು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಮುಗಿಯಬಹುದಾದ, ಒಂದು ದಿನಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಬೇಕಾಗುವ. "नाद्याच्छूद्रस्य पक्वान्नं विद्वानश्राद्धिनो द्विजः। आददीताममेवास्मादवृत्तावेकरात्रिकम्" मनु० ४-२२३।

एकरात्रीण ಏಕರಾತ್ರೀಣ (वि०) 1. ಒಂದು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆದ. 2. ಒಂದು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸತ್ಕರಿಸಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಒಂದು ರಾತ್ರಿ ಕೂಲಿ ಕೊಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಒಂದು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ. एकां रात्रिमधीष्टो भृतो भूतो भावी वा "खः" (५-१-८७)।

एकराशि ಏಕರಾಶಿ (पु०) 1. ಒಂದು ರಾಶಿ, ಒಂದು ಗುಪ್ಪೆ. एको राशिः। 2. ಒಂದೇ ರಾಶಿ, ಮೇಷ ವೃಷಭ ಮೊದಲಾದ ಸಮಾನ ರಾಶಿ. एकः समानो राशिः। "एकराशिगतौ स्यातामेकर्क्षविषये यदा"।

एकराशिभूत ಏಕರಾಶಿಭೂತ (वि०) ಒಂದೇ ರಾಶಿಯಾಗಿರುವ, ಒಂದೇ ಗುಪ್ಪೆಯಾಗಿರುವ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿರುವ.

एकरिक्थिन् ಏಕರಿಕ್ಥಿನ್ (वि०) ಪಿತ್ರಾರ್ಜಿತವಾದ ಆಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸಮಭಾಗವುಳ್ಳ, ಒಂದು ಆಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸಮವಾದ ಹಕ್ಕುಳ್ಳ, ತಂದೆಯ ಧನದಲ್ಲಿ ಭಾಗಹೊಂದಲು ಅರ್ಹನಾದ. एकस्य पितुः रिक्थमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "यद्येकरिक्थिनौ स्यातामौरसक्षेत्रजौ सुतौ। यस्य यत्पैतृकं रिक्थं स तद् गृह्णीत नेतरः" मनु० ९-१६२।

एकरूप ಏಕರೂಪ (न०) 1. ಒಂದು ಆಕಾರ. एकं रूपम्। (वि०) 2. ಒಂದೇ ರೂಪವುಳ್ಳ, ಸಮಾನ ರೂಪವುಳ್ಳ, ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ. एकं समानं रूपं यस्य।

एकरूपतस् ಏಕರೂಪತಸ್ (अव्य०) 1. ಒಂದೇ ರೂಪದಿಂದ, ಸಮಾನ ರೂಪದಿಂದ. 2. ಒಂದೇ ರೂಪದಲ್ಲಿ, ಸಮಾನ ಆಕೃತಿಯಲ್ಲಿ. एकरूप "तसिः" (वा० ५-४-४४)। 3. ಒಂದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ, ಬದಲಾವಣೆಯಿಲ್ಲದೆ.

एकरूपता ಏಕರೂಪತಾ (स्त्री०) ಒಂದೇ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ, ಏಕರೀತಿಯಲ್ಲಿರುವಿಕೆ, ಸಮಾನ ಆಕಾರದಿಂದಿರುವಿಕೆ. एकरूपस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "सम्पत्तौ च विपत्तौ च महतामेकरूपता"।

एकरूप्य ಏಕರೂಪ್ಯ (नं०) 1. ಕೇವಲ ಬೆಳ್ಳಿ, ಬರಿ ಬೆಳ್ಳಿ. एकं केवलं रूप्यम्। (वि०) 2. ಒಬ್ಬನಿಂದ ಬಂದ, ಒಂದೇ ಸಂತತಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಒಬ್ಬ ತಾಯಿ ಅಥವಾ ತಂದೆ ಯಿಂದ ಅನುಗತವಾಗಿ ಬಳಿದುಬಂದ. एकतः एकस्मात् एकस्या वा आगतः—एक "रूप्यः" (४-३-८१)।

एकल ಏಕಲ (वि०) ಅಸಹಾಯ, ಏಕಾಕಿ, ಒಬ್ಬಂಟಿಗ. एकः सन् लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। "तस्मिन् वाव किल स एकलः" भाग० ५-७-१२।

एकलव्य ಏಕಲವ್ಯ (पु०) ಹಿರಣ್ಯಧನುಸ್ಸೆಂಬ ಒಬ್ಬ ಬೇಡನ ಮಗ. [ಏಕಲವ್ಯನು ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಯಲು ಬಹಳ ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಬೇಡಲಾಗಿ ಅವರು ಇವನಿಗೆ ಕಲಿಸಲು ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದೆ ತಿರಸ್ಕರಿಸಿದರು. ಆಗ ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಅವರ ಪ್ರತಿಮೆಯನ್ನು ತಯಾರಿಸಿ ಅದನ್ನೇ ಆಚಾರ್ಯರೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಅಸ್ತ್ರಪ್ರಯೋಗ ಮತ್ತು ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಾ ಲೋಕೋತ್ತರ ನೈಪುಣ್ಯ ಪಡೆದನು. ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಬೇಟೆಗಾಗಿ ಹೋಗಿದ್ದ ಪಾಂಡವರ ಮೂಲಕ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದ ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರು ಬಂದು ಕೇಳಲಾಗಿ ಏಕಲವ್ಯನು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದನು. ಆಗ ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರು ಗುರುದಕ್ಷಿಣೆಗಾಗಿ ಇವನ ಬಲಗೈ ಹೆಬ್ಬೆರಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡರು.] "ततो निषादराजस्य हिरण्यधनुषः सुतः। एकलव्यो महाराज द्रोणमभ्याजगाम ह॥ न स तं प्रतिजग्राह नैषादिरिति चिन्तयन्। शिष्यं धनुषि धर्मज्ञस्तेषामेवान्ववेक्षया॥ स तु द्रोणस्य शिरसा पादौ गृह्य परन्तपः। अरण्यमनुसंप्राप्य कृत्वा द्रोणं महीमयीम्" ಇತ್ಯಾದಿ. भा० आदि० १४२।

एकलिङ्ग ಏಕಲಿಂಗ (पु०) 1. ಕುಬೇರ. एकं लिङ्गमिन्द्रियं चक्षुरस्य। 2. ನಿಯತ ಲಿಂಗವುಳ್ಳ ಶಬ್ದ. एकं नियतं लिङ्गं पुंस्त्वादि यस्य। (नं०) 3. ಸಿದ್ಧಿಗೆ ಸಾಧನವಾದ ಒಂದು ಕ್ಷೇತ್ರ, ಐದು ಕ್ರೋಶಗಳವರೆಗೂ ಬೇರೊಂದು ಶಿವಲಿಂಗವಿಲ್ಲದಿರುವ ಒಂದು ಪ್ರದೇಶ. "पञ्चक्रोशान्तरे यत्र न लिङ्गान्तरमीक्ष्यते। तदेकलिङ्गमाख्यातं तत्र सिद्धिरनुत्तमा" आगमः। (वि०) 4. ಒಂದು ಶಿವಲಿಂಗವುಳ್ಳ. 5. ಒಂದು ಗುರುತುಳ್ಳ, ಒಂದು ಚಿಹ್ನೆಯುಳ್ಳ.

एकवचन ಏಕವಚನ (नं०) 1. ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ ಅಥವಾ ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಏಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಸ್ವಾದಿ ಮತ್ತು ತಿಙಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. एकमेकत्वमुच्यतेऽनेन—वच (परिभाषणे) करं० "ल्युट्" (३-३-११७)।

ಏಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು:

सु अम् टा ङे ङसि ङस् ङि ಮತ್ತು तिप् सिप् मिप् त (ते) थास् (से) इट्। "त्वमावेकवचने" पा० सू० ७-२-९७। "द्व्येकयोर्द्विवचनैकवचने" पा०सू० १-४-२२। 2. ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶಬ್ದ. एकं वस्तु उच्यतेऽनेन।

एकवत् ಏಕವತ್ (अव्य०) 1. ಒಂದರಂತೆ. एकस्येव "वतिः" (५-१-११६)। "नपुंसकमनपुंसकेनैकवच्चास्यातरस्याम्" पा० सू० १-२-६९। शुक्लः पटः शुक्ला शाटी शुक्लं वस्त्रम् तदिदं शुक्लम् तानीमानि शुक्लानि ಎಂದು ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಏಕವದ್ಭಾವ ಬಂದಿರುವುದು. 2. (ಕ್ರಿಯೆಯು ತೋರುವಲ್ಲಿ) ಒಂದರೊಡನೆ ಸಮಾನವಾಗಿ, ಒಂದಕ್ಕೆ ಸದೃಶವಾಗಿ, एकेन तुल्यम् "वतिः" (५-१-११५)।

एकवद्भाव ಏಕವದ್ಭಾವ (पु०) ಒಂದಾಗಿರುವಿಕೆ, ಒಂದರಂತಿರುವಿಕೆ. एकेन तुल्यो भावः भवनम्।

एकवर्ण ಏಕವರ್ಣ (पु०) 1. ಒಂದು ವರ್ಣ, ಒಂದು ಬಣ್ಣ. एको वर्णः। 2. ಒಂದು ವರ್ಣ, ಒಂದು ಅಕ್ಷರ. (वि०) 3. ಒಂದು ಬಣ್ಣದ. 4. ಒಂದೇ ಬಣ್ಣದ, ಅದೇ ಬಣ್ಣದ, ಸಮಾನ ವರ್ಣದ. एकः एक एव वा वर्णो यस्य। 5. ಒಂದು ಜಾತಿಯ. 6. ಒಂದೇ ಜಾತಿಯ, ಸಮಾನ ಜಾತಿಯ. 7. ಒಂದು ವರ್ಣದ, ಒಂದು ಅಕ್ಷರವುಳ್ಳ.

एकवर्णी ಏಕವರ್ಣೀ (स्त्री०) ಯಾವುದೊಂದರ ಸಹಾಯವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಕೇವಲ ಕೈಯಿಂದ ಬಾರಿಸಲ್ಪಡುವ ವಾದ್ಯ, ತಾಳ. एक एव वर्णयति—वर्ण (वर्णक्रियाविस्तारगुणवचनेषु) "अच्" (३-१-१३४)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)।

एकवर्त्मन् ಏಕವರ್ತ್ಮನ್ (नं०) ಏಕಮುಖವಾದ ಮಾರ್ಗ, ಒಂದೇ ಕಡೆಗೆ (ದಿಕ್ಕಿಗೆ) ಹೋಗುವ ಮಾರ್ಗ, ಹೋಗುವುದಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಏರ್ಪಟ್ಟ ದಾರಿ.

एकवर्षिका ಏಕವರ್ಷಿಕಾ (स्त्री०) ಒಂದು ವರ್ಷ ವಯಸ್ಸಿನ ಕರು. एको वर्षो वयःकालो यस्याः "कप्" (५-४-१५४)। टाप्। अत इत्वम् (७-३-४४)।

एकवाक्य ಏಕವಾಕ್ಯ (नं०) 1. ಒಂದು ಮಾತು. एकं वाक्यम्। 2. ಸಮಾನವಾದ ವಾಕ್ಯ, ಒಂದೇ ರೀತಿಯ ವಾಕ್ಯ. 3. ಒಂದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯ, (ಎಲ್ಲರ) ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾದ ಮಾತು, ಒಮ್ಮತದ ವಾಕ್ಯ, ಸರ್ವಾನುಮತದ

ವಾಕ್ಯ. एकम् अभिन्नम् अविसंवादि वाक्यम्। "इति समगुणयोगप्रीतयस्तत्र पौराः श्रवणकटु नृपाणामेकवाक्यं विवव्रुः" रघु० ६-८५।

एकवाक्यता ಏಕವಾಕ್ಯತಾ (स्त्री०) 1. ಒಂದು ವಾಕ್ಯವಾಗಿರುವಿಕೆ. एकवाक्यस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। 2. ಒಮ್ಮತವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಏಕಾಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿರುವಿಕೆ. 3. ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಒಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವಿಕೆ. ಇದು (1) पदैकवाक्यता ಮತ್ತು (2) वाक्यैकवाक्यता ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. (1) ಒಂದು ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಪದವನ್ನು ಸಾಕಾಂಕ್ಷವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯಿಸಿ ಅರ್ಥ ಹೇಳುವುದು **ಪದೈಕವಾಕ್ಯತಾ.** "इको गुणवृद्धी" ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿನ इकः ಪದವನ್ನು "सार्वधातुकार्धधातुकयोः" ಸೂತ್ರದೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ಅರ್ಥ ಹೇಳುವುದು ಪದೈಕವಾಕ್ಯತಾ. (2) ಪರಸ್ಪರ ನಿರಪೇಕ್ಷವಾದ ಎರಡು (ಅವಾಂತರ) ವಾಕ್ಯಗಳು ತಮ್ಮ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಬೋಧಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಅಂಗಾಂಗಿಭಾವ ಹೊಂದಿ ಎರಡೂ ಸೇರಿ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದು **ವಾಕ್ಯೈಕವಾಕ್ಯತಾ.** "समिधो यजति" "दर्शपौर्णमासाभ्यां यजेत" ಈ ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳು ಪ್ರಯಾಜ ಮತ್ತು ದರ್ಶಪೌರ್ಣಮಾಸೇಷ್ಟಿಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸಿ ಅನಂತರ ಪ್ರಯಾಜಾದಿ ಅಂಗಕಲಾಪಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದರ್ಶಪೌರ್ಣಮಾಸರೂಪವಾದ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವಾಕ್ಯೈಕವಾಕ್ಯತಾ.

एकवाचक ಏಕವಾಚಕ (वि०) ಒಂದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ, ಒಂದೇ ವಸ್ತುವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ. वच (परिभाषणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। एकस्य वाचकः।

एकवाद ಏಕವಾದ (पु०) 1. (ಒಂದು ಕೈಯಿಂದ ಬಾರಿಸಲ್ಪಡುವ) ಡಿಂಡಿಮವಾದ್ಯ, ಝೂಯಿಯೆಂಬ ಒಂದು ವಾದ್ಯ. एकेन हस्तेन वाद्यते — वद (व्यक्तायां वाचि) + णिच् कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। 2. ದೇವರು ಒಬ್ಬನೇ ಎಂದು ವಾದಿಸುವವರ ಮಾತು. 3. ಬ್ರಹ್ಮವೊಂದೇ (ಬೇರೊಂದಿಲ್ಲ) ಎಂದು ಹೇಳುವ ಅದ್ವೈತ ವಾದ. एकस्य ब्रह्माभिन्नत्वस्य वादः कथनम्।

एकवारम् ಏಕವಾರಮ್ (अव्य०) ಒಂದು ಸಲ, ಒಂದಾವೃತ್ತಿ.

एकविंश ಏಕವಿಂಶ (वि०) ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದನೆಯ. एकविंशतेः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। स्वार्थे "कः"। **–विंशकः –ವಿಂಶಕಃ.** "दश पूर्वान् परान् वंश्यान् आत्मानं चैकविंशकम्। ब्राह्मीपुत्रः सुकृतकृन्मोचयत्येनसः पितॄन्" मनु० ३-३७।

एकविंशति ಏಕವಿಂಶತಿ (स्त्री०) 1. ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು. एकाधिका विंशतिः। 2. ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದರ ಒಂದು ಗುಂಪು.

एकविंशतितम ಏಕವಿಂಶತಿತಮ (वि०) ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದನೆಯ. एकविंशतेः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। डटः वा "तमट्" (५-२-५६)। पक्षे **–विंशः –ವಿಂಶಃ.**

एकविंशतिधा ಏಕವಿಂಶತಿಧಾ (अव्य०) ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಭಾಗವಾಗಿ, ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ರೀತಿಯಾಗಿ, ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ವಿಧವಾಗಿ. एकविंशति "धा" (५-३-४२)।

एकविध ಏಕವಿಧ (वि०) 1. ಒಂದೇ ಪ್ರಕಾರವಾದ, ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾದ. एका विधा प्रकारो यस्य। 2. ಒಂದು ರೀತಿಯ, ಒಂದು ಪ್ರಕಾರದ.

एकविभक्ति ಏಕವಿಭಕ್ತಿ (वि०) ಒಂದೇ ವಿಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳ (ಶಬ್ದ), ವಿಗ್ರಹ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದದೆ ನಿಯತವಾದ ವಿಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳ (ಪದ). निष्कौशाम्बिः ಎಂಬಲ್ಲಿ कौशाम्ब्याः निष्क्रान्तः, –निष्क्रान्तम्, –निष्क्रान्तेन, –निष्क्रान्ताय, –निष्क्रान्तात्, –निष्क्रान्तस्य ಮತ್ತು –निष्क्रान्ते ಎಂದು ಎಲ್ಲಾ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದದೆ कौशाम्ब्याः ಎಂದೇ ನಿಲ್ಲುವುದರಿಂದ ನಿಯತ ವಿಭಕ್ತಿಯಾಯಿತು.

एकविलोचन ಏಕವಿಲೋಚನ (पु०) 1. ಕುಬೇರ. एकं विलोचनं नेत्रं यस्य। [ವಿವರಕ್ಕೆ "एकपिङ्ग" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 2. ಕಾಗೆ, ವಾಯಸ. ಕಾಗೆಗೆ ಎರಡು ಕಣ್ಣುಗಳಿದ್ದರೂ ಒಂದೇ ನೇತ್ರೇಂದ್ರಿಯವು ಎರಡು ಗುಡ್ಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಚಲಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. (न०) 3. ಒಂದು ಕಣ್ಣು. एकं विलोचनम्। (वि०) 4. ಒಂದು ಕಣ್ಣುಳ್ಳ. एकं विलोचनं यस्य।

एकविषयिन् ಏಕವಿಷಯಿನ್ (वि०) 1. ಒಂದೇ ವಿಷಯವುಳ್ಳ, ಸಮಾನವಾದ ಉದ್ದೇಶವುಳ್ಳ. एकः समानो विषयोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಒಂದೇ ದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ.

एकवीर ಏಕವೀರ (पु०) ಸಮರ್ಥನಾದ ಯೋಧ, ಲೋಕೋತ್ತರ ಪರಾಕ್ರಮಿ, ಅಸಹಾಯಶೂರ. एकः श्रेष्ठः असहायो वा वीरः।

एकवीर्य ಏಕವೀರ್ಯ (न०) 1. ಸಮಾನವಾದ ಪರಾಕ್ರಮ, ಒಂದೇ ರೀತಿಯ ಪರಾಕ್ರಮ. एकं समानं वीर्यम्। (वि०) 2. ಸಮಾನ ಬಲವುಳ್ಳ, ಒಂದೇ ವಿಧ ಪರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳ. एकं समानं वीर्यं यस्य।

एकवृन्द ಏಕವೃಂದ (पु०) 1. ಒಂದು ವಿಧ ಗಂಟಲು ರೋಗ, 65 ವಿಧ ಮುಖರೋಗಗಳಲ್ಲೊಂದು. "वृत्तोन्नतो यः श्वयथुः सदाहः कण्ड्वान्वितोऽपाक्यमृदुर्गुरुश्च। नाम्नैकवृन्दः परिकीर्तितोऽसौ" सुश्रुत० निदान० ५५। 2. ಒಂದು ರಾಶಿ, ಒಂದು ಗುಂಪು.

एकवृष ಏಕವೃಷ (पु०) 1. ಒಂದು ಎತ್ತು. एको वृषः। ಒಂದು ಎತ್ತನ್ನು ಸಾಕುವುದು ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಹಾನಿಕರ. "एको वृषस्त्रयो गावः सप्ताश्वाः नव दन्तिनः। सिंहप्रसूतिका गावः कथिताः स्वामिघातकाः"। 2. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಎತ್ತು. (वि०) 3. ಒಂದು ಎತ್ತುಳ್ಳವನು. एको वृषो यस्य।

एकव्यवसायिन् ಏಕವ್ಯವಸಾಯಿನ್ (वि०) 1. ಒಂದು ಕಾರ್ಯವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ. 2. ಒಂದೇ ಉದ್ಯೋಗವುಳ್ಳ, ಸಮಾನವಾದ ಕೆಲಸವುಳ್ಳ. एकः समानो व्यवसायोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

एकव्रत ಏಕವ್ರತ (वि०) 1. ಒಬ್ಬನಿಗೇ ವಿಧೇಯನಾಗಿರುವ, ಒಬ್ಬನನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವ. एकस्मिन् व्रतं यस्य। 2. ಒಂದು ವೇಳೆ ಮಾತ್ರ ಭೋಜನ ಮಾಡುತ್ತ (ಉಪವಾಸ) ವ್ರತವನ್ನಾಚರಿಸುತ್ತಿರುವ.

एकशत ಏಕಶತ (न०) 1. ಒಂದು ನೂರ ಒಂದು. एकाधिकं शतम्। 2. ಒಂದು ನೂರು. एकं शतम्। (वि०) 3. ಒಂದು ನೂರುಳ್ಳ, ಒಂದು ನೂರು ಎಣಿಕೆಯುಳ್ಳ. "विश्वामित्रस्य चैवासन् पुत्रा एकशतं नृप"।

एकशततम ಏಕಶತತಮ (वि०) ಒಂದು ನೂರ ಒಂದನೆಯ. एकशतस्य पूरणः "डट्" (५-२-४८)। तमडागमः (५-२-५७)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–तमी –ತಮೀ.**

एकशतधा ಏಕಶತಧಾ (अव्य०) ನೂರೊಂದು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ನೂರೊಂದು ವಿಧವಾಗಿ. एकशत "धा" (५-३-४२)।

एकशफ ಏಕಶಫ (पु०) ಒಂದೇ ಗೊರಸುಳ್ಳ (ಕುದುರೆ, ಕತ್ತೆ ಮೊದಲಾದ) ಪ್ರಾಣಿ. एकं शफं यस्य। ಕುದುರೆ, ಕತ್ತೆ, ಹೇಸರಗತ್ತೆ, ಶರಭಮೃಗ, ಚಮರೀಮೃಗ ಇವು ಒಂದುಗೊರಸುಳ್ಳ ಪ್ರಾಣಿಗಳು. "खरोऽश्वोऽश्वतरो गौरः शरभश्चमरी तथा। एते चैकशफाः क्षत्तः शृणु पञ्चनखान् पशून्" भा० वन० १०-२२। "अजाविकं चैकशफं न जातु विषमं भजेत्" मनु० ९-११९।

एकशरीर ಏಕಶರೀರ (वि०) ಒಂದೇ ದೇಹದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ, ಒಂದೇ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಒಂದೇ ಗೋತ್ರದವನಾದ. एकं समानं शरीरं यस्य।

एकशस् ಏಕಶಸ್ (अव्य०) ಒಂದೊಂದಾಗಿ, ಒಬ್ಬೊಬ್ಬನಾಗಿ. एकमेकम् "शस्" (५-४-४३)।

एकशाख ಏಕಶಾಖ (वि०) ಒಂದೇ (ವೇದ) ಶಾಖೆಗೆ ಸೇರಿದ, ಸಮಾನ (ವೇದ) ಶಾಖೆಗೆ ಸೇರಿದ. एका समाना शाखा यस्य।

एकशालिक ಏಕಶಾಲಿಕ (वि०) ಒಂದು ಶಾಲೆಯಂತಿರುವ, ಒಂದು ಮನೆಯಂತಿರುವ. एकशालेव वा "ठच्" (५-३-१०९)। पक्षे "ठक्"। **ऐकशालिकः ಐಕಶಾಲಿಕಃ.**

एकशुल्क ಏಕಶುಲ್ಕ (न०) ಒಂದೇ ಕ್ರಯದ ಮೌಲ್ಯ, ವಸ್ತುವನ್ನು ಕೊಂಡುಕೊಳ್ಳಲು ಗೊತ್ತಾದ ಒಂದೇ ಮೊತ್ತದ ಹಣ. एकं समानं शुल्कम्। "अन्यां चेद्दर्शयित्वान्या वोढुः कन्या प्रदीयते। उभे त एकशुल्केन वहेदित्यब्रवीन्मनुः" मनु० ८-२०४।

एकशूर ಏಕಶೂರ (पु०) "एकवीर" ಪದದ ಅರ್ಥ. एकः श्रेष्ठः असहायो वा शूरः।

एकशृङ्ग ಏಕಶೃಂಗ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಮತ್ಸ್ಯಾವತಾರವೆತ್ತಿದ ಪರಮಾತ್ಮ. एकं शृङ्गं यस्य। [ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಮನ್ವಂತರದಲ್ಲಿ ಅಕಾಲಪ್ರಳಯವುಂಟಾಗಲು ಮತ್ಸ್ಯರೂಪವೆತ್ತಿದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಕೊಂಬಿನಲ್ಲಿ ಮನುವಿನ ಹಡಗು ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು.] "स्वायंभुवस्तदा मत्स्यं हरिं सस्मार वै तदा। तदा जलानामुपरि सशृङ्ग इव पर्वतः। उद्दीप्तश्चैकशृङ्गेण विष्णुर्मत्स्यस्वरूपधृक्। आगतस्तत्र न चिराद्यत्रास्ते स मुनिर्हरिः" कालिकापु० ३२। 2. ಒಂದು ಕೊಂಬುಳ್ಳ ಪಶು. 3. ಒಂದು ಶಿಖರವುಳ್ಳ ಪರ್ವತ. (पु० ब० व०) 4. ಪಿತೃಗಳ ಒಂದು ಗಣ. (स्त्री०) **–शृङ्गा –ಶೃಂಗಾ.** ಶುಕಮಹರ್ಷಿಯ ಹೆಂಡತಿ.

एकशेष ಏಕಶೇಷ (पु०) 1. ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಐದು ವೃತ್ತಿಗಳಲ್ಲೊಂದು, ಒಂದು ಪದ ಮಾತ್ರ ಉಳಿಯುವ ಒಂದು ವೃತ್ತಿ. एकः शिष्यते (अन्यो लुप्यते) यत्र। ಒಂದೇ ವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸಮಾನ ರೂಪವುಳ್ಳ ಎರಡು ಅಥವಾ ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚು ಪದಗಳ ದ್ವಂದ್ವವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪದ ಮಾತ್ರ ಉಳಿದು ಮಿಕ್ಕೆಲ್ಲ ಪದಗಳಿಗೂ ಲೋಪ ಬರುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ **ಏಕಶೇಷ**ವೆಂದು ಹೆಸರು. 2. ಎರಡರಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಮಾತ್ರ ಉಳಿಯುವಿಕೆ. एकश्चासौ शेषश्च एकस्य शेषो वा। "ममाद्य तत्प्राप्तिरसुव्ययो वा हस्ते तवास्ते द्वयमेकशेषः" नैष० ३-८२।

एकश्रुतधर ಏಕಶ್ರುತಧರ (वि०) ಒಂದು ಸಲ ಶ್ರವಣ ಮಾಡಿದುದನ್ನು ನೆನಪಿನಲ್ಲಿಡುವವನು, ಒಂದು ಸಲ ಕೇಳಿದುದನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವವನು.

एकश्रुति ಏಕಶ್ರುತಿ (स्त्री०) 1. ಉದಾತ್ತಾನುದಾತ್ತಾದಿ ಸ್ವರಗಳು ಒಂದೇ ಸ್ವರದಂತೆ ಕೇಳಿಸುವಿಕೆ. ಇದು ಮೂರು ಸ್ವರಗಳಿಗೂ ಅಪವಾದಭೂತವಾದುದು. ದೂರದಿಂದ ಸಂಬೋಧಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವಾಕ್ಯವು ಏಕಶ್ರುತಿಯಾಗುವುದು. "एकश्रुति दूरात् सम्बुद्धौ" पा० सू० १-२-३३। (वि०) 2. ಉದಾತ್ತಾನುದಾತ್ತಸ್ವರಿತಗಳ ಭೇದವಿಲ್ಲದೆ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ಶಬ್ದ. एका श्रुतिर्यस्य।

एकषष्ट ಏಕಷಷ್ಟ (वि०) ಅರವತ್ತೊಂದನೆಯ. एकषष्टेः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। तस्य वा तमडागमः (५-२-५६)। **–षष्टितमः –ಷಷ್ಟಿತಮಃ.** स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–तमी –ತಮೀ.**

एकषष्टि ಏಕಷಷ್ಟಿ (स्त्री०) ಅರವತ್ತೊಂದು. एकाधिका षष्टिः।

एकसप्तत ಏಕಸಪ್ತತ (वि०) ಎಪ್ಪತ್ತೊಂದನೆಯ. एकसप्ततेः पूरणः "डट्" (५-२-४८)। तस्य वा तमडागमः (५-२-५६)। **–सप्ततितमः –ಸಪ್ತತಿತಮಃ.** स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–तमी –ತಮೀ.**

एकसप्तति ಏಕಸಪ್ತತಿ (स्त्री०) ಎಪ್ಪತ್ತೊಂದು. एकाधिका सप्ततिः।

एकसर्ग ಏಕಸರ್ಗ (वि०) ಏಕಾಗ್ರತೆಯುಳ್ಳ, ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. एकस्मिन्नेव सर्गो निश्चयो यस्य।

एकसहस्र ಏಕಸಹಸ್ರ (न०) 1. ಒಂದು ಸಾವಿರದ ಒಂದು. एकाधिकं सहस्रम्। 2. ಒಂದು ಸಾವಿರ. एकं सहस्रम्।

एकसहस्रतम ಏಕಸಹಸ್ರತಮ (वि०) ಒಂದು ಸಾವಿರದ ಒಂದನೆಯ. एकसहस्रस्य पूरणः "तमट्" (५-२-५७)।

एकसाक्षिक ಏಕಸಾಕ್ಷಿಕ (वि०) ಒಬ್ಬ ಸಾಕ್ಷಿಯುಳ್ಳ, ಒಬ್ಬನಿಂದ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. एकः साक्षी यत्र। "कप्" (५-४-१५४)।

एकसूत्र ಏಕಸೂತ್ರ (न०) ಡಮರು, ಬುಡಬುಡಿಕೆ. एकं सूत्रं वादनसाधनं यस्य।

एकस्थ ಏಕಸ್ಥ (वि०) ಒಂದು ಕಡೆಯಿರುವ, ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿರುವ. एकस्मिन् तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। "सा निर्मिता विश्वसृजा प्रयत्नात् एकस्थसौन्दर्यदिदृक्षयेव" कुमा० १-४९। "एकस्थहृदया नूनं राममेवानुपश्यति" रामा०।

एकस्थान ಏಕಸ್ಥಾನ (न०) 1. ಒಂದು ಜಾಗ. 2. ಸಮಾನವಾದ ಜಾಗ, ಅದೇ ಜಾಗ. एकं समानं स्थानम्। (वि०) 3. ಒಂದೇ ಸ್ಥಾನವುಳ್ಳ, ಸಮಾನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ. एकं समानं स्थानं यस्य।

एकहस्त ಏಕಹಸ್ತ (पु०) 1. ಒಂದು ಮೊಳ. एको हस्तः। "प्रकोष्ठे विस्तृतकरे हस्तः" अम०। (वि०) 2. ಒಂದು ಮೊಳದ ಅಳತೆಯುಳ್ಳ. 3. ಒಂದು ಹಸ್ತ (ಕೈ)ವುಳ್ಳ. एको हस्तो यस्य।

एकहायन ಏಕಹಾಯನ (न०) 1. ಒಂದು ವರ್ಷ, ಒಂದು ಸಂವತ್ಸರ. एकं हायनम्। (वि०) 2. ಒಂದು ವರ್ಷದ, ಒಂದು ವರ್ಷ ವಯಸ್ಸುಳ್ಳ. एकं हायनं वयोमानं यस्य। "त्रस्तैकहायनकुरङ्गविलोलदृष्टिराश्लिष्टवत्यमृतसंवलितैरिवाङ्गैः" मालती० ४-८। (स्त्री०) **–हायनी –ಹಾಯನೀ.** 3. ಒಂದು ವರ್ಷದ ಕರು. एकं हायनं यस्याः। "ङीप्" (४-१-२७)।

एकाकिन् ಏಕಾಕಿನ್ (वि०) ಅಸಹಾಯ, ಒಬ್ಬಂಟಿಗ, ಜೊತೆಗಾರನಿಲ್ಲದ, ಸಜಾತೀಯರಹಿತವಾದ. एक "आकिनच्" (५-३-५२)। "एकाकिनोऽपि परितः पौरुषेयवृता इव" माघ० २-४।

एकाक्ष ಏಕಾಕ್ಷ (पु०) 1. ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ. (वि०) 2. ಒಂದು ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನು. एकम् अक्षि यस्य "षच्" (५-४-११३)। 3. ಒಂದು ದೂರಿಯುಳ್ಳ, ಒಂದು ಅಚ್ಚುಳ್ಳ (ಗಾಡಿ). एकोऽक्षो रथावयवो यस्य।

एकाक्षर ಏಕಾಕ್ಷರ (न०) 1. ಒಂದು ಅಕ್ಷರ, ಒಂದು ವರ್ಣ. एकमक्षरम्। 2. ಒಂದು ಸ್ವರವರ್ಣ, ಓಂಕಾರ, ಪರಬ್ರಹ್ಮ. ಓಂಕಾರದ ಜಪವು ಪರಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ ಓಂಕಾರವು ಪರಬ್ರಹ್ಮ. "एकाक्षरं परं ब्रह्म प्राणायामाः परं तपः" मनु० २-८३। "ओङ्कारपूर्विकास्तिस्रो महाव्याहृतयोऽव्ययाः। त्रिपदा चैव सावित्री विज्ञेयं ब्रह्मणो मुखम्" मनु० २-८१। 3. ಒಂದು ಅಕ್ಷರದ ಪದ. (वि०) 4. ಒಂದು ಅಕ್ಷರದಿಂದ ಕೂಡಿದ.

एकाक्षरकोश ಏಕಾಕ್ಷರಕೋಶ (पु०) ಒಂದು ಅಕ್ಷರದ ಪದಗಳ ಕೋಶ (ನಿಘಂಟು).

एकागार ಏಕಾಗಾರ (न०) 1. ಕೇವಲ ಮನೆ, ಯಾರೂ ಇಲ್ಲದ ಮನೆ. 2. ಒಂದೇ ಮನೆ, ಅಕ್ಕಪಕ್ಕಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ

ಮನೆಯೂ ಇಲ್ಲದ ಏಕಮಾತ್ರ ಗೃಹ. एकमसहायमगारम्। 3. ಮುಖ್ಯವಾದ ಮನೆ. "एके मुख्यान्यकेवलाः" अम०।

एकाग्नि ಏಕಾಗ್ನಿ (पु०) 1. ಒಂದು ಅಗ್ನಿ, ಮೂರು ಅಗ್ನಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. एकोऽग्निः। (वि०) 2. ಮೂರು ಅಗ್ನಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ (ಅಗ್ನಿ ಹೋತ್ರಿ). एकोऽग्निर्धार्यत्वेन यस्य।

एकाग्निकाण्ड ಏಕಾಗ್ನಿಕಾಂಡ (पु०) ಷೋಡಶಕರ್ಮ ಸಂಬಂಧವಾದ ವೇದಮಂತ್ರಗಳ ಒಂದು ಭಾಗ, ಮಂತ್ರಪ್ರಶ್ನ.

एकाग्र ಏಕಾಗ್ರ (वि०) 1. ಒಂದು ಅಗ್ರವುಳ್ಳ, ಒಂದು ತುದಿಯುಳ್ಳ. एकमग्रम् अग्रभागो यस्य। 2. ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತವಾದ. एकमग्रं विषयप्रवणता यस्य। "तद्गीतश्रवणैकाग्रा संसदश्रुमुखी बभौ" रघु० १५-६६। 3. ಸ್ಥಿರಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಬೇರೆ ಯಾವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಆಸಕ್ತವಲ್ಲದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. "मनुमेकाग्रमासीनमभिगम्य महर्षयः" मनु० १-१।

एकाग्रचित्त ಏಕಾಗ್ರಚಿತ್ತ (वि०) ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಸ್ಥಿರಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. एकाग्रं चित्तं यस्य।

एकाग्रतस् ಏಕಾಗ್ರತಸ್ (अव्य०) ಚಿತ್ತಸ್ಥೈರ್ಯದಿಂದ, ನೆಟ್ಟಮನಸ್ಸಿನಿಂದ. एकाग्र "तसिः" (वा० ५-४-४४)।

एकाग्रता ಏಕಾಗ್ರತಾ (स्त्री०) ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನಿಟ್ಟಿರುವಿಕೆ. एकाग्रस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः" (५-१-११९)। **–त्वम् –ತ್ವಮ್.**

एकाग्रदृष्टि ಏಕಾಗ್ರದೃಷ್ಟಿ (वि०) ನೆಟ್ಟಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಒಂದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ನೋಡುವ. एकाग्रा दृष्टिर्यस्य।

एकाग्रधी ಏಕಾಗ್ರಧೀ –मनस् –ಮನಸ್ (वि०) ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. एकाग्रा धीः एकाग्रं मनो वा यस्य। "स भूभृदष्टावपि लोकपालास्तैर्मे तदेकाग्रधियः प्रसेदे" नैष० ३-८९।

एकाङ्ग ಏಕಾಂಗ (पु०) 1. ಬುಧಗ್ರಹ. एकं (सुन्दरत्वेन) प्रधानम् अङ्गं यस्य। "बुधो हेमा राजपुत्र एकदेहः प्रहर्षणः। स्यात्पञ्चार्चिश्रविष्ठाजश्यामाङ्गैकाङ्गरोधनाः" त्रिकाण्ड०। (न०) 2. ಒಂದು ಅವಯವ, ಒಂದು ಭಾಗ. 3. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅಂಗ, ಶಿರಸ್ಸು, ತಲೆ. एकं श्रेष्ठमङ्गम्। 4. ಚಂದನವೃಕ್ಷ, ಗಂಧದ ಮರ. (द्विव०) 5. ದಂಪತಿಗಳು, ಏಕದೇಹಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಪತಿಪತ್ನಿಯರು.

एकाण्ड ಏಕಾಂಡ (पु०) ಒಂದು ವೃಷಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕುದುರೆ. एकमण्डं वृषणमस्य।

एकातपत्र ಏಕಾತಪತ್ರ (वि०) 1. ಒಂದೇ ಛತ್ರಿಯುಳ್ಳ, ಸಾರ್ವಭೌಮತ್ವಸೂಚಕವಾದ ಒಂದು ಛತ್ರಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ. एकम् अद्वितीयम् सार्वभौमत्वसूचकम् आतपत्रं यस्य। "एकातपत्रं जगतः प्रभुत्वं नवं वयः कान्तमिदं वपुश्च" रघु० २-४८। 2. ಕೇವಲ ಛತ್ರಿಮಯವಾದ, ಛತ್ರಿಪ್ರಚುರವಾದ. एकानि केवलानि आतपत्राणि यस्य। स्त्रियाम् **–आतपत्रा –ಆತಪತ್ರಾ.** "एकातपत्रा पृथिवीभृतां गणैरभूद्बहुच्छत्रतया पताकिनी" माघ० १२-३३।

एकात्मन् ಏಕಾತ್ಮನ್ (पु०) 1. ಒಂದು ಆತ್ಮ, ಒಂದು ಜೀವ. (वि०) 2. ಒಂದೇ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ, ಸಮಾನ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ. 3. ಸಮಾನಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ, ಒಂದೇ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ. एक आत्मा स्वरूपं स्वभावो वा यस्य। 4. ಏಕಾಕಿ, ಅಸಹಾಯ, ಒಬ್ಬಂಟಿಗ.

एकादश ಏಕಾದಶ (वि०) ಹನ್ನೊಂದನೆಯ. एकादशानां पूरणः "डट्" (५-२-४८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–दशी –ದಶೀ.**

एकादशगुरु ಏಕಾದಶಗುರು (पु०) 1. ಹನ್ನೊಂದು ಮಂದಿ ಗುರುಗಳು : (1) ಆಚಾರ್ಯ, (2) ತಂದೆ, (3) ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಸಹೋದರ, (4) ರಾಜ, (5) ಸೋದರಮಾವ, (6) ಶ್ವಶುರ (ಹೆಂಡತಿಯ ಅಥವಾ ಗಂಡನ ತಂದೆ), (7) ರಕ್ಷಣೆ ಕೊಡುವವನು, (8) ಮಾತಾಮಹ (ತಾಯಿಯ ತಂದೆ), (9) ಪಿತಾಮಹ (ತಂದೆಯ ತಂದೆ), (10) ವರ್ಣಜ್ಯೇಷ್ಠ ಮತ್ತು (11) ಪಿತೃವ್ಯ (ತಂದೆಯ ಸಹೋದರ) ಈ ಹನ್ನೊಂದು ಜನರೂ ಗುರುಗಳು. ಗುರುವಿನಂತೆ ಪೂಜ್ಯರು. "आचार्यश्च पिता ज्येष्ठभ्राता महीपतिः। मातुलः श्वशुरस्त्राता मातामहपितामहौ। वर्णज्येष्ठः पितृव्यश्च पुंस्येते गुरवो मताः" देवलः। 2. ಜನ್ಮರಾಶಿಯಿಂದ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ಗುರು.

एकादशन् ಏಕಾದಶನ್ (त्रि०) 1. ಹನ್ನೊಂದು ಸಂಖ್ಯೆ. 2. ಹನ್ನೊಂದು ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಹನ್ನೊಂದು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ. एकाधिका दश एकाधिका दश यत्र वा।

एकादशरुद्र ಏಕಾದಶರುದ್ರ (पु०) ಹನ್ನೊಂದು ಮಂದಿ ರುದ್ರರು. ಇವರ ಹೆಸರು ಒಂದೊಂದು ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿಯೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿವೆ.

भा० आदि० ६७	भाग० ६-६
1. मृगव्याधः	1. अजैकपादः
2. सर्पः	2. अहिर्बुध्न्यः
3. निर्ऋतिः	3. पिनाकी
4. अजैकपादः	4. ऋतः
5. अहिर्बुध्न्यः	5. पितृरूपः
6. पिनाकी	6. त्र्यम्बकः
7. दहनः	7. महेश्वरः
8. ईश्वरः	8. वृषाकपिः
9. कपाली	9. शम्भुः
10. स्थाणुः	10. हवनः
11. भगः	11. ईश्वरः

एकादशी ಏಕಾದಶೀ (स्त्री०) ಶುಕ್ಲ ಮತ್ತು ಕೃಷ್ಣ (ಉಭಯ) ಪಕ್ಷಗಳ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ತಿಥಿ, ಹರಿದಿನ. एकादशानां पूरणः "डट्" (५-२-४८)। "ङीप" (४-१-१५)। ಏಕಾದಶಿಯ ದಿನ ಭೋಜನವು ನಿಷಿದ್ಧ. ಉಪವಾಸವ್ರತವನ್ನಾಚರಿಸಬೇಕು. "एकादशी सदोपोष्या पक्षयोः शुक्लकृष्णयोः" सनत्कु० सं०। ಏಕಾದಶಿಯ ದಿನ ಮಾಡಿದ ಭೋಜನವು ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯೆಯನ್ನು ಭುಜಿಸಿದಂತೆ. "पापानि कानिचित् यानि ब्रह्महत्यासमानि च। अन्नमाश्रित्य तिष्ठन्ति संप्राप्ते हरिवासरे। तानि पापान्युपाश्नाति भुञ्जानो हरिवासरे" नारदीयसं०। ವಿಷ್ಣು ಸಾಯುಜ್ಯ, ಸಂತಾನ ಮತ್ತು ಸಂಪತ್ತುಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು ಏಕಾದಶೀವ್ರತವನ್ನಾಚರಿಸಬೇಕು. "यदीच्छेद्विष्णुसायुज्यं सुतान् संपदमात्मनः। एकादश्यां न भुञ्जीत पक्षयोरुभयोरपि" विष्णुर०।

एकादि ಏಕಾದಿ (वि०) ಒಂದು ಮೊದಲುಗೊಂಡು (ಪರದವರೆಗಿನ) ಸಂಖ್ಯೆ. ಅಂಕಿಗಳು ಒಂಬತ್ತೇ ಆದರೂ ಅವುಗಳ ಜೋಡಣೆಯ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಸಂಖ್ಯೆಗಳಾಗುವುವು. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 ಮತ್ತು 0 ಈ ಅಂಕಿಗಳಲ್ಲೇ ಒಂದರೊಡನೆ ಉಳಿದ ಅಂಕಿಗಳ ಜೋಡಣೆಯಿಂದ 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18 ಮತ್ತು 19 ಎಂದೂ ಎರಡರೊಡನೆ ಉಳಿದ ಅಂಕಿಗಳ ಜೋಡಣೆಯಿಂದ 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28 ಮತ್ತು 29 ಎಂದೂ ಹೀಗೆಯೇ 30, 40, 50 ಅಂಕಿಗಳು ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಪರದವರೆಗೂ 30, 40, 50, 60, 70, 80, 90, 100, 1000, 10,000, 1,00,000, 10,00,000, 1,00,00,000, ಈ ರೀತಿ ಪರದವರೆಗೂ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಏರುತ್ತ ಹೋಗುವುದು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "पर" "परार्ध" ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 0 ಮೊದಲುಗೊಂಡು 1, 2, 3, 4 ಇತ್ಯಾದಿ **ಸಂಖ್ಯೆಗಳ ವಾಚಕಶಬ್ದಗಳು** ಅಥವಾ **ಸಂಕೇತಶಬ್ದಗಳು :**

0 ಸೊನ್ನೆ—ಶೂನ್ಯ, ಖ, ಗಗನ, ಆಕಾಶ.

1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಇಂದ್ರ, ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ, ಇತ್ಯಾದಿ.
2. ನೇತ್ರ, ಪಕ್ಷ, ನದಿಯತೀರ, ಅಯನ, ಇತ್ಯಾದಿ.
3. ಕಾಲ, ಅಗ್ನಿ, ಭುವನ, ಸತ್ತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳು, ರಾಜರ ಶಕ್ತಿಗಳು, ಇತ್ಯಾದಿ.
4. ವೇದಗಳು, ವರ್ಣಗಳು, ಆಶ್ರಮಗಳು, ಸಾಗರಗಳು, ಉಪಾಯಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ.
5. (ಪಂಚ)ಮಹಾಭೂತಗಳು, (ಪಂಚ) ಪಾಂಡವರು, (ಪಂಚ) ಇಂದ್ರಿಯಗಳು, (ಪಂಚ) ಪ್ರಾಣಗಳು, (ಪಂಚ) ಮಹಾಯಜ್ಞಗಳು, (ಪಂಚ) ಲೋಹಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ.
6. ವೇದಾಂಗಗಳು, ಭೋಜ್ಯರಸಗಳು, ರಾಜನ ಗುಣಗಳು, ಋತುಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ.
7. ಲೋಕಗಳು, ಪಾತಾಳಗಳು, ಋಷಿಗಳು, ಸ್ವರಗಳು, ಪರ್ವತಗಳು, ದ್ವೀಪಗಳು, ರಾಜ್ಯಾಂಗಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ.
8. ವಸುಗಳು, ಯೋಗಾಂಗಗಳು, ಈಶ್ವರನ ಮೂರ್ತಿಗಳು, ದಿಗ್ಗಜಗಳು, ಸಿದ್ಧಿಗಳು.
9. ದೇಹದ ದ್ವಾರಗಳು, ಭೂಖಂಡಗಳು, ನಿಧಿಗಳು, ರಸಗಳು, ಗ್ರಹಗಳು, ಧಾನ್ಯಗಳು, (ನವ)ರತ್ನಗಳು.
10. (ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ) ಅವತಾರಗಳು, ರಾವಣನ ತಲೆಗಳು, (ದಶ) ದಿಕ್ಕುಗಳು, (ದಶ) ರೂಪಕಗಳು.
11. ರುದ್ರರು.
12. ಆದಿತ್ಯರು, ರಾಶಿಗಳು, ರಾಜರು.
13. ತಾಂಬೂಲಗುಣಗಳು.
14. ವಿದ್ಯೆಗಳು, ಭುವನಗಳು, ಮನುಗಳು, ಇಂದ್ರರು.
15. (ಉಭಯ ಪಕ್ಷಗಳ) ತಿಥಿಗಳು.
16. ಚಂದ್ರನ ಕಲೆಗಳು.
17. ಲಿಂಗದೇಹಾವಯವಗಳು.
18. ಅಷ್ಟಾದಶವಿದ್ಯೆಗಳು, —ಪುರಾಣಗಳು, —ಸ್ಮೃತಿಗಳು, —ಧಾನ್ಯಗಳು,—ವಿವಾದಸ್ಥಾನಗಳು.
19. ಮೂಲಾನಕ್ಷತ್ರ.
20. ರಾವಣನ ಭುಜಗಳು, ಹಸ್ತ ಮತ್ತು ಪಾದಗಳ ಬೆರಳುಗಳು.
21. ಪರಶುರಾಮನ ಜಯ.
22. ಶ್ರವಣನಕ್ಷತ್ರ.

23. ಧನಿಷ್ಠಾನಕ್ಷತ್ರ.
24. ಪ್ರಕೃತಿಗಳು.
25. ಸಾಂಖ್ಯತತ್ತ್ವಗಳು.
26. ಜೀವೇಶ್ವರಸಹಿತವಾದ ತತ್ತ್ವಗಳು.
27. ಅಶ್ವಿನೀ ಮೊದಲಾದ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು.
28. ಅಭಿಜಿತ್ ಸಹಿತ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು.
32. ದಂತ(ಹಲ್ಲು)ಗಳು, ಮಹಾಪುರುಷಲಕ್ಷಣಗಳು, ಭಗವದಪರಾಧಗಳು.
33. ನಾಟ್ಯಾಲಂಕಾರಗಳು.
35. ತಾಳಗಳು.
40. ತಾನಗಳು.
49. ನಲವತ್ತೊಂಬತ್ತು ಮರುತ್ತುಗಳು.
50. (ತಂತ್ರ ಮತದಲ್ಲಿ) ಮಾತೃಕಾಲಿಪಿಗಳು.
56. ದೇಶಗಳು.
64. ಕಲೆ(ವಿದ್ಯೆ)ಗಳು, ನಾಟಕೀಯಾಂಗಗಳು.
100. ಪುರುಷಾಯುಸ್ಸು, ತಾವರೆಯ ದಳಗಳು. "शतायुर्वै पुरुषः"।
1000. ಆದಿಶೇಷನ ತಲೆಗಳು, ವಿರಾಟ್‌ಪುರುಷನ ತಲೆಗಳು, —ಕಣ್ಣುಗಳು, —ಕಾಲುಗಳು, ಕಾರ್ತವೀರ್ಯನ ಬಾಹುಗಳು.

एकादेश ಏಕಾದೇಶ (पुं०) (ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ) ಸಂಧಿ ವಿಧಿಸುವಾಗ ಎರಡು ವರ್ಣಗಳ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬರುವ (ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ) ಒಂದು ವರ್ಣ; ಒಂದು (ಪೂರ್ವ) ಪದದ ಅಂತ್ಯವರ್ಣ, ಮತ್ತೊಂದು (ಉತ್ತರ) ಪದದ ಆದಿ (ಮೊದಲನೆಯ) ವರ್ಣ ಇವುಗಳಿಗೆ ಸಂಧಿ ಹೇಳುವಾಗ ಇವೆರಡರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ (ಆಯಾ ವರ್ಣಗಳ ಸ್ಥಾನ ಪ್ರಯತ್ನಗಳಿಗನುಗುಣವಾದ) ಮತ್ತೊಂದು ವರ್ಣವು ಆದೇಶವಾಗಿ ಬರುವುದು. दैत्य + अरिः ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವ ಪದದ ಕೊನೆಯ ವರ್ಣ "अ"ಕಾರ ಮತ್ತು ಉತ್ತರ ಪದದ ಮೊದಲನೆಯ ವರ್ಣ "अ"ಕಾರ ಇವೆರಡರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೀರ್ಘ "आ"ಕಾರವು ಏಕಾದೇಶವಾಗಿ ಬಂದು दैत्यारिः ಎಂದಾಗುವುದು. उप + इन्द्रः ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದದ ಕೊನೆಯ "अ"ಕಾರ ಉತ್ತರ ಪದದ ಆದಿಯ "इ"ಕಾರ ಇವೆರಡರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ "ए"ಕಾರವು ಏಕಾದೇಶವಾಗಿ ಬಂದು उपेन्द्रः ಎಂದಾಗುವುದು.

एकादन्नविंशति ಏಕಾದ್ನವಿಂಶತಿ (स्त्री०) ಹತ್ತೊಂಬತ್ತು, ಒಂದು ಕಡಿಮೆ ಇಪ್ಪತ್ತು. एकेन न विंशतिः—एक + न + विंशतिः एकस्य "आदुक्" आगमः (६-३-७६)। "द"ಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುನಾಸಿಕಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ **एकान्नविंशतिः ಏಕಾನ್ನವಿಂಶತಿಃ.**

एकाधिपति ಏಕಾಧಿಪತಿ (पुं०) 1. ಚಕ್ರವರ್ತಿ, ಸಾರ್ವಭೌಮ, ದೇಶಕ್ಕೆ ಒಬ್ಬನೇ ದೊರೆಯಾಗಿರುವವನು. एकः केवलः अद्वितीयः अधिपतिः। 2. ಎರಡು ರಾಶಿಗಳಿಗೂ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿರುವ ಒಂದು ಗ್ರಹ.

एकानंशा ಏಕಾನಂಶಾ (स्त्री०) ದುರ್ಗಾದೇವಿ. एको न अंशो यस्याः। "विद्धि चैनामथोत्पन्नामंशाद्देवीं प्रजापतेः। एकानंशां योगकलां रक्षार्थं केशवस्य तु" हरिवं० ५९-१४-४७।

एकान्त ಏಕಾಂತ (पुं०) 1. ನಿರ್ಜನಪ್ರದೇಶ, ರಹಸ್ಯ ಪ್ರದೇಶ, ಯಾರೂ ಇಲ್ಲದ ಪ್ರದೇಶ. एक एव अन्तो यत्र। "व्योमैकान्तविहारिणोऽपि विहगाः संप्राप्नुवन्त्यापदं बध्यन्ते निपुणैरगाधसलिलान्मत्स्याः समुद्रादपि" हितो० २-५२। (न०) 2. ಅತಿಶಯ, ಹೆಚ್ಚಿಗೆ, ಆಧಿಕ್ಯ. एकस्मिन्नेवान्तो यस्य। 3. ನಿಯಮ, ಕಟ್ಟಲೆ. "तेजः क्षमा वा नैकान्तं कालज्ञस्य महीपतेः" माघ० २-८३। (वि०) 4. ಅತಿಶಯವಾದ. "स्वायत्तमेकान्तहितं विधात्रा विनिर्मितं छादनमज्ञतायाः" भर्तृ० १-७। 5. ನಿಯತವಾದ, ಶಾಶ್ವತವಾದ, ನಿತ್ಯವಾದ. "नागेन्द्रहस्तास्त्वचि कर्कशत्वादेकान्तशैत्यात्कदलीविशेषाः" कुमा० १-३६।

एकान्ततस् ಏಕಾಂತತಸ್ (अव्य०) 1. ರಹಸ್ಯದಲ್ಲಿ. एकान्त "तसिः" (वा० ५-४-४४)। (क्रि०वि०) 2. ಏಕಾಂತವಾಗಿ, ರಹಸ್ಯವಾಗಿ. 3. ನಿಯತವಾಗಿ, ಕ್ಲೃಪ್ತವಾಗಿ, ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ. "कस्यात्यन्तं सुखमुपनतं दुःखमेकान्ततो वा" मेघ० २-४६। 4. ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ, ಅತಿಶಯವಾಗಿ. "यद्यस्मासु पराङ्मुखोऽसि वयमप्येकान्ततो निःस्पृहाः" भर्तृ० ३-५१।

एकान्तदुःषमा ಏಕಾಂತದುಃಷಮಾ (स्त्री०) ಜೈನಮತ ಕಲ್ಪಿತವಾದ ಬಹಳ ಕಷ್ಟವಾದ ಒಂದು ಕಾಲ. दुष्टा समा वर्षो दुःषमा। एकान्तं दुःषमा। [ವಿವರಕ್ಕೆ "दुःषमा" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

एकान्तर ಏಕಾಂತರ (पुं०) 1. ದಿನಬಿಟ್ಟು ದಿನ ಬರುವ ಜ್ವರ, ಮೂರನೆಯ (ವಾಯಿದೆ) ಜ್ವರ. (न०) 2. ದಿನ ಬಿಟ್ಟು ದಿನ ಊಟ ಮಾಡುವ ಒಂದು ವ್ರತ, ಮಧ್ಯೆ ಮಧ್ಯೆ ಒಂದು ದಿನ ಬಿಟ್ಟು ಊಟ ಮಾಡುವ ಒಂದು ವ್ರತ. (वि०) 3. ಒಂದು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ, ಮಧ್ಯೆ ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನಿಂದ ವ್ಯವಹಿತವಾಗಿರುವ. एकमन्तरं व्यवधानं यस्य। "आम एकान्तरमामन्त्रितमनन्तिके" पा० सू० ८-१-५५।

एकान्तसुषमा ಏಕಾಂತಸುಷಮಾ (स्त्री०) ಜೈನಮತ ಸಿದ್ಧವಾದ ಬಹಳ ಸುಖವಾದ ಒಂದು ಕಾಲ. एकान्तं सुषमा। [ವಿವರಕ್ಕೆ "सुषमा" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

एकान्तिन् ಏಕಾಂತಿನ್ (वि०) 1. ಏಕಾಂತವಾಸವುಳ್ಳ, ಯಾರ ಸಂಪರ್ಕವೂ ಇಲ್ಲದ ನಿರ್ಜನ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ. एकान्तमस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಭಗವದ್ಭಕ್ತ, ಪರಮಾತ್ಮನೊಬ್ಬನಲ್ಲೇ ಭಕ್ತಿಯಿಟ್ಟಿರುವ. एकान्तः उपास्यत्वेनास्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

एकान्न ಏಕಾನ್ನ (न०) 1. ಒಂದು ಊಟ, ಒಂದು ವೇಳೆ ಮಾಡುವ ಊಟ. 2. ಅದೇ ಊಟ, ಸಮಾನವಾದ ಊಟ. एकं समानम् अन्नम्। 3. ಒಂದು ಮನೆಯ ಊಟ, ಒಂದೇ ಮನೆಯ ಅನ್ನ. एकस्यान्नम्। "भैक्षेण वर्तयेन्नित्यं नैकान्नादी भवेद्व्रती" मनु० २-१८८। (वि०) 4. ದಿನವೂ ಒಂದು ವೇಳೆ ಮಾತ್ರ ಊಟ ಮಾಡುವ, ಏಕಕಾಲಮಾತ್ರ ಭೋಜನಮಾಡುವ. एककालमेवान्नं भोजनं यस्य। 5. ಅದೇ ಆಹಾರ ಊಟ ಮಾಡುವ, ಸಮಾನವಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ಊಟಮಾಡುವ. 6. ಒಂದು ಮನೆಯ ಅನ್ನವನ್ನೇ ಊಟಮಾಡುವ. एकं समानम् अन्नं एकस्यैवान्नं वा यस्य।

एकान्नविंशति ಏಕಾನ್ನವಿಂಶತಿ (स्त्री०) ಹತ್ತೊಂಬತ್ತು, ಒಂದು ಕಡಿಮೆ ಇಪ್ಪತ್ತು. एकेन न विंशतिः—एक + न विंशतिः, एकस्य "आदुक्" आगमः (६-३-७६)। अनुनासिकपक्षे रूपमिदम्। अनुनासिकाभावपक्षे **एकादन-विंशतिः ಏಕಾದನವಿಂಶತಿಃ.**

एकान्नादिन् ಏಕಾನ್ನಾದಿನ್ (वि०) ಒಂದು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಊಟಮಾಡುವ, ಒಂದು ಮನೆಯ ಅನ್ನವನ್ನು ತಿನ್ನುವ. एकान्नमत्ति—अद (भक्षणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। "भैक्षेण वर्तयेन्नित्यं नैकान्नादी भवेद्व्रती" मनु० २-१८८।

एकान्वय ಏಕಾನ್ವಯ (पु०) 1. ಒಂದೇ ವಂಶ, ಸಮಾನವಾದ ವಂಶ. (वि०) 2. ಒಂದೇ ವಂಶದ, ಒಂದೇ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. एकोऽन्वयो यस्य।

एकापचय ಏಕಾಪಚಯ (पु०) ಆಹಾರವನ್ನು ಒಂದೊಂದು ಗ್ರಾಸವಾಗಿ ಕಡಿಮೆ ಮಾಡುವಿಕೆ, ಪೂರ್ಣಿಮೆಯ ದಿನ ಊಟಮಾಡಿ ಕೃಷ್ಣಪ್ರತಿಪತ್ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಪ್ರತಿ ದಿನವೂ ಒಂದೊಂದು ಗ್ರಾಸ ಕಡಿಮೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು (ಕೃಷ್ಣ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ಊಟಮಾಡುವಿಕೆ. ಇದು ಚಾಂದ್ರಾಯಣ ವ್ರತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು. "पौर्णमास्यां पञ्चदश ग्रासान् भुक्त्वा एकापचयेनापरपक्षमश्नीयात्" गौतमध० २७-१३।

एकाब्दा ಏಕಾಬ್ದಾ (स्त्री०) ಒಂದು ವರ್ಷ ವಯಸ್ಸಿನ ಕರು, ಒಂದು ವರ್ಷ ತುಂಬಿದ ಕರು. एकोऽब्दोऽस्याः।

एकाम्रनाथ ಏಕಾಮ್ರನಾಥ (पु०) ಕಾಂಚೀಪುರದಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿರುವ ಏಕಾಮ್ರೇಶ್ವರ.

एकाम्रवन ಏಕಾಮ್ರವನ (न०) ಏಕಾಮ್ರೇಶ್ವರನು ನೆಲಸಿರುವ ಒಂದು ವನ.

एकायन ಏಕಾಯನ (न०) 1. ಒಬ್ಬನು ಮಾತ್ರ ಹೋಗಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವ ದಾರಿ, ಕಿರುದಾರಿ, ಕಾಲುದಾರಿ. (वि०) 2. ಒಬ್ಬನು ಮಾತ್ರ ನಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. "आस्त एकायने मार्गे कदलीखण्डमण्डिते। भ्रातुर्भीमस्य रक्षार्थं तं मार्गमवरुध्य वै" भा० वन० १४८-७२। 3. ಏಕಾಗ್ರತೆಯುಳ್ಳ, ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. एकमयनं ज्ञानं यस्य।

एकायनगत ಏಕಾಯನಗತ (वि०) ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. एकस्मिन्नयने गतं ज्ञानं यस्य।

एकार्थ ಏಕಾರ್ಥ (पु०) 1. ಒಂದು ಅರ್ಥ. 2. ಒಂದೇ ಅರ್ಥ, ಸಮಾನವಾದ ಅರ್ಥ, ಅದೇ ಅರ್ಥ. 3. ಒಂದು ಕಾರ್ಯ. 4. ಒಂದೇ ಕಾರ್ಯ, ಸಮಾನವಾದ ಕಾರ್ಯ. 5. ಒಂದು ಪ್ರಯೋಜನ. 6. ಒಂದೇ ಪ್ರಯೋಜನ, ಸಮಾನವಾದ ಪ್ರಯೋಜನ. 7. ಒಂದು ವಸ್ತು, ಒಂದು ಪದಾರ್ಥ. एकोऽर्थः अभिधेयं उद्देशः प्रयोजनं पदार्थो वा। "वर्णाः पदं प्रयोगार्हानन्वितैकार्थबोधकाः" सा० द० २-२। (वि०) 8. ಒಂದು ಅರ್ಥವುಳ್ಳ (ಶಬ್ದ). 9. ಸಮಾನವಾದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ. 10. ಒಂದು ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳ. 11. ಸಮಾನವಾದ ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳ. 12. ಒಂದೇ ಕಾರ್ಯವುಳ್ಳ, ಸಮಾನವಾದ ಕಾರ್ಯವುಳ್ಳ.

एकार्थता ಏಕಾರ್ಥತಾ (स्त्री०) 1. ಒಂದೇ ಪ್ರಯೋಜನ ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ. 2. ಒಂದೇ ಕಾರ್ಯವಿರುವಿಕೆ. एकार्थस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः"। **एकार्थत्वम् ಏಕಾರ್ಥತ್ವಮ್.**

एकार्थीभाव ಏಕಾರ್ಥೀಭಾವ (पु०) ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಸಮಾಸ ಬಂದಾಗ ಸಮುದಾಯಶಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಒಂದು ಅರ್ಥವುಂಟಾಗುವಿಕೆ, ಪ್ರಕ್ರಿಯಾದಶೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಶಬ್ದಗಳು ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಒಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೊಂದುವಿಕೆ. राज्ञः पुरुषः ಎಂಬಲ್ಲಿ राजन् ಮತ್ತು पुरुष ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾದಶೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಅರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಸಮಾಸ ಬಂದಾಗ ಏಕಾರ್ಥೀಭಾವಲಕ್ಷಣಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ರಾಜ

ಪುರುಷನೆಂಬ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಒಂದು ಅರ್ಥವು ಉಂಟಾಗುವುದು.

एकार्थीभावसामर्थ्य ಏಕಾರ್ಥೀಭಾವಸಾಮರ್ಥ್ಯ (न०) ಪದಗಳಿಗೆ ಸಮಾಸ ಬರಲು ಅವಶ್ಯವಾಗಿರುವ ಒಂದು ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಪ್ರಕ್ರಿಯಾದಶೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಪದಗಳಿಗೆ ಸಮುದಾಯಶಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಒಂದು ಅರ್ಥವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಒಂದು ಶಕ್ತಿ. ಇದೇ ಏಕಾರ್ಥೀಭಾವಲಕ್ಷಣಸಾಮರ್ಥ್ಯ. राज्ञः पुरुषः ಎಂಬಲ್ಲಿ राजन् ಪದಕ್ಕೂ पुरुष ಪದಕ್ಕೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಅರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಸಮಾಸ ಬಂದಾಗ ಏಕಾರ್ಥೀಭಾವಲಕ್ಷಣಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟಾರ್ಥವೊಂದುಂಟಾಗಿ "ರಾಜಪುರುಷ" ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ತೋರುವುದು.

एकार्थीभूत ಏಕಾರ್ಥೀಭೂತ (वि०) ಪ್ರಕ್ರಿಯಾದಶೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿದ್ದು ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಸಮುದಾಯ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗಿರುವ. एकार्थ+भू (सत्तायाम्) कर्त० "क्त" (३-४-७२)। अभूतत० "च्विः" (वा० ५-४-५०)।

एकावलि, –ली ಏಕಾವಳಿ, –ಳೀ (स्त्री०) 1. ಒಂದು ಶ್ರೇಣಿ, ಒಂದು ಪಙ್ಕ್ತಿ, ಒಂದು ಸಾಲು. एका आवलिः। 2. ಒಂದೆಳೆಯ ಹೂವಿನ ಅಥವಾ ಮುತ್ತಿನ ಸರ. 3. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ; ಹಿಂದು ಹಿಂದಿನ ಪದಗಳಿಗೆ ಮುಂದು ಮುಂದಿನ ಪದಗಳು ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವಿಕೆ ಅಥವಾ ಮುಂದು ಮುಂದಿನ ಪದಗಳಿಗೆ ಹಿಂದು ಹಿಂದಿನ ಪದಗಳು ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವಿಕೆ ಈ ರೀತಿ ಸಾಲುಸಾಲಾಗಿ ಅರ್ಥವರ್ಣನೆಯು **"ಏಕಾವಳಿ"** ಅಲಂಕಾರವಾಗುವುದು. "गृहीतमुक्तरीत्यार्थश्रेणिरेकावली मता" चन्द्रा०। **उदा०** "नेत्रे कर्णान्तविश्रान्ते कर्णौ दोःस्तम्भदोलिनौ। दोःस्तम्भौ जानुपर्यन्तप्रलम्बनमनोहरौ। जानुनी रत्नमुकुराकारे तस्य महीभुजः" ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ಣಗಳು ನೇತ್ರಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣ. ಕರ್ಣಗಳಿಗೆ ದೋಃಸ್ತಂಭಗಳು ವಿಶೇಷಣ. ದೋಃಸ್ತಂಭಗಳಿಗೆ ಜಾನುಗಳು ವಿಶೇಷಣ. ಜಾನುಗಳಿಗೆ ರತ್ನಮುಕುರಗಳು ವಿಶೇಷಣ. ಈ ರೀತಿ ಪೂರ್ವ ಪೂರ್ವ ಪದಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರೋತ್ತರ ಪದಗಳು ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವಂತೆ ಶ್ರೇಣಿಯಾಗಿ ಅರ್ಥ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ **"ಏಕಾವಳಿ"** ಅಲಂಕಾರವಾಗಿರುವುದು. "न तज्जलं यत्र सुचारुपङ्कजं न पङ्कजं तद्यदलीनषट्पदम्। न षट्पदोऽसौ न जुगुञ्ज यः कलं न गुञ्जितं तन्न जहार यन्मनः" भट्टि० २-१९।

एकाशिन् ಏಕಾಶಿನ್ (वि०) ಒಂಟಿಯಾಗಿ ಊಟಮಾಡುವ, ಒಬ್ಬನೇ ಕುಳಿತು ಊಟಮಾಡುವ. एक एवाश्नाति—अश (भोजने) "णिनिः" (३-१-१३४)।

एकाशीत ಏಕಾಶೀತ (वि०) ಎಂಬತ್ತೊಂದನೆಯ. एकाशीतेः पूरणः "डट्" (५-२-४८)।

एकाशीति ಏಕಾಶೀತಿ (स्त्री०) ಎಂಬತ್ತೊಂದು. एकाधिका अशीतिः।

एकाशीतितम ಏಕಾಶೀತಿತಮ (वि०) ಎಂಬತ್ತೊಂದನೆಯ. एकाशीतेः पूरणः डटो वा "तमट्" (५-२-५६)। तमडभावे **एकाशीतः ಏಕಾಶೀತಃ.** स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–तमी –ತಮೀ.**

एकाशीतिपद ಏಕಾಶೀತಿಪದ (न०) ಗೃಹನಿರ್ಮಾಣ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ವಾಸ್ತುಪೂಜೆಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಎಂಬತ್ತೊಂದು ಸ್ಥಾನಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಮಂಡಲ. "प्रासादे च चतुःषष्टिरेकाशीतिपदं गृहे" देवीपु०।

एकाश्रय ಏಕಾಶ್ರಯ (पु०) 1. ಒಂದು ಆಧಾರ, ಒಂದು ಅವಲಂಬನ, ಒಂದು ಊರುಗಂಬ. 2. ಒಂದು ಒತ್ತಾಸೆ, ಒಂದು ಸಹಾಯತೆ, ಅವಲಂಬನ. एकः आश्रयः आधारः अवलम्बनं वा। (वि०) 3. ಒಂದು ಆಧಾರವುಳ್ಳ. 4. ಒಬ್ಬನ ಒತ್ತಾಸೆಯುಳ್ಳ, ಒಬ್ಬನ ಸಾಹಾಯ್ಯವುಳ್ಳ. एकः आधार अवलम्बनं वा यस्य।

एकाष्टका ಏಕಾಷ್ಟಕಾ (स्त्री०) 1. ಮಾಘ ಬಹುಳ ಅಷ್ಟಮಿ. 2. ಮಾಘ ಬಹುಳ ಅಷ್ಟಮಿಯ ದಿನ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಶ್ರಾದ್ಧ. एका अष्टका।

एकाष्ठील ಏಕಾಷ್ಠೀಲ (पु०) ಬಕಪುಷ್ಪದ ಗಿಡ, ಕೊಕ್ಕರೆ ಹೂವಿನ ಗಿಡ. एकोऽष्ठीलो मज्जा यस्य।

एकाष्ठीला ಏಕಾಷ್ಠೀಲಾ (स्त्री०) ಅಗುರು ಶುಂಠಿ. एकः अष्ठीलो मज्जा यस्याः।

एकाह ಏಕಾಹ (पु०) 1. ಒಂದು ದಿವಸ. एकमहः। 2. ಒಂದು ದಿವಸದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬಹುದಾದ ಯಾಗ.

एकाहगम ಏಕಾಹಗಮ (पु०) ಒಂದು ದಿನದಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ಸೇರಬಹುದಾದ ದೇಶ. एकाहेन गम्यते—गम्लृ (गतौ) कर्म० "अप्" निपा० (५-२-१९)।

एकाहार ಏಕಾಹಾರ (पु०) 1. ಒಂದು ದಿನದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಊಟ. एकस्मिन् दिने एक आहारो भोजनम्। (वि०) 2. ಒಂದು ದಿನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವೇಳೆ ಊಟಮಾಡುವ. एक आहारो यस्य।

एकीकरण ಏಕೀಕರಣ (नं०) ಒಂದಾಗಿ ಮಾಡುವಿಕೆ, ಚೆದರಿರುವುದನ್ನು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಕೂಡಿಸುವಿಕೆ, ರಾಶಿ ಹಾಕುವಿಕೆ, ಗುಪ್ಪೆಮಾಡುವಿಕೆ.

एकीय ಏಕೀಯ (वि०) ಒಂದು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವ, ಒಂದು ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ. एक "छः" (४-२-११४)।

एकेक्षण ಏಕೇಕ್ಷಣ (पु०)1. ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ. एकमीक्षणं यस्य। 2. ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರು. [ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ವಾಮನಮೂರ್ತಿಗೆ ಮೂರು ಅಡಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಧಾರೆ ಯೆರೆಯಲು ಯತ್ನಿಸಿದಾಗ ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರು ಸೂಕ್ಷ್ಮ ರೂಪದಿಂದ ಗಿಂಡಿಯ ಕಂಡಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ತಡೆಯಲು ಅದನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸುವ ವ್ಯಾಜದಿಂದ ವಾಮನಮೂರ್ತಿಯು ದರ್ಭೆಯ ತುದಿಯಿಂದ ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರ ಕಣ್ಣನ್ನು ಚುಚ್ಚಿ ದುದರಿಂದ ಇವರು ಏಕೇಕ್ಷಣರಾದರು.] (वि०)3. ಒಂದು ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನು.

एकैक ಏಕೈಕ (वि०) ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಒಂದೊಂದು. एक वीप्सायां द्विर्भावः (८-१-९)। "यौवनं धनसम्पत्तिः प्रभुत्वमविवेकिता। एकैकमप्यनर्थाय किमु यत्र चतुष्टयम्" सुभा०। "एकैकमत्र दिवसे दिवसे मदीयं नामाक्षरं गणय गच्छति यावदन्तम्" शाकु० ६-१२।

एकैकशस् ಏಕೈಕಶಸ್ (अव्य०) ಒಂದೊಂದಾಗಿ. एक-मेकमावेदयति "शस्" (५-४-४३)। "एकैकशश्च प्रतिनामग्राहमावेद्यमाना बलाहकेन" काद०।

एकोक्ति ಏಕೋಕ್ತಿ (स्त्री०) ಒಂದೇ ಪದದಿಂದ ಹೇಳು ವುದು, ಒಂದೇ ಪದದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಅಭಿಧಾಶಕ್ತಿ. एका उक्तिः अभिधाशक्तिः। "पुष्पवन्तौ" ಎಂಬ ಒಂದೇ ಪದವು ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರರೆಂಬ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರು ವುದು. "एकयोक्त्या पुष्पवन्तौ दिवाकरनिशाकरौ" अम०।

एकोच्चय ಏಕೋಚ್ಚಯ (पु०) ಒಂದೊಂದು ಹೆಚ್ಚಿಸು ವುದು, ಒಂದೊಂದು ಗ್ರಾಸವಾಗಿ (ಆಹಾರವನ್ನು) ಹೆಚ್ಚಿಸು ವಿಕೆ, ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯ ದಿನ ಉಪವಾಸವಿದ್ದು ಪ್ರತಿಪತ್ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಒಂದೊಂದು ಕಬಳವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿ (ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ಊಟಮಾಡುವಿಕೆ. ಇದು ಚಾಂದ್ರಾಯಣ ವ್ರತವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಕ್ರಮ. "अमावास्यायामुपोष्य एकोच्चयेन पूर्वपक्षम्" गौतमध० २७-१४।

एकोत्तर ಏಕೋತ್ತರ (वि०) ಒಂದೊಂದು ಹೆಚ್ಚುವ, ಒಂದೊಂದು ಅಧಿಕವಾಗುವ. एकैकमुत्तरं यत्र।

एकोदक ಏಕೋದಕ (वि०) ದಾಯಾದ, ಏಳನೆಯ ತಲೆ ಯಿಂದ ಮುಂದೆ ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ತಲೆಯವರೆಗಿನ ಜ್ಞಾತಿ. एकं समानमुदकं यस्य।

एकोदर ಏಕೋದರ (पु०)1. ಒಂದೇ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಸಹೋದರ, ಒಬ್ಬ ತಾಯಿಯ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಅಣ್ಣತಮ್ಮಂದಿರು. एकं समानमुदरं गर्भस्थानं यस्य। (नं०) 2. ಸಮಾನವಾದ ಉದರ. एकं समानमुदरम्।

एकोन ಏಕೋನ (वि०) ಒಂದು ಕಡಿಮೆಯಾದ. एकेन ऊनः।

एकोनचत्वारिंश ಏಕೋನಚತ್ವಾರಿಂಶ (वि०) ಮೂವ ತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ, ಒಂದು ಕಮ್ಮಿ ನಲವತ್ತನೆಯ. एकोन-चत्वारिंशतः पूरणः "डट्" (५-२-८०)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–चत्वारिंशी –ಚತ್ವಾರಿಂಶೀ.** ಹೀಗೆಯೇ **एकोनत्रिंशः ಏಕೋನತ್ರಿಂಶಃ, एकोनपञ्चाशः ಏಕೋನ ಪಂಚಾಶಃ, एकोनविंशः** ಏಕೋನವಿಂಶಃ ಇತ್ಯಾದಿ.

एकोनचत्वारिंशत् ಏಕೋನಚತ್ವಾರಿಂಶತ್ (स्त्री०) ಮೂವತ್ತೊಂಬತ್ತು, ಒಂದು ಕಮ್ಮಿ ನಲವತ್ತು. एकेन ऊना चत्वारिंशत्। ಹೀಗೆಯೇ **एकोनत्रिंशत् ಏಕೋನತ್ರಿಂಶತ್, एकोनपञ्चाशत् ಏಕೋನಪಂಚಾಶತ್, एकोनविंशतिः ಏಕೋನವಿಂಶತಿಃ** ಇತ್ಯಾದಿ.

एकौघ ಏಕೌಘ (पु०) 1. ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ಹರಿಯುವ ಪ್ರವಾಹ, ಒಂದೇ ಸಮನೆ ಹರಿಯುವ ಹೊನಲು. एकः अविच्छिन्नः ओघः प्रवाहः। "एकौघेन स्वर्णपुङ्खैर्द्विषन्तः" माघ० १८-५५। 2. ಒಂದು ರಾಶಿ, ಒಂದು ಗುಂಪು. "एकौघभूतं तदशर्म कृष्णाम्" किरा० ३-३५।

एजक ಏಜಕ (वि०) 1. ಕದಲುವ, ಅಲುಗಾಡುವ. एजृ (कम्पने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ನಡುಗುವ. 3. ಕದಲಿಸುವ, ಅಲುಗಾಡಿಸುವ. 4. ನಡುಗಿಸುವ. एजृ + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 5. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, ಹೊಳೆಯುವ. एजृ (दीप्तौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 6. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವ. एजृ + णिच् "ण्वुल्"।

एजत् ಏಜತ್ (वि०) 1. ಕದಲುತ್ತಿರುವ, ಅಲುಗಾಡು ತ್ತಿರುವ. 2. ನಡುಗುತ್ತಿರುವ. एजृ (कम्पने) "शतृ" (३-१-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **एजन्ती ಏಜನ್ತೀ.**

एजन ಏಜನ (नं०) 1. ಕದಲುವಿಕೆ, ಅಲುಗಾಡುವಿಕೆ. 2. ನಡುಗುವಿಕೆ. 3. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಿಕೆ, ಹೊಳೆಯುವಿಕೆ. एजृ (कम्पने दीप्तौ च) "ल्युट्" (३-३-११५)।

4. ಕದಲಿಸುವಿಕೆ, ಅಲುಗಾಡಿಸುವಿಕೆ. 5. ನಡುಗಿಸುವಿಕೆ. 6. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವಿಕೆ. एजृ+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

एजनीय ಏಜನೀಯ (वि०) 1. ಅಲುಗಾಡಿಸಲ್ಪಡುವ, ಕದಲಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ. 2. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ. एजृ (कम्पने दीप्तौ च) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)।

एजमान ಏಜಮಾನ (वि०) 1. ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ. एजृ (दीप्तौ) "शानच्" (३-१-१२४)। 2. ನಡುಗುತ್ತಿರುವ. एजृ (कम्पने) "शानच्"।

एजयत् ಏಜಯತ್ (वि०) 1. ಅಲುಗಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಕದಲಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ನಡುಗಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ. एजृ (कम्पने दीप्तौ च) + णिच् "शतृ" (३-१-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **एजयन्ती ಏಜಯಂತೀ.** "शानच्" (३-१-१२४)। **एजयमानः ಏಜಯಮಾನಃ.**

एजयितव्य ಏಜಯಿತವ್ಯ (वि०) 1. ಕದಲಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ. 2. ನಡುಗಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ. 3. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ. 4. ಕದಲಿಸಲ್ಪಡಬಹುದಾದ. 5. ನಡುಗಿಸಲ್ಪಡಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 6. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡಬಹುದಾದ. एजृ (कम्पने) + णिच् अर्हादौ "तव्यः" (३-१-९६)।

एजयितृ ಏಜಯಿತೃ (वि०) 1. ನಡುಗಿಸುವ. 2. ಕದಲಿಸುವ. 3. ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವ. एजृ (कम्पने दीप्तौ च) + णिच् "तृच्" (३-१-१२४)।

एजित ಏಜಿತ (न०) 1. ಅಲುಗಾಡುವಿಕೆ. 2. ನಡುಗುವಿಕೆ. एजृ (कम्पने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 3. ನಡುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಅಲುಗಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕದಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. एजृ (कम्पने दीप्तौ च) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

एजितवत् ಏಜಿತವತ್ (वि०) 1. ನಡುಗಿದವನು, ಕಂಪನವುಳ್ಳವನು. 2. ಪ್ರಕಾಶಿಸಿದವನು, ಹೊಳೆದವನು. एजृ (कम्पने दीप्तौ च) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। 3. ನಡುಗಿಸಿದವನು. 4. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿದವನು. एजृ + णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

एजितव्य ಏಜಿತವ್ಯ (वि०) 1. ಅಲುಗಾಡಬೇಕಾದ, ಕದಲಬೇಕಾದ. 2. ಪ್ರಕಾಶಿಸಬೇಕಾದ. एजृ (कम्पने दीप्तौ च) "तव्यः" (३-१-९६)।

एजितृ ಏಜಿತೃ (वि०) 1. ಅಲುಗಾಡುವ. 2. ನಡುಗುವ. 3. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ. एजृ (कम्पने दीप्तौ च) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **एजित्री ಏಜಿತ್ರೀ.**

एजृ–कम्पने (भ्वा० पर० अक० से०) एजति। एजां चकार, –बभूव, –आस। ऐजीत्। 1. ಅಲುಗು, ಕದಲು. 2. ನಡುಗು, ಕಂಪಿಸು.

णिचि : एजयति, –ते। एजयाञ्चकार, –बभूव, –आस, –चक्रे। 1. ಅಲುಗಿಸು. 2. ನಡುಗಿಸು, ಕಂಪಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು.

सनि : एजिजिषति। एजिजिषाञ्चकार। ಇತ್ಯಾದಿ.

एजृ–दीप्तौ (भ्वा० आत्म० अक० से०) एजाञ्चक्रे। एजिता। एजिष्यते। ಇತ್ಯಾದಿ.

एड ಏಡ (पु०) 1. ಮೇಷ, ಟಗರು. आ + इलति + इल (स्वप्ने) "घः" (३-३-११८)। डलयोरभेदः। (वि०) 2. ಕಿವುಡ, ಕಿವಿ ಕೇಳಿಸದವನು, ಶ್ರವಣೇಂದ್ರಿಯಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನು. आ + ईट्टे—ईड (स्तुतौ) "अच्" (३-१-१३४)।

एडक ಏಡಕ (पु०) ಮೇಷ, ಟಗರು. इलति — इल (स्वप्नक्षेपणयोः) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "टाप्" (४-१-४)। **एडका ಏಡಕಾ.** ಕುರಿ.

एडगज ಏಡಗಜ (पु०) ತಗಸಿಗೆಗಿಡ.

एडमूक ಏಡಮೂಕ (वि०) 1. ಕಿವುಡ ಮತ್ತು ಮೂಗ, ಕಿವಿಯಿಂದ ಕೇಳಲೂ ಮಾತನಾಡಲೂ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನು. एडश्चासौ मूकश्च। 2. ಕೆಟ್ಟವನು, ದುಷ್ಟ, ದುರುಳ. मेदि०।

एडूक ಏಡೂಕ (पुन०) 1. ಎಲುಬುಗಳನ್ನಿಟ್ಟು ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಗೋಡೆ. 2. ಎಲುಬುಗಳಂತೆ ಕಠಿನವಾದ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಕಟ್ಟಡ. ईड (स्तुतौ) "ऊकः" (उ० ४-४१)। "कुडचं भित्तिस्तदेडूकमन्तर्निहितकीकसम्" अभि० चि०। वैज०।

एण ಏಣ (पुंस्त्री०) ಕೃಷ್ಣಮೃಗ, ಹುಲ್ಲೆ, ಜಿಂಕೆ, ಚಿಗರಿ. एति—इण् (गतौ) "णः" बाहु०। "एणः स्मरेणाङ्कमयः सपत्राकृतो भवद्भ्रूयुगधन्वना यः" नैष० २२-२४। "अष्टावेणस्य मांसेन रौरवेण नवैव तु" मनु० ३-२६९। स्त्रियां जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **एणी ಏಣೀ.**

एणतिलक ಏಣತಿಲಕ (पु०) ತಿಲಕದಂತಿರುವ ಜಿಂಕೆಯುಳ್ಳ ಚಂದ್ರ. एणस्तिलकमिव यस्य। "मा ग्लौरिन्दुरेणतिलको हरिरोहिणीशौ" हारा०।

एणजङ्घ ಏಣಜಂಘ (पु०) ಜಿಂಕೆಯಂತೆ ಮೊಣಕಾಲುಳ್ಳವನು, ಓಡುವ ದೂತ, ಓಡಾಳು, ಓಲೆಕಾರ, ಸುದ್ದಿ ಒಯ್ಯುವವನು. एणस्य जङ्घे इव जङ्घे यस्य।

एणभृत् ಏಣಭೃತ್ (पु०) ಮೃಗಾಂಕ, ಚಂದ್ರ. एणं बिभर्ति—डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-६१)।

एणाक्षी ಏಣಾಕ್ಷೀ (स्त्री०) ಜಿಂಕೆಯಂತೆ ಕಣ್ಣುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. एणस्येवाक्षिणी यस्याः "षच्" (५-४-११३)। "ङीष्" (४-१-४१)।

एणाङ्क ಏಣಾಂಕ (पु०) ಜಿಂಕೆಯ ಗುರುತುಳ್ಳ, ಚಂದ್ರ. एणोऽङ्को यस्य।

एणाङ्कमणि ಏಣಾಂಕಮಣಿ (पु०) ಚಂದ್ರಕಾಂತಮಣಿ. ष० त०।

एणाजिन ಏಣಾಜಿನ (न०) ಕೃಷ್ಣಾಜಿನ, ಜಿಂಕೆಯ ಚರ್ಮ. एणस्य अजिनम्। "पिशङ्गमौञ्जीयुजमर्जुनच्छविं वसानमेणाजिनमञ्जनद्युति" माघ० १-६।

एणी ಏಣೀ (स्त्री०) ಹೆಣ್ಣು ಜಿಂಕೆ. एणस्य स्त्री "ङीष्" (४-१-६३)।

एणीदृश् ಏಣೀದೃಶ್ (स्त्री०) ಜಿಂಕೆಯಂತೆ ಕಣ್ಣುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. एण्याः दृगिव दग्यस्याः। ಹೀಗೆಯೇ **एणीनयना,** एणीनेत्रा, एणीलोचना ಇತ್ಯಾದಿ.

एणीपचन ಏಣೀಪಚನ (पुं० ब० व०) 1. ಜಿಂಕೆಯನ್ನು ಬೇಯಿಸುವ ಒಂದುದೇಶದ ಜನರು. एणी पच्यते एभिः — डु पचष् (पाके) "ल्युट्" (३-३-११३)। (न०) 2. ಜಿಂಕೆಯನ್ನು ಬೇಯಿಸುವ ದೇಶ. एणी पच्यतेऽत्र—डु पचष् अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)।

एणीपचनीय ಏಣೀಪಚನೀಯ (वि०) ಜಿಂಕೆಯನ್ನು ಬೇಯಿಸುವವರ ದೇಶ. एणीपचनानां देशः "छः" (१-१-७५)।

एणीपद ಏಣೀಪದ (वि०) ಜಿಂಕೆಯ ಕಾಲಿನಂತೆ ಕಾಲುಳ್ಳ. एण्या इव पादौ यस्य। निपा० (५-४-१२०)।

एत ಏತ (पु०) 1. ಚಿತ್ರವರ್ಣ, ನಾನಾ ಬಣ್ಣ. एति वर्णान्—इण् (गतौ) "तन्" (उ० ३-८६)। (वि०) 2. ಚಿತ್ರವರ್ಣವುಳ್ಳ, ನಾನಾಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. स्त्रियां वा "ङीप्" तस्य नश्च (४-१-३९)। **एनी** ಏನೀ. पक्षे **एता** ಏತಾ. 3. ಬಂದಿರುವ, ಆಗಮಿಸಿರುವ. "एतः कर्बुर आगते" मेदि०। आ + इण् (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)।

एतद् ಏತದ್ (त्रि०) (ಬಹಳ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ) ಇವನು, ಇವಳು, ಇದು. इण् (गतौ) "अदिः" तुडागमश्च (उ० १-१३०)। ಇದೊಂದು ಸರ್ವನಾಮಪದ. "इदमस्तु सन्निकृष्टं समीपतरवर्तिचैतदो रूपम्। अदसस्तु विप्रकृष्टं तदिति परोक्षे विजानीयात्"। (पु०) एषः एतौ एते। "एष दाशरथिभूयमेत्य च ध्वंसितोद्धतदशाननामपि। राक्षसीमकृत रक्षितप्रजस्तेजसाधिकविभीषणां पुरीम्" माघ० १४-८१। "एते वयममी दाराः कन्येयं कुलजीवितम्" कुमा० ६-६३। (स्त्री०) एषा एते एताः। "हला, एषा द्वयोर्युवयोर्नन्नु हस्ते निक्षेपः" शाकु० ४। "एताः सुतनु मुखं ते सख्यः पश्यन्ति हेमकूटगताः" विक्र० १-१२। (न०) एतत् एते एतानि। "एतदुच्छ्वसितपीतमैन्दवं वोढुमक्षममिव प्रभारसम्" कुमा० ८-७०।

एतदन्त ಏತದಂತ (वि०) ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗಿನ, ಇದೇ ಕೊನೆಯಾಗಿ ಉಳ್ಳ. एतत् अन्तो यस्य। "एतदन्तास्तु गतयो ब्रह्माद्याः समुदाहृताः" मनु० १-५०।

एतदर्थम् ಏತದರ್ಥಮ್ (अव्य०) ಇದಕ್ಕಾಗಿ, ಇದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ಇವನಿಗಾಗಿ, ಇವಳಿಗಾಗಿ. एतस्मै एतस्यै वा।

एतदवधि ಏತದವಧಿ (अव्य०) ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ, ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ.

एतदवस्थ ಏತದವಸ್ಥ (वि०) ಈ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವ, ಈ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿರುವ, ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿರುವ. एषाऽवस्था परिस्थितिर्यस्य। "सा त्वमिहैतदवस्थं कथं सहेथाश्चिरवियोगम्" विक्र० ४-७१।

एतदादि ಏತದಾದಿ (वि०) ಇದೇ ಮೊದಲಾದ, ಇದರಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾದ. एतत् आदिर्यस्य।

एतदीय ಏತದೀಯ (वि०) ಇವನ—, ಇವಳ—, ಇದರ ಸಂಬಂಧವಾದ. एतस्य एतस्या वा इदम् "छः" (४-२-११४)। "वैलक्ष्यहेतोर्गतिमेतदीयामग्रेऽनुकृत्योपहसन्निवोच्चैः" नैष० ३-१०।

एतद्योनि ಏತದ್ಯೋನಿ (वि०) ಇದೇ ಮೂಲವಾಗಿ ಉಳ್ಳ, ಇದೇ ಕಾರಣವಾಗಿರುವ. एषा योनिर्यस्य। "एतद्योनीनि भूतानि सर्वाणीत्युपधारय" गीता ७-६।

एतर्हि ಏತರ್ಹಿ (अव्य०) ಈಗ, ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ. अस्मिन् काले—इदम् "र्हिल्" (५-३-१६)। एतादेशः (५-३-४)। "भवन्तमेतर्हि मनस्विगर्हिते विवर्तमानं नरदेव वर्त्मनि" किरा० १-३२।

एतश ಏತಶ (पु०) ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. इण् (गतौ) "तशन्" (उ० ३-१४९)।

एतशस् ಏತಶಸ್ (पु०) ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. इण् (गतौ) "तशसुन्" (उ० ३-१४९)।

एतादृक्ष ಏತಾದೃಕ್ಷ (वि०) ಇವನಂತಿರುವ, ಇವಳಂತಿರುವ, ಇದರಂತಿರುವ. एष इव एषेव एतदिव वा पश्यति— एतद् + दृशिर् (प्रेक्षणे) "क्सः" (वा० ३-२-५७)। आत्वम् (६-३-९१)। "क्विन्" (३-२-६०)। **एतादृश् ಏತಾದೃಶ್.** स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **एतादृशी ಏತಾದೃಶೀ.** "कञ्"(३-२-६०)। **एतादृशः ಏತಾದೃಶಃ.**

एतावत् ಏತಾವತ್ (वि०) ಇಷ್ಟು, ಇಷ್ಟು ಪರಿಮಾಣದ, ಇಷ್ಟು ದೊಡ್ಡದಾದ, ಇಷ್ಟು ಗಾತ್ರದ. एतत् परिमाणमस्य "वतुप्" (५-२-३९)। "एतावता नन्वनुमेयशोभि काञ्चीगुणस्थानमनिन्दितायाः" कुमा० १-३७। "एतावज्जन्मसाफल्यं यदनायत्तवृत्तिता" हितो० २-२२। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

एदिधिषण ಏದಿಧಿಷಣ (न०) ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದಲು ಆಸೆ. एध (वृद्धौ) +सन् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

एदिधिषमाण ಏದಿಧಿಷಮಾಣ (वि०) ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. एध (वृद्धौ) + सन् "शानच्" (३-२-१२४)।

एदिधिषा ಏದಿಧಿಷಾ (स्त्री०) ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. एधितुमिच्छा — एध (वृद्धौ) + सन् "अः" (३-३-१०३)।

एदिधिषित ಏದಿಧಿಷಿತ (न०) 1. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ. एध (वृद्धौ) + सन् भावे "क्तः"(३-३-११४)। (वि०) 2. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. कर्त० "क्तः" (३-४-७२)।

एदिधिषितवत् ಏದಿಧಿಷಿತವತ್ (वि०) ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದ. एध (वृद्धौ) + सन् "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

एदिधिषितृ ಏದಿಧಿಷಿತೃ (वि०) ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. एध (वृद्धौ) + सन् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **एदिधिषित्री ಏದಿಧಿಷಿತ್ರೀ.**

एदिधिषु ಏದಿಧಿಷು (वि०) ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. एध (वृद्धौ) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

एध-वृद्धौ (भ्वा० आत्म० अक० से०) एधते एधेते एधन्ते। एधाञ्चक्रे, –बभूव, –आस। एधिता। एधिष्यते। एधताम्। ऐधत। एधेत। एधिषीष्ट। ऐधिष्ट। ऐधिष्यत। ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದು.

भावे : एध्यते। एध्यताम्। ऐध्यत। ऐध्येत। ऐधि।

णिचि : एधयति, –ते। एधयाञ्चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। एधयिता। एधयतु, –ताम्। एध्यात्, एधयिषीष्ट। ಇತ್ಯಾದಿ.

कर्मणि : एध्यते। एधयाञ्चक्रे, –बभूवे, –आसे। एध्यताम्। ऐध्यत ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि : एदिधिषते। एदिधिषिता। एदिधिषताम्। ऐदिधिषिष्ट। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु : एधितव्यम्। एधनीयम्। एध्यम्। एधितः। एधितवान्। एधमानः। एधितुम्। एधितम्। एधनम्। एधित्वा। प्रैध्य। एधमेधम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

एध ಏಧ (पु०) ಸೌದೆ, ಕಟ್ಟಿಗೆ. इध्यतेऽनेन — ञि इन्धी (दीप्तौ) कर० "घञ्" (३-३-१२१)। "स्फुलिङ्गावस्थया वह्निरेधापेक्ष इव स्थितः" शाकु० ७-१५।

एधतु ಏಧತು (पु०) 1. ಪುರುಷ, ಮನುಷ್ಯ. 2. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. एध (वृद्धौ) "चतुः" (उ० १-७८)। "एधतुः पुरुषेऽग्नौ ना" मेदि०। (वि०) 3. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿದ.

एधन ಏಧನ (न०) 1. ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಿಕೆ, ಬೆಳೆಯುವಿಕೆ, ಹೆಚ್ಚಾಗುವಿಕೆ, एध (वृद्धौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವಿಕೆ, ಹೆಚ್ಚಿಸುವಿಕೆ. एध + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

एधनीय ಏಧನೀಯ (वि०) 1. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದಬೇಕಾದ. ಹೆಚ್ಚಬೇಕಾದ, ಬೆಳೆಯಬೇಕಾದ. एध (वृद्धौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ, ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ. एध + णिच् "अनीयर्"।

एधमान ಏಧಮಾನ (वि०) ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದುತ್ತಿರುವ, ಬೆಳೆಯುತ್ತಿರುವ, ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿರುವ. एध (वृद्धौ) "शानच्" (३-२-१२४)।

एधयत् ಏಧಯತ್ (वि०) ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿಸುತ್ತಿರುವ, ಬೆಳೆಸುತ್ತಿರುವ, ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತಿರುವ. एध (वृद्धौ) +णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **एधयन्ती ಏಧಯಂತೀ.** "शानच्" (३-२-१२४)। **एधयमानः ಏಧಯಮಾನಃ.** स्त्रियां "टाप्" (४-१-४)। **–माना –ಮಾನಾ.**

एधयितव्य ಏಧಯಿತವ್ಯ (वि०) ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ, ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ. एध (वृद्धौ) + णिच् "तव्यः" (३-१-९६)।

एधयितृ ಏಧಯಿತೃ (वि०) ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವ, ಹೆಚ್ಚಿಸುವ. एध (वृद्धौ)+णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **एधयित्री ಏಧಯಿತ್ರೀ.**

एधस् ಏಧಸ್ (न०) ಸೌದೆ, ಕಟ್ಟಿಗೆ. इध्यतेऽग्निरनेन—त्रि इन्धी (दीप्तौ) "असुन्" (उ० ४-१८८)। "यथैधांसि समिद्धोऽग्निर्भस्मसात् कुरुतेऽर्जुन" गीता ४-३७।

एधित ಏಧಿತ(न०) 1. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವಿಕೆ, ಹೆಚ್ಚುವಿಕೆ. एध (वृद्धौ) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०)2. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿದ. ಹೆಚ್ಚಾದ. एध कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। 3. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. एध+णिच् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

एधितवत् ಏಧಿತವತ್ (वि०) 1. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿದ, ಬೆಳೆದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. एध (वृद्धौ) कर्त० "क्तवतुः" (३-२-१०२)। 2. ಹೆಚ್ಚಿಸಿದ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿಸಿದ. एध+णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-वती -ವತೀ.**

एधितव्य ಏಧಿತವ್ಯ (वि०) ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದಬೇಕಾದ, ಬೆಳೆಯಬೇಕಾದ. एध (वृद्धौ) "तव्यः" (३-१-९६)।

एधितृ ಏಧಿತೃ (वि०) ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವ, ಬೆಳೆಯುವ. एध (वृद्धौ) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **एधित्री ಏಧಿತ್ರೀ.**

एनस् ಏನಸ್ (न०) 1. ಪಾಪ. एति गच्छति प्रायश्चित्तेन—इण् (गतौ) "असुन्" (उ० ४-१८८)। "प्रतिपत्तिरधःकृतैनसो जनताभिस्तव साधु वर्ण्यते" माघ० १६-८। 2. ಅಪರಾಧ, ತಪ್ಪು.

एनस्वत् ಏನಸ್ವತ್ (वि०) 1. ಪಾಪಾತ್ಮ, ಪಾಪದಿಂದ ಕೂಡಿದ. 2. ಅಪರಾಧಿ, ತಪ್ಪುಮಾಡಿದವನು. एनोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। मस्य वः (८-२-९)। "विनिः" (५-२-१२१)। **एनस्विन् ಏನಸ್ವಿನ್.** स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **एनस्विनी ಏನಸ್ವಿನೀ.**

एरङ्ग ಏರಂಗ (पु०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. आ+ईर (गतौ) "अङ्गच्" (उ० १-११७)।

एरण्ड ಏರಂಡ (पु०) ಹರಳುಗಿಡ. ईरयति वायुं मलं वाऽधः—ईर (गतौ)+णिच् "अण्डच्" बाहु०। "निरस्तपादपे देशे एरण्डोऽपि द्रुमायते"।

एर्वारु ಏರ್ವಾರು (पु०) ಸೌತೆಗಿಡ. आ + ईर (गतौ) "क्विप्" (वा० ३-३-१०८)। ईरं वारयति—वृञ् (वरणे) "उण्" बाहु०। "एर्वारुबीजं तोयेन पिबेद्वा लवणीकृतम्" सुश्रुत०।

एल (ला) वालु ಏಲ (ಲಾ) ವಾಲು (न०) ಸುರಸುರಕೆಗಿಡ. एलेव वलते—वल (सञ्चलने) "उण्" बाहु०। स्वार्थे "कन्" (५-३-७५)। **-वालुकम् -ವಾಲುಕವ್.**

एला ಏಲಾ(स्त्री०) ಯಾಲಕ್ಕಿಗಿಡ. एलयति—इल (प्रेरणे) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "ससञ्जुरश्वक्षुण्णानामेलानामुत्पतिष्णवः" रघु० ४-४७।

एलापर्णी ಏಲಾಪರ್ಣೀ (स्त्री०) ಸಣ್ಣ ರಾಸ್ನೆ. एलायाः पर्णमिव पर्णमस्याः। "एलापर्णी तु सुवहा रास्ना युक्तरसा च सा" अम०।

एव ಏವ (अव्य०) ಇದು ಕೆಳಗಿನ ಈ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. 1. ಅವಧಾರಣ, ನಿಶ್ಚಯ. ಈ ಅವಧಾರಣವು (1) अन्ययोगव्यवच्छेदः, (2) अयोगव्यवच्छेदः, (3) अत्यन्तायोगव्यवच्छेदः ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ.

ಉದಾ: (1) "पार्थ एव धनुर्धरः" ಎಂಬಲ್ಲಿ एव ವು ಪಾರ್ಥೇತರನಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಸ್ತಧನುರ್ಧರತ್ವವನ್ನು ವ್ಯವಚ್ಛೇದ ಮಾಡುವುದು. (2) "शङ्खः पाण्डुर एव" ಎಂಬಲ್ಲಿ एव ವು ಶಂಖಸಾಮಾನ್ಯದಲ್ಲೂ ಪಾಂಡುರತ್ವಾಯೋಗವ್ಯವಚ್ಛೇದವನ್ನು ಮಾಡುವುದು. (3) "नीलं सरोजं भवत्येव" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯೆಯೊಡನೆ ಸೇರಿರುವ एव ವು ಸರೋಜದಲ್ಲಿ ನೀಲತ್ವಾತ್ಯಂತಾಯೋಗವ್ಯವಚ್ಛೇದವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು. 2. ಸಾದೃಶ್ಯ, ಹೋಲಿಕೆ, ಸಾಮ್ಯ. 3. ಅದು ಮಾತ್ರ, ಅವನು ಮಾತ್ರ, ಅವಳು ಮಾತ್ರ (ಕೇವಲ). "एक एव वसु यद्ददौ नृपस्तत्समापकमतर्क्यत क्रतोः" माघ० १४-४०। 4. ಆ ಕೂಡಲೆ, ಆ ಸಮಯದಲ್ಲೇ. "उपस्थितेयं कल्याणी नाम्नि कीर्तित एव यत्" रघु० १-८७। 5. ಅದೇ, ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಹಾಗೆಯೇ. 6. ಅಸಂಭವ, ಸಾಧ್ಯವಾಗದಿರುವಿಕೆ. "क्वेव भोक्ष्यसे"। ಭೋಜನವು ಅಸಂಭವ ಎಂದರ್ಥ.

एवंगुण ಏವಂಗುಣ (पु०) 1. ಈ ರೀತಿಯಾದ ಗುಣ. "पुत्रमेवंगुणोपेतं चक्रवर्तिनमाप्नुहि" शाकु० १-१२। (वि०)2. ಈ ರೀತಿಯಾದ ಗುಣವುಳ್ಳ. एवं गुणाः यस्य।

एवंप्रकार ಏವಂಪ್ರಕಾರ, -प्राय -ಪ್ರಾಯ (वि०) ಈ ತೆರನಾದ, ಈ ರೀತಿಯಾದ, ಈ ವಿಧವಾದ. "प्रबलतमसामेवंप्रायाः शुभेषु प्रवृत्तयः स्रजमपि शिरस्यन्धः क्षिप्तं धुनोत्यहिशङ्कया" शाकु० ७-२४।

एवंरूप ಏವಂರೂಪ (वि०) ಈ ರೂಪವುಳ್ಳ, ಈ ಆಕೃತಿಯುಳ್ಳ. एवं रूपं यस्य। "न वेदयज्ञाध्ययनैर्न दानैर्न च क्रियाभिर्न तपोभिरुग्रैः। एवंरूपः शक्य अहं नृलोके द्रष्टुं त्वदन्येन कुरुप्रवीर" गीता ११-४८।

एवंविध ಏವಂವಿಧ (वि०) ಈ ವಿಧವಾದ, ಈ ತೆರನಾದ, ಹೀಗಿರುವ. एवं विधा प्रकारो यस्य। "भक्त्यात्वनन्यया शक्य अहमेवंविधोऽर्जुन। ज्ञातुं द्रष्टुं च तत्त्वेन प्रवेष्टुं च परन्तप" गीता ११-५४।

एवम् ಏವಮ್ (अव्य०) 1. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ, ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ. "एवं मया नियमितश्च्यवनादिवाक्यैः कोपानलश्च परशुश्च पुनर्यथैतौ" म० वी० ३-१५। 2. ಅಹುದು, ಹಾಗೆಯೇ, ಅದೇ ಸರಿ. "एवं यदात्थ भगवन्नामृष्टं नः परैः पदम्" कुमा० २-३१। 3. ನಿಶ್ಚಯ. "एवमेतत्, कः सन्देहः"। 4. ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಸಮ್ಮತಿ. "एवं कुर्मः"। 5. ಸಾದೃಶ್ಯ, ಹೋಲಿಕೆ. "अग्निरेवं विप्रः"। 6. ವಾಕ್ಯಪೂರಣ. 7. ನಿಜವಾಗಿಯೂ, ವಾಸ್ತವವಾಗಿಯೂ.

एष ಏಷ (पु०) 1. ಸರಿಯುವಿಕೆ, ಚಲಿಸುವಿಕೆ, 2. ಗಮನ, ಹೋಗುವಿಕೆ. 3. ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಇಚ್ಛೆ. इष (गतौ) इषु (इच्छायाम्) वा "घञ्" (३-३-१८)।

एषक ಏಷಕ (वि०) 1. ಸರಿಯುವ, ಚಲಿಸುವ. 2. ಹೋಗುವವನು. इष (गतौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 3. ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಇಚ್ಛಿಸುವ. इषु (इच्छायाम्) "ण्वुल्"।

एषण ಏಷಣ (पु०) 1. ಲೋಹದ ಬಾಣ. एषते शत्रुहृदयम्। "एषणश्चायसे शरे" वैज०। (न०) 2. ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವಿಕೆ, ಬಯಸುವಿಕೆ. इषु (इच्छायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಹೋಗುವಿಕೆ, ನಡೆಯುವಿಕೆ. इष (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। (स्त्री०) **–णा –ಣಾ.** 4. ಅನ್ವೇಷಣೆ, ಹುಡುಕುವಿಕೆ. भावे "युच्" (वा० ३-३-१०७)। 5. ಕೊತ್ತುಂಬರಿ. "कुमारी मुसली वंश्या गडूची कटुकैषणा" वैज०। **–णी– ಣೀ.** 6. ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗನ ತಕ್ಕಡಿ.

एषणिका ಏಷಣಿಕಾ (स्त्री०) ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗನ ತಕ್ಕಡಿ.

एषणीय ಏಷಣೀಯ (वि०) 1. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡಬಹುದಾದ, ಆಸೆಪಡಬಹುದಾದ. इषु (इच्छायाम्) कर्म० "अनीयर्" (३-१-९६)। "जायापती लौकिकमेषणीयमार्द्राक्षतारोपणमन्वभूताम्" कुमा० ७-८८। 2. ಹೋಗಬೇಕಾದ, ಸೇರಬೇಕಾದ, ತಲುಪಬೇಕಾದ. इष (गतौ) "अनीयर्"। "तव्यः" (३-१-९६)। **एषितव्यम् ಏಷಿತವ್ಯಮ್.**

एषितृ ಏಷಿತೃ (वि०) "एषक" ಪದದ ಅರ್ಥ. इष (गतौ) इषु (इच्छायाम्) वा "तृच्" (३-१-१३३)।

एषिन् ಏಷಿನ್ (वि०) 1. "एषक" ಪದದ ಅರ್ಥ. इषु (इच्छायाम् गतौ वा) "णिनिः" (३-१-१३४)। "शैशवेऽभ्यस्तविद्यानां यौवने विषयैषिणाम्" रघु० १-६। 2. ತಲುಪುವ, ಹೊಂದುವ, ಸೇರುವ. इष (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)।

एषिषिषा ಏಷಿಷಿಷಾ (स्त्री०) 1. ಹೋಗಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. 2. ಹೊಂದಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ತಲುಪಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. इष (गतौ) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

एषिषिषु ಏಷಿಷಿಷು (वि०) 1. ಹೋಗಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. 2. ಹೊಂದಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ, ತಲುಪಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ. इष (गतौ) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

एष्टव्य ಏಷ್ಟವ್ಯ (वि०) ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ, ಅಪೇಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ. इषु (इच्छायाम्) कर्म० "तव्यः" (३-१-९६)। "एष्टव्या बहवः पुत्राः यद्येकोऽपि गयां व्रजेत्" मत्स्यपु०।

एष्टि ಏಷ್ಟಿ (स्त्री०) ಇಚ್ಛೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ. आ + इषु (इच्छायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)।

एष्य ಏಷ್ಯ (न०) 1. ಒಂದು ವಿಧ ಶಸ್ತ್ರಚಿಕಿತ್ಸೆ. (वि०) 2. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. इषु (इच्छायाम्) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 3. ತಲುಪಲ್ಪಡುವ, ಸೇರಲ್ಪಡುವ. 4. ವೈದ್ಯಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 5. ಮುಂದೆ ಬರಬಹುದಾದ, ಮುಂದೆ ಒದಗಬಹುದಾದ, ಭವಿಷ್ಯತ್ಕಾಲದ.

एष्यत् ಏಷ್ಯತ್ (वि०) ಮುಂದಿನ ಕಾಲದ, ಭವಿಷ್ಯತ್ತಿನ, ಮುಂದೆ ಒದಗಬಹುದಾದ. इष (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "हरत्यघं सम्प्रति हेतुरेष्यतः" माघ० १-२६। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **एष्यन्ती ಏಷ್ಯಂತೀ.**

इति "ए" कारादिपदार्थनिरूपणम्।

ऐ

ऐ ಐ ಇದು ಕಂಠ ಮತ್ತು ತಾಲುಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ವಿವೃತ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಒಂದು ಸ್ವರವರ್ಣ. ಉದಾತ್ತ, ಅನುದಾತ್ತ ಮತ್ತು ಸ್ವರಿತಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಭೇದಗಳುಳ್ಳ ಈ ವರ್ಣವು ಅನುನಾಸಿಕ ಮತ್ತು ಅನನುನಾಸಿಕಗಳೆಂಬ ಭೇದದಿಂದ ಒಟ್ಟು ಆರು ವಿಧವಾಗುವುದು.

ऐ ಐ (पु०) 1. ದಿಕ್ಕು. 2. ಹಸ್ತ, ಕೈ. 3. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. 4. ಪರ್ವತದ ಶಿಖರ, ಬೆಟ್ಟದ ತುದಿ. 5. ಚರ್ಮ, ತೊಗಲು. "ऐकारो दिङमुखे हस्ते हरेऽद्रिशिखरे त्वचि" नानार्थर०। (अव्य०) 6. ಆಹ್ವಾನ, ಕರೆ. 7. ಸ್ಮೃತಿ, ನೆನಪು. 8. ಸಂಬೋಧನೆ. "ऐ शब्दो दृश्यते हूतौ स्मृत्यामन्त्रणयोरपि" मेदि०।

ऐककण्ठ्य ಐಕಕಂಠ್ಯ (न०) ಸಮಾನಾಭಿಪ್ರಾಯ, ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದ (ಒಂದೇ ವಿಧ) ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ऐकध्यम् ಐಕಧ್ಯಮ್ (अव्य०) ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿ, ಒಂದು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ. एक+धा "ध्यमुञ्" (५-३-४४)।

ऐकपत्य ಐಕಪತ್ಯ (न०) 1. ಸಾರ್ವಭೌಮತ್ವ, ದೇಶಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಒಬ್ಬನೇ ರಾಜನಾಗಿರುವಿಕೆ. एकपतेर्भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "अप्रतिद्वन्द्वतां युद्धे ऐकपत्यं च देहिनाम्" भाग० ७-३-३७। (वि०) 2. ಒಬ್ಬ ಯಜಮಾನನಲ್ಲಿರುವ. एकपतौ भवम् — एकपति "ण्यः" (४-१-८५)।

ऐकपदिक ಐಕಪದಿಕ (वि०) 1. ಒಂದು ಪದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಒಂದು ಪದದಲ್ಲಿರುವ. एकस्मिन् पदे भवः। 2. ಒಂದು ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ. एकस्मिन् पदे स्थाने भवः। 3. ಒಂದು ಪದಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥವಾ(ನಾ)ದ. एकपद "ठञ्" (५-१-१०१)।

ऐकपद्य ಐಕಪದ್ಯ (न०) ಒಂದೇ ಪದವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಅನೇಕ ಪದಗಳು ಸಮಾಸಹೊಂದಿರುವಿಕೆ. एकपदस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

ऐकमत्य ಐಕಮತ್ಯ (न०) ಸಮಾನವಾದ ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಏಕವಿಧವಾದ ಸಮ್ಮತಿ, ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. एकं समानं मतमभिप्रायः, तस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "ऐकमत्यं हि नो राजन् सर्वेषामेव लक्षये" भा० वन० ७-१२।

ऐकराज्य ಐಕರಾಜ್ಯ (न०) ಸಾರ್ವಭೌಮತ್ವ, ಏಕಚಕ್ರಾಧಿಪತ್ಯ, ರಾಷ್ಟ್ರಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಒಬ್ಬನೇ ರಾಜನಾಗಿರುವಿಕೆ. एको राट्, एकराजो भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

ऐकरूप्य ಐಕರೂಪ್ಯ (न०) ಒಂದೇ ವಿಧವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಒಂದೇ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿರುವಿಕೆ.

ऐकशतिक ಐಕಶತಿಕ (वि०) ಒಂದು ಶತಮಾನವಿರುವ, ಒಂದು ನೂರನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ. एकशतमस्यास्ति— "ठञ्" (५-२-११८)।

ऐकशफ ಐಕಶಫ (वि०) ಒಂದು ಗೊರಸುಳ್ಳ (ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದ) ಪ್ರಾಣಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ (ಕ್ಷೀರ ಮೊದಲಾದುದು). एकशफस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "अनिर्दशाया गोःक्षीरमौष्ट्रमैकशफं तथा" मनु० ५-८।

ऐकश्रुत्य ಐಕಶ್ರುತ್ಯ (न०) 1. ಒಂದೇ ಸ್ವರ, ಉದಾತ್ತಾನುದಾತ್ತಸ್ವರಿತಗಳ ಸಮೀಪಸಂಬಂಧ, ಎಲ್ಲಾ ಸ್ವರಗಳೂ ಒಂದೇ ಶ್ರುತಿಯಂತೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ. "उदात्तानुदात्तस्वरितानां परः सन्निकर्षः ऐकश्रुत्यम्" आश्व० श्रौ० सू० १-२-९। 2. ವೈವಿಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ಒಂದೇ ರಾಗ, ಒಂದೇ ಧ್ವನಿ. एका श्रुतिर्यत्र, तस्य भावः "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)।

ऐकसहस्रिक ಐಕಸಹಸ್ರಿಕ (वि०) ಒಂದು ಸಾವಿರವುಳ್ಳ. एकसहस्रमस्यास्ति "ठञ्" (५-२-११८)।

ऐकागारिक ಐಕಾಗಾರಿಕ (वि०) ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. एकमसहायमगारं प्रयोजनमस्य "इकट्" (५-१-११३)। निपा०। ಕಳ್ಳನು ತನ್ನ ಕಳ್ಳತನವು ಮತ್ತಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯದಿರಲು (ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಮನೆಗಳಿಲ್ಲದ) ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಮತ್ತು ಅಸಹಾಯವಾದ ಮನೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "ऐकागारिकवद्भूमौ दूराज्जग्मुरदर्शनम्" माघ० १९-१११।

ऐकाग्र्य ಐಕಾಗ್ರ್ಯ (न०) ಏಕಾಗ್ರತೆ, ಚಿತ್ತವನ್ನು ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಟ್ಟಿರುವಿಕೆ. एकाग्रस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

ऐकात्म्य ಐಕಾತ್ಮ್ಯ (न०) 1. ಐಕ್ಯ, ಒಂದಾಗಿರುವಿಕೆ. एक एवात्मा यस्य, तस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ಜೀವಾತ್ಮನು ಪರಮಾತ್ಮನೊಡನೆ ಒಂದಾಗಿರುವಿಕೆ, ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರು ಒಂದೇ ಆಗಿರುವಿಕೆ. "तथैकात्म्यानुभावानां विकल्परहितः स्वयम्" भाग० ६-८-३२। 3. ಅಭೇದ. "ऐकात्म्यं वासुदेवस्य प्रोक्तवानर्जुनस्य च" भा० आदि० २-२३१।

ऐकाधिकरण्य ಐಕಾಧಿಕರಣ್ಯ (न०) 1. ಒಂದೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ, ಸಮಾನವಾದ (ಒಂದೇ) ಆಧಾರದಲ್ಲಿರುವುದು.

2. ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ. एकं समानमधिकरणं यस्य। एकाधिकरणस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "साध्येन हेतोरैकाधिकरण्यं व्याप्तिरुच्यते" भाषाप०।

ऐकान्तिक ಐಕಾಂತಿಕ (वि०) 1. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಆಗಬೇಕಾದ. अवश्यं भावी "ठञ्" (५-१-८०)। 2. ನಿಶ್ಚಿತವಾದ, ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ, ಭರವಸೆಯಾದ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–की –ಕೀ.** "बहुषु अभियोगकारणेषु सत्सु सचिवव्यसनमभियुञ्जानस्य शत्रुमभियोक्तुः नैकान्तिकी सिद्धिर्भवति" मुद्रा० ४।

ऐकान्त्य ಐಕಾಂತ್ಯ (न०) 1. ಪರಿಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವಿಕೆ. 2. ಏಕಾಂತವಾಗಿರುವಿಕೆ. 3. ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿರುವಿಕೆ. एकान्तस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

ऐकार्थ्य ಐಕಾರ್ಥ್ಯ (न०) 1. ಒಂದು ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಒಂದು ಕಾರ್ಯವಾಗಿರುವಿಕೆ. एकार्थस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "बीजवन्तो मुखाद्यर्था विप्रकीर्णा यथायथम्। ऐकार्थ्यमुपनीयन्ते यत्र निर्वहणं हि तत्" दशरू०। 2. ಒಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗಿರುವಿಕೆ.

ऐकाहिक ಐಕಾಹಿಕ (पु०) 1. ಒಂದು ದಿವಸ ಸತ್ಕರಿಸಿ ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಉಪಾಧ್ಯಾಯ. एकाहमधीष्टः सत्कृत्य व्यापारितः "ठञ्" (५-१-८०)। 2. ಒಂದು ದಿವಸ ಸಾಕಲ್ಪಟ್ಟ ಸೇವಕ. एकाहं भृतः "ठञ्" (५-१-८०)। 3. ಒಂದು ದಿವಸ ಬಂದ ಜ್ವರ. एकाहं भूतः "ठञ्" (५-१-८०)। 4. ಒಂದು ದಿವಸ ನಡೆಯಲಿರುವ ಉತ್ಸವ (ಮೊದಲಾದುದು). एकाहं भावी "ठञ्" (५-१-८०)।

ऐकाहिकी ಐಕಾಹಿಕೀ (स्त्री०) ಒಂದು ದಿನದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಯಾಗದ ದಕ್ಷಿಣೆ. एकाहसाध्ययागः एकाहः तस्य दक्षिणा "ठञ्" (५-१-९५)। "ङीप्" (४-१-१५)।

ऐक्य ಐಕ್ಯ (न०) 1. ಏಕತ್ವ, ಒಂದಾಗಿರುವಿಕೆ. एकस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ಅಭೇದ, ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. "अन्यावतारपरिकल्पनकेलिलोभादैक्यं निनाय निजमंशमिवान्यनिष्ठम्" याद० २३-६०। 3. ಐಕಮತ್ಯ, ಸೌಹಾರ್ದ, ಸ್ನೇಹ. "तेषां द्वयोर्द्वयोरैक्यं बिभिदे न कदाचन। यथा वायुविभावस्वोर्यथा चन्द्रसमुद्रयोः" रघु० १०-८२।

ऐक्यस्थल ಐಕ್ಯಸ್ಥಲ (न०) (ವೀರಶೈವಮತದಲ್ಲಿ) ಜೀವಶಿವರ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಕಡೆಯ ಸ್ಥಲಿ, ಸಾಧನೆಯ ಷಟ್‌ಸೋಪಾನಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯದಾದ ಸೋಪಾನ. ऐक्यस्य शिवजीवयोः सायुज्यस्य स्थलम्। ಈ ಮತದಲ್ಲಿ ಶಿವನೇ ಸರ್ವೋತ್ತಮನು. ಶಿವೈಕ್ಯವೇ ಪರಮೋಚ್ಚ ಧ್ಯೇಯವು. ಲಿಂಗವು ಪರಶಿವನ ಪ್ರತೀಕ. ಈ ಸಂಪ್ರದಾಯದಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ "ಅಂಗ"ವೆಂದೂ ಶಿವನಿಗೆ "ಲಿಂಗ"ವೆಂದೂ ಹೆಸರು. ಶಿವ-ಜೀವಸಾಯುಜ್ಯಕ್ಕೆ ಲಿಂಗಾಂಗಯೋಗವೆನ್ನುವರು.

ವೀರಶೈವ ಸಂಪ್ರದಾಯದಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನೆಗಾಗಿ ಆರು ಹಂತಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಇವಕ್ಕೆ ಷಟ್‌ಸ್ಥಲಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. (1) भक्तस्थलम्, (2) महेशस्थलम्, (3) प्रसादिस्थलम्, (4) प्राणलिङ्गिस्थलम्, (5) शरणस्थलम् ಮತ್ತು (6) ऐक्यस्थलम् ಇವು ಷಟ್‌ಸ್ಥಲಗಳು. ಸಾಧಕನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸ್ಥಲಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಂಡು ಕೊನೆಯದಾದ ಈ ಸೋಪಾನದಲ್ಲಿ ಶಿವೈಕ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ "**ऐक्यस्थलम्**" ಎಂದು ಹೆಸರು. ಇದೇ ಲಿಂಗಾಂಗ ಸಾಮರಸ್ಯವು.

ऐक्षव ಐಕ್ಷವ (वि०) ಇಕ್ಷುವಿನ (ಕಬ್ಬಿನ) ವಿಕಾರವಾದ ಬೆಲ್ಲ ಮೊದಲಾದುದು, ಕಬ್ಬಿನಿಂದ ತಯಾರಾದ ಕಾಕಂಬಿ ಬೆಲ್ಲ ಸಕ್ಕರೆ ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ ಬೂರಾಸಕ್ಕರೆ ಮುಂತಾದುವು. इक्षोर्विकारः "अण्" (४-३-१३६)।

ऐक्षुक ಐಕ್ಷುಕ (वि०) ಕಬ್ಬಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಕಬ್ಬಿಗೆ ತಕ್ಕುದಾದ (ಭೂಮಿ). इक्षौ साधुः "ठञ्" (४-४-१०३)।

ऐक्षुभारिक ಐಕ್ಷುಭಾರಿಕ (वि०) 1. ಕಬ್ಬಿನ ಹೊರೆಯನ್ನು ಒಯ್ಯುವವನು. 2. –ಹೊರುವವನು. 3. –ಹೊತ್ತು ತರುವವನು. इक्षुभारं हरति वहति आवहति वा "ठञ्" (५-१-५०)।

ऐक्ष्वाक ಐಕ್ಷ್ವಾಕ (पु०) 1. ಇಕ್ಷ್ವಾಕುವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ದೊರೆ. इक्ष्वाकोर्गोत्रापत्यम् "अञ्" (४-१-१६६)। बहुषु "लुक्" (२-४-६२)। "इक्ष्वाकूणां दुरापेऽर्थे त्वदधीना हि सिद्धयः" रघु० १-७२। 2. ಇಕ್ಷ್ವಾಕುದೇಶದ ದೊರೆ. इक्ष्वाकूणां राजा "अञ्" (४-१-१६६)। (वि०) 3. ಇಕ್ಷ್ವಾಕುರಾಜನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ.

ऐङ्गुद ಐಂಗುದ (न०) ಇಂಗುದೀಫಲ, ಹಿಪ್ಪೆಕಾಯಿ. इङ्गुद्याः फलम् "अण्" (४-३-१६४)।

ऐच्छिक ಐಚ್ಛಿಕ (वि०) ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ, ಇತರರ ನಿರ್ಬಂಧಕ್ಕೆ ಒಳಪಡದೆ ತನ್ನ ಇಷ್ಟಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾದ. इच्छया निर्वृत्तः "ठञ्" (५-१-७९)।

ऐड(ल)विड(ल) ಐಡ(ಲ)ವಿಡ(ಲ) (पु०) ಇಡವಿಡೆಯ ಮಗ, ಕುಬೇರ. इड(ल)विडा(ला) या अपत्यम् "अण्" (४-१-११३)। डलयोरभेदः।

ऐण ಐಣ (वि०) ಜಿಂಕೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಜಿಂಕೆಯ ಚರ್ಮ ಮಾಂಸ ಮೊದಲಾದುದು. एणस्य अवयवो विकारो वा "अञ्" (४-३-१५४)। "ऐणरौरववाराहशाशैर्मांसै-र्यथाक्रमम्" याज्ञ० १-२५९।

ऐणेय ಐಣೇಯ (वि०) ಹೆಣ್ಣು ಜಿಂಕೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ (ಚರ್ಮ, ಮಾಂಸ ಮುಂತಾದುದು). एण्या अवयवो विकारो वा "ढञ्" (४-३-१५९)।

ऐतरेय ಐತರೇಯ (पु०) ಇತರನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯ ಮಗ. इतरस्यर्षेरपत्यम् "ढक्" (४-१-१२३)।

ऐतरेयब्राह्मण ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣ (न०) ಋಗ್ವೇದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಎರಡು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಒಂದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಐತರೇಯಋಷಿಯಿಂದ ಪ್ರೋಕ್ತವಾದ ಯಾಗ ದಲ್ಲಿ ಹೋತೃವಿನ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಒಂದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ 40 ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿವೆ. ಇವು ಎಂಟು ಪಂಚಿಕೆಗಳಾಗಿ ಭಾಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಮುಖ್ಯವಾದ ಭಾಗವು ಸೋಮಯಾಗವಿಷಯಕವಾದುದು. ಮೊದಲನೆಯ 16 ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ದಿನದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬಹುದಾದ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮವೆಂಬ ಸೋಮಯಾಗವೂ, ಮುಂದಿನ 2 ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ 360 ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಬಹು ದಾದ ಗವಾಮಯನವೂ, ಅನಂತರದ 6 ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ 12 ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಬಹುದಾದ ಯಾಗವೂ, ಆಮೇಲೆ 8 ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಗಳೂ, ಉಳಿದ 8 ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ರಾಜನ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕಮಹೋತ್ಸವ ಮತ್ತು ರಾಜಪುರೋಹಿತನ ಅಧಿಕಾರಗಳೂ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸ ಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ऐतरेयारण्यक ಐತರೇಯಾರಣ್ಯಕ (न०) ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಋಗ್ವೇದದ ಒಂದು (ಆರಣ್ಯಕ) ಭಾಗ.

ऐतरेयोपनिषद् ಐತರೇಯೋಪನಿಷದ್ (स्त्री०) ಐತ ರೇಯಮಹರ್ಷಿಪ್ರೋಕ್ತವಾದ ಒಂದು ಉಪನಿಷತ್ತು. **–भाष्यम् –ಭಾಷ್ಯವು.** ಐತರೇಯೋಪನಿಷತ್ತಿಗೆ ಭಾಷ್ಯ ರೂಪವಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ.

ऐतरेयिन् ಐತರೇಯಿನ್ (पु०) ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವನು.

ऐतिहासिक ಐತಿಹಾಸಿಕ (वि०) ಇತಿಹಾಸದಿಂದ ಬಂದ, ಚಾರಿತ್ರವಾದ, ಪೂರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಕಥೆಯ ಸಂಬಂಧ ವಾದ, ಮಹಾಪುರುಷರ ಜೀವನ ಚರಿತ್ರೆಯಿಂದ ಬಂದಿರುವ. इतिहासः पुरावृत्तम्, तत आगतः "ठक्" (५-३-७४)।

ऐतिह्य ಐತಿಹ್ಯ (न०) ಪೂರ್ವದಿಂದ ಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಬಂದಿ ರುವ ಉಪದೇಶ. इति ह पारम्पर्योपदेशः स्वार्थे "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)। "ಈ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಹಾಮಹಿಮ ರಾದ ತಪಸ್ವಿಯೊಬ್ಬರು ಅದೃಶ್ಯರಾಗಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿರುವರು" ಇತ್ಯಾದಿ ಪೂರ್ವದಿಂದಲೂ ಕಿವಿಯಿಂದ ಕಿವಿಗೆ ಬಂದ ಮಾತು ಐತಿಹ್ಯವೆನಿಸುವುದು.

ऐदम्पर्य ಐದಂಪರ್ಯ (न०) ಉದ್ದೇಶ, ತಾತ್ಪರ್ಯ, ಮುಖ್ಯವಿಷಯವಾಗಿರುವಿಕೆ. इदम्परस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "इदं त्वैदम्पर्यं यदुत नृपतेर्नर्मसचिवः सुतादानान्मित्रं भवतु स भवान्नन्दन इति" मालती० २-७।

ऐदंयुगीन ಐದಂಯುಗೀನ (वि०) ಈ ಯುಗಕ್ಕೆ ಒಳ್ಳೆಯ ದಾಗಿರುವ, ಈ ಯುಗಕ್ಕೆ ತಕ್ಕುದಾಗಿರುವ. इदंयुगे साधु "खञ्" (४-४-९९)।

ऐन्दव ಐಂದವ (पु०) 1. ಚಾಂದ್ರಮಾಸ. इन्दोरयम् "अण्" (४-३-१२०)। "ऐन्दवास्तिथयस्तद्वत् संक्रान्त्या सौर उच्यते" सू० सि०। 2. ಚಂದ್ರದೇವತಾಕವಾದ ಮೃಗ ಶೀರ್ಷನಕ್ಷತ್ರ. इन्दुर्देवता अस्य। (न०) 3. ಚಾಂದ್ರಾಯಣ ವ್ರತ. "संकरापात्रकृत्यासु मासं शोधनमैन्दवम्" मनु० ११-१२५। 4. ಇಂದುದೇವತಾಕವಾದ ಹವಿಸ್ಸು. (वि०) 5. ಚಂದ್ರಸಂಬಂಧವಾದ. "दलयति परिशुष्यत्-प्रौढतालीविपाण्डुस्तिमिरनिकरमुद्यन्नैन्दवः प्राक्प्रकाशः" मालती० ८-१। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–वी –ವೀ.**

ऐन्द्र ಐಂದ್ರ (पु०) 1. ಇಂದ್ರನ ಮಗ — (1) ಅರ್ಜುನ. (2) ವಾಲಿ. (3) ಜಯಂತ. इन्द्रस्यायम् "अण्" (४-३-१२०)। (न०) 2. ಇಂದ್ರದೇವತಾಕವಾದ ಹವಿಸ್ಸು. 3. ಇಂದ್ರದೇವತಾಕವಾದ ಜ್ಯೇಷ್ಠಾನಕ್ಷತ್ರ. इन्द्रो देवताऽस्य "अण्" (४-२-२४)। (वि०) 4. ಇಂದ್ರಸಂಬಂಧವಾದ. इन्द्रस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "महीतलस्पर्शन-मात्रभिन्नमृद्धं हि राज्यं पदमैन्द्रमाहुः" रघु० २-५०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **ऐन्द्री ಐಂದ್ರೀ.** 1. ಇಂದ್ರ ಸಂಬಂಧವಾದ ದಿಕ್ಕು, ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕು. "अयमैन्द्रीमुखं पश्य रक्तश्चुम्बति चन्द्रमाः" चन्द्रा०। 2. ಶಚೀದೇವಿ. 3. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. 4. ಯಾಲಕ್ಕಿ.

ऐन्द्रजालिक ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕ (वि०) ಮಾಯಾವಿ, ಇಂದ್ರ ಜಾಲವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಬಲ್ಲವನು, ಯಕ್ಷಿಣಿಯಿಂದ ಜೀವಿಸು ವವನು. इन्द्रजालेन जीवति "ठक्" (४-४-१२)। "काञ्चनमाले, उज्जयिनीतः आगत इत्यस्ति मे तस्मिन्नैन्द्रजालिके पक्षपातः" रत्ना० ४।

ऐन्द्रनील ಐಂದ್ರನೀಲ (वि०) ಇಂದ್ರನೀಲಸಂಬಂಧವಾದ, ಇಂದ್ರನೀಲಮಣಿಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ.

ऐन्द्रलुप्तिक ಐಂದ್ರಲುಪ್ತಿಕ (न०) 1. ಬಟ್ಟತಲೆ. (वि०) 2. ಖಲ್ವಾಟ, ಬಟ್ಟತಲೆಯವನು. इन्द्रलुप्तेन निर्वृत्तम् "ठञ्" (५-१-७९)। तदस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)।

ऐन्द्राग्न ಐಂದ್ರಾಗ್ನ (वि०) ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿದೇವತಾಕವಾದ ಹವಿಸ್ಸು ಮೊದಲಾದುದು. इन्द्राग्नी देवतेऽस्य "अण्" (४-२-२४)।

ऐन्द्रापौष्ण ಐಂದ್ರಾಪೌಷ್ಣ (वि०) ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಪೂಷದೇವತಾಕವಾದ ಹವಿಸ್ಸು ಮೊದಲಾದುದು. इन्द्रश्च पूषा च देवतेऽस्य "अण्" (४-२-२४)। "आनङ्" (६-३-२६)।

ऐन्द्रामारुत ಐಂದ್ರಾಮಾರುತ (वि०) ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಮರುತ್ ದೇವತಾಕವಾದ ಹವಿಸ್ಸು ಮೊದಲಾದುದು. इन्द्रश्च मरुतश्च देवता अस्य "अण्" (४-२-२४)। "आनङ्" (६-३-२६)।

ऐन्द्रि ಐಂದ್ರಿ (पु०) 1. ಇಂದ್ರನ ಮಗ — (1) ಜಯಂತ, (2) ಅರ್ಜುನ, (3) ವಾಲಿ. 2. ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ. इन्द्रस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)। "ऐन्द्रिः किल नखैस्तस्या विददार स्तनौ द्विजः" रघु० १२-२२।

ऐन्द्रियक ಐಂದ್ರಿಯಕ (वि०) ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ. इन्द्रियेण निर्वृत्तम् "वुञ्" (४-२-८०)। "प्रत्यक्षं स्यादैन्द्रियकमप्रत्यक्षमतीन्द्रियम्" अम०।

ऐर ಐರ (वि०) 1. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. 2. ಜಲದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. इरायां भूमौ जले वा भवः "अण्" (४-३-५३)।

ऐरावण ಐರಾವಣ (पु०) 1. ಐರಾವತ, ಇಂದ್ರನ ಆನೆ. इरा सुरा वनमुदकं यत्र इरावणम्। तत्र भवः "अण्" (४-३-५३)। इरया वणते शब्दायते इति इरावणः समुद्रः। तत्र भवः "अण्" (४-३-५३) इति वा। 2. ಒಂದು ಸರ್ಪ.

ऐरावत ಐರಾವತ (पु०) 1. ಇಂದ್ರನ ಆನೆ. इरा जलं भूम्नाऽस्त्यत्र "मतुप्" (५-२-९४)। इरावान् समुद्रः। तत्र भवः "अण्" (४-३-५३)। "प्रावृषेण्यं पयोवाहं विद्युदैरावताविव" रघु० १-३६। 2. ಒಂದು ದಿಗ್ಗಜ, ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕನ್ನು ಹೊತ್ತಿರುವ ಒಂದು ಆನೆ. 3. ಒಂದು ಸರ್ಪ. 4. ಇರಾವಂತನ ಮಗ. 5. ಗಜನಿಂಬೆ ಗಿಡ. 6. ಹೇರಿಳೆ ಗಿಡ. (न०) 7. ನೆಟ್ಟಗೂ ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಇರುವ ಇಂದ್ರನ ಧನುಸ್ಸು. इरावति मेघे भवः "अण्" (४-३-५३)। मेदि० (स्त्री०) -वती -ವತೀ. 1. ವಿದ್ಯುತ್ತು, ಮಿಂಚು. 2. ಐರಾವತ ದಿಗ್ಗಜದ ಪತ್ನಿ. 3. ಪಂಜಾಬಿನಲ್ಲಿರುವ "ರಾವಿ" ಯೆಂಬ ಒಂದು ನದಿ.

ऐरेय ಐರೇಯ (न०) ಮದ್ಯ, ಸುರೆ, ಹೆಂಡ.

ऐल ಐಲ (पु०) ಇಳೆಯ ಮಗ, ಪುರೂರವಸ್ಸು. इलाया अपत्यम् "अण्" (४-१-११३)।

ऐलबिल ಐಲಬಿಲ (पु०) ಕುಬೇರ, ಇಲಬಿಲೆಯ ಮಗ. इलबिलाया अपत्यम् "अण्" (४-१-११३)। "अवलम्बितैलबिलपाणिपल्लवः श्रयति स्म मेघमिव मेघवाहनः" माघ० १३-१८।

ऐलेय ಐಲೇಯ (पु०) ಕುಜಗ್ರಹ, ಇಳೆಯ ಮಗ, ಭೂಮಿಯ ಮಗ. इलाया अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)।

ऐश ಐಶ (वि०) 1. ಶಿವಸಂಬಂಧವಾದ. ईशस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "अथ नयनसमुत्थं ज्योतिरत्रेरिव द्यौः सुरसरिदिव तेजो वह्निनिष्ठ्यूतमैशम्" रघु० २-७५। 2. ರಾಜನ ಸಂಬಂಧವಾದ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। ऐशी ಐಶೀ.

ऐशान ಐಶಾನ (वि०) 1. ಶಿವನ ಸಂಬಂಧವಾದ. ईशानस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। 2. ಈಶಾನದಿಕ್ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಉತ್ತರಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। ऐशानी ಐಶಾನೀ.

ऐशि ಐಶಿ (पु०) 1. ಈಶ್ವರನ ಮಗ, ಷಣ್ಮುಖ. ईशस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)। "महेशकण्ठोरगदन्तपङ्क्ति तदङ्कगः शैशवमौग्ध्यमैशिः" कुमा० ११-४५। 2. ಗಣಪತಿ, ವಿನಾಯಕ.

ऐश्वर ಐಶ್ವರ (वि०) 1. ಈಶ್ವರಸಂಬಂಧವಾದ. ईश्वरस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "विद्धि चात्तबलमोजसा हरेरैश्वरं धनुरभाजि यत्त्वया" रघु० ११-७६। 2. ಈಶ್ವರನಿಂದ ಬಂದ, ಈಶ್ವರನಿಂದ ಉಂಟಾದ. 3. ಯಜಮಾನನಿಂದ ಬಂದ, ಯಜಮಾನನಿಂದ ಉಂಟಾದ. ईश्वरादागतः "अण्" (४-३-७४)। 4. ಯಜಮಾನನ ಸಂಬಂಧವಾದ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। -री -ರೀ. (स्त्री०) ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

ऐश्वर्य ಐಶ್ವರ್ಯ (न०) 1. ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ, ಪಾರಮ್ಯ. 2. ಪ್ರಭುತ್ವ, ಪರಮಾಧಿಕಾರ. ईश्वरस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "एकैश्वर्ये स्थितोऽपि प्रणतबहुफले यः

स्वयं कृत्तिवासाः" ಮಾಲ० १-१। 2. ಸಂಪತ್ತು, ಭಾಗ್ಯ, ಧನ, ಹಣ. "मूर्च्छन्त्यमी विकाराः प्रायेणैश्वर्यमत्तेषु" ಶಾಕು० ५-१८। 3. ಅಣಿಮಾದಿ ಎಂಟು ವಿಧ ಸಿದ್ಧಿಗಳು, ಅಮಾನುಷ ಶಕ್ತಿ.

ऐश्वर्यवत् ಐಶ್ವರ್ಯವತ್ (वि०) 1. ಸಂಪದ್ಯುಕ್ತ, ಹಣವಂತ, ಧನಿಕ. ऐश्वर्यमस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। 2. ಪರಮಾಧಿಕಾರವುಳ್ಳ. 3. ಅಣಿಮಾದಿ ಅಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

ऐषमस् ಐಷಮಸ್ (अव्य०) ಈ ವರ್ಷ, ವರ್ತಮಾನ ವರ್ಷ, ಈಗ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ವರ್ಷ. इदम् "समसण्" (५-३-२२)।

ऐषमस्तन ಐಷಮಸ್ತನ (वि०) ಈ ವರ್ಷದಲ್ಲಿರುವ, ಈ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. ऐषमस् भवः वा "ट्युः" (४-२-१०५)। पक्षे "त्यप्" (४-२-१०४)। **ऐषमस्त्यः ಐಷಮಸ್ತ್ಯಃ.**

ऐषीक ಐಷೀಕ (न०) 1. ಜೊಂಡಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಒಂದು ಅಸ್ತ್ರ. 2. ಮಹಾಭಾರತದ ಸೌಪ್ತಿಕಪರ್ವದ ಒಂದು ಅವಾಂತರಪರ್ವ.

ऐषुकारि ಐಷುಕಾರಿ (पु०) ಇಷುಕಾರನ ಮಗ, ಬಾಣಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನ ಮಗ. इषुकारस्य अपत्यम् "इञ्" (४-१-९५)।

ऐषुकारिभक्त ಐಷುಕಾರಿಭಕ್ತ (पु०) ಐಷುಕಾರಿಗಳು ವಾಸಮಾಡುವ ದೇಶ. ऐषुकारिणां विषयो देशः "भक्तल्" (४-२-५४)।

ऐष्टिक ಐಷ್ಟಿಕ (वि०) 1. ಇಷ್ಟಿಸಂಬಂಧವಾದ, ಯಾಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ (ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ). इष्टेर्व्याख्यानो ग्रन्थः "ठञ्" (४-३-६८)। 2. ಯಾಗಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ. इष्टौ साधुः "ठक्" (४-४-१०२)। 3. ಯಾಗಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥನಾದ. इष्टयै प्रभवति "ठञ्" (५-१-१०१)।

ऐहलौकिक ಐಹಲೌಕಿಕ (वि०) 1. ಇಹಲೋಕದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ, ಈ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. इहलोके भवः "ठञ्" (वा० ४-३-६०)। उभयपदवृद्धिः (७-३-२०)।

ऐहिक ಐಹಿಕ (वि०) ಇಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ, ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿರುವ, ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ. इह भवः "ठञ्" (वा० ४-३-६०)। "क्वचिद्द्रुमवदैहिकार्थेषु गृहेषु रंस्यन् यथा वानरः सुतदारवत्सलो व्यवायक्षणः" भाग० ५-१४-३२।

इति "ऐ" कारादिपदार्थनिरूपणम्।

ओ

ओ ಓ ವರ್ಣಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಇದು ಕಂಠ ಮತ್ತು ಓಷ್ಠ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಂತರ ವಿವೃತ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಒಂದು ದೀರ್ಘಸ್ವರವರ್ಣ. ಉದಾತ್ತಾನುದಾತ್ತಸ್ವರಿತಗಳೆಂಬ ಭೇದಗಳಿಂದ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಇದು ಅನುನಾಸಿಕ ಮತ್ತು ಅನನುನಾಸಿಕಗಳೆಂಬ ಭೇದಗಳಿಂದ ಒಟ್ಟು ಆರು ವಿಧವಾಗುವುದು. ಇದರಂತೆಯೇ ಪ್ಲುತಸ್ವರವೂ ಆರು ವಿಧ.

ओ ಓ (पु०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ. "ओकारस्तु भवेद्ब्रह्मा" एका०। 2. ಸಂಬೋಧನೆ. 3. ಆಹ್ವಾನ, ಕರೆ. 4. ಸ್ಮರಣೆ, ಸ್ಮೃತಿ, ನೆನಪು. 5. ದಯೆ ತೋರಿಸುವಿಕೆ. "ओ सम्बोधन आह्वाने स्मरणे चानुकम्पने" मेदि०।

ओक ಓಕ (पु०) 1. ಮನೆ, ಗೃಹ. 2. ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ, ರಕ್ಷಣೆಯ ಜಾಗ. 3. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. 4. ಶೂದ್ರ, ವೃಷಲ. उच (समवाये) "कः" (३-१-१३५)। निपा० (७-३-६४)। "ओकः शकुन्तवृषलौ" सि० कौ०।

ओकस् ಓಕಸ್ (न०) 1. ಗೃಹ, ಮನೆ. 2. ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ, ರಕ್ಷಣೆಯ ಜಾಗ. उच (समवाये) "असुन्" (उ० ४-१८८)।

ओकण (णि) ಓಕಣ (ಣಿ) (पु०) 1. ತಿಗಣೆ. 2. ಹೇನು, ಕೂರೆ.

ओकुल ಓಕುಲ (पु०) ಅರ್ಧ ಹುರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಗೋಧಿ. "ओकुलस्तु गुरुर्वृष्यो मधुरो बलकारकः। रक्तपित्तापहः स्निग्धो हृद्यो मदविवर्धनः" राजनि०।

ओकोदनी ಓಕೋದನೀ (स्त्री०) 1. ಹೇನು, ಕೂರೆ. 2. ತಿಗಣೆ. ओकः आश्रयस्थानमदनं भक्ष्यं यस्याः।

ओघ ಓಘ (पुं०) 1. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು, ರಾಶಿ. आ+उह्यतेऽनेन—वह (प्रापणे) "घञ्" (३-३-१२१)। "अघौघविध्वंसविधौ पटीयसीर्नतेन मूर्ध्ना हरिरग्रहीदपः" माघ० १-१८। 2. ಜಲಪ್ರವಾಹ, ನೀರಿನ ವೇಗ. "पुनरोघेन हि युज्यते नदी" कुमा० ४-४४। 3. ಪರಂಪರೆ. 4. ದ್ರುತನೃತ್ಯ. 5. ಉಪದೇಶ, ಬೋಧನೆ. "ओघो वेगे जलस्य च। वृन्दे परम्परायां च द्रुतनृत्योपदेशयोः" मेदि०।

ओङ्कार ಓಂಕಾರ (पुं०) 1. "ಓಮ್" ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ, ಪ್ರಣವ. [ಪ್ರಣವವು ವೇದಾಧ್ಯಯನದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ, ಮಂತ್ರಗಳ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಗ್ರಂಥಗಳ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡುವುದು.] "ओङ्कारं पूर्वमुच्चार्य पश्चाद्वेदमधीयते" स्मृतिः। 2. ಪರಬ್ರಹ್ಮ. [ಪ್ರಣವದ ಜಪದಿಂದ ತದ್ವಾಚ್ಯವಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮಭಾವನೆ ಯುಂಟಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾಗುವುದರಿಂದ "ಓಂ" ಕಾರವು ಪರಬ್ರಹ್ಮ.] ಮತ್ತು ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗ. 3. ಪ್ರಾರಂಭ, ಉಪಕ್ರಮ. 4. ಅಂಗೀಕಾರ, ಸಮ್ಮತಿ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. "ओमित्युक्तवतोऽथ शार्ङ्गिण इति व्याहृत्य वाचं नभः" माघ० १-७५। 5. ಅನುಮತಿ, ಅಪ್ಪಣೆ. 6. ಅಪಾಕೃತಿ, ನಿರಾಕರಣೆ. मेदि०।

ओज ಓಜ (पुं०) 1. ಅಯುಗ್ಮ, ವಿಷಮ, ಬೆಸ; 1, 3, 5, 7, 9 ಇತ್ಯಾದಿ. 2. ಮೇಷಾದಿ ಹನ್ನೆರಡು ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ 1, 3, 5, 7, 9, 11 ಈ ಬೆಸರಾಶಿಗಳು.

ओजस् ಓಜಸ್ (न०) 1. ದೀಪ್ತಿ, ಪ್ರಕಾಶ, ಬೆಳಕು. उब्ज (आर्जवे) "असुन्" बलोपश्च (उ० ४-१९२)। 2. ಶರೀರ ಬಲ, ಶಕ್ತಿ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. "ओजसापि खलु नूनमनूनं नासहायमुपयाति जयश्रीः" किरा० ९-३३। 3. ಚೈತನ್ಯ, ಪ್ರಾಣಬಲ, ಧಾತುವಿನ ತೇಜಸ್ಸು. 4. ಆಶ್ರಯ, ಆಧಾರ, ಒತ್ತಾಸೆ. "ओजो दीप्ताववष्टम्भे प्रकाशबलयोरपि" मेदि०। 5. (ಅಲಂಕಾರ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಸಮಾಸಬಾಹುಳ್ಯ, ದೊಡ್ಡ ಸಮಾಸಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ; ಇದೊಂದು ಕಾವ್ಯಗುಣ. "ओजः समासभूयस्त्वमेतद्गद्यस्य जीवितम्" काव्या० १-८०। 6. (ಜ್ಯೋತಿಃಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) 1, 3, 5, 7, 9, 11 ಈ ಬೆಸರಾಶಿಗಳು. 7. ವೀರ್ಯವತ್ತಾದ ಪದಗಳ ಜೋಡಣೆ, ಜೋರಾದ ವಾಕ್ಸರಣಿ, ಸಂಯುಕ್ತಾಕ್ಷರಗಳಿಂದಲೂ ನಿರಂತರವಾದ ರೇಫಸಹಿತ ವರ್ಣಗಳಿಂದಲೂ ವರ್ಗಗಳ 1, 2 ನೆಯ, 3, 4 ನೆಯ, 1, 3 ನೆಯ ಅಕ್ಷರಗಳ ನಿರಂತರವಾದ ಜೋಡಣೆಯಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ. 8. ಜಲ, ನೀರು.

ओजसीन ಓಜಸೀನ (वि०) ಬಲಿಷ್ಠವಾದ, ಬಲಶಾಲಿಯಾದ, ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. ओजस् "खः" (४-४-१३०)। "यत्" (४-४-१३०)। **ओजस्यम् ಓಜಸ್ಯಮ್.**

ओजस्वत् ಓಜಸ್ವತ್ (वि०) ಬಲಶಾಲಿ, ಶಕ್ತಿವಂತ, ಪರಾಕ್ರಮಿ. ओजोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)।

ओजस्विन् ಓಜಸ್ವಿನ್ (वि०) 1. ಬಲಶಾಲಿ, ಶಕ್ತಿವಂತ, ಪರಾಕ್ರಮಿ. ओजोऽस्यास्ति "विनिः" (५-२-१२१)। "आक्रष्टदेवासुरसांपरायैरोजस्विनां शस्त्रभृतामुदन्तैः" याद० २३-४६। 2. ಸಮಾಸಭೂಯಿಷ್ಠವಾದ, ದೀರ್ಘ ಸಮಾಸಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. "ओजस्विवर्णोज्ज्वलवृत्तशालिनः प्रसादिनोऽनुज्झितगोत्रसंविदः" माघ० १२-३५। 3. ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳ, ಹೊಳೆಯುವ.

ओजिष्ठ ಓಜಿಷ್ಠ (वि०) 1. ಬಹಳ ಬಲಶಾಲಿಯಾದ, ಬಹಳ ಶಕ್ತಿವಂತನಾದ. अतिशयेन ओजस्वी "इष्ठन्" (५-३-५५)।

ओड्र ಓಡ್ರ (पुं०) 1. ದಾಸವಾಳದ ಗಿಡ. 2. ಉತ್ಕಲ ದೇಶ, ಈಗಿನ ಒರಿಸ್ಸಾ ದೇಶ. (पुं०ब०व०) 3. ಉತ್ಕಲ ದೇಶನಿವಾಸಿಗಳು. "पौण्ड्रकाश्चौड्रद्रविडाः काम्बोजा यवनाः शकाः" मनु० १०-४४। (न०) 4. ಜಪಾಕುಸುಮ, ದಾಸವಾಳದ ಹೂವು. "ओड्रः पुंभूम्नि नीवृति। ओड्रस्तु तरुभेदे स्यात्" मेदि०।

ओड्रदेश ಓಡ್ರದೇಶ (पुं०) ಒರಿಸ್ಸಾ ದೇಶ.

ओड्रपुष्प ಓಡ್ರಪುಷ್ಪ (न०) ಜಪಾಕುಸುಮ, ದಾಸವಾಳದ ಹೂವು.

ओणृ—अपनयने (भ्वा० पर० सक० से०) ओणति। ओणाञ्चकार। ओणिता। औणीत्। 1. ಸಾಗಿಸು, ಬೇರೆ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯಿ. 2. ತೆಗೆದು ಹಾಕು, ತೆಗೆದು ಬಿಡು. 3. ಹೋಗಲಾಡಿಸು, ತೀರಿಸು. 4. ಸರಿಸು, ದೂರ ಮಾಡು.

ओणि ಓಣಿ (स्त्री० द्विव०) 1. ಭೂಮಿ ಮತ್ತು ಸ್ವರ್ಗ. ओणृ (अपनयने) "इन्" (उ० ४-११७)। (वि०) 2. ಸಾಗಿಸುವ, ಒಯ್ಯುವ. 3. ತೆಗೆದುಹಾಕುವ. 4. ನಿವಾರಿಸುವ, ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ.

ओत ಓತ (न०) 1. ಹಾಸುದಾರ, ಬಟ್ಟೆ ನೇಯಲು ಹಾಕುವ ಉದ್ದದ ದಾರ. (वि०) 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪೋಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೇಯಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ದಾರದಿಂದ ಹೊಲಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. आ + वेञ् (तन्तुसन्ताने) "क्तः" (३-२-१०२)।

ओतप्रोत ಓತಪ್ರೋತ (वि०) 1. ಹಾಸುಹೊಕ್ಕು ಹಾಕಿ ನೇಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಉದ್ದವಾಗಿ ಮತ್ತು ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ದಾರ ಎಳೆದು ನೇಯಲ್ಪಟ್ಟ. (अव्य०) 2. ಹಾಸುಹೊಕ್ಕಾಗಿ, ಉದ್ದಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪಿಸಿ.

ओतु ಓತು (पुंस्त्री०) 1. ಬಿಡಾಲ, ಮಾರ್ಜಾರ, ಬೆಕ್ಕು. अवति गृहमाखुभ्यः—अव (रक्षणे) "तुन्" (उ० १-६९)। "ऊठ्" (६-४-२०)। 2. ನೇಯ್ಗೆಯ ಹಾಸುದಾರ. आ + वेञ् (तन्तुसन्ताने) "तुन्"।

ओदन ಓದನ (पुंन०) 1. ಅನ್ನ. उनत्ति—उन्दी (क्लेदने) "युच्" (उ० २-७७)। दध्योदनम्, गुडौदनम्। "गुडौदनं पायसं च हविष्यं क्षीरषाष्टिकम्। दध्योदनं हविश्चूर्णं मांसं चित्रान्नमेव च" याज्ञ० १-३०४। 2. ಮೇಘ, ಮೋಡ. (स्त्री०) **ओदनी ಓದನೀ.** 3. ಕಳ್ಳಂಗಡಲೆ.

ओदनपाकी ಓದನಪಾಕೀ (स्त्री०) ನೀಲಿಹೂವಿನ ಗೋರಂಟಿ ಗಿಡ. ओदनस्य पाक इव पाको यस्याः "ङीष्" (४-१-६४)।

ओदनपाणिनीय ಓದನಪಾಣಿನೀಯ (पु०) ಅನ್ನ (ಊಟ)ಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಪಾಣಿನಿಯ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವನು, ಊಟದ ಆಸೆಯಿಂದ ವ್ಯಾಕರಣವನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುವವನು. ओदनार्थं पाणिनीयः।

ओदनीय ಓದನೀಯ (वि०) ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಹಿತವಾದ. ओदन वा "छः" (५-१-४)। पक्षे "यत्"। **ओदन्यः ಓದನ್ಯಃ.**

ओद्म ಓದ್ಮ (पु०) ನೆನೆಸುವುದು, ಒದ್ದೆಮಾಡುವುದು. उन्दी (क्लेदने) "मनिन्" (उ० ४-१४४)। नलोपो गुणश्च निपा० (६-४-२९)।

ओम् ಓಮ್ (न०) 1. ಪರಬ್ರಹ್ಮ, ಪರಮಾತ್ಮ. ಅಕಾರ ಉಕಾರ ಮಕಾರಗಳು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಪರಬ್ರಹ್ಮವಾಚಕ. "तत्ते पदं संग्रहेण ब्रवीमि ओमित्येतत्" कठ०। "ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म व्याहरन् मामनुस्मरन्। यः प्रयाति त्यजन् देहं स याति परमां गतिम्" गीता ८-१३। मद्वाचकं व्याहरन् वाच्यं मामनुस्मरन् इति श्रीरामानुजभाष्यम्। ब्रह्मणः अभिधानभूतं ओंकारं व्याहरन् तदर्थभूतं मां ईश्वरम् अनुस्मरन् इति श्रीशङ्करभाष्यम्। (अव्य०) 2. ಪ್ರಣವ. अवति—अव (रक्षणे) "मन्" (उ० १-१३९)। टिलोपश्च। "ऊठ्" (६-४-२०)। ಈ ಪ್ರಣವಾಕ್ಷರವು (अकारोकारमकारवर्णत्रयात्मकः) ಅಕಾರ ಉಕಾರ ಮತ್ತು ಮಕಾರ ಈ ಮೂರು ವರ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು. "अकारो विष्णुरुद्दिष्टः उकारस्तु महेश्वरः। मकारेणोच्यते ब्रह्मा प्रणवेन त्रयो मताः" ಈ ರೀತಿ ಬ್ರಹ್ಮವಿಷ್ಣುಮಹೇಶ್ವರರು ಪ್ರಣವಾಕ್ಷರವಾಚ್ಯರೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. "अकारं चाप्युकारं च मकारं च प्रजापतिः। वेदत्रयान्निरदुहत् भूर्भुवःस्वरिति त्रिधा" मनु० २-७६। ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಪ್ರಣವವು ಮೂರು ವೇದಗಳಿಂದಲೂ ಉದ್ಧೃತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ. ಈ ಪ್ರಣವಾಕ್ಷರವು ವೇದಾಧ್ಯಯನದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲೂ ಕೊನೆಯಲ್ಲೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು. ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಿಗಳು "अकारार्थो विष्णुर्जगदुदयरक्षाप्रलयकृन्मकारार्थो जीवस्तदुपकरणं वैष्णवमिदम्। उकारोऽनन्यार्हं नियमयति संबन्धमनयोः त्रयीसारस्त्र्यात्मा प्रणव इममर्थं समदिशत्"। "अकारो विष्णुरुद्दिष्टो मकारो जीववाचकः। तयोस्तु नित्यसंबन्ध उकारेण प्रकीर्तितः" ಎಂಬ ವಚನಗಳಿಂದ ವೇದತ್ರಯಸಾರಭೂತವಾದ ಪ್ರಣವವು ಶೇಷನಾದ ಜೀವನಿಗೂ ಶೇಷಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ಇರುವ ನಿತ್ಯಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ. 3. ಮತ್ತು ಈ ಓಮ್‌ಕಾರವು ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ಸೂಚಕವಾಗುವುದು. (1) ಸ್ವೀಕಾರ, ಅಂಗೀಕಾರ, ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲಿ. "ओमित्युक्तवतोऽथ शार्ङ्गिण इति व्याहृत्य वाचं नभः" माघ० १-७५। (2) ಅನುಮತಿ. (3) ಪ್ರಾರಂಭ. "एष तावदोंकारः सकलराक्षससंहारनिगमाध्ययनस्य" म० वी० १। (4) ಶುಭ, ಮಂಗಳ. 5. ಅಪಾಕೃತಿ, ತಳ್ಳಿಹಾಕುವಿಕೆ, ತೆಗೆದುಹಾಕುವಿಕೆ. "ओमुपक्रमे। प्रणवे चाभ्युपगमे चापाकृतौ च मङ्गले" मेदि०। "ओंकारः स्यादनुमतौ परमात्मन्युपक्रमे" नानार्थर०।

ओमन् ಓಮನ್ (पु०) 1. ರಕ್ಷಣೆ, ಕಾಪಾಡುವುದು, ಸಾಹಾಯ್ಯಮಾಡುವುದು. 2. ದಯೆ, ಕರುಣೆ. अव (रक्षणे) "मनिन्" (उ० ४-१८४)। 3. ಮಿತ್ರ, ಸ್ನೇಹಿತ, ಗೆಳೆಯ.

ओमन्वत् ಓಮನ್ವತ್ (वि०) 1. ರಕ್ಷಣೆಯುಳ್ಳ, ಸಾಹಾಯ್ಯವುಳ್ಳ. ओमा विद्यतेऽस्य "मतुप्" (५-२-९४)।

ओल ಓಲ (पु०) 1. ಸೂರಣಗೆಡ್ಡೆ. ओनत्ति— आ+उन्दी (क्लेदने) "कः" (३-१-१३५)। पृषो०। (वि०) 2. ತೇವವಾದ, ಒದ್ದೆಯಾದ. "आर्द्रसूरणयोरोलः" त्रिकाण्ड०।

ओलंडि—उत्क्षेपे (वा चुरा० उभ० सक० से०) ओलण्डयति, –ते। औललण्डत्, –त। पक्षे ओलण्डति ಇತ್ಯಾದಿ. ಎಸೆ, ಬಿಸಾಡು.

ओलण्डित ಓಲಂಡಿತ (वि०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಸಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. ओलडि (उत्क्षेपे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रभुस्तं दैत्यसिद्धीनां प्रसूतकिल-किञ्चितम्। ओलण्डितमिवापश्यदुग्रं समरताण्डवम्" याद० १६-६४।

ओल्ल ಓಲ್ಲ (पु०) 1. ಸೂರಣಗೆಡ್ಡೆ. (वि०) 2. ತೇವವಾದ, ಒದ್ದೆಯಾದ. "ओल्लस्तु शूरणे पुंसि स्यादार्द्रे वाच्यलिङ्गकः" मेदि०।

ओष ಓಷ (पु०) 1. ದಹಿಸುವಿಕೆ, ಸುಡುವುದು. उष (दाहे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಉರಿತ, ಉರಿಯುವುದು. 3. (ಗಾಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ) ಉರಿತ. 4. ಸೀದುಹೋಗುವಿಕೆ.

ओषण ಓಷಣ (पु०) 1. ಕಟುರಸ, ಕಾರ. उष (दाहे) कर्त० "ल्युः" (३-१-१३४)। (न०) 2. "ओष" ಪದದ ಅರ್ಥ. उष भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. ಸುಡುವ, ದಹಿಸುವ. उष कर्त० "ल्युः" (३-१-१३४)। 4. ಉರಿಯಿಸುವ. 5. ಸುಡಿಸುವ, ದಹಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ. उष+णिच् कर्त० "ल्युः"। 6. ಸೀಯಿಸುವ. स्त्रियां "टाप्" (४-१-४)। **–णा –ಣಾ.** (स्त्री०) **–णी –ಣೀ.** 7. ಕೀರೆಸೊಪ್ಪು.

ओषणीय ಓಷಣೀಯ (वि०) 1. ಸುಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. 2. ಸುಡಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 3. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಸುಡಬೇಕಾದ. उष (दाहे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **ओषितव्यम् ಓಷಿತವ್ಯಮ್.**

ओषत् ಓಷತ್ (वि०) 1. ಸುಡುತ್ತಿರುವ, ದಹಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ಉರಿಯುತ್ತಿರುವ. उष (दाहे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **ओषन्ती ಓಷಂತೀ.**

ओषधि (धी) ಓಷಧಿ (ಧೀ) (स्त्री०) ಫಲಬಿಟ್ಟ ಮೇಲೆ ಒಣಗುವ ಗಿಡ ಬಳ್ಳಿ ಮೊದಲಾದುವು. ओषः धीयतेऽत्र—डुधाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९३)। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। "अथौषधीनामधिपस्य वृद्धौ तिथौ च जामित्रगुणान्वितायाम्" कुमा० ७-१। ಓಷಧಿಯು ಸ್ಥಾವರದ ಒಂದು ಭೇದ. ಸ್ಥಾವರವು (1) ವನಸ್ಪತಿ, (2) ವೃಕ್ಷ, (3) ಲತೆ ಮತ್ತು (4) ಓಷಧಿಗಳೆಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ: (1) ಪುಷ್ಪಿಸದೆ ಫಲಿಸುವುದು ವನಸ್ಪತಿ. ಆಲ, ಅರಳಿ, ಅತ್ತಿ ಮುಂತಾದುವು. (2) ಪುಷ್ಪಿಸಿ ಫಲಿಸುವುದು ವೃಕ್ಷ. ಮಾವು, ಬೇಲ, ತೆಂಗು, ಬೇವು, ಹುಣಿಸೆ ಮುಂತಾದುವು. (3) ಹಬ್ಬುವ ಕುಡಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ಲತೆ. ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಮಲ್ಲಿಗೆ, ಜಾಜಿ ಮುಂತಾದುವು. (4) ಫಲಿಸಿ ಫಲ ಕೊಟ್ಟೊಡನೆ ಒಣಗುವುದು ಓಷಧಿಗಳು. ಕುಂಬಳ, ಪಡವಲ, ಸೌತೆ, ಬತ್ತದ ಪೈರು ಮುಂತಾದುವು. "ओषध्यः फलपाकान्ताः बहुपुष्प-फलोपगाः। अपुष्पाः फलवन्तो ये ते वनस्पतयः स्मृताः। पुष्पिणः फलिनश्चैव वृक्षास्तूभयतः स्मृताः। गुच्छगुल्मं तु विविधं तथैव तृणजातयः। बीजकाण्डरुहाण्येव प्रताना वल्लच एव च" मनु० १-४६-४८।

ओषधिगर्भ ಓಷಧಿಗರ್ಭ, –नाथ–ನಾಥ (पु०)1. ಚಂದ್ರ. ओषधीनां गर्भः उत्पत्तिर्यस्मात् ओषधीनां नाथो वा। ಬಾಳೆ, ಬತ್ತದ ಪೈರು ಮೊದಲಾದ ಓಷಧಿಗಳು ಚಂದ್ರಕಿರಣ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವುವಾದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. 2. ಸೂರ್ಯ. ಮಳೆಯ ಮೂಲಕ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣ ಪ್ರವೇಶದಿಂದ ಓಷಧಿಗಳು ಉತ್ಪತ್ತಿ ಹೊಂದುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

ओषधिज ಓಷಧಿಜ (पु०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. ओषधिभ्यो जायते – जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। (वि०) 2. ಓಷಧಿಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ. "ज्वलयतोषधिजेन कृशानुना" किरा० ५-१४।

ओषधिपति ಓಷಧಿಪತಿ (पु०) 1. ಚಂದ್ರ. ओषधीनां पतिः। ಚಂದ್ರಕಿರಣಸ್ಪರ್ಶದಿಂದ ಓಷಧಿಗಳು ಪುಷ್ಟಿ ಹೊಂದುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. 2. ಕರ್ಪೂರ. 3. ಸೋಮಲತೆ. 4. ವೈದ್ಯ. "अमृतद्रवैर्विदधदब्जदृशामपमार्ग-मोषधिपतिः स्म करैः" माघ० ९-३६।

ओषधिप्रस्थ ಓಷಧಿಪ್ರಸ್ಥ (पु०) ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತ. ओषधि-युक्तं प्रस्थमत्र। "इत्योषधिप्रस्थविलासिनीनां शृण्वन् कथाः श्रोत्रसुखास्त्रिनेत्रः" कुमा० ७-६९।

ओषधीश ಓಷಧೀಶ (पु०) ಚಂದ್ರ. ओषधीनामीशः। ["ओषधिनाथ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

ओषयत् ಓಷಯತ್ (वि०) 1. ಸುಡಿಸುತ್ತಿರುವ. उष (दाहे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಉರಿಯಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.**

ओषयितव्य ಓಷಯಿತವ್ಯ (वि०) 1. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಸುಡಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ. 2. ಸುಡಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 3. ಸುಡಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. उष (दाहे) + णिच् "तव्यः" (३-१-९६)।

ओषित ಓಷಿತ (न०) 1. ಸುಡಿಸುವುದು. 2. ಉರಿಯಿಸುವುದು. उष (दाहे) + णिच् भावे "क्तः" (३-३-११४)।

(वि०) 3. ಸುಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಉರಿಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उष+णिच् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

ओषिषिषा ಓಷಿಷಿಷಾ (स्त्री०) ಸುಡಲು ಇಚ್ಛೆ, ದಹಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. उष (दाहे) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

ओषिषिषु ಓಷಿಷಿಷು (वि०) ಸುಡಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ, ದಹಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ. उष (दाहे) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

ओष्ठ ಓಷ್ಠ (पु०) ತುಟಿ. उष्यते उष्णाहारेण — उष (दाहे) "थन्" (उ० २-४)। "ततोऽनुकुर्याद्विशदस्य तस्य ताम्रौष्ठपर्यस्तरुचः स्मितस्य" कुमा० १-४४। अधरोष्ठः उत्तरोष्ठः ಇತ್ಯಾದಿ. **–ष्ठी – ಸ್ತ್ರೀ.** ತೊಂಡೆಗಿಡ. ತೊಂಡೆಹಣ್ಣನ್ನು ತುಟಿಗಳಿಗೆ ಉಪಮಾನವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸು ವುದು ವಾಡಿಕೆ.

ओष्ठक ಓಷ್ಠಕ (पु०) 1. ತುಟಿ. ओष्ठ स्वार्थे "कः"। (वि०) 2. ತುಟಿಯ ರಕ್ಷಣೆ ಶೃಂಗಾರ ಮೊದಲಾದುವು ಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾದ. ओष्ठ "कन्" (५-२-६६)।

ओष्ठ्य ಓಷ್ಠ್ಯ (पु०) 1. ತುಟಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ವರ್ಣ, ತುಟಿಯ ಸಾಹಾಯ್ಯದಿಂದ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ಅಕ್ಷರ. ओष्ठे भवः "यत्" (५-१-६)। उ, प, फ, ब, भ, म ಮತ್ತು ಉಪಧ್ಮಾನೀಯ (ᳶप) ಗಳು ಓಷ್ಠಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವುವು. "उपूपध्मानीयानामोष्ठौ"।

ओष्ण ಓಷ್ಣ (वि०) ಸ್ವಲ್ಪ ಬಿಸಿಯಾಗಿರುವ, ಬೆಚ್ಚಗಿರುವ. आ ईषदुष्णम्।

ओहार ಓಹಾರ (पु०) ಕೂರ್ಮ, ಆಮೆ. "कूर्मः कच्छप ओहारः पञ्चगूढश्चतुर्गतिः" वैज०।

इति "ओ" कारादिपदार्थनिरूपणम्।

औ

औ ಔ ಇದು ವರ್ಣಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ವಿವೃತ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಕಂಠ ಮತ್ತು ಓಷ್ಠಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಒಂದು ಸ್ವರವರ್ಣ. ಉದಾತ್ತ, ಅನುದಾತ್ತ ಮತ್ತು ಸ್ವರಿತಗಳೆಂದು ಮೂರು ಭೇದಗಳುಳ್ಳ ಇದು ಪುನಃ ಅನುನಾಸಿಕ ಮತ್ತು ಅನನುನಾಸಿಕ ಭೇದಗಳಿಂದ ಒಟ್ಟು ಆರು ವಿಧವಾಗುವುದು.

औ ಔ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. 2. ಅನಂತ, ಆದಿಶೇಷ. 3. ಧ್ವನಿ, ಶಬ್ದ. (स्त्री०) 4. ಭೂಮಿ. "ओऔशब्दौ तु होहौव सम्बुद्ध्याह्वानयोर्मतौ। विधातरि क्रमाद्विष्णावोऔ शब्दावनव्ययौ" हेम०। (अव्य०) 5. ಆಹ್ವಾನ, ಕರೆ. 6. ಸಂಬೋಧನೆ. "ओशब्दः कथितो हूतौ तथा सम्बोधनेऽपि च। स्त्री तु विश्वम्भरायां स्यात्पुमांस्तु निस्वने स्मृतः" मेदि०।

औक्थिक ಔಕ್ಥಿಕ (वि०) ಉಕ್ಥವೆಂಬ ಸಾಮದ ಭಾಗವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವ ಅಥವಾ ತಿಳಿದಿರುವ. उक्थमधीते वेद वा "ठक्" (४-२-६०)।

औक्थिक्य ಔಕ್ಥಿಕ್ಯ (न०) ಔಕ್ಥಿಕರ ಸಂಪ್ರದಾಯ, ಔಕ್ಥಿಕರ ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಆಮ್ನಾಯ. औक्थिकानां धर्मः आम्नायो वा "ञ्यः" (४-३-१२९)।

औक्ष ಔಕ್ಷ (वि०) ವೃಷಭಸಂಬಂಧವಾದ, ಎತ್ತುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ. उक्ष्णामिदम् "अण्" (४-३-१२०)। अनपत्ये निपा० (६-४-१७३)।

औक्षक ಔಕ್ಷಕ (न०) ವೃಷಭಗಳ ಸಮೂಹ, ಎತ್ತುಗಳ ಗುಂಪು. उक्ष्णां समूहः "वुञ्" (४-२-३९)। "रोमन्थमन्थरचलद्गुरुसास्नमासांचक्रे निमीलदलसेक्षणमौक्षकेण" माघ० ५-६२।

औक्ष्ण ಔಕ್ಷ್ಣ (पु०) ಎತ್ತಿನ ಸಂತತಿ, ವೃಷಭದ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಕರು. उक्ष्णोऽपत्यम् "अण्" (४-१-९२)।

औग्रसेनि ಔಗ್ರಸೇನಿ (पु०) ಉಗ್ರಸೇನನ ಮಗ, ಕಂಸ. उग्रसेनस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)।

औग्रय ಔಗ್ರ್ಯ (ನಂ) ಕ್ರೂರತನ, ಕ್ರೌರ್ಯ, ದಯೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. उग्रस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। ಇದು 32 ವಿಧ ವ್ಯಭಿಚಾರಿಭಾವಗಳಲ್ಲೊಂದು. "निर्वेदावेग-दैन्यश्रममदजडता औग्रयमोहौ विबोधः............" सा० द० ३-१४१।

औचित्य ಔಚಿತ್ಯ (ನಂ) ಪ್ರಕೃತಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಪ್ರಕೃತಕ್ಕೆ ಅನುರೂಪವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಪ್ರಕೃತಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಕರವಾಗಿರುವಿಕೆ. उचितस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-४१)। यलोपः (६-४-१५०)। औचिती ಔಚಿತೀ. "सामर्थ्यमौचिती देशः कालो व्यक्तिः स्वरादयः" वाक्यप०।

औजसिक ಔಜಸಿಕ (ವಿಂ) ಶೂರ, ಪರಾಕ್ರಮಿ, ಶಕ್ತಿವಂತ. ओजसा वर्तते "ठक्" (४-४-२७)।

औजस्य ಔಜಸ್ಯ (ನಂ) 1. ಓಜಸ್ಸು, ತೇಜಸ್ಸು. ओजस् स्वार्थे "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)। 2. ಶಕ್ತಿ, ಬಲ. "दौर्गत्यादेरनौजस्यं दैन्यं मलिनतादिकृत्" सा० द० ३-१४५।

औज्ज्वल्य ಔಜ್ಜ್ವಲ್ಯ (ನಂ) ಪ್ರಕಾಶ, ಕಾಂತಿ, ಹೊಳಪು. उज्ज्वलस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

औडव ಔಡವ (ವಿಂ) ನಕ್ಷತ್ರಸಂಬಂಧವಾದ. उडूनामिदम् "अण्" (४-३-१२०)।

औडुप ಔಡುಪ (ವಿಂ) 1. ಚಂದ್ರನಿಂದ ಉಂಟಾದ. 2. ದೋಣಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. उडुपेन चन्द्रेण प्लवेन वा निर्वृत्तम् "अञ्" (४-२-७५)।

औडुपिक ಔಡುಪಿಕ (ವಿಂ) 1. ದೋಣಿಯಿಂದ (ನದಿಯನ್ನು) ದಾಟುವ. उडुपेन तरति "ठक्" (४-४-५)। 2. ದೋಣಿಯ ಮೂಲಕ ಒಯ್ಯುವ, ದೋಣಿಯಿಂದ ಸಾಗಿಸುವ. उडुपेन हरति "ठक्" (४-४-१५)।

औत्कण्ठ्य ಔತ್ಕಂಠ್ಯ (ನಂ) 1. ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಅಭಿಲಾಷೆ. 2. ಉತ್ಸುಕತೆ, ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಎದುರುನೋಡುವಿಕೆ, ತವಕಪಡುವಿಕೆ. उत्कण्ठस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

औत्कर्ष्य ಔತ್ಕರ್ಷ್ಯ (ನಂ) ಉತ್ಕರ್ಷ, ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ, ಮೇಲ್ಮೆ. उत्कर्ष स्वार्थे "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)।

औत्कृष्ट्य ಔತ್ಕೃಷ್ಟ್ಯ (ನಂ) ಉತ್ಕರ್ಷವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ, ಮೇಲ್ಮೆ. उत्कृष्टस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

औत्तर ಔತ್ತರ (ವಿಂ) 1. ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ. 2. ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ, ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. उत्तर "अण्" (४-३-१२०)।

औत्तरपथिक ಔತ್ತರಪಥಿಕ (ವಿಂ) 1. ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿನ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ತರಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿನ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಹೋಗುವ. उत्तरपथेनाहृतं गच्छति वा "ठञ्" (५-१-७७)।

औत्तराधर्य ಔತ್ತರಾಧರ್ಯ (ನಂ) ಮೇಲು ಕೀಳುಭಾವ, ಮೇಲೆ ಮತ್ತು ಕೆಳಗಡೆ ಇರುವಿಕೆ. उत्तराधरयोर्भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "संघे चानौत्तराधर्ये" (३-३-४२)।

औत्तराह ಔತ್ತರಾಹ (ವಿಂ) 1. ಮುಂದಿನ ದಿವಸಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಮುಂದಿನ ದಿವಸದ. उत्तराह "अण्" (४-३-१२०)। 2. ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿನಿಂದ ಬಂದ, ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ. उत्तर "आहञ्" (वा० ८-३-१०१)।

औत्तरेय ಔತ್ತರೇಯ (ಪುಂ) ಉತ್ತರೆಯ ಮಗ ಪರಿಕ್ಷಿತ್ತು. उत्तराया अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)।

औत्तानपादि ಔತ್ತಾನಪಾದಿ (ಪುಂ) ಉತ್ತಾನಪಾದರಾಯನ ಮಗ, ಧ್ರುವಕುಮಾರ. उत्तानपादस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)। [ವಿವರಕ್ಕೆ "ध्रुव" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

औत्पत्तिक ಔತ್ಪತ್ತಿಕ (ವಿಂ) ಹುಟ್ಟಿನಿಂದ ಬಂದ, ಹುಟ್ಟಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ, ಸಹಜವಾದ, ಸ್ವಾಭಾವಿಕ. उत्पत्त्या निर्वृत्तः "ठक्" (४-२-८०)।

औत्पात ಔತ್ಪಾತ (ವಿಂ) ಉತ್ಪಾತವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಗ್ರಂಥದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಗ್ರಂಥ. उत्पातस्य व्याख्यानः औत्पातो ग्रन्थः "अण्" (४-३-६६)।

औत्पातिक ಔತ್ಪಾತಿಕ (ವಿಂ) ಉತ್ಪಾತದಿಂದ ಉಂಟಾದ, ಧೂಮಕೇತು ಕಾಳ್ಕಿಚ್ಚು ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ (ಶುಭಾಶುಭಫಲಗಳು). उत्पाते भवम् "ठक्" (४-३-६७)। "औत्पातिकं मेघ इवाश्मवर्षं महीपतेः शासनमुज्जगार" रघु० १४-५३।

औत्पाद ಔತ್ಪಾದ (ವಿಂ) ಹುಟ್ಟು ಅಥವಾ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ ಅಥವಾ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವ. उत्पादं वेत्त्यधीते वा "अण्" (४-२-५९)।

औत्स ಔತ್ಸ (ವಿಂ) ನೀರಿನ ಚಿಲುಮೆಯಲ್ಲಿರುವ, ನೀರಿನ ಬುಗ್ಗೆಯಲ್ಲಿರುವ, ಊಟೆಯಲ್ಲಿರುವ. उत्से भवः "अञ्" (४-१-८६)।

औत्सङ्गिक ಔತ್ಸಂಗಿಕ (ವಿಂ) ತೊಡೆಯಿಂದ ಸಾಗಿಸುವ, ಮಡಿಲಿನಿಂದ ಒಯ್ಯುವ. उत्सङ्गेन हरति "ठक्" (४-४-१५)।

औत्सर्गिक ಔತ್ಸರ್ಗಿಕ (ವಿಂ) ಸಾಮಾನ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಸಾಮಾನ್ಯ ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟ, ಸಾಮಾನ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರ

ದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ. उत्सर्गं सामान्यविधिमर्हति "ठञ्" (५-१-६३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **औत्सर्गिकी ಔತ್ಸರ್ಗಿಕೀ.**

औत्सुक्य ಔತ್ಸುಕ್ಯ (नं०) 1. ಉತ್ಸಾಹ, ಪ್ರಿಯವಾದುದನ್ನು ಬೇಗ ಹೊಂದುವುದರಲ್ಲಿ ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಕುತೂಹಲ. उत्सुकस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "औत्सुक्येन कृतत्वरा सहभुवा व्यावर्तमाना ह्रिया तैस्तैर्बन्धुवधूजनस्य वचनैर्नीताभिमुख्यं पुनः" रत्ना० १-२। ಇದೊಂದು ವ್ಯಭಿಚಾರಿ ಭಾವ. "औत्सुक्योन्मादशङ्काः स्मृतिमतिसहिता व्याधिसन्त्रासलज्जाः" सा० द० ३-१४१। "इष्टानवाप्तेरौत्सुक्यं कालक्षेपासहिष्णुता" सा० द० ३-१५९। 2. ಇಚ್ಛೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಆಸೆ. "औत्सुक्यनिवृत्त्यर्थं यथा क्रियासु प्रवर्तते लोकः। पुरुषस्य विमोक्षार्थं प्रवर्तते तद्वदव्यक्तम्" सां० का० ५८।

औदञ्चन ಔದಂಚನ (वि०) ಪೀಪಾಯಿನಲ್ಲಿರುವ, ನೀರು ಸೇದಲು ಅಥವಾ ನೀರನ್ನು ಒಯ್ಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮರದ ಅಥವಾ ಲೋಹದ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿರುವ. उदच्यते उत्क्षिप्य ध्रियतेऽस्मिन् उदञ्चनो जलपात्रम्, तस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

औदनिक ಔದನಿಕ (पुं०) 1. ಅನ್ನದ ರಾಶಿ. ओदनानां समूहः "ठक्" (४-२-४७)। (वि०) 2. ಅನ್ನವನ್ನು ಮಾಡುವವನು, ಅನ್ನ ಬೇಯಿಸುವವನು, ಅಡಿಗೆಯವನು. ओदनं शिल्पमस्य "ठक्" (४-४-५५)। 3. ಅನ್ನವನ್ನು ತಿನ್ನುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. ओदनभोजनं शीलमस्य "ठक्" (४-४-६१)। 4. ಅನ್ನವನ್ನು ಮಾರುವವನು. ओदनं पण्यमस्य "ठक्" (४-४-५१)। 5. ಅನ್ನವನ್ನು ತಿನ್ನಲು ಹಿತವಾದ (ವ್ಯಂಜನ). ओदनभोजने साधु "ठञ्" (४-४-१०३)। 6. ಅನ್ನವನ್ನು ತಿನ್ನುವುದು ಹಿತವಾಗಿರುವ (ಮನುಷ್ಯ). ओदनभोजनं हितमस्मै "ठक्" (४-४-६५)।

औदन्वत ಔದನ್ವತ (वि०) ಸಮುದ್ರಸಂಬಂಧವಾದ. उदन्वत इदम् "अण्" (४-३-१२०)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **औदन्वती ಔದನ್ವತೀ.** "अन्तस्तन्वदिवारविन्दगहनान्यौदन्वतीनामपाम्" दशा०।

औदपान ಔದಪಾನ (वि०) 1. ನೀರಿನ ಬಾವಿ ಅಥವಾ ನೀರಿನ ಊಟೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಬಂದ (ತೆರಿಗೆ). उदपानादागतः "अण्" (४-३-७६)। 2. ಬಾವಿಯಲ್ಲಿರುವ, ಜಲಾಶಯದಲ್ಲಿರುವ. उदपान "अञ्"(४-१-८६)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–पानी –ಪಾನೀ.**

औदयिक ಔದಯಿಕ (वि०) 1. ಉದಯಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ. 2. ರಾಶಿಗಳ ಉದಯ (ಲಗ್ನ) ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. उदये लग्नकाले भवः "ठञ्" (४-३-११)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **औदयिकी ಔದಯಿಕೀ.**

औदर ಔದರ (वि०) ಉದರಸಂಬಂಧವಾದ, ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿರುವ. उदरस्यायम् "अण्" (४-३-१२०)। "सिलं किमनलं भवेदनलमौदरं बाधितुं पयः प्रसृतिपूरकं किमु न धारकं सारसम्" वैराग्यपं०।

औदरिक ಔದರಿಕ (वि०) ಹೊಟ್ಟೆಬಾಕ, ತಿಂಡಿಪೋತ, ಹೊಟ್ಟೆ ತುಂಬುವುದರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಉದ್ಯುಕ್ತನಾದವನು. उदरे प्रसितः "ठक्" (५-२-६७)। "सर्वत्रौदरिकस्याभ्यावहार्यमेव विषयः" विक्र० ३।

औदर्य ಔದರ್ಯ (वि०) 1. ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿರುವ. उदरे भवः "यत्" (५-१-६)। स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। 2. ಗರ್ಭವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿರುವ, ಗರ್ಭದಲ್ಲಿರುವ. "स त्वयाराधितः शुक्लो वितन्वन्मामकं यशः। छेत्ता ते हृदयग्रन्थिमौदर्यो ब्रह्मभावनः" भाग० ३-२४-४।

औदश्वित ಔದಶ್ವಿತ (वि०) ಅರ್ಧಭಾಗ ನೀರು ಬೆರಸಿದ ಮೊಸರಿನಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತವಾದ, ಮಜ್ಜಿಗೆಯಲ್ಲಿ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उदश्विति संस्कृतः "अण्" (४-२-१६)। वा "ठक्" (४-२-१९)। ठस्य "कः" (७-३-५१)। **औदश्वित्कः ಔದಶ್ವಿತ್ಕಃ.**

औदात्त्य ಔದಾತ್ತ್ಯ (नं०) 1. ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟನಾಗಿರುವಿಕೆ, ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಮಿಗಿಲಾಗಿರುವಿಕೆ. उदात्तस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "औदात्त्यं हि सर्वोत्कर्षेण वर्तनम्" दशरू०। 2. ಉದಾತ್ತಸ್ವರದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ.

औदार्य ಔದಾರ್ಯ (नं०) 1. ಉದಾರತೆ, ದೊಡ್ಡ ಮನಸ್ಸು, ಧಾರಾಳವಾದ ಮನಸ್ಸು. उदारस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ವಿನಯ, ಉತ್ತಮವಾದ ಶೀಲ, ಗಂಭೀರವಾದ ರೀತಿ. ಇದೊಂದು ನಾಯಿಕೆಯ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಗುಣ. "औदार्यं विनयः सदा" सा० द० ३-९७। 3. ನಾಯಕನ ಸಾತ್ತ್ವಿಕಗುಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. "शोभा विलासो माधुर्यं गाम्भीर्यं स्थैर्यतेजसी। ललितौदार्यमित्यष्टौ सत्त्वजाः पौरुषा गुणाः" सा० द० ३-५०। 4. ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಅರ್ಥಸಂಪತ್ತು, ಮಾತಿನಲ್ಲಿರುವ ಅರ್ಥಪುಷ್ಟಿ. "स सौष्ठवौदार्यविशेषशालिनीं विनिश्चितार्थामिति वाचमाददे" किरा० १-३।

औदासीन्य ಔದಾಸೀನ್ಯ (न०) 1. ಉದಾಸೀನತೆ, ಉಪೇಕ್ಷೆ, ತಾಟಸ್ಥ್ಯ. उदासीनस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "पर्याप्तोऽसि प्रजाः पातुमौदासीन्येन वर्तितुम्" रघु० १०-२५। 2. ಅಗೌರವ, ಅವಮರ್ಯಾದೆ, ತಾತ್ಸಾರ. 3. ನಿರುತ್ಸಾಹ, ಜಡತೆ, ನಿರಾಸಕ್ತಿ.

औदास्य ಔದಾಸ್ಯ (न०) "औदासीन्य" ಪದದ ಅರ್ಥ. उदास्ते — उद्+आस (उपवेशने) "अच्" (३-१-१३४) उदासः। तस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "औदास्यसंविदवलम्बितशून्यमुद्रामस्मिन् दृशोर्निपतितामवगम्य भैम्याः" नैष० ११-१०१।

औदीच्य ಔದೀಚ್ಯ (वि०) 1. ಉತ್ತರದೇಶದಿಂದ ಬಂದ. 2. ಉತ್ತರದೇಶದ ಸಂಬಂಧವಾದ. 3. ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ.

औदुम्बर ಔದುಂಬರ (पु०) 1. ಯಮ. "औदुम्बरः श्राद्धदेवे रोगभेदे नपुंसकम्" मेदि०। 2. ಒಂದು ದೇಶ. ಪಾಂಡವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದರ ರಾಜಧಾನಿ ಕಚ್ಛೇಶ್ವರ. ಈಗ ಇದು ಕಚ್ಛ (Cutch) ದೇಶವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. (पु० ब० व०) 3. ಉದುಂಬರ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರು. (न०) 4. ಒಂದು ವಿಧ ಕುಷ್ಠರೋಗ. 5. ಅತ್ತಿಮರದ ತುಂಡು. 6. ಅತ್ತಿಮರದ ರೆಂಬೆ, ಎಲೆ, ಹಣ್ಣು, ಅತ್ತಿಮರದ ಸಾಮಾನು ಮುಂತಾದುದು. उदुम्बरस्य विकारोऽवयवो वा "अण्" (४-३-१३५)। "औदुम्बराणि पुष्पाणि श्वेतवर्णं च वायसम्। मत्स्यपादं जले पश्येन्न नारीहृदयस्थितम्"।

औद्धत्य ಔದ್ಧತ್ಯ (न०) ಅವಿನಯ, ಉದ್ಧಟತನ, ಸೊಕ್ಕು, ಕೊಬ್ಬು. उद्धतस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "असूयान्यगुणादीनामौद्धत्यादसहिष्णुता" सा० द० ३-१६६।

औद्वाहिक ಔದ್ವಾಹಿಕ (न०) ವಿವಾಹಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕನ್ಯೆಗೆ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ ಉಡುಗೊರೆ. उद्वाहे उद्वाहकाले दीयते "ठक्" (५-१-९६)। "मैत्र्यमौद्वाहिकं चैव माधुपर्किकमेव च" मनु० ९-२०६।

औधस ಔಧಸ (वि०) ಕೆಚ್ಚಲಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ. ऊधस इदम् "अण्" (४-३-१२०)।

औधस्य ಔಧಸ್ಯ (न०) ಕೆಚ್ಚಲಿನಲ್ಲಿರುವ ಹಾಲು. ऊधसि भवम् "यत्" (४-३-५५)। "औधस्यमिच्छामि तवोपभोक्तुं षष्ठांशमुर्व्या इव रक्षितायाः" रघु० २-६६।

औन्नत्य ಔನ್ನತ್ಯ (न०) 1. ಎತ್ತರ. 2. ಭೂಮಟ್ಟದಿಂದ ಅಥವಾ ಸಮುದ್ರಮಟ್ಟದಿಂದ ಇರುವ ಎತ್ತರ. उन्नतस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

औन्मुख्य ಔನ್ಮುಖ್ಯ (न०) 1. ಎದುರು ನೋಡುವಿಕೆ, ನಿರೀಕ್ಷಿಸುವಿಕೆ, ಆಸೆಯಿಂದಿರುವಿಕೆ. 2. ತತ್ಪರನಾಗಿರುವಿಕೆ, ಆಸಕ್ತಿಯಿಂದಿರುವಿಕೆ. 3. ಮುಖವನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ, ಮೇಲುಮುಖವಾಗಿರುವಿಕೆ. 4. ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವಿಕೆ. उन्मुखस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

औपकर्णिक ಔಪಕರ್ಣಿಕ (वि०) ಪ್ರಾಯಃ ಕಿವಿಯಮೇಲೆ ಅಥವಾ ಕಿವಿಯ ಹತ್ತಿರವಿರುವ. कर्णस्य समीपमुपकर्णम्। सामीप्येऽव्ययी०। उपकर्णे प्रायभवः "ठक्" (४-३-४०)। "यः स्वामी मम कान्तावानौपकर्णिकलोचनः" भट्टि० ४-२४।

औपगव ಔಪಗವ (पु०) 1. ಗೋಪಾಲಕನ ಪುತ್ರ, ಗೊಲ್ಲನ ಮಗ. उपगतो गौरस्य उपगुर्गोपः। तस्यापत्यम् "अण्" (४-१-९२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। –गवी –ಗವೀ.

औपगवि ಔಪಗವಿ (पु०) 1. ಉದ್ಧವ, ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಶಿಷ್ಯ. 2. ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಮಗ. उपगतो गां गिरमित्युपगवो गीष्पतिः, तस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)। "क्षणमिव पुलिने यमस्वसुस्तां समुषित औपगविर्निशां ततोऽगात्" भाग० ३-४-२७।

औपग्रस्तिक ಔಪಗ್ರಸ್ತಿಕ (पु०) ಗ್ರಹಣಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿದ ಸೂರ್ಯ ಅಥವಾ ಚಂದ್ರ, ರಾಹು ಕೇತುಗಳಿಂದ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರು. उपग्रस्तं ग्रासकालं भूतः "ठञ्" (५-१-८०)।

औपचारिक ಔಪಚಾರಿಕ (पु०) 1. ಉಪಚಾರ, ಸೇವೆ, ಶುಶ್ರೂಷೆ. उपचार स्वार्थे "ठक्" (५-४-३४)। (वि०) 2. ಲಾಕ್ಷಣಿಕ, ಮುಖ್ಯವಲ್ಲದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥದ ಸಾದೃಶ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ (ಪದ). उपचारः प्रयोजनमस्य "ठञ्" (५-१-१०९)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। –चारिकी –ಚಾರಿಕೀ.

औपच्छन्दसिक ಔಪಚ್ಛಂದಸಿಕ (न०) ವೈತಾಳೀಯ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರಾವೃತ್ತದ ಒಂದು ಭೇದ. **ಇದರ ಲಕ್ಷಣ:** ವಿಷಮ (1, 3 ನೆಯ) ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ 6 ಮಾತ್ರೆಗಳೂ, ಸಮ (2, 4 ನೆಯ) ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ 8 ಮಾತ್ರೆಗಳೂ ಎಲ್ಲಾ ಪಾದಗಳ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ರ ಗಣ ಯ ಗಣಗಳೂ ಇರಬೇಕು. ಸಮಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರೆಗಳು ಕೇವಲ ಲಘುರೂಪವಾಗಿಲ್ಲದೆ ಮಧ್ಯೆ ಮಧ್ಯೆ ಗುರುವರ್ಣಗಳಿಂದ

ವ್ಯವಹಿತವಾಗಿರಬೇಕು. ಎಲ್ಲಾ ಪಾದಗಳಲ್ಲೂ ಸಮಸ್ಥಾನದ (2, 4, 6 ನೆಯ) ಮಾತ್ರೆಗಳು ಪರಾಶ್ರಿತವಾಗಿ (3, 5, 7 ನೆಯ ಮಾತ್ರೆಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿ) ಇರಕೂಡದು. "षड्विषमेऽष्टौ समे कलास्ताश्च समे स्युर्नो निरन्तराः। न समाऽत्र पराश्रिता कला वैतालीयेऽन्ते रलौ गुरुः। पर्यन्तेयौं तथैव शेषमौपच्छन्दसिकं सुधीभिरुक्तम्" वृ० र०।

औपजानुक ಔಪಜಾನುಕ (वि०) ಪ್ರಾಯಃ ಮಂಡಿಯಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಮಂಡಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ. जानुनोः समीपमुपजानु। सामीप्येऽव्ययी०। उपजानु प्रायभवः "ठक्" (४-३-४०)। "सङ्ग्रामे सर्वकर्मीणौ पाणी यस्योपजानुकौ" भट्टि० ४-२५।

औपदेशिक ಔಪದೇಶಿಕ (वि०) 1. ಉಪದೇಶದಿಂದ ಜೀವಿಸುವ, ಉಪಾಧ್ಯಾಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವ. उपदेशेन जीवति — "ठक्" (४-४-१२)। 2. ಉಪದೇಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಆದ್ಯೋಚ್ಚಾರಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ.

औपधिक ಔಪಧಿಕ (पु०) ವಂಚಕ, ಮೋಸಗಾರ, ಕಪಟಿ, ವೇಷಧಾರಿ, ಠಕ್ಕ. उपधिना जीवति "ठक्" (४-४-१२)।

औपधेय ಔಪಧೇಯ (न०) ಬಂಡಿಯ ಗಾಲಿ, ಚಕ್ರ. उपधीयते इत्युपधिः रथाङ्गम्, तदेव औपधेयम्—उपधि "ढञ्" (५-१-१३)।

औपनायनिक ಔಪನಾಯನಿಕ (वि०) ಉಪನಯನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಉಪನಯನಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ, ಉಪನಯನವೇ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಿ ಉಳ್ಳ. उपनयनं प्रयोजनमस्य "ठक्" (५-१-१०९)। "एष प्रोक्तो द्विजातीनामौपनायनिको विधिः" मनु० २-६८।

औपनिषत्क ಔಪನಿಷತ್ಕ (वि०) ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಪ್ರವಚನದಿಂದ ಜೀವಿಸುವ. उपनिषदा जीवति "ठक्" (४-४-१२)।

औपनिषद ಔಪನಿಷದ (पु०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ. 2. ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. उपनिषदि भवः उपनिषदो व्याख्यानो वा "अण्" (४-३-७३)। (वि०) 3. ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ, ವೇದಾಂತಸಂಬಂಧವಾದ. उपनिषत् ब्रह्मविद्या तस्या इदम् "अण्" (४-३-१२०)। स्त्रियां "ङीप्" **औपनिषदी** ಔಪನಿಷದೀ. "एतांश्चान्यांश्च सेवेत दीक्षा विप्रो वने वसन्। विविधाश्चौपनिषदीरात्मसंसिद्धये श्रुतीः" मनु० ६-२९। 4. ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಅನುಯಾಯಿ, ವೇದಾಂತಿ. उपनिषदमधीते वेत्ति वा "अण्" (४-२-५९)।

औपनीविक ಔಪನೀವಿಕ (वि०) 1. ಪ್ರಾಯಃ ನೀವಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ, ನಡುಕಟ್ಟಿನ ಹತ್ತಿರವಿರುವ. उपनीवि नीवीसमीपे प्रायभवः "ठक्" (४-३-४०)। "बद्धो दुर्बलरक्षार्थमसिर्येनौपनीविकः" भट्टि० ४-२६। 2. ನೀವಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ, ಹೆಂಗಸರ (ಸೊಂಟದ) ಸೀರೆಯಗಂಟಿನ ಹತ್ತಿರವಿರುವ. "औपनीविकमरुन्ध किल स्त्री वल्लभस्य करमात्मकराभ्याम्" माघ० १०-६०।

औपपत्तिक ಔಪಪತ್ತಿಕ (वि०) 1. ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उपपत्त्या निर्वृत्तम् "ठञ्" (५-१-७९)। 2. ಯುಕ್ತವಾದ, ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಸಿದ್ಧವಾದ. "औपपत्तिकमाहारं प्रयच्छस्वेति भारत" भा० अनु० ८७-२७।

औपपत्य ಔಪಪತ್ಯ (न०) ಉಪಪತಿಯೊಡನೆ ಸಂಭೋಗ. "जुगुप्सितं हि सर्वत्र औपपत्यं कुलस्त्रियाः" भाग० १०-२९-२६।

औपम्य ಔಪಮ್ಯ (न०) ಸಾದೃಶ್ಯ, ಹೋಲಿಕೆ. उपमा स्वार्थे "ष्यञ्" (वा० ७-३-३१)। "प्राणा यथात्मनोऽभीष्टा भूतानामपि ते तथा। आत्मौपम्येन भूतेषु दयां कुर्वन्ति साधवः" हितो० १-१२। "आत्मौपम्येन सर्वत्र समं पश्यति योऽर्जुन। सुखं वा यदि वा दुःखं स योगी परमो मतः" गीता ६-३२।

औपयिक ಔಪಯಿಕ (पुं०) 1. ಉಪಾಯ, ಯುಕ್ತಿ. उपाय स्वार्थे "ठक्" (५-४-३४)। "शिवमौपयिकं गरीयसीं फलनिष्पत्तिमदूषितायतिम्" किरा० २-३५। (वि०) 2. ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಯುಕ್ತವಾದ. 3. ಉಪಾಯದಿಂದ ಬಂದ, ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಲಬ್ಧವಾದ. "वृत्तमौपयिकं मन्ये भीष्मेण सह भारत" भा० आदि० २२३-१२। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **औपयिकी** ಔಪಯಿಕೀ. "अचिरादुपकर्तुराचरेदथ वात्मौपयिकीमुपक्रियाम्" नैष० २-१४।

औपयौगिक ಔಪಯೌಗಿಕ (वि०) ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆ ಬರುವ, ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಉಪಯೋಗವೇ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಿ ಉಳ್ಳ. उपयोगः प्रयोजनं कारणमस्य "ठक्" (५-१-१०९)। "अथातः स्नेहौपयौगिकं चिकित्सितं व्याख्यास्यामः" सुश्रुत०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–यौगिकी** –ಯೌಗಿಕೀ.

औपरिष्ट ಔಪರಿಷ್ಟ (वि०) ಮೇಲುಗಡೆ ಇರುವ, ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ. उपरिष्टाद्भवः "अण्" (४-३-५३)।

औपरोधिक ಔಪರೋಧಿಕ (वि०) ತಡೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಪ್ರತಿಬಂಧಕಸಂಬಂಧವಾದ, ತಡೆಯೇ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಿ ಉಳ್ಳ. उपरोधः प्रयोजनमस्य "ठक्" (५-१-१०९)।

औपल ಔಪಲ (वि०) 1. ಶಿಲಾಮಯವಾದ, ಶಿಲೆಯಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उपलस्य विकारः "अण्" (४-३-१३४)। "यथा प्लवेनौपलेन निमज्जत्युदके तरन्। तथा निमज्जतोऽधस्तादज्ञौ दातृप्रतीच्छकौ" मनु० ४-१९४। 2. ಶಿಲಾಸಂಬಂಧವಾದ. शिलाया इदम् "अण्" (४-३-१२०)। 3. ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಬಂದ ತೆರಿಗೆ, ಕಲ್ಲುಗಳ ಮಾರಾಟದಿಂದ ಬಂದ ಸುಂಕ. उपलादागतः "अण्" (४-३-७६)।

औपवस्त ಔಪವಸ್ತ (न०) ಉಪವಾಸ, ಊಟಮಾಡದಿರುವಿಕೆ. उप+वसु (स्तम्भे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। अनेकार्थत्वादभोजने वृत्तिः। "औपवस्तमेव कालान्तरे भोजनम्" आप० ध० २-१-५। "औपवस्तं तूपवासः" अम०।

औपवस्त्र ಔಪವಸ್ತ್ರ (न०) ಉಪವಾಸ. उपवमनि—उप+वसु (स्तम्भे) "तृच्" (३-१-१३३)। उपवस्तुरिदं कर्म "अण्" (४-३-१२०)।

औपवास ಔಪವಾಸ (वि०) ಉಪವಾಸಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಉಪವಾಸ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೊಡಲ್ಪಡುವ. उपवासे उपवासकाले दीयते — उपवास "अण्" (५-१-९७)।

औपवासिक ಔಪವಾಸಿಕ (वि०) 1. ಉಪವಾಸಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ, ಉಪವಾಸಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ. उपवासे साधुः "ठञ्" (४-४-१०३)। 2. ಉಪವಾಸಕ್ಕೆ ಶಕ್ತನಾದ, ಉಪವಾಸ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನಾದ. उपवासाय प्रभवति "ठञ्" (५-१-१०१)।

औपवास्य ಔಪವಾಸ್ಯ (न०) ಉಪವಾಸ. उपवास स्वार्थे "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)।

औपवाह्य ಔಪವಾಹ್ಯ (पु०) ರಾಜನ ವಾಹನ (ಆನೆ, ಕುದುರೆ, ರಥ ಮೊದಲಾದುದು). उपवाह्य स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। "औपवाह्यमसौ मत्कमारुरुक्षति साम्प्रतम्" याद० १६-४२।

औपवेशिक ಔಪವೇಶಿಕ (वि०) ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಜೀವನ ನಡೆಸುವವನು, ಒಬ್ಬನಿಂದ ನಿಯುಕ್ತನಾಗಿ ಅವನಿಗಾಗಿ ಕುಳಿತು ತನ್ನ ಸೇವೆಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುವುದರಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. उपवेशेन जीवति "ठक्" (४-४-१२)।

औपश्लेषिक ಔಪಶ್ಲೇಷಿಕ (वि०) 1. ಏಕದೇಶದಲ್ಲಿ ಸಂಬಂಧಹೊಂದಿರುವ, ಒಂದು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ. उपश्लेषेण निर्वृत्तम् "ठक्" (४-२-८०)। कटे आस्ते। 2. ಸಮೀಪ ಸಂಬಂಧಹೊಂದಿರುವ. गङ्गायां घोषः। ಇದೊಂದು ಆಧಾರದ ಭೇದ. ["आधार" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] स्त्रियां "ङीप्" **औपश्लेषिकी ಔಪಶ್ಲೇಷಿಕೀ.**

औपसर्गिक ಔಪಸರ್ಗಿಕ (पु०) 1. ಸನ್ನಿಪಾತವ್ಯಾಧಿ. "कफोऽनुलोमवातेन यदि पित्तानुगो भवेत्। स्वेदशैत्यादिभिर्जुष्टस्तदा भवति मानवः। प्रतिलोमः पुनस्तेन स्वास्थ्यमायाति तत्क्षणात्। औपसर्गिक एवान्यः सन्निपात उदाहृतः"। (वि०) 2. ಉಪಸರ್ಗಸಂಬಂಧವಾದ, ಪೂರ್ವೋತ್ಪನ್ನವ್ಯಾಧಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಬರುವ ವ್ಯಾಧಿ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಉಪದ್ರವಸಂಬಂಧವಾದ. ಪದೇ ಪದೇ ಪರಸ್ಪರ ಅಂಗಸ್ಪರ್ಶ, ಒಬ್ಬನ ಉಸಿರನ್ನು ಇನ್ನೊಬ್ಬನು ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕುಳಿತು ಊಟಮಾಡುವುದು, ಒಂದೇ ಹಾಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮಲಗುವುದು, ಒಂದೇ ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕೂಡುವುದು, ಒಬ್ಬ ಧರಿಸಿದ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಉಡುವುದು, ಇವೇ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಕುಷ್ಠ, ಜ್ವರ, ಶೋಥೆ (ಊತ) ಮುಂತಾದ ಔಪಸರ್ಗಿಕವ್ಯಾಧಿ (ಅಂಟುಜಾಡ್ಯ) ಗಳು ಬರುವುವು. प्रसङ्गाद्गात्रसंस्पर्शात् निःश्वासात् सहभोजनात्। सहशय्यासनाच्चापि वस्त्रमाल्यानुलेपनात्। कुष्ठं ज्वरश्च शोषश्च नेत्राभिष्यन्द एव च। औपसर्गिक रोगाश्च संक्रामन्ति नरान्नरम्" सुश्रुत० निदान० ५-३३, ३४। 3. प्र परा ಮುಂತಾದ ಉಪಸರ್ಗಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ.

औपस्थान ಔಪಸ್ಥಾನ (वि०) ಉಪಾಸಕ, ಉಪಾಸನೆಯ ಸ್ವಭಾವದವನು. उपस्थानं शीलमस्य "णः" (४-४-६२)।

औपस्थानिक ಔಪಸ್ಥಾನಿಕ (वि०) ಸೇವೆಯಿಂದ ಅಥವಾ ಪೂಜೆಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. उपस्थानेन जीवति "ठक्" (४-४-१२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–स्थानिकी –ಸ್ಥಾನಿಕೀ.**

औपस्थिक ಔಪಸ್ಥಿಕ (वि०) ವ್ಯಭಿಚಾರದಿಂದ ಜೀವಿಸುವ, ಲೈಂಗಿಕವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ಜೀವನ ಮಾಡುವ. उपस्थेन उपस्थव्यापारेण जीवति "ठक्" (४-४-१२)।

औपस्थ्य ಔಪಸ್ಥ್ಯ (न०) ರತಿಸುಖ, ಸ್ತ್ರೀಸಂಭೋಗದ ಸೌಖ್ಯ. उपस्थस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "औपस्थ्यजैह्वयकार्पण्यात् गृहपालायते जनः" भाग० ७-१५-१८।

औपहस्तिक ಔಪಹಸ್ತಿಕ (वि०) ಪ್ರತಿಗ್ರಹದಿಂದ ಜೀವಿಸುವ. उपहस्तेन जीवति "ठक्" (४-४-१२)।

औपहारिक ಔಪಹಾರಿಕ (वि०) ಉಪಹಾರಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ವಸ್ತು. उपहारे साधु "ठक्" (४-४-१०२)।

औपाकरण ಔಪಾಕರಣ (वि०) 1. ಉಪಾಕರ್ಮಸಂಬಂಧವಾದ, ಸಂಸ್ಕಾರಪೂರ್ವಕ ವೇದಾಧ್ಯಯನದ ಪ್ರಾರಂಭಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. उपाकरणस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। (न०) 2. ಉಪಾಕರ್ಮ. उपाकरणमेव स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। "वैरमणो गुरुष्वष्टाक्य औपाकरण इति त्र्यहाः" आप० ध० १-३-१०-२।

औपाधिक ಔಪಾಧಿಕ (वि०) 1. ವಿಶೇಷಗುಣನಿಮಿತ್ತವಾದ, ವಿಶೇಷಗುಣದಿಂದುಂಟಾದ. उपाधिना निर्वृत्तः "ठक्" (४-२-८०)।

औपाधिकी ಔಪಾಧಿಕೀ (स्त्री०) ಅನುಗತವಾದ ಉಪಾಧಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸಂಕೇತವುಳ್ಳ ಸಂಜ್ಞೆ. ವಾರ್ತಾಹಾರಕತ್ವರೂಪವಾದ ಅನುಗತೋಪಾಧಿಯಿಂದ ದೂತನಲ್ಲಿ ವಾರ್ತಾಹಾರಕ ಸಂಜ್ಞೆಯು ಔಪಾಧಿಕ.

औपाध्यायक ಔಪಾಧ್ಯಾಯಕ (वि०) ಉಪಾಧ್ಯಾಯನಿಂದ ಬಂದ. उपाध्यायादागतः "वुञ्" (४-३-७७)।

औपानह्य ಔಪಾನಹ್ಯ (वि०) ಪಾದರಕ್ಷೆಗೆ ಬೇಕಾದ ಸಲಕರಣೆ. उपानहे अयम् "ञ्यः" (५-१-१४)। औपानह्यो मुञ्जः। औपानह्यं चर्म।

औपासन ಔಪಾಸನ (पु०) 1. ಗೃಹಸ್ಥನು ಪ್ರಾತಃಕಾಲ ಮತ್ತು ಸಾಯಂಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಹೋಮಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಅಗ್ನಿ. उपास्यते प्रतिदिनमित्युपासनोऽग्निः स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। (न०) 2. ಗೃಹ್ಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾತಃಕಾಲ ಮತ್ತು ಸಾಯಂಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಹೋಮ, ಅಗ್ನಿಕಾರ್ಯ. 3. ಹವಿಸ್ಸು, ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವ ಹೋಮದ್ರವ್ಯ. (वि०) 4. ಔಪಾಸನಾಗ್ನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. 5. ಅಗ್ನಿಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. "वैतानौपासनाः कार्याः क्रियाश्च श्रुतिचोदनात्" याज्ञ० ३-१७।

औम ಔಮ औमक ಔಮಕ (वि०) 1. ಅಗಸೆಸೊಪ್ಪಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಅಗಸೆಗಿಡದ ಸಂಬಂಧವಾದ. उमाया विकारोऽवयवो वा — उमा वा "वुञ्" (४-३-१५८)। पक्षे "अण्" (४-३-१३४)। **औमम् ಔಮಮ್.**

औमिक ಔಮಿಕ (वि०) ಅಗಸೆಯ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಸಂಯೋಗ ಅಥವಾ ಉತ್ಪಾತ. उमाया निमित्तं संयोगः उत्पातो वा "ठक्" (५-१-३८)।

औमीन ಔಮೀನ (न०) ಅಗಸೆಗಿಡವನ್ನು ಬೆಳೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಭೂಮಿ. उमानां भवनं क्षेत्रम् वा "खञ्" (५-२-१)। पक्षे "यत्" (५-२-४)। **उम्यम् ಉಮ್ಯಮ್.**

औरग ಔರಗ (न०) 1. ಸರ್ಪದೇವತಾಕವಾದ ಆಶ್ಲೇಷಾ ನಕ್ಷತ್ರ. उरगो देवताऽस्य "अण्" (४-२-२४)। (वि०) 2. ಸರ್ಪಸಂಬಂಧವಾದ. उरगस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

औरभ्र ಔರಭ್ರ (न०) 1. ಕುರಿಯ ತುಪ್ಪಟದಿಂದ ತಯಾರಾದ ಕಂಬಳಿ. 2. ಕುರಿಯ ಮಾಂಸ. (वि०) 3. ಕುರಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. उरभ्रस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "औरभ्रेणाथ चतुरः शाकुनेनाथ पञ्च वै" मनु० ३-२६८।

औरभ्रक ಔರಭ್ರಕ (वि०) ಕುರಿಗಳ ಗುಂಪು, ಕುರಿಗಳ ಮಂದೆ. उरभ्राणां समूहः "वुञ्" (४-२-३९)।

औरभ्रिक ಔರಭ್ರಿಕ (वि०) ಕುರಿಯನ್ನು ಮಾರಿ ಜೀವಿಸುವವನು, ಕುರಿಯನ್ನು ಸಾಕಿ ಮಾರುವುದರಿಂದ ಜೀವನ ಮಾಡುವವನು. उरभ्रः पण्यमस्य "ठञ्" (४-४-५१)। "औरभ्रिको माहिषिकः परपूर्वापतिस्तथा" मनु० ३-१६६।

औरस ಔರಸ (पु०) 1. ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗ, ಮದುವೆಯಾದ ಸವರ್ಣಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗ. उरसा निर्मितः "अण्" (४-४-९४)। "स्वक्षेत्रे संस्कृतायां तु स्वयमुत्पादयेद्धि यम्। तमौरसं विजानीयात्पुत्रं प्रथमकल्पितम्" मनु० ९-१६६। ಪುತ್ರರು (1) औरसः, (2) क्षेत्रजः, (3) दत्तः, (4) कृत्रिमः, (5) गूढोत्पन्नः, (6) अपविद्धः, (7) कानीनः, (8) सहोढः, (9) क्रीतः, (10) पौनर्भवः, (11) स्वयंदत्तः ಮತ್ತು (12) शौद्रः ಎಂದು ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧ. ಮೊದಲನೆಯ ಆರು ಮಂದಿ ಆಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಭಾಗ (ಪಾಲು) ಹೊಂದಲು ಅರ್ಹರಾದ ಬಾಂಧವರು. ಉಳಿದ ಆರು ಮಂದಿ ಪುತ್ರರು ಭಾಗ ಹೊಂದಲು ಅನರ್ಹರಾದ ಬಾಂಧವರು. "औरसः क्षेत्रजश्चैव दत्तः कृत्रिम एव च। गूढोत्पन्नोऽपविद्धश्च दायादा बान्धवाश्च षट्। कानीनश्च सहोढश्च क्रीतः पौनर्भवस्तथा। स्वयंदत्तश्च शौद्रश्च षडदायादबान्धवाः" मनु० ९-१५९, ६०। "इत्थं नागस्त्रिभुवनगुरोरौरसं मैथिलेयं लब्ध्वा बन्धुं तमपि च कुशः पञ्चमं तक्षकस्य" रघु० १६-८८। ಅಸವರ್ಣ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಪ್ರಯೋಗವುಂಟು. "अजानन्नर्जुनश्चापि निहतं पुत्रमौरसम्"

भा० भीष्म० ९०-८५। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)।
औरसी ಔರಸೀ. (वि०) 2. ತನ್ನ ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಎದೆಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ.

औरसिक ಔರಸಿಕ (वि०) ವಕ್ಷಸ್ಸಿನಂತಿರುವ, ಎದೆಯ ಹಾಗಿರುವ. उर इव "ठक्" (५-३-१०८)।

औरस्य ಔರಸ್ಯ (वि०) ವಕ್ಷಸ್ಸಿಗೆ ಹಿತವಾದ, ಎದೆಗೆ ಹಿತ ವಾದ. उरसे हितम् "यत्" (५-१-६)। स्वार्थे "अण्"।

और्ण ಔರ್ಣ (वि०) ಕುರಿಯ ತುಪ್ಪಟದಿಂದ ತಯಾರಾದ ಕಂಬಳಿ ಮೊದಲಾದುದು. ऊर्णाया विकारः "अण्" (४-३-१३४)। वा "वुञ्" (४-३-१५८)। **और्णकम् ಔರ್ಣಕಮ್.**

और्णिक ಔರ್ಣಿಕ (वि०) ಉಣ್ಣೆಯ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಸಂಯೋಗ ಅಥವಾ ಉತ್ಪಾತ. ऊर्णाया निमित्तं संयोगः उत्पातो वा "ठक्" (५-१-३८)।

और्ध्वकालिक ಔರ್ಧ್ವಕಾಲಿಕ (वि०) ಮುಂದಿನ ಕಾಲದ, ಮುಂದಿನ ಕಾಲದ ಸಂಬಂಧವಾದ.

और्ध्वदेह ಔರ್ಧ್ವದೇಹ (वि०) ಊರ್ಧ್ವದೇಹಸಂಬಂಧ ವಾದ. ऊर्ध्वदेहस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

और्ध्वदैहिक ಔರ್ಧ್ವದೈಹಿಕ (वि०) ಊರ್ಧ್ವದೇಹವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಲು ನಡೆಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಕ್ರಿಯೆ, ಅಪರ ಕ್ರಿಯೆ. ऊर्ध्वदेहः प्रयोजनमस्य "ठक्" (५-१-१०९)।

और्व ಔರ್ವ (पु०) 1. ಭೃಗುವಂಶದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. ऊरौ जातः "अण्" (४-३-२५)। ಚ್ಯವನಮಹರ್ಷಿಯ ಪತ್ನಿಯ ತೊಡೆಯಿಂದ (ಹೊರಬಂದು) ಹುಟ್ಟಿದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರಾಯಿತು. "अनेनैव हि विख्यातो नाम्ना लोकेषु सत्तमः। स और्व इति विप्रर्षिरूरुं भित्त्वा व्यजायत" भा० आदि० १९५-८। [ವಿವರಕ್ಕೆ "ऊरुज" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 2. ಬಡಬಾಗ್ನಿ. [ಔರ್ವನು ತನ್ನ ವಂಶದವರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಿದ ರಾಜರನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಲು ಕುಪಿತನಾಗಿ ಹೊರಟಾಗ ಪಿತೃದೇವತೆಗಳ ಸೂಚನೆಯಂತೆ ತನ್ನ ಕೋಪವನ್ನು ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಬಿಡಲಾಗಿ ಅದು ಕುದುರೆಯ ರೂಪದಿಂದ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಬಡಬಾಗ್ನಿಯೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಪಡೆಯಿತು.] भा० आदि० १९६। (वि०) 3. ಭೂಮಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. 4. ತೊಡೆಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನ ವಾದ.

और्वर ಔರ್ವರ (वि०) ಭೂಮಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. उर्वराया अयम् "अण्" (४-३-१२०)। "किमपैति रजोभिरौर्वरैरवकीर्णस्य मणेर्महार्घता" माघ० १६-२७।

और्वशेय ಔರ್ವಶೇಯ (पु०) 1. ಊರ್ವಶಿಯ ಮಗ. 2. ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿ. ऊर्वश्या अपत्यम् — "ढक्" (४-१-१२०)। [ಊರ್ವಶಿಯನ್ನು ಕಂಡು ಮೋಹಿಸಿದ ಮಿತ್ರಾವರುಣರ ವೀರ್ಯದಿಂದ ಅಗಸ್ತ್ಯರು ಹುಟ್ಟಿದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.]

औलूक ಔಲೂಕ (न०) ಉಲೂಕಗಳ ಸಮೂಹ, ಗೂಬೆಗಳ ಗುಂಪು. उलूकानां समूहः "अञ्" (४-२-४५)।

औलूक्य ಔಲೂಕ್ಯ (पु०) 1. ಉಲೂಕನ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು, ಕಣಾದ ಮಹರ್ಷಿ. उलूकस्य गोत्रापत्यं पुमान् "यञ्" (४-१-१०५)। 2. ವೈಶೇಷಿಕದರ್ಶನದ ಅನುಯಾಯಿ.

औलूक्यदर्शन ಔಲೂಕ್ಯದರ್ಶನ (न०) ವೈಶೇಷಿಕ ದರ್ಶನ.

औलूखल ಔಲೂಖಲ (वि०) ಒರಳಿನಿಂದ ಬಂದ, ಒರಳಿನಲ್ಲಿ ಅರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಅಥವಾ ಪುಡಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

औशनस ಔಶನಸ (पु०) 1. ಉಶನಸ್ಸಿನ ಮಗ, ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರ ಮಗ. 2. ಉಶನಸ್ಸಿನ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. (न०) 3. ಉಶನಸ್ಸಿನಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಒಂದು ಉಪಪುರಾಣ. 4. ಉಶನಸ್ಸಿನಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಒಂದು ಸ್ಮೃತಿ. (वि०) 5. ಉಶನಸ್ಸಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ.

औशीनर ಔಶೀನರ (पु०) ಉಶೀನರನಿಗೆ ಯಯಾತಿಯ ಮಗಳಾದ ಮಾಧವಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಮಗ, ಶಿಬಿ ಚಕ್ರವರ್ತಿ. उशीनरस्यापत्यम् "अञ्" (४-१-८६)। (स्त्री०) –री –ರೀ. ಪುರೂರವಸ್ಸಿನ ಪತ್ನಿ. विक्र० २।

औशीर ಔಶೀರ (न०) 1. ಶಯನ, ಹಾಸಿಗೆ. 2. ಆಸನ. 3. ಚಾಮರದಂಡ, ಚಾಮರದ ಹಿಡಿ. 4. ಚಾಮರ. 5. ದಂಡ, ಕೋಲು. (वि०) 6. ಲಾಮಂಚದ ಬೇರಿನಿಂದ ತಯಾರಾದ, ಲಾಮಂಚದ ಬೇರಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ. उशीर "अण्" (४-३-१२०)। "औशीरं शयनासनचामरदण्डेऽप्युशीरजे प्रोक्तम्" मेदि०। "उशीरजे चामरे च दण्डे च" हेम०।

औषध ಔಷಧ (न०) 1. ಔಷಧ, ಮೂಲಿಕೆಗಳು ಶುಂಠಿ ಮೆಣಸು ಮೊದಲಾದ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮದ್ದು. ओषधि "अण्" (५-४-३७)। 2. ಔಷಧ ದ್ರವ್ಯ, ಔಷಧಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮೂಲಿಕೆಗಳು. ओषधि स्वार्थे "अण्" (५-४-३७)। "द्वेष्योऽपि संमतः शिष्टः तस्यार्तस्य यथौषधम्" रघु० १-२८।

औषधि (धी) ಔಷಧಿ(ಧೀ) (स्त्री०) "ओषधि" ಪದದ ಅರ್ಥ. "नयशालिनि श्रिय इवाधिपतौ विरमन्ति न ज्वलितुमौषधयः" किरा० ५-२४।

औषधीय ಔಷಧೀಯ (वि०) ಔಷಧಿಸಂಬಂಧವಾದ ಮೂಲಿಕೆ ಮೊದಲಾದುದು. औषध "छः" (४-२-११४)।

औषर ಔಷರ (न०) ಚೌಳು ಭೂಮಿಯ ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ತೆಗೆದ ಉಪ್ಪು. ऊषरे भवम् "अण्" (४-३-५३)।

औषस ಔಷಸ (वि०) 1. ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ, ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ. उषसि भवः "अण्" (४-३-१६)। 2. ಉಷಃಕಾಲಸಂಬಂಧವಾದ. उषस इदम् "अण्" (४-३-१२०)। "औषसातपभयादपलीनं वानरच्छविविरामपटीयः" किरा० ९-११। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। –सी –ಸೀ.

औषसिक ಔಷಸಿಕ (वि०) 1. ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ, ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಓಡಾಡುವ. उषसा चरति—उषस् "ठक्" (४-४-८)। 2. ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಉಂಟಾದ. उषसि भवः "ठञ्" (४-३-११)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **औषसिकी ಔಷಸಿಕೀ.**

औष्ट्र ಔಷ್ಟ್ರ (वि०) ಉಷ್ಟ್ರಸಂಬಂಧವಾದ, ಒಂಟೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ, ಒಂಟೆಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ (ಹಾಲು, ಚರ್ಮ ಮುಂತಾದುದು) उष्ट्रस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "अनिर्दशाया गोःक्षीरमौष्ट्रमेकशफं तथा" मनु० ५-८।

औष्ट्रक ಔಷ್ಟ್ರಕ (न०) 1. ಒಂಟೆಗಳ ಸಮೂಹ, ಒಂಟೆಗಳ ಗುಂಪು. उष्ट्राणां समूहः "वुञ्" (४-२-३९)। (वि०) 2. ಒಂಟೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ, ಒಂಟೆಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ. उष्ट्रस्य विकारोऽवयवो वा "वुञ्" (४-३-१५७)।

औष्ट्ररथ ಔಷ್ಟ್ರರಥ (वि०) ಉಷ್ಟ್ರರಥಸಂಬಂಧವಾದ, ಒಂಟೆಯಿಂದ ಎಳೆಯಲ್ಪಡುವ ರಥದ ಸಂಬಂಧವಾದ. उष्ट्ररथस्येदम् "अञ्" (४-३-१२२)।

औष्ट्रायण ಔಷ್ಟ್ರಾಯಣ (पु०) ಉಷ್ಟ್ರಶಿಶು, ಒಂಟೆಯ ಮರಿ. उष्ट्रस्यापत्यम् "इञ्" "फक्" (४-१-१०१)।

औष्ट्रायणक ಔಷ್ಟ್ರಾಯಣಕ (वि०) 1. ಒಂಟೆಮರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. 2. ಒಂಟೆಮರಿಗೆ ಸಮೀಪದ ದೇಶ. 3. ಒಂಟೆಮರಿಯು ವಾಸಮಾಡುವ ದೇಶ. 4. ಒಂಟೆಮರಿಯಿಂದ ಉಂಟಾದ. उष्ट्रायण चतुरर्थ्यां "वुञ्" (४-२-८०)।

औष्ट्रिक ಔಷ್ಟ್ರಿಕ (वि०) ಒಂಟೆಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ, ಒಂಟೆಯಲ್ಲಿರುವ, ಒಂಟೆಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ. उष्ट्रेण निर्वृत्तम् "ठक्" (४-२-८०)। "विपाको कटु सक्षारं गुरु भेद्यौष्ट्रिकं दधि" सुश्रुत० सूत्र० ४५-७०।

औष्ठ्य ಔಷ್ಠ್ಯ (वि०) ಓಷ್ಠಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ವರ್ಣ, ತುಟಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ವರ್ಣ, उ, ऊ, प्, फ्, ब्, भ्, म्, ಈ ಅಕ್ಷರಗಳು. ओष्ठे भवः "यत्" (४-३-५५)। स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। "तालव्या ओष्ठजावुपू" पा० शि०।

औष्ण्य ಔಷ್ಣ್ಯ (न०) ಉಷ್ಣತೆ, ಕಾವು, ಬಿಸಿ, ಸಂತಾಪ. उष्णस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

औष्म्य ಔಷ್ಮ್ಯ (न०) ಉಷ್ಣತೆ, ಕಾವು, ಬಿಸಿ, ಸಂತಾಪ. उष्मणो भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "पूर्वराजवियोगौष्म्यं कृत्स्नस्य जगतो हृतम्" रघु० १७-३३।

इति "औ" कारादिपदार्थनिरूपणम्।

क

क ಕ ಇದು ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಮತ್ತು ಅಭ್ಯಂತರಸ್ಪೃಷ್ಟಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಕಂಠದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಅಕ್ಷರ. "कादयो मावसानाः स्पर्शाः"। "स्पृष्टं प्रयतनं स्पर्शानाम्" सि० कौ०। ವಿವಾರ, ಶ್ವಾಸ, ಅಘೋಷ ಮತ್ತು ಅಲ್ಪಪ್ರಾಣ ಇವು ಇದರ ಬಾಹ್ಯಪ್ರಯತ್ನಗಳು.

क ಕ (ಪುಂ) 1. ಬ್ರಹ್ಮ. 2. ವಿಷ್ಣು. 3. ಮಹೇಶ್ವರ. 4. ಮನ್ಮಥ. 5. ಅಗ್ನಿ. 6. ವಾಯು. 7. ಯಮ. 8. ಸೂರ್ಯ. 9. ಆತ್ಮ. 10. ದಕ್ಷಬ್ರಹ್ಮ. 11. ಮಯೂರ, ನವಿಲು. 12. ಚಿತ್ತ, ಮನಸ್ಸು. 13. ಬುದ್ಧಿ. 14. ಹೊಡೆತದ ಶಬ್ದ, ಏಟಿನ ಸದ್ದು. 15. ಕಡಲು, ಸಮುದ್ರ. 16. ಬಿಳಿಬಣ್ಣ. 17. ವಸು. 18. ದ್ಯುತಿ, ಪ್ರಕಾಶ. (ನಂ) 19. ಶಿರಸ್ಸು, ತಲೆ. 20. ನೀರು, ಜಲ. 21. ಸುಖ. ಈ ಕೊನೆಯ ಮೂರು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಯವೂ ಉಂಟು. क (ಶಬ್ದೇ) "डः" (३-२-१०१)। "को ब्रह्मात्मानिलाकाग्निचित्तर्वायमकेकिषु। विष्णावाहतशब्देऽब्धौ सितवर्णे वसौ द्युतौ। कं शिरोऽम्बुसुखे क्लीबं तत्रैव च कमव्ययम्" नानार्थर०। "मारुते वेधसि ब्रध्ने पुंसि कः कं शिरोऽम्बुनोः" ಅಮ०। 22. ಒಂದು ತದ್ಧಿತಪ್ರತ್ಯಯ. पुत्रकः, वृक्षकः ಇತ್ಯಾದಿ.

कंस ಕಂಸ (ಪುನಂ) 1. ಪಾನಪಾತ್ರೆ, ಕುಡಿಯುವ ಪಾತ್ರೆ, ಲೋಟ, ಬಟ್ಟಲು ಮುಂತಾದುವು. कम्यते—कमु (कान्तौ) "सः" (ಉ० ३-६२)। "कंसोऽस्त्री पानभाजनम्" ಅಮ०। 2. ಕಾಂಸ್ಯಲೋಹ, ಕಂಚು. 3. "ಆಢಕ" ವೆಂಬ ಒಂದು ಅಳತೆ, ಒಂದು ಕೊಳಗ. (ಪುಂ) 4. ಉಗ್ರಸೇನರಾಜನ ಮಗ ಕಂಸ, ದೇವಕಿಯ ದೊಡ್ಡಪ್ಪನ ಮಗ. [ಇವನು ಕಾಲನೇಮಿಯ ಅಂಶದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವನು. ಜರಾಸಂಧನ ಪುತ್ರಿಯರಾದ ಅಸ್ತಿ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಎಂಬಿಬ್ಬರನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿದ್ದನು. ಉಗ್ರಸೇನನ ಪತ್ನಿಯು ರಜಸ್ವಲೆಯಾಗಿದ್ದಾಗ ಒಂದು ದಿನ ಸಖಿಯರೊಡನೆ ಬೆಟ್ಟದ ತಪ್ಪಲಿಗೆ ವಿಹಾರಾರ್ಥವಾಗಿ ಹೋಗಿರಲು ದ್ರುಮಿಲನೆಂಬ ದಾನವರಾಜನೊಬ್ಬನು ಉಗ್ರಸೇನನ ವೇಷದಿಂದ ಬಂದು ಇವಳನ್ನು ಮೋಹಿಸಿದನು. ಬಳಿಕ ಇವನ ನಿಜಸ್ಥಿತಿಯನ್ನರಿತು "ನಿನ್ನ ಈ ದುಷ್ಕೃತ್ಯದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಮಗನು ಯದುವಂಶದವರಿಂದಲೇ ಹತನಾಗಲಿ" ಎಂದು ಕೋಪದಿಂದ ಶಪಿಸಿದಳು. ಅವಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಕಂಸನು ಪ್ರಾಪ್ತವಯಸ್ಕನಾದಾಗ ಉಗ್ರಸೇನನನ್ನು ಬಂಧನದಲ್ಲಿಟ್ಟು ತಾನೇ ರಾಜ್ಯಭಾರ ಮಾಡಲಾರಂಭಿಸಿದನು. ತನ್ನ ಚಿಕ್ಕಪ್ಪನಾದ ದೇವಕನ ಮಗಳು ದೇವಕಿಯನ್ನು ವಸುದೇವನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ವೈಭವದಿಂದ ಮದುವೆಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಾಗ "ಇವರ ಎಂಟನೆಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಮಗುವಿನಿಂದಲೇ ನೀನು ಹತನಾಗುವೆ" ಎಂಬ ಆಕಾಶವಾಣಿಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಹೆದರಿ ಅವರಿಬ್ಬರನ್ನೂ ಸೆರೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟು ಅವಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಏಳು ಮಕ್ಕಳನ್ನೂ ಸಂಹರಿಸುತ್ತಾ ಬಂದನು. ಎಂಟನೆಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಮಾತಿನಂತೆ ವಸುದೇವನು ಶಿಶುವನ್ನು ನಂದಗೋಪನ ಪತ್ನಿ ಯಶೋದೆಯ ಬಳಿಯಿಟ್ಟು ಅವಳು ಪ್ರಸವಿಸಿದ್ದ ಸ್ತ್ರೀಶಿಶುವನ್ನು ದೇವಕಿಯ ಬಳಿ ತಂದಿಟ್ಟನು. [ಇವಳೇ ದುರ್ಗಾದೇವಿ.] ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ನಂದಗೋಕುಲದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಾ ಕಂಸನ ಪ್ರೇರಣೆಯಂತೆ ತನ್ನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಬಂದ ಪೂತನೆ, ಶಕಟಾಸುರ, ಧೇನುಕಾಸುರ ಮೊದಲಾದವರನ್ನು ಸಂಹರಿಸುತ್ತಾ ಬರಲು ಕಂಸನು ಕೊನೆಗೆ ಕಪಟಪ್ರೇಮದಿಂದ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ತನ್ನಲ್ಲಿಗೆ ಕರೆಸಿಕೊಂಡು ಅವನಿಂದ ಹತನಾದನು.]

कंसक ಕಂಸಕ (ಪುಂ) 1. ಕಾಂಸ್ಯ, ಕಂಚು. कंसमेव स्वार्थे "कन्" (५-४-२९)। 2. ಕಂಚಿನ ಪಾತ್ರೆ, ಲೋಟ ಬಟ್ಟಲು ಮುಂತಾದುದು.

कंसकार ಕಂಸಕಾರ (ಪುಂ) ಕಂಚುಗಾರ, ಕಂಚಿನ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು. कंसं तन्मयपात्रं करोति—डु कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)। ಇವನೊಬ್ಬ ಮಿಶ್ರ ಜಾತಿಯವನು.

कंसकृष् ಕಂಸಕೃಷ್ (ಪುಂ) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. कंसं कृष्टवान्—कृष (विलेखने) "क्विप्" (३-२-७६)। "महामहानीलशिलारुचः पुरो निषेदिवान् कंसकृषः स विष्टरे" माघ० १-१६।

कंसजित् ಕಂಸಜಿತ್ (ಪುಂ) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. कंसं जितवान्—जि (जये) "क्विप्" (३-२-६१)

कंसनिषूदन ಕಂಸನಿಷೂದನ (ಪುಂ) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. कंसं निषूदयति — नि+षूद (क्षरणे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

कंसरिपु ಕಂಸರಿಪು (ಪುಂ) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. कंसस्य रिपुः। ಇದೇ ರೀತಿ कंसारातिः, कंसारिः ಇತ್ಯಾದಿ.

कंसवती ಕಂಸವತೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಉಗ್ರಸೇನನ ಮಗಳು, ಕಂಸನ ತಂಗಿ, ವಸುದೇವನ ತಮ್ಮ ದೇವಶ್ರವಸ್ಸಿನ ಪತ್ನಿ.

कंसा ಕಂಸಾ (स्त्री०) ಕಂಸನ ತಂಗಿ, ವಸುದೇವನ ತಮ್ಮನಾದ ದೇವಭಾಗನ ಪತ್ನಿ, ಉಗ್ರಸೇನನ ಮಗಳು. "कंसा कंसवती कङ्का शूरभू राष्ट्रपालिका। उग्रसेनदुहितरो वसुदेवानुजस्त्रियः" भाग० ९-२४।

कंसिक ಕಂಸಿಕ (वि०) ಕಂಚಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಕಂಚಿನಿಂದ ಕ್ರಯಕ್ಕೆ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. कंसेन क्रीतम् "टिठन्" (५-१-२५)।

कंसीय ಕಂಸೀಯ (वि०) ಕಂಚಿಗೆ ಹಿತವಾದ, ಕಂಚಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾದ. कंसाय हितम् "छः" (५-१-५)।

कंसोद्भवा ಕಂಸೋದ್ಭವಾ (स्त्री०) ಸೌರಾಷ್ಟ್ರದೇಶದ ಒಂದು ಸುವಾಸನೆಯ ಮೃತ್ತಿಕೆ.

ककन्द ಕಕಂದ (पु०) ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. कक (लौल्ये) "अन्दच्"।

ककुत्स्थ ಕಕುತ್ಸ್ಥ (पु०) 1. ಇಕ್ಷ್ವಾಕು ವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ, ಇಕ್ಷ್ವಾಕುರಾಜನ ಮಗನಾದ ಶಶಾದನ ಮಗ, ಪುರಂಜಯ. ककुदि तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। ದೇವಾಸುರಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ವೃಷಭರೂಪಿಯಾದ ಇಂದ್ರನ ಹೆಗಲಿನ ಮೇಲೆ ನಿಂತು ಯುದ್ಧಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಈತನಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು. (वि०) 2. ವೃಷಭದ ಹಿಣಿಲಿನಲ್ಲಿರುವ.

ककुद् ಕಕುದ್ (स्त्री०) 1. ಎತ್ತಿನ ಹೆಗಲಿನ ಮೇಲಿರುವ ಹಿಣಿಲು. कं सुखं कौति—कु (शब्दे) "क्विप्" (३-२-६१)। 2. ಪರ್ವತದ ಶಿಖರ, ಬೆಟ್ಟದ ತುದಿ. 3. ರಾಜನ ಛತ್ರ, ಚಾಮರ, ಧ್ವಜ ಮೊದಲಾದ ಚಿಹ್ನೆ. (वि०) 4. ಪ್ರಧಾನ, ಮುಖ್ಯ.

ककुद ಕಕುದ (पुंन०) 1. "ककुत्" ಪದದ ಅರ್ಥ. कस्य सुखस्य कुं भूमिं ददाति—डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-४)। "प्रधाने राजचिह्ने च वृषाङ्गे ककुदोऽस्त्रियाम्" अम०। 2. ಆನೆಯ ಮೇಢ್ರ, –ಶಿಶ್ನ, –ಜನನೇಂದ್ರಿಯ. "अत्यूहः ककुदं मेढ्रे" वैज०।

ककुद्मत् ಕಕುದ್ಮತ್ (पु०) 1. ವೃಷಭ, ಎತ್ತು. ककुदस्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। "मदोदग्राः ककुद्मन्तः सरितां कूलमुद्रुजाः" रघु० ४-२२। 2. ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತದ ಒಂದು ಶಿಖರ, ನಂದಿಕೇಶ್ವರನ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನ.

ककुद्मती ಕಕುದ್ಮತೀ (स्त्री०) ಕಟಿಪ್ರದೇಶ, ಪಿರ್ರೆ. ककुदिव मांसपिण्डोऽस्त्यस्याः "मतुप्" (५-२-९४)। "ङीप्" (४-१-६)।

ककुद्मिन् ಕಕುದ್ಮಿನ್ (पु०) 1. ದಪ್ಪ ಹಿಣಿಲುಳ್ಳ ವೃಷಭ, ಎತ್ತು. ककुदस्यास्ति "मिनिः"। 2. ರೈವತನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ, ಬಲರಾಮನ ಪತ್ನಿ ರೇವತಿಯ ತಂದೆ. [ಈತನು ಸೂರ್ಯವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. ಈತನಿಗೆ ರೈವತನೆಂದೂ ಹೆಸರು. ಈ ದೊರೆಯು ತನ್ನ ಮಗಳಾದ ರೇವತಿಗೆ ಅನುರೂಪನಾದ ವರನನ್ನು ಭೂಲೋಕದಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣದೆ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಕೇಳಿಬರಲು ಮಗಳನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಕ್ಕೆ ತೆರಳಿದನು. ಅಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ಶಾಸ್ತ್ರವಾದವಿವಾದದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರಲು ಅದೆಲ್ಲವೂ ಮುಗಿಯುವವರೆಗೂ ಕಾದಿದ್ದು ಅನಂತರ ತನ್ನ ಮಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ ವರನಾರೆಂದು ಕೇಳಿದನು. ಆಗ ಬ್ರಹ್ಮನು "ನೀನು ಈ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಬಂದನಂತರ ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟೋ ಯುಗಗಳು ಕಳೆದುಹೋಗಿರುವುದರಿಂದ ನೀನು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಾಗ ಅಲ್ಲಿದ್ದವರಾರೂ ಈಗ ಇಲ್ಲ. ನೀನು ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿದ್ದುದರಿಂದ ನಿನಗದು ಗೊತ್ತಾಗಲಿಲ್ಲ. ಈಗ ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಸುದೇವನ ಮಗನಾದ ಬಲರಾಮನು ನಿನ್ನ ಮಗಳಿಗೆ ಅನುರೂಪನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ವಿವಾಹವನ್ನು ನಡೆಸು" ಎಂದು ಹೇಳಿದನು. ರೈವತನು ಭೂಲೋಕಕ್ಕೆ ಬರುವುದರೊಳಗಾಗಿ ಇವನು ಹಿಂದೆ ನೋಡಿದವರಾರೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಆಗ ರೇವತಿಯನ್ನು ಬಲರಾಮನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ವಿವಾಹ ಮಾಡಿದನು.] भाग० ९-३। 3. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ.

ककुद्मिकन्या ಕಕುದ್ಮಿಕನ್ಯಾ –सुता –ಸುತಾ (स्त्री०) ರೈವತನ ಮಗಳು ರೇವತಿ, ಬಲರಾಮನ ಪತ್ನಿ. ककुद्मिनः कन्या सुता वा। "ककुद्मिकन्यावक्त्रान्तर्वासलब्धाधिवासया" माघ० २-२०।

ककुन्दर ಕಕುಂದರ (न०) ಪಿರ್ರೆಯ ಮೇಲಿನ ಗುಣಿಗಳು. कुं भूमिं दारयति—दृ (हिंसायाम्) + णिच् "अण्" (३-२-१)। कुन्दरम्, कुत्सितं कुन्दरम्। पृषो०। "कनीनिके चाक्षिकूटे शष्कुलीकर्णपत्रकौ। कर्णौ शङ्खौ भ्रुवौ दन्तवेष्टावोष्ठौ ककुन्दरे" याज्ञ० ३-९६।

ककुभ् ಕಕುಭ್ (स्त्री०) 1. ದಿಕ್ಕು, ದಿಶೆ. कं वायुं स्कुम्नाति विस्तारयति—स्कुन्भु "क्विप्" (३-२-१७८)। पृषो०। "मध्येसमुद्रं ककुभः पिशङ्गीर्या कुर्वती काञ्चनवप्रभासा" माघ० ३-३३। 2. ಕಾಂತಿ, ಶೋಭೆ. 3. ವೇಣಿ, ಜಡೆ. 4. ಸಂಪಿಗೆ ಹೂವಿನ ಮಾಲೆ. "ककुप् स्त्रियां प्रवेणीदिक्शोभासु चम्पकस्रजि" मेदि०। 5. ದಕ್ಷಬ್ರಹ್ಮನ ಒಬ್ಬ ಮಗಳು, ಧರ್ಮದೇವತೆಯ ಪತ್ನಿ. 6. ಶಾಸ್ತ್ರ.

ककुभ ಕಕುಭ (पु०) 1. ಅರ್ಜುನವೃಕ್ಷ, ಕೆಂಪುಮತ್ತಿಮರ. ककुभो दिशः सन्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)।

2. ವೀಣೆಯ ಗಂಭೀರನಾದಕ್ಕಾಗಿ ಕಟ್ಟುವ ಚರ್ಮದ **ಚೀಲ** ದಿಂದ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ ಸೋರೆಬುರುಡೆ. 3. (ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ) ಒಂದು ರಾಗ. 4. ಒಂದು ರೋಗ. (स्त्री०) **–भा – ಭಾ.** ದಿಕ್ಕು, ದಿಶೆ. (वि०) 5. ಮಹತ್ತಾದ, ದೊಡ್ಡದಾದ.

कक्कोल ಕಕ್ಕೋಲ (पु०) ಗಂಧದ್ರವ್ಯವನ್ನು **ತೆಗೆಯುವ** ತಕ್ಕೋಲವೃಕ್ಷ.

कक्कोलक ಕಕ್ಕೋಲಕ (न०) ತಕ್ಕೋಲವೃಕ್ಷದಿಂದ **ತೆಗೆದ** ಒಂದು ಗಂಧದ್ರವ್ಯ.

कक्ष ಕಕ್ಷ (पु०) 1. ಉಡುವ ಪಂಚೆಯ ಸೆರಗು, ಉಡುವ ಪಂಚೆಯ ತುದಿಯ ಭಾಗ. कष्यते—कष (हिंसायाम्) "सः" (उ० ३-६२)। 2. ದೇಹದ ಗುಹ್ಯಸ್ಥಾನವನ್ನು ಮುಚ್ಚುವ ವಸ್ತ್ರ, ಕೌಪೀನ. 3. ಕಚ್ಚೆ. "**कक्षः कच्छो गुह्यबन्धः**" वैज०। 4. ಗುಲ್ಮ, ಪೊದರು, ಕುರುಚಲು ಗಿಡ. "प्रक्षिप्योदर्चिषं कक्षे शेरते तेऽभिमारुतम्" माघ० २-४२। 5. ಒಣಮರಗಳ ಕಾಡು, ಜೀರ್ಣವಾದ ಅರಣ್ಯ. 6. ಒಣಹುಲ್ಲು. "यथोद्धरति निर्दाता कक्षं धान्यं च रक्षति" मनु० ७-११०। 7. ಪಕ್ಕ, ಪಾರ್ಶ್ವ ಭಾಗ. "कक्षान्तरगतो वायुर्जीमूत इव गर्जति" रामा०। 8. ಬಳ್ಳಿ, ಲತೆ. 9. ಬಾಹುಮೂಲ, **ತೋಳಿನ ಕೆಳಭಾಗ,** ಕಂಕಳು. 10. ಪಾಪ. (स्त्री०) **–क्षा – ಕ್ಷಾ.** 11. ಆನೆ ಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ. 12. ಭಿತ್ತಿ, ಗೋಡೆ. 13. ಡಾಬು, ಒಡ್ಯಾಣ. "युधे परैः सह दृढबद्धकक्षया कलक्वणन्मधुप-कुलोपगीतया" माघ० १७-२४। 14. ಕೊಠಡಿ, ಕೋಣೆ. "अथोपकार्यामिमरेन्द्रकार्यात्कक्षासु रक्षाधिकृतैरदृष्टः" नैष० ६-११। 15. ಸ್ಪರ್ಧೆ, ಹೋರಾಟ, ಮೇಲಾಟ. 16. ಸಾಮ್ಯ, ಹೋಲಿಕೆ. 17. ರಥದ ಒಂದು ಅವಯವ. 18. ಕಂಕಳಿನ ಒಂದು ರೋಗ. "बाहुपार्श्वांसकक्षासु कृष्णस्फोटां सवेदनाम्। पित्तप्रकोपसंभूतां कक्षामिति विनिर्दिशेत्" सुश्रुत० निदान० १३-१६। 19. ಉಡುವ ಪಂಚೆಯ ಸೆರಗು, ಕಚ್ಚೆ. "कक्षो वीरुधि दोर्मूले कच्छे शुष्कवने तृणे। पापे, कक्षात्विभरज्जौ काञ्च्यां गेह-प्रकोष्ठके। भित्तौ साम्ये रथभागेऽन्तरीयपश्चिमाञ्चले" हेम०।

कक्षक ಕಕ್ಷಕ (पु०) ವಾಸುಕಿಯ ವಂಶದ ಒಂದು ಸರ್ಪ. "हिरण्यबाहुः शरणः कक्षकः कालदन्तकः" भा० आदि० ५७-६।

कक्षधर ಕಕ್ಷಧರ (न०) ಎದೆ ಮತ್ತು ಕಂಕಳುಗಳ **ಮಧ್ಯ** (ಭಾಗ) ದಲ್ಲಿರುವ ಮರ್ಮಸ್ಥಾನ. "विशेषतस्तु यानि सक्थिगुल्मजानुविटपानि तानि बाह्वोर्मणिबन्धकर्परकक्ष-धराणि" सुश्रुत०।

कक्षप ಕಕ್ಷಪ (पु०) ಕೂರ್ಮ, ಆಮೆ. कक्षे कच्छे पिबति — पा (पाने) "कः" (३-२-४)।

कक्षरुहा ಕಕ್ಷರುಹಾ (स्त्री०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕೊನ್ನಾರಿ ಗೆಡ್ಡೆ. कक्षे जलप्राये रोहति — रुह (बीजजन्मादौ) "कः" (३-१-१३५)।

कक्षलोमन् ಕಕ್ಷಲೋಮನ್ (न०) ಕಂಕಳಿನ ಕೂದಲು.

कक्षसेन ಕಕ್ಷಸೇನ (पु०) 1. ಧರ್ಮರಾಜನ ಸಭೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಒಬ್ಬ ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ಅವಿಕ್ಷಿತನ ಮಗನಾದ ಪರಿಕ್ಷಿತ್ತಿನ ಮಗ. "कक्षसेनः क्षितिपतिः क्षेमकश्चापराजितः" भा० सभा० ४-२८। 2. ಯಮನ ಸಭೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಒಬ್ಬ ಕ್ಷತ್ರಿಯ. "अलर्कः कक्षसेनश्च गयो गौराश्व एव च" भा० सभा० ८-१८। 3. ಒಬ್ಬ ರಾಜರ್ಷಿ.

कक्षापट ಕಕ್ಷಾಪಟ (पु०) ಕೌಪೀನ, ಅಂತರಾಚ್ಛಾದನ. कक्षाकारः पटः।

कक्षा (क्ष्या) वेक्षक ಕಕ್ಷಾ (ಕ್ಷ್ಯಾ) ವೇಕ್ಷಕ 1. ರಾಜನ ಅಂತಃಪುರದ ಕಾವಲುಗಾರ. 2. ಉದ್ಯಾನಪಾಲಕ, ಕೈತೋಟದ ಕಾವಲುಗಾರ. 3. ದ್ವಾರಪಾಲಕ. 4. ವಿಟ, ಕಾಮುಕ, ವಿಷಯಾಸಕ್ತ. 5. ನಟ, ನರ್ತಕ, ಅಭಿನಯ ಕಾರ. 6. ಕವಿ. 7. ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ. कक्षं वनं स्त्रीबाहुमूलं वा कक्षां साम्यं राजान्तःपुरं वा अवेक्षते — अव+ईक्ष (दर्शने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "कक्ष्यावेक्षक इत्येष शुद्धान्तोद्यानपालयोः। रङ्गाजीवे कवौ खड्गे द्वाःस्थे" मेदि०। "कक्षावेक्षकः शुद्धान्तपालकोद्यानपालयोः। द्वाःस्थे पिद्गे कवौ रङ्गाजीवे" हेम०।

कक्षिन् ಕಕ್ಷಿನ್ (वि०) ಪಾಪಾತ್ಮ, ಪಾಪದಿಂದ ಕೂಡಿ ದವನು. कक्षः पापमस्त्यस्य "इनिः" (५-२-१३१)।

कक्षीवत् ಕಕ್ಷೀವತ್ (पु०) ಸ್ಫೋಟಾಯನಮಹರ್ಷಿ.

कक्ष्य ಕಕ್ಷ್ಯ (वि०) 1. ಲತೆಯಲ್ಲಿರುವ. 2. ಬಾಹು ಮೂಲದ (ಕಂಕಳಿನ)ಲ್ಲಿರುವ. 3. ಜೀರ್ಣವನದಲ್ಲಿರುವ, 4. ಹುಲ್ಲಿನಲ್ಲಿರುವ. कक्षे भवः "यत्" (४-३-५३, ५५)। (स्त्री०) **–क्ष्या–ಕ್ಷ್ಯಾ.** 5. ಉತ್ತರೀಯ, ಹೊದೆಯುವ ವಸ್ತ್ರ. 6. ಕೊಠಡಿ, ಕೋಣೆ. 7. ಡಾಬು, ಒಡ್ಯಾಣ. 8. ಆನೆಯ ನಡುವಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ. "कक्ष्या बृहतिकायां स्यात् काञ्च्यां मध्येभबन्धने। हर्म्यादीनां प्रकोष्ठेऽपि" मेदि०। 9. ಉದ್ಯೋಗ. 10. ನಡುಕಟ್ಟು. कक्ष स्वार्थे "यत्"। 11, ಅವಸ್ಥೆ, ಹಂತ, ಘಟ್ಟ,

कक्ष्यावत् ಕಕ್ಷ್ಯಾವತ್ (पु०) ಗಜ, ಆನೆ. कक्ष्यास्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–वती – ವತೀ.**

कक्ष्यावेक्षक ಕಕ್ಷ್ಯಾವೇಕ್ಷಕ (पु०) "कक्षावेक्षक" ಪದದ ಅರ್ಥ.

कङ्क ಕಂಕ (पु०) 1. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹದ್ದು. कङ्कते — ककि (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ವೇಷಧಾರಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. 3. ಪಾಂಡವರ ಅಜ್ಞಾತವಾಸದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮರಾಜನ ಹೆಸರು. [ಪಾಂಡವರ ವನವಾಸಾನಂತರ ಅಜ್ಞಾತವಾಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮರಾಜನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣವೇಷ ಧರಿಸಿದ್ದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.] "विराटं समनुप्राप्य राजानं मात्स्यनन्दनम्। सभास्तारो भविष्यामि विराटस्येति मे मतिः। कङ्को नाम ब्रुवाणोऽहं मताक्षः साधुदेविता" भा० विरा० २-२३। 4. ಯಮ. "कङ्कश्छद्मद्विजे स्यातो लोहपृष्ठकृतान्तयोः" मेदि०। (स्त्री०) **कङ्का ಕಂಕಾ.** 5. ಉಗ್ರಸೇನನ ಒಬ್ಬ ಮಗಳು, ಕಂಸನ ತಂಗಿ. "तेषां स्वसारः पञ्चासन् कंसा कंसवती तथा। सुतनू राष्ट्रपाली च कङ्का चैव वराङ्गना" हरिवं०।

कङ्कट ಕಂಕಟ (पु०) 1. ಕವಚ, ಅಂಗಿ. ककि (गतौ) "अटन्" (उ० ४-८१)। "शल्यानि व्यपनीय कङ्कवदनैरुन्मोचिते कङ्कटे बद्धेषु व्रणपट्टकेषु शनकैः कर्णे कृतापाश्रयः" वेणी० ५-१, माघ० १७-२०। 2. ಅಂಕುಶ, ಆನೆಯನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸುವ ಕಬ್ಬಿಣದ ಮುಳ್ಳುಕೋಲು. स्वार्थे "कन्"। **कङ्कटकः ಕಂಕಟಕಃ.**

कङ्कटिक ಕಂಕಟಿಕ (वि०) ಯುದ್ಧಕವಚಸಂಬಂಧವಾದ. कङ्कट "ठञ्" (४-२-८०)।

कङ्कटिन् ಕಂಕಟಿನ್ (वि०) ಯುದ್ಧಕವಚವನ್ನು ತೊಟ್ಟಿರುವ. कङ्कट "इनिः" (४-२-८०)।

कङ्कटिल ಕಂಕಟಿಲ (वि०) ಯುದ್ಧಕವಚವನ್ನು ತೊಟ್ಟಿರುವ. कङ्कट "इलः" (४-२-८०)।

कङ्कटीक ಕಂಕಟೀಕ (पु०) ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. कृशानुरेता जोटिंगः कङ्कटीक उमापतिः" वैज०।

कङ्कण ಕಂಕಣ (पु०) 1. ಜಲಕಣ, ನೀರಿನ ಬಿಂದು. कमित्यव्ययं जलार्थकम्. तस्य कणः। "नितम्बो पत्राली नयनयुगले कङ्कणभरम्" उद्भ०। (न०) 2. ಹಸ್ತಾಭರಣ, ಮಣಿಕಟ್ಟಿನ ಒಂದು ಆಭರಣ, ಬಳೆ. कं शुभं कणति—कण (शब्दे) "अच्" (३-१-१३४)। "श्रोत्रं श्रुतेनैव न कुण्डलेन दानेन पाणिर्न तु कङ्कणेन" भर्तृ० १-६२। 3. ವಿವಾಹಸಮಯದಲ್ಲಿ ವಧೂವರರ ಕೈಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಮಂಗಳಸೂತ್ರ. "अयमागृहीतकमनीयकङ्कणस्तव मूर्तिमानिव महोत्सवः करः" उ० रा० १-१८। 4. ಆಭರಣ, ಒಡವೆ. 5. ಶೇಖರ, ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಹೂವಿನ ಮಾಲೆ ಮೊದಲಾದುದು. "कङ्कणं करभूषायां हस्तसूत्रे च शेखरे" हेम०।

कङ्कणिन् ಕಂಕಣಿನ್ (वि०) 1. ಹಸ್ತಾಭರಣವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ, ಬಳೆಯನ್ನು ತೊಟ್ಟಿರುವ. 2. ನೀರಿನ ಹನಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. कङ्कण "इनिः" (५-२-११५)।

कङ्कणीका ಕಂಕಣೀಕಾ (स्त्री०) 1. ಕಿರುಗೆಜ್ಜೆ. पुनः पुनः काणयति — कण (निमीलने) + णिच् + यङ् तस्य लुक् "ईकन्" (उ० ४-१८)। धातोः कङ्कणादेशश्च। 2. ಕಂಕಣ, ಹಸ್ತಸೂತ್ರ. "घण्टिकायां कङ्कणीका सैव प्रतिसरापि च"।

कङ्कत ಕಂಕತ (पु०) 1. ಹೀರೆಗಿಡ. ककि (गतौ) "अतच्" बाहु०। (न०) 2. ಬಾಚಣಿಗೆ. "हासकरमघटते नितरां शिरसीव कङ्कतमपेतमूर्धजे" माघ० १५-३३। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। **कङ्कतिका ಕಂಕತಿಕಾ.**

कङ्कती ಕಂಕತೀ (स्त्री०) ಬಾಚಣಿಗೆ.

कङ्कतीय ಕಂಕತೀಯ (वि०) ಕೇಶಸಂಸ್ಕಾರ ಮಾಡುವ, ತಲೆಗೆ ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡುವ. कङ्कतं तत्संस्कारः प्रयोजनमस्य "छः" (५-१-१११)।

कङ्कपत्र ಕಂಕಪತ್ರ (पु०) 1. ಹದ್ದಿನ ರೆಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬಾಣ, ಶರ. कङ्कस्य पत्रं यस्य। [ಬಾಣಕ್ಕೆ ಹದ್ದಿನ ರೆಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.] "हयांश्च रजतप्रख्यान् कङ्कपत्रैः शिलाशतैः" भा०। (न०) 2. ರಣಹದ್ದಿನ ರೆಕ್ಕೆ, –ಗರಿ. कङ्कस्य पत्रम्। (वि०) 3. ಹದ್ದಿನ ಗರಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. "वामेतरस्तस्य करः प्रहर्तुः नखप्रभारूषितकङ्कपत्रे" रघु० २-३१।

कङ्कपत्रिन् ಕಂಕಪತ್ರಿನ್ (पु०) ಹದ್ದಿನ ಗರಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬಾಣ. कङ्कपत्रमस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "पुनरेवाहनत् पार्थं हृदये कङ्कपत्रिभिः" भा० विरा०।

कङ्कमुख ಕಂಕಮುಖ (पु०) ಶಸ್ತ್ರಚಿಕಿತ್ಸೆಯ ಒಂದು ಚಿಮುಟ, ಶ್ರವಣ. कङ्कमुखमिव मुखमस्य। ಶಸ್ತ್ರಚಿಕಿತ್ಸೆಯ ಯಂತ್ರಗಳು ಆರು ವಿಧ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಸ್ತಿಕ ಯಂತ್ರವು ಹದಿನೆಂಟು ಅಂಗುಲಗಳಷ್ಟು ಉದ್ದವಿದ್ದು ಸಿಂಹ, ಹುಲಿ, ತೋಳ, ಕಿರುಬ, ಕರಡಿ, ಬೆಕ್ಕು, ನರಿ, ಜಿಂಕೆ, ಕಾಗೆ,

ಹದ್ದು ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮುಖದಂತೆ ಮುಖವನ್ನು (ತುದಿಯನ್ನು) ಹೊಂದಿರುವುದು. सुश्रुत० सूत्र० ७-१०। [ವಿವರಕ್ಕೆ "यन्त्र" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] कङ्कवदन कङ्कानन कङ्कास्य ಮೊದಲಾದ ಪದಗಳಿಗೂ ಇದೇ ಅರ್ಥ. "शल्यानि व्यपनीय कङ्कवदनैरुन्मोचिते कङ्कटे" वेणी० ५-१।

कङ्काल ಕಂಕಾಲ (पु०) ಚರ್ಮ ಮಾಂಸಗಳಿಲ್ಲದ ಎಲುಬಿನ ಗೂಡು,—ಅಸ್ಥಿಪಂಜರ. कं सुखं कालयति—कल (क्षेपे) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "खर्जूरद्रुमदघ्नजङ्गमसितत्वङ्नद्धविष्वक्ततस्नायुग्रन्थिघनास्थिपञ्जरजरत्कङ्कालमालोक्यते" मालती० ५-१४।

कङ्कालमालिन् ಕಂಕಾಲಮಾಲಿನ್ (पु०) ಈಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. कङ्कालानां मालास्त्यस्य "इनिः" (५-२-११६)।

कङ्कु ಕಂಕು (पु०) ಉಗ್ರಸೇನನ ಒಬ್ಬ ಮಗ, ಕಂಸನ ಸಹೋದರ. "कंसः सुनामा न्यग्रोधः कङ्कुः शङ्कुः सुहुस्तथा। राष्ट्रपालश्च सृष्टिश्च तुष्टिमानुग्रसेनजाः" भाग० ९-२४-२४।

कङ्गु ಕಂಗು (स्त्री०) ನವಣೆಯೆಂಬ ಒಂದು ಧಾನ್ಯ. कं सुखम् अङ्गति — अगि (गतौ) "कुः" (उ० १-३७)। "स्त्रियौ कङ्गुप्रियङ्गू द्वे" अम०।

कच ಕಚ (पु०) 1. ಕೇಶ, ಕೂದಲು. कच्यते बध्यते — कच (बन्धने) "घः" (३-३-११८)। "दोर्मूलमालोक्य कचं रुरुत्सोस्ततः कुचौ तावनुलेपयन्त्याः" नैष० ६-२०। 2. ಒಣಗಿದ ಹುಣ್ಣು. 3. ಬಂಧ, ಕಟ್ಟು. 4. ಮೇಘ, ಮೋಡ. 5. ಪ್ರಕಾಶ, ಕಾಂತಿ, ಹೊಳಪು. 6. ಬೃಹಸ್ಪತ್ಯಾಚಾರ್ಯರ ಮಗ. [ದೇವತೆಗಳು ರಾಕ್ಷಸರೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿ ಪರಾಜಯ ಹೊಂದುತ್ತಿರಲು ಗುರುಪುತ್ರನಾದ ಕಚನನ್ನು ಮೃತಸಂಜೀವಿನೀವಿದ್ಯೆ ಕಲಿಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟರು. ಗುರುಕುಲದಲ್ಲಿ ಕಚನಿಗೂ ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರ ಮಗಳಾದ ದೇವಯಾನಿಗೂ ಪರಸ್ಪರ ಪ್ರೀತಿಯು ಬೆಳೆಯಿತು. ಕಚನಿಗೆ ಈ ವಿದ್ಯೆ ಕಲಿಸುವುದು ರಾಕ್ಷಸರಿಗೆ ಸಹನೆಯಿಲ್ಲದೆ ಅವನನ್ನು ಕೊಂದು ಹಾಕಿದರೂ ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರು ಮಂತ್ರಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಬದುಕಿಸಿದುದನ್ನು ಕಂಡು ರಾಕ್ಷಸರು ಪುನಃ ಅವನನ್ನು ಸುಟ್ಟು ಅವನ ಬೂದಿಯನ್ನು ಮದ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಕುಡಿಸಿದರು. ದೇವಯಾನಿಯ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಂತೆ ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಕಚನನ್ನು ಬದುಕಿಸಿ ಅಲ್ಲಿರುವಾಗಲೇ ಅವನಿಗೆ ಮೃತಸಂಜೀವಿನೀ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದರು. ಆಗ ಕಚನು ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರ ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಭೇದಿಸಿಕೊಂಡು ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಂದು ತನ್ನ ವಿದ್ಯಾಬಲದಿಂದ ಅವರನ್ನು ಬದುಕಿಸಿದನು. ದೇವಯಾನಿಯು ತನ್ನನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಬೇಕೆಂದು ಕಚನನ್ನು ನಿರ್ಬಂಧಿಸಿದಾಗ ಗುರುಪುತ್ರಿಯಾದಕಾರಣ ಅದಕ್ಕೆ ಇವನು ಒಪ್ಪದಿರಲು "ಈ ವಿದ್ಯೆಯು ನಿನಗೆ ಫಲಿಸದಿರಲಿ" ಎಂದು ಶಾಪಕೊಟ್ಟಳು. ಆಗ ಕಚನೂ ಇವಳು ವೇದ ಶಾಸ್ತ್ರಸಂಪನ್ನನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಮಗಳಾಗಿದ್ದರೂ ಧರ್ಮ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಲಾತ್ಕಾರಮಾಡಿದುದರಿಂದ "ಯಾವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೂ ನಿನ್ನನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗದಿರಲಿ" ಎಂದು ಪ್ರತಿಶಾಪವಿತ್ತನು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ದೇವಯಾನಿಯು ಯಯಾತಿಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾದಳು.] भा० आदि० ७०।

कचग्रह ಕಚಗ್ರಹ (पु०) ಕೂದಲನ್ನು ಎಳೆದು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು. कचस्य ग्रहः ग्रहणम्। "शापयन्त्रितपौलस्त्यबलात्कारकचग्रहैः" रघु० १०-४७।

कचङ्गल ಕಚಂಗಲ (पु०) 1. ಕಡಲು, ಸಮುದ್ರ. कच (शब्दे) "अङ्गलच्" बाहु०। 2. ತೆರಿಗೆಯಿಲ್ಲದ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ, ಸುಂಕವಿಲ್ಲದ ವ್ಯಾಪಾರದ ಕಟ್ಟೆ. (स्त्री०)—ला—ಲಾ. 3. ಅನೇಕ ಕ್ರಿಮಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರದೇಶ, ನಾನಾ ಜಂತುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಭೂಮಿ. "कचङ्गला तु नीलिंगी भूर्नानाजन्तुसंयुता" वैज०।

कचपक्ष ಕಚಪಕ್ಷ, —पाश—ಪಾಶ, —हस्त—ಹಸ್ತ (पु०) ಕೇಶಪಾಶ, ಕೂದಲಿನ ಸಮೂಹ. कचानां पक्षः पाशः हस्तो वा।

कचा ಕಚಾ (स्त्री०) ಹೆಣ್ಣಾನೆ. कच (शब्दे) "घः" (३-३-११८)। "कचा करेणवाम्" हेम०।

कचाकचि ಕಚಾಕಚಿ (अव्य०) ಪರಸ್ಪರ ಕೂದಲನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಮಾಡುವ ಯುದ್ಧ. कचेषु कचेषु गृहीत्वा प्रवृत्तं युद्धम् "इच्" (५-४-१२७)। पूर्वपदान्तदीर्घश्च (६-३-१३७)।

कचाकु ಕಚಾಕು (पु०) 1. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. कच इव अकति वक्रं गच्छति — अक (कुटिलायां गतौ) "उण्" बाहु०। (वि०) 2. ಹಿಡಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ, ತಡೆಯಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ. 3. ದುಃಸ್ವಭಾವದವನು, ಕೆಟ್ಟ ಶೀಲವುಳ್ಳವನು. "कचाकुस्तु दुराधर्षे दुःशीले ना बिलेशये" मेदि०।

कचाग्र ಕಚಾಗ್ರ (ನಂ)1. ಕೂದಲಿನ ತುದಿ. 2. ಕೂದಲಿನ ತುದಿಯಷ್ಟಿರುವ ತ್ರಸರೇಣುವಿನ ಎಂಟನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ.

कचाचित ಕಚಾಚಿತ (वि०) ಕೆದರಿದ ಕೂದಲುಳ್ಳ, ಕೆದರಿದ ಕೂದಲಿನಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ. कचैराचितः। "वनान्तशय्याकठिनीकृताकृती कचाचितौ विष्वगिवागजौ गजौ" किरा० १-३६।

कचाटुर ಕಚಾಟುರ (पुं०) ನೀರುಕೋಳಿ. कच इवाटति— अट (गतौ) "उरच्" (उ० १-४१)। स्त्रियां जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **कचाटुरी ಕಚಾಟುರೀ.**

कचेल ಕಚೇಲ (नं०) ಬರೆದ ಕಾಗದ (ಹಸ್ತಪ್ರತಿ)ಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿ ಕಟ್ಟುವ ದಾರ ಅಥವಾ ಅವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿಡುವ ಚೀಲ. कच्यते बध्यतेऽनेन — कच (बन्धने) "एलच्" बाहु०। "लेखो वाचिकहारकः। वर्णदूतः स्वस्तिमुखः कचेलं तन्निबन्धनम्" त्रिकाण्ड०।

कच्चट ಕಚ್ಚಟ (वि०) ಕೆಟ್ಟಿರುವ ವಸ್ತು. कुत्सितं चटति— चटे (वर्षावरणयोः) "अच्" (३-१-१३४)। कोः कत् (६-३-१०२)।

कच्चर ಕಚ್ಚರ (वि०) 1. ಕೊಳೆಯಾಗಿರುವ, ಮಲಿನವಾಗಿರುವ, ಕಶ್ಮಲದಿಂದ ಕೂಡಿದ. कुत्सितं चरति — चर (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। कोः कत् (६-३-१०२)। "कच्चरं मलदूषितम्" अम०। 2. ಅಸಭ್ಯ, ದುರ್ಜನ. (नं०) 3. ತಕ್ರ, ನೀರು ಬೆರಸಿದ ಮೊಸರು, ಮಜ್ಜಿಗೆ. "कच्चरं कुत्सिते तक्रे" हेम०।

कच्चित् ಕಚ್ಚಿತ್ (अव्य०)1. ಪ್ರಶ್ನೆ. "कच्चिन्न वाय्वादिरुपप्लवो वः श्रमच्छिदामाश्रमपादपानाम्" रघु० ५-६। 2. ತನಗೆ ಇಷ್ಟವಾದುದನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರಶ್ನೆ. "कच्चित्सौम्य प्रियसहचरी विद्युदालिङ्गति त्वाम्" मालती० ९-२५। 3. ಹರ್ಷ, ಸಂತೋಷ. 4. ಮಂಗಳ. कत् चित् अनयोः समाहारः।

कच्चिदध्याय ಕಚ್ಚಿದಧ್ಯಾಯ (पुं०) ಮಹಾಭಾರತದ ಸಭಾಪರ್ವದ 5 ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ. [ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಾರದಮಹರ್ಷಿಯು ಧರ್ಮರಾಜನ ಕುಶಲಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ವ್ಯಾಜದಿಂದ ರಾಜನೀತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರು.] "कच्चिदर्थाश्च कल्पन्ते धर्मे च रमते मनः। सुखानि चानुभूयन्ते मनश्च न विहन्यते॥ कच्चिदर्थं च धर्मं च कामं च भरतर्षभ। विभज्य काले कालज्ञः सदा वरद सेवसे॥ कच्चिद्राजगुणैः षड्भिः सप्तोपायांस्तथाऽनघ। बलाबलं तथा सम्यक् चतुर्दश परीक्षसे॥ कच्चिदात्मसमा वृद्धाः शुद्धाः सम्बोधनक्षमाः। कुलीनाश्चानुरक्ताश्च कृतास्ते वीरमन्त्रिणः"॥ ಈ ರೀತಿ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದ 132 ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ "कच्चित्" ಪದ ಪ್ರಯೋಗಪೂರ್ವಕ ಕುಶಲಪ್ರಶ್ನೆಯ ವ್ಯಾಜದಿಂದ ನೀತಿಯು ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

कच्छ ಕಚ್ಛ (पुं०)1. ನೀರು ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ನದಿ ಕೆರೆ ಕೊಳಗಳ ಸಮೀಪಪ್ರದೇಶ, ಜೌಗುಭೂಮಿ. कं जलं छयति परिच्छिनत्ति — छो (छेदने) "कः" (३-२-३)। "आसेदिरे लावणसैन्धवीनां चमूचरैः कच्छभुवां प्रदेशाः" माघ० ३-८०। 2. ತಟ, ತೀರ, ದಡ. "दाशरथी भागीरथीकच्छमगच्छताम्" चं० रा०। 3. ನಂದಿಮರ. 4. ಆಮೆಯ ಚಿಪ್ಪು. 5. ಕಚ್ಚೆ, ನಡುಕಟ್ಟಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿಸುವ ಉಡುವ ಪಂಚೆಯ ತುದಿ. 6. ಹಡಗಿನ ಒಂದು ಭಾಗ. 7. ಮುಖಸಂಪುಟ. (स्त्री०) **–च्छा –ಚ್ಛಾ.** 8. ವಾರಾಹಿಗಿಡ, ಹಂದಿಗೆಡ್ಡೆ. 9. ಜೀರುಂಡೆ. "कच्छः स्यादनूपे तुन्नकद्रुमे। नौकाङ्गे पुंसि वाराह्यां चीरिकायां च योषिति" मेदि०।

कच्छप ಕಚ್ಛಪ (पुं०) 1. ಕೂರ್ಮ, ಆಮೆ. कच्छेन कर्परेण पाति इतराङ्गानि — पा (रक्षणे) "कः" (३-२-४)। कच्छमात्मनो मुखसंपुटं पाति वा। ಆಮೆಯು ತನ್ನ ಮುಖವನ್ನು ಚಿಪ್ಪಿನೊಳಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. 2. ಕುಬೇರನ ನವನಿಧಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. 3. ಜಟ್ಟಿಯ ಬಾಹುಯುದ್ಧದ ಒಂದು ಭೇದ. (स्त्री०) **–पी –ಪೀ.** 4. ಹೆಣ್ಣು ಆಮೆ. 5. ಒಂದು ಕೆಟ್ಟರೋಗ. 6. ಸರಸ್ವತಿಯ ವೀಣೆ. "कच्छपी वल्लकीभेदे दुलौ क्षुद्रगदान्तरे। पुंसि निध्यन्तरे कूर्मे मल्लबन्धान्तरेऽपि च" मेदि०।

कच्छभू ಕಚ್ಛಭೂ (स्त्री०) ನೀರು ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ಕೆರೆ ಕೊಳಗಳ ಸಮೀಪ ಪ್ರದೇಶ, ಜೌಗುಭೂಮಿ. "आसेदिरे लावणसैन्धवीनां चमूचरैः कच्छभुवां प्रदेशाः" माघ० ३-८०।

कच्छरुह ಕಚ್ಛರುಹ (वि०) 1. ದಡದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ, ತೀರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ. कच्छे तटे रोहति — रुह (बीजजन्मादौ) "कः" (३-१-१३५)। (स्त्री०) **–रुहा –ರುಹಾ.** 2. ಗರಿಕೆ ಹುಲ್ಲು. "विष्टरं तटकुशालिभिरद्भिः पाद्यमर्घ्यमथ कच्छरुहाभिः" नैष० ५-७।

कच्छुर ಕಚ್ಛುರ (वि०)1. ಕಜ್ಜಿರೋಗವುಳ್ಳವನು. कच्छूरस्यास्ति "रः" ह्रस्वश्च (वा० ५-२-१०७)। 2. ಕಾಮುಕ, ಸ್ತ್ರೀಲಂಪಟ. (स्त्री०) **–रा –ರಾ.** 3. ನಸುಗುನ್ನಿಗಿಡ.

4. ಕಚೋರ. 5. ತೀಟಕಸಂಧಿ. 6. ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿ. "कच्छुरा शूकशिम्ब्यां च शटीदुस्पर्शयोरपि। कच्छुरः पुंश्चले कच्छुयुक्ते च" मेदि०।

कच्छुराक्षस ಕಚ್ಛುರಾಕ್ಷಸ (न०) ಒಂದು ತೈಲ; ಇದರ ಅಭ್ಯಂಗಸ್ನಾನದಿಂದ ಕಜ್ಜಿ, ನವೆ, ಇತರ ಚರ್ಮವ್ಯಾಧಿಗಳು ಮತ್ತು ಕಿವುಡು ಈ ರೋಗಗಳು ವಾಸಿಯಾಗುವುವು. "दन्ती निम्बदलञ्चैभिः पृथक्कर्षमितैः पृथक्। कल्कीकृतैः पचेत्तैलं कटुप्रस्थहयोन्मितैः। अर्कसीहुण्डदुग्धेन पृथक्पलमितेन च। गोमूत्रस्याढकेनापि शनैर्मृद्वग्निना पचेत्। अभ्यङ्गेन हरेदेतत् कच्छुदुःसाध्यतामपि। पामानं च तथा कण्डूं त्वग्व्याधिबधिरानपि" भावप्र०।

कच्छू ಕಚ್ಛೂ (स्त्री०) ಕಜ್ಜಿ. कषति — कष (हिंसायाम्) "ऊः" छ च (उ० १-८४)।

कच्छूरक ಕಚ್ಛೂರಕ (पु०) ಕಚೋರ.

कज्जल ಕಜ್ಜಲ (न०) ಅಂಜನ, ಕಣ್ಣುಕಪ್ಪು, ಕಾಡಿಗೆ. कुत्सितं जलम् — कोः कत् (६-३-१०२)। कज्जलमस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)। "लाक्षालक्ष्म ललाटपट्टमभितः केयूरमुद्रा गले वक्त्रे कज्जलकालिमा नयनयोस्ताम्बूलरागोऽपरः" अमरु० ६०।

कज्जलकेतु ಕಜ್ಜಲಕೇತು —ध्वज —ಧ್ವಜ (पु०) ದೀಪ. कज्जलं केतुरिव ध्वज इव वास्य। "दीपस्तु स्नेहाशः कज्जलध्वजः" त्रिकाण्ड०।

कञ्चुक ಕಂಚುಕ (पु०) 1. ಕವಚ, ಅಂಗಿ. कञ्च्यते बध्यते — कचि (दीप्तिबन्धनयोः) "उकः" बाहु०। "महीभृतां महिमभृतां न संममुर्मुदोऽन्तरा वपुषि बहिश्च कञ्चुकाः" माघ० १७-२२। 2. ಲೋಹಮಯವಾದ ಯುದ್ಧಕವಚ. "पुराणि दुर्गाणि निशातमायुधं बलानि शूराणि घनाश्च कञ्चुकाः" माघ० १-४५। 3. ಹಾವಿನ ಸೋಲೆ, ಸರ್ಪದ ಮೈಮೇಲಿನ ಪೊರೆ. कञ्चते — कचि "उकः"। 4. ಪುತ್ರೋತ್ಸವಾದಿಸಂತೋಷಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನನ ಮೈಯಿಂದ ಭೃತ್ಯರು ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ವಸ್ತ್ರ. 5. ಹೆಂಗಸರ ರವಿಕೆ. "कञ्चुकश्चोलवर्मणोः। वर्धापकगृहीताङ्गवसने वारवाणके। निर्मोके" हेम०।

कञ्चुकित ಕಂಚುಕಿತ (वि०) 1. ಕವಚತೊಟ್ಟಿರುವ. कञ्चुकोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। 2. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಮರೆಸಲ್ಪಟ್ಟ. "कोसलसुताकुमारभावकञ्चुकितकारणाकार" रघु० ग०।

कञ्चुकिन् ಕಂಚುಕಿನ್ (पु०) 1. ರಾಜನ ಅಂತಃಪುರದ ಅಧಿಕಾರಿ, ಅಂತಃಪುರದ ರಕ್ಷಕ. कञ्चुकोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। ಕಂಚುಕಿಯು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಿದ್ದು ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲಿ ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವವನೂ ಸಕಲ ಸದ್ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ ಸಕಲ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲೂ ಸಮರ್ಥನೂ ಆಗಿರಬೇಕು. "अन्तःपुरचरो वृद्धो विप्रो गुणगणान्वितः। सर्वकार्यार्थकुशलः कञ्चुकीत्यभिधीयते"। "अन्तः कञ्चुकिकञ्चुकस्य विशति त्रासादयं वामनः" रत्ना० २-३। 2. ದ್ವಾರಪಾಲಕ. 3. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. 4. ಜಾರ, ವಿಟ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿ. "कञ्चुकी भुजगे षिद्गे मल्ले जाङ्गलिकद्रुमे" विश्व०। 5. ಬಾರ್ಲಿ ಅಕ್ಕಿ. 6. ಅಗುರುವೃಕ್ಷ. 7. ಚಣಕ, ಕಡಲೆ. राजनि०। 8. ಜಟ್ಟಿ, (वि०) 9. ಕಂಚುಕವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನು, ಅಂಗಿಯನ್ನು ತೊಟ್ಟಿರುವವನು.

कञ्चुकीय ಕಂಚುಕೀಯ (पु०) ಕಂಚುಕಿ, ರಾಜನ ಅಂತಃಪುರದ ರಕ್ಷಕ.

कञ्चुलिका ಕಂಚುಲಿಕಾ (स्त्री०) ರವಿಕೆ, ಚೋಳಿ. कञ्च्यते बध्यतेऽनया—कचि (दीप्तिबन्धनयोः) "उलच्" बाहु०। "त्वं मुग्धाक्षि विनैव कञ्चुलिकया धत्से मनोहारिणीं लक्ष्मीमित्यभिधायिनि प्रियतमे तद्वीटिकासंस्पृशि" अमरु० २७।

कञ्ज ಕಂಜ (पु०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. कम् जले जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-१०१)। "अप एव ससर्जादौ तासु वीर्यमवासृजत्। तदण्डमभवद्धैमं सहस्रांशुसमप्रभम्। तस्मिन् जज्ञे स्वयं ब्रह्मा सर्वलोकपितामहः" मनु० १-९। 2. ಕೇಶ, ಕೂದಲು. कम् शिरसि जायते। (न०) 3. ಪದ್ಮ, ಕಮಲ, ತಾವರೆ. 4. ಅಮೃತ. "कञ्जः केशे विरिञ्चे च कञ्जं पीयूषपद्मयोः" मेदि०।

कञ्जज ಕಂಜಜ (पु०) ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. कञ्जात् विष्णोर्नाभिकमलात् जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

कञ्जन ಕಂಜನ (पु०) ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. कं सुखं जनयति—जनी (प्रादुर्भावे) + णिच् "अण्" (३-२-१)।

कञ्जनाभ ಕಂಜನಾಭ (पु०) ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. कञ्जं नाभौ यस्य। "तस्मा एवं जगत्स्रष्ट्रे प्रधानपुरुषेश्वरः। व्यज्येदं स्वेन रूपेण कञ्जनाभस्तिरोदधे" भाग० ३-९-४४।

कञ्जर ಕಂಜರ –जार – ಜಾರ (पुं०) 1. ಜಠರ, ಹೊಟ್ಟೆ. 2. ಸೂರ್ಯ. 3. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. 4. ಗಜ, ಆನೆ. 5. ಎಕ್ಕದಗಿಡ. 6. ಮುನಿ, ತಪಸ್ವಿ. कं जलं जृणाति — जृ (वयोहानौ) "अच्" (३-१-१३४)। "अण्" वा। "कञ्जरो जठरे सूर्ये विरिञ्चौ वारणे मुनौ" मेदि०। 7. ಮಯೂರ, ನವಿಲು. कञ्ज "आरन्" "कञ्जारो मयूरः" (उ० ३-१३८)।

कटि-गतौ (भ्वा० पर० सक० से०) कण्टति। चकण्ट। अकण्टीत्। ಹೋಗು, ನಡೆ.

कटी-गतौ (भ्वा० पर० सक० से०) कटति। चकाट। अकटीत्, अकाटीत्। ಹೋಗು, ನಡೆ.

कट ಕಟ (पुं०) 1. ಹುಲ್ಲು ಬಿದಿರು ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ತಯಾರಾಗಿರುವ ಚಾಪೆ. कटे (वर्षावरणयोः) "अच्" (३-१-१३४)। "वर्षासु क्लिन्नकटवत् तिष्ठन्नेवावसीदति" भा० सभा० १९-३। 2. ಆನೆಯ ಗಂಡಸ್ಥಳ, –ಕಪೋಲ. "कण्डूयमानेन कटं कदाचिद्वन्यद्विपेनोन्मथिता त्वगस्य" रघु० २-३७। 3. ಗಂಡಸ್ಥಳ, ಕಪೋಲ, ಕೆನ್ನೆ. 4. ಶರ, ಬಾಣ. 5. ಧನುಸ್ಸು, ಬಿಲ್ಲು. 6. ಸಮಯ, ಆಚಾರ. (पुंन०) 7. ಕಟಿಪ್ರದೇಶ, ಸೊಂಟ. 8. ಸಸ್ಯ, ಪೈರು, ಓಷಧಿವಿಶೇಷ. 9. ಶವ, ಮೃತಶರೀರ. 10. ಶವರಥ, ಶವವನ್ನು ಸಾಗಿಸುವ ಗಾಡಿ. (वि०) 11. ಅತಿಶಯವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. (स्त्री०) –टी –ಟೀ. 12. ಹಿಪ್ಪಲಿ. "कटः श्रोणौ द्वयोः पुंसि किलिञ्जेऽतिशये शरे। समये गजगण्डे च पिप्पल्यां तु कटी मता" मेदि०।

कटक ಕಟಕ (पुंन०) 1. ವಲಯ, ಬಳೆ, ಹಸ್ತಾಭರಣ. कटे (वर्षावरणयोः) "क्वुन्" (उ० २-३३)। "कटकानि भजन्ति चारुभिर्नवमुक्ताफलभूषणैर्भुजैः" माघ० १६-७७। 2. ಪರ್ವತದ ನಿತಂಬಪ್ರದೇಶ, ಬೆಟ್ಟದ ತಪ್ಪಲು ಪ್ರದೇಶ. ಬೆಟ್ಟದ ಮಧ್ಯಭಾಗ. "दन्तोज्ज्वलासु विमलोपलमेखलान्ताः सद्रत्नचित्रकटकासु बृहन्नितम्बाः" माघ० ४-४०। 3. ಸೇನೆಯ ಶಿಬಿರ. "आकुल्यकारि कटकस्तुरगेण तूर्णमश्वेति विद्रुतमनुद्रवताऽश्वमन्यम्" माघ० ५-५९, ६१। 4. ರಾಜಧಾನಿ. 5. ಆನೆಯ ಕೊಂಬಿನ ಆಭರಣ. 6. ಸೈನ್ಯ. 7. ಸಮುದ್ರದ ಉಪ್ಪು. 8. ಒರಿಸ್ಸಾ ಪ್ರಾಂತದ ರಾಜಧಾನಿ, –ಮುಖ್ಯಪಟ್ಟಣ. "कटकोऽस्त्री नितम्बोऽद्रेः दन्तिनां दन्तभूषणे। सामुद्रलवणे राजधानीवलययोरपि" मेदि०। "कटकस्त्वद्रिनितम्बे बाहुभूषणे। सेनायां राजधान्यां च" हेम०। 9. ಸೇನಾಸಮೂಹ. "स च दिग्विजयव्यापारक्रमेणागत्य चन्द्रभागानदीतीरे समावेशितकटको वर्तते" हितो०। 10. ಪರ್ವತದ ಪ್ರಸ್ಥಭೂಮಿ, ಬೆಟ್ಟದ ಸಮಭೂಮಿ. "नवनगवनलेखाश्याममध्याभिराभिः स्फटिककटकभूभिर्नाटयत्येष शैलः" माघ० ४-६५। "कटकं वलये सानौ राजधानीनितम्बयोः" विश्व०। 11. ಚಾಪೆ. 12. ಕಟಿಬಂಧ, ನಡುಕಟ್ಟು, ಡಾಬು. 13. ಚಕ್ರ, ಗಾಲಿ. 14. ಮಧ್ಯಭಾಗ. "स्वप्राणेश्वरनर्महर्म्यकटकातिथ्यग्रहायोत्सुकं पाथोदं निजकेलिसौधशिखरादारुह्य यत्कामिनी" नैष० २-१०४।

कटकट ಕಟಕಟ (पुं०) 1. ಮಹಾದೇವ, ಮಹೇಶ್ವರ. "नमो नाभाय नाभ्याय नमः कटकटाय च" भा० शान्ति० २९०-९०। 2. ಸಮುದ್ರದ ಉಪ್ಪು. वैज०।

कटकर ಕಟಕರ –कर्मन् – ಕರ್ಮನ್ (पुं०) 1. ಶೂದ್ರಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಜಾರವೈಶ್ಯನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಬೆರಕೆ ಜಾತಿಯವನು. "वैश्याद्वैदेहकं विप्रा क्षत्रकन्या तु मागधम्। शूद्रा तु करणं सैव जारात्कटकरं ततः" वैज०। 2. ಚಾಪೆಯನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು. "उग्रः पारशवो दुर्गधनान्तः पुरपालनात्। अन्वर्थः स्यात् कटकरो द्वादशैतेऽनुलोमजाः" वैज०।

कटकिन् ಕಟಕಿನ್ (पुं०) 1. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. (वि०) 2. ಬಳೆಯನ್ನು ತೊಟ್ಟಿರುವ. कटकोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

कटकी ಕಟಕೀ (स्त्री०) ಎಣ್ಣೆಯ ಕಾರ್ಖಾನೆ. "तैलिशाला यन्त्रगृहं पोटकी कटकी च सा" वैज०।

कटकीय ಕಟಕೀಯ (वि०) ಬಳೆಯನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿ ಮೊದಲಾದುದು. कटकाय हितम्—वा "छः" (५-१-४)। पक्षे "यत्" (५-१-२)। **कटक्यम् ಕಟಕ್ಯಮ್.**

कटकृत् ಕಟಕೃತ್ (वि०) ಚಾಪೆಯನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು. कटं करोति — डु कृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-६१)।

कटकोल ಕಟಕೋಲ (पुं०) ಪಡಿಗ, ಪೀಕದಾನಿ. ತಾಂಬೂಲ ರಸಾದಿಗಳನ್ನು ಉಗುಳುವ ಪಾತ್ರೆ. कटति वर्षति स्रवति— कटे (वर्षावरणयोः) "अच्" (३-१-१३४)। कटस्य निष्ठीवनजलस्य कोलो घनीभावो यत्र। "कटकोलः पतद्ग्रहः। पूगपीठं च" त्रिकाण्ड०।

कटखादक ಕಟಖಾದಕ (पुं०) 1. ಜಂಬುಕ, ನರಿ. 2. ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ. 3. ಗಾಜಿನ ಪಾತ್ರೆ. (वि०) 4. ಸರ್ವಭಕ್ಷಕ, ಸಿಕ್ಕಿದುದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿನ್ನುವವನು. कटमपि

खादति — खाद् (भक्षणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "अथ कटखादकः। खादके काचकलशे बलिपुष्टे च जम्बुके" मेदि०।

कटघोष ಕಟಘೋಷ (पु०) ಪೂರ್ವದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಗ್ರಾಮ, ಒಂದು ಗೊಲ್ಲರ ಹಳ್ಳಿ. कटप्रधानो घोषः। कटनगरम् कटपल्ली कटपल्वलम् ಇತ್ಯಾದಿ.

कटघोषीय ಕಟಘೋಷೀಯ (वि०) ಕಟಘೋಷ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಕಟಘೋಷಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿರುವ. कटघोष "छः" (४-२-१३९)। ಹೀಗೆಯೇ कटनगरीयम् कटपल्लीयम् कटपल्वलीयम् ಇತ್ಯಾದಿ.

कटङ्कट ಕಟಂಕಟ (पु०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. कटं कटति ज्वालया आवृणोति — कटे (वर्षावरणयोः) "खच्" बाहु०। मुमागमः (६-३-६७)। 2. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. 3. ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. 4. ಚಿತ್ರಮೂಲದಗಿಡ. 5. ಗಣಪತಿ.

कटङ्कटेरी ಕಟಂಕಟೇರೀ (स्त्री०) 1. ಹರಿದ್ರೆ, ಅರಶಿನ. कटङ्कटं वह्निजं सुवर्णं तत्कान्तिमीरयति — ईर (गतौ) "अण्" (३-२-१)। "ङीप्" (४-१-१५)। "कटङ्कटेरी हरिद्रा" त्रिकाण्ड०। 2. ಮರದರಿಶಿನ. "नीलोत्पलोशीरकटङ्कटेरी" सुश्रुत०।

कटपूतन ಕಟಪೂತನ (पुंस्त्री) ಪಿಶಾಚಿಗಳಲ್ಲೊಂದು ಭೇದ; ತನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಪಾಲಿಸದ ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ಮೃತನಾದ ಮೇಲೆ ಹೊಂದುವ ಒಂದು ಜನ್ಮ. "वान्ताश्युल्कामुखः प्रेतो विप्रो धर्मात्स्वकाच्च्युतः। अमेध्यकुणपाशी च क्षत्रियः कटपूतनः" मनु० १२-७१। स्त्रियां –पूतना –ಪೂತನಾ. "संसक्ताकुलकेलयः किलकिलाकोलाहलैः संमदादुत्तालाः कटपूतनाप्रभृतयः सांराविणं कुर्वते" मालती० ५-११।

कटप्रू ಕಟಪ್ರೂ (पु०) 1. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹುಳ. 2. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. 3. ರಾಕ್ಷಸ. कटे श्मशाने प्रवते — प्रुङ् (गतौ) "क्विप्"। 4. ವಿದ್ಯಾಧರ. (वि०) 5. ಪಗಡೆಯಾಟ ವಾಡುವವನು. "कटप्रूः पुंसि राक्षसे। विद्याधरे महादेवे तथा स्यादक्षदेवके" मेदि०।

कट (टि)प्रोथ ಕಟ (ಟಿ) ಪ್ರೋಥ (पु०) ಪಿರ್ರೆಗಳಮೇಲೆ ಎತ್ತರವಾಗಿರುವ ಮಾಂಸಪಿಂಡ. कटस्य कटचा वा प्रोथो मांसपिण्डः।

कटभङ्ग ಕಟಭಂಗ (पु०) 1. ಕೈಯಿಂದ ಧಾನ್ಯದ ತೆನೆಗಳನ್ನು ಕೊಯ್ಯುವುದು. कटानामोषधीनां भङ्गः छेदनम्। 2. ರಾಜನ ವಿನಾಶ. कटानां सैन्यानां भङ्गो नाशो यस्मात्।

कटभी ಕಟಭೀ (स्त्री०) 1. ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀಲತೆ, ಕಂಗೊಂಗೆ ಗಿಡ. कट इव भाति — भा (दीप्तौ) "डः" (३-२-१०१)। 2. ಸಿಡಿಲೊಲ್ಲದಗಿಡ, ಹರಿದ್ರಾಂಜನ ವೃಕ್ಷ. "कटभी वृक्षभेदेऽपि ज्योतिष्मत्यामपि स्त्रियाम्" मेदि०।

कटभू ಕಟಭೂ (स्त्री०) ಆನೆಯ ಕುಂಭಸ್ಥಳ ಅಥವಾ ಗಂಡಸ್ಥಳ. कटस्य भूः।

कटम्ब ಕಟಂಬ (पु०) 1. ವಾದಿತ್ರವೆಂಬ ಒಂದು ವಾದ್ಯ. कटे (वर्षावरणयोः) "अम्बच्" (उ० ४-८२)। 2. ಶರ, ಬಾಣ.

कटम्भर ಕಟಂಭರ (पु०) 1. ಸಿಡಿಲೊಲ್ಲದ ಗಿಡ, ಹರಿದ್ರಾಂಜನ ವೃಕ್ಷ. 2. ಹೆಮ್ಮರ, ತಿಗಡುಮರ. (स्त्री०) –भरा –ಭರಾ. 3. ಸಾರಣಿಗಿಡ, ಮುಳ್ಳು ಅಗಸೆಗಿಡ. 4. ಹೀರೆಗಿಡ. 5. ಕಟುಕ ರೋಹಿಣಿ. 6. ಹೆಣ್ಣಾನೆ. 7. ಕುರಟಗೆ ಗಿಡ. 8. ಹೆಣ್ಣಾಮೆ. 9. ಹೆಣ್ಣು ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ.

कटव्रण ಕಟವ್ರಣ (पु०) ಭೀಮಸೇನ. कटः उत्कृष्टः व्रणो यस्य।

कटाक्ष ಕಟಾಕ್ಷ (पु०) ಕಡೆಗಣ್ಣಿನ ನೋಟ. कटं गण्डस्थलम् अक्षति — अक्षू (व्याप्तौ) "अच्" (३-१-१३४)। "निःशङ्कमन्याः सममाहितेर्ष्याः तत्रान्तरे जघ्नुरमुं कटाक्षैः" माघ० ३-१६।

कटाक्षण ಕಟಾಕ್ಷಣ (न०) ಕಡೆಗಣ್ಣಿನ ನೋಟದಿಂದ ಮಾಡುವ ಸಂಜ್ಞೆ. "कटाक्षणाज्जन्यजनैर्निजप्रजाः क्वचित्परीहासमचीकरत्तमाम्" नैष० १६-४८।

कटायन ಕಟಾಯನ (न०) ಲಾಮಂಚದ ಬೇರು. कटस्यायनमुत्पत्तिस्थानम्।

कटार ಕಟಾರ (पु०) ಕಾಮುಕ, ಸ್ತ್ರೀಲಂಪಟ. कटे (वर्षावरणयोः) "आरन्" बाहु०।

कटाह ಕಟಾಹ (पु०) 1. ಹುರಿಯುವ ಬಾಣಲಿ. कटमाहन्ति — आ+हन (हिंसागत्योः) "डः" (३-२-१०१)। 2. ತಲೆಯೆಲುಬಿನ ಚಿಪ್ಪು. "यद्दन्तिनः कटकटाहतटान्मिमङ्क्षोर्मङ्क्षूदपाति परितः पटलैरलीनाम्" माघ० ५-३७। 3. ಆಮೆಯ ಬೆನ್ನು, ಆಮೆಯ ಚಿಪ್ಪು. 4. ಒಂದು ದ್ವೀಪ. 5. ಎಣ್ಣೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಕಾಯಿಸುವ ಕೊಪ್ಪರಿಗೆ. 6. ಅಗತಾನೆ ಕೊಂಬು ಹುಟ್ಟುತ್ತಿರುವ ಎಮ್ಮೆಯ ಹೆಂಗರು. "कटाहः कूर्मकर्परे। द्वीपस्य च प्रभेदे स्यात्तैलादेः पाकभाजने। जायमानविषाणाग्रमहिषी-

शावकेऽपि च" मेदि०। "कटाहः स्यात् कूर्मपृष्ठे कर्परे महिषीशिशौ" हेम०। 7. ಅಡಿಗೆಯ ಪಾತ್ರೆ. 8. ಸೂಪ, ತೊಪ್ಪೆ. "सूपे च पाकपात्रे च कटाहो महिषीशिशौ" त्रिकाण्ड०।

कटि ಕಟಿ (स्त्री०) 1. ಪಿರ್ರೆಯ ಮೇಲುಭಾಗ, ತುಂಡಿಯ ಎತ್ತರವಾದ ಭಾಗ, ಸೊಂಟ. कटचते—कटे (वर्षावरणयोः) "इन्" (उ० ४-११७)। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। **–कटी –ಕಟೀ.** 2. ಹಿಪ್ಪಲಿ. "पिप्पल्यां तु कटी मता" मेदि०।

कटितल ಕಟಿತಲ (न०) ಸೊಂಟ, ನಡು.

कटित्र ಕಟಿತ್ರ (न०) 1. ಡಾಬು, ವಡ್ಯಾಣ, ನಡುಕಟ್ಟು. कटिं त्रायते—त्रैङ् (पालने) "कः" (३-२-४)। 2. ನಡುವಿನ ಸುತ್ತಲೂ ಕಟ್ಟುವ ಬಟ್ಟೆ. 3. ನಡುವಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಗೆಜ್ಜೆಯ ಸರ, ಗೆಜ್ಜೆಯ ಉಡುದಾರ. "मृणालगौरं शितिवाससं स्फुरत्किरीटकेयूरकटित्रकङ्कणम्" भाग० ६-१६-३०।

कटिदेश ಕಟಿದೇಶ (पु०) ಸೊಂಟ, ನಡು.

कटिन् ಕಟಿನ್ (पु०) ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಗಂಡಪ್ರದೇಶವುಳ್ಳ ಆನೆ. प्रशस्तः कटोऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

कटिबन्ध ಕಟಿಬಂಧ (पु०) ಡಾಬು, ವಡ್ಯಾಣ. कटिर्बध्यतेऽनेन — बन्ध (बन्धने) "घञ्" (३-३-१२१)।

कटिमालिका ಕಟಿಮಾಲಿಕಾ (स्त्री०) ಡಾಬು, ವಡ್ಯಾಣ. कटौ मालेव।

कटिल्ल ಕಟಿಲ್ಲ (पु०) ಹಾಗಲದ ಗಿಡ. कटे (वर्षावरणयोः) "इल्लः" बाहु०। स्वार्थे "कन्" (५-३-७५)। **कटिल्लकः ಕಟಿಲ್ಲಕಃ.**

कटिशूल ಕಟಿಶೂಲ (पु०) ಕಫ ಮತ್ತು ವಾತಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಸೊಂಟದ ನೋವು. कटिस्थं शूलम्। "कुष्ठस्य भागमेकं तु पथ्याभागद्वयं तथा। उष्णोदकेन संपीत्वा कटिशूलविनाशनम्"।

कटिशृङ्खला ಕಟಿಶೃಂಖಲಾ (स्त्री०) ಗೆಜ್ಜೆಯ ನಡುಕಟ್ಟು, –ನಡುಪಟ್ಟಿ, ಡಾಬು, ವಡ್ಯಾಣ. "चित्तिका कटिशृङ्खला" हारा०।

कटिसूत्र ಕಟಿಸೂತ್ರ (न०) ಉಡುದಾರ, ನೂಲಿನ ಅಥವಾ ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿಯ ನಡುದಾರ. कटौ धार्यं सूत्रम्।

कटीतल ಕಟೀತಲ (पु०) 1. ಬಗ್ಗಿರುವ ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ. कटयां तलमास्पदं यस्य। "न्युब्जखङ्गः कटीतलः" त्रिकाण्ड०। (न०)2. ಸೊಂಟ, ನಡು. कटयास्तलम्।

कटीर ಕಟೀರ (पु०) 1. ಗುಹೆ, ಗವಿ. कटे (वर्षावरणयोः) "ईरन्" (उ० ४-३०)। 2. ಕಟಿಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಗುಣಿ. 3. ನಿತಂಬ, ಕಟಿಪಶ್ಚಾದ್ಭಾಗ, ಸೊಂಟದ ಹಿಂಭಾಗ. स्वार्थे "कन्" (५-३-७५)। **–रकः –ರಕಃ.** "व्यचलन् विशङ्कटकटीरकस्थलीशिखरस्खलन्मुखरमेखलाकुलाः" माघ० १३-३७। "नितम्बः स्यात् कटीरकः" त्रिकाण्ड०।

कटु ಕಟು (पु०) 1. ಕಾರವೆಂಬ ಒಂದು ರಸ, ಆರು ವಿಧ ಭೋಜ್ಯರಸಗಳಲ್ಲೊಂದು. कटति आवृणोति रसनां मुखं च — कटे (वर्षावरणयोः) "उः" (उ० १-८)। (1) ಮಧುರ (ಸಿಹಿ), (2) ಲವಣ (ಉಪ್ಪು), (3) ಕಷಾಯ (ಒಗರು), (4) ಕಟು (ಕಾರ), (5) ಅಮ್ಲ (ಹುಳಿ) ಮತ್ತು (6) ತಿಕ್ತ (ಕಹಿ) ಇವು ಆರು ಭೋಜ್ಯರಸಗಳು. **ಕಟು (ಕಾರ) ರಸದ ಗುಣಗಳು, ಅದರ ಸೇವನೆ ಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಕಾರ್ಯಗಳು:** ಕಟುರಸವು ಬಾಯನ್ನು ಶುದ್ಧಿಮಾಡುವುದು. ಅಗ್ನಿಶಕ್ತಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವುದು. ಆಹಾರವನ್ನು ಶುದ್ಧಿಮಾಡುವುದು. ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ ನೀರು ಸುರಿಸುವುದು. ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಕೆರಳಿಸುವುದು. ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಪಾಟವವುಂಟುಮಾಡುವುದು. ಊಟದಲ್ಲಿ ರುಚಿ ಹುಟ್ಟಿಸುವುದು. ನವೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದು. ವ್ರಣಗಳನ್ನು ಆರಿಸುವುದು. ಕ್ರಿಮಿಗಳನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸುವುದು. ರಕ್ತವನ್ನು ಭೇದಿಸುವುದು. ಕಫವನ್ನು ಅಡಗಿಸುವುದು. ಇಷ್ಟು ಗುಣಗಳಿದ್ದರೂ ಕಾರವನ್ನು ಅತಿಯಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದರಿಂದ ಮುಖವು ಬಾಡುವುದು. ಕಂಠವು ಒಣಗುವುದು. ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಉರಿಯುಂಟಾಗುವುದು. ಬಲವು ಕುಂದುವುದು. ಬಾಯಾರುವುದು. ವಾತ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಯು ಅಧಿಕವಾಗುವುದರಿಂದ ಭ್ರಮ, ಮದ, ನಡುಕಗಳು ಉಂಟಾಗಿ ಭುಜ ಪಕ್ಕೆಗಳು ಬೆನ್ನು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ವಾತವಿಕಾರವುಂಟಾಗುವುದು. चरक० सूत्र० २६-४४। 2. ಚೀಣದ ಕರ್ಪೂರ. 3. ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ. (न०)4. ಅಕಾರ್ಯ, ಮಾಡಬಾರದ ಕಾರ್ಯ. 5. ದೂಷಣೆ, ನಿಂದೆ. कटति सदाचारमावृणोति। 6. ತ್ರಿಕಟು; ಶುಂಠಿ ಹಿಪ್ಪಲಿ ಮತ್ತು ಮೆಣಸು. (स्त्री०)7. ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ. 8. ಮೆಣಸು. 9. ಕರಿಸಾಸುವೆ. 10. ಪ್ರೇಂಕಣಗಿಡ. (वि०) 11. ಕಾರವಾದ. "कट्वम्ललवणात्युष्णतीक्ष्णरूक्षविदाहिनः। आहारा राजसस्येष्टा दुःखशोकामयप्रदाः" गीता १७-९। 12. ಕ್ರೂರವಾದ. "वियोगभाजां हृदि कण्टकैः कटुर्निधीयसे कर्णिशिरः स्मरेण यत्" नैष० १-७९। 13. ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ, ಸುಗಂಧವುಳ್ಳ. "सप्तच्छदक्षीरकटुप्रवाहमसह्यमाघ्राय मदं तदीयम्" रघु० ५-४८।

14. ಕಠಿನವಾದ, ಪರುಷವಾದ. "इति समगुणयोगप्रीतयस्तत्र पौराः श्रवणकटु नृपाणामेकवाक्यं विवव्रुः" रघु० ६-८५। 15. ಮಾತ್ಸರ್ಯವುಳ್ಳ, ಅಸೂಯೆಯುಳ್ಳ. 16. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ, ಹರಿತವಾದ. "कटुः सुगन्धे तीक्ष्णे स्यादकार्ये मत्सरे रसे। कटुः प्रियङ्गुकटुकाराजिकास्वथ दूषणे। कटु प्रोक्तम्" विश्व०। स्त्रियां वा "ङीष्" (४-१-४४)। **–ट्वी –ಟ್ವೀ.**

कटुक ಕಟುಕ (पु०) 1. ಕಾರ, ಕಟುರಸ. कटुरेव स्वार्थे "कन्" (५-३-७५)। "यो जिह्वाग्रं बाधते उद्वेगं जनयति शिरो गृह्णीते नासिकां च स्रावयति स कटुको रसः" सुश्रुत०। 2. ಪಡವಲಗಿಡ. 3. ಎಕ್ಕದಗಿಡ. 4. ಕುಟಜವೃಕ್ಷ, ಬೆಟ್ಟಮಲ್ಲಿಗೆ. (न०) 5. ಕರಿಸಾಸುವೆ. 6. ತ್ರಿಕಟುಕ; ಶುಂಠಿ ಮೆಣಸು ಮತ್ತು ಹಿಪ್ಪಲಿ. 7. ಅಪ್ರಿಯವಾದ ಮಾತು. "दुर्योधनश्च कर्णश्च कटुकान्यभ्यभाषताम्। इति सर्वमिदं राजन् आकुलं प्रतिभाति मे" भा० सभा० १०३-१८। (स्त्री०) **कटुका ಕಟುಕಾ.** ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ. कटु संज्ञायां "कन्" (५-३-७५)।

कटुकत्रय ಕಟುಕತ್ರಯ (न०) ಕಾರ (ರಸ)ದ ಶುಂಠಿ ಹಿಪ್ಪಲಿ ಮತ್ತು ಮೆಣಸು ಈ ಮೂರು (ವಸ್ತುಗಳು).

कटुकन्द ಕಟುಕಂದ (पु०) 1. ನುಗ್ಗೆಮರ. कटुः कन्दो मूलमस्य। 2. ಹಸಿಶುಂಠಿ.

कटुकालाबु (बू) ಕಟುಕಾಲಾಬು (ಬೂ) (स्त्री०) ಕಹಿ ಸೋರೆಗಿಡ. कटुका अलाबुः(बूः)।

कटुकीटक ಕಟುಕೀಟಕ (पु०) ಸೊಳ್ಳೆ. कटुः तीक्ष्णः कीटकः।

कटुक्वाण ಕಟುಕ್ವಾಣ (पु०) ಟಿಟ್ಟಿಭಪಕ್ಷಿ. कटुः कर्कशः क्वाणः शब्दो यस्य।

कटुग्रन्थि ಕಟುಗ್ರಂಥಿ (न०) 1. ಹಿಪ್ಪಲಿಯ ಬೇರು. 2. ಶುಂಠಿ. कटुस्तीव्रो ग्रन्थिर्यस्य।

कटुचातुर्जातक ಕಟುಚಾತುರ್ಜಾತಕ (न०) ಯಾಲಕ್ಕಿ ಲವಂಗಪಟ್ಟೆ ಲವಂಗಪತ್ರೆ ಮತ್ತು ಮೆಣಸು ಈ ನಾಲ್ಕರ ಸಮುದಯ.

कटुतिक्तक ಕಟುತಿಕ್ತಕ (पु०) ಭೂನಿಂಬವೃಕ್ಷ, ನೆಲಬೇವಿನ ಮರ. कटुश्चासौ तिक्तश्च। अल्पार्थे "कन्" (५-३-८५)।

कटुतिक्ता ಕಟುತಿಕ್ತಾ (स्त्री०) ಕಹಿ ಸೋರೆಗಿಡ.

कटुतुम्बी ಕಟುತುಂಬೀ (स्त्री०) ಕಹಿ ಸೋರೆಗಿಡ. कटुश्चासौ तुम्बी च।

कटुत्रय ಕಟುತ್ರಯ (न०) ಕಾರವಾದ ಶುಂಠಿ ಹಿಪ್ಪಲಿ ಮತ್ತು ಮೆಣಸು. कटूनां त्रयम्।

कटुत्रिक ಕಟುತ್ರಿಕ (न०) ಶುಂಠಿ ಹಿಪ್ಪಲಿ ಮತ್ತು ಮೆಣಸು. कटूनां त्रिकम्।

कटुत्व ಕಟುತ್ವ (न०) 1. ಕಾರ. 2. ಚುರುಕಾಗಿರುವಿಕೆ. कटोर्भावः "त्वः" (५-१-११९)। "तल्" **–ता –ತಾ.**

कटुपाक ಕಟುಪಾಕ (पु०) ಕಾರವಾಗುವಂತೆ ಇಳಿಸುವ ಪಾಕ.

कटुभङ्ग ಕಟುಭಂಗ (पु०) ಶುಂಠಿ. कटुः भङ्गः एकैकदेशो यस्य।

कटुभद्र ಕಟುಭದ್ರ (पु०) ಶುಂಠಿ. कटुरपि भद्रः हितकारी।

कटुमञ्जरिका ಕಟುಮಂಜರಿಕಾ (स्त्री०) ಉತ್ತರಣೆ ಗಿಡ. कटुः मञ्जरी अस्त्यस्याः।

कटुमोद ಕಟುಮೋದ (पु०) ದವನ. कटुः सुरभिः मोदोऽस्य।

कटुर ಕಟುರ (न०) ತಕ್ರ, ಮಜ್ಜಿಗೆ, ನೀರುಬೆರಸಿದ ಮೊಸರು. कटति गुणान्तरं वर्षति — कटे (वर्षावरणयोः) "उरच्" (उ० १-४१)।

कटुरव ಕಟುರವ (पु०) 1. ಕಠಿನವಾದ ಶಬ್ದ, ಕರ್ಕಶ ಧ್ವನಿ. कटुः परुषः रवः शब्दः। 2. ಮಂಡೂಕ, ಕಪ್ಪೆ. कटुः परुषः रवो यस्य। स्त्रियां जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **–रवी –ರವೀ.** (वि०) 3. ಕಠಿನವಾದ ಶಬ್ದವುಳ್ಳ, ಕರ್ಕಶ ಧ್ವನಿಯುಳ್ಳ.

कटुरोहिणी ಕಟುರೋಹಿಣೀ (स्त्री०) ಕಟುಕ ರೋಹಿಣಿ. कटुश्चासौ रोहिणी च। "कटुः कटम्भराऽशोका रोहिणी कटुरोहिणी" अम०।

कटुवर्ग ಕಟುವರ್ಗ (पु०) ಕಟು (ಕಾರ) ರಸವುಳ್ಳ ವಸ್ತುಗಳ ಸಮುದಾಯ, ಕಟುವಸ್ತುಗಳ ಪಂಗಡ. **ಕಟುವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವಸ್ತುಗಳು:** ಹಿಪ್ಪಲಿಗಿಡ, ಹಿಪ್ಪಲಿಬೇರು, ಚವ್ಯ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಹಸಿಶುಂಠಿ, ಮೆಣಸು, ಗಜಹಿಪ್ಪಲಿ, ಹರೇಣು (ರೇಣುಕ), ಯಾಲಕ್ಕಿ, ಅಜವಾನ (ಓಮ), ಕೊಡಸಿಗೆ ಹಣ್ಣು, ಅಗುರು ಶುಂಠಿ, ಜೀರಿಗೆ, ಸಾಸುವೆ, ಇಂಗು, ಭಾರಂಗಿ, ಅತಿಬಜೆ, ಬಜೆ, ವಾಯಿವಿಳಂಗ, ಕಟುಕ ರೋಹಿಣಿ, ಈಶ್ವರಿಹಂಬು, ಬಿಳಿಯಹೂವಿನ ಲಕ್ಕಳಿ, ಮರುಗ, ಬಿಳಿಯ ಗಗ್ಗರ, ಮಾರವಳಿ ಹುಲ್ಲು, ಸುರಸುರಕೆ, ನಾರಂಬೇಳೆ, ಕಿರಿಯ ಶಿವನಿ, ಲಕ್ಕಿ, ಉಂದುರು (ಮೂಷಕ), ಕರ್ಣಿಕಾ (ತಾವರೆಯ ಬೀಜಕೋಶ), ನುಗ್ಗೆ, ಕೆಂಪುಹೂವಿನ ನುಗ್ಗೆ, ಮೂಲಂಗಿ, ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ, ಕಲ್ಲುಹೂವು, ಚಂಗಲು

ಕೋಷ್ಠ, ದೇವದಾರು, ಬಾಪುಜಿಗೆ, ಕರಿಕಚೋರ, ಗುಗ್ಗುಳ, ಕೊನ್ನಾರಿ, ನೀರುಹಿಪ್ಪಲಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಕಟುವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುವು.

कट्टुस्नेह ಕಟುಸ್ನೇಹ (पुं०) ಬಿಳಿಸಾಸುವೆ. कट्टुः स्नेहोऽस्य।

कटूत्कट ಕಟೂತ್ಕಟ (न०) ಹಸಿಶುಂಠಿ. कटुषु वस्तुषु उत्कटम्।

कटोल ಕಟೋಲ (पुं०) 1. ಚಂಡಾಲ, ನಿಮ್ನಜಾತಿಯವನು. कटे (वर्षावरणयोः) "कोलच्" (उ० १-६६)। 2. ಕಟು (ಕಾರ) ರಸ. (वि०) 3. ಕಾರವಾಗಿರುವ.

कटोलवीणा ಕಟೋಲವೀಣಾ (स्त्री०) ಚಂಡಾಲನು ಬಾರಿಸುವ ವೀಣೆ.

कट्टार ಕಟ್ಟಾರ (पुं०) ಕತ್ತಿ, ಖಡ್ಗ.

कट्फल ಕಟ್ಫಲ (पुं०) ಶಿವನಿಯ ಮರ ಅಥವಾ ತೇಗದ ಮರ. कटूनि फलानि अस्य।

कट्वङ्ग ಕಟ್ವಂಗ (पुं०) ಹೆಮ್ಮರ, ತಿಗಡು ಮರ. कटु अङ्गमस्य।

कट्वर ಕಟ್ವರ (न०) 1. ವ್ಯಂಜನ. कटे (वर्षावरणयोः) "ष्वरच्" (उ० ३-१)। "कट्वरं व्यञ्जनम्" सि० कौ०। 2. ಮಜ್ಜಿಗೆ, ನೀರುಬೆರಸಿದ ಮೊಸರು. 3. ಮೊಸರಿನ ರಸ, ಮೊಸರಿನ ಸಾರ.

कठ-कृच्छ्रजीवने (भ्वा० पर० अक० से०) ಕಷ್ಟದಿಂದ ಜೀವಿಸು. कठति। अकठीत्, अकाठीत्। कठिनम्। कठोरः।

कठ ಕಠ (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ಋಷಿ, ವೈಶಂಪಾಯನರ ಶಿಷ್ಯ. ಕೃಷ್ಣದ್ವೈಪಾಯನರು (ವೇದವ್ಯಾಸರು) ಸಮಷ್ಟಿರೂಪದಿಂದಿದ್ದ ವೇದವನ್ನು ಋಗ್ಯಜುಃಸಾಮಾಥರ್ವಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಗಳಾಗಿ ಮಾಡಿದನಂತರ ಯಜುರ್ವೇದವನ್ನು ವೈಶಂಪಾಯನಋಷಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದರು. ಮುಂದೆ ವೈಶಂಪಾಯನರು ಅವರ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದರು. (पुं० ब० व०) 2. ವೈಶಂಪಾಯನಋಷಿಯ ಒಂಬತ್ತು ಮಂದಿ ಶಿಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರಾದ ಕಠಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ಪ್ರೋಕ್ತವಾದ ಯಜುರ್ವೇದದ ಭಾಗವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವರು. कठेन प्रोक्तमधीयते — कठ "णिनिः" (४-३-१०४)। "अण्" (४-२-५९)। तयोर्लुक् (४-२-६४)। (४-३-१०७)। ವೈಶಂಪಾಯನಋಷಿಯ ಒಂಬತ್ತು ಮಂದಿ ಶಿಷ್ಯರು: (1) आलम्बिः, (2) कलिङ्गः, (3) कमलः, (4) ऋचाभः, (5) आरुणिः, (6) ताण्ड्यः, (7) श्यामायनः, (8) कठः, (9) कलापी।

कठमर्द ಕಠಮರ್ದ (पुं०) ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. कठं कष्टजीवनं मृद्नाति — मृद (क्षोदे) "अण्" (३-२-१)।

कठर ಕಠರ (वि०) ಕಠಿನವಾದ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ. कठ "अरः" बाहु०।

कठिका ಕಠಿಕಾ (स्त्री०) ಲೇಖನಿ, ಬರೆಯುವಕಡ್ಡಿ.

कठिञ्जर ಕಠಿಂಜರ (पुं०) ತುಲಸಿ. कठिनं जरयति—जॄ (वयोहानौ) + णिच् "खच्" मुम् च। बाहु०। पृषो०।

कठिन ಕಠಿನ (वि०) 1. ಕರ್ಕಶವಾದ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ. कठ (कृच्छ्रजीवने) "इनच्" (उ० २-५०)। "उद्धूताः कठिनकुचस्थलाभिघातात्" माघ० ८-४०। 2. ಕ್ರೂರನಾದ, ದಯೆಯಿಲ್ಲದ. "परित्यक्तं सर्वं हसितपठितं पञ्जरशुकैः तवावस्था चेयं विसृज कठिने मानमधुना" अमरु० ७। 3. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನೋವುಂಟುಮಾಡುವ. 4. ನಿಶ್ಚಲನಾದ, ಸ್ತಬ್ಧನಾದ, 5. ತೀವ್ರವಾದ, ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ, ಸಹಿಸಲಶಕ್ಯವಾದ. "नितान्तकठिनां रुजं मम न वेद सा मानसीं प्रभावविदितानुरागमवमन्यतेवापि माम्" विक्र० २-११। (न०) 6. ಸ್ಥಾಲಿ, ಅಡಿಗೆ ಮಾಡುವ ಪಾತ್ರೆ. (स्त्री०) –ना –ನಾ. 7. ಶುದ್ಧಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಸಕ್ಕರೆ, ಬತ್ತಾಸು. –नी –ನೀ. 8. ಲೇಖನಿ, ಬರೆಯುವಕಡ್ಡಿ, ಸೀಸದಕಡ್ಡಿ ಮೊದಲಾದುದು. "कठिनमपि निष्ठुरे स्यात्स्तब्धेऽपि त्रिषु नपुंसकं स्थाल्याम्" मेदि०। "गुणिगणगणनारम्भे न पतति कठिनी ससंभ्रमा यस्य" हितो०।

कठिनक ಕಠಿನಕ (पुं०) ಧಾನ್ಯ ಸಕ್ಕರೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತೋಡಿ ಮತ್ತೊಂದಕ್ಕೆ ಹಾಕಲು ಅನುಕೂಲವಾದ ಮೋಟು ಹಿಡಿಯ ತೋಡುಕೈ, ಸೌಟಿನ ಆಕಾರದ ಅದ್ದುಪಾತ್ರೆ.

कठिनचित्त ಕಠಿನಚಿತ್ತ, –हृदय –ಹೃದಯ (न०) 1. ಕಲ್ಲುಮನಸ್ಸು, ಗಟ್ಟಿಮನಸ್ಸು, ದಯೆಯಿಲ್ಲದ ಮನಸ್ಸು. (वि०) 2. ಕಲ್ಲುಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಗಟ್ಟಿಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ದಯೆಯಿಲ್ಲದ. कठिनं चित्तं हृदयं वा यस्य।

कठिनता ಕಠಿನತಾ (स्त्री०) 1. ಕರ್ಕಶವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ. 2. ಕ್ರೂರನಾಗಿರುವಿಕೆ, ನಿರ್ದಯನಾಗಿರುವಿಕೆ. 3. ನಿಶ್ಚಲವಾಗಿರುವಿಕೆ, ದೃಢವಾಗಿರುವಿಕೆ. 4. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗಿರುವಿಕೆ, ತೀವ್ರವಾಗಿರುವಿಕೆ. कठिनस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः" (५-१-११९)। **कठिनत्वम् ಕಠಿನತ್ವಮ್.** "वक्रतां न ययतुः कुचकुम्भौ सुभ्रुवः कठिनतातिशयेन" माघ० १०-४७।

कठिनपृष्ठ ಕಠಿನಪೃಷ್ಠ (पुं०) ಕೂರ್ಮ, ಆಮೆ. कठिनं पृष्ठमस्य।

कठिनिका ಕಠಿನಿಕಾ (स्त्री०) ಲೇಖನಿ, ಬರೆಯುವಕಡ್ಡಿ, ಸೀಸದಕಡ್ಡಿ ಮೊದಲಾದುದು. कठिनी स्वार्थे "कन्"।

कठिनी ಕಠಿನೀ (स्त्री०) "कठिन" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

कठिनीकृत ಕಠಿನೀಕೃತ (वि०) ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अकठिनं कठिनं सम्पद्यमानं कृतम् — कठिन "च्विः" (५-४-५०)। अस्य "ईत्" (७-४-३२)।

कठिनीभूत ಕಠಿನೀಭೂತ (वि०) 1. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಆಗಿರುವ. अकठिनं कठिनं सम्पद्यमानं भूतम् — कठिन "च्विः" (५-४-५०)। अस्य "ईत्" (७-४-३२)। 2. ಕ್ರೂರನಾಗಿ ಆಗಿರುವ, ದಯೆಯಿಲ್ಲದವನಾಗಿರುವ.

कठिल्लक ಕಠಿಲ್ಲಕ (पु०) 1. ಹಾಗಲಗಿಡ. 2. ಕರ್ಗೋಲೆಗಿಡ. 3. ಕೊಮ್ಮೆಗಿಡ. कठ (शोके) "इल्लः" बाहु०। स्वार्थे "कन्" (५-३-७५)। "कठिल्लकस्तु पर्णाशे वर्षाभूकारवेल्लयोः" मेदि०।

कठेर ಕಠೇರ (वि०) ದರಿದ್ರ, ಕಷ್ಟಜೀವಿ, ಜೀವನಕ್ಕಿಲ್ಲದೆ ತೊಂದರೆಪಡುತ್ತಿರುವವನು. कठ (कृच्छ्रजीवने) "एरक्" (उ० १-५८)।

कठेरु ಕಠೇರು (पु०) ಚಾಮರದ ಗಾಳಿ. कठ (कृच्छ्रजीवने) "एरङ्" उरच बाहु०।

कठोर ಕಠೋರ (वि०) 1. ಕಠಿನವಾದ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ. कठ (कृच्छ्रजीवने) "ओरन्" (उ० १-६४)। "कठोरास्थिग्रन्थिव्यतिकरघणात्कारमुखरः खरस्नायुच्छेदक्षणविहितवेगव्युपरमः" मालती० ५-३४। 2. ಕ್ರೂರವಾದ, ದಯೆಯಿಲ್ಲದ, ಕಲ್ಲುಎದೆಯ. "अयि कठोर यशः किल ते प्रियं किमयशो ननु घोरमतः परम्" उ० रा० ३-२७। 3. ಪೂರ್ಣವಾದ, ತುಂಬಿದ, ಸಮಗ್ರವಾದ. "आतङ्कस्फुरितकठोरगर्भगुर्वीं क्रव्याद्भ्यो बलिमिव दारुणः क्षिपामि" उ० रा० १-४९। 4. ಚುರುಕಾದ, ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ. "अखिलकलाकलापालोचनकठोरमतिभिः" काद०। 5, ಪರಿಪಕ್ವವಾದ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಲಿತಿರುವ, ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ. "स तप्तकार्तस्वरभास्वराम्बरः कठोरताराधिपलाञ्छनच्छविः" माघ० १-२०, १७-११।

कठोरचित्त ಕಠೋರಚಿತ್ತ –हृदय –ಹೃದಯ (वि०) 1. ಕ್ರೂರವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. 2. ದಯೆಯಿಲ್ಲದ, ಕಲ್ಲುಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಗಟ್ಟಿಮನಸ್ಸಿನ. कठोरं कठिनं चित्तं हृदयं वा यस्य। "वत्सं कठोरहृदये नयनाभिरामं रामं विना न खलु तिष्ठति जीवितं मे" चं०रा०।

कठोरता ಕಠೋರತಾ (स्त्री०) 1. ಕಠಿನವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ. 2. ಕ್ರೂರನಾಗಿರುವಿಕೆ. 3. ದಯೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 4. ದೃಢವಾಗಿರುವಿಕೆ. 5. ಉಗ್ರವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಭಯಂಕರವಾಗಿರುವಿಕೆ. कठोरस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः" (५-१-११९)। **कठोरत्वम् ಕಠೋರತ್ವಮ್.**

कठोरित ಕಠೋರಿತ (वि०) 1. ಕ್ರೂರವಾಗಿ ಆಗಿರುವ. 2. ಭಯಂಕರವಾಗಿ ಆಗಿರುವ. कठोरोऽस्य संजातः "इतच्" (५-२-३६)। "क्रूरमजनि कुटिलभ्रु गुरुभ्रुकुटीकठोरितललाटमाननम्" माघ० १५-८।

कड-मदे (भ्वा० पर० अक० से०) 1. ಮದಹೊಂದು. 2. ವ್ಯಾಕುಲನಾಗು. कडति। अकडीत्, अकाडीत्।

कड ಕಡ (पु०) 1. ಮದ. कड (मदे) घञर्थे "कः" (वा० ३-३-५८)। (वि०) 2. ಮೂಗ, ಮೂಕ, ಮಾತಾಡದವನು. कड (मदे) "अच्" (३-१-१३४)। 3. ಮೂರ್ಖ, ಮೂಢ, ಮಂಕ, ವಿವೇಕವಿಲ್ಲದವನು.

कडक ಕಡಕ (न०) ಒಂದು ವಿಧ ಉಪ್ಪು. कड (मदे) "अच्" (३-१-१३४)। "कन्" (५-३-७५)।

कडङ्कर ಕಡಂಕರ –ङ्गर –ಗರ (न०) ಧಾನ್ಯವಿಲ್ಲದ ಹೊಟ್ಟು, ಜಳ್ಳು, ಮತ್ತು ಉದ್ದು, ಹೆಸರು ಇವುಗಳ ಕಡ್ಡಿ. कडति माद्यति—कड (मदे) घञर्थे "कः" (वा० ३-३-५८)। कडं करोति — डु कृञ् (करणे) "खच्" निपा० (५-१-६९)। मुमागमः (६-३-६७)। गिरति — गॄ (निगरणे) "अच्" (३-१-१३४)। कडस्य गरः।

कडङ्करीय ಕಡಂಕರೀಯ –ङ्गरीय –ಗರೀಯ (पु०) ಧಾನ್ಯದ ಹೊಟ್ಟು ಕಡ್ಡಿಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುವ ವೃಷಭ ಮೊದಲಾದುವು. कडङ्कर (ङ्गर) मर्हति "छः" (५-१-६९)। कडस्य गरो वा तमर्हति "छः"। "कडङ्करीयरोधो हि कलमोत्सेधकारणम्" याद० २२-९। "नीवारपाकादि कडङ्गरीयैः" रघु० ५-९।

कडम्ब ಕಡಂಬ (पु०) 1. ಅಗ್ರಭಾಗ, ಕೊನೆಯ ಭಾಗ. कडि "अम्बच्" (उ० ४-८२)। 2. ತರಕಾರಿಯ ಕಾವು.

कडार ಕಡಾರ (पु०) 1. ದಾಸ, ಸೇವಕ. 2. ಪಿಂಗಳ ವರ್ಣ, ಕಂದುಹಳದಿ ಬಣ್ಣ, ಗೋರೋಚನದ ಬಣ್ಣ. गड (सेचने) "आरन्" कडादेशश्च (उ० ३-१३५)। (वि०) 3. ಪಿಂಗಳ ವರ್ಣದ, ಕೆಂಪುಬೆರೆತ ಹಳದಿ ಬಣ್ಣದ, ಕಂದುಹಳದಿ ಬಣ್ಣದ. "लीनाम्भोदतडित्कडारकुहरैर्विन्ध्याद्रिकूटैरिव"

उ० रा० ५-१४। "संविव्युरम्बरविकाशि चमूसमुत्थं पृथ्वीरजः करभकण्ठकडारमाशाः" माघ० ५-३। "कडारः पिङ्गले दासे" मेदि०। 4. ಗರ್ವಹೊಂದಿದ, ಕೊಬ್ಬಿದ. कड (मदे) "आरन्" बाहु०।

कडि-मदे (भ्वा० आत्म० अक० से०) कण्डते। अकण्डिष्ट। ಮದಹೊಂದು, ಗರ್ವಹೊಂದು.

कडि-हर्षे तुषापकरणे च (भ्वा० आत्म० सक० से०) कण्डते। अकण्डिष्ट। 1. ಹರ್ಷಿಸು, ಸಂತೋಷಪಡಿಸು. 2. ಧಾನ್ಯದ ಹೊಟ್ಟನ್ನು ಬೇರ್ಪಡಿಸು.

कडि-भेदने (चुरा० उभ० सक० से०) कण्डयति-ते। अचकण्डत्-त। ಕತ್ತರಿಸಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸು, ಒಡೆದು ಬೇರ್ಪಡಿಸು.

कडु-कार्कश्ये (भ्वा० पर० अक० से०) ಕೃಶನಾಗು, ತೆಳ್ಳನಾಗು. कडुति। चकड्ड। अकड्डीत्।

कण-शब्दे (भ्वा० पर० सक० से०) 1. ಶಬ್ದಮಾಡು, ಧ್ವನಿಯುಂಟುಮಾಡು. 2. ಕೂಗಿಕೊಳ್ಳು, ಆರ್ತನಾದ ಮಾಡು.

कण-गतौ (भ्वा० पर० सक० से०) ಹೋಗು, ಹೊಂದು, ತಲುಪು. कणति। चकाण। अकणीत्, अकाणीत्।

कण-निमीलने (चुरा० उभ० अक० से०) ಕಣ್ಣುಮುಚ್ಚು. काणयति, -ते। काणयां बभूव, -आस, -चकार, चक्रे। अचीकणत्, -त। काणः। पक्षे कणति। चकाण। अकणीत्, अकाणीत्।

कण ಕಣ (पु०) 1. ಧಾನ್ಯದ ಒಂದು ಅಂಶ, ಕಾಳಿನ ಚಿರುನುಚ್ಚು. कण (निमीलने) "अच्" (३-१-१३४)। "कणान्वा भक्षयेदब्दं पिण्याकं वा सकृन्निशि। सुरापानापनुत्त्यर्थं वालवासा जटी ध्वजी" मनु० ११-९२। 2. ಬಹಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮಾಂಶ, ಪರಮಾಣು. "रजःकणैः खुरोद्धूतैः स्पृशद्भिर्गात्रमन्तिकात्" रघु० १-८५। 3. ಲೇಶ, ಚೂರು, ಸೂಕ್ಷ್ಮಾಂಶ. "स चन्दनाम्भःकणकोमलैस्तथा वपुर्जलार्द्रापवनैर्न निर्ववौ" माघ० १-६५। 4. ನಿಷಾದನಿಂದ ದ್ರಾಮಿಡಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. "निषादाद्ब्राह्मणी भेकं........घोली घर्घरं द्रमिडी कणम्" वैज०। 5. ಅಕ್ಕಿ ಒಡೆದ ನುಚ್ಚು. "चक्षुष्याः सक्तवः कणाः" वैज०। (स्त्री०) -णा -ಣಾ. 6. ಜೀರಿಗೆ. 7. ಹಿಪ್ಪಲಿ. "कणाजीरकपिप्पल्योः" हेम०। 8. ಕಾಡುನೊಣ, ಮೊಸಳೆಯಾಕಾರದ ನೊಣ. "कणा जीरककुम्भीरमक्षिकापिप्पलीषु च" मेदि०।

कणजीर ಕಣಜೀರ (पु०) ಬಿಳಿ ಜೀರಿಗೆ.

कणजीरक ಕಣಜೀರಕ (पु०) ಸಣ್ಣ ಜೀರಿಗೆ. अल्पार्थे "कन्"।

कणप ಕಣಪ (पु०) ಬಂದೂಕ, ನಾಳಿಕಾಸ್ತ್ರ. कणान् लोहकणान् पिबति—पा (पाने) "कः" (३-२-४)। "चापचक्रकणपकर्पणप्रासपट्टिशमुसलतोमरादिप्रहरणजालम्" दशकु०।

कणभक्ष ಕಣಭಕ್ಷ -भक्षक -ಭಕ್ಷಕ (पु०) 1. ಕಣಾದ ಮಹರ್ಷಿ. ["कणाद" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 2. ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ.

कणलाभ ಕಣಲಾಭ (पु०) 1. ಬೀಸುವ ಕಲ್ಲು, ಹಿಟ್ಟು ಮಾಡುವ ಕಲ್ಲು. कणानां लाभो यस्मात्। 2. ಆವರ್ತ, ನೀರಿನ ಸುಳಿ, ಬೀಸುವ ಕಲ್ಲಿನಂತೆ ಸುಳಿಯು ಸುತ್ತುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "अथाम्भसां भ्रमः। तानूरो वायुगुल्मश्च कणलाभः कलंकुरः" त्रिकाण्ड०।

कणशस् ಕಣಶಸ್ (अव्य०) ಕೊಂಚಕೊಂಚವಾಗಿ, (ಧಾನ್ಯದ) ಒಂದೊಂದು ಕಾಳಾಗಿ, (ನೀರಿನ) ಒಂದೊಂದು ಹನಿಯಾಗಿ, ಚೂರು ಚೂರಾಗಿ. कण वीप्सायां "शस्" (५-४-४२)। "क्षणशः कणशश्चैव विद्यामर्थं च साधयेत्"।

कणाद ಕಣಾದ (पु०) ವೈಶೇಷಿಕ ದರ್ಶನಕಾರರಾದ ಕಣಾದ ಮಹರ್ಷಿ, ಕಶ್ಯಪಗೋತ್ರದ ಉಲೂಕ ಮಹರ್ಷಿಯ ಮಗ. ಇವರ ದರ್ಶನಕ್ಕೆ "ಔಲೂಕ್ಯದರ್ಶನ" ವೆಂದು ಹೆಸರು. ಕಾಪೋತವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಆಚರಿಸುತ್ತ ಇವರು ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದ ಅಕ್ಕಿಯ ಕಾಳುಗಳನ್ನು ಆರಿಸಿ ಜೀವಿಸುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ ಈ ಹೆಸರಾಯಿತು. कणान् रथ्यानिपतितांस्तण्डुलकणानादाय अत्ति — अद (भक्षणे) "अण्" (३-२-१)। ಇವರು ಹತ್ತು ಅಧ್ಯಾಯಗಳುಳ್ಳ ಸೂತ್ರರೂಪವಾದ ವೈಶೇಷಿಕದರ್ಶನವೆಂಬ ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "वैशेषिक" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

कणिक ಕಣಿಕ (पु०) 1. ಗೋಧಿಹಿಟ್ಟು. 2. ಮೈದಾಹಿಟ್ಟು. कणोऽस्यास्ति "ठन्" (५-२-११५)। 3. ಪರಮಾಣು. 4. ಧಾನ್ಯದ ಕಾಳು. 5. ಶತ್ರು, ವೈರಿ. 6. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. (स्त्री०) -का -ಕಾ. 7. ಬಹಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ವಸ್ತು, ವಸ್ತುವಿನ ಅತಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮಭಾಗ. 8. ಅಗ್ನಿಮಂಥ ವೃಕ್ಷ, ನೆಲ್ಲಿಮರದ ಒಂದು ಭೇದ. 9. ನೀರಿನ ಬಿಂದು. 10. ಪರಮಾಣು. "कणिका कथ्यतेऽत्यन्तसूक्ष्मवस्त्वग्निमन्थयोः" मेदि०।

कणित ಕಣಿತ (न०) 1. ನೋವಿನಿಂದ ಕೂಗಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. कण (शब्दे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2.

ನೋವಿನಿಂದ ಕೂಗಿಕೊಳ್ಳುವ. कण (शब्दे) कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)।

कणिश ಕಣಿಶ (न०) ಧಾನ್ಯದ ತೆನೆ. कणो विद्यतेऽस्य "इनिः" (५-२-११५)। तं श्यति — शो (तनूकरणे) "कः" (३-२-४)। "कणिशं सस्यमञ्जरी" अम०।

कणीक ಕಣೀಕ (वि०) 1. ಸಣ್ಣದಾದ, ಚಿಕ್ಕದಾದ, ಅಲ್ಪವಾದ. (स्त्री०) **–का –ಕಾ.** 2. ಒಂದು ಕಾಳು.

कणीची ಕಣೀಚೀ (स्त्री०) 1. ಶಬ್ದ, ಇಂಪಾದ ಧ್ವನಿ. 2. ಪುಷ್ಪಿಸಿರುವ ಲತೆ, ಹೂಬಿಟ್ಟಿರುವ ಬಳ್ಳಿ. 3. ಶಕಟ, ಗಾಡಿ, ಬಂಡಿ. कण (शब्दे) "ईचिः" (उ० ४-७०)। "कणीची पुष्पितलतागुञ्जयोः शकटे स्त्रियाम्" मेदि०।

कणीयस् ಕಣೀಯಸ್ (वि०) ಬಹಳ ಚಿಕ್ಕದಾದ, ಬಹಳ ಸ್ವಲ್ಪವಾದ, ಚಿಕ್ಕವನಾದ, ಕಿರಿಯನಾದ. कण "ईयसुन्" (५-३-५७)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यसी –ಯಸೀ.**

कणे ಕಣೇ (अव्य०) ಇಚ್ಛಾಪೂರ್ತಿ, ಅಭಿಲಾಷೆಯ ನಿವೃತ್ತಿ. ಇದು ಸಪ್ತಮೀವಿಭಕ್ತಿಪ್ರತಿರೂಪಕಾವ್ಯಯ. "कणेमनसी श्रद्धाप्रतीघाते" पा० सू० १-४-६६। कणेहत्य पयः पिवति।

कणेर ಕಣೇರ (पु०) 1. ಬೆಟ್ಟಕಣಗಿಲೆ. कण "एरक्" बाहु०। (स्त्री०) **–रा –ರಾ.** 2. ಹೆಣ್ಣಾನೆ. 3. ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ.

कणेरु ಕಣೇರು (पु०) 1. ಬೆಟ್ಟಕಣಗಿಲೆ. (स्त्री०) 2. ಹೆಣ್ಣಾನೆ. 3. ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ. "कणेरुः कर्णिकारे च करिणीवेश्ययोः स्त्रियाम्" मेदि०।

कण्ट ಕಂಟ (पु०) ಕಂಟಕ, ಮುಳ್ಳು. कण्टति — कटि (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)।

कण्टक ಕಂಟಕ (पुन०) 1. ಮುಳ್ಳು. कण्टति — कटि (गतौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "वियोगभाजां हृदि कण्टकैः कटुर्निधीयसे कर्णिशरः स्मरेण यत्" नैष० १-७९। 2. ಸೂಜಿಯ ತುದಿ. नैष० ९-५३। 3. ನೀಚನಾದ ವೈರಿ, ಪೀಡಿಸುವ ಶತ್ರು. "उत्खातलोकत्रय-कण्टकेऽपि" रघु० १४-७३। 4. ಮೀನು ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಎಲುಬು. "अन्धो मत्स्यानिवाश्नाति स नरः कण्टकैः सह" मनु० ८-९५। 5. ಪುಲಕ, ರೋಮಾಂಚ, ಮೈಮೇಲೆ ಮುಳ್ಳೇಳುವುದು. "पुलोमजालोचनतीक्षणकण्टकै-स्तनुं घनामातनुतां स कण्टकैः" नैष० ९-५३। 6. ಕೇಂದ್ರಸ್ಥಾನ, 1, 4, 7 ಮತ್ತು 10 ನೆಯ ಸ್ಥಾನ (ರಾಶಿ) ಗಳು. 7. ನಖ, ಉಗುರು. "मरुल्ललत्पल्लव-कण्टकैः क्षतं समुच्छलच्चन्दनसारसौरभम्" नैष० १-९४। 8. ಬಿದಿರು. 9. ವಾದದ ಒಂದು ದೋಷ. "कण्टको न स्त्रियां क्षुद्रशत्रौ मत्स्यादिकीकसे। नैयायिकादि-दोषोक्तौ स्याद्रोमाञ्चद्रुमाङ्गयोः" मेदि०। "कण्टकः क्षुद्रवैरिणि। वेणौ द्रुमाङ्गे रोमाञ्चे" हेम०। 10. ಕಾಗೆ, ವಾಯಸ. "आत्मघोषो महानेमिः कण्टको मौकलिः कुणः। बलिपुष्ट उलूकारिः" वैज०।

कण्टकद्रुम ಕಂಟಕದ್ರುಮ (पु०) 1. ಮುಳ್ಳಿನಗಿಡ, ಮುಳ್ಳಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ವೃಕ್ಷ. कण्टकप्रधानो द्रुमः। "भवन्ति नितरां स्फीताः सुक्षेत्रे कण्टकद्रुमाः" मृच्छ० ९-७। 2. ಶಾಲ್ಮಲಿವೃಕ್ಷ, ಬೂರುಗದಮರ. 3. ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳದಗಿಡ. 4. ಗುಲಾಬಿಯಗಿಡ ಮುಂತಾದುವು.

कण्टकफल ಕಂಟಕಫಲ (पु०) ಮುಳ್ಳಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹಣ್ಣುಕಾಯಿಗಳ ಗಿಡ. 1. ಪನಸವೃಕ್ಷ, ಹಲಸಿನಮರ. 2. ನೆಗ್ಗಿಲುಗಿಡ. 3. ದತ್ತೂರಿಗಿಡ. 4. ಉಮ್ಮತ್ತಿಗಿಡ. कण्टकाचितं फलमस्य। (न०) 5. ಹಲಸಿನಹಣ್ಣು. 6. ನೆಗ್ಗಿಲು ಬೀಜ. 7. ದತ್ತೂರಿಕಾಯಿ. 8. ಉಮ್ಮತ್ತಿಕಾಯಿ ಮುಂತಾದುವು.

कण्टकवत् ಕಂಟಕವತ್ (वि०) ಮುಳ್ಳಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. कण्टकान्यस्य सन्ति "मतुप्" (५-२-९४)। मस्य वः (८-२-१०)।

कण्टकवृन्ताकी ಕಂಟಕವೃಂತಾಕೀ (स्त्री०) ಮುಳ್ಳುಬದನೆಗಿಡ.

कण्टकाढ्य ಕಂಟಕಾಢ್ಯ (वि०) ಮುಳ್ಳುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ. कण्टकैराढ्यः।

कण्टकार ಕಂಟಕಾರ (पु०) 1. ಹಲುಮಾಣಿಕಗಿಡ, ಹುಳಿಬೇಲದಗಿಡ. 2. ಬೂರುಗದ ಮರ. कण्टकमृच्छति—ऋ (गतौ) "अण्" (३-२-१)।

कण्टकारिका ಕಂಟಕಾರಿಕಾ (स्त्री०) ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳದಗಿಡ.

कण्टकाशन ಕಂಟಕಾಶನ (पु०) ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟೆ, ಮುಳ್ಳುಗಿಡಗಳನ್ನು ತಿಂದು ಜೀವಿಸುವ ಪ್ರಾಣಿ. कण्टकमश्नाति— अश (भोजने) "ल्युः" (३-१-१३४)। "स्यादुष्ट्रः कण्टकाशनः" त्रिकाण्ड०।

कण्टकाष्ठील ಕಂಟಕಾಷ್ಠೀಲ (पु०) ಚೂಪಾದ ಎಲುಬುಗಳುಳ್ಳ ಮೀನು. "कुलिशं कण्टकाष्ठील इत्यपि" त्रिकाण्ड०।

कण्टकित ಕಂಟಕಿತ (वि०) 1. ಮುಳ್ಳಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. 2. ರೋಮಾಂಚವೆದ್ದಿರುವ, ಮೈ ಮುಳ್ಳಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. कण्टकोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। "इदमूचुरनूचानाः प्रीतिकण्टकितत्वचः" कुमा० ६-१५। "आसीद्वरः कण्टकितप्रकोष्ठः स्विन्नाङ्गुलिः संववृते कुमारी" रघु० ७-२२।

कण्टकिन् ಕಂಟಕಿನ್ (पु०) 1. ಮತ್ಸ್ಯ, ಮೀನು. कण्टकान्यस्य सन्ति "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **-किनी -ಕಿನೀ.** 2. ನೆಗ್ಗಿಲುಗಿಡ. 3. ಬಿದಿರು. 4. ಎಲಚಿಗಿಡ, ಬೋರೆಗಿಡ. 5. ಕಗ್ಗಲಿ ಮರ. 6. ಗೊಬ್ಬಳಿಮರ ಮುಂತಾದುವು. (वि०) 7. ಮುಳ್ಳಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ.

कण्टकिफल ಕಂಟಕಿಫಲ (पु०) 1. ಪನಸವೃಕ್ಷ, ಹಲಸಿನ ಮರ. 2. ಮುಳ್ಳುಬದನೆಗಿಡ. 3. ದತ್ತೂರಿಗಿಡ. 4. ನೆಗ್ಗಿಲುಗಿಡ. 5. ಹರಳುಗಿಡ ಮುಂತಾದ ಮುಳ್ಳಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಫಲಬಿಡುವ ಮರಗಳು. कण्टकि फलमस्य। (न०) 6. ಹಲಸಿನಹಣ್ಣು. 7. ಮುಳ್ಳುಬದನೆಕಾಯಿ. 8. ದತ್ತೂರಿಕಾಯಿ ಮುಂತಾದುವು.

कण्टकिल ಕಂಟಕಿಲ (पु०) ಬಿದಿರುಗಿಡ. कण्टक "इलच्" (५-२-१००)।

कण्टदला ಕಂಟದಳಾ (स्त्री०) ತಾಳೆಗಿಡ. कण्टं कण्टकावृतं दलमस्याः।

कण्टपत्र ಕಂಟಪತ್ರ (पु०) ಹುಳಿಬೇಲ.

कण्टफल ಕಂಟಫಲ (पु०) 1. ಪನಸವೃಕ್ಷ, ಹಲಸಿನಮರ. 2. ನೆಗ್ಗಿಲುಗಿಡ. 3. ದತ್ತೂರಿಗಿಡ. 4. ಹರಳುಗಿಡ. (स्त्री०) **-फला -ಫಲಾ.** ದೇವತಾಳೆಗಿಡ. कण्टकाचितं फलमस्य।

कण्टल ಕಂಟಲ (पु०) ಭಾರಂಗಿಗಿಡ. कण्टोऽस्त्यस्य "लच्" (५-२-९७)।

कण्टालु ಕಂಟಾಲು (पु०) 1. ಮುಳ್ಳುಬದನೆ. 2. ಬಿದಿರು. 3. ನೆಗ್ಗಿಲುಗಿಡ. 4. ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳದಗಿಡ. 5. ಭಾರಂಗಿಗಿಡ. 6. ಉತ್ತರಣೆಗಿಡ. कण्टाय अलति — अल (भूषणादौ) "उण्" (उ० १-१)।

कण्टिन् ಕಂಟಿನ್ (पु०) 1. ಕಗ್ಗಲಿಮರ. 2. ಉತ್ತರಣೆ ಗಿಡ. 3. ನೆಗ್ಗಿಲುಗಿಡ. (वि०) 4. ಮುಳ್ಳಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ.

कण्ठ ಕಂಠ (पु०) 1. ಕುತ್ತಿಗೆ, ಕತ್ತು. कण (निमीलने) "ठः" (उ० १-१०३)। "मेघालोके भवति सुखिनोऽप्यन्यथावृत्ति चेतः कण्ठाश्लेषप्रणयिनि जने किं पुनर्दूरसंस्थे" मेघ० १-३। 2. ಕಂಠಧ್ವನಿ, ಕತ್ತಿನ ಒಳಭಾಗ (ಗಂಟಲು) ದಿಂದ ಹೊರಡುವ ಶಬ್ದ. "यास्यत्यद्य शकुन्तलेति हृदयं संस्पृष्टमुत्कण्ठया कण्ठः स्तम्भितबाष्पवृत्तिकलुषश्चिन्ताजडं दर्शनम्" शाकु० ४-५। 3. ಧ್ವನಿ, ಶಬ್ದ, ಸದ್ದು. "सा मुक्तकण्ठं व्यसनातिभारात् चक्रन्द विग्ना कुररीव भूयः" रघु० १४-६८। 4. ಬಿಂದಿಗೆಯ ಅಥವಾ ತಪ್ಪಲೆಯ ಕತ್ತು. 5. ಗರ್ಭಾಶಯದ ಬಹಳ ಕಿರಿದಾದ ಭಾಗ. 6. ಸಮೀಪ, ಸಂನಿಧಾನ. 7. ಮದನ ವೃಕ್ಷ, ಮಂಗಾರೆಗಿಡ. 8. ಕಂಠಾಲಂಕಾರ, ಕತ್ತಿನ ಆಭರಣ. "कण्ठो ध्वनौ संनिधाने ग्रीवायां मदनद्रुमे" मेदि०। 9. ವಾಚಕಶಬ್ದ, ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಬ್ದ, "कण्ठो वाचकशब्दे स्यात् संनिधाने गले ध्वनौ" नानार्थर०। 10. ದತ್ತೂರಿಗಿಡ. "कण्ठो गले संनिधाने ध्वनौ धत्तूरपादपे" विश्व०।

कण्ठकूणिका ಕಂಠಕೂಣಿಕಾ (स्त्री०) ವೀಣೆ. कण्ठ इव तद्ध्वनिरिव कूणयति — कूण (संकोचे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "वीणा पुनर्घोषवती विपञ्ची कण्ठकूणिका" अभि० चि०।

कण्ठकूप ಕಂಠಕೂಪ (पु०) ಗಂಟಲಿನ ವಿವರ, ಕಂಠಕುಹರ.

कण्ठग ಕಂಠಗ (वि०) ಕಂಠದವರೆಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ, ಗಂಟಲಿನವರೆಗೂ ಹೋಗಿರುವ. कण्ठं गलं गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। "हृद्गाभिः पूयते विप्रः कण्ठगाभिस्तु भूमिपः" मनु० २-६२।

कण्ठगत ಕಂಠಗತ (वि०) ಕಂಠದವರೆಗೂ ಬಂದಿರುವ, ಕುತ್ತಿಗೆಯಲ್ಲಿರುವ. कण्ठं गतः। "मम कण्ठगताः प्राणाः पाशे कण्ठस्थिते तव" रत्ना० ३-१६।

कण्ठग्रह ಕಂಠಗ್ರಹ (पु०) ಆಲಿಂಗನ, ಕುತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವುದು. कण्ठस्य ग्रहः। "अम्भोजगर्भसुकुमारतनुस्तदासौ कण्ठग्रहे प्रथमरागघने विलीय" रत्ना० ४-२। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **-ग्रहणम् -ಗ್ರಹಣಮ್.**

कण्ठतलासिका ಕಂಠತಲಾಸಿಕಾ (स्त्री०) ಕುದುರೆಯ ಕತ್ತಿನ ಹಗ್ಗ ಅಥವಾ ಚರ್ಮದ ಬಾರು.

कण्ठतस् ಕಂಠತಸ್ (अव्य०) 1. ಕತ್ತಿನಿಂದ, ಕುತ್ತಿಗೆಯಿಂದ. 2. ಗಂಟಲಿನಿಂದ. कण्ठ "तसिः" (वा० ५-४-४४)।

कण्ठदघ्न ಕಂಠದಘ್ನ (वि०) ಕತ್ತಿನಷ್ಟು ಎತ್ತರವುಳ್ಳ, ಕತ್ತಿನವರೆಗೂ ಹೋಗಿ ನಿಲ್ಲುವ, ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಪ್ರಮಾಣವುಳ್ಳ,

कण्ठः परिमाणमस्य "दघ्नच्" (५-२-३७)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–दघ्नी –ದಘ್ನೀ.**

कण्ठद्वयस ಕಂಠದ್ವಯಸ (वि०) "कण्ठदघ्न" ಪದದ ಅರ್ಥ. कण्ठ "द्वयसच्" (५-२-३७)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–द्वयसी –ದ್ವಯಸೀ.**

कण्ठनाल ಕಂಠನಾಳ (पुंन०) 1. ತಾವರೆಯ ದಂಟಿನಂತಿರುವ ಕತ್ತು, ತಾವರೆಯ ದಂಟಿನಂತೆ ಒಳಗೆ ಟೊಳ್ಳಾಗಿರುವ ಗಂಟಲಿನ ಕೊಳವೆ. कण्ठो नाल इव। 2. ಕಂಠವೆಂಬ ಕೊಳವೆ. कण्ठ एव नालः। "ज्योतिष्कणाहतश्मश्रु कण्ठनालादपातयत्" रघु० १५-५२। 3. ಕತ್ತಿನ ಕೊಳವೆ, ಕತ್ತಿನ ಕಾಂಡ. कण्ठस्य नालः। "एतत्करालकरवालनिकृत्त-कण्ठनालोच्चलद्बहुलफेनिलबुद्बुदौघैः" प्रबोध० ३-१५।

कण्ठपाश ಕಂಠಪಾಶ (पु०) 1. ಕತ್ತಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ. 2. ಆನೆಯ ಕತ್ತಿನ ಹಗ್ಗ. कण्ठे पाशः।

कण्ठबन्ध ಕಂಠಬಂಧ (पु०) 1. ಆನೆಯ ಕತ್ತಿನ ಹಗ್ಗ. 2. ಕತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟುವಿಕೆ, ಕತ್ತಿಗೆ ಹಗ್ಗಹಾಕಿ ಕಟ್ಟುವಿಕೆ. कण्ठस्य कण्ठे वा बन्धः।

कण्ठभङ्ग ಕಂಠಭಂಗ (पु०) ಬಿಕ್ಕುತ್ತ ಮಾತಾಡುವಿಕೆ, ತಡೆದು ಮಾತಾಡುವಿಕೆ.

कण्ठभूषण ಕಂಠಭೂಷಣ (न०) **–भूषा –ಭೂಷಾ** (स्त्री०) ಕಂಠಾಭರಣ, ಕುತ್ತಿಗೆಗೆ ತೊಡಿಸುವ ಒಡವೆ, ಅಡ್ಡಿಗೆ. कण्ठस्य भूषणम् भूषा वा।

कण्ठमूल ಕಂಠಮೂಲ (न०) ಕಂಠದ ತಳಭಾಗ, ಗಂಟಲಿನ ಆಳವಾದ ಕೆಳಪ್ರದೇಶ. कण्ठस्य मूलम्।

कण्ठलग्न ಕಂಠಲಗ್ನ (वि०) 1. ಕತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. 2. ಅಪ್ಪಿಕೊಂಡಿರುವ, ಆಲಿಂಗಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ. कण्ठे लग्नः।

कण्ठलता ಕಂಠಲತಾ (स्त्री०) 1. ಅಂಗಿಯ ಕೊರಳ ಪಟ್ಟಿ, ಕತ್ತಿನ ಪಟ್ಟಿ. 2. ಮುಕ್ತಾಹಾರ, ಮುತ್ತಿನ ಸರ, ಅಡ್ಡಿಗೆ ಮುಂತಾದುವು.

कण्ठवर्तिन् ಕಂಠವರ್ತಿನ್ (वि०) 1. ಗಂಟಲಲ್ಲಿರುವ. 2. ಕುತ್ತಿಗೆಯಲ್ಲಿರುವ. कण्ठे वर्तते – वृतु (वर्तने) "णिनिः" (३-२-७८)। "प्राणैर्दशरथप्रीतेरनृणं कण्ठवर्तिभिः" रघु० १२-५४। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–वर्तिनी –ವರ್ತಿನೀ.**

कण्ठशालूक ಕಂಠಶಾಲೂಕ (न०) ಗಂಟಲೊಳಗಿನ ವ್ರಣ, ಕಂಠದೊಳಗೆ ಬರುವ ಒಂದು ಹುಣ್ಣು, ಒಂದು ವಿಧ ಮುಖರೋಗ. "कोलास्थिमात्रः कफसंभवो यो ग्रन्थिर्गले कण्ठकशूकभूतः। खरः स्थिरः शस्त्रनिपातसाध्यस्तं कण्ठशालूकमिति ब्रुवन्ति" सुश्रुत० निदान० १६-५१।

कण्ठशुण्ठी ಕಂಠಶುಂಠೀ (स्त्री०) ದವಡೆಯೊಳಗಿನ ವ್ರಣ, ಒಂದು ವಿಧ ಮುಖರೋಗ. "श्लेष्मासृग्भ्यां तालुमूलात् प्रवृद्धो दीर्घः शोफो ध्मातबस्तिप्रकाशः। तृष्णाकासश्वासकृत् संप्रदिष्टो व्याधिर्वैद्यैः कण्ठशुण्ठीति नाम्ना" सुश्रुत० निदान० १६-४१।

कण्ठशोष ಕಂಠಶೋಷ (पु०) 1. ಗಂಟಲು ಒಣಗುವಿಕೆ, ಗಂಟಲು ಆರಿಹೋಗುವಿಕೆ. (लाक्ष०) 2. ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ ಉಪದೇಶ. कण्ठस्य शोषः। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–शोषणम् –ಶೋಷಣಮ್.**

कण्ठसूत्र ಕಂಠಸೂತ್ರ (न०) ಸುರತಕಾಲದ ಆಲಿಂಗನದ ಒಂದು ಭೇದ; ರತಿಕ್ರೀಡೆಯ ವೇಗದಿಂದ ಬಹಳವಾಗಿ ಬಳಲಿದ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಪತಿಯ ಎದೆಯಮೇಲೆ ತಮ್ಮ ಪೀವರಸ್ತನಗಳನ್ನಿಟ್ಟು ಗಾಢಾಲಿಂಗನ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಮಲಗುವರು. "यत्कुर्वते वक्षसि वल्लभस्य स्तनाभिघातं निबिडोपगूढम्। परिश्रमार्थं शनकैर्विदग्धाः तत्कण्ठसूत्रं प्रवदन्ति सन्तः" वात्स्या० सू०। "तस्य निर्दयरतिश्रमालसाः कण्ठसूत्रमपदिश्य योषितः" रघु० १९-३२।

कण्ठस्थ ಕಂಠಸ್ಥ (वि०) 1. ಗಂಟಲಲ್ಲಿರುವ. 2. ಕುತ್ತಿಗೆಯಲ್ಲಿರುವ. कण्ठे तिष्ठति – ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। 3. ಬಾಯಲ್ಲಿರುವ ಮತ್ತು ಉಚ್ಚರಿಸಲು ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ. 4. ಉರುಹಾಕಿರುವ, ಬಾಯಿಪಾಠಮಾಡಿರುವ.

कण्ठाग्नि ಕಂಠಾಗ್ನಿ (पु०) ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. कण्ठे अग्निः पाकाग्निः यस्य। ಕತ್ತನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸಿದ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಹಕ್ಕಿಗಳು ತಿಂದ ಆಹಾರವು ಜೀರ್ಣವಾಗುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

कण्ठाभरण ಕಂಠಾಭರಣ (न०) 1. ಕತ್ತಿಗೆ ತೊಡಿಸುವ ಆಭರಣ, ಹಾರ, ಸರ, ಅಡ್ಡಿಗೆ. कण्ठस्याभरणम्। 2. "ಸರಸ್ವತೀಕಂಠಾಭರಣ" ವೆಂಬ ಒಂದು ಗ್ರಂಥದ ಸಣ್ಣ ಹೆಸರು.

कण्ठाल ಕಂಠಾಲ (पुंस्त्री०) 1. ಯುದ್ಧ, ಕದನ. 2. ಸೂರಣ ಗೆಡ್ಡೆ. 3. ಗುದ್ದಲಿ. 4. ಗೋಣಿಚೀಲ. 5. ದೋಣಿ. 6. ಕಡೆಯುವ ಪಾತ್ರೆ. (पु०) 7. ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟೆ "कण्ठाला तु द्वयोर्द्रोणीप्रभेदे ना क्रमेलके" मेदि०। कठि (शोके) "आलच्" बाहु०।

कण्ठिका ಕಂಠಿಕಾ (स्त्री०) ಕಂಠಾಭರಣ, ಕತ್ತಿಗೆ ತೊಡಿಸುವ ಒಡವೆ, ಹಾರ. कण्ठो भूष्यतयास्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)।

कण्ठी ಕಂಠೀ (स्त्री०) 1. ಕುದುರೆ ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ. 2. ಕತ್ತು. 3. ಕತ್ತಿನ ಪಟ್ಟಿ.

कण्ठीरव ಕಂಠೀರವ(पु०) ಕಂಠದಿಂದ ಗರ್ಜಿಸುವ 1. ಸಿಂಹ. 2. ಮದಿಸಿದ ಆನೆ. कण्ठयां रवो यस्य। 3. ಕಪೋತ, ಪಾರಿವಾಳದ ಹಕ್ಕಿ.

कण्ठेकाल ಕಂಠೇಕಾಲ (पु०) ಶಿವ, ಮಹಾದೇವ, ನೀಲಕಂಠ. कण्ठे कालोऽस्य अलुक् (६-३-१२)।

कण्ठच ಕಂಠ್ಯ (वि०) 1. ಕಂಠದಲ್ಲಿರುವ, ಗಂಟಲಲ್ಲಿರುವ. कण्ठे भवः "यत्" (४-३-५५)। 2. ಕಂಠದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ अः, कुः (ಕವರ್ಗ) हः ಮತ್ತು विसर्जनीयः (ವಿಸರ್ಗ) ವರ್ಣಗಳು. "अकुहविसर्जनीयानां कण्ठः"। 3. ಕಂಠಸ್ವರಕ್ಕೆ ಹಿತವಾದ (ಶಾಕಾದಿಗಳು). "सर्वदोषहरा लघ्वी कण्ठचा मूलकपोतिका" सुश्रुत० सूत्र० ४६-२४०। "यवकोलकुलुत्थानां यूषः कण्ठचोऽनिलापहः" सुश्रुत० सूत्र० ४६-३७५।

कण्डन ಕಂಡನ (न०) 1. ಒನಕೆಯಿಂದ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಕುಟ್ಟಿ ಹೊಟ್ಟನ್ನು ಬೇರ್ಪಡಿಸುವಿಕೆ. कडि (भेदने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "न हि व्रीह्यादिलवनकण्डन पेषणादौ च सविज्ञानानाम्" छान्दोग्य०। (स्त्री०) –नी –ನೀ. 2. ಕುಟ್ಟುವ ಸಾಧನ, ಒನಕೆ. कण्डचतेऽनेन—कडि कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)। 3. ಒರಳು. कण्डचतेऽत्र — कडि अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। "पञ्च सूना गृहस्थस्य चुल्ली पेषण्युपस्करः। कण्डनी चोदकुम्भश्च बध्यते यासु वाहयन्" मनु० ३-६८।

कण्डरा ಕಂಡರಾ (स्त्री०) ಮಹಾನಾಡಿ, ಮಹಾಸ್ನಾಯು. ದೇಹದಲ್ಲಿ ಈ ಮಹಾನಾಡಿಗಳು ಹದಿನಾರಿರುವುವು:

ಎರಡು ಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿ	...	4
ಎರಡು ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ	...	4
ಕುತ್ತಿಗೆಯಲ್ಲಿ	...	4
ಬೆನ್ನಿನಲ್ಲಿ	...	4
		16

ಇವು ಅವಯವಗಳನ್ನು ನೀಡುವ ಮತ್ತು ಮಡಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುವ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವುವು. "महत्यः स्नायवः प्रोक्ताः कण्डरास्तास्तु षोडश। प्रसारणाकुञ्चनयोर्दृष्टं तासां प्रयोजनम्। चतस्रो हस्तयोस्तासां तावत्यः पादयोः स्मृताः। ग्रीवायामपि तावत्यः तावत्यः पृष्ठसंगताः" भावप्र०। ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಹಸ್ತ ಮತ್ತು ಪಾದಗಳ ನಾಡಿಗಳು ನಖ (ಉಗುರು) ಗಳಾಗಿಯೂ ಕುತ್ತಿಗೆಯ ನಾಡಿಗಳು ಮೇಢ್ರ (ಜನನೇಂದ್ರಿಯ) ವಾಗಿಯೂ ಪೃಷ್ಠ (ಬೆನ್ನು)ನಾಡಿಗಳು ನಿತಂಬ, ಮೇಲಿನ ತೊಡೆಗಳು, ವಕ್ಷಸ್ಸು (ಎದೆ) ಮತ್ತು ಸ್ತನಪಿಂಡಗಳಾಗಿಯೂ ಬೆಳೆದುಬಂದಿವೆ.

कण्डु ಕಂಡು (स्त्री०) 1. ನವೆ, ತುರಿ. कण्डूञ् (गात्रविघर्षणे) "डुः" बाहु०। 2. ಮೈ ಕೆರೆಯುವಿಕೆ.

कण्डूञ्-गात्रविघर्षणे (कण्ड्वा० उभ० सक० से०)। कण्डूयति, –ते। कण्डूयां बभूव, –चकार, –आस, –चक्रे। ಮೈ ಕೆರೆ, ನವೆ ಹೋಗಲಾಡಿಸು. कण्डूयनम्, कण्डूयितः, कण्डूः, कण्डूया, कण्डूयन्, कण्डूतिः, कण्डूयमानः ಇತ್ಯಾದಿ.

कण्डू ಕಂಡೂ (स्त्री०) 1. ಮೈ ಕೆರೆಯುವುದು. 2. ತುರಿ ಗಜ್ಜಿ. कण्डूञ् (गात्रविघर्षणे) "क्विप्" (वा० ३-३-९४)। "कपोलकण्डूः करिभिर्विनेतुं विघट्टितानां सरलद्रुमाणाम्" कुमा० १-९।

कण्डूकरी ಕಂಡೂಕರೀ (स्त्री०) ನಸುಗುನ್ನಿಗಿಡ. कण्डूं करोति — डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)।

कण्डूघ्न ಕಂಡೂಘ್ನ (पु०) 1. ಕಕ್ಕೆಗಿಡ. 2. ಬಿಳಿಸಾಸುವೆ. कण्डूं हन्ति — हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)।

कण्डूति ಕಂಡೂತಿ (स्त्री०) ಮೈ ಕೆರೆಯುವಿಕೆ. कण्डूञ् (गात्रविघर्षणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "सुभग त्वत्कथारम्भे कर्णे कण्डूतिलालसा" सा० द०।

कण्डूयत् ಕಂಡೂಯತ್ (वि०) ಮೈ ಕೆರೆಯುತ್ತಿರುವ. कण्डूञ् (गात्रविघर्षणे) + यक् "शतृ" (३-२-१२४)। "कण्डूयतः कटभुवं करिणो मदेन स्कन्धं सुगन्धिमनुलीनवता नगस्य" माघ० ५-४६।

कण्डूयन ಕಂಡೂಯನ(न०) 1. ಮೈ ಕೆರೆಯುವುದು, ನವೆ ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದು. कण्डूञ् (गात्रविघर्षणे) + यक् "ल्युट्" (३-३-११५)। "आस्वादवद्भिः कबलैस्तृणानां कण्डूयनैर्दंशनिवारणैश्च" रघु० २-५। 2. ಮೈ ಕೆರೆದು ಕೊಳ್ಳುವ ಸಾಧನ. कण्डूय कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

कण्डूयमान ಕಂಡೂಯಮಾನ (वि०) ಮೈ ಕೆರೆದು ಕೊಳ್ಳುತ್ತಲಿರುವ, ನವೆ ಹೋಗಲಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಲಿರುವ. कण्डूय "शानच्" (३-२-१२४)। "कण्डूयमानेन कटं कदाचिद्वन्यद्विपेनोन्मथिता त्वगस्य" रघु० २-३७।

कण्डूया ಕಂಡೂಯಾ (स्त्री०) ನವೆ, ತುರಿ. कण्डूञ् (गात्रविघर्षणे) + यक् "अः" (३-३-१०२)। "टाप्" (४-१-४)।

कण्डूयित ಕಂಡೂಯಿತ (वि०) ಕೆರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ನವೆ ಹೋಗಲಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. कण्डूञ् + यक् "क्तः" (३-२-१०२)। "स्खलनक्षण एव शिश्रिये द्रुतकण्डूयितमौलिरालयम्" नैष० २-३।

कण्डूरा ಕಂಡೂರಾ (स्त्री०) ನಸುಗುನ್ನಿಗಿಡ. कण्डूं राति— रा (दाने) "कः" (३-२-३)। "आत्मगुप्ताजहाव्यण्डा कण्डूरा प्रावृषायणी" अम०।

कण्डूल ಕಂಡೂಲ (पु०) 1. ಸೂರಣಗೆಡ್ಡೆ. कण्डूरस्त्यस्य "लच्" (५-२-९७)। (वि०) 2. ನವೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. "कण्डूलद्विपगण्डपिण्डकषणाकम्पेन संपातिभिः" उ० रा० २-९। 3. ನವೆಯುಂಟುಮಾಡುವ.

कण्डोल ಕಂಡೋಲ (पु०) 1. ಬಿದಿರಿನ ಮಂಕರಿ, ಕುಕ್ಕೆ, ಗೂಡೆ, ಬುಟ್ಟಿ. कडि (भेदने) "ओलच्" (उ० १-६६)। 2. ಉಗ್ರಾಣ, ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿಡುವ ಜಾಗ. 3. ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟೆ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६३)। –ली –ಲೀ.

कण्डोलवीणा ಕಂಡೋಲವೀಣಾ (स्त्री०) ಚಂಡಾಲನ ವೀಣೆ.

कण्डोली ಕಂಡೋಲೀ (स्त्री०) ಚಂಡಾಲನ ವೀಣೆ.

कण्व ಕಣ್ವ (पु०) 1. ಕಶ್ಯಪಗೋತ್ರದ ಒಬ್ಬ ಮಹರ್ಷಿ, ಶಕುಂತಲೆಯ ಸಾಕುತಂದೆ. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ-ಮೇನಕೆ ಇವರಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಶಿಶುವು ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷಿಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ದಯಾಳುವಾದ ಕಣ್ವಮಹರ್ಷಿಯು ಅದನ್ನು ತಮ್ಮ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ತಂದು ಪುತ್ರೀನಿರ್ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸಾಕುತ್ತಿದ್ದರು. ಶಕುಂತಲೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಯಸ್ಕಳಾದಾಗ ಅವಳಿಗೆ ಅನುರೂಪನಾದ ಪತಿಯು ದೊರಕಬೇಕೆಂದು ಕಣ್ವಮಹರ್ಷಿಯು ಸೋಮತೀರ್ಥ ತೀರದಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸಿಗೆ ಹೋಗಿರಲು ದುಷ್ಯಂತನು ಬೇಟೆಯವ್ಯಾಜದಿಂದ ಕಣ್ವಮಹರ್ಷಿಯ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಶಕುಂತಲೆಯನ್ನು ಗಾಂಧರ್ವರೀತಿಯಿಂದ ಮದುವೆಯಾಗಿ ನಗರಕ್ಕೆ ತೆರಳಿದನು. ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಹಿಂತಿರುಗಿದ ಕಣ್ವರು ಶಕುಂತಲೆಗೆ ಅನುರೂಪ ವರನು ದೊರೆತದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ಸಂತೋಷಿಸಿ ಶಿಷ್ಯರೊಡನೆ ಅವಳನ್ನು ಆಶೀರ್ವದಿಸಿ ಪತಿಗೃಹಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡುವರು. ಇವರೊಬ್ಬರು ಗೋತ್ರಪ್ರವರ್ತಕರು. (न०) 2. ಪಾಪ, ದೋಷ. कण (निमीलने) "क्वन्" (उ० १-१४९)। "कण्वं पापे मुनौ पुंसि" मेदि०।

कण्वसुता ಕಣ್ವಸುತಾ (स्त्री०) ಕಣ್ವಮಹರ್ಷಿಯ ಮಗಳು, ಶಕುಂತಲೆ. ["कण्व" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

कत ಕತ (पु०) 1. ಕತಕವೃಕ್ಷ, ಚಿಲ್ಲದಗಿಡ. कं जलं शुद्धं तनोति — तनु (विस्तारे) "डः" (३-२-१०१)। 2. ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. ["कात्य", "कात्यायन" ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] (न०) 3. ಚಿಲ್ಲದ ಬೀಜ.

कतक ಕತಕ (पु०) 1. ಚಿಲ್ಲದಗಿಡ. कस्य जलस्य तको हासो यस्मात्। (न०) 2. ಚಿಲ್ಲದ ಬೀಜ. ಚಿಲ್ಲದ ಬೀಜದ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ನೀರು ನಿರ್ಮಲವಾಗುವುದು. "फलं कतकवृक्षस्य यद्यप्यम्बुप्रसादनम्। न नामग्रहणादेव तस्य वारि प्रसीदति" मनु० ६-६७।

कतफल ಕತಫಲ (पु०) 1. ಚಿಲ್ಲದಗಿಡ. (न०) 2. ಚಿಲ್ಲದ ಬೀಜ.

कतम ಕತಮ (वि०) 1. ಬಹುಮಂದಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವನು?, ಅನೇಕ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದು? किम् "डतमच्" (५-३-९३)। "कतमो भवतां देवदत्तः?"। "अपि ज्ञायते कतमेन दिग्विभागेन गतः स जाल्मः?" विक्र० १। स्त्रियां –मा –ಮಾ. (न०) **कतमत् ಕತಮತ್.** 2. ಅನೇಕ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದುತಾನೆ. "न पुष्पिताऽत्र स्थगितार्करश्मावनन्तताने कतमा लताऽलम्" माघ० ४-३९। "अहं भ्रमादालपमङ्ग मृष्यतां विना ममोरः कतमत्तवासनम्" नैष० ९-११४।

कतर ಕತರ (वि०) ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಯಾವನು?, ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದು? किम् "डतरच्" (५-३-९२)। "अनयोः कतरो देवदत्तः?"। (न०) **कतरत् ಕತರತ್.** "न चैतद्विद्मः कतरन्नो गरीयो यद्वा जयेम यदि वा नो जयेयुः" गीता २-६।

कति ಕತಿ (वि० ब० व०) ಎಷ್ಟು?, ಎಷ್ಟು ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳದ್ದು?, ಎಷ್ಟು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳದ್ದು. किं परिमाणमेतेषाम् — किम् "डतिः" (५-२-४१)। "निजपदपरिचारकाङ्क्षिणीभिः कतिषु भवेषु समर्चिताङ्घ्रिपद्मः" याद० २४-५४। "कति"ಗೆ चित्, चन ಅಥವಾ अपि ಸೇರಿದರೆ ಅದರ ಸ್ವಂತ ಅರ್ಥವು ಸಂಕೋಚಹೊಂದಿ ಕೆಲವರು, ಕೆಲವು, ಬಹಳ ಎಂಬ ಅನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಅರ್ಥ ಕೊಡುವುದು. "दर्भाङ्कुरेण चरणः क्षत इत्यकाण्डे तन्वी स्थिता कतिचिदेव पदानि गत्वा" शाकु० २-१२। "कतिभिश्चन कामचारशक्तेरुपसञ्जातमदैरुदग्रशृङ्गैः" याद० १५-११०।

कतिकृत्वस् ಕತಿಕೃತ್ವಸ್ (अव्य०) ಎಷ್ಟು ಸಲ?, ಎಷ್ಟಾವೃತ್ತಿ? कति "कृत्वसुच्" (५-४-१७)।

कतिथ ಕತಿಥ (वि०) ಎಷ್ಟನೆಯದು? कति "डट्" (५-२-४८)। थुगागमः (५-२-५१)। "तस्य कतिथ इति तत्प्रथमं मनसा समाख्यदपराधमच्युतः" माघ० १५-४२।

कतिधा ಕತಿಧಾ (अव्य०) ಎಷ್ಟು ವಿಧ?, ಎಷ್ಟು ಪ್ರಕಾರ? कति "धा" (५-३-४२)।

कतिपय ಕತಿಪಯ (वि० ब०व०) 1. ಕೆಲವು. "संपत्स्यन्ते कतिपयदिनस्थायिहंसा दशार्णाः" मेघ० १-२३। 2. ಪರಿಮಿತವಾದ. "वर्णैः कतिपयैरेव ग्रथितस्य स्वरैरिव" माघ० २-७२। 3. ಕೆಲವು, ಸ್ವಲ್ಪ. 4. ಬಹಳ. कतिपये कतिपयाः। "परिष्कुर्वन्त्यर्थान् सहृदयधुरीणाः कतिपये" रसगं०।

कतिविध ಕತಿವಿಧ (वि०) ಎಷ್ಟು ವಿಧ?, ಎಷ್ಟು ಬಗೆ? कति विधा प्रकारो यस्य।

कत्तृण ಕತ್ತೃಣ (न०) 1. ಕಾಚೆಹುಲ್ಲು. 2. ಕಾಚೆಕಡ್ಡಿ. 3. ಹಂಚಿಕಡ್ಡಿ. 4. ಬರಗುಕಡ್ಡಿ. कुत्सितं तृणम् — कोः कदादेशः (६-३-१०३)। ಹಸು ಮೊದಲಾದುವು ಇವನ್ನು ತಿನ್ನಲಾಗುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

कत्त्रि ಕತ್ತ್ರಿ (वि० ब० व०) ಕೆಟ್ಟ ಮೂವರು, ಕೆಟ್ಟ ಮೂರು ವಸ್ತುಗಳು. कुत्सितास्त्रयः—कोः कत् (वा० ६-३-१०१)।

कत्थ-श्लाघायाम् (भ्वा० आत्म० सक० से०) ಶ್ಲಾಘಿಸು, ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡು, ಹೊಗಳು, ಜಂಬಹೊಡೆ. कत्थते। चकत्थे। कत्थिता। कत्थिष्यते। कत्थताम्। अकत्थत। अकत्थिष्ट। अकत्थिष्यत। कत्थनम्। कत्था। कत्थितम्। "गर्जितेन वृथा किं ते कत्थितेन च मानुष। कृत्वैतत् कर्मणा सर्वं कत्थेथा मा चिरं कृथाः" भा० आदि० १६५-३७।

कत्थक ಕತ್ಥಕ (वि०) ಶ್ಲಾಘನೆಮಾಡುವ, ಹೊಗಳುವ, ಜಂಬ ಹೊಡೆಯುವ. कत्थ (श्लाघायाम्) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

कत्थन ಕತ್ಥನ (न०) ಶ್ಲಾಘಿಸುವುದು, ಹೊಗಳುವುದು, ಜಂಬ ಹೊಡೆಯುವುದು. कत्थ (श्लाघायाम्) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

कत्थनीय ಕತ್ಥನೀಯ (वि०) 1. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಶ್ಲಾಘಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಶ್ಲಾಘಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಹೊಗಳಲು ಅರ್ಹವಾದ. 3. ಹೊಗಳಲು ಶಕ್ಯವಾದ. कत्थ (श्लाघायाम्) अर्हादौ "अनीयर्" (३-१-९६)।

कत्थमान ಕತ್ಥಮಾನ (वि०) ಶ್ಲಾಘಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೊಗಳುತ್ತಿರುವ. कत्थ (श्लाघायाम्) "शानच्" (३-२-१२४)।

कत्थित ಕತ್ಥಿತ (न०) 1. ಶ್ಲಾಘನೆ, ಹೊಗಳಿಕೆ. कत्थ (श्लाघायाम्) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಶ್ಲಾಘಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟ. कत्थ "क्तः" (३-२-१०२)।

कत्थितव्य ಕತ್ಥಿತವ್ಯ (वि०) 1. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೊಗಳಲ್ಪಡುವ. 2. ಹೊಗಳಲು ಅರ್ಹವಾದ. 3. ಹೊಗಳಲು ಶಕ್ಯವಾದ. कत्थ (श्लाघायाम्) "तव्यः" (३-१-९६)।

कत्र-शैथिल्ये (चुरा० उभ० अक० से०) कत्रयति, –ते। कत्रति। अचकत्रत्, –त। ಸಡಿಲವಾಗು.

कथ-वाक्यप्रबन्धे (चुरा० उभ० सक० से०) कथयति, –ते। कथयांबभूव, –आस, –चकार, –चक्रे। कथिता। कथयेत्, –त। अचीकथत्, –त। अचकथत्, –त।

कर्मणि:—कथ्यते। चकथे।

सनि:—चिकथयिषति, –ते। ಇತ್ಯಾದಿ.

1. ಹೇಳು, ತಿಳಿಸು, ನಿರೂಪಿಸು, ವರ್ಣಿಸು. "कार्तवीर्य-जलक्रीडां कथयन्ति स्म तापसाः" याद० २२-२२०। "राममिष्वसनदर्शनोत्सुकं मैथिलाय कथयांबभूव सः" रघु० ११-३७। "कथ्यते चिदचिदन्तरात्मनः शास्त्रशुद्धहृदयैर्मनीषिभिः" याद० १७-१०८। 2. ಸೂಚಿಸು, ತಿಳಿಸು. "गात्रैस्ते कथयन्त्यसारभिदुरान् प्रायेण संसारिणः" मालती० ८-१०। 3. ತೋರಿಸಿಹೇಳು, ನಿರ್ದೇಶಿಸು. "भक्षयन्तीं न कथयेत्पिबन्तं चैव वत्सकम्" मनु० ११-११४।

कथक ಕಥಕ (वि०) 1. ಹೇಳುವವನು, ನಿರೂಪಿಸುವವನು, ವರ್ಣಿಸುವವನು. कथ (वाक्यप्रबन्धे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಅನುವಾದಮಾಡುವವನು. 3. ಪುರಾಣ ಹೇಳುವವನು, ಕಥೆ ಹೇಳಿ ಜೀವಿಸುವವನು. 4. ತತ್ತ್ವನಿರ್ಣಯಕ್ಕಾಗಿ ವಾದಮಾಡುವವನು. "कथादर्पक्षुभ्यत्कथककुलकोलाहलभवं हरत्वन्तर्ध्वान्तं हयवदनहेषाहलहलः" हयग्री०।

कथङ्कारम् ಕಥಂಕಾರಮ್ (अव्य०) ಹೇಗೆ?, ಹೇಗೆ ತಾನೆ? कथं कृत्वा। कथम्+डु कृञ् (करणे) "णमुल्" (३-४-२७)। "कथङ्कारमनालम्बा कीर्तिर्द्यामधिरोहति" माघ० २-५२। "धार्यः कथङ्कारमहं भवत्या वियद्विहारी वसुधैकगत्या" नैष० ३-१५।

कथञ्चन ಕಥಂಚನ (अव्य०) 1. ಹೇಗಾದರೂ. 2. ಬಹಳ ಕಷ್ಟದಿಂದ. कथं + चित्। ಇದು ಅಸಾಕಲ್ಯಾರ್ಥ (ಅಸಂಪೂರ್ಣಾರ್ಥ) ವನ್ನು ಕೊಡುವುದು. "असाकल्ये तु चिच्चन" ಎಂದು ಅಮರಕೋಶದಲ್ಲಿ चित् चन ಗಳು

ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪದಗಳಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ ಈ ಪದಗಳಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ **कतिचित् कतिचन कथञ्चित् कथञ्चन कश्चन कश्चित्** ಇತ್ಯಾದಿ ಇತರ ಪದಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುವು. "या कथञ्चन सखीवचनेन प्रागभिप्रियतमं प्रजगल्भे" माघ० १०-१८। "अथ प्रयत्नोन्नमितानमत्फणैर्धृते कथञ्चित्फणिनां गणैरधः" माघ० १-१३।

कथन ಕಥನ (न०) 1. ಹೇಳುವಿಕೆ, ನಿರೂಪಿಸುವಿಕೆ, ವರ್ಣಿಸುವಿಕೆ. कथ (वाक्यप्रबन्धे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸೂಚಿಸುವಿಕೆ. 3. ತೋರಿಸುವಿಕೆ, ನಿರ್ದೇಶಿಸುವಿಕೆ.

कथनीय ಕಥನೀಯ (वि०) 1. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ. 2. ಹೇಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಹೇಳಲು ಅರ್ಹವಾದ. 3. ಹೇಳಲು ಶಕ್ಯವಾದ. कथ (वाक्यप्रबन्धे) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)।

कथम् ಕಥಮ್ (अव्य०) 1. ಹೇಗೆ? ಯಾವ ರೀತಿಯಿಂದ? ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ? किम् प्रकारे "थमु:" (५-३-२५)। "अवाप्यते वा कथमन्यथा द्वयं तथाविधं प्रेम पतिश्च तादृशः" कुमा० ५-२। 2. ಪ್ರಶ್ನೆ. "कथमिदानीमात्मानं निवेदयामि?। कथं वात्मापहारं करोमि?" शाकु० १। 3. ಸಂಭ್ರಮ, ಗಡಿಬಿಡಿ, ಅಕಸ್ಮಿಕದಿಂದುಂಟಾದ ಕಳವಳ. "कथमुपहारीकृतास्मि राज्ञस्तातेन? राजाराधनं पुनर्गुरुकं न पुनर्मालती" मालती० २। 4. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. 5. ಆಶ್ಚರ್ಯ, ವಿಸ್ಮಯ. 6. ಸಂಭಾವನೆ, ಊಹೆ. 7. ಹರ್ಷ, ಸಂತೋಷ. "कथं हर्षे च गर्हायां प्रकारार्थे च सम्भ्रमे। प्रश्ने सम्भावनायां च" मेदि०।

कथमपि ಕಥಮಪಿ (अव्य०) 1. ಬಹಳ ಕಷ್ಟದಿಂದ, ಬಹಳ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ. कथं च अपि च। "मुखमंसविवर्ति पक्ष्मलाक्ष्याः कथमप्युन्नमितं न चुम्बितं तु" शाकु० ३-२२। 2. ಹೇಗಾದರೂ, ಎಷ್ಟೇ ಕಷ್ಟದಿಂದಾದರೂ, ಎಷ್ಟೇ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದಾದರೂ. "तस्य स्थित्वा कथमपि पुरः कौतुकाधानहेतोः" मेघ० १-३। 3. ಯಾವ ರೀತಿಯಿಂದಾದರೂ, ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದಿಂದಾದರೂ. "शुक्लापाङ्गैः सजलनयनैः स्वागतीकृत्य केकाः प्रत्युद्यातः कथमपि भवान् गन्तुमाशु व्यवस्येत्" मेघ० १-२२। 4. ಬಹಳ ವಿರಳವಾಗಿ, ಅಪೂರ್ವವಾಗಿ. "कथमपि भुवनेऽस्मिंस्तादृशाः सम्भवन्ति" मालती० २-६। ಎರಡು ಪದಗಳೆಂದು ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

कथमिव ಕಥಮಿವ (अव्य०) "कथङ्कारम्" ಪದದ ಅರ್ಥ.

कथम्भाव ಕಥಂಭಾವ (पु०) ಹೇಗೆ? ಯಾವ ರೀತಿ? ಯಾವ ಪ್ರಕಾರ? ಯಾವ ಬಗೆ? कथमित्यस्य भावः स्थितिः।

कथम्भावाकाङ्क्षा ಕಥಂಭಾವಾಕಾಂಕ್ಷಾ (स्त्री०) ಯಾವ ರೀತಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಯುವ ಇಚ್ಛೆ. "यजेत" ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಧಿವಾಚಕಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಮೂರು ವಿಧ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಗಳಲ್ಲೊಂದು. "यजेत" ಎಂದ ಕೂಡಲೆ किम्, केन ಮತ್ತು कथम् ಎಂಬ ಮೂರು ಆಕಾಂಕ್ಷೆಗಳು ಉಂಟಾಗುವುವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಗಭೂತವಾದ ಕ್ರಿಯೆಗಳ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯು **कथम्भावाकाङ्क्षा**।

कथम्भूत ಕಥಂಭೂತ (वि०) 1. ಎಂತಹ, ಯಾವ ರೀತಿಯ. 2. ಯಾವ ರೀತಿಯಾಗಿರುವ, ಯಾವ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿರುವ. कथं किं प्रकारं भूतः प्राप्तः।

कथयत् ಕಥಯತ್ (वि०) 1. ಹೇಳುತ್ತಿರುವ, ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಿರುವ, ವರ್ಣಿಸುತ್ತಿರುವ. कथ (वाक्यप्रबन्धे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಸೂಚಿಸುತ್ತಿರುವ, ತಿಳಿಸುತ್ತಿರುವ. "अस्तित्वं कार्यसिद्धेः स्फुटमथ कथयन् पक्षतेः कम्पभेदैः" नैष० ३-१३२। 3. ತೋರಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಿರುವ, ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ ತಿಳಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.**

कथंजातीय ಕಥಂಜಾತೀಯ (वि०) ಯಾವ ವಿಧದ? ಯಾವ ಬಗೆಯ? कथंप्रकारः "जातीयर्" (५-३-९६)। स्वार्थे "कन्"। **–जातीयकः –ಜಾತೀಯಕಃ.**

कथंतराम् ಕಥಂತರಾಮ್ (अव्य०) ಹೇಗೆ? ಯಾವ ರೀತಿ? कथम् "तरप्" (५-३-५७)। "आमुः" (५-४-११)। "तमप्" (५-३-५५)। "आमुः" (५-४-११)। **–तमाम् –ತಮಾಮ್.**

कथा ಕಥಾ (स्त्री०) 1. ಹೇಳುವುದು, ನಿರೂಪಿಸುವುದು. कथ (वाक्यप्रबन्धे) "अङ्" (३-३-१०५)। "कथापि खलु पापानामलमश्रेयसे यतः" माघ० २-४०। 2. ಪರಸ್ಪರ ಮಾತಾಡುವುದು, ಸಂಭಾಷಣೆ. "कथाप्रसङ्गेषु मिथः सखीमुखात्तृणेऽपि तन्व्या नलनामनि श्रुते" नैष० १-३५। 3. ಕಥೆ, ಕಲ್ಪಿತ ಕಥೆ, ಕಟ್ಟು ಕಥೆ. "कथाच्छलेन बालानां नीतिस्तदिह कथ्यते" हितो०। 4. ತತ್ತ್ವನಿರ್ಣಯ ಅಥವಾ ವಾದಿವಿಜಯಕ್ಕಾಗಿ ಅನೇಕ ವಾದಿಪ್ರತಿವಾದಿಗಳು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸಿದ್ಧಾಂತರೂಪವಾಗಿ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಆಡುವ ಮಾತು. ಇದು ವಾದ, ಜಲ್ಪ ಮತ್ತು

ವಿತಂಡಾ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. ತತ್ತ್ವನಿರ್ಣಯವೇ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಮಾತು "ವಾದ". ಪರಸ್ಪರ ಜಯಾ ಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಆಡುವ ಮಾತು "ಜಲ್ಪ". ಸ್ವಮತ ಸ್ಥಾಪನೆಯಿಲ್ಲದೆ ಕೇವಲ ಪರಮತದೂಷಣೆ ಮಾಡುವುದು "ವಿತಂಡಾ" ಎನಿಸುವುದು.

कथानक ಕಥಾನಕ (न०) ಉಪಕಥೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೊಡ್ಡ ಕಥೆ. कथयत्यत्र "आनकः" बाहु०।

कथान्तर ಕಥಾಂತರ (न०) 1. ಕಥೆಯ ಮಧ್ಯ, ಮಾತಿನ ಮಧ್ಯ. कथाया अन्तरम्। (अव्य०) 2. ಬೇರೆ ಕಥೆ, ಬದಲಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕಥೆ. अन्या कथा।

कथाप्रसङ्गः ಕಥಾಪ್ರಸಂಗ (पु०) 1. ಮಾತನಾಡುವ ಪ್ರಸಂಗ, ಮಾತಿನ ಸಂದರ್ಭ. कथायाः प्रसङ्गः। "कथाप्रसङ्गेषु मिथः सखीजनात्तृणेऽपि तन्व्या नलनामनि श्रुते" नैष० १-३५। 2. ವಿಷವೈದ್ಯ, ಹಾವಾಡಿಗ. "कथाप्रसङ्गेनजनैरुदाहृतादनुस्मृताखण्डलसूनुविक्रमः" किरा० १-२४।

कथामुख ಕಥಾಮುಖ (न०) ಕಥೆಯ ಪ್ರಾರಂಭ, ಪೀಠಿಕಾ ಪ್ರಕರಣ, ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ. कथाया आमुखम्।

कथारम्भ ಕಥಾರಂಭ (पु०) ಕಥೆಯ ಉಪಕ್ರಮ, ಕಥೆ ಯನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವಿಕೆ. कथाया आरम्भः।

कथालाप ಕಥಾಲಾಪ (पु०)1. ಭಾಷಣ, ಮಾತಾಡುವಿಕೆ, 2. ಸಂಭಾಷಣೆ. कथाया आलापः।

कथावतार ಕಥಾವತಾರ (पु०)1. ಪೀಠಿಕೆ, ಉಪೋದ್ಘಾತ, ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ. कथाया अवतारः यत्र। 2. ಒಂದು ರೂಪ ದಿಂದ ಕಥೆಯು ಹುಟ್ಟುವಿಕೆ, ಕಥೆಯ ಸೃಷ್ಟಿ, कथाया अवतारः।

कथावलि ಕಥಾವಳಿ (स्त्री०) ಕಥೆಗಳ ಸಂಗ್ರಹ, ಕಥೆಗಳ ಮಾಲೆ, ಅನೇಕ ಕಥೆಗಳ ಗುಂಪು. कथानामावलिः। **–सङ्ग्रहः –ಸಂಗ್ರಹಃ.**

कथित ಕಥಿತ (न०) 1. ಕಥನ, ಹೇಳುವಿಕೆ. कथ (वाक्यप्रबन्धे) + णिच् भावे "क्तः" (३-३-११४)। "पूर्ववृत्तकथितैः पुराविदः सानुजः पितृसखस्य राघवः। उह्यमान इव वाहनोचितः पादचारमपि न व्यमावयत्" रघु० ११-१०। (वि०) 2. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ (ಮನುಷ್ಯ). कथ+ णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "अथ किल कथिते सखीभिरत्र क्षणमपरेव ससंभ्रमा भवन्ती" माघ० ७-३६। 3. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ (ವಿಷಯ). "कथितमपि नरेन्द्रः शंसयामास हंसम्" नैष० ३-१३५।

कथितपद ಕಥಿತಪದ (न०) ಪುನಃ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪದವುಳ್ಳ ವಾಕ್ಯ, ಪುನರುಕ್ತವಾದ ಪದವುಳ್ಳ ವಾಕ್ಯ. कथितं पदं यत्र। **–पदता –ಪದತಾ, –पदत्वम् –ಪದತ್ವಮ್.** ಪುನರುಕ್ತಿ ರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯದೋಷ. ಇದೊಂದು ಕಾವ್ಯದೋಷ. ಏಕಾರ್ಥಬೋಧಕಶಬ್ದವನ್ನು ಒಂದೇ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಹೇಳುವುದು (ಒಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅದೇ ಪದದಿಂದ ಮತ್ತೆ ಹೇಳುವುದು) ಪುನರುಕ್ತಿರೂಪವಾದ ದೋಷವಾಗುವುದು. ಇಂತಹ ಕಡೆ "**कथितपदता**" ರೂಪವಾದ ಕಾವ್ಯದೋಷ ವುಂಟಾಗುವುದು. "अधिकन्यूनकथितपदताहतवृत्तताः" सा० द० ७-५। "रतिलीलाश्रमं भिन्ते सलीलमनिलो वहन्" ಎಂಬಲ್ಲಿ "लीला" ಪದವು ಪುನರುಕ್ತವಾಗಿರುವುದ ರಿಂದ ಇದು ವಾಕ್ಯದೋಷ.

कथितवत् ಕಥಿತವತ್ (वि०) ಹೇಳಿದವನು, ಮಾತಾಡಿ ದವನು, ನಿರೂಪಿಸಿದವನು. कथ (वाक्यप्रबन्धे) + णिच् कर्त० "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

कथोद्घात ಕಥೋದ್ಘಾತ (पु०) 1. ಕಥೆಯ ಪ್ರಾರಂಭ. कथाया उद्घातः। "आकुमारकथोद्घातं शालिगोप्यो जगुर्यशः" रघु० ४-२०। 2. (ನಾಟಕದಲ್ಲಿ) ಆಮುಖದ ಒಂದು ಅಂಗ, ಪ್ರಸ್ತಾವನೆಯ ಮೂರು ವಿಧ ಅಂಗಗಳ ಲ್ಲೊಂದು. ಆಮುಖಕ್ಕೆ **कथोद्घातः, प्रवर्तकम्** ಮತ್ತು **प्रयोगातिशयः** ಎಂದು ಮೂರು ಅಂಗಗಳು. ತನ್ನ ಕಥಾ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಸೂತ್ರ ಧಾರನ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಅಥವಾ ಅದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮುಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಪಾತ್ರವು ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ಕಡೆ "**कथोद्घातः**" ಎಂಬ ಆಮುಖಾಂಗ. "स्वेतिवृत्तसमं वाक्यमर्थं वा यत्र सूत्रिणः। गृहीत्वा प्रविशेत्पात्रं कथोद्घातः स उच्यते" दशरू०। सूत्रधारः—"क्रूरग्रहः सकेतुश्चन्द्रमसंपूर्णमण्डलमिदानीम्। अभिभवितुमिच्छति बलात्...... ...." (इत्यर्धोक्ते) (नेपथ्ये) "आः, क एष मयि स्थिते चन्द्रमभिभवितुमिच्छति बलात्?" सूत्रधारः– "................रक्षत्येनं तु बुधयोगः" मुद्रा० १।

कथ्य ಕಥ್ಯ (वि०)1. ಹೇಳಬಹುದಾದ, 2. ಹೇಳಲು ಶಕ್ಯ ವಾದ. 3. ಹೇಳಲು ಅರ್ಹವಾದ. 4. ಹೇಳಲ್ಪಡುವ. कथ (वाक्यप्रबन्धे) + णिच् "यत्" (३-१-९७)।

कथ्यमान ಕಥ್ಯಮಾನ (वि०) ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. कथ (वाक्यप्रबन्धे) + णिच् कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

कद ಕದ (पुं०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. कं वारि ददाति— डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-४)। (वि०)2. ನೀರನ್ನು ಕೊಡುವ. 3. ಸುಖವನ್ನು ಕೊಡುವ. कं जलं सुखं वा ददाति।

कदग्नि ಕದಗ್ನಿ (पुं०) ಮಂದವಾದ ಅಗ್ನಿ, ಶಕ್ತಿಕುಂದಿದ ಅಗ್ನಿ. कुत्सितश्चासावग्निश्च। कोः "कत्" आदेशः (६-३-१०१)।

कदध्वन् ಕದಧ್ವನ್ (पुं०) ಕೆಟ್ಟದಾರಿ, ಸರಿಯಿಲ್ಲದ ಮಾರ್ಗ. कुत्सितोऽध्वा — कोः "कत्" (६-३-१०१)।

कदन ಕದನ (न०) 1. ವಧೆ, ಸಂಹಾರ, ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ. कद (वैक्लव्ये) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "व्यापादनञ्च हिंसा च कदनं संकुलो वधः" वैज०। "निर्ग्रन्थनं प्रमथनं कदनं निवर्हणम्" अभि० चि०। 2. ಪಾಪ. 3. ಪೀಡಿಸುವಿಕೆ, ಹಿಂಸಿಸುವಿಕೆ. कद कर० "ल्युट्"। "कदनं मर्दपापयोः" मेदि०। 4. ಯುದ್ಧ. अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। "इति ते भर्तृनिर्देशमादाय शिरसाऽऽदृताः। तथा प्रजानां कदनं विदधुः कदनप्रियाः" भाग० ७-२-१३।

कदन्न ಕದನ್ನ (न०) 1. ಕೆಟ್ಟ ಅನ್ನ, ಕೆಟ್ಟ ಆಹಾರ. कुत्सितमन्नम्—कोः "कत्" (६-३-१०१)। (वि०)2. ಕೆಟ್ಟ ಆಹಾರ ತಿನ್ನುವ. कदन्नमस्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। ಹೀಗೆಯೇ **कदश्वः ಕದಶ್ವಃ, कद्रथः ಕದ್ರಥಃ** ಇತ್ಯಾದಿ.

कदपत्य ಕದಪತ್ಯ (न०) ಕೆಟ್ಟ ಮಗ, ದುಷ್ಟನಾದ ಮಗ, ದುರಾಚಾರದ ಮಗ. कुत्सितमपत्यम् — कोः "कत्" (६-३-१०१)।

कदम्ब ಕದಂಬ (पुं०) 1. ನೀಪವೃಕ್ಷ. ಉತ್ತಮ ಜಾತಿಯ ಈಚಲುಮರ. 2. ಸಾಸುವೆ. कद (वैक्लव्ये) "अम्बच्" (उ० ४-८२)। "त्वत्सम्पर्कात्पुलकितमिव प्रौढपुष्पैः कदम्बैः" मेघ० १-२७। (न०) 3. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು. "अस्याः खलु ग्रन्थिनिबद्धकेशमल्लीकदम्बप्रतिबिम्बवेषात्" नैष० ७-८८। "कदम्बं निकुरुम्बे स्यान्नीपसर्षपयोरपि" मेदि०। संज्ञायां स्वार्थे वा "कः"। **कदम्बकः ಕದಂಬಕಃ.** 1. ನೀಪವೃಕ್ಷ. 2. ಸಮೂಹ. "पृथुकदम्बकदम्बकराजितम्" किरा० ५-९। 3. ಸಾಸುವೆ.

कदर ಕದರ (पुं०) 1. ಬಿಳಿಕಗ್ಗಲಿಮರ. 2. ಗರಗಸ. 3. ಕದರುರೋಗ. दृणाति "अच्" (३-१-१३४)। कस्य दरः। 4. ವಸ್ತ್ರದ ಛಾವಣಿ, ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ಬಟ್ಟೆಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಿದ ವಿತಾನ. "चन्द्रोदय उल्लोचः कदरश्चन्द्रातपो वितानोऽस्त्री" वैज०।

कदर्थ ಕದರ್ಥ (पुं०) 1. ಕೆಟ್ಟ ಅರ್ಥ, ದುಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥ. 2. ಕೆಟ್ಟ ವಸ್ತು, ಕೆಟ್ಟ ಪದಾರ್ಥ. 3. ಕೆಟ್ಟ ಪ್ರಯೋಜನ, ಕೆಟ್ಟ ಫಲ. कुत्सितोऽर्थः — कोः "कत्" (६-३-१०१)।

कदर्थन ಕದರ್ಥನ (स्त्रीन०) 1. ಕೆಡಿಸುವಿಕೆ, ಪ್ರಯೋಜನ ವಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡುವಿಕೆ. स्त्रियां **–ना –ನಾ.** 2. ಪೀಡೆ, ಹಿಂಸೆ, ತೊಂದರೆ. "ददेऽपि तुभ्यं कियतीः कदर्थनाः सुरेषु रागप्रसवावकेशिनी" नैष० ९-१३१।

कदर्थनीय ಕದರ್ಥನೀಯ (वि०) 1. ಪೀಡಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 2. ಪೀಡಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 3. ಪೀಡಿಸಲ್ಪಡುವ. "दिगीश्वरार्थं न कथंचन त्वया कदर्थनीयास्मि कृतोऽयमञ्जलिः" नैष० ९-६९। 4. ಕೆಡಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 5. ಕೆಡಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 6. ಕೆಡಿಸಲ್ಪಡುವ.

कदर्थित ಕದರ್ಥಿತ (वि०) 1. ಕೆಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರಯೋಜನ ವಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. कुत्सितोऽर्थः कदर्थः। कदर्थः कृतः — तत्करोति तदाचष्टे (ग० २०४)। कदर्थ+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "मृष्टचन्दनविशेषकभक्तिर्भ्रष्टभूषणकदर्थितमाल्यः" माघ० १०-८४। 2. ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "निमीलनस्पष्टविलोकनाभ्यां कदर्थितस्ताः कलयन् कटाक्षैः" नैष० ६-२२।

कदर्थीकृत ಕದರ್ಥೀಕೃತ (वि०) ವ್ಯರ್ಥಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. कुत्सितोऽर्थः कदर्थः —अकदर्थः कदर्थः कृतः "च्विः" (वा० ५-४-५०)। दीर्घः (७-४-३२)। "केशैः कदर्थीकृतवीर्यसारः कच्चित्स एवासि धनञ्जयस्त्वम्" किरा० ३-४७।

कदर्थ्यमान ಕದರ್ಥ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ಕೆಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ವ್ಯರ್ಥಪಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಪೀಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. कदर्थः क्रियमाणः – कदर्थ+णिच् कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "शरैरजस्रं कुसुमायुधस्य कदर्थ्यमानस्तरुणि त्वदर्थे" नैष० ८-७५।

कदर्य ಕದರ್ಯ (वि०) 1. ಕೃಪಣ, ಜಿಪುಣ, ಲೋಭಿ. कुत्सितः अर्यः स्वामी — कोः "कत्" (६-३-१०१)। "स्तेनगायनयोश्चान्नं तक्ष्णो वार्धुषिकस्य च। दीक्षितस्य कदर्यस्य बद्धस्य निगडस्य च" मनु० ४-२१०। 2. ನೀಚ, ಕೀಳುತನದ, ತುಚ್ಛ, ನಿಕೃಷ್ಟ.

कदल ಕದಳ (पुंस्त्री०) 1. ಬಾಳೆಯಗಿಡ. कद (वैक्लव्ये) "कलः" (उ० १-१०६)। "ऊरुद्वयं मृगदृशो कदलस्य

काण्डौ" अमर० १३६। (न०) 2. ಬಾಳೆಯ ಹಣ್ಣು. स्वार्थे "कन्"। **कदलकः ಕದಳಕಃ.** गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। **कदली ಕದಳೀ.**

कदला ಕದಳಾ (स्त्री०) ಶಾಲ್ಮಲೀವೃಕ್ಷ, ಭೂರುಗದಮರ.

कदलिका ಕದಳಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಪತಾಕೆ, ಧ್ವಜ. 2. ಬಾಳೆಯಗಿಡ. कदल्येव स्वार्थे "कन्"। "तं स द्विपेन्द्रतुलितातुलतुङ्गशृङ्गमभ्युल्लसत्कदलिकावनराजिमुच्चैः" माघ० ५-२।

कदली ಕದಳೀ (स्त्री०) 1. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಜಿಂಕೆ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಚರ್ಮವುಳ್ಳ ಚಿಗರಿ, ಆಸನಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕಪ್ಪುಚುಕ್ಕಿಯ ಚರ್ಮವುಳ್ಳ ಜಿಂಕೆ. 2. ಬಾಳೆಯ ಗಿಡ. केन वायुना दल्यते—दल (विशरणे) "घः" (३-३-१२५)। "इत्यस्य तेने कदलीर्मधुश्रीः प्रभावनी केतनवैजयन्तीः" माघ० ६-६९। 3. ಧ್ವಜ, ಪತಾಕೆ. "कदली हरिणान्तरे। रम्भायां वैजयन्त्यां च" हेम०।

कदा ಕದಾ (अव्य०) ಯಾವಾಗ?, **ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ?** ಯಾವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ? किम् "दा" (५-३-१५)। किमः "कः" (७-२-१०३)। "कदा कर्हि वा भुङ्क्ते भोक्ष्यसे भोक्ता वा" सि० कौ०। "जातिद्रव्यगुणानां च साम्यमेषां मया सह। मत्प्रभुत्वफलं ब्रूहि कदा किं तद्भविष्यति" हितो० १-४७। ಈ ಪದದೊಡನೆ **चन,** चित्, अपि ಇವುಗಳು ಸೇರಿ ಅನಿಶ್ಚಿತಾರ್ಥವನ್ನು **ಕೊಡುವುವು. कदाचन ಕದಾಚನ.** ಯಾವಾಗಲೂ, ಯಾವ ಸಮಯದಲ್ಲೂ. "ब्राह्मेण विप्रस्तीर्थेन नित्यकालमुपस्पृशेत्। कायत्रैदशिकाभ्यां वा न पित्र्येण कदाचन" मनु० २-५८। **कदाचित् ಕದಾಚಿತ್.** ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಸಮಯದಲ್ಲಿ, ಯಾವುದೋ ಒಂದು **ಕಾಲದಲ್ಲಿ.** "कण्डूयमानेन कटं कदाचिद्वन्यद्विपेनोन्मथिता त्वगस्य" रघु० २-३७।

कदुष्ण ಕದುಷ್ಣ (न०) 1. ಸ್ವಲ್ಪ ಬಿಸಿ, ಸ್ವಲ್ಪ ಬೆಚ್ಚಗಿರುವಿಕೆ, ಉಗುರುಬೆಚ್ಚಗಿರುವಿಕೆ. ईषदुष्णम् कोः "कत्" (६-३-१०७)। (वि०) 2. ಸ್ವಲ್ಪ ಬಿಸಿಯಾಗಿರುವ, ಉಗುರುಬೆಚ್ಚಗಿರುವ. "त्वया विधेया न गिरो मदर्थाः क्रुधा कदुष्णे हृदि नैषधस्य" नैष० ३-९४। 3. ಬಿರುಸಾದ, ಚುರುಕಾದ, ಮನನೋಯಿಸುವ (ಮಾತು). "निरस्य दूतः स तथा विसर्जितः प्रियोक्तिरप्याह कदुष्णमक्षरम्" नैष० ९-३८।

कद्रु ಕದ್ರು (पु०) 1. ಹೊಂಬಣ್ಣ, ಹಳದಿಬಣ್ಣ. कदि (आह्वाने रोदने च) "कुः" (उ० १-३७)। 2. ಚಿತ್ರವರ್ಣ. (वि०) 3. ಹೊಂಬಣ್ಣದ. 4. ಚಿತ್ರವರ್ಣದ.

कद्रुण ಕದ್ರುಣ (वि०) ಹೊಂಬಣ್ಣವುಳ್ಳ, ಹಳದಿಬಣ್ಣವುಳ್ಳ. कद्रुरस्त्यस्य "नः" (५-२-१००)।

कद्रू ಕದ್ರೂ (स्त्री०) ದಕ್ಷಬ್ರಹ್ಮನ ಮಗಳು, ಕಶ್ಯಪನ ಪತ್ನಿ, ನಾಗಮಾತೆ, ಸರ್ಪಗಳ ತಾಯಿ. कद्रु "ऊङ्" (४-१-७२)। "कद्रूश्च मनुजव्याघ्र दक्षकन्यैव भारत" भा० आदि० ६६-१३। "शेषोऽनन्तो वासुकिश्च तक्षकश्च भुजङ्गमः। कूर्मश्च कुलिकश्चैव काद्रवेयाः प्रकीर्तिताः" भा० आदि० ६६-४१। [ಗರುಡನ ತಾಯಿ ವಿನತೆಯೂ ಕದ್ರುವೂ ಸವತಿಯರಾದುದರಿಂದ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸೌಂದರ್ಯದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಹೋರಾಟವಿದ್ದಿತು. ಇವರಿಬ್ಬರ ಸೌಂದರ್ಯದಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟನಾದ ಕಶ್ಯಪನು ಇಬ್ಬರಿಗೂ ವರವನ್ನು ಕೊಡುವುದಾಗಿ ಹೇಳಿದಾಗ ಕದ್ರುವು ಬಲಶಾಲಿಗಳಾದ ಸಾವಿರ ಸರ್ಪಗಳು ಮಕ್ಕಳಾಗಬೇಕೆಂದೂ ವಿನತೆಯು ಅವಳ ಮಕ್ಕಳಿಗಿಂತಲೂ ಬಲಿಷ್ಠರಾದ ಇಬ್ಬರು ಮಕ್ಕಳಾಗಬೇಕೆಂದೂ ವರಗಳನ್ನು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳುವರು. भा० आदि० १६। ಕದ್ರುವಿಗೆ ಶೇಷ ಅನಂತ ವಾಸುಕಿ ತಕ್ಷಕ ಮುಂತಾದ ಸಾವಿರ ಮಕ್ಕಳಾಗುವರು. ವಿನತೆಗೆ ಅರುಣ ಮತ್ತು ಗರುಡ ಇವರಿಬ್ಬರು ಮಕ್ಕಳು ಹುಟ್ಟುವರು. ಕದ್ರು ಮತ್ತು ವಿನತೆಯರಿಗೆ ಒಂದು ದಿನ ಉಚ್ಚೈಃಶ್ರವಸ್ಸಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪಂದ್ಯವುಂಟಾಗಿ ವಿನತೆಯು ಸೋತು ಕದ್ರುವಿಗೆ ದಾಸಿಯಾಗುವಳು. ವಿನತೆಯ ಮಗನಾದ ಗರುಡನು ಕದ್ರುವಿನ ಮಾತಿನಂತೆ ದೇವಲೋಕದಿಂದ ಅಮೃತವನ್ನು ತಂದು ಸರ್ಪಗಳಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ವಿನತೆಯನ್ನು ದಾಸ್ಯದಿಂದ ಬಿಡಿಸುವನು.] भा० आदि० ३४।

कद्रूपुत्र ಕದ್ರೂಪುತ್ರ, –सुत –ಸುತ (पु०) ಸರ್ಪಗಳು. ಕದ್ರುವಿನ ಮಕ್ಕಳು.

कद्वद ಕದ್ವದ (वि०) ನಿಂದ್ಯವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುವವನು, ಕೆಟ್ಟ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುವವನು. कुत्सितं वदति — कोः "कत्" (६-३-१०२)। "गर्ह्यवादी तु कद्वदः" अम०। "येन जातं प्रियापाये कद्वदं हंसकोकिलम्" भट्टि० ६-७५।

कनक ಕನಕ (पु०) 1. ಮುತ್ತುಗದ ಗಿಡ. कनति—कनी (दीप्तिकान्तिगतिषु) "वुन्" (उ० ५-३५)। 2. ಪಕುಳ ವೃಕ್ಷ, ಪವಳದ ಗಿಡ. 3. ದತ್ತೂರಿ ಗಿಡ. 4. ಸಂಪಿಗೆ ಮರ. 5. ಒಂದು ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ. 6. ಕೆಂಗಾಂಚಾಳ ಗಿಡ. (न०) 7. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. "वरणः कनकस्य

मानिनीं दिवमङ्कादमराद्रिरागताम्" नैष० २-८६। "कनकं हेम्नि पुंसि स्यात् किंशुके नागकेसरे। धत्तूरे काञ्चनारे च कालीये चम्पकेऽपि च" मेदि०।

कनककार ಕನಕಕಾರ (पु०) ಚಿನ್ನದ ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು, ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗ. कनकं करोति — डु कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)।

कनकक्षार ಕನಕಕ್ಷಾರ (पु०) ಟಂಕಣ, ಬಿಳಿಗಾರ. कनकस्य द्रावणाय क्षारः।

कनकदण्ड ಕನಕದಂಡ (न०) ರಾಜನ ಛತ್ರಿ. कनकस्य दण्डोऽस्य।

कनकध्वज ಕನಕಧ್ವಜ (पु०) ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "दीर्घबाहुर्महाबाहुर्व्यूढोराः कनकध्वजः" भा० आदि० १३१-१४।

कनकपत्र ಕನಕಪತ್ರ (न०) ಪತ್ರಾಕಾರದ ಒಂದು ಚಿನ್ನದ ಕರ್ಣಾಭರಣ, ಚಿನ್ನದ ಲೋಲಾಕು. कनकनिर्मितं पत्रम्।

कनकमय ಕನಕಮಯ (वि०) ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ, ಚಿನ್ನದಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ. कनकस्य विकारः "मयट्" (४-३-१४३)। "वात्याभिर्वियति विवर्तितः समन्तादाधत्ते कनकमयातपत्रलक्ष्मीम्" किरा० ५-३९।

कनकसूत्र ಕನಕಸೂತ್ರ (न०) 1. ಚಿನ್ನದ ತಂತಿ. कनकनिर्मितं सूत्रम्। 2. ಚಿನ್ನದ ಉಡುದಾರ, ಚಿನ್ನದ ಸರ. "काक्या कनकसूत्रेण कृष्णसर्पो निपातितः" हितो० २-१२०।

कनकाचल ಕನಕಾಚಲ (पु०) 1. ಸುಮೇರುಪರ್ವತ, ಹೇಮಾದ್ರಿ, ಚಿನ್ನದಬೆಟ್ಟ. कनकमयोऽचलः। 2. ದಾನವಾಗಿ ಕೊಡಲ್ಪಡುವ ಪರ್ವತಾಕಾರದ ದ್ರವ್ಯ, ದಾನವಾಗಿ ಕೊಡಲ್ಪಡುವ ಹತ್ತು ಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಪರ್ವತದಂತೆ ಮಾಡಿ ಕಾಲವಿಶೇಷಗಳಲ್ಲಿ ಅವುಗಳನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಪದ್ಧತಿಯುಂಟು. **ಈ ಪರ್ವತಗಳು ಹತ್ತು ವಿಧ:** (1) धान्यशैलः, (2) लवणाचलः, (3) गुडाचलः, (4) हेमपर्वतः, (5) तिलशैलः, (6) कार्पासपर्वतः, (7) घृतशैलः, (8) रत्नशैलः, (9) राजतशैलः ಮತ್ತು (10) शर्कराचलः। मत्स्यपु०। **ಈ ದಾನಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಕಾಲ:** ಅಯನ (ದಕ್ಷಿಣಾಯನ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಾಯಣ ಪುಣ್ಯಕಾಲಗಳು), . ವಿಷು ಪುಣ್ಯಕಾಲ (ಚೈತ್ರವಿಷು ಮತ್ತು ತುಲಾವಿಷು), ವ್ಯತೀಪಾತ, ಸಾಯಂಕಾಲ, ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದ ತೃತೀಯೆ. ಗ್ರಹಣಕಾಲ, ವಿವಾಹ, ಯಜ್ಞ, ದ್ವಾದಶಿ, ಹುಣ್ಣಿಮೆ, ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ, ಮತ್ತು ಪುಣ್ಯನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಈ ದಾನಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. [ವಿವರಕ್ಕೆ ಮತ್ಸ್ಯಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

कनकाध्यक्ष ಕನಕಾಧ್ಯಕ್ಷ (पु०) ಸುವರ್ಣದ ರಕ್ಷಣಾಧಿಕಾರಿ, ಖಜಾನೆಯ ಅಧಿಕಾರಿ.

कनकायु ಕನಕಾಯು (पु०) ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "उग्रायुधो भीमशरः कनकायुर्दृढायुधः" भा० आदि० ६८-९९।

कनकालुका ಕನಕಾಲುಕಾ (स्त्री०) ಚಿನ್ನದ ಪಾತ್ರೆ, ಚಿನ್ನದ ಗಿಂಡಿ, ಸುವರ್ಣದ ಕಲಶ. कनकस्यालुः संज्ञायां "कन्" (५-३-७५)।

कनकाह्व ಕನಕಾಹ್ವ (पु०) ದತ್ತೂರಿ ಗಿಡ. कनकम् आह्वा यस्य।

कनकाह्वय ಕನಕಾಹ್ವಯ (पु०) ದತ್ತೂರಿ ಗಿಡ. कनकम् आह्वयो यस्य।

कनत् ಕನತ್ (वि०) ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ. कनी (दीप्तिकान्तिगतिषु) "शतृ" (३-२-१२४)। "यूथैर्द्विरदशैलानां कनत्कदलिकावनैः" याद० २२-२२८।

कनिष्ठ ಕನಿಷ್ಠ (वि०) 1. ಕಿರಿಯವನು, ಕೊನೆಯ ತಮ್ಮ. 2. ಕೊನೆಯದು, ಕಿರಿಯದು, ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಚಿಕ್ಕದಾದ. 3. ಅಲ್ಪವಾದ, ಬಹಳ ಕೊಂಚವಾದ. अयमतिशयेन युवा अल्पो वा "इष्ठन्" (५-३-५५)। स्त्रियां **कनिष्ठा ಕನಿಷ್ಠಾ**. 1. ಕಿರಿಯವಳು, ತಂಗಿ. 2. ಕಿರಿಯ ಹೆಂಡತಿ. "पुत्रः कनिष्ठो ज्येष्ठायां कनिष्ठायां च पूर्वजः। कथं तत्र विभागः स्यादिति चेत् संशयो भवेत्" मनु० ९-१२२।

कनिष्ठा ಕನಿಷ್ಠಾ (स्त्री०) 1. ಕಿರುಬೆರಳು. 2. ತಂಗಿ. 3. ಕಿರಿಯ ಹೆಂಡತಿ. 4. ಕನಿಷ್ಠನಾಯಿಕೆ. ನಾಯಕನು ನಾಯಿಕೆಯರಲ್ಲಿ ತೋರಿಸುವ ಪ್ರಣಯದ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದ ಜ್ಯೇಷ್ಠಾ ಕನಿಷ್ಠಾ ಎಂಬ ಭೇದದಿಂದ ನಾಯಿಕೆಯು ಎರಡು ವಿಧ. "प्रत्येकं ता अपि द्विधा। कनिष्ठज्येष्ठरूपत्वान्नायकप्रणयं प्रति" सा० द० ३-६४। "दृष्ट्वैकासनसंस्थिते प्रियतमे पश्चादुपेत्यादरादेकस्या नयने पिधाय विहितक्रीडानुबन्धच्छलः। ईषद्वक्रितकन्धरः सपुलकः प्रेमोल्लसन्मानसामन्तर्हासलसत्कपोलफलकां धूर्तोऽपरां चुम्बति" सा० द०। स्वार्थे "कन्"। **कनिष्ठिका ಕನಿಷ್ಠಿಕಾ**. "पुरा कवीनां गणनाप्रसङ्गे कनिष्ठिकाधिष्ठितकालिदासा"।

कनी ಕನೀ (स्त्री०) 1. ಮಗಳು. 2. ಕನ್ಯೆ, ಹೆಣ್ಣುಮಗು. कनति—कनी (दीप्तिकान्तिगतिषु) "अच्" (३-१-१३४)। "कन्या कनी कुमारी च" अभि० चि०।

कनीनिका ಕನೀನಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಕಣ್ಣಿನ ಕಪ್ಪು ಗುಡ್ಡು. कनति प्रकाशयति — कनी (दीप्तौ) "ईनः" बाहु०। स्वार्थे "कन्"। "टाप्" (४-१-४)। 2. ಕಿರುಬೆರಳು. "अनामिका तु सावित्री कनिष्ठा तु कनीनिका" वैज०। "कनीनिका तारकोऽक्षणः स्यात्कनिष्ठाङ्गुलावपि" मेदि०।

कनीयस् ಕನೀಯಸ್ (वि०) 1. (ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ) ಕಿರಿಯವನು, ತಮ್ಮ. 2. ಚಿಕ್ಕ, ಕಿರಿಯ. 3. ಅಲ್ಪವಾದ, ಕೊಂಚವಾದ. अयमनयोरतिशयेन युवा अल्पो वा "ईयसुन्" (५-३-५७)। "वृद्धौरसां राज्यधुरां प्रवोढुं कथं कनीयानहमुत्सहेय" भट्टि० ३-५४। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **कनीयसी** ಕನೀಯಸೀ.

कन्त ಕಂತ (वि०) ಸುಖವುಳ್ಳ. कम् सुखमस्त्यस्य — कम् "तः" (५-२-१३८)।

कन्ति ಕಂತಿ (वि०) ಸುಖವುಳ್ಳ. कम् सुखमस्त्यस्य—कम् "तिः" (५-२-१३८)।

कन्तु ಕಂತು (पु०) 1. ಕಂದರ್ಪ, ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. कमु (कान्तौ) "तुः" (उ० १-७२)। 2. ಚಿತ್ತ, ಮನಸ್ಸು. "कन्तुः कन्दर्पचित्तयोः" सि० कौ०। 3. ಉಗ್ರಾಣ, ಕಣಜ. "कन्तू कुसूलकन्दर्पौ" वैज०। (वि०) 4. ಸುಖವುಳ್ಳ. कम् सुखमस्त्यस्य — कम् "तुः" (५-२-१३८)।

कन्तुजनक ಕಂತುಜನಕ (पु०) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ, ವಾಸುದೇವ. कन्तोः कामस्य जनकः।

कन्था ಕಂಥಾ (स्त्री०) 1. ಛಿಂದಿಬಟ್ಟೆ, ಹರಕುಬಟ್ಟೆ, ತೇಪೆ ಹಾಕಿದ ಬಟ್ಟೆ. कमु (कान्तौ) "थन्" बाहु०। "भिक्षा प्राणस्य रक्षार्थं कन्था शीतनिवारिणी। अचला केशवे भक्तिः विभवैः किं प्रयोजनम्"। 2. ಮಣ್ಣಿನ ಗೋಡೆ. "कन्था मृण्मयभित्तौ च तथा प्रावरणान्तरे" मेदि०।

कन्द ಕಂದ (पु०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. कं जलं ददाति—डुदाञ् (दाने) "कः" (३-२-४)। (पुंन०) 2. ಸೂರಣ ಗೆಡ್ಡೆ. 3. ಗೆಣಸು. 4. ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ. 5. ಗೆಡ್ಡೆ, ಗಿಡಗಳ ಬುಡದ ದಪ್ಪ ಬೇರು. कन्दति कन्दयति कन्द्यते वा—कदि (आह्वाने रोदने च) "अच्" (३-१-१३४)। "घञ्" (३-३-१९) वा। "कन्दोऽस्त्री सूरणे सस्यमूले जलधरे पुमान्" मेदि०। "दन्ताः शोभामापुरम्भोनिधीनां कन्दोद्भेदा वैद्रुमा वारिणीव" माघ० १८-३६।

कन्दगुडूची ಕಂದಗುಡೂಚೀ (स्त्री०) ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ. कन्दोद्भवा गुडूची।

कन्दमूल ಕಂದಮೂಲ (न०) 1. ಮೂಲಂಗಿ. 2. ಗೆಣಸು. कन्दरूपं मूलमस्य।

कन्दर ಕಂದರ (पुंस्त्री०) 1 ಗುಹೆ, ಗವಿ, ಬೆಟ್ಟದ ಬಿಲ. केन जलेन दीर्यते — दॄ (विदारणे) "अप्" (३-३-५७)। "निर्ह्लादस्ते मुरज इव चेत्कन्दरेषु ध्वनिः स्यात्" मेघ० १-५६। "दरी तु कन्दरो वा स्त्री" अम०। (न०) मेदि०। (पु०) 2. ಅಂಕುಶ. कं गजशिरो दीर्यतेऽनेन "अप्" (३-३-५७)। "कन्दरस्त्वङ्कुशे पुंसि गुहायां च नपुंसकम्" मेदि०। 3. ಹಸಿಶುಂಠಿ. 4. ಮೊಳಕೆ.

कन्दराल ಕಂದರಾಳ (पु०) 1. ಬಸುರಿ ಮರ. कन्दरां लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। 2. ಬೆಟ್ಟಗೋಣಿ ಮರ.

कन्दर्प ಕಂದರ್ಪ (पु०) ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. कम् इति मान्तमव्ययम्। "कम् शिरःसुखवारिषु" विश्व०। कम् सुखं, तेन दृप्यति — दृप (हर्षमोहनयोः) "अच्" (३-१-१३४)। "तत्र निश्चित्य कन्दर्पमगमत्पाकशासनः" कुमा० २-६३। "कन्दर्पप्रवणमनाः सखीसिसिक्षालक्ष्येण प्रतियुवमञ्जलिं चकार" माघ० ८-३५।

कन्दर्पकूप ಕಂದರ್ಪಕೂಪ (पु०) ಹೆಂಗಸರ ಗುಹ್ಯಸ್ಥಳ, ಸ್ತ್ರೀಯರ ಚಿಹ್ನೆ, ಯೋನಿ. कन्दर्पस्य कूप इव।

कन्दर्पकेतु ಕಂದರ್ಪಕೇತು (पु०) ಒಬ್ಬ ರಾಜಕುಮಾರ.

कन्दर्पमथन ಕಂದರ್ಪಮಥನ (पु०) ಮಹಾದೇವ, ಈಶ್ವರ, ಶಿವ. कन्दर्पं मथ्नाति — मन्थ (विलोडने) "ल्युः" (३-१-१३४)।

कन्दल ಕಂದಳ (त्रि०) 1. ಕಪಾಲ, ತಲೆಯಚಿಪ್ಪಿನ ಎಲುಬು. 2. ಉಪರಾಗ, ಉತ್ಪಾತ ಮೊದಲಾದ ಕುಲಕ್ಷಣ. 3. ಹೊಸ ಚಿಗುರು, ಆಗತಾನೆ ಹೊರಟಿರುವ ಮೊಳಕೆ. 4. ಕಲರವ, ಇಂಪಾದ ಧ್ವನಿ. कदि (आह्वाने) "कलः" (उ० १-१०६)। "कन्दलं त्रिषु कपालेऽप्युपरागे नवाङ्कुरे। कलध्वनौ" मेदि०। (पु०) 5. ಅಪವಾದ, ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. 6. ಕಲಾಪ, ಸಮೂಹ. 7. ಜಗಳ, ವಾಗ್ಯುದ್ಧ. (स्त्री०)–ली –ಳೀ. 8. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಚರ್ಮವುಳ್ಳ ಜಿಂಕೆ. कन्दे सस्यमूले लीयते — लीङ् (श्लेषणे) "डः" (वा० ३-२-१०१)। 9. ಬಾಳೆಯಗಿಡ. केन वायुना दल्यते—दल (विशरणे) "घः" (३-३-१२५)। "आरक्त-

राजिभिरियं कुसुमैर्नवकन्दलीगर्भैः" विक्र० ४-१५। 10. ಪೊದರು. 11. ಪತಾಕೆ, ಧ್ವಜ. 12. ಅಣಬೆ, ನಾಯಿಕೊಡೆ. 13. ತಾವರೆಯಬೀಜ. (न०) 14. ಬಾಳೆಯಹೂವು. "द्विदलकन्दलकम्पनलालितः" माघ० ६-३०।

कन्दलित ಕಂದಳಿತ (वि०) 1. ಚಿಗುರಿದ, ಮೊಳಕೆ ಹೊರಟಿರುವ. 2. ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿದ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ, ಬೆಳೆದಿರುವ. कन्दलः सञ्जातोऽस्य "इतच्" (५-२-३६)।

कन्दु ಕಂದು (पुंस्त्री०) 1. ಕಾವಲಿ, ದೋಸೆಯ ಕಲ್ಲು, ಹೋಳಿಗೆಯ ಕಾವಲಿ. स्कन्दिति—स्कन्दिर् (गतिशोषणयोः) "उः" सलोपश्च (उ० १-१४)। "कन्दुर्वा स्वेदनी स्त्रियाम्" अम०। 2. ಹುರಿಯುವ ಓಡು, ಬಾಣಲಿ.

कन्दुक ಕಂದುಕ (पु०) 1. ರಬ್ಬರು ಬಟ್ಟೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಚೆಂಡು. कम् सुखं ददाति—डु दाञ् (दाने) "डुः" (वा० ३-२-१८०)। स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। "मन्दाकिनीसैकतवेदिकाभिः सा कन्दुकैः कृत्रिमपुत्रिकैश्च" कुमा० १-२९। 2. ಕಾವಲಿ, ದೋಸೆಯಕಲ್ಲು.

कन्दोट ಕಂದೋಟ (पु०) 1. ಕನ್ನೈದಿಲೆ. 2. ಬಿಳಿನೈದಿಲೆ. कदि (आह्वाने) "ओटः" बाहु०।

कन्ध ಕಂಧ (पु०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. 2. ಕೊನ್ನಾರಿಗಡ್ಡೆ, ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ. कं जलं दधाति—डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "कः" (३-२-३)।

कन्धर ಕಂಧರ (पु०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. कं जलं धारयति—धृ (धारणे) + णिच् "खच्" (३-२-४६)। मुमागमः (६-३-६७)। ह्रस्वः (६-४-९४)। (स्त्री०) –रा –ರಾ. ಕುತ್ತಿಗೆ, ಕತ್ತು. कं शिरो धारयति—धृ + णिच् "खच्" (३-२-४६)। ह्रस्वः (६-४-९४)। "अथोच्चकैर्जरठकपोतकन्धरातनूरुहप्रकरविपाण्डुरद्युति" माघ० १७-५२। "कपाटवक्षाः परिणद्धकन्धरः" रघु० ३-३४। "कन्धरो वारिवाहे स्याद्ग्रीवायां कन्धरा मता" विश्व०।

कन्धि ಕಂಧಿ (पु०) 1. ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. (स्त्री०) 2. ಕುತ್ತಿಗೆ, ಕತ್ತು. कं जलं शिरो वा धीयतेऽत्र डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९३)।

कन्न ಕನ್ನ (न०) 1. ಪಾತಕ, ಪಾಪ. 2. ಮೂರ್ಛೆ. (पु०) 3. ಒಬ್ಬ ಋಷಿ.

कन्यका ಕನ್ಯಕಾ (स्त्री०) ಕನ್ಯೆ, ಕುಮಾರಿ, ಹತ್ತುವರ್ಷ ವಯಸ್ಸಿನ ಹುಡುಗಿ, ಮದುವೆಯಾಗದಿರುವ ಬಾಲೆ. अज्ञाता कन्या—"कः" (५-३-७३)। "अष्टवर्षा भवेद्गौरी नववर्षा च रोहिणी। दशमे कन्यका प्रोक्ता अत ऊर्ध्वं रजस्वला"। "कन्यकातनयकौतुकक्रियां स्वप्रभावसदृशीं वितेनतुः" रघु० ११-५३।

कन्यकाजात ಕನ್ಯಕಾಜಾತ (पु०) ಕಾನೀನ, ಮದುವೆಯಾಗದ ಕನ್ಯಕೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. कन्यकायां जातः। ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿ, ಕರ್ಣ ಇತ್ಯಾದಿ.

कन्या ಕನ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಕನ್ಯೆ, ಮದುವೆಯಾಗದಿರುವ ಬಾಲೆ. 2. ಕುಮಾರಿ, ಮದುವೆಯಾಗದಿರುವ ಮಗಳು. कनति—कनी (दीप्तौ) "यक्" (उ० ४-१११)। निपा०। "अकृतोपयमा कन्या"। "आच्छाद्य चार्चयित्वा च श्रुतिशीलवते स्वयम्। आहूय दानं कन्याया ब्राह्मो धर्मः प्रकीर्तितः" मनु० ३-२७। "सर्वान् कामयते यस्मात् कनेर्धातोश्च भामिनि। तस्मात् कन्येह सुश्रोणी स्वतन्त्रा वरवर्णिनि" भा० वन० ३०८-१३। 3. ಕನ್ಯಾರಾಶಿ. 4. ಹೆಂಗಸು. "अवाकिरन् बाललताः प्रसूनैराचारलाजैरिव पौरकन्याः" रघु० २-१०। "अहल्या द्रौपदी तारा तारा मण्डोदरी तथा। पञ्चकन्याः स्मरेन्नित्यं महापातकनाशनम्"।

कन्याकुब्ज ಕನ್ಯಾಕುಬ್ಜ (न०) ಕನ್ಯಾಕುಬ್ಜ. ಚಂದ್ರವಂಶದ ರಾಜನಾದ ಕುಶನಾಭನ ನೂರು ಮಂದಿ ಕನ್ಯೆಯರು ಉದ್ಯಾನವನಕ್ಕೆ ವಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ವಾಯು ದೇವನು ಇವರನ್ನು ಮೋಹಿಸಿ ಇವರು ಸಂಮತಿಸದಿರಲು ವಾಯುವು ಕುಪಿತನಾಗಿ ದೇಹದೊಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಇವರನ್ನು ಕುಬ್ಜೆಯರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು. ಅನಂತರ ಬ್ರಹ್ಮದತ್ತನೆಂಬ ಮುನಿಯು ಇವರನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿ ತನ್ನ ತಪೋಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಇವರ ಕುಬ್ಜತ್ವವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿದನು. ಇದರಿಂದ ಈ ಕನ್ಯೆಯರು ಕುಬ್ಜರಾದ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ "ಕನ್ಯಾಕುಬ್ಜ" ವೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು.

कन्याग्रहण ಕನ್ಯಾಗ್ರಹಣ (न०) ಕನ್ಯಾಸ್ವೀಕಾರ, ವಿವಾಹದಲ್ಲಿ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು. कन्याया ग्रहणम्।

कन्यातीर्थ ಕನ್ಯಾತೀರ್ಥ (न०) 1. ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಪುಣ್ಯತೀರ್ಥ. 2. ಸಮುದ್ರ ಮತ್ತು ಕಾವೇರೀ ಸಂಗಮಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ತೀರ್ಥ. अप्सरोरूपकन्यावृतत्वेन तस्य कन्यातीर्थत्वम्।

कन्यादातृ ಕನ್ಯಾದಾತೃ (पु०) (ವಿವಾಹದಲ್ಲಿ) ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ದಾನಮಾಡುವವನು, ತಂದೆ.

कन्यादान ಕನ್ಯಾದಾನ (न०) (ವಿವಾಹದಲ್ಲಿ) ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ಧಾರೆಯೆರೆದು ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ದಾನಮಾಡುವುದು. कन्याया दानम्। "अद्भिरेव द्विजाग्र्याणां कन्यादानं विशिष्यते। इतरेषां तु वर्णानामितरेतरकाम्यया" मनु० ३-३५।

कन्यादूषक ಕನ್ಯಾದೂಷಕ (वि०) 1. ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಕೆಡಿಸುವವನು, ವಿವಾಹವಾಗದ ಕನ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಾಚಾರ ನಡೆಸುವವನು. कन्याया दूषकः। 2. ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ನಿಂದಿಸುವವನು. कन्यां दूषयति—दुष (वैकृत्ये) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "………वर्ज्याः स्युः हव्यकव्ययोः। श्वक्रीडी श्येनजीवी च कन्यादूषक एव च। हिंस्रो वृषलवृत्तिश्च गणानां चैव याजकः" मनु० ३-१३४।

कन्यादूषण ಕನ್ಯಾದೂಷಣ (न०) 1. ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಕೆಡಿಸುವಿಕೆ, ಕನ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಾಚಾರ ನಡೆಸುವಿಕೆ. कन्याया दूषणम्। 2. ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ನಿಂದಿಸುವಿಕೆ.

कन्यादूषयितृ ಕನ್ಯಾದೂಷಯಿತೃ (वि०) "कन्यादूषक" ಪದದ ಅರ್ಥ. कन्याया दूषयिता—दुष (वैकृत्ये) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। दुष + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। **–दूषिन् –ದೂಷಿನ್.** "भृतकाध्यापकः क्लीबः कन्यादूष्यभिशस्तकः। मित्रध्रुक् पिशुनः सोमविक्रयी परिविन्दकः" याज्ञ० १-२२३।

कन्याधन ಕನ್ಯಾಧನ (न०) ಸ್ತ್ರೀಧನ, ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಕನ್ಯೆಗೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದ ಧನ. कन्यया लब्धं धनम्।

कन्यानिरीक्षण ಕನ್ಯಾನಿರೀಕ್ಷಣ (न०) ವಿವಾಹಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಚಿತಾರ್ಥ ಮಧುಪರ್ಕಗಳ ನಂತರ ಶುಭಲಗ್ನದಲ್ಲಿ ವರನು ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ನೋಡುವಿಕೆ.

कन्यापति ಕನ್ಯಾಪತಿ (पु०) ಅಳಿಯ, ಮಗಳ ಗಂಡ. कन्यायाः पतिः।

कन्यापुत्र ಕನ್ಯಾಪುತ್ರ (पु०) ವಿವಾಹವಾಗದ ಕನ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗ. कन्यायाः पुत्रः। ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿ, ಕರ್ಣ ಮೊದಲಾದವರು.

कन्याभर्तृ ಕನ್ಯಾಭರ್ತೃ (पु०) 1. ಅಳಿಯ, ಮಗಳ ಗಂಡ. कन्याया भर्ता। 2. ಷಣ್ಮುಖ, ಕಾರ್ತಿಕೇಯ. कन्याभिः प्रार्थनीयो भर्ता। "आग्नेयश्चैव स्कन्दश्च…………। कन्याभर्ता विभक्तश्च स्वाद्रेयो रेवतीसुतः" भा० वन० २३३।

कन्यारत्न ಕನ್ಯಾರತ್ನ (न०) ಶ್ರೇಷ್ಠಳಾದ ಕನ್ಯೆ, ಉತ್ತಮ ತರಗತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಕನ್ಯೆ. कन्यासु रत्नम्।

कन्याराशि ಕನ್ಯಾರಾಶಿ (पु०) ಮೇಷ ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೆರಡು ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಆರನೆಯದು, ಉತ್ತರಫಲ್ಗುನಿಯ 2, 3, 4 ನೆಯ ಪಾದಗಳು ಹಸ್ತನಕ್ಷತ್ರ ಮತ್ತು ಚಿತ್ತಾನಕ್ಷತ್ರದ 1, 2 ನೆಯ ಪಾದಗಳು ಇವು ಸೇರಿದ ಒಂದು ರಾಶಿ. उत्तरा त्रयः पादाः हस्तचित्तार्धं कन्या।

कन्यार्थिन् ಕನ್ಯಾರ್ಥಿನ್ (वि०) ಮದುವೆಗಾಗಿ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು. कन्यामर्थयते—अर्थ (उपयाच्ञायाम्) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)।

कन्यावत् ಕನ್ಯಾವತ್ (वि०) ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳುಳ್ಳವನು. कन्या अस्य सन्ति "मतुप्" (५-२-९४)। मस्य "वः" (८-२-९)।

कन्यावरण ಕನ್ಯಾವರಣ (न०) ವರನ ಕಡೆಯ ಹಿರಿಯರು ಗೋತ್ರಪ್ರವರಗಳ ಉಚ್ಚಾರಣಪೂರ್ವಕ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಚುನಾಯಿಸುವಿಕೆ. कन्याया वरणम्।

कन्यावेदिन् ಕನ್ಯಾವೇದಿನ್ (पु०) ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಪಡೆಯುವವನು. कन्यां विन्दते — विद्लृ (लाभे) "णिनिः" (३-१-१३४)। "कन्यां कन्यावेदिनश्च पशून् वै सत्सुतानपि" याज्ञ० १-२६२।

कन्याशुल्क ಕನ್ಯಾಶುಲ್ಕ (न०) ಮದುವೆಗಾಗಿ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಕೊಳ್ಳಲು ಕನ್ಯೆಯ ತಂದೆಗೆ ಕೊಡುವ ಧನ, ವಿವಾಹ ಧನ. [ಕೆಲವು ಕಡೆ ಈ ಪದ್ಧತಿ ಇರುವುದು. ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಕನ್ಯೆಯ ತಂದೆಯು ಕನ್ಯೆಗೆ ಕೊಡುವ ಧನವು ಕನ್ಯಾಶುಲ್ಕ (ಧನ) ವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು.]

कन्यास्वयंवर ಕನ್ಯಾಸ್ವಯಂವರ (पु०) ಕನ್ಯೆಯು ತನ್ನಿಚ್ಛೆಯಂತೆ ಪತಿಯನ್ನು ವರಿಸುವಿಕೆ, ಕನ್ಯೆಯು ತನಗೆ ಇಷ್ಟನಾದ ಪತಿಯನ್ನು ಆರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ.

कन्याहरण ಕನ್ಯಾಹರಣ (न०) ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಒಯ್ಯುವಿಕೆ. कन्याया हरणम्।

कप ಕಪ (पु०) 1. ವರುಣ. 2. ಸೂರ್ಯ. (वि०) 3. ನೀರು ಕುಡಿಯುವವನು. कं जलं पाति पिबति वा पा (रक्षणे, पाने वा) "कः" (३-२-४)। 4. ಅಸುರರ ಒಂದು ಗುಂಪು. [ಕಪರೆಂಬ ಈ ಅಸುರರು ಒಮ್ಮೆ ಸ್ವರ್ಗವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಆಕ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡಾಗ ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾತಿನಂತೆ ಇಂದ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ಶರಣ ಹೊಂದಿ ಕಪರನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳಲು (ಅದಕ್ಕಾಗಿ) ದ್ವಿಜರೆಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ ಕಪನಾಶನವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳುವರು. ಇದನ್ನು ಕೇಳಿದ ಕಪರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಈ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕೈಬಿಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ

ಧನಿಯೆಂಬ ದೂತನೊಬ್ಬನನ್ನು ಕಳುಹಿಸುವರು. ಧನಿಯು ಎಷ್ಟೇ ಬೇಡಿದರೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ತಮ್ಮ ಕೆಲಸವನ್ನೇ ನಡೆಸುತ್ತಿರಲು ಕಪರೆಲ್ಲರೂ ಅಸ್ತ್ರಪಾಣಿಗಳಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಮೇಲೆ ಧಾಳಿಮಾಡುವರು. ಆಗ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಕಪರನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಲು ಉಗ್ರವಾಗಿ ಉರಿಯುತ್ತಿರುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಲು ಕಪರೆಲ್ಲರೂ ಆ ಅಗ್ನಿಗೆ ಆಹುತಿಯಾಗುವರು.] भा० अनु० १५७।

कपट ಕಪಟ (पुंन०) 1. ವಂಚನೆ, ಮೋಸ, ಠಕ್ಕು. के मूर्ध्नि पट इवाच्छादकः। "विधाय मूर्ति कपटेन वामनीं स्वयं बलिध्वंसिविडम्बिनीमयम्" नैष० १-१२४। 2. ವ್ಯಾಜ, ನೆಪ. "किमस्य लोम्नां कपटेन कोटिभिर्विधिर्न लेखाभिरजीगणद्गुणान्" नैष० १-२१। (पु०) 3. ಕಶ್ಯಪನ ಪತ್ನಿಯಾದ ದನುವಿನ ಮಗ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ.

कपटतापस ಕಪಟತಾಪಸ (पु०) ವೇಷಧಾರಿ ಸಂನ್ಯಾಸಿ, ತಾಪಸನಂತೆ ವೇಷಹಾಕಿ ನಟಿಸುವವನು. कपटेन तापसः।

कपटलेख्य ಕಪಟಲೇಖ್ಯ (न०) ಕೃತ್ರಿಮವಾದ ಕಾಗದ, ಮೋಸದ ದಸ್ತೈವೇಜು, ಅಸಲಿನಂತೆಯೇ ಕಾಣುವಹಾಗೆ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸುಳ್ಳುಪತ್ರ.

कपटवेष ಕಪಟವೇಷ (पु०) ಮೋಸಕ್ಕಾಗಿ ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವೇಷ, ವಂಚಿಸಲು ತಾಳಿದ ವೇಷ.

कपटवेषधारिन् ಕಪಟವೇಷಧಾರಿನ್ (वि०) ಮೋಸದ ವೇಷವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ, ವಂಚಿಸಲು ಬೇರೆ ವೇಷವನ್ನು ತಾಳಿದ.

कपर्द ಕಪರ್ದ (पु०) 1. ಕವಡೆ. ಇದು ಹಿಂದೂಸಾಗರದಲ್ಲಿ ದೊರಕುವ ಒಂದು ಪ್ರಾಣಿಯ ಚಿಪ್ಪು. ಪೂರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದು ನಾಣ್ಯವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿತ್ತು. 2. ಪರಮೇಶ್ವರನ ಜಟೆಗಳ ಸಮೂಹ. पर्व (पूरणे) "क्विप्" (वा० ३-३-१०८)। केन सुखेन परं पूर्ति ददाति डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-४)। "कपर्दमुद्बद्धमहीनमूर्धरत्नांशुभिर्भासुरमुल्लसद्भिः" कुमा० १२-९। "कपर्दः खण्डपरशोर्जटाजूटे वराटके" विश्व०।

कपर्दक ಕಪರ್ದಕ (पुंस्त्री०) 1. ಈಶ್ವರನ ಜಟಾಸಮೂಹ. कपर्द स्वार्थे "कः"। 2. ಸಣ್ಣ ಕವಡೆ. अल्पः कपर्दः "कन्" (५-३-८५)। "यद्यहमिमं सक्तुशरावं विक्रीय दश कपर्दकान् प्राप्नोमि" हितो० ४। "कपर्दको वराटे स्याज्जटाजूटे च धूर्जटेः" मेदि०। स्त्रियां "टाप्"। **कपर्दिका ಕಪರ್ದಿಕಾ.** ಸುವರ್ಣದ ಛಾಯೆಯುಳ್ಳ ಕಪರ್ದವು ಸಿಂಹಿಯೆಂದೂ ಧೂಮ್ರವರ್ಣದ ಕಪರ್ದವು ವ್ಯಾಘ್ರಿಯೆಂದೂ ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲೆ ಹಳದಿಯಾಗಿರುವುದು ಮೃಗಿಯೆಂದೂ ಬಿಳುಪಾಗಿರುವುದು ಹಂಸಿಯೆಂದೂ ಹೆಚ್ಚು ಉದ್ದವಾಗಿರದ ಕಪರ್ದವು ವಿದಂತವೆಂದೂ ಕಪರ್ದವು ಐದು ವಿಧ.

कपर्दिन् ಕಪರ್ದಿನ್ (पु०) 1. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. कपर्दोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "कपर्दिकण्ठान्तकपालदाम्नोऽङ्गुलि प्रवेश्याननकोटरेषु" कुमा० ११-४६।

कपाट ಕಪಾಟ (पुंन०) ಬಾಗಿಲು, ಬಾಗಿಲಿನ ಕದ. कं वातं पाटयति — पट (भाषार्थे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। "कपाटविस्तीर्णमनोरमोरःस्थलस्थितश्रीरमणस्य तस्य" माघ० ३-१३।

कपाटघ्न ಕಪಾಟಘ್ನ (पु०) ಚೋರ, ಕಳ್ಳ, ಬಾಗಿಲನ್ನು ಒಡೆಯುವವನು. कपाटं हन्ति — हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५४)।

कपाटवक्षस् ಕಪಾಟವಕ್ಷಸ್ (वि०) ಬಾಗಿಲಿನಂತೆ ವಿಶಾಲ ವಕ್ಷಸ್ಥಳವುಳ್ಳವನು,—ಅಗಲವಾದ ಎದೆಯುಳ್ಳವನು. कपाट इव (विशालं) वक्षः यस्य। "युवा युगव्यायतबाहुरंसलः कपाटवक्षाः परिणद्धकन्धरः" रघु० ३-३४।

कपाटसन्धि ಕಪಾಟಸಂಧಿ (पु०) ಬಾಗಿಲಿನ ಕದಗಳು ಕೂಡುವ ಸ್ಥಳ, ಕದಗಳ ಸೇರಿಕೆಯ ಜಾಗ. कपाटं सन्धीयतेऽत्र — सम्+धाञ् अधि० "किः" (३-३-९२)।

कपाटिका ಕಪಾಟಿಕಾ (स्त्री०) ಚಿಕ್ಕ ಕದ, ಸಣ್ಣ ಬಾಗಿಲುಗಳ ಕದ. अल्पः कपाटः "कन्" (५-३-८५)।

कपाल ಕಪಾಲ (पुंन०) 1. ತಲೆಯ ಎಲುಬಿನ ಚಿಪ್ಪು. कपि (चलने) "कालन्" (उ० १-११५)। "कपालनेत्रान्तरलब्धमार्गैर्ज्योतिःप्ररोहैरुदितैः शिरस्तः" कुमा० ३-४९। 2. ಕಲಶದ ಅವಯವ, ಘಟದ ಅರ್ಧಭಾಗ. "घटादीनां कपालादौ द्रव्येषु गुणकर्मणोः। तेषु जातेश्च संबन्धः समवायः प्रकीर्तितः" भाषाप०। 3. ಭಿಕ್ಷುಕರ ಭಿಕ್ಷಾಪಾತ್ರೆ. "नग्नो मुण्डः कपालेन भिक्षार्थी क्षुत्पिपासितः" मनु० ८-९३। 4. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು. "कपालोऽस्त्री शिरोऽस्थ्नि स्यात् घटादेः शकले व्रजे" मेदि०। 5. ಮೊಟ್ಟೆಗಳ ಅವಯವ, ತತ್ತಿಗಳ ಒಂದು ಭಾಗ. "कुक्कुटाण्डकपालानि कनकं मधुकं समम्" सुश्रुत०। 6. ಪುರೋಡಾಶವನ್ನು ಸಂಸ್ಕರಿಸುವ ಯಾಗದ ಒಂದು ಪಾತ್ರೆ. "कपालानि चोपदधाति पुरोडाशं चाधिश्रपयति" तै० सं०। 7. ಹುರಿಯುವ ಓಡು. "कपालभ्रष्टान् सक्तून् कारयित्वा" सुश्रुत०।

कपालनालिका ಕಪಾಲನಾಳಿಕಾ (स्त्री०) ಚರಕದಲ್ಲಿ ನೂಲನ್ನು ತಿರುಚುವ ಮತ್ತು ಸುತ್ತುವ ಕದಿರು, ನೂಲುವ ಯಂತ್ರದಲ್ಲಿ ದಾರ ಸುತ್ತುವ ಕದಿರುಕಂಬಿ. "कपालनालिका तर्कुः" त्रिकाण्ड० ।

कपालभृत् ಕಪಾಲಭೃತ್ (पु०) 1. ಬ್ರಹ್ಮಕಪಾಲವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ಶಿವ, ತಲೆಬುರುಡೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ಪರಮೇಶ್ವರ. कपालं ब्रह्मणः शिरोऽस्थिमयं पात्रं बिभर्ति —डु भृञ् (धारणे) "क्विप्" (३-२-७६)। (वि०) 2. ಕಪಾಲವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ ಭಿಕ್ಷುಕ.

कपालमालिन् ಕಪಾಲಮಾಲಿನ್ (पु०) ತಲೆಬುರುಡೆಗಳ ಮಾಲೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ಪರಮೇಶ್ವರ. कपालानां मालाऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११६) । (स्त्री०) **–मालिनी –ಮಾಲಿನೀ.** ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

कपालमोचन ಕಪಾಲಮೋಚನ (न०) ಔಶನಸವೆಂಬ ಒಂದು ಪುಣ್ಯತೀರ್ಥ, ಸಕಲ ಪಾಪಗಳನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸುವ ಒಂದು ತೀರ್ಥ. ಇದು ಸರಸ್ವತೀನದಿಯ ತೀರದಲ್ಲಿರುವುದು. [ಶ್ರೀರಾಮನು ಸಂಹರಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನ ತಲೆಯು ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಮಹೋದರನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ಮುನಿಯ ತೊಡೆಗೆ ಬಂದು ಅಂಟಿಕೊಂಡು ಅದು ಬಹಳವಾಗಿ ಪೀಡಿಸುತ್ತಿರಲು ಆ ಋಷಿಯು ಇತರ ಋಷಿಗಳ ಮಾತಿನಂತೆ ಔಶನಸತೀರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಂದು ಸ್ನಾನಮಾಡಿದ ಕೂಡಲೆ ಆ ಕಪಾಲವು ಕಳಚಿಕೊಂಡಿತು. ಮಹೋದರನು ಬಹಳ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಋಷಿಗಳೆಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿಸಲಾಗಿ ಆ ತೀರ್ಥಕ್ಕೆ "कपालमोचन" ವೆಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟರು.] भा० शल्य० ४० ।

कपालशिरस् ಕಪಾಲಶಿರಸ್ (पु०) ಶಿವ, ಈಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. कपालं शिरसि यस्य ।

कपालिन् ಕಪಾಲಿನ್ (पु०) 1. ಕಪಾಲವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ಈಶ್ವರ, ಶಿವ. कपालमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "कपालिकोपानलभस्मनः कृते तदेव भस्म स्वकुले स्तृतं तथा" नैष० ९-७१ । (वि०) 2. ಕಪಾಲವುಳ್ಳ, ಕಪಾಲವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ. "कपालि वा स्यादथवेन्दुशेखरं न विश्वमूर्तेरवधार्यते वपुः" कुमा० ५-७८। 3. ಭಿಕ್ಷುಕ, ತಿರುಕ.

कपालिनी ಕಪಾಲಿನೀ (स्त्री०) ದುರ್ಗಾದೇವಿ. कपालमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)।

कपि ಕಪಿ (पु०) 1. ವಾನರ, ಕೋತಿ. कम्पते — कपि (चलने) "इन्" (उ० ४-१४४)। "कपयोऽबिभयुस्तस्मिन्नभञ्जंश्च महाद्रुमान्। प्रोदखायन् गिरींस्तूर्णमगृह्णंश्च महाशिलाः" भट्टि० १७-५८। 2. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. कम् सुखम्—तदनुभवसुखनिर्वृतिं पाति—पा (रक्षणे) "इन्" (उ० ४-१४४)। "कपिलः कपिरव्ययः" वि० स०। कपिरव्ययः इति सविशेषणमेकं नाम। 3. ಸಿಲ್ಹಕವೆಂಬ ಗಂಧದ್ರವ್ಯ. "कपिर्ना सिह्लके शाखामृगे च मधुसूदने" मेदि०। 4. ಸೂರ್ಯ. 5. ಆನೆ, ಗಜ. "कपयोऽर्कभवानराः" वैज०। 6. ವರಾಹ. कादुदकात् भूमिं पाति — पा (रक्षणे) "इन्"।

कपिकच्छुरा ಕಪಿಕಚ್ಛುರಾ (स्त्री०) ನಸುಗುನ್ನಿಗಿಡ.

कपिकच्छू ಕಪಿಕಚ್ಛೂ (स्त्री०) ನಸುಗುನ್ನಿಗಿಡ. कपीनां कच्छूः यस्याः। ಕಪಿಗಳಿಗೂ ನವೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಗಿಡ.

कपिकेतन ಕಪಿಕೇತನ (पु०) ಕಪಿಯೇ ಧ್ವಜವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಅರ್ಜುನ. कपिः केतनं ध्वजो यस्य। "सान्त्वपूर्वमिदं वाक्यमब्रवीत् कपिकेतनः" भा० ।

कपिकेतु ಕಪಿಕೇತು (पु०) ಕಪಿಯೇ ಧ್ವಜವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಅರ್ಜುನ. कपिः केतुः ध्वजो यस्य। "अधिरुह्यतामिति महीभृतोदितः कपिकेतुनार्पितकरो रथं हरिः" माघ० १३-१८।

कपिचूडा ಕಪಿಚೂಡಾ (स्त्री०) ಅಮಟೆಮರ. कपीनां चूडेव।

कपिचूत ಕಪಿಚೂತ (पु०) ಅಮಟೆಮರ. कपीनां चूत इव प्रियः। ಕಪಿಗಳಿಗೆ ಮಾವಿನಮರದಂತೆ ಅಮಟೆಮರವೂ ಪ್ರಿಯವಾದುದು.

कपिञ्जल ಕಪಿಂಜಲ (पु०) 1. ಚಾತಕಪಕ್ಷಿ. 2. ತಿತ್ತಿರಿ ಪಕ್ಷಿ. "चित्रपक्षस्तु तित्तिरिः स्यात्कपिञ्जलः" त्रिकाण्ड०।

कपित्थ ಕಪಿತ್ಥ (पु०) 1. ಬೇಲದ ಮರ. कपयस्तिष्ठन्त्यत्र। पृषो०। (न०) 2. ಬೇಲದಹಣ್ಣು. कपित्थस्य फलम् "अण्" (४-३-१३४)। तस्य लुक् (४-३-१६३)।

कपित्थक ಕಪಿತ್ಥಕ (पु०) 1. ಬೇಲದಮರ. (न०) 2. ಬೇಲದಹಣ್ಣು.

कपित्थास्य ಕಪಿತ್ಥಾಸ್ಯ (पु०) ಬೇಲದಹಣ್ಣಿನಂತೆ ಮುಖವುಳ್ಳ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕಪಿ, ಗೋಲಾಂಗೂಲ. कपित्थवदास्यमस्य। "गोलाङ्गूले कपित्थास्यदधिशोणनगाटनाः" त्रिकाण्ड०।

कपित्थिन् ಕಪಿತ್ಥಿನ್ (वि०) ಬೇಲದಮರಕ್ಕೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರದೇಶ ಮೊದಲಾದುದು. कपित्थोऽस्त्यत्र देशे "इनिः" (४-२-८०)।

कपित्थिनी ಕಪಿತ್ಥಿನೀ (स्त्री०) ಕಪಿತ್ಥವೃಕ್ಷಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೇಶ. कपित्थोऽस्त्यत्र देशे "इनिः" (५-२-१३५)। "ङीप्" (४-१-५)।

कपिध्वज ಕಪಿಧ್ವಜ (पु०) ಕಪಿಯೇ ಧ್ವಜವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಅರ್ಜುನ. कपिः ध्वजोऽस्य। "कपिध्वजस्तस्य विभोरपश्यत्तदर्पितं चक्षुरवाप्य दिव्यम्" याद० २३-३३।

कपिप्रभु ಕಪಿಪ್ರಭು (पु०) 1. ಶ್ರೀರಾಮ. 2. ಕಪಿಗಳಿಗೆ ಒಡೆಯನಾದ ಸುಗ್ರೀವ. कपीनां प्रभुः स्वामी।

कपिप्रिय ಕಪಿಪ್ರಿಯ (पु०) 1. ಅಮಟೆಮರ. कपीनां प्रियः। 2. ಬೇಲದಮರ, ಕಪಿತ್ಥವೃಕ್ಷ.

कपिरथ ಕಪಿರಥ (पु०) 1. ಶ್ರೀರಾಮ. कपिः रथ इव वाहनमस्य। 2. ಕಪಿಯೇ ರಥದಲ್ಲಿ ಉಳ್ಳ ಅರ್ಜುನ. कपिः हनूमान् रथेऽस्य।

कपिल ಕಪಿಲ (त्रि०) 1. ಗೋರೋಚನದಂತೆ ಕೆಂಪುಬೆರೆತ ಹಳದಿಬಣ್ಣ, ಕಂದುಹಳದಿಬಣ್ಣ. कमु (कान्तौ) "इलच्" (उ० १-५५)। (पु०) 2. ನಾಯಿ. 3. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. 4. ವಾಸುದೇವ, ನಾರಾಯಣ. ಮಿಂಚಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ನೀಲಮೇಘದಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "विद्युन्मण्डलमध्यस्थनीलमेघवदुज्ज्वलः। कपिलः स समाख्यातः सप्तवर्णो महामनुः" इति निरुक्तिः। "सनात्सनातनतमः कपिलः कपिरव्ययः" वि० स०। 5. ಸಾಂಖ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರವರ್ತಕರಾದ ಒಬ್ಬ ಮುನಿ, ಪರಮಾತ್ಮನ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಅವತಾರಗಳಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಒಂದು ಅಂಶಾವತಾರ. "पञ्चमः कपिलो नाम सिद्धेशः कालविप्लुतम्। प्रोवाचासुरये सांख्यं तत्त्वग्रामविनिर्णयम्" भाग० १-३-१०। ಕರ್ದಮಋಷಿಯ ಪತ್ನಿಯೂ ಸ್ವಾಯಂಭುವಮನುವಿನ ಮಗಳೂ ಆದ ದೇವಹೂತಿಯು ಈ ಮಹರ್ಷಿಯ ತಾಯಿ. (1) अरुन्धती, (2) श्रद्धा, (3) हविर्भुक्, (4) गतिः, (5) क्रिया, (6) ख्यातिः, (7) शान्ता, (8) अनसूया ಮತ್ತು (9) कला ಈ ಒಂಬತ್ತು ಮಂದಿ ಈತನ ಸಹೋದರಿಯರು. भाग० ३-२४। "ರಜೋಗುಣಪರಿಣಾಮರೂಪವಾದ ಈ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪ್ರಾಣಿಯೂ ದುಃಖಸಾಗರದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಕ್ಲೇಶಪಡುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಕಂಡು ಕೃಪಾಸಾಗರನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಕಪಿಲರೂಪದಿಂದ ಅವತರಿಸಿ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ, ಆಧಿದೈವಿಕ ಮತ್ತು ಆಧಿಭೌತಿಕಗಳೆಂಬ ದುಃಖತ್ರಯದಿಂದ ಈ ಜೀವರಾಶಿಯು ಪಾರಾಗಲು ದುಃಖ, ದುಃಖಕಾರಣ, ದುಃಖನಾಶ, ಅದರ ಉಪಾಯಜ್ಞಾನಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸಾಂಖ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸಿದನು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "सांख्य" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] ಈ ಕಪಿಲಮಹರ್ಷಿಯ ಕೋಪಾಗ್ನಿಯಿಂದ, ಯಜ್ಞಾಶ್ವವನ್ನು ಹುಡುಕಲು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಪಾತಾಳದವರೆಗೂ ಭೇದಿಸಿದ ಸಗರ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಅರವತ್ತುಸಾವಿರ ಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳು ದಗ್ಧರಾದರು. ಸಗರಪುತ್ರರು ಯಜ್ಞಾಶ್ವವನ್ನು ಹುಡುಕಲು ಭೂಮಿಯೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಭೇದಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಅಲ್ಲಿ ಕಪಿಲರೂಪದಿಂದ ಅವತರಿಸಿದ್ದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವನ್ನೂ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಮೇಯುತ್ತಿದ್ದ ಯಜ್ಞಾಶ್ವವನ್ನೂ ಕಂಡು ಈ ಮಹರ್ಷಿಯೇ ಯಜ್ಞಾಶ್ವವನ್ನು ಕದ್ದವನೆಂದು ತಿಳಿದು ಎಲ್ಲರೂ ಬಹಳವಾಗಿ ನಿಂದಿಸುತ್ತಿರಲು ಮಹರ್ಷಿಯ ಕೋಪಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಅರವತ್ತುಸಹಸ್ರ ಮಂದಿ ಸಗರಪುತ್ರರೂ ಭಸ್ಮೀಭೂತರಾದರು. "ततः प्रागुत्तरां गत्वा सागराः पश्चिमां दिशम्। रोषादभ्यखनन् सर्वे पृथिवीं सगरात्मजाः। ददृशुः कपिलं तत्र वासुदेवं सनातनम्। हयं च तस्य देवस्य चरन्तमविदूरतः। ते तं यज्ञहनं ज्ञात्वा क्रोधपर्याकुलेक्षणाः। अभ्यधावन्त संक्रुद्धास्तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रुवन्। अस्माकं त्वं हि तुरगं यज्ञियं हृतवानसि। दुर्मेधस्त्वं हि संप्राप्तान् विद्धि नः सगरात्मजान्। श्रुत्वा तद्वचनं तेषां कपिलो रघुनन्दन। रोषेण महताविष्टो हुङ्कारमकरोन्मुनिः। ततस्तेनाप्रमेयेण कपिलेन महात्मना। भस्मराशीकृताः सर्वे काकुत्स्थ सगरात्मजाः" रामा०। "कपिला रेणुकायां च शिंशपागोविशेषयोः। पुण्डरीककरिण्यां स्त्री वर्णभेदे त्रिलिङ्गकम्। नानले वासुदेवे च मुनिभेदे च कुक्कुरे" मेदि०।

कपिलद्युति ಕಪಿಲದ್ಯುತಿ (पु०) 1. ಸೂರ್ಯ. कपिला पिङ्गला द्युतिरस्य। (स्त्री०) 2. ಹೊಂಬಣ್ಣ. (वि०) 3. ಹೊಂಬಣ್ಣದ.

कपिलधारा ಕಪಿಲಧಾರಾ (स्त्री०) ಗಂಗಾನದಿ.

कपिलस्मृति ಕಪಿಲಸ್ಮೃತಿ (स्त्री०) ಕಪಿಲಮಹರ್ಷಿ ಪ್ರಣೀತವಾದ ಸ್ಮೃತಿ, ಸಾಂಖ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ. ವೇದಾರ್ಥಗಳ ಅನುಭವಪೂರ್ವಕ ಮಹರ್ಷಿಪ್ರಣೀತವಾದುದರಿಂದ ಸಾಂಖ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವು ಸ್ಮೃತಿಯೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು.

कपिला ಕಪಿಲಾ (स्त्री०) 1. ಪುಂಡರೀಕದಿಗ್ಗಜದ ಪತ್ನಿ. 2. ಹೊಂಬಣ್ಣದ ಅಗುರುಗಿಡ. 3. ರೇಣುಕವೆಂಬ ಪರಿಮಳ ವಸ್ತು. 4. ಗೋವು, ಹಸು. "कपिला रेणुकायां च शिंशपागोविशेषयोः। पुण्डरीककरिण्यां स्त्री वर्णभेदे त्रिलिङ्गकम्" मेदि०।

कपिलाचार्य ಕಪಿಲಾಚಾರ್ಯ (पुं०) ವಿಷ್ಣು, ಸಾಂಖ್ಯ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಕಪಿಲಮಹರ್ಷಿ. कपिलश्चासावाचार्यश्च। "तत्त्वप्रवचनादेव कपिलाचार्य उच्यते" इति निरुक्तिः। "महर्षिः कपिलाचार्यः कृतज्ञो मेदिनीपतिः" वि० स०।

कपिलाश्व ಕಪಿಲಾಶ್ವ(पुं०) ಇಂದ್ರ. कपिलवर्णोऽश्वोऽस्य। "प्राचीनबर्हिः खदिरः कपिलाश्वो वरक्रतुः" त्रिकाण्ड०।

कपिलावट ಕಪಿಲಾವಟ (पुं०) ಗಂಗಾನದಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಪುಣ್ಯತೀರ್ಥ. कपिलया कृतोऽवटः।

कपिलिका ಕಪಿಲಿಕಾ (स्त्री०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಜರಿ. कपिला संज्ञायां "कन्" (५-३-७५)। ಜರಿಯು (1) परुषा, (2) कृष्णा, (3) चित्रा, (4) कपिलिका, (5) पोतिका, (6) रक्ता, (7) श्वेता ಮತ್ತು (8) अग्निप्रभा ಎಂದು ಎಂಟು ವಿಧ. सुश्रुत०।

कपिलेश ಕಪಿಲೇಶ (न०) ಕಪಿಲಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಒಂದು ಈಶ್ವರಲಿಂಗ. कपिलेन प्रतिष्ठापितमीशलिङ्गम्। "कपिलेशं महालिङ्गं कपिलेन प्रतिष्ठितम्। मुच्यन्ते कपयोऽप्यस्य दर्शनात् किमु मानवाः" काशीखं०।

कपिवल्ली ಕಪಿವಲ್ಲೀ (स्त्री०) ಗಜಹಿಪ್ಪಲಿ. कपिरिव वल्ली।

कपिश ಕಪಿಶ (पुं०) 1. ಗೋರೋಚನದಂತೆ ಕೆಂಪುಬೆರೆತ ಹೊಂಬಣ್ಣ, ಕಂದುಹಳದಿಬಣ್ಣ. 2. ಕಪ್ಪುಬೆರೆತ ಹಳದಿ ಬಣ್ಣ. कपिर्मर्कटः, तद्वर्णत्वात् कपिशः। 3. ಲೋಬಾನ, ಒಂದು ವಾಸನೆಯ ದ್ರವ್ಯ. (न०) 4. ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. "कश्यं मद्यं च मैरेयं कपिशं कापिशायनम्" हला०। "ग्राम्यानपश्यत्कपिशं पिपासतः स्वगोत्रसंकीर्तनभावितात्मनः" माघ० १२-३८। (वि०) 5. ಕಂದುಬಣ್ಣದ, ಕೆಂಪುಬೆರೆತ ಹಳದಿಬಣ್ಣದ. "छायाश्चरन्ति बहुधा भयमादधानाः सन्ध्यापयोदकपिशाः पिशिताशनानाम्" शाकु० ३-२४। 6. ಕಪ್ಪುಬೆರೆತ ಹಳದಿಬಣ್ಣದ. (स्त्री०) **–शा –ಶಾ.** 1. ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. 2. ಮಾಧವೀಲತೆ. "कपिशी सिह्लकश्यावौ कपिशा माधवी सुरा" हेम०। 3. ಉತ್ಕಲದೇಶದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ನದಿ. "स तीर्त्वा कपिशां सैन्यैर्बद्धद्विरदसेतुभिः। उत्कलादर्शितपथः कलिङ्गाभिमुखो ययौ" रघु० ४-३८।

कपिशित ಕಪಿಶಿತ (वि०) ಹೊಂಬಣ್ಣದ್ದಾಗಿ ಆಗಿರುವ, ಕೆಂಪುಬೆರೆತ ಹಳದಿಬಣ್ಣದ್ದಾಗಿ ಆಗಿರುವ. कपिशोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)।

कपिशीर्ष ಕಪಿಶೀರ್ಷ (न०) ಪ್ರಾಕಾರದ ಮೇಲುಭಾಗ, ಸುತ್ತುಗೋಡೆಯ ತುದಿಯಭಾಗ.

कपिष्ठल ಕಪಿಷ್ಠಲ (पुं०) ಗೋತ್ರಪ್ರವರ್ತಕರಾದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. "कपिष्ठलो गोत्रे" पा० सू० ८-३-९१। निपा०। गोत्रादन्यत्र न षत्वम्। कपिस्थलम्। (न०) ಕಪಿಗಳ ಜಾಗ, ಕಪಿಗಳು ವಾಸಿಸುವ ಸ್ಥಳ.

कपीज्य ಕಪೀಜ್ಯ(पुं०) 1. ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರ. 2. ಸುಗ್ರೀವ. कपिभिरिज्यते पूज्यते – यज (देवपूजायाम्) "क्यप्" संप्र०।

कपीतन ಕಪೀತನ(पुं०) 1. ಅಮಟೆಮರ. 2. ಬಾಗೆಮರ. 3. ಬಸುರಿಮರ. 4. ಅರಳಿಮರ. कपीनाम् ई लक्ष्मीं तनोति—तनु (विस्तारे) "अच्" (३-१-१३४)। "कपीतनो गर्दभाण्डशिरीषाम्रातकेषु च। अश्वत्थे च" मेदि०।

कपीन्द्र ಕಪೀಂದ್ರ (पुं०) 1. ಕಪಿಗಳ ರಾಜ, ಸುಗ್ರೀವ. कपीनामिन्द्रः। 2. ಕಪಿಶ್ರೇಷ್ಠ, ಹನೂಮಂತ, ಆಂಜನೇಯ. 3. ವಿಷ್ಣು. 4. ಶ್ರೀರಾಮ. "कपिरूपं प्रपन्नानां देवानामीश्वरत्वतः। कपीन्द्र इति विख्यातः सप्तार्णो मनुनायकः" इति निरुक्तिः। "शरीरभूतकृत् भोक्ता कपीन्द्रो भूरिदक्षिणः" वि० स०।

कपीवत् ಕಪೀವತ್ (पुं०) ವಸಿಷ್ಠಮಹರ್ಷಿಯ ಏಳು ಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲೊಬ್ಬ. "और्वो वसिष्ठपुत्रश्च स्तम्बः कश्यप एव च। कपीवानकपीवांश्च दन्तोलिश्च्यवनस्तथा। वसिष्ठपुत्राः सप्तासन्" हरिवं०।

कपीश ಕಪೀಶ (पुं०) 1. ಸುಗ್ರೀವ. 2. ಕಪಿಶ್ರೇಷ್ಠ, ಹನೂಮಂತ. कपीनामीशः। "कपीशमक्षहन्तारं वन्दे लङ्काभयङ्करम्"।

कपुच्छल ಕಪುಚ್ಛಲ (न०) 1. ಜಡೆ, ವೇಣಿ, ಬಾಲದಂತೆ ತೂಗಾಡುತ್ತಿರುವ ಹೆಣೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ತಲೆಯ ಕೂದಲು. कस्य शिरसः पुच्छमिव लाति — ला (आदाने) "कः" (३-४-२)। 2. ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಹೋಮಕ್ಕಾಗಿ ಆಜ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ರುಕ್ಕಿನ ಅಗ್ರಭಾಗ, ಹೋಮದ ಸವಟಿನ ತುದಿಯ ಭಾಗ.

कपुष्टिका ಕಪುಷ್ಟಿಕಾ (स्त्री०) ಜುಟ್ಟು, ಜಡೆ. ಹೆಣೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಕೇಶಪಾಶ. कस्य शिरसः पुष्टयै पोषणाय कायति — कै (शब्दे) "कः" (३-२-४)।

कपूय ಕಪೂಯ(वि०) 1. ನೀಚ, ಕೆಟ್ಟ, ಕುತ್ಸಿತ, ಅಯೋಗ್ಯ. कुत्सितं पूयते — पूयी (विशरणे दुर्गन्धे च) "अच्" (३-१-१३४)। पृषो०। 2. ಕೆಟ್ಟವಾಸನೆಯುಳ್ಳ.

कपोत ಕಪೋತ(पु०)1. ಪಾರಿವಾಳದ ಹಕ್ಕಿ. कस्य वायोः पोत इव को वायुः पोत इव यस्य वा। "अथोच्चकैर्जरठकपोतकन्धरातनूरुहप्रकरविपाण्डुरद्युति" माघ० १७-५२। 2. ಚಿತ್ರವರ್ಣದ ಕಂಠವುಳ್ಳ ಕಾಡುಪಾರಿವಾಳದ ಹಕ್ಕಿ. "कपोतः स्याच्चित्रकण्ठपारावतविहङ्गयोः" मेदि०। ಕಪೋತವು गृहकपोतः, वनकपोतः ಮತ್ತು चित्रकपोतः ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. ಕಪೋತವು ಹಗಲಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಂಚರಿಸುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದುದು. "श्यामा श्येनशशघ्नवञ्जुलशिखिश्रीकर्णचक्राह्वयाश्चापाण्डीरकखञ्जरीटकशुकध्वाङ्क्षाः कपोतास्त्रयः। भारद्वाजकुलालकुक्कुटखरा हारीतगृध्रौ कपिः फेण्टः कुक्कुट पूर्णकूटचटकाश्चोक्ता दिवासञ्चराः"।

कपोतक ಕಪೋತಕ (न०) ಸೌವೀರಾಂಜನ. कपोत इव कायति — कै (शब्दे) "कः" (३-२-४)।

कपोतनालिका ಕಪೋತನಾಳಿಕಾ (स्त्री०) ಹತ್ತಿಯಿಂದ ದಾರವನ್ನು ತೆಗೆಯುವ (ನೂಲುವ) ಚರಖ, ಕದಿರು.

कपोतपालिका ಕಪೋತಪಾಲಿಕಾ (स्त्री०) ಪಾರಿವಾಳದ ಮನೆ, ಪಾರಿವಾಳದ ಗೂಡು, ಪಾರಿವಾಳಹಕ್ಕಿಗಳ ಗೂಡಿಟ್ಟಿರುವ ಸ್ಥಳ. कपोतान् पालयति—पाल (रक्षणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। "ङीप्" (४-१-१५)। संज्ञायां "कन्" (५-३-७५)। पालयति — पाल + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। कपोतानां पालिका इति वा।

कपोतपाली ಕಪೋತಪಾಲೀ (स्त्री०) ಕಪೋತದ ಗೃಹ, ಪಾರಿವಾಳ ಹಕ್ಕಿಯ ಗೂಡು. कपोतान् पालयति—पाल (रक्षणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। "ङीप्" (४-१-१५)। "चित्रंसया कृत्रिमपत्रिपङ्क्तेः कपोतपालीषु निकेतनानाम्" माघ० ३-५१।

कपोतरोमन् ಕಪೋತರೋಮನ್ (पु०)1. ಒಬ್ಬ ರಾಜ, ಕಪೋತವೇಷವನ್ನು ತಾಳಿದ ಅಗ್ನಿಯ ವರದಿಂದ ಜನಿಸಿದ ಶಿಬಿಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "वैश्वानरोऽहं ज्वलनो धूमकेतुरथैव श्येनो वज्रहस्तः शचीपतिः। साधु ज्ञातुं त्वां ऋषभं सौरभेय नौ जिज्ञासया त्वत्सकाशं प्रपन्नौ। यामेतां पेशीं मम निष्क्रयाय प्रादाद्भवानसिनोत्कृत्य राजन्। एतासां प्रजानां पालयिता यशस्वी सुरर्षीणामथ संमतो भृशम्। एतस्मात्पार्श्वात् पुरुषो जनिष्यति कपोतरोमेति च तस्य नाम" भा० वन० २००। 2. ಯದುವಂಶದ ಕುಕುರರಾಜನ ಮೊಮ್ಮಗನಾದ ಒಬ್ಬ ರಾಜ.

कपोतलुब्धकीय ಕಪೋತಲುಬ್ಧಕೀಯ(न०)ಗೃಹಸ್ಥನು ಪ್ರಾಣವನ್ನಾದರೂ ಒಪ್ಪಿಸಿ ಅತಿಥಿಸತ್ಕಾರ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸುವ ಮಹಾಭಾರತದ ಒಂದು ಕಥೆ. कपोतं लुब्धकं चाधिकृत्य कृतो ग्रन्थः "छः" (४-२-६)। [ಒಂದು ಮರದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಕಪೋತವೊಂದು ಆಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಗೆ ಹೋಗಿದ್ದ ತನ್ನ ಮಡದಿಯು ವ್ಯಾಧನೊಬ್ಬನಿಂದ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟು ಬಹಳ ಹೊತ್ತಾದರೂ ಬಾರದಿರಲು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಅಳತೊಡಗಿತು. ವ್ಯಾಧನ ಪಂಜರದೊಳಗಿದ್ದ ಪತ್ನಿಯು ತನ್ನ ಪತಿಯು ಅಳುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಕೇಳಿ ಪತಿಗೆ ಧರ್ಮೋಪದೇಶಮಾಡಿ ಹೇಗಾದರೂ ಮಾಡಿ ವ್ಯಾಧನನ್ನು ಸತ್ಕರಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿತು. ಛಳಿಯಿಂದ ನಡುಗುತ್ತಿದ್ದ ವ್ಯಾಧನು ಮೊದಲು ಬೆಂಕಿಯ ಶಾಖವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲು ಕಪೋತವು ತರಗೆಲೆಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಬೆಂಕಿಕಾಯಲು ಅಣಿ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಿತು. ಅನಂತರ ಹಣ್ಣುಹಂಪಲುಗಳನ್ನು ತಂದು ಕೊಡಲು ಅಶಕ್ತವಾಗಿದ್ದ ಕಪೋತವು ವ್ಯಾಧನ ಆಹಾರಾರ್ಥವಾಗಿ ತಾನೇ ಬೆಂಕಿಯೊಳಗೆ ಬಿದ್ದಿತು. ಕಪೋತದ ಈ ಧರ್ಮಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ತನ್ನ ಘಾತುಕಕೃತ್ಯವನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ನಿಂದಿಸಿ ತಾನೂ ಉಪವಾಸಾದಿಗಳಿಂದ ಪಾರಲೌಕಿಕವನ್ನು ಆಚರಿಸಿ ಸದ್ಗತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಬೇಕೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಹೆಣ್ಣುಕಪೋತವನ್ನೂ ಪಂಜರದಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟು ಧರ್ಮಾಚರಣೆಗಾಗಿ ಹೊರಟುಹೋದನು. ಇತ್ತ ಕಪೋತಿಯೂ ಪತಿಯ ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ದುಃಖಿಸಿ ತಾನೂ ಬೆಂಕಿಯೊಳಗೆ ಬಿದ್ದು ಪ್ರಾಣಬಿಟ್ಟಿತು. ಆ ಕೂಡಲೇ ವಿಮಾನಾರೂಢವಾಗಿದ್ದ ತನ್ನ ಪತಿಯೊಡನೆ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಸೇರಿ ಸುಖವಾಗಿ ವಿಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದಿತು. ಇದೇ "**ಕಪೋತಲುಬ್ಧಕೀಯ**".] भा० शान्ति० अध्यायाः १४३-१४८।

कपोतवङ्का ಕಪೋತವಂಕಾ (स्त्री०) ಬ್ರಾಹ್ಮೀವೃಕ್ಷ, ಹೊನಗೊನೆಗಿಡ. कपोतो वञ्च्यतेऽनया—वञ्चु (प्रलम्भने) + णिच् "घञ्" (३-३-१२१)। ಇದು ಅಶ್ಮರೀ ವ್ಯಾಧಿಯ (ಮೂತ್ರರೋಗದ) ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು. "कपोतवङ्कामूलं वा पिबेदम्लैः सुरादिभिः। तत्सिद्धं वा पिबेत् क्षीरं वेदनाभिरुपद्रुतः" सुश्रुत० चिकित्सा० ७-२५।

कपोतवर्णी ಕಪೋತವರ್ಣೀ (स्त्री०) ಸಣ್ಣಯಾಲಕ್ಕಿಗಿಡ. कपोतस्य वर्ण इव वर्णोऽस्याः। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)।

कपोतवृत्ति ಕಪೋತವೃತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಕಪೋತದಂತೆ ನಡೆಸುವ ಜೀವನ, ಪಾರಿವಾಳ ಪಕ್ಷಿಯಂತೆ ಆಹಾರವನ್ನು

ವನ್ನು ಶೇಖರಿಸಿಡದೆ ನಡೆಸುವ ಜೀವನ. ಪಾರಿವಾಳ ಹಕ್ಕಿಗಳು ಕೂಡಿಸಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳದೆ ಆಗತಾನೆ ದೊರಕುವ ಆಹಾರದಿಂದ ಜೀವಿಸುವುವು. कपोतस्येव वृत्तिः। (वि०) 2. ಕಪೋತದಂತೆ ಜೀವಿಕೆಯುಳ್ಳವನು. कपोतस्येव वृत्तिर्यस्य।

कपोताञ्जन ಕಪೋತಾಂಜನ (न०) ಸೌವೀರಾಂಜನ. कपोतवर्णमञ्जनम्।

कपोतारि ಕಪೋತಾರಿ (पु०) ಶ್ಯೇನಪಕ್ಷಿ, ಗಿಡಗದ ಹಕ್ಕಿ. कपोतस्यारिः।

कपोतिन् ಕಪೋತಿನ್ (वि०) ಪಾರಿವಾಳದ ಹಕ್ಕಿಯುನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ. कपोतोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

कपोती ಕಪೋತೀ (स्त्री०) ಹೆಣ್ಣುಪಾರಿವಾಳದಹಕ್ಕಿ. कपोतस्य स्त्री। जाति० "ङीष्" (४-१-६३)।

कपोल ಕಪೋಲ (पु०) ಕೆನ್ನೆ, ಗಂಡಸ್ಥಳ. कम्पते भोजनसमये — कपि (चलने) "कोलच्" (उ०१-६६)। "प्राप्यते स्म गतिचित्रकचित्रैश्चित्रमार्द्रनखलक्ष्म कपोलैः" माघ० १०-७८। "कपोलकण्डूः करिभिर्विनेतुं विघट्टितानां सरलद्रुमाणाम्" कुमा० १-९।

कपोलकाष ಕಪೋಲಕಾಷ (पु०) ಕೆನ್ನೆ ತಿಕ್ಕಲ್ಪಡುವ ಒಂದು ಜಾಗ ಅಥವಾ ಒಂದು ವಸ್ತು; ಮರ, ಬಂಡೆ ಮೊದಲಾದುದು. कपोलः कष्यतेऽनेन—कष (हिंसायाम्) कर० "घञ्" (३-३-१२१)। "एतस्मिन् मदयति कोकिलानकाले लीनालिः सुरकरिणां कपोलकाषः" किरा० ५-२६।

कपोलताडन ಕಪೋಲತಾಡನ (न०) ಕೆನ್ನೆಗೆ ಹೊಡೆಯುವಿಕೆ, ಅಪರಾಧ (ತಪ್ಪು) ಮಾಡಿದುದಕ್ಕಾಗಿ ಕೆನ್ನೆಗೆ ಏಟು ಕೊಡುವಿಕೆ. कपोले ताडनम्।

कपोलपत्र ಕಪೋಲಪತ್ರ (न०) ಕೆನ್ನೆಯಮೇಲೆ ಬರೆಯುವ ಎಲೆಯ ಆಕಾರದ ಚಿತ್ರ. कपोले पत्रमिव। "कपोलपत्रान्मकरात्सकेतुर्भ्रूभ्यां जिगीषुर्धनुषा जगन्ति" नैष० ७-६०।

कपोलफलक ಕಪೋಲಫಲಕ (पु०) ಹಲಗೆಯಂತೆ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಕೆನ್ನೆ. कपोलः फलक इव। "ईषद्वक्रितकन्धरः सपुलकः प्रेमोल्लसन्मानसामन्तर्हासलसत्कपोलफलकां धूर्तोऽपरां चुम्बति" अमरु० १९।

कपोलभित्ति ಕಪೋಲಭಿತ್ತಿ (स्त्री०) ಗೋಡೆಯಂತೆ ಅಗಲವಾದ ಕೆನ್ನೆ. कपोलो भित्तिरिव। "कोपात्ताम्रकपोलभित्तिनि मुखे दृष्ट्या गतः पादयोः" अमरु० ८३।

कपोली ಕಪೋಲೀ (स्त्री०) ಮಂಡಿಚಿಪ್ಪು, ಮಂಡಿಕೀಲಿನ ಹೊರಭಾಗದ ಎಲುಬು.

कफ ಕಫ (पु०) ಶ್ಲೇಷ್ಮ, ಕಫ, ದೇಹದೊಳಗಿನ ಮಂದವೂ ಜಿಗುಟೂ ಆದ ಲೋಳೆ, ದೇಹದೊಳಗಿನ ವಾತ ಪಿತ್ತ ಮತ್ತು ಕಫಗಳೆಂಬ ಮೂರು ದೋಷಗಳಲ್ಲೊಂದು ["त्रिदोष" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.], ಶರೀರದೊಳಗಿನ ಸಪ್ತ ಧಾತುಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ರಸಧಾತುವಿನ ಮಲ. केन जलेन फलति — फल (निष्पत्तौ) "डः" (३-२-१०१)। "कफः पित्तं मलः खेषु स्वेदः स्यान्नखरोम च। नेत्रविट् त्वक्षु च स्नेहो धातूनां क्रमशो मलाः" सुश्रुत० सूत्र० ४६-५२९। ಆಕಾಶವು ಮೇಘಾವೃತವಾಗಿಯೂ ಭೂಮಿಯು ಶೀತವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ವರ್ಷರ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಎಳೆಯದಾಗಿಯೂ ಅಲ್ಪವೀರ್ಯವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಗೋಧಿ, ಬತ್ತ, ಕಡಲೆ ಮೊದಲಾದ ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನೂ ಕಲುಷಿತವಾಗಿರುವ ನೀರನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದರಿಂದ ಇವು ಶೀತಪ್ರಕೃತಿಯವರಿಗೆ ಪಿತ್ತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುವು. ಈ ಪಿತ್ತವು ಭೂಮಿಯೆಲ್ಲವೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಒಣಗಿರುವ ಶರದೃತುವಿನಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಕಿರಣಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ದ್ರವೀಭೂತವಾಗಿ ಪಿತ್ತಸಂಬಂಧವ್ಯಾಧಿಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು. "वर्षास्वोषधयस्तरुण्योऽल्पवीर्या आपश्चाप्रशान्ताः क्षितिमलप्रायाः, ता उपयुज्यमाना नभसि मेघावतते जलप्रक्लिन्नायां भूमौ क्लिन्नदेहानां प्राणिनां शीतवातविष्टम्भिताग्नीनां विदहयन्ते, विदाहात् पित्तसञ्चयमापादयन्ति; स च सञ्चयः शरदि प्रविरलमेघे वियत्युपशुष्यति पङ्के अर्ककिरणप्रविलायितः पैत्तिकान् व्याधीन् जनयति" सुश्रुत० सूत्र० ६-११। ಸೂರ್ಯಕಿರಣಗಳು ಮಂದವಾಗಿರುವ ಹೇಮಂತರ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಲಿತು ವೀರ್ಯವತ್ತಾಗಿರುವ ಈ ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನೂ ಗುರುವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಶಾಂತವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ನೀರನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದರಿಂದ ಹಿಮಸಹಿತವಾದ ಗಾಳಿಯಿಂದ ಶಕ್ತಿಕುಂದಿ ಕುಗ್ಗಿದ ಶರೀರವುಳ್ಳವರಿಗೆ ಕಫವು ಸೇರುವುದು. ಈ ಕಫವು ವಸಂತರ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ತೀವ್ರವಾಗಿರುವ ಸೂರ್ಯಕಿರಣದಿಂದ ಕರಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಸ್ವಲ್ಪ ಅಲಸವಾದ ದೇಹವುಳ್ಳವರಿಗೆ ಶ್ಲೇಷ್ಮಸಂಬಂಧವಾದ ವ್ಯಾಧಿಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು. "ता एवौषधयः कालपरिणामात् परिणतवीर्या बलवत्यो हेमन्ते भवन्त्यापश्च प्रशान्ता स्निग्धा अत्यर्थं गुर्व्यश्च, ता उपयुज्यमानाः मन्दकिरणत्वाद्भानोः सतुषारपवनोपस्तम्भितदेहानां देहिनां श्लेष्मसञ्चयमापादयन्ति, स च सञ्चयः वसन्तेऽर्करश्मिप्रविलायित ईषत्स्तब्धदेहानां देहिनां श्लैष्मिकान् व्याधीन् जनयति" सुश्रुत० सूत्र० ६-११। ಗ್ರೀಷ್ಮರ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಹೋಗಿರುವ

ಆ ಕಡಲೆ ಗೋಧಿ ಮೊದಲಾದ ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನೂ ಬಹಳ ಲಘುವಾಗಿರುವ ನೀರನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸಿದಲ್ಲಿ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಸೂರ್ಯಕಿರಣದಿಂದ ಶುಷ್ಕವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳವರಿಗೆ ದೇಹದಲ್ಲಿ ವಾತವು ಸೇರಲುಪಕ್ರಮಿಸುವುದು. ಆ ವಾತವು, ಭೂಮಿಯೆಲ್ಲವೂ ತೇವವಾಗಿರುವ ವರ್ಷರ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಶೀತವಾಯುಸಹಿತವಾದ ಮಳೆಯಿಂದ ಕೆರಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಶೀತಪ್ರಕೃತಿಯವರಿಗೆ ವಾತರೋಗಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು. ಈ ಪಿತ್ತಸಂಬಂಧವಾದ ವ್ಯಾಧಿಗಳು ಹೇಮಂತರ್ತುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ಲೇಷ್ಮಸಂಬಂಧವ್ಯಾಧಿಗಳು ಗ್ರೀಷ್ಮರ್ತುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ವಾತಸಂಬಂಧವ್ಯಾಧಿಗಳು ಶರದೃತುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಕಡಮೆಯಾಗುವುವು. "ता एवौषधयो निदाघे निःसाराः अतिमात्रं लघ्व्यो भवन्त्यापश्च। ता उपयुज्यमानाः सूर्यप्रतापोपशोषितदेहानां देहिनां वायोः सञ्चयमापादयन्ति; स च सञ्चयः प्रावृषि चात्यर्थं जलोपक्लिन्नायां भूमौ क्लिन्नदेहानां देहिनां शीतवातवर्षेरितः वातिकान् व्याधीञ्जनयति। सुश्रुत० सूत्र० ६-११। "तत्र पैत्तिकानां व्याधीनामुपशमो हेमन्ते, श्लैष्मिकाणां निदाघे, वातिकानां शरदि स्वभावत एव" सुश्रुत० सूत्र० ६-१३।

कफकर ಕಫಕರ (वि०) ಕಫವಿಕಾರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಶ್ಲೇಷ್ಮವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. करोति—डु कृञ् (करणे) "अच्" (३-१-१३४)। कफस्य करः। **ಕಫವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ವಸ್ತುಗಳು :**

काकोली	... ಬೊಕ್ಕಣಿಗಿಡ
क्षीरकाकोली	... ಹಾಲು ಬೊಕ್ಕಣಿಗಿಡ
जीवकः	... ಹಕ್ಕಿಸಿಳ್ಳೆಗಿಡ
ऋषभः	... ಹೆರಿಗೆ ಹಾಲೆ
मुद्गपर्णी	... ಕಾಡುಹೆಸರು
माषपर्णी	... ಕಾಡು ಉದ್ದು
मेदा	...
महामेदा	...
छिन्नरुहा	... ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ
कर्कटः	... ಸೌತೆ
शृङ्गी	... ಅತಿಬಜೆ
तुगाक्षीरी	... ಬಿದಿರು ಉಪ್ಪು
पद्मकम्	... ಪದ್ಮಕಾಷ್ಠ
प्रपौण्डरीकम्	... ಬಿಳಿನೈದಿಲೆಗೆಡ್ಡೆ
ऋद्धिः	... ಋದ್ಧಿ
(वृद्धिः)	

मृद्वीका	... ದ್ರಾಕ್ಷಿ
जीवन्ती	... ಸಿಹಿಹಾಲೆ
मधुकम्	... ಅತಿಮಧುರ.

सुश्रुत० सूत्र० ३८-३५।

कफकूर्चिका ಕಫಕೂರ್ಚಿಕಾ (स्त्री०) ಲಾಲಾಜಲ, ಜೊಲ್ಲು. कफं कूर्चति विकरोति। "सृणिका स्यन्दिनी लालाऽऽस्यासवः कफकूर्चिका" अभि० चि०।

कफघ्न ಕಫಘ್ನ (वि०) ಕಫವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ, ಶ್ಲೇಷ್ಮವನ್ನು ಕರಗಿಸುವ. कफं हन्ति—हन हिंसागत्योः "टक्" (३-२-५३)। **ಕಫವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ ವಸ್ತುಗಳು :**

आरग्वधः	... ಕಕ್ಕೆಗಿಡ
मदनः	... ಮಂಗಾರೆಗಿಡ
गोपघोण्टा	... ಎಲಚಿ, ಬೋರೆ
कण्टकी	... ಹುಳಿಬೇಲ
कुटजः	... ಬೆಟ್ಟಮಲ್ಲಿಗೆ
पाठा	... ಅಗಳುಶುಂಠಿ
पाटला	... ಹಸುರುಪಾದರಿ
मूर्वा	... ಕುರಟಿಗೆ.
इन्द्रयवः	... ಕೊಡಸಿಗೆ ಬೀಜ
सप्तपर्णः	... ಏಳೆಲೆಬಾಳೆ
निम्बः	... ಬೇವು
कुरण्टकः	... ಹಳದಿ ಗೋರಂಟಿ
दासीकुरण्टकः	... ನೀಲಿಗೋರಂಟಿ
गुडूची	... ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ
चित्रकः	... ಚಿತ್ರಮೂಲ
शार्ङ्गेष्टा	... ಕಾಚಿ, ಗಣಿಕೆ
करञ्जद्वय	... (1) ಮುಳ್ಳುಮುತ್ತುಗ (2) ಹೊಂಗೆ
पटोलः	... ಪಡವಲ
किराततिक्तः	... ನೆಲಬೇವು
सुषवी	... ಹಾಗಲ

सुश्रुत० सूत्र० २८-६। "आरग्वधादिरित्येष गणः श्लेष्मविषापहः" सुश्रुत० सूत्र० ३८-७।

कफज्वर ಕಫಜ್ವರ (पु०) ಕಫವು ಅಧಿಕವಾಗುವುದರಿಂದ ಬರುವ ಜ್ವರ. कफनिमित्तो ज्वरः।

कफणि ಕಫಣಿ (पु०) ಮೊಳಕೈ, ತೋಳಿನ ಮಧ್ಯಭಾಗ. केन जलेन फणति स्फुरति—पण (गतौ) "इन्" (उ० ४-११७)। "कफोणिस्तु भुजामध्यं कफणिः कूर्परश्च सः" अभि० चि०।

कफद ಕಫದ (वि०) ಕಫವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ. कफं ददाति — डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-४)।

कफनाशक ಕಫನಾಶಕ, –नाशन –ನಾಶನ (वि०) ಕಫವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ, ಶ್ಲೇಷ್ಮವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ. कफं नाशयति—णश (अदर्शने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "ल्युः" (३-१-१३४) वा। **–नाशन –ನಾಶನ** (न०) ಕಫವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವಿಕೆ. णश+णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

कफल ಕಫಲ (वि०) 1. ಕಫವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ. कफं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-४)। "वेणोः करीराः कफला मधुरा रसपाकतः" सुश्रुत० सूत्र० ४६-२९२। 2. ಕಫರೋಗವುಳ್ಳ, ಶ್ಲೇಷ್ಮವ್ಯಾಧಿಯುಳ್ಳ. कफोऽस्त्यस्य "लच्" (५-२-९७)।

कफवर्धक ಕಫವರ್ಧಕ, –वर्धन –ವರ್ಧನ (वि०) ಕಫವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ, ಶ್ಲೇಷ್ಮವನ್ನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವ, कफं वर्धयति—वृधु (वृद्धौ) णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "ल्युः" (३-१-१३४) वा। **–वर्धन –ವರ್ಧನ.** (न०) ಕಫವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವಿಕೆ. वृधु — णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

कफविरोधिन् ಕಫವಿರೋಧಿನ್ (पु०) 1. ಕಫವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ (1) ಮೆಣಸು. (2) ಲವಂಗ. (3) ಜೇನುತುಪ್ಪ. (4) ಶುಂಠಿ. (वि०) 2. ಕಫವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ. कफं विरुणद्धि — वि + रुधिर् (आवरणे) "णिनिः" (३-२-७८)।

कफान्तक ಕಫಾಂತಕ (वि०) ಕಫವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ. कफमन्तयति अन्तं करोति — अन्त+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

कफारि ಕಫಾರಿ (पु०) ಕಫದ ಶತ್ರು: (1) ಶುಂಠಿ. (2) ಜೇನುತುಪ್ಪ. (3) ಲವಂಗ. (4) ಮೆಣಸು. कफस्यारिः।

कफिन् ಕಫಿನ್ (वि०) ಕಫರೋಗವುಳ್ಳವನು, ಶ್ಲೇಷ್ಮವ್ಯಾಧಿಯುಳ್ಳವನು. कफोऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "श्लेष्मणः श्लेष्मलः कफी" अम०।

कफिल ಕಫಿಲ (पु०) ಕಫದಿಂದ ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಧ್ವನಿ. "कफिलो घर्घरः कफात्" वैज०।

कफेलू ಕಫೇಲೂ (पु०) ಚಳ್ಳೆಮರ. कफं लाति — ला (आदाने) "कूः" (उ० १-९३)। निपा०।

कफोणि ಕಫೋಣಿ (पु०) ಮೊಳಕೈ, ತೋಳಿನ ಮಧ್ಯಭಾಗ. केन जलेन फणति — फण (गतौ), केन सुखेन स्फुरति—स्फुर (सञ्चलने) वा "इन्" (उ० ४-११७)। पृषो०।

कबन्ध ಕಬಂಧ (पु०) 1. ಉದರ, ಹೊಟ್ಟೆ. कं जलं बध्नाति — बन्ध (बन्धने) "अण्" (३-२-१)। ಕುಡಿದ ನೀರನ್ನು ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. 2. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. [ಈತನು ಪೂರ್ವಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾವಸುವೆಂಬ ಒಬ್ಬ ಗಂಧರ್ವ. ಸ್ಥೂಲಶಿರಸ್ಸೆಂಬ ಒಬ್ಬ ಮಹರ್ಷಿಯನ್ನು ಅಪಮಾನಗೊಳಿಸಿದುದರಿಂದ ಇವನಿಗೆ ರಾಕ್ಷಸಜನ್ಮವು ಬಂದಿತು. ಇವನು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದು ಒಮ್ಮೆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಎದುರಿಸಲಾಗಿ ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧಪ್ರಹಾರದಿಂದ ಇವನ ತಲೆ ಮತ್ತು ಕಾಲುಗಳು ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗೆ ಹುದುಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡುವು. ಇಂದ್ರನ ವರದಿಂದ ಇವನ ತೋಳುಗಳು ಯೋಜನದಷ್ಟು ಉದ್ದವಾಗಿದ್ದುವು. ದಂಡಕಾರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೀತೆಯನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತಾ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರನ್ನು ಇವನು ತನ್ನ ತೋಳುಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಸಿಕ್ಕಿಸಿಕೊಂಡಾಗ ಅವರು ಇವನ ತೋಳುಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದರು. ಕಬಂಧನು ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರ ವಿಚಾರವನ್ನು ತಿಳಿದು ತನ್ನ ಪೂರ್ವಜನ್ಮದ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಶ್ರೀರಾಮನಿಂದಲೇ ತನ್ನ ದೇಹಸಂಸ್ಕಾರವಾಗಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಅಸುವನ್ನು ನೀಗಿದನು. ಬಳಿಕ ಕಬಂಧನು ನಿಜರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿ ರಾವಣನಿಂದ ಅಪಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸೀತೆಯನ್ನು ಸುಗ್ರೀವಸಖ್ಯದಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಬಹುದೆಂದು ಹೇಳಿ ವಿಮಾನವನ್ನೇರಿ ತೆರಳಿದನು.] रामा० अरण्य०। "वधनिर्धूतशापस्य कबन्धस्योपदेशतः। मुमूर्च्छ सख्यं रामस्य समानव्यसने हरौ" रघु० १२-५७। 3. ರಾಹು. "कबन्धस्तूदरे रक्षोविशेषेऽपि विधुन्तुदे" विश्व०। (पुंन०) 4. ಕುತ್ತಿಗೆ ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದೇಹ, ತಲೆಯಿಂದ ಬೇರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ ಶರೀರ, ಮುಂಡ. कं शिरो बध्यतेऽस्मात् — बन्ध "घञ्" (३-३-१९)। "सैन्यैः कण्ठच्छेदलीने कबन्धाद्भूयो बिभ्ये वल्गतः सासिपाणेः" माघ० १८-५३। (न०) 5. ಜಲ, ನೀರು. कः प्राणवायुः बध्यतेऽनेन।

कबन्धिन् ಕಬಂಧಿನ್ (पु०) 1. ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. "अथ कबन्धी कात्यायन उपेत्य पप्रच्छ" प्रश्नोप०। (वि०)2. ಜಲವುಳ್ಳ, ನೀರಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. कबन्ध "इनिः" (५-२-११५)।

कबर ಕಬರ (पु०) 1. ಪಾಠಕ, ಅಧ್ಯಾಪಕ, ಉಪನ್ಯಾಸಕ. कु (शब्दे) "अरन्" (उ० ४-१५४)। वबयोरभेदः।

2. ಕರ್ಬುರವರ್ಣ, ಚಿತ್ರವರ್ಣ. "दृष्ट्वेव निर्जितकलापभरामधस्ताद्व्याकीर्णमाल्यकवरां कबरीं तरुण्याः" माघ० ५-१९। (न०) 3. ಉಪ್ಪು. 4. ಹುಳಿ. कं जलं वृणोति — वृञ् (वरणे) "अच्" (३-१-१३४)। "कबरं लवणाम्लयोः" मेदि०।

कबरी ಕಬರೀ (स्त्री०) 1. ಹೆಂಗಸರ ತುರುಬು, ಹೆರಳು, ಜಡೆ. कं शिरः वृणोति आच्छादयति — वृञ् (वरणे) "अच्" (३-१-१३४)। "ङीप्" (४-१-४२)। "व्याकीर्णमाल्यकवरां कबरीं तरुण्याः" माघ० ५-१९। 2. ಅಗಸೆಗಿಡ. "कवरी केशविन्यासशाकयोः" हेम०। 3. ನಾರಂಬೇಳಗಿಡ. 4. ಹಿಂಗಿನ ಮರ. "कबरी पुनः। पृथ्वीतुङ्गयोः केशवेशे कबरं लवणाम्लयोः। कबर्युमायाम्" मेदि०।

कबरीभार ಕಬರೀಭಾರ (पु०) ಕೇಶಪಾಶ. ಕೂದಲಿನ ಸಮೂಹ. कबर्या भारः। "अमरीकबरीभारभ्रमरीमुखरीकृतम्। दूरीकरोतु दुरितं गौरीचरणपङ्कजम्" कुव०।

कबल ಕಬಳ (पु०) 1. ಗ್ರಾಸ, ತುತ್ತು. केन जलेन वलति चलति — वल (सञ्चलने) "अच्" (३-१-१३४)। वबयोरभेदः। "त्रिकटुकमजमोदा सैन्धवं जीरके द्वे समधरणधृतानामष्टमो हिङ्गुभागः। प्रथमकबलभुक्तं सर्पिषा चूर्णमेतज्जनयति जठराग्नि वातपित्तं निहन्ति"। "गम्भीरवेदिनि पुरः कबलं करीन्द्रे मन्दोऽपि नाम न महानवगृह्य साध्यः" माघ० ५-४९। 2. ಒಂದು ಜಾತಿ ಮೀನು.

कबलन ಕಬಳನ (न०) ತಿನ್ನುವುದು, ನುಂಗುವುದು.

कबलित ಕಬಳಿತ (वि०) ತಿನ್ನಲ್ಪಟ್ಟ, ನುಂಗಲ್ಪಟ್ಟ. कवलः कृतः — कबल+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

कबलीकृत ಕಬಳೀಕೃತ (वि०) ಕಬಳವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತುತ್ತಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अकबलः कबलः कृतः "च्विः" (५-४-५०)। दीर्घः (७-४-३२)।

कबित्थ ಕಬಿತ್ಥ (पु०) 1. ಬೇಲದಮರ. कपयस्तिष्ठन्त्यत्र — ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः"। पृषो०। ಕಪಿಗಳಿಗೆ ಬೇಲದಹಣ್ಣು ಪ್ರಿಯವಾದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. (न०) 2. ಬೇಲದಹಣ್ಣು.

कम् ಕಮ್ (अव्य०) 1. ಸುಖ. कम्यते — कमु (कान्तौ) णिङभावे "विच्" (३-३-७५)। कंतः कंतिः कंतुः। 2. ಜಲ, ನೀರು. 3. ಶಿರಸ್ಸು, ತಲೆ. 4. ಪಾದಪೂರಣ. "कं पादपूरणे तोये मस्तके च सुखेऽपि च" मेदि०।

कमु-कान्तौ (भ्वा० आत्म० सक० से०) 1. ಇಚ್ಛಿಸು, ಅಪೇಕ್ಷಿಸು. 2. ಪ್ರೀತಿಸು. कामयते। कामयाञ्चक्रे, –बभूव-, –आस। णिङभावपक्षे चकमे चकमाते चकमिरे। कामयिता, कमिता। कामयिष्यते, कमिष्यते। कामयताम्। अचीकमत, अचकमत। अकामयिष्यत, अकमिष्यत। "माधवानुचरः कलहंसो नाम विहारदासीं मन्दारिकां कामयते" मालती० १। "अकम्पनस्ततो योद्धुं चकमे रावणाज्ञया" भट्टि० १४-८२।

कर्मणि :—काम्यते, कम्यते। कामयाञ्चक्रे, –बभूवे, –आसे। चकमे। कामयिता, कामिता, कमिता। कामयिष्यते, कामिष्यते, कमिष्यते। काम्यताम्, कम्यताम्। अकाम्यत, अकम्यत। काम्येत, कम्येत। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि :—कामयति, –ते। कामयाञ्चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। कामयिता। कामयतु, –ताम्। अकामयत्, –त। कामयेत्, –त। ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि :—चिकामयिषते। चिकामयिषाञ्चक्रे, –बभूव, –आस ಇತ್ಯಾದಿ.

णिङभावपक्षे-चिकमिषते। चिकमिषाञ्चक्रे, –बभूव, –आस। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—कामयितव्यः, कमितव्यः। कामनीयः, कमनीयः। काम्यः, कम्यः। कामितः, कान्तः। कमितवान्, कान्तवान्। कामयमानः। कामयितुम्, कमितुम्। कामितम्, कान्तम्। कामना, कामनम्। कामयित्वा, कमित्वा, कान्त्वा। अभिकाम्य, अभिकम्य।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು :

(1) अनु+कमु=अनुकामयते। 1. ಅನುರೂಪವಾದ ಪ್ರೀತಿ. अनुकामना। 2. ಅನುಗುಣವಾದ ಅಪೇಕ್ಷೆ.

(2) अभि+कमु=अभिकामयते। ಅಭಿಮುಖ್ಯದಿಂದ ಪ್ರೀತಿಸು. "दासीं कन्यासहस्रेण शर्मिष्ठामभिकामये" भा० आदि० ७४-२२।

(3) नि+कमु = निकामयते। 1. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪ್ರೀತಿಸು. "या तस्य ते पादसरोरुहार्हणं निकामयेत् साखिलकामलम्पटा" भाग० ५-१८-२१। 2. ಅತಿಶಯವಾಗಿ. "निकामतप्ता विविधेन वह्निना नभश्चरेणेन्धनसंभृतेन सा" कुमा० ५-२३।

कमक ಕಮಕ (पु०) 1. ಗೋತ್ರ ಪ್ರವರ್ತಕರಾದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. (वि०) 2. ಕಾಮುಕ.

कमठ ಕಮಠ (ಪುಂ) 1. ಕೂರ್ಮ, ಆಮೆ. के जले मठति—मठ (मदनिवासयोः) "अच्"(३-१-१३४)। 2. ಈಗಿನ ಶ್ವೇತವರಾಹಕಲ್ಪದ ಚಾಕ್ಷುಷಮನ್ವಂತರದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಒಂದು ಅವತಾರ. [ಒಮ್ಮೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ದಾನವರಿಗೂ ಪ್ರಬಲ ವಿರೋಧವುಂಟಾಗಲು ದೇವತೆಗಳು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮೊರೆಯಿಟ್ಟರು. ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು "ರಾಕ್ಷಸರೊಡನೆ ಸ್ನೇಹ ಬೆಳಸಿಕೊಂಡು ಅಮೃತಕ್ಕಾಗಿ ಅವರೊಡನೆ ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರವನ್ನು ಕಡೆದರೆ ಅದರಿಂದ ನಿಮಗೆ ಕ್ಷೇಮವಾಗುವುದು" ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿ ದೇವತೆಗಳು ರಾಕ್ಷಸರೊಡನೆ ಸ್ನೇಹಗಳಿಸಿಕೊಂಡು ಅವರನ್ನು ನಂಬಿಸಿ ಮಂದರಪರ್ವತವನ್ನು ಕಡೆಗೋಲನ್ನಾಗಿಯೂ ವಾಸುಕಿಯನ್ನು ಕಡೆಯುವ ಹಗ್ಗವನ್ನಾಗಿಯೂ ಏರ್ಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಕಡೆಯುತ್ತಿರುವಾಗ ಭಾರವಾಗಿದ್ದ ಮಂದರಪರ್ವತವು ಸಮುದ್ರದ ಅಡಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿತು. ಆಗ ದೇವದಾನವರ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಂತೆ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ಕೂರ್ಮರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿ ಮಂದರಪರ್ವತವನ್ನು ತನ್ನ ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲೆ ಹೊತ್ತು ಅಮೃತಮಥನಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಕನಾದನು.] भाग० ८-६, ७। "सुरासुराणामुदधिं मथ्नतां मन्दराचलम्। दध्रे कमठ-रूपेण पृष्ठे एकादशे विभुः" भाग० १-३-१६। (ನಂ) 3. ಋಷಿಗಳ ನೀರಿನ ಪಾತ್ರೆ. "कमठः कच्छपे पुंसि भाण्डभेदे नपुंसकम्" मेदि०। 4. ಭಿಕ್ಷಾಪಾತ್ರೆ. (ವಿಂ) 5. ವಾಮನ, ಕುಳ್ಳ. "भिक्षापात्रे तु कमठं कमठौ खर्वकच्छपौ" वैज०। (स्त्री०) **कमठी ಕಮಠೀ.** ಹೆಣ್ಣುಆಮೆ.

कमण्डलु ಕಮಂಡಲು (ಪುನಂ) 1. ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳ ಮರದ ಅಥವಾ ಮೃಣ್ಮಯ ನೀರಿನ ಪಾತ್ರೆ. कस्य प्रजापतेर्जलस्य वा मण्डं सारं लाति—ला (आदाने) "डु:" (वा० ३-२-१८०)। "अशेषतीर्थोपहृताः कमण्डलोः निधाय पाणावृषिणाभ्युदीरिताः" माघ० १-१८। (ಪುಂ) 2. ಬಸುರಿ ಮರ. 3. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೃಗ. स्त्रियां "ऊङ्" (४-१-७२)। **कमण्डलूः ಕಮಂಡಲೂಃ.** "कमण्डलुः स्यात्करके न स्त्री ना प्लक्षपादपे" मेदि०।

कमन ಕಮನ (ಪುಂ) 1. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. 2. ಅಶೋಕ ವೃಕ್ಷ. कमु (कान्तौ) "युच्" (३-२-१४९)। 3. ಬ್ರಹ್ಮ. (ವಿಂ) 4. ಸುಂದರವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ, ರಮಣೀಯವಾದ. स्त्रियां **कमना ಕಮನಾ.** 5. ಕಾಮುಕ. कमु कर्त० "ल्युट्"। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **कमनी ಕಮನೀ.** ಕಾಮುಕಿ. "अभीष्टमासाद्य चिराय काले समुद्धृताशं कमनी चकाशे" माघ० ६-७४। "कमनः कामुके कामेऽभिरूपेऽशोकपादपे" मेदि०। "कमनः कविः सात्त्विकवेदगर्भौ स्थविरः शतानन्दपितामहौ" अभि० चि०।

कमनच्छद ಕಮನಚ್ಛದ (ಪುಂ) ಸುಂದರವಾದ ರೆಕ್ಕೆಗಳುಳ್ಳ ಕಂಕಪಕ್ಷಿ, ರಣಹದ್ದು. कमनः कान्तः छदोऽस्य। "कङ्कस्तु कमनच्छदः" अभि० चि०।

कमनीय ಕಮನೀಯ (ವಿಂ) 1. ಸುಂದರವಾದ, ರಮಣೀಯವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ. कमु (कान्तौ) णिङभावे "अनीयर्" (३-१-९६)। "मध्यं तनूकृत्य यदीदमीयं वेधा न दध्यात्कमनीयमंशम्" नैष० ७-८२। 2. ಸ್ಪೃಹಣೀಯವಾದ, ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. "आरोपितं यद्गिरिशेन पश्चादनन्यनारीकमनीयमङ्कम्" कुमा० १-३७।

कमनीयतम ಕಮನೀಯತಮ कमनीयतर ಕಮನೀಯತರ (ವಿಂ) ಹೆಚ್ಚು ರಮಣೀಯವಾದ, ಅತಿ ಮನೋಹರವಾದ. अतिशयेन कमनीयः "तमप्" (५-३-५५)। "तरप्" (५-३-५७) वा। "वपुरम्बुविहारहिमं शुचिना रुधिरं कमनीयतरा गमिता" माघ० ६-७१।

कमनीयता ಕಮನೀಯತಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಸೌಂದರ್ಯ, ಸೊಬಗು, ರಮಣೀಯವಾಗಿರುವಿಕೆ. कमनीयस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "भुवनत्रयसुभ्रुवामसौ दमयन्ती कमनीयतामदम्" नैष० २-१८।

कमर ಕಮರ (ವಿಂ) ಕಾಮುಕ. कमु (कान्तौ) "अरः" (उ० ३-१३२)।

कमल ಕಮಲ (ನಂ) 1. ಪದ್ಮ, ತಾವರೆಹೂವು. कं जलमलति — अल (भूषणादौ) "कः" (वा० ३-२-५)। "धृतनवातपमुत्सुकतामतो न कमलं कमलम्भयदम्भसि" माघ० ६-४८। 2. ರಕ್ತಕಮಲ, ಕೆಂದಾವರೆ. 3. ನೀರು, ಜಲ. कमु (कान्तौ) "कलः" (उ० १-१०६)। "कुररीगणः कृतरवस्तरवः कुसुमानताः सकमलं कमलम्" किरा० ५-२५। 4. ಚಿನ್ನ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಚಿತ್ರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸಣ್ಣ ಕತ್ತಿಯ ಒರೆ. "कमलं छुरिकादीनां हेमाद्यैश्चित्रिताजिने। रक्ताब्जेऽब्जेऽप्सु च" वैज०। 5. ತಾಮ್ರ. 6. ಮೂತ್ರಕೋಶ. 7. ಔಷಧ. (ಪುಂ) 8. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಜಿಂಕೆ. "कमलं सलिले ताम्रे जलजे क्लोम्नि भेषजे। मृगभेदे तु कमलः" मेदि०। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-६३)। **कमली ಕಮಲೀ.**

कमलज ಕಮಲಜ (पुं०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. विष्णोः नाभिकमलात् जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। 2. ರೋಹಿಣೀನಕ್ಷತ್ರ. (वि०) 3. ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ, ಕಮಲದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ.

कमलनयन ಕಮಲನಯನ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಕಮಲದಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ ನಾರಾಯಣ. कमले इव नयनेऽस्य। (वि०) 2. ಕಮಲದಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ. स्त्रियां **–नयना –ನಯನಾ.**

कमलनाभ ಕಮಲನಾಭ (पुं०) ನಾಭಿಯಲ್ಲಿ ಕಮಲವುಳ್ಳ ವಿಷ್ಣು. कमलं नाभौ यस्य।

कमलबन्धु ಕಮಲಬಂಧು (पुं०) ಕಮಲದಬಂಧು, ಸೂರ್ಯ. कमलस्य बन्धुः। **–बान्धवः –ಬಾಂಧವಃ.**

कमलभव ಕಮಲಭವ (पुं०) ಕಮಲದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಬ್ರಹ್ಮ. कमलाद्भवति—भू (सत्तायाम्) "अप्" (३-३-५७)। "क्विप्" (३-२-१७९)। **–भूः –ಭೂಃ.**

कमलयोनि ಕಮಲಯೋನಿ (पुं०) ಕಮಲವೇ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. कमलं योनिरुत्पत्तिस्थानमस्य।

कमललोचन ಕಮಲಲೋಚನ (पुं०) 1. ತಾವರೆಹೂವಿನಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ ವಿಷ್ಣು. (वि०) 2. ತಾವರೆಹೂವಿನಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ. कमले इव लोचने यस्य। स्त्रियां **–लोचना –ಲೋಚನಾ.**

कमलवदन ಕಮಲವದನ (वि०) ಕಮಲದಂತೆ ಮುಖವುಳ್ಳ. कमलमिव वदनं यस्य। स्त्रियां **–वदना –ವದನಾ.**

कमलवन ಕಮಲವನ (न०) ತಾವರೆಹೂವಿನ ಕಾಡು, ತಾವರೆಹೂವುಗಳ ಗುಂಪು. "मधुन इव दयायाः सामरस्यं दधानैः कमलवनमनन्यां कान्तिमध्यापयद्भिः" याद० १९-८१।

कमलसंभव ಕಮಲಸಂಭವ (पुं०) ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. कमलात्संभवति —सम् + भू (सत्तायाम्) "अप्" (३-३-५७)।

कमला ಕಮಲಾ (स्त्री०) 1. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. कमलमस्या अस्ति "अच्" (५-२-१२७)। "कमलोल्लसितेन दर्शनीयं दिनमाद्यन्तविवर्जितं दिदृक्षे" याद० १५-४। 2. ಶ್ರೇಷ್ಠ ಹೆಂಗಸು. "कमला श्रीवरस्त्रियोः" मेदि०।

कमलाकर ಕಮಲಾಕರ (पुं०) 1. ತಾವರೆಹೂವುಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನ, ಸರೋವರ. 2. ತಾವರೆಹೂವುಗಳ ಸಮೂಹ. कमलानामाकरः उत्पत्तिस्थानं समूहो वा। "प्रविघाटयिता समुत्पतन् हरिदश्वः कमलाकरानिव" किरा० २-४६।

कमलाक्ष ಕಮಲಾಕ್ಷ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. (वि०) 2. ಕಮಲದಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು. कमले इव अक्षिणी यस्य। "षच्" (५-४-११३)। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-४१)। **–क्षी –ಕ್ಷೀ.**

कमलाग्रजा ಕಮಲಾಗ್ರಜಾ (स्त्री०) ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಅಕ್ಕ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಾದೇವಿ, ದಾರಿದ್ರ್ಯದೇವತೆ. कमलाया अग्रजा।

कमलाकान्त ಕಮಲಾಕಾಂತ, –पति –ಪತಿ (पुं०) ಶ್ರೀಮಹಾವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. कमलायाः कान्तः पतिर्वा।

कमलालया ಕಮಲಾಲಯಾ (स्त्री०) ಕಮಲವೇ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಲಕ್ಷ್ಮಿ. कमलमालयो यस्याः।

कमलासन ಕಮಲಾಸನ (पुं०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. कमलमासनमस्य। "क्रान्तानि पूर्वं कमलासनेन कक्ष्यान्तराण्यद्रिपतेर्विवेश" कुमा० ७-७०। (न०) 2. ಕಮಲರೂಪವಾದ ಆಸನ. 3. ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಪದ್ಮಾಸನ. (स्त्री०) **–आसना –ಆಸನಾ.**

कमलासनस्थ ಕಮಲಾಸನಸ್ಥ (पुं०) ಕಮಲರೂಪವಾದ ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. कमलासने तिष्ठति — ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)।

कमलिनी ಕಮಲಿನೀ (स्त्री०) 1. ಕಮಲಲತೆ, ತಾವರೆಯಬಳ್ಳಿ. कमलान्यस्याः सन्ति "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)। "विरहतप्ततदङ्गनिवेशिता कमलिनी निमिषद्दलमुष्टिभिः" नैष० ४-३२। 2. ಕಮಲಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸರೋವರ, —ಕೊಳ. 3. ಕಮಲಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರದೇಶ. कमलान्यत्र देशे "इनिः" (५-२-१३५)।

कमा ಕಮಾ (स्त्री०) 1. ಕಾಂತಿ, ಹೊಳಪು. 2. ಸೌಂದರ್ಯ, ಸೊಬಗು. कमु (कान्तौ) "अङ्" (३-३-१०४)।

कमितृ ಕಮಿತೃ (वि०) 1. ಕಾಮುಕ, ಸ್ತ್ರೀಲೋಲ. कमु (कान्तौ) णिङभावे "तृच्" (३-१-१३३)। "अन्वयुर्युतिपयःपितृनाथास्तं मुदाथ हरितां कमितारः" नैष० ५-५५। 2. ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಬಯಸುವ. "इत्यमी वसुमतीकमितारः सादरास्त्वदतिथीभवितुं न" नैष० ५-३४। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)।

कम्प ಕಂಪ (पु०) 1. ನಡುಕ, ಕಂಪನ, ತತ್ತರ, ಅದಿರುವಿಕೆ. कपि (चलने) "घञ्" (३-३-१८)। "भ्रेमुर्वात्या इवान्याः प्रतिपदमपरा भूमिवत्कम्पमापुः" माघ० १५-९६। नैष० ७-९१। 2. ಚಲನ, ಅಲುಗಾಡುವಿಕೆ. "अस्तित्वं कार्यसिद्धेः स्फुटमथ कथयन् पक्षतेः कम्पभेदैः" नैष० ३-१३२। "कम्पेन मूर्ध्नः शतपत्रयोनिं वाचा हरिं वृत्रहणं स्मितेन" कुमा० ७-४६। 3. ಉಗ್ರತಾಖ್ಯ ವ್ಯಭಿಚಾರಿಭಾವದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಒಂದು ಅನುಭಾವ. "तत्र स्वेदशिरःकम्पतर्जनाताडनादयः" सा०द० ३-१४९। "अनुभावोऽत्र वैवर्ण्यगद्गदस्वरभाषणम्। प्रलयस्वेद-रोमाञ्चकम्पदिक्प्रेक्षणादयः" सा०द० ३-२३७।

कम्पन ಕಂಪನ (पु०) 1. ಒಂದುವಿಧ ಅಸ್ತ್ರ. "प्रासस्तथा गदाभिश्च परिघैः कम्पनैस्तथा" भा०। 2. ಶಿಶಿರಋತು, ಛಳಿಗಾಲ. 3. ಒಬ್ಬ ರಾಜ. कपि (चलने) कर्त० "युच्" (३-२-१४८)। "काम्बोजराजः कमठः कम्पनश्च महाबलः। सततं कम्पयामास यवनानेक एव यः" भा०सभा० ४-२८। 4. ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರ, ಛಳಿಜ್ವರ. (न०) 5. ನಡುಕ, ಅದಿರುವಿಕೆ. कपि (चलने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "अधरकम्पनमुन्नय मेनके किमपि जल्पति कल्पलते श्रृणु" नैष० ४-११३। 6. ನಡುಗಿಸುವಿಕೆ, ಅಲುಗಾಡಿಸುವಿಕೆ. "प्रवसतः सुतरामुदकम्पयत् विदलकन्दलकम्पनलालितः" माघ० ६-३०। (वि०) 7. ನಡುಗಿಸುವ, ಅಲುಗಾಡಿಸುವ. कपि "युच्" (३-२-१४८)। 8. ನಡುಕವುಳ್ಳ, ಅಲುಗಾಡುವ.

कम्पनीय ಕಂಪನೀಯ (वि०) 1. ನಡುಗಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ನಡುಗಿಸಲ್ಪಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. 3. ನಡುಗಿಸಲ್ಪಡಲು ಶಕ್ಯವಾದ. कपि (चलने) कर्मादौ "अनीयर्" (३-१-९६)।

कम्पमान ಕಂಪಮಾನ (वि०) ನಡುಗುತ್ತಿರುವ, ಅಲುಗಾಡುತ್ತಿರುವ. कपि (चलने) "शानच्" (३-२-१२४)। "महती मेदिनी दीनं कम्पमानान्वकम्पत" याद० १६-१०९।

कम्पयत् ಕಂಪಯುತ್ (वि०) 1. ನಡುಗಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ಅಲುಗಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. कपि (चलने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.** "शानच्" (३-२-१२४)। **कम्पयमानः ಕಂಪಯಮಾನಃ** (वि०) स्त्रियां "टाप्" **–माना –ಮಾನಾ.**

कम्पयितृ ಕಂಪಯಿತೃ (वि०) 1. ನಡುಗಿಸುವ, ಅದಿರಿಸುವ. कपि (चलने) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ಅಲುಗಾಡಿಸುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–यित्री –ಯಿತ್ರೀ.**

कम्पलक्ष्मन् ಕಂಪಲಕ್ಷ್ಮನ್ (पु०) ವಾಯು, ಗಾಳಿ. कम्पः लक्ष्म यस्य। "वातस्तु नभःप्राणो जगद्बलः। भोगिकान्तः कम्पलक्ष्मा पश्चधारावनिश्च सः" त्रिकाण्ड०।

कम्पा ಕಂಪಾ (स्त्री०) ಚಲನೆ, ನಡುಕ. कपि (चलने) भावे "अः" (३-३-१०३)।

कम्पित ಕಂಪಿತ (न०) 1. ಕಂಪನ, ನಡುಕ. कपि (चलने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 2. ಅಲುಗಾಡಿಸುವಿಕೆ, ಅಲ್ಲಾಡಿಸುವಿಕೆ. कपि + णिच् भावे "क्तः"। (वि०) 3. ಅಲುಗಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಲ್ಲಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. कपि + णिच् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "आद्यकोलतुलितां प्रकम्पनैः कम्पितां मुहुरनीदृगात्मनि" माघ० १४-४३। 4. ನಡುಕವುಳ್ಳ, ಅಲುಗಾಡುವ. "पृक्तस्तुषारैर्गिरि-निर्झराणामनोकहाकम्पितपुष्पगन्धी" रघु० २-१३।

कम्पिन् ಕಂಪಿನ್ (वि०) 1. ಕಂಪವುಳ್ಳ, ನಡುಕವುಳ್ಳ. 2. ಚಲಿಸುವ, ಅಲುಗಾಡುವ. "गीती शीघ्री शिरःकम्पी तथा लिखितपाठकः। अनर्थज्ञोऽल्पकण्ठश्च षडेते पाठका-धमाः" पा० शि०। 3. ನಡುಗಿಸುವ. 4. ಅಲುಗಾಡಿಸುವ. कपि + णिच् "णिनिः"।

कम्पिल्ल ಕಂಪಿಲ್ಲ (पु०) ಕಪಿಲೆಹಿಟ್ಟು ಎಂಬ ಒಂದು ಔಷಧ.

कम्प्य ಕಂಪ್ಯ (वि०) 1. ಅಲುಗಾಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಅಲುಗಾಡಿಸಲ್ಪಡಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 3. ಅಲುಗಾಡಿಸಲ್ಪಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. कपि (चलने) + णिच् "यत्" (३-१-९७)।

कम्प्यमान ಕಂಪ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ನಡುಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಅಲುಗಾಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. कपि (चलने) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

कम्प्र ಕಂಪ್ರ (वि०) ಚಂಚಲವಾದ, ನಡುಕದಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ. कपि (चलने) "रः" (३-२-१६७)। "सुताः कमाहूय चिराय चुक्रुतैर्विधाय कम्प्राणि मुखानि कं प्रति" नैष० १-१४२।

कम्बर ಕಂಬರ (पु०) 1. ಚಿತ್ರವರ್ಣ. (वि०) 2. ಚಿತ್ರವರ್ಣವುಳ್ಳ. कम्ब (गतौ) "अरः" बाहु०।

कम्बल ಕಂಬಲ (ಪು०) 1. ಶಾಲು, ಉಣ್ಣೆಯಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬಟ್ಟೆ, ಕಂಬಳಿ. कमु (कान्तौ) "कल:" बुक् च (उ० १–१०६)। "न तथा सुखयत्यग्निर्न प्रावारा न कम्बला:। शीतवातार्दितं लोकं यथा तव मरीचय:" भा० वन० ३–३२। 2. ಉತ್ತರೀಯ, ಹೊದೆಯುವ ವಸ್ತ್ರ. 3. ಹಸುವಿನ ಗಂಗೆದೊಗಲು. 4. ಕ್ರಿಮಿ, ಹುಳ. 5. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಸರ್ಪ. (न०) 6. ಜಲ, ನೀರು. (पुंस्त्री०) 7. ಜಿಂಕೆ, ಚಿಗರಿ. 8. ಪ್ರಯಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ತೀರ್ಥ. "कम्बलोऽहि: क्रिमि: सास्ना प्रावार: कम्बलं जले" नानार्थर०।

कम्बलिका ಕಂಬಳಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಸಣ್ಣ ಕಂಬಳಿ. क्षुद्र: कम्बल: कम्बली—स्वार्थे "कन्"। 2. ಹೆಣ್ಣು ಜಿಂಕೆ.

कम्बलिन् ಕಂಬಲಿನ್ (पु०) 1. ವೃಷಭ, ಎತ್ತು. कम्बल: गलकम्बल: अस्यास्ति "इनि:" (५-२-११५)। (वि०) 2. ಕಂಬಳಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನು.

कम्बलिवाह्यक ಕಂಬಳಿವಾಹ್ಯಕ (न०) ಎತ್ತುಗಳಿಂದ ಎಳೆಯಲ್ಪಡುವ ಗಾಡಿ, कम्बलिभि: वृषभैरुह्यते—वह (प्रापणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। स्वार्थे "कन्" (५-४-५)।

कम्बलीया ಕಂಬಳೀಯಾ (वि०) ಕಂಬಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾದ (ಉಣ್ಣೆ). कम्बलाय हितम् "छ:" (५-१-५)।

कम्बल्य ಕಂಬಲ್ಯ (न०) ಒಂದು ಶಾಲುವನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ಬೇಕಾಗುವ ನೂರು ಪಲಗಳ ಉಣ್ಣೆ. कम्वलं संज्ञायां "यत्" (५-१-३)।

कम्बि ಕಂಬಿ (स्त्री०) 1. ಸೌಟು, ಮಿಳ್ಳೆ. कम्ब (गतौ) "इन्" (उ० ४-११७)। 2. ಬಿದಿರಿನ ಮೊಳಕೆ ಅಥವಾ ಗಿಣ್ಣು. "कम्बिरंशे च वंशस्य खजाकायामपि स्त्रियाम्" मेदि०।

कम्बु ಕಂಬು (पुंन०) 1. ಶಂಖ. कमु (कान्तौ) "कु:" बुक् च (उ० १-३७)। "नृत्ते चक्षु:शून्यहस्तप्रयोगं काये कूजन् कम्बुरुच्चैर्जहास" माघ० १८-५४। 2. ಕಡಗ, ಬಳೆ. 3. ಶಂಖದಬಳೆ. 4. ಕತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಶಂಖದಂತೆ ಇರುವ ಮೂರು ರೇಖೆಗಳು. (ಇವು ಅದೃಷ್ಟ ಸೂಚಕ). 5. ಕಪ್ಪೆಚಿಪ್ಪು. 6. ಗಜ, ಆನೆ. "मदबृन्द: कुषी कम्बु: शुण्डाल: षष्टिहायन:" वैज०। 7. ಧಾನ್ಯದ ನುಚ್ಚು, ಧಾನ್ಯದ ಒಂದು ಭಾಗ. 8. ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ, 1,000,000,000,000ರ ಹೆಸರು. "कम्बुस्त्री वलये शंखे शम्बूके कणसंख्ययो:" वैज०। 9. ಟೊಳ್ಳಾಗಿರುವ ಮೂಳೆ, ಒಳಗೆ ಕೊಳವೆಯಂತಿರುವ ಎಲುಬು. 10. ಕತ್ತು, ಕುತ್ತಿಗೆ. 11. ಕಚೋರ. "कम्बुर्वलयशंखयो:। गजे शम्बूके कर्चूरे ग्रीवायां नलकेऽपि च" हेम०।

कम्बुक ಕಂಬುಕ (पु०) ಶಂಖ. कम्बु स्वार्थे "कन्" (५-३-७५)।

कम्बुकण्ठ ಕಂಬುಕಂಠ (वि०) ಶಂಖದಂತೆ (ಮೂರು ಗೆರೆಗಳುಳ್ಳ) ಕತ್ತುಳ್ಳವನು. कम्बुरिव कण्ठो यस्य। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-५५)। **–कण्ठी –ಕಂಠೀ.**

कम्बुकन्धर ಕಂಬುಕಂಧರ (वि०) ಶಂಖದಂತೆ ಕತ್ತುಳ್ಳವನು. कम्बुरिव कन्धरा यस्य। स्त्रियां **–कन्धरा– ಕಂಧರಾ.**

कम्बुग्रीवा ಕಂಬುಗ್ರೀವಾ (स्त्री०) 1. ಶಂಖದಂತೆ ಮೂರು ರೇಖೆಗಳುಳ್ಳ ಕತ್ತು. कम्बुरिव ग्रीवा। (वि०) 2. ಶಂಖದಂತೆ ಮೂರು ರೇಖೆಗಳುಳ್ಳ ಕತ್ತುಳ್ಳವನು. कम्बुरिव ग्रीवा यस्य।

कम्बू ಕಂಬೂ (पु०) 1. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. कमु (कान्तौ) "कू:" बुक् च (उ० १-९३)। (स्त्री०) 2. ಕಂಕಣ, ವಲಯ, ಬಳೆ ಮೊದಲಾದ "कम्बु" ಪದದ ಅರ್ಥ.

कम्बोज ಕಂಬೋಜ (पुं०ब०व०) 1. ಕಂಬೋಜದೇಶ. (पु०) 2. ಕಂಬೋಜ ದೇಶದ ದೊರೆ, ಕಂಬೋಜ ದೇಶದ ರಾಜ. कम्बोजानां राजा—कम्बोजा "अञ्" (४-१-१६६)। अञो लुक् (४-१-१७३)। "कम्बोजा: समरे सोढुं तस्य वीर्यमनीश्वरा:" रघु० ४-६९। 3. ಗಜ, ಆನೆ. 4. ಶಂಖ. "कम्बोजो हस्तिभेदेऽपि शंखदेश-विशेषयो:" मेदि०।

कम्र ಕಮ್ರ (वि०) ಕಾಮುಕ, ಸ್ತ್ರೀಲೋಲ, ಮೈಥುನೇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನು. कमु (कान्तौ) "र:" (३-२-१६७)।

कयाधु ಕಯಾಧು (स्त्री०) ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವಿನ ಪತ್ನಿ, ಜಂಭಾಸುರನ ಮಗಳು, ಪ್ರಹ್ಲಾದನ ತಾಯಿ. [ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವು ಒಮ್ಮೆ ತಪಸ್ಸಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ಇಂದ್ರನು ಗರ್ಭಿಣಿಯಾಗಿದ್ದ ಕಯಾಧುವನ್ನು ಸೆರೆ ಹಿಡಿದು ನಾರದರ ಸಲಹೆಯಂತೆ ಅವಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸದೆ ಅವರ ಬಳಿ ಬಿಡುವನು. ನಾರದರು ಗಂಗಾತೀರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಆಶ್ರಮವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಕಯಾಧುವಿಗೆ ಮಂತ್ರೋಪದೇಶ ಮಾಡಲು ಅವಳು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಧ್ಯಾನದಲ್ಲೇ ಇರುತ್ತಿದ್ದಳು. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಹಿಂತಿರುಗಿದ ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವಿಗೆ ನಾರದರು ಅವಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಿದರು. ಈ ಮಂತ್ರೋಪದೇಶಬಲದಿಂದ ಕಯಾಧುಪುತ್ರನಾದ ಪ್ರಹ್ಲಾದನು ಪರಮವಿಷ್ಣುಭಕ್ತನಾದನು.] भाग० ६-१८।

कर ಕರ (पु०) 1. ಹಸ್ತ, ಕೈ. कीर्यतेऽनेन—कॄ (विक्षेपे) कर० "अप्" (३-३-५७)। "श्रियास्य योग्याहमिति स्वमीक्षितुं करे तमालोक्य सुरूपया धृतः" नैष० १-३१। 2. ಬಲಿ, ಪೂಜಾದ್ರವ್ಯ. "करप्रचेयामुत्तुङ्गः प्रभुशक्ति प्रथीयसीम्। प्रज्ञाबलबृहन्मूलः फलत्युत्साहपादपः" माघ० २-८९। 3. ಕಿರಣ. कॄ कर्म० "अप्" (३-३-५७)। "जगतीरिह स्फुरितचारुचामीकराः सवितुः क्वचित् कपिशयन्ति चामी कराः" माघ० ४-२४। 4. ರಾಜಾದಾಯ, ರಾಜನಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ತೆರಿಗೆ, ಕಂದಾಯ. कं सुखं राति ददाति—रा (दाने) "कः" (३-२-४)। "तव तन्वि कुचावेतौ नियतं चक्रवर्तिनौ। आसमुद्रक्षितीशोऽपि भवान् यत्र करप्रदः" उद्भ०। 5. ಆನೆಯಸೊಂಡಿಲು. "सेकः शीकरिणा करेण विहितः कामं विरामे पुनः यत्स्नेहादनरालनालनलिनीपत्रातपत्रं धृतम्" उ० रा० ३-१६। 6. ವರ್ಷೋಪಲ, ಆಲಿಕಲ್ಲು. 7. ನಿಕ್ಷೇಪ, ಇಡುವಿಕೆ. 8. ಹಸ್ತನಕ್ಷತ್ರ. "रेवत्युत्तररोहिणीकरपितृस्वातीन्दुमित्रासुरे पापान्वितपापवेधरहिते पाणिग्रहः शोभनः" काला० ५४। 9. ಎರಡು ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ. 10. ಸೆರೆಮನೆ, ಕಾರಾಗಾರ. किरति क्षिपति दण्ड्यानत्र—कॄ "अप्" (३-३-५७)। (वि०) 11. ಸುಖವನ್ನು ಕೊಡುವ, ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. कं सुखं राति — रा (दाने) "कः" (३-२-४)।

करक ಕರಕ (पु०) 1. ಹಸ್ತ, ಕೈ. कर स्वार्थे "कन्"। 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಪಕ್ಷಿ. 3. ದಾಡಿಮ ವೃಕ್ಷ, ದಾಳಿಂಬೆ ಗಿಡ. (पुंन०) 4. ಕಮಂಡಲು, ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಮತ್ತು ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳ ಜಲಪಾತ್ರೆ. 5. ಒಳಗಿನ ತಿರುಳು ತೆಗೆದು ಪಾತ್ರೆಯ ಆಕಾರದಂತೆ ಮಾಡಿದ ತೆಂಗಿನಕಾಯಿನ ಚಿಪ್ಪು. किरति जलमत्र—कॄ (विक्षेपे) संज्ञायां "वुन्" (उ० ५-३५)। "उपानहौ च वासश्च धृतमन्यैर्न धारयेत्। उपवीतमलंकारं स्रजं करकमेव च" मनु० ४-६६। 6. ತಲೆಬುರುಡೆ. 7. ವರ್ಷೋಪಲ, ಆಲಿಕಲ್ಲು. (न०) 8. ನಾಯಿಕೊಡೆ. "करकस्तु पुमान् पक्षिविशेषे दाडिमेऽपि च। द्वयोर्वर्षोपले न स्त्री करङ्के च कमण्डलौ" मेदि०।

करकच ಕರಕಚ (पु०) ಜ್ಯೋತಿಷೋಕ್ತವಾದ ತಿಥಿವಾರಗಳ ಒಂದು ಯೋಗ ; ಶನಿವಾರ ಷಷ್ಠಿ, ಶುಕ್ರವಾರ ಸಪ್ತಮಿ, ಗುರುವಾರ ಅಷ್ಟಮಿ, ಬುಧವಾರ ನವಮಿ, ಕುಜವಾರ ದಶಮಿ, ಸೋಮವಾರ ಏಕಾದಶಿ, ಭಾನುವಾರ ದ್ವಾದಶೀ ತಿಥಿಗಳು ಸೇರಿದರೆ "ಕರಕಚ" ಯೋಗವು.

करकच्छपिका ಕರಕಚ್ಛಪಿಕಾ (स्त्री०) ಕೂರ್ಮಮುದ್ರೆ, ಪೂಜಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೂರ್ಮದಂತೆ ಅಂಗುಳಿನ್ಯಾಸದಿಂದ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಮುದ್ರೆ. करे स्थिता कच्छपिका कच्छपाकारोऽङ्गुलिविन्यासः। "करकच्छपिकां कुर्यात् कूर्ममन्त्रेण साधकः। तत्र संस्कृतपुष्पेण पूजयेदात्मनो वपुः" कालिकापु०।

करकण्टक ಕರಕಂಟಕ (पुंन०) ನಖ, ಉಗುರು, करस्य कण्टक इव। "नखः पुनर्भवः कामांशुकः स्यात्करकण्टकः" त्रिकाण्ड०।

करकमल ಕರಕಮಲ (न०) ಕಮಲದಂತೆ ಕೋಮಲವಾದ ಕೈ. करौ कमले इव। "करकमलनिदर्शितात्ममुद्रः परिकलितोन्नतबर्हिबर्हचूडः"। "करकमलवितीर्णैरम्बुनीवारशष्पैः" उ० रा० ३-२५।

करका ಕರಕಾ (स्त्री०) ವರ್ಷೋಪಲ, ಆಲಿಕಲ್ಲು. "करका स्यात् घनकुको बीजोदकमिराचरम्" त्रिकाण्ड०।

करकाम्भस् ಕರಕಾಂಭಸ್ (पु०) ತೆಂಗಿನ ಮರ. करकाया इव शीतलमम्भोऽस्य।

करकासार ಕರಕಾಸಾರ (पु०) ಆಲಿಕಲ್ಲಿನ ಮಳೆ. करकाया आसारः।

करकिसलय ಕರಕಿಸಲಯ (पुंन०) ಚಿಗುರಿನಂತೆ ಕೋಮಲವಾದ ಕೈ. करौ किसलयाविव। "करकिसलयतालैर्मुग्धया नर्त्यमानं सुतमिव मनसा त्वां वत्सलेन स्मरामि" उ० रा० ३-१९।

करकुड्मल ಕರಕುಡ್ಮಲ (पुंन०) ಮೊಗ್ಗಿನಂತಿರುವ ಕೈ. ಮೊಗ್ಗಿನ ಆಕಾರದಂತೆ ಜೋಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕೈ. करः कुड्मलमिव। "करकुड्मलेन निजमूरुमुरुतरनगाश्मकर्कशम्" माघ० १५-१०।

करगत ಕರಗತ (वि०) ಕೈಸೇರಿದ, ಕೈಗೆ ದೊರೆತಿರುವ. करं गतः। "असमये मतिरुन्मिषति ध्रुवं करगतैव गता यदियं कुहूः" नैष० ४-५७।

करग्रह ಕರಗ್ರಹ (पु०) 1. ಪಾಣಿಗ್ರಹಣ, ವಿವಾಹ, ಮದುವೆ. करो गृह्यतेऽत्र—ग्रह (उपादाने) अधि० "अप्" (३-३-५८)। 2. ಕೈಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. 3. ಪ್ರಜೆಗಳಿಂದ ಕಂದಾಯ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. करस्य ग्रहः। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **-ग्रहणम् -ಗ್ರಹಣಮ್.**

करग्राह ಕರಗ್ರಾಹ (पु०) 1. ಪತಿ, ಗಂಡ. (वि०) 2. ಕೈಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವವನು. 3. ಕಂದಾಯ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು

ವವನು. करं गृह्णाति—ग्रह (उपादाने) "अण्" (३-२-१)।

करग्राहक ಕರಗ್ರಾಹಕ (वि०) "करग्राह" ಪದದ ಅರ್ಥ. कर + ग्रह (उपादाने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "णिनिः" (३-१-१३४)। **-ग्राहिन् -ಗ್ರಾಹಿನ್.** "तृच्" (३-१-१३३)। **-ग्रहीतृ -ಗ್ರಹೀತೃ.**

करघर्षण ಕರಘರ್ಷಣ (पु०) 1. ಕಡೆಗೋಲು, ಮೊಸರನ್ನು ಕಡೆಯುವ ಕೋಲು, ಮಂತು. कराभ्यां घृष्यते—घृषु (संघर्षे) कर्म० "ल्युट्" (३-३-११३)। (न०) 2. ಕೈಯನ್ನು ಉಜ್ಜುವಿಕೆ. करयोः घर्षणम्।

करङ्क ಕರಂಕ (पु०) 1. ತೆಂಗಿನಕಾಯಿನ ಚಿಪ್ಪು. 2. ಕಮಂಡಲು, ಸಂನ್ಯಾಸಿಯ ಜಲಪಾತ್ರೆ. 3. ಮರದ ಅಥವಾ ಲೋಹದ ಪಾತ್ರೆ. कीर्यते जलमत्र—कॄ (विक्षेपे) "अप्" (३-३-५७)। करमङ्कयति-अङ्क (पदे) "अण्" (३-२-१)। 4. ತಾಂಬೂಲ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಬುಟ್ಟಿ ಅಥವಾ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ. 5. ತಲೆಬುರುಡೆ, ತಲೆಯೋಡು, ಕಪಾಲ, ತಲೆಯ ಚಿಪ್ಪು. "आत्तस्नाय्वान्त्रनेत्रः प्रकटितदशनः प्रेतरङ्कः करङ्कादङ्कस्थादस्थिसंस्थं स्थपुटगतमपि क्रव्यमव्यग्रमत्ति" मालती० ५-१६।

करज ಕರಜ (पु०) 1. ಉಗುರು, ನಖ. करे जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। "करजदशनचिह्नं नैशमङ्गेऽन्यनारीजनितमिति मरोपामीर्ष्ययाशङ्कमानाम्" माघ० ११-३७। 2. ಹೊಂಗೆಮರ. कं शिरः जलं वा रञ्जयति—रञ्ज (रागे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। (न०) 3. ವ್ಯಾಘ್ರನಖವೃಕ್ಷ, ಹುಲಿಯುಗುರುಗಿಡ. करजो नखं तदिव। "करजं स्याद्व्याघ्रनखे करञ्जनखयोः पुमान्" मेदि०। (वि०) 4. ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ.

करञ्ज ಕರಂಜ (पु०) ಹೊಂಗೆಮರ. कं शिरः जलं वा रञ्जयति—रञ्ज (रागे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। स्वार्थे "कन्" (५-३-७५)। **करञ्जकः ಕರಂಜಕಃ.**

करट ಕರಟ (पु०) 1. ಆನೆಯ ಕಪೋಲ,—ಗಂಡಸ್ಥಳ, —ಕೆನ್ನೆ. किरति मदम्—कॄ (विक्षेपे) "अटन्" (उ० ४-८१)। "कल्याणं वो विधत्तां करटमदधुनीलोलकल्लोलमालाखेलल्लोलम्बकोलाहलमुखरितदिक्चक्रवालान्तरालम्" चं० भा०। 2. ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ. "क" इति रटति—रट (शब्दे) "अच्" (३-१-१३४)। 3. ಕುಸುಬೆಗಿಡ. 4. ನಗಾರಿ. 5. ನವಶ್ರಾದ್ಧ. (वि०) 6. ಬಹಳ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಜೀವಿಸುವ ಮನುಷ್ಯ. 7. ಯಾವುದರಲ್ಲೂ ನಂಬಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು, ನಾಸ್ತಿಕ, ವೇದದೂಷಕ. (स्त्री०) **-टा -ಟಾ.** 8. ಕಷ್ಟದಿಂದ ಹಾಲು ಕರೆಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಹಸು. स्वार्थे "कन्"। **करटकः ಕರಟಕಃ.** 1. ಕಾಗೆ, ವಾಯಸ. 2. ಕರ್ಣೀಸುತ, ಚೌರ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರವರ್ತಕ. "कर्णीसुतः करटकः स्तेयशास्त्रप्रवर्तकः। तस्याख्यातौ मखायौ द्वौ विपुलाचलसंज्ञकौ" कादम्बरीव्याख्यानम्। "करटः करिगण्डे स्यात्कुसुम्भे निन्द्यजीविनि। काके वाद्ये दुर्दुरूटे नवश्राद्धे" हेम०। 3. ಹಿತೋಪದೇಶದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಒಂದು ನರಿಯ ಹೆಸರು.

करटिन् ಕರಟಿನ್ (पु०) ಗಜ, ಆನೆ. करटोऽस्यास्ति—करट "इनिः" (५-२-११५)। "दिगन्ते श्रूयन्ते मदमलिनगण्डाः करटिनः" रसगं०।

करण ಕರಣ (पु०) 1. ಕಾಯಸ್ಥ, ಲೇಖಕ, ಗುಮಾಸ್ತೆ. 2. ಶೂದ್ರಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ವೈಶ್ಯನಿಗೆ ಜನಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಮಿಶ್ರ ಜಾತಿಯವನು. **ಇವನ ವೃತ್ತಿಃ**—"धनधान्याध्यक्षता च राजसेवा तथैव च। द्विजातेः परिचर्या च दुर्गान्तःपुररक्षणम्। एषा पारशवस्योक्ता उग्रस्य करणस्य च" परा०। (न०) 3. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. डु कृञ् (करणे) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। ಜೀವರು ತನ್ನನ್ನು ಸೇರಲು ಪರಮಸಾಧನನಾದುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಕರಣನು. "स्वप्राप्तौ साधकतमं जीवानां करणं विदुः" इति निरुक्तिः। "करणं कारणं कर्ता विकर्ता गहनो गुहः" वि० स०। 4. ಸಾಧನ, ಸಲಕರಣೆ. 5. ಕ್ರಿಯಾನಿಷ್ಪತ್ತಿಪರ್ಯಂತ ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಗೆ ಪರಮೋಪಕಾರಕವಾಗುವ ಕಾರಕ. डु कृञ् कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "दात्रेण धान्यं लुनाति" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಕೊಯ್ಯಲು ಹಸ್ತಗಳು ಕಾರಣವಾದರೂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಣವಾದ ದಾತ್ರವೇ (ಕುಡುಗೋಲೇ) ಕರಣವಾಗುವುದು. "साधकतमं करणम्" पा० सू० १-४-४२। "कर्तृकरणयोस्तृतीया" पा०सू० २-३-१८। "करणं कर्म कर्तेति त्रिविधः कर्मसंग्रहः" गीता १८-१८। "क्रियायाः परिनिष्पत्तिर्यद्व्यापारादनन्तरम्। विवक्ष्यते यदा यत्र करणं तत् तदा स्मृतम्"। 6. ವ್ಯಾಪಾರವುಳ್ಳ ಅಸಾಧಾರಣ ಕಾರಣ, ಹೇತು. **उदा:** ಘಟಕ್ಕೆ ದಂಡವು ಅಸಾಧಾರಣ ಕಾರಣ. ದಂಡದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಭ್ರಮಣರೂಪ ವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ಘಟೋತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವುದರಿಂದ ದಂಡವು ಕರಣವಾಯಿತು. 7. ತಾಳಬದ್ಧರಚನೆ, ತಾಳಬದ್ಧವಾದ ವಾದ್ಯಗಳ ತಾಡನ, ತಾಳಗಳ ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟು ವಾದ್ಯ ತಾಡನ. "नृत्यवादित्रगीतानां प्रयोगवशभेदिनाम्।

संस्थानं ताडनं रोधः करणानि प्रचक्षते"। "शिखरासक्तमेघानां व्यज्यन्ते यत्र वेश्मनाम्। अनुगर्जितसंदिग्धाः करणैर्मुरजस्वनाः" कुमा० ६-४०। 8. ದೇಹ, ಶರೀರ. "यस्मिन् दृष्टे करणविगमादूर्ध्वमुद्धूतपापाः संकल्पन्ते स्थिरगणपदप्राप्तये श्रद्दधानाः" मेघ० ५५। 9. ಇಂದ್ರಿಯ. ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು ಮತ್ತು ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "इन्द्रिय" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "अधिष्ठानं तथा कर्ता करणं च पृथग्विधम्" गीता १८-१४। "करणकलेबरयोगं वितरसि वृषशैलनाथ करुणे त्वम्" दयाश० १७। "नासाश्वासाधिवासेऽधरमधुनि रसज्ञा चरित्रेषु चित्तं तन्नस्तन्वङ्गि कैश्चिन्न करणहरिणैर्वागुरालङ्घितासि" नैष० ८-१०६। 10. ಲೇಖ್ಯ, ಆಧಾರ ಪತ್ರ, ದಸ್ತೈವೇಜು, ಪ್ರಮಾಣಪತ್ರ. "अर्थेऽपव्ययमानं तु करणेन विभावितम्। दापयेद्धनिकस्यार्थं दण्डलेशं च शक्तितः" मनु० ८-५१। 11. ಕ್ಷೇತ್ರ, ಭೂಮಿ, ಜಮೀನು. 12. ಚಿತ್ತ, ಮನಸ್ಸು, ಅಂತಃಕರಣ, ಬುದ್ಧಿ. "कर्तृता तदुपलम्भतोऽभवद्वृत्तिभाजि करणे यथर्त्विजि" माघ० १४-१९। 13. (ಜ್ಯೋತಿಷದಲ್ಲಿ) ತಿಥಿಯ ಅರ್ಧಭಾಗವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಕಾಲವಿಶೇಷ, ಬವ, ಬಾಲವ ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೊಂದು ಕರಣಗಳು. (1) बवः, (2) बालवः, (3) कौलवः, (4) तैतिलः, (5) गरः, (6) वणिक्, (7) भद्रा, (8) शकुनिः, (9) चतुष्पादः, (10) नागवान् ಮತ್ತು (11) किंस्तुघ्नम् ಇವು ಹನ್ನೊಂದು ಕರಣಗಳು. ಇವುಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ (1) इन्द्रः, (2) कमलजः, (3) मित्रः, (4) अर्यमा, (5) भूः, (6) श्रीः, (7) यमः, (8) कलिः, (9) वृषः, (10) मारुतः ಮತ್ತು (11) फणी ಇವು ಅಧಿಷ್ಠಾತೃ ದೇವತೆಗಳು. ಈ ಕರಣಗಳು ಧ್ರುವ ಮತ್ತು ಚರ ಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. शकुनिः, नागवान्, चतुष्पादः ಮತ್ತು किंस्तुघ्नम् ಈ ನಾಲ್ಕು ಧ್ರುವ ಕರಣಗಳು. बवः, बालवः, कौलवः, तैतिलः, गरः, वणिक् ಮತ್ತು भद्रा ಈ ಏಳೂ ಚರಕರಣಗಳು. ಶಕುನಿ ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕು ಧ್ರುವ ಕರಣಗಳು ಕೃಷ್ಣಚತುರ್ದಶಿಯ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಿಂದ ಶುಕ್ಲಪ್ರತಿಪತ್ತಿನ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದವರೆಗೂ ತಿಥಿಯೊಂದಕ್ಕೆ ಎರಡರಂತೆ ಬರುವುವು. "ध्रुवाणि शकुनिर्नागं तृतीयं तु चतुष्पदम्। किंस्तुघ्नं तु चतुर्दश्याः कृष्णायाश्चापरार्धतः" सू० सि० २-६७। ಬವ ಮೊದಲಾದ ಏಳು ಚರಕರಣಗಳು ಶುಕ್ಲಪ್ರತಿಪತ್ತಿನ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ಕೃಷ್ಣಚತುರ್ದಶಿಯ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದ ವರೆಗೂ ಒಂದು ತಿಥಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಕರಣಗಳಂತೆ ಒಂದು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಎಂಟೆಂಟು ಸಲ ಬರುವುವು. "भवादीनि ततः सप्त चराख्यकरणानि च। मासेऽष्टकृत्वः एकैकं करणानां प्रवर्तते" सू० सि० २-६८। (न०) 14. ಕೃತಿ, ಮಾಡುವಿಕೆ. कृतस्य करणं नास्ति। 15. ತಯಾರಿಸುವಿಕೆ, ನಿರ್ಮಾಣ. "हलस्य करणे चापि व्यादिष्टाः सर्वशिल्पिनः" भा० वन० २५६-२६। 16. ಯೋಗದ ಒಂದು ಅಂಗ; ಪದ್ಮಾಸನ ಮೊದಲಾದುದು. "आसनं करणं तस्य भेदाः पद्मासनादयः" वैज०। 17. ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಭಿನಯಕ್ಕಾಗಿ ಬಳಸುವ ಅಂಗಚೇಷ್ಟೆ, ಭಾವಾಭಿನಯ. "करणान्यङ्गचेष्टाः स्युः हरणं करणं समे" वैज०। 18. ಹಸ್ತಲೇಪ, ಕೈಗೆ ಬಳಿಯುವುದು, ಕೈಗೆ ಮುಲಾಮು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹಚ್ಚುವುದು. 19. ಕರಣೆಯಿಂದ ಗಾರೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬಳಿಯುವುದು. 20. ಸ್ಪೃಷ್ಟ ಮೊದಲಾದ ವರ್ಣೋಚ್ಚಾರಣೆಯ ಪ್ರಯತ್ನ. 21. ಧ್ಯಾನ, 22. ರತಿಕ್ರೀಡೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಬಂಧ. 23. ಗಾನ, ಹಾಡುವಿಕೆ. 24. ವ್ಯಾಪಾರ, ಕಾರ್ಯ, ಕೆಲಸ. "करणं कारणे काये साधने बवकादिषु। स्पृष्टाद्युच्चारणा भेदध्यानपद्मासनादिषु। रतिबन्धे नाटचभेदे गीतके कर्मणीन्द्रिये" वैज०। "स्वराणामूष्मणां चैव विवृतं करणं स्मृतम्" पा० शि०। 25. ಮುಖಸಂಧಿಯ ಒಂದು ಅಂಗ. "उद्भेदः करणं भेदः एतान्यङ्गानि वै मुखे" सा० द० ६-८२। "करणं पुनः। प्रकृतार्थसमारम्भः" सा० द० ६-८६। (वि०) 26. ಮಾಡುವ. 27. ತಯಾರಿಸುವ, ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡುವ.

करणकुतूहल ಕರಣಕುತೂಹಲ (न०) ಭಾಸ್ಕರಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಒಂದು ಜ್ಯೋತಿಷ ಗ್ರಂಥ.

करणत्राण ಕರಣತ್ರಾಣ (न०) 1. ಎಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದಲೂ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ ಅಥವಾ ಎಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸುವ ಶಿರಸ್ಸು, ತಲೆ. करणैः करचरणादिभिः त्रायते—त्रैङ् (पालने) कर्म० "ल्युट्" (३-३-११३)। करणानि ज्ञानकर्मेन्द्रियाणि त्रायन्तेऽनेन — त्रैङ् कर० "ल्युट्" (३-३-११७) वा।

करणव्यापार ಕರಣವ್ಯಾಪಾರ (पु०) ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ವ್ಯಾಪಾರ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಮಾಡುವ ಕೆಲಸ. करणानां व्यापारः।

करणाधिप ಕರಣಾಧಿಪ (पु०) 1. ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಒಡೆಯನಾದ ಜೀವ, ಜೀವಾತ್ಮ. 2. ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಅಧಿಷ್ಠಾತೃ ದೇವತೆ. "इन्द्रियाधिष्ठातृ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

करणिन् ಕರಣಿನ್ (पु०) 1. ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜೀವ. करणान्यस्य सन्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ. ಸಲಕರಣೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ.

करणीय ಕರಣೀಯ (वि०) ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡ ಬೇಕಾದ. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ. डु कृञ् (करणे) कर्म० "अनीयर्" (३-१-९६)। "आत्मनैव गुणदोष-कोविदः किं न वेत्सि करणीयवस्तुषु" माघ० १४-५४।

करण्ड ಕರಂಡ (पु०) 1. ಜೇನುಗೂಡು. डु कृञ् (करणे) कर्म० "अण्डन्" (उ० १-१२६)। 2. ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ. 3. ಹಂಸದ ಒಂದು ಭೇದ. 4. ಬುಟ್ಟಿ. ಪೆಟ್ಟಿಗೆ. "भग्नाशस्य करण्डपिण्डिततनोः म्लानेन्द्रियस्य क्षुधा" भर्तृ० १-८२। 5. ಬಿದಿರು ಬೆತ್ತ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಬುಟ್ಟಿ, ಹೂವು ವೀಳ್ಯದೆಲೆ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಇಡುವ ಬುಟ್ಟಿ. स्वार्थे "कन्"। **करण्डकः ಕರಂಡಕಃ** "शुष्कवन-लतानिर्मितमहाकुसुमकरण्डकेन" काद०। 6. ಭರಣಿ, ಡಬ್ಬಿ. "दीपभाजनभ्रमरकरण्डकप्रभृत्यनेकोपकरणयुक्तः" दशकु०।

करण्डिन् ಕರಂಡಿನ್ (पु०) ಮತ್ಸ್ಯ, ಮೀನು. करण्ड-स्तदाकारोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "करण्डी तु जलेशयः। आत्माशी शम्बरो मूकः" त्रिकाण्ड०।

करतल ಕರತಲ (न०) ಹಸ್ತದ ಒಳಭಾಗ, ಅಂಗೈ. करस्य तलम्। "वर्म करतलयुगेन महत्तनुचूर्णपेषमपिब-द्वापरः" माघ० १५-७६।

करतलामलक ಕರತಲಾಮಲಕ (न०) 1. ಅಂಗೈಯಲ್ಲಿ ರುವ ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ. करतले आमलकम्। (वि०) 2. ಅಂಗೈಯಲ್ಲಿರುವ ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿಯಂತೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣುವ.

करताल ಕರತಾಳ (पु०) 1. ಚಪ್ಪಾಳೆ, ಎರಡು ಕೈಗಳನ್ನು ತಟ್ಟುವಿಕೆ. (न०) 2. ಝಲ್ಲರಿಯೆಂಬ ಒಂದು ವಾದ್ಯ. करेण तालो यस्य। "शिवागारे झल्लकं च सूर्यागारे च शङ्खकम्। दुर्गागारे वंशवाद्यं मधुरीं च न वादयेत्"।

करताली ಕರತಾಳೀ (स्त्री०) ಝಲ್ಲರಿಯೆಂಬ ಒಂದು ವಾದ್ಯ. करेण तालो यस्याः। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "करथिः करताली स्यात्" त्रिकाण्ड०।

करतोया ಕರತೋಯಾ (स्त्री०) ಯಾವಾಗಲೂ ನೀರು ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ ಒಂದು ನದಿ, ಒಂದು ಜೀವನದಿ. करतोयं हरपार्वतीविवाहच्युतजलमस्त्यस्याः "अच्" (५-२-१२७)। ಪಾರ್ವತೀಪರಮೇಶ್ವರರ ವಿವಾಹಸಮಯದಲ್ಲಿ ಧಾರೆ ಯೆರೆದ ನೀರು ಪರಮೇಶ್ವರನ ಕೈಯಿಂದ ಬಿದ್ದು ಈ ನದಿ ಯಾಗಿ ಹೊರಟಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. ಈ ನದಿಯು ವಂಗ ಮತ್ತು ಕಾಮರೂಪದೇಶಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಹರಿಯು ವುದು. "प्रथमं कर्कटे देवी त्र्यहं गङ्गा रजस्वला। सर्वा रक्तवहा नद्यः करतोयाऽम्बुवाहिनी"। ಎಂದು ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇತರ ನದಿಗಳಂತೆ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಜಸ್ವಲಾದೋಷವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಯಾವಾಗಲೂ ನೀರು ಹರಿಯುತ್ತಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಈ ನದಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು. "करतोयां समासाद्य त्रिरात्रो-पोषितो नरः। अश्वमेधमवाप्नोति प्रजापतिकृतो विधिः" भा० वन० ८३-३।

करद ಕರದ (वि०) 1. ಕೈಯನ್ನು ಕೊಡುವವನು, ರಕ್ಷಣೆ ಗಾಗಿ ಕೈನೀಡುವವನು. 2. ಕಂದಾಯ ಕೊಡುವವನು, ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಕೊಡುವವನು. करं हस्तं राजस्वं वा ददाति — डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-४)। "य इमे पृथिवीपालाः करदास्तव पार्थिव" भा० वन० २५६-१७।

करद्रुम ಕರದ್ರುಮ (पु०) ಕಾರೆಗಿಡ. किरति समन्तात् शाखाः। करश्चासौ द्रुमश्च।

करधृत ಕರಧೃತ (वि०) ಕೈಯಿಂದ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. करेण धृतः। "तस्याः किञ्चित्करधृतमिव प्राप्तवानीरशाखं नीत्वा नीलं सलिलवसनं मुक्तरोधोनितम्बम्" मेघ० १-४१।

करनिहित ಕರನಿಹಿತ (वि०) ಕೈಯಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. करे निहितः।

करन्धम ಕರಂಧಮ (पु०) ಇಕ್ಷ್ವಾಕುವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ, ಖನೀನೇತ್ರನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ರಾಜನ ಮಗ. "विविंशतिसुतो राजा खनीनेत्रोऽस्य धार्मिकः। करन्धमो महाराज तस्यासीदात्मजो नृप" भाग० ९-२-२५। ಇವನಿಗೆ "ಸುವರ್ಚಸ್ಸು" ಎಂಬ ಹೆಸರು. ಒಂದು ಸಲ ಇವನು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಲು ತನ್ನ ಕೈಯನ್ನು ಕೊಡವಿ ಸೈನ್ಯ ವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದುದರಿಂದ ಇವನಿಗೆ "ಕರಂಧಮ" ನೆಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿತು. ವೀರೆಯೆಂಬುವಳು ಇವನ ಪತ್ನಿ. ಅವಿಕ್ಷಿತ ನೆಂಬುವನು ಇವನ ಮಗ.

करन्यास ಕರನ್ಯಾಸ (पु०) ತಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಆಯಾ ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕ ಅಂಗುಷ್ಠ ಮೊದಲಾದ ಬೆರಳು ಗಳನ್ನು ಸ್ಪರ್ಶಿಸುವುದು. करे करावयवे न्यासः।

करपत्र ಕರಪತ್ರ (न०) 1. ಮರವನ್ನು ಕೊಯ್ಯುವ ಗರಗಸ, ರಂಪ. करात् पतति — पत्लृ (गतौ) "ष्ट्रन्" (उ० ४-१५८)। "स्फुटं स पत्रैः करपत्रमूर्तिभिः वियोगिहृद्दारुणि दारुणायते" नैष० १-८०। 2. ಜಲ ಕ್ರೀಡೆ. करावेव पत्रं वाहनं यत्र। ಜಲಕ್ರೀಡೆಯಲ್ಲಿ ಕೈಗಳಿಂದಲೇ ನೀರನ್ನೆರಚುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

करपत्रवत् ಕರಪತ್ರವತ್ (पुं०) ಹಾಳೆಗಿಡ. करपत्रं तदाकारः पत्रवृन्तेऽस्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। मस्य वः (८-२-९)।

करपत्रिका ಕರಪತ್ರಿಕಾ (स्त्री०) ಜಲಕ್ರೀಡೆ. करौ पत्र (वाहन) मिव अस्याः "कप्"। अत इत्वम्।

करपल्लव ಕರಪಲ್ಲವ (पुं०) 1. ಬೆರಳು. करस्य पल्लव इव। 2. ಚಿಗುರಿನಂತಿರುವ ಕೈ. करः पल्लव इव। "हरिवीक्षणाक्षणिकचक्षुषान्यया करपल्लवेन गलदम्बरं दधे" माघ० १३-४४।

करपात्र ಕರಪಾತ್ರ (न०) 1. ಜಲಕ್ರೀಡೆ. करः पात्रमिव यत्र। "करपात्रं जलक्रीडा व्यात्युक्षिः करपत्रिका" हारा०। 2. ಹಸ್ತರೂಪವಾದ ಪಾತ್ರೆ, ಹಸ್ತವೆಂಬ ಪಾತ್ರೆ. "करपात्रे स्थिते तोये कृत्वा मूत्रपुरीषके। आसुरं तद्भवेत्तोयं पीत्वा चान्द्रायणं चरेत्"।

करपाल ಕರಪಾಲ (पुं०) 1. ಕೈಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಖಡ್ಗ. करं पालयति—पाल (रक्षणे)+णिच् "अण्" (३-२-१)। 2. ತೆರಿಗೆ ಇಲಾಖೆಯ ಮುಖ್ಯಾಧಿಕಾರಿ. "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **–पालकः –ಪಾಲಕಃ.** स्त्रियां "टाप्" (४-१-४)। अत इत्वम् (७-३-४४)। **–पालिका –ಪಾಲಿಕಾ.** 1. ಈಳಿಗೆ ಮಣೆಯ ಕತ್ತಿ, ಒಂದೇ ಕಡೆ ಅಲುಗುಳ್ಳ ಸಣ್ಣಕತ್ತಿ. 2. ಚಿಕ್ಕ ಗದೆಯಂತಿರುವ ಮರದ ಕೋಲು ಅಥವಾ ಮರದ ಕತ್ತಿ.

करपीडन ಕರಪೀಡನ (न०) ವಿವಾಹ, ಮದುವೆ. करस्य वधूहस्तस्य पीडनं ग्रहणं यत्र। "सुतपरिणयात्षण्मासान्तः सुताकरपीडनं न च निजकुले तद्वद्वा मण्डनादपि मुण्डनम्" मु० चि०।

करपुट ಕರಪುಟ (पुं०) ಕೈಮುಗಿಯಲು ಜೋಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಹಸ್ತಗಳು. **–अञ्जलिः –ಅಂಜಲಿಃ.** ಕೈಮುಗಿಯಲು ಜೋಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಎರಡು ಕೈಗಳ ಬೊಗಸೆ.

करपुटी ಕರಪುಟೀ (स्त्री०) ಬೊಗಸೆ, ಜೋಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಹಸ್ತಗಳು.

करपृष्ठ ಕರಪೃಷ್ಠ (न०) ಕೈಯ ಹಿಂಭಾಗ. करस्य पृष्ठम्।

करप्रचेय ಕರಪ್ರಚೇಯ (वि०) 1. ಕೈಯಿಂದ ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳಲು ಅರ್ಹವಾದ. करेण प्रचेया। "करप्रचेयामुत्तुङ्गः प्रभुशक्तिं प्रथीयसीम्" माघ० २-८९। 2. ತೆರಿಗೆಯಿಂದ ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಡುವ, ಕಂದಾಯದಿಂದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ.

करप्रद ಕರಪ್ರದ (वि०) 1. ಕೈಯನ್ನು ಕೊಡುವ. 2. ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಕೊಡುವ. करं प्रददाति—प्र+डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-४)।

करबदर ಕರಬದರ (न०) 1. ಕೈಯಲ್ಲಿರುವ ಎಲಚಿ (ಬೋರೆ) ಹಣ್ಣು. करे बदरम्। "करबदरसमानं प्रेक्ष्य दृष्ट्या प्रतीच्या" चं० रा०। (वि०) 2. ಕೈಯಲ್ಲಿರುವ ಬೋರೆ ಹಣ್ಣಿನಂತೆ (ಎಲ್ಲಾ ಭಾಗಗಳಲ್ಲೂ) ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣುವ. करे बदरमिव।

करभ ಕರಭ (पुं०) 1. ಮಣಿಕಟ್ಟಿನಿಂದ ಕಿರುಬೆರಳವರೆಗಿನ ಹಸ್ತದ ಹೊರಭಾಗ, ಮುಂಗೈ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಕಿರುಬೆರಳವರೆಗಿನ ಕೈಯ ಹೊರಭಾಗ. किरत्यनेन—कॄ (विक्षेपे) "अभच्" (उ० ३-१२२)। "सा चूर्णगौरं रघुनन्दनस्य धात्रीकराभ्यां करभोपमोरूः" रघु० ६-८३। 2. ಆನೆಯ ಮರಿ. 3. ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟೆ. 4. ಒಂಟೆಯ ಮರಿ. "संविव्युरम्बरविकाशि चमूसमुत्थं पृथ्वीरजः करभकण्ठकडारमाशाः" माघ० ५-३। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-६३)। **करभी ಕರಭೀ.** 5. ಖರ, ಗರ್ದಭ, ಕತ್ತೆ. "करभोऽपि खरोष्ट्रयोः" वैज०। "करभो मणिबन्धादिकनिष्ठान्तोष्ट्रतत्सुते" मेदि०। 6. ಹೇಸರ ಗತ್ತೆ. स्त्रियां "ङीष्"। **करभी ಕರಭೀ.** "क्षिप्तावरोधाङ्गनमुत्पथेन गां विलङ्घ्य लघ्वीं करभौ बभञ्जतुः" माघ० १२-२४। (न०) 7. ನಖಿಯೆಂಬ ಒಂದು ಗಂದಿಗರ ವಸ್ತು, ಒಂದು ಸುಗಂಧವಸ್ತು. 8. ಹಸ್ತನಕ್ಷತ್ರ. स्वार्थे "कन्"। **करभकः ಕರಭಕಃ.** स्त्रियां "टाप्" (४-१-४)। **करभिका ಕರಭಿಕಾ.**

करभकाण्डिका ಕರಭಕಾಂಡಿಕಾ (स्त्री०) ಒಂಟೆಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ಉಷ್ಟ್ರಕಾಂತಿಯೆಂಬ ಗಿಡ.

करभवल्लभ ಕರಭವಲ್ಲಭ (पुं०) 1. ಗೋನು ಮರ. 2. ಬೇಲದ ಮರ. करभस्य गजपोतस्य वल्लभः।

करभिन् ಕರಭಿನ್ (पुं०) ಗಜ, ಆನೆ. करभः करावयवः, तदाकारा शुण्डास्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

करभीर ಕರಭೀರ (पुं०) ಸಿಂಹ. करभिणमीरयति पलायनाय प्रेरयति—ईर (गतौ कम्पने च)+णिच् "अण्" (३-२-१)।

करभूषण ಕರಭೂಷಣ (न०) ಹಸ್ತಾಭರಣ, ಕಂಕಣ, ಬಳೆ. करस्य भूषणम्।

करभोरू ಕರಭೋರೂ (स्त्री०) ಕರಭದಂತೆ ಸುಂದರವಾದ ತೊಡೆಯುಳ್ಳ, ಉತ್ತಮಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು. "करभाविव

ऊरू यस्याः "ऊङ्" (४-१-६९)। "उपेक्षितेक्षोः करभाच्छमीरतादुरं वदे त्वां करभोरु भोरिति" नैष० ९-४३। अमरु० ७१।

करमट्ट ಕರಮಟ್ಟ (पु०) ಗುವಾಕವೃಕ್ಷ, ಅಡಕೆಮರ. करं हस्तिशुण्डां अट्टति — अट्ट (अनादरे) बाहु० "खच्" मुमागमः। "करमट्टस्तन्तुसारो गुवाकः कोट इत्यपि" त्रिकाण्ड०।

करमरिन् ಕರಮರಿನ್ (पु०) ಕೈದಿ, ಸೆರೆಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಅಪರಾಧಿ, ಬಂದಿ, ಸೆರೆಯಾಳು. करः कारागारः, तस्मिन् मरः मरणवत् यातनास्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "उपग्रहस्तु ग्राहः स्यात् बन्दी करमरीत्यपि" त्रिकाण्ड०।

करमर्द ಕರಮರ್ದ (पु०) ಕವಳಿಕೆ ಗಿಡ. करं मृद्नाति— मृद (क्षोदे) "अण्" (३-२-१)। स्वार्थे "कन्" (५-३-७५)। **-मर्दकः -ಮರ್ದಕಃ.** "णिनिः" (३-२-७८)। **-मर्दिन् -ಮರ್ದಿನ್.**

करमाल ಕರಮಾಲ (पु०) ಧೂಮ, ಹೊಗೆ. करः हस्तिशुण्डादण्ड इव मालाऽस्य।

करमाला ಕರಮಾಲಾ (स्त्री०) ಜಪಮಾಡುವಾಗ ಎಣಿಕೆಗಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕೈಬೆರಳ ಗಿಣ್ಣುಗಳ ಮಾಲೆ. (ಮಾಲೆಯಂತಿರುವ ಕೈಬೆರಳುಗಳ ಗಿಣ್ಣುಗಳು). करः कराङ्गुलिपर्व मालेव। "आरभ्यानामिकामध्यं दक्षिणावर्तयोगतः (कनिष्ठादित एव च)। तर्जनीमूलपर्यन्तं करमाला प्रकीर्तिता (दशपर्वसु संजपेत्)"। ಅನಾಮಿಕೆಯ ಮಧ್ಯದ ಗಿಣ್ಣಿನಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣವಾಗಿ ತರ್ಜನೀಬೆರಳ ಕೆಳಗಿನ ಗಿಣ್ಣಿನವರೆಗೆ ಎಣಿಸುವುದರಿಂದ ಕರಮಾಲೆಯಾಯಿತು. ಜಪಮಾಡುವಾಗ ಬೆರಳುಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಲಾಕಾರವಾಗಿ ಎಣಿಸುವ ಪದ್ಧತಿ.

करमुक्त ಕರಮುಕ್ತ (न०) ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದು ವೇಗವಾಗಿ ಎಸೆಯಲ್ಪಡುವ ಒಂದು ಆಯುಧ. करे धृत्वा मुच्यते — मुच्ऌ (मोक्षणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

करम्ब ಕರಂಬ (पु०) 1. ಮಿಶ್ರಣ, ಬೆರಕೆ. डु कृञ् (करणे) भावे "अम्बच्" (उ० ४-८२)। 2. ಮೊಸರಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿದ ಅನ್ನ. "करम्बः सेकमिश्रान्ने" वैज०। (वि०) 3. ಮಿಶ್ರಿತವಾದ, ಬೆರಸಲ್ಪಟ್ಟ. कर्म० "अम्बच्"।

करम्बित ಕರಂಬಿತ (वि०) ಮಿಶ್ರವಾದ, ಬೆರಕೆಯುಂಟಾಗಿರುವ. करम्बोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। "क्रियाः प्रियाया ललितैः करम्बिता वितर्कयन्नित्थमलीकमालपत्" नैष० ९-१०२।

करम्भ ಕರಂಭ (पु०) 1. ಮೊಸರಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿದ ಹುರಿಹಿಟ್ಟು. केन जलेन रभ्यते—रभ (राभस्ये) "घञ्" (३-३-१९)। "करम्भा दधिसक्तवः" अम०। 2. ಹುರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಧಾನ್ಯ. "करम्भवालुकातापान् कुम्भीपाकांश्च दारुणान्" मनु० १२-७६। 3. ಬೆರಕೆ ವಾಸನೆ. "करम्भपूतिसौरभ्यशान्तोग्राम्लादिभिः पृथक्" भाग० ३-२६-४५। स्वार्थे "कन्"। **करम्भकः ಕರಂಭಕಃ.**

करम्भा ಕರಂಭಾ (स्त्री०) 1. ಶತಾವರಿ ಗಿಡ. 2. ಪ್ರೇಂಕಣ ಗಿಡ. राजनि०। 3. ಪುರುವಂಶದ ಅಕ್ರೋಧನನ ಪತ್ನಿ.

करम्भि ಕರಂಭಿ (पु०) ಯದುವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. "करम्भिः शकुनेः पुत्रः देवरातस्तदात्मजः" भाग० ९-२४-५।

करुह ಕರರುಹ (पु०) 1. ನಖ, ಉಗುರು. करे रोहति— रुह (बीजजन्मादौ) "कः" (३-१-१३५)। "अनाघ्रातं पुष्पं किसलयमलूनं कररुहैरनाविद्धं रत्नं मधु नवमनास्वादितरसम्" शाकु० २-१०। (वि०) 2. ಕೈಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದಿರುವ.

करर्द्धि ಕರರ್ದ್ಧಿ (स्त्री०) 1. ಕಂಚಿನ ಕೈತಾಳ, ಕೈಯಿಂದ ಕುಟ್ಟುವ ತಾಳ, ಝಲ್ಲರಿ. करे ऋद्धिर्यत्र। 2. ಹಸ್ತಸಂಪತ್ತು. "करर्द्धिः करताली स्यात्" त्रिकाण्ड०।

करवाल ಕರವಾಳ (पु०) ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ. करं वलति—वल (संवरणे) "अण्" (३-२-१)। "हसितुं परेण परितः परिस्फुरत्करवालकोमलरुचावुपेक्षितैः" माघ० १३-६०।

करवी ಕರವೀ (स्त्री०) ಹಿಂಗುಪತ್ರ, ಹಿಂಗಿನ ಎಲೆ. कस्य वायोः रवोऽत्र। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "जतुकं हिंगुरामठम्। पत्रेऽस्य करवी बाष्पी" वैज०।

करवीर ಕರವೀರ (पु०) 1. ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ. करं वीरयति — वीर (विक्रान्तौ) + णिच् "अण्" (३-२-१)। 2. ಗನ್ನೇರಳೆ ಗಿಡ. 3. ಒಬ್ಬ ದೈತ್ಯ. "करवीरः कृपाणे स्याद्दैत्यभेदाश्वमारयोः" मेदि०। 4. ಒಂದು ಸರ್ಪ. "करवीरः पुष्पदंष्ट्रो बिल्वाको बिल्वपाण्डुरः। मूषकादः शंखशिराः पूर्णभद्रो हरिद्रकः" भा० आदि० २५-१२। 5. ದೃಷದ್ವತೀನದಿಯ ತೀರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಪಟ್ಟಣ, ಚಂದ್ರಶೇಖರ ರಾಜನ ರಾಜಧಾನಿ. 6. ಮೇರು ಪರ್ವತಕ್ಕೆ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಪರ್ವತ. "एवमपरेण पवनपारियात्रौ दक्षिणेन कैलासकरवीरौ प्रागायतावेवमुत्तरतः त्रिशृङ्गमकरावष्टभिरेतैः परिस्तृतोऽग्निरिव परितश्चकास्ति काञ्चनगिरिः" भाग० ५-१६-२७। स्वार्थे

"कन्"। -वीरकः -ವೀರಕಃ. "करवीर" ಪದದ ಅರ್ಥ. ಮತ್ತು 1. ಮತ್ತಿ ಮರ. करवीर इव कायति। 2. ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ. करं वीरयति – वीर "ण्वुल्" (३-१-१३३)। (स्त्री०) -वीरा -ವೀರಾ. ಕೆಂಪು ಮಣಿಶಿಲೆ. -वीरिका -ವೀರಿಕಾ. ತೊಗರಿ. "आढकी तुवरी वल्ला सौराष्ट्री करवीरिका" वैज०।

करवीरपुर ಕರವೀರಪುರ (न०) ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ಕೊಲ್ಲಾಪುರ.

करवीरी ಕರವೀರೀ (स्त्री०) 1. ಅದಿತಿ. 2. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಹಸು. 3. ಪುತ್ರವತಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು. करः सुखप्रदः वीरः पुत्रो यस्याः। "करवीर्यदितिश्रेष्ठगवीपुत्रवतीषु च" मेदि०।

करवीर्य ಕರವೀರ್ಯ (पु०) ಆಯುರ್ವೇದಜ್ಞಾನ ಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ಧನ್ವಂತರಿಯನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. "काशिराजं दिवोदासं धन्वन्तरिमौपधेनववैतरणौरभ्रपौष्कलावतकरवीर्यगोपुररक्षितसुश्रुतप्रभृतयः ऊचुः" सुश्रुत० सूत्र० १-३।

करशाखा ಕರಶಾಖಾ (स्त्री०) ಬೆರಳು. करस्य शाखेव।

करशीकर ಕರಶೀಕರ (पु०) ಆನೆಯ ಸೊಂಡಿಲಿನಿಂದ ಹೊರಟ ನೀರಿನ ತುಂತುರು. करस्य शीकरः। "उद्यन्तमग्निं शमयाम्बभूवुर्गजा विविग्नाः करशीकरेण" रघु० ७-४८।

करशुद्धि ಕರಶುದ್ಧಿ (स्त्री०) "फट्" ಮಂತ್ರ ಮತ್ತು ಪುಷ್ಪಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ಹಸ್ತಶುದ್ಧಿ. करस्य शुद्धिः शोधनम्। "आदावृष्यादिकन्यासः करशुद्धिस्ततःपरम्" तन्त्रसा०।

करशूक ಕರಶೂಕ (पु०) ನಖ, ಉಗುರು. करस्य शूकः सूचीव। "नखः पुनर्भवः कामांकुशः करकण्टकः। करेटुः करशूकश्च" त्रिकाण्ड०।

करस्थ ಕರಸ್ಥ (वि०) 1. ಕೈಯಲ್ಲಿರುವ. 2. ಸ್ವಾಧೀನವಾಗಿರುವ. करे तिष्ठति – ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)।

करसूत्र ಕರಸೂತ್ರ (न०) ಕಂಕಣ, ವಿವಾಹ ಮುಂತಾದ ಶುಭಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕೈಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಮಂಗಳ ಸೂತ್ರ. करस्य सूत्रम्।

करहाट ಕರಹಾಟ (पु०) 1. ತಾವರೆಯ ಗಡ್ಡೆ. करं हाटयति – हट (दीप्तौ) + णिच् "अण्" (३-२-१)। 2. ಪದ್ಮ ಮೊದಲಾದ ಪುಷ್ಪ. करैः सूर्यकिरणैः हाटचते हट कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। 3. ಮಂಗಾರೆ ಗಿಡ.

करहाटक ಕರಹಾಟಕ (पु०) 1. ಮಂಗಾರೆ ಗಿಡ. करं हाटयति—हट (दीप्तौ) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಒಂದು ದೇಶ. "नगरीं मंजयन्तीं च पाषण्डं करहाटकम्" भा० सभा० ३२-७२।

कराङ्गण ಕರಾಂಗಣ (न०) 1. ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಜಾಗ. करस्य राजस्वादानस्याङ्गणम्। 2. ಮಾರುಕಟ್ಟೆ. ಅನೇಕ ಜನರಿಂದ ನಿಬಿಡವಾದ (ತುಂಬಿದ) ಅಂಗಡಿಬೀದಿ. "बहुमानुषसंकीर्णं निर्घटं च कराङ्गणम्" हारा०।

करामर्द ಕರಾಮರ್ದ (पु०) ಕಮರಿಕೆ ಗಿಡ. करमामृद्नाति – आ + मृद (क्षोदे) "अण्" (३-२-१)।

कराम्बुक ಕರಾಂಬುಕ (पु०) ಕಮರಿಕೆ ಗಿಡ. करं कीर्यमाणमम्बु यस्मात्। "कप्" (५-४-१५४)।

करारोट ಕರಾರೋಟ (पु०) ಅಂಗುಳೀಯಕ, ಉಂಗುರ. करे आरोटते – आ + रुट (प्रतिघाते) "अच्" (३-१-१३४)। "करारोटोऽङ्गुलीटः स्यात्" त्रिकाण्ड०।

कराल ಕರಾಳ (पु०) 1. ಸರ್ಜರಸಯುಕ್ತವಾದ ತೈಲ, ಮತ್ತಿ ಹಾಲಿನೊಡನೆ ಬೆರೆತ ಎಣ್ಣೆ. कराय विक्षेपाय अलति पर्याप्नोति – अल (भूषणादौ) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಎಣ್ಣೆ ಅಥವಾ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಪಕ್ವವಾದ ಸಂಬಾರ. "तप्तस्नेहे पचेत् पूर्वं वेशवारकसंज्ञकम्। पाकप्रापितसौरभ्यं करालं सूदकैर्मतम्"। 3. ಜನಕ ಮಹಾರಾಜನ ವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ; [ಮಹಾಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಈತನು ವಸಿಷ್ಠ ಮಹರ್ಷಿಯೊಡನೆ ಕ್ಷರಾಕ್ಷರ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಸಂವಾದ ಮಾಡಿದನು]. 4. ಒಬ್ಬ ದೈತ್ಯ. "ससृमः कालवदनः करालः कौशिकः शरः" हरिवं०। 5. ಕಸ್ತೂರಿ ಮೃಗ. "एणहरिणर्क्षकुरङ्गकरालकृतमालशरभश्वदंष्ट्रा पृषतचारुष्क मृगमातृकाप्रभृतयो जङ्घालाः मृगाः कषाया मधुराः लघवः वातपित्तहराः तीक्ष्णाः हृद्याः बस्तिविशोधनाश्च" सुश्रुत० सूत्र० ४६-५४। 6. ಒಂದು ದಂತರೋಗ. "शनैः शनैर्विकुरुते वायुर्दन्तसमाश्रितः। करालान् विकृतान् दन्तान् करालो न स सिध्यति"। 7. ಕೃಷ್ಣತುಲಸಿ. (वि०) 8. ಉನ್ನತವಾದ, ಎತ್ತರವಾದ. 9. ಉನ್ನತವಾದ ಹಲ್ಲುಗಳುಳ್ಳವನು, ಉಬ್ಬಿದ ಹಲ್ಲುಗಳುಳ್ಳವನು. 10. ಭಯಂಕರವಾದ. "वपुर्महोरगस्येव करालफणमण्डलम्" रघु० १२-९८। स्वार्थे "कन्"। **करालकः ಕರಾಳಕಃ.**

करालकर ಕರಾಳಕರ (वि०) 1. ಭಯಂಕರವಾದ ತೋಳು ಗಳುಳ್ಳವನು. 2. ಭಯಂಕರವಾದ (ಉದ್ದವಾದ) ಸೊಂಡಿ ಲುಳ್ಳ (ಆನೆ).

करालभैरव ಕರಾಳಭೈರವ (न०) ಒಂದು ತಂತ್ರದ ಹೆಸರು. "करालभैरवं चापि यामलं वाममाश्रितम्। एवंविधानि चान्यानि मोहनार्थानि यानि तु। मया सृष्टानि चान्यानि मोहायैषां भवार्णवे" कूर्मपु०।

करालम्ब ಕರಾಲಂಬ (पु०) 1. ಕೈನೀಡುವಿಕೆ, ಆಸರೆ, ಸಾಹಾಯ್ಯ, ಆಶ್ರಯ, ಒತ್ತಾಸೆ. करस्यालम्बः। "स्खलतो हि करालम्बः सुहृत्सचिवचेष्टितम्" हितो० ३-१३४। **-आलम्बनम् -ಆಲಂಬನವು, -अवलम्बः -ಅವಲಂಬಃ, -अवलम्बनम् -ಅವಲಂಬನವು.** 2. ಕೈ ನೀಡಿ ಒತ್ತಾಸೆ ಕೊಡುವಿಕೆ, ಆಶ್ರಯ ಕೊಡುವಿಕೆ, ಸಾಹಾಯ್ಯ ಮಾಡುವಿಕೆ. करस्य आलम्बनम् अवलम्बः अवलम्बनं वा।

कराला ಕರಾಳಾ (स्त्री०) 1. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. "करालायतनाच्चायमुच्चरन् करुणध्वनिः। विभाव्यते ननु स्थानमनिष्टानां तदीदृशाम्" मालती० ५-२१। 2. ಸೊಗದೆ ಗಿಡ.

करालास्य ಕರಾಳಾಸ್ಯ (वि०) ಭಯಂಕರವಾದ ಮುಖ ವುಳ್ಳ. करालमास्यं यस्य।

करालिक ಕರಾಳಿಕ (पु०) 1. ವೃಕ್ಷ, ಮರ. करालमुच्चं शिखरमस्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)। कराणां करतुल्यशाखानामालिर्यत्र "कप्" वा। "नन्द्यावर्तकरालिकौ तरुवसू पर्णी पुलाक्यंह्रिपः" अभि० चि०। 2. ಖಡ್ಗಧಾರಿ, ಕತ್ತಿ ಹಿಡಿದವನು. 3. ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ. "खड्गिखड्गौ करालिकौ" वैज०। (स्त्री०) **-का -ಕಾ.** 4. ಪಾರ್ವತಿ. "एकपर्णा भद्रकाली महाकाली करालिका" वैज०।

करालित ಕರಾಳಿತ (वि०) ಭಯಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೆದರಿಸ ಲ್ಪಟ್ಟ. "एकस्यास्तपनकरैः करालिताया विभ्राणः सपदि सितोष्णवारणत्वम्" माघ० ८-४।

कराली ಕರಾಳೀ (स्त्री०) ಅಗ್ನಿಯ ಏಳು ಜಿಹ್ವೆಗಳ ಲ್ಲೊಂದು. कराल "ङीप्" (४-१-१५)। "काली कराली च मनोजवा च सुलोहिता या च सुधम्रवर्णा। स्फुलिङ्गिनी विश्वरूपी च देवी लेलायमाना इति सप्त जिह्वाः" मुण्डक० १-२-४।

करास्फोट ಕರಾಸ್ಫೋಟ (पु०) 1. ಕೈ ಹೊಡೆತ, ಕೈ ಏಟು. 2. ತೋಳು ತಟ್ಟುವಿಕೆ. ಒಂದು ತೋಳನ್ನು ಮಡಿಸಿಕೊಂಡು ಎದೆಯ ಮೇಲಿಟ್ಟು ಇನ್ನೊಂದು ಕೈಯಿಂದ ಹೊಡೆಯು ವುದು. करस्य आस्फोटः शब्दो यत्र।

करिक ಕರಿಕ (पु०) ದುರ್ಗಂಧವುಳ್ಳ ಕಗ್ಗಲಿಮರ.

करिका ಕರಿಕಾ (स्त्री०) 1. ನಖಕ್ಷತ, ಉಗುರಿನ ಗಾಯ. करो विलेखनमस्त्यस्याम् "अच्" (५-२-१२७)। स्वार्थे "कः" (५-४-५)। "सततमसुमतामगम्यरूपाः परिणतदिक्करिकास्तटीर्बिभर्ति" माघ० ४-२९। "दिग्दष्टे वर्तुलाकारे करिका नखरेखिका" वैज०।

करिगर्जित ಕರಿಗರ್ಜಿತ (न०) ಆನೆಯ ಗರ್ಜನೆ, ಆನೆಯ ಕೂಗು. करिणो गर्जितम्।

करिणी ಕರಿಣೀ (स्त्री०) 1. ಹೆಣ್ಣಾನೆ. करोऽस्त्यस्याः "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)। "रथवाजिपत्तिकरिणीसमाकुलं तदनीकयोः समगत द्वयं मिथः" माघ० १३-१७। 2. ಹದಿನೆಂಟನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. "सनजा अपि नभसाश्शरयतिभिर्यदि करिणी" वृ० र०। **ಈ ವೃತ್ತದ ಗಣವಿನ್ಯಾಸ:**

स न ज न भ स

IIU III IUI III UII IIU

करिदारक ಕರಿದಾರಕ (पु०) (ಆನೆಯನ್ನು ಸೀಳುವ) ಸಿಂಹ. करिणं दारयति–दॄ (विदारणे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "टाप्"। **-दारिका-ದಾರಿಕಾ.**

करिन् ಕರಿನ್ (पु०) 1. ಗಜ, ಆನೆ. करोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "आक्षिप्याभिदिवं नीताः पत्तयः करिभिः करैः" कुमा० १६-३६। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **करिणी ಕರಿಣೀ.** 2. ಹೆಣ್ಣಾನೆ. 3. ಎಂಟು ಸಂಖ್ಯೆ. "म्सौजोजो भरसंयुतः करिबाणकैर्हरिणप्लुतम्" वृ०र०।

करिप ಕರಿಪ (पु०) ಮಾವಟಿಗ, ಆನೆಯ ರಕ್ಷಕ. करिणं पाति—पा (रक्षणे) "कः" (३-२-४)।

करिपत्र ಕರಿಪತ್ರ (न०) ತಾಳೀಸಪತ್ರೆ.

करिपिप्पली ಕರಿಪಿಪ್ಪಲೀ (स्त्री०) ಗಜಪಿಪ್ಪಲಿ.

करिपोत ಕರಿಪೋತ -शावक -ಶಾವಕ (पु०) ಆನೆಯ ಮರಿ. करिणः पोतः शावको वा।

करिबन्ध ಕರಿಬಂಧ (पु०) 1. ಆನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಕಂಬ. करिणं बध्नात्यत्र—बन्ध (बन्धने) अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। "प्रारन्धिः करिबन्धः स्यात्" हारा०। 2. ಆನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವಿಕೆ. भावे "घञ्" (३-३-१८)।

करिमुख ಕರಿಮುಖ (पुं०) 1. ಗಜಾನನ, ಗಣಪತಿ. करिणो मुखं यस्य। (न०) 2. ಆನೆಯ ಮುಖ. करिणो मुखम्।

करिरत ಕರಿರತ (न०) 1. ಆನೆಯ ರತಿಕ್ರೀಡೆ. 2. ರತಿಬಂಧದ ಒಂದು ಭೇದ. "भूगतस्तनभुजास्यमस्तकामुन्नतां स्वयमधोमुखीं स्त्रियम्। क्रामति स्वकरकृष्टमेहने वल्लभे करिरतं तदुच्यते"।

करिष्यत् ಕರಿಷ್ಯತ್ (वि०) ಮುಂದೆ ಕೆಲಸಮಾಡುವ. डु कृञ् (करणे) कर्त० "लृट्" "शतृ" (३-३-१४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **करिष्यन्ती ಕರಿಷ್ಯಂತೀ.**

करिष्यमाण ಕರಿಷ್ಯಮಾಣ (वि०) 1. ಮುಂದೆ (ಕೆಲಸ) ಮಾಡುವವನು. 2. ಮುಂದೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ (ಕೆಲಸ). डु कृञ् (करणे) भविष्यति कर्त० कर्म० वा "शानच्" (३-३-१४)।

करिस्कन्ध ಕರಿಸ್ಕಂಧ (पुं०) 1. ಆನೆಗಳ ಗುಂಪು, ಗಜಸಮೂಹ. करिणां स्कन्धः समूहः। 2. ಆನೆಯ ಹೆಗಲು.

करीर ಕರೀರ (पुंन०) 1. ಬಿದಿರಿನ ಮೊಳಕೆ. किरति—कॄ (विक्षेपे) "ईरन्" (उ० ४-३०)। "वेणोः करीरा गुरवः कफमारुतकोपनाः" सुश्रुत० सूत्र० ४६-३०५। 2. ಮೊಳಕೆ. "हिमांशुवंशस्य करीरमेव मां निशम्य किं नासि फलेग्रहिग्रहा" नैष० ९-१२। (पुं०) 3. ಘಟ, ಹೂಜಿ, ಗಡಿಗೆ. 4. ಮರಳುಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಒಂಟೆಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ಒಂದು ಮುಳ್ಳು ಗಿಡ. (वि०) 5. ಆನೆಯನ್ನು ತಳ್ಳುವ, ಆನೆಯನ್ನು ಹೊಡೆದೋಡಿಸುವ. करिणो गजानीरयति—ईर (गतौ) "अण्" (३-२-१)। "कोरकाकारकरकः करीरः कर्करोऽर्करुक्" माघ० १९-१०४।

करीरिका ಕರೀರಿಕಾ (स्त्री०) ಗಜದಂತಮೂಲ, ಆನೆಯ ಕೊಂಬಿನ ಬುಡ. "नासापूर्वं स्थूलहस्तं दन्तमूले करीरिका" त्रिकाण्ड०।

करीरी ಕರೀರೀ (स्त्री०) 1. ಗಜದಂತಮೂಲ, ಆನೆಯ ಕೊಂಬಿನ ಬುಡ. 2. ಜೀರುಂಡೆಹುಳ. "करीरो वंशाङ्कुरेऽस्त्री वृक्षभिद्घटयोः पुमान्। करीरी चीरिकायां च दन्तमूले च दन्तिनाम्" मेदि०।

करीष ಕರೀಷ (पुंन०) 1. ಹಸುವಿನ ಒಣಗಿದ ಸಗಣಿ, ಬೆರಣಿ. कॄ (विक्षेपे) "ईषन्" (उ० ४-२६)। "करीषोऽस्त्री शुष्कगोमये" सि० कौ०। "तृणे तृणेढि ज्वलनः खलु ज्वलन् क्रमात् करीषद्रुमकाण्डमण्डलम्" नैष० ९-१५२। 2. ಪಶುಗಳ ಮಲ, ಮೃಗಗಳ ಪುರೀಷ. "ददर्श च वने तस्मिन् महतः सञ्चयान् कृतान्। मृगाणां महिषाणां च करीषैः शीतकारणात्" रामा०।

करीषङ्कष ಕರೀಷಂಕಷ (वि०) ಗಾಳಿ. ಸಗಣಿಯನ್ನು ಒಣಗಿಸುವುದರಿಂದ ಗಾಳಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು. करीषं कषति—कष (हिंसायाम्) "खच्" (३-२-४२)।

करीषाग्नि ಕರೀಷಾಗ್ನಿ (पुं०) ಒಣಗಿದ ಸಗಣಿಯ ಬೆಂಕಿ. करीषे अग्निः। "छगणस्तु करीषाग्निः" त्रिकाण्ड०।

करीषिन् ಕರೀಷಿನ್ (वि०) ಬೆರಣಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೇಶ. करीषोऽत्रास्ति "इनिः" (५-२-१३५)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **करीषिणी ಕರೀಷಿಣೀ.**

करुण ಕರುಣ (पुं०) 1. ಕಾವ್ಯದ ಒಂದು ರಸ, ಶೃಂಗಾರಾದಿ ರಸಗಳಲ್ಲೊಂದು, ಕರುಣರಸ.—कॄ (विक्षेपे) "उनन्" (उ० ३-५३)। करुणास्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)। ಇಷ್ಟವಸ್ತುವಿನ ನಾಶವಾಗಿ ಅನಿಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿಯ ವರ್ಣನೆಯಿಂದ ಕರುಣರಸವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಶೋಕವು ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ. ಇದು ಕಪೋತದಂತೆ ಧೂಮ್ರವರ್ಣವುಳ್ಳದ್ದು. ಯಮದೇವತಾಕವಾದುದು ಈ ರಸ. ಶೋಕಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾದ ವಸ್ತುವು ಆಲಂಬನವಿಭಾವ. ಆ ವಸ್ತುವಿನ ದುರವಸ್ಥೆಯು ಉದ್ದೀಪನವಿಭಾವ. ರೋದನ ಅಶ್ರುಪಾತ ವಿಧಿಯ ನಿಂದೆ ಮುಂತಾದುವು ಅನುಭಾವಗಳು. ಉಚ್ಛ್ವಾಸ ನಿಃಶ್ವಾಸಗಳು, ನಿರ್ವೇದ, ಗ್ಲಾನಿ, ವಿಷಾದ, ಚಿಂತೆ ಮುಂತಾದುವು ವ್ಯಭಿಚಾರಿಭಾವಗಳು. "इष्टनाशादनिष्टाप्तेः करुणाख्यो रसो भवेत्। धीरैः कपोतवर्णोऽयं कथितो यमदैवतः। शोकोऽत्र स्थायिभावः स्यात् शोच्यमालम्बनं मतम्। तस्य दाहादिकावस्था भवेदुद्दीपनं पुनः। अनुभावा दैवनिन्दा भूपातक्रन्दितादयः। वैवर्ण्योच्छ्वासनिःश्वासस्तम्भप्रलयनानि च। निर्वेदमोहापस्मारव्याधिग्लानिस्मृतिश्रमाः। विषादजडतोन्मादचिन्ताद्या व्यभिचारिणः" सा० द० ३-२२२-२५। "विपिने क्व जटानिबन्धनं तव चेदं क्व मनोहरं वपुः। अनयोर्घटना विधेः स्फुटं ननु खड्गेन शिरीषकृन्तनम्" राघववि०। "पुटपाकप्रतीकाशो रामस्य करुणो रसः" उ० रा० ३-१। ಪುನಃ ಸಂಭೋಗ ಸೂಚನೆಯುಳ್ಳ ಮತ್ತು ರತಿಸ್ಥಾಯಿಭಾವವುಳ್ಳ ಕರುಣವಿಪ್ರಲಂಭ ಶೃಂಗಾರರಸಕ್ಕಿಂತಲೂ ಶೋಕಸ್ಥಾಯಿಭಾವವುಳ್ಳ ಈ ಕರುಣರಸವು ಭಿನ್ನವಾದುದು. "शोकस्थायितया भिन्नो विप्रलम्भादयं रसः। विप्रलम्भे रतिः स्थायी पुनः सम्भोग-

हेतुकः" सा० द० ३-२२६। 2. ಒಂದು ವೃಕ್ಷದ ಹೆಸರು. "तदार्पितैस्तां करुणस्य कुड्मलैर्जहास तस्याः कुटिला कचच्छटा" नैष० १५-३१। (वि०) 3. ದುಃಖಿತ, ಖಿನ್ನ, ದೀನ. "करुणमपि समर्थं मानिनां मानभेदे रुदितमुदितमस्त्रं योषितां विग्रहेषु" माघ० ११-३५।

करुणविप्रलम्भ ಕರುಣವಿಪ್ರಲಂಭ (पु०) ಶೃಂಗಾರ ರಸದ ಒಂದು ಭೇದ. ಶೃಂಗಾರರಸವು ವಿಪ್ರಲಂಭ ಶೃಂಗಾರ ಮತ್ತು ಸಂಭೋಗಶೃಂಗಾರಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ನಾಯಿಕಾನಾಯಕರಲ್ಲಿ ಪರಿಪುಷ್ಟವಾದ ರತಿಯುಂಟಾಗಿ ಪರಸ್ಪರಸಮಾಗಮವುಂಟಾಗದಿರುವಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ರಸವು ವಿಪ್ರಲಂಭವೆನಿಸುವುದು. ಇದು ಪೂರ್ವರಾಗ, ಮಾನ, ಪ್ರವಾಸ ಮತ್ತು ಕರುಣಗಳೆಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. "यत्र तु रतिः प्रकृष्टा नाभीष्टमुपैति विप्रलम्भोऽसौ। स च पूर्वरागमानप्रवासकरुणात्मकश्चतुर्धा" सा० द० ३-१८७। ನಾಯಿಕಾನಾಯಕರಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃಷ್ಟವಾದ ಪ್ರೇಮವು ಬೆಳೆದು ಸಂಭೋಗವೇರ್ಪಡದೆ ಯಾರಾದರೊಬ್ಬರು ಲೋಕಾಂತರವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಪರಸ್ಪರ ವಿಯೋಗವೇರ್ಪಟ್ಟರೂ ದೈವಾನುಗ್ರಹದಿಂದ ಪುನಃ ಸಮಾಗಮವೇರ್ಪಡುವವರೆಗೂ ದುಃಖಿಸುತ್ತಿರುವಲ್ಲಿ **"ಕರುಣವಿಪ್ರಲಂಭ ಶೃಂಗಾರ".** "यूनोरेकतरस्मिन् गतवति लोकान्तरं पुनर्लभ्ये। विमनायते यदेकस्तदा भवेत्करुणविप्रलम्भाख्यः" सा० द० ३-२०९।

करुणा ಕರುಣಾ (स्त्री०) ದಯೆ. ಕನಿಕರ. ಇತರರ ದುಃಖವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ ಇಚ್ಛೆ. कॄ (विक्षेपे) "उनन्" (उ० ३-५३)। "प्रायः सर्वो भवति करुणावृत्तिरार्द्रान्तरात्मा" मेघ० २-३०। "न च मेऽवगच्छति यथा लघुतां करुणां यथा च कुरुते स मयि" माघ० ९-५६।

करुणात्मन् ಕರುಣಾತ್ಮನ್ (वि०) ದಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಮೃದು ಹೃದಯವುಳ್ಳ, ಕನಿಕರವುಳ್ಳ. करुणः आत्मा यस्य।

करुणानिधि ಕರುಣಾನಿಧಿ (वि०) ದಯೆಗೆ ಆಧಾರವಾದ, ಕನಿಕರದಿಂದ ತುಂಬಿದ. करुणा निधीयतेऽत्र—नि+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९३)।

करुणामय ಕರುಣಾಮಯ (वि०) ದಯೆಯಿಂದ ತುಂಬಿದ, ಕನಿಕರದಿಂದ ಕೂಡಿದ. करुणा "मयट्" (५-४-२१)। "काकुत्स्थं करुणामयं गुणनिधिं विप्रप्रियं धार्मिकम्" हनु० ना०।

करुणाविमुख ಕರುಣಾವಿಮುಖ —शून्य —ಶೂನ್ಯ (वि०) ನಿರ್ಘೃಣ, ದಯಾಶೂನ್ಯ, ಕ್ರೂರ, ಕನಿಕರವಿಲ್ಲದ.

करूष ಕರೂಷ (पु०ब०व०) 1. ಕರೂಷದೇಶ. ಇಂದ್ರನು ವೃತ್ರವಧೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದಾಗ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯೆಯು ಅವನ ದೇಹವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಋಷಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ಆ ಪಾತಕವನ್ನು ದೇಹದಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಿದರು. ಆ ಪಾತಕವು ಬಿದ್ದ ದೇಶಕ್ಕೆ "करूष" ವೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. रामा०। ಈ ಪ್ರದೇಶವು ಈಗಿನ ಬಿಹಾರಸಂಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದೆ. "एष मद्रान् वशे कृत्वा कुरूंश्च सह सोमकैः। चेदिकाशिकरूषांश्च कुरुलक्ष्मीं वहिष्यति" भा० आदि०। 2. ಕರೂಷದೇಶದ ರಾಜರು. करूषाणां राजानः "अण्" बहुषु लुक्।

करूषक ಕರೂಷಕ (पु०) ವೈವಸ್ವತಮನುವಿನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "इक्ष्वाकुनृगशर्यातिदिष्टधृष्टकरूषकान्" भाग० ९-१-१२।

करूषज ಕರೂಷಜ (पु०) ದಂತವಕ್ತ್ರ. "ताविहाथ पुनर्जातौ शिशुपालकरूषजौ" भाग० ७-१०-३८।

करूषाधिपति ಕರೂಷಾಧಿಪತಿ (पु०) ಕರೂಷ ದೇಶದ ದೊರೆ, ದಂತವಕ್ತ್ರ. "शिशुपालः सहसुतः करूषाधिपतिस्तथा" भा० सभा० ४-३५।

करेट ಕರೇಟ (पु०) ನಖ, ಉಗುರು. करे अटति—अट (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)।

करेटु ಕರೇಟು (पु०) ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಕೊಕ್ಕರೆ. के जले रेटति—रेटृ (परिभाषणे) "कुः" (उ० १-३७)।

करेणु ಕರೇಣು (पु०) 1. ಗಜ, ಆನೆ. डु कृञ् (करणे) "एणुः" (उ० २-१)। "आकुञ्चितप्रोहनिरूपितक्रमं करेणुरारोहयते निषादिनम्" माघ० १२-५। 2. ಬೆಟ್ಟ ಗಣಿಗಿಲೆ. (स्त्री०) 3. ಹೆಣ್ಣು ಆನೆ. "त्रस्तः समस्तजनहासकरः करेणोस्तावत्करः प्रखरमुल्ललयांचकार" माघ० ५-७। "करेणुर्गजयोषायां स्त्रियाम् पुंसि मतङ्गजे" मेदि०। "करेणुर्गजहस्तिन्योः कर्णिकारेऽपि च क्वचित्" विश्व०।

करेणुभू ಕರೇಣುಭೂ —सुत —ಸುತ (पु०) ಗಜಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರವರ್ತಕನಾದ ಪಾಲಕಾಪ್ಯಮುನಿ. "पालकाप्ये करेणुभूः" अभि० चि०।

करेणुमती ಕರೇಣುಮತೀ (स्त्री०) ನಕುಲನ ಪತ್ನಿ, ಚೇದಿ ರಾಜನ ಮಗಳು. "नकुलस्तु चैद्यां करेणुमतीं भार्यामुदावहत्। तस्यां पुत्रं निरमित्रं नामाजनयत्" भा० आदि० ६३।

करोटि ಕರೋಟಿ (स्त्री०) ತಲೆಯ ಎಲುಬು. कं वायुं रोटते—रुट (प्रतिघाते) "इन्" (उ० ४-११७)।

कर्क ಕರ್ಕ (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. डु कृञ् (करणे) "कः" (उ० ३-४०)। 2. ಬಿಳಿ ಕುದುರೆ. करोति आदिष्टं पालयति। 3. ದರ್ಪಣ, ಕನ್ನಡಿ. 4. ಘಟ, ಹೂಜಿ. 5. ಕರ್ಕಾಟಕರಾಶಿ. 6. ಏಡಿ, ನಳ್ಳಿ. 7. ಕಿರುನೆಲ್ಲಿ ಗಿಡ. (वि०) 8. ಉತ್ತಮವಾದ, ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ. 9. ಬಿಳುಪಾದ. "कर्कः कर्कोऽनिले वह्नौ शुक्लाश्वे दर्पणे घटे" मेदि०।

कर्कखण्ड ಕರ್ಕಖಂಡ (पुं०ब०व०) 1. ಬಿಳಿ ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೇಶ. कर्कः श्वेताश्वयुक्तः खण्डः भूमिभागो यत्र। 2. ಆ ದೇಶದ ಜನರು. "मागधान् कर्कखण्डांश्च निवेश्य विषयेऽऽत्मनः" भा० वन० २५४-८।

कर्कचिर्भटा ಕರ್ಕಚಿರ್ಭಟಾ (स्त्री०) ಬಿಳಿ ಸೌತೆಕಾಯಿ.

कर्कट ಕರ್ಕಟ (पुं०) 1. ಕರ್ಕಾಟಕ ರಾಶಿ. कॄ (विक्षेपे) "विच्" (३-२-७५)। कटति—कटे (वर्षावरणयोः) "अच्" (३-१-१३४)। कर् चासौ कटश्च। "मेषे भद्रमवाप्नुयाद्गवि सुखं युग्मे मृतिं कर्कटे लाभम्" काला०। "कर्कटे प्रथमं देवी त्र्यहं गङ्गा रजस्वला"। 2. ಭೂರುಗದ ಮರ. 3. ಏಡಿ, ನಳ್ಳಿ. "बहुकम्बुमणिर्वराटिकागणनाटत्करकर्कटोत्करः" नैष० २-८८। 4. ತಾವರೆಯ ಗಡ್ಡೆ. 5. ಸಿಹಿ ಸೋರೆಗಿಡ. 6. ತ್ರಾಸಿನ ದಂಡಿಗೆ (ತುಲಾ ದಂಡದ) ಕೊನೆಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ಕಡೆಯ ತಟ್ಟೆಗಳ ದಾರಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಲು ಇರುವ ಬಗ್ಗಿದ ಕೊಂಡಿ. 7. ಕಂಟಕ, ಮುಳ್ಳು. (स्त्री०) **–टी –ಟೀ.** 8. ಹೆಣ್ಣುನಳ್ಳಿ. 9. ಸೌತೆ ಗಿಡ. "यथा च कर्कटी गर्भमाधत्ते मृत्युमात्मनः" भा० विरा०।

कर्कटक ಕರ್ಕಟಕ (पुं०) 1. ಒಂದು ಯಂತ್ರ, ವೃತ್ತ ರೇಖೆಯನ್ನು ಎಳೆಯುವ ಒಂದು ಸಲಕರಣೆ. कर्कट इव कायति। 2. ಇಕ್ಕಳ. 3. ತಂಡಸ. 4. ಚಿಮುಟ. "फणिमुखकाकलीसंदंशकपुरुषशीर्षकयोगचूर्णयोगवर्तिकामानसूत्र कर्कटकरज्जुदीपभाजनभ्रमरकरण्डकप्रभृत्यनेकोपकरणयुक्तः" दशकु०। 5. ಕರ್ಕಾಟಕ ರಾಶಿ. 6. ಏಡಿ, ನಳ್ಳಿ. 7. ಕಿರುನೆಲ್ಲಿಗಿಡ. 8. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕಬ್ಬು.

कर्कटि ಕರ್ಕಟಿ (स्त्री०) 1. ಸೌತೆಗಿಡ. 2. ಭೂರುಗದ ಮರ. कर्कं कण्टकमटति—अट (गतौ) "इन्" (उ० ४-११७)। शक०।

कर्कन्धू ಕರ್ಕಂಧೂ (स्त्री०) ಬದರೀ ವೃಕ್ಷ, ಎಲಚಿಮರ. कर्कं कण्टकं दधाति—डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "कूः" (उ० १-९३)। निपा०।

कर्कफल ಕರ್ಕಫಲ (न०) ಕಿರುನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ.

कर्कर ಕರ್ಕರ (पुं०) 1. ದರ್ಪಣ, ಕನ್ನಡಿ. कर्क (हसने) (सौत्रः) "घञ्" (३-३-१८)। कर्कं राति—रा (दाने) "कः" (३-२-३)। 2. ಪುಡಿಮಾಡುವ ಕಲ್ಲು, ಅರೆಯುವ ಕಲ್ಲು, ಗುಂಡುಕಲ್ಲು. 3. ಕೊಡತಿ, ಸುತ್ತಿಗೆ. 4. ಎಲುಬು, ಮೂಳೆ. "भारद्वाजं श्वदयितं सारसंघातकर्कराः" वैज०। (न०) 5. ಹಸಿ ಸುಣ್ಣಕಲ್ಲು. (वि०) 6. ದೃಢವಾದ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ, ಕಠಿನವಾದ. "कोरकाकारकरकः करीरः कर्करोऽर्करुक्" माघ० १९-१०४।

कर्कराक्ष ಕರ್ಕರಾಕ್ಷ (पुं०) ಕಾಡಿಗೆ ಸೊಗಸಿನ ಹಕ್ಕಿ, ಕೆಂಬೂತದ ಹಕ್ಕಿ.

कर्कराङ्ग ಕರ್ಕರಾಂಗ (पुं०) ಕಾಡಿಗೆ ಸೊಗಸಿನ ಹಕ್ಕಿ, ಕೆಂಬೂತದ ಹಕ್ಕಿ, ದಾಸರಿ ಹಕ್ಕಿ.

कर्कराटु ಕರ್ಕರಾಟು (पुं०) ಕಟಾಕ್ಷ, ಕಡೆಗಣ್ಣಿನ ನೋಟ. कर्कं हासं रटति—रट (परिभाषणे) "उण्" बाहु०।

कर्करान्धुक ಕರ್ಕರಾಂಧುಕ (पुं०) ಬಹಳ ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬಾವಿ. कर्करः अतिशयितान्धकारवत्त्वात् कठोरः अन्धुः कूपः। संज्ञायां "कन्" (५-३-७५)।

कर्कराल ಕರ್ಕರಾಳ (पुं०) ಗುಂಗುರು ಕೂದಲು. कर्करः सन् अलति—अल (भूषणादौ) "अच्" (३-१-१३४)। "अलकस्तु कर्करालः खंखरश्चूर्णकुन्तलः" अभि० चि०।

कर्करी ಕರ್ಕರೀ (स्त्री०) 1. ಗಿಂಡಿ, ಕೊಳವೆಯಿರುವ ಹೂಜಿ. कर्कं हासं राति—रा (दाने) "कः" (३-२-३)। "कर्करी भाण्डभेदे ना दर्पणे कठिने त्रिषु" विश्व०।

कर्करीका ಕರ್ಕರೀಕಾ (स्त्री०) ಗಿಂಡಿ, ಕೊಳವೆಯಿರುವ ಹೂಜಿ. डु कृञ् (करणे) "ईकन्" धातोर्द्वित्वम् अभ्यासस्य रुक् च निपा० (उ०४-२०)।

कर्करेट ಕರ್ಕರೇಟ (पुं०) ಅರ್ಧಚಂದ್ರಪ್ರಯೋಗ, ಕತ್ತು ಹಿಡಿದು ತಳ್ಳಲು ಅರ್ಧಚಂದ್ರಾಕಾರವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಹಸ್ತ. कर्कं कर्केति शब्दं रेटति यत्र—रेटृ (परिभाषणे) "घञ्" (३-३-१२१)।

कर्करेटु ಕರ್ಕರೇಟು (पुं०) ದೊಡ್ಡ ಕೊಕ್ಕರೆ. कर्क इति रेटति—रेटृ (परिभाषणे) "कुः" (उ० १-३७)।

कर्कश ಕರ್ಕಶ (पुं०) 1. ಕಂಪಿಲ್ಲ ಅಥವಾ ರೋಚನಿಯೆಂಬ ಓಷಧಿ. 2. ಕಾಸಮರ್ದವೃಕ್ಷ. 3. ಕಬ್ಬಿನ ಜಲ್ಲೆ. 4. ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ. करे कशति—कश (गतिशासनयोः) "अच्" (३-१-१३४)। (वि०) 5. ಸಾಹಸಿಕ, ಸಾಹಸಗಾರ.

6. ಕ್ರೂರ, ಭಯಂಕರ. 7. ದೃಢವಾದ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ, ಕಠಿನವಾದ, ಕಠೋರವಾದ. "ऐरावतास्फालनकर्कशेन हस्तेन पस्पर्श तदङ्गमिन्द्रः" कुमा० ३-२२। 8. ದಯೆಯಿಲ್ಲದ, ಕರುಣೆಯಿಲ್ಲದ. 9. ಒರಟಾದ, ನುಣುಪಿಲ್ಲದ. 10. ಕೃಪಣ, ಜಿಪುಣ. 11. ಕಠಿನವಾದ, ದುರ್ಬೋಧವಾದ, ತಿಳಿಯಲಾಗದ. "येषां कोमलकाव्यकौशलकलालीलावती भारती तेषां कर्कशतर्कवक्रभणितोद्गारेषु किं हीयते" प्र०रा० १-१८। 12. ಬಹಳ ಕಷ್ಟವಾದ. 13. ಅತಿಯಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. "तस्य कर्कशविहारसंभवं स्वेदमाननविलग्नजालकम्" रघु० ९-६८। "कर्कशः कासमर्देक्षुकाम्पिल्येष्वप्यमौ पुमान्। त्रिषु साहसिके क्रूरे दृढामसृणनिर्दये" मेदि०।

कर्कशच्छद ಕರ್ಕಶಚ್ಛದ (पु०) ಕಾರೆಗಿಡ. कर्कशः छदः पत्रमस्य।

कर्कशता ಕರ್ಕಶತಾ (स्त्री०) 1. ಕಠಿನವಾಗಿರುವಿಕೆ. ದುರ್ಬೋಧವಾಗಿರುವಿಕೆ. 2. ಒರಟಾಗಿರುವಿಕೆ. 3. ದೃಢವಾಗಿರುವಿಕೆ. 4. ಭಯಂಕರವಾಗಿರುವಿಕೆ. 5. ದಯೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. कर्कशस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः"। **–त्वम् –ತ್ವಮ್.** "नागेन्द्रहस्तास्त्वचि कर्कशत्वादेकान्तशैत्यात्कदलीविशेषाः" कुमा० १-३६।

कर्काटक ಕರ್ಕಾಟಕ (पुं०) ಕರ್ಕಾಟಕರಾಶಿ.

कर्कारु ಕರ್ಕಾರು (पु०) 1. ಬೂದುಕುಂಬಳದ ಗಿಡ. कर्कहासं श्वेततामृच्छति—ऋ (गतौ) "उण्" बाहु०। "कूष्माण्डकस्तु कर्कारुः" अम०। (न०) 2. ಬೂದುಕುಂಬಳಕಾಯಿ.

कर्कि ಕರ್ಕಿ (पु०) ಕರ್ಕಾಟಕರಾಶಿ. कर्क "इन्" (उ० ४-११७)। "कर्किमीनधनुर्म्या च हरिः कीटघटेन च"।

कर्केतन ಕರ್ಕೇತನ (पुंन०) ಮಣಿ, ರತ್ನ.

कर्कोट(क) ಕರ್ಕೋಟ(ಕ) (पु०) 1. ಒಬ್ಬ ಸರ್ಪರಾಜ, ಎಂಟು ಸರ್ಪರಾಜರಲ್ಲೊಬ್ಬ. "अनन्तो वासुकिः पद्मो महापद्मोऽपि तक्षकः। कर्कोटः कुलिकः शङ्खः इत्यष्टौ नागनायकाः" त्रिकाण्ड०। "प्राग्भूय कर्कोटक आचकर्ष सकम्बलं नागबलं यदुच्चैः" नैष० १०-८। [ನಿಷಧಾಧಿಪತಿಯಾದ ನಳಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ಪುಷ್ಕರನೊಡನೆ ಜೂಜಾಡಿ ರಾಜ್ಯಭ್ರಷ್ಟನಾಗಿ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನಾರದ ಮಹರ್ಷಿಯ ಶಾಪದಿಂದ ದಾವಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದು ಸುಟ್ಟು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ ಕರ್ಕೋಟಕನು ತನ್ನನ್ನು ದಾವಾಗ್ನಿಯಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿದರೆ ಪರಮೋಪಕಾರಮಾಡುವುದಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದನು. ಆಗ ನಳನು ಬಹಳ ಕನಿಕರದಿಂದ ಕರ್ಕೋಟಕನನ್ನು ಜ್ವಾಲೆಯಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ತರಲು ಆ ಕೂಡಲೇ ನಳನನ್ನು ಕರ್ಕೋಟಕನು ಕಚ್ಚಿದನು. ಆಗ ನಳನಿಗೆ ವಿಕಾರರೂಪವುಂಟಾಗಲು "ಇದೇ ನಾನು ನಿನಗೆ ಮಾಡಿದ ಪರಮೋಪಕಾರ. ಇದರಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು ಯಾರೂ ಗುರುತಿಸಲಾರರು. ನೀನು ಬಾಹುಕನೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಋತುಪರ್ಣರಾಜನ ಸಾರಥಿಯಾಗಿದ್ದು ಅನಂತರ ನಿನ್ನ ಪತ್ನಿಯನ್ನೂ ರಾಜ್ಯವನ್ನೂ ಪಡೆಯುವೆ. ನೀನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ನನ್ನನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಂಡು ಈ ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿಕೊಂಡರೆ ನಿನಗೆ ನಿಜರೂಪ ಬರುವುದು" ಎಂದು ಹೇಳಿ ಎರಡು ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟು ಅಲ್ಲೇ ಅಂತರ್ಧಾನಹೊಂದಿದನು.] भा० वन० ६३। 2. ಬಿಲ್ವದ ಮರ. "कर्कोटकः स्यान्मालूरकाद्रवेयप्रभेदयोः" मेदि०।

कर्चूर ಕರ್ಚೂರ (पु०) 1. ಕಚೋರ. कर्ज (व्यथने) "ऊरः" (उ० ४-९०)। पृषो०। (न०) 2. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. 3. ಹರಿದಳ. 4. ಚಿತ್ರವರ್ಣ. "स इन्द्रनीलस्थलनीलमूर्ती रराज कर्चूरपिशङ्गवासाः" माघ० ३-११। (वि०) 5. ಚಿತ್ರವರ್ಣವುಳ್ಳ.

कर्चूरक ಕರ್ಚೂರಕ (पु०) 1. ಅರಶಿನ. 2. ಕಚೋರ. कर्चूर "कन्" (५-३-७५)।

कर्ण-भेदने (चुरा०उभ०सक०से०) कर्णयति, –ते। अचकर्णत्, –त। 1. ಭೇದಿಸು, ಒಡೆ, ಕತ್ತರಿಸು. कर्णनम्। कर्णः। 2. ರಂಧ್ರಮಾಡು, ತೂತು ಕೊರೆ, ಪಜ್ಜಮಾಡು. आङ् ಪೂರ್ವಕವಾದರೆ आकर्णयति, –ते। ಶ್ರವಣಮಾಡು, ಕೇಳು. आकर्णनम्।

कर्ण ಕರ್ಣ (पु०) 1. ಕಿವಿ, ಶ್ರೋತ್ರ. कीर्यते शब्दोऽत्र—कॄ (विक्षेपे) "नः" (उ० ३-१०)। "कर्णेभ्यश्च्युतमसितोत्पलं वधूनां वीचीभिस्तटमनु यन्निरासुरापः" माघ० ८-५४। 2. ಶ್ರವಣೇಂದ್ರಿಯ, ಶಬ್ದವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವ ಒಂದು ಇಂದ್ರಿಯ, ಕರ್ಣಶಷ್ಕುಲಿಯೊಳಗಿನ ಕುಹರ, ಆಕಾಶರೂಪವಾದ ವಿವರ. "तद्गुणैः कर्णमागत्य चापलाय प्रचोदितः" रघु० १-९। "मुदा तदाकर्णनसज्जकर्णया" नैष० १-३५। 3. ಹಡಗಿನ ಲಂಗರು, ಚುಕ್ಕಾಣಿ ಚಕ್ರ. "हतकर्णेव नौर्जले" रामा०। 4. ಕರ್ಣ, ಕುಂತಿಯ ಮಗ, ರಾಧೇಯ, ಅಂಗರಾಜ. [ಯದುವಂಶದ ಶೂರರಾಜನ ಮಗಳೂ ವಸುದೇವನ ತಂಗಿಯೂ ಆದ ಕುಂತಿಯ ಮಗನು. ಕುಂತಿಯು ಮದುವೆಗೆ ಮುಂಚೆ ಕನ್ಯಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿದ್ದಾಗಲೇ ಇವನನ್ನು ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಪಡೆದಳು. [ವಿವರಕ್ಕೆ

"कुन्ती" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ] ಇವನಿಗೆ ಹುಟ್ಟುವಾಗಲೇ ಕವಚವೂ ಕುಂಡಲಗಳೂ ಜನ್ಮಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದುವು. "एवमुक्ता च सा बाला तदा कौतूहलान्विता। कन्या सती देवमर्कमाजुहाव यशस्विनी। प्रकाशकर्ता भगवांस्तस्यां गर्भं दधौ तदा। अजीजनत्सुतं चास्यां सर्वशस्त्रभृतां वरम्। सकुण्डलं सकवचं देवगर्भं श्रियान्वितम्" भा० आदि० ६४-१३६, ७। ಅಪವಾದದ ಭಯದಿಂದ ಕುಂತಿಯು ಈ ಶಿಶುವನ್ನು ಅಶ್ವನದಿಯಲ್ಲಿ ಬಿಡಲಾಗಿ ದುರ್ಯೋಧನನ ಸಾರಥಿಯಾದ ಅಧಿರಥನೆಂಬುವನು ಅದನ್ನು ತಂದು ತನ್ನ ಹೆಂಡತಿಯಾದ ರಾಧೆಗೆ ಕೊಟ್ಟು ವಸುಷೇಣನೆಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟನು. ಇದರಿಂದ ಇವನಿಗೆ ಸೂತಪುತ್ರ ರಾಧೇಯ ಇತ್ಯಾದಿ ಹೆಸರುಗಳಾದುವು. ಇವನು ಮಹಾದಾನಶೀಲನಾದುದರಿಂದ ದಾನಶೂರನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದನು. ತನ್ನಲ್ಲಿದ್ದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಯಾರು ಕೇಳಿದರೂ ಇಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಇಂದ್ರನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ವೇಷದಿಂದ ಬಂದು ಇವನ ಕವಚ-ಕುಂಡಲಗಳನ್ನು ಯಾಚಿಸಲಾಗಿ ಅವನ್ನು ತನ್ನ ದೇಹದಿಂದ ಕತ್ತರಿಸಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ದಾನ ಮಾಡಿ ಅವನಿಂದ ಶಕ್ತ್ಯಾಯುಧವನ್ನು ಪಡೆದನು. ಕರ್ಣನ ಮೇಲಿನ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ದುರ್ಯೋಧನನು ಇವನನ್ನು ಅಂಗ ರಾಜ್ಯಾಧಿಪತಿಯನ್ನಾಗಿ ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡುವನು. ಕರ್ಣನು ತಾನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡು ಪರಶುರಾಮನಲ್ಲಿ ಅಸ್ತ್ರವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿತು ನಿಪುಣನಾಗಿದ್ದರೂ ಸುಳ್ಳು ಹೇಳಿ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದುದರಿಂದ "ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಇವನ ಅಸ್ತ್ರಗಳೆಲ್ಲವೂ ವಿಫಲವಾಗಲಿ" ಎಂದು ಪರಶುರಾಮನು ಶಾಪಕೊಟ್ಟನು. ಇವನು ತಿಳಿಯದೆ ಒಂದುಸಲ ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಹಸುವನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲಾಗಿ ಅವನ ರಥವು ಯುದ್ಧಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹೂತುಹೋಗಲೆಂದು ಸಿಟ್ಟುಗೊಂಡ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಂದ ಶಾಪಹೊಂದಿದನು. ಇವನಿಗೆ ಸುದಾಮ, ಸುಷೇಣ, ಸತ್ಯಸೇನ, ಚಿತ್ರಸೇನ, ಸುಶರ್ಮ ಮತ್ತು ವೃಷಸೇನರೆಂಬ ಮಕ್ಕಳಿದ್ದರು. ಕರ್ಣನು ಅಸ್ತ್ರವಿದ್ಯಾಪಾರಂಗತನಾಗಿ ಮಹಾವೀರನೆನಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದನು. ಇಂದ್ರನು ಕೊಟ್ಟ ಶಕ್ತ್ಯಾಯುಧದಿಂದ ಘಟೋತ್ಕಚನನ್ನು ಕೊಂದನು. ದುರ್ಯೋಧನನ ಘೋಷಯಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಸೇನನೆಂಬ ಗಂಧರ್ವನಿಂದ ಪರಾಜಯ ಹೊಂದಿದನು. ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರ ನಂತರ ದುರ್ಯೋಧನನು ಇವನನ್ನು ಸೇನಾಪತಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವನು. ಪಾಂಡವರ ಅಜ್ಞಾತವಾಸವು ಪೂರೈಸುವುದರೊಳಗಾಗಿ ಅವರನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದು ಕೊಂದುಬಿಡಬೇಕೆಂದು ಕರ್ಣನು ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೆ ಬೋಧನೆ ಮಾಡುವನು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ದುರ್ಯೋಧನನಲ್ಲಿಗೆ ರಾಯಭಾರಿಯಾಗಿ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ಕರ್ಣನನ್ನು ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಕರೆದು ಅವನು ಕುಂತಿಯ ಮಗನೆಂದೂ ಪಾಂಡವರ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಸೇರಬೇಕೆಂದೂ ಎಷ್ಟು ಹೇಳಿದರೂ ತಿರಸ್ಕರಿಸಿಬಿಡುವನು. ಭೀಷ್ಮನು ಕರ್ಣನನ್ನು ಅರ್ಧರಥನೆಂದು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಅವನನ್ನು ನಿಂದಿಸಿ ಅವನು ಬದುಕಿರುವವರೆಗೂ ತಾನು ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಿದ್ದು ಭೀಷ್ಮನು ಶರತಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಮಲಗಿದ್ದಾಗ (ಕರ್ಣನು) ಏಕಾಂತವಾಗಿ ಅವನಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಕ್ಷಮೆ ಬೇಡಲು ಪಾಂಡವರೊಡನೆ ಸೇರಬೇಕೆಂದು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಿದರೂ ಉಪಾಯದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವನು. ಕರ್ಣಾರ್ಜುನರು ಯುದ್ಧ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಶಾಪದಿಂದ ಕರ್ಣನ ರಥವು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹೂತುಹೋಗಲು ರಥದ ಚಕ್ರವನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಲು ಕರ್ಣನು ಭೂಮಿಗೆ ಇಳಿದು ಯತ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅದೇ ಸಮಯವೆಂದು ಹೇಳಿ ಅರ್ಜುನನಿಂದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಕರ್ಣನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಿಸಿದನು]. भा० कर्ण० ९७।

कर्णक ಕರ್ಣಕ (पु०) 1. ಪಾತ್ರೆಯ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಿಕೊಂಡಿರುವ ಅಂಚು. 2. ಮರದ ರೆಂಬೆ ಮತ್ತು ಎಲೆ. कर्णयति विभिद्य जायते—कर्ण (भेदने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

कर्णकण्डू ಕರ್ಣಕಂಡೂ (स्त्री०) ಕಿವಿಯ ನವೆ, ಕಿವಿಯ ತುರಿ. ಕಿವಿಯೊಳಗಿನ ಶ್ಲೇಷ್ಮದಿಂದ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ನವೆಯುಂಟಾಗುವುದು. "कफेन कण्डूः प्रचितेन कर्णयोः भृशं भवेत् स्रोतसि कर्णसंज्ञिते" सुश्रुत० उत्तर० २०-११।

कर्णकषाय ಕರ್ಣಕಷಾಯ (पु०) ಕಿವಿಯ ಮಲ, ಕಿವಿಯ ಕೀವು. "आपीयतां कर्णकषायशोषाननुक्रमिष्ये त इमान् सुपेशान्" भाग० २-६-४५।

कर्णकिट्ट ಕರ್ಣಕಿಟ್ಟ (न०) ಕಿವಿಯ ಮಲ, ಗುಗ್ಗೆ.

कर्णकूप ಕರ್ಣಕೂಪ (पु०) ಬಾವಿಯಂತೆ ಆಳವಾಗಿರುವ ಕಿವಿಯ ರಂಧ್ರ, ಕಿವಿಯ ಒಳಭಾಗ. कर्णस्य कूप इव। "सुधारसोद्वेलनकेलिमक्षरस्रजासृजान्तर्मम कर्णकूपयोः" नैष० ९-११३।

कर्णगतरोग ಕರ್ಣಗತರೋಗ (पु०) ಕಿವಿಯೊಳಗಿನ ರೋಗ, ಕಿವಿಯನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಬರುವ ವ್ಯಾಧಿ. ಈ ಕಿವಿಯ ವ್ಯಾಧಿಯು ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು (28) ವಿಧ. (1) कर्णशूलम्, (2) प्रणादः, (3) बाधिर्यम्, (4) क्ष्वेडः, (5) कर्णस्रावः, (6) कर्णकण्डूः, (7) कर्णगूथः, (8) कृमिकर्णकः, (9) कर्णप्रतिनाहः, (10) क्षतविद्रधिः, (11) दोषविद्रधिः, (12) कर्णपाकः, (13) पूतिकर्णः, (14–17) चतुर्विधम्

(ನಾಲ್ಕು ವಿಧ) अर्शः (18–24) सप्तविधं कर्णार्बुदम्, (25–28) चतुर्विधः शोफः ಇವು ಕರ್ಣವ್ಯಾಧಿಗಳು. सुश्रुत० उत्तर० २०-३-५। [ವಿವರಕ್ಕೆ ಆಯಾ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ]

कर्णगूथ(क) ಕರ್ಣಗೂಥ(ಕ) (पुंन०) 1. ಕಿವಿಯ ಮಲ, ಕಿವಿಯ ಗುಗ್ಗೆ. (पु०) 2. ಪಿತ್ತದ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಶ್ಲೇಷ್ಮವು ಒಣಗುವಿಕೆ. ಇದೊಂದು ಕರ್ಣರೋಗ. "विशोषिते श्लेष्मणि पित्ततेजसा नृणां भवेत् स्रोतसि कर्णगूथकः" सुश्रुत० उत्तर० २०-११।

कर्णगोचर ಕರ್ಣಗೋಚರ (वि०) ಶ್ರಾವ್ಯವಾದ, ಕಿವಿಗೆ ಕೇಳಿಸುವ, ಕೇಳಬಹುದಾದ. कर्णस्य गोचरः।

कर्णगोलक ಕರ್ಣಗೋಳಕ (न०) ಗೋಳಕಾಕಾರವಾದ ಕರ್ಣಕುಹರ, ಕಿವಿಯೊಳಗೆ ಶಬ್ದವು ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ದಾರಿ.

कर्णग्राह ಕರ್ಣಗ್ರಾಹ (पु०) ನಾವಿಕ. ಕರ್ಣಧಾರ. ಅಂಬಿಗ. कर्णमरित्रं गृह्णाति—ग्रह (उपादाने) "अण्" (३-२-१)।

कर्णच्छिद्र ಕರ್ಣಚ್ಛಿದ್ರ (न०) ಕರ್ಣಕುಹರ, ಕಿವಿಯ ರಂಧ್ರ.

कर्णज ಕರ್ಣಜ (पु०) 1. ಕಿವಿಯ ಮಲ. ಗುಗ್ಗೆ. 2. ಕರ್ಣನ ಮಗ—(1) ಸುಷೇಣ, (2) ಸುದಾಮ, (3) ಸುಶರ್ಮ. (4) ಸತ್ಯಸೇನ, (5) ಚಿತ್ರಸೇನ ಮತ್ತು (6) ವೃಷಸೇನ.

कर्ण(र्णे)जप ಕರ್ಣ(ರ್ಣೇ)ಜಪ (वि०) ಚಾಡಿಕೋರ, ಚಾಡಿ ಹೇಳುವವನು. कर्णे जपति—जप (व्यक्तायां वाचि) "अच्" (३-२-१३)। सप्तम्या अलुक् (६-३-१४)। "कर्णेजपैराहितराज्यलोभा स्त्रैणेन नीता विकृति लघिम्ना" भट्टि० ३-७।

कर्णजलूका ಕರ್ಣಜಲೂಕಾ (स्त्री०) ಜರಿ, ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಚೇಳು. कर्णे जलूकेव। **–जलौका –ಜಲೌಕಾ** ಎಂದೂ **–जलौकस् –ಜಲೌಕಸ್** ಎಂದೂ ಸಕಾರಾಂತ ಪ್ರಯೋಗವೂ ಉಂಟು.

कर्णजाह ಕರ್ಣಜಾಹ (न०) ಕರ್ಣಮೂಲ, ಕಿವಿಯ ತಳ ಭಾಗ. कर्णस्य मूलम् "जाहच्" (५-२-२४)। "दधाना वलिभं मध्यं कर्णजाहविलोचना" भट्टि० ४-१६।

कर्णजित् ಕರ್ಣಜಿತ್ (पु०) ಅರ್ಜುನ. कर्णं जितवान्—जि (जये) "क्विप्" (३-२-६१)।

कर्णताल ಕರ್ಣತಾಳ (पु०) 1. ಕರ್ಣತಾಡನ, ಆನೆಯ ಕಿವಿಯ ಹೊಡೆತ. कर्णस्य तालः। "विस्तारितः कुंजर-कर्णतालैर्नेत्रक्रमेणोपरुरोध सूर्यम्" रघु० ७-३९। 2. ತಾಳದಂತೆ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಕರ್ಣ. "कर्णतालप्ररोहद्वातां-कराजिहीर्षा..." चं०भा० १-१।

कर्णदर्पण ಕರ್ಣದರ್ಪಣ (पु०) ಕಿವಿಯ ಓಲೆ. कर्णस्य दर्पण इव। "करारोटोऽङ्गुलीटः स्यात्ताडङ्कः कर्णदर्पणः" त्रिकाण्ड०।

कर्णधार ಕರ್ಣಧಾರ (पु०) 1. ನಾವಿಕ, ಅಂಬಿಗ, ಹಡಗು ನಡೆಸುವವನು. कर्णमरित्रं धरति—धृञ् (धारणे) "अण्" (३-२-१)। "यदि न स्यान्नरपतिः सम्यङ्नेता ततः प्रजा। अकर्णधारा जलधौ विप्लवेतेह नौरिव" हितो० ३-२। (वि०) 2. ಕಷ್ಟದಿಂದ ಪಾರು ಮಾಡುವವನು, ದುಃಖವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವವನು. "अकर्णधारा पृथिवी शून्येव प्रतिभाति मे। गते दशरथे स्वर्गं रामे चारण्य-माश्रिते" रामा०।

कर्णधारक ಕರ್ಣಧಾರಕ (पु०) "कर्णधार" ಪದದ ಅರ್ಥ.

कर्णनाद ಕರ್ಣನಾದ (पु०) ಕಿವಿಯನ್ನು ಬೆರಳಿನಿಂದ ಮುಚ್ಚಿದಾಗ ಉಂಟಾಗುವ "ಜೊಯ್" ಎಂಬ ಶಬ್ದ. कर्णे नादः।

कर्णपत्रक ಕರ್ಣಪತ್ರಕ (पु०) ಹೊರಕಿವಿಯ ಮೃದುವಾದ ತಳಭಾಗ, ಕಿವಿಯ ಹಾಲೆ, ಕರ್ಣಪಾಲಿ. "कनीनिके चाक्षिकूटे शष्कुली कर्णपत्रकौ। कर्णौ शङ्खौ भ्रुवौ दन्तवेष्टावोष्ठौ ककुन्दरे" याज्ञ० ३-९६।

कर्णपथ ಕರ್ಣಪಥ (पु०) ಕಿವಿಯೊಳಗೆ ಶಬ್ದವು ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ದಾರಿ, ಕಿವಿಯೊಳಗಿನ ರಂಧ್ರ.

कर्णपरम्परा ಕರ್ಣಪರಂಪರಾ (स्त्री०) ಶ್ರವಣಪರಂಪರೆ, ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಿಷಯವು ಒಂದು ಕಿವಿಯಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಕಿವಿಗೆ ಹೋಗುವಿಕೆ, ಒಬ್ಬನು ಕಿವಿಯಿಂದ ಕೇಳಿದ ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ಕಿವಿಗೆ ಹಾಕುವುದು ಅವನಿಂದ ಮತ್ತೊಬ್ಬನ ಕಿವಿಗೆ ಹೋಗುವುದು ಈ ರೀತಿಯ ಪರಂಪರೆ. कर्णस्य परम्परा। "तेनैव च क्रमेणैष गतः कर्णपरम्पराम्। प्रवादो बहुलीभावं सर्वत्रापि पुरे ययौ" कथास०।

कर्णपर्वन् ಕರ್ಣಪರ್ವನ್ (न०) ಮಹಾಭಾರತದ ಎಂಟನೆಯ ಪರ್ವ, ಕರ್ಣನ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನೂ ಸಾಹಸಕೃತ್ಯಗಳನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸುವ ಮಹಾಭಾರತದ ಒಂದು ಭಾಗ.

कर्णपाक ಕರ್ಣಪಾಕ (पु०) ಕಿವಿಯ ಹೊರಭಾಗದ ಉರಿಯೂತ, ಕಿವಿಯ ಹೊರಭಾಗದಲ್ಲಿ ರಕ್ತ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ನೋವು, ಕಿವಿಯ ರೋಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ. "भवेत् प्रपाकः खलु पित्तकोपतः विकोथविक्लेदकरश्च कर्णयोः" सुश्रुत० उत्तर० २०-१५।

कर्णपालि ಕರ್ಣಪಾಲಿ (स्त्री०) ಹೊರಕಿವಿಯ ಮೆದುವಾದ ತಳಭಾಗ, ಕಿವಿಯ ಹಾಲೆ. कर्णस्य पालिः। **—पाली —ಪಾಲೀ.** ಕಿವಿಯ ಒಂದು ಆಭರಣ. कर्णं पालयति—पाल (रक्षणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)।

कर्णपिशाची ಕರ್ಣಪಿಶಾಚೀ (स्त्री०) ಒಂದು ದೇವತೆ. ಉಪಾಸನೆಯಿಂದ ಪ್ರಸನ್ನವಾದ ಈ ದೇವತೆಯು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದ ಯಾವ ವಿಷಯವನ್ನಾದರೂ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು.

कर्णपुर ಕರ್ಣಪುರ (न०) ಕರ್ಣನ ರಾಜಧಾನಿ, ಚಂಪಾನಗರ. ಈಗ ಈ ನಗರಕ್ಕೆ "ಭಾಗಲ್ಪುರ"ವೆಂದು ಹೆಸರಾಗಿದೆ. ["चम्पा" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ]

कर्णपुरी ಕರ್ಣಪುರೀ (स्त्री०) ಕರ್ಣನ ರಾಜಧಾನಿ, ಚಂಪಾನಗರ.

कर्णपुष्प ಕರ್ಣಪುಷ್ಪ (पु०) ಕುರಟಗೆ ಗಿಡ.

कर्णपूर ಕರ್ಣಪೂರ (पु०) 1. ಕರ್ಣಾಭರಣ, ಕಿವಿಯ ಒಡವೆ. 2. ಕಿವಿಗೆ ಅಲಂಕಾರವಾಗಿ ಧರಿಸಲ್ಪಡುವ ಪುಷ್ಪ. 3. ನೀಲೋತ್ಪಲ, ಕನ್ನೈದಿಲೆ. 4. ಶಿರೀಷಪುಷ್ಪ, ಬಾಗೆ ಹೂವು. 5. ಅಶೋಕಕುಸುಮ ಮುಂತಾದುವು. कर्णं पूरयति — पूरी (आप्यायने) "अण्" (३-२-१)। "यस्याश्चोरश्चिकुरनिकरः कर्णपूरो मयूरः भासो हासः कविकुलगुरुः कालिदासो विलासः" प्र०रा० १-२२। "त्वां पातु मञ्जरितपल्लवकर्णपूरलोभभ्रमद्भ्रमरविभ्रमभृत्कटाक्षः" अमरु० ११।

कर्णपूरक ಕರ್ಣಪೂರಕ (पु०) 1. ಕದಂಬವೃಕ್ಷ, ಈಚಲು ಮರ. कर्णं पूरयति — पूरी (आप्यायने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಕರ್ಣಾಭರಣ. 3. ಶಿರೀಷಪುಷ್ಪ, ಬಾಗೆ ಹೂವು. 4. ನೀಲೋತ್ಪಲ, ಕನ್ನೈದಿಲೆ. 5. ಅಶೋಕ ಕುಸುಮ. ಹೆಂಗಸರು ಈ ವೃಕ್ಷಗಳ ಪುಷ್ಪಗಳನ್ನು ಕರ್ಣಾಭರಣವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

कर्णपूरण ಕರ್ಣಪೂರಣ (न०) ತೈಲ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ತುಂಬುವುದು, ಕಿವಿಯ ರಂಧ್ರವನ್ನು ತೈಲದಿಂದ ತುಂಬುವುದು. कर्णयोः पूरणम्। ಮನುಷ್ಯನ ಶರೀರವು ಸ್ನೇಹದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು. ಪ್ರಾಣಗಳೂ ಸ್ನೇಹಪ್ರಚುರವಾದುವು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಪಾನ. ಅನುವಾಸನ (ಪಿಚಕಾರಿ ಪ್ರಯೋಗ), ಮಸ್ತಿಷ್ಕ, ಶಿರೋಬಸ್ತಿ, ಉತ್ತರಬಸ್ತಿ, ನಸ್ಯ, ಕರ್ಣಪೂರಣ, ಅಭ್ಯಂಗ ಮತ್ತು ಭೋಜನ ಈ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. "स्नेहसारोऽयं पुरुषः। प्राणाश्च स्नेहभूयिष्ठाः स्नेहसाध्याश्च भवन्ति। स्नेहो हि पानानुवासनमस्तिष्कशिरोबस्त्युत्तरबस्तिनस्यकर्णपूरणगात्राभ्यङ्गभोजनेषूपयोज्यः" सुश्रुत० चिकित्सा० ३१-३।

कर्णप्रणाद ಕರ್ಣಪ್ರಣಾದ (पु०) ಕಿವಿಯ ರೋಗದ ಒಂದು ಭೇದ. ವಾಯುವು ನಾಡಿಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ದಾರಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಅಡ್ಡದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವುದರಿಂದುಂಟಾಗುವ ನಾನಾವಿಧ ಶಬ್ದಗಳು. ಈ ರೀತಿ ತಲೆಯಲ್ಲಿ ವಾಯುವಿನ ತಿರ್ಯಕ್ ಸಂಚಾರದಿಂದ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ನಾನಾ ವಿಧ ಶಬ್ದಗಳು ಕೇಳಿಸುತ್ತವೆ. "यदा तु नाडीषु विमार्गमागतः स एव शब्दाभिवहासु तिष्ठति। शृणोति शब्दान् विविधान् तदा नरः प्रणादमेनं कथयन्ति चामयम्" सुश्रुत० उत्तर० २०-७।

कर्णप्रतिनाह ಕರ್ಣಪ್ರತಿನಾಹ (पु०) ಕಿವಿಯ ರೋಗದ ಒಂದು ಭೇದ. ಕರ್ಣಮಲವು ಕಫವಾಯುಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಕರಗಿ ಹೋಗಿ ಅದು ಮೂಗು ಮತ್ತು ಬಾಯಿ ಮೂಲಕ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬರುವುದು "ಕರ್ಣಪ್ರತಿನಾಹ" ವೆಂಬ ಒಂದು ರೋಗ. ಇದು ತಲೆಗೆ ಬಹಳ ತೊಂದರೆ ಕೊಡುವುದು. "स कर्णविट्को द्रवतां यदा गतो विलायितो घ्राणमुखं प्रपद्यते। तदा स कर्णप्रतिनाहसंज्ञितो भवेद्विकारः शिरसोऽभितापनः" सुश्रुत० उत्तर० २०-१२।

कर्णभूषण ಕರ್ಣಭೂಷಣ (न०) 1. ಕಿವಿಯ ಒಡವೆ. ಕರ್ಣಾಭರಣ. कर्णं भूषयति—भूष (अलङ्कारे) "ल्युः" (३-१-१३४)। 2. ಕಿವಿಯನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸುವಿಕೆ. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

कर्णभूषा ಕರ್ಣಭೂಷಾ (स्त्री०) 1. ಕರ್ಣಾಭರಣ. ಕಿವಿಯ ಒಡವೆ. कर्णस्य भूषा। 2. ಕಿವಿಯನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸುವಿಕೆ.

कर्णमल ಕರ್ಣಮಲ (न०) ಕಿವಿಯ ಮಲ, ಗುಗ್ಗೆ. कर्णस्य मलं गूथम्। "कर्णगूथं कर्णमलम्" हारा०।

कर्णमुकुर ಕರ್ಣಮುಕುರ (पु०) ತಾಟಂಕ, ಓಲೆ. कर्णस्य मुकुर इव।

कर्णमूल ಕರ್ಣಮೂಲ (न०) ಕಿವಿಯ ತಳಭಾಗ. ಕಿವಿಯ ಹಾಲೆ.

कर्णमोटि(टी) ಕರ್ಣಮೋಟಿ(ಟೀ) (स्त्री०) ಚಾಮುಂಡಾಂಬಿಕೆ, ದುರ್ಗಾದೇವಿ. कर्णं मोटयति—मुट (संचूर्णने) "इन्" (उ० ४-११७)। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)।

कर्णयोनि ಕರ್ಣಯೋನಿ (वि०) ಕಿವಿಯೇ ಮೂಲವಾಗಿ ಉಳ್ಳ, ಕಿವಿಯೇ ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಶಬ್ದ, ಬಾಣ ಮೊದಲಾದುದು. कर्णः योनिः स्थानमस्य। ಬಾಣವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವಾಗ ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯೊಡನೆ ಬಾಣವನ್ನು ಕಿವಿಯವರೆಗೂ ಎಳೆಯುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

कर्णरन्ध्र ಕರ್ಣರಂಧ್ರ (न०) ಕಿವಿಯೊಳಗಿನ ವಿವರ, ಕಿವಿಯೊಳಗೆ ಶಬ್ದವು ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ದಾರಿ, ಶ್ರೋತ್ರೇಂದ್ರಿಯದ ದ್ವಾರ.

कर्णरोग ಕರ್ಣರೋಗ (पु०) ಕಿವಿಯ ರೋಗ, ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ವ್ಯಾಧಿ. ["कर्णगतरोग" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

कर्णरोगविज्ञान ಕರ್ಣರೋಗವಿಜ್ಞಾನ (न०) 1. ಕಿವಿಯ ರೋಗಗಳ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಯುವಿಕೆ. 2. ಕಿವಿಯ ರೋಗಗಳ ನಿರೂಪಣೆ.

कर्णलता ಕರ್ಣಲತಾ (स्त्री०) ಹೊರಕಿವಿಯ ಮೆದುವಾದ ತಳಭಾಗ, ಕಿವಿಯ ಹಾಲೆ. कर्णयोर्लतेव। "तच्चापयोः कर्णलते भ्रुवोर्ये वंगत्वगंशौ चिपिटे किमस्याः" नैष० ७-६५। **–मय –ಮಯ.** ಕಿವಿಯ ಹಾಲೆ ರೂಪವಾದ. "मन्येऽमुना कर्णलतामयेन पाशद्वयेन च्छिद्रुरेतरेण" नैष० ७-६४।

कर्णवत् ಕರ್ಣವತ್ (वि०) 1. ಕಿವಿಯುಳ್ಳವನು, ಕಿವಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನು. कर्णोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। 2. ಉದ್ದವಾದ ಕಿವಿಯುಳ್ಳ, ಜೋಲು ಕಿವಿಯುಳ್ಳ. विवृद्धौ कर्णौ यस्य (ग० ५-२-११७)।

कर्णवर्जित–हीन ಕರ್ಣವರ್ಜಿತ–ಹೀನ (पु०) 1. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. कर्णेन श्रोत्रेण श्रोत्रेन्द्रियेण वा वर्जितः हीनो वा। ಸರ್ಪಕ್ಕೆ ಕಿವಿಯಿಲ್ಲ. ಕಿವುಡನಿಗೆ ಶಬ್ದವನ್ನು ಕೇಳುವ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ. (वि०) 2. ಕಿವಿಯಿಲ್ಲದವನು, ಶ್ರೋತ್ರೇಂದ್ರಿಯವಿಲ್ಲದವನು, ಕಿವುಡ.

कर्णविट्(ष्) ಕರ್ಣವಿಟ್(ಷ್) (स्त्री०) ಕರ್ಣಮಲ, ಕಿವಿಯ ಗುಗ್ಗೆ. कर्णस्य विट्। "वसाशुक्रमसृङ्मज्जा मूत्रविट्घ्राणकर्णविट्। श्लेष्माश्रु दूषिका स्वेदो द्वादशैते नृणां मलाः" मनु० ५-१३५। **–विट्कम् –ವಿಟ್ಕಮ್.** "शोधयेत् कर्णविट्कं तु भिषक् सम्यक् शलाकया" सुश्रुत० उत्तर० २१-५५।

कर्णवेध ಕರ್ಣವೇಧ (पु०) ಕಿವಿಯನ್ನು ಚುಚ್ಚುವಿಕೆ, ಶಾಸ್ತ್ರದಂತೆ ಕಿವಿ ಚುಚ್ಚುವುದು. कर्णयोर्वेधः। "ल्युट्" **–वेधनम् –ವೇಧನಮ್.** ಕಿವಿ ಚುಚ್ಚುವುದಕ್ಕೆ ಮುಹೂರ್ತ: ಚೈತ್ರ ಮತ್ತು ಪುಷ್ಯ ಮಾಸಗಳು, ಅವಮದಿನ (ಮೂರು ತಿಥಿಗಳಿರುವ ದಿನ) ವಿಷ್ಣುವು ಮಲಗಿರುವ ಮಾಸಗಳು, ಜನ್ಮಮಾಸ, ರಿಕ್ತ (ಚತುರ್ಥಿ, ನವಮಿ ಮತ್ತು ಚತುರ್ದಶಿ) ತಿಥಿಗಳು, ಸಮವರ್ಷ, ಜನ್ಮನಕ್ಷತ್ರ ಇವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು 6, 7, 8ನೆಯ ಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ, ಜನ್ಮದಿನದಿಂದ 12, 16ನೆಯ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ, ವಿಷಮ (1, 3, 5 ಇತ್ಯಾದಿ) ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮ, ಬುಧ, ಗುರು, ಶುಕ್ರವಾರಗಳಲ್ಲಿ ಪುನರ್ವಸು, ಶ್ರವಣ, ಧನಿಷ್ಠೆ, ಮೃದು ಮತ್ತು ಕ್ಷಿಪ್ರ ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟಮಶುದ್ಧಿಯಿರುವ ಲಗ್ನದಲ್ಲಿ ಕೇಂದ್ರ ತ್ರಿಕೋಣಗಳಲ್ಲಿ ಶುಭಗ್ರಹಗಳೂ 3, 6, 11ರಲ್ಲಿ ಪಾಪ ಗ್ರಹಗಳೂ ಲಗ್ನದಲ್ಲಿ ಗುರುವೂ ಇರುವಾಗ ಗುರು ಶುಕ್ರರ ಲಗ್ನದಲ್ಲಿ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಕಿವಿಯನ್ನು ಚುಚ್ಚಬೇಕು. "हित्वैतांश्चैत्रपौषावमहरिशयनं जन्ममासं च रिक्तां युग्माब्दं जन्मतारामृतुमुनिवसुभिः सम्मिते मास्यथो वा। जन्माहात्सूर्यभपैः परिमितदिवसे ज्ञेज्यशुक्रेन्दुवारेऽथोजाब्दे विष्णुयुग्मादिति मृदुलघुभैः कर्णवेधः प्रशस्तः। संशुद्धे मृतिभवने त्रिकोणकेन्द्रत्र्यायस्थैः शुभखचरैः कवीज्यलग्ने। पापाख्यैररिमहजायगेहसुस्थैर्लग्नस्थे त्रिदशगुरौ शुभावहः स्यात्" मु० चि०।

कर्णवेधनी ಕರ್ಣವೇಧನೀ (स्त्री०) ಕಿವಿಚುಚ್ಚುವ ಸೂಜಿ. कर्णो विध्यतेऽनया—व्यध (ताडने) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)। "सौवर्णी राजपुत्रस्य राजती विप्रवैश्ययोः। शूद्रस्य चायसी सूची मध्यमाष्टाङ्गुलात्मिका"।

कर्णवेष्ट ಕರ್ಣವೇಷ್ಟ (पु०) 1. ಕರ್ಣಕುಂಡಲ, ಹತ್ತ ಕಡಕು. कर्णौ वेष्टचेते अनेन "घः" (३-३-११८)। 2. ಕ್ರೋಧವಶನ ವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. "गणः क्रोधवशो नाम यस्ते राजन् प्रकीर्तितः। ततः संजज्ञिरे वीराः क्षिताविह नराधिपाः। मर्दकः कर्णवेष्टश्च सिद्धार्थः कीटकस्तथा" भा० आदि० ६७। कर्त० "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **–वेष्टकः –ವೇಷ್ಟಕಃ.** कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। **–वेष्टनम् –ವೇಷ್ಟನಮ್.** 1. ಕರ್ಣಕುಂಡಲ, ಹತ್ತ ಕಡಕು. 2. ಕಿವಿಯನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸುವಿಕೆ. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

कर्णव्यध ಕರ್ಣವ್ಯಧ (पु०) ಕಿವಿಚುಚ್ಚುವಿಕೆ.

कर्णव्यधविधि ಕರ್ಣವ್ಯಧವಿಧಿ (पु०) ಕಿವಿಚುಚ್ಚುವ ಕ್ರಮ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "कर्णवेध" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

कर्णशष्कुली ಕರ್ಣಶಷ್ಕುಲೀ (स्त्री०) ಕಿವಿಯೊಳಗೆ ಶಬ್ದವು ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ದಾರಿ, ಕರ್ಣಗೋಳಕ, ಕಿವಿಯೊಳಗಿನ

ರಂಧ್ರ. कर्णयोः शष्कुलीव। "अवलम्बितकर्णशष्कुलीकलसीकं रचयन्नवोचत" नैष० २-८।

कर्णशूल ಕರ್ಣಶೂಲ (पुं०) ಒಂದು ವಿಧ ಕಿವಿಯ ರೋಗ. कर्णस्य शूलम्। ಕಿವಿಯೊಳಗೆ ವಾತವು ತನ್ನ ದಾರಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ಸಂಚರಿಸಿದರೆ ಶ್ಲೇಷ್ಮ ಪಿತ್ತಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಕಿವಿಯೊಳಗೆ ಬಹಳ ವೇದನೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು. ಇದೇ "**ಕರ್ಣಶೂಲ**" ವೆನಿಸುವುದು. "समीरणः श्रोत्रगतोऽन्यथाचरः समन्ततः शूलमतीव कर्णयोः। करोति दोषैश्च यथास्वमावृतः स कर्णशूलः कथितो दुराचरः" सुश्रुत० उत्तर० २०-६।

कर्णशोभन ಕರ್ಣಶೋಭನ (वि०) ಕಿವಿಯನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸುವ ಒಡವೆ, ಕರ್ಣಾಭರಣ, ಹತ್ತಕಡಕು ತಾಟಂಕ (ಓಲೆ) ಮೊದಲಾದುವು. कर्णं शोभयति — शुभ (दीप्तौ) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

कर्णश्रव ಕರ್ಣಶ್ರವ (वि०) ಕಿವಿಯಿಂದ ಕೇಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಶಬ್ದವುಳ್ಳ (ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾದ) ವಾಯು ಮೊದಲಾದುದು. श्रूयते इति श्रवः शब्दः — कर्णेन श्रवः श्रवणयोग्यः शब्दो यत्र। "कर्णश्रवेऽनिले रात्रौ दिवा पांसुसमूहने। एतौ वर्षास्वनध्यायावध्यायज्ञाः प्रचक्षते" मनु० ४-१०२। [ವರ್ಷರ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಿವಿಗೆ ಕೇಳಿಸುವಷ್ಟು ಶಬ್ದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಮತ್ತು ಹಗಲಲ್ಲಿ ಧೂಳನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆಬ್ಬಿಸುವಷ್ಟು ವೇಗವಾದ ಗಾಳಿಯು ಬೀಸಿದರೆ ಅಂದು ಅನಧ್ಯಯನವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.]

कर्णसंस्राव ಕರ್ಣಸಂಸ್ರಾವ (पुं०) ಕಿವಿಯಿಂದ ಕೀವು ಸುರಿಯುವಿಕೆ. ತಲೆಗೆ ಏಟು ಬೀಳುವುದರಿಂದ ಅಥವಾ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುವುದರಿಂದ ಅಥವಾ ಕಿವಿಯೊಳಗೆ ಕಟ್ಟಿದ ಗೆಡ್ಡೆಯು ಮಾಗಿ ಒಡೆಯುವುದರಿಂದ ಕಿವಿಯಿಂದ ಕೀವು ಸುರಿಯುವುದು: ಇದು "**ಕರ್ಣಸಂಸ್ರಾವ**" ವೆಂಬ ಒಂದು ಕಿವಿಯ ರೋಗ. "शिरोऽभिघातादथवा निमज्जतो जले प्रपाकादथवाऽपि विद्रधेः। स्रवेत्तु पूयं श्रवणोऽनिलावृतः स कर्णसंस्राव इति प्रकीर्तितः" सुश्रुत० उत्तर० २०-१०।

कर्णसुभग ಕರ್ಣಸುಭಗ (वि०) ಕಿವಿಗೆ ಇಂಪಾದ, ಕೇಳಲು ಸಂತೋಷಕರವಾದ.

कर्णस्रोतोभव ಕರ್ಣಸ್ರೋತೋಭವ (पुं०) ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಕರ್ಣಮಲದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಧುಕೈಟಭರೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸರು. [ಕಲ್ಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ವಟಪತ್ರಶಾಯಿಯಾಗಿ ಮಲಗಿದ್ದಾಗ ನಾಭಿಕಮಲದಿಂದ ಚತುರ್ಮುಖನು ಆವಿರ್ಭವಿಸುವನು. ಕೆಲವು ಕಾಲದ ಬಳಿಕ ಮಧು ಮತ್ತು ಕೈಟಭರೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸರಿಬ್ಬರು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಕಂಡು ವಿಸ್ಮಿತರಾಗಿ ಚತುರ್ಮುಖನನ್ನು ಪೀಡಿಸತೊಡಗಿದರು. ಬ್ರಹ್ಮನು ಭಯದಿಂದ ನಾಭಿಕಮಲದ ನಾಳವನ್ನು ಅಲುಗಾಡಿಸಲಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವು ಯೋಗನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಎಚ್ಚೆತ್ತು ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಕಂಡು "ನಿಮಗೆ ಬೇಕಾದ ವರವನ್ನು ಕೇಳಬಹುದೆಂದು ಹೇಳಲು ರಾಕ್ಷಸರು ನಕ್ಕು "ನಾವೇ ನಿನಗೆ ಬೇಕಾದ ವರಗಳನ್ನು ಕೊಡುವೆವು. ಕೇಳಬಹುದು" ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ಆಗ ಲೋಕಕಂಟಕರಾದ ಅವರ ನಿಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವು "ನೀವೇ ನನ್ನಿಂದ ಹತರಾಗಬೇಕು" ಎಂದು ವರವನ್ನು ಕೇಳಲು ಅದಕ್ಕೆ ಅವರು ಸಮ್ಮತಿಸಿದರು. ಬಳಿಕ ವಿಷ್ಣುವು ತನ್ನ ಚಕ್ರದಿಂದ ಅವರ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದನು.] भा० वन० २०६।

कर्णस्रोतस् ಕರ್ಣಸ್ರೋತಸ್ (न०) ಕರ್ಣಮಲ, ಕಿವಿಯ ಗುಗ್ಗೆ. कर्णस्य स्रोत इव।

कर्णहीन ಕರ್ಣಹೀನ (वि०) ಕಿವಿಯಿಲ್ಲದ, ಶ್ರೋತ್ರೇಂದ್ರಿಯವಿಲ್ಲದ, ಶಬ್ದ ಕೇಳುವ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ, ಕಿವುಡ. कर्णेन हीनः।

कर्णाकर्णि ಕರ್ಣಾಕರ್ಣಿ (अव्य०) ಕರ್ಣಪರಂಪರೆಯಿಂದ (ಕಿವಿಯಿಂದ ಕಿವಿಗೆ) ಕೇಳಿ ಹರಡಿದ ಮಾತು. कर्णे कर्णे गृहीत्वा प्रवृत्तं कथनम्। कर्मव्य० "इच्" (५-४-१२७)। "कर्णाकर्णि हि कपयः कथयन्ति च तत्कथाम्" रामा०।

कर्णाट ಕರ್ಣಾಟ (पुं०ब०व०) ಕರ್ಣಾಟಕ ದೇಶ, ಕನ್ನಡ ನಾಡು, ಕನ್ನಡಿಗರ ದೇಶ. कर्णेषु अटति—प्रथितयशसां एतद्देशस्थभूपालानां गुणकीर्तनेन सर्वेषां कर्णेषु भ्रमति — कर्ण + अट (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। ಈ ದೇಶದ ರಾಜರ ಗುಣಕೀರ್ತನದಿಂದ ಈ ದೇಶದ ಹೆಸರು ಎಲ್ಲರ ಕಿವಿಯಲ್ಲೂ ಬೀಳುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ "कर्णाट" ವೆಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು. ಮೊಗಲರ ಆಡಳಿತದನಂತರ ಇಂಗ್ಲೀಷರ ರಾಜ್ಯಭಾರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕರ್ಣಾಟಕದೇಶದ ಅನೇಕ ಭಾಗಗಳು ಮದ್ರಾಸು ಆಧಿಪತ್ಯದ ದಕ್ಷಿಣ ಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆ, ಅನಂತಪುರ, ಸೇಲಂ, ಕೊಯಮತ್ತೂರು, ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲೆಗಳಲ್ಲೂ ಮುಂಬಯಿ ರಾಜ್ಯದ ಧಾರವಾಡ, ಬಿಜಾಪುರ, ಬೆಳಗಾವಿ, ಉತ್ತರಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆಗಳಲ್ಲೂ ಸೋಲಾಪುರ ಹೈದರಾಬಾದು ರಾಜ್ಯಗಳಲ್ಲೂ ಹಂಚಿಹೋಗಿದ್ದು ನಮ್ಮ ದೇಶದ ಧುರೀಣರ ಅನೇಕ ವರ್ಷಗಳ ಹೋರಾಟದ ಫಲವಾಗಿ ಈಗ ಏಕೀಕೃತವಾಗಿ ಈ ದೇಶವು "**ಅಖಂಡ ಕರ್ಣಾಟಕ**"

ಅಥವಾ "ವಿಶಾಲ ಮೈಸೂರು" ಎಂಬ ಅಭಿಧಾನದಿಂದ ಪರಿಶೋಭಿಸುತ್ತಿದೆ. 2. ಕರ್ಣಾಟಕ ದೇಶದ ಜನರು. (पु०) 3. ಕರ್ಣಾಟಕದೇಶದ ದೊರೆ. "रामनाथं समारभ्य श्रीरङ्गान्तं किलेश्वरि। कर्णाटदेश इत्युक्तो राज्यसाम्राज्यदायकः"। "कर्णाटाः कांस्यकुट्टाश्च पञ्चजालाः मतीनराः। दाक्षिणात्याः पुलिन्दाश्च शबेरास्तङ्कणाः खषाः" भा० सभा० ७८-९८। "तेषां मूर्ध्नि ददाति वामचरणं कर्णाटराजप्रिया" उद्भ०।

कर्णाटक ಕರ್ಣಾಟಕ (पु०ब०व०) "कर्णाट" ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ. "कोङ्कवेङ्कुटकान् दक्षिणकर्णाटकान् देशान् यदृच्छयोपगतः........." भाग० ५-६-८।

कर्णाटकदेश ಕರ್ಣಾಟಕದೇಶ (पु०) ಕನ್ನಡನಾಡು.

कर्णाटकभाषा ಕರ್ಣಾಟಕಭಾಷಾ (स्त्री०) ಕನ್ನಡನುಡಿ.

कर्णानुज ಕರ್ಣಾನುಜ (पु०) ಕರ್ಣನ ತಮ್ಮ, ಯುಧಿಷ್ಠಿರ, ಧರ್ಮರಾಜ. कर्णस्य अनुजः।

कर्णान्तिक ಕರ್ಣಾಂತಿಕ (न०) ಕಿವಿಯ ಸಮೀಪ, ಕಿವಿಯ ಹತ್ತಿರದ ಜಾಗ. "न नीतमन्येन नतिं कदाचित्कर्णान्तिकप्राप्तगुणं क्रियासु" माघ० ३-२०।

कर्णान्दु ಕರ್ಣಾಂದು (स्त्री०) 1. ಕರ್ಣಪಾಲಿ, ಹೊರಕಿವಿಯ ಮೆದುವಾದ ತಳಭಾಗ, ಕಿವಿಯ ಹಾಲೆ. कर्णस्यान्दुरिव। 2. ಮೇಲಿನ ಕಿವಿಗೆ ಹಾಕುವ ಚಂದ್ರಮುರುವೆಂಬ ಒಂದು ಆಭರಣ. "उत्क्षिप्तिका तु कर्णान्दुः" अभि० चि०।

कर्णाभरण ಕರ್ಣಾಭರಣ (न०) ಕಿವಿಯ ಒಡವೆ, ತಾಟಂಕ, ಓಲೆ, ಹತ್ತುಕಡಕು. कर्णस्याभरणम्। "एतत्पट्टांशुकयुगलं कर्णाभरणं च दत्तम्" रत्ना० ४।

कर्णामृत ಕರ್ಣಾಮೃತ (न०) ಕಿವಿಗೆ ಅಮೃತದಂತಿರುವ ಮಾತು, ಕಿವಿಗೆ ಇಂಪಾದ ಮಾತು. कर्णस्यामृतमिव।

कर्णारि ಕರ್ಣಾರಿ (पु०) 1. ಕರ್ಣನ ವೈರಿ, ಅರ್ಜುನ. कर्णस्यारिः। 2. ನದೀಸರ್ಜವೃಕ್ಷ.

कर्णालङ्करण ಕರ್ಣಾಲಂಕರಣ (न०) ಕಿವಿಯನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸುವಿಕೆ, ಕಿವಿಯನ್ನು ಒಡವೆಗಳಿಂದ ಶೃಂಗರಿಸುವಿಕೆ. कर्णस्यालङ्करणम्।

कर्णालङ्कृति ಕರ್ಣಾಲಂಕೃತಿ (स्त्री०) ಕಿವಿಯನ್ನು ಒಡವೆಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸುವಿಕೆ. कर्णस्यालङ्कृतिः।

कर्णास्फाल ಕರ್ಣಾಸ್ಫಾಲ (पु०) ಆನೆಯ ಕಿವಿಯ ಹೊಡೆತ. कर्णस्यास्फालः।

कर्णि ಕರ್ಣಿ (पु०) 1. ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಕಿವಿಯ ಆಕಾರವುಳ್ಳ ಬಾಣ. कर्ण (भेदने) कर० "इन्" (उ० ४-११७)। 2. ಭೇದನ, ಒಡೆಯುವುದು. भावे "इन्"।

कर्णिक ಕರ್ಣಿಕ (वि०) ಉದ್ದವಾದ ಕಿವಿಯುಳ್ಳ, ಜೋಲು ಕಿವಿಯುಳ್ಳ. विवृद्धौ कर्णौ यस्य — कर्ण "ठन्" (ग० ५-२-११७)।

कर्णिका ಕರ್ಣಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಹೆಂಗಸರ ಕಿವಿಯ ಆಭರಣ, ಓಲೆ. कर्ण "कन्" (४-३-६५)। "टाप्" (४-१-४)। "कर्णिका तालपत्रं स्यात्कुण्डलं कर्णवेष्टनम्" अम०। 2. ಒಣಹುಲ್ಲು. "पलालोऽस्त्री कर्णिका स्त्री पूलोऽस्त्री तृणपञ्चिका" वैज०। 3. ಆನೆಯ ಸೊಂಡಲಿನ ತುದಿಯ ಭಾಗ. 4. ತಾವರೆಯ ಬೀಜಕೋಶ. 5. ಕೈಮಧ್ಯದ ಬೆರಳು. "कर्णिका करिहस्ताग्रे करमध्याङ्गुलावपि" मेदि०। 6. ಅಗ್ನಿಮಂಥವೃಕ್ಷ. 7. ಬಲಮುರಿಗಿಡ. 8. ಹಣ್ಣಿನ ಕಾವು, –ತೊಟ್ಟು. 9. (ಎಳೆದರೆ ಬಿಗಿಯುವಂತಹ) ಹಗ್ಗದ ಸರಿಗಂಟುಳ್ಳ ಕುಣಿಕೆ. "रज्जुः सा बन्धनी तन्त्री त्वल्पा पाशस्तु कर्णिका" वैज०।

कर्णिकाचल ಕರ್ಣಿಕಾಚಲ (पु०) ಸುಮೇರುಪರ್ವತ. कर्णिकायां स्थितोऽचलः। "एषां मध्ये इलावृतं नामाभ्यन्तरवर्षं यस्य नाभ्यामवस्थितः सर्वतः सौवर्णः कुलगिरिराजो मेरुर्द्वीपायामसमुन्नाहः कर्णिकाभूतः कुवलयकमलस्य मूर्धनि द्वात्रिंशत्सहस्रयोजनविततः मूले षोडशसहस्रं तावतान्तर्भूम्यां प्रविष्टः" भाग० ५-१६-७।

कर्णिकार ಕರ್ಣಿಕಾರ (पु०) 1. ಬೆಟ್ಟಗಣಿಗಿಲೆ ಗಿಡ. 2. ಕಕ್ಕೆ ಗಿಡ. कर्णि भेदनं करोति — डु कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)। कर्णिकामियर्ति — ऋ (गतौ "अण्" वा। "कर्णिकारः पुमानारग्वधद्रौ च द्रुमोत्पले" मेदि०। (न०) 3. ಗಣಿಗಿಲೆ ಹೂವು. "वर्णप्रकर्षे सति कर्णिकारं दुनोति निर्गन्धतया स्म चेतः" कुमा० ३-२८।

कर्णिकिका ಕರ್ಣಿಕಿಕಾ (स्त्री) ಕರುಹಾಕಿದ ಎಳೆಯ ಹಸು, ಕಡಸು.

कर्णिन् ಕರ್ಣಿನ್ (पु०) 1. ಕುಟಿಲವಾದ ಬಾಣ, ಡೊಂಕಾಗಿರುವ ಬಾಣ. कर्णोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११७)। 2. ಸಪ್ತಕುಲಪರ್ವತಗಳಲ್ಲೊಂದು. (वि०) 3. ಉದ್ದದ ಕಿವಿಯುಳ್ಳ, ಜೋಲು ಕಿವಿಯುಳ್ಳ. विवृद्धौ कर्णौ यस्य "इनिः" (ग० ५-२-११७)। "करोति कर्णिनो यस्तु यस्तु खड्गादिकृन्नरः। प्रयातस्तौ विशसने नरके भृशदारुणे" विष्णुपु० १-६-१७।

कर्णिल ಕರ್ಣಿಲ (वि०) ಉದ್ದದ ಕಿವಿಯುಳ್ಳ, ಜೋಲು ಕಿವಿಯುಳ್ಳ. कर्ण "इलच्" (ग० ५-२-११७)।

कर्णी ಕರ್ಣೀ (स्त्री०) 1. "कर्णिन्" ಪದದ 1ನೆಯ ಅರ್ಥ. 2. ಮೂಲದೇವನ ತಾಯಿ.

कर्णीरथ ಕರ್ಣೀರಥ (पु०) ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ, ಹೆಗಲಮೇಲೆ ಹೊರಬಹುದಾದ ಒಂದು ವಾಹನ, ಮೇನಾ. कर्णी स्कन्धवाह्यः, कर्णी चासौ रथश्च। दीर्घः (६-३-१३७)। "श्वश्रूजनानुष्ठितचारुवेषां कर्णीरथस्थां रघुवीरपत्नीम्" रघु० १४-१३।

कर्णीसुत ಕರ್ಣೀಸುತ (पु०) ಚೌರ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರವರ್ತಕನಾದ ಮೂಲದೇವ. "कर्णीसुतः करटकः स्तेयशास्त्रप्रवर्तकः। तस्य ख्यातौ सखायौ द्वौ विपुलाचलसंज्ञकौ"। "कर्णीसुतकथेव सन्निहितविपुलाचला" काद०। "कर्णीसुतप्रहिते च पथि मतिमकरवम्" दशकु०।

कर्णेचुरुचुरा ಕರ್ಣೇಚುರುಚುರಾ (स्त्री०) ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತಾಡುವಿಕೆ. पात्रे समितादिः (२-१-४८)। एवं कर्णेटिरिटिरा।

कर्णेजप ಕರ್ಣೇಜಪ (पु०) 1. ಚಾಡಿಕೋರ, ಚಾಡಿಮಾತು ಹೇಳುವವನು. कर्णे जपति — जप (व्यक्तायां वाचि) "अच्" (३-२-१३)। सप्तम्या अलुक् (६-३-९)। "कर्णेजपैराहितराज्यलोभा" भट्टि० ३-७। 2. ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತಾಡುವವನು.

कर्णेन्दु ಕರ್ಣೇಂದು (पु०) ಅರ್ಧಚಂದ್ರಾಕಾರದ ಒಂದು ಕರ್ಣಾಭರಣ, "ಚಂದ್ರಮುರು" ಎಂಬ ಒಂದು ಕಿವಿಯ ಒಡವೆ. कर्णे इन्दुरिव।

कर्णोपकर्णिका ಕರ್ಣೋಪಕರ್ಣಿಕಾ (स्त्री०) ಕಿವಿಯಿಂದ ಕಿವಿಗೆ ಪ್ರವಾದ ಹೋಗುವಿಕೆ, ಒಬ್ಬನ ಕಿವಿಯಿಂದ ಕೇಳಿದ ವಿಷಯವು ಮತ್ತೊಬ್ಬನ ಕಿವಿಗೆ ಹೋಗುವಿಕೆ. कर्णादुपकर्णोऽस्त्यस्याः "ठन्" (५-२-११५)। "प्रागेव कर्णोपकर्णिकया श्रुतापवादक्षुभितहृदयः" पञ्चतं०।

कर्णोर्ण ಕರ್ಣೋರ್ಣ (पु०) ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಉಣ್ಣೆಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಮೃಗ. कर्णे ऊर्णा यस्य। "कर्णोर्णैकपदश्वास्यैर्निर्जुष्टं वृकनाभिभिः" भाग० ४-६-२१।

कर्ण्य ಕರ್ಣ್ಯ (वि०) ಕಿವಿಯಲ್ಲಿರುವ, ಕಿವಿಯಲ್ಲುಂಟಾದ. कर्णे भवः "यत्" (४-३-५५)।

कर्त ಕರ್ತ (पु०) 1. ಬಾವಿ. कर्त (शैथिल्ये) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ. कृती (छेदने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। (वि०) 3. ಸಡಿಲಿಸುವವನು. 4. ಕತ್ತರಿಸುವವನು. कृती "अच्" (३-१-१३४)।

कर्तन ಕರ್ತನ (न०) 1. ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ, ಭೇದಿಸುವಿಕೆ, ಒಡೆಯುವಿಕೆ. कृती (छेदने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "गुल्मगुच्छक्षुपलताप्रतानौषधिवीरुधाम्। पूर्वस्मृतादर्धदण्डः स्थानेषूक्तेषु कर्तने" याज्ञ० २-२२९। 2. ಸಡಿಲಿಸುವಿಕೆ. कर्त (शैथिल्ये) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. ಕತ್ತರಿಸುವವನು. 4. ಸಡಿಲಿಸುವವನು. कृती कर्त वा कर्त० "ल्युः" (३-१-१३४)। 5. ಕತ್ತರಿಸುವ ಸಾಧನ, ಕತ್ತರಿ. कृती कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **कर्तनी ಕರ್ತನೀ.**

कर्तयत् ಕರ್ತಯತ್ (वि०) ಕತ್ತರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. कृती (छेदने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.**

कर्तरी ಕರ್ತರೀ (स्त्री०) 1. ಕತ್ತರಿ. कृती (छेदने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। कर्त राति — रा (दाने) "कः" (३-२-४)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। 2. ಕತ್ತಿ. 3. ಚಾಕು, ಚೂರಿ. 4. (ಜ್ಯೋತಿಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ) ಕರ್ತರೀಯೋಗ; ವಿವಾಹಾದಿಲಗ್ನಕ್ಕೆ ದ್ವಾದಶ ಮತ್ತು ದ್ವಿತೀಯಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಪಗ್ರಹಗಳು ಋಜು ಮತ್ತು ವಕ್ರಗತಿಗಳಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಕರ್ತರಿಯೆಂಬ ದೋಷವುಂಟಾಗುವುದು. ಈ ಕರ್ತರೀಯೋಗದಲ್ಲಿ ವಿವಾಹಾದಿಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಮೃತ್ಯು ದಾರಿದ್ರ್ಯ ಶೋಕಗಳುಂಟಾಗುವುವು. "लग्नात्पापावृज्वनृज्व्ययार्थस्थौ यदा तदा। कर्तरी नाम सा ज्ञेया मृत्युदारिद्र्यशोकदा" मु० चि०। स्वार्थे "कन्" **कर्तरिका ಕರ್ತರಿಕಾ.**

कर्तव्य ಕರ್ತವ್ಯ (वि०) 1. ಕಾರ್ಯ, ಕೆಲಸ. डु कृञ् (करणे) "तव्यः" (३-१-९६)। "कर्त्तव्यं वो न पश्यामि स्याच्चेत्किं नोपपद्यते" कुमा० ६-६१। 2. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡಬೇಕಾದ. "आदानस्य प्रदानस्य कर्तव्यस्य च कर्मणः। क्षिप्रमक्रियमाणस्य कालः पिबति तद्रसम्" हितो० ४-९५। 3. ಮಾಡಲ್ಪಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. "हीनसेवा न कर्तव्या कर्तव्यो महदाश्रयः" हितो० ३-११। 4. ಮಾಡಲ್ಪಡಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 5. ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. डु कृञ् कर्म० अर्हे शक्तौ वा "तव्यः"।

कर्तव्यता ಕರ್ತವ್ಯತಾ (स्त्री०) ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡಬೇಕಾಗಿರುವಿಕೆ. कर्तव्यस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "संविशेत्तूर्यघोषेण प्रतिबुध्येत्तथैव च। शास्त्राणि

चिन्तयेद्बुद्ध्या सर्वकर्तव्यतास्तथा" याज्ञ० १-३३१। "त्वः" **कर्तव्यत्वम् ಕರ್ತವ್ಯತ್ವಮ್.**

कर्तित ಕರ್ತಿತ (न०) 1. ಕತ್ತರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. कृती (छेदने) + णिच् भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಕತ್ತರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. कृती+णिच् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

कर्तितवत् ಕರ್ತಿತವತ್ (वि०) ಕತ್ತರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದ. कृती (छेदने) + णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

कर्तितुकाम ಕರ್ತಿತುಕಾಮ, –मनस् –ಮನಸ್ ಕತ್ತರಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ, ಕತ್ತರಿಸಲು ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. कर्तितुं कामो मनो वा यस्य।

कर्तितृ ಕರ್ತಿತೃ (वि०) ಕತ್ತರಿಸುವ. कृती (छेदने) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **कर्तित्री ಕರ್ತಿತ್ರೀ.**

कर्तुकाम ಕರ್ತುಕಾಮ –मनस् –ಮನಸ್ (वि०) ಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ. ಮಾಡಲು ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. कर्तुं कामो मनो वा यस्य।

कर्तृ ಕರ್ತೃ (पु०) 1. ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನಾದ ವಿಷ್ಣು. ಪರಮಾತ್ಮ. डु कृञ् (करणे) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ಕಾರ್ತವೀರ್ಯ ಮುಂತಾದವರನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದ ವಿಷ್ಣು. (ಪರಶುರಾಮಾವತಾರದಲ್ಲಿ). कृती (छेदने) "तृच्"। (उ० २-९३)। "कृद्रेनोः कार्तवीर्यस्य च्छेत्ता कर्तेति गद्यते" इति निरुक्तिः। "करणं कारणं कर्ता विकर्ता गहनो गुहः"। "क्रोधहा क्रोधकृत् कर्ता" वि० स०। (वि०) 3. ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವವನು. ಈ ಕರ್ತೃವು ಸಾತ್ತ್ವಿಕ. ರಾಜಸ ಮತ್ತು ತಾಮಸಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. (1) ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ಅಭಿಮಾನಶೂನ್ಯನಾಗಿ ಧೈರ್ಯ ಮತ್ತು ಉತ್ಸಾಹಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಫಲಸಿದ್ಧಿ ಅಸಿದ್ಧಿಗಳಿಂದ (ಕಾರ್ಯಕೈಗೂಡುವಿಕೆ ಅಥವಾ ಕೈಗೂಡದಿರುವಿಕೆಯಿಂದ) ಉಬ್ಬು ತಗ್ಗುಗಳಿಲ್ಲದೆ ಇರುವವನು **"ಸಾತ್ತ್ವಿಕ".** "मुक्तसङ्गोऽनहंवादी धृत्युत्साहसमन्वितः। सिद्ध्यसिद्ध्योर्निर्विकारः कर्ता सात्त्विक उच्यते" गीता० १८-२६। (2) ಕೀರ್ತಿಕಾಮನಾಗಿ ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ದುರಾಶಾಪರನಾಗಿ ಇತರರನ್ನು ಪೀಡಿಸುವವನಾಗಿ ಕರ್ಮಾರ್ಹತೆಯಿಲ್ಲದೆ ಸಿದ್ಧಿ ಅಸಿದ್ಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಹರ್ಷ ಶೋಕಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನು **"ರಾಜಸನು".** "रागी कर्मफलप्रेप्सुर्लुब्धो हिंसात्मकोऽशुचिः। हर्षशोकान्वितः कर्ता राजसः परिकीर्तितः" गीता १८-२७। (3) ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಕರ್ಮಾನರ್ಹನೂ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದೆ ಅಹಂಕಾರಿಯಾಗಿಯೂ ವಂಚಕನಾಗಿಯೂ ಪರಪೀಡಾಭಿರುಚಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ ಕರ್ತವ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೋಮಾರಿಯಾಗಿಯೂ ಸದಾ ದುಃಖಪಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನಾಗಿಯೂ ಇತರರಿಗೆ ದೀರ್ಘ ಕಾಲ ಅನರ್ಥವನ್ನು ಚಿಂತಿಸುವವನಾಗಿಯೂ ಇರುವವನು **"ತಾಮಸನು".** "अयुक्तः प्राकृतः स्तब्धः शठो नैष्कृतिकोऽलसः। विषादी दीर्घसूत्री च कर्ता तामस उच्यते" गीता १८-२८। 4. ತಯಾರಿಸುವವನು. 5. ಸೃಷ್ಟಿಸುವವನು. 6. ರಚಿಸುವವನು, ನಿರ್ಮಿಸುವವನು. डु कृञ् (करणे) तच्छीलादिषु "तृन्" (३-२-१३५)। 7. ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಕರ್ತೃ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವನು. ಇತರ ಕಾರಕಗಳಿಗೆ ಅಧೀನನಲ್ಲದೆ ಅವುಗಳ ಮೂಲಕ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ನಡೆಸುವವನು ಈ "कर्तृ" ಪದವಾಚ್ಯನು. "स्वतन्त्रः कर्ता"। क्रियायां स्वातन्त्र्येण विवक्षितोऽर्थः कर्ता स्यात्। ನೈಯಾಯಿಕ ರೀತ್ಯಾ "क्रियानुकूलकृतिमान् कर्ता" ಕಾರ್ಯೋತ್ಪಾದನೆಗೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ಕೃತಿಯುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಈ "कर्तृ" ಪದದ ಅರ್ಥ. "चैत्रः तण्डुलं पचति" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಧಾತ್ವರ್ಥವಾದ ತಂಡುಲಪಚನಾನುಕೂಲಕೃತಿಗೆ ಆಶ್ರಯನಾದ ಚೈತ್ರನು "कर्तृ" ಪದವಾಚ್ಯನು. "कर्ता द्यूतच्छलानां जतुमयशरणोद्दीपनः सोऽभिमानी कृष्णाकेशोत्तरीयव्यपनयनमरुत् पाण्डवा यस्य दासाः" वेणी० ५-२६। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **कर्त्री ಕರ್ತ್ರೀ.**

कर्तृग ಕರ್ತೃಗ (वि०) ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವವನನ್ನು ಸೇರುವ, ಯಜಮಾನನನ್ನು ಸೇರುವ. कर्तारं गच्छति — गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४७)।

कर्तृगामिन् ಕರ್ತೃಗಾಮಿನ್ (वि०) "कर्तृग" ಪದದ ಅರ್ಥ. कर्तारं गच्छति — गम्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–गामिनी –ಗಾಮಿನೀ.**

कर्तृगुप्त ಕರ್ತೃಗುಪ್ತ (न०) ಕರ್ತೃಪದವು ಗುಪ್ತವಾಗಿರುವ (ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರದಿರುವ) ವಾಕ್ಯ. "व्यामोहं तव भिन्दन्तु छिन्दन्तु दुरितानि च। कर्तृगुप्तमिमं श्लोकं ये जानन्ति विचक्षणाः" ಎಂಬಲ್ಲಿ उः (शिवः) इः (ब्रह्मा) अः (विष्णुः) ಇವು ಮೂರೂ ಸೇರಿ व्यः ಎಂದಾಗಿರುವುದು. ಇದು ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ व्याः ಎಂದು ಶಿವ ಬ್ರಹ್ಮ ಮತ್ತು ವಿಷ್ಣು ವಾಚಕವಾಗಿ ಇವರು ಮೂವರೂ ಮೋಹಾದಿಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥಕೊಡುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ "व्याः" ಎಂಬ ಕರ್ತೃಪದವು ಗುಪ್ತವಾಗಿರುವುದು.

कर्तृता ಕರ್ತೃತಾ (स्त्री०) ಯಜಮಾನತನ, ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವವನ ದೆಸೆ. कर्तुः भावः "तल्" (५-१-११९)। "कर्तृता तदुपलम्भतोऽभवद्वृत्तिभाजि करणे यथर्त्विजि" माघ० १४-१९। "त्वः" **कर्तृत्वम् ಕರ್ತೃತ್ವಮ್.**

कर्त्रभिप्राय ಕರ್ತ್ರಭಿಪ್ರಾಯ (पु०) 1. ಕರ್ತೃವಿನ ಆಶಯ. कर्तुः अभिप्रायः। (वि०) 2. ಕಾರ್ಯಮಾಡುವವನನ್ನು ಸೇರುವ. कर्तारमभिप्रैति गच्छति — अभि + प्र + इण् (गतौ) "अण्" (३-२-१)। "स्वरितञितः कर्त्रभिप्राये क्रियाफले" सि० कौ० (१-३-७२)।

कर्द—कुत्सिते शब्दे (भ्वा० पर० अक० से०) कर्दति। चकर्द। अकर्दीत्। ಕರ್ಕಶಶಬ್ದಮಾಡು, ಕಾಗೆಯಂತೆ ಒರಟಾಗಿ ಕೂಗು.

कर्द ಕರ್ದ (पु०) ಕೆಸರು, ಒದ್ದೆಯ ಮಣ್ಣು, ತೇವದ ಮಣ್ಣು. कर्द (कुत्सिते शब्दे) "अच्" (३-१-१३४)।

कर्दट ಕರ್ದಟ (पु०) 1. ಕೆಸರು, ತೇವದ ಮಣ್ಣು. 2. ತಾವರೆಯ ಗೆಡ್ಡೆ. 3. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಹುಲ್ಲು ಜೊಂಡು ಮುಂತಾದುವು.

कर्दन ಕರ್ದನ (न०) ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗಿನ ಶಬ್ದ. कर्द (कुत्सिते शब्दे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

कर्दम ಕರ್ದಮ (पु०) 1. ಕೆಸರು, ತೇವದ ಮಣ್ಣು, ಒದ್ದೆ ಮಣ್ಣು. कर्द (कुत्सिते शब्दे) "अमः" (उ० ४-८४)। "सरितः कुर्वती गाधाः पथश्चाश्यानकर्दमान्" रघु० ४-२४। 2. ಪಾಪ. कर्द कर० "अमः"। 3. ಬ್ರಹ್ಮನು ಪ್ರಜಾಸೃಷ್ಟಿಗಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ ಪ್ರಜಾಪತಿಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ, ದೇವಹೂತಿಯ ಪತಿ. "प्रजाः सृजेति भगवान् कर्दमो ब्रह्मणोदितः। सरस्वत्यां तपस्तेपे सहस्राणां समा दश" भाग० ३-२१-६। "वेदेषु कर्दमः शब्दः छायायां वर्तते स्फुटम्। बभूव कर्दमाद्बालः कर्दमस्तेन कीर्तितः" ब्रह्मवै०। 4. ಛಾಯೆ, ನೆರಳು. (न०)5. ಮಾಂಸ. ಇದನ್ನು ತಿನ್ನುವುದರಿಂದ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಶಬ್ದವಾಗುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. (वि०)6. ಕೆಸರಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. कर्दमोऽस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)।

कर्दमक ಕರ್ದಮಕ (पु०) ಕೆಸರಿನ ಗದ್ದೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಬತ್ತ. कर्दमे कायति — कै (शब्दे) "कः" (३-२-४)। "लोहितशालिकलमकर्दमकपाण्डुकसुगन्धकशकुनाहृतपुष्पाण्डकपुण्डरीकमहाशालिशीतभीरुकरोध्रपुष्पकदीर्घशूक..... ....प्रभृतयः शालयः" सुश्रुत० सूत्र० ४६-४।

कर्दमाटक ಕರ್ದಮಾಟಕ (पु०) ಕಸದ ಗುಂಡಿ, ತಿಪ್ಪೆ ಗುಂಡಿ. कर्दम इव आटो गतिरत्र "कप्" (५-४-१५४)।

कर्दमित ಕರ್ದಮಿತ (वि०) ಕೆಸರಾಗಿರುವ, ತೇವದ ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. कर्दमोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)।

कर्दमिनी ಕರ್ದಮಿನೀ (स्त्री०) ಕೆಸರಿನ ಪ್ರದೇಶ, ತೇವದ ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೇಶ. कर्दमानां देशः "इनिः" (५-२-१३५)। "ङीप्" (४-१-५)।

कर्पट ಕರ್ಪಟ (पुंन०) 1. ಜೂಲುಬಟ್ಟೆ, ಚಿಂದಿ ಬಟ್ಟೆ, ಹರುಕಲು ಬಟ್ಟೆ. कॄ (विक्षेपे) "विच्" (३-२-७५)। कर् चासौ पटश्च। 2. ಮಲಿನವಸ್ತ್ರ, ಕೊಳೆಬಟ್ಟೆ. 3. ಕರವಸ್ತ್ರ, ಮುಖದ ಬೆವರು ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಒರಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಣ್ಣ ಚೌಕ. करस्य पटः। पृषो०।

कर्पटिक ಕರ್ಪಟಿಕ (वि०) ಹರುಕಲು ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಉಟ್ಟಿರುವ ತಿರುಕ ಮೊದಲಾದವರು. कर्पटोऽस्यास्ति "ठन्" (५-२-११५)।

कर्पटिन् ಕರ್ಪಟಿನ್ (वि०) ಹರುಕಲು ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಉಟ್ಟಿರುವ ತಿರುಕ ಮೊದಲಾದವರು. कर्पटोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

कर्पण ಕರ್ಪಣ (पु०) ಕಬ್ಬಿಣದ ಒಂದು ಆಯುಧ, ಉದ್ದದ ಹಿಡಿಯ ಈಟಿ, ಭರ್ಜಿ. कृपू (सामर्थ्ये) "ल्युट्" (३-३-११७)। "चापचक्रकणपकर्पणप्रासपट्टिशमुसलतोमरादिप्रहरणजालमुपयुञ्जानः" दशकु०।

कर्पर ಕರ್ಪರ (पु०) 1. ಕಪಾಲ, ತಲೆಬುರುಡೆ, ತಲೆಯೆಲುಬಿನ ಚಿಪ್ಪು. कृपू (सामर्थ्ये) "अरः" बाहु० लत्वाभावश्च। 2. ಆಮೆಯ ಚಿಪ್ಪು. "न्यञ्चत्कर्परकूर्मकम्पविगलद्ब्रह्माण्डखण्डस्थिति" मालती० ५-२२। 3. ಕಪಾಲ, ಘಟದ ಅರ್ಧಭಾಗ. 4. ಒಂದು ಆಯುಧ. "कर्परः स्यात्कपाले च शस्त्रभेदकटाहयोः" मेदि०। 5. ಅತ್ತಿಮರ, ಉದುಂಬರ ವೃಕ್ಷ. 6. ತೈಲವನ್ನು ಕುದಿಯಿಸುವ ಪಾತ್ರೆ. 7. ಬಾಣಲೆ. 8. ಹುರಿಯುವ ಓಡು. 9. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. "कर्परोऽग्नौ कपालेऽपि" वैज०।

कर्परांश ಕರ್ಪರಾಂಶ (पु०) ಕಪಾಲದ ಒಂದು ಭಾಗ, ಮಡಕೆಯ ಒಂದುಚೂರು, ಬಕ್ಕರೆ.

कर्पराल ಕರ್ಪರಾಳ (पु०) ಬೆಟ್ಟಗೋಣಿಮರ. कर्परमलति — अल (भूषणादौ) "अण्" (३-२-१)।

कर्परी ಕರ್ಪರೀ (स्त्री०) ಮೈಲುತುತ್ತ.

कर्पास ಕರ್ಪಾಸ (त्रि०) ಹತ್ತಿಯ ಗಿಡ. डु कृञ् (करणे) "पासः" (उ० ५-५५)। कर्पासम्। कर्पासी।

कर्पूर ಕರ್ಪೂರ (पुंन०) ಕರ್ಪೂರ, ಒಂದು ಸುಗಂಧ ವಸ್ತು. कृपू (सामर्थ्ये) "ऊरः" (उ० ४-९०)। "सखीमुखायोत्सृजतीमपाङ्गात्कर्पूरकस्तूरिकयोः प्रवाहम्" नैष० १०-१०२।

कर्परक ಕರ್ಪೂರಕ (पु०) ಕಚೋರ. कर्पूर इव कायति।

कर्पूरतैल ಕರ್ಪೂರತೈಲ (न०) ಕರ್ಪೂರದ ಎಣ್ಣೆ, ಹಿಮತೈಲ.

कर्परद्वीप ಕರ್ಪೂರದ್ವೀಪ (पु०) ಜಂಬೂದ್ವೀಪಾಂತರ್ಗತವಾದ ಒಂದು ಚಿಕ್ಕ ದ್ವೀಪ. "कर्पूरद्वीपस्य राजचक्रवर्तिनो हिरण्यगर्भस्य राजहंसस्यानुचरोऽहम्" हितो०।

कर्पूरमञ्जरी ಕರ್ಪೂರಮಂಜರೀ (स्त्री०) 1. ಕರ್ಪೂರಸೇನನ ಮಗಳು. 2. ಕರ್ಪೂರಕೇಳಿಯೆಂಬ ಒಂದು ಹಂಸಪಕ್ಷಿಯ ಮಗಳು. "अहं पुरा शूद्रकस्य राज्ञः क्रीडासरसि कर्पूरकेलिनाम्नो राजहंसस्य पुत्र्या कर्पूरमञ्जर्या सहानुरागवानभवम्" हितो० ३। 3. ರಾಜಶೇಖರಕೃತವಾದ ಒಂದು ರೂಪಕ.

कर्ब-गतौ (भ्वा० पर० अक० से०)। कर्बति। चकर्ब। अकर्बीत्। ಹೋಗು, ಚಲಿಸು, ನಡೆ.

कर्बु ಕರ್ಬು (पु०) 1. ಚಿತ್ರವರ್ಣ. कर्ब (गतौ) "उः" बाहु०। (वि०) 2. ಚಿತ್ರವರ್ಣವುಳ್ಳ, ನಾನಾಬಣ್ಣಗಳುಳ್ಳ. "अनन्ता रश्मयस्तस्य दीपवद्यः स्थितो हृदि। सितासिताः कर्बुनीलाः कपिलाः पीतलोहिताः" याज्ञ० ३-१६६।

कर्बुदार ಕರ್ಬುದಾರ (पु०) 1. ಕೋವಿದಾರ ವೃಕ್ಷ, ಕೆಂಗಾಂಚಾಳದ ಗಿಡ. 2. ನಾಗಸಂಪಿಗೆ ಗಿಡ. कर्बुः सन् दारयति मलम्। "प्रियालकर्बुदारसूर्यवल्लीत्रपुसैर्वारुककर्कारुकूष्माण्डप्रभृतीनां तैलानि मधुराणि" सुश्रुत० सूत्र० ४५-१२०। 3. ಕರಿಯ ಹೂವಿನ ಗೋರಂಟಿ.

कर्बुदारक ಕರ್ಬುದಾರಕ (पु०) ಶ್ಲೇಷ್ಮಾತಕವೃಕ್ಷ, ಚಳ್ಳೆ ಮರ. कर्बुः सन् दारयति कफम्—दॄ (विदारणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

कर्बुर ಕರ್ಬುರ (पु०) 1. ಚಿತ್ರವರ್ಣ. कर्ब (गतौ) "उरच्" (उ० १-४१)। 2. ಪಾಪ. 3. ರಾಕ್ಷಸ. 4. ದತ್ತೂರಿ ಗಿಡ. (न०) 5. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. 6. ಜಲ, ನೀರು. "कर्बुरं काञ्चने जले। कर्बुरो राक्षसे पापे शबले" हेम०। (वि०) 7. ಚಿತ್ರವರ್ಣದ, ನಾನಾ ಬಣ್ಣದ. "तदिदं कणशो विकीर्यते पवनैर्भस्म कपोतकर्बुरम्" कुमा० ४-२७।

कर्बुरक ಕರ್ಬುರಕ (वि०) ಚಿತ್ರವರ್ಣದ, ನಾನಾ ಬಣ್ಣದ.

कर्बुरित ಕರ್ಬುರಿತ (वि०) ನಾನಾ ವರ್ಣವಾಗಿರುವ, ಚಿತ್ರವರ್ಣವಾಗಿರುವ. कर्बुरोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)।

कर्बुरी ಕರ್ಬುರೀ (स्त्री०) 1. ದುರ್ಗಾದೇವಿ, ಪಾರ್ವತಿ. 2. ನಾರಂಬೇಳೆ ಗಿಡ.

कर्मकर ಕರ್ಮಕರ (पु०) 1. ಯಮಧರ್ಮರಾಯ. (स्त्री०) 2. ತೊಂಡೆಗಿಡ. 3. ಕುರಟಿಗೆ ಗಿಡ. "अथ कर्मकरो भृत्ये वेतनाजीविनि त्रिषु। कीनाशे पुंसि मूर्वायां बिम्बकायामपि स्त्रियाम्" मेदि०। (वि०) 4. ಕೂಲಿಗಾಗಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು, ಕೂಲಿ ಕೆಲಸದವನು. कर्म करोति—डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२२)। 5. ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನು, ಸೇವಕ, ಆಳು. ताच्छील्ये "टः" (३-२-२०)। "यस्तवेह सवने न भूपतिः कर्म कर्मकरवत् करिष्यति" माघ० १४-१६। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-करी - ಕರೀ.** ದಾಸಿ, ಸೇವಕಿ.

कर्मकर्तृ ಕರ್ಮಕರ್ತೃ (पु०) ಸೌಕರ್ಯಾತಿಶಯ ತೋರಿಸಲು ಕರ್ತೃಭಾವ ಹೊಂದಿದ ಕರ್ಮ. कर्मैव कर्ता। ಕ್ರಿಯಾಸೌಕರ್ಯಾತಿಶಯ ಹೇಳಲು ಧಾತೂಪಾತ್ತವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯನಾದ ಕರ್ತೃವಿನ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಹೇಳದೆಯೇ ಕರ್ಮನಿಷ್ಠವ್ಯಾಪಾರವೇ ಫಲಾನುಕೂಲವ್ಯಾಪಾರವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಕಾರಕವು ಕರ್ತೃಸಂಜ್ಞೆ ಹೊಂದುವುದು. "क्रियमाणं तु यत्कर्म स्वयमेव प्रसिध्यति। सुकरैः स्वगुणैः कर्तुः कर्मकर्तेति तद्विदुः"। "ओदनः पच्यते" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸೌಕರ್ಯಾತಿಶಯ ಸೂಚಿಸಲು ಕರ್ತೃವ್ಯಾಪಾರವಿವಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ಓದನವು ತಾನಾಗಿಯೇ ಬೇಯುವುದು ಎಂದರ್ಥವು. "भिद्यते काष्ठम्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪುರುಷನ (ಕೊಡಲಿಯ ಏಟು ಮುಂತಾದ) ವ್ಯಾಪಾರ ವಿವಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ಕಾಷ್ಠವು ತಾನಾಗಿಯೇ ತುಂಡಾಗುವುದು ಎಂದರ್ಥವು. ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಗಳಿಗೇ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ कर्मकर्तरि ಪ್ರಯೋಗ.

कर्मकाण्ड ಕರ್ಮಕಾಂಡ (न०) ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುವ ವೇದದ ಒಂದು ಭಾಗ, ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ವೇದಭಾಗ. कर्मणां कर्तव्यता प्रतिपादकं काण्डम्। "ततः कर्मकाण्डसहचरी मीमांसा मया दृष्टा" प्रबोध० ६।

कर्मकार ಕರ್ಮಕಾರ (पु०) 1. ಕಮ್ಮಾರ, ಕಬ್ಬಿಣದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು, ಒಬ್ಬ ಮಿಶ್ರಜಾತಿಯವನು. (वि०) 2.

ಕೂಲಿಯಿಲ್ಲದೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು, ಅದೇ ಕಸಬಿನವನು. कर्म करोति वेतनेन विना — डु कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)। "कर्मकारस्तु तत्क्रियः" अम०। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **-कारकः -ಕಾರಕಃ.**

कर्मकारक ಕರ್ಮಕಾರಕ (न०) "कर्मन्" ಪದದ 8 ನೆಯ ಅರ್ಥ.

कर्मकारिन् ಕರ್ಮಕಾರಿನ್ (वि०) ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದ. कर्म करोति — डु कृञ् (करणे) "णिनिः" (३-२-७८)। "तान्विदित्वा सुचरितैर्गूढैस्तत्कर्मकारिभिः" मनु० ९-२६१। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-कारिणी -ಕಾರಿಣೀ.**

कर्मकाल ಕರ್ಮಕಾಲ (पु०) 1. ಕೆಲಸದ ಸಮಯ, ಕೆಲಸ ಮಾಡಲು ಕ್ಲೃಪ್ತವಾದ ಕಾಲ. 2. ಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಕಾಲ.

कर्मकीलक ಕರ್ಮಕೀಲಕ (पु०) ರಜಕ, ಅಗಸರವನು. कर्मणा कीलक इव। "चन्द्रिलो नखकुट्टश्च रजकः कर्मकीलकः" त्रिकाण्ड०।

कर्मक्षम ಕರ್ಮಕ್ಷಮ (वि०) ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನಾದವನು, ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಚತುರನಾದವನು, ಕೆಲಸ ಮಾಡಬಲ್ಲವನು. कर्मणि क्षमः। "आत्मकर्मक्षमं देहं क्षात्रो धर्म इवाश्रितः" रघु० १-१३।

कर्मक्षेत्र ಕರ್ಮಕ್ಷೇತ್ರ (न०) 1. ಕಾರ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ, ಕೆಲಸ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಜಾಗ. 2. ಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಭೂಮಿ, ಭಾರತವರ್ಷ. कर्मणां क्रियानुष्ठानानां क्षेत्रम्। "भारतमेव वर्षं कर्मक्षेत्रमन्यान्यष्ट वर्षाणि स्वर्गिणां पुण्यशेषभोगस्थानानि भौमानि स्वर्गपदानि" भाग० ५-१७-११।

कर्मगुप्त ಕರ್ಮಗುಪ್ತ (न०) ಕರ್ಮಪದವು ಗುಪ್ತವಾಗಿರುವ (ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರದಿರುವ) ವಾಕ್ಯ. "एहि हे रमणि पश्य कौतुकं धूलिधूसरतनुं दिगम्बरम्। सापि तद्वदनपङ्कजं पपौ भ्रातरुक्तमपि किं न बुध्यते" ಎಂಬಲ್ಲಿ कौतुकं बालकं पश्य ಎಂದು ಅನ್ವಯ. कौतुक ಪದದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಪದವು ಗುಪ್ತವಾಗಿರುವುದು.

कर्मग्रन्थि ಕರ್ಮಗ್ರಂಥಿ (पु०) ಸಂಸಾರ ಬಂಧನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಪುಣ್ಯಪಾಪ ರೂಪವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಪೂರ್ವವಾಸನೆ. कर्मणां ग्रन्थिः बन्धनमस्मात्।

कर्मचण्डाल ಕರ್ಮಚಂಡಾಲ (पु०) 1. ಕಾರ್ಯದಿಂದ ಚಂಡಾಲನಂತಿರುವವನು, ಚಂಡಾಲ ಜನ್ಮ ಪಡೆಯದಿದ್ದರೂ ಮಾಡುವ ಕ್ರೂರಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಚಂಡಾಲನಂತಾಗಿರುವವನು. कर्मणा चण्डाल इव। "अपूर्वकर्मचण्डालमयि मुग्धे विमुञ्च माम्" उ० रा० १-४६। "असूयकः पिशुनश्च कृतघ्नो दीर्घरोषकः। चत्वारः कर्मचण्डालाः जन्मतश्चापि पञ्चमः" ಎಂದು ಕರ್ಮಚಂಡಾಲರು ನಾಲ್ಕು ಬಗೆ. 2. ರಾಹು. "उत्तिष्ठ गम्यतां राहो त्यज्यतां चन्द्रसङ्गमः। कर्मचण्डाल योगोत्थं मम पापक्षयं कुरु"।

कर्मचारिन् ಕರ್ಮಚಾರಿನ್ (वि०) ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗಿರುವವನು, ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿರುವವನು. कर्मणि चरति — चर (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-चारिणी -ಚಾರಿಣೀ.**

कर्मचेष्टा ಕರ್ಮಚೇಷ್ಟಾ (स्त्री०) ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ವ್ಯಾಪಾರ, ಕರ್ಮಾಚರಣೆಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸ. कर्मणे चेष्टा। ಒಂದು ಕಾರ್ಯವಾಗಬೇಕಾದರೆ ನಾಲ್ಕು ಹಂತಗಳುಂಟು. (1) ಆತ್ಮನಿಗೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆ. (2) ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಕೃತಿ. (3) ಕೃತಿಯಿಂದ ಚೇಷ್ಟೆ. (4) ಚೇಷ್ಟೆಯಿಂದ ಕ್ರಿಯೆ. "कर्मचेष्टास्वहः कृष्णः शुक्लः स्वप्नाय शर्वरी" मनु० १-६६।

कर्मचोदना ಕರ್ಮಚೋದನಾ (स्त्री०) 1. ಕರ್ಮಾಚರಣೆಗಾಗಿ ಪ್ರೇರಿಸುವ ವಿಧಿವಾಕ್ಯ. कर्मणि कर्माचरणे चोदना विधिः प्रवर्तकं वचनम्। 2. ಕರ್ಮಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಜ್ಞಾನ ಜ್ಞೇಯ ಪರಿಜ್ಞಾತೃಗಳೆಂಬ ಮೂರರಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟೋಮಾದಿ ಕರ್ಮವಿಧಿ. ಕರ್ತವ್ಯ ಕರ್ಮವಿಷಯಜ್ಞಾನ, ಕರ್ತವ್ಯಕರ್ಮ (ಜ್ಞೇಯ), ಆ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯ (ಪರಿಜ್ಞಾತಾ) ಈ ಮೂರೂ ಕರ್ಮಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣ. "ज्ञानं ज्ञेयं परिज्ञाता त्रिविधा कर्मचोदना" गीता १८-१८।

कर्मज ಕರ್ಮಜ (पु०) 1. ಸ್ವರ್ಗ. 2. ನರಕ. ಪುಣ್ಯಪಾಪಗಳಿಂದ ಸ್ವರ್ಗ ಮತ್ತು ನರಕಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದು. 3. ವಟವೃಕ್ಷ. ಆಲದಮರ. 4. ಕಲಿಯುಗ. 5. ಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸಂಯೋಗ ಮತ್ತು ವಿಭಾಗ. (वि०) 6. ಪುಣ್ಯಪಾಪ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ (ಸುಖದುಃಖಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ) ಜನ್ಮಾಂತರ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. कर्मणो जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। ಮನೋವಾಕ್ಕಾಯಗಳೆಂಬ ತ್ರಿಕರಣಗಳಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಪುಣ್ಯಪಾಪಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಉತ್ತಮ. ಮಧ್ಯಮ ಮತ್ತು ಅಧಮರೂಪವಾದ ಮೂರು ಜನ್ಮಾಂತರ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದು. "शुभाशुभफलं कर्म मनोवाग्देह-

संभवम्। कर्मजा गतयो नृणामुत्तमाधममध्यमाः" मनु० १२-३। ದೇವತ್ವವು ಉತ್ತಮಗತಿ. ಮನುಷ್ಯತ್ವವು ಮಧ್ಯಮಗತಿ. ಸ್ಥಾವರತ್ವ ಮತ್ತು ತಿರ್ಯಕ್ತ್ವಗಳು ಅಧಮ ಗತಿ. ಈ ಮೂರು ವಿಧ ಜನ್ಮಾಂತರ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೂ ಹತ್ತು ವಿಧ ಮಾನಸ ವಾಚಿಕ ಮತ್ತು ಶಾರೀರ ಕರ್ಮಗಳೇ ಕಾರಣ. **ಹತ್ತು ವಿಧ ಪಾಪಕರ್ಮಗಳು:** (1) ಪರ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಅನ್ಯಾಯದಿಂದ ಕಸಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಯೋಚನೆ. (2) ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾದಿ ನಿಷಿದ್ಧಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಚಿಂತೆ. (3) ನಾಸ್ತಿಕತ್ವ ಬುದ್ಧಿ ಈ ಮೂರೂ **ಮಾನಸಕರ್ಮಗಳು.** "परद्रव्येष्वभिध्यानं मनसानिष्टचिन्तनम्। वितथाभिनिवेशश्च त्रिविधं कर्म मानसम्" मनु० १२-५। (4) ಅಪ್ರಿಯವಾದ ಮಾತಾಡುವುದು. (5) ಸುಳ್ಳು ಹೇಳುವುದು. (6) ಚಾಡಿ ಹೇಳುವುದು. (7) ಅಸಂಗತವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವುದು. ಈ ನಾಲ್ಕೂ **ವಾಚಿಕಕರ್ಮಗಳು.** "पारुष्यमनृतं चैव पैशुन्यं चापि सर्वशः। असंवद्धप्रलापश्च वाङ्मयं स्याच्चतुर्विधम्" मनु० १२-६। (8) ತನಗೆ ಕೊಡದಿರುವುದನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. (9) ವಿಹಿತವಲ್ಲದೆ ಹಿಂಸಿಸುವುದು. ಮತ್ತು (10) ಪರಸ್ತ್ರೀಗಮನ ಈ ಮೂರೂ **ಶಾರೀರಕಕರ್ಮಗಳು.** "अदत्तानामुपादानं हिंसा चैवाविधानतः। परदारोपसेवा च शारीरं त्रिविधं स्मृतम्" मनु० १२-७। ಈ ಹತ್ತುವಿಧಪಾಪಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಜನ್ಮಾಂತರಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಅವಕ್ಕನುಗುಣವಾದ ದುಃಖಾದಿಗಳೂ ಏರ್ಪಡುತ್ತವೆ. 7. ಜನ್ಮಾಂತರದ ದುಷ್ಟಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ವ್ಯಾಧಿಗಳು. ಇವು ಕೇವಲ ಅನುಭವ ಅಥವಾ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತದಿಂದ ನಾಶವಾಗಬೇಕು. "कर्मजाः कथिताः केचित् दोषजाः सन्ति चापरे। कर्मदोषोद्भवाश्चान्ये व्याधयः त्रिविधाः स्मृताः" भावप्र०। तत्र कर्मजा व्याधयः यत् प्राक्तनं दुष्टकर्मभवं केवलभोगनाश्यं प्रायश्चित्तनाश्यं वा। 8. ನಿಷಿದ್ಧ ಕಾರ್ಯಾಚರಣೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ (ದೋಷ). "यथा जातफलो वह्निर्दहत्यार्द्रानपि द्रुमान्। तथा दहति वेदज्ञः कर्मजं दोषमात्मनः" मनु० १२-१०१। 9. ನಿತ್ಯ ನೈಮಿತ್ತಿಕಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ (ಯಜ್ಞಗಳು). "कर्मजान् विद्धि तान् सर्वान् एवं ज्ञात्वा विमोक्ष्यसे" गीता ४-३२।

कर्मजित् ಕರ್ಮಜಿತ್ (पु०) 1. ಜರಾಸಂಧನ ವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. "सुनक्षत्रः सुनक्षत्रात् बृहत्सेनोऽथ कर्मजित्" भाग० ९-२२-४७। (वि०) 2. ಕರ್ಮದ ಫಲವಾದ ಪಾಪಪುಣ್ಯಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನು (ಜ್ಞಾನಿ). कर्माणि कर्मफलानि जितवान्।

कर्मठ ಕರ್ಮಠ (वि०) ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದವನು, ಆರಂಭಿಸಿದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಶೂರನಾದವನು. कर्मणि घटते—"अठच्" (५-२-३५)।

कर्मण्य ಕರ್ಮಣ್ಯ (वि०) 1. ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಕುಶಲ, ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೀಣ. कर्मणि साधुः "यत्" (४-४-९८)। (वि०) 2. ಕಾರ್ಯದಿಂದ ಶೋಭಿಸುವ (ಶೌರ್ಯ). सम्पादः सम्पत्तिः शोभा—साऽस्यास्ति, कर्मणा सम्पादि "यत्" (५-१-१००)। (स्त्री०) **–ण्या –ಣ್ಯಾ.** ವೇತನ. ಕೂಲಿ, ಬಾಡಿಗೆ. "कर्मण्या तु विधाभृत्याभृतयो भर्म वेतनम्" अम०।

कर्मण्यता ಕರ್ಮಣ್ಯತಾ (स्त्री०) ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಪುಣತನ, ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಜಾಣತನ. कर्मण्यस्य भावः "तल्" (५-१-११९। "त्वः" **–त्वम् –ತ್ವಮ್.**

कर्मण्यभुज् ಕರ್ಮಣ್ಯಭುಜ್ (वि०) ಕೂಲಿಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು, ಕೂಲಿ ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು. कर्मण्यां वेतनं भुङ्क्ते —भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "क्विप्" (३-२-७६)।

कर्मत्याग ಕರ್ಮತ್ಯಾಗ (पु०) 1. ಕರ್ಮ ಸಂನ್ಯಾಸ, ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸದಿರುವಿಕೆ. ಪ್ರಾಪಂಚಿಕ ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವಿಕೆ. कर्मणां त्यागः। 2. ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದ ಕರ್ಮಾಚರಣೆ. ಈ ತ್ಯಾಗವು ತಾಮಸ, ರಾಜಸ ಮತ್ತು ಸಾತ್ತ್ವಿಕಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. (1) ಅವಶ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯವಾದ ನಿತ್ಯ ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುವುದು **ತಾಮಸತ್ಯಾಗವು.** "नियतस्य तु संन्यासः कर्मणो नोपपद्यते। मोहात्तस्य परित्यागः तामसः परिकीर्तितः" गीता १८-७। (2) ಅವಶ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿದೂ ತನ್ನ ದೇಹಕ್ಕೆ ಶ್ರಮವುಂಟಾಗುವುದೆಂಬ ಭಯದಿಂದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುವುದು **ರಾಜಸತ್ಯಾಗವು.** ಈ ತ್ಯಾಗದಿಂದ ಯಾವ ಫಲವೂ ಲಭಿಸಲಾರದು. "दुःखमित्येव यत्कर्म कायक्लेशभयात्त्यजेत्। स कृत्वा राजसं त्यागं नैव त्यागफलं लभेत्" गीता १८-८। (3) ಅವಶ್ಯಕರ್ತವ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿದು ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಕರ್ತೃತ್ವಾಭಿಮಾನವನ್ನು ತೊರೆದು ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ಆಚರಿಸಿದರೆ ಅಂತಹ ತ್ಯಾಗವು **ಸಾತ್ತ್ವಿಕ**ವೆನಿಸುವುದು. "कार्यमित्येव यत्कर्म नियतं क्रियतेऽर्जुन। संगं त्यक्त्वा फलं चैव स त्यागः सात्त्विको मतः" गीता १८-९।

कर्मदुष्ट ಕರ್ಮದುಷ್ಟ (वि०) ಮಾಡುವ ಕೆಲಸದಿಂದ ಕೆಟ್ಟಿರುವ, ನಡತೆಯಿಂದ ಕೆಟ್ಟಿರುವ, ನೀತಿಬಾಹಿರ. कर्मणा दुष्टः।

कर्मदेव ಕರ್ಮದೇವ (पुं०) ಕರ್ಮದಿಂದ ದೇವತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ದೇವತೆ. कर्मणा देवः। ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿ ಶ್ರೌತ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ದೇವಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರು ಕರ್ಮ ದೇವತೆಗಳು. "स एकः कर्मदेवनां देवानामानन्दः। ये कर्मणा देवानपियन्ति। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतं कर्मदेवनां देवानामानन्दाः। स एको देवानामानन्दः" तै०उ०।

कर्मदोष ಕರ್ಮದೋಷ (पुं०) 1. ಹಿಂಸಾಕೃತ್ಯರೂಪವಾದ ಪಾಪ, ಶರೀರ ಕರ್ಮದಿಂದುಂಟಾದ ದೋಷ. कर्मणा दोषः। "संन्यस्य सर्वकर्माणि कर्मदोषानपानुदन्। नियतो वेदमभ्यस्य पुत्रैश्वर्ये सुखं वसेत्" मनु० ६-९५। 2. ಕರ್ತವ್ಯ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ದೋಷ. कर्मणि दोषः। 3. ವಿಹಿತ ಕಾರ್ಯದ ಅನಾಚರಣೆ ನಿಷಿದ್ಧ ಕಾರ್ಯಾಚರಣೆ ಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ದೋಷ. "अवेक्षेत गतीर्नॄणां कर्मदोषसमुद्भवाः। निरये चैव पतनं यातनाश्च यमक्षये" मनु० ६-६१। 4. ಸಕಲ ಕರ್ಮಗಳಿಗೂ ಕಾರಣವಾದ ಅಜ್ಞಾನ ರೂಪವಾದ ದೋಷ. कर्महेतुः दोषः।

कर्मधारय ಕರ್ಮಧಾರಯ (पुं०) ಸಮಾನಾರ್ಥವುಳ್ಳ ಎರಡು ಪದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸದ ಒಂದು ಭೇದ, ಒಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಎರಡು ಪದಗಳ ತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸ. "तत्पुरुषः समानाधिकरणः कर्मधारयः" (१-२-४२)। "नीलोत्पलम्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ನೀಲ ಮತ್ತು ಉತ್ಪಲ ಪದಗಳೆರಡೂ ನೈದಿಲೆಯೊಂದನ್ನೇ ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ಸಮಾನಾರ್ಥಕವಾದ ಈ ಎರಡು ಪದಗಳಿಗೂ ಬರುವ ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸವು ಕರ್ಮ ಧಾರಯವು. ನೀಲವೂ ನೈದಿಲೆಯೂ ಒಂದೇ ಆಗಿದ್ದು ಎರಡು ಪದಗಳೂ ಇದನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಧಾರಯ.

कर्मन् ಕರ್ಮನ್ (न०) 1. ಕಾರ್ಯ, ಕೆಲಸ, 2. ಉದ್ಯೋಗ, ಕಸಬು. क्रियते—डु कृञ् (करणे) कर्म० "मनिन्" (उ० ४-१४४)। "अप्यप्रसिद्धं यशसे हि पुंसामनन्यसाधारणमेव कर्म" कुमा० ३-१९। "तीक्ष्णा नारुन्तुदा बुद्धिः कर्म शान्तं प्रतापवत्। नोपतापि मनः सोष्म वागेका वाग्मिनः सतः" माघ० २-१०९। 3. ಮಾಡುವಿಕೆ, ಆಚರಿಸುವಿಕೆ. डु कृञ् भावे "मनिन्" (उ० ४-१४४)। 4. ಕರ್ತವ್ಯ, ಅವಶ್ಯ ವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯ. 5. ಮನುಷ್ಯನು ಮಾಡುವ ಪುಣ್ಯಪಾಪಹೇತುವಾದ ಕಾರ್ಯ, ಸಂಸಾರಬಂಧನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಕರ್ಮ. "पर्यभूत् खलु करैर्द्विजराजः कर्म कः स्वकृतमत्र न भुङ्क्ते" नैष०५-६। "ये मे मतमिदं नित्यमनुतिष्ठन्ति मानवाः। श्रद्धावन्तोऽनसूयन्तो मुच्यन्ते तेऽपि कर्मभिः" गीता ३-३१। ಈ ಕರ್ಮವು ಮಾನಸ, ವಾಚಿಕ ಮತ್ತು ಶಾರೀರಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "कर्मज" ಪದದ 6ನೆಯ ಅರ್ಥ ನೋಡಿ.] ಇದು ಸಂಚಿತ, ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಮತ್ತು ಆಗಾಮಿಗಳೆಂದು ಮತ್ತೆ ಮೂರು ವಿಧ. (1) ಅನೇಕ ಜನ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಪುಣ್ಯಪಾಪ ಕರ್ಮಗಳ ರಾಶಿಯು ಸಂಚಿತವು. (2) ಹಾಗೆ ಸಂಚಿತವಾಗಿರುವ ಕರ್ಮ ಗಳಲ್ಲಿ ಈಗ ಅನುಭವಿಸಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿರುವ ಕರ್ಮವು ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಕರ್ಮ. (3) ಮುಂದೆ ಮಾಡಬಹುದಾದ ಕರ್ಮ ಗಳು ಆಗಾಮಿ. "नमस्यामो देवान्ननु हतविधेस्तेऽपि वशगा विधिर्वन्द्यः सोऽपि प्रतिनियतकर्मैकफलदः। फलं कर्मायत्तं यदि किमपरैः किंच विधिना नमस्तत्कर्मभ्यो विधिरपि न येभ्यः प्रभवति" भर्तृ० १-९१। 6. ಶಾಸ್ತ್ರ ವಿಹಿತವಾದ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿ ಕರ್ಮ. ಈ ಕರ್ಮವು ನಿತ್ಯ, ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಮತ್ತು ಕಾಮ್ಯಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. (1) ಪ್ರತಿ ದಿನವೂ ಆಚರಿಸದಿದ್ದರೆ ದೋಷವೆನಿಸಲ್ಪಡುವ "ಸಂಧ್ಯಾ ವಂದನ" ಮೊದಲಾದುದು **ನಿತ್ಯಕರ್ಮ.** (2) "जातेष्टि" ಮುಂತಾದ ಯಾಗಗಳು **ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕರ್ಮ.** (3) ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವ "ಪುತ್ರ ಕಾಮೇಷ್ಟಿ" ಮುಂತಾದುದು **ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮ.** ಈ ಕರ್ಮವು ಸಾತ್ತ್ವಿಕ, ರಾಜಸ ಮತ್ತು ತಾಮಸಗಳೆಂದು ಮತ್ತೆ ಮೂರು ವಿಧ. (1) ಅಭಿಮಾನ, ರಾಗ, ದ್ವೇಷಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡುವ ಕರ್ಮವು **ಸಾತ್ತ್ವಿಕ.** "नियतं संगरहितमरागद्वेषतः कृतम्। अफलप्रेप्सुना कर्म यत्तत्सात्त्विकमुच्यते" गीता १८-२३। (2) ಬಹಳ ಆಯಾಸಕರವಾದ, ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆ ಮತ್ತು ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಕೂಡಿ ಮಾಡುವ ಕರ್ಮವು **"ರಾಜಸ"** ವೆನಿಸುವುದು. "यत्तु कामेप्सुना कर्म साहङ्कारेण वा पुनः। क्रियते बहुलायासं तद्राजसमुदाहृतम्" गीता १८-२४। (3) ಮುಂದೆ ಸಂಭವಿಸಬಹುದಾದ ಕಷ್ಟಗಳು, ನಾಶ, ಹಿಂಸೆ, ತನ್ನ ಶಕ್ತಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಯಾವುದನ್ನೂ ಲೆಕ್ಕಿಸದೆ ತಾನೇ ಕರ್ತೃ ವೆಂಬ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಆರಂಭಿಸಲ್ಪಡುವ ಕರ್ಮವು **"ತಾಮಸ"** ವೆನಿಸುವುದು. "अनुबन्धं क्षयं हिंसामनवेक्ष्य च पौरुषम्। मोहादारभ्यते कर्म यत्तत्तामसमुच्यते" गीता १८-२५। 7. ವೈಶೇಷಿಕ ಮತದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತ ವಾದ ಕ್ರಿಯಾರೂಪವಾದ ಪದಾರ್ಥ. ಇದು (1) उत्क्षेपणम्, (2) अवक्षेपणम्, (3) आकुञ्चनम्, (4) प्रसारणम् ಮತ್ತು (5) गमनम् ಎಂದು ಐದು ವಿಧ. "उत्क्षेपणं तथावक्षेपणमाकुञ्चनं तथा। प्रसारणं च गमनं

कर्माण्येतानि पञ्च च" भाषाप०। 8. ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಆರು ವಿಧ ಕಾರಕಗಳಲ್ಲೊಂದು, ಕರ್ತೃವಿನ (ಮಾಡುವವನ) ವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ಹೊಂದುವ ಫಲಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯಭೂತವಾದ ಒಂದು ಕಾರಕ. ಇದು निर्वर्त्यम् विकार्यम् प्राप्यम् ಮತ್ತು अनीप्सितम् ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. (1) "घटं करोति" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಘಟವು **ನಿರ್ವರ್ತ್ಯ ಕರ್ಮ.** (2) **ವಿಕಾರ್ಯವು** प्रकृत्युच्छेदकम् ಮತ್ತು प्रकृतेर्गुणान्तराधायकम् ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. (1) "काष्ठं भस्म करोति" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತ್ಯುಚ್ಛೇದಕಕರ್ಮ. (2) "सुवर्णं कुण्डलं करोति" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಗುಣಾಂತರಾಧಾಯಕ ಕರ್ಮ. (3) "देवदत्तः शालां गच्छति" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶಾಲೆಯು **ಪ್ರಾಪ್ಯಕರ್ಮವು.** (4) **ಅನೀಪ್ಸಿತವು** द्वेष्यम् ಮತ್ತು उदासीनम् ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. (1) "विषं भुङ्क्ते". (2) "ग्रामं गच्छन् तृणं स्पृशति"। 9. ವರ್ಣಾಶ್ರಮಾನುಗುಣವಾಗಿ ಆಯಾ ವರ್ಣದವರ ಸ್ವಭಾವಜನ್ಯಗುಣಗಳಿಂದ ಭಿನ್ನವಾದ ಅವರವರ ಕರ್ಮಗಳು. "ब्राह्मणक्षत्रियविशां शूद्राणां च परन्तप। कर्माणि प्रविभक्तानि स्वभावप्रभवैर्गुणैः" गीता १८-४१। (1) ಬಾಹ್ಯ ಮತ್ತು ಅಂತರಿಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹ, ತಪಸ್ಸು (ಕಾಯಕ್ಲೇಶ), ಶಾಸ್ತ್ರೀಯಕರ್ಮಯೋಗ್ಯವಾದ ಶೌಚ, ಇತರರಿಂದ ತೊಂದರೆಯೇರ್ಪಟ್ಟರೂ ಸಹಿಷ್ಣುತೆ. ಆರ್ಜವ (ಕಪಟವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ), ಜ್ಞಾನ, ವಿಜ್ಞಾನ (ಪರತತ್ತ್ವ ವಿಷಯಕ ವಿಶೇಷಜ್ಞಾನ), ವೇದೋಕ್ತವಾದ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಸತ್ಯವೆಂಬ ನಿಶ್ಚಯ. ಇವೆಲ್ಲವೂ ಸ್ವಭಾವಜನ್ಯವಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಕರ್ಮಗಳು. "शमो दमस्तपश्शौचं क्षान्तिरार्जवमेव च। ज्ञानं विज्ञानमास्तिक्यं ब्राह्मं कर्म स्वभावजम्" गीता १८-४२। (2) ಪರಾಕ್ರಮ (ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಹೆದರದೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ), ಇತರರಿಂದ ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಡದಿರುವಿಕೆ, ಧೈರ್ಯ, ಸಕಲ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ಸಾಧಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಸರಿಯದಿರುವುದು, ದಾನ, ಸಕಲರನ್ನೂ ಅಡಗಿಸುವ ಶಕ್ತಿ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಸ್ವಭಾವಜನ್ಯವಾದ ಕರ್ಮಗಳು. "शौर्यं तेजो धृतिर्दाक्ष्यं युद्धे चाप्यपलायनम्। दानमीश्वरभावश्च क्षात्रं कर्म स्वभावजम्" गीता १८-४३। (3) ಬೇಸಾಯ, ಗೋಸಂರಕ್ಷಣೆ, ಕ್ರಯವಿಕ್ರಯರೂಪವಾದ ವ್ಯಾಪಾರ ಇವೆಲ್ಲವೂ ವೈಶ್ಯನಿಗೆ ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ ಕರ್ಮಗಳು. "कृषिगोरक्ष्यवाणिज्यं वैश्यं कर्म स्वभावजम्" गीता १८-४४। (4) ಈ ಮೂರು ವರ್ಣದವರ ಪರಿಚರ್ಯೆಯು ಶೂದ್ರನ ಸ್ವಭಾವಜನ್ಯ ಕರ್ಮವು. "परिचर्यात्मकं कर्म शूद्रस्यापि स्वभावजम्" गीता १८-४४। "स्वे स्वे कर्मण्यभिरतः संसिद्धिं लभते नरः" गीता १८-४५। 10. (ಜ್ಯೋತಿಷದಲ್ಲಿ) ಜನ್ಮಲಗ್ನದಿಂದ ಹತ್ತನೆಯ ಸ್ಥಾನ. "दशमो मान आज्ञापि करस्थानमिति स्मृतः। वृद्धिः कर्माभिधानं च वज्री संक्षय उच्यते" मु० दी०। 11. ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ನಡೆಯಬೇಕಾದ ಷೋಡಶ (ಹದಿನಾರು) ಕರ್ಮಗಳು. (1) ಗರ್ಭಾಧಾನ, (2) ಪುಂಸವನ, (3) ಸೀಮಂತ, (4) ಜಾತಕರ್ಮ, (5) ನಾಮಕರಣ, (6) ನಿಷ್ಕ್ರಮಣ, (7) ಅನ್ನಪ್ರಾಶನ, (8) ಚೌಲ, (9) ಉಪನಯನ, (10-13) ವ್ರತಚತುಷ್ಟಯ (ಪ್ರಾಜಾಪತ್ಯ, ಸೌಮ್ಯ, ಆಗ್ನೇಯ ಮತ್ತು ವೈಶ್ವದೇವ), (14) ಸ್ನಾನ, (15) ಉದ್ವಾಹ ಮತ್ತು (16) ಅಂತ್ಯೇಷ್ಟಿ.

कर्मनिर्हरण ಕರ್ಮನಿರ್ಹರಣ (न०) ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವಿಕೆ, ಪಾಪಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಾದಿಗಳಿಂದ ಕಡಮೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. कर्मणां निर्हरणम्—भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–निर्हारः –ನಿರ್ಹಾರಃ.** भावे "घञ्" (३-३-१८)।

कर्मनिष्ठ ಕರ್ಮನಿಷ್ಠ (वि०) 1. ಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾದ, ಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದ. कर्मणि निष्ठा यस्य। "ज्ञाननिष्ठा द्विजाः केचित्तपोनिष्ठास्तथापरे। तपःस्वाध्यायनिष्ठाश्च कर्मनिष्ठास्तथापरे" मनु० ३-१३४। (स्त्री०) **–निष्ठा –ನಿಷ್ಠಾ.** ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ, ಯಾಗಾದಿಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗಿರುವಿಕೆ. कर्मसु निष्ठा।

कर्मन्द ಕರ್ಮಂದ (पु०) ಭಿಕ್ಷುಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ.

कर्मन्दिन् ಕರ್ಮಂದಿನ್ (पु०) ಭಿಕ್ಷು, ಸಂನ್ಯಾಸಿ. कर्मन्देन प्रोक्तमधीते "इनिः" (४-३-११२)।

कर्मन्यास ಕರ್ಮನ್ಯಾಸ (पु०) 1. ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸದೆ ಬಿಡುವಿಕೆ. ಕರ್ಮಸಂನ್ಯಾಸ. 2. ಕರ್ಮಫಲತ್ಯಾಗ, ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ಈಶ್ವರಾರ್ಪಣಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಕರ್ಮಗಳ ಫಲತ್ಯಾಗ.

कर्मपथ ಕರ್ಮಪಥ (पु०) 1. ಪುಣ್ಯ ಮತ್ತು ಪಾಪ ಕರ್ಮಗಳ ಮಾರ್ಗ. कर्मणां मानसादीनां पन्थाः "अः" (५-४-७४)। ಈ ಕರ್ಮಮಾರ್ಗಗಳು ಹತ್ತು ವಿಧ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "कर्मज" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 2. ಕರ್ಮಲಬ್ಧವಾದ (1) ಅರ್ಚಿರಾದಿ ಮತ್ತು (2) ಧೂಮಾದಿ ಮಾರ್ಗಗಳು. (1) "अग्निर्ज्योतिरहः शुक्लः षण्मासा उत्तरायणम्।

तत्र प्रयाता गच्छन्ति ब्रह्म ब्रह्मविदो जनाः"। (२) धूमो रात्रिस्तथा कृष्णः षण्मासा दक्षिणायनम्। तत्र चान्द्रमसं ज्योतिर्योगी प्राप्य निवर्तते" गीता ८-२४, २५।

कर्मप्रवचनीय ಕರ್ಮಪ್ರವಚನೀಯ (ಪು೦) (ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ನಿಪಾತಗಳಿಗೆ ಹೇಳಿರುವ ಒಂದು ಸಂಜ್ಞೆ. ಇವುಗಳ ಯೋಗವಿದ್ದಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯಾ ಪಂಚಮೀ ಮತ್ತು ಸಪ್ತಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಗಳು ಬರುವುವು.

ಈ ಕೆಳಗಿನ ನಿಪಾತಗಳು, ಎದುರಿಗೆ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ **"ಕರ್ಮಪ್ರವಚನೀಯ"** ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಆಯಾ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುವು:

ನಿಪಾತ	ಅರ್ಥವಿಶೇಷಗಳಲ್ಲಿ	ಕಾರ್ಯ	ಉದಾಹರಣೆ
(1) अनु	ಲಕ್ಷ್ಯಲಕ್ಷಣ (ಹೇತು ಹೇತುಮತ್) ಭಾವ	ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿ	जपमनु प्रावर्षत्।
,,	ತೃತೀಯಾರ್ಥ (ಸಹಾರ್ಥ)	,,	नदीमन्ववसिता सेना।
,,	ಅಪಕರ್ಷ	,,	अनु हरिं सुराः।
(2) उप	ಉತ್ಕರ್ಷ	ಸಪ್ತಮೀ	उप परार्धे हरेर्गुणाः।
,,	ಅಪಕರ್ಷ	ದ್ವಿತೀಯಾ	उप हरिं सुराः।
(3) प्रति (4) परि (5) अनु	(1) ಜ್ಞಾಪ್ಯ ಜ್ಞಾಪಕ ಭಾವ ಸಂಬಂಧ.	ದ್ವಿತೀಯಾ	वृक्षं प्रति परि अनु वा विद्योतते विद्युत्।
	(2) ಪ್ರಕಾರ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ	,,	भक्तो विष्णुं प्रति परि अनु वा।
	(3) ಭಾಗ (ಸ್ವಸ್ವಾಮಿ ಭಾವ)	,,	लक्ष्मीर्हरिं प्रति परि अनु वा।
	(4) ವೀಪ್ಸಾ	ಷತ್ವಾಭಾವ	वृक्षं वृक्षं प्रति परि अनु वा सिञ्चति।
(6) अभि	ಭಾಗ ಹೊರತು	ದ್ವಿತೀಯಾ	हरिमभिवर्तते।
	ಮೇಲಿನ (ಮೂರು) ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ	,, ಷತ್ವಾಭಾವ	भक्तो हरिमभि। देवं देवमभि सिञ्चति।
(7) अधि (8) परि	ಯಾವ ಅರ್ಥ ವಿಶೇಷವೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ.	ಅನುದಾತ್ತಾಭಾವ	कुतोऽध्यागच्छति। कुतःपर्यागच्छति।
(9) सु	ಪೂಜಾರ್ಥ	ಷತ್ವಾಭಾವ	सुसिक्तम्।
(10) अति	(1) ಅತಿಕ್ರಮಣ	ದ್ವಿತೀಯಾ	अति देवान् कृष्णः।
	(2) ಪೂಜಾರ್ಥ	,,	,,
(11) अपि	(1) ಪದಾರ್ಥ	ಷತ್ವಾಭಾವ	सर्पिषोऽपि स्यात्।
,,	(2) ಸಂಭಾವನೆ (ಅತ್ಯುಕ್ತಿ)	,,	अपि स्तुयाद्विष्णुम्।
,,	(3) ಅನ್ವವಸರ್ಗ (ಕಾಮಚಾರಾನುಜ್ಞೆ)	,,	अपि स्तुहि।
,,	(4) ನಿಂದೆ	,,	अपि स्तुयाद् वृषलम्।
,,	(5) ಸಮುಚ್ಚಯ	,,	अपि सिञ्च अपि स्तुहि।
(12) अप	ವರ್ಜನ	ಪಂಚಮೀ	अप हरेः संसारः
(13) परि	,,		परि हरेः संसारः
(14) आङ्	(1) ಮರ್ಯಾದೆ	,,	आ मुक्तेः संसारः
	(2) ಅಭಿವಿಧಿ	,,	आ बालात् हरिभक्तिः।
(15) प्रति	(1) ಪ್ರಾತಿನಿಧ್ಯ	,,	प्रद्युम्नः कृष्णात् प्रति।
	(2) ಪ್ರತಿದಾನ	,,	तिलेभ्यः प्रतियच्छति माषान्।
(16) अधि	ಸ್ವಸ್ವಾಮಿಭಾವ ಸಂಬಂಧ	ಸಪ್ತಮೀ	अधि भुवि रामः। ಇತ್ಯಾದಿ

ಕೆಲವು ಕಡೆ ಈ ಕರ್ಮಪ್ರವಚನೀಯಸಂಜ್ಞಕಪದಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಪಸರ್ಗನಿಮಿತ್ತವಾದ ಷತ್ವವೂ ಗತಿಸಂಜ್ಞಾನಿಮಿತ್ತವಾದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರವೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

कर्मफल ಕರ್ಮಫಲ (ನಂ) ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತವಾದ ಪುಣ್ಯ ಮತ್ತು ನಿಷಿದ್ಧವಾದ ಪಾಪಕರ್ಮಗಳ ಪರಿಣಾಮವಾದ ಸುಖದುಃಖಗಳು, ಜನ್ಮಾಂತರದ ಕರ್ಮಗಳ ಫಲ. कर्मणां विहितानां निषिद्धानां वा फलम्। ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತ ಕರ್ಮ

ಗಳನ್ನು ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದರೆ ಅವಕ್ಕನುಗುಣವಾದ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ. ಫಲಾಭಿಸಂಧಿಯಿಲ್ಲದೆ ಕೇವಲ ಆತ್ಮಶುದ್ಧಿಗಾಗಿ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಮಾಡಿ ಸ್ಥಿರವಾದ ಆತ್ಮಾನುಭವ ರೂಪವಾದ ಸೌಖ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಬಹುದು. "युक्तः कर्मफलं त्यक्त्वा शान्तिमाप्नोति नैष्ठिकीम्। अयुक्तः कामकारेण फले सक्तो निबध्यते" गीता ५-१२।

कर्मबन्ध ಕರ್ಮಬಂಧ (पुं०) ಕರ್ಮದಿಂದುಂಟಾಗುವ ಶರೀರ ಸಂಬಂಧ, ಸಂಸಾರ ಬಂಧನ. कर्मणा बन्धः। "एषा तेऽभिहिता सांख्ये बुद्धिर्योगे त्विमां शृणु। बुद्ध्या युक्तो यया पार्थ कर्मबन्धं प्रहास्यसि" गीता २-४०।

कर्मबन्धन ಕರ್ಮಬಂಧನ (न०) 1. ಕರ್ಮದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಶರೀರಸಂಬಂಧ, ಸಂಸಾರಬಂಧನ. (वि०) ಕರ್ಮವೆಂಬ ಬಂಧನಸಾಧನದಿಂದ ಕೂಡಿದ. ಪರಮ ಪುರುಷಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾದ ಕರ್ಮಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನು ಸಂಸಾರಬಂಧನಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗುವನು. कर्मैव कर्मणा वा बन्धनं यस्य। "यज्ञार्थात्कर्मणोऽन्यत्र लोकोऽयं कर्मबन्धनः। तदर्थं कर्म कौन्तेय मुक्तसङ्गः समाचर" गीता ३-९।

कर्मभू ಕರ್ಮಭೂ (स्त्री०) 1. ವ್ಯವಸಾಯ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಭೂಮಿ. कर्मणः कृषिकर्मणो भूः। 2. ಭಾರತ ವರ್ಷ.

कर्मभूमि ಕರ್ಮಭೂಮಿ (स्त्री०) ಕರ್ಮಗಳು ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ಭಾರತವರ್ಷ. कर्मणः यज्ञादिकर्मणः भूमिः। "उत्तरं यत्समुद्रस्य हिमाद्रेश्चैव दक्षिणम्। वर्षं तद्भारतं नाम भारती यत्र सन्ततिः। नवयोजनसाहस्रो विस्तारोऽस्य महामुने। कर्मभूमिरियं स्वर्गमपवर्गं च गच्छताम्" विष्णुपु० २-३-१, २।

कर्मभोग ಕರ್ಮಭೋಗ (पुं०) ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸುಖದುಃಖಗಳ ಅನುಭವ.

कर्ममीमांसा ಕರ್ಮಮೀಮಾಂಸಾ (स्त्री०) ಕರ್ಮಕಾಂಡದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವ ಮೀಮಾಂಸಾ ಶಾಸ್ತ್ರ. कर्मणः कर्मप्रतिपादकवेदभागस्य मीमांसा विचारः। [ವಿವರಕ್ಕೆ "मीमांसा" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

कर्मवासना ಕರ್ಮವಾಸನಾ (स्त्री०) ಮುಂದು ಮುಂದಿನ ಜನ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಪುಣ್ಯಪಾಪಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸುವ ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮಗಳಲ್ಲಿನ ಅನುಭವದ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕಾರ.

कर्मयुग ಕರ್ಮಯುಗ (न०) ಹಿಂಸೆಯೇ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಕಲಿಯುಗ. कृणाति हिनस्ति परस्परं यस्मिन्—कृञ् (हिंसायाम्) "मनिन्" (उ० ४-१४४)। कर्म च तद्युगं च।

कर्मयोग ಕರ್ಮಯೋಗ (पुं०) ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನ, ಉಪದೇಶದಿಂದ ಜೀವಾತ್ಮ ಪರಮಾತ್ಮ ವಿಷಯಕ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನಿಂದ ಶಕ್ತಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ಫಲಾಭಿಸಂಧಿಯಿಲ್ಲದೆ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ಜಪತಪೋರೂಪವಾದ ಕರ್ಮಗಳು, ಫಲಾಭಿಸಂಧಿಯಿಲ್ಲದ ಕರ್ಮ ಕೌಶಲ.

कर्मवत् ಕರ್ಮವತ್ (वि०) 1. ಕಾರ್ಯವಂತ, ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಕಾರ್ಯವುಳ್ಳವನು. कर्मास्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.** (अव्य०) 2. ಕರ್ಮದಂತೆ. कर्मणा तुल्यम् "वतिः" (५-१-११५)।

कर्मविपर्यय ಕರ್ಮವಿಪರ್ಯಯ (पुं०) ಕಾರ್ಯದ ವ್ಯತ್ಯಾಸ, ಕಾರ್ಯವು ತಪ್ಪಾಗಿ ಆಗುವಿಕೆ, ಕಾರ್ಯವು ವಿರೋಧವಾಗಿ ಆಗುವಿಕೆ. कर्मणो विपर्ययः।

कर्मविपाक ಕರ್ಮವಿಪಾಕ (पुं०) 1. ಪುಣ್ಯಪಾಪ ಕಾರ್ಯಗಳ ಪರಿಣಾಮ, ಜನ್ಮಾಂತರದ ಪುಣ್ಯಪಾಪಕಾರ್ಯಗಳ ಶುಭಾಶುಭ ಫಲ. कर्मणः पुण्यापुण्यरूपस्य विपाकः फलविशेषः। ಶಾತಾತಪಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ 84 ವಿಧ ಪಾಪಕರ್ಮ ಫಲಗಳು ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ. 2. ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವ ನಾನಾ ವಿಧ ದುಃಖಗಳಿಗೆ ಕಾರಣ ಮತ್ತು ಅದರ ನಿವೃತ್ತ್ಯುಪಾಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಒಂದು ಗ್ರಂಥ.

कर्मव्यति(ती)हार ಕರ್ಮವ್ಯತಿ(ತೀ)ಹಾರ (पुं०) ಪರಸ್ಪರ ಏಕಜಾತೀಯ ಕಾರ್ಯಗಳ ವಿನಿಮಯ, ಸಮಾನ ಕಾರ್ಯಗಳ ಅನ್ಯೋನ್ಯ ಬದಲಾವಣೆ. कर्मणः व्यति(ती)-हारः अन्योन्यं क्रियाविनिमयः। केशाकेशि। दण्डादण्डि।

कर्मशाला ಕರ್ಮಶಾಲಾ (स्त्री०) ಕೈಗಾರಿಕೆಯ ಪ್ರಯೋಗ ಶಾಲೆ, ಕಾರಖಾನೆ.

कर्मशील ಕರ್ಮಶೀಲ (वि०) ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. कर्म शीलं यस्य।

कर्मशूर ಕರ್ಮಶೂರ (वि०) ಹಿಡಿದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸುವವನು. कर्मणि शूरः।

कर्मश्रेष्ठ ಕರ್ಮಶ್ರೇಷ್ಠ (पुं०) 1. ಪುಲಹನ ಮಗ; [ಪುಲಹನು ಚತುರ್ಮುಖನ ನಾಭಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಒಬ್ಬ ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿ. ಕರ್ದಮಬ್ರಹ್ಮನ ಮಗಳಾದ ಗತಿಯು ಈ ಋಷಿಯ ಪತ್ನಿ. ಇವಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಶ್ರೇಷ್ಠ, ವರೀಯಸ್ಸು ಮತ್ತು ಸಹಿಷ್ಣುಗಳೆಂಬ ಮೂವರು ಪುತ್ರರು ಜನಿಸಿದರು.] (वि०) ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು. कर्मणा श्रेष्ठः।

कर्मसंन्यास ಕರ್ಮಸಂನ್ಯಾಸ (पुं०) 1. ಕರ್ಮತ್ಯಾಗ, ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸದೆ ಬಿಡುವಿಕೆ. कर्मणः संन्यासः त्यागः। "तयोस्तु कर्मसंन्यासात्कर्मयोगो विशिष्यते" गीता ५-२। 2. ಕರ್ಮಫಲತ್ಯಾಗ; ಫಲವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ಕರ್ಮವನ್ನಾಚರಿಸುವುದು ಫಲತ್ಯಾಗವೆನಿಸುವುದು. ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ಕರ್ಮವನ್ನಾಚರಿಸುವವನಿಗೆ ಸಿದ್ಧಿಯುಂಟಾಗುವುದು. ಆತ್ಮಾವಲೋಕನದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತವಾದ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಿಸಿ ಕರ್ಮ ಮಾಡುವುದೇ ಸ್ವಭಾವವಾದ ಇಂದ್ರಿಯ (ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯ) ಗಳಿಂದ ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ಕರ್ಮವನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನು (ಕರ್ಮಯೋಗಿಯು) ಜ್ಞಾನಯೋಗಿಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠನು. "यस्त्विन्द्रियाणि मनसा नियम्यारभतेऽर्जुन। कर्मेन्द्रियैः कर्मयोगमसक्तः स विशिष्यते" गीता ३-७।

कर्मसंन्यासिक ಕರ್ಮಸಂನ್ಯಾಸಿಕ (पुं०) 1. ಕರ್ಮಸಂನ್ಯಾಸವುಳ್ಳವನು, ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿರುವ ಸಂನ್ಯಾಸಿ, ಯತಿ. कर्मणां संन्यासोऽस्यास्ति "ठन्" (५-२-११५)। 2. ಕರ್ಮಫಲವನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿದವನು. "इनिः" (५-२-११५)। **–संन्यासिन् –ಸಂನ್ಯಾಸಿನ್.** ಜ್ಞಾನಿಯಾದವನು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಜ್ಞಾನಾಪೇಕ್ಷಿಯು ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಕರ್ಮಫಲತ್ಯಾಗ ಮಾಡುವವನು. ಈ ರೀತಿ ಕರ್ಮಫಲತ್ಯಾಗವು ಎರಡು ವಿಧ. "द्विविधः कर्मणस्त्यागः फलसाधनभेदतः। फलाय ज्ञानिनस्त्यागो जिज्ञासोर्ज्ञानसिद्धये"।

कर्मसङ्ग ಕರ್ಮಸಂಗ (पुं०) ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ, ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ಅಭಿನಿವೇಶ. कर्मणि सङ्गः आसक्तिः।

कर्मसंग्रह ಕರ್ಮಸಂಗ್ರಹ (पुं०) ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಕರ್ಮ. (1) ಕರ್ಮಸಾಧನವಾದ ದ್ರವ್ಯ, (2) ಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮ. (3) ಕರ್ಮವನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನು ಎಂದು ಕರ್ಮವು ಮೂರು ವಿಧ. "करणं कर्म कर्तेति त्रिविधः कर्मसंग्रहः" गीता १८-१८।

कर्मसचिव ಕರ್ಮಸಚಿವ (पुं०) ರಾಜನ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಕನಾಗಿರುವವನು. कर्मसु सचिवः।

कर्मसाक्षिन् ಕರ್ಮಸಾಕ್ಷಿನ್ (पुं०) ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ (ಮಾನವನ) ಕರ್ಮಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನೋಡುವ ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ ಮೊದಲಾದವರು. साक्षात् (पश्यति) "इनिः" (५-२-९१)। कर्मणः साक्षी। "कर्मसाक्षी जगच्चक्षुरंशुमाली त्रयीतनुः" अम०। "सूर्यः सोमो यमः कालो महाभूतानि पञ्च च। एते शुभाशुभस्येह कर्मणो नव साक्षिणः"। (वि०) 2. (ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ) ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಎದುರಿಗೆ ನೋಡುವವನು. "यो यस्तत्कर्मसाक्षी चरति मयि रणे यश्च यश्च प्रतीपः क्रोधान्धस्तस्य तस्य स्वयमपि जगतामन्तकस्यान्तकोऽहम्" वेणी० ३-३२।

कर्मसाधन ಕರ್ಮಸಾಧನ (नं०) ಕರ್ಮಾಚರಣೆಗೆ ಬೇಕಾದ ದ್ರವ್ಯ. ಕರ್ಮಾಚರಣೆಗೆ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಮತ್ತು ಶರೀರ ಇವು ಮುಖ್ಯ ಸಾಧನ. "शरीरवाङ्मनोभिर्यत् कर्म प्रारभते नरः" गीता १८-१५।

कर्मसिद्धि ಕರ್ಮಸಿದ್ಧಿ (स्त्री०) ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿ, ಕಾರ್ಯವು ಕೈಗೂಡುವಿಕೆ, ಕಾರ್ಯದಫಲ ದೊರಕುವಿಕೆ. कर्मणः सिद्धिः। "जितेन्द्रिये शूलिनि पुष्पचापः स्वकर्मसिद्धिं पुनराशशंसे" कुमा० ३-५७।

कर्मस्थ ಕರ್ಮಸ್ಥ (वि०) ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿರುವವನು, ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದವನು. कर्मणि तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)।

कर्मस्थान ಕರ್ಮಸ್ಥಾನ (नं०) 1. ಕಾರ್ಯಾಲಯ, ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಕಾರ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ. 2. ಉದ್ಯೋಗಸ್ಥಾನ, ಕಾರಖಾನೆ. कर्मणः स्थानम्। 3. (ಜ್ಯೋತಿಷೋಕ್ತವಾದ) ಲಗ್ನದಿಂದ ಹತ್ತನೆಯ ಸ್ಥಾನ. "दशमो मान आज्ञापि करस्थानमिति स्मृतः। वृद्धिः कर्माभिधानं च वज्री संक्षय उच्यते।" मु० दी०।

कर्माङ्ग ಕರ್ಮಾಂಗ (नं०) 1. ಕಾರ್ಯದ ಒಂದು ಭಾಗ. 2. ಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮದ ಒಂದು ಭಾಗ. कर्मणः अङ्गम्।

कर्माजीव ಕರ್ಮಾಜೀವ (पुं०) 1. ಕೆಲಸದಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಜೀವನೋಪಾಯ, ಕೈಗಾರಿಕೆ ಮುಂತಾದ ಕಸಬಿನಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಜೀವನಾಧಾರ,—ಹೊಟ್ಟೆಪಾಡು. कर्मणा आजीवो जीवनम्। (वि०) 2. ಕಸಬಿನಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು, ಉದ್ಯೋಗದಿಂದ ಜೀವನೋಪಾಯವುಳ್ಳವನು. कर्मणा आजीवो यस्य।

कर्मात्मन् ಕರ್ಮಾತ್ಮನ್ (पुं०) 1. ಮಾಡಿದ ಪುಣ್ಯಪಾಪ ಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ ಶರೀರವುಳ್ಳ ಜೀವ. कर्मणा आत्मा शरीरं यस्य। "तस्मिन् स्वपिति सुस्थे तु कर्मात्मानः शरीरिणः। स्वकर्मभ्यो निवर्तन्ते मनश्च ग्लानिमृच्छति" मनु० १-५३। (वि०) 2. ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದ. "कर्मात्मनां च देवानां सोऽसृजत् प्राणिनां प्रभुः। साध्यानां च गणं सूक्ष्मं यज्ञं चैव सनातनम्" मनु० १-२२। 3. ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದವನು.

कर्माधिकार ಕರ್ಮಾಧಿಕಾರ (पुं०) ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ ಹಕ್ಕು. ಲೌಕಿಕ ಮತ್ತು ವೈದಿಕ ಕರ್ಮಫಲಾಪೇಕ್ಷೆ, ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಶರೀರ ದಾರ್ಢ್ಯ, ಅರ್ಥಸಂಪತ್ತಿ, ಜನಸಂಪತ್ತಿ, ಕರ್ಮೋಪಯೋಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥಜ್ಞಾನ, ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಇರುವುದಾದರೆ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರ.

कर्माधिकारिन् ಕರ್ಮಾಧಿಕಾರಿನ್ (वि०) 1. ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ ಹಕ್ಕುಳ್ಳವನು. 2. ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವನು. कर्मणि अधिकारी।

कर्माध्यक्ष ಕರ್ಮಾಧ್ಯಕ್ಷ (पुं०) ಕೆಲಸವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ನೋಡುವವನು, ಕಾರ್ಯದ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕ. कर्मणि अध्यक्षः।

कर्मान्त ಕರ್ಮಾಂತ (पुं०) 1. ಯಾಗಾದಿ ಕೆಲಸದ ಕೊನೆ, ಕರ್ಮದ ಸಮಾಪ್ತಿ. कर्मणोऽन्तः। "कर्मान्ते दक्षिणां दद्यात्"। 2. ಕಾರ್ಯದ ಪೂರಯಿಕೆ, ಕಾರ್ಯದ ನೆರವೇರಿಕೆ. "अहन्यहन्यवेक्षेत कर्मान्तान् वाहनानि च" मनु० ८-४१९। 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉಳಲ್ಪಟ್ಟ ಭೂಮಿ. 4. ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿಡುವ ಸ್ಥಾನ, ಉಗ್ರಾಣ. "तेषामर्थे नियुञ्जीत शूरान् दक्षान् कुलोद्गतान्। शुचीनाकरकर्मान्ते भीरूनन्तर्निवेशने" मनु० ७-६२।

कर्मार ಕರ್ಮಾರ (पुं०) 1. ಕಮ್ಮಾರ, ಕಬ್ಬಿಣದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಜಾತಿಯವನು. कर्म ऋच्छति—ऋ (गतौ) "अण्" (३-२-१)। "कर्मारस्य निषादस्य रङ्गावतरकस्य च। सुवर्णकर्तुर्वेणस्य शस्त्रविक्रयिणस्तथा" मनु० ४-२१५। 2. ಕೈಗೆಲಸಗಾರ, ಶಿಲ್ಪಿ.

कर्मार्ह ಕರ್ಮಾರ್ಹ (पुं०) 1. ಪುರುಷ, ಮನುಷ್ಯ. कर्म अर्हति—अर्ह (पूजायाम्) "अण्" (३-२-१)। (वि०) 2. ಕೆಲಸ ಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥನಾದವನು, ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾದವನು. 3. ಯಾಗಾದಿಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯನಾದವನು.

कर्माशय ಕರ್ಮಾಶಯ (पुं०) ಜನ್ಮಾಂತರಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಪುಣ್ಯ ಮತ್ತು ಪಾಪ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ಶರೀರ ಮನಸ್ಸು ಮುಂತಾದುವು.

कर्मिक ಕರ್ಮಿಕ (वि०) 1. ಕೆಲಸಗಾರ, ಕಾರ್ಯನಿರತ, ಉದ್ಯೋಗವುಳ್ಳವನು. कर्मास्यास्ति "ठन्" (५-२-११६)। 2. ಕೂಲಿಯವನು, ಕೆಲಸದವನು.

कर्मिन् ಕರ್ಮಿನ್ (वि०) 1. ಕೆಲಸಗಾರ, ಉದ್ಯೋಗಶೀಲ, ಕಾರ್ಯನಿರತ. कर्मास्यास्ति "इनिः" (५-२-११६)। 2. ಯಾಗಾದಿಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನು. "तपस्विभ्यः अधिको योगी ज्ञानिभ्योऽपि मतोऽधिकः। कर्मिभ्यश्चाधिको योगी तस्माद्योगी भवार्जुन" गीता ६-४६। 3. ಕೂಲಿಯವನು, ಕೆಲಸಗಾರ.

कर्मिष्ठ ಕರ್ಮಿಷ್ಠ (वि०) ಉದ್ಯಮಶೀಲ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು. अतिशयेन कर्मी "इष्ठन्" (५-३-५५)।

कर्मेन्द्रिय ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯ (न०) ವಾಕ್ಕು, ಪಾಣಿ, ಪಾದ, ಪಾಯು, ಉಪಸ್ಥಗಳೆಂಬ ಐದು ಇಂದ್ರಿಯಗಳು. कर्मणां वचनादीनां निमित्तमिन्द्रियम्। [ವಿವರಕ್ಕೆ "इन्द्रिय" "इन्द्रियव्यापार" "इन्द्रियाधिष्ठातृ" "इन्द्रियायतन" "इन्द्रियार्थ" ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

कर्मोद्युक्त ಕರ್ಮೋದ್ಯುಕ್ತ (वि०) ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದವನು, ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವವನು, कर्मणि उद्युक्तः।

कर्व-दर्पे (भ्वा० पर० अक० से०) कर्वति। चकर्व। अकर्वीत्। ಗರ್ವಹೊಂದು, ಕೊಬ್ಬಿದವನಾಗು.

कर्व ಕರ್ವ (पुं०) 1. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. किरति विषयेषु चित्तम्—कॄ (विक्षेपे) "वः" (उ० १-१५३)। 2. ಮೂಷಕ, ಇಲಿ. "कर्वः कामः आखुश्च" सि० कौ०।

कर्वट ಕರ್ವಟ (पुंन०) 1. ಒಂದು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮುಖ್ಯ ಪಟ್ಟಣ. 2. ಇನ್ನೂರು ಹಳ್ಳಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾದ ಒಂದು ಪಟ್ಟಣ. "कर्वटोऽस्त्री द्रोणमुखं पट्टणं पुटभेदनम्" वैज०। "कर्वटं द्विशतग्राममध्ये ग्राममनोहरम्" हारा०। 3. ಹೆಚ್ಚು ಕಂಟಕದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗ್ರಾಮ. "द्वे शते कर्वटस्य स्यात् नगरस्य चतुःशतम्" याज्ञ० २-१६७। (पुं०) 4. ಎಂಟುನೂರ ನಾಲ್ಕು ಗ್ರಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದ ಒಂದು ಮುಖ್ಯಗ್ರಾಮ. "चतुरष्टशतग्रामान्तः द्रोणमुखकर्वटौ" त्रिकाण्ड०।

कर्वर ಕರ್ವರ (पुं०) 1. ವ್ಯಾಘ್ರ, ಹುಲಿ. 2. ರಾಕ್ಷಸ. 3. ಪಾಪ. कॄ (विक्षेपे) "ष्वरच्" (उ० २-१२२)। "कर्वरो व्याघ्ररक्षसोः" सि० कौ०। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-४१)। **कर्वरी ಕರ್ವರೀ.** 1. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. 2. ರಾತ್ರಿ. 3. ರಾಕ್ಷಸಿ. 4. ಹಿಂಗುಪತ್ರ.

कर्शन ಕರ್ಶನ (न०) 1. ಕೃಶವಾಗುವಿಕೆ, ತೆಳ್ಳಗೆ ಆಗುವಿಕೆ. कृश (तनूकरणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 2. ಕೃಶವಾಗಿ ಮಾಡುವ, ತೆಳ್ಳಗೆ ಮಾಡುವ. कृश + णिच् कर्त० "ल्युः" (३-१-१३४)। 3. ತೊಂದರೆ ಕೊಡುವ, ಹಿಂಸಿಸುವ, ಪೀಡಿಸುವ.

कर्शनीय ಕರ್ಶನೀಯ (वि०) 1. ತೆಳ್ಳಗೆ ಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ, 2. ತೆಳ್ಳಗೆ ಮಾಡಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 3. ತೆಳ್ಳಗೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. कृश (तनूकरणे) "अनीयर्" (३-१-९६)।

कर्शयत् ಕರ್ಶಯತ್ (वि०) ತೆಳ್ಳಗೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. कृश (तनूकरणे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.**

कर्शित ಕರ್ಶಿತ (वि०) ತೆಳ್ಳಗೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೃಶವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. कृश (तनूकरणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

कर्ष ಕರ್ಷ (पुंन०) 1. ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿಗಳ ಒಂದು ತೂಕ, ಹದಿನಾರು ಆದ್ಯಮಾಷಕಗಳ ತೂಕ. 80 ರಕ್ತಿಗಳು, 1/4 ಪಲ, 1/400 ತುಲೆ, 176 ಗುಲಗಂಜಿಗಳ ತೂಕ. कृष (विलेखने) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಹದಿನಾರು ಆದ್ಯಮಾಷಕಗಳ ತೂಕದ ಚಿನ್ನ. (पु०) 3. ವಿಭೀತಕ ವೃಕ್ಷ, ತಾರೆಗಿಡ. 4. ಆಕರ್ಷಣ, ಎಳೆಯುವಿಕೆ. 5. ಬರೆಯುವಿಕೆ. कृष (विलेखने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 6. ಉಳುಮೆ, ವ್ಯವಸಾಯ. 7. ನೇಗಿಲು. 8. ಗಾಲಿ (ಚಕ್ರ)ಯ ಜಾಡು. 9. ಉಳುವವನು, 10. ಎಳೆಯುವವನು.

कर्षक ಕರ್ಷಕ (पु०) 1. ಕುಜ, ಅಂಗಾರಕ. "कर्षको रुधिरो भौमः" वैज०। (वि०) 2. ಎಳೆಯುವವನು. 3. ಲೇಖಕ, ಬರೆಯುವವನು. 4. ರೈತ, ಬೇಸಾಯಗಾರ. कृष (विलेखने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "कच्चिच्च बीजं भक्तं च कर्षकस्यावसीदति" भा० सभा० ५-८२। "त्वं समीरण इव प्रतीक्षितः कर्षकेण वलजान् पुपूषता" माघ० १४-७।

कर्षण ಕರ್ಷಣ (न०) 1. ಎಳೆಯುವಿಕೆ. "भज्यमानमतिमात्रकर्षणात् तेन वज्रपरुषस्वनं धनुः" रघु० ११-४६। 2. ನೇಗಿಲಿನಿಂದ ಉಳುವಿಕೆ. कृष (विलेखने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "मृतं तु याचितं भैक्षं प्रमृतं कर्षणं स्मृतम्" मनु० ४-५। 3. ಶೋಷಣ, ಒಣಗಿಸುವಿಕೆ. 4. ಪೀಡಿಸುವಿಕೆ, ಹಿಂಸಿಸುವಿಕೆ. "शरीरकर्षणात् प्राणाः क्षीयन्ते प्राणिनां यथा। तथा राज्ञामपि प्राणाः क्षीयन्ते राष्ट्रकर्षणात्" मनु० ७-११२। (वि०) 5. ಎಳೆಯುವ, ಆಕರ್ಷಿಸುವ, 6. ನೇಗಿಲಿನಿಂದ ಉಳುವ. कृष (विलेखने) "ल्युः" (३-१-१३४)। (स्त्री०) **कर्षणी ಕರ್ಷಣೀ.** ಹಾಲೆಗಿಡ. गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)।

कर्षणीय ಕರ್ಷಣೀಯ (वि०) 1. ಎಳೆಯಲು ಅರ್ಹವಾದ. 2. ಎಳೆಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 3. ಉಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 4. ಉಳಲು ಶಕ್ಯವಾದ. कृष (विलेखने) 'अनीयर्" (३-१-९६)। 5. ಎಳೆಯಲ್ಪಡುವ. 6. ಉಳಲ್ಪಡುವ.

कर्षत् ಕರ್ಷತ್ (वि०) 1. ಉಳುತ್ತಿರುವ. 2. ಎಳೆಯುತ್ತಿರುವ, ಆಕರ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. कृष (विलेखने) "शतृ" (३-२-१२४)। "धनुः स कर्षन् रहितमायासेनाऽऽससार ताम्" माघ० १९-१५। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **कर्षन्ती ಕರ್ಷಂತೀ.**

कर्षफल ಕರ್ಷಫಲ (पु०) 1. ತಾರೆಗಿಡ. (स्त्री०) 2. ನೆಲ್ಲಿಗಿಡ. (न०) 3. ತಾರೆಕಾಯಿ. 4. ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ.

कर्षित ಕರ್ಷಿತ (वि०) 1. ಎಳೆಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. कृष (विलेखने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಉಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೇಸಾಯ ಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

कर्षिन् ಕರ್ಷಿನ್ (वि०) 1. ಎಳೆಯುವ, ಆಕರ್ಷಿಸುವ. कृष (विलेखने) "णिनिः" (३-१-१३४)। "स्तम्बेरमा मुखरशृङ्खलकर्षिणस्ते" रघु० ५-७२। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **कर्षिणी ಕರ್ಷಿಣೀ.** "घ्राणकान्तमधुगन्धकर्षिणीः पानभूमिरचनाः प्रियासखः" रघु० १९-११। (स्त्री०) 2. ಕುದುರೆಯ ಕಡಿವಾಣದಲ್ಲಿರುವ ಕಬ್ಬಿಣದ ತುಂಡು. 3. ಹಾಲೆ ಗಿಡ.

कर्षू ಕರ್ಷೂ (पु०) 1. ಒಣ ಬೆರಣಿಯಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬೆಂಕಿ. कृष (विलेखने) "ऊः" (उ० १-८१)। 2. ಜೀವಿಕೆ, ಜೀವನೋಪಾಯ. (स्त्री०) 3. ಕವಲು ನದಿ, ಕಾಲುವೆ. "कर्षूर्वार्ता करीषाग्निः कर्षूः कुल्याभिधायिनी" अम०। 4. ಕೃಷಿ, ಬೇಸಾಯ. "कर्षूस्तु तुषाग्नौ कृषिकुल्ययोः" हेम०। 5. ಇಷ್ಟಿಖಾತ, ಯಾಗಕ್ಕಾಗಿ ನೇಗಿಲಿನಿಂದ ಉತ್ತು ತೋಡಲ್ಪಟ್ಟ ಹಳ್ಳ. ನಾಲ್ಕು ಅಂಗುಲಗಳ ಅಗಲ ನಾಲ್ಕು ಅಂಗುಲಗಳ ಆಳ ಹನ್ನೆರಡು ಅಂಗುಲಗಳ ಉದ್ದವುಳ್ಳ ಒಂದು ಹಳ್ಳಕ್ಕೆ ಇಷ್ಟಿಖಾತವೆಂದು ಹೆಸರು. "चतुरङ्गुलपृथ्वीस्तावदन्तरास्तथाधःखाताः वितस्त्यायतास्तिस्रः कर्षूः कुर्यात्। कर्षूसमीपे अग्नित्रयमुपसमाधाय परिस्तीर्य तत्रैकैकस्मिन् आहुतित्रयं जुहुयात्" विष्णुसू०। "कर्षूः पुमान् करीषाग्नौ स्त्रियाम् कुल्येष्टिखातयोः" मेदि०। 6. ಗರ್ತ, ಹಳ್ಳ. 7. ಧಾನ್ಯದ ಹೊಟ್ಟು. "कर्षूः स्त्री तुषकोष्ठे कुल्यायां ना च ना करीषाग्नौ" वैज०।

कर्हि ಕರ್ಹಿ (अव्य०) ಯಾವಾಗ, ಯಾವಕಾಲದಲ್ಲಿ. किम् "र्हिल्" (५-३-२१)।

कर्हिचित् ಕರ್ಹಿಚಿತ್ (अव्य०) 1. ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಒಂದು ಸಮಯದಲ್ಲಿ. 2. ಯಾವಾಗಲೂ, ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲೂ. "अकामस्य क्रिया काचित् दृश्यते नेह कर्हिचित्" मनु० २-४।

कल–शब्दसंख्यानयोः (भ्वा० आत्म० शब्दे अकर्मकः संख्याने सकर्मकः से०)। कलते। चकले। कलिता। कलिष्यति। अकलिष्ट। 1. ಶಬ್ದ ಮಾಡು, ಸದ್ದುಮಾಡು. 2. ಎಣಿಸು, ಲೆಕ್ಕ ಮಾಡು.

कल–गतौ संख्याने च (चुरा० उभ० सक० से०)। कलयति, –ते। कलयां बभूव, –आस, –चकार, –चक्रे। 1. ಹೊಂದು, ಪಡೆ. 2. ಎಣಿಸು, ಲೆಕ್ಕಮಾಡು. "प्रह्लादश्चास्मि दैत्यानां कालः कलयतामहम्" गीता १०-३०। 3. ಉಚ್ಚರಿಸು, ಹೇಳು, ಮಾತಾಡು. "विहगाः कदम्बसुरभाविह गाः कलयन्त्यनुक्षणमनेकलयम्" माघ० ४-३६। 4. ಗ್ರಹಿಸು, ಹಿಡಿದುಕೊ, ಧರಿಸು. "कलय वलयश्रेणीं पाणौ पदे कुरु नूपुरौ"। "कलयति हिमांशोर्निष्कलङ्कस्य लक्ष्मीम्" मालती० १-२५। 5. ಗ್ರಹಿಸು, ತಿಳಿದುಕೊ. "क्रियतेऽनुवृत्तिरुचितैव ततः कलयेदमानमनसं सखि माम्" माघ० ९-५८। 6. ಹೋಗು, ನಡೆ, ಮುಂದೆಸಾಗು, ದಾರಿಹಿಡಿದು ನಡೆ. "साक्षादप्सरसो विमानकलितव्योमान एवाभवत्" नैष० २-१०४।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಯೋಗದಿಂದುಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು :

(1) आ + कल = आकलितः। 1. ಕಟ್ಟಿಹಾಕು, ಬಂಧಿಸು, ಬಿಗಿ. "सुवर्णसूत्राकलिताधराम्बरां विडम्बयन्तं शितिवाससस्तनुम्" माघ० १-६। 2. ತಿಳಿದುಕೊ, ಮನದಟ್ಟು ಮಾಡಿಕೊ, ಗ್ರಹಿಸು. "क्षिप्ता इवेन्दोः सरुचोऽधिवेलं मुक्तावलीराकलयांचकार" माघ० ३-७३।

(2) उद् + कल = उत्कलितः। ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿದುಕೊ. "स तस्य हस्तोत्कलितस्तदासुरो विक्रीडतो यद्वदहिर्गरुत्मतः" भाग० ७-८-२६।

(3) प्रति + आ + कल = प्रत्याकलनम्। ಅರಿತುಕೊ, ತಿಳಿದುಕೊ. "प्रत्याकलितस्वदुर्नयः" दशकु०।

(4) वि + अव + कल = व्यवकलनम्। ಕಳೆದು ಹಾಕು, ತೆಗೆದು ಹಾಕು. "यदि व्यक्ते युक्तिव्यवकलनमार्गेऽसि कुशला" लीला०।

(5) सम् + कल = सङ्कलनम्। ಅಂಕಿಗಳನ್ನು ಕೂಡು, –ಸೇರಿಸು. "अथ सङ्कलनव्यवकलनयोः करणसूत्रम्" लीला०।

कल–क्षेपे (चुरा० उभ० सक० से०)। कालयति, –ते। कालयां बभूव, –आस, –चकार, –चक्रे। 1. ಪ್ರೇರಿಸು, ಮುಂದಕ್ಕೆ ತಳ್ಳು. 2. ಅಟ್ಟು, ಓಡಿಸು. "षष्टिं गवां सहस्राणि त्रिगर्ताः कालयन्ति ते" भा० विरा० ३३-१५। 3. ಎಸೆ, ಬಿಸಾಡು.

कल ಕಲ (पु०) 1. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. 2. ಇಂಪಾದ ಮತ್ತು ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಶಬ್ದ. कल (शब्दे) "अच्" (३-१-१३४)। "प्रगीयते सिद्धगणैश्च योषितामुदारमन्ते कलभाविकस्वरैः" माघ० ४-३३। 3. ಸಾಲವೃಕ್ಷ, ಮತ್ತಿಮರ. 4. ಬದರೀವೃಕ್ಷ. ಬೋರೆಗಿಡ. 5. ಅಂಗುಷ್ಠದಿಂದ ವೀಣೆಯ ತಂತಿಗಳನ್ನು ಮುಟ್ಟುವಿಕೆ. "तन्त्रीष्वङ्गुष्ठसंस्पर्शः कलः" वैज०। (न०) 6. ಶುಕ್ರಧಾತು, ವೀರ್ಯ. "कलं शुक्रे त्रिष्वजीर्णे चाव्यक्तमधुरध्वनौ" मेदि०। (वि०) 7. ಜೀರ್ಣವಾಗದಿರುವ. 8. ಮೂಗ, ಮಾತಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನು. 9. ಕಲಾನ್ವಿತ, ಕುಶಲವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನು. कलाऽस्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। 10. ಮನೋಹರವಾದ. 11. ಮಧುರವಾದ, ಇಂಪಾದ. "कलमन्यभृतासु भाषितं कलहंसीषु मदालसं गतम्" रघु० ८-५९। (क्रि० वि०) ಗಂಭೀರವಾಗಿ. "कलं चलद्भिः सुरसैन्यसिन्धुरैः" कुमा० १४-२४।

कलक ಕಲಕ (पु०) 1. ಮತ್ಸ್ಯ, ಮೀನು. कल (गतौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। (वि०) 2. ಎಣಿಸುವ, ಲೆಕ್ಕ ಮಾಡುವ.

कलकण्ठ ಕಲಕಂಠ (पु०) 1. ಕೋಗಿಲೆ. 2. ಹಂಸಪಕ್ಷಿ. 3. ಕಪೋತ, ಪಾರಿವಾಳದ ಹಕ್ಕಿ. कलः अव्यक्तमधुरः कण्ठोऽस्य। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५५)। **–कण्ठी –ಕಂಠೀ.** (वि०) 4. ಅವ್ಯಕ್ತವೂ ಮಧುರವೂ ಆದ ಧ್ವನಿಯುಳ್ಳ.

कलकल ಕಲಕಲ (पु०) 1. ಕೋಲಾಹಲ ಧ್ವನಿ, ಗಡಿಬಿಡಿಯ ಶಬ್ದ, ಗುಂಪಿನಗಲಭೆ. कलप्रकारः – प्रकारे द्वित्वम् (८-१-१२)। "रणसंमदोदयविकासिबलकलकलाकुलीकृते" माघ० १५-७७। 2. ಮತ್ತಿಮರದ ರಸ. "कलकल उक्तः कोलाहले तथा सालनिर्यासे" मेदि०।

कलघोष ಕಲಘೋಷ (पु०) ಕೋಗಿಲೆ. कलो घोषोऽस्य।

कलङ्क ಕಳಂಕ (पु०) 1. ಚಿಹ್ನೆ, ಗುರುತು. 2. ಮಾಲಿನ್ಯ. ಕೊಳೆ. कं ब्रह्माणं लङ्कयति हीनतां गमयति—लकि (गतौ) + णिच् "अण्" (३-२-१)। "बहुरूपकसालभञ्जिकामुखचन्द्रेषु कलङ्करङ्कवः" नैष० २-८३। "आभाति

वेला लवणाम्बुराशेः धारानिबद्धेव कलङ्करेखा" रघु० १३-१५। 3. ಅಪವಾದ, ಅಪಯಶಸ್ಸು, ಅಕೀರ್ತಿ. "त्वादृशस्य सकलः स कलङ्कः शीतभासि शशकः परमङ्कः" नैष० ५-१२०। 4. ತಾಮ್ರ ಮೊದಲಾದ ಧಾತುಗಳ ಮಲ. "शशिकृपाणकवचेषु कलङ्काः" काद०। 5. ಪಾಪ, ಪಾತಕ.

कलङ्कित ಕಳಂಕಿತ (वि०) 1. ಗುರುತು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ, ಚಿಹ್ನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. 2. ಅಪಕೀರ್ತಿಯುಳ್ಳ, ಅಪಯಶಸ್ಸನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿರುವ. ಅಪವಾದವುಳ್ಳ. कलङ्कोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। "कुङ्कुमपङ्ककलङ्कित-देहा गौरपयोधरकम्पितहारा" भर्तृ० २-९। 3. ಕೊಳೆಯಾಗಿರುವ. 4. ಪಾಪವುಳ್ಳ.

कलङ्कुर ಕಲಂಕುರ (पु०) ಜಲಾವರ್ತ, ನೀರಿನ ಸುಳಿ. कं जलं लङ्कयति — लकि (गतौ) + णिच् "उरच्" बाहु०। "अथाम्भसां भ्रमः। तानूरो वायुगुलश्च कणलाभः कलङ्कुरः" त्रिकाण्ड०।

कलञ्ज ಕಳಂಜ (पु०) 1. ವಿಷಬಳಿದ ಬಾಣದಿಂದ ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ ಮೃಗ. ಮತ್ತು 2. ಪಕ್ಷಿ. (न०) 3. ಇಂತಹ ಮೃಗ ಪಕ್ಷಿಗಳ ಮಾಂಸ. "न कलञ्जं भक्षयेत्" श्रुतिः। 4. ಹೊಗೆಸೊಪ್ಪು. "कलञ्जसंवेष्टनधूमपानात्स्याद्दन्त-शुद्धिर्मुखरोगहानिः"।

कलट ಕಲಟ (न०) ಮನೆಗೆ ಹೊದಿಸುವ ಹುಲ್ಲು ಮೊದಲಾದುದು, ಮನೆಯ ಹುಲ್ಲಿನ ಮೇಲ್ಛಾವಣಿ. कं जलं लटति—लट (बाल्ये) "अच्" (३-१-१३४)।

कलतूलिका ಕಲತೂಲಿಕಾ (स्त्री०) ಕಾಮುಕ ಹೆಂಗಸು, ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿ. कं सुखं लाति — ला (आदाने) "कः" (३-२-४)। कलः कामः तं तूलयति निष्कर्षति पूरयति वा — तूल (निष्कर्षे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "वाञ्छिनी तु स्याल्लञ्जिका कलतूलिका" त्रिकाण्ड०।

कलत्र ಕಳತ್ರ (न०) 1. ಪತ್ನಿ, ಹೆಂಡತಿ. गडचते — गड (सेचने) "अत्रन्" आदेः कश्च (उ० ३-१०६)। डलयोरभेदः। "यः प्रीणयेत् सुचरितैः पितरं स पुत्रो यद्भर्तुरेव हितमिच्छति तत्कलत्रम्" भर्तृ० १-५९। 2. ನಿತಂಬ ಪ್ರದೇಶ, ಹೆಂಗಸರ ಪಿರ್ರೆ. "कलत्रभारेण विलोलनीविना गलद्दुकूलस्तनशालिनोरसा" किरा० ८-१७। 3. ಕಳತ್ರ ಸ್ಥಾನ, ಲಗ್ನದಿಂದ ಏಳನೆಯಸ್ಥಾನ. "कलत्रसौख्यवैवाहं भोगस्थानं मनोहरम्। अलंङ्कृतिश्च सर्वेषां भावोऽयं सप्तमः स्मृतः" मु० दी०। 4. ದುರ್ಗ, ಕೋಟೆ.

कलत्रता ಕಳತ್ರತಾ (स्त्री०) ಪತ್ನೀತ್ವ, ಹೆಂಡತಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ. कलत्रस्य भावः "तल्" (५-१-११९)।

कलत्रवत् ಕಳತ್ರವತ್ (वि०) 1. ಸಪತ್ನೀಕ, ಪತ್ನೀಸಮೇತನಾದ, ಪತ್ನಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ. कलत्रमस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। मस्य वः (७-२-९)। "कलत्रवन्त-मात्मानमवरोधे महत्यपि" रघु० १-३२। (अव्य०) 2. ಪತ್ನಿಯಂತೆ, ಹೆಂಡತಿಯಂತೆ. कलत्रेण तुल्यम् "वतिः" (५-१-११५)।

कलत्रिन् ಕಳತ್ರಿನ್ (वि०) ಕಳತ್ರವುಳ್ಳವನು, ಪತ್ನೀಸಮೇತನಾದವನು, ಪತ್ನಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು. कलत्र "इनिः" (५-२-११५)। "वसुधेयमवेक्ष्यतां त्वया वसुमत्या हि नृपाः कलत्रिणः" रघु० ८-८३।

कलधूत ಕಲಧೂತ (न०) ರಜತ, ಬೆಳ್ಳಿ.

कलधौत ಕಲಧೌತ (न०) 1. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. 2. ಬೆಳ್ಳಿ. ರಜತ. कलः मलो धौतोऽस्य। "यस्यां कपोलैः कलधौत-धामस्तम्भेषु भेजे मणिदर्पणश्रीः" माघ० ३-४७। "अधिरात्रि यत्र निपतन्नभोलिहां कलधौतधौतशिलवेश्मनां रुचौ" माघ० १३-५१। 3. ಕಲಧ್ವನಿ, ಇಂಪಾದ ಕಂಠ. "कलधौतं रूप्यहेम्नोः कलधौतं कलध्वनौ" विश्व०।

कलध्वनि ಕಲಧ್ವನಿ (पु०) 1. ಅಸ್ಪಷ್ಟ ಮತ್ತು ಮಧುರವಾದ ಶಬ್ದ, ಇಂಪಾದ ತಗ್ಗು ದನಿ. कलो ध्वनिः। 2. ಕಪೋತ, ಪಾರಿವಾಳದ ಹಕ್ಕಿ. कलो ध्वनिरस्य। 3. ಕೋಗಿಲೆ. 4. ಮಯೂರ, ನವಿಲು. (वि०) 5. ಮಧುರವಾದ ಮತ್ತು ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಶಬ್ದವುಳ್ಳ. कलो ध्वनिरस्य। "कलध्वनिः परभृते पारावतकलापिनोः" हेम०।

कलन ಕಲನ (न०) 1. ಚಿಹ್ನೆ, ಗುರುತು. 2. ಅಪರಾಧ, ತಪ್ಪು. 3. ಗ್ರಹಣ, ಸ್ವೀಕಾರ, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. कल (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 4. ಗ್ರಾಸ, ನುಂಗುವಿಕೆ. "कलनात्सर्वभूतानां स कालः परिकीर्तितः"। 5. ಜ್ಞಾನ, ಅರಿವು, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. कल कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "लोकानामन्तकृत्कालः कालोऽन्यः कलनात्मकः" सू० सि०। 6. ಸದ್ದು ಮಾಡುವಿಕೆ, ಶಬ್ದ ಮಾಡುವಿಕೆ. कल (गतौ शब्दे च) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

कलना ಕಲನಾ (स्त्री०) 1. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿಯುವಿಕೆ, ಅರಿಯುವಿಕೆ. कल (गतौ) + णिच् भावे "युच्" (३-३-१०७)। 2. ಗ್ರಹಣ, ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. 3. ಸ್ವೀಕಾರ, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. 4. ಧರಿಸುವಿಕೆ, ತೊಡುವಿಕೆ. 5. ತೆಗೆದು

ಮಾಡುವಿಕೆ. "अवाप बाल्योचितनीलकण्ठपिच्छावचूडाकलनामिवोरः" माघ० ३-५।

कलनाद ಕಲನಾದ (पु०) 1. ಮಧುರ ಮತ್ತು ತಗ್ಗು ದನಿ. कलो नादः। "पयोधिलक्ष्मीमुषि केलिपल्वले रिरंसुहंसीकलनादसादरम्" नैष० १-११७। 2. ಹಂಸ. कलो नादोऽस्य। (वि०) 3. ಅಸ್ಫುಟ ಮತ್ತು ಮಧುರವಾದ ಧ್ವನಿಯುಳ್ಳ. कलो नादो यस्य।

कलभ ಕಲಭ (पु०) 1. ಮೂವತ್ತುವರ್ಷವಯಸ್ಸಿನ ಆನೆ. कल (शब्दे) "अभच्" (उ० ३-१२२)। "कुशेशयैरत्र जलाशयोषिता मुदा रमन्ते कलभा विकस्वरैः" माघ० ४-३३। 2. ಆನೆಯ ಮರಿ. "इह मुहुर्मुदितैः कलभैरवः प्रतिदिशं क्रियते कलभैरवः" माघ० ४-६०। "ननु कलभेन यूथपतेरनुकृतम्" माल० ५। 3. ದತ್ತೂರಿ ಗಿಡ. कं वातं लभते—डु लभष् (प्राप्तौ) "अच्" (३-१-१३४)।

कलम ಕಲಮ (पु०) 1. ಬತ್ತ. कलते—कल (संख्याने) "अमः" (उ० ४-८४)। "आपादपद्मप्रणताः कलमा इव ते रघुम्" रघु० ४-३७। "गीतानि गोप्याः कलमं मृगव्रजो न नूनमत्तीति हरिर्व्यलोकयत्" माघ० १२-४३। 2. ಲೇಖನಿ. 3. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. "कलमः पुंसि लेखन्यां शालौ पाटच्चरेऽपि च" मेदि०। 4. ಅಂಕುರ. ಮೊಳಕೆ. "कलमोऽङ्कुरलेखन्योः" वैज०।

कलम्ब ಕಲಂಬ (पु०) 1. ಶರ, ಬಾಣ. कल (क्षेपे) "अम्बच्" (उ० ४-८२)। ಶತ್ರುಗಳ ಮೇಲೆ ಎಸೆದು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. 2. ಕದಂಬ ವೃಕ್ಷ. कड (मदे) "अम्बच्" (उ० ४-८२)। डलयोरभेदः। ವಿರಹಿಗಳಿಗೆ ಮದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. 3. ಅಂಕುರ, ಮೊಳಕೆ. "त्वद्भ्रूयुगं यस्य खलु द्विपत्री तवाधरो रज्यति यत्कलम्बः" नैष० ३-१२०। (स्त्री०) **कलम्बी ಕಲಂಬೀ.** ಹಂಬು ಬಳಸೆ. "कलम्बी शाकभेदे स्यात् कदम्बशरयोः पुमान्" मेदि०।

कलम्बुट ಕಲಂಬುಟ (न०) ನವನೀತ, ಹೊಸದಾದ ಬೆಣ್ಣೆ. के जले लम्बते — लबि (अवस्रंसने) "उटः" बाहु०। "हैयङ्गवीनं सरजं मन्थजं च कलम्बुटम्" हारा०।

कलयत् ಕಲಯತ್ (वि०) 1. ತಿಳಿಯುವ, ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುವ. कल (गतौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "कलयन्नपि सव्यथोऽवतस्थेऽशकुनेन स्खलितः किलेतरोऽपि" माघ० ९-८३। 2. ನೋಡುತ್ತಿರುವ, ವೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. "निमीलनस्पष्टविलोकनाभ्यां कदर्थितस्ताः कलयन् कटाक्षैः" नैष० ६-२२। 3. ಎಸೆಯುತ್ತಿರುವ. 4. ಬಿಸಾಡುತ್ತಿರುವ. 5. ಎಣಿಸುತ್ತಿರುವ. "प्रह्लादश्चास्मि दैत्यानां कालः कलयतामहम्" गीता १०-३०। 6. ಧರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹಿಡಿಯುತ್ತಿರುವ. "राज्ञामस्य शतेन किं कलयतो हेतिं शतघ्नीं कृतं लक्षैर्लक्षभिदो दृशैव जयतः पद्मानि पद्मैरलम्" नैष० १२-५८। 7. ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತಿರುವ. "अस्य क्षोणिपतेः परार्धपरया लक्षीकृताः संख्यया प्रज्ञाचक्षुरवेक्ष्यमाणतिमिरप्रख्याः किलाकीर्तयः। गीयन्ते स्वरमष्टमं कलयता जातेन वन्ध्योदरान्मूकानां प्रकरेण कूर्मरमणीदुग्धोदधे रोधसि" नैष० १२-१०६। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **कलयन्ती ಕಲಯಂತೀ.** "कोपितं विरहखेदितचित्ता कान्तमेव कलयन्त्यनुनिन्ये" माघ० १०-२९।

कलरव ಕಲರವ (पु०) 1. ಕಪೋತ, ಪಾರಿವಾಳದ ಹಕ್ಕಿ. 2. ಕೋಗಿಲೆ. कलो रवोऽस्य। 3. ಅಸ್ಪಷ್ಟಮಧುರಧ್ವನಿ, ಇಂಪಾದ ತಗ್ಗು ದನಿ. कलो रवः। (वि०) 4. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಮಧುರ ಧ್ವನಿಯುಳ್ಳ. "कलरवमुपगीते षट्पदौघेन धत्तः कुमुदकमलखण्डे तुल्यरूपामवस्थाम्" माघ० ११-१५। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **–रवी –ರವೀ.**

कलल ಕಲಲ (न०) 1. ಗರ್ಭದ ಮೊದಲನೆಯ ಅವಸ್ಥೆ, ಸ್ತ್ರೀಯರ ಗರ್ಭಕೋಶವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ ಮೊದಲನೆಯ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ರೇತಸ್ಸಿನ ವಿಕಾರ. "कर्मणा दैवनेत्रेण जन्तुर्देहोपपत्तये। स्त्रियां प्रविष्ट उदरं पुंसो रेतःकणाश्रयः। कललं त्वेकरात्रेण पञ्चरात्रेण बुद्बुदम्" भाग० ३-३१-१, २। 2. ಚರ್ಮದ ಚೀಲ. "चर्मकोशं तु कललम्" वैज०। 3. ಎಲುಬು. ಮೂಳೆ. "अथास्थि कीकसं विड्डं कललं क्रूरमाढिकम्" वैज०।

कलविङ्क ಕಲವಿಂಕ (पु०) 1. ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ. कलं वङ्कते—वकि (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। पृषो०। "कलविङ्कप्लवं हंसं चक्राह्वं ग्रामकुक्कुटम्" मनु० ५-१२। 2. ಹಳದಿ ತಲೆಯ ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ. "मार्जारभक्षिते दुःखं यादृशं गृहकुक्कुटे। न तादृङ्ममताशून्ये कलविङ्केऽथ मूषके" प्रबोध० ५-२०। "कलविङ्कस्त्वसौ पीतमुण्डः" वैज०।

कलश ಕಲಶ (त्रि०) 1. ಘಟ, ಕೊಡ, ಬಿಂದಿಗೆ, ಹರವೆ. केन जलेन लसति—लस (श्लेषणे) "अच्" (३-१-१३४)। तालव्यान्तः प्रामाणिकप्रयोगः। "कलश इव गरीयान् दिग्भिराकृष्यमाणः" माघ० ११-४४। 2. ಹದಿನಾರು

ಆದ್ಯಮಾಷಕಗಳ ತೂಕ, ಎಂಬತ್ತು (80) ರತ್ತಿಗಳು, 1/4 ಪಲ, 1/400 ತುಲೆ, 176 ಗುಲಗಂಜಿತೂಕ. स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **–शी –ಶೀ.**

कलशजन्मन् ಕಲಶಜನ್ಮನ್, –भू –ಭೂ (पु०) ಕುಂಭದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ 1. ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿ. 2. ವಸಿಷ್ಠಮಹರ್ಷಿ.

कलशयोनि ಕಲಶಯೋನಿ (पु०) 1. ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿ. 2. ವಸಿಷ್ಠಮಹರ್ಷಿ. कलशं योनिरस्य।

कलशि ಕಲಶಿ (स्त्री०) 1. ಕುಂಭ, ಕೊಡ, ಬಿಂದಿಗೆ, ಘಟ. 2. ಕಡೆಯುವ ದೊಡ್ಡ ಮೊಸರಿನ ಪಾತ್ರೆ. 3. ನರಿಬಾಲದ ಹುಲ್ಲು. कलं श्यति अजीर्णं नाशयति – शो (तनूकरणे) "इन्" (उ० ४-११७)। बाहु० आकारलोपः। "शशिनमिव सुरौघाः सारमुद्धर्तुमेते कलशिमुदधिगुर्वीं वल्लवा लोडयन्ति" माघ० ११-८। स्त्रियाम् वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। **–शी –ಶೀ.**

कलशीपदी ಕಲಶೀಪದೀ (स्त्री०) ಬಿಂದಿಗೆಯಂತೆ ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. कलशी इव पादौ यस्याः। पादस्य पदादेशः (६-४-१३०)। "ङीप्" (५-४-१३९)।

कलशीसुत ಕಲಶೀಸುತ (पु०) 1. ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿ. 2. ವಸಿಷ್ಠಮಹರ್ಷಿ. कलश्याः सुत इव। ["अगस्त्य" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

कलशोदधि ಕಲಶೋದಧಿ (पु०) ಕ್ಷೀರ ಸಮುದ್ರ.

कलस ಕಲಸ (त्रि०) ಘಟ, ಬಿಂದಿಗೆ, ಕೊಡ. केन जलेन लसति—लस (श्लेषणक्रीडनयोः) "अच्" (३-१-१३४)। ದೇವಶಿಲ್ಪಿಯಾದ ವಿಶ್ವಕರ್ಮನು ಸಮುದ್ರಮಥನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಮೃತವನ್ನು ತುಂಬಿಡಲು ದೇವತೆಗಳ ಕಲೆಗಳಿಂದ ಕಲಶವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನಾದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರಾಯಿತು ಎಂದೂ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿದೆ. "सागरे मथ्यमाने तु पीयूषार्थं सुरासुरैः। पीयूषधारणार्थाय निर्मितो विश्वकर्मणा। कलाः कलास्तु देवानामपि तास्ताः पृथक् पृथक्। यतः कृतास्तु कलसाः ततस्ते परिकीर्तिताः" कालिकापु०। "कलसे निजहेतुदण्डजः किमु चक्रभ्रमकारितागुणः" नैष० २-३२।

कलसी ಕಲಸೀ (स्त्री०) ಘಟ, ಬಿಂದಿಗೆ, ಕೊಡ, ಹರವಿ. केन जलेन लसति – लस (श्लेषणे) "इन्" (उ० ४-११७)। जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। "अवलम्बित-कर्णशष्कुलीकलसीकं रचयन्नवोचत" नैष० २-८।

कलह ಕಲಹ (पु०) 1. ಜಗಳ, ವಾಗ್ವಾದ. कलो मधुरध्वनिः तं हन्ति – हन (हिंसागत्योः) "डः" (वा० ३-२-४८)। "कलहान्न घनाद्यदुत्थितादधुनाप्युज्झति घर्घरस्वरः" नैष० २-८५। 2. ಯುದ್ಧ, ಕದನ. "विलम्बितुं न खलु सहा मनस्विनो विधित्सतः कलहमवेक्ष्य विद्विषः" माघ० १७-५०। ಮೇದಿನೀಕೋಶದಲ್ಲಿ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವಾಗಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. 3. ಕತ್ತಿಯ ಒರೆ. 4. ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ, ರಸ್ತೆ. 5. ತಾಡನ, ಹೊಡೆತ. "कलहं युधि वाटे ना खड्गकोशे च भण्डने" मेदि०।

कलहंस ಕಲಹಂಸ (पु०) 1. ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಹಂಸ ಪಕ್ಷಿ. कलो मधुरवचनो हंसः। "अविशद्वनवेश्म विस्मितः स्मृतिलग्नैः कलहंसशंसितैः" नैष० २-६३। 2. ರಾಜಹಂಸ, ಕೆಂಪು ಕಾಲು ಮತ್ತು ಕೊಕ್ಕುಳ್ಳ ಹಂಸಪಕ್ಷಿ. "वधूदुकूलं कलहंसलक्षणं गजाजिनं शोणितबिन्दुवर्षि च" कुमा० ५-६७। 3. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ದೊರೆ, ಉತ್ತಮನಾದ ರಾಜ. 4. ಪರಮಾತ್ಮ, ಪರಬ್ರಹ್ಮ. "कलहंसस्तु कादम्बे राजहंसे नृपोत्तमे" मेदि०। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **–हंसी –ಹಂಸೀ.** "कलमन्यभृतासु भाषितं कलहंसीषु मदालसं गतम्" रघु० ८-५९।

कलहकार ಕಲಹಕಾರ (पु०) 1. ನಾರದಮಹರ್ಷಿ. 2. ಜಗಳವಾಡುವವನು. कलहं करोति—डु कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)। "हन्तुं कलहकारोऽसौ शब्दकारः पपात खम्" भट्टि० ५-१००।

कलहप्रिय ಕಲಹಪ್ರಿಯ (पु०) 1. ನಾರದಮಹರ್ಷಿ. कलहः प्रियोऽस्य। (वि०) 2. ಜಗಳವೇ ಪ್ರಿಯವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು. (स्त्री०) **–प्रिया –ಪ್ರಿಯಾ.** ಸಾರಸಪಕ್ಷಿ.

कलहान्तरिता ಕಲಹಾಂತರಿತಾ (स्त्री०) ಎಂಟುವಿಧ ಅವಸ್ಥೆಗಳುಳ್ಳ ನಾಯಿಕೆಯರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ, ಪ್ರಿಯವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುತ್ತಿರುವ ಪತಿಯನ್ನು ಕೋಪದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸಿ ಬಳಿಕ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ ಪಡುವ ಒಬ್ಬ ನಾಯಿಕೆ. "चाटुकारमपि प्राणनाथं दोषादपास्य या। पश्चात्तापमवाप्नोति कलहान्तरिता तु सा" सा० द० ३-८२। "नो चाटुश्रवणं कृतं न च दृशा हारोऽन्तिके वीक्षितः कान्तस्य प्रियहेतवो निजसखीवाचोऽपि दूरीकृताः। पादान्ते विनिपत्य तत्क्षणमसौ गच्छन् मया मूढया पाणिभ्यामवरुध्य हन्त सहसा कण्ठे कथं नार्पितः" सा० द०।

कला ಕಲಾ (स्त्री०) 1. ಚಂದ್ರನ (ಚಂದ್ರಬಿಂಬದ) ಹದಿನಾರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. कलयति – कल (संख्याने) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "आननेन शशिनः कलां

दधद्दर्शनक्षयितकामविग्रहः" माघ० १४-१८। "व्यवधावपि वा विधोः कलां मृडचूडानिलयां न वेद कः" नैष० २-१९। **ಚಂದ್ರನ ಹದಿನಾರು ಕಲೆಗಳು:** (1) अमृता, (2) मानदा, (3) पूषा, (4) तुष्टिः, (5) पुष्टिः, (6) रतिः, (7) धृतिः, (8) शशिनी, (9) चन्द्रिका, (10) कान्तिः, (11) ज्योत्स्ना, (12) श्रीः, (13) प्रीतिः, (14) अङ्गदा, (15) पूर्णा, (16) पूर्णामृता। 2. ಸೂರ್ಯಮಂಡಲದ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. **ಸೂರ್ಯನ ಹನ್ನೆರಡು ಕಲೆಗಳು:** (1) तपिनी, (2) तापिनी, (3) धूम्रा, (4) मरीचिः, (5) ज्वालिनी, (6) रुचिः, (7) सुषुम्णा, (8) भोगदा, (9) विश्वा, (10) बोधिनी, (11) धारिणी, (12) क्षमा। 3. ಅಗ್ನಿಮಂಡಲದ ಹತ್ತನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. **ಅಗ್ನಿಮಂಡಲದ ಹತ್ತು ಕಲೆಗಳು:** (1) धूम्रार्चिः, (2) ऊष्मा, (3) ज्वलिनी, (4) ज्वालिनी, (5) विस्फुलिङ्गिनी, (6) सुश्रीः, (7) सुरूपा, (8) कपिला, (9) हव्यम्, (10) कव्यम्। 4. ಬಡ್ಡಿ, ಮೂಲಧನದ ವೃದ್ಧ್ಯಂಶ. "घनवीथि वीथिमवतीर्णवतो निधिरम्भसामुपचयाय कलाः" माघ० ९-३२। 5. ಶಿಲ್ಪ, ಕುಶಲ ವಿದ್ಯೆ. **ಅರವತ್ತನಾಲ್ಕು (64) ವಿಧ ಕುಶಲ ವಿದ್ಯೆಗಳು:**

(1)	गीतम्	ಹಾಡುಗಾರಿಕೆ.
(2)	वाद्यम्	ವೀಣೆ, ವೇಣು, ಮೃದಂಗ ಮುಂತಾದುವು.
(3)	नृत्यम्	ಭರತನಾಟ್ಯ, ಕುಣಿತ.
(4)	आलेख्यम्	ಚಿತ್ರರಚನೆ.
(5)	विशेषकच्छेद्यम्	ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಬರೆಯುವ ತಿಲಕವನ್ನು ಅನೇಕ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ತಿದ್ದಿ ಕೊರೆಯುವುದು.
(6)	तण्डुलकुसुमबलिविकाराः	ಬಣ್ಣ ಬಣ್ಣದ ಅಕ್ಕಿ ಮತ್ತು ಹೂವುಗಳಿಂದ ದೇವರ ಮುಂದೆ ಪದ್ಮಾದಿರೂಪಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವುದು.
(7)	पुष्पास्तरणम्	ಹೂವುಗಳನ್ನು ಹರಡಿ ಅಲಂಕರಿಸುವುದು.
(8)	दशनवसनाङ्गरागः	ಮೈ, ಹಲ್ಲು ಮತ್ತು ಬಟ್ಟೆಗಳಿಗೆ ಬಣ್ಣ ಹಾಕುವುದು.
(9)	मणिभूमिकाकर्म	ರತ್ನಾಲಂಕಾರ ಕಾರ್ಯ.
(10)	शयनरचनम्	ಹಾಸಿಗೆಯನ್ನು ಹಾಸಿ, ಶೃಂಗರಿಸುವುದು.
(11)	उदकवाद्यम्	ಜಲತರಂಗ ವಾದ್ಯ.
(12)	उदकाघातः	ಕೊಳವೆಯಿಂದ ನೀರನ್ನು ಹೊಡೆಯುವುದು.
(13)	चित्राश्च योगाः	ಅನೇಕ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದರ ಮೂಲಕ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ನಿಃಸತ್ವವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು.
(14)	माल्यग्रथनविकल्पाः	ಬಗೆಬಗೆಯ ಹಾರಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವಿಕೆ.
(15)	शेखरकापीडयोजनम्	ತಲೆ ಗಂಟುಹಾಕಿ ಅಲಂಕರಿಸುವಿಕೆ.
(16)	नेपथ्यप्रयोगः	ವೇಷ ಹಾಕುವುದು.
(17)	कर्णपत्रभङ्गाः	ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಪತ್ರಾಕಾರದ ಆಭರಣಗಳಿಂದ ಕಿವಿಯನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸುವುದು.
(18)	गन्धयुक्तिः	ಪರಿಮಳದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವುದು.
(19)	भूषणयोजनम्	ಅವಯವಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಒಡವೆಗಳನ್ನು ತೊಡಿಸುವುದು.
(20)	ऐन्द्रजालाः कौचुमाराश्च योगाः	ಯಕ್ಷಿಣಿ ಮತ್ತು ಶರೀರ ಸಂಬಂಧವಾದ ನಷ್ಟಗಳನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ ಸೌಭಾಗ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಯೋಗಗಳು.
(21)	हस्तलाघवम्	ಕೈಚಳಕ, ಜಾಣತನ, ಚುರುಕು.
(22)	विचित्रशाकयूषभक्ष्यविकारक्रिया	ಬಗೆ ಬಗೆಯ ಹಸುರುವಾಣಿಗಳಿಂದ ಊಟದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವುದು. (ಚಿತ್ರಾನ್ನ, ಹುಳಿ, ತಿಂಡಿ ಮುಂತಾದುವು).
(23)	पानकरसरागासवयोजनम्	ಪಾನಕ ಮೊದಲಾದ ಪಾನೀಯಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸುವುದು.
(24)	सूचीवानकर्माणि	ಕಸೂತಿ ಕೆಲಸಗಳು, ಹೊಲಿಗೆ ಕೆಲಸಗಳು.
(25)	सूत्रक्रीडा	ನೂಲಿನ ಆಟ, ನೂಲನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಪುನಃ ಅಖಂಡವಾಗಿ ತೋರಿಸುವುದು. ನೂಲನ್ನು

ಸುಟ್ಟು ಪುನಃ ಮೊದಲಿನಂತೆಯೇ ನೂಲನ್ನು ತೋರಿಸುವುದು.

(26) वीणाडमरुकवाद्यानि ವೀಣೆ ಡಮರು (ಬುಡುಬುಡಿಕೆ) ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯಗಳು.

(27) प्रहेलिका ಒಗಟು, ಗೂಢಾರ್ಥವಾಕ್ಯ ಪ್ರಯೋಗ.

(28) प्रतिमाला ಅಂತ್ಯಾಕ್ಷರೀಪಠನ. (ಒಂದು ಶ್ಲೋಕದ ಕೊನೆಯ ಅಕ್ಷರವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಮತ್ತೊಂದು ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಹೇಳುವುದು).

(29) दुर्वाचकयोगाः ವಾದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ವಿನೋದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಉಚ್ಚರಿಸಲಾಗದ ಅಕ್ಷರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗ.

(30) पुस्तकवाचनम् ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಓದುವುದು.

(31) नाटकाख्यायिका-दर्शनम् ನಾಟಕ ಕಥೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸಿ ತೋರಿಸುವುದು.

(32) काव्यसमस्यापूरणम् ಪದ್ಯರೂಪದಿಂದ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ಪೂರ್ತಿಗೊಳಿಸುವುದು.

(33) पट्टिकावेत्रवान विकल्पाः ಬೆತ್ತದಿಂದ ಬುಟ್ಟಿ, ತಟ್ಟೆ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಹೆಣೆಯುವುದು.

(34) तक्षकर्माणि ಮರಗೆಲಸ.

(35) तक्षणम् ಗುಡಿಗಾರಿಕೆ, ಮರಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಿ ಮಂಚ, ಆಸನ, ಬೊಂಬೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವುದು.

(36) वास्तुविद्या ಗೃಹನಿರ್ಮಾಣ ಮುಂತಾದ ಶಿಲ್ಪವಿದ್ಯೆ.

(37) रूप्यरत्नपरीक्षा ಬೆಳ್ಳಿ, ರತ್ನ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವುದು.

(38) धातुवादः ಕಲ್ಲು, ಮಣ್ಣು, ಲೋಹ, ರತ್ನ ಮೊದಲಾದ ಧಾತುಗಳ ಶೋಧನ ಮೇಳನ ಮುಂತಾದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಲೋಹ ವಿದ್ಯೆ.

(39) मणिरागाकारज्ञानम् ರತ್ನಗಳ ಬಣ್ಣ ಮತ್ತು ಆಕಾರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದು.

(40) वृक्षायुर्वेदयोगाः ಸಸಿ ಮರಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಯಿಸಿ ತೋಟಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡುವುದು.

(41) मेषकुक्कुट-लावकयुद्धविधिः ಟಗರು, ಕೋಳಿ, ತಿತ್ತಿರಿಪಕ್ಷಿ ಇವುಗಳ ಕಾಳಗವನ್ನು ಮಾಡಿಸುವುದು.

(42) शुकशारिका-प्रलापनम् ಗಿಳಿ ಮೊದಲಾದ ಪಕ್ಷಿಗಳಿಂದ ಮಾತನಾಡಿಸುವುದು.

(43) उत्सादने संवाहने केशमर्दने च कौशलम् ಕಾಲಿನಿಂದ ತುಳಿಯುವುದು, ಮೈಯನ್ನು ಒತ್ತುವುದು, ತಲೆಗೆ ಎಣ್ಣೆ ಒತ್ತುವುದು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ನೈಪುಣ್ಯ.

(44) अक्षरमुष्टिका-कथनम् ಗುಟ್ಟಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಮಾತಾಡುವುದಕ್ಕೂ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಹೇಳುವುದಕ್ಕೂ ಬೆರಳುಗಳಿಂದ ಮುದ್ರೆಗಳ ಮೂಲಕ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು.

(45) म्लेच्छितविकल्पाः ಗುಟ್ಟಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಸರಿಯಾದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದರೂ ಇತರರಿಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯದಿರಲು ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸಿ ಹೇಳುವುದು.

(46) देशभाषाविज्ञानम् ಆಯಾ ದೇಶಭಾಷೆಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದು.

(47) पुष्पशकटिका ಹೂವಿನ ಬಂಡಿಯನ್ನು ತಯಾರಿಸುವುದು.

(48) निमित्तज्ञानम् ಶಕುನಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದು.

(49) यन्त्रमातृका ಸಜೀವ ಮತ್ತು ನಿರ್ಜೀವ ಯಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪ್ರಯಾಣ ಮತ್ತು ಜಲಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಜೋಡಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ.

(50) धारणमातृका ಓದಿದ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿ ದೃಢವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲು ಅವಶ್ಯವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರ.

(51) संपाठचम्	ಚೆನ್ನಾಗಿ ಓದುವುದು.
(52) मानसी	ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವ ಮತ್ತು ಕಾಣಿಸದಿರುವ ವಸ್ತುಗಳ ಭೇದವಿಷಯವಾದ ಚಿಂತೆ.
(53) काव्यक्रिया	ಕಾವ್ಯಗಳ ರಚನೆ.
(54) अभिधानकोशः	ನಿಘಂಟು.
(55) छन्दोज्ञानम्	ವೃತ್ತಗಳ ಜ್ಞಾನ.
(56) क्रियाकल्पः	ಕಾರ್ಯವಿಧಾನದ ತಿಳಿವಳಿಕೆ.
(57) छलितकयोगाः	ಜೂಜು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಇತರರನ್ನು ಮರುಳು ಮಾಡುವುದು.
(58) वस्त्रगोपनानि	ವಸ್ತ್ರಗಳ ರಕ್ಷಣೆ.
(59) द्यूतविशेषाः	ಬಗೆಬಗೆಯ ಜೂಜುಗಳು.
(60) आकर्षक्रीडा	ಪಗಡೆಯಾಟ.
(61) बालक्रीडनकानि	ಮಕ್ಕಳ ಆಟಗಳು.
(62) वैनयिकीनाम्	ವಿನಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ.
(63) वैजयिकीनाम्	ವಿಜಯದ ವಿಧಾನವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಮತ್ತು
(64) व्यायामिकीनां च विद्यानां ज्ञानम्	ವ್ಯಾಯಾಮಕ್ರಮವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ವಿದ್ಯೆಯ ಜ್ಞಾನ.

"कलाः चतुःषष्टिरुपैतु वासं तस्यां कथं सुभ्रुवि नाम नास्याम्" नैष० ७-१०७। "कलासु तस्याः सकलासु पण्डिताः" नैष० १५-२६। 6. ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಭಾಗ, ಅಂಶ. "सर्वे ते जपयज्ञस्य कलां नार्हन्ति षोडशीम्" मनु० २-७६। 7. ಕಾಲದ ಒಂದು ಭಾಗ, ಮೂವತ್ತು (30) ಕಾಷ್ಠೆಗಳ ಕಾಲ; ಒಂದು ಹ್ರಸ್ವಾಕ್ಷರವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸುವಷ್ಟು ಕಾಲವು ಒಂದು (ಅಕ್ಷಿ) ನಿಮೇಷ. ಹದಿನೈದು (15) ಸಲ ರೆಪ್ಪೆಯಾಡಿಸುವಷ್ಟು ಕಾಲವು ಒಂದು ಕಾಷ್ಠೆ. ಮೂವತ್ತು (30) ಕಾಷ್ಠೆಗಳ ಕಾಲವು ಒಂದು ಕಲೆ. "लघ्वक्षरोच्चारणमात्रोऽक्षिनिमेषः, पञ्चदशाक्षिनिमेषाः काष्ठा, त्रिंशत् काष्ठाः कला, विंशतिकलो मुहूर्तः, त्रिंशन्मुहूर्तमहोरात्रम्" सुश्रुत० सूत्र० ६-५। 8. ಮನುಷ್ಯನ ಶರೀರದ ಒಂದು ಭಾಗ: ಮನುಷ್ಯನ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಏಳು ಕಲೆಗಳಿರುವುವು. (1) मांसधरा, (2) रक्तधरा, (3) मेदोधरा, (4) श्लेष्मधरा, (5) मलधरा, (6) पित्तधरा, ಮತ್ತು (7) रेतोधरा ಇವು ಸಪ್ತ (ಏಳು) ಕಲೆಗಳು. ಇವು ಮಾಂಸ ರಕ್ತ ಮೊದಲಾದ ಸಪ್ತಧಾತುಗಳಿಗೂ ಸ್ಥಾನಗಳಾಗಿರುವುವು. "कलाः खल्वपि सप्त भवन्ति धात्वाशयान्तरमर्यादाः" सुश्रुत० शारीर० ४-५।

(1) "ಮಾಂಸಧರ" ಕಲೆಯಲ್ಲಿ ನರ, ಸ್ನಾಯು (ಮಾಂಸಖಂಡ) ಮುಂತಾದುವು ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವುವು. "यथा बिसमृणालानि विवर्धन्ते समन्ततः। भूमौ पङ्कोदकस्थानि तथा मांसे सिरादयः" सुश्रुत० शारीर० ४-९।

(2) ಮಾಂಸದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ **"ರಕ್ತಧರ"** ಕಲೆಯಿರುವುದು. ವೃಕ್ಷವನ್ನು ಗಾಯಗೊಳಿಸಿದರೆ ಅದರ ಒಳಗಿನಿಂದ ಹಾಲು ಹೊರಡುವಂತೆ ಮಾಂಸಕ್ಕೆ ಏಟು ತಗುಲಿದರೆ ಒಳಗಿನಿಂದ ರಕ್ತವು ಸ್ರವಿಸುವುದು. "वृक्षाद्यथाभिप्रहतात् क्षीरिणः क्षीरमास्रवेत्। मांसादेव क्षतात् क्षिप्रं शोणितं संप्रसिच्यते" सुश्रुत० शारीर० ४-११।

(3) ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಉದರದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಎಲುಬುಗಳಲ್ಲಿ ಮಜ್ಜೆಯೂ ಸಣ್ಣ ಎಲುಬುಗಳಲ್ಲಿ ಮೇದಸ್ಸೂ (ಕೊಬ್ಬು) ಇರುವುದು. ಇದೇ **"ಮೇದೋಧರ".** "स्थूलास्थिषु विशेषेण मज्जा त्वभ्यन्तराश्रितः। अथेतरेषु सर्वेषु सरक्तं मेद उच्यते" सुश्रुत० शारीर० ४-१३।

(4) "ಶ್ಲೇಷ್ಮಧರೆ"ಯು ಪ್ರಾಣಿಗಳ ದೇಹದ ಎಲ್ಲಾ ಸಂಧಿ (ಕೀಲು) ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದು. ಚಕ್ರದೊಳಗಿರುವ ದೂರಿಗೆ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ಹಾಕಿದರೆ ಚಕ್ರವು ಸುಖವಾಗಿ ತಿರುಗುವಂತೆ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಎಲುಬುಗಳ ಸಂಧಿಗಳು ಶ್ಲೇಷ್ಮದಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವುವು. "स्नेहाभ्यक्ते यथा ह्यक्षे चक्रं साधु प्रवर्तते। सन्धयः साधु वर्तन्ते संश्लिष्टाः श्लेष्मणा तथा" सुश्रुत० शारीर० ४-१५।

(5) ಒಳಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಪಕ್ವಾಶಯದಲ್ಲಿರುವ **"ಮಲಧರೆ"**ಯು ಮಲಮೂತ್ರಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸುವುದು. "पञ्चमी पुरीष (मल) धरा नाम, याऽन्तःकोष्ठे मलमभिविभजते पक्वाशयस्था" सुश्रुत० शारीर० ४-१६।

(6) ಜಠರಾಗ್ನಿಯೆಂಬ **"ಪಿತ್ತಧರೆ"**ಯು ಆಮಾಶಯದಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಜಾರಿಕೊಂಡು ಪಕ್ವಾಶಯಕ್ಕೆ ಹೊರಟಿರುವ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಅನ್ನ (ಅಶಿತ, ಖಾದಿತ, ಪೀತ, ಲೀಢ) ಗಳನ್ನು ಜೀರ್ಣವಾಗಿಸಲು ವಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು "षष्ठी पित्तधरा, या चतुर्विधमन्नपानमामाशयात्प्रच्युतं पक्वाशयोपस्थितं धारयति" सुश्रुत० शारीर० ४-१७।

(7) "ರೇತೋಧರೆ"ಯು ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ದೇಹದಲ್ಲಿಯೂ, ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ತುಪ್ಪವೂ ಕಬ್ಬಿನೊಳಗೆ ರಸವೂ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವಂತೆ ಸರ್ವಾವಯವಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವುದು. "सप्तमी शुक्रधरा, या सर्वप्राणिनां सर्वशरीरव्यापिनी"। "यथा पयसि सर्पिस्तु गूढश्चेक्षौ रसो

यथा। शरीरेषु तथा शुक्रं नृणां विद्यात् भिषग्वरः" सुश्रुतं० शारीर० ४-२०, २१। 9. (ಜ್ಯೋತಿಷದಲ್ಲಿ) ಅಂಶದ ಅರವತ್ತನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. ರಾಶಿಯ ಮೂವತ್ತನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗವು ಅಂಶ. "विकलानां कला षष्टचा तत्षष्टचा भाग उच्यते। तत्त्रिंशता भवेद्राशिः भगणो द्वादशैव ते" सू० सि० १-७। 10. ಕೂಡುವುದು. ಒಟ್ಟು ಸೇರಿಸುವುದು, ಲೆಕ್ಕ ಹಾಕುವುದು. 11. ಬಹಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮಾಂಶ, ಪರಮಾಣು. 12. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. 13. ಹೆಂಗಸರ ರಜಸ್ಸು. 14. ನೌಕೆ, ಹಡಗು, ನಾವೆ. 15. ಕೌಶಲ, ಜಾಣತನ. "कलांशमात्रे शिल्पादौ कलना कालभेदयोः। इन्दोश्च षोडशे भागे स्यान्मूलधनवर्धने" नानार्थर०। 16. ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳು. 17. ಅಂಗ, ಅವಯವ. 18. ಇಂದ್ರಿಯ. "कालशिल्पे वित्तवृद्धौ चन्द्रांशे कलने कला। महाभूतेष्विन्द्रियेषु ज्ञानावयवयोरपि" वैज०। 19, ಮನುಷ್ಯನ ಶರೀರ ರಚನೆಗೆ ಬೇಕಾದ ಹದಿನಾರು (16) ಉಪಾಧಿಗಳು. (1) प्राणः, (2) श्रद्धा, (3) आकाशः, (4) वायुः, (5) तेजः, (6) जलम्, (7) पृथ्वी, (8) इन्द्रियम्, (9) मनः, (10) अन्नम्, (11) वीर्यम्, (12) तपः, (13) मन्त्रः, (14) कर्म, (15) लोकः ಮತ್ತು (16) नाम ಇವು ಉಪಾಧಿಗಳು. "तस्मै स होवाच इहैवान्तःशरीरे सोम्य। स पुरुषो यस्मिन्नेताः षोडश कलाः प्रभवन्ति इति" प्रश्नोप०।

कलाकुल ಕಲಾಕುಲ (न०) ಹಾಲಾಹಲವಿಷ. कलया मात्रयापि आकुलयति — आकुलि नामधा० "अच्" (३-१-१३४)।

कलाकुशल ಕಲಾಕುಶಲ (वि०) ಕುಶಲ ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನಾದವನು. कलायां कुशलः।

कलाकेलि ಕಲಾಕೇಳಿ (पु०) ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. कलया केलिरस्य। "रागरज्जुः कलाकेलिमधुदीपरवीषुरः" त्रिकाण्ड०।

कलाक्षय ಕಲಾಕ್ಷಯ (पु०) ಚಂದ್ರನ ಕಲೆಗಳು ಕಡಮೆಯಾಗುವಿಕೆ. कलानां षोडशकलानां क्षयो नाशः। "पर्यायपीतस्य सुरैर्हिमांशोः कलाक्षयः श्लाघ्यतरो हि वृद्धेः" रघु० ५-१६। ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದ ಪಾಡ್ಯ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಹದಿನೈದು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ಮೊದಲಾದ ಹದಿನೈದು ದೇವತೆಗಳು ಪಾನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಚಂದ್ರನ ಕಲೆಗಳು ಕ್ರಮೇಣ ಕಡಮೆಯಾಗುತ್ತ ಬಂದು ಪುನಃ ಪಕ್ಷಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಹುತವಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳು ಅಮೃತರೂಪದಿಂದ ಕ್ರಮೇಣ ೮ ಕಲೆಗಳಾಗಿ ಚಂದ್ರನನ್ನು ಸೇರುವುವು. ಹೀಗೆ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆವರೆಗೂ ಕಲೆಗಳು ಕ್ಷಯ ಹೊಂದಿ ಪುನಃ ಪೂರ್ಣಿಮೆಯ ವೇಳೆಗೆ ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಚಂದ್ರಬಿಂಬವು ಪೂರ್ಣವಾಗುವುದು. ಇದೇ ಪೂರ್ಣಿಮೆ. "प्रथमां पिबते वह्निर्द्वितीयां पिबते रविः। विश्वेदेवास्तृतीयां तु चतुर्थीं सलिलाधिपः। पञ्चमीं तु वषट्कारः षष्ठीं पिबति वासवः। सप्तमीं ऋषयो दिव्याः अष्टमीमज एकपात्। नवमीं कृष्णपक्षेऽस्य यमः प्राश्नाति वै कलाम्। दशमीं पिबते वायुः पिबत्येकादशीमुमा। द्वादशीं पितरः सर्वे समं प्राश्नन्ति भागशः। त्रयोदशीं धनाध्यक्षः कुबेरः पिबते कलाम्। चतुर्दशीं पशुपतिः पञ्चदशीं प्रजापतिः। निष्पीतः कलया शेषश्चन्द्रमा न प्रकाशते। कला षोडशिका या सात्वपः प्रविशते सदा। अमायां तु सदा सोम ओषधीः प्रतिपद्यते। तमोषधिगतं गावः पिबत्यम्बुगतं च यत्। तत् क्षीरममृतं भूत्वा मन्त्रपूतं द्विजातिभिः। हुतमग्निषु यज्ञेषु पुनराप्यायते शशी। दिने दिने कलावृद्धिः पौर्णमास्यां तु पूर्णता"।

कलाङ्कुर ಕಲಾಂಕುರ (पु०) 1. ಸಾರಸ ಪಕ್ಷಿ. कलस्याङ्कुरो यत्र। 2. ಚೌರ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರವರ್ತಕನಾದ ಮೂಲದೇವ. कलानामङ्कुरो यत्र। "कर्णीसुतो मूलदेवो मूलभद्रः कलाङ्कुरः" त्रिकाण्ड०।

कलाची ಕಲಾಚೀ (स्त्री०) ಮೊಳಕೈ ಮತ್ತು ಮಣಿಕಟ್ಟುಗಳ ಮಧ್ಯಭಾಗ, ಮುಂಗೈ. कलामञ्चति — अञ्चु (गतौ) "अण्" (३-२-१)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। स्वार्थे "कन्"। **कलाचिका ಕಲಾಚಿಕಾ.**

कलाद ಕಲಾದ (पु०) ಅಕ್ಕಸಾಲೆ, ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿ ಕೆಲಸಗಾರ. कलामंशमादत्ते—आ डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-४)। "वयं कलादा इव दुर्विदग्धं त्वद्गौरिमस्पर्धि दहेम हेम" नैष० ८-९९।

कलादक ಕಲಾದಕ (पु०) ಸ್ವರ್ಣಕಾರ, ಅಕ್ಕಸಾಲೆ, ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿ ಕೆಲಸಗಾರ. कलामंशमत्ति—अद (भक्षणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

कलाधर ಕಲಾಧರ (पु०) 1. ಚಂದ್ರ. धरति — धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। कलानां धरः। 2. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. (वि०) 3. ಅರವತ್ತನಾಲ್ಕು ಕಲೆಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲವನು.

कलानिधि ಕಲಾನಿಧಿ (पु०) ಚಂದ್ರ. कला निधीयन्तेऽस्मिन् — नि + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः"

(३-३-९२)। "अहो महत्त्वं महतामपूर्वं विपत्तिकालेऽपि परोपकारः। यथाऽऽस्यमध्ये पतितोऽपि राहोः कलानिधिः पुण्यचयं ददाति" उद्भ०।

कलान्तर ಕಲಾಂತರ (पु०) 1. ಬಡ್ಡಿ, ಮೂಲಧನದ ವೃದ್ಧ್ಯಂಶ. अन्या कला अंशः। 2. ಚಂದ್ರನ ಮತ್ತೊಂದು ಕಲೆ. "पुपोष लावण्यमयान् विशेषान् ज्योत्स्नान्तराणीव कलान्तराणि" कुमा० १-२५। "मासे शतस्य यदि पञ्च कलान्तरं स्यात्" लीला०।

कलाप ಕಲಾಪ (पु०) 1. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು, ರಾಶಿ. कलां मात्रामाप्नोति — आप्लृ (व्याप्तौ) "अण्" (३-१-२)। "क्रियाकलापैरिदमेव योगिनः श्रद्धान्विताः साधु यजन्ति सिद्धये" भाग० ४-२४-६२। 2. ನವಿಲಿನ ಪುಕ್ಕ. "पक्षस्थतावद्बहुचन्द्रकोऽपि कलापिनां येन जितः कलापः" नैष० ७-२०। 3. ಭೂಷಣ, ಒಡವೆ. "कण्ठस्य तस्याः स्तनबन्धुरस्य मुक्ताकलापस्य च निस्तलस्य" कुमा० १-४२। 4. ಡಾಬು, ಒಡ್ಯಾಣ. 5. ಚಂದ್ರ. 6. ಜಾಣ, ಬುದ್ಧಿವಂತ. 7. ಕಾತಂತ್ರವೆಂಬ ಒಂದು ವ್ಯಾಕರಣ. 8. ಬತ್ತಳಿಕೆ, ಬಾಣಗಳನ್ನಿಡುವ ಚರ್ಮದ ಚೀಲ. "कलापः संहतौ बर्हे काञ्च्यां भूषणतूणयोः। चन्द्रे विदग्धे व्याकरणभेदेऽपि कथ्यते बुधैः" मेदि०। 9. ಒಂದು ಗ್ರಾಮ, ಒಂದು ಹಳ್ಳಿ. "देवापिर्योगमास्थाय कलापग्राममास्थितः। सोमवंशे कलौ नष्टे कृतादौ स्थापयिष्यति" भाग० ९-१२-१३। 10. ಧನುಸ್ಸು, ಬಿಲ್ಲು, ಅಂಬು. 11. ಬಾಣ, ಶರ. 12. ಆನೆಯ ಕತ್ತಿನ ಹಗ್ಗ.

कलापक ಕಲಾಪಕ (पु०) 1, "कलाप" ಪದದ ಅರ್ಥ. कलाप स्वार्थे "कन्"। 2. ಏಕಕರ್ತೃಕಕ್ರಿಯಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಒಂದೇ (ಅನ್ವಯವುಳ್ಳ) ವಾಕ್ಯವಾಗಿರುವ ನಾಲ್ಕು ಶ್ಲೋಕಗಳು. "द्वाभ्यां युग्ममिति प्रोक्तं त्रिभिः श्लोकैर्विशेषकम्। कलापकं चतुर्भिः स्यात् तदूर्ध्वं कुलकं मतम्"। 3. ನವಿಲುಗಳು ಪುಕ್ಕವನ್ನು ಬಿಚ್ಚುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಸಾಲ. यस्मिन् काले मयूराः कलापिनो भवन्ति स कलापी तत्र देयं ऋणम् "वुन्" (४-३-४८)।

कलापद्वीप ಕಲಾಪದ್ವೀಪ (पु०) "ಕಲಾಪ" ವೆಂಬ ಒಂದು ಗ್ರಾಮ. ಇದು ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತಕ್ಕಿಂತಲೂ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿರುವುದು. "सत्यभामा तथैवान्या देव्यः कृष्णस्य संमताः। वनं प्रविविशू राजन् तपसे कृतनिश्चयाः। फलमूलादिभोजिन्यो हरिध्यानैकतत्पराः। हिमवन्तमतिक्रम्य कलापग्राममाविशन्" भा० मौसल० ७।

कलापिन् ಕಲಾಪಿನ್ (पु०) 1. ಮಯೂರ, ನವಿಲು. कलापोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "ननृतुश्च वारिधरधीरवारणध्वनिहृष्टकूजितकलाः कलापिनः" माघ० १३-५। 2. ಆಲದಮರ. 3. ಕೋಗಿಲೆ. कलस्यापी — आप्लृ (व्याप्तौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। 4. ನವಿಲುಗಳು ಪುಕ್ಕವನ್ನು ಬಿಚ್ಚುವಕಾಲ. (वि०) 5. ಬಾಣಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಬತ್ತಳಿಕೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **कलापिनी ಕಲಾಪಿನೀ.**

कलापिनी ಕಲಾಪಿನೀ (स्त्री०) 1. ರಾತ್ರಿ. कलापः चन्द्रोऽस्त्यस्याम् "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)। 2. ನಾಗರಮುಸ್ತೆ. 3. ಹೆಣ್ಣು ನವಿಲು.

कलापूर्ण ಕಲಾಪೂರ್ಣ (पु०) 1. ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ಚಂದ್ರ. कलाभिः षोडशकलाभिः पूर्णः। (वि०) 2. ಕುಶಲವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ತುಂಬಿದ, ಸಕಲ ಕಲೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಿಪುಣನಾದ. "सदा भवान् फाल्गुनस्य गुणानस्मासु कत्थसे। न चार्जुनः कलापूर्णः मम दुर्योधनस्य वा" भा० विरा० ४०-२९।

कलाभृत् ಕಲಾಭೃತ್ (पु०) 1. ಚಂದ್ರ. 2. ಶಿಲ್ಪಿ, ಕಲೆಗಾರ, ಕಲಾವಿದ, ಕಲಾಭಿಜ್ಞ. कलां बिभर्ति—डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-६१)। "दशाब्दाख्यं पौरसख्यं पञ्चाब्दाख्यं कलाभृताम्" मनु० २-१३४।

कलाय ಕಲಾಯ (पु०) ನೆಲಗಡಲೆ ಗಿಡ. कलामयते — अय (गतौ) "अण्" (३-२-१)। "विकसत्कलायकुसुमासितद्युतेरलघूडुपाण्डु जगतामधीशितुः" माघ० १३-२१।

कलालाप ಕಲಾಲಾಪ (पु०) ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. कलमालपति—आ+लप (व्यक्तायां वाचि) "अण्" (३-२-१)।

कलावत् ಕಲಾವತ್ (पु०) 1. ಚಂದ್ರ. कलाः सन्त्यस्मिन् "मतुप्" (५-२-९४)। "कला च सा कान्तिमती कलावतः त्वमस्य लोकस्य च नेत्रकौमुदी" कुमा० ५-७१। (वि०) 2. ಕಲಾವಿದ, ಗೀತ ನೃತ್ಯ ಮುಂತಾದ ಕಲೆಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲವನು. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-वती -ವತೀ.**

कलावती ಕಲಾವತೀ (स्त्री०) 1. ತುಂಬುರುವಿನ ವೀಣೆ. कलाः गीतरागादयः सन्त्यस्याम्" "मतुप्" (५-२-९४)। "ङीप्" (४-१-६)। "विश्वावसोस्तु बृहती तुम्बुरोस्तु कलावती। महती नारदस्य स्यात् सरस्वत्यास्तु कच्छपी"। 2. ದ್ರಮಿಲರಾಜನ ಮಗಳು. 3. ರಾಧೆಯ ತಾಯಿ, ವೃಷಭಾನುವಿನ ಪತ್ನಿ. 4. ಗಂಗೆ.

कलाविक ಕಲಾವಿಕ (ಪುಂ) ಕುಕ್ಕುಟ, ಕೋಳಿ. कलेन सम्यक् विकायति—आ+वि+कै (शब्दे) "कः" (३-१-१३६)। "कुक्कुटस्तु विवृत्ताक्षो रात्रिवेदी कलाविकः" त्रिकाण्ड०। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **कलाविकी ಕಲಾವಿಕೀ.**

कलाविद् ಕಲಾವಿದ್ (ವಿಂ) ಕಲೆಗಳನ್ನು ಅರಿತವನು, ಶಿಲ್ಪವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲವನು. कलाः वेत्ति—विद (ज्ञाने) "क्विप्" (३-२-६१)।

कलाहक ಕಲಾಹಕ (ಪುಂ) ಕಹಳೆಯೆಂಬ ಒಂದು ವಾದ್ಯ. कलमाहन्ति — आ + हन (हिंसागत्योः) "क्विप्"। संज्ञायां "कन्"।

कलि ಕಲಿ (ಪುಂ) 1. ಕಲಿಯುಗ, ಚತುರ್ಯುಗಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಯುಗ. कलयति पापेन जडयति कलुषितं करोति — कल (गतौ संख्याने च) "इः" (उ० ४-१३८)।

ಕಲಿಯುಗಮಾನ: ಕೃತ ತ್ರೇತಾ ದ್ವಾಪರ ಮತ್ತು ಕಲಿಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕುಯುಗಗಳ ಮಾನವು :

ದೇವವರ್ಷಗಳು			ಮಾನುಷವರ್ಷಗಳು
12,000			43,20,000
4,800	ಕೃತಯುಗ	...	17,28,000
3,600	ತ್ರೇತಾಯುಗ	...	12,96,000
2,400	ದ್ವಾಪರಯುಗ	...	8,64,000
1,200	ಕಲಿಯುಗ	...	4,32,000
12,000			43,20,000

ಈ ಯುಗಮಾನಗಳ ಆರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗವು (ಯುಗಗಳ ಆದ್ಯಂತಗಳಲ್ಲಿ) ಸಂಧ್ಯಾ ಸಂಧ್ಯಾಂಶಗಳು. ಈ ಆರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು ಕಳೆದರೆ ಕೃತಯುಗ 4,000; ತ್ರೇತಾಯುಗ 3,000 ; ದ್ವಾಪರಯುಗ 2,000 ; ಕಲಿಯುಗ 1,000 ದೇವ ವರ್ಷಗಳು ಈ ರೀತಿ ಚತುರ್ಯುಗಮಾನವಾಗುವುದು.

ಕೃತಯುಗದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಧರ್ಮಪುರುಷನ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳೂ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲಿರುವುವು. ತ್ರೇತಾಯುಗದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಭಾಗ ಧರ್ಮ ಒಂದು ಭಾಗ ಅಧರ್ಮವಿರುವುದರಿಂದ ಧರ್ಮಪುರುಷನ ಒಂದು ಪಾದವು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುವುದು. ದ್ವಾಪರಯುಗದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಭಾಗ ಅಧರ್ಮವಿರುವುದರಿಂದ ಎರಡು ಪಾದಗಳು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುವುವು. ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಭಾಗ ಅಧರ್ಮ ಒಂದು ಭಾಗ ಧರ್ಮ. ಇದರಿಂದ ಮೂರು ಪಾದಗಳು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುವು. ಕಲಿಯುಗದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಅಧರ್ಮಭೂಯಿಷ್ಠವಾಗುವುದರಿಂದ ಕೊನೆಗೆ ಆ ಒಂದು ಪಾದವೂ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು. ಇದರಿಂದ ಯುಗಮಾನವು ಒಂದೊಂದು ಯುಗಕ್ಕೂ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗದಷ್ಟು ಕಡಮೆಯಾಗುವುದು. "तद्द्वादशसहस्राणि चतुर्युगमुदाहृतम्। सूर्याब्दसंख्यया द्वित्रिसागरैरयुताहतैः। सन्ध्यासन्ध्यांशसहितं विज्ञेयं तच्चतुर्युगम्। कृतादीनां व्यवस्थेयं धर्मपादव्यवस्थया" ಸೂಂಸಿಂ १-१५, १६। ಇಂತಹ ಅಧರ್ಮಭೂಯಿಷ್ಠವಾದ ಈ ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಹ್ರಾಸ, ಜನರ ದುಃಸ್ವಭಾವ, ಹಿಂಸಾಕೃತ್ಯ ಮುಂತಾದುವು ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತ, ಮಹಾಭಾರತ ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ:—ಕಲಿಯುಗದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿಯೇ ದಿನ ದಿನಕ್ಕೂ ಧರ್ಮವು ಕಡಮೆಯಾಗಿ ಅಧರ್ಮವು ಬೆಳೆಯುತ್ತಾ ಬಂದಂತೆಲ್ಲಾ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಊರಿದ್ದ ಧರ್ಮಪುರುಷನ ಒಂದು ಕಾಲೂ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಾ ಬಂದು ಯುಗಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಧರ್ಮವೂ ಹಿಂಸಾಕೃತ್ಯಗಳೂ, ಅನ್ಯಾಯವೂ ಅಧಿಕವಾಗುತ್ತ ಬರುವುವು. ಕಲಿಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಜನರಲ್ಲಿ ಧರ್ಮ, ಸತ್ಯ, ಕ್ಷಮೆ, ದಯೆ, ಶೌಚ, ಆಚಾರವ್ಯವಹಾರಗಳು, ಆಯುಃಪ್ರಮಾಣ, ದೈಹಿಕ ಶಕ್ತಿ, ಸ್ಮೃತಿಶಕ್ತಿ ಇವೆಲ್ಲಾ ನಶಿಸುತ್ತಾ ಬರುವುವು. ಧನವೊಂದೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಅದರಿಂದಲೇ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ವಂಶ, ಆಚಾರ, ಗುಣ, ಶೀಲ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಮೇಲ್ಮೆಯುಂಟಾಗುವುದು. ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ನ್ಯಾಯಗಳ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೆ ಧನಬಲವೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗುವುದು. ದಾಂಪತ್ಯಸಿದ್ಧಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಪ್ರೀತಿಯೇ ಕಾರಣವೇ ಹೊರತು ವಂಶ, ವರ್ತನೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ವಿಮರ್ಶೆಯಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಸುರತ (ಸಂಭೋಗ) ವೊಂದೇ ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ಮತ್ತು ಪುರುಷತ್ವ ಪ್ರಕಾಶಕವಾಗುವುದು. ದೇಹದಲ್ಲಿ ದಾರವೊಂದು ಮಾತ್ರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣತ್ವಕ್ಕೆ ಗುರುತಾಗಿ ಉಳಿಯುವುದು. ಮತ್ತಾವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಧರ್ಮವೂ ಇರಲಾರದು. ಆಶ್ರಮಧರ್ಮಗಳಾವುವೂ ಇಲ್ಲದೆ ತ್ರಿದಂಡ ಮುಂತಾದುವು ಮಾತ್ರ ಆಶ್ರಮಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಉಳಿಯುವುವು. ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ದ್ರೋಹವೇ ಮುಖ್ಯವಾಗುವುದು. ದಾರಿದ್ರ್ಯದೋಷದಿಂದ ಬಡವನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಯವೂ ದುರ್ಬಲವಾಗುವುದು. ಜ್ಞಾನವು ವಾಯುವಾಗಿ ಬಾಯಿಗೆ ಬಂದಂತೆ ಮಾತನಾಡುವುದೇ ಪಾಂಡಿತ್ಯಪ್ರದರ್ಶನವಾಗುವುದು. ಮನುಷ್ಯನು ದಾರಿದ್ರ್ಯದೋಷದಿಂದ ದುರ್ಜನನೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವನೇ ಹೊರತು ಅವನ ದುರ್ಗುಣದಿಂದಲ್ಲ. ಶಾಸ್ತ್ರವಿಧಿಗಳಾವುವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಕೇವಲ ಸ್ವೀಕಾರದಿಂದ ವಿವಾಹಸಿದ್ಧಿಯಾಗುವುದು. ಮೈಯ ಕೊಳೆ

ಹೋಗಲು ಮಾತ್ರ ಸ್ನಾನವೇ ಹೊರತು ಪುಣ್ಯತೀರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನವಿಲ್ಲ. ಕುಟುಂಬಭರಣವೊಂದೇ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ದೊಡ್ಡ ಸಾಧನೆಯೇ ಹೊರತು ಮತ್ತಾವ ಪುರುಷಾರ್ಥಸಾಧನೆ ಯಿಲ್ಲ. ಕೀರ್ತಿಗಳಿಸಲು ದಾನ ಧರ್ಮಗಳೇ ಹೊರತು ಪಾರ ಲೌಕಿಕ ಸಾಧನೆಗಲ್ಲ. ಈ ರೀತಿ ಭೂಮಂಡಲವೆಲ್ಲಾ ದುಷ್ಪ್ರಜೆ ಗಳಿಂದ ತುಂಬಿ ವರ್ಣನಿಯಮವೆಲ್ಲಾ ನಶಿಸಿಹೋಗಿ ಬಲ ಶಾಲಿಯಾದವನೇ ರಾಜನಾಗುವನು. ಈ ರೀತಿ ರಾಜನಾದ ವನು ಲುಬ್ಧನೂ, ನಿರ್ದಯನೂ, ಚೌರ್ಯಧರ್ಮವುಳ್ಳ ವನೂ ಆಗಿದ್ದು ಜನರ ಧನಕನಕಾದಿಗಳನ್ನು ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಅಪಹರಿಸುವುದರಿಂದ ಪ್ರಜೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಈ ದುಷ್ಟರಾಜರ ಬಾಧೆಯನ್ನು ತಡೆಯಲಾರದೆ ಸರ್ವಸ್ವವನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು ಕೊಟ್ಟು ದೇಶಭ್ರಷ್ಟರಾಗಿ ಓಡಿಹೋಗಿ ಕಾಡುಪಾಲಾಗಿ ಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಹಾರಕ್ಕೆ ಗತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಗೆಡ್ಡೆ ಗೆಣಸು ಗಳನ್ನು ತಿಂದು ನಾನಾರೋಗಪೀಡಿತರಾಗಿ ಸಾಯುವರು. ಅನಾವೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಈ ಆಹಾರಗಳೂ ದೊರ ಕದೆ ಹಸಿವುಬಾಯಾರಿಕೆಗಳಿಂದಲೂ ಬಿಸಿಲಿನ ಬಾಧೆ ಯಿಂದಲೂ ಪ್ರಾಣಬಿಡುವರು. ಕಲಿಯುಗಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನ ಆಯುಃಪ್ರಮಾಣವು ಪರಮಾವಧಿ ಹದಿನಾರು, ಇಪ್ಪತ್ತು ಅಥವಾ ಮೂವತ್ತು ವರ್ಷಗಳು. ದಸ್ಯುಧರ್ಮ ವುಳ್ಳ ಈ ರಾಜರಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆಯೇ ಪ್ರಜೆಗಳೂ ಚೌರ್ಯ, ಅನೃತ, ದ್ರೋಹ, ಹಿಂಸೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗಿ ಜೀವಿಸುವರು. ವರ್ಣಾಶ್ರಮಧರ್ಮಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಾಶವಾಗಿ ಭೂಮಿಯೆಲ್ಲಾ ಮ್ಲೇಚ್ಛಪ್ರಾಯವಾಗುವುದು. ಮೈಥುನ ಮಾತ್ರಸುಖವುಳ್ಳ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮವೇ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಆಶ್ರಮವಾಗುವುದು. ಧಾನ್ಯವೆಲ್ಲಾ ಅಣುಪ್ರಾಯವಾಗು ವುದು. ಸಸ್ಯವೆಲ್ಲವೂ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿಯೂ ಅತ್ಯಲ್ಪವಾಗಿ ಅಲ್ಪಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವುವು. ಮೇಘದಲ್ಲಿ ಮಿಂಚಿನ ಹೊರಳಾಟವೇ ಹೊರತು ಮಳೆಯೇ ಇಲ್ಲವಾಗುವುದು. ಈ ರೀತಿ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ಚ್ಯುತಿಯುಂಟಾಗಿ ಅಧರ್ಮವು ಅತ್ಯುಚ್ಚದಶೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದಾಗ ಪರಮಾ ತ್ಮನು ಧರ್ಮರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಶಂಭಳವೆಂಬ ಒಂದು ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುಯಶನೆಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೊಬ್ಬನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕಲ್ಕಿ ಯೆಂಬ ಅಭಿಧಾನದಿಂದ ಅವತರಿಸಿ ಶೌರ್ಯವೀರ್ಯ ಸ್ಥೈರ್ಯಗಳಿಂದ ಪರಿಶೋಭಿಸುತ್ತ ಅತಿ ವೇಗಶಾಲಿಯಾದ "ದೇವದತ್ತ" ವೆಂಬ ಅಶ್ವವನ್ನೇರಿ ದುಷ್ಟನಿಗ್ರಹ ಶಿಷ್ಟ ಪರಿಪಾಲನೆಗಾಗಿ ಖಡ್ಗವೊಂದನ್ನು ಧರಿಸಿ ರಾಜವೇಷದಿಂದ ದಸ್ಯುಧರ್ಮಿಗಳಾದ ದುಷ್ಟರನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕೋಟಿಗಟ್ಟಲೆ ಸಂಹರಿ ಸುತ್ತಾ ಬಂದಾಗ ಪ್ರಜೆಗಳ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನೆಮ್ಮದಿ ಮೂಡಲು ಆರಂಭವಾಗುವುದು. ಕಲ್ಕಿರೂಪಿಯಾದ ಆ ಪರಮಾತ್ಮನ

ದೇಹದ ಗಂಧದ ವಾಸನೆಯಿಂದ ಎಲ್ಲರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೂ ಕಲಿದೋಷವು ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗಿ ಜನರಿಗೆ ವೈರಾಗ್ಯವು ಹುಟ್ಟಿ (ಕಲ್ಕಿಯ ಅವತಾರವಾದಕೂಡಲೆ) ಕೃತಯುಗವಾಗಿ ಬದ ಲಾವಣೆ ಹೊಂದುವುದು. ಪ್ರಜೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಸತ್ತ್ವಗುಣ ಪ್ರಚುರರಾಗುವರು. ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಬೃಹಸ್ಪತಿಗಳು ಪುಷ್ಯ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಏಕರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿದಾಗ ಕೃತಯುಗಾರಂಭ ವಾಗುವುದು. "ततश्चानुदिनं धर्मः सत्यं शौचं क्षमा दया। कालेन बलिना राजन् नङ्क्ष्यत्यायुर्बलं स्मृतिः। वित्तमेव कलौ नृणां जन्माचारगुणोदयः। धर्मन्याय-व्यवस्थायां कारणं बलमेव हि। दाम्पत्येऽभिरुचिर्हेतु-र्मायैव व्यावहारिके। ....

....

वासुदेवे भगवति सत्त्वमूर्तौ हृदि स्थिते। यदावतीर्णो भगवान् कल्किर्धर्मपतिर्हरिः। कृतं भविष्यति तदा प्रजासूतिश्च सात्त्विकी। यदा चन्द्रश्च सूर्यश्च तथा तिष्य-बृहस्पती। एकराशौ समेष्यन्ति तदा भवति तत्कृतम्" भाग० १२-२। "कृते चतुष्पात्सकलो निर्व्याजोपाधि-वर्जितः। वृषः प्रतिष्ठितो धर्मः मनुष्ये भरतर्षभ। अधर्म-पादविद्धस्तु त्रिभिरंशैः प्रतिष्ठितः। त्रेतायां द्वापरेऽर्धेन व्यामिश्रो धर्म उच्यते। त्रिभिरंशैरधर्मस्तु लोकानाक्रम्य तिष्ठति। तामसं युगमाश्रित्य तदा भरतसत्तम। चतुर्थां-शेन धर्मस्तु मनुष्यानुपतिष्ठति। आयुर्वीर्यं मनो बुद्धिर्बलं तेजश्च पाण्डव। मनुष्याणामनुयुगं ह्रसन्तीति निबोध मे। ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्राश्चैव युधिष्ठिर। व्याजैर्धर्मं चरिष्यन्ति धर्मवैतंसिका नराः। सत्यं संक्षेप्स्यते लोके नरैः पण्डितमानिभिः। सत्यहान्या ततस्तेषामायुरल्पं भविष्यति। ....

..................। ईदृशो भविता लोको युगान्ते पर्युपस्थिते। वस्त्राणां प्रवरा शाणी धान्यानां कोरदूषकाः।

....

..................। पिता पुत्रस्य भोक्ता च पितुः पुत्रस्तथैव च। अतिक्रान्तानि भोज्यानि भविष्यन्ति युगक्षये। परमायुश्च भविता तदा वर्षाणि षोडश। ततः प्राणान् विमोक्ष्यन्ति युगान्ते समुपस्थिते। पञ्चमे वाऽथ षष्ठे वा वर्षे कन्या प्रसूयते। सप्तवर्षाष्टवर्षाश्च प्रजा-स्यन्ति नरास्तथा। ....

..................। अकालवर्षी भगवान् भविष्यति सहस्रदृक्। सस्यानि च न रोक्ष्यन्ति युगान्ते पर्युपस्थिते। पुत्राश्च मातापितरौ हनिष्यन्ति युगक्षये। सूदयिष्यन्ति

च पतीन् स्त्रियः पुत्रानपाश्रिताः। पानीयं भोजनं चापि याचमानांस्तदाध्वगाः। न लप्स्यन्ते निवासान् वा निरस्ताः पथि शेरते।...। ततः कालान्तरेऽन्यस्मिन् पुनर्लोकविवृद्धये। भविष्यन्ति पुनर्दैवमनुकूलं यदृच्छया। कल्की विष्णुयशा नाम द्विजः कालप्रचोदितः। संभूतः शम्भलग्रामे ब्राह्मणावसथे शुभे। मनसा तस्य सर्वाणि वाहनान्यायुधानि च। उपस्थास्यन्ति योधाश्च शस्त्राणि कवचानि च। स धर्मविजयी राजा चक्रवर्ती भविष्यति। उत्सादयिष्यति तदा सर्वम्लेच्छगणान् द्विजः" भा० वन० १९३।

ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸೇವಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ ಧರ್ಮಗಳು:

ಯುಗಪ್ರಮಾಣವು ಕಡಮೆಯಾದಂತೆಲ್ಲಾ ಧರ್ಮಗಳು ಒಂದೊಂದು ಯುಗಕ್ಕೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗುವುವು. ಕೃತಯುಗದಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸು, ತ್ರೇತಾಯುಗದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನ, ದ್ವಾಪರಯುಗದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞ, ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ದಾನ ಇವು ಮುಖ್ಯವಾದ ಧರ್ಮಗಳು. "अन्ये कृतयुगे धर्मास्त्रेतायां द्वापरे परे। अन्ये कलियुगे नॄणां युगह्रासानुरूपतः। तपः परं कृतयुगे त्रेतायां ज्ञानमुच्यते। द्वापरे यज्ञमेवाहुः दानमेकं कलौ युगे" मनु० १-८५, ८६। ಕೃತಯುಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಗಳು ಅಸ್ಥಿಗತವಾಗಿರುವುವು. ತ್ರೇತಾಯುಗದಲ್ಲಿ ಮಾಂಸವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿರುವುವು. ಮಾಂಸವಿರುವವರೆಗೂ ಬದುಕಿರುವನು. ದ್ವಾಪರಯುಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಗಳು ರಕ್ತಗತವಾಗಿರುವುವು. ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಅನ್ನಗತವಾಗಿರುವುವು. ಕೇವಲ ಅನ್ನಾಹಾರದಿಂದಲೇ ಮನುಷ್ಯನು ಬದುಕಿರಬೇಕಾಗುವುದು. "कृते चास्थिगताः प्राणाः त्रेतायां मांसमास्थिताः। द्वापरे रुधिरं यावत् कलावन्नादिषु स्थिताः" परा०।

ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಅಧರ್ಮದಿಂದ ಧರ್ಮಕ್ಕೂ ಅನೃತದಿಂದ ಸತ್ಯಕ್ಕೂ ಭೃತ್ಯರಿಂದ ರಾಜರಿಗೂ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಂದ ಪುರುಷರಿಗೂ ಅಪಜಯವುಂಟಾಗುವುದು. "धर्मो जितो ह्यधर्मेण जितः सत्योऽनृतेन तु। जिता भृत्यैस्तु राजानः स्त्रीभिश्च पुरुषा जिताः" परा०।

ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಧರ್ಮಹ್ರಾಸಗಳು: "सीदन्ति चाग्निहोत्राणि गुरुपूजा प्रणश्यति। कुमार्यश्च प्रसूयन्ते तस्मिन् कलियुगे सदा" परा०।

ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ವರ್ಜ್ಯ (ತ್ಯಜಿಸಬೇಕಾದ) ಧರ್ಮಗಳು: ಸಮುದ್ರಯಾನ, ಕಮಂಡಲುಗ್ರಹಣ (ಸಂನ್ಯಾಸ), ದ್ವಿಜರಿಗೆ ಅಸವರ್ಣಸ್ತ್ರೀಯೊಡನೆ ವಿವಾಹ, ದೇವರ (ಭಾವಮೈದುನ) ನಿಂದ ಸುತೋತ್ಪತ್ತಿ, ಮಧುಪರ್ಕದಲ್ಲಿ ಪಶುಮಾಂಸ, ಶ್ರಾದ್ಧದಲ್ಲಿ ಮಾಂಸಭಕ್ಷಣ, ವಾನಪ್ರಸ್ಥಾಶ್ರಮ, ಅಕ್ಷತಕನ್ಯೆಯ ಪುನರ್ವಿವಾಹ, ಬಹಳ ಕಾಲದವರೆಗೂ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ, ಮನುಷ್ಯಮೇಧ, ಅಶ್ವಮೇಧ, ಗೋಮೇಧ, ಮಹಾಪ್ರಸ್ಥಾನ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ವರ್ಜ್ಯಗಳು. "समुद्रयात्रास्वीकारः कमण्डलुविधारणम्। द्विजानामसवर्णासु कन्यासूपयमस्तथा। देवराच्च सुतोत्पत्तिर्मधुपर्के पशोर्वधः।..। इमान् धर्मान् कलियुगे वर्ज्यानाहुर्मनीषिणः" निर्णयसि०। "अग्निहोत्रं गवालम्भं संन्यासं पलपैतृकम्। देवराच्च सुतोत्पत्तिं कलौ पञ्च विवर्जयेत्"।

ಕೃತಯುಗದಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನದಿಂದಲೂ ತ್ರೇತಾಯುಗದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞದಿಂದಲೂ ದ್ವಾಪರಯುಗದಲ್ಲಿ ಅರ್ಚನೆಯಿಂದಲೂ ಹೊಂದಬಹುದಾದ ಫಲವನ್ನು ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಕೇಶವ ನಾಮಸಂಕೀರ್ತನದಿಂದ ಹೊಂದಬಹುದು. "ध्यायन् कृते यजन् यज्ञैस्त्रेतायां द्वापरेऽर्चयन्। यदाप्नोति तदाप्नोति कलौ संकीर्त्य केशवम्" विष्णुपु०। ಅಲ್ಪೋಪಾಯದಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದಾದರೆ ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಗಂಗಾನದಿಯನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಬೇಕು. "भक्तिमुक्तिफलप्रेप्सुरल्पोपायेन चेन्नरः। तीर्थान्येवाश्रयेद्विद्वान् कलौ गङ्गां विशेषतः" स्कान्द०। 2. ಕಲಿಯುಗದ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆ. **ಈ ದೇವತೆಯ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ವಿವರ:** ಚತುರ್ಮುಖನು ಪ್ರಳಯಕಾಲದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಪೃಷ್ಠದೇಶದಿಂದ ಮಲಿನವಾಗಿಯೂ ಘೋರರೂಪಿಯಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಒಂದು ಪಾತಕವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಅದೇ ಅಧರ್ಮ. ಈ ಅಧರ್ಮದ ಹೆಂಡತಿ ಮಿಥ್ಯೆ. ಮಿಥ್ಯೆಯ ಮಗ ದಂಭ. ದಂಭನು ತನ್ನ ತಂಗಿಯಾದ ಮಾಯೆಯಲ್ಲಿ ಲೋಭನೆಂಬ ಪುತ್ರನನ್ನೂ ನಿಕೃತಿಯೆಂಬ ಪುತ್ರಿಯನ್ನೂ ಪಡೆಯುವನು. ಇವರಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಕ್ರೋಧನು ಜನಿಸುವನು. ಕ್ರೋಧನು ತಂಗಿಯಾದ ಹಿಂಸೆಯಲ್ಲಿ ಕಲಿಯೆಂಬ ಮಗನನ್ನು ಪಡೆಯುವನು. ಈ ಕಲಿಯ ಅವತಾರಕ್ರಮವು ಈ ರೀತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಮತ್ತು ಮುಂದೆ ನಡೆಯಬಹುದಾದ ಅಧರ್ಮ, ಅನ್ಯಾಯ, ಪಾಪಕೃತ್ಯ ಹಿಂಸಾಕೃತ್ಯಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಈ ಕಲಿಯೇ ಕಾರಣನೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಯೇ ಇಲ್ಲ. "प्रलयान्ते जगत्स्रष्टा ब्रह्मा लोकपितामहः। ससर्ज घोरं मलिनं पृष्ठदेशात्स पातकम्।

स चाधर्म इति ख्यातस्तस्य वंशानुकीर्तनात्। श्रवणात्स्मरणाल्लोकः सर्वपापैः प्रमुच्यते। अधर्मस्य प्रिया भार्या मिथ्या मार्जारलोचना। तस्याः पुत्रोऽतितेजस्वी दम्भः परमकोपनः। स मायायां भगिन्यां तु लोभं पुत्रं च कन्यकाम्। निर्कृतिं जनयामास तयोः क्रोधः सुतोऽभवत्। स हिंसायां भगिन्यां तु जनयामास तं कलिम्" कल्किपु०। ಕಲಿ ಪುರುಷನು ದಮಯಂತಿಯ ಸ್ವಯಂವರಕ್ಕೆಂದು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಇಂದ್ರನಿಂದ ನಳದಮಯಂತಿಯರ ಸ್ವಯಂವರ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದು ದೇವತೆಗಳು ಎಷ್ಟು ಹೇಳಿದರೂ ಕೇಳದೆ ನಳನು ದಮಯಂತಿಯೊಡನೆ ಸುಖವಾಗಿರದಂತೆ ಮಾಡುವೆನೆಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಿ ನಳಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಶರೀರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಸಮಯ ಕಾಯುತ್ತಿದ್ದನು. ಒಂದು ದಿನ ನಳನು ಕಾಲುಗಳನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ತೊಳೆದುಕೊಳ್ಳದೆ ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆಗೆ ಕುಳಿತಿರಲು ಇವನು ಆ ಕೂಡಲೇ ಅವನ ಶರೀರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಪುಷ್ಕರನಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ನಳನೊಡನೆ ಜೂಜಾಡಿದರೆ ತಾನು ಗೆಲ್ಲಿಸುವೆನೆಂದು ಹೇಳಿ ನಳನನ್ನು ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಸೋಲಿಸಿದನು. ಸೋತ ನಳನು ರಾಜ್ಯಭ್ರಷ್ಟನಾಗಿ ಪತ್ನಿಯೊಡನೆ ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅನೇಕ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾಯಿತು. भा० वन० ५८, ५९।

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ನಿರ್ಯಾಣಾನಂತರ ಧರ್ಮವೆಲ್ಲಾ ಕ್ಷಯಿಸಿ ಹೋಗುತ್ತಿರಲು ಭೂದೇವಿಯು ಬಹಳ ದುಃಖಾಕ್ರಾಂತೆಯಾಗಿದ್ದಳು. ಇದೇ ಸಮಯ ನೋಡಿ ಕಲಿಪುರುಷನು ಧರ್ಮಪುರುಷನನ್ನು ಕಾಲಿನಿಂದ ಒದೆಯುತ್ತಿರುವಲ್ಲಿ ಪರೀಕ್ಷಿದ್ರಾಜನು ಕಲಿಯನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಲು ಆಯುಧವನ್ನು ಎತ್ತಲು ಕಲಿಯು ಹೆದರಿ ಪರೀಕ್ಷಿತ್ತಿನ ಕ್ಷಮೆ ಬೇಡಿ ಆ ದೇಶದಿಂದ ಓಡಿಹೋದನು. भाग० १-१७।

ಇವನ ಹಾವಳಿಯನ್ನು ತಡೆಯಲಾರದೆ ಭೂದೇವಿಯು ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನಲ್ಲಿ ಮೊರೆಯಿಡಲು ನಾರಾಯಣನು ಕಲ್ಕಿರೂಪದಿಂದ ಅವತರಿಸಿ ಕಲಿಯನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸುವನು. भा० वन० १५१। 3. ವಿಭೀತಕವೃಕ್ಷ, ತಾರೆಗಿಡ. ನಳನ ಶರೀರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಸಮಯ ಕಾಯುತ್ತಿದ್ದ ಕಲಿಗೆ ಈ ಮರವು ಆಶ್ರಯವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "विभीतकमधिष्ठाय तथाभूतेन तिष्ठता। तेन भीमभुवोऽभीकः स राजर्षिरधर्षि न। तमालम्बनमासाद्य वैदर्भीनिषधेशयोः। कलुषं कलिरन्विष्यन् अवात्सीद्वत्सरान् बहून्" नैष० १७-२१६, १७। 4. ಕಲಹ, ಜಗಳ. "वसतिमुपगतेन धाम्नि तस्याः शठ कलिरेष महांस्त्वयाद्य दत्तः" माघ० ७-५५। 5. ಶೂರ, ಪರಾಕ್ರಮಿ. 6. ಯುದ್ಧ. 7. ಶರ, ಬಾಣ. (स्त्री०) 8. ಮೊಗ್ಗು, ಅರಳದ ಹೂವು. "कलिः स्त्री कलिकायां ना शराजिकलहे युगे" मेदि०। "कलिर्विभीतके शूरे विवादेऽन्त्ययुगे युधि" हेम०।

कलिका ಕಲಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಕೋರಕ, ಮೊಗ್ಗು, ಅರಳದ ಹೂವು. कलिरेव स्वार्थे "कन्"। "मुहुरुपहसितामिवालिनादैर्वितरसि नः कलिकां किमर्थमेनाम्" माघ० ७-५५। "चूतानां चिरनिर्गतापि कलिका बध्नाति न स्वं रजः" शाकु० ६-४। 2. ವೀಣೆಯ ಮೂಲಭಾಗ.

कलिकार ಕಲಿಕಾರ (पु०) 1. ನಾರದಮಹರ್ಷಿ. कलिं कलहं करोति—डु कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)। 2. ನದಿಯಲ್ಲಾಡುವ ಕುಕ್ಕುಟಿಯೆಂಬ ಒಂದು ಪಕ್ಷಿ. कलिकामृच्छति—ऋ (गतौ) "अण्" (३-२-१)। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **–कारी – ಕಾರೀ.** 3. ತಪಸಿಗಿಡ. (वि०) 4. ಕಲಹವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. 5. ಮೊಗ್ಗನ್ನು ಪಡೆಯುವ. कलिं करोति कलिकां ऋच्छति वा। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **–कारकः –ಕಾರಕಃ.**

कलिकाल ಕಲಿಕಾಲ (पु०) ಕಲಿಪುರುಷನ ಕಾಲ, ಕಲಿಯುಗದ ಕಾಲ.

कलिकुञ्चिका ಕಲಿಕುಂಚಿಕಾ (स्त्री०) ಗಂಡನ ಕಿರಿಯ ಸಹೋದರಿ. ಗಂಡನ ತಂಗಿ. ನಾದಿನಿ.

कलिङ्ग ಕಳಿಂಗ (पु० ब० व०) 1. ಕಳಿಂಗ ದೇಶ. 2. ಕಳಿಂಗ ದೇಶದ ಜನರು. "जगन्नाथात् समारभ्य कृष्णातीरान्तगं प्रिये। कलिङ्गदेशः संप्रोक्तो वाममार्गपरायणः"। "उत्कलादर्शितपथः कलिङ्गाभिमुखो ययौ" रघु० ४-३८। (पु०) 3. ಕೆರೆ ನದಿಗಳ ನೀರಿನೊಳಗೆ ಆಟವಾಡುವ ಕುಕ್ಕುಟಿಯೆಂಬ ಒಂದು ಹಕ್ಕಿ. के मूर्ध्नि लिङ्गमस्य। ಈ ಹಕ್ಕಿಯ ತಲೆಯಮೇಲೆ ಮೊಗ್ಗಿನ ಆಕಾರದ ಹಳದಿಯ ಗುರುತೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರಾಯಿತು. 4. ತಪಸಿಗಿಡ. (पुन०) 5. ಕೊಡಸಿಗೆಯ ಹಣ್ಣು. (स्त्री०) **कलिङ्गा ಕಳಿಂಗಾ.** 6. ಉತ್ತಮ ಹೆಂಗುಸು. "कलिङ्गः पूतिकरजे धूम्याटे भूम्नि नीवृति। न द्वयोः कौटजफले महिलायां तु योषिति" मेदि०।

कलित ಕಲಿತ (वि०) 1. ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. कल (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "स्वरभेदमुपैतु या कथं कलितानल्पमुखारवा न वा" नैष० २-९८। 3. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "लवङ्गमालाकलितावतंसास्ते नारिकेलान्तरपः पिबन्तः" माघ० ३-८१। 5. ಎಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. कल (संख्याने) "क्तः"

(३-२-१०२)। 6. ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 7. ಒಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೇರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 8. ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ.

कलिद्रुम ಕಲಿದ್ರುಮ (पुं०) ವಿಭೀತಕವೃಕ್ಷ, ತಾರೆಗಿಡ. कलेराश्रयः द्रुमः। ನಳಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಶರೀರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಸಮಯ ಕಾಯುತ್ತ ಈ ಮರದಲ್ಲಿ ಕಲಿಯು ಕುಳಿತಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "कलिद्रुमः परं नासीदासीत्कल्पद्रुमोऽपि सः" नैष० १७-२१३।

कलिन्द ಕಳಿಂದ (पुं०) 1. ಒಂದು ಬೆಟ್ಟ. कलिं द्यति—दो (अवखण्डने) "खच्"। मुमागमः। "कलिन्द-गिरिनन्दिनीतटसुरद्रुमालम्बिनी मदीयमतिचुम्बिनी भवतु कापि कादम्बिनी" रसगं०। 2. ತಾರೆಗಿಡ.

कलिन्दकन्या ಕಳಿಂದಕನ್ಯಾ (स्त्री०) ಕಳಿಂದಗಿರಿಯ ಮಗಳು, ಯಮುನಾ ನದಿ. कलिन्दस्य कन्या। "कलिन्द-कन्या मधुरां गतापि गङ्गोर्मिसंसक्तजलेव भाति" रघु० ६-४८। ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ **कलिन्दजा ಕಳಿಂದಜಾ, –तनया –ತನಯಾ, –नन्दिनी ನಂದಿನೀ, –सुता –ಸುತಾ** ಇತ್ಯಾದಿ.

कलिप्रिय ಕಲಿಪ್ರಿಯ (पुं०) ಕಲಹವೇ ಪ್ರಿಯವಾಗುಳ್ಳ ನಾರದಮಹರ್ಷಿ. कलिः कलहः प्रियोऽस्य।

कलिमारक ಕಲಿಮಾರಕ (पुं०) ತಪಸಿಗಿಡ. कलिं मार-यति—मृङ् (प्राणत्यागे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

कलियुग ಕಲಿಯುಗ (न०) ಕಲಿರೂಪವಾದ ಒಂದು ಯುಗ, ಕಲಿಪುರುಷನ ಕಾಲ. कलेर्युगम्। [ಕಲಿಯುಗದ ಪ್ರಮಾಣ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಗೆ "अब्द" ಮತ್ತು "कलि" ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ]. "अन्ये कृतयुगे धर्मास्त्रेतायां द्वापरेऽपरे। अन्ये कलियुगे नृणां युगह्रासानुसारतः" मनु० १-८५।

कलिल ಕಲಿಲ (न०) 1. ಕಾಲುಷ್ಯ. कल (गतौ संख्याने च) "इलच्" (उ० १-५४)। "यदा ते मोहकलिलं बुद्धिर्व्यतितरिष्यति" गीता २-५२। 2. ದೊಡ್ಡ ರಾಶಿ. (वि०) 3. ಮಿಶ್ರವಾದ, ಬೆರೆತಿರುವ. "लोकालोकी कलोऽकलककलिलोऽलिकुलालकः" माघ० १९-९८।

कलिहारी ಕಲಿಹಾರೀ (स्त्री०) ನೀರುಹಿಪ್ಪಲಿ. कलिं हरति—हृञ् (हरणे) "अण्" (३-२-१)। "ङीष्" (४-१-४१)।

कलुष ಕಲುಷ (पुंस्त्री०) 1. ಮಹಿಷ, ಎಮ್ಮೆ. लुष (हिंसायाम्) "कः" (३-१-१३५)। कस्य जलस्य लुषः घातकः। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-६३)। **–षी –ಷೀ.** 2. ಶ್ವಪಾಕಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಜನಿಸಿದ ಮಗ. "जरन्तः कलुषः पोत्री वीरस्कन्धो रजस्वलः" "श्वपाकी कलुषं सूता कीलुषं घर्वरी मिषम्" वैज०। (न०) 3. ಪಾಪ. 4. ಕೊಳೆ, ಮಲ. 5. ಕೆಸರು. 6. ಬಗ್ಗಡ, ಕಶ್ಮಲದ ನೀರು. कल (संख्याने शब्दे च) "उषच्" (उ० ४-७५)। "ऊतं कलुषमाविलम्" वैज०। 7. ಕೋಪ. (वि०) 8. ಪಾಪವುಳ್ಳ. 9. ಸ್ವಚ್ಛವಲ್ಲದ, ಬಗ್ಗಡವಾದ. "लोल-त्वादपहरतां तदङ्गरागं संजज्ञे स कलुष आश्रयो जलानाम्" माघ० ८-४७। 10. ಕೊಳೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. 11. ಅಸಮಾಧಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದ. 12. ಅಸಮರ್ಥವಾದ. "भावावबोधकलुषा दयितेव रात्रौ निद्रा चिरेण नयनाभिमुखी बभूव" रघु० ५-६४। 13. ನಿಂದಿತ ವಾದ, ದುಷ್ಟವಾದ. "त्वां प्रत्यकस्मात्कलुषप्रवृत्तावस्त्येव मन्युर्भरताग्रजे मे" रघु० १४-७३।

कलुषता ಕಲುಷತಾ (स्त्री०) 1. ಪಾಪದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ. 2. ಕೆಸರಾಗಿರುವಿಕೆ. 3. ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. कलुषस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः" **कलुषत्वम् ಕಲುಷತ್ವಮ್.**

कलुषमति ಕಲುಷಮತಿ (वि०) 1. ಕೆಟ್ಟ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ನೀಚಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ. 2. ಅಸಮಾಧಾನಗೊಂಡ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. कलुषा मतिर्यस्य।

कलुषात्मन् ಕಲುಷಾತ್ಮನ್ (वि०) 1. ಕೆಟ್ಟ ಹೃದಯವುಳ್ಳ, ನೀಚ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. कलुष आत्मा यस्य। 2. ಅಸಮಾಧಾನ ಹೊಂದಿದ, ಕಲಕಿದ ಹೃದಯವುಳ್ಳ.

कलुषित ಕಲುಷಿತ (वि०) 1. ಅಸಮಾಧಾನಗೊಂಡಿರುವ. 2. ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿಲ್ಲದ, ಬಗ್ಗಡವಾಗಿರುವ. 3. ನಿಂದಿತ, ದೂಷಿತ. कलुषोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)।

कलुषीकृत ಕಲುಷೀಕೃತ (वि०) 1. ಕಲಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಕರಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಅಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ಸಿಟ್ಟುಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಬಗ್ಗಡವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अकलुषः कलुषः कृतः "च्विः" (५-४-५०)। दीर्घः (७-४-२६)। "विवर्तयन् मदकलुषीकृते दृशौ कराहतक्षिति-कृतभैरवारवः" माघ० १७-१३।

कलेबर ಕಳೇಬರ (न०) 1. ದೇಹ, ಶರೀರ, ಮೈ. कले शुक्रधातौ वरं श्रेष्ठम्। सप्तम्या "अलुक्" (६-३-९)। "यं यं वापि स्मरन् भावं त्यजत्यन्ते कलेबरम्" गीता। "शरीरे जर्जरीभूते व्याधिग्रस्ते

कलेबरे। औषधं जाह्नवीतोयं वैद्यो नारायणो हरिः"। 2. ಗುಗ್ಗುಳ, ಲೋಬಾನ, ಧೂಪದ ವಾಸನೆಯ ಪುಡಿ.

कल्क ಕಲ್ಕ (ಪುಂ॰) 1. ಕಪಟ, ಛಲ, ಠಕ್ಕು, ಬೂಟಾಟಿಕೆ. 2. ತಾರೆಗಿಡ. 3. ಎಣ್ಣೆ ತುಪ್ಪ ಇವುಗಳ ಗಷ್ಟು. 4. ಕಿವಿಯ ಮಲ, ಗುಗ್ಗೆ. 5. ಪಾಪ. कल (शब्दसंख्यानयोः) "कः" (उ॰ ३-४०)। 6. ವಿಷ್ಠೆ, ಮಲ, ಪುರೀಷ, ಅಮೇಧ್ಯ. 7. ಚೂರ್ಣ, ಪುಡಿ. "तां लोध्रकल्केन हृताङ्गतैलामाश्यानकालेयकृताङ्गरागाम्" कुमा॰ ७-९। (वि॰) 8. ಪಾಪಾತ್ಮ, ಪಾಪಿಷ್ಠ. "कल्कोऽस्त्री घृततैलादिशेषे दम्भे विभीतके। विट्किट्टयोश्च पापे च त्रिषु पापाशये पुनः" मेदि॰।

कल्कन ಕಲ್ಕನ (न॰) ವಂಚನೆ, ಮೋಸ. कल्क + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

कल्कफल ಕಲ್ಕಫಲ (न॰) ದಾಳಿಂಬೆ ಹಣ್ಣು. कल्कस्य विभीतकस्य फलमिव फलमस्य।

कल्किन् ಕಲ್ಕಿನ್ (ಪುಂ॰) ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಹತ್ತನೆಯ ಅವತಾರ, ಕಲ್ಕ್ಯವತಾರ. कल्कोऽस्त्यस्य हार्यतया "इनिः" (५-२-११५)। [ಕಲಿಯುಗದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಅಧರ್ಮವು ಹೆಚ್ಚಿದಂತೆಲ್ಲಾ ಕಲಿಮಹಾಪುರುಷನ ಅನುಯಾಯಿಗಳಾದವರು ತಾಯಿತಂದೆಗಳನ್ನೂ ಪೀಡಿಸುವರು. ದ್ವಿಜರು ವೇದಶೂನ್ಯರಾಗುವರು. ಜನರೆಲ್ಲರೂ ಕ್ರೂರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವರಾಗುವರು. ಪರಸ್ತ್ರೀಲೋಲುಪರಾಗಿ ಕೇವಲ ಕಾಮಾಸಕ್ತರಾಗಿಯೂ, ಉದರಂಭರಣಪರಾಯಣರಾಗಿಯೂ, ಮಾಂಸಭೋಜಿಗಳಾಗಿಯೂ, ಪ್ರಜಾವಿಧ್ವಂಸಕರಾಗಿಯೂ, ಇತರರ ಸ್ವತ್ತನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವವರಾಗಿಯೂ, ಸ್ತ್ರೀಯರೆಲ್ಲರೂ ತಮ್ಮ ಪತಿಗಳನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ ಪರಪುರುಷರೊಡನೆ ವಿಹರಿಸುವವರಾಗಿಯೂ ಆಗುವರು. ರಾಜರೆಲ್ಲರೂ ಪ್ರಜೆಗಳ ಕಷ್ಟಸುಖಗಳನ್ನು ಲಕ್ಷಿಸದೆ ನಾನಾ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪೀಡಿಸುವವರಲ್ಲದೆ ಅವರ ರಕ್ತವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಹಿಂಡುವರು. ದುಷ್ಟರಾಜರ ಹಿಂಸೆಯಿಂದ ಜನರೆಲ್ಲರೂ ದೇಶಭ್ರಷ್ಟರಾಗಿ ಓಡಿಹೋಗುವರು. ಕಲಿಯುಗದ ಪ್ರಥಮಪಾದದಲ್ಲಿ ಪ್ರಜೆಗಳು ದೇವರನ್ನು ನಿಂದಿಸುವರು. ದ್ವಿತೀಯಪಾದದಲ್ಲಿ ದೇವರ ಹೆಸರನ್ನೇ ಮರೆತುಬಿಡುವರು. ತೃತೀಯಪಾದದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಸಂಕರವಾಗುವುದು. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಜಾತಿಭೇದವೆಲ್ಲಾ ಅಳಿದುಹೋಗಿ ಒಂದೇ ಜಾತಿಯಾಗುವುದು. ವೇದವೆಲ್ಲಾ ನಶಿಸಿಹೋಗಿ ಹವ್ಯಕವ್ಯಗಳೂ ಯಜ್ಞಯಾಗಗಳೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಿಂತುಹೋದಮೇಲೆ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಹವಿಸ್ಸೇ ಇಲ್ಲದವರಾಗುವರು. ಈ ರೀತಿ ಲೋಕವೆಲ್ಲಾ ಅಧರ್ಮಭೂಯಿಷ್ಠವಾಗಿ ಮ್ಲೇಚ್ಛಮಯವಾಗುವುದರಿಂದ ದುಷ್ಟರಾಜರ ಹಾವಳಿಯನ್ನು ತಡೆಯಲಾರದೆ ಜನರೆಲ್ಲರೂ ತಡೆಯಲಶಕ್ಯವಾದ ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ತೊಂದರೆಗಳನ್ನನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಚತುರ್ಮುಖ ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಭೂದೇವಿಯು ಈ ಅಧರ್ಮ ರಾಜ್ಯಭಾರವನ್ನು ಕೊನೆಗಾಣಿಸಬೇಕೆಂದು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮೊರೆಯಿಡಲು ವಿಷ್ಣುವು ಶಂಭಳ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುಯಶನೆಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೊಬ್ಬನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ "**ಕಲ್ಕಿ**"ಯೆಂಬ ಅಭಿಧಾನದಿಂದ ಅವತರಿಸಿ ಶೌರ್ಯ ಧೈರ್ಯ ಸ್ಥೈರ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಪರಿಶೋಭಿಸುತ್ತಾ ಖಡ್ಗಧಾರಿಯಾಗಿ ಅಶ್ವಾರೂಢನಾಗಿ ಹೊರಟು ಕೋಟಿಗಟ್ಟಲೆ ದುಷ್ಟ ಮ್ಲೇಚ್ಛ ಸಮೂಹವನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಧರ್ಮಸಂರಕ್ಷಣೆಮಾಡಿ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಶಾಂತಿ ಸೌಖ್ಯಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸುವನು.]

कल्किपुराण ಕಲ್ಕಿಪುರಾಣ (न॰) ಒಂದು ಉಪಪುರಾಣ. [ಈ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಿಷಯ ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಆಚಾರವ್ಯವಹಾರಗಳ ಅಳಿವು, ದೇವತೆಗಳು ಭೂದೇವಿಯೊಡನೆ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು, ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ವರ್ಣನೆ, ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಕಲಿಯ ದೋಷಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು, ಬ್ರಹ್ಮನೊಡನೆ ದೇವತೆಗಳು ಗೋಲೋಕಕ್ಕೆ ತೆರಳುವುದು, ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ಇವರ ಮೊರೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಶಂಭಳ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಕಿರೂಪದಿಂದ ಅವತರಿಸುವುದಾಗಿಯೂ, ದುಷ್ಟನಿಗ್ರಹ ಶಿಷ್ಟಪರಿಪಾಲನೆ ಮಾಡುವುದಾಗಿಯೂ ಆಶ್ವಾಸನೆ ಕೊಡುವುದು, ಕಲ್ಕಿಯ ಅವತಾರ, ಕಲ್ಕಿಯ ಉಪನಯನ, ಗುರುವಿನಿಂದ ಧರ್ಮೋಪದೇಶ, ಸಿಂಹಳದಲ್ಲಿ ಪದ್ಮಾವತೀ ರೂಪದಿಂದ ಜನಿಸಿದ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯೊಡನೆ ಕಲ್ಕಿಯ ವಿವಾಹ, ಶಂಕರನಿಂದ ಕಲ್ಕಿಗೆ ಖಡ್ಗ, ಬಾಣ, ಕುದುರೆಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಕಲಿಪುರುಷನ ದೌಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಕಂಡು ಕ್ರೋಧಾವಿಷ್ಟನಾದ ಕಲ್ಕಿಯು ಅಶ್ವವನ್ನೇರಿ ಖಡ್ಗವನ್ನು ಹಿಡಿದು ದುಷ್ಟರಾದ ಮ್ಲೇಚ್ಛಯವನರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಂಹರಿಸಿ ಜನರ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿ ಜನರಿಗೆ ಶಾಂತಿಸೌಖ್ಯಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದು, ಬಳಿಕ ಕೃತಯುಗಾರಂಭ, ಇತ್ಯಾದಿ.]

कल्प ಕಲ್ಪ (ಪುಂ॰) 1. ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲ, ಬ್ರಹ್ಮನು ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವ ಕಾಲ, ಬ್ರಹ್ಮನ ಹಗಲು. 2. ಬ್ರಹ್ಮನ ರಾತ್ರಿ, ಜಗತ್ತಿನ ವ್ಯಾಪಾರವಿಲ್ಲದ ಪ್ರಳಯಕಾಲ. कल्पते स्वक्रियायै समर्थः असमर्थश्च भवति— कृपू (सामर्थ्ये) अधि॰ "घञ्" (३-३-१२१)। "यदा स देवो जागर्ति तदेदं चेष्टते जगत्। यदा स्वपिति शान्तात्मा तदा सर्वं निमीलति" मनु॰ १-५२।

"कल्पस्यान्ते मारुतेनोपनुन्नाश्चेलुश्चण्डं गण्डशैला इवेभाः" माघ० १८-६।

ಚತುರ್ಮುಖನ ಒಂದು ಹಗಲಿಗೂ ಅದೇ ಪ್ರಮಾಣವುಳ್ಳ ಒಂದು ರಾತ್ರಿಗೂ ಕಲ್ಪವೆಂದು ಹೆಸರು. ಚಾಂದ್ರಮಾನದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರ ಒಂದು ತಿಂಗಳು ಪಿತೃದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಒಂದು ದಿವಸ. ಸೌರಮಾನದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರ ಒಂದು ವರ್ಷವು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಒಂದು ದಿವಸ. ಈ ರೀತಿ 43,20,000 ಮಾನುಷ ವರ್ಷಗಳು ಅಥವಾ 12,000 ದೇವತೆಗಳ ವರ್ಷಗಳು ಕಳೆದರೆ ಒಂದು ಚತುರ್ಯುಗವಾಗುವುದು. [ಯುಗಮಾನಕ್ಕೆ "अब्द" ಮತ್ತು "कलि" ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] ಈ ರೀತಿ ಒಂದು ಸಾವಿರ ಚತುರ್ಯುಗಗಳು (1,20,00,000 ದೇವ ವರ್ಷಗಳು ಅಥವಾ 4,32,00,00,000 ಮಾನುಷ ವರ್ಷಗಳು) ಕಳೆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಒಂದು ಹಗಲಾಗುವುದು. ಮತ್ತು ಇಷ್ಟೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದು ರಾತ್ರಿಯಾಗುವುದು. ಬ್ರಹ್ಮನ ಈ ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಕಾರ್ಯವೂ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಳಯವೂ ನಡೆಯುವುವು. ಈ ಹಗಲು ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿಗಳಿಗೆ "**ಕಲ್ಪ**"ವೆಂದು ಹೆಸರು. 8,64,00,00,000 ಸೌರ ವರ್ಷಗಳು ಕಳೆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಒಂದು ಹಗಲೂ ಒಂದು ರಾತ್ರಿಯೂ ಆಗುವುದು. ಬ್ರಹ್ಮನ ಒಂದು ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಇಂದ್ರರೂ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಮನುಗಳೂ ರಾಜ್ಯವಾಳುವರು. ರಾತ್ರಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಳಯವಾಗುವುದು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "प्रलय" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ] ಇಂತಹ 30 ದಿನಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನ ಒಂದು ತಿಂಗಳು.

ಬ್ರಹ್ಮನ ತಿಂಗಳ ಮೂವತ್ತು ದಿನಗಳು : (1) ಶ್ವೇತ, (2) ನೀಲಲೋಹಿತ, (3) ವಾಸುದೇವ, (4) ರಥಂತರ, (5) ರೌರವ, (6) ಪ್ರಾಣ, (7) ಬೃಹತ್, (8) ಕಂದರ್ಪ, (9) ಸದ್ಯ, (10) ಈಶಾನ, (11) ವ್ಯಾನ, (12) ಸಾರಸ್ವತ, (13) ಉದಾನ, (14) ಗಾರುಡ, (15) ಕೌರ್ಮ, (16) ನಾರಸಿಂಹ, (17) ಸಮಾನ, (18) ಆಗ್ನೇಯ, (19) ಸೋಮ, (20) ಮಾನವ, (21) ತತ್ಪುರುಷ, (22) ವೈಕುಂಠ, (23) ಲಕ್ಷ್ಮೀ, (24) ಸಾವಿತ್ರಿ, (25) ಘೋರ, (26) ವಾರಾಹ, (27) ವೈರಾಜ, (28) ಗೌರಿ (ಈಗಿನ ಶ್ವೇತವರಾಹಕಲ್ಪ), (29) ಮಾಹೇಶ್ವರ ಮತ್ತು (30) ಪಿತೃ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೌರ್ಮಕಲ್ಪವು ಪೂರ್ಣಿಮೆ. ಪಿತೃಕಲ್ಪವು ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ. ಈ ಮೂವತ್ತು ಕಲ್ಪಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನ ಒಂದು ತಿಂಗಳು. ಇಂತಹ ಹನ್ನೆರಡು ತಿಂಗಳಿಗೆ ಒಂದು ವರ್ಷ. ಇಂತಹ ಒಂದು ನೂರು ವರ್ಷಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನ ಆಯುಸ್ಸು. ಬ್ರಹ್ಮನ ಈ ಆಯುಃಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ಒಂದು "**ಪರ**"ವೆಂದು ಹೆಸರು. [ಬ್ರಹ್ಮನ ಆಯುಃಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ "अब्द" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಈಗ ಮೊದಲನೆಯ ಪರಾರ್ಧವು (50 ವರ್ಷಗಳು) ಕಳೆದು ದ್ವಿತೀಯ ಪರಾರ್ಧವು ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ. ಈಗ ಬ್ರಹ್ಮನ ಆಯುಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಐವತ್ತೊಂದನೆಯ ವರ್ಷದ ಮೊದಲನೆಯ ತಿಂಗಳ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ದಿನಗಳು ಕಳೆದು ಇಪ್ಪತ್ತಾರನೆಯ ಹಗಲಿನ ಮೊದಲನೆಯ ಯಾಮವು ನಡೆಯುತ್ತಿರುವುದು. ನಾವು ಈಗ ಶ್ವೇತವರಾಹಕಲ್ಪದಲ್ಲಿದ್ದೇವೆ. 3. ವೈದಿಕ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನದ ವಿಧಿ, ನಿಯಮ, ಕಟ್ಟಳೆ. कल्पते विधीयतेऽसौ —क्लृप् कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। "एष वै प्रथमः कल्पः प्रदाने हव्यकव्ययोः। अनुकल्पस्त्वयं ज्ञेयः सदा सद्भिरनुष्ठितः" मनु० ३-१४७। 4. ಶಾಸ್ತ್ರ. "कल्पवित् कल्पयामास वन्यामेवास्य संविधाम्" रघु० १-९४। 5. ನ್ಯಾಯ. "कल्पः शास्त्रे विधौ न्याये संवर्ते ब्रह्मणो दिने" मेदि०। 6. ವಿಕಲ್ಪ, ಎರಡು ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೊಂದಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶ, ಪಕ್ಷಾಂತರ. 7. ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷ. "कल्पो विकल्पे कल्पद्रौ संवर्ते ब्रह्मवासरे। शास्त्रे न्याये विधौ" हेम०। 8. (ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ) ಸಮಾನಾರ್ಥಕವಾದ ಒಂದು ಪ್ರತ್ಯಯ. "कल्पप्"। विद्वत्कल्पः, ब्राह्मणकल्पः, रात्रिकल्पः, मित्रकल्पः ಇತ್ಯಾದಿ. 9. ಆರು ವೇದಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. (1) शिक्षा, (2) व्याकरणम्, (3) छन्दः, (4) निरुक्तम्, (5) ज्योतिषम् ಮತ್ತು (6) कल्पः ಇವು ಆರು ವೇದಾಂಗಗಳು. ವೇದಕ್ಕೆ ಛಂದಸ್ಸು ಪಾದಗಳು. ಕಲ್ಪವು ಹಸ್ತಗಳು. ಜ್ಯೋತಿಷವು ಕಣ್ಣುಗಳು. ನಿರುಕ್ತವು ಕಿವಿಗಳು. ಶಿಕ್ಷೆಯು ಮೂಗು. ವ್ಯಾಕರಣವು ಮುಖ. ಆದುದರಿಂದ ಇವು ಆರು ಅಂಗಗಳನ್ನೂ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದರೆ ವೇದಾಧ್ಯಯನವು ಪೂರ್ಣವಾಗುವುದು. "छन्दः पादौ तु वेदस्य हस्तौ कल्पोऽथ पठ्यते। ज्योतिषामयनं चक्षुः निरुक्तं श्रोत्रमुच्यते। शिक्षा घ्राणं तु वेदस्य मुखं व्याकरणं स्मृतम्। तस्मात्साङ्गमधीत्यैव ब्रह्मलोके महीयते"।

कल्पक ಕಲ್ಪಕ (पु०) 1. "कल्प" ಪದದ ಅರ್ಥ. कल्प स्वार्थे "कन्"। 2. ನಾಪಿತ, ಕ್ಷೌರಿಕ. कल्पयति क्षौरादिना वेशं रचयति—क्लृप् (सामर्थ्ये) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। (वि०) 3. ರಚಿಸುವವನು, ನಿರ್ಮಿಸುವವನು, ತಯಾರಿಸುವವನು. कल्पयति

रचयति—कृपू + णिच् "ण्वुल्"। 4. ಕರ್ಚೂರ, ಕಚೋರ.

कल्पकार ಕಲ್ಪಕಾರ (पुं०) 1. ಕಲ್ಪಸೂತ್ರಕಾರರು, ಮತ ಧರ್ಮಾಚರಣೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ ವಿಧಿಸೂತ್ರಕಾರರು ; ಆಶ್ವಲಾಯನ, ಆಪಸ್ತಂಬ ಮೊದಲಾದವರು. कल्पं कल्पसूत्रं करोति—डु कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)। 2. ನಾಪಿತ, ಕ್ಷೌರಿಕ. (वि०) 3. ವೇಷಗಳನ್ನು ಹಾಕುವವನು. कल्पं वेशं करोति—डु कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **–कारकः –ಕಾರಕಃ.**

कल्पक्षय ಕಲ್ಪಕ್ಷಯ (पुं०) ಕಲ್ಪಕಾಲದ ಕೊನೆ, ಜಗತ್ತಿನ ಪ್ರಳಯಕಾಲ. कल्पस्य सृष्टिविशेषस्य क्षयो यत्र। "कल्पक्षये पुनस्ते तु प्रविशन्ति परं पदम्" विष्णुपु०।

कल्पतरु ಕಲ್ಪತರು (पुं०) 1. ಸಕಲ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದವಾದ ಐದು ದೇವವೃಕ್ಷಗಳಲ್ಲೊಂದು. "आसीत्कल्पतरुच्छाया-माश्रिता सुरभिः पथि" रघु० १-७५। 2. ಉದಾರ, ಕೊಡುಗೈಯುಳ್ಳವನು. ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ದಾತೃವೂ ಕಲ್ಪತರು. (लाक्ष०)।

कल्पद्रु ಕಲ್ಪದ್ರು (पुं०) 1. ಸಕಲ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದವಾದ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷ, ಐದು ದೇವತರುಗಳಲ್ಲೊಂದು. 2. ಕೇಶವಕವಿ ರಚಿತವಾದ ಒಂದು ನಿಘಂಟು, ಒಂದು ಶಬ್ದಕೋಶ. ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ **–द्रुमः –ದ್ರುಮಃ.** "अनुकूलयतीन्द्रोऽपि कल्पद्रुमविभूषणैः" कुमा० २-३९। **–पादपः –ಪಾದಪಃ.** "मृषा न चक्रेऽल्पितकल्पपादपः" नैष० १-१५। **–वृक्षः –ವೃಕ್ಷಃ, –शाखी –ಶಾಖೀ** ಇತ್ಯಾದಿ.

कल्पन ಕಲ್ಪನ (न०) 1. ರಚನೆ, ನಿರ್ಮಾಣ. 2. ಮಾಡುವಿಕೆ, ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವಿಕೆ, ಏರ್ಪಡಿಸುವಿಕೆ. कृपू (सामर्थ्ये) + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಛೇದನ, ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ. 4. ಊಹಿಸುವಿಕೆ, ಶಂಕಿಸುವಿಕೆ. 5. ಕಲ್ಪಿಸಿ ಹೇಳುವಿಕೆ, ಇಲ್ಲದುದನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಹೇಳುವಿಕೆ, ಆರೋಪಣೆ. 6. ಕಲ್ಪಿತಕಥೆ, ಕಟ್ಟುಕಥೆ. 7. ಅನುಮಾನ ಅಥವಾ ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಊಹಿಸಿ ವಿಷಯವನ್ನು ತೀರ್ಮಾನಿಸುವಿಕೆ.

कल्पना ಕಲ್ಪನಾ (स्त्री०) 1. ರಚನೆ, ನಿರ್ಮಾಣ. 2. ಮಾಡುವಿಕೆ. कृपू (सामर्थ्ये) +णिच् भावे "युच्" (३-३-१०७)। "प्रस्थानकालक्षमवेषकल्पनाकृतक्षण-क्षेपमुदैक्षताच्युतम्" माघ० १२-१। 3. ಊಹಿಸುವಿಕೆ, ಶಂಕಿಸುವಿಕೆ. "मदन्यदानं प्रति कल्पना या वेदस्त्वदीये हृदि तावदेषा" नैष० ३-७५। 4. ಆನೆಯನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸುವಿಕೆ, ಆನೆಯ ಬೆನ್ನಿನಮೇಲೆ ಗವುಸನ್ನು ಹೊದ್ದಿಸಿ ಶೃಂಗರಿಸುವಿಕೆ. "सकल्पनं द्विरदगणं वरूथिन-स्तुरङ्गिणो जयनयुजश्च वाजिनः" माघ० १७-२३। 5. ಒಂದು ವಿಷಯದ ನಿಜಾಂಶವು ಹೀಗಿರಬಹುದೆಂದು ಮಾಡುವ ಊಹೆ ; ಇದನ್ನು ನೈಯಾಯಿಕರು ಅನುಮಾನವೆನ್ನುವರು. ಮೀಮಾಂಸಕರು ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿಪ್ರಮಾಣವೆನ್ನುವರು. 6. ಸಿದ್ಧಿ, ಕೈಗೂಡುವಿಕೆ. "श्रद्धालुसंकल्पित-कल्पनायां कल्पद्रुमस्याथ रथाङ्गपाणेः" नैष १०-६९।

कल्पनी ಕಲ್ಪನೀ (स्त्री०) ಕತ್ತರಿ.

कल्पनीय ಕಲ್ಪನೀಯ (वि०) 1. ರಚಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ. 2. ರಚಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 3. ರಚಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. कृपू (सामथ्य) + णिच् "अनीयर्" (३-२-९६)। 4. ನಿಜಾಂಶವು ಹೀಗಿರಬಹುದೆಂದು ಊಹಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ಊಹಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 6. ಊಹಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. "तव्यः" **कल्पितव्यः ಕಲ್ಪಿತವ್ಯಃ.** (णिजभावे)।

कल्पमान ಕಲ್ಪಮಾನ (वि०) 1. ರಚನೆಯಾಗುತ್ತಿರುವ, ನಿರ್ಮಾಣವಾಗುತ್ತಿರುವ. 2. ಸಮರ್ಥವಾಗುತ್ತಿರುವ. कृपू (सामर्थ्ये) "शानच्" (३-२-१२४)। 3. ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತಿರುವ. "कालपाशनिगृहीतमराति कल्पमान-मभवाय विवेद" याद० २१-५५।

कल्पयत् ಕಲ್ಪಯತ್ (वि०) 1. ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಿರುವ, ನಿರ್ಮಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ರಚಿಸುತ್ತಿರುವ, ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿರುವ, ಊಹಿಸುತ್ತಿರುವ, ಶಂಕಿಸುತ್ತಿರುವ. कृपू (सामर्थ्ये) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "क्षणशयितविबुद्धाः कल्पयन्तः प्रयोगानुदधिमहति राज्ये काव्यवद्दुर्विगाहे" माघ० ११-६। 4. ಏರ್ಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.** "शानच्"(३-२-१२४)। **कल्पयमानः ಕಲ್ಪಯಮಾನಃ.**

कल्पयितव्य ಕಲ್ಪಯಿತವ್ಯ (वि०) "कल्पनीय" ಪದದ ಅರ್ಥ. कृपू (सामथ्य) +णिच् "तव्यः" (३-२-९६)।

कल्पलता ಕಲ್ಪಲತಾ –वल्ली –ವಲ್ಲೀ. (स्त्री०) "कल्पतरु" ಪದದ ಅರ್ಥ. कल्पस्य संकल्पविषयस्य साधनं लता। "क्व याचतां कल्पलतासि मां प्रति क्व दृष्टिदाने तव बद्धमुष्टिता" नैष० ९-१०९।

कल्पविद् ಕಲ್ಪವಿದ್ (वि०) ಯಜ್ಞಸಂಬಂಧವಾದ ವಿಧಿಗಳನ್ನು ಅರಿತಿರುವ, ವ್ರತಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ,

ಶಾಸ್ತ್ರನಿಯಮಗಳನ್ನು ಅರಿತಿರುವ. कल्पं वेत्ति—विद (ज्ञाने) "क्विप्" (३-२-६१)। "कल्पवित् कल्पयामास नियमापेक्षया मुनिः" रघु० १-९४।

कल्पसूत्र ಕಲ್ಪಸೂತ್ರ (न०) ವೈದಿಕ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಸೂತ್ರ. कल्पस्य वैदिककर्मानुष्ठानस्य प्रतिपादकं सूत्रम्। ಆಶ್ವಲಾಯನ ಆಪಸ್ತಂಬ ಮುಂತಾದವರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಧರ್ಮಸೂತ್ರ, ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರ, ಶ್ರೌತಸೂತ್ರ ಗ್ರಂಥಗಳು.

कल्पात्यय ಕಲ್ಪಾತ್ಯಯ (पु०) ಕಲ್ಪಕಾಲದ ಕೊನೆ, ಪ್ರಳಯಕಾಲ. कल्पस्यात्ययः। "रथादिघोषैरथ शार्ङ्गपाणेः कल्पात्ययैकार्णवनादकल्पैः" याद० २०-९।

कल्पान्त ಕಲ್ಪಾಂತ (पु) ಕಲ್ಪದ ಕೊನೆ, ಪ್ರಳಯಕಾಲ, ಬ್ರಹ್ಮನ ಹಗಲಿನ ಕೊನೆ. कल्पस्यान्तः। [ವಿವರಕ್ಕೆ "प्रलय" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

कल्पित ಕಲ್ಪಿತ (वि०) 1. ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. क्ृपू (सामर्थ्ये) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "भैमीविनोदाय मुदा सखीभिस्तदाकृतीनां भुवि कल्पितानाम्" नैष० ६-७४। 2. ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "मुदितयुवमनस्कास्तुल्यमेव प्रदोषे रुचमदधुरुभय्यः कल्पिता भूषिताश्च" माघ० ११-२७। 3. ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "आक्रीडपर्वतास्तेन कल्पिताः स्वेषु वेश्मसु" कुमा० २-४३। 4. ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रजापतिः कल्पितयज्ञभागं शैलाधिपत्यं स्वयमन्वतिष्ठत्" कुमा० १-१७। "स्पर्शभाजि विशदच्छविचारौ कल्पिते मृगदृशां सुरताय" माघ० १०-३९। 5. ಊಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತರ್ಕಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ಆಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅನುಷ್ಠಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 7. ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಭಾವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "स्वक्षेत्रे संस्कृतायां तु स्वयमुत्पादयेद्धि यम्। तमौरसं विजानीयात्पुत्रं प्रथमकल्पितम्" मनु० ९-१६६। 8. ಕೃತ್ರಿಮವಾದ, ಸೃಷ್ಟವಾದ. ವಾಸ್ತವವಲ್ಲದ,

कल्पिन् ಕಲ್ಪಿನ್ (पु०) 1. ನಾಪಿತ, ಕ್ಷೌರಿಕ, ನಾಯಿಂದ. कल्पयति — क्ृपू (सामर्थ्ये) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। (वि०) 2. ನಿರ್ಮಿಸುವ. 3. ಮಾಡುವ. 4. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿಸುವ, ಏರಿಸುವ. 5. ವೇಷ ಹಾಕುವ.

कल्प्य ಕಲ್ಪ್ಯ (वि०) 1. ರಚಿಸಲ್ಪಡುವ, ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಡುವ. क्ृपू (सामर्थ्ये) + णिच् "यत्" (३-१-९७)। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಹತ್ತಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಡುವ, ಹೊಸದಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 4. ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ, ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವ. "आनन्दबाष्पैरपि कल्प्यमम्भः पृच्छा विधेया मधुभिर्वचोभिः" नैष० ७-२१। "कालोपपन्नातिथिकल्प्यभागं वन्यं शरीरस्थितिसाधनं वः" रघु० ५-९। 6. ಅನುಷ್ಠಿಸಲ್ಪಡುವ, ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವ. 7. ಊಹಿಸಲ್ಪಡುವ, ಶಂಕಿಸಲ್ಪಡುವ. 8. ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಡುವ, ಭಾವಿಸಲ್ಪಡುವ.

कल्प्यमान ಕಲ್ಪ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ರಚಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. क्ृपू (सामर्थ्ये) + कर्म० "यक्" (३-१-६७)। "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 3. ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 4. ಊಹಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 5. ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. "कल्प्यमानममुनाचमनार्थं गाङ्गमम्बु चुलकोदरचुम्बि" नैष० २१-१०।

कलमष ಕಲ್ಮಷ (पु०) 1. ಒಂದು ನರಕ. कर्म शुभकर्म स्यति — षो (अन्तकर्मणि) "कः" (३-२-३)। पृषो० लत्वषत्वे। (न०) 2. ಪಾಪ. "कलमषं किल्बिषे क्लीबं पुंसि स्यान्नरकान्तरे" मेदि०। "स हि गगनविहारी कल्मषध्वंसकारी दशशतकरधारी ज्योतिषां मध्यचारी" हितो० २-२१। 3. ಕಶ್ಮಲ, ಕೊಳೆ. 4. ಗಸಿ, ಗಪ್ಪು. ಮಲ. 5. ಧೂಳು. 6. ಅಪವಾದ, ಅಪಕೀರ್ತಿ. 7. ಕಲ್ಮಷಮಾಸ, ಮಲಮಾಸ. (वि०) 8. ಕೊಳೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಮಲಿನವಾದ. 9. ಪಾಪಿಷ್ಠ. 10. ಅಪವಾದದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು.

कल्माष ಕಲ್ಮಾಷ (पु०) 1. ಚಿತ್ರವರ್ಣ. कलयति — कल (संख्याने) "क्विप्" (३-२-१७२)। माषयति हिंसयति वर्णान्—मष (हिंसायाम्) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। कल् चासौ माषश्च। 2. ಕೃಷ್ಣವರ್ಣ, ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣ. 3. ಕಪ್ಪು ಬಿಳುಪು ಬೆರೆತ ಬಣ್ಣ. 4. ರಾಕ್ಷಸ. "कल्माषो राक्षसे कृष्णे शबलेऽपि" हेम०। 5. ಅಗ್ನಿಯ ಒಂದು ರೂಪ. "अग्नीनां वासुदेवेन संसक्तानां महामृधे। ते जातवेदसः सर्वे कल्माषः कुसुमस्तथा। दहनः शोषणश्चैव तपनश्च महालयः" हरिवं०। (वि०) 6. ಚಿತ್ರವರ್ಣದ. 7. ಕಪ್ಪು ಬಿಳುಪು ಬೆರೆತ ಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ. (स्त्री०) **–षी –ಷೀ.** ಜಮದಗ್ನಿಯ ಹಸು.

कल्माषकण्ठ ಕಲ್ಮಾಷಕಂಠ (पु०) ಶಿವ, ಈಶ್ವರ, ನೀಲಕಂಠ. कल्माषः कृष्णः कण्ठो यस्य। **–ग्रीवः –ಗ್ರೀವಃ.**

कल्माषपाद ಕಲ್ಮಾಷಪಾದ (पु०) ಸೂರ್ಯವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ; ಇವನಿಗೆ ಮಿತ್ರಸಹ, ಸೌದಾಸ ಎಂಬ ಹೆಸರೂ

ಇವೆ. [ಈ ರಾಜನು ಒಮ್ಮೆ ಬೇಟೆಗಾಗಿ ಕಾಡಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಕೊಂದು ಅವನ ಸಹೋದರನಾದ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಅಲಕ್ಷ್ಯದಿಂದ ಕೊಲ್ಲದೆ ಬಿಟ್ಟು ಬಂದನು. ಆ ರಾಕ್ಷಸನು ಅದೇ ದ್ವೇಷದಿಂದ ಪ್ರತೀಕಾರ ಮಾಡಲೆಣಿಸಿ ಆ ರಾಜನ ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ವೇಷಧಾರಿಯಾಗಿ ಅಡಿಗೆಯವನಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಒಂದು ದಿನ ಅರಮನೆಗೆ ಭೋಜನಾರ್ಥಿಯಾಗಿ ಬಂದ ರಾಜನ ಕುಲಗುರುವಾದ ವಸಿಷ್ಠಮಹರ್ಷಿಗೆ ನರಮಾಂಸವನ್ನು ಪಾಕಮಾಡಿ ಬಡಿಸಲಾಗಿ ಇದರಿಂದ ಕುಪಿತರಾದ ವಸಿಷ್ಠರು ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಯೋಚಿಸದೆ "ನೀನು ನರಮಾಂಸಭಕ್ಷಕನಾದ ರಾಕ್ಷಸನಾಗು" ಎಂದು ರಾಜನನ್ನು ಶಪಿಸಿದರು. ಅನಂತರ ಇದು ರಾಕ್ಷಸನ ಕೃತ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿದು ಶಾಪಕ್ಕೆ ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳು ಮಾತ್ರ ಅವಧಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು. ರಾಜನೂ ವಸಿಷ್ಠರಿಗೆ ಪ್ರತಿಶಾಪವನ್ನು ಕೊಡಲು ಕೈಯಲ್ಲಿ ನೀರನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡಾಗ ಅವನ ಪತ್ನಿಯಾದ ಮದಯಂತಿಯು ತಡೆಯಲು ಆ ಶಾಪಜಲವನ್ನು ತನ್ನ ಕಾಲಿನ ಮೇಲೆಯೇ ಬಿಟ್ಟುಕೊಂಡನು. ಅದರಿಂದ ಅವನ ಕಾಲುಗಳು ಸುಟ್ಟು ಕಪ್ಪಾದುದರಿಂದ ಆ ರಾಜನಿಗೆ **"ಕಲ್ಮಾಷಪಾದ"** ನೆಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು. ಅಂದಿನಿಂದ ಅವನು ರಾಕ್ಷಸರೂಪದಿಂದ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ ಒಂದು ಕಡೆ ಮುನಿದಂಪತಿಗಳು ಕಾಮಾರ್ತರಾಗಿ ವಿಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಆ ಮುನಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಭಕ್ಷಿಸಿದನು. ಮುನಿಪತ್ನಿಯು ದುಃಖಿತಳಾಗಿ "ನೀನು ಪತ್ನಿಯೊಡನೆ ಸಂಗಮಿಸಿದೆಯಾದರೆ ಅದೇ ನಿನಗೆ ಮೃತ್ಯುವಾಗಲಿ" ಎಂದು ರಾಜನನ್ನು ಶಪಿಸಿದಳು. ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳನಂತರ ವಸಿಷ್ಠರ ಶಾಪದಿಂದ ವಿಮೋಚನೆ ಹೊಂದಿ ಮುನಿಪತ್ನಿಯ ಶಾಪದಿಂದ ಸ್ತ್ರೀಸೌಖ್ಯವನ್ನು ತೊರೆದು ವಸಿಷ್ಠರ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಅಶ್ಮಕನೆಂಬ ಪುತ್ರನನ್ನು ಪಡೆದನು.] भाग० ९-९।

कल्माषी ಕಲ್ಮಾಷೀ (स्त्री०) 1. ಚಿತ್ರವರ್ಣದ ಹಸು. 2. ಯಮುನಾನದಿ. कल्माष "ङीष्" (४-१-४०)। "प्रतिकर्तुं नृपश्रेष्ठो यतमानोऽपि भारत। अभितः सोऽथ कल्माषीं गङ्गाकूले परिभ्रमन्" भा० आदि०।

कल्य ಕಲ್ಯ (न०) 1. ಪ್ರಾತಃಕಾಲ. कलयति चेष्टामत्र—कल (गतौ संख्याने च) "यक्" (उ० ४-१११)। "अनुनयमगृहीत्वा व्याजसुप्ता पराची रुतमथ कृकवाकोस्तारमाकर्ण्य कल्ये" माघ० ११-९। 2. ಜೇನುತುಪ್ಪ. (वि०) 3. ಕಿವುಡ ಮತ್ತು ಮೂಗ, ಶ್ರೋತ್ರೇಂದ್ರಿಯ ಮತ್ತು ವಾಗಿಂದ್ರಿಯಗಳಿಲ್ಲದವನು, ಕೇಳುವ (ಶ್ರವಣ) ಮತ್ತು ಮಾತಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನು. 4. ಸಮರ್ಥನಾದ, ದಕ್ಷನಾದ. "कल्याणि कल्यानि तवाङ्गकानि कच्चित्तमां चित्तमनाविलं ते" नैष० ८-५७। 5. ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ. "कथयस्व कथामेतां कल्याः स्म श्रवणे तव" भा० आदि० ५-३। 6. ರೋಗವಿಲ್ಲದವನು, ಆರೋಗ್ಯದಿಂದಿರುವವನು. 7. ಮಂಗಳವಚನವನ್ನಾಡುವ, ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತನ್ನಾಡುವ. 8. ಉಪಾಯದ ಮಾತನ್ನಾಡುವ. (स्त्री०) **–ल्या –ಲ್ಯಾ.** 9. ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. 10. ಶುಭವಚನ, ಮಂಗಳವಚನ. "कल्यं प्रभाते मधुनि सज्जे दक्षे निरामये। कल्या कल्याणवाचि स्यात्" हेम०। "कल्यं प्रभाते क्लीबं स्यात् कल्यो वाक्श्रुतिवर्जिते। सज्जनीरोगदक्षेषु कल्याणवचनेऽपि च। उपायवचनेऽपि स्यात् त्रिषु मद्ये तु योषिति" मेदि०। "स्यात् कल्या तु शुभात्मिका" अम०।

कल्यजग्धि ಕಲ್ಯಜಗ್ಧಿ (स्त्री०) ಪ್ರಾತಃಕಾಲದ ಊಟ.

कल्यता ಕಲ್ಯತಾ (स्त्री०) ಆರೋಗ್ಯಪಡೆಯುವಿಕೆ, ರೋಗದಿಂದ ಚೇತರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. कल्यस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः"। **–त्वम् –ತ್ವಮ್.**

कल्यवर्त ಕಲ್ಯವರ್ತ (पु०) ಪ್ರಾತಃಕಾಲದ ಊಟ. कल्ये प्रातर्वर्त्यते — वृतु (वर्तने) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)।

कल्याण ಕಲ್ಯಾಣ (न०) 1. ಶುಭ, ಮಂಗಳ. कल्ये प्रातःकाले अण्यते — अण (शब्दे) "घञ्" (३-३-१९)। "कल्याणानां त्वमसि महसां भाजनं विश्वमूर्ते धुर्यां लक्ष्मीमिह मयि भृशं धेहि देव प्रसीद" मालती० १-५। "सन्तुष्टो भार्यया भर्ता भर्त्रा भार्या तथैव च। यस्मिन्नेव कुले नित्यं कल्याणं तत्र वै ध्रुवम्" मनु० ३-६०। 2. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. 3. ಹಬ್ಬ, ಉತ್ಸವ. 4. ಸಂತೋಷ. 5. ಸ್ವರ್ಗ. 6. ಒಳ್ಳೆಯ ಅದೃಷ್ಟ. (वि०) 7. ಮಂಗಳಕರವಾದ, ಶುಭವಾದ. 8. ಒಳ್ಳೆಯ ಅದೃಷ್ಟಶಾಲಿಯಾದ. 9. ಸಂತೋಷವುಳ್ಳ. 10. ಗುಣಶಾಲಿಯಾದ. स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-४५)। **–णी –ಣೀ.** "कल्याणी बत गाथेयं लौकिकी प्रतिभाति मे। एति जीवन्तमानन्दो नरं वर्षशतादपि" रामा०। "त्वमेव कल्याणि तयोस्तृतीया" रघु० ६-२९। "उपोपविष्टः कल्याणीः कथाश्चक्रे मनोरमाः" भा० वन० १२५-३। (स्त्री०) **–णी –ಣೀ.** 11. ಮಾಷಪರ್ಣಿ, ಕಾಡುದ್ದಿನ ಗಿಡ, 12. ಗೋವು, ಹಸು.

कल्याणकर ಕಲ್ಯಾಣಕರ (वि०) 1. ಶುಭಕರವಾದ, ಮಂಗಳವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. 2. ಶುಭಕಾರ್ಯವನ್ನು

ಮಾಡುವ. करोति — डु कृञ् (करणे) "अच्" (३-१-१३४)। कल्याणस्य करः। कल्याणं करोति — डु कृञ् "अण्" (३-२-१)। **-कारः -ಕಾರಃ.** "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **-कारकः -ಕಾರಕಃ.** "न निषेध्योऽल्पबाधस्तु सेतुः कल्याणकारकः" याज्ञ० २-१५६। "क्विप्" (३-२-६१)। **-कृत् -ಕೃತ್.** ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವ, ಶುಭಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಡೆಸುವ. "न हि कल्याणकृत् कश्चित् दुर्गतिं तात गच्छति" गीता ६-४०।

कल्याणधर्मन् ಕಲ್ಯಾಣಧರ್ಮನ್ (वि०) ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಶಾಲಿಯಾದ, ಧರ್ಮಶೀಲನಾದ. कल्याणो धर्मोऽस्यास्ति "अनिच्" (५-४-१२४)।

कल्याणनगर ಕಲ್ಯಾಣನಗರ (न०) ಬೆಂಗಳೂರು ನಗರ.

कल्याणमय ಕಲ್ಯಾಣಮಯ (वि०) ಮಂಗಳಪ್ರಚುರವಾದ, ಶುಭವಿಷಯಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ.

कल्याणमित्र ಕಲ್ಯಾಣಮಿತ್ರ (न०) ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ನೇಹಿತ, ಗುಣಶಾಲಿಯಾದ ಗೆಳೆಯ.

कल्याणयोग ಕಲ್ಯಾಣಯೋಗ (पु०) (ಜ್ಯೋತಿಷದಲ್ಲಿ) ಯಾತ್ರಾಲಗ್ನದಿಂದ ಶುಭಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಗ್ರಹಗಳು ಸೇರುವ ಒಂದು ಯೋಗ; ಯಾತ್ರಾಲಗ್ನದಿಂದ ಕೇಂದ್ರ (1, 4, 7 ಮತ್ತು 10 ನೆಯ) ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ತ್ರಿಕೋಣದಲ್ಲಿ ಗುರುವೂ ಲಾಭ (11ನೆಯ) ಅಥವಾ ಕರ್ಮ (10ನೆಯ) ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ರವಿಯೂ ಇದ್ದರೆ ಕಲ್ಯಾಣಯೋಗವೆನಿಸುವುದು. ಈ ಯೋಗವು ರಾಜನಿಗೆ ಮಂಗಳಪ್ರದವಾದುದು. "गुरौ केन्द्रे त्रिकोणे वा रविर्लाभे च कर्मणि। कल्याणयोगो भूपस्य यातुः कल्याणकृद्भवेत्"।

कल्याणवत् ಕಲ್ಯಾಣವತ್ (वि०) 1. ಶುಭವುಳ್ಳ, ಮಂಗಳವುಳ್ಳ. कल्याणमस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। 2. ಭಾಗ್ಯಶಾಲಿ. 3. ಸಂತೋಷವುಳ್ಳವನು. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-वती -ವತೀ.**

कल्याणवचन ಕಲ್ಯಾಣವಚನ (न०) ಶುಭವಾಕ್ಯ, ಮಂಗಳಕರವಾದ ಮಾತು.

कल्याणवाचन ಕಲ್ಯಾಣವಾಚನ (न०) ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಂದ ಮಂಗಳಕರವಾದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಸುವುದು, ಶುಭಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವ ಮೊದಲು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಮೂಲಕ ಮಾಡಿಸುವ ಸ್ವಸ್ತಿವಾಚನ.

कल्याणिका ಕಲ್ಯಾಣಿಕಾ (स्त्री०) ಮಣಶಿಲೆ. कल्याण संज्ञायां "कन्"। अत इत्वम्।

कल्याणिन् ಕಲ್ಯಾಣಿನ್ (वि०) 1. ಸಂತೋಷವುಳ್ಳ. 2. ಶುಭವುಳ್ಳ, ಮಂಗಳವುಳ್ಳ. 3. ಭಾಗ್ಯವುಳ್ಳವನು, ಅದೃಷ್ಟಶಾಲಿ. कल्याणमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-णिनी -ಣಿನೀ.**

कल्याणी ಕಲ್ಯಾಣೀ (स्त्री०) "कल्याण" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

कल्यापाल ಕಲ್ಯಾಪಾಲ (वि०) ಮದ್ಯವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು, ಭಟ್ಟಿ ಇಳಿಸುವವನು. कल्यां सुरां पालयति — पाल (रक्षणे) "अण्" (३-२-१)। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **-पालकः -ಪಾಲಕಃ.**

कल्ल ಕಲ್ಲ (वि०) ಬಧಿರ, ಕಿವುಡ. कल्ल (अव्यक्ते शब्दे) "अच्" (३-१-१३४)। "कल्लो बधिरः खोरखञ्जकौ" त्रिकाण्ड०।

कल्लता ಕಲ್ಲತಾ (स्त्री०) ಕಿವುಡು, ಶಬ್ದ ಕೇಳಿಸದಿರುವಿಕೆ. कल्लस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः"। **-त्वम् -ತ್ವಮ್.**

कल्लमूक ಕಲ್ಲಮೂಕ (वि०) ಕಿವುಡ ಮತ್ತು ಮೂಗ, ಶಬ್ದ ಕೇಳಿಸದಿರುವವನು ಮತ್ತು ಮಾತಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನು. कल्लश्चासौ मूकश्च।

कल्लोल ಕಲ್ಲೋಲ (पु०) 1. ಅಲೆ, ತರಂಗ, ತೆರೆ. कल्लन्तेऽनेन नद्यः — कल्ल (अव्यक्ते शब्दे) बाहु० "कोलच्"। "आयुः कल्लोललोलं कतिपयदिवसस्थायिनी यौवनश्रीः" भर्तृ० ३-३६। 2. ಹರ್ಷ, ಸಂತೋಷ. 3. ಶತ್ರು, ವೈರಿ, ಹಗೆ. "कल्लोलः पुंसि हर्षे स्यात् उल्लोलवैरिणोरपि" मेदि०।

कल्लोलित ಕಲ್ಲೋಲಿತ (वि०) ಅಲೆಯುಂಟಾಗಿರುವ, ತೆರೆಯೆದ್ದಿರುವ. कल्लोलोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)।

कल्लोलिनी ಕಲ್ಲೋಲಿನೀ (स्त्री०) ಅಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರದೇಶ, ನದಿ, ಹೊಳೆ. कल्लोलाः सन्त्यस्याम् "इनिः" (५-२-१३५)।

कव ಕವ (पु०) ಶಬ್ದ, ಧ್ವನಿ. कु (शब्दे) भावे "अप्" (३-३-५७)।

कवक ಕವಕ (न०) 1. ಗ್ರಾಸ, ಕಬಳ, ತುತ್ತು. 2. ನಾಯಿಕೊಡೆ. "लशुनं गृञ्जनं चैव पलाण्डुं कवकानि च। अभक्ष्याणि द्विजातीनाममेध्यप्रभवाणि च" मनु० ५-५।

कवच ಕವಚ (पुं०) 1. ಕವಚ, ಅಂಗಿ. कं वातं वञ्चति — वञ्चु (प्रलम्भने) "कः" (वा० ३-२-५)।

"निर्दयं खड्गभिन्नेभ्यः कवचेभ्यः समुत्थितः। आसन् व्योम दिशस्तूलैः पलितैरिव पाण्डुराः" कुमा० १६-६। 2. ಪಟಹ, ತಮಟೆ. 3. ಬಸುರಿಮರ. "कवचो गर्दभाण्डे च सन्नाहे पटहेऽपि च" मेदि०।

कवचहर ಕವಚಹರ (वि०) ಕವಚವನ್ನು ಧರಿಸುವ ಮತ್ತು ಒಯ್ಯುವ ವಯಸ್ಸುಳ್ಳ ಹುಡುಗ. कवचं हरति — हृञ् (हरणे) "अच्" (३-२-१०)। "कवचहरः कुमारः" सि० कौ०।

कवचित ಕವಚಿತ (वि०) 1. ಅಂಗಿಯಿಂದ ಆವೃತವಾದ, ಅಂಗಿ ತೊಟ್ಟಿರುವ. कवचोऽस्य संञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। 2, ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ. (लाक्ष०)।

कवचिन् ಕವಚಿನ್ (वि०) ಕವಚವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ. कवचमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **कवचिनी ಕವಚಿನೀ.**

कवटी ಕವಟೀ (स्त्री०) ಕವಾಟ, ಕದ, ಬಾಗಿಲು. कौति शब्दायते — कु (शब्दे) "अटन्" (उ० ४-७१)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)।

कवयितृ ಕವಯಿತೃ (पु०) 1. ಕವಿ, ಕಾವ್ಯ ರಚಿಸುವವನು, ವರ್ಣಿಸುವವನು. कवृ (वर्णने) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ಕವಿಯಂತೆ ನಟಿಸುವವನು. कवि + क्विप् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **कवयित्री ಕವಯಿತ್ರೀ.**

कवर ಕವರ (पु०) 1. ಉಪಾಧ್ಯಾಯ, ಪಾಠ ಹೇಳು ವವನು. कु (शब्दे) "अरन्" (उ० ४-१५४)। (न०) 2. ಲವಣ, ಉಪ್ಪು. 3. ಹುಳಿ. (वि०) 4. ಚಿತ್ರ ವರ್ಣದ, ನಾನಾಬಣ್ಣದ. स्त्रियाम् **कबरा ಕಬರಾ.** वबयोरभेदः। "व्याकीर्णमाल्यकबरां कबरीं तरुण्याः" माघ० ५-१९। (स्त्री०) **–री –ರೀ.** ಕೇಶಪಾಶ, ಹೆಂಗಸರ ಜಡೆ. कबरी केशानां सन्निवेशश्चेत्। कबरान्या। सि० कौ०। "व्याकीर्णमाल्यकबरां कबरीं तरुण्याः" माघ० ५-१९। **–भारः –ಭಾರಃ.** ಉತ್ತಮ ವಾದ ಜಡೆ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಉದ್ದವಾಗಿರುವ ಹೆಂಗಸರ ವೇಣಿ. "अमरीकबरीभारभ्रमरीमुखरीकृतम्। दूरीकरोतु दुरितं गौरीचरणपङ्कजम्" कुव०।

कवर्ग ಕವರ್ಗ (पु०) क ख ग घ ङ ವರ್ಣಗಳ ಗುಂಪು. ಈ ಐದು ವರ್ಣಗಳೂ ಒಂದೇ ಸ್ಥಾನ (ಕಂಠ) ದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟು ವುದರಿಂದ ಒಂದೇ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದುವು. अ-कवर्ग-हविसर्गाणां कण्ठः।

कवल ಕವಳ (पु०) 1. ಗ್ರಾಸ, ತುತ್ತು, ಬಾಯಿ ತುಂಬು ವಷ್ಟು ಆಹಾರ. केन जलेन वलते — वल (सञ्चलने) "अच्" (३-१-१३४)। "आस्वादवद्भिः कबलैस्तृणानां कण्डूयनैर्दंशनिवारणैश्च" रघु० २-५। 2. ಮತ್ಸ್ಯ, ಮೀನು. के जले वलते — वल "अच्"। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। 3. ನಾಲಿಗೆ ಮತ್ತು ಹಲ್ಲುಗಳ ಮಲನಿವಾರಣೆಯಾಗಿ ಬಾಯಿ ಶುದ್ಧವಾಗಲು ಮಾಡುವ ಗಂಡೂಷ, ಬಾಯಿ ಮುಕ್ಕಳಿಸುವ ದ್ರವವಸ್ತು. "दोषप्रच्यवनार्थाय रुजादाहक्षयाय च। जिह्वादन्त-समुत्थस्य हरणार्थं मलस्य च। शोधनो रोपणश्चैव व्रणस्य मुखजस्य वै। उष्णो वा यदि वा शीतः कवलग्राह इष्यते" सुश्रुत० चिकित्सा० १-१२७, २८।

कवलन ಕವಳನ (न०) ನುಂಗುವಿಕೆ, ಕಬಳಿಸುವಿಕೆ. कवल तत्करोति "णिच्" (ग० ७-४-९७) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

कवलिका ಕವಳಿಕಾ (स्त्री०) ವ್ರಣಚಿಕಿತ್ಸೆಗಾಗಿ ಹಾಕುವ ಬಟ್ಟೆಯ ಕಟ್ಟು, ಪಕ್ಕೆಗಳ ಎಲುಬು ಮುರಿದರೆ ಕಟ್ಟುವ ಬಟ್ಟೆಯ ಕಟ್ಟು; ಎಡಭಾಗದ ಅಥವಾ ಬಲಭಾಗದ ಎಲುಬು (ಪಾರ್ಶ್ವಾಸ್ಥಿ) ಗಳು ಮುರಿದರೆ ಅವನನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಆ ಜಾಗಕ್ಕೆ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಬಳಿದು ಕೈಗೆ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಸವರಿ ಕೊಂಡು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉಜ್ಜಿಕೊಟ್ಟು ಅನಂತರ ಬಟ್ಟೆಯ ಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಬೇಕು. ಇದಕ್ಕೆ **"ಕವಳಿಕೆ"** ಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ಎಣ್ಣೆಯ ಕೊಪ್ಪರಿಗೆಯಲ್ಲಾಗಲಿ ತೊಟ್ಟಿ ಯಲ್ಲಾಗಲಿ ಮಲಗಿಸಬೇಕು. "पर्शुकास्वथ भग्नासु घृताभ्यक्तस्य तिष्ठतः। दक्षिणास्वथवा वामास्वनुमृज्य निबन्धनीः। ततः कवलिकां दत्त्वा वेष्टयेत्सुसमाहितः। तैलपूर्णे कटाहे वा द्रोण्यां वा शाययेन्नरम्" सुश्रुत० चिकित्सा० ३-२९, ३०।

कवलित ಕವಳಿತ (वि०) ತಿನ್ನಲ್ಪಟ್ಟ, ನುಂಗಲ್ಪಟ್ಟ. कवलं करोति—कवल+तत्करोति णिच्+"क्तः" (३-२-१०२)।

कवाट ಕವಾಟ (न०) ಬಾಗಿಲಿನ ಕದ, ದ್ವಾರದ ಗರಿ. कु (शब्दे) भावे "अप्" (३-३-५७)। कवं शब्दमटति "अण्" (३-२-१)। "उरःश्रिया तत्र च गोपुरस्फुरत्-कवाटदुर्धर्षतिरःप्रसारिता" नैष० १-२२। ಮನೆಯ ಕವಾಟ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ಕ್ಷೀರವೃಕ್ಷ (ಹಾಲು ಬರುವ ಮರ), ಪಕ್ಷಿಗಳು ವಾಸಿಸುವ ಮರ, ಗಾಳಿ ಯಿಂದ ಮುರಿದು ಬಿದ್ದ, ಬೆಂಕಿ ತಗುಲಿ ಸುಟ್ಟುಹೋದ, ಆನೆಯಿಂದ ಮುರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಿಡಿಲಿನಿಂದ ಬಿದ್ದುಹೋದ,

ಮತ್ತು ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಬೆಳೆದ ಮರಗಳನ್ನೂ ಬೇವು, ವಿಭೀತಕ (ತಾರೆ), ಅಶ್ವತ್ಥ, ಆಲದ ಮರಗಳನ್ನೂ, ಮುಳ್ಳುಗಿಡಗಳು, ಶಾಲ್ಮಲಿ, ಪಲಾಶ (ಮುತ್ತುಗ) ಗಳನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸಕೂಡದು.

कवाटघ्न ಕವಾಟಘ್ನ (वि०) ಚೋರ, ತಸ್ಕರ, ಕಳ್ಳ. कवाटं हन्ति — हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५४)। कवाटघ्नश्चोरः। सि० कौ०।

कवार ಕವಾರ (न०) ಪದ್ಮ, ಕಮಲ. कं जलं वृणोति — वृञ् (वरणे) "अण्" (३-२-१)। "पद्मे कवारं पङ्केजम्" त्रिकाण्ड०।

कवि ಕವಿ (पु०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿ, ಅತೀಂದ್ರಿಯ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ನೋಡುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಪರಬ್ರಹ್ಮ; ಬ್ರಹ್ಮನು ಸರ್ವಗತನಾಗಿಯೂ ಸರ್ವಜ್ಞನಾಗಿಯೂ, ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿಯಾಗಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "कविं पुराणमनुशासितारमणोरणीयांसमनुस्मरेद्यः। सर्वस्य धातारमचिन्त्यरूपमादित्यवर्णं तमसः परस्तात्" गीता ८-९। 2. ಬ್ರಹ್ಮನ ಹೃದಯದಿಂದ ಜನಿಸಿದ ಭೃಗು ಋಷಿಯ ಮಗ, ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರ ತಂದೆ. 3. ಕವಿಯ ಮಗನಾದ ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯ, ಅಸುರರ ಗುರು. कु (शब्दे) "इः" (उ० ४-१३८)। "ब्रह्मणो हृदयं भित्त्वा निःसृतो भगवान् भृगुः। भृगोः पुत्रः कविर्विद्वान् शुक्रः कविसुतो ग्रहः" भा० आदि० ६७। [ವಿವರಕ್ಕೆ "शुक्र" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 4. ಕಾವ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸುವವನು, ಕವಿತೆ ಮಾಡುವವನು, ವರ್ಣಿಸುವವನು. कबृ (वर्णने) "इः" (उ० ४-१३८)। "तेजः क्षमा वा नैकान्तं कालज्ञस्य महीपतेः। नैकमोजः प्रसादो वा रसभावविदः कवेः" माघ० २-८३। "मन्दः कवियशःप्रार्थी गमिष्याम्यपहास्यताम्" रघु० १-३। 5. ವಿದ್ವಾಂಸ, ಪಂಡಿತ, ಬುದ್ಧಿವಂತ. "अध्यापयामास पितॄन् शिशुराङ्गिरसः कविः" मनु० २-१५१। 6. ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಮಹರ್ಷಿ. "कविर्वाल्मीकिशुक्रयोः। सूरौ काव्यकरे पुंसि स्यात्खलीने तु योषिति" मेदि०। (वि०) 7. ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುವವನು. 8, ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವವನು. (स्त्री०) वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। **कविः ಕವಿಃ, कवी ಕವೀ**. ಲಗಾಮು, ಕಡಿವಾಣ. मेदि०।

कविक ಕವಿಕ (पु०) ಲಗಾಮು, ಕಡಿವಾಣ. कवि स्वार्थे "कन्"।

कविका ಕವಿಕಾ (स्त्री०) ಲಗಾಮು, ಕಡಿವಾಣ. कवते — कु (शब्दे) "इः" (उ० ४-१३८)। स्वार्थे "कन्"। "सोत्सेधैः स्कन्धदेशैः खरतरकविकाकर्षणात्यर्थभुग्नैः" मुद्रा० ४-७।

कविज्येष्ठ ಕವಿಜ್ಯೇಷ್ಠ (पु०) ವಾಲ್ಮೀಕಿ. "प्राचेतसस्तु वाल्मीकिः कविज्येष्ठः कुशीवशः" त्रिकाण्ड०।

कवितर ಕವಿತರ (वि०) ಇಬ್ಬರು ಕವಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಒಬ್ಬ ಕವಿ. अनयोः अतिशयेन कविः "तरप्" (५-३-५७)। **–तमः –ತಮಃ.** ಅನೇಕ ಕವಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಒಬ್ಬ ಕವಿ. एतेषामतिशयेन कविः "तमप्" (५-३-५५)।

कविता ಕವಿತಾ (स्त्री०) ಕವಿಯ ವ್ಯಾಪಾರ, ಗದ್ಯ ಅಥವಾ ಪದ್ಯರೂಪವಾದ ಕಾವ್ಯ ರಚಿಸುವಿಕೆ. कवेर्भावः कर्म वा "तल्" (५-१-११९)। "व्रीडा चेत् किमु भूषणैः सुकविता यद्यस्ति राज्येन किम्" भर्तृ० १-१७। "त्वः" (५-१-११९)। **–त्वम् –ತ್ವಮ್.** "कवित्वगानप्रियवादसत्यान्यस्या विधाता व्यधिताधिकण्ठम्" नैष० ७-६७।

कवितार्किकसिंह ಕವಿತಾರ್ಕಿಕಸಿಂಹ (पु०) ಕವಿ ಮತ್ತು ತಾರ್ಕಿಕರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಶ್ರೀನಿಗಮಾಂತದೇಶಿಕರು, ಶ್ರೀವೇಂಕಟನಾಥರು. कविषु तार्किकेषु च सिंहः।

कविनन्दन ಕವಿನಂದನ –पुत्र –ಪುತ್ರ, –सुत –ಸುತ (पु०) ಭೃಗುಪುತ್ರನಾದ ಕವಿಯ ಮಗ, ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯ. कवेः नन्दनः पुत्रः सुतो वा। "भृगोः पुत्रः कविर्विद्वान् शुक्रः कविसुतो ग्रहः" भा० आदि० ६७।

कविय ಕವಿಯ (न०) ಕಡಿವಾಣ, ಲಗಾಮು. कुङ् (शब्दे) बाहु० "इयः"। "कवियं कविकोच्यते" त्रिकाण्ड०।

कविराज ಕವಿರಾಜ (पु०) ಕವಿಶ್ರೇಷ್ಠ, ಉತ್ತಮನಾದ ಕವಿ. कवीनां राजा "टच्" (५-४-९१)। "श्रीहर्षं कविराजराजिमुकुटालङ्कारहीरः सुतम्" नैष० १-१४५।

कवोष्ण ಕವೋಷ್ಣ (न०) 1. ಬೆಚ್ಚಗಿರುವಿಕೆ, ಸ್ವಲ್ಪ ಬಿಸಿ. ईषदुष्णम् कोः वा कवादेशः (६-३-१०७)। पक्षे कादेशः (६-३-१०४)। **कोष्णम् ಕೋಷ್ಣಮ್.** उभयाभावे "कत्" (६-३-१०१)। **कदुष्णम् ಕದುಷ್ಣಮ್.** (वि०) 2. ಸ್ವಲ್ಪ ಬಿಸಿಯಾಗಿರುವ, ಬೆಚ್ಚಗಿರುವ. "पयः पूर्वैः स्वनिःश्वासैः कवोष्णमुपभुज्यते" रघु० १-६७।

कव्य ಕವ್ಯ (न०) ಪಿತೃದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಅನ್ನ, ಪಿತೃಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಕೊಡುವ ಅನ್ನ. कूयते पितृभ्यः—

कु (शब्दे) "यत्" (३-१-९७)। "श्रोत्रियायैव देयानि हव्यकव्यानि दातृभिः। अर्हत्तमाय विप्राय तस्मै दत्तं महाफलम्" मनु० ३-१२७। ಪಿತೃಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಕೊಡಲ್ಪಡುವ ಅನ್ನ (ಕವ್ಯ) ವನ್ನು ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕು. "ज्ञानोत्कृष्टाय देयानि कव्यानि च हवींषि च। न हि हस्तावसृग्दिग्धौ रुधिरेणैव शुध्यतः" मनु० ३-१३२।

कव्यभुज् ಕವ್ಯಭುಜ್ (पु०) ಪಿತೃಗಳು ಅಥವಾ ಪಿತೃ ದೇವತೆಗಳ ಗಣ. कव्यं भुङ्क्ते — भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "क्विप्" (३-२-७६)।

कव्यवाह ಕವ್ಯವಾಹ (पु०) ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ತಲುಪಿಸುವ ಅಗ್ನಿದೇವತೆ. कव्यं वहति — वह (प्रापणे) "अण्" (३-२-१)। "ञ्युट्" (३-२-६५)। **–वाहनः –ವಾಹನಃ.**

कशा ಕಶಾ (स्त्री०) ಎತ್ತು ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಹೊಡೆಯುವ ಚಾವಟಿ, ಬಾರುಗೋಲು. कशति — कश (गतिशासनयोः) "अच्" (३-१-१३४)। "तेजोनिरोधसमतावहितेन यन्त्रा सम्यक्कशात्रयविचारवता नियुक्तः" माघ० ५-१०। ಉತ್ತಮ, ಮಧ್ಯಮ ಮತ್ತು ಅಧಮರೂಪವಾದ ಅಶ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಮೃದು, ಸಮ ಮತ್ತು ನಿಷ್ಠುರರೂಪವಾದ ಮೂರು ರೀತಿಯಾದ ತಾಡನವನ್ನು ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು.

कशार्ह ಕಶಾರ್ಹ (पु०) ಚಾವಟಿಯಿಂದ ಹೊಡೆಯಿಸಿ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುವ ದುಷ್ಟಕುದುರೆ, ಚಾವಟಿಯ ಏಟಿಗೆ ಅರ್ಹವಾದ ಕುದುರೆ. कशामर्हति — अर्ह (पूजायाम्) "अण्" (३-२-१)।

कशिक ಕಶಿಕ (पु०) ನಕುಲ, ಮುಂಗಸಿ. कशति हिनस्ति सर्पम् — बाहु० "इकः"।

कशिपु ಕಶಿಪು (पु०) 1. ಅನ್ನ. 2. ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. कशति दुःखम् — कश (गतिशासनयोः) "कुः" (उ० १-३७)। निपा०। 3. ಅನ್ನ ಮತ್ತು ವಸ್ತ್ರ. "कशिपुर्भक्ताच्छादनयोरेकोक्त्या पृथक् तयोः पुंसि" मेदि०। (पुंन०) 4. ಶಯ್ಯೆ, ಹಾಸಿಗೆ. "क्लृप्तैः कशिपुभिः कान्तं पर्यङ्कव्यजनासनैः" भाग० ३-२३-१६। "अस्त्री कशिपुशय्यायां वस्त्रेऽन्ने तद्द्वयेऽपि च" नानार्थर०।

कशेरुक ಕಶೇರುಕ (न०) ಬೆನ್ನಿನ ಎಲುಬು, ಬೆನ್ನುಮೂಳೆ.

कशेरु (रू) ಕಶೇರು (ರೂ) (स्त्री०) ಬೆನ್ನಿನ ಎಲುಬು, ಬೆನ್ನುಮೂಳೆ. कं वायुं शृणाति — शॄ (हिंसायाम्) "ऊः" एरङादेशश्च (उ०१-८८)। बाहु० वा "उः"। **कशेरुः ಕಶೇರುಃ.** स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। **कशेरुका ಕಶೇರುಕಾ.**

कश्चन ಕಶ್ಚನ (अव्य०) ಯಾವನೋ ಒಬ್ಬ, ಒಬ್ಬ ಅನಿರ್ದಿಷ್ಟ ವ್ಯಕ್ತಿ. ಅಸಾಕಲ್ಯಾ (ಅಸಂಪೂರ್ಣಾ)ರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದು ಒಂದು ಪದವೆಂದು ಕೆಲವರ ಮತ. ಪಾಣಿನಿ ಮತ್ತು ಅಮರಕಾರರ ಮತದಲ್ಲಿ कः चन ಎಂದು ಎರಡು ಪದಗಳು: "दमघोषसुतेन कश्चन प्रतिशिष्टः प्रतिभानवानथ" माघ० १६-१। ಹೀಗೆಯೇ कःचित् कश्चित्, कश्चित्, केनचित्, कस्मैचित् ಇತ್ಯಾದಿ.

कश्मल ಕಶ್ಮಲ (न०) 1. ಕೊಳೆ. 2. ಪಾಪ. 3. ಸಂಮೋಹ, ಬುದ್ಧಿಭ್ರಂಶ. कश (गतिशासनयोः) "कलः" मुट् च (उ० १-१०६)। "कुतस्त्वा कश्मलमिदं विषमे समुपस्थितम्" गीता २-२। (वि०) 4. ಮಲಿನವಾದ, ಕೊಳೆಯಾದ.

कश्मीर ಕಶ್ಮೀರ (पु० ब० व०) 1. ಕಾಶ್ಮೀರ ದೇಶ. कश (गतिशासनयोः) "ईरन्" मुट् च (उ० ४-३२)। 2. ಕಾಶ್ಮೀರದೇಶನಿವಾಸಿಗಳು. 3. ಕಾಶ್ಮೀರದೇಶದ ದೊರೆಗಳು. कश्मीराणां राजा "अञ्" (वा० ४-१-१६६)। अतो "लुक्" (२-४-६२)। "शारदामठमारभ्य कुङ्कुमाद्रितटान्तकः। तावत् कश्मीरदेशः स्यात् पञ्चाशद्योजनात्मकः"।

कश्मीरज ಕಶ್ಮೀರಜ (पु०) 1. ಕೇಸರಿ. (वि०) 2. ಕಾಶ್ಮೀರ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. कश्मीरे जायते।

कश्मीरजन्मा ಕಶ್ಮೀರಜನ್ಮಾ (पु०) ಕುಂಕುಮ ಕೇಸರಿ. कश्मीरे जन्म यस्य।

कश्य ಕಶ್ಯ (न०) 1. ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. कशत्यनेन — कश (गतिशासनयोः) बाहु० "यः"। 2. ಅಶ್ವದ ಮಧ್ಯಭಾಗ, ಕುದುರೆಯ ಬೆನ್ನು. कशामर्हति — "यः" (५-१-६६)। (वि०) 3. ಚಾವಟಿಯ ಏಟಿಗೆ ಅರ್ಹವಾದ, ಚಾವಟಿಯಿಂದ ಹೊಡೆಯಲು ಅರ್ಹವಾದ. "कश्यं त्रिषु कशार्हे स्यात् क्लीबं मद्याश्वमध्ययोः" मेदि०।

कश्यप ಕಶ್ಯಪ (पु०) 1. ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾನಸಪುತ್ರನಾದ ಮರೀಚಿ ಮಹರ್ಷಿಯ ಮಗ. कश्यं पिबति — पा (पाने) "कः" (३-२-४)। "ब्रह्मणस्तनयो योऽभूत् मरीचिरिति विश्रुतः। कश्यपस्तस्य पुत्रोऽभूत् कश्यपानात्स कश्यपः" मार्क०। [ಕಶ್ಯಪಮಹರ್ಷಿಯು ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾನಸಪುತ್ರನಾದ ಮರೀಚಿಮಹರ್ಷಿಯ ಮಗ. ಕರ್ದಮಪುತ್ರಿಯಾದ

ಕಲೆಯು ಈ ಋಷಿಯ ತಾಯಿ. ಈ ಮಹರ್ಷಿಯು ದಕ್ಷ ಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಮಕ್ಕಳಾದ ಅದಿತಿ ದಿತಿ ಮೊದಲಾದ ಹದಿಮೂರು ಮಂದಿ ಕನ್ಯೆಯರನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿ ಅನೇಕ ಮಂದಿ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಪಡೆದನು. ದೈತ್ಯರು, ದೇವತೆಗಳು, ದಾನವರು, ಸಿದ್ಧರು, ಗಂಧರ್ವರು, ಅಪ್ಸರಸಿಯರು, ಯಕ್ಷರು, ಲತಾವೃಕ್ಷಗಳು ಮೊದಲಾದುವು, ಮಾಂಸಾಹಾರಿಗಳಾದ ದುಷ್ಟಮೃಗಗಳು, ಅಶ್ವ, ಅಶ್ವತರ, ಗರ್ದಭ, ಶ್ಯೇನ, ಗೃಧ್ರ, ಗೋವುಗಳು, ಅರುಣ, ಗರುಡ ಮತ್ತು ಸರ್ಪಗಳು ಕಶ್ಯಪನ ಸಂತಾನಗಳು.

ಕಶ್ಯಪನು ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ವಿಷಹರವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿತನು. ವರುಣನ ಗೋವನ್ನು ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ತಂದು ಅದನ್ನು ಹಿಂತಿರುಗಿಸದೆ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟು ವಂತೆ ಶಾಪ ಹೊಂದಿದನು. ಶೃಂಗಿಯ ಶಾಪದಿಂದ ಸರ್ಪಗಳಿಗೆ ಹೆದರಿದ ಪರೀಕ್ಷಿತನು ಸಮುದ್ರಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅವನನ್ನು ಕಚ್ಚಲು ತಕ್ಷಕನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣವೇಷದಿಂದ ಹೋಗುತ್ತಿರಲು ತನ್ನ ಮಂತ್ರಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಪರೀಕ್ಷಿತನನ್ನು ಬದುಕಿಸಲು ಕಶ್ಯಪನೂ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೊರಟನು. ಕಶ್ಯಪನ ಮಂತ್ರಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಅನೇಕ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿದ ತಕ್ಷಕನು ಕಶ್ಯಪನನ್ನು ಉಪಾಯದಿಂದ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಿಬಿಡುವನು.

ಗೋತ್ರಪ್ರವರ್ತಕರಾದ ಮಹರ್ಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಶ್ಯಪ ಋಷಿಯೂ ಒಬ್ಬನು.] भा० आदि० २०, ३१, ४२, ६६ अध्यायाः। 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೃಗ. 3. ಮತ್ಸ್ಯ, ಮೀನು. 4. ಕಮಠ, ಆಮೆ.

कष-हिंसायाम् (भ्वा० पर० सक० से०)। **कषति। चकाष।** अकषीत्, अकाषीत्। ಹಿಂಸಿಸು, ಪೀಡಿಸು.

कष ಕಷ (पु०) 1. ಸಾಣೆಕಲ್ಲು. 2. ಚಿನ್ನದ ಬಣ್ಣವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕಲ್ಲು, ಒರೆಗಲ್ಲು. कषति — कष (हिंसायाम्) "अच्" (३-१-१३४)। (वि०) 3. ಉಜ್ಜುವ. 4. ಒರೆಹಚ್ಚುವ. 5. ಅಳಿಸುವ. "छदहेम कषन्निवालसत् कषपाषाणनिभे नभस्तले" नैष० २-६९।

कषण ಕಷಣ (न०) 1. ಒರೆಹಚ್ಚುವುದು. 2. ಉಜ್ಜುವುದು, ತಿಕ್ಕುವುದು. कष (हिंसायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)। "कषणकम्पनिरस्तमहाहिभिः क्षणविमत्तमतङ्गजवर्जितैः" किरा० ५-४७।

कषत् ಕಷತ್ (वि०) ಉಜ್ಜುತ್ತಿರುವ, ತಿಕ್ಕುತ್ತಿರುವ. कष (हिंसायाम्) "शतृ" (३-२-१२४)। "छदहेम कषन्निवालसत्" नैष० २-६९।

कषा ಕಷಾ (स्त्री०) ಚಾವಟಿ, ಎತ್ತು ಕುದುರೆ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಹೊಡೆಯುವ ಬಾರುಗೋಲು. कष्यतेऽनया — कष (हिंसायाम्) कर० "अच्" बाहु०।

कषाकु ಕಷಾಕು (पु०) 1. ಅಗ್ನಿ. 2. ಸೂರ್ಯ. कष (हिंसायाम्) "काकुः" (उ० ३-७७)।

कषाय ಕಷಾಯ (पुंन०) 1. ಕಷಾಯರಸ, ಒಗರುರಸ, ಆರು ಭೋಜ್ಯರಸಗಳಲ್ಲೊಂದು. कषति कण्ठम् — कष (हिंसायाम्) "आयः" बाहु०। "तुवरस्तु कषायोऽस्त्री" अम०। (1) मधुरः, (2) अम्लः, (3) लवणः, (4) कटुः, (5) तिक्तः ಮತ್ತು (6) कषायः ಇವು ಆರು ಭೋಜ್ಯರಸಗಳು. ಅಪ್ಯ (ಜಲದಿಂದುಂಟಾದ) ರಸವು ಉಳಿದ ಭೂತಗಳ ಸಂಸರ್ಗದಿಂದ ಈ ಆರು ರಸಗಳಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುವುದು. (1) ಪೃಥ್ವಿ ಮತ್ತು ಜಲಗುಣಬಾಹುಳ್ಯದಿಂದ ಮಧುರರಸ, (2) ಪೃಥ್ವಿ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಗುಣಬಾಹುಳ್ಯದಿಂದ ಅಮ್ಲರಸ, (3) ಜಲ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಗುಣಬಾಹುಳ್ಯದಿಂದ ಲವಣರಸ, (4) ವಾಯು ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಗುಣಬಾಹುಳ್ಯದಿಂದ ಕಟುರಸ, (5) ವಾಯು ಮತ್ತು ಆಕಾಶಗುಣಬಾಹುಳ್ಯದಿಂದ ತಿಕ್ತರಸ ಮತ್ತು (6) ಪೃಥ್ವಿ ಮತ್ತು ವಾಯುಗುಣಬಾಹುಳ್ಯದಿಂದ ಕಷಾಯರಸ. सुश्रुत० सूत्र० ४२-३। "यो वक्त्रं परिशोषयति जिह्वां स्तम्भयति कण्ठं बध्नाति हृदयं कर्षति पीडयति च स कषायः" सुश्रुत० सूत्र० ४२-९। ಪಂಚಭೂತಗಳು ಪರಸ್ಪರಸಂಸರ್ಗ,-ಉಪಕಾರ, -ಅನುಪ್ರವೇಶ (ಏಕಾತ್ಮೀಭಾವ)ಗಳಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಭೂತಗಳಲ್ಲೂ ಎಲ್ಲವೂ ಇದ್ದರೂ ಅವುಗಳ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯದಿಂದ ಆಯಾ ಭೂತಗಳೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುವು. सुश्रुत० सूत्र० ४२-३। 2. ನಿರ್ಯಾಸ, ಮರದ ರಸ. "घृष्टो वटकषायेण अनुलिप्तः प्रियङ्गुणा। क्षीरेण षष्टिकान् भुक्त्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते" भा० अनु०। 3. ವಿಲೇಪನ. "कर्णार्पितो लोध्रकषायरूक्षे गोरोचनाक्षेपनितान्तगौरे" कुमा० ७-१७। 4. ಅಂಗರಾಗ, ಮೈಗೆ ಸುವಾಸನೆಯ ಪುಡಿಯನ್ನು ಹಾಕುವಿಕೆ. 5. ಪರಿಮಳ, ಸುವಾಸನೆ. 6. ಅನುರಾಗ, ಪ್ರೇಮ. 7. ಕ್ವಾಥ, ಕಷಾಯ, ಔಷಧವಸ್ತುವಿನೊಡನೆ ಕುದಿಯಿಸಿ ಇಂಗಿಸಿದ ರಸ. 8. ಚಿತ್ತವಿಕ್ಷೋಭ, ಮನಸ್ಸಿನ ಅಶಾಂತಿ. "रागे क्वाथे कषायोऽस्त्री निर्यासे सौरभे रसे" वैज०। 9. ಕೆಂಪು. (पु०) 10. ರಾಗ ದ್ವೇಷ ಮೊದಲಾದ ದೋಷ. "आहारशुद्धौ सत्त्वशुद्धिः सत्त्वशुद्धौ ध्रुवा स्मृतिः। स्मृतिलम्भे

सर्वग्रन्थीनां विप्रमोक्षस्तस्मै मृदितकषायाय तमसः पारं दर्शयति" छान्दोग्य०। 11. ಶ್ಯೋನಾಕವೃಕ್ಷ, ಹೆಮ್ಮರ. 12. ಕಲಿಯುಗ. 13. ಕೆಂಪು ಮತ್ತು ಹಳದಿ ಮಿಶ್ರವಾದ ಬಣ್ಣ. (वि०) 14. ಸುವಾಸನೆಯಾಗಿರುವ, ಪರಿಮಳದಿಂದ ಕೂಡಿದ. "प्रत्यूषेषु स्फुटितकमलामोदमैत्रीकषायः" मेघ० १-३१। 15. ಕೆಂಪಗಿರುವ. "चूताङ्कुरास्वाद-कषायकण्ठः पुंस्कोकिलो यन्मधुरं चुकूज" कुमा० ३-३२। 16. ಪಟುವಾಗಿಲ್ಲದ, ಚುರುಕಾಗಿಲ್ಲದ. 17. ಕಷಾಯ ರಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ. 18. ಚಿತ್ತವಿಕ್ಷೋಭವುಳ್ಳ, ಅಶಾಂತಿಯುಳ್ಳ. 19. ಅನುರಾಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ.

कषायवर्ग ಕಷಾಯವರ್ಗ (पु०) ಕಷಾಯರಸವುಳ್ಳ ವಸ್ತುಗಳ ಗುಂಪು. न्यग्रोधादिः अम्बष्ठादिः प्रियङ्ग्वादिः रोध्रादिः [ವಿವರಕ್ಕೆ सुश्रुत० सूत्र० ३८ ನೋಡಿ] त्रिफला (ಅಳಲೆಕಾಯಿ, ತಾರೆಕಾಯಿ ಮತ್ತು ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ), शल्लकी (ಅಸ್ವಾಲ), जम्बु (ನೇರಳೆ), आम्रः (ಮಾವು), वकुलः (ಪವಳ), तिन्दुकः (ತೂಬರೆ) ಮುಂತಾದುವು ಕಷಾಯ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುವು.

कषायित ಕಷಾಯಿತ (वि०) 1. ಬಣ್ಣಹಾಕಿರುವ. 2. ಕೆಂಪಾಗಿರುವ, ಕೆಂಪಗೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ. कषायोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। "प्रियमिति वनिता नितान्तमागःस्मरणसरोषकषायितायताक्षी" माघ० ७-११। 3. ಕ್ಷೋಭೆಗೊಂಡಿದ, ಅಶಾಂತವಾದ. "घुमृणैर्यत्र कषायिताशया" नैष० २-७७।

कषायिन् ಕಷಾಯಿನ್ (पु०) 1. ಶಾಲವೃಕ್ಷ, ಮತ್ತಿಮರ. 2. ಖರ್ಜೂರದ ಮರ. कषायो निर्यासोऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। (वि०) 3. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ.

कषि ಕಷಿ (वि०) 1. ಹಿಂಸಿಸುವ, ಪೀಡಿಸುವ. कष (हिंसायाम्) "इन्" (उ० ४-११७)।

कषीका ಕಷೀಕಾ (स्त्री०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಪಕ್ಷಿ. कष (हिंसायाम्) "ईकन्" (उ० ४-१६)।

कष्ट ಕಷ್ಟ (न०) 1. ಪೀಡೆ, ಹಿಂಸೆ. 2. ವ್ಯಥೆ, ದುಃಖ. कष (हिंसायाम्) "क्तः" (३-३-१७४)। "इन्दुरादि-रजनिष्ट कलङ्की कष्टमत्र स भवानपि मा भूत्" नैष० ५-११९। (वि०) 3. ದುಃಖಕರವಾದ, ವ್ಯಥೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ. कष्टो मोहः। 4. ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಕೊಡುವ, ಪೀಡಿಸುವ. "बन्धनानि च कष्टानि परप्रेष्यत्वमेव च" मनु० १२-७८। 5. ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯವಾದ. 6. ತಿಳಿಯಲು ಕಷ್ಟವಾದ. कष्टं शास्त्रम्।

कष्टकर ಕಷ್ಟಕರ (वि०) 1. ಪೀಡಾಕರವಾದ, ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ. कष्ट + डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)। 2. ವ್ಯಥೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ದುಃಖಕರವಾದ.

कष्टकार ಕಷ್ಟಕಾರ (वि०) "कष्टकर" ಪದದ ಅರ್ಥ. कष्टं करोति — डु कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)।

कष्टतर ಕಷ್ಟತರ (वि०) ಎರಡರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಕಷ್ಟವಾದ. अतिशयेन कष्टम्। "तरप्" (५-३-५७)। "तमप्" (५-३-५५)। **–तमः –ತಮಃ.**

कष्टरिपु ಕಷ್ಟರಿಪು (पु०) ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯನಾದ ಶತ್ರು, ಜಯಿಸಲು ಕಷ್ಟವಾದ ಶತ್ರು. कष्टो रिपुः। "प्राज्ञं कुलीनं शूरं च दक्षं दातारमेव च। कृतज्ञं धृतिमन्तं च कष्टमाहुर्रारं बुधाः" मनु० ७-२१०।

कस-गतौ (भ्वा० पर० सक० से०)। कसति। चकास। अकसीत्, अकासीत्। ಹೋಗು, ಚಲಿಸು, ನಡೆ.

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು:—

(1) निर्, निस् + कस = निष्कासः। निष्कासितः। ಹೊರಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟು.

(2) वि + कस = विकसति। विकासः। 1. ಪ್ರಕಾಶಿಸು. 2. ಅರಳು. "विकसति हि पतङ्गस्योदये पुण्डरीकं द्रवति च हिमरश्मावुद्गते चन्द्रकान्तः" मालती० १-२७।

(3) प्र + वि + कस = प्रविकासः। ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಕಾಶಿಸು. "प्रविकमति चिराय द्योतिताशेपलोके दशशतकरमूर्ता-वक्षिणीव द्वितीये" माघ० ११-६३।

कस-शातने (अदा० आत्म० सक० से०)। कस्ते कसाते कसते। अकसिष्ट। ಉಜ್ಜು, ತಿಕ್ಕು.

कस ಕಸ (पु०) ಸಾಣೆಕಲ್ಲು. कस्ते — कस (शातने) "अच्" (३-१-१३४)।

कसन ಕಸನ (न०) 1. ಕಾಸರೋಗ. (स्त्री०) **–ना –ನಾ.** 2. ಜೇಡರ ಹುಳು. कस्ते हिनस्ति — कस (शातने) "ल्युः" (३-१-१३४)। "पिच्छिला कसनादंशात् रुधिरं शीतलं भवेत्" सुश्रुत०।

कस्तूरिका ಕಸ್ತೂರಿಕಾ (स्त्री०) ಕಸ್ತೂರಿ, ಒಂದು ಮೃಗದ ಮದ, ಕಸ್ತೂರೀಮೃಗದ ಹೊಕ್ಕುಳಿನಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕುವ ಒಂದು ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ. "सखीमुखायोत्सृजतीमपाङ्गात् कर्पूरकस्तूरिकयोः प्रवाहम्" नैष० १०-१०२।

कस्तूरिकामृग ಕಸ್ತೂರಿಕಾಮೃಗ (पु०) ಕಸ್ತೂರೀ ಮೃಗ. "कस्तूरिकामृगविमर्दसुगन्धिरेति रागीव सक्तिमधिकां विषयेषु वायुः" माघ० ४-६१।

कस्तूरी ಕಸ್ತೂರೀ (स्त्री०) ಒಂದು ಮೃಗದ ಮದ, ಕಸ್ತೂರೀಮೃಗದ ಹೊಕ್ಕುಳಿನಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕುವ ಒಂದು ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯ. कसति गन्धोऽस्याः दूरतः — कस (गतौ) "ऊरः" (उ० ४-९०)। पृषो०। ಕಸ್ತೂರಿಯು ಕಾಮ ರೂಪೋದ್ಭವಾ, ನೈಪಾಳೀ ಮತ್ತು ಕಾಶ್ಮೀರಜಾ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. "कस्तूरी त्रिविधा स्मृता। कामरूपोद्भवा श्रेष्ठा नैपाली मध्यमा स्मृता। कामरूपोद्भवा कृष्णा नैपाली नीलवर्णयुक्। काश्मीरदेशसंभूता कस्तूरीत्वधमा मता" भावप्र०।

कस्तूरीमृग ಕಸ್ತೂರೀಮೃಗ (पु०) ಕಸ್ತೂರಿಯನ್ನು ಕೊಡುವ ಒಂದು ಮೃಗ.

कस्मल ಕಸ್ಮಲ (न०) 1. ಕಶ್ಮಲ, ಕೊಳೆ. 2. ಪಾಪ. 3. ಸಂಮೋಹ. कस (गतौ) "कलः" मुट् च (उ० १-१०६)।

कस्वर ಕಸ್ವರ (वि०) 1. ಹೋಗುವವನು, ನಡೆಯು ವವನು. 2. ಪೀಡಿಸುವವನು. कस (गतौ शातने च) "वरच्" (३-२-१७५)।

कहय ಕಹಯ (पु०) ಸೂರ್ಯನ ಕುದುರೆ. कस्य सूर्यस्य हयः।

कहोड ಕಹೋಡ (पु०) ಒಬ್ಬ ಋಷಿ, ಉದ್ದಾಲಕ ಋಷಿಯ ಶಿಷ್ಯ, ಅಷ್ಟಾವಕ್ರನ ತಂದೆ. "उद्दालकस्य नियतः शिष्य एको नाम्ना कहोडेति बभूव राजन्" भा० वन० १३४-८। [ವಿವರಕ್ಕೆ "अष्टावक्र" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] डस्य वा "लः" **कहोलः** ಎಂದೂ ಪ್ರಯೋಗವುಂಟು.

कह्लार ಕಹ್ಲಾರ (न०) ಎಳೆಗೆಂಪಿನ ಬಿಳಿನೈದಿಲೆ. के जले ह्लादते — ह्लादी (सुखे च) "अच्" (३-१-१३४)। पृषो०। "आह्लादिकह्लारसमीरणाहते पुरः पपाताम्भसि यामुने रजः" माघ० १२-६६।

कह्व ಕಹ್ವ (पुंस्त्री०) ಬಕಪಕ್ಷಿ. के जले ह्वयति — ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "कः" (वा० ३-२-५)।

कांस ಕಾಂಸ (वि०) ಕಂಸದೇಶದ ಜನರು, ಕಂಸದೇಶ ದಲ್ಲಿರುವ, ಕಂಸದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. कंसो देशः अभिजनोऽस्य "अञ्" (४-३-९३)।

कांसीकृत ಕಾಂಸೀಕೃತ (वि०) ಕಂಚಿನ ಪಾತ್ರೆಯಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अकांस्यं कांस्यं कृतम् — कंसाय हितम् "छः" (५-१-५)। कंसीयम्। तस्य विकारः "यञ्" छस्य "लुक्" (४-३-१६८)। कांस्यम्। अकांस्यं कांस्यं कृतम् "च्विः" (५-४-५०)। यलोपः (६-४-१५२)। दीर्घः (७-४-२६)।

कांस्य ಕಾಂಸ್ಯ (न०) 1. ಕಂಚು, ತಾಮ್ರತವರಗಳಿಂದ ತಯಾರಾದ ಒಂದು ಲೋಹ. कंसाय पानपात्राय हितम् "छः" (५-१-५)। कंसीयम्। तस्य किकारः "यञ्" छलोपश्च (४-३-१६८)। "ताम्रायःकांस्यरैत्यानां त्रपुणः सीसकस्य च। शौचं यथार्हं कर्तव्यं क्षाराम्लोदकवारिभिः" मनु० ५-११४। 2. ಕಂಚಿನ ಜಾಗಟೆ. (पुंन०) 3. ಕಂಚಿನ ಕುಡಿಯುವ ಪಾತ್ರೆ. "कांस्यमुपहितसरोजपतद्भ्रमरौघभारगुरु राजयोषितः" माघ० १५-८१। "न पादौ धावयेत् कांस्ये कदाचिदपि भाजने" मनु० ४-६५।

कांस्यकार ಕಾಂಸ್ಯಕಾರ (पु०) ಕಂಚುಗಾರ, ಕಂಚಿನ ಪಾತ್ರೆ ತಯಾರಿಸುವವನು. कांस्यं तत्पात्रं करोति — डु कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)।

कांस्यताल ಕಾಂಸ್ಯತಾಳ (पु०) ಕಂಚಿನ ಕೈತಾಳ, ಝುಲ್ಲರಿ.

कांस्यभाजन ಕಾಂಸ್ಯಭಾಜನ (न०) ಕಂಚಿನ ಪಾತ್ರೆ.

कांस्यमल ಕಾಂಸ್ಯಮಲ (न०) ಕಿಲುಬು, ಕಂಚಿನ ಮೇಲಿನ ಕೊಳೆ.

काक ಕಾಕ (पु०) 1. ವಾಯುಸ, ಕಾಗೆ. कायति — कै (शब्दे) "कन्" (उ० ३-४३)। "वसन्तकाले संप्राप्ते काकः काकः पिकः पिकः"। "यदेष सौधाग्रनटे पटाञ्चले चलेऽपि काकस्य पदार्पणग्रहः" नैष० १२-२१। "काकोऽपि जीवति चिराय बलिं च भुङ्क्ते" पञ्चतं०। ನಿಂದ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಹೀನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದರ ಸಾಮ್ಯ ಕೊಡುವುದುಂಟು. "न त्वां काकमहं मन्ये" ನಿನ್ನನ್ನು ಕಾಗೆಗಿಂತಲೂ ಕಡೆಯಾಗಿ ಭಾವಿಸುತ್ತೇನೆ. 2. ಕಾಕದ್ವೀಪ, ಕಾಗೆಗಳೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುವ ಒಂದು ಭೂಭಾಗ. (न०) 3. ಕಾಕಸ್ನಾನ, ತಲೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ತೊಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಲು ಹೆದರಿ ತಲೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅದ್ದಿ ಮಾಡುವ ಸ್ನಾನವನ್ನು "काकस्नानम्" ಎಂದು ಹೇಳುವರು. 4. ಕಾಗೆಗಳ ಸಮೂಹ. काकानां समूहः "अण्" (४-२-३७)। 5. ಒಂದು ವಿಧ ಸುರತಬಂಧ. ["काकपद" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ] 6. ಸ್ವಲ್ಪ ನೀರು. ईषत् कम् ईषज्जलम् — "कादेशः" (६-३-१०५)।

काककङ्गु ಕಾಕಕಂಗು (पुं०) ಕಾಗೆಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ನವಣೆ. काकप्रियः कङ्गुः।

काकगवेषण ಕಾಕಗವೇಷಣ (नं०) ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಮತ್ತು ಅಪ್ರಯೋಜಕವಾದ ಕೆಲಸ.

काकचिञ्चा ಕಾಕಚಿಂಚಾ (स्त्री०) ಗುಲಗಂಜಿಯ ಬಳ್ಳಿ. काकवर्णा चिञ्चा।

काकच्छद ಕಾಕಚ್ಛದ (पुं०) ಕಾಡಿಗೆ ಸೊಗಸಿನ ಪಕ್ಕಿ. काकस्य छद इव छदो यस्य।

काकण ಕಾಕಣ (नं०) ಒಂದು ವಿಧ ಮಹಾಕುಷ್ಠರೋಗ. स्वार्थे "कन्"। **काकणकम् ಕಾಕಣಕಮ್.** ಮಹಾ ಕುಷ್ಠವು (1) ಅರುಣ. (2) ಉದುಂಬರ, (3) ಋಷ್ಯಜಿಹ್ವ, (4) ಕಪಾಲ, (5) ಕಾಕಣಕ, (6) ಪುಂಡರೀಕ ಮತ್ತು (7) ದದ್ರುಗಳೆಂದು ಏಳು ವಿಧ. सुश्रुत० निदान० ५-५।

काकतालीय ಕಾಕತಾಳೀಯ (नं०) 1. ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಸಂಭವಿಸಬಹುದಾದ ಕಾರ್ಯದ ಒಂದು ನ್ಯಾಯ, ಎದುರು ನೋಡದೆ ಅಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ನಡೆಯುವ (ಉಂಟಾಗುವ) ಕಾರ್ಯದ ಬಗ್ಗೆ ಒಂದು ನ್ಯಾಯ. ಇದು ಕಾಕತಾಳೀಯ ವಾದುದು. काकागमनमिव तालपतनमिव काकतालम्। ದೇವದತ್ತನ ಆಗಮನ ಮತ್ತು ಆ ವೇಳೆಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಯುವತಿಯ ಸಮಾಗಮ ಇವೆರಡೂ (ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಒದಗಿದುದರಿಂದ) ಕಾಗೆಯು ಬರುವ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಒದಗಿದ ತಾಳಫಲಪತನದಂತಾದುವು. ದೇವದತ್ತ ಮತ್ತು ಯುವತಿಯ ಸಂಭೋಗವು, ಕಾಗೆಯು ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಬಿದ್ದ ಹಣ್ಣನ್ನು ಭುಜಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಆದುದರಿಂದ ಇವರಿಬ್ಬರ ಸಮಾಗಮ ಮತ್ತು ಸಂಭೋಗ ಗಳು ಕಾಕತಾಳೀಯವಾದುವು. काकतालमिव काक-तालीयम्। ಸಮಾಸಾರ್ಥದಲ್ಲಿ काक ताल ಪದಗಳು ಕಾಕಾ ಗಮನ ಮತ್ತು ತಾಳಫಲಪತನರೂಪವಾದ ಕ್ರಿಯಾ ವಾಚಕಗಳು. ಕಾಕಾಗಮನ ಮತ್ತು ತಾಳಪತನಗಳು ದೇವದತ್ತನ ಮತ್ತು ಯುವತಿಯ ಸಮಾಗಮಗಳಿಗೆ ಉಪಮಾನ. ಕಾಕಕೃತ ತಾಳ ಫಲೋಪಭೋಗವು ಯುವತಿ ಯೊಡನೆ ದೇವದತ್ತನ ಸಂಭೋಗಕ್ಕೆ ಉಪಮಾನ. ಇಲ್ಲಿ (1) ದೇವದತ್ತ-ಯುವತಿಯರ ಸಮಾಗಮವೂ, (2) ಯುವತಿಯೊಡನೆ ದೇವದತ್ತಕೃತಸಂಭೋಗವೂ ಅವಿತರ್ಕಿತವಾಗಿ (ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾಗಿ) ಸಂಭವಿಸಿದುದರಿಂದ "**ಕಾಕತಾಳೀಯ**" ನ್ಯಾಯದಂತಾಯಿತು. ಮೊದಲ ನೆಯದು ಸಮಾಸಾರ್ಥ. ಎರಡನೆಯದು "छ" ಪ್ರತ್ಯಯಾರ್ಥ. [ಇನ್ನೂ ವಿವರಕ್ಕೆ "लुप्तोपमा" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "यत्तया मेलनं तत्र लाभो मे यश्च तद्रतेः। तदेतत्काकतालीयमवितर्कितसंभवम्" चन्द्रा०। (अव्य०) 2. ಅಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ, ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾಗಿ. "काकतालीयवत्प्राप्तं दृष्ट्वापि निधिमग्रतः। न स्वयं दैवमादत्ते पुरुषार्थ-मपेक्षते" हितो०।

काकतालुकिन् ಕಾಕತಾಲುಕಿನ್ (वि०) ಅಧಮ, ನೀಚ.

काकतिन्दुक ಕಾಕತಿಂದುಕ (पुं०) ಕಾಗೆ ತೂಬರೆ ಗಿಡ. काकप्रियः तिन्दुकः।

काकतुण्ड ಕಾಕತುಂಡ (पुं०) ಕಾಲಾಗುರು, ಕೃಷ್ಣಾಗುರು.

काकध्वज ಕಾಕಧ್ವಜ (पुं०) ಬಡಬಾಗ್ನಿ. काकमीषज्जलं बाष्पं ध्वज इवास्य।

काकनासिका ಕಾಕನಾಸಿಕಾ (स्त्री०) ಕಾಗೆ ತೊಂಡೆಗಿಡ. काकस्य नासिकेव फलमस्याः।

काकनिद्रा ಕಾಕನಿದ್ರಾ (स्त्री०) ಅಲ್ಪ ನಿದ್ರೆ, ತೂಕಡಿಕೆ.

काकपक्ष ಕಾಕಪಕ್ಷ (पुं०) 1. ಜುಲ್ಪಿಕೂದಲು. काकस्य पक्षः तदाकारोऽस्त्यस्य। 2. ಬಾಲಕರ ಕಿವಿಯ ಪಕ್ಕದ ಜುಟ್ಟು, ತಲೆಯ ಪಕ್ಕದ ಕೂದಲು. "काकपक्षधरमेत्य याचितस्तेजसां हि न वयः समीक्ष्यते" रघु० ११-१।

काकपद ಕಾಕಪದ (पुं०) 1. ಒಂದು ವಿಧ ಸುರತಬಂಧ, ರತಿಕ್ರೀಡೆಯ ಬಂಧದ ಒಂದು ಭೇದ. "पादौ द्वौ स्कन्ध-मूलस्थौ क्षिप्त्वा लिङ्गं भगे लघु। कामयेत्कामुकीं कामी बन्धः काकपदो मतः" रतिम०। (नं०) 2. ಕಾಗೆಯ ಕಾಲಿನ ಹೆಜ್ಜೆಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಅಳತೆ, ಕಾಗೆಯ ಕಾಲಿನಷ್ಟು ವಿಸ್ತಾರ.

काकपीलुक ಕಾಕಪೀಲುಕ (पुं०) ಕಾಗೆ ತೂಬರೆ ಗಿಡ.

काकपुष्ट ಕಾಕಪುಷ್ಟ (पुं०) ಕೋಗಿಲೆ, ಕಾಗೆಯಿಂದ ಸಾಕಲ್ಪಟ್ಟ ಒಂದು ಹಕ್ಕಿ. काकेन पुष्टः। ಕೋಗಿಲೆಯು ಕಾಗೆಯ ಗೂಡಿನಲ್ಲಿ ಮೊಟ್ಟೆಯಿಡುವುದು. ಕಾಗೆಯು ಅದು ತನ್ನ ಮೊಟ್ಟೆಯೆಂದು ತಿಳಿದು ಮೊಟ್ಟೆಯು ಒಡೆದು ರೆಕ್ಕೆ ಬರುವವರೆಗೂ ಅದನ್ನು ಸಾಕುವುದು. ಮೊಟ್ಟೆಯು ಒಡೆದ ಮೇಲೆ ಮರಿಗೆ ಹಾರುವ ಶಕ್ತಿ ಬಂದಕೂಡಲೆ ಹಾರಿ ಹೋಗಿ ಕೋಗಿಲೆಯ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ಅದರಿಂದಲೇ "वसन्तकाले संप्राप्ते काकः काकः पिकः पिकः" ಎಂಬ ವಚನವಿರುವುದು,

काकपेय ಕಾಕಪೇಯ (वि०) ಕಾಗೆಯು ಕುಡಿಯಬಹು ದಾದಷ್ಟು ನೀರುಳ್ಳ, ಸ್ವಲ್ಪ ಅಥವಾ ತುಂಬಿದ ನೀರುಳ್ಳ. काकेन पीयते — पा (पाने) "यत्" (३-१-९७)।

"काकपेया नदी" सिं कौ। ಕಾಗೆಯು ಕುಡಿಯ ಬೇಕಾದರೆ ನೀರು ತುಂಬಿರಬೇಕು. ಇದರಿಂದ ಸ್ತುತಿಯೂ, ಕೇವಲ ಕಾಗೆಯು ಕುಡಿಯುವಷ್ಟು ನೀರು ಎಂದು ನಿಂದೆಯೂ ತೋರುವುದು.

काकफल ಕಾಕಫಲ (पुं०) 1. ಬೇವಿನಮರ. काकप्रियं फलमस्य। ಬೇವಿನ ಹಣ್ಣು ಕಹಿಯಾಗಿದ್ದರೂ ಕಾಗೆಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದುದು. (न०) 2. ಬೇವಿನ ಹಣ್ಣು. काकप्रियं फलम्।

काकभीरु ಕಾಕಭೀರು (पुं०) ಕಾಗೆಗೆ ಹೆದರುವ ಒಂದು ಹಕ್ಕಿ, ಗೂಬೆ.

काकमाची ಕಾಕಮಾಚೀ (स्त्री०) ಕಾಚಿಗಿಡ, ಗಣಿಕೆಗಿಡ. काकान् मञ्चते — मचि (धारणोच्छ्रायपूजनेषु) "अण्" (३-२-१)। पृषो०। गौरा० "ङीष्"।

काकमुख ಕಾಕಮುಖ (न०) 1. ಇಕ್ಕಳ. काकस्य मुखमिव मुखं यस्य। (वि०) 2. ಕಾಗೆಯಂತೆ ಮುಖ ವುಳ್ಳವನು.

काकमुद्गा ಕಾಕಮುದ್ಗಾ (स्त्री०) ಕಾಡು ಹೆಸರುಗಿಡ. काकेन ईषज्जलेन मुदं गच्छति — गम्लृ (गतौ) "डः" (३-२-४८)।

काकरुत ಕಾಕರುತ (न०) ಕಾಗೆಯ ಶಬ್ದ, ಕಾಗೆಯ ಕೂಗು. काकस्य रुतम्। "दिवा काकरुताद्भीता रात्रौ तरति नर्मदाम्"।

काकल ಕಾಕಲ (न०) 1. ಕಂಠದ ಉಬ್ಬಿದ ಪ್ರದೇಶ. 2. ಕಂಠಮಣಿ. ईषत् कलो यस्मात्। "स्यात् काकलं कण्ठमणिः" त्रिकाण्ड०। 3. ದ್ರೋಣಕಾಕ, ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಕಾಗೆ.

काकली ಕಾಕಲೀ (स्त्री०) ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಮತ್ತು ಅಸ್ಫುಟ ವಾದ ಮಧುರ ಧ್ವನಿ. ईषत्कलः काकालः गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "काकली तु कले सूक्ष्मे" अम०। "सहकारकिसलयमकरन्दास्वादनरक्तकण्ठानां मधुकर-कलकण्ठानां काकलीकलकलेन" दशकु०।

काकस्वर ಕಾಕಸ್ವರ (पुं०) 1. ಕರ್ಕಶಧ್ವನಿ. (वि०) 2. ಕರ್ಕಶಧ್ವನಿಯುಳ್ಳ.

काका ಕಾಕಾ (स्त्री०) 1. ಕಾಗೆ ತೊಂಡೆಗಿಡ. 2. ಕಾಕೋಲಿ ಯೆಂಬ ಒಂದು ಔಷಧದ ಗಿಡ. 3. ಕಾಚಿಗಿಡ, ಗಣಿಕೆಗಿಡ. 4. ಕಲ್ಲತ್ತಿಗಿಡ, ಬ್ರಹ್ಮಮೇಡಿ. 5. ಗುಲಗಂಜಿಗಿಡ. "काका स्यात्काकजङ्घायां काकोलीकाकनासयोः। रक्तिकायां मलप्वां च काकमाच्यां च योषिति" मेदि०।

काकाक्षिगोलकन्याय ಕಾಕಾಕ್ಷಿಗೋಲಕನ್ಯಾಯ (पुं०) ಕಾಗೆಯ ಕಣ್ಣುಗುಡ್ಡೆಯಂತಿರುವ ಒಂದು ನ್ಯಾಯ. काकस्य अक्षिगोलकमिव न्यायः। ಕಾಗೆಗೆ ಇರುವುದು ಒಂದೇ ಕಣ್ಣು. ಈ ಒಂದೇ ನೇತ್ರೇಂದ್ರಿಯವು ಸಮಯ ಬಂದಂತೆಲ್ಲಾ ಎರಡು ಕಣ್ಣುಗುಡ್ಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಚಲಿಸುತ್ತ ಎರಡು ಕಣ್ಣುಗಳಿಗೂ ಉಪಕಾರಕವಾಗಿರುವಂತೆ ಒಂದು ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ ಒಂದೇ ಪದವು ವಾಕ್ಯದ ಎರಡು ಭಾಗಗಳಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸಿ ಪ್ರಕೃತಾರ್ಥವನ್ನು ಪೂರೈಸು ವುದು ಎಂಬಲ್ಲಿ ಇದರ ಅನ್ವಯ.

काकाङ्गी ಕಾಕಾಂಗೀ (स्त्री०) ಕಾಕಜಂಘಾವೃಕ್ಷ, ಕಾಗ ತೊಂಡೆಗಿಡ. काकस्याङ्गं जङ्घेवाकारोऽस्याः।

काकादनी ಕಾಕಾದನೀ (स्त्री०) 1. ಗುಲಗಂಜಿಗಿಡ. 2. ಬಿಳಿ ಗುಲಗಂಜಿಗಿಡ. काकैरद्यते–अद (भक्षणे) "ल्युट्" बाहु०।

काकार ಕಾಕಾರ (वि०) ನೀರನ್ನು ಎರಚುವ, ನೀರನ್ನು ಚೆಲ್ಲುವ. कं आकिरति–आ + कॄ "अण्" (३-२-१)।

काकाराति ಕಾಕಾರಾತಿ (पुं०) ಕಾಗೆಯ ಶತ್ರು, ಗೂಬೆ. काकस्यारातिः।

काकारि ಕಾಕಾರಿ (पुं०) ಕಾಗೆಯ ಶತ್ರು, ಗೂಬೆ. काकस्यारिः।

काकि ಕಾಕಿ (पुं०) ಕಾಗೆಯ ಮರಿ. काकस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)।

काकिणी ಕಾಕಿಣೀ (स्त्री०) 1. ಕವಡೆ, ಕವಡೆಯ ನಾಣ್ಯ. 2. ಇಪ್ಪತ್ತು ಕವಡೆಗಳ ಬೆಲೆ ಬಾಳುವ ನಾಣ್ಯ. 3, ಒಂದು ಪಣದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. 4. ಒಂದು ಮೊಳ, 18 ಅಂಗುಲಗಳ ಅಳತೆಯ ಕೋಲು. 5. ಗುಲಗಂಜಿ. काकम् अणति — अण (शब्दे) "अण्" (३-२-१)। पृषो०। "काकिणी पणतुर्यांशे मानदण्डे च दृश्यते। कृष्णलैकवराटचोः स्यादुन्मानस्यांशकेऽपि च" मेदि०।

काकिनी ಕಾಕಿನೀ (स्त्री०) 1. ಪಣದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. 2' ಮಾಷಕದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. (5 ಗುಲಗಂಜಿಗಳ ತೂಕ ಒಂದು ಮಾಷಕ). 3. ಕವಡೆ. 4. ಗುಲಗಂಜಿ. काकम् अनति–अन (प्राणने) "अण्" (३-२-१)। पृषो०। "काकिनी पणपादेऽपि माषपादे वराटके" मेदि०। "यः काकिनीमप्यपथप्रपन्नां समुद्धरेन्निष्कसहस्रतुल्यम्" हितो० ३-१२३।

काकिल ಕಾಕಿಲ (पुं०) ಕಂಠದ ಉನ್ನತ ಪ್ರದೇಶ, ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಮೇಲು ಭಾಗ.

काकी ಕಾಕೀ (पु०) 1. ಕಂಠದ ದೋಷ, ಕಂಠದಲ್ಲಿ ಹೊರಡುವ ಒಂದು ಕೆಟ್ಟ ಸ್ವರ, ಬಹಳ ತಗ್ಗಿದ ಸ್ವರ. "काकीत्याद्याः कण्ठदोषास्तत्र नृलिङ्गकः। अगम्भीरस्वरः" वैज०। (स्त्री०) 2. ಹೆಣ್ಣು ಕಾಗೆ. काक जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। "काक्या कनकसूत्रेण कृष्णसर्पो निपातितः" हितो० २-१२०। 3. ಕಶ್ಯಪನ ಪತ್ನಿಯಾದ ತಾಮ್ರೆಯ ಮಗಳು, ಗೂಬೆಗಳ ತಾಯಿ. "काकीं श्येनीं तथा भासीं धृतराष्ट्रीं तथा शुकीम्। ताम्रा तु सुषुवे देवी पञ्चैता लोकविश्रुताः। उलूकान् सुषुवे काकी" भा० आदि० ६६-५६, ५७। 4. ಗಣಿಕೆಗಿಡ.

काकु ಕಾಕು (स्त्री०) 1. ಕೋಪ ದುಃಖ ಭಯ ಇವುಗಳಿಂದ ವಿಕಾರ ಹೊಂದಿದ ಧ್ವನಿ. कक (लौल्योपतापयोः) "उण्" बाहु०। "काकुः स्त्रियाम् विकारो यः शोकभीत्यादिभिर्ध्वनेः" अम०। "भिन्नकण्ठध्वनिर्धीरैः काकुरित्यभिधीयते" सा० द०। "जातप्रीतिर्या मधुरेणानुवनान्तं कामे कान्ते सारसिकाकाकुरुतेन" माघ० ६-७६। 2. ವಿರುದ್ಧಾರ್ಥವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ नञ् ಮೊದಲಾದುದು. 3. ಶೋಕಧ್ವನಿ, ವಿಲಾಪ.

काकुत्स्थ ಕಾಕುತ್ಸ್ಥ (पु०) 1. ಕಕುತ್ಸ್ಥ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು, ಕಕುತ್ಸ್ಥರಾಜನ ವಂಶದವನು. ककुत्स्थस्य अपत्यम् "अण्" (४-१-११२)। "इक्ष्वाकुवंश्यः ककुदं नृपाणां ककुत्स्थ इत्याहितलक्षणोऽभूत्। काकुत्स्थशब्दं यत उन्नतेच्छाः श्लाघ्यं दधत्युत्तरकोसलेन्द्राः" रघु० ६-७१। 2. ಅಜ, ದಶರಥ, ಶ್ರೀರಾಮ, ಲಕ್ಷ್ಮಣ ಮುಂತಾದವರು. "काकुत्स्थमालोकयतां नृपाणां मनो बभूवेन्दुमतीनिराशम्" रघु० ६-२। "असज्जनेन काकुत्स्थः प्रयुक्तमथ दूषणम्। न चक्षमे शुभाचारः स दूषणमिवात्मनः" रघु० १२-४६। (पु० द्विव०) 3. ಶ್ರೀರಾಮ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷ್ಮಣ. "तं विनिष्पिष्य काकुत्स्थौ पुरा दूषयति स्थलीम्। गन्धेनाशुचिना चेति वसुधायां निचख्नतुः" रघु० १२-३०।

काकुद ಕಾಕುದ (न०) ತಾಲುಪ್ರದೇಶ, ದವಡೆ. काकुं ददाति — डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-४)।

काकोदुम्बर ಕಾಕೋದುಂಬರ (पु०) ಕಲ್ಲತ್ತಿಗಿಡ, ಬ್ರಹ್ಮಮೇಡಿ. काकप्रियः उदुम्बरः। स्वार्थे "कन्"। **–उदुम्बरिका –ಉದುಂಬರಿಕಾ.**

काकोदर ಕಾಕೋದರ (पु०) ಸರ್ಪ, ಹಾವು. कुत्सितं कुटिलं अकति — अक (कुटिलायां गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। कोः कादेशः। काकमुदरं यस्य। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-४१)। **काकोदरी ಕಾಕೋದರೀ.**

काकोल ಕಾಕೋಲ (पु०) 1. ದೊಡ್ಡಜಾತಿಯ ಕಾಗೆ, ಮಂಡಕಾಗೆ. कक (लौल्ये)+णिच् "ओलच्" बाहु०। 2. ಕುಂಬಾರ. कं जलमाकोलति—आ+कुल (संस्त्याने) "अण्" (३-२-१)। (न०) 3. ಒಂದು ನರಕ. (पुंन०) 4. ವಿಷ. "काकोलं नरकान्तरे। ना कुलाले द्रोणकाके विषभेदे तु न स्त्रियाम्" मेदि०।

काकोलूक ಕಾಕೋಲೂಕ (न०) ಕಾಗೆ ಮತ್ತು ಗೂಬೆ. काकश्च उलूकश्च अनयोः समाहारः। "येषां च विरोधः शाश्वतिकः" (२-४-९)।

काकोलूकिका ಕಾಕೋಲೂಕಿಕಾ (स्त्री०) ಕಾಗೆ ಗೂಬೆಗಳ ವೈರ. काकोलूक "वुन्" (४-३-१२५)।

काकोलूकीय ಕಾಕೋಲೂಕೀಯ (न०) ಕಾಗೆ ಮತ್ತು ಗೂಬೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಕುರಿತ ಗ್ರಂಥ (ಕಥೆ). काकोलूकमधिकृत्य कृतो ग्रन्थः "छः" (४-२-११४)।

काक्ष ಕಾಕ್ಷ (पु०) ಕಟಾಕ್ಷ, ಕಡೆಗಣ್ಣಿನ ನೋಟ. कुत्सितम् अक्षि यस्य "षच्" (५-४-११३)। कोः कादेशः (६-३-१०४)। "आज्ञालाभोन्मुखो दूरात् काक्षेणानादरेक्षितः" भट्टि० ५-२४।

काक्षि-काङ्क्षायाम् (भ्वा० पर० सक० से०) काङ्क्षति। चकाङ्क्ष। अकाङ्क्षीत्। ಅಪೇಕ್ಷಿಸು, ಬಯಸು. "वृक्षान्तरं काङ्क्षति षट्पदाली" रघु० ६-६९। "यो न हृष्यति न द्वेष्टि न शोचति न काङ्क्षति" गीता १२-१७।

कर्मणि: काङ्क्ष्यते। चकाङ्क्षे। काङ्क्षिता। काङ्क्ष्यताम्। अकाङ्क्षि। अकाङ्क्षिष्यत।

णीचि: काङ्क्षयति, — ते। काङ्क्षयाञ्चकार, — चक्रे, — बभूव, — आस। काङ्क्षयिता। काङ्क्षयतु, — ताम्। अकाङ्क्षयत्, — त। अचकाङ्क्षत्, — त।

सनि: चिकाङ्क्षति। चिकाङ्क्षिषांचकार,—बभूव,—आस। चिकाङ्क्षिषिता। चिकाङ्क्षिषतु। अचिकाङ्क्षिषत्। अचिकाङ्क्षिषीत्।

कृत्सु: काङ्क्षितव्यः। काङ्क्षणीयः। काङ्क्ष्यः। काङ्क्षितः। काङ्क्षितवान्। काङ्क्षन्, काङ्क्षन्ती। काङ्क्षितुम्। कङ्क्षितम्। काङ्क्षणम्। काङ्क्षित्वा। आकाङ्क्ष्य। काङ्क्षंकाङ्क्षम्। काङ्क्षित्वा काङ्क्षित्वा।

ण्यन्तात् कृत्सु: काङ्क्षयितव्यः। काङ्क्षणीयः। काङ्क्षचः। काङ्क्षितः। काङ्क्षितवान्। काङ्क्षयन्, काङ्क्षयन्ती। काङ्क्षयमाणः। काङ्क्षयितुम्। काङ्क्षितम्। काङ्क्षणम्। काङ्क्षयित्वा। आकाङ्क्षच। काङ्क्षंकाङ्क्षम्। काङ्क्षयित्वा काङ्क्षयित्वा।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು:

(1) अभि + काक्षि = अभिकाङ्क्षति। ಎದುರಾಗಿ ನಿಂತು ಅಪೇಕ್ಷಿಸು. "अत्यर्थमभिकाङ्क्षामि मृगयां सरयूवने" रामा०।

(2) आ + काक्षि = आकाङ्क्षति। आचकाङ्क्ष। ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಪೇಕ್ಷಿಸು. "श्रीः साभिलाषापि गुरोरनुज्ञां धीरेव कन्या पितुराचकाङ्क्ष" रघु० ५-३८।

(3) प्रति + काक्षि = प्रतिकाङ्क्षति। ಎದುರು ನೋಡು. "त्वामेव प्रतिकाङ्क्षन्ति पर्जन्यमिव कर्षकाः" रामा०।

काक्षी ಕಾಕ್ಷೀ (स्त्री०) 1. ತೊಗರಿಗಿಡ. कक्षे भवा "अण्" (४-३-५३)। "काक्षी मृत्स्ना तुवरिका" अम०। 2. ಸೌರಾಷ್ಟ್ರದೇಶದ ಮಣ್ಣು. "काक्षी तुवरिकायां च सौराष्ट्रमृद्यपि स्त्रियाम्" मेदि०।

काक्षीव ಕಾಕ್ಷೀವ (पु०) 1. ನುಗ್ಗೆ ಗಿಡ. ईषत् क्षीबयति—क्षीबृ (मदे) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಗೌತಮನಿಂದ ಔಶೀನರಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಮಗ. "शूद्रायां गौतमो यत्र महात्मा संशितव्रतः। औशीनर्यामजनयत् काक्षीवाद्यान् सुतान् मुनिः" भा० सभा० २१-५।

काक्षीवत् ಕಾಕ್ಷೀವತ್ (पु०) 1. ದೀರ್ಘತಮಸ್ಸೆಂಬ ಋಷಿಯಿಂದ ಶೂದ್ರಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಮಗ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "दीर्घतमस्" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ] भा० आदि० ११३। 2. ಚಂಡಕೌಶಿಕನ ತಂದೆಯಾದ ಗೌತಮಋಷಿ. "अथ कक्षीवतः पुत्रं गौतमस्य महात्मनः। शुश्राव तपसि श्रेष्ठमुदारं चण्डकौशिकम्" भा० सभा० १७।

काग ಕಾಗ (पु०) ಕಾಗೆ, ವಾಯಸ. केति शब्दं गायति — गै (शब्दे) "कः" (३-२-४)।

कागद ಕಾಗದ (न०) ಕಾಗದ, ಲೇಖನದ ಆಧಾರ, ಬರವಣಿಗೆಯ ಪತ್ರ. कागः कागवर्णो मस्यादिर्दीयतेऽत्र + डु दाञ् (दाने) "कः" (वा०३-३-५८)। "भूर्जे वा वसने रक्ते क्षौमे वा तालपत्रके। कागदे वाष्टगन्धेन पञ्चगन्धेन वा पुनः। त्रिगन्धेनैकगन्धेन विलिख्य धारयेन्नरः" इति मन्त्रकल्पद्रुमः।

काग्नि ಕಾಗ್ನಿ (पु०) 1. ಸ್ವಲ್ಪವಾದ ಅಗ್ನಿ. ईषदग्निः — कोः कादेशः (६-३-१०५)।

काङ्क्षण ಕಾಂಕ್ಷಣ (न०) ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವಿಕೆ. काक्षि (काङ्क्षायाम्) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

काङ्क्षणीय ಕಾಂಕ್ಷಣೀಯ (वि०) 1. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. काक्षि (काङ्क्षायाम्) कर्म० अर्हादौ च "अनीयर्" (३-१-९६)।

काङ्क्षत् ಕಾಂಕ್ಷತ್ (वि०) ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. काक्षि (काङ्क्षायाम्) "शतृ" (३-२-१२४)। "काङ्क्षन्तः कर्मणां सिद्धिं यजन्त इह देवताः" गीता ४-१२। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **काङ्क्षन्ती ಕಾಂಕ್ಷಂತೀ.** "यो धर्म एकपत्नीनां काङ्क्षन्ती तमनुत्तमम्" मनु० ५-१५८।

काङ्क्षा ಕಾಂಕ್ಷಾ (स्त्री०) ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಅಭಿಲಾಷೆ, ಬಯಕೆ. काक्षि (काङ्क्षायाम्) भावे "अः" (३-३-१०३)। "उद्गारशुद्धावपि भक्तकाङ्क्षा न जायते हृद्गुरुता च यस्य" सुश्रुत०।

काङ्क्षित ಕಾಂಕ್ಷಿತ (न०) 1. ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಬಯಕೆ, ಅಭಿಲಾಷೆ, ಮನೋರಥ. काक्षि (काङ्क्षायाम्) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "सद्य एव सुकृतां हि पच्यते कल्पवृक्षफलधर्मि काङ्क्षितम्" रघु० ११-५०। "न तावता लभ्यममंस्त काङ्क्षितम्" कुमा० ५-१८। (वि०) 2. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. काक्षि कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

काङ्क्षितवत् ಕಾಂಕ್ಷಿತವತ್ (वि०) ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದವನು, ಬಯಸಿದವನು. काक्षि (काङ्क्षायाम्) कर्त० "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

काङ्क्षितव्य ಕಾಂಕ್ಷಿತವ್ಯ (वि०) ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ, ಅಪೇಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ. काक्षि (काङ्क्षायाम्) "तव्यः" (३-१-९६)।

काङ्क्षिन् ಕಾಂಕ್ಷಿನ್ (वि०) ಅಭಿಲಾಷೆಯುಳ್ಳ, ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. काङ्क्षते — काक्षि (काङ्क्षायाम्) "णिनिः" (३-१-१३४)। "देवा अप्यस्य रूपस्य नित्यं दर्शनकाङ्क्षिणः" गीता ११-५२।

काङ्क्षच ಕಾಂಕ್ಷ್ಯ (वि०) ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. काक्षि (काङ्क्षायाम्) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

काङ्क्षचमाण ಕಾಂಕ್ಷ್ಯಮಾಣ (वि०) ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. काक्षि (काङ्क्षायाम्) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

काङ्गा ಕಾಂಗಾ (स्त्री०) ಕವಡೆ. कुत्सितमङ्गमस्याः।

काच ಕಾಚ (पु०) 1. ಗಾಜು. कच (बन्धने) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "काचः काञ्चनसंसर्गाद्धत्ते मारकतीं द्युतिम्" हितो० ४२। 2. ಶಿಕ್ಯ, ಕಾವಡಿಯ ನಿಲುವು. कच्यतेऽत्र – कच (बन्धने) "घञ्" (३-३-१२१)। 3. ಒಂದು ವಿಧ ನೇತ್ರರೋಗ. "चन्द्रादित्यौ सनक्षत्रौ अन्तरिक्षे च विद्युतः। निर्मलानि च तेजांसि भ्राजिष्णूनि च पश्यति। स एव लिङ्गनाशस्तु नीलिका काचसंज्ञितः" सुश्रुत० उत्तरतं० ७। 4. ಗಾಜಿನ ಮಣಿ. 5. ಉಪ್ಪುಮಣ್ಣು, ಚೌಳುಮಣ್ಣು. "काचोऽक्षिरोगे मणौ मृदि" हेम०। स्वार्थे "कन्"। **–कः –ಕಃ.**

काचन ಕಾಚನ (न०) 1. ಪುಸ್ತಕ ಹಸ್ತಲಿಖಿತ ಪತ್ರಗಳು ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ದಾರ, ಕಿರಿಯಗಲದ ಬಟ್ಟೆಯ ಪಟ್ಟಿ. कच (बन्धने) + णिच् कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟಿಸುವಿಕೆ. कच + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (अव्य०) 3. ಯಾವಳೋ ಒಬ್ಬ ಹೆಂಗಸು, ಒಬ್ಬ ಅನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಮಹಿಳೆ. का + चन। "पुनः पुनः काचन कुर्वती कचच्छटाधिया धूपजधूपसंयमम्" नैष० १५-३०। स्वार्थे "कन्"। **–नकम् –ನಕಮ್.** "लेखो निबध्यते येन तत्र काचनकाभिधा" हारा०।

काचनकिन् ಕಾಚನಕಿನ್ (पु०) ಬರೆಯುವ ಕಾಗದ, ಲೇಖಪತ್ರ. काचनकमस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

काचभाजन ಕಾಚಭಾಜನ (न०) ಗಾಜಿನ ಪಾತ್ರೆ. काचमयं भाजनम्।

काचमणि ಕಾಚಮಣಿ (पु०) ಗಾಜಿನ ಮಣಿ. काचस्य मणिः। "आकरे पद्मरागाणां जन्म काचमणेः कुतः" हितो० ४५।

काचमल ಕಾಚಮಲ (न०) ಸೌವರ್ಚಲ ಲವಣ, ಚೌಳು ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಉಪ್ಪು. काचस्य क्षारमृत्तिकाया मल इव।

काचलवण ಕಾಚಲವಣ (न०) ಸೌವರ್ಚಲ ಲವಣ, ಕ್ಷಾರಮೃತ್ತಿಕೆಯ ಲವಣ.

काचस्थाली ಕಾಚಸ್ಥಾಲೀ (स्त्री०) 1. ಗಾಜಿನ ಪಾತ್ರೆ. काचस्य स्थाली। 2. ಹಸುರುಪಾದರಿ ಗಿಡ. "पाटलिः पाटलामोघा काचस्थाली फलेरुहा" अम०।

काचाक्ष ಕಾಚಾಕ್ಷ (पु०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಬಕಪಕ್ಷಿ. काच इवाक्षि यस्य "षच्" (५-४-११३)। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-४१)। **–क्षी –ಕ್ಷೀ.**

काचि-दीप्तौ (भ्वा० आत्म० अक० से०) काञ्चते। चकाञ्चे। अकाञ्चिष्ट। ಇತ್ಯಾದಿ. ಪ್ರಕಾಶಿಸು. ಹೊಳೆ.

काचिघ ಕಾಚಿಘ (पु०) 1. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. 2. ಮೂಷಕ, ಇಲಿ. 3. ದ್ವಿದಳ ಧಾನ್ಯದ ಕಾಯಿ, ಬೀಜಕೋಶ, ಅವರೆ, ತೊಗರಿ, ಬಟಾಣಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಕಾಯಿ. "काचिघः काञ्चनेऽपि स्याच्छ्लेमण्डे मूषकेऽपि च" मेदि०।

काचित् ಕಾಚಿತ್ (अव्य०) ಯಾವಳೋ ಒಬ್ಬಳು, ಒಬ್ಬ ಅನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಹೆಂಗುಸು. का + चित्। "अधिविटपि सलीलमग्रपुष्पग्रहणपदेन चिरं विलम्ब्य काचित्" माघ० ७-३५।

काचित ಕಾಚಿತ (वि०) ಶಿಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಏರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಾವಡಿಯ ನಿಲುವಿನಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. कच (बन्धने) अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। काचे धृतम् + णिच् (चुरा० ग० २०३) "क्तः" (३-२-१०२)।

काचिम ಕಾಚಿಮ (पु०) ದೇವಾಲಯದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಮರ.

काचूक ಕಾಚೂಕ (पु०) 1. ಕುಕ್ಕುಟ, ಕೋಳಿ. 2. ಚಕ್ರವಾಕ ಪಕ್ಷಿ. कच (बन्धने) "ऊकः" (उ० ४-४१)। निपा०। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **–की –ಕೀ.**

काञ्चन ಕಾಂಚನ (पु०) 1. ಚಂಪಕವೃಕ್ಷ, ಸಂಪಿಗೆಮರ. 2. ದತ್ತೂರಿ ಗಿಡ. 3. ಉದುಂಬರವೃಕ್ಷ, ಅತ್ತಿಮರ. काचि (दीप्तौ) "ल्युः" (३-१-१३४)। 4. ಕೋವಿದಾರವೃಕ್ಷ, ಕೆಂಗಾಂಚಾಳದ ಗಿಡ. 5. ನಾಗಕೇಸರ ವೃಕ್ಷ. 6. ಪುನ್ನಾಗವೃಕ್ಷ, ಸುರಗಿ ಗಿಡ. (न०) 7. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. "तस्योल्लसत्काञ्चनकुण्डलाग्रप्रत्युप्तगारुत्मतरत्नभासा" माघ० ३-५। 8. ದೀಪ್ತಿ, ಕಾಂತಿ. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 9. ಧನ, ಸಂಪತ್ತು. (वि०) 10. ಸುವರ್ಣದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಚಿನ್ನದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "स काञ्चने यत्र मुनेरनुज्ञया नवाम्बुदश्यामवपुर्न्यविक्षत" माघ० १-१९। 11. ಕಮಲದ ಕೇಸರ. (स्त्री०) **–नी –ನೀ.** 12. ಹರಿದ್ರೆ, ಅರಿಶಿನ 13. ಗೋರೋಚನ. 14. ಅರಿದಳ. "काञ्चनं हेम्नि

किञ्जल्के काञ्चनो नागकेसरे। उदुम्बरे काञ्चनारे पुन्नागे चम्पकेऽपि च। काञ्चनी तु हरिद्रायाम्" हेम०। "काञ्चनः काञ्चनारे स्याच्चम्पके नागकेसरे। उदुम्बरे च धत्तूरे हरिद्रायां च काञ्चनी। क्लीबेऽब्जकेसरे हेम्नि" मेदि०। स्वार्थे "कन्"। **काञ्चनकः ಕಾಂಚನಕಃ.**

काञ्चनकदली ಕಾಂಚನಕದಳೀ (स्त्री०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಬಾಳೆಗಿಡ.

काञ्चनकन्दर ಕಾಂಚನಕಂದರ (पुंन०) ಚಿನ್ನದ ಗಣಿ. काञ्चनस्य कन्दरः।

काञ्चनकारिणी ಕಾಂಚನಕಾರಿಣೀ (स्त्री०) ಶತಮೂಲೀ ಗಿಡ, ಶತಾವರೀ ಗಿಡ. काञ्चनं दीप्तिं करोति – डु कृञ् (करणे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

काञ्चनगिरि ಕಾಂಚನಗಿರಿ (पु०) ಸುಮೇರು ಪರ್ವತ. काञ्चनप्रधानो गिरिः।

काञ्चनप्रभ ಕಾಂಚನಪ್ರಭ (पु०) 1. ಐಲರಾಜನ ವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. (वि०) 2. ಚಿನ್ನದಂತೆ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳ. काञ्चनस्येव प्रभा यस्य।

काञ्चनाक्ष ಕಾಂಚನಾಕ್ಷ (पु०) ಒಬ್ಬ ದಾನವ. "काञ्चनाक्षः कपिस्कन्धो व्याघ्राक्षः क्षितिकल्पनः" हरिवं०।

काञ्चनार ಕಾಂಚನಾರ (पु०) ಕೆಂಗಾಂಚಾಳದ ಗಿಡ. ಕೋವಿದಾರ ವೃಕ್ಷ.

काञ्चनी ಕಾಂಚನೀ (स्त्री०) 1. ಅರಿಶಿನ. 2. ಅರಿದಳ. 3. ಗೋರೋಚನ. काञ्चतेऽनया – काचि (दीप्तौ) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)।

काञ्चिक ಕಾಂಚಿಕ (न०) ಅಂಬಲಿ, ಗಂಜಿ.

काञ्चिधामन् ಕಾಂಚಿಧಾಮನ್ (न०) ಜಘನ, ಹೆಂಗಸರ ಸೊಂಟದ ಮುಂಭಾಗ. काञ्चयाः धाम। "काञ्चिधाम्नि पिहितैकतरोरु" माघ० १०-८३।

काञ्ची ಕಾಂಚೀ (स्त्री०) 1. ಡಾಬು, ಒಡ್ಯಾಣ. काचि (दीप्तिबन्धनयोः) "इन्" (उ० ४-११७)। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। पक्षे **काञ्चि ಕಾಂಚಿ.** "विधायिका शब्दपरम्पराणां किं चारचि व्याकरणेन काञ्ची" नैष० १०-७८। 2. ಕಾಂಚೀನಗರ, ಮೋಕ್ಷಪ್ರದವಾದ ಏಳು ಪಟ್ಟಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. "अयोध्या मधुरा माया काशी काञ्चिरवन्तिका। पुरी द्वारवती चैव सप्तैता मोक्षदायिकाः"।

काञ्चीनगर ಕಾಂಚೀನಗರ –पुर –ಪುರ (न०) ಕಾಂಚಿಯೆಂಬ ಒಂದು ಪಟ್ಟಣ. "प्रसह्य काञ्चीपुरभूपुरन्दरः" नैष० १२-३३।

काञ्चीपद ಕಾಂಚೀಪದ (न०) ಡಾಬಿನ ಜಾಗ, ಒಡ್ಯಾಣ ಹಾಕುವ ಸ್ಥಾನ, ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸೊಂಟದ ಮುಂಭಾಗ. काञ्चयाः पदम्।

काञ्चिक ಕಾಂಚಿಕ (न०) 1. ಅಂಬಲಿ, ಗಂಜಿ. अञ्जू (व्यक्त्यादौ) "ण्वुल्" (वा० ३-३-१०८)। के अञ्जिकास्य। (स्त्री०) 2. ಸೀಹಾಲೆ ಗಿಡ.

काट ಕಾಟ (पु०) 1. ಕೂಪ, ಬಾವಿ. कं जलमटचते प्राप्यतेऽत्र अट (गतौ) "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದ ದಾರಿ.

काटव ಕಾಟವ (न०) ತೀಕ್ಷ್ಣತೆ. कटोर्भावः "अण्" (५-१-१२२)।

काटय ಕಾಟ್ಯ (वि०) 1. ಬಾವಿಯಲ್ಲಿರುವ. 2. ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದ ದಾರಿಯಲ್ಲಿರುವ. काटे भवः "यत्"।

काठ ಕಾಠ (पु०) 1. ಬಂಡೆ, ದೊಡ್ಡ ಕಲ್ಲು. (वि०) 2. ಕಠಸಂಬಂಧವಾದ. कठस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

काठक ಕಾಠಕ (न०) 1. ಕಠಶಾಖಾಧ್ಯಾಯಿಯ ಧರ್ಮ. 2. ಕಠಶಾಖಾಧ್ಯಾಯಿಯ ವೇದಾಭ್ಯಾಸ. कठानां धर्मः आम्नायो वा "वुञ्" (वा० ४-३-१२६)। 3. ಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಒಂದು ಭಾಗ.

काठिन्य ಕಾಠಿನ್ಯ (न०) 1. ಕಠಿನವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ. 2. ದೃಢವಾಗಿರುವಿಕೆ. 3. ಕಷ್ಟವಾಗಿರುವಿಕೆ. कठिनस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

काठिन्यफल ಕಾಠಿನ್ಯಫಲ (पु०) ಬೇಲದ ಮರ. काठिन्यं फलेऽस्य।

काण ಕಾಣ (पु०) 1. ಕಾಗೆ, ವಾಯಸ. कण (निमीलने) "घञ्" (३-३-१२१)। काणमस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **–णी –ಣೀ.** (न०) 2. ಕುರುಡಾದ ಒಂದು ಕಣ್ಣು. (वि०) 3. ಒಂದು ನೇತ್ರವುಳ್ಳವನು, ಒಕ್ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನು. अक्ष्णा काणः। "खञ्जो वा यदि वा काणो दातुः प्रेष्योऽपि वा भवेत्। हीनातिरिक्तगात्रो वा तमप्यपनयेत्पुनः" मनु० ३-२४२। स्त्रियाम् **–णा– ಣಾ.** "काणः काकैकचक्षुषोः" मेदि०।

काणभूति ಕಾಣಭೂತಿ (पु०) ಕುಬೇರನ ಶಾಪದಿಂದ ಪಿಶಾಚತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಒಬ್ಬ ಯಕ್ಷ. "विन्ध्याटव्यां कुबेरस्य शापात् प्रप्तः पिशाचताम्। सुप्रतीकाभिधो यक्षः काणभूत्याख्यया स्थितः" बृहत्०।

काणाद ಕಾಣಾದ (वि०) 1. ಕಣಾದ ಮಹರ್ಷಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಕಣಾದ ಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ಪ್ರೋಕ್ತವಾದ. 2, ಕಣಾದಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ಪ್ರೋಕ್ತವಾದುದನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವನು. कणादेन प्रोक्तम् तदधीते वा।

काणूक ಕಾಣೂಕ (पु०) 1. ಕಾಗೆ, ವಾಯಸ. 2. ಗೀಜಗದ ಹಕ್ಕಿ. कण (निमीलने) "ऊकण्" (उ० ४-३९)।

काणेय ಕಾಣೇಯ (पु०) ಕುರುಡಿಯ ಮಗ, ಒಂದು ಕಣ್ಣುಳ್ಳವಳ ಮಗ. काणाया अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)। वा "ढ्रक्" (४-१-१३१)। **काणेरः ಕಾಣೇರಃ.**

काणेली ಕಾಣೇಲೀ (स्त्री०) 1. ಮದುವೆಯಾಗದ ಕನ್ಯೆ, ವಿವಾಹವಿಲ್ಲದ ಹೆಂಗುಸು. 2. ಜಾರಸ್ತ್ರೀ,

काण्ड ಕಾಂಡ (पुंन०) 1. ಮಾನದಂಡ, ಅಳತೆಕೋಲು. कमु (कान्तौ) "डः" (उ० १-१११)। दीर्घः (६-४-११५)। 2. ಬಾಣ, ಅಂಬು, ಶರ. 3. ಮರದ ದೂಲ, ಮರದ ರೆಂಬೆಯಿಲ್ಲದ ಕೆಳಭಾಗ. 4. ಗ್ರಂಥದ ಒಂದು ಭಾಗ, ಅಧ್ಯಾಯ. ರಾಮಾಯಣದ ಬಾಲಕಾಂಡ, ಅಯೋಧ್ಯಾಕಾಂಡ ಮುಂತಾದುದು. 5. ಮರದಶಾಖೆ, ರೆಂಬೆ. "उद्भिज्जाः स्थावराः मर्वे बीजकाण्डप्ररोहिणः" मनु० १-४६। 6. ಅವಸರ, ಸಮಯ. "अकाण्डे प्रथनं छेदश्च रसदोषौ" सा० द०। 7. ಜಲ, ನೀರು. 8. ಸಮುದಾಯ, ಗುಂಪು, ರಾಶಿ. "ऋते रवेः क्षालयितुं क्षमेत कः क्षपातमस्काण्डमलीमसं नभः" माघ० १-३८। 9. ಬಿದಿರು ಕಬ್ಬು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಗೆಣ್ಣು, ಪರ್ವ. 10. ಕುತ್ಸಿತವರ್ಗ, ನೀಚಸಮೂಹ. 11. ಹುಲ್ಲು ಗಿಡ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಪೊದರು. 12. ನಾಡಿಗಳ ಸಮೂಹ. 13. ಗ್ರಂಥದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಭಾಗ, ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪ್ರಕರಣ, ವಿಷಯಗಳ ವಿಭಾಗ. आचारकाण्डः व्यवहार-काण्डः ಇತ್ಯಾದಿ. 14. ರಹಸ್ಯಸ್ಥಾನ, ಗುಟ್ಟಾದ ಜಾಗ. "काण्डः स्तम्बे तरुस्कन्धे बाणेऽवसरनीरयोः। कुत्सिते वृक्षभिन्नाडीवृन्दे रहसि न स्त्रियाम्" मेदि०। 15. ಸ್ತಂಭ, ಕಂಬ. 16. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. 17. ಗರ್ವ, ಅಹಂಕಾರ. 18. ಬಲ, ಶಕ್ತಿ. "बाणावसरग्रन्थिस्तम्भरहोवाजिवारि-वर्गेषु। स्कन्धे च भूरुहाणां गर्वे नाले बले च काण्डोऽस्त्री" नानार्थर०। 19. ಶ್ಲಾಘನೆ, ಪ್ರಶಂಸೆ. "काण्डो नालेऽधमे वर्गे द्रुस्कन्धेऽवसरे शरे। रहःश्लाघाम्बुषु स्तम्बे" हेम०।

काण्डकटुक ಕಾಂಡಕಟುಕ (पु०) ಹಾಗಲಗಿಡ. काण्डे स्तम्बेऽपि कटुकः।

काण्डकार ಕಾಂಡಕಾರ (पु०) 1. ಅಡಕೆ ಮರ. काण्डं किरति — कृ (विक्षेपे) "अण्" (३-२-१)। (वि०) 2. ಬಾಣವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು. काण्डं करोति — डु कृञ् (करणे) "अण्"।

काण्डपट ಕಾಂಡಪಟ (पु०) ಡೇರೆಯ ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ ಪರದೆ, ವಸ್ತ್ರಗೃಹದ ತಳಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ತೆರೆ. काण्ड इव पटः। स्वार्थे "कन्"। **–पटकः –ಪಟಕಃ.** "उत्क्षिप्तकाण्डपटकान्तरलीयमानमन्दानिलप्रशमित–श्रमघर्मतोयैः" माघ० ५-२२।

काण्डपृष्ठ ಕಾಂಡಪೃಷ್ಠ (पु०) 1. ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸಿ ಜೀವಿಸುವವನು. 2. ಯೋಧ, ಸೈನಿಕ, ಭಟ. काण्डः पृष्ठेऽस्य। 3. ಔರಸಪುತ್ರನಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯವನಾದ ಒಬ್ಬ ಪುತ್ರ, ಕ್ರೀತಪುತ್ರ, ಕ್ರಯಕ್ಕೆ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪುತ್ರ. 4. ಸ್ವೀಕೃತಪುತ್ರ, ದತ್ತುಮಗ. 5. ಜಲ, ನೀರು. 6. ತನ್ನ ಮನೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆಯವರ ಮನೆಯನ್ನು ಸೇರಿರುವವನು. 7. ಶೂದ್ರಹೆಂಗಸಿನ ಮಗ. "काण्डपृष्ठः क्रीतसुते दत्ते शूद्रासुताम्भसोः। शस्त्राजीवे च यश्चान्यकुलं याति स्वकं विना" वैज०। (न०) 8. ಧನುಸ್ಸು, ಬಿಲ್ಲು. काण्डं तरुस्कन्ध इव स्थूलं पृष्ठमस्य। 9. ಕರ್ಣನ ಧನುಸ್ಸು. 10. ಕಾಮನ ಬಿಲ್ಲು.

काण्डर्षि ಕಾಂಡರ್ಷಿ (पु०) ವೇದಭಾಗದ ವಿಚಾರ ಮಾಡುವ ಋಷಿ, ಕರ್ಮಕಾಂಡದ ವಿಚಾರ ಮಾಡುವ ಜೈಮಿನಿ ಮೊದಲಾದ ಋಷಿಗಳು. काण्डस्य वेदभागस्य ऋषिः तदधिकारेण विचारकः। "अथातो धर्मजिज्ञासा" ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಕರ್ಮಕಾಂಡ ವಿಚಾರಮಾಡುವ ಋಷಿ ಜೈಮಿನಿ ಋಷಿ. "अथातो ब्रह्मजिज्ञासा" ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಬ್ರಹ್ಮಕಾಂಡವಿಚಾರಮಾಡುವ ಋಷಿ ವೇದವ್ಯಾಸರು.

काण्डवत् ಕಾಂಡವತ್ (पु०) 1. ವೃಕ್ಷ, ಮರ. (वि०) 2. ಬಾಣಗಳೇ ಆಯುಧವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು. काण्डोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। मस्य वः (८-२-११)।

काण्डवीणा ಕಾಂಡವೀಣಾ (स्त्री०) ಚಂಡಾಲನ ವೀಣೆ. काण्ड इव स्थूला वीणा।

काण्डसन्धि ಕಾಂಡಸಂಧಿ (पुं०) 1. ಕಬ್ಬು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಗೆಣ್ಣು. 2. ಗಿಡಮರಗಳ ರೆಂಬೆ ಹೊರಡುವ ಜಾಗ.

काण्डस्पृष्ट ಕಾಂಡಸ್ಪೃಷ್ಟ (वि०) ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. स्पृष्टं गृहीतं काण्डं येन। परनिपातः (वा० २-२-३६)।

काण्डहीन ಕಾಂಡಹೀನ (न०) ಕೊನ್ನಾರಿ ಗೆಡ್ಡೆ. काण्डेन हीनम्।

काण्डीर ಕಾಂಡೀರ (पुं०) ಬಾಣಗಳೇ ಆಯುಧವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು. काण्डो बाणोऽस्यास्ति "ईरन्" (५-२-१११)। "स्यात् काण्डवांस्तु काण्डीरः" अम०। "काण्डीरः खाड्गिकः शार्ङ्गी रक्षन् विप्रांस्तनुत्रवान्" भट्टि० ४-१०।

काण्डेक्षु ಕಾಂಡೇಕ್ಷು (पुं०) ಕೊಳವಳಿಕೆ ಗಿಡ. काण्डे इक्षुरिव।

काण्व ಕಾಣ್ವ (पुं०) 1. ಕಣ್ವಮಹರ್ಷಿಯ ಗೋತ್ರದವರ ಶಿಷ್ಯ. काण्व्यस्य कण्वगोत्रापत्यस्य छात्रः "अण्" (४-२-१११)। 2. ಕಣ್ವ ಮಹರ್ಷಿಯ ಮಗ. "कण्वस्यापत्यम् "अण्" (४-१-११२)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **काण्वी ಕಾಣ್ವೀ.** (1) ಕಣ್ವ ಮಹರ್ಷಿಯ ಮಗಳು. (2) ಕಣ್ವ ಮಹರ್ಷಿಯ ಶಿಷ್ಯರು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದ ಶಾಖೆ. (वि०) 3. ಕಣ್ವ ಮಹರ್ಷಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. कण्वस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

काण्वशाखा ಕಾಣ್ವಶಾಖಾ (स्त्री०) ಶುಕ್ಲ ಯಜುರ್ವೇದದ ಕಣ್ವಶಾಖೆ.

काण्व्य ಕಾಣ್ವ್ಯ (पुं०) ಕಣ್ವ ಮಹರ್ಷಿಯ ಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. कण्वस्य गोत्रापत्यम् "यञ्" (४-१-१०५)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१६) यलोपः (६-४-१५०)। **काण्वी ಕಾಣ್ವೀ.**

काण्व्यायन ಕಾಣ್ವ್ಯಾಯನ (पुं०) ಕಣ್ವ ಮಹರ್ಷಿಯ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. कण्वस्य गोत्रापत्यम् "यञ्" (४-१-१०५)। काण्व्यस्य युवापत्यम् "फक्" (४-१-१०१)।

कात् ಕಾತ್ (अव्य०) (ಸಮಸ್ತಪದದಲ್ಲಿ) ತಿರಸ್ಕಾರ. कुत्सितमतत्यनेन – अत (सातत्यगमने) "क्विप्" (३-२-७६)। "यन्मयैश्वर्यमत्तेन गुरुः सदसि कात्कृतः" भाग० ६-७-९।

कातन्त्र ಕಾತಂತ್ರ (न०) ಕಾಲಾಪಕ ವ್ಯಾಕರಣ. ईषत्तन्त्रमस्य कोः कादेशः। ಈ ವ್ಯಾಕರಣವು ಸರ್ವವರ್ಮಕೃತವಾದುದು. ಇದು ಸ್ಕಂದನ ವರಪ್ರಸಾದದಿಂದ ರಚಿತವಾದುದು. ಇದಕ್ಕೆ "ಕೌಮಾರವ್ಯಾಕರಣ" ವೆಂದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯುಂಟು.

कातर ಕಾತರ (वि०) 1. ಅಧೀರ, ಧೈರ್ಯವಿಲ್ಲದವನು. 2. ಭಯದ ಸ್ವಭಾವದವನು, ಅಂಜುಬುರುಕ. ईषत्तरति तॄ (प्लवनतरणयोः) "अच्" (३-१-१३४)। कोः कादेशः। 3. ಹೆದರಿದ. "मद्गेहिन्याः प्रिय इति सखे चेतसा कातरेण" मेघ० २-१४। 4. ಚಂಚಲವಾದ. "धेन्वा तदध्यासितकातराक्ष्या" रघु० २-५२। 5. ದೋಣಿ. के जले आतरति प्लवते—आ+तॄ "अच्"। 6. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ದೊಡ್ಡ ಮೀನು. स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **–री –ರೀ.**

कातरता ಕಾತರತಾ (स्त्री०) 1. ಹೇಡಿತನ, ಅಂಜುಬುರುಕುತನ, ಪುಕ್ಕಲು. 2. ಭಯ, ಹೆದರಿಕೆ. कातरस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः"। **कातरत्वम् ಕಾತರತ್ವಮ್.** "इति चेतो मा स्म गाः कातरत्वम्" मु० मा०।

कातराक्ष ಕಾತರಾಕ್ಷ (वि०) ಭಯದಿಂದ ಚಂಚಲವಾದ ನೇತ್ರವುಳ್ಳ. कातरे अक्षिणी यस्य "षच्" (५-४-११३)। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-४१)। **–क्षी –ಕ್ಷೀ.** "यां यां प्रियः प्रैक्षत कातराक्षी सा सा ह्रिया नम्रमुखी बभूव" माघ० ३-१६।

कातर्य ಕಾತರ್ಯ (न०) 1. ಅಂಜುಬುರುಕುತನ, ಪುಕ್ಕಲು, ಹೇಡಿತನ. कातरस्य भावः कर्म वा "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "कातर्यं केवला नीतिः शौर्यं श्वापदचेष्टितम्" रघु० १७-४७। 2. ಭಯ, ಹೆದರಿಕೆ.

कातल ಕಾತಲ (पुं०) 1. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ದೊಡ್ಡ ಮೀನು. स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **–ली –ಲೀ.** 2. ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. तस्य गोत्रापत्यं "फक्" (४-१-९९)। **–लायनः –ಲಾಯನಃ.** स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-६३)। **–यनी –ಯನೀ.**

कातीय ಕಾತೀಯ (पुं०) 1. ಕಾತ್ಯಾಯನ ಋಷಿಯ ಶಿಷ್ಯ. कात्यायनस्य छात्रः "छः" (४-२-११४)। फको वा लुक् (४-१-९१)। पक्षे **कात्यायनीयः ಕಾತ್ಯಾಯನೀಯಃ.** (वि०) 2. ಕಾತ್ಯಾಯನಸಂಬಂಧವಾದ.

कात्य ಕಾತ್ಯ (पुं०) ಕತ ಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. कतस्य गोत्रापत्यं पुमान् "यञ्" (४-१-१०५)।

कात्यायन ಕಾತ್ಯಾಯನ (पुं०) ಕತ ಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. कतस्य गोत्रापत्यम् "यञ्" (४-१-१०५)। कात्यस्यापत्यं युवा "फक्" (४-१-१०१)।

ಕಾತ್ಯಾಯನರು ಮೂವರು: (1) ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರು. "विश्वामित्रस्य च सुता देवरातादयः स्मृताः। विख्यातास्त्रिषु लोकेषु तेषां शीलानि मे शृणु। देवश्रवाः कतश्चैव यतः कात्यायनाः स्मृताः" हरिवं०। (2) ಕರ್ಮಪ್ರದೀಪವೆಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಬರೆದವರು ಗೋಭಿಲಪುತ್ರರು. ಇವರು ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರವರ್ತಕರಲ್ಲೊಬ್ಬರು. "मन्वत्रिविष्णुहारीतयाज्ञवल्क्योशनोऽङ्गिराः। यमापस्तम्बसंवर्ताः कात्यायनबृहस्पती। पराशरव्यासशङ्खलिखिता दक्षगौतमौ। शातातपो वसिष्ठश्च धर्मशास्त्रप्रवर्तकाः" याज्ञ० १-४, ५। (3) ಪುಷ್ಪದಂತನ ಅವತಾರವಾದ **"ವರರುಚಿ"** ಯೆಂಬುವರು ಮೂರನೆಯವರು. ಇವರ ತಂದೆ ಸೋಮದತ್ತ. ತಾಯಿ ವಸುದತ್ತೆ. ಕುಬೇರನ ಶಾಪದಿಂದ ಪಿಶಾಚತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಸುಪ್ರತೀಕನೆಂಬ ಯಕ್ಷನಿಗೆ (ಕಾಣಭೂತಿಗೆ) ಬೃಹತ್ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದ ಋಷಿ. ಈ ಕಾತ್ಯಾಯನರೇ ಪಾಣಿನಿಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಪರಿಶಿಷ್ಟವಾದ ವಾರ್ತಿಕಗಳನ್ನು ಬರೆದವರು. ಅಲ್ಲದೆ ಯಜುರ್ವೇದ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರಗಳನ್ನೂ ಇವರು ಬರೆದಿರುತ್ತಾರೆ.

कात्यायनी ಕಾತ್ಯಾಯನೀ (स्त्री०) 1. ಕತ ಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಹೆಂಗುಸು. कतस्य गोत्रापत्यं स्त्री "यञ्" (४-१-१०५)। "ष्फः" (४-१-१८)। "ङीष्" (४-१-४१)। 2. ಕಾತ್ಯಾಯನ ಋಷಿಯ ಪತ್ನಿ. 3. ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯ ಋಷಿಯ ಒಬ್ಬ ಪತ್ನಿ. "याज्ञवल्क्यस्य द्वे भार्ये बभूवतुः मैत्रेयी कात्यायनी च तयोर्ह मैत्रेयी ब्रह्मवादिनी बभूव स्त्रीप्रज्ञैव तर्हि कात्यायनी"। 4. ದುರ್ಗಾದೇವಿ, ಪಾರ್ವತಿ. ಕಲ್ಪಾಂತರದಲ್ಲಿ ಕತ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

कात्यायनीतन्त्र ಕಾತ್ಯಾಯನೀತಂತ್ರ (न०) ಕಾತ್ಯಾಯನಿ (ದುರ್ಗಾದೇವಿ) ಯ ಪೂಜಾಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುವ ಒಂದು ತಂತ್ರಗ್ರಂಥ.

कात्यायनीतनय ಕಾತ್ಯಾಯನೀತನಯ, -पुत्र -ಪುತ್ರ, -सुत -ಸುತ. (पु०) ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ.

काथक्य ಕಾಥಕ್ಯ (पु०) ಕಥಕ ಋಷಿಯ ಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. कथकस्य गोत्रपत्यं पुमान् "यञ्" (४-१-१०५)। ततः "फक्" (४-१-१०१)। **काथक्यायनः ಕಾಥಕ್ಯಾಯನಃ.**

काथञ्चित्क ಕಾಥಂಚಿತ್ಕ (वि०) ಬಹಳ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಉಂಟಾದ, ಹೆಚ್ಚು ಶ್ರಮದಿಂದ ನೆರವೇರಿದ. कथञ्चित् "ठक्" (५-४-३४)।

काथिक ಕಾಥಿಕ (वि०) ಕಥೆಯನ್ನು ಬರೆಯುವುದರಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥ, ಕಥೆಯನ್ನು ರಚಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ನಿಪುಣ, ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳುವುದರಲ್ಲಿ ಶಕ್ತ. कथायां साधुः "ठक्" (४-४-१०२)।

कादम्ब ಕಾದಂಬ (पु०) 1. ಕಲಹಂಸ, ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹಂಸಪಕ್ಷಿ. कदि (आह्वाने) + णिच् "अम्बच्" (उ० ४-८३)। "क्वचित् खगानां प्रियमानसानां कादम्बसंसर्गवतीव पङ्क्तिः" रघु०१३-५५। स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। **कादम्बा ಕಾದಂಬಾ.** 2. ಕಬ್ಬು. 3. ಬಾಣ. "कादम्बः स्यात् पुमान् पक्षिविशेषे सायकेऽपि च" मेदि०। "तावत् पुगैरन्यनागाधिरूढः कादम्बानामेकपातैरसीव्यत्" माघ० १८-२९। 4. ಕದಂಬ ವೃಕ್ಷ, ಈಚಲು ಮರ. कदम्ब स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। (वि०) 5. ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ, ಸಮೂಹದಲ್ಲಿರುವ. कदम्बे भवः "अण्" (४-३-५३)। 6. ಈಚಲು ಮರದ ಸಂಬಂಧವಾದ. कदम्बस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। (न०) 7. ಈಚಲು ಹೂವು. "गन्धश्च धाराहतपल्वलानां कादम्बमर्धोद्गतकेसरं च" रघु० १३-२७।

कादम्बक ಕಾದಂಬಕ (पु०) ಬಾಣ. कादम्ब स्वार्थे "कन्"। "विपाठकादम्बकपत्रवाहाः पत्री खगो वीरतरोऽस्त्रकण्टकः" हारा०।

कादम्बर ಕಾದಂಬರ (पु०) 1. ಮೊಸರಿನ ಕೆನೆ. (न०) 2. ಬೆಲ್ಲ ಮೊದಲಾದುದು. कादम्बं लाति प्रकृतित्वेन—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। लस्य रः। 3. ಬೆಲ್ಲದಿಂದ ತಯಾರಾದ ಮದ್ಯ. 4. ಈಚಲು ಮರದ ಮದ್ಯ. "निषेव्य मधु माधवाः सरसमत्र कादम्बरं हरन्ति रतये रहः प्रियतमाङ्गकादम्बरम्" माघ० ४-६६। "कादम्बरस्तु दध्यग्रे मद्यभेदे नपुंसकम्" मेदि०।

कादम्बरी ಕಾದಂಬರೀ (स्त्री०) 1. ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. कु कृष्णवर्णमम्बरम् कदम्बरम् कोः कादेशः — तदस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)। बलभद्रः तस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "ङीप्" (४-१-१५)। "कादम्बरीसाक्षिकमस्माकं प्रथमशोऽभिमतमिष्यते" शाकु० ६। 2. ಸರಸ್ವತಿ. 3. ಕೋಗಿಲೆ. 4. ಸಾರಿಕಾಪಕ್ಷಿ. 5. ಬಾಣಕವಿ ರಚಿತವಾದ "कादम्बरी" ಕಥೆ. "कादम्बरस्तु दध्यग्रे मद्यभेदे नपुंसकम्। स्त्री वारुणीपरभृताभारतीशारिकासु च" मेदि०।

कादम्बिनी ಕಾದಂಬಿನೀ (स्त्री०) ಮೇಘಗಳ ಪಙ್ಕ್ತಿ, ಮೋಡಗಳ ಸಾಲು. कादम्बाः कलहंसाः अनुधावकत्वेन

अस्त्यस्याः "इनिः" (५-२-११५)। "कादम्बिनी मेघमाला" अम०। "मदीयमतिचुम्बिनी भवतु कापि कादम्बिनी" रसगं०।

कादाचित्क ಕಾದಾಚಿತ್ಕ (वि०) ಯಾವಾಗಲಾದರೂ ಒಂದು ಸಲ ಉಂಟಾಗುವ, ಆಕಸ್ಮಿಕವಾದ, ಅಗಾಗ್ಗೆ ಸಂಭವಿಸುವ. कदाचित् भवः "ठञ्" (४-३-११)।

कादाचित्कता ಕಾದಾಚಿತ್ಕತಾ (स्त्री०) ಯಾವಾಗಲಾದರೂ ಒಂದು ಸಲ ಸಂಭವಿಸುವಿಕೆ. कादाचित्क "तल्" (५-१-११९)। "त्वः"। **कादाचित्कत्वम् ಕಾದಾಚಿತ್ಕತ್ವಮ್.**

काद्रवेय ಕಾದ್ರವೇಯ (पु०) ಕದ್ರುವಿನ ಮಗ, ಹೆಡೆ ಮತ್ತು ಬಾಲವುಳ್ಳ ನರಾಕಾರದ ಸರ್ಪ. कद्र्वा अपत्यं पुमान् "ढक्" (४-१-१२०)। "काद्रवेयाश्च बलिनः सहस्रममितौजसः। सुपर्णवशगा नागाः जज्ञिरे नैकमस्तकाः" हरिवं०। "अमृताग्रभुवः पुरेव पुच्छं बडवाभर्तुरवारि काद्रवेयाः" माघ० २०-४३।

कानक ಕಾನಕ (वि०) ಕನಕಸಂಬಂಧವಾದ, ಚಿನ್ನದ ಸಂಬಂಧವಾದ. कनकस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

कानन ಕಾನನ (न०) 1. ಅಡವಿ, ಕಾಡು, ಅರಣ್ಯ. कानयति दीपयति स्मरादि — कनी (दीप्तिकान्तिगतिषु) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "शीतो वायुः परिणमयिता काननोदुम्बराणाम्" मेघ० १-४२। 2. ಗೃಹ, ಮನೆ. 3. ಬ್ರಹ್ಮನ ಮುಖ. कस्य ब्रह्मणः आननम्। "काननं विपिने गेहे परमेष्ठिमुखेऽपि च" मेदि०।

काननारि ಕಾನನಾರಿ (पु०) 1. ಶಮೀವೃಕ್ಷ, ಬನ್ನಿಮರ. 2. ಬಿದಿರು. 3. ದಾವಾಗ್ನಿ, ಕಾಡುಕಿಚ್ಚು.

काननौकस् ಕಾನನೌಕಸ್ (पु०) 1. ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಋಷಿ, ತಪಸ್ವಿ. 2. ವಾನರ, ಕಪಿ. (वि०) 3. ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿರುವ. काननमोको यस्य।

कानिष्ठिक ಕಾನಿಷ್ಠಿಕ (न०) ಕಿರು ಬೆರಳು. कनिष्ठिकैव स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)।

कानिष्ठिनेय ಕಾನಿಷ್ಠಿನೇಯ (पु०) ಕಿರಿಯ ಹೆಂಡತಿಯ ಮಗ. कनिष्ठाया अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)। "कृते कानिष्ठिनेयस्य ज्यैष्ठिनेयं विवासितम्" भट्टि० ५-८४।

कानीन ಕಾನೀನ (पु०) (ಸ್ತ್ರೀಯರ) ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಕನ್ಯಕಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. कन्याया अनूढाया अपत्यम् "अण्" कनीनादेशश्च (४-१-११६)। "कानीनः कन्यकाजातः" अम०। "कानीनः कन्यकाजातो मातामहसुतो मतः" याज्ञ० २-१२९। (1) ವ್ಯಾಸ ಮಹರ್ಷಿ. (2) ಕರ್ಣ. कानीनो व्यासः कर्णश्च सि० कौ०।

कान्त ಕಾಂತ (पु०) 1. ಪತಿ, ಗಂಡ. कम्यते — कमु (कान्तौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "नात्र कान्तमुपगीतया तया स्वानमा नमति कालिमालया" माघ० ४-५७। "लभेत कान्तं कथमात्मतुल्यम्" रघु० ७-१३। 2. ಶಿಲೆ, ಕಲ್ಲು. (ಚಂದ್ರಕಾಂತ, ಸೂರ್ಯಕಾಂತ) 3. ಚಂದ್ರ. 4. ವಸಂತಋತು. 5. ವಿಷ್ಣು. "सौन्दर्यादिगुणैः कान्तः मनोहरतया भृशम्" इति निरुक्तिः। "कामहा कामकृत् कान्तः" वि० स०। (न०) 6. ಕುಂಕುಮ. (वि०) 7. ರಮ್ಯವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ, ಸುಂದರವಾದ. "देवानामिदमामनन्ति मुनयः कान्तं क्रतुं चाक्षुषं रुद्रेणेदमुमाकृतव्यतिकरे स्वाङ्गे विभक्तं द्विधा" माल० १-४। "कान्तेन्दुकान्तोपलकुट्टिमेषु" माघ० ३-४४। 8. ಇಷ್ಟವಾದ, ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. "भीमकान्तैर्नृपगुणैः स बभूवोपजीविनाम्" रघु० १-१६।

कान्तपक्षिन् ಕಾಂತಪಕ್ಷಿನ್ (पु०) ಮಯೂರ, ನವಿಲು. कान्तो रम्यः पक्षोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

कान्तपाषाण ಕಾಂತಪಾಷಾಣ (पु०) ಅಯಸ್ಕಾಂತಶಿಲೆ, ಸೂಜಿಗಲ್ಲು.

कान्तलोह ಕಾಂತಲೋಹ (पु०) ಅಯಸ್ಕಾಂತ, ಸೂಜಿಗಲ್ಲು.

कान्ता ಕಾಂತಾ (स्त्री०) 1. ಹೆಂಗುಸು. कम्यते — कमु (कान्तौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "कान्तानां कुवलयमप्यपास्तमक्ष्णोः शोभाभिर्न मुखरुचाऽहमेकमेव" माघ० ८-२३। 2. ಪತ್ನಿ, ಹೆಂಡತಿ. "कान्तया सपदि कोऽप्युपगूढः प्रौढपाणिरपनेतुमियेष" माघ० १०-७३। 3. ಪ್ರಿಯಂಗುವೃಕ್ಷ, ಪ್ರೇಂಕಣಗಿಡ. "कान्तो रम्ये प्रिये ग्राण्ि कान्ता प्रियङ्गुयोषितोः" हेम०।

कान्ताङ्घ्रि(चरण)दोहद ಕಾಂತಾಂಘ್ರಿ(ಚರಣ)ದೋಹದ (पु०) ಅಶೋಕವೃಕ್ಷ.

कान्तार ಕಾಂತಾರ (पुन०) 1. ಅಡವಿ, ಅರಣ್ಯ, ಕಾಡು. कस्य सुखस्य अन्तं ऋच्छति गच्छति — ऋ (गतौ) "अण्" (३-२-१)। "कान्तारकन्दखननं रचयेति नूनमाबद्धवान्

प्रतिसरं भगवान् वसिष्ठः" चं० रा०। 2. ಮಹಾವನ, ದೊಡ್ಡ ಕಾಡು. "घर्मे निदाघकिरणस्य करैः कठोरैः कान्तारमध्यपदवीषु नखम्पचासु" चं० रा०। 3. ದುರ್ಗಮವಾದ ಮಾರ್ಗ, ಕಷ್ಟವಾದ ದಾರಿ. "कान्तारे निर्गतासि प्रियसखि पदवी विस्मृता किं नु मुग्धे" नैष० ३-१३२। 4. ಬಿಲ. (पु०) 5. ಕೋವಿದಾರ ವೃಕ್ಷ, ಕೆಂಗಾಂಚಾಳದಗಿಡ. 6. ಕೆಂಪುಜಾತಿಯ ಕಬ್ಬು. "कान्तारस्तापसेक्षुश्च काष्ठक्षुः सूचिपत्रकः" सुश्रुत० सूत्र० ४५-१४९। "कान्तारोऽस्त्री महारण्ये बिले दुर्गमवर्त्मनि। पुंसि स्यादिक्षुभेदे" मेदि०। स्वार्थे "कन्"। **कान्तारकः ಕಾಂತಾರಕಃ** : ಕೆಂಪು ಕಬ್ಬು.

कान्तारग ಕಾಂತಾರಗ -गामिन् -ಗಾಮಿನ್. (वि०) ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ, ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ, ಹೋಗುವ. कान्तारे गच्छति — गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। "णिनिः" (३-१-१३४)। वा।

कान्तारपथ ಕಾಂತಾರಪಥ (पु०) ಅರಣ್ಯದ ಮಾರ್ಗ, ಕಾಡು ದಾರಿ.

कान्तारपथिक ಕಾಂತಾರಪಥಿಕ (वि०) 1. ಅರಣ್ಯ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ತರಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಅರಣ್ಯ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಹೋಗುವ. कान्तारपथेनाहृतं गच्छति वा "ठञ्" (वा० ५-१-७७)।

कान्ति ಕಾಂತಿ (स्त्री०) 1. ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಬಯಕೆ. कमु (कान्तौ) भावे "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಪ್ರಕಾಶ, ಬೆಳಕು. 3. ಪ್ರಭೆ, ತೇಜಸ್ಸು. "स्फुटमिवोज्ज्वलकाञ्चनकान्तिभिर्युतमशोकमशोभत चम्पकैः" माघ० ६-५। 4. ಹೆಂಗಸರ ಸೌಂದರ್ಯ, ಲಾವಣ್ಯ. "तस्याः शलाकाञ्जननिर्मितेव कान्तिर्भ्रुवोरायतलेखयोर्या" कुमा० १-४७। "स्वकान्तिकीर्तिव्रजमौक्तिकस्रजः श्रयन्तमन्तर्घटनागुणश्रियम्" नैष० १-४२। 5. ಶೋಭೆ, ಹೊಳಪು. 6. ಚಂದ್ರನ ಪತ್ನಿ. "मदिरा रूपिणी भूत्वा कान्तिश्च शशिनः प्रिया"। 7. ದುರ್ಗಾದೇವಿ, ಪಾರ್ವತಿ. "स्तुतिः सिद्धिरिति ख्याता श्रिया संश्रयणाच्च या। लक्ष्मीर्वा ललना वापि कामात् सा कान्तिरुच्यते" देवीपु० ४५। 8. ಗಂಗಾನದಿ. 9. ಚಂದ್ರನ ಕಲೆ. "शशिनी चन्द्रिका कान्तिर्ज्योत्स्ना"।

कान्तिकर ಕಾಂತಿಕರ (वि०) 1. ಪ್ರಕಾಶವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ. 2. ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ.

कान्तिद ಕಾಂತಿದ (न०) 1. ಪಿತ್ತಧಾತು. कान्ति ददाति — डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-४)। 2. ಘೃತ, ತುಪ್ಪ. (वि०) 3. ಕಾಂತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. (स्त्री०) **-दा -ದಾ.** 4. ಬಾಹುಚಿಗೆ ಗಿಡ.

कान्तिदायक ಕಾಂತಿದಾಯಕ (न०) 1. ಒಂದು ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯ. 2. ಮರದರಿಶಿನ. (वि०) 3. ಕಾಂತಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ, ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವ. कान्ति ददाति — डु दाञ् (दाने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। **-दायिका -ದಾಯಿಕಾ.**

कान्तिनगरी ಕಾಂತಿನಗರೀ (स्त्री०) ಕಾಂಚೀಪುರ.

कान्तिभृत् ಕಾಂತಿಭೃತ್ (पु०) ಚಂದ್ರ. कान्ति बिभर्ति — डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-७६)।

कान्तिमत् ಕಾಂತಿಮತ್ (पु०) 1. ಚಂದ್ರ. (वि०) 2. ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ. कान्तिरस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-मती -ಮತೀ.** "कला च सा कान्तिमती कलावतस्त्वमस्य लोकस्य च नेत्रकौमुदी" कुमा० ५-७१।

कान्तिमत्ता ಕಾಂತಿಮತ್ತಾ (स्त्री०) ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ, ಸೌಂದರ್ಯ. कान्तिमतो भावः "तल्" (५-१-११९)। "उपमानमभूद्विलासिनां करणं यत्तव कान्तिमत्तया" कुमा० ४-५।

कान्तिहर ಕಾಂತಿಹರ (वि०) ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಹೋಗ ಲಾಡಿಸುವ, ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಕೆಡಿಸುವ. कान्ति हरति— हृञ् (हरणे) "अच्" (३-२-९)।

कान्थिक ಕಾಂಥಿಕ (वि०) 1. ಕಂಥಾದೇಶದಿಂದ ಬಂದಿರುವ. 2. ಕಂಥಾದೇಶದಲ್ಲಿರುವ. 3. ಕಂಥಾದೇಶ ದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. कन्थाया आगतः कन्थायां भवः जातो वा "ठक्" (४-२-१०२)।

कान्दर्प ಕಾಂದರ್ಪ (वि०) ಮನ್ಮಥನ ಸಂಬಂಧವಾದ. कन्दर्पस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

कान्दव ಕಾಂದವ (न०) ಕಾವಲಿಯಲ್ಲಿ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ತಿಂಡಿ. कन्दौ संस्कृतम् "अण्" (४-२-१६)।

कान्दविक ಕಾಂದವಿಕ (पु०) ಬಾಣಲೆಯಲ್ಲಿ ಕರಿದ ತಿಂಡಿ ಗಳನ್ನು ಮಾರುವವನು. कान्दवं पण्यमस्य "ठक्" (४-४-५१)।

कान्दिग्भूत ಕಾಂದಿಗ್ಭೂತ (वि०) ಭಯದಿಂದ ಓಡಿಹೋಗು ತ್ತಿರುವವನು. कां दिशं गच्छामीति आकुलीभूतः —

भू (प्राप्तौ) "क्तः" (३-४-७२)। "स कथञ्चित् भयात्तस्माद्विमुक्तो ब्राह्मणस्तथा। कान्दिग्भूतो जीवितार्थी प्रदुद्रावोत्तरां दिशम्" भा० शान्ति० १६९-४।

कान्दिशीक ಕಾಂದಿಶೀಕ (वि०) ಭಯದಿಂದ ಓಡಿ ಹೋದವನು. कां दिशम् गच्छामीत्याह "ठक्" (वा० ४-४-१)। पृषो०। "कान्दिशीकजितकाशिनोरिमां व्यापृतिं विबुधवृष्णिवीरयोः" याद० १७-७८।

कान्यकुब्ज ಕಾನ್ಯಕುಬ್ಜ (पु०) ಕನ್ಯಾಕುಬ್ಜದೇಶ. "कान्यकुब्जे महानासीत् पार्थिवो भरतर्षभ। गाधीति विश्रुतो लोके कुशिकस्यात्मसंभवः" भा० वन० १८४।

कापटिक ಕಾಪಟಿಕ (पु०) 1. ರಾಜನ ಐದು ವಿಧ ಗೂಢಚಾರರಲ್ಲೊಬ್ಬ. ಇವನು ಕಪಟವ್ಯವಹಾರದಿಂದ ಜೀವಿಸುತ್ತಾ ಇತರರ ಮರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿದು ರಾಜನಿಗೆ ವರದಿ ಮಾಡುವನು. ["उदास्थित" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 2. ಶಿಷ್ಯ, ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ. "कापटिकोऽन्यमर्मज्ञे छात्रे पुंसि शठे त्रिषु" मेदि०। (वि०) 3. ವಂಚಕ, ಮೋಸಗಾರ, ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕ. कपटेन चरति — "ठक्" (४-४-८)।

कापट्य ಕಾಪಟ್ಯ (न०) ಕಪಟ, ವಂಚನೆ, ಮೋಸ, ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ. कपटिनो भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

कापथ ಕಾಪಥ (न०) 1. ದುರ್ಮಾರ್ಗ, ಕೆಟ್ಟದಾರಿ, ಕಲ್ಲು ಮುಳ್ಳುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದಾರಿ. कुत्सितः पन्थाः "अः" (५-४-७४)। नपुंसकत्वम् (वा० २-४-१७)। "वाटः पथश्च मार्गश्च" ಎಂಬ ತ್ರಿಕಾಂಡಶೇಷದ ಪಾಠದಂತೆ ಪಥ ಶಬ್ದದೊಡನೆ ಸಮಾಸ ಮಾಡಿ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ಅಮರ ಸುಧಾವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. ಆದರೆ "कु" ವಿಗೆ "का" ಆದೇಶವು "का पथ्यक्षयोः" (६-३-१०४) ಸೂತ್ರದಿಂದ "पथिन्" ಶಬ್ದವು ಪರವಾದರೆ ಮಾತ್ರ ಬರುವುದೇ ಹೊರತು "पथ" ಶಬ್ದವು ಪರವಾದರೆ ಬರಲು ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ನಿಘಂಟುಕಾರರೂ ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲೇ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. "कदध्वा कापथः पुमान्" अम०। "कापथः कुत्सितपथे उशीरे क्लीबमिष्यते" मेदि०। "विपथः कापथो व्यध्वो दुरध्वश्च कदध्वनि" वैज०। "सत्पथस्तु सुपन्थाः स्यात् व्यध्वो विपथकापथौ" रभसः। 2. ಉಶೀರ, ಲಾಮಂಚದ ಬೇರು.

कापा ಕಾಪಾ (स्त्री०) ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸುವ ಹೊಗಳಭಟನ ಮಾತು, ಸ್ತುತಿಪಾಠಕನ ಮಾತು. कं सुखमाप्यतेऽनया — आप्लृ (व्याप्तौ) कर० "घञ्" (३-३-१२१)।

कापाटिक ಕಾಪಾಟಿಕ (न०) ಚಿಕ್ಕ ಕದ, ಚಿಕ್ಕ ಬಾಗಿಲು. कपाटिकेव — स्वार्थे "अण्" (५-३-१०७)।

कापाल ಕಾಪಾಲ (पु०) 1. ಸೌತೆಗಿಡ. (न०) 2. ಏಳು ಮಹಾ ಕುಷ್ಠರೋಗಗಳಲ್ಲೊಂದು ವಿಧ. कपालमेव—स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। "अरुणोदुम्बरर्ष्यजिह्वकपाल-काकणकपुण्डरीकदद्रुकुष्ठानीति महाकुष्ठानि" सुश्रुत० निदान० ५-५। (वि०) 2. ಕಪಾಲಸಂಬಂಧವಾದ, ಕಪಾಲದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಆಭರಣ ಮುಂತಾದುವು. कपालस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "त्रिशूलमस्त्रं घोरं च कापालमथ कङ्कणम्" विक्र०।

कापालिक ಕಾಪಾಲಿಕ (पु०) 1. ಶೈವಮತಾನುಯಾಯಿಯಾದ ಸಂನ್ಯಾಸಿ, ಭಿಕ್ಷೆಗಾಗಿ ಕಪಾಲವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಸಂಚರಿಸುವ ಮತ್ತು ಅದರಲ್ಲಿ ಊಟಮಾಡುವ ಶೈವಭಿಕ್ಷು. कपालेन नरकपालेन चरति अभ्यवहारादिकं करोति — कपाल "ठक्" (४-४-८)। "केचित्पञ्चशिखीकृताश्च जटिलाः कापालिकाश्चापरे" भर्तृ० १-७९। 2. ಒಬ್ಬ ಮಿಶ್ರಜಾತಿಯವನು. स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-६३)। **–की –ಕೀ.**

कापालिन् ಕಾಪಾಲಿನ್ (पु०) 1. ವ್ರತಕ್ಕಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಕಪಾಲವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ ಶಿವ. कपालं ब्रह्मकपालं व्रते धार्यत्वेनास्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "अजैकपाच्च कापाली त्रिशङ्कुरजितः शिवः" भा० अनु० १७। 2. ಒಬ್ಬ ಮಿಶ್ರಜಾತಿಯವನು.

कापिक ಕಾಪಿಕ (वि०) ಕಪಿಯಂತಿರುವ, ಕಪಿಯಂತೆ ಆಕಾರ ಅಥವಾ ಚೇಷ್ಟೆಯುಳ್ಳ. कपिरिव "ठक्" (५-३-१०८)।

कापिञ्जल ಕಾಪಿಂಜಲ (पु०) ಕಪಿಂಜಲನ ಮಗ. कपिञ्जलस्यापत्यम् कपिञ्जल "अण्" (४-१-११२)।

कापित्थ ಕಾಪಿತ್ಥ (वि०) ಕಪಿತ್ಥಸಂಬಂಧವಾದ, ಬೇಲದ ಸಂಬಂಧವಾದ. कपित्थस्यावयवो विकारो वा "अञ्" (४-३-१४०)।

कापिल ಕಾಪಿಲ (पु०) 1. ಕಪಿಲವರ್ಣ, ಕಂದು ಹೊಂಬಣ್ಣ. कपिल स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। 2. ಕಪಿಲಮತಾನುಯಾಯಿ, ಸಾಂಖ್ಯಮತಾನುಯಾಯಿ. 3. ಕಪಿಲಮಹರ್ಷಿಪ್ರೋಕ್ತವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿದವನು ಮತ್ತು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು. कापिलं कपिलोक्तं

शास्त्रं वेत्त्यधीते वा "अण्" (४-२-५९)। (न०) 4. ಕಪಿಲಮಹರ್ಷಿಪ್ರೋಕ್ತವಾದ ಸಾಂಖ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ. 5. ಕಪಿಲ ಮಹರ್ಷಿಯು ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ತೀರ್ಥ. 6. ಕಪಿಲಮಹರ್ಷಿರಚಿತವಾದ ಒಂದು ಉಪಪುರಾಣ. (वि०) 7. ಕಪಿಲಮಹರ್ಷಿಸಂಬಂಧವಾದ. कपिल "अण्" (४-३-१२०)। 8. ಕಂದು ಹೊಂಬಣ್ಣದ.

कापिलिक ಕಾಪಿಲಿಕ (पु०) ಕಪಿಲ ವರ್ಣದ ಹೆಂಗಸಿನ ಮಗ. कपिलिकाया अपत्यम् "अण्" (४-१-११२)।

कापिल्य ಕಾಪಿಲ್ಯ (वि०) 1. ಕಪಿಲಮಹರ್ಷಿಯು ವಾಸಮಾಡುವ ದೇಶ. कपिलः अस्त्यस्मिन् देशे। 2. ಕಪಿಲಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ಉಂಟಾದ. कपिलेन निर्वृत्तम्। 3. ಕಪಿಲಮಹರ್ಷಿಯು ವಾಸಮಾಡುವ ಜಾಗ. कपिलस्य निवासः। 4. ಕಪಿಲಮಹರ್ಷಿಗೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ದೇಶ ಅಥವಾ ಗ್ರಾಮ. कपिलस्य अदूरभवः। सर्वत्र सङ्काशादित्वात् चतुरर्थ्याम् "ण्यः" (४-२-७०)।

कापिश ಕಾಪಿಶ (न०) ಸುರೆ. ಒಂದು ವಿಧ ಮದ್ಯ. कपिशा माधवीलता तत्पुष्पं साधनत्वेनास्त्यस्य "अण्" (५-२-१०३)।

कापिशायन ಕಾಪಿಶಾಯನ (न०) 1. ಮಧು, ಜೇನುತುಪ್ಪ. कापिश्यां देशविशेषे जातम् — कापिशी "ष्फक्" (४-२-९९)। 2. ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. "कापिशायनसुगन्धि विघूर्णन्नुन्मदोऽधिशयितुं समशेत" माघ० १०-४। (स्त्री) **–यनी –ಯನೀ.** "ङीष्" (४-१-४१)। 3. ದ್ರಾಕ್ಷಿ. "कापिशायनी द्राक्षा" सि० कौ०। 4. ಒಂದು ದೇವತೆ.

कापिशी ಕಾಪಿಶೀ (स्त्री०) ಒಂದು ದೇಶ.

कापिशेय ಕಾಪಿಶೇಯ (पु०) ಪಿಶಾಚ, ಭೂತ, ದೆವ್ವ. कपिशाया अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)।

कापुरुष ಕಾಪುರುಷ (पु०) 1. ನೀಚಮನುಷ್ಯ, ತುಚ್ಛ, ನಿಕೃಷ್ಟನಾದವನು. 2. ಹೇಡಿ. ಅಂಜುಬುರುಕ. कुत्सितः पुरुषः — कोः वा कादेशः (६-३-१०६)। पक्षे **कुपुरुषः ಕುಪುರುಷಃ.** "शत्रोर्विख्यातवीर्यस्य व्यञ्जनीयस्य विक्रमैः। पश्यतो युद्धलुब्धोऽहं कृतः कापुरुषस्त्वया" रामा०। ಈಷದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕಾದೇಶ ನಿತ್ಯ. कापुरुषः। (वि०) 2. ಹೇಡಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಅಂಜುಕುಳಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. कापुरुषस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "स्त्रीषु शौर्यमनाथासु परदारप्रधर्षक। कृत्वा कापुरुषं कर्म शूरोऽहमिति मन्यसे" रामा०। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–पुरुषी –ಪುರುಷೀ.**

कापुरुष्य ಕಾಪುರುಷ್ಯ (न०) 1. ಅಂಜುಬುರುಕುತನ, ಹೇಡಿತನ. कापुरुषस्य भावः कर्म वा "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ನೀಚತನ, ತುಚ್ಛತನ.

कापेय ಕಾಪೇಯ (पु०) 1. ಕಪಿಯ ಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. कपेर्गोत्रापत्यं पुमान् "ढक्" (४-१-१२२)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–यी –ಯೀ.** "कच्चिन्नु खलु कापेयी सैव ते चलचित्तता" रामा०। (न०) 2. ಕಪಿಯ ಭಾವ ಮತ್ತು ಕರ್ಮ, ಕಪಿತ್ವ, ಕಪಿಯ ಚೇಷ್ಟೆ. कपेर्भावः कर्म वा "ढक्" (५-१-१२७)।

कापोत ಕಾಪೋತ (पु०) 1. ಕಪೋತ ವರ್ಣ, ಪಾರಿವಾಳ ಹಕ್ಕಿಯ ಬಣ್ಣ, ನರೆಬಣ್ಣ, ಬೂದುಬಣ್ಣ. (न०) 2. ಕಪೋತಗಳ ಸಮೂಹ, ಪಾರಿವಾಳ ಹಕ್ಕಿಗಳ ಗುಂಪು. कपोतानां समूहः "अण्" (४-२-३७)। 3. ಸೌವೀರಾಂಜನ. 4. ಸದ್ಯಕ್ಷಾರ. (वि०) 5. ಕಪೋತ ಸಂಬಂಧವಾದ. कपोतस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "कापोतो रुचके क्लीबे कपोतौघेऽञ्जनान्तरे" मेदि०। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–ती –ತೀ.** ಕಪೋತದ ವೃತ್ತಿ. ಉಂಛವೃತ್ತಿ; ಕಪೋತಗಳು ಹೊಲಗದ್ದೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿರುವ ಕಾಳುಗಳನ್ನು ಆರಿಸಿ ತಿನ್ನುವುವು ಮತ್ತು ಸ್ವಲ್ಪ ಮಾತ್ರ ಕೂಡಿಸಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುವು. ಇದರಂತೆ ಮನುಷ್ಯನೂ ನಡೆದರೆ ಅದು ಕಾಪೋತವೃತ್ತಿಯೆನಿಸುವುದು. "दुर्मना भगवान् काव्यः पौरोहित्यं विगर्हयन्। स्तुवन् वृत्तिं च कापोतीं दुहित्रा च ययौ पुरात्" भाग० ९-१८-२५।

कापोतपाक्य ಕಾಪೋತಪಾಕ್ಯ (पु०) ಪಾರಿವಾಳ (ಹಕ್ಕಿಯ) ಮರಿಗಳ ಗುಂಪು. कपोतानां पाकाः डिम्भाः तेषां व्रातः "ञ्यः" (५-३-११३)।

कापोताञ्जन ಕಾಪೋತಾಂಜನ (न०) ಸೌವೀರಾಂಜನ, ಕಪೋತ ವರ್ಣದ ಒಂದು ಅಂಜನ. कपोतस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। कापोतं च तत् अञ्जनं च।

काप्य ಕಾಪ್ಯ (पु०) ಕಪಿಗೋತ್ರೋತ್ಪನ್ನನಾದ ಆಂಗಿರಸ. कपेर्गोत्रापत्यम् "यञ्" (४-१-१०७)।

काप्यकर ಕಾಪ್ಯಕರ (वि०) ತಾನು ಮಾಡಿದ ಪಾಪಕೃತ್ಯವನ್ನು ಇತರರಿಗೆ ತಿಳಿಸುವವನು, ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ ಪಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. कुत्सितमाप्यं काप्यं पापं करोति कथयति

(धातूनामनेकार्थत्वात्) — डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)।

काप्यकार ಕಾಪ್ಯಕಾರ (वि०) ತನ್ನ ಪಾಪಕೃತ್ಯವನ್ನು ಇತರರಿಗೆ ತಿಳಿಸುವವನು, ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪಪಡುವವನು. काप्यं करोति — डु कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)।

काफल ಕಾಫಲ (पु०) ತೇಗದ ಮರ. कुत्सितं फलमस्य।

काम ಕಾಮ (पु०) 1. ಮನ್ಮಥ. काम्यतेऽनेन — कमु (कान्तौ) "घः" (३-३-११८)। "कामः कौसुमचापदुर्जयममुं जेतुं नृपं त्वां धनुर्वल्लीमव्रणवंशजामधिगुणामासाद्य माद्यत्यसौ" नैष० ३-१२६। "श्रीमाञ्जगन्ति मदयन्नयनाभिरामः कामोऽयमेति मदघूर्णितनेत्रपद्मः" प्रबोध० १-१०। ಕಾಮನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಕಥೆಯು ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿರುವುದು. (1) ಕಾಮನು ಧರ್ಮಪುರುಷನ ಮೂವರು ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ. ಇವನ ಪತ್ನಿ ರತಿ. "स्तनं तु दक्षिणं भित्त्वा ब्रह्मणो निरवग्रहः। निःसृतो भगवान् धर्मः सर्वलोकसुखावहः। त्रयस्तत्र वराः पुत्राः सर्वभूतमनोहराः। शमः कामश्च हर्षश्च तेजसा लोकधारिणः। कामस्य तु रतिर्भार्या शमस्य प्राप्तिरङ्गना। नन्दा तु भार्या हर्षस्य यासु लोकाः प्रतिष्ठिताः" भा० आदि० ६६-३१-३३। (2) ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಗ. ಸಂಧ್ಯೆಯೂ ಕಾಮನೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಜನಿಸಿದರು. ಬ್ರಹ್ಮನು ಮನ್ಮಥನಿಗೆ ಸಕಲ ಜಗತ್ತನ್ನೂ ಮೋಹಗೊಳಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು. ಅದನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಲು ಅವನು ಮೊದಲು ಬ್ರಹ್ಮನ ಮೇಲೆಯೇ ತನ್ನ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ತೋರಿಸಲಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ಮಗಳಾದ ಸಂಧ್ಯೆಯನ್ನೇ ಮೋಹಿಸಿದನು. ಶಿವನು ಬಂದು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ವಿವೇಕ ಹೇಳಲಾಗಿ ಶಿವನ ಫಾಲನೇತ್ರಾಗ್ನಿಯಿಂದ ದಗ್ಧನಾಗುವಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಕಾಮನಿಗೆ ಶಾಪ ಕೊಟ್ಟನು. ಇದರಿಂದ ನಾಚಿಕೆಗೊಂಡ ಸಂಧ್ಯೆಯು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಪ್ರಸನ್ನಗೊಳಿಸಿ ಪ್ರಾಣಿಮಾತ್ರಕ್ಕೂ ಹುಟ್ಟಿದಂದಿನಿಂದಲೇ ಕಾಮವಿಕಾರವು ಉಂಟಾಗಕೂಡದೆಂದೂ ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಕಾಮವು ಬೆಳೆಯಬೇಕೆಂದೂ ವರವನ್ನು ಕೇಳಲಾಗಿ "ಬಾಲ್ಯ ಮತ್ತು ಕೌಮಾರ ಅವಸ್ಥೆಗಳನ್ನು ದಾಟಿ ಯೌವನ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವವಾದನಂತರ ಕಾಮೋತ್ಪತ್ತಿಯಾಗಲಿ" ಎಂದು ವಿಷ್ಣುವು ವರವಿತ್ತನು. ಆದುದರಿಂದ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲೂ ಶುಕ್ರಧಾತುವಿದ್ದರೂ ಮೊದಲು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿದ್ದು ತಾರುಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪುಷ್ಟಿಹೊಂದಿ ಪ್ರಕಾಶವಾಗುವುದು. "बालानां शुक्रमस्त्येव किं तु सौक्ष्म्यान्न दृश्यते। पुष्पाणां मुकुले गन्धो यथा सन्नपि नाप्यते। तेषां तदेव तारुण्ये पुष्टत्वाद्व्यक्तिमेति हि। कुसुमानां प्रफुल्लानां गन्धः प्रादुर्भवेद्यथा" भावप्र०। ತಾರಕಾಸುರನ ಬಾಧೆಯನ್ನು ತಡೆಯಲಾರದೆ ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ಶಕ್ತನಾದ ಸೇನಾಧಿಪತಿಯೊಬ್ಬನನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾತಿನಂತೆ ಸತಿಯ ವಿಯೋಗದಿಂದ ಧ್ಯಾನಾಸಕ್ತನಾಗಿದ್ದ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಮೇಲೆ ತನ್ನ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೀರಿ ಪಾರ್ವತಿಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಮನ್ಮಥನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು. ಇವನು ಸಮಾಧಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಶಿವನ ಮೇಲೆ ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಹೋಗಿ ಅವನ ಫಾಲಾಗ್ನಿಯಿಂದ ದಗ್ಧನಾದನು. ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿಂದ ಶಿವನು ಮನ್ಮಥನನ್ನು ಬದುಕಿಸಿ ಅನಂಗನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು. शिवपु० सतीखं०। ಬಳಿಕ ಮನ್ಮಥನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಪತ್ನಿಯಾದ ರುಕ್ಮಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನನಾಗಿ ಜನಿಸಿ ಮಾಯಾ ವತಿಯಾಗಿ ಜನಿಸಿದ ರತಿಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾದನು. भाग० १०-५५। [ವಿವರಕ್ಕೆ "प्रद्युम्न" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 2. ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಬಯಕೆ, ಇಚ್ಛೆ, "कामो मे भुञ्जीत भवान्" सि० कौ०। "प्रासादजालैर्जलवेणिरम्यां रेवां यदि प्रेक्षितुमस्ति कामः" रघु० ६-४३। 3. ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆ. "स्वयं विधाता तपसः फलानां केनापि कामेन तपश्चचार" कुमा० १-५७। 4. ಅಭೀಷ್ಟ, ಮನೋರಥ, ಕೋರಿಕೆ. "संपत्स्यते वः कामोऽयं कालः कश्चित् प्रतीक्ष्यताम्" कुमा० २-५४। 5. ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರ, ಇಷ್ಟಬಂದಂತೆ ನಡೆಯುವಿಕೆ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತೋರಿದಂತೆ ವರ್ತಿಸುವಿಕೆ. "दिगीशवृन्दांशविभूतिरीशिता दिशां स कामप्रसरावरोधिनीम्" नैष० १-६। 6. ಪ್ರೀತಿ, ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ಪರಸ್ಪರ ಆಲಿಂಗನಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಅನುರಾಗ. ಈ ಅನುರಾಗವು ಒಂದೊಂದು ತಿಥಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ಒಂದೊಂದು ಅಂಗದಲ್ಲಿ ನಖಕ್ಷತ ದಂತಕ್ಷತ ಚುಂಬನಾದಿಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟುವುದು. (1) पादाङ्गुष्ठे प्रतिपदि, (2) द्वितीयायां च गुल्फके। (3) ऊरुदेशे तृतीयायां, (4) चतुर्थ्यां भगदेशतः। (5) नाभिस्थाने च पञ्चम्यां, (6) षष्ठ्यां तु कुचमण्डले। (7) सप्तम्यां हृदये चैव (8) अष्टम्यां कक्षदेशतः। (9) नवम्यां कण्ठदेशे च (10) दशम्यां चोष्ठदेशतः। (11) एकादश्यां गण्डदेशे, (12) द्वादश्यां नयने तथा। (13) श्रवणे च त्रयोदश्यां, (14) चतुर्दश्यां ललाटके। (15) पौर्णमास्यां शिखायां च ज्ञातव्यश्च इति क्रमात्। दक्षे पुंसां स्त्रिया वामे शुक्ले कृष्णे विपर्ययः" स्मरदी०। 7. ವಿಷಯಾಭಿಲಾಷೆ, ವಿಷಯಾಸಕ್ತಿ. "काम एष क्रोध एष रजोगुणसमुद्भवः"

गीता ३-३७। 8. ವರ, ದೇವತಾನುಗ್ರಹದಿಂದ ದೊರೆತ ಇಷ್ಟಾರ್ಥ. काम्यते — कमु कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। 9. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. "कामः स काम्यते मोक्ष-काङक्षिभिः प्रार्थ्यते यतः" इति निरुक्तिः। "कामहा कामकृत् कान्तः कामः कामप्रदः प्रभुः" वि० स०। 10. ಬಲರಾಮ. 11. ಸುರತಾಭಿಲಾಷೆ, ಸಂಭೋಗದ ಅಪೇಕ್ಷೆ. 12. ಆಶಯ, ಅಭಿಪ್ರಾಯ. "एव विद्वन् पितुः कामान् पान्तावल्पंपचान् मुनीन्" भट्टि० ६-९६। 13. ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳಲ್ಲೊಂದು, ಸುಖಾನುಭವ, ಇಂದ್ರಿಯಸುಖ, (1) धर्मः ಧರ್ಮ, (2) अर्थः ಅರ್ಥ, (3) कामः ಕಾಮ ಮತ್ತು (4) मोक्षः ಮೋಕ್ಷ— ಇವು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳು. 14. ಅನುರಾಗದ ಅಧಿಷ್ಠಾತೃದೇವತೆ. 15. ಕಾಮನಾವಿಷಯ. ಇಚ್ಛೆಗೆ ವಿಷಯವಾದ ಸ್ರಕ್‌ಚಂದನಾದಿಗಳು. "न जातु कामः कामानामुपभोगेन शाम्यति। हविषा कृष्णवर्त्मेव भूय एवाभिवर्धते" मनु० २-९४। "तद्वत् कामा यं प्रविशन्ति सर्वे स शान्तिमाप्नोति न कामकामी" गीता २-७०। 16. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮಾವಿನಮರ. (न०) 17. ಕಾಮ್ಯ, ಇಚ್ಛೆಗೆ ವಿಷಯವಾದ ಫಲ. 18. ರೇತಸ್ಸು. ವೀರ್ಯ. (अव्य०) **–मम् –ಮಮ್.** 19. ಅನುಮತಿ. "काममामरणात्तिष्ठेद्गेहे कन्यर्तुमत्यपि" मनु० ९-८९। 20. ಇಷ್ಟಾನುಸಾರವಾಗಿ, ಅಡ್ಡಿ ಆತಂಕಗಳಿಲ್ಲದೆ. "भूयस्ततो रघुपतिर्विलसत्पताकमध्यास्त कामगति सावरजो विमानम्" रघु० १३-७६। 21. ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, ಬಹಳವಾಗಿ. "कामं प्रिया न सुलभा मनस्तु तद्भावदर्शनायासि" शाकु० २-१। 22. ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ, ಅತಿಶಯವಾಗಿ. "कामं प्रत्यादिष्टां स्मरामि न परिग्रहं मुनेस्तनयाम्" शाकु० ५-३१। 23. ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದೆ ಅಂಗೀಕಾರ, ಅರ್ಧಾಂಗೀಕಾರ. "मनागनभ्यावृत्या वा कामं क्षाम्यतु यः क्षमी" माघ० २-४३। 24. ನಿಜವಾಗಿಯೂ, ಸತ್ಯವಾಗಿಯೂ. "संरुद्धचेष्टस्य मृगेन्द्र कामं हास्यं वचस्तद्यदहं विवक्षुः" रघु० २-४२।

कामकला ಕಾಮಕಲಾ (स्त्री०) ರತಿ, ಮನ್ಮಥನ ಪತ್ನಿ. कामस्य कला।

कामकाम ಕಾಮಕಾಮ (वि०) ಇಷ್ಟವಾದುದನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಬೇಕಾದುದನ್ನು ಬಯಸುವ. कामं काम्यं कामयते — कमु (कान्तौ) + णिङ् "अण्" (३-२-१)। "एवं त्रयीधर्ममनुप्रपन्ना गतागतं कामकामा लभन्ते" गीता ९-२१। "णिनिः" (३-२-७८)। **–कामी –ಕಾಮೀ.** ಸ್ರಕ್‌ಚಂದನಾದಿ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು. ವಿಷಯಾಸಕ್ತ. "आपूर्यमाणमचलप्रतिष्ठं समुद्रमापः प्रविशन्ति यद्वत्। तद्वत् कामा यं प्रविशन्ति सर्वे स शान्तिमाप्नोति न कामकामी" गीता २-७०। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–कामिनी –ಕಾಮಿನೀ.**

कामकार ಕಾಮಕಾರ (पु०) 1. ಫಲಾಭಿಸಂಧಿಯಿಂದ ಕೆಲಸಮಾಡುವುದು. कामेन फलकामनया कारः करणम्— डु कृञ् (करणे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "अयुक्तः कामकारेण फले सक्तो निबध्यते" गीता ५-१२। 2. ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಕೆಲಸಮಾಡುವುದು, ಇಷ್ಟಬಂದಂತೆ ಕೆಲಸಮಾಡುವಿಕೆ, ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕ ಮಾಡುವಿಕೆ. "कामकारकृतेऽप्याहुरेके श्रुतिनिदर्शनात्" मनु० ११-४५। (वि०) 3. ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮವನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನು. कामं काम्यं करोति — डु कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)।

कामकूट ಕಾಮಕೂಟ (पु०) 1. ವೇಶ್ಯಾಪತಿ. ವಿಟಪುರುಷ, ಜಾರ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿ. कामः कूटं शृङ्गं प्रधानमस्य। 2. ವೇಶ್ಯೆಯ ವಿಲಾಸ, ಸೂಳೆಯ ಹಾವಭಾವಾದಿಗಳು. "कामकूटस्तु वेश्यायाः प्रियविभ्रमयोः पुमान्" मेदि०।

कामकृत् ಕಾಮಕೃತ್ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. कामं मोक्षादि-काम्यं करोति — डु कृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-७६)। "स्वपादपद्मे रागादिकरणात् कामकृत् स्मृतः" इति निरुक्तिः। "कामहा कामकृत् कान्तः कामः कामप्रदः प्रभुः" वि० स०। (वि०) 2. ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವವನು. 3. ಇಷ್ಟಬಂದಂತೆ ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು. कामेन इष्टानुसारेण करोति — डु कृञ् "क्विप्" (३-२-७६)।

कामकृत ಕಾಮಕೃತ (वि०) 1. ಇಷ್ಟಬಂದಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಇಚ್ಛಾನುಸಾರ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. कामेन कृतः। 2. ಫಲೋದ್ದೇಶದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಫಲಾಭಿಸಂಧಿಯಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. कामेन कामनया कृतः।

कामकेलि ಕಾಮಕೇಳಿ (पु०) 1. ಕಾಮಕ್ರೀಡೆ, ಸಂಭೋಗ, ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ಸಂಗಮ. कामनिमित्ता केलिः। (वि०) 2. ಜಾರ, ವಿಟಪುರುಷ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿ. कामे केलिर्यस्य।

कामक्रीडा ಕಾಮಕ್ರೀಡಾ (स्त्री०) ಸುರತಕ್ರೀಡೆ, ಸಂಭೋಗ, ರತಿಕ್ರೀಡೆ. कामनिमित्ता क्रीडा।

कामग ಕಾಮಗ (पु०) 1. ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಅಥವಾ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಸ್ತ್ರೀಸಂಭೋಗ ಮಾಡುವ ಪುರುಷ. कामेन अनुरागेण इच्छया वा गच्छति — गम्लृ (गतौ) "डः"

(अ० ३-२-४८)। स्त्रियाम् –गा –ಗಾ. (1) ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಪುರುಷನೊಡನೆ ಸಂಗಮಿಸುವ ಹೆಂಗಸು. (2) ಸ್ವೈರಿಣಿ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿ. "पाषण्डानाश्रिताः स्तेना भर्तृघ्न्यः कामगादिकाः" याज्ञ० ३-६। (वि०) 2. ಇಷ್ಟ ಬಂದಂತೆ ನಡೆಯುವ, ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಹೋಗುವ. "विमानं पुष्पकं नाम कामगं च ददौ प्रभुः" भा० वन० २७५-१७।

कामगति ಕಾಮಗತಿ (स्त्री०) 1. ಇಷ್ಟಾನುಸಾರ ನಡೆಯುವುದು, ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಹೋಗುವಿಕೆ. कामेन गतिः। (वि०) 2. ಇಷ್ಟಾನುಸಾರವಾಗಿ ನಡೆಯುವ, ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯಂತೆ ಗಮನವುಳ್ಳ. कामेन इच्छानुसारेण गतिः गमनं यस्य। "भूयस्ततो रघुपतिर्विलसत्पताकमध्यास्त कामगति सावरजो विमानम्" रघु० १३-७६।

कामगवी ಕಾಮಗವೀ (स्त्री०) ಕಾಮಧೇನು. कामप्रदा गौः "टच्" (५-४-९२)। "अनेन सर्वार्थिकृतार्थता-कृताहृतार्थिनौ कामगवीसुरद्रुमौ" नैष० १२-७९।

कामगामिन् ಕಾಮಗಾಮಿನ್ (वि०) 1. ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ನಡೆಯುವ. कामेन गच्छति — गम्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। 2. ಇಷ್ಟಬಂದಂತೆ ಸ್ತ್ರೀಗಮನ ಮಾಡುವವನು. ಇಲ್ಲಿ कामम् ಎಂದು ಮಾಂತವಾದ ಅವ್ಯಯ. कामंगामी ಕಾಮಂಗಾಮೀ ಎಂದಾಗುವುದು. स्त्रियाम् कामगामिनी ಕಾಮಗಾಮಿನೀ ಮತ್ತು कामंगामिनी ಕಾಮಂಗಾಮಿನೀ. "कामंगाम्यनुकामीनः" अम०।

कामगिरि ಕಾಮಗಿರಿ (पु०) ಕಾಮರೂಪ ದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಪರ್ವತ. "इन्द्रकीलः कामगिरिरिति चान्ये च शतसहस्रशः शैलाः" भाग० ५-१९-१७।

कामगुण ಕಾಮಗುಣ (पु०) 1. ಪ್ರೀತಿ, ಅನುರಾಗ. कामस्य कामकृतो वा गुणः। 2. ಸ್ಪರ್ಶಂದರಾದಿ ವಿಷಯಗಳು. 3. ಪರಿಪೂರ್ಣತೆ, ತುಂಬಿರುವಿಕೆ. "अथ कामगुणो रागे विषयाभोगयोरपि" मेदि०।

कामचर ಕಾಮಚರ (वि०) 1. ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಸಂಚರಿಸುವ. कामेन चरति — चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)। "तां नारदः कामचरः कदाचित् कन्यां किल प्रेक्ष्य पितुः समीपे" कुमा० १-५०। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। –चरी –ಚರೀ.

कामचार ಕಾಮಚಾರ (पु०) 1. ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಸಂಚರಿಸುವುದು. कामेन चारः। 2. ಕಟ್ಟಳೆಗಳಿಗೆ ಒಳಪಡದೆ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ನಿಷಿದ್ಧಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವಿಕೆ, ಇಷ್ಟಬಂದಂತೆ ನಡೆಯುವುದು. "कल्याणबुद्धेरथवा तवायं न कामचारो मयि शङ्कनीयः" रघु० १४-६२। 3. ಇಷ್ಟಬಂದಂತೆ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಮೇಯಿಸುವುದು. "पथि ग्रामविवीतान्ते क्षेत्रे दोषो न विद्यते। अकामतः कामचारे चौरवद्दण्ड-मर्हति" याज्ञ० २-१६२।

कामचारिन् ಕಾಮಚಾರಿನ್ (पु०) 1. ಗರುಡ. 2. ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ. कामेन चरति — चर (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। (वि०) 3. ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ, ಇಷ್ಟಬಂದಂತೆ ಹೋಗುವ. "तस्योत्सङ्गे प्रणयिन इव स्रस्तगङ्गादुकूलां न त्वं दृष्ट्वा न पुनरलकां ज्ञास्यसे कामचारिन्" मेघ० १-६३।

कामज ಕಾಮಜ (पु०) 1. ಕಾಮನ ಮಗ, ಅನಿರುದ್ಧ. कामात् जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। 2. ಕಾಮತೃಪ್ತಿಗಾಗಿ ನಡೆಯುವ ಸಂಭೋಗದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಮಗ. ಜ್ಯೇಷ್ಠಪುತ್ರನು ಜನಿಸಿ ಪಿತೃಋಣವನ್ನು ತೀರಿಸುವುದರಿಂದ ಅನಂತರ ಹುಟ್ಟುವ ಮಕ್ಕಳೆಲ್ಲರೂ ಕಾಮಜರು. "ज्येष्ठेन जातमात्रेण पुत्री भवति मानवः। पितॄणामनृणश्चैव स तस्मात्सर्वमर्हति। यस्मिन् ऋणं संनयति येन चानन्त्यमश्नुते। स एव धर्मजः पुत्रः कामजानितरान् विदुः" मनु० ९-१०६, १०७। 3. ಸುಖಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಹತ್ತು ವ್ಯಸನಗಳು.

(1) मृगया	ಬೇಟೆ.
(2) अक्षः	ಜೂಜಾಟ.
(3) दिवास्वापः	ಹಗಲು ನಿದ್ರೆ.
(4) परीवादः	ಇತರರ ದೂಷಣೆ.
(5) स्त्रियः	ಹೆಂಗಸರೊಡನೆ ವಿಹಾರ.
(6) मदः	ಮದ್ಯಪಾನದಿಂದುಂಟಾಗುವ ಅಮಲು.
(7–9) तौर्यत्रिकम्	ನೃತ್ಯ ಗೀತ ವಾದ್ಯಗಳು.
(10) वृथाटाटचा	ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಸಂಚಾರ.

ಇವು ಹತ್ತು ಕಾಮಜವ್ಯಸನಗಳು.

"मृगयाक्षो दिवास्वापः परीवादः स्त्रियो मदः। तौर्यत्रिकं वृथाटाटचा कामजो दशको गणः" मनु० ७-४७। "कामजेषु प्रसक्तो हि व्यसनेषु महीपतिः। वियुज्यतेऽर्थधर्माभ्यां क्रोधजेष्वात्मनैव तु" मनु० ७-४६।

कामजनि ಕಾಮಜನಿ (पु०) ಕೋಗಿಲೆ. कामस्य जनिरस्मात्।

कामजित् ಕಾಮಜಿತ್ (पु०) 1. ಮಹಾದೇವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. कामं जयति — जि (जये) "क्विप्"

(३-२-६१)। 2. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ. कामं रूपेण जयति। 3. ಜಿನದೇವ. कामं कामव्यापारं जयति।

कामण्डलेय ಕಾಮಂಡಲೇಯ (पुं०) ಕಮಂಡಲುವಿನ ಮಗ (ಮರಿ). कमण्डलोरपत्यम् "ढञ्" (४-१-१३५)। ಕಮಂಡಲುವೆಂಬುದು ಒಂದು ಚತುಷ್ಪಾಜ್ಜಂತು.

कामतस् ಕಾಮತಸ್ (अव्य०) ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಾಗಿ, ಇಷ್ಟ ಬಂದಂತೆ. "कृत्यवस्तुषु नियुङ्क्ष्व कामतः" माघ० १४-१५।

कामताल ಕಾಮತಾಲ (पुं०) ಕೋಗಿಲೆ. कामं तालयति — ताल (प्रतिष्ठायाम्) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "मधुकण्ठो घोषयित्नुः कामतालः सुतर्दनः" त्रिकाण्ड०।

कामतिथि ಕಾಮತಿಥಿ (पुं०) 1. ಕಾಮನ ಪೂಜೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ತಿಥಿ. 2. ಕಾಮದೇವತಾಕವಾದ ತಿಥಿ, ತ್ರಯೋದಶೀತಿಥಿ. कामपूजार्हा तिथिः कामदेवताकः तिथिर्वा।

कामद ಕಾಮದ (पुं०) 1. ಈಶ್ವರ, ಪರಮಾತ್ಮ. (वि०) 2. ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವನು. काममभीष्टं ददाति — डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। (स्त्री०) **–दा –ದಾ.** ಕಾಮಧೇನು. "कामदा कामधेनौ स्त्री कामदातरि वाच्यवत्" मेदि०।

कामदुघ ಕಾಮದುಘ (वि०) 1. ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ, ಬೇಡಿದುದನ್ನು ನೀಡುವ. कामान् दोग्धि — दुह (प्रपूरणे) "कप्" घादेशश्च (३-२-७०)। स्त्रियाम् **–दुघा –ದುಘಾ.** "आराधय सपत्नीकः प्रीता कामदुघा हि सा" रघु० १-८१। (स्त्री०) 2. ಕಾಮಧೇನು.

कामदुह् ಕಾಮದುಹ್ (वि०) ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ, ಬೇಡಿದುದನ್ನು ನೀಡುವ. कामान् दोग्धि—दुह (प्रपूरणे) "क्विप्" (३-२-६१)। "एकः शब्दः सुष्ठु प्रयुक्तः सम्यक् ज्ञातः स्वर्गे लोके कामधुक् भवति" श्रुतिः। "सह यज्ञैः प्रजाः सृष्ट्वा पुरोवाच प्रजापतिः। अनेन प्रसविष्यध्वमेष वोऽस्त्विष्टकामधुक्" गीता ३-१०।

कामदूती ಕಾಮದೂತೀ (स्त्री०) ಹೆಣ್ಣು ಕೋಗಿಲೆ.

कामदेव ಕಾಮದೇವ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. काम्यते मोक्षकाङ्क्षिभिः इति कामः — तथाभूतः सन् दीव्यति — दिवु (क्रीडादौ) "अच्" (३-१-१३४)। "कामदेवः कामपालः कामी कान्तः कृतागमः" वि० स०। 2. ಮನ್ಮಥ.

ಮನ್ಮಥನ ಧ್ಯೇಯರೂಪ:

"कामदेवस्तु कर्तव्यः शङ्खपद्मविभूषणः। चापबाण-करश्चैव मदाकुञ्चितलोचनः। रतिः प्रीतिस्तथा शक्ति-र्भार्याश्चैतास्तथोज्ज्वलाः। चतस्रस्तस्य कर्तव्याः पत्न्यो रूपमनोहराः। चत्वारश्च करास्तस्य कार्या भार्या-स्तनोपगाः। केतुश्च मकरः कार्यः पञ्चबाणमुखो महान्"। "कामदेवविशिखैः खलु नेशं मार्पयज्जनकजामिति रक्षः" नैष० २१-७२।

कामधर ಕಾಮಧರ (पुं०) ಕಾಮರೂಪದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಸರೋವರ.

कामधेनु ಕಾಮಧೇನು (स्त्री०) 1. ಸಕಲ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಕೊಡುವ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ಧೇನು, ಇಂದ್ರನ ಆಕಳು. कामदा धेनुः। "रोहणः किमपि यः कठिनानां कामधेनुरपि या पशुरेव" नैष० ५-१२५। 2. ದಕ್ಷನ ಪುತ್ರಿಯಾದ ಸುರಭಿಯ ಮಗಳು ರೋಹಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಒಂದು ಧೇನು. "दक्षस्य तनया याऽभूत् सुरभिर्नाम नामतः। गवां माता महाभागा सर्वलोकोपकारिणी। तस्यां तु तनया जज्ञे कश्यपात्तु प्रजापतेः। नाम्ना सा रोहिणी शुभ्रा सर्वकामदुघा नृणाम्। तस्या जज्ञे शूरसेना-द्वसोरतितमोज्ज्वलात्। कामधेनुरिति ख्याता सर्वलक्षण-संयुता। सा सिताभ्रप्रतीकाशा चतुर्वेदचतुष्पदा। स्तनैश्चतुर्भिर्धर्मार्थकामप्रसवकारिणी" कालिकापु०। 3. ಕಾಮಧೇನುವಿನ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ (ವಸಿಷ್ಠ ಮಹರ್ಷಿಯ ಹೋಮಧೇನುವಾದ) ನಂದಿನೀಧೇನು. ಇದಕ್ಕೆ "शबला" ಎಂದೂ ಹೆಸರು.

[ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಒಮ್ಮೆ ವಸಿಷ್ಠಮಹರ್ಷಿಯ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ತನ್ನ ಆತಿಥ್ಯಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಸಕಲ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನೂ ಈ ಧೇನುವು ಒಂದು ಕ್ಷಣಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸಿದುದನ್ನು ಕಂಡು ಸತ್ಕಾರದಿಂದ ಸಂತೋಷಗೊಂಡವನಾಗಿ ಈ ಧೇನುವನ್ನು ತನಗೆ ಕೊಡಬೇಕೆಂದೂ ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಲಕ್ಷಾಂತರ ಗೋವುಗಳನ್ನು ತಾನು ಕೊಡುವುದಾಗಿಯೂ ಹೇಳಲು ವಸಿಷ್ಠರು ಸಕಲ ಹವ್ಯಕವ್ಯಾದಿಕಾರ್ಯಗಳಿಗೂ ಆಧಾರವಾಗಿರುವ ಈ ನಂದಿನಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಡಲು ಸಂಮತಿಸಲಿಲ್ಲ. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ನಂದಿನೀಧೇನುವನ್ನು ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಲು ಯತ್ನಿಸಿದಾಗ ವಸಿಷ್ಠರನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಹೋಗಲು

ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದೆ ನಂದಿನಿಯು ಮಹರ್ಷಿಯ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ತನ್ನ ಶರೀರದಿಂದ ಮ್ಲೇಚ್ಛಶಕಯವನಾದಿಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಸಕಲ ಸೈನ್ಯಗಳನ್ನೂ ನಾಶಗೊಳಿಸಿತು.] रामा०।

कामध्वंसिन् ಕಾಮಧ್ವಂಸಿನ್ (पुं०) ಮಹಾದೇವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. कामं ध्वंसयति — ध्वंसु (अवस्रंसने) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)।

कामन ಕಾಮನ (वि०) 1. ಕಾಮುಕ. कामयते — कमु (कान्तौ) + णिङ् "युच्" (उ० २-७९)। (न०) 2. ಅಭಿಲಾಷೆ, ಬಯಕೆ, ಇಚ್ಛೆ. कमु भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

कामना ಕಾಮನಾ (स्त्री०) ಅಭಿಲಾಷೆ, ಬಯಕೆ, ಇಚ್ಛೆ. कमु (कान्तौ) + णिङ् "युच्" (३-३-१०७)। "शिखी विधाय त्वदवाप्तिकामनां स्वयंहुतस्वांशहविः स्वमूर्तिषु" नैष० ९-७५।

कामनीयक ಕಾಮನೀಯಕ (न०) ರಮಣೀಯತೆ, ಮನೋಹರವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಸೌಂದರ್ಯ. कमनीयस्य भावः "वुञ्" (५-१-१३२)। "निवेद्यमानं वनपालपाणिना व्यलोकयत् काननकामनीयकम्" नैष० १-७६।

कामन्दकि ಕಾಮಂದಕಿ (पुं०) ಕಮಂದಕಋಷಿಯ ಮಗ. कमन्दकस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)। ಕಾಮಂದಕೀಯ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರವು ಈತನಿಂದ ರಚಿತವಾದುದು. (स्त्री०) –की –ಕೀ. ಮಾಲತೀಮಾಧವದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಒಬ್ಬ ಪರಿವ್ರಾಜಿಕೆ.

कामन्दकीय ಕಾಮಂದಕೀಯ (न०) ಕಾಮಂದಕಿನೀತಿ ಶಾಸ್ತ್ರ, ಕಾಮಂದಕಿಯಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಒಂದು ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರ ಗ್ರಂಥ. कामन्दकेः इदम् "छः" (४-२-११४)।

कामपत्नी ಕಾಮಪತ್ನೀ (स्त्री०) ಮನ್ಮಥನ ಪತ್ನಿ, ರತಿ. कामस्य पत्नी।

कामपाल ಕಾಮಪಾಲ (पुं०) 1. ಬಲರಾಮ. कामान् पालयति — पाल (रक्षणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। "तौ परस्परगवेषितरन्ध्रौ कामपालकपिसैनिकपालौ" याद० २१–५४। 2. ಶ್ರೀವಾಸುದೇವ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. "दत्वा तु पालनकरः कामपालः प्रकीर्तितः" इति निरुक्तिः। "कामदेवः कामपालः कामी कान्तः कृतागमः" वि० स०। 3. ಶಿವ, ಮಹಾದೇವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. (वि०) 4. ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಸಂತೋಷ ಪಡಿಸುವ.

कामपूर ಕಾಮಪೂರ (पुं०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ, ಪರಮೇಶ್ವರ. कामान् पूरयति — पूरी (आप्यायने) + णिच् "अण्" (३-२-१)। (वि०) 2. ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪೂರಯಿಸು ವವನು.

कामप्रद ಕಾಮಪ್ರದ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. कामान् प्रकर्षेण ददाति — डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-६)। "कामप्रदः प्रकर्षेण भक्तानां कामदायकः" इति निरुक्तिः। "कामहा कामकृत् कान्तः कामः कामप्रदः प्रभुः" वि० स०। 2. ಸುರತಬಂಧದ ಒಂದು ಭೇದ. "द्वौ पादौ स्कन्धसंलग्नौ क्षिप्त्वा लिङ्गं भगे तथा। कामयेत् कामुकः प्रीत्या बन्धः कामप्रदो हि सः" स्मरदी०। (वि०) 3. ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ.

कामप्रवेदन ಕಾಮಪ್ರವೇದನ (न०) ಅಪೇಕ್ಷೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವಿಕೆ, ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವಿಕೆ, ತನಗೆ ಬೇಕಾ ದುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು. कामस्य अभिलाषस्य प्रवेदनम्। "कामप्रवेदनेऽकच्चिति" पा० सू० ३-३-१५३।

कामप्रश्न ಕಾಮಪ್ರಶ್ನ (पुं०) ಬೇಕಾದಹಾಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸು ವುದು, ಇಷ್ಟಬಂದಂತೆ ಕೇಳುವುದು. कामं यथेष्टं प्रश्नः।

कामबाधा ಕಾಮಬಾಧಾ (स्त्री०) ಮನ್ಮಥನ ಪೀಡೆ.

कामम् ಕಾಮಮ್ (अव्य०) ಅನುಮತಿ, ಅನುಜ್ಞೆ ಮುಂತಾದ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ "काम" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

काममह ಕಾಮಮಹ (पुं०) ಚೈತ್ರಮಾಸದಲ್ಲಿ ನಡೆಸುವ ವಸಂತೋತ್ಸವ, ಮದನೋತ್ಸವ. कामस्य महः। "चैत्रा-वल्यां मधूत्सवः। सुवसन्तः काममहः वासन्ती कार्दमी स्त्रियौ" त्रिकाण्ड०।

काममुद्रा ಕಾಮಮುದ್ರಾ (स्त्री०) ತಂತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಒಂದು ಮುದ್ರೆ. "हस्तौ तु संपुटौ कृत्वा प्रसृताङ्गुलिकौ तथा। तर्जन्यौ मध्यमापृष्ठे अङ्गुष्ठौ मध्यमाश्रितौ। काममुद्रेयमुदिता सर्वदेवप्रियङ्करी"।

कामयमान ಕಾಮಯಮಾನ (वि०) 1. ಕಾಮಿಸುತ್ತಿರು ವವನು, ಪ್ರೀತಿಸುತ್ತಿರುವವನು. कामयते—कमु (कान्तौ) + णिङ् "शानच्" (३-२-१२४)। मुगागमः (७-२-८२)। 2. ಕಾಮುಕ.

कामयान ಕಾಮಯಾನ (वि०) 1. ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು, ಬಯಸುವವನು. कमु (कान्तौ) + णिङ् "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ಕಾಮುಕ. "राजयक्ष्मपरिहानिरायर्यौ कामयानसमवस्थया तुलाम्" रघु० १९-५०।

कामयितृ ಕಾಮಯಿತೃ (वि०) 1. ಕಾಮುಕ. कमु (कान्तौ) + णिङ् "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಇಚ್ಛಿಸುವ, ಬಯಸುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–यित्री –ಯಿತ್ರೀ.**

कामरूप ಕಾಮರೂಪ (पु० ब० व०) 1. ಕಾಮರೂಪ ದೇಶ. ಇದು "कालेश्वरं श्वेतगिरिं त्रैपुरं नीलपर्वतम्। (यावत्) कामरूपाभिधो देशः गणेशगिरिमूर्धनि" ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಪರ್ವತಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ಬಂಗಾಳದ ಪೂರ್ವ ಮತ್ತು ಅಸ್ಸಾಮಿನ ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ) ಗಣೇಶಗಿರಿಯ ಮೇಲಿರುವ ಪ್ರಾಗ್ಜ್ಯೋತಿಷವೆಂಬ ಒಂದು ದೇಶ. "तमीशः कामरूपाणामत्याखण्डलविक्रमम्" रघु० ४-८३। 2. ಕಾಮರೂಪದೇಶದ ಜನರು. (न०) 3. ಮನ್ಮಥನ ಆಕಾರ. (वि०) 4. ಸುಂದರವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳ. 5. ಇಷ್ಟಬಂದಂತೆ ರೂಪವನ್ನು ತಾಳುವ. "जानामि त्वां प्रकृतिपुरुषं कामरूपं मघोनः" मेघ० १-६। कामं काम्यं सुन्दरं रूपं यस्य।

कामरूपिन् ಕಾಮರೂಪಿನ್ (पु०) 1. ವಿದ್ಯಾಧರ. (वि०) 2. ಇಷ್ಟಬಂದಂತೆ ರೂಪವನ್ನು ತಾಳುವ. कामेन इष्टानुसारेण रूपमस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "सर्वमाशु निचेतव्यं हरिभिः कामरूपिभिः" रामा०। 3. ಸುಂದರವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳ.

कामरेखा ಕಾಮರೇಖಾ (स्त्री०) ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ. कामानां कामव्यापाराणां रेखा पङ्क्तिर्यत्र।

कामल ಕಾಮಲ (पु०) 1. ವಸಂತಕಾಲ. कमु (कान्तौ) + णिङ् "कलः" (उ० १-१०६)। 2. ಮರುದೇಶ, ನಿರ್ಜಲಪ್ರದೇಶ. (वि०) 3. ಕಾಮುಕ, ವಿಷಯಲಂಪಟ. (पुंस्त्री०) **–लः –ಲಃ –ला –ಲಾ.** 4. ಕಾಮಾಲೆ ರೋಗ, ಅರಿಶಿನ ಮುಂಡಿಗೆ ರೋಗ. ಕಾಮಾಲೆ ರೋಗವು ಪಾಂಡು ರೋಗದ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ. ಇದು (1) ವಾತಿಕ, (2) ಪೈತ್ತಿಕ ಮತ್ತು (3) ಶ್ಲೈಷ್ಮಿಕಗಳೆಂದು ಮೂರು ಬಗೆ. ಈ ಮೂರು ಲಕ್ಷಣಗಳೂ ಸೇರಿದರೆ ಸಾನ್ನಿಪಾತಿಕ ವೆನಿಸುವುದು.

(1) **"ವಾತಿಕಕಾಮಾಲೆ"** ಯಲ್ಲಿ ಮುಖ, ಕಣ್ಣುಗಳು, ಉಗುರುಗಳು, ನರಗಳು, ಮಲಮೂತ್ರಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣಕ್ಕೆ ತಿರುಗುವುವು. "कृष्णेक्षणं कृष्णसिरावनद्धं तद्वर्णविण्मूत्रनखाननं च। वातेन पाण्डुं मनुजं व्यवस्येत् युक्तं तथाऽन्यैस्तदुपद्रवैश्च" सुश्रुत० उत्तरतं० ४४-७।

(2) **"ಪೈತ್ತಿಕಕಾಮಾಲೆ"** ಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ಹಳದಿ ಬಣ್ಣಕ್ಕೆ ತಿರುಗುವುವು. "पीतेक्षणं पीतसिरावनद्धं तद्वर्णविण्मूत्रनखाननं च। पित्तेन पाण्डुं मनुजं व्यवस्येद्युक्तं तथान्यैस्तदुपद्रवैश्च" सुश्रुत० उत्तरतं० ४४-८।

(3) **"ಶ್ಲೈಷ್ಮಿಕಕಾಮಾಲೆ"** ಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ಶುಕ್ಲ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ತಿರುಗುವುವು. ಮತ್ತು ಕಫದ ಬಾಧೆಯು ಹೆಚ್ಚಾಗುವುದು. "शुक्लेक्षणं शुक्लसिरावनद्धं तद्वर्णविण्मूत्रनखाननं च। कफेन पाण्डुं मनुजं व्यवस्येद्युक्तं तथान्यैस्तदुपद्रवैश्च" सुश्रुत० उत्तरतं० ४४-९।

कामलता ಕಾಮಲತಾ (स्त्री०) ಪುರುಷನ ಚಿಹ್ನೆ, ಲಿಂಗ, ಶಿಶ್ನ. कामस्य लतेव।

कामलिन् ಕಾಮಲಿನ್ (वि०) ಕಾಮಾಲೆರೋಗವುಳ್ಳವನು. कामलाऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

कामवत् ಕಾಮವತ್ (वि०) 1. ಅಭಿಲಾಷೆಯುಳ್ಳವನು, ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವನು, ಬಯಕೆಯುಳ್ಳವನು. कामोऽस्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। 2. ಸ್ತ್ರೀಸಂಭೋಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವನು, ಕಾಮುಕ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

कामवल्लभ ಕಾಮವಲ್ಲಭ (पु०) 1. ವಸಂತಕಾಲ. 2. ಮಾವಿನಮರ. कामस्य वल्लभः प्रियः। (स्त्री०) **–भा –ಭಾ.** 3. ಚಂದ್ರಿಕೆ, ಬೆಳದಿಂಗಳು.

कामवृत्त ಕಾಮವೃತ್ತ (वि०) 1. ಕಾಮವ್ಯಾಪಾರವುಳ್ಳ, ಹೆಂಗಸರಲ್ಲಿ ಅನುರಾಗವುಳ್ಳ. कामस्य वृत्तं यस्य। "विशीलः कामवृत्तो वा गुणैर्वा परिवर्जितः। उपचर्यः स्त्रिया साध्व्या सततं देववत्पतिः" मनु० ५-१५४। 2. ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರವುಳ್ಳ, ಇಷ್ಟಬಂದಂತೆ ನಡೆಯುವ, ತೋರಿದಂತೆ ಕೆಲಸಮಾಡುವ. कामं यथेष्टं वृत्तं व्यापारो यस्य। "यस्तु स्यात् क्षत्रियः पार्थ कामवृत्तः परन्तप" भा० आदि० १५९-६२।

कामवृत्ति ಕಾಮವೃತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಕಾಮಚೇಷ್ಟೆ, ಮನ್ಮಥವ್ಯಾಪಾರ. कामस्य वृत्तिः। 2. ಸ್ವೇಚ್ಛಾವ್ಯಾಪಾರ, ಇಷ್ಟಬಂದಂತೆ ಕೆಲಸಮಾಡುವುದು. कामेन इच्छानुसारेण वृत्तिः। (वि०) 3. ಸ್ವೇಚ್ಛಾವ್ಯಾಪಾರವುಳ್ಳ, ತನ್ನ ಇಷ್ಟದಂತೆ ವ್ಯವಹರಿಸುವ. कामेन स्वेच्छया वृत्तिर्यस्य। "ममात्र भावैकरसं मनःस्थितं न कामवृत्तिर्वचनीयमीक्षते" कुमा० ५-८२।

कामशर ಕಾಮಶರ (पु०) 1. ಮನ್ಮಥನ ಬಾಣ. 2. ಮಾವಿನಮರ. कामस्य शर इव।

कामशासन ಕಾಮಶಾಸನ (पु०) 1. ಪರಮೇಶ್ವರ, ಶಿವ. कामं शास्ति—शासु (अनुशिष्टौ) "ल्युः" (३-१-१३४)।

कामशास्त्र ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರ (न०) 1. ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ಅನುರಾಗ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಒಂದು ಶಾಸ್ತ್ರ. कामस्य कामव्यापारस्य प्रतिपादकं शास्त्रम्। 2. ಕಾಮ್ಯ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ. कामस्य काम्यस्य स्वर्गादेः प्रतिपादकं शास्त्रम्। "अर्थशास्त्रमिदं प्रोक्तं धर्मशास्त्रमिदं महत्। कामशास्त्रमिदं प्रोक्तं व्यासेनामितबुद्धिना" भा० आदि० २-३८३।

कामसख ಕಾಮಸಖ (पु०) 1. ವಸಂತಕಾಲ. 2. ಮಾವಿನ ಮರ. 3. ಚೈತ್ರಮಾಸ. कामस्य सखा "टच्" (५-१-९१)।

कामसुत ಕಾಮಸುತ (पु०) ಮನ್ಮಥನ ಮಗ, ಅನಿರುದ್ಧ. कामस्य सुतः।

कामसू ಕಾಮಸೂ (पु०) 1. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ, ವಾಸುದೇವ. (स्त्री०) 2. ರುಕ್ಮಿಣಿ. (वि०) 3. ಅಭೀಷ್ಟವಾದುದನ್ನು ಕೊಡುವ, ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ. कामं सूते — षूङ् (प्राणिगर्भविमोचने) "क्विप्" (३-२-६१)।

कामसूत्र ಕಾಮಸೂತ್ರ (न०) ಕಾಮವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಸೂತ್ರ, ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ಶೃಂಗಾರ ಚೇಷ್ಟೆಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ವಾತ್ಸ್ಯಾಯನಕೃತವಾದ ಒಂದು ಗ್ರಂಥ. कामस्य मन्मथव्यापारस्य प्रतिपादकं सूत्रम्। "हासभूषणरवाश्च रमण्याः कामसूत्रपदतामुपजग्मुः" माघ० १०-७५।

कामस्तुति ಕಾಮಸ್ತುತಿ (स्त्री०) ಕಾಮವನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಮಂತ್ರ, ದಾನಿಯು ಕೊಟ್ಟ ದಾನವನ್ನು ಪ್ರತಿಗ್ರಹಿಸುವ (ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ) ದೋಷಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹೇಳುವ ಯಜುರ್ವೇದದ ಒಂದು ಮಂತ್ರ. कामस्य स्तुतिः। "कोऽदात्? कस्मा अदात्? कामोऽदात्। कामायादात्। कामो दाता। कामः प्रतिग्रहीता। कामैतत्ते"।

कामहन् ಕಾಮಹನ್ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. कामं हतवान्—हन (हिंसागत्योः) "क्विप्" (३-२-८७)। "पुंसां स्वदर्शिनां योऽसौ स्पृहां च विषयान्तरे। हतवान् कामहा प्रोक्तः सर्वाशापूरको मनुः" इति निरुक्तिः। "कामहा कामकृत् कान्तः कामः कामप्रदः प्रभुः" वि० स०। 2. ಪರಮೇಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ.

कामाक्षी ಕಾಮಾಕ್ಷೀ (स्त्री०) ದುರ್ಗಾದೇವಿಯ ಒಂದು ಮೂರ್ತಿ. कामं सुन्दरमक्षि यस्याः "षच्" (५-४-११३)।

कामाग्नि ಕಾಮಾಗ್ನಿ (पु०) ಕಾಮಾತುರತೆ. ಕಾಮೋದ್ರೇಕ. ಮನೋವಿಕಾರ, ಬೆದೆ, ಸಂಭೋಗದ ಆಸೆ.

कामाङ्कुश ಕಾಮಾಂಕುಶ (पु०) 1. ನಖ, ಉಗುರು. कामे अङ्कुश इव उद्दीपकत्वात्। ಚುಂಬನ ಆಲಿಂಗನ ನಖ ವ್ಯಾಪಾರಾದಿಗಳಿಂದ ಒಂದೊಂದು ಅಂಗದಲ್ಲೂ ಒಂದೊಂದು ತಿಥಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಮೋದ್ರೇಕವಾಗುವುದು. ["काम" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 2. ಪುರುಷನ ಲಿಂಗ, ಶಿಶ್ನ. कामस्याङ्कुश इव।

कामातुर ಕಾಮಾತುರ (वि०) ಮನ್ಮಥನಿಂದ ಪೀಡಿತನಾದ, ಕಾಮೋದ್ರೇಕವುಳ್ಳ, ಕಾಮರೋಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ. कामेन आतुरः। "कामातुराणां न भयं न लज्जा"।

कामात्मज ಕಾಮಾತ್ಮಜ (पु०) ಕಾಮನ ಮಗ, ಅನಿರುದ್ಧ. कामस्यात्मजः।

कामात्मता ಕಾಮಾತ್ಮತಾ (स्त्री०) 1. ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸ್ವಭಾವ. कामप्रधानः इच्छाप्रधानः आत्मा यस्य तस्य भावः। 2. ಅನುರಾಗದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ. कामप्रधानः अनुरागप्रधानः आत्मा यस्य तस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "कामात्मता न प्रशस्ता न चैवेहास्त्यकामता" मनु० २-२।

कामात्मन् ಕಾಮಾತ್ಮನ್ (वि०) 1. ಅನುರಾಗಪ್ರಧಾನವಾದ ಆತ್ಮವುಳ್ಳ. 2. ವಿಷಯಾಸಕ್ತಿಯಿಂದ ತುಂಬಿದ ಚಿತ್ತವುಳ್ಳ. कामप्रधानः आत्मा यस्य। 3. ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. ಫಲವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಕರ್ಮ ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ. "कामेषु काम्येषु कर्मसु आत्मा यस्य। "कामात्मानः स्वर्गपराः जन्मकर्मफलप्रदाम्" गीता २-४३।

कामाधिष्ठान ಕಾಮಾಧಿಷ್ಠಾನ (न०) ಇಂದ್ರಿಯ, ಮನಸ್ಸು ಮತ್ತು ಬುದ್ಧಿ. कामस्याधिष्ठानम्। "इन्द्रियाणि मनो बुद्धिरस्याधिष्ठानमुच्यते" गीता ३-४०।

कामान्ध ಕಾಮಾಂಧ (पु०) 1. ಕೋಗಿಲೆ. कामेन कामोद्दीपनेन अन्धयति — अन्ध + णिच् नामधा० "अच्" (३-१-१३४)। (वि०) 2. ಕಾಮೋದ್ರೇಕದಿಂದ ಜ್ಞಾನಶೂನ್ಯನಾದ. कामेन रागेण अन्धः विवेकशून्यः। स्त्रियां "टाप्" (४-१-४)। **कामान्धा ಕಾಮಾಂಧಾ.** "कामान्धा राक्षसी सा पतिमतिमतनोत् मैथिलीप्राणनाथे" चं० रा०।

कामान्धा ಕಾಮಾಂಧಾ (स्त्री०) 1. ಕಸ್ತೂರಿ. ಮೃಗಮದ. कामं यथेष्टमन्धयति — अन्ध + णिच् नामधा० "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಶ್ಯೇನ, ಗಿಡಗಹಕ್ಕಿ.

कामायुध ಕಾಮಾಯುಧ (पु०) 1. ಮಾವಿನಮರ. कामस्यायुधमिव मुकुले आकारोऽस्त्यस्य। (न०) 2. ಮನ್ಮಥನ ಆಯುಧ.

कामायुस् ಕಾಮಾಯುಸ್ (पु०) ಯಥೇಷ್ಟವಾದ ಆಯುಸ್ಸುಳ್ಳ ಗರುಡ. कामं यथेष्टमायुर्यस्य।

कामारि ಕಾಮಾರಿ (पु०) ಶಿವ, ಈಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. कामस्यारिः।

कामार्त ಕಾಮಾರ್ತ (वि०) ಕಾಮಪೀಡಿತನಾದ, ಕಾಮ ಬಾಧೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವ, ಕಾಮರೋಗವುಳ್ಳ. कामेनार्तः। "कामार्ता हि प्रकृतिकृपणाश्चेतनाचेतनेषु" मेघ० १-५।

कामालिका ಕಾಮಾಲಿಕಾ (स्त्री०) ಸುರೆ, ಮದ್ಯ. काममलति — अल (भूषणादौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

कामावशाय ಕಾಮಾವಶಾಯ (पु०) ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಅಪೇಕ್ಷೆಗಳನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲೇ ಅಡಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಅನುರಾಗವನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸುವಿಕೆ. कामेन अवशय्यते — अव + शीङ् (स्वप्ने) "घञ्" (३-३-१८)।

कामावशायिता ಕಾಮಾವಶಾಯಿತಾ (स्त्री०) ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಅನುರಾಗವನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲೇ ಅಡಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪತ್ವರೂಪವಾದ ಯೋಗಿಗಳ ಒಂದು ಐಶ್ವರ್ಯ. कामेन इच्छया अवशाययति — अव + शीङ् (स्वप्ने) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। –शायिन्। तस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः" (५-१-११९)। **–अवशायित्वम् –ಅವಶಾಯಿತ್ವಮ್.**

कामावशायिन् ಕಾಮಾವಶಾಯಿನ್ (पु०) ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ವಿಧ ಕಾಮಗಳನ್ನೂ ನಿಗ್ರಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಯೋಗಿ. कामेन इच्छया अवशाययति — अव + शीङ् (स्वप्ने) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)।

कामावसायिता ಕಾಮಾವಸಾಯಿತಾ (स्त्री०) "कामावशायिता" ಪದದ ಅರ್ಥ. कामेन स्वेच्छया अवस्यति सर्वाणि वस्तूनि — अव + षो (अन्तकर्मणि) "णिनिः" (३-१-१३४)। तस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "अणिमा लघिमा प्राप्तिः प्राकाम्यं च तथेशिता। व्यापित्वं च वशित्वं च तथा कामावसायिता"। "त्वः" (५-१-११९)। **–सायित्वम् –ಸಾಯಿತ್ವಮ್.**

कामावसायिन् ಕಾಮಾವಸಾಯಿನ್ (वि०) "कामावशायिन्" ಪದದ ಅರ್ಥ. कामान् अवस्यति — अव + षो (अन्तकर्मणि) "णिनिः" (३-१-१३४)।

कामासक्त ಕಾಮಾಸಕ್ತ (वि०) 1. ಅಪೇಕ್ಷೆಗಳನ್ನು ಪೂರಯಿಸುವ ಆಶಯವುಳ್ಳ. 2. ಕಾಮದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು, ಸ್ರಕ್‌ಚಂದನಾದಿ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿರುಚಿಯುಳ್ಳವನು. 3. ಕಾಮುಕ. कामेषु आसक्तः।

कामि ಕಾಮಿ (पु०) 1. ಕಾಮುಕ, ಕಾಮವುಳ್ಳವನು, ಸಂಭೋಗದಲ್ಲಿ ಆಸೆಯುಳ್ಳವನು. (स्त्री०) 2. ರತಿ, ಮನ್ಮಥನ ಪತ್ನಿ. "कामिर्ना कामुके रत्यां स्त्री" मेदि०।

कामिक ಕಾಮಿಕ (पु०) 1. ಕಾಡುಕೋಳಿ, ಬಾತುಕೋಳಿ. कामोऽस्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **–की –ಕೀ.** 2. ಶೈವಾಗಮದ 28 ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಆಗಮಗ್ರಂಥ. (वि०) 3. ಕಾಮ್ಯ, ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "देवतास्तस्य तुष्यन्ति कामिकं तस्य सिध्यति" भा० अनु०। 4. ಕಾಮದಿಂದ ನಡೆಸಲ್ಪಟ್ಟ. कामेन निर्वृत्तम् "ठञ्" (४-२-६८)।

कामित ಕಾಮಿತ (न०) 1. ಇಚ್ಛೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಬಯಕೆ. कमु (कान्तौ) + णिङ् भावे "क्तः" (३-३-११४)। 2. ಅನುರಾಗ, ಪ್ರೀತಿ. "स्फुटमभिलषितं बभूव वध्वा वदति हि संवृतिरेव कामितानि" किरा० १०-४४। (वि०) 3. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಯಸಲ್ಪಟ್ಟ. कमु+णिङ् "क्तः" (३-२-१०२)।

कामिन् ಕಾಮಿನ್ (पु०) 1. ಪತಿ, ಗಂಡ. कामोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "हृतायाः प्रतिसखि कामिनान्यनाम्ना ह्रीमत्याः सरसि गलन्मुखेन्दुकान्तेः" माघ० ८-४२। 2. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. "प्रदेयातिशयात् कामी" इति निरुक्तिः। "कामदेवः कामपालः कामी कान्तः कृतागमः" वि० स०। 3. ಚಕ್ರವಾಕಪಕ್ಷಿ. 4. ಪಾರಿವಾಳದ ಹಕ್ಕಿ. "कामी तु कामुके चक्रवाके पारावतेऽपि च" मेदि०। 5. ಚಂದ್ರ. 6. ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ. 7. ಸಾರಸ ಪಕ್ಷಿ, ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹಂಸ ಪಕ್ಷಿ. स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। (वि०) 8. ಅನುರಾಗವುಳ್ಳವನು, ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವನು. "त्वदग्रसूचीसचिवेन कामिनोर्मनोभवः सीव्यति दुर्यशःपटौ" नैष० १-८०। 9. ಕಾಮುಕ, ಕಾಮಪೀಡಿತ, ಸಂಭೋಗಾಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವನು. कामयते—कमु (कान्तौ) + णिङ् "णिनिः" (३-१-१३४)। "कामिनो कृतरतोत्सवकालक्षेपमाकुलवधूकरसङ्गि"

माघ० १०-६१। 10. ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಬಯಸುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। कामिनी ಕಾಮಿನೀ.

कामिनी ಕಾಮಿನೀ (स्त्री०) 1. ಪ್ರೀತಿಸುವ ಹೆಂಗಸು, ಅನುರಕ್ತಳಾದ ಹೆಂಗಸು, ಕಾಮಾತುರವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. कामोऽस्त्यस्याः "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)। "परिमलितमपि प्रियैः प्रकामं कुचयुगमुज्ज्वलमेव कामिनीनाम्" माघ० ७-७०। "कामिनीषु विवाहेषु गवां भक्ष्ये तथेन्धने। ब्राह्मणाभ्युपपत्तौ च शपथे नास्ति पातकम्" मनु० ८-११२। 2. ಹೆಂಗಸು. "परिवृद्धरागमनुबन्धसेवया मृगया जहार चतुरेव कामिनी" रघु० ९-६९। 3. ಸುಂದರಿ, ರೂಪವತಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು. "मधूनि वक्त्राणि च कामिनीनामामोदकर्मव्यतिहारमीयुः" माघ० ३-५४। 4. ಭೀರು, ಭಯವುಳ್ಳವಳು. 6. ಬದನಿಕೆ ಗಿಡ. 7. ಮರದರಿಶಿನ. 8. ಒಂದು ಮದ್ಯ.

कामुक ಕಾಮುಕ (पु०) 1. ಅಡಕೆಮರ. कमु (कान्तौ) "उकञ्" (३-२-१५४)। 2. ಅಶೋಕವೃಕ್ಷ. 3. ಕಾಡಿರುವಂತಿಗೆ. "कामुकास्तु काम्यशोकातिमुक्तकाः" हेम०। (वि०) 4. ಕಾಮಪೀಡಿತನಾದ, ಹೆಚ್ಚು ಕಾಮವೇಗವುಳ್ಳ, ಸಂಭೋಗದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ. कामयितुं शीलमस्य "उकञ्" (३-२-१५४)। "वञ्चयिष्यसि कुतस्तमोवृतः कामुकेति चकुषुस्तमङ्गनाः" रघु० १९-३३। 5. ಅತಿಯಾಗಿ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಹೆಚ್ಚು ಆಸೆಪಡುವ. "इत्याकर्ण्य क्षितीशस्त्रिदशपरिषदस्ता गिरश्चाटुगर्भाः वैदर्भीकामुकोऽपि प्रसभविनिहितं दूत्यभारं बभार" नैष० ५-१३७। (स्त्री०) **–का –ಕಾ.** 6. ಧನ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಹೆಂಗಸು. **–की –ಕೀ.** ಸಂಭೋಗದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. "कामुकी मैथुनेच्छा चेत् कामुकान्या" सि० कौ० (४-१-४२)।

कामुकत्व ಕಾಮುಕತ್ವ (न०) ಕಾಮುಕತನ, ವಿಲಾಸದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ. कामुकस्य भावः "त्वः" (५-१-११९)। "तेषां दिक्षु प्रथितविदिशालक्षणां राजधानीं गत्वा सद्यः फलमविकलं कामुकत्वस्य लब्धा" मेघ० १-२४। "तल्" **–कता –ಕತಾ.**

कामुकायन ಕಾಮುಕಾಯನ (पु०) ಕಾಮುಕನ ಮಗ. कामुकस्यापत्यम् "फक्" (४-१-९९)।

कामेप्सु ಕಾಮೇಪ್ಸು (वि०) 1. ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. काममाप्तुमिच्छुः — आप्लृ (व्याप्तौ) + सन् "उः" (३-२-१६७)। 2. ಸಂಭೋಗವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ.

कामेश्वर ಕಾಮೇಶ್ವರ (पु०) 1. ಪರಮೇಶ್ವರ. कामानामीश्वरः। (स्त्री०) **–री –ರೀ.** ದೇವಿಯ ಒಂದು ಮೂರ್ತಿ. "कामाख्या त्रिपुरा चैव तथा कामेश्वरी शिवा। सारदाऽथ महोत्साहा कामरूपगुणैर्युता" कालिकापु०।

कामोपहत ಕಾಮೋಪಹತ (पु०) 1. ಮನ್ಮಥನಿಂದ ಪೀಡಿತನಾದ. 2. ಆಸೆಯಿಂದ ಪೀಡಿತನಾದ. कामेन उपहतः।

काम्पिल्य ಕಾಂಪಿಲ್ಯ (पु०) 1. ಕಾಂಪಿಲ್ಯದೇಶ. 2. ಕಾಂಪಿಲ್ಯಪುರ, ದ್ರುಪದರಾಜನ ರಾಜಧಾನಿ. [ಈ ಪಟ್ಟಣವು ಫರಾಕಾಬಾದ್ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಫಟೇ ನಗರಕ್ಕೆ ಈಶಾನ್ಯದಲ್ಲಿರುವುದು.] "माकन्दीमथ गङ्गायास्तीरे जनपदायुताम्। सोऽध्यवात्सीत् दीनमनाः काम्पिल्यं च पुरोत्तमम्। दक्षिणांश्चापि पाञ्चालान् यावत् चर्मण्वतीं नदीम्। द्रोणेन चैवं द्रुपदः परिभूयाथ पालितः" भा०। 3. ಕಪಿಲೆಹಿಟ್ಟು ಎಂಬ ಓಷಧಿ. "काम्पिल्यः कर्कशश्चन्द्रो रक्ताङ्गो रोचनीत्यपि" अम०।

काम्पिल्यक ಕಾಂಪಿಲ್ಯಕ (वि०) ಕಾಂಪಿಲ್ಯದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಕಾಂಪಿಲ್ಯದೇಶದಲ್ಲಿರುವ. काम्पिल्य "वुञ्" (४-२-१२१)।

काम्बल ಕಾಂಬಲ (पु०) ಕಂಬಳಿಯಿಂದ ಹೊದ್ದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ರಥ. कम्बलेन परिवृतो रथः "अण्" (४-२-१०)। "रथे काम्बलवास्त्राद्याः कम्बलादिभिरावृते" अम०।

काम्बविक ಕಾಂಬವಿಕ (पु०) ಶಂಖದಿಂದ ಒಡವೆಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು. कम्बुः शङ्खभूषणं शिल्पमस्य "ठक्" (४-४-५५)। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-१५)। **–विकी –ವಿಕೀ.**

काम्बोज ಕಾಂಬೋಜ (पु० ब० व०) 1. ಕಂಬೋಜದೇಶ. 2. ಕಂಬೋಜದೇಶದ ದೊರೆಗಳು. कम्बोजानां राजानः "अञ्" (४-१-१६६)। "काम्बोजाः समरे सोढुं तस्य वीर्यमनीश्वराः" रघु० ४-६९। ಆದರೆ "कम्बोजाल्लुक्" (४-१-१७३) ಸೂತ್ರದಿಂದ "अञ्" ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬಂದು "कम्बोजाः" ಎಂದಾಗುವುದು. "कम्बोजाः समरे सोढुम्" इति पाठः सुगमः ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಕೌಮುದಿಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. "शका यवनकाम्बोजास्तास्ताः क्षत्रियजातयः" भा० अनु० ३३-२१

ಎಂದು "अञ्" ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲೋಪವಿಲ್ಲದ ಪ್ರಯೋಗವೂ ಇರುವುದು. 3. ಕಂಬೋಜದೇಶದ ನಿವಾಸಿಗಳು. कम्बोजोऽभिजनो येषाम् "अण्" (४-३-९३)। (पु०) 4. ಪುನ್ನಾಗವೃಕ್ಷ, ಸುರಗಿಗಿಡ. 5. ಕಂಬೋಜದೇಶದ ಕುದುರೆ. कम्बोजदेशे भवः "अण्" (४-२-१३३)। 6. ಬಿಳಿ ಕಗ್ಗಲಿಮರ. (स्त्री०) -जी -ಜೀ. 1. ಕಾಡುದ್ದಿನ ಗಿಡ. 2. ಬಿಳಿಕಗ್ಗಲಿಮರ. "काम्बोजः पुनरश्वानां भेदे पुन्नागपादपे। वलक्षखदिरे चापि काम्बोजी माषपर्णिका" हेम०।

काम्बोजक ಕಾಂಬೋಜಕ (वि०) 1. ಕಂಬೋಜ ದೇಶದಲ್ಲಿರುವ (ಮನುಷ್ಯ). 2. ಕಂಬೋಜದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. कम्वोज "वुञ्" (४-२-१३३)।

काम्बोजी ಕಾಂಬೋಜೀ (स्त्री०) 1. ಮಾಷಪರ್ಣೀಗಿಡ, ಕಾಡುದ್ದಿನಗಿಡ. 2. ಬಿಳಿ ಕಗ್ಗಲಿಗಿಡ. "काम्वोजी माषपर्ण्यां च वलक्षखदिरे स्त्रियाम्" मेदि०।

काम्भोज ಕಾಂಭೋಜ (पु०) ಕಾಂಬೋಜ ದೇಶ. "काम्भोजवाजिनियुतानि च सत्रिसप्तानि" याद० १६-१४६।

काम्य ಕಾಮ್ಯ (न०) 1. ಇಚ್ಛೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ. (वि०) 2. ಸುಂದರವಾದ, ಸುಂದರನಾದ, ರಮಣೀಯವಾದ. काम्यते — कमु (कान्तौ) + णिङ् कर्म० "यत्" (३-१-९७)। "नासौ न काम्यो न च वेद सम्यक् द्रष्टुं न सा भिन्नरुचिर्हि लोकः" रघु० ६-३०। 3. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ ವಿಷಯ, ಕಾಮನಾವಿಷಯ. 4. ಫಲಾಭಿಲಾಷೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಕರ್ಮ. "यत्किञ्चित्फलमुद्दिश्य यज्ञदानजपादिकम्। क्रियते कायिकं यच्च तत् काम्यं परिकीर्तितम्"। "काम्यो हि वेदाधिगमः कर्मयोगश्च वैदिकः" मनु० २-२। "अथ तस्य विशां पत्युरन्ते काम्यस्य कर्मणः" रघु० १०-५०। ಕಾಮ್ಯ ಕರ್ಮವಾದರೂ ಫಲಾಭಿಲಾಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ಈಶ್ವರಾರ್ಪಣ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಮಾಡುವುದು ಸಿದ್ಧಿಪ್ರದವು. "युक्तः कर्मफलं त्यक्त्वा शान्तिमाप्नोति नैष्ठिकीम्। अयुक्तः कामकारेण फले सक्तो निबध्यते" गीता ५-१२। "यत् करोषि यदश्नासि यज्जुहोषि ददासि यत्। यत्तपस्यसि कौन्तेय तत्कुरुष्व मदर्पणम्" गीता ९-२७।

काम्यक ಕಾಮ್ಯಕ (न०) ಇಂದ್ರಪ್ರಸ್ಥಕ್ಕೆ ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ವನ, ಪಾಂಡವರು ವನವಾಸಕ್ಕೆ ಹೊರಟಾಗ ಕೆಲವು ಕಾಲ ತಂಗಿದ್ದ ಒಂದು ವನ. "सरस्वतीदृषद्वत्यौ यमुनां च निषेव्य ते। ययुर्वनेनैव वनं सततं दक्षिणां दिशम्। ततः सरस्वतीकूले समेषु मरुधन्वसु। काम्यकं नाम ददृशुर्वनं मुनिजनप्रियम्" भा० वन० ५-२, ३।

काम्यकर्मन् ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮನ್ (न०) 1. ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಕರ್ಮ, ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟೋಮಾದಿ ಯಾಗ. "काम्यानां कर्मणां न्यासं संन्यासं कवयो विदुः। सर्वकर्मफलत्यागं प्राहुस्त्यागं विचक्षणाः" गीता १८-२। (वि०) 2. ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮವನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನು. काम्यं कर्म यस्य।

काम्यदान ಕಾಮ್ಯದಾನ (न०) ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ದಾನ, ಫಲವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಕೊಡುವ ಕೊಡುಗೆ. काम्येन फलेच्छया दानम्।

काम्यफल ಕಾಮ್ಯಫಲ (न०) ಕರ್ಮದಿಂದ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ ಫಲ, ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮದ ಫಲ.

काम्यमान ಕಾಮ್ಯಮಾನ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. कमु (कान्तौ) + णिङ् कर्म० "यक्" "शानच्" (३-२-१२४)।

काम्ल ಕಾಮ್ಲ (न०) 1. ಸ್ವಲ್ಪ ಹುಳಿ. कु ईषदम्लम्— कोः कादेशः (६-३-१०५)। (वि०) 2. ಸ್ವಲ್ಪ ಹುಳಿಯುಳ್ಳ. काम्लमस्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)।

काय ಕಾಯ (पु०) 1. ದೇಹ, ಶರೀರ, ಮೈ. चीयतेऽस्थ्यादिकमत्र — चिञ् (चयने) "घञ्" कश्च (३-३-४१)। "कैश्यं मषीणां स्मितभा कठिन्याः काये यदीये निरमायि सारैः" नैष० १०-८७। 2. ಸಂಘ, ಸಮೂಹ, ರಾಶಿ, ಗುಂಪು. चिञ् भावे "घञ्" (३-३-१८)। 3. ಸ್ವಭಾವ. 4. ಎಂಟು ವಿಧ ವಿವಾಹಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಜಾಪತಿ ದೇವತಾಕವಾದ ಒಂದು ವಿವಾಹ. "देवोढाजः सुतश्चैव सप्त सप्त परावरान्। आर्षोढाजः सुतस्त्रींस्त्रीन् षट्षट् कायोढजः सुतः" मनु० ३-३८। 5. ಮೂಲಧನ, ಬಂಡವಾಳ. 6. ಲಕ್ಷ್ಯ, ಗುರಿ, ಉದ್ದೇಶ. (न०) 7. ಪ್ರಜಾಪತಿದೇವತಾಕವಾದ ತೀರ್ಥ (ಅಂಗುಷ್ಠಮೂಲದಿಂದ ಬಿಡುವ ತೀರ್ಥ). 8. ಮನುಷ್ಯ ತೀರ್ಥ. "कायः कदैवते मूर्तौ सङ्घे लक्ष्यस्वभावयोः। कायं मनुष्यतीर्थे च" हेम०। "ब्राह्मेण विप्रस्तीर्थेन नित्यकालमुपस्पृशेत्। कायत्रैदशिकाभ्यां वा न पित्र्येण कदाचन। अङ्गुष्ठमूलस्य तले ब्राह्मं तीर्थं प्रचक्षते। कायमङ्गुष्ठमूलेऽग्रे दैवं पित्र्यं तयोरधः" मनु० २-५८, ५९। 9. ಪ್ರಜಾಪತಿ ದೇವತಾಕವಾದ ಹವಿಸ್ಸು, ಮುಂತಾದುದು. कः प्रजापति-

दैवतास्य "अण्" (४-२-२४)। कस्य इत् (४-२-२५)। को ब्रह्मा देवता अस्य कायं हविः सि० कौ०।

कायक्लेश ಕಾಯಕ್ಲೇಶ (पु०) ಶರೀರದ ಶ್ರಮ, ದುಡಿತದಿಂದ ಉಂಟಾದ ನೋವು. कायस्य क्लेशः। "दुःखमित्येव यत्कर्म कायक्लेशभयात्त्यजेत्। स कृत्वा राजसं त्यागं नैव त्यागफलं लभेत्" गीता १८-८।

कायचिकित्सा ಕಾಯಚಿಕಿತ್ಸಾ (स्त्री०) (ವೈದ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ) ಎಂಟು ವಿಧ ಆಯುರ್ವೇದಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು, ದೇಹದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸುವ ರೋಗಗಳ ನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಉಪಚಾರ. ["अष्टाङ्ग" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

कायदण्ड ಕಾಯದಂಡ (पु०) ಮೈಯ ನಿಗ್ರಹ, ಶರೀರವನ್ನು ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲು ದಂಡಿಸುವುದು.

कायबन्धन ಕಾಯಬಂಧನ (न०) ಚೇತನನನ್ನು ಶರೀರದೊಳಗೆ ಸೇರಿಸುವುದು.

कायवत् ಕಾಯವತ್ (वि०) 1. ಶರೀರವುಳ್ಳ, ದೇಹವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ. कायोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.** (अव्य०) 2. ಶರೀರದಂತೆ, ದೇಹದಂತೆ. कायेन तुल्यम् "वतिः" (५-१-११५)।

कायवलन ಕಾಯವಲನ (न०) ಕವಚ, ಅಂಗಿ.

कायमान ಕಾಯಮಾನ (न०) 1. ಕುಟೀರ, ಹುಲ್ಲಿನ ಗುಡಿಸಲು. "कायमानं तृणकुटी" त्रिकाण्ड०। 2. ವೇಶ್ಯಾಗೃಹ. 3. ಆಟದ ಮನೆ, ನರ್ತನಶಾಲೆ. "वेश्यागृहे कायमानं तथेदं केलिमण्डपे" वैज०।

कायव्य ಕಾಯವ್ಯ (पु०) ಕಳ್ಳರ ಗುಂಪಿಗೆ ಒಡೆಯನಾದ ಒಬ್ಬ ಬೇಡ. ಇವನಿಗೆ ಕಾಪಚ್ಯನೆಂಬುದು ಮತ್ತೊಂದು ಹೆಸರು. [ಇವನು ಪರಮಧಾರ್ಮಿಕನಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಒಂದು ದಿನ ಇವನ ಗುಂಪಿನವರೆಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ "ನಾವು ಹೇಗೆ ನಡೆದುಕೊಂಡರೆ ನಮಗೆ ಸದ್ಗತಿಯುಂಟಾಗುವುದು" ಎಂದು ಇವನನ್ನು ಕೇಳಿದರು. "ನೀವು ಯಾವಾಗಲೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಕೂಡದು. ಬ್ರಹ್ಮದ್ವೇಷಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ನೀವು ಕೊಲ್ಲಬೇಕು. ಹೆಂಗಸರು, ಶಿಶುಗಳು, ತಪಸ್ವಿಗಳು ಇವರನ್ನು ಕೊಲ್ಲಕೂಡದು. ಈ ರೀತಿ ನಡೆದುಕೊಂಡರೆ ನಿಮಗೆ ಸದ್ಗತಿಯುಂಟು" ಎಂದು ಹೇಳಿದನು.] भा० शान्ति० १३५।

कायसम्पद् ಕಾಯಸಂಪದ್ (स्त्री०) ರೂಪ, ಲಾವಣ್ಯ, ಶರೀರ ಸೌಂದರ್ಯ ಮುಂತಾದುವು. कायस्य सम्पत्। "रूपलावण्यबलवज्रसंहननत्वानि कायसम्पदः" पा० यो० सू०।

कायस्थ ಕಾಯಸ್ಥ (पु०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ, ಪರಮೇಶ್ವರ. कायेषु सर्वभूतानां देहेषु अन्तर्यामितया तिष्ठति — काय + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-३)। "कायस्थोऽपि न कायस्थः कायस्थोऽपि न जायते। कायस्थोऽपि न भुञ्जानः कायस्थोऽपि न बध्यते" उत्तरगी०। 2. ಒಬ್ಬ ಮಿಶ್ರಜಾತಿಯವನು, ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಂದ ಶೂದ್ರಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. ಲೇಖನವು ಈತನ ವೃತ್ತಿ. "दृग्गोचरोऽभूदथ चित्रगुप्तः कायस्थ उच्चैर्गुण एतदीयः" नैष० १४-६६। **ಕಾಯಸ್ಥನ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮತ್ತು ಶಬ್ದ ನಿರ್ವಚನ :**

[(1) ಪರಶುರಾಮನು ಕಾರ್ತವೀರ್ಯಾರ್ಜುನನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಉಳಿದೆಲ್ಲಾ ಕ್ಷತ್ರಿಯರನ್ನೂ ನಾಶಪಡಿಸಲು ಹೊರಟಾಗ ಕೆಲವರು ಕಾಡಿಗೆ ಓಡಿಹೋದರು. ಕೆಲವರು ಪಾತಾಳವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದರು. ಗರ್ಭಿಣಿಯಾಗಿದ್ದ ಚಂದ್ರಸೇನರಾಜನ ಪತ್ನಿಯು ದಾಲ್ಭ್ಯಮಹರ್ಷಿಯ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಓಡಿಹೋಗಿ ಆಶ್ರಯ ಪಡೆದಳು. ಪರಶುರಾಮನು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ಸತ್ಕೃತನಾಗಿ ತಾನು ಒಂದು ಯಾಚನೆಗಾಗಿ ಬಂದಿರುವುದಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದನು. ಮಹರ್ಷಿಯೂ ಪರಶುರಾಮನಿಂದ ಒಂದು ವಿಷಯವನ್ನು ಯಾಚಿಸಿದನು. ಚಂದ್ರಸೇನನ ಪತ್ನಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಪರಶುರಾಮನು ಕೇಳಿದಾಗ ಋಷಿಯೂ ಆಕೆಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿರುವ ಶಿಶುವನ್ನು ತನಗೆ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಯಾಚಿಸಿದನು. ಆಗ "ನಾನು ಯಾವ ವಸ್ತುವಿಗಾಗಿ ಬಂದಿರುವೆನೋ ಅದನ್ನೇ ನೀನೂ ಕೇಳುವೆ. ಆಗಲಿ. ಆಕೆಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿರುವ ಶಿಶುವನ್ನು ನೀನು ಬೇಡುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ **"ಕಾಯಸ್ಥ"** ನೆಂಬ ಹೆಸರಾಗಲಿ. ಆದರೆ ಈ ಶಿಶುವು ಕ್ಷತ್ರಧರ್ಮವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಕೂಡದು" ಎಂದು ಹೇಳಿ ಪರಶುರಾಮನು ಹೊರಟುಹೋದನು. ಆಗ ಋಷಿಯು ಆ ಶಿಶುವಿಗೆ ಚಿತ್ರಗುಪ್ತನ ಧರ್ಮವಾದ ಕಾಯಸ್ಥನ ಕಾರ್ಯವನ್ನೇ ಕೊಟ್ಟನು. ಆದುದರಿಂದ ಆತನ ವಂಶದವರೆಲ್ಲಾ ಕಾಯಸ್ಥರಾದರು. "एवं हत्वाऽर्जुनं रामः सन्धाय निशितान् शरान्। एक एव ययौ हन्तुं सर्वानिवातुरान् नृपान्। केचिद्गहनमाश्रित्य केचित्पातालमाविशन्। सगर्भा चन्द्रसेनस्य भार्या दाल्भ्याश्रमं ययौ। ....। ततो रामोऽब्रवीद्दाल्भ्यं यदर्थमहमागतः। क्षत्रियान्तकरश्चाहं तत्त्वं याचितवानसि। प्रार्थितश्च त्वया विप्र कायस्थो गर्भ

उत्तमः। तस्मात्कायस्थ इत्याख्या भविष्यति शिशोः शुभा। ....। कायस्थ एव उत्पन्नः क्षत्रायां क्षत्रियात्ततः। रामाज्ञया स दाल्भ्येन क्षत्रधर्माद्बहिष्कृतः। कायस्थधर्मो दत्तो वै चित्रगुप्तस्य यः स्मृतः" स्कान्द०।

(೨) ಬ್ರಹ್ಮನು ಚರಾಚರಾತ್ಮಕವಾದ ಸಕಲ ಜಗತ್ತನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಅದರ ಪಾಲನೆಯ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕಶ್ಯಪನಿಗೆ ವಹಿಸಿ ತಾನು ಅನೇಕ ಸಹಸ್ರವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ತಪಸ್ಸಿನಲ್ಲಿದ್ದನು. ಸಮಾಧಿಸ್ಥನಾಗಿದ್ದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಶರೀರದಿಂದ ಲೇಖನಿ ಮತ್ತು ಮಸಿಯಕುಡಿಕೆ ಹಿಡಿದ ಒಬ್ಬ ಸುಂದರ ಪುರುಷನು ಉದ್ಭವಿಸಿ ಮುಂದೆ ನಿಂತನು. ಸಮಾಧಿಯಿಂದ ಎದ್ದ ಬ್ರಹ್ಮನು ನೋಡಿದಾಗ ತನ್ನ ಹೆಸರನ್ನೂ ತನ್ನ ಕೆಲಸವೇನೆಂಬುದನ್ನೂ ತಿಳಿಸಬೇಕೆಂದು ಪುರುಷನು ಕೇಳಲು "ನನ್ನ ಶರೀರದಿಂದ ನೀನು ಜನಿಸಿದೆಯಾದುದರಿಂದ ನಿನ್ನ ಹೆಸರು **"ಕಾಯಸ್ಥ"** ನೆಂದು ಆಗಲಿ. ಚಿತ್ರಗುಪ್ತನ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಧರ್ಮರಾಜನ ನಗರಿಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದುಕೊಂಡು ಜಗತ್ತಿನ ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನೀನಿರಬೇಕು" ಎಂದು ಹೇಳಿ ಅಂತರ್ಧಾನ ಹೊಂದಿದನು.] पद्मपु०। (स्त्री०) **–स्था –ಸ್ಥಾ.** 1. ಅಳಲೆ ಗಿಡ. कायस्तिष्ठत्यनया — घञर्थे "कः" (वा० ३-३-५८)। 2. ನೆಲ್ಲಿಗಿಡ. 3. ಯಾಲಕ್ಕಿ ಗಿಡ. "कायस्थोऽपि नृजातेः स्यात् प्रभेदे परमात्मनि। कायस्था तु हरीतक्यामामलक्यां च दर्शिता" विश्व०। "कायस्थोऽक्षरजीवकः। परमात्मा च कायस्था हरीतक्यामलक्यपि" हेम०। 4. ಕಾಯಸ್ಥ ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು. **–स्थी –ಸ್ಥೀ.** 5. ಕಾಯಸ್ಥನ ಹೆಂಡತಿ.

कायिक ಕಾಯಿಕ (वि०) 1. ಕಾಯದಿಂದ ನಡೆಸಲ್ಪಟ್ಟ, ದೇಹದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಶರೀರವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ಉಂಟಾದ (ಪುಣ್ಯ ಪಾಪ ಕರ್ಮಗಳು). कायेन निर्वृत्तम् "ठक्" (५-१-७९)। "अदत्तानामुपादानं हिंसा चेवाविधानतः। परदारोपसेवा च कायिकं त्रिविधं स्मृतम्। वाचा वाचा कृतं कर्म कायेनैव च कायिकम्" मनु १२-७, ८। (स्त्री०) **–का –ಕಾ.** 2. ಬಡ್ಡಿ, ಮೂಲಧನದ ವೃದ್ಧ್ಯಂಶ. "नातिसांवत्सरीं वृद्धिं न चादष्टां पुनर्हरेत्। चक्रवृद्धिः कालवृद्धिः कारिता कायिका च सा" मनु० ८-१५३। 3. ಹಸು ಎತ್ತು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ಕೊಡುವ ಬಡ್ಡಿ. "दोह्यवाह्यकर्मयुता कायिका समुदाहृता"।

कार ಕಾರ (पु०) 1. ಕಾರ್ಯ, ಕೆಲಸ. 2. ಯತ್ನ. डु कृञ् (करणे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "सकारनानारकासकायसाददसायका" माघ० १९-२७। 3. अ आ इ ई ಮುಂತಾದ ವರ್ಣಗಳನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಲು ಅವುಗಳ ಮುಂದೆ ಹಚ್ಚುವ ಒಂದು ಪ್ರತ್ಯಯ. (वा० ३-३-१०८)। अकारः आकारः इकारः ईकारः ककारः टकारः पकारः मकारः ಇತ್ಯಾದಿ. 4. ಬಲ. कृञ् कर० "घञ्" (३-३-१२१)। 5. ರತಿ, ಸುರತ. कस्य सुखस्यारः प्राप्तिर्यत्र। 6. ಪತಿ, ಗಂಡ. कं सुखं ऋच्छति — ऋ (गतौ) "अण्" (३-२-१)। 7. ವಧೆ. 8. ನಿಶ್ಚಯ. कॄ (हिंसायाम्) भावे "घञ्"। कं निष्यन्दजलं ऋच्छति। 9. ಬಲಿ, ಪೂಜಾದ್ರವ್ಯ. 10. ಹಿಮಾಚಲ. 11. ಯತಿ, ಸಂನ್ಯಾಸಿ. 12. ಹಸ್ತ, ಕೈ. "कारो बले वधे यत्ने हिमाद्रौ निश्चये यतौ" हेम०। "कारा बन्धनगेहे स्त्री करे ना" वैज०। 13. ಕರ, ರಾಜನಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ತೆರಿಗೆ. "कारनाम्नि च प्राचां हलादेः" पा० सू० ६-३-१०। कृञ् ಧಾತುವಿಗೆ ಕರ್ಮಪದವು ಉಪಪದವಾದಾಗ "अण्" (३-२-१) ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದು कारः ಎಂದು ರೂಪವಾಗಿ ಮಾಡುವವನು, ಆಯಾ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಕೊಡುವುದು. कुम्भकारः, ग्रन्थकारः, सूपकारः, स्वर्णकारः ಇತ್ಯಾದಿ.

कारक ಕಾರಕ (न०) 1. ಕರ್ತೃತ್ವಾದಿಸಂಜ್ಞಾಪ್ರಯೋಜಕವಾದ ಒಂದು ಕಾರ್ಯ. करोति कर्तृत्वादिव्यपदेशम् — डु कृञ् (करणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಕ್ರಿಯಾನಿಷ್ಪಾದಕವಾದ (ಕಾರ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ) ಕರ್ತೃ ಕರ್ಮಾದಿಗಳು. करोति क्रियां निर्वर्तयति — डु कृञ् "ण्वुल्"। ಕಾರಕವು ಕರ್ತೃ, ಕರ್ಮ, ಕರಣ, ಸಂಪ್ರದಾನ, ಅಪಾದಾನ ಮತ್ತು ಅಧಿಕರಣಗಳೆಂದು ಆರುವಿಧ. ಕ್ರಿಯಾನಿಷ್ಪಾದಕತ್ವರೂಪವ್ಯಾಪಾರವು ಇರುವುದರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರಕಗಳಲ್ಲೂ ಕರ್ತೃತ್ವವಿದ್ದರೂ ಆಯಾ ಕಾರಕಗಳ ಅವಾಂತರವ್ಯಾಪಾರವಿವಕ್ಷೆಯಿಂದ ಕರ್ಮತ್ವಾದಿ ಸಂಜ್ಞೆಯು ಬರುವುದು.

कारकम्	व्यापारः
(1) कर्तृकारकम्	कारकान्तरप्रवर्तनम्
(2) कर्मकारकम्	क्रियाफलोद्देश्यत्वम्
(3) करणकारकम्	क्रियानियतपूर्ववृत्तित्वम्
(4) संप्रदानकारकम्	प्रेरणानुमत्यादि
(5) अपादानकारकम्	अवधिभावोपगमत्वम्
(6) अधिकरणकारकम्	कर्तृकर्मव्यवहितक्रियाधारणम्

"निष्पत्तिमात्रे कर्तृत्वं सर्वत्रैवास्ति कारके। व्यापारभेदापेक्षायां करणत्वादिसंभवः"। (न०) 3. ಹಿಮದ

ಗದ್ದೆಯಿಂದ ಹೊರಟ ನೀರು. (वि०) 4. ಕರಕ ಸಂಬಂಧವಾದ. करकस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। 5. ಮಾಡುವವನು, ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು, ರಚಿಸುವವನು, ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡುವವನು. "दोषैरेतैः कुलघ्नानां वर्णसंकरकारकैः" गीता १-४३। स्त्रियाम् कारिका ಕಾರಿಕಾ. "यत्र पुष्पशरशास्त्रकारिकासारिकाध्युषितनागदन्तिका" नैष० १८-१५।

कारकदीपक ಕಾರಕದೀಪಕ (न०) ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ; ಏಕಕಾರಕಗತವಾದ ಕ್ರಮಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಕ್ರಿಯೆಗಳ ಜೋಡಣೆಯು ಕಾರಕದೀಪಕಾಲಂಕಾರವಾಗುವುದು. "क्रमिकैकगतानां तु गुम्भः कारकदीपकम्। गच्छत्यागच्छति पुनः पान्थः पश्यति पृच्छति" चन्द्रा०। ಇಲ್ಲಿ ಕ್ರಮಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಗಮನಾದಿಕ್ರಿಯೆಗಳಿಗೆ ಪಾಂಥರೂಪ ಏಕಕರ್ತೃಕಾರಕಾನ್ವಯವಿರುವುದರಿಂದ ಕಾರಕದೀಪಕಾಲಂಕಾರ. ಒಂದು ಕರ್ತೃಕಾರಕಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಕ್ರಿಯಾನ್ವಯವಿದ್ದು ದೀಪಕಚ್ಛಾಯೆಯಿರುವುದರಿಂದ **ಕಾರಕದೀಪಕಾಲಂಕಾರ.**

कारकविभक्ति ಕಾರಕವಿಭಕ್ತಿ (स्त्री०) ಕಾರಕಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ವಿಭಕ್ತಿ; ದ್ವಿತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಕರ್ಮಕಾರಕ. ತೃತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಕರಣಕಾರಕ. ಚತುರ್ಥೀವಿಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಂಪ್ರದಾನಕಾರಕ. ಪಂಚಮೀವಿಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಅಪಾದಾನಕಾರಕ. ಸಪ್ತಮೀವಿಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಅಧಿಕರಣ ಕಾರಕ ಬೋಧಿತವಾಗುವುದು. "उपपदविभक्तेः कारकविभक्तिर्बलीयसी" परि० २-३-१६।

कारकर ಕಾರಕರ (वि०) ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು. कारं कार्यं करोति — डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२१)।

कारज ಕಾರಜ (वि०) 1. ಕಾರ್ಯದಿಂದ ಉಂಟಾದ. कारात् जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। 2. ನಖಸಂಬಂಧವಾದ. करजस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। 3. ನಖದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. करजे भवम् "अण्" (४-३-५३)।

कारञ्ज ಕಾರಂಜ (वि०) ಕರಂಜವೃಕ್ಷದ ಕಾಯಿ ಅದರ ತೈಲ ಮುಂತಾದುವು. करञ्जस्य तत्फलस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

कारण ಕಾರಣ (पु०) 1. ಕಾಯಸ್ಥ. करण एव स्वार्थे "अण्"। (न०) 2. ಕಾರ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಹೇತು, ಯಾವುದೊಂದು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಕಾರ್ಯವು ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅದು. डु कृञ् (करणे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११७)। "तच्च कारणमभूद्धिरण्मयं ब्रह्मणोऽसृजदसाविदं जगत्" माघ० १४-६७। ಕಾರಣವು ಸಮವಾಯಿಕಾರಣ, ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣ ಮತ್ತು ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. [ವಿವರಕ್ಕೆ ಆಯಾ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ]. 3. ಉದ್ದೇಶ. "हित्वा तनुं कारणमानुषीं तां यथा गुरुस्ते परमात्ममूर्तिम्" रघु० १६-२२। 4. ಶರೀರ, ದೇಹ, ಮೈ. 5. ವಿಷ್ಣು. "जीवानां चक्षुरादीन् यो हेतून् कारयतीति सः। प्रोच्यते कारणम्" इति निरुक्तिः। "करणं कारणं कर्ता" वि० स०। 6. ಇಂದ್ರಿಯ. "कार्यकारणकर्तृत्वे हेतुः प्रकृतिरुच्यते" गीता १३-२०। 7. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. "अजं शाश्वतं कारणं कारणानां शिवं केवलं भासकं भासकानाम्"। 8. ಪ್ರಮಾಣವಚನ, ಆಧಾರ, ಅಧಿಕಾರಯುತವಾದ ಮಾತು. "संभोगो दृश्यते यत्र न दृश्येतागमः क्वचित्। आगमः कारणं तत्र न संभोग इति स्थितिः" मनु० ८-२००। 9. ಸಾಧನೆ, ಸಲಕರಣೆ. 10. ಕಾರ್ಯ, ಕೆಲಸ. "न कश्चित् कस्यचिन्मित्रं न कश्चित् कस्यचिद्रिपुः। कारणेन च जानाति मित्राणि च रिपूंस्तथा"। 11. ವಧೆ, ಸಂಹಾರ. कृ (हिंसायाम्) + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 12. ಮೂಲ, ಆದಿಕಾರಣ. "ब्राह्मणः संभवेनैव देवानामपि दैवतम्। प्रमाणं चैव लोकस्य ब्रह्मात्रैव हि कारणम्" मनु० ११-८४। 13. ಜನಕ, ತಂದೆ, ಉತ್ಪಾದಕ. "यमामनन्त्यात्मभुवोऽपि कारणं कथं स लक्ष्यप्रभवो भविष्यति" कुमा० ५-८१। (स्त्री०) –णा –ಣಾ. 14. ಯಾತನೆ, ನೋವು. "कारणं करणे हेतुवधयोश्च नपुंसकम्। स्त्री यातनायाम्" मेदि०।

कारणकारण ಕಾರಣಕಾರಣ (न०) ಕಾರಣದ ಕಾರಣ. कारणस्य कारणम्।

कारणगत ಕಾರಣಗತ (वि०) ಕಾರಣದಲ್ಲಿರುವ, ಉಪಾದಾನಕಾರಣದಲ್ಲಿರುವ.

कारणगुण ಕಾರಣಗುಣ (पु०) ಉಪಾದಾನಕಾರಣದ ಗುಣ. "कारणगुणाः कार्ये संक्रामन्ति"।

कारणगुणोद्भव ಕಾರಣಗುಣೋದ್ಭವ (पु०) ಉಪಾದಾನಕಾರಣಗುಣದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಗುಣ. कारणगुणादुद्भवति।

कारणता ಕಾರಣತಾ (स्त्री०) ಕಾರಣವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಹೇತುವಾಗಿರುವುದು. कारणस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "प्रलयस्थितिसर्गाणामेकः कारणतां गतः" कुमा० २-६। "त्वः" (५-१-११९)। **–णत्वम् –ಣತ್ವಂ.**

कारणध्वंस ಕಾರಣಧ್ವಂಸ (पु०) ಕಾರಣದ ನಾಶ.

कारणध्वंसक ಕಾರಣಧ್ವಂಸಕ (वि०) ಕಾರಣವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ. कारणं ध्वंसयति — ध्वंसु (अवस्रंसने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "णिनिः" (३-१-१३४)। **–ध्वंसिन् –ಧ್ವಂಸಿನ್.** स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–ध्वंसिनी –ಧ್ವಂಸಿನೀ.**

कारणमाला ಕಾರಣಮಾಲಾ (स्त्री०) ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ; ಮುಂದು ಮುಂದಿನ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಕಾರಣ ಭೂತವಾದ ಹಿಂದು ಹಿಂದಿನ ವಸ್ತುಗಳ ಅಥವಾ ಹಿಂದು ಹಿಂದಿನ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಮುಂದು ಮುಂದಿನ ವಸ್ತುಗಳ ಗುಂಭವು (ಜೋಡಣೆಯು) **"ಕಾರಣ ಮಾಲಾ"** ಅಲಂಕಾರವಾಗುವುದು. "नयेन श्रीः श्रिया त्यागः त्यागेन विपुलं यशः" ಇಲ್ಲಿ ನೀತಿಯಿಂದ ಸಂಪತ್ತೂ, ಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ ತ್ಯಾಗವೂ, ತ್ಯಾಗದಿಂದ ಕೀರ್ತಿಯೂ ಉಂಟಾ ಗುವುದರಿಂದ ನೀತಿಯು ಸಂಪತ್ತಿಗೂ, ಸಂಪತ್ತು ತ್ಯಾಗಕ್ಕೂ, ತ್ಯಾಗವು ಯಶಸ್ಸಿಗೂ ಕಾರಣವಾಗಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದ ರಿಂದಲೂ "भवन्ति नरकाः पापात् पापं दारिद्र्य-संभवम्। दारिद्र्यमप्रदानेन तस्माद्दानपरो भव" ಇಲ್ಲಿ ಉತ್ತರೋತ್ತರವಾದ ಪಾಪ, ದಾರಿದ್ರ್ಯ ಮತ್ತು ಅಪ್ರದಾನ ಗಳು ಪೂರ್ವ ಪೂರ್ವಗಳಾದ ನರಕ, ಪಾಪ ಮತ್ತು ದಾರಿದ್ರ್ಯ ಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ "ಕಾರಣ ಮಾಲಾ" ಅಲಂಕಾರವು.

कारणा ಕಾರಣಾ (स्त्री०) 1. ಯಾತನೆ, ಅತಿಯಾದ ನೋವು. कृ (हिंसायाम्) + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। 2. ಪ್ರೇರಣೆ, ಒತ್ತಾಯ.

कारणिक ಕಾರಣಿಕ (वि०) ಪರೀಕ್ಷೆಮಾಡುವವನು, ಕಾರಣಗಳಿಂದ ವಿಚಾರ ಮಾಡುವವನು. कारणैः चरति "ठक्" (४-४-८)। "परीक्षकः कारणिकः" अम०।

कारणोत्तर ಕಾರಣೋತ್ತರ (न०) ಕಾರಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ ನಂತರ ಕೊಡುವ ಉತ್ತರ, ವಾದಿಯು ತನ್ನ ವ್ಯವಹಾರ ವನ್ನು ಸ್ಥಿರಪಡಿಸಲು ಹೇಳಿದ ಕಾರಣವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಅದನ್ನು ತಳ್ಳಿಹಾಕಲು ಕೊಡುವ ಉತ್ತರ. कारणेन उत्तरम्।

कारण्डव ಕಾರಂಡವ (पु०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಪಕ್ಷಿ, ಹಂಸದ ಒಂದು ಭೇದ. रमते — रमु (क्रीडायाम्) "डः" (उ० १-१११)। ईषत् रण्डः कारण्डः कारण्डं वाति — वा (गतिगन्धनयोः) "कः" (३-२-३)। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **–वी –ವೀ.**

कारन्धम ಕಾರಂಧಮ (पु०) ಕರಂಧಮ ರಾಜನ ಮಗ, ಅವಿಕ್ಷತನೆಂಬ ದೊರೆ. करन्धमस्यापत्यम् "अण्" (४-१-११२)। [ಈ ರಾಜನು ಒಮ್ಮೆ ವಿಶಾಲತನಯೆಯ ಸ್ವಯಂವರಕ್ಕೆ (ವಿವಾಹಕ್ಕೆ) ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ಅಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದ ರಾಜರೆಲ್ಲರೂ ಇವನನ್ನು ಸೆರೆಹಿಡಿದು ಹಾಕಲಾಗಿ ಕರಂಧಮನು ಅವರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಸೋಲಿಸಿ ಅವಿಕ್ಷತನನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಕೊಂಡು ಬಂದನು. ಬಳಿಕ ಅವಿಕ್ಷತನು ತಾಯಿತಂದೆಗಳು ಎಷ್ಟು ಹೇಳಿದರೂ ಮದುವೆಯಾಗದೆ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವನ್ನು ಹಿಡಿಯುತ್ತಾನೆ. ಇವನ ತಾಯಿಯು ಯಾರು ಏನು ಕೇಳಿದರೂ ಕೊಡುವುದಾಗಿ ವ್ರತವೊಂದನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳಲಾಗಿ ಅವಿಕ್ಷತನು ಅದನ್ನು ಡಂಗುರ ಹೊಡೆಯಿಸಿ ಸಾರಿಸಿದನು. ಕರಂಧಮನು "ನನಗೆ ಮೊಮ್ಮಗನನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು" ಎಂದು ಕೇಳಲಾಗಿ ವಿಧಿಯಿಲ್ಲದೆ ಅವಿಕ್ಷತನು ವಿಶಾಲತನಯೆ ಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿ ಮರುತ್ತನೆಂಬ ಮಗನನ್ನು ಪಡೆದನು.]

कारन्धमिन् ಕಾರಂಧಮಿನ್ (पु०) 1. ಕಂಚುಗಾರ, ಮಿಶ್ರಲೋಹದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು. कर एव कारः, कारं धमति — ध्मा (शब्दाग्निसंयोगयोः) "णिनिः" (३-२-७८)। पृषो०। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–धमिनी –ಧಮಿನೀ.** 2. ಲೋಹಮಿಶ್ರಣದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಲೋಹದ ಮೊತ್ತವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವವನು. "कारन्धमी कांस्यकारे धातुवादरतेऽपि च" मेदि०।

कारभ ಕಾರಭ (वि०) ಕರಭಸಂಬಂಧವಾದ, ಒಂಟೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. करभस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "अर्शोघ्नं कारभं मूत्रं मानुषं तु विषापहम्" सुश्रुत०।

कारभू ಕಾರಭೂ (स्त्री०) ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ವಸೂಲುಮಾಡುವ ಜಾಗ. कर एव कारः—तस्य भूः। **–भूमिः –ಭೂಮಿಃ.**

कारम्भा ಕಾರಂಭಾ (स्त्री०) ಪ್ರಿಯಂಗುವೃಕ್ಷ, ಪ್ರೇಂಕಣ ಗಿಡ.

कारयत् ಕಾರಯತ್ (वि०) (ಕೆಲಸ) ಮಾಡಿಸುತ್ತಿರು ವವನು. डुकृञ् (करणे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "प्रकाशमुन्माद्य यदद्य कारयन्मयात्मनस्त्वामनु कम्पते स्म सः" नैष० ९-१३३। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.**

कारयितृ ಕಾರಯಿತೃ (वि०) (ಕೆಲಸ) ಮಾಡಿಸುವವನು. डु कृञ् (करणे) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–यित्री –ಯಿತ್ರೀ.**

कारयिष्णु ಕಾರಯಿಷ್ಣು (वि०) ಕೆಲಸ ಮಾಡಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. डु कृञ् (करणे) + णिच् "इष्णुच्" (३-२-१३८)।

कारव ಕಾರವ (पु०) ಕಾಗೆ, ವಾಯಸ. केति रवोऽस्य। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-६३)। **–वी –ವೀ.**

कारवी ಕಾರವೀ (स्त्री०) 1. ಕಾಡುಸಬ್ಬಸಿಗೆ. 2. ಕರಿ ಜೀರಿಗೆ. 3. ಓಮ, ವಾದಕ್ಕಿ. 4. ಹಿಂಗಿನ ಮರ. 5. ಹೆಣ್ಣು ಕಾಗೆ. "कारवी मधुरादीप्यत्वक्पत्री कृष्णजीरके" मेदि०।

कारवेल्ल ಕಾರವೇಲ್ಲ (पु०) 1. ಹಾಗಲದ ಗಿಡ. (न०) 2. ಹಾಗಲದ ಕಾಯಿ. 3. ಹಾಗಲದ ಹೂವು. कारं वेल्लति — वेल्ल (चलने) "अण्" (३-२-१)। स्वार्थे "कः"। **–वेल्लकः –ವೇಲ್ಲಕಃ.**

कारस्कर ಕಾರಸ್ಕರ (पु०) ವಿಷವೃಕ್ಷ. कारं वधं करोति— डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)। "कारस्करो वृक्षः" पा० सू० ६-१-१५६।

कारा ಕಾರಾ (स्त्री०) 1. ಬಂಧನ, ಸೆರೆ, ಬೇಡಿ. कीर्यतेऽत्र—कॄ (विक्षेपे) "अङ्" दीर्घश्च (३-३-१०४)। 2. ಬಂಧನಾಗಾರ, ಸೆರೆಮನೆ. 3. ಚಿನ್ನದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ ಹೆಂಗಸು. 4. ದೂತಿ. 5. ವೀಣೆಯ ಬುರುಡೆ, ವೀಣೆಯ ಹೆರಳು. "कारा बन्धनशालायां बन्धे दूत्यां प्रसेवके। स्याद्धेमकारिकायां च" हेम०। 6. ಪೀಡೆ, ಹಿಂಸೆ. "कारा पीडा बन्धशाले" त्रिकाण्ड०।

कारागार ಕಾರಾಗಾರ (न०) ಸೆರೆಮನೆ. काराया अगारम्। "किं न मुक्ताः कृतः सन्ति कारागारे मनोभुवः" नैष० १७-७६।

कारागुप्त ಕಾರಾಗುಪ್ತ (वि०) ಸೆರೆಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೆರೆಮನೆಯಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ.

कारागृह ಕಾರಾಗೃಹ (न०) ಸೆರೆಮನೆ. काराया गृहम्। "कारागृहे निर्जितवासवेन लङ्केश्वरेणोषितमाप्रसादात्" रघु० ६-४०।

कारावास ಕಾರಾವಾಸ (पु०) 1. ಸೆರೆಮನೆ. 2. ಸೆರೆ ಮನೆಯ ವಾಸ.

कारापथ ಕಾರಾಪಥ (पु०) ಒಂದು ದೇಶ. "शासनाद्रघुनाथस्य चक्रे कारापथेश्वरौ" रघु० १५-९०।

कारायिका ಕಾರಾಯಿಕಾ (स्त्री०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಬಾತು, ಬೆಳ್ಳಕ್ಕಿ.

कारावर ಕಾರಾವರ (पु०) ನಿಷಾದನಿಂದ ವೈದೇಹಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಒಬ್ಬ ಮಿಶ್ರಜಾತಿಯವನು, ಚರ್ಮದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು. "कारावरो निषादात्तु चर्मकारः प्रसूयते" मनु० १०-३६।

कारि ಕಾರಿ (स्त्री०) 1. ಕೆಲಸ, ಪ್ರಶ್ನೆ ಮತ್ತು ಉತ್ತರ ಕಥನರೂಪವಾದ ಕಾರ್ಯ. डु कृञ् (करणे) "इञ्" (३-३-११०)। "कां त्वं कारिमकार्षीः सर्वां कारिमहमकार्षम्"। (वि०) 2. ಶಿಲ್ಪಿ. "कारिः स्त्रियाम् क्रियायां स्याद्वाच्यलिङ्गस्तु शिल्पिनि" मेदि०।

कारिका ಕಾರಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಕೆಲಸ, ಕಾರ್ಯ. डु कृञ् (करणे) "ण्वुल्" (वा० ३-३-१०८)। क्रियायोगे अस्य गतित्वम् तत्र कारिका क्रिया कारिकाकृत्य सि० कौ०। 2. ನಟಿ, ನರ್ತಕಿ. 3. ವಿವರಣ ಶ್ಲೋಕ, ಸ್ವಲ್ಪ ಪದಗಳಿಂದ ಬಹಳ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶ್ಲೋಕ. सांख्यकारिका, कारिकावलिः ಇತ್ಯಾದಿ. 4. ತೀವ್ರವಾದ ವೇದನೆ, ಕ್ರೂರವಾದ ಯಾತನೆ, ಅತಿಯಾದ ನೋವು. 5. ಶಿಲ್ಪ. "क्रूरारिकारी कोरेककारकः कारिकाकरः" माघ० १९-१०४। "कारिका नटयोषिति। कृतौ विवरणश्लोके शिल्पयातनयोरपि। नपुंसकं तु कर्मादौ कारकं कर्तरि त्रिषु" मेदि०। 6. ಬಡ್ಡಿ, ವೃದ್ಧ್ಯಂಶ.

कारित ಕಾರಿತ (वि०) 1. ಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. डु कृञ् (करणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. डु कृञ् + स्वार्थे णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "कारितारिवधा सेनाऽनासेधा वरितारिका" माघ० १९-४४। (स्त्री०) **–ता –ತಾ.** 3. ನ್ಯಾಯವಾದುದ ಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾದ ಬಡ್ಡಿ, ಉತ್ತಮರ್ಣ (ಸಾಲಕೊಟ್ಟವ)ನು ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ಹೇರಿದ ಬಡ್ಡಿ. "चक्रवृद्धिः कालवृद्धिः कारिता कायिका च या" मनु० ८-१५३।

कारी ಕಾರೀ (स्त्री०) ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳದ ಗಿಡ. कृ (हिंसायाम्) "इञ्" (३-३-११०)। "ङीष्" (ग० ४-१-४५)।

कारीर ಕಾರೀರ (न०) ಬಿದಿರಿನ ಕಾಂಡ. ಬಿದಿರಿನ ಜಲ್ಲೆ. करीरस्यावयवः काण्डम् "अञ्" (४-३-१४१)।

कारीरी ಕಾರೀರೀ (स्त्री०) ಮಳೆಗೋಸ್ಕರ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಯಾಗ.

कारीष ಕಾರೀಷ (न०) 1. ಒಣಗಿದ ಸಗಣಿಯ ರಾಶಿ. करीषाणां समूहः "अण्" (४-२-३८)। (वि०) 2. ಒಣಗಿದ ಸಗಣಿಯಿಂದ ಉಂಟಾದ.

कारु ಕಾರು (पु०) 1. ದೇವಶಿಲ್ಪಿ, ವಿಶ್ವಕರ್ಮ. 2. ಶಿಲ್ಪಿ, ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪಿ, ಶಿಲ್ಪಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞ. करोति — डु कृञ् (करणे) "उण्" (उ० १-१)। "इति स्म सा कारुवरेण लेखितं नलस्य च स्वस्य च सख्यमीक्षते" नैष० १-३८। 3. ಕವಿ, ಹೊಗಳುವವನು, ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುವವನು. 4. ಇಂದ್ರ. "कारुर्जम्भरिपुर्जिष्णुः" वैज०। 5. ವ್ರಾತ್ಯನಾದ ವೈಶ್ಯನಿಂದ ಅವಿವಾಹಿತ ವೈಶ್ಯ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. 6. ಬಡಗಿ, ಮರಗೆಲಸದವನು. (न०) 7. ಕಾರ್ಯ, ಕೆಲಸ. 8. ಶಿಲ್ಪ, ಕೈಗಾರಿಕೆ. (वि०) 9. ಕೈಕೆಲಸದವನು, ಚಿತ್ರಕಾರ್ಯ ಮಾಲಾರಚನೆ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಮಾಡುವವನು. "नित्यं शुद्धः कारुहस्तः पण्यं यच्च प्रसारितम्" मनु० ५-१२९। 10. ಸೂಪಕಾರ, ಅಡಿಗೆಯವನು. "कर्मोपकरणाः शूद्राः कारवः शिल्पिनस्तथा" मनु० १०-१२०। 11. ಮಾಡುವವನು. "राघवस्य ततः कार्यं कारुर्वानरपुङ्गवः" भट्टि० ७-२८। "कारुस्तु कारके शिल्पे विश्वकर्मणि शिल्पिनि" हेम०।

कारुक ಕಾರುಕ (पु०) 1. ಶಿಲ್ಪಿ. ಶಿಲ್ಪಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿದವನು. कारु स्वार्थे "कः"। 2. ಬಡಗಿ, ಮರಗೆಲಸದವನು. 3. ಕೈಕೆಲಸದವನು, ಚಿತ್ರಕಾರ. 4. ಕವಿ, ಹೊಗಳುವವನು, ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವನು. 5. ಸೂಪಕಾರ, ಅಡಿಗೆಯವನು. "न साक्षी नृपतिः कार्यो न कारुककुशीलवौ" मनु० ८-६५।

कारुचौर ಕಾರುಚೌರ (पु०) ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಕನ್ನ ಕೊರೆದು ಕದಿಯುವವನು. कारुणा शिल्पेन चौरः।

कारुज ಕಾರುಜ (पु०) 1. ಗಜಶಿಶು, ಆನೆಯ ಮರಿ. 2. ಸ್ವರ್ಗ. "कारुजः कलभे नाके" वैज०। 3. ವಲ್ಮೀಕ, ಹುತ್ತ. 4. ಫೇನ, ನೊರೆ. 5. ನಾಗಕೇಸರವೃಕ್ಷ, ನಾಗಸಂಪಿಗೆಮರ. 6. ಮೈಯಲ್ಲಿ ತಾನಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವ ಎಳ್ಳಿನ ಆಕಾರದ ಕಪ್ಪು ಮಚ್ಚೆ, ಸಂಗಾತಿ. 7. ಗೈರಿಕ ಧಾತು. 8. ಶಿಲ್ಪಿಯ ಕುಶಲಕಾರ್ಯ, ಶಿಲ್ಪಿಯು ತಯಾರಿಸಿದ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಸ್ತು. "कारुजः कलभे फेने वल्मीके नागकेसरे। गैरिके शिल्पिनां चित्रे स्वयंजाततिलेऽपि च" हेम०।

कारुण ಕಾರುಣ (वि०) 1. ಅನುಕಂಪಾರ್ಹ, ದಯೆತೋರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದವನು. "दयालुः स्यात् कारुणिकोऽनुकम्प्यः कारुणः समौ" वैज०। 2. ಸ್ವಲ್ಪ ಕೆಂಪಾದ.

कारुणिक ಕಾರುಣಿಕ (वि०) ದಯಾಳು, ದಯೆತೋರಿಸುವವನು, ಕನಿಕರವುಳ್ಳವನು. करुणा शीलमस्य "ठक्" (४-४-६१)। "सम्यक्कारुणिकस्येदं वत्स ते विचिकित्सितम्" भाग० २-५-९।

कारुण्डिका ಕಾರುಂಡಿಕಾ (स्त्री०) ಜಲೌಕ, ಜಿಗಣೆ.

कारुण्य ಕಾರುಣ್ಯ (न०) ಕರುಣೆ, ದಯೆ, ಕನಿಕರ. करुणस्य दयालोः भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। ಇತರರ ಕಷ್ಟವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ ಇಚ್ಛೆ, ಇತರರ ಅನಿಷ್ಟವನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವ ಇಚ್ಛೆ, ಸ್ವಾರ್ಥವಿಲ್ಲದೆ ಇತರರ ದುಃಖವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ ಇಚ್ಛೆ, ಇತರರ ದುಃಖವನ್ನು ಕಂಡು ಮರುಕಗೊಳ್ಳುವುದು. करुणा स्वार्थे "ष्यञ्" वा। "कारुण्यं निरवधि यत्तव प्रसिद्धं शीतांशोः सहजमिवार्तिहारि शैत्यम्" चं० रा०। "कारुण्यं संविभागश्च यस्य भृत्येषु सर्वदा। संभवेत् स महीपालस्त्रैलोक्यस्यापि रक्षणे"।

कारुविन्द ಕಾರುವಿಂದ (पु०) ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಂದ ವೈದೇಹಕಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗ. (ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ವೈಶ್ಯನಿಗೆ ಹುಟ್ಟಿದವಳು ವೈದೇಹಕಿ.) "वैश्याद्वैदेहकं विप्रा क्षत्रकन्या तु मागधम्" वैज०। "वैदेहकी कारुविन्दम्" वैज०।

कारूष ಕಾರೂಷ (पु०) 1. ಕರೂಷ ದೇಶದ ರಾಜನಾದ ದಂತವಕ್ತ್ರ. करूषाणां राजा "अञ्" (४-१-१६६)। (पु० ब० व०) 2. ಕರೂಷದೇಶದ ಜನರು.

कारेणव ಕಾರೇಣವ (वि०) ಆನೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಆನೆಯಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಹಾಲು ಮುಂತಾದುದು. करेणोरिदम् "अण्" (४-३-१२०)।

कारोत्तर ಕಾರೋತ್ತರ (पु०) 1. ಹೆಂಡದ ಮೇಲಿನ ಕೆನೆ. कारेण गलनक्रियया उत्तरति—उद्+तॄ (प्लवनतरणयोः) "अच्" (३-१-१३४)। "कारोत्तरः सुरामण्डः" अम०। 2. ಕೂಪ, ಬಾವಿ. कारेण उत्तीर्यते — उद् + तॄ कर्म० "अप्" (३-३-५८)। 3. ಹೆಂಡವನ್ನು ಶುದ್ಧಿಮಾಡುವ ಜಲ್ಲಡಿ, ಒಂದರಿ.

कार्कन्धव ಕಾರ್ಕಂಧವ (वि०) ಎಲಚಿಮರದ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಬೋರೆ ಗಿಡದಿಂದ ಉಂಟಾದ. कर्कन्धोरिदम् "अण्" (४-३-१२०)।

कार्कलासेय ಕಾರ್ಕಲಾಸೇಯ (पु०) ಕೃಕಲಾಸದ ಅಪತ್ಯ, ಓತಿಕೇತದ ಮರಿ. कृकलासस्य अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२३)।

कार्कवाकव ಕಾರ್ಕವಾಕವ (वि०) ಕೃಕವಾಕು ಸಂಬಂಧವಾದ, ಕೋಳಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. कृकवाकोरिदम् "अण्" (४-३-१२०)।

कार्कश्य ಕಾರ್ಕಶ್ಯ (न०) 1. ಕಠೋರವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಕಠಿನವಾಗಿರುವಿಕೆ. कर्कशस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "कान्तारभाजि मयि केकयराजपुत्र्याः कार्कश्यकन्दलितया दलितस्य वाचा" चं० रा०। 2. ಒರಟಾಗಿರುವಿಕೆ. 3. ದೃಢವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ. "आश्लेषलोलुपवधूस्तनकार्कश्यसाक्षिणीम्" माघ० २-१७।

कार्कीक ಕಾರ್ಕೀಕ (वि०) ಬಿಳಿಯ ಕುದುರೆಯಂತಿರುವ, ಬಿಳಿಯ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಹೋಲುವ. कर्कः शुक्लोऽश्वः स इव "ईकक्" (५-३-११०)।

कार्ण ಕಾರ್ಣ (पु०) 1. ಕರ್ಣನ ಮಗ ವೃಷಕೇತು. कर्णस्य अपत्यम् "अण्" (४-१-११२)। (न०) 2. ಹತ್ತಕಡಕು, ಓಲೆ, ತಾಟಂಕ. (वि०) 3. ಕಿವಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ (ಗುಗ್ಗೆ ಮೊದಲಾದುದು). कर्णस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

कार्त ಕಾರ್ತ (पु०) 1. ಕೃತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಗ್ರಂಥ, ಕೃತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳ ಅರ್ಥ ವಿವರಿಸುವ ಗ್ರಂಥ. कृतां कृत् प्रत्ययानां व्याख्यानो ग्रन्थः "अण्" (४-३-६६)। (न०) 2. ಕೃತಯುಗ. कृतमेव स्वार्थे "अण्" (५-४-३८) (वि०) 3. ಕೃತಯುಗಸಂಬಂಧವಾದ. कृतस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

कार्तयुग ಕಾರ್ತಯುಗ (वि०) ಕೃತಯುಗ ಸಂಬಂಧವಾದ. कृतयुगस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "त्रेतायुगप्रवर्तितकार्तयुगवृत्तान्त" रघु० ग०।

कार्तवीर्य ಕಾರ್ತವೀರ್ಯ (पु०) ಕೃತವೀರ್ಯನ ಮಗ, ಕಾರ್ತವೀರ್ಯಾರ್ಜುನ, ಹೈಹಯದೇಶದ ದೊರೆ. कृतवीर्यस्य अपत्यम् "अण्" (४-१-११२)। ಕಾರ್ತವೀರ್ಯಾರ್ಜುನನು 85,000 ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಧರ್ಮದಿಂದ ರಾಜ್ಯವಾಳಿದನು. ಇವನು ರಾವಣನ ಸಮಕಾಲಿಕನು ಮತ್ತು ಬಹಳ ಪರಾಕ್ರಮಿ. ಇವನಿಗೆ ಸಹಸ್ರ ತೋಳುಗಳಿದ್ದುವು. ಇವನ ಮಹಿಮೆಯೆಲ್ಲವೂ ದತ್ತಾತ್ರೇಯನ ವರಪ್ರಸಾದಲಬ್ಧವಾದುವು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "अर्जुन" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "अर्जुनः कृतवीर्यस्य सप्तद्वीपेश्वरोऽभवत्। दत्तात्रेयाद्धरेरंशात् प्राप्तयोगमहागुणः। न नूनं कार्तवीर्यस्य गतिं यास्यन्ति पार्थिवाः। यज्ञदानतपोयोगश्रुतवीर्यजयादिभिः" भाग० ९-२३। "अनन्यसाधारणराजशब्दो बभूव योगी किल कार्तवीर्यः" रघु० ६-३८।

कार्तस्वर ಕಾರ್ತಸ್ವರ (न०) 1. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. कृतस्वरे आकरविशेषे भवम् "अण्" (४-३-५३)। "स तप्तकार्तस्वरभास्वराम्बरः कठोरताराधिपलाञ्छनच्छविः" माघ० १-२०। "जलदास्तटित्तुलितकान्तकार्तस्वराः" माघ० ४-२४। 2. ದತ್ತೂರಿ ಕಾಯಿ.

कार्तस्वरभूधर ಕಾರ್ತಸ್ವರಭೂಧರ (पु०) ಮೇರು ಪರ್ವತ. "अशोभि कार्तस्वरभूधरस्य" नैष० १०-६७।

कार्तान्तिक ಕಾರ್ತಾಂತಿಕ (पु०) ಮೌಹೂರ್ತಿಕ, ಜೋಯಿಸ, ಭವಿಷ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದು ಹೇಳುವವನು. कृतान्तं वेत्ति "ठक्" (४-२-६०)।

कार्तिक ಕಾರ್ತಿಕ (पु०) 1. ಕಾರ್ತಿಕಮಾಸ, ಕೃತ್ತಿಕಾ ನಕ್ಷತ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ಮಾಸ. कृत्तिकानक्षत्रेण युक्ता पौर्णमासी—कृत्तिका "अण्" (४-२-३)। "ङीप्" (४-१-१५)। कार्तिकी—सास्मिन् मासे "अण्" (४-२-२१)। "नक्षत्रनाम्ना मासास्तु ज्ञेयाः पर्वान्तयोगतः" सू० सि० १४-१५। ಒಂದು ಚಾಂದ್ರಮಾಸದ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯೊಳಗಿನ ಪೂರ್ಣಿಮೆಯ ದಿನ ಬರುವ ಚಂದ್ರ ನಕ್ಷತ್ರದ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಆ ತಿಂಗಳ ಹೆಸರಾಗುವುದು. ಚಿತ್ತಾ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಚೈತ್ರಮಾಸ, ವಿಶಾಖಾಸಂಬಂಧದಿಂದ ವೈಶಾಖಮಾಸ ಇತ್ಯಾದಿ. ಪರ್ವಾಂತದಲ್ಲಿ (ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ) ಆಯಾ ನಕ್ಷತ್ರಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಕಾರ್ತಿಕ್ಯಾದಿಹುಣ್ಣಿಮೆಗೆ ಕೃತ್ತಿಕಾನಕ್ಷತ್ರವೊದಲುಗೊಂಡು ಎರಡೆರಡು ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಕಾರ್ತಿಕಾದಿಮಾಸಗಳ ವ್ಯವಹಾರವು. ಕಾರ್ತಿಕಮಾಸಕ್ಕೆ ಅಂತ್ಯೋಪಾಂತ್ಯ ಮತ್ತು ಪಂಚಮಮಾಸ (ಆಶ್ವಯುಜ, ಭಾದ್ರಪದ ಮತ್ತು ಫಾಲ್ಗುನ) ಗಳಿಗೆ ಮೂರು ಮೂರು ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದು.

ನಕ್ಷತ್ರಗಳು		ಮಾಸಗಳು
(1) ಕೃತ್ತಿಕಾ-ರೋಹಿಣೀ	ಸಂಬಂಧದಿಂದ	ಕಾರ್ತಿಕ.
(2) ಮೃಗಶೀರ್ಷ-ಆರಿದ್ರಾ	,,	ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷ.
(3) ಪುನರ್ವಸು-ಪುಷ್ಯ	,,	ಪೌಷ.
(4) ಆಶ್ಲೇಷಾ-ಮಖಾ	,,	ಮಾಘ.
(5) ಪೂ.ಫ-ಉ.ಫ-ಹಸ್ತ	,,	ಫಾಲ್ಗುನ.
(6) ಚಿತ್ತಾ-ಸ್ವಾತೀ	,,	ಚೈತ್ರ.
(7) ವಿಶಾಖಾ-ಅನೂರಾಧಾ	,,	ವೈಶಾಖ.
(8) ಜ್ಯೇಷ್ಠಾ-ಮೂಲಾ	,,	ಜ್ಯೇಷ್ಠ.
(9) ಪೂರ್ವಾಷಾಢಾ-ಉತ್ತರಾಷಾಢಾ	,,	ಆಷಾಢ.
(10) ಶ್ರವಣ-ಧನಿಷ್ಠಾ	,,	ಶ್ರಾವಣ.
(11) ಶತಭಿಷ-ಪೂರ್ವಾಭಾದ್ರಾ-ಉತ್ತರಾಭಾದ್ರಾ	,,	ಭಾದ್ರಪದ.
(12) ರೇವತೀ-ಅಶ್ವಿನೀ-ಭರಣೀ	,,	ಆಶ್ವಯುಜ.

"कार्तिक्यादिषु संयोगे कृत्तिकादि द्वयंद्वयम्। अन्त्योपान्त्यौ पञ्चमश्च त्रिधा मासत्रयं स्मृतम्" सू० सि० १४-१६। 2. ತುಲಾರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನಿರುವ ಒಂದು ಸೌರಮಾಸ. ತುಲಾಮಾಸ. 3. ಕೃತ್ತಿಕಾನಕ್ಷತ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪೌರ್ಣಮಾಸಿಯುಳ್ಳ ಅರ್ಧಮಾಸ, ಒಂದು ಪಕ್ಷ. 4. ಸ್ಕಂದ, ಷಣ್ಮುಖ. कृत्तिकाणामयं पोष्यत्वेन "अण्" (४-३-१२०)। ಕೃತ್ತಿಕಾನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಂದ ಪೋಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "कार्तिकेय" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ]. (स्त्री०) –की –ಕೀ. 5. ಕಾರ್ತಿಕಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ, ಕೃತ್ತಿಕಾನಕ್ಷತ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ. कृत्तिकानक्षत्रेण युक्ता पौर्णमासी "अण्" (४-२-३)। "ङीप्" (४-१-१५)।

कार्तिकिक ಕಾರ್ತಿಕಿಕ (पु०) 1. ಕಾರ್ತಿಕಮಾಸ. ಕೃತ್ತಿಕಾನಕ್ಷತ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯುಳ್ಳ ತಿಂಗಳು. कार्तिकी पौर्णमासी अस्मिन् मासे "ठक्" (४-२-२३)। 2. ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಒಂದು ವರ್ಷ.

कार्तिकी ಕಾರ್ತಿಕೀ (स्त्री०) ಕಾರ್ತಿಕಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ, ಕೃತ್ತಿಕಾನಕ್ಷತ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ. कृत्तिकानक्षत्रेण युक्ता पौर्णमासी "अण्" (४-२-३)। "ङीप्" (४-१-१५)।

कार्तिकेय ಕಾರ್ತಿಕೇಯ (पु०) ಷಣ್ಮುಖ, ಸ್ಕಂದ. कृत्तिकानामपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)। [ತಾರಕನೆಂಬ ಅಸುರನೊಬ್ಬನು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಪೀಡಿಸುತ್ತಾ ಲೋಕಕಂಟಕನಾಗಿದ್ದನು. ದೇವತೆಗಳು ಅವನನ್ನು ಜಯಿಸಲಾರದೆ ತಮಗೆ ತಕ್ಕ ಸೇನಾಪತಿಯೊಬ್ಬನನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಬೇಕೆಂದು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಮೊರೆಯಿಟ್ಟರು. ತಾನೇ ಅವನಿಗೆ ವರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅವನ ಸಂಹಾರಕ್ಕೆ ಯತ್ನಿಸುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲವೆಂದೂ ಪರಮೇಶ್ವರನು ಮಾತ್ರ ಅಂತಹ ಸೇನಾನಿಯೊಬ್ಬನನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಡಬಲ್ಲನೆಂದೂ ಸತಿಯ ವಿಯೋಗದಿಂದ ಧ್ಯಾನಾಸಕ್ತನಾಗಿರುವ ಪರಮೇಶ್ವರನು ಪಾರ್ವತಿಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗುವಂತೆ ದೇವತೆಗಳು ಯತ್ನಿಸಿದರೆ ಸರಿಯಾದ ಸೇನಾಪತಿಯೊಬ್ಬನು ಜನಿಸುವನೆಂದೂ ಹೇಳಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ಅಂತರ್ಧಾನ ಹೊಂದಿದನು. ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾತಿನಂತೆ ದೇವತೆಗಳು ಮನ್ಮಥನ ಸಾಹಾಯ್ಯದಿಂದ ಪಾರ್ವತೀ ಪರಮೇಶ್ವರರಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಅನುರಾಗ ಹುಟ್ಟಿಸಲು ಯತ್ನಿಸಿದರು. ಆದರೆ ಅದು ವಿಫಲವಾಗಿ ಕೊನೆಗೆ ಇವರೀರ್ವರ ಪರಸ್ಪರತಪಃಫಲವಾಗಿ ಮದುವೆಯಾಗಿ ಷಣ್ಮುಖನೆಂಬ ಕುಮಾರನು ಜನಿಸಿ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಆ ಕುಮಾರನು ತಾರಕಾಸುರನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದನು. ಪರಮೇಶ್ವರನ ವೀರ್ಯವು ಮೊದಲು ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ವಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಅಗ್ನಿಯು ಅದನ್ನು ಗಂಗೆಯಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟನು. ಗಂಗೆಯೂ ಅದರ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ತಡೆಯಲಾರದೆ ಶರವಣವೊಂದರಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟಳು. ಅದು ಕ್ರಮೇಣ ಶಿಶುವಾಗಿ ಬೆಳೆಯಲಾರಂಭಿಸಿದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಸ್ತನ್ಯಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ದೇವತೆಗಳು ಕೃತ್ತಿಕಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟರು. ಇದರಿಂದ "**ಕಾರ್ತಿಕೇಯ**"ನೆಂದೂ ವೀರ್ಯವು ಸ್ಕನ್ನವಾದುದರಿಂದ "**ಸ್ಕಂದ**"ನೆಂದೂ ಆರುಮಂದಿ ಸ್ತನ್ಯಪಾನ ಮಾಡಿಸಿದುದರಿಂದ "**ಷಾಣ್ಮಾತುರ**"ನೆಂದೂ ಮುಂತಾಗಿ ಈ ಶಿಶುವಿಗೆ ಹೆಸರಾಯಿತು.]

कात्स्न्य ಕಾರ್ತ್ಸ್ನ್ಯ (न०) ಸಾಕಲ್ಯ, ಸಂಪೂರ್ಣತೆ, ಒಟ್ಟು. कृत्स्नस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "कात्स्न्येन निर्वर्णयितुं च रूपमिच्छन्ति तत्पूर्वसमागतानाम्"।

कार्पट ಕಾರ್ಪಟ (पु०) 1. ಛಿಂದಿಬಟ್ಟೆ, ಹರಕುಬಟ್ಟೆ. कर्पट एव स्वार्थे "अण्"। 2. ಜತು, ಅರಗು. (वि०) 3. ಛಿಂದಿಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಉಟ್ಟಿರುವ ಭಿಕ್ಷುಕ. 4. ಕಾರ್ಯಾರ್ಥಿ, ಅರ್ಜಿದಾರ, ಉಮೇದುವಾರ. "कार्पटो जतुकार्यिणोः" मेदि०।

कार्पटिक ಕಾರ್ಪಟಿಕ (वि०) 1. ಯಾತ್ರಾರ್ಥಿ, ತೀರ್ಥಯಾತ್ರೆ ಮಾಡುವವನು. कर्पटेन चरति "ठक्" (४-४-८)। "विश्रान्तकार्पटिकप्रस्फुटितचरणधूलिधूसरकिसलयलाञ्छितोपकण्ठैः" काद०। 2. ಮರ್ಮವನ್ನು ಅರಿತವನು. "कार्पटिकः स मर्मवित्" त्रिकाण्ड०। 3. ವಂಚಕ, ಮೋಸಗಾರ. 4. ಯಾತ್ರಾರ್ಥಿಗಳ ಗುಂಪು.

कार्पण्य ಕಾರ್ಪಣ್ಯ (न०) 1. ದಾರಿದ್ರ್ಯ, ಬಡತನ, ಕಷ್ಟದಶೆ. 2. ಜಿಪುಣತನ, ಲೋಭಿತನ. कृपणस्य भावः। "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 3. ತ್ಯಾಗಬುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 4. ಕರ್ತವ್ಯಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೆ ಕಷ್ಟದ ನಿವೃತ್ತ್ಯುಪಾಯವನ್ನು ಅರಿಯದಿರುವಿಕೆ, ದೀನತೆ. "कार्पण्यदोषोपहतस्वभावः पृच्छामि त्वां धर्मसंमूढचेताः" गीता २-७।

कार्पास ಕಾರ್ಪಾಸ (न०) 1. ಹತ್ತಿ. 2. ಹತ್ತಿಯಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬಟ್ಟೆ. 3. ಕಾಗದ. कार्पास्याः अवयवः विकारो वा "अण्" (४-३-१३६)। "कार्पासकृतकूर्पासशतैरपि न शाम्यति। शीतं शातोदरीपीनवक्षोजालिङ्गनं विना"। (वि०) 4. ಹತ್ತಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಹತ್ತಿಯ ದಾರದಿಂದ ತಯಾರಾದ.

कार्पासक ಕಾರ್ಪಾಸಕ (पु०) ಹತ್ತಿಯ ಬಟ್ಟೆ. कार्पास एव — स्वार्थे "कः"।

कार्पासतन्तु ಕಾರ್ಪಾಸತಂತು (पु०) ಹತ್ತಿಯದಾರ, ಹತ್ತಿಯನೂಲು. कार्पासस्य तन्तुः।

कार्पासतान्तव ಕಾರ್ಪಾಸತಾಂತವ (वि०) ಹತ್ತಿಯ ದಾರದಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ, ಹತ್ತಿಯ ನೂಲಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ. कार्पासतन्तोरिदम् "अण्" (४-३-१२०)। "कार्पासतान्तवं क्रौञ्चो गोधा गां वाग्गुदो गुडम्" मनु० १२-६४।

कार्पाससौत्रिक ಕಾರ್ಪಾಸಸೌತ್ರಿಕ (वि०) ಹತ್ತಿಯ ದಾರದಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಬಟ್ಟೆ ಮುಂತಾದುದು. कार्पाससूत्रेण निर्वृत्तः "ठक्" (७-३-२०)। "शते दशपला वृद्धिरौर्णे कार्पाससौत्रिके" याज्ञ० २-१७९।

कार्पासिक ಕಾರ್ಪಾಸಿಕ (वि०) ಹತ್ತಿಯ ದಾರದಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಬಟ್ಟೆ ಮೊದಲಾದುದು. कार्पासेन निर्वृत्तः "ठञ्" (५-१-७९)। "शतं दासीसहस्राणां कार्पासिकनिवासिनाम्" भा० सभा० ५१-८।

कार्पासिका ಕಾರ್ಪಾಸಿಕಾ (स्त्री०) ಹತ್ತಿಯ ಗಿಡ. कार्पास्येव — कार्पासी स्वार्थे "कः"।

कार्पासी ಕಾರ್ಪಾಸೀ (स्त्री०) ಹತ್ತಿಯ ಗಿಡ.

कार्म ಕಾರ್ಮ (वि०) ಫಲವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. कर्म शीलमस्य "णः" (६-४-१७२)। निपा०।

कार्मण ಕಾರ್ಮಣ (न०) 1. ಯಕ್ಷಿಣಿ, ಗಾರುಡಿ. 2. ಮಂತ್ರ, ಓಷಧಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ವಶೀಕರಣಕಾರ್ಯ, ಮೂಲಿಕೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ಸ್ತಂಭನಕಾರ್ಯ, ಮಾಟ, ಶೂನ್ಯ. कर्मैव "अण्" (५-४-३६)। "चाटु चाकृतकसंभ्रममासां कार्मणत्वमगमन् रमणेषु" माघ० १०-३७। 3. ಬಾಯಿ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ ಅದರಂತೆ ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ. वाचिकं श्रुत्वा क्रियमाणं कर्मेत्यर्थः सि० कौ०। (वि०) 4. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವವನು, ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮಾಡುವವನು, ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಚತುರನಾದವನು. "कार्मणं मन्त्रतन्त्रादियोजने कर्मठेऽपि च" मेदि०।

कार्मार ಕಾರ್ಮಾರ (पु०) 1. ಕಮ್ಮಾರ, ಕಬ್ಬಿಣದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು. कर्मार एव — स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। 2. ಕಮ್ಮಾರನ ಮಗ. कर्मारस्य अपत्यम् "अण्" (४-१-११२)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। –री –ರೀ.

कार्मारक ಕಾರ್ಮಾರಕ (वि०) ಕಮ್ಮಾರನಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಬ್ಬಿಣದ ಕೆಲಸದವನಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. कमरिण कृतम् "वुञ्" (४-३-११८)।

कार्मिक ಕಾರ್ಮಿಕ (वि०) ಚಿತ್ರಕಾರನ ಕುಶಲತೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ, ಕಸೂತಿ ಮೊದಲಾದ ಚಿತ್ರಕಾರ್ಯದಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ. कर्मणा चित्रकर्मणा निर्वृत्तम् "ठञ्" (४-४-१९)। "कार्मिके रोमबद्धे च त्रिंशद्भागः क्षयो मतः" याज्ञ० २-१८०।

कार्मिक्य ಕಾರ್ಮಿಕ್ಯ (न०) ಕುಶಲ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವಿಕೆ. ಉದ್ಯೋಗಶೀಲತೆ, ಕೈಗಾರಿಕೆ. कार्मिकस्य भावः "यक्" (५-१-१२८)।

कार्मुक ಕಾರ್ಮುಕ (पु०) 1. ವಂಶ, ವೇಣು, ಬಿದಿರು. कार्मुकं साध्यत्वेनास्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। 2. ನೀರು ಹಲಸಿನ ಗಿಡ. 3. ಬಿಳಿಯ ಕಗ್ಗಲಿಮರ. 4. ಅಶೋಕವೃಕ್ಷ. 5. ಕಾಡಿರುವಂತಿಗೆ ಗಿಡ. (न०) 6. ಧನುಸ್ಸು, ಬಿಲ್ಲು. कर्मणे प्रभवति — कर्मन् "उकञ्" (५-१-१०३)। "कार्मुकेणेव गुणिना बाणः संधानमेष्यति" माघ० २-९७। 7. ಧನೂರಾಶಿ, ಮೇಷದಿಂದ ಒಂಬತ್ತನೆಯ ರಾಶಿ. "कार्मुकं तु परित्यज्य झषं संक्रमते रविः"। (वि०) 8. ಕರ್ಮಕ್ಷಮನಾದ, ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನಾದ. "कार्मुकं वंशधनुषोः कर्मशक्ते तु वाच्यवत्" मेदि०। "अथ कार्मुकः। वंशे कार्मुकमिष्वासे कर्मठे" हेम०।

कार्मुकिन् ಕಾರ್ಮುಕಿನ್ (वि०) ಧನುಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಬಿಲ್ಲನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ. कार्मुक "इनिः" (५-२-११५)।

कार्य ಕಾರ್ಯ (न०) 1. ಕೆಲಸ. क्रियते — डु कृञ् (करणे) कर्म० "ण्यत्" (३-१-१२४)। "गुरुद्वयाय गुरुणोरुभयोरथ कार्ययोः" माघ० २-६। 2. ಆಚರಣೆ, ಅನುಷ್ಠಾನ, ನಡೆಸುವಿಕೆ, ಮಾಡುವಿಕೆ. 3. ಪ್ರಯೋಜನ, ಫಲ. "उपसर्पति कार्यार्थी कृतार्थो नोपसर्पति" हितो०। 4. ಉದ್ದೇಶ, ಗುರಿ. 5. ಉದ್ಯೋಗ, ವೃತ್ತಿ. 6. ಆರೋಗ್ಯ. "भिषक् कर्ताऽथ करणं रसाः दोषास्तु कारणम्। कार्यमारोग्यमेवैकम्" सुश्रुत०। 7. ಹೇತು, ಕಾರಣ. "कार्यं हेतौ प्रयोजने" मेदि०। 8. ಉದ್ಯಮ, ವ್ಯವಸಾಯ. 9. (ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ ವರ್ಣ ಪ್ರತ್ಯಯ ಮೊದಲಾದುವು. "कार्यमनुभवन् हि कार्यी निमित्ततया नाश्रीयते" परि०। 10. ಕಾರ್ಯ

ವನ್ನು ವಿಧಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ. 11. ಜನ್ಮಲಗ್ನದಿಂದ ಹತ್ತನೆಯ ಸ್ಥಾನ. "कार्याधीशः स्वगेहे बुधगुरुकविभिः संयुतो वेक्षितो वा"। 12. ನ್ಯಾಯಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹೂಡುವ ಮೊಕದ್ದಮೆ, ಋಣಾದಿ ವಿವಾದ, ವ್ಯಾಜ್ಯ. "नोत्पादयेत्स्वयं कार्यं राजा नाप्यस्य पूरुषः" मनु० ८-४३। (वि०) 13. ಕರ್ತವ್ಯ, ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ. "कार्यमित्येव यत्कर्म नियतं क्रियतेऽर्जुन। सङ्गं त्यक्त्वा फलं चैव स त्यागः सात्त्विको मतः" गीता १८-९। "तस्माच्छास्त्रं प्रमाणं ते कार्याकार्यव्यवस्थितौ" गीता १६-२४। 14. ಉತ್ಪತ್ತಿಹೊಂದಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಉತ್ಪಾದನೆಗೆ ವಿಷಯವಾದ, ಜನ್ಯ. 15. ಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಆಚರಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 16. ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಮಾಡಲ್ಪಡುವ.

कार्यकर ಕಾರ್ಯಕರ (वि०) ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನು, ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನಾದವನು. कार्यं करोति — डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)।

कार्यकारण ಕಾರ್ಯಕಾರಣ (न०) ಒಂದು ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಒಂದು ಕಾರಣ. कार्यस्य कारणम्।

कार्यकारणभाव ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವ (पु०) ಒಂದು ಕಾರ್ಯ ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರಣವಾಗಿರುವಾಗ ಅವುಗಳಿಗಿರುವ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧ, ಹೇತುಹೇತುಮದ್ಭಾವ. कार्यकारणयोर्भावः।

कार्यकारिन् ಕಾರ್ಯಕಾರಿನ್ (वि०) ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. कार्यं करोति — डु कृञ् (करणे) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **—कारिणी —ಕಾರಿಣೀ.**

कार्यकाल ಕಾರ್ಯಕಾಲ (पु०) 1. ಕಾರ್ಯಕಾಲಪಕ್ಷ, ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ (ಯಥೋದ್ದೇಶಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ) ಒಂದು ಪಕ್ಷ. ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಜ್ಞಾ ಪರಿಭಾಷಾಸೂತ್ರಗಳು ವಿಧಿಶಾಸ್ತ್ರದೊಡನೆ ಸೇರಿ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥ ಬೋಧವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಡುವುವು. **ಉದಾ**: "वृद्धिरादैच्" (१-१-१) ಎಂಬ ಸಂಜ್ಞಾಶಾಸ್ತ್ರವು "वृद्धिरेचि" (६-१-८८) ಎಂಬ ವೃದ್ಧಿವಿಧಾಯಕ ಸೂತ್ರದೊಡನೆ ಸೇರಿ ವೃದ್ಧಿಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನೂ, ಏಚ್ ಪರಕ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನೂ ವಿಧಿಸುವುದು. 2. ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಗೊತ್ತಾದ ಕಾಲ, ಕೆಲಸದ ಸಮಯ. "याचते कार्यकाले यः स किं भृत्यः स किं सुहृत्" हितो० २-३२।

कार्यकालात्यय ಕಾರ್ಯಕಾಲಾತ್ಯಯ (पु०) ಕಾರ್ಯದ ವೇಳೆಯ ಅತಿಕ್ರಮ, ಕೆಲಸದ ಸಮಯವು ಮೀರಿ ಹೋಗುವಿಕೆ. कार्यकालस्य अत्ययोऽतिक्रमः। "आपद्युन्मार्गगमने कार्यकालात्ययेषु च। कल्याणवचनं ब्रूयादपृष्टोऽपि हितो नरः" हितो० २-१२४।

कार्यकुशल ಕಾರ್ಯಕುಶಲ (वि०) ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನಾದವನು, ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಚತುರನಾದವನು. कार्येषु कुशलः।

कार्यकौशल ಕಾರ್ಯಕೌಶಲ (न०) ಕೆಲಸ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಜಾಣತನ, ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಪುಣತೆ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯ.

कार्यक्षम ಕಾರ್ಯಕ್ಷಮ (वि०) ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನಾದ, ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಶಕ್ತನಾದ. कार्येषु क्षमः।

कार्यगौरव ಕಾರ್ಯಗೌರವ (न०) 1. ಕಾರ್ಯದ ಗುರುತ್ವ, ಕೆಲಸದ ಮಹತ್ತ್ವ, ಕೆಲಸಕ್ಕಿರುವ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯ, —ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ. कार्यस्य गौरवम्। 2. ಹೆಚ್ಚು ಕಾರ್ಯವಿರುವಿಕೆ, ಕೆಲಸಗಳು ಬಹಳವಾಗಿರುವುದು.

कार्यचिन्तक ಕಾರ್ಯಚಿಂತಕ (वि०) ಕೆಲಸವನ್ನು ಯೋಚಿಸಿ ಮಾಡುವ, ಮಾಡಿದ ಮತ್ತು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕುರಿತು ಯೋಚಿಸುವ, ವಿವೇಕದಿಂದ ಕಾರ್ಯಮಾಡುವ. कार्यं चिन्तयति — चिती (संज्ञाने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "धर्मज्ञाः शुचयोऽलुब्धाः भवेयुः कार्यचिन्तकाः। कर्तव्यं वचनं तेषां समूहहितवादिनाम्" याज्ञ० २-१९१।

कार्यचिन्ता ಕಾರ್ಯಚಿಂತಾ (स्त्री०) ಕೆಲಸ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ವಿವೇಚನೆ, ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದ ವಿಚಾರ ಮಾಡುವುದು, ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಾಯುಕ್ತಪರಿಜ್ಞಾನ. कार्येषु चिन्ता।

कार्यच्युत ಕಾರ್ಯಚ್ಯುತ (वि०) ಕೆಲಸದಿಂದ ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟವನು, ಕೆಲಸದಿಂದ ತೆಗೆದುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟವನು. कार्यात् च्युतः।

कार्यतस् ಕಾರ್ಯತಸ್ (अव्य०) ಕಾರ್ಯದಿಂದ, ಕೆಲಸದ ಮೂಲಕ. कार्य "तसिः" (५-४-४४)। "सखा गरीयान् शत्रुश्च कृत्रिमस्तौ हि कार्यतः" माघ० २-३६।

कार्यता ಕಾರ್ಯತಾ (स्त्री०) ಕಾರ್ಯದ ಭಾವ, ಕಾರ್ಯವಾಗಿ ಇರುವಿಕೆ. कार्यस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः"। **कार्यत्वम् ಕಾರ್ಯತ್ವಮ್.**

कार्यदर्शन ಕಾರ್ಯದರ್ಶನ (ನಂ) ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಕೆಲಸದ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ. कार्यस्य दर्शनम्। "यदा स्वयं न कुर्यात्तु नृपतिः कार्यदर्शनम्। तदा नियुञ्ज्याद्विद्वांसं ब्राह्मणं कार्यदर्शने" मनु० ८-९।

कार्यदर्शिन् ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿನ್ (पु०) ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿ, ಕೆಲಸವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು, ಕಾರ್ಯದ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ ಮಾಡುವವನು. कार्यं पश्यति — दृशिर् (प्रेक्षणे) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–दर्शिनी –ದರ್ಶಿನೀ.**

कार्यनिर्णय ಕಾರ್ಯನಿರ್ಣಯ (पु०) 1. ಕೆಲಸದ ನಿರ್ಧಾರ, ಕಾರ್ಯದ ತೀರ್ಮಾನ. 2. ಕಾರ್ಯದ ಫಲ, ನಿರ್ಣಯದ ಫಲ. निर्णयस्य कार्यम्। पूर्वनिपातः (३-२-३७)। "उभयोः प्रतिभूर्ग्राह्यः समर्थः कार्यनिर्णये" याज्ञ० २-१०।

कार्यपुट ಕಾರ್ಯಪುಟ (वि०) 1. ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುವ. 2. ಕೃಪಣ, ಜಿಪುಣ. 3. ಉನ್ಮತ್ತ, ಹುಚ್ಚ. "कार्यपुटोऽनर्थकरे कृपणोन्मत्तयोरपि" हेम०।

कार्यप्रद्वेष ಕಾರ್ಯಪ್ರದ್ವೇಷ (पु०) 1. ಆಲಸ್ಯ, ಸೋಮಾರಿತನ. कार्यं प्रद्विषत्यनेन—प्र+द्विष (अप्रीतौ) कर० "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷ, ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಆದರವಿಲ್ಲದಿರುವುದು.

कार्यप्रेष्य ಕಾರ್ಯಪ್ರೇಷ್ಯ (पु०) ದೂತ, ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು. (1) निसृष्टार्थः, (2) मितार्थः ಮತ್ತು (3) सन्देशहारकः ಎಂದು ದೂತನು ಮೂರು ಬಗೆ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "दूत" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "निसृष्टार्थो मितार्थश्च तथा सन्देशहारकः। कार्यप्रेष्यस्त्रिधा दूतः" सा० द० ३-४७।

कार्यवत् ಕಾರ್ಯವತ್ (वि०) 1. ಕಾರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಕೆಲಸವುಳ್ಳ. कार्यमस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "विधाय वृत्तिं भार्यायाः प्रवसेत् कार्यवान्नरः" मनु० ९-७४। 2. ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಉದ್ದೇಶವುಳ್ಳ, ಒಂದು ಗುರಿಯುಳ್ಳ. (अव्य०) 3. ಕೆಲಸದಂತೆ, ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕೆಲಸದ ಹಾಗೆ. "योऽकार्यं कार्यवच्छास्ति स किमन्त्री नृपेच्छया। वरं स्वामिमनो दुःखं तन्नाशो नत्वकार्यतः" हितो० ३-१०३।

कार्यवत्ता ಕಾರ್ಯವತ್ತಾ (स्त्री०) ಕಾರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು, ಕೆಲಸದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ. कार्यवतो भावः "तल्" (५-१-११९)।

कार्यवश ಕಾರ್ಯವಶ (वि०) ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಅಧೀನನಾದ, ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಕಾರ್ಯದ ನಿರ್ಬಂಧಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟ.

कार्यवस्तु ಕಾರ್ಯವಸ್ತು (ನಂ) ಮಾಡಲ್ಪಡಬೇಕಾದ ವಿಷಯ, ಯಾವುದು ಮಾಡಲ್ಪಡುವುದೋ ಅದು.

कार्यविद् ಕಾರ್ಯವಿದ್ (वि०) ಕಾರ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ, ವಿಷಯವನ್ನು ಅರಿತಿರುವ. कार्यं वेत्ति — विद (ज्ञाने) "क्विप्" (३-२-६१)। "जोषं जनः कार्यविदस्तु वस्तु" नैष० ७-१०७।

कार्यविनिमय ಕಾರ್ಯವಿನಿಮಯ (पु०) ಕೆಲಸದ ಬದಲಾವಣೆ, ಪರಸ್ಪರ ಕಾರ್ಯದ ಬದಲಾವಣೆ, ಒಪ್ಪಂದದಂತೆ ಒಬ್ಬನ ಕೆಲಸವನ್ನು ಇನ್ನೊಬ್ಬನು ಮಾಡುವಂತೆ ಬದಲಾಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. कार्यस्य विनिमयः। "कथं कार्यविनिमयेन मयि व्यवहरत्यनात्मज्ञः" माल० १।

कार्यविनिर्णय ಕಾರ್ಯವಿನಿರ್ಣಯ (पु०) ಕಾರ್ಯದ ನಿಶ್ಚಯ, ಕೆಲಸದ ತೀರ್ಮಾನ. कार्यस्य विनिर्णयः। "धर्मं शाश्वतमाश्रित्य कुर्यात्कार्यविनिर्णयम्" मनु० ८-८।

कार्यविपत्ति ಕಾರ್ಯವಿಪತ್ತಿ (स्त्री०) ಕಾರ್ಯನಾಶ, ಕೆಲಸವು ಕೆಟ್ಟುಹೋಗುವುದು. कार्यस्य विपत्तिः। "न गणस्याग्रतो गच्छेत् सिद्धे कार्ये समं फलम्। यदि कार्यविपत्तिः स्यान्मुखरस्तत्र हन्यते" हितो० १-२९।

कार्यशेष ಕಾರ್ಯಶೇಷ (पु०) ಕಾರ್ಯದ ಉಳಿಕೆ, ಕೆಲಸವು ಬಾಕಿಯಾಗಿರುವುದು. कार्यस्य शेषः।

कार्यसंसिद्धि ಕಾರ್ಯಸಂಸಿದ್ಧಿ (स्त्री०) ಕಾರ್ಯವು ಕೈಗೂಡುವಿಕೆ, ಕೆಲಸವು ಸಫಲವಾಗುವುದು. कार्यस्य संसिद्धिः। "मनसा कार्यसंसिद्धौ त्वराद्विगुणरंहसा" कुमा० २-६३।

कार्यसाधक ಕಾರ್ಯಸಾಧಕ (वि०) ಕೆಲಸವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ, ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕೈಗೂಡಿಸುವ, कार्यस्य साधकः। स्त्रियाम् **–साधिका –ಸಾಧಿಕಾ.** "अल्पानामपि वस्तूनां संहतिः कार्यसाधिका। तृणैर्गुणत्वमापन्नैर्बध्यन्ते मत्तदन्तिनः" हितो० १-३५।

कार्यसिद्धि ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿ (स्त्री०) ಕಾರ್ಯವು ಕೈಗೂಡುವಿಕೆ, ಕೆಲಸವು ಸಫಲವಾಗುವುದು. कार्यस्य सिद्धिः। "अस्तित्वं कार्यसिद्धेः स्फुटमथ कथयन् पक्षतेः कम्पभेदैः" नैष० ३-१३२।

कार्यस्थान ಕಾರ್ಯಸ್ಥಾನ (ನಂ) 1. ಕೆಲಸ ನಡೆಸುವ ಜಾಗ, ಕಚೇರಿ, ಕಾರ್ಯಾಲಯ (Office). 2. ಜ್ಯೋತಿಷದಲ್ಲಿ (ಜಾತಕ ಕುಂಡಲಿಯಲ್ಲಿ) ಲಗ್ನದಿಂದ ಹತ್ತನೆಯ ಸ್ಥಾನ.

कार्याधिप ಕಾರ್ಯಾಧಿಪ (पु०) 1. ಕೆಲಸದ ಯಜಮಾನ, ಅಧ್ಯಕ್ಷ. 2. (ಜ್ಯೋತಿಷದಲ್ಲಿ) ಕಾರ್ಯಸ್ಥಾನಾಧಿಪತಿ, ಲಗ್ನದಿಂದ ಹತ್ತನೆಯ ಸ್ಥಾನದ ಗ್ರಹ. कार्यस्याधिपः।

कार्यानुमेय ಕಾರ್ಯಾನುಮೇಯ (वि०) 1. ಕೆಲಸದಿಂದ ಊಹಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಕೆಲಸದಿಂದ ಊಹಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಕೆಲಸದಿಂದ ಊಹಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. कार्येण अनुमेयः। "कार्यानुमेयाः सर्वत्र परोक्षगुणवृत्तयः। तस्मात् परोक्षवृत्तीनां फलैः कर्मानुभाव्यते" हितो० ४-१०१।

कार्यान्तर ಕಾರ್ಯಾಂತರ (न०) 1. ಬೇರೆ ಕೆಲಸ, ಮತ್ತೊಂದು ಕೆಲಸ. अन्यत् कार्यम्। 2. ಕಾರ್ಯದ ಮಧ್ಯಕಾಲ. ಕೆಲಸದ ಮಧ್ಯೆ ವಿರಾಮಕಾಲ. कार्यस्य अन्तरम्।

कार्यान्तरसचिव ಕಾರ್ಯಾಂತರಸಚಿವ (पु०) ಬೇರೆ ಕೆಲಸದ ಸಹಾಯಕ. ರಾಜಕೀಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಭಿನ್ನವಾದ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಸಹಾಯವಾಗಿರುವವನು. कार्यान्तरे सचिवः सहायः। "सचिवो मन्त्रिचेटयोः" मेदि०। "अयमपरः कार्यान्तरसचिवोऽस्मानुपस्थितः" माल० १।

कार्याब्धि ಕಾರ್ಯಾಬ್ಧಿ (पु०) ಕಾರ್ಯದ ಸಮುದ್ರ, ಸಮುದ್ರದಂತಿರುವ ಅನೇಕ ಕೆಲಸಗಳು, ಸಮುದ್ರದಂತಿರುವ ದೊಡ್ಡ ಕೆಲಸ. कार्याणि अब्धिरिव। "धूर्तः स्त्री वा शिशुर्यस्य मन्त्रिणः स्युर्महीपतेः। अनीतिपवनक्षिप्तः कार्याब्धौ स निमज्जति" हितो० ३-१३१।

कार्यार्थम् ಕಾರ್ಯಾರ್ಥಮ್ (अव्य०) ಕೆಲಸಕ್ಕಾಗಿ, ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಕಾರ್ಯಕ್ಕೋಸ್ಕರ. कार्याय कार्यार्थम्। "दिवा चरेयुः कार्यार्थं चिह्निता राजशासनैः" मनु० १०-५५।

कार्यार्थिन् ಕಾರ್ಯಾರ್ಥಿನ್ (वि०) 1. ಕೆಲಸವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು, ಕೆಲಸವನ್ನು ಬೇಡುವವನು. कार्यमर्थयते — अर्थ (उपयाचने) "णिनिः" (३-२-७८)। 2. ಉದ್ಯೋಗವನ್ನು ಬೇಡುವವನು. 3. ನ್ಯಾಯಾಲಯದಲ್ಲಿ ಕಾರಣವನ್ನು ಹಿಡಿದು ವಾದಿಸುವವನು. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–अर्थिनी –ಅರ್ಥಿನೀ.**

कार्यिक ಕಾರ್ಯಿಕ (वि०) 1. ಕೆಲಸವುಳ್ಳವನು. 2. ಉದ್ಯೋಗವುಳ್ಳವನು. कार्यमस्यास्ति "ठन्" (५-२-११५)। 3. ನ್ಯಾಯವಾದಿ, ನ್ಯಾಯಾಲಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಜ್ಯದ ಕಾರಣವನ್ನು ಹಿಡಿದು ವಾದಿಸುವವನು. "ये कार्यिकेभ्योऽर्थमेव गृह्णीयुः पापचेतसः। तेषां सर्वस्वमादाय राजा कुर्यात्प्रवासनम्" मनु० ७-१२४। स्त्रियाम् **कार्यिका ಕಾರ್ಯಿಕಾ.**

कार्यिन् ಕಾರ್ಯಿನ್ (वि०) 1. ಕಾರ್ಯವುಳ್ಳವನು, ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಕೆಲಸ ಹೊಂದಿರುವವನು. कार्यमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಕೆಲಸವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು. 3. ಉದ್ಯೋಗವನ್ನು ಬೇಡುವವನು. 4. (ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಆದೇಶ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾದ ಸ್ಥಾನಿ. "कार्यमनुभवन् हि कार्यी निमित्ततया नाश्रीयते" परि०। 5. ಉದ್ಯೋಗವುಳ್ಳವನು, ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವ್ಯವಹಾರವುಳ್ಳವನು. 6. (ವ್ಯಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ) ವಾದಿ ಅಥವಾ ಪ್ರತಿವಾದಿ.

कार्शानव ಕಾರ್ಶಾನವ (वि०) ಕೃಶಾನುಸಂಬಂಧವಾದ, ಬೆಂಕಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. कृशानोरिदम् "अण्" (४-३-१२०)। "फलद्भिरुष्णांशुकराभिमर्शात्कार्शानवं धाम पतङ्गकान्तैः" माघ० ४-१६।

कार्श्य ಕಾರ್ಶ್ಯ (न०) 1. ಕೃಶವಾಗಿರುವಿಕೆ, ತೆಳ್ಳಗಿರುವಿಕೆ, ಬಡಕಲಾಗಿರುವಿಕೆ. कृशस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "तदद्य ते वन्यफलाशिनः परं परैति कार्श्यं यशसा समं वपुः" किरा० १-३९। 2. ಚಿಕ್ಕದಾಗಿರುವಿಕೆ, ಕಡಮೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ. "निर्बन्धसञ्जातरुषार्थकार्श्यमचिन्तयित्वा गुरुणाहमुक्तः" रघु० ५-२१।

कार्ष ಕಾರ್ಷ (पु०) ಬೇಸಾಯ (ವ್ಯವಸಾಯ) ಮನೋಧರ್ಮವುಳ್ಳ ಕೃಷೀವಲ, ರೈತ. कृषिः शीलमस्य "अण्" (४-४-६२)।

कार्षक ಕಾರ್ಷಕ (पु०) ಕೃಷೀವಲ, ರೈತ. कर्षक स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)।

कार्षापण ಕಾರ್ಷಾಪಣ (पुंन०) 1. ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಣ್ಯ, ಕರ್ಷತೂಕದ ಬೆಳ್ಳಿಯ ನಾಣ್ಯ, ಹದಿನಾರು ಆದ್ಯಮಾಷಕಗಳ ತೂಕದ ನಾಣ್ಯ. कर्षस्येदम् कार्षम्। तेन आपण्यते — पण (व्यवहारे) "अप्" (३-३-६६)। ಕಾರ್ಷಾಪಣವು ತಾಮ್ರದ ನಾಣ್ಯವೆಂದು ಕೆಲವರ ಮತ. "ते षोडश स्याद्धरणं पुराणश्चैव राजतः। कार्षापणस्तु विज्ञेयः ताम्रिकः कार्षिकः पणः" मनु० ८-१३६। ಹೀಗೆ "कार्षापण" ಪದವು ಬೆಳ್ಳಿಯ ಮತ್ತು ತಾಮ್ರದ ಎರಡು ನಾಣ್ಯಗಳಿಗೂ ಹೆಸರಾಗುವುದು. 2. ಹದಿನಾರು ಪಣಗಳು. "कार्षापणोऽस्त्री कार्षिके पणषोडशकेऽपि च" मेदि०।

कार्षापणिक ಕಾರ್ಷಾಪಣಿಕ (वि०) ಕಾರ್ಷಾಪಣ ನಾಣ್ಯದಿಂದ ಕ್ರಯಕ್ಕೆ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. कार्षापणेन क्रीतः "टिठन्" (वा० ५-१-२५)।

कार्षि ಕಾರ್ಷಿ (पु०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. कृष (विलेखने) "इञ्" (उ० ४-१२६)। (स्त्री०) 2. ಎಳೆಯುವಿಕೆ. 3. ಉಳುಮೆ, ಬೇಸಾಯ. (वि०) 4. ಎಳೆಯುವ. 5. ಉಳುವ, ಬೇಸಾಯ ಮಾಡುವ.

कार्षिक ಕಾರ್ಷಿಕ (पु०) 1. ಕರ್ಷತೂಕದ ಬೆಳ್ಳಿಯ ನಾಣ್ಯ. कर्षे भवम् "ठञ्" (वा० ४-३-६०)। (वि०) 2. ಒಂದು ಕರ್ಷದ ಬೆಲೆಬಾಳುವ. कर्षं नित्यमर्हति "ठञ्" (५-१-६४)। 3. ಒಂದು ಕರ್ಷದಿಂದ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. कर्षेण क्रीतम् "ठञ्" (५-१-३७)। 4. ಬೇಸಾಯಗಾರ, ರೈತ. कर्षः कर्षणं शीलमस्य "ठक्" (४-४-६१)।

कार्ष्ण ಕಾರ್ಷ್ಣ (वि०) 1. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಸಂಬಂಧವಾದ. 2. ಕೃಷ್ಣದ್ವೈಪಾಯನರ ಸಂಬಂಧವಾದ. कृष्णस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। 3. ಕೃಷ್ಣಮೃಗದ (ಜಿಂಕೆಯ) ಸಂಬಂಧವಾದ, ಕೃಷ್ಣಮೃಗದ ಚರ್ಮ (ಕೃಷ್ಣಾಜಿನ)ದಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ. "कार्ष्णरौरवबास्तानि चर्माणि ब्रह्मचारिणः। वसीरन्नानुपूर्व्येण शाणक्षौमाविकानि च" मनु० २-४१। 4. ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ.

कार्ष्णायन ಕಾರ್ಷ್ಣಾಯನ (पु०) 1. ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಯ ಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. 2. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. कृष्णस्य गोत्रापत्यम् "फक्" (४-१-९९)।

कार्ष्णायस ಕಾರ್ಷ್ಣಾಯಸ (न०) 1. ಕೃಷ್ಣಲೋಹ, ಕಬ್ಬಿಣ. (वि०) 2. ಕೃಷ್ಣಲೋಹಸಂಬಂಧವಾದ. 3. ಕೃಷ್ಣಲೋಹದಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ. कृष्णायसः इदम् "अण्" (४-३-१२०)। कृष्णायसो विकारः "अण्" (४-३-१३४) वा। "कार्ष्णायसमलङ्कारः परिव्रज्या च नित्यशः" मनु० १०-५२। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **कार्ष्णायसी** ಕಾರ್ಷ್ಣಾಯಸೀ. "अभ्रि कार्ष्णायसीं दद्यात्सर्पं हत्वा द्विजोत्तमः" मनु० ११-१३३।

कार्ष्णि ಕಾರ್ಷ್ಣಿ (पु०) 1. ಕೃಷ್ಣದ್ವೈಪಾಯನರ ಮಗ, ಶುಕಮಹರ್ಷಿ. 2. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಮಗ, ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ, ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ. कृष्णस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९६)। "कार्ष्णिः प्रत्यग्रहीदेकः सरस्वानिव निम्नगाः" माघ० १९-१०।

कार्ष्ण्य ಕಾರ್ಷ್ಣ್ಯ (पु०) 1. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. कृष्णस्य गोत्रापत्यम् "यञ्" (४-१-१०५)। (न०) 2. ಕೃಷ್ಣತ್ವ, ಕಪ್ಪು. कृष्णस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

कार्ष्मन् ಕಾರ್ಷ್ಮನ್ (न०) 1. ಯುದ್ಧ, ಕಾಳಗ. कृष (विलेखने) + स्वार्थे णिच् अधि० "मनिन्" (उ० ४-१४४)। 2. ಎಳೆಯುವಿಕೆ. कृष भावे "मनिन्"।

कार्ष्मरी ಕಾರ್ಷ್ಮರೀ (स्त्री०) ಶೀವನೆಯ ಮರ. कार्ष्म कर्षणं राति — रा (दाने) "कः" (३-२-३)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)।

कार्ष्य ಕಾರ್ಷ್ಯ (पु०) ಮತ್ತಿಮರ. कृषति — कृष (विलेखने) "कः" (३-१-१३५)। "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)। "साले तु सर्जकार्ष्यार्श्वकर्णकाः सस्यसंवराः" अम०।

कार्ष्यवण ಕಾರ್ಷ್ಯವಣ (न०) ಮತ್ತಿಮರದ ಕಾಡು. कार्ष्यस्य वनम्। णत्वम् (८-४-५)।

काल ಕಾಲ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. कलते संकलितं भवत्यस्मिन् चराचरं जगत् — कल (शब्दसंख्यानयोः) अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। "चिदचित्कालनात्कालः गुणैरात्मनि चेदृशैः" इति निरुक्तिः। "ऋतुः सुदर्शनः कालः परमेष्ठी परिग्रहः" वि० स०। "कालोऽस्मि लोकक्षयकृत् प्रवृद्धो लोकान् समाहर्तुमिह प्रवृत्तः" गीता ११-३२। 2. ಸಮಯ, ವೇಳೆ, ಹೊತ್ತು. कलयति सर्वाणि भूतानि — कल (क्षेपे) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। ಕಾಲವು ವಿಭು ಮತ್ತು ನಿತ್ಯ. ಇದು ಸಕಲ ಕಾರ್ಯಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಸ್ಥಿತಿ ಮತ್ತು ಲಯಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದು. "कालः सृजति भूतानि कालः संहरति प्रजाः"। "कलनात्सर्वभूतानां स कालः परिकीर्तितः"। ಮತ್ತು ಸ್ಥೂಲ, ಸೂಕ್ಷ್ಮಗಳೆಂದು ಎರಡು ಬಗೆಯಾದುದರಿಂದ मूर्तः ಮತ್ತು अमूर्तः ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. "लोकानामन्तकृत्कालः कालोऽन्यः कलनात्मकः। स द्विधा स्थूलसूक्ष्मत्वात् मूर्तश्चामूर्त उच्यते" सू० सि० १०। ಕಾಲವು क्षणः, लवः, निमेषः, काष्ठा, कला, क्षणः, मुहूर्तः, यामः, अहोरात्रः, पक्षः, मासः, ऋतुः, अयनम्, संवत्सरः, युगम्, मन्वन्तरम्, प्रलयः, महाप्रलयः ಈ ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದು. ಕಾಲದಲ್ಲಿ (1) एकत्वसंख्या, (2) परिमितिः, (3) पृथक्त्वम्, (4) संयोगः ಮತ್ತು (5) विभागः ಎಂಬ ಐದು ಗುಣಗಳಿರುವುವು.

ಕಾಲವು ಒಂದೇ ಆದರೂ अतीतः (भूतः), अनागतः (भविष्यत्) ಮತ್ತು वर्तमानः ಎಂಬ ಉಪಾಧಿಭೇದಗಳಿಂದ ಮೂರು ವಿಧ. ಭೂತ ಮತ್ತು ಭವಿಷ್ಯತ್ ಕಾಲಗಳು अद्यतनः ಮತ್ತು अनद्यतनः ಎಂದು ಎರಡೆರಡು ವಿಧ.

ನಿಮೇಷಾದಿ ಕಾಲ ವಿಭಾಗ:

ಲಘ್ವಕ್ಷರವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸುವಷ್ಟು ಕಾಲ ಅಥವಾ ರೆಪ್ಪೆಯನ್ನು ಆಡಿಸುವಷ್ಟು ಕಾಲ ನಿಮೇಷವೆನಿಸುವುದು. ನಿಮೇಷದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗವು ಕ್ಷಣ.

२ क्षणौ	१ लवः
२ लवौ	१ निमेषः
१८ निमेषाः	१ काष्ठा
३० काष्ठाः	१ कला
३० कलाः	१ क्षणः
१२ क्षणाः	१ मुहूर्तः
३० मुहूर्ताः	१ अहोरात्रः (दिनम्)
३० अहोरात्राः	१ मासः
१२ मासाः	१ संवत्सरः (वर्षः)

ಇತ್ಯಾದಿ. "उत्पत्स्यते मम तु कोऽपि समानधर्मा कालोह्ययं निरवधिर्विपुला च पृथ्वी" मालती० १-८। 3. ಆಯಾ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಸಮಯ. "वरमेकाहुतिः काले नाकाले लक्षकोटयः"। 4. ಜ್ಯೋತಿಷದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಒಂದು ಯೋಗ. ಈ ಯೋಗವು ಯಾತ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ನಿಷಿದ್ಧವಾದುದು. ಇದು ಭಾನುವಾರ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಆಯಾ ವಾರಗಳ ಎದುರಿಗೆ ಕಾಣಿಸಿರುವ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸುವುವು:—

ಭಾನುವಾರ	... ಉತ್ತರದಿಕ್ಕು
ಸೋಮವಾರ	... ವಾಯವ್ಯದಿಕ್ಕು
ಮಂಗಳವಾರ	... ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕು
ಬುಧವಾರ	... ನೈರ್ಋತಿದಿಕ್ಕು
ಗುರುವಾರ	... ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕು
ಶುಕ್ರವಾರ	... ಆಗ್ನೇಯದಿಕ್ಕು
ಶನಿವಾರ	... ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕು

ಈ ವಾರಗಳಲ್ಲಿ ಇವುಗಳಿಗೆ ಎದುರು ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಶ ಯೋಗವು:—

ಭಾನುವಾರ	... ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕು
ಸೋಮವಾರ	... ಆಗ್ನೇಯದಿಕ್ಕು
ಮಂಗಳವಾರ	... ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕು
ಬುಧವಾರ	... ಈಶಾನ್ಯದಿಕ್ಕು
ಗುರುವಾರ	... ಉತ್ತರದಿಕ್ಕು
ಶುಕ್ರವಾರ	... ವಾಯವ್ಯದಿಕ್ಕು
ಶನಿವಾರ	... ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕು

ಹಗಲು ಈ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಲಪಾಶಯೋಗವು. ರಾತ್ರಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇವುಗಳ ಎದುರು ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಲಪಾಶ ಯೋಗವು. "कौबेरीतो वैपरीत्येन कालो वारेऽर्कादे संमुखे तस्य पाशः। रात्रावेतौ वैपरीत्येन गण्यौ यात्रायुद्धे संमुखे वर्जनीयौ" मु० चिं०। 5. ಅವಕಾಶ, ಪುರಸತ್ತು, ವಿರಾಮ. 6. ಅವಧಿ, ಗಡು, ಒಂದು ಗೊತ್ತಾದ ಸಮಯ. 7. ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣ. "कालोऽकलो कलिः काले कोलिकेलिकिलः किल" माघ० १९-९८। 8. ಶನಿಗ್ರಹ. 9. ಯಮ, "आभीलानि प्राणिनः प्रत्यवस्यन् कालो नूनं व्याददावाननानि" माघ० १८-७८। 10. ಮಹಾಕಾಲ, ಪರಮೇಶ್ವರ, ಪರಶಿವ. 11. ಮೃತಿ, ಮರಣ. 12. ಕೋಗಿಲೆ. 13. ಸಾಂಖ್ಯಮತದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಒಂಬತ್ತು ವಿಧ ತುಷ್ಟಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. (1) प्रकृतिः, (2) उपादानम्, (3) कालः, (4) भागः — ಇವು ನಾಲ್ಕು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ತುಷ್ಟಿಗಳು. (5) अर्जनदोषदर्शनजन्यविषयोपरमजन्या, (6) रक्षणदोषदर्शनविषयोपरमजन्या, (7) क्षयदोषदर्शनजन्यविषयोपरमजन्या, (8) भोगदोषदर्शनजन्यविषयोपरमजन्या ಮತ್ತು (9) हिंसादोषदर्शनजन्यविषयोपरमजन्या—ಇವು ಐದು ಬಾಹ್ಯತುಷ್ಟಿಗಳು. "आध्यात्मिकयश्चतस्रः प्रकृत्युपादानकालभागाख्याः। बाह्याः विषयोपरमात्पञ्च च नव तुष्टयोऽभिमताः" सां० का० ५०। (वि०) 14. ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣದ. 15. ಹಿಂಸಿಸುವ, ಪೀಡಿಸುವ. स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। **—ला —ಲಾ.** ವರ್ಣವಿಶಿಷ್ಟವಾದರೆ **—ली —ಲೀ** ಎಂದೂ, ಸಂಜ್ಞಾವಾಚಕವಾದರೆ **—ला —ಲಾ** ಎಂದೂ ಆಗುವುದು. (स्त्री०) **—ला —ಲಾ.** 16. ದುರ್ಗಾದೇವಿ, ಪಾರ್ವತಿ. 17. ಕರಿಯ ತಿಗಡೆಮರ. 18. ಕರಿಯ ಜೀರಿಗೆ. 19. ನೀಲಿ ಗಿಡ. 20. ಮಂಜಿಷ್ಠ. "कालोऽनेहा यमो मृत्युः श्यामो ना तद्वति त्रिषु। काला तु कृष्णत्रिवृते नीलिन्यां कृष्णजीरके" नानार्थर०। **—ली —ಲೀ.** 21. ಕಾಲಿಕಾದೇವಿ, ದುರ್ಗಾದೇವಿಯ ಒಂದು ರೂಪ. "प्रीतेन तेन प्रभुणा नियुक्ता काली कलत्रस्य मुदे प्रियस्य" कुमा० ९-४९। 22. ಕ್ಷೀರಕೀಟ, ಹುಳಿ ಬಂದ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹುಳು. 23. ಹೊಸ ಮೇಘಗಳ ಸಮೂಹ. 24. ಅಪವಾದ. 25. ಸಪ್ತಮಾತೃಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು. "तासां च पश्चात्कनकप्रभाणां काली कपालाभरणा चकासे" कुमा० ७-३९। 26. ಭೀಮ

ಸೇನನ ಒಬ್ಬ ಹೆಂಡತಿ. "अथ घटोत्कचः। भीमसेनाद्धिडिम्बायां काल्यां सर्वगतस्ततः" भाग० ९-२२-२४। 27. ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣದ ಹೆಂಗಸು. 28. ರಾತ್ರಿ. 29. ಅಗ್ನಿಯ ಏಳು ಜಿಹ್ವೆಗಳಲ್ಲೊಂದು. 30. ಸತ್ಯವತಿ, ಶಂತನು ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಪತ್ನಿ, ವೇದವ್ಯಾಸರ ತಾಯಿ. 31. ಪರಶಿವನ ಒಂಬತ್ತು ಶಕ್ತಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. "काली कलेबरा भूतदमनी चेशशक्तयः" वैज०। "कादम्बिनी मेघमाला काली कृष्णनवाम्बुदः" वैज०। 32. ಬಜ್ಜಿ ಬದನೆಕಾಯಿ. "बृहत्यां प्रहसा काली वार्ताकी हिंगुदी कुली" वैज०। 33. ಹಿಪ್ಪಲಿ. 34. ಹತ್ತು ವಿಧ ಮಹಾವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. "काली तारा महाविद्या षोडशी भुवनेश्वरी। भैरवी छिन्नमस्ता च विद्या धूमावती तथा। वगला सिद्धविद्या च मातङ्गी कमलात्मिका। एता दश महाविद्याः सिद्धविद्याः प्रकीर्तिताः" तन्त्रसा०। "कालो मृत्यौ महाकाले समये यमकृष्णयोः। कृष्णत्रिवृत्तौ काला तु नीलीमञ्जिष्ठयोरपि। काली गौर्यां क्षीरकीटे कालिकामातृभेदयोः। नवाम्बुवाहवृन्देऽपि परिवादेऽपि च क्वचित्" विश्व०।

कालक ಕಾಲಕ (पु०) 1. ಸಂಗಾತಿ, ಮೈಮೇಲೆ ಹುಟ್ಟುವ ಕಪ್ಪು ಚುಕ್ಕಿ, ಹುಟ್ಟು ಮಚ್ಚೆ. कालयति — कल (क्षेपे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ನೀರುಹಾವು. (न०) 3. ಯಕೃತ್ತು, ಹೊಟ್ಟೆಯ ಬಲಭಾಗದ ದೊಡ್ಡ ಮಾಂಸಗ್ರಂಥಿ. (वि०) 4. ನೀಲಿಬಣ್ಣದಲ್ಲಿ ಅದ್ದಲ್ಪಟ್ಟ ಬಟ್ಟೆ ಮುಂತಾದುದು. काल "कन्" (५-४-३३)। 5. ಕೋಪ ಮೊದಲಾದ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ತತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಣ್ಣ ಬದಲಾಯಿಸಿದ ಮುಖ ಮೊದಲಾದುದು. काल "कन्" (५-४-३३)। कालकः पटः। कालिका शाटी। कालकं मुखम्। ನಾಚಿಕೆ ಅಸೂಯೆ ಮುಂತಾದ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಬಣ್ಣ ಬದಲಾಯಿಸಿದ ಮುಖ.

कालकञ्ज ಕಾಲಕಂಜ (पुं० ब० व०) 1. ದಾನವರ ಒಂದು ಗುಂಪು. (न०) 2. ನೀಲೋತ್ಪಲ, ನೀಲಿ ಕಮಲ, ಕನ್ನೈದಿಲೆ. "पौलोमैः कालकञ्जैश्च नित्यहृष्टैरधिष्ठितम्" भा० वन० १७३-२।

कालकटङ्कट ಕಾಲಕಟಂಕಟ (पु०) ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. कालरूपः कटङ्कटः। "वैणवी पणवी ताली खली कालकटङ्कटः"।

कालकण्ठ ಕಾಲಕಂಠ (पु०) 1. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. कालः कण्ठोऽस्य विषपानात्। [ಅಮೃತಮಥನದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಹಾಲಾಹಲವೆಂಬ ವಿಷವನ್ನು ಪರಮೇಶ್ವರನು ಪಾನಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.] "ततः करतलीकृत्य व्यापि हालाहलं विषम्। अभक्षयन्महादेवः कृपया भूतभावनः। तस्यापि दर्शयामास स्ववीर्यं जलकल्मषः। यच्चकार गले नीलं तच्च साधोर्विभूषणम्" भाग० ८-७। 2. ಮಯೂರ, ನವಿಲು. 3. ನೀರುಕೋಳಿ. 4. ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ. 5. ಕಾಡಿಗೆ ಸೊಗಸಿನ ಹಕ್ಕಿ. 6. ಮತ್ತಿಮರ. "कालकण्ठश्च दात्यूहे कलविङ्के च खञ्जने। मयूरे पीतसारे च स्यात् खण्डपरशौ पुमान्" मेदि०। वा "कप्" (५-४-१५४) **–कण्ठकः –ಕಂಠಕಃ.** (१) ನೀರುಕೋಳಿ. (२) ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ.

कालकलि ಕಾಲಕಲಿ (पु०) ವಿರೋಚನನ ಮಗ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ, ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಸಹೋದರ. [ಇವನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹೆದರಿ ಗೋಕುಲದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬೇಲದ ಮರದ ರೂಪದಿಂದ ಇದ್ದನು. ಈ ಮರದ ಕಾಯಿ ಹಣ್ಣುಗಳು ನಾರುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಜನ ದನಕರುಗಳು ರೋಗಪೀಡಿತರಾಗುತ್ತಿರಲು ಗೋಪಾಲಕರೆಲ್ಲರೂ ಪರಮೇಶ್ವರನಿಂದ ಶಂಕುಕರ್ಣನ ಮೂಲಕ ಈ ಮರದ ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ತಿಳಿದು ಬಲರಾಮಕೃಷ್ಣರಿಗೆ ಹೇಳಿ ಈ ಮರವನ್ನು ಕಡಿದು ಹಾಕಿಸಿದರು.] हरिवं०।

कालका ಕಾಲಕಾ (स्त्री०) ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸಿ, ಕಾಲಕೇಯ ರಾಕ್ಷಸರ ತಾಯಿ, ಮಾರೀಚನ ಹೆಂಡತಿ.

कालकूट ಕಾಲಕೂಟ (पु०) ವಿಷ, ನಂಜು. कालस्य मृत्योः कूटो राशिरिव। ಸಮುದ್ರಮಥನದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಮಹಾದೇವನಿಂದ ನುಂಗಲ್ಪಟ್ಟ ಒಂದು ವಿಷ. स्वार्थे "कन्" **–कूटकम् –ಕೂಟಕವ್ಸ್.** "ततो दुर्योधनः पापः तद्भक्ष्ये कालकूटकम्। विप्रं प्रक्षेपयामास भीमसेनजिघांसया" भा० आदि० १२७।

कालकृत् ಕಾಲಕೃತ್ (पु०) 1. ಸೂರ್ಯ. कालं करोति— डु कृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-७६)। ಸೂರ್ಯನು ತನ್ನ ಗತಿಯಿಂದ ಕ್ಷಣ ಮುಹೂರ್ತ ಯಾಮ ದಿವಸ ಮುಂತಾದ ಕಾಲವನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. 2. ಪರಮಾತ್ಮ, ಪರಮೇಶ್ವರ. "त्रयीमयोऽयं भगवान् कालात्मा कालकृद्विभुः" सू० सि० १२-१८।

कालकृत ಕಾಲಕೃತ (पु०) 1. ಸೂರ್ಯ. कालः कृतो येन। ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೂರ್ಯನು ಕಾರಣನಾದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. 2. ನಿಗದಿಯಾದ ಅವಧಿಯುಳ್ಳ ಗಿರವಿ. ಗೊತ್ತಾದ ಗಡುವುಳ್ಳ ಅಡಮಾನ. ಚರವಸ್ತುವಾದರೆ ಗಿರವಿಯಾಗು

ವುದು, ಸ್ಥಿರ ವಸ್ತುವಾದರೆ ಭೋಗ್ಯವೆನ್ನುವರು. ಸಾಲ ಕೊಂಡವನು ಗೊತ್ತಾದ ಅವಧಿಯೊಳಗೆ ಗಿರವಿಯಿಟ್ಟ ವಸ್ತುವನ್ನು ಸಾಲ ತೀರಿಸಿ ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳದಿದ್ದರೆ ಮೊತ್ತವೂ ಬಡ್ಡಿಯೂ ಸೇರಿ ಸಾಲದ ಎರಡರಷ್ಟಾದ ಕೂಡಲೆ ಆ ವಸ್ತುವು ಸಾಲಕೊಟ್ಟವನದೇ ಆಗುವುದು. ಫಲಭೋಗ್ಯವಾದ ಮನೆ ಜಮೀನು ಮುಂತಾದುವಕ್ಕೆ ಈ ಅವಧಿಯ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. "आधिः प्रणश्येत् द्विगुणे धने यदि न मोक्ष्यते। काले कालकृतो नश्येत् फलभोग्यो न नश्यति" याज्ञ० २-५८।

कालकेय ಕಾಲಕೇಯ (पु०) ದಾನವರ ಒಂದು ಗುಂಪು. कालकाया अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)। "हिरण्यपुरमित्येवं ख्यायते नगरं महत्। रक्षितं कालकेयैश्च पौलोमैश्च महासुरैः" भा० वन० १७३-१३। [ಈ ರಾಕ್ಷಸರು ಹಿರಣ್ಯಪುರದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಪೀಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಇಂದ್ರನು ಇವರನ್ನು ಜಯಿಸಲಾರದೆ ಹೋಗಲಾಗಿ ಅರ್ಜುನನು ಪಾಶುಪತಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ ನಂತರ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕಾಲವಿದ್ದಾಗ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಈ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದನು. ಈ ರಾಕ್ಷಸರ ಮತ್ತೊಂದು ಗುಂಪು ಹಗಲೆಲ್ಲಾ ಸಮುದ್ರದೊಳಗೆ ವಾಸಮಾಡುತ್ತ ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಲೋಕವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಪೀಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಮೊರೆಯಿಡಲು ಬ್ರಹ್ಮನ ಸಲಹೆಯಂತೆ ಇವರು ಅಗಸ್ತ್ಯ ಮಹರ್ಷಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವರು. ಇವರ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಂತೆ ಅಗಸ್ತ್ಯರು ಸಮುದ್ರದ ನೀರೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಪಾನಮಾಡಲು ಅಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಬಿದ್ದ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ಜಯಿಸಲು ಅನುಕೂಲವಾಯಿತು.] "आसन् कृतयुगे घोरा दानवा युद्धदुर्मदाः। कालकेया इति ख्याता गणाः परमदारुणाः" भा० वन० १००-३।

कालक्षेप ಕಾಲಕ್ಷೇಪ (पु०) 1. ಕೆಲಸವಿಲ್ಲದೆ ಕಾಲ ಕಳೆಯುವುದು. 2. ಕಾಲವು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುವಿಕೆ. कालस्य क्षेपः। 3. ಸಾವಕಾಶ, ಸಮಯ ಮೀರುವಿಕೆ, ಗೊತ್ತಾದ ಕಾಲವನ್ನು ಮೀರುವುದು.

कालखण्ड ಕಾಲಖಂಡ (पु०) ಯಕೃತ್ತು, ಹೊಟ್ಟೆಯ ಬಲಭಾಗದ ಮಾಂಸಗ್ರಂಥಿ. कालं च खण्डं च। "स्वादुंकारं कालखण्डोपदंशं क्रोष्टा डिम्बं व्यष्वणद्व्यस्वनच्च" माघ० १८-७७।

कालग्रन्थि ಕಾಲಗ್ರಂಥಿ (पु०) ವರ್ಷ, ಸಂವತ್ಸರ. कालस्य ग्रन्थिरिव। "कालग्रन्थिः समा संवन्मासमानो युगांसकः" हारा०।

कालघातिन् ಕಾಲಘಾತಿನ್ (पु०) ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿ ಕೊಲ್ಲುವ ವಿಷ ಮೊದಲಾದುದು. कालेन हन्ति — हन (हिंसागत्योः) "णिनिः" (३-२-७८)।

कालचक्र ಕಾಲಚಕ್ರ (न०) 1. ಚಕ್ರದಂತೆ ಉರುಳುತ್ತಿರುವ ಕಾಲ. कालः चक्रमिव। ಚಕ್ರದಂತೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಉರುಳುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರು. "यथा कुलालचक्रेण भ्रमता सह भ्रमतां तदाश्रयाणां पिपीलिकादीनां गतिरन्यैव प्रदेशान्तरेष्वप्युपलभ्यमानत्वात् एवं नक्षत्रराशिभिरुपलक्षितेन कालचक्रेण ध्रुवं मेरुं च प्रदक्षिणेन परिधावता सह परिधावमानानां तदाश्रयाणां सूर्यादीनां ग्रहाणां गतिरन्यैव नक्षत्रान्तरे राश्यन्तरेचोपलभ्यमानत्वात्" भाग० ५-२२-२। 2. ಕಾಲರೂಪವಾದ ಚಕ್ರ. कालस्य कालगतेः चक्रमिव। ಕಾಲವು उत्सर्पिणी ಮತ್ತು अवसर्पिणी ಎಂದು ಎರಡು ಭಾಗವಾಗಿರುವುದು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "उत्सर्पिणी" ಮತ್ತು "अवसर्पिणी" ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "एवमेष चरन् पार्थ कालचक्रमतन्द्रितः। प्रकर्षन् सर्वभूतानि सविता परिवर्तते" भा० वन० १६३-४०। ಜೈನಸಿದ್ಧಾಂತದ ಪ್ರಕಾರ अवसर्पिणी ಮತ್ತು उत्सर्पिणी ಭೇದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಲ್ಪಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾಲಚಕ್ರವು ಒಂದು ಸಲ ತಿರುಗಲು 2,000,000,000,000,000 ಸಾಗರ ವರ್ಷಗಳು ಹಿಡಿಯುವುವು.

कालचिन्तक ಕಾಲಚಿಂತಕ (पु०) ಕಾಲಗತಿಯನ್ನು ವಿಚಾರಮಾಡುವ ದೈವಜ್ಞ, ಗ್ರಹಗಳ ಚಾರವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ ಜೋಯಿಸ. कालं चिन्तयति—चिति (स्मृत्याम्) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

कालचिह्न ಕಾಲಚಿಹ್ನ (न०) ಮರಣಲಕ್ಷಣ, ಮೃತ್ಯುವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಲಕ್ಷಣ. कालस्य मृत्योर्ज्ञापकं चिह्नम्। [ವಿವರಕ್ಕೆ ಕಾಶೀಖಂಡದಲ್ಲಿ 41 ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ನೋಡಿ.]

कालज्ञ ಕಾಲಜ್ಞ (पु०) 1. ದೈವಜ್ಞ, ಜ್ಯೋತಿಷದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಕಾಲವಿಚಾರವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ ಜೋಯಿಸ. कालं कालावयवं जानाति — ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)। 2. ಕುಕ್ಕುಟ, ಕೋಳಿ. (वि०) 3. ಕರ್ತವ್ಯಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕಾಲವನ್ನು ತಿಳಿದವನು. "तेजः क्षमा वा नैकान्तं कालज्ञस्य महीपतेः" माघ० २-८३। 4. ಭೂತ ಭವಿಷ್ಯದ್ವರ್ತಮಾನಕಾಲಗಳನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ ಜ್ಞಾನಿ.

कालज्ञान ಕಾಲಜ್ಞಾನ (न०) 1. ಜ್ಯೋತಿಃಶಾಸ್ತ್ರ. कालो ज्ञायतेऽनेन — ज्ञा (अवबोधने) कर० "ल्युट्"

(३-३-११७)। "विदितस्ते मया भावस्तोषितस्तपसा-ह्यहम्। दद्यां कालाश्रयं ज्ञानं ग्रहाणां चरितं महत्" सू०सि० ५। 2. ಮರಣ ಸೂಚಕವಾದ ಚಿಹ್ನೆ. कालो मृत्युर्ज्ञायतेऽनेन — कर० "ल्युट्"।

कालज्ञानिन् ಕಾಲಜ್ಞಾನಿನ್ (वि०) ಕಾಲದ ಅರಿವುಳ್ಳವನು. कालज्ञानमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

कालत्रय ಕಾಲತ್ರಯ–त्रितय–ತ್ರಿತಯ (न०) ಮೂರು ಕಾಲಗಳು, ಭೂತ ಭವಿಷ್ಯತ್ ಮತ್ತು ವರ್ತಮಾನರೂಪವಾದ ಮೂರು ಕಾಲಗಳು. कालस्य त्रयं त्रितयं वा। "शरीरभाजां भवदीयदर्शनं व्यनक्ति कालत्रितयेऽपि योग्यताम्" माघ० १-२३।

कालदण्ड ಕಾಲದಂಡ (पु०) ಜ್ಯೋತಿಷೋಕ್ತವಾದ ಆನಂದ ಮೊದಲಾದ 28 ಯೋಗಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಈ ಯೋಗಗಳು ವಾರಗಳು ಮತ್ತು ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವುವು.

ಭಾನುವಾರ	...	ಭರಣಿ
ಸೋಮವಾರ	...	ಆರಿದ್ರೆ
ಮಂಗಳವಾರ	...	ಮಖೆ
ಬುಧವಾರ	...	ಚಿತ್ತೆ
ಗುರುವಾರ	...	ಜ್ಯೇಷ್ಠೆ
ಶುಕ್ರವಾರ	...	ಅಭಿಜಿತ್
ಶನಿವಾರ	...	ಪೂರ್ವಾಭಾದ್ರೆ

ಈ ವಾರಗಳ ಮತ್ತು ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದ **"ಕಾಲದಂಡ"** ಯೋಗವು ಸಂಭವಿಸುವುದು, ಇದು ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ನಿಷಿದ್ಧವಾದುದು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "योग" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

कालधर्म ಕಾಲಧರ್ಮ (पु०) 1. ಮೃತ್ಯು, ಮರಣ. कालस्य धर्मः। "अप्राप्तवति तस्मिंस्तु यौवनं पुरुषर्षभे। स राजा शन्तनुर्धीमान् कालधर्ममुपेयिवान्" भा० आदि० १०१-१। 2. ಋತು ಧರ್ಮ. ವಸಂತಾದಿ ಋತುಗಳ ಸ್ವಭಾವ.

कालधर्मन् ಕಾಲಧರ್ಮನ್ (पु०) ಮೃತ್ಯು, ಮರಣ. कालस्येव धर्मोऽस्य "अनिच्" (५-४-१२४)। "स तया सह संगम्य भार्यया कुरुनन्दनः। पाण्डुः परमधर्मात्मा युयुजे कालधर्मणा" भा० आदि० १२४-१२।

कालनर ಕಾಲನರ (पु०) 1. ಮೇಷ ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೆರಡು ರಾಶಿರೂಪವಾದ ಶಿರಸ್ಸು ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೆರಡು ಅಂಗಗಳುಳ್ಳ ಕಾಲಪುರುಷ. "इति कालनरस्याङ्गे सदसद्ग्रहयोगतः" बृहज्जा०। 2. ಸಭಾನರರಾಜನ ಮಗ.

कालनाथ ಕಾಲನಾಥ (पु०) ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. कालस्य भैरवस्य नाथः। "कालनाथाय कल्याय क्षयायोपक्षयाय च" भा० शान्ति० २८६-८९।

कालनाभ ಕಾಲನಾಭ (पु०) ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. कालः कृष्णः नाभिरस्य "अच्" (५-४-७५)। "हिरण्याक्ष-सुताः पञ्च विद्वांसः सुमहाबलाः। झर्झरः शकुनिश्चैव भूतसन्तापनस्तथा। महानाभश्च विक्रान्तः कालनाभ-स्तथैव च"।

कालनियोग ಕಾಲನಿಯೋಗ (पु०) ಕಾಲದ ಆಜ್ಞೆ. ಕಾಲದ ನಿಯಮ, ಅದೃಷ್ಟ. कालस्य नियोगः।

कालनेमि ಕಾಲನೇಮಿ (पु०) 1. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ, ರಾವಣನ ಸೋದರಮಾವ. कालस्य मृत्योर्नेमिरिव। 2. ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವಿನ ಒಬ್ಬ ಮಗ.

कालनेमिरिपु ಕಾಲನೇಮಿರಿಪು (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. 2. ಹನುಮಂತ.

कालनेमिहन् ಕಾಲನೇಮಿಹನ್ (पु०) 1. ಕಾಲನೇಮಿಯನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದ ವಿಷ್ಣು. कालनेमिं हतवान् — हन (हिंसागत्योः) "क्विप्" (३-२-८७)। कालस्य कालचक्रस्य नेमिं तत्तुल्याम् अविद्यां कलिकल्मषं निहन्ति — नि+हन "क्विप्" (३-२-८७)। **–निहन् –ನಿಹನ್.** ಕಾಲನೇಮಿಸದೃಶವಾದ ಅವಿದ್ಯೆಯೆಂಬ ಕಲಿದೋಷವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "कालचक्रस्य या नेमिरविद्याख्या च दुर्धरा। तां नाशयति यश्चासौ कालनेमिनिहा स्मृतः" इति निरुक्तिः। "कालनेमिनिहा शौरिः शूरः शूरजनेश्वरः" वि० स०। 2. ಹನುಮಂತ.

कालपथ ಕಾಲಪಥ (पु०) ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಮಹರ್ಷಿಯ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "मधुच्छन्दश्च भगवान् देवरातश्च वीर्यवान्। अक्षीणश्च शकुन्तश्च बभ्रुः कालपथ-स्तथा" भा० अनु० ४-५०।

कालपर्णी ಕಾಲಪರ್ಣೀ (स्त्री०) ಕೃಷ್ಣತುಲಸಿ.

कालपर्यय ಕಾಲಪರ್ಯಯ (पु०) 1. ಕಾಲಪರಿಭ್ರಮಣ, ಕಾಲವು ತಿರುಗುವುದು, ಕಾಲಗತಿ, ಕಾಲಕ್ರಮ. कालस्य पर्ययः वैपरीत्येन गमनम्। 2. ಕಾಲವು ಕಳೆದು ಹೋಗುವಿಕೆ, ಸಾವಕಾಶ, ಕಾಲವು ಮೀರುವುದು. "मा भूत् कालस्य पर्ययः" रामा०।

कालपर्वत ಕಾಲಪರ್ವತ (पु०) ತ್ರಿಕೂಟಪರ್ವತದ ಹತ್ತಿರದ ಒಂದು ಬೆಟ್ಟ. "स निश्चित्य ततः कृत्यं स्वसारमुपसान्त्व्य च। ऊर्ध्वमाचक्रमे राजन् विधाय नगरे विधिम्। त्रिकूटं समतिक्रम्य कालपर्वतमेव च। ददर्श मकरावासं गम्भीरोदं महोदधिम्" भा० वन० २७७।

कालपालक ಕಾಲಪಾಲಕ (वि०) ಕಾಲವನ್ನು ಪ್ರತೀಕ್ಷಿಸುವ, ಸಮಯವನ್ನು ಎದುರುನೋಡುವ. कालं पालयति—पाल (रक्षणे)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

कालपुरुष ಕಾಲಪುರುಷ (पु०) 1. ಕಾಲವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಮೇಷಾದಿ ಹನ್ನೆರಡು ರಾಶಿರೂಪವಾದ ಪುರುಷಾಕಾರದ ಒಂದು ಚಕ್ರ. ಈ ಪುರುಷಾಕಾರದ ಚಕ್ರಕ್ಕೆ ಹನ್ನೆರಡು ರಾಶಿಗಳೂ ಕರಚರಣ ಮೊದಲಾದ ಅವಯವಗಳಾಗಿರುವುವು.

(1) ಮೇಷ ... ಶಿರಸ್ಸು-ತಲೆ
(2) ವೃಷಭ ... ವಕ್ತ್ರ-ಬಾಯಿ
(3) ಮಿಥುನ ... ಬಾಹು-ತೋಳು
(4) ಕರ್ಕಾಟಕ ... ಹೃದಯ-ಎದೆ
(5) ಸಿಂಹ ... ಉದರ-ಹೊಟ್ಟೆ
(6) ಕನ್ಯಾ ... ಕಟಿ-ಸೊಂಟ
(7) ತುಲಾ ... ಬಸ್ತಿ-ಹೊಕ್ಕಳ ಕೆಳಭಾಗ
(8) ವೃಶ್ಚಿಕ ... ಗುಹ್ಯಸ್ಥಾನ
(9) ಧನುಸ್ಸು ... ಊರು-ತೊಡೆ
(10) ಮಕರ ... ಜಾನು-ಮಂಡಿ
(11) ಕುಂಭ ... ಮೊಳಕಾಲು
(12) ಮೀನ ... ಕಾಲು

"मेषः शिरो वृषो वक्त्रं मिथुनं बाहुयुग्मकम्। कर्कटो हृदयं चैव सिंहस्तूदरमेव च। कन्या कटिस्तुला बस्तिः वृश्चिको गुह्यमेव च। धनुरूरू मृगो जानु कुम्भो जङ्घे प्रकीर्तिते। मीनः पादद्वयं चैवाङ्गानि कालनरस्य तु" बृहज्जा०। 2. ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣದ ಮನುಷ್ಯ.

कालपृष्ठ ಕಾಲಪೃಷ್ಠ (पु०) 1. ರಣಹದ್ದು. "कालपृष्ठं तु कोदण्डमात्रके कर्णधन्वनि। कालपृष्ठो कङ्के" हेम०। (न०) 2. ಧನುಸ್ಸು, ಬಿಲ್ಲು. 3. ಕರ್ಣನ ಬಿಲ್ಲು. कालं पृष्ठं यस्य।

कालप्रबोध ಕಾಲಪ್ರಬೋಧ (पु०) ಸರಿಯಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚರಿಕೆ. काले यथाकालं प्रबोधः।

कालप्रबोधिन् ಕಾಲಪ್ರಬೋಧಿನ್ (वि०) 1. ಸರಿಯಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯುಳ್ಳ. काले प्रबोधोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಸರಿಯಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸುವ, ಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಕೊಡುವ. काले प्रबोधयति—प्र + बुध (अवगमने) + णिच् "णिनिः" (३-२-७८)।

कालप्रभात ಕಾಲಪ್ರಭಾತ (न०) ಶರದೃತು. कालं कृष्णं प्रभातं यत्र।

कालभक्ष ಕಾಲಭಕ್ಷ (पु०) ರುದ್ರ, ಈಶ್ವರ.

कालभृत् ಕಾಲಭೃತ್ (पु०) ಸೂರ್ಯ.

कालभैरव ಕಾಲಭೈರವ (पु०) ಕಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನ ಅಂಶದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಭೈರವ. भीरोर्भावः भैरवं भीरुत्वम्, कालस्य भरवं भयं यस्मात्। ಈಶ್ವರತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಶೂನ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಐದನೆಯ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಛೇದಿಸಲು ಕಾಲಭೈರವನು ಈಶ್ವರನಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟನು. "त्वत्तो भेष्यति कालोऽपि ततस्तु कालभैरवः" काशीखं०।

कालमयूख ಕಾಲಮಯೂಖ (पु०) ಒಂದು ಸ್ಮೃತಿ ಗ್ರಂಥ.

कालमाधवीय ಕಾಲಮಾಧವೀಯ (पु०) ಮಾಧವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಒಂದು ಸ್ಮೃತಿಗ್ರಂಥ.

कालमान ಕಾಲಮಾನ (पु०) 1. ಕೃಷ್ಣತುಲಸಿ. कालो मन्यतेऽसौ – मन (ज्ञाने) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। (न०) 2. ಕಾಲದ ಪರಿಮಾಣ, ಕಾಲದ ಅಳತೆ. कालस्य मानं परिमाणम्। ಸೌರ, ಚಾಂದ್ರ ಮತ್ತು ಸಾವನಗಳೆಂದು ಕಾಲಗಣನೆಯು ಮೂರು ವಿಧ. (ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವಾಗ) ಸೂರ್ಯನ ಗತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಅಳೆಯುವ ಕಾಲವು ಸೌರ. ಚಂದ್ರನ ಗತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಎಣಿಸುವ ಕಾಲವು ಚಾಂದ್ರ. ಸೂರ್ಯನ ಉದಯಾಸ್ತಗಳನ್ನು ಲೆಕ್ಕ ಮಾಡಿ ಅಳೆಯುವ ಕಾಲವು ಸಾವನ. ರಾಜನು ತನ್ನ ಸೇವಕರಿಗೆ ಸಂಬಳ ಕೊಡುವುದಕ್ಕೆ ಸೌರಮಾನವನ್ನು ಗಣನೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಹಣವನ್ನು ಕೊಡುವುದು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು (ಲೇನಾ ದೇನಾ) ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಚಾಂದ್ರಮಾನ (ಶುಕ್ಲ ಪಾಡ್ಯದಿಂದ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆವರೆಗಿನ ಕಾಲ) ವನ್ನು ಗಣನೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ದಿನಗೂಲಿಯನ್ನು ಕೊಡುವುದಕ್ಕೂ ಒಂದು ಕಾಲದ ಅವಧಿ (ಗಡು) ಯನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿ ಕೂಲಿ ಕೊಡುವುದಕ್ಕೂ ಸಾವನ ಕಾಲವನ್ನು ಗಣನೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

कालमुख ಕಾಲಮುಖ (पु०) 1. ಕಪ್ಪು ಮುಖವುಳ್ಳ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕಪಿ. कालं मुखं यस्य। "यस्य

शाखामृगा मित्राण्यृक्षाः कालमुखास्तथा" भा० वन० २९४-१२। (वि०) 2. ಕಪ್ಪು ಮುಖವುಳ್ಳವನು. स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-५४)। **–मुखी –ಮುಖೀ.**

कालमेषिका ಕಾಲಮೇಷಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಮಂಜಿಷ್ಠೆ. 2. ಕರಿಯ ತಿಗಡೆ. कालं वर्णं मिषति—मिष (स्पर्धायाम्) "अण्" (३-२-१)। स्वार्थे "कन्" (५-३-७५)। "मञ्जिष्ठा विकसा जिङ्गी समङ्गा कालमेषिका"। "काला मसूरविदलार्धचन्द्रा कालमेषिका" अम०।

कालमेषी ಕಾಲಮೇಷೀ (स्त्री०) 1. ಮಂಜಿಷ್ಠೆ. 2. ಬಾಹುಜಿಗೆ ಗಿಡ. "कालमेषी कृष्णफला वागुजी पूतिफल्यपि" अम०।

कालयवन ಕಾಲಯವನ (पु०) ಯವನರಿಗೆ ಒಡೆಯನಾದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ, ಯಾದವರಿಗೆ ಅಜೇಯನಾದ ಒಬ್ಬ ಶತ್ರು, ಯಾದವರ ಪುರೋಹಿತರಾದ ಗರ್ಗಋಷಿಯ ಮಗ. "ये चान्ये कालयवनसाल्वरुक्मिद्रुमादयः" माघ० २-९८। [ಯಾದವರು ತಮ್ಮ ಪುರೋಹಿತರಾದ ಗರ್ಗಋಷಿಯನ್ನು ಒಮ್ಮೆ ಹಾಸ್ಯಮಾಡಲಾಗಿ ಕುಪಿತರಾದ ಋಷಿಯು ಶಿವನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಯಾದವರನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸುವ ಮಗನೊಬ್ಬನನ್ನು ಅಪ್ಸರಸಿಯೊಬ್ಬಳಲ್ಲಿ ಪಡೆದು ಯಾದವರ ಶತ್ರುವಾದ ಯವನರಾಜನಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿದರು. ಯವನನು ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಈ ಮಗುವನ್ನು ಸಲಹಿದುದರಿಂದ ಮಗುವಿಗೆ ಕಾಲಯವನನೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. ಇವನು ಯಾದವರನ್ನೆಲ್ಲಾ ದ್ವೇಷಿಸುತ್ತಿದ್ದು ಒಮ್ಮೆ ಗುಹೆಯೊಂದರಲ್ಲಿ ಮಲಗಿ ನಿದ್ರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಮುಚುಕುಂದನನ್ನು ಕೆಣಕಿ ಅವನ ದೃಷ್ಟಿಪಾತದಿಂದ ಹತನಾದನು.] भाग० १०-५१।

कालयापन ಕಾಲಯಾಪನ (न०) ಕಾಲಹರಣ. ಕಾಲ ಕಳೆಯುವಿಕೆ, ಕಾಲವಿಳಂಬ. कालस्य यापनम्।

कालयुक्त ಕಾಲಯುಕ್ತ (पु०) 1. ಪ್ರಭವ ಮೊದಲಾದ ಅರವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಐವತ್ತೆರಡನೆಯ ಸಂವತ್ಸರ. **ಈ ಸಂವತ್ಸರದ ಫಲ:** ಹಸು, ಎಮ್ಮೆ, ನಟ ನರ್ತಕರು ಇವರಿಗೆ ಹಾನಿ. ಮಳೆಯು ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಡೆದರೂ ಪೈರುಗಳು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ಎಳ್ಳು, ಸಾಸವೆ, ಉದ್ದು, ಹತ್ತಿ ಇವುಗಳ ಬೆಲೆ ಹೆಚ್ಚುವುದು. ಹಸು, ಎಮ್ಮೆ, ಚಿನ್ನ, ತಾಮ್ರಗಳನ್ನು ಮಾರಿ ಅದರಿಂದ ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಈ ಕಷ್ಟಕಾಲವನ್ನು ಕಳೆಯಬೇಕು. ರಾಜಪೀಡೆಯು ಹೆಚ್ಚುವುದು. भविष्य०। (वि०) 2. ಮೃತ್ಯುವಿನೊಡನೆ ಕೂಡಿದ. कालेन युक्तः। **–युक्तिः –ಯುಕ್ತಿಃ.** ಕಾಲದೊಡನೆ ಸೇರುವುದು.

कालयोग ಕಾಲಯೋಗ (पु०) 1. ಕಾಲದ ಸಂಬಂಧ. "महता कालयोगेन प्रकृतिं यास्यतेऽर्णवः" भा० वन०। 2. ಜ್ಯೋತಿಷೋಕ್ತವಾದ ಒಂದು ಯೋಗ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "काल" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

कालयोगिन् ಕಾಲಯೋಗಿನ್ (पु०) 1. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. काल एव योगोऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "कालयोगी महानादः सर्वकामश्चतुष्पथः" भा०। 2. ಕಾಲದ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ. कालस्य योगोऽस्त्यस्य।

कालरात्रि ಕಾಲರಾತ್ರಿ (स्त्री०) 1. ಬ್ರಹ್ಮನ ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಪಂಚದ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ವ್ಯಾಪಾರವೆಲ್ಲ ಕೊನೆಗೊಂಡಮೇಲೆ ಎಲ್ಲವೂ ನಾಶವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ನಿದ್ರಿಸುವ ಕಾಲ, ಬ್ರಹ್ಮನ ರಾತ್ರಿ ಕಾಲ, ಪ್ರಳಯಕಾಲದ ರಾತ್ರಿ, ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮಾದಿ ಮನುಗಳ ಅಧಿಕಾರದ ಕೊನೆಯ ಕಾಲ. कालो रात्रिरिव अप्रकाशकत्वात्। ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತಿನ ವ್ಯಾಪಾರವೆಲ್ಲವೂ ಶೂನ್ಯವಾಗಿರುವುದು. "यदा स देवो जागर्ति तदेदं चेष्टते जगत्। यदा स्वपिति शान्तात्मा तदा सर्वं निमीलति" मनु० १-५२। "कालरात्रिकरालास्यदन्तान्तर्गतया मया। दृष्टासि सखि सैव त्वं पुनरत्रैव जन्मनि" प्रबोध० ४-२। 2. ದುರ್ಗಾದೇವಿಯ ಒಂದು ರೂಪ. "कालरात्रिर्महारात्रिर्मोहरात्रिश्च दारुणा" देवीमा०। 3. ಮನುಷ್ಯನ ಜೀವಮಾನದಲ್ಲಿ 77ನೆಯ ವರ್ಷದ 7ನೆಯ ತಿಂಗಳಿನ 7ನೆಯ ರಾತ್ರಿ. [ಇದು ಬಹಳ ಕ್ರೂರ ಕಾಲ.] 4. ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯ ರಾತ್ರಿ. 5. ದೀಪಾವಳಿಯ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ. "दीपावली तु या प्रोक्ता कालरात्रिश्च सा मता"। 6. ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಅನರ್ಹವಾದ ಕಾಲ. "रवौ षष्ठं विधौ वेदं कुजवारे द्वितीयकम्। बुधे सप्त गुरौ पञ्च भृगुवारे तृतीयकम्। शनावाद्यं तथाचान्त्यं रात्रौ कालं विवर्जयेत्"।

काललौह ಕಾಲಲೌಹ (न०) ಕಬ್ಬಿಣ, ಉಕ್ಕು.

कालविद् ಕಾಲವಿದ್ (वि०) ಕಾಲವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ, ಸಮಯವನ್ನು ಅರಿತಿರುವ. कालं वेत्ति — विद (ज्ञाने) "क्विप्" (३-२-६१)। "यूपवत्यवसिते क्रियाविधौ कालवित् कुशिकवंशवर्धनः" रघु० ११-३७।

कालविप्रकर्ष ಕಾಲವಿಪ್ರಕರ್ಷ (पु०) ದೂರದ ಕಾಲ, ಹತ್ತಿರವಲ್ಲದ ಕಾಲ. कालस्य विप्रकर्षः।

कालविभक्ति ಕಾಲವಿಭಕ್ತಿ (स्त्री०) ಕಾಲ ವಿಭಾಗ, ಪಕ್ಷ ಮಾಸ ಋತು ಅಯನ ಮುಂತಾದ ಕಾಲದ ಭಾಗ. कालस्य विभक्तिः। "कालं कालविभक्तीश्च नक्षत्राणि ग्रहांस्तथा। सरितः सागरान् शैलान्समानि विषमाणि च" मनु०

१-२४। –विभागः –ವಿಭಾಗಃ. "कालविभागे चानहोरात्राणाम्" पा० सू० ३-३-१३७।

कालवृद्धि ಕಾಲವೃದ್ಧಿ (स्त्री०) ನಿಗದಿಯಾದ ಆಯಾ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ವೃದ್ಧ್ಯಂಶ, ತಿಂಗಳು ಕಾಲುವರ್ಷ ಅರ್ಧವರ್ಷ ಮತ್ತು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಬಡ್ಡಿ. "नातिसांवत्सरीं वृद्धिं नचादृष्टां पुनर्हरेत्। चक्रवृद्धिः कालवृद्धिः कारिता कायिका च या" मनु० ८-१५३।

कालवृन्त ಕಾಲವೃಂತ (पु०) ಹುರುಳಿಗಿಡ. कालं कृष्णं वृन्तमस्य।

कालवृन्ती ಕಾಲವೃಂತೀ (स्त्री०) ಹಸುರು ಪಾದರೀ ಗಿಡ.

कालवेग ಕಾಲವೇಗ (पु०) ವಾಸುಕಿಯ ಮಗ.

कालवेला ಕಾಲವೇಳಾ (स्त्री०) ಯಾವ ಶುಭ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೂ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ ವೇಳೆ, ಭಾನು ಮೊದಲಾದ ವಾರಗಳಲ್ಲಿ ಶನಿಯ ವೇಳೆ. कालस्य वेला। ಇದು ಪ್ರತಿ ದಿನವೂ ಹಗಲು ಅರ್ಧಜಾವ ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿ ಅರ್ಧಜಾವ ಕಾಲವಿರುವುದು. ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಕಾರ್ಯವನ್ನೂ ಮಾಡಕೂಡದು. "निधनं प्रहरार्धे तु निःसत्वं यमघण्टके। कुलिके सर्वनाशः स्यात् रात्रावेते न दोषदाः"। "न वारदोषाः प्रभवन्ति रात्रौ देवेज्यदैत्येन्द्रदिवाकराणाम्। दिवा शशाङ्कार्कजभूसुतानां सर्वत्र निन्द्यो बुधवारदोषः"।

ನಿಷಿದ್ಧವಾದ ಅರ್ಧಯಾಮಗಳು :

ಭಾನುವಾರ	ಹಗಲು	5ನೆಯ ಅರ್ಧಯಾಮ
	ರಾತ್ರಿ	6ನೆಯ ಅರ್ಧಯಾಮ
ಸೋಮವಾರ	ಹಗಲು	2ನೆಯ ಅರ್ಧಯಾಮ
	ರಾತ್ರಿ	4ನೆಯ ಅರ್ಧಯಾಮ
ಮಂಗಳವಾರ	ಹಗಲು	6ನೆಯ ಅರ್ಧಯಾಮ
	ರಾತ್ರಿ	7ನೆಯ ಅರ್ಧಯಾಮ
ಬುಧವಾರ	ಹಗಲು	3ನೆಯ ಅರ್ಧಯಾಮ
	ರಾತ್ರಿ	7ನೆಯ ಅರ್ಧಯಾಮ
ಗುರುವಾರ	ಹಗಲು	7ನೆಯ ಅರ್ಧಯಾಮ
	ರಾತ್ರಿ	5ನೆಯ ಅರ್ಧಯಾಮ
ಶುಕ್ರವಾರ	ಹಗಲು	4ನೆಯ ಅರ್ಧಯಾಮ
	ರಾತ್ರಿ	3ನೆಯ ಅರ್ಧಯಾಮ
ಶನಿವಾರ	ಹಗಲು	8ನೆಯ ಅರ್ಧಯಾಮ
	ರಾತ್ರಿ	8ನೆಯ ಅರ್ಧಯಾಮ

कालशाक ಕಾಲಶಾಕ (पु०) ಕರಿಬೇವಿನ ಗಿಡ. "कालशाकं महाशल्काः खड्गलोहामिषं मधु। आनन्त्यायैव कल्प्यन्ते मून्यन्नानि च सर्वशः" मनु० ३-२७२।

कालशालि ಕಾಲಶಾಲಿ (पु०) ಕಪ್ಪು ಧಾನ್ಯ, ಕೃಷ್ಣವ್ರೀಹಿ, ಕಪ್ಪು ಬತ್ತ.

कालशे(से)य ಕಾಲಶೇ(ಸೇ)ಯ (न०) ಕಡೆದ ಮೊಸರು. कलश्यां भवम् "ढक्" (४-३-५६)। "दण्डाहतं कालशेयम्" अम०।

कालशैल ಕಾಲಶೈಲ (पु०) ಒಂದು ಪರ್ವತ. "उशीरबीजं मैनाकं गिरिं श्वेतं च भारत। समतीतोऽसि कौन्तेय कालशैलं च पार्थिव" भा० वन० १३९-१।

कालसंरोध ಕಾಲಸಂರೋಧ (पु०) ಬಹಳ ಕಾಲದ ವರೆಗೂ ಇರುವಿಕೆ. कालस्य संरोधः। "न चाधेः कालसंरोधान्निसर्गोऽस्ति न विक्रयः" मनु० ८-१४३।

कालसर्प ಕಾಲಸರ್ಪ (पु०) 1. ಕೃಷ್ಣಸರ್ಪ, ಮಹಾ ವಿಷವುಳ್ಳ ಒಂದು ಸರ್ಪ. कालः कृष्णः सर्पः। 2. ರಾಹು ಕೇತುಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಎಲ್ಲಾ ಗ್ರಹಗಳೂ ಸಂಚರಿಸುವುದರಿಂದುಂಟಾದ ಒಂದು ಕೆಟ್ಟ ಯೋಗ.

कालसार ಕಾಲಸಾರ (पु०) 1. ಕೃಷ್ಣಸಾರ, ಕಪ್ಪು ಚುಕ್ಕಿಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಜಿಂಕೆ. कालः कृष्णवर्णः सारः प्रधानमस्य। (न०) 2. ಹಳದಿ ಚಂದನ.

कालसाह्वय ಕಾಲಸಾಹ್ವಯ (न०) ಕಾಲಸೂತ್ರವೆಂಬ ಒಂದು ನರಕ. कालेन समानः आह्वयो यस्य।

कालसूत्र ಕಾಲಸೂತ್ರ (न०) ಒಂದು ನರಕ. कालस्य यमस्य सूत्रमिव बन्धनहेतुत्वात्।

कालसूर्य ಕಾಲಸೂರ್ಯ (पु०) ಪ್ರಳಯಕಾಲದ ಸೂರ್ಯ.

कालस्कन्ध ಕಾಲಸ್ಕಂಧ (पु०) 1. ತಮಾಲವೃಕ್ಷ, ಹೊಂಗೆ ಮರ. कालः कृष्णः स्कन्धोऽस्य। 2. ತೂಬರೆಗಿಡ.

कालहर ಕಾಲಹರ (पु०) 1. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ, ಮೃತ್ಯುಂಜಯ. कालं मृत्युं हरति – हृञ् (हरणे) "अच्" (३-२-९)। 2. ಒಂದು ಶಿವಲಿಂಗ. "तस्मात्पूर्वं भद्रकामः पर्वतस्तु त्रिकोणकः। यत्र कालहरो नाम शिवलिङ्गं व्यवस्थितम्"। 3. ಕಾಲವನ್ನು ತಿಂದುಹಾಕುವ, ಕಾಲವನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವ. कालं वेलां हरति।

कालहरण ಕಾಲಹರಣ (न०) ಕಾಲ ಕಳೆಯುವಿಕೆ. कालस्य हरणम्।

कालहानि ಕಾಲಹಾನಿ (स्त्री०) ಸಾವಕಾಶ, ವಿಲಂಬ, ತಡ. कालस्य हानिः।

कालहोरा ಕಾಲಹೋರಾ (स्त्री०) ಲಗ್ನದ ಅರ್ಧಕಾಲ, ಹಗಲು ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಮೇಷಾದಿ ಹನ್ನೆರಡು ಲಗ್ನಾಧಿಪತಿಗಳ ಕಾಲ. ಹಗಲು ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿಗಳನ್ನು ಹನ್ನೆರಡು ಭಾಗ ಮಾಡಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಭಾಗಕ್ಕೂ ಆಯಾ ಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಹೋರಾಧಿಪತಿಗಳನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಕಾಲಹೋರಾಕ್ರಮ :

ವಾರ		ಘಳಿಗೆಯ	ಗಂಟೆ
ಭಾನುವಾರ		ವರೆಗೆ	ಯಿಂದ–ವರೆಗೆ
ಹಗಲು	ರಾತ್ರಿ		
ರ	ಗು	2–30	6–7
ಶು	ಕು	5–00	7–8
ಬು	ರ	7–30	8–9
ಚಂ	ಶು	10–00	9–10
ಶ	ಬು	12–30	10–11
ಗು	ಚಂ	15–00	11–12
ಕು	ಶ	17–30	12–1
ರ	ಗು	20–00	1–2
ಶು	ಕು	22–30	2–3
ಬು	ರ	25–00	3–4
ಚಂ	ಶ	27–30	4–5
ಶ	ಬು	30–00	5–6

ಹೀಗೆಯೇ ಸೋಮವಾರ ಮೊದಲ್ಗೊಂಡು ಎಲ್ಲಾ ವಾರಗಳಲ್ಲೂ ಆಯಾ ವಾರಾಧಿಪತಿಯ ಹೋರೆಯು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದು. ಸೌಮ್ಯಗ್ರಹಗಳ ಹೋರೆಗಳಲ್ಲಿ ಶುಭಕಾರ್ಯ ಮಾಡಬೇಕು.

काला ಕಾಲಾ (स्त्री०) 1. ದಕ್ಷಬ್ರಹ್ಮನ ಮಗಳು, ಕಶ್ಯಪನ ಪತ್ನಿ. "प्रजज्ञिरे महाभाग दक्षकन्यास्त्रयोदश। अदितिर्दितिर्दनुः काला दनायुः सिंहिका तथा" भा० आदि० ६६-१२। 2. ಮಂಜಿಷ್ಠೆ. 3. ಅಶ್ವಗಂಧಿಯ ಗಿಡ. 4. ಹಸುರು ಪಾದರೀ ಗಿಡ. 5. ಕರಿ ಜೀರಿಗೆ. 6. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. 7. ಕರಿ ತಿಗಡೆ. 8. ನೀಲಿ ಗಿಡ. "काला तु कृष्णा त्रिवृता मञ्जिष्ठानीलिनीषु च" मेदि०।

कालाक्षरिक ಕಾಲಾಕ್ಷರಿಕ (वि०) ಸರಿಯಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಕಲಿತವನು. ವಿದ್ಯೆ ಕಲಿತವನು. काले अक्षरं वेत्ति – विद (ज्ञाने) "ठक्" (४-२-६०)।

कालागुरु ಕಾಲಾಗುರು (न०) ಕೃಷ್ಣಾಗುರು.

कालाग्नि ಕಾಲಾಗ್ನಿ (पु०) 1. ಪ್ರಳಯಕಾಲದ ಅಗ್ನಿ. कालः सकलहिंसकोऽग्निः। 2. ರುದ್ರ. 3. ಪಂಚಮುಖ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿ. "पञ्चवक्त्रः स्वयं रुद्रः कालाग्निर्नाम नामतः। अगम्यागमनाच्चव अभक्ष्यस्य च भक्षणात्। मुच्यते सर्वपापेभ्यः पञ्चवक्त्रस्य धारणात्" स्कान्द०।

कालाग्निरुद्र ಕಾಲಾಗ್ನಿರುದ್ರ (पु०) ಪ್ರಳಯಕಾಲದ ಅಗ್ನಿಯಂತಿರುವ ರುದ್ರ. कालाग्निरिव रुद्रः।

कालाजिन ಕಾಲಾಜಿನ (न०) ಕೃಷ್ಣಾಜಿನ, ಕೃಷ್ಣಮೃಗದ ಚರ್ಮ. कालस्य कृष्णमृगस्य अजिनम्।

कालाञ्जन ಕಾಲಾಂಜನ (न०) ಕಣ್ಣು ಕಪ್ಪು. कालमञ्जनम्। "न चक्षुषोः कान्तिविशेषबुद्ध्या कालाञ्जनं मङ्गलमित्युपात्तम्" कुमा० ७-२०।

कालाण्डज ಕಾಲಾಂಡಜ (पु०) ಕೋಗಿಲೆ.

कालातिक्रम ಕಾಲಾತಿಕ್ರಮ (पु०) ಕಾಲ ಮೀರುವುದು.

कालातिक्रमण ಕಾಲಾತಿಕ್ರಮಣ (न०) ಕಾಲ ಮೀರುವುದು. कालस्यातिक्रमणम्।

कालातिपत्ति ಕಾಲಾತಿಪತ್ತಿ (स्त्री०) ಕಾಲ ಮೀರುವುದು, ಕಾಲ ಕಳೆದುಹೋಗುವುದು. कालस्यातिपत्तिः।

कालातिपात ಕಾಲಾತಿಪಾತ (पु०) ಕಾಲಾತಿಕ್ರಮ, ಕಾಲವು ಮೀರುವುದು, ಕಾಲವು ಕಳೆದುಹೋಗುವುದು. कालस्यातिपातः।

कालातिरेक ಕಾಲಾತಿರೇಕ (पु०) ಕಾಲದ ಆಧಿಕ್ಯ, ಹೆಚ್ಚು ಕಾಲ. कालस्यातिरेकः। "कालातिरेके द्विगुणं प्रायश्चित्तं समाचरेत्"।

कालातीत ಕಾಲಾತೀತ (वि०) 1. ಕಾಲವು ಮೀರಿರುವಿಕೆ, ಕಾಲಾತಿಕ್ರಮ. (वि०) 2. ಕಾಲವು ಮೀರಿರುವ, ಕಾಲವು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿರುವ. अतीतः कालोऽस्य। परनिपातः।

कालात्मन् ಕಾಲಾತ್ಮನ್ (पु०) ಪರಮಾತ್ಮ, ಪರಮೇಶ್ವರ. कालः आत्माऽस्य। "कालात्मा कालकृद्विभुः" सू० सि०।

कालात्यय ಕಾಲಾತ್ಯಯ (पु०) "कालातीत" ಪದದ 1ನೆಯ ಅರ್ಥ. "आधिश्चोपनिधिश्चोभौ न कालात्ययमर्हतः" मनु० ८-१४५।

कालात्ययापदिष्ट ಕಾಲಾತ್ಯಯಾಪದಿಷ್ಟ (पु०) ಐದು ವಿಧ ಹೇತ್ವಾಭಾಸಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ಹೇತುದೋಷ. कालात्ययेनापदिष्टः। ["हेत्वाभास" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

कालाध्यक्ष ಕಾಲಾಧ್ಯಕ್ಷ (पु०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ. 2. ಸೂರ್ಯ. कालस्याध्यक्षः। "कालाध्यक्षः प्रजाध्यक्षो विश्वकर्मा तमोनुदः" भा० वन०।

कालानल ಕಾಲಾನಲ (पु०) 1. ಕಾಲಾಗ್ನಿ, ಪ್ರಳಯ ಕಾಲದ ಬೆಂಕಿ. कालः सर्वसंहारकारकः अनलः। "दंष्ट्राकरालानि च ते मुखानि दृष्ट्वैव कालानलसंनिभानि" गीता ११-२५। 2. ಒಬ್ಬ ರಾಜ. "सभानरस्य पुत्रस्तु विद्वान् कालानलो नृपः"।

कालानुनादिन् ಕಾಲಾನುನಾದಿನ್ (पु०) 1. ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. 2. ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ. 3. ಕಪಿಂಜಲಪಕ್ಷಿ. काले वर्षाकाले अनुनदति—अनु+णद (अव्यक्ते शब्दे) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-४१)। **–नादिनी –ನಾದಿನೀ.** "कालानुनादी रोलम्बे कलविङ्के कपिञ्जले" मेदि०।

कालानुसारक ಕಾಲಾನುಸಾರಕ (न०) 1. ಪೀತಗಂಧ. ಹಳದಿ ಚಂದನ. कालं कृष्णवर्णं मृगमदमनुसरति—अनु+सृ (गतौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। (वि०) 2. ಕಾಲವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವ. "णिनिः" (३-२-७८)। **–अनुसारिन्. –ಅನುಸಾರಿನ್.**

कालानुसार्य ಕಾಲಾನುಸಾರ್ಯ (न०) 1. ಕಲ್ಲುಹೂವು. कालो मृगमदो गन्धेनानुसार्यो यस्य। "कालानुसार्यवृद्धाश्मपुष्पशीतशिवानि च"। 2. ಒಂದುವಿಧ ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯ. "कालेयकं च कालानुसार्यम्" अम०। 3. ಅಗುರು ಗಿಡ. "कालानुसार्यं शैलेये कालीये शिशुपाद्रुमे" मेदि०। वा "कप्"। **–सार्यकम् –ಸಾರ್ಯಕವು.**

कालान्तर ಕಾಲಾಂತರ (न०) ಬೇರೆ ಸಮಯ, ಮತ್ತೊಂದು ಕಾಲ. अन्यः कालः।

कालापक ಕಾಲಾಪಕ (न०) 1. ಕಲಾಪಿಯಿಂದ ಪ್ರೋಕ್ತವಾದ ಶಾಖೆಯ ಧರ್ಮ.

कालाभ्र ಕಾಲಾಭ್ರ (न०) ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿದ ಕಪ್ಪು ಮೋಡ, ನೀಲಮೇಘ.

कालाम्र ಕಾಲಾಮ್ರ (पु०) ಒಂದು ದ್ವೀಪ. "कुरून् यात्युत्तरान् वीर कालाम्रद्वीपमेव च"।

कालायस ಕಾಲಾಯಸ (न०) ಕಪ್ಪು ಲೋಹ, ಕಬ್ಬಿಣ. कालमयः जातौ "टच्" (५-४-९४)।

कालाशुद्धि ಕಾಲಾಶುದ್ಧಿ (स्त्री०) ವೇಳೆಯ ಅಶುದ್ಧಿ, ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಅನರ್ಹತೆಯನ್ನು ಕೊಡುವ ಒಂದು ಧರ್ಮ. ಗುರುಶುಕ್ರರ ವಕ್ರತೆ, ಅತಿಚಾರ, ವೃದ್ಧತ್ವ, ಅಸ್ತ, ಬಾಲತ್ವ ಮುಂತಾದುವು ಕಾಲಕ್ಕೆ ಅನರ್ಹತೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುವು. ಇದರಿಂದ ಕಾಲವು ಅಶುದ್ಧವಾಗುವುದು. "वक्रातिचारवृद्धास्तबालत्वे गुरुशुक्रयोः। गुरौ मकरसिंहस्थे क्षयमासद्विमासयोः। त्रयोदशदिने पक्षे गुर्वादित्ये तथैव च। लुप्ताब्दे त्रिविधोत्पाते कालाशुद्धिरुदाहृतः"।

कालिक ಕಾಲಿಕ (पु०) 1. ಬಕಪಕ್ಷಿ. काले वर्षाकाले चरति — "ठक्"। 2. ಸುಂಕದ ಕಟ್ಟೆಯ ಅಧಿಕಾರಿ, ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ವಸೂಲು ಮಾಡುವ ಅಧಿಕಾರಿ. "कालिकोऽधिकृतः शुल्के" वैज०। (न०) 3. ದೀರ್ಘಕಾಲವುಳ್ಳ ವೈರ, ಹೆಚ್ಚುಕಾಲವುಳ್ಳ ಶತ್ರುತ್ವ. काल "ठञ्" (५-१-१०८)।

कालिका ಕಾಲಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಅಂಬಿಕೆ, ಪಾರ್ವತಿಯ ಒಂದು ಅವತಾರ, ಶಿವಶಕ್ತಿ. 2. ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣ. "बहुविधेन वियोगिवधैनसा शशमिषादथ कालिकयाङ्कितः" नैष० ४-७३। 3. ಕ್ರಮವಾಗಿ ಕೊಡತಕ್ಕ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಬೆಲೆ, ಕಂತುಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ವಸ್ತುಗಳ ಮೌಲ್ಯ. 4. ಹೊಸ ಮೋಡ. 5. ಮೋಡಗಳ ಸಾಲು. 6. ಹೆಣ್ಣು ಕಾಗೆ. 7. ಹೆಣ್ಣು ನರಿ. 8. ಮದ್ಯ. 9. ವೃಶ್ಚಿಕಪತ್ರೆ ಗಿಡ. 10. ಕ್ಲೃಪ್ತ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಾವತಿ ಮಾಡಿದ ಬಡ್ಡಿ. 11. ಜಟಾಮಾಂಸಿ. 12. ರೋಮಪಙ್ಕ್ತಿ, ಕೂದಲಿನಸಾಲು. "कालिका चण्डिकाभेदे कार्ष्ण्यवृश्चिकपत्रयोः। क्रमदेयवस्तुमूल्ये धूसरीनवमेघयोः। पटोलशाखारोमालीमांसीकाकीशिवासु च। मेघावलौ च" मेदि०। 13. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಸುವಾಸನೆಯ ಮಣ್ಣು. 14. ಗಿಡ್ಡ ಹೆಂಗಸು, ಮದುವೆಗೆ ಯೋಗ್ಯಳಲ್ಲದ ಕುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. "कुब्जा तु दुर्दर्शा कालिकाऽपि च" वैज०। 15. ಕುದುರೆಯ ಹಲ್ಲುಗಳ ಸಾಲು. "कश्यमश्वस्य मध्यं स्याद्दन्तवेष्टस्तु नालिका। कालिका दन्तरेखा स्यात्" वैज०। 16. ಸಣ್ಣಜೀರಿಗೆ. "अथ सूक्ष्मोऽसौ कणजीरण ओसरः। अग्निमन्थो हृद्यगन्धस्सुगन्धिः कालिका कणा" वैज०। 17. ವೈವರ್ಣ್ಯ ಹೊಂದುವುದು, ಬಣ್ಣ ಬದಲಾಯಿಸುವುದು. "कालिका तु विवर्णता" वैज०। 18. ಮಸಿ, ಶಾಯಿ. 19. ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಯಿಸುವಾಗ ಚಿನ್ನದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಕೊಳೆ. 20. ವರುಣನ ಪತ್ನಿ.

कालिङ्ग ಕಾಳಿಂಗ (पु०) 1. ಕಳಿಂಗ ದೇಶದ ರಾಜನ ಮಗ. कलिङ्गस्यापत्यम् "अण्" (४-१-१६८)। 2. ಕಳಿಂಗ ದೇಶದ ದೊರೆ. "प्रतिजग्राह कालिङ्गः तमस्त्रैर्गजसाधनः" रघु० ४-४०। (पु० ब० व०) 3. ಕಳಿಂಗ ದೇಶದ ಜನರು. (वि०) 4. ಕಳಿಂಗ ದೇಶದ

ರಾಜರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. "चक्रलिङ्गधरांश्चक्रे कालिङ्गान् किङ्करीकृतान्" ಯಾದಂ ೨೨-೧೫೩।

कालिदास ಕಾಳಿದಾಸ (ಪುಂ) ವಿಶ್ವವಿಖ್ಯಾತನಾದ ಕಾಳಿದಾಸ ಕವಿ, ರಘುವಂಶ ಕುಮಾರಸಂಭವ ಮುಂತಾದ ಕಾವ್ಯಗಳನ್ನೂ ಶಾಕುಂತಲ ಮುಂತಾದ ನಾಟಕಗಳನ್ನೂ ಬರೆದ ಮಹಾಕವಿ. काल्याः दासः। संज्ञायां ह्रस्वः। ಕಾಳಿದಾಸ ಮಹಾಕವಿಯ ಕಾಲ ದೇಶ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ನಾನಾ ವಾದವಿವಾದಗಳು ಹುಟ್ಟಿ ಅವರವರಿಗೆ ತೋರಿಬಂದ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬ ವಿಮರ್ಶಕಾರರೂ ಒಂದೊಂದು ಕಾಲವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುತ್ತ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಕ್ರಿಸ್ತಪೂರ್ವ ಒಂದನೆಯ ಶತಮಾನದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಸದ್ಯಃ ಕ್ರಿಸ್ತಶಕ ಐದನೆಯ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ತಂದು ನಿಲ್ಲಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. "मत्तोऽधुना कृतिरियं सति मालवेन्द्रे श्रीविक्रमार्कनृपराजवरे समासीत्" ಎಂಬ ಈ ಕವಿರಚಿತವಾದ ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿದಾಭರಣಶ್ಲೋಕದಿಂದಲೂ "धन्वन्तरिः क्षपणकोऽमरसिंहशङ्कुवेतालभट्टघटकर्परकालिदासाः। ख्यातो वराहमिहिरो नृपतेः सभायां रत्नानि वै वररुचिर्नव विक्रमस्य" ಮತ್ತು "शङ्क्वादिपण्डितवराः कवयस्त्वनेके ज्योतिर्विदः समभवंश्च वराहपूर्वाः। श्रीविक्रमस्य बुधसंसदि प्राज्यबुद्धेः तैरप्ययं नयसखः किल कालिदासः" ಈ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದಲೂ ಈ ಮಹಾಕವಿಯು ಮಾಳವದೇಶದ ಉಜ್ಜಯಿನಿಯಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಶತಮಾನದ ವಿಕ್ರಮಾರ್ಕರಾಜನ ಆಸ್ಥಾನ ಪಂಡಿತರಲ್ಲೊಬ್ಬನಾಗಿದ್ದನೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ. "काव्यत्रयं सुमतिकृत् रघुवंशपूर्वं जातं यतो ननु कियच्छ्रुतिकर्मवादः। ज्योतिर्विदाभरणकालविधानशास्त्रं श्रीकालिदासकवितो हि ततो बभूव" ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಈ ಮಹಾಕವಿಯು ರಘುವಂಶ ಮೊದಲಾದ ಮೂರು ಕಾವ್ಯಗಳನ್ನೂ 'ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿದಾಭರಣವೆಂಬ ಜ್ಯೋತಿಷ ಗ್ರಂಥವನ್ನೂ' ರಚಿಸಿರುವನೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವುದು. ಕುಮಾರಸಂಭವ, ಮೇಘದೂತ ಮತ್ತು ರಘುವಂಶಗಳು ಈ ಮಹಾಕವಿರಚಿತವೆಂದು ಈ ಕೆಳಗೆ ಕಂಡ ಐತಿಹ್ಯದಿಂದಲೂ ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ. ಮಹಾವಿದುಷಿಯಾದ ಒಬ್ಬ ಕನ್ಯೆಯು ತನ್ನ ತಂದೆಯು ತನ್ನ ವಿವಾಹಕ್ಕಾಗಿ ಕರೆತರಿಸಿದ ಅನೇಕ ಮಂದಿ ವಿದ್ವಾಂಸರನ್ನು ವಾದದಲ್ಲಿ ಜಯಿಸಿ ಅವರಾರನ್ನೂ ವರಿಸಲು ಒಪ್ಪದೆ ಕಳುಹಿಸಿಬಿಡುತ್ತಿರಲು ಪರಾಜಯ ಭಯದಿಂದ ಮತ್ತಾರೂ ಬರುತ್ತಲೇ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಇದರಿಂದ ಬೇಸರಗೊಂಡ ತಂದೆಯು ಇನ್ನುಮುಂದೆ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವಿಚಾರವೇ ಇಲ್ಲದೆ ಯಾರು ಬಂದರೂ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಕೊಡುವುದಾಗಿ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದನು. ಹಿಂದೆ ಬಂದಿದ್ದವರಾರೂ ಪುನಃ ಬರಲು ಸಮ್ಮತಿಸದಿರಲು ದೂತರು ಬಹಳ ಬೇಜಾರಿನಿಂದ ವರನನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಒಂದು ಮರದ ಮೇಲೆ ರೆಂಬೆಯ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಬುಡವನ್ನು ಕಡಿಯುತ್ತಿದ್ದ ಕಾಳಿದಾಸನನ್ನು ಕಂಡು ಈ ಮಂದಮತಿಯೇ ಈ ಕನ್ಯೆಗೆ ಯೋಗ್ಯ ವರನೆಂದು ತಿಳಿದು ಅವನನ್ನು ಕರೆತರಲು ತಂದೆಯು ಅವನ ಗುಣದೋಷಗಳನ್ನು ವಿಚಾರಮಾಡದೆ ಮಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ವಿವಾಹ ನಡೆಯಿಸಿದನು. ಬಳಿಕ ದಂಪತಿಗಳ ಸಂಭಾಷಣ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾಳಿದಾಸನ ಅಪಭ್ರಂಶ ಪದಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಕಂಡ ಪತ್ನಿಯು ಜುಗುಪ್ಸೆಯಿಂದ ಇವನನ್ನು ಮನೆಯಿಂದ ಓಡಿಸಿದಳು. ಆಗ ಕಾಳಿದಾಸನು ಬಹಳ ಖಿನ್ನನಾಗಿ ಕಾಡಿಗೆ ಹೋಗಿ ಸರಸ್ವತಿಯ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಿ ಆ ದೇವಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಅಪಾರ ಪಾಂಡಿತ್ಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಮನೆಗೆ ಹಿಂತಿರುಗಿದನು. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಇವನು ಮನೆಗೆ ಬಂದಾಗ ಬಾಗಿಲು ಹಾಕಿದ್ದುದನ್ನು ಕಂಡು "अनावृतकवाटं द्वारं देहि" ಎಂದನು. ಇವನ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಕೇಳಿದ ಪತ್ನಿಯು ತನ್ನ ಪತಿಯೆಂದು ತಿಳಿದು "अस्ति कश्चित् वाग्विशेषः?" ಎಂದು ಕೇಳಿದಳು. ಆಗ ಈ ಮಹಾಕವಿಯು अस्ति कश्चित् वाक् ಈ ಮೂರು ಪದಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು "अस्त्युत्तरस्यां दिशि देवतात्मा" ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಕುಮಾರಸಂಭವ ಕಾವ್ಯವನ್ನೂ "कश्चित् कान्ताविरहगुरुणा" ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಮೇಘದೂತಕಾವ್ಯವನ್ನೂ "वागर्थाविव संपृक्तौ" ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ರಘುವಂಶವೆಂಬ ಕಾವ್ಯವನ್ನೂ ರಚಿಸಿದುದಾಗಿ ಕಥೆಯಿರುವುದು. ಈ ಕಾವ್ಯಗಳ ರಚನೆಯಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆದ ಈ ಕವಿಯು ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಆಸ್ಥಾನಪಂಡಿತನಾದನು. ಮತ್ತು ಈ ಮಹಾಕವಿಯು ಶಾಕುಂತಲ, ಮಾಲವಿಕಾಗ್ನಿಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ವಿಕ್ರಮೋರ್ವಶೀಯಗಳೆಂಬ ನಾಟಕಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವನು. "प्रथितयशसां भाससौमिल्लकविपुत्रादीनां प्रबन्धानतिक्रम्य वर्तमानकवेः कालिदासस्य कृतौ कथं बहुमानः" ಎಂಬ ಮಾಲವಿಕಾಗ್ನಿಮಿತ್ರದ ವಚನದಿಂದ ಮಾಲವಿಕಾಗ್ನಿಮಿತ್ರ ನಾಟಕವು ಕಾಳಿದಾಸವಿರಚಿತವೆನ್ನಬಹುದಾದರೂ ಭೋಜದೇವನಿಗಿಂತಲೂ ಪ್ರಾಚೀನನಾಗಿದ್ದ ಧನಿಕನಿಂದ ಈ ನಾಟಕವು ಉದಾಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಶಾಕುಂತಲನಾಟಕಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಿಭಿನ್ನವಾದ ಶೈಲಿಯು ಇದರಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಈ ಕಾಳಿದಾಸನಿಗಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯಾದ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಕಾಳಿದಾಸನಿಂದ ರಚಿತವಾಗಿರಬಹುದೆಂದೂ ಒಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆ. ಆದರೆ ಮಾಲವಿಕಾಗ್ನಿಮಿತ್ರವು ಪ್ರಾರಂಭದ ಗ್ರಂಥವಾದುದರಿಂದ ಶೈಲಿಯು ಭಿನ್ನವಾಗಿರ

ಬಹುದೆಂದೂ ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ದಂಡಿ ಕವಿಯ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಪದಲಾಲಿತ್ಯವೂ ಭಾರವಿ ಕವಿಯ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಗೌರವವೂ ಇರುವಂತೆ ಕಾಳಿದಾಸನ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಮಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವಿರುವುದು. "उपमा कालिदासस्य भारवेरर्थगौरवम्। दण्डिनः पदलालित्यं माघे सन्ति त्रयो गुणाः"।

कालिनी ಕಾಲಿನೀ (स्त्री०) 1. ಆರಿದ್ರಾನಕ್ಷತ್ರ. 2. ಹೊಕ್ಕುಳ ಬಳ್ಳಿ. "निष्ठचा स्वातीविशाखे तु राधे आर्द्रा तु कालिनी"। "बालस्य नाभिनालायाममरा कालिनीति च" वैज०।

कालिन्द ಕಾಳಿಂದ (पु०) 1. ಕಲ್ಲಂಗಡಿ ಗಿಡ. (न०) 2. ಕಲ್ಲಂಗಡಿ ಹಣ್ಣು. स्वार्थे "कः"। **–कम् –ಕವ್.**

कालिन्दी ಕಾಳಿಂದೀ (स्त्री०) ಯಮುನಾನದಿ. कलिन्दे भवा "अण्" (४-३-५३)। कलिन्दस्येयं "अण्" (४-३-१२०) वा। "ङीप्" (४-१-१५)। "कालिन्दीजलजनितश्रियः श्रयन्ते वैदग्धीमिह सरितः सुरापगायाः" माघ० ४-२६।

कालिन्दीकर्षण ಕಾಳಿಂದೀಕರ್ಷಣ (पु०) ಬಲರಾಮ. कर्षति — कृष (विलेखने) "ल्युः" (३-१-१३४)। कालिन्द्याः कर्षणः। [ಬಲರಾಮನು ಯಮುನಾ ತೀರದಲ್ಲಿ ವಿಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಜಲಕ್ರೀಡೆಗಾಗಿ ಯಮುನೆಯು ತನ್ನ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬರಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದನು. ಯಮುನೆಯು ಬರದಿರಲು ತನ್ನ ಹಲದಿಂದ ಯಮುನೆಯ ಪ್ರವಾಹವನ್ನು ಎಳೆದಾಗ ಹೆದರಿದ ಯಮುನೆಯು ಬಲರಾಮನ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಹರಿಯುತ್ತಾ ಸ್ತ್ರೀರೂಪದಿಂದ ಬಲರಾಮನನ್ನು ನಾನಾ ಬಗೆಯಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸಿ ನೀಲಾಂಬರ, ಪುಷ್ಪಮಾಲೆ ಮತ್ತು ಅನೇಕ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಕಳುಹಿಸಿದಳು.] भाग० १०-६५। कालिन्द्याः भेदनः। **–भेदनः –ಭೇದನಃ.**

कालिन्दीसू ಕಾಳಿಂದೀಸೂ (स्त्री०) ಕಾಳಿಂದಿಯ ತಾಯಿ, ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿ. कालिन्दीं यमुनां सूते — षूङ् (प्राणिगर्भविमोचने) "क्विप्" (३-२-६१)।

कालिमन् ಕಾಳಿಮನ್ (पु०) ಕೃಷ್ಣವರ್ಣ, ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣ. कालस्य भावः "इमनिच्" (५-१-१२२)। "या बिभर्ति कलवल्लकीगुणस्वानमानमतिकालिमाऽलया" माघ० ४-५७।

कालिय ಕಾಳಿಯ (पु०) ಒಂದು ಸರ್ಪ. के जले आलीयते — आ + लीङ् (संश्लेषणे) "कः" (वा० ३-२-५)। "काले कालियकायकालवपुषः पांसून् गजाम्भोमुचः" माघ० १७-६९। [ಗರುಡನು ರಮಣಕದ್ವೀಪದಲ್ಲಿ ಸರ್ಪಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಿನ್ನಲು ಬಂದಾಗ ಸರ್ಪಗಳೆಲ್ಲವೂ ತಾವು ಗರುಡನಿಗೆ ಸರದಿಯಂತೆ ಆಹಾರವನ್ನು ಒದಗಿಸಲು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿಕೊಂಡುವು. ಈ ಕಾಳಿಯನು ತನ್ನ ಸರದಿ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಮತಿಸದೆ ರಮಣಕದ್ವೀಪವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಸೌಭರಿಯ ಶಾಪದಿಂದ ಗರುಡನಿಗೆ ಪ್ರವೇಶವಿಲ್ಲದಿದ್ದ ಕಾಳಿಂದೀನದಿಯ ಮಡುವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿತು. ಈ ಕಾಳಿಯನ ಪ್ರವೇಶದಿಂದ ಕಾಳಿಂದೀನದಿಯ ಮಡುವೆಲ್ಲಾ ವಿಷಮಯವಾಗಿ ಆ ವಿಷಜ್ವಾಲೆಯಿಂದ ತೀರದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಪಶು ಪಕ್ಷಿ ಮೊದಲಾದುವೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣ ಬಿಡುತ್ತಿರಲು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಕಾಳಿಂದಿಯ ಮಡುವಿನೊಳಕ್ಕೆ ಧುಮುಕಿ ಕಾಳಿಯನ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ನಿಂತು ಬಾಲ ಹಿಡಿದು ತುಳಿಯುತ್ತ ಅದನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಯತ್ನಿಸಿದಾಗ ಅದರ ಪತ್ನಿಯರಾದ ನಾಗಕನ್ಯೆಯರು ಬಂದು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ನಾನಾ ವಿಧವಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸಿ ಕಾಳಿಯನ ಪ್ರಾಣಭಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಬೇಡುವರು. ಆಗ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಕಾಳಿಯನಿಗೆ ಗರುಡನಿಂದ ಉಂಟಾಗಿದ್ದ ಭಯವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿ ಪಾತಾಳದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವಂತೆ ಆಜ್ಞೆಯಿತ್ತು ಕಳುಹಿಸಿದನು.] भाग० १०-१६।

कालियदमन ಕಾಳಿಯದಮನ (पु०) 1. ಕಾಳಿಯ ಸರ್ಪವನ್ನು ದಂಡಿಸಿದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. कालियं दमयति — दमु (उपशमे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। ["कालिय" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] (न०) 2. ಕಾಳಿಯ ಸರ್ಪವನ್ನು ದಂಡಿಸುವುದು. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

कालियह्लद ಕಾಳಿಯಹ್ರದ (पु०) ಕಾಳಿಂದೀನದಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಳಿಯ ಸರ್ಪವು ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಮಡು. कालियस्य ह्रदः।

काली ಕಾಳೀ (स्त्री०) 1. ಪರಶಿವನ ಪತ್ನಿ. कालस्य शिवस्य पत्नी — काल "ङीष्" (४-१-४८)। 2. ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣದ ಹೆಂಗಸು. काल "ङीष्" (४-१-४२)। 3. ಹಿಮವಂತನ ಮಗಳಾದ ಪಾರ್ವತಿ. "सुतामनुजगामाशु गतां कालीं हराश्रमम्"। 4. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. "काली करालवदना विनिष्क्रान्तासिपाशिनी"। 5. ಭೀಮಸೇನನ ಒಬ್ಬ ಪತ್ನಿ. "युधिष्ठिरात्तु पौरव्यां देवकोऽथ घटोत्कचः। भीमसेनाद्धिडिम्बायां काल्यां सर्वगतस्ततः" भाग० ९-२२-३०। 6. ರಾತ್ರಿ. 7. ಅಗ್ನಿಯ ಸಪ್ತಜ್ವಾಲೆಗಳಲ್ಲೊಂದು. 8. ಕಾಳರಾತ್ರಿ. 9. ತಂತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಹತ್ತು ಮಹಾವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲೊಂದು. ["काल" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

कालीक ಕಾಳೀಕ (पु०) ಬಕಪಕ್ಷಿ. के जले अलीक इव। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-६३)। **–की –ಕೀ.**

कालीय ಕಾಳೀಯ (न०) ಕೃಷ್ಣಚಂದನ.

कालीयक ಕಾಳೀಯಕ (न०) ಕಾಲಾನುಸಾರ್ಯವೆಂಬ ಒಂದು ಸುಗಂಧವಸ್ತು.

कालेय ಕಾಲೇಯ (पु०) 1. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. (न०) 2. ಕೃಷ್ಣಚಂದನ. "आश्यानकालेयकृताङ्गरागाम्" कुमा० ७-९।

कालेयक ಕಾಲೇಯಕ (पु०) 1. ಕುಕ್ಕುರ, ನಾಯಿ. 2. ಮರದರಿಶಿನ. कलेरयम् "ढक्" (वा० ४-२-८)। स्वार्थे "कन्"। 3. ಕೃಷ್ಣಚಂದನ.

कालेश ಕಾಲೇಶ (पु०) ಕಾಲಕ್ಕೆ ಅಧಿಪತಿಯಾದ ಸೂರ್ಯ. कालस्य ईशः।

काल्पनिक ಕಾಲ್ಪನಿಕ (वि०) 1. ಕಲ್ಪಿತವಾದ, ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಆರೋಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ಇಲ್ಲದುದನ್ನು ಹೊರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. कल्पनया निर्वृत्तम् "ठञ्" (४-४-१९)।

काल्पसूत्र ಕಾಲ್ಪಸೂತ್ರ (वि०) ಕಲ್ಪಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವನು ಅಥವಾ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು. कल्पसूत्रं वेत्त्यधीते वा "अण्" (४-२-५९)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–सूत्री –ಸೂತ್ರೀ.**

काल्य ಕಾಲ್ಯ (न०) 1. ಪ್ರಾತಃಕಾಲ. कल्य स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। (वि०) 2. ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ, ಆಯಾ ಋತುಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. काले भवम् "यत्" (४-३-५४)। 3. ಸಮಯವು ಒದಗಿಬಂದಿರುವ, ಅದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಕಾಲವು ಒದಗಿರುವ–ಚಳಿ ಮೊದಲಾದುದು. कालः प्राप्तोऽस्य "यत्" (५-१-१०७)।

काल्या ಕಾಲ್ಯಾ (स्त्री०) ಗರ್ಭಗ್ರಹಣಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕಾಲವುಳ್ಳ ಹಸು. कालः गर्भग्रहणयोग्यः कालः प्राप्तोऽस्य "यत्" (५-१-१०७)। "काल्योपसर्या प्रजने" अम०। "उपसर्या काल्या प्रजने" पा० सू० ३-१-१०४।

काल्याणक ಕಾಲ್ಯಾಣಕ (न०) ಕಲ್ಯಾಣದ ಭಾವ, ಮಂಗಳವಾಗಿರುವಿಕೆ. कल्याणस्य भावः "वुञ्" (५-१-१३३)।

काल्याणिनेय ಕಾಲ್ಯಾಣಿನೇಯ (पु०) ಕಲ್ಯಾಣಿಯ ಮಗ, ಅದೃಷ್ಟಶಾಲಿ ಹೆಂಗಸಿನ ಮಗ. कल्याणी "ढक्" इनङादेशश्च (४-१-१२६)।

काव ಕಾವ (न०) ಕವಿದೇವತಾಕವಾದ ಒಂದು ಸಾಮ. कविर्देवताऽस्य "अण्" (४-२-२४)।

कावचिक ಕಾವಚಿಕ (न०) ಕವಚಧಾರಿಗಳ ಸಮೂಹ, ಕವಚಗಳನ್ನು ತೊಟ್ಟಿರುವವರ ಗುಂಪು. कवच "ठञ्" (४-२-४१)।

कावाद ಕಾವಾದ (पु०) ಕಲಹ, ಜಗಳ. कुत्सितः ईषद्वा वादः कादेशः (६-३-१०५)। "देवाकानिनि कावादे वाहिकास्वस्वका हि वा" किरा० १५-२५।

कावार ಕಾವಾರ (पु०) ಶೈವಾಲ, ಪಾಚಿ. कं जलमावृणोति – आ + वृञ् (वरणे) "अण्" (३-२-१)।

कावृक ಕಾವೃಕ (पु०) 1. ಕೋಳಿ, ಹುಂಜ. 2. ಚಕ್ರವಾಕ ಪಕ್ಷಿ. 3. ಹಳದಿ ತಲೆಯ ಒಂದು ಹಕ್ಕಿ. ईषत् वृकइव। "कावृकः कृकवाकौ स्यात् पीतमस्तककोकयोः" मेदि०।

कावेरी ಕಾವೇರೀ (स्त्री०) 1. ಕೊಡಗು ಜಿಲ್ಲೆಯ ತಲಕಾವೇರಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಮೈಸೂರು ಮತ್ತು ಮದರಾಸು ಪ್ರಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ ಒಂದು ಮಹಾನದಿ. कं जलमेव बेरं शरीरम्, तस्य इदम् "अण्" (४-३-१२०)। "ङीप्" (४-१-१५)। "कावेरीं सरितां पत्युः शङ्कनीयामिवाकरोत्" रघु० ४-४५। "ततो गच्छेत कावेरीं वृतामप्सरसां गणैः। तत्र स्नात्वा नरो राजन् गोसहस्रफलं लभेत्" भा० वन० ८५। ಸ್ನಾನಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಸಕಲ ಪಾಪಗಳನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸುವ ಪವಿತ್ರವಾದ ಈ ಮಹಾನದಿಯು ದಕ್ಷಿಣಭಾರತದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈ ನದಿಗೆ ಬೆಳಗೊಳದ ಹತ್ತಿರ ಕೃಷ್ಣರಾಜಸಾಗರವೆಂಬ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಅಣೆಕಟ್ಟನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಮೈಸೂರು ಸರ್ಕಾರವೂ ಮೆಟ್ಟೂರು ಬಳಿ ಒಂದು ಅಣೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಮದರಾಸು ಸರ್ಕಾರವೂ ಕಾಲುವೆಗಳ ಮೂಲಕ ನೀರು ಹಾಯಿಸಿ ಲಕ್ಷೋಪಲಕ್ಷ ಎಕರೆಗಳ ಜಮೀನಿನಲ್ಲಿ ಬತ್ತ, ಕಬ್ಬುಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಯಲು ದೇಶದ ಜನತೆಗೆ ಅನುಕೂಲ್ಯ ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಟ್ಟಿವೆ. ಮತ್ತು ಇಂದು ನಮ್ಮ ದೇಶವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತನ್ನ ದಿವ್ಯ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿಯನ್ನು ಈ ನದಿಯ ನೀರಿನ ಪ್ರಪಾತದಿಂದಲೇ ಶಿವಸಮುದ್ರ ಮತ್ತು ಮೆಟ್ಟೂರುಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಪಾದಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಮೂಲಗಳಿಂದಲೂ ಜನತೆಗೆ ಆಹಾರವಸ್ತುಗಳೂ ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳೂ ಬೆಳೆದು ನಮ್ಮ ಮೈಸೂರು ದೇಶದ ಸಂಪತ್ತು ಸರ್ವತೋಮುಖವಾಗಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುತ್ತಿವೆ. ಈ ನದಿಯು ಮೂರು ಜಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಕವಲೊಡೆದು ಮೈಸೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಆದಿರಂಗನನ್ನೂ ಶಿವಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯರಂಗನನ್ನೂ ತಿರುಚ್ಚಿರಪಳ್ಳಿಜಿಲ್ಲೆಯ ಶ್ರೀರಂಗದಲ್ಲಿ ಅಂತ್ಯರಂಗನನ್ನೂ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆಮಾಡಿ ಹರಿಯು

ತ್ತಿರುವುದು. ಇದು ನಾಲ್ಕುನೂರು ಮೈಲಿಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಅಧಿಕದೂರ ಹರಿದು ಮದರಾಸು ಪ್ರಾಂತದ ಚಿದಂಬರದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಸೇರುವುದು. 2. ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ. 3. ಹರಿದ್ರೆ, ಅರಿಶಿನ. "कावेरी तु हरिद्रायां वेश्यायां सरिदन्तरे" हेम०।

काव्य ಕಾವ್ಯ (ಪುಂ) 1. ಭೃಗುಋಷಿಯ ಮಗನಾದ ಕವಿಯ ಮಗ ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರು. कवेः भृगुपुत्रस्यापत्यम् "ण्यः" (४-१-१५१)। "दैतेयनीतेः पथि सार्थवाहः काव्यः स काव्येन सभामभाणीत्" नैष० १०-५९। (ನಂ) 2. ಕಾವ್ಯ, ಗ್ರಂಥ, ಗದ್ಯ ಅಥವಾ ಪದ್ಯರೂಪವಾದ ಕವಿಯ ಕವಿತೆ (ಕೃತಿ). कवेः कर्म "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "तैः शरीरं च काव्यानामलङ्काराश्च दर्शिताः। शरीरं तावदिष्टार्थ-व्यवच्छिन्ना पदावली" काव्या० १-१०। **ಕಾವ್ಯ ಲಕ್ಷಣ:** ಕಾವ್ಯದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಒಬ್ಬೊಬ್ಬ ಲಕ್ಷಣ ಕಾರರೂ ಒಂದೊಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. **ಕಾವ್ಯ ಪ್ರಕಾಶಕಾರರು:** "तददोषौ शब्दार्थौ सगुणावनलङ्कृती पुनः क्वापि" ರಸಾದ್ಯಪಕರ್ಷಕ ದುಃಶ್ರವತ್ವಾದಿ ದೋಷ ರಹಿತವಾದ, ಮಾಧುರ್ಯಾದಿ ಗುಣವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಕೆಲವುಕಡೆ ಅಲಂಕಾರವು ಅಸ್ಫುಟವಾಗಿದ್ದರೂ ಅಂತಹ ಶಬ್ದಾರ್ಥಗಳು ಕಾವ್ಯವೆಂದೂ, **ಸಾಹಿತ್ಯದರ್ಪಣಕಾರರು:** "वाक्यं रसात्मकं काव्यम्" ಕಾವ್ಯದ ಉಪಾದೇಯತ್ವಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣವಾದ ರಸಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ ವಾಕ್ಯವೇ ಕಾವ್ಯವೆಂದೂ, **ರಸಗಂಗಾಧರಕಾರರು:** "रमणीयार्थप्रतिपादकः शब्दः काव्यम्" ಚಿತ್ತಾಹ್ಲಾದಕವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಬ್ದವೇ ಕಾವ್ಯವೆಂದೂ, **ಆಚಾರ್ಯದಂಡಿಯು:** "इष्टार्थव्यवच्छिन्ना पदावली (काव्यस्य) शरीरम्" ರಸಾದ್ಯನುಗತವಾಗಿ ಮನೋಹರವಾಗಿರುವ ಚಮತ್ಕಾರಾಧಾಯಕವಾದ ಪದಸಮೂಹವು ಕಾವ್ಯವೆಂದೂ, **ಆನಂದ ವರ್ಧನಾಚಾರ್ಯರು:** "काव्यस्यात्मा ध्वनिः" ಧ್ವನಿಯೇ ಕಾವ್ಯದ ಮುಖ್ಯ ಜೀವಾಳವೆಂದೂ ಈ ರೀತಿ ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ.

ಕಾವ್ಯನಿರ್ಮಾಣಫಲ: "काव्यं यशसेऽर्थकृते व्यवहारविदे शिवेतरक्षतये। सद्यः परनिर्वृतये कान्तासम्मिततयोपदेशयुजे" ಯಶಸ್ಸು, ದ್ರವ್ಯ (ಧನ), ವ್ಯವಹಾರ ಜ್ಞಾನ, ಅಮಂಗಳನಿವೃತ್ತಿಪೂರ್ವಕ ಶುಭಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಸೌಖ್ಯ, ಕಾಂತಾಸಮ್ಮಿತವಾದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉಪದೇಶ ಇವು ಕಾವ್ಯರಚನೆಯ ಫಲವೆಂದು ಕಾವ್ಯಪ್ರಕಾಶಕಾರರೂ, "चतुर्वर्गफलप्राप्तिः सुखादल्पधियामपि। काव्यादेव यतस्तेन तत्स्वरूपं निरूप्यते" ಕೇವಲಕೋಮಲಮತಿಯುಳ್ಳ ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರಿಗೂ ಸುಖವಾಗಿ ಧರ್ಮಾರ್ಥಕಾಮಮೋಕ್ಷ ರೂಪವಾದ ಚತುರ್ವರ್ಗಫಲಲಾಭವೇ ಮುಖ್ಯ ಫಲವೆಂದು ಸಾಹಿತ್ಯದರ್ಪಣಕಾರರೂ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಕಾವ್ಯಪ್ರಭೇದಗಳು: ಕಾವ್ಯವು ಗದ್ಯ, ಪದ್ಯ ಮತ್ತು ಉಭಯಾತ್ಮಕ (ಚಂಪು)ಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. ರಸ ಗಂಗಾಧರಕಾರರಿಂದ ಧ್ವನಿ, ಗುಣೀಭೂತವ್ಯಂಗ್ಯ, ಅರ್ಥ ಚಿತ್ರ ಮತ್ತು ಶಬ್ದಚಿತ್ರಗಳೆಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಈ ಕಾವ್ಯವು "तच्चोत्तमोत्तमोत्तममध्यमाधमभेदाच्चतुर्धा" ಕ್ರಮವಾಗಿ ಉತ್ತಮೋತ್ತಮ, ಉತ್ತಮ, ಮಧ್ಯಮ ಮತ್ತು ಅಧಮಗಳೆಂದು ನಾಲ್ಕು ಭೇದಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. "काव्यं ध्वनिर्गुणीभूतव्यङ्ग्यं चेति द्विधा मतम्" ಧ್ವನಿ ಮತ್ತು ಗುಣೀಭೂತವ್ಯಂಗ್ಯಗಳೆಂದು ಕಾವ್ಯವು ಎರಡು ವಿಧ ಎಂದು ಸಾಹಿತ್ಯದರ್ಪಣಕಾರರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಧ್ವನಿಕಾವ್ಯವು: (1) ಅಭಿಧಾಮೂಲ ಮತ್ತು (2) ಲಕ್ಷಣಾಮೂಲಗಳೆಂದು ಮೊದಲು ಎರಡು ವಿಧ. "भेदौ ध्वनेरपि द्वावुदीरितौ लक्षणाभिधामूलौ" ಸಾ० ದ० ४-२०। ಅಭಿಧಾಮೂಲಧ್ವನಿಯು ಸಂಲಕ್ಷ್ಯಕ್ರಮ ಮತ್ತು ಅಸಂಲಕ್ಷ್ಯಕ್ರಮಗಳೆಂದೂ ಲಕ್ಷಣಾಮೂಲಧ್ವನಿಯು ಅರ್ಥಾಂತರಸಂಕ್ರಮಿತ ಮತ್ತು ಅತ್ಯಂತ ತಿರಸ್ಕೃತಗಳೆಂದೂ ಭೇದಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವುವು. ಸಂಲಕ್ಷ್ಯಕ್ರಮವು ಶಬ್ದಶಕ್ತಿ ಮೂಲ, ಅರ್ಥಶಕ್ತಿಮೂಲ ಮತ್ತು ಉಭಯಶಕ್ತಿಮೂಲ ಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. ಶಬ್ದಶಕ್ತಿಮೂಲವು ವಸ್ತು, ಅಲಂಕಾರಭೇದಗಳಿಂದ ಎರಡು ವಿಧ. ಈ ಎರಡು ಭೇದ ಗಳುಳ್ಳ ಅರ್ಥಶಕ್ತಿಮೂಲವೂ ಸ್ವತಃಸಂಭವಿ, ಕವಿ ಪ್ರೌಢೋಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಕವಿನಿಬದ್ಧಪ್ರೌಢೋಕ್ತಿಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧಗಳಾಗಿ ಒಟ್ಟು ಆರು ವಿಧಗಳಾಗುವುದು. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಅನೇಕ ಭೇದಗಳಿಂದ ಅಭಿಧಾಮೂಲ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣಾಮೂಲಧ್ವನಿಗಳು ಐವತ್ತೊಂದು (51) ವಿಧವಾಗಿ ಆಗುವುವು. ಈ ಐವತ್ತೊಂದು ಭೇದಗಳೂ ಅಂಗಾಂಗಿಭಾವಸಂಕರ, ಏಕಾಶ್ರಯಸಂಕರ, ಸಂದೇಹ ಸಂಕರ ಮತ್ತು ಸಂಸೃಷ್ಟಿಭೇದಗಳಿಂದ ಸಜಾತೀಯ ವಿಜಾತೀಯ ಮೇಳನದಿಂದ ಒಟ್ಟು 5304 ಭೇದಗಳಾಗುವುವು. ಸಂಕರ ಮತ್ತು ಸಂಸೃಷ್ಟಿರಹಿತವಾದ ಶುದ್ಧವಾದ ಐವತ್ತೊಂದು (51) ಭೇದಗಳ ಪರಸ್ಪರ ಯೋಗದಿಂದ 5355 ಭೇದ ಗಳಾಗುವುವು. "संकरेण त्रिरूपेण संसृष्टया चैकरूपया। वेदखाग्निशराः (5304) शुद्धैरिषुबाणाग्निसायकाः" (5355) ಸಾ० ದ० ४-१२।

ಗುಣೀಭೂತವ್ಯಂಗ್ಯಕಾವ್ಯವು: (1) ಇತರಾಂಗ, (2) ಕಾಕ್ವಾಕ್ಷಿಪ್ತ, (3) ವಾಚ್ಯಸಿದ್ಧ್ಯಂಗ, (4) ಸಂದಿಗ್ಧ

ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ, (5) ತುಲ್ಯಪ್ರಾಧಾನ್ಯ, (6) ಅಸ್ಫುಟ, (7) ಅಗೂಢ ಮತ್ತು (8) ಅಸುಂದರಗಳೆಂದು ಎಂಟು ವಿಧ. "अपरं तु गुणीभूतव्यङ्गचं वाच्यादनुत्तमे व्यङ्गचे। तत्र स्यादितराङ्गं काक्वाक्षिप्तं च वाच्यसिद्धचङ्गम्। सन्दिग्धप्राधान्यं तुल्यप्राधान्यमस्फुटमगूढम्। व्यङ्गचमसुन्दरमेवं भेदास्तस्योदिता अष्टौ" सा० द० ४-१३, १४। ಮತ್ತು ಕಾವ್ಯವು ಶ್ರವ್ಯ ಮತ್ತು ದೃಶ್ಯಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಗದ್ಯ, ಪದ್ಯ ಮತ್ತು ಉಭಯಾತ್ಮಕ (ಚಂಪು)ಗಳು ಶ್ರವ್ಯಕಾವ್ಯ. ದೃಶ್ಯಕಾವ್ಯವು (1) ನಾಟಕ, (2) ಪ್ರಕರಣ, (3) ಭಾಣ, (4) ಪ್ರಹಸನ, (5) ಡಿಮ, (6) ವ್ಯಾಯೋಗ, (7) ಸಮವಕಾರ, (8) ವೀಥಿ, (9) ಅಂಕ ಮತ್ತು (10) ಈಹಾಮೃಗಗಳೆಂದು ಹತ್ತುವಿಧ. [ವಿವರಕ್ಕೆ ಆಯಾ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

काव्यचन्द्रिका ಕಾವ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ (स्त्री०) ಕಾವ್ಯಲಕ್ಷಣ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಒಂದು ಅಲಂಕಾರ ಗ್ರಂಥ.

काव्यचौर ಕಾವ್ಯಚೌರ (पु०) ಇತರರು ಬರೆದ ಕಾವ್ಯ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಕದ್ದು ಕಾವ್ಯ ಬರೆಯುವವನು, ಬೇರೆಯವರ ಕಾವ್ಯಗಳಿಂದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತೆಗೆದು ತನ್ನ ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿ ಬರೆಯುವವನು. काव्यस्य चौर इव।

काव्यप्रकाश ಕಾವ್ಯಪ್ರಕಾಶ (पु०) ಮಮ್ಮಟಕವಿವಿರಚಿತವಾದ ಕಾವ್ಯಾದಿ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಒಂದು ಅಲಂಕಾರ ಗ್ರಂಥ. काव्यस्य स्वरूपादिप्रकाशो यत्र।

काव्यप्रदीप ಕಾವ್ಯಪ್ರದೀಪ (पु०) ಕಾವ್ಯಸ್ವರೂಪಾದಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಒಂದು ಅಲಂಕಾರಗ್ರಂಥ. ಇದು ಕಾವ್ಯಪ್ರಕಾಶದ ಒಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗ್ರಂಥ.

काव्यरसिक ಕಾವ್ಯರಸಿಕ (वि०) ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಡುವ ರಸಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆಸ್ವಾದಿಸಲು ಬಲ್ಲವನು. काव्यरसः आस्वाद्यत्वेनास्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)।

काव्यलक्षण ಕಾವ್ಯಲಕ್ಷಣ (न०) ಕಾವ್ಯಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು, ಕಾವ್ಯಗಳ ರಚನಾಕ್ರಮ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದು.

काव्यलिङ्ग ಕಾವ್ಯಲಿಂಗ (न०) ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ; ದುಷ್ಕರವಾದ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅದು ಮತ್ತೊಂದರಿಂದ ಸಮರ್ಥನೆಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ಒಂದು ಹೇತುವಿನಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸಿದರೆ ಅಲ್ಲಿ **ಕಾವ್ಯಲಿಂಗಾಲಂಕಾರ.** ಇದು ಪದಾರ್ಥಹೇತುಕ, ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಹೇತುಕಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. **ಇದರ ಲಕ್ಷಣ :** "समर्थनीयस्यार्थस्य काव्यलिङ्गं समर्थनम्"। **उदा० :** "जितोऽसि मन्द कन्दर्प मच्चित्तेऽस्ति त्रिलोचनः" चन्द्रा०। ಇಲ್ಲಿ ದುಷ್ಕರವಾದ ಮನ್ಮಥನ ವಿಜಯರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವು "मच्चित्तेऽस्ति त्रिलोचनः" ಎಂಬ ಹೇತುಭೂತವಾದ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥದಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ **ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಹೇತುಕಕಾವ್ಯಲಿಂಗಾಲಂಕಾರ.**

काव्यशास्त्र ಕಾವ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ (न०) ಶಾಸ್ತ್ರದಂತಿರುವ ಕಾವ್ಯ. काव्यं शास्त्रमिव। ಕಾವ್ಯವು ಶಾಸ್ತ್ರದಂತೆ ಹಿತವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಸಮಾನವಾದುದು.

काव्या ಕಾವ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಬುದ್ಧಿ. कवृ (वर्णने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. ಪೂತನೆಯೆಂಬ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸಿ. "काव्यं ग्रन्थे पुमान् शुक्रे काव्या स्यात् पूतनाधियोः" मेदि०।

काव्यादर्श ಕಾವ್ಯಾದರ್ಶ (पु०) ದಂಡಿಕವಿವಿರಚಿತವಾದ ಒಂದು ಲಕ್ಷಣಗ್ರಂಥ. ಇದರಲ್ಲಿ ಮೂರು ಪರಿಚ್ಛೇದಗಳಿರುವುವು. **ಪ್ರಥಮ ಪರಿಚ್ಛೇದದಲ್ಲಿ** ವೈದರ್ಭೀ ಮತ್ತು ಗೌಡೀ ರೀತಿಗಳೂ, ಶ್ಲೇಷ ಪ್ರಸಾದ ಮೊದಲಾದ ಹತ್ತು ಕಾವ್ಯಗುಣಗಳೂ, ಗದ್ಯಪದ್ಯಕಾವ್ಯಪ್ರಭೇದಗಳೂ, ಅನುಪ್ರಾಸಾಲಂಕಾರ ಭೇದಗಳೂ, **ದ್ವಿತೀಯ ಪರಿಚ್ಛೇದದಲ್ಲಿ** ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರಗಳೂ, **ತೃತೀಯ ಪರಿಚ್ಛೇದದಲ್ಲಿ** ಯಮಕಾಲಂಕಾರಗಳೂ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಬಿಡಬೇಕಾದ ಹತ್ತುವಿಧ ದೋಷಗಳೂ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಈ ದಂಡಿಕವಿಯು (1) ಕಾವ್ಯಾದರ್ಶ, (2) ದಶಕುಮಾರಚರಿತ ಮತ್ತು (3) ಛಂದೋವಿಚಿತಿಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವನು. "त्रयोऽग्नयस्त्रयो वेदास्त्रयो देवास्त्रयो गुणाः। त्रयो दण्डिप्रबन्धाश्च त्रिषु लोकेषु विश्रुताः"।

काव्यार्थापत्ति ಕಾವ್ಯಾರ್ಥಾಪತ್ತಿ (स्त्री०) ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. अर्थस्य कस्यचित् कार्यस्य आपत्तिः सिद्धिः। ದುಷ್ಕರವಾದ ಒಂದು ಕಾರ್ಯದ ವರ್ಣನೆಯಿಂದ ಸುಕರವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರ್ಯವು ಸಿದ್ಧಿಸುವಲ್ಲಿ **"ಕಾವ್ಯಾರ್ಥಾಪತ್ತಿ"** ಅಲಂಕಾರವು. **ಲಕ್ಷಣ :** "कैमुत्येनार्थसंसिद्धिः काव्यार्थापत्तिरिष्यते"। **उदा० :** "स जितस्त्वन्मुखेनेन्दुः का वार्ता सरसीरुहाम्" चन्द्रा०। ಇಲ್ಲಿ ದುರ್ಜಯನಾದ ಇಂದುವಿನ ಜಯದ ವರ್ಣನೆಯಿಂದ ಸುಜಯವಾದ ಸರಸೀರುಹಗಳ ಜಯವು ಕೈಮುತಿಕ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಕಾವ್ಯಾರ್ಥಾಪತ್ತಿ ಅಲಂಕಾರವು.

काश ಕಾಶ (पुं०) 1. ಜಂಬುಹುಲ್ಲು, ಜೊಂಡುಹುಲ್ಲು. काशते – काशृ (दीप्तौ) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಕಾಸರೋಗ, ಕೆಮ್ಮಲು. केन कफात्मकेन जलेन अश्यते—अशू (व्याप्तौ) "घञ्" (३-३-१२१)। [ವಿವರಕ್ಕೆ "कास" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 3. ಕೀನು. 4. ಮೂಷಿಕ, ಇಲಿ. ईषदश्नाति—अश (भोजने) "अच्" (३-१-१३४)। कोः कादेशः (६-३-१०५)। 5. ಕಾಂತಿ, ಪ್ರಕಾಶ. (न०) 6. ಜಂಬುಹುಲ್ಲಿನ ಹೂವು. "आकर्णमुल्लसितमम्बुविकासिकाशनीकाशमाप समतां सितचामरस्य" माघ० ५-३५। "पुण्डरीकातपत्रस्तं विकसत्काशचामरः" रघु० ४-१७।

काशक ಕಾಶಕ (पुं०) 1. ಜಂಬುಹುಲ್ಲು, ಜೊಂಡುಹುಲ್ಲು. काशृ (दीप्तौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। (वि०) 2. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, ಹೊಳೆಯುವ.

काशकृत्स्न ಕಾಶಕೃತ್ಸ್ನ (पुं०) ಎಂಟು ಮಂದಿ ಆದಿ ಶಾಬ್ದಿಕರಲ್ಲೊಬ್ಬ ಋಷಿ. "इन्द्रश्चन्द्रः काशकृत्स्नापिशलिः शाकटायनः। पाणिन्यमरजैनेन्द्रा जयन्त्यष्टादिशाब्दिकाः"।

काशकृत्स्नक ಕಾಶಕೃತ್ಸ್ನಕ (वि०) ಕಾಶಕೃತ್ಸ್ನಋಷಿಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ. काशकृत्स्नेन निर्वृत्तम् "वुञ्" (४-२-८०)।

काशमय ಕಾಶಮಯ (वि०) 1. ಜಂಬುಹುಲ್ಲಿನಿಂದ ತುಂಬಿದ, ಜೊಂಡುಹುಲ್ಲಿನಿಂದ ನೆರೆದಿರುವ. 2. ಜೊಂಡುಹುಲ್ಲಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಜಂಬುಹುಲ್ಲಿನಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. काशेन प्रचुरः काशविकारो वा "मयट्" (५-४-२१)। (४-३-१४३) वा।

काशि ಕಾಶಿ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. काशते—काशृ (दीप्तौ) कर्त० "इन्" (उ० ४-११७)। 2. ಪ್ರಕಾಶ, ಬೆಳಕು. भावे "इन्"। 3. ಮುಷ್ಟಿ, ಹಿಡಿ. (पुं०ब०व०) 4. ಕಾಶೀಜನಪದ, ಕಾಶೀ ನಗರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ದೇಶ. "काशिष्वपि नृपो राजन् दिवोदासपितामहः। हर्यश्व इति विख्यातो बभूव जयतां वरः" भा० अनु० ८-११। (स्त्री०) 5. ಕಾಶಿ, ವಾರಣಾಸಿ. (वि०) 6. ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಕೂಡಿದ.

काशिक ಕಾಶಿಕ (वि०) 1. ಕಾಶಿಸಂಬಂಧವಾದ. काशेरिदम् "ठञ्" "ञिठ्" वा (४-२-११६)। 2. ಕಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಕಾಶಿಯಲ್ಲಿರುವ. काश्यां भवः "ठञ्" "ञिठ्" वा (४-२-११६)। 3. ಕಾಶಿಯಿಂದ ಬಂದಿರುವ. काश्या आगतः "ठञ्" "ञिठ्" वा (४-२-११६)। स्त्रियाम् ठञि "ङीप्" (४-१-१५)। **काशिकी ಕಾಶಿಕೀ.** ञिठि "टाप्" (४-१-४)। **काशिका ಕಾಶಿಕಾ.**

काशिका ಕಾಶಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಕಾಶಿಕಾವೃತ್ತಿ, ಪಾಣಿನಿಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಒಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗ್ರಂಥ. 2. ಕಾಶೀಪಟ್ಟಣ.

काशिन् ಕಾಶಿನ್ (वि०) 1. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, ಹೊಳೆಯುವ. काशते — काशृ (दीप्तौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. ಕಾಸರೋಗವುಳ್ಳವನು, ಕೆಮ್ಮಲುಳ್ಳವನು. काशोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **काशिनी ಕಾಶಿನೀ.**

काशिप ಕಾಶಿಪ (पुं०) 1. ಮಹಾದೇವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 2. ಕಾಶಿದೇಶದ ದೊರೆ, ದಿವೋದಾಸ ಮೊದಲಾದವರು. काशिं वाराणसीं काशीन् देशान् वा पाति—पा (रक्षणे) "कः" (३-२-४)। ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ **काशिनाथः ಕಾಶಿನಾಥಃ, –नृपतिः –ನೃಪತಿಃ.** "एतस्य काशिनृपतेः त्वमवेक्ष्य लक्ष्मीमक्ष्णोः सुखं जनय खञ्जनमञ्जुनेत्रे" नैष० ११-११३।

काशिराज ಕಾಶಿರಾಜ (पुं०) ಕಾಶಿದೇಶದ ದೊರೆ, ದಿವೋದಾಸ ಮುಂತಾದವರು. काशीनां जनपदानां राजा "टच्" (५-४-९१)। "हर्यश्वस्य च दायादः काशिराजोऽभ्यषिच्यत" भा० अनु० ८-१४।

काशिल ಕಾಶಿಲ (वि०) 1. ಜೊಂಡುಹುಲ್ಲಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಜೊಂಡುಹುಲ್ಲಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಾಶಿಲವೆಂಬ ಒಂದು ದೇಶ. काश "इलः" (४-२-८०)।

काशिष्णु ಕಾಶಿಷ್ಣು (वि०) ಹೊಳೆಯುವ ಸ್ವಭಾವದ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ. काशृ (दीप्तौ) बाहु० "इष्णुच्"। "काशिष्णुना कनककर्णविभूषणेन [illegible]मत्कपोलवदनो विलसत्किरीटः" भाग० ४-३०-६।

काशी ಕಾಶೀ (स्त्री०) ಕಾಶಿ, ವಾರಾಣಸಿ. काशते—काशृ (दीप्तौ) "इन्" (उ० ४-११७)। "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। ಕಾಶೀ ನಗರವು ಮೋಕ್ಷಪ್ರದವಾದ ಏಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಗರಗಳಲ್ಲೊಂದು. "काशी भवेत्तरणधर्मतरिः स्मरारेः" नैष० ११-११४। ಕಾಶೀನಗರವು ಗಂಗಾನದಿಯ ತೀರದಲ್ಲಿರುವುದು. ಕಾಶಿಯಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ನಪೂರ್ಣಾ, ಸರ್ವಮಂಗಳಾ, ಬಿಂದುಮಾಧವ ಮೊದಲಾದ ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ಗಂಗಾನದಿಗೆ ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಸ, ಮಣಿಕರ್ಣಿಕಾ, ಹನೂಮಂತ, ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ಹೆಸರಿನ ಘಟ್ಟಗಳಿವೆ. ಪರಮೇಶ್ವರನು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ರಾಮತಾರಕ

ಮಂತ್ರೋಪದೇಶ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ದೇಹತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿದವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಮುಕ್ತಿಯು ಲಭಿಸುವುದೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯುಂಟು. "यत्नतोऽयत्नतो वापि कालात् त्यक्त्वा कलेबरम्। तारकस्योपदेशेन काशीसंस्थोऽमृतो भवेत्" काशीखं०। "अयोध्या मधुरा माया काशी काञ्ची अवन्तिका। पुरी द्वारवती चैव सप्तैता मोक्षदायिकाः"। ಪ್ರಮಥಗಣಪರಿವಾರದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾದ ಕುಂಭನು ನಿಕುಂಭನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಕನಸಿನಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡು ಶಿವನಿಗೆ ಕಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೇವಸ್ಥಾನವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಪೂಜಿಸುವಂತೆ ಹೇಳಲಾಗಿ ನಿಕುಂಭನು ಕಾಶೀರಾಜನಾದ ದಿವೋದಾಸನ ಮೂಲಕ ದೇವಾಲಯವೊಂದನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಪೂಜಾದಿಗಳು ನಡೆಯುವಂತೆ ಏರ್ಪಾಡು ಮಾಡಿದನು. ಶಿವನ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಕ್ಷೇತ್ರಮಹಿಮೆಯು ಕ್ರಮೇಣ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿತು. ಶಿವನು ಅನವರತವೂ ಕಾಶೀಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಕಾಶೀಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ "**ಅವಿಮುಕ್ತಕ್ಷೇತ್ರ**"ವೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷಹೊಂದಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಕ್ಷೇತ್ರ (ನಗರ)ವು "**ಕಾಶಿ**" ಯೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. "निर्वाणकाशनाद्यत्र काशीति प्रथिता पुरी। अविमुक्ते महाक्षेत्रे न मुक्ते शम्भुना क्वचित्" काशीखं०। ನಿರ್ವಾಣ ಹೊಂದಿ **ಶಿವಭಾವವನ್ನು** ಹೊಂದಿದವರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ನೋಡಿದ ಇಂದ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳು ಈ ಕ್ಷೇತ್ರ.ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ದಕ್ಷಿಣ ಮತ್ತು ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವರಣಾ ಮತ್ತು ಅಸಿಗಳೆಂಬ ಎರಡು ನದಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ "**ವಾರಾಣಸಿ**" ಯೆಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯುಂಟಾಯಿತು. "वरणासी च नद्यौ द्वे पुण्ये पापहरे उभे। तयोरन्तर्गता या तु सैषा वाराणसी स्मृता"। "महेन्द्राग्निमुखा देवाः दृष्ट्वा मुक्तिपथोन्मुखान्। सर्वान् सर्वेशमालोकय रक्षां चक्रुः पुरा पुरः। असिं महासिरूपां च पापसङ्गतिखण्डिनीम्। दृष्ट्वा प्रवेशं धुन्वानां धुनीं देवा विनिर्ममुः। वरणां च व्यधुस्तत्र क्षेत्रबिघ्ननिवारिणीम्। दुवृत्तस्य प्रवृत्तेश्च निवृत्तिकरणीं सुराः। दक्षिणोत्तरदिग्भागे कृत्वासिं वरणां सुराः। क्षेत्रस्य मोक्षनिःक्षेपरक्षां निर्वृतिमाययुः"।

काशीखण्ड ಕಾಶೀಖಂಡ (पुं०) ಸ್ಕಾಂದಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಕಾಶೀಕ್ಷೇತ್ರಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಒಂದು ಭಾಗ. ಈ ಕಾಶೀಖಂಡದಲ್ಲಿ ವಿಂಧ್ಯನಾರದಸಂವಾದ, ಸತ್ಯಲೋಕದ ಪ್ರಭಾವ, ಅಗಸ್ತ್ಯಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ದೇವತೆಗಳ ಆಗಮನ, ಪತಿವ್ರತೆಯ ಚರಿತ್ರೆ, ಸಪ್ತರ್ಷಿ ಲೋಕ, ಧ್ರುವಕುಮಾರನ ತಪಸ್ಸು, ಶಿವಶರ್ಮನಿಗೆ ಸತ್ಯಲೋಕದರ್ಶನ, ಗಂಗಾ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ, ಕೃತ್ಯಾಕೃತ್ಯಪ್ರಕರಣ, ಗೃಹಸ್ಥಧರ್ಮ, ಓಂಕಾರವರ್ಣನ, ಓಂಕಾರಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ, ವಿಶ್ವೇಶ್ವರನ ಆವಿರ್ಭಾವ ಮುಂತಾದ ಒಂದು ನೂರು ಆಖ್ಯಾನಗಳು ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ.

काशीनाथ ಕಾಶೀನಾಥ (पुं०) ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. काश्याः नाथः। "कालं निकटतो ज्ञात्वा काशीनाथं समाश्रयेत्। काशीनाथं समाश्रित्य कुतः कालभयं नृणाम्" काशीखं०।

काशीयात्रा ಕಾಶೀಯಾತ್ರಾ (स्त्री०) ಕಾಶೀನಗರದ ಯಾತ್ರೆ, ಕಾಶೀಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಪುಣ್ಯತೀರ್ಥಗಳನ್ನು ಕುರಿತ ಪ್ರಯಾಣ. ಕಾಶೀಖಂಡದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಕಾಶೀಯಾತ್ರೆಯ ಕ್ರಮ : ಮೊದಲು ಚಕ್ರಪುಷ್ಕರಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ದೇವತೆಗಳು, ಪಿತೃಗಳು, ಯಾಚಕರು ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸಿ ಆದಿತ್ಯ, ವಿಷ್ಣು, ದಂಡಪಾಣಿ, ಮಹೇಶ್ವರರನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಧುಂಡಿವಿನಾಯಕನ ದರ್ಶನ ಮಾಡಬೇಕು. ಅನಂತರ ನಂದಿಕೇಶ, ತಾರಕೇಶ, ಮಹಾಕಾಳೇಶ್ವರ, ಪುನಃ ದಂಡಪಾಣಿ ಇವರ ಪೂಜೆ ಸಲ್ಲಿಸಿ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರನ ದರ್ಶನ ಮಾಡಬೇಕು. ಬಳಿಕ ರತ್ನೇಶ, ಚಂದ್ರೇಶ, ಅವಿಮುಕ್ತೇಶ್ವರ ಮುಂತಾದ 14 ಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ದರ್ಶನ ಪಡೆಯಬೇಕು. [ವಿವರಕ್ಕೆ काशीखं० ನೋಡಿ.] ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯು ವಿದ್ಯಾವ್ಯಾಸಂಗ ಮುಗಿದ ಬಳಿಕ ಸ್ನಾತಕನಾಗಿ ಗೃಹಸ್ಥನಾಗುವ ಮುಂಚೆ ಕಾಶೀಯಾತ್ರೆ ಮಾಡುವ ಪದ್ಧತಿಯಿತ್ತು. ಕನ್ಯೆಯ ತಂದೆಯು ಇಂತಹ ಸ್ನಾತಕನನ್ನೇ ಹಿಡಿದು ಕನ್ಯಾದಾನ ಮಾಡುವುದೂ ಒಂದು ಪದ್ಧತಿ. ವಿವಾಹ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈಗಿನ ಕಾಶೀಯಾತ್ರೆಯು ನಡೆಯುತ್ತಿರುವುದು.

काशीरहस्य ಕಾಶೀರಹಸ್ಯ (न०) ಕಾಶೀಕ್ಷೇತ್ರದ ಮಹಿಮೆಯ ಗುಟ್ಟು. काश्याः रहस्यम्। "येषां हृदि सदैवास्ते काशीत्वाशीविषाङ्गदः। संसाराशीविषविषं न तेषां प्रभवेत् क्वचित्। गर्भरक्षामणिर्मन्त्रः काशीवर्णद्वयात्मकः। यस्य कण्ठे सदा तिष्ठेत् तस्याकुशलभीः कुतः। सुधां पिबति यो नित्यं काशीवर्णद्वयात्मिकाम्। स नैर्जरीं दशां हित्वा सुधैव परिजायते। श्रुतं कर्णामृतं येन काशीत्यक्षरयुग्मकम्। न समाकर्णयत्येव स पुनर्गर्भजां कथाम्" काशीखं०।

काशीश ಕಾಶೀಶ–ईश्वर–ಈಶ್ವರ (पुं०) 1. ವಿಶ್ವೇಶ್ವರ. काश्या ईशः ईश्वरो वा। 2. ಕಾಶಿಯ ಒಡೆಯ, ದಿವೋದಾಸ.

काशेय ಕಾಶೇಯು (पुं०) 1. ಕಾಶಿರಾಜನ ಮಗ. काशेरपत्यम् "ढक्" (४-१-१२२)। (वि०) 2. ಕಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಕಾಶಿಯಲ್ಲಿರುವ. काश्यां भवः "ढक्"। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-यी -ಯೀ.** "भरतः खलु काशेयीमुपयेमे सार्वसेनीं सुनन्दां नाम तस्यां जज्ञे भुमन्युर्नाम" भा० आदि० ९५-३२।

काश्मरी ಕಾಶ್ಮರೀ (स्त्री०) ಶೀವನೆಯ ಮರ. काशते—काशृ (दीप्तौ) "वनिप्" (३-२-७५)। "ङीप्" रश्च (४-१-७)। पृषो०। "बिल्वान् कपित्थान् जम्बूंश्च काश्मरीबदरीस्तथा" भा० वन० १५८-४६।

काश्मर्य ಕಾಶ್ಮರ್ಯ (पुं०) ಶೀವನೆಯ ಮರ. काश्मरी स्वार्थे "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)। काश्मरीशब्दोऽस्यास्ति "यप्" (५-२-१२०) वा।

काश्मीर ಕಾಶ್ಮೀರ (पुं० ब० व०) 1. ಕಾಶ್ಮೀರ ದೇಶ. 2. ಕಾಶ್ಮೀರ ದೇಶದ ನಿವಾಸಿಗಳು. (पुं०) 3. ಕಾಶ್ಮೀರ ದೇಶದ ದೊರೆ. (न०) 4. ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ತಾವರೆಯ ಗೆಡ್ಡೆ. काश्मीरेषु भवम् "अण्" (४-२-१३३)। 5. ಟಂಕ. 6. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ. "काश्मीरं कुङ्कुमेऽपि स्यात् टङ्कपुष्करमूलयोः" मेदि०।

काश्मीरक ಕಾಶ್ಮೀರಕ (वि०) 1. ಕಾಶ್ಮೀರ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. 2. ಕಾಶ್ಮೀರ ದೇಶದಲ್ಲಿರುವ. काश्मीरे जातो भवो वा "वुञ्" (४-२-१३४)। "ततः काश्मीरकान् वीरान् क्षत्रियान् क्षत्रियर्षभः" भा० सभा० २७-१७।

काश्मीरज ಕಾಶ್ಮೀರಜ (न०) 1. ಚಂಗಲುಕೋಷ್ಠ. 2. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ. काश्मीरे जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। "काश्मीरजैं रश्मिभिरौपसन्ध्यैर्मृष्टं धृतध्वान्तकुरङ्गनाभिः" नैष० २२-५४। 3. ಅತಿಬಜೆ. 4. ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ತಾವರೆಯ ಗೆಡ್ಡೆ. "काश्मीरजाख्याऽतिविषा कुष्ठकुङ्कुमपौष्करे" विश्व०।

काश्मीरजन्मन् ಕಾಶ್ಮೀರಜನ್ಮನ್ (न०) ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ. काश्मीरे जन्म यस्य। "काश्मीरजन्माग्निशिखम्" अम०।

काश्मीर्य ಕಾಶ್ಮೀರ್ಯ (न०) 1. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ. कश्मीरे जातम् "ण्यः" (४-२-८०)। (वि०) 2. ಕಾಶ್ಮೀರ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. 3. ಕಾಶ್ಮೀರ ದೇಶದಲ್ಲಿರುವ.

काश्य ಕಾಶ್ಯ (पुं०) 1. ಕಾಶಿರಾಜ. (न०) 2. ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. कश्य स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)।

काश्यप ಕಾಶ್ಯಪ (पुं०) 1. ಕಶ್ಯಪಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. कश्यपस्य गोत्रापत्यं पुमान् "अञ्" (४-१-१०४)। 2. ಕಾಶ್ಯರಾಜನ ಮಗ. काश्यं पाति नरकात्। 3. ಕಶ್ಯಪಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ವಿಷಹರ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿತ ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. ["कश्यप" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 4. ಕಣಾದಮುನಿ. 5. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಜಿಂಕೆ. 6. ಮತ್ಸ್ಯ, ಮೀನು. (स्त्री०) **-पी -ಪೀ.** 7. ಕಶ್ಯಪಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಹೆಂಗಸು. 8. ಪೃಥ್ವಿ, ಭೂಮಿ. "क्षोणिर्ज्या काश्यपी क्षितिः" अम०। (वि०) 9. ಕಶ್ಯಪ ಸಂಬಂಧವಾದ. कश्यपस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-पी -ಪೀ.**

काश्यपनन्दन ಕಾಶ್ಯಪನಂದನ (पुं०) 1. ಗರುಡ. 2. ಅರುಣ. 3. ದೇವತೆಗಳು, ಅಸುರರು ಮುಂತಾದ ಕಶ್ಯಪನ ಸಂತಾನಗಳು.

काश्यपायन ಕಾಶ್ಯಪಾಯನ (पुं०) ಕಶ್ಯಪನ ಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. काश्यपस्य गोत्रापत्यं पुमान् "फक्" (४-१-९९)।

काश्यपि ಕಾಶ್ಯಪಿ (पुं०) 1. ಅರುಣ. 2. ಗರುಡ. कश्यपस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९६)। ಅರುಣನು ಸೂರ್ಯನ ಸಾರಥಿಯಾದನು. ಗರುಡನು ಪಕ್ಷಿಗಳ ರಾಜನಾಗಿ ಅಭಿಷಿಕ್ತನಾದನು. "विनता चापि सिद्धार्था बभूव मुदिता तदा। जनयामास पुत्रौ द्वौ अरुणं गरुडं तथा। विकलाङ्गोऽरुणस्तत्र भास्करस्य पुरःसरः। पतत्रिणां च गरुड इन्द्रत्वेनाभ्यषिच्यत" भा० आदि० ३१। "देवेन तेनैष च काश्यपिश्च साम्यं समीक्ष्योभयपक्षभाजौ" नैष० २२-८९।

काश्यपिन् ಕಾಶ್ಯಪಿನ್ (पुं० ब० व०) ಕಾಶ್ಯಪಋಷಿಯಿಂದ ಪ್ರೋಕ್ತವಾದುದನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವರು. काश्यपेन प्रोक्तमधीयते "णिनिः" (४-३-१०३)।

काश्यपेय ಕಾಶ್ಯಪೇಯ (पुं०) ಕಶ್ಯಪಪತ್ನಿಯರಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ದೇವತೆಗಳು, ಅಸುರರು, ಅರುಣ, ಗರುಡ ಮುಂತಾದವರು. कश्यपस्येयं "अण्" (४-३-१२०)। "ङीप्" (४-१-१५)। काश्यपी कश्यपभार्या, तस्या अपत्यानि "ढक्" (४-१-१२०)। "इत्येते द्वादशादित्याः काश्यपेयाः प्रकीर्तिताः" भा० अनु० २५५-१६। "नागक्षयकरश्चैव काश्यपेयो महाबलः" भा० आदि० २३-१३।

काश्यायन ಕಾಶ್ಯಾಯನ (पुं०) ಕಾಶಿರಾಜನ ಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. काश्यस्य काशिराजस्य गोत्रापत्यं पुमान् "फक्" (४-१-९९)।

काष ಕಾಷ (पुं०) 1. ಸಾಣೆಕಲ್ಲು, ಉಜ್ಜುವಕಲ್ಲು. कष्यतेऽनेन — कष (हिंसायाम्) करं० "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ಉಜ್ಜುವ ಸಾಧನ, ನವೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಮೈಯನ್ನು ಉಜ್ಜಿಕೊಳ್ಳುವ ಜಾಗ. "एतस्मिन्मदयति कोकिलानकाले लीनालिः सुरकरिणां कपोलकाषः" किरा० ५-२६।

काषाय ಕಾಷಾಯ (वि०) ಕಷಾಯ (ಕೆಂಪು) ಬಣ್ಣದಲ್ಲಿ ಅದ್ದಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಾವಿಬಣ್ಣದಲ್ಲಿ ಅದ್ದಲ್ಪಟ್ಟ ಬಟ್ಟೆ ಮೊದಲಾದುದು, ಕಾವಿಬಟ್ಟೆ. कषायेण रक्तं "अण्" (४-२-१)। "यदि वासांसि वसीरन् रक्तानि वसीरन्, काषायं ब्राह्मणो, माञ्जिष्ठं क्षत्रियो, हारिद्रं वैश्यः" आश्व० गृ०। "काषायपरिवीतेन स्वपदार्पितचक्षुषा" रघु० १५-७७।

काषायिन् ಕಾಷಾಯಿನ್ (पुं०) ಕಾವಿಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಉಟ್ಟಿರುವ ಸಂನ್ಯಾಸಿ.

काष्ठ ಕಾಷ್ಠ (न०) 1. ಇಂಧನ, ಸೌದೆ, ಕಟ್ಟಿಗೆ. काशतेऽनेन — काशृ (दीप्तौ) "क्थन्" (उ० २-२)। 2. ಮರ, ಚೌಬೀನೆ.

काष्ठक ಕಾಷ್ಠಕ (न०) 1. ಅಗುರು ಚಂದನ. 2. ಮರದ ತುಂಡು, ಕಟ್ಟಿಗೆಯ ಚೂರು.

काष्ठकीट ಕಾಷ್ಠಕೀಟ (पुं०) ಮರವನ್ನು ಕೊರೆಯುವ ಒಂದು ಹುಳು, ಘುಣವೆಂಬ ಒಂದು ಕ್ರಿಮಿ.

काष्ठकुट्ट ಕಾಷ್ಠಕುಟ್ಟ (पुं०) ಮರಕುಟಿಗ ಹಕ್ಕಿ. काष्ठं कुट्टयति — कुट्ट (छेदनभर्त्सनयोः) "अण्" (३-२-१)। "काष्ठकुट्टः शतच्छदे। दीर्घपादस्तु कङ्कः स्यात्" त्रिकाण्ड०। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **–कुट्टकः –ಕುಟ್ಟಕಃ.**

काष्ठकुद्दाल ಕಾಷ್ಠಕುದ್ದಾಲ (पुं०) ಹಡಗಿನೊಳಗೆ ಸೇರಿರುವ ನೀರನ್ನೂ ಕಸವನ್ನೂ ಹೊರಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಹಾಕುವ ಒಂದು ಮರದ ಮೊರಗುದ್ದಲಿ, ಎಲೆಗುದ್ದಲಿ. काष्ठमयः कुद्दालः। "अभ्रिः स्त्री काष्ठकुद्दालः" अम०।

काष्ठतट् ಕಾಷ್ಠತಟ್ (पुं०) ಬಡಗಿ, ಮರಗೆಲಸದವನು, ಮರವನ್ನು ಕೆತ್ತುವವನು. काष्ठं तक्षति — तक्ष (त्वचने) "क्विप्" (३-२-७६)। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **–तक्षकः –ತಕ್ಷಕಃ.**

काष्ठतक्षण ಕಾಷ್ಠತಕ್ಷಣ (न०) ಮರವನ್ನು ಕೆತ್ತುವಿಕೆ. काष्ठस्य तक्षणम्।

काष्ठतन्तु ಕಾಷ್ಠತಂತು (पुं०) 1. ಮರದ ಒಳಗೆ ದಾರದಂತೆ ಉದ್ದವಾಗಿರುವ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹುಳು. काष्ठे तन्तुरिव। 2. ರೇಷ್ಮೆ ಹುಳು. "कोशकारः काष्ठतन्तुः" हारा०।

काष्ठदारु ಕಾಷ್ಠದಾರು (पुं०) ದೇವದಾರು ಮರ. काष्ठप्रधानो दारुः।

काष्ठद्रु ಕಾಷ್ಠದ್ರು (पुं०) ಪಲಾಶವೃಕ್ಷ, ಮುತ್ತುಗದ ಮರ. काष्ठप्रधानो द्रुः।

काष्ठपट्ट ಕಾಷ್ಠಪಟ್ಟ (पुं०) ಮರದ ಹಲಗೆ, ದಾರುಫಲಕ.

काष्ठभारिक ಕಾಷ್ಠಭಾರಿಕ (वि०) ಸೌದೆ ಹೊರುವವನು.

काष्ठभेद ಕಾಷ್ಠಭೇದ (पुं०) ಸೌದೆ ಒಡೆಯುವುದು, ಸೌದೆ ಸೀಳುವುದು. काष्ठस्य भेदः। (न०) **–भेदनम् –ಭೇದನಮ್.**

काष्ठभेदक ಕಾಷ್ಠಭೇದಕ –भेदन –ಭೇದನ (वि०) ಸೌದೆ ಒಡೆಯುವವನು. काष्ठं भिनत्ति — भिदिर् (विदारणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "ल्युः" (३-१-१३४)। वा।

काष्ठमय ಕಾಷ್ಠಮಯ (वि०) 1. ಮರದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮರದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. काष्ठस्य विकारः "मयट्"। "यथा काष्ठमयो हस्ती यथा चर्ममयो मृगः। यश्च विप्रोऽनधीयानः त्रयस्ते नाम बिभ्रति" मनु० २-१५७। 2. ಮರದಂತೆ ಕಠಿನವಾದ ಹೃದಯವುಳ್ಳ.

काष्ठमौन ಕಾಷ್ಠಮೌನ (न०) ಇಂಗಿತದಿಂದಲೂ ತನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಪಡಿಸದಿರುವಿಕೆ. काष्ठमिव मौनम्।

काष्ठलेखक ಕಾಷ್ಠಲೇಖಕ (पुं०) ಮರವನ್ನು ಕೊರೆಯುವ ಘುಣವೆಂಬ ಒಂದು ಹುಳು. काष्ठं लिखति — लिख (अक्षरविन्यासे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

काष्ठलोहिन् ಕಾಷ್ಠಲೋಹಿನ್ (पुं०) ಕಬ್ಬಿಣದ ಹಿಡಿ ಹಾಕಿರುವ ಮರದ ಗದೆ. काष्ठं च लोहं च स्तोऽस्य "इनिः" (५-२-११५)। "काष्ठलोही तु वार्तद्धिः" त्रिकाण्ड०।

काष्ठवत् ಕಾಷ್ಠವತ್ (वि०) 1. ಮರದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಸೌದೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ. काष्ठमस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। (अव्य०) 2. ಮರದಂತೆ, ಮರದಹಾಗೆ, ಮರಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾಗಿ. काष्ठेन तुल्यम् "वतिः" (५-१-११५)।

काष्ठवल्लिका ಕಾಷ್ಠವಲ್ಲಿಕಾ (स्त्री०) ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ. काष्ठमिव शुष्का वल्लिका।

काष्ठा ಕಾಷ್ಠಾ (स्त्री०) 1. ದಿಶೆ, ದಿಕ್ಕು. काशते — काशृ (दीप्तौ) "क्थन्" (उ० २-२)। "आसाद्य वाचं स भृशं दिदीपे काष्ठामुदीचीमिव तिग्मरश्मिः" किरा० ३-५५। 2. ಹದಿನೆಂಟು ನಿಮೇಷಗಳ ಕಾಲ, ಹದಿನೆಂಟು ಸಲ ರೆಪ್ಪೆಯಾಡಿಸುವಷ್ಟು ಕಾಲ, ಕಲೆಯ ಮೂವತ್ತನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. "अष्टादशनिमेषास्तु काष्ठा त्रिंशत्तु ताः कलाः" अम०। 3. ಸೀಮೆ, ಎಲ್ಲೆ, ಗಡಿ, ಅವಧಿ. "स्वयं विशीर्णद्रुमपर्णवृत्तिता परा हि काष्ठा तपसस्तया पुनः" कुमा० ५-२८। 4. ಉತ್ಕರ್ಷ, ಹೆಚ್ಚಿಗೆ, ಆಧಿಕ್ಯ. "काष्ठागतस्नेहरसानुविद्धं द्वन्द्वानि भावं क्रियया विवव्रुः" कुमा० ३-३५। 5. ಮರದರಿಶಿನ. 6. ಕಶ್ಯಪನ ಒಬ್ಬ ಪತ್ನಿ. 7. ಸ್ಥಾನ, ಜಾಗ. "काष्ठा दारुहरिद्रायां कालमानप्रकर्षयोः। स्याद्दिशि स्थानमात्रे च काष्ठमास्यातमिन्धने" विश्व०।

काष्ठागार ಕಾಷ್ಠಾಗಾರ (न०) ಮರದಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮನೆ. काष्ठमयमगारम्।

काष्ठाम्बुवाहिनी ಕಾಷ್ಠಾಂಬುವಾಹಿನೀ (स्त्री०) ದೋಣಿಯ ಆಕಾರದ ಮರದ ತೊಟ್ಟಿ, ಹಡಗಿನಿಂದ ನೀರನ್ನು ಎತ್ತಿ ಸುರಿಯುವ ಒಂದು ಮರದ ಪಾತ್ರೆ.

काष्ठीला ಕಾಷ್ಠೀಲಾ (स्त्री०) 1. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಬಾಳೆಗಿಡ. 2. ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ.

काष्ठोदुम्बरिका ಕಾಷ್ಠೋದುಂಬರಿಕಾ (स्त्री०) ಕಲ್ಲತ್ತಿಗಿಡ, ಬ್ರಹ್ಮಮೇಡಿ. काष्ठप्रधाना उदुम्बरिका।

कास ಕಾಸ (पु०) ಕಾಸರೋಗ, ಕೆಮ್ಮಲು. कासृ (शब्दकुत्सायाम्) कर० "घञ्" (३-३-१२१)। **ಕಾಸರೋಗ ಲಕ್ಷಣ:** ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣವಾಯುವು ಕಂಠದಲ್ಲಿರುವ ಉದಾನವಾಯುವಿನೊಡನೆ ಸೇರಿ ದೋಷಯುಕ್ತವಾಗಿ, ಒಡೆದ ಕಂಚಿನ ಶಬ್ದದಂತೆ ಮುಖದಿಂದ ಶಬ್ದವು ಹೊರಡುವುದು. ಇದೇ ಕಾಸರೋಗವು. "प्राणोह्युदानानुगतः प्रदुष्टः संभिन्नकांस्यस्वनतुल्यघोषः। निरेति वक्त्रात् सहसा सदोषः कासः स विद्वद्भिरुदाहृतस्तु" सुश्रुत० उत्तर० ५२-५। ಈ ಕಾಸರೋಗವು (1) ವಾತಜ, (2) ಪಿತ್ತಜ, (3) ಕಫಜ, (4) ಕ್ಷತಜ, ಮತ್ತು (5) ಕ್ಷಯಜಗಳೆಂದು ಐದು ವಿಧ. ಈ ಐದು ವಿಧ ಕೆಮ್ಮಲೂ ಗುಣವಾಗದೆ ಉಲ್ಬಣವಾದರೆ ಕ್ಷಯರೋಗಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದು. "स वातपित्तप्रभवः कफाच्च क्षतात्तथान्यः क्षयजोऽपरश्च। पञ्चप्रकारः कथितो भिषग्भिः विवर्धितो यक्ष्मविकारकृत् स्यात्" सुश्रुत० उत्तर० ५२-६।

कासकर ಕಾಸಕರ (वि०) ಕೆಮ್ಮಲನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)। कासस्य करः। "क्विप्" (३-२-७६)। **—कृत् —ಕೃತ್.**

कासघ्न ಕಾಸಘ್ನ (वि०) ಕೆಮ್ಮಲನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ, ಕಾಸರೋಗವನ್ನು ವಾಸಿಮಾಡುವ. कासं हन्ति — हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)।

कासजित् ಕಾಸಜಿತ್ (वि०) 1. ಕಾಸರೋಗವನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸುವ, ಕೆಮ್ಮಲನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ. कासं जयति — जि (जये) "क्विप्" (३-२-६१)। (स्त्री०) 2. ಭಾರಂಗಿ ವೃಕ್ಷ.

कासमर्द ಕಾಸಮರ್ದ (पु०) ಒಂದು ವೃಕ್ಷ.

कासर ಕಾಸರ (पु०) ಮಹಿಷ, ಎಮ್ಮೆ. के जले आसरति —आ+सृ (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "अधिष्ठितः कासरमुद्धरं मुदा वैवस्वतो दण्डधरस्तमन्वगात्" कुमा० १४-७।

कासवत् ಕಾಸವತ್ (वि०) ಕಾಸರೋಗವುಳ್ಳವನು. कासोऽस्यास्ति — "मतुप्" (५-२-९४)। "वैरेचनं मुखेनैव कासवान् धूममापिबेत्" चरक० चिकित्सा० १८-६५।

कासहन् ಕಾಸಹನ್ (पु) 1. ಕಂಟಕಾರಿಯ ಕಷಾಯ. "कण्टकारीकृतः क्वाथः सकृष्णः सर्वकासहा"। (वि०) 2. ಕಾಸರೋಗವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ, ಕೆಮ್ಮಲನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸುವ. कासं हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "क्विप्" (३-२-७६)।

कासार ಕಾಸಾರ (पु०) ಸರಸ್ಸು, ಸರೋವರ, ಕೊಳ. कासृ (शब्दकुत्सायाम्) "आरन्" (उ० ३-१३९)। कस्य जलस्य आसारोऽत्र वा।

कासारि ಕಾಸಾರಿ (पु०) ಕಾಸಮರ್ದವೃಕ್ಷ.

कासिन् ಕಾಸಿನ್ (वि०) ಕಾಸರೋಗವುಳ್ಳವನು, ಕೆಮ್ಮಲುಳ್ಳವನು. कासोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "मांसोचितेभ्यः कासिभ्यो लावादीनां रसा हिताः" चरक० चिकित्सा० १८-१३९।

कासू ಕಾಸೂ (स्त्री०) 1. ಶಕ್ತ್ಯಾಯುಧ. 2. ರೋಗ, ವ್ಯಾಧಿ. 3. ಬುದ್ಧಿ. 4. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಮಾತು. कस (गतौ) "ऊः" (उ० १-८५)। "कासूः शक्त्यायुधे रुजि। बुद्धौ विकलवाचि स्यात्" हेम०।

कासृ–शब्दकुत्सायाम् (भ्वा० आत्म० अक० से०)। कासते। चकासे। कासांबभूव,–आस, चक्रे। कासताम्। अकासिष्ट। ಕೆಟ್ಟ ಶಬ್ದಮಾಡು, ಕೆಮ್ಮು.

काहल ಕಾಹಳ (पु०) 1. ಕುಕ್ಕುಟ, ಕೋಳಿ. कुत्सितं हलति – हल (विलेखने) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಶಬ್ದ, ಧ್ವನಿ, 3. ಬೆಕ್ಕು, ಮಾರ್ಜಾರ. 4. ದೊಡ್ಡ ನಗಾರಿ. (न०) 5. ಅಸಭ್ಯವಾದ ಮಾತು. 6. ಒಂದು ವಾದ್ಯ. (वि०) 7. ಶುಷ್ಕವಾದ, ಒಣಗಿರುವ. 8. ದೊಡ್ಡದಾದ, ಅತಿಶಯವಾದ. 9. ನೀಚ, ದುರ್ಜನ. 10. ಅಸಭ್ಯವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವವನು. 11. ಅಸ್ಫುಟವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವವನು. (अव्य०) 12. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, ಅಧಿಕವಾಗಿ. "तूर्यारावैराहितोत्तालतालैर्गायन्तीभिः काहलं काहलाभिः" माघ० १८-५४। (स्त्री०) **–ला –ಳಾ.** 13. ಉದ್ದವಾದ ನಗಾರಿ. 14. ಚಿನ್ನಗಾಳೆ. 15. ಒಬ್ಬ ಅಪ್ಸರಸ್ಸು. 16. ದತ್ತೂರಿ ಹೂವಿನಂತಿರುವ ಒಂದು ವಾದ್ಯ, ತುತೂರಿ. "आतया युधि विजित्य रतीशं राजितः कुसुमकाहलयेव" नैष० २१-३४। **–ली –ಳೀ.** 17. ತರುಣಿ, ಪ್ರಾಯದ ಹೆಂಗಸು. "काहला वाद्यभाण्डस्य भेदे चाप्सरसां भिदि। काहली तु तरुण्यां स्यात् काहलश्चरणायुधे। शब्दमात्रेऽपि पुल्लिङ्गस्त्रिषु शुष्के भृशे खले" मेदि०।

काहलि ಕಾಹಳಿ (पु०) 1. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. कं सुखमाहलति–आ+हल (विलेखने) "इन्" (उ० ४-११७)। "मुख्योऽमुख्यश्च देहश्च काहलिः सर्वकामदः" भा० अनु०। (स्त्री०) **–ली –ಳೀ.** 2. ತರುಣಿ, ಪ್ರಾಯದ ಹೆಂಗಸು.

कि – ज्ञाने (जुहो० पर० सक० से०)। चिकेति। चिकाय। केता। अकैषीत्। ತಿಳಿ, ಅರಿ.

किंनर ಕಿಂನರ (पु०) ಮನುಷ್ಯನ ಮುಖ ಕುದುರೆಯ ಮೈಯುಳ್ಳ ಒಂದು ವಿಚಿತ್ರ ಪ್ರಾಣಿ, ಕುದುರೆಯ ಮುಖ ಮತ್ತು ಮನುಷ್ಯನ ದೇಹವುಳ್ಳ ಒಂದು ವಿಚಿತ್ರ ಪ್ರಾಣಿ, ದೇವಯೋನಿವಿಶೇಷ. किं कुत्सितो नरः। ಇವರು ಪುಲಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿಯ ಮಕ್ಕಳು. "राक्षसाश्च पुलस्त्यस्य वानराः किंनरास्तथा। यक्षाश्च मनुजव्याघ्र पुत्रास्तस्य च धीमतः" भा० आदि० ६७-७। "बिम्बोष्ठं बहु मनुते तुरङ्गवक्त्रश्चुम्बन्तं मुखमिह किंनरं प्रियायाः" माघ० ४-३८। **–पुरुषः –ಪುರುಷಃ.** "यक्षाः किंपुरुषाः पौराः योषितो वनदेवताः" कुमा० ६-३९।

किंप्रभु ಕಿಂಪ್ರಭು (पु०) ಅಸಭ್ಯನಾದ ರಾಜ, ಕೆಟ್ಟ ದೊರೆ. कुत्सितः प्रभुः। अस्वपदविग्रहः। "स किंसखा साधु न शास्ति योऽधिपं हितान्न यः संशृणुते स किंप्रभुः" किरा० १-५।

किंयु ಕಿಂಯು (वि०) ಏನನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು? किमिच्छति – किम् "क्यच्" "उः" बाहु०।

किंराज ಕಿಂರಾಜ (पु०) 1. ಯಾವ ರಾಜ? ಯಾವ ದೊರೆ? 2. ಯಾರಿಗೆ ಅಥವಾ ಯಾವ ದೇಶಕ್ಕೆ ದೊರೆ? कः कस्य वा राजा "टच्" (५-४-९१)। किमिति प्रश्नार्थकं मान्तमव्ययम्।

किंराजन् ಕಿಂರಾಜನ್ (पु) 1. ಕೆಟ್ಟ ದೊರೆ. कुत्सितो राजा। क्षेपार्थत्वात् न टच् (५-४-७०)। 2. ಕೆಟ್ಟ ದೊರೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ದೇಶ.

किंरूप ಕಿಂರೂಪ (वि०) ಯಾವ ಆಕಾರವುಳ್ಳ?

किंवत् ಕಿಂವತ್ (वि०) 1. ಯಾವುದನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ? ಯಾವುದರೊಡನೆ ಕೂಡಿರುವ? किं विद्यतेऽस्य "मतुप्" (५-२-९४)। मस्य वः। (अव्य०) 2. ಯಾವುದರಂತೆ? ಯಾವುದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾಗಿ? 3. ಯಾವುದರಲ್ಲಿರುವಂತೆ? कस्येव कस्मिन्निव वा "वतिः" (५-१-११६)।

किंवदन्ती ಕಿಂವದಂತೀ (स्त्री०) ಲೋಕಪ್ರವಾದ, ಜನರು ಆಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಮಾತು. किं + वद (व्यक्तायां वाचि) "झच्" (उ० ३-१२८)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। ನಿಜವಾಗಲಿ ಸುಳ್ಳಾಗಲಿ ಜನರು ಆಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಮಾತು ಕಿಂವದಂತೀ ಎನಿಸುವುದು.

किंविषयक ಕಿಂವಿಷಯಕ (वि०) ಯಾವ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿರುವುದು?

किंवीर्य ಕಿಂವೀರ್ಯ (वि०, ಎಷ್ಟು ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ?

किंव्यापार ಕಿಂವ್ಯಾಪಾರ (वि०) ಯಾವ ಕೆಲಸವುಳ್ಳವನು? ಯಾವ ವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವನು?

किंशारु ಕಿಂಶಾರು (पु०) 1. ಧಾನ್ಯದ ಮುಳ್ಳು, ಧಾನ್ಯದ ತುದಿಯ ಭಾಗ. किञ्चित् कुत्सितं वा शृणाति – शॄ (हिंसायाम्) "उण्" (उ० १-४)। "किंशारुः सस्यशूकं स्यात्" अम०। 2. ಕಂಕಪಕ್ಷಿ, ಹದ್ದು. 3. ಬಾಣ. "किंशारुर्ना सस्यशूके विशिखे कङ्कपक्षिणि" मेदि०।

किंशील ಕಿಂಶೀಲ (वि०) 1. ಯಾವ ಸ್ವಭಾವದವನು? 2. ಯಾವ ನಡತೆಯುಳ್ಳವನು? किं शीलमस्य। "शीलं स्वभावे सद्वृत्ते" अम०।

किंशुक ಕಿಂಶುಕ (पु०) 1. ಪಲಾಶ ವೃಕ್ಷ, ಮುತ್ತುಗದ ಮರ, किञ्चित् शुक इव। (न०) 2. ಪಲಾಶ ಕುಸುಮ,

ಮುತ್ತುಗದ ಹೂವು. "फलस्तनस्थानविशीर्णरागिहृद्विशच्छुकास्यस्मरकिंशुकाशुगम्" नैष० १-८३। "महावनानीव च किंशुकानाम्" किरा० १६-५२।

किंशुलुक ಕಿಂಶುಲುಕ (पु०) ಪಲಾಶವೃಕ್ಷ, ಮುತ್ತುಗದ ಮರ. किंशुक ಪದವು "लु" ಮಧ್ಯಮವಾಗಿ ನಿಪಾತ ಹೊಂದಿರುವುದು. (६-३-११७)। ಇದಕ್ಕೆ गिरि ಶಬ್ದವು ಪರವಾದಾಗ ದೀರ್ಘ ಬರುವುದು. किंशुलुकागिरिः।

किंसख ಕಿಂಸಖ (वि०) 1. ಯಾವ ಸ್ನೇಹಿತ? 2. ಯಾರ ಸ್ನೇಹಿತ? कः कस्य वा सखा "टच्" (५-४-९१)।

किंसखि (खा) ಕಿಂಸಖಿ (ಖಾ) (पु०) ಕೆಟ್ಟ ಸ್ನೇಹಿತ, ಅಯೋಗ್ಯನಾದ ಗೆಳೆಯ. कुत्सितः सखा। क्षेपार्थत्वात् न "टच्" (५-४-७०)। "स किंसखा साधु न शास्ति योऽधिपं हितान्न यः संशृणुते स किंप्रभुः" किरा० १-५।

किंस्तुघ्न ಕಿಂಸ್ತುಘ್ನ (पु०) ಹನ್ನೊಂದು ಕರಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. ["करण" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

किंस्वित् ಕಿಂಸ್ವಿತ್ (अव्य०) 1. ಊಹೆ, ವಿತರ್ಕ. 2. ಸಂಶಯ. किमयं स्थाणुः किंस्वित् पुरुषः?। "अद्रेः शृङ्गं हरति पवनः किंस्विदित्युन्मुखीभिः" मेघ० १-१४।

किकि ಕಿಕಿ (पु०) 1. ನಾರಿಕೇಳವೃಕ್ಷ. ತೆಂಗಿನ ಮರ. 2. ಹಂಗನಹಕ್ಕಿ. किकीत्यस्फुटशब्दं करोति।

किकीदिवि ಕಿಕೀದಿವಿ (पु०) ಚಾಷಪಕ್ಷಿ, ಹಂಗನಹಕ್ಕಿ. किकीत्यव्यक्तं दीव्यति वाशते—दिवु (क्रीडादौ) "क्विन्" (उ० ४-५६)। निपा०। बाहुलकात् ह्रस्वदीर्घयोर्विनिमयः। "किकिदीविः" ರೂಪವೂ ಉಂಟು. "अथ चाषः किकिदिविः" अम०।

किक्किश ಕಿಕ್ಕಿಶ (पु०) ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಕ್ರಿಮಿ, ತಲೆಯ ಕೂದಲು ಮೈಗೂದಲು ದಂತ ನಖಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು. "केशरोमनखादाश्च दन्तादाः किक्किशास्तथा" सुश्रुत० उत्तरतं० ५४-१५।

किखि ಕಿಖಿ (स्त्री०) ಹೆಣ್ಣು ನರಿ. "किखिरुल्कामुखी च सा" त्रिकाण्ड०।

किङ्कर ಕಿಂಕರ (पु०) ಸೇವಕ, ಆಳು. किञ्चित् कुत्सितं वा करोति—डु कृञ् (करणे) "अच्" (वा० ३-२-२१)। "अवेहि मां किङ्करमष्टमूर्तेः कुम्भोदरं नाम निकुम्भतुल्यम्" रघु० २-३५। स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। **-रा -ರಾ.** ಸೇವಕಿ, ಹೆಣ್ಣಾಳು. "ङीष्" (४-१-४८)। **-री -ರೀ.** ಸೇವಕನ ಹೆಂಡತಿ.

किङ्किणि (णी) का ಕಿಂಕಿಣಿ (ಣೀ) ಕಾ (स्त्री०) ಕಿರು ಗೆಜ್ಜೆ. किञ्चित् किणं करोति — किण + तत्करोति (वा० ३-१-२६) णिच् "अच्" (३-१-१३४)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "ग्रीवाग्रलोलकलकिङ्किणिकानिनादमिश्रं दधद्दशनचर्चुरशब्दमश्वः" माघ० ५-५८।

किङ्किणी ಕಿಂಕಿಣೀ (स्त्री०) ಕಿರುಗೆಜ್ಜೆ, ಕಿರುಗಂಟೆ. किञ्चित् किणं करोति — डु कृञ् + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "दयितेन तत्क्षणचलद्रशनाकलकिङ्किणीरवमुदासि वधूः" माघ० ९-७४।

किङ्किणीकिन् ಕಿಂಕಿಣೀಕಿನ್ (वि०) ಕಿರುಗೆಜ್ಜೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಕಿರುಗೆಜ್ಜೆಯಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. किङ्किणीकास्यास्ति "इनिः" (५-२-११६)।

किङ्किर ಕಿಂಕಿರ (पु०) 1. ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. किञ्चित् किरति — कॄ (विक्षेपे) "कः" (३-१-१३५)। 2. ಕೋಗಿಲೆ. 3. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. 4. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. 5. ರಕ್ತವರ್ಣ, ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ. (न०) 6. ಆನೆಯ ಕುಂಭಸ್ಥಳ. (वि०) 7. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ.

किङ्किरात ಕಿಂಕಿರಾತ (पु०) 1. ವಕುಳವೃಕ್ಷ, ಅಶೋಕ ವೃಕ್ಷ. किङ्किरं रक्तवर्णमतति—अत (सातत्यगमने) "अण्" (३-२-१)। 2. ಹಳದಿಗೋರಂಟೆ. 3. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. 4. ಕೋಗಿಲೆ. 5. ಗಿಣಿ.

किञ्च ಕಿಂಚ (अव्य०) 1. ಪ್ರಾರಂಭ. 2. ಸಾಕಲ್ಯ, ಸಮಗ್ರತೆ, ಸಂಪೂರ್ಣತೆ. "किञ्चारम्भे च साकल्ये" मेदि०। 3. ಮತ್ತು, ಅದಲ್ಲದೆ. "प्रपित्सोः किञ्च ते मुक्ति निःस्पृहस्य कलेबरे" किरा० ११-१६। 4. ಊಹೆ, ಸಂಭಾವನೆ.

किञ्चन ಕಿಂಚನ (अव्य०) 1. ಅಸಾಕಲ್ಯ, ಅಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವಿಕೆ. 2. ಸ್ವಲ್ಪ, ಅಲ್ಪ. किम् + चन ಎಂದು ಎರಡು ಪದಗಳೆಂದು ಕೆಲವರ ಮತ. 3. ಅನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಯಾವುದೋ ಒಂದು.

किञ्चित् ಕಿಂಚಿತ್ (अव्य०) 1. ಸ್ವಲ್ಪ, ಅಲ್ಪ. "तयोः समापत्तिषु कातराणि किञ्चिद्व्यवस्थापितसंहृतानि" कुमा० ७-७५। 2. ಅಸಾಕಲ್ಯ, ಅಸಂಪೂರ್ಣತೆ. किम् + चित् ಎಂದು ಎರಡು ಪದಗಳೆಂದು ಕೆಲವರ ಮತ. 3. ಯಾವುದೋ ಒಂದು, ಅನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದುದೊಂದು. "प्रस्थं हिमाद्रेर्मृगनाभिगन्धि किञ्चित् क्वणत्किन्नरमध्युवास" कुमा० १-५४।

किञ्चिज्ज्ञ ಕಿಂಚಿಜ್ಜ್ಞ (वि०) ಸ್ವಲ್ಪ ತಿಳಿದವನು, ಸ್ವಲ್ಪ ವಿಷಯ ಬಲ್ಲವನು. किञ्चिज्जानाति — ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)। "यदा किञ्चिज्ज्ञोऽहं गज इव मदान्धः समभवत्" भर्तृ० १-८।

किञ्चुलुक ಕಿಂಚುಲುಕ (पु०) ಕೆಸರಿನಲ್ಲಿರುವ ಎರುಬು ಹುಳು. किञ्चित् चुलुम्पति — चुलुम्प "डः" (३-२-१०१)। "कन्" (५-३-७५)। "गण्डूपदः किञ्चुलुकः" अम०।

किञ्ज ಕಿಂಜ (वि०) ಯಾರಿಂದಲೋ ಹುಟ್ಟಿದ, ಯಾವುದರಿಂದಲೋ ಹುಟ್ಟಿದ. "मन्ये किञ्जमहं घ्नन्तं त्वामक्षत्रियजे रणे" भट्टि० ६-१३३।

किञ्जप्य ಕಿಂಜಪ್ಯ (न०) ಇದರಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿ ಸ್ವಲ್ಪವಾದರೂ ಜಪ ಮಾಡಲೇಬೇಕಾದ ಒಂದು ತೀರ್ಥ.

किञ्जल्क ಕಿಂಜಲ್ಕ (पु०) 1. ಕಮಲ ಮೊದಲಾದ ಹೂವುಗಳ ಕೇಸರ, ಹೂವುಗಳ ಕುಸುರು. किञ्चित् जलति— जल (अपवारणे) "कः" बाहु०। "किञ्जल्कव्यतिकरपिञ्जरान्तराभिश्चित्रश्रीरलमलकाग्रवल्लरीभिः" माघ० ८-५६। (न०) 2. ಗಗನ, ಆಕಾಶ. "किञ्जल्कः केसरे खे क्ली" वैज०।

किट—गतौ (भ्वा० पर० सक० से०)। केटति। चिकेट। केटिता। केटिष्यति। केटतु। अकेटत्। केटेत्। अकेटीत्। ಇತ್ಯಾದಿ. ಹೋಗು, ಹೊಂದು, ತಲುಪು.

कर्मणि :—किट्यते। चिकिटे। केटिता। किट्यताम्। अकिट्यत। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि :—केटयति, –ते। केटयांचकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। केटयिता। अकेटयत्, –त। केटयेत्, –त। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—केटितव्यम्। केटनीयम्। केट्यम्। किटितः। किटितवान्। केटन्, –न्ती।

किट—त्रासे (भ्वा० पर० अक० से०)। केटति। चिकेट ಇತ್ಯಾದಿ ಎಲ್ಲವೂ "किट-गतौ" ರೂಪಗಳಂತೆ ಆಗುವುವು.

किटि ಕಿಟಿ (पु०) ವರಾಹ, ಹಂದಿ. केटति—किट (गतौ) "इन्" (उ० ४-११९)।

किटिम ಕಿಟಿಮ (न०) ಒಂದು ವಿಧ ಕುಷ್ಠರೋಗ.

किटिभ ಕಿಟಿಭ (पु०) 1. ಹೇನು. किटिरिव भाति—भा (दीप्तौ) "कः" (३-२-४)। (न०) 2. ಹಾವು ಕಚ್ಚಿದ ನೋವು. "दद्रवः कर्णिकाश्चैव विसर्पाः किटिभानि च। तैर्भवन्तीह दष्टानां यथास्वं चाप्युपद्रवाः" सुश्रुत० कल्प० ८-२१।

किट्ट ಕಿಟ್ಟ (न०) 1. ಧಾತುಗಳ ಮಲ. 2. ಕಬ್ಬಿಣದ ತುಕ್ಕು. ಕಬ್ಬಿಣದ ಮೇಲಿನ ಮಲ. किट (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। 3. ಮನುಷ್ಯನ ಶರೀರದೊಳಗಿನ ಮಲ. 4. ಎಣ್ಣೆ ತುಪ್ಪ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಗಷ್ಟು.

किट्टवर्जित ಕಿಟ್ಟವರ್ಜಿತ (न०) ವೀರ್ಯ, ರೇತಸ್ಸು, ಶುಕ್ರಧಾತು. किट्टेन मलेन वर्जितम्।

किट्टाल ಕಿಟ್ಟಾಲ (पु०) 1. ಧಾತುವಿನ ಮಲ. किट्टमालाति — आ + ला (आदाने) "कः" (३-२-४)। 2. ತಾಮ್ರದ ಪಾತ್ರೆ. "किट्टालः पुंसि ताम्रस्य कलशे लोहगूथके" मेदि०।

किट्टिम ಕಿಟ್ಟಿಮ (न०) ಉಪ್ಪುಪ್ಪಾದ ನೀರು. "वल्लूरं तु सितं तोयमतिक्षारं तु किट्टिमम्" वैज०।

किण ಕಿಣ (पु०) 1. ಒಣಗಿದ ಹುಣ್ಣು. कण (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। पृषो०। 2. ಗಾಯದ ಗುರುತು, ಉಜ್ಜಾಟದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಮೈಮೇಲಿನ ಗುರುತು, ಜಡ್ಡು. "ज्ञास्यसि कियद्भुजो मे रक्षति मौर्वीकिणाङ्क इति" शाकु० १-१२। 3. ಮಾಂಸಗ್ರಂಥಿ. 4. ಸುಂಡಿಲಿ, ನರೋಲಿ.

किणिही ಕಿಣಿಹೀ (स्त्री०) ಉತ್ತರಣೆ ಗಿಡ. किणिनो व्रणान् हापयति — ओ हाङ् (गतौ) + णिच् "कः" (३-२-३)। "ङीष्" (४-१-४१)।

किण्व ಕಿಣ್ವ (न०) 1. ಸುರಾಬೀಜ. ಮದ್ಯವನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಮಾದಕ ದ್ರವ್ಯ. "सूत्रकार्पासकिण्वानां गोमयस्य गुडस्य च" मनु० ८-३२६। 2. ಪಾಪ.

कितव ಕಿತವ (पु०) 1. ಜೂಜಾಡುವವನು, ಜೂಜುಗಾರ. 2. ದತ್ತೂರಿ ಗಿಡ. 3. ವಂಚಕ, ಮೋಸಗಾರ. कि (ज्ञाने) "क्तः" (३-३-११४)। कितं वायति— ओ वै (शोषणे) "कः" (३-२-३)। "मुग्धे दुष्करमेतदित्यतितमामुद्दामहासं बलादाश्लिष्य च्छलितास्मि तेन कितवेनाद्य प्रदोषागमे" अमरु० ४६। स्त्रियाम् **कितवा ಕಿತವಾ.**

किन्तनु ಕಿಂತನು (पु०) ಜೇಡರಹುಳು. कुत्सिता तनुरस्य। "अष्टपादस्तु किन्तनुः" त्रिकाण्ड०।

किन्तमाम् ಕಿಂತಮಾಮ್ (अव्य०) ಅನೇಕರಲ್ಲಿ ಯಾರು?, ಅನೇಕ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದು? किम् स्वार्थिकः "तमप्" (५-३-५५)। "आमुः" (५-४-११)।

किन्तराम् ಕಿಂತರಾಮ್ (अव्य०) ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಯಾರು?, ಎರಡರಲ್ಲಿ ಯಾವುದು? किम् "तरप्" (५-३-५७)। "आमुः" (५-४-११)।

किन्तु ಕಿಂತು (अव्य०) 1. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥ, ಆದರೆ. किञ्च तु च। "नृणां पश्यत्यस्य क्वचन विशिखान् किन्तु पतितद्विषद्वक्षःश्वभ्रैरनुमितिरमून् गोचरयति" नैष० १२-४९। 2. ಮತ್ತೂ, ಮತ್ತೇನೆಂದರೆ. "अर्थिने न तृणवद्धनमात्रं किन्तु जीवनमपि प्रतिपाद्यम्" नैष० ५-८६।

किन्दम ಕಿಂದಮ (पु०) ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. ಈ ಋಷಿಯು ಮೃಗರೂಪದಿಂದ ಸ್ತ್ರೀಮೃಗರೂಪತಾಳಿದ ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯೊಡನೆ ಕ್ರೀಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಬೇಟೆಗಾಗಿ ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದ ಪಾಂಡುಮಹಾರಾಜನು ಮೃಗಗಳೆಂದು ತಿಳಿದು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ ಬಾಣದಿಂದ ಹತನಾದನು. "ಸುರತಕ್ರೀಡೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನೂ ನೀನು ಹೊಡೆದೆಯಾದ ಕಾರಣ ಪತ್ನೀಸಂಗಮಾಡಿದೆಯಾದರೆ ನಿನಗೂ ಇಂತಹ ಮರಣವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಲಿ" ಎಂದು ಋಷಿಯು ಪಾಂಡುವನ್ನು ಶಪಿಸಿದನು. "अस्यां मृग्यां च राजेन्द्र हर्षान्मैथुनमाचरम्। पुरुषार्थफलं कर्तुं तत्त्वया विफलीकृतम्। अहं हि किन्दमो नाम तपसा भावितो मुनिः। व्यपत्रपन्मनुष्याणां मृग्यां मैथुनमाचरम्। मृगो भूत्वा मृगैः सार्धं चरामि गहने वने। मृगरूपधरं हत्वा मामेवं काममोहितम्। अस्य तु त्वं फलं मूढ! प्राप्स्यसीदृशमेव हि। प्रियया सह संवासं प्राप्य कामविमोहितः। त्वमप्यस्यामवस्थायां प्रेतलोकं गमिष्यसि" भा० आदि० ११७।

किन्दान ಕಿಂದಾನ (न०) ಒಂದು ಪುಣ್ಯತೀರ್ಥ. ಈ ತೀರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ಸ್ವಲ್ಪವಾದರೂ ದಾನ ಮಾಡಲೇಬೇಕಾದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರು. किञ्चिदपि दानमावश्यकं यत्र। "किन्दाने च नरः स्नात्वा किं जप्ये च महीपते। अप्रमेयमवाप्नोति दानं जप्यं च भारत" भा० वन०।

किन्दास ಕಿಂದಾಸ (पु०) ಕೆಟ್ಟ ಸೇವಕ, ಅಯೋಗ್ಯನಾದ ಆಳು. कुत्सितो दासः।

किन्देवत ಕಿಂದೇವತ (वि०) ಯಾವ ದೇವತೆಯುಳ್ಳ?

किन्नामक ಕಿನ್ನಾಮಕ (वि०) ಯಾವ ಹೆಸರುಳ್ಳವನು? –नामन् –ನಾಮನ್, –नामधेयः –ನಾಮಧೇಯಃ.

किन्निमित्त ಕಿನ್ನಿಮಿತ್ತ (वि०) 1. ಯಾವ ಕಾರಣವುಳ್ಳ? (अव्य०) 2. ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ? "किन्निमित्तमिहागतः" रामा०।

किन्नु ಕಿನ್ನು (अव्य०) 1. ಪ್ರಶ್ನೆ. 2. ವಿತರ್ಕ, ಸಂಶಯ. किं च नु च। "किन्नु स्याच्चित्तमोहोऽयं भवेद्वातगतिस्त्वियम्" रामा०। "किन्नु प्रश्नवितर्कयोः" मेदि०। "किन्नु मे स्यादिदं कृत्वा किन्नु मे स्यादकुर्वतः। इति सञ्चिन्त्य मनसा प्राज्ञः कुर्वीत वा न वा"।

किप्य ಕಿಪ್ಯ (पु०) ಪುರೀಷದಲ್ಲಿ ಜನಿಸುವ ಒಂದು ಕೀಟ, ಮಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಒಂದು ಹುಳು. "अयवा वियवाः किप्याश्चिप्या गण्डूपदास्तथा। चुरवो द्विमुखाश्चैव सप्तैवेते पुरीषजाः" सुश्रुत० उत्तरतं० ५४-८।

किम् ಕಿಮ್ (न०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. प्रच्छ (ज्ञीप्सायाम्) "इम्" कादेशश्च। कै (शब्दे) "डिमिः" (उ० ४-१५८) वा। "एको नैकः स वः कः किम्" वि० स०। "य ईप्सितार्थप्राप्त्यर्थं प्रष्टव्यः किमिति स्मृतः" इति निरुक्तिः। (वि०) ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದು. 2. ವಾದ ವಿಷಯ. 3. ಕುತ್ಸಿತ, ನಿಕರ್ಷ, ತುಚ್ಛ. कै (शब्दे) "डिमिः" (उ० ४-१५८)। "कुर्यां हरस्यापि पिनाकपाणेः धैर्यच्युतिं के मम धन्विनोऽन्ये" कुमा० ३-१०। 4. ಪ್ರಶ್ನೆ, ಜಿಜ್ಞಾಸಾಪೂರ್ವಕ ಕೇಳಿಕೆ. ಪ್ರಶ್ನಾರ್ಥಕವಾದಾಗ किम् ಶಬ್ದವು ತ್ರಿಲಿಂಗವಾಗುವುದು. ತ್ರಿಲಿಂಗವಾದಾಗ ಇದು ಸರ್ವನಾಮಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದು. (पु०) ಯಾವನು? ಯಾವುದು? कः कौ के। कम् कौ कान्। ಇತ್ಯಾದಿ. "क इत्थं भाषते पाकशासने मयि शासति" नैष० १७-८५। "कस्त्वं कुतो वेति न जातु शेकुस्तं प्रष्टुमप्यप्रतिभातिभारात्" नैष० ८-७। "अलं नलः कर्तुमनग्निसाक्षिकं विधिं विवाहे तव सारसाक्षि कम्?" नैष० ९-८०। "सुराः स वः केन पपे कृपार्णवः" नैष० ९-९५। (स्त्री०) ಯಾವಳು? ಯಾವುದು? का के काः। काम् के काः। कया काभ्याम् काभिः। ಇತ್ಯಾದಿ. "का त्वमेकाकिनी भीरु निरन्वयजने वने" भट्टि० ५-६६। "वेदोऽपि देवकीयाज्ञा तत्राज्ञाः काधिकार्हणा?" नैष० १७-५९। "कामेकपत्नीव्रतदुःखशीलाम्" कुमा० ३-७। "कया न वाचा मुदमुद्गिरन्ति" नैष० ९-२६। (न०) ಯಾವುದು?

किम् के कानि। केन काभ್याम् कः। ಇತ್ಯಾದಿ. "किमपेक्ष्य फलं पयोधरान् ध्वनतः प्रार्थयते मृगाधिपः?" किरा० २-२१। "किमात्थ रे किमात्थेदमस्मदग्रे निरर्गलम्" नैष० १७-९२। किम् ಶಬ್ದಕ್ಕೆ अपि चित् चन ಗಳು ಸೇರಿದಾಗ ಅನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಒಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದು. **अपि–कोऽपि ಕೋऽಪಿ.** ಯಾವನೋ ಒಬ್ಬನು. "स्वस्ति यथास्थाने कुतोऽपि कोऽपि कमपि पुरुषविशेषमवगमयति" मुद्रा० ५। **काऽपि** ಯಾವಳೋ ಒಬ್ಬಳು. "कापि कामपि बभाण बुभुत्सुम्" नैष० ५-५३। "अबन्धि तन्मूर्धजपाशमञ्जरी कयापि धूपग्रहधूमकोमला" नैष० १५-२९। **किमपि** (1) ಯಾವುದೋ ಒಂದು. "ध्रुवं विनीतः स्मितपूर्ववाग्युवा किमप्यपृच्छन्न विलोकयन्मुखम्" नैष० १६-६७। (2) ಅಲ್ಪ, ಸ್ವಲ್ಪ. "किमपि मनसः संमोहो मे तदा बलवानभूत्" शाकु० ७-२४।

चित्–कश्चित् ಕಶ್ಚಿತ್. ಯಾವನೋ ಒಬ್ಬನು. "मूर्धबद्धाञ्जलिर्देवानथैवं कश्चिदूचिवान्" नैष० १७-१०७। "केनचिन्मधुरमुल्बणरागं बाष्पतप्तमधिकं विरहेषु" माघ० १०-५४।

काचित् ಕಾಚಿತ್. ಯಾವಳೋ ಒಬ್ಬಳು. "काचित्समालम्ब्य सहैव कान्त्या" याद० १३-४६। "स्वयंवरार्हे स्वयमेव तस्मिन् कयाचिदाधायि कटाक्षमाला" याद० १३-५५।

किञ्चित् ಕಿಂಚಿತ್. ಯಾವುದೋ ಒಂದು. "किञ्चत्लवणत्किन्नरमध्युवास" कुमा० १-५४।

चन–कश्चन ಕಶ್ಚನ. (1) ಯಾವನೋ ಒಬ್ಬನು. ಯಾವುದೋ ಒಂದು. "रभसोत्थितामुपगतः सहसा परिरभ्य कश्चन वधूमरुधत्" माघ० ९-७२। (2) ಯಾವನೊಬ್ಬನೂ, ಯಾವುದೊಂದೂ. "परितोषयिता न कश्चन स्वगतो यस्य गुणोऽस्ति देहिनः" माघ० १६-२८।

काचन ಕಾಚನ. ಯಾವಳೋ ಒಬ್ಬಳು. "भूमिनभसि रभसेन यती विरराज काचन समं महोल्कया" माघ० १५-९२।

किञ्चन ಕಿಂಚನ. (1) ಯಾವುದೋ ಒಂದು. (2) ಸ್ವಲ್ಪ, ಕೊಂಚ. "परासि यः किञ्चनकुञ्चितभ्रुवा" नैष० १६-८८। (3) ಯಾವುದೂ, ಯಾವುದೊಂದೂ. "न तव विदितं न किञ्चन" किरा० १२-३१। (अव्य०) 5. ಪ್ರಶ್ನೆ. (1) ಏತಕ್ಕಾಗಿ? "किमुपेक्षसे कथय नाथ" किरा० १२-३१। (2) ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ? "किं स्वमिव मामपि तापितवानसि"? नैष० ४-७८। 6. ವಿತರ್ಕ, ಸಂಶಯ. "नावा स्मरः किं हरभीतिगुप्ते पयोधरे खेलति कुम्भ एव" नैष० ६-६६। 7. ಆಕ್ಷೇಪಣೆ. 8. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. "स किंसखा साधु न शास्ति योऽधिपम् हितान्न यः संशृणुते स किंप्रभुः" किरा० १-५। 9. ಸಾದೃಶ್ಯ. 10. ನಿಷೇಧ, ತಡೆ. 11. ಕೊಂಚ, ಸ್ವಲ್ಪ. "किं कुत्सायां वितर्के च निषेधप्रश्नयोरपि" मेदि०। ಮತ್ತು, ಒಂದು ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡಿ ಅದನ್ನು ಸ್ಥಿರಪಡಿಸುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ किम् ಶಬ್ದವು ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು. "किं पद्मस्य रुचिं न हन्ति नयनानन्दं विधत्ते न किम् वृद्धिं वा झषकेतनस्य कुरुते नालोकमात्रेण किम्" रत्ना० ३-१३।

किमर्थ ಕಿಮರ್ಥ (वि०) 1. ಯಾವ ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳ?, 2. ಯಾವ ಉದ್ದೇಶವುಳ್ಳ?, ಯಾವ ಕಾರ್ಯವುಳ್ಳ?. "किमर्थोऽयं यत्नः"? किमर्थोऽयं प्रयासः"?

किमर्थम् ಕಿಮರ್ಥಮ್ (अव्य०) ಏತಕ್ಕಾಗಿ?, ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ? "किमर्थं तव नेत्राभ्यां वारि स्रवति शोकजम्" रामा०। "किमर्थं प्रतिषिद्धाः स्मः" शाकु० ७।

किमाख्य ಕಿಮಾಖ್ಯ (वि०) ಯಾವ ಹೆಸರುಳ್ಳವನು? ಯಾವ ಹೆಸರಿನವನು? "अथ सा तत्रभवती किमाख्यस्य राजर्षेः पत्नी? शाकु० ७।

किमिच्छक ಕಿಮಿಚ್ಛಕ (पु०) ಏನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವಿರಿ? ಏನು ಬೇಕಾದರೂ ಕೊಡುವೆನು ಎನ್ನುವ ಒಂದು ವ್ರತ. किमिच्छसि इति प्रश्नेन दानार्थं कायति शब्दायते अत्र। पृषो०। [ಕರಂಧಮನ ಮಗನಾದ ಅವಿಕ್ಷಿತನು ವಿಶಾಲತನಯೆಯೆಂಬುವಳ ಸ್ವಯಂವರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ರಾಜರೆಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ ಇವನನ್ನು ಸೆರೆಹಿಡಿಯಲಾಗಿ ಕರಂಧಮನು ರಾಜರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಮಗನನ್ನು ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದನು. ಅವಿಕ್ಷಿತನು ಬಳಿಕ ತಂದೆ ಎಷ್ಟು ಹೇಳಿದರೂ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯಾಗಿಯೇ ಇದ್ದನು. ತಾಯಿಯಾದ ವೀರೆಯು "ಕಿಮಿಚ್ಛಕ" ವ್ರತವನ್ನು ಕೈಕೊಂಡಾಗ ಹೇಗಾದರೂ ಮಗನು ಮದುವೆಯಾಗಬೇಕೆಂದು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದ ತಂದೆ ಕರಂಧಮನು ತನಗೆ ಪೌತ್ರ (ಮೊಮ್ಮಗ)ನು ಹುಟ್ಟಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಿಕೊಂಡುದರಿಂದ ಅವಿಕ್ಷಿತನು ಯತ್ನವಿಲ್ಲದೆ ಈ ವಿಶಾಲತನಯೆಯನ್ನು ವಿವಾಹಮಾಡಿಕೊಂಡನು.]

किमिति ಕಿಮಿತಿ (अव्य०) ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ? "किमित्यपास्याभरणानि यौवने धृतं त्वया वार्धकशोभि वल्कलम्" कुमा० ५-४४।

किमिव ಕಿಮಿವ (अव्य०) 1. ಏತಕ್ಕಾಗಿ? ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ? "किमिवाखिललोककीर्तितं कथयत्यात्मगुणं महामनाः" माघ० १६-३१। 2. ಯಾವುದು ತಾನೆ, ಏನು ತಾನೆ. "पदमपि चलितुं युवा न सेहे किमिव न शक्तिहरं ससाध्वसानाम्" माघ० ७-५२। अत्र इव शब्दो वाक्यालङ्कारे।

किमु ಕಿಮು (अव्य०) 1. ಪ್ರಶ್ನೆ, ಕೇಳಿಕೆ. किं च उच। "नोभाविलाभूः किमु दर्पकश्च भवन्ति नासत्ययुतौ भवन्तः" नैष० १०-४५। 2. ಊಹೆ, ಸಂಭಾವನೆ, ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷೆ. "किमु तदन्तरुभौ भिषजौ दिवः स्मरनलौ विशतः स्म विगाहितुम्" नैष० ४-५। 3. ಏನು? ಯಾವುದು? "निरास्पदं प्रश्नकुतूहलित्वमस्मास्वधीनं किमु निःस्पृहाणाम्" किरा० ३-९। 4. ಎಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚು? ಎಷ್ಟು ಕಡಮೆ?. "यौवनं धनसम्पत्तिः प्रभुत्वमविवेकिता। एकैकमप्यनर्थाय किमु यत्र चतुष्टयम्"। 5. ವಿತರ್ಕ, ಸಂಶಯ. "विनिश्चेतुं शक्यो न सुखमिति वा दुःखमिति वा प्रमोहो निद्रा वा किमु विषविसर्पः किमु मदः" उ० रा० १-३५। 6. ಹೇಗೆ?, ಯಾವ ರೀತಿ?. "किमु दिवं पुनरेति यदीदृशः पतित एष निषेव्य हि वारुणीम्" नैष० ४-७०। 7. ಏತಕ್ಕಾಗಿ? ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ? "मार्गणैरथ तव प्रयोजनं नाथसे किमु पतिं न भूभृतः" किरा० १३-५९।

किमुत ಕಿಮುತ (अव्य०) 1. ಪ್ರಶ್ನೆ, ಕೇಳಿಕೆ. किम् च उत च। 2. ವಿಕಲ್ಪ, ಪಕ್ಷಾಂತರ. 3. ತರ್ಕ, ಸಂಶಯ, ಸಂದೇಹ. 4. ಅತಿಶಯ, ಆಧಿಕ್ಯ, ಹೆಚ್ಚಿಗೆ. "सर्वाविनयानां एकेकमप्यायतनं किमुत समवायः" काद०।

किम्पच ಕಿಂಪಚ (वि०) ಕೃಪಣ, ಜಿಪುಣ. किं पचति—डुपचष् (पाके) "अच्" (३-१-१३४)। ಅತಿಥಿ ಅಭ್ಯಾಗತರಿಗಲ್ಲದೆ ತನಗೋಸ್ಕರ ಮಾತ್ರ ಅಡಿಗೆ ಮಾಡಿ ಕೊಳ್ಳುವವನು ಕಿಂಪಚನು. "शानच्" (३-२-१२४)। **–पचानः –ಪಚಾನಃ.**

किम्पाक ಕಿಂಪಾಕ (पु०) ತನ್ನೊಬ್ಬನ ಊಟಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಅಡಿಗೆ. कुत्सितः पाकः।

किम्पुरुष ಕಿಂಪುರುಷ (पु०) ಕಿನ್ನರ. किञ्चित् कुत्सितो वा पुरुषः। ಕೆಲವರಿಗೆ ಕುದುರೆಯ ಮುಖ ಮನುಷ್ಯ ಶರೀರ ಕೆಲವರಿಗೆ ಮನುಷ್ಯ ಮುಖ ಕುದುರೆಯ ಶರೀರ ಈ ರೀತಿ ವಿಕಾರರೂಪವಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. ಇವರು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಂಗಡದವರು. "यक्षाः किम्पुरुषाः पौरा योषितो वनदेवताः" कुमा० ६-३९।

कियत् ಕಿಯತ್ (वि०) 1. ಪ್ರಶ್ನೆ. ಪ್ರಶ್ನಾರ್ಥಕವಾದಾಗ ಸರ್ವನಾಮಸಂಜ್ಞೆಹೊಂದುವುದು. किम् "वतुप्" घश्च (५-२-४०)। (पु०) कियान् कियन्तौ कियन्तः। ಎಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚಿನವನು?, ಎಷ್ಟು ದೊಡ್ಡವನು?, ಎಷ್ಟು ದೊಡ್ಡದು?, ಎಷ್ಟು ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳದ್ದು?. किं परिमाणमस्य "वतुप्" घश्च (५-२-४०)। "कियान् कालस्तवैवं स्थितस्य संजातः" पञ्चतं०। (स्त्री०) कियती कियत्यौ कियत्यः। ಎಷ್ಟು ಮಾತ್ರದ್ದು?, ಎಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚಿನದು?, ಎಷ್ಟು ದೊಡ್ಡವಳು?, ಎಷ್ಟು ದೊಡ್ಡದು?, "ददेऽपि तुभ्यं कियतीः कदर्थनाः सुरेषु रागप्रसवावकेशिनीः" नैष० ९-१३१। "कियती पञ्चसहस्री कियती लक्षापि कोटिरपि कियती। औदार्योन्नतमनसां रत्नावती वसुमती कियती"। (न०) कियत् कियती कियन्ति। ಎಷ್ಟು?, ಎಷ್ಟು ಮಾತ್ರ?, ಎಷ್ಟು ದೊಡ್ಡದು?, ಎಷ್ಟು ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳದ್ದು?. "ज्ञास्यसि कियद्भुजो मे रक्षति मौर्वीकिणाङ्क इति" शाकु० १-१२। "निजः कटाक्षः खलु विप्रलम्भ्यः कियन्ति यावद्भूण वासराणि? नैष० ८-९१। 2. ಅಲ್ಪ, ಸ್ವಲ್ಪ, ಕೊಂಚ. "कियान्यथानेन वियद्विभागः तमोनिरासात् विशदीकृतोऽयम्" नैष० २२-७१। 3. ಹೆಚ್ಚು, ಅಧಿಕ, ಬಹಳ. "कियतापि च कालेन कालः कलिरुपेयिवान्" नैष० १७-१६२। 4. ಕೆಲವು ಮಾತ್ರ. "वारितोऽप्यनुजगाम सयत्नं तं कियन्त्यपि पदान्यपराणि" नैष० ५-४३।

कियत्कालम् ಕಿಯತ್ಕಾಲಮ್ (अव्य०) 1. ಎಷ್ಟು ಕಾಲದಲ್ಲಿ?, ಎಷ್ಟು ಸಮಯದಲ್ಲಿ?, ಎಷ್ಟು ಕಾಲದ ವರೆಗೆ? 2. ಕೆಲವು ಕಾಲ, ಕೆಲವು ಕಾಲದವರೆಗೆ.

कियच्चिरम् ಕಿಯಚ್ಚಿರಮ್ (अव्य०) ಎಷ್ಟು ಕಾಲ?, ಎಷ್ಟು ಕಾಲದವರೆಗೆ?, ಎಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ?. "कियच्चिरं श्राम्यसि गौरि विद्यते ममापि पूर्वाश्रमसञ्चितं तपः" कुमा० ५-५०।

कियद्दूरम् ಕಿಯದ್ದೂರಮ್ (अव्य०) 1. ಎಷ್ಟು ದೂರ?, ಎಷ್ಟು ದೂರದವರೆಗೆ?. "पादौ कियद्दूरमिमौ प्रयासे निधित्ससे तुच्छदयं मनस्ते" नैष० ८-२४। 2. ಸ್ವಲ್ಪದೂರ. (वि०)3. ಎಷ್ಟು ದೂರದಲ್ಲಿರುವ?. "कियत् दूरं यस्य। "मदर्थसन्देशमृणालमन्थरः प्रियः कियद्दूर इति त्वयोदिते" नैष० १-१३७।

किर ಕಿರ (पु०) 1. ವರಾಹ, ಹಂದಿ. किरति — कॄ (विक्षेपे) "कः" (३-१-१३५)। 2. ಕಸದಗುಂಡಿ,

ತಿಪ್ಪೆ ಹಳ್ಳ. 3. ಊರಿನ ಸಮೀಪಪ್ರದೇಶ. कीर्यतेऽत्र —कॄ अधि० "कः"। (वि०) 4. ಎರಚುವ, ಬಿಸಾಡುವ, ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗಿ ಹಾಕುವ.

किरक ಕಿರಕ (पु०) 1. ಹಂದಿಯ ಮರಿ. अल्पः किरः। 2. ಲೇಖಕ, ಬರಹಗಾರ, ಬರೆಯುವವನು.

किरण ಕಿರಣ (पु०) 1. ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರ ರಶ್ಮಿ, ಕದಿರು. कीर्यते — कॄ (विक्षेपे) "क्युः" (उ० २-८२)। "एको हि दोषो गुणसन्निपाते निमज्जतीन्दोः किरणेष्विवाङ्कः" कुमा० १-३। 2. ಸೂರ್ಯ. कीर्यन्ते रश्मयोऽस्मात् — कॄ कर्म० "क्युः"।

किरणमालिन् ಕಿರಣಮಾಲಿನ್ (पु०) ಸೂರ್ಯ. किरणानां मालाऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११६)।

किरत् ಕಿರತ್ (वि०) ಎರಚುತ್ತಿರುವ, ಚೆಲ್ಲುತ್ತಿರುವ. कॄ (विक्षेपे) "शतृ" (३-२-१२४)। "स पिशङ्गजटावलिः किरन्नुरु तेजः परमेण मन्युना" किरा० १५-४७। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **किरन्ती ಕಿರಂತೀ.**

किरात ಕಿರಾತ (पु०) 1. ವ್ಯಾಧ, ಬೇಡರವನು. किरमवस्करदेशमतति—अत (सातत्यगमने) "अण्" (३-२-१)। "विदन्ति मार्गं नखरन्ध्रमुक्तैर्मुक्ताफलैः केसरिणां किराताः" कुमा० १-६। 2. ವಾಮನ, ಗಿಡ್ಡ, ಕುಳ್ಳ. "पर्यन्ताश्रयिभिर्निजस्य सदृशं नाम्नः किरातैः कृतम्" रत्ना० २-३। 3. ಕಾಡುಮನುಷ್ಯ, ಅರಣ್ಯನಿವಾಸಿ, ಅನಾಗರಿಕ. 4. ಕುದುರೆಯ ಪರಿಚಾರಕ, ಕುದುರೆಯ ಯೋಗಕ್ಷೇಮ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಆಳು. 5. ನೆಲಬೇವು. 6. ಮ್ಲೇಚ್ಛಜಾತಿಯವನು. "किरातः स्यादल्पतनौ भूनिम्बम्लेच्छयोरपि" मेदि०। 7. ಕಿರಾತವೇಷಧಾರಿಯಾದ ಪರಮೇಶ್ವರ. ["किरातार्जुनीय" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] (पु० ब० व०) 8. ಕಿರಾತ ದೇಶ. "तप्तकुण्डं समारभ्य रामक्षेत्रान्तिकं शिवे। किरातदेशो विज्ञेयो विन्ध्यशैलेऽवतिष्ठते"। (स्त्री०)—ती —ತೀ. ["किराती" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

किराततिक्त ಕಿರಾತತಿಕ್ತ (पु०) ನೆಲಬೇವು. किरातदेशो जन्मस्थानमस्य "अच्" (५-२-१२७)। किरातश्चासौ तिक्तश्च।

किरातार्जुनीय ಕಿರಾತಾರ್ಜುನೀಯ (न०) ಕಿರಾತ ಮತ್ತು ಅರ್ಜುನ ಇವರ ಯುದ್ಧವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಒಂದು ಕಾವ್ಯ. ಈ ಕಾವ್ಯವು ಭಾರವಿಕವಿವಿರಚಿತವಾದುದು. किरातं च अर्जुनं च अधिकृत्य कृतो ग्रन्थः "छः" (४-३-८८)। ಈ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಹದಿನೆಂಟು ಸರ್ಗಗಳಿರುವುವು. "भारवेरर्थगौरवम्" ಎಂಬಂತೆ ಬಹಳ ಅರ್ಥಗರ್ಭಿತವಾದ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಅತಿಸುಂದರವಾಗಿ ನಾರಿಕೇಳಪಾಕದಲ್ಲಿ ಈ ಕಾವ್ಯವು ರಚಿತವಾಗಿರುವುದು. [**ಕಥಾವಸ್ತು:** ಪಾಂಡವರು ದ್ವೈತವನದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಒಬ್ಬ ವನೇಚರನು ದುರ್ಯೋಧನನ ರಾಜ್ಯಭಾರದ ವೈಖರಿಯನ್ನು ಧರ್ಮರಾಜನಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ಕಂಡು ಶತ್ರುವಿನಿಂದುಂಟಾದ ಪರಾಭವ ಮತ್ತು ಆಗ ತಾವು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಕಷ್ಟ ಇವುಗಳಿಂದ ತಾಳಲಾರದಷ್ಟು ಕೋಪವು ಉಕ್ಕಿಬಂದು ದ್ರೌಪದಿ ಮತ್ತು ಭೀಮಸೇನ ಇವರನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಕೆರಳಿಸಿತು. ಧರ್ಮರಾಜನು ನೀತಿಬೋಧೆಯಿಂದ ಇವರನ್ನು ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಪರಮಕಾರುಣಿಕರಾದ ವೇದವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಗಳು ಬಂದು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಲು ಅರ್ಜುನನಿಗೆ "ಪಾಶುಪತಾಸ್ತ್ರ" ಮಂತ್ರವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿ ಹೋಗುವರು. ಮಂತ್ರೋಪದೇಶ ಹೊಂದಿದ ಅರ್ಜುನನು ಇಂದ್ರಕೀಲ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಪರಮೇಶ್ವರನನ್ನು ಕುರಿತು ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಮೂಕನೆಂಬೊಬ್ಬ ದಾನವನು ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಹೆದರಿಸಲು ವರಾಹ (ಹಂದಿ) ರೂಪದಿಂದ ಅರ್ಜುನನ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ಪರಮೇಶ್ವರನು ಆ ದಾನವನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಲೂ ಪರಮಕೃಪೆಯಿಂದ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಪಾಶುಪತಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲೂ ಕಿರಾತರೂಪದಿಂದ ಬಂದು ವರಾಹದ ಮೇಲೆ ಬಾಣ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲು ಅದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನೂ ಹಂದಿಯನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಬಾಣ ಬಿಡುವನು. ಇದರಿಂದ ವರಾಹವು ಅಸುವನ್ನು ನೀಗಲು ಅದರ ಮೈಮೇಲಿದ್ದ ಬಾಣಗಳನ್ನು ತೆಗೆಯಲು ಹೋದ ಕಿರಾತ—ಅರ್ಜುನರಿಗೆ ವಿಶೇಷ ವಾಗ್ವಾದ ನಡೆದು ಕೊನೆಗೆ ಘೋರವಾದ ಅಸ್ತ್ರಯುದ್ಧ, ಬಾಹುಯುದ್ಧಗಳು ನಡೆಯುವುವು. ಅರ್ಜುನನ ವೀರ್ಯಾತಿಶಯದಿಂದ ಮೆಚ್ಚಿದ ಪರಮೇಶ್ವರನು ಅವನ ಅನುಗ್ರಹಾರ್ಥವಾಗಿ ನಿಜರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿ ಪಾರ್ವತೀಸಮೇತನಾಗಿ ದರ್ಶನವನ್ನಿತ್ತು ನಿಲ್ಲಲು ಅರ್ಜುನನು ತನ್ನ ಅಪರಾಧಕ್ಕಾಗಿ ಕ್ಷಮೆ ಬೇಡಿ ನಾನಾ ವಿಧವಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸುವನು. ಬಳಿಕ ಪ್ರಸನ್ನನಾದ ಪರಶಿವನು ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಪಾಶುಪತಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವನು. ಇವರೀರ್ವರ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ ಈ ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ "**किरातार्जुनीयम्**" ಎಂಬ ಹೆಸರಾಗಿದೆ.]

किराताशिन् ಕಿರಾತಾಶಿನ್ (पु०) ಗರುಡ. किरातान् अश्नाति — अश (भोजने) "णिनिः" (३-२-७८)। [ತನ್ನ ತಾಯಿಯಾದ ವಿನತೆಯನ್ನು ಕದ್ರುವಿನ ದಾಸ್ಯದಿಂದ

ಬಿಡಿಸಲು ದೇವಲೋಕದಿಂದ ಅಮೃತವನ್ನು ತರಲು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾಗ ತಾಯಿಯ ಮಾತಿನಂತೆ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಆಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಕಿರಾತರನ್ನು ತಿನ್ನುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಗರುಡನಿಗೆ ಈ ಹೆಸರಾಯಿತು.]

किराती ಕಿರಾತೀ (स्त्री०) 1. ಪಾರ್ವತಿ, ದುರ್ಗಾದೇವಿ, ಕಿರಾತವೇಷಧಾರಿಯಾದ ಪರಮೇಶ್ವರನೊಡನೆ ಪಾರ್ವತಿಯೂ ಕಿರಾತವೇಷವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. 2. ಬೇಡರವನ ಹೆಂಗಸು (ಹೆಂಡತಿ). किरात "ङीष्" (४-१-४८)। 3. ಗಂಗಾನದಿ. 4. ಚಾಮರವನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಹೆಂಗಸು. "नौसंश्रयः पार्श्वगतां किरातीमुपात्तवालव्यजनां बभाषे" रघु० १६-५७। 5. ಕುಟ್ಟಿನಿ, ತಲೆ ಹಿಡಕಿ. "किराती कुट्टिनी गङ्गा" हेम०। "स्त्रियाम् चामरधारिण्यां कुट्टिनीदुर्गयोरपि" मेदि०।

किरि ಕಿರಿ (पु०) 1. ವರಾಹ, ಹಂದಿ. किरति भूमिम् — कॄ (विक्षेपे) "इः" (उ० ४-१४२)। 2. ಮೇಘ, ಮೋಡ. स्त्रियाम् "ङीप्"।

किरीट ಕಿರೀಟ (पुन०) 1. ಕಿರೀಟ, ಮುಕುಟ, ಮುಡಿ. किरत्यनेन — कॄ (विक्षेपे) "कीटन्" (उ० ४-१८४)। "देवास्तदन्ते हरमूढभार्यं किरीटबद्धाञ्जलयो निपत्य। शापावसाने प्रतिपन्नमूर्तेर्ययाचिरे पञ्चशरस्य सेवाम्" कुमा० ७-९२। 2. ರುಮಾಲು, ಪೇಟ, ಮುಂಡಾಸ.

किरीटिन् ಕಿರೀಟಿನ್ (पु०) 1. ಅರ್ಜುನ. किरीटोऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। [ಅರ್ಜುನನು ದಾನವರೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಇಂದ್ರನು ಅವನ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಕಿರೀಟವೊಂದನ್ನು ಇಟ್ಟದ್ದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ "ಕಿರೀಟಿ" ಯೆಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು.] "पुरा शक्रेण मे दत्तं युध्यतो दानवर्षभैः। किरीटं मूर्ध्नि सूर्याभं तेनाहुर्मां किरीटिनम्" भा० विरा० ४०-१७। ಇದು ಅರ್ಜುನನು ಉತ್ತರಕುಮಾರನಿಗೆ ತನ್ನ ಹತ್ತು ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಹೇಳಿದ ಮಾತು. "त्रिचतुरेषु पदेषु किरीटिना लुलितदृष्टि मदादिव चस्खले" किरा० १८-६। (वि०) 2. ಕಿರೀಟವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ. "किरीटिनं गदिनं चक्रिणं च तेजोराशिं सर्वतो दीप्तिमन्तम्" गीता ११-१७।

किर्मीर ಕಿರ್ಮೀರ (पु०) 1. ಹೆರಿಳೆಗಿಡ. कॄ (विक्षेपे) "ईरन्" (उ० ४-३०)। निपा०। 2. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. ಇವನು ಭೀಮಸೇನನಿಂದ ಹತನಾದನು. (वि०) 3. ಚಿತ್ರವರ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ, ನಾನಾ ಬಣ್ಣಗಳುಳ್ಳ. "किर्मीरो नागरङ्गे च कर्बुरे राक्षसान्तरे" मेदि०। "नभोऽपि किर्मीरमकारि तेषाम्" नैष० १०-३१।

किर्मीरजित् ಕಿರ್ಮೀರಜಿತ್ (पु०) ಭೀಮಸೇನ. किर्मीरं जयति — जि (जये) "क्विप्" (३-२-६१)।

किर्मीरित ಕಿರ್ಮೀರಿತ (वि०) 1. ಬೆರಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮಿಶ್ರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ನಾನಾ ಬಣ್ಣವಾಗಿರುವ, ಚಿತ್ರವಿಚಿತ್ರವಾಗಿರುವ. किर्मीरोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। "तत्रास्मि पत्युर्वरिवस्ययेह शर्मोर्मिकिर्मीरितधर्मलिप्सुः" नैष० ६-९७।

किल ಕಿಲ (अव्य०) ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಒಂದು ಅವ್ಯಯ. 1. ನಿಜವಾಗಿಯೂ, ವಾಸ್ತವವಾಗಿಯೂ. "अलं नलं रोद्धुममी किलाभवन्गुणा विवेकप्रमुखा न चापलम्" नैष० १-५४। 2. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದಿರುವುದು. "देवः स्वयं वसति तत्र किल स्वयंभूः" नैष० ११-२९। 3. ಅಲೀಕ, ಅಸತ್ಯ, ನಟನೆ. "अरमयन् भवनादचिरद्युतेः किल भयादपपातुमनिच्छवः" माघ० ६-४०। 4. ವಾಕ್ಯಾಲಂಕಾರ. "अलक्तकं पादसरोरुहाग्रे सरोरुहाक्ष्याः किल संनिवेश्य" कुमा० ९-२७। 5. ಆಗಮಪ್ರಸಿದ್ಧಿ. "कंसं जघान किल वासुदेवः"। "सांनिध्ययोगात्किल तत्र शच्याः स्वयंवरक्षोभकृतामभावः" रघु० ७-३। 6. ನ್ಯಕ್ಕಾರ, ತಿರಸ್ಕಾರ. "लघूकरिष्यन्नतिभारभङ्गुराममूं किल त्वं त्रिदिवादवातरः" माघ० १-३६। 7. ಊಹೆ, ಸಂಭಾವನೆ, ಹೀಗಿರಬಹುದೆಂಬ ಬುದ್ಧಿ. "दोषापि नूनमहिमांशुरसौ किलेति व्याकोशकोकनदतां दधते नलिन्यः" माघ० ४-४६। 8. ಅರುಚಿ, ಅಸಮಾಧಾನ. "एवं किल केचिद्वदन्ति"। "इदं किलाव्याजमनोहरं वपुस्तपःक्षमं साधयितुं य इच्छति" शाकु० १-१६। 9. ಐತಿಹ್ಯ. "प्रवर्तयामास किलानसूया त्रिस्रोतसं त्र्यम्बकमौलिमालाम्" रघु० १३-५१। 10. ಹೇತು, ಕಾರಣ. **"स किलैवमुक्तवान्"**। 11. ವಾರ್ತೆ. 12. ಅನುನಯ. "किलशब्दस्तु वार्तायां संभाव्यानुनयार्थयोः" मेदि०।

किलकिञ्चित ಕಿಲಕಿಂಚಿತ (न०) ಹೆಂಗಸರ ಸ್ವಭಾವಜನ್ಯವಾದ ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧ ಅಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲೊಂದು, ಒಂದು ವಿಧ ಶೃಂಗಾರಚೇಷ್ಟೆ. किल अलीकेन ईषत् चितम् रचितम्। ಹರ್ಷದಿಂದ ಮುಗುಳ್ನಗೆ ಪರಮಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರವಾದ ವಸ್ತುವು ದೊರೆತಾಗ ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ ಅಳುವುದು ನಗುವುದು ಭಯ ಕೋಪ ಶ್ರಮ ಇವುಗಳ ಸಾಂಕರ್ಯ (ಬೆರಕೆ)ವು "ಕಿಲಕಿಂಚಿತ"ವೆನಿಸುವುದು. "स्मितशुष्करुदितहसितत्रासक्रोधश्रमादीनाम्। सांकर्यं किल-

किञ्चितमभीष्टतमसंगमादिजाद्धर्षात्" सा० द० ३-१०१। "आवासः किलकिञ्चितस्य दयिताः पार्श्वे विलासालसाः:" भर्तृ० २-८३।

किलकिला ಕಿಲಕಿಲಾ (स्त्री०) 1. ಹರ್ಷಧ್ವನಿ. "आसीत् किलकिलाशब्दस्तस्मिन् गच्छति पार्थिवे" भा० आदि० ६९-८। 2. ವೀರಪುರುಷನ ಸಿಂಹನಾದ. "जितशात्रवदर्पस्य प्रतिज्ञापूरणीकृतः। वीरस्य गर्जितं सिंहनादः किलकिला तथा"।

किलाट ಕಿಲಾಟ (पु०) ಹೆಪ್ಪುಗಟ್ಟಿ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಹಾಲು, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕುದಿಯಿಸಿ ಮುದ್ದೆಯಾದ ಹಾಲು, ಹಾಲು ಖೋವ. "किलाटः शोषितक्षीरपिण्डस्सूरिभिरिष्यते" हारा०। स्वार्थे "कः"। **किलाटकः ಕಿಲಾಟಕಃ.** "नष्टदुग्धस्य पक्वस्य पिण्डः प्रोक्तः किलाटकः" भावप्र०।

किलाटिन् ಕಿಲಾಟಿನ್ (पु०) ಬಿದಿರು ಮೆಳೆ, ವಂಶವೃಕ್ಷ. किलति—किल (श्वैत्यक्रीडनयोः) "कः" (३-१-१३५)। अटति—अट (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। किलश्चासौ अटी च। "रेणुः सतीलस्तृणकेतुमृत्युबीजौ किलाटी च ततः सुपर्वा" हारा०।

किलास ಕಿಲಾಸ (न०) 1. ಚಿಬ್ಬು, ಚರ್ಮದ ಮೇಲಿನ ಬೊಬ್ಬೆ. 2. ತುರಿಗಜ್ಜಿ. किल (श्वैत्यक्रीडनयोः) "कः" (३-१-१३५)। अस्यति — असु (क्षेपणे) "अच्" (३-१-१३४)। किलं च तदसं च। 3. ಕುಷ್ಠರೋಗ. किलेन श्वैत्येन असति—अस (दीप्तौ) "अच्" (३-१-१३४)। (वि०) 4. ಮೈ ಚಿಬ್ಬುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. 5. ಕುಷ್ಠರೋಗವುಳ್ಳ. किलासमस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)।

किलासिन् ಕಿಲಾಸಿನ್ (वि०) 1. ತುರಿಗಜ್ಜಿಯುಳ್ಳವನು. 2. ಕುಷ್ಠರೋಗವುಳ್ಳವನು. किलासमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 3. ಚಿಬ್ಬುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನು.

किलिञ्ज ಕಿಲಿಂಜ (न०) 1. ಹುಲ್ಲಿನ ಚಾಪೆ. किल्यतेऽनेन — किल (श्वैत्यक्रीडनयोः) "इन्" (उ० ४-११९)। किलेर्जातः — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। पृषो०। (पु०) 2. ತೆಳುವಾದ ಹಲಗೆ. "किलिञ्जस्तु सूक्ष्मदारु" त्रिकाण्ड०।

किलिञ्जक ಕಿಲಿಂಜಕ (पु०) 1. ಹುಲ್ಲಿನ ಚಾಪೆ. किलिञ्ज स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। "कटकिलिञ्जकौ" अम०। 2. ಹುಲ್ಲಿನ ಹಗ್ಗ, ಹುಲ್ಲಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಹುರಿ.

किलिम ಕಿಲಿಮ (न०) ದೇವದಾರು ಮರ. "मरिचं पिप्पलीमूलं मगधागजपिप्पली। सरलः किलिमं हिङ्गु भार्गितेजोवती त्वचौ" चरक० कल्प० ७-१२।

किल्कि ಕಿಲ್ಕಿ (पु०) ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. "अश्वकिल्की हरिक्रान्तः शालिहोत्रश्च मुद्गभुक्" त्रिकाण्ड०।

किल्बिष ಕಿಲ್ಬಿಷ (न०) 1. ಪಾಪ. किल्यते—किल (क्षेपे) "टिषच्" बुक् च (उ० १-५०)। "स्वं वपुः स किल किल्बिषच्छिदां रामपादरजसामनुग्रहः" रघु० ११-३४। 2. ರೋಗ, ವ್ಯಾಧಿ. 3. ಅಪರಾಧ, ತಪ್ಪು. "अथ किल्बिषम्। पापे रोगेऽपराधे च" हेम०। "को मे लुब्धक दोषोऽत्र विद्यते यदि बालिश। अस्वतन्त्रं च मां मृत्युर्विवशं यदचूचुदत्। तस्यैव वचनादृष्टो न कोपेन न काम्यया। तस्य तत्किल्बिषं लुब्ध विद्यते यदि किल्बिषम्" भा० अनु० ३५-३६।

किल्बिषिन् ಕಿಲ್ಬಿಷಿನ್ (वि०) 1. ಪಾಪಮಾಡಿರುವ, ಪಾಪಾತ್ಮನಾದ. किल्बिषमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಅಪರಾಧವುಳ್ಳ, ತಪ್ಪುಮಾಡಿದವನು. "किल्बिषी चापि मे वध्य किल्बिषी चापि पन्नग। आत्मानं कारणं ह्यत्र"। 3. ರೋಗವುಳ್ಳವನು.

किश(स)र ಕಿಶ(ಸ)ರ (पु०) ಮಾರಾಟಕ್ಕಿಟ್ಟಿರುವ ಒಂದು ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ.

किश(स)रिक ಕಿಶ(ಸ)ರಿಕ (पु०) ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಮಾರುವವನು. किश(स)रः पण्यं यस्य "ष्ठन्" (४-४-५३)। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-४१)। **-रिकी -ರಿಕೀ.**

किशोर ಕಿಶೋರ (पु०) 1. ಕುದುರೆಯ ಮರಿ. किञ्चित् शृणाति — शॄ हिंसायाम् "ओरन्" टिलोपश्च (उ० १-६५)। किमः अन्त्यलोपश्च। निपा०। 2. ಸೂರ್ಯ. 3. ಹದಿನೈದು ವರ್ಷದೊಳಗಿನ ಬಾಲಕ. "किशोरो हयशावके। सूर्ये यूनि" हेम०। 4. ಜಿಂಕೆ, ನರಿ, ಹುಲಿ ಮೊದಲಾದ ಮೃಗಗಳ ಮರಿ.

किशोरी ಕಿಶೋರೀ (स्त्री०) ಕುಮಾರಿ, ಕನ್ಯೆ, ಬಾಲಿಕೆ. किशोर "ङीप्" (४-१-२०)।

किष्किन्ध ಕಿಷ್ಕಿಂಧ (पु०) 1. ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೇಶ. 2. ಆ ದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಪರ್ವತ. किं किं दधाति — डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "कः" (३-२-३)। ಈ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗುಹೆಯು ಕಪಿಗಳ ರಾಜನಾದ ವಾಲಿಯು ವಾಸಸ್ಥಾನವಾಗಿದ್ದಿತು. (स्त्री०) **किष्किन्धा ಕಿಷ್ಕಿಂಧಾ.** ವಾಲಿಯ ರಾಜಧಾನಿಯಾದ ಒಂದು ಪಟ್ಟಣ. "गच्छ लक्ष्मण जानीहि किष्किन्धायां कपीश्वरम्"। "किष्किन्धां समुपागम्य वाली युधि निपातितः" रामा०।

किष्किन्धाकाण्ड ಕಿಷ್ಕಿಂಧಾಕಾಂಡ (पुं०) ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ವಾಲಿ ಸುಗ್ರೀವರ ವಿಷಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಒಂದು ಕಾಂಡ, ರಾಮಾಯಣದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಕಾಂಡ.

किष्किन्धानगरी ಕಿಷ್ಕಿಂಧಾನಗರೀ (स्त्री०) ವಾಲಿಯ ರಾಜಧಾನಿಯಾದ ಕಿಷ್ಕಿಂಧಾಪಟ್ಟಣ.

किष्किन्ध्य ಕಿಷ್ಕಿಂಧ್ಯ (पुं०) 1. ಓಢ್ರದೇಶ. 2. ಆ ದೇಶದ ಒಂದು ಪರ್ವತ. (स्त्री०) **–ध्या –ಧ್ಯಾ.** 3. ಆ ಪರ್ವತದ ಒಂದು ಗುಹೆ. 4. ವಾಲಿಯ ರಾಜಧಾನಿ.

किष्कु ಕಿಷ್ಕು (पुंन०) 1. ಹನ್ನೆರಡು ಅಂಗುಲಗಳ ಅಳತೆ. 2. ಹದಿನೆಂಟು ಅಂಗುಲಗಳ ಅಳತೆ, ಒಂದು ಮೊಳ. "किष्कुर्हस्ते वितस्तौ च" अम०।

किष्कुपर्वन् ಕಿಷ್ಕುಪರ್ವನ್ (पुं०) 1. ಕಬ್ಬಿನ ಜಲ್ಲೆ. 2. ಬಿದಿರು. 3. ಜಂಬು ಹುಲ್ಲು. किष्कुमितं पर्व यस्य। "किष्कुपर्वा पुमानिक्षौ वेणौ पोटगलेऽपि च" मेदि०।

किसलय ಕಿಸಲಯ (न०) ಹೊಸ ಚಿಗುರು. किम् किञ्चित् सलति — षल (गतौ) "कयन्" बाहु०। पृषो०। "परिपाटलाब्जदलचारुणा सक्रचलिताङ्गुलीकिसलयेन पाणिना" माघ० १३-४२।

किसलयित ಕಿಸಲಯಿತ (वि०) ಚಿಗುರಿರುವ. किसलयोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)।

कीकट ಕೀಕಟ (पुं० ब० व०) 1. ಮಗಧ ದೇಶ. "ततः कलौ संप्रवृत्ते सम्मोहाय सुरद्विषाम्। बुद्धो नाम्ना जिनसुतः कीकटेषु भविष्यति" भाग० १-३-२४। "मागधाः कीकटा मताः" त्रिकाण्ड०। 2. ಕೀಕಟ ದೇಶದ ಜನರು. "साधवः समुदाचारास्ते पूयन्तेऽपि कीकटाः" भाग० ७-१०-१९। (पुं०) 3. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. (वि०) 4. ಲೋಭಿ, ಕೃಪಣ. 5. ದರಿದ್ರ, ಬಡವ. 6. ನೀಚ. "कीकटः कृपणे निःस्वे त्रिषु पुंभूम्नि नीवृति" मेदि०। "कीकटस्तुरगे निःस्वे देशभेदे मितम्पचे" विश्व०।

कीकटाधिप ಕೀಕಟಾಧಿಪ (पुं०) ಮಗಧದೇಶದ ದೊರೆ. "अपाङ्गरङ्गस्थलनाटचलम्पटाः कटाक्षधारास्तव कीकटाधिपः" नैष० १२-८८।

कीकस ಕೀಕಸ (पुं०) 1. ಕ್ರಿಮಿ, ಹುಳು. की इति कसति — कस (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। (न०) 2. ಎಲುಬು, ಮೂಳೆ. "कीकसस्तु कृमौ कीकसमस्थनि" हेम०। (वि०) 3. ಗಟ್ಟಿಯಾದ, ದೃಢ (ಕಠಿಣ)ವಾದ.

कीकसास्य ಕೀಕಸಾಸ್ಯ (पुं०) ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. कीकसमास्ये यस्य।

कीकि ಕೀಕಿ (पुं०) ಚಾಷಪಕ್ಷಿ, ಹಂಗನಪಕ್ಕಿ. की इति शब्दं कायति — कै (शब्दे) "डिः" बाहु०।

कीचक ಕೀಚಕ (पुं०) 1. ಒಳಗೆ ಟೊಳ್ಳಾಗಿರುವ ಬಿದಿರು. चीकयते — चीक (आमर्षणे) "वुन्" (उ० ५-३६)। आद्यन्तविपर्ययश्च। ಇದು ಟೊಳ್ಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಗಾಳಿಯು ತುಂಬಿ ಶಬ್ದವಾಗುವುದು. "वेणवः कीचकास्ते स्युर्ये स्वनन्त्यनिलोद्धताः" अम०। "स कीचकैर्मारुतपूर्णरन्ध्रैः कूजद्भिरापादितवंशकृत्यम्" रघु० २-१२। 2. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. 3. ವಿರಾಟರಾಜನ ಸೇನಾಪತಿ. ಇವನು ದ್ರೌಪದಿಯನ್ನು ಕಾಮಿಸಿ ಭೀಮಸೇನನಿಂದ ಹತನಾದನು. [ಕೇಕಯ ರಾಜನಿಗೆ ಮಾಲವಿಯಲ್ಲಿ ಬಾಣಾಸುರನ ಅಂಶದಿಂದ ಜನಿಸಿದ ಈ ಕೀಚಕನಿಗೆ ಒಂದು ನೂರ ಐದು ಮಂದಿ ಸಹೋದರ (ಉಪಕೀಚಕ)ರೂ ಸುದೇಷ್ಣೆಯೆಂಬ ಸಹೋದರಿಯೂ ಇದ್ದರು. ವಿರಾಟರಾಜನು ತನ್ನ ಭಾವಮೈದುನನಾದ ಇವನನ್ನು ತನ್ನ ಸೇನಾಪತಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ್ದನು. ಪಾಂಡವರು ವನವಾಸ ಕಳೆದು ವಿರಾಟರಾಜನ ರಾಜಧಾನಿಗೆ ಬಂದು ಅಜ್ಞಾತವಾಸದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ದ್ರೌಪದಿಯೂ ಸೈರಂಧ್ರಿಯ ವೇಷದಿಂದ ಸುದೇಷ್ಣೆಯ ಹತ್ತಿರ ಇದ್ದಳು. ಅಕ್ಕನ ಮನೆಗೆ ಬಂದ ಕೀಚಕನು ದ್ರೌಪದಿಯನ್ನು ಕಂಡು ಮೋಹಿಸಿ ಅವಳ ಮೂಲಕ ಸುರೆಯನ್ನು ತನ್ನ ಮನೆಗೆ ತರಿಸಿಕೊಂಡು ಅವಳನ್ನು ಭಂಗಪಡಿಸಲು ಯತ್ನಿಸಿದನು. ದ್ರೌಪದಿಯು ರಾಜನಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಹೇಳಿಕೊಂಡರೂ ಸಾರ್ಥಕವಾಗದೆ ಕೊನೆಗೆ ಭೀಮನಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಮೊರೆಯಿಡಲು ಭೀಮಸೇನನು ಒಂದು ದಿನ ರಾತ್ರಿ ಸ್ತ್ರೀವೇಷಧಾರಿಯಾಗಿ ನಾಟ್ಯಶಾಲೆಗೆ ಬಂದು ಸರಸಸಲ್ಲಾಪಗಳನ್ನಾಡುತ್ತ ಮುಷ್ಟಿಯುದ್ಧದಿಂದ ಅವನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದನು.] भा० विरा० १४।

कीचकजित् ಕೀಚಕಜಿತ್ (पुं०) ಕೀಚಕನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದ ಭೀಮಸೇನ. कीचकं जयति — जि (जये) "क्विप्" (३-२-६१)। **–निषूदनः –ನಿಷೂದನಃ. –सूदनः –ಸೂದನಃ.** कीचकं निषूदयति सूदयति वा—षूद (क्षरणे) "ल्युः" (३-१-१३४)।

कीट ಕೀಟ (पुं०) 1. ಕ್ರಿಮಿಗಿಂತಲೂ ಸ್ವಲ್ಪ ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಹುಳು. कीट (बन्धे) "अच्" (३-१-१३४)। "कीटोऽपि सुमनःसङ्गादारोहति सतां शिरः" हितो०। 2. ವೃಶ್ಚಿಕರಾಶಿ. "अलिः सरीसृपः कौर्पिः कीटो वृश्चिकवाचकः" मुहू० दी०।

कीटक ಕೀಟಕ (पुं०) 1. ಕ್ರಿಮಿ, ಹುಳು. कीट स्वार्थे "कः"। (वि०) 2. ಕಠಿನವಾದ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ. "कीटकः

क्रिमिजातौ ना निष्ठुरे पुनरन्यवत्" मेदि०। 3. ಮಾಗಧ ಕುಲ, ಸ್ತುತಿಪಾಠಕರ ವಂಶ, ಹೊಗಳುಭಟರ ಬುಡಕಟ್ಟು.

कीटघ्न ಕೀಟಘ್ನ (पुं०) ಕ್ರಿಮಿಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ ಗಂಧಕ. कीटं हन्ति — हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)।

कीटज ಕೀಟಜ (न०) 1. ಮಗುಟ, ರೇಷ್ಮೆವಸ್ತ್ರ. "कार्पास-कीटजोर्णानां द्विशफैकशफस्य च" मनु० ११-१६८। (वि०) 2. ಕ್ರಿಮಿಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ. (स्त्री०) **-जा -ಜಾ.** ಅರಗು. कीटेभ्यो जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

कीटमणि ಕೀಟಮಣಿ (पुं०) ಖದ್ಯೋತ, ಮಿಂಚುಹುಳು, ಮಿಣುಕುಹುಳು. कीटेषु मणिरिव।

कीटसंज्ञ ಕೀಟಸಂಜ್ಞ (पुं०) ವೃಶ್ಚಿಕರಾಶಿ. कीटः संज्ञा यस्य।

कीदृक्ष ಕೀದೃಕ್ಷ (वि०) ಯಾವ ವಿಧವಾದ? ಯಾವ ತೆರನಾದ? ಎಂತಹ? किमिव पश्यति — किम् + दृशिर् (प्रेक्षणे) "क्सः" (वा० ३-२-५७)। किमः की आदेशः (६-३-९०)। "क्विन्" (३-२-६०)। **कीदृक् ಕೀದೃಕ್.** "तद्भ्रोः कीदृगसौ विवेकविभवः कीदृक् प्रबोधोदयः" प्रबोध० १-१२। "कञ्" (३-२-६०)। **कीदृशः ಕೀದೃಶಃ.** स्त्रियाम् क्से "टाप्" (४-१-४)। **कीदृक्षा ಕೀದೃಕ್ಷಾ.** कञि "ङीप्" (४-१-१५)। **कीदृशी ಕೀದೃಶೀ.** क्विनि **कीदृक् ಕೀದೃಕ್.**

कीनाश ಕೀನಾಶ (पुं०) 1. ಬೇಸಾಯಗಾರ, ರೈತ. क्लिश्नाति — क्लिशू (विबाधने) "कन्" उपधाया ईत्वम् लस्य लोपः नाम् आगमश्च (उ० ५-५६)। "कीनाशो गोवृषो यानमलङ्कारश्च वेश्म च। विप्रस्यौद्धारिकं देय-मेकांशश्च प्रधानतः" मनु० ९-१५०। 2. ಯಮಧರ್ಮರಾಯ. की कुत्सितं नाशयति — णश (अदर्शने) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "हुताशकीनाशजलेशदूतीर्निरा-करिष्णोः कृतकाकुयाच्ञाः" नैष० ६-७५। "येषां चित्ते वसेद्भक्तिः सर्वदा प्रेमरूपिणी। न ते पश्यन्ति कीनाशं स्वप्नेऽप्यमलमूर्तयः" भाग० मा० २-१६। (वि०) 3. ಕೃಪಣ, ಲೋಭಿ, ಜಿಪುಣ. 4. ರಹಸ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೊಲ್ಲುವವನು. "कीनाशः क्षुद्रयमयोः कर्षकोपांशुघातिनोः" हेम०।

कीर ಕೀರ (पुं०) 1. ಶುಕ, ಗಿಣಿ. कीति ईरयति — ईर (गतौ) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "खगवागिय-मित्यतोऽपि किं न मुदं धास्यति कीरवागिव" नैष० २-१५। (पुं०ब०व०) 2. ಕಾಶ್ಮೀರ ದೇಶ. 3. ಕಾಶ್ಮೀರದೇಶದ ಜನರು. "कीरः शुके पुंभूम्नि नीवृति" मेदि०। अल्पे "कन्" (५-३-८५)। **कीरकः ಕೀರಕಃ** ಗಿಣಿಯ ಮರಿ.

कीरेष्ट ಕೀರೇಷ್ಟ (पुं०) 1. ಮಾವಿನಮರ. 2. ನೀರುಹಿಪ್ಪೆಮರ. कीरस्य इष्टः।

कीर्ण ಕೀರ್ಣ (वि०) 1. ಹರಡಲ್ಪಟ್ಟ, ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ. कॄ (विक्षेपे) "क्तः" (३-२-२०२)। "दर्भैरर्धावलीढैः श्रमविवृतमुखभ्रंशिभिः कीर्णवर्त्मा" शाकु० १-७। 2. ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಎರಚಲ್ಪಟ್ಟ. "कीर्णं शनैरनुकपोल-मनेकपानाम्" माघ० ५-३५। 3. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಗಾಯಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. कॄ (हिंसायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)।

कीर्णि ಕೀರ್ಣಿ (स्त्री०) 1. ಎಸೆಯುವುದು. 2. ಮುಚ್ಚುವುದು. 3. ಹರಡುವುದು. कॄ (विक्षेपे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 4. ಹಿಂಸಿಸುವುದು. कॄ (हिंसायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)।

कीर्तन ಕೀರ್ತನ (न०) 1. ಹೇಳುವುದು. 2. ಸ್ತುತಿಸುವುದು, ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವುದು, ಹೊಗಳುವುದು. कॄत (संशब्दने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ವರ್ಣಿಸುವುದು. "श्रीशब्दरम्यकृतसर्गसमाप्तिलक्ष्म लक्ष्मी-पतेश्चरितकीर्तनमात्रचारु" माघकविवंशवर्णनम्।

कीर्तना ಕೀರ್ತನಾ (स्त्री०) 1. ಹೇಳುವುದು. कॄत (संशब्दने) + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। 2. ಯಶಸ್ಸು, ಕೀರ್ತಿ. कर्म० "युच्"।

कीर्तनीय ಕೀರ್ತನೀಯ (वि०) 1. ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕವನು, ಹೊಗಳಲ್ಪಡತಕ್ಕವನು. 2. ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕವನು. 3. ಹೊಗಳಲ್ಪಡುವ. 4. ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಡುವ. कॄत (संशब्दने) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 5. ಹೊಗಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. स्त्रियाम् **-नीया -ನೀಯಾ.** "तस्याः खुरन्यासपवित्रपांसुमपांसुलानां धुरि कीर्तनीया" रघु० २-२।

कीर्तयत् ಕೀರ್ತಯತ್ (वि०) 1. ಹೇಳುತ್ತಿರುವ. कॄत (संशब्दने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "द्यामियाय दहनस्य केतनः कीर्तयन्निव दिवौकसां प्रियम्" माघ० १४-२८। 2. ವರ್ಣಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಹೊಗಳುತ್ತಿರುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती -ಯಂತೀ.**

कीर्ति ಕೀರ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಯಶಸ್ಸು, ಖ್ಯಾತಿ, ಹೆಸರುವಾಸಿ. कीर्त्यते — कॄत (संशब्दने) + णिच् "क्तिन्" (३-३-९७)।

निपा० । "कीर्तिरेव भवतां प्रियदाराः दाननीरझरमौक्तिकहारा" नैष० ५-१२८। ದಾನಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ ಕೀರ್ತಿ, ಶೌರ್ಯದಿಂದ ಯಶಸ್ಸು ಎಂದು ಕೀರ್ತಿ ಯಶಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಭೇದವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. "यशःकीर्तिपरिभ्रष्टो जीवन्नपि न जीवति"। . ಆದರೆ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಎರಡು ಪದಗಳ ಪ್ರಯೋಗವೂ ಉಂಟು. "अकृत्वा हेलया पादमुच्चैर्मूर्धसु विद्विषाम्। कथंकारमनालम्बा कीर्तिर्द्यामधिरोहति" माघ० २-५२। 2. ಪ್ರಾಸಾದ, ಸೌಧ, ಮನೆ. 3. ಕಥನ, ಹೇಳುವುದು. 4. ಪ್ರಸಾದ, ಅನುಗ್ರಹ. 5. ವಿಸ್ತಾರ. 6. ಕರ್ದಮ, ಕೆಸರು. "कीर्तिर्यशसि विस्तारे प्रासादे कर्दमेऽपि च" हेम०। "कीर्तिः प्रसादयशसोः" मेदि०। 7. ದಕ್ಷನ ಪುತ್ರಿ, ಧರ್ಮಪುರುಷನ ಪತ್ನಿ. कीर्तिः लक्ष्मीः धृतिः मेधा पुष्टिः श्रद्धा क्रिया बुद्धिः लज्जा मतिः ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಧರ್ಮಪುರುಷನ ಪತ್ನಿಯರು.

कीर्तित ಕೀರ್ತಿತ (न०) 1. ಹೇಳುವುದು. 2. ಹೊಗಳುವುದು. 3. ವರ್ಣಿಸುವುದು. कॄत (संशब्दने) "क्तः" (३-३-११४)। 4. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. कॄत कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "किमिवाखिललोककीर्तितं कथयत्यात्मगुणं महामनाः" माघ० १६-३१। "जितेन्द्रियाणां धुरि कीर्तितस्थितिः" नैष० १-५३।

कीर्तितव्य ಕೀರ್ತಿತವ್ಯ (वि०) 1. ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕವನು, ಹೊಗಳಲ್ಪಡತಕ್ಕವನು. 2. ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕವನು. कॄत (संशब्दने) + णिच् "तव्यः" (३-१-९६)। 3. ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವ, ಹೊಗಳಲ್ಪಡುವ. 4. ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಡುವ.

कीर्तिपूर ಕೀರ್ತಿಪೂರ (पुं०) ಯಶಸ್ಸಿನ ಪ್ರವಾಹ, ಕೀರ್ತಿಯ ಹೊನಲು. कीर्तेः पूरः प्रवाहः। "कायव्यूहः क्व जगति न जागर्त्यदः कीर्तिपूरः" नैष० १२-५७।

कीर्तिभाज् ಕೀರ್ತಿಭಾಜ್ (वि०) ಖ್ಯಾತಿವಂತ, ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದವನು, ಹೆಸರುವಾಸಿ ಪಡೆದವನು. कीर्ति भजते — भज (सेवायाम्) "ण्विः" (३-२-६२)।

कीर्तिमत् ಕೀರ್ತಿಮತ್ (पुं०) 1. ಉತ್ತಾನಪಾದರಾಯನ ಹಿರಿಯ ಹೆಂಡತಿಯಾದ ಸುನೀತಿಯ ಮಗ, ಧ್ರುವ ಕುಮಾರನ ತಮ್ಮ. 2. ವಸುದೇವನ ಹಿರಿಯ ಮಗ, ದೇವಕಿಯ ಮೊದಲನೆಯ ಮಗ. "वसुदेवस्तु देवक्यामष्टपुत्रानजीजनत्। कीर्तिमन्तं सुषेणं च भद्रसेनमुदारधीः। ऋजुं संमर्दनं भद्रं संकर्षणमहीश्वरम्"। (वि०) 3. ಕೀರ್ತಿಶಾಲಿಯಾದ, ಖ್ಯಾತಿಪಡೆದ, ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾದ. कीर्तिरस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–मती –ಮತೀ.** (स्त्री०) 4. ದಕ್ಷಕನ್ಯೆ, ದಾಕ್ಷಾಯಣಿ.

कीर्तियुत ಕೀರ್ತಿಯುತ, –युक्त –ಯುಕ್ತ (वि०) ಕೀರ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಕೀರ್ತಿಶಾಲಿಯಾದ, ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾದ.

कीर्तिरथ ಕೀರ್ತಿರಥ (पुं०) ವಿದೇಹದ ರಾಜಕುಮಾರ, ಪ್ರತೀಂಧಕ ರಾಜನ ಮಗ. ಇವನಿಗೆ कृत्तिरथः ಎಂಬ ಹೆಸರೂ ಉಂಟು.

कीर्तिशेष ಕೀರ್ತಿಶೇಷ (वि०) ಕೀರ್ತಿಯು ಮಾತ್ರ ಉಳಿದಿರುವ, ಹೆಸರಿನಿಂದ ಮಾತ್ರ ಉಳಿದಿರುವ (ಮೃತನಾದ). ಕೀರ್ತಿವಂತನು ಮೃತನಾದರೆ ಅವನ ಕೀರ್ತಿಯು ಮಾತ್ರ ಉಳಿಯುವುದು. कीर्तिः शेषो यस्य।

कीर्यमाण ಕೀರ್ಯಮಾಣ (वि०) 1. ಹರಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಎರಚಲ್ಪಡುವ, कॄ (विक्षेपे) "शानच्" (३-२-१२४)। 3. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಡುವ.

कील-बन्धने (भ्वा० पर० सक० से०)। कीलति। चिकील। कीलिता। कीलतु। अकेलीत्। ಆಣಿ, ಬೆಣೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಬಂಧಿಸು,–ಕಚ್ಚಿಸು–ಭದ್ರಪಡಿಸು, ಬೀಗಹಾಕಿ ಭದ್ರಪಡಿಸು.

कर्मणि :–कील्यते। कीलिता। कीलयिष्यते, कीलिष्यते। कील्यताम्। अकील्यत।

णिचि :–कीलयति, –ते। कीलयांचकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। कीलयिता। कीलयतु, –ताम्। कीलयेत्, –त। कील्यात्, कीलयिषीष्ट। ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि :–चिकीलिषति। चिकीलिषतु। अचिकीलिषत्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :–कीलितव्यम्। कीलनीयम्। कील्यम्। कीलितः। कीलितवान्। कीलन्, कीलन्ती। कीलितुम्। कीलनम्। कीलित्वा। संकील्य।

कील ಕೀಲ (पुंस्त्री०) 1. ಅಗ್ನಿಯಜ್ವಾಲೆ, ಬೆಂಕಿಯ ಉರಿ. "धूमाविला कीलपरम्परेव" नैष० ८-७६। 2. ಕೀಲು, ಬೆಣೆ. 3. ಈಟಿ. ಭಲ್ಲೆ. कीलति — कील (बन्धने) "कः" (३-१-१३५)। 4. ಕಂಬ. 5. ಶಂಕು, ಗೂಟ, ಪಶು ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಮೋಟುಗಂಬ. "उत्खाय दर्पचलितेन सहैव रज्ज्वा कीलं प्रयत्नपरमानवदुर्ग्रहेण" माघ० ५-५९। 6. ಮೊಣಕೈ, ಮೊಳಕೈ. 7. ಕಾವು, ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಮಾಡಿರುವ ಅದರ ಹಿಡಿ. 8. ಬಿಗಿಪಟ್ಟಿ, ಒಂದು ವಸ್ತುವು

ಭದ್ರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಲು ಹಿಡಿದು ಕಟ್ಟುವ ಪಟ್ಟಿ. (ಪುಂ) 9. ಲೇಶ, ಚೂರು, ಸೂಕ್ಷ್ಮಾಂಶ. "कीलो लेशे द्वयोः स्तम्भ-ज्वालाकफोणिशङ्कुषु" मेदि०। 10. ಪ್ರಸವವು ಸಮೀಪಿಸಿ ಜನನದ್ವಾರವನ್ನು ಮೇಲುಮುಖವಾದ ತೋಳು ತಲೆ ಕಾಲುಗಳಿಂದ ಮುಚ್ಚಿರುವ ಗರ್ಭದೊಳಗಿನ ಶಿಶು, ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ ಶಿಶು. "तत्र ऊर्ध्वबाहु-शिरःपादो यो योनिमुखं निरुणद्धि कील इव स कीलः" सुश्रुत० निदान० ८-४। 11. ಅಗುಳಿ, ತಾಪಾಳು. 12. ಬೀಗ. 13. ತೋಳು. 14. ರುದ್ರ, ಈಶ್ವರ. "कीलोऽक्ली कफणौ ज्वाले बाहौ ना शङ्कुशर्वयोः" वैज०। 15. ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗಿನ ಊತ, ಬಾವು, ಗೆಡ್ಡೆ. 16. ಬಂಡಿಯ ಕಡಾಣಿ. "अक्षकीले त्वणिर्न क्ली ध्रुवः कीलोऽप्यनि र्न षण्" वैज०। (ನಂ) 17. ಕಟ್ಟು, ಬಂಧನ. कील (बन्धने) भावे करणादौ च "घञ्"। 18. ಜಲ, ನೀರು. (ಸ್ತ್ರೀಂ) **–ला –ಲಾ.** 19. ಮೊಣಕೈ ಏಟು, ಮೊಳಕೈಯಿಂದ ಹೊಡೆತ. ಇದೊಂದು ರತಿಕ್ರೀಡೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಎದೆಯಮೇಲೆ ಕೊಡುವ ಪ್ರಹಾರ. "कीला उरसि, कर्तरी शिरसि, विद्धा कपोलयोः" वात्स्या० सू०।

कीलक ಕೀಲಕ (ಪುಂ) 1. ಪ್ರಭವ ಮೊದಲಾದ ಅರವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ನಲವತ್ತೆರಡನೆಯದು. 2. ಆಣಿ, ಮೊಳೆ. 3. ಗೂಟ, ಹಸುಗಳನ್ನು ಕರೆಯುವಾಗ ತಡೆಗಟ್ಟುವ ಗೂಟ. "जायन्ते सर्वशस्यानि सुभिक्षं निरुपद्रवम्। सौम्यवृष्टिर्भवेद्राजन् कीलके च शुभं भवेत्"। 4. (ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ) ಊತ, ಬಾವು, ಗೆಡ್ಡೆ. 5. ಶಂಕು, ಕೀಲು, ಅಗುಳಿ, ತಾಪಾಳು. 6. ಕಂಬ. कीलति बध्नात्यनेन — कील (बन्धने) कर० "घञ्" (३-३-११७)। स्वार्थे "कः"। 7. ಕುರು, ಸ್ಫೋಟ. "स्फोटकः कीलको गण्डो विस्फोटः पिटका त्रयी" वैज०।

कीलत् ಕೀಲತ್ (ವಿಂ) 1. ಬೀಗಹಾಕುತ್ತಿರುವ. 2. ಅಗುಳಿ ಹಾಕುತ್ತಿರುವ. कील (बन्धने) "शतृ" (३-२-१२४)।

कीलन ಕೀಲನ (ನಂ) 1. ಬಂಧಿಸುವುದು, ಕಟ್ಟುವುದು. कील (बन्धने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಬೀಗ ಹಾಕುವುದು. 3. ಅಗುಳಿ ಹಾಕಿ ಭದ್ರಪಡಿಸುವುದು, ತಾಪಾಳು ಹಾಕುವುದು.

कीलनीय ಕೀಲನೀಯ (ವಿಂ) 1. ಬೀಗಹಾಕಿ ಭದ್ರಪಡಿಸಬೇಕಾದ. 2. ತಾಪಾಳು ಹಾಕಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. कील (बन्धने) "अनीयर्" (३-१-९६)। 3. ಗೂಟ ಹೊಡೆಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ.

कीलयत् ಕೀಲಯತ್ (ವಿಂ) 1. ಬೀಗ ಹಾಕಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ತಾಪಾಳು ಹಾಕಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಗೂಟ ಹೊಡೆಯಿಸುತ್ತಿರುವ. कील (बन्धने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.**

कीलयितृ ಕೀಲಯಿತೃ (ವಿಂ) 1. ಬೀಗ ಹಾಕಿಸುತ್ತಿರುವವನು. 2. ತಾಪಾಳು ಹಾಕಿಸುತ್ತಿರುವವನು. 3. ಗೂಟ ಹೊಡೆಯಿಸುತ್ತಿರುವವನು. कील (बन्धने) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–यित्री –ಯಿತ್ರೀ.**

कीलाल ಕೀಲಾಲ (ನಂ) 1. ಜಲ, ನೀರು. कीलां ज्वाला-मलति वारयति — अल (भूषणादौ) "अण्" (३-२-१)। 2. ರಕ್ತ. 3. ಅಮೃತ. "कीलालं रुधिरे नीरे" हेम०। 4. ಹಾವಿನ ಹೆಡೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. "कीलालमसृ-गम्भसोः। फणभागे" नानार्थर०।

कीलालज ಕೀಲಾಲಜ (ನಂ) ಮಾಂಸ. कीलालाज्जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। "रसाद्रक्तं ततो मांसं मांसान्मेदः प्रजायते। मेदसोऽस्थि ततो मज्जा मज्ज्ञः शुक्रं तु जायते" सुश्रुत० सूत्र० १४-१०।

कीलालधि ಕೀಲಾಲಧಿ (ಪುಂ) ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. कीलालं धीयतेऽत्र — डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९३)।

कीलालप ಕೀಲಾಲಪ (ಪುಂ) 1. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. कीलालं रक्तं पिबति — पा (पाने) "कः" (३-२-४)। (ವಿಂ) 2. ರಕ್ತವನ್ನು ಕುಡಿಯುವವನು. "स तु कीलालपो यस्तु परान्नं भोक्तुमिच्छति" भा० वन०।

कीलित ಕೀಲಿತ (ನಂ) 1. ಬಂಧನ, ಕಟ್ಟು. कील (बन्धने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (ವಿಂ) 2. ಪಟ್ಟಿಯಿಂದ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಬೀಗ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೀಗ ಹಾಕಿ ಭದ್ರಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. कील (बन्धने) "क्तः" (३-२-१०२)। 4. ಆಣಿಯಿಂದ ಹೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೊಳೆ ಹೊಡೆದು ಭದ್ರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "सा नश्चेतसि कीलितेव विशिखैश्चेतोभुवः पञ्चभिश्चिन्तासन्ततितन्तुजालनिबिड-स्यूतेव लग्ना प्रिया" मालती० ५-१०। 5. ಬಂಧನದಲ್ಲಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಂದು ಮಿತಿಯಲ್ಲಿಡಲ್ಪಟ್ಟ.

कीलितृ ಕೀಲಿತೃ (ವಿಂ) 1. ಬೀಗ ಹಾಕುವ. 2. ಆಣಿ ಹೊಡೆಯುವ. 3. ಬಂಧನದಲ್ಲಿಡುವ. कील (बन्धने) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **कीलित्री ಕೀಲಿತ್ರೀ.**

कीश ಕೀಶ (पुं०) 1. ಕಪಿ, ವಾನರ, ಕೋತಿ. कस्य वायोरपत्यम् "इञ्" (४-१-९५)। किः वायुपुत्रः हनुमान्—सः ईशो यस्य। "की" इति शब्दमीष्टे—ईश (ऐश्वर्ये) "कः" (वा० ३-२-५)। 2. ಸೂರ್ಯ. 3. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. (वि०) 4. ದಿಗಂಬರ, ಬಟ್ಟೆ ಹೊದೆಯದಿರುವವನು, ಬೆತ್ತಲೆಯವನು. "कीशो दिगम्बरे कपौ" मेदि०।

कीशपर्ण ಕೀಶಪರ್ಣ (पुंस्त्री०) ಅಪಾಮಾರ್ಗ, ಉತ್ತರಣೆ ಗಿಡ. स्त्रियाम् –पर्णी – ಪರ್ಣೀ. कीशलोमसदृशानि पर्णान्यस्याः "ङीष्" (४-१-६४)।

कु — शब्दे (अदा० पर० अक० अनि०)। कौति कुतः कुवन्ति। चुकाव चुकुवतुः चुकुवुः। चुकविथ, चुकोथ। कोता। कौतु, कुतात्। अकौत् अकुताम्। कुयात् कुयाताम् कुयुः। कूयात् कूयास्ताम् कूयासुः। अकौषीत्।

भावे:—कूयते। चुकुवे। काविता, कोता। काविष्यते, कोष्यते। कूयताम्। अकूयत। अकावि ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि:—कावयति, –ते। कावयांचकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। कावयिता। कावयिष्यति, –ते। कावयतु, –ताम्। अकावयत्, –त। कावयेत्, –त। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—कोतव्यम्। कवनीयम्। कव्यम्। कुतः। कुतवान्। कुवन्, कुवती। कोतुम्। कुतम्। कवनम्। कुत्वा। उत्कुत्य।

कु ಕು (पुं०) 1. क ख ग घ ङ ಈ ಐದು ವರ್ಣಗಳ ವರ್ಗ. ಇವು ಕಂಠದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವುವು. "अकुहविसर्जनीयानां कण्ठः। 2. ಶಬ್ದ, ಧ್ವನಿ, ಸದ್ದು. (स्त्री०) 3. ಭೂಮಿ. कुवते—कुङ् (शब्दे) "डुः" (वा० ३-२-१८०)। (अव्य०) 4. ಪಾಪ. 5. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. 6. ಸ್ವಲ್ಪ, ಅಲ್ಪ, ಕೊಂಚ. 7. ತಡೆ, ಅಡ್ಡಿ. "पृथिव्यां कुः समाख्यातः कुः शब्देऽपि प्रकीर्तितः" एका०। "कुः स्त्री भुवि कु पापेऽल्पे कुत्सायां वारणेऽव्ययम्" नानार्थर०। कुरूपम्। कुदेशः। "कु" ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಜಾದಿ ಪದವೂ तृण रथ वद ಪದಗಳೂ ಪರವಾದರೆ "कत्" ಆದೇಶವು ಬರುವುದು. कदन्नम्। कदश्वः। कत्तृणम्। कद्रथः। कद्वदः। पथिन् ಮತ್ತು अक्ष ಪದಗಳು ಪರವಾದರೂ ಅಲ್ಪಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ "का" ಆದೇಶವು ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಬರುವುದು. कापथम्। काक्षः। पुरुष ಪದವು ಪರವಾದರೆ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ "का" ಆದೇಶವು ಬರುವುದು. कापुरुषः। कुपुरुषः। उष्ण ಪದವು ಪರವಾದರೆ कव का ಮತ್ತು कत् ಆದೇಶಗಳು ಬರುವುವು. कवोष्णम् कोष्णम् कदुष्णम्।

कुक — आदाने (भ्वा० आत्म० सक० से०)। कोकते। चुकुके। कोकिता। कोकताम्। अकोकत ಇತ್ಯಾದಿ. ತೆಗೆದುಕೋ, ಸ್ವೀಕರಿಸು. कर्म० कुक्यते। कुक्यताम्। अकुक्यत ಇತ್ಯಾದಿ.

कुक ಕುಕ (वि०) 1. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು, ಸ್ವೀಕರಿಸುವವನು. कुक (आदाने) "कः" (३-१-१३५)। 2. ಸಮರ್ಥ.

कुकथा ಕುಕಥಾ (स्त्री०) ಕೆಟ್ಟ ಕಥೆ, ದುಃಖದ ಕಥೆ. कुत्सिता कथा। "शृण्वन्ति येऽन्यविषयाः कुकथा मतिघ्नीः" भाग० ३-१५-२३।

कुकन्या ಕುಕನ್ಯಾ (स्त्री०) ಅಯೋಗ್ಯ ಹುಡುಗಿ, ಕೆಟ್ಟ ಹುಡುಗಿ. कुत्सिता कन्या।

कुकभ ಕುಕಭ (पुं०) ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ.

कुकर ಕುಕರ (पुं०) 1. ಮೊಂಡುಕೈ. कुत्सितः करः। (वि०) 2. ಮೊಂಡುಕೈಯುಳ್ಳವನು. कुत्सितः करो यस्य। 3. ಕೆಟ್ಟಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು. कुत्सितं करोति — डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)।

कुकर्मन् ಕುಕರ್ಮನ್ (न०) 1. ಕೆಟ್ಟ ಕೆಲಸ, ಅಕಾರ್ಯ. कुत्सितं कर्म। (वि०) 2. ಕೆಟ್ಟ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು. कुत्सितं कर्म यस्य।

कुकलत्र ಕುಕಲತ್ರ (न०) ಕೆಟ್ಟ ಹೆಂಡತಿ, ಅಸಭ್ಯ ಹೆಂಡತಿ. कुत्सितं कलत्रम्।

कुकार्य ಕುಕಾರ್ಯ (न०) ಕೆಟ್ಟ ಕೆಲಸ, ನೀಚವಾದ ಕಾರ್ಯ. कुत्सितं कार्यम्।

कुकाव्य ಕುಕಾವ್ಯ (न०) 1. ದುಷ್ಟಕಾವ್ಯ, ದೋಷಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಾವ್ಯ. 2. ನೀಚ ವಿಷಯವನ್ನು ಕುರಿತ ಕಾವ್ಯ. कुत्सितं काव्यम्।

कुकील ಕುಕೀಲ (पुं०) ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. कोः कील इव।

कुकुण्ड ಕುಕುಂಡ (पुं०) ನಾಯಿಕೊಡೆ.

कुकुन्दर ಕುಕುಂದರ (पुं०) ಹೆಂಗಸರ ಪಿರ್ರೆಗಳ ಮೇಲಿರುವ ಗುಳಿಗಳು. कुं भूमिं दारयति — दृ (विदारणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। पृषो०। कुत्सितं कुन्दरम्।

कुकुर ಕುಕುರ (पुं०) 1. ಯದುವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ, ಅಂಧಕರಾಜನ ಮಗ. (पुं० ब० व०) 2. ದಶಾರ್ಹದೇಶ. 3. ದಶಾರ್ಹದೇಶದ ಜನರು. ಯದುವಂಶದ ಮೂಲಪುರುಷನಾದ ದಶಾರ್ಹರಾಜನ ಹೆಸರು ಆ ದೇಶಕ್ಕೂ ಆ ವಂಶದವ (ಯಾದವ) ರಿಗೂ ಬಂದು ಆ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೇ

ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. "सति मधावभवन्मदनव्यथाविधुरिता धुरि ताः कुकुरस्त्रियः" माघ० ६-१५।

कुकूल ಕುಕೂಲ (पुं०) 1. ತುಷಾನಲ, ಹೊಟ್ಟಿನೊಳಗಿನ ಬೆಂಕಿ. कोः भूमेः कूलम्। कु (शब्दे) "ऊलच्" कुगागमश्च (उ० ४-९०)। निपा०। (न०) 2. ಸಲಾಕಿಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಹಳ್ಳ, ಗೂಟಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಗುಳಿ. "कुकूलं शङ्कुसंकीर्णश्वभ्रे ना तु तुषानले" मेदि०। 3. ಕವಚ. 4. ಬೆರಣಿ. "येभ्योऽस्मी शतशः कुकूलहुतभुग्दाहं दहन्तः शनैः" प्रबोध० ५-१६।

कुकृत्य ಕುಕೃತ್ಯ (न०) 1. ಕೆಟ್ಟ ಕೆಲಸ, ಅಕಾರ್ಯ, ನೀಚಕಾರ್ಯ. कुत्सितं कृत्यम्। 2. ಅನುತಾಪ, ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ. "कुकृत्यमनुतापे स्यादयुक्तकरणेऽपि च" हेम०।

कुक्कुट ಕುಕ್ಕುಟ (पुं०) 1. ಹುಂಜ, ಗಂಡುಕೋಳಿ. कुका आदानेन कुटति—कुट (कौटिल्ये) "कः" (३-१-१३५)। 2. ಕಾಡುಕೋಳಿ. स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **—टी—ಟೀ.** 3. ಅಗ್ನಿಕಣ, ಬೆಂಕಿಯ ಕಿಡಿ. 4. ನಿಷಾದನಿಂದ ಶೂದ್ರಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಬೆರಕೆ ಜಾತಿಯವನು. "कुक्कुटः कुक्कुभे ताम्रचूडे वह्निकणेऽपि च। निषादशूद्रयोः पुत्रे" हेम०।

कुक्कुटमण्डप ಕುಕ್ಕುಟಮಂಡಪ (पुंन०) ಕಾಶಿಯಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಪವಿತ್ರಸ್ಥಳ, ಕಾಶೀವಿಶ್ವೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದೊಳಗಿರುವ ಒಂದು ಮಂಟಪ. ಇದು ಮುಕ್ತಿಪ್ರದವಾದ ಸ್ಥಳ. ಸತೀಪುತ್ರಸಹಿತನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೊಬ್ಬನು ಅಕೃತ್ಯದ ಫಲವಾಗಿ ಕುಕ್ಕುಟಜನ್ಮವನ್ನು ಪಡೆದು ಈ ಮಂಟಪದ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಮೋಕ್ಷ ಪಡೆದನು. [ವಿವರಕ್ಕೆ ಕಾಶೀಖಂಡದ 98ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ನೋಡಿ.]

कुक्कुटव्रत ಕುಕ್ಕುಟವ್ರತ (न०) ಭಾದ್ರಪದ ಶುಕ್ಲ ಸಪ್ತಮಿಯ ದಿನ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಒಂದು ವ್ರತ. "भाद्रे मासि सिते पक्षे सप्तम्यां नियमेन या। स्नात्वा शिवं लेखयित्वा मण्डलेन सहाम्बिकम्। पूजयेच्च तदा तस्या दुष्प्रापं नैव विद्यते"।

कुक्कुटशिख ಕುಕ್ಕುಟಶಿಖ (पुं०) ಕುಸುಂಬೆಗಿಡ. कुक्कुटस्य शिखेव शिखाऽस्य।

कुक्कुटाण्ड ಕುಕ್ಕುಟಾಂಡ (न०) ಕೋಳಿಯ ಮೊಟ್ಟೆ. कुक्कुट्या अण्डम्। कुक्कुट्याः पुंवद्भावः (६-३-३५)।

कुक्कुटासन ಕುಕ್ಕುಟಾಸನ (न०) ಯೋಗಾಸನಗಳಲ್ಲೊಂದು ಭೇದ. "निजहस्तद्वयं भूमौ पातयित्वा जितेन्द्रियः। पद्भ्यां बद्धं यत्करोति कूर्परद्वयमध्यगम्। सव्यापसव्ययुगलं कुक्कुटासनमुच्यते"। ಎರಡುಮಂಡಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಹಸ್ತಗಳನ್ನೂ ನೆಲದಮೇಲೆ ಊರಿಕೊಂಡು (ನಿಂತು) ಎರಡು ಕಾಲುಗಳಿಂದಲೂ ತೋಳುಗಳನ್ನು ಬಲವಾಗಿ ಬಂಧಿಸಿ ಮಾಡುವುದು **"ಕುಕ್ಕುಟಾಸನ"** ವೆನಿಸುವುದು. ಈ ಆಸನದಿಂದ ನಾಡಿಗಳು ಶುದ್ಧವಾಗುವುವು.

कुक्कुटि ಕುಕ್ಕುಟಿ (स्त्री०) ಡಂಭಾಚಾರ, ಕಪಟ, ಮೋಸ. कुक्कुट इवाचरति—कुक्कुट आचारार्थे "क्विप्" (वा० ३-१-११)। "इन्" (उ० ४-११७)। "अथ कुक्कुटिः। कुहना दम्भचर्या च" अभि० चि०।

कुक्कुभ ಕುಕ್ಕುಭ (पुं०) ಕಾಡುಕೋಳಿ. कुक् इति कौति अव्यक्तशब्दं करोति—कु (शब्दे) "भक्" बाहु०। "कुक्कु" शब्दं भाषते—भाष (व्यक्तायां वाचि) "डः" (३-२-१०१) इति वा।

कुक्कुर ಕುಕ್ಕುರ (पुं०) 1. ನಾಯಿ. कोकते—कुक (आदाने) "क्विप्" (३-२-१७८)। कुक्। कुर (शब्दे) "कः" (३-१-१३५)। कुरः। कुक् चासौ कुरश्च। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **—री—ರೀ.** ಹೆಣ್ಣುನಾಯಿ. (न०) 2. ಮಾಚಿಪತ್ರೆ. "कुक्कुरः सारमेये ना ग्रन्थिपर्णे नपुंसकम्" मेदि०।

कुक्ष ಕುಕ್ಷ (पुं०) ಉದರ, ಜಠರ, ಹೊಟ್ಟೆ. कुष (निष्कर्षे) "सः" (उ० ३-६८)। षस्य कः (८-२-४१)। कुक्षो जठरम् सि० कौ०।

कुक्षि ಕುಕ್ಷಿ (पुं०) 1. ಉದರ, ಹೊಟ್ಟೆ. कुष्यते निष्कास्यते मलोऽस्मात्—कुष (निष्कर्षे) "क्सिः" (उ० ३-१५५)। "विपुलेन सागरशयस्य कुक्षिणा भुवनानि यस्य पपिरे युगक्षये" माघ० १३-४०। 2. ಗರ್ಭಾಶಯ. "विभक्तात्मा विभुस्तासामेकः कुक्षिष्वनेकधा" रघु० १०-६५। 3. ಗುಹೆ, ಗವಿ. "तदाप्रभृत्येव वनद्विपानां त्रासार्थमस्मिन्नहमद्रिकुक्षौ" रघु० २-३८। 4. ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಅಥವಾ ಪ್ರದೇಶದ ಮಧ್ಯಭಾಗ. "ततः सागरमासाद्य कुक्षौ तस्य महोर्मिणः" भा० वन०। 5. ಇಕ್ಷ್ವಾಕುರಾಜನ ಮಗ, ವಿಕುಕ್ಷಿಯ ತಂದೆ. 6. ಬಲಿ ಚಕ್ರವರ್ತಿ.

कुक्षिज ಕುಕ್ಷಿಜ (पुं०) 1. ಔರಸಪುತ್ರ, ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗ. कुक्षौ जातः—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। (वि०) 2. ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. "स च प्राप मधूपघ्नं कुम्भीनस्याश्च कुक्षिजः" रघु० १५-१५।

कुक्षिम्भरि ಕುಕ್ಷಿಂಭರಿ (वि०) ತನ್ನ ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳುವವನು, ಲೋಭಿ, ಜಿಪುಣ. कुक्षि बिभर्ति — डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "इन्" मुम् च (३-२-२६)। निपा०।

कुक्षिशूल ಕುಕ್ಷಿಶೂಲ (पुं०) ಉದರಶೂಲೆ. ಹೊಟ್ಟೆ ನೋವು, ವಾತದಿಂದ ಆಮದೋಷವುಂಟಾಗಿ ಬರುವ ಹೊಟ್ಟೆಶೂಲೆ. "प्रकुप्यति यदा कुक्षौ वह्निमाक्रम्य मारुतः। तदास्य भोजनं भुक्तं सोपष्टम्भं न पच्यते। उच्छ्वसित्यामशक्तता शूलेनाहन्यते मुहुः। नैवासने न शयने तिष्ठन्न लभते सुखम्। कुक्षिशूल इति ख्यातो वातादामसमुद्भवः" सुश्रुत० उत्तरतं० ४२-१२३-१२५।

कुखनक ಕುಖನಕ (पुं०) 1. ಮೂಷಕ, ಇಲಿ. 2. ವರಾಹ, ಹಂದಿ. कोः भूमेः खनकः।

कुग्रह ಕುಗ್ರಹ (पुं०) ಕೆಟ್ಟ ಗ್ರಹ. ಪಾಪಗ್ರಹ. ರವಿ. ಕುಜ, ಶನಿ, ರಾಹು ಮತ್ತು ಕೇತು ಇವರು ಕುಗ್ರಹಗಳು.

कुग्राम ಕುಗ್ರಾಮ (पुं०) ಕೆಟ್ಟ ಗ್ರಾಮ. ವಾಸಮಾಡಲು ಸೌಕರ್ಯವಿಲ್ಲದ ಗ್ರಾಮ. ರಾಜ, ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಿ, ವೈದ್ಯ, ಧನಿಕ ಮತ್ತು ನದಿ ಇವುಗಳ ಸೌಕರ್ಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಆ ಗ್ರಾಮವು ವಾಸಾನರ್ಹವಾದುದು.

कुङ् — शब्दे (तुदा० आत्म०अक०अनि०)। कुवते। चुकुवे। कुता। अकुत। ಇತ್ಯಾದಿ.

कुङ्कुम ಕುಂಕುಮ (न०) 1. ಕಾಶ್ಮೀರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ. कुक्यते — कुक (आदाने) "उमच्" बाहु०। "कुङ्कुमपङ्ककलङ्कितदेहा गौरपयोधरकम्पितहारा। नूपुरहंसरणत्पदपद्मा कं न वशीकुरुते भुवि रामा" भर्तृ० २-९। ಪದ್ಮದ ವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಕಾಶ್ಮೀರ ದೇಶದ ಕೇಸರಿಯು ಉತ್ತಮವಾದುದು. ಕೇತಕೀ (ತಾಳೆ) ಹೂವಿನ ವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಬಾಹ್ಲೀಕ ದೇಶದ ಕೇಸರಿಯು ಮಧ್ಯಮ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುದು. ಪಾರಸೀಕ ದೇಶದ ಜೇನಿನ ವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಕೇಸರಿಯು ಕೆಳಮಟ್ಟಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುದು. "काश्मीरदेशजे क्षेत्रे कुङ्कुमं यद्भवेद्धि तत्। सूक्ष्मकेसरमारक्तं पद्मगन्धि तदुत्तमम्। बाह्लीकदेशसञ्जातं कुङ्कुमं पाण्डुरं मतम्। केतकीगन्धसंयुक्तं मध्यमं सूक्ष्मकेसरम्। कुङ्कुमं पारसीके यन्मधुगन्धि तदीरितम्। ईषत्पाण्डुरवर्णं यदधमं स्थूलकेसरम्" भावप्र०। 2. ಕುಂಕುಮ, ಹೆಂಗಸರು ಹಣೆಗೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಮಂಗಳವಸ್ತು.

कुङ्कुमाद्रि ಕುಂಕುಮಾದ್ರಿ (पुं०) ಕಾಶ್ಮೀರದಲ್ಲಿ ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿಗೆ ಸ್ಥಾನವಾದ ಒಂದು ಪರ್ವತ.

कुच—शब्दे तारे (भ्वा० पर० अक० से०)। कोचति। चुकोच। अकोचीत्। ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡು.

कुच—संपर्चन-प्रतिष्टम्भ-विलेखनेषु (भ्वा० पर० सक० से०)। कोचति। चुकोच। कोचिता। अकोचीत्। 1. ಸಂಪರ್ಕ ಹೊಂದು, ಬೆರೆ, ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರು. 2. ವಕ್ರವಾಗು, ಬಗ್ಗು. 3. ತಡೆ, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸು. 4. ಗೆರೆ ಹಾಕು. ಬರೆ.

कुच—संङ्कोचने (तुदा० पर० अक० से०) कुचति। कुचिता। अकुचीत्। ಸಂಕೋಚಹೊಂದು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಎಳೆದುಕೋ, ಚಿಕ್ಕದಾಗು, ಸಣ್ಣದಾಗು.

कुच ಕುಚ (पुं०) ಸ್ತನ. ಮೊಲೆ. कुचति—कुच (संकोचने) "कः" (३-१-१३५)। ಹೆಂಗಸರಿಗೆ ಯೌವನ (ಪ್ರಾಯ) ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವವಾದಾಗ ಸ್ತನಗಳು ಮತ್ತು ರೋಮಪಙ್ಕ್ತಿಗಳು ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುವು. ಹೂವಿನ ಮೊಗ್ಗಿನೊಳಗೆ ಅಡಗಿರುವ ಪರಿಮಳವು ಅದು (ಮೊಗ್ಗು) ಅರಳಿದಾಗ ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡುವಂತೆ ಹೆಂಗಸರಿಗೆ ಯೌವನ ಹುಟ್ಟಿ ಪುಷ್ಪವತಿಯರಾದಾಗ ರೋಮಪಙ್ಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಸ್ತನಗಳು ಮುಂತಾದುವು ಮೇಲಕ್ಕೆದ್ದು ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುವು. "पुष्पाणां मुकुले गन्धो यथा सन्नपि नाप्यत। तेषां तदेव तारुण्ये पुष्टत्वाद्व्यक्तिमेति च। रोमराज्यादयः पुंसां नारीणामपि यौवने" भावप्र०। पुंसां रोमराजिश्मश्रुप्रभृतयः नारीणां तु रोमराजीस्तनार्तवादयः। "उपनेतुमुन्नतिमतेव दिवं कुचयोर्युगेन तरसाऽऽकलिताम्" माघ० ९-७२।

कुचतट ಕುಚತಟ (न०) 1. ಸ್ತನಪ್ರದೇಶ, ಮೊಲೆಯ ಮೇಲುಭಾಗ. कुचयोस्तटम्। "आहतं कुचतटेन तरुण्याः साधु सोढममुनेति पपात। त्रुटयतः प्रियतमोरसि हारात् पुष्पवृष्टिरिव मौक्तिकवृष्टिः" माघ० १०-७४। 2. ಮೊಲೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ.

कुचन्दन ಕುಚಂದನ (न०) 1. ಕೆಂಪು ಚಂದನ. गन्धरहितत्वात् कुत्सितं चन्दनम्। 2. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ.

कुचफल ಕುಚಫಲ (पुं०) 1. ದಾಳಿಂಬೆ ಗಿಡ. कुच इव फलमस्य। (न०) 2. ದಾಳಿಂಬೆ ಹಣ್ಣು. कुच इव फलम्।

कुचर ಕುಚರ (वि०) 1. ಪರದೂಷಕ, ಇತರರನ್ನು ದೂಷಿಸುವವನು, ಇತರರ ದೋಷವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹೇಳುವವನು, ನೀಚಸ್ವಭಾವದವನು. कुत्सितं चरति — चर (गतिभक्षणयोः) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಕೆಟ್ಟದಾರಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ. कुत्सिते मार्गे चरति — चर

"ट:" (३-२-१६)। 3. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ. कौ भूमौ चरति — चर "ट:" (३-२-१६)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–चरी –ಚರೀ.**

कुचरित ಕುಚರಿತ (न०) ಕೆಟ್ಟ ನಡತೆ, ಕೆಟ್ಟ ಸ್ವಭಾವ. कुत्सितं चरितम्।

कुचर्या ಕುಚರ್ಯಾ (स्त्री०) ಕೆಟ್ಟ ನಡತೆ, ದುಷ್ಟತನ. कुत्सिता चर्या। "द्रोहभावं कुचर्यां च स्त्रीभ्यो मनुरकल्पयत्" मनु० ९-१७।

कुचाग्र ಕುಚಾಗ್ರ (न०) ಚೂಚುಕ, ಮೊಲೆಯತೊಟ್ಟು, ಮೊಲೆಯ ತುದಿ. कुचस्याग्रम्।

कुचाङ्गेरी ಕುಚಾಂಗೇರೀ (स्त्री०) ಹುಳಿಹಬ್ಬೆಗಿಡ. कुत्सिता चाङ्गेरी।

कुचिक ಕುಚಿಕ (पुंस्त्री०) 1. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. कुच (संपर्चनादौ) "इकन्" बाहु०। (पुं०ब०व०) 2. ಈಶಾನ್ಯ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ದೇಶ. "भल्लापलोलजटासुरकुनठखसघोषकुचिकाख्याः"।

कुचित ಕುಚಿತ (वि०) 1. ಪರಿಮಿತವಾದ, ಚಿಕ್ಕದಾದ, ಕೊಂಚವಾದ. कुच (संकोचने) "कितच्" (उ० ४-१८५)। 2. ಮಿಶ್ರವಾದ, ಬೆರಸಲ್ಪಟ್ಟ. कुच (संपर्चने) "क्त:" (३-२-१०२)।

कुचेल ಕುಚೇಲ (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಸುಧಾಮನೆಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಒಬ್ಬ ಮಿತ್ರ. कुत्सितं चेलं वस्त्रमस्य। [ಈತನು ಬಹಳ ಬಡತನದಿಂದ ಛಿಂದಿ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನೇ ಉಡುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಕುಚೇಲನೆಂಬ ಹೆಸರೂ ಒಂದುಂಟು. ಇವನು ಬಲರಾಮಕೃಷ್ಣರೊಡನೆ ಸಾಂದೀಪನಿಯೆಂಬ ಗುರುವಿನಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮುಗಿಸಿ ಗುರುಕುಲದಿಂದ ಮನೆಗೆ ಬಂದ ಕುಚೇಲನು ಮದುವೆಯಾಗಿ ಬಹುಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಡೆದನು. ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಹೊಟ್ಟೆತುಂಬ ಆಹಾರವನ್ನು ಕೊಡಲು ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಕುಚೇಲನು ಪರಮಾತ್ಮನ ಧ್ಯಾನದಲ್ಲೇ ಆಸಕ್ತನಾಗಿದ್ದನು. ಪತಿವ್ರತಾಶಿರೋಮಣಿಯಾದ ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯ ಒತ್ತಾಯದಿಂದ ಪರಮ ಮಿತ್ರನೂ, ಪರಮ ಕಾರುಣಿಕನೂ ಆದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಬೇಡಿ ಕುಟುಂಬಭರಣಕ್ಕೆ ಏನಾದರೂ ತರಬೇಕೆಂದು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಸಂದರ್ಶನಾರ್ಥವಾಗಿ ಹೊರಟು ದ್ವಾರಕೆಯನ್ನು ತಲುಪಿ ಕಷ್ಟಪಟ್ಟು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಅರಮನೆಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನು. ಬಾಲ್ಯಮಿತ್ರನಾದ ಕುಚೇಲನನ್ನು ಕಂಡು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಸತ್ಕರಿಸಿ ಕುಶಲಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ಕುಚೇಲನು ತನಗಾಗಿ ತಂದಿದ್ದ ಅವಲಕ್ಕಿಯನ್ನು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ತಿಂದನು. ತಾನು ಅಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ದಿನಗಳಿದ್ದು ಸುಖವಾಗಿ ಕಾಲ ತಳ್ಳಿದ ಕುಚೇಲನು ಸಂಕೋಚದಿಂದ ಏನನ್ನೂ ಕೇಳದೆ ತನ್ನ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಹಿಂತಿರುಗಿ ಬರುವುದರೊಳಗಾಗಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಅಜ್ಞೆಯಂತೆ ವಿಶ್ವಕರ್ಮನು ಆ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ನವರತ್ನಗಳಿಂದ ದೇದೀಪ್ಯಮಾನವಾದ ಮಹಾಸೌಧಗಳಿಂದಲೂ, ಉದ್ಯಾನವನಗಳಿಂದಲೂ ಸುಂದರ ನಗರವನ್ನಾಗಿ ಮಾರ್ಪಡಿಸಿದ್ದನು. ಕುಚೇಲನಿಗೆ ತನ್ನ ಮನೆಯ ಗುರುತೇ ಸಿಕ್ಕದೆ ಹುಡುಕಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಆತನ ಪತ್ನಿಯು ಪೀತಾಂಬರವನ್ನುಟ್ಟು ದಿವ್ಯಾಲಂಕಾರಗಳಿಂದ ಭೂಷಿತಳಾಗಿ ಅನೇಕಮಂದಿ ದಾಸಿಯರೊಡನೆಯೂ, ದಿವ್ಯ ವಾದ್ಯಗಳೊಡನೆಯೂ ಎದುರುಗೊಂಡು ಬಂದು ತಮ್ಮ ಮನೆಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋದಳು. ಕುಚೇಲನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಪರಮಾನುಗ್ರಹವನ್ನು ಕೊಂಡಾಡುತ್ತಾ ಸಕಲ ಭೋಗವಸ್ತುಗಳಿದ್ದರೂ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ ತೋರಿಸದೆ ಸತೀಪುತ್ರರೊಡನೆ ಧರ್ಮ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿದ್ದುಕೊಂಡು ಪರಮಾತ್ಮಧ್ಯಾನದಿಂದ ಸುಖವಾಗಿ ಕಾಲ ಕಳೆಯುತ್ತಿದ್ದು ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದನು.] भाग० १०-८९, ९०। (न०) 2. ಹರುಕು ಬಟ್ಟೆ, ಜೂಲು ಬಟ್ಟೆ, ಛಿಂದಿ ಬಟ್ಟೆ. (वि०) 3. ಹರುಕು ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಉಟ್ಟಿರುವ. (स्त्री०) **–ला –ಲಾ.** ಅಗುರುಶುಂಠಿ.

कुचेष्टा ಕುಚೇಷ್ಟಾ (स्त्री०) ಕೆಟ್ಟ ವ್ಯಾಪಾರ, ನೀಚ ಕೆಲಸ.

कुचोद्य ಕುಚೋದ್ಯ (न०) ಅಸಂಗತವಾದ ಪ್ರಶ್ನೆ, ಯುಕ್ತವಲ್ಲದ ಕೇಳಿಕೆ. कुत्सितं चोद्यम्।

कुज ಕುಜ (पुं०) 1. ಭೂಮಿಯ ಪುತ್ರನಾದ ಅಂಗಾರಕ, ಕುಜ ಗ್ರಹ. को:पृथिव्या जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "ड:" (३-२-९८)। ಕುಜನಿಗೆ ಮೇಷ ಮತ್ತು ವೃಶ್ಚಿಕ ರಾಶಿಗಳು ಕ್ಷೇತ್ರ. ಮಕರ ರಾಶಿಯು ಉಚ್ಚ. ಕರ್ಕಾಟಕ ರಾಶಿಯು ನೀಚ. ರವಿ, ಚಂದ್ರ ಮತ್ತು ಗುರು ಈ ಮೂವರೂ ಮಿತ್ರರು. ಶುಕ್ರ ಮತ್ತು ಶನಿ ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಸಮರು. ಬುಧನು ಶತ್ರು. ಕುಜನು ಪಾಪಗ್ರಹ. ಕ್ಷತ್ರಿಯ. ಮೇಷವು ಇವನ ವಾಹನ. ಇವನ ಬಣ್ಣ ಕೆಂಪು. ರಕ್ತ ಚಂದನ. ರಕ್ತ ಪುಷ್ಪ ಮತ್ತು ರಕ್ತವಸ್ತ್ರಗಳು ಇವನಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದುವು. ಕುಜನು ಸಾಮವೇದಾಧಿಪತಿ. ಕುಜನು ಜನ್ಮರಾಶಿಯಿಂದ 3, 6 ಮತ್ತು 11ನೆಯ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಶುಭಫಲವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ಕುಜದಶೆಯ ಕಾಲ ಏಳು (7) ವರ್ಷಗಳು. [ಈ ದಶೆಯಲ್ಲಿ ಇತರ ಗ್ರಹಗಳ ಭುಕ್ತಿಯ ವಿವರಕ್ಕೆ "अङ्गारक" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 2. ನರಕಾಸುರ [ವಿವರಕ್ಕೆ "नरक"

ಪದವಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 3. ವೃಕ್ಷ, ಮರ. (स्त्री०) **–जा –ಜಾ.** 4. ಸೀತಾದೇವಿ. [ಜನಕ ಮಹಾರಾಜನು ಯಾಗ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಉಳುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಸೀತೆಯು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತದ್ದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.] 5. ಕಾತ್ಯಾಯನಿ. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. "कुजा कात्यायनीदेव्यां कुजो नरकभौमयोः" मेदि०।

कुजदिन ಕುಜದಿನ (न०) ಕುಜಗ್ರಹದ ದಿನ. ಮಂಗಳವಾರ. कुजस्य दिनम्।

कुजननी ಕುಜನನೀ (स्त्री०) ಕೆಟ್ಟ ತಾಯಿ. कुत्सिता जननी।

कुजन्मन् ಕುಜನ್ಮನ್ (पुं०) 1. ಭೂಮಿಯ ಪುತ್ರನಾದ ಅಂಗಾರಕ ಗ್ರಹ. कोः जन्म यस्य। (न०) 2. ಕೀಳು ಜನ್ಮ, ಕಡಮೆ ಗುಣದ ಹುಟ್ಟು. कुत्सितं जन्म। (वि०) 3. ಕೀಳು ಜನ್ಮದ. कुत्सितं जन्म यस्य।

कुजप ಕುಜಪ (पुं०) 1. ಕೆಟ್ಟ ಜಪ, ಕೆಟ್ಟ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಮಾಡುವ ಜಪ. 2. ಕೆಟ್ಟ ಮಾತು, ಅಯೋಗ್ಯವಾದ ಮಾತು. (वि०)3. ಕೆಟ್ಟ ಜಪವನ್ನು ಮಾಡುವ. 4. ಕೆಟ್ಟ ಮಾತನಾಡುವ.

कुजम्भ ಕುಜಂಭ (पुं०) 1. ಪ್ರಹ್ಲಾದನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "प्रह्लादस्य त्रयः पुत्राः विक्रान्तीश्च महाबलाः। विरोचनश्च जम्भश्च कुजम्भश्चेति विश्रुताः" हरिवं०। 2. ಅಂದವಿಲ್ಲದ ಹಲ್ಲು. (वि०) 3. ಅಂದವಿಲ್ಲದ ಹಲ್ಲುಗಳುಳ್ಳ. कुत्सिता जम्भा दन्ता यस्य। "जम्भो दत्यविशेषे ना दन्ते" मेदि०।

कुजम्भल ಕುಜಂಭಲ (पुं०) ಮನೆಗೆ ಕನ್ನ ಕೊರೆಯುವ ಕಳ್ಳ.

कुजाष्टम ಕುಜಾಷ್ಟಮ (पुं०) ಮುಹೂರ್ತಲಗ್ನದಿಂದ ಅಷ್ಟಮ (8ನೆಯ) ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕುಜನಿರುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ದೋಷ. ಆದರೆ ಕುಜನು ಅಷ್ಟಮದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ನೀಚರಾಶಿಯಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಅಸ್ತಂಗತನಾಗಿದ್ದರೂ ಬಲಹೀನನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ದೋಷವಿಲ್ಲವೆಂದು ಕೆಲವರ ಮತ. ಹೀಗೆಯೇ ಭೃಗುಷಟ್ಕದೋಷವೂ. "लग्नादष्टमगः कुजो निधनकृद्भौमाष्टमाख्योऽप्ययं यद्येवं भृगुषट्कदोष इति तल्लग्नाद्भृगुः षष्ठगः। युद्धे शत्रुजितौ रिपोर्गृहगतौ नीचस्थितौ चास्तगौ तौ द्वौ दुर्बलिनौ वदन्ति च परे दोषस्तु नास्तीत्यहो" काला० ७७। "अस्तगे नीजगे भौमे शत्रुक्षेत्रगतेऽपि च। कुजाष्टमोद्भवो दोषो न किञ्चिदपि विद्यते"।

कुज्जिश ಕುಜ್ಜಿಶ (पुं०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. "कुज्जिशो मधुरो हृद्यः कषायो दीपनस्तथा। बल्यः स्निग्धो गुरुग्राही वातकृत् रोचनो मतः" राजनि०।

कुज्झटि ಕುಜ್ಝಟಿ (स्त्री०) ಇಬ್ಬನಿ. ಮಂಜು. "कुज्झटिर्धूममहिषी रतान्ध्री च कुहोलिका" त्रिकाण्ड०। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। **–टी –ಟೀ.** स्वार्थे "कः"। **–टिका –ಟಿಕಾ.** "ज्ञेया कुज्झटिका रूक्षा तमःप्राया च सा तथा। कफपित्तकरी लोके भिषग्भिः परिकीर्तिता"।

कुञ्च-कौटिल्याल्पीभावयोः (भ्वा० पर० सक० से०)। कुञ्चति। चुकुञ्च। कुञ्चिता। कुञ्चतु। अकुञ्चत्। कुञ्चेत्। 1. ಬಗ್ಗಿಸು, ವಕ್ರವಾಗಿ ಮಾಡು. 2. ಗುಂಗುರು ಗುಂಗುರಾಗಿ ಮಾಡು, ಸುರುಳಿ ಸುತ್ತು, ಕಿರಿದು ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ ಮಾಡು.

कुञ्चत् ಕುಂಚತ್ (वि०) 1. ಬಗ್ಗುತ್ತಿರುವ, ಡೊಂಕಾಗುತ್ತಿರುವ. कुञ्च (कौटिल्ये) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಕಡಮೆಯಾಗುತ್ತಿರುವ, ಚಿಕ್ಕದಾಗುತ್ತಿರುವ, ಸಣ್ಣದಾಗುತ್ತಿರುವ. कुञ्च (अल्पीभावे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **कुञ्चन्ती ಕುಂಚಂತೀ.**

कुञ्चन ಕುಂಚನ (न०) 1. ಬಗ್ಗುವುದು, ಡೊಂಕಾಗುವುದು. कुञ्च (कौटिल्ये) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಚಿಕ್ಕದಾಗುವುದು, ಕಡಮೆಯಾಗುವುದು, ಸಣ್ಣದಾಗುವುದು. कुञ्च (अल्पीभावे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "कुर्यात् सिरागतः शूलं सिराकुञ्चनपूरणम्" सुश्रुत० निदान० १-२७। 3. ಒಂದು ವಿಧವಾದ ನೇತ್ರರೋಗ. "वाताद्या वर्त्म संकोच्य जनयन्ति यदा मलम्। तदा द्रष्टुं न शक्नोति कुञ्चनं नाम तद्विदुः"।

कुञ्चयत् ಕುಂಚಯತ್ (वि०) 1. ಬಗ್ಗಿಸುತ್ತಿರುವ, ಡೊಂಕುಮಾಡುತ್ತಿರುವ. कुञ्च (कौटिल्ये) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಕಡಮೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. कुञ्च (अल्पीभावे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.**

कुञ्चा ಕುಂಚಾ (स्त्री०) ಜೀಗದಕ್ಕಿ. कुञ्च (कौटिल्याल्पीभावयोः) "अः" (३-३-१०३)।

कुञ्चि ಕುಂಚಿ (पुं०) ಅಷ್ಟಮುಷ್ಟಿ, ಎಂಟು ಹಿಡಿಯ ಅಳತೆ. कुञ्च (कौटिल्याल्पीभावयोः) "इन्" (उ० ४-११७)। "अष्टमुष्टिर्भवेत् कुञ्चिः कुञ्चयोऽष्टौ च पुष्कलम्"।

कुञ्चिका ಕುಂಚಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಬೀಗದಕೈ. 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. 3. ಗುಲಗಂಜಿ. 4. ಬಿದಿರಿನ ಚಿಗುರು. 5. ಕೆಸರಿನಲ್ಲಿರುವ ಎರುಬುಹುಳು. कुञ्च (कौटिल्याल्पीभावयोः) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "कुञ्चिकयैनं भाययति"।

कुञ्चित ಕುಂಚಿತ (न०) 1. ತಗರಪುಷ್ಪ. (वि०) 2. ಬಗ್ಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಕ್ರವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. कुञ्च (कौटिल्ये) "क्तः" (३-२-१०२)। "कृतार्थनश्चाटुभिरिङ्गितैः पुरा परासि यः किञ्चनकुञ्चितभ्रुवा" नैष० १६-८८। 3. ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. कुञ्च (अल्पीभावे) "क्तः" (३-२-१०२)। "भ्रूचातुर्यात्कुञ्चिताक्षाः कटाक्षाः स्निग्धा वाचो लज्जितान्ताश्च हासाः" भर्तृ० २-३।

कुञ्च्यमान ಕುಂಚ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ಬಗ್ಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಡೊಂಕಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. कुञ्च (कौटिल्ये) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಕಡಮೆಯಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. कुञ्च (अल्पीभावे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "कुञ्च्यमानं रुजार्तं वा गात्रं स्तब्धमथापि वा" सुश्रुत० चिकित्सा० ४-१६।

कुञ्ज ಕುಂಜ (पुंन०) 1. ಲತೆಗಳ ಪೊದರು, ಬಳ್ಳಿಗಳಿಂದ ಆವೃತವಾದ ಸ್ಥಳ. कौ जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। "निर्घातोग्रैः कुञ्जलीनाञ्जिघांसुः ज्यानिर्घोषैः क्षोभयामास सिंहान्" रघु० ९-६४। 2. ಆನೆಯ ದವಡೆ. 3. ಆನೆಯ ದಂತ. "कुञ्जोऽस्त्रियां निकुञ्जेऽपि हनौ दन्तेऽपि हस्तिनाम्" मेदि०। 4. ಗವಿ, ಗುಹೆ. "वृत्तं युद्धे शूरमाश्लिष्य काचित् रन्तुं तूर्णं मेरुकुञ्जं जगाम" माघ० १९-६०।

कुञ्जकुटीर ಕುಂಜಕುಟೀರ (पुं०) ಲತಾಗೃಹ, ಲತೆಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಮನೆ. "गुञ्जत्कुञ्जकुटीरकौशिकघटाघूत्कारसंवेल्लितम्" मालती० ५-१९।

कुञ्जर ಕುಂಜರ (पुं०) 1. ಗಜ, ಆನೆ. कुञ्जः प्रशस्तो हनुः दन्तो वाऽस्य — कुञ्ज "रः" (वा० ५-२-१०७)। "अद्रीन्द्रकुञ्जचरकुञ्जरगण्डकाषसंक्रान्तदानपयसो वनपादपस्य" माघ० ५-४३। 2. ಕೇಶ, ಕೂದಲು. 3. ಎಂಟು ಸಂಖ್ಯೆ. "कुञ्जरोऽनेकपे केशे" मेदि०। (स्त्री०) **–रा –ರಾ.** 4. ಮರಾಟಿಮೊಗ್ಗು. 5. ಹಸುರು ಪಾದರಿ ಗಿಡ. (वि०) 6. (ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಪದವಾದರೆ) ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. राजकुञ्जरः, कपिकुञ्जरः।

कुञ्जरत्व ಕುಂಜರತ್ವ (न०) ಆನೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ, ಗಜರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿರುವಿಕೆ. कुञ्जरस्य भावः "त्वः" (५-१-११९)।

कुञ्जरपिप्पली ಕುಂಜರಪಿಪ್ಪಲೀ (स्त्री०) ಗಜ ಪಿಪ್ಪಲಿ.

कुञ्जरा ಕುಂಜರಾ (स्त्री०) 1. ಮರಾಟಿಮೊಗ್ಗು. 2. ಹಸುರು ಪಾದರಿ ಗಿಡ. 3. ಹೆಣ್ಣು ಆನೆ. अजादि० "टाप्" (४-१-४)। जाति० "ङीष्" (४-१-६३) **–री –ರೀ.**

कुञ्जराराति ಕುಂಜರಾರಾತಿ (पुं०) 1. ಶರಭಮೃಗ. 2. ಸಿಂಹ. कुञ्जरस्याऽरातिः।

कुञ्जराशन ಕುಂಜರಾಶನ (पुं०) ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಅರಳಿಮರ. कुञ्जरैरश्यते अश (भोजने) "ल्युट्" (३-३-११३) "बोधिद्रुमश्चलदलः पिप्पलः कुञ्जराशनः" अम०।

कुञ्जरासन ಕುಂಜರಾಸನ (न०) ಆನೆಯಂತೆ ನಿಂತು ಹಾಕುವ ಒಂದು ಆಸನ. कुञ्जरस्येवासनमत्र। "अथ वक्ष्ये महाकाल कुञ्जरासनमुत्तमम्। करद्वयेन पादाभ्यां भूमौ तिष्ठेत् शिरःकरः"।

कुञ्जल ಕುಂಜಲ (न०) ಗಂಜಿ, ಅಂಬಲಿ. कुत्सितं जलं यत्र। पृषो०।

कुट–कौटिल्ये (तुदा० पर० अक० से०)। कुटति। चुकोट। कुटिता। कुटतु। अकुटीत्। ವಕ್ರವಾಗು, ಡೊಂಕಾಗು, ಬಗ್ಗು.

कुट ಕುಟ (पुं०) 1. ಕೋಟೆ, ದುರ್ಗ. (पुंन०) 2. ಕೊಡ, ಬಿಂದಿಗೆ. (पुंस्त्री०) 3. ಗೃಹ, ಮನೆ. कुटति — कुट (कौटिल्ये) "कः" (३-१-१३५)। 4. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. 5. ವೃಕ್ಷ, ಮರ. "अनोकहः कुटः सालः पलाशी द्रुद्रुमागमाः" अम०। 6. ಸಣ್ಣ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಚೂರು ಮಾಡುವ ಸುತ್ತಿಗೆ, ಚಮ್ಮಟಿಗೆ. "कुटः कोटे पुमानस्त्री घटे स्त्रीपुंसयोर्गृहे" मेदि०। "कुटः कोटे शिलाकुट्टे घटे गेहे" हेम०।

कुटक ಕುಟಕ (पुं० ब० व०) 1. ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ದೇಶ. "चङ्क्रममाणः कोङ्कवेङ्कटकुटकान् दक्षिणकर्णाटकान् देशान् यदृच्छयोपगतः कुटकाचलोपवने" भाग० ५-६-७। 2. ಕಟಕದೇಶದ ಜನರು. (न०) 3. ಈಚು ಇಲ್ಲದ ನೇಗಿಲು, ದಂಡರಹಿತವಾದ ಲಾಂಗಲ.

कुटकाचल ಕುಟಕಾಚಲ (पुं०) ಕುಟಕದೇಶದ ಒಂದು ಪರ್ವತ.

कुटङ्क ಕುಟಂಕ (पुं०) 1. ಮನೆಯ ಛಾವಣಿ. कुः गृहभूमिः टङ्क्यते आच्छाद्यतेऽनेन — टकि (आच्छादने) कर०

"घञ्" (३-३-१२१)। 2. ಮೊಂಡಾದ (ಚೂಪಿಲ್ಲದ) ಉಳಿ. कुत्सितः टङ्कः।

कुटङ्गक ಕುಟಂಗಕ (पुं०) ಹುಲ್ಲುಸೊಪ್ಪು ಹೊದಿಸಿರುವ ಮನೆ. कुटस्याङ्गमिव—इवार्थे "कन्" (५-३-९६)।

कुटज ಕುಟಜ (पुं०) 1. ಬೆಟ್ಟಮಲ್ಲಿಗೆ ಗಿಡ. कुटे पर्वते जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। पृषो०। 2. ಕುಂಭದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. (1) ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರು. (2) ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿ. कुटे घटे जायते—जनी "डः" (३-२-९७)। (न०) 3. ಬೆಟ್ಟಮಲ್ಲಿಗೆ ಹೂವು. "कुटजानि वीक्ष्य शिखिभिः शिखरीन्द्रं समयावनौ वनमदभ्रमराणि" माघ० ६-७३।

कुटजपुटपाक ಕುಟಜಪುಟಪಾಕ (पुं०) ಅತಿಸಾರ ರೋಗವನ್ನು ವಾಸಿಮಾಡುವ ಒಂದು ಔಷಧ. "स्निग्धं घनं कुटजवल्कमजंतुजग्धमादाय तत्क्षणमतीव च पाचयित्वा। जम्बूपलाशपुटतण्डुलतोयसिक्तं बद्धं कुशेन च बहिर्घनपङ्कलिप्तम्। सुस्विन्नमेतदवपीड्य रसं गृहीत्वा क्षौद्रेण युक्तमतिसारवते प्रदद्यात्। कृष्णात्रिपुत्रमतपूजित एष योगः सर्वातिसारहरणेष्वयमेव राजा" चक्रद०।

कुटजरस ಕುಟಜರಸ (पुं०) ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸುವ ಒಂದು ಕಷಾಯ.

कुटजलेह ಕುಟಜಲೇಹ (पुं०) ಅತಿಸಾರವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ ಒಂದು ಲೇಹ್ಯ.

कुटत् ಕುಟತ್ (पुं०) ಬಗ್ಗುತ್ತಿರುವ, ಡೊಂಕಾಗುತ್ತಿರುವ. कुट (कौटिल्ये) "शतृ" (३-२-१२४) स्त्रियां "ङीप्" **कुटन्ती ಕುಟಂತೀ.**

कुटन ಕುಟನ (न०) ಬಗ್ಗುವುದು, ಡೊಂಕಾಗುವುದು, ವಕ್ರವಾಗುವುದು. कुट (कौटिल्ये) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

कुटन्नट ಕುಟನ್ನಟ (पुं०) 1. ಹೆಮ್ಮರ, ತಿಗಡೆಮರ. (न०) 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕೊನ್ನಾರಿಗೆಡ್ಡೆ, ತುಂಗಮುಸ್ತೆ. कुटन् सन् नटति।

कुटप ಕುಟಪ (पुं०) 1. ಮುನಿ, ಋಷಿ. कुट (कौटिल्ये) "कपन्" (उ० ३-१४२)। 2. ಒಂದು ಅಳತೆಯ ಪಾತ್ರೆ, ಇಕ್ಕೊಳಗದ ಒಂದು ಅಳತೆ. 3. ಉದ್ಯಾನವನ. "अथ कुटपो मुनौ। निष्कुटे मानभेदे च" हेम०।

कुटर ಕುಟರ (पुं०) ಕಡಗೋಲಿನ ಹಗ್ಗವನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಕಂಬ, ಮೊಸರು ಕಡೆಯುವ ಕಂಬ. कुट (कौलिल्ये) "करन्" बाहु०।

कुटरु ಕುಟರು (पुं०) ಬಟ್ಟೆಯ ಮನೆ, ಡೇರೆ. कुट (कौटिल्ये) "अरुः" (उ० ४-८०)।

कुटहारिका ಕುಟಹಾರಿಕಾ (स्त्री०) ಸೇವಕಿ, ದಾಸಿ, ಹೆಣ್ಣು ಆಳು. कुटं घटं हरति जलाहरणार्थं गृह्णाति—हृञ् (हरणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "टाप्" (४-१-४)।

कुटि ಕುಟಿ (स्त्री०) 1. ಗೃಹ, ಮನೆ. कुटति कुटलीभवति—कुट (कौटिल्ये) "इन्" (उ० ४-११७)। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। **कुटी ಕುಟೀ.** "ब्रह्महा द्वादशसमाः कुटीं कृत्वा वने वसेत्" मनु० ११-७२। 2. ವಕ್ರವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಬಗ್ಗಿರುವಿಕೆ. "भ्रुकुटीकुटिलात्तस्याः"। (वि०) 3. ಬಗ್ಗಿರುವ, ಡೊಂಕಾದ.

कुटिका ಕುಟಿಕಾ (स्त्री०) ಕ್ಷುದ್ರಗೃಹ, ಸಣ್ಣ ಮನೆ, ಗುಡಿಸಲು. कुट अल्पार्थे "कन्" (५-३-८५)।

कुटिचर ಕುಟಿಚರ (पुं०) 1. ನೀರುಹಂದಿ. 2. ಮೊಸಳೆ. कुटि कुटिलं चरति—चर (गतिभक्षणयोः) "टः" (३-२-१६)।

कुटित ಕುಟಿತ (न०) 1. ವಕ್ರವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಡೊಂಕಾಗಿರುವಿಕೆ, ಬಗ್ಗಿರುವಿಕೆ. कुट (कौटिल्ये) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ವಕ್ರವಾಗಿರುವ, ಡೊಂಕಾಗಿರುವ, ಬಗ್ಗಿರುವ. कुट कर्त० "क्तः" (३-४-७२)।

कुटिर ಕುಟಿರ (पुं०) ಸಣ್ಣ ಮನೆ, ಗುಡಿಸಲು.

कुटिल ಕುಟಿಲ (न०) 1. ತಗರಪುಷ್ಪ. (वि०) 2. ವಕ್ರವಾದ, ಬಗ್ಗಿರುವ, ಡೊಂಕಾಗಿರುವ. कुट (कौटिल्ये) "इलच्" (उ० १-५७)। 3. ವಂಚಕ, ಮೋಸಗಾರ. "अवमन्यत एवमध्वरस्थः कुटिलो हन्त कुमार एष कुन्त्याः" याद० १५-४२। (क्रि० वि०) 4. ಸೊಟ್ಟೆಯಾಗಿ, ವಕ್ರವಾಗಿ. 'आर्ये व्रजामोऽन्यत इत्यथैनां वधूरसूयाकुटिलं ददर्श" रघु० ६-८२। (स्त्री०) **—ला —ಲಾ.** 5. ಸರಸ್ವತೀನದಿ. 6. ಸ್ಪೃಕ್ಕಾ ಎಂಬ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ.

कुटिलकीटक ಕುಟಿಲಕೀಟಕ (पुं०) ಜೇಡರಹುಳು.

कुटिलग ಕುಟಿಲಗ (वि०) 1. ವಕ್ರವಾಗಿ ನಡೆಯುವ, ಸೊಟ್ಟೆಯಾಗಿ ಹೋಗುವ. कुटिलं गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। **—गा —ಗಾ.** (स्त्री०) 2. ನದಿ, ಹೊಳೆ. "णिनिः" (३-२-७८)। **—गामिन् —ಗಾಮಿನ್.** स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **—गामिनी —ಗಾಮಿನೀ.**

कुटिलगति ಕುಟಿಲಗತಿ (स्त्री०) 1. ವಕ್ರವಾದ ಗಮನ, ಸೊಟ್ಟೆಯಾಗಿ ನಡೆಯುವುದು. कुटिला गतिः। (वि०) 2. ವಕ್ರವಾದ ಗಮನವುಳ್ಳ, ವಕ್ರವಾಗಿ ನಡೆಯುವ. कुटिला गतिर्यस्य।

कुटिलता ಕುಟಿಲತಾ (स्त्री०) 1. ವಕ್ರವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಡೊಂಕಾಗಿರುವಿಕೆ. कुटिलस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। 2. ವಂಚನೆ, ಮೋಸ, ಠಕ್ಕು.

कुटिलपक्ष्मन् ಕುಟಿಲಪಕ್ಷ್ಮನ್ (न०) ವಕ್ರವಾದ ಕಣ್ಣಿನ ರೆಪ್ಪೆಕೂದಲು. कुटिलं च तत् पक्ष्म च।

कुटिलमति ಕುಟಿಲಮತಿ (स्त्री०) 1. ವಕ್ರವಾದ ಬುದ್ಧಿ, ಋಜುವಲ್ಲದ ಬುದ್ಧಿ. कुटिला मतिः। (वि०) 2. ವಕ್ರವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ, ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ. कुटिला मतिर्यस्य। "कौटिल्यः कुटिलमतिः स एष येन क्रोधाग्नौ प्रसभमदाहि नन्दवंशः" मुद्रा० १-७।

कुटिलाशय ಕುಟಿಲಾಶಯ (वि०) ಕೆಟ್ಟ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಮೋಸದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ.

कुटिलिका ಕುಟಿಲಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಬೇಟೆಗಾರನ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ನಡಗೆ, ವ್ಯಾಧನು ಬೇಟೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಬಗ್ಗಿಕೊಂಡು ನಡೆಯುವುದು. 2. ಕಮ್ಮಾರನ ಕಬ್ಬಿಣದ ಇಕ್ಕುಳ. कुटिलिका व्याधानां गतिविशेषः कर्मारोपकरणभूतं लोहं च। कुटिलिकया हरति मृगानङ्गारान् वा कौटिलिको व्याधः कर्मारश्च। सि० कौ०।

कुटी ಕುಟೀ (स्त्री०) 1. ಸಣ್ಣ ಮನೆ, ಕುಟೀರ, ಗುಡಿಸಲು. कुट (कौटिल्ये) "इन्" (उ० ४-११७)। "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। 2. ಕುಟ್ಟನಿ, ತಲೆಹಿಡುಕಿ, ಕುಂಟಣಿ. 3. ಸುರೆ, ಮದ್ಯ. 4. ಪುಷ್ಪಗುಚ್ಛ, ಹೂವಿನಗೊಂಚಲು. 5. ಆವಿಯು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬರಲು ಅವಕಾಶವುಳ್ಳ ರಂಧ್ರವಿರುವ ಮುಚ್ಚಳ. 6. ಮುರೆಯೆಂಬ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ. "कुटी स्यात् कुम्भदास्यां च मुरायां चित्रगुच्छके" मेदि०। "कुटी सुरा। चित्रगुच्छा कुम्भदासी" हेम०।

कुटीकुट ಕುಟೀಕುಟ (न०) ಗುಡಿಸಲು ಮತ್ತು ಮನೆ. कुटी च कुटश्च अनयोः समाहारः। निपा० (२-४-११)।

कुटीकृत ಕುಟೀಕೃತ (वि०) ವಕ್ರವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಗ್ಗಿಸಿ ಮನೆಯಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ (ಬಟ್ಟೆ). कुटि + डु कृञ् (करणे) "च्विः" "क्तः" (३-२-१०२)। "और्णं च राङ्कवं चैव कुटिजं पट्टजं तथा। कुटीकृतं तथैवात्र कमलाभं सहस्रशः" भा० सभा०।

कुटीचक ಕುಟೀಚಕ (पुं०) ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ. कुटचां चकते — चक (तृप्तौ) "अच्" (३-१-१३४)। कुटीचकः बहूदकः हंसः ಮತ್ತು परमहंसः ಎಂದು ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳು ನಾಲ್ಕು ಬಗೆ. ಕಾಷಾಯ ದಂಡಧಾರಿಯಾಗಿ ಪುತ್ರನಿರ್ಮಿತವಾದ ಕುಟೀರದಲ್ಲಿದ್ದುಕೊಂಡು ಮಗನ ಅಥವಾ ಬಂಧುಗಳ ಅನ್ನದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು ಕುಟೀಚಕನು. "चतुर्विधा भिक्षवस्ते कुटीचकबहूदकौ। हंसः परमहंसश्च योऽत्र पश्चात् स उत्तमः" भा० अनु०। [ವಿವರಕ್ಕೆ "एकदण्डिन्" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

कुटीचर ಕುಟೀಚರ (वि०) 1. "कुटीचक" ಪದದ ಅರ್ಥ. कुटचां चरति—चर (गतिभक्षणयोः) "टः" (३-२-१६)। 2. ನಳ್ಳಿ. "वहिः कुटीचरः" त्रिकाण्ड०।

कुटीर ಕುಟೀರ (पुं०) ಗುಡಿಸಲು, ಸಣ್ಣ ಜೋಪಡಿ. ह्रस्वा कुटी "रः" (५-३-८८)।

कुटुङ्गक ಕುಟುಂಗಕ (पुं०) 1. ಲತಾಗೃಹ, ಬಳ್ಳಿಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮನೆ. 2. ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನಿಡುವ ಬಿದಿರಿನ ತೊಂಬೆ, ಕಣಜ. 3. ಗುಡಿಸಲು, ಜೋಪಡಿ.

कुटुम्ब-धारणे (चुरा० आत्म० सक० से०)। कुटुम्बयते। अचुकुटुम्बत।

कुटुम्ब ಕುಟುಂಬ (पुंन०) 1. ಸಂಸಾರ, ಮನೆಯ ಜನರು, ತಾಯಿ ತಂದೆ ಮಕ್ಕಳು ಮುಂತಾದವರು. कुटुम्ब्यते — कुटुम्ब (धारणे) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। "तस्य भृत्यजनं ज्ञात्वा स्वकुटुम्बान्महीपतिः। श्रुतिशीले च विज्ञाय वृत्तिं धर्म्यां प्रकल्पयेत्" मनु० ११-२२। "तदुपहितकुटुम्बः शान्तिमार्गोत्सुकोऽभूत्" रघु० ७-७१। 2. ಬಂಧು, ನೆಂಟ. 3. ವಂಶ, ಸಂತತಿ. 4. ಹೆಸರು. 5. (ಜ್ಯೋತಿಷದಲ್ಲಿ) ಲಗ್ನದಿಂದ ಎರಡನೆಯ ಸ್ಥಾನ. स्वार्थे "कः" **कुटुम्बकम् ಕುಟುಂಬಕಮ್.** "अयं निजः परो वेति गणना लघुचेतसाम्। उदारचरितानां तु वसुधैव कुटुम्बकम्" हितो०।

कुटुम्बव्यापृत ಕುಟುಂಬವ್ಯಾಪೃತ (वि०) ಸಂಸಾರ ಪೋಷಣೆಯಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದವನು. ಗೃಹಕೃತ್ಯಕ್ಕೆ ಗಮನ ಕೊಡುವವನು (ಯಜಮಾನ). कुटुम्बे तत्पोषणे व्यापृतः।

कुटुम्बिक ಕುಟುಂಬಿಕ (वि०) ಗೃಹಸ್ಥ, ಮನೆಯ ಯಜಮಾನ. कुटुम्बोऽस्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)। "इनिः" (५-२-११५)। **कुटुम्बिन् ಕುಟುಂಬಿನ್.** स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **कुटुम्बिनी ಕುಟುಂಬಿನೀ.** 1. ಹೆಂಡತಿ, ಪತ್ನಿ. "प्रायेण गृहिणीनेत्राः कन्यार्थेषु

कुटुम्बिनः" कुमा० ६-८५। "भवतु, कुटुम्बिनीमाहूय पृच्छामि" मुद्रा० १। 2. ಕುಟುಂಬಗಳ ಸಮೂಹ. कुटुम्बानां समूहः "इनिः" (वा० ४-२-५१)।

कुटुम्बिता ಕುಟುಂಬಿತಾ (स्त्री०) ಸಂಸಾರಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ, ಗೃಹಸ್ಥನಾಗಿರುವಿಕೆ. कुटुम्बिनो भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः"। **कुटुम्बित्वम् ಕುಟುಂಬಿತ್ವಮ್.**

कुटेरक ಕುಟೇರಕ (पुं०) ತಮ್ಮಗಗ್ಗರಗಿಡ. "अथ पर्णासे कठिञ्जरकुटेरकौ" अम०।

कुट्ट–च्छेदनभर्त्सनयोः (चुरा० उभ० सक० से०)। कुट्टयति,-ते। अचुकुट्टत्,-त। 1. ಕತ್ತರಿಸು. 2. ಅರೆ, ಪುಡಿಮಾಡು. 3. ನಿಂದಿಸು, ಆಕ್ಷೇಪಿಸು.

कुट्ट-प्रतापने (चुरा० आत्म० सक० से०)। कुट्टयते। अचुकुट्टत। 1. ಕುಟ್ಟು, ಜಜ್ಜು, ಅದುಮಿ ಹಿಂಡು. 2. ಹೆಚ್ಚಿಸು, ಅಧಿಕಪಡಿಸು.

कुट्टक ಕುಟ್ಟಕ (वि०) 1. ಕತ್ತರಿಸುವವನು, ಒಡೆಯುವವನು, ತುಂಡುಮಾಡುವವನು. कुट्ट (छेदने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಅರೆಯುವವನು, ಪುಡಿಮಾಡುವವನು. 3. ನಿಂದಿಸುವವನು, ಆಕ್ಷೇಪಿಸುವವನು. 4. ಹೆಚ್ಚಿಸುವವನು, ಅಧಿಕಪಡಿಸುವವನು. 5. ಕುಟ್ಟುವವನು, ಜಜ್ಜುವವನು.

कुट्टन ಕುಟ್ಟನ (न०) 1. ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ, ಒಡೆಯುವುದು, ತುಂಡುಮಾಡುವುದು. कुट्ट (छेदनभर्त्सनयोः) "ल्युट्" (३-३-११५)। "नुनुदे तनुकण्डु पण्डितः पटुचञ्चूपुटकोटिकुट्टनैः" नैष० २-४। 2. ಅರೆಯುವುದು, ಪುಡಿಮಾಡುವುದು. "अजस्रभूमीतटकुट्टनोत्थितैरुपास्यमानं चरणेषु रेणुभिः" नैष० १-५९। 3. ಜಜ್ಜುವುದು, ಕುಟ್ಟುವುದು. 4. ನಿಂದಿಸುವುದು.

कुट्टनी ಕುಟ್ಟನೀ (स्त्री०) ಪರಪುರುಷನೊಡನೆ ಪರಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ಸೇರಿಸುವ ಹೆಂಗಸು, ತಲೆಹಿಡುಕಿ. कुट्टयति—कुट्ट (छेदने) "ल्युट्" (३-३-११३)। "ङीप्" (४-१-१५)।

कुट्टमित ಕುಟ್ಟಮಿತ (न०) ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸ್ವಭಾವಜನ್ಯವಾದ ವಿಲಾಸಗಳಲ್ಲೊಂದು. "मोट्टायितं कुट्टमितं विभ्रमो ललितं मदः" सा० द० ३-९१। "केशस्तनाधरादीनां ग्रहे हर्षेऽपि संभ्रमात्। आहुः कुट्टमितं नाम शिरःकरविधूननम्" सा० द० ३-१०३।

कुट्टाक ಕುಟ್ಟಾಕ (वि०) 1. ಕತ್ತರಿಸುವ, ಒಡೆಯುವ, ಬೇರ್ಪಡಿಸುವ. 2. ಕುಟ್ಟುವ, ಜಜ್ಜುವ. कुट्ट (छेदने) "षाकन्" (३-२-१५५)। "पट्टाभिषेकमभिलष्यति फालदेशे कुट्टाकभावकुतुकं कुरुते स्म भीमः" चं० भा० १। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-४१)। **–की –ಕೀ.**

कुट्टार ಕುಟ್ಟಾರ (पुं०) 1. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. कुट्ट (छेदने) "आरन्" बाहु०। (न०) 2. ಸುರತ, ಸಂಭೋಗ. 3. ಕಂಬಳಿ. 4. ಕೇವಲ, ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಇನ್ನೊಂದರೊಡನೆ ಬೆರೆಯದಿರುವಿಕೆ. "जीमूतकुटकुट्टीरकुट्टाराः कन्दराकरः" हारा०। "कुट्टारं केवले रते" मेदि०।

कुट्टित ಕುಟ್ಟಿತ (न०) 1. ಕತ್ತರಿಸುವುದು, ಒಡೆಯುವುದು. 2. ಕುಟ್ಟುವುದು, ಜಜ್ಜುವುದು. 3. ಅರೆಯುವುದು, ಪುಡಿಮಾಡುವುದು. 4. ನಿಂದೆ, ಆಕ್ಷೇಪಣೆ. कुट्ट (छेदने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 5. ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ಅರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಪುಡಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 7. ನಿಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಆಕ್ಷೇಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. कुट्ट कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। 8. ಕುಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. ಜಜ್ಜಲ್ಪಟ್ಟ.

कुट्टिम ಕುಟ್ಟಿಮ (पुंन०) 1. ಸಣ್ಣ ಚಪ್ಪಡಿಗಳನ್ನು ಹಾಸಿ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಭೂಮಿ. 2. ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಭೂಮಿ. कुट्ट (छेदने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। कुट्टेन निर्वृत्तम् "इमप्" (वा० ४-२-२०)। 3. ಗಾರೆ ಹಾಕಿದ ನೆಲ, ಜಗುಲಿ. "कान्तेन्दुकान्तोपलकुट्टिमेषु प्रतिक्षपं हर्म्यतलेषु यत्र" माघ० ३-४४। "यदगारघटाट्टकुट्टिमस्रवदिन्दूपलतुन्दिलापया" नैष० २-८९।

कुट्टीर ಕುಟ್ಟೀರ (पुं०) 1. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. कुट्ट (छेदने) "ईरन्" बाहु०। "जीमूतकुटकुट्टीरकुट्टाराः कन्दराकरः" हारा०। (वि०) 2. ಕತ್ತರಿಸುವ, ಒಡೆಯುವ, ತುಂಡುಮಾಡುವ.

कुट्म(ड्म)ल ಕುಟ್ಮ(ಡ್ಮ)ಲ (पुंन०) 1. ಮೊಗ್ಗು. कुट (कौटिल्ये) "कलः" मुट्च (उ० गण० १-१०६)। कुडि (दाहे) "क्मलन्" (उ० ४-१८६) वा। "द्योतितान्तःसभैः कुन्दकुड्मलाग्रदतः स्मितैः" माघ० २-७। (न०) 2. ಒಂದು ನರಕ. "संघातं च सकाकोलं कुड्मलं प्रतिमूर्तिकम्" मनु० ४-८९। 3. ಮೊಗ್ಗಿನಂತಿರುವ ಬಾಣದ ತುದಿ. "कुड्मलश्चाभवद्विष्णुस्तस्मिन्त्रिपुवरे तदा" भा० कर्ण० ३४-१९।

कुठ-छेदने (सौत्रः पर० सक० से०) कोठति। चुकोठ। अकोठीत्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कुठ ಕುಠ (पुं०) ವೃಕ್ಷ, ಮರ. कुठ (छेदने) कर्म० घञर्थे "कः" (वा० ३-३-५८)।

कुठर ಕುಠರ (पुं०) ಮೊಸರು ಕಡೆಯುವ ಕಂಬ, ಮೊಸರು ಕಡೆಯುವ ಹಗ್ಗ ಕಟ್ಟುವ ಕಂಬ. कुठ (छेदने) "करन्" बाहु०।

कुठाकु ಕುಠಾಕು (पुं०) ಮರಕುಟಿಗನ ಹಕ್ಕಿ. कुठ (छेदने) "काकुः" बाहु०।

कुठाटङ्क ಕುಠಾಟಂಕ (पुं०) ಕುಠಾರ, ಕೊಡಲಿ. कुठार-रूपः टङ्कः। पृषो०।

कुठार ಕುಠಾರ (पुं०) 1. ಪರಶು, ಕೊಡಲಿ. कुठं वृक्षं ऋच्छति – ऋ (गतौ) "अण्" (३-२-१)। "राजन्योच्चांसकूटक्रथनपटुरटद्घोरधारः कुठारः" प्रबोध० १-७। 2. ಗುದ್ದಲಿ, ಮಣ್ಣನ್ನು ಅಗೆಯುವ ಒಂದು ಆಯುಧ. 3. ವೃಕ್ಷ, ಮರ. कुठयते छिद्यते – कुठ कर्म० "आरन्"।

कुठारक ಕುಠಾರಕ (पुं०) ಸಣ್ಣ ಕೊಡಲಿ, ಕೈ ಕೊಡಲಿ. कुठार अल्पार्थे "कन्"।

कुठारिका ಕುಠಾರಿಕಾ (स्त्री०) ಸಣ್ಣ ಕೊಡಲಿ, ಕೈಕೊಡಲಿ. "विपुलविलसल्लज्जावल्लीवितानकुठारिका जठरपिठरी दुष्पूरेयं करोति विडम्बनम्" भर्तृ० ३-२२।

कुठारु ಕುಠಾರು (पुं०) 1. ವೃಕ್ಷ, ಮರ. कुठ (छेदने) "आरुः" बाहु०। 2. ವಾನರ, ಕಪಿ, ಕೋತಿ. "कुठारुर्ना द्रुमे कीशे" मेदि०।

कुठि-प्रतिघाते (भ्वा० पर० अक० से०) कुण्ठति। अकुण्ठीत् ಇತ್ಯಾದಿ.

कुठि ಕುಠಿ (पुं०) 1. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. 2. ವೃಕ್ಷ, ಮರ. कुठि (प्रतिघाते) "इन्" (उ० ४-११७)।

कुठिक ಕುಠಿಕ (पुं०) ಕುಷ್ಠರೋಗ. कुठ (छेदने) "इकन्" बाहु०। "मृत्फली कुठिकः प्रोक्तः" हारा०।

कुठेर ಕುಠೇರ (पुं०) 1. ಕಮ್ಮಗಗ್ಗರ ಗಿಡ. 2. ವಹ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. कुठि (प्रतिघाते) "एरक्" (उ० १-५८)। (वि०) 3. ಕಪ್ಪಜೀವಿ. 4. ಎಲೆಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುವವನು.

कुठेरु ಕುಠೇರು (पुं०) ಚಾಮರದ ಗಾಳಿ. कुठि (प्रतिघाते) "एरुः" बाहु०।

कुड-बाल्ये (तुदा० पर० अक० से०)। कुडति। चुकोड। कुडतु। अकुडीत्। ಹುಡುಗನಂತೆ ಆಡು, ಹುಡುಗಾಟ ಮಾಡು.

कुडि-दाहे (भ्वा० आत्म० सक० से०)। कुण्डते। चुकुण्डे। अकुण्डिष्ट। ದಹಿಸು, ಸುಡು.

कुडि-रक्षणे (चुरा० उभ० सक० से०)। कुण्डयति, –ते। अचुकुण्डत्, -त। ರಕ್ಷಿಸು, ಕಾಪಾಡು.

कुडप(व) ಕುಡಪ(ವ) (पुं०) ಪ್ರಸ್ಥದ (ಅಚ್ಚೇರಿನ) ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗದ ಅಳತೆ. कुडि (दाहे) "कपन्" "कवच्" वा बाहु०। "द्रोणस्तु खार्याः खलु षोडशांशः स्यादाढको द्रोणचतुर्थभागः। प्रस्थश्चतुर्थांश इहाढकस्य प्रस्थाङ्घ्रिराद्यैः कुडवः प्रदिष्टः"।

कुडि ಕುಡಿ (पुं०) ದೇಹ, ಶರೀರ, ಮೈ. कुण्डचते–कुडि (दाहे) "इन्" नलोपश्च (उ० ४-१४३)।

कुड्मल ಕುಡ್ಮಲ (पुंन०) "कुट्मल" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

कुड्मलन ಕುಡ್ಮಲನ (न०) ಸಂಕೋಚಹೊಂದಿರುವಿಕೆ, ಮೊಗ್ಗಾಗಿರುವಿಕೆ. "जगदतुर्निहिते हृदि नीरजे दवथु-कुड्मलनेन पृथुस्तनीम्" नैष० ४-३०।

कुड्मलित ಕುಡ್ಮಲಿತ (वि०) ಮೊಗ್ಗು ಬಿಟ್ಟಿರುವ. कुड्मलोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)।

कुड्य ಕುಡ್ಯ (न०) ಗೋಡೆ. कुटचां साधु "यत्" (४-४-९८)। पृषो०। "तदलक्ष्यरत्नमयकुड्यमादरादभि-धातरीत इत इत्यथो नृपे" माघ० १३-६२।

कुड्यच्छेदक ಕುಡ್ಯಚ್ಛೇದಕ (वि०) ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಕನ್ನ ಕೊರೆಯುವ ಕಳ್ಳ. कुड्यं छिनत्ति–छिदिर् (द्वैधीकरणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "णिनिः" (३-२-७८)। **–छेदिन् –ಛೇದಿನ್.**

कुड्यच्छेदन ಕುಡ್ಯಚ್ಛೇದನ (वि०) ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಕನ್ನ ಕೊರೆಯುವುದು. कुड्यस्य छेदनम्।

कुड्यच्छेद्य ಕುಡ್ಯಚ್ಛೇದ್ಯ (न०) 1. ಕನ್ನಗತ್ತರಿ, ಕನ್ನ ಕೊರೆಯತಕ್ಕ ಕತ್ತರಿ. कुड्यं छेद्यं यस्य। "कुड्यच्छेद्यं तु खानिकम्" त्रिकाण्ड०। 2. ಗೋಡೆಯ ಅಡಿಪಾಯಕ್ಕಾಗಿ ತೋಡುವ ಹಳ್ಳ. कुड्यस्य छेद्यम्।

कुड्यमत्स्य ಕುಡ್ಯಮತ್ಸ್ಯ (पुं०) ಹಲ್ಲಿ. ಗೌಳಿ. कुड्ये मत्स्य इव। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **–मत्सी –ಮತ್ಸೀ.**

कुण-आमन्त्रणे (चुरा० उभ० अक० से०)। कुणयति, -ते। अचुकुणत्, -त। 1. ಸಂಬೋಧಿಸು, ಕರೆ. 2. ಮಾತಾಡು, ಸಂಭಾಷಿಸು.

कुण-शब्दोपकरणयोः (तुदा० पर० सक० से०)। कुणति। कोणिता। अकोणीत्। 1. ಸದ್ದುಮಾಡು. 2. ಸಾಹಾಯ್ಯ ಮಾಡು, ಒತ್ತಾಸೆ ಮಾಡು, ಉಪಕರಿಸು.

कुण ಕುಣ (पुं०) 1. ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ. "आत्मघोषो महानेमिः कण्टको मौकलिः कुणः" वैज०। 2. ಕೂರೆ, ಹೇ[illegible] ಬಟ್ಟೆಯ ಮೇಲೆ ಬರುವ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕ್ರಿಮಿ. ಇದು ಉತ್ತರಪದವಾದಾಗ ವೃಕ್ಷವು ಪುಷ್ಪಿಸುವ ಮತ್ತು ಫಲಬಿಡುವ ಕಾಲವನ್ನು ಹೇಳುವುದು. पीलूनां पाकः "कुणप्" (५-२-२४)। पीलुकुणः।

कुणक ಕುಣಕ (पुं०) ಆಗತಾನೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಮರಿ, ಸದ್ಯಃ ಜನಿಸಿದ ಶಿಶು. कुण्यते उपक्रियते — कुण (शब्दोपकरणयोः) कर्म० घञर्थे "कः" (वा० ३-३-५८)। "अहो वतायं हरिणकुणकः कृपणः ईश्वररथचरणपरिभ्रमणरयेण" भाग० ५-८-९।

कुणञ्ज ಕುಣಂಜ (पुं०) ಚಕ್ಕೋತದ ಸೊಪ್ಪು. कुणं जरयति — जॄ (वयोहानौ) "डः" बाहु०। पृषो०।

कुणप ಕುಣಪ (पुं०) 1. ಮೃತದೇಹ, ಜೀವವಿಲ್ಲದ ದೇಹ, ಶವ. क्वणति — क्वण (शब्दे) "कपन्" संप्रसारणं च (उ० ३-१४३)। 2. ದುರ್ಗಂಧ, ಕೆಟ್ಟವಾಸನೆ. 3. ಈಟಿ, ಭರ್ಜಿ. (स्त्री०) 4. **–पी –ಪೀ.** ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹಕ್ಕಿ. (विट्शारिका)। "कुणपी पुनः। विट्शारिकायां कुणपः पूतिगन्धे शवेऽपि च" मेदि०।

कुणाल ಕುಣಾಲ (पुं०) 1. ಅಶೋಕ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಒಬ್ಬ ಮಗ. 2. ಒಂದು ದೇಶ, क्वण (शब्दे) "कालन्" (उ० ३-७६)। कुणालो देशभेदः सि० कौ०।

कुणि ಕುಣಿ (पुं०) 1. ನಂದಿಮರ. (वि०) 2. ವಿಕಲವಾದ ಕೈಯುಳ್ಳವನು, ಮೊಂಡುಕೈಯುಳ್ಳವನು. कुण्यते — कुण (शब्दोपकरणयोः) "इन्" (उ० ४-११९)। "कुणिस्तुन्नकवृक्षे ना कुकरेत्वभिधेयवत्" मेदि०। ಗರ್ಭಿಣಿಯಾಗಿರುವಾಗ ಹೆಂಗಸರು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದುದನ್ನು ಕೊಡದಿದ್ದರೆ ಆ ಗರ್ಭದ ಬೆಳವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಕೊರತೆಯುಂಟಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವ ಶಿಶುವು ಕುಂಟು ಕುರುಡು ಕಿವುಡು ಕುಳ್ಳು ಮುಂತಾದ ದೋಷಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುವು. "दौहृदविमाननात् कुब्जं कुणिं खञ्जं जडं वामनं विकृताक्षमनक्षं वा नारी सुतं जनयति" सुश्रुत० शारीर० ३-१८।

कुणिता ಕುಣಿತಾ (स्त्री०) ಕೈಯಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಮತ್ತು ಕೊಡುವ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಮೊಂಡುಕೈಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ. कुणेर्भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः" (५-१-११९)। **–त्वम् –ತ್ವಮ್.**

कुणिन्द ಕುಣಿಂದ (पुं०) ಶಬ್ದ, ಸದ್ದು. कुण (शब्दोपकरणयोः) भावे "किन्दच्" (उ० ४-८६)।

कुणपदी ಕುಣಪದೀ (स्त्री०) ಕುಂಟು ಹೆಂಗಸು, ನಡೆಯಲು ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ ಹೆಂಗಸು. कुणिरिव कुण्ठितशक्तिः पादोऽस्याः — पादस्य पद्भावः "ङीष्" च (५-४-१३९)। निपा०।

कुण्ठ ಕುಂಠ (वि०) 1. ಶಕ್ತಿಕುಂದಿದ, ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಅಸಮರ್ಥನಾದ. कुठि (प्रतिघाते) "अच्" (३-१-१३४)। "वज्रं तपोवीर्यमहत्सु कुण्ठं त्वं सर्वतोगामि च साधकं च" कुमा० ३-१२। 2. ಮೊಂಡಾಗಿರುವ, ಹರಿತವಾಗಿಲ್ಲದ. "मूर्धानमूर्ध्वायितदन्तमण्डलं धुवन्नरोधि द्विरदो निषादिना" माघ० १२-१२। 3. ಮೂರ್ಖ, ದಡ್ಡ. "कुण्ठोऽकर्मण्यमूर्खयोः" मेदि०।

कुण्ठक ಕುಂಠಕ (वि०) 1. ಮೂರ್ಖ, ದಡ್ಡ, ಅವಿವೇಕಿ. 2. ಸೋಮಾರಿ, ಪಾಲುಮಾರಿಕೆಯುಳ್ಳವನು, ಮೈಗಳ್ಳ. 3. ಶಕ್ತಿಕುಂದಿದ, ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಅಸಮರ್ಥನಾದ. (पुं०ब०व०) 4. ಮೂರ್ಖರಿಂದ ತುಂಬಿದ ದೇಶ.

कुण्ठित ಕುಂಠಿತ (वि०) 1. ಶಕ್ತಿಕುಂದಿದ, ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಅಸಮರ್ಥವಾದ. कुठि (प्रतिघाते) कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। "तदङ्गभोगावलिगायनीनां मध्ये निरुक्तिक्रमकुण्ठितानाम्" नैष० १०-१०६। 2. ದಡ್ಡನಾದ, ವಿವೇಕಶೂನ್ಯನಾದ. 3. ಮೊಂಡಾದ, ಹರಿತವಾಗಿಲ್ಲದ. "वृत्रस्य हन्तुः कुलिशं कुण्ठिताश्रीव दृश्यते" कुमा० २-२०। "बिभ्रतोऽस्त्रमचलेऽप्यकुण्ठितम्" रघु० ११-७४।

कुण्ठितता ಕುಂಠಿತತಾ (स्त्री०) 1. ಶಕ್ತಿಕುಂದಿರುವಿಕೆ, ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಅಸಮರ್ಥವಾಗಿರುವಿಕೆ. 2. ದಡ್ಡನಾಗಿರುವಿಕೆ. कुण्ठितस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः" **कुण्ठितत्वम् ಕುಂಠಿತತ್ವಮ್.**

कुण्ड ಕುಂಡ (पुं०) 1. ಪತಿಯು ಜೀವಿಸಿರುವಾಗ ಪರಪುರುಷನಿಗೆ ಹುಟ್ಟಿದವನು. कुण्डचते कुलमनेन — कुडि (दाहे) "घञ्" (३-३-१९)। "परदारेषु जायेते द्वौ सुतौ कुण्डगोलकौ। पत्यौ जीवति कुण्डः स्यान्मृते भर्तरि गोलकः" मनु० ३-१७४। 2. ಅಗ್ನಿಕುಂಡ, ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನಿಟ್ಟು ರಕ್ಷಿಸುವ ಒಂದು ಗುಳಿ. "चण्डीशचण्डाक्षिहुताशकुण्डे जुहाव यन्मन्दिरमिन्द्रियाणाम्" नैष० ८-३३। 3. ನೀರನ್ನು ತುಂಬಿಡುವ ಪಾತ್ರೆ, ಕೊಡ, ಬಿಂದಿಗೆ, ಗಡಿಗೆ. "भुवं कोष्णेन कुण्डोध्नी मेध्येनावभृथादपि" रघु० १-८४। 4. ದೇವತೆಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಜಲಾಶಯ. (स्त्री०) **कुण्डी ಕುಂಡೀ.** ಕಮಂಡಲು. कुण (शब्दोपकरणयोः) "डः" (उ० १-१११) "ङीष्" (४-१-४२)।

"कुण्डं देवजलाधारे पिठरेऽथ कमण्डलौ। कुण्डी कुण्डः स्मृतो जारात् पतिवत्नी सुतेऽपि च" विश्व०।

कुण्डक ಕುಂಡಕ (पुं०) 1. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "कुण्डकश्चित्रसेनश्च सुवर्चाः कनकध्वजः" भा० आदि० २०१-३। 2. "कुण्ड" ಪದದ ಅರ್ಥ. कुण्ड स्वार्थे "कः"।

कुण्डकीट ಕುಂಡಕೀಟ (पुं०) 1. ಪತಿತಳಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಹೆಂಗಸಿನ ಮಗ. कुण्डे योनिकुण्डे कीट इव। 2. ದಾಸಿಯಲ್ಲಿ ಅನುರಾಗಹೊಂದಿದವನು, ಉಪಪತ್ನಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು. 3. ಚಾರ್ವಾಕವಾದದಲ್ಲಿ ಅಭಿಜ್ಞನಾದವನು. "कुण्डकीटस्तु चार्वाकवचनाभिज्ञपूरुषे" मेदि०।

कुण्डगोलक ಕುಂಡಗೋಳಕ (पुं० द्विव०) 1. ಕುಂಡ ಮತ್ತು ಗೋಳಕ. कुण्डश्च गोलकश्च। "शूद्रशिष्यो गुरुश्चैव वाग्दुष्टः कुण्डगोलकौ" मनु० ३-१५६। (न०) 2. ಅಂಬಲಿ, ಗಂಜಿ. कुण्डे गोलं गोलाकारं कं जलमत्र।

कुण्डज ಕುಂಡಜ (पुं०) ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "कुण्डजश्चित्रकश्चैव दुःशला च शताधिका" भा० आदि० ६७-१०५।

कुण्डपाय्य ಕುಂಡಪಾಯ್ಯ (पुं०) ಮೃತ್‌ಪಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಸೋಮಪಾನ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಯಾಗ. कुण्डेन पीयतेऽस्मिन् सोमः "ण्यत्" (३-१-१३०)। निपा०। "कुण्डपाय्यवतां कच्चिदग्निचित्यावतां तथा" भट्टि० ६-६७।

कुण्डभेदिन् ಕುಂಡಭೇದಿನ್ (पुं०) ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "अनाधृष्यः कुण्डभेदी विरावी दीर्घलोचनः" भा०आदि० ६७।

कुण्डल ಕುಂಡಲ (न०) 1. ಕರ್ಣಾಭರಣ, ಕಿವಿಯ ಒಡವೆ, ಹತ್ತಕಡಕು. कुण्डयते—कुडि (रक्षायाम्) "कलः" (उ० १-१०६)। "महार्हवैडूर्यकिरीटकुण्डलत्विषा परिष्वक्तसहस्रकुन्तलम्। उद्दामकाञ्च्यङ्गदकङ्कणादिभिर्विरोचमानं वसुदेव ऐक्षत" भाग० १०-३-१०। 2. ವಲಯ, ಬಳೆ, ಕಡಗ. "अनुययौ विविधोपलकुण्डलद्युतिवितानकसंवलितांशुकम्" माघ० ६-२७। 3. ಹಗ್ಗ, ರಜ್ಜು. 4. ಸುರುಳಿ. "कुण्डलं वलये पाशे ताटङ्के" मेदि०।

कुण्डलन ಕುಂಡಲನ (न०) ಸುರುಳಿಸುತ್ತುವಿಕೆ, ಗುಂಡಾಗಿ ಸುತ್ತುವಿಕೆ. कुण्डलं करोति—तत्करोति० "णिच्" (ग० ७-४-९७)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "युक्तं ह्रिया कुण्डलनच्छलेन गोपायति स्वं मुखपुष्करं सः" नैष० ७-९५।

कुण्डलना ಕುಂಡಲನಾ (स्त्री०) ಸುರುಳಿ ಸುತ್ತುವುದು, ಗುಂಡಾಗಿ ಸೊನ್ನೆ ಸುತ್ತುವುದು. कुण्डलं वेष्टनं करोति—कुण्डल+तत्करोति "णिच्" "युच्" (३-३-१०७)। "फणिभाषितभाष्यफक्किकाविषमा कुण्डलनामवापिता" नैष० २-९५। "तनोति भानोः परिवेषकैतवात्तदा विधिः कुण्डलनां विधोरपि" नैष० १-१४।

कुण्डलिका ಕುಂಡಲಿಕಾ (स्त्री०) ಪ್ರಾಕೃತದ ಒಂದು ಛಂದಸ್ಸು.

कुण्डलित ಕುಂಡಲಿತ (वि०) ಗುಂಡಾಗಿ ಸುತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುರುಳಿಯಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. कुण्डल+तत्करोति "णिच्" "क्तः" (३-२-१०२)। "आवर्तशैलीमभिनेतुमिच्छन्त्यङ्गैरमी कुण्डलितैर्भुजङ्गाः" याद० १८-९६।

कुण्डलिन् ಕುಂಡಲಿನ್ (पुं०) 1. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. कुण्डलं वेष्टनमस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। 2. ವರುಣ. 3. ಮಯೂರ, ನವಿಲು. (वि०) 4. ಕುಂಡಲವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ. कुण्डलं कर्णाभरणं अस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "कुण्डली वरुणे केकिभोगिनोश्च सकुण्डले" मेदि०। 5. ಸೊನ್ನೆ ಸುತ್ತಿರುವ, ಸುರುಳಿ ಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–लिनी –ಲಿನೀ.**

कुण्डलिनी ಕುಂಡಲಿನೀ (स्त्री०) ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಸರ್ಪವಾಗಿ ರೂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಪ್ರಕೃತಿ ಶಕ್ತಿ. "अष्टप्रकृतिरूपा कुण्डलिनी"। ಇದು ಹೆಂಗಸರಿಗೆ ಅತಿಶಯವಾಗಿಯೂ, ಗಂಡಸರಿಗೂ ನಪುಂಸಕರಿಗೂ ಸಮವಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಮೂಲಾಧಾರಧಾಮದಲ್ಲಿ ಸುಷುಮ್ನಾ ರಂಧ್ರವನ್ನು ನಿರೋಧಿಸುತ್ತ ನಿದ್ರಿಸುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಆಹಾರವು ಜೀರ್ಣವಾಗುವುದಕ್ಕೂ ಸೃಷ್ಟಿಕಾರ್ಯವು ಮುಂದುವರೆಯುವುದಕ್ಕೂ ಸಹಾಯಕವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಇದು ಯೋಗಿಗಳಿಗೆ ಜಾಗರಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಯಾತ್ರೆ ಆರಂಭವಾದಾಗ ಇದು ಎಚ್ಚರಗೊಂಡು ತಾನು ನಿರೋಧಿಸಿರುವ ರಂಧ್ರವನ್ನು ತೆರೆಯುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಫಣೆಯನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿದ ಹಾವಿನಂತೆ ಊರ್ಧ್ವಮುಖವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಹೀಗೆ ಆರೋಹಣ ಮಾಡಿದಂತೆಲ್ಲಾ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಅಂತಃಪ್ರಪಂಚದ ಅನುಭವವು ಆಗುವುದು. ನಾರಾಯಣ ಶಿವ ಗಣೇಶ ಮುಂತಾದ ದೇವತಾಮೂರ್ತಿ

ಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಸರ್ಪವು ಈ ಪ್ರಬುದ್ಧವಾದ ಕುಂಡಲಿನಿಯೇ ಆಗಿದೆ. ಸಮಾಧಿಯೋಗದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದಾಮೃತವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿಸಿ ಅವರು ಜಾಗ್ರದವಸ್ಥೆಗೆ ಬರುತ್ತಿರುಗಿದಾಗ ಪುನಃ ಮೂಲಾಧಾರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಸೇರುತ್ತದೆ. "सम्भाव्य स्वगृहं गतां पुनरिमां संचिन्तयेत् कुण्डलीम्"। ಯೋಗಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಕುಂಡಲಿನೀಯೋಗ ವೆಂಬ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಪಥವೂ ಉಂಟು. ಆದರೆ ಕುಂಡಲಿನೀ ಪ್ರಬೋಧ ಮತ್ತು ಪ್ರಸನ್ನತೆಯುಂಟಾಗದೆ ಯಾವ ಯೋಗದಿಂದಲೂ ಜ್ಞಾನವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಸರ್ಪಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಕುಂಡಲಿನೀ ಶಕ್ತಿಯ ಅಂಶವಿರುವುದು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಅದರ ಪ್ರಕೋಪವಾಗದಿರಲೆಂದು ಸರ್ಪಗಳನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕೊಲ್ಲುವುದು ಪಾಪವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. 2. ಚಕ್ಕುಲಿ ಮುಚ್ಚೋರೆ ಜಿಲೇಬಿ ಮುಂತಾದುವು.

कुण्डशायिन् ಕುಂಡಶಾಯಿನ್ (पुं०) ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "अपराजितः कुण्डशायी विशालाक्षो दुराधरः" भा० आदि० १३१-१०।

कुण्डाशिन् ಕುಂಡಾಶಿನ್ (पुं०) ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ, "कुण्डाशी विरजास्चैव दुःशला च शताधिका" भा० आदि० १३१-१४।

कुण्डिका ಕುಂಡಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಕಮಂಡಲು. 2. ಮಡಕೆ, ಗಡಿಗೆ. कुडि (रक्षणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

कुण्डिन् ಕುಂಡಿನ್ (पुं०) 1. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. "दण्डी छत्री च कुण्डी च द्विजानां धारणस्तथा" भा० वन०। 2. ಯತಿ, ಸಂನ್ಯಾಸಿ. (वि०) 3. ಗಡಿಗೆಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವ, ಬಿಂದಿಗೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. कुण्ड "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-नी -ನೀ.**

कुण्डिनी ಕುಂಡಿನೀ (स्त्री०) ರತ್ನಖಚಿತ ಪಾತ್ರೆ.

कुण्डिन ಕುಂಡಿನ (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. ಈ ಋಷಿಯ ಮಗ ಗೋತ್ರಪ್ರವರ್ತಕನಾದ ಕೌಂಡಿನ್ಯಋಷಿ. (न०) 2. ವಿದರ್ಭದೇಶದ ರಾಜಧಾನಿ, ಕುಂಡಿನನಗರ. "विलासिनः कुण्डिनमण्डनायितम्" नैष० १२-१।

कुण्डिननगर ಕುಂಡಿನನಗರ (न०) ಭೀಮರಾಜನ ರಾಜಧಾನಿ. (स्त्री०) **-नगरी ನಗರೀ. -पुरम् -ಪುರಮ್.** "तस्य कुण्डिनपुरं प्रतिसर्पन् भूपतेर्व्यवसितानि शशंसुः" नैष० ५-६७। (स्त्री०) **-पुरी -ಪುರೀ.**

कुण्डिनेन्द्र ಕುಂಡಿನೇಂದ್ರ (पुं०) ವಿದರ್ಭದೇಶಾಧಿಪತಿ, ಕುಂಡಿನನಗರದ ದೊರೆ, ಭೀಮರಾಜ. "कुण्डिनेन्द्रसुतया किल पूर्वं मां वरीतुमुररीकृतमास्ते" नैष० ५-११४।

कुण्डीर ಕುಂಡೀರ (पुं०) 1. ಮನುಷ್ಯ. (वि०) 2. ಬಲಶಾಲಿ. कुडि (रक्षणे) "ईरन्" बाहु०।

कुण्डोद ಕುಂಡೋದ (पुं०) ಒಂದು ಪರ್ವತ. "कुण्डोदः पर्वतो रम्यो बहुमूलफलोदकः। नैषधस्तृषितो यत्र जलं शर्म च लब्धवान्" भा० वन० ८७-२५।

कुण्डोदर ಕುಂಡೋದರ (पुं०) 1. ಒಂದು ಸರ್ಪ. कुण्ड इव उदरमस्य। "कर्कराकर्करौ नागौ कुण्डोदरमहोदरौ" भा० आदि० ३५-१६। (वि०) 2. ಗಡಿಗೆಯಂತೆ ದಪ್ಪ ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳವನು.

कुतनय ಕುತನಯ (पुं०) ಅಸಭ್ಯನಾದ ಪುತ್ರ, ಕೆಟ್ಟ ಮಗ. कुत्सितस्तनयः। "विप्रोऽनध्ययनात् कुलं कुतनयात् शीलं खलोपासनात्" भर्तृ० १-३३।

कुतनु ಕುತನು (पुं०) 1. ಕುಬೇರ. कुत्सिता तनुरस्य। "कुतनुकुहेच्छावसवः पिशाचकी सत्यसङ्गरस्त्रिशिराः" त्रिकाण्ड०। (स्त्री०) 2. ಕೆಟ್ಟ ಶರೀರ, ವಿಕಾರವಾದ ದೇಹ. कुत्सिता तनुः। (वि०) 3. ವಿಕಾರವಾದ ಮೈಯುಳ್ಳ. कुत्सिता तनुरस्य।

कुतन्त्री ಕುತಂತ್ರೀ (स्त्री०) 1. ಕೆಟ್ಟುಹೋಗಿರುವ ವೀಣೆ, ಸರಿಯಾದ ನಾದವಿಲ್ಲದ ವೀಣೆ. कुत्सिता तन्त्री यस्य। 2. ಚಿಕ್ಕ ದೊಣ್ಣೆ, ಸಣ್ಣ ಕೋಲು. "स ददर्श श्वमांसस्य कुतन्त्रीं विततां मुनिः" भा० शान्ति०।

कुतप ಕುತಪ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. कुं भूमिं तपति—तप (सन्तापे) "अच्" (३-१-१३४)। (पुन०) 2. ದೌಹಿತ್ರ, ಮಗಳ ಮಗ. 3. ವಾದ್ಯ. 4. ಆಡಿನ ಕೂದಲಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ನೇಪಾಳದ ಶಾಲು. 5. ಕುಶ, ದರ್ಭೆ. 6. ಕುತಪಕಾಲ, ಹಗಲಿನ ಎಂಟನೆಯ ಭಾಗ (ಮುಹೂರ್ತ). "दिवसस्याष्टमे भागे मन्दीभवति भास्करः। स कालः कुतपो ज्ञेयः पितॄणां दत्तमक्षयम्" मत्स्यपु०। "कुतपोऽस्त्रियां दौहित्रे वाद्ये छागलकम्बले। कुशे दिनस्याष्टमांशे ना सूर्ये" मेदि०। "अह्नो मुहूर्ता विख्याता दश पञ्च च सर्वदा। तत्राष्टमो मुहूर्तो यः स कालः कुतपः स्मृतः"। 7. ಧಾನ್ಯ. "धान्ये कुशेऽष्टमांशेऽह्नः कुतपश्छागकम्बले" त्रिकाण्ड०। 8. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. 9. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. कुत्सितं पापं तपति। 10. ಅತಿಥಿ. 11. ವೃಷಭ, ಎತ್ತು. 12. ಭಾಗಿನೇಯ, ಸಹೋದರಿಯ ಮಗ, ಸೋದರಳಿಯ. "कुतपस्तु छागकम्बलदर्भयोः। वैश्वानरे दिनकरे द्विजन्मन्यतिथौ गवि। भागिनेयेऽष्टमांशेऽह्नो वाद्ये" हेम०।

कुतस् ಕುತಸ್ (अव्य०) 1. ಎಲ್ಲಿಂದ ?, ಯಾವ ಕಡೆಯಿಂದ ? किम् "तसिल्" (५-३-७)। किमः कुभावः (७-२-१०४)। "कस्त्वम् ? कुतः समागतोऽसि ?" हितो०। 2. ಯಾವನಿಂದ ? ಯಾವುದರಿಂದ ? 3. ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ? "कुतस्त्वा कश्मलमिदं विषमे समुपस्थितम्" ? गीता २-२।

कुतस्त्य ಕುತಸ್ತ್ಯ (वि०) 1. ಎಲ್ಲಿಂದ ಬಂದಿರುವ ? 2. ಯಾರಿಂದ ಉಂಟಾದ ? कुतस् "त्यप्" (४-२-१०४)।

कुतुक ಕುತುಕ (न०) 1. ಕುತೂಹಲ, ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಆಸೆ. कुतूं कायति – कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। "नृपमानसमिष्टमानसः स निमज्जत्कुतुकामृतोर्मिषु" नैष० २-८। 2. ಉತ್ಸಾಹ. 3. ಆನಂದ.

कुतुकिन् ಕುತುಕಿನ್ (वि०) 1. ಕುತೂಹಲವುಳ್ಳ, ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಆಸೆಯುಳ್ಳ. कुतुकमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "उदरं परिमाति मुष्टिना कुतुकी कोऽपि दमस्वसुः किम्" नैष० २-३५। 2. ಉತ್ಸಾಹವುಳ್ಳ. 3. ಆನಂದವುಳ್ಳ.

कुतुप ಕುತುಪ (पुं०) 1. ತೊಗಲಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಎಣ್ಣೆಯ ಅಥವಾ ತುಪ್ಪದ ಚೀಲ,—ಚಿಕ್ಕ ಪಾತ್ರೆ. अल्पा कुतूः "डुपच्" (५-३-८९)। "कुतूः कृत्तेः स्नेहपात्रं सैवाल्पा कुतुपः पुमान्" अम०। 2. ಹದಿನೈದು ಮುಹೂರ್ತಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹಗಲಿನ ಎಂಟನೆಯ ಮುಹೂರ್ತ, ಹದಿನೈದು ಭಾಗಗಳುಳ್ಳ ಹಗಲಿನ ಎಂಟನೆಯ ಭಾಗ.

कुतू ಕುತೂ (स्त्री०) ಚರ್ಮದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಎಣ್ಣೆಯ ಅಥವಾ ತುಪ್ಪದ ಪಾತ್ರೆ. कुत्सितं तन्यते—तनु (विस्तारे) "कूः" बाहु०। "कुतूः कृत्तेः स्नेहपात्रम्" अम०।

कुतूहल ಕುತೂಹಲ (न०) 1. ಆಸೆ, ಇಚ್ಛೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ. कुतूमिव हलति हृदयम् – हल (विलेखने) "कः" (वा० ३-२-५)। "अतुलं विदधे कुतूहलं भुजमेतस्य भजन् महीभुजः" नैष० २-७। 2. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸ್ವಭಾವಜನ್ಯವಾದ ವಿಲಾಸಗಳಲ್ಲೊಂದು. "विहृतं तपनं मौग्ध्यं विक्षेपश्च कुतूहलम्" सा० द० ३-९२। "रम्यवस्तु-समालोके लोलता स्यात्कुतूहलम्" सा० द० ३-१०९। 3. ಉತ್ಸಾಹ. (वि०) 4. ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. 5. ಅದ್ಭುತವಾದ, ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ.

कुतूहलित ಕುತೂಹಲಿತ (वि०) 1. ಕುತೂಹಲ ಹೊಂದಿರುವ, ಆಸೆಯುಂಟಾಗಿರುವ. कुतूहलमस्य सञ्जातम् "इतच्" (५-२-३६)। 2. ಉತ್ಸಾಹ ಹೊಂದಿದ.

कुतूहलिन् ಕುತೂಹಲಿನ್ (वि०) 1. ಆಸೆಯುಳ್ಳ, ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ. कुतूहलमस्यास्ति – "इनिः" (५-२-११५)। "ददर्श सानुजो रामः शुश्राव च कुतूहली" रघु० १५-६५। 2. ಉತ್ಸಾಹವುಳ್ಳ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–हलिनी –ಹಲಿನೀ.** "करेण वातायनलम्बितेन स्पृष्टस्त्वया चण्डि कुतूहलिन्या" रघु० १३-२१।

कुत्र ಕುತ್ರ (अव्य०) ಎಲ್ಲಿ? ಯಾವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ? ಯಾವುದರಲ್ಲಿ? ಯಾರಲ್ಲಿ? किम् "त्रल्" (५-३-१०)। कुभावः (७-२-१०४)। "हा सीता केन नीता मम हृदयगता केन वा कुत्र दृष्टा" हनु० ना०। ಈ ಪದಕ್ಕೆ अपि चन चित् ಗಳು ಸೇರಿದಾಗ ಅನಿರ್ದಿಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದು. **कुत्रापि कुत्रचन कुत्रचित्** – "कुत्रचित्कनकनिर्मिताखिलः क्वापि यो विमलरत्नजः किल" नैष० १८-११।

कुत्रत्य ಕುತ್ರತ್ಯ (वि०) ಎಲ್ಲಿರುವ? ಎಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ? कुत्र "त्यप्" (४-२-१०४)।

कुत्स – अवक्षेपणे (चुरा० आत्म० सक० से०)। कुत्सयते। कुत्सयां चक्रे, –बभूव, –आस। अचुकुत्सत। ನಿಂದಿಸು, ಅವಹೇಳನ ಮಾಡು.

कुत्स ಕುತ್ಸ (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. कुत्सयते संसारम् – कुत्स (अवक्षेपणे) "अच्" (३-१-१३४)। (पुं० ब० व०) 2. ಕುತ್ಸ ಋಷಿಯ ಮಕ್ಕಳು, ಕುತ್ಸ ಋಷಿಯ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರು. कुत्सस्य गोत्रापत्यानि पुमांसः "अण्" (४-१-११४)। लुक् (२-४-६५)। (वि०) 3. ನಿಂದಿತವಾದ, ಅಂದವಿಲ್ಲದ, ಚೆನ್ನಾಗಿಲ್ಲದ. "स्वच्छस्वशैलेक्षित-कुत्सबेरस्तां प्रत्यगान्नस्त्रितमां कुबेरः" नैष० १०-१३।

कुत्सकुशिकिका ಕುತ್ಸಕುಶಿಕಿಕಾ (स्त्री०) ಕುತ್ಸವಂಶದವರಿಗೂ ಕುಶಿಕವಂಶದವರಿಗೂ ನಡೆಯುವ ಮದುವೆ. कुत्सानां कुशिकानां च मैथुनम् "वुन्" (४-३-१२५)।

कुत्सन ಕುತ್ಸನ (न०) 1. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. कुत्स (अवक्षेपणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "नास्तिक्यं वेदनिन्दां च देवतानां च कुत्सनम्। द्वेषं दम्भं च मानं च क्रोधं तैक्ष्ण्यं च वर्जयेत्" मनु० ४-१६३। 2. ಅಕ್ಷೇಪಣೆ, ಖಂಡನೆ. 3. ನಿಂದೆಗೆ ಅವಕಾಶ ಕೊಡುವ ಒಂದು ಧರ್ಮ, ನಿಂದಾಸಾಧನವಾದ ಒಂದು ಧರ್ಮ. कुत्स्यतेऽनेन—कुत्स कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "कुत्सितानि कुत्सनैः" पा० सू० २-१-५३। "वैयाकरणखसूचिः"। ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಮರೆಸುವ ಖಸೂಚಿತ್ವ ರೂಪವಾದ ಧರ್ಮವು ವೈಯಾಕರಣನಲ್ಲಿ ನಿಂದೆಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದು.

कुत्सा ಕುತ್ಸಾ (स्त्री०) 1. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. कुत्स (अवक्षेपणे) भावे "अः" (३-३-१०३)। 2. ಆಕ್ಷೇಪಣೆ.

कुत्सित ಕುತ್ಸಿತ (न०) 1. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ, ಬೈಗಳು. कुत्स (अवक्षेपणे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ನಿಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. कुत्स वर्तमाने कर्म० "क्तः" (३-२-१८८)।

कुत्स्य ಕುತ್ಸ್ಯ (वि०) ನಿಂದ್ಯವಾದ, ದೂಷಣೆಗೆ ಅರ್ಹವಾದ, ಕೆಳಮಟ್ಟದ. कुत्स (अवक्षेपणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "कुत्स्याः स्युः कुपरीक्षकैर्न मणयो यैरर्घतः पातिताः" भर्तृ० १-११।

कुत्स्यमान ಕುತ್ಸ್ಯಮಾನ (वि०) ನಿಂದಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ದೂಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. कुत्स (अवक्षेपणे) + यक् "शानच्" (३-२-१२४)।

कुथ ಕುಥ (पुं०) 1. ದರ್ಭೆಹುಲ್ಲು. कुथ्यनि – कुथ (पूतीभावे) "कः" (३-१-१३५)। "शाद्वलेषु यदा शिश्ये वनान्ते वनगोचरा। कुथास्तरणतल्पेषु किं स्यात् सुखतरं ततः" रामा०। (पुंस्त्री०) 2. ಬಣ್ಣದ ಕಂಬಳಿ, ಆನೆಯ ಬೆನ್ನಿನಮೇಲೆ ಹೊದಿಸುವ ಚಿತ್ರಗಂಬಳಿ. "चकासतं चारुचमूरुचर्मणा कुथेन नागेन्द्रमिवेन्द्रवाहनम्" माघ० १-८।

कुथोदरी ಕುಥೋದರೀ (स्त्री०) ಕುಂಭಕರ್ಣನ ಮಗನಾದ ನಿಕುಂಭನ ಮಗಳು, ಕೀಲಕಂಜನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನು ಇವಳ ಗಂಡ. ನಿಕುಂಜನೆಂಬುವನು ಇವಳ ಮಗ. ಹಿಮಾಲಯದಲ್ಲಿ ತಲೆಯಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ನಿಷಧಪರ್ವತಕ್ಕೆ ಕಾಲನ್ನು ನೀಡಿ ಮಲಗಿದ್ದ ಇವಳ ನಿಟ್ಟುಸಿರಿನ ಗಾಳಿಯಿಂದ ನೂರಾರು ಮೈಲಿಗಳ ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದ ಸಕಲ ಚರಾಚರವಸ್ತುಗಳೂ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಸೆಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟು ಇವಳ ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗೆ ಹೋಗಿ ಸೇರಿದ್ದುವು. ಮುನಿಗಳು ತಮ್ಮ ಈ ಕಷ್ಟವನ್ನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಅವತಾರವಾದ ಕಲ್ಕಿಮಹಾಪುರುಷನಲ್ಲಿ ನಿವೇದಿಸಲಾಗಿ ಕಲ್ಕಿಯ ಖಡ್ಗದಿಂದ ನಿರ್ಭಿನ್ನವಾದ ಈ ರಾಕ್ಷಸಿಯ ದೇಹದೊಳಗಿನಿಂದ ಅನೇಕ ಗಜರಥತುರಗಗಳು ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಂದುವು. "शृणु विष्णुयशःपुत्र कुम्भकर्णात्मजात्मजा। कुथोदरीति विख्याता गगनार्धसमुत्थिता। कीलकिञ्जस्य महिषी निकुञ्जजननी च सा। हिमालये शिरःकृत्वा पादौ च निषधाचले। शेते स्तनौ पाययन्ती निकुञ्जं प्रस्नुतस्तनी। तस्या निःश्वासवातेन विवशा वयमागताः। ....। कल्किः कमलपत्राक्षः मुरारातिनिषूदनः। बाणाग्निचेलचर्मभ्यां कम्बलैर्यानदारुभिः। प्रज्वाल्योदरमध्येन करवालं समाददे। तेन खड्गेन महता कुक्षिं निर्भिद्य बन्धुभिः। बहिर्बभूव सर्वेशः कल्किः कल्कविनाशनः। योनिरन्ध्राद्गजरथास्तुरगाश्चाभवन् बहिः। नासिकाकर्णविवरात् केऽपि तस्या विनिर्गताः। ते निर्गतास्ततस्तस्याः सैनिका रुधिरोक्षिताः। तां विव्यधुर्निःक्षिपन्तीं तरसा चरणौ करौ। ममार सा भिन्नदेहा भिन्नकुक्षिशिरोधरा" कल्किपु०।

कुदर्शन ಕುದರ್ಶನ (न०) 1. ವೇದವಿರುದ್ಧವಾದ ದರ್ಶನ, ಅವೈದಿಕ ಮತ. कुत्सितं दर्शनम्। 2. ಕೆಟ್ಟ ದೃಷ್ಟಿ, ಕೆಟ್ಟ ನೋಟ.

कुदिन ಕುದಿನ (न०) 1. ಒಂದು ಸಾವನ ದಿನ, ಸೂರ್ಯನ ಉದಯದಿಂದ ಮರುದಿನದ ಉದಯದವರೆಗಿನ ಕಾಲ. कोः पृथिव्याः भ्रमणेन दिनम्। "उदयादुदयं भानोः सावनं तत् प्रकीर्तितम्। सावनानि स्युरेतेन यज्ञकालविधिस्तुतैः" सू० सि० १४-१८। 2. ಜ್ಯೋತಿಷದಲ್ಲಿ ನಿಷಿದ್ಧವಾದ ದಿವಸ, ತಿಥಿವಾರಾದಿ ಶುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದ ದಿವಸ.

कुदृष्टि ಕುದೃಷ್ಟಿ (स्त्री०) 1. ವೇದವಿರುದ್ಧವಾದ ಚಾರ್ವಾಕಾದಿ ದರ್ಶನ, ಅವೈದಿಕ ಮತ. "या वेदबाह्याः स्मृतयः याश्च काश्च कुदृष्टयः। सर्वास्ता निष्फलाः प्रेत्य तमोनिष्ठा हि ताः स्मृताः" मनु० १२-९५। "यानि चासत्तर्कमूलानि वेदविरुद्धानि चार्वाकदर्शनानि सर्वाणि परलोके निष्फलानि" इति कुल्लूकभट्टः। 2. ಕೆಟ್ಟ ದೃಷ್ಟಿ, ಅಸಭ್ಯವಾದ ನೋಟ. 3. ನೋಡಲು ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ ಕಣ್ಣು. कुत्सिता दृष्टिः। (वि०) 4. ಕೆಟ್ಟ ದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳ, ಅಸಭ್ಯವಾದ ನೋಟವುಳ್ಳ. 5. ಶಕ್ತಿಕುಂದಿದ ಕಣ್ಣುಳ್ಳ. कुत्सिता दृष्टिर्यस्य।

कुदेश ಕುದೇಶ (पुं०) 1. ಕೆಟ್ಟ ದೇಶ, ವಾಸಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ ದೇಶ, ಜೀವನಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ವಸ್ತುಗಳಿಲ್ಲದ ದೇಶ. 2. ಅನೇಕ ಉಪದ್ರವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೇಶ. कुत्सितो देशः।

कुदेह ಕುದೇಹ (पुं०) 1. ಕುಬೇರ. कुत्सितो देहोऽस्य। 2. ಅನಾರೋಗ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೇಹ. 3. ವಿಕಾರವಾದ ಶರೀರ. कुत्सितो देहः। (वि०) 4. ವಿಕಾರವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳ. 5. ಅನಾರೋಗ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮೈಯುಳ್ಳ. कुत्सितो देहो यस्य।

कुद्दाल ಕುದ್ದಾಲ (पुं०) 1. ಕೋವಿದಾರವೃಕ್ಷ, ಕೆಂಗಾಂಚಾಳದ ಗಿಡ. कुमुद्दालयति – दल (विशरणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। शक०। 2. ನೆಲವನ್ನು ಅಗೆಯುವ

ಗುದ್ದಲಿ, ಪಿಕಾಸಿ. "समासाद्य बिलं तच्चाप्यखनन् सगरात्मजाः। कुद्दालैर्ह्रेषुकैश्चैव समुद्रं यत्नमास्थिताः" भा० वन० १०७। कुद्दाल ಪೂರ್ವಪದವುಳ್ಳ ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಪಾದಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಂತ್ಯಲೋಪ- ಬರುವುದಿಲ್ಲ. (५-४-१३८)। कुद्दालपादः। स्वार्थे "कः"। **कुद्दालकः ಕುದ್ದಾಲಕಃ.**

कुद्रङ्ग ಕುದ್ರಂಗ (पुं०) ಮಹಾದ್ವಾರದ ದಿಣ್ಣೆಯ ಮೇಲೆ ನಿರ್ಮಿಸಿರುವ ಕಾವಲುಗಾರನ ಮನೆ. कुत्सितो रङ्गः। पृषो०।

कुद्रव ಕುದ್ರವ (पुं०) ಹಾರಕವೆಂಬ ಒಂದು ಧಾನ್ಯ. कुं भूमिं द्रवति द्रावयति — द्रु (गतौ) अन्तर्भावितण्यर्थः "अच्" (३-१-१३४)।

कुधान्य ಕುಧಾನ್ಯ (न०) ಹಾರಕ, ಶಾಮೆ, ನವಣೆ ಮುಂತಾದ ಧಾನ್ಯ. कुत्सितं धान्यम्। "कोरदूषकश्यामाकनीवारशान्तनुवरकोद्दालकप्रियङ्गुमधूलिकानन्दीमुखीकुरुविन्दगवेधुकसरबरुकतोदपर्णीमुकुन्दकवेणुयवप्रभृतयः कुधान्यविशेषाः" सुश्रुत० सूत्र० ४६-२१।

कुधी ಕುಧೀ (स्त्री०) 1. ಕೆಟ್ಟ ಬುದ್ಧಿ. कुत्सिता धीः। (वि०) 2. ಕೆಟ್ಟ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ, ಅವಿವೇಕಿ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು. कुत्सिता धीर्यस्य। "ये मूढाः प्रविहाय यान्ति कुधियो मिथ्याफलान्वेषिणः" भर्तृ० २-७९।

कुध्र ಕುಧ್ರ (पुं०) ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. कुं भूमिं धरति — धृञ् (धारणे) "कः" (वा० ३-२-५)।

कुनख ಕುನಖ (पुं०) 1. ನಖಗಳು ಕೆಟ್ಟುಹೋಗುವ ಒಂದು ರೋಗ, ಉಗುರಿಗೆ ಏಟು ಬಿದ್ದು ಕೆಟ್ಟುಹೋಗಿ ಅವನ್ನು ಒರಟಾಗಿಯೂ ಕಪ್ಪಗೂ ಮಾಡುವ ಒಂದು ರೋಗ. "अभिघातात् प्रदुष्टो यो नखो रूक्षोऽसितः खरः। भवेत्तु कुनखं विद्यात् कुलीनमिति संज्ञितम्" सुश्रुत०। (न०) 2. ರೋಗಗ್ರಸ್ತವಾದ ಉಗುರು.

कुनखिन् ಕುನಖಿನ್ (वि०) ಕುನಖವೆಂಬ ರೋಗವುಳ್ಳವನು. कुनखोऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। ಇಂತಹ ರೋಗಗಳು ಜನ್ಮಾಂತರದ ಪಾಪದ ಫಲ. "अथ नरकानुभूतदुःखानां तिर्यक्त्वमुत्तीर्णानां मानुष्ये लक्षणानि भवन्ति कुष्ठ्यतिपातकी ब्रह्महा यक्ष्मी सुरापः श्यावदन्तकः सुवर्णहारी कुनखी गुरुतल्पगो दुश्चर्मा"। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-५४)। ಇಂತಹ ರೋಗಗಳು ಗರ್ಭಿಣಿಯಾಗಿರುವಾಗ ತಾಯಿಯ ದೋಷದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವುವು. "दिवा स्वपन्त्याः स्वापशीलोऽञ्जनादन्धो रोदनाद्विकृतदृष्टिः स्नानानुलेपनात् दुःखशीलः तैलाभ्यङ्गात् कुष्ठी नखावकर्तनात् कुनखीत्यादि" सुश्रुत०।

कुनट ಕುನಟ (पुं०) 1. ಹೆಮ್ಮರ, ತಿಗಡು ಮರ. 2. ಅಯೋಗ್ಯನಾದ ನಟ, ಅನರ್ಹನಾದ ಅಭಿನಯಕಾರ. कुत्सितो नटः। (स्त्री०) **–नटी –ನಟೀ.**

कुनाथ ಕುನಾಥ (पुं०) 1. ಕೆಟ್ಟ ಯಜಮಾನ, ಅಯೋಗ್ಯನಾದ ಯಜಮಾನ. कुत्सितो नाथः। 2. ರಾಜ, ದೊರೆ, ಭೂಪತಿ. कोः भूमेः नाथः। (वि०) 3. ಕೆಟ್ಟ ಯಜಮಾನನುಳ್ಳ. 4. ಕೆಟ್ಟ ದೊರೆಯುಳ್ಳ. कुत्सितो नाथो यस्य। कुनायकः कुपतिः ಇತ್ಯಾದಿ.

कुनामन् ಕುನಾಮನ್ (वि०) ಕೆಟ್ಟ ಹೆಸರುಳ್ಳವನು, ಬಹಳ ಕೃಪಣ, ಜಿಪುಣ. कुत्सितं नाम यस्य।

कुनाशक ಕುನಾಶಕ (पुं०) ತೀಟಕ ಸಂಧಿ. कुं नाशयति — णश (अदर्शने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

कुनिषञ्ज ಕುನಿಷಂಜ (पुं०) ಹತ್ತನೆಯ ಮನುವಿನ ಮಗ, ಬ್ರಹ್ಮಸಾವರ್ಣಿಯ ಮಗ.

कुनीति ಕುನೀತಿ (स्त्री०) 1. ಕೆಟ್ಟ ನೀತಿ, ಕೆಟ್ಟ ನಡವಳಿಕೆ. कुत्सिता नीतिः। (वि०) 2. ಕೆಟ್ಟ ನಡವಳಿಕೆಯುಳ್ಳ, ಕೆಟ್ಟ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ. कुत्सिता नीतिर्यस्य।

कुनृप ಕುನೃಪ (पुं०) ಕೆಟ್ಟ ದೊರೆ, ಅಯೋಗ್ಯನಾದ ರಾಜ. कुत्सितो नृपः। **–नृपतिः –ನೃಪತಿಃ.**

कुपति ಕುಪತಿ (पुं०) ಕೆಟ್ಟ ಗಂಡ, ಕೆಟ್ಟ ಯಜಮಾನ. कुत्सितः पतिः।

कुन्त ಕುಂತ (पुं०) 1. ಪ್ರಾಸಾಯುಧ, ಕೊಂತವೆಂಬ ಒಂದು ಆಯುಧ. कुं भूमिमुनत्ति — उन्दी (क्लेदने) "तः" बाहु०। शक०। "कुन्तेनोच्चैः सादिना हन्तुमिष्टान्नाजानेयो दन्तिनस्त्रस्यति स्म" माघ० १८-२३। 2. ಕಾಡುಗೋಧಿ. 3. ಕ್ಷುದ್ರಜಂತು. 4. ಕೋಪ, ಉಗ್ರತೆ. "कुन्तः प्रासे चण्डभावे क्षुद्रजन्तौ गवेधुके" मेदि०।

कुन्तल ಕುಂತಲ (पुं०) 1. ಕೇಶ, ಕೂದಲು. कुन्तं क्षुद्रजन्तुं लाति — ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। "कापि कुन्तलसंव्यानसंयमव्यपदेशतः। बाहुमूलं कुचौ नाभिपङ्कजं दर्शयेत् स्फुटम्" सा० द०। 2. ಚಷಕ, ಕುಡಿಯುವ ಪಾತ್ರೆ. 3. ಮುಡಿವಾಳ. 4. ಯವಧಾನ್ಯ (Barley). 5. (ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ) ಒಂದು ಧ್ರುವಕ. (पुं० ब० व०) 6. ಕುಂತಲದೇಶ. "स्नाता तिष्ठति कुन्तलेश्वरसुता वारोऽङ्गराजस्वसुः द्यूते रात्रिरियं जिता कमलया

देवी प्रसाद्याद्य च" सा० द० ३। 7. ನೇಗಿಲು. "कुन्तलः स्याद्यवे देशे केशलाङ्गलयोरपि" विश्व०। "कुन्तलश्चषके वाले यवे पुंभूम्नि नीवृति" मेदि०।

कुन्ति ಕುಂತಿ (पुं० ब० व०) 1. ಒಂದು ದೇಶ. "कुन्तयो-वन्तयश्चैव तथैवापरकुन्तयः" भा० भीष्म०। 2. ಕುಂತಿ ದೇಶದ ರಾಜರು. "सुस्थलाश्च मुकुट्टाश्च कुलिन्दाः कुन्तिभिः सह। साल्वायनाश्च राजानः" भा० सभा०। (पुं०) 3. ವಿದರ್ಭದೇಶದ ಕ್ರಥನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ರಾಜನ ಮಗ. "क्रथस्य कुन्तिः पुत्रोऽभूत् रुचिस्तस्याथ निर्वृतिः" भाग० ९-३-२।

कुन्तिभोज ಕುಂತಿಭೋಜ (पुं०) ಪಾಂಡುರಾಜನ ಪತ್ನಿಯಾದ ಕುಂತಿಯ ಸಾಕುತಂದೆ. [ಕುಂತಿಭೋಜನಿಗೆ ಹೆಣ್ಣು ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದೆ ಮಿತ್ರನಾದ ಶೂರರಾಜನನ್ನು ಬೇಡಲಾಗಿ ಶೂರನು ತನ್ನ ಮಗಳಾದ ಪೃಥೆಯನ್ನು ಸಾಕುಮಗಳಾಗಿ ಕೊಟ್ಟನು. ಇದರಿಂದ ಪೃಥೆಗೆ ಕುಂತಿಯೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು.] "शूरो नाम यदुश्रेष्ठो वसुदेवपिताऽभवत्। तस्य कन्या पृथा नाम रूपेणासदृशी भुवि। पितुः स्वस्रीय-पुत्राय सोऽनपत्याय वीर्यवान्। अग्रयमग्रे प्रतिज्ञाय स्वस्या-पत्यस्य वै तदा। अग्रजातेति तां कन्यां शूरोऽनुग्रह-काङ्क्षया। अददत् कुन्तिभोजाय स तां दुहितरं तदा" भा० आदि० ६८।

कुन्तिसुता ಕುಂತಿಸುತಾ (स्त्री०) ಕುಂತಿಭೋಜರಾಜನ ಮಗಳು, ವಸುದೇವನ ತಂಗಿ, ಪೃಥಾದೇವಿ, ಪಾಂಡವರ ತಾಯಿ.

कुन्ती ಕುಂತೀ (स्त्री०) ಶೂರರಾಜನ ಮಗಳು, ಕುಂತಿಭೋಜನ ಸಾಕುಮಗಳು, ವಸುದೇವನ ತಂಗಿ, ಪಾಂಡುರಾಜನ ಪತ್ನಿ, ಪೃಥಾದೇವಿ. "शूरः पूज्याय वृद्धाय कुन्ति-भोजाय तां ददौ। तस्मात् कुन्तीति विख्याता कुन्ति-भोजात्मजा पृथा" हरिवं०।

कुन्तीतनय ಕುಂತೀತನಯ, -पुत्र-ಪುತ್ರ, -सुत-ಸುತ (पुं०) ಕುಂತಿಯ ಮಕ್ಕಳು—(1) ಧರ್ಮರಾಜ, (2) ಭೀಮಸೇನ, (3) ಅರ್ಜುನ ಮತ್ತು (4) ಕರ್ಣ. कुन्त्याः तनयः पुत्रः सुतो वा। [ಕುಂತಿಯು ಕನ್ಯಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ತಂದೆಯ ಮನೆಯಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಅತಿಥಿಗಳ ಶುಶ್ರೂಷೆಗಾಗಿ ನಿಯುಕ್ತಳಾಗಿದ್ದಳು. ಒಂದು ಸಲ ದುರ್ವಾಸಮುನಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸಿ ಅದರಿಂದ ಸಂತೋಷಗೊಂಡ ಆ ಮುನಿಯಿಂದ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಕೆಲವು ಮಂತ್ರಗಳ ಉಪದೇಶ ಹೊಂದಿ ಕನ್ಯೆಯಾಗಿದ್ದಾಗಲೇ ಸೂರ್ಯನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಕರ್ಣನನ್ನೂ, ಮದುವೆಯಾದ ನಂತರ ಪಾಂಡುವಿಗೆ ಶಾಪ ಬಂದುದರಿಂದ ಧರ್ಮ, ವಾಯು ಮತ್ತು ಇಂದ್ರ ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಧರ್ಮರಾಜ, ಭೀಮಸೇನ ಮತ್ತು ಅರ್ಜುನನನ್ನೂ ಪಡೆದಳು.]

कुन्थु ಕುಂಥು (पुं०) ಕುಂಥುಸಾಗರಸ್ವಾಮಿಗಳು, ಆರನೆಯ ಜೈನಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳು. [ಜೈನ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳಾದ ಈ ಕುಂಥುಸ್ವಾಮಿಗಳು ಬೆಳಗಾವಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಐನಾಪುರವೆಂಬ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಸದ್ಗುಣಗಳಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದ ಶ್ರೀ ಸರಸ್ವತೀದೇವಿ–ಸಾತಪ್ಪನವರ ಸುಪುತ್ರರು. ಇವರಿಗೆ ಬಾಲ್ಯದಿಂದಲೂ ಗುರು-ದೈವ ಭಕ್ತಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತ ಬಂದು ಪರಮ ವೈರಾಗ್ಯವು ಹುಟ್ಟಿದುದರಿಂದ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಜುಗುಪ್ಸೆಯುಂಟಾಗಿದ್ದರೂ ತಾಯಿತಂದೆಗಳ ನಿರ್ಬಂಧದಿಂದ ಸಂಸಾರಬಂಧನಕ್ಕೊಳಗಾಗಿ ಕೊನೆಗೂ ಶಾಂತಿಸಾಗರ ಮುನಿಗಳಿಂದ ಜೈನದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಪಡೆದರು. ಬಳಿಕ ಇವರು ತಮ್ಮ ಉಪದೇಶದಿಂದ ಧರ್ಮಜ್ಯೋತಿಯನ್ನು ಬೆಳಗುತ್ತ ಜನರ ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ದೂರಮಾಡಿ ಧರ್ಮಜಾಗೃತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದರು. ಇವರ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಅನೇಕ ಧಾರ್ಮಿಕಸಂಸ್ಥೆಗಳೂ, ಪುಸ್ತಕಭಾಂಡಾಗಾರಗಳೂ, ವಿದ್ಯಾಲಯಗಳೂ ಸ್ಥಾಪಿತವಾದುವು. ಇವರು ತಮ್ಮ ಪಾಂಡಿತ್ಯದಿಂದ ಬೋಧಾಮೃತಸಾರ, ನಿಜಾತ್ಮಶುದ್ಧಿಭಾವನಾ, ಮೋಕ್ಷಮಾರ್ಗಪ್ರದೀಪ ಮುಂತಾದ ನಲವತ್ತು ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.]

कुन्द ಕುಂದ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. कुमिति मान्तमव्ययम्। कुम् परभक्तिपरज्ञानादिभुवं ददाति — डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। "भक्तेभ्यः परभक्त्यादिप्रदानात् कुन्द उच्यते" इति निरुक्तिः। "कुमुदः कुन्दरः कुन्दः" वि० स०। 2. ಕುಬೇರನ ನವ (ಒಂಬತ್ತು) ನಿಧಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. 3. ಚರಕಿ ಯಂತ್ರ, ಕಡೆತ ಹಿಡಿಯುವ ಯಂತ್ರ, ನಿಡು ಸುರುಳೆಯ ಬೈರಿಗೆ. (पुन०) 4. ಮೊಲ್ಲೆಗಿಡ, ಕೋಲುಮಲ್ಲಿಗೆ. कु (शब्दे) "दन्" नुमागमश्च (उ० ४-९८)। "कुन्दो माघ्येऽस्त्री मुकुन्दभ्रमि-निघ्यन्तरेषु ना" मेदि०। 5. ಗುಗ್ಗುಳ, ಲೋಬಾನ, ಧೂಪಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಗೋಂದು. (न०) 6. ಮೊಲ್ಲೆ ಹೂವು, "प्रातः कुन्दप्रसवशिथिलं जीवितं धारयेथाः" मेघ० २-५०। 7. ಕಮಲ. 8. ಪರತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ.

कुन्दक ಕುಂದಕ (पुं०) "कुन्द" ಪದದ ಅರ್ಥ. स्वार्थे "कः"।

कुन्दचतुर्थी ಕುಂದಚತುರ್ಥೀ (स्त्री०) ಮಾಘಮಾಸದ ಶುಕ್ಲ ಚತುರ್ಥಿ.

कुन्दम ಕುಂದಮ (पुं०) ಬಿಡಾಲ, ಬೆಕ್ಕು, ಮಾರ್ಜಾರ. कुन्देन मीयते — माङ् (माने) "डः" (वा० ३-२-४८)। "बिडालः कुन्दमो नक्तचारी दीप्ताक्षजाहकौ" त्रिकाण्डं०। स्त्रियाम् जाति० "ङीप्" (४-१-६३)। **-मी -ಮೀ.**

कुन्दर ಕುಂದರ (पुं०) ವಿಷ್ಣು. कुन्दं परतत्त्वज्ञानं राति ददाति — रा (दाने) "कः" (३-२-३)। कुं पापं दारयति वा। "कुमुदः कुन्दरः कुन्दः" वि० स०।

कुन्दाल ಕುಂದಾಲ (न०) ಗುದ್ದಲಿ, ಅಗೆಯುವ ಆಯುಧ. वैज०।

कुन्दिनी ಕುಂದಿನೀ (स्त्री०) 1. ಕಮಲಗಳ ಸಮೂಹ. कुन्दानां समूहः "इनिः" (वा० ४-२-५१)। 2. ಕಮಲಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರದೇಶ. कुन्दान्यत्र सन्ति "इनिः" (५-२-१३५)।

कुन्दिल ಕುಂದಿಲ (न०) ಅರಣ್ಯ, ಕಾಡು. वैज०।

कुन्दु ಕುಂದು (पुं०) ಮೂಷಿಕ, ಇಲಿ. कुं भूमिं दृणाति— दॄ (विदारणे) "डुः" बाहु०।

कुप – क्रोधे (दिवा० पर० अक० से०)। कुप्यति कुप्यतः कुप्यन्ति। चुकोप चुकुपतुः। कोपिता। कोपिष्यति। कुप्यतु। अकुप्यत्। कुप्येत्। कुप्यात्। अकुपत्। अकोपिष्यत्। ಕೋಪಗೊಳ್ಳು, ಸಿಟ್ಟುಮಾಡಿಕೊ.

भावे : कुप्यते। चुकुपे। कोपिता। कोपिष्यते। कुप्यताम्। अकुप्यत। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि : कोपयति, –ते। कोपयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। कोपयिता। कोपयिष्यति, –ते। कोपयतु, –ताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कर्मणि : कोप्यते। कोपयां चक्रे, –बभूवे, –आसे। कोपयिता, कोपिता। कोपयिष्यते, कोपिष्यते। कोप्यताम्। अकोप्यत। कोप्येत। ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि : चुकुपिषति, चुकोपिषति। चुकुपिषां चकार, चुकोपिषां चकार, –बभूव, –आस। चुकुपिषिता, चुकोपिषिता। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु : कोपितव्यम्। कोपनीयम्। कोप्यम्। कुपितः। कुपितवान्, –वती। कुप्यन्, कुप्यन्ती। कोपितुम्। कुपितम्। कोपनम्। कुपित्वा, कोपित्वा। प्रकुप्य।

कुपित ಕುಪಿತ (न०) 1. ಕೋಪ, ಸಿಟ್ಟು. कुप (क्रोधे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "वाससां शिथिलतामुपनाभि ह्रीनिरासमपदे कुपितानि" किरा० ९-६५। (वि०) 2. ಕೋಪಗೊಂಡ, ಸಿಟ್ಟುಮಾಡಿಕೊಂಡ. कुप कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। "भजते कुपितोऽप्युदारधीरनुनीतिं नतिमात्रकेण सः" माघ० १६-५५। "जहौ न धैर्यं कुपितोऽपि पाण्डवः" किरा० १४-१।

कुपिन्द ಕುಪಿಂದ (पुं०) ನೇಯಿಗೆಯವನು, ಮಗ್ಗದವನು. कुप (क्रोधे) "किन्दच्" (उ० ४-८६)।

कुपिनिन् ಕುಪಿನಿನ್ (पुं०) ಬೆಸ್ತ, ಮೀನು ಹಿಡಿಯುವವನು. कुपिनी अस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११६)।

कुपिनी ಕುಪಿನೀ (स्त्री०) ಮೀನಿನ ಬುಟ್ಟಿ, ಮೀನುಗಳು ತುಂಬುವ ಬುಟ್ಟಿ. गुप्यते मत्स्या अत्र — गुपू (रक्षणे) "इनिः" बाहु०। "ङीप्"। पृषो०।

कुपुत्र ಕುಪುತ್ರ (पुं०) 1. ಕೆಟ್ಟ ಮಗ, ಅಯೋಗ್ಯನಾದ ಮಗ. कुत्सितः पुत्रः। 2. ಭೂಮಿಯ ಮಗ—(1) ಅಂಗಾರಕಗ್ರಹ. (2) ನರಕಾಸುರ. कोःपुत्रः।

कुपूय ಕುಪೂಯ (वि०) ನೀಚ, ನಿಕೃಷ್ಟ, ತುಚ್ಛ. कुत्सितं पूयते — पूयी (विशरणे) "अच्" (३-१-१३४)। "कुपूयकुत्सितावद्यखेटगर्ह्याणकाः समाः" अम०।

कुप्य ಕುಪ್ಯ (न०) ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿ ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಲೋಹ, ಹಿತ್ತಾಳೆ ತಾಮ್ರ ಮುಂತಾದುದು. गुपू (रक्षणे) "क्यप्" (३-१-११४)। कुत्वं च।

कुप्यत् ಕುಪ್ಯತ್ (वि०) ಕೋಪಗೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ, ಸಿಟ್ಟುಗೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. कुप (क्रोधे) "शतृ" (३-२-१२४)। "सोमाय कुप्यन्निव विप्रयुक्तः स सोममाचामति हूयमानम्" नैष० ८-७४। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **कुप्यन्ती ಕುಪ್ಯಂತೀ.**

कुप्यशाला ಕುಪ್ಯಶಾಲಾ (स्त्री०) ತಾಮ್ರ ಹಿತ್ತಾಳೆ ಮುಂತಾದ ಲೋಹಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ಮನೆ. कुप्यस्य तत्पात्रनिर्माणस्य शाला।

कुबेर ಕುಬೇರ (पुं०) 1. ಯಕ್ಷರಾಜ, ಧನಾಧಿಪ, ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನ ಅಧಿಪತಿ. कुत्सितं बेरं शरीरं यस्य। [ಸೋಮ ನೆಂಬುದು ಇವನ ಹೆಸರು. "कुबेरो भव नाम्ना त्वं मम रूपेर्ष्यया सुत" ಎಂದು ದೇವಿಯ ಶಾಪದಿಂದ ಇವನಿಗೆ ಕುರೂಪವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿ "**ಕುಬೇರ**"ನೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. ಇವನು ವಿಶ್ರವಸ್ಸಿನ ಮಗ. ಇಲಬಿಲೆಯು ಇವನ ತಾಯಿ. ಋದ್ಧಿಯೆಂಬುವಳು ಇವನ ಪತ್ನಿ. ಮಗ ನಳಕೂಬರ. ಅಲಕೆಯು ಕುಬೇರನ ರಾಜಧಾನಿ. ಇವನ ವಿಮಾನಕ್ಕೆ ಪುಷ್ಪಕವೆಂದು ಹೆಸರು. ರುದ್ರನನ್ನು ಕುರಿತು

ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿ ಪುಷ್ಪಕವಿಮಾನವನ್ನು ಪಡೆದು ಇವನು ಲಂಕೆಯಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯಭಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರಲು ಇವನ ಮಲ ತಾಯಿಯ ಮಕ್ಕಳಾದ ರಾವಣಕುಂಭಕರ್ಣರು ಇವನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಲಂಕೆಯನ್ನೂ, ಪುಷ್ಪಕವಿಮಾನವನ್ನೂ ಸ್ವಾಧೀನ ಪಡಿಸಿಕೊಂಡರು. ಬಳಿಕ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ಕೈಲಾಸದಲ್ಲಿ ಅಲಕೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಂಡು ಯಕ್ಷರಿಗೆ ರಾಜನಾದನು.] "कुबेरस्य मनःशल्यं शंसतीव पराभवम्" कुमा० २-२२। वा "कप्" (५-४-१५४)। **कुबेरकः ಕುಬೇರಕಃ.** 2. ನಂದಿಮರ. "कुबेरस्तु धनदे नन्दिपादपे" हेम०। (ನ०) 3. ವಿಕಾರವಾದ ದೇಹ, ಅಂದ ವಿಲ್ಲದ ಮೈ. कुत्सितं बेरम्।

कुबेरदिश् ಕುಬೇರದಿಶ್ (स्त्री०) ಕುಬೇರನು ಒಡೆಯ ನಾಗಿರುವ ಉತ್ತರದಿಕ್ಕು.

कुबेराक्षी ಕುಬೇರಾಕ್ಷೀ (स्त्री०) ಪಸುರು ಪಾಪರಿ ಗಿಡ. कुबेरस्याक्षीव पिङ्गलं पुष्पमस्याः "षच्" (५-४-११३)।

कुबेराचल ಕುಬೇರಾಚಲ –अद्रि –ಅದ್ರಿ (पुं०) ಕೈಲಾಸ ಪರ್ವತ. कुबेरस्य अचलः अद्रिर्वा।

कुब्ज ಕುಬ್ಜ (पुं०) 1. ಉತ್ತರಣೆಗಿಡ. 2. ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ. 3. ಗೂನು, ಬೆನ್ನುಮೂಳೆ ಬಗ್ಗಿರುವಿಕೆ. हृदयं यदि वा पृष्ठमुन्नतं क्रमशः सरुक्। क्रुद्धो वायुर्यदा कुर्यात्तदा तं कुब्जमादिशेत्"। (वि०) 4. ವಾಮನ, ಕುಳ್ಳ. 5. ಗಿಡ್ಡ, ಗೂನ. कौ उब्जति — उब्ज (आर्जवे) "अच्" (३-१-१३४)। "कुब्जा नीचतयैव यान्ति शनकैरात्मेक्षणाशङ्किनः" रत्ना० २-३।

कुब्जा ಕುಬ್ಜಾ (स्त्री०) 1. ಗೂನು ಮೈಯುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. 2. ಕಂಸನ ಮನೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಒಬ್ಬ ದಾಸಿ. [ಇವಳು ಪ್ರತಿ ದಿನವೂ ಕಂಸನಿಗೆ ದಿವ್ಯವಾದ ಚಂದನವನ್ನು ಒದಗಿಸು ತ್ತಿದ್ದಳು. ಕಂಸನ ಆಹ್ವಾನದ ಮೇಲೆ ಶ್ರೀಬಲರಾಮ ಕೃಷ್ಣರು ಮಧುರಾಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾಗ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಅವರನ್ನು ಕಂಡ ಕುಬ್ಜೆಯು ಚಂದನವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಅವರಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಲು ರಾಮಕೃಷ್ಣರು ಅದನ್ನು ತಮ್ಮ ಮೈಗೆಲ್ಲಾ ಅನುಲೇಪ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಕುಬ್ಜೆಯ ಕಾಲನ್ನು ಅಂಗುಷ್ಠದಿಂದ ತುಳಿದುಕೊಂಡು ಗಲ್ಲವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಬೆನ್ನಿನ ಗೂನನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ ಅವಳನ್ನು ಸುಂದರಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು.] 3. ದಶರಥನ ಕಿರಿಯ ಹೆಂಡತಿಯಾದ ಕೈಕಯಿಯ ದಾಸಿ. ಇವಳು ಶ್ರೀರಾಮನ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡ ಬಂದು ವನವಾಸಕ್ಕೆ ಕಳುಹುವಂತೆ ಕೈಕಯಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದಳು.

कुब्र ಕುಬ್ರ (ನ०) 1. ಅರಣ್ಯ, ಕಾಡು. कुबि (आच्छादने) "रन्" (उ० २-२९)। निपा०। कुब्रमरण्यम् सि० कौ०। 2. ಯಜ್ಞಕುಂಡ. 3. ಕರ್ಣಾಭರಣ, ಹತ್ತಕಡಕು. 4. ಶಕಟ, ಗಾಡಿ. 5. ದಾರ.

कुभार्य ಕುಭಾರ್ಯ (वि०) ಕೆಟ್ಟ ಹೆಂಡತಿಯುಳ್ಳವನು, ಅಯೋಗ್ಯಳಾದ ಪತ್ನಿಯುಳ್ಳವನು. कुत्सिता भार्या यस्य। (स्त्री०) **–भार्या –ಭಾರ್ಯಾ.** ಕೆಟ್ಟ ಹೆಂಡತಿ.

कुभृत् ಕುಭೃತ್ (पुं०) 1. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. कुं पृथिवीं बिभर्ति — डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-७६)। 2. ಏಳು ಸಂಖ್ಯೆ.

कुमार ಕುಮಾರ (पुं०) 1. ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿ, ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ. कौ मारयति दुष्टान् — मृङ् (प्राणत्यागे) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। कुमारयति क्रीडति — कुमार (क्रीडायाम्) + णिच् "अच्" वा। "रराज तेषां व्रजतां सुराणां मध्ये कुमारोऽधिककान्तियुक्तः" कुमा० १३-८। 2. ಪುತ್ರ, ಮಗ. "नीराज्यमाने स्फटिकाचलेन सानन्दनिर्दिष्टदृशं कुमारे" कुमा० १२-२१। 3. ಯುವರಾಜ, ರಾಜಕುಮಾರ. [ವಿಶೇಷ ವಾಗಿ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗ.] "उपवेष्टुमर्हति कुमारः" मुद्रा० ४। 4. ಶುಕ, ಗಿಣಿ. 5. ಅಶ್ವ ಪಾಲಕ, ಕುದುರೆಯ ಯೋಗಕ್ಷೇಮ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳು ವವನು, ಕುದುರೆಯ ಆಳು. 6. ವರುಣ ವೃಕ್ಷ, ವಲಸೆ ಗಿಡ. 7. ಬಾಲಕ, ಐದುವರ್ಷ ವಯಸ್ಸಿನ ಹುಡುಗ. "कौमारं पञ्चवर्षान्तं पौगण्डं दशमावधि" भाग० १०। "कुमारः स्यात् शुके स्कन्दे युवराजेऽश्वचारके। बालके वरुणाद्रौ ना न द्वयोर्जात्यकाञ्चने" मेदि०। (ನ०) 8. ಶುದ್ಧವಾದ ಚಿನ್ನ. (स्त्री०) **–री –ರೀ.** 9. ಪುತ್ರಿ, ಮಗಳು. 10. ಮದುವೆಯಾಗದಿರುವ ಕನ್ಯೆ, ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷ ವಯಸ್ಸಿನ ಕನ್ಯೆ. "संप्राप्ते द्वादशे वर्षे कुमारीत्यभिधीयते" स्मृतिः। "त्रीणि वर्षाण्युदीक्षेत कुमार्यृतुमती सती" मनु० ९-९०। 11. ಸಣ್ಣ ಗೋರಂಟಿ. 12. ನವಮಾಲಿಕೆ, ಹೆಜ್ಜಾಜಿ. 13. ಪಾರ್ವತಿ, ಗೌರಿ. 14. ಒಂದು ನದಿ. 15. ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತಗಿಡ. 16. ಜಂಬೂ ದ್ವೀಪ. "कुमारी शैलतनयानवमाल्योर्नदीभिदि। सहापराजिताकन्याजम्बुद्वीपेषु च स्त्रियाम्" मेदि०।

कुमारधारा ಕುಮಾರಧಾರಾ (स्त्री०) ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಒಂದು ತೀರ್ಥ. "पितामहस्य सरसः प्रसृता लोकपावनी। कुमारधारा तत्रैव त्रिषु लोकेषु

विश्रुता। यत्र स्नात्वा कृतार्थोस्मीत्यात्मानमवगच्छति" भा० वन० ८१।

कुमारपालन ಕುಮಾರಪಾಲನ (पुं०) 1. ಶಾಲಿವಾಹನ ರಾಜ. (न०) 2. ಬಾಲಕರನ್ನು ಕಾಪಾಡುವುದು. (वि०) 3. ಬಾಲಕರ ಯೋಗಕ್ಷೇಮವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು. कुमारं पालयति – पाल (रक्षणे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

कुमारभृत्या ಕುಮಾರಭೃತ್ಯಾ (स्त्री०) ಸೂಲಗಿತ್ತಿತನ, ಧಾತ್ರಿಯ ಕಾರ್ಯ. कुमारस्य भृत्या भरणम्। ಆಯುರ್ವೇದದ ಎಂಟು ಅಂಗಗಳಲ್ಲೊಂದು. ["अष्टाङ्ग" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

कुमारयु ಕುಮಾರಯು (पुं०) ಯುವರಾಜ, ರಾಜಕುಮಾರ. कुमारं कौमारं याति – या (प्रापणे) "कुः" (उ० १-३७)।

कुमारललिता ಕುಮಾರಲಲಿತಾ (स्त्री०) ಸಮವೃತ್ತದ ಏಳನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ, ಜಗಣ ಸಗಣ ಮತ್ತು ಒಂದು ಗುರುವಿರುವ ಒಂದು ವೃತ್ತ. "कुमारललिता ज्सगाः" वृ० र०। **ಈ ವೃತ್ತದ ಗಣವಿನ್ಯಾಸ:**

ज स गु
।ऽ। ।।ऽ ऽ

कुमारवाहिन् ಕುಮಾರವಾಹಿನ್ (पुं०) ಮಯೂರ, ನವಿಲು. कुमारं स्कन्दं वहति—वह (प्रापणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। ಸ್ಕಂದನಿಗೆ ವಾಹನವಾದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರು.

कुमारश्रमणा ಕುಮಾರಶ್ರಮಣಾ (स्त्री०) ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂನ್ಯಾಸವನ್ನು ಪಡೆದ ಜೈನ ಹೆಂಗಸು, ಬಾಲಸಂನ್ಯಾಸಿನಿ. कुमारी श्रमणा। पुंवद्भावः (२-१-७०)।

कुमारसंभव ಕುಮಾರಸಂಭವ (न०) ಷಣ್ಮುಖನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಕಾಳಿದಾಸಕವಿಯ ಒಂದು ಕಾವ್ಯ. कुमारस्य संभवमधिकृत्य कृतो ग्रन्थः "अण्" (४-३-८७)। अणो "लुप्" (४-२-६०)।

कुमारसू ಕುಮಾರಸೂ (स्त्री०) 1. ಗಂಗಾನದಿ. 2. ಪಾರ್ವತಿ. कुमारं स्कन्दं सूते – षूङ् (प्राणिगर्भविमोचने) "क्विप्" (३-२-६१)।

कुमारिका ಕುಮಾರಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಮದುವೆಯಾಗದಿರುವ ಕನ್ಯೆ. कुमारी स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। 2. ಬಾಲಿಕೆ, ಕನ್ಯೆ. 3. ದೊಡ್ಡಜಾತಿಯ ಯಾಲಕ್ಕಿ. 4. ನವಮಲ್ಲಿಕೆ. [ಇದು ಮನ್ಮಥನ ಐದು ಬಾಣಗಳಲ್ಲೊಂದು.] 5. ಭಾರತವರ್ಷದ ಒಂಬತ್ತು ಖಂಡಗಳಲ್ಲೊಂದು. "ऐन्द्रं कशेरुशकलं किल ताम्रपर्णमन्यद्गभस्ति मदनश्च कुमारिकाख्यम्। नागं च सौम्यमिह वारुणमन्त्यखण्डं गन्धर्वसंज्ञमिति भारतवर्षमध्ये। वर्णव्यवस्थितिरिहैव कुमारिकाख्ये शेषेषु चान्त्यजजना निवसन्ति सर्वे"।

कुमारिन् ಕುಮಾರಿನ್ (वि०) ಕುಮಾರರುಳ್ಳವನು, ಮಕ್ಕಳುಳ್ಳವನು. कुमारा अस्य सन्तीति – "इनिः" (५-२-११५)।

कुमारिल ಕುಮಾರಿಲ (पुं०) ಕುಮಾರಿಲಭಟ್ಟಾಚಾರ್ಯರು, ಒಬ್ಬ ಮೀಮಾಂಸಕರು. "साधु कुमारिल साधुप्रज्ञोस्यायुष्मन्" प्रबोध० ६।

कुमारी ಕುಮಾರೀ (स्त्री०) 1. ಮದುವೆಯಾಗದಿರುವ ಕನ್ಯೆ. कुमार "ङीप्" (४-१-२०)। "त्रीणि वर्षाण्युदीक्षेत कुमार्यृतुमती सती। ऊर्ध्वं तु कालादेतस्माद्विन्देत सदृशं पतिम्" मनु० ९-९०। 2. ಒಂದು ನದಿ. 3. ಪಾರ್ವತಿ. 4. ನವಮಲ್ಲಿಕೆ. 5. ಜಂಬೂದ್ವೀಪ. 6. ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತಗಿಡ. 7. ಸಣ್ಣ ಗೋರಂಟಿಗಿಡ. 8. ಹೆಜ್ಜಾಜಿ, ಜೀರಜಾಜಿ. 9. ದೊಡ್ಡಜಾತಿಯ ಯಾಲಕ್ಕಿ. "कुमारः शैलतनयानवमाल्योर्नदीभिदि। सहापराजिता कन्या जम्बूद्वीपेषु च स्त्रियाम्" मेदि०।

कुमारीक्रीडनक ಕುಮಾರೀಕ್ರೀಡನಕ (न०) ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳ ಆಟದಸಾಮಾನು. कुमारीभिः क्रीड्यतेऽनेन – क्रीड् (विहारे) "ल्युट्" (३-३-११७)। स्वार्थे "कः"।

कुमारीतनय ಕುಮಾರೀತನಯ, –पुत्र –ಪುತ್ರ, –सुत –ಸುತ (पुं०) ಮದುವೆಯಾಗದಿರುವ ಕನ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗ. 1. ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿ (ಸತ್ಯವತಿಯ ಪುತ್ರ). 2. ಕರ್ಣ (ಕುಂತಿಯ ಮಗ). "पितृवेश्मनि कन्या तु यं पुत्रं जनयेद्रहः। तं कानीनं वदेन्नाम्ना वोढुः कन्यासमुद्भवम्" मनु० ९-१७२।

कुमित्र ಕುಮಿತ್ರ (न०) ಕೆಟ್ಟ ಸ್ನೇಹಿತ. कुत्सितं मित्रम्।

कुमुद् ಕುಮುದ್ (न०) 1. ರಕ್ತೋತ್ಪಲ, ಕೆಂದಾವರೆ. कौ मोदते – मुद (हर्षे) "क्विप्" (३-२-७६)। "रक्तोत्पलमलिप्रियम्। लक्ष्मीगृहं कुमुच्चाथ" त्रिकाण्ड०। 2. ಬಿಳಿನೈದಿಲೆ. (वि०) 3. ಕೃಪಣ, ಲೋಭಿ, ಜಿಪುಣ. कुत्सिता मुदस्य। "कुमुद् त्रिषु स्यात् कृपणे कैरवे तु नपुंसकम्" मेदि०। 4. ತೃಪ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನು, ಸಂತೋಷವಿಲ್ಲದವನು.

कुमुद ಕುಮುದ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. कौ प्रकृतिमण्डल एव तैः सह मोदते — मुद (हर्षे) "कः" (वा० ३-२-५)। "प्राकृते मण्डले भूमौ मोदनाच्च महात्मभिः। मुक्तिभूमिप्रदानाद्वा कुमुदः परिकीर्तितः" इति निरुक्तिः। "कुमुदः कुन्दरः कुन्दः" वि० स०। 2. ಒಬ್ಬ ನಾಗರಾಜ, ಕುಶ ಮಹಾರಾಜನ ಪತ್ನಿಯಾದ ಕುಮುದ್ವತಿಯ ಸಹೋದರ. "नागेन लौल्यात् कुमुदेन नूनमुपात्तमन्तर्ह्रदवासिना तत्" रघु० १६-७६। 3. ದಕ್ಷಿಣ ದಿಗ್ಗಜ. 4. ಒಬ್ಬ ವಾನರ. 5. ಕರ್ಪೂರ. 6. ಶಾಲ್ಮಲಿದ್ವೀಪದ ಒಂದು ಪರ್ವತ. 7. ಒಬ್ಬ ದೈತ್ಯ. (न०) 8. ಬಿಳಿನೈದಿಲೆ. कौ मोदते — मुद (हर्षे) "कः" (३-१-१३५)। (वा० ३-२-५) वा। "कलरवमुपगीते षट्पदौघेन धत्तः कुमुदकमलखण्डे तुल्यरूपामवस्थाम्" माघ० ११-१५। 9. ರಕ್ತೋತ್ಪಲ, ಕೆಂದಾವರೆ, ಕೆಂಪುನೈದಿಲೆ. (स्त्री०) **–दा –ದಾ.** 10. ಶೀವನೆಯ ಮರ. 11. ಕಿರಿಯ ಶಿವನಿಮರ. "कुमुदः कपौ। दिङ्नागनागयोर्दैत्यभेदे च सितोत्पले। कुमुदा कुम्भीगम्भार्योः" हेम०।

कुमुदनाथ ಕುಮುದನಾಥ (पुं०) ಚಂದ್ರ. कुमुदस्य नाथः। **–पतिः –ಪತಿಃ.**

कुमुदबन्धु ಕುಮುದಬಂಧು (पुं०) ಚಂದ್ರ. कुमुदस्य वन्धुः। **–बान्धवः –ಬಾಂಧವಃ.**

कुमुदवती ಕುಮುದವತೀ (स्त्री०) ಕುಮುದಲತೆ, ಬಿಳಿನೈದಿಲೆಯ ಬಳ್ಳಿ. कुमुदानि सन्त्यस्याम् "मतुप्" (५-२-९४)। मस्य वः (८-२-९)।

कुमुदा ಕುಮುದಾ (स्त्री०) "कुमुद" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

कुमुदाकर ಕುಮುದಾಕರ (पुं०) ಬಿಳಿನೈದಿಲೆಗೆ ಸ್ಥಾನವಾದ ಜಲಾಶಯ. कुमुदानामाकरः। "शुक्लैः सतारैर्मुकुलीकृतैः स्थुलैः कुमुद्वतीनां कुमुदाकरैरिव" माघ० १२-४।

कुमुदिका ಕುಮುದಿಕಾ (स्त्री०) ಕಿರಿಯ ಶಿವನಿಮರ. कौ मोदते—मुद (हर्षे) "कः" (३-१-१३५)। स्वार्थे "कन्" (५-३-७५)।

कुमुदिनी ಕುಮುದಿನೀ (स्त्री०) 1. ಕುಮುದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೇಶ. कुमुदान्यत्र सन्ति "इनिः" (५-२-१३५)। "सपदि कुमुदिनीभिर्मीलितं हा क्षपापि क्षयमगमदपेतास्तारकास्ताः समस्ताः" माघ० ११-२४। 2. ಕುಮುದ ಲತೆ, ಬಿಳಿನೈದಿಲೆಯ ಬಳ್ಳಿ. कुमुदानि सन्त्यस्याम् "इनिः" (५-२-१३५)। 3. ಕುಮುದಗಳ ಸಮೂಹ, ಬಿಳಿನೈದಿಲೆಗಳ ರಾಶಿ. कुमुदानां समूहः "इनिः" (वा० ४-२-५१)।

कुमुद्वत् ಕುಮುದ್ವತ್ (वि०) 1. ಬಿಳಿನೈದಿಲೆ ಹೂವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ಪ್ರದೇಶ. कुमुदानि सन्त्यत्र "ड्मतुप्" (४-२-८७)। वत्वम् (८-२-१०)। "हंसश्रेणीषु तारासु कुमुद्वत्सु च वारिषु" रघु० ४-१९। 2. ಅತ್ಯಪ್ತಿಯುಳ್ಳ. कुमुदस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **कुमुद्वती ಕುಮುದ್ವತೀ.**

कुमुद्वती ಕುಮುದ್ವತೀ (स्त्री०) 1. ಬಿಳಿನೈದಿಲೆಯ ಲತೆ. कुमुद्वत् "ङीप्" (४-१-६)। "ग्लपयति यथा शशाङ्कं न तथा हि कुमुद्वतीं दिवसः" शाकु० ३-१४। 2. ಬಿಳಿನೈದಿಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರದೇಶ. कुमुदान्यत्र सन्ति "ड्मतुप्" (४-२-८७)। "ङीप्" (४-१-६)। "शुक्लैः सतारैर्मुकुलीकृतैः स्थुलैः कुमुद्वतीनां कुमुदाकरैरिव" माघ० १२-४। 3. ಕುಶಮಹಾರಾಜನ ಪತ್ನಿ, ಕುಮುದನೆಂಬ ಸರ್ಪರಾಜನ ಸಹೋದರಿ. "अतिथिं नाम काकुत्स्थात् पुत्रमाप कुमुद्वती" रघु० १७-१।

कुम्बा ಕುಂಬಾ (स्त्री०) 1. ಯಜ್ಞಶಾಲೆಯ ಸುತ್ತಲೂ ಕಟ್ಟಿದ ಬೇಲಿ. कुम्ब्यतेऽनया — कुबि (आच्छादने) "अङ्" (३-३-१०५)। 2. ದಪ್ಪಬಟ್ಟೆ, ದುಪ್ಪಟಿ. "कुम्बा तु स्थूलशाटकः" त्रिकाण्ड०।

कुम्भ ಕುಂಭ (पुं०) 1. ಲೋಹದ ಕೊಡ, ಬಿಂದಿಗೆ, ಮಣ್ಣಿನ ಗಡಿಗೆ. कुं उम्भति उम्भ (पूरणे) "अण्" (३-२-१)। "तदग्रजाग्रत्पृथुशातकुम्भकुम्भौ न संभावयति स्तनौ कः" नैष० १०-१२२। 2. ಆನೆಯ ತಲೆಯ ಮುಂಭಾಗದ ಮಾಂಸಪಿಂಡ. "मतः किमैरावतकुम्भकैतवप्रगल्भपीनस्तनदिग्धवस्तव" नैष० ९-५२। 3. ಕುಂಭಕರ್ಣನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. 4. ಪ್ರಹ್ಲಾದನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "प्रह्लादस्य त्रयः पुत्राः ख्याताः सर्वत्र भारत। विशेषतश्च कुम्भश्च निकुम्भ इति नामतः" भा० आदि०। 5. (ಜ್ಯೋತಿಷದಲ್ಲಿ) ಕುಂಭರಾಶಿ, ಗ್ರಹಗಳು ಸಂಚರಿಸುವ ಹನ್ನೆರಡು ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದನೆಯದು. 6. ಪ್ರಾಣಾಯಾಮದ ಅಂಗವಾದ ಶ್ವಾಸನಿರೋಧ, ಪ್ರಾಣಾಯಾಮದಲ್ಲಿ ಬಾಯಿ ಮತ್ತು ಮೂಗುಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಶ್ವಾಸವನ್ನು ತಡೆಯುವುದು. 7. ವೇಶ್ಯೆಯ ಪತಿ, ವಿಟಪುರುಷ, ಕಾಮುಕ. 8. ತೀವ್ರವಾಗಿ ಬಲಿತಿರುವ ಕಾಮಾಲೆ ರೋಗ. "नेत्ररुक्कामला क्लीबं कुम्भः स्यात्सा महत्तरा" वैज०। 9. ಎರಡು ಖಂಡಗದ ಅಳತೆ, ಇಪ್ಪತ್ತು

ಕೊಳಗದ ಅಳತೆ. "दशद्रोणा भवेत्खारी कुम्भस्तु द्रोणविंशतिः"। 10. ಈಗಿನ ಅವಸರ್ಪಿಣಿಯಲ್ಲಿ 19ನೆಯ ಅರ್ಹಂತರ ತಂದೆ. (ನಂ) 11. ಕೆಂಪು ತಿಗಡೆಯ ಮರ. 12. ಗುಗ್ಗುಳ. (स्त्री०) **–भा – ಭಾ.** 13. ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ. **–भी – ಭೀ.** 14. ಹಸರು ಪಾದರಿ. 15. ನೀರು ತಾಗೆ. 16. ಸಣ್ಣ ಮಡಕೆ. 17. ಕಿರಿಯ ಶಿವನಿಮರ. "कुम्भो वेश्यापतौ घटे। द्विपाङ्गे राक्षसे राशौ कुम्भं त्रिवृति गुग्गुलौ। कुम्भ्युखायां पाटलायां वारिपर्ण्यां च कट्फले" हेम०।

कुम्भक ಕುಂಭಕ (पुं०) ಪ್ರಾಣಾಯಾಮದ ಅಂಗವಾದ ಶ್ವಾಸನಿರೋಧ. कुम्भ स्वार्थे "कः"। (1) पूरकः, (2) कुम्भकः ಮತ್ತು (3) रेचकः ಎಂದು ಪ್ರಾಣಾಯಾಮದ ಅಂಗಗಳು ಮೂರು. ವಾಯುವನ್ನು ಎಳೆದುಕೊಂಡು ತುಂಬುವುದು ಪೂರಕವು. ತುಂಬಿದ ವಾಯುವನ್ನು ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು ಕುಂಭಕ. ಆ ವಾಯುವನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಿಡುವುದು ರೇಚಕವು. "पूरकं पूरणं वायोः कुम्भकः स्थापनं क्वचित्। बहिर्निःसारणं तस्य रेचकः परिकीर्तितः। दक्षिणे रेचयेद्वायुं वामेन पूरितोदरः। कुम्भेन धारयेन्नित्यं प्राणायामं विदुर्बुधाः"।

कुम्भकर्ण ಕುಂಭಕರ್ಣ (पुं०) ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ, ವಿಶ್ರವಸ್ಸಿನ ಮಗ, ರಾವಣನ ತಮ್ಮ. कुम्भाविव कर्णावस्य। [ಸುಮಾಲಿಕನ್ಯೆಯಾದ ಕೈಕಸಿಯು ಒಂದು ದಿನ ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪುತ್ರಾರ್ಥಿನಿಯಾಗಿ ಬಂದು ವಿಶ್ರವಸ್ಸನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲು ಆತನು "ಈ ಸಮಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಕ್ರೂರಕರ್ಮಿಗಳಾದ ರಾಕ್ಷಸರು ಹುಟ್ಟಲಿ" ಎಂದು ವರವನ್ನಿತ್ತನು. ಅದರಿಂದ ಮೊದಲು ಹತ್ತು ತಲೆಗಳಿಂದಲೂ ಇಪ್ಪತ್ತು ತೋಳುಗಳಿಂದಲೂ ಭಯಂಕರರೂಪದ ರಾವಣನು ಹುಟ್ಟಿದನು. ಬಳಿಕ ಬೃಹದಾಕಾರದ ಕುಂಭಕರ್ಣನೂ, ವಿಕಾರರೂಪದ ಶೂರ್ಪಣಖೆಯೂ ಹುಟ್ಟಿದರು. ಇದರಿಂದ ಖಿನ್ನಳಾದ ಕೈಕಸಿಯು ಮತ್ತೆ ವಿಶ್ರವಸ್ಸನ್ನು ಬೇಡಲಾಗಿ ಧರ್ಮಾತ್ಮನಾದ ವಿಭೀಷಣನು ಜನಿಸಿದನು.

ಕುಂಭಕರ್ಣನ ಘೋರ ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಮೆಚ್ಚಿದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಅವನಿಗೆ ವರವನ್ನು ಕೊಡಲು ಉದ್ಯುಕ್ತನಾದಾಗ ಅದರಿಂದ ಹೆದರಿದ ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಂತೆ ಕುಂಭಕರ್ಣನನ್ನು ಮಂಕುಗೊಳಿಸುವಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಸರಸ್ವತಿಗೆ ಹೇಳಲಾಗಿ ನಿರ್ದೇವತ್ವವನ್ನು ಕೇಳಲು ಹೊರಟ ಕುಂಭಕರ್ಣನ ಬಾಯಿಂದ ಸರಸ್ವತಿಯು ನಿದ್ರಾವತ್ತ್ವರೂಪವಾದ ವರವನ್ನು ಕೇಳಿಸಿದಳು. ಅದರಿಂದ ಕುಂಭಕರ್ಣನಿಗೆ ಸದಾ ನಿದ್ರೆಬರುವ ವರ ಲಭಿಸಿತು. ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಮಗಳಾದ ವೃತ್ರಜ್ವಾಲೆಯೆಂಬುವಳು ಕುಂಭಕರ್ಣನ ಹೆಂಡತಿ. ಕುಂಭನಿಕುಂಭರೆಂಬುವರು ಇವನ ಮಕ್ಕಳು. ಹನುಮಂತನು ಸೀತಾನ್ವೇಷಣಮಾಡಿ ಲಂಕೆಯನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸಿ ಹೋದನಂತರ ಸೀತೆಯನ್ನು ರಾಮನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿ ಶರಣಾಗತನಾಗಬೇಕೆಂದು ಕುಂಭಕರ್ಣನು ಎಷ್ಟು ಹೇಳಿದರೂ ರಾವಣನು ಕೇಳದಿರಲು ಅವನ ಅವಿವೇಕವನ್ನು ನಿಂದಿಸುತ್ತ ಹೋಗಿ ನಿದ್ರಿಸುವನು. ರಾವಣನು ಶ್ರೀರಾಮನೊಡನೆ ಘೋರ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಕುಂಭನಿಕುಂಭರಿಬ್ಬರೂ ಮಡಿಯಲು ರಾವಣನಿಂದ ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕುಂಭಕರ್ಣನು ಪುನಃ ರಾವಣನಿಗೆ ಹೇಳಿದ ವಿವೇಕದ ಮಾತು ವಿಫಲವಾಗಲು ಘೋರ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿ ಶ್ರೀರಾಮನಿಂದ ಹತನಾದನು.] रामा०।

कुम्भकामला ಕುಂಭಕಾಮಲಾ (स्त्री०) ಕಾಮಾಲೆ ರೋಗದ ಒಂದು ಭೇದ.

कुम्भकार ಕುಂಭಕಾರ (पुं०) ಮಡಕೆಯನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ಕುಂಬಾರ, ವೈಶ್ಯಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಒಬ್ಬ ಬೆರಕೆಜಾತಿಯವನು. कुम्भं करोति — डु कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)। "वैश्यायां विप्रतश्चौरात् कुम्भकारः स उच्यते"। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)।

कुम्भकारक ಕುಂಭಕಾರಕ (वि०) ಮಡಕೆಯನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು. कुम्भं करोति — डु कृञ् (करणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। **–कारिका – ಕಾರಿಕಾ.**

कुम्भज ಕುಂಭಜ (पुं०) 1. ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿ. कुम्भाज्जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। 2. ವಸಿಷ್ಠಮಹರ್ಷಿ. 3. ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯ. (वि०) 4. ಕುಂಭದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ.

कुम्भजन्मन् ಕುಂಭಜನ್ಮನ್ (पुं०) 1. ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿ. 2. ವಸಿಷ್ಠಮಹರ್ಷಿ. 3. ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯ. कुम्भाज्जन्म यस्य। [ಮಿತ್ರಾವರುಣರೆಂಬ ಋಷಿಗಳು ಒಂದು ದಿನ ಊರ್ವಶಿಯನ್ನು ಕಂಡು ಮೋಹಿತರಾಗಿ ವೀರ್ಯಸ್ಖಲನವಾಗಲು ಅದನ್ನು ಒಂದು ಕುಂಭದಲ್ಲಿಟ್ಟರು. ಅದರಿಂದ ಅಗಸ್ತ್ಯರೂ ವಸಿಷ್ಠರೂ ಜನಿಸಿದರು. "अगस्त्यश्च वसिष्ठश्च मित्रावरुणयोर्ऋषी। रेतः सिषिचतुः कुम्भे उर्वश्याः सन्निधौ द्रुतम्" भाग० ६-१८-५। ಭರದ್ವಾಜಮಹರ್ಷಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ

ಘೃತಾಚಿಯೆಂಬ ಅಪ್ಸರಸ್ಸನ್ನು ಕಂಡು ವೀರ್ಯಸ್ಖಲನವಾಗಲು ಅದನ್ನು ಒಂದು ದ್ರೋಣದಲ್ಲಿರಿಸಲು ಅದರಿಂದ ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರು ಜನಿಸಿದರು. भा० आदि० ६४।] "पञ्चवट्यां ततो रामः शासनात् कुम्भजन्मनः" रघु० १२-३१।

कुम्भदासी ಕುಂಭದಾಸೀ (स्त्री०) 1. ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ. 2. ತಲೆ ಹಿಡುಕಿ, ಕುಂಟಣಿ.

कुम्भनाभ ಕುಂಭನಾಭ (पुं०) ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "बलेः पुत्रशतं त्वासीत् बाणज्येष्ठं नराधिप। धृतराष्ट्रश्च सूर्यश्च चन्द्रमाश्चेन्द्रतापनः। कुम्भनाभो गर्दभाक्षः कुक्षिरित्येवमादयः" हरिवं०।

कुम्भपदी ಕುಂಭಪದೀ (स्त्री०) ಕುಂಭದಂತೆ ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. कुम्भस्येव पादावस्याः "ङीप्" (५-४-१३९)।

कुम्भपाद ಕುಂಭಪಾದ (वि०) ಕುಂಭದಂತೆ ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳವನು. कुम्भस्येव पादावस्य।

कुम्भमण्डूक ಕುಂಭಮಂಡೂಕ (पुं०) ಕುಂಭದೊಳಗೆ ವಾಸಿಸುವ ಮಂಡೂಕ (ಕಪ್ಪೆ) ದಂತೆ ಅಲ್ಪವಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವನು, ಕೇವಲ ಪರಿಮಿತಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಂಚರಿಸುವವನು. कुम्भे मण्डूक इव।

कुम्भयोनि ಕುಂಭಯೋನಿ (पुं०) 1. ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿ. 2. ವಸಿಷ್ಠಮಹರ್ಷಿ. 3. ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯ. कुम्भः योनिरुत्पत्तिस्थानमस्य। ["कुम्भजन्मन्" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "प्रससादोदयादम्भः कुम्भयोनेर्महौजसः" रघु० ४-२१। "कुम्भयोनिरलङ्कारं तस्मै दिव्यपरिग्रहम्" रघु० १५-५५।

कुम्भशाला ಕುಂಭಶಾಲಾ (स्त्री०) ಕುಂಭಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ಮನೆ, ಕುಂಬಾರನು ಮಡಕೆಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ಕಾರಖಾನೆ. कुम्भाय कुम्भनिर्माणार्थं शाला।

कुम्भसन्धि ಕುಂಭಸಂಧಿ (पुं०) ಆನೆಯ ತಲೆಯಮೇಲೆ ಎರಡು ಡುಬ್ಬುಗಳ ಮಧ್ಯಭಾಗ. कुम्भयोः सन्धिः।

कुम्भसंभव ಕುಂಭಸಂಭವ (पुं०) 1. ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿ. 2. ವಸಿಷ್ಠಮಹರ್ಷಿ. 3. ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯ. कुम्भः संभवः उत्पत्तिस्थानमस्य। ["कुम्भजन्मन्" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

कुम्भा ಕುಂಭಾ (स्त्री०) ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ. कु निन्दित-व्यापारेण उम्भति पूरयति उदरम् — उम्भ (पूरणे) "अङ्" (३-३-१०३)।

कुम्भाण्ड ಕುಂಭಾಂಡ (पुं०) ಬಾಣಾಸುರನ ಒಬ್ಬ ಮಂತ್ರಿ. कुम्भ इव अण्डमस्य। "कुम्भाण्डवचनैरेवं दानवेन्द्रः प्रचोदितः। वाचं रूक्षमतिक्रुद्धः प्रोवाच वदतां वरः" हरिवं०। ಬಾಣಾಸುರನು ಪರಾಜಯ ಹೊಂದಿದನಂತರ ಈ ಕುಂಭಾಂಡನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಆ ದೇಶಕ್ಕೆ ರಾಜನಾದನು. "कुम्भाण्ड मन्त्रिणां श्रेष्ठ प्रीतोऽस्मि तव सुव्रत। सुकृतं ते विजानामि राष्ट्रिकोऽस्तु भवानिह" हरिवं०।

कुम्भाधिप ಕುಂಭಾಧಿಪ, -अधिपति -ಅಧಿಪತಿ (पुं०) ಕುಂಭರಾಶಿಯ ಅಧಿಪತಿಯಾದ ಶನಿಗ್ರಹ. कुम्भस्याधिपो-धिपतिर्वा।

कुम्भिका ಕುಂಭಿಕಾ (स्त्री०) 1. ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ. कुम्भा स्वार्थे "कः"। 2. ಕಿರಿಯ ಶಿವನಿಮರ.

कुम्भिन् ಕುಂಭಿನ್ (पुं०) 1. [ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಂಭ (ಡುಬ್ಬು) ಗಳಿರುವ] ಗಜ, ಆನೆ. कुम्भावस्य स्तः "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಮೊಸಳೆ. 3. ಗುಗ್ಗುಳ. (वि०) 4. ಘಟವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ, ಬಿಂದಿಗೆಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿರುವ.

कुम्भिल ಕುಂಭಿಲ (पुं०) 1. ಮನೆಗೆ ಕನ್ನ ಕೊರೆಯುವ ಕಳ್ಳ. 2. ಮತ್ಸ್ಯ, ಮೀನು. 3. ಸ್ಯಾಲ, ಮೈದುನ, ಪತ್ನಿಯ ಸಹೋದರ. 4. ಗ್ರಂಥಚೋರ, ಇತರರ ಗ್ರಂಥಭಾಗವನ್ನು ತನ್ನದನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿ ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳುವವನು, ಮತ್ತೊಬ್ಬನ ಕಾವ್ಯದಿಂದ ವಿಷಯವನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ ಬರೆಯುವವನು. 5. ಮತ್ಸ್ಯ, ಮೀನು. "कुम्भिलो झषचौरयोः। श्लोकच्छायाहरे श्याले" हेम०।

कुम्भी ಕುಂಭೀ (स्त्री०) 1. ಮಡಕೆ. 2. ಹಸುರು ಪಾದರಿ ಗಿಡ. 3. ನೀರುಕಾಗೆ. 4. ಕಿರಿಯ ಶಿವನಿಮರ. "कुम्भ्युखायां पाटलायां वारिपर्ण्यां च कट्फले" हेम०।

कुम्भीक ಕುಂಭೀಕ (पुं०) 1. ಪುನ್ನಾಗವೃಕ್ಷ, ಸುರಹೊನ್ನೆಮರ, ಸುರಗಿ ಮರ. कुम्भीव कायति — कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। 2. ನೀರುಕಾಗೆ.

कुम्भीधान्य ಕುಂಭೀಧಾನ್ಯ (न०) ಕುಂಭದಲ್ಲಿ ತುಂಬುವಷ್ಟು ಧಾನ್ಯ. कुम्भीमितं धान्यम्।

कुम्भीधान्यक ಕುಂಭೀಧಾನ್ಯಕ (वि०) ಒಂದು ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗುವಷ್ಟು ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿಟ್ಟಿರುವವನು. कुम्भीमितं धान्यमस्य वा "कप्" (५-२-१५४)। "कुसूलधान्यको वा स्यात् कुम्भीधान्यक एव वा" मनु० ४-७।

कुम्भीनस ಕುಂಭೀನಸ (पुं०) 1. ಕ್ರೂರವಾದ ಸರ್ಪ, ಹಾವು. कुम्भीव नसा नासाऽस्य। (स्त्री०) **–सी–ಸೀ.** 2. ಲವಣಾಸುರನ ತಾಯಿ. 3. ಚಿತ್ರರಥನ ಹೆಂಡತಿ.

कुम्भीनसि ಕುಂಭೀನಸಿ (पुं०) ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ.

कुम्भीपाक ಕುಂಭೀಪಾಕ (पुं०) ಪಾಪಾತ್ಮರನ್ನು ಆವಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮಡಕೆಯಂತೆ ಬೇಯಿಸುವ ಒಂದು ನರಕ. "यस्त्विह वा उग्रः पशून् पक्षिणो वा प्राणत उपरन्धयति तमपकरुणं पुरुषादैरपि विगर्हितं अमुत्र यमानुचराः कुम्भीपाके तप्ततैले उपरन्धयन्ति" भाग० ५-२६-१३।

कुम्भीर ಕುಂಭೀರ (पुं०) ನಕ್ರ, ಮೊಸಳೆ. कुम्भिनं गजमीरयति — ईर (गतौ) "अण्" (३-२-१)। "गर्दभत्वं तु संप्राप्य दश वर्षाणि जीवति। संवत्सरं तु कुम्भीरः ततो जायेत मानवः" भा० अनु० १११-५९। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **–री–ರೀ.**

कुम्भीरासन ಕುಂಭೀರಾಸನ (न०) ಯೋಗಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ. ಒಂದು ಕಾಲಿನ ಮೇಲೆ ಇನ್ನೊಂದು ಕಾಲಿನ ಅಡಿಯನ್ನೂ, ತಲೆಯಮೇಲೆ ಎರಡು ಕೈಗಳನ್ನೂ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ದಂಡಾಕಾರವಾಗಿ ನಿಂತುಕೊಳ್ಳುವುದು ಕುಂಭೀರಾಸನ. "पादोपरि पदं दत्त्वा शीर्षोपरि करद्वयम्। तिष्ठेद्दण्डाकृतिर्भूमौ कुम्भीरासनमुच्यते।"

कुम्भील ಕುಂಭೀಲ (पुं०) ನಕ್ರ, ಮೊಸಳೆ. कुम्भीर रस्य लत्वम्।

कुम्भोदर ಕುಂಭೋದರ (पुं०) 1. ಈಶ್ವರನ ಒಬ್ಬ ಅನುಚರ. "अवेहि मां किंकरमष्टमूर्तेः कुम्भोदरं नाम निकुम्भतुल्यम्" रघु० २-३५। (वि०) 2. ಕುಂಭದಂತೆ ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳ. कुम्भ इव उदरं यस्य। स्त्रियाम् वा "ङीष्" (४-१-५५)। **कुम्भोदरी ಕುಂಭೋದರೀ. कुम्भोदरा ಕುಂಭೋದರಾ.**

कुम्भोद्भव ಕುಂಭೋದ್ಭವ (पुं०) ಕುಂಭದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ, ಗಡಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ : 1. ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿ. 2. ವಸಿಷ್ಠ ಮಹರ್ಷಿ. 3. ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯ. कुम्भादुद्भवो यस्य।

कुयोग ಕುಯೋಗ (पुं०) ತಿಥಿ ವಾರ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಕೆಟ್ಟ ಯೋಗ. ["योग" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

कुरङ्कर ಕುರಂಕರ (पुं०) ಸಾರಸಪಕ್ಷಿ, ನೀರುಹಕ್ಕಿ, ತಾವರೆ ಹಕ್ಕಿ. करोति–डु कृञ् (करणे) "अच्" (३-१-१३४)। कुरस्य शब्दस्य करः। पृषो०। मुम्।

कुरङ्ग ಕುರಂಗ (पुं०) 1. ಹುಲ್ಲೆ, ಜಿಂಕೆ. डु कृञ् (करणे) "अङ्गच्" (उ० १-११८)। बाहु० उत्वम्। "मुक्तातङ्ककुरङ्गकाननभुवः शैलाः स्खलद्वारयः" प्रबोध० ३-१। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **कुरङ्गी ಕುರಂಗೀ.** "यद्येतदीयेन ततः कृतार्था स्वचक्षुषी किं कुरुते कुरङ्गी" नैष० ७-३०। 2. ಒಂದು ಪುಣ್ಯ ತೀರ್ಥ. "करतोयां कुरङ्गे च त्रिरात्रोपोषितो नरः। अश्वमेधमवाप्नोति विगाह्य प्रयतः शुचिः" भा० अनु० २५-१२। स्वार्थे "कः"। **–कः –ಕಃ.**

कुरङ्गनयना ಕುರಂಗನಯನಾ (स्त्री०) ಜಿಂಕೆಯಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. कुरङ्गस्येव नयने यस्याः। "किन्त्वेका यमुना कुरङ्गनयना नेत्राम्बुभिर्वर्धते" उद्भ०।

कुरङ्गम ಕುರಂಗಮ (पुं०) ಜಿಂಕೆ, ಹುಲ್ಲೆ, ಚಿಗರಿ. कौ रङ्गं मिमीते — माङ् (माने) "डः" (वा० ३-२-४८)। "एणः कुरङ्गमो रिश्यः सादृश्यश्चारुलोचनः" त्रिकाण्ड०।

कुरचिल्ल ಕುರಚಿಲ್ಲ (पुं०) ಏಡಿ, ನಳ್ಳಿ. कुरे शब्दे चिल्लति — चिल्ल (शैथिल्ये) "अच्" (३-१-१३४)।

कुरट ಕುರಟ (पुं०) ಚಪ್ಪಲಿಯನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು, ಚರ್ಮದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು. कुत्सितं रटति — रट (परिभाषणे) "अच्" (३-१-१३४)। "चर्मरुः कुरटः पादुकृत्" त्रिकाण्ड०।

कुरण्टक ಕುರಂಟಕ (पुं०) ಹಳದಿ ಹೂವಿನ ಗೋರಂಟಿ ಗಿಡ. रुण्टति—रुटि (स्तेये) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। कुत्सितः रुण्टकः। "तत्र पीतो कुरण्टकः" अम०।

कुरण्टी ಕುರಂಟೀ (स्त्री०) ಮರದ ಬೊಂಬೆ. "कुरण्टो झिण्टिकाभेदे कुरण्टी दारुपुत्रिका" हेम०।

कुरण्ड ಕುರಂಡ (पुं०) ಅಂಡರೋಗ, ವೃಷಣವು ಊದಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ರೋಗ. कुर (शब्दे) "अण्डन्" बाहु०। **ಅಂಡರೋಗಕ್ಕೆ ಕಾರಣ:** "मूत्रधारणशीलस्य मूत्रजः स तु गच्छतः। अम्भोभिः पूर्णदृतिवत् क्षोभं याति सरुङ्मृदुः। मूत्रकृच्छ्रमधः स्याच्च चालयन् फलकोषयोः। वातकोपिभिराहारैः शीततोयावगाहनैः। धारणे रणभाराध्वविषमाङ्गप्रवर्तनैः। पवनो विगुणीकृत्य स्वनिवेशादधो नयेत्। कुर्याद्वङ्क्षणसन्धिस्थो ग्रन्थ्याभं श्वयथुं तदा"। **ಅದರ ಚಿಕಿತ್ಸೆ:** "बहुवारस्य बीजं च पिष्ट्वा तच्चार्द्रकैः सह। कुरण्डं नाशयेद्बध्ने लेपनान्नात्र संशयः।"

कुरर ಕುರರ (पुं०) ಕುರವ ಹಕ್ಕಿ, ಮೀನು ತಿನ್ನುವ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಪಕ್ಷಿ, ಕಡಲಹದ್ದು. कु (शब्दे) "क्रन्" (उ० ३-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६३)। **कुररी ಕುರರೀ.** "तत्र मामनयद्रक्षः क्रोशन्तीं कुररीमिव" भा० आदि० ६-१२।

कुरल ಕುರಲ (पुं०) 1. ಚೂರ್ಣಕುಂತಲ, ಮುಂಗುರುಳು. 2. ಕುರವ ಹಕ್ಕಿ, ಕಡಲ ಹದ್ದು. कुरर रस्य लः। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **–ली –ಳೀ.**

कुरव ಕುರವ (पुं०) 1. ಕೆಂಪು ಹೂವಿನ ದೊಡ್ಡ ಗೋರಂಟಿ. कु ईषत् अलीनां रवो यत्र। 2. ಕೆಂಪು ಹೂವಿನ ಮುಳ್ಳು ಗೋರಂಟಿ. 3. ಬಿಳಿ ಗೋರಂಟಿ. 4. ಕೆಟ್ಟ ಶಬ್ದ. कुत्सितो रवः। (न०) 5. ಗೋರಂಟಿ ಹೂವು. (वि०) 5. ಕೆಟ್ಟ ಶಬ್ದವುಳ್ಳ. कुत्सितो रवो यत्र। वा "कप्" (५-४-१५४)। **कुरवकः ಕುರವಕಃ.** "मधुलिहां मधुदानविशारदाः कुरवका रवकारणतां ययुः" रघु० ९-२९। **कुरवकम् ಕುರವಕವಂ.** "चूडापाशे नवकुरवकं चारु कर्णे शिरीषं सीमन्ते च त्वदुपगमजं यत्र नीपं वधूनाम्" मेघ० २-२।

कुरस ಕುರಸ (पुं०) 1. ಮದ್ಯ. कुत्सितो रसोऽत्र। "स्यादासवोऽपि कुरसः" हारा०। 2. ಕೆಟ್ಟ ರಸ. (वि०) 3. ಕೆಟ್ಟ ರಸವುಳ್ಳ. कुत्सितो रसोऽस्य। (स्त्री०) **–रसा –ರಸಾ.** ಬೆಂಡೆ ಗಿಡ.

कुराल ಕುರಾಲ (पुं०) ಕಪ್ಪುಕಾಲಿನ ಬೂದು ಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆ.

कुरी ಕುರೀ (स्त्री०) ಒಂದು ತೃಣಧಾನ್ಯ.

कुरीर ಕುರೀರ (न०) 1. ಮೈಥುನ, ಸಂಭೋಗ. डु कृञ् (करणे) "ईरन्" (उ० ४-३३)। उत्वं च। कुरीरं मैथुनम् सि० कौ०। 2. ಹೆಂಗಸರ ತಲೆಯುಡಿಗೆ, ಅಲಂಕಾರದ ತೊಡಿಗೆ.

कुरु ಕುರು (पुं०) 1. ಚಂದ್ರವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ, ಅಜಮೀಢರಾಜನ ಮೊಮ್ಮಗನಾದ ಸಂವರಣನ ಮಗ, ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ ಮತ್ತು ಪಾಂಡು ಇವರ ಮೂಲಪುರುಷ. ಶುಭಾಂಗಿಯೆಂಬುವಳು ಕುರುವಿನ ಪತ್ನಿ. ವಿದೂರಥನು ಇವನ ಮಗ. "योऽजमीढसुतस्त्वन्यः ऋक्षः संवरणस्ततः। तपत्यां सूर्यकन्यायां कुरुक्षेत्रपतिः कुरुः" भाग० ९-२२-३। "तत्र अजमीढादृक्षायां संवरणो जज्ञे स वंशकरः। संवरणस्तु वैवस्वतीं तपतीं नामोपयेमे। तस्यामस्य जज्ञे कुरुः। कुरुस्तु खलु दाशार्हीमुपयेमे शुभाङ्गीं नाम। तस्यामस्य जज्ञे विदूरथः" भा०आदि० ६३। (पु० ब० व०) 2. ಕುರುದೇಶ. कुरूणां निवासो जनपदः कुरवः —कुरु "अण्" (४-२-६९)। अणो लुप् (४-२-८१)। "वितन्वति क्षेममदेवमातृकाश्चिराय तस्मिन् कुरवश्चकासति" किरा० १-१७। ಈ ದೇಶವು ಹಸ್ತಿನಾಪುರದಿಂದ ಹಿಡಿದು ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೂ ಪಂಚಾಲ ದೇಶದ ಪೂರ್ವಭಾಗಕ್ಕೂ ಸೇರಿದಂತಿರುವುದು. "हस्तिनापुरमारभ्य कुरुक्षेत्रस्य दक्षिणे। पञ्चालपूर्वभागे तु कुरुदेशः प्रकीर्तितः"। 3. ಕುರುದೇಶದ ದೊರೆಗಳು. "उवाच पार्थ पश्यैतान् समवेतान् कुरूनिति" गीता १-२५। 4. ಕುರುದೇಶದ ಜನರು. (पुं०) 5. ಓದನ, ಅನ್ನ. "कुरुर्नृपान्तरे भक्ते पुमान् पुंभूम्नि नीवृति" मेदि०। 6. ಆಗ್ನೀಧ್ರರಾಜನ ಒಬ್ಬ ಮಗ, "जम्बुद्वीपेश्वरो यस्तु आग्नीध्रो मुनिसत्तम। तस्य पुत्रा बभूवुस्ते प्रजापतिसमा नव। नाभिः किंपुरुषश्चैव हरिवर्ष इलावृतः। रम्यो हिरण्वान् षष्ठश्च कुरुर्भद्राश्व एव च। केतुमालस्तथैवान्य साधुचेष्टो नृपोऽभवत्" विष्णुपु०। (पुं० ब० व०) 7. ಆಗ್ನೀಧ್ರರಾಜನ ಮಗ ಕುರುರಾಜನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ದೇಶ. ಇದಕ್ಕೆ **"ಉತ್ತರಕುರು"** ಎಂದು ಹೆಸರು. [ಆಗ್ನೀಧ್ರನು ತಾನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ಭೂಮಂಡಲವನ್ನು ಒಂಬತ್ತು ಭಾಗ ಮಾಡಿ ತನ್ನ ಒಂಬತ್ತು ಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳಿಗೂ ಹಂಚಿದನು. ಕುರುರಾಜನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ಭೂಭಾಗಕ್ಕೆ "कुरुवर्ष" ಎಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. ಇದೇ **"ಉತ್ತರಕುರು"** ದೇಶ.] "विजित्य यः प्राज्यमयच्छदुत्तरान् कुरूनकुप्यं वसु वासवोपमः" किरा० १-३५। स्त्रियाम् "ऊङ्" (४-१-६६)। **कुरूः ಕುರೂಃ.** ಕುರುರಾಜನ ಮಗಳು. कुरोरपत्यं स्त्री "ण्यः" (४-१-१७)। तस्य लुक्" (४-१-१७४)।

कुरुक्षेत्र ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರ (न०) 1. ಭಾರತವರ್ಷದೊಳಗಣ ಒಂದು ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ, ಸರಸ್ವತೀ-ದೃಷದ್ವತೀ ನದಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ದೇಶ. ಇದಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮನ ಉತ್ತರ ವೇದಿ ಅಂತರ್ವೇದಿ ವಿಶಸನಕ್ಷೇತ್ರ ಮತ್ತು ಸಮಂತಪಂಚಕಗಳೆಂಬ ಹೆಸರೂ ಉಂಟು. ಕ್ಷತ್ರಿಯವಂಶವನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡಲು ಹೊರಟ ಪರಶುರಾಮನು ಕ್ಷತ್ರಿಯರ ರಕ್ತದಿಂದ ಐದು ಮಡುಗಳನ್ನು ತುಂಬಿದುದರಿಂದ **"ಸಮಂತ ಪಂಚಕ"** ಎಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. ಈ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಮಡಿದವರಿಗೆ ಪುಣ್ಯಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತಿಯುಂಟೆಂದು ಐತಿಹ್ಯವುಂಟು. ಸ್ವಾಯಂಭುವಮನುವಿನ

ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ "ಬ್ರಹ್ಮಾವರ್ತ"ವೆಂದು ಹೆಸರು. ಈಗ ಇದು ದೆಹಲಿಗೆ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿರುವ "ಕರ್ನಾಲ್" ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ರೇಲ್ವೆ ನಿಲ್ದಾಣವಾಗಿದೆ. 2. ಕೌರವ ಪಾಂಡವರು ಯುದ್ಧಮಾಡಿದ ಒಂದು ಭೂಪ್ರದೇಶ. "धर्मक्षेत्रे कुरुक्षेत्रे समवेता युयुत्सवः। मामकाः पाण्डवाश्चैव किमकुर्वत सञ्जय" गीता १-१।

कुरुजाङ्गल ಕುರುಜಾಂಗಲ (पुं० ब० व०) 1. ಕುರುದೇಶ ಮತ್ತು ಜಾಂಗಲ ದೇಶ. कुरवश्च जाङ्गलाश्च। (न०) 2. ಕುರುದೇಶ ಮತ್ತು ಜಾಂಗಲ ದೇಶ. कुरवश्च जङ्गली च तेषां समाहारः। "विशिष्टलिङ्गो नदीदेशोऽग्रामाः" (पा० सू० २-४-७) इति एकवद्भावः। 3. ಕುರು ಕ್ಷೇತ್ರ. कुरुषु जाङ्गलम्। "तस्य नाम्नाऽभिविख्यातं पृथिव्यां कुरुजाङ्गलम्। कुरुक्षेत्रं स तपसा पुण्यं चक्रे महातपाः" भा० आदि० १०१-३८।

कुरुण्ट ಕುರುಂಟ (पुं०) ಹಳದಿ ಗೋರಂಟಿ ಗಿಡ. कुत्सितं रुण्टति — रुटि (स्तेये) "अच्" (३-१-१३४)।

कुरुण्टी ಕುರುಂಟೀ (स्त्री०) ಮರದ ಬೊಂಬೆ. कुरुण्ट "ङीष्" (४-१-४१)। "कुरुण्टी दारुपुत्र्यां च कुरुण्टो झिण्टिकान्तरे" विश्व०।

कुरुत ಕುರುತ (पुं०) ಬಿದಿರಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಗೆರಸಿ. कुर (शब्दे) "उतक्" बाहु०।

कुरुपाण्डव ಕುರುಪಾಂಡವ (पुं० द्विव०) ಕೌರವರು ಮತ್ತು ಪಾಂಡವರು.

कुरुपुङ्गव ಕುರುಪುಂಗವ (पुं०) ಕುರುಶ್ರೇಷ್ಠ, ಕುರು ವಂಶದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯನಾದವನು. कुरुषु पुङ्गवः।

कुरुबिल्व ಕುರುಬಿಲ್ವ (पुं०) ಪದ್ಮರಾಗ, ಕೆಂಪು.

कुरुबिस्त ಕುರುಬಿಸ್ತ (पुं०) ಚಿನ್ನದ ಒಂದು ಪಲದ ತೂಕ. कुरुषु बिस्तः।

कुरुराज्ಕುರುರಾಜ್, –राज –ರಾಜ (पुं०) 1. ಕುರು ದೇಶದ ದೊರೆ, ದುರ್ಯೋಧನ. 2. ಯುಧಿಷ್ಠಿರ, ಧರ್ಮರಾಜ. कुरूणां राट् राजा वा — राजा "टच्" (५-४-९१)। "त्वयि भक्तिमता न सत्कृतः कुरुराजा गुरुरेव चेदिपः। प्रियमांसमृगाधिपोज्झितः किमवद्यः करिकुम्भजो मणिः" माघ० १६-४५। "कुरुराजनिर्दयनिपीडनाभयान्मुखमध्यरोहि मुरविद्विषः श्रिया" माघ० १३-११।

कुरुल ಕುರುಲ (पुं०) ಹಣೆಯ ಮೇಲಿನ ಚೂರ್ಣಕುಂತಲ, ಮುಂಗುರುಳು. कु ईषल्लडति—लड (विलासे) "अच्" (३-१-१३४)। पृषो०। "स तु भाले भ्रमरकः कुरुलो भ्रमरालकः" अभि० चि०।

कुरुवक ಕುರುವಕ (पुं०) 1. ಹಳದಿ ಗೋರಂಟಿ ಗಿಡ. 2. ಕೆಂಪು ಗೋರಂಟಿ ಗಿಡ. (वि०) 3. ದರಿದ್ರ, ಬಡವ. "निःस्वे कुरुवकः शोणाम्लानझिण्टीप्रभेदयोः" मेदि०।

कुरुविन्द ಕುರುವಿಂದ (पुं०) 1. ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ, ಕೊನ್ನಾರಿ ಗೆಡ್ಡೆ. कुरून् विन्दति — विद्लृ (लाभे) "शः" (३-१-१३८)। मुम् (७-१-५९)। 2. ಪದ್ಮರಾಗ. "बहलानुरागकुरुविन्ददलप्रतिबद्धमध्यमिव दिग्वलयम्" माघ० ९-८। 3. ಮುಕುರ, ಕನ್ನಡಿ. 4. ಮಾಷ, ಉದ್ದು. 5. ಅಲಸಂದೆ, ಕಾರಾಮಣಿ. 6. ಚಂದನ, ಗಂಧ, ಮೈಗೆ ಪೂಸುವ ಒಂದು ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ. "कुरुविन्दः पद्मरागे मुकुरव्रीहिभेदयोः। कुल्माषे हिङ्गुले मुस्ते" हेम०।

कुरूप ಕುರೂಪ (न०) 1. ಅಂದವಿಲ್ಲದ ರೂಪ, ವಿಕಾರ ರೂಪ, ವಿಕಾರವಾದ ಆಕಾರ. कुत्सितं रूपम्। (वि०) 2. ವಿಕಾರವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳ. कुत्सितं रूपं यस्य। "सुरूपं वा कुरूपं वा पुमानित्येव भुञ्जते" मनु० ९-१४।

कुर्कुट ಕುರ್ಕುಟ (पुं०) ಕುಕ್ಕುಟ, ಕೋಳಿ. कुरिति शब्दं कुटति—कुट (कौटिल्ये) "कः" (३-१-१३५)। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-६३)। **–टी –ಟೀ.**

कुर्कुर ಕುರ್ಕುರ (पुं०) ಕುಕ್ಕುಟ, ಕೋಳಿ. कुरिति अव्यक्तशब्दं कुरति—कुर "कः" (३-१-१३५)। "उपकर्तुमपि प्राप्तं निःस्वं मन्यन्ति कुर्कुरम्" पञ्चतं०।

कुर्द–क्रीडायाम् (भ्वा० आत्म० अक० से०)। कूर्दते। चुकूर्दे। कूर्दिता। कूर्दिष्यते। कूर्दताम्। अकूर्दत। ಇತ್ಯಾದಿ. ಆಟವಾಡು, ನೆಗೆ, ಹಾರು.

भावे:—कूर्द्यते। कूर्द्यताम्। अकूर्द्यत ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि:—कूर्दयति, –ते। कूर्दयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। कूर्दयिता। कूर्दयिष्यति, –ते। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—कूर्दितव्यः। कूर्दनीयः। कूर्द्यः। कूर्दितः। कूर्दितवान्, कूर्दितवती। कूर्दमानः। कूर्दितम्। कूर्दनम्। कूर्दित्वा। ಇತ್ಯಾದಿ.

कुर्वत् ಕುರ್ವತ್ (पुं०) 1. ಚಮ್ಮಾರ, ಮೋಚಿ. डुकृञ् (करणे) "शतृ" (३-२-१२४)। (वि०) 2. ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. "कुर्वन्तमित्यतिभरेण नगानवाचः पुष्पैर्विराम मलिनां च नगानवाचः" माघ० ६-७९, १०-३०।

3. ಸೇವಕ, ಆಳು. 4. ಕೆಲಸಗಾರ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। –ती –ತೀ. "मध्येसमुद्रं ककुभः पिशङ्गीर्या कुर्वती काञ्चनवप्रभासा" माघ० ३-३३।

कुर्वद्रूप ಕುರ್ವದ್ರೂಪ (न०) (ಬೌದ್ಧಮತದಲ್ಲಿ) ಫಲೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಅವ್ಯವಹಿತಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಕಾರಣ. ನೀರು ಗೊಬ್ಬರ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಬೀಜದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅತಿಶಯವುಂಟಾಗಿ ಉತ್ತರಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಅಂಕುರವು ಹುಟ್ಟುವುದು. ಇದರಿಂದ ಅಂಕುರವು ಹುಟ್ಟುವ ಮೊದಲು ಈ ಅತಿಶಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬೀಜವು ಈ ಮತದಲ್ಲಿ "ಕುರ್ವದ್ರೂಪ" ವಾಗುವುದು.

कुर्वाण ಕುರ್ವಾಣ (वि०) 1. ಸೇವಕ, ಆಳು. 2. ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. डु कृञ् (करणे) "शानच्" (३-२-१२४)। "कुर्वाणानां सांपरायान्तरायं भूरेणूनां मृत्युना मार्जनाय" माघ० १८-८।

कुल-संस्त्याने बन्धुषु च (भ्वा० पर० अक० सेट्)। कोलति। चुकोल। कोलतु। अकोलीत्। 1. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸು. 2. ಸಂಬಂಧ ಬೆಳೆಸು.

कुल ಕುಲ (न०) 1. ವಂಶ, ಪೀಳಿಗೆ. कोलति – कुल (संस्त्याने) "कः" (३-१-१३५)। "यः कुलेऽजनि जगन्मुकुटे वः प्रार्थकेप्सितमपूरि न येन" नैष० ५-११९। रघु० ३-१। 2. ಸಮಾನ ಜಾತಿಯ ಪಶುಗಳ ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು. "सेनागजेन मथितस्य निजप्रसूनैर्मम्ले यथागतमगामि कुलैरलीनाम्" माघ० ५-४३। ಕೋಶಗಳಲ್ಲಿ "कुल" ಪದಕ್ಕೆ ತಿರ್ಯಕ್ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಗುಂಪು ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಮನುಷ್ಯರ ಗುಂಪು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲೂ ಮಹಾಕವಿಯ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. "एतं नलं तं दमयन्ति पश्य त्यजातिमित्यालिकुलप्रवोधान्" नैष० ६-६०। 3. ಗೃಹ, ಮನೆ. 4. ತನು, ಶರೀರ, ಮೈ. 5. ಜನಪದ, ದೇಶ. 6. ಎರಡು ನೇಗಿಲುಗಳಿಂದ ಉಳಲ್ಪಡುವಷ್ಟು ಜಮೀನು; ಆರು ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಉಳುವ ನೇಗಿಲು ಒಂದು ಹಲ. ಅಂತಹ ಎರಡು ಹಲಗಳಿಂದ ಉಳಬಹುದಾದ ಭೂಮಿಯು ಕುಲವು. "दशी कुलं तु भुञ्जीत विंशी पञ्च कुलानि च। ग्रामं ग्रामशताध्यक्षः सहस्राधिपतिः परम्" मनु० ७-११९। 7. ಋಷಿಗಳಿಗೆ ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ, ಋಷಿತರ್ಪಣ. "ऋषीणां तर्पणं यत्तत्कौलकुल्यं कुलं च तत्" वैज०। (स्त्री०) –ली –ಲೀ. 8. ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳದ ಗಿಡ. "कण्टकार्यौषधौ कुली" मेदि०।

कुलक ಕುಲಕ (पुं०) 1. ಕಾಗೆತೂಬರೆ ಗಿಡ. कुलस्य गृहस्य प्रतिकृतिरिव "कन्" (५-३-९६)। "काकेन्दुः कुलकः काकपीलुकः काकतिन्दुके" अम०। 2. ಸ್ವರ್ಗ, ದೇವಲೋಕ. "कुलको नाककाकेन्दू" त्रिकाण्ड०। 3. ವಲ್ಮೀಕ, ಹುತ್ತ. 4. ಒಂದು ವಂಶದ ಯಜಮಾನ. 5. ಒಂದು ಗುಂಪಿನ ಯಜಮಾನ. (न०) 6. ನಾಲಿಗೆಯ ಮೇಲಿನ ಕೊಳೆ. "कुलकं रसनामलम्" हारा०। 7. ಒಂದೇ ಕರ್ತೃ ಮತ್ತು ಕ್ರಿಯಾಪದಗಳ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ (ಏಕಾನ್ವಯವುಳ್ಳ) ನಾಲ್ಕು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಶ್ಲೋಕಗಳ ಸಮುದಾಯ. "द्वाभ्यां युग्ममिति प्रोक्तं त्रिभिः श्लोकैर्विशेषकम्। कालापकं चतुर्भिः स्यात् तदूर्ध्वं कुलकं मतम्"। 8. ಪಡವಲ ಗಿಡ. कुल (संस्त्याने) "कः" (३-१-१३५)। "कुलकं पश्चादिश्लोकसमवाये पटोलके। कुलकः कुलप्रधाने वल्मीके काकतिन्दुके"।

कुलकण्टक ಕುಲಕಂಟಕ (वि०) ವಂಶಕ್ಕೆ ಮುಳ್ಳಿನಂತಿರುವವನು, ಕುಲಕ್ಕೆ ಅಪಕೀರ್ತಿ ತರುವ ನೀಚಮನುಷ್ಯ. कुले कण्टक इव।

कुलकन्यका ಕುಲಕನ್ಯಕಾ, –कन्या –ಕನ್ಯಾ (स्त्री०) ಸತ್ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಕನ್ಯೆ, ಒಳ್ಳೆಯ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಹುಡುಗಿ. "गृहे गृहे पुरुषाः कुलकन्यका उद्वहन्ति। न च कोऽपि लज्जाप्रसाधनमनपराधमुग्धस्वभावं कुलकुमारीजनं प्रभवामीति वागनलेन प्रज्वलयति" मालती० ७।

कुलकलङ्क ಕುಲಕಲಂಕ (वि०) ವಂಶಕ್ಕೆ ಕೆಟ್ಟ ಹೆಸರು ತರುವವನು, ಮನೆತನಕ್ಕೆ ಅಪಕೀರ್ತಿ ತರುವವನು. कुलस्य कलङ्क इव।

कुलकुणि ಕುಲಕುಣಿ (स्त्री०) ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ.

कुलक्षय ಕುಲಕ್ಷಯ (पुं०) ವಂಶಕ್ಷಯ, ವಂಶವು ನಾಶವಾಗುವುದು, ವಂಶವು ಅಳಿದುಹೋಗುವುದು. कुलस्य क्षयः। "कुलक्षये प्रणश्यन्ति कुलधर्माः सनातनाः" गीता १-४०।

कुलगुरु ಕುಲಗುರು (पुं०) ವಂಶಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಬಂದ ಆಚಾರ್ಯರು. कुलस्य गुरुः।

कुलघ्न ಕುಲಘ್ನ (वि०) ವಂಶವನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡುವವನು. कुलं हन्ति – हन (हिंसागत्योः) "कः" (३-२-५)। "स्त्रीषु दुष्टासु वार्ष्णेय जायते वर्णसङ्करः। सङ्करो नरकायैव कुलघ्नानां कुलस्य च" गीता।

कुलज ಕುಲಜ (वि०) 1. ಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ, ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. कुले वंशे जायते – जनी (प्रादुर्भावे) "डः"

(३-२-९७)। "पतिंवरायाः कुलजं वरस्य वा यमः कमप्याचरितातिथिं यदि" नैष० ९-८१। 2. ಸತ್ಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ, ಒಳ್ಳೆಯ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. "कुलजे वृत्तसंपन्ने धर्मज्ञे सत्यवादिनि। महापक्षे धनिन्यार्ये निक्षेपं निक्षिपेद्बुधः" मनु० ८-१७९। स्त्रियाम् –जा –ಜಾ. "कुलाभिमानी कुलजां नराधिपः" किरा० १-३१।

कुलजन ಕುಲಜನ (पुं०) ಸತ್ಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು, ಒಳ್ಳೆಯ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು.

कुलटा ಕುಲಟಾ (स्त्री०) ಮನೆಮನೆಗೂ ತಿರುಗಾಡುತ್ತಿರುವ ಹೆಂಗಸು, ಅಸಭ್ಯ ಹೆಂಗಸು, ಸ್ವೈರಿಣಿ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿ. अटति–अट (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। कुलस्य अटा। शक०। "मूढ दुर्योधन, कुलटाविप्रलभ्यमानमात्मानं बहुमन्यमानः अधुना किं वक्ष्यसि" वेणी० २।

कुलतन्तु ಕುಲತಂತು (पुं०) ಒಂದು ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿಇರುವವರಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ಪ್ರಜೆ, ತಂತುವಿನಂತೆ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ಸಂತತಿಯು ಬೆಳೆಯಲು ಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. कुलस्य तन्तुरिव।

कुलतिथि ಕುಲತಿಥಿ (स्त्री०) ಬಿದಿಗೆ, ಷಷ್ಠಿ ಮತ್ತು ದಶಮಿ ಹೊರತಾದ ಸಮತಿಥಿಗಳು, ಚೌತಿ. ಅಷ್ಟಮಿ, ದ್ವಾದಶಿ ಮತ್ತು ಚತುರ್ದಶೀ ತಿಥಿಗಳು. "द्वितीया दशमी षष्ठी कुलाकुलमुदाहृतम्। विषमाश्चाकुलाः सर्वाः शेषाश्च तिथयः कुलाः" तन्त्रसा०।

कुलतिलक ಕುಲತಿಲಕ (पुं०) ವಂಶಕ್ಕೆ ತಿಲಕದಂತಿರುವವನು, ವಂಶಕ್ಕೆ ಅಲಂಕಾರಪ್ರಾಯನಾದವನು. कुलस्य तिलकमिव।

कुलत्थ ಕುಲತ್ಥ (पुं०) 1. ಹುರುಳಿ ಗಿಡ. "ताम्रवृन्तः कुलत्थः स्यात्" त्रिकाण्ड०। (न०) 2. ಹುರುಳಿ.

कुलदीप ಕುಲದೀಪ –प्रदीप –ಪ್ರದೀಪ (पुं०) ವಂಶವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವವನು, ವಂಶಕ್ಕೆ ಕೀರ್ತಿಗೌರವಗಳನ್ನು ತರುವವನು. कुलस्य दीप इव प्रदीप इव वा। "जातः कुले तस्य किलोरुकीर्तिः कुलप्रदीपो नृपतिर्दिलीपः" रघु० ६-७४।

कुलदेवता ಕುಲದೇವತಾ (स्त्री०) ಒಂದು ವಂಶದಲ್ಲಿ ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಡುವ ದೇವತೆ, ವಂಶಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ ದೇವತೆ. कुलस्य देवता। "तामर्चिताभ्यः कुलदेवताभ्यः कुलप्रतिष्ठां प्रणमय्य माता" कुमा० ७-२७।

कुलद्रुम ಕುಲದ್ರುಮ (पुं०) ಚಳ್ಳೆ ಹೊಂಗೆ ಬಿಲ್ವ ಅರಳಿ ಕದಂಬ ಬೇವು ಆಲ ಅತ್ತಿ ನೆಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಹುಣಸೆ ಮರಗಳು. "श्लेष्मातकः करञ्जश्च बिल्वाश्वत्थकदम्बकाः। निम्बो वटोदुम्बरौ च धात्री चिञ्चा दश स्मृताः"।

कुलधर्म ಕುಲಧರ್ಮ (पुं०) ಕುಲಾಚಾರ, ಮನೆತನದಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ಧರ್ಮ. "उत्सन्नकुलधर्माणां मनुष्याणां जनार्दन। नरके नियतं वासो भवतीत्यनुशुश्रुम" गीता १-४४।

कुलधारक ಕುಲಧಾರಕ (पुं०) ಮಗ, ವಂಶವನ್ನು ಮುಂದೆ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಬೆಳೆಸುವವನು, ವಂಶವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನು. कुलं धारयति – धृञ् (धारणे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "पुत्रो द्वितीयः कुलधारकः" त्रिकाण्ड०।

कुलधुर्य ಕುಲಧುರ್ಯ (वि०) ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯನಾದವನು, ಮನೆಯ ಯಜಮಾನ, ಸಂಸಾರದ ಭಾರವನ್ನು ಹೊತ್ತಿರುವವನು, ಪ್ರಾಯದ ಮಗ. धुरं वहति "यत्" (४-४-७७)। कुलस्य धुर्यः। "तदुपहितकुटुम्बः शान्तिमार्गोत्सुकोऽभूत् न हि सति कुलधुर्ये सूर्यवंश्या गृहाय" रघु० ७-७१।

कुलनक्षत्र ಕುಲನಕ್ಷತ್ರ (न०) ಆರ್ದ್ರಾನಕ್ಷತ್ರ ಹೊರತಾದ ಸಮನಕ್ಷತ್ರಗಳು, ಭರಣಿ, ರೋಹಿಣಿ, ಪುಷ್ಯ, ಮಖೆ, ಉತ್ತರಫಲ್ಗುನಿ, ಚಿತ್ತೆ ಮುಂತಾದ ಸಮಸಂಖ್ಯಾಕ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು. "वारुणार्द्राभिजिन्मूलं कुलाकुलमुदाहृतम्। कुलानि समधिष्ण्यानि शेषाणि चाकुलानि वै" तन्त्रसा०।

कुलनारी ಕುಲನಾರೀ (स्त्री०) ಸತ್ಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಹೆಂಗಸು, ಒಳ್ಳೆಯ ಮನೆತನದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಹೆಂಗಸು.

कुलनाश ಕುಲನಾಶ (पुं०) 1. ವಂಶದ ನಾಶ, ವಂಶವು ಅಳಿದುಹೋಗುವುದು. कुलस्य नाशः। ಮನೆಯ ಯಜಮಾನನ ಪೋಷ್ಯವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಹೆಂಡತಿ ಮಗಳು ತಂಗಿ ಸೊಸೆ ಮೊದಲಾದ ಹೆಂಗಸರನ್ನು ಪೀಡಿಸಿ ಅವರು ಕಣ್ಣೀರು ಬಿಡುವಂತಾದರೆ ಅಂತಹ ಮನೆಯು ಬೇಗ ನಾಶವಾಗುವುದು. ಮನೆಯ ಯಜಮಾನನು ಇವರನ್ನು ಸಂತೋಷದಿಂದಿರಿಸದಿದ್ದರೆ ಇವರ ಶಾಪಕ್ಕೊಳಗಾಗಿ ಆ ಮನೆಯು ಯಾವ ವಿಧದಲ್ಲೂ ಏಳಿಗೆಗೆ ಬರಲಾರದು. ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಸಂತುಷ್ಟರಾಗಿ ಮನೆಯನ್ನು ಹರಸಿದರೆ ಅದು ಎಲ್ಲಾ ವಿಧದಲ್ಲೂ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವುದು. "शोचन्ति जामयो यत्र विनश्यत्याशु तत्कुलम्। न शोचन्ति तु यत्रैता वर्धते तद्धि सर्वदा। जामयो यानि गेहानि शपन्त्यप्रतिपूजिताः। तानि कृत्याहतानीव विनश्यन्ति

समन्ततः" मनु० ३-५७,८। ವೇದವಿಹಿತವಾದ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನವೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪೂಜೆಯೂ ಶುದ್ಧವಾದ ನಡತೆಯೂ ಇರುವವರೆಗೂ ವಂಶವು ವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುವುದು. "यावच्च वेदधर्माः स्युः यावत् स्याच्छङ्करार्चनम्। यावत् स्यात् शुचि कृत्यं च तावन्न कुलनाशनम्"। 2. ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟೆ. कुलं भूलग्नं नाश्नाति — न + अश (भोजने) "अच्" (३-१-१३४)। ಒಂಟೆಯು ಕತ್ತು ಎತ್ತರವಾಗಿದ್ದು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿನ್ನಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **–नाशनी – ನಾಶನೀ.** (न०) 3. ವಂಶವು ಅಳಿದುಹೋಗುವಿಕೆ. णश (अदर्शने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 4. ವಂಶವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ. कर्त० "ल्युः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् **–नाशनी – ನಾಶನೀ.** 5. ಯಾದವವಂಶವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಿದ ಮುಸಲ (ಒನಕೆ). [ಒಂದು ದಿನ ಕೆಲವು ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಸಂದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ದ್ವಾರಕೆಗೆ ಬಂದಿದ್ದಾಗ ಕೆಲವು ಯಾದವರು ಸಾಂಬನಿಗೆ ಹೆಂಗಸಿನ ವೇಷ ಹಾಕಿ ಇವಳು ಎಂತಹ ಮಗುವನ್ನು ಹೆರುವಳೆಂದು ಕೇಳಲಾಗಿ ಇದರಿಂದ ಕೋಪಗೊಂಡ ಆ ಋಷಿಗಳು "ವಂಶವನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸುವ ಒನಕೆಯನ್ನು ಹೆರುವಳು"ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ಅದರಂತೆ ಸಾಂಬನು ಉಕ್ಕಿನ ಒನಕೆಯೊಂದನ್ನು ಹೆತ್ತನು. ಇದರಿಂದ ಹೆದರಿದ ಯಾದವರು ಆ ಒನಕೆಯನ್ನು ಪುಡಿಮಾಡಿ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಎಸೆದರು. ಜೊತೆಗೆ ಗಾಂಧಾರಿಯ ಶಾಪವೂ ಒಂದಿದ್ದುದರಿಂದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ತೀರ್ಥಯಾತ್ರೆಗೆ ಹೊರಟು ಪ್ರಭಾಸಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನು ಸೇರಿದರು. ಅಲ್ಲಿ ಸಾತ್ಯಕಿ ಕೃತವರ್ಮರಿಗೆ ವಾಗ್ವಾದ ನಡೆದು ಸಾತ್ಯಕಿಯು ಕೃತವರ್ಮನ ತಲೆಯನ್ನು ಕಡಿದುಹಾಕಿದನು. ಇದರಿಂದ ಕೋಪಗೊಂಡ ಉಭಯಪಂಗಡದವರೂ, ತಾವು ಒಂದೆ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಬಿಸಾಡಿದ್ದ ಮುಸಲದ ಪುಡಿಯು ಶರಕಾಂಡಗಳಾಗಿ ಬೆಳೆದದ್ದರಿಂದ ಅವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಪರಸ್ಪರ ಹೊಡೆದಾಡಿ ಹತರಾದರು. ಇದರಿಂದ ಯಾದವ ಕುಲವೇ ಅಳಿದುಹೋಯಿತು.] भा० मौसल०।

कुलपति ಕುಲಪತಿ (पुं०) 1. ಒಂದು ಮನೆಯ ಯಜಮಾನ. 2. ಒಂದು ವಂಶದ ಯಜಮಾನ. कुलस्य पतिः। 3. ಹತ್ತು ಸಹಸ್ರ ಮಂದಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳನ್ನು ಅಶನ ವಸನಗಳಿಂದ ಪೋಷಿಸಿ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿಸುವ ಮುನಿ. "मुनीनां दशसाहस्रं योऽन्नदानादिपोषणात्। अध्यापयति विप्रर्षिरसौ कुलपतिः स्मृतः"। ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈಗಿನ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು. ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಳಂದ ತಕ್ಷಶಿಲಾ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯಗಳು ಇಂತಹ ಕುಲಪತಿಗಳ ಆಡಳಿತಕ್ಕೊಳಪಟ್ಟಿದ್ದುವೆಂದು ಚರಿತ್ರೆಯಿರುವುದು.

कुलपरम्परा ಕುಲಪರಂಪರಾ (स्त्री०) ವಂಶಪರಂಪರೆ, ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವವರ ಶ್ರೇಣಿ,—ಪಙ್ಕ್ತಿ. ಒಂದೇ ಬಗೆಯ ವಸ್ತುಗಳ ಸಾಲು ಪರಂಪರೆಯೆನಿಸುವುದು. ಹಾಗೆಯೇ ಒಂದು ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಜನರೆಲ್ಲರೂ ಆ ವಂಶದ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವರು.

कुलपर्वत ಕುಲಪರ್ವತ (पुं०) ಒಂದು ದ್ವೀಪದ ಒಂದು ಭೂಭಾಗದ ಮೇರೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪರ್ವತಗಳು. "रुणध्मि सवितुर्मार्गं भिनद्मि कुलपर्वतान्" भट्टि० ६-३५। ಒಂದೊಂದು ದ್ವೀಪದಲ್ಲೂ ಏಳೇಳು ಕುಲಪರ್ವತಗಳಿರುವುವು. "मर्यादाकारकास्तेषां तथान्ये वर्षपर्वताः। सप्तैव तेषां नामानि शृणुष्व मुनिसत्तम"।

1. ಜಂಬೂದ್ವೀಪದ ಭಾರತವರ್ಷದ ಸಪ್ತ ಕುಲಪರ್ವತಗಳು: (1) महेन्द्रः, (2) मलयः, (3) सह्यः, (4) शक्तिमान्, (5) ऋक्षः, (6) विन्ध्यः ಮತ್ತು (7) पारियात्रः।

2. ಪ್ಲಕ್ಷದ್ವೀಪದ ಸಪ್ತಕುಲಪರ್ವತಗಳು: (1) गोमेदः, (2) चन्द्रः, (3) नारदः, (4) दुन्दुभिः, (5) सोमकः, (6) सुमनाः ಮತ್ತು (7) वैभ्राजः।

3. ಶಾಲ್ಮಲಿದ್ವೀಪದ ಸಪ್ತಕುಲಪರ್ವತಗಳು: (1) कुमुदः, (2) उन्नतः, (3) वलाहकः, (4) द्रोणः, (5) कङ्कः, (6) महिषः ಮತ್ತು (7) कुमुद्वान्।

4. ಕುಶದ್ವೀಪದ ಸಪ್ತಕುಲಪರ್ವತಗಳು: (1) विद्रुमः, (2) हेमशैलः, (3) द्युतिमान्, (4) पुष्पवान्, (5) कुशेशयः, (6) हरिः ಮತ್ತು (7) मन्थराचलः।

5. ಕ್ರೌಂಚದ್ವೀಪದ ಸಪ್ತಕುಲಪರ್ವತಗಳು: (1) क्रौञ्चः, (2) वामनः, (3) अर्थकारकः। (4) रत्नशैलः, (5) दिवावृत्, (6) पुण्डरीकवान् ಮತ್ತು (7) दुन्दुभिः।

6. ಶಾಕದ್ವೀಪದ ಸಪ್ತಕುಲಪರ್ವತಗಳು: (1) उदयगिरिः, (2) जलधारः, (3) रैवतकः, (4) श्यामः, (5) अम्भोगिरिः, (6) अम्बिकेयः ಮತ್ತು (7) केसरी।

7. ಪುಷ್ಕರದ್ವೀಪದ ಕುಲಪರ್ವತ: ಈ ದ್ವೀಪದಲ್ಲಿ मानसोत्तरः ಎಂಬ ಒಂದು ಪರ್ವತ ಮಾತ್ರವಿರುವುದು. "एकश्चात्र महाभाग प्रख्यातो वर्षपर्वतः। मानसोत्तरसंज्ञो वै मध्यतो वलयाकृतिः" विष्णुपु०।

कुलपांसन ಕುಲಪಾಂಸನ (वि०) ವಂಶಕ್ಕೆ ಕಳಂಕ ತರುವವನು, ವಂಶದ ಹೆಸರನ್ನು ಕೆಡಿಸುವವನು. कुलं पांसयति —पसि (नाशने) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

कुलपांसुल ಕುಲಪಾಂಸುಲ (वि०) ವಂಶದಲ್ಲಿ ಪಾಪ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವವನು. "आः दुरात्मन् कुरुकुल-पांसुल, एवमतिक्रान्तमर्यादे त्वयि निमित्तमात्रेण पाण्डव-क्रोधेन भवितव्यम्" वेणी० १।

कुलपालक ಕುಲಪಾಲಕ (वि०) 1. ಕುಲವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನು, ಮನೆಯ ಯೋಗಕ್ಷೇಮವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು. 2. ವಂಶದ ಹೆಸರನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನು, ವಂಶದ ಗೌರವವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನು, ಸತ್ಪುತ್ರ. कुलं पालयति—पाल (रक्षणे) +णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "टाप्" **–पालिका –ಪಾಲಿಕಾ.** ವಂಶಕ್ಕೆ ಗೌರವ ತರುವ ಸತ್ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಹೆಂಗಸು. "कुलस्त्री कुलपालिका" अम०।

कुलपालि(ली) ಕುಲಪಾಲಿ (ಲೀ) (स्त्री०) ಸತ್ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಹೆಂಗಸು, ವಂಶದ ಖ್ಯಾತಿ ಗೌರವಗಳನ್ನು ಕಾಪಾಡುವ ಹೆಂಗಸು. कुलं पालयति — पाल (रक्षणे) + णिच् "इन्" (उ० ४-११७)। वा "ङीप्" (ग० ४-१-४५)।

कुलपुत्र ಕುಲಪುತ್ರ (पुं०) ಸತ್ಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಸತ್ಪುತ್ರ, ಒಳ್ಳೆಯ ಮನೆತನದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಕುಲಕ್ಕೆ ಗೌರವ ತರುವ ಮಗ. स्त्रियाम् **–पुत्री –ಪುತ್ರೀ.**

कुलपुरुष ಕುಲಪುರುಷ (पुं०) 1. ಒಂದು ವಂಶದ ದೊಡ್ಡ ಮನುಷ್ಯ. 2. ಒಂದು ವಂಶದ ಮೂಲಪುರುಷ.

कुलप्रसूत ಕುಲಪ್ರಸೂತ (वि०) ಸತ್ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. कुले सत्कुले प्रसूतः।

कुलभूभृत् ಕುಲಭೂಭೃತ್ (पुं०) ಕುಲಪರ್ವತ. ["ಕುಲ-ಪರ್ವತ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

कुलभूषण ಕುಲಭೂಷಣ (वि०) ವಂಶಕ್ಕೆ ಅಲಂಕಾರಪ್ರಾಯನಾದ. कुलं भूषयति—भूष (अलङ्कारे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

कुलभृत्या ಕುಲಭೃತ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಗರ್ಭಿಣಿ ಹೆಂಗಸಿಗೆ ಬೇಕಾದುದನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಪೋಷಿಸುವುದು, ಬಸಿರು ಹೆಂಗಸಿನ ಬಯಕೆಯನ್ನು ಈಡೇರಿಸಿ ಉಪಚರಿಸುವುದು. कुलैः वंशजनैः भृत्या भरणम्। 2. ಸೂಲಗಿತ್ತಿ, ಹೆರಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಕಳಾದ ಹೆಂಗಸು. 3. ವಂಶವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವುದು. कुलस्य भृत्या भरणम्।

कुलमित्र ಕುಲಮಿತ್ರ (न०) ವಂಶದ ಸುಹೃತ್ತು, ಮನೆತನಕ್ಕೇ ಬಂದ ಗೆಳೆಯ, ಒಂದು ಕುಲದಲ್ಲಿ ಅಭಿಮಾನದಿಂದಿರುವ ಗೆಳೆಯ. कुलस्य मित्रम्।

कुलयोषित् ಕುಲಯೋಷಿತ್ (स्त्री०) ದೊಡ್ಡ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಯೋಗ್ಯ ಹೆಂಗಸು.

कुलवधू ಕುಲವಧೂ(स्त्री०)ಸತ್ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದಹೆಂಗಸು, ಗೌರವದಿಂದ ವಂಶದ ಹೆಸರನ್ನು ಕಾಪಾಡುವ ಹೆಂಗಸು, ಮಾನದಿಂದ ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಹೆಂಗಸು. कुले स्थिता वधूः।

कुलवर्धन ಕುಲವರ್ಧನ (वि०) ಕುಲವನ್ನು ಬೆಳಸುವವನು, ವಂಶವನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವವನು. कुलं वर्धयति — वृधु (वृद्धौ) "ल्युः" (३-१-१३४)।

कुलवार ಕುಲವಾರ (पुं०) ಮಂಗಳ ಮತ್ತು ಶುಕ್ರವಾರಗಳು. "रविश्चन्द्रो गुरुः सौरिः चत्वारश्चाकुला इमे। भौमशुक्रौ कुलाख्यौ तु बुधवारः कुलाकुलः" तन्त्रसा०।

कुलवृद्ध ಕುಲವೃದ್ಧ (पुं०) ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹಿರಿಯನಾದವನು, ಒಂದು ಸಂಸಾರದ ಯಜಮಾನ. कुले वृद्धः।

कुलव्रत ಕುಲವ್ರತ (न०) ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ವ್ರತ, ಕುಲಕ್ರಮಾಗತವಾದ ನಿಯಮಾಚರಣೆ. कुले आचरणीयं व्रतम्। "गलितवयसामिक्ष्वाकूणामिदं हि कुलव्रतम्" रघु० ३-७०।

कुलशिखरिन् ಕುಲಶಿಖರಿನ್ (पुं०) ಕುಲಪರ್ವತಗಳು. ["ಕುಲಪರ್ವತ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "कुलशिखरिणः क्षुद्रा नैते न वा जलराशयः" भर्तृ० १-९०।

कुलशेखर ಕುಲಶೇಖರ (पुं०) ಮುಕುಂದಮಾಲಾ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತರು. [ಇವರು ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತರಾದ "ಆಳ್ವಾರ್" ಶ್ರೇಣಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿದವರು. ಕುಲಶೇಖರಾಳ್ವಾರ್‌ರವರು "ಕೋಳಿಕ್ಕೂಡು" ರಾಜಧಾನಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ದೃಢವ್ರತರಾಜನ ಮಕ್ಕಳು. ಈ ರಾಜನಿಗೆ ಬಹಳ ಕಾಲ ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದಿರಲು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪೂಜಿಸಿ ಈ ಮಗನನ್ನು ಪಡೆದರು. ಇವರು ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲೇ ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳಲ್ಲೂ ಷಡಂಗಗಳಲ್ಲೂ ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲೂ ರಥಗಜತುರಗಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪರಿಣತರಾಗಿದ್ದರು. ಇವರ ಅಪಾರವಾದ ಭಕ್ತಿಗೆ ಮೆಚ್ಚಿದ ಶ್ರೀರಾಮನು ಅನೇಕ ಸಲ ಇವರಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿರುವ ಪ್ರಸಂಗಗಳೂ ಉಂಟು.]

कुलश्रेष्ठ ಕುಲಶ್ರೇಷ್ಠ (वि०) ಶಿಲ್ಪಿಗಳ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು, ಶಿಲ್ಪಿಗಳ ವಂಶದ ಪ್ರಧಾನಪುರುಷ. "कुलिकः स्यात् कुलश्रेष्ठः" अम०।

कुलश्रेष्ठिन् ಕುಲಶ್ರೇಷ್ಠಿನ್ (पुं०) ಶಿಲ್ಪಿಕುಲದ ಯಜಮಾನ.

कुलसम्भव ಕುಲಸಂಭವ (वि०) ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. कुले संभवोऽस्य। "बीज्यस्तु कुलसंभवः" अम०।

कुलस्त्री ಕುಲಸ್ತ್ರೀ (स्त्री०) ಸತ್ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಹೆಂಗಸು, ಮನೆತನದ ಗೌರವವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವ ಹೆಂಗಸು. कुले स्थिता स्त्री। "कुलस्त्री कुलपालिका" अम०।

कुलस्थक ಕುಲಸ್ಥಕ (पुं०) 1. ಹುರುಳಿ ಗಿಡ. (न०) 2. ಹುರುಳಿ. "ताम्रवृन्तः कुलस्थकः" वैज०। 3. ಕೃಷ್ಣಸರ್ಪ. "कृष्णसर्पः कुलस्थकः" वैज०।

कुलहीन ಕುಲಹೀನ (त्रि०) ನೀಚವಂಶದವನಾದ, ನೀಚ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. कुलेन हीनः।

कुलहुण्डक ಕುಲಹುಂಡಕ (पुं०) ಆವರ್ತ, ನೀರಿನ ಸುಳಿ. "अथाम्भसां भ्रमः। पुरोटिः पत्रझङ्कारो वदालः कुलहुण्डकः" त्रिकाण्ड०।

कुलाकुल ಕುಲಾಕುಲ (पुं०) 1. ಬುಧವಾರ. "रविश्चन्द्रो गुरुः सौरिश्चत्वारश्चाकुला इमे। भौमशुक्रौ कुलाख्यौ तु बुधवारः कुलाकुलः" तन्त्रसा०। 2. ಬಿದಿಗೆ, ಷಷ್ಠಿ ಮತ್ತು ದ್ವಾದಶೀತಿಥಿಗಳು. "द्वितीया द्वादशी षष्ठी कुलाकुलमुदाहृतम्" तन्त्रसा०। 3. ಆರ್ದ್ರಾ, ಮೂಲ, ಅಭಿಜಿತ್ ಮತ್ತು ಶತಭಿಷಕ್ ಈ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು. "वारुणार्द्राभिजिन्मूलं कुलाकुलमुदाहृतम्" तन्त्रसा०।

कुलाङ्गना ಕುಲಾಂಗನಾ (स्त्री०) ಸತ್ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಹೆಂಗಸು, ಒಳ್ಳೆಯ ಮನೆತನದ ಹೆಂಗಸು. कुलस्य सत्कुलस्याङ्गना। "असन्तुष्टा द्विजा नष्टाः सन्तुष्टश्च महीपतिः। सलज्जा गणिका नष्टा निर्लज्जा च कुलाङ्गना"।

कुलाङ्गार ಕುಲಾಂಗಾರ (पुं०) ಕುಲದೂಷಕ, ನಡತೆಯಿಂದ ತನ್ನ ವಂಶವನ್ನು ಕೆಡಿಸುವವನು, ವಂಶಕ್ಕೆ ಅಪಕೀರ್ತಿ ತರುವವನು. कुलस्याङ्गार इव।

कुलाचल ಕುಲಾಚಲ (पुं०) ಕುಲಪರ್ವತಗಳು. ["कुलपर्वत" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

कुलाचार ಕುಲಾಚಾರ (पुं०) 1. ಕುಲಧರ್ಮ. ಮನೆತನದಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ಧರ್ಮ. कुलस्याचारः। 2. ಜೀವ ಪ್ರಕೃತಿತತ್ತ್ವ ದಿಕ್ಕು ಕಾಲ ಆಕಾಶ ಕ್ಷಿತಿ ಅಪ್ಪು ತೇಜಸ್ಸು, ವಾಯು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಧ್ಯಾನ. "जीवः प्रकृतितत्त्वं च दिक्कालाकाशमेव च। क्षित्यप्तेजोवायवश्च कुलमित्यभिधीयते। ब्रह्मबुद्ध्या निर्विकल्पमेतेष्वाचरणं च यत्। कुलाचारः स एवोक्तो धर्मकामार्थमोक्षदः"।

कुलाचार्य ಕುಲಾಚಾರ್ಯ (पुं०) ಮನೆತನದ ಗುರು, ಕುಲಗುರು, ವಂಶಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಬಂದ ಗುರು. कुलस्याचार्यः।

कुलाद्रि ಕುಲಾದ್ರಿ (पुं०) ಕುಲಪರ್ವತಗಳು. ["कुलपर्वत" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

कुलाधारक ಕುಲಾಧಾರಕ (पुं०) ವಂಶವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಯುವವನು, ಕುಲವನ್ನು ಉದ್ಧಾರಮಾಡುವ ಪುತ್ರ.

कुलाय ಕುಲಾಯ (पुं०) 1. ಹಕ್ಕಿಗಳ ಗೂಡು, ಹಕ್ಕಿಗಳು ವಾಸಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ. कुलं पक्षिसमूहोऽयतेऽत्र — अय (गतौ) "घञ्" (३-३-१२१)। "ददतमन्तरिताऽहिमदीधितिं खगकुलाय कुलायनिलायिताम्। जलदकालमबोधकृतं दिशामपरथाप रथावयवायुधः" माघ० ६-४१। 2. ಸ್ಥಾನ, ಜಾಗ, ಸ್ಥಳ, ಮನೆ. "कुलायस्तु पुमान् स्थानमात्रे स्यात्पक्षिवासके" मेदि०। "गेहे कुलायो नीडोऽस्त्री" वैज०।

कुलायिका ಕುಲಾಯಿಕಾ (स्त्री०) ಪಕ್ಷಿಗಳ ವಾಸಸ್ಥಾನ, ಹಕ್ಕಿಗಳ ಗೂಡು. "कुलायिका पक्षिशाला" त्रिकाण्ड०।

कुलाल ಕುಲಾಲ (पुं०) 1. ಕುಂಬಾರ, ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆ ಹೆಂಚು ಮುಂತಾದುವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು. कुलमलति —अल (भूषणादौ) "अण्" (३-२-१)। "अनलसङ्गतितापमुपैतु नो कुसुमचापकुलालविलासजम्" नैष० ४-७। 2. ಕುಕ್ಕುಭಪಕ್ಷಿ, ಕಾಡುಕೋಳಿ. 3. ಘೂಕ, ಗೂಬೆ. "कुलालः कुम्भकारे स्यात्कुक्कुभे कौशिकेऽपि च" विश्व०। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-६३)। **–ली –ಲೀ.** ಕುಂಬಾರನ ಹೆಂಡತಿ.

कुलालकुक्कुट ಕುಲಾಲಕುಕ್ಕುಟ (पुं०) ಕಾಡುಕೋಳಿ, ನೀರುಕೋಳಿ.

कुलाली ಕುಲಾಲೀ (स्त्री०) 1. ಕುಂಬಾರನ ಹೆಂಡತಿ. कुलालस्य स्त्री "ङीष्" (४-१-६३)। 2. ನೀಲಕಮಲದ ಒಂದು ಭೇದ. 3. ಕುಳುತ್ಥಾಂಜನ.

कुलाह ಕುಲಾಹ (पुं०) ಕಂದು ಬಣ್ಣದ ಕಪ್ಪು ಮಂಡಿಯ ಕುದುರೆ. कुलमाहन्ति — हन (हिंसागत्योः) "डः"।

कुलि ಕುಲಿ (पुं०) 1. ಹಸ್ತ, ಕೈ. कुल (संस्त्याने बन्धुषु च) "इन्" (उ० ४-११७)। "कुलिर्हस्तो भुजादलः" त्रिकाण्ड०। (स्त्री०) **–लिः –ಲಿಃ, –ली –ಲೀ.** 2. ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳದ ಗಿಡ. वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)।

कुलिक ಕುಲಿಕ (पुं०) 1. ಐವತ್ತು ಅಂಗುಲ ಉದ್ದದ ಬಾಣ. "अयः शलाका कूटोऽस्त्री पत्रकूटस्सपत्रणः। द्विद्वाविंशत्यङ्गुली स्यान्निचोटे द्व्यङ्गुलोत्तरः। स्युश्चोटलिङ्गकस्तालः कुलिको बिम्बसारकः" वैज०। 2. ಶಿಲ್ಪಿಗಳ ಕುಲದ ಯಜಮಾನ, ಶಿಲ್ಪಿಗಳ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು. "कारवः शिल्पिनः सर्वे कुलिकास्ते कुलोत्तमाः" वैज०। 3. ಎಂಟು ಸರ್ಪನಾಯಕರಲ್ಲೊಬ್ಬ. "अनन्तो वासुकिः पद्मो महापद्मोऽपि तक्षकः। कर्कोटः कुलिकः शङ्ख इत्यष्टौ नागनायकाः" त्रिकाण्ड०। 4. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮುಳ್ಳುಗಿಡ. 5. ಒಂದು ವಂಶದ ಯಜಮಾನ. 6. ಭಾನುವಾರ ಮೊದಲಾದ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಶುಭಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ನಿಷಿದ್ಧವಾದ ವೇಳೆ, ಗುಳಿಕ ಕಾಲ.

ವಾರಗಳು	**ಹಗಲು ಗುಳಿಕಕಾಲ**
ಭಾನುವಾರ	7ನೆಯ ಅರ್ಧಯಾಮ 3ರಿಂದ 4–30 ಗಂಟೆಯವರೆಗೆ
ಸೋಮವಾರ	6ನೆಯ ಅರ್ಧಯಾಮ 1–30 ರಿಂದ 3 ಗಂಟೆಯುವರೆಗೆ
ಮಂಗಳವಾರ	5ನೆಯ ಅರ್ಧಯಾಮ 12 ರಿಂದ 1–30 ಗಂಟೆಯುವರೆಗೆ.
ಬುಧವಾರ	4ನೆಯ ಅರ್ಧಯಾಮ 10–30 ರಿಂದ 12 ಗಂಟೆಯುವರೆಗೆ.
ಗುರುವಾರ	3ನೆಯ ಅರ್ಧಯಾಮ 9 ರಿಂದ 10–30 ಗಂಟೆಯುವರೆಗೆ.
ಶುಕ್ರವಾರ	2ನೆಯ ಅರ್ಧಯಾಮ 7–30 ರಿಂದ 9 ಗಂಟೆಯುವರೆಗೆ.
ಶನಿವಾರ	1ನೆಯ ಅರ್ಧಯಾಮ 6 ರಿಂದ 7–30 ಗಂಟೆಯುವರೆಗೆ.

ಈ ದೋಷಕ್ಕೆ ಅಪವಾದ:

"वारेशे सबले चापि बलाढ्ये लग्नगे शुभे। कुलिकोद्भवदोषस्तु विनश्यति न संशयः"।

कुलिङ्ग ಕುಲಿಂಗ (पुं०) 1. ನೀರಿನೊಳಗಾಡುವ ಕುಕ್ಕುಟಿಯೆಂಬ ಹಕ್ಕಿ. कौ भूमौ लिङ्गति — लिगि (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ. स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **कुलिङ्गी ಕುಲಿಂಗೀ.** (न०)3. ಕೆಟ್ಟ ಗುರುತು. कुत्सितं लिङ्गम्। (वि०)4. ಕೆಟ್ಟ ಗುರುತುಳ್ಳ. कुत्सितं लिङ्गं यस्य। (स्त्री०) **कुलिङ्गा ಕುಲಿಂಗಾ.** 5. ಮರಸೇಬಿನ ಗಿಡ.

कुलिङ्गक ಕುಲಿಂಗಕ (पुं०) ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ. कुलिङ्ग संज्ञायां "कन्" (५-३-८७)।

कुलिज ಕುಲಿಜ (वि०) ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಕೈಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. कुलौ हस्ते जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)।

कुलिन् ಕುಲಿನ್ (पुं०) 1. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. (वि०)2. ಒಳ್ಳೆಯ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಸತ್ಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ. प्रशस्तं कुलमस्यास्ति "इनिः" (५-२-१३६)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–नी – ನೀ.**

कुलिन्द ಕುಲಿಂದ (पुं० ಬ० ವ०) 1. ಒಂದು ದೇಶ. "कालिन्दाः कालवाश्चैव कुण्ठकाः करटास्तथा" भा० भीष्म०। 2. ಕುಳಿಂದ ದೇಶದ ಜನರು. 3. ಕುಳಿಂದ ದೇಶದ ದೊರೆಗಳು. कुलिन्दानां राजानः "अञ्" (४-१-१६६)। अञो लुक् (२-४-६२)।

कुलिश ಕುಲಿಶ (पुं०) 1. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. कुत्सितं ईषद्वा लिशति — कु + लिश (गतौ) "कः" (३-१-१३५)। (पुंन०)2. (ಇಂದ್ರನ) ವಜ್ರಾಯುಧ. कुलौ हस्ते शेते — शीङ् (स्वप्ने) "डः" (३-२-१०१)। कुलिनः पर्वतान् श्यति — शो (तनूकरणे) "कः" (३-२-३) वा। "कुलिशो न स्त्री दम्भोलौ ना झषान्तरे" मेदि०। "वृत्रस्य हन्तुः कुलिशं कुण्ठिताश्रीव लक्ष्यते" कुमा० २-२०।

कुलिशद्रुम ಕುಲಿಶದ್ರುಮ (पुं०) ಮುಂಡುಕಳ್ಳಿಗಿಡ. कुलिशाख्यो द्रुमः। कुलिश इव द्रुमो वा।

कुलिशधर ಕುಲಿಶಧರ (पुं०) ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ಇಂದ್ರ. कुलिशं धरति — धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। कुलिशस्य धरः।

कुलिशपाणि ಕುಲಿಶಪಾಣಿ (पुं०) ಇಂದ್ರ. कुलिशं पाणौ यस्य। "नवकनकपिशङ्गं वासराणां विधातुः ककुभि कुलिशपाणेर्भाति भासां वितानम्" ११-४३।

कुलिशाङ्कुशा ಕುಲಿಶಾಂಕುಶಾ (स्त्री०) ಬೌದ್ಧರ ಹದಿನಾರು ವಿದ್ಯಾದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ದೇವತೆ. "विद्यादेव्यस्तु षोडश। रोहिणी प्रज्ञप्तिर्वज्रशृङ्खला कुलिशाङ्कुशा" ಇತ್ಯಾದಿ अभि० चि०।

कुलिशासन ಕುಲಿಶಾಸನ (पुं०) ಶಾಕ್ಯಮುನಿ. कुलिशवत् दृढमासनं यस्य। "सर्वार्थसिद्धिस्तु महाश्रमणः कुलिशासनः" त्रिकाण्ड०।

कुली ಕುಲೀ (स्त्री०) 1. ಹೆಗುಳ್ಳದ ಗಿಡ. कोलति — कुल (संस्त्याने) "कः" (३-१-१३५)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "प्रचोदनी कुली क्षुद्रा दुःस्पर्शा

राष्ट्रिकेत्यपि" अम०। 2. ಹೆಂಡತಿಯ ಅಕ್ಕ, ಹೆಂಡತಿಯ ಹಿರಿಯ ಸಹೋದರಿ, ನಾದಿನಿ. "पत्यास्तु भगिनी ज्येष्ठा ज्येष्ठश्वश्रूः कुली च सा" अभि० चि०।

कुलीक ಕುಲೀಕ (पुं०) ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. कुल (संस्त्याने) "ईकन्" बाहु०।

कुलीन ಕುಲೀನ (पुं०) 1. ಉತ್ತಮ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಕುದುರೆ, ಒಳ್ಳೆಯ ಜಾತಿಯ ಕುದುರೆ. कुलस्यापत्यम् "खः" (४-१-१३९)। "आजानेयाः कुलीनाः स्युः" अम०। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। (न०) 2. ಉಗುರುಸುತ್ತು, ಉಗುರಿನ ಒಂದು ವಿಧ ರೋಗ. (वि०) 3. ಸತ್ಕುಲಪ್ರಸೂತ, ಒಳ್ಳೆಯ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. "यस्यास्ति वित्तं स नरः कुलीनः स पण्डितः स श्रुतवान् गुणज्ञः" भर्तृ० १-३२। "महाकुलकुलीनार्यसभ्यसज्जनसाधवः" अम०। 4. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಅಡಗಿಕೊಂಡಿರುವ. कौ भूमौ लीनः।

कुलीनक ಕುಲೀನಕ (पुं०) ಕಾಡು ಹೆಸರು. "वनमुद्गे तुरवकनिगूढककुलीनकाः" अभि० चि०।

कुलीनस ಕುಲೀನಸ (न०) ಜಲ, ನೀರು. कुलीनं भूलग्नं स्यति—षो (अन्तकर्मणि) "कः" (३-२-३)। "कुलीनसं कबन्धं च प्राणदं सर्वतोमुखम्" अभि० चि०।

कुलीर ಕುಲೀರ (पुं०) 1. ಏಡಿ, ನಳ್ಳಿ. कुल (संस्त्याने) "ईरन्" बाहु०। 2. ಕರ್ಕಾಟಕ ರಾಶಿ, ಮೇಷ ಮೊದಲಾಗಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ರಾಶಿ.

कुलुक ಕುಲುಕ (न०) ನಾಲಿಗೆಯ ಕೊಳೆ. कुल (संस्त्याने) "उलच्" बाहु०। "मलं विट्टं तदक्षिजम्। दूषीका दूषिका जैह्वं कुलुकम्" अभि० चि०।

कुलुक्कगुञ्जा ಕುಲುಕ್ಕಗುಂಜಾ (स्त्री०) ಕೊಳ್ಳಿಯ ಬೆಂಕಿ. "उल्का कुलुक्कगुञ्जा स्यात्" हारा०।

कुलूत ಕುಲೂತ (पुं० ब० व०) 1. ಒಂದು ದೇಶ. 2. ಕುಲೂತ ದೇಶದ ಜನರು. 3. ಕುಲೂತ ದೇಶದ ರಾಜರು.

कुलोद्वह ಕುಲೋದ್ವಹ (पुं०) ವಂಶದ ರಕ್ಷಣೆಯ ಭಾರವನ್ನು ಹೊತ್ತಿರುವವನು, कुलं वंशभारं रक्षणादिकम् उद्वहति उद् + वह (प्रापणे) "अच्" (३-१-१३४)। "पुत्रो ममानुरूपश्च शूरश्चेति कुलोद्वहः" भा० विरा०।

कुलमाष ಕುಲ್ಮಾಷ (पुं०) 1. ಅಲಸಂದೆ, ಕಾರಾಮಣಿ. 2. ಅರ್ಧ ಬೆಂದ ಗೋಧಿ ಮುಂತಾದ ಧಾನ್ಯ. 3. ಕಡಲೆ. (न०) 4. ಅಂಬಲಿ, ಗಂಜಿ. "कुलमाषं स्यात्तु काञ्जिके। कुलमाषोऽर्धस्विन्नधान्ये यावके चणकेऽपि च" हेम०।

कुल्य ಕುಲ್ಯ (पुं०) 1. ಮಾನ್ಯನಾದ ಪುರುಷ, ಗೌರವಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದವನು. कुले सत्कुले भवः "यत्" (४-३-५३)। (न०) 2. ಎಲುಬು, ಮೂಳೆ. कुल (संस्त्याने) "यक्" (उ० ४-१११)। 3. ಮಾಂಸ. 4. ಶೂರ್ಪ, ಮೊರ, ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಕೇರುವ ಒಂದು ಸಾಧನ. 5. ಎಂಟು ಕೊಳಗದ ಅಳತೆ. (स्त्री०) 6. ಕೃತ್ರಿಮವಾದ ಸಣ್ಣ ಹೊಳೆ, ಅಗೆದು ತೋಡಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ನದಿ. 7. ಬದನಿಕೆ ಗಿಡ. 8. ನದಿ, ಹೊಳೆ. "सेनास्वानाद्दन्तिनामात्मनैव स्थूलास्तावत् प्रावहन् दानकुल्याः" माघ० १८-२६। 9. ಸತ್ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಹೆಂಗಸು. "केनापि दौष्कुलेयेन कुल्यां माहाकुलीं प्रियाम्। हृतां माहाकुलीनस्य तस्य लिप्सामहे वयम्" भट्टि० ७-८८। (वि०) 10. ಕುಲಕ್ಕೆ ಹಿತವಾದ, ವಂಶಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾದ. कुलाय हितम् "यत्" (५-१-५)। 11. ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ. "कुल्यं स्यात् कीकसेऽप्यष्टद्रोणीशूर्पामिषेषु च। कुल्या पयःप्रणाल्यां च नद्यां जीवन्तिकौषधौ। कुलोद्भवे कुलहिते त्रिषु मान्ये पुनः पुमान्" मेदि०।

कुल्लूक ಕುಲ್ಲೂಕ (पुं०) ಕುಲ್ಲೂಕಭಟ್ಟಾಚಾರ್ಯರು, ಮನುಸ್ಮೃತಿಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾರರಾದ ಒಬ್ಬ ವಿದ್ವಾಂಸರು.

कुव ಕುವ (न०) ನೈದಿಲೆ, ಉತ್ಪಲ. कुं भूमिं वाति गच्छति — वा (गतिगन्धनयोः) "कः" (३-२-३)। "कुवलं तूत्पलं कुवम्" त्रिकाण्ड०।

कुवचस् ಕುವಚಸ್ (न०) 1. ಕೆಟ್ಟ ಮಾತು, ಅಪವಾದ, ದೂಷಣೆ. कुत्सितं वचः। (वि०) 2. ಕೆಟ್ಟ ಮಾತುಳ್ಳ, ಅಸಭ್ಯವಾದ ಮಾತುಳ್ಳ. कुत्सितं वचो यस्य।

कुवत् ಕುವತ್ (वि०) ಕೂಗುತ್ತಿರುವ, ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಿರುವ. कु (शब्दे) "शतृ" (३-२-१२४)। "द्रुभङ्गध्वनिसंविग्नाः कुवत्पक्षिकुलाकुलाः" भट्टि० ९-१।

कुवल ಕುವಲ (पुं०) 1. ಎಲಚಿ ಮರ, ಬೋರೆಗಿಡ. (न०) 2. ಉತ್ಪಲ, ನೈದಿಲೆ. कौ वलति—वल (संचलने) "अच्" (३-१-१३४)। 3. ಮುಕ್ತಾಫಲ, ಮುತ್ತು. 4. ಬೋರೆಹಣ್ಣು, ಎಲಚಿ ಹಣ್ಣು. 5. ಜಲ, ನೀರು. "कुवलं चोत्पले मुक्ताफले च बदरीफले" मेदि०। 6. ಜೀವ. कौ भूमौ कुत्सितं वा वलन्ते आसंसारं भ्राम्यन्तीति (कुवला जीवाः) कु + वल (संचलने) "अच्" (३-१-१३४)।

ಕುವಲಕುಣ ಕುವಲಕುಣ (ಪುಂ) ಬೋರೆಗಿಡವು ಹಣ್ಣು ಬಿಡುವುದು, ಎಲಚಿಯು ಹಣ್ಣಾಗುವಿಕೆ. ಕುವಲಸ್ಯ ಪಾಕಃ "ಕುಣಪ್" (೫-೨-೨೪)।

ಕುವಲಯ ಕುವಲಯ (ನಂ) 1. ಉತ್ಪಲ, ನೈದಿಲೆ. ಕೋರ್ವಲಯಮಿವ। "ಪುತ್ರಪ್ರೇಮ್ಣಾ ಕುವಲಯದಲಪ್ರಾಪಿ ಕರ್ಣೇ ಕರೋತಿ" ಮೇಘಂ ೧-೪೪। 2. ಭೂಮಂಡಲ. ಕೋರ್ವಲಯಮ್।

ಕುವಲಯದೃಶ್ ಕುವಲಯದೃಶ್ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಕುವಲಯದಂತೆ ಕಪ್ಪಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. ಕುವಲಯೇ ಇವ ದೃಶೌ ಯಸ್ಯಾಃ।

ಕುವಲಯಾನನ್ದ ಕುವಲಯಾನಂದ (ಪುಂ) ಒಂದು ಅಲಂಕಾರ ಗ್ರಂಥ, ಜಯದೇವವಿರಚಿತವಾದ ಚಂದ್ರಾಲೋಕದ ಒಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. ಇದನ್ನು ರಚಿಸಿದವರು ಮಹಾ ವಿದ್ವಾಂಸರಾದ ಶ್ರೀಮದಪ್ಪಯ ದೀಕ್ಷಿತರು. ಜಯದೇವ ಕವಿಯು ರಚಿಸಿದ ಒಂದು ನೂರು ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರಗಳನ್ನು ಇವರು ಉದಾಹರಣೆಗಳೊಡನೆ ವಿವರಿಸಿ ಮುಂದೆ ರಸವದಾದಿ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಅಲಂಕಾರಗಳನ್ನು ತಾವೇ ಹೊಸದಾಗಿ ಬರೆದಿರುವರು. "ಯೇಷಾಂ ಚನ್ದ್ರಾಲೋಕೇ ದೃಶ್ಯನ್ತೇ ಲಕ್ಷ್ಯಲಕ್ಷಣಶ್ಲೋಕಾಃ। ಪ್ರಾಯಸ್ತ ಏವ ತೇಷಾಮಿತರೇಷಾಂ ತ್ವಭಿನವಾ ವಿರಚ್ಯನ್ತೇ" ಕುವಂ ೫। ಗ್ರಂಥದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಇವರು ತಮ್ಮ ಮತ್ತು ಗ್ರಂಥದ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾರೆ. "ಅಮುಂ ಕುವಲಯಾನನ್ದಮಕರೋದಪ್ಪದೀಕ್ಷಿತಃ। ನಿಯೋಗಾದ್ವೇಙ್ಕಟಪತೇರ್ನಿರುಪಾಧಿಕೃಪಾವಧೇಃ" ಕುವಂ ೧೭೧। ಚಂದ್ರಾಲೋಕಕ್ಕೂ ತಮ್ಮ ಗ್ರಂಥ (ಕುವಲಯಾನಂದ)ಕ್ಕೂ ಶ್ಲೇಷೆಯಿಂದ ಸಂಬಂಧ ಕಲ್ಪಿಸಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. "ಚನ್ದ್ರಾಲೋಕೋ ವಿಜಯತಾಂ ಶರದಾಗಮಸಂಭವಃ। ಹೃದ್ಯಃ ಕುವಲಯಾನನ್ದೋ ಯತ್ಪ್ರಸಾದಾದಭೂದಯಮ್" ಕುವಂ ೧೭೨।

ಕುವಲಯಾಪೀಡ ಕುವಲಯಾಪೀಡ (ಪುಂ) ಕಂಸನ ಒಂದು ಆನೆ. [ಬಲರಾಮಶ್ರೀಕೃಷ್ಣರು ಮಧುರೆಗೆ ಬಂದಾಗ ಅವರನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಕಂಸನು ಊರಿನ ಮಹಾದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ಈ ಆನೆಯನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿದ್ದನು, ಅವರು ಊರಿನ ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲಿಗೆ ಬಂದಕೂಡಲೆ ಈ ಆನೆಯು ಅವರ ಮೇಲೆ ಬೀಳಲು ಹೋದಾಗ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಅದರ ಕೊಂಬನ್ನು ಕಿತ್ತು ಅದನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದನು.] "ಸ್ವವಿಕ್ರಮೇ ಪ್ರತಿಹತೇ ಕುಞ್ಜರೇನ್ದ್ರೋऽತ್ಯಮರ್ಷಿತಃ। ಚೋದ್ಯಮಾನೋ ಮಹಾಮಾತ್ರೈಃ ಕೃಷ್ಣಮಭ್ಯದ್ರವದ್ರುಷಾ। ತಮಾಪತನ್ತಮಾಸಾದ್ಯ ಭಗವಾನ್ ಮಧುಸೂದನಃ। ನಿಗೃಹ್ಯ ಪಾಣಿನಾ ಹಸ್ತಂ ಪಾತಯಾಮಾಸ ಭೂತಲೇ। ಪತಿತಸ್ಯ ಪದಾಕ್ರಮ್ಯ ಮೃಗೇನ್ದ್ರ ಇವ ಲೀಲಯಾ। ದನ್ತಮುತ್ಪಾಟ್ಯ ತೇನೇಭಂ ಹಸ್ತಿಪಾಂಶ್ಚಾಹನದ್ಧರಿಃ" ಭಾಗಂ ೧೦-೪೩।

ಕುವಲಯಾಶ್ವ ಕುವಲಯಾಶ್ವ (ಪುಂ) ಸೂರ್ಯವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. ಇವನು ಬೃಹದಶ್ವ (ಶತ್ರುಜಿತ)ನ ಮಗ. ಇವನಿಗೆ "ಋತಧ್ವಜ" ನೆಂದು ಮೊದಲಿನ ಹೆಸರು. ದುಂಧುವೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಕೊಂದದ್ದರಿಂದ ಇವನಿಗೆ "ದುಂಧುಮಾರ" ನೆಂಬ ಹೆಸರೂ ಉಂಟು. [ಪಾತಾಳಕೇತುವೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನೊಬ್ಬನು ಗಾಲವ ಋಷಿಯ ತಪಸ್ಸಿಗೆ ತೊಂದರೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಋಷಿಯು ತಪಸ್ಸಿನ ಕ್ಷಯದ ಭಯದಿಂದ ಶಾಪ ಕೊಡಲು ಯೋಚಿಸುತ್ತಿರಲು ಕುವಲಯ ಬಣ್ಣದ ಒಂದು ಕುದುರೆಯು ಆ ಋಷಿಯ ಮುಂದೆ ಬಂದು ನಿಂತಿತು. ಋಷಿಯು ಅಶರೀರವಾಣಿಯ ಆದೇಶದಂತೆ ಅದನ್ನು ಋತಧ್ವಜನಿಗೆ ಕೊಡಲಾಗಿ ಅವನು ಅದನ್ನೇರಿ ಪಾತಾಳಕೇತುವನ್ನು ಸಂಹರಿಸಲು ಹೊರಟನು. ಆಗ ರಾಕ್ಷಸನು ಹಂದಿಯ ರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿ ಪಾತಾಳವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನು. ರಾಜನೂ ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ಹೋಗಿ ಅವನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಅವನಿಂದ ಸೆರೆ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ ಕುಂಡಲೆ ಮತ್ತು ಮದಾಲಸೆಯೆಂಬ ಇಬ್ಬರು ತರುಣಿಯರನ್ನು ಸೆರೆಯಿಂದ ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡು ನಗರಕ್ಕೆ ಹಿಂತಿರುಗಿದನು. ಗಾಲವ ಋಷಿಯಿಂದ ಕುವಲಯ ಬಣ್ಣದ ಅಶ್ವವನ್ನು ಪಡೆದದ್ದರಿಂದ ಇವನಿಗೆ "ಕುವಲಯಾಶ್ವ" ನೆಂಬ ಹೆಸರೂ ಬಂದಿತು.]

ಕುವಲಾಶ್ವ ಕುವಲಾಶ್ವ (ಪುಂ) ಋತಧ್ವಜನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. ["ಕುವಲಯಾಶ್ವ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

ಕುವಲೇಶಯ ಕುವಲೇಶಯ (ಪುಂ) ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. ಕುವಲೇ ಜಲೇ ಶೇತೇ – ಶೀಙ್ (ಸ್ವಪ್ನೇ) "ಅಚ್" (೩-೨-೧೫)। ಕೌ ಭೂಮೌ ವಲನ್ತೇ ಆಸಂಸಾರಂ ಭ್ರಾಮ್ಯನ್ತೀತಿ ಕುವಲಾ ಜೀವಾಃ, ತೇ ಚ ತೇ ಈಶಾಃ ಕುವಲೇಶಾಃ, ತಾನ್ನಿಯಚ್ಛನ್ ಯಾತಿ—ಯಾ (ಪ್ರಾಪಣೇ) "ಕಃ" (೩-೨-೩) ವಾ। "ಕುತ್ಸಿತಂ ಬಲಮೇಷಾಂ ತೇ ಕುವಲಾ ಜೀವಸಂಜ್ಞಕಾಃ। ದೇಹೇನ್ದ್ರಿಯಾದೇರೀಶಾಸ್ತೇ ಕುವಲೇಶಾ ಇತಿ ಸ್ಮೃತಾಃ" ಇತಿ ನಿರುಕ್ತಿಃ। "ಶುಭಾಙ್ಗಃ ಶಾನ್ತಿದಃ ಸ್ರಷ್ಟಾ ಕುಮುದಃ ಕುವಲೇಶಯಃ" ವಿಂ ಸಂ।

ಕುವಾದ ಕುವಾದ (ಪುಂ) 1. ಕೆಟ್ಟ ಮಾತು, ಅಪವಾದ, ದೂಷಣೆ. ಕುತ್ಸಿತೋ ವಾದಃ। (ವಿಂ) 2. ಕೆಟ್ಟಮಾತಾಡುವ. ಕುತ್ಸಿತೋ ವಾದೋऽಸ್ಯ। "ಸಮೌ ಕುವಾದಕುಚರೌ" ಅಮಂ।

ಕುವಿದ್ಯಾ ಕುವಿದ್ಯಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಕೆಟ್ಟ ವಿದ್ಯೆ. ಕುತ್ಸಿತಾ ವಿದ್ಯಾ।

ಕುವಿನ್ದ ಕುವಿಂದ (ಪುಂ) ನೇಯ್ಗೆಯವನು, ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ನೇಯುವವನು. ಕುಂ ಭೂಮಿಂ ವಿನ್ದತಿ – ವಿದ್ಲೃ (ಲಾಭೇ) "ಶಃ" (ವಾಂ ೩-೧-೧೩೮)।

कुविवाह ಕುವಿವಾಹ (पुं०) ಆಯಾ ವರ್ಣದವರಿಗೆ ವಿಹಿತವಾದುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಭಿನ್ನವಾದ ರೀತಿಯ ವಿವಾಹ, ನಿಷಿದ್ಧವಾದ ವಿವಾಹ, ಅಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾದ ಮದುವೆ. कुत्सितो विवाहः। "चतुर्णामपि वर्णानां प्रेत्य चेह हिताहितान्। अष्टाविमान् समासेन स्त्रीविवाहान्निबोधत" मनु० ३-२०।

कुवृत्ति ಕುವೃತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಕೆಟ್ಟ ವ್ಯಾಪಾರ, ಕೆಟ್ಟ ನಡತೆ, ಕೆಟ್ಟ ಆಚಾರ. कुत्सिता वृत्तिः। 2. ಕೆಟ್ಟ ಜೀವನ, ನಿಂದಿತವಾದ ಜೀವನ. (वि०) 3. ಕೆಟ್ಟ ವ್ಯಾಪಾರವುಳ್ಳ. कुत्सिता वृत्तिर्यस्य। 4. ನಿಂದಿತವಾದ ಜೀವನವುಳ್ಳ.

कुवेणि(णी) ಕುವೇಣಿ(ಣೀ) (स्त्री०) 1. ಮೀನುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ತುಂಬುವ ಬುಟ್ಟಿ. ईषत् वेणन्ते मत्स्या अस्याम्–वेण् (गतौ) "इन्" (उ० ४-११७)। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। 2. ಅಡ್ಡಾದಿಡ್ಡಿಯಾಗಿ ಹೆಣೆದಿರುವ ಜಡೆ. कुत्सिता वेणी।

कुवेर ಕುವೇರ (पुं०) ಕುಬೇರ, ಧನಾಧಿಪತಿ, ಯಕ್ಷರಾಜ. ["कुबेर" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

कुवेरक ಕುವೇರಕ (पुं०) ನಂದಿಮರ.

कुवेराद्रि ಕುವೇರಾದ್ರಿ (पुं०) ಕೈಲಾಸಪರ್ವತ.

कुश ಕುಶ (पुंन०) 1. ದರ್ಭೆಹುಲ್ಲು. कौ शेते — शीङ् (स्वप्ने) "डः" (३-२-१०१)। कुं पापं श्यति–शो (तनूकरणे) "कः" (३-२-४) वा। "दिश वनहरिणीभ्यो वंशकाण्डच्छवीनां कवलमुपलकोटिच्छिन्नमूलं कुशानाम्" भर्तृ० २–३४। (पुं०) 2. ಕುಶಮಹಾರಾಜ, ಶ್ರೀರಾಮನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. ದೋಷಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಸೀತೆಯಗರ್ಭವನ್ನು ಕುಶ ಮತ್ತು ಗೋಪುಚ್ಛಗಳಿಂದ ಸವರಿದುದರಿಂದ ಶ್ರೀರಾಮನ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಕುಶ ಮತ್ತು ಲವರೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. "स तौ कुशलवोन्मृष्टगर्भक्लेदौ तदाख्यया। कविः कुशलवावेव चकार किल नामतः" रघु० १५-३२। ಲೋಕಾಪವಾದದ ಕಾರಣದಿಂದ ಶ್ರೀರಾಮನು ಸೀತೆಯನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಮಣನ ಮೂಲಕ ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಿಬಿಟ್ಟನು. ವಾಲ್ಮೀಕಿಮಹರ್ಷಿಯು ಗರ್ಭಿಣಿಯಾಗಿದ್ದ ಸೀತೆಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಸಲಹುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಅವಳ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಕುಶಲವರೆಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟರು. ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಜಾತಕರಣಾದಿ ಎಲ್ಲಾ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳನ್ನೂ ನಡೆಸಿ ತಾವು ರಚಿಸಿದ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಮಾಯಣವನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದರು. ಕುಶಲವರು ಅದನ್ನು ಶ್ರೀರಾಮನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಮಹರ್ಷಿಯ ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ಹಾಡಿದರು. "अथ प्राचेतसोपज्ञं रामायणमतन्द्रितः। मैथिलेयौ कुशलवौ जगतुर्गुरुचोदितौ" रघु० १५-३२। 3. ಎತ್ತಿನ ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ನೊಗವನ್ನಿಟ್ಟು ಕಟ್ಟುವ ದರ್ಭೆಯ ಹಗ್ಗ. 4. ಸಪ್ತದ್ವೀಪಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ಕುಶದ್ವೀಪ. ಈ ದ್ವೀಪದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ಒಂದು ಕುಶಸ್ತಂಭವನ್ನು ತಯಾರಿಸಿ ಇಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ದ್ವೀಪಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರಾಯಿತು. ಈ ದ್ವೀಪದ ರಾಜನಾದ ಹಿರಣ್ಯರೇತಸ್ಸೆಂಬುವವನು ತನ್ನ ಏಳು ಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಇದನ್ನು ಭಾಗಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟನು. ಈ ದ್ವೀಪವು ಘೃತಸಮುದ್ರದಿಂದ ಸುತ್ತುವರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. (न०) 5. ಜಲ. ನೀರು. (वि०) 6. ಪಾಪಾತ್ಮ. 7. ಮದಿಸಿದವನು. (स्त्री०) **–शा – ಶಾ.** 8. ಕುದುರೆಯ ಕಡಿವಾಣ. ಲಗಾಮು. 9. ರಜ್ಜು. ಹಗ್ಗ. 10. ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಸಾಮಗಾನ ಮಾಡುವಾಗ ಸ್ತೋತ್ರಗಳ ಎಣಿಕೆಗಾಗಿ ಇಡುವ ಮರದ ಗೂಟ. अयस्कुशा। **–शी – ಶೀ.** 11. ಫಾಲ. ನೇಗಿಲಗುಳ. "कुशो रामसुते द्वीपे योक्त्रे दर्भे कुशं जले। कुशी फालेऽपि वलगायां कुशा पापिष्ठमत्तयोः। कुशो वाच्यवदाख्यातः" विश्व०। "कुशी फाले कुशा रज्वां त्रिषु पापिष्ठमत्तयोः" मेदि०।

कुशकाश ಕುಶಕಾಶ (पुंन०) ಕುಶ (ದರ್ಭೆ) ಮತ್ತು ಜೊಂಡು ಹುಲ್ಲು. कुशाश्च काशाश्च। वा एकवद्भावः (२-४-१२)। कुशकाशम् कुशकाशाः।

कुशद्वीप ಕುಶದ್ವೀಪ (पुं०) ಸಪ್ತದ್ವೀಪಗಳಲ್ಲೊಂದು, ಪ್ರಪಂಚದ ಒಂದು ಭೂಭಾಗ.

कुशधारा ಕುಶಧಾರಾ (स्त्री०) ಒಂದು ನದಿ.

कुशध्वज ಕುಶಧ್ವಜ (पुं०) ಜನಕಮಹಾರಾಜನ ತಮ್ಮ. ಭರತ ಶತ್ರುಘ್ನರ ಮಾವ. "तस्य पुत्रद्वयं जज्ञे धर्मज्ञस्य महात्मनः। ज्येष्ठोऽहं मनुजो वीरो मम भ्राता कुशध्वजः" रामा०। ಕುಶಧ್ವಜನ ರಾಜಧಾನಿ ಸಾಂಕಾಶ್ಯನಗರ. "सांकाश्ये भ्रातरं शूरमभ्यषिंचं कुशध्वजम्" रामा०। ಈ ರಾಜನು ಮಾಂಡವಿ ಮತ್ತು ಶ್ರುತಕೀರ್ತಿಯರೆಂಬ ತನ್ನ ಇಬ್ಬರು ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳನ್ನು ಭರತಶತ್ರುಘ್ನರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಮದುವೆ ಮಾಡಿದನು.

कुशनाभ ಕುಶನಾಭ (पुं०) ಚಂದ್ರವಂಶದ ಕುಶಮಹಾರಾಜನ ನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲೊಬ್ಬ. कुश इव नाभिरस्य "अच्" (५-४-७५)। [ಈ ರಾಜನು ಮಹೋದಯವೆಂಬ ನಗರವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ರಾಜ್ಯವಾಳುತ್ತಿದ್ದನು. ಈತನಿಗೆ ಘೃತಾಚಿಯಲ್ಲಿ ನೂರು ಮಂದಿ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳು ಹುಟ್ಟಿದರು. ಇವರು ಒಮ್ಮೆ ಉದ್ಯಾನವನದಲ್ಲಿ

ವಿಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ವಾಯುದೇವನು ಇವರನ್ನು ಕಂಡು ಮೋಹಿಸಲು ತಂದೆಯ ಅನುಮತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಅದಕ್ಕೆ ಇವರು ಸಮ್ಮತಿಸಲಿಲ್ಲ. ವಾಯುವು ಕೋಪಗೊಂಡು ಇವರ ಶರೀರದೊಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಕುಬ್ಜೆಯರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು. ಬ್ರಹ್ಮದತ್ತನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ಮುನಿಯು ಇವರನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿ ತನ್ನ ತಪೋಬಲದಿಂದ ಸುಂದರಿಯರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು. ಇದರಿಂದ ಈ ಕನ್ಯೆಯರು ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ "ಕನ್ಯಾಕುಬ್ಜ"ವೆಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು.] रामा०।

कुशपुष्प ಕುಶಪುಷ್ಪ (न०) ದರ್ಭೆ ಮತ್ತು ಹೂವು. कुशाश्च पुष्पाणि च।

कुशल ಕುಶಲ (न०) 1. ಕಲ್ಯಾಣ, ಶುಭ, ಮಂಗಳ. कुत्सितं शलते संवृणोति — शल (चलने संवरणे च) "अच्" (३-१-१३४)। "कल्याणं वो विधत्तां करटमदधुनीलोलकल्लोलमालाखेलल्लोलम्बकोलाहलमुखरितदिक्चक्रवालान्तरालम्" चं० भा० १-१। 2. ಆರೋಗ್ಯ, ಕ್ಷೇಮ, ಸೌಖ್ಯ, ನೆಮ್ಮದಿ. "अपि कुशलममर्त्याः स्वागतं सांप्रतं वः" चं० रा०। 3. ಜಾಣತನ, ಕಾರ್ಯಚತುರತೆ. 4. ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ದಕ್ಷತೆ. 5. ಪುಣ್ಯ, ಸುಕೃತ. 6. ತೃಪ್ತಿ. (वि०) 7. ದಕ್ಷನಾದ, ಸಮರ್ಥನಾದ. "ह्रीप्रत्यूहप्रशमकुशलाः शीधवश्चक्रुरासाम्" माघ० ९-८७। 8. ಶಿಕ್ಷಿತನಾದ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪಳಗಿದ. 9. ಚೆನ್ನಾಗಿರುವ, ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವ. 10. ಅರ್ಹನಾದ, ಯೋಗ್ಯನಾದ. "कुशलं निपुणे पुण्ये पर्याप्तौ मङ्गले क्षमे" वैज०। 11. ನಿಪುಣ, ಅಭಿಜ್ಞ. "ये चैवं पुरुषाः कलासु कुशलास्तेष्वेव लोकस्थितिः" भर्तृ १-१८। 12. ಜಾಣನಾದ, ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಚತುರನಾದ. "भजते विदेशमधिकेन जितस्तदनुप्रवेशमथवा कुशलः" माघ० ९-४८। 13. ದರ್ಭೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ. कुशान् लाति — ला (आदाने) "कः" (३-२-४)।

कुशलकाम ಕುಶಲಕಾಮ (वि०) ಮಂಗಳವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಶುಭವನ್ನು ಬಯಸುವ. कुशलं कामयते — कमु (कान्तौ) "अण्" (३-२-१)।

कुशलता ಕುಶಲತಾ (स्त्री०) 1. ದಕ್ಷತೆ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. कुशलस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। 2. ನಿಪುಣತೆ, ಅಭಿಜ್ಞತೆ, ಜಾಣತನ. "यथा यथा निषेवन्ते विषयान् विषयात्मकाः। तथा तथा कुशलता तेषां तेषूपजायते" मनु० १२-७३।

कुशलप्रश्न ಕುಶಲಪ್ರಶ್ನ (पुं०) ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಆರೋಗ್ಯ ಕ್ಷೇಮಗಳನ್ನು ಕೇಳುವುದು. कुशलस्य प्रश्नः।

कुशलव ಕುಶಲವ (पुं० द्विव०) ಶ್ರೀರಾಮನ ಮಕ್ಕಳಾದ ಕುಶಲವರು. कुशश्च लवश्च। "मैथिलेयौ कुशलवौ जगतुर्गुरुचोदितौ" रघु० १५-६३।

कुशलवत् ಕುಶಲವತ್ (वि०) ಕ್ಷೇಮದಿಂದಿರುವ, ಆರೋಗ್ಯವಂತ. कुशलमस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। मस्य वः (८-२-९)। "सर्वतः कुशलवानसि कच्चित्त्वं स नैषध इति प्रतिभा नः" नैष० ५-७४।

कुशलिन् ಕುಶಲಿನ್ (वि०) 1. ಮಂಗಳವುಳ್ಳ, ಶುಭವುಳ್ಳ. कुशलमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಕ್ಷೇಮವುಳ್ಳ. "संप्रत्युपेयाः कुशली पुनर्युधः सस्नेहमाशीरिति भर्तृरीरिता" माघ० १५-९५। 3. ಜಾಣನಾದ, ಕಾರ್ಯಚತುರನಾದ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **कुशलिनी ಕುಶಲಿನೀ.** "कुशलिनी क्षेमस्य वार्तापि न" सा० द०।

कुशस्थल ಕುಶಸ್ಥಲ (न०) ಕನ್ಯಾಕುಬ್ಜದೇಶ.

कुशस्थली ಕುಶಸ್ಥಲೀ (स्त्री०) ಅವಂತಿನಗರದ ಒಂದು ಹೆಸರು. ["अवन्ति" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

कुशा ಕುಶಾ (स्त्री०) 1. ರಜ್ಜು, ಹಗ್ಗ. "कुशी फाले कुशा रज्वाम्" मेदि०। 2. ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಸಾಮಗಾನ ಮಾಡುವಾಗ ಸ್ತೋತ್ರದ ಎಣಿಕೆಗಾಗಿ ಇಡುವ ಮರದ ಗೂಟ.

कुशाकर ಕುಶಾಕರ (पुं०) ಯಜ್ಞದ ಅಗ್ನಿ. कुशैराकीर्यते — आ + कॄ (विक्षेपे) "अप्" (३-३-५७)।

कुशाक्ष ಕುಶಾಕ್ಷ (पुं०) ದರ್ಭೆಯಂತೆ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳ ವಾನರ,—ಕಪಿ. कुश इव तीक्ष्णमक्षि अस्य।

कुशाग्र ಕುಶಾಗ್ರ (न०) ದರ್ಭೆಯ ತುದಿ. कुशस्याग्रम्।

कुशाग्रधी ಕುಶಾಗ್ರಧೀ, -बुद्धि -ಬುದ್ಧಿ (वि०) ದರ್ಭೆಯ ತುದಿಯಂತೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ. कुशाग्रवत् सूक्ष्मा धीः बुद्धिर्वा यस्य। "अप्यग्रणीर्मन्त्रकृतामृषीणां कुशाग्रबुद्धे कुशली गुरुस्ते" रघु० ५-४।

कुशाग्रीय ಕುಶಾಗ್ರೀಯ (वि०) ದರ್ಭೆಯ ತುದಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ. ದರ್ಭೆಯ ಅಗ್ರದಂತಿರುವ (ಸೂಕ್ಷ್ಮಬುದ್ಧಿ ಮುಂತಾದುದು). कुशाग्रमिव "छः" (५-३-१०५)। "कुरु बुद्धिं कुशाग्रीयामनुकामीनतां त्यज" भट्टि० ५-१५।

कुशारणि ಕುಶಾರಣಿ (पुं०) ದೂರ್ವಾಸಮಹರ್ಷಿ. "दुर्वासास्तु कुशारणिः" त्रिकाण्ड०।

कुशावती ಕುಶಾವತೀ (स्त्री०) ಕುಶಮಹಾರಾಜನ ರಾಜಧಾನಿ. "स निवेश्य कुशावत्यां रिपुनागाङ्कुशं कुशम्" रघु० १५-९७।

कुशाश्व ಕುಶಾಶ್ವ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. "सृञ्जयस्य सुतः श्रीमान् सहदेवः प्रतापवान्। कुशाश्वः सहदेवस्य पुत्रः परमधार्मिकः" रामा०। 2. ಚಂದ್ರವಂಶದ ಕುಶರಾಜನ ಒಬ್ಬ ಮಗ.

कुशासन ಕುಶಾಸನ (न०) 1. ದರ್ಭೆಯ ಆಸನ. कुशस्यासनम्। 2. ಭೂಮಿಯನ್ನು ಆಳುವುದು. कोः शासनम्। 3. ಕೆಟ್ಟ ಅಪ್ಪಣೆ. कुत्सितं शासनम्। (वि०)4. ದರ್ಭೆಯ ಆಸನವುಳ್ಳ. कुशस्य आसनं यस्य।

कुशि ಕುಶಿ (पुं०) ಫಾಲ. ಗೂಗೆ.

कुशिक ಕುಶಿಕ (पुं०) 1. ಕುಶರಾಜನ ಮಗ. ಚಂದ್ರವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ತಾತ, ಗಾಧಿಯ ತಂದೆ. कुशः जनकत्वेनास्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)। "कुशपुत्रा बभूवुर्हि चत्वारो देववर्चसः। कुशिकः कुशनाभश्च कुशाश्वो मूर्तिमांस्तथा"। 2. ನೇಗಿಲ ಗುಳ. 3. ಸರ್ಜವೃಕ್ಷ, ಮತ್ತಿಮರ. 4. ತಾರೆಗಿಡ. "कुशिको मुनिभेदे स्यात्फले सर्जे विभीतके" हेम०।

कुशिन् ಕುಶಿನ್ (पुं०) 1. ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಮಹರ್ಷಿ. "प्राचेतसस्तु वाल्मीकिर्वाल्मीकश्च कुशी कविः" वैज०। 2. ದರ್ಭೆ ಹಿಡಿದಿರುವ, ದರ್ಭೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ. कुशोऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "दिनेऽष्टमे तु दीक्षितोऽहं यथाविधि। दण्डी मुण्डी कुशी चीरी घृताक्तो मेखलीकृतः" भा० अनु०।

कुशी ಕುಶೀ (स्त्री०) 1. ಕಬ್ಬಿಣದ ನೇಗಿಲ ಗುಳ. कुं भूमिं श्यति — शो (तनूकरणे) "डः" (३-२-१०१)। "ङीष्" (४-१-४२)। 2. ಮುರಿದ ಮೂಳೆಗೆ ಕಟ್ಟುವ ದಬ್ಬೆ. "कुशी भग्नास्थिबन्धः स्यात्" वैज०।

कुशील ಕುಶೀಲ (वि०) ಕೆಟ್ಟ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ. कुत्सितं शीलं यस्य।

कुशीलव ಕುಶೀಲವ (पुं०) 1. ವಾಲ್ಮೀಕಿಮಹರ್ಷಿ. 2. ಗಾಯಕ, ಹಾಡುಗಾರ. "कुशीलवौ कुशलवनामधारिणौ" चं० रा०। 3. ನಟ, ಅಭಿನಯಕಾರ. कुत्सितं शीलं वाति — वा (गतिगन्धनयोः) "कः" (३-२-३)। 4. ಸ್ತುತಿಪಾಠಕ. ಹೊಗಳುಭಟ. 5. ಯಾಚಕ. ಭಿಕ್ಷುಕ. "कुशीलवस्तु वाल्मीकौ नटयाचकयोरपि" मेदि०।

कुशीवश ಕುಶೀವಶ (पुं०) ವಾಲ್ಮೀಕಿಮಹರ್ಷಿ. "प्राचेतसस्तु वाल्मीकिः कविज्येष्ठः कुशीवशः" त्रिकाण्ड०।

कुशूल ಕುಶೂಲ (पुं०) 1. ಕಣಜ, ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಕೂಡಿಡುವ ಜಾಗ, ಉಗ್ರಾಣ. 2. ಹುರಿಯುವ ಬಾಣಲೆ. 3. ತುಷಾಗ್ನಿ, ಹೊಟ್ಟಿನೊಳಗಿನ ಬೆಂಕಿ.

कुशूलधान्य ಕುಶೂಲಧಾನ್ಯ (न०) 1. ಮೂರು ವರ್ಷಗಳಿಗಾಗುವಷ್ಟು ಕೂಡಿಸಿಟ್ಟಿರುವ ಧಾನ್ಯ. (वि०) 2. ಮೂರು ವರ್ಷಗಳಿಗಾಗುವಷ್ಟು ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿಟ್ಟಿರುವವನು. कुशूलपरिमितं धान्यं यस्य। वा "कप्" (५-४-१५४)। **–धान्यकः –ಧಾನ್ಯಕಃ.**

कुशेशय ಕುಶೇಶಯ (न०) 1. ಪದ್ಮ, ಕಮಲ, ತಾವರೆ ಹೂವು. कुशे जले शेते — शीङ् (स्वप्ने) "अच्" (३-२-१५)। "कुशेशयैरत्र जलाशयोषिता मुदा रमन्ते कलभा विकस्वरैः" माघ० ४-३३। 2. ಕುಶದ್ವೀಪದ ಸಪ್ತಕುಲಪರ್ವತಗಳಲ್ಲೊಂದು. "कुशेशयो हरिश्चैव सप्तमो मन्थराचलः"। 3. ಸಾರಸ ಪಕ್ಷಿ, ನೀರುಹಕ್ಕಿ, ತಾವರೆಹಕ್ಕಿ.

कुशोदक ಕುಶೋದಕ (न०) ದರ್ಭೆಯ ನೀರು, ದಾನ ಮಾಡುವಾಗ ದರ್ಭೆಯೊಡನೆ ಬಿಡುವ ನೀರು. कुशसहितमुदकम्।

कुष-निष्कर्षे (क्र्या० पर० सक० से०)। कुष्णाति। चुकोष। कुषिता। कुष्णातु। अकोषीत्। अकुष्णात्। 1. ಇಷ್ಟೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸು. 2. ಹೊರಕ್ಕೆ ತಳ್ಳು, ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸು. "ततोऽकुष्णाद्दशग्रीवः क्रुद्धः प्राणान् वनौकसाम्" भट्टि० १७-८०।

कुषाकु ಕುಷಾಕು (पुं०)1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. 2. ಸೂರ್ಯ. कुष (निष्कर्षे) "काकुः" (उ० ३-७७)। 3. ವಾನರ, ಕಪಿ. (वि०) 4. ನೀಚ, ಅಧಮ. 5. ದಹಿಸುವ, ಸುಡುವ. 6. ಇತರರಿಗೆ ಖೇದವುಂಟುಮಾಡುವ, ಇತರರ ಮನ ನೋಯಿಸುವ. "कुषाकुर्मर्कटे भानौ परोत्तापिनि पावके" विश्व०।

कुषीतक ಕುಷೀತಕ (पुं०) ಒಬ್ಬ ಋಷಿ.

कुषिन् ಕುಷಿನ್ (पुं०) ಅರವತ್ತು ವರ್ಷ ವಯಸ್ಸಿನ ಗಜ, ಆನೆ. "मदवृन्दः कुषी कम्बुः शुण्डालः षष्टिहायनः" वैज०।

कुष्ठ ಕುಷ್ಠ (न०)1. ಚಂಗಲುಕೋಷ್ಠ: कुष्णाति रोगम् — कुष (निष्कर्षे) "क्थन्" (उ० २-२)। 2. ಶ್ವಿತ್ರ,

ಶ್ವೇತ, ತೊನ್ನುರೋಗ. कुष्णात्यङ्गम् — कुष "क्थन्" (उ० २-२)। "त्वं सर्वभक्षो भव भीमकर्मा कुष्ठाभिभूतोऽनल धूमगर्भः" कुमा० ९-१६। ಏಳು ವಿಧ ಮಹಾ ಕುಷ್ಠಗಳು ಹನ್ನೊಂದು ವಿಧ ಕ್ಷುದ್ರ ಕುಷ್ಠಗಳೆಂದು ಕುಷ್ಠ ರೋಗವು ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧ. "तत्र महाकुष्ठान्यरुणोदुम्बरर्ष्यजिह्वकपालकाकणकपुण्डरीकदद्रुकुष्ठानीति"। क्षुद्रकुष्ठान्यपि स्थूलारुष्कं महाकुष्ठमेककुष्ठं चर्मदलं विसर्पः परिसर्पः सिध्मं विचर्चिका किटिभं पामा रसका चेति" सुश्रुत० निदान० ५-५। ಎಲ್ಲಾ ಕುಷ್ಠಗಳೂ ವಾತ ಪಿತ್ತ ಕಫ ಮತ್ತು ಕ್ರಿಮಿ ದೋಷಗಳಿಂದುಂಟಾಗುವುವು. "सर्वाणि कुष्ठानि सवातानि सपित्तानि सश्लेष्माणि सक्रमीणि च भवन्ति" सुश्रुत० निदान० ५-६। ವಾತ ದೋಷದಿಂದ ಅರುಣಕುಷ್ಠವೂ ಪಿತ್ತದೋಷದಿಂದ ಉದುಂಬರ, ಋಷ್ಯಜಿಹ್ವ, ಕಪಾಲ ಮತ್ತು ಕಾಕಣ ಕುಷ್ಠಗಳೂ ಶ್ಲೇಷ್ಮದೋಷದಿಂದ ಪುಂಡರೀಕ ಮತ್ತು ದದ್ರುಕುಷ್ಠಗಳೂ ಸಂಭವಿಸುವುವು. "तत्र वातेनारुणं, पित्तेनोदुम्बरर्ष्यजिह्वकपालकाकणकानि, श्लेष्मणा पुण्डरीकं दद्रुकुष्ठं चेति" सुश्रुत० निदान० ५-७।

कुष्ठघ्न ಕುಷ್ಠಘ್ನ (वि०) ಕುಷ್ಠರೋಗವನ್ನು ನಾಶ ಪಡಿಸುವ (ಔಷಧ). कुष्ठं हन्ति — हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)।

कुष्ठनाशन ಕುಷ್ಠನಾಶನ (पुं०) 1. ಹಂದಿಗೆಡ್ಡೆ, ವಾರಾಹಿ ಗಿಡ. कुष्ठं नाशयति — णश (अदर्शने) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। 2. ಬಿಳಿ ಸಾಸುವೆ. (न०) 3. ಕುಷ್ಠರೋಗವನ್ನು ವಾಸಿಮಾಡುವಿಕೆ. कुष्ठ + णश + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०)4. ಕುಷ್ಠರೋಗವನ್ನು ವಾಸಿಮಾಡುವ, ತೊನ್ನುರೋಗವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ. **–नाशिन् –ನಾಶಿನ್.** ಕುಷ್ಠ ರೋಗವನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸುವ. कुष्ठ + णश + णिच् "णिनिः (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–नाशिनी –ನಾಶಿನೀ.**

कुष्ठल ಕುಷ್ಠಲ (न०) ಭೂತಲ, ಭೂಮಿ. कोः स्थलम्। षत्वम् (८-३-९६)। "शयानां कुष्ठले ताराम् दिविष्ठामिव निर्मलाम्" भट्टि० ९-८४।

कुष्ठहृत् ಕುಷ್ಠಹೃತ್ (पुं०) 1. ಕಗ್ಗಲಿಮರ. कुष्ठं हरति—हृञ् (हरणे) "क्विप्" (३-२-७६)। "खदिरो बालपत्रकः। यूपद्रुः कुष्ठहृत्" त्रिकाण्ड०। (वि०) 2. ಕುಷ್ಠರೋಗವನ್ನು ವಾಸಿಮಾಡುವ.

कुष्ठित ಕುಷ್ಠಿತ (वि०) ಕುಷ್ಠರೋಗವುಂಟಾಗಿರುವ, ತೊನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ. कुष्ठमस्य सञ्जातम् "इतच्" (५-२-३६)। "दम्पत्योः स्नेहबाहुल्यात् दुष्टशोणितशुक्रयोः। यदपत्यं तयोर्जातं ज्ञेयं तदपि कुष्ठितम्"।

कुष्ठिन् ಕುಷ್ಠಿನ್ (वि०) ಕುಷ್ಠರೋಗಿ, ತೊನ್ನು ಹಿಡಿದವನು. कुष्ठमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **कुष्ठिनी ಕುಷ್ಠಿನೀ.**

कुष्मल ಕುಷ್ಮಲ (न०) 1. ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ. कुष (निष्कर्षे) "क्मलन्" (उ० ४-१८६)। 2. ಹೊದಿಕೆ.

कुष्माण्ड ಕುಷ್ಮಾಂಡ (पुं०) 1. ಕುಂಬಳದ ಗಿಡ. ईषत् ऊष्मा अण्डेष्वस्य। पृषो०। 2. ಈಶ್ವರನ ಪ್ರಮಥ ಗಣಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ. (स्त्री०) **कुष्माण्डी ಕುಷ್ಮಾಂಡೀ.** 3. ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

कुष्माण्डकरसायन ಕುಷ್ಮಾಂಡಕರಸಾಯನ (न०) ಕುಷ್ಮಾಂಡ ಲೇಹ್ಯ, ಕುಂಬಳಕಾಯಿ ಲೇಹ್ಯ.

कुस-श्लेषणे (दिवा० पर० सक० से०)। कुस्यति। चुकोस। कुसिता। अकोसीत्। ಆಲಿಂಗಿಸು, ಅಪ್ಪಿಕೊ.

कुसित ಕುಸಿತ (पुं०) 1. ದೇಶ, ಜನಪದ. कुस (श्लेषणे) "इतः" (उ० ४-१०६)। 2. ಒಂದು ದೇವತೆ.

कुसितायी ಕುಸಿತಾಯೀ (स्त्री०) ಕುಸಿತ ದೇವತೆಯ ಪತ್ನಿ. कुसितस्य पत्नी "ऐ" आदेशः "ङीप्" च (४-१-३७)।

कुसिद ಕುಸಿದ (पुं०) 1. ಒಂದು ದೇವತೆ. 2. ದೇಶ, ಜನಪದ. कुस (श्लेषणे) "इदः" (उ० ४-१०६)।

कुसिदायी ಕುಸಿದಾಯೀ (स्त्री०) ಕುಸಿದ ದೇವತೆಯ ಪತ್ನಿ. कुसिदस्य पत्नी "ऐ" आदेशः "ङीप्" च (४-१-३७)।

कुसीद ಕುಸೀದ (न०) 1. ಬಡ್ಡಿಯಿಂದ ನಡೆಸುವ ಜೀವನ, ಸಾಲ ಕೊಟ್ಟು ಅದರಿಂದ ಬರುವ ಬಡ್ಡಿಯ ಹಣದಿಂದ ಜೀವಿಸುವುದು. (वि०) 2. ಬಡ್ಡಿಯ ಹಣದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. "कुसीदं वृद्धिजीवने। वृद्ध्याजीवे" हेम०। स्वार्थे "कः"। **कुसीदकः ಕುಸೀದಕಃ.**

कुसीदिन् ಕುಸೀದಿನ್ (वि०) ಬಡ್ಡಿಗಾಗಿ ಹಣವನ್ನು ಸಾಲ ಕೊಡುವವನು. कुसीदमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–दिनी –ದಿನೀ.**

कुसीदपथ ಕುಸೀದಪಥ (पुं०) ನ್ಯಾಯವಾದುದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಬಡ್ಡಿಗೆ ಸಾಲ ಕೊಡುವುದು. "कृतानुसारादधिका व्यतिरिक्ता न सिद्ध्यति। कुसीदपथमाहुस्तं पञ्चकं शतमर्हति" मनु० ८-१५२।

कुसीदिक ಕುಸೀದಿಕ (वि०) ಬಡ್ಡಿಗಾಗಿ ಹಣವನ್ನು ಸಾಲ ಕೊಡುವವನು. कुसीदं वृद्धिः, तदर्थं द्रव्यं कुसीदं, तत्प्रयच्छति "ष्ठन्" "ष्ठच्" वा (४-४-३१)। स्त्रियाम् **कुसीदिकी ಕುಸೀದಿಕೀ.**

कुसुम ಕುಸುಮ (न०) 1. ಪುಷ್ಪ. ಹೂವು. कुस्यति—कुस (श्लेषणे) "उमः" (उ० ४-१-१०६)। "सुगन्धयद्दिशः शुभ्रमम्लानि कुसुमं दिवः। भूरि तत्रापतत्तस्मादुत्पपात दिवं यशः" माघ० १९-२०। 2. ಒಂದು ವಿಧ ನೇತ್ರರೋಗ. 3. ಹೆಂಗಸರ ರಜಸ್ಸು. 4. ಫಲ, ಹಣ್ಣು. "कुसुमं स्त्रीरजोनेत्ररोगयोः फलपुष्पयोः" मेदि०।

कुसुमकार्मुक ಕುಸುಮಕಾರ್ಮುಕ (पुं०) ಮನ್ಮಥ. ಕಾಮದೇವ. कुसुमं कार्मुकमस्य। "कुसुमकार्मुककार्मुकसंहितद्रुतशिलीमुखखण्डितविग्रहाः" माघ० ६-१६।

कुसुमचाप ಕುಸುಮಚಾಪ, -बाण -ಬಾಣ, -सायक -ಸಾಯಕ (पुं०) ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. कुसुमं चापो बाणः सायको वाऽस्य। "कुसुमचापमतेजयदंशुभिर्हिमकरो मकरोर्जितकेतनम्" रघु० ९-३९।

कुसुमधन्वन् ಕುಸುಮಧನ್ವನ್ (पुं०) ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. कुसुमं धनुरस्य।

कुसुमपुर ಕುಸುಮಪುರ (न०) ಪಾಟಲಿಪುತ್ರ ನಗರ. ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನ ರಾಜಧಾನಿ. "अये, कुसुमपुरवृत्तान्तज्ञः। अहं भवत्प्रणिधिश्चेति गतार्थः" मुद्रा० २।

कुसुममय ಕುಸುಮಮಯ (वि०) ಹೂವಿನಿಂದ ತುಂಬಿದ, ಹೂವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ. कुसुम "मयट्" (५-४-२१)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-मयी -ಮಯೀ.**

कुसुमविचित्रा ಕುಸುಮವಿಚಿತ್ರಾ (स्त्री०) 1. ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರೋಕ್ತವಾದ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. **ಇದರ ಲಕ್ಷಣ:** "नयसहितौ न्यौ कुसुमविचित्रा" वृ० र०। **ಗಣವಿನ್ಯಾಸ:**

न य न य

।।। ।ऽऽ ।।। ।ऽऽ

(वि०) 2. ಪುಷ್ಪಗಳಿಂದ ವಿಚಿತ್ರವಾಗಿರುವ, ಹೂವುಗಳಿಂದ ಚಿತ್ರವಿಚಿತ್ರವಾಗಿರುವ. "उपवनभूमौ हिमगिरिपुत्री मणिमयभूषा मधुरतराक्षी। भ्रमरकदम्बैरकलयदिद्धां कुसुमविचित्रां कुरवकशाखाम्"।

कुसुमशयन ಕುಸುಮಶಯನ (न०) ಹೂವಿನ ಹಾಸಿಗೆ.

कुसुमाकर ಕುಸುಮಾಕರ (पुं०) ಪುಷ್ಪಗಳಿಗೆ ಆಕರವಾಗಿರುವ ವಸಂತಋತು. कुसुमानामाकरः। "मासानां मार्गशीर्षोऽहमृतूनां कुसुमाकरः" गीता १०-३५।

कुसुमागम ಕುಸುಮಾಗಮ (पुं०) ಪುಷ್ಪಗಳ ಕಾಲವಾದ ವಸಂತ ಋತು. कुसुमानामागमो यत्र।

कुसुमाञ्जन ಕುಸುಮಾಂಜನ (न०) ಹಿತ್ತಾಳೆ ಭಸ್ಮದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅಂಜನ.

कुसुमाञ्जलि ಕುಸುಮಾಂಜಲಿ (पुं०) 1. ಪುಷ್ಪಗಳ ಅಂಜಲಿ, ಹೂವಿನ ಬೊಗಸೆ. कुसुमानामञ्जलिः। 2. ಉದಯನಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವ ಒಂದು ಗ್ರಂಥ. "कुसुमाञ्जलिरपर इव प्रकीर्यते काव्यबन्ध एषोऽत्र" वेणी० १-५।

कुसुमायुध ಕುಸುಮಾಯುಧ (पुं०) ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. कुसुमान्यायुधान्यस्य। "श्वासानिलामोदभरानुमेयां दधद्द्विबाणीं कुसुमायुधस्य" नैष० ७-३६।

कुसुमावचय ಕುಸುಮಾವಚಯ (पुं०) 1. ಗಿಡಗಳ ತುದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪುಷ್ಪಗಳನ್ನು ಕೋಲು ಮೊದಲಾದ ಸಾಧನಗಳ ಸಾಹಾಯ್ಯದಿಂದ ಬಿಡಿಸುವುದು. 2. ಗಿಡಗಳಲ್ಲಿ ಕಳ್ಳತನದಿಂದ ಹೂವನ್ನು ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. कुसुम + अव + चिञ् (चयने) "अच्" (३-३-५६)। "घञ्" (३-३-४०)। **-अवचायः -ಅವಚಾಯಃ** ಭೂಮಿಯಲ್ಲೇ ನಿಂತು ಕೈಯಿಂದ ಗಿಡಗಳ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸುವುದು.

कुसुमाशुग ಕುಸುಮಾಶುಗ (पुं०) ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. कुसुमान्याशुगा अस्य। "तनोत्यकीर्तिं कुसुमाशुगस्य सैषा बतेन्दीवरकर्णपूरा" नैष० १०-११८।

कुसुमासव ಕುಸುಮಾಸವ (पुं०) 1. ಜೇನುತುಪ್ಪ. 2. ಪುಷ್ಪದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮದ್ಯ.

कुसुमित ಕುಸುಮಿತ (वि०) ಪುಷ್ಪಿಸಿರುವ, ಹೂವು ಬಿಟ್ಟಿರುವ, ಹೂವುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವ. कुसुमान्यस्य सञ्जातानि—कुसुम "इतच्" (५-२-३६)। "कुसुमिततरुजालसन्ततानि भ्रमरयुतानि समुद्रतीरजानि" रामा०।

कुसुमेषु ಕುಸುಮೇಷು (पुं०) ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. कुसुमानि इषवोऽस्य। "अनिशं निजैरकरुणः करुणं कुसुमेषुरुत्तपति यद्विशिखैः" माघ० ९-६७।

कुसुमोच्चय ಕುಸುಮೋಚ್ಚಯ (पुं०) 1. ಪುಷ್ಪಗಳ ಸಮೂಹ, ಹೂವುಗಳ ರಾಶಿ. कुसुमानामुच्चयः। 2. ಹೂವಿನ ಗೊಂಚಲು. कुसुमानामुच्चयो यत्र।

कुसुम्भ ಕುಸುಂಭ (पुं०) 1. ಕಮಂಡಲು. कुस (श्लेषणे) "उम्भः" (उ० ४-१०६)। 2. ಕುಂಕುಮದ ಹೂವು, ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ. 3. ಕುಸುಬೆಗಿಡ. (न०) 4. ಕುಸುಬೆಹೂವು. "स्यात्कुसुम्भं वह्निशिखं महारजनमित्यपि" अम०।

"स्यान्महारजने क्लीबं कुसुम्भं करके पुमान्" अम०। "विहिताञ्जलिर्जनतया दधती विकसत्कुसुम्भ-कुसुमारुणताम्" माघ० ९-१४। 5. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. "कुसुम्भं हेमनि महारजने ना कमण्डलौ" मेदि०।

कुसुम्भराग ಕುಸುಂಭರಾಗ (पुं०) 1. ಕುಸುಬೆಹೂವಿನ ಬಣ್ಣ. कुसुम्भस्य तत्पुष्पस्य रागः। 2. ಕುಸುಬೆ ಹೂವಿನ ಬಣ್ಣದಂತಿರುವ ಪತಿ-ಪತ್ನಿಯರ ಅನುರಾಗ,—ಗಂಡಹೆಂಡಿರ ಪ್ರೇಮ. कुसुम्भस्तद्रस इव रागः।

कुसुम्भवत् ಕುಸುಂಭವತ್ (वि०) ಕಮಂಡಲುವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ (ಸಂನ್ಯಾಸಿ). कुसुम्भोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "क्लृप्तकेशनखश्मश्रुः पात्री दण्डी कुसुम्भवान्" मनु० ६-५२।

कुसू ಕುಸೂ (पुं०) ಕೆಸರಿನಲ್ಲಿರುವ ಎರುಬುಹುಳು. "गण्डूपदः किञ्चुलकः कुसूः" अभि० चि०।

कुसूल ಕುಸೂಲ (पुं०) 1. ಕಣಜ, ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿಡುವ ಮನೆ. कुस (श्लेषणे) "ऊलच्" (उ० ४-९०)। 2. ಹುರಿಯುವ ಬಾಣಲಿ.

कुसूलधान्य ಕುಸೂಲಧಾನ್ಯ (न०) 1. ಮೂರು ವರ್ಷಗಳಿಗಾಗುವಷ್ಟು ಕೂಡಿಸಿಟ್ಟಿರುವ ಧಾನ್ಯ. (वि०) 2. ಮೂರು ವರ್ಷಗಳಿಗಾಗುವಷ್ಟು ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿಟ್ಟಿರುವವನು. कुसूलमितं धान्यं यस्य। वा "कप्" (५-४-१५४)। **–धान्यकः –ಧಾನ್ಯಕಃ.** "कुसूलधान्यको वा स्यात्कुम्भीधान्यक एव वा" मनु० ४-७।

कुसूलपाद ಕುಸೂಲಪಾದ (वि०) ಬಾಣಲಿಯಂತೆ ಅಗಲವಾಗಿಯೂ ಗುಂಡಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳವನು. कुसूलाविव पादौ यस्य।

कुसृति ಕುಸೃತಿ (स्त्री०) 1. ಶಾಠ್ಯ, ಠಕ್ಕು, ವಂಚನೆ, ಕಪಟ. कुत्सिता सृतिः — सृ (गतौ) "क्तिच्" (३-३-१७४)। "कुसृतिर्निकृतिः शाठ्यम्" अम०। 2. ಇಂದ್ರಜಾಲವಿದ್ಯೆ, ಯಕ್ಷಿಣೀ ವಿದ್ಯೆ. "इन्द्रजालं तु कुहकं जालं कुसृतिरित्यपि" अभि० चि०। 3. ಕೆಟ್ಟ ಮಾರ್ಗ, ತಪ್ಪುದಾರಿ, ಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಲ್ಲದ ಮಾರ್ಗ. (वि०) 4. ಕಪಟಿ, ವಂಚಕ, ಮೋಸಗಾರ. कुत्सिता सृतिः पदवी यस्य। "कस्माद्वयं कुसृतयः खलयोनयस्ते दाक्षिण्यदृष्टिपदवीं भवतः प्रणीताः" भाग० ८-२३-७।

कुस्तुभ ಕುಸ್ತುಭ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. कुं स्तोभते — ष्टुभु (स्तम्भे) "कः" (वा० ३-२-५)। 2. ಸಮುದ್ರ. कुं भुवं स्तुभ्नाति।

कुस्तुम्बरी ಕುಸ್ತುಂಬರೀ (स्त्री०) ಕೊತ್ತುಂಬರಿ. कुत्सिता तुम्बरी। पृषो०। "छत्रा कुस्तुम्बरी धान्या धन्या धाना धनीयिका" वैज०।

कुस्तुम्बुरु ಕುಸ್ತುಂಬುರು (न०) ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಧನಿಯ. कुत्सितं तुम्बति — तुबि (अर्दने) "उरुः" बाहु०। सुट् (६-१-१४३)। "कुस्तुम्बुरु च धान्यं च भृंगा स्यान्मातुलानिका" वैज०।

कुह ಕುಹ (पुं०) 1. ಕುಬೇರ. कुहयते विस्मापयते – कुह (विस्मापने) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "श्रीदः सितोदरकुहेशसखाः" अभि० चि०। (वि०) 2. ಆಶ್ಚರ್ಯವುಂಟುಮಾಡುವ.

कुहक ಕುಹಕ (पुं०) 1. ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕ, ಮಾಯಾವಿ, ಯಕ್ಷಿಣಿಗಾರ. कुह (विस्मापने) "क्वुन्" (उ० २-३८)। "क्वचिदर्चनमिन्द्रजालतश्चेत् कुहकाः सन्ति परःशताः पृथिव्याम्" याद० १५-५१। 2. ಒಂದು ಸರ್ಪ. "ततोऽधस्तान्महातले काद्रवेयाणां सर्पाणां नैकशिरसां क्रोधवशो नाम गणः कुहकतक्षककालियसुषेणादिप्रधानाः महाभोगवन्तः" भाग० ५-२४-२९। (न०) 3. ಇಂದ್ರಜಾಲವಿದ್ಯೆ, ಯಕ್ಷಿಣಿ, ಮಾಯೆ, ತಂತ್ರ, ಇಲ್ಲದಿರುವುದನ್ನು ಇರುವಂತೆ ತೋರಿಸುವ ವ್ಯಾಪಾರ. "इन्द्रजालं तु कुहकम्" अभि० चि०। "तेजोवारिमृदां यथा विनिमयो यत्र त्रिसर्गोऽमृषा धाम्ना स्वेन सदा निरस्तकुहकं सत्यं परं धीमहि" भाग० १-१-१। 4. ಕಪಟ, ಮೋಸ. (वि०) 5. ವಂಚಕ, ಮೋಸಗಾರ, ಕಪಟಿ. "धूर्तस्तु वञ्चकः। व्यंसकः कुहको दाण्डाजिनिको मायिजालकौ" अभि० चि०। स्त्रियाम् **–हिका –ಹಿಕಾ.**

कुहकस्वन ಕುಹಕಸ್ವನ (पुं०) ವನಕುಕ್ಕುಟ, ಕಾಡುಕೋಳಿ. "कुम्भकारः कुक्कुटस्तु कुक्कुभः कुहकस्वनः" अभि० चि०।

कुहन ಕುಹನ (पुं०) 1. ಮೂಷಿಕ, ಇಲಿ. कु ईषत्प्रयत्नेन हन्यते — हन (हिंसागत्योः) "अप्" बाहु०। (न०) 2. ಒಂದು ವಿಧ ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆ. 3. ಗಾಜಿನ ಪಾತ್ರೆ. "कुहनं मृत्तिकाभाण्डविशेषे काचभाण्डने" मेदि०। (वि०) 4. ಅಸೂಯೆಯುಳ್ಳವನು, ಇತರರ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ಸಹಿಸಲಾರದವನು. "कुहनो मूषिके सेर्ष्ये" हेम०। (स्त्री०) **–ना –ನಾ.** 5. ಡಂಭಾಚಾರ, ಧನಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ಧಾರ್ಮಿಕ ವೇಷ ಹಾಕುವುದು. "कुहना दम्भकर्मणि" हेम०। 6. ಕಪಟ, ವೇಷ, ಕಾರಣಾಂತರದಿಂದ ರೂಪಬದಲಾವಣೆ. "मनुष्यभावाभिनयव्यवस्थितां कुशीलवार्हां कुहनां वहन् प्रभुः" याद० १४-६१।

कुहर ಕುಹರ (पुं०) 1. ಒಂದು ಸರ್ಪ. कुं भूमिं हरति—हृञ् (हरणे) "अच्" (३-२-९)। (न०) 2. ಬಿಲ, ರಂಧ್ರ, ತೂತು, ಹಳ್ಳ, ಗುಣಿ. "हाराग्रजाग्रद्गरुडाश्मरश्मिपीनाभनाभीकुहरान्धकारम्" नैष० १०-१०४। 3. ಗುಹೆ, ಗವಿ. "कुहरं गह्वरे छिद्रे क्लीबं नागान्तरे पुमान्" मेदि०। "तैः किं मत्तकरीन्द्रकुम्भकुहरे नारोपणीयाः कराः" प्र० रा०। 4. ಸಂಭೋಗ, ರತಿಕ್ರೀಡೆ.

कुहरित ಕುಹರಿತ (न०) 1. ಪಿಕಧ್ವನಿ, ಕೋಗಿಲೆಯ ಕೂಗು. 2. ರತಧ್ವನಿ, ಸಂಭೋಗಕಾಲದ ಶಬ್ದ. 3. ಶಬ್ದ. "कुहरितं पिकालापे रटिते रतनिस्वने" विश्व०।

कुहलि ಕುಹಲಿ (पुं०) ವಿವಾಹ ಮೊದಲಾದ ಶುಭ ಮಹೋತ್ಸವಗಳಲ್ಲಿ ಪುಡಿಯಡಕೆಯೊಡನೆ ಕೊಡುವ ತಾಂಬೂಲ. "सैव वन्दनमाला स्यात् कुहलिः पूगपुष्पिका" वैज०।

कुहिढ ಕುಹಿಢ (पुंन०) ಹಿಮದ ರಾಶಿ, ಮಂಜಿನ ಸಮೂಹ. "अथ हिमानी हिमसंहतिः। कुहिढोऽस्त्री कुहेलिः स्त्री कुहेडिर्धूमिका त्रयी" वैज०।

कुहू ಕುಹೂ (स्त्री०) 1. ಚಂದ್ರನ ಕಲೆಯು ಕಾಣಿಸದಿರುವ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ. कुह (विस्मापने)+णिच् "कूः" बाहु०। "कुहूषु दृश्येतरतां किमेत्य सायुज्यमाप्नोति भवन्मुखस्य" नैष० ८-३७। 2. ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯ ಅಧಿಷ್ಠಾನ ದೇವತೆ. 3. ಪ್ಲಕ್ಷದ್ವೀಪದ ಏಳು ನದಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. "अनुमतिः सिनीवाली सरस्वती कुहूः रजनी नन्दा राकेति" भाग० ५-२०-१०। 4. ಕೋಗಿಲೆಯ ಕೂಗು, ಪಿಕಸ್ವರ. "कुहूः स्यात् कोकिलालापनष्टेन्दुकलयोरपि" विश्व०।

कुहूकण्ठ ಕುಹೂಕಂಠ (पुं०) ಕೋಗಿಲೆ. कुहूरिति शब्दः कण्ठेऽस्य। स्त्रियाम् **–कण्ठी – ಕಂಠೀ.**

कुहूरव ಕುಹೂರವ (पुं०) 1. ಕೋಗಿಲೆ. कुहूरिति रवोऽस्य। 2. "ಕುಹೂ" ಎಂಬ ಶಬ್ದ. "कुतूहलेनेव मुहुः कुहूरवं विडम्ब्य डिम्भेन पिकः प्रकोपितः" नैष० ९-३८।

कुहूरुत् ಕುಹೂರುತ್ (पुं०) 1. ಕೋಗಿಲೆ. कुहूरिति रुत् शब्दो यस्य। (स्त्री०) 2. "ಕುಹೂ" ಎಂಬ ಶಬ್ದ, ಕೋಗಿಲೆಯ ಕೂಗು, ಪಿಕಧ್ವನಿ. "पिकेन रोषारुणचक्षुषा मुहुः कुहूरुताहूयत चन्द्रवैरिणी" नैष० १-१००।

कुहूल ಕುಹೂಲ (न०) ಗೂಟಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಹಳ್ಳ.

कुहेडि(लि) ಕುಹೇಡಿ(ಲಿ) (स्त्री०) ಹಿಮದ ರಾಶಿ, ಮಂಜಿನ ಸಮೂಹ, ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಮಳೆಹನಿಗಿಂತಲೂ ಸಣ್ಣ ಹನಿಯಾಗಿ ಬೀಳುವ ಮಂಜು, ಇಬ್ಬನಿ. "कुहिढोऽस्त्री कुहेलिः स्त्री कुहेडिर्धूमिका त्रयी" वैज०।

कुह्वान ಕುಹ್ವಾನ (न०) ಕೆಟ್ಟ ಶಬ್ದ. कुत्सितं ह्वानम्।

कू–शब्दे (क्र्या० उभ० अक० से०)। कुनाति। कुनीते। अकावीत्। अकविष्ट। ಶಬ್ದಮಾಡು, ಸದ್ದುಮಾಡು.

कू ಕೂ (स्त्री०) 1. ಭೂಮಿ, ನೆಲ. "भूर्भूतधात्री गिरिकर्णिकाब्धिद्वीपा समुद्राम्बरमेखला कूः" त्रिकाण्ड०। 2. ಶಬ್ದ, ಧ್ವನಿ, ಸದ್ದು. कूङ् (शब्दे) "क्विप्" (३-३-१०८)। 3. ಹೆಣ್ಣು ಪಿಶಾಚಿ.

कूकुद ಕೂಕುದ (पुं०) ಸತ್ಕಾರಪೂರ್ವಕ ಸಾಲಂಕೃತ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ದಾನಮಾಡುವವನು, ಆಭರಣಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಿದ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಮದುವೆಮಾಡುವವನು. कूः शब्दः, कुवः शब्दस्य कुः भूः—कूकुं ददाति—डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-४)। "सत्कृत्यालंकृतां कन्यां यो ददाति स कूकुदः" अम०।

कूङ्–शब्दे (तुदा० आत्म० अक० से०)। कुवते। चुकुवे। कुविता। अकुविष्ट। ಶಬ್ದಮಾಡು, ಸದ್ದುಮಾಡು, ಕೂಗು.

कूच ಕೂಚ (पुं०) 1. ಸ್ತನ, ಮೊಲೆ. कु (शब्दे) "चद्" दीर्घश्च (उ० ४-९१)। "कुचकूचौ स्तनौ मतौ" इति कोशः। (स्त्री०) **–ची – ಚೀ.** 2. ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬರೆಯುವ ಕೂರ್ಚ,—ಕುಂಚ. "कूची चित्रलेखनिका" सि० कौ०। अल्पे "कः" (५-३-८५)। **कूचिका ಕೂಚಿಕಾ.** 1. ಸಣ್ಣ ಕುಂಚ. 2. ಬೀಗದ ಕೈ. "अथ तूलिका। कूचिका"। "कुञ्चिकायां तु कूचिका" अभि० चि०।

कूचवार ಕೂಚವಾರ (पुं०) ಒಂದು ದೇಶ.

कूज–अव्यक्ते शब्दे (भ्वा० पर० अक० से०। कूजति। चुकूज। कूजिता। कूजिष्यति। कूजतु। अकूजत्। कूजेत्। कूज्यात्। अकूजीत्। अकूजिष्यत्। ಅವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ ಕೂಗು, ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡು. "चूताङ्कुरास्वादकषायकण्ठः पुंस्कोकिलो यन्मधुरं चुकूज" कुमा० ३-३२।

भावे : कूज्यते। चुकूजे कूजिष्यते। कूज्यताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि : कूजयति, –ते। कूजयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। कूजयिता। कूजयिष्यति, –ते। कूजयतु, –ताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कर्मणि : कूज्यते। कूजयांचक्रे, –बभूवे, –आसे। कूज्यताम्। अकूज्यत। ಇತ್ಯಾದಿ.

क्त्वादि: कूजितव्यम्। कूजनीयम् कूज्यम्। कूजितः। कूजितवान्। कूजन्, –न्ती। कूजिष्यन्। कूजितम्। कूजनम्। कूजित्वा। उत्कूज्य। कूजं कूजम्।

कूज ಕೂಜ (ಪುಂ०) ಅವ್ಯಕ್ತವಚನ, ಅಸ್ಫುಟವಾದ ಮಾತು. "कण्ठास्यपूर्णत्वमतीव तोदः कूजश्च वायोरुतवाऽप्रवृत्तिः" सुश्रुत० उत्तर० ५५-१३।

कूजत् ಕೂಜತ್ (ವಿ०) 1. ಅವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ ಶಬ್ದ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕೂಗುತ್ತಿರುವ. कूज (अव्यक्ते शब्दे) "शतृ" (३-२-१२४)। "ततः स कूजत्कलहंसमेखलां सपाकसस्याहितपाण्डुतागुणाम्" किरा० ४-१। 2. ಧ್ವನಿಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಿರುವ. "नृत्ते चक्षुः शून्यहस्तप्रयोगं काये कूजन् कम्बुरुच्चैर्जहास" माघ० १८-५४। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **कूजन्ती ಕೂಜನ್ತೀ.**

कूजन ಕೂಜನ (ನ०) 1. ಹಕ್ಕಿಯ ಕೂಗು, ಪಕ್ಷಿಯ ಶಬ್ದ, ಇಂಚರ. कूज (अव्यक्ते शब्दे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗೆ ಆಗುವ ಮೊಟಮೊಟ ಶಬ್ದ.

कूजा ಕೂಜಾ (स्त्री०) ಮಧುರವಾದ ಅವ್ಯಕ್ತ ಶಬ್ದ, ಅಸ್ಪಷ್ಟ ಶಬ್ದ. कूज (अव्यक्ते शब्दे) "अः" (३-३-१०३)। "कुजायुजा बहुलपक्षशितिम्नि सीम्ना स्पष्टं कुहूपदपदार्थमिथोऽन्वयेन" नैष० २१-१२३।

कूजित ಕೂಜಿತ (ನ०) 1. ಹಕ್ಕಿಗಳ ಶಬ್ದ. 2. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಶಬ್ದ, ಅವ್ಯಕ್ತಮಧುರಧ್ವನಿ. कूज (अव्यक्ते शब्दे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "मधुकरनिकरकरम्बितकोकिलकूजितकुञ्जकुटीरे" गीतगो०। "तनुरुहाणि पुरो विजितध्वनेर्धवलपक्षविहङ्गमकूजितैः" माघ० ६-४५। (ವಿ०) 3. ಅವ್ಯಕ್ತಧ್ವನಿ ಮಾಡಿದ, ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡಿದ. कूज कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। 4. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. कूज+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

कूट-आप्रदाने (चुरा० आत्म० सक० से०)। कूटयते। कूटयां बभूव, –आस, –चकार –चक्रे। अचुकूटत। ದಾನಮಾಡದಿರು, ಕೊಡದಿರು, ಕೊಡುವುದನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸು.

कूट-परितापे परिदाहे आमन्त्रणे च (चुरा० उभ० सक० से०)। कूटयति, –ते। 1. ನೋಯಿಸು. 2. ದಹಿಸು, ಸುಡು. 3. ಕರೆ, ಆಹ್ವಾನ ಕೊಡು.

कूट ಕೂಟ (ಪುಂ०) 1. ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿ. 2. ಕಲ್ಲುಕುಟ್ಟಿಗ, ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಒಡೆದು ಜೀವಿಸುವವನು. कूट (परितापे) "कः" (३-१-१३५)। "आभीराणां जीवधनं कूटानामश्मतक्षणम्" वैज०। (ಪುಂನ०) 3. ಪರ್ವತದ ಶಿಖರ, ಬೆಟ್ಟದ ತುದಿ. 4. ಅಲುಗಾಡದಿರುವ ವಸ್ತುಗಳ ಪುಂಜ, ರಾಶಿ, ಗುಂಪು. 5. ಮಾಯೆ, ಇಂದ್ರಜಾಲ, ಯಕ್ಷಿಣಿ. 6. ಪಾಪ. 7. ಕಬ್ಬಿಣದ ಬಾಣ. 8. ಕಬ್ಬಿಣದ ಸುತ್ತಿಗೆ, ಚಮಟಿಗೆ ಅಥವಾ ಗದೆ. 9. ಯಂತ್ರ. "वागुराभिश्च पाशैश्च कूटैश्च विविधैस्तथा" रामा०। 10. ಜಿಂಕೆ ಮೊದಲಾದ ಮೃಗಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಬೋನು. 11. ಅನೃತ, ಸುಳ್ಳು. 12. ನೇಗಿಲಿನ ಒಂದು ಭಾಗ. 13. ದಂಭ, ವೇಷ, ಕಪಟ. (ನ०) 14. ಊರಿನ ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ಹಾಕಿರುವ ಆನೆಯ ಉಗುರಿನಂತೆ ಇಳಿಜಾರಾದ ಮಣ್ಣಿನ ದಿಣ್ಣೆ. 15. ಕಪಟ, ಮೋಸ. "नैव धर्मेण तद्राज्यं नार्जवेन न चौजसा। अक्षकूटमधिष्ठाय हृतं दुर्योधनेन वै" भा० वन० ३३-३। 16. ನಿಕೃಷ್ಟವಾದ ವ್ಯವಹಾರ. 17. ತುದಿ, ಅಗ್ರಭಾಗ. "किरीटकूटैर्ज्वलितं शृङ्गारं दीप्तकुण्डलम्" रामा०। (ಪುಂಸ್ತ್ರೀ०) 18. ಗೃಹ, ಮನೆ. 19. ಕೊಂಬು ಮುರಿದಿರುವ ಎತ್ತು. "भग्नशृङ्गपशुः कूटः" वैज०। (ವಿ०) 20. ನಿಶ್ಚಲವಾದ, ಅಲುಗಾಡದಿರುವ. "कूटोऽस्त्री निश्चले राशौ लोहमुद्गरदम्भयोः। मायाद्रिशृङ्गयोस्तुच्छे सीरावयवयन्त्रयोः। अनृते च" मेदि०। 21. ಮಿಥ್ಯೆಯಾದ, ಸುಳ್ಳಾದ. "उक्तेऽपि साक्षिभिः साक्ष्ये यद्यन्ये गुणवत्तमाः। द्विगुणा वान्यथा ब्रूयुः कूटाः स्युः पूर्वसाक्षिणः" याज्ञ० २-८०। "कूटोऽस्त्री पुञ्जमायाघेष्वद्रिशृङ्गेषुभेदयोः। अयोघनेऽनृते फाले दम्भे निश्चलयन्त्रके" वैज०। ಆದರೆ ವಿಶ್ವಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲೂ ನಪುಂಸಕವಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತೆ. "कूटं यन्त्रेऽनृते राशौ निश्चले लोहमुद्गरे। मायाद्रिशृङ्गयोस्तुच्छे सीरावयवदम्भयोः। पुरद्वारे च शंसन्ति" विश्व०। "कूटं पूर्द्वारि यद्धस्तिनखस्तस्मिन्" अम०।

कूटक ಕೂಟಕ (ಪುಂ०) 1. ಭಾರತವರ್ಷದ ಒಂದು ಪರ್ವತ. "भारतेऽप्यस्मिन् वर्षे सरिच्छैलाः सन्ति बहवो मलयो मङ्गलप्रस्थो मैनाकस्त्रिकूटऋषभः कूटकः कोल्लकः सह्यो देवगिरिः ऋष्यमूकः ಇತ್ಯಾದಿ. 2. ಕೇಶಪಾಶ, ತುರುಬು. "कबरः केशगर्भकः। कबरी कूटकश्च" त्रिकाण्ड०। 3. ನೇಗಿಲ ಈಚುಮರ. ಗುಳವಿಲ್ಲದ ನೇಗಿಲಿನ ಉದ್ದವ ಮರ. 4. ಮುರೆಯೆಂಬ ಒಂದು ಸುಗಂಧ ವಸ್ತು.

कूटकर्मन् ಕೂಟಕರ್ಮನ್ (ನ०) 1. ಮೋಸದ ಕಾರ್ಯ. ವಂಚನೆ, ಪ್ರತಾರಣ. (ವಿ०) 2. ವಂಚಕ, ಮೋಸಗಾರ.

कूटकारक ಕೂಟಕಾರಕ (वि०) 1. ಮಿಥ್ಯಾವಾದಿ, ಸುಳ್ಳುಸಾಕ್ಷ್ಯ ಹೇಳುವವನು. कूटं करोति — डु कृञ् (करणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "समुद्रयायी बन्दी च तैलिकः कूटकारकः" मनु० ३-१५८। 2. ವಂಚಕ, ಮೋಸಗಾರ, ಕಪಟಿ.

कूटकृत् ಕೂಟಕೃತ್ (वि०) 1. ಕಪಟಿ, ಮೋಸಗಾರ, ವಂಚಕ. कूटं करोति — डु कृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-७६)। "तुलाशासनमानानां कूटकृन्नाणकस्य च" याज्ञ० २-२४०। 2. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. "पिङ्गाक्षः कठमर्दरैवतजटाटङ्काव्ययाः कूटकृत्" त्रिकाण्ड०। 3. ಕಾಯಸ್ಥ, ಗುಮಾಸ್ತ, ಲೆಕ್ಕ ಬರೆಯುವವನು. "कायस्थे कूटकृत्पञ्जीकरी" त्रिकाण्ड०।

कूटतापस ಕೂಟತಾಪಸ (पुं०) ಕಪಟಸನ್ಯಾಸಿ.

कूटपाकल ಕೂಟಪಾಕಲ (पुं०) 1. ಪಿತ್ತಜ್ವರ. 2. ಆನೆಯ ಜ್ವರ. "यथाभिहन्यात्कूटेन मृगयूथं वनेचरः। तथा पातात्मको नागं हन्ति वै कूटपाकलः"। "अचिरेण वैकृतविवर्तदारुणः कलभं कठोर इव कूटपाकलः" मालती० १-४२।

कूटपालक ಕೂಟಪಾಲಕ (पुं०) 1. ಕುಲಾಲ, ಕುಂಬಾರ, ಮಣ್ಣಿನ ರಾಶಿಯನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು. 2. ಕುಂಬಾರನ ಆವಿಗೆ ಮನೆ, ಮಡಕೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬೇಯಿಸುವ ಆವಿಗೆ ಮನೆ. कूटं पालयति—पाल (रक्षणे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

कूटपूर्व ಕೂಟಪೂರ್ವ (पुं०) ಆನೆಗಳಿಗೆ ಬರುವ ತ್ರಿದೋಷ (ವಾತ ಪಿತ್ತ ಕಫ) ಜ್ವರ. "पित्तज्वरः पाकलोऽस्य कूटपूर्वस्त्रिदोषजः" त्रिकाण्ड०।

कूटयन्त्र ಕೂಟಯಂತ್ರ (न०) ಪಕ್ಷಿ ಮತ್ತು ಮೃಗಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಬೋನು, ಬಲೆ. कूटरूपं यन्त्रम्। "उन्माथः कूटयन्त्रम् स्यात्" अम०।

कूटयुद्ध ಕೂಟಯುದ್ಧ (न०) ಕಪಟಯುದ್ಧ, ಮೋಸದಿಂದ ಮಾಡುವ ಕದನ. "कूटयुद्धविधिज्ञेऽपि तस्मिन् सन्मार्गयोधिनि" रघु० १७-६९।

कूटलेख ಕೂಟಲೇಖ (पुं०) **–लेख्य –ಲೇಖ್ಯ** (न०) ಕೃತ್ರಿಮವಾದ ಪತ್ರ, ಮೋಸದ ದಸ್ತೈವೇಜು, ಸುಳ್ಳು ಕಾಗದ.

कूटव्यवहार ಕೂಟವ್ಯವಹಾರ (पुं०) ಮೋಸದ ವ್ಯವಹಾರ, ಮೋಸದ ನಡವಳಿಕೆ.

कूटव्यवहारिन् ಕೂಟವ್ಯವಹಾರಿನ್ (वि०) ಕಪಟದಿಂದ ವರ್ತಿಸುವವನು, ಮೋಸದಿಂದ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು. कूटेन व्यवहरति — वि+अव+हृञ् (हरणे) "णिनिः" (३-२-७८)।

कूटशस् ಕೂಟಶಸ್ (अव्य०) ರಾಶಿರಾಶಿಯಾಗಿ, ಗುಂಪುಗುಂಪಾಗಿ. कूट "शस्" (५-४-४३)।

कूटशासन ಕೂಟಶಾಸನ (न०) ಕೃತ್ರಿಮವಾದ ಆಜ್ಞೆ, ಮೋಸದ ಆಜ್ಞೆ.

कूटसंक्रान्ति ಕೂಟಸಂಕ್ರಾಂತಿ (स्त्री०) ಸ್ನಾನ ತರ್ಪಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದ ಅರ್ಧರಾತ್ರಿಯ ನಂತರ ಸಂಭವಿಸುವ ಸಂಕ್ರಮಣ, ಅರ್ಧರಾತ್ರಿಯ ನಂತರ ಸೂರ್ಯನು ಮುಂದಿನ ರಾಶಿಗೆ ಹೋಗುವುದು. "अर्धरात्रे व्यतीते तु यदा संक्रमते रविः। सा ज्ञेया कूटसंक्रान्तिर्मुनिभिः परिकीर्तिता"।

कूटसाक्षिन् ಕೂಟಸಾಕ್ಷಿನ್ (वि०) ಸುಳ್ಳು ಹೇಳುವವನು, ಸುಳ್ಳುಸಾಕ್ಷ್ಯ ಹೇಳುವವನು. कूटः साक्षी। "न ददाति हि यः साक्ष्यं जानन्नपि नराधमः। स कूटसाक्षिणां पापैस्तुल्यो दण्डेन चैव हि" याज्ञ० २-७७।

कूटस्थ ಕೂಟಸ್ಥ (पुं०) 1. ಅಚಿತ್‌ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದೆ ಸ್ವಸ್ವರೂಪದಿಂದಿರುವ ಮುಕ್ತಾತ್ಮ. कूटवत् निर्विकारेण निश्चलः सन् साधारणाकारेण तिष्ठति —ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। "द्वाविमौ पुरुषौ लोके क्षरश्चाक्षर एव च। क्षरः सर्वाणि भूतानि कूटस्थोऽक्षर उच्यते" गीता १५-१६। "अक्षरशब्दनिर्दिष्टः कूटस्थः अचित्संसर्गवियुक्तः स्वेन रूपेणावस्थितो मुक्तात्मा" रा० भा०। ಕೂಟ (ರಾಶಿ) ದಂತೆ ನಿಶ್ಚಲನಾಗಿರುವ ಅಥವಾ ಮಾಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಈಶ್ವರನು ಕೂಟಸ್ಥ. कूटः राशिरिव स्थितः अथवा कूटः माया वञ्चना, अनेकमायावञ्चनादिप्रकारेण स्थितः कूटस्थः" शां० भा०। 2. ವ್ಯಾಘ್ರನಖ, ಹುಲಿಯುಗುರು ಗಿಡ. (वि०) 3. ಅಗ್ರದಲ್ಲಿರುವ, ತುದಿಯಲ್ಲಿರುವ.

कूटस्थनित्य ಕೂಟಸ್ಥನಿತ್ಯ (पुं०) ಯಾವ ರೀತಿಯ ಪರಿಣಾಮವೂ ಇಲ್ಲದೆ ನಾಶವಿಲ್ಲದೆ ಸ್ವಸ್ವರೂಪದಿಂದಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮ.

कूटागार ಕೂಟಾಗಾರ (न०) 1. ಚಂದ್ರಶಾಲೆ, ಉಪ್ಪರಿಗೆ ಮೇಲಿನ ಮನೆ, ಮಹಡಿಯ ಮೇಲಿನ ಕೊಠಡಿ. "वेडभी चन्द्रशालिका। कूटागारम्" त्रिकाण्ड०। 2. ಕ್ರೀಡಾಗೃಹ, ಆಟದ ಮನೆ.

कूटार्थभाषा ಕೂಟಾರ್ಥಭಾಷಾ (स्त्री०) 1. ಸಂದಿಗ್ಧವಾದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಮಾತು, ಅಸ್ಪಷ್ಟಾರ್ಥವುಳ್ಳ ಭಾಷೆ.

2. ಕಲ್ಪಿತಕಥೆ, ಪ್ರಬಂಧ. ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ **–भाषितम् –ಭಾಷಿತಮ್.**

कूटार्थभाषिन् ಕೂಟಾರ್ಥಭಾಷಿನ್ (वि०) ಕಲ್ಪಿತ ಕಥೆಗಳನ್ನು ಹೇಳುವವನು. कूटार्थं भाषते — भाष (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–भाषिणी –ಭಾಷಿಣೀ.**

कूण-संकोचे (चुरा० उभ० सक० से०)। कूणयति, –ते। कूणयां बभूव, –आस, –चकार, –चक्रे। अचुकूणत्, –त। ಸಂಕೋಚಹೊಂದು, ಚಿಕ್ಕದಾಗು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಎಳೆದುಕೊ.

कूणि ಕೂಣಿ (वि०) ರೋಗಾದಿಗಳಿಂದ ವಕ್ರವಾದ ತೋಳುಗಳುಳ್ಳವನು. कूण (संकोचे) "इन्" (उ० ४-११९)।

कूणिका ಕೂಣಿಕಾ (स्त्री०) 1. ವೀಣೆಯ ಬುಡದಲ್ಲಿ ತಂತಿಗಳನ್ನು ಎಳೆದು ಕಟ್ಟುವ ಬಿದಿರಿನ ಗೂಟ. कूण (संकोचे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "मूले वंशशलाका स्यात् कूणिका कलिकापि च" अभि० चि०। 2. ವಿಷಾಣ, ಕೊಂಬು, ವನ ಎಮ್ಮೆ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ತಲೆಯ ಮೇಲಿನ ಕೋಡು. "विषाणं कूणिका शृङ्गम्" अभि० चि०।

कूणित ಕೂಣಿತ (वि०) 1. ಸಂಕೋಚಹೊಂದಿದ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಎಳೆದುಕೊಂಡ. कूण (संकोचे) + णिच् "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಸಂಕೋಚಹೊಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಚಿಕ್ಕದಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. कूण + णिच् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

कूणिताक्ष ಕೂಣಿತಾಕ್ಷ (वि०) ಶ್ಯೇನ, ಗಿಡುಗ ಹಕ್ಕಿ. कूणिते अक्षिणी यस्य "षच्" (५-४-११३)। **–ईक्षण –ಈಕ್ಷಣ.**

कूदर ಕೂದರ (पुं०) ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಹೆಂಗಸು ಋತುಮತಿಯಾಗಿರುವಾಗ ಮೊದಲನೆಯ ದಿನ ಋಷಿಯ ಸಂಗಮದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವನು, ಋತುವಾಗಿದ್ದಾಗ ಮೊದಲನೆಯ ದಿನ ಋಷಿಯೊಡನೆ ಸಂಭೋಗದಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. कुत्सितमुदरं यस्य। "ब्राह्मण्यामृषिवीर्येण ऋतोः प्रथमवासरे। कुत्सिते चोदरे जातः कूदरस्तेन कीर्तितः" ब्रह्मवै०।

कूप ಕೂಪ (पुं०) 1. ಬಾವಿ. कुवन्ति मण्डूका अत्र—कु (शब्दे) "पः" दीर्घश्च (उ० ३-२७)। "तद्धीरो भव वित्तवत्सु कृपणां वृत्तिं वृथा मा कृथाः कूपे पश्य पयोनिधावपि घटो गृह्णाति तुल्यं जलम्" भर्तृ० १-४०। 2. ಹಳ್ಳ, ಗುಳಿ, ರಂಧ್ರ. "त्वन्नाभिकूपस्य तटे निवासी न दृश्यते सम्प्रति मध्यभागः" च० भा०। 3. ಹಡಗಿನ ಧ್ವಜಸ್ತಂಭ, ಹಡಗಿನ ಪಟದ ಕಂಬ. 4. ಹಡಗನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಮರದ ಅಥವಾ ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಂಬ. 5. ನದಿಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಮರ ಅಥವಾ ಬಂಡೆ. "कूपः कूपकगर्ताम्बुमृण्मानगुणवृक्षके" विश्व०। 6. ತೊಗಲಿನ ಎಣ್ಣೆಯ ಚೀಲ.

कूपक ಕೂಪಕ (पुं० द्विव०) 1. ಹೆಂಗಸರ ಪಿರ್ರೆಗಳ ಮೇಲಿರುವ ಗುಳಿಗಳು, ಜಘನಕೂಪ. कूपाविव "कन्" (५-३-९६)। (पुं०) 2. ಹಡಗನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಕಂಬ. 3. ಎಣ್ಣೆಯ ಪಾತ್ರೆ, ತೊಗಲಿನ ಎಣ್ಣೆಯ ಚೀಲ. 4. ನದಿಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಮರ ಅಥವಾ ಬಂಡೆ. 5. ಬಾವಿ. 6. ಚಿತೆ. "कूपको गुणवृक्षे स्यात् तैलपात्रे कुकुन्दरे। उदपाने चितायां च" विश्व०। 7. ನೀರು ಬತ್ತಿಹೋದ ನದಿಯಲ್ಲಿ ತೋಡಿದ ಹಳ್ಳ, ಚಿಲುಮೆ. अल्पः कूपः "कन्" (५-३-८५)।

कूपकच्छप ಕೂಪಕಚ್ಛಪ, –कूर्म –ಕೂರ್ಮ (पुं०) ಬಾವಿಯೊಳಗಿನ ಆಮೆಯಂತೆ ಅಲ್ಪಜ್ಞನಾದವನು, ಬಾವಿಯೊಳಗೆ ಅಲ್ಪಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಆಮೆಯಂತೆ ಕೇವಲ ಅಲ್ಪಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತ ಅಷ್ಟೇ ಪ್ರಪಂಚವೆಂದು ತಿಳಿದಿರುವವನು, ಪ್ರಪಂಚದ ಅರಿವಿಲ್ಲದವನು. कूपे कच्छप इव कूर्म इव वा।

कूपमण्डूक ಕೂಪಮಂಡೂಕ (पुं०) ಬಾವಿಯೊಳಗಿನ ಕಪ್ಪೆಯಂತೆ ಬೇರೆ ಯಾವ ವಿಷಯವನ್ನೂ ಅರಿಯದವನು, ವಿಚಾರಶೂನ್ಯ, ಪ್ರಪಂಚದ ಅರಿವಿಲ್ಲದವನು. कूपे मण्डूक इव।

कूपचक्र ಕೂಪಚಕ್ರ (न०) ಬಾವಿಯ ರಾಟೆ, ಬಾವಿಯಿಂದ ನೀರನ್ನು ಎಳೆಯುವ ಚಕ್ರ.

कूपाङ्क ಕೂಪಾಂಕ (पुं०) ರೋಮಾಂಚ, ಮೈಕೂದಲೇಳುವುದು. कूपाकारोऽङ्कश्चिह्नमस्मिन्।

कूपिका ಕೂಪಿಕಾ (स्त्री०) ಹೊಳೆಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಬಂಡೆ. "कूपिकाऽम्भोगतोपले" मेदि०।

कूपी ಕೂಪೀ (स्त्री०) 1. ಹಳ್ಳ, ಗುಳಿ. 2. ನಾಭಿಕೂಪ, ಹೊಕ್ಕಳ ಗುಳಿ. 3. ಗಾಜಿನ ಪಾತ್ರೆ. 4. ಎಣ್ಣೆಯಪಾತ್ರೆ.

कूपोदक ಕೂಪೋದಕ (न०) ಬಾವಿಯೊಳಗಿನ ನೀರು. कूपस्य उदकम्। "कूपोदकप्रभवकूर्मनयेन जातामरबामिकप्रभुपरिग्रहबुद्धिमौज्झन्" याद० २०-९७।

कूप्य ಕೂಪ್ಯ (वि०) 1. ಬಾವಿಯಲ್ಲಿರುವ. कूपे भवः "यत्" (५-१-२)। 2. ಗುಳಿಯಲ್ಲಿರುವ, ಹಳ್ಳದಲ್ಲಿರುವ.

कूबर ಕೂಬರ (पुं०) 1. ಗಾಡಿಯ ಮೂಕಿ, ನೊಗವನ್ನಿಟ್ಟು ಕಟ್ಟುವ ಗಾಡಿಯ ಒಂದು ಉದ್ದದ ಮರ. कूवते – कूङ् (शब्दे) "ष्वरच्" बाहु०। 2. ಕುಬ್ಜ, ಬಗ್ಗಿದ ಬೆನ್ನುಳ್ಳವನು, ಗೂನು ಬೆನ್ನಿನವನು. (पुंन०) 3. ಎತ್ತುಗಳು ಎಳೆಯುವ ಗಾಡಿ. "गन्त्री स्त्री कूबरं न स्त्री रथे कम्बलवाह्यके" वैजं०। (वि०) 4. ರಮ್ಯವಾದ, ಸುಂದರವಾದ, ಅಂದವಾದ. "कूबरः कुब्जके चारौ कूबरश्च युगन्धरः" विश्व०।

कूबरिन् ಕೂಬರಿನ್ (पुं०) ರಥ, ಗಾಡಿ. कूबरोऽस्यास्ति "इनिः"(५-२-११५)। "पादैः पुरः कूबरिणां विदारिताः प्रकाममाक्रान्ततलास्ततो गजाः" माघ० १२-२१।

कूम ಕೂಮ (न०) ಸರೋವರ, ದೊಡ್ಡ ಕೊಳ. कोः भूमेः उमा कान्तिर्यस्मात्।

कूर ಕೂರ (पुंन०) ಅನ್ನ. वेञ् (तन्तुसन्ताने) "क्विप्" (३-२-७६)। ऊः, कौ भूमौ उवं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-४)। लस्य रः। "भक्तमन्धः कूरमन्नं भिस्सा दीदिविरोदनः" अभि० चि०। "इतश्च कूरच्युत-तैलमिश्रं पिण्डं हस्ती प्रतिग्राह्यते" मृच्छ० ४। "स्थितेऽपि कूरे मुहुरेव याचते" नैष० १६-९१।

कूर्च ಕೂರ್ಚ (पुंन०) 1. ಕುಂಚ, ಕೊಳೆಯನ್ನು ತೆಗೆಯಲು ಅನುಕೂಲವಾದ ಒರಟು ಕೂದಲಿನ ಗುಚ್ಛ, ಜುಂಗು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಗುಚ್ಛ. कुरति – कुर (शब्दे) "चट्" दीर्घश्च बाहु०। 2. ಹುಬ್ಬುಗಳ ಮಧ್ಯಭಾಗ, ಮೂಗಿನ ಮೇಲುಭಾಗ. 3. ಕುಶಮುಷ್ಟಿ, ದರ್ಭೆಯ ಒಂದು ಹಿಡಿ. 4. ದಂಭ, ವೇಷ, ಕಪಟ. 5. ಆತ್ಮಶ್ಲಾಘನೆ. 6. ಗಡ್ಡ, ಮೀಸೆ. "स्वागतमनेकप्रकाराणां जीर्णकूर्चानामनध्यायकारणानां तपोधनानाम्" उ० रा० ४। 7. ನವಿಲು ಗರಿ. 8. ಕಾಲಿನ ಹೆಬ್ಬೆರಳಿನ ಮಧ್ಯದ ಮೇಲುಭಾಗ. "गुल्फशीर्षस्त्विवन्द्रबस्तिः कूर्चस्त्वङ्गुष्ठ-कान्तरम्" वैजं०। 9. ಪೀಠ, ಆಸನ. "पीठे श्मश्रुणि कूर्चोऽस्त्री भ्रूमध्ये कत्थने कुशे" वैजं०। 10. ತಲೆ. 11. ಕಪಟ, ಮೋಸ, ವಂಚನೆ. (वि०) 12. ಕಠಿನವಾದ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ. "कूर्चमस्त्री भ्रुवोर्मध्ये कठिन-श्मश्रुकैतवे" मेदि०। "क्षिप्रं त्वङ्गुष्ठाङ्गुलिमध्यतः। कूर्चं क्षिप्रस्योपरि" अभि० चि०।

कूर्चक ಕೂರ್ಚಕ (पुं०) 1. ಗುಚ್ಛ, ಗೊಂಚಲು, ಕಂತೆ. कूर्चं स्वार्थे "कः"। 2. ಕೊಳೆಯನ್ನು ತೆಗೆಯಲು ಅನುಕೂಲವಾದ ಒರಟು ಕೂದಲಿನ ಕುಂಚ. 3. ಚಿತ್ರಕಾರನ ಕುಂಚ, ವರ್ತಿಕೆ. 4. ಗಡ್ಡ, ಮೀಸೆ.

कूर्चल ಕೂರ್ಚಲ (वि०) ಗಡ್ಡ ಮೀಸೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. कूर्चमस्यास्ति "लच्" (५-२-९६)।

कूर्चशिरस् ಕೂರ್ಚಶಿರಸ್ (न०) ಪಾದದ ಮೇಲುಭಾಗ, ಕಾಲಿನ ಅಡಿಯ ಮೇಲುಮೈ. कूर्चस्य शिरः।

कूर्चशेखर ಕೂರ್ಚಶೇಖರ (पुं०) ತೆಂಗಿನಮರ. कूर्चमिव शेखरमस्य।

कूर्चाल ಕೂರ್ಚಾಲ (पुं०) ಯಜ್ಞ ಪಶು. "कूर्चालोल-स्फटी पशुः" वैजं०।

कूर्चिका ಕೂರ್ಚಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಕಾಯಿಸಿ ಗಟ್ಟಿಮಾಡಿದ ಹಾಲು, ಹಾಲಿನ ಗಿಣ್ಣು. कूर्चति – कूर्च (विकारे) संज्ञायां "ण्वुल्" (३-३-१०९)। ಇದು (1) दधिकूर्चिका ಮತ್ತು (2) तक्रकूर्चिका ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಹಾಲನ್ನು ಮೊಸರಿನೊಡನೆ ಕಾಯಿಸಿ ಪಕ್ವಮಾಡಿದರೆ ದಧಿಕೂರ್ಚಿಕೆಯೂ ಮಜ್ಜಿಗೆಯೊಡನೆ ಕಾಯಿಸಿ ಪಕ್ವಮಾಡಿದರೆ ತಕ್ರಕೂರ್ಚಿಕೆಯೂ ಆಗುವುದು. "दघ्ना सह च यत् पक्वं क्षीरं सा दधिकूर्चिका। तक्रेण पक्वं यत् क्षीरं सा भवेत् तक्रकूर्चिका"। 2. ಸೂಜಿ. 3. ಬೀಗದ ಕೈ. 4. ಚಿತ್ರ ಬರೆಯುವ ತೂಲಿಕೆ, ಕುಂಚ. 5. ಮೊಗ್ಗು. "कूर्चिका क्षीरविकृतौ कुञ्चिकायां च कुड्मले। आलेख्यकूर्चिका सूच्योः" हेम०।

कूर्चिन् ಕೂರ್ಚಿನ್ (वि०) ಉದ್ದವಾದ ಗಡ್ಡ ಬೆಳೆಸಿರುವವನು. कूर्चमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

कूर्दन ಕೂರ್ದನ (न०) 1. ಹಾರುವುದು, ನೆಗೆಯುವುದು. कुर्द (क्रीडायाम्) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಆಟವಾಡುವುದು. "देवनं कूर्दनं खेला ललनं वर्करोऽपि च" अभि० चि०।

कूर्दनी ಕೂರ್ದನೀ (स्त्री०) ಚಿತ್ರಾಪೂರ್ಣಿಮಾ, ಚೈತ್ರ ಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ, ಮದನಮಹೋತ್ಸವದ ದಿವಸ. कूर्द्यतेऽत्र – कुर्द (क्रीडायाम्) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)।

कूर्प ಕೂರ್ಪ (पुं०) ಹುಬ್ಬುಗಳ ಮಧ್ಯಭಾಗ, ಮೂಗಿನ ಮೇಲುಭಾಗ. कुरं पाति – पा (रक्षणे) "कः" (३-२-४)। "कूर्च कूर्प भ्रुवोर्मध्ये" अभि० चि०।

कूर्पर ಕೂರ್ಪರ (पुं०) 1. ಮೊಳಕೈ. कुर (शब्दे) "क्विप्" (३-२-१७८)। पिपर्ति — पॄ (पालनपूरणयोः) "अच्" (३-१-१३४)। कुरा शब्देन परः। "प्रतिकुञ्चितकूर्परेण तेन श्रवणोपान्तिकनीयमानगव्यम्" माघ० २०-१९। 2. ಮಂಡಿ, ತೊಡೆಗೂ ಕೆಳಕಾಲಿಗೂ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಸಂಧಿ. "कूर्परः स्यात् कफोणौ च जानुन्यपि च पुंस्ययम्" मेदि०।

कूर्पास ಕೂರ್ಪಾಸ (पुं०) ಮೈಗಾಪು, ಗುತ್ತನಾಗಿರುವ ಹೆಂಗಸರ ಕುಪ್ಪಸ, ತೋಳಿಲ್ಲದ ರವಿಕೆ. कूर्परे अस्यते — असु (क्षेपणे) "घञ्" (३-३-१९)। "कूर्पासस्त्वर्धचोलकः" हारा०। स्वार्थे "कः"। **कूर्पासकः ಕೂರ್ಪಾಸಕಃ.** "मनोज्ञकूर्पासकपीडितस्तनाः" ऋतुसं० ५-८। "कूर्पासकं क्षतनखक्षतमुत्क्षिपन्ती" माघ० ५-२३।

कूर्म ಕೂರ್ಮ (पुं०) 1. ಕಚ್ಛಪ, ಆಮೆ. कुत्सितः कौ वा ऊर्मिः वेगोऽस्य "अच्" (५-४-७५)। "यदा संहरते चायं कूर्मोऽङ्गानीव सर्वशः। इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेभ्यस्तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता" गीता २-५८। 2. ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಹತ್ತು ಅವತಾರಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದು. [ದೇವಾಸುರರು ಅಮೃತಕ್ಕಾಗಿ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಕಡೆಯುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಪರಮಾತ್ಮನು ಕೂರ್ಮರೂಪದಿಂದ ಅವತರಿಸಿ ಮಂದರಾಚಲವು ಸಮುದ್ರದೊಳಗೆ ಮುಳುಗದಂತೆ ತನ್ನ ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲೆ ಹೊತ್ತಿದ್ದನು.] "सुरासुराणामुदधिं मथ्नतां मन्दराचलम्। दध्रे कमठरूपेण पृष्ठ एकादशे विभुः" भाग० १-३-१६। 3. ದೇಹದೊಳಗೆ ಉನ್ಮೀಲನ ಮಾಡುವ ಒಂದು ವಾಯು. "वाग्द्वारे नाग आख्यातः कूर्म उन्मीलने स्मृतः" अम०। 4. ಕೂರ್ಮಮುದ್ರೆ, ದೇವರ ಧ್ಯಾನಕ್ಕಾಗಿ ಕೈಬೆರಳುಗಳ ಜೋಡಣೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಮುದ್ರೆ. "वामहस्तस्य तर्जन्यां दक्षिणस्य कनिष्ठया। तथा दक्षिणतर्जन्यां वामाङ्गुष्ठेन योजयेत्। उन्नतं दक्षिणाङ्गुष्ठं वामस्य मध्यमादिकाः। अङ्गुलीर्योजयेत् पृष्ठे दक्षिणस्य करस्य च। वामस्य पितृतीर्थेन मध्यमानामिके तथा। अधोमुखे च ते कुर्यात् दक्षिणस्य करस्य च। कूर्मपृष्ठसमं कुर्याद्दक्षपाणिं च सर्वतः। कूर्ममुद्रेयमाख्याता देवताध्यानकर्मणि" तन्त्रसा०। 5. ಕದ್ರುವಿನ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸರ್ಪ. "शेषोऽनन्तो वासुकिश्च तक्षकश्च भुजङ्गमः। कूर्मश्च कुलिकश्चैव काद्रवेयाः प्रकीर्तिताः" भा० आदि० ६५-४१। 6. ಕುಬೇರನ ಒಂಬತ್ತು ನಿಧಿಗಳಲ್ಲೊಂದು.

कूर्मकल्प ಕೂರ್ಮಕಲ್ಪ (पुं०) ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನ ಒಂದು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಶ್ವೇತವರಾಹಾದಿ ಪಿತೃಕಲ್ಪದ ವರೆಗಿನ ಮೂವತ್ತು ಕಲ್ಪಗಳಲ್ಲೊಂದು.

कूर्मचक्र ಕೂರ್ಮಚಕ್ರ (न०) 1. ತಂತ್ರಸಾರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಕೂರ್ಮಾಕಾರದ ಒಂದು ಚಕ್ರ. 2. ನಕ್ಷತ್ರಭೇದದಿಂದ ದೇಶಭೇದಗಳ ಶುಭಾಶುಭ ಫಲಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಚಕ್ರ. ಕೂರ್ಮರೂಪಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಒಂಬತ್ತು ಭಾಗವಾಗಿರುವ ಭಾರತವರ್ಷವನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡು ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಪವಳಿಸಿರುವನು. "प्राङ्मुखो भगवान् देवः कूर्मरूपी व्यवस्थितः। आक्रम्य भारतं वर्षं नवभेदं यथाक्रमम्"। **ಈ ಚಕ್ರದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ದೇಶಗಳು:** "मध्ये सारस्वता मत्स्याः शूरसेनाः समाधुराः। पञ्चालशाल्वमाण्डव्यकुरुक्षेत्रगजाह्वयाः। मरुनैमिषविन्ध्याद्रिपाण्डचघोषाः सयामुनाः। काश्ययोध्या प्रयागश्च गया वैदेहकादयः"। **ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನ ದೇಶಗಳು:** "प्राच्यां मागधशोणौ च वारेन्द्रोगौडराढकाः। वर्धमानतमोलिप्तप्राग्ज्योतिषोदयाद्रयः"। **ಆಗ್ನೇಯ ದಿಕ್ಕಿನ ದೇಶಗಳು:** "आग्नेय्यामङ्गवङ्गोपवङ्गत्रैपुरकोशलाः। कलिङ्गौड्रान्ध्रकिष्किन्धाविदर्भशबरादयः"। **ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕಿನ ದೇಶಗಳು:** "दक्षिणेऽवन्तिमाहेन्द्रमलया ऋष्यमूककाः। चित्रकूटमहारण्यकाञ्चीसिंहलकोङ्कणाः। कावेरी ताम्रपर्णी च लङ्कात्रिकूटकादयः"। **ನೈರ್ಋತ ದಿಕ್ಕಿನ ದೇಶಗಳು:** "नैर्ऋते द्रविडानर्तमहाराष्ट्राश्च रैवतः। यवनः पह्लवः सिन्धुः पारसीकादयो मताः"। **ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿನ ದೇಶಗಳು:** "पश्चिमे हैहयास्ताद्रिम्लेच्छवासशकादयः"। **ವಾಯು ದಿಕ್ಕಿನ ದೇಶಗಳು:** "वायव्ये गुज्जराटश्च नाटजालन्धरादयः"। **ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನ ದೇಶಗಳು:** "उत्तरे चीननेपालहूणकैकयमन्दराः। गान्धारहिमवत्क्रौञ्चगन्धमादनमालवाः। कैलासमद्रकाश्मीरम्लेच्छदेशाः खसादयः"। **ಈಶಾನ ದಿಕ್ಕಿನ ದೇಶಗಳು:** "ऐशाने स्वर्णभौमश्च गङ्गाद्वारस्तु टङ्कणः। बाह्लीकब्रह्मपुरककैराता दरदादयः"। "मध्यप्रागाग्नियाम्यादिकृत्तिकादित्रयत्रयैः। क्रूरवेधयुतैस्तैस्तु पीडचन्ते तन्निवासिनः" ज्योतिस्०। ವೇಧಾದಿಗಳಿಂದ ಸಂಭವಿಸುವ ದೋಷಗಳು. "अतिवृष्टिरनावृष्टिः शलभा मूषिकाः खगाः। स्वचक्रं परचक्रं च सप्तैते सम्भवन्ति च। एवं देशगृहग्रामक्षेत्रनामर्क्षतो वदेत्। तथा च यत्र नक्षत्रे दिव्यपार्थिवनाभसाः। दृश्यन्ते

सुमहोत्पाताः स्वां दिशं तत्र पीडयेत्। सौरिर्बलाधिपो दुष्टः स्वल्पवीर्यः शुभावहः। एकदा पीडयेद्यत्र सानुजः कूर्मपञ्चके। तत्र स्थाने महाविघ्नो जायते नात्र संशयः। दुष्टस्थाने गते चन्द्रे कर्तव्यं शान्ति-पौष्टिकम्"।

कूर्मपुराण ಕೂರ್ಮಪುರಾಣ (नं०) ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿ ಪ್ರಣೀತವಾದ ಹದಿನೆಂಟು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. कूर्मेण प्रोक्तम् पुराणम्। ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ಕೂರ್ಮಾವತಾರವನ್ನೆತ್ತಿದಾಗ ಮಹರ್ಷಿಗಳಿಗೆ ಇಂದ್ರದ್ಯುಮ್ನನ ಪ್ರಸಂಗದಿಂದ ಚತುರ್ವಿಧ ಪುರುಷಾರ್ಥ (ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ, ಕಾಮ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷ) ಗಳ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಈ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ವಿವರವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ "कूर्मपुराणम्" ಎಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು. ಈ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ 17,000 ಶ್ಲೋಕಗಳಿವೆ. ಇದರ ಪೂರ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀ-ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ ಸಂವಾದ, ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ಧರ್ಮಗಳು, ಜಗತ್ತಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಕ್ರಮ, ಕಾಲಮಾನ, ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ತುತಿ, ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಮ, ಶಂಕರನ ಚರಿತ್ರೆ, ಪಾರ್ವತಿಯ ಸಹಸ್ರನಾಮ, ಯೋಗನಿರೂಪಣೆ, ಭೃಗುವಂಶ ಮತ್ತು ಸ್ವಾಯಂಭುವಮನುವಂಶಗಳ ವರ್ಣನೆ, ದೇವತೆಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ, ದಕ್ಷಯಜ್ಞಧ್ವಂಸ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಚರಿತ್ರೆ, ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ-ಕೃಷ್ಣಸಂವಾದ ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳೂ ಉತ್ತರ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಸಗೀತೆ, ನಾನಾ ತೀರ್ಥಗಳ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ, ನಾನಾ ಧರ್ಮಗಳ ನಿರೂಪಣೆ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯದ ವೃತ್ತಿ, ಸಂಕರವರ್ಣದ ವೃತ್ತಿ, ಕಾಮ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷಗಳ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯಗಳೂ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಫಲಶ್ರುತಿಯೂ ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಇದು ಆರು ತಾಮಸಪುರಾಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. "मात्स्यं कौर्मं तथा लैङ्गं शैवं स्कान्दं तथैव च। आग्नेयं च षडेतानि तामसानि निबोधत" पाद्मपु०।

कूर्मपृष्ठ ಕೂರ್ಮಪೃಷ್ಠ (पुं०) 1. ದೊಡ್ಡ ಗೋರಂಟಿ ಗಿಡ. (नं०) 2. ಆಮೆಯು ಬೆನ್ನು, ಆಮೆಯ ಚಿಪ್ಪು. 3. ಶ್ರಾವ, ಮಣ್ಣಿನ ತಟ್ಟೆ.

कूर्मराज ಕೂರ್ಮರಾಜ (पुं०) 1. ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಕೂರ್ಮಾವತಾರ, ಕೂರ್ಮರೂಪದಿಂದ ಅವತರಿಸಿದ ಮಹಾವಿಷ್ಣು. 2. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಆಮೆ. कूर्माणां राजा "टच्" (५-४-९१)।

कूर्मावतार ಕೂರ್ಮಾವತಾರ (पुं०) ಕೂರ್ಮರೂಪದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅವತಾರ.

कूल-आवरणे (भ्वा० पर० सक० से०)। कूलति। चुकूल। कूलिता। अकूलीत्। ಇತ್ಯಾದಿ. ಆವರಿಸು, ಮುಚ್ಚು, ಮರೆಮಾಡು.

कूल ಕೂಲ (नं०) 1. ಕೆರೆ ನದಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ತೀರ, –ದಡ. कूलति आवृणोति प्रवाहम् — कूल (आवरणे) "कः" (३-१-१३५)। "विदलितमहाकूलामुक्षणां विषाणविघट्टनैः" माघ० १२-७७। 2. ಸರಸ್ಸು, ಕೊಳ. 3. ಸೈನ್ಯದ ಹಿಂಭಾಗ. 4. ತಟಾಕ, ಕೆರೆ, ಏರಿ. 5. ಸ್ತೂಪ, ದಿಣ್ಣೆ, ದಿಬ್ಬ. 6. ಸೈನ್ಯದ ಮಧ್ಯಭಾಗ. "कूलं तीरे चमूकटौ" वैज०। 7. ಸಮೀಪ, ಹತ್ತಿರದ ಪ್ರದೇಶ. "तवापि हा हा विरहात्क्षुधाकुलाः कुलायकूलेषु विलुठ्य तेषु ते" नैष० १-१४१। "कूलं तटे सैन्यपृष्ठे तटागस्तूपयोरपि" हेम०।

कूलक ಕೂಲಕ (पुं०) 1. ತೀರ, ದಡ. 2. ಸ್ತೂಪ, ದಿಣ್ಣೆ, ದಿಬ್ಬ. कूल स्वार्थे "कः"। 3. ವಲ್ಮೀಕ, ಹುತ್ತ. "कूलकः कृमिशैले च प्रतीरस्तूपयोरपि" विश्व०। ಮೇದಿನೀ ಕೋಶದಲ್ಲಿ "कूलकं न स्त्रियाम्" ಎಂದು ಪುಂನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

कूलङ्कष ಕೂಲಂಕಷ (पुं०) 1. ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. "पुमान् कचङ्गलो वांकः कूलङ्कषपरांगवौ" त्रिकाण्ड०। (वि०) 2. ತೀರವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸುವ. ದಡವನ್ನು ಮುಟ್ಟುವ, ದಡವನ್ನು ಕೊರೆಯುವ. कूलं कषति — कष (हिंसायाम्) "खच्" (३-२-४२)। मुम् (६-३-६७)। "कूलंकषौघाः सरितस्तथापराः प्रवर्तयामासुरिभा मदाम्बुभिः" माघ० १२-६०। (स्त्री०)–**कषा –ಕಷಾ**. 3. ಹೊಳೆ, ನದಿ.

कूलचर ಕೂಲಚರ (वि०) 1. ತೀರದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ, ದಡದಲ್ಲಿ ತಿರುಗಾಡುವ. 2. ತೀರದಲ್ಲಿ ಮೇಯುವ. कूले चरति — चर (गतिभक्षणयोः) "टः" (३-२-१६)। ಕೂಲಚರಪ್ರಾಣಿಗಳು ; "तत्र गज-गवय-महिष-रुरु-चमर-सृमर-रोहित-वराह-खड्गि-गोकर्ण-कालपुच्छक-ओद्रन्यङ्कु-अरण्यगवयप्रभृतयः कूलचराः पशवः" सुश्रुत० सूत्र० ४६-९४।

कूलभू ಕೂಲಭೂ –भूमि –ಭೂಮಿ (स्त्री०) ನದಿಯ ತೀರ, ದಡ, ತೀರಭೂಮಿ, ತೀರಪ್ರದೇಶ.

कूलमुद्रुज ಕೂಲಮುದ್ರುಜ (वि०) ದಡವನ್ನು ಭೇದಿಸುವ, ತೀರವನ್ನು ಕೊರೆಯುವ ನದಿ ಮುಂತಾದುದು. कूलमुद्रुजति—उद्+रुजो (भङ्गे) "खश्" (३-२-३१)।

मुमागमः (६-३-६७)। "मदोदग्राः ककुद्मन्तः सरितां कूलमुद्रुजाः" रघु० ४-२२।

कूलमुद्वह ಕೂಲಮುದ್ವಹ (वि०) ತೀರದವರೆಗೂ ತುಂಬಿ ಪ್ರವಹಿಸುವ, ದಡದವರೆಗೂ ತುಂಬಿ ಹರಿಯುವ (ನದಿ, ಹೊಳೆ). कूलमुद्वहति — उद् + वह (प्रापणे) "खश्" (३-२-३१)। मुमागमः (६-३-६७)। "उत्तीर्णौ वा कथं भीमाः सरितः कूलमुद्वहाः" भट्टि० ६-९५।

कूलवत् ಕೂಲವತ್ (वि०) ದಡಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ. कूलेऽस्य स्तः "मतुप्" (५-२-१३६)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-वती -ವತೀ.** ನದಿ, ಹೊಳೆ.

कूलिन् ಕೂಲಿನ್ (वि०) ತೀರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ, ದಡಗಳಿರುವ. कूलेऽस्य स्तः "इनिः" (५-२-१३६)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **कूलिनी ಕೂಲಿನೀ.** ನದಿ, ಹೊಳೆ.

कूवर ಕೂವರ (पुं०) "कूबर" ಪದದ ಅರ್ಥ.

कूष्माण्ड ಕೂಷ್ಮಾಂಡ (पुं०) 1. ಈಶ್ವರನ ಪ್ರಮಥ ಗಣಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ. 2. ಒಬ್ಬ ಋಷಿ, "कूष्माण्डो राजपुत्रश्चेत्यन्ते स्वाहासमन्वितैः" याज्ञ० १-२८५। (पुं० ब० व०) 3. ಆ ಋಷಿದೃಷ್ಟವಾದ ಮಂತ್ರಗಳು. "कूष्माण्डैर्वापि जुहुयात् घृतमग्नौ यथाविधि" मनु० ८-१०६। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। **-डी -ಡೀ.** 4. ಆ ಋಷಿದೃಷ್ಟವಾದ ಮಂತ್ರಗಳು. "त्रिरात्रोपोषितो हुत्वा कूष्माण्डीभिर्घृतं शुचिः" याज्ञ० ३-३०३। 5. ಕುಂಬಳದ ಗಿಡ. कु ईषत् ऊष्मा अण्डेषु यस्य। (न०) 6. ಕುಂಬಳಕಾಯಿ. "पित्तघ्नं तेषु कूष्माण्डं बालं मध्यं कफावहम्। शुक्लं लघूष्णं सक्षारं दीपनं बस्तिशोधनम्" सुश्रुत० सूत्र० ४६-२१३। स्वार्थे "कः"। **कूष्माण्डकः ಕೂಷ್ಮಾಂಡಕಃ.**

कूष्माण्डी ಕೂಷ್ಮಾಂಡೀ (स्त्री०) 1. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. 2. ಕುಂಬಳದ ಗಿಡ. कूष्माण्ड गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)।

कूहा ಕೂಹಾ (स्त्री०) ಹಿಮದರಾಶಿ, ಹಿಮದ ಗಡ್ಡೆ. कु ईषत् ऊह्यतेऽत्र — ऊह (वितर्के) अधि० घञर्थे "कः" (वा० ३-३-५८)।

कृक ಕೃಕ (पुं०) ಕಂಠಮಧ್ಯ, ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಮಧ್ಯಭಾಗ. क्रियतेऽसौ—डु कृञ् (करणे) "कक्" बाहु०। "कृकस्तु कन्धरामध्यम्" अभि० चि०।

कृकण ಕೃಕಣ (पुं०) 1. ಕಬ್ಬಕ್ಕಿ, ತಿತ್ತಿರಿ ಪಕ್ಷಿಯ ಒಂದು ಭೇದ. कृ इति कणति — कण (शब्दे) "अच्" (३-१-१३४)। कृकेण कण्ठेन अणति — अण (शब्दे) "अच्" (३-१-१३४) वा। शक०। "कृकणक्रकरौ समौ" अम०। 2. ಒಂದು ಕ್ರಿಮಿ. "कृपणः कृमिरुद्दिष्टः" हारा०। 3. ಒಂದು ದೇಶ.

कृकणीय ಕೃಕಣೀಯ (वि०) 1. ಕೃಕಣ ದೇಶದಿಂದ ಬಂದ. 2. ಕೃಕಣ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. कृकण "छः" (४-२-१४५)।

कृकर ಕೃಕರ (पुं०) ಸೀನನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ದೇಹದೊಳಗಿನ ಒಂದು ವಾಯು. "कृकराच्च क्षुतं ज्ञेयं देवदत्ताद्विजृम्भणम्" अम०।

कृकला ಕೃಕಲಾ (स्त्री०) ಹಿಪ್ಪಲಿ. कृकं कृकाकारं लाति — ला (आदाने) "कः" (३-२-३)।

कृकलास ಕೃಕಲಾಸ (पुं०) ಹೆಂಟೆಗೊದ್ದ, ಓತಿಕೇತ. कृकं कण्ठं लासयति — लस (शिल्पयोगे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। "श्रमेण महता युक्तास्तस्मिंस्तोये सुसंवृते। ददृशुस्ते महाकायं कृकलासमवस्थितम्" भा० अनु० ७०-४।

कृकवाकु ಕೃಕವಾಕು (पुं०) 1. ಕುಕ್ಕುಟ, ಕೋಳಿ. कृकेण वक्ति — वच (परिभाषणे) "ञुण्" कश्च (उ० १-६)। "अनुनयमगृहीत्वा न्यायसुप्ता पराची रुतमथ कृकवाकोस्तारमाकर्ण्य कल्ये" माघ० ११-९। 2. ಮಯೂರ, ನವಿಲು. 3. ಹೆಂಟೆಗೊದ್ದ, ಓತಿಕೇತ. "कृकवाकुस्ताम्रचूडे मयूरकृकलासयोः" हेम०।

कृकवाकुध्वज ಕೃಕವಾಕುಧ್ವಜ (पुं०) ಮಯೂರವೇ ಧ್ವಜವಾಗಿರುವ ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಸ್ಕಂದ, ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿ. कृकवाकुर्मयूरो ध्वजश्चिह्नमस्य। "बालचर्यः सिद्धसेनः कृकवाकुध्वजश्च सः" त्रिकाण्ड०।

कृकाटिका ಕೃಕಾಟಿಕಾ (स्त्री०) ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಹಿಂಭಾಗ, ಹೆಕ್ಕತ್ತು. कृकं कण्ठमटति — अट (गतौ) "इन्" (उ० ४-११७)। स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। "कृकाटिकान्ते छिन्ने तु गच्छत्यपि समीरणे। सम्यङ्निवेश्य बध्नीयात् सीव्येच्चापि निरन्तरम्" सुश्रुत० चिकित्सा० २-३२।

कृच्छ्र ಕೃಚ್ಛ್ರ (न०) 1. ಕಷ್ಟ, ತೊಂದರೆ. कृन्तति—कृती (छेदने) "रक्" छकारादेशश्च (उ० २-२१)। "रामेण मैथिलसुतां दशकण्ठकृच्छ्रात्प्रत्युद्धृतां धृतिमतीं भरतो ववन्दे" रघु० १३-७७। 2. ಪ್ರಾಜಾಪತ್ಯ ಚಾಂದ್ರಾಯಣ ಮುಂತಾದ ವ್ರತ. "प्राजापत्यं चरेत्कृच्छ्रमब्दमेकं

समाहितः" मनु० ११-१०५। 3. ಪಾಪ. "कृच्छ्रमंहसि। कष्टे सान्तपने" हेम०। (वि०) 4. ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯವಾದ, ಕಷ್ಟದಿಂದ ಮಾಡಬಹುದಾದ. "अतोऽन्यथात्वसाध्यः स्यात् कृच्छ्रोऽयं मिश्रलक्षणः" सुश्रुत०। 5. ತೊಂದರೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಪೀಡಿಸುವ. "सदाहवेदनं कृच्छ्रं कुर्यातां मूत्रसंक्षयम्" सुश्रुत० उत्तर० ५८-१७। 6. ಕಷ್ಟವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಕಷ್ಟಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ. "कृच्छ्रं गतस्यापि दशाविपाकं धर्मान्न चेतः स्खलतु त्वदीयम्" नैष० १४-८१। 7. ನೀಚ, ಪಾಪಿ. 8. ಕಷ್ಟವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವ, ಕಷ್ಟಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗಿರುವ.

कृच्छ्रसान्तपन ಕೃಚ್ಛ್ರಸಾಂತಪನ (पुं०) ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಕ್ಕಾಗಿ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಒಂದು ವ್ರತ. ಗೋಮೂತ್ರ, ಗೋಮಯ, ಕ್ಷೀರ, ಮೊಸರು, ತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ಕುಶೋದಕಗಳನ್ನು ಒಂದಾಗಿ ಬೆರಸಿ ಅದನ್ನು ಒಂದು ದಿನ ಆಹಾರವನ್ನಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮರುದಿನ ಉಪವಾಸವಿರುವುದು ಕೃಚ್ಛ್ರಸಾಂತಪನವ್ರತ. "गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि सर्पिः कुशोदकम्। एकरात्रोपवासश्च कृच्छ्रं सान्तपनं स्मृतम्" मनु० ११-२१२। ಈ ಆರನ್ನೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಆರು ದಿವಸ ಆಹಾರವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಏಳನೆಯ ದಿವಸ ಉಪವಾಸವಿರುವುದು ಮಹಾಸಾಂತಪನವ್ರತ. "पृथक् सान्तपनद्रव्यैः षडहः सोपवासिकः। सप्ताहेन तु कृच्छ्रोऽयं महासान्तपनः स्मृतः" याज्ञ० ३-३१५।

कृच्छ्रिन् ಕೃಚ್ಛ್ರಿನ್ (वि०) ಕಷ್ಟದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ, ಕಷ್ಟವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವ. कृच्छ्रमस्यास्ति "इनिः" (५-२-१३१)।

डुकृञ्-करणे (तना० उभ० सक० से०)।

लट्—	पर०	करोति	कुरुतः	कुर्वन्ति।
		करोषि	कुरुथः	कुरुथ।
		करोमि	कुर्वः	कुर्मः।
	आत्म०	कुरुते	कुर्वाते	कुर्वते।
		कुरुषे	कुर्वाथे	कुरुध्वे।
		कुर्वे	कुर्वहे	कुर्महे।
लिट्—	पर०	चकार	चक्रतुः	चक्रुः।
		चकर्थ	चक्रथुः	चक्र।
		चकार, चकर	चकृव	चकृम।
	आत्म०	चक्रे	चक्राते	चक्रिरे।
		चकृषे	चक्राथे	चकृढ्वे।
		चक्रे	चकृवहे	चकृमहे।
लुट्—	पर०	कर्ता	कर्तारौ	कर्तारः।
		कर्तासि	कर्तास्थः	कर्तास्थ।
		कर्तास्मि	कर्तास्वः	कर्तास्मः।
	आत्म०	कर्ता	कर्तारौ	कर्तारः।
		कर्तासे	कर्तासाथे	कर्ताध्वे।
		कर्ताहे	कर्तास्वहे	कर्तास्महे।
लृट्—	पर०	करिष्यति	करिष्यतः	करिष्यन्ति।
		करिष्यसि	करिष्यथः	करिष्यथ।
		करिष्यामि	करिष्यावः	करिष्यामः।
	आत्म०	करिष्यते	करिष्येते	करिष्यन्ते।
		करिष्यसे	करिष्येथे	करिष्यध्वे।
		करिष्ये	करिष्यावहे	करिष्यामहे।
लोट्—	पर०	करोतु, कुरुतात्	कुरुताम्	कुर्वन्तु।
		कुरु, कुरुतात्	कुरुतम्	कुरुत।
		करवाणि	करवाव	करवाम।
	आत्म०	कुरुताम्	कुर्वाताम्	कुर्वताम्।
		कुरुष्व	कुर्वाथाम्	कुरुध्वम्।
		करवै	करवावहै	करवामहै।
लङ्—	पर०	अकरोत्	अकुरुताम्	अकुर्वन्।
		अकरोः	अकुरुतम्	अकुरुत।
		अकरवम्	अकुर्व	अकुर्म।
	आत्म०	अकुरुत	अकुर्वाताम्	अकुर्वत।
		अकुरुथाः	अकुर्वाथाम्	अकुरुध्वम्।
		अकुर्वि	अकुर्वहि	अकुर्महि।
लिङ्—	पर०	कुर्यात्	कुर्याताम्	कुर्युः।
		कुर्याः	कुर्यातम्	कुर्यात।
		कुर्याम्	कुर्याव	कुर्याम।
	आत्म०	कुर्वीत	कुर्वीयाताम्	कुर्वीरन्।
		कुर्वीथाः	कुर्वीयाथाम्	कुर्वीध्वम्।
		कुर्वीय	कुर्वीवहि	कुर्वीमहि।
आशीर्लिङ्—	पर०	क्रियात्	क्रियास्ताम्	क्रियासुः।
	आत्म०	कृषीष्ट	कृषीयास्ताम्	कृषीरन्।
लुङ्—	पर०	अकार्षीत्	अकार्ष्टाम्	अकार्षुः।
		अकार्षीः	अकार्ष्टम्	अकार्ष्ट।
		अकार्षम्	अकार्ष्व	अकार्ष्म।
	आत्म०	अकृत	अकृषाताम्	अकृषत।

लृङ्— पर० अकरिष्यत् अकरिष्यताम् अकरिष्यन्।
आत्म० अकरिष्यत अकरिष्येताम् अकरिष्यन्त।

ಈ ಧಾತುವು ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರ ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು :

1. ಮಾಡು. "चक्रुरेव ललनोरुषु राजीः स्पर्शलोभवशलोलकराणाम्" माघ० १०-६६। "तीर्थगामि करवै विधानतस्तज्जुषस्व जुहवानि चानले" माघ० १४-९। 2. ತಯಾರಿಸು. घटं करोति। 3. ನೇಮಿಸು. तं सेवकमकरोत्। 4. ಉಂಟುಮಾಡು. "अकृतार्थेऽपि मनसिजे रतिमुभयप्रार्थना कुरूते" शाकु० २-१। "कुर्यां हरस्यापि पिनाकपाणेर्धैर्यच्युतिं के मम धन्विनोऽन्ये" कुमा० ३-१०। 5. ರಚಿಸು. "अञ्जलिं प्राङ्मुखः कुर्वन् पवनायात्मयोनये" रामा०। 6. ಸಂಕಲಿಸು, ಜೋಡಿಸು. "रसगङ्गाधरनाम्नीं करोति कुतुकेन काव्यमीमांसाम्" रसगं०। 7. ನೆರವೇರಿಸು. "अर्हणामर्हते चक्रुर्मुनयो नयचक्षुषे" रघु० १-५५। 8. ಹೇಳು, ವಿವರಿಸು. "तास्ताः कथाः कुर्वन्"। 9. ನಡೆಸು, ಆಜ್ಞೆಪಾಲಿಸು. "शासनं मे कुरुष्व"। 10. ಸಾಧಿಸು. "सत्सङ्गतिः कथय किं न करोति पुंसाम्"। 11. ಉಚ್ಚರಿಸು, ಹೇಳು. "मानुषीं गिरं कृत्वा"। 12. ಇಡು, ಇರಿಸು. "कुरु करे गुरुमेकमयोघनम्" नैष० ४-५९। 13. ತೆಗೆದುಕೊ, ಹಿಡಿದುಕೊ. "बहिरतो मुकुरं च कुरुष्व मे" नैष० ४-५९। 14. ನಿಶ್ಚಯಿಸು. "मनसि कृत्वा"। 15. ಒಪ್ಪಿಕೊ, ಸಂಮತಿಸು. "उरसि कृत्वा" ಇತ್ಯಾದಿ.

कर्मणि :—क्रियते क्रियेते क्रियन्ते। चक्रे चक्राते चक्रिरे। कर्ता कर्तारौ कर्तारः। कारिता कारितारौ कारितारः। करिष्यते करिष्येते करिष्यन्ते। कारिष्यते कारिष्येते कारिष्यन्ते। क्रियताम्। अक्रियत। क्रियेत। कृषीष्ट। कारिषीष्ट। अकारि अकारिषाताम्, अकृषाताम्। अकारिषत, अकृषत। अकारिष्यत, अकरिष्यत।

णिचि :—कारयति, –ते। कारयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। कारयिता। कारयिष्यति, –ते। कारयतु, कारयताम्। अकारयत्, –त। ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि :—चिकीर्षति, –ते। चिकीर्षांचकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। चिकीर्षिता। चिकीर्षिष्यति, –ते। चिकीर्षतु, –ताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—कर्तव्यम्। करणीयम्। कार्यम्। कृत्यम्। कृतः। कृतवान्। कुर्वन्, कुर्वती। कुर्वाणः। कर्तुम्। कृतम्। करणम्। कृत्वा। प्रकृत्य। ऊरीकृत्य। उररीकृत्य।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು :

(1) अधि + कृञ् = अधिकरोति। अधिकारः। 1. ಅಧಿಕಾರ, ಯೋಗ್ಯತೆ. "हृताधिकारं मलिनां पिण्डमात्रोपजीविनाम्" याज्ञ० १-७०। 2. ಪ್ರಭುತ್ವ, ಆಡಳಿತ. "क्षणादायुष्मान् स्वाधिकारभूमौ वर्तिष्यते" शाकु० ७। 3. ಗಣನೆ, ಎಣಿಕೆ. "संसत्सु जाते पुरुषाधिकारे न पूरणी तं समुपैति संख्या" किरा० ३-५१। 4. ಯಾಜಮಾನ್ಯ. "अधिकारविलम्बितापवर्गस्थिरसङ्गात्" याद० १५-७।

(2) अनु + कृञ् = अनुकरोति। अनुकरणम्। 1. ಸಾಮ್ಯ, ಹೋಲಿಕೆ. "आमोदमुपजिघ्रन्तौ स्वनिःश्वासानुकारिणम्" रघु० १-४३। 2. ಅನುಕರಿಸು, ಅಣಕಿಸು, ಒಬ್ಬ ಮಾಡಿದಂತೆ ಮಾಡು.

(3) अप + कृञ् = अपकरोति। अपकारः। अपकृतः। अपकृतिः। ಅಪಕಾರ ಮಾಡು, ಕೆಡಕು ಮಾಡು. "अपकृतं वसुदेवममोचयद्दयितया सह दीनविलापया" याद० ३-५५। "त्वमिव कोऽपि परापकृतौ कृती न ददृशे न च मन्मथ शुश्रुवे" नैष० ४-९८।

(4) अप + आ + कृञ् = अपाकरोति। अपाकृतिः। अपाकरणम्। 1. ಅವಮಾನ. "निशम्य सिद्धिं द्विषतामपाकृतीः" किरा० १-२७। 2. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. "वत्समपाकरोति"। 3. ತಳ್ಳಿಹಾಕು, ತಿರಸ್ಕರಿಸು, ವರ್ಜಿಸು.

(5) आ + कृञ् = आकारः। आकृतिः। ಆಕಾರ, ರೂಪ. "आकारसदृशप्रज्ञः प्रज्ञया सदृशागमः" रघु० १-१५।

(6) उप + कृञ् = उपकरोति। उपकारः। उपकृतम्। उपकृतिः। ಉಪಕಾರಮಾಡು. ಸಾಹಾಯ್ಯಮಾಡು. "शाम्येत्प्रत्यपकारेण नोपकारेण दुर्जनः" कुमा० २-४०। "प्रतिकर्म कर्तुमुपचक्रमिरे समये हि सर्वमुपकारि कृतम्" माघ० ९-४३।

(7) उप + आ + कृञ् = उपाकरणम्। उपाकृत्य। ಉಪಕ್ರಮ, ಪ್ರಾರಂಭ. "श्रावण्यां प्रौष्ठपद्यां वाप्युपाकृत्य यथाविधि" मनु० ४-९५।

(8) दुर् + कृञ्, दुस् + कृञ् = दुष्कृतम्। दुष्कृतिः। ಅಕಾರ್ಯ, ಕೆಟ್ಟ ಕೆಲಸ.

(9) नि + कृञ् = निकारः। ಅವಮಾನ. "पुरःसरा धामवतां यशोधनाः सुदुःसहं प्राप्य निकारमीदृशम्" किरा० १-४३।

(10) **निर्+आ+कृञ्** = निराकृतिः। ತಿರಸ್ಕರಿಸು. "हुताशकीनाशजलेशदूतीर्निराकरिष्णोः कृतकाकुयाच्ञाः" नैष० ६-७५।

(11) **निस् + कृञ्** = निष्कृतिः। ಶುದ್ಧಿಕಾರ್ಯ, ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ. "एषा विचित्राभिहिता सुरापानस्य निष्कृतिः" मनु० ११-९८।

(12) **परा + कृञ्** = पराकरोति। पराकृतिः। ತಿರಸ್ಕಾರ. "ता हनूमान् पराकुर्वन्नगमत् पुष्पकं प्रति" भट्टि० ८-५०।

(13) **परि + कृञ्** = परिष्करोति। परिष्करणम्। परिष्कारः। परिष्कृतः। ಅಲಂಕರಿಸು, ಭೂಷಿಸು. "जज्ञे निवेशनविभागपरिष्कृतानां लक्ष्मीः पुरोपवनजा वनपादपानाम्" किरा० ७-४०।

(14) **प्र+कृञ्**=प्रकरोति। प्रकुरुते। प्रकारः। प्रकृतः। प्रकृतिः। प्रकृत्य। 1. ಪ್ರಸ್ತಾವ, ಪ್ರಸ್ತುತ. "विषयात्मतयारोप्ये प्रकृतार्थोपयोगिनि" सा० द० १०-३४। 2. ಪ್ರಾರಂಭ, ಉಪಕ್ರಮ. "प्रकृतजपविधीनामास्यमुद्रश्मिदन्तम्" माघ० ११-४२। 3. ಪ್ರಕೃತಿ, ಸ್ವಭಾವ. "सिंहः शिशुरपि निपतति मदमलिनकपोलभित्तिषु गजेषु। प्रकृतिरियं सत्त्ववतां न खलु वयस्तेजसां हेतुः" भर्तृ० १-३०। "यशसि चाभिरुचिर्व्यसनं श्रुतौ प्रकृतिसिद्धमिदं हि महात्मनाम्" भर्तृ० १-५२। 4. ಕಾರಣ, ಹೇತು. "मूलप्रकृतिरविकृतिः" सां० का० ३। 5. (ಪರಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ) ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ಪ್ರವೇಶಿಸು. "परदारान् प्रकुरुते"। 6. ರೀತಿ, ಸಾದೃಶ್ಯ, ಪ್ರಕಾರ. "प्रकारवचने थाल्" पा० सू० ५-३-२३।

(15) **प्रति + कृञ्** = प्रतिकरोति। प्रतिकारः। प्रतीकारः। प्रतिकृतम्। प्रतिकृतिः। 1. ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಮಾಡು, ಬದಲಾಗಿ ಮಾಡು. "कृतप्रतिकृतप्रीतैस्तयोर्मुक्तां सुरासुरैः। परस्परशरव्राताः पुष्पवृष्टिं न सेहिरे" रघु० १२-९४। "क्षययुक्तिमुपेक्षते कृती कुरुते तत्प्रतिकारमन्यथा" किरा० २-९। 2. ನಿವಾರಣೆಯ ಉಪಾಯ, ಪರಿಹಾರೋಪಾಯ. "विकारं खलु परमार्थतोऽज्ञात्वानारम्भः प्रतीकारस्य" शाकु० ३। 3. ಪ್ರತಿಬಿಂಬ, ವಿಗ್ರಹ. "तस्या एव प्रतिकृतिसखो यत्क्रतूनाजहार" रघु० १४-८७। 4. ಹಿಂತಿರುಗಿಸು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕೊಡು. "रिक्थभाज ऋणं प्रतिकुर्युः" गौतमध० १२-३७।

(16) **वि+कृञ्** = विकरोति। विकारः। विकृतिः। 1. ವಿಕಾರಹೊಂದು, ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದು. "विकारहेतौ सति विक्रियन्ते येषां न चेतांसि त एव धीराः" कुमा० १-५९। 2. ಕೋಪ, ಸಿಟ್ಟು. "सावलेपमुपलिप्सिते परैरभ्युपैति विकृतिं रजस्यपि" किरा० १३-५६। 3. ಹಿಂಸಿಸು, ತೊಂದರೆಕೊಡು. "हीनान्यनुपकर्तॄणि प्रवृद्धानि विकुर्वते" रघु० १७-५८।

(17) **वि+आ+कृञ्** = व्याकरोति। व्याकरणम्। ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ, ವಿವರಣೆ, ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು, ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುವುದು, ವಿಶದವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು. "नामरूपे व्याकरवाणि" छान्दोग्य०।

(18) **वि + प्र + कृञ्** = विप्रकरोति। विप्रकृतः। 1. ಪೀಡಿಸು, ತೊಂದರೆಪಡಿಸು. "तस्मिन् विप्रकृताः काले तारकेण दिवौकसः" कुमा० २-१। 2. ಅಪಕಾರ ಮಾಡು. "त्वया विप्रकृतश्चैद्यः" माघ० २-३८।

(19) **सम्+कृञ्** = संस्करोति। संस्कारः। संस्कृतः। 1. ಅಲಂಕರಿಸು, ಭೂಷಿಸು. "स्फुरदंशुजालमथ शीतरुचः ककुभं समस्कुरुत माधवनीम्" माघ० ९-२५। भूषणे सुडागमः। 2. ಶುದ್ಧಿಮಾಡು. "वाण्येका समलंकरोति पुरुषं या संस्कृता धार्यते" भर्तृ० १-१५। 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಶಿಕ್ಷಣ ಕೊಡು, ತರಬೇತುಮಾಡು, ಪಳಗಿಸು. "अथवा शश्वदार्योपदेशसंस्क्रियमाणमतयः सदैव स्वतन्त्रा वयम्" मुद्रा० ३। 4. ನಯಮಾಡು, ನಾಜೂಕುಮಾಡು, ಹೊಳಪುಕೊಡು. "प्रयुक्तसंस्कार इवाधिकं बभौ" रघु० ३-१८।

ಫಲವು ಕರ್ತೃಗಾಮಿಯಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ कृञ् ಧಾತುವು ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುವುದು :

(1) **गन्धनम्** = ಹಿಂಸೆ. "उत्कुरुते"। सूचयतीत्यर्थः। सूचनं हिंसा।

(2) **अवक्षेपणम्** = ಭರ್ತ್ಸನ, ಹೆದರಿಕೆ. "श्येनो वर्तिकामुदाकुरुते"। भर्त्सयतीत्यर्थः।

(3) **सेवनम्**=ಗೌರವಿಸು, ಪೂಜಿಸು. "हरिमुपकुरुते"। सेवते इत्यर्थः।

(4) **साहसिक्यम्** = (ಪರಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು) ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ಕೆಡಿಸುವುದು, –ಭಂಗಪಡಿಸುವುದು. "परदारान् प्रकुरुते"। तेषु सहसा प्रवर्तते इत्यर्थः।

(5) **प्रतियत्नः**=ಗುಣಾಂತರವನ್ನು ಹೊಂದಿಸುವುದು, ಬೇರೆ ಗುಣವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು. "एधोदकस्योपस्कुरुते"। गुणमाधत्ते इत्यर्थः।

(6) **प्रकथनम्** = ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುವುದು. "गाथाः प्रकुरुते"। प्रकथयतीत्यर्थः।

(7) **उपयोगः** = ವಿನಿಯೋಗಿಸು, ಬಳಸು. "शतं प्रकुरुते"। धर्मार्थं विनियुङ्क्ते इत्यर्थः।

(8) **प्रहसनम्** = ಕ್ಷಮಿಸುವುದು ಮತ್ತು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವುದು. "शत्रुमधिकुरुते"। क्षमते, अभिभवति वा।

(9) **ಶಬ್ದವೇ ಕರ್ಮವಾಗಿರುವ ಮತ್ತು**

(10) **ಅಕರ್ಮಕವಾಗಿರುವ** वि ಪೂರ್ವಕ कृञ् ಧಾತುವು ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುವುದು. "स्वरान् विकुरुते"। उच्चारयतीत्यर्थः। "छात्रा विकुर्वते"। विकारं लभन्ते इत्यर्थः।

कृणु ಕೃಣು (ಪುಂ) ಚಿತ್ರಗಾರ, ಚಿತ್ರ ಬರೆಯುವವನು. डु कृञ् (करणे) "नुः" णत्वं च बाहु०। "चित्रकरे कृणुः" त्रिकाण्ड०।

कृत् ಕೃತ್ (ಪುಂ) 1. "धातोः" ಸೂತ್ರದ ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ವಿಹಿತವಾದ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಧಾತ್ವಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದ "तिङ्" ಭಿನ್ನವಾದ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು. "कृदतिङ्" (३-१-९३)। "धातोः (३-१-९१) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ಧಾತುಗಳ ಮುಂದೆ ವಿಹಿತವಾಗುವ ण्वुल्, तृच्, ल्युः, णिनिः, अच्, कः ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು "कृत्" ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವು. कृञ् "ण्वुल्"= कारकः। कृञ् "तृच्" = कर्ता। जनी (प्रादुर्भावे) "ण्वुल्" = जनकः। टुनदि (समृद्धौ) "ल्युः" = नन्दनः। ग्रह (उपादाने) "णिनिः" ग्राही। ಇತ್ಯಾದಿ ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಈ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಸೇರಿದರೆ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕ ಸಂಜ್ಞೆ ಮತ್ತು ನಾಮಸಂಜ್ಞೆ ಹೊಂದಿ ಅನಂತರ सु औ जस् ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರುವುವು. "कृत्तद्धितसमासाश्च" (१-२-४६)। "उणाद्यन्तं कृदन्तं च तद्धितान्तं समासजम्। नामसंज्ञा भवेत्तेषां स्वाद्युत्पत्तिः ततःपरम्"। (ವಿ०) 2. ಮಾಡುವವನು. डु कृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-७६)।

कृत ಕೃತ (ನ०) 1. ಕಾರ್ಯ, ಕೆಲಸ. डु कृञ् (करणे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 2. ಕೃತಯುಗ, ಸತ್ಯಯುಗ, ಚತುರ್ಯುಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದನೆಯದು; ರವಿ ಚಂದ್ರ ಬೃಹಸ್ಪತಿಗಳು ಮೂವರೂ ಪುಷ್ಯ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದಾಗ ಕೃತಯುಗಾರಂಭವಾಗುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಆದಿಯುಗ ಮತ್ತು ದೇವಯುಗಗಳೆಂಬ ಹೆಸರೂ ಉಂಟು. ಈ ಯುಗದಲ್ಲಿ ಜನರು ಹುಟ್ಟಿದ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಕೃತಕೃತ್ಯರಾಗುವುದರಿಂದ ಈ ಯುಗಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರು. "कृतकृत्याः प्रजा जाता तस्मात् कृतयुगं विदुः"। **ಕೃತಯುಗಮಾನ:** ದೇವವರ್ಷಗಳು 4,800, ಮಾನುಷವರ್ಷಗಳು 17,28,000. ಇದರಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ ಸಂಧ್ಯಾಸಂಧ್ಯಾಂಶಗಳನ್ನು ಕಳೆದರೆ 4,000 ದೇವವರ್ಷಗಳು ಕೃತಯುಗಮಾನ. "तद्द्वादशसहस्राणि चतुर्युगमुदाहृतम्। सूर्याब्दसंख्यया द्वित्रसागरैरयुताहतैः। सन्ध्यासन्ध्यांशसहितं विज्ञेयं तच्चतुर्युगम्। कृतादीनां व्यवस्थेयं धर्मपादव्यवस्थया" सू० सि० १-१५-१६। "पदैश्चतुर्भिः सुकृते स्थिरीकृते कृतेऽमुना के न तपः प्रपेदिरे। भुवं यदेकाङ्घ्रिकनिष्ठया स्पृशन् दधावधर्मोऽपि कृशस्तपस्विताम्" नैष० १-७। ಕೃತಯುಗದಲ್ಲಿ ಜನರೆಲ್ಲರೂ ದ್ವೇಷಾಸೂಯೆಗಳಿಲ್ಲದೆ ಅನ್ಯೋನ್ಯಸ್ನೇಹದಿಂದ ಬಾಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ಯುಗದಲ್ಲಿ ಜನರು ಹೃಷ್ಟಪುಷ್ಟರಾಗಿದ್ದು ಯಾರೊಬ್ಬರನ್ನೂ ಯಾಚಿಸದಿದ್ದುದರಿಂದ ಯಾಚಕರೇ ದುರ್ಲಭವಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದರು. ಧರ್ಮಪುರುಷನು ಈ ಯುಗದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳನ್ನೂ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಊರಿ ನಿಂತಿದ್ದರಿಂದ ಧರ್ಮವೂ ನೆಲದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಂತು ರಾಜರೂ ಸಕಲ ಪ್ರಜೆಗಳೂ ಧರ್ಮಾತ್ಮರಾಗಿದ್ದರು. "पदैश्चतुर्भिः सुकृते स्थिरीकृते कृतेऽमुना के न तपः प्रपेदिरे"। ಕಲಿಯುಗದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ಕಲ್ಕಿರೂಪದಿಂದ ಅವತರಿಸಿ ದುಷ್ಟರಾಜರನ್ನೂ ಚೋರರನ್ನೂ ಧ್ವಂಸಮಾಡಿ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗದಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ವಹಿಸಿಕೊಡುವನು. ಕಲ್ಕಿಯಿಂದ ಅಧರ್ಮವು ನಾಶವಾಗಿ ಧರ್ಮವು ಬೆಳೆಯುತ್ತಾ ಬಂದು ಪ್ರಜೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗುವರು. ಸುವೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಕೆರೆಕಟ್ಟೆಗಳು ತುಂಬಿ ತುಳುಕಾಡುವುವು. ದೇವಾಲಯಗಳು ಭಕ್ತರಿಂದ ವಿರಾಜಿಸುವುವು. ಋಷಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ತಪೋನಿಷ್ಠರಾಗಿ ಆಶ್ರಮಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವರು. ಎಲ್ಲಾ ಋತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಭೂಮಿಯು ಸಸ್ಯಸಮೃದ್ಧವಾಗಿ ಋತುಧರ್ಮಗಳು ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಡೆಯುವುವು. ಜನರೆಲ್ಲರೂ ಧಾರ್ಮಿಕರಾಗಿ ವ್ರತನಿಯಮಾನುಷ್ಠಾನನಿರತರಾಗುವರು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೆಲ್ಲರೂ ಜಪಯಜ್ಞಾಸಕ್ತರಾಗಿಯೂ, ಕ್ಷತ್ರಿಯರೆಲ್ಲರೂ ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಗಳಾಗಿ ಧರ್ಮದಿಂದ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವರಾಗಿಯೂ, ವೈಶ್ಯರು ವಾಣಿಜ್ಯಾದಿವ್ಯವಹಾರಪರರಾಗಿಯೂ, ತುರೀಯವರ್ಣದವರು ವ್ಯವಸಾಯಾದಿ ವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸುವರು. "ततश्चोरक्षयं कृत्वा द्विजेभ्यः पृथिवीमिमाम्। वाजिमेध

महायज्ञे विधिवत्कल्पयिष्यति। ततोऽधर्मविनाशो वै धर्मवृद्धिश्च भारत। भविष्यति कृते प्राप्ते क्रियावांश्च जनस्तथा। आरामाश्चैव चैत्याश्च तटाकावसथास्तथा। पुष्करिण्यश्च विविधा भविष्यन्ति कृते युगे। ब्राह्मणाः साधवश्चैव मुनयश्च तपस्विनः। आश्रमाहृत-पाखण्डाः स्थिताः सत्यरताः प्रजाः। जनिष्यन्ते च बीजानि रोप्यमाणानि चैव हि। सर्वेष्वृतुषु राजेन्द्र सर्वं सस्यं भविष्यति। नानादानेषु निरता व्रतेषु नियमेषु च। जपयज्ञपरा विप्राः धर्मकामा मुदा युताः" ಇತ್ಯಾದಿ. भा० वन० ९१। 3. ಅನ್ನ ಮೊದಲಾದ ಹವಿಸ್ಸು. "यवादित्वकृतं हव्यं तण्डुलास्तु कृताकृतम्। अन्नादि कृतम्" वैज०। 4. ಫಲ. 5. ನಾಲ್ಕು ಸಂಖ್ಯೆ. 6. ಪಗಡೆಯ ದಾಳದಲ್ಲಿ ಬೀಳುವ ನಾಲ್ಕು ಅಂಕಗಳು. (वि०) 7. ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. डु कृञ् (करणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रतिकर्म कर्तुमुपचक्रमिरे समये हि सर्वमुपकारि कृतम्" माघ० ९-४३। 8. ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 9. ಪರ್ಯಾಪ್ತವಾದ, ಸಾಕಾಗುವಷ್ಟು. 10. ವಿಹಿತವಾದ. "कृतं पर्याप्तियुगयोः विहिते हिंसिते फले" हेम०। 11. ಉತ್ತು ಬೀಜಬಿತ್ತಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ. "अकृतं च कृतात् क्षेत्रात् गौरजाविकमेव च। हिरण्यं धान्यमन्नं च पूर्वं पूर्वमदोषवत्" मनु० १०-११४। 12. ಉಂಟಾದ, ಹುಟ್ಟಿದ, ಸಂಭವಿಸಿದ. कृञ् कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। "जपहोमैरपैत्येनः याजनाध्यापनैः कृतम्" मनु० १०-१११। 13. ತನ್ನ ಊಟಕ್ಕಾಗಿ ಸೇವಕನಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. "भक्तायैव स्थितः कृतः" वैज०। (अव्य०) **–तम् –ತಮ್.** 14. ಸಾಕು. 15. ಸಾಕುಮಾಡು, ನಿಲ್ಲಿಸು. "कृतं सन्देहेन"। ಸಂದೇಹ ಪಡುವುದು ಸಾಕು, ಸಂದೇಹಪಡುವುದನ್ನು ಸಾಕುಮಾಡು, ಸಂದೇಹ ಬೇಡ. **–ते–ತೇ.** 16. ಅದಕ್ಕಾಗಿ, ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರ. "देवातिथ्यर्चनकृते गुरुभृत्यार्थमेव वा। सर्वतः प्रतिगृह्णीयादात्मवृत्त्यर्थमेव च" याज्ञ० १-२१६।

कृतक ಕೃತಕ (वि०) 1. ಕೃತ್ರಿಮವಾದ, ಸ್ವಭಾವದ್ದಲ್ಲದ. ಕಾರ್ಯದಿಂದ ಉಂಟಾದ, ಸಲಕರಣೆಗಳಿಂದ ತಯಾರಾದ. कृतमेव स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। "लिम्पद्भिः कृतकं कृतोऽपि रजतं राज्ञां यशः पारदैः" नैष० १२-९१। (अव्य०) **–कम् –ಕಮ್.** 2. ಕೃತ್ರಿಮವಾಗಿ, ಅಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ, ಅಸತ್ಯವಾಗಿ. "अपयाति सरोषया निरस्ते कृतकं कामिनि चुक्षुवे मृगाक्ष्या" माघ० ९-८३।

कृतकर्तव्य ಕೃತಕರ್ತವ್ಯ (वि०) ಮಾಡಬೇಕಾದುದನ್ನು ಮಾಡಿರುವ, ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿರುವ. कृतं कर्तव्यं येन। "किन्त्वसौ स्वामिनः प्रत्यक्प्रवणतां विचिन्त्य कृतकर्तव्यमिवात्मानं मत्वा स्वयमेव धर्मः शून्य-व्यापारोऽभूत्" प्रबोध० ६।

कृतकर्मन् ಕೃತಕರ್ಮನ್ (पुं०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ, ವಿಷ್ಣು. कृतं स्वयमनुष्ठितं कर्म तदाचारोऽनेन। "स्वानुष्ठित-तदाचारः कृतकर्मेति कथ्यते" इति निरुक्तिः। "इन्द्रकर्मा महाकर्मा कृतकर्मा कृतागमः" वि० स०। (न०) 2. ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಕಾರ್ಯ. कृतं कर्म। (वि०) 3. ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಕೆಲಸವುಳ್ಳ, ತನ್ನ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ. कृतं कर्म येन। 4. ಕಾರ್ಯಚತುರನಾದ, ದಕ್ಷನಾದ, ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನಾದ.

कृतकार्य ಕೃತಕಾರ್ಯ (न०) 1. ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಕೆಲಸ. कृतं कार्यम्। (वि०) 2. ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಕೆಲಸವುಳ್ಳ, ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿದ. कृतं कार्यं येन। "समूहकार्य आयातान् कृतकार्यान् विसर्जयेत्" याज्ञ० २-१८९।

कृतकाल ಕೃತಕಾಲ (पुं०) ಗೊತ್ತುಮಾಡಿರುವ ಸಮಯ, ನಿಗದಿಮಾಡಿರುವ ಕಾಲ. कृतः कालः। "कृतशिल्पोऽपि निवसेत् कृतकालं गुरोर्गृहे" याज्ञ० २-१८४।

कृतकृत्य ಕೃತಕೃತ್ಯ (न०) 1. ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಕಾರ್ಯ, ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕೆಲಸ. कृतं कृत्यम्। (वि०) 2. ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಕರ್ತವ್ಯವುಳ್ಳ, ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿದ. कृतं कृत्यं येन। "संपदा सुस्थिरंमन्यो भवति स्वल्पयापि यः। कृतकृत्यो विधिर्मन्ये न वर्धयति तस्य ताम्" माघ० २-३२। "तल्" (५-१-११९)। **–कृत्यता –ಕೃತ್ಯತಾ.** (स्त्री०) ಕೃತಾರ್ಥನಾಗುವಿಕೆ, ಮಾಡಬೇಕಾದುದನ್ನು ಮಾಡಿರುವುದು. "राज्यप्राप्तिकृतार्थमेकमपरं तीर्ण-प्रतिज्ञार्णवं सौहार्दात् कृतकृत्यतैव नियतं लब्धान्तरा भेत्स्यति" मुद्रा० २-२३।

कृतकेतर ಕೃತಕೇತರ (वि०) 1. ಕೃತ್ರಿಮವಲ್ಲದ, ಸ್ವಭಾವವಾದ. कृतकात् इतरः। 2. ಅಪೌರುಷೇಯವಾದ, ಮನುಷ್ಯರಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡದ. "उच्चैर्गतिर्जगति सिद्धयति धर्मतश्चेत् तस्य प्रमा च वचनैः कृतकेतरैश्चेत्" चं० रा०।

कृतकोटि ಕೃತಕೋಟಿ (पुं०) 1. ಕಶ್ಯಪಮಹರ್ಷಿ. 2. ಉಪವರ್ಷಋಷಿ. "कृतकोटिस्तु काश्यपः" त्रिकाण्ड०। "उपवर्षो हलभूतिः कृतकोटिरयाचितः" त्रिकाण्ड०।

कृतक्रय ಕೃತಕ್ರಯ (वि०) ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಕ್ರಯವುಳ್ಳ, ಕ್ರಯಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡ, ಬೆಲೆಕೊಟ್ಟು ತೆಗೆದುಕೊಂಡ. कृतः क्रयो येन।

कृतक्रिय ಕೃತಕ್ರಿಯ (वि०) 1. ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಕೆಲಸವುಳ್ಳ, ಕೆಲಸವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿದ. कृता क्रिया येन। "विप्रः शुध्यत्यपः स्पृष्ट्वा क्षत्रियो वाहनायुधम्। वैश्यः प्रतोदं रश्मीन् वा यष्टिं शूद्रः कृतक्रियः" मनु० ५-९९। 2. ಆಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕರ್ತವ್ಯವುಳ್ಳ. कृतं कार्यं यस्य। "स बभव दुरासदः परैर्गुरुणाथर्ववविदा कृतक्रियः" रघु० ८-४।

कृतक्षण ಕೃತಕ್ಷಣ (वि०) 1. ಅವಕಾಶವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ. 2. ಸಮಯವನ್ನು ಕಾಯುವ, ಸರಿಯಾದ ಕಾಲವನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುವ, ಗೊತ್ತಾದ ಕಾಲವನ್ನು ಕಾದು ನೋಡುವ. कृतः क्षणो येन। "वयं सर्वे कृतक्षणास्तिष्ठामः" पञ्चतं०। "तमुत्तङ्कः प्रत्युवाच कृतक्षण एवास्मि शीघ्रमिच्छामि यथोपपन्नमन्नमुपस्कृतम्" भा० आदि० ३।

कृतघ्न ಕೃತಘ್ನ (वि०) ಮಾಡಿದ ಉಪಕಾರವನ್ನು ಮರೆತಿರುವ, ಮಾಡಿದ ಉಪಕಾರಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಅಪಕಾರಮಾಡುವ, ಉಪಕಾರಮಾಡಿದವನನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವ. कृतं हन्ति — हन (हिंसागत्योः) "कः" (वा० ३-२-५)। "परलोकगतो देवः कृतघ्नैर्नानुगम्यते" मुद्रा० २-२०। "बालघ्नांश्च कृतघ्नांश्च विशुद्धानपि धर्मतः। शरणागतहंतॄंश्च स्त्रीहन्तॄंश्च न संवसेत्" मनु० ११-१९२। **ಕೃತಘ್ನನಿಗೆ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತನೇ ಇಲ್ಲ.** "ब्रह्मघ्ने च सुरापे च चौरे च गुरुतल्पगे। निष्कृतिर्विहिता सद्भिः कृतघ्ने नास्ति निष्कृतिः"। **ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಕೃತಘ್ನರು:** "भर्तृपिण्डापहर्ता च पितृपिण्डापहारकः। यस्माद्गृहीत्वा विद्यां च दक्षिणां न प्रयच्छति। पुत्रान् स्त्रियं च यो द्वेष्टि यश्चैतान् घातयेन्नरः। कृतस्य दोषं वदति सकामान्न करोति यः। न स्मरेच्च कृतं यश्च आश्रमान् यश्च दूषयेत्। सर्वांस्तान् ऋषिभिः सार्धं कृतघ्नानब्रवीन्मनुः" स्कान्द०।

कृतघ्नता ಕೃತಘ್ನತಾ (स्त्री०) ಕೃತಘ್ನನಾಗಿರುವಿಕೆ. ಮಾಡಿದ ಉಪಕಾರವನ್ನು ಮರೆಯುವಿಕೆ, ಉಪಕಾರ ಮಾಡಿದವನಿಗೆ ಅಪಕಾರಮಾಡುವಿಕೆ. कृतघ्नस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "निग्रहे तावत् पर्वतकोस्माभिः व्यापादित इति कृतघ्नतायाः स्वयं हस्तो दत्तः स्यात्" मुद्रा० ३। "त्वः" (५-१-११९)। **कृतघ्नत्वम् ಕೃತಘ್ನತ್ವಮ್.**

कृतज्ञ ಕೃತಜ್ಞ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. कृतं सुकृतमानुकूल्यवज्जानाति—ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)। "प्राणिभिर्यत्कृतं कर्म तज्ज्ञात्वा फलदो यतः। पत्रपुष्पादिना तुष्टः कृतज्ञो मोक्षदानतः" इति निरुक्तिः। "अनुत्तमो दुराधर्षः कृतज्ञः कृतिरात्मवान्" वि० स०। 2. ನಾಯಿ. ನಾಯಿಯು ಉಪಕಾರವನ್ನು ಮರೆಯುವುದಿಲ್ಲ. (वि०) 3. ಮಾಡಿದ ಉಪಕಾರವನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುವವನು, ಉಪಕಾರಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರವನ್ನು ಮಾಡುವವನು. "कृतज्ञः कुक्कुरे पुंसि मर्यादिन्यभिधेयवत्" मेदि०।

कृतज्ञता ಕೃತಜ್ಞತಾ (स्त्री०) 1. ಉಪಕಾರವನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುವುದು. "कृतज्ञातामस्य वदन्ति संपदः" किरा० १-१४। 2. ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರಮಾಡುವುದು. कृतज्ञस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "तेनाप्यसौ ममानेन प्राणाः परिरक्षिता इति कृतज्ञतामनुरुध्यमानेन पैतृकं च परिचयं आत्मनोऽनन्तरम् अमात्यपदं ग्राहितः" मुद्रा० ३।

कृततीर्थ ಕೃತತೀರ್ಥ (वि०) 1. ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ಯಾತ್ರೆ ಮಾಡಿದವನು. 2. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಆಚಾರ್ಯನಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯೆ ಕಲಿತವನು. 3. ಉಪಾಯವನ್ನು ತಿಳಿದವನು. 4. ಜಲಾವತಾರ ಮಾಡಿದವನು, ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಸರಿಯಾದ ತೊರೆಯಲ್ಲಿ ಇಳಿದವನು. कृतं तीर्थं क्षेत्रं उपाध्यायः उपायः जलावतारो वा येन। "विषमोऽपि विगाह्यते नयः कृततीर्थः पयसामिवाशयः" किरा० २-३।

कृतदार ಕೃತದಾರ (पुं०) ಮದುವೆಯಾದವನು, ಪತ್ನಿಯನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡಿರುವವನು. "कृतदारोऽपरान् दारान् भिक्षित्वा योऽधिगच्छति" मनु० ११-५।

कृतदास ಕೃತದಾಸ (पुं०) ಕಾಲಪರಿಮಿತಿಯನ್ನು ನಿಗದಿ ಮಾಡಿ ಸೇವಕನಾಗಿರುವವನು, ಇಷ್ಟುಕಾಲ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಸೇವಕನಾಗಿರುವೆನೆಂದು ಒಪ್ಪಿರುವವನು, ಹದಿನೈದು ವಿಧ ದಾಸ (ಸೇವಕ) ರಲ್ಲೊಬ್ಬ. कृतो दासः। **ಹದಿನೈದು (15) ವಿಧ ದಾಸ (ಸೇವಕ) ರು:**

(1) गृहजातः = ಮನೆಯಲ್ಲಿ ದಾಸಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು.

(2) क्रीतः = ಕ್ರಯಕ್ಕೆ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟವನು.

(3) लब्धः = ದಾನವಾಗಿ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟವನು.

(4) दायादुपागतः = ತಂದೆಯ ಕಾಲದಿಂದ ಬಂದು ತನ್ನ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು.

(5) अनाकालभृतः = ದುರ್ಭಿಕ್ಷಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅನ್ನಕೊಟ್ಟು ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ದಾಸನಾಗಿರುವವನು.

(6) आहितः = ಯಜಮಾನನಿಂದ ಹಣ ಪಡೆದು ಅದಕ್ಕಾಗಿ ದಾಸನಾಗಿರುವವನು.
(7) ऋणदासः = ತಾನುಮಾಡಿದ ಸಾಲವನ್ನು ತೀರಿಸಿದವನಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಿ ದಾಸನಾಗಿರುವವನು.
(8) युद्धप्राप्तः = ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ದಾಸನಾಗಿರುವವನು.
(9) प्रणेजितः = ವಿವಾದದಲ್ಲಿ ಜಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ದಾಸನಾಗಿರುವವನು.
(10) उपगतः = "ನಾನು ನಿನ್ನವನು" ಎಂದು ತಾನಾಗಿ ಬಂದು ದಾಸನಾಗಿರುವವನು.
(11) प्रव्रज्यावसितः =ಸಂನ್ಯಾಸಿಯಾಗಿದ್ದು ಭ್ರಷ್ಟನಾಗಿ ಬಂದು ದಾಸನಾಗಿರುವವನು.
(12) कृतदासः = ಇಷ್ಟುಕಾಲ ದಾಸನಾಗಿರುವೆನೆಂದು ಒಪ್ಪಿರುವವನು.
(13) भक्तदासः = ಭಕ್ತರಿಗಾಗಿ ದಾಸತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಬಂದವನು.
(14) बडवाहृतः = ದಾಸಿಯಿಂದ ಕರೆತರಲ್ಪಟ್ಟು ಅವಳನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿ ತಾನೂ ದಾಸನಾಗಿರುವವನು.
(15) विक्रेता = ತನ್ನನ್ನು ಮಾರಿಕೊಂಡು ದಾಸನಾಗಿರುವವನು.

कृतधी ಕೃತಧೀ (वि०) 1. ವಿದ್ಯಾವಂತ, ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದಿಂದ ಒಳ್ಳೆಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಪಡೆದವನು. कृता लब्धा धीर्येन। "महारम्भाः कृतधियस्तिष्ठन्ति च निराकुलाः" माघ० २-७९। 2. ಸ್ಥಿರಚಿತ್ತನಾದ. 3. ವಿವೇಕಶಾಲಿಯಾದ, ಯುಕ್ತಾಯುಕ್ತ ಪರಿಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ. "पुत्रेभ्यः कृतवेदिनां कृतधियो येषामभिन्ना वयम्" मुद्रा० ५-२०।

कृतध्वज ಕೃತಧ್ವಜ (पुं०) ಕುಶಧ್ವಜನ ಮೊಮ್ಮಗ, ಧರ್ಮಧ್ವಜನ ಮಗ. "कुशध्वजस्तस्य पुत्रस्ततो धर्मध्वजो नृपः। धर्मध्वजस्य द्वौ पुत्रौ कुशध्वजमितध्वजौ" भाग० ९-१३।

कृतनामधेय ಕೃತನಾಮಧೇಯ (वि०) 1. ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾದವನು, ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆದವನು, ಪ್ರಖ್ಯಾತ, ಕೀರ್ತಿವಂತ. कृतं नामधेयं यस्य। 2. ಹೆಸರಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. ನಾಮಕರಣ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

कृतनिश्चय ಕೃತನಿಶ್ಚಯ (वि०) 1. ನಿಶ್ಚಯಿಸಿಕೊಂಡವನು, ತೀರ್ಮಾನಮಾಡಿಕೊಂಡವನು. कृतो निश्चयो येन। "इहैव तावत् कृतनिश्चयोह्यहं यदि व्रजेयं प्लवगेश्वरालयम्" रामा०। "हतो वा प्राप्स्यसि स्वर्गं जित्वा वा भोक्ष्यसे महीम्। तस्मादुत्तिष्ठ कौन्तेय युद्धाय कृतनिश्चयः" गीता २-३७। 2. ಸ್ಥಿರಚಿತ್ತವುಳ್ಳ, ದೃಢವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. कृतो निश्चयो येन।

कृतपुङ्ख ಕೃತಪುಂಖ (वि०) ಬಾಣಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಚತುರನಾದ, ಬಾಣಗಳನ್ನು ಬಿಡುವುದರಲ್ಲಿ ಜಾಣನಾದ, ಬಾಣಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಿದ. कृतः अभ्यस्तः पुङ्खो येन।

कृतप्रणाम ಕೃತಪ್ರಣಾಮ (वि०) 1. ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದವನು. कृतः प्रणामो येन। "कृतप्रणामस्य महीं महीभुजे जितां सपत्नेन निवेदयिष्यतः" किरा० १-२। 2. ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವನು. कृतः प्रणामो यस्य।

कृतप्रतिज्ञ ಕೃತಪ್ರತಿಜ್ಞ (वि०) 1. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಮಾಡಿದವನು. कृता प्रतिज्ञा येन। 2. ಮಾಡಿದ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಈಡೇರಿಸಿದವನು, ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸಿದವನು.

कृतबुद्धि ಕೃತಬುದ್ಧಿ (वि०) ಸುಸಂಸ್ಕೃತ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ, ಪಕ್ವವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ. "पश्यत्यकृतबुद्धित्वान्न स पश्यति दुर्मतिः" गीता १८-१६।

कृतम् ಕೃತಮ್ (अव्य०) ಸಾಕು, ಸಾಕುಮಾಡು, ನಿಲ್ಲಿಸು. "कृतम् युगेऽलमर्थे स्यात्" मेदि०।

कृतमति ಕೃತಮತಿ (वि०) ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿಕೊಂಡ, ನಿರ್ಣಯಮಾಡಿಕೊಂಡ. कृता मतिर्येन। "सत्त्वहित-कृतमतिः सहसा तमसा विनाशयति सर्वमावृतः" माघ० १५-१३।

कृतमाल ಕೃತಮಾಲ (पुं०) 1. ಕಕ್ಕೆಗಿಡ. कृता मालास्य पुष्पैः। "काश्मर्याः कृतमालमुद्गतदलं कोयष्टिकष्टीकते" मालती० ९-७। 2. ಕಣಗಿಲೆ ಗಿಡ. (वि०)3. ಹಾರವನ್ನು ತಯಾರಿಸಿದವನು. कृता माला येन।

कृतमुख ಕೃತಮುಖ (वि०) ವಿದ್ಯಾವಂತ, ಜಾಣ, ಬುದ್ಧಿವಂತ, ನಿಪುಣ. कृतं संस्कृतं मुखं यस्य। "वैज्ञानिकः कृतमुखः कृती कुशल इत्यपि" अम०।

कृतयुग ಕೃತಯುಗ (न०) ಚತುರ್ಯುಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು, ಕೃತ, ತ್ರೇತಾ, ದ್ವಾಪರ ಮತ್ತು ಕಲಿಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಯುಗಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು. ಈ ಯುಗದಲ್ಲಿ ಜನರೆಲ್ಲರೂ ಭಗವದ್ಧ್ಯಾನಪರರಾಗಿಯೂ ಸುಶೀಲರಾಗಿಯೂ ಧರ್ಮಾತ್ಮರಾಗಿಯೂ ಸದಾಚಾರಸಂಪನ್ನರಾಗಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ಭೂಮಿಯು ಸಕಲಸಸ್ಯಸಮೃದ್ಧವಾಗಿ

ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವೂ ಸುಭಿಕ್ಷವಾಗಿಯೂ ರಾಜರೆಲ್ಲರೂ ಧರ್ಮದಿಂದ ಪ್ರಜಾಪರಿಪಾಲನನಿರತರಾಗಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ಈ ಯುಗಕ್ಕೆ ಸ್ವರ್ಣಯುಗವೆಂದೂ ಹೆಸರು.

कृतलक्षण ಕೃತಲಕ್ಷಣ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. कृतं लक्षणं चक्रादिलाञ्छनं येन। "कृतं हि लाञ्छनं येन उपादेयेषु जन्तुषु। परमात्मा हृषीकेशः स तु स्यात् कृतलक्षणः" इति निरुक्तिः। "अविज्ञाता सहस्रांशुर्विधाता कृतलक्षणः" वि० स०। (वि०) 2. ಸದ್ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ. कृतानि लक्षणानि यस्य। 3. ಗುರುತುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "ज्ञातिसम्बन्धिभिस्त्वेते त्यक्तव्याः कृतलक्षणाः" मनु० ९-२३१। 4. ಮುದ್ರೆಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ.

कृतवत् ಕೃತವತ್ (वि०) ಮಾಡಿದವನು. डु कृञ् (करणे) "क्तवतु:" (३-२-१०२)। "प्रयत्नं कृतवन्तोऽपि दृश्यन्ते- ह्यफला जनाः। मार्गत्यायशतैरर्थान् अमार्गश्चापरः सुखी" भा० अनु० १६३-५। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

कृतवसति ಕೃತವಸತಿ (वि०) ವಸತಿಯನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡ, ಮನೆಮಾಡಿಕೊಂಡ, ವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸಿಕೊಂಡ. कृता वसतिर्येन। "अमृतकरशिरोमणिर्गिरीन्द्रे कृतवसतिर्वशिभिर्गणैर्ननन्द" कुमा० ९-५२।

कृतविद्य ಕೃತವಿದ್ಯ (वि०) ವಿದ್ಯಾವಂತ, ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದವನು, ವಿದ್ಯೆಕಲಿತವನು. कृता अभ्यस्ता विद्या येन। "शूरश्च कृतविद्यश्च यश्च जानाति सेवितुम्" पञ्चतं०।

कृतवीर्य ಕೃತವೀರ್ಯ (पुं०) ಕಾರ್ತವೀರ್ಯಾರ್ಜುನನ ತಂದೆ, ಚಂದ್ರವಂಶದ ಧನಕರಾಜನ ಮಗ.

कृतवेतन ಕೃತವೇತನ (वि०) ಕೂಲಿಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ ಆಳು, ಸಂಬಳ ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ಸೇವಕ. कृतं वेतनं यस्य।

कृतवेदिन् ಕೃತವೇದಿನ್ (वि०) ಮಾಡಿದುದನ್ನು ನೆನೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು, ಉಪಕಾರವನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವನು, ಕೃತಜ್ಞ, ಮಾಡಿದುದಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರ ಮಾಡುವವನು. कृतं वेत्ति — विद (ज्ञाने) "णिनिः" (३-२-७८)। "पुत्रेभ्यः कृतवेदिनां कृतधियो येषामभिन्ना वयम्" मुद्रा० ५-२०। "न तथा कृतवेदिनां करिष्यन् प्रियतामेति यथा कृतावदानः" किरा० १३-३२। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–वेदिनी –ವೇದಿನೀ.**

कृतशिल्प ಕೃತಶಿಲ್ಪ (वि०) ಕುಶಲವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿತವನು, ಕಲಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದವನು. कृतमभ्यस्तं शिल्पं येन। "कृतशिल्पोऽपि निवसेत् कृतकालं गुरोर्गृहे। अन्तेवासी गुरुप्राप्तभोजनस्तत्फलप्रदः" याज्ञ० २-१८४।

कृतश्रम ಕೃತಶ್ರಮ (वि०) ಬಹಳ ಪರಿಶ್ರಮಹೊಂದಿರುವ, ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಶ್ರಮಪಟ್ಟಿರುವ. कृतः श्रमो येन। "शास्त्रेषु कृतश्रमः"।

कृतसंज्ञ ಕೃತಸಂಜ್ಞ (वि०) ಸಂಕೇತಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಗುರುತು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. कृता संज्ञा संकेतो यस्य। "गुल्मांश्च स्थापयेदाप्तान् कृतसंज्ञान् समन्ततः" मनु० ७-१९०।

कृतसंस्कार ಕೃತಸಂಸ್ಕಾರ (वि०) 1. ಜಾತಕರ್ಮ ನಾಮಕರಣ ಮೊದಲಾದ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ. कृतः संस्कारो यस्य। "कुमाराः कृतसंस्कारास्ते धात्रीस्तन्यपायिनः" रघु० १०-७८। 2. ಶುದ್ಧಿಕಾರ್ಯ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

कृतसन्नाह ಕೃತಸನ್ನಾಹ (पुं०) ಯುದ್ಧಕವಚ ತೊಟ್ಟು ಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವವನು.

कृतसापत्निका ಕೃತಸಾಪತ್ನಿಕಾ (स्त्री०) ಸವತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಹೆಂಗಸು, ಎರಡನೆಯ ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನ ಹಿರಿಯ ಹೆಂಡತಿ. सपत्न्या भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "ङीष्" (४-१-४१)। यलोपः (६-४-१५०)। स्वार्थे "कन्" (५-३-७५)। सापत्निका। कृता सापत्निका यस्याः।

कृतहस्त ಕೃತಹಸ್ತ (वि०) 1. ಬಾಣಸಂಧಾನ ಮತ್ತು ಉಪಸಂಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಕೈಚಟುವಟಿಕೆಯುಳ್ಳ, ಬಾಣಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನಾದ. कृतोऽभ्यस्तो हस्तो यस्य। 2. ದಕ್ಷನಾದ, ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲೂ ನಿಪುಣನಾದ.

कृताकृत ಕೃತಾಕೃತ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. कृतश्च अकृतश्च। ಅನಿತ್ಯಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವ ಸಂಸಾರಪ್ರವರ್ತಕಧರ್ಮ ಮತ್ತು ನಿತ್ಯಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವ ಸಂಸಾರನಿವರ್ತಕ ಧರ್ಮಗಳೆಂದು ಧರ್ಮವು ಎರಡು ವಿಧ. ಈ ಎರಡು ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಧರ್ಮವಾದುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಕೃತಾಕೃತನು. "अनित्यनित्यफलदौ प्रवर्तकनिवर्तकौ। ददौ यस्य स्वरूपं सः कृताकृत इतीरितः" इति निरुक्तिः। "लोकाध्यक्षः सुराध्यक्षो धर्माध्यक्षः कृताकृतः" वि० स०। (न०) 2. ಕಾರ್ಯ ಮತ್ತು ಕಾರಣ. कृतं कार्यं च अकृतं कारणं च अनयोः समाहारः। 3. ಕರಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮತ್ತು ಕರಗಿಸಲ್ಪಡದಿರುವ

ಚಿನ್ನ ಮತ್ತು ಬೆಳ್ಳಿ. 4. ಆಭರಣವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಮತ್ತು ಮಾಡಲ್ಪಡದಿರುವ ಚಿನ್ನ ಮತ್ತು ಬೆಳ್ಳಿ. "स्यात् कोशश्च हिरण्यं च हेमरूप्ये कृताकृते" अम०। (वि०) 5. ಭಾಗಶಃ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಭಾಗಶಃ ಮಾಡಲ್ಪಡದಿರುವ. कृतं चाकृतं च।

कृतागम ಕೃತಾಗಮ (पुं०) ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. कृतः आगमो वेदलक्षणो येन। "कृतागमो येन कृता आगमा वेदलक्षणाः" इति निरुक्तिः। "इन्द्रकर्मा महाकर्मा कृतकर्मा कृतागमः" वि० स०। "अस्य महतो भूतस्य निःश्वसितमेदद्यदृग्वेदो यजुर्वेदः सामवेदश्चेति" श्रुतिः।

कृतागस् ಕೃತಾಗಸ್ (वि०) ಅಪರಾಧ ಮಾಡಿದವನು, ತಪ್ಪು ಮಾಡಿದವನು. कृतमागो येन। "कृतागाः कौटिल्यो भुजग इव निर्याय नगरात्" मुद्रा० ३-११।

कृताङ्क ಕೃತಾಂಕ (पुं०) 1. ನಾಲ್ಕು ಎಣಿಕೆಯುಳ್ಳ ಪಗಡೆಯ ದಾಳ. (वि०) 2. ಸಂಖ್ಯೆಹಾಕಿರುವ. 3. ಏನಾದರೊಂದು ಬರೆದು ಗುರುತುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. कृतोऽङ्को यस्य। 4. ಬರೆಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. "कटयां कृताङ्को निर्वास्यः स्फिचं चैवावकर्तयेत्" मनु० ८-२८२।

कृताञ्जलि ಕೃತಾಂಜಲಿ (पुं०)1. ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಮುನಿ ಯೆಂಬ ಒಂದು ಗಿಡ. कृतोऽञ्जलिरिव पत्रसंकोचोऽस्य। (वि०)2. ಭಕ್ತಿವಿನಯಗಳಿಂದ ನಮಸ್ಕರಿಸಲು ಕೈಜೋಡಿಸಿ ಕೊಂಡಿರುವ. कृतोऽञ्जलिर्येन। "स्वरूपमास्थाय ततो हुताशनस्त्रसन् वलत्कम्पकृताञ्जलिः सन्" कुमा० ९-६।

कृतात्मन् ಕೃತಾತ್ಮನ್ (वि०)1. ಶುದ್ಧವಾದ ಆತ್ಮನುಳ್ಳ. 2. ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಹೃದಯವುಳ್ಳ. कृतः शुद्धः संस्कृतः आत्मा हृदयं यस्य।

कृतात्यय ಕೃತಾತ್ಯಯ (पुं०) ಮಾಡಿದ ಪುಣ್ಯಗಳ ನಾಶ, ಅನುಭವಿಸಿದ ಪುಣ್ಯಫಲಗಳ ನಾಶ. कृतस्यात्ययः। "कृतात्ययेऽनुशयवान्"।

कृतादर ಕೃತಾದರ (वि०) 1. ಪ್ರೀತಿ ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. कृतः आदरो यस्य।

कृतानति ಕೃತಾನತಿ (वि०)1. ನಮಸ್ಕಾರಮಾಡಿದವನು. ಗೌರವಿಸಿದವನು. कृता आनतिर्येन। "कृतानतिर्व्याहृत-सान्त्ववादे जातस्पृहः पुण्यजनः स जिष्णौ" किरा० ३-३१। 2. ನಮಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು. कृता आनतिर्यस्य।

कृतानुकम्प ಕೃತಾನುಕಂಪ (वि०) 1. ದಯೆತೋರಿಸಿದ, ಕರುಣೆತೋರಿಸಿದ. कृता अनुकम्पा येन। "कृतानुकम्पः त्रिदशेषु तेषु भूयोपि भूताधिपतिर्बभाषे" कुमा० १२-५३। 2. ದಯೆತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. कृता अनुकम्पा यस्य।

कृतानुकर ಕೃತಾನುಕರ (वि०) ಒಬ್ಬ ಮಾಡಿದುದನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವವನು, ಒಬ್ಬ ಮಾಡಿದಂತೆ ಮಾಡುವವನು. कृतमनुकरोति — अनु + डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)।

कृतानुकरण ಕೃತಾನುಕರಣ (न०) ಒಬ್ಬ ಮಾಡಿದಂತೆ ಮಾಡುವುದು. कृतस्यानुकरणम्। अनु+डु कृञ् (करणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

कृतानुकार ಕೃತಾನುಕಾರ (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ಮಾಡಿದಂತೆ ಮಾಡುವುದು, ಒಬ್ಬ ಮಾಡಿದುದನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವುದು. कृतस्यानुकारः—अनु + डु कृञ् (करणे) "घञ्" (३-३-१८)। (वि०)2. ಅನುಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. कृतोऽनुकारो यस्य। "ददर्श गोपानुपधेनु पाण्डवः कृतानुकारानिव गोभिरार्जवे" किरा० ४-१३।

कृतानुकृत ಕೃತಾನುಕೃತ (न०) ಒಬ್ಬ ಮಾಡಿದಂತೆ ಮಾಡುವುದು. कृतस्यानुकृतम्।

कृतानुव्याध ಕೃತಾನುವ್ಯಾಧ (वि०) ಸಂಬಂಧಹೊಂದಿ ರುವ, ಬೆರೆತಿರುವ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿರುವ. कृतः अनुव्याधो येन। "मुखामोदं मदिरया कृतानुव्याधमुद्वमन्" माघ० २-२०।

कृतान्त ಕೃತಾಂತ (पुं०) 1. ಸಿದ್ಧಾಂತ, ತೀರ್ಮಾನ, ನಿರ್ಣಯ. कृतोऽन्तो येन। 2. ವಿಧಿ, ದೈವ, ಅದೃಷ್ಟ. "क्रूरस्तस्मिन्नपि न सहते संगमं नौ कृतान्तः" मेघ० २-४२। 3. ಯಮ. कृतोऽन्तो नाशो येन। "रज्वेव पुरुषं बध्वा कृतान्तः परिकर्षति" रामा०। 4. ಪಾಪ ಕಾರ್ಯ, ಅಮಂಗಳಕಾರ್ಯ. 5. ಶನಿಗ್ರಹ. "कृतान्तो यमसिद्धान्तदैवाकुशलकर्मसु" मेदि०। 6. ಶನಿವಾರ. "कृतान्तकुजयोर्वारे यस्य जन्मदिनं भवेत्"। 7. ಭರಣೀ ನಕ್ಷತ್ರ. 8. ಎರಡು ಸಂಖ್ಯೆ.

कृतान्न ಕೃತಾನ್ನ (न०) ಪಕ್ವಮಾಡಿದ ಅನ್ನ ರೊಟ್ಟಿ ಲಾಡು ಹೋಳಿಗೆ ಮೊದಲಾದುವು. कृतं पक्वं च तदन्नं च।

कृतापराध ಕೃತಾಪರಾಧ (वि०) ಅಪರಾಧಮಾಡಿದವನು, ತಪ್ಪುಮಾಡಿದವನು. कृतोऽपराधो येन। "नार्हति कृतापराधोऽप्युत्सवदिवसेषु परिजनो बन्धुम्" माल० ४-१६।

कृताभिषेक ಕೃತಾಭಿಷೇಕ (पुं०) 1. ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತನಾದ ರಾಜಕುಮಾರ. कृतोऽभिषेको यस्य। (वि०) 2. ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. स्त्रियाम् **–अभिषेका –ಅಭಿಷೇಕಾ.** "कृताभिषेका महिषी" अम०। 3. ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದ. कृतोऽभिषेको येन। "कृताभिषेकैर्दिव्यायां त्रिस्रोतसि च सप्तभिः" रघु० १०-६३। "कृताभिषेकां हुतजातवेदसं त्वगुत्तरासङ्गवतीमधीतिनीम्" कुमा० ५-१६।

कृताभ्यनुज्ञ ಕೃತಾಭ್ಯನುಜ್ಞ (वि०) 1. ಅನುಮತಿಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಪ್ಪಣೆ ನೀಡಲ್ಪಟ್ಟ. कृता अभ्यनुज्ञा यस्य। "भ्रूसंज्ञयानेन कृताभ्यनुज्ञः सुरेश्वरं तं जगदीश्वरेण" कुमा० १२-७। 2. ಅನುಮತಿ ಕೊಟ್ಟವನು. कृता अभ्यनुज्ञा येन।

कृताभ्यास ಕೃತಾಭ್ಯಾಸ (वि०) ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಿದ, ಪಳಗಿದ, ಶಿಕ್ಷಣ ಪಡೆದ. कृतोऽभ्यासो येन।

कृतारु ಕೃತಾರು (पुं०) ಹಿಮಾಲಯದ ಎತ್ತರ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ ಸುಂದರವಾದ ಕೊಂಬುಗಳುಳ್ಳ ಎತ್ತಿನ ಆಕಾರದ ಬಾಲವಿಲ್ಲದ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಜಿಂಕೆ. "कुचारुश्चारुपुच्छः स्यात् सुविषाणो वृषाकृतिः। कृतारुस्तु स निष्पुच्छो जायते हिमवत्तटे" वैज०।

कृतार्थ ಕೃತಾರ್ಥ (वि०) 1. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದವನು, ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿದವನು, ಮಾಡಬೇಕಾದುದನ್ನು ಮಾಡಿ ಪೂರಯಿಸಿದವನು. कृतोऽर्थो येन। "प्रत्यागतं त्वास्मि कृतार्थमेव स्तनोपपीडं परिरब्धुकामा" किरा० ३-५४। 2. ಸಫಲವಾದ, ಫಲಹೊಂದಿದ. "विलोकनेनैव तवामुना मुने कृतः कृतार्थोऽस्मि निर्बर्हितांहसा" माघ० १-२९।

कृतार्थता ಕೃತಾರ್ಥತಾ (स्त्री०) ಸಫಲನಾಗಿರುವಿಕೆ, ಫಲ ಕೈಗೂಡಿರುವಿಕೆ. कृतार्थस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "विशदोच्छ्वसितेन मेदिनी कथयामास कृतार्थतामिव" रघु० ८-३। "निरीक्ष्य मेने शरदः कृतार्थता" किरा० ४-३।

कृतार्थन ಕೃತಾರ್ಥನ (वि०) ಯಾಚನೆಮಾಡಿದವನು, ಬೇಡಿದವನು. कृता अर्थना येन। "कृतार्थनश्चाटुभिरिङ्गितैः पुरा परासि यः किञ्चनकुञ्चितभ्रुवा" नैष० १६-८८।

कृतार्थनीय ಕೃತಾರ್ಥನೀಯ (वि०) ಸಫಲನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ, ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳವನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ. कृतार्थ + तत्करोति णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "त्रपामपाकृत्य मनाक्कुरु स्फुटं कृतार्थनीयः कतमः सुरोत्तमः" नैष० ९-५१।

कृतार्थयत् ಕೃತಾರ್ಥಯತ್ (वि०) ಸಫಲನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರಯೋಜನಹೊಂದಿದವನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. कृतार्थ + तत्करोति णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "कृतार्थयन्नर्थिजनाननारतं बभूव तस्यामरभूरुहः करः" नैष० १५-६८। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.** "इयं शिवाया नियतेरिवायतिः कृतार्थयन्ती जगतः फलैः क्रियाः" किरा० ४-२१।

कृतार्थीकरण ಕೃತಾರ್ಥೀಕರಣ (न०) ಸಫಲನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. कृतार्थ + डु कृञ् (करणे) "च्विः" (५-४-५०)। दीर्घः (७-४-२६)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

कृतार्थीकृत ಕೃತಾರ್ಥೀಕೃತ (वि०) ಸಫಲನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. कृतार्थ + डु कृञ् (करणे) "च्विः" (५-४-५०)। दीर्घः (७-४-२६)। कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

कृतालय ಕೃತಾಲಯ (वि०) ಮನೆಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ, ವಸತಿಯನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ. कृतः आलयो येन।

कृतावदान ಕೃತಾವದಾನ (वि०) 1. ಪ್ರಸಿದ್ಧಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿರುವ, ಕೀರ್ತಿಬರುವ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡಿರುವ. कृतमवदानं येन। 2. ಕೆಲಸಮಾಡಿದವನು. "न तथा कृतवेदिनां करिष्यन् प्रियतामेति यथा कृतावदानः" किरा० १३-३२।

कृतावधान ಕೃತಾವಧಾನ (वि०) 1. ಎಚ್ಚರಿಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿರುವ, ಜಾಗರೂಕನಾಗಿರುವ. कृतमवधानं येन। 2. ಏಕಾಗ್ರಚಿತ್ತನಾದ, ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. "कृतावधानं जितबर्हिणध्वनौ सुरक्तगोपीजनगीतनिःस्वने" किरा० ४-३३।

कृतावधि ಕೃತಾವಧಿ (वि०) 1. ಅವಧಿ ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಾಯಿದೆ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಗಡು ನಿಗದಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. कृतः अवधिर्यस्य। "अभियोग इमान् महीभुजो भवता तस्य कृतः कृतावधेः" किरा० २-४६। 2. ಎಲ್ಲೆ ನಿಗದಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಗಡಿ ಗೊತ್ತುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

कृतावसक्थिक ಕೃತಾವಸಕ್ಥಿಕ (वि०) ಕಾಲು ಮಡಿಸಿಕೊಂಡು ಬೆನ್ನು ಮತ್ತು ಮಂಡಿಗಳ ಸುತ್ತಲೂ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿರುವವನು. कृता अवसक्थिका येन। "कृतावसक्थिकः कृतपृष्ठजानुजङ्घाबन्धः"।

कृतास्त्र ಕೃತಾಸ್ತ್ರ (ವಿಂ) ಬಾಣಗಳ ಸಂಧಾನ ಮತ್ತು ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಿದವನು. ಬಾಣಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಲಿತಿರುವವನು. कृतं शिक्षितमस्त्रं येन। "कृतहस्तः सुहस्तश्च कृतास्त्रः कृतपुङ्खकः" वैज०। "कृतास्त्रास्त्रविदां श्रेष्ठाः परस्परजयैषिणः" रामा०।

कृताहार ಕೃತಾಹಾರ (वि०) ಆಹಾರವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡ, ಊಟಮಾಡಿದ. कृतः आहारो येन। "देवादेशादेष वैशम्पायनः स्नातः कृताहारश्च देवपादमूलं प्रतीहार्यानीतः" काद०।

कृति ಕೃತಿ (स्त्री०) 1. ಕಾರ್ಯ, ಕೆಲಸ. डु कृञ् (करणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "जगतां कारकः कृष्णः कृतिर्मुररिपोरियम्"। 2. ಸೃಷ್ಟಿ, ನಿರ್ಮಾಣ. "कृतिः स्मरस्यैव न धातुरेषा नास्या हि शिल्पीतरकारुजेयः" नैष० १०-१३१। 3. ಕವಿರಚಿತವಾದ ಕಾವ್ಯ, ಪ್ರಬಂಧ. "भाससौमिल्लकविपुत्रादीनां प्रबन्धानतिक्रम्य वर्तमानकवेः कालिदासस्य कृतौ कथं बहुमानः?" माल० १। 4. ಇಪ್ಪತ್ತನೆಯ ಛಂದಸ್ಸು. "धृतिश्चातिधृतिश्चैव कृतिः प्रकृतिराकृतिः" वृ० र०। 5. ಇಪ್ಪತ್ತು ಸಂಖ್ಯೆ. 6. ಹಿಂಸೆ. कृञ् (हिंसायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)। "कृतिः करणहिंसयोः" मेदि०। 7. (ನಾಟಕದಲ್ಲಿ) ನಿರ್ವಹಣಸಂಧಿಯ ಒಂದು ಅಂಗ. ಮುಖ್ಯಪ್ರಯೋಜನ ಪಡೆದು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸ್ಥೈರ್ಯ (ನೆಮ್ಮದಿ) ಉಂಟಾಗುವುದು ಕೃತಿ. "लब्धार्थशमनं कृतिः" सा० द० ६-१११। "एते भगवन्तो व्यासवाल्मीकिप्रभृतयोऽभिषेकं धारयन्तस्तिष्ठन्ति" वेणी० ६। अनेन प्राप्तराज्याभिषेकमङ्गलैः स्थिरीकरणं कृतिः" सा० द० ६। 8. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. "यस्मात्प्रसन्नात्सुकृतं तेषां स कृतिरुच्यते" इति निरुक्तिः। "अनुत्तमोदुराधर्षः कृतज्ञः कृतिरात्मवान्" वि० स०। 9. ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. "सप्ताश्वमेधानाहृत्य राजसूयं च पार्थिवः कृतिर्नामाच्यवत्स्वर्गादसत्यवचनात्सकृत्" मार्क०।

कृतिकर ಕೃತಿಕರ (पुं०) 1. ಇಪ್ಪತ್ತು ಕೈಗಳುಳ್ಳ ರಾವಣ, कृतिसंख्याः करा यस्य। (वि०) 2. ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು. कृतेः करः।

कृतिन् ಕೃತಿನ್ (वि०) 1. ಕಾರ್ಯಮಾಡಿದವನು, ಕೆಲಸವನ್ನು ನಡೆಸಿದವನು. कृतमनेन — कृत ."इनिः" (५-२-८८)। "किमु चोदिताः प्रियहितार्थकृतः कृतिनो भवन्ति सुहृदः सुहृदाम्" माघ० ९-५७। 2. ಪುಣ್ಯಶಾಲಿ, ಅದೃಷ್ಟವಂತ. "करौ व्याधुन्वत्याः पिबसि रतिसर्वस्वमधरं वयं तत्त्वान्वेषान्मधुकर हतास्त्वं खलु कृती" शाकु० १-२१। "कृतिनः कार्तयुगेन कर्मणा ते" याद० १५-६५। 3. ಕುಶಲ, ಬುದ್ಧಿವಂತ, ಜಾಣ, ನಿಪುಣ. कृतं कर्म प्रशस्तमस्य "इनिः" (५-२-११५)। "क्षययुक्तिमुपेक्षते कृती कुरुते तत्प्रतिकारमन्यथा" किरा० २-९। 4 ಪಂಡಿತ, ಜ್ಞಾನಿ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವನು. 5. ಸಮರ್ಥ. "आत्मना कृतिना च त्वमात्मन्येव प्रलीयसे" कुमा० २-१०।

कृती — छेदने (तुदा० पर० सक० से०)। कृन्तति। चकर्त। कर्तिता। कृन्ततु। अकृन्तत्। ಕತ್ತರಿಸು, ತುಂಡುಮಾಡು.

कर्मणि :—कृत्यते। कृत्यताम्। अकृत्यत। अकर्ति। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि :—कर्तयति, –ते। अचीकृतत्, –त। अचकर्तत्, –त।

सनि :—चिकर्तिषति, चिकृत्सति।

कृत्सु :—कर्तितव्यम्। कर्तनीयम्। कृत्यम्। कृत्तः। कृत्तवान्। कृन्तन्, कृन्तन्ती। कर्तितुम्। कृत्तम्। कर्तनम्। कर्तित्वा। निकृत्य।

कृती — वेष्टने (रुधा० पर० सक० से०।)। कृणत्ति कृन्तः कृन्तन्ति। चकर्त। कृणत्तु। अकृणत्। कृन्त्यात्। ಆವರಿಸು, ಸುತ್ತುಗಟ್ಟು, ಉಳಿದೆಲ್ಲ ರೂಪಗಳೂ तुदा० कृती ಧಾತುವಿನಂತೆ ಆಗುವುವು.

कृते ಕೃತೇ (अव्य०) ನಿಮಿತ್ತಾರ್ಥಕವಾದ ಒಂದು ಅವ್ಯಯ. –ಓಸ್ಕರ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ. ಅವಕ್ಕೋಸ್ಕರ. राज्ञः कृते ರಾಜನಿಗೋಸ್ಕರ. प्राणिनां कृते ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೋಸ್ಕರ. "कृते कानिष्ठिनेयस्य ज्यैष्ठिनेयं विवासितम्" भट्टि० ५-८४।

कृत्त ಕೃತ್ತ (वि०) 1. ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ತುಂಡುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. कृती (छेदने) "क्तः" (३-२-१०२)। "कृत्तैः कीर्णा मही रेजे दन्तैर्गात्रैश्च दन्तिनाम्" माघ० १९-८१। 2. ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಳಸಲ್ಪಟ್ಟ. "कृत्तं छिन्ने वेष्टिते च" हेम०।

कृत्तवत् ಕೃತ್ತವತ್ (वि०) 1. ಕತ್ತರಿಸಿದವನು, ತುಂಡುಮಾಡಿದವನು. कृती (छेदने) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। 2. ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಿದವನು. कृती (वेष್टने) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

कृत्ति ಕೃತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಜಿಂಕೆ ಹುಲಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಚರ್ಮ. कृत्यते—कृती (छेदने) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಚರ್ಮ, ತೊಗಲು. "क्षणं क्षणोत्क्षिप्तगजेन्द्रकृत्तिना स्फुटोपमं भूतिसितेन शम्भुना" माघ० १-४। 3. ಭುಜ ಪತ್ರೆ ಗಿಡ. 4. ಕೃತ್ತಿಕಾನಕ್ಷತ್ರ. 5. ಮನೆ, ವಾಸಸ್ಥಳ. "कृत्तिश्चर्मत्वचोर्भूर्जे कृत्तिकायां द्वयं स्त्रियाम्" मेदि०।

कृत्तिका ಕೃತ್ತಿಕಾ (स्त्री०) ಚಂದ್ರನನ್ನು ಮದುವೆಯಾದ ದಕ್ಷಸುತೆಯರಾದ ಅಶ್ವಿನೀ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯದು. ಕೃತ್ತಿಕಾನಕ್ಷತ್ರವು ಬಂಡಿ ಯಾಕಾರದ ಆರು ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಒಂದು ಪುಂಜ. ಈ ಆರು ನಕ್ಷತ್ರಗಳೇ ಆರು ಕೃತ್ತಿಕಾದೇವತೆಗಳು. ಈ ನಕ್ಷತ್ರವು ಅಗ್ನಿದೇವತಾಕವಾದುದು. ಇದರ ಮೊದಲನೆಯ ಪಾದವು ಮೇಷರಾಶಿಗೂ ಉಳಿದ ಮೂರು ಪಾದಗಳು ವೃಷಭ ರಾಶಿಗೂ ಸೇರಿದುವು. ಇದು ರಾಕ್ಷಸ ಗಣಕ್ಕೂ ಅಜ (ಆಡು) ಯೋನಿಗೂ ಸೇರಿದುದು. ಈ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರಿಗೆ ಸೂರ್ಯದಶೆಯು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದು. ಈ ದಶೆಯ ಪ್ರಮಾಣ ಆರು ವರ್ಷಗಳು. ಸ್ಕಂದ ಕುಮಾರನಿಗೆ ಸ್ತನ್ಯಪಾನ ಮಾಡಿಸಲು ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ಈ ಆರು ಕೃತ್ತಿಕಾದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದರು. ಕುಮಾರನು ಆರು ಮುಖಗಳಿಂದ ಇವರಲ್ಲಿ ಸ್ತನ್ಯಪಾನ ಮಾಡಿದುದರಿಂದ **"ಷಣ್ಮುಖ"**ನೆಂದೂ ಕೃತ್ತಿಕಾ ದೇವತೆಗಳು ಬಂದು ಪೋಷಿಸಿದುದರಿಂದ **"ಕಾರ್ತಿಕೇಯ"**ನೆಂದೂ ಹೆಸರಾಯಿತು. "प्राप्याकृतिं कामपि षड्भिरेत्य निषेव्यमाणः खलु कृत्तिकाभिः" कुमा० ११-२। ತಾವು ಸ್ತನ್ಯಪಾನಮಾಡಿಸಿ ಪೋಷಿಸಿದುದರಿಂದ ತಮ್ಮ ಮಗ ನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಬರಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಿಕೊಂಡುದರಿಂದ ಕಾರ್ತಿಕೇಯನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಾಯಿತು. "तं कुमारं ततो जातं दृष्ट्वा सेन्द्रा मरुद्गणाः। तदा क्षीरप्रदानार्थं कृत्तिकाः संन्ययोजयन्। ताः क्षीरं तस्य देवस्य समयेन ददुस्तदा। स्यादस्माकमयं पुत्रः ख्यातो नाम्नेति राघव। अन्योन्यं पिबतस्तासां तनयस्य मुखानि षट्। समभूवन् महाबाहो षण्मुखस्तेन विश्रुतः। ततस्ता देवता ऊचुः कार्तिकेय इति प्रभुः। पुत्रोऽयं जगति ख्यातो भविष्यति न संशयः" रामा० बाल०।

कृत्तिवास ಕೃತ್ತಿವಾಸ (पुं०) ಮಹಾದೇವ, ಗಜಚರ್ಮ ವನ್ನು ಧರಿಸಿದ ಪರಮೇಶ್ವರ. कृत्तिं गजचर्म वस्ते—वस (आच्छादने) "अण्" (३-२-१)।

कृत्तिवासस् ಕೃತ್ತಿವಾಸಸ್ (पुं०) ಗಜಚರ್ಮವೇ ವಸ್ತ್ರ ವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಪರಮೇಶ್ವರ, ಪರಶಿವ. कृत्तिः वासो यस्य। [ಮಹಿಷಾಸುರನ ಮಗನಾದ ಗಜಾಸುರನು ಉಗ್ರ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿ ಪರಮೇಶ್ವರನನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿಸಿ ವರವನ್ನು ಪಡೆದು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೀಡಿಸತೊಡಗಿದನು. ಇವನ ಬಾಧೆಯನ್ನು ತಡೆಯಲಾರದ ದೇವತೆಗಳು ಪರಮೇಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಮೊರೆ ಯಿಟ್ಟರು. ಪರಶಿವನು ಈ ಅಸುರನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಬಂದಾಗ ಅಸುರನು "ನಿನ್ನಿಂದಲೇ ನಾನು ಸಾಯಬೇಕೆಂದು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೀಡಿಸಿದೆನು. ನನ್ನನ್ನು ಕೊಂದು ನನ್ನ ಚರ್ಮವನ್ನು ನೀನು ಧರಿಸಿ **'कृत्तिवासस्'** ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಹೊಂದಬೇಕು" ಎಂದು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳಲು ಈಶ್ವರನು ಅವನನ್ನು ಕೊಂದು ಗಜಚರ್ಮಧಾರಿಯಾದನು.] मत्स्यपु०। "एकैश्वर्ये स्थितोऽपि प्रणतबहुफले यः स्वयं कृत्तिवासाः कान्तासंमिश्रदेहोऽप्यविषयमनसां यः परस्ताद्यतीनाम्" माल० १-१।

कृत्तिवासेश्वर ಕೃತ್ತಿವಾಸೇಶ್ವರ (पुं०) ಕಾಶಿಯಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಶಿವಲಿಂಗ.

कृत्नु ಕೃತ್ನು (पुं०) 1. ಶಿಲ್ಪಿ, ಚಿತ್ರಗಾರ. डु कृञ् (करणे) "क्त्नुः" (उ० ३-३०)। 2. ದಕ್ಷ, ಸಮರ್ಥ. 3. ಜಾಣ, ಕುಶಲ.

कृत्य ಕೃತ್ಯ (न०) 1. ಕಾರ್ಯ, ಕೆಲಸ. डु कृञ् (करणे) "क्यप्" (३-१-११०)। 2. (ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ) तव्य, अनीयर्, यत्, क्यप्, ण्यत् ಮೊದಲಾದ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು. "कृत्याः" पा० सू० ३-१-९५। 3. ಕರ್ತವ್ಯ, ಅವಶ್ಯ ವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯ, ವೇದವಿಹಿತ ಕರ್ಮಾ ಚರಣೆ. (वि०) 4. ಕುಪಿತನಾದ, ಕೋಪಗೊಂಡ. "कृत्या क्रियादेवतयोः कार्ये क्ली कुपिते त्रिषु" वैज०।

कृत्यज्ञ ಕೃತ್ಯಜ್ಞ (वि०) ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದು ದನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ, ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಅರಿತಿರುವ. कृत्यं जानाति — ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)।

कृत्यवत् ಕೃತ್ಯವತ್ (वि०) ಕಾರ್ಯವುಳ್ಳವನು. ಅವಶ್ಯ ವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು. कृत्यमस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ**

कृत्यवर्त्मन् ಕೃತ್ಯವರ್ತ್ಮನ್ (न०) ಕಾರ್ಯವಿಧಾನ ಮಾರ್ಗ, ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಉಪಾಯ, ಕಾರ್ಯ ವನ್ನು ನಡೆಸುವ ರೀತಿ. कृत्यस्य वर्त्म। "स तु तत्र विशेषदुर्लभः सदुपन्यस्यति कृत्यवर्त्म यः" किरा० २-३।

कृत्यवस्तु ಕೃತ್ಯವಸ್ತು (न०) ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕೆಲಸ. कृत्यस्य वस्तु। "शासनेऽपि गुरुणि व्यवस्थितं कृत्यवस्तुषु नियुङ्क्ष्व कामतः" माघ० १४-१५।

कृत्यविद् ಕೃತ್ಯವಿದ್ (वि०) ಕೆಲಸವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು, ಕಾರ್ಯದ ವಿಧಾನವನ್ನು ಅರಿತಿರುವವನು. कृत्यं वेत्ति — विद (ज्ञाने) "क्विप्" (३-२-६१)। "कृत्वा कृत्यविदस्तीर्थेष्वन्तः प्रणिधयः पदम्" माघ० २-१११।

कृत्या ಕೃತ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಕಾರ್ಯ, ಕೆಲಸ. 2. ಅಭಿಚಾರಿಕ ಕಾರ್ಯದ ದೇವತೆ, ಶೂನ್ಯದೇವತೆ, ಮಾಟದ ಬೊಂಬೆ. ದ್ವೇಷಿಗಳು ಯಾರನ್ನಾದರೂ ನಾಶಪಡಿಸಬೇಕಾದರೆ ಮಾಟಮಾಡಿಸಿ ಶೂನ್ಯದೇವತೆ (ಮಾಟದ ಬೊಂಬೆ) ಯನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವರು. ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟವರು ಅದರಿಂದ ಬಹಳ ಕಷ್ಟನಷ್ಟಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾಗಬಹುದು. ತಕ್ಕ ಪ್ರತೀಕಾರ ನಡೆಸಿ ಅದರಿಂದ ಪಾರಾಗಲೂ ಬಹುದು. "कृत्या क्रियादेवतयोः" वैज०।

कृत्याकृत्य ಕೃತ್ಯಾಕೃತ್ಯ (न०) ಮಾಡಬೇಕಾದ ಮತ್ತು ಮಾಡಬಾರದ ಕೆಲಸ. कृत्यं च अकृत्यं च अनयोः समाहारः।

कृत्रिम ಕೃತ್ರಿಮ (पुं०) 1. ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧ ಪುತ್ರರಲ್ಲೊಬ್ಬ; ತಾಯಿತಂದೆಗಳ ಐಹಿಕ-ಪಾರಲೌಕಿಕಹಿತಾಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿ ಪುತ್ರನ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನು ಕೃತ್ರಿಮ ಪುತ್ರನು. "सदृशं तु प्रकुर्याद्यं गुणदोषविचक्षणम्। पुत्रं पुत्रगुणैर्युक्तं स विज्ञेयश्च कृत्रिमः" मनु० ९-१६९। (1) औरसः, (2) क्षेत्रजः, (3) दत्तः, (4) कृत्रिमः, (5) गूढोत्पन्नः, (6) अपविद्धः, (7) कानीनः, (8) सहोढः, (9) क्रीतः, (10) पौनर्भवः, (11) स्वयंदत्तः ಮತ್ತು (12) शौद्रः ಇವರು ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧ ಪುತ್ರರು (ಮಕ್ಕಳು). (न०) 2. ವಿಡ್ಲವಣ. 3. ಕಾಚಲವಣ. 4. ರಸಾಂಜನ, (वि०) 5. ಕಾರ್ಯದಿಂದ ಉಂಟಾದ, ಉಪಾಧಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ. ಅಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ. कृत्या निर्वृत्तम् — डु कृञ् (करणे) "क्त्रिः" (३-३-८८)। "मप्" (४-४-२०)। "सखा गरीयान् शत्रुश्च कृत्रिमस्तौ हि कार्यतः" माघ० २-३६।

कृत्रिमपुत्र ಕೃತ್ರಿಮಪುತ್ರ (पुं०) ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧ ಪುತ್ರರಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯವನು. कृत्रिमश्चासौ पुत्रश्च। ["कृत्रिम" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] स्वार्थे "कः". **–पुत्रकः –ಪುತ್ರಕಃ.** ಪುತ್ಥಳಿಕೆ, ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬೊಂಬೆ. "मन्दाकिनीसैकतवेदिकाभिः सा कन्दुकैः कृत्रिमपुत्रकैश्च" कुमा० १-२९।

कृत्वा ಕೃತ್ವಾ (अव्य०) 1. ಮಾಡಿ. ನಿರ್ಮಿಸಿ, ರಚಿಸಿ. ಸೃಷ್ಟಿಸಿ, डु कृञ् (करणे) "क्त्वा" (३-४-२१)। "कृत्वा दृशौ ते बहुवर्णचित्रे किं कृष्णसारस्य तयोर्मृगस्य" नैष० ८-३८। 2. ಹಿಂಸಿಸಿ, ಪೀಡಿಸಿ, ತೊಂದರೆ ಪಡಿಸಿ. कृञ् (हिंसायाम्) "क्त्वा" (३-४-२१)।

कृत्स्न ಕೃತ್ಸ್ನ (न०) 1. ಜಲ, ನೀರು. 2. ಉದರ, ಹೊಟ್ಟೆ. कृती (छेदने) "क्स्नः" (उ० ३-१७)। (वि०) 3. ಎಲ್ಲಾ, ಸಮಸ್ತ, ಸಕಲ, ಸಂಪೂರ್ಣ. "कृत्स्नापि सा तव रुचा विजितश्रि यस्याः" नैष० ११-८६।

कृत्स्नविद् ಕೃತ್ಸ್ನವಿದ್ (वि०) ಸರ್ವಜ್ಞ, ಸಕಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದವನು, ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಬಲ್ಲವನು. कृत्स्नं वेत्ति — विद (ज्ञाने) "क्विप्" (३-२-६१)। "तानकृत्स्नविदो मन्दान् कृत्स्नविन्न विचालयेत्" गीता ३-२९।

कृदन्त ಕೃದಂತ (पुं०) ಧಾತುವಿಗೆ कृत् ಪ್ರತ್ಯಯಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸುವುದರಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಶಬ್ದ. कृत् अन्ते यस्य।

कृदर ಕೃದರ (पुं०) 1. ಕಣಜ, ಉಗ್ರಾಣ. 2. ಗೃಹ, ಮನೆ. कृ + दृ (विदारण) "अरः" (उ० ५-४१)। निपा०।

कृन्तत्र ಕೃಂತತ್ರ (न०) ಲಾಂಗಲ, ನೇಗಿಲು. कृती (छेदने) "क्त्रः" (उ० ३-१०९)।

कृन्तन ಕೃಂತನ (न०) 1. ಕತ್ತರಿಸುವುದು, ತುಂಡುಮಾಡುವುದು. कृती (छेदने) "ल्युट्" (३-३-११५)। मुम् बाहु०। "कृन्तनं नखकेशानां छेदनं च वनस्पतेः। शावाशौचे न कर्तव्यं पठनं पाठनं तथा" नारदः। (वि०) 2. ಕತ್ತರಿಸುವವನು, ತುಂಡುಮಾಡುವವನು. कृती कर्त० "ल्युः" (३-१-१३४)। 3. ಕತ್ತರಿಸುವ ಸಾಧನ. कृती कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–नी –ನೀ.**

कृप ಕೃಪ (पुं०) ಕೃಪಾಚಾರ್ಯ, ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನ ಸೋದರಮಾವ, ಗೌತಮವಂಶದ ಶಾರದ್ವತಋಷಿಯ ಮಗ. ಈ ಆಚಾರ್ಯರು ಏಳು ಮಂದಿ ಚಿರಂಜೀವಿಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬರು. "अश्वत्थामा बलिर्व्यासो हनूमांश्च विभीषणः। कृपः परशुरामश्च सप्तैते चिरजीविनः"। [ಶಾರದ್ವತಋಷಿಯು ತಪಸ್ಸಿನಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಅವರ ತಪೋಭಂಗಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಒಬ್ಬ ಅಪ್ಸರಸ್ಸನ್ನು ಕಂಡು ಮೋಹಗೊಂಡುದುದರಿಂದ ಅವರ ವೀರ್ಯಸ್ಖಲನವಾಗಿ ಅದನ್ನು ಒಂದು ಜೊಂಡುವನದಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟರು. ಅದರಿಂದ ಒಂದು ಗಂಡು ಮತ್ತು ಒಂದು ಹೆಣ್ಣು ಶಿಶುಗಳು ಹುಟ್ಟಿದುವು. ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಬೇಟೆಗೆ ಬಂದಿದ್ದ ಶಂತನು

ರಾಜನು ಈ ಶಿಶುಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು ಕೃಪೆಯಿಂದ ಸಲಹಿದುದರಿಂದ ಕೃಪ ಮತ್ತು ಕೃಪಿಯೆಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟನು. ಬಳಿಕ ಶಾರದ್ವತಋಷಿಯು ಬಂದು ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳೆಂದು ಹೇಳಿ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಕೃಪನಿಗೆ ಧನುರ್ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಮಾಡಿಸಿದರು. ಬಳಿಕ ಕೃಪಾಚಾರ್ಯರು ಕೌರವ ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಧನುರ್ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿಸಿದರು. ಇವರು ರುದ್ರಾಂಶಸಂಭೂತರು. "यस्तु राजन् कृपो नाम ब्रह्मर्षिरभवत् क्षितौ। रुद्राणान्तु गणाद्विद्धि संभूतममितौजसम्" भा० आदि० ३७-७७। ಕೃಪಿಯನ್ನು ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರು ಮದುವೆಯಾದರು. ಕೃಪಾಚಾರ್ಯರು ಕೌರವರ ಪಕ್ಷ ಸೇರಿ ಪಾಂಡವರೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಅರ್ಜುನನಿಂದ ಪರಾಜಿತರಾದರು.]

कृपण ಕೃಪಣ (पुं०) 1. ಕೃಮಿ, ಹುಳು. कृपू (सामर्थ्ये) "क्युन्" बाहु०। (वि०) 2. ಲೋಭಿ, ಜಿಪುಣ. "कृपणेन समो दाता न कश्चिद्भुवि जायते। अनश्नन्नेव वित्तानि यः परेभ्यः प्रयच्छति"। 3. ವಿವೇಕಶೂನ್ಯ, ಮನೋಬಲವಿಲ್ಲದವನು. "कामार्ता हि प्रकृतिकृपणाश्चेतनाचेतनेषु" मेघ० १-५। 4. ದರಿದ್ರ, ಬಡವ. "ततः स पुरुषव्याघ्रस्तद्धनं सहलक्ष्मणः। द्विजेभ्यो बालवृद्धेभ्यः कृपणेभ्यो ह्यदापयत्" रामा०। 5. ದೀನ, ದೊಡ್ಡ ಕಷ್ಟದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿರುವವನು, ದುಃಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವವನು. "राजन्नपत्यं रामस्ते पाल्याश्च कृपणा जनाः" उ० रा० ४-२५। 6. ನೀಚ, ಕೆಟ್ಟವನು. "किन्त्वङ्गीकृतमुत्सृजन् कृपणवत् श्लाघ्यो जनो लज्जते निर्वाहः प्रतिपन्नवस्तुषु सतामेतद्धि गोत्रव्रतम्" मुद्रा० २-१८। 7. ದಯನೀಯ, ದಯೆತೋರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. "कृपाश्रये यः कृपणे पतत्रिणि" नैष० १-१३२। 8. ಪಶುವಿನಂತೆ ಇತರರ ಸೇವೆಮಾಡುವವನು, ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಯದೆ ಇತರರಿಗಾಗಿಯೇ ಜೀವಿಸಿರುವವನು.

ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದವರು ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗಾಗಿ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಮಾಡುತ್ತ ದಾಸರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾದರೂ ಅಲ್ಲೂ ಇವರು ದೇವತೆಗಳ ಭೋಗಸಾಮಗ್ರಿಗಳಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. "एतदक्षरं गार्ग्य विदित्वाऽस्माल्लोकात् प्रैति, सकृपणः" बृहदा०। कृपणः परिक्रीत इव दासादिः भाष्यम्।

कृपणत्व ಕೃಪಣತ್ವ (न०) 1. ಲೋಭಿತನ, ಕಾರ್ಪಣ್ಯ, ಜಿಪುಣತನ. कृपणस्य भावः "त्वः" (५-१-११९)। 2. ದಾರಿದ್ರ್ಯ, ಬಡತನ. 3. ನೀಚತನ. 4. ಅಜ್ಞಾನಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ, ತಿಳಿಗೇಡಿತನ.

कृपणिन् ಕೃಪಣಿನ್ (पुं० ಬ० ವ०) ಲೋಭಿಗಳುಳ್ಳ ದೇಶ, ಜಿಪುಣರಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೇಶ. कृपणाः सन्त्यत्र देशे। "इनिः" (५-२-१३१)।

कृपा ಕೃಪಾ (स्त्री०) 1. ದಯೆ, ಕನಿಕರ, ಕಷ್ಟವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿ ಹಿತವನ್ನು ಮಾಡುವ ಬುದ್ಧಿ, ಮರುಕ. कृपू (सामर्थ्ये) "अङ्" (३-३-१०४)। "कृपा नृपाणामुपरि क्वचिन्न ते नतेन हा हा शिरसा रसादृशाम्" नैष० १२-४३। 2. ಅನುಗ್ರಹಿಸುವ ಇಚ್ಛೆ. "तपःफलत्वेन हरेः कृपेयमिमं तपस्येव जनं नियुङ्क्ते" नैष० ६-९३।

कृपाकर ಕೃಪಾಕರ (वि०) ದಯೆತೋರಿಸುವ, ಕನಿಕರಪಡುವ. कृपायाः करः।

कृपामय ಕೃಪಾಮಯ (वि०) ದಯೆಯಿಂದ ತುಂಬಿದ, ಕನಿಕರದಿಂದ ಕೂಡಿದ. कृपायाः प्रचुरः "मयट्" (५-४-२१)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–मयी –ಮಯೀ.** "अथान्यमुद्दिश्य नृपं कृपामयी मुखेन तद्दिङ्मुखसंमुखेन सा" नैष० १२-५२।

कृपाण ಕೃಪಾಣ (पुं०) 1. ಖಡ್ಗ, ದೊಡ್ಡ ಕತ್ತಿ. कृपां नुदति — णुद (प्रेरणे) "डः" (३-२-१०१)। "दैवाद्यदा प्रवितरन्ति न ते तदैव नेदंकृपा निजकृपाणकरग्रहाय" नैष० ११-१२६। (स्त्री०) **–णी –ಣೀ.** 2. ಚಾಕು, ಸಣ್ಣಕತ್ತಿ. 3. ಕತ್ತರಿ. "कृपाणः खड्गे छुरिकाकर्तर्योरपि योषिति" मेदि०। स्वार्थे "कः"। **कृपाणकः ಕೃಪಾಣಕಃ.** स्त्रियाम् "टाप्"। **कृपाणिका ಕೃಪಾಣಿಕಾ.** ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ. "कृपाणिकाभिः कुकुराः कम्पिताभिरकम्पयन्" याद० २२-१३४।

कृपालु ಕೃಪಾಲು (वि०) ದಯಾಶೀಲ, ಕನಿಕರವುಳ್ಳವನು. कृपां लाति — ला (आदाने) "डुः" (वा० ३-२-१८०)।

कृपी ಕೃಪೀ (स्त्री०) ಶಾರದ್ವತಋಷಿಯ ಮಗಳು, ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರ ಹೆಂಡತಿ, ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನ ತಾಯಿ. ["कृप" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

कृपीट ಕೃಪೀಟ (न०) 1. ಉದರ, ಹೊಟ್ಟೆ. 2. ಜಲ, ನೀರು. कृपू (सामर्थ्ये) "कीटन्" (उ० ४-१६४)। "कृपीटं कुक्षिवारिणोः" सि० कौ०। "कृपीटं चोदरे जले" हेम०। 3. ಸೌದೆ. 4. ಅರಣ್ಯ, ಕಾಡು.

कृपीटपाल ಕೃಪೀಟಪಾಲ (पुं०) 1. ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. कृपीटं पालयति — पाल (रक्षणे) "अण्" (३-२-१)।

2. ದೋಣಿ ನಡೆಸುವ ಹುಟ್ಟುಗೋಲು. "कृपीटपाल उद्दिष्टः केनिपातसमुद्रयोः" मेदि०। 3. ವಾಯು, ಗಾಳಿ.

कृपीटयोनि ಕೃಪೀಟಯೋನಿ (पुं०) ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. कृपीटस्य जलस्य योनिः। "किंचित्कृपीटयोनिं तं दिवस्पतिरभाषत" कुमा० १०-१६। "आकाशादग्निः। अग्नेरापः" श्रुतिः।

कृपू – सामर्थ्ये (भ्वा० आत्म० अक० वेट्) कल्पते। चक्लृपे। कल्प्ता, कल्पिता। कल्प्स्यति, कल्प्स्यते, कल्पिष्यते। कल्पताम्। अकल्पत। कल्पेत। कल्पिषीष्ट। ಇತ್ಯಾದಿ. ಕಲ್ಪಿಸು, ಏರ್ಪಡಿಸು, ಸಿದ್ಧಪಡಿಸು. "कल्पिष्यते हरेः प्रीतिर्लङ्का चोपहनिष्यते" भट्टि० १६-१२।

भावे :—क्लृप्यते। चक्लृपे। कल्प्ता, कल्पिता। कल्प्स्यते, कल्पिष्यते। क्लृप्यताम्। अक्लृप्यत। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि :—कल्पयति, कल्पयते। कल्पयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। कल्पयिता, कल्पिता। कल्पयिष्यति, –ते। कल्पयतु, –ताम्। अकल्पयत्, –त। कल्पयेत्, –त। अचकल्पत्, –त। अचीक्लृपत्, अचीक्लृपत।

ण्यन्तात् कर्मणि :—कल्प्यते। कल्पयां चक्रे, –बभूवे, –आसे। कल्पिता, कल्पयिता। कल्प्यताम्। अकल्प्यत। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—कल्पितव्यम्, कल्प्तव्यम्। कल्पनीयम्। कल्प्यम्। क्लृप्तः। क्लृप्तवान्। कल्पमानः। कल्पितुम्, कल्प्तुम्। क्लृप्तम्। कल्पनम्। कल्पित्वा, क्लृप्त्वा। परिक्लृप्य।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು :

(1) अनु + कृपू = अनुकल्पः। ಮುಖ್ಯವಾದುದ ಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೀನವಾದ ನಿಯಮ, ಗೌಣ ವಿಧಿ.

(2) अव + कृपू = अवक्लृप्तिः। ಅವಧಾರಣ, ನಿಶ್ಚಯ.

(3) आ + कृपू = आकल्पः। ಭೂಷಣ, ಅಲಂಕಾರ, ಒಡವೆ. "अवधिं दर्शनीयानामाकल्पमनघं दिवः" याद० १६-१८।

(4) उप + कृपू = उपकल्पनम्। ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವುದು.

(5) प्र + कृपू = प्रकल्पनम्। 1. ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವುದು. 2. ಉಂಟು ಮಾಡುವುದು.

(6) वि + कृपू = विकल्पः। 1. ಸಂಶಯಪಡು, ಸಂದೇಹಿಸು. "रात्रिंदिवविभागेषु यदादिष्टं महीक्षिताम्। तत्सिषेवे नियोगेन स विकल्पपराङ्मुखः" रघु० १७-४९। 2. ಬದಲಾವಣೆಮಾಡು, ಪಕ್ಷಾಂತರವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸು, ಎರಡರಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೊಂದನ್ನು ಮಾಡು. "तस्य दण्डविकल्पः स्यात् यथेष्टं नृपतेस्तथा" मनु० ९-२२८।

(7) सम् + कृपू = संकल्पः। ಮನೋವ್ಯಾಪಾರ, ಹೀಗೆ ಮಾಡುವೆನೆಂಬ ನಿರ್ಣಯರೂಪವಾದ ಮನಸ್ಸಿನ ವ್ಯಾಪಾರ. "संकल्पितं प्रथममेव मया तवार्थे भर्तारमात्मसदृशं सुकृतैर्गता त्वम्" शाकु० ४-१२।

कृमि ಕೃಮಿ (पुं०) 1. ಹುಳು, ಜಂತು. क्रामति — क्रमु (पादविक्षेपे) "इत्" (उ० ४-१२१)। संप्र०। "कृमिकीटपतङ्गांश्च यूकामक्षिकमत्कुणम्" मनु० १-४०। 2. ಅರಗು. 3. ಗರ್ದಭ, ಕತ್ತೆ. (वि०) 4. ಹುಳುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. "कृमिर्ना क्रिमिवत् कीटे लाक्षायां कृमिले खरे" मेदि०। पुरीषजः, कफजः ಮತ್ತು रक्तजः ಎಂದು ಮೂರು ಬಗೆಯ ಕೃಮಿಗಳು ಅನೇಕ ವಿರುದ್ಧಾಹಾರ ದೋಷದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವುವು. ಪುರೀಷ (ಮಲ)ದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಕೃಮಿಗಳು (1) अयवाः, (2) वियवाः, (3) किप्याः, (4) चिप्याः, (5) गण्डूपदाः, (6) चूरवः ಮತ್ತು (7) द्विमुखाः ಎಂದು ಏಳು ವಿಧ. ಬೆಳ್ಳಗೆ ತೆಳ್ಳಗಿರುವ ಈ ಹುಳುಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ಮಲದ್ವಾರವನ್ನು ಬಾಧಿಸುವುವು. ಅದೇ ಜಾತಿಯ ಕೆಲವು ದೊಡ್ಡ ಹುಳುಗಳು ಹೊಟ್ಟೆ ಮತ್ತು ಮಲದ್ವಾರಗಳನ್ನು ಚುಚ್ಚುವುವು, ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯವುಂಟುಮಾಡುವುವು ಇತ್ಯಾದಿ. "श्वेताः सूक्ष्मास्तुदन्त्येते गुदं प्रतिसरन्ति च। तेषामेवापरे पुच्छैः पृथवश्च भवन्ति हि। शूलाग्निमान्द्यपाण्डुत्वविष्टम्भबलसंक्षयाः। प्रसेकारुचिहृद्रोगविड्भेदास्तु पुरीषजैः" सुश्रुत० उत्तरतं० ५४-९, १०। (1) दर्भपुष्पाः, (2) महापुष्पाः, (3) प्रलूनाः, (4) चिपिटाः, (5) पिपीलिकाः ಮತ್ತು (6) दारुणाः ಎಂದು ಕಫವಿಕಾರದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಕೃಮಿಗಳು ಆರು ವಿಧ. ಇವು ಮಜ್ಜೆ, ಕಣ್ಣು, ಕಿವಿ, ದವಡೆಗಳನ್ನು ತಿಂದುಹಾಕುವುವು. ಅದರಿಂದ ತಲೆನೋವು, ಎದೆನೋವು, ವಾಂತಿ ಮುಂತಾದುವು ಉಂಟಾಗುವುವು "मज्जादा नेत्रलेढारस्तालुश्रोत्रभुजस्तथा। शिरोहृद्रोगवमथुप्रतिश्यायकराश्च ते" सुश्रुत० उत्तरतं० ५४-१४। (1-3) रक्तरोमनखादाः, (4) दन्तादाः, (5) किक्किशाः, (6) कुष्ठजाः ಮತ್ತು (7) परीसर्पाः ಎಂದು ರಕ್ತಜ

ಕೃಮಿಗಳು ಏಳು ವಿಧ. ಇವು ರಕ್ತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕುಷ್ಠ, ಹೊಪ್ಪೆ ಮುಂತಾದ ರೋಗಗಳನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡುವುವು. "रक्ताधिष्ठानजान् प्रायो विकारान् जनयन्ति ते" सुश्रुत० उत्तरत० ५४-१६। ಅಜೀರ್ಣ, ಅಧ್ಯಶನ (ತಿಂದ ಆಹಾರವು ಜೀರ್ಣವಾಗುವ ಮುನ್ನ ಭೋಜನ) ಮೈಗೆ ಹೊಂದದೆ ಇರುವ (ದೇಹಕ್ಕೆ ಸುಖ ವುಂಟುಮಾಡದ) ಆಹಾರ, ಮೈಗೆ ಹಿತವಿಲ್ಲದ ಹಳಸಿ ಕೊಳೆತುಹೋಗಿರುವ ಆಹಾರ, ವ್ಯಾಯಾಮವಿಲ್ಲದಿರು ವುದು, ಹಗಲು ನಿದ್ರೆ, ಗುರು ಅತಿಸ್ನಿಗ್ಧ ಮತ್ತು ಶೀತಕರವಾದ ಮಾಷ (ಉದ್ದು), ಪಿಷ್ಟಾನ್ನ (ಹಿಟ್ಟು ಮುಂತಾದುದು), ಕಾಡುಹೆಸರು, ತಾವರೆದಂಟು, ತಾವರೆ ಗೆಡ್ಡೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುವುದು ಇವುಗಳಿಂದ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಕೃಮಿಗಳು ಹುಟ್ಟುವುವು. "अजीर्णाध्यशनासात्म्यविरुद्धमलिनाशनैः। अव्यायामदिवास्वप्नगुर्वतिस्निग्धशीतलैः। माषपिष्टान्नविदलबिसशालूकसेरुकैः" ಇತ್ಯಾದಿ. सुश्रुत० उत्तरत० ५४-३, ४।

क्रिमिक ಕ್ರಿಮಿಕ (पुं०) 1. ಸಣ್ಣ ಹುಳು. अल्पः क्रिमिः "कन्" (५-३-८५)। "रुदन्तं विगतज्ञानं क्रमयः क्रिमिकं यथा" भाग० ३-३१-२७। 2. ಅಡಕೆ.

क्रिमिकण्टक ಕ್ರಿಮಿಕಂಟಕ (न०) ಕೃಮಿಗಳನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುವ 1. ವಾಯುವಿಳಂಗ. 2. ಇಲಿಯಾಲದ ಗಿಡ. 3. ಉದುಂಬರ ವೃಕ್ಷ, ಅತ್ತಿಮರ.

क्रिमिकर्णक ಕ್ರಿಮಿಕರ್ಣಕ (पुं०) ಒಂದು ವಿಧ ಕಿವಿಯ ರೋಗ. क्रिमियुक्तः कर्णो यस्य। वा कप्। **ಇದರ ಲಕ್ಷಣ:** "यदा तु मूर्च्छन्त्यथवापि जन्तवः सृजन्त्यपत्यान्यथवापि मक्षिकाः। तदञ्जनत्वाच्छ्रवणो निरुच्यते भिषग्भिराद्यैः क्रिमिकर्णको गदः" सुश्रुत० उत्तरत० २०-१३। **ಇದರ ಚಿಕಿತ್ಸೆ:** "क्रिमिकर्णकनाशार्थं क्रिमिघ्नं योजयेद्विधिम्। वार्ताकुधूपश्च हितः सार्षपस्नेह एव वा" सुश्रुत० उत्तरत० २१-५१। ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ದುರ್ಗಂಧ ವುಂಟಾದರೆ "क्रिमिघ्नं हरितालेन गवां मूत्रयुतेन च। गुग्गुलोः कर्णदौर्गन्ध्ये धूपनं श्रेष्ठमुच्यते। छर्दनं धूमपानं च कवलस्य च धारणम्" सुश्रुत० उत्तरत० २१-५२, ५३।

क्रिमिकोशोत्थ ಕ್ರಿಮಿಕೋಶೋತ್ಥ (न०) ರೇಷ್ಮೆಯ ವಸ್ತ್ರ, ಮುಗುಟ. क्रिमिकोशादुत्थम्।

क्रिमिग्रन्थि ಕ್ರಿಮಿಗ್ರಂಥಿ (पुं०) ಸಂಧಿರೋಗಗಳಲ್ಲೊಂದು, ಕಣ್ಣಿನ ರೆಪ್ಪೆ ಮತ್ತು ಕಣ್ಣು ಕೂದಲುಗಳ ಮಧ್ಯೆ (ಕಣ್ಣು ಕೂದಲ ಬುಡದಲ್ಲಿ) ಬರುವ ಒಂದು ರೋಗ. ಈ ಕೂದಲ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಕೃಮಿಗಳು ಮೊದಲು ನವೆಯನು ಉಂಟುಮಾಡುವುವು. ಅನಂತರ ಕಣ್ಣಿನೊಳಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಕಣ್ಣನ್ನೇ ತಿಂದುಹಾಕುವುವು. "क्रिमिग्रन्थिर्वर्त्मनः पक्ष्मणश्च कण्डूं कुर्युः क्रिमयः सन्धिजाताः। नानारूपा वर्त्मशुक्लस्य सन्धौ चरन्तोऽन्तर्नयनं दूषयन्ति" सुश्रुत० उत्तर० २-९।

क्रिमिघ्न ಕ್ರಿಮಿಘ್ನ (पुं०) 1. ವಾಯುವಿಳಂಗ. क्रिमिं हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "कः" (३-२-५३)। 2. ಗೇರು ಮರ. (स्त्री०) **-घ्ना -ಘ್ನಾ.** ಅರಿಶಿನ. **-घ्नी -ಘ್ನೀ.** ವಾಯಿವಿಳಂಗ.

क्रिमिज ಕ್ರಿಮಿಜ (न०) 1. ಅಗುರು ಚಂದನ. (वि०) 2. ಕೃಮಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ. क्रिमेर्जातः — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

क्रिमिण ಕ್ರಿಮಿಣ (वि०) ಕೃಮಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಹುಳುಗಳು ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. क्रिमयोऽस्त्यस्य "नः" (३-२-१००)।

क्रिमिदन्तक ಕ್ರಿಮಿದಂತಕ (पुं०) ಒಂದು ವಿಧ ದಂತ ರೋಗ. ದಂತರೋಗವು (1) दालनः, (2) क्रिमिदन्तकः, (3) दन्तहर्षकः, (4) भञ्जनकः, (5) दन्तशर्करा, (6) कपालिका, (7) श्यावदन्तकः ಮತ್ತು (8) हनुमोक्षः ಎಂದು ಎಂಟು ವಿಧ. ಕೃಮಿದಂತಕದಲ್ಲಿ ಹಲ್ಲುಗಳು ಕಪ್ಪಾ ಗುವುವು, ಒಡಕಾಗುವುವು, ಬುಡವು ಸಡಿಲವಾಗಿ ಆಡು ವುವು. ರಕ್ತ ಸುರಿಯುವುದು. ನೋವಿನಿಂದ ನಡುಗು ವುವು. "कृष्णच्छिद्री चलः स्रावी ससंरम्भो महारुजः। अनिमित्तरुजो वाताद्विज्ञेयः क्रिमिदन्तकः" सुश्रुत० निदान० १६-२९।

क्रिमिपर्वत ಕ್ರಿಮಿಪರ್ವತ (पुं०) ವಲ್ಮೀಕ, ಹುತ್ತ. क्रिमीणां पर्वतइव।

क्रिमिपुरीषक ಕ್ರಿಮಿಪುರೀಷಕ (पुं०) ಪುರೀಷ (ಮಲ)ದ ಮೇಲೆ ಓಡಾಡುವ ಒಂದು ವಿಧ ನೀಲಿ ನೊಣ.

क्रिमिफल ಕ್ರಿಮಿಫಲ (पुं०) 1. ಅತ್ತಿಮರ. क्रिमयः फलेऽस्य। (न०) 2. ಅತ್ತಿಹಣ್ಣು.

क्रिमिभक्ष ಕ್ರಿಮಿಭಕ್ಷ (पुं०) 1. ಒಂದು ನರಕ. क्रिमिभिर्भक्ष्यतेऽत्र — भक्ष (अदने) "घञ्" (३-३-१२१)। ["क्रिमिभोजन" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ]. (वि०) 2. ಕೃಮಿ ಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುವ. क्रिमीन् भक्षयति — भक्ष + णिच् "अच्" (३-२-१३४)।

क्रिमिभोजन ಕ್ರಿಮಿಭೋಜನ (पुं०) 1. ಕೃಮಿಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿ ಕೃಮಿಗಳಿಂದಲೇ ತಿನ್ನಲ್ಪಟ್ಟು ಯಾತನೆ ಅನುಭವಿಸುವ ಒಂದು ನರಕ. क्रिमिभिर्भुज्यतेऽत्र — भुज (पालनाभ्यव-

हारयोः) "ल्युट्" (३-३-११७)। "यस्त्विहासंविभज्याश्नाति यत्किञ्चनोपनतमनिर्मितपञ्चयज्ञो वायससंस्तुतः स परत्र क्रमिभोजने नरकाधमे निपतति तत्र शतसहस्रयोजने कृमिकुण्डे कृमिभूतः स्वयं कृमिभिरेव भक्ष्यमाणः कृमिभोजनो यावत्तदप्रत्ताप्रहुतादोऽनिर्वेशमात्मानं यातयते" भाग० ५-२६-१८। (वि०) 2. ಕ್ರಿಮಿಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುವ, ಕ್ರಿಮಿಗಳೇ ಆಹಾರವಾಗಿ ಉಳ್ಳ.

क्रिमिमत् ಕ್ರಿಮಿಮತ್ (वि०) ಕ್ರಿಮಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಹುಳುಗಳು ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಹುಳಿತಿರುವ. क्रमयोऽत्र सन्ति "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–मती –ಮತೀ.**

क्रिमिरिपु ಕ್ರಿಮಿರಿಪು (पुं०) ವಾಯುವಿಳಂಗ. क्रमीणां रिपुः।

क्रिमिशैल ಕ್ರಿಮಿಶೈಲ (पुं०) ವಲ್ಮೀಕ, ಹುತ್ತ. क्रमीणां शैल इव।

क्रमीलक ಕ್ರಿಮೀಲಕ (पुं०) ಕಾಡುಹೆಸರು. क्रमीन् ईरयति–ईर (गतौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। रस्य लः।

कृवि ಕೃವಿ (पुं०) ಮಗ್ಗದವನು ನೇಯ್ಗೆಗಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ವಸ್ತು. डु कृञ् (करणे) "क्विन्" (उ० ४-५६)। "कृविस्तन्तुवायद्रव्यम्" सि० कौ०।

कृवी ಕೃವೀ (स्त्री०) ರಾಟ್ನ. "कर्त्रिका कर्तनी कृवी" वैज०।

कृश–तनूकरणे (दिवा० पर० अक० से०)। कृश्यति। चकर्श। कर्शिता। कर्शिष्यति। कृश्यतु। अकृश्यत्। कृश्येत्। कृश्यात्। अकृशत्। अकर्शिष्यत्। ಕೃಶವಾಗು, ತೆಳ್ಳನಾಗು, ಸಣ್ಣದಾಗು.

भावे:—कृश्यते। चकृशे। कर्शिता। कर्शिष्यते। कृश्यताम्। अकृश्यत। कृश्येत। कर्शिषीष्ट। अकर्शि। अकर्शिष्यत।

णिचि:—कर्शयति, –ते। कर्शयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। कर्शयिता। कर्शयतु, –ताम्। अकर्शयत्, –त। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—कर्शितव्यम्। कर्शनीयम्। कृश्यम्। कृशः। कृशितवान्। कृश्यन्, कृश्यन्ती। कर्शितुम्। कृशम्। कर्शनम्। कर्शित्वा। परिकृश्य।

कृश ಕೃಶ (पुं०) 1. ವಿಷು, ಪರಮಾತ್ಮ. कृश (तनूकरणे) "क्तः" (८-२-५५)। तलोपः इडभावश्च निपात्यते। "सर्वत्राव्याहतगतिः लघिम्ना कृश ईरितः" इति निरुक्तिः। "अणुर्बृहत् कृशः स्थूलः गुणभृन्निर्गुणो महान्" वि० स०। 2. ಉಷ್ಣ, ಬಿಸಿ, ಕಾವು. (पुं० ब० व०) 3. ಕೇತುಗ್ರಹ. "केतवो विकचाः कृशाः" वैज०। (न०) 4. ತೆಳ್ಳಗಿರುವಿಕೆ, ಸಣ್ಣಗಿರುವಿಕೆ. कृश भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 5. ಸಣ್ಣದಾದ, ತೆಳುವಾದ. "कृशमपि कृशतां पुनर्नयन्ती विपुलतरोन्मुखलोचनावलग्नम्" माघ० ७-३३। 6. ಚಿಕ್ಕದಾದ, ಪುಟ್ಟ. 7. ಅಲ್ಪ. "वनानि दहतो वह्नेः सखा भवति मारुतः। स एव दीपनाशाय कृशे कस्यास्ति गौरवम्"। 8. ದುರ್ಬಲ, ಬಲಹೀನ, ಬಡಕಲಾಗಿರುವ. "क्षत्रियं चैव सर्पं च ब्राह्मणं वा बहुश्रुतम्। नावमन्येत वै भूष्णुः कृशानपि कदाचन" मनु० ४-१३५। 9. ಉಷ್ಣವಾದ, ಬಿಸಿಯಾದ. "उष्णं ज्वलः खरः क्रूरो बालस्तिग्मः कृशश्चुपः" वैज०।

कृशता ಕೃಶತಾ (स्त्री०) 1. ತೆಳ್ಳಗಿರುವಿಕೆ, ಸಣ್ಣಗಿರುವಿಕೆ. कृशस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। 2. ಚಿಕ್ಕದಾಗಿರುವುದು, ಸಣ್ಣದಾಗಿರುವುದು. 3. ಅಲ್ಪವಾಗಿರುವುದು. 4. ಬಡಕಲಾಗಿರುವುದು, ಬಲಹೀನವಾಗಿರುವುದು. "कृशमपि कृशतां पुनर्नयन्ती" माघ० ७-३३। "त्वः" (५-१-११९)। **–त्वम् ತ್ವಮ್.**

कृशधन ಕೃಶಧನ (वि०) ಅಲ್ಪಧನವುಳ್ಳವನು, ಕೊಂಚ ಹಣವುಳ್ಳವನು, ದರಿದ್ರ, ಬಡವ. कृशं धनं यस्य।

कृशबुद्धि ಕೃಶಬುದ್ಧಿ (वि०) ಅಲ್ಪಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು. कृशा बुद्धिर्यस्य।

कृशर ಕೃಶರ (पुं०) ಎಳ್ಳು ಅಕ್ಕಿ ಬೆರಸಿ ಪಕ್ವಮಾಡಿದ ಅನ್ನ. ಗ್ರಹಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಶನಿಗ್ರಹದ ಪ್ರೀತಿಗಾಗಿ ಕೃಶರದ ಬಲಿಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. "गुडौदनं रवेर्दद्यात् सोमाय घृतपायसम्। संयावकं कुजे दद्यात् क्षीरान्नं सोमसूनवे। दध्योदनञ्च जीवस्य शुक्राय तु घृतौदनम्। शनैश्चराय कृशरमाजमांसं च राहवे। चित्रौदनञ्च केतुभ्यः सर्वभक्ष्यैः समर्चयेत्"।

कृशला ಕೃಶಲಾ (स्त्री०) ತಲೆಯ ಕೂದಲು. कृशं कार्श्यं लाति–ला (आदाने) "कः" (३-२-४)।

कृशाङ्ग ಕೃಶಾಂಗ (वि०) ತೆಳುವಾದ ಮೈಯುಳ್ಳ. कृशमङ्गं यस्य। स्त्रियाम् "ङीप्"। **कृशाङ्गी ಕೃಶಾಂಗೀ** ತೆಳುವಾದ ಮೈಯುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. "उत्तस्थुरभ्युत्थितिवाञ्छयेव निजासनान्नैकरसाः कृशाङ्ग्यः" नैष० ८-७।

कृशानु ಕೃಶಾನು (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. कृश्यति–कृश (तनूकरणे) "आनुक्" (उ० ४-२)। "ऋते कृशानोर्न हि

मन्त्रपूतमर्हन्ति तेजांस्यपराणि हव्यम्" कुमा० १-५१। 2. ಅಗ್ನಿದೇವತೆ. "आखण्डलो दण्डधरः कृशानुः पाशीति नाथैः ककुभां चतुर्भिः" नैष० १०-१०। 3. ಚಿತ್ರ ಮೂಲದ ಗಿಡ. 4. ಹರಳು ಗಿಡ. 5. ಅಗ್ನಿದೇವತಾಕವಾದ ಕೃತ್ತಿಕಾ ನಕ್ಷತ್ರ. 6. ಮೂರು ಸಂಖ್ಯೆ.

कृशानुरेतस् ಕೃಶಾನುರೇತಸ್ (पुं०) 1. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. कृशानौ रेतो यस्य। [ಪಾರ್ವತಿಯೊಡನೆ ಅನೇಕ ವರ್ಷಗಳಕಾಲ ರತಿಕ್ರೀಡೆಯಲ್ಲಿ ಮಗ್ನನಾಗಿದ್ದ ಪರಮೇಶ್ವರನನ್ನು ಬಹಳ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಕಾಣದೆ ತಾರಕಾಸುರನಿಂದ ಪೀಡಿತರಾದ ದೇವತೆಗಳು ಬಹಳ ಕಾತುರರಾಗಿ ಪರಮೇಶ್ವರನನ್ನು ಕಂಡುಬರಲು ಅಗ್ನಿ ಪುರುಷನನ್ನು ಕಳುಹಿಸುವರು. ಅಗ್ನಿಯು ಕಪೋತವೇಷ ದಿಂದ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಶಯನಗೃಹವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದಾಗ ಶಿವನು ಸಂಭೋಗಭಂಗದಿಂದ ಕ್ರುದ್ಧನಾಗುವನು. ಆಗ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ವಾಸ್ತವವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದು ತಾರಕಾಸುರನ ವಧೆಗಾಗಿ ಸಮರ್ಥನಾದ ಸೇನಾನಿಯ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗಲು ತನ್ನ ವೀರ್ಯವು ಸಾರ್ಥಕವಾಗಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಅದನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿದನು. ಅದರಿಂದ ಪರಮೇಶ್ವರ ನಿಗೆ "**कृशानुरेतस्**" ಎಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು.] कालिकापु०। (न०) 2. ಅಗ್ನಿಯ ತೇಜಸ್ಸು.

कृशाश्व ಕೃಶಾಶ್ವ (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. 2. ತೆಳುವಾದ ಕುದುರೆ. कृशोऽश्वः। 3. ಒಬ್ಬ ನಾಟ್ಯಾಚಾರ್ಯ. (वि०) 4. ತೆಳುವಾದ ಕುದುರೆಯುಳ್ಳ. कृशोऽश्वो यस्य।

कृशाश्विन् ಕೃಶಾಶ್ವಿನ್ (पुं० ब० व०) ನಟರು, ನಾಟ್ಯಾಚಾರ್ಯರಾದ ಕೃಶಾಶ್ವಮುನಿಯ ನಟಸೂತ್ರವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವರು. कृशाश्वेन प्रोक्तं नटसूत्रमधीयते — "इनिः" (४-३-१११)। "कृशाश्विनो नटाः" सि० कौ०।

कृशिका ಕೃಶಿಕಾ (स्त्री०) ಇಲಿಕಿವಿಯ ಗಿಡ. कृशैव — स्वार्थे "कः"।

कृशोदर ಕೃಶೋದರ (वि०) ತೆಳುವಾದ ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳ.

कृशोदरी (स्त्री०) ತೆಳುವಾದ ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. कृशमुदरं यस्याः — वा "ङीष्" (४-१-५५)। पक्षे **कृशोदरा ಕೃಶೋದರಾ.** "सहामुना तत्र पयःपयोनिधौ कृशोदरि क्रीड यथामनोरथम्" नैष० ९-५९।

कृश्यत् ಕೃಶ್ಯತ್ (वि०) 1. ತೆಳುವಾಗುತ್ತಿರುವ, ಸಣ್ಣಗಾಗುತ್ತಿರುವ. 2. ಚಿಕ್ಕದಾಗುತ್ತಿರುವ, ಪುಟ್ಟದಾಗುತ್ತಿರುವ. कृश (तनूकरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–न्ती –ನ್ತೀ.**

कृष-विलेखने (भ्वा० पर० सक० अनि०)। कर्षति। चकर्ष। क्रष्टा क्रष्टारौ क्रष्टारः। क्रक्ष्यति, कर्क्ष्यति। कर्षतु। अकर्षत्। कर्षेत्। कृष्यात्। अक्राक्षीत्, अकार्क्षीत्। अकृक्षत्, अक्रक्ष्यत्। अकर्क्ष्यत्। ಆಕರ್ಷಿಸು, ಎಳೆ, ಸೆಳೆ.

कर्मणि :—कृष्यते। चकृषे। क्रष्टा, कर्ष्टा। क्रक्ष्यते, कर्क्ष्यते। कृष्यताम्। अकृष्यत। कृष्येत। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि :—कर्षयति, –ते। कर्षयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। कर्षयिता। कर्षयतु, –ताम्। कर्षयेत्, –त। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—क्रष्टव्यः, कर्ष्टव्यः। कर्षणीयः। कृष्यः। कृष्टः। कृष्टवान्। कर्षन्, कर्षन्ती। क्रक्ष्यन्, क्रक्ष्यती, क्रक्ष्यन्ती। कर्क्ष्यन्, कर्क्ष्यती, कर्क्ष्यन्ती। क्रष्टुम्। कर्ष्टुम्। कृष्टम्। कर्षणम्। कृष्ट्वा। आकृष्य।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು :

(1) अनु+कृष = अनुकर्षति। अनुकर्षः। ಹಿಂದಿನಿಂದ ಎಳೆದುಕೊ, ಎಳೆದು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಡಿಸು. ಒಂದು ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥ ಹೇಳುವಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಪದಗಳನ್ನು ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು (ಪ್ರಕೃತ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು) ಅನುಕರ್ಷವು.

(2) अप+कृष = अपकर्षति। अपकर्षः। 1. ಕಡಮೆ ದರ್ಜೆಯದಾಗಿ ಮಾಡು, ಗುಣತಗ್ಗಿಸು, ಹೀನವಾಗಿ ಮಾಡು, ಕೀಳಾಗಿ ಮಾಡು. 2. (ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗುವ ಪದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು.

(3) अप+आ+कृष = अपाकर्षणम्। ಹಿಂತಿರುಗಿಸು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸು. "तमशक्यमपाक्रष्टुं निदेशात् स्वर्गिणः पितुः" रघु० १२-१७।

(4) अभि + कृष = अभिकर्षति। ಎದುರಾಗಿ ಎಳೆದುಕೋ.

(5) अव+कृष = अवकर्षति। ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಎಳೆದುಕೊ.

(6) आ+कृष=आकर्षति। आकर्षणम्। ಎಳೆದುಕೊ.

(7) उद्+कृष = उत्कर्षः। 1. ಹಿರಿಮೆ (ಯುಂಟುಮಾಡು), ಮೇಲ್ಮೆ (ಕೊಡು). 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆದುಕೊ.

(8) निस्+कृष = निष्कृष्टम्। निष्कर्षः। 1. ನಿಶ್ಚಯ. 2. ಎಳೆದುಕೊ. "गामात्तसारां रघुरप्यवेक्ष्य निष्कर्ष्टुमर्थं चकमे कुबेरात्" रघु० ५-२६।

(9) प्र + कृष = प्रकर्षति। प्रकर्षः। प्रकृष्टः। 1. ಹೆಚ್ಚಿಸು, ಅಧಿಕಪಡಿಸು. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಎಳೆ. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಎಳೆ.

(10) सम्+कृष = संकर्षति। संकर्षणम्। ಚೆನ್ನಾಗಿ ಎಳೆ.

(11) सम्+आ+कृष = समाकर्षति। समाकृष्य। ಬಹಳ ದೂರದವರೆಗೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಎಳೆ.

कृष–विलेखने (तुदा० उभ० सक० अनि०) 1. कृषति, कृषते। चकर्ष, चकृषे। क्रष्टा, कर्ष्टा। क्रक्ष्यति, –ते, कर्क्ष्यति, –ते। कृषतु, –ताम्। ಇತ್ಯಾದಿ. कर्मणि णिचि कृत्सु च भ्वादि० कृष धातुवत् रूपाणि। केवलाच्छतरि कृषन्, कृषती, कृषन्ती शानचि कृषमाणः, क्रक्ष्यमाणः, कर्क्ष्यमाणः इति विशेषः। 1. ಎಳೆ, ಸೆಳೆ, ಆಕರ್ಷಿಸು. 2. ಉಳು, ನೇಗಿಲುಹೊಡೆ.

कृषक ಕೃಷಕ (पुं०) 1. ವೃಷಭ, ಎತ್ತು. कृष (विलेखने) "क्वुन्" (उ० २-३९)। 2. ನೇಗಿಲಗುಳ. 3. ರೈತ, ಬೇಸಾಯಗಾರ. 4. ಎಳೆಯುವವನು. "कृषकः पुंसि फाले स्यात् कर्षके त्वभिधेयवत्" मेदि०।

कृषाण ಕೃಷಾಣ (पुं०) ರೈತ, ಬೇಸಾಯಗಾರ, ಉಳುವವನು. कृष (विलेखने) "आनक्" बाहु०। "गोपाः सीमाकृषाणाश्च सर्वे च वनगोचराः" याज्ञ० २-१५०।

कृषि ಕೃಷಿ (स्त्री०) ಬೇಸಾಯ, ವ್ಯವಸಾಯ, ಭೂಮಿಯನ್ನು ಉಳುವುದು, ಸಾಗುವಳಿ, ಪೈರು ಬೆಳೆಯಲು ಉಳುಮೆ. कृष (विलेखने) "इक्" (वा० ३-३-१०८)। "शरीरमाद्यं खलु धर्मसाधनम्" ಸಕಲಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳಿಗೂ ಶರೀರವು ಸಾಧನವಾದುದು. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಶರೀರವನ್ನು ಪೋಷಿಸುವುದು ಮನುಷ್ಯನ ಆದ್ಯಕರ್ತವ್ಯ. ಎಷ್ಟೇ ಧನಕನಕವಸ್ತ್ರಭೂಷಣಗಳಿದ್ದರೂ ಶರೀರಪೋಷಣೆಗೆ ಬೇಕಾದ ಅನ್ನವೊಂದಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಉಪವಾಸವಿರಬೇಕಾಗುವುದು. ಆ ಅನ್ನಕ್ಕಾಗಿ ಕೃಷಿಯು ಅವಶ್ಯವಾದುದು. ಅನ್ನವೇ ಪ್ರಾಣ, ಅನ್ನವೇ ಬಲ. ಅನ್ನವೇ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೂ ಸಾಧನ. ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯಸಾಮಾನ್ಯವೂ ಅನ್ನದಿಂದಲೇ ಜೀವಿಸಬೇಕಾದುದರಿಂದ ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡುವ ವ್ಯವಸಾಯಕ್ಕೆ ಆದ್ಯತೆಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. "कण्ठे हस्ते च कर्णे च सुवर्णं यदि विद्यते। उपवासस्तथापि स्यात् अन्नाभावेन देहिनाम्। अन्नं प्राणा बलञ्चान्नमन्नं सर्वार्थसाधकम्। अन्नं तु धान्यसंभूतं धान्यं कृष्या विना न च। तस्मात् सर्वं परित्यज्य कृषिं यत्नेन कारयेत्। कृषिर्धन्या कृषिर्मेध्या जन्तूनां जीवनं कृषिः। हिंसादिदोषयुक्तोपि मुच्यतेऽतिथिपूजनात्। तेनार्चितं जगत्सर्वमतिथिर्येन पूजितः। अर्चितास्तेन देवाश्च स एव पुरुषोत्तमः" कृषिपराशरः।

कृषिक ಕೃಷಿಕ (पुं०) 1. ನೇಗಿಲಗುಳ. कृष (विलेखने) "किकन्" (उ० २-४१)। 2. ರೈತ, ಬೇಸಾಯಗಾರ, ಉಳುಮೆಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. कृष (विलेखने) "किकन्" (उ० २-४१)। "कुटुम्बी कर्षकः क्षेत्री हली कृषिककार्षकौ" अभि० चि०।

कृषिकर्मन् ಕೃಷಿಕರ್ಮನ್ (न०) ಬೇಸಾಯ, ಉಳುಮೆ, ಬೆಳೆಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ವ್ಯವಸಾಯ.

कृषिजीविन् ಕೃಷಿಜೀವಿನ್ (वि०) ವ್ಯವಸಾಯದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. कृष्या जीवति—जीव (प्राणधारणे) "णिनिः" (३-२-७८)।

कृषिपराशर ಕೃಷಿಪರಾಶರ (पुं०) ವ್ಯವಸಾಯದ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ಒಂದು ಗ್ರಂಥ.

कृषिफल ಕೃಷಿಫಲ (न०) ಸಸ್ಯ, ಪೈರು, ಬೆಳೆ. कृषेः फलम्। "त्वय्यायत्तं कृषिफलमिति भ्रूविलासानभिज्ञैः" मेघ० १-१६।

कृषीवल ಕೃಷೀವಲ (पुं०) ರೈತ, ಬೇಸಾಯಗಾರ, ಉಳುಮೆಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. कृषिरस्यास्ति — "वलच्" (५-२-११२)। दीर्घः (६-३-११८)। "सुखेन लभ्या दधतः कृषीवलैरकृष्टपच्या इव सस्यसम्पदः" किरा० १-१७।

कृष्ट ಕೃಷ್ಟ (न०) 1. ಎಳೆಯುವಿಕೆ. 2. ಉಳುಮೆ. कृष (विलेखने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 3. ಎಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. कृष कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "नाभीमथैष श्लथवाससोऽनु मिमील दिक्षु क्रमकृष्टचक्षुः" नैष० ६-२०। 4. ಉಳಲ್ಪಟ್ಟ (ಭೂಮಿ). "भग्नोन्नतानन्तरपूरितान्तरा बभुर्भुवः कृष्टसमीकृता इव" माघ० १२-२१।

कृष्टपच्य ಕೃಷ್ಟಪಚ್ಯ (वि०) ಉತ್ತಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದು ತಾನಾಗಿಯೇ ಹಣ್ಣಾಗುವ ಧಾನ್ಯ ಮುಂತಾದುದು. कृष्टेन स्वयमेव पच्यते—डु पचष् (पाके) "क्यप्" (३-१-११४)। निपा०। "सुखेन लभ्या दधतः कृषीवलैरकृष्टपच्या इव सस्यसम्पदः" किरा० १-१७।

कृष्टि ಕೃಷ್ಟಿ (ಪುಂ) 1. ಪಂಡಿತ. कृष (विलेखने) कर्तं "क्तिच्" (३-३-१७४)। (स्त्री०) 2. ಆಕರ್ಷಣ, ಎಳೆಯುವುದು. कृष भावे "क्तिन्" (३-३-९४)। 3. ಉಳುಮೆ, ಬೇಸಾಯ. "अथ कृष्टिः स्यादाकर्षे स्त्री बुधे पुमान्" मेदि०। "कृष्टिः कर्षे बुधे पुमान्" त्रिकाण्ड०।

कृष्टोप्त ಕೃಷ್ಟೋಪ್ತ (ವಿ०) ಉತ್ತು ಬಿತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ, ಉತ್ತಿರುವ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬಿತ್ತನೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. कृष्टे उप्तः।

कृष्ण ಕೃಷ್ಣ (ಪುಂ) 1. ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಹತ್ತು ಅವತಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಅವತಾರ, ವೈಕುಂಠದಲ್ಲಿ ದ್ವಾರಪಾಲಕರಾಗಿದ್ದ ಜಯವಿಜಯರು ಸನಕಾದಿಮುನಿಗಳ ಶಾಪಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾಗಿ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಶಿಶುಪಾಲ–ದಂತವಕ್ರರಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದಾಗ ಅವರ ಸಂಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಅವತರಿಸಿದ ಮಹಾವಿಷ್ಣು, ದೇವಕೀ–ವಸುದೇವರ ಎಂಟನೆಯ ಮಗ. कर्षत्यरीन्–कृष (विलेखने) "नक्" णत्वं च बाहु०। "कृषिर्भूवाचकः शब्दो णश्च निर्वृति वाचकः। कृष्णस्तद्भावयोगाच्च कृष्णो भवति सात्त्वतः" भा० उद्योग० ७०। "एकान्तलीलारसतो निर्वृतः कृष्ण उच्यते" इति निरुक्तिः। "अग्राह्यः शाश्वतः कृष्णः" वि० स०।

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾವತಾರ: ತಂಗಿ ದೇವಕಿಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಮಗನು ತನಗೆ ಮೃತ್ಯುವಾಗುವನೆಂಬ ಆಕಾಶವಾಣಿಯನ್ನು ಕೇಳಿದ ಕಂಸನು ದೇವಕೀ–ವಸುದೇವರನ್ನು ಸೆರೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟು ಮೊದಲ ಆರು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುತ್ತ ಬಂದನು. ಏಳನೆಯ ಗರ್ಭವನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನು ವಸುದೇವನ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಪತ್ನಿಯಾದ ರೋಹಿಣೀ ದೇವಿಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿದನು. ಅವಳಲ್ಲಿ ಬಲರಾಮನು ಜನಿಸಿದನು. ದೇವಕೀದೇವಿಯ ಎಂಟನೆಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಶ್ರಾವಣ ಕೃಷ್ಣಾಷ್ಟಮಿ ಬುಧವಾರ ರೋಹಿಣೀ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯರಾತ್ರಿಯ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸಿದನು. **ಇದೇ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾವತಾರ.** ಚತುರ್ಭುಜಗಳಿಂದ ಶಂಖ ಚಕ್ರ ಗದಾದ್ಯಾಯುಧಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾವತಾರವಾದಕೂಡಲೇ ದೇವಕೀ–ವಸುದೇವರು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಬಗೆಬಗೆಯಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸುವರು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಆದೇಶದಂತೆ ವಸುದೇವನು ಶಿಶುವನ್ನು ನಂದಗೋಕುಲಕ್ಕೆ ಕೊಂಡುಹೋಗಿ ಯಶೋದೆಯ ಬಳಿ ಮಲಗಿಸಿ ಯಶೋದಾ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಯೋಗಮಾಯೆಯನ್ನು ದೇವಕಿಯ ಬಳಿ ತಂದು ಮಲಗಿಸಿದನು. ದೇವಕಿಯು ಪ್ರಸವಿಸಿದ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಕೇಳಿದ ಕಂಸನು ಯೋಗಮಾಯೆಯನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಬಂದಾಗ ತನಗೆ ಮೃತ್ಯುವಾದ ಕೃಷ್ಣನು ನಂದಗೋಕುಲದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ತಿಳಿದು ಬಹಳ ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತನಾಗುವನು.

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಬಾಲಲೀಲೆಗಳು: ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ನಂದಗೋಕುಲದಲ್ಲಿ ಜಾತಕರ್ಮ ನಾಮಕರಣಾದಿ ಮಹೋತ್ಸವಗಳು ಬೆಳೆದುವು. ಈ ಶಿಶುವು ತನ್ನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕಂಸನು ಕಳುಹಿಸಿದ ಪೂತನೆಯೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸಿಯನ್ನೂ ಶಕಟಾಸುರ, ತೃಣಾವರ್ತ, ಅಘಾಸುರ, ಬಕಾಸುರ, ವತ್ಸಾಸುರರನ್ನೂ ಸಂಹರಿಸುವುದು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಚೇಷ್ಟೆಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಯಶೋದೆಯು ಅವನನ್ನು ಒಂದು ಒರಳುಕಲ್ಲಿಗೆ ಕಟ್ಟಿಹಾಕುವ ಸಾಹಸ ಮಾಡಿದಾಗ ಒರಳನ್ನು ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಅರ್ಜುನವೃಕ್ಷಗಳನ್ನು ಕೆಡವಿ ಯಮಳಾರ್ಜುನರ ಶಾಪವಿಮೋಚನೆಮಾಡುವನು. ಭಾಗ० ೧೦-೯, ೧೦। ಮಣ್ಣನ್ನು ತಿನ್ನಲು ಹೋದಾಗ ಯಶೋದೆಯು ಬಾಯಿತೆರೆದು ನೋಡಲು ಅವಳಿಗೆ ವಿಶ್ವರೂಪಪ್ರದರ್ಶನವಾಗುವುದು. ಭಾಗ० ೧೦-೮। ರಾಕ್ಷಸರ ಹಾವಳಿಗಳನ್ನೂ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಅಮಾನುಷವಾದ ಮತ್ತು ಅದ್ಭುತವಾದ ಬಾಲಲೀಲೆಗಳಿಂದ ವಿಪತ್ತುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪರಿಹಾರವಾದುದನ್ನೂ ಕಂಡ ಗೋಪಗೋಪಾಲಕರೆಲ್ಲರೂ ಬೃಂದಾವನಕ್ಕೆ ತೆರಳುವರು. ಭಾಗ० ೧೦-೧೧। ಗೋಪಾಲಕರೊಡನೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕಾಯುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಬ್ರಹ್ಮನು ಎಲ್ಲಾ ಗೋಪಾಲಕರನ್ನೂ ಹಸುಕರುಗಳನ್ನೂ ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದು. ಒಂದು ವರ್ಷಕಾಲ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಆಯಾ ಗೋಪಾಲಕರು ಮತ್ತು ದನಕರುಗಳ ರೂಪದಿಂದಿರಲಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ಗರ್ವಭಂಗದಿಂದ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಮತ್ತೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಲ್ಲಿಗೆ ತಂದೊಪ್ಪಿಸಿ ಅವನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದು. ಭಾಗ० ೧೦-೧೩, ೧೪। ಧೇನುಕಾಸುರವಧೆ, ಕಾಳಿಯಸರ್ಪಮರ್ದನ ಮತ್ತು ಸರ್ಪದ ವಿಷಜ್ವಾಲೆಯಿಂದ ಮೃತರಾದ ಗೋವುಗಳ ಮತ್ತು ಗೋಪಾಲಕರ ಪುನರುಜ್ಜೀವನ. ಭಾಗ० ೧೦-೧೫, ೧೬। ನಂದಗೋಪನು ಇಂದ್ರಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಲು ಯತ್ನಿಸಿದಾಗ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಅದನ್ನು ತಡೆದು ಗೋವರ್ಧನಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಸುವನು. ಆದರಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಕೋಪಗೊಂಡು ಮೇಘಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಆಜ್ಞೆಮಾಡಿ ಭಯಂಕರವಾದ ಸಿಡಿಲು ಗುಡುಗು ಸಹಿತವಾದ ಪ್ರಚಂಡ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಕರೆಯಲು ಗೋಪಾಲಕರೆಲ್ಲರೂ ಪರಮಪುರುಷನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಮರೆಹೊಕ್ಕು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ

ಕೊಳ್ಳುವರು. ಆಗ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಗೋವರ್ಧನ ಪರ್ವತವನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿಹಿಡಿದು ಮಳೆಗಾಳಿಯಿಂದ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ರಕ್ಷಣೆ ಕೊಟ್ಟುದುದನ್ನು ನೋಡಿ ಇಂದ್ರನು ಅವಮಾನಗೊಂಡು ಮೇಘಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕರೆಯಿಸುವನು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಕ್ಷಮೆಯಾಚಿಸಿದ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಗೋವಿಂದ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ. ಭಾಗ೦ ೧೦-೨೫-೨೭। ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ವೇಣುಗಾನವನ್ನು ಕೇಳಿ ಗೋಪಾಂಗನೆಯರೆಲ್ಲರೂ ಬಂದು ಅವನೊಡನೆ ಪ್ರೇಮಸಲ್ಲಾಪ ನಡೆಸುವುದು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ತಮ್ಮ ಸೌಂದರ್ಯಕ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿರುವನೆಂದು ತಿಳಿದ ಗೋಪಾಂಗನೆಯರ ಅಹಂಕಾರವನ್ನು ಕಂಡು ಅಲ್ಲಿಂದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಅಂತರ್ಧಾನ. ಆಗ ಗೋಪಾಂಗನೆಯರು ವಿರಹಾರ್ತರಾಗಿ "जयति तेऽधिकं जन्मना व्रजः श्रयत इन्दिरा शश्वदत्र हि। दयित दृश्यतां दिक्षु तावकास्त्वयि धृतासवस्त्वां विचिन्वते" ಇತ್ಯಾದಿ ಬಗೆಬಗೆಯಾಗಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಆಗಮನಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವುದು. ಅಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವ. ಗೋಪಾಂಗನೆಯರೊಡನೆ ರಾಸಕ್ರೀಡೆ. ಭಾಗ೦ ೧೦-೨೯-೩೩। ಧನುರ್ಯಾಗದ ನೆಪದಿಂದ ಬಲರಾಮ–ಕೃಷ್ಣರನ್ನು ಮಧುರೆಗೆ ಕರೆತರಲು ಕಂಸನು ಅಕ್ರೂರನನ್ನು ಕಳುಹಿಸುವನು. ಅಕ್ರೂರನು ಬರುವಾಗ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಯಮುನಾನದಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಅವನಿಗೆ ತನ್ನ ದಿವ್ಯರೂಪವನ್ನು ತೋರಿಸಿದನು. ಭಾಗ೦ ೧೦-೩೯। ರಾಮಕೃಷ್ಣರು ಮಧುರೆಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಕಂಸನಿಗೆ ಚಂದನವನ್ನು ತಯಾರಿಸಿ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ಕುಬ್ಜೆಯ ಕುರೂಪವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ ಸುಂದರಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದುದು. ಮಲ್ಲಶಾಲಾಪ್ರವೇಶ. ಮುಷ್ಟಿಕಾಸುರ–ಚಾಣೂರರ ವಧೆ. ಕಂಸನ ಸಂಹಾರ. ಭಾಗ೦ ೧೦-೪೧-೪೪। ದೇವಕೀ–ವಸುದೇವರ ಬಂಧ ವಿಮೋಚನೆ. ಉಗ್ರಸೇನ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ–ಬಲರಾಮರ ಉಪನಯನ. ಸಾಂದೀಪಿನಿಯಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ. ಗುರುವಿನ ಮೃತಪುತ್ರನನ್ನು ಬದುಕಿಸಿ ತಂದೊಪ್ಪಿಸುವುದು. ಇತ್ಯಾದಿ ಇತ್ಯಾದಿ. ಭಾಗ೦ ೧೦-೪೫।

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ–ಬಲರಾಮರ ವಿವಾಹ ಮುಂತಾದುವು : ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಾನಂತರ ಮಧುರೆಗೆ ಬಂದು ತನ್ನ ಸೋದರತ್ತೆಯ ಮಕ್ಕಳಾದ ಪಾಂಡವರ ಯೋಗಕ್ಷೇಮ ತಿಳಿಯಲು ಹಸ್ತಿನಾಪತಿಗೆ ಅಕ್ರೂರನನ್ನು ಕಳುಹಿಸುವುದು. ಭಾಗ೦ ೧೦-೪೮। ಕಂಸವಧೆಯಿಂದ ಕುಪಿತನಾದ ಜರಾಸಂಧನೊಡನೆ ಯುದ್ಧ. ಬಲರಾಮನಿಗೆ ರೇವತಿಯೊಡನೆ ವಿವಾಹ. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಂದ ರುಕ್ಮಿಣೀಹರಣ. ರುಕ್ಮಿಣೀಕಲ್ಯಾಣ. ಭಾಗ೦ ೧೦-೫೦-೫೨-೫೪।

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಅಷ್ಟಮಹಿಷಿಯರು ಮತ್ತು ಅವರಲ್ಲಿ ಸಂತಾನಗಳು :

(1) **ರುಕ್ಮಿಣೀ**— ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ, ಚಾರುದೇಷ್ಣ, ಸುದೇಷ್ಣ, ಚಾರುದೇಹ, ಸುಚಾರು, ಚಾರುಗುಪ್ತ, ಚಾರುಚಂದ್ರ, ವಿಚಾರು, ಭದ್ರಚಾರು ಮತ್ತು ಚಾರುಮತಿಯೆಂಬ ಕನ್ಯೆ.

(2) **ಸತ್ಯಭಾಮಾ**— ಭಾನು, ಸುಭಾನು, ಸ್ವರ್ಭಾನು, ಪ್ರಭಾನು, ಭಾನುಮಂತ, ಚಂದ್ರಭಾನು, ಬೃಹದ್ಭಾನು, ಅತಿಭಾನು, ಶ್ರೀಭಾನು, ಪ್ರತಿಭಾನು ಮತ್ತು ಒಬ್ಬ ಕನ್ಯೆ.

(3) **ಜಾಂಬವತೀ**— ಸಾಂಬ, ಸುಮಿತ್ರ, ಪುರುಜಿತ್, ಶತಜಿತ್, ಸಹಸ್ರಜಿತ್, ವಿಜಯ, ಚಿತ್ರಕೇತು, ವಸುಮಾನ, ದ್ರವಿಡ, ಕ್ರತು ಮತ್ತು ಒಬ್ಬ ಕನ್ಯೆ.

(4) **ಭದ್ರಾ**— ಸಂಗ್ರಾಮಜಿತ್, ಬೃಹತ್ಸೇನ, ಶೂರ, ಪ್ರಹರಣ, ಅರಿಜಿತ್, ಜಯ, ಸುಭದ್ರ, ವಾಮ, ಆಯು, ಸತ್ಯಕ ಮತ್ತು ಒಬ್ಬ ಕನ್ಯೆ.

(5) **ಮಿತ್ರವಿಂದಾ**— ವೃಕ, ಹರ್ಷ, ಅನಿಲ, ಗೃಧ್ರ, ವರ್ಧನ, ಉನ್ನಾದ, ಮಹಾಶ, ಪಾವನ, ವಹ್ನಿ, ಕ್ಷುಧಿ.

(6) **ಸತ್ಯಾ**— ವೀರ, ಚಂದ್ರ, ಅಶ್ವಸೇನ, ಚಿತ್ರಗು, ವೇಗವಂತ, ವೃಷ, ಆಮ್ರ, ಕುಂತಿ, ಶಂಕು.

(7) **ಕಾಳಿಂದೀ**— ಶ್ರುತ, ಕವಿ, ವೃಷ, ವೀರ, ಸುಬಾಹು, ಭದ್ರ, ಶಾಂತಿ, ದರ್ಶ, ಪೂರ್ಣಮಾಸ ಮತ್ತು ಸೋಮಕ.

(8) **ಲಕ್ಷ್ಮಣಾ**— ಪ್ರಘೋಷ, ಗಾತ್ರವಂತ, ಸಿಂಹಬಲ, ಪ್ರಬಲ, ಊರ್ಧ್ವಗ, ಮಹಾಶಕ್ತಿ, ಸಹ, ಓಜ, ಅಪರಿಜಿತ್ ಮತ್ತು ಒಬ್ಬ ಕನ್ಯೆ.

ಇವರಲ್ಲದೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಪತ್ನಿ **ರೋಹಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರು :** ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ, ಅನಿರುದ್ಧ, ದೀಪ್ತಿಮಂತ, ಭಾನು, ಸಾಂಬ, ಮಧು, ಬೃಹದ್ಭಾನು, ಚಿತ್ರಭಾನು, ವೃಕ, ಅರುಣ, ಪುಷ್ಕರ, ಶ್ರುತವೇಗ, ಸುನಂದನ, ಕವಿ, ನ್ಯಗ್ರೋಧ, ವಿರೂಪ ಮತ್ತು ಚಿತ್ರಭಾನು. ಭಾಗ೦ ೧೦-೬೧। ಇವರೆಲ್ಲರ ಮತ್ತು ಇನ್ನು ಹದಿನಾರು ಸಾವಿರ ಮಂದಿ ಪತ್ನಿಯರ

ಮನೆಗಳಲ್ಲೂ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗಿ ಸಂಸಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಈ ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನು ನೋಡುವ ಕುತೂಹಲದಿಂದ ನಾರದ ಮಹರ್ಷಿಯು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಮನೆಗೂ ಹೋಗಿ ನೋಡಿದಾಗ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು :

ಒಂದು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಪಗಡೆಯಾಟವಾಡುತ್ತಲೂ
,, ಸ್ನಾನಕ್ಕಾಗಿ ಸಿದ್ಧನಾಗುತ್ತಲೂ
,, ಯಾಗ ಮಾಡುತ್ತಲೂ
,, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಭೋಜನ ಮಾಡಿಸುತ್ತಲೂ
,, ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆ ಮಾಡುತ್ತಲೂ
,, ಜಪಮಾಡುತ್ತಲೂ
,, ಆನೆ ಕುದುರೆಗಳ ಮೇಲೆ ಸವಾರಿ ಮಾಡುತ್ತಲೂ
,, ಮಂಚದ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿಕೊಂಡೂ
,, ಮಂತ್ರಿಗಳೊಡನೆ ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡೂ
,, ವಾರಾಂಗನೆಯರೊಡನೆ ಜಲಕ್ರೀಡಾಸಕ್ತನಾಗಿಯೂ

ಮುಂತಾಗಿ ಅದ್ಭುತವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗಿದ್ದನು. "नरकं निहतं श्रुत्वा तथोद्वाहं च योषिताम्। कृष्णेनैकेन बह्वीनां तद्दिदृक्षुः स्म नारदः। चित्रं बतैतदेकेन वपुषा युगपत् पृथक्। गृहेषु द्व्यष्टसाहस्रं स्त्रिय एक उदावहत्। इत्युत्सुको द्वारवतीं देवर्षिर्द्रष्टुमागमत्। ....। ततोऽन्यदाविशद्गेहं कृष्णपत्न्याः स नारदः। दीव्यन्तमक्षैस्तत्रापि प्रियया चोद्धवेन च। पूजितः परया भक्त्या प्रत्युत्थानासनादिभिः। स तु विस्मित उत्थाय तूष्णीमन्यदगाद्गृहम्। तत्राप्यचष्ट गोविन्दं लालयन्तं सुतान् शिशून्। ततोऽन्यस्मिन् गृहेऽपश्यन्मज्जनाय कृतोद्यमम्। जुह्वन्तं च वितानाग्नीन् यजन्तं पञ्चभिर्मखैः। भोजयन्तं द्विजान् क्वापि भुञ्जानमवशेषितम्। क्वापि सन्ध्यामुपासीनं जपन्तं ब्रह्म वाग्यतम्। अश्वैर्गजैरथैः क्वापि विचरन्तं गदाग्रजम्। क्वचिच्छयानं पर्यङ्के स्तूयमानं च वन्दिभिः। मन्त्रयन्तं च कस्मिंश्चिन्मन्त्रिभिश्चोद्धवादिभिः। जलक्रीडारतं चापि वारमुख्याबलावृतम्" ಭಾಗ೦ ೧೦-೬೯। ಇತ್ಯಾದಿ. ಧರ್ಮರಾಜನ ರಾಜಸೂಯಯಾಗದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಅಗ್ರಪೂಜೆಮಾಡಿದಾಗ ಅಸಹನೆಯಿಂದ ಕೋಪಗೊಂಡು ನಿಂದಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಶಿಶುಪಾಲನನ್ನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಸಂಹರಿಸಿದುದು. ಭಾಗ೦ ೧೦-೭೪। ದಂತವಕ್ತ್ರ ಮತ್ತು ವಿದೂರಥರ ವಧೆ. ಭಾಗ೦ ೧೦-೭೮। ಕಡು ಬಡವನಾಗಿದ್ದ ಕುಚೇಲನು ಪತ್ನಿಯ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಲ್ಲಿಗೆ ತನ್ನ ಕಷ್ಟವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳಲು ಹೋಗಿ ಆತನಿಂದ ಸತ್ಕಾರ ಹೊಂದಿ ತಮ್ಮ ಊರಿಗೆ ಬಂದು ಸೇರುವುದರೊಳಗಾಗಿ ತನ್ನನ್ನು ಅಮಿತವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವಂತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ವಾತ್ಸಲ್ಯವನ್ನು ಕೊಂಡಾಡಿದುದು. ಭಾಗ೦ ೧೦-೮೦, ೮೧। ದುರ್ಯೋಧನನ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ದುಃಶಾಸನನು ದ್ರೌಪದಿಯ ವಸ್ತ್ರಾಪಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ದ್ರೌಪದಿಗೆ ಅಕ್ಷಯವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಮಾನ ಸಂರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡಿದುದು. ಭಾ೦ ಸಭಾ೦ ೯೦। ದುರ್ಯೋಧನನ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ ದುರ್ವಾಸಮಹರ್ಷಿಯು, ಎಲ್ಲರೂ ಊಟಮಾಡಿ ಪಾತ್ರೆಯು ಖಾಲಿಯಾಗಿದ್ದಾಗ ಪಾಂಡವರಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡಲು ದ್ರೌಪದಿಯು ಏನೂ ತೋಚದೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಂಡಳು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಪರಮವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಬಂದು ಅಕ್ಷಯ ಪಾತ್ರೆಯ ಅಂಚಿನಲ್ಲಿ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಒಂದು ಶಾಕ ದಳವನ್ನು ಆಪೋಶನ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ದುರ್ವಾಸರಿಗೂ ಶಿಷ್ಯವರ್ಗಕ್ಕೂ ತೃಪ್ತಿಯುಂಟುಮಾಡಿ ಪಾಂಡವರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದುದು. ಭಾ೦ ವನ೦ ೨೬೪। ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಅರ್ಧ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕೊಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದುರ್ಯೋಧನನಲ್ಲಿಗೆ ದೂತನಾಗಿ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ದುರ್ಯೋಧನನು ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕಟ್ಟಿಹಾಕುವಂತೆ ಮನಸ್ಸು ಮಾಡಲು ತನ್ನ ವಿಶ್ವರೂಪವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಚಕಿತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದುದು ಮತ್ತು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಿಗೂ ಭೀಷ್ಮ ದ್ರೋಣ ವಿದುರಾದಿಗಳಿಗೂ ದಿವ್ಯ ಚಕ್ಷುಸ್ಸನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದುದು. ಭಾ೦ ಉದ್ಯೋಗ೦ ೧೩೧। ಕರ್ಣನನ್ನು ಪಾಂಡವರೊಡನೆ ಸೇರಬೇಕೆಂದು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಿದುದು. ಭಾ೦ ಉದ್ಯೋಗ೦ ೧೩೭। ರಣರಂಗದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನು ತನ್ನ ಬಂಧುಗಳ ಮೇಲೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಲು ಹಿಂಜರಿದಾಗ ಶ್ರೀ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿ ತನ್ನ ದಿವ್ಯ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ತೋರಿ ಯುದ್ಧೋದ್ಯುಕ್ತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದುದು. ಭಾ೦ ಭೀಷ್ಮ೦ ೨೫-೪೨। ಕರ್ಣಾರ್ಜುನರ ಘೋರಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನ ಮೇಲೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ ನಾಗಾಸ್ತ್ರದ ಗುರಿಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಲು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಅರ್ಜುನನ ರಥವು ನೆಲಕ್ಕೆ ಕುಸಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಅವನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದುದು. ಭಾ೦ ಕರ್ಣ೦ ೯೭। ತಾಯಿಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನ ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ತುತ್ತಾಗಿದ್ದ ಪರಿಕ್ಷಿತ್ತನ್ನು ಬದುಕಿಸಿದುದು. ಭಾ೦ ಅಶ್ವ೦ ೬೯। ಕುರುಕುಲನಾಶಕ್ಕೂ ಸಕಲ ರಾಜರ

ವಿನಾಶಕ್ಕೂ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೇ ಕಾರಣನೆಂದು ತಿಳಿದ ಉದಂಕ ಮುನಿಯು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಶಾಪವನ್ನು ಕೊಡಲು ಹೋದಾಗ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಆ ಮುನಿಗೆ ತನ್ನ ನಿಜರೂಪ ವನ್ನು ತೋರಿದುದು. भा० आश्व० ५३। ಇತ್ಯಾದಿ ಇತ್ಯಾದಿ. 2. ಅರ್ಜುನ, ಇದು ಅರ್ಜುನನ ಹತ್ತು ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲೊಂದು. "कृष्ण इत्येव दशमं नाम चक्रे पिता मम। कृष्णावदातस्य सतः प्रियत्वाद्बालकस्य वै" भा० विरा० ४०-२२। 3. ಮಹಾದೇವ. "दीर्घश्च हरिकेशश्च सुतीर्थः कृष्ण एव च" भा०। 4. ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿ. "यो व्यस्य वेदांश्चतुरो भगवांस्तपसा ऋषिः। लोके व्यासत्वमापेदे कार्ष्ण्यात् कृष्णत्वमेव च" भा० आदि० १०५। 5. ಕೋಗಿಲೆ. 6. ಕಲಿಯುಗ. 7. ಕಾಗೆ. 8. ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣ. 9. ಕರಮರ್ದಕ ವೃಕ್ಷ, ಕಮರಿಕೆಗಿಡ. 10. ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷ, ತಿಂಗಳಿನ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಧಭಾಗ. "चन्द्रवृद्धिकरः शुक्लः कृष्णश्चन्द्रक्षयात्मकः" तिथित०। 11. ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದ ದೇವತೆ. "धूमो रात्रिस्तथा कृष्णः षण्मासा दक्षिणायनम्" गीता ८-२५। 12. ಶೂದ್ರ. 13. ಆನೆ. 14. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. (न०) 15. ದುರಿತ, ಪಾಪ. 16. ಮೆಣಸು. 17. ಕೃಷ್ಣಲೋಹ, ಕಬ್ಬಿಣ. (वि०) 18. ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ. (स्त्री०) **–ष्णा – ಷ್ಣಾ.** 19. ದ್ರೌಪದಿ, ಪಾಂಡವರ ಪತ್ನಿ. "कृष्णेत्येवाब्रुवन् कृष्णां कृष्णाभूत् सा हि वर्णतः। तथा तन्मिथुनं जज्ञे द्रुपदस्य महामखे" भा० आदि० १८१-५७। 20. ಹಿಪ್ಪಲಿ. 21. ದ್ರಾಕ್ಷಿ. 22. ನೀಲಿಗಿಡ. 23. ಕರಿಜೀರಿಗೆ. 24. ಶೀವನೆಯ ಮರ. 25. ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ. 26. ಬಾಹುಜಿಗೆ ಗಿಡ. "कृष्णः काके पिके वर्णे विष्णौ व्यासेऽर्जुने कलौ। कृष्णा तु नील्यां द्रौपद्यां पिप्पलीद्राक्षयोरपि। कृष्णं तु मरिचे लोहे" हेम०। 27. ಕೃಷ್ಣಾನದಿ. "व्यासार्जुनाग्निहरिकोकिलकाकशूद्रतामिस्रपक्षकरिनीलगुणेषु कृष्णः। द्रव्ये त्रिषु द्रुपदजाततटिनीकणासु कृष्णाथ लोहमरिचे दुरितं च कृष्णम्" नानार्थर०।

कृष्णक ಕೃಷ್ಣಕ (पुं०) 1. ಕರಿ ಎಳ್ಳು. कृष्णप्रकारः "कन्" (५-४-३)। (न०) 2. ಕೃಷ್ಣಾಜಿನನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯ. कृष्णाजिन "कन्" अजिनपदलोपश्च (५-३-८२)।

कृष्णकन्द ಕೃಷ್ಣಕಂದ (न०) ಕೆಂದಾವರೆ, ರಕ್ತೋತ್ಪಲ. कृष्णः कन्दोऽस्य।

कृष्णकर्मन् ಕೃಷ್ಣಕರ್ಮನ್ (न०) 1. ಅಕೃತ್ಯ, ಕೆಟ್ಟ ಕೆಲಸ, ನಿಷಿದ್ಧವಾದ ಕಾರ್ಯ. कृष्णं कर्म। 2. ಗಾಯವನ್ನು ಒಣಗಿಸಿ ಕಪ್ಪಾಗಿಸುವ ಕಾರ್ಯ. "दारुणत्वात्तु शुक्लानां कृष्णकर्म हितं भवेत्। भल्लातकान् वासयेत्तु क्षीरे प्राङ्मूत्रभावितान्" इत्यादि सुश्रुत० चिकित्सा० १। (वि०) 3. ಕೆಟ್ಟಕೆಲಸಮಾಡುವ, ನಿಷಿದ್ಧವಾದ ಪಾಪ ಕಾರ್ಯಮಾಡುವ. कृष्णं कर्म यस्य।

कृष्णकाक ಕೃಷ್ಣಕಾಕ (पुं०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕಾಗೆ, ಮಂಡಕಾಗೆ, ಡೊಂಬಕಾಗೆ.

कृष्णकाय ಕೃಷ್ಣಕಾಯ (पुं०) ಮಹಿಷ, ಎಮ್ಮೆ. कृष्णः कायोऽस्य। स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। अत्र योपधत्वात् न ङीष्। **–काया –ಕಾಯಾ.**

कृष्णकोहल ಕೃಷ್ಣಕೋಹಲ (पुं०) ಜೂಜುಗಾರ, ಜೂಜಾಟದವನು. "द्यूतकृत् कृष्णकोहलः" त्रिकाण्ड०।

कृष्णगङ्गा ಕೃಷ್ಣಗಂಗಾ (स्त्री०) ಕೃಷ್ಣಾನದಿ.

कृष्णगति ಕೃಷ್ಣಗತಿ (पुं०) ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. कृष्णा धूमरूपा गतिर्यस्य। "आयोधने कृष्णगतिं सहायमवाप्य यः क्षत्रियकालरात्रिम्" रघु० ६-४२।

कृष्णगर्भ ಕೃಷ್ಣಗರ್ಭ (पुं०) ಕರಿಶಿವನಿಯ ಮರ. कृष्णवर्णो गर्भोऽस्य।

कृष्णगिरि ಕೃಷ್ಣಗಿರಿ (पुं०) 1. ನೀಲಪರ್ವತ. 2. ಸೇಲಂ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗ್ರಾಮ.

कृष्णग्रीव ಕೃಷ್ಣಗ್ರೀವ (पुं०) 1. ನೀಲಕಂಠ, ಮಹಾದೇವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. कृष्णा ग्रीवाऽस्य। (वि०) 2. ಕಪ್ಪಾದ ಕುತ್ತಿಗೆಯುಳ್ಳ. कृष्णा ग्रीवा यस्य।

कृष्णचञ्चु (क) ಕೃಷ್ಣಚಂಚು (ಕ) (पुं०) ಚಣಕ, ಕಡಲೆ. कृष्णा चञ्चुरस्य वा "कप्" (५-४-१५४)।

कृष्णचतुर्दशी ಕೃಷ್ಣಚತುರ್ದಶೀ (स्त्री०) ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದ ಚತುರ್ದಶಿ, ಮಾಸದ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಧದ ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿನ.

कृष्णचन्दन ಕೃಷ್ಣಚಂದನ (न०) ಹರಿಚಂದನ, ಬಿಳಿಚಂದನ. कृष्णप्रियं चन्दनम्।

कृष्णचन्द्र ಕೃಷ್ಣಚಂದ್ರ (पुं०) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ, ವಾಸುದೇವ. कृष्णश्चन्द्र इव।

कृष्णचूर्ण ಕೃಷ್ಣಚೂರ್ಣ (न०) 1. ಕಬ್ಬಿಣದ ತುಕ್ಕು, ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಿಲುಬು. 2. ಅರದಿಂದ ಕಬ್ಬಿಣವನ್ನು ಉಜ್ಜಿ ಬಂದ ಪುಡಿ, कृष्णं कृष्णवर्णं चूर्णम्, कृष्णलोहस्य चूर्णं वा।

कृष्णज ಕೃಷ್ಣಜ (पुं०) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಮಗ, ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ. कृष्णात् जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "ड:" (३-२-९८)।

कृष्णजटा ಕೃಷ್ಣಜಟಾ (स्त्री०) ಜಟಾಮಾಂಸಿ. कृष्णा जटा यस्याः।

कृष्णजन्मखण्ड ಕೃಷ್ಣಜನ್ಮಖಂಡ (पुं०) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಜನ್ಮ (ಅವತಾರ) ವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತ ಪುರಾಣದ ಒಂದು ಭಾಗ.

कृष्णजन्माष्टमी ಕೃಷ್ಣಜನ್ಮಾಷ್ಟಮೀ(स्त्री०)ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಅವತರಿಸಿದ ಶ್ರಾವಣ ಕೃಷ್ಣಾಷ್ಟಮಿ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಹುಟ್ಟಿದ ದಿವಸ, ಸಿಂಹಮಾಸದ ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದ ಅಷ್ಟಮಿ.

कृष्णजीरक ಕೃಷ್ಣಜೀರಕ (पुं०) ಕರಿಜೀರಿಗೆ. कृष्णो जीरकः।

कृष्णता ಕೃಷ್ಣತಾ (स्त्री०) ಕಪ್ಪಾಗಿರುವುದು. कृष्णस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः" (५-१-११९)। **–त्वम् –ತ್ವಮ್.**

कृष्णत्वच् ಕೃಷ್ಣತ್ವಚ್ (स्त्री०) ಕೃಷ್ಣಾಜಿನ, ಜಿಂಕೆಯ ಚರ್ಮ. कृष्णस्य कृष्णमृगस्य त्वक्। "कण्ठप्रभासङ्ग-विशेषनीलां कृष्णत्वचं ग्रन्थिमतीं दधानम्" कुमा० ३-४६।

कृष्णदेह ಕೃಷ್ಣದೇಹ (पुं०) 1. ಕಪ್ಪುಮೈ. 2. ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. (वि०) 3. ಕಪ್ಪುದೇಹವುಳ್ಳ.

कृष्णद्वादशी ಕೃಷ್ಣದ್ವಾದಶೀ (स्त्री०) ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದ ದ್ವಾದಶೀ ತಿಥಿ, ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ದಿವಸ.

कृष्णद्वैपायन ಕೃಷ್ಣದ್ವೈಪಾಯನ (पुं०) ಪರಾಶರ ಮಹರ್ಷಿಯ ಪುತ್ರ, ವೇದವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿ. द्वीपोऽयनं जन्मभूमिरस्य। द्वीपायन एव "अण्" (५-४-३८)। "तमहमरागमकृष्णं कृष्णद्वैपायनं वन्दे" वेणी० १-४। "कृष्णद्वैपायनं व्यासं विद्धि नारायणं विभुम्। कोह्यन्यः पुण्डरीकाक्षात् महाभारतकृद्भवेत्" विष्णुपु०। [ಪರಾಶರ ಮುನಿಯು ಒಂದು ಸಲ ದೋಣಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಯಮುನಾ ನದಿಯನ್ನು ದಾಟುತ್ತಿದ್ದಾಗ ದೋಣಿಯನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದ ದಾಶರಾಜನ ಮಗಳಾದ ಸತ್ಯವತಿಯನ್ನು ಮೋಹಿಸಿದುದ ರಿಂದ ನದಿಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲೇ ಆಗಲೇ ಮಗುವೊಂದು ಜನಿಸಿತು. ಶಿಶುವು ಕೃಷ್ಣವರ್ಣವಾದುದರಿಂದಲೂ ಯಮುನಾನದಿಯ ದ್ವೀಪದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದರಿಂದಲೂ "**ಕೃಷ್ಣದ್ವೈಪಾಯನ**"ರೆಂದೂ ಈ ಮಹರ್ಷಿಯು ತಪಃಪ್ರಭಾವದಿಂದ ವೇದಗಳ ವಿಭಾಗಮಾಡಿದುದರಿಂದ "**ವೇದವ್ಯಾಸ**"ರೆಂದೂ ಹೆಸರಾಯಿತು. "कन्यापुत्रो मम पुरा द्वैपायन इति श्रुतः। यो व्यस्य वेदांश्चतुर-स्तपसा भगवान् ऋषिः। लोके व्यासत्वमापेदे कार्ष्ण्यात् कृष्णत्वमेव च। सत्यवादी शमपरः तपस्वी दग्धकिल्बिषः। सद्योत्पन्नः स तु महान् सह पित्रा ततो गतः"] भा० आदि० १०४।

कृष्णधन ಕೃಷ್ಣಧನ (न०) ಅನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಹಣ, ಕಳ್ಳತನ ಜೂಜು ಕಾಳಸಂತೆ ಮೊದಲಾದುವು ಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಹಣ. कृष्णं अन्यायार्जितं धनम्।

कृष्णधान्य ಕೃಷ್ಣಧಾನ್ಯ (न०) ಕಪ್ಪುಧಾನ್ಯ; ಉದ್ದು. ಎಳ್ಳು, ರಾಗಿ ಮುಂತಾದುವು.

कृष्णपक्ष ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರನ ಕಲೆಗಳು ಕಡಮೆ ಯಾಗುವ ತಿಂಗಳಿನ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಧಭಾಗ, ಕೃಷ್ಣ ಪ್ರತಿಪತ್ತಿನಿಂದ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆವರೆಗಿನ ಹದಿನೈದು ದಿನ ಗಳುಳ್ಳ ಪಕ್ಷ. कृष्णः पक्षः। 2. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಪಕ್ಷ.

कृष्णपदी ಕೃಷ್ಣಪದೀ (स्त्री०) ಕಪ್ಪುಕಾಲಿನ ಹೆಂಗಸು. कृष्णः पादोऽस्याः। पादस्य लोपो "ङीप्" च (५-४-१३९) निपा०। "पादः पत्" (६-४-१३०) इति पदादेशः।

कृष्णपर्णी ಕೃಷ್ಣಪರ್ಣೀ (स्त्री०) ಕೃಷ್ಣತುಲಸಿ. कृष्णं पर्णमस्याः।

कृष्णपाकफल ಕೃಷ್ಣಪಾಕಫಲ (पुं०) ಕರಮರ್ದವೃಕ್ಷ, ಕಮರಿಕೆಗಿಡ. "कृष्णपाकफलाविग्नसुषेणाः करमर्दके" अम०।

कृष्णपुच्छ ಕೃಷ್ಣಪುಚ್ಛ (पुं०) ರೋಹಿತವೆಂಬ ಕಪ್ಪು ಬಾಲದ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು, ಕೆಂಪು ಮೀನು. कृष्णः पुच्छोऽस्य।

कृष्णफल ಕೃಷ್ಣಫಲ (पुं०) ಕಮರಿಕೆಗಿಡ. कृष्णं फलमस्य।

कृष्णभक्त ಕೃಷ್ಣಭಕ್ತ (पुं०) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಪೂಜಿಸು ವವನು, ಕೃಷ್ಣೋಪಾಸಕ.

कृष्णभूम ಕೃಷ್ಣಭೂಮ (पुं०) ಕಪ್ಪುಮಣ್ಣಿನ ಪ್ರದೇಶ. कृष्णा भूमिर्यस्य "अच्" (वा० ५-४-७५)। "पाण्डूदक्-कृष्णतो भूमः पाण्डूदक् कृष्णमृत्तिके" अभि० चि०।

कृष्णभेदी ಕೃಷ್ಣಭೇದೀ (स्त्री०) ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ.

कृष्णमुख ಕೃಷ್ಣಮುಖ (पुं०) 1. ಕಪ್ಪುಮುಖದ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕಪಿ. (वि०)2. ಕಪ್ಪುಮುಖವುಳ್ಳ. 3. ಕಪ್ಪು ತುದಿಯುಳ್ಳ, ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪಾಗಿರುವ. कृष्णं मुखं वदनम् अग्रभागो वा यस्य। "तल्" (५-१-११९)। **–मुखता –ಮುಖತಾ.** 1. ಕಪ್ಪುಮುಖದಿಂದ ಕೂಡಿರು ವಿಕೆ. 2. ಕಪ್ಪು ತುದಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ. "स्तनयोः कृष्णमुखता रोमराज्युद्गमस्तथा" सुश्रुत०।

कृष्णमृग ಕೃಷ್ಣಮೃಗ (पुं०) ಕಪ್ಪುಚುಕ್ಕಿಯ ಜಿಂಕೆ, ಚಿಗರಿ. कृष्णो मृगः। "रुरून् कृष्णमृगांश्चैव मेध्यादन्यान्

वनेचरान्" भा० वन०। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६३)। –मृगी –ಮೃಗೀ.

कृष्णयजुर्वेद ಕೃಷ್ಣಯಜುರ್ವೇದ (ಪುಂ) ಶುಕ್ಲ ಮತ್ತು ಕೃಷ್ಣಗಳೆಂಬ ಎರಡು ಯಜುರ್ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ. ತೈತ್ತಿರೀಯ ಯಜುರ್ವೇದವು ಇದರ ಒಂದು ಶಾಖೆ. (ವೈಶಂಪಾಯನ ಶಿಷ್ಯರಾದ) ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯಮಹರ್ಷಿಯು ಒಂದು ದಿನ ಗುರುವಾದ ವೈಶಂಪಾಯನರಲ್ಲಿ ಅಧಿಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಮಾತಾಡಲು ಅಧ್ಯಯನಮಾಡಿದ ವೇದವೆಲ್ಲವೂ ಹೊರಟು ಹೋಗಲೆಂಬ ಗುರುವಿನ ಶಾಪದಿಂದ ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯರು ವೇದವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ವಾಂತಿಮಾಡಿದರು. ಇತರ ಮಹರ್ಷಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ತಿತ್ತಿರಿಪಕ್ಷಿರೂಪದಿಂದ ಆ ವೇದವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಗ್ರಹಿಸಿ ಪ್ರಚಾರಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಈ ವೇದಕ್ಕೆ **"ತೈತ್ತಿರೀಯ ಯಜುರ್ವೇದ"**ವೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು.

ಯಜುರ್ವೇದವು ಎಂಬತ್ತಾರು ಭೇದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು.

ಚರಕಶಾಖೆಯುವರ ಭೇದಗಳು 12: (1) चरकाः, (2) आह्वरकाः, (3) कठाः, (4) प्राच्यकठाः, (5) कापिष्ठलकठाः, (6) चारायणीयाः, (7) वार्तान्तरीयाः, (8) श्वेताश्वतराः, (9) वाराहाः, (10) औपमन्यवः, (11) छागलेयाः ಮತ್ತು (12) मैत्रायणीयाः।

ಮೈತ್ರಾಯಣೀಯ ಶಾಖೆಯುವರ ಭೇದಗಳು 7 : (1) मानवाः, (2) मैत्रायणीयाः, (3) दुन्दुभाः, (4) चैकेयाः, (5) हारिद्रवेयाः, (6) श्यामाः ಮತ್ತು (7) श्यामायनीयाः।

ವಾಜಸನೇಯ ಶಾಖೆಯುವರ ಭೇದಗಳು 15 : (1) काण्वाः, (2) माध्यन्दिनाः, (3) शावीयाः, (4) श्यामायनीयाः, (5) कापोलाः (6) पौण्ड्रवत्साः, (7) आवटिकाः, (8) परमावटिकाः, (9) पाराशर्याः, (10) वैधेयाः, (11) वैनेयाः, (12) औधेयाः, (13) गालयाः, (14) वैजपाः ಮತ್ತು (15) कात्यायनीयाः।

ತೈತ್ತಿರೀಯಕ ಶಾಖೆಯುವರ ಭೇದಗಳು 2 : (1) औख्याः, (2) काण्डिकेयाः।

ಕಾಂಡಿಕೇಯರ ಭೇದಗಳು 5 : (1) आपस्तम्बी, (2) बौधायनी, (3) सत्याषाढी, (4) हिरण्यकेशी ಮತ್ತು (5) औधेयी। ಇತ್ಯಾದಿ.

ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಈಗ ದಕ್ಷಿಣದೇಶದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿರುವುದು ತೈತ್ತಿರೀಯ ಶಾಖೆ. ಈ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ संहिता, ब्राह्मणम्, आरण्यकम्, उपनिषदः ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಭಾಗಗಳಿರುವುವು. ಸಂಹಿತೆ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಮತ್ತು ಆರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು 82 ಪ್ರಶ್ನಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಅಶೀತಿದ್ವಯವಾಗುವುದು.

ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಸಪ್ತ (7) ಕಾಂಡಗಳಿರುವುವು.

1 ನೆಯ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ	8 ಪ್ರಶ್ನಗಳು
2 ನೆಯ ,,	6 ,,
3 ನೆಯ ,,	5 ,,
4 ನೆಯ ,,	7 ,,
5 ನೆಯ ,,	7 ,,
6 ನೆಯ ,,	6 ,,
7 ನೆಯ ,,	5 ,,
	44

ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟಕಗಳು (3) ಮೂರು.

1 ನೆಯ ಅಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ	8 ಪ್ರಶ್ನಗಳು
2 ನೆಯ ,,	8 ,,
3 ನೆಯ ,, (ಕಾಠಕವೂ ಸೇರಿ)	12 ,,
ಆರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ	10 ,,
ಒಟ್ಟು	82 ಪ್ರಶ್ನಗಳು.

ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಮಂತ್ರಗಳೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ವಿಧಿವಾಕ್ಯಗಳೂ ಆರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಮೇಧ, ಪಿತೃಮೇಧ, ಪ್ರವರ್ಗ್ಯ ಮುಂತಾದುವುಗಳೂ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ತತ್ತ್ವವಿಚಾರಗಳೂ ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ.

ಸಂಹಿತೆಯ ಪ್ರಮಾಣ :

ಕಾಂಡಗಳು	7
ಪ್ರಶ್ನಗಳು	44
ಅನುವಾಕಗಳು	651
ಹನಸುಗಳು	2198
ಪದಗಳು	192090
ಅಕ್ಷರಗಳು	253868

कृष्णयजुर्वेदीय ಕೃಷ್ಣಯಜುರ್ವೇದೀಯ (वि०) ಕೃಷ್ಣಯಜುರ್ವೇದ ಸಂಬಂಧವಾದ. ಕೃಷ್ಣಯಜುರ್ವೇದದ.

कृष्णयाम ಕೃಷ್ಣಯಾಮ (ಪುಂ) ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. कृष्णो यामो वर्त्म यस्य।

कृष्णरक्त ಕೃಷ್ಣರಕ್ತ (ಪುಂ) 1. ಕಪ್ಪು ಮತ್ತು ಕೆಂಪು ಬೆರತ ಬಣ್ಣ. कृष्णमिश्रो रक्तः। (वि०) 2. ಕಪ್ಪು ಮತ್ತು ಕೆಂಪು ಬೆರತ ಬಣ್ಣದ, ಧೂಮ್ರವರ್ಣದ. कृष्णश्चासौ रक्तश्च।

कृष्णल ಕೃಷ್ಣಲ (पुं०) 1. ಗುಲಗಂಜಿ ಗಿಡ. कृष्णं वर्णं लाति — ला(आदाने) "कः" (३-२-३)। (न०)2. ಗುಲಗಂಜಿಕಾಯಿ. 3. ಮಧ್ಯಯವದ ತೂಕ. (ಇದೊಂದು ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದ ತೂಕ).

८ त्रसरेणवः	१ लिक्षा
३ लिक्षाः	१ राजसर्षपः
३ राजसर्षपाः	१ गौरसर्षपः
६ गौरसर्षपाः	१ यवो मध्यमः
३ मध्ययवाः	१ कृष्णलम्
५ कृष्णलानि	१ माषः

"त्रसरेणवोऽष्टौ विज्ञेया लिक्षैका परिमाणतः। ता राजसर्षपस्तिस्रः ते त्रयो गौरसर्षपः। सर्षपाः षट् यवो मध्यः त्रियवन्त्वेककृष्णलम्" मनु० ८-१३३, ३४। (स्त्री०) **—ला —ಲಾ.** ಗುಲಗಂಜಿಗಿಡ. स्वार्थे "कः"। **—लकः —ಲಕಃ.**

कृष्णलवण ಕೃಷ್ಣಲವಣ (न०) ಸೌವರ್ಚಲವೆಂಬ ಲವಣ.

कृष्णलोह ಕೃಷ್ಣಲೋಹ (न०)1. ಅಯಸ್ಕಾಂತ, ಸೂಜಿಗಲ್ಲು. 2. ಕಬ್ಬಿಣ.

कृष्णलोहित ಕೃಷ್ಣಲೋಹಿತ (पुं०) 1. ಕಪ್ಪು ಕೆಂಪು ಬೆರೆತ ಬಣ್ಣ. कृष्णमिश्रो लोहितः। (वि०) 2. ಕಪ್ಪು ಕೆಂಪು ಬೆರೆತ ಬಣ್ಣದ, ಧೂಮ್ರವರ್ಣದ.

कृष्णवक्त्र ಕೃಷ್ಣವಕ್ತ್ರ (पुं०) 1. ಕೃಷ್ಣಮುಖದ ವಾನರ, ಕಪಿ. कृष्णं वक्त्रं यस्य। (वि०)2. ಕಪ್ಪು ಮುಖವುಳ್ಳ. स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। **—वक्त्रा —ವಕ್ತ್ರಾ.**

कृष्णवर्ण ಕೃಷ್ಣವರ್ಣ (पुं०) 1. ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣ. कृष्णो वर्णः। 2. ರಾಹು. कृष्णो वर्णोऽस्य। (वि०)3. ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣದ. कृष्णो वर्णो यस्य।

कृष्णवर्त्मन् ಕೃಷ್ಣವರ್ತ್ಮನ್ (पुं०)1. ಅಗ್ನಿ ಬೆಂಕಿ. कृष्णं वर्त्माऽस्य। "श्रद्दधे त्रिदशगोपमात्रके दाहशक्तिमिव कृष्णवर्त्मनि" रघु० ११-४२। 2. ಚಿತ್ರಕವೃಕ್ಷ, ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಗಿಡ. 3. ರಾಹುಗ್ರಹ. (वि०)4. ನೀಚ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವವನು. कृष्णमशुद्धं वर्त्माचरणं यस्य। "कृष्णवर्त्मा पुमानग्नौ दुराचारे विधुन्तुदे" मेदि०।

कृष्णवल्ली ಕೃಷ್ಣವಲ್ಲೀ (स्त्री०) 1. ಕೃಷ್ಣ ತುಲಸಿ. 2. ಸೊಗದೆ ಗಿಡ.

कृष्णवानर ಕೃಷ್ಣವಾನರ (पुं०) ಗೋಲಾಂಗೂಲವೆಂಬ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ವಾನರ, ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕಪಿ.

कृष्णवृन्ता ಕೃಷ್ಣವೃಂತಾ (स्त्री०) ಪಸುರು ಪಾದರಿ ಗಿಡ. कृष्णं वृन्तमस्याः।

कृष्णवृन्तिका ಕೃಷ್ಣವೃಂತಿಕಾ (स्त्री०) ಶೀವನೆಯ ಮರ. कृष्णवृन्ता संज्ञायां "कन्" (५-३-८७)।

कृष्णवेणी ಕೃಷ್ಣವೇಣೀ (स्त्री०) ಭಾರತದೇಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಪ್ರವಹಿಸುವ ಒಂದು ನದಿ, ಕೃಷ್ಣಾನದಿ. "ततो देवह्रदेऽरण्ये कृष्णवेणीजलोद्भवे। जातिस्मरह्रदे स्नात्वा भवेज्जातिस्मरो नरः" भा० वन० ८५-३८।

कृष्णव्रीहि ಕೃಷ್ಣವ್ರೀಹಿ (पुं०) ಕಪ್ಪುಬತ್ತ. कृष्णो व्रीहिः।

कृष्णशकुनि ಕೃಷ್ಣಶಕುನಿ (पुं०) ಕಾಗೆ. कृष्णः शकुनिः।

कृष्णशार ಕೃಷ್ಣಶಾರ (पुं०) ಕಪ್ಪು ಮತ್ತು ಚಿತ್ರವರ್ಣದ ಜಿಂಕೆ. कृष्णश्चासौ शारश्च।

कृष्णशालि ಕೃಷ್ಣಶಾಲಿ (पुं०) ಕಪ್ಪು ಬತ್ತ. कृष्णः शालिः।

कृष्णशृङ्ग ಕೃಷ್ಣಶೃಂಗ (पुं०) ಮಹಿಷ, ಎಮ್ಮೆ. कृष्णं शृङ्गमस्य।

कृष्णसख ಕೃಷ್ಣಸಖ (पुं०) ಕೃಷ್ಣನ ಗೆಳೆಯ, ಅರ್ಜುನ. कृष्णस्य सखा "टच्" (५-४-९१)।

कृष्णसर्प ಕೃಷ್ಣಸರ್ಪ (पुं०) ಕಾಳಿಂಗ ಸರ್ಪ. कृष्णः सर्पः। "आशीविषैः कृष्णसर्पैः सुप्तं चैनमदंशयत्" भा० आदि० ६१। स्त्रियाम् "टाप्"।

कृष्णसर्षप ಕೃಷ್ಣಸರ್ಷಪ (पुं०) ಕರಿ ಸಾಸವೆ. कृष्णः सर्षपः।

कृष्णसार ಕೃಷ್ಣಸಾರ (पुं०) ಸಾರಗದ ಒಂದು ಭೇದ, ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಜಿಂಕೆ, ಮೈಯಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪು ಚುಕ್ಕಿಗಳುಳ್ಳ ಚಿತ್ರವರ್ಣದ ಜಿಂಕೆ. कृष्णश्चासौ सारश्च। "कृष्णसारे ददच्चक्षुस्त्वयि चाधिज्यकार्मुके" शाकु० १-६।

कृष्णसारङ्ग ಕೃಷ್ಣಸಾರಂಗ (पुं०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಜಿಂಕೆ. कृष्णश्चासौ सारङ्गश्च।

कृष्णसारथि ಕೃಷ್ಣಸಾರಥಿ (पुं०) 1. ಕೃಷ್ಣನೇ ಸಾರಥಿಯಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಅರ್ಜುನ. कृष्णः सारथिर्यस्य। 2. ಕೃಷ್ಣನ ಸಾರಥಿ, ದಾರುಕ. कृष्णस्य सारथिः।

कृष्णस्कन्ध ಕೃಷ್ಣಸ್ಕಂಧ (पुं०) ಹೊಂಗೆಮರ. ತಮಾಲ ವೃಕ್ಷ. कृष्णः स्कन्धोऽस्य।

कृष्णा ಕೃಷ್ಣಾ (स्त्री०) "कृष्ण" ಪದದ ದ್ರೌಪದಿ ಮೊದಲಾದ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದ ಅರ್ಥ.

कृष्णागुरु ಕೃಷ್ಣಾಗುರು (पुं०) ಅಗುರು ಚಂದನ, ಕಪ್ಪು ಜಾತಿಯ ಚಂದನವೃಕ್ಷ.

कृष्णाचल ಕೃಷ್ಣಾಚಲ (पुं०) 1. ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ರೈವತಕ ಪರ್ವತ. कृष्णप्रियः अचलः। 2. ಇಂದ್ರನೀಲ ಪರ್ವತ. कृष्णः अचलः।

कृष्णाजिन ಕೃಷ್ಣಾಜಿನ (न०) ಜಿಂಕೆಯ ಚರ್ಮ, ಕೃಷ್ಣ ಮೃಗದ ತೊಗಲು. कृष्णस्य अजिनम्।

कृष्णायस ಕೃಷ್ಣಾಯಸ (न०) ಕೃಷ್ಣಲೋಹ, ಕಬ್ಬಿಣ. कृष्णमयः "टच्" (५-४-९४)।

कृष्णाष्टमी ಕೃಷ್ಣಾಷ್ಟಮಿ (स्त्री०) 1. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಅವತರಿಸಿದ ಸಿಂಹಮಾಸದ ಬಹುಳ ಅಷ್ಟಮಿ. ಜನ್ಮಾಷ್ಟಮಿ. ["कृष्णजयन्ती" ಪದವನ್ನೂ ನೋಡಿ.] 2. ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದ ಅಷ್ಟಮಿ ತಿಥಿ.

कृष्णिका ಕೃಷ್ಣಿಕಾ (स्त्री०) ರಾಜಸಾಸವೆ. ಕರಿಸಾಸವೆ. कृष्णवर्णोऽतिशयेनास्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)।

कृष्णेक्षु ಕೃಷ್ಣೇಕ್ಷು (पुं०) ಕಾಡು ಕಬ್ಬು. कृष्णश्चासौ इक्षुश्च।

कृष्णोदर ಕೃಷ್ಣೋದರ (पुं०) ಕಪ್ಪು ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಸರ್ಪ. कृष्णमुदरमस्य। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **–उदरी –ಉದರೀ.**

कृष्णोदुम्बरिका ಕೃಷ್ಣೋದುಂಬರಿಕಾ (स्त्री०) ಕಲ್ಲಭತ್ತಿ ಗಿಡ. कृष्णस्य काकस्य प्रिया उदुम्बरिका।

कृष्य ಕೃಷ್ಯ (वि०) 1. ಎಳೆಯಲ್ಪಡುವ. 2. ಎಳೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಎಳೆಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ. कृष (विलेखने) "क्यप्" (३-१-११०)। 4. ಉಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಉಳಲ್ಪಡುವ, ಉಳಲು ಶಕ್ಯವಾದ. "कृष्यां दहन्नपि खलु क्षितिमिन्धनेद्धो बीजप्ररोहजननीं ज्वलनः करोति" रघु० ९-८०।

कृष्यमाण ಕೃಷ್ಯಮಾಣ (वि०) 1. ಉಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. कृष (विलेखने) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ಎಳೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. "पुरो विलग्नैर्हरदृष्टिपातैः सुवर्णसूत्रैरिव कृष्यमाणः" कुमा० ७-५०।

कृसर ಕೃಸರ (पु०) ತಿಲಾನ್ನ, ಎಳ್ಳಿನೊಡನೆ ಬೇಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅನ್ನ. "तिलतण्डुलसंपक्वः कृसरः सोऽभिधीयते"।

कॄ – विक्षेपे (तुदा० पर० सक० से०)। किरति। चकार, चकरतुः। चकरिथ। चकरिम। करिता, करीता। करिष्यति, करीष्यति। किरतु। किर। किराणि। अकिरत्। किरेत्। कीर्यात्। अकारीत्। अकरिष्यत्, अकरीष्यत्। 1. ಎರಚು, ಎಸೆ, ಬಿಸಾಡು, ಚೆಲ್ಲು. "अवाकिरन् बाललताः प्रसूनैराचारलाजैरिव पौरकन्याः" रघु० २-१०। 2. ಹರಡು.

कर्मणि :—कीर्यते। चकरे। करिता, करीता। कारिता। करिष्यते, करीष्यते, कारिष्यते। कीर्यताम्। अकीर्यत। कीर्येत। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि :—कारयति, –ते। कारयां चकार, –चक्रे, बभूव, –आस। कारयिता। कारयिष्यति, –ते। कारयतु, –ताम्। अकारयत्, –त। कारयेत्, –त। ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि :—चिकरिषति। चिकरिषां चकार, –बभूव, –आस। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—करितव्यः, करीतव्यम्। करणीयम्। कार्यम्। कर्म० कीर्णम्। कीर्णवान्। किरन्, किरती, किरन्ती। करितुम्। करीतुम्। (भावे) कीर्णम्। करणम्। कीर्त्वा। विकीर्य।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು :

(1) अनु+कॄ = अनुकिरति। ಅನಂತರ ಎಸೆ, –ಚೆಲ್ಲು, –ಎರಚು.

(2) अप + कॄ = अपस्किरते। ಹರ್ಷ ಆಶ್ರಯ ಭಕ್ಷಣ ಈ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಚತುಷ್ಪಾತ್ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮತ್ತು ಪಕ್ಷಿಗಳ ವ್ಯಾಪಾರ (ಅರ್ಥ)ವು ತೋರಿದಾಗ अप ಪೂರ್ವಕವಾದ कॄ ಧಾತುವಿಗೆ "सुट्" ಆಗಮ ಮತ್ತು ಆತ್ಮನೇಪದಗಳು ಬರುವುವು. अपस्किरते वृषो हृष्टः। भक्षार्थी कुक्कुटः अपस्किरते। आश्रयार्थी श्वा अपस्किरते।

(3) अव+कॄ = अवकिरति। 1. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಚೆಲ್ಲು. 2. ದೂರಕ್ಕೆ ಎಸೆ. ಮಲವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ "सुट्" (६-१-१४८)। अवस्करः। ನಿಯಮಭ್ರಷ್ಟನೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ अवकीर्णी।

(4) आ+कॄ=आकिरति। आकीर्णम्। 1. ಸುತ್ತಲೂ ಎರಚು. 2. ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡು, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸು. "आकीर्णमृषिपत्नीनामुटजद्वाररोधिभिः। अपत्यैरिव नीवारभागधेयोचितैर्मृगैः" रघु० १-५०।

(5) उद्+कॄ=उत्किरति। उत्कीर्णम्। 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎರಚು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಸೆ. 2. ಕಲ್ಲು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ಚಿತ್ರವನ್ನು ಕೆತ್ತು. –ಚಿತ್ರವನ್ನು ಕೊರೆ. "लीनेव प्रतिबिम्बितेव लिखितेवोत्कीर्णरूपेव च" मालती० ५-१०।

(6) सम्+उद्+कॄ = समुत्किरति। समुत्कीर्णः। ರಂಧ್ರ ಮಾಡು, ವಜ್ರ ಕೊರೆ. "मणौ वज्रसमुत्कीर्णे सूत्रस्येवास्ति मे गतिः" रघु० १-४।

(7) प्र+कॄ = प्रकिरति। प्रकीर्णः। ಬೆರಸು, ಕಲಸು.

(8) प्रति+कॄ = प्रतिकिरति। ಹಿಂಸಿಸು, ಪೀಡಿಸು. हिंसायां सुडागमः (६-१-१४१)। "स मुग्धकान्तास्तनसङ्गभङ्गुरैरुरोविदारं प्रतिचस्करे नखैः" माघ० १-४७।

(9) सम्+कॄ = संकिरति। संकीर्णम्। ಮಿಶ್ರವಾಗು, ಬೆರೆ. संकरः।

कॄ – हिंसायाम् (क्र्या० पर० सक० से०)। कृणाति। चकार। करिता, करीता। करिष्यति, करीष्यति। कृणातु। अकृणात्, अकृणीताम्। कृणीयात्। ಇತ್ಯಾದಿ. ಹಿಂಸಿಸು, ಪೀಡಿಸು.

कर्मणि :—कीर्यते। चकरे। करिता करीता, कारिता। ಇತ್ಯಾದಿ. ಉಳಿದುವು कॄ (विक्षेपे) ಧಾತುವಿನ ರೂಪಗಳಂತೆ ಆಗುವುವು.

णिचि :—कारयति, –ते। ಇತ್ಯಾದಿ कॄ (विक्षेपे) ಧಾತುವಿನ ರೂಪಗಳಂತೆ ಆಗುವುವು.

कृत्सु :—कृणन् कृणती ಈ ರೂಪಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದೆಲ್ಲವೂ कॄ (विक्षेपे) ರೂಪಗಳಂತೆ ಆಗುವುವು.

कॄञ् – हिंसायाम् (क्र्या० उभ० सक० से०)। कृणाति, कृणीते। अकारीत्, अकरिष्ट। ಇತ್ಯಾದಿ.

कॄत – संशब्दने (चुरा० उभ० सक० से०)। कीर्तयति, –ते। अचकीर्तत्, –त। अचीकृतत्, –त। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ಹೇಳು. 2. ಹೆಸರು ಹಿಡಿದು ಕರೆ. 3. ಹೊಗಳು. 4. ವರ್ಣಿಸು. 5. ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡು.

क्लृप्त ಕ್ಲೃಪ್ತ (वि०) 1. ಏರ್ಪಟ್ಟಿರುವ. 2. ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ, ಸಜ್ಜಾಗಿರುವ. कृपू (सामर्थ्ये) "क्तः" (३-४-७२)। "क्लृप्तपुष्पशयनाँल्लतागृहानेत्य दूतिकृतमार्गदर्शनः" रघु० १९-१३। 3. ಮಾಡಿರುವ. 4. ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗಿರುವ, ಉತ್ಪತ್ತಿಹೊಂದಿದ. 5. ನಿಶ್ಚಿತವಾದ, ತೀರ್ಮಾನವಾದ. 6. ವಿಹಿತವಾದ, ಗೊತ್ತಾದ, ನಿಗದಿಯಾದ. "क्लृप्तानां पशुसोमानां निष्कृत्यर्थमसंभवे" मनु० ११-२७।

क्लृप्तकीला ಕ್ಲೃಪ್ತಕೀಲಾ (स्त्री०) ಹಕ್ಕುಪತ್ರ, ವ್ಯವಸ್ಥಾಪತ್ರ, ಮನೆ ಜಮೀನು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಖಾತೆ ಪತ್ರ, ಪಟ್ಟೆ. क्लृप्तं कीलयति – कील (बन्धने) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "पट्टोलिका क्लृप्तकीला" त्रिकाण्ड०।

क्लृप्तधूप ಕ್ಲೃಪ್ತಧೂಪ (पुं०) ಸಿಲ್ಲಕ, ಲೋಬಾನ, ಮ್ಲೇಚ್ಛ ದೇಶದ ಒಂದು ವಾಸನಾದ್ರವ್ಯ. क्लृप्तो धूपो येन।

क्लृप्ति ಕ್ಲೃಪ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಕಲ್ಪನೆ, ಏರ್ಪಾಡು. कृपू (सामर्थ्ये) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಅವಧಾರಣ, ನಿಶ್ಚಯ. 3. ನಿರ್ಮಾಣ, ತಯಾರಿಕೆ. 4. ಸಿದ್ಧತೆ, ಸಜ್ಜು. 5. ಗೊತ್ತುವಳಿ, ವಿಧಿ. 6. ಸೃಷ್ಟಿ, ಉತ್ಪತ್ತಿ.

केकय ಕೇಕಯ (पुं० ब० व०) 1. ಕೇಕಯ ದೇಶ. "उभौ भरतशत्रुघ्नौ केकयेषु परन्तपौ" रामा०। (पुं०) 2. ಕೇಕಯ ದೇಶದ ದೊರೆ. "सत्कृत्य केकयो राजा भरतस्य ददौ धनम्" रामा०। (स्त्री०) **–यी –ಯೀ.** ಕೇಕಯ ರಾಜನ ಮಗಳು. ಜನ್ಯಜನಕಭಾವರೂಪವಾದ ಪುಂಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ "पुंयोगादाख्यायाम्" (४-१-४८) "ङीष्"।

केकर ಕೇಕರ (न०) 1. ಮಾಲುಗಣ್ಣು, ಓರೆಗಣ್ಣು. (वि०) 2. ಹಳ್ಳತಿಟ್ಟುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು, ವಿಕಾರವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು, ಮಾಲುಗಣ್ಣುಳ್ಳವನು. के मूर्ध्नि कर्तुं शीलमस्य – डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)।

केका ಕೇಕಾ (स्त्री०) ಮಯೂರದ ಶಬ್ದ, ನವಿಲಿನ ಕೂಗು. के मूर्ध्नि कायति – कै (शब्दे) "डः" (३-२-१०१)। "षड्जसंवादिनीः केका द्विधा भिन्नाः शिखण्डिभिः" रघु० १-३९।

केकावल ಕೇಕಾವಲ (पुं०) ಮಯೂರ, ನವಿಲು. केकां वलते – वल (संवरणे) "अच्" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **–वली –ವಲೀ.**

केकिक ಕೇಕಿಕ (पुं०) ಮಯೂರ, ನವಿಲು. केकास्यास्ति "ठन्" (५-२-११६)।

केकिन् ಕೇಕಿನ್ (पुं०) ಮಯೂರ, ನವಿಲು. केकास्यास्ति "इनिः" (५-२-११६)।

केट ಕೇಟ (पुं०) ತ್ರಾಸ, ಭಯ. किट (त्रासे) "घञ्" (३-३-१८)।

केणिका ಕೇಣಿಕಾ (स्त्री०) ವಸ್ತ್ರಗೃಹ, ಡೇರೆ, ಗುಡಾರ. "स्थुलं दूष्ये केणिका पटकुटचपि" अभि० चि०।

केत ಕೇತ (पुं०) 1. ಗೃಹ, ಮನೆ, ವಾಸಸ್ಥಳ. कित (निवासे) अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। "मत्स्यो

युगान्तसमये मनुनोपलब्धः क्षोणीमयो निखिलजीवनिकायकेतः" भाग० २-७-१२। 2. ವಾಸಮಾಡುವುದು, ಇರುವುದು. कित भावे "घञ्" (३-३-१८)। "अवाङ्मुखाः पक्षिगणा दिनान्ते विशन्ति केतार्थमिवाशु वृक्षम्" भा० कर्ण० ८९-१५।

केतक ಕೇತಕ (पुं०) 1. ತಾಳೆ ಮರ. कित (निवासे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "विलासिनीविभ्रमदन्तपत्रमापाण्डुरं केतकबर्हमन्यः" रघु० ६-१७। (न०)2. ತಾಳೆ ಹೂವು. केतक्याः पुष्पं "अण्" (४-३-१३५)। अणो "लुक्" (वा० ४-३-१६६)। ङीपो लुक् (१-२-४९)। "दधानमाशासु चरिष्णु दुर्यशः स कौतुकी तत्र ददर्श केतकम्" नैष० १-७८। (स्त्री०) **-की -ಕೀ.** 3. ತಾಳೆ ಮರ. केतक जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। "सरजसमपहाय केतकीनां प्रसवमुपान्तिकनीपरेणुकीर्णम्" किरा० १०-२६। 4. ತಾಳೆ ಹೂವು. बहुलग्रहणात् क्वचित् ङीषो न लुक्।

केतन ಕೇತನ (पुंन०) 1. ಧ್ವಜ, ಬಾವುಟ, ಪತಾಕೆ. केत्यते ज्ञायतेऽनेन — कित (निवासादौ) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "इत्यस्य तेने कदलीर्मधुश्रीः प्रभावनी केतनवैजयन्तीः" माघ० ६-६९। "भग्नं भीमेन मरुता भवतो रथकेतनम्" वेणी० २-२४। 2. ಚಿಹ್ನೆ, ಗುರುತು. "अगणितमहिमानः केतनं मङ्गलानां कथमिव भुवनेऽस्मिन् तादृशाः संभवन्ति" मालती० २-९। 3. ನಿವಾಸ, ಗೃಹ, ವಾಸಸ್ಥಳ. "न तत्र वृक्षच्छाया वा पानीयं केतनानि च" भा० वन०। 4. ನಿಮಂತ್ರಣ, ಆಹ್ವಾನ, ಕರೆ. "यावन्तः पतिता विप्रा जडोन्मत्तास्तथैव च। दैवे वाप्यथवा पित्र्ये तावन्नार्हन्ति केतनम्" भा०। 5. ಕೃತ್ಯ. 6. ಸ್ಥಾನ, ಜಾಗ. "एतद्राजासनं सर्वभूभृत्संश्रयकेतनम्" विष्णुपु०।

केतु ಕೇತು (पुं०) 1. ನವಗ್ರಹಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ಕೇತುಗ್ರಹ, ರಾಹುವಿನ ಶರೀರ. चायृ (पूजानिशामनयोः) "तुः" किः आदेशश्च (उ० १-७३)। ಕೇತುವು ಒಂದು ಛಾಯಾ ಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಪಾಪಗ್ರಹ. "अर्धोनेन्द्वर्कसौराराः पापाः सौम्यास्तथापरे। पापयुक्तो बुधः पापो राहुकेतू च पापदौ"। ಈ ಗ್ರಹವು ಜನ್ಮರಾಶಿಯಿಂದ ಮೂರು (3) ಆರು (6) ಹತ್ತು (10) ಮತ್ತು ಹನ್ನೊಂದ (11) ನೆಯ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಶುಭಫಲಪ್ರದವಾದುದು. "केतूपप्लवभौममन्दगतयः षष्ठत्रिसंस्थाः शुभाः चन्द्रार्कावपि ते च तौ च दशमौ चन्द्रः पुनः सप्तमः। जीवः सप्तनवद्विपञ्चमगतो युग्मेषु सोमात्मजः शुक्रः षड्दशसप्तवर्जमितरे सर्वेऽप्युपान्ते शुभाः" ज्योतिस्०। ಕೇತುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಮೀನರಾಶಿಯು ಕ್ಷೇತ್ರ. ಸಿಂಹರಾಶಿಯು ತ್ರಿಕೋಣವಾಗುವುದು. ಧನೂರಾಶಿಯು ಉಚ್ಚಸ್ಥಾನ. ಮಿಥುನವು ನೀಚಸ್ಥಾನ. ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರ ಮತ್ತು ಕುಜರು ಮಿತ್ರರು. ಬುಧ ಗುರುಗಳು ಸಮಾನರು. ಶುಕ್ರ ಶನಿಗಳು ಶತ್ರುಗಳು. "सिंहस्त्रिकोणं धनुरुच्चसंज्ञं मीनो गृहं शुक्रशनी विपक्षौ। सूर्यारचन्द्राः सुहृदः समानौ जीवेन्दुजौ षट् शिखिनः परांशाः" ज्योतिस्०।

ಕೇತುದಶಾ ಪ್ರಮಾಣ ಏಳು (7) ವರ್ಷಗಳು. ಇತರ ಗ್ರಹಗಳ ದಶೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೇತುವಿನ ಅಂತರ್ದಶಾ (ಭುಕ್ತಿ) ಮಾನ:

ದಶೆ	ವರ್ಷ	ಮಾಸಗಳು	ದಿನಗಳು
ರವಿದಶೆ	–	4	6
ಚಂದ್ರದಶೆ	–	7	–
ಕುಜದಶೆ	–	4	27
ರಾಹುದಶೆ	1	–	18
ಗುರುದಶೆ	–	11	6
ಶನಿದಶೆ	1	1	9
ಬುಧದಶೆ	–	11	27
ಕೇತುದಶೆ	–	4	27
ಶುಕ್ರದಶೆ	1	2	–

ಕೇತುಮಹಾದಶೆಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ (ಸ್ವ) ಮತ್ತು ಇತರ ಗ್ರಹಗಳ ಅಂತರ್ದಶಾ (ಭುಕ್ತಿ) ಮಾನ:

	ವರ್ಷ	ಮಾಸಗಳು	ದಿನಗಳು
ಸ್ವಭುಕ್ತಿ	–	4	27
ಶುಕ್ರಭುಕ್ತಿ	1	2	–
ರವಿಭುಕ್ತಿ	–	4	6
ಚಂದ್ರಭುಕ್ತಿ	–	7	–
ಕುಜಭುಕ್ತಿ	–	4	27
ರಾಹುಭುಕ್ತಿ	1	–	18
ಗುರುಭುಕ್ತಿ	–	11	6
ಶನಿಭುಕ್ತಿ	1	1	9
ಬುಧಭುಕ್ತಿ	–	11	27

2. ಧೂಮಕೇತು. ["धूमकेतु" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

केतुभ ಕೇತುಭ (पुं०) ಮೇಘ, ಮೋಡ. केतुरिव भाति — भा (दीप्तौ) "कः" (३-२-४)।

केतुमत् ಕೇತುಮತ್ (ಪುಂ) 1. ದಿವೋದಾಸರಾಜನ ವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರ. "क्षेमस्य केतुमान् पुत्रः सुकेतुरस्य चात्मजः" हरिवं०। 2. ಧನ್ವಂತರಿಯ ಒಬ್ಬ ಮಗ. 3. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. (वि०) 4. ಚಿಹ್ನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನು, ಗುರುತುಳ್ಳವನು. केतुरस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। 5. ಬುದ್ಧಿವಂತ, ಪ್ರಜ್ಞಾಶಾಲಿ. 6. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ. 7. ಧ್ವಜದಿಂದ ಕೂಡಿದ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–मती –ಮತೀ.** (स्त्री०) ಸುಮಾಲಿಯೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಹೆಂಡತಿ.

केतुमाल ಕೇತುಮಾಲ (ಪುಂ) 1. ಅಗ್ನೀಧ್ರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. (ಪುನಂ) 2. ಜಗತ್ತಿನ ಒಂಬತ್ತು ದ್ವೀಪಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ಜಂಬೂದ್ವೀಪದ ಪಶ್ಚಿಮ ಭಾಗ. "पश्चिमे केतुमालाख्ये रोमकाख्या प्रकीर्तिता" सू० सि० १२-३९। (स्त्री०) **–माला –ಮಾಲಾ.** ಅವಂತಿದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ನದಿ.

केतुमालिन् ಕೇತುಮಾಲಿನ್ (ಪುಂ) ಒಬ್ಬ ದಾನವ. "दुर्धरः केतुमाली च शत्रुहन्ता प्रमर्दनः" हरिवं०।

केतुरत्न ಕೇತುರತ್ನ (नं०) ನವರತ್ನಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ವೈಡೂರ್ಯ. ವೈಡೂರ್ಯಕ್ಕೆ ಕೇತುವು ಅಧಿಪತಿಯಾದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

केदर ಕೇದರ (वि०) ವಿಕಾರದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳವನು.

केदार ಕೇದಾರ (ಪುಂ) 1. ಗದ್ದೆ, ನೀರಿನ ಆಸರೆಯಿಂದ ಬತ್ತ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬೆಳೆಯತಕ್ಕ ಭೂಮಿ. केन जलेन दीर्यते—दॄ (विदारणे) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। "केदारभाजा शिशिरप्रवेशात् पुण्याय मन्ये मृतमुत्पलिन्या" नैष० ७-३५। 2. ಆಲವಾಲ, ಗಿಡದ ಬುಡದಲ್ಲಿ ನೀರು ನಿಲ್ಲಲು ಸುತ್ತಲೂ ಕಟ್ಟೆ ಕಟ್ಟಿದ ಪಾತಿ. 3. ಗದ್ದೆಯೊಳಗೆ ಮಾಡಿರುವ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಕುಂಟೆ. "वृषः पिबति केदारे निःश्वासाकुलितं पयः" रामा०। 4. ಹಿಮಾಚಲದ ಒಂದು ಭಾಗವಾದ ಕೇದಾರಕ್ಷೇತ್ರ. 5. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 6. ಶಿವಲಿಂಗ. "केदारोऽद्री शिवे क्षेत्रे भूमिभेदालवालयोः" मेदि०।

केदारनाथ ಕೇದಾರನಾಥ (ಪುಂ) ಹಿಮಾಲಯದಲ್ಲಿ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ ಪರಶಿವ. केदारक्षेत्रस्य नाथः।

केदारेश्वर ಕೇದಾರೇಶ್ವರ (ಪುಂ) 1. ಕಾಶಿಯಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವ ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. (नं०) 2. ಹಿಮಾಲಯದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಪುಣ್ಯ ತೀರ್ಥ.

केन ಕೇನ (ಪುಂ) ಕೇನೋಪನಿಷತ್ತು.

केनती ಕೇನತೀ (स्त्री०) ರತಿ, ಮನ್ಮಥನ ಪತ್ನಿ. के सुखार्थं नतिः — बाहु० "ङीप्"। "अस्य प्रिया रागलता केलिकलावती। सेः केनती" त्रिकाण्ड०।

केनार ಕೇನಾರ (ಪುಂ) 1. ಕುಂಭಿಯೆಂಬ ಒಂದು ನರಕ. के मूर्ध्नि नारः — नॄ (नये) "घञ्" (३-३-१९)। 2. ಶಿರಸ್ಸು, ತಲೆ. 3. ಕಪೋಲ, ಕೆನ್ನೆ, ಗಂಡಸ್ಥಲ. 4. ಸಂಧಿ, ಸೇರಿಕೆ, ದೇಹದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮೂಳೆಗಳು ಸೇರುವ ಜಾಗ (ಕೀಲು). "केनारः कुम्भिनरके शिरःकपोलसन्धिषु" मेदि०।

केनिपात ಕೇನಿಪಾತ (ಪುಂ) 1. ದೋಣಿ ನಡೆಸುವ ಹುಟ್ಟುಗೋಲು, ಜಲ್ಲೆ. 2. ಹಡಗಿನ ಚುಕ್ಕಾಣಿ ಹಲಗೆ. के निपातोऽस्य। वा "कप्" (५-४-१५४)। **–निपातकः –ನಿಪಾತಕಃ.**

केन्दु ಕೇಂದು (ಪುಂ) ತಿಂದುಕ ವೃಕ್ಷ, ತೂಬರೆ ಗಿಡ.

केन्द्र ಕೇಂದ್ರ (नं०) 1. ಒಂದು ಮಂಡಲದ ಮಧ್ಯಭಾಗ, ಒಂದು ಆವರಣದ ಮಧ್ಯಭಾಗ. 2. ಲಗ್ನ ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ 4, 7 ಮತ್ತು 10 ನೆಯ ಸ್ಥಾನಗಳು. 3. ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಒಂದು ಶುಭಯೋಗ. "आपोक्लिमगते चन्द्रे केन्द्रस्थे सुरपूजिते। योगः केन्द्र इति ख्यातो यातुरिष्टार्थसिद्धिदः"।

केन्द्रिन् ಕೇಂದ್ರಿನ್ (ಪುಂ) ಕೇಂದ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಗ್ರಹ. केन्द्रं स्थानत्वेनास्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

केमद्रुम ಕೇಮದ್ರುಮ (ಪುಂ) ಜನ್ಮಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗ್ರಹಗಳ ಒಂದು ಯೋಗ, ಫಲಭಂಗವುಂಟುಮಾಡುವ ಒಂದು ಅಶುಭ ಯೋಗ. "रविवर्जं द्वादशगैरनफा चन्द्रात् द्वितीयगैः सुनफा। उभयस्थितैर्दुरधुरा केमद्रुमसंज्ञितोऽन्यः"। ಜನನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ಹೊರತು ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ಗ್ರಹಗಳೂ ಚಂದ್ರನಿಗೆ ದ್ವಾದಶದಲ್ಲಿದ್ದರೆ **"अनफा"** ಎಂಬ ಯೋಗವೂ ಚಂದ್ರನಿಗೆ ದ್ವಿತೀಯದಲ್ಲಿದ್ದರೆ **"सुनफा"** ಎಂಬ ಯೋಗವೂ ದ್ವಿತೀಯ ಮತ್ತು ದ್ವಾದಶ ಎರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಇದ್ದರೆ **"दुरधुरा"** ಎಂಬ ಯೋಗವೂ ಚಂದ್ರನಿಗೆ ದ್ವಿತೀಯ ಮತ್ತು ದ್ವಾದಶ ಎರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಗ್ರಹಗಳಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ **"केमद्रुमः"** ಎಂಬ ಯೋಗವೂ ಉಂಟಾಗುವುದು.

"अनफा" ಯೋಗದ ಫಲ: "सच्छीलं विषयसुखान्वितं प्रभुख्यातियुक्तमनफायाम्"।

"सुनफा" ಯೋಗದ ಫಲ: "सुनफायां धीधनकीर्तियुक्तमात्मार्जितैश्वर्यं च"।

"दुरधुरा" ಯೋಗದ ಫಲ: "बहुभृत्यकुटुम्बारम्भमुद्विग्नचित्तमपि दौरधुरे"।

"केमद्रुम" ಯೋಗದ ಫಲ: "भृतकं दुःखिनमधनं जातं केमद्रुमे विद्यात्" ज्योतिस्०। "नृपतेर्वंशजातोऽपि केमद्रुमभवो नरः। मलिनो दुःखितो नीचो निःस्वो दासो भवेत् खलः" जातकप०।

"केमद्रुम" (ಕೇಮದ್ರುಮ) ಯೋಗದ ಭಂಗ "चन्द्रे केन्द्रगतेऽथवा ग्रहयुते सर्वैश्च दृष्टे विधौ सर्वैः कण्टकसंज्ञितैर्ग्रहयुतैः केमद्रुमो नेष्यते" जातकप०।

केयूर ಕೇಯೂರ (न०) 1. ವಂಕಿ, ತೋಳಿನ ಒಂದು ಆಭರಣ. के बाहुशिरसि यौति — यु (मिश्रणे) "ऊरः" (उ० ४-९०)। सप्तम्या अलुक् (६-२-९)। "वामेतरः संशयमस्य बाहुः केयूरबन्धोच्छ्वसितैर्नुनोद" रघु० ६-६८। 2. ಒಂದು ವಿಧ ರತಿ ಬಂಧ. "स्त्रीजङ्घे चैव संपीड्य दोर्भ्यामालिङ्ग्य सुन्दरीम्। कारयेत् स्थापनं कामी बन्धः केयूरसंज्ञितः" स्मरदी०।

केयूरिन् ಕೇಯೂರಿನ್ (वि०) ತೋಳಿನಲ್ಲಿ ವಂಕಿಯನ್ನು ತೊಟ್ಟಿರುವ. केयूरमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

केरल ಕೇರಲ (पुं० ब० व०) 1. ಕೇರಳ ದೇಶ, ಮಲಬಾರ್ ಪ್ರದೇಶ. 2. ಕೇರಳ ದೇಶದ ಜನರು. (पुं०) 3. ಕೇರಳ ದೇಶದ ದೊರೆ. "भयोत्सृष्टविभूषाणां तेन केरलयोषिताम्" रघु० ४-५४। (स्त्री०) -ली -ಲೀ. 4. ಕೇರಳ ದೇಶದ ಹೆಂಗಸು. 5. ಕೇರಳೀಯ ಜ್ಯೋತಿಷ ಗ್ರಂಥ. 6. ಹೋರೆ, ಲಗ್ನದ ಅರ್ಧಭಾಗ, ಸುಮಾರು ಒಂದು ಗಂಟೆ ಕಾಲ.

केलृ – चलने (भ्वा० पर० अक० से०)। केलति। चिकेल। केलिता। केलिष्यति। केलतु। अकेलत्। केलेत्। केल्यात्। अकेलीत्। अकेलिष्यत्। 1. ಅಲುಗಾಡು, ಚಲಿಸು. 2. ಹೋಗು, ಮುಂದೆ ಸಾಗು, ಮುಂದಕ್ಕೆ ನಡೆ.

णिचि :—केलयति, –ते। केलयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। केलयिता। केलयिष्यति, –ते। केलयतु, –ताम्। अकेलयत् –त। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—केलितव्यम्। केलनीयम्। केल्यम्। केलितः। केलितवान्। केलन्, केलन्ती। केलितुम्। केलितम्। केलनम्। केलित्वा। प्रकेल्य।

केलक ಕೇಲಕ (पुं०) 1. ನರ್ತಕ, ನರ್ತನಮಾಡುವವನು, ಕುಣಿಯುವವನು. 2. ಕತ್ತಿಯ ಅಲುಗಿನ ಮೇಲೆ ಕುಣಿಯುವವನು. केलृ (चलने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "लयपुत्री नटी नर्तूः खड्गधारादिनर्तके। प्लवकः केलकश्च" त्रिकाण्ड०।

केलि ಕೇಲಿ (पुंस्त्री०) 1. ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ಪರಿಹಾಸ, ರತಿಕ್ರೀಡೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನಾಯಿಕಾ ನಾಯಕರ ವಿನೋದ. केलृ (चलने) "इन्" (उ० ४-११७)। "उपचारक्रिया केलिः स्पर्शो भूषणवाससाम्। सह खट्वासनं चैव सर्वं संग्रहणं स्मृतम्" मनु० ८-३५७। स्रग्गन्धानुलेपनप्रेषणाद्युपचारकरणं केलिः परिहासालिङ्गनादिः इति कुल्लूतभट्टः। 2. ಕ್ರೀಡೆ, ಆಟ. "मिलन्निमीलं ससृजुर्विलोकिताः नभस्वतस्तं कुसुमेषु केलयः" नैष० १-९७। "राधामाधवयोर्जयन्ति यमुनाकूले रहःकेलयः" गीतगो० १। 3. ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧ ಅಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲೊಂದು. ....। हसितं चकितं केलिरित्यष्टादशसंख्यकाः। स्वभावजाश्च भावाद्या दश पुंसां भवन्त्यमी" सा० द० ३-९२। ವಿಹಾರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪತಿಯೊಡನೆ ನಾಯಿಕೆಯ ಕ್ರೀಡೆಯು ಕೇಳಿಯೆನಿಸುವುದು. "विहारे सह कान्तेन क्रीडितं केलिरुच्यते" सा० द० ३-११०। (स्त्री०) 4. ಪೃಥ್ವಿ, ಭೂಮಿ. 5. ಮುಚ್ಚಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಮರೆಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಬೇರೆ ವೇಷದಿಂದ ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಬಚ್ಚಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು.

केलिक ಕೇಲಿಕ (पुं०) ಅಶೋಕವೃಕ್ಷ. केलिः प्रयोजनमस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

केलिकला ಕೇಲಿಕಲಾ (स्त्री०) 1. ಕ್ರೀಡಾವಿದ್ಯೆ, ಆಟದ ಕಲೆ. केलिरूपाकला। 2. ಸರಸ್ವತಿಯ ವೀಣೆ. 3. ಆಟದಲ್ಲಿ ಜಾಣ್ಮೆ. 4. ವಿಷಯಾಸಕ್ತಿ, ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಲಾಲಸೆ.

केलिकलावती ಕೇಲಿಕಲಾವತೀ (स्त्री०) ರತಿ, ಮನ್ಮಥನ ಪತ್ನಿ. "अस्य प्रिया रागलता केलिकलावती" त्रिकाण्ड०।

केलिकीर्ण ಕೇಲಿಕೀರ್ಣ (पुंस्त्री०) ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟೆ. केल्या कीर्यते — कृ (विक्षेपे) "क्तः" (३-२-१०२)। "भूतघ्न उष्ट्रो दाशेरो रवणः कण्टकाशनः। दीर्घग्रीवः केलिकीर्णः" अभि० चि०।

केलिकुञ्चिका ಕೇಲಿಕುಂಚಿಕಾ (स्त्री०) ನಾದಿನಿ, ಪತ್ನಿಯ ಕಿರಿಯಸಹೋದರಿ. केल्यां कुञ्चति कुटिलीभवति — कुञ्च (कौटिल्ये) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "पत्न्यास्तु भगिनी ज्येष्ठा ज्येष्ठश्वश्रूः कुली च सा। कनिष्ठा श्यालिका हाली यन्त्रणी केलिकुञ्चिका" अभि० चि०।

केलिकोश ಕೇಲಿಕೋಶ (ಪುಂ) ಆಟಗಾರ, ಅಭಿನಯಕಾರ, ನಟ. केलीनां कोश इव।

केलिगृह ಕೇಲಿಗೃಹ (ನಂ) 1. ಕ್ರೀಡಾಮಂದಿರ, ಆಟದ ಮನೆ. 2. ರತಿಗೃಹ, ಸಂಭೋಗ ಗೃಹ. केल्याः गृहम्।

केलिनागर ಕೇಲಿನಾಗರ (ಪುಂ) ಭೋಗಿ, ವಿಷಯಾಸಕ್ತ. केलिप्रधानो नागरः।

केलिमण्डप ಕೇಲಿಮಂಡಪ, –मन्दिर –ಮಂದಿರ (ನಂ) "केलिगृह" ಪದದ ಅರ್ಥ.

केलिमुख ಕೇಲಿಮುಖ (ಪುಂ) 1. ಪರಿಹಾಸ್ಯ, ವಿನೋದ. 2. ಕ್ರೀಡೆ, ಆಟ. केलिः मुखमत्र। "परिहासः केलिमुखः" त्रिकाण्ड०।

केलिसचिव ಕೇಲಿಸಚಿವ (ಪುಂ) (ನಾಟಕದಲ್ಲಿ) ನಾಯಕನ ನರ್ಮಸಚಿವ, ಕ್ರೀಡಾಸಚಿವ, ವಿದೂಷಕ. केलौ सचिवः।

केलिस्थली ಕೇಲಿಸ್ಥಲೀ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಕ್ರೀಡಾರಂಗ, ಆಟದ ಮೈದಾನ.

केवृ – सेवने (भ्वा० आत्म० सक० से०)। केवते। चिकेवे। केविता। केवताम्। अकेवत। केवेत। अकेविष्ट। अकेविष्यत। ಸೇವಿಸು, ಸೇವೆಮಾಡು, ಊಳಿಗ ಮಾಡು.

केवर्त ಕೇವರ್ತ (ಪುಂ) ಬೆಸ್ತರವನು, ಮೀನು ಹಿಡಿಯುವವನು.

केवल ಕೇವಲ(ವಿಂ)1. ಅಸಹಾಯ, ಅದ್ವಿತೀಯ, ಒಂದು ಅಥವಾ ಒಬ್ಬ ಮಾತ್ರ. केवृ (सेवने) "कलः" (उ० १-१०६)। "नमस्त्रिमूर्तये तुभ्यं प्राक्सृष्टेः केवलात्मने" कुमा० २-४। 2. ಏಕಾಕಿ, ಒಬ್ಬಂಟಿಗ, ಇತರರ ಸಂಪರ್ಕವಿಲ್ಲದ, ಬೇರೆಯಾಗಿರುವ, ಇತರರೊಡನೆ ಬೆರೆಯದಿರುವ. 3. ಸಮಗ್ರವಾದ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ. "अनन्यगुर्वास्तव केन केवलः पुराणमूर्तेर्महिमावगम्यते" माघ० १-३५। 4. ಶುದ್ಧವಾದ, ಮಿಶ್ರವಲ್ಲದ, ಬೆರಕೆಯಿಲ್ಲದ. 5. ಅಸೂಯೆಯುಳ್ಳವನು. (अव्य०)6. ಒಂದು ಮಾತ್ರ, ಅದೊಂದೇ. "न केवलं गच्छति तस्य काले ययुः शरीरावयवा विवृद्धिम्" रघु० १८-४९। 7. ಅವಧಾರಣ, ನಿಶ್ಚಯ. "न केवलं सद्मनि मागधीपतेः पथि व्यजृम्भन्त दिवौकसामपि" रघु० ३-१९। "वचसस्तस्य सपदि क्रिया केवलमुत्तरम्" माघ० २-२२। (ನಂ)8. ನಿರ್ಣೀತ. "केवलः कुहने पुमान्। नपुंसकन्तु निर्णीते वाच्यवच्चैककृत्स्नयोः" मेदि०। 9. ಪ್ರಕೃತಿ ಪುರುಷವಿವೇಕ ಜ್ಞಾನ. (ಸ್ತ್ರೀಂ) **–ला –ಲಾ.** असंज्ञाय "टाप्"। **–ली –ಲೀ.** संज्ञायां छन्दसि च "ङीप्" (४-१-३०)।

केवलव्यतिरेकि ಕೇವಲವ್ಯತಿರೇಕಿ (ನಂ) ಮೂರು ವಿಧ ಲಿಂಗ ಅಥವಾ ಅನುಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ. ಅನುಮಾನವು (1) अन्वयव्यतिरेकि, (2) केवलान्वयि ಮತ್ತು (3) केवलव्यतिरेकि ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ.

(1) अन्वयव्यतिरेकि : ಅನ್ವಯವ್ಯಾಪ್ತಿ ಮತ್ತು ವ್ಯತಿರೇಕವ್ಯಾಪ್ತಿ ಎರಡೂ ಇರುವುದು ಅನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಿ. "अन्वयेन व्यतिरेकेण च व्याप्तिमत् अन्वयव्यतिरेकि"। "हेतुसाध्ययोर्व्याप्तिः अन्वयव्याप्तिः—यत्र धूमस्तत्राग्निः — यथा महानसम्"। ಹೇತುಸಾಧ್ಯಗಳಿಗೆ ಸಾಹಚರ್ಯವಿರುವುದು ಅನ್ವಯವ್ಯಾಪ್ತಿ. ಹೇತುವಾದ ಧೂಮ ಮತ್ತು ಸಾಧ್ಯವಾದ ಅಗ್ನಿಗಳಿಗೆ ಸಾಹಚರ್ಯವು ಮಹಾನಸದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯವ್ಯಾಪ್ತಿ. "साध्याभावहेत्वभावयोः व्याप्तिः व्यतिरेकव्याप्तिः—यत्र वह्न्यभावः तत्र धूमाभावः—यथा महाह्रदः" ಸಾಧ್ಯಾಭಾವ ಮತ್ತು ಹೇತ್ವಭಾವಗಳ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ವ್ಯತಿರೇಕವ್ಯಾಪ್ತಿ. ವಹ್ನ್ಯಭಾವ ಮತ್ತು ಧೂಮಾಭಾವಗಳಿಗೆ ಮಹಾಹ್ರದದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯತಿರೇಕವ್ಯಾಪ್ತಿ. ಈ ರೀತಿ ಹೇತುಸಾಧ್ಯಗಳ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಾದ ಅನ್ವಯವ್ಯಾಪ್ತಿಯೂ ಸಾಧ್ಯಾಭಾವ ಹೇತ್ವಭಾವಗಳ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಾದ ವ್ಯತಿರೇಕವ್ಯಾಪ್ತಿಯೂ ಇಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ **"ಅನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಿ".**

(2) केवलान्वयि : ಅನ್ವಯವ್ಯಾಪ್ತಿ ಮಾತ್ರವಿರುವ ಹೇತುವು ಕೇವಲಾನ್ವಯಿ. "अन्वयव्याप्तिमात्रकं केवलान्वयि—घटोभिधेयः प्रमेयत्वात्—यथा पटः"। ಇಲ್ಲಿ ಘಟವು ಪಕ್ಷ. ಅಭಿಧೇಯತ್ವವು ಸಾಧ್ಯ. ಪ್ರಮೇಯತ್ವವು ಹೇತು. यत्राभिधेयत्वम् तत्र प्रमेयत्वम्—यथा पटः। ಎಲ್ಲಿ ಅಭಿಧೇಯತ್ವವಿರುವುದೋ ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರಮೇಯತ್ವವಿರುವುದೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿರುವುದು. ಅಭಿಧೇಯತ್ವ ಪ್ರಮೇಯತ್ವಗಳು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ಸಾಧ್ಯಾಭಾವ ಹೇತ್ವಭಾವಗಳು ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದಲೂ ವ್ಯತಿರೇಕವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಇದು **ಕೇವಲಾನ್ವಯಿ.**

(3) केवलव्यतिरेकि : ವ್ಯತಿರೇಕವ್ಯಾಪ್ತಿಮಾತ್ರವಿರುವ ಹೇತುವು ಕೇವಲವ್ಯತಿರೇಕಿ. "साध्याभावहेत्वभावयोः व्याप्तिः व्यतिरेकव्याप्तिः—व्यतिरेकव्याप्तिमात्रकं केवलव्यतिरेकि। पृथिवीतरेभ्यो भिद्यते गन्धवत्त्वात्—यदितरेभ्यो न भिद्यते न तद्गन्धवत्—यथा जलम्"

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷವಾದ ಪೃಥಿವಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಗಂಧವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ತದಿತರವಾದ ಜಲಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಗಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಎಲ್ಲದಕ್ಕಿಂತ ಇದು ಭಿನ್ನವಾದುದು. ಮತ್ತು ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲಿ ಜಲ ಮೊದಲಾದ ಇತರ ವಸ್ತುವಿಗಿಂತಲೂ ಭೇದವಿರುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅಲ್ಲಿ ಗಂಧವತ್ತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂಬ ವ್ಯತಿರೇಕವ್ಯಾಪ್ತಿ ಮಾತ್ರ ಬರುವುದರಿಂದ **ಕೇವಲವ್ಯತಿರೇಕಿ.**

केवलान्वयि ಕೇವಲಾನ್ವಯಿ (वि०) ["केवलव्यतिरेकि" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

केश ಕೇಶ (पुं०) 1. ತಲೆಯ ಕೂದಲು. के शिरसि शेते — शीङ् (स्वप्ने) "डः" (३-२-१०१)। ತಲೆಯ ಕೂದಲು ಅಸ್ಥಿಧಾತುವಿನ ಒಂದು ಉಪಧಾತು. ಇದು ತಂದೆಯ ಅಂಶದಿಂದ ಉಂಟಾದುದು. "गर्भस्य केशश्मश्रु-लोमास्थिनखदन्तसिरास्नायुधमनीरेतःप्रभृतीनि स्थिराणि पितृजानि" सुश्रुत० शारीर० ३-३३। ಎಷ್ಟೇ ವಯಸ್ಸಾದರೂ ನಖ ಮತ್ತು ಕೇಶಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ ಬೆಳೆಯುತ್ತಲೇ ಇರುವುವು. "शरीरे क्षीयमाणेऽपि वर्धेते द्वाविमौ सदा। स्वभावं प्रकृतिं कृत्वा नखकेशाविति स्थितिः" सुश्रुत० शारीर० ४-६१। ಕೋಪ ಶೋಕ ಮತ್ತು ಹೆಚ್ಚು ಶ್ರಮದ ಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ ದೇಹದ ಉಷ್ಣಾಂಶವು ತಲೆಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಪಿತ್ತದೊಡನೆ ಕಲೆತು ತಲೆಯ ಕೂದಲನ್ನು ಬೆಳ್ಳಗೆ ಮಾಡುವುದು. "क्रोधशोक-श्रमकृतः शरीरोष्मा शिरोगतः। पित्तं च केशान् पचति पलितं तेन जायते" सुश्रुत० निदान० १३-३७। "लताप्रतानोद्ग्रथितैः स केशैरधिज्यधन्वा विचचार दावम्" रघु० २-८। 2. ವರುಣ, ಜಲಾಧಿಪತಿ. कस्य जलस्य ईशः। 3. ಮುಡಿವಾಳ, "केशः स्यात् पुंसि वरुणे ह्रीबेरे कुन्तलेऽपि च" मेदि०। 4. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. "केशः शिरसिजे पाशपाणौ ह्रीबेरदैत्ययोः" हेम०।

केशकर्मन् ಕೇಶಕರ್ಮನ್ (न०) 1. ತಲೆಯನ್ನು ಬಾಚಿ ಜಡೆ ಹೆಣೆದು ಶೃಂಗರಿಸುವುದು. केशानां कर्म रचना। "साहं ब्रुवाणा सैरन्ध्री कुशला केशकर्मणि" भा० विरा० ३-१८। 2. ಚೂಡಾಕರ್ಮ, ಜುಟ್ಟುಬಿಡಿಸುವುದು.

केशकलाप ಕೇಶಕಲಾಪ (पुं०) ತಲೆಯ ಕೂದಲಿನ ಸಮೂಹ. केशानां कलापः।

केशकारिन् ಕೇಶಕಾರಿನ್ (वि०) ತಲೆಯ ಕೂದಲನ್ನು ಬಾಚಿ ಹೆಣೆದು ಶೃಂಗರಿಸುವವನು. केशं तस्य रचनां करोति — डु कृञ् (करणे) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–कारिणी –ಕಾರಿಣೀ.** "निहीनवर्णा सैरन्ध्रीं बीभत्सां केशकारिणीम्" भा० विरा० १४-३४।

केशकीट ಕೇಶಕೀಟ (पुं) 1. ತಲೆಯ ಕೂದಲಿಗೆ ಸೇರುವ ಕ್ರಿಮಿ, ಹೇನು. केशे कीटः। (न०) 2. ತಲೆಯ ಕೂದಲು ಮತ್ತು ಹೇನು. केशश्च कीटश्च अनयोः समाहारः। "केशकीटावपन्नं च पदा स्पृष्टं च कामतः" मनु० ४-२०७।

केशगर्भ (क) ಕೇಶಗರ್ಭ (ಕ) (पुं०) ವೇಣಿ, ಜಡೆ. केशः गर्भेऽस्य — वा "कप्" (५-४-१५४)। "कबरः केशगर्भकः" त्रिकाण्ड०।

केशग्रह ಕೇಶಗ್ರಹ (पुं०) 1. ರತಿಕ್ರೀಡೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಕಚಗ್ರಹಣ. केशस्य ग्रहः। "रतेषु केशग्रहः" काद०। 2. ತಲೆಯ ಕೂದಲನ್ನು ಹಿಡಿದೆಳೆಯುವುದು. "केशग्रहान् प्रहारांश्च शिरस्येतान् विवर्जयेत्" मनु० ४-८३।

केशग्रहण ಕೇಶಗ್ರಹಣ (न०) "केशग्रह" ಪದದ ಅರ್ಥ. केशानां ग्रहणम् — ग्रह (उपादाने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

केशग्राहम् ಕೇಶಗ್ರಾಹಮ್ (अव्य०) ಕೂದಲನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು. केशान् गृहीत्वा — ग्रह (उपादाने) "णमुल्" (३-४-५४)।

केशघ्न ಕೇಶಘ್ನ (न०) ಇಂದ್ರಲುಪ್ತಕವೆಂಬ ರೋಗ, ತಲೆಯ ಕೂದಲನ್ನು ಉದುರಿಸುವ ಒಂದು ರೋಗ. केशान् हन्ति — हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)। ["इन्द्रलुप्त" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

केशचण ಕೇಶಚಣ (वि०) ಕೂದಲಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ, ಒಳ್ಳೆಯ ಕೂದಲಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಹೊಂದಿದ. केशैः वित्तः "चणप्" (५-२-२६)।

केशच्छिद् ಕೇಶಚ್ಛಿದ್ (पुं०) 1. ನಾಪಿತ, ಕ್ಷೌರಿಕ, ನಾಯಿಂದ. केशान् छिनत्ति छिदिर् (द्वैधीकरणे) "क्विप्" (३-२-६१)। (वि०) 2. ಕೂದಲನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವವನು.

केशजाह ಕೇಶಜಾಹ (न०) ಕೇಶಮೂಲ, ತಲೆಯ ಕೂದಲಿನ ಬುಡ. केशानां मूलम् "जाहच्" (५-२-२४)।

केशट ಕೇಶಟ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. को ब्रह्मा ईशः महादेवः तौ अटतः यं प्रलयकाले — अट (गतौ) "अच्"

(३-१-१३४)। 2. ಅಜ, ಮೇಕೆ. केशेषु काशादितृणजातेषु अटति। 3. ತಿಗಣೆ. केशेषु शिरोरुहेषु अटति। 4. ಸಹೋದರ. 5. ಹೆಮ್ಮರ, ತಿಗಡುಮರ. 6. ಮನ್ಮಥನ ಬಾಣ. "केशटः शोणके विष्णौ" त्रिकाण्ड०।

केशपक्ष ಕೇಶಪಕ್ಷ —पाश —ಪಾಶ (पुं०) ತಲೆಯ ಕೂದಲಿನ ಸಮೂಹ. केशानां पक्षः पाशो वा। "केशपक्षे परामृष्टा पापेन हतबुद्धिना" भा० आदि०। "तिमिरमिव दधानाः स्रंसिनः केशपाशान्" माघ० ११-२०।

केशपर्णी ಕೇಶಪರ್ಣೀ(स्त्री०) ಅಪಾಮಾರ್ಗ, ಉತ್ತರಣೆ ಗಿಡ.

केशप्रसाधनी ಕೇಶಪ್ರಸಾಧನೀ (स्त्री०) ತಲೆಯ ಕೂದಲನ್ನು ಬಾಚಿ ಶೃಂಗರಿಸುವ ಬಾಚಣಿಗೆ. केशः प्रसाध्यतेऽनया—प्र+साध (संसिद्धौ) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "केशप्रसाधनी केश्या रजोजन्तुमलापहा" सुश्रुत० चिकित्सा० २४-२९।

केशभू ಕೇಶಭೂ (स्त्री०) ಶಿರಸ್ಸು, ತಲೆ. केशानां भूः उत्पत्तिस्थानम्। **—भूमिः —ಭೂಮಿಃ.** "दारुणा कण्डुरा रूक्षा केशभूमिः प्रजायते" सुश्रुत०।

केशमार्जक ಕೇಶಮಾರ್ಜಕ (पुं०) ಬಾಚಣಿಗೆ. केशान् मार्ष्टि — मृजू (शुद्धौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

केशमार्जन ಕೇಶಮಾರ್ಜನ (न०)1. ತಲೆಯನ್ನು ಬಾಚುವುದು. केशानां मार्जनम् — मृजू (शुद्धौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಬಾಚಣಿಗೆ. मृजू कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

केश(स)र ಕೇಶ(ಸ)ರ (पुं०) 1. ಪಕುಳವೃಕ್ಷ, ಪವಳದ ಗಿಡ. 2. ಸುರಗಿ ಮರ, ಸುರಹೊನ್ನೆಮರ. प्रशस्ताः केसराः सन्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। 3. ನಾಗಸಂಪಿಗೆ ಮರ. 4. ಕುದುರೆ ಮತ್ತು ಸಿಂಹದ ಹೆಗಲಿನ ಕೂದಲು. (पुंन०)5. ಕಿಂಜಲ್ಕ, ಪದ್ಮ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಒಳಗಿನ ಕುಸುರು. "सरजसारुणकेशरचारुभिः" माघ० ६-४७। (न०) 6. ಸಿಂದೂರ, ಇಂಗಲೀಕ. 7. ವಕುಳಪುಷ್ಪ. 8. ಸುರಗಿಹೂವು. 9. ನಾಗಸಂಪಿಗೆ ಹೂವು. 10. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. 11. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ. के जले शिरसि वा शीर्यति — शॄ (हिंसायाम्) "अप्" (३-३-५७)। "केशरं हिङ्गुले क्लीबं किञ्जल्के न स्त्रियां पुमान्। सिंहसटायां पुन्नागे वकुले नागकेसरे" मेदि०। 12. ಚಾಮರ. "चामरं रोमगुत्सं च केशरं चावचूलकम्" त्रिकाण्ड०।

केशरचना ಕೇಶರಚನಾ (स्त्री०) ತಲೆಯನ್ನು ಬಾಚಿ ಜಡೆ ಹೆಣೆಯುವುದು. केशानां रचना।

केशरञ्जन ಕೇಶರಂಜನ (पुं०)1. ಗರಗದ ಗಿಡ. केशान् रञ्जयति—रञ्ज (रागे) +णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। 2. ತಲೆಯ ಕೂದಲಿಗೆ ಬಣ್ಣ ಹಾಕುವುದು. केशानां रञ्जनम्।

केशराज ಕೇಶರಾಜ (पुं०) ಗರಗದ ಸೊಪ್ಪು. केशा रज्यन्तेऽनेन—रञ्ज (रागे) कर० "घञ्" (३-३-१२१)। "भृङ्गराजः केशराजो भृङ्गारः केशरञ्जनः" भावप्र०।

केशलुञ्चक ಕೇಶಲುಂಚಕ (पुं०) ಜೈನಸಂನ್ಯಾಸಿ. केशान् लुञ्चति—लुञ्च (अपनयने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "आः पाप, पाषण्डापसद। चण्डालवेष, केशलुञ्चक" प्रबोध०। "ल्युः" (३-१-१३४)। **—लुञ्चनः —ಲುಂಚನಃ.**

केशव ಕೇಶವ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. कश्च ईशश्च केशौ — तौ पुत्रपौत्रत्वेन स्तोऽस्य, प्रशस्तोः केशाः सन्त्यस्य वा "वः" (५-२-१०९)। "शम्भोः पितामहो ब्रह्मपिता शक्राद्यधीश्वरः" पाद्मपु०। "प्रशस्तनीलकेशत्वात् केशवः परिकीर्तितः" इति निरुक्तिः। "नारसिंहवपुः श्रीमान् केशवः पुरुषोत्तमः" वि० स०। "प्रतिवाचमदत्त केशवः शपमानाय न चेदिभूभुजे" माघ० १६-२५। ಕೇಶಿಯೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಕೊಂದದ್ದರಿಂದ "ಕೇಶವ"ನೆಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು. "यस्मात्त्वयैव दुष्टात्मा हतः केशी जनार्दन। तस्मात् केशवनाम्ना त्वं लोके ज्ञेयो भविष्वसि" विष्णुपु०। 2. ಸುರಗಿಮರ, ಸುರಹೊನ್ನೆ ಮರ. (वि०) 3. ಉತ್ತಮವಾದ ಕೇಶಪಾಶವುಳ್ಳ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ತುರುಬಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. "केशवः केशसंयुते। पुन्नागे वासुदेवे च" हेम०।

केशवर्धन ಕೇಶವರ್ಧನ (न०) 1. ತಲೆಯ ಕೂದಲನ್ನು ಬೆಳೆಸುವುದು. केशानां वर्धनम्। 2. ತಲೆಯ ಕೂದಲನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವುದು. (वि०)3. ತಲೆಯ ಕೂದಲನ್ನು ಬೆಳೆಸುವ. केशान् वर्धयति — वृधु (वृद्धौ) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। 4. ತಲೆಯ ಕೂದಲನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವ. केशान् वर्धयति — वर्ध (छेदने) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् **—वर्धना —ವರ್ಧನಾ.**

केशवर्धनी ಕೇಶವರ್ಧನೀ (स्त्री०) ಸಹದೇವೀಲತೆ. केशा वर्धन्तेऽनया — वृधु (वृद्धौ) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)।

केशवर्धिनी ಕೇಶವರ್ಧಿನೀ (स्त्री०) ಸಹದೇವೀಲತೆ. केशान् वर्धयति – वृधु (वृद्धौ) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। "ङीप्" (४-१-५)।

केशवालय ಕೇಶವಾಲಯ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು ದೇವಸ್ಥಾನ. केशवस्यालयः। 2. ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಅರಳಿಮರ.

केशवेश ಕೇಶವೇಶ (पुं०) 1. ಹರಳು, ತುರುಬು. केशानां वेशः। 2. ಕೇಶರಚನೆ, ಜಡೆ ಹೆಣೆಯುವುದು. "यथा कुलधर्मं केशवेशान् कारयेत्" आश्व० गृ०।

केशहस्त ಕೇಶಹಸ್ತ (पुं०) ಕೇಶಕಲಾಪ, ಕೂದಲಿನ ಸಮೂಹ. केशानां हस्तः। "कस्याश्चिद्विततचलच्छिखाङ्गुलीको लक्ष्मीवान् सरसि रराज केशहस्तः" माघ० ८-२७।

केशाकेशि ಕೇಶಾಕೇಶಿ (अव्य०) ಪರಸ್ಪರ ಕೂದಲನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ನಡೆದ ಯುದ್ಧ. केशेषु केशेषु गृहीत्वा प्रवृत्तं युद्धम् "इच्" (५-४-१२७)। पूर्वपदस्य दीर्घः (६-३-१३७)। "केशाकेश्यभवद्युद्धं रक्षसां वानरैः सह" भा० वन० २८४-३७।

केशाद ಕೇಶಾದ (पुं०) ತಲೆಯ ಕೂದಲನ್ನು ತಿನ್ನುವ ಒಂದು ಕ್ರಿಮಿ. केशान् अत्ति– अद (भक्षणे) "अण्" (३-२-१)।

केशान्त ಕೇಶಾಂತ (पुं०) 1. ಹದಿನಾರನೆಯ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಕೇಶಖಂಡನಸಂಸ್ಕಾರ, ಗೋದಾನಕರ್ಮ. केशान् अन्तयति छेदनात् हन्ति–अन्त+णिच्(नामधा०) "अण्" (३-२-१)। "केशान्तः षोडशे वर्षे ब्राह्मणस्य विधीयते। राजन्यबन्धोर्द्वाविंशे वैश्यस्य द्व्यधिके ततः" मनु० २-६५। 2. ತಲೆಯ ಕೂದಲಿನ ತುದಿ, ತುರುಬಿನ ತುದಿಯ ಭಾಗ. "धूपोष्मणा त्याजितमार्द्रभावं केशान्तमन्तःकुसुमं तदीयम्" कुमा० ७-१४।

केशान्तिक ಕೇಶಾಂತಿಕ (वि०) ತಲೆಯ ಕೂದಲಿನ ತುದಿಯವರೆಗಿನ. केशान्तः परिमाणमस्य "ठन्" (५-१-५७)। "केशान्तिको ब्राह्मणस्य दण्डः कार्यः प्रमाणतः। ललाटसंमितो राज्ञः स्यात्तु नासान्तिको विशः" मनु० २-४६।

केशारि ಕೇಶಾರಿ (पुं०) ತಲೆಯ ಕೂದಲಿನ ಶತ್ರು. केशानामरिः।

केशार्हा ಕೇಶಾರ್ಹಾ (स्त्री०) ಮಹಾನೀಲಿ ಗಿಡ. केशं केशवर्णमर्हति – अर्ह (पूजायाम्) "अण्" (३-२-१)।

केशि ಕೇಶಿ (पुं०) ಒಬ್ಬ ದಾನವ.

केशिक ಕೇಶಿಕ (वि०) ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕೇಶಪಾಶವುಳ್ಳ. ಬಹಳ ಕೂದಲುಳ್ಳ. प्रशस्ताः केशा यस्य "ठन्" (५-२-११५)।

केशिका ಕೇಶಿಕಾ (स्त्री०) ಶತಾವರಿ ಗಿಡ.

केशिध्वज ಕೇಶಿಧ್ವಜ (पुं०) ನಿಮಿವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ.

केशिन् ಕೇಶಿನ್ (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. [ಇವನು ಕುದುರೆಯ ರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿ ಗೋಕುಲದಲ್ಲಿ ಬಲರಾಮ-ಕೃಷ್ಣರನ್ನೂ ಗೋಪಬಾಲಕರನ್ನೂ ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಿರಲು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಂದ ಹತನಾದನು. "केशी तु कंसप्रहितः खुरैर्महीं महाहयो निर्जरयन् मनोजवः। सटावधूताभ्रविमानसंकुलं कुर्वन् नभो हेषितभीषिताखिलः। तं त्रासयन्तं भगवान् स्वगोकुलं तद्धेषितैर्वालविघूर्णिताम्बुदम्। आत्मानमाजौ मृगयन्तमग्रणीरुपाह्वयत् स व्यनदन्मृगेन्द्रवत्। ....। समेधमानेन स कृष्णबाहुना निरुद्धवायुश्चरणांश्च विक्षिपन्। प्रस्विन्नगात्रः परिवृत्तलोचनः पपात लेण्डं विसृजन् क्षितौ व्यसुः"] भाग० १०-३७। 2. ಒಬ್ಬ ದಾನವ. [ಇವನು ಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಮಗಳಾದ ದೇವಸೇನೆಯನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಇಂದ್ರನು ದೇವಸೇನೆಯನ್ನು ಇವನಿಂದ ಬಿಡಿಸಿ ಕಾರ್ತಿಕೇಯನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಮದುವೆ ಮಾಡಿಸಿದನು.] भा० वन० २२३, २९। (वि०) 3. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕೂದಲುಳ್ಳ. प्रशस्ताः केशा यस्य "इनिः"(५-२-११५)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **केशिनी ಕೇಶಿನೀ.**

केशिनिषूदन ಕೇಶಿನಿಷೂದನ (पुं०) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. केशिनं निषूदयति – नि + षूद (क्षरणे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। ["केशिन्" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

केशिनी ಕೇಶಿನೀ (स्त्री०) 1. ಜಡಿಯಾಲದಗಿಡ. 2. ಜಟಾಮಾಂಸಿ. केशाः केशाकारा जटाः सन्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)। 3. ದಮಯಂತಿಯ ಒಬ್ಬ ಗೆಳತಿ. "रचय चारुमति स्तनयोर्वृतिं कलय केशिनि कैश्यमसंयतम्" नैष० ४-११४। 4. ಅಜಮೀಢನ ಪತ್ನಿ, ಜಹ್ನುವಿನ ತಾಯಿ. 5. ಸಗರಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಪತ್ನಿ. 6. ಒಬ್ಬ ಅಪ್ಸರಸ್ಸು.

केशी ಕೇಶೀ (स्त्री०) ನೀಲಿ ಗಿಡ.

केशोच्चय ಕೇಶೋಚ್ಚಯ (पुं०) ಕೇಶಪಾಶ. ತಲೆಯ ಕೂದಲಿನ ಸಮೂಹ. केशानामुच्चयः।

केश्य ಕೇಶ್ಯ (पुं०) 1. ಗರಗದ ಸೊಪ್ಪು. (न०) 2. ಕೃಷ್ಣಾಗುರು. (वि०) 3. ತಲೆಯ ಕೂದಲನ್ನು ಬಾಚಿ

ಶೃಂಗರಿಸುವ ಸಾಧನವಾದ ಬಾಚಣಿಗೆ ಮೊದಲಾದುದು. केशाय हितः "यत्" (५-१-५)। "केशप्रसाधनी केश्या रजोजन्तुमलापहा" सुश्रुत० चिकित्सा० २४-२९।

केसर ಕೇಸರ (पुंन०) 1. ಕುದುರೆ ಮತ್ತು ಸಿಂಹದ ಹೆಗಲಿನ ಕೂದಲು. के सरति—सृ (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "सिततिविषश्चञ्चलतामुपेयुषो मिषेण पुच्छस्य च केसरस्य च" नैष० १-६२। 2. ಕಮಲ ಮೊದಲಾದ ಹೂವುಗಳ ಕುಸುರು. के जले सरति—सृ (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "नीपं दृष्ट्वा हरितकपिशं केसरैरर्धरूढैः" मेघ० १-२१। "दुधुवुर्वाजिनः स्कन्धान् लग्नकुङ्कुमकेसरान्" रघु० ४-६७। (पुं०) 3. ಸುರಗಿ ಮರ, ಸುರಹೊನ್ನೆ ಮರ. प्रशस्ताः केसरा अस्य। 4. ನಾಗಸಂಪಿಗೆ ಮರ. 5. ವಕುಳವೃಕ್ಷ, ಪವಳದ ಗಿಡ. (न०) 6. ಹಿಂಗು. 7. ವಕುಳಪುಷ್ಪ. "स्रस्तां नितम्बादवलम्बमाना पुनःपुनः केसरदामकाञ्चीम्" कुमा० ३-५५। 8. ಸುರಗಿ ಹೂವು. 9. ನಾಗಸಂಪಿಗೆ ಹೂವು. "केसरो नागकेसरे। तुरङ्गसिंहयोः स्कन्धकेशेषु वकुलद्रुमे। पुन्नागवृक्षे किञ्जल्के स्यात् केसरं तु हिङ्गुनि" हेम०। 10. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ.

केसरवत् ಕೇಸರವತ್ (वि०) ಕೇಸರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. केसरा अस्य सन्ति—"मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

केसरवर ಕೇಸರವರ (न०) ಕುಂಕುಮ ಕೇಸರಿ.

केसराचल ಕೇಸರಾಚಲ (पुं०) ಸುಮೇರು ಪರ್ವತ. भूपद्मस्य केसरे स्थितोऽचलः।

केसराम्ल ಕೇಸರಾಮ್ಲ (पुं०) 1. ಹೇರಳೆಗಿಡ, ನಿಂಬೆಗಿಡ ಮುಂತಾದುವು. (न०) 2. ಹೇರಳೆಹಣ್ಣು, ನಿಂಬೆಹಣ್ಣು ಮುಂತಾದುವು.

केसरिन् ಕೇಸರಿನ್ (पुं०) 1. ಸಿಂಹ. केसरोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "स पाटलायां गवि तस्थिवांसं धनुर्धरः केसरिणं ददर्श" रघु० २-२९। "किं जीर्णं तृणमत्ति मानमहतामग्रेसरः केसरी" भर्तृ० १-२१। 2. ಕುದುರೆ. 3. ಹನುಮಂತನ ತಂದೆಯಾದ ಒಬ್ಬ ವಾನರ. "सूर्यदत्तवरः स्वर्णः सुमेरुर्नाम पर्वतः। यत्र राज्यं प्रशास्त्यस्य केसरी नाम वै पिता" रामा०। 4. ಸುರಗಿ ಮರ. 5. ನಾಗಸಂಪಿಗೆ ಗಿಡ. "केसर्यर्वणि पुन्नागे नागकेसरसिंहयोः" हेम०। 6. ತೋಟಮಾದಳದ ಗಿಡ. "मातुलुङ्गे तु रुचको वराम्लः केसरी शठः" वैज०।

केसरिसुत ಕೇಸರಿಸುತ (पुं०) ಆಂಜನೇಯ, ಹನುಮಂತ. केसरिणः सुतः।

कै – शब्दे (भ्वा० पर० अक० अनि०)। कायति। चकौ। काता। कास्यति। कायतु। अकायत्। कायेत्। केयात्। अकासीत्। अकास्यत्। ಕೂಗು, ಶಬ್ದಮಾಡು.

कर्मणि:—कीयते। चके। कायिता, काता। कायिष्यते –कास्यते। कीयताम्। अकीयत। कीयेत। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि:—कापयति, –ते। कापयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। कापयिता। कापयिष्यति, –ते। कापयतु, कापयताम्। अकापयत्, –त। ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि:—चिकासति। चिकासां चकार, –बभूव, –आस। चिकासिता। चिकासिष्यति। चिकासतु। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—कातव्यम्। कानीयम्। केयम्। कातम्। कातवान्। कायन्, कायन्ती। कातुम्। कातम्। कानम्। कात्वा। प्रकाय।

कैंकिरात ಕೈಂಕಿರಾತ (न०) ಅಶೋಕ ಕುಸುಮ, ಅಶೋಕ ವೃಕ್ಷದ ಹೂವು. किंकिरातानां विकारः "अण्" (४-३-१३४)। "कीर्णैः पिष्टातकौघैः कृतदिवसमुखैः कुङ्कुमक्षोदगौरैः हेमालङ्कारभाभिर्भरनमितशिरःशेखरैः कैंकिरातैः" रत्ना० १-१०।

कैंशुक ಕೈಂಶುಕ (न०) ಮುತ್ತುಗದ ಹೂವು. किंशुकस्य विकारः "अण्" (४-३-१३४)।

कैकसी ಕೈಕಸೀ (स्त्री०) ಬ್ರಹ್ಮನ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಸುಮಾಲಿಯೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಮಗಳು, ರಾವಣನ ತಾಯಿ. "राका पुष्पोत्कटा चैव कैकसी च शुचिस्मिता। कुम्भीनसी च इत्येताः सुमालेः प्रसवाः सुताः" रामा०। ತಂದೆಯ ಆದೇಶದಂತೆ ಕೈಕಸಿಯು ವಿಶ್ರವಸ್ಸಿನ ಶುಶ್ರೂಷೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದು ಒಂದು ದಿನ ಸಂಜೆಯಲ್ಲಿ ತಾನು ಪುತ್ರಾರ್ಥಿನಿಯಾಗಿ ಬಂದಿರುವ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದಳು. ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಕ್ರೂರರಾದ ಮಕ್ಕಳೇ ಅವಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವರೆಂದು ಮಹರ್ಷಿಯು ಹೇಳಿದರು. "विज्ञातं ते मया भद्रे कारणं यन्मनोगतम्। सुताभिलाषो मत्तस्ते मत्तमातङ्गगामिनि। दारुणायां तु वेलायां यस्मात्त्वं मामुपस्थिता। शृणु तस्मात् सुतान् भद्रे यादृशान् जनयिष्यसि। दारुणान् दारुणाकारान् दारुणाभिजवप्रियान्। प्रसविष्यसि सुश्रोणि राक्षसान् क्रूरकर्मणः"।

ಇದರಿಂದ ಕ್ರೂರರೂಪಿಗಳಾದ ರಾವಣಕುಂಭಕರ್ಣರು ಜನಿಸಿದರು. ಆಗ ಖಿನ್ನಳಾಗಿ ಪುನಃ ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಧರ್ಮಾತ್ಮನಾದ ವಿಭೀಷಣನು ಜನಿಸಿದನು. "पश्चिमो यस्तव सुतो भविष्यति शुभानने। मम वंशानुरूपः सः धर्मात्मा च न संशयः" रामा०।

कैकेय ಕೈಕೇಯ (पुं०) ಕೇಕಯದೇಶದ ದೊರೆ. केकयानां राजा "अञ्" (वा० ४-१-१६६)। यादेरियादेशः (७-३-२)। (स्त्री०) **कैकेयी ಕೈಕೇಯೀ.** केकयस्यापत्यं स्त्री "अञ्" (४-१-१६६)। "ङीप्" (४-१-१५)। ಕೇಕಯ ರಾಜನ ಮಗಳು, ದಶರಥ ಮಹಾರಾಜನ ಕಿರಿಯ ಹೆಂಡತಿ, ಭರತನ ತಾಯಿ. [ಕೈಕೇಯಿಯು ತನ್ನ ಮಗನಾದ ಭರತನಿಗೆ ರಾಜ್ಯವು ದೊರಕಬೇಕೆಂದು ಶ್ರೀರಾಮನ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕವನ್ನು ತಡೆದು ಶ್ರೀರಾಮನನ್ನು ಹದಿನಾಲ್ಕು ವರ್ಷಗಳ ವನವಾಸಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಿದಳು. ಬಳಿಕ ಭರತನು ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದು ತಾಯಿಯ ಈ ಕಾರ್ಯದಿಂದ ಬಹಳವಾಗಿ ದುಃಖಿಸಿ ಕಾಡಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದ ಶ್ರೀರಾಮನನ್ನು ಪುನಃ ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ ಬರಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನು. ಶ್ರೀರಾಮನು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮೀರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆನ್ನಲು ಭರತನು ಶ್ರೀರಾಮನ ಪಾದುಕೆಗಳನ್ನು ತಂದು ನಗರಪ್ರವೇಶಮಾಡದೆ ನಂದಿಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಪಾದುಕೆಗಳಿಗೆ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕಮಾಡಿ ಶ್ರೀರಾಮನು ವನವಾಸವನ್ನು ಮುಗಿಸಿಕೊಂಡು ಬರುವವರೆಗೂ ಪಾದುಕೆಗಳ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯ ಪರಿಪಾಲನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು.] रामा०। कैकेय्यास्तनयो जज्ञे भरतो नाम शीलवान्। जनयित्रीमलंचक्रे यः प्रश्रय इव श्रियम्" रघु० १०-७०।

कैटभ ಕೈಟಭ (पुं०) ವಿಷ್ಣುವಿನ ಕರ್ಣಸ್ರೋತಸ್ಸಿನಿಂದ (ಕಿವಿಯ ಮಲದಿಂದ) ಹುಟ್ಟಿದ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ, ಮಧುವೆಂಬ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನ ತಮ್ಮ. [ಕಲ್ಪದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವು ವಟಪತ್ರದಲ್ಲಿ ಪವಳಿಸಿದ್ದಾಗ ಕಿವಿಯ ಮಲದಿಂದ ಮಧುಕೈಟಭರೆಂಬ ಇಬ್ಬರು ರಾಕ್ಷಸರು ಹುಟ್ಟಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ನಾಭಿಕಮಲದಲ್ಲಿದ್ದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹಿಂಸಿಸತೊಡಗಿದರು. ಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ ಎಚ್ಚರಗೊಂಡ ವಿಷ್ಣುವು ಅವರೊಡನೆ ಘೋರ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ತನ್ನ ಪರಾಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿದ ಅವರಿಂದಲೇ ಅವರನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವ ವರವನ್ನು ಪಡೆದು ಇಬ್ಬರು ರಾಕ್ಷಸರನ್ನೂ ಸಂಹರಿಸಿದನು. "अथ दीर्घस्य कालस्य द्वौ दैत्यौ युद्धदुर्मदौ। ऊचतुः प्रीतमनसौ देवं नारायणं प्रभुम्। प्रीतौ स्वस्तव युद्धेन श्लाघ्यस्त्वं मृत्युरावयोः। आवां जहि न यत्रोर्वी सलिलेन परिप्लुता। हतो च तव पुत्रत्वं प्राप्नुयाव सुरोत्तम। स तु गृह्य मृधे दोर्भ्यां दैत्यौ तौ समपीडयत्। जग्मतुर्निधनं चापि तावुभौ मधुकैटभौ"] हरिवं०।

कैटभजित् ಕೈಟಭಜಿತ್ (पुं०) ಕೈಟಭನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಕೊಂದ ವಿಷ್ಣು. कैटभं जितवान् — जि (जये) "क्विप्" (३-२-६१)। ["कैटभ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

कैटभारि ಕೈಟಭಾರಿ (पुं०) ಮಹಾವಿಷ್ಣು. कैटभस्यारिः।

कैटभी ಕೈಟಭೀ (स्त्री०) ಮಹಾಕಾಳಿ, ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

कैटर्य ಕೈಟರ್ಯ (पुं०) 1. ತೇಗದಮರ. केटं भयं राति अतितिक्तत्वात् — रा (दाने) "कः" (३-२-३)। केटरस्य भावः "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)। 2. ನೆಲಬೇವು. 3. ತಪಸಿ ಗಿಡ.

कैतक ಕೈತಕ (न०) 1. ತಾಳೆಹೂವು. केतकस्य विकारः (पुष्पम्) "अण्" (४-३-१३५)। (वि०) 2. ತಾಳೆಹೂವಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ. केतकस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "पुण्डरीकमुखि पूर्वदिङ्मुखं कैतकैरिव रजोभिराहतम्" कुमा० ८-५८।

कैतव ಕೈತವ (पुं०) 1. ಶಕುನಿ, ದುರ್ಯೋಧನನ ಮಾವ. 2. ವಂಚಕ, ಮೋಸಗಾರ. 3. ಮೂರ್ಖ, ತಿಳಿಗೇಡಿ. 4. ಜೂಜುಗಾರ. 5. ದತ್ತೂರಿ ಗಿಡ. कितव स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। (न०) 6. ಮೋಸ, ವಂಚನೆ. 7. ಜೂಜಾಟ. कितवस्य भावः कर्म वा "अण्" (५-१-१३०)। 8. ವ್ಯಾಜ, ನೆಪ. "स्वदृशोर्जनयन्ति सान्त्वनां खुरकण्डूयनकैतवान्मृगाः" नैष० २-२१। 9. ಕಪಟ, ಅಸತ್ಯ, ಅಲೀಕ. "विशङ्कसे कैतवनर्तितं चेदन्तश्चरः पञ्चशरः प्रमाणम्" नैष० ८-९४।

कैतवक ಕೈತವಕ (न०) ಆಟದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಮೋಸ. "मत्त कैतवकेनैव यज्जितोऽस्मि दुरोदरे" भा० सभा० ८५-१०।

कैतवेय ಕೈತವೇಯ (पुं०) ಅಂಶುಮಂತನ ಮಗ ಉಲೂಕ. कितवाया अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)। "उलूकः कैतवेयश्च वीरश्चांशुमतः सुतः" हरिवं०।

कैतव्य ಕೈತವ್ಯ (पु०) ಶಕುನಿಯ ಮಗ. "उलूक गच्छ कैतव्य पाण्डवान् सहसोमकान्" भा० उद्योग० १६०-६।

कैदार ಕೈದಾರ (वि०) ಕೇದಾರ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಕೆಸರುಗದ್ದೆಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ ಬತ್ತ ಗೋಧಿ ಮೊದಲಾದುವು. केदारस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "कैदारा मधुरा वृष्या बल्याः पित्तनिबर्हणाः। ईषत्कषायाल्पमला गुरवः कफशुक्रलाः" सुश्रुत० सूत्र० ४६-१७।

कैदारक ಕೈದಾರಕ (ನಂ) ಗದ್ದೆಗಳ ಸಮೂಹ. केदाराणां समूहः "वुञ्" (४-२-४०)। "ठञ्" (४-२-४१)। **कैदारिकम् ಕೈದಾರಿಕವ್.** "यञ्" (४-२-४०)। **कैदार्यम् ಕೈದಾರ್ಯವ್.** "कैदारकं स्यात् कैदार्यं क्षेत्रं कैदारिकं गणे" अम०। "कैदारिकाणामभितः समाकुलाः सहासमालोकयति स्म गोपिकाः" माघ० १२-४२।

कैन्नर ಕೈನ್ನರ (वि०) 1. ಕಿನ್ನರಖಂಡದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ. किन्नरः किन्नरवर्षमभिजनोऽस्य "अञ्" (४-३-९३)। 2. ಕಿಂಪುರುಷಸಂಬಂಧವಾದ. किन्नरस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

कैमुतिक ಕೈಮುತಿಕ (पुं०) ಕೈಮುತಿಕನ್ಯಾಯ. ಅಧಿಕ ಪ್ರಯಾಸದಿಂದ ಸಾಧಿಸಬಹುದಾದ ಕಾರ್ಯವು ಅಲ್ಪ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದಲೇ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಯತ್ನ ದಿಂದ ಸಾಧ್ಯವೆಂಬುದನ್ನು ಬೇರೆ ಹೇಳಬೇಕೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥ ದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ಒಂದು ನ್ಯಾಯ. किमुत इत्यर्थादागतः "ठक्" (४-३-७४)।

कैयट ಕೈಯಟ (पुं०) ಪಾತಂಜಲಮಹಾಭಾಷ್ಯದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರು, ಜೈಯಟರ ಮಗ.

कैरव ಕೈರವ (पुं०) 1. ಶತ್ರು, ಹಗೆ. (ನಂ) 2. ಬಿಳಿ ನೈದಿಲೆ, ಕುಮುದ. के रवो यस्य के जले रौति वा केरवो हंसः। तस्येदं (प्रियम्) "अण्" (४-३-१२०)। (वि०) 3. ಕಪಟಿ, ಮೋಸಗಾರ, ವಂಚಕ. "कैरवः कितवे रिपौ। नपुंसकं च कुमुदे" मेदि०।

कैरवबन्धु ಕೈರವಬಂಧು (पुं०) ಕುಮುದ (ಬಿಳಿ ನೈದಿಲೆ) ಗಳ ಬಂಧುವಾದ ಚಂದ್ರ. ಬಿಳಿ ನೈದಿಲೆಯು ಚಂದ್ರೋದಯ ವಾದ ನಂತರ ಅರಳುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. कैरवस्य बन्धुः।

कैरविणी ಕೈರವಿಣೀ (स्त्री०) 1. ಬಿಳಿ ನೈದಿಲೆಯ ಬಳ್ಳಿ. 2. ಸರೋವರ, ಬಿಳಿ ನೈದಿಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರದೇಶ. 3. ಬಿಳಿ ನೈದಿಲೆಗಳ ಸಮೂಹ. कैरव "इनिः" ङीप् च (५-२-१३५)।

कैरविन् ಕೈರವಿನ್ (पुं०) ಚಂದ್ರ. कैरवं प्रकाश्यतया-स्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

कैरवी ಕೈರವೀ (स्त्री०) ಚಂದ್ರಿಕೆ, ಬೆಳದಿಂಗಳು. "नपुंसकं च कुमुदे चन्द्रिकायां तु कैरवी" मेदि०।

कैरात ಕೈರಾತ (पुं०) 1. ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ಪುರುಷ. 2. ನೆಲಬೇವು. किरातदेशे भवः "अण्" (४-३-५३)। (वि०) 3. ಕಿರಾತನ ಸಂಬಂಧವಾದ. किरातस्येदम् "अण्"(४-३-१२०)। "कैरातं वेशमास्थाय काञ्चनद्रुम-सन्निभम्" भा० वन० ३९-२।

कैराल ಕೈರಾಲ (ನಂ) ವಾಯುವಿಳಂಗ. किरं पर्यन्त-भूमिमलति — अल (भूषणादौ) "अण्" (३-२-१)।

कैराली ಕೈರಾಲೀ (स्त्री०) ವಾಯುವಿಳಂಗ. कैराल गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)।

कैलास ಕೈಲಾಸ (पुं०) ಕೈಲಾಸ ಪರ್ವತ, ಬೆಳ್ಳಿಯ ಬೆಟ್ಟ. के जले लासो लसनं दीप्तिरस्य केलसः स्फटिकः तस्यायम् "अण्" (४-३-१२०)। ಕೈಲಾಸ ಪರ್ವತವು ಪರಶಿವ ಮತ್ತು ಕುಬೇರ ಇವರ ವಾಸಸ್ಥಳ. ಇದು ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತದ ಶಿಖರಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತರ ಭಾಗದಲ್ಲಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ರಜತಾದ್ರಿಯೆಂದೂ ಹೆಸರು. [ತಮ್ಮನಾದ ರಾವಣನು ತನ್ನನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಲಂಕೆ ಮತ್ತು ಪುಷ್ಪಕ ವಿಮಾನಗಳನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಂಡ ಬಳಿಕ ಕುಬೇರನು ಪರಮೇಶ್ವರನೊಡನೆ ಸ್ನೇಹ ಬೆಳಸಿ ಕೈಲಾಸದಲ್ಲಿ ಅಲಕಾ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಂಡು ಯಕ್ಷರಾಜನಾದನು. ಈ ಅಲಕೆಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲೇ ಪರಮೇಶ್ವರನು ನೆಲೆಸಿರು ವುದು. "हेमकूटस्तु सुमहान् कैलासो नाम पर्वतः। यत्र वैश्रवणो राजन् गुह्यकैः सह मोदते"] भा० भीष्म० ६-४१। "अलकां समया चैषः कैलासः शङ्करालयः" काशीख०। ಕೈಲಾಸ ಪರ್ವತವು ದೇವಾಂಗ ನೆಯರ ವಿಹಾರಸ್ಥಾನವಾಗಿರುವುದು. "कैलासस्य त्रिदशवनितादर्पणस्यातिथिः स्याः" मेघ० १-५८।

कैलासनाथ ಕೈಲಾಸನಾಥ (पुं०) 1. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇ ಶ್ವರ. 2. ಕುಬೇರ. कैलासस्य नाथः। "सामन्तसंभा-वनयैव धीरः कैलासनाथं तरसा जिगीषुः" रघु० ५-२८। **–पतिः –ಪತಿಃ.**

कैलासौकस् ಕೈಲಾಸೌಕಸ್ (पुं०) ಕೈಲಾಸವೇ ವಾಸಸ್ಥಾನ ವಾಗಿ ಉಳ್ಳ 1. ಪರಮೇಶ್ವರ. 2. ಕುಬೇರ. कैलासः ओको यस्य। **–निकेतनः –ನಿಕೇತನಃ.**

कैवर्त ಕೈವರ್ತ (पुं०) ಬೆಸ್ತರವನು. ಮೀನು ಹಿಡಿಯು ವವನು. के जले वर्तते — वृतु (वर्तने) "अच्" (३-१-१३४)। केवर्ता मत्स्याः। तेषामयं घातकः "अण्" (४-३-१२०)। ನಿಷಾದನಿಂದ ಆಯೋಗವಿ ಯಲ್ಲಿ ದಾಶನೆಂಬುವನು ಹುಟ್ಟುವನು. ಈ ಮಿಶ್ರಜಾತಿಯ ದಾಶನನ್ನು "ಕೈವರ್ತ"ನೆನ್ನುವರು. "निषादो मार्गवं सूते दाशं नौकर्मजीविनम्। कैवर्तमिति यं प्राहुरार्या-

वर्तनिवासिनः" मनु० १०-३४। ಇವನು ದೋಣಿ ನಡೆಸುವುದು ಮೀನು ಹಿಡಿಯುವುದು ಇವುಗಳಿಂದ ಜೀವಿಸುವನು. "कैवर्ते दाशधीवरौ" अम०। (स्त्री०) **–र्ती – ರ್ತೀ.** ಬೆಸ್ತರವನ ಹೆಂಡತಿ.

कैवर्तीमुस्त ಕೈವರ್ತೀಮುಸ್ತ (न०) ಕೊನ್ನಾರಿಗಡ್ಡೆಯ ಒಂದು ಭೇದ. स्वार्थे "कः"। **–मुस्तकः – ಮುಸ್ತಕಃ.**

कैवल्य ಕೈವಲ್ಯ (न०) ಅತ್ಯಂತಿಕ ದುಃಖನಾಶರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷ, ಸಂಸಾರಬಂಧವಿಮೋಚನೆ. बन्धविरहात् केवलस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। [ವಿವರಕ್ಕೆ "मोक्ष" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

कैशिक ಕೈಶಿಕ (पुं०) 1. ಶೃಂಗಾರ ರಸ. 2. ಅನುರಾಗ, ಪ್ರೇಮ. केशेषु केशविन्यासादौ साधुः "ठक्" (४-४-१०२)। 3. ಕ್ರಥನ ಸಹೋದರ, ವಿದರ್ಭರಾಜನ ಮಗ. (न०) 4. ಕೇಶಸಮೂಹ, ತಲೆಯ ಕೂದಲಿನ ಸಮೂಹ. केशानां समूहः "ठक्" (४-२-४७)। (स्त्री०) 5. **कैशिकी ಕೈಶಿಕೀ.** ನಾಟಕಾದಿ ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ನಾಲ್ಕು ವೃತ್ತಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. (1) कैशिकी, (2) सात्वती, (3) भारती ಮತ್ತು (4) आरभटी ಎಂದು ವೃತ್ತಿಗಳು ನಾಲ್ಕು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಶೃಂಗಾರರಸವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದು ಕೈಶಿಕೀವೃತ್ತಿ. "शृङ्गारे कैशिकी वीरे सात्त्वत्यारभटी पुनः। रसे रौद्रे च बीभत्से वृत्तिः सर्वत्र भारती" सा० द० ६-१२२।

कैशोर ಕೈಶೋರ (न०) ಕಿಶೋರಭಾವ, ಬಾಲ್ಯ, ಹನ್ನೊಂದರಿಂದ ಹದಿನೈದರೊಳಗಿನ ವಯಸ್ಸು. किशोरस्य भावः "अञ्" (५-१-१२९)। "कौमारं पञ्चमाब्दान्तं पौगण्डं दशमावधि। कैशोरमापञ्चदशात् यौवनं तु ततः परम्"।

कैश्य ಕೈಶ್ಯ (न०) ತಲೆಯ ಕೂದಲಿನ ಸಮೂಹ, ತುರುಬು. केशानां समूहः "यञ्" (४-२-४८)। "रचय चारुमति स्तनयोर्वृतिं कलय केशिनि कैश्यमसंयतम्" नैष० ४-११४।

कोक ಕೋಕ (पुं०) 1. ಚಕ್ರವಾಕಪಕ್ಷಿ. कुक (आदाने) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ವಿಷ್ಣು. "कोकः पुराणपुरुषः" त्रिकाण्ड०। 3. ತೋಳ. "वने यूथपरिभ्रष्टा मृगी कोकैरिवार्दिता" रामा०। 4. ಕೋಗಿಲೆ. 5. ಮಂಡೂಕ, ಕಪ್ಪೆ. 6. ಖರ್ಜೂರದ ಮರ. 7. ಹಲ್ಲಿ, ಗೌಳಿ. "कोकश्चक्रे वृके ज्येष्ठ्यां खर्जूरीद्रुमदर्दुरे" मेदि०।

कोकदेव ಕೋಕದೇವ (पुं०) ಕಪೋತ, ಪಾರಿವಾಳದ ಪಕ್ಷಿ. कोक इव दीव्यति—दिवु (क्रीडायाम्) "अच्" (३-१-१३४)।

कोकनद ಕೋಕನದ (न०) 1. ಕೆಂಪು ನೈದಿಲೆ. कोकान् नदति (नादयति) अन्तर्भावितण्यर्थः — णद (अव्यक्ते शब्दे) "कः" (वा० ३-२-५)। "दरोद्गतैः कोकनदौघकोरकैः धृतप्रवालाङ्कुरसञ्चयश्च यः" नैष० १-११२। 2. ಕೆಂದಾವರೆ, ಕೆಂಪು ಕಮಲ. "अथ कोकनदं रक्तकुमुदे रक्तपङ्कजे" मेदि०। "व्याकोशकोकनदतां दधते नलिन्यः" माघ० ४-४६।

कोकनदच्छवि ಕೋಕನದಚ್ಛವಿ (पुं०) 1. ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣ. (वि०) 2. ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ. कोकनदस्य छविरिव छविर्यस्य।

कोकबन्धु ಕೋಕಬಂಧು (पुं०) ಸೂರ್ಯ. कोकयोः चक्रवाकयोः बन्धुरिव (मेलनकारित्वात्)।

कोकाह ಕೋಕಾಹ (पुं०) ಶ್ವೇತಾಶ್ವ, ಬಿಳಿಯ ಕುದುರೆ. "सिते तु कर्ककोकाहौ" अभि० चि०।

कोकिल ಕೋಕಿಲ (पुं०) 1. ಕೋಗಿಲೆ. कुक (आदाने) "इलच्" (उ० १-५४)। "चूताङ्कुरास्वादकषायकण्ठः पुंस्कोकिलो यन्मधुरं चुकूज" कुमा० ३-३२। स्त्रियाम् "टाप्"। **कोकिला ಕೋಕಿಲಾ.** ಹೆಣ್ಣು ಕೋಗಿಲೆ. "विधुविरोधितिथेरभिधायिनीं ननु न किं पुनरिच्छसि कोकिलाम्" नैष० ४-१०७। 2. ಅಂಗಾರ, ಅರ್ಧ ಬೆಂದಿರುವ ಕೊಳ್ಳಿ. "स्यादङ्गारे कोकिलाज्झलौ" त्रिकाण्ड०।

कोकिलक ಕೋಕಿಲಕ (न०) ಹದಿನೇಳನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. **ಇದರ ಲಕ್ಷಣ:** "हयदशभिर्नजौ भजजलागिति नर्कुटकम्। मुनिगुहकार्णवैः कृतयतिं वद कोकिलकम्" वृ० र०। ನಗಣ ಜಗಣ ಭಗಣ ಜಗಣದ್ವಯ ಲಘು ಮತ್ತು ಗುರುವರ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಏಳು ಆರು ಮತ್ತು ಅನಂತರ ನಾಲ್ಕನೆಯ ವರ್ಣಗಳಿಗೆ ಯತಿಯಿದ್ದರೆ "कोकिलकम्" ಎಂಬ ವೃತ್ತವಾಗುವುದು.
ಈ ವೃತ್ತದ ಗಣ ವಿನ್ಯಾಸ:

न ज भ ज ज ल गु।
।।। ।0। 0।। ।0। ।0। । 0

कोकिलाक्ष ಕೋಕಿಲಾಕ್ಷ (पुं०) ಕೊಳವಳಿಕೆ ಗಿಡ. कोकिलस्याक्षीव रक्तपुष्पमस्य "अच्" (५-४-७६)।

कोकिलावास ಕೋಕಿಲಾವಾಸ (पुं०) ಕೋಗಿಲೆಗಳಿಗೆ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ಮಾವಿನ ಮರ. कोकिलानामावासः।

कोकिलासन ಕೋಕಿಲಾಸನ (ನಂ) ರುದ್ರಯಾಮಲದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಆಸನಗಳಲ್ಲೊಂದು ಭೇದ. "निरुन्ध्याद्वायुसंचारं कोकिलाख्यासनेन च। ऊर्ध्वं हस्तद्वयं कृत्वा तदग्रे पादयोः सुधीः। बद्धाङ्गुष्ठद्वयं नाथ शनैः शनैः प्रकारयेत्। पद्मासनं समाकृत्य कूर्परोपरि संस्थितः"।

कोकिलेक्षु ಕೋಕಿಲೇಕ್ಷು (ಪುಂ) ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣದ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕಬ್ಬು. कोकिल इव कृष्णः इक्षुः।

कोङ्कण ಕೋಂಕಣ (ಪುಂ ಬಂ ವಂ) 1. ಕೊಂಕಣ ದೇಶ. ಇದು ದಕ್ಷಿಣಭಾರತದ ಪಶ್ಚಿಮತೀರದಲ್ಲಿರುವುದು. "अथापरे जनपदा दक्षिणा भरतर्षभ। कौकुट्टकास्तथा चोलाः कोङ्कणा मालवा नराः" भा० भीष्म० ९-६०। 2. ಕೊಂಕಣ ದೇಶದ ದೊರೆಗಳು. कोङ्कणानां राजानः "अञ्" (४-१-१६६)। अञो लुक् (२-४-६२)। "शरैरभ्यर्चितास्तेन कोङ्कणाः समराङ्गणे" याद० २२-२१२। 3. ಕೊಂಕಣ ದೇಶದ ಜನರು. (ನಂ) 4. ಒಂದು ಆಯುಧ. "कोङ्कणः स्याज्जनपदे कोङ्कणन्त्वायुधान्तरे" हेम०।

कोङ्कणा ಕೋಂಕಣಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ರೇಣುಕಾದೇವಿ, ಪರಶುರಾಮನ ತಾಯಿ. **–सुतः –ಸುತಃ.** ಪರಶುರಾಮ.

कोच ಕೋಚ (ಪುಂ) 1. ಬೆಸ್ತರವನಿಂದ ಕಟುಕರ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು, ಒಬ್ಬ ಬೆರಕೆ ಜಾತಿಯವನು. 2. ಸಂಕೋಚ ಹೊಂದುವುದು, ಚಿಕ್ಕದಾಗುವುದು, ಇಂಗುವುದು. कुच (संपर्चनादौ) भावे "घञ्" (३-३-१८)। (ವಿಂ) 3. ಸಂಕೋಚಹೊಂದುವ, ಚಿಕ್ಕದಾಗುವ, ಇಂಗುವ. कुच कर्त० "णः" (३-१-१४०)।

कोजागर ಕೋಜಾಗರ (ಪುಂ) ಆಶ್ವಯುಜಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ. [ಈ ದಿವಸ ರಾತ್ರಿ ಜಾಗರಣೆಮಾಡಿ ಪಗಡೆ ಯಾಟವಾಡುತ್ತಾ ಕಾಲಕಳೆಯಬೇಕು. ಮತ್ತು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ದೇವತಾರ್ಚನೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಈ ವ್ರತವನ್ನು ಆಚರಿಸಿದವರಿಗೆ ಪುಷ್ಕಳವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವುದಾಗಿ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಉಕ್ತಿಯಿರುವುದು.] को जागर्ति इति लक्ष्म्या उक्तिरत्र काले। "आश्विने पौर्णमास्यां तु चरेज्जागरणं निशि। कौमुद्यां पूजयेल्लक्ष्मीमिन्द्रमैरावते स्थितम्। निशीथे वरदा लक्ष्मीः को जागर्तीति भाषिणी। तस्मै वित्तं प्रयच्छामि अक्षैः क्रीडां करोति यः" लिङ्गपु०।

कोट ಕೋಟ (ಪುಂ) 1. ಕೋಟೆ, ದುರ್ಗ. कुट (कौटिल्ये) अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ಕೌಟಿಲ್ಯ, ವಕ್ರವಾಗಿರುವುದು. कुट भावे "घञ्"। 3. ಅಡಕೆಮರ. "करमट्टस्तन्तुसारो गुवाकः कोट इत्यपि" त्रिकाण्ड०।

कोटर ಕೋಟರ (ಪುಂನಂ) 1. ಮರದ ಪೊಟರೆ. कोटं राति – रा (दाने) "कः" (३-२-३)। "विदूरथः प्रतिभयमास्यकन्दरं चलत्फणाधरमिव कोटरं तरुः" माघ० १७-१७। 2. ಕಂದರ, ಗುಹೆ.

कोटरी ಕೋಟರೀ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ನಗ್ನಳಾದ ಹೆಂಗಸು, ಬೆತ್ತಲೆಯ ಹೆಂಗಸು. कोटं कौटिल्यं रिणाति – री (गतौ) "क्विप्" (३-२-७६)। 2. ದುರ್ಗಾದೇವಿ, ಪಾರ್ವತಿ.

कोटवी ಕೋಟವೀ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ನಗ್ನಳಾದ ಹೆಂಗಸು, ಬೆತ್ತಲೆಯ ಹೆಂಗಸು. कोटं कौटिल्यं दुर्गं वा वाति – वा (गतौ) "कः" (३-२-३)। 2. ದುರ್ಗಾದೇವಿ, ಪಾರ್ವತಿ.

कोटि ಕೋಟಿ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಅಗ್ರಭಾಗ, ತುದಿ. कुट (कौटिल्ये) "इः" (उ० ४-१३८)। "नुनुदे तनुकण्डुपण्डितः पटुचञ्चत्पुटकोटिकुट्टनैः" नैष० २-४। 2. ಬಿಲ್ಲಿನ ತುದಿ. "तेन भूमिनिहितैककोटि तत्कार्मुकं च बलिनाधिरोपितम्" रघु० ११-८१। 3. ಒಂದು ನೂರು ಲಕ್ಷ ಸಂಖ್ಯೆ, 1,00,00,000 ಸಂಖ್ಯೆ. "आलोकितामपि पुनः पिबतां दृशैनामिच्छापि गच्छति न वत्सरकोटिभिर्वः" नैष० ११-२४। 4. ಅತ್ಯುತ್ಕರ್ಷ, ಅತಿಶಯ. "अनेन सार्धं तव यौवनेन कोटिं परामच्छिदुरोऽध्यरोहत्" नैष० ८-६१। 5. ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳ ಅಂಚು, ಕತ್ತಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಅಲುಗು. "हृतान्यपि श्येननखाग्रकोटिव्यासक्तकेशानि चिरेण पेतुः" रघु० ७-४६। 6. ಕಮಾನಿನ ಆಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಎರಡೂ ಕಡೆಗಳ ಕೋಡುಗಳು, ಅರ್ಧಚಂದ್ರನ ಎರಡು ಕಡೆಗಳ ತುದಿಯ ಭಾಗ. "आवर्जितजटामौलिविलम्बिशशिकोटयः" कुमा० २-२६। 7. ತ್ರಿಕೋಣಮಿತಿಯ ಒಂದು ರೇಖೆ. "कोटिज्यया विभज्याप्ते छाया कर्णावहर्दले" सू० सि० ३-२१। 8. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ, ವಿಷಯನಿರ್ಣಯಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಏಕಪಕ್ಷವಾದ. 9. ಸಂಶಯದ ಪ್ರಕಾರ. "विप्रतिपत्तिवाक्यजन्यकोट्युपस्थितिः"। 10. ವಸ್ತುವಿನ ವಿಭಾಗ, ವಸ್ತುವಿನ ವರ್ಗ. प्रजाकोटिः शिष्यकोटिः।

कोटिजित् ಕೋಟಿಜಿತ್ (ಪುಂ) ಕಾಳಿದಾಸ ಕವಿ. कोटिं जितवान्। "रघुकारः कालिदासो मेधारुद्रश्च कोटिजित्" त्रिकाण्ड०।

कोटितीर्थ ಕೋಟಿತೀರ್ಥ (न०) ಮಹಾಕಾಳೇಶ್ವರ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ತೀರ್ಥ. कोटिस्तीर्थान्यत्र।

कोटिपात्र ಕೋಟಿಪಾತ್ರ (न०) 1. ದೋಣಿ ನಡೆಸುವ ಜಲ್ಲೆ. 2. ಚುಕ್ಕಾಣಿ ಹಲಗೆ. कोटिरग्रं पात्रे जलाशयेऽस्य।

कोटिर ಕೋಟಿರ (पुं०) 1. ಇಂದ್ರ. 2. ನಕುಲ, ಮುಂಗಸಿ, ಕೀರ. 3. ಇಂದ್ರಗೋಪಕೀಟ. 4. ಜಟೆ. कोटिं राति — रा (दाने) "कः" (३-२-३)। "कोटिरः स्याज्जटा सटा" त्रिकाण्ड०। "कोटिरः पुंसि नकुले शक्रगोपकशक्रयोः" मेदि०।

कोटिवर्ष ಕೋಟಿವರ್ಷ (न०) ಬಾಣಪುರ, ದೇವೀಕೋಟೆ, ಬಾಣಾಸುರನ ನಗರ. "देवीकोटो बाणपुरं कोटिवर्षमुषावनम्। स्याच्छोणितपुरं च" त्रिकाण्ड०।

कोटिश ಕೋಟಿಶ (पुं०) 1. ಹೆಂಟೆಯನ್ನು ಒಡೆಯುವ ಮರದ ಕೊಡತಿ. कोटिना अग्रेण श्यति—शो (तनूकरणे) "कः" (३-२-४)। "कोटिशो लोष्टभेदनः" अम०। 2. ವಾಸುಕಿಯ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಒಂದು ಸರ್ಪ. (अव्य०) **-शस् -ಶಸ್.** ಕೋಟಿಗಟ್ಟಲೆಯಲ್ಲಿ, ಕೋಟಿ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ. कोटि "शस्" (५-४-४३)। "शक्योऽस्य मन्युर्भवता विनेतुं गाः कोटिशः स्पर्शयता घटोघ्नीः" रघु० २-४९।

कोटी ಕೋಟೀ (स्त्री०) ಕೋಟಿಸಂಖ್ಯೆ, ಒಂದು ನೂರು ಲಕ್ಷ. "प्रतोदैश्चापकोटीभिः हुंकारैः साधु वाहितैः" भा० द्रोण० ८९-३०।

कोटीर ಕೋಟೀರ (पुं०) 1. ಜಟೆ. 2. ಕಿರೀಟ. कोटिमीरयति — ईर (गतौ) "अण्" (३-२-१)। "कठोरे कोटीरे स्खलसि जहि जम्भारिमुकुटम्" आनन्दल०।

कोट्ट ಕೋಟ್ಟ (पुं०) ದುರ್ಗ, ಕೋಟೆ. कुट्ट (प्रतापने) "घञ्" (३-३-१९)। बाहु० गुणः।

कोट्टवी ಕೋಟ್ಟವೀ (स्त्री०) 1. ನಗ್ನಳಾದ ಹೆಂಗಸು, ಬೆತ್ತಲೆಯ ಹೆಂಗಸು. कोट्टं वाति — वा (गतौ) "कः" (३-२-३)। 2. ದುರ್ಗಾದೇವಿ, ಪಾರ್ವತಿ. "कोट्टवी बाभ्रवी कैटभी केटभा यादवी कर्बुरी चेश्वरी चेश्वरा" त्रिकाण्ड०। 3. ಬಾಣಾಸುರನ ತಾಯಿ.

कोट्टार ಕೋಟ್ಟಾರ (पुं०) 1. ಬಾವಿ. कुट्ट (छेदने) "आरक्" बाहु०। 2. ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ, ಕೊನ್ನಾರಿ ಗೆಡ್ಡೆ. "कोट्टारी कूपनागरौ" त्रिकाण्ड०। 3. ಪುಷ್ಕರಿಣಿಯ ತೀರ, ಸರೋವರದ ಸೋಪಾನ. "कोट्टारो नागरे कूपे पुष्करिण्याश्च पाटके" हेम०। 4. ಪಟಿಂಗ, ಕಾಮುಕ, ಸ್ತ್ರೀಲೋಲ. 5. ಕೋಟೆಯಿಂದ ಭದ್ರವಾದ ನಗರ.

कोठ ಕೋಠ (पुं०) ಮಂಡಲಾಕಾರವಾಗಿ ಏಳುವ ಒಂದು ವಿಧ ಚರ್ಮವ್ಯಾಧಿ, ಹುಳುಕಡ್ಡಿ, ದದ್ರುಕುಷ್ಠ. कुण्ठति—कुठि (प्रतिघाते) "अच्" (३-१-१३५)। ["कुष्ठ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

कोण ಕೋಣ (पुं०) 1. ಪಿಟೀಲು, ನಗಾರಿ ಮೊದಲಾದುವನು ನುಡಿಯಿಸುವ ಸಾಧನ. कुण्यते — कुण (शब्दोपकरणयोः) "घञ्" (३-३-१२१)। "सुवर्णकोणाभिहतः प्राणदद्यामदुन्दुभिः" रामा०। 2. ಕೋಣೆ, ಕೊಠಡಿ, ಮನೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಒಂದು ಭಾಗ. 3. ಶಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ಅಸ್ತ್ರಗಳ ತುದಿ, ಕತ್ತಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ತುದಿ. 4. ಒಂದು ವಿಧ ವಾದ್ಯ. 5. ಕೋಲು, ದೊಣ್ಣೆ. "कोणो वाद्यप्रभेदे स्यात् वीणादीनां च वादने। एकदेशे गृहादीनामश्रौ च लगुडेऽपि च" मेदि०। 6. ಕುಜಗ್ರಹ. "कोणो वीणादिवादने। लगुडेऽश्रौ लोहिताङ्गे" हेम०। 7. ಶನಿಗ್ರಹ. "कोणोऽश्रौ लगुडेऽर्कजे" नानार्थर०। 8. ವಿದಿಕ್ಕು, ಎರಡು ದಿಕ್ಕುಗಳ ಮಧ್ಯಭಾಗ. 9. ಒಂದು ಮೂಲೆ, ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನ ದಿಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಹೋಗುವ ರೇಖೆಗಳ ಸಂಧಿಸ್ಥಾನ.

कोणकुण ಕೋಣಕುಣ (पुं०) ತಿಗಣೆ. कोणे मस्तकैकदेशे कुणति—कुण (शब्दोपकरणयोः) "अच्" (३-१-१३४)।

कोणाघात ಕೋಣಾಘಾತ (पुं०) ಒಂದು ಲಕ್ಷ ಡವಣೆಗಳನ್ನೂ ಹತ್ತು ಸಾವಿರ ನಗಾರಿಗಳನ್ನೂ ಒಂದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಬಾರಿಸುವುದು. "ढक्काशतसहस्राणि भेरीशतशतानि च। एकदा यत्र वाद्यन्ते कोणाघातः स उच्यते" भरतः।

कोणि ಕೋಣಿ (वि०) ಮೊಂಡು ಕೈಯುಳ್ಳವನು, ಹಸ್ತವಿಲ್ಲದವನು.

कोथ ಕೋಥ (पुं०) 1. ಒಂದು ವಿಧ ನೇತ್ರರೋಗ. कुथ (पूतीभावे) "घञ्" (३-३-१९)। 2. ದುರ್ಮಾಂಸ, ಕೊಳೆತ ಮಾಂಸ. 3. ದುರ್ಗಂಧ, ಕೆಟ್ಟವಾಸನೆ. 4. ಭಗಂದರ ರೋಗ. कुथ्यति क्षिणोति गुदम् — कर्त० "अच्" (३-१-१३४)। 5. ಮೊಸರನ್ನು ಕಡೆಯುವುದು. (वि०) 6. ನೋವಿನಿಂದ ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "कोथस्तु मथने नेत्ररुग्भेदे शठिते त्रिषु" हेम०।

कोदण्ड ಕೋದಂಡ (पुं०) 1. ಒಂದು ದೇಶ. 2. ಧನೂರಾಶಿ. (न०) 3. ಧನುಸ್ಸು, ಬಿಲ್ಲು. कु

(शब्दे) "विच्" (३-२-७५)। कौर्दण्डोऽस्य। "कोदण्डपाणि निनदत्प्रतिरोधकानामापातदुष्प्रसहमाविरभूदनीकम्" माल० ५-१०। "उद्दण्डे भुजदण्डे तव कोदण्डे परिस्फुरति। अरिमण्डलरविमण्डलरम्भाकुचमण्डलानि वेपन्ते"। 4. ಧನುಸ್ಸಿನಂತಿರುವ ಭ್ರೂಲತೆ, ಹುಬ್ಬು. "अथ कोदण्डं चापे ना नीवृदन्तरे। भ्रुव्यथो" मेदि०।

कोद्रव ಕೋದ್ರವ (पुं०) ಹಾರಕಧಾನ್ಯ. केन वायुना द्रवति — द्रु (गतौ) "अप्" (३-३-५७)। पृषो०। "अश्राद्धीयानि धान्यानि कोद्रवाः पुलकास्तथा" भा०।

कोप ಕೋಪ (पुं०) 1. ಕೋಪ, ಸಿಟ್ಟು. कुप (क्रोधे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "पौनःपुन्यादसृगन्धेन मत्तो मृद्नन् कोपाल्लोकमायोधनोर्व्याम्" माघ० १८-५७। 2. ಶೃಂಗಾರರಸಕ್ಕೆ ಅಂಗವಾದ ಪ್ರಣಯ ಮತ್ತು ಈರ್ಷ್ಯೆಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಮುನಿಸು. ನಾಯಿಕಾ ನಾಯಕರ ಅಸಭ್ಯವರ್ತನೆಗಳಿಂದ ಪ್ರಣಯ ಕೋಪವುಂಟಾಗುವುದು. ಪತಿಯು ಬೇರೆ ನಾಯಿಕೆಯರಲ್ಲಿ ಅನುರಕ್ತನಾಗಿರುವುದು ತಿಳಿದಾಗ ನಾಯಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಈರ್ಷ್ಯಾಕೋಪವುಂಟಾಗುವುದು. "मानः कोपः स तु द्वेधा प्रणयेर्ष्यासमुद्भवः। द्वयोः प्रणयमानः स्यात् प्रमोदे सुमहत्यपि। प्रेम्णः कुटिलगामित्वात्कोपो यः कारणं विना। पत्युरन्यप्रियासङ्गे दृष्टेऽथानुमिते श्रुते। ईर्ष्यामानो भवेत् स्त्रीणाम्" सा० द० ३-१९७–९९। उदा.: "नवनखपदमङ्गं गोपयस्यंशुकेन स्थगयसि पुनरोष्ठं पाणिना दन्तदष्टम्। प्रतिदिशमपरस्त्रीसङ्गशंसी विसर्पन्नवपरिमलगन्धः केन शक्यो वरीतुम्"।

कोपक्रम ಕೋಪಕ್ರಮ (पुं०) 1. ಕೋಪದ ಕ್ರಮ, ಕೋಪದ ರೀತಿ. कोपस्य क्रमः। (न०) 2. ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲ್ಪಡುವ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿ. उपक्रम्यते—उप+क्रमु (पादविक्षेपे) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। कस्य ब्रह्मणः उपक्रमः।

कोपन ಕೋಪನ (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ಅಸುರ. "शरभः शलभश्चैव कुपनः कोपनः क्रथः" हरिवं०। (न०) 2. ಕೋಪವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು, ರೇಗಿಸುವುದು. कुप + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. ಕೋಪವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಸಿಟ್ಟೆಬ್ಬಿಸುವ, ರೇಗಿಸುವ. कुप + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। 4. ಕೋಪದ ಸ್ವಭಾವದ. कुप ताच्छील्ये "युच्" (३-२-१५१)। "आसीद्विभावसुर्नाम महर्षिः कोपनो भृशम्" भा० आदि० २९-१६। स्त्रियाम् **कोपना ಕೋಪನಾ.** ಕೋಪ ಸ್ವಭಾವದ ಹೆಂಗಸು. "कयासि कामिन् सुरतापराधात् पादानतः कोपनयावधतः" कुमा० ३-८।

कोपनीय ಕೋಪನೀಯ (वि०) 1. ಕೋಪಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಕೋಪಗೊಳಿಸಲ್ಪಡಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. 3. ಕೋಪಗೊಳಿಸಲ್ಪಡಲು ಶಕ್ಯನಾದ. कुप (क्रोधे) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **कोपयितव्यः ಕೋಪಯಿತವ್ಯಃ.**

कोपयत् ಕೋಪಯತ್ (वि०) ಕೋಪವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಸಿಟ್ಟೆಬ್ಬಿಸುತ್ತಿರುವ, ರೇಗಿಸುತ್ತಿರುವ. कुप (क्रोधे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.** "शानच्" (३-२-१२४)। **–यमाना –ಯಮಾನಾ.**

कोपयितृ ಕೋಪಯಿತೃ (वि०) ಕೋಪವುಂಟುಮಾಡುವ, ರೇಗಿಸುವ. कुप (क्रोधे) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–यित्री –ಯಿತ್ರೀ.**

कोपवत् ಕೋಪವತ್ (वि०) ಕೋಪವುಳ್ಳ, ರೇಗಿದ. कोपोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.** "कोपवत्यनुनयानगृहीत्वा" माघ० १०-२९।

कोपित ಕೋಪಿತ (न०) 1. ರೇಗಿಸುವುದು, ಸಿಟ್ಟೆಬ್ಬಿಸುವುದು. कुप (क्रोधे) + णिच् भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ರೇಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೋಪಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. कुप+णिच् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "कोपितं विरहखेदितचित्ता कान्तमेव कलयन्त्यनुनिन्ये" माघ० १०-२९।

कोपितवत् ಕೋಪಿತವತ್ (वि०) ಕೋಪಗೊಳಿಸಿದವನು. ರೇಗಿಸಿದವನು. कुप (क्रोधे) + णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

कोपिन् ಕೋಪಿನ್ (पुं०) 1. ನೀರು ಪಾರಿವಾಳದ ಹಕ್ಕಿ. (वि०) 2. ಕೋಪಿಸಿಕೊಳ್ಳತಕ್ಕವನು. अवश्यं कुप्यति — कुप (क्रोधे) "णिनिः" (३-३-१७०)। 3. ಕೋಪವುಂಟುಮಾಡುವ. कोपयति — कुप + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)।

कोमल ಕೋಮಲ (न०) 1. ಜಲ, ನೀರು. कु (शब्दे) "कलः" मुडागमश्च (उ० १-१०६)। बाहु० गुणः। (वि०) 2. ಮೃದುವಾದ, ಮೆದುವಾದ, ಮೆತ್ತನೆಯ, ಸುಕುಮಾರವಾದ. 3. ಮನೋಹರವಾದ, ರಮಣೀಯವಾದ. "निशा च शय्या च शशाङ्ककोमला" नैष०

१-४९। 4. ಮಧುರವಾದ, ಇಂಪಾದ. "अनवद्यवाद्यलयगामि कोमलं नवगीतमप्यनवगीततां दधत्" माघ० १३-६६। (स्त्री०) -ला-ಲಾ. 5. ಹಾಲೆಗಿಡ.

कोमलक ಕೋಮಲಕ (नं०) 1. ತಾವರೆಯ ದಂಟು. कोमल संज्ञायां "कन्"। 2. "कोमल" ಪದದ ಅರ್ಥ. स्वार्थे "कः"।

कोमासिका ಕೋಮಾಸಿಕಾ (स्त्री०) ಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಬಲೆ. कु ईषत् उमेव अतसीवृक्ष इव आस्ते—आस (उपवेशने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "टाप्"।

कोयष्टि (क) ಕೋಯಷ್ಟಿ (ಕ) (पुं०)ನೀರು ನಡಗೆಯ ಉದ್ದದ ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಬಿಳಿಯ ಕೊಕ್ಕರೆ, ಬಕಪಕ್ಷಿ. कं जलं यष्टिरिवास्य। पृषो०। स्वार्थे "कन्" (५-३-७५)। "प्रतुदान् जालपादांश्च कोयष्टिनखविष्किरान्" मनु० ५-१३। "काश्मर्याः कृतमालमुद्गतदलं कोयष्टिकष्टीकते" मालती० ९-७।

कोयष्टिभ ಕೋಯಷ್ಟಿಭ (पुं०) ಬಿಳಿಯ ಕೊಕ್ಕರೆ, ಬಕಪಕ್ಷಿ.

कोर ಕೋರ (पुं०) ಶರೀರಚಲನೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಬೆರಳು ಮಂಡಿ ಮೊಣಕೈ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಎಂಟು ವಿಧ ಸಂಧಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. कुल (संस्त्याने) "अच्" (३-१-१३४)। लस्य रः।

ಶರೀರದ ಎಂಟು ವಿಧ ಸಂಧಿಗಳು : (1) कोराः, (2) उलूखलाः, (3) सामुद्गाः, (4) प्रतराः, (5) तुन्नसेवन्यः, (6) वायसतुण्डाः, (7) मण्डलाः ಮತ್ತು (8) शङ्खावर्ताः।

(1) "**ಕೋರ**" ಸಂಧಿಗಳು ಬೆರಳು ಮಣಿಕಟ್ಟು ಕಾಲುಗಳ ಗಂಟು (ಗುಲ್ಫ)ಗಳು ಮಂಡಿ ಮತ್ತು ಮೊಣಕೈಗಳಲ್ಲಿರುವುವು. "तेषामङ्गुलिमणिबन्धगुल्फजानुकूर्परेषु कोराः"। ಇವು ಯಾವಾಗಲೂ ಅಸ್ಥಿಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಉನ್ನತವಾದ ಅಸ್ಥಿ (ಎಲುಬು)ಗಳ ಸಂಧಾನರೂಪವ್ಯಾಪಾರವುಳ್ಳವು.

(2) "**ಉಲೂಖಲ**" ಸಂಧಿಗಳು ಕಕ್ಷ ವಂಕ್ಷಣ (ತೊಡೆಗಳ ಸಂಧಿ) ದಶನಗಳಲ್ಲಿರುವುವು. "कक्षावङ्क्षणदशनेषूलूखलाः"। ಇವುಗಳೂ ಉಲೂಖಲಗಳಂತೆ ಗುಳಿಗಳುಳ್ಳ (ಆಳವಾದ) ಉಳಿದ ಅಸ್ಥಿಮುಂಡಗಳ ಸಂಧಾನರೂಪ ವ್ಯಾಪಾರವುಳ್ಳವು.

(3) "**ಸಾಮುದ್ಗ**" ಸಂಧಿಗಳು ಹೆಗಲು ಗುದಸ್ಥಾನ ಭಗ ಮತ್ತು ನಿತಂಬಗಳಲ್ಲಿರುವುವು. "अंसपीठगुदभगनितम्बेषु सामुद्गाः"। ಇವು ಬುಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನ ಕಾರ್ಯದಂತೆ ಕಡಮೆ ಚಲನೆಯುಳ್ಳವು.

(4) "**ಪ್ರತರ**" ಸಂಧಿಗಳು ಕುತ್ತಿಗೆ ಬೆನ್ನೆಲುಬುಗಳಲ್ಲಿರುವುವು. "ग्रीवापृष्ठवंशयोः प्रतराः"। ಇವು ಅಲ್ಪ ಚಲನೆಯುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ ಅಸ್ಥಿಖಂಡಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದುವು.

(5) "**ತುನ್ನಸೇವನೀ**" ಸಂಧಿಗಳು ತಲೆ ಕಟಿಪ್ರದೇಶ ಮತ್ತು ಕಪಾಲಗಳಲ್ಲಿರುವುವು. "शिरःकटीकपालेषु तुन्नसेवन्यः"।

(6) "**ವಾಯಸತುಂಡ**" ಸಂಧಿಗಳು ಹನು (ಕೆನ್ನೆಗಳ ಮೇಲು ಭಾಗ) ಗಳ ಎರಡು ಕಡೆಯೂ ಇರುವುವು. "हन्वोरुभयतस्तु वायसतुण्डाः"। ಇವು ಕೆನ್ನೆಗಳ ಮೇಲು ಭಾಗ ಮತ್ತು ತಲೆಯ ಮಧ್ಯೆ ಹಣೆಯ ಎಲುಬುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಕಪೋಲಸಂಧಿಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿ ಬಾಯಿ ತೆರೆದು ಮುಚ್ಚುವಂತೆ ಮಾಡುವುವು.

(7-8) "**ಮಂಡಲ-ಶಂಖಾವರ್ತ**" ಸಂಧಿಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಕುತ್ತಿಗೆ ಹೃದಯ ಕಣ್ಣು ಮೂತ್ರಕೋಶನಾಡಿಗಳು ಮತ್ತು ಕಿವಿ ಶೃಂಗಾಟಕಗಳಲ್ಲಿರುವುವು. "कण्ठहृदयनेत्रक्लोमनाडीषु मण्डलाः श्रोत्रशृङ्गाटकेषु शङ्खावर्ताः"। ಇವು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಶ್ವಾಸಮಾರ್ಗ ಮತ್ತು ಕರ್ಣಕುಹರಗಳಲ್ಲಿರುವ ಎಳೆಯ ಮೂಳೆಗಳ ಸಂಧಿಗಳು. सुश्रुत० शारीर० ५-२७।

कोरक ಕೋರಕ (पुंन०)1. ಹೂವಿನ ಮೊಗ್ಗು. कुर्यते—कुर (शब्दे) "वुन्" (उ० ५-३५)। "मरुदवनिरुहां रजो वधूभ्यः समुपहरन् विचकार कोरकाणि" माघ० ७-२६। 2. ತಕ್ಕೋಲವೃಕ್ಷದ ಪರಿಮಳದ್ರವ್ಯ. 3. ಮೃಣಾಳ, ತಾವರೆಯ ದಂಟು. "कोरकोऽस्त्री कुड्मले स्यात् कक्कोलकमृणालयोः" मेदि०।

कोरकित ಕೋರಕಿತ (वि०)ಮೊಗ್ಗು ಬಿಟ್ಟಿರುವ, ಮೊಗ್ಗು ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ. कोरका अस्य सञ्जाताः "इतच्" (५-२-३६)। "यस्ते नवः पल्लवितः कराभ्यां स्मितेन यः कोरकितस्तवास्ते" नैष० ३-१२१।

कोरङ्गी ಕೋರಂಗೀ (स्त्री०) 1. ಸಣ್ಣ ಜಾತಿಯ ಯಾಲಕ್ಕಿ. कुरति—कुर (शब्दे) "अङ्गच्" बाहु०। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "सूक्ष्मोपकुञ्चिका तुत्था कोरङ्गी त्रिपुटा त्रुटिः" अम०। 2. ಹಿಪ್ಪಲಿ.

कोरदूष ಕೋರದೂಷ (पुं०) ಹಾರಕ ಧಾನ್ಯ. कोरं दूषयति — दुष (वैकृत्ये) + णिच् "अण्" (३-२-१)।

"सकोरदूषः श्यामाकः कषायमधुरो लघुः। वातलः कफपित्तघ्नः शीतसंग्राहिशोषणः" चरक० सूत्र० २७-१५।

कोल ಕೋಲ (पुं०) 1. ವರಾಹ, ಹಂದಿ. कुल (संस्त्याने) "अच्" (३-१-१३४)। "कोले घृतघटो देय उष्ट्रे गुञ्जा हयेंऽशुकम्" याज्ञ० ३-२७३। 2. ತೆಪ್ಪ, ಹರಿಗೋಲು. 3. ಎದೆ, ಭುಜಗಳ ಮಧ್ಯಭಾಗ. 4. ಶನಿಗ್ರಹ. 5. ಆಲಿಂಗನ. 6. ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಗಿಡ. 7. ತೊಡೆ, ಮಡಿಲು. 8. ಬೆಸ್ತರ ಜಾತಿಯ ಕನ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಒಬ್ಬ ಬೆರಕೆ ಜಾತಿಯವನು. 9. ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. (पुं० ब० व०) 10. ಒಂದು ದೇಶ. "करुत्थमादथाक्रीडश्चत्वारस्तस्य चात्मजाः। पाण्डयश्च केरलश्चैव कोलश्चोलश्च पार्थिवः। तेषां जनपदाः स्फीताः पाण्डयाः कोलाः सकेरलाः" हरिवं०। (न०) 11. ಎಲಚಿಹಣ್ಣು, ಬೋರೆ ಹಣ್ಣು. कोल्याः फलम् "अण्" (४-३-१३५)। तस्य लुक् (४-३-१६३)। 12. ಮೆಣಸು. (स्त्री०) **–ला –ಲಾ.** 13. ಹಿಪ್ಪಲಿ. 14. ಚವ್ಯ. "कोलं कोलिफले क्लीबं पिप्पलीचव्ययोः स्त्रियाम्। नाऽङ्कपालौ शनौ चित्रे वराहोत्सङ्गभेलके" मेदि०।

कोलक ಕೋಲಕ (न०) 1. ಒಂದು ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ. 2. ಮೆಣಸು.

कोलकर्कटिका ಕೋಲಕರ್ಕಟಿಕಾ (स्त्री०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಖರ್ಜೂರ. कोल इव कर्कटिका। **–कर्कटी –ಕರ್ಕಟೀ.**

कोलकुण ಕೋಲಕುಣ (पुं०) ಮತ್ಕುಣ, ತಿಗಣೆ.

कोलपुच्छ ಕೋಲಪುಚ್ಛ (पुं०) ರಣಹದ್ದು. कोलस्येव पुच्छोऽस्य।

कोलम्बक ಕೋಲಂಬಕ (पुं०) ವೀಣೆಯ ಮೈ, ತಂತಿಯಿಲ್ಲದ ವೀಣೆಯ ಶರೀರ, ತಂತಿಯಿಲ್ಲದ ವೀಣಾದಂಡ ಬುರುಡೆ ಮತ್ತು ಕಿವಿಗಳು. कुल (संस्त्याने) "अम्बच्" बाहु०। "कोलम्बकस्तु कायोऽस्याः" अम०।

कोलवल्ली ಕೋಲವಲ್ಲೀ (स्त्री०) ಗಜಹಿಪ್ಪಲಿ. कोलो वराह इव वल्ली तल्लोमतुल्यशुङ्गा अस्य।

कोला ಕೋಲಾ (स्त्री०) "कोल" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

कोलापुर ಕೋಲಾಪುರ (न०) ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ಒಂದು ಪಟ್ಟಣ.

कोलाहल ಕೋಲಾಹಲ (पुं०) ಗುಂಪಿನ ಗಲಭೆ, ಗದ್ದಲ. कोलमाहलति — आ + हल (विलेखने) "अच्" (३-१-१३४)। "कोलाहलेनोच्चलतां दिवौकसां महाचमूनां गुरुभिर्ध्वजव्रजैः" कुमा० १४-१६।

कोलाहलिन् ಕೋಲಾಹಲಿನ್ (वि०) ಗುಂಪಿನ ಗಲಭೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಗದ್ದಲದಿಂದ ಕೂಡಿದ. कोलाहलोस्यास्ति।

कोलि (ली) ಕೋಲಿ (ಲೀ) (स्त्री०) ಎಲಚಿ ಮರ, ಬೋರೆ ಗಿಡ. कुल (संस्त्याने) "इन्" (उ० ४-११७)। वा "ङीप्" (ग० ४-१-४५)।

कोल्या ಕೋಲ್ಯಾ (स्त्री०) ಹಿಪ್ಪಲಿ. कोलमर्हति "यत्" (५-१-६६)।

कोल्ल (क) ಕೋಲ್ಲ (ಕ) (पुं०) ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಪರ್ವತ. "कर्णाटकमहाटविचित्रकूटनासिककोल्लगिरिचोलाः"। "ऋषभः कूटकः कोल्लकः सहचो देवगिरिः" भाग० ५-१९-१६।

कोविद ಕೋವಿದ (पुं०) 1. ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ವಾಂಸ. कौवेंदः तं वेत्ति—विद (ज्ञाने) "कः" (३-१-१३५)। "श्रौतमार्गसुखगानकोविदब्रह्मषट्चरणगर्भमुज्ज्वलम्" माघ० १४-६९। 2. ತಿಳಿದವನು, ಬಲ್ಲವನು. "आत्मनैव गुणदोषकोविदः किं न वेत्ति करणीयवस्तुषु" माघ० १४-५४।

कोविदार ಕೋವಿದಾರ (पुं०) ಕೆಂಗಾಂಚಾಳದ ಗಿಡ. कुं भूमिं विदृणाति — वि + दृ (विदारणे) "अण्" (३-२-१)। पृषो०। "कोविदारकलिकाऽतिकोमला तक्रसिद्धतिलतैलपाचिता" पाकशास्त्रम्।

कोश (ष) ಕೋಶ (ಷ) (पुंन०) 1. ಅಂಡ, ಮೊಟ್ಟೆ, ತತ್ತಿ. कुष्यति निष्क्रामत्यस्मात् — कुष (निष्कर्षे) "घञ्" (३-३-१९)। 2. ಪಾನಪಾತ್ರೆ, ಕುಡಿಯುವ ಪಾತ್ರೆ. 3. ಕತ್ತಿಯ ಒರೆ. 4. ಮುಚ್ಚಳ. 5. ಶಬ್ದಕೋಶ, ಅಮರ ಮೊದಲಾದ ನಿಘಂಟು. 6. ಖಜಾನೆ, ಬೊಕ್ಕಸ, ಧನರಾಶಿ. "तमध्वरे विश्वजिति क्षितीशं निःशेषविश्राणितकोशजातम्" रघु० ५-१। 7. ಸಮೂಹ. 8. ಕಾಯಿ ಧಾನ್ಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಸಿಪ್ಪೆ. 9. ಕುಡ್ಮಲ, ಮೊಗ್ಗು. "आसारसिक्तक्षितिबाष्पयोगात् मामक्षिणोद्यत्र विभिन्नकोशैः" रघु० १३-२९। 10. ಹಲಸು ತೆಂಗು ಮೊದಲಾದ ಫಲಗಳ ಒಳಭಾಗ. 11. ಮೇಘ, ಮೋಡ. 12. (ವೇದಾಂತಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ) ಜೀವನಿಗೆ ಆವರಣವಾಗಿರುವ (1) ಅನ್ನಮಯ, (2) ಪ್ರಾಣಮಯ, (3) ಮನೋಮಯ,

(4) ವಿಜ್ಞಾನಮಯ ಮತ್ತು (5) ಆನಂದಮಯಗಳೆಂಬ ಐದು ಕೋಶಗಳು. 13. ಗೋಳ, ವರ್ತುಲ, ಗುಂಡು. 14. ಯೋನಿ, ಸ್ತ್ರೀಯರ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ. 15. ಜಾಯಿ ಕಾಯಿ. "कोशः कोष इवाण्डके। कुड्मले चषके दिव्येऽर्थचये योनिशिम्बयोः। जातीकोषेऽसिपिधाने" हेम०। 16. ಶಾಸ್ತ್ರ. 17. ಗೃಹ. ಮನೆ. 18. ಪುಸ್ತಕಗಳ ರಾಶಿ. 19. ದೇಹ. ಶರೀರ. "कोशोऽस्त्री कुड्मलेऽर्थौघे गुहचेऽङ्गे शास्त्रदिव्ययोः। गृहे देहे पुस्तकौघे पेश्यामसिपिधानके" नानार्थर०। 20. ರೇಷ್ಮೆ ಹುಳುವಿನ ಗೂಡು. 21. ಗರ್ಭಕೋಶ. 22. ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ ಅನೇಕ ಶ್ಲೋಕಗಳ ಸಮುದಾಯ.

कोश(ष)कार ಕೋಶ(ಷ)ಕಾರ (ಪುಂ) 1. ನಿಘಂಟುಕಾರ. कोशं (षं) करोति — डु कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)। 2. ರೇಷ್ಮೆಹುಳು. कोशं तन्तुभिः स्ववेष्टनं करोति — कृञ् "अण्"। "संवेष्टमानं बहुभिर्मोहात्तन्तुभिरात्मजैः। कोशकार इवात्मानं वेष्टयन्नावबुध्यसे" भा० शान्ति० ३२९-२८। (वि०) 3. ಕತ್ತಿಯ ಒರೆಯನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು. डु कृञ् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **—कारकः —ಕಾರಕಃ.** "निजलालासमायोगात् कोशं वा कोशकारकः" याज्ञ० ३-१४७। स्त्रियाम् **—कारिका —ಕಾರಿಕಾ.**

कोश(ष)कृत् ಕೋಶ(ಷ)ಕೃತ್ (ಪುಂ) 1. "कोश(ष) कार" ಪದದ ಅರ್ಥ. 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕಬ್ಬು. "नैपालो दीर्घपत्रश्च नीलपोरोऽथ कोशकृत्" सुश्रुत० सूत्र० ४५-१५०।

कोश(ष)गृह ಕೋಶ(ಷ)ಗೃಹ (ನಂ) ಬೊಕ್ಕಸ, ಧನಾಗಾರ, ಹಣವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿಡುವ ಕೊಠಡಿ. कोश(ष)स्य गृहम्। "हिरण्मयीं कोषगृहस्य मध्ये वृष्टिं शशंसुः पतितां नभस्तः" रघु० ५-२९।

कोश(ष)पाल ಕೋಶ(ಷ)ಪಾಲ (ಪುಂ) ಖಜಾಂಚಿ. ಬೊಕ್ಕಸದ ಅಧಿಕಾರಿ, ಖಜಾನೆಯ ಉಸ್ತುವಾರಿ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು, ಕೋಶಾಧ್ಯಕ್ಷ. कोशं (षं) पालयति — पाल (रक्षणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। "निर्यान्तु कोश(ष) पालाश्च कुरुक्षेत्राश्रमं प्रति" भा० आश्रम० २२-२१। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **—पालकः —ಪಾಲಕಃ.**

कोश(ष)पेटक ಕೋಶ(ಷ)ಪೇಟಕ (ಪುಂ) ಹಣದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ.

कोश(ष)फल ಕೋಶ(ಷ)ಫಲ (ನಂ) 1. ಒಂದು ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ, ತಕ್ಕೋಲವೃಕ್ಷದ ಪರಿಮಳದ್ರವ್ಯ. 2. ಜಾಯಿಕಾಯಿ.

कोश(ष)वत् ಕೋಶ(ಷ)ವತ್ (ವಿಂ) ಧನಿಕ, ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ. कोशो (षो) ऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "धर्मात्मा कोश(ष) वांश्चापि देवराज इवापरः" भा० अनु० २-११। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **—वती —ವತೀ.**

कोश(स)ल ಕೋಶ(ಸ)ಲ (ಪುಂ ಬಂ ವಂ) ಕೋಸಲ ದೇಶ, ಅಯೋಧ್ಯಾನಗರವು ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿದ್ದು ಇಕ್ಷ್ವಾಕು ವಂಶದ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳಿಂದ ಆಳಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ದೇಶ.

कोश(ष)शायिका ಕೋಶ(ಷ)ಶಾಯಿಕಾ (स्त्री०) ಸಣ್ಣಕತ್ತಿ. कोशे (षे) शेते — शीङ् (स्वप्ने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

कोशा(षा)गार ಕೋಶಾ(ಷಾ)ಗಾರ (ನಂ) ಬೊಕ್ಕಸ, ಖಜಾನೆ, ಹಣವನ್ನು ಶೇಖರಿಸಿಡುವ ಮನೆ.

कोशा(षा)तकी ಕೋಶಾ(ಷಾ)ತಕೀ (स्त्री०) 1. ಕಹಿ ಹೀರೆ ಗಿಡ. 2. ಪಡವಲ ಗಿಡ. कोश(ष)मतति — अत (सातत्यगमने) "क्वुन्" (उ० २-३३)।

कोशा(षा)धिपति ಕೋಶಾ(ಷಾ)ಧಿಪತಿ (ಪುಂ) 1. ಧನಾಧ್ಯಕ್ಷ, ಬೊಕ್ಕಸದ ಅಧಿಕಾರಿ. कोश(ष)स्याधिपतिः। 2. ಕುಬೇರ. ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ **—अधीशः —ಅಧೀಶಃ, —अध्यक्षः —ಅಧ್ಯಕ್ಷಃ** ಇತ್ಯಾದಿ.

कोशि(षि)न् ಕೋಶಿ(ಷಿ)ನ್ (ವಿಂ) ಕೋಶವುಳ್ಳವನು, ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ, ಹಣವಂತ. कोशोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

कोशी(षी) ಕೋಶೀ(ಷೀ) (स्त्री०) ತೊಗಲಿನ ಪಾದರಕ್ಷೆ, ಚಪ್ಪಲಿ. "पन्नद्धी पादविरजाः कोशी पादरथी भवेत्" हारा०।

कोष ಕೋಷ (ಪುಂ) "कोश" ಪದದ ಅರ್ಥ.

कोष्ठ ಕೋಷ್ಠ (ಪುಂ) 1. ಮನೆಯ ಒಳ ಕೊಠಡಿ, 2. ಹೊಟ್ಟೆಯ ಒಳಭಾಗ, ಒಳಹೊಟ್ಟೆ. 3. ಉಗ್ರಾಣ, ಕಣಜ, ಧಾನ್ಯವನ್ನು ತುಂಬುವ ಮನೆ. कुष (निष्कर्षे) "थन्" (उ० २-४)। 4. ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗಿನ ಅಂಗಗಳು, ಅಂತರವಯವಗಳು, ಕರುಳು ಯಕೃತ್ತು ಹೃದಯ ಮುಂತಾದುವು. (वि०) 5. ತನ್ನದಾದ, ಸ್ವಂತವಾದ. "कोष्ठः कुसूले चात्मीये मध्ये कुक्षेर्गृहस्य च" मेदि०।

नानಾರ್ಥರತ್ನಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ पुनं। "कुक्षेरन्तर्गृहस्यान्तः कुसूले कोष्ठमस्त्रियाम्" नानार्थरं।

कोष्ठपाल ಕೋಷ್ಠಪಾಲ (पुं०) 1. ಉಗ್ರಾಣವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನು. कोष्ठं पालयति—पाल (रक्षणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। 2. ಪೋಲೀಸಿನವನು, ಪೋಲೀಸು ಪ್ಯಾದೆ, ನಗರ ರಕ್ಷಕ.

कोष्ठागार ಕೋಷ್ಠಾಗಾರ (नं०) 1. ಧಾನ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿಡುವ ಮನೆ, ಉಗ್ರಾಣ. कोष्ठमगारमिव। "ततः पर्याप्तभरितकोष्ठागारं मांसशोणितैर्मे गृहं भविष्यति" वेणी० ३। 2. ಬೊಕ್ಕಸ, ಧನಗೃಹ, ಖಜಾನೆ.

कोष्ठागारिक ಕೋಷ್ಠಾಗಾರಿಕ (पुं०) 1. ಕೋಷ್ಠಾಗಾರದಲ್ಲಿ ನಿಯುಕ್ತನಾದವನು, ಉಗ್ರಾಣದ ಅಧಿಕಾರಿ, ಉಗ್ರಾಣದ ಪಾರುಪತ್ಯಗಾರ. कोष्ठागारे नियुक्तः "ठन्" (४-४-७०)। 2. ಕೋಷ್ಠಾಗಾರದಲ್ಲಿರುವ, ಉಗ್ರಾಣದಲ್ಲಿರುವ.

कोष्ठागारिन् ಕೋಷ್ಠಾಗಾರಿನ್ (पुं०) ಕಣಜದ ಹುಳು.

कोष्ठाग्नि ಕೋಷ್ಠಾಗ್ನಿ (पुं०) ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗಿನ ಅಗ್ನಿ, ತಿಂದ ಆಹಾರವನ್ನು ಜೀರ್ಣವಾಗಿಸುವ ಒಂದು ಶಕ್ತಿ.

कोष्ण ಕೋಷ್ಣ (नं०) 1. ಸ್ವಲ್ಪ ಬಿಸಿ. कु ईषदुष्णम्। कोः कादेशः (६-३-१०७)। (वि०) 2. ಸ್ವಲ್ಪ ಬಿಸಿಯಾಗಿರುವ, ಬೆಚ್ಚಗಿರುವ. "भुवं कोष्णेन कुण्डोध्नी मेध्येनावभृथादपि" रघु० १-८४।

कोसल ಕೋಸಲ (पुं० ब० व०) 1. ಕೋಸಲ ದೇಶ. कुस (संश्लेषणे) "कलच्" (उ० १-१०६)। 2. ಕೋಸಲ ದೇಶದ ನಿವಾಸಿಗಳು. ಸರಯೂ ನದಿಯ ಇಬ್ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೋಸಲವು (1) ಪ್ರಾಚ್ಯಕೋಸಲ ಮತ್ತು (2) ಉತ್ತರ ಕೋಸಲಗಳೆಂದು ಎರಡು ಭಾಗವಾಗಿದೆ. ಅಯೋಧ್ಯಾ ನಗರದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ಉತ್ತರ ಕೋಸಲ ದೇಶ. "इति स्म पृच्छत्यनुवेलमादृतः प्रियासखीरुत्तरकोसलेश्वरः" रघु० ३-५। "दक्षिणा ये च पञ्चालाः पूर्वाः कुन्तिषु कोसलाः" भा० सभा० १४-२७।

कोहल ಕೋಹಲ (पुं०) 1. ಒಂದು ವಿಧ ವಾದ್ಯ. 2. ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರವರ್ತಕರಾದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. को हलति — हल (विलेखने) "अच्" (३-१-१३४)। "कोहलो वाद्यभेदेऽपि स्यात् नाटचशास्त्रप्रवक्तरि" मेदि०। 3. ಮದ್ಯ.

कौकृत्य ಕೌಕೃತ್ಯ (नं०) 1. ಅಕೃತ್ಯ, ಅಕಾರ್ಯ, ಅಯೋಗ್ಯವಾದ ಕಾರ್ಯ. कुत्सितं कृत्यम् — स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। 2. ಅನುತಾಪ, ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ. "कौकृत्यमनुतापे स्यात् अयुक्तकरणेऽपि च" मेदि०।

कौक्कुट ಕೌಕ್ಕುಟ (नं०) 1. ಕುಕ್ಕುಟಾಸನ, ಯೋಗದ ಅಂಗಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ಆಸನದ ಒಂದು ಭೇದ. (वि०) 2. ಕುಕ್ಕುಟಸಂಬಂಧವಾದ, ಕೋಳಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. कुक्कुटस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

कौक्कुटिक ಕೌಕ್ಕುಟಿಕ (पुं०) 1. ವೇಷಧಾರಿ, ವಂಚಕ, ಮಾಯಾವಿ. 2. ಕೃಮಿಕೀಟಾದಿಗಳು ಕಾಲಿಗೆ ಸಿಕ್ಕುವುದೆಂಬ ಭಯದಿಂದ ಕೋಳಿಯು ಕಾಲಿಡುವಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಂಡು ನಡೆಯುವ ಸಂನ್ಯಾಸಿ, ಪ್ರಾಣಿಹಿಂಸೆಯ ಭಯದಿಂದ ತಾನು ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡುವ ಜಾಗವನ್ನು ಮಾತ್ರ ನೋಡಿಕೊಂಡು ನಡೆಯುವ ಭಿಕ್ಷುಕ. कुक्कुटीं मायां कुक्कुटीपादपतनार्हप्रदेशं च पश्यति — "ठक्" (४-४-४६)। "अथ कौक्कुटिकोऽदूरप्रेरिताक्षे च दाम्भिके" मेदि०।

कौक्कुटिकन्दल ಕೌಕ್ಕುಟಿಕಂದಲ (पुं०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಸರ್ಪ. "कौक्कुटिकन्दलः। गोनासगोनसौ" त्रिकाण्ड०।

कौक्ष ಕೌಕ್ಷ (वि०) 1. ಹೊಟ್ಟೆಗೆ ತೊಡಿಸುವ ಒಡವೆ ಮುಂತಾದುದು. कुक्षौ भवः "अण्" (४-३-५३)। 2. ಹೊಟ್ಟೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. कुक्षेरिदम् "अण्" (४-३-१२०)।

कौक्षक ಕೌಕ್ಷಕ (वि०) ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿರುವ, ಉದರ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ. कुक्षौ भवः "वुञ्" (४-२-१२७)।

कौक्षेयक ಕೌಕ್ಷೇಯಕ (पुं०) ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ. कुक्षौ भवः (असिः) "ढकञ्" (४-२-९६)। "कौक्षेयको मण्डलाग्रः करवालः कृपाणवत्" अम०। "कौक्षेयकेण सन्निहितविषधरेणेव चन्दनलता" काद०।

कौचवार्य ಕೌಚವಾರ್ಯ (वि०) ಕೂಚವಾರದೇಶದವನಾದ, ಕೂಚವಾರದೇಶನಿವಾಸಿಯಾದ. कूचवारोऽभिजनोऽस्य "यक्" (४-३-९४)।

कौचुमारयोग ಕೌಚುಮಾರಯೋಗ (पुं०) ಶರೀರ ಸಂಬಂಧವಾದ ನಷ್ಟಗಳನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ ಸೌಭಾಗ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಒಂದು ವಿಧ ಯೋಗ. कुचुमारस्यायं योगः।

कौञ्च ಕೌಂಚ (पुं०) ಕ್ರೌಂಚ ಪರ್ವತ, ಮಾಲ್ಯವತ್ ಪರ್ವತ. कुञ्च एव स्वार्थे "अण्"। पृषो०। "कौञ्चः क्रौञ्चश्च माल्यवान्" त्रिकाण्ड०।

कौञ्जर ಕೌಂಜರ (न०) 1. ಕುಂಜರಾಸನ, ಆನೆಯಂತೆ ಕೂಡುವುದು. (वि०) 2. ಆನೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. कुञ्जरस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-री -ರೀ.** "आपन्नः कौञ्जरीं योनिमात्मस्मृतिविनाशिनीम्" भाग० ८-४-१२।

कौट ಕೌಟ (पुं०) 1. ಕುಟಜವೃಕ್ಷ, ಬೆಟ್ಟಮಲ್ಲಿಗೆ ಗಿಡ. कूटे अद्रिशृङ्गे भवः "अण्" (४-३-५३)। (न०) 2. ಮಿಥ್ಯಾವಚನ, ಸುಳ್ಳುಮಾತು. (वि०) 3. ಸ್ವಂತ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ, ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ, ಪರಾಧೀನನಲ್ಲದ. कुटयां भवः "अण्" (४-३-५३)। 4. ವಂಚಕ, ಮೋಸಗಾರ.

कौटकिक ಕೌಟಕಿಕ (वि०) ಮಾಂಸವನ್ನು ಮಾರುವವನು. कूटकं मांसकूटं पण्यमस्य "ठक्" (४-४-५१)।

कौटज ಕೌಟಜ (पुं०) ಬೆಟ್ಟಮಲ್ಲಿಗೆ ಗಿಡ. कूटमेव कौटमद्रिशृङ्गम् — तत्र जातः।

कौटतक्ष ಕೌಟತಕ್ಷ (पुं०) ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ ಬಡಗಿ, ಊರಿನವರಿಗೆ ಅಧೀನನಲ್ಲದೆ ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿ ಮರಗೆಲಸ ಮಾಡುವವನು. कुटयां भवः कौटः स्वतन्त्रः स चासौ तक्षश्च "टच्" (५-४-९५)। "कौटतक्षोऽनवीनकः" अम०।

कौटसाक्ष्य ಕೌಟಸಾಕ್ಷ್ಯ (न०) ಮೋಸದ ಸಾಕ್ಷ್ಯ, ಸುಳ್ಳುಪ್ರಮಾಣ ವಚನ, ತಾನು ಹೇಳುವುದು ನಿಜವೆಂದು ಸುಳ್ಳು ಹೇಳುವುದು. कूटः साक्षी — तस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "यस्मिन् यस्मिन् विवादे तु कौटसाक्ष्यं कृतं भवेत्। तत्तत्कार्यं निवर्तेत कृतं चाप्यकृतं भवेत्" मनु० ८-११७।

कौटि ಕೌಟಿ (पुं०) ಸುಳ್ಳುಸಾಕ್ಷಿಯ ಮಗ, ಸುಳ್ಳು ಹೇಳುವವನ ಮಗ. कूटस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)।

कौटिक ಕೌಟಿಕ (पुं०) 1. ಬೇಡರವನು, ವ್ಯಾಧ, ಬಲೆಯನ್ನು ಬೀಸಿ ಮೃಗಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವವನು. कूटेन मृगबन्धनयन्त्रेण चरति—"ठक्" (४-४-८)। 2. ಮೃಗಗಳ ಮಾಂಸವನ್ನು ಮಾರಿ ಜೀವಿಸುವವನು.

कौटिलिक ಕೌಟಿಲಿಕ (पुं०) 1. ವ್ಯಾಧ, ಬೇಡರವನು. कुटिलिका व्याधानां गतिविशेषः — कुटिलिकया हरति "अण्" (४-४-१८)। 2. ಕಮ್ಮಾರ, ಕಬ್ಬಿಣದ ಕೆಲಸಗಾರ. कुटिलिका कर्मारोपकरणभूतं लोहम्—कुटिलिकया हरति "अण्" (४-४-१८)।

कौटिल्य ಕೌಟಿಲ್ಯ (पुं०) 1. ಚಾಣಕ್ಯ, ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬರೆದ ಒಬ್ಬ ಮುನಿ. कुटिल स्वार्थे "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)। "कौटिल्यः कुटिलमतिः स एष येन क्रोधाग्नौ प्रसभमदाहि नन्दवंशः" मुद्रा० १-७। [ವಿವರಕ್ಕೆ "चाणक्य" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] (न०) 2. ವಕ್ರತೆ, ಡೊಂಕಾಗಿರುವಿಕೆ. कुटिलस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 3. ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ, ಠಕ್ಕು, ಅನೀತಿ, ಮೋಸ. "आजन्मसिद्धं कौटिल्यं खलस्य च हलस्य च। सोढुं तयोर्मुखाक्षेपमलमेकैव सा क्षमा"।

कौटीर्य ಕೌಟೀರ್ಯ (वि०) 1. ಸ್ವತಂತ್ರ, ಅಧೀನನಲ್ಲದವನು. 2. ಅಸಹಾಯ, ಒಬ್ಬಂಟಿಗ. कुटीरः केवलः स्वार्थे "ष्यञ्"। (स्त्री०) **-र्या -ರ್ಯಾ.** 3. ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

कौटुम्ब ಕೌಟುಂಬ (वि०) 1. ಕುಟುಂಬಭರಣಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ದ್ರವ್ಯ. कुटुम्बं तद्भरणं प्रयोजनमस्य "अण्"। 2. ಕುಟುಂಬಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. कुटुम्बस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

कौटुम्बिक ಕೌಟುಂಬಿಕ (वि०) 1. ಕುಟುಂಬಭರಣದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದ, ಸಂಸಾರಿ. कुटुम्बे प्रसृतः "ठक्"। "पदेपदेऽभ्यन्तरवह्निनार्दितः कौटुम्बिकः क्रुध्यति वै जनाय" भाग० ५-१३-८। 2. ಕುಟುಂಬದಲ್ಲಿರುವವನು, ಕುಟುಂಬಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು. कुटुम्बे भवः "ठञ्" (वा० ४-३-६०)। "अथ च यत्र कौटुम्बिका दारापत्यादयो नाम्ना कर्मणा वृकसृगाला एवानिच्छतोऽपि कदर्यस्य कुटुम्बिनः उरणवत्संरक्ष्यमाणं मिषतोऽपि हरन्ति" भाग० ५-१४-३।

कौडविक ಕೌಡವಿಕ (वि०) 1. ಅಚ್ಚೇರು ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಬಿತ್ತಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಪ್ರದೇಶ (ಭೂಮಿ). उप्यतेस्मिन्निति वापः क्षेत्रम् — कुडवस्य वापः "ठञ्" (५-१-४५)। 2. ಅಚ್ಚೇರು ಅಕ್ಕಿಯನ್ನು ಬೇಯಿಸುವ ಪಾತ್ರೆ. 3. ಅಚ್ಚೇರು ಅಕ್ಕಿಯ ಅನ್ನವನ್ನು ಬೇಯಿಸುವವನು. कुडवं पचति "ठञ्" (५-१-५२)। 4. ಅಚ್ಚೇರು ಅಳತೆಯ ಧಾನ್ಯ. कुडवः परिमाणमस्य "ठञ्" (५-१-५७)। 5. ಅಚ್ಚೇರು ಧಾನ್ಯವನ್ನು ತರುವವನು. कुडवमवहरति "ठञ्" (५-१-५२)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-विकी -ವಿಕೀ.**

कौणप ಕೌಣಪ (पुं०) ರಾಕ್ಷಸ. कुणपस्य भक्षणं शीलमस्य "अण्" (४-४-६१)। "अहो संप्रति इतस्ततः प्रवर्तमानकौणपनिकरस्य महती रौद्रता" मालती० ५।

कौणपदन्त ಕೌಣಪದಂತ (पुं०) ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯರು. कौणपस्य दन्ता इव दन्ता यस्य। "भीष्मः कौणपदन्तश्च स्वेच्छामृत्युः पुरावसुः" त्रिकाण्ड०।

कौण्डायन ಕೌಂಡಾಯನ(वि०) 1. ಕುಂಡದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಪ್ರದೇಶ. 2. ಕುಂಡದಿಂದ ಉಂಟಾದ.

कौण्डिन ಕೌಂಡಿನ (पुं०) ಕೌಂಡಿನ್ಯಋಷಿಯ ಶಿಷ್ಯ. कौण्डिन्यस्य छात्रः "अण्" (४-२-१११)। यलोपः (६-४-१५१)।

कौण्डिनेयक ಕೌಂಡಿನೇಯಕ (वि०) 1. ಕುಂಡಿನ ನಗರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. 2. ಕುಂಡಿನ ನಗರದಲ್ಲಿ ಇರುವ. कुण्डिने जातः भवो वा "ढकञ्" (४-२-९५)।

कौण्डिन्य ಕೌಂಡಿನ್ಯ (पुं०) ಕುಂಡಿನಋಷಿಯ ಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. कुण्डिनस्य गोत्रापत्यं पुमान् "यञ्" (४-१-१०५)।

कौतस्कुत ಕೌತಸ್ಕುತ (वि०) ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಂದ ಬಂದಿರುವ? कुतः कुतः आगतः? वीप्सायां द्विर्भावः "अण्" (४-३-७४)। विसर्गस्य सः (८-३-४८)। "यद्यस्ति नाके भुवनेऽथवाधस्तदा न कौतस्कुतलोकबाधः" नैष० १०-१२५।

कौतुक ಕೌತುಕ (न०) 1. ಕುತೂಹಲ, ಆಶ್ಚರ್ಯದ ವಿಷಯವನ್ನು ನೋಡುವ ಅಥವಾ ತಿಳಿಯುವ ಆಸೆ. कुतुकस्य भावः "अण्" (५-१-१३०)। "भर्त्रान्या मुहुरभिलष्यता निदध्ये नैवाहो विरमति कौतुकं प्रियेभ्यः" माघ० ८-६९। "नवनिधुवनलीलाः कौतुकेनातिवीक्ष्य" माघ० ११-१८। 2. ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಇಚ್ಛೆ, ಅಭಿಲಾಷೆ. "पश्यन्त्यास्तं नृपं तस्या लज्जाकौतुकयोर्दृशि" कथास०। 3. ಉತ್ಸವ, ಹಬ್ಬ. "कथं सुतायाः पितृगेहकौतुकं निशम्य देहः सुरवर्य नेङ्गते" भाग० ४-३-१३। 4. ಕ್ರೀಡೆ, ಆಟ, ವಿನೋದ. 5. ಹರ್ಷ, ಸಂತೋಷ. 6. ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾದ ಮಂಗಳಕಾರ್ಯ, ವಂಶಪರಂಪರೆಯಿಂದ ನಡೆಯುವ ಮಂಗಳಕಾರ್ಯ. "पतिव्रताभिः परिगृह्य निन्ये क्लृप्तासनं कौतुकवेदिमध्यम्" कुमा० ७-१२। 7. ಕಂಕಣ, ವಿವಾಹಾದಿ ಶುಭಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕೈಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಮಂಗಳಸೂತ್ರ. "वैवाहिकैः कौतुकसंविधानैर्गृहे गृहे व्यग्रपुरन्ध्रिवर्गम्" कुमा० ७-२। 8. ಸುಖಾನುಭವದ ಕಾಲ. 9. ಸಂಗೀತ ನೃತ್ಯ ಮೊದಲಾದುವು. "कौतुकं त्वभिलाषे स्यादुत्सवे नर्महर्षयोः। तथा परम्परायातमङ्गले च कुतूहले। विवाहसूत्रगीतादिभोगयोरपि न द्वयोः" मेदि०। "कौतुकं नर्मणीच्छायामुत्सवे कुतुके मुदि। पारम्पर्यागतस्थाने मङ्गलोद्वाहसूत्रयोः। गीतादौ भोगकाले च" हेम०।

कौतुकक्रिया ಕೌತುಕಕ್ರಿಯಾ (स्त्री०) ವಿವಾಹ ಮಹೋತ್ಸವ ಮೊದಲಾದ ಮಂಗಳಕಾರ್ಯ. "कन्यकातनयकौतुकक्रियां स्वप्रभावसदृशीं वितेनतुः" रघु० ११-५३।

कौतुकगृह ಕೌತುಕಗೃಹ (न०) 1. ಶಯ್ಯಾಗೃಹ, ಮಲಗುವ ಮನೆ. 2. ವಿನೋದ ಗೃಹ. 3. ವಿವಾಹ ಮಂದಿರ, ಕಲ್ಯಾಣ ಗೃಹ.

कौतुकतोरण ಕೌತುಕತೋರಣ (न०) ವಿವಾಹ ಹಬ್ಬ ಮೊದಲಾದ ಮಹೋತ್ಸವಗಳಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟುವ ತೋರಣ. "गोपुरद्वारमार्गेषु कृतकौतुकतोरणाम्। चित्रध्वजपताकाग्रैरन्तःप्रतिहतातपाम्" भाग० १-११-१३।

कौतुकमङ्गल ಕೌತುಕಮಂಗಲ (न०) ಮಂಗಳಕಾರ್ಯ, ಕಂಕಣಧಾರಣಮಹೋತ್ಸವ.

कौतुकमय ಕೌತುಕಮಯ (वि०) ನೋಡಬೇಕೆಂಬ ಅಥವಾ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಆಸೆಯಿಂದ ತುಂಬಿರುವ.

कौतुकरस ಕೌತುಕರಸ (पुं०) 1. ಕ್ರೀಡೆ, ಆಟ, ವಿನೋದ. 2. ಸಂಗೀತ. 3. ಆನಂದ, ಹರ್ಷ, ಸಂತೋಷ.

कौतुकवत् ಕೌತುಕವತ್ (वि०) ಕುತೂಹಲದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಆಸೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. कौतुक "मतुप्" (५-२-९४)। "विद्या विदर्भेन्द्रसुताधरोष्ठे नृत्यन्ति कत्यन्तरभेदभाजः। इतीव रेखाभिरपश्रमस्ताः संख्यातवान् कौतुकवान् विधाता" नैष० ७-४१। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

कौतुकागार ಕೌತುಕಾಗಾರ (न०) 1. ವಿನೋದ ಗೃಹ. 2. ವಿವಾಹ ಮಂದಿರ, ಕಲ್ಯಾಣ ಮಂಟಪ. 3. ಶಯ್ಯಾಗೃಹ, ಮಲಗುವ ಮನೆ. "कनककलशयुक्तं भक्तिशोभासनाथं क्षितिविरचितशय्यं कौतुकागारमागात्" कुमा० ७-९४।

कौतुकिन् ಕೌತುಕಿನ್ (वि०) 1. ನೋಡುವ ಅಥವಾ ತಿಳಿಯುವ ಆಸೆಯುಳ್ಳ. कौतुकमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "दधानमाशासु चरिष्णु दुर्यशः स कौतुकी तत्र ददर्श केतकम्" नैष० १-७८। 2. ಆಸೆಯುಳ್ಳ, ಅಭಿಲಾಷೆಯುಳ್ಳ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–किनी –ಕಿನೀ.** "यस्तन्वि भर्ता घुसृणेन सायं दिशः समालम्भनकौतुकिन्याः" नैष० ८-८०।

कौतूहल ಕೌತೂಹಲ (नं०) 1. ಆಸೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ. 2. ಉತ್ಸಾಹ, ನೋಡುವ ಅಥವಾ ತಿಳಿಯುವ ಆಸೆ. कुतूहलस्य भावः "अण्" (५-१-१३०)। 3. ಆಶ್ಚರ್ಯದ ದೃಶ್ಯ. "विरोधिवर्णाभरणाश्मभासां मल्लाजिकौतूहलमीक्षमाणाम्" नैष० १०-९६। (वि०) 4. ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ. 5. ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ.

कौतूहलिन् ಕೌತೂಹಲಿನ್ (वि०) ಕುತೂಹಲವುಳ್ಳ, ಆಸೆಯುಳ್ಳ. कौतूहलमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–हलिनी –ಹಲಿನೀ.** "श्रुत्वेति वाक्यं हृदयप्रियायाः कौतूहलिन्या विमलस्मितश्रीः" कुमा० ११-९।

कौत्स ಕೌತ್ಸ (पुं०) 1. ವರತಂತುಮಹರ್ಷಿಯ ಶಿಷ್ಯ, ಕುತ್ಸ ಋಷಿಯ ಮಗ. कुत्सस्य ऋषेरपत्यम् "अण्" (४-१-११४)। "उपात्तविद्यो गुरुदक्षिणार्थी कौत्सः प्रपेदे वरतन्तुशिष्यः" रघु० ५-१। ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಗೋತ್ರಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ "लुक्" (२-४-६५)। **कुत्साः ಕುತ್ಸಾಃ.** (नं०) 2. ಕುತ್ಸಋಷಿಯು ಕಂಡು ಗಾನಮಾಡಿದ ಸಾಮ. कुत्सेन दृष्टं साम। (वि०) 3. ಕುತ್ಸಋಷಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. कुत्सस्यायम् "अण्" (४-३-१२०)।

कौदालीक ಕೌದಾಲೀಕ (पुं०) ಬೆಸ್ತನಿಂದ ಅಗಸರ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಬೆರಕೆ ಜಾತಿಯವನು.

कौद्रवीण ಕೌದ್ರವೀಣ (नं०) ಹಾರಕವನ್ನು ಬೆಳೆಯುವ ಭೂಮಿ. कोद्रवस्य भवनं क्षेत्रम् "खञ्" (५-२-१)।

कौनख्य ಕೌನಖ್ಯ (नं०) 1. ನಖ ರೋಗ, ಉಗುರು ಕಟ್ಟಿರುವುದು. कुनखस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "सुवर्णचौरः कौनख्यं सुरापः श्यावदन्तताम्" मनु० ११-४९। 2. ನಖ ರೋಗದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ. कुनखिनो भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

कौन्तिक ಕೌಂತಿಕ (पुं०) ಕೊಂತವೆಂಬ ಆಯುಧದಿಂದ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವವನು, ಚೂಪಾದ ಎಸೆಗೋಲೇ ಆಯುಧವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು. कुन्तः प्रहरणमस्य "ठक्" (४-४-५७)।

कौन्ती ಕೌಂತೀ (स्त्री०) ರೇಣುಕವೆಂಬ ಒಂದು ಗಂದಿಗರ ವಸ್ತು. कुन्तिषु देशेषु भवा "अण्" (४-३-५३)।

कौन्तेय ಕೌಂತೇಯ (पुं०) 1. ಕುಂತಿಯ ಮಗ. (1) ಧರ್ಮರಾಜ, (2) ಭೀಮ ಮತ್ತು (3) ಅರ್ಜುನ. कुन्त्या अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)। "कौन्तेय प्रतिजानीहि न मे भक्तः प्रणश्यति" गीता ९-३१। 2. ಅರ್ಜುನ ವೃಕ್ಷ, ಕೆಂಪು ಮತ್ತಿಮರ.

कौप ಕೌಪ (नं०) 1. ಬಾವಿಯ ನೀರು. ಬಾವಿಯ ನೀರು ಉಪ್ಪಾಗಿದ್ದರೆ ಪಿತ್ತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು. "सक्षारं पित्तलं कौपं श्लेष्मघ्नं दीपनं लघु" सुश्रुत० सूत्र० ४५-३३। (वि०) 2. ಕೂಪಸಂಬಂಧವಾದ, ಬಾವಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ, कूपस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। ವಸಂತ ಮತ್ತು ಗ್ರೀಷ್ಮ ಋತುಗಳಲ್ಲಿ ಬಾವಿಯ ಅಥವಾ ಚಿಲುಮೆಯ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. "वसन्ते कौपं प्रास्रवणं वा सेवेत, ग्रीष्मेऽप्येवम्" सुश्रुत० सूत्र० ४५-८।

कौपीन ಕೌಪೀನ (नं०) 1. ಅಕಾರ್ಯ, ಪಾಪಕಾರ್ಯ. कूपे नरके पतनमर्हति "खञ्" (५-२-२०)। निपा०। 2. ಶರೀರದ ಗುಹ್ಯಪ್ರದೇಶ, ಪುರುಷಲಿಂಗ. 3. ಗುಹ್ಯಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಮುಚ್ಚುವ ಚೂರು ಬಟ್ಟೆ, ಲಂಗೋಟಿ. "कौपीनं शतखण्डजर्जरतरं कन्था पुनस्तादृशी" भर्तृ० ३-९१। "कौपीनं स्यादकार्येऽपि चीरगुह्यप्रदेशयोः" मेदि०।

कौबेर ಕೌಬೇರ (वि०) ಕುಬೇರನ ಸಂಬಂಧವಾದ. कुबेरस्यायम् "अण्" (४-३-१२०)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–री –ರೀ.** ಕುಬೇರನ ದಿಕ್ಕು, ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕು. "कौबेरदिग्भागमपास्य मार्गमागस्त्यमुष्णांशुरिवावतीर्णः" माघ० ३-१। "ततः प्रतस्थे कौबेरीं भास्वानिव रघुर्दिशम्" रघु० ४-६६।

कौमार ಕೌಮಾರ (पुं०) 1. ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾದವನು, ಯಾವ ಪತಿಯನ್ನೂ ಸೇರದಿರುವ (ಯಾರನ್ನೂ ಮದುವೆಯಾಗದಿರುವ) ಕುಮಾರಿಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾದವನು. न पूर्वः पतिर्यस्याः तामपूर्वपतिम् कुमारीम् उपपन्नः — कुमारी "अण्" (४-२-१३)। निपा०। 2. ಕುಮಾರ, ಬಾಲಕ. कुमार स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। (नं०) 3. ಜೀವಿತಕಾಲದ ಒಂದು ವಯಸ್ಸು, ಬಾಲ್ಯ ಯೌವನ ಮೊದಲಾದ ಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲೊಂದು. कुमारस्य भावः "अञ्" (५-१-१२९)। "देहिनोऽस्मिन् यथा देहे कौमारं यौवनं जरा। तथा देहान्तरप्राप्तिः धीरस्तत्र न मुह्यति" गीता २-१३। (वि०) 4. ಕುಮಾರನ ಸಂಬಂಧವಾದ. कुमारस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "तत्र विद्याव्रतस्नातः कौमारं व्रतमास्थितः" भा० वन० ९५-१७। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–री –ರೀ.** "कौमारीं दर्शयंश्चेष्टां प्रेक्षणीयो व्रजौकसाम्। रुदन्निव हसन्मुग्धबालसिंहावलोकिनः" भाग० ३-२-२८।

कौमारभृत्य ಕೌಮಾರಭೃತ್ಯ (नं०) ಮಕ್ಕಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆ, ಕುಮಾರನನ್ನು ಪೋಷಿಸುವ ದಾದಿಯ ಹಾಲಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ ದೋಷದ ಶಮನಕ್ಕಾಗಿಯೂ ದುಷ್ಟಗ್ರಹ (ಬಾಲಗ್ರಹ) ಗಳಿಂದಲೂ ಕೆಟ್ಟ ಸ್ತನ್ಯಪಾನದಿಂದಲೂ ಉಂಟಾದ ವ್ಯಾಧಿಗಳನ್ನು ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೂ ನಡೆಸುವ ಚಿಕಿತ್ಸೆ. "कौमारभृत्यं नाम कुमारभरणधात्रीक्षीरदोषसंशोधनार्थं दुष्टस्तन्यग्रहसमुत्थानां च व्याधीनामुपशमनार्थम्" सुश्रुत० सूत्र० १-५।

कौमारहर ಕೌಮಾರಹರ (वि०) ಕನ್ಯಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ. कौमारं हरति— हृञ् (हरणे) "अच्" (३-२-९)। "यः कौमारहरः स एव हि वरस्ता एव चैत्रक्षपास्ते चोन्मीलितमालतीसुरभयः प्रौढाः कदम्बानिलाः" सा० द०।

कौमारिकेय ಕೌಮಾರಿಕೇಯ (पुं०) ಕುಮಾರಿಯ ಮಗ, ಕನ್ಯಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ (ಮದುವೆಗೆ ಮುಂಚೆ) ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗ, ಕಾನೀನ. कुमारिकायाः अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)।

कौमारी ಕೌಮಾರೀ (स्त्री०) 1. ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾದ ಕನ್ಯೆ, ಬೇರೆ ಯಾರನ್ನೂ ಮದುವೆಯಾಗದವನ ಪತ್ನಿ. अपूर्वपतिः कुमारी पतिमुपपन्ना "अण्" (४-२-१३)। "ङीप्" (४-१-१५)। "उपलम्भ्यामपश्यन्तः कौमारीं पततां वर" भट्टि० ७-९०। 2. ಕಾರ್ತಿಕೇಯನ ಶಕ್ತಿ.

कौमुद ಕೌಮುದ (पुं०) 1. ಕಾರ್ತಿಕ ಮಾಸ. कौ मोदन्ते जना यस्मिन् — मुद (हर्षे) "कः" (३-१-१३६)। सप्तम्या अलुक् (६-३-१४)। (स्त्री०) **-दी -ದೀ.** 2. ಚಂದ್ರಿಕೆ, ಬೆಳದಿಂಗಳು. "कौमुदः स्यात् कार्तिकिके चन्द्रिकायां तु कौमुदी" मेदि०।

कौमुदी ಕೌಮುದೀ (स्त्री०) 1. ಚಂದ್ರಿಕೆ, ಬೆಳದಿಂಗಳು. कुमुदस्येयं प्रकाशकत्वात् "अण्" (४-३-१२०)। "ङीप्" (४-१-१५)। "आनन्दितोर्वीन्द्रमुखारविन्दैर्मदं नुदन्तीं हृदि कौमुदीनाम्" नैष० १०-१०३। 2. ಆಶ್ವಯುಜಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ. "आश्विने पौर्णमास्यां तु चरेज्जागरणं निशि। कौमुदी सा समाख्याता कार्या लोकविभूतये"। 3. ಕಾರ್ತಿಕಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ, ಕಾರ್ತಿಕೇಯನ ಹುಟ್ಟಿದ ದಿನ, ಕೃತ್ತಿಕೋತ್ಸವದ ದಿನ. 4. ವ್ಯಾಕರಣ ಮತ್ತು ಇತರ ಕೆಲವು ಗ್ರಂಥಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ಹೆಸರು. ಆಯಾ ಗ್ರಂಥಗಳ ಅರ್ಥಪ್ರಕಾಶಕವಾದುದರಿಂದ ಆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರು. सांख्यतत्त्वकौमुदी, प्रक्रियाकौमुदी, लघुकौमुदी, सिद्धान्तकौमुदी, पदार्थकौमुदी ಇತ್ಯಾದಿ.

कौमुदीचार ಕೌಮುದೀಚಾರ (पुंन०) ಆಶ್ವಯುಜ ಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ. कौमुद्याश्चन्द्रिकायाश्चारोऽत्र। "कोजागरः शरत्पर्वकौमुदीचारमस्त्रियाम्" त्रिकाण्ड०।

कौमुदीनाथ ಕೌಮುದೀನಾಥ -पति -ಪತಿ (पुं०) ಚಂದ್ರ.

कौमुदीमुख ಕೌಮುದೀಮುಖ (नं०) 1. ಚಂದ್ರಿಕೆಯ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವ, ಬೆಳದಿಂಗಳು ಹುಟ್ಟುವುದು. 2. ದೀಪೋತ್ಸವ ತಿಥಿಯ ಪ್ರಾರಂಭ. कौमुद्याः चन्द्रिकायाः दीपोत्सवतिथेर्वा मुखम्। "अथेप्सितं भर्तुरुपस्थितोदयं सखीजनोद्वीक्षणकौमुदीमुखम्" रघु० ३-१।

कौमोदकी ಕೌಮೋದಕೀ (स्त्री०) ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಗದೆ. कोः पृथिव्याः पालकत्वात् मोदकः कुमोदको विष्णुः तस्येयम् "अण्" (४-३-१२०)। "कौमोदकी गदा खड्गो नन्दकः कौस्तुभो मणिः" अम०। "नित्यं हरेः संनिहिता निकामं कौमोदकी नन्दयति स्म चेतः" माघ० ३-१८।

कौमोदी ಕೌಮೋದೀ (स्त्री०) ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಗದೆ. कुं मोदयति — मुद (हर्षे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। कुमोदो विष्णुः तस्येयम् "अण्" (४-३-१२०)। "ङीप्" (४-१-१५)।

कौम्भकर्णि ಕೌಂಭಕರ್ಣಿ (पुं०) ಕುಂಭಕರ್ಣನ ಮಗ. कुम्भकर्णस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)। "मुष्टिना कौम्भकर्णिं च क्रुद्धः प्राणैरतित्यजत्" भट्टि० १५-१२०।

कौम्भकारि ಕೌಂಭಕಾರಿ (पुं०) ಕುಂಬಾರನ ಮಗ. कुम्भकारस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-१५३)। पक्षे "ण्यः" (४-१-१५२)। **-कार्यः -ಕಾರ್ಯಃ.** स्त्रियाम् वा "ङीप्" (ग० ४-१-४५)। **-कारी -ಕಾರೀ.**

कौम्भायन ಕೌಂಭಾಯನ (पुं०) 1. ಕುಂಭಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿರದ ಪ್ರದೇಶ. कुम्भस्यादूरभवो देशः "फक्" (४-२-८०)। 2. ಕುಂಭವಿರುವ ಪ್ರದೇಶ. कुम्भोऽस्त्यस्मिन् देशे पक्षादि "फक्" (४-२-८०)। ಈ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ कर्णादि "फिञ्" (४-२-८०)। **कौम्भायनिः ಕೌಂಭಾಯನಿಃ.** सङ्काशादि "ण्यः" (४-२-८०)। **कौम्भ्यः ಕೌಂಭ್ಯಃ.**

कौम्भेयक ಕೌಂಭೇಯಕ (वि०) 1. ಕುಂಭಿಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ, ಸಣ್ಣ ಗಡಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. 2. ಸಣ್ಣ ಗಡಿಗೆಯಲ್ಲಿರುವ. कुम्भ्यां जातः भवो वा — कुम्भी "ढकञ्" (४-२-९५)।

कौरव ಕೌರವ (पुं०)1. ಕುರುರಾಜನ ಮಗ. कुरोरपत्यम् "अञ्"(४-१-८६)। 2. ಕುರುವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. "तमुद्यतं रथेनैकमाशुकारिणमाहवे। अनेकमिव सन्त्रासान्मेनिरे तत्र कौरवाः" भा० आदि० १४८-१८। "मथ्नामि कौरवशतं समरे न कोपात्" वेणी० १-१५। (वि०) 3. ಕುರುಸಂಬಂಧವಾದ. कुरोरिदम् "अण्" (४-३-१२०)। "क्षेत्रं क्षत्रप्रधनपिशुनं कौरवं तद्भजेथाः" मेघ० १-४८। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **कौरवी ಕೌರವೀ.** "द्रुपदः कौरवान् दृष्ट्वा प्राधावत समन्ततः। शरजालेन महता मोहयन् कौरवीं चमूम्" भा० आदि० १४८-१७।

कौरवक ಕೌರವಕ (वि०) 1. ಕುರುವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. 2. ಕುರು ದೇಶದಲ್ಲಿರುವ. कुरौ कुरुवंशे जातः कुरुषु जातः भवो वा "वुञ्" (४-२-१३०)। 3. ಕುರುವಕ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಗೋರಂಟಿ ಸಂಬಂಧವಾದ. कुरवकस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

कौरवराज ಕೌರವರಾಜ (पुं०) ಕುರು ದೇಶದ ದೊರೆ, ಕೌರವರ ದೊರೆ, ದುರ್ಯೋಧನ. "मानिनः प्रणष्टस्य कौरवराजस्य पदवीमन्वेष्टुम्" वेणी० ६।

कौरवेय ಕೌರವೇಯ (पुं०) ಕುರುರಾಜನ ಮಗ. कुरोरपत्यम् "ढक्"। "समा हि कौरवेयाणां वयं ते चैव पुत्रक"।

कौरव्य ಕೌರವ್ಯ (पुं०) 1. ಕುರುವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು, ದುರ್ಯೋಧನ. कुरोरपत्यम् "ण्यः" (४-१-१७०)। 2. ಕುರುದೇಶದ ದೊರೆ. कुरूणां राजा "ण्यः"। कौरव्ये साधुः "यत्" (४-४-९८)। ತದ್ರಾಜಸಂಜ್ಞೆಯಿಲ್ಲದ ಈ "यत्" ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ लुक् ಬರುವುದಿಲ್ಲ. कौरव्याः। "कौरव्याः पशवः प्रियापरिभवक्लेशोपशान्तिः फलम्" वेणी० १-२५। 3. ಕುರು ವೆಂಬ ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಮಗ. कुरु "ण्यः"(४-१-१५२)। कौरव्या ब्राह्मणाः सि० कौ०।

कौर्म ಕೌರ್ಮ (पुं०)1. ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಹತ್ತು ಅವತಾರಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದು. "कौर्मे धृतोऽद्रिरमृतोन्मथने स्वपृष्ठे ग्राहात् प्रपन्नमिभराजममुञ्चदार्तम्" भाग० ११-४-१८। 2. ಬ್ರಹ್ಮನ ಒಂದು ಕಲ್ಪ, ಚತುರ್ಮುಖನ ಒಂದು ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ದಿನ, ಬ್ರಹ್ಮನ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿನೈದನೆಯ ದಿನ. ["कल्प" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 3. ಕೂರ್ಮಪುರಾಣ. कूर्ममधिकृत्य कृतो ग्रन्थः "अण्" (४-३-८५)। (न०)4. ಯೋಗಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ. (वि०)5. ಕೂರ್ಮಸಂಬಂಧವಾದ, ಆಮೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. कूर्मस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

कौल ಕೌಲ (पुं०)1. ತಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯ ಉಪಾಸಕ. (न०)2. ತಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರ. (वि०)3. ಕುಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ವಂಶಸಂಬಂಧವಾದ. कुलस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। 4. ಕುಲಾಚಾರದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದ. 5. ಕುಲಾಚಾರವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ. कुले कुलाचारे साधुः कुलं कुलाचारं वेत्ति वा "अण्" (४-४-९८)। (४-२-५९) वा। 6. ಸತ್ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. "भृत्यं विपन्नं पतयः कौलं गाश्चापयस्विनीः" भाग० १२-३-३६।

कौलटिनेय ಕೌಲಟಿನೇಯ (पुं०) ಕುಲಟೆಯ ಮಗ. ಸಾಧ್ವಿಯಾಗಿದ್ದು ಭಿಕ್ಷೆಗಾಗಿ ಮನೆಗಳಿಗೆ ತಿರುಗುವವಳು ಕುಲಟೆ. कुलटाया अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)। वा "इनङ्" (४-१-१२७)। पक्षे **कौलटेयः ಕೌಲಟೇಯಃ.** ವ್ಯಭಿಚಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮನೆ ಮನೆಗೂ ಹೋಗುವವಳೂ ಕುಲಟೆ. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ "ढ्रक्" (४-१-१३१)। **कौलटेरः ಕೌಲಟೇರಃ.** स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **कौलटिनेयी ಕೌಲಟಿನೇಯೀ. कौलटेयी ಕೌಲಟೇಯೀ.**

कौलत्थ ಕೌಲತ್ಥ (वि०) ಕುಳುತ್ಥದೊಡನೆ ಬೇಯಿಸಿ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹುರುಳಿಯೊಡನೆ ಬೆರಸಿ ಬೇಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಸಿದ್ಧವಾದ. कुलत्थेन संस्कृतम् "अण्" (४-४-४)। "पाययेच्चाम्लकौलत्थसुरासौवीरकादिभिः" सुश्रुत०।

कौलत्थीन ಕೌಲತ್ಥೀನ (न०) ಹುರುಳಿಯನ್ನು ಬೆಳೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಭೂಮಿ. कुलत्थस्य भवनं क्षेत्रम् "खञ्" (५-२-१)।

कौलपुत्रक ಕೌಲಪುತ್ರಕ (न०) ಕುಲಪುತ್ರನ ಭಾವ. कुलपुत्रस्य भावः "वुञ्" (५-१-१३३)।

कौलाल ಕೌಲಾಲ (वि०) ಕುಲಾಲಸಂಬಂಧವಾದ, ಕುಂಬಾರನ ಸಂಬಂಧವಾದ. कुलालस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

कौलालक ಕೌಲಾಲಕ (वि०) ಕುಂಬಾರನಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. कुलालेन कृतम्, संज्ञायाम् "वुञ्" (४-३-११८)।

कौलिक ಕೌಲಿಕ (वि०) 1. ವಂಶಪರಂಪರಾಗತವಾದ. कुलादागतः "ठक्" (४-३-७५)। 2. ತಂತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಆಚಾರ, ಕುಲಾಚಾರ. 3. ಪಾಷಂಡ, ಅವೈದಿಕ ಮತದವನು. "पाषण्डकौलिकौ" त्रिकाण्ड०।

कौलिशायनि ಕೌಲಿಶಾಯನಿ (वि०) 1. ಕುಲಿಶಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿರದ ಪ್ರದೇಶ. कुलिशस्य अदूरभवो देशः "फिञ्" (४-२-८०)। 2. ಕುಲಿಶವಿರುವ ಪ್ರದೇಶ. कुलिशोऽस्त्यस्मिन् देशे "फिञ्" (४-२-८०)।

कौलीन ಕೌಲೀನ (नं०) 1. ಉತ್ತಮ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವುದು. कुलीनस्य भावः "अण्" (५-१-१३०)। 2. ಲೋಕಾಪವಾದ, ಜನಾಪವಾದ. "कौलीनभीतेन गुहान्निरस्ता न तेन वैदेहसुता मनस्तः" रघु० १४-८४। 3. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. "कौलीनमात्माश्रयमाचचक्षे तेभ्यः पुनश्चेदमुवाच वाक्यम्" रघु० १४-३६। 4. ಪಶು ಪಕ್ಷಿ ಸರ್ಪ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಕಾಳಗ. "कौलीनं सुकुलीनत्वे प्राणिद्यूतापवादयोः" नानार्थर०। 5. ಅಕೃತ್ಯ, ಅಯೋಗ್ಯವಾದ ಕಾರ್ಯ. 6. ಯುದ್ಧ, ಕಾಳಗ. 7. ಶರೀರದ ಗುಹ್ಯ ಪ್ರದೇಶ. "कौलीनं गुहचजन्ययोः। कुकर्मणि कुलीनत्वे युद्धे पश्वहिपक्षिणाम्" मेदि०। (वि०) 8. ಕುಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಬಂದ, ವಂಶಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಬಂದ. 9. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. कौ लीनम्। सप्तम्या अलुक्।

कौलेयक ಕೌಲೇಯಕ (पुं०) 1. ನಾಯಿ. कुले भवः श्वा "ढकञ्" (४-२-९६)। (वि०) 2. ಸತ್ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. कुलस्यापत्यम् "ढकञ्" (४-१-१४०)। "कौलेयकः सारमेयः कुलीने" मेदि०।

कौल्माषीण ಕೌಲ್ಮಾಷೀಣ (नं०) ಅಲಸಂದೆಯನ್ನು ಬೆಳೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಭೂಮಿ. कुलमाषाणां भवनं क्षेत्रम् "खञ्" (५-२-१)।

कौश ಕೌಶ (पुं०) 1. ಕುಶದ್ವೀಪ. कुश स्वार्थे "अण्" (५-४-६८)। 2. ಕಾನ್ಯಕುಬ್ಜ ದೇಶ. (वि०) 3. ಕುಶ ಸಂಬಂಧವಾದ. कुशस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

कौशल ಕೌಶಲ (नं०) 1. ದಕ್ಷತೆ, ಜಾಣತನ, ನಿಪುಣತನ. कुशलस्य भावः "अण्" (५-१-१३०)। "हावहारि हसितं वचनानां कौशलं दृशि विकारविशेषः" माघ० १०-१३। 2. ಯೋಗಕ್ಷೇಮ. "पृष्ट्वा कौशलमन्योन्यं रथेष्वेवावतस्थिरे" भा० वन० २४५-३०।

कौशलि ಕೌಶಲಿ (पुं०) ಜಾಣೆಯ ಮಗ. कुशलाया अपत्यम् "इञ्" (४-१-९६)। स्त्रियाम् वा "ङीप्" (ग० ४-१-४५)। **कौशली ಕೌಶಲೀ.**

कौशलिका ಕೌಶಲಿಕಾ (स्त्री०) ಕುಶಲಪ್ರಶ್ನೆ, ಕ್ಷೇಮ ಸಮಾಚಾರದ ಪ್ರಶ್ನೆ. कुशलं पृच्छति कुशल "ठक्" (वा० ७-३-७)।

कौशली ಕೌಶಲೀ (स्त्री०) 1. ಕುಶಲಪ್ರಶ್ನೆ. 2. ಗೌರವ ಪೂರ್ವಕ ಒಪ್ಪಿಸುವ ಕಾಣಿಕೆ. "कौशली कुशलप्रश्नः"। "सन्देशः प्राभृतं कौशली" त्रिकाण्ड०।

कौश(स)लेय ಕೌಶ(ಸ)ಲೇಯ (पुं०) ಕೌಸಲ್ಯೆಯ ಮಗ, ಶ್ರೀರಾಮ. कौश (स) ल्याया अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)। यलोपः (६-४-१४८)।

कौश(स)ल्य ಕೌಶ(ಸ)ಲ್ಯ (पुं०)1. ಕೋಸಲ ರಾಜನ ಮಗ. कोश (स) लस्य अपत्यं पुमान् "ञ्यङ्" (४-१-१६९)। 2. ಕೋಸಲ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. (स्त्री०) **–ल्या –ಲ್ಯಾ.** ಕೌಸಲ್ಯಾದೇವಿ, ಶ್ರೀರಾಮನ ತಾಯಿ. कोसलदेशे भवा।

कौशल्य ಕೌಶಲ್ಯ (नं०) 1. ಜಾಣತನ. कुशलस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ಕುಶಲ, ಕ್ಷೇಮ. कुशल स्वार्थे "ष्यञ्" (वा० ५-१-१२४)।

कौश(स)ल्यातनय ಕೌಶ(ಸ)ಲ್ಯಾತನಯ –सुत –ಸುತ, –सूनु –ಸೂನು (पुं०) ಕೌಸಲ್ಯೆಯ ಮಗ, ಶ್ರೀರಾಮ. कौश(स)ल्यायाः तनयः सुतः सूनुर्वा।

कौश(स)ल्यायनि ಕೌಶ(ಸ)ಲ್ಯಾಯನಿ (पुं०) ಕೋಸಲ ರಾಜನ ಮಗ, ಶ್ರೀರಾಮ. कोश(स)लस्यापत्यम् "फिञ्" (४-१-१५५)। "परमप्रकृतेरेवायमिष्यते। प्रत्ययसन्नियोगेन प्रकृतिरूपं निपात्यते" सि० कौ०। "कौशल्याया अपत्यम् कौशल्यायनी रामः, तस्य वल्लभाम्" इति भट्टि० व्याख्या। "न्नियामहे न गच्छामः कौशल्यायनिवल्लभाम्। उपलम्भ्यामपश्यन्तः कौमारीं पततां वर" भट्टि० ७-९०।

कौशाम्ब ಕೌಶಾಂಬ (वि०) ಕುಶಾಂಬನ ಸಂಬಂಧವಾದ. कुशाम्बस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **कौशाम्बी ಕೌಶಾಂಬೀ.**

कौशाम्बी ಕೌಶಾಂಬೀ (स्त्री०) ಕುಶಾಂಬನಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಒಂದು ನಗರ. कुशाम्बेन निर्वृत्ता नगरी "अण्" (४-२-६८)। "कुशाम्बस्तु महातेजा कौशाम्बीमकरोत्पुरीम्" रामा०। ಈ ನಗರವು ಈಗಿನ ಅಲಹಾಬಾದಿನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಯಮುನಾನದಿಯ ತೀರದಲ್ಲಿರುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಈಗ "ಕೋಸ"ವೆಂಬ ಹೆಸರಾಗಿದೆ. "ವತ್ಸಪಟ್ಟಣ"ವೆಂಬ ಮತ್ತೊಂದು ಹೆಸರೂ ಉಂಟು.

कौशिक ಕೌಶಿಕ (पुं०) 1. ಕುಶಿಕಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಮಹರ್ಷಿ. कुशिकस्य गोत्रापत्यं पुमान् "अञ्" (४-१-१०४)। "कौशिकेन स किल क्षितीश्वरो

रामसध्वरविघातशान्तये" रघु० ११-१। 2. ಗಾಧಿಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಇಂದ್ರ. कुशिकस्यापत्यं पुमान् "अण्" (४-१-९२)। [ಕುಶಿಕ ರಾಜನು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಮಾನನಾದ ಮಗನನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕೆಂದು ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುತ್ತಿರಲು ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಅಂಶದಿಂದ ಅವನ ಮಗನಾಗಿ ಹುಟ್ಟಲು ಒಪ್ಪಿದನು. ಇವನೇ ಗಾಧಿ ಮಹಾರಾಜನು.] "कुशिकस्तु तपस्तेपे पुत्रमिन्द्रसमप्रभम्। लभेयमिति तं शक्रस्त्रासादभ्येत्य जग्मिवान्। स गाधिरभवद्राजा मघवान् कौशिकः स्वयम्" हरिवं०। 3. ಗೂಬೆ. "कौशिकः स्वमखिलं परिपश्यन् मन्यते स्म खलु कौशिकमेव" नैष० ५-६४। 4. ಕೋಶಕಾರ, ನಿಘಂಟುಕಾರ. 5. ಹಾವಾಡಿಗ. 6. ಗುಗ್ಗುಳ, ಧೂಪದ ಪುಡಿ. 7. ಮಜ್ಜೆ, ದೇಹಸಾರ. "मज्जा तु कौशिकः शुक्करोऽस्थ्नः स्नेहसम्भवौ" अभि० चि०। 8. ಜರಾಸಂಧನ ಒಬ್ಬ ಸೇನಾಪತಿ. "स तु सेनापतिं राजा सस्मार भरतर्षभ। कौशिकं चित्रसेनं च तस्मिन् युद्ध उपस्थिते" भा० सभा० २२-३२। 9. ನಕುಲ, ಮುಂಗಸಿ. 10. ಕೋಶಾಧ್ಯಕ್ಷ. "कौशिको नकुले व्यालग्राहे गुग्गुलुशक्रयोः। कोशज्ञोलूकयोश्च स्यात् विश्वामित्रमुनावपि" मेदि०। 11. ಒಬ್ಬ ಅಸುರ. 12. ಶೃಂಗಾರರಸ. "वात्सल्यशान्तौ तु रसौ शृङ्गारः कौशिकः स्मृतः" त्रिकाण्ड०। (न०)13. ರೇಷ್ಮೆ ಬಟ್ಟೆ. "सोषरोदकगोमूत्रः शुध्यत्याविककौशिकम्" याज्ञ० १-१८६। (वि०)14. ಕೋಶ (ಒರೆ) ದಲ್ಲಿರುವ (ಕತ್ತಿ). 15. ಕ್ರಿಮಿಕೋಶದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ, ರೇಷ್ಮೆ ಹುಳುವಿನ ಹೊಟ್ಟೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ. (स्त्री०)–की –ಕೀ. 16. ಪಾರ್ವತಿ, ದುರ್ಗಾದೇವಿ. 17. ಒಂದು ನದಿ. "कौशिकी चण्डिकानद्योः" हेम०।

कौशिकप्रिय ಕೌಶಿಕಪ್ರಿಯ (पुं०) ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಮಹರ್ಷಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನಾದ ಶ್ರೀರಾಮ. कौशिकस्य प्रियः।

कौशिकफल ಕೌಶಿಕಫಲ (पुं०) ತೆಂಗಿನಮರ.

कौशिका ಕೌಶಿಕಾ (स्त्री०) ಪಾನಪಾತ್ರೆ, ಕುಡಿಯುವ ಪಾತ್ರೆ.

कौशिकाराति ಕೌಶಿಕಾರಾತಿ (पुं०) ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ. कौशिकस्यारातिः।

कौशीधान्य ಕೌಶೀಧಾನ್ಯ (न०) ಕೋಶದೊಳಗೆ ಬೆಳೆಯುವ ಧಾನ್ಯ, ಕಾಯಿನೊಳಗೆ ಬಿಡುವ ತೊಗರಿ, ಅವರೆ, ಎಳ್ಳು, ಹೆಸರು ಮೊದಲಾದ ಧಾನ್ಯ.

कौशेय ಕೌಶೇಯ (न०) 1. ರೇಷ್ಮೆ. 2. ರೇಷ್ಮೆವಸ್ತ್ರ. कोशस्य विकारः "ढञ्" (४-३-४२)। "कौशेयं व्रजदपि गाढतामजस्रं सस्रंसे विगलितनीवि नीरजाक्ष्याः" माघ० ८-६।

कौषीतक ಕೌಷೀತಕ (पुं०) ಕುಷೀತಕಪುತ್ರನಾದ ಕಹೋಡ ಋಷಿ. कुषीतकस्यापत्यम् "अण्" (४-१-११४)।

कौषीतकि ಕೌಷೀತಕಿ (पुं०) 1. ಕುಷೀತಕಪುತ್ರನಾದ ಕಹೋಡ ಋಷಿ. कुषीतकस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)। (स्त्री०) **कौषीतकी ಕೌಷೀತಕೀ.** 2. ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿಯ ಪತ್ನಿ, ಲೋಪಾಮುದ್ರೆ. "दीप्ताग्निरौर्वशेयश्च समुद्रचुलकोऽस्य तु। प्रिया कौषीतकी लोपामुद्राख्या च विदर्भजा" त्रिकाण्ड०।

कौषीतकिन् ಕೌಷೀತಕಿನ್ (पुं० ब० व०) ಕುಷೀತ ಋಷಿಯ ಶಿಷ್ಯರು.

कौषीतकेय ಕೌಷೀತಕೇಯ (पुं०) ಕಾಶ್ಯಪಋಷಿ. कुषीतकस्यापत्यम् "ढक्" (४-१-१२४)।

कौष्ठच ಕೌಷ್ಠ್ಯ (वि०) ಹೊಟ್ಟೆಯ ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ. कोष्ठे भवः "यत्" (४-३-५५)। "उदरं च गुदौ कौष्ठचौ विस्तारोऽयमुदाहृतः" याज्ञ० ३-९५।

कौसल ಕೌಸಲ (वि०) ಕೋಸಲದೇಶ ಸಂಬಂಧವಾದ.

कौसीद्य ಕೌಸೀದ್ಯ (न०) 1. ಬಡ್ಡಿಯ ಸಂಪಾದನೆ, ಲೇಣೆ ದೇಣೆಗಳಿಂದ ಹಣವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ ವ್ಯಾಪಾರ. कुसीदस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ಸೋಮಾರಿತನ, ಮೈಗಳ್ಳತನ, ಪಾಲುಮಾರಿಕೆ.

कौसुम ಕೌಸುಮ (वि०) 1. ಪುಷ್ಪಸಂಬಂಧವಾದ. कुसुमस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "विनयति सुदृशो दृशः परागं प्रणयिनि कौसुममाननानिलेन" माघ० ७-५७। 2. ಕುಸುಮದಿಂದ ಉಂಟಾದ, ಹೂವಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. कुसुमेन निर्वृत्तम् "अण्" (५-१-७९)।

कौसुम्भ ಕೌಸುಂಭ (वि०)1. ಕುಸುಂಬೆ ಗಿಡದ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಕುಸುಂಬೆ ಹೂವಿನ ದಳಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಕುಸುಂಬೆ ಹೂವಿನ ಬಣ್ಣ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಕುಸುಂಬೆ ಹೂವಿನ ಬಣ್ಣದಲ್ಲಿ ಅದ್ದಲ್ಪಟ್ಟ. कुसुम्भेन रक्तम् "अण्" (४-२-१)। "शृङ्गाणि द्रुतकनकोज्ज्वलानि गन्धाः कौसुम्भं पृथुकुचकुम्भसङ्गि वासः" माघ० ८-३०।

कौस्तुभ ಕೌಸ್ತುಭ (पुं०) ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿನ ವಕ್ಷಸ್ಥಳದಲ್ಲಿರುವ ಮಣಿ. कुं भुवं स्तुभ्नाति इति कुस्तुभो वारिधिः, तत्र भवः "अण्" (४-३-५३)। कुं भुवं स्तोभते कुस्तुभो विष्णुः, तस्यायम् "अण्" (४-३-१२०) वा। [ದೇವದಾನವರು ಅಮೃತಕ್ಕಾಗಿ ಸಮುದ್ರಮಥನ ಮಾಡಿ

ದಾಗ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಈ ಮಣಿಯನ್ನು ವಿಷ್ಣುವು ತನ್ನ ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿಕೊಂಡನು.] "वक्षःस्थलव्यापि-रुचं दधानः सकौस्तुभं ह्रेपयतीव कृष्णम्" रघु० ६-४९।

कौस्तुभधामन् ಕೌಸ್ತುಭಧಾಮನ್ (पुं०) ಮಹಾವಿಷ್ಣು. कौस्तुभस्य धाम।

कौस्तुभभृत् ಕೌಸ್ತುಭಭೃತ್ (पुं०) ಕೌಸ್ತುಭಮಣಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ವಿಷ್ಣು. कौस्तुभं बिभर्ति — डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-७६)।

कौस्तुभवक्षस् ಕೌಸ್ತುಭವಕ್ಷಸ್ (पुं०) ಕೌಸ್ತುಭದಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾದ ಎದೆಯುಳ್ಳ ವಿಷ್ಣು. कौस्तुभो वक्षसि यस्य।

क्रकच ಕ್ರಕಚ (पुं०)1. ಮುಳ್ಳು ಅಜ್ಜಿಗಿಡ. (पुंन०)2. ಗರಗಸ, ಮರವನ್ನು ಕೊಯ್ಯುವ ಒಂದು ಮುಳ್ಳು ಕತ್ತಿ. ರಂಪ. क्र इति कचति — कच (शब्दे) "अच्" (३-१-१३४)। 3. ಜ್ಯೋತಿಷದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಒಂದು ಯೋಗ. "षष्ठयादितिथयो मन्दात् विलोमं क्रकचः स्मृतः"। ತಿಥಿ—ವಾರಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಈ ಯೋಗವು ಸಂಭವಿಸುವುದು.

ವಾರ	ತಿಥಿ
ಶನಿವಾರ	ಷಷ್ಠಿ
ಶುಕ್ರವಾರ	ಸಪ್ತಮಿ
ಗುರುವಾರ	ಅಷ್ಟಮಿ
ಬುಧವಾರ	ನವಮಿ
ಮಂಗಳವಾರ	ದಶಮಿ
ಸೋಮವಾರ	ಏಕಾದಶಿ
ಭಾನುವಾರ	ದ್ವಾದಶಿ

क्रकचच्छद ಕ್ರಕಚಚ್ಛದ (पुं०) ತಾಳೆಮರ. क्रकच इव छदो यस्य। "केतकः क्रकचच्छदः" त्रिकाण्ड०।

क्रकचपत्र ಕ್ರಕಚಪತ್ರ (पुं०)1. ತೇಗದ ಮರ. 2. ತಾಳೆ ಮರ. क्रकच इव पत्रमस्य।

क्रकचपाद् ಕ್ರಕಚಪಾದ್ –पाद – ಪಾದ (पुं०) ಓತಿಕೇತ, ಹೆಂಟೆಗೊದ್ದ. क्रकच इव पादो यस्य वा अन्त्यलोपः। "वेदारः क्रकचपात्" त्रिकाण्ड०। "भशा विदारुः क्रकचपादः" हारा०।

क्रकचपृष्ठी ಕ್ರಕಚಪೃಷ್ಠೀ (स्त्री०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು.

क्रकचव्यवहार ಕ್ರಕಚವ್ಯವಹಾರ (पुं०) ಗರಗಸದಿಂದ ಕೊಯ್ಯಲ್ಪಡುವ ಮರದ ಸಂಖ್ಯೆ ಮತ್ತು ಅದರ ಕೂಲಿಯ ಮೊತ್ತವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯಬಲ್ಲ ಒಂದು ಗಣಿತ.

क्रकचा ಕ್ರಕಚಾ (स्त्री०) ಕೇತಕೀವೃಕ್ಷ. ತಾಳೆಮರ. क्रकचस्तदाकारोऽस्त्यस्याः "अच्" (५-२-१२७)।

क्रकण ಕ್ರಕಣ (पुं०) ಕಬ್ಬಕ್ಕಿ, ಗವುಜಗ ಹಕ್ಕಿ. क्र इति कणति — कण (शब्दे) "अच्" (३-१-१३४)।

क्रकर ಕ್ರಕರ (पुं०) 1. ಕಬ್ಬಕ್ಕಿ, ಗವುಜಗ ಹಕ್ಕಿ. क्र इति शब्दं कर्तुं शीलमस्य — डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)। 2. ಗರಗಸ, ರಂಪ. 3. ದರಿದ್ರ, ಬಡವ. 4. ಮುಳ್ಳು ಅಜ್ಜಿಗಿಡ. "क्रकरः करीरवृक्षे दीने क्रकचे च पक्षिभेदे च" मेदि०।

क्रतु ಕ್ರತು (पुं०) 1. ಯಜ್ಞ, ಯಾಗ. क्रियते — डु कृञ् (करणे) "कतुः" (उ० १-७७)। "क्रतुं विधत्ते यदि सार्वकामिकं कथं स मिथ्यास्तु विधिस्तु वैदिकः" नैष० ९-७५। 2. ವಿಷ್ಣು. देवयज्ञादयः पञ्चमहायज्ञाः औपासनादयः सप्त पाकयज्ञाः अग्निहोत्रादयः सप्त हविर्यज्ञाः अग्निष्टोमादयः सप्त सोमसंस्थाः क्रतवः ते च परिगणितयज्ञाः तैर्यज्ञक्रतुभिः आराध्यः क्रियते इति क्रतुः। "अग्निष्टोमादयः सप्तसंस्थाः क्रतव ईरिताः। आराध्यः क्रियते तैस्तैरिति क्रतुरुदीरितः" इति निरुक्तिः। "यज्ञ इज्यो महेज्यश्च क्रतुः सत्रं सतां गतिः" वि० स०। 3. ಸಂಕಲ್ಪ, ಉದ್ದೇಶ. "कामः क्रतुः कर्म जन्मेत्येवमेषां क्रमो भवेत्। पुंसो या विषयापेक्षा स काम इति भण्यते। स एव वर्धमानश्चेत् क्रतुत्वं प्रतिपद्यते"। 4. ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾನಸಪುತ್ರನಾದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. 5. ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಅಭಿಲಾಷೆ. 6. ಇಂದ್ರಿಯ. 7. ಪ್ರಜ್ಞೆ, ಪ್ರತಿಭೆ. 8. ಪೂಜೆ, ಉಪಾಸನೆ. "अथ खलु क्रतुमयः पुरुषः यथा क्रतुरस्मिन् लोके पुरुषो भवति" छान्दोग्य०। 9. ಹತ್ತು ಮಂದಿ ಪ್ರಜಾಪತಿಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ. "मरीचिमत्र्यङ्गिरसौ पुलस्त्यं पुलहं क्रतुम्। प्रचेतसं वसिष्ठं च भृगुं नारदमेव च" मनु० १-३५। 10. ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗ. "यजेत राजा क्रतुभिर्विविधैराप्तदक्षिणैः" मनु० ७-७९।

क्रतुद्विष् ಕ್ರತುದ್ವಿಷ್ (पुं०)1. ಯಜ್ಞದ ಶತ್ರು. ಅಸುರ, ರಾಕ್ಷಸ. क्रतुं द्वेष्टि — द्विष (अप्रीतौ) "क्विप्" (३-२-६१)। (वि०) 2. ಯಜ್ಞವನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವವನು, ನಾಸ್ತಿಕ.

क्रतुध्वंसिन् ಕ್ರತುಧ್ವಂಸಿನ್ (पुं०) ದಕ್ಷಯಾಗವನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸಿದ ಪರಮೇಶ್ವರ. क्रतुं दक्षयज्ञं ध्वंसयति — ध्वंसु (अवस्रंसने) "णिनिः" (३-४-७८)।

क्रतुपशु ಕ್ರತುಪಶು (पुं०) ಯಜ್ಞದ ಪಶು, ಅಶ್ವ.

क्रतुपुरुष ಕ್ರತುಪುರುಷ (पुं०) ವಿಷ್ಣು, ಯಜ್ಞಸ್ವರೂಪನಾದ ಪುರುಷಾಕಾರದ ಯಜ್ಞವರಾಹಸ್ವಾಮಿ. क्रतुः पुरुष इव।

क्रतुफल ಕ್ರತುಫಲ (न०) ಯಾಗದ ಫಲ.

क्रतुभुज् ಕ್ರತುಭುಜ್ (पुं०) 1. ದೇವತೆ. क्रतुं क्रतुदेयं हविर्भुङ्क्ते — भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "क्विप्" (३-२-७८)। 2. ವಿಷ್ಣು.

क्रतुराज् ಕ್ರತುರಾಜ್ (पुं०) 1. ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗ. 2. ರಾಜಸೂಯಯಾಗ. क्रतुषु राजते — राजृ (दीप्तौ) "क्विप्" (३-२-६१)। क्रतूनां राजा "टच्" (५-४-९१)। **–राजः –ರಾಜಃ.** "यथाश्वमेधः क्रतुराट् सर्वपापापनोदनः" मनु० ११-२६०।

क्रतुविक्रयिन् ಕ್ರತುವಿಕ್ರಯಿನ್ (वि०) ದ್ರವ್ಯದ ಆಸೆಯಿಂದ ಯಾಗದ ಫಲವನ್ನು ಮಾರುವವನು. क्रतुं विक्रीणीते — डु क्रीञ् (द्रव्यविनिमये) "णिनिः" (३-१-१३४)। "पिशुनानृतिनोश्चान्नं क्रतुविक्रयिणस्तथा। शैलूषतुन्नवायान्नं कृतघ्नस्यान्नमेव च" मनु० ४-२१४।

क्रतूत्तम ಕ್ರತೂತ್ತಮ (पुं०) ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ರಾಜಸೂಯಯಾಗ. क्रतुषूत्तमः। "राजसूयो नृपाध्वरः। क्रतूत्तमश्च" त्रिकाण्ड०।

क्रथ – हिंसायाम् (भ्वा० पर० सक० से०)। क्रथति। चक्राथ। अक्रथीत्, अक्राथीत्। ಹಿಂಸಿಸು, ಕೊಲ್ಲು.

क्रथ – प्रतिहर्षे (चुरा० उभ० सक० से०)। क्राथयति,–ते। क्रथयां बभूव, –आस, –चकार, –चक्रे। ಆನಂದಹೊಂದು, ಹರ್ಷಿಸು, ಸಂತೋಷಪಡು.

क्रथन ಕ್ರಥನ (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. (न०) 2. ಮಾರಣ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. क्रथ (हिंसायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)। "राजन्योच्चांसकूटक्रथनपटुरटद्घोरधारः कुठारः" प्रबोध० १-८।

क्रथनक ಕ್ರಥನಕ (पुं०) ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟೆ. क्रथने दन्तकरणककण्टकच्छेदने प्रसृतः "कन्"। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **–नकी –ನಕೀ.**

क्रथकैशिक ಕ್ರಥಕೈಶಿಕ (पुं० ब० व०) ವಿದರ್ಭ ದೇಶ. "अथेश्वरेण क्रथकैशिकानां स्वयंवरार्थं स्वसुरिन्दुमत्याः" रघु० ५-३९।

क्रदि – आह्वाने रोदने च (भ्वा० पर० आह्वाने सक० रोदने अक० से०)। क्रन्दति। चक्रन्द। क्रन्दिता। क्रन्दिष्यति। क्रन्दतु। अक्रन्दत्। क्रन्देत्। क्रन्द्यात्। अक्रन्दीत्। अक्रन्दिष्यत्। 1. ಕರೆ, ಕೂಗು. 2. ಕುದುರೆಯಂತೆ ಕೆನೆ. 3. ಮೇಘದಂತೆ ಗರ್ಜಿಸು. 4. ನೀರಿನಂತೆ ಘೋರ್ಗರೆ. 5. ಎಣ್ಣೆ ಹಾಕದ ಚಕ್ರದಂತೆ ಕಿರುಗುಟ್ಟು. 6. ರೋದಿಸು, ಅಳು. "न निन्दितं कर्म तदस्ति लोके सहस्रशो यन्न मया व्यधायि। सोऽहं विपाकावसरे मुकुन्द क्रन्दामि संप्रत्यगतिस्तवाग्रे" स्तो० २०।

कर्मणि:—क्रन्द्यते। चक्रन्दे। क्रन्दिता। क्रन्दिष्यते। क्रन्द्यताम्। अक्रन्द्यत। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि:—क्रन्दयति, –ते। क्रन्दयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। क्रन्दयिता। क्रन्दयिष्यति, –ते। क्रन्दयतु, –ताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि:—चिक्रन्दिषति। चिक्रन्दिषां चकार, –बभूव, –आस। चिक्रन्दिषिता। चिक्रन्दिषिष्यति। चिक्रन्दिषतु। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—क्रन्दितव्यः। क्रन्दनीयः। क्रन्द्यः। क्रन्दितः। क्रन्दितवान्। क्रन्दन्, क्रन्दन्ती। क्रन्दितुम्। क्रन्दितम्। क्रन्दनम्। क्रन्दित्वा। आक्रन्द्य।

क्रन्दत् ಕ್ರಂದತ್ (वि०) 1. ಕರೆಯುತ್ತಿರುವ. 2. ಅಳುತ್ತಿರುವ. क्रदि (आह्वाने रोदने च) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् **–न्ती –ಂತೀ.**

क्रन्दन ಕ್ರಂದನ (न०) 1. ಆಹ್ವಾನ, ಕರೆಯುವುದು. क्रदि (आह्वाने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಅಳುವುದು. क्रदि (रोदने) "ल्युट्" (३-३-११५)। (पुं०) 3. ಬಿಡಾಲ, ಮಾರ್ಜಾರ, ಬೆಕ್ಕು. (वि०) 4. ಕರೆಯುವ, ಕೂಗುವ. 5. ಕಿರಿಚುವ. क्रदि (आह्वाने रोदने च) कर्त० "ल्युः"। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **क्रन्दनी ಕ್ರಂದನೀ.**

क्रन्दित ಕ್ರಂದಿತ (न०) 1. ಕೂಗು, ಕರೆ, ಆಹ್ವಾನ. 2. ಅಳುವುದು. क्रदि (आह्वाने रोदने च) भावे "क्तः" (३-३-११४)।

क्रम ಕ್ರಮ (पुं०) 1. ನಡೆಯುವುದು, ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡುವುದು. क्रमु (पादविक्षेपे) "घञ्" (३-३-१८)। "भूमिर्महत्यप्यविलम्बितक्रमं क्रमेलकैस्तत्क्षणमेव चिच्छिदे" माघ० १२-१८। 2. ತಲೆಮೊರೆ, ವಂಶಪರಂಪರೆ. "क्रमादभ्यागतं द्रव्यं हृतमप्युद्धरेत्तु यः। दायादेभ्यो न तद्दद्यात् विद्यया लब्धमेव च" याज्ञ० २-११९। 3. ಶ್ರೇಣಿ, ಪರಂಪರೆ, ಸಾಲು, ಒಂದಾದ ಮೇಲೊಂದು. "वर्णक्रमेण सर्वाणि पश्येत् कार्याणि कार्यिणाम्" मनु०

८-२४। "निमित्तनैमित्तकयोरयं क्रमः" शाकु० ७-३०। 4. ಪಾದವಿನ್ಯಾಸ, ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡುವಿಕೆ. "तावदस्य न ममौ नभस्तले लङ्घितार्कशशिमण्डलः क्रमः" माघ० १४-७५। 5. ಶಕ್ತಿ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. "क्रमं बबन्ध क्रमितुं सकोपः प्रतर्कयन् अन्यमृगेन्द्रनादान्" भट्टि० २-९। 6. ವೇದ ಪಾಠದ ಒಂದು ರೀತಿ. 7. ಆಕ್ರಮಣ, ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಅಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 8. ವಿಷ್ಣು. नित्यविभूत्या क्रमते (तायनार्थः "तङ्") स्फीतो भवति। "क्रमणात्क्रमहेतुत्वात् क्रम एव उदाहृतः" इति निरुक्तिः। "ईश्वरो विक्रमी धन्वी मेधावी विक्रमः क्रमः" वि० स०। 9. ಸಂಪ್ರದಾಯ, ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಿಂದ ಬಂದ ನಡವಳಿಕೆ, ಪ್ರಾಚೀನಪದ್ಧತಿ. 10. ಶಾಸ್ತ್ರವಿಧಾನ, ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತ ನಡವಳಿಕೆ, "आप्तेन तक्ष्णा भिषजेव तत्क्षणं प्रचक्रमे लङ्घनपूर्वकः क्रमः" माघ० १२-२५। 11. ಚಲನ, ಗಮನ. 12. ಕಂಪನ, ನಡುಕ. "क्रमः शक्तौ परीपाट्यां क्रमश्चलनकम्पयोः" विश्व०। (न०) 13. ಪಂಕ, ಕೆಸರು.

क्रमक ಕ್ರಮಕ (पुं०) ವೇದದ ಕ್ರಮಪಾಠವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವನು. क्रममधीते वेद वा "वुन्" (४-२-६१)।

क्रमण ಕ್ರಮಣ (न०) 1. ಚರಣ, ಪಾದ, ಕಾಲು. क्रामत्यनेन — क्रमु (पादविक्षेपे) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "चरणः क्रमणः पादः पदोऽङ्घ्रिश्चलनः क्रमः" अभि० चि०। (न०) 2. ನಡೆಯುವುದು, ಸಂಚರಿಸುವುದು. ತಿರುಗಾಡುವುದು. क्रमु भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "भूशुद्धिमार्जनात् दाहात् कालाद्गोक्रमणात्तथा" याज्ञ० १-१८८।

क्रमणीय ಕ್ರಮಣೀಯ (वि०) 1. ಹೋಗಲು ಶಕ್ಯವಾದ, ನಡೆದುಹೋಗಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. क्रमु (पादविक्षेपे) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ದಾಟಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 3. ದಾಟಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 4. ದಾಟಲ್ಪಡುವ.

क्रममाण ಕ್ರಮಮಾಣ (वि०) 1. ಮುಂದೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ, ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ. क्रमु (पादविक्षेपे) "शानच्" (३-२-१२४)। "क्रममाणश्चकार द्यां नागेनैरावतौजसा" रघु० १७-३२। 2. ದಾಟುತ್ತಿರುವ. 3. ಹೆಜ್ಜೆ ಹಾಕುತ್ತಿರುವ.

क्रमशस् ಕ್ರಮಶಸ್ (अव्य०) ಕ್ರಮವಾಗಿ, ಪರಸೆಯಾಗಿ, ಒಂದರ ಹಿಂದೆ ಒಂದಾಗಿ. क्रम स्वार्थे "शस्"। "क्रमशस्ते पुनस्तस्य चापात्सममिवोद्ययुः" रघु० १२-४७।

क्रमसंहिता ಕ್ರಮಸಂಹಿತಾ (स्त्री०) ಕ್ರಮಪಾಠದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಸಂಹಿತೆ.

क्रमागत ಕ್ರಮಾಗತ (वि०) 1. ವಂಶಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಬಂದ, ಕುಲಕ್ರಮದಿಂದ ಬಂದ. 2. ಪರಸೆಯಾಗಿ ಬಂದ, ಒಂದಾದ ಮೇಲೊಂದರಂತೆ ಬಂದ. क्रमादागतः।

क्रमाध्ययन ಕ್ರಮಾಧ್ಯಯನ (न०) ಕ್ರಮಪಾಠದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವೇದವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವುದು.

क्रमाध्यायिन् ಕ್ರಮಾಧ್ಯಾಯಿನ್ (वि०) ಕ್ರಮಪಾಠ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವೇದವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವನು.

क्रमान्वय ಕ್ರಮಾನ್ವಯ (पुं०) ಕ್ರಮವಾದ ಸಂಬಂಧ.

क्रमायात ಕ್ರಮಾಯಾತ (वि०) ಕ್ರಮವಾಗಿ ಬಂದ. क्रमादागतः।

क्रमि ಕ್ರಮಿ (पुं०) ಕೃಮಿ, ಹುಳು. क्रमु (पादविक्षेपे) "इन्"।

क्रमिक ಕ್ರಮಿಕ (वि०) 1. ಕ್ರಮವಾಗಿ ಬಂದ, ಒಂದಾದ ಮೇಲೊಂದರಂತೆ ಬಂದ. क्रमोऽस्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)। "क्रमिकैकगतानां तु गुम्भः कारकदीपकम्" चन्द्रा०। 2. ಕುಲಕ್ರಮವಾಗಿ ಬಂದ, ವಂಶಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಬಂದ. "आप्तैरलुब्धैः क्रमिकैस्ते च कच्चिदनुष्ठिताः" भा० सभा० ५-३६।

क्रमिकण्टक ಕ್ರಮಿಕಂಟಕ (न०) 1. ವಾಯಿವಿಳಂಗ. 2. ಉದುಂಬರ. 3. ಕಹಿಸೋರೆ.

क्रमु – पादविक्षेपे (भ्वा० पर० सक० से०)। क्राम्यति, क्रामति। चक्राम। क्रमिता। क्रमिष्यति। क्राम्यतु, क्रामतु। अक्राम्यत्, अक्रामत्। क्राम्येत्, क्रामेत्। क्रम्यात्। अक्रमीत्। अक्रमिष्यत्। 1. ಹೋಗು, ನಡೆ. 2. ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡು. 3. ಹಾರು, ನೆಗೆ. 4. ಏರು, ಹತ್ತು, ಮೇಲೆ ವ್ಯಾಪಿಸು. "लोकस्याग्रे पश्यतो धृष्टमाशु क्रामत्युच्चैर्भूभृतो यस्य तेजः" माघ० १६-४३। 5. ಆಕ್ರಮಿಸು, ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊ. 6. ಹರಡು, ವ್ಯಾಪಿಸು. 7. ಮೀರು, ಮೇಲಾಗು. 8. ಮೀರು, ಅತಿಕ್ರಮಿಸು.

कर्मणि :— क्रम्यते। चक्रमे। क्रन्ता। क्रंस्यते। क्रम्यताम्। अक्रम्यत। क्राम्येत। क्रंसीष्ट। अक्रमि। अक्रंस्यत।

णिचि :— क्रमयति, –ते। क्रमयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। क्रमयिता। क्रमयिष्यति, –ते। –क्रमयतु, –ताम्। अक्रमयत्, –त। क्रमयेत्, –त। ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि:—चिक्रमिषति। चिक्रमिषां चकार, –बभूव, –आस। चिक्रमिषिता। चिक्रमिषिष्यति। चिक्रमिषतु। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—क्रमितव्यम्। क्रमणीयम्। क्रम्यम्। क्रान्तः। क्रान्तवान्। क्राम्यन्, क्रामन् क्राम्यन्ती, क्रामन्ती। क्रम्यमाणः, क्रममाणः। क्रमिष्यन्, क्रमिष्यती, क्रमिष्यन्ती। क्रंस्यमाणः। क्रमितुम्। क्रान्तम्। क्रमणम्। क्रान्त्वा, क्रमित्वा। "क्रामद्भिर्घनपदवीमनेकसंख्यैस्तेजोभिः शुचिमणिजन्मभिर्विभिन्नः" किरा० ५-३४।

"**क्रमु**" ಧಾತುವು ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೆಲವು ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದಲೂ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುವುದು: "वृत्ति-सर्ग-तायनेषु क्रमः" (१-३-३८)।

(1) वृत्तिरप्रतिबन्धः—"ऋचि क्रमते बुद्धिः" न प्रतिहन्यते इत्यर्थः।

(2) सर्ग उत्साहः—"अध्ययनाय क्रमते" उत्सहते इत्यर्थः।

(3) तायनं वृद्धिः—"क्रमन्तेऽस्मिन् शास्त्राणि" स्फीतानि भवन्तीत्यर्थः।

उप परा (ಉಪಸರ್ಗ) ಪೂರ್ವಕವಾದರೆ ಮೇಲಿನ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ उपक्रमते पराक्रमते।

आङ् ಪೂರ್ವಕವಾದರೆ ಉದ್ಗಮನ (ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬರುವುದು) ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ. "आक्रमते सूर्यः"। उदयते इत्यर्थः।

वि ಪೂರ್ವಕವಾದರೆ ಪಾದವಿಹರಣಾರ್ಥ (ಪಾದವಿನ್ಯಾಸಾರ್ಥ) ದಲ್ಲಿ "साधु विक्रमते वाजी" ಇತ್ಯಾದಿ.

प्र उप ಪೂರ್ವಕವಾದರೆ ಸಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ "प्रक्रमते उपक्रमते वा भोक्तुम्"। प्रारम्भे अनयोस्तुल्यार्थता।

"अनुपसर्गाद्वा" (१-३-४३)। ಯಾವ ಉಪಸರ್ಗಯೋಗವೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ವೃತ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುವುದು. क्रामति-क्रमते। क्रममाणः। "उपाक्रंस्ताऽऽकुलं घोरैः क्रममाणैर्निशाचरैः" भट्टि० ८-२५।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು:

(1) अति+क्रमु = अतिक्रामति। अतिक्रमः। अतिक्रान्तः। 1. ಮೀರು, ಉಲ್ಲಂಘಿಸು, ಮೀರಿ ನಡೆ. "अतिक्रामेत् प्रमत्तं या मत्तं रोगार्तमेव वा। सा त्रीन् मासान् परित्याज्या विभूषणपरिच्छदा" मनु० ९-७८। 2. ಕಳೆದುಹೋಗು. "अतिक्रान्तपार्थिवगुणान्" मुद्रा० १। 3. ದಾಟು, ದಾಟಿ ಮುಂದೆ ಸಾಗು. "स नदीः पर्वतांश्चापि सलिलानि सरांसि च। अचिरेणातिचक्राम खेचरः खे चरन्निव" भा० आदि०। "हिमवन्तमतिक्रम्य गन्धमादनमेव च। अत्यक्रामत् स दुर्गाणि दिवारात्रमतन्द्रितः" भा० वन० ३७-४१। 4. ಕಾಲ ಕಳೆ, ಕಾಲ ಮೀರಿ ಹೋಗು.

(2) वि+अति+क्रमु = व्यतिक्रामति। व्यतिक्रमः। ಕಾಲ ಕಳೆ, ಕಾಲ ಮೀರಿ ಹೋಗು. "सुमहान्तं कालं व्यतिचक्राम"।

(3) सम्+अति+क्रमु = समतिक्रामति। ಚೆನ್ನಾಗಿ ದಾಟು, ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ದಾಟಿಹೋಗು. "अवन्तीं ऋक्षवन्तं च समतिक्रम्य पर्वतम्" भा०।

(4) अनु + क्रमु = अनुक्रामति। अनुक्रमः। अनुक्रान्तम्। ವರಸೆಯಾಗಿ ನಡೆ, ಒಬ್ಬನಹಿಂದೆ ಒಬ್ಬನಂತೆ ಹೋಗು.

(5) अप + क्रमु = अपक्रामति। अपचक्राम। अपक्रमः। ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಸರಿದುಹೋಗು. "हित्वा सेनामपचक्राम चापि तदा नाशंसे विजयाय संजय" भा० आदि० १-१७९।

(6) अभि + क्रमु = अभिक्रामति। अभिचक्राम। अभिक्रमः। 1. ಎದುರುಗೊಳ್ಳು, ಎದುರಾಗಿ ಹೋಗು. "तमभिक्रम्य सर्वेऽद्य वयं वार्थामहे वसु" भा०। 2. ಆರಂಭಿಸು, ಉಪಕ್ರಮಿಸು. "नेहाभिक्रमनाशोऽस्ति प्रत्यवायो न विद्यते। स्वल्पमप्यस्य धर्मस्य त्रायते महतो भयात्" गीता २-४०।

(7) आ+क्रमु=आक्रामति। आक्रमणम्। आक्रम्य। 1. ಆಕ್ರಮಿಸು, ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಜಯಿಸು, ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊ. "हरिराक्रमणेन संनतिं किल बिभ्रीत भियेत्यसंभवः" माघ० १६-३४। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗು. "आक्रमते सूर्यः"। उदयते इत्यर्थः।

(8) उद्+क्रमु = उत्क्रामति। उत्क्रान्तः। ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗು, ಹಾರಿಹೋಗು. "तान् कृत्वा पतगश्रेष्ठः सर्वानुत्क्रान्तजीवितान्" भा० आदि० ३२-२२।

(9) वि + उद् + क्रमु = व्युत्क्रामति। व्युत्क्रमः। 1. ಕಡೆಗಣಿಸು, ಅಲಕ್ಷ್ಯದಿಂದ ಮುಂದೆ ನಡೆ. "इत्यादृतेन कथितौ रघुनन्दनेन व्युत्क्रम्य लक्ष्मणमुभौ भरतो ववन्दे" रघु० १३-७२। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗು. 3. ಉಲ್ಲಂಘಿಸು, ಮೀರಿ ನಡೆ.

(10) उप+क्रमु = उपक्रमते। उपचक्रमे। उपक्रमः। उपक्रम्य। 1. ಪ್ರಾರಂಭಿಸು, ಮೊದಲುಮಾಡು. "इदमीदृगनीदृगाशयः प्रसभं वक्तुमुपक्रमेत कः" किरा० २-२८। "रामोपक्रममाचख्यौ रक्षःपरिभवं नवम्" रघु० १२-४२। 2. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗು, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಹೋಗು. "कुसुमधर्माणो हि योषितः सुकुमारोपक्रमाः" मालती० ७। 3. ರೋಗಿಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡು. "आतुरमुपक्रममाणेन भिषजाऽऽयुरादावेव परीक्षितव्यं, सत्यायुषि व्याधि-ऋतु-अग्नि-वयो-देहबल-सत्त्व-सात्म्य-प्रकृति-भेषजदेशान् परीक्षेत" सुश्रुत० सूत्र० ३५-३।

(11) निर् (स्) + क्रमु = निष्क्रामति। ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡು. "जिगीषया महीं पाण्डुर्निरक्रामत् पुरात् प्रभो" भा० आदि० ११२-२१। ಕೆಲವೆಡೆ ಆತ್ಮನೇಪದಿತ್ವವೂ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಂಟು. "वातापे निष्क्रमस्वेति पुनः पुनरुवाच ह" भा० वन० ९९-८।

(12) अभि+निर् (स्) + क्रमु = अभिनिष्क्रामति। ಎದುರಾಗಿ ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡು. "प्रविश्य चाभिनिष्क्रान्तं सुग्रीवं वानरर्षभाः" रामा०।

(13) वि + निर् (स्) + क्रमु = विनिष्क्रामति। ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡು, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೊರಡು.

(14) परा+क्रमु = पराक्रमते। पराक्रमः। पराक्रमणम्। ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಆಕ್ರಮಿಸು.

(15) परि + क्रमु = परिक्रामति। ಅಲೆದಾಡು, ಸುತ್ತಲೂ ತಿರುಗಾಡು, ಸುತ್ತಾಡು, "परिक्रामति संसारे चक्रवद्बहुवेदनः" भा० वन० १०९-३८।

(16) सम्+परि+क्रमु=संपरिक्रामति। ಸುತ್ತಲೂ ಹೋಗು, ಸುತ್ತಲೂ ನಡೆ. "बहूनि संपरिक्रम्य तीर्थान्यायतनानि च" भा० आदि० १-१२।

(17) प्र+क्रमु=प्रक्रमते। प्रचक्रमे। ಪ್ರಾರಂಭಿಸು, ಮೊದಲುಮಾಡು. "तदानपेक्ष्य स्वशरीरमार्दवं तपो महत्सा चरितुं प्रचक्रमे" कुमा० ५-१८।

(18) वि+क्रमु = विक्रमते। ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡು. "साधु विक्रमते वाजी" सि० कौ०। ಈ ಧಾತುವು ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಮೈಪದಿಯಾಗುವುದು. "ते विक्रमन्तः स्फुरता दृढेन विक्षिप्यमाणा धनुषा नरेन्द्राः"।

(19) सम्+क्रमु=संक्रामति। सक्रमणम्। ಸಂಬಂಧಹೊಂದು, ಸೇರು. "औपसर्गिकरोगाश्च संक्रामन्ति नरान्नरम" सुश्रुत० निदा० ५-३४। ಇತ್ಯಾದಿ.

क्रमु ಕ್ರಮು (पुं०) ಅಡಕೆಮರ. क्रमु (पादविक्षेपे) "उः" बाहु०।

क्रमुक ಕ್ರಮುಕ (पुं०) 1. ಅಡಕೆಮರ. क्रमु (पादविक्षेपे) संज्ञायां "कन्" (५-३-७५)। 2. ಭದ್ರಮುಸ್ತಕ, ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಕೊನ್ನಾರಿ. 3. ಬಿಳಿಲೋಧ್ರದಗಿಡ. 4. ಹೂವರಿಚಿಗಿಡ, ಬ್ರಹ್ಮದಾರು ಗಿಡ. 5. ಕೆಂಪು ಅರಗಿನ ಮರ. "क्रमुकः पट्टिकाख्यः स्यात्पट्टी लाक्षाप्रसादनः" अम०। (न०) 6. ಅಡಕೆ. "क्रमुकः श्वेतलोध्रे च पूगे च ब्रह्मदारुणि" नानार्थर०। "आस्वादितार्द्रक्रमुकाः समुद्रादभ्यागतस्य प्रतिपत्तिमीयुः" माघ० ३-८१।

क्रमेल ಕ್ರಮೇಲ (पुं०) ಉಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟೆ. क्रामति — क्रमु (पादविक्षेपे) "विच्" (३-२-७५)। एलयति — इल (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। क्रम् चासौ एलश्च। स्वार्थे "कः"। **–लकः –ಲಕಃ.** "भूमिर्महत्यप्यविलम्बितक्रमं क्रमेलकैस्तत्क्षणमेव चिच्छिदे" माघ० १२-१८। जाति० "ङीष्"(४-१-६३)। **–ली –ಲೀ, –लकी –ಲಕೀ.**

क्रय ಕ್ರಯ (पुं०) ಬೆಲೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ವಸ್ತುವನ್ನು ಕೊಳ್ಳುವುದು. डु क्रीञ् (द्रव्यविनिमये) "अच्" (३-३-५६)। "क्रयविक्रयमध्वानं भक्तं च सपरिव्ययम्" मनु० ७-१२७।

क्रयण ಕ್ರಯಣ (न०) ಕ್ರಯ, ಬೆಲೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ವಸ್ತುವನ್ನು ಕೊಳ್ಳುವುದು. डु क्रीञ् (द्रव्यविनिमये) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

क्रयणीय ಕ್ರಯಣೀಯ (वि०) 1. ಬೆಲೆ ಕೊಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುವ. 2. ಬೆಲೆ ಕೊಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಬೆಲೆ ಕೊಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳಲು ಶಕ್ಯವಾದ. डु क्रीञ् (द्रव्यविनिमये) कर्मादौ "अनीयर्" (३-१-९६)।

क्रयनियम ಕ್ರಯನಿಯಮ (पुं०) ಮಾರುವವನ ಮತ್ತು ಕೊಳ್ಳುವವನ ಕಟ್ಟಲೆ, ವ್ಯಾಪಾರದ ನಿಬಂಧನೆ. क्रये नियमः।

क्रयलेख्य ಕ್ರಯಲೇಖ್ಯ (न०) ಕ್ರಯಪತ್ರ. ಮನೆ ಜಮೀನು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಕ್ರಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪತ್ರ. क्रयस्य लेख्यम्। "गृहं क्षेत्रादिकं क्रीत्वा तुल्यमूल्याक्षरान्वितम्। पत्रं कारयते यत्तु क्रयलेख्यं तदुच्यते"।

क्रयविक्रय ಕ್ರಯವಿಕ್ರಯ (पुं० द्विव०) ಕ್ರಯ ಮತ್ತು ವಿಕ್ರಯ. ಕೊಳ್ಳುವುದು ಮತ್ತು ಮಾರುವುದು. क्रयश्च विक्रयश्च। "आगमं निर्गमं स्थानं तथा वृद्धिक्षयावुभौ। विचार्य सर्वपण्यानां कारयेत् क्रयविक्रयौ" मनु० ८-४०१।

क्रयविक्रयानुशय ಕ್ರಯವಿಕ್ರಯಾನುಶಯ (पुं०) ಕ್ರಯವಿಕ್ರಯಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ (ಸರಿಯಾಗಿ ನಡೆದಿಲ್ಲವೆಂದು) ಉಂಟಾಗುವ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ, ಕೊಳ್ಳುವುದು ಮತ್ತು ಮಾರುವುದು ಈ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ. क्रये विक्रये चानुशयः। ಇದು ಮನುಷ್ಯನ ವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸಬಹುದಾದ ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧ ವಿವಾದಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲೊಂದು. "क्रयविक्रयानुशयो विवादः स्वामिपालयोः" मनु० ८-५। ["अष्टादशविवादपद" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

क्रयविक्रयिक ಕ್ರಯವಿಕ್ರಯಿಕ (वि०) ವರ್ತಕ. ಕ್ರಯವಿಕ್ರಯಗಳಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು, ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಕೊಳ್ಳುವುದು ಮತ್ತು ಮಾರುವುದು ಇವುಗಳಿಂದ ಜೀವನ ನಡೆಸುವವನು. क्रयविक्रयाभ्यां जीवति "ठन्" (४-४-१३)। क्रयेण विक्रयेण च जीवति — क्रय "ठन्" विक्रय "ठन्" (४-४-१३)। **क्रयिकः ಕ್ರಯಿಕಃ, विक्रयिकः ವಿಕ್ರಯಿಕಃ.** क्रयविक्रयग्रहणं संघातविगृहीतार्थम् सि० कौ०।

क्रयविक्रयिन् ಕ್ರಯವಿಕ್ರಯಿನ್ (वि०) ಕೊಳ್ಳುವವನು ಮತ್ತು ಮಾರುವವನು. क्रयविक्रयावस्य स्तः "इनिः" (५-२-११५)। "शुल्कस्थानं परिहरन्नकाले क्रयविक्रयी" मनु० ८-४००।

क्रयारोह ಕ್ರಯಾರೋಹ (पुं०) ಪಣ್ಯವೀಥಿ, ಅಂಗಡಿಯ ಬೀದಿ. क्रयार्थमारोहत्यत्र — आ+रुह (बीजजन्मादौ) अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। "महाघोषं क्रयारोहं हट्टं पण्याजिरं विदुः" हारा०।

क्रयिक ಕ್ರಯಿಕ (वि०) 1. ವರ್ತಕ, ವ್ಯಾಪಾರಿ. क्रयेण जीवति "ठन्" (४-४-१३)। 2. ವಸ್ತುವನ್ನು ಕ್ರಯಕ್ಕೆ ಕೊಳ್ಳುವವನು. क्रयः प्रयोजनमस्य "ठन्" (५-१-१०९)। "पर्यापतत्क्रयिकलोकमगण्यपण्यपूर्णापणा विपणिनो विपणीर्विभेजुः" माघ० ५-२४।

क्रय्य ಕ್ರಯ್ಯ (वि०) ಮಾರಲು ಅಂಗಡಿಯಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ ವಸ್ತು, ಮಾರಾಟಕ್ಕಾಗಿ ಇಟ್ಟಿರುವ ಪದಾರ್ಥ. डु क्रीञ् (द्रव्यविनिमये) "यत्" (६-१-८२)। निपा०। "क्रेतारः क्रीणीयुरिति बुद्धया आपणे प्रसारितं क्रय्यम्" सि० कौ०।

क्रव्य ಕ್ರವ್ಯ (न०) ಹಸಿ ಮಾಂಸ. "अङ्कस्थादस्थिसंस्थं स्थपुटगतमपि क्रव्यमव्यग्रमत्ति" मालती० ५-१६।

क्रव्यघातन ಕ್ರವ್ಯಘಾತನ (पुं०) ಜಿಂಕೆ. ಹುಲ್ಲೆ. क्रव्यार्थं घात्यतेऽसौ—हन (हिंसागत्योः) + णिच् कर्म० "ल्युट्" (३-३-११३)।

क्रव्यभुज् ಕ್ರವ್ಯಭುಜ್ (पुं०) ಮಾಂಸವನ್ನು ತಿನ್ನುವ ರಾಕ್ಷಸ. क्रव्यं भुङ्क्ते — भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "क्विप्" (३-२-७६)।

क्रव्याद् ಕ್ರವ್ಯಾದ್ (पुं०) 1. ರಾಕ್ಷಸ. क्रव्यमत्ति — अद (भक्षणे) "विट्" (३-२-६९)। "क्रव्याद्गणपरीवारश्चितान्गिरिव जङ्गमः" रघु० १५-१६। (वि०) 2. ಹಸಿ ಮಾಂಸವನ್ನು ತಿನ್ನುವ (ಮೃಗ ಪಕ್ಷಿಗಳು). "क्रव्यात्पूगैः पुष्कराण्यानकानां प्रत्याशाभिर्मेदसो दारितानि" माघ० १८-७८।

क्रव्याद ಕ್ರವ್ಯಾದ (पुं०) 1. ರಾಕ್ಷಸ. 2. ಬೇಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮಾಂಸವನ್ನು ತಿನ್ನುವವನು. पक्वमांसमत्ति—अद (भक्षणे) "अण्" (३-२-१)। पक्वमांसशब्दस्य क्रव्यादेशः। पृषो०। 3. ಮಾಂಸವನ್ನು ತಿನ್ನುವ ಹುಲಿ ಮೊದಲಾದ ಮೃಗಗಳು. "प्रमथ्य क्रव्यादं मरणसमये रक्षितवतः परिष्वङ्गं लब्ध्वा तव कथमिवान्यत्र रमताम्" मालती० ४-९। 4. ರುರುವೆಂಬ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಜಿಂಕೆ. ಇದು ಇರುವ ನರಕಕ್ಕೆ "ರೌರವ" ವೆಂದು ಹೆಸರು. "यत्र निपतितं पुरुषं क्रव्यादा नाम रुरवः तं क्रव्येण घातयन्ति" भाग० ५-२६-१२। (वि०) 5. ಮಾಂಸವನ್ನು ತಿನ್ನುವ.

क्रव्याशिन् ಕ್ರವ್ಯಾಶಿನ್ (पुं०) 1. ರಾಕ್ಷಸ. क्रव्यमश्नाति—अश (भोजने) "णिनिः" (३-२-७८)। (वि०) 2. ಮಾಂಸವನ್ನು ತಿನ್ನುವ.

क्रशित ಕ್ರಶಿತ (वि०) ಕೃಶವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಡಕಲಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. कृश तत्करोति० (ग० ७-४-२) णिच् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "निजमैक्षि मन्दमनिशं निशितैः क्रशितं शरीरमशरीरशरैः" माघ० ९-६१।

क्रशिमन् ಕ್ರಶಿಮನ್ (पुं०) ಕೃಶತೆ. ತೆಳ್ಳಗಿರುವಿಕೆ. ಬಡಕಲಾಗಿರುವಿಕೆ. कृशस्य भावः "इमनिच्" (५-१-१२२)। "क्रशिमशमनयानया तदाप्तुं रुचिरुचिताथ भवद्विधाविधाभिः" नैष० ४-१२१।

क्रशिष्ठ ಕ್ರಶಿಷ್ಠ (वि०) ಬಹುಮಂದಿಯಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಕೃಶವಾಗಿರುವ, —ಹೆಚ್ಚು ತೆಳ್ಳಗಿರುವ. अयमेतेषामतिशयेन कृशः "इष्ठन्" (५-३-५५)।

क्रशीयस् ಕ್ರಶೀಯಸ್ (वि०) ಹೆಚ್ಚು ಕೃಶವಾಗಿರುವ, ಅಧಿಕವಾಗಿ ಬಡಕಲಾಗಿರುವ. अतिशयेन कृशः "ईयसुन्" (५-३-५७)। "भ्रमन्नमुष्यामुपकारिकायामायस्य भैमीविरहात्क्रशीयान्" नैष० ६-३६। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–यसी –ಯಸೀ.**

क्राकचिक ಕ್ರಾಕಚಿಕ (पुं०) ಗರಗಸದ ಕೆಲಸದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು, ಮರಗಳನ್ನು ಕೊಯ್ದು ಜೀವನ ಮಾಡುವವನು. क्रकचेन जीवति — क्रकच "ठक्" (४-४-१२)। "मायूरकाः क्राकचिका वेधका रुचकास्तथा" रामा०।

क्रान्त ಕ್ರಾಂತ (पुं०) 1. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. क्रमु (पादविक्षेपे) कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। स्त्रियाम् "टाप्"। **क्रान्ता ಕ್ರಾಂತಾ.** (न०) 2. ಚರಣ, ಕಾಲು, ಪಾದ. "मनसीन्दुं दिशः श्रोत्रे क्रान्ते विष्णुं बले हरम्। वाच्यग्निं मित्रमुत्सर्गे प्रजने च प्रजापतिम्" मनु० १२-१२१। 3. ಕ್ರಮಣ, ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡುವುದು, ನಡೆಯುವುದು. क्रमु भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 4. ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಹತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ. क्रमु कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। 6. ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ. "क्रान्तं रुचा काञ्चनवप्रभाजा नवप्रभाजालभृतां मणीनाम्" माघ० ४-३। 7. ದಾಟಲ್ಪಟ್ಟ. 8. ಅತಿಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೀರಲ್ಪಟ್ಟ. 9. ಸಂಬಧಿಸಿರುವ, ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. क्रमु कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। "क्रान्तकान्तवदनप्रतिबिम्बे भग्नबालसहकारसुगन्धौ" माघ० १०-३।

क्रान्तदर्शिन् ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿನ್ (वि०) ಬಾಹ್ಯೇಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಗೋಚರವಾಗದ ವಸ್ತುವನ್ನು ನೋಡುವವನು, ಸರ್ವಜ್ಞ. क्रान्तं बाह्येन्द्रियविषयतामतिक्रान्तं सर्वं वस्तु द्रष्टुं शीलमस्य — दृशिर् (प्रेक्षणे) "णिनिः" (३-२-७८)।

क्रान्ति ಕ್ರಾಂತಿ (स्त्री०) 1. ಗತಿ, ಗಮನ, ನಡೆಯುವುದು. 2. ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡುವುದು. क्रमु (पादविक्षेपे) "क्तिन्" (३-३-९४)। दीर्घः (६-४-१५)। 3. ಗ್ರಹಗಳ ವಕ್ರಗತಿ. 4. ಸೂರ್ಯನು ಸಂಚರಿಸುವ ಮಾರ್ಗ. 5. ದಾಟುವುದು. 6. ಮೀರುವುದು, ಅತಿಕ್ರಮಿಸುವುದು, ಉಲ್ಲಂಘಿಸುವುದು.

क्रान्तिक्षेत्र ಕ್ರಾಂತಿಕ್ಷೇತ್ರ (न०) ಗ್ರಹಗಳ ವಕ್ರಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಯಂತ್ರ. क्रान्तिज्ञापकं क्षेत्रम्।

क्रामत् ಕ್ರಾಮತ್ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹತ್ತುತ್ತಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರುತ್ತಿರುವ. क्रमु (पादविक्षेपे) "शतृ" (३-२-१२४)। "क्रामन् दन्तौ दन्तिनः साहसिक्यादीषादण्डौ मृत्युशय्यातलस्य" माघ० १८-४३। 2. ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹರಡುತ್ತಿರುವ. "क्रामद्भिर्घनपदवीमनेकसंख्यैस्तेजोभिः शुचिमणिजन्मभिर्विभिन्नः" किरा० ५-३४। 3. ದಾಟುತ್ತಿರುವ. 4. ಮೀರುತ್ತಿರುವ, ಅತಿಕ್ರಮಿಸುತ್ತಿರುವ, ಉಲ್ಲಂಘಿಸುತ್ತಿರುವ. 5. ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡುತ್ತಿರುವ. "क्रामतोऽस्य ददृशुर्दिवौकसो दूरमूरुमलिनीलमायतम्" माघ० १४-७७। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **क्रामन्ती ಕ್ರಾಮಂತೀ.**

क्रायक ಕ್ರಾಯಕ (वि०) ಬೆಲೆ ಕೊಟ್ಟು ವಸ್ತುವನ್ನು ಕೊಳ್ಳುವವನು, ಕ್ರಯಕ್ಕೆ ಕೊಳ್ಳುವವನು. डु क्रीञ् (द्रव्यविनिमये) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

क्रिमि ಕ್ರಿಮಿ (पुं०) 1. ಹುಳು, ಕೀಟ. क्रमु (पादविक्षेपे) "इन्" (उ० ४-१२१)। "व्रणी पूयक्लिन्नः क्रिमिकुलशतैरावृततनुः" भर्तृ० २-७८। 2. ಕ್ರಿಮಿ ರೋಗ.

क्रिमिकण्टक ಕ್ರಿಮಿಕಂಟಕ (न०) 1. ವಾಯುವಿಳಂಗ. 2. ಉದುಂಬರ. 3. ಇಲಿಯಾಲದ ಗಿಡ. "क्रिमिकण्टकं तु चित्राङ्गविडङ्गोदुम्बरेषु च" मेदि०।

क्रिमिघ्न ಕ್ರಿಮಿಘ್ನ (पुं०) 1. ವಾಯುವಿಳಂಗ. (वि०) 2. ಕ್ರಿಮಿಯನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ. क्रिमिं हन्ति — हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–घ्नी – ಘ್ನೀ.**

क्रिमिज ಕ್ರಿಮಿಜ (न०) ಅಗುರು. क्रिमिभ्यो जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-१०१)। "वंशकागुरु राजार्हलोहं क्रिमिजजोङ्गकम्" अम०।

क्रिमिशैल ಕ್ರಿಮಿಶೈಲ (पुं०) ವಲ್ಮೀಕ, ಹುತ್ತ, क्रिमि– निर्मितः शैलः। "क्रिमिशैलस्तु वल्मीकः शक्रमूर्धाथ" त्रिकाण्ड०।

क्रिया ಕ್ರಿಯಾ (स्त्री०) 1. ಚೇಷ್ಟೆ, ವ್ಯಾಪಾರ. 2. ಕರಣ, ಮಾಡುವುದು. डु कृञ् (करणे) "शः" (३-३-१००)। "निर्वर्त्यतेऽरिः क्रियया स श्रुतश्रवसः सुतः" माघ० २-४१। 3. ಕಾರ್ಯ, ಕೆಲಸ. 4. ನಿಷ್ಕೃತಿ, ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ. 5. ಸಂಪ್ರಧಾರಣ, ವ್ಯವಹಾರದ ವಿಚಾರಣೆಯ ಅಂತ್ಯ ಘಟ್ಟ, ವಾದವು ಒಂದು ತೀರ್ಮಾನಕ್ಕೆ ಬರುವುದು. 6. ಉಪಕ್ರಮ, ಪ್ರಾರಂಭ. 7. ಪೂಜೆ. 8. ಸಾಮ ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕು ಉಪಾಯಗಳು. 9. ಶಿಕ್ಷಣ, ಉಪದೇಶ, ಪ್ರವಚನ, ಬೋಧನೆ. "अवन्ध्ययत्नाश्च बभूवुरत्र ते क्रिया हि वस्तूपहिता प्रसीदति" रघु० ३-२९। 10. ದಕ್ಷನ ಮಗಳು, ಧರ್ಮಪುರುಷನ ಪತ್ನಿ. "कीर्तिर्लक्ष्मीर्धृतिर्मेधा पुष्टिः श्रद्धा क्रिया तथा। बुद्धिर्लज्जा मतिश्चैव पत्न्यो धर्मस्य ता दश" भा० आदि० ६७-१४। 11. ಸಾಕ್ಷ್ಯಗಳು ಕಾಗದ ಪತ್ರಗಳು ಇವುಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ನಡೆಸುವ ನ್ಯಾಯಾಂಗ ವಿಚಾರಣೆ. 12. (ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ) ಧಾತುವಿನ ಅರ್ಥ, ವ್ಯಾಪಾರ, ಕರ್ತೃವಿನ ಕಾರ್ಯ.

ಕ್ರಿಯೆಯು ಸಾಧ್ಯ ಮತ್ತು ಸಿದ್ಧಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. पचति करोति ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಧಾತುವಾಚ್ಯ ಕ್ರಿಯೆಯು ಸಾಧ್ಯ. पाकः रागः ಮುಂತಾದ ಕಡೆ "घञ्" ಮೊದಲಾದ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ಕ್ರಿಯೆಯು ಸಿದ್ಧ. "साध्यत्वेन क्रिया तत्र धातुरूपनिबन्धना। सिद्धभावस्तु यस्तस्याः स घञादिनिबन्धनः"। 13. ವೈದ್ಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆ, ವ್ಯಾಧಿಯ ನಿವಾರಣೋಪಾಯ. "अथातः क्रियाकल्पं व्याख्यास्यामः" सुश्रुत० उत्तरतं० १८-१। 14. ಶ್ರಾದ್ಧ. "क्रिया तु चेष्टाकरणसंप्रधारणकर्मसु। शिक्षारम्भोपायपूजाचिकित्सानिष्कृतिष्वपि" नानार्थर०। 15. ಅರಿವು, ತಿಳಿವಳಿಕೆ, ಜ್ಞಾನ. "शिष्टा क्रिया कस्यचिदात्मसंस्था संक्रान्तिरन्यस्य विशेषयुक्ता। यस्योभयं चास्ति स शिक्षकाणां धुरि प्रतिष्ठापयितव्य एव" माल० १-१६। 16. ಕವಿಯ ಕೃತಿ, ಕಾವ್ಯ. "शृणुत मनोभिरवहितैः क्रियामिमां कालिदासस्य" विक्र० १-२। 17. ಚಲನೆ, ಗಮನ, ವೈಶೇಷಿಕಮತದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಪಂಚಕರ್ಮಗಳಲ್ಲೊಂದು. 18. ಪ್ರಯೋಗ, ಬಳಕೆ, ಅಭ್ಯಾಸ. 19. ಅನುಷ್ಠಾನ, ಆಚರಣೆ. "क्रियाप्रबन्धादयमध्वराणामजस्रमाहूतसहस्रनेत्रः" रघु० ६-२३।

क्रियाकल्प ಕ್ರಿಯಾಕಲ್ಪ (पुं०) ಚಿಕಿತ್ಸೆಯ ವಿಧಾನ. क्रियायां चिकित्सायां कल्पो विधिः। "अथातः क्रियाकल्पं व्याख्यास्यामः" सुश्रुत० उत्तरतं० १८-१।

क्रियाकार ಕ್ರಿಯಾಕಾರ (पुं०) 1. ಹೊಸ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ. क्रियां शिक्षारम्भं करोति — डु कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)। "कियाकारो नवच्छात्रः" त्रिकाण्ड०। (वि०) 2. ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವವನು. क्रियां कार्यं करोति डु कृञ् "अण्" (३-२-१)।

क्रियागुप्त ಕ್ರಿಯಾಗುಪ್ತ (न०) ಕ್ರಿಯಾಪದವು ಗುಪ್ತವಾಗಿರುವ ಒಂದು ವಾಕ್ಯ. क्रिया क्रियापदं गुप्तं यत्र। "आगतः पाण्डवाः सर्वे दुर्योधन समीहया। तस्मै गां च सुवर्णं च रत्नानि विविधानि च"। यः धनसमीहया धनेच्छया आगतः तस्मै सर्वे पाण्डवाः गां सुवर्णं विविधानि च रत्नानि अदुः। अत्र "अदुः" इति क्रियापदं गुप्तम्।

क्रियातिपत्ति ಕ್ರಿಯಾತಿಪತ್ತಿ (स्त्री०) ಕಾರ್ಯದ ಅನಿಷ್ಪತ್ತಿ, ಕೆಲಸವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಆಗದಿರುವಿಕೆ. क्रियायाः अतिपत्तिः अनिष्पत्तिः। "लिङ्निमित्ते लृङ् क्रियातिपत्तौ" पा० सू० ३-३-१३९। "सुवृष्टिश्चेदभविष्यत् तदा सुभिक्षमभविष्यत्" सि० कौ०।

क्रियात्मक ಕ್ರಿಯಾತ್ಮಕ (वि०) ಕಾರ್ಯದ ಸ್ವಭಾವದ. क्रिया आत्मा स्वभावः यस्य। "कप्" (५-४-१५४)।

क्रियाद्वेष ಕ್ರಿಯಾದ್ವೇಷ (पुं०) ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷ, ಕೆಲಸಮಾಡಲು ಬೇಡವಾಗಿರುವುದು. क्रियायां द्वेषः।

क्रियाद्वेषिन् ಕ್ರಿಯಾದ್ವೇಷಿನ್ (पुं०) ಹೀನಪ್ರತಿವಾದಿ, ತನ್ನಲ್ಲಿ ತಪ್ಪಿರುವುದೆಂದು ತಿಳಿದು ನ್ಯಾಯಾಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಸಾಕ್ಷ್ಯ ಮತ್ತು ಕಾಗದಪತ್ರಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪದಿರುವ ಪ್ರತಿವಾದಿ. क्रियां व्यवहाराङ्गभूतं साक्षिलेख्यादिकं द्वेष्टि — द्विष (अप्रीतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। "लेख्यं च साक्षिणश्चैव क्रिया ज्ञेया मनीषिभिः। तां क्रियां द्वेष्टि यो मोहात् क्रियाद्वेषी स उच्यते"। ಹೀನ ಪ್ರತಿವಾದಿಯು ಐದು ವಿಧ: "अन्यवादी क्रियाद्वेषी नोपस्थाता निरुत्तरः। आहूतप्रपलायी च हीनः पञ्चविधः स्मृतः"।

क्रियापद ಕ್ರಿಯಾಪದ (न०) ಮಾಡುವ ಕೆಲಸವನ್ನು ಹೇಳುವ ಪದ, ಕಾರ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪದ.

क्रियापर ಕ್ರಿಯಾಪರ (वि०) ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದವನು, ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾದವನು. क्रियायां परः आसक्तः।

क्रियापवर्ग ಕ್ರಿಯಾಪವರ್ಗ (पुं०) ಕಾರ್ಯದ ಸಮಾಪ್ತಿ, ಕೆಲಸದ ಕೊನೆ. क्रियायाः अपवर्गः। "क्रियापवर्गेष्वनुजीविसात्कृताः कृतज्ञतामस्य वदन्ति सम्पदः" किरा० १-१४।

क्रियापाद ಕ್ರಿಯಾಪಾದ (पुं०) ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಗಳುಳ್ಳ ವ್ಯವಹಾರ (ವಿವಾದ)ದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯದು. (1) पूर्वपक्षः, (2) उत्तरपक्षः, (3) क्रियापादः ಮತ್ತು (4) निर्णयः ಇವು ವಿವಾದದ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳು. "पूर्वपक्षः स्मृतः पादो द्वितीयश्चोत्तरः स्मृतः। क्रियापादस्तथान्यश्च तुरीयो निर्णयः स्मृतः"। ಕ್ರಿಯಾಪಾದವು ಸಾಧ್ಯವಾದ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಾಧನರೂಪವಾದುದು.

क्रियाफल ಕ್ರಿಯಾಫಲ (न०) 1. ಮಾಡಿದ ಪಾಪಪುಣ್ಯ ಕಾರ್ಯಗಳ ಫಲ, ಕಾರ್ಯದ ಪರಿಣಾಮ, ಪುನರ್ಜನ್ಮ ಮೊದಲಾದ ಫಲ. क्रियायाः फलम्। "उत्पत्तिराप्तिविकृतिः संकृतिश्च चतुर्विधम्। क्रियाफलं प्राहुरार्याः कैवल्ये तन्न विद्यते"। 2. ಯಾಗ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಫಲ—ಸ್ವರ್ಗಾದಿಗಳು.

क्रियाभ्यावृत्ति ಕ್ರಿಯಾಭ್ಯಾವೃತ್ತಿ (स्त्री०) ಕ್ರಿಯೆಯ ಪೌನಃಪುನ್ಯ, ಕಾರ್ಯವು ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಆಗುವುದು. क्रियाया अभ्यावृत्तिः। "संख्यायाः क्रियाभ्यावृत्तिगणने कृत्वसुच्" पा० सू० ५-४-१७।

क्रियाभ्युपगम ಕ್ರಿಯಾಭ್ಯುಪಗಮ (पुं०) 1. ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಸಮ್ಮತಿ ಕೊಡುವುದು, ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿಗೆಯೀಯುವುದು. क्रियाया अभ्युपगमः। 2. ಕರಾರು, ಗುತ್ತಿಗೆ ಪತ್ರ, ಜಮೀನು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ವ್ಯವಹಾರ ಪತ್ರ. "क्रियाभ्युपगमात्त्वेतद्बीजार्थं यत् प्रदीयते। तस्येह भागिनौ दृष्टौ बीजी क्षेत्रिक एव च" मनु० ९-५३।

क्रियायुक्त ಕ್ರಿಯಾಯುಕ್ತ (वि०) ಕಾರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ವ್ಯಾಪಾರವುಳ್ಳ, ಚಲನೆಯುಳ್ಳ. क्रियया युक्तः।

क्रियायोग ಕ್ರಿಯಾಯೋಗ (पुं०) 1. ಕಾರ್ಯದ ಸಂಬಂಧ. क्रियाया योगः। 2. ಕ್ರಿಯಾಪದದೊಡನೆ ಸಂಬಂಧ. क्रियया योगः। "उपसर्गाः क्रियायोगे" पा० सू० १-४-५९। 3. ಯೋಗಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಕ್ರಿಯೆ, ಅಷ್ಟಾಂಗದ ಯೋಗಕ್ಕೆ ಉಪಾಯವಾದ ವ್ಯಾಪಾರ. क्रियैव योगः योगोपायः। "तपः स्वाध्यायेश्वरप्रणिधानानि क्रियायोगाः"। "क्रियायोगस्तु योगस्य परमं तच्च कारणम्" अग्निपु०।

क्रियावत् ಕ್ರಿಯಾವತ್ (वि०) 1. ಕಾರ್ಯವುಳ್ಳವನು, ಕೆಲಸಗಾರ, ಕಾರ್ಯಾಳಿ. क्रियास्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। 2. ಕಾರ್ಯನಿರತ, ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾದವನು. "कर्मक्षमोऽलंकर्मीणः क्रियावान् कर्मसूद्यतः" अम०। "त्वं योनिः सर्वभूतानां त्वमाचारः क्रियावताम्" भा० वन० ३-३६। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

क्रियावसन्न ಕ್ರಿಯಾವಸನ್ನ (वि०) ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಪರಾಜಯ ಹೊಂದಿದವನು, ವಿರುದ್ಧಸಾಕ್ಷ್ಯದಿಂದ ಅಪಜಯ ಹೊಂದಿದ ವಾದಿ ಅಥವಾ ಪ್ರತಿವಾದಿ. क्रियया अवसन्नः।

क्रियावादिन् ಕ್ರಿಯಾವಾದಿನ್ (वि०) ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯವು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವಂತೆ ಸಾಕ್ಷ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನಿಟ್ಟು ವಾದಿಸುವವನು. क्रियां क्रियासाध्यं वदति—वद (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-१-१३४)।

क्रियाविशेषण ಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷಣ (न०) ಧಾತ್ವರ್ಥದಿಂದ ಉಕ್ತವಾದ ಕ್ರಿಯೆಯ (ವ್ಯಾಪಾರದ) ರೀತಿ–ಕಾಲ–ದೇಶಾದಿ ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪದ, ಧಾತುವಿನ ಅರ್ಥದ ವಿವರವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪದ. क्रियाया विशेषणम्। "सुरभितमकरन्दं मन्दमावाति वातः" ಎಂಬಲ್ಲಿ आवाति ಎಂಬ ಕ್ರಿಯೆಗೆ, सुरभितमकरन्दं मन्दं ಎಂಬ ಎರಡು ಪದಗಳೂ ಗಾಳಿಯು ಬೀಸುವ ರೀತಿ ನೀತಿಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದರಿಂದ ವಿಶೇಷಣಗಳಾದುವು.

क्रियाशक्ति ಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತಿ (स्त्री०) ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಸಾಧನವಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಶಕ್ತಿ. क्रियैव शक्तिः।

क्रियासमभिहार ಕ್ರಿಯಾಸಮಭಿಹಾರ (पुं०) ಹೆಚ್ಚು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮತ್ತು ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ. क्रियायाः समभिहारः—सम्+अभि+हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१८)। पौनःपुन्यं भृशार्थश्च क्रियासमभिहारः। "क्रियासमभिहारेण विराध्यन्तं क्षमेत कः" माघ० २-४३।

क्रियेन्द्रिय ಕ್ರಿಯೇಂದ್ರಿಯ (न०) ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯ. क्रियासाधनमिन्द्रियम्। वाक्-पाणि-पाद-पायु-उपस्थाः ಇವು ಐದೂ ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳು.

डु क्रीञ् – द्रव्यविनिमये (क्र्या० उभ० सक० अनि०)। क्रीणाति क्रीणीतः क्रीणन्ति। क्रीणीते क्रीणाते क्रीणते। चिक्राय चिक्रियतुः चिक्रियुः। चिक्रिये चिक्रियाते चिक्रियिरे। क्रेता। क्रेष्यति, –ते। क्रीणातु, क्रीणीताम्। अक्रीणात्, अक्रीणीत। क्रीणीयात्, क्रीणीत। क्रीयात्, क्रेषीष्ट। अक्रैषीत्, अक्रेष्ट। अक्रेष्यत्, –त। ಬೆಲೆ ಕೊಟ್ಟು ಕೊಂಡುಕೊ.

कर्मणि :—क्रीयते। चिक्रिये। क्रायिता। क्रेता। क्रायिष्यते, क्रेष्यते। क्रीयताम्। अक्रीयत। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि :—क्रापयति, –ते। क्रापयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। क्रापयिता। क्रापयिष्यति, –ते। क्रापयतु, –ताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—क्रेतव्यम्। क्रयणीयम्। क्रय्यम् (क्रेतुं शक्यम्)। क्रेयम् (क्रयणार्हम्)। क्रीतः। क्रीतवान्। क्रीणन्, –न्ती। क्रीणानः। क्रेतुम्। क्रीतम्। क्रयणम्। क्रीत्वा। विक्रीय।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು :

(1) आ + क्रीञ् = आक्रीणाति। ಕಡಮೆ ಬೆಲೆಗೆ ಕೊಳ್ಳು. "शुल्काक्रीतां भार्याम्" दशकु०।

(2) निस्+क्रीञ् = निष्क्रीणाति। निष्क्रयः। ಕ್ರಯ ಮಾಡು, ಮಾರು, ಬೆಲೆಗೆ ಕೊಡು. "न निष्क्रयविसर्गाभ्यां भर्तुर्भार्या विमुच्यते। एवं धर्मं विजानीमः प्राक् प्रजापतिनिर्मितम्" मनु० ९-४६।

(3) परि + क्रीञ् = परिक्रीणाति। परिक्रयणम्। परिक्रीतः। ಕಾಲ ಗೊತ್ತುಮಾಡಿ ಕೂಲಿ ಕೊಟ್ಟು (ಆಳನ್ನು) ಕೊಳ್ಳುವುದು. "नियतकालं भृत्यास्वीकरणं परिक्रयणम्" सि० कौ०। "संभोगाय परिक्रीतः कर्तास्मि तव नाप्रियम्" भट्टि० ८-७८।

(4) **वि+क्रीञ्**=विक्रीणाति। विक्रयणम्। ಕ್ರಯಕ್ಕೆ ಕೊಡು, ಮಾರು, ಬೆಲೆ ಕಟ್ಟಿ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡು. "विलोकयन्त्याः फलविक्रयिण्याः विक्रेतुमात्मानमभूद्विमर्शः" याद० ४-३१।

(5) **सम्+क्रीञ्** = संक्रीणाति। ಹೆಚ್ಚು ಬೆಲೆಕೊಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳು. "न च मे विद्यते वित्तं संक्रेतुं पुरुषं क्वचित्" भा० आदि०।

क्री **ಕ್ರೀ** (वि०) ಕ್ರಯಕ್ಕೆ ಕೊಳ್ಳುವವನು, ಬೆಲೆ ಕೊಟ್ಟು ವಸ್ತುವನ್ನು ಕೊಳ್ಳುವವನು. डु क्रीञ् (द्रव्यविनिमये) "क्विप्" (३-२-७६)।

क्रीडक **ಕ್ರೀಡಕ** (वि०) 1. ಆಟಗಾರ, ಆಟವಾಡುವವನು. क्रीडृ (विहारे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ದ್ವಾರ ಪಾಲಕ.

क्रीडत् **ಕ್ರೀಡತ್** (वि०) ಆಟವಾಡುತ್ತಿರುವ. क्रीडृ (विहारे) "शतृ" (३-२-१२४)। "क्रीडन्तो वीटया तत्र वीराः पर्यचरन् मुदा" भा० आदि० १४१-१८। "क्रोडक्रीडद्द्विजालीगरुदुदितमरुत्स्फालवाचालवीचिः" नैष० १२-१०२। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **क्रीडन्ती** **ಕ್ರೀಡಂತೀ.**

क्रीडन **ಕ್ರೀಡನ** (न०) 1. ಆಟ, ಕ್ರೀಡೆ. क्रीडृ (विहारे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "बालक्रीडनमिन्दुशेखरधनुर्भङ्गावधि प्रह्वता ताते काननसेवनावधि कृपा सुग्रीवसख्यावधि" हनु० ना०। 2. ಆಟದ ಸಾಮಾನು. क्रीडृ कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

क्रीडनक **ಕ್ರೀಡನಕ** (न०) ಆಟದ ಸಾಮಾನು. क्रीडन संज्ञायाम् "कन्" (५-३-७५)। "वत्स, अपरं ते क्रीडनकं दास्यामि" शाकु० ७। "क्रीडते भगवान् भूतैर्बालः क्रीडनकैरिव" भा० वन० ३०-३७।

क्रीडनीय **ಕ್ರೀಡನೀಯ** (वि०) 1. ಆಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ (ಆಟದ ಸಾಮಾನು). क्रीडृ (विहारे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "क्रीडतः क्रीडनीयानि ददुः पक्षिगणाश्च ह" भा० अनु० ८६-२१। 2. ಆಟವಾಡಲು ಶಕ್ಯವಾದ.

क्रीडा **ಕ್ರೀಡಾ** (स्त्री०) 1. ಆಟ, ಲೀಲೆ. क्रीडृ (विहारे) "अः" (३-३-१०३)। "ताभ्यो मोक्षस्तव यदि सखे धर्मलब्धस्य न स्यात् क्रीडालोलाः श्रवणपरुषैर्गर्जितैर्भाययेस्ताः" मेघ० १-६१। 2. ಪರಿಹಾಸ್ಯ.

क्रीडाकानन **ಕ್ರೀಡಾಕಾನನ** (न०) ಉದ್ಯಾನವನ, ಕೈತೋಟ. क्रीडार्थं काननम्। "अस्माकं तु मनोरथोपरचितप्रासादवापीतटक्रीडाकाननकेलिकौतुकजुषामायुः परं क्षीयते" भर्तृ० ३-१४।

क्रीडाकोप **ಕ್ರೀಡಾಕೋಪ** (पुं०) ಪ್ರಣಯಕೋಪ. "कथमपि सखि क्रीडाकोपाद्व्रजेति मयोदिते" अमरु० १५।

क्रीडाकौशल **ಕ್ರೀಡಾಕೌಶಲ** (न०) ಆಟದಲ್ಲಿ ನಿಪುಣತೆ, ಆಟದಲ್ಲಿ ಜಾಣತನ. क्रीडायां कौशलम्।

क्रीडागृह **ಕ್ರೀಡಾಗೃಹ** (न०) ಆಟದ ಮನೆ, ವಿಹಾರ ಗೃಹ.

क्रीडानारी **ಕ್ರೀಡಾನಾರೀ** (स्त्री०) ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ. क्रीडार्थं नारी।

क्रीडारत्न **ಕ್ರೀಡಾರತ್ನ** (न०) ಸುರತಕ್ರೀಡೆ, ಸಂಭೋಗ. क्रीडाया रत्नम्। "उपसृष्टं त्रिभद्रं च क्रीडारत्नं महासुखम्" त्रिकाण्ड०।

क्रीडारथ **ಕ್ರೀಡಾರಥ** (पुं०) ವಿನೋದಕ್ಕಾಗಿ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ರಥ. क्रीडार्थो रथः।

क्रीडालोल **ಕ್ರೀಡಾಲೋಲ** (वि०) ಆಟದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾದ. "क्रीडालोलाः श्रवणपरुषैर्गर्जितैर्भाययेस्ताः" मेघ० १-६१।

क्रीडावत् **ಕ್ರೀಡಾವತ್** (वि०) 1. ಆಟವಾಡುವವನು. क्रीडास्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। (अव्य०) 2. ಆಟದಂತೆ. क्रीडया तुल्यम् "वतिः" (५-१-११५)।

क्रीडाशैल **ಕ್ರೀಡಾಶೈಲ** (पुं) ಕ್ರೀಡಾಪರ್ವತ, ಆಟದ ಬೆಟ್ಟ. "क्रीडाशैले यदि च विचरेत् पादचारेण गौरी" मेघ० १-६०।

क्रीडासचिव **ಕ್ರೀಡಾಸಚಿವ** (पुं०) ನರ್ಮಸಚಿವ, ವಿದೂಷಕ, ಹಾಸ್ಯಗಾರ.

क्रीडित **ಕ್ರೀಡಿತ** (न०) 1. ಕ್ರೀಡೆ, ಆಟ. क्रीडृ (विहारे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "कृपे परवतस्त्वया वृषगिरीशितुः क्रीडितम्" दयाश०। (वि०) 2. ಆಟವಾಡಿದವನು. क्रीडृ कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। 3. ಆಟವಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. क्रीडृ + णिच् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

क्रीडितृ **ಕ್ರೀಡಿತೃ** (वि०) ಆಡುವವನು. क्रीडृ (विहारे) "तृच्" (३-३-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **क्रीडित्री** **ಕ್ರೀಡಿತ್ರೀ.**

क्रीडृ – विहारे (भ्वा० पर० अक० से०)। क्रीडति। चिक्रीड। क्रीडिता। क्रीडिष्यति। क्रीडतु। अक्रीडत्।

क्रीडेत्। क्रीडचात्। अक्रीडीत्। अक्रीडिष्यत्। ಆಟ ವಾಡು, ಕ್ರೀಡಿಸು. "अकर्मतन्त्रैरवतारभेदैः क्रीडस्यनन्तैरपि जन्तुजातैः" याद० २०-७९।

भावे :—क्रीडचते। चिक्रीडे। क्रीडिता। क्रीडिष्यते। क्रीडचताम्। अक्रीडचत। क्रीडचेत। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि :—क्रीडयति, –ते। क्रीडयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। क्रीडयिता। क्रीडयिष्यति, –ते। क्रीडयतु, –ताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि :—चिक्रीडिषति। चिक्रीडिषां चकार, –बभूव, –आस। चिक्रीडिषिता। चिक्रीडिषिष्यति। चिक्रीडिषतु। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—क्रीडितव्यम्। क्रीडनीयम्। क्रीडचम्। क्रीडितः। क्रीडितवान्। क्रीडन्, क्रीडन्ती। क्रीडितुम्। क्रीडितम्। क्रीडनम्। क्रीडित्वा। संक्रीडच।

क्रीडोद्देश ಕ್ರೀಡೋದ್ದೇಶ (पुं०) ಆಟವಾಡುವ ಪ್ರದೇಶ, ಆಟದ ಮೈದಾನ.

क्रीत ಕ್ರೀತ (पुं०) 1. ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧ ಪುತ್ರರಲ್ಲೊಬ್ಬ. डु क्रीञ् (द्रव्यविनिमये) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "कानीनश्च सहोढश्च क्रीतः पौनर्भवस्तथा" मनु० ९-१६०। (न०) 2. ಕ್ರಯ, ಬೆಲೆ ಕೊಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳುವುದು. क्रीञ् भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 3. ಕ್ರಯಕ್ಕೆ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। स्वार्थे "कन्"। **क्रीतकम् ಕ್ರೀತಕವು.**

क्रीतानुशय ಕ್ರೀತಾನುಶಯ (पुं०) ಕ್ರಯದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ, ಕ್ರಯದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂಶಯ ಪಡುವುದು. क्रीते अनुशयः। "क्रीत्वा मूल्येन यत् पण्यं क्रेता न बहु मन्यते। क्रीतानुशय इत्येतद्विवादपदमुच्यते" नारदः। ಕ್ರಯದ ಮೊಬಲಗಿನ ಅಥವಾ ಕೊಂಡ ವಸ್ತುವಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವುಂಟಾದರೆ ಹತ್ತು ದಿನಗಳೊಳಗಾಗಿ ಅಂತಹ ವಸ್ತುವನ್ನು ಹಿಂತಿರುಗಿಸ ಬಹುದು. ವಿಕ್ರಯಮಾಡಿದವನೂ ಅದನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಪಡೆಯಬಹುದು. "क्रीत्वा विक्रीय वा किञ्चित् यस्येहानुशयो भवेत्। सोऽन्तर्दशाहात्तद्द्रव्यं दद्याच्चैवाददीत वा" मनु० ८-२२२।

क्रुञ्च – कौटिल्याल्पीभावयोः (भ्वा० पर० सक० से०)। क्रुञ्चति। चुक्रुञ्च। क्रुञ्चिता। क्रुञ्चिष्यति। क्रुञ्चतु। अक्रुञ्चत्। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ವಕ್ರವಾಗಿಸು, ಡೊಂಕು ಮಾಡು. 2. ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ ಮಾಡು.

कर्मणि :—क्रुञ्च्यते। चुक्रुञ्चे। क्रुञ्चिता। क्रुञ्चिष्यते। क्रुञ्च्यताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि :—क्रुञ्चयति, –ते। क्रुञ्चयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। क्रुञ्चयिता। क्रुञ्चयिष्यति, –ते। क्रुञ्चयतु, –ताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि :—चुक्रुञ्चिषति। चुक्रुञ्चिषां चकार, –बभूव, –आस। चुक्रुञ्चिषिता। चुक्रुञ्चिषिष्यति। चुक्रुञ्चिषतु। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—क्रुञ्चितव्यः। क्रुञ्चनीयः। क्रुञ्च्यः। क्रुञ्चितः। क्रुञ्चितवान्। क्रुञ्चन्, क्रुञ्चन्ती। क्रुञ्चितुम्। क्रुञ्चितम्। क्रुञ್ಚनम्। क्रुञ्चित्वा। आक्रुञ्च्य।

क्रुञ्च् ಕ್ರುಂಚ್ (पुं०) ಉದ್ದವಾದ ಕೊಕ್ಕುಳ್ಳ ನೀರು ಕೊಕ್ಕರೆ. क्रुञ्च (कौटिल्ये) "क्विन्" (३-२-५९)।

क्रुञ्च ಕ್ರುಂಚ (पुं०) ಉದ್ದವಾದ ಕೊಕ್ಕುಳ್ಳ ನೀರು ಕೊಕ್ಕರೆ. क्रुञ्चति – क्रुञ्च (कौटिल्ये) "अच्" (३-१-१३४)।

क्रुद्ध ಕ್ರುದ್ಧ (न०) 1. ಕೋಪ, ಸಿಟ್ಟು. क्रुध (क्रोधे) "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಕೋಪಗೊಂಡ, ಸಿಟ್ಟುಮಾಡಿಕೊಂಡ. क्रुध कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। "तस्य क्रुद्धस्य नेत्राभ्यां प्रापतन्नस्रबिन्दवः" रामा०। "क्रुद्धस्य दन्तिनः पत्तिर्जिघृक्षोरसिना करम्" कुमा० १६-३८।

क्रुद्धवत् ಕ್ರುದ್ಧವತ್ (वि०) ಕೋಪಗೊಂಡ, ಸಿಟ್ಟುಮಾಡಿಕೊಂಡ. क्रुध (क्रोधे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–वती – ವತೀ.**

क्रुध् ಕ್ರುಧ್ (स्त्री०) ಕೋಪ, ಸಿಟ್ಟು. क्रुध (क्रोधे) "क्विप्" (३-२-७६)। "विसृजन्त्यविकत्थिनः परे विषमाशीविषवन्नराः क्रुधम्" माघ० १६-३२। हलन्तत्वात् वा "टाप्"। **क्रुधा ಕ್ರುಧಾ.** "वष्टिभागुरिरल्लोपमवाप्योरुपसर्गयोः। आपं चैव हलन्तानां यथा वाचा निशा दिशा" सि० कौ०।

क्रुध – क्रोधे (दिवा० पर० अक० अनि०)। क्रुध्यति। चुक्रोध। क्रोद्धा। क्रोत्स्यति। क्रुध्यतु। अक्रुध्यत्। क्रुध्येत्। क्रुध्यात्। अक्रुधत्। अक्रोत्स्यत्। ಕೋಪ ಗೊಳ್ಳು, ಸಿಟ್ಟುಮಾಡಿಕೊ.

भावे :—क्रुध्यते। चुक्रुधे। क्रोद्धा। क्रोत्स्यते। क्रुध्यताम्। अक्रुध्यत। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि:—क्रोधयति, –ते। क्रोधयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। क्रोधयिता। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—क्रोद्धव्यम्। क्रोधनीयम्। क्रोध्यम्। क्रुद्धः। क्रुद्धवान्। क्रुध्यन्, क्रुध्यन्ती। क्रोद्धुम्। क्रुद्धम्। क्रोधनम्। क्रुद्ध्वा। परिक्रुध्य।

क्रुध्यत् ಕ್ರುಧ್ಯತ್ (वि०) ಕೋಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ, ಸಿಟ್ಟುಗೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. क्रुध (क्रोधे) "शतृ" (३-२-१२४)। "क्रुध्यन् गन्धादन्यनागाय दूरादारोढारं धूतमूर्धावमत्य" माघ० १८-२७। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **क्रुध्यन्ती ಕ್ರುಧ್ಯಂತೀ.**

क्रुश – आह्वाने रोदने च (भ्वा० पर० आह्वाने सक० रोदने अक० अनि०)। क्रोशति। चुक्रोश। क्रोष्टा। क्रोक्ष्यति। क्रोशतु। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ಕರೆ. 2. ಅಳು. 3. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗು. 4. ಕೋಪಿಸಿಕೊ, ರೇಗು. 5. ಬಯ್ಯಿ.

कर्मणि:—क्रुश्यते। चुक्रुशे। क्रोष्टा। क्रोक्ष्यते। क्रुश्यताम्। अक्रुश्यत। क्रुश्येत। क्रुक्षीष्ट। अक्रोशि। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि:—क्रोशयति, –ते। क्रोशयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। क्रोशयिता। क्रोशयिष्यति, –ते। क्रोशयतु, –ताम्। अक्रोशयत्, –त। क्रोशयेत्, –त। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—क्रोष्टव्यः। क्रोशनीयः। क्रोश्यः। क्रुष्टः। क्रुष्टवान्। क्रोशन्, क्रोशन्ती। क्रोष्टुम्। क्रुष्टम्। क्रोशनम्। क्रुष्ट्वा। आक्रुश्य।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು:

(1) अनु+क्रुश=अनुक्रोशति। अनुक्रोशः। 1. ದಯೆ ತೋರು, ಕನಿಕರಪಡು. "अनुक्रोशान्मृदुत्वाच्च सोढानि तव मैथिलि" रामा०। "अपाङ्गाः परिपात्यन्तामनुक्रोशानुवर्तिनः" याद० १६-२४। 2. ಅನುಸರಿಸಿ ಅಳು.

(2) आ+क्रुश=आक्रोशति। आक्रोशः। 1. ಕೋಪದಿಂದ ಕೆಟ್ಟ ಮಾತನಾಡು, ಬಯ್ಯಿ. 2. ಹಂಬಲಿಸಿ ಮೊರೆಯಿಡು. 3. ದೂಷಿಸು. "आक्रुष्टः कुशलं वदेत्" मनु० ६-४८।

(3) उद् + क्रुश = उत्क्रोशति। 1. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗು. 2. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಅಳು.

(4) उप + क्रुश =उपक्रोशति। ಜುಗುಪ್ಸೆಹೊಂದು, ಬೇಸರಪಡು.

क्रुश्वन् ಕ್ರುಶ್ವನ್ (पुं०) ಜಂಬುಕ, ನರಿ. क्रुश (आह्वाने रोदने च) "क्वनिप्" (उ० ४-११३)। "क्रुश्वा सृगालः" सि० कौ०।

क्रुष्ट ಕ್ರುಷ್ಟ (न०) 1. ಕರೆಯುವುದು. 2. ಅಳುವುದು. क्रुश (आह्वाने रोदने च) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "क्रुष्टं हाहेति चाशृण्वन् न च रामं न्यरूपयन्" भट्टि० १७-६५। (वि०) 3. ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಬಯ್ಯಲ್ಪಟ್ಟ. क्रुश कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

क्रूर ಕ್ರೂರ (पुं०) 1. ಶ್ಯೇನಪಕ್ಷಿ, ಗಿಡಗದ ಹಕ್ಕಿ. 2. ಕೆಂಪು ಗಣಗಿಲೆ. 3. ಅನ್ನ. "आपूप्यो भक्तं क्रूरः प्रसादनः" त्रिकाण्ड०। (वि०) 4. ಕಠಿನವಾದ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ. कृन्तति – कृती (छेदने) "रक्" क्रू च (उ० २-२१)। 5. ಉಗ್ರವಾದ, ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ. "तस्याभिषेकसंभारं कल्पितं क्रूरनिश्चया" रघु० १२-४। 6. ದಯೆಯಿಲ್ಲದ, ಕಠಿನ ಸ್ವಭಾವದ. 7. ಹಿಂಸಿಸುವ, ಪೀಡಿಸುವ, ತೊಂದರೆ ಕೊಡುವ. "तस्मिन्नुपायाः सर्वे नः क्रूरे प्रतिहतक्रियाः" कुमा० २-४८। 8. ಭಯಂಕರವಾದ, ದಿಗಿಲುಹುಟ್ಟಿಸುವ. "क्रूरमजनि कुटिलभ्रु गुरुभ्रुकुटीकठोरितललाटमाननम्" माघ० १५-८। 9. ಶುಭವಲ್ಲದ, ಕೇಡನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ (ಮೇಷಾದಿ ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ 1, 3, 5, 7, 9 ಮತ್ತು 11ನೆಯ ರಾಶಿಗಳು). 10. ಕೆಟ್ಟ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವ (ಪಾಪಗ್ರಹ). ರವಿ, ಕುಜ, ಶನಿ, ರಾಹು ಮತ್ತು ಕೇತು ಇವು ಕ್ರೂರಗ್ರಹಗಳು. "यथा दुष्टफलाः क्रूरास्तथा सौम्याः शुभप्रदाः। क्रूरयुक्तः पुनः सौम्यो ज्ञेयः क्रूरफलप्रदः"। 11. ಕೋಪಗೊಂಡ, ಸಿಟ್ಟುಮಾಡಿಕೊಂಡ. 12. ಬಿರುಸಾದ, ಬಿಸಿಯಾದ. "क्रूराः कर्ककोष्ण-नृशंसक्रुद्धभीषणाः (त्रिषु)" नानार्थर०। 13. ಗಾಯಗೊಂಡ.

क्रूरकर्मन् ಕ್ರೂರಕರ್ಮನ್ (पुं०) 1. ಕಹಿಸೋರೆಗಿಡ. (न०) 2. ಹಿಂಸಾಕೃತ್ಯ, ತೊಂದರೆಪಡಿಸುವ ಕೆಲಸ. 3. ಭಯಂಕರವಾದ ಕೆಲಸ. 4. ದಯೆಯಿಲ್ಲದ ಕಾರ್ಯ. क्रूरं कर्म। "क्रूरकर्मकृतां चैव शतशो गुरुतल्पगः" मनु० १२-५८। (वि०) 5. ಭಯಂಕರವಾದ ಕಾರ್ಯವುಳ್ಳ. 6. ಹಿಂಸಾಕೃತ್ಯವುಳ್ಳ. 7. ದಯೆಯಿಲ್ಲದ, ಕನಿಕರವಿಲ್ಲದ. क्रूरं कर्म यस्य। "राक्षसं क्रूरकर्माणं शक्रारिं दूरवासिनम्" भट्टि० ६-५१।

क्रूरकोष्ठ ಕ್ರೂರಕೋಷ್ಠ (पुं०) 1. ಮಲಬದ್ಧವಾದ ಉದರ, ಮಲ ಕಟ್ಟಿದ ಹೊಟ್ಟೆ. क्रूरं कठिनं कोष्ठम्।

(वि०) 2. ಮಲಬದ್ಧವಾದ ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳ. क्रूरं कोष्ठं यस्य। "क्रूरकोष्ठस्यातितीक्ष्णाग्नेरल्पमौषधमल्पगुणं वा भक्तवत् पाकमुपैति, तत्र समुदीर्णा दोषा यथाकालमनिर्ह्रीयमाणा व्याधिविभ्रमं बलविभ्रंशं चापादयन्ति, तमनल्पममन्दमौषधं च पाययेत्" सुश्रुत० चिकित्सा० ३४-७।

क्रूरदृश् ಕ್ರೂರದೃಶ್ (पुं०) 1. ಶನಿಗ್ರಹ. 2. ಕುಜಗ್ರಹ. क्रूरा दृक् यस्य। (स्त्री०) 3. ವಕ್ರದೃಷ್ಟಿ, ಭಯಂಕರವಾದ ನೋಟ. क्रूरा दृक्। 4. ಪಾಪಗ್ರಹದ ದೃಷ್ಟಿ. (वि०) 5. ಭಯಂಕರವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ, ಭಯಂಕರವಾದ ನೋಟವುಳ್ಳ. क्रूरा दृक् यस्य। 6. ದುರ್ಜನ, ಹಿಂಸಿಸುವವನು, ಪೀಡಿಸುವವನು. "क्रूरदृक् पिशुने वाच्यलिङ्गः पुंसि शनैश्चरे" मेदि०।

क्रूरधूर्त ಕ್ರೂರಧೂರ್ತ (पुं०) ಕರಿದತ್ತೂರಿ ಗಿಡ.

क्रूरप्रसादन ಕ್ರೂರಪ್ರಸಾದನ (पुं०) ಸೇವಕ, ವಿಧೇಯ. क्रूरं प्रसादयति—प्र + षद्लृ (विशरणादौ) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

क्रूररराविन् ಕ್ರೂರರಾವಿನ್ (पुं०) ರಣಹದ್ದು. क्रूरं रौति—रु (शब्दे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

क्रूरलोचन ಕ್ರೂರಲೋಚನ (पुं०) 1. ಶನಿಗ್ರಹ. 2. ಕುಜಗ್ರಹ. क्रूरे लोचने यस्य। "सप्तार्चिर्नीलवसनः पातङ्गिः क्रूरलोचनः" हारा०।

क्रूरात्मन् ಕ್ರೂರಾತ್ಮನ್ (पुं०) 1. ಕ್ರೂರಸ್ವಭಾವದ ಶನಿಗ್ರಹ. (वि०) 2. ಕ್ರೂರಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನು. क्रूरः आत्मा स्वभावः यस्य।

क्रैण ಕ್ರೈಣ (वि०) ಬೆಲೆಕೊಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳುವವನು. डु क्रीञ् (द्रव्यविनिमये) "निः" बाहु०।

क्रेतव्य ಕ್ರೇತವ್ಯ (वि०) ಕ್ರಯಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಕೊಳ್ಳಲು ಅರ್ಹವಾದ. डु क्रीञ् (द्रव्यविनिमये) "तव्यः" (३-१-९६)।

क्रेतृ ಕ್ರೇತೃ (वि०) ಕ್ರಯಕ್ಕೆ ಪಡೆಯುವವನು. ಬೆಲೆಕೊಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳುವವನು. डु क्रीञ् (द्रव्यविनिमये) "तृच्" (३-१-१३३)। "क्रेता शुल्कं, राजपण्यच्छेदानुरूपं च वैधरणं दद्यात्, अन्यत्र क्रेता षट्छतमत्ययं च" अर्थशा० अधि० २ अ० १२। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **क्रेत्री ಕ್ರೇತ್ರೀ.**

क्रेय ಕ್ರೇಯ (वि०) ಕ್ರಯಕ್ಕೆ ಪಡೆಯಲು ಅರ್ಹವಾದ, ಕೊಳ್ಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. डु क्रीञ् (द्रव्यविनिमये) "यत्" (३-१-९७)।

क्रोड ಕ್ರೋಡ (पुं०) 1. ವರಾಹ, ಸೂಕರ, ಹಂದಿ. क्रुड (निमज्जने) "घञ्" (३-३-१९)। क्रोडोऽस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)। "क्रोडकुलदृश्यमानभद्रमुस्तारसामोदः" काद०। 2. ಶನಿಗ್ರಹ. 3. ವಾರಾಹೀಕಂದ, ಹಂದಿಗೆಡ್ಡೆ. (स्त्रीन०) 4. ಎದೆ, ಭುಜಗಳ ಮಧ್ಯಭಾಗ. 5. ತೊಡೆ, ಮಡಿಲು. "क्रोडक्रीडद्द्विजालीगरुदुदितमरुत्स्फालवाचालवीचिः" नैष० १२-१०१। "क्रोडः शनौ सूकरे ना न पुमानङ्कवक्षसोः" मेदि०।

क्रोडकन्या ಕ್ರೋಡಕನ್ಯಾ (स्त्री०) ವಾರಾಹೀಕಂದ, ಹಂದಿಗೆಡ್ಡೆ.

क्रोडपत्र ಕ್ರೋಡಪತ್ರ (न०) 1. ಪುಟಗಳು ನಷ್ಟವಾಗಿರುವ ಗ್ರಂಥಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಹೊಸದಾಗಿ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪತ್ರ (ಪುಟ) ಗಳು, ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಗ್ರಂಥವು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಲು ಮಧ್ಯೆ ಮಧ್ಯೆ ಹೊಸದಾಗಿ ಬರೆದು ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪತ್ರಗಳು. क्रोडे उपचारात् मध्ये स्थितं पत्रम्। 2. ಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಗೆ ಊಹಾಪೋಹಗಳಿಂದ ಶಂಕೆ ಮತ್ತು ಸಮಾಧಾನರೂಪವಾಗಿ ಬರೆದಿಟ್ಟಿರುವ ಪತ್ರ.

क्रोडपाद ಕ್ರೋಡಪಾದ (पुं०) ಕಮಠ, ಆಮೆ. क्रोडे पादौ यस्य।

क्रोडा ಕ್ರೋಡಾ (स्त्री०) ಕುದುರೆಯ ಎದೆ. "अश्वानामुरः क्रोडा" सि० कौ०।

क्रोडाङ्घ्रि ಕ್ರೋಡಾಂಘ್ರಿ (पुं०) ಕಮಠ, ಆಮೆ. क्रोडे अङ्घ्री अस्य।

क्रोडीकरण ಕ್ರೋಡೀಕರಣ (न०) ಆಲಿಂಗನ, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವುದು. क्रोड+च्विः+कृञ् (करणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "क्तिन्" (३-३-९४)। **–कृतिः –ಕೃತಿಃ.**

क्रोध ಕ್ರೋಧ (पुं०) ಕೋಪ, ಸಿಟ್ಟು. क्रुध (क्रोधे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। ಇದು ರೌದ್ರರಸದ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ. "रौद्रः क्रोधस्थायिभावो रक्तो रौद्राधिदैवतः" सा० द० ३-२२७। "वक्षःपीठैरात्सरोरात्मनैव क्रोधेनान्धाः प्राविशन् पुष्कराणि" माघ० १८-१७। ಕಾಮವು (ಇಷ್ಟಾರ್ಥವು) ಪೂರ್ತಿಯಾಗದಿದ್ದಲ್ಲಿ ರಜೋಗುಣವುಂಟಾಗಿ ಅದು ಕ್ರೋಧವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುವುದು. "काम एष क्रोध एषः रजोगुणसमुद्भवः" गीता ३-३७। ಕ್ರೋಧವು ಕಾಮದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವುದು. "सङ्गात् सञ्जायते कामः कामात् क्रोधोऽभिजायते" गीता २-६२।

क्रोधकृत् ಕ್ರೋಧಕೃತ್ (पुं०) ವಿಷ್ಣು. क्रोधं करोति—डु कृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-८९)। सूत्रेऽस्मिन् उपपदनियमाभावात् अन्यत्रापि उपपदे क्विप्। "क्रोधकृत् क्षत्रियेभ्यो यः पूर्वं क्रोधं करोति सः" इति निरुक्तिः। "क्रोधहा क्रोधकृत् कर्ता" वि० स०। ಪರಮಾತ್ಮನ ಆಜ್ಞಾರೂಪವಾದ ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಗಳನ್ನು ಮೀರಿ ನಡೆಯುವವನು ಅವನ ಕೋಪಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾಗಿ ದುರ್ಗತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವನು. "श्रुतिस्मृती ममैवाज्ञे यस्ते उल्लङ्घ्य गच्छति। आज्ञाच्छेदी मम द्वेषी नरके प्रतिवर्तते"।

क्रोधज ಕ್ರೋಧಜ (पुं०) 1. ಅಜ್ಞಾನ, ಮೋಹ. क्रोधात् जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। "क्रोधाद्भवति संमोहः संमोहात् स्मृतिविभ्रमः" गीता २-६३। 2. ಕ್ರೋಧದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಎಂಟು ವ್ಯಸನಗಳು. "पैशुन्यं साहसं द्रोहः ईर्ष्यासूयार्थदूषणम्। वाग्दण्डजं च पारुष्यं कामजोऽपि गणोऽष्टकः" मनु० ७-४८। (1) ಒಬ್ಬನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿರುವ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳುವುದು **ಪೈಶುನ್ಯವು.** (2) ಸಾಧುಜನರನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸುವುದು **ಸಾಹಸವು.** (3) ಮೋಸದಿಂದ ಕೊಲ್ಲುವುದು **ದ್ರೋಹವು.** (4) ಇತರರ ಗುಣಗಳನ್ನು ಸಹಿಸದಿರುವುದು **ಈರ್ಷ್ಯೆ.** (5) ಇತರರ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳುವುದು **ಅಸೂಯೆ.** (6) ಇತರರಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದುದನ್ನು ಕೊಡದಿರುವುದೂ ಇತರರ ವಸ್ತುವನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವುದೂ **ಅರ್ಥದೂಷಣವು.** (7) ಕಠಿನವಾಗಿ ಮಾತನಾಡಿ ಕೋಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು **ವಾಕ್‌ಪಾರುಷ್ಯವು.** ಮತ್ತು (8) ಹೊಡೆಯುವುದು **ದಂಡಪಾರುಷ್ಯವು.** ಇವು ಎಂಟೂ ಕ್ರೋಧದಿಂದ ಉಂಟಾದ ವ್ಯಸನಗಳು. "दश कामसमुत्थानि तथाष्टौ क्रोधजानि च" मनु० ७-४५।

क्रोधन ಕ್ರೋಧನ (पुं०) 1. ಅರವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲೊಂದು. (वि०) 2. ಕೋಪದ ಸ್ವಭಾವದವನು. क्रुध (क्रोधे) "युच्" (३-२-१५१)। "यद्रामेण कृतं तदेव कुरुते द्रौणायनिः क्रोधनः" वेणी० ३-३१। स्त्रियाम् **क्रोधना ಕ್ರೋಧನಾ.**

क्रोधसंभव ಕ್ರೋಧಸಂಭವ (पुं०) 1. ಕೋಪದ ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಕೋಪವು ಹುಟ್ಟುವುದು. क्रोधस्य संभवः। (वि०) 2. ಕೋಪದಿಂದ ಉಂಟಾದ, ಕೋಪದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ. क्रोधः संभवोऽस्य।

क्रोधहन् ಕ್ರೋಧಹನ್ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. क्रोधं हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "क्विप्" (३-२-८७)। काश्यपप्रार्थनया क्षत्रियनिरासकरं क्रोधं हतवान्। "काश्यपस्य प्रार्थनया यः क्रोधं क्षत्रहानिदम्। हतवान् क्रोधहा प्रोक्तः षडर्णः क्रोधनाशनः" इति निरुक्तिः। "क्रोधहा क्रोधकृत् कर्ता विश्वबाहुर्महीधरः" वि० स०। (वि०) 2. ಕೋಪವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವವನು, ಕೋಪವನ್ನು ಅಡಗಿಸುವವನು. "तृच्" (३-१-१३३)। (वि०)—**हन्ता**—**ಹಂತಾ.**

क्रोधालु ಕ್ರೋಧಾಲು (वि०) ಕೋಪಸ್ವಭಾವದ. क्रोध "आलुच्" बाहु०। "क्रोधालुर्विपुलबलो निशाधिहारी" सुश्रुत०।

क्रोधि ಕ್ರೋಧಿ (पुं०) ಪ್ರಭವ ಮೊದಲಾದ ಅರವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತೆಂಟನೆಯ ಸಂವತ್ಸರ.

क्रोधिन् ಕ್ರೋಧಿನ್ (वि०) ಕೋಪವುಳ್ಳವನು. क्रोधोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

क्रोश ಕ್ರೋಶ (पुं०) 1. ಕರೆ, ಕೂಗುವುದು. 2. ರೋದನ, ಅಳುವುದು. क्रुश (आह्वाने रोदने च) "घञ्" (३-३-१८)। 3. ಯೋಜನದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ, ಮೂರು ಮೈಲಿಗಳ ದೂರ, ಒಂದು ಹರಿದಾರಿ.

क्रोशत् ಕ್ರೋಶತ್ (वि०) 1. ಕರೆಯುತ್ತಿರುವ, ಕೂಗುತ್ತಿರುವ. 2. ಅಳುತ್ತಿರುವ. क्रुश (आह्वाने रोदने च) "शतृ" (३-२-१२४)। "व्यावर्तिष्ट क्रोशतः सख्युरुच्चैः त्यक्तश्चात्मा का च लोकानुवृत्तिः" माघ० १८-६४। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **क्रोशन्ती ಕ್ರೋಶಂತೀ.** "उपेयुर्मधुपायिन्यः क्रोशन्त्यस्तं कपिस्त्रियः" भट्टि० ६-१२४।

क्रोशध्वनि ಕ್ರೋಶಧ್ವನಿ (पुं०) ಢಕ್ಕೆ, ಭೇರಿ, ನಗಾರಿ. क्रोशं व्याप्य ध्वनिरस्य।

क्रोशयुग ಕ್ರೋಶಯುಗ (न०) ಎರಡು ಕ್ರೋಶಗಳ ದೂರ, ಎರಡು ಹರಿದಾರಿಗಳಷ್ಟು ದೂರ. क्रोशयोर्युगम्।

क्रोष्टु ಕ್ರೋಷ್ಟು (पुं०) ಜಂಬುಕ, ನರಿ. क्रुश (आह्वाने) "तुन्" (उ० १-६९)। ಉಕಾರಾಂತವಾದ ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು ತೃಜಂತ ಶಬ್ದದಂತೆ (ಋಕಾರಾಂತದಂತೆ) ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು. "तृज्वत् क्रोष्टुः" (७-१-९५)।

क्रोष्टा क्रोष्टारौ क्रोष्टारः। हे क्रोष्टो। क्रोष्टारं क्रोष्टारौ क्रोष्टून्। "विभाषा तृतीयादिष्वचि" (७-१-९७)।

क्रोष्ट्रा / क्रोष्टुना } क्रोष्टुभ्याम् क्रोष्टुभिः।

क्रोष्ट्रे / क्रोष्टवे } ಇತ್ಯಾದಿ.

"क्रोष्टून् समशृणोत् क्रूरान् रसतोऽशुभशंसिनः" भट्टि० ६-५। क्रुश कर्त० "तृच्" (३-१-२३३)। "श्वक्रोष्टृगर्दभोलूकसामबाणार्तनिःस्वने" याज्ञ० १-१४८। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **क्रोष्ट्री ಕ್ರೋಷ್ಟ್ರೀ.**

क्रोष्टुविन्ना ಕ್ರೋಷ್ಟುವಿನ್ನಾ (स्त्री०) ನರಿಬಾಲದ ಹುಲ್ಲು. क्रोष्टुभिर्विन्ना।

क्रोष्ट्री ಕ್ರೋಷ್ಟ್ರೀ (स्त्री०) 1. ಹೆಣ್ಣು ನರಿ. 2. ಬಿಳಿ ನೆಲಗುಂಬಳ. 3. ನೀರು ಹಿಪ್ಪಲಿ. 4. ಕರಿ ನೆಲಗುಂಬಳ. "क्रोष्ट्री शृगालिका क्षीरविदारीलाङ्गलीषु च" विश्व०। "विदारीक्षीरशुक्लेक्षुगन्धा क्रोष्ट्री च या सिता" अम०।

क्रौञ्च ಕ್ರೌಂಚ (पुं०) 1. ನೀರು ಕೊಕ್ಕರೆ. क्रुञ्च प्रज्ञादि० "अण्" (५-४-३८)। "ध्वनति स्म धनुर्घनान्तमत्तप्रचुरक्रौञ्चरवानुकारमुच्चैः" माघ० २०-१९। 2. ಸಮುದ್ರದಿಂದ ಸುತ್ತುವರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಪಂಚದ ಸಪ್ತ ದ್ವೀಪಗಳಲ್ಲೊಂದು. "द्वीपस्य पश्य दयितं द्युतिमन्तमेतं क्रौञ्चस्य चञ्चलदृगञ्चलविभ्रमेण" नैष० ११-४९। 3. ಕ್ರೌಂಚ ದ್ವೀಪದ ಒಂದು ಪರ್ವತ. "तत्राद्रिरस्ति भवदङ्घ्रिविहारयाची क्रौञ्चः स्फुरिष्यति गुणानिव यस्त्वदीयान्" नैष० ११-५०। 4. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. (स्त्री०) **क्रौञ्चा ಕ್ರೌಂಚಾ.** ಹೆಣ್ಣು ಕೊಕ್ಕರೆ. **क्रौञ्ची ಕ್ರೌಂಚೀ.** ಕಶ್ಯಪನ ಪತ್ನಿಯಾದ ತಾಮ್ರೆಯ ಮಗಳು, ಕೊಕ್ಕರೆಯ ತಾಯಿ.

क्रौञ्चदारण ಕ್ರೌಂಚದಾರಣ, –निषूदन –ನಿಷೂದನ (पुं०) ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ. क्रौञ्चस्य पर्वतस्य दारणः निषूदनो वा।

क्रौञ्चपदा ಕ್ರೌಂಚಪದಾ (स्त्री०) ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರೋಕ್ತವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೈದನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. **ಇದರ ಲಕ್ಷಣ:** "क्रौञ्चपदा भ्तौ भरौ ननना नगौ मुनिशरवसुशरविरतियुता" वृ० र०। **ಈ ವೃತ್ತದ ಗಣ ವಿನ್ಯಾಸ:**

भ	त	भ	र	न	न	न	न	गु
०।।	००।	०।।	०।०	।।।	।।।	।।।	।।।	० ।

क्रौञ्चरिपु ಕ್ರೌಂಚರಿಪು (पुं०) ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ. क्रौञ्चस्य रिपुः।

क्रौञ्चादन ಕ್ರೌಂಚಾದನ (न०) 1. ಹಿಪ್ಪಲಿ. 2. ತಾವರೆಯ ದಂಟು. 3. ಚಿಂಚೋಟಕ. "क्रौञ्चादनं तु पिप्पल्यां चिञ्चोटकमृणालयोः" मेदि०।

क्रौञ्चारण्य ಕ್ರೌಂಚಾರಣ್ಯ (न०) ಜನಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಸಮೀಪದ ಒಂದು ವನ. "ततः परं जनस्थानात् त्रिक्रोशे गम्य राघवौ। क्रौञ्चारण्यं विविशतुः गहनं तौ महौजसौ" रामा०।

क्रौड ಕ್ರೌಡ (वि०) 1. ವರಾಹ ಸಂಬಂಧವಾದ. 2. ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ವರಾಹಾವತಾರಸಂಬಂಧವಾದ. क्रोडस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

क्रौडचा ಕ್ರೌಡ್ಯಾ (स्त्री०) ಕ್ರೋಡಿಯೆಂಬುವಳ ಮಗಳು. क्रोडि "ष्यञ्" (४-१-८०)।

क्रौर्य ಕ್ರೌರ್ಯ (न०) 1. ದಯೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಕಠಿನವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಕಲ್ಲುಎದೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ. क्रूरस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "प्रिये, क्रौर्यमपि मे त्वयि प्रयुक्तमनुकूलपरिणामं संवृत्तम्" शाकु० ७। 2. ಉಗ್ರವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಭಯಂಕರವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಘೋರವಾಗಿರುವಿಕೆ. "ऋते क्रौर्यात्समायातो मां विश्वासयितुं नु किम्" भट्टि० ८-१०५।

क्लम ಕ್ಲಮ (पुं०) ಆಯಾಸ, ದಣಿವು, ಬಳಲಿಕೆ. क्लमु (ग्लानौ) "घञ्" (३-३-१८)। किं शीतलैः क्लमविनोदिभिरार्द्रवातान् सञ्चारयामि नलिनीदलतालवृन्तैः" शाकु० ३-१८। "विनोदितदिनक्लमाः कृतरुचश्च जाम्बूनदैः" माघ० ४-६६।

क्लमथ ಕ್ಲಮಥ (पुं०) ಆಯಾಸ, ದಣಿವು, ಬಳಲಿಕೆ. क्लमु (ग्लानौ) "अथः" बाहु०। "क्लमथः क्लमे" अम०।

क्लमित्व ಕ್ಲಮಿತ್ವ (न०) ಆಯಾಸ, ಬಳಲಿಕೆ, ದಣಿವು. क्लमोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५) तस्य भावः "त्वः" (५-१-११९)। "क्लमित्वं कुरुतेऽत्यर्थम्" भट्टि० ७-५।

क्लमिन् ಕ್ಲಮಿನ್ (वि०) ಆಯಾಸವುಳ್ಳವನು, ದಣಿವುಳ್ಳವನು, ಬಳಲಿಕೆಯುಳ್ಳವನು. क्लमोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

क्लमु – ग्लानौ (दिवा० पर० अक० से०)। क्लाम्यति, क्लामति। चक्लाम। क्लमिता। क्लमिष्यति। क्लाम्यतु, क्लामतु। अक्लाम्यत्, अक्लामत्। क्लाम्येत्, क्लामेत्। ಇತ್ಯಾದಿ. ಆಯಾಸ ಹೊಂದು, ಬಳಲು, ದಣಿ. "लङ्काप्रदाहाक्षवधद्रुभङ्गैः क्लाम्यत्यसावप्यधुनातिमात्रम्" भट्टि० १२-३८।

भावे :—क्लम्यते। चक्लमे। क्लमिता। क्लमिष्यते। क्लम्यताम्। अक्लम्यत। क्लम्येत। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि:—क्लमयति, –ते। क्लमयां बभूव, –चकार, –चक्रे, –आस। ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि:—चिक्लमिषति। चिक्लमिषां चकार, –बभूव, –आस। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—क्लमितव्यम्। क्लमनीयम्। क्लम्यम्। क्लान्तः। क्लान्तवान्। क्लाम्यन्, क्लाम्यन्ती। क्लामन्, क्लामन्ती। क्लमितुम्। क्लान्तम्। क्लमनम्। क्लमित्वा, क्लान्त्वा। प्रक्लम्य।

क्लान्त ಕ್ಲಾಂತ (न०) 1. ದಣಿವು, ಬಳಲಿಕೆ. क्लमु (ग्लानौ) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಬಳಲಿದ, ಆಯಾಸಗೊಂಡ. क्लमु कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। "तमातपक्लान्तमनातपत्रमाचारपूतं पवनः सिषेवे" रघु० २-१३।

क्लान्ति ಕ್ಲಾಂತಿ (स्त्री०) ದಣಿವು, ಬಳಲಿಕೆ, ಆಯಾಸ. क्लमु (ग्लानौ) "क्तिन्" (३-३-९४)।

क्लान्तिविनोदन ಕ್ಲಾಂತಿವಿನೋದನ (न०) 1. ದಣಿವಾರಿಸುವಿಕೆ, ಬಳಲಿಕೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವಿಕೆ, ಆಯಾಸವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವಿಕೆ. क्लान्तेः विनोदनम्। (वि०) 2. ಆಯಾಸವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ, ಬಳಲಿಕೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ. क्लान्तेः विनोदनः।

क्लान्तिविनोदिन् ಕ್ಲಾಂತಿವಿನೋದಿನ್ (वि०) ಆಯಾಸವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ, ದಣಿವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ. क्लान्ति विनोदयति — वि + णुद (प्रेरणे) + णिच् "णिनिः" (३-२-७८)।

क्लिदू–आर्द्रीभावे (दिवा० पर० अक० से०)। क्लिद्यति। चिक्लेद। क्लेत्ता, क्लेदिता। क्लेत्स्यति, क्लेदिष्यति। क्लिद्यतु। अक्लिद्यत्। क्लिद्येत्। क्लिद्यात्। अक्लिदत्। अक्लेत्स्यत्, अक्लेदिष्यत्। ಒದ್ದೆಯಾಗು, ತೇವವಾಗು. "न कुर्यात् स्नेहसेकं च तेन क्लिद्यति हि व्रणः" सुश्रुत० चिकित्सा० २-६८।

भावे:—क्लिद्यते। चिक्लिदे। क्लेदिता, क्लेत्ता। क्लेदिष्यते, क्लेत्स्यते। क्लिद्यताम्। अक्लिद्यत। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि:—क्लेदयति, –ते। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:— क्लेदितव्यम्, क्लेत्तव्यम्। क्लेदनीयम्। क्लेद्यम्। क्लिन्नः। क्लिन्नवान्। क्लिद्यन्। क्लिद्यती, क्लिद्यन्ती। क्लेदितुम्, क्लेत्तुम्। क्लिन्नम्। क्लेदनम्। क्लिदित्वा, क्लेदित्वा, क्लित्त्वा। विक्लिद्य।

क्लिद्यत् ಕ್ಲಿದ್ಯತ್ (वि०) ಒದ್ದೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ತೇವಮಾಡುತ್ತಿರುವ. क्लिदू (आर्द्रीभावे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **क्लिद्यन्ती ಕ್ಲಿದ್ಯಂತೀ.**

क्लिन्दत् ಕ್ಲಿಂದತ್ (वि०) ಒದ್ದೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ತೇವಮಾಡುತ್ತಿರುವ. क्लिदि (परिदेवने) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **क्लिन्दती ಕ್ಲಿಂದತೀ.** "शीतांशोरंशुजालैर्जलधरमलिनां क्लिन्दती कृत्तिमैभीम्" मुद्रा० ३-२०।

क्लिन्न ಕ್ಲಿನ್ನ (न०) 1. ಒದ್ದೆ, ತೇವ. क्लिदू (आर्द्रीभावे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಒದ್ದೆಯಾದ, ತೇವವಾದ. क्लिदू कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। "कुन्त्याः प्रसवसंयुक्तैरस्रैः क्लिन्नमुरोऽभवत्" भा० आदि० १४५-१४।

क्लिन्नवर्त्मन् ಕ್ಲಿನ್ನವರ್ತ್ಮನ್ (न०) ರೋಗದಿಂದ ನೀರು ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವ ಕಣ್ಣು. "अरुजं बाह्यतः शूनमन्तः क्लिन्नं स्रवत्यपि। कण्डूनिस्तोदभूयिष्ठं क्लिन्नवर्त्म तदुच्यते" सुश्रुत० उत्तरतं० ३-२१।

क्लिन्नाक्ष ಕ್ಲಿನ್ನಾಕ್ಷ (वि०) ರೋಗದಿಂದ ನೀರು ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು. क्लिन्ने अक्षिणी यस्य — "षच्" (५-४-११३)।

क्लिश–उपतापे (दिवा० आत्म० अक० से०)। क्लिश्यते। चिक्लिशे। क्लेशिता। क्लेशिष्यते। क्लिश्यताम्। अक्लिश्यत। क्लिश्येत। क्लेशिषीष्ट। अक्लेशिष्ट। अक्लेशिष्यत। ಬಾಧೆಪಡು, ಯಾತನೆ ಹೊಂದು.

भावे:—ಕರ್ತರಿಪ್ರಯೋಗದ ಏಕವಚನದ ರೂಪಗಳಂತಾಗುವುವು.

णिचि:—क्लेशयति, –ते। क्लेशयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। क्लेशयिता। क्लेशयिष्यति, –ते। क्लेशयतु, –ताम्। अक्लेशयत्, –त। क्लेशयेत्, –त। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—क्लेशितव्यम्। क्लेशनीयम्। क्लेश्यम्। क्लिशितः। क्लिष्टः। क्लिशितवान्। क्लिश्यमानः। क्लेशितुम्। क्लिष्टम्। क्लिशित्वा, क्लिष्ट्वा। परिक्लिश्य।

क्लिशू–विबाधने (क्र्या० पर० सक० वे०)। क्लिश्नाति। चिक्लेश। क्लेशिता, क्लेष्टा। क्लेशिष्यति, क्लेक्ष्यति। क्लिश्नातु। अक्लिश्नात्। क्लिश्नीयात्। क्लिश्यात्। ಇತ್ಯಾದಿ. ತೊಂದರೆಪಡಿಸು, ಪೀಡಿಸು, ಬಾಧಿಸು. "इत्थमाराध्यमानोऽपि क्लिश्नाति भुवनत्रयम्" कुमा० २-४०।

कर्मणि :—क्लिश्यते। चिक्लिशे। क्लेशिता, क्लेष्टा। क्लेशिष्यते, क्लेक्ष्यते। क्लिश्यताम्। अक्लिश्यत। क्लिश्येत। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि :—क्लेशयति, –ते। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—क्लेशितव्यम्, क्लेष्टव्यम्। क्लेशनीयः। क्लेश्यः। क्लिशितः, क्लिष्टः। क्लिशितवान्, क्लिष्टवान्। क्लिश्नन्, क्लिश्नती। क्लेशितुम्, क्लेष्टुम्। क्लिशितम्, क्लिष्टम्। क्लिशित्वा, क्लिष्ट्वा। परिक्लिश्य। "रूढेन्द्रजित्प्रहरणव्रणकर्कशेन क्लिश्नन्निवास्य भुजमध्यमुरःस्थलेन" रघु० १३-७३।

क्लिशित ಕ್ಲಿಶಿತ (न०) 1. ತೊಂದರೆ, ಪೀಡೆ, ಬಾಧೆ. क्लिशू भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ತೊಂದರೆಗೊಂಡ, ಕ್ಲೇಶದಿಂದ ಕೂಡಿದ. क्लिशू (विबाधने) कर्तृ० "क्तः" (३-४-७२)। वा इडागमः। इडभावे क्लिष्टः। 3. ತೊಂದರೆ ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ನೋಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. क्लिशू कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

क्लिशितवत् ಕ್ಲಿಶಿತವತ್ (वि०) ತೊಂದರೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದ. क्लिश (उपतापे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। "उपद्रुतश्चिरं द्वन्द्वैर्ययोः क्लिशितवानहम्" भट्टि० २२-७। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

क्लिश्यमान ಕ್ಲಿಶ್ಯಮಾನ (वि०) ಪೀಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ತೊಂದರೆ ಪಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. क्लिशू (विबाधने) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "विद्वान् तथैव यः शक्तः क्लिश्यमानः प्रकुप्यति" भा० वन० २९-१५।

क्लिष्ट ಕ್ಲಿಷ್ಟ (न०) 1. ತೊಂದರೆ, ಪೀಡೆ, ಬಾಧೆ. क्लिशू (विबाधने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 2. ಪೂರ್ವಾಪರ ವಿರೋಧವುಳ್ಳ ಮಾತು, ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ ಮಾತು. "अथ संकुलक्लिष्टे परस्परपराहते" अम०। (वि०) 3. ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊಂದರೆಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. क्लिशू (विबाधने) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। 4. ನೋಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "अक्लिष्टबालतरुपल्लवलोभनीयं पीतं मया सदयमेव रतोत्सवेषु" शाकु० ६-२०। 5. ಕೆಟ್ಟಿರುವ. "इदमुपनतमेवं रूपमक्लिष्टकान्ति प्रथमपरिगृहीतं स्यान्नवेति व्यवस्यन्" शाकु० ५-१९। 6. ಕೆದರಿದ, ತಾರುಮಾರು ಹೊಂದಿದ. "अर्धपीतस्तनं मातुरामर्दक्लिष्टकेसरम्" शाकु० ७-१४। 7. ಗ್ಲಾನಿಹೊಂದಿದ, ಕಳೆಗುಂದಿದ. "हिमक्लिष्टप्रकाशानि ज्योतींषीव मुखानि वः" कुमा० २-१९।

क्लिष्टत्व ಕ್ಲಿಷ್ಟತ್ವ (न०) ಒಂದು ಸಮಸ್ತಪದದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯೆ ಬೇರೆ ಪದಗಳ ವ್ಯವಧಾನದಿಂದ ವಿವಕ್ಷಿತವಾದ ಅರ್ಥವು ಸಾವಕಾಶವಾಗಿ ತೋರುವಿಕೆ. "क्लिष्टत्वमर्थप्रतीतेर्व्यवहितत्वम्" सा० द० ७।

क्लिष्टवर्त्मन् ಕ್ಲಿಷ್ಟವರ್ತ್ಮನ್ (न०) ಒಂದು ವಿಧ ನೇತ್ರವ್ಯಾಧಿ. "मृद्वल्पवेदनं ताम्रं यद्वर्त्म सममेव च। अकस्माच्च भवेद्रक्तं क्लिष्टवर्त्म तदादिशेत्" सुश्रुत० उत्तरतं० ३-१८।

क्लिष्टि ಕ್ಲಿಷ್ಟಿ (स्त्री०) 1. ಪೀಡೆ, ತೊಂದರೆ, ಕ್ಲೇಶ. क्लिश (उपतापे) भावे "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಸೇವೆ, ಶುಶ್ರೂಷೆ.

क्लीत ಕ್ಲೀತ (पुं०) ವಿಷತುಂಬಿದ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹುಳು, ಕ್ರಿಮಿ. "क्लीतः कृमिसरारी च यच्चाप्युत्क्लेशकस्तथा" सुश्रुत० कल्प० ८-११।

क्लीतक ಕ್ಲೀತಕ (न०) 1. ಅತಿಮಧುರ. क्लीबृ (अधाष्टर्ये) भावे "क्तः" (३-३-११४)। क्लीतमधाष्टर्यं कलति — कल (क्षेपे) "डः" (३-२-१०१)। "मधुकं क्लीतकं यष्टिमधुकं मधुयष्टिका" अम०। 2. ಹೊಂಗೆ ಬೀಜ.

क्लीतकिका ಕ್ಲೀತಕಿಕಾ (स्त्री०) ನೀಲಿಗಿಡ. क्लीतकमस्त्यस्याः "इनिः" (५-२-११५)। रस्य लत्वम्।

क्लीतनक ಕ್ಲೀತನಕ (न०) ಕುರಟಗೆ ಗಿಡ.

क्लीबृ–अधाष्टर्ये (भ्वा० आत्म० अक० से०)। क्लीबते। चिक्लीबे। अक्लीबिष्ट। ಅಧೃಷ್ಟನಾಗು, ಅಶಕ್ತನಾಗು, ಕಳೆಗುಂದಿದವನಾಗು.

क्लीब ಕ್ಲೀಬ (पुंन०) 1. ಷಂಡ, ನಪುಂಸಕ, ವೀರ್ಯವಿಲ್ಲದವನು, ಗಂಡಸೂ ಹೆಂಗಸೂ ಅಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ. क्लीबृ (अधाष्टर्ये) "अच्" (३-१-१३४)। ಯಾವನ ಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನೊರೆಯಿರುವುದಿಲ್ಲವೋ ಯಾವನ ಮಲವು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಹೋಗುವುದೋ ಯಾವನ ಜನನೇಂದ್ರಿಯದಲ್ಲಿ ಉನ್ಮಾದ ಮತ್ತು ವೀರ್ಯಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅವನು ನಪುಂಸಕ. "न मूत्रं फेनिलं यस्य विष्ठा चाप्सु निमज्जति। मेढ्रं चोन्मादशुक्राभ्यां हीनः क्लीबः स उच्यते" कात्या०। "नष्टे मृते प्रव्रजिते क्लीबे च पतिते पतौ" परा०।

ಷಂಡನು ಹದಿನಾಲ್ಕು ವಿಧ: "चतुर्दशविधः शास्त्रे षण्डो दृष्टो मनीषिभिः। चिकित्स्यश्चाचिकित्स्यश्च तेषामुक्तो विधिः क्रमात्। (1) निसर्गषण्डो

(2) ऽनण्डश्च (3) पक्षषण्डस्तथैव च। (4) अभिशापाद्-गुरोः (5) रोगात् (6) देवक्रोधात्तथैव च। (7) ईर्ष्या-षण्डस्तथा (8) आसेक्यो (9) वातरेता (10) मुखेभगः। (11) आक्षेप्ता (12) मोघबीजश्च (13) शालीनः (14) अन्यापतिस्तथा" नारदः। **ಷಂಡತನಕ್ಕೆ ಕಾರಣ:** ಪುರುಷನ ಶುಕ್ರ (ವೀರ್ಯ) ವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿದ್ದರೆ ಪುಂಶಿಶುವೂ ಹೆಂಗಸಿನ ಆರ್ತವವು (ರಜಸ್ಸು) ಅಧಿಕವಾಗಿದ್ದರೆ ಸ್ತ್ರೀ ಶಿಶುವೂ ಎರಡೂ ಸಮವಾಗಿದ್ದರೆ ನಪುಂಸಕಶಿಶುವೂ ಜನಿಸುವುವು. "तत्र शुक्रबाहुल्यात् पुमान् आर्तवबाहुल्यात् स्त्री साम्यादुभयोर्नपुंसकम्" सुश्रुत० शारीर० ३-५। 2. ಧೈರ್ಯವಿಲ್ಲದವನು. 3. ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಉತ್ಸಾಹವಿಲ್ಲದವನು. 4. ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನು, ಪೌರುಷವಿಲ್ಲದವನು. 5. ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ, ಶಬ್ದದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಧರ್ಮ. ಲಿಂಗವು ಪ್ರಾಕೃತಗುಣಗತವಾದ ಅವಸ್ಥೆಯ ಒಂದು ಧರ್ಮ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಲಿಂಗವೂ ತ್ರಿಗುಣಪ್ರಕೃತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾದುದರಿಂದ ಶಬ್ದಗಳೂ ಗುಣತ್ರಯಾತ್ಮಕಗಳಾದುವು. ಶಬ್ದಗಳು ಆಯಾ ಗುಣಗಳಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ಸತ್ತ್ವಗುಣಾಧಿಕ್ಯದಿಂದ ಪುಲ್ಲಿಂಗವೆಂದೂ ರಜೋಗುಣಾಧಿಕ್ಯದಿಂದ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗವೆಂದೂ ಎರಡೂ ಗುಣಗಳ ಸಾಮ್ಯದಿಂದ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವೆಂದೂ ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುವುವು. ಆದರೆ ಈ ಲಿಂಗಗಳು ಶಬ್ದನಿಷ್ಠ ಮತ್ತು ಅರ್ಥನಿಷ್ಠಗಳೆಂದು ವೈಯಾಕರಣರಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆ.

क्लीबता ಕ್ಲೀಬತಾ (स्त्री०) ನಪುಂಸಕತ್ವ, ನಪುಂಸಕನಾಗಿರುವಿಕೆ. क्लीबस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः"। **क्लीबत्वम् ಕ್ಲೀಬತ್ವಮ್.**

क्लेद ಕ್ಲೇದ (पुं०) 1. ಒದ್ದೆ, ತೇವ. क्लिदू (आर्द्रीभावे) "घञ्" (३-३-१८)। "तदञ्जनक्लेदसमाकुलाक्षं प्रम्लानबीजाङ्कुरकर्णपूरम्" रघु० ७-२७। 2. ದೇಹದೊಳಗಿರುವ ಉಪದ್ರವ. "स तौ कुशलवोन्मृष्टगर्भक्लेदौ तदाख्यया" रघु० १५-३२। 3. ಕೊಳೆತು ಹೋಗುವುದು, ಕೊಳೆತು ನಾರುವುದು. 4. ಸೋರುವುದು, ಜಿನುಗುವುದು.

क्लेदक ಕ್ಲೇದಕ (पुं०) 1. ದೇಹದೊಳಗೆ ತೇವವುಂಟು ಮಾಡುವ ಶ್ಲೇಷ್ಮ, ಕಫ. क्लेदयति — क्लिदू (आर्द्री-भावे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ದೇಹದೊಳಗಿನ ಹತ್ತು ಅಗ್ನಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. **ಹತ್ತು ಜಠರಾಗ್ನಿಗಳು:** (1) भ्राजकः, (2) रञ्जकः, (3) क्लेदकः, (4) स्नेहकः, (5) धारकः, (6) बन्धकः, (7) द्रावकः, (8) व्यापकः, (9) पाचकः ಮತ್ತು (10) श्लेष्मकः। (वि०) 3. ತೇವವುಂಟುಮಾಡುವ (ನೀರು ಮುಂತಾದುದು).

क्लेदन् ಕ್ಲೇದನ್ (पुं०) ಚಂದ್ರ. क्लिदू (आर्द्रीभावे) "कनिः" (उ० १-१५७)। निपा०।

क्लेदन ಕ್ಲೇದನ (पुं०) 1. ತೇವವುಂಟುಮಾಡುವ ದೇಹದೊಳಗಿನ ಶ್ಲೇಷ್ಮ, ಕಫ. क्लेदयति—क्लिदू (आर्द्रीभावे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। **ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಕಫಗಳು:** (1) क्लेदनः, (2) अवलम्बनः, (3) रसनः, (4) स्नेहनः ಮತ್ತು (5) श्लेष्मणः। **ಇವುಗಳ ಸ್ಥಾನಗಳು:** (ಕ್ರಮವಾಗಿ) (1) आमाशयः, (2) हृदयम्, (3) कण्ठः, (4) शिरः, (5) सन्धयः। "कफस्यैतानि नामानि क्लेदनश्चावलम्बनः। रसनः स्नेहनश्चापि श्लेष्मणः स्थानभेदतः। आमाशयेऽथ हृदये कण्ठे शिरसि सन्धिषु। स्थानेष्वेषु मनुष्याणां श्लेष्मा तिष्ठत्यनुक्रमात्" भावप्र०। (न०) 2. ತೇವಮಾಡುವಿಕೆ, ಒದ್ದೆಮಾಡುವಿಕೆ, ನೆನೆಯಿಸುವುದು. क्लिदू भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಸೋರುವುದು, ಜಿನುಗುವುದು. (वि०) 4. ತೇವ ಮಾಡುವ, ಒದ್ದೆಮಾಡುವ.

क्लेदु ಕ್ಲೇದು (पुं०) ಚಂದ್ರ. क्लिदू (आर्द्रीभावे) "उः" (उ० १-१०)।

क्लेद्य ಕ್ಲೇದ್ಯ (वि०) ನೆನೆಯಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ, ತೋಯಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. क्लिदू (आर्द्रीभावे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "अच्छेद्योऽयमदाह्योऽयमक्लेद्योऽशोष्य एव च" गीता २-२४।

क्लेश ಕ್ಲೇಶ (पुं०) 1. ಕಷ್ಟ, ತೊಂದರೆ, ದುಃಖ. क्लिशू (विबाधने) "घञ्" (३-३-१८)। "यान्ति निर्वहणमस्य संसृतिक्लेशनाटकविडम्बनाविधेः" माघ० १४-६३। 2. ಆಯಾಸ, ಶ್ರಮ, ದಣಿವು. "अह्नाय सा नियमजं क्लममुत्ससर्ज क्लेशः फलेन हि पुनर्नवतां विधत्ते" कुमा० ५-८६। 3. ಸಿಟ್ಟು, ಕೋಪ. 4. ವ್ಯವಸಾಯ. "क्लेशो दुःखेऽपि कोपेऽपि व्यवसायेऽपि च दृश्यते" मेदि०। 5. ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಐದು ವಿಧ ಕ್ಲೇಶಗಳು: (1) अविद्या, (2) अस्मिता, (3) रागः, (4) द्वेषः ಮತ್ತು (5) अभिनिवेशः ಎಂದು ಕ್ಲೇಶವು ಐದು ಪ್ರಕಾರ. ಅನಿತ್ಯವನ್ನು ನಿತ್ಯವೆಂದೂ ಅಶುಚಿಯನ್ನು ಶುಚಿಯೆಂದೂ ದುಃಖವನ್ನು ಸುಖವೆಂದೂ ಅನಾತ್ಮನನ್ನು ಆತ್ಮನೆಂದೂ ತಿಳಿಯುವುದು **ಅವಿದ್ಯೆ.** ಬುದ್ಧಿಪುರುಷರನ್ನು ಒಂದಾಗಿ

ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ನಾನು ನನ್ನದು ಎಂಬ ಅಭಿಮಾನ, ಅಹಂಕಾರ ಮಮಕಾರಗಳು **ಅಸ್ಮಿತೆ.** ಮನುಷ್ಯನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಆಶೆಯು **ರಾಗ**ವೆನಿಸುವುದು. ನಿವೃತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಜಿಹಾಸೆಯು **ದ್ವೇಷ.** ಜರಾಮರಣ ಮೊದಲಾದ ಭಯವು **ಅಭಿನಿವೇಶ.** "अविद्यास्मितारागद्वेषाभिनिवेशाः पञ्च क्लेशाः" पा० यो० सू०। ಕ್ಲೇಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಕ್ಲೇಶಗಳು. "क्लेशकर्मफलभोगवर्जितं पुंविशेषममुमीश्वरं विदुः" माघ० १४-६२।

क्लेशक ಕ್ಲೇಶಕ (वि०) 1. ತೊಂದರೆಕೊಡುವ, ಕಷ್ಟವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. 2. ಆಯಾಸವುಂಟುಮಾಡುವ. क्लिशू (विबाधने) "वुञ्" (३-२-१४६)।

क्लेशक्षम ಕ್ಲೇಶಕ್ಷಮ (वि०) ಕಷ್ಟವನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳತಕ್ಕವನು. क्लेशं क्षमते।

क्लेशद ಕ್ಲೇಶದ(वि०)1. ಕಷ್ಟವನ್ನು ಕೊಡುವ, ತೊಂದರೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. क्लेशं ददाति — डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। 2. ಆಯಾಸವುಂಟುಮಾಡುವ.

क्लेशनाशन ಕ್ಲೇಶನಾಶನ(न०)1. ಕಷ್ಟವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದು. 2. ಆಯಾಸವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದು. क्लेशस्य नाशनम्। (वि०) 3. ಕಷ್ಟವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ. 4. ಆಯಾಸವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ. क्लेशं नाशयति—णश (अदर्शने) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

क्लेशभाज् ಕ್ಲೇಶಭಾಜ್ (वि०)1. ಕಷ್ಟವನ್ನು ಹೊಂದುವವನು. 2. ಆಯಾಸಪಡುವವನು. क्लेशं भजते — भज (सेवायाम्) "ण्विः" (३-२-६२)।

क्लेशयत् ಕ್ಲೇಶಯತ್ (वि०) 1. ಕಷ್ಟಪಡಿಸುವ. 2. ಆಯಾಸಪಡಿಸುವ. क्लिशू (विबाधने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)।

क्लेशापह ಕ್ಲೇಶಾಪಹ (वि०) 1. ಕಷ್ಟವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವವನು, ತೊಂದರೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವವನು. क्लेशमपहन्ति — हन (हिंसागत्योः) "डः" (३-२-५०)। 2. ಆಯಾಸವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ. क्लेशापहः पुत्रः।

क्लेशित ಕ್ಲೇಶಿತ (वि०)1. ತೊಂದರೆಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. क्लिशू (विबाधने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಆಯಾಸಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

क्लेशितृ ಕ್ಲೇಶಿತೃ (वि०) 1. ಕಷ್ಟವುಂಟುಮಾಡುವ, ತೊಂದರೆಪಡಿಸುವ, ನೋಯಿಸುವ. क्लिशू (विबाधने) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ಆಯಾಸವುಂಟುಮಾಡುವ, ಶ್ರಮವನ್ನು ಕೊಡುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **क्लेशित्री ಕ್ಲೇಶಿತ್ರೀ.**

क्लेशिन् ಕ್ಲೇಶಿನ್ (वि०) ಕ್ಲೇಶವುಳ್ಳ, ತೊಂದರೆಯುಳ್ಳ. क्लेशोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

क्लैतकिक ಕ್ಲೈತಕಿಕ (न०) ಅತಿಮಧುರದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮದ್ಯ. क्लीतकेन निर्वृत्तम् "ठञ्" (५-१-७९)।

क्लैब्य ಕ್ಲೈಬ್ಯ (न०) 1. ನಪುಂಸಕತನ. 2. ಅಧಾರ್ಷ್ಟ್ಯ, ಧೈರ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದು. 3. ಅಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಪೌರುಷವಿಲ್ಲದಿರುವುದು. क्लीबस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "क्लैब्यं मा स्म गमः पार्थ नैतत्त्वय्युपपद्यते। क्षुद्रं हृदयदौर्बल्यं त्यक्त्वोत्तिष्ठ परन्तप" गीता २-३। 4. ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ.

क्लोमन् ಕ್ಲೋಮನ್ (न०) ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗಿರುವ ಜಲಾಶಯ, ಮೂತ್ರಕೋಶ. क्लवते—क्लुङ् (गतौ) "मनिन्" (उ० ४-१४४)।

क्व ಕ್ವ (अव्य०) ಎಲ್ಲಿ ? ಯಾವ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ? ಯಾರಲ್ಲಿ? ಯಾವುದರಲ್ಲಿ ? किम् "अत्" (५-३-१२)। क्वादेशः (७-२-१०५)। "क्वास्ते दुर्योधनोऽसौ कथयत न रुषा द्रष्टुमभ्यागतौ स्वः" वेणी० ५-२६। ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳಿಗಿರುವ ಬಹಳ ಅಂತರವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮತ್ತು ಅಸಂಭವವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು "क्व" ಶಬ್ದಗಳು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುವು. "क्व सूर्यप्रभवो वंशः क्व चाल्पविषया मतिः" रघु० १-२। "क्व वयं क्व परोक्षमन्मथो मृगशावैः सममेधितो जनः" शाकु० २-१८। "क्व" ಶಬ್ದಕ್ಕೆ चन, चित् ಗಳು ಸೇರಿದರೆ ಕೆಲವು ಕಡೆ, ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಕಡೆ ಮುಂತಾದ ಅನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುವು. **क्वचन ಕ್ವಚನ.** ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಕಡೆ, ಒಂದು ಜಾಗದಲ್ಲಿ. "भ्रमणरयविकीर्णभासा खगेन क्वचन पतनयोग्यं देशमन्विष्यताधः" नैष० २-१०८। **क्वचित् ಕ್ವಚಿತ್.** ಕೆಲವು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ, ಕೆಲವು ಜಾಗದಲ್ಲಿ, "क्वचित् पथा सञ्चरते सुराणां क्वचित् घनानां पततां क्वचिच्च" रघु० १३-१९।

क्वङ्गु ಕ್ವಂಗು(पु०)ನವಣೆಯೆಂಬ ಒಂದು ಧಾನ್ಯ. "कङ्गुस्तु कङ्गुनी क्वङ्गुः प्रियङ्गुः पीततण्डुला" अभि० चि०।

क्वण — शब्दे (भ्वा० पर० अक० से०)। क्वणति। चक्वाण। क्वणिता। क्वणिष्यति। क्वणतु। अक्वणीत्, अक्वाणीत्। ಇತ್ಯಾದಿ. ಶಬ್ದಮಾಡು, ಸದ್ದುಮಾಡು.

भावे :—क्वण्यते। चक्वणे। क्वणिता। क्वणिष्यते। क्वण्यताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि :—क्वाणयति, –ते। क्वाणयां चकार, –चक्रे। –बभूव –आस। क्वाणयिता। क्वाणयिष्यति –ते। क्वण्यतु, –ताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—क्वणितव्यम्। क्वणनीयम्। क्वण्यम्। क्वणितः। क्वणितवान्। क्वणन्, क्वणन्ती। क्वणितुम्। क्वणितम्। क्वणनम्। क्वणित्वा। प्रक्वण्य। "दुःसहा ही परिक्षिप्ताः क्वणद्भिरलिगाथकैः" भट्टि० ६-८४।

क्वण ಕ್ವಣ (पुं०) 1. ಆಭರಣಗಳ ಶಬ್ದ, ಒಡವೆಗಳ ಸದ್ದು. क्वण (शब्दे) वा "अप्" (३-३-६५)। पक्षे "घञ्" (३-३-१८)। **क्वाणः ಕ್ವಾಣಃ.** "भूषणानां तु शिञ्जितम्। निक्वाणो निक्वणः क्वाणः क्वणः क्वणनमित्यपि" अम०। 2. ಸದ್ದು, ಶಬ್ದ. (वि०) 3. ಶಬ್ದಮಾಡುವ, ಸದ್ದುಮಾಡುವ.

क्वणत् ಕ್ವಣತ್ (वि०) ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಸದ್ದುಮಾಡುತ್ತಿರುವ. क्वण (शब्दे) "शतृ" (३-२-१२४)। "प्रस्थं हिमाद्रेर्मृगनाभिगन्धि किञ्चित्क्वणत्किन्नरमध्युवास" कुमा० १-५४। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **क्वणन्ती ಕ್ವಣಂತೀ.**

क्वणन ಕ್ವಣನ (पुं०) 1. ಸಣ್ಣ ಮಡಕೆ, ಚಿಕ್ಕ ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆ. क्वण (शब्दे) कर्त० "ल्युः" (३-१-१३४)। "क्वणनो हण्डिकासुतः" त्रिकाण्ड०। 2. ಶಬ್ದ, ಸದ್ದು. क्वण भावे "ल्युट्" (३-१-११५)। 3. ತಂತೀವಾದ್ಯದ ಶಬ್ದ. 4. ಆಭರಣಗಳ ಶಬ್ದ, ಒಡವೆಗಳ ಸದ್ದು. 5. ವೀಣೆ ಮೊದಲಾದ ತಂತೀವಾದ್ಯಗಳ ಶಬ್ದ.

क्वणित ಕ್ವಣಿತ (न०) 1. ಶಬ್ದ, ಸದ್ದು. क्वण (शब्दे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 2. ವೀಣೆ ಮೊದಲಾದ ತಂತೀವಾದ್ಯಗಳ ಟಂಕಾರ, ತಂತಿಯ ಶಬ್ದ. "रक्तवैणिकहताधरतन्त्रीमण्डलक्वणितचारु चुकूजे" माघ० १०-६४। 3. ಹೆಂಗಸರ ಸುರತಕಾಲದ ಮಾತು. "अनर्थकैरजनि विदग्धकामिनीरतान्तरक्वणितविलासकौशलैः" माघ० १७-३३। (वि०) 4. ಶಬ್ದಮಾಡಿದ, ಸದ್ದುಮಾಡಿದ. क्वण कर्त० "क्तः" (३-४-७२)।

क्वत्य ಕ್ವತ್ಯ (वि०) ಎಲ್ಲಿ ಇರುವುದು ? ಎಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದುದು ? ಯಾರಲ್ಲಿ ಇರುವುದು ? ಯಾರಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದುದು ? क्व "त्यप्" (४-२-१०४)।

क्वथे – निष्पाके (भ्वा० पर० सक० से०)। क्वथति। चक्वाथ। क्वथिता। क्वथिष्यति। क्वथतु। अक्वथत्। क्वथेत्। क्वथ्यात्। अक्वथीत्। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ಕುದಿಯಿಸು, ಮರಳಿಸು. 2. ಬೇಯಿಸು.

कर्मणि :—क्वथ्यते। चक्वथे। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि :—क्वाथयति, –ते। ಇತ್ಯಾದಿ.

क्वथन ಕ್ವಥನ (न०) 1. ಬೇಯಿಸುವುದು. 2. ಕುದಿಯಿಸುವುದು, ಮರಳಿಸುವುದು. क्वथे (निष्पाके) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. ಕುದಿಯಿಸುವವನು. 4. ಬೇಯಿಸುವವನು. क्वथे कर्त० "ल्युः" (३-१-१३४)।

क्वथित ಕ್ವಥಿತ (वि०) 1. ಕುದಿಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಬೇಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುಡಲ್ಪಟ್ಟ. क्वथे (निष्पाके) "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रियावियोगक्वथितादिवैलाच्चन्द्राच्च राहुग्रहपीडितात्ते" नैष० १०-२२।

क्वाण ಕ್ವಾಣ (पुं०) "क्वण" ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ. क्वण (शब्दे) "घञ्" (३-३-१८)।

क्वाथ ಕ್ವಾಥ (पुं०) ಕಷಾಯ, ಮರಳಿಸಿ ಇಳಿಸಿದ ಭಟ್ಟಿ. क्वथे (निष्पाके) वा "णः" (३-१-१४०)। पक्षे "अच्" (३-१-१३४)। **क्वथः ಕ್ವಥಃ.**

क्वाथयितव्य ಕ್ವಾಥಯಿತವ್ಯ (वि०) 1. ಕಾಯಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ. 2. ಕುದಿಯಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ. 3. ಬೇಯಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ. क्वथे (निष्पाके) + णिच् "तव्यः" (३-१-९६)। "अनीयर्" (३-१-९६)। **क्वाथनीयः ಕ್ವಾಥನೀಯಃ.**

क्वाथ्यमान ಕ್ವಾಥ್ಯಮಾನ (वि०) ಕುದಿಯಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. क्वथे (निष्पाके) + णिच् कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "जलाशयेषु तप्तेषु क्वाथ्यमानेषु वह्निना" भा० आदि० २५२-९।

क्ष ಕ್ಷ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಸಿಂಹ. 2. ರಾಕ್ಷಸ. 3. ಪ್ರಳಯ, ಜಗತ್ತಿನ ನಾಶ. 4. ಭೂಮಿ, ಕ್ಷೇತ್ರ. 5. ಕ್ಷೇತ್ರಪಾಲ, ರೈತ. 6. ವಿದ್ಯುತ್ತು, ಮಿಂಚು. 7. ನಾಶ. "क्षः संवर्ते राक्षसे च नारसिंहे च विद्युति। क्षेत्रे नाशे क्षेत्रपाले" मेदि०। 8. ವಕ್ಷಃಸ್ಥಲ, ಎದೆ. 9. ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರ. "क्षः क्षेत्रे वक्षसि प्रोक्तो बुधैः क्षः शब्दशासने" एका०।

क्षण ಕ್ಷಣ (पुं०) 1. ಉತ್ಸವ, ಹಬ್ಬ, ಸಂತೋಷದ ಕಾಲ. क्षणोति दुःखम्—क्षणु (हिंसायाम्) "अच्" (३-१-१३४)। "क्षणं क्षणोत्क्षिप्तगजेन्द्रकृत्तिना स्फुटोपमं भूतिसितेन

शम्भुना" माघ० १-४। 2. ಒಂದು ಮುಹೂರ್ತದ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ, ನಾಲ್ಕು ನಿಮೇಷಗಳ ಕಾಲ.

ಕಾಲಮಾನ:

क्षणद्वयं	१ लवः
लवद्वयं	१ निमेषः
अष्टादश (१८) निमेषाः	१ काष्ठा
त्रिंशत् (३०) काष्ठाः	१ कला
त्रिंशत् (३०) कलाः	१ क्षणः
द्वादश (१२) क्षणाः	१ मुहूर्तः
त्रिंशत् (३०) मुहूर्ताः	१ अहोरात्रः (एकं दिनम्)
ದಿವಸದ $\frac{1}{30}$ ಭಾಗ	1 ಮುಹೂರ್ತ
ಮುಹೂರ್ತದ $\frac{1}{12}$ ಭಾಗ	1 ಕ್ಷಣ
ಕ್ಷಣದ $\frac{1}{30}$ ಭಾಗ	1 ಕಲೆ
ಕಲೆಯ $\frac{1}{30}$ ಭಾಗ	1 ಕಾಷ್ಠೆ
ಕಾಷ್ಠೆಯ $\frac{1}{18}$ ಭಾಗ	1 ನಿಮೇಷ
ನಿಮೇಷದ $\frac{1}{2}$ ಭಾಗ	1 ಲವ
ಲವದ $\frac{1}{2}$ ಭಾಗ	1 ಕ್ಷಣ.

"इति विज्ञापितो राज्ञा ध्यानस्तिमितलोचनः। क्षणमात्रमृषिस्तस्थौ सुप्तमीन इव ह्रदः" रघु० १-७३। 3. ಬಿಡುವು, ವಿರಾಮ, ಪುರಸತ್ತು, ಅವಕಾಶ. "अहमपि लब्धक्षणः स्वगेहं गच्छामि" माल० १। 4. ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಮುಹೂರ್ತ. 5. ಕೆಲಸವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಯಾವ ಕಾರ್ಯವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 6. ಮಧ್ಯಭಾಗ. 7. ಪರತಂತ್ರತೆ, ಇತರರಿಗೆ ಅಧೀನನಾಗಿರುವಿಕೆ. 8. ನಿಮೇಷ ಕಾಲದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. 9. ಪರಮಾಣು. 10. ಒಂದು ಪರ್ವಕಾಲ. 11. ಒಂದು ಮುಹೂರ್ತ ಕಾಲ. "तदाकुलोऽसौ कुलदैवतस्य स्मृतिं ततान क्षणमेकतानः" नैष० १०-६९। "क्षणः कालविशेषे स्यात्पर्वण्यवसरे महे। व्यापारविकलत्वे च परतन्त्रत्वमध्ययोः" हेम०। (अव्य०) 12. ಒಂದು ಸಮಯದಲ್ಲಿ, ಒಂದು ಮುಹೂರ್ತಕಾಲದಲ್ಲಿ. "संरम्भं मैथिलीहासः क्षणसौम्यां निनाय ताम्" रघु० १२-३६।

क्षणक्षण ಕ್ಷಣಕ್ಷಣ (अव्य०) ಕ್ಷಣಕಾಲ ಮಾತ್ರ. "क्षणमात्रे क्षणक्षणम्" त्रिकाण्ड०।

क्षणक्षेप ಕ್ಷಣಕ್ಷೇಪ (पुं०) ಕ್ಷಣಕಾಲ ವಿಳಂಬ, ಕ್ಷಣಕಾಲ ನಾವಕಾಶ. क्षणस्य क्षेपः। "प्रस्थानकालक्षमवेषकल्पनाकृतक्षणक्षेपमदेक्षताच्युतम्" माघ० १२-१।

क्षणद ಕ್ಷಣದ (पुं०) 1. ದೈವಜ್ಞ, ಜೋಯಿಸ, ಮೌಹೂರ್ತಿಕ. क्षणं यात्रादिमुहूर्तं ददाति — डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। (न०) 2. ಜಲ, ನೀರು. (स्त्री०) —दा — ದಾ. 3. ರಾತ್ರಿ. क्षणमवकाशं ददाति। ವಿಶ್ರಾಂತಿಗಾಗಿ ವಿರಾಮಕೊಡುವುದರಿಂದ ರಾತ್ರಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು. "क्षणदं तोये क्षणदो गणके क्षणदा निशि" हेम०। "विशदाश्मकूटघटिताः क्षपाकृतः क्षणदासु यत्र च रुचैकतां गताः" माघ० १३-५३।

क्षणदाकर ಕ್ಷಣದಾಕರ (पुं०) ಚಂದ್ರ. क्षणदां करोति— डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)। "उदिते ततः सपदि लब्धपदैः क्षणदाकरेऽनुपदिभिः प्रयये" माघ० ९-७०।

क्षणदाचर ಕ್ಷಣದಾಚರ (पुं०) ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ರಾಕ್ಷಸ. क्षणदायां चरति — चर (गतिभक्षणयोः) "टः" (३-२-१६)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **—चरी — ಚರೀ.**

क्षणदान्ध्य ಕ್ಷಣದಾಂಧ್ಯ (न०) ಇರುಳುಗಣ್ಣು, ರಾತ್ರಿ ಕಾಣದಿರುವ ಕಣ್ಣು. क्षणदायामान्ध्यं यस्य।

क्षणद्युति ಕ್ಷಣದ್ಯುತಿ —प्रभा — ಪ್ರಭಾ (स्त्री०) ವಿದ್ಯುತ್ತು, ಮಿಂಚು. क्षणं द्युतिः प्रभा वा अस्याः।

क्षणन ಕ್ಷಣನ (न०) ಹನನ, ವಧೆ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. क्षणु (हिंसायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)।

क्षणभङ्गुर ಕ್ಷಣಭಂಗುರ (वि०) ಕ್ಷಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಾಶವಾಗುವ, ಶಾಶ್ವತವಲ್ಲದ. क्षणात् भङ्गुरः। "संदृश्य क्षणभङ्गुरं तदखिलं धन्यस्तु संन्यस्यति" भर्तृ० ३-२०।

क्षणमात्र ಕ್ಷಣಮಾತ್ರ (न०) 1. ಒಂದು ಕ್ಷಣಕಾಲ. "विंशतिविषवीक्षणानां क्षणमात्रं पात्रं भवति" चं० रा०। (अव्य०) 2. ಒಂದು ಕ್ಷಣಕಾಲದಲ್ಲಿ. "क्षणमात्रमृषिस्तस्थौ सुप्तमीन इव ह्रदः" रघु० १-७३।

क्षणरामी ಕ್ಷಣರಾಮಿ (पुं०) 1. ಪಾರಿವಾಳದ ಪಕ್ಷಿ. 2. ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ. क्षणात् परं रमते।

क्षणशस् ಕ್ಷಣಶಸ್ (अव्य०) ಕ್ಷಣಕ್ಷಣವಾಗಿ, ಒಂದೊಂದು ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೂ. क्षणं क्षणमर्जयति "शस्" (५-४-४३)। "क्षणशः कणशश्चैव विद्यामर्थं च साधयेत्"।

क्षणान्तर ಕ್ಷಣಾಂತರ (न०) 1. ಒಂದು ಕ್ಷಣಕಾಲದ ಮಧ್ಯಭಾಗ. क्षणस्य अन्तरम्। 2. ಬೇರೆ ಕ್ಷಣ, ಮತ್ತೊಂದು ಕ್ಷಣ. अन्यत् क्षणम्। **—अन्तरे — ಅಂತರೇ.** (अव्य०) ಬೇರೆಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ, ಉತ್ತರಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ, ಕೊಂಚ ಕಾಲಾನಂತರ.

क्षणिक ಕ್ಷಣಿಕ (वि०) 1. ಕ್ಷಣಮಾತ್ರವಿರುವ, ಕ್ಷಣಕಾಲ ಮಾತ್ರವಿರುವ ಸ್ವಭಾವದ, ಅಸ್ಥಿರವಾದ. ಶಾಶ್ವತವಲ್ಲದ. क्षणोऽस्यास्ति "ठन्" (५-२-११५)। "स्वप्नेषु क्षणिकसमागमोत्सवैश्च" रघु० ८-९२। (स्त्री०) **–का –ಕಾ.** 2. ವಿದ್ಯುತ್ತು, ಮಿಂಚು.

क्षणिकता ಕ್ಷಣಿಕತಾ (स्त्री०) ಒಂದು ಕ್ಷಣಕಾಲ ಮಾತ್ರ ವಿರುವಿಕೆ, ನಾಲ್ಕು ನಿಮೇಷಗಳಕಾಲ ಮಾತ್ರವಿರುವಿಕೆ. क्षणिकस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "एतद्बलैः क्षणिकतामपि भूखुराग्रस्पर्शायुषां रयरसादसमापयद्भिः" नष० ११-१२७।

क्षणित ಕ್ಷಣಿತ (वि०) ಒಂದು ಕ್ಷಣಕಾಲವುಂಟಾಗಿರುವ, ಕ್ಷಣಕಾಲ ಅವಕಾಶ ದೊರೆತಿರುವ. क्षणोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)।

क्षणिन् ಕ್ಷಣಿನ್ (वि०)1. ಒಂದು ಕ್ಷಣಕಾಲವುಳ್ಳ. क्षणोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಅಸ್ಥಿರವಾದ, ಅಶಾಶ್ವತವಾದ. 3. ವಿಶ್ರಾಂತಿಯುಳ್ಳ. 4. ಸಂತೋಷವುಳ್ಳ. "तं विश्रान्तं शुभे देशे क्षणिनं कल्यमच्युतम्" भा० सभा० १३-५४। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **क्षणिनी ಕ್ಷಣಿನೀ.** 5. ರಾತ್ರಿ.

क्षणु – हिंसायाम् (तना० उभ० सक० से०)। क्षणोति, क्षणुते। चक्षाण, चक्षणे। क्षणिता। क्षणिष्यति, –ते। क्षणोतु, क्षणुताम्। ಇತ್ಯಾದಿ. ಹಿಂಸಿಸು, ಪೀಡಿಸು.

क्षत् ಕ್ಷತ್ (स्त्री०) 1. ಹಿಂಸೆ, ಪೀಡೆ, ಬಾಧೆ. 2. ವಧೆ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. 3. ಭೇದಿಸುವುದು, ಒಡೆಯುವುದು, ಸೀಳುವುದು. क्षणु (हिंसायाम्) "क्विप्" (वा० ३-३-९४)। 4. ನಾಶ.

क्षत ಕ್ಷತ (न०) 1. ಗಾಯ. क्षणु (हिंसायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। "सद्यो वसन्तेन समागतानां नखक्षतानीव वनस्थलीनाम्" कुमा० ३-२९। 2. ಉಜ್ಜುವುದು, ತಿಕ್ಕುವುದು, ಗೀರುವುದು. "अजस्रमास्फालितवल्लकीगुणक्षतोज्ज्वलाङ्गुष्ठनखांशुभिन्नया" माघ० १-९। 3. ನಾಶ. "क्षतात् किल त्रायत इत्युदग्रः क्षत्रस्य शब्दो भुवनेषु रूढः" रघु० २-५३। 4. ಪೀಡೆ, ಹಿಂಸೆ. 5. ಏಟು, ಹೊಡೆತ. 6. ಭೇದಿಸುವುದು, ಒಡೆಯುವುದು. क्षणु भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०)7. ಭೇದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, "नलिनीं क्षतसेतुबन्धनो जलसंघात इवासि विद्रुतः" कुमा० ४-६। 8. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "रुद्राणामपि मूर्धानः क्षतहुंकारशंसिनः" कुमा० २-२६। 9. ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 10. ಗಾಯಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. क्षणु कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "त्याज्यो दुष्टः प्रियोऽप्यासीदङ्गुलीवोरगक्षता" रघु० १-२८। 11. ಹೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. "रघोरवष्टम्भभयेन पत्त्रिणा हृदि क्षतो गोत्रभिदप्यमर्षणः" रघु० ३-५३।

क्षतकास ಕ್ಷತಕಾಸ (पुं०) ಐದು ವಿಧ ಕೆಮ್ಮಲು ರೋಗಗಳಲ್ಲೊಂದು. क्षतात् कासः। [ವಿವರಕ್ಕೆ "कास" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

क्षतज ಕ್ಷತಜ (न०) 1. ರಕ್ತ, ನೆತ್ತರು. क्षताज्जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-१-९८)। "स च्छिन्नमूलः क्षतजेन रेणुस्तस्योपरिष्टात्पवनावधूतः" रघु० ७-४३। 2. ಒಂದು ವಿಧ ಕಾಸರೋಗ. "सवातपित्तप्रभवः कफाच्च क्षतात्तथान्यः क्षयजोऽपरश्च। पञ्चप्रकारः कथितो भिषग्भिः विवर्धितो यक्ष्मविकारकृत् स्यात्" सुश्रुत० उत्तरतं ५२-६। 3. ಕೀವು. (वि०)4. ಗಾಯದಿಂದ ಉಂಟಾದ.

क्षतयोनि ಕ್ಷತಯೋನಿ (स्त्री०) ಪ್ರೌಢಯಾದ ಹೆಂಗಸು, ಕನ್ಯಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಮೀರಿದವಳು, ಋತುಮತಿಯಾದವಳು. क्षता योनिर्यस्य। "सा चेदक्षतयोनिः स्यात् गतप्रत्यागतापि वा" मनु० ९-१७६।

क्षतवृत्ति ಕ್ಷತವೃತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಬಡತನ, ದಾರಿದ್ರ್ಯ, ದುರವಸ್ಥೆ, ಯಾವ ಆಶ್ರಯವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. क्षता वृत्तिः। (वि०) 2. ದುರವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವ, ಜೀವನೋಪಾಯವಿಲ್ಲದಿರುವ. क्षता वृत्तिर्यस्य।

क्षतव्रत ಕ್ಷತವ್ರತ (वि०) ಅವಕೀರ್ಣ, ವ್ರತವನ್ನು ಭಂಗಪಡಿಸಿಕೊಂಡವನು. क्षतं व्रतं यस्य।

क्षतारि ಕ್ಷತಾರಿ (वि०) ಶತ್ರುಗಳಿಲ್ಲದವನು, ನಾಶವಾದ ಶತ್ರುಗಳುಳ್ಳವನು. क्षताः अरयो यस्य।

क्षति ಕ್ಷತಿ (स्त्री०)1. ನಾಶ, ಹಾನಿ. क्षणु (हिंसायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)। "हयानां न क्षतिः काचित् न रथस्य न मातलेः" भा० वन० १७२-१९। 2. ಗಾಯ. "द्विषां क्षतीर्याः प्रथमे शिलीमुखाः विभिद्य देहावरणानि चक्रिरे" किरा० १४-५५। 3. ಅಪಚಯ, ಕಡಮೆ. "अमी च कथमादित्याः प्रतापक्षतिशीतलाः" कुमा० २-२४। 4. ಕತ್ತರಿಸುವುದು, ಒಡೆಯುವುದು, ಬೇರ್ಪಡಿಸುವುದು. 5. ಕೀಳುವುದು. "विस्रब्धं क्रियतां वराहततिभिः मुस्ताक्षतिः पल्वले" शाकु० २-६।

क्षतिन् ಕ್ಷತಿನ್ (वि०) ಗಾಯಗೊಂಡವನು. क्षतमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

क्षतिमत् ಕ್ಷತಿಮತ್ (वि०) ಗಾಯಗೊಂಡವನು. क्षतिरस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "असृग्जनोऽस्त्रक्षतिमानवमज्जवसादनम्"माघ० १९-७८। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–मती – ಮತೀ.**

क्षतोदर ಕ್ಷತೋದರ (न०) ಅಜೀರ್ಣಾದಿ ದೋಷಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗಿನ ರೋಗ, ಆಮಶಂಕೆ, ರಕ್ತಾತಿಸಾರ. क्षतात् उदरम् उदररोगः।

क्षत्तृ ಕ್ಷತ್ತೃ (पुं०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಪಿತಾಮಹ. 2. ಸೂತ, ಸಾರಥಿ. क्षद (सौत्रधातुः) "तृच्" (उ० २-९४)। 3. ದಾಸೀಪುತ್ರ, ಸೇವಕಿಯ ಮಗ, ವಿದುರ. "ततः प्रीतमनाः क्षत्ता धृतराष्ट्रं विशांपते" भा० आदि० २००-१७। 4. ದ್ವಾರಪಾಲಕ. 5. ಸೇವಕ, ಆಳು. 6. ಶೂದ್ರನಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. "क्षत्ता शूद्रात् क्षत्रियाजे प्रतीहारे च सारथौ। भुजिष्यातनयेऽपि स्यान्नियुक्तवेधसोः पुमान्" मेदि०। 7. ಶೂದ್ರನಿಂದ ವೈಶ್ಯಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು, ಆಯೋಗವ. "क्षत्तार्यशूद्रयोः सुतः" अम०। "शूद्रादायोगवः क्षत्ता" मनु० १०-१२। 8. ಮತ್ಸ್ಯ, ಮೀನು. (वि०) 9. ಕತ್ತರಿಸುವವನು, ತುಂಡುಮಾಡುವವನು.

क्षत्र ಕ್ಷತ್ರ (पुंन०) 1. ಕ್ಷತ್ರಿಯ. क्षतात् त्रायते — त्रैङ् (पालने) "कः" (३-२-४) पृषो०। "क्षतात् किल त्रायत इत्युदग्रः क्षत्रस्य शब्दो भुवनेषु रूढः" रघु० २-५३। "क्षत्रस्यातिप्रवृद्धस्य ब्राह्मणान् प्रति सर्वशः। ब्रह्मैव संनियन्तृ स्यात्क्षत्रं हि ब्रह्मसंभवम्" मनु० ९-३२०। 2. ರಾಷ್ಟ್ರ, ನಾಡು, ದೇಶ. (न०) 3. ಜಲ, ನೀರು. 4. ದೇಹ, ಶರೀರ. 5. ಧನ, ಸಂಪತ್ತು, ಐಶ್ವರ್ಯ.

क्षत्रकर्मन् ಕ್ಷತ್ರಕರ್ಮನ್ (न०) ಕ್ಷತ್ರಿಯನ ಕೆಲಸ, ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ ಕಾರ್ಯ. ಶೌರ್ಯಪ್ರದರ್ಶನ, ತೇಜಸ್ಸು, ಧೈರ್ಯ, ಕಾರ್ಯದಕ್ಷತೆ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಹೆದರಿ ಓಡಿಹೋಗದಿರುವುದು, ದಾನ ಮತ್ತು ಪ್ರಭುತ್ವ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ ಕರ್ಮಗಳು. "शौर्यं तेजो धृतिर्दाक्ष्यं युद्धे चाप्यपलायनम्। दानमीश्वरभावश्च क्षात्रं कर्म स्वभावजम्" गीता १८-४३।

क्षत्रधर्म ಕ್ಷತ್ರಧರ್ಮ (पुं०) ಕ್ಷತ್ರಿಯನ ಕರ್ತವ್ಯ, ಪ್ರಜಾಪಾಲನರೂಪವಾದ ಕಾರ್ಯ. क्षत्रस्य धर्मः। "राज्यस्थः क्षत्रियश्चापि प्रजा धर्मेण पालयन्। कुर्यादध्ययनं सम्यग्यजेद्यज्ञान् यथाविधि। दद्याद्दानं द्विजातिभ्यो धर्मबुद्धिसमन्वितः। स्वभार्यानिरतो नित्यं षड्भागार्हः सदा नृपः। नीतिशास्त्रार्थकुशलः सन्धिविग्रहतत्त्ववित्। देवब्राह्मणभक्तश्च पितृकार्यपरस्तथा। धर्मेण यजनं कार्यमधर्मपरिवर्जनम्। उत्तमां गतिमाप्नोति क्षत्रियोऽप्येवमाचरन्" हारीत०। **ರಾಜ್ಯಭಾರ ವಹಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ರಾಜನ ಧರ್ಮ:** ಪ್ರಜಾಪರಿಪಾಲನ, ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಾಧ್ಯಯನ, ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ಯಾಗಮಾಡುವುದು, ಧರ್ಮಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ದಾನಮಾಡುವುದು, ಸ್ವಭಾರ್ಯೆ (ಪತ್ನಿ) ಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅನುರಾಗ, ವರಮಾನದ ಆರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗದಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ಪ್ರಜೆಗಳಿಂದ ಕಂದಾಯ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಸಂಧಿವಿಗ್ರಹಾದಿ ಷಡ್ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾವೀಣ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ.

क्षत्रबन्धु ಕ್ಷತ್ರಬಂಧು (पुं०) 1. ಕ್ಷತ್ರಿಯ. क्षत्रं राष्ट्रं बन्धुरिव। "ब्राह्मणं कुशलं पृच्छेत् क्षत्रबन्धुमनामयम्। वैश्यं क्षेमं समागम्य शूद्रमारोग्यमेव च" मनु० २-१२७। 2. ಕ್ಷತ್ರಿಯಧರ್ಮದಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಹೀನ ಕ್ಷತ್ರಿಯ. क्षत्रस्य बन्धुरिव।

क्षत्रभृत् ಕ್ಷತ್ರಭೃತ್ (पुं०) 1. ಕ್ಷತ್ರಿಯ. 2. ರಾಷ್ಟ್ರದ ಹೊರೆಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿರುವವನು.

क्षत्रवर्धन ಕ್ಷತ್ರವರ್ಧನ (वि०) ರಾಷ್ಟ್ರವನ್ನು ವಿಸ್ತಾರಗೊಳಿಸುವವನು, ರಾಜ್ಯವನ್ನು ದೊಡ್ಡದು ಮಾಡುವವನು. क्षत्रं राष्ट्रं वर्धयति—वृधु (वृद्धौ) "ल्युः" (३-१-१३४)।

क्षत्रविद्या ಕ್ಷತ್ರವಿದ್ಯಾ (स्त्री०) ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆ, ಅಸ್ತ್ರವಿದ್ಯೆ. क्षत्रस्य विद्या।

क्षत्रान्तक ಕ್ಷತ್ರಾಂತಕ (पुं०) ಕ್ಷತ್ರಿಯರನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಿದ ಪರಶುರಾಮ. क्षत्राणामन्तकः। "वधेन संख्ये पिशिताशनानां क्षत्रान्तकस्याभिभवेन चैव" भट्टि० ३-१।

क्षत्रिय ಕ್ಷತ್ರಿಯ (पुं०) ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ವರ್ಣದವನು. क्षत्रस्यापत्यम् "घः" (४-१-१३८)। घस्य इयादेशः (७-१-२)। "ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यस्त्रयो वर्णा द्विजातयः" मनु० १०-४।

क्षत्रिया ಕ್ಷತ್ರಿಯಾ (स्त्री०) ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು. क्षत्रिय "टाप्"। योपधत्वात् न ङीष्।

क्षत्रियाणी ಕ್ಷತ್ರಿಯಾಣೀ (स्त्री०) ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು. ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವಳು. क्षत्रिय वा आनुक् "ङीष्" च (वा० ४-१-४९)। पक्षे "टाप्"। **क्षत्रिया ಕ್ಷತ್ರಿಯಾ.**

क्षत्त्रियी ಕ್ಷತ್ತ್ರಿಯೀ (स्त्री०) ಕ್ಷತ್ರಿಯನ ಪತ್ನಿ. क्षत्त्रिय "ङीष्" (४-१-४८)।

क्षद – शकलीकरणे भक्षणे च (सौत्रधातुः)। 1. ತುಂಡು ಮಾಡು, ಚೂರುಮಾಡು. 2. ತಿನ್ನು, ಭಕ್ಷಿಸು.

क्षद्मन् ಕ್ಷದ್ಮನ್ (न०) 1. ಅನ್ನ. 2. ಜಲ, ನೀರು. क्षद "मनिन्" (उ० ४-१४४)।

क्षन्तव्य ಕ್ಷಂತವ್ಯ (वि०) 1. ಕ್ಷಮಿಸಲ್ಪಡುವ. क्षम् (सहने) "तव्यः" (३-१-९६)। 2. ಕ್ಷಮಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. "क्षन्तव्यमद्य भवता करुणार्णवेन" चं० भा०। "अनीयर्" (३-१-९६)। **क्षमणीयम् ಕ್ಷಮಣೀಯಮ್.**

क्षन्तृ ಕ್ಷಂತೃ (वि०) ಸಹನೆಯುಳ್ಳವನು. ತಾಳ್ಮೆಯುಳ್ಳವನು, ಸೈರಣೆಯುಳ್ಳವನು. क्षमूष् (सहने) "तृन्" (३-२-२३५)। "ये क्षन्तारो नाभिजल्पन्ति चान्यान्" भा० अनु० १०२-३१। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **क्षन्त्री ಕ್ಷಂತ್ರೀ.**

क्षप् ಕ್ಷಪ್ (स्त्री०) ರಾತ್ರಿ.

क्षप ಕ್ಷಪ (पुं०) ಜಲ, ನೀರು.

क्षपण ಕ್ಷಪಣ (पुं०) 1. ಬೌದ್ಧಸಂನ್ಯಾಸಿ. क्षपयति विषयरागम् – क्षै (क्षये) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। स्वार्थे "कः"। **क्षपणकः ಕ್ಷಪಣಕಃ.** "नग्नक्षपणके देशे रजकः किं करिष्यति" चाणक्य० ११०। 2. (ಕಾಲ) ಕಳೆಯುವುದು. क्षै + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. ಕಾಲ ಕಳೆಯುವ. क्षै + णिच् "ल्युः"।

क्षपणी ಕ್ಷಪಣೀ (स्त्री०) ದೋಣಿ ನಡೆಯಿಸುವ ಹುಟ್ಟು, ಗಣೆ, ಜಲ್ಲೆ. क्षप (क्षेपे) कर्म० "ल्युट्"। "ङीप्" (४-१-१५)।

क्षपणीय ಕ್ಷಪಣೀಯ (वि०) 1. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ನಾಶಪಡಿಸಬೇಕಾದ. 3. ನಾಶಪಡಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 4. ನಾಶಪಡಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 5. ಕಡಮೆ ಮಾಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 6. ಕಡಮೆ ಮಾಡಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 7. ಕಡಮೆ ಮಾಡಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 8. ಕಡಮೆ ಮಾಡಿಸಬೇಕಾದ. क्षै (क्षये) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)।

क्षपयमाण ಕ್ಷಪಯಮಾಣ (वि०) 1. ನಾಶಪಡಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಕಡಮೆಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. क्षै (क्षये) + णिच् "शानच्" (३-२-१२४)।

क्षपयत् ಕ್ಷಪಯತ್ (वि०) ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. क्षै (क्षये) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "स्नेहममृदुहृदयः क्षपयन्निरपेक्ष एष समुपैति निर्वृतिम्" माघ० १५-१२। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती – ಯಂತೀ.**

क्षपयितव्य ಕ್ಷಪಯಿತವ್ಯ (वि०) "क्षपणीय" ಪದದ ಅರ್ಥ. क्षै (क्षये) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)।

क्षपयिष्णु ಕ್ಷಪಯಿಷ್ಣು (वि०) ನಾಶಪಡಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದ. क्षै (क्षये) + णिच् "इष्णुच्"। "अथ ते कालरूपस्य क्षपयिष्णोरमुष्य वै। अक्षौहिणीनां निधनं द्रक्ष्याम्यर्जुन-सारथेः" भाग० १०-३७-२२।

क्षपा ಕ್ಷಪಾ (स्त्री०) 1. ರಾತ್ರಿ. क्षपयति चेष्टाम् – क्षै (क्षये) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "व्यलोक-यन्नुन्मिषितैस्तटिन्मयैर्महातपःसाक्ष्य इव स्थिताः क्षपाः" कुमा० ५-२५। 2. ಅರಿಶಿನ.

क्षपाकर ಕ್ಷಪಾಕರ (पुं०) (ರಾತ್ರಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ) ಚಂದ್ರ. क्षपां करोति—डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)। "शनकैरथास्य तनुजालकान्तरस्फुरितक्षपाकरकरोत्करा-कृतिः" माघ० १२-२०। कृञ् "क्विप्" (३-२-६१)। **–कृत् – ಕೃತ್.** "विशदाश्मकूटघटिताः क्षपाकृतः क्षणदासु यत्र च रुचैकतां गताः" माघ० १३-५३।

क्षपाचर ಕ್ಷಪಾಚರ (पुं०) 1. (ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ) ರಾಕ್ಷಸ. क्षपायां चरति—चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)। "निर्णये च मतिं कृत्वा निधायासिं क्षपाचरः" भा० वन० २८८। "दनुजः स्विदयं क्षपाचरो वा वनजे नेति बलं बतासि सत्त्वे" किरा० १३-८। (वि०) 2. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ.

क्षपाट ಕ್ಷಪಾಟ (पुं०) (ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ) ರಾಕ್ಷಸ. क्षपायामटति—अट (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "ततः क्षपाटैः पृथुपिङ्गलाक्षैः खं प्रावृषेण्यैरिव चाऽऽनशेऽब्दैः" भट्टि० २-३०।

क्षपात्यय ಕ್ಷಪಾತ್ಯಯ (पु०) ರಾತ್ರಿಯ ಕೊನೆ, ಪ್ರಭಾತ, ಪ್ರಾತಃಕಾಲ. क्षपाया अत्ययः। **–अवसानम् – ಅವಸಾನಮ್.**

क्षपानाथ ಕ್ಷಪಾನಾಥ (पुं०) 1. (ರಾತ್ರಿಗೆ ಒಡೆಯನಾದ) ಚಂದ್ರ. क्षपाया नाथः। "महारथः पुष्यरथं रथाङ्गी क्षिप्रं क्षपानाथ इवाधिरूढः" माघ० ३-२२। **–पतिः – ಪತಿಃ.** 2. ಕರ್ಪೂರ.

क्षपित ಕ್ಷಪಿತ (वि०) 1. ಕಡಮೆಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. क्षै (क्षये) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

क्षपितवत् ಕ್ಷಪಿತವತ್ (वि०) 1. ಕಡಮೆಮಾಡಿಸಿದವನು. 2. ನಾಶಪಡಿಸಿದವನು. क्षै (क्षये) + णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-वती -ವತೀ.**

क्षप्य ಕ್ಷಪ್ಯ (वि०) 1. ಕಡಮೆಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. क्षै (क्षये) + णिच् "यत्" (३-१-९७)।

क्षम ಕ್ಷಮ (वि०) 1. ಯೋಗ್ಯನಾದ, ಅರ್ಹನಾದ. क्षमूष् (सहने) "अच्" (३-१-१३४)। "दिगङ्गनाः क्षणमविलोकनक्षमाः शरीरिणां परिहरणीयतां ययुः" माघ० १७-६१। 2. ಶಕ್ತನಾದ, ಸಮರ್ಥನಾದ. "उभ एव क्षमे वोढुमुभयोर्बीजमाहितम्" कुमा० २-६०। 3. ಉಚಿತವಾದ, ಯೋಗ್ಯವಾದ, ತಕ್ಕುದಾದ. "प्रस्थानकालक्षमवेषकल्पनाकृतक्षणक्षेपमुदैक्षताच्युतम्" माघ० १२-१। 4. ಹಿತವಾದ, ಅನುಕೂಲವಾದ. 5. ಸಹನೆಯುಳ್ಳ, ತಾಳ್ಮೆಯುಳ್ಳ. "अतोऽत्र किञ्चिद्भवतीं बहुक्षमां द्विजातिभावादुपपन्नचापलः" कुमा० ५-४०। 6. ಅನುರೂಪವಾದ, ಸದೃಶವಾದ. 7. ಯುಕ್ತವಾದ, ಸಂಗತವಾದ. "न समयपरिरक्षणं क्षमं ते निकृतिपरेषु परेषु भूरिधाम्नः" किरा० १-४५।

क्षमण ಕ್ಷಮಣ (न०) ಸಹಿಸುವಿಕೆ, ತಾಳ್ಮೆಯಿಂದಿರುವಿಕೆ. क्षमूष् (सहने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

क्षमता ಕ್ಷಮತಾ (स्त्री०) 1. ಯೋಗ್ಯತೆ. ಅರ್ಹತೆ. क्षमस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। 2. ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. 3. ಶಬ್ದಶಕ್ತಿ, ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಸಾಮರ್ಥ್ಯ.

क्षमा ಕ್ಷಮಾ (स्त्री०) 1. ಸಹನೆ, ತಾಳ್ಮೆ. क्षमूष् (सहने) "अङ्" (३-३-१०४)। "अपराधशतक्षमं नृपः क्षमयात्येति भवन्तमेकया" माघ० १६-४८। ಇತರರು ಎಷ್ಟೇ ಕೋಪಿಸಿಕೊಂಡರೂ ಹೊಡೆದು ಬಡಿದರೂ ಅವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಕೋಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲೂ ಹೊಡೆಯಲೂ ಯತ್ನಿಸದೆ ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಶುದ್ಧವಾದ ಮನೋವಾಕ್ಕಾಯಗಳಿಂದ ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಕ್ಷಮೆಯೆನಿಸುವುದು. "आक्रुष्टो भिहतो वापि नाक्रोशेन्न च हन्ति च। अदुष्टैर्वाङ्मनःकायैस्तितिक्षोः सा क्षमा मता"। "ज्ञाने मौनं क्षमा शक्तौ त्यागे श्लाघाविपर्ययः" रघु० १-२२। ಇದು ಮನುಷ್ಯಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕೂ ಇರಬೇಕಾದ ದಶವಿಧ ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲೊಂದು. "धृतिः क्षमा दमोऽस्तेयं शौचमिन्द्रियनिग्रहः। धीर्विद्या सत्यमक्रोधो दशकं धर्मलक्षणम्" मनु० ६-९२। 2. ಭೂಮಿ. "विभूषणान्युन्मुमुचुः क्षमायां पेतुर्बभञ्जुर्वलयानि चैव" भट्टि० ३-२२। 3. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. "जयन्ती मङ्गला काली भद्रकाली कपालिनी। दुर्गा शिवा क्षमा धात्री स्वाहा स्वधा नमोऽस्तु ते"।

क्षमाकर ಕ್ಷಮಾಕರ (वि०) ತಾಳ್ಮೆಯನ್ನು ತೋರುವವನು, ಸಹನೆಯುಳ್ಳವನು.

क्षमाज ಕ್ಷಮಾಜ, -तनय -ತನಯ, -सूनु -ಸೂನು (पुं०) ಭೂಮಿಯ ಮಗನಾದ 1. ಅಂಗಾರಕ. 2. ನರಕಾಸುರ. क्षमाया जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। क्षमायास्तनयः सूनुर्वा।

क्षमातल ಕ್ಷಮಾತಲ (न०) ಭೂಮಿಯ ಮೇಲ್ಮೈ, ನೆಲದ ಹೊರಮೈ. क्षमायास्तलम्। "द्रुतद्रवद्रथचरणक्षतक्षमातलोल्लसद्बहुलरजोऽवगुण्ठितम्" माघ० १७-६०।

क्षमान्वित ಕ್ಷಮಾನ್ವಿತ (वि०) ಸಹನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. क्षमया अन्वितः।

क्षमापति ಕ್ಷಮಾಪತಿ (पुं०) ಭೂಮಿಯ ಒಡೆಯ, ರಾಜ, ದೊರೆ. क्षमायाः पतिः। "अशङ्कितं युधमधुना विशन्त्वमी क्षमापतीनिति निरराजयन्निव" माघ० १७-१६।

क्षमाभुज् ಕ್ಷಮಾಭುಜ್ (पुं०) ಭೂಮಿಯನ್ನು ಪಾಲಿಸುವ ರಾಜ, ದೊರೆ. क्षमां भुनक्ति— भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "क्विप्" (३-२-७६)। "न ममौ कपाटतटविस्तृतं तनौ मुरवैरिवक्ष उरसि क्षमाभुजः" माघ० १३-१०।

क्षमाभृत् ಕ್ಷಮಾಭೃತ್ (पुं०) 1. ರಾಜ, ದೊರೆ. क्षमां बिभर्ति— डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-७६)। "भव सानुचरस्त्वमुच्चकैर्महतामप्युपरि क्षमाभृताम्" माघ० १६-९। 2. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. "अवारितं गतमुभयेषु भूरिशः क्षमाभृतामथ कटकान्तरेष्वपि" माघ० १७-२७।

क्षमावत् ಕ್ಷಮಾವತ್ (वि०) ಸಹನೆಯುಳ್ಳ, ತಾಳ್ಮೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. क्षमास्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "एकः क्षमावतां दोषो द्वितीयो नोपपद्यते। यदेनं क्षमया युक्तमशक्तं मन्यते जनः" गरुडपु०। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-वती -ವತೀ.**

क्षमाशील ಕ್ಷಮಾಶೀಲ (वि०) ಸಹಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದವನು, ಸೈರಣೆಯ ಸ್ವಭಾವದವನು.

क्षमितृ ಕ್ಷಮಿತೃ (वि०) ಸಹಿಸುವವನು, ತಾಳ್ಮೆಯುಳ್ಳವನು. क्षमते— क्षमूष् (सहने) "तृन्" (३-२-१३५)।

"सहिष्णुः सहनः क्षन्ता तितिक्षुः क्षमिता क्षमी" अम०। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। -त्री -ತ್ರೀ.

क्षमिन् ಕ್ಷಮಿನ್ (वि०) ಕ್ಷಮಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. क्षमते—क्षमूष् (सहने) "घिनुण्" (३-२-१४१)। "तरुणानपि रक्षति क्षमी स शरण्यः शरणागतान् द्विषः" माघ० १६-५४।

क्षम्य ಕ್ಷಮ್ಯ (वि०) ಕ್ಷಮಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಮನ್ನಿಸ ಬಹುದಾದ. क्षमूष् (सहने) "यत्" (३-१-९८)।

क्षय ಕ್ಷಯ (पुं०) 1. ನಿವಾಸ, ಮನೆ, ವಾಸಸ್ಥಳ. क्षीयतेऽत्र—क्षि (निवासगत्योः) "अच्" (३-३-५६)। 2. ನಾಶ. क्षि (क्षये) "अच्" (३-३-५६)। "कालोऽस्मि लोकक्षयकृत् प्रवृद्धः" गीता ११-३२। "सपदि कुमुदिनीभिर्मीलितं हा क्षपापि क्षयमगमदपेतास्तारकास्ताः समस्ताः" माघ० ११-२४। 3. ಪ್ರಳಯ, ಜಗತ್ತಿನ ನಾಶ, ಕಲ್ಪದ ಕೊನೆ. क्षीयन्ते प्राणिनोऽत्र क्षि (क्षये) "अच्" (३-३-५६)। 4. ಅಪಚಯ, ಕಡಮೆ. क्षयणम्—क्षि (क्षये) "अच्"। "समारुरुक्षुर्दिवमायुषः क्षये ततान सोपानपरम्परामिव" रघु० ३-६९। 5. ರೋಗ, ವ್ಯಾಧಿ. 6. ಕ್ಷಯರೋಗ. क्षयति देहम्—क्षि (क्षये) अन्तर्भावितण्यर्थः "अच्"। ಈ ರೋಗವು ಪ್ರಬಲವಾಗಿ ಕಾಯಮನೋವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು ಕಡಮೆಮಾಡುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ಷಯರೋಗವೆಂದು ಹೆಸರು. "संशोषणाद्रसादीनां शोष इत्यभिधीयते। क्रियाक्षयकरत्वाच्च क्षय इत्युच्यते पुनः" सुश्रुत० उत्तरतं० ४१-४। ರಾಜನಾದ ಚಂದ್ರನಿಗೂ ಈ ಕ್ಷಯಸಂಬಂಧ ವಿರುವುದರಿಂದ ಇದನ್ನು "राजयक्ष्मा" ಎಂದೂ ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು. "राज्ञश्चन्द्रमसो यस्मात् अभूदेष किलामयः। तस्मात्तं राजयक्ष्मेति केचिदाहुः पुनर्जनाः" सुश्रुत० उत्तरतं० ४१-५। (1) ಅನ್ನದ್ವೇಷ, (2) ಜ್ವರ, (3) ಶ್ವಾಸ, (4) ಕೆಮ್ಮಲು, (5) ರಕ್ತಕಾರುವುದು ಮತ್ತು (6) ಸ್ವರವಿಕಾರ ಈ ಆರು ವಿಧ ದೋಷಗಳು ಕ್ಷಯರೋಗ ದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವುವು. "भक्तद्वेषो ज्वरः श्वासः कासः शोणितदर्शनम्। स्वरभेदश्च जायेत षड्रूपे राजयक्ष्मणि" सुश्रुत० उत्तरतं० ४१-११। 7. ಮಲಮಾಸ, ಕ್ಷಯ ಮಾಸ, ಎರಡು ಸಂಕ್ರಮಣಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಚಾಂದ್ರಮಾಸ. [ಸಂಕ್ರಮಣವೇ ಇಲ್ಲದ ಚಾಂದ್ರಮಾಸವು ಅಧಿಕಮಾಸ. ಎರಡು ಸಂಕ್ರಮಣಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಚಾಂದ್ರಮಾಸವು ಕ್ಷಯ ಮಾಸ.] "असंक्रान्तिमासोऽधिमासः स्फुटं स्यात् द्विसंक्रान्तिमासः क्षयाख्यः कदाचित्। क्षयः कार्तिकादित्रये नान्यतः स्यात् तदा वर्षमध्येऽधिमासद्वयं च" सिद्धान्तशि०। 8. ಪ್ರಭವಾದಿ ಅರವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲೊಂದು. 9. ಇಳಿ, ತಗ್ಗು. 10. ಗಮನ. 11. ರಾಜನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರ ಅಷ್ಟ ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ ತ್ರಿವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು. "क्षयः स्थानं च वृद्धिश्च त्रिवर्गो नीतिवेदिनाम्" अम०। ಶತ್ರುವಿಗಿಂತಲೂ ಶಕ್ತಿಯು ಕಡಮೆಯಾಗಿರುವುದು ಕ್ಷಯ. ಶತ್ರುವಿಗಿಂತಲೂ ಮಿಗಿಲಾದ ಶಕ್ತಿ ಹೊಂದಿರುವುದು ವೃದ್ಧಿ. ಈ ಉಪಚಯಾಪಚಯ (ಹೆಚ್ಚುಕಡಮೆ)ಗಳೆರಡೂ ಇಲ್ಲದೆ ಸಮವಾಗಿರುವುದು ಸ್ಥಾನ.

क्षयकार ಕ್ಷಯಕಾರ (वि०) 1. ನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ, ಹಾನಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. क्षयं करोति—डु कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)। 2. ಕಡಮೆಮಾಡುವ.

क्षयकाल ಕ್ಷಯಕಾಲ (पुं०) 1. ಪ್ರಳಯಕಾಲ, ಕಲ್ಪದ ಕೊನೆಯಕಾಲ, ಜಗತ್ತಿನ ನಾಶದ ಕಾಲ. 2. ಇಳಿತದ ಕಾಲ, ತಗ್ಗಿನ ಕಾಲ.

क्षयकास ಕ್ಷಯಕಾಸ (पुं०) ಕ್ಷಯರೋಗದ ಕೆಮ್ಮಲು, ಕ್ಷಯರೋಗದ ಸಂಬಂಧವಾದ ಕೆಮ್ಮಲು. क्षयात् कासः।

क्षयङ्कर ಕ್ಷಯಂಕರ (वि०) ನಾಶಪಡಿಸುವ, ಕಡಮೆ ಮಾಡುವ. क्षयं करोति—डु कृञ् (करणे) "खच्" बाहु०। मुमागमः। "शत्रुपक्षक्षयङ्करः" भा०।

क्षयज ಕ್ಷಯಜ (पुं०) ಕ್ಷಯರೋಗಸಂಬಂಧವಾದ ಕೆಮ್ಮಲು, ಕ್ಷಯರೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಕೆಮ್ಮಲು. क्षयात् जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

क्षयण ಕ್ಷಯಣ (न०) ನಾಶಹೊಂದುವಿಕೆ, ಅಳಿದುಹೋಗು ವಿಕೆ. क्षि (क्षये) "ल्युट्" (३-३-११५)।

क्षयनाशिन् ಕ್ಷಯನಾಶಿನ್ (वि०) ರೋಗವನ್ನು ನಾಶ ಪಡಿಸುವ. क्षयं रोगं नाशयति—णश (अदर्शने) + णिच् "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। -नाशिनी -ನಾಶಿನೀ.

क्षयनाशिनी ಕ್ಷಯನಾಶಿನೀ (स्त्री०) ಸಿಹಿಹಾಲೆಗಿಡ.

क्षयपक्ष ಕ್ಷಯಪಕ್ಷ (पुं०) ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷ. ಮಾಸದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನು ಕ್ಷಯಹೊಂದುವ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಧ ಭಾಗ. क्षीयतेऽस्मिन् चन्द्रः—क्षि (क्षये) "अच्" (३-३-५६)। "क्षयपक्ष इवैन्दवीः कलाः सकला हन्ति स शक्तिसम्पदः" किरा० ३-३७।

क्षयमास ಕ್ಷಯಮಾಸ (पुं०) "क्षय" ಪದದ 7ನೆಯ ಅರ್ಥ.

क्षययुक्त ಕ್ಷಯಯುಕ್ತ (ವಿ॰) ಕ್ಷಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಕ್ಷೀಣವಾದ, ಕಡಮೆಯಾದ. क्षयेण युक्तम्। "क्षययुक्तमपि स्वभावजं दधतं धाम शिवं समृद्धये" किरा॰ २-११।

क्षययुक्ति ಕ್ಷಯಯುಕ್ತಿ (स्त्री॰) ಕ್ಷಯದಯೋಗ, ನಾಶದಕಾಲ, ಕ್ಷೀಣಸ್ಥಿತಿ, ಅಳಿವು. क्षयस्य युक्तिः योगः। "अचिरेण परस्य भूयसीं विपरीतां विगणय्य चात्मनः। क्षययुक्तिमुपेक्षते कृती कुरुते तत्प्रतिकारमन्यथा" किरा॰ २-९।

क्षयरोग ಕ್ಷಯರೋಗ (पुं॰) ಶರೀರವು ಕ್ಷಯಹೊಂದುವ ಒಂದು ರೋಗ, ಧಾತುಗಳನ್ನು ಕ್ಷೀಣಗೊಳಿಸಿ ಶರೀರವನ್ನು ದುರ್ಬಲವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ವ್ಯಾಧಿ. ಅತಿಯಾದ ಸ್ತ್ರೀ ಸಂಭೋಗದಿಂದ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಶುಕ್ರಧಾತುವು ಕಡಮೆಯಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಧಾತುಗಳೂ ಕ್ಷೀಣವಾಗುವುವು. ಅದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯನು ಕ್ಷಯರೋಗಕ್ಕೆ ತುತ್ತಾಗುವನು. "अतिव्यवायिनो वापि क्षीणे रेतस्यनन्तरम्। क्षीयन्ते धातवः सर्वे ततः शुष्यति मानवः" सुश्रुत॰ उत्तरतं॰ ४१-१०।

क्षयवायु ಕ್ಷಯವಾಯು (पुं॰) ಕಲ್ಪದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿ, ಚಂಡಮಾರುತ. क्षयस्य प्रलयस्य वायुः। "युष्मानचेतन् क्षयवायुकल्पान् सीता स्फुलिङ्गं परिगृहय जाल्मः" भट्टि॰ १०-३६।

क्षयित ಕ್ಷಯಿತ(वि॰)1. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. क्षि(क्षये) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "क्षितिपः क्षयितोद्धतान्धकोहरलीलां स विडम्बयिष्यति" माघ॰ १६-५८। 2. ಕಡಮೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

क्षयिन् ಕ್ಷಯಿನ್(पुं॰) 1. ಚಂದ್ರ. क्षयोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಕ್ಷಯರೋಗವುಳ್ಳವನು. "दक्षस्य शापेन शशी क्षयीव प्लुष्टो हिमेनेव सरोजकोशः" कुमा॰ ९-१७। 3. ಕಡಮೆಯಾಗುವ ಸ್ವಭಾವದ, ಕ್ಷಯ ಹೊಂದುವ ಸ್ವಭಾವದ. क्षि (क्षये) ताच्छील्ये "णिनिः" (३-२-१५७)।

क्षयिष्णु ಕ್ಷಯಿಷ್ಣು (वि॰) 1. ಕ್ಷಯಹೊಂದುವ ಸ್ವಭಾವದ, ಕಡಮೆಯಾಗುವ ಸ್ವಭಾವದ. क्षि (क्षये) "इष्णुच्" बाहु॰। 2. ನಾಶದ ಸ್ವಭಾವದ. "एवं हि लोकाः क्रतुभिः कृता अमी क्षयिष्णवः सातिशया न निर्मलाः" भाग॰ ७-७-४०।

क्षय्य ಕ್ಷಯ್ಯ (वि॰) ನಾಶಪಡಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. क्षेतुं शक्यम् यान्तादेशः (६-१-८१)। निपा॰।

क्षर — सञ्चलने (भ्वा॰ पर॰ अक॰ से॰)। क्षरति। चक्षार। क्षरिता। क्षरिष्यति। क्षरतु। अक्षारीत्। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ಪ್ರವಹಿಸು, ಹರಿ. 2. ಸೋರು, ಜಿನುಗು. 3. ಜಾರು. 4. ಎಡವು. 5. ನಾಶವಾಗು, ಅಳಿದು ಹೋಗು. "यज्ञोऽनृतेन क्षरति तपः क्षरति विस्मयात्" मनु॰ ४-२३७।

क्षर ಕ್ಷರ (पुं॰) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. क्षरति स्यन्दते मुञ्चति वा — क्षर (सञ्चलने) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ವಿಕಾರಹೊಂದುವ ಸ್ವಭಾವದ ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಗಳು. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕ್ಷರ ಮತ್ತು ಅಕ್ಷರ ಎಂದು ಇಬ್ಬರು ಪುರುಷರು ಪ್ರಸಿದ್ಧರು. ವಿಕಾರಸ್ವಭಾವದ ಪ್ರಕೃತಿಯೊಡನೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಕ್ಷರಪುರುಷರು. ಪ್ರಕೃತಿ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದೆ ತಮ್ಮ ನಿಜಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಮುಕ್ತಾತ್ಮರು ಅಕ್ಷರ ಪುರುಷರು. ಪ್ರಕೃತಿ ಸಂಬಂಧವೂ ಪ್ರಕೃತಿ ಪರಿಣಾಮವಾದ ದೇಹಸಂಬಂಧವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಕ್ಷರನು ಕೂಟಸ್ಥನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವನು. "द्वाविमौ पुरुषौ लोके क्षरश्चाक्षर एव च। क्षरः सर्वाणि भूतानि कूटस्थोऽक्षर उच्यते" गीता १५-१६। "क्षरं नीरे क्षरोऽम्बुदे" मेदि॰। (न॰)3. ಜಲ, ನೀರು. 4. ದೇಹ, ಶರೀರ. (वि॰)5. ವಿಕಾರಸ್ವಭಾವದ, ಮಾರ್ಪಡುವ ಸ್ವಭಾವದ, ಅಸ್ಥಿರವಾದ.

क्षरज ಕ್ಷರಜ (वि॰) ಮೇಘದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. क्षरे जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)।

क्षरण ಕ್ಷರಣ (न॰) 1. ಸ್ರವಿಸುವುದು, ಸೋರುವುದು. 2. ಸುರಿಯುವುದು. 3. ಬೆವರು ಹರಿಯುವುದು. क्षर (सञ्चलने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "वर्तते स्म स कथंचिदालिखन् अङ्गुलीक्षरणसन्नवर्तिकः" रघु॰ १९-१९। 4. ಚಲಿಸುವುದು. (वि॰)5. ಸೋರುವ, ಜಿನುಗುವ. क्षर कर्त॰ "ल्युः" (३-१-१३४)।

क्षरत् ಕ್ಷರತ್(वि॰)1. ಸ್ರವಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸೋರುತ್ತಿರುವ. 2. ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ. 3. ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ. 4. ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವ. क्षर (सञ्चलने) "शतृ" (३-२-१२४)। "मुनिभिः पुलकाञ्चिताखिलाङ्गैः क्षरदानन्दथुबाष्पदिग्धदेहैः" याद॰ १५-७७। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **क्षरन्ती ಕ್ಷರಂತೀ.** "शरसंहतयस्तस्य क्षरन्त्यः शार्ङ्गशैलतः" याद॰ १६-८६।

क्षरिन् ಕ್ಷರಿನ್ (पुं॰) 1. ವರ್ಷಾಕಾಲ, ಮಳೆಗಾಲ. क्षराः मेघाः सन्त्यत्र "इनिः" (५-२-११५)। "वर्षास्तपात्ययः

प्रावृट् मेघात् कालागमौ क्षरी" अभि० चि०। (वि०) 2. ಸ್ರವಿಸುವ, ಸೋರುವ. 3. ಸುರಿಯುವ. 4. ಚಲಿಸುವ. 5. ವಿಕಾರಹೊಂದುವ.

क्षल – शौचकर्मणि (चुरा० उभ० सक० से०)। क्षालयति, –ते। क्षालयां बभूव, –चकार, –चक्रे, –आस। क्षालयिता। क्षालयिष्यति, –ते। क्षालयतु, –ताम्। अचिक्षलत्, –त। ತೊಳೆ, ಶುದ್ಧಿಮಾಡು. "क्षालयामि तव पादपङ्कजं नाथ दारुदृषदोः किमन्तरम्"।

कर्मणि :—क्षाल्यते। चक्षाले। ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि :—चिक्षालयिषति, –ते। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—क्षालितव्यम्। क्षालनीयम्। क्षाल्यम्। क्षालितः। क्षालितवान्। क्षालयन्, क्षालयन्ती। क्षालयितुम्। क्षालितम्। क्षालनम्। क्षालयित्वा। प्रक्षाल्य।

क्षव ಕ್ಷವ (पुं०) 1. ಸೀನು, ಮೂಗಿನ ಒಂದು ರೋಗ. टुक्षु (शब्दे) "अप्" (३-३-५७)। 2. ಕಾಸ, ಕೆಮ್ಮಲು. 3. ಕರಿಸಾಸವೆ. क्षौति – टु क्षु अन्तर्भावितण्यर्थः "अच्" (३-१-१३४)। "क्षवः क्षुते राजिकायाम्" मेदि०।

क्षवक ಕ್ಷವಕ (पुं०) 1. ಕರಿಸಾಸವೆ. 2. ಉತ್ತರೇಣೆ ಗಿಡ.

क्षवथु ಕ್ಷವಥು (पुं०) 1. ಕೆಮ್ಮಲು, ಕಾಸ. 2. ಸೀನು, ಮೂಗಿನ ಒಂದು ರೋಗ. टु क्षु (शब्दे) "अथुच्" (३-३-८९)। ಮೂಗಿನೊಳಗಿನ ಮರ್ಮವು ಕೆಟ್ಟು ಹೋದಾಗ ಕಫದೊಡನೆ ಮೂಗಿನಿಂದ ಹೊರಡುವ ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿದ ವಾಯುವೇ ಸೀನು. "घ्राणाश्रिते मर्मणि संप्रदुष्टे यस्यानिलो नासिकया निरेति। कफानुयातो बहुशः सशब्दः तं रोगमाहुः क्षवथुं विधिज्ञाः" सुश्रुत० उत्तरतं० २२-११। ಮೂಗಿನ ರೋಗಗಳು (1) अपीनसः, (2) पूतिनस्यम्, (3) नासापाकः, (4) शोणितपित्तम्, (5) पूयशोणितम्, (6) क्षवथुः, (7) भ्रंशथुः, (8) दीप्तः (9) नासानाहः, (10) परिस्रवः ಮತ್ತು (11) नासाशोषः ಎಂದು ಹನ್ನೊಂದು ಬಗೆ. "अपीनसः पूतिनस्यं नासापाकः तथैव च। तथा शोणितपित्तं च पूयशोणितमेव च। क्षवथुर्भ्रंशथुर्दीप्तो नासानाहः परिस्रवः। नासाशोषेण सहिता दशैकश्चेरिता गदाः" सुश्रुत० उत्तरतं २२-३, ४।

क्षात्र ಕ್ಷಾತ್ರ (न०) 1. ಕ್ಷತ್ರಿಯರ ಸಮೂಹ, ಕ್ಷತ್ರಿಯರ ಗುಂಪು. क्षत्राणां समूहः "अण्" (४-२-३७)। (वि०) 2. ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. क्षत्रस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "शौर्यं तेजो धृतिर्दाक्ष्यं युद्धे चाप्यपलायनम्। दानमीश्वरभावश्च क्षात्रं कर्म स्वभावजम्" गीता १८-४३। "आत्मकर्मक्षमं देहं क्षात्रो धर्म इवाश्रितः" रघु० १-१३। "क्षात्रो धर्मः श्रित इव तनुं ब्रह्मकोशस्य गुप्त्यै" उ० रा० ६-९।

क्षात्रि ಕ್ಷಾತ್ರಿ (पुं०) ಕ್ಷತ್ರಿಯನ ಮಗ, ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಭಿನ್ನ ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗ. जातौ क्षत्रियः क्षात्रिरन्यः सि० कौ० (४-१-१३८)।

क्षान्त ಕ್ಷಾಂತ (न०) 1. ತಾಳ್ಮೆ, ಸೈರಣೆ, ಸಹನೆ. क्षमूष् भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಕ್ಷಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು. क्षमूष् (सहने) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ಸಹಿಸುವವನು, ತಾಳ್ಮೆಯುಳ್ಳವನು. क्षमूष् कर्त० "क्तः" (३-४-७२)।

क्षान्ति ಕ್ಷಾಂತಿ (स्त्री०) ಸಹನೆ, ಸೈರಣೆ, ತಾಳ್ಮೆ. क्षमू (सहने) "क्तिन्" (३-३-९४)। ಶಕ್ತಿಯಿದ್ದರೂ ಇತರರಿಂದ ಆದ ಅಪಕಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರತೀಕಾರ ಮಾಡದೆ ಸೈರಿಸುವುದು. "शमो दमः तपः शौचं क्षान्तिरार्जवमेव च। ज्ञानं विज्ञानमास्तिक्यं ब्राह्मं कर्म स्वभावजम्" गीता १८-४२।

क्षाम ಕ್ಷಾಮ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. क्षै (क्षये) "क्तः" (३-४-७२)। निष्ठातस्य "मः" (८-२-५३)। "क्षामो ध्रुवसमीपस्थः चतुर्नक्षत्रसंयुतः" इति निरुक्तिः। "नक्षत्रनेमिर्नक्षत्री क्षमः क्षामः समीहनः" वि० स०। 2. ಕ್ಷೀಣತೆ, ಕಡಮೆಯಾಗುವುದು, ಬರ. (वि०) 3. ಬಡಕಲಾದ, ಕ್ಷೀಣವಾದ. "मध्ये क्षामा चकितहरिणीप्रेक्षणा निम्ननाभिः" मेघ० २-१९। 4. ಸ್ವಲ್ಪವಾದ, ಕಡಮೆಯಾದ. "क्षामच्छायं भवनमधुना मद्वियोगेन नूनम्" मेघ० २-१७। 5. ಚಿಕ್ಕದಾದ, ಸಣ್ಣದಾದ. 6. ಶಕ್ತಿಕುಂದಿದ, ದುರ್ಬಲವಾದ.

क्षार ಕ್ಷಾರ (पुं०) 1. ಲವಣ, ಉಪ್ಪು. क्षर (सञ्चलने) वा "णः" (३-१-१४०)। 2. ಧೂರ್ತ, ಪಟಿಂಗ. 3. ಗಾಜು. 4. ಭಸ್ಮ, ಬೂದಿ. 5. ಲವಣರಸ. "क्षारो रसान्तरे धूर्ते लवणे काचभस्मनोः" मेदि०। 6. ಗುಡ, ಬೆಲ್ಲ. "क्षारः काचे रसे गुडे। भस्मनि धूर्तलवणे" हेम०। (वि०) 7. ಉಗ್ರವಾದ, ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ, ಕೊರೆಯುವ, ಕೋರೈಸುವ, ಸಹಿಸಲಾಗದ. "मन्दो गन्धवहः क्षारो वह्निरिन्दुश्च जायते। चर्चा चन्दनपातश्च शस्त्रपातः प्रवासिनाम्" काव्या० २-१०४। 8. ಹರಿಯುವ, ಪ್ರವಹಿಸುವ. 9. ಸೋರುವ, ಜಿನುಗುವ.

क्षारक ಕ್ಷಾರಕ (ಪುಂ) 1. ಪಕ್ಷಿಗಳ ಬೋನು. 2. ಮೀನು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಬುಟ್ಟಿ. क्षर (सञ्चलने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 3. ಹಕ್ಕಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಬಲೆ. "क्षारकः पक्षिमत्स्यादिपिटके जालकेऽपि च" मेदि०। 4. ರಸ, ಹಣ್ಣು ಕಾಯಿಗಳ ದ್ರವ. 5. ಮೊಗ್ಗು. "क्षारको रसे। कोरके पक्ष्यादिपाशे" हेम०। 6. ರಜಕ, ಅಗಸ.

क्षारण ಕ್ಷಾರಣ (ನಂ) 1. ಸೋರಿಸುವುದು. क्षर (सञ्चलने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ವ್ಯಭಿಚಾರದ ಅಪವಾದ.

क्षारत्रय ಕ್ಷಾರತ್ರಯ (ನಂ) ಬಿಳಿಗಾರ ಸೋಡಾಕಾರ್ಬೋನೇಟು ಖನಿಜ ಮತ್ತು ಪೆಟ್ಲುಪ್ಪು (ಯವಕ್ಷಾರ) ಇವು ಕ್ಷಾರತ್ರಯ.

क्षारदशक ಕ್ಷಾರದಶಕ (ನಂ) (1) ನುಗ್ಗೆ, (2) ಮೂಲಂಗಿ, (3) ಪಲಾಶ (ಮುತ್ತುಗ), (4) ಚುಕ್ರಿಕಾ (ಪುಲ್ಲಂಪುರಿಚಿ), (5) ಚಿತ್ರಕ (ಚಿತ್ರಮೂಲ), (6) ಆರ್ದ್ರಕ (ಹಸಿಶುಂಠಿ), (7) ನಿಂಬ (ಬೇವು), (8) ಇಕ್ಷು (ಕಬ್ಬು), (9) ಶೈಖರಿಕ (ಉತ್ತರೇಣಿ), ಮತ್ತು (10) ಮೋಚಿಕಾ (ಕೀರೆ) ಇವು ಹತ್ತು (ಕ್ಷಾರದಶ) ಕ್ಷಾರದ್ರವ್ಯಗಳು.

क्षारदेश ಕ್ಷಾರದೇಶ (ಪುಂ) ಲವಣಪ್ರಧಾನವಾದ ಮಣ್ಣಿನ ಭೂಮಿ, ಚೌಳುಮಣ್ಣಿನ ಭೂಮಿ. क्षारप्रधानो देशः।

क्षारद्रु ಕ್ಷಾರದ್ರು, –वृक्ष –ವೃಕ್ಷ (ಪುಂ) ಘಂಟಾಪಾಟಲಿ ವೃಕ್ಷ. ಮೊಕ್ಕಮರ. क्षारप्रधानो द्रुः वृक्षो वा।।

क्षारनदी ಕ್ಷಾರನದೀ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ನರಕದಲ್ಲಿರುವ ಉಪ್ಪು ನೀರಿನ ಒಂದು ನದಿ. क्षारप्रधाना नदी।

क्षारपत्र ಕ್ಷಾರಪತ್ರ (ಪುಂ) ಚಕ್ಕೋತದ ಸೊಪ್ಪು. क्षारः पत्रेऽस्य।

क्षारभूमि ಕ್ಷಾರಭೂಮಿ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಉಪ್ಪು ಮಣ್ಣಿನ ಭೂಮಿ, ಚೌಳುಮಣ್ಣಿನ ಭೂಮಿ, ಕರಳು ಭೂಮಿ. क्षारयुक्ता भूमिः।

क्षारमृत्तिका ಕ್ಷಾರಮೃತ್ತಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಉಪ್ಪು ಮಣ್ಣು. ಚೌಳುಮಣ್ಣು.

क्षारमेह ಕ್ಷಾರಮೇಹ (ಪುಂ) ಪಿತ್ತವಿಕಾರದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಒಂದು ಮೂತ್ರ ರೋಗ.

क्षारमेहिन् ಕ್ಷಾರಮೇಹಿನ್ (ವಿಂ) ಒಂದು ವಿಧ ಮೂತ್ರ ರೋಗವುಳ್ಳವನು. "क्षारमेहिनं त्रिफलाकषायं पाययेत्" सुश्रुत० चिकित्सा० ११-९।

क्षारषट्क ಕ್ಷಾರಷಟ್ಕ (ನಂ) (1) ಅಪಾಮಾರ್ಗ (ಉತ್ತರೇಣಿ), (2) ಕುಟಜ (ಬೆಟ್ಟಮಲ್ಲಿಗೆ), (3) ಲಾಂಗಲಿ (ನೀರುಹಿಪ್ಪಲಿ), (4) ತಿಲ ಮತ್ತು (5) ಮುಷ್ಕಕ (ಮೊಕ್ಕಮರ) ಇವು ಕ್ಷಾರಷಟ್ಕ.

क्षारसमुद्र ಕ್ಷಾರಸಮುದ್ರ (ಪುಂ) ಉಪ್ಪುನೀರಿನ ಸಮುದ್ರ. क्षारप्रधानः समुद्रः।

क्षारसूत्र ಕ್ಷಾರಸೂತ್ರ (ನಂ) ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಾಗಿ ಮೂಲಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟುವ ಒಂದು ದಾರ. ದಾರಕ್ಕೆ ಅರಿಸಿನದ ಪುಡಿಯನ್ನು ಸವರಿ ಕಳ್ಳಿಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅದ್ದಿ ಅದನ್ನು ಮೂಲಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿದರೆ ಮೂಲವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸುವುದು. "भावितं रजनीचूर्णैः स्नुहीक्षीरे पुनः पुनः। बन्धनात् सुदृढं सूत्रं भिनत्त्यर्शोभगन्दरम्"।

क्षारिका ಕ್ಷಾರಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಹಸಿವು. क्षर (सञ्चलने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "क्षुत् क्षारिका भोगपिशाचिका च" हारा०।

क्षारित ಕ್ಷಾರಿತ (ವಿಂ) 1. ವ್ಯಭಿಚಾರದ ಅಪವಾದದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ವ್ಯಭಿಚಾರದ ದೋಷಕ್ಕೆ ಸಿಲುಕಿದವನು. क्षर (सञ्चलने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಸೋರುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ರವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

क्षारोद ಕ್ಷಾರೋದ (ಪುಂ) ಲವಣಸಮುದ್ರ, ಉಪ್ಪು ಸಮುದ್ರ. क्षारः उदकेऽस्य वा उदादेशः (वा० ६-३-५७)। ಇದು ಸಪ್ತ ಸಮುದ್ರಗಳಲ್ಲೊಂದು. "क्षारोदेक्षुरसोदसुरोदघृतोदक्षीरोददधिमण्डोदशुद्धोदाः सप्तजलधयः" भाग० ५-१-३३।

क्षाल ಕ್ಷಾಲ (ಪುಂ) ತೊಳೆಯುವುದು, ಶುದ್ಧಿಮಾಡುವುದು. क्षल (शौचकर्मणि) + णिच् "घञ्" (३-३-१८)।

क्षालन ಕ್ಷಾಲನ (ನಂ) 1. ತೊಳೆಯುವುದು, ಶುದ್ಧಿಮಾಡುವುದು. क्षल (शौचकर्मणि) + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (ವಿಂ) 2. ತೊಳೆಯುವ, ಶುದ್ಧಿಮಾಡುವ. क्षल कर्त० "ल्युः" (३-१-१३४)।

क्षालनीय ಕ್ಷಾಲನೀಯ (ವಿಂ) 1. ತೊಳೆಯಲ್ಪಡುವ. 2. ತೊಳೆಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 3. ತೊಳೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. क्षल (शौचकर्मणि) + णिच् कर्मादौ "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **क्षालयितव्यः ಕ್ಷಾಲಯಿತವ್ಯ.**

क्षालयत् ಕ್ಷಾಲಯತ್ (ವಿಂ) ತೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ, ಶುದ್ಧಿಮಾಡುತ್ತಿರುವ. क्षल (शौचकर्मणि) + णिच् "शतृ"

(३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। –यन्ती –ಯಂತೀ.

क्षालयितृ ಕ್ಷಾಲಯಿತೃ (वि०) ತೊಳೆಯುವ, ಶುದ್ಧಿ ಮಾಡುವ. क्षल (शौचकर्मणि) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। –यित्री –ಯಿತ್ರೀ.

क्षालित ಕ್ಷಾಲಿತ (वि०) ತೊಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. ಶುದ್ಧಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. क्षल (शौचकर्मणि)+णिच् "क्तः"(३-२-१०२)। "मलिनं रणरेणुभिर्मुहुर्द्विषतां क्षालितमङ्गनाश्रुभिः" माघ० १६-६२।

क्षाल्यमान ಕ್ಷಾಲ್ಯಮಾನ (वि०)ತೊಳೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. क्षल (शौचकर्मणि) + णिच् "शानच्" (३-२-१२४)।

क्षि – क्षये (भ्वा० पर० अक० अन्तर्भावितण्यर्थस्तु सक० से०)। क्षयति। चिक्षाय। क्षेता। क्षष्यति। क्षयतु। अक्षयत्। क्षयेत्। क्षीयात्। अक्षैषीत्। अक्षेष्यत्। ಕ್ಷಯಹೊಂದು, ಕ್ಷೀಣಿಸು, ಕಡಮೆಯಾಗು.

भावे :—क्षीयते। चिक्षिये। क्षायिता, क्षेता। क्षायिष्यते, क्षेष्यते। क्षीयताम्। अक्षीयत। क्षीयेत। क्षायिषीष्ट, क्षेषीष्ट। अक्षायि। अक्षायिष्यत, अक्षेष्यत।

णिचि :—क्षाययति, –ते। क्षाययां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। क्षाययिता। क्षाययिष्यति, –ते। क्षाययतु, –ताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कर्मणि :—क्षाय्यते। क्षाययां –चक्रे, –बभूवे, –आसे। क्षाययिता, क्षायिता। क्षाययिष्यते, क्षायिष्यते। क्षाय्यताम्। अक्षाय्यत। ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि :—चिक्षीषति। चिक्षीषां चकार, –बभूव, –आस। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—क्षेतव्यम्। क्षयणीयम्। क्षय्यम् (क्षेतुं शक्यम्)। क्षेयम् (क्षेतुं योग्यम्)। क्षीणः। क्षीणवान्। (आदिकर्मणि कर्तरि क्तः अण्यदर्थे दीर्घः)। भावकर्मणोस्तु क्षितः कामो मया। आक्रोशे दैन्ये च वा दीर्घः। क्षीणायुर्भव क्षितायुर्वा। क्षीणोऽयं तपस्वी क्षितो वा। क्षयन्, क्षयन्ती। क्षेतुम्। क्षितम्। क्षयणम्। क्षित्वा। प्रक्षीय।

क्षि – निवासगत्योः (तुदा० पर० अक० अनि०)। क्षियति। चिक्षाय। क्षेता। क्षेष्यति, क्षियतु। अक्षीयत्। क्षियेत्। ಇತ್ಯಾದಿ. ಉಳಿದೆಲ್ಲ ರೂಪಗಳೂ क्षि (क्षये) ಧಾತುವಿನ ರೂಪಗಳಂತಾಗುವುವು. 1. ವಾಸಮಾಡು. 2. ನಡೆ, ಸಂಚರಿಸು, ಚಲಿಸು.

क्षि – हिंसायाम् (स्वा० पर० सक० अनि०)। क्षिणोति। चिक्षाय। क्षेता। क्षेष्यति। क्षिणोतु। अक्षिणोत्। क्षिणुयात्। ಇತ್ಯಾದಿ. ಉಳಿದೆಲ್ಲ ರೂಪಗಳೂ क्षि (क्षये) ಧಾತುವಿನ ರೂಪಗಳಂತಾಗುವುವು. ಹಿಂಸಿಸು, ಪೀಡಿಸು, ನೋಯಿಸು.

क्षि ಕ್ಷಿ (स्त्री०) 1. ನಿವಾಸ, ವಾಸಸ್ಥಳ, ಮನೆ. 2. ಗಮನ, ಚಲನೆ, ಸಂಚಾರ. क्षि (निवासगत्योः) "डिः" बाहु०। 3. ಕ್ಷಯ, ಕಡಮೆಯಾಗುವುದು. क्षि (क्षये) "डिः"। "क्षिर्निवासे गतौ क्षये" मेदि०। 4. ಹಿಂಸೆ, ಪೀಡೆ, ನೋವು.

क्षित ಕ್ಷಿತ (न०) 1. ಹಿಂಸಿಸುವುದು, ಪೀಡಿಸುವುದು, ನೋಯಿಸುವುದು. क्षि (हिंसायाम्) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನೋಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. क्षि कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। क्षितः कामो मया। 3. ಕಡಮೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. क्षि (क्षये) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। 5. ಕಡಮೆಯಾದ. क्षि (क्षये) कर्त० "क्तः" (३-४-७१)। क्षितायुर्भव।

क्षिति ಕ್ಷಿತಿ (स्त्री०) 1. ಪೃಥಿವಿ, ಭೂಮಿ. क्षि (निवासे) "क्तिच्" (३-३-१७४)। "क्षुण्णासु क्षितिषु क्षिपन्निव यशःक्षोणीजबीजव्रजम्" नैष० १२-६६। "क्षितिप्रतिष्ठोऽपि मुखारविन्दैर्वधूजनश्चन्द्रमधश्चकार" माघ० ३-५२। 2. ನಿವಾಸ, ಮನೆ, ವಾಸಸ್ಥಳ. क्षि (निवासे) अधि० "क्तिन्" (३-३-९४)। 3. ಪ್ರಳಯಕಾಲ, ಜಗತ್ತಿನ ಕೊನೆಯಕಾಲ. 4. ಕ್ಷಯ, ಅವನತಿ, ಕಡಮೆಯಾಗುವುದು. "क्षितिर्निवासे मेदिन्यां कालभेदे क्षये स्त्रियाम्" मेदि०। 5. ಮನುಷ್ಯ. 6. ಕೆಂಪು ಬೂರುಗದ ಮರ. 7. ನಾಶ.

क्षितिकण ಕ್ಷಿತಿಕಣ (पुं०) ಭೂಮಿಯ ಧೂಳು. "वातकेतुः क्षितिकणः स्यात् पांशुर्मेदिनीद्रवः" त्रिकाण्ड०।

क्षितिकम्प ಕ್ಷಿತಿಕಂಪ (पुं०) ಪರ್ವತಗಳ ಚಲನೆಯಿಂದ ಆಗುವ ಭೂಮಿಯ ನಡುಕ, ಭೂಕಂಪ, ಭೂಮಿಯು ಅಲುಗಾಡುವುದು. क्षितेः कम्पः। ಭೂಮಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿರುವ ಗಜಗಳು ಆದಿಶೇಷ ಕೂರ್ಮ ಇವುಗಳ ಚಲನೆಯಾದರೆ ಪರ್ವತಗಳು ಚಲಿಸಿ ಭೂಕಂಪವಾಗುವುದು. "मेषे वृश्चिकभे गजः प्रचलति व्यासादिभिः कथ्यते चापे मीनकुलीरभे च वृषभे सत्यं चलेत् कच्छपः। यूके कुम्भधरे मृगेन्द्रमिथुने कन्यामृगे पन्नगस्तेषामेकतमो यदि प्रचलति क्षोणी

तदा कम्पते"। ಕೂರ್ಮವೂ ಆದಿಶೇಷನೂ ಚಲಿಸಿದರೆ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಮರಣವುಂಟಾಗುವುದು. ಗಜಗಳು ಚಲಿಸಿದರೆ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಸೌಖ್ಯವುಂಟಾಗುವುದು. "कच्छपे मरणं ज्ञेयं मरणं चापि पन्नगे। सर्वत्र सुखदं चैव पृथिव्यां चलिते गजे"। ತಿಂಗಳಿನ ಮೂರು, ನಾಲ್ಕು ಮತ್ತು ಐದನೆಯ ದಿನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪಕ್ಷದ ಮೂರು ಮತ್ತು ಐದನೆಯ ದಿನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಭೂಕಂಪವು ಸಂಭವಿಸಿದರೆ ಪ್ರಧಾನನಾದ ದೊರೆಯ ನಾಶವಾಗುವುದು. "त्रिचतुर्थपञ्चमदिने मासे पक्षे त्रिपञ्चके। भवति यदा भूकम्पः प्रधाननृपनाशनं कुरुते" अद्भुतसा०। "क्षितिभृदिव क्षितिकम्पकीर्णशृङ्गः" भट्टि० ४-४५।

क्षितिक्षित् ಕ್ಷಿತಿಕ್ಷಿತ್ (पुं०) ಭೂಮಿಯ ಒಡೆಯ, ರಾಜ, ದೊರೆ. क्षितिं क्षियति — क्षि (निवासगत्योः) "क्विप्" (३-२-७६)। "क्षितिपतिष्वेवासौ क्षितिक्षित्" इति भट्टमल्लः इति माघव्याख्याने मल्लिनाथः। "अपदान्तरं च परितः क्षितिक्षितामपतन् द्रुतभ्रमितहेमनेमयः" माघ० १३-४।

क्षितिक्षोद ಕ್ಷಿತಿಕ್ಷೋದ (पुं०) ಪಾಂಸು, ರಜಸ್ಸು, ಭೂಮಿಯ ಧೂಳು. क्षितेः क्षोदः।

क्षितिज ಕ್ಷಿತಿಜ (पुं०) 1. ಅಂಗಾರಕ, ಕುಜಗ್ರಹ. 2. ನರಕಾಸುರ. 3. ವೃಕ್ಷ, ಮರ. 4. ಭೂನಾಗ, ಮಣ್ಣುಹುಳು, ಎರುಬುಹುಳು. क्षितेर्जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। (न०) 5. ದಿಗಂತ, ಬಾನಿನ ಅಂಚು, ಭೂಮಿಯೂ ಆಕಾಶವೂ ಸೇರುವಂತೆ ಕಾಣುವ ರೇಖೆ. (स्त्री०) **-जा -ಜಾ.** 6. ಸೀತಾದೇವಿ, ಜಾನಕಿ. (वि०) 7. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ.

क्षितितट ಕ್ಷಿತಿತಟ (न०) ಭೂತಲ, ಭೂಮಿಯ ಮೇಲುಮೈ, ಭೂಮಿಯ ಹೊರಮೈ. क्षितेस्तटम्। "क्षितितटशयनान्तादुत्थितं दानपङ्कप्लुतबहुलशरीरं शाययत्येष भूयः" माघ० ११-७।

क्षितितनय ಕ್ಷಿತಿತನಯ (पुं०) 1. ಕುಜಗ್ರಹ, ಅಂಗಾರಕ. 2. ನರಕಾಸುರ. क्षितेस्तनयः। (स्त्री०) **-तनया -ತನಯಾ.** 3. ಸೀತಾದೇವಿ. एवं **-पुत्रः -ಪುತ್ರಃ, -सुतः -ಸುತಃ, -सूनुः -ಸೂನುಃ** ಇತ್ಯಾದಿ. "व्यक्ततवं नियतमनेन निन्युरस्याः सापत्न्यं क्षितिसुतविद्विषो महिष्यः" माघ० ८-१५।

क्षितितल ಕ್ಷಿತಿತಲ (न०) ಭೂಮಿಯ ಮೇಲುಮೈ, ಭೂಮಿಯ ಹೊರಮೈ. क्षितेस्तलम्। "भैमीमवापयत जन्यजनस्तदन्यं गङ्गामिव क्षितितलं रघुवंशदीपः" नैष० ११-९५।

क्षितिदेव ಕ್ಷಿತಿದೇವ (पुं०) ಭೂಸುರ, ಭೂದೇವ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. क्षितौ देव इव।

क्षितिधर ಕ್ಷಿತಿಧರ (पुं०) ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. क्षितिं धारयति— धृ (धारणे) + णिच् "खच्" (३-२-४६)। ह्रस्वः (६-४-९४)। "भुवनतलमशेषं प्रत्यवेक्षिष्यमाणः क्षितिधरतटपीठादुत्थितः सप्तसप्तिः" माघ० ११-४८।

क्षितिधेनु ಕ್ಷಿತಿಧೇನು (स्त्री०) ಧೇನುವಿನಂತಿರುವ ಭೂಮಿ. क्षितिर्धेनुरिव। "राजन् दुधुक्षसि यदि क्षितिधेनुमेनां तेनाद्य वत्समिव लोकममुं पुषाण" भर्तृ० २-३७।

क्षितिनाथ ಕ್ಷಿತಿನಾಥ, **-पति -ಪತಿ, -भर्तृ -ಭರ್ತೃ** (पुं०) ಭೂಮಿಯ ಒಡೆಯ, ರಾಜ, ದೊರೆ. क्षितेः नाथः पतिः भर्ता वा। "परिशिशिलिषुः क्षितिपतीन् क्षितीश्वराः कुलिशातपरेण गिरयो गिरीनिव" माघ० १३-१५। "इदं निगद्य क्षितिभर्तरि स्थिते तयाभ्यधायि स्वगतं विदग्धया" नैष० ९-२२।

क्षितिप ಕ್ಷಿತಿಪ (पुं०) ಭೂಮಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ರಾಜ, ದೊರೆ. क्षितिं पाति—पा (रक्षणे) "कः" (३-२-३)। "क्षितिपेन तावदनपेक्षितक्रमं भुजपञ्जरेण रभसादगृह्यत" माघ० १३-९।

क्षितिपाल ಕ್ಷಿತಿಪಾಲ (पुं०) ಭೂಮಿಯನ್ನು ಕಾಪಾಡುವ ರಾಜ, ದೊರೆ. क्षितिं पालयति—पाल (रक्षणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। "शिलोच्चयोऽपि क्षितिपालमुच्चैः प्रीत्या तमेवार्थमभाषतेव" रघु० २-५१। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **-पालकः -ಪಾಲಕಃ.**

क्षितिभुज् ಕ್ಷಿತಿಭುಜ್ (पुं०) ರಾಜ, ದೊರೆ. क्षितिं भुङ्क्ते—भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "क्विप्" (३-२-७६)। "इतरानपि क्षितिभुजोऽनुजन्मनः प्रमनाः प्रमोदपरिफुल्लचक्षुषः" माघ० १३-१४।

क्षितिभृत् ಕ್ಷಿತಿಭೃತ್ (पुं०) 1. ರಾಜ, ದೊರೆ. क्षितिं बिभर्ति — डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-७६)। "दूष्यैरिव क्षितिभृतां द्विरदैरुदारतारावलीविरचनैर्व्यरुचन्निवासाः" माघ० ५-२१। 2. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. "अमुना धनैः क्षितिभृतातिभृता समतीत्य भाति जगती जगती" किरा० ५-२०।

क्षितिरुह् ಕ್ಷಿತಿರುಹ್ (ಪುಂ) ವೃಕ್ಷ, ಮರ. क्षितौ रोहति – रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) "क्विप्" (३-२-७६)। "कः" (३-१-१३५)। **–रुहः –ರುಹಃ.** "तव कितव! किमाहितैर्वृथा नः क्षितिरुहपल्लवपुष्पकर्णपूरैः" माघ० ७-५४।

क्षितिव्युदास ಕ್ಷಿತಿವ್ಯುದಾಸ (ಪುಂ) ಭೂಗೃಹ, ಭೂಮಿಯೊಳಗಿನ ಗುಹೆ. क्षितिं व्युदस्यति – वि+उद्+असु (क्षेपणे) "अण्" (३-२-१)।

क्षितीन्द्र ಕ್ಷಿತೀಂದ್ರ (ಪುಂ) ರಾಜ, ದೊರೆ. क्षितौ इन्द्र इव। **–पाकशासनः –ಪಾಕಶಾಸನಃ.**

क्षितीश ಕ್ಷಿತೀಶ (ಪುಂ) 1. ವಿಷ್ಣು. ಪರಮಾತ್ಮ. क्षितेरीष्टे तद्भारावतरणसमर्थो भवति – ईश (ऐश्वर्ये) "कः" (३-१-१३५)। "भूभारक्लेशहारी यः क्षितीशः स च कथ्यते" इति निरुक्तिः। "देवकीनन्दनः स्रष्टा क्षितीशः पापनाशनः" वि० स०। 2. ಭೂಮಿಯ ಒಡೆಯ, ರಾಜ, ದೊರೆ. क्षितेरीशः। "ततः क्षितीशः स निजां तनूजां मध्ये महाराजकमाजुहाव" नैष० १०-९२। **–ईश्वरः –ಈಶ್ವರಃ.** "कौशिकेन स किल क्षितीश्वरो राममध्वरविघातशान्तये" रघु० ११-१।

क्षित्यदिति ಕ್ಷಿತ್ಯದಿತಿ (ಪುಂ) ಭೂಮಿಯ ಅದಿತಿ, ದೇವಕಿ.

क्षिप – प्रेरणे (दिवा० पर० सक० अनि०)। क्षिप्यति। चिक्षेप। क्षेप्ता। क्षेप्स्यति। क्षिप्यतु। अक्षिप्यत्। क्षिप्येत्। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ಎಸೆ, ಬಿಸಾಡು. 2. (ಬಾಣವನ್ನು) ಪ್ರಯೋಗಿಸು. "वारुणं लक्ष्मणोऽक्षिप्यदक्षिपद्रौद्रमिन्द्रजित्" भट्टि० १७-४३।

कर्मणि:—क्षिप्यते। चिक्षिपे। क्षेप्ता। क्षेप्स्यते। क्षिप्यताम्। अक्षिप्यत। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—क्षेप्तव्यम्। क्षेपणीयम्। क्षेप्यः। क्षिप्तः। क्षिप्तवान्। क्षिप्यन्, क्षिप्यन्ती। क्षेप्तुम्। क्षिप्तम्। क्षेपणम्। क्षिप्त्वा। प्रक्षिप्य। [ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳಿಗೆ तुदा० क्षिप (प्रेरणे) ಧಾತುವಿನಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

क्षिप – प्रेरणे (तुदा० उभ० सक० अनि०)। क्षिपति, –ते। चिक्षेप, चिक्षिपे। क्षेप्ता। क्षेप्स्यति, –ते। क्षिपतु, –ताम्। अक्षिपत्, अक्षिपत। क्षिपेत्, –त। क्षिप्यात्, क्षिप्सीष्ट। अक्षैप्सीत्, अक्षिप्त। अक्षेप्स्यत्, –त। 1. ಎಸೆ, ಬಿಸಾಡು. 2. ಕಳುಹಿಸು, ಹೊರಡಿಸು. 3. (ಬಾಣವನ್ನು) ಪ್ರಯೋಗಿಸು. "अक्षिपद्रौद्रमिन्द्रजित्" भट्टि० १७-४३। 4. ಇಡು, ಇರಿಸು. 5. ತೆಗೆದು ಹಾಕು, ತಳ್ಳಿಹಾಕು. 6. ದೂಷಿಸು. 7. ಹರಡು. 8. ಕೊಲ್ಲು.

कर्मणि:—क्षिप्यते। क्षिप्यताम्। अक्षिप्यत। क्षिपेत। अक्षेपि। ಉಳಿದ ರೂಪಗಳು ಕರ್ತೃಲಕಾರದ ಆತ್ಮನೇಪದದ ರೂಪಗಳಂತಾಗುವುವು.

णिचि:—क्षेपयति, –ते। क्षेपयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। क्षेपयिता। क्षेपयिष्यति, –ते। क्षेपयतु, –ताम्। अक्षेपयत्, –त। क्षेपयेत्, –त। क्षेप्यात्, क्षेपयिषीष्ट। ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि:—चिक्षिप्सति, –ते ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—क्षेप्तव्यम्। क्षेपणीयम्। क्षेप्यः। क्षिप्तम्। क्षिप्तवान्। क्षिपन्, क्षिपती, क्षिपन्ती। क्षिपमाणः। क्षेप्तुम्। क्षिप्तम्। क्षेपणम्। क्षिप्त्वा। निक्षिप्य।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು:

(1) अति + क्षिप = अतिक्षिपति। अतिक्षिप्तः। ದೂರಕ್ಕೆ ತಳ್ಳು, ದೂರಕ್ಕೆ ಎಸೆ. ಅತಿಕ್ಷಿಪ್ತವೆಂಬುದು ಅಸ್ಥಿಭಂಗದ ಭೇದವಾದ ಆರು ವಿಧ ಸಂಧಿಮುಕ್ತಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಮೂಳೆಗಳು ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ ಕೀಲುಗಳು ಸಂಧಿಗಳು. ಆಘಾತಾದಿಗಳಿಂದ ಆ ಸಂಧಿಗಳ ಭಂಗವುಂಟಾದರೆ ಅದು "ಸಂಧಿಮುಕ್ತ"ವೆನಿಸುವುದು. ಇದು (1) उत्पिष्टम्, (2) विश्लिष्टम्, (3) विवर्तितम्, (4) अवक्षिप्तम्, (5) अतिक्षिप्तम् ಮತ್ತು (6) तिर्यक्क्षिप्तम् ಎಂದು ಆರು ವಿಧ. सुश्रुत० निदान० १५-५। ಎರಡು ಮೂಳೆಗಳೂ ಸಂಧಿಭಂಗದಿಂದ ದೂರಕ್ಕೆ ಸರಿದು ಹೋಗುವುದು "अतिक्षिप्त" ವು. ಇದು ಬಹಳ ವೇದನೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು. "अतिक्षिप्ते द्वयोः सन्ध्यस्थ्नोरतिक्रान्तता वेदना च" सुश्रुत० निदान० १५-७।

(2) अधि + क्षिप = अधिक्षिपति। अधिक्षेपः। ತಿರಸ್ಕರಿಸು. "भवादृशेषु प्रमदाजनोचितं भवत्यधिक्षेप इवानुशासनम्" किरा० १-२८।

(3) अव + क्षिप = अवक्षिपति। अवक्षेपणम्। 1. ಕೆಳಗೆ ಇರಿಸು. 2. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಎಸೆ. "उत्क्षेपणं तथावक्षेपणमाकुञ्चनं तथा" भाषाप०। 3. ನಿಂದಿಸು, ದೂಷಿಸು.

(4) आ+क्षिप=आक्षिपति। आक्षेपः। 1. ಆಕರ್ಷಿಸು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಎಳೆ. "वदनमपहरन्तीं तत्कृताक्षेपमीशः"

कुमा० ७-९५। 2. ಹೆದರಿಸು. 3. ತಿರಸ್ಕರಿಸು. "विरुद्धमाक्षेपवचस्तितिक्षितम्" किरा० १४-२५। 4. ಇಡು, ಇರಿಸು. "गोरोचनाक्षेपनितान्तगौरै" कुमा० ७-१५। 5. ಎಸೆ, ಬಿಸಾಡು. 6. ತೆಗೆದುಹಾಕು. "ते जग्मुरद्रिपतयः सरसीर्विगाढुमाक्षिप्तकेतुकुथसैन्यगजच्छलेन" माघ० ५-३१। ಇತ್ಯಾದಿ.

(5) परि+आ+क्षिप = पर्याक्षिपति। पर्याक्षिपत्। ಬಂಧಿಸು, ಕಟ್ಟು. "पर्याक्षिपत्काचिदुदारबन्धम्" कुमा० ७-१४।

(6) उद्+क्षिप=उत्क्षिपति। उत्क्षेपः। उत्क्षेपणम्। 1. ಮೇಲೆ ಇಡು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಸೆ. "उत्क्षेपणं तथावक्षेपणमाकुञ्चनं तथा" भाषाप०। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರು. "बिन्दूत्क्षेपान् पिपासुः परिसरति शिखी भ्रान्तिमद्वारियन्त्रम्" माल० २-१२। 3. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿ. "उत्क्षिप्तकाण्डपटकान्तरलीयमानमन्दानिलप्रशमितश्रमघर्मतोयैः" माघ० ५-२२।

(7) नि + क्षिप = निक्षिपति। निक्षेपः। ಇಡು, ಇರಿಸು. "अन्नं भूमौ श्वचण्डालवायसेभ्यश्च निक्षिपेत्" याज्ञ० १-१०३।

(8) परि + क्षिप = परिक्षिपति। परिक्षेपः। ಸುತ್ತಲೂ ಇಡು, ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡು. "गङ्गास्रोतः परिक्षिप्तं वप्रान्तर्ज्वलितौषधि" कुमा० ६-३८।

(9) प्र+क्षिप = प्रक्षिपति। प्रक्षेपः। 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಇಡು, ಸರಿಯಾಗಿ ಇರಿಸು. 2. ಎಸೆ, ಬಿಸಾಡು. "नामेध्यं प्रक्षिपेदग्नौ न च पादौ प्रतापयेत्" मनु० ४-५३। 3. ಒಳಸೇರಿಸು, ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೊಸದಾಗಿ ವಿಷಯವನ್ನು ಸೇರಿಸು.

(10) प्रति + क्षिप = प्रतिक्षिपति। प्रतिक्षेपः। 1. ತಡೆ, ಪ್ರತಿರೋಧಿಸು, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸು. "अन्तः सिराणां श्वसनः स्थितो दृष्टिं प्रतिक्षिपन्" सुश्रुत०। 2. ಅಧಿಕ್ಷೇಪ ಮಾಡು, ತಿರಸ್ಕರಿಸು. 3. ನಿವಾರಿಸು, ಹೋಗಲಾಡಿಸು.

(11) वि+क्षिप=विक्षिपति। विक्षेपः। 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಎಸೆ, ಬಿಸಾಡು. "विक्षिप्यमाणा धनुषा नरेन्द्राः" भा०। 2. ಕದಲು, ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ಚಲಿಸು. (ಯೋಗಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿ ಮಾಡುವ ಚಿತ್ತಚಾಂಚಲ್ಯರೂಪವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ) "लये संबोधयेत् चित्तं विक्षिप्तं शमयेत् पुनः"।

(12) सम्+क्षिप=संक्षिपति। संक्षेपः। ಸಂಗ್ರಹಿಸು, ವಿಸ್ತಾರವಾದುದನ್ನು ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ ಮಾಡು. "आतपात्ययसंक्षिप्तनीवारासु निषादिभिः" रघु० १-५२।

क्षिप ಕ್ಷಿಪ (वि०) 1. ಎಸೆಯುವವನು, ಬಿಸಾಡುವವನು. क्षिप (प्रेरणे) "कः" (३-१-१३५)। 2. ಇಡುವವನು, ಇರಿಸುವವನು.

क्षिपक ಕ್ಷಿಪಕ (पुं०) 1. ಬಿಲ್ಲುಗಾರ, ಬಾಣವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವವನು. (वि०)2. ಇಡುವವನು, ಇರಿಸುವವನು. क्षिप स्वार्थे "कः" (५-३-७३)। स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। अस्य नेत्त्वम् (वा० ७-३-४५)। **क्षिपका ಕ್ಷಿಪಕಾ.**

क्षिपण ಕ್ಷಿಪಣ (न०) 1. ಇಡುವುದು, ಇರಿಸುವುದು. क्षिप (प्रेरणे) "क्युः" बाहु०। (वि०) 2. ಎಸೆಯುವವನು, ಬಿಸಾಡುವವನು.

क्षिपणि ಕ್ಷಿಪಣಿ (पुं०) 1. ಅಸ್ತ್ರ, ಆಯುಧ. क्षिप्यते — क्षिप (प्रेरणे) कर्म० "अनिः" (उ० २-१०७)। स च कित्। कित्वान्न गुणः। 2. ವೇಗವಾಗಿ ಓಡುವ ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ನಾಗಾಲೋಟ. 3. ಬಲೆ. 4. ಮೀನಿನ ಬಲೆ. 5. ಅಧ್ವರ್ಯು, ಯಜುರ್ವೇದದ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುವ ಋತ್ವಿಕ್ಕು. (स्त्री०) 6. ನೌಕಾದಂಡ, ಹಡಗನ್ನು ನಡೆಸುವ ಗಡೆ (ಜಲ್ಲೆ). क्षिप कर० "अनिः" वा "ङीप्" (ग० ४-१-४५)। **–णी – ಣೀ.**

क्षिपणु ಕ್ಷಿಪಣು (पुं०)1. ವಾತ, ಗಾಳಿ. क्षिप (प्रेरणे) "अनुङ्" (उ०३-५२)। "क्षिपणुर्वातः" उणा०। "श्वसनः क्षिपणुर्धूलिध्वजः सरयुरङ्कृतिः" त्रिकाण्ड०। 2. ಅಸ್ತ್ರ, ಆಯುಧ. 3. ವ್ಯಾಧ, ಬೇಡರವನು.

क्षिपण्यु ಕ್ಷಿಪಣ್ಯು (पुं०)1. ವಸಂತಋತು. क्षिप (प्रेरणे) "कन्युच्" (उ० ३-५१)। "क्षिपण्युर्वसन्तः" इत्युज्ज्वलदत्तः। 2. ಶರೀರ, ಮೈ. 3. ವಾಸನಾದ್ರವ್ಯ. (वि०)4. ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ, ಪರಿಮಳವುಳ್ಳ. "क्षिपण्युस्तु पुमान् देहे सुरभौ वाच्यलिङ्गकः" मेदि०।

क्षिपत् ಕ್ಷಿಪತ್ (वि०) 1. ಎಸೆಯುತ್ತಿರುವ, ಬಿಸಾಡುತ್ತಿರುವ, ಎರಚುತ್ತಿರುವ. क्षिप (प्रेरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "सविक्रमक्रमणचलैरितस्ततः प्रकीर्णकैः क्षिपत इव क्षिते रजः" माघ० १७-३६। 2. ಇಡುತ್ತಿರುವ, ಇರಿಸುತ್ತಿರುವ. "क्षुण्णासु क्षितिषु क्षिपन्निव यशःक्षोणीजबीजव्रजम्" नैष० १२-६६। 3. (ಬಾಣವನ್ನು) ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಿರುವ,– ಬಿಡುತ್ತಿರುವ. "इतीव चापं दधदाशुगं क्षिपन्नयं नयं सम्यगुपादिशद्द्विषाम्" नैष० १२-३४। 4. ಹರಡುತ್ತಿರುವ. 5. ತೆಗೆದುಹಾಕು

ತ್ತಿರುವ, ತಳ್ಳಿಹಾಕುತ್ತಿರುವ. "नाव्यं पयः केचिदतारिषुर्भुजैः क्षिपद्भिरूर्मीनपरैरिवोर्मिभिः" माघ० १२-७६। 6. ದೂಷಿಸುತ್ತಿರುವ. 7. ಕೊಲ್ಲುತ್ತಿರುವ. 8. ಹೊರಡಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **क्षिपती, क्षिपन्ती ಕ್ಷಿಪತೀ, ಕ್ಷಿಪಂತೀ.** "शानच्" (३-२-१२४)। **क्षिपमाणः ಕ್ಷಿಪಮಾಣಃ.** स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। **–माणा – ಮಾಣಾ.**

क्षिपति ಕ್ಷಿಪತಿ (पुं०) ಬಾಹು, ತೋಳು.

क्षिपा ಕ್ಷಿಪಾ (स्त्री०) 1. ಇಡುವುದು, ಇರಿಸುವುದು. 2. ಎಸೆಯುವುದು. क्षिप (प्रेरणे) "अङ्" (३-३-१०४)।

क्षिप्त ಕ್ಷಿಪ್ತ (न०) 1. ಎಸೆಯುವುದು, ಬಿಸಾಡುವುದು. 2. ಇಡುವುದು, ಇರಿಸುವುದು. 3. (ಬಾಣವನ್ನು) ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು. 4. ಹರಡುವುದು. 5. ತಳ್ಳಿಹಾಕುವುದು. 6. ದೂಷಿಸುವುದು. 7. ಕೊಲ್ಲುವುದು. 8. ಹೊರಡಿಸುವುದು. क्षिप (प्रेरणे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 9. ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಸಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "विस्मेरतामापुरविस्मरन्त्यः क्षिप्तं मिथः कन्दुकमिन्दुमुख्यः" नैष० ६-४२। 10. ತೆಗೆದುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ತಳ್ಳಿಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. क्षिप कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "क्षिप्ता इवेन्दोः स रुचोऽधिवेलं मुक्तावलीराकलयांचकार" माघ० ३-७३। 11. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "क्षिप्तं पुरो न जगृहे मुहुरिक्षुकाण्डं नापेक्षते स्म निकटोपगतां करेणुम्" माघ० ५-५०। 12. ಹರಡಲ್ಪಟ್ಟ. "क्षिप्तं समीरैः सरितां पुरः पतज्जलान्यनैषीद्रज एव पङ्कताम्" माघ० १२-५८। 13. ನಿಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ದೂಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 14. ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ. "केसरी निष्ठुरक्षिप्तमृगपूगो मृगाधिपः" माघ० २-५३। 15. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "तिरस्कृता विप्रलब्धाः शप्ताः क्षिप्ता हता अपि" भाग० २-१८-४८। 16. ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 17. ಚಂಚಲವಾದ (ಮನಸ್ಸು). 18. ವಾಯುರೋಗದಿಂದ ಪೀಡಿತನಾದ. 19. ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದಿರುವ. क्षिप (प्रेरणे) कर्त० "क्तः"। "क्षिप्तमायतमदर्शयदुर्व्याम्" माघ० १०-७७।

क्षिप्तकुक्कुर ಕ್ಷಿಪ್ತಕುಕ್ಕುರ (पुं०) ಹುಚ್ಚುನಾಯಿ.

क्षिप्तचित्त ಕ್ಷಿಪ್ತಚಿತ್ತ (वि०) ಚಂಚಲವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಚಿತ್ತಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದ. क्षिप्तं चित्तं यस्य।

क्षिप्तयोनि ಕ್ಷಿಪ್ತಯೋನಿ (वि०) ಹೇಯವಾದ ಜನ್ಮವುಳ್ಳವನು, ತುಚ್ಛವಾದ ಜನ್ಮತಾಳಿದವನು, ಪತಿಯ ಅಧೀನದಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. क्षिप्ता निन्दिता योनिर्यस्य।

क्षिप्तवत् ಕ್ಷಿಪ್ತವತ್ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಸೆದವನು. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬಿಸಾಡಿದವನು. क्षिप (प्रेरणे) कर्त० "क्तवतुः" (३-२-१०२)। "हस्तेनाग्रे वीतभीतिं गृहीत्वा कंचिद्वचालः क्षिप्तवानूर्ध्वमुच्चैः" माघ० १८-४८। 2. ಇಟ್ಟವನು, ಇರಿಸಿದವನು. 3. ಹರಡಿದವನು. 4. ನಿಂದಿಸಿದವನು. 5. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಿದವನು. 6. ಹೊರಡಿಸಿದವನು, ಕಳುಹಿಸಿದವನು. 7. ಕೊಂದವನು. 8. ತಳ್ಳಿಹಾಕಿದವನು.

क्षिप्ता ಕ್ಷಿಪ್ತಾ (स्त्री०) ರಾತ್ರಿ.

क्षिप्ति ಕ್ಷಿಪ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಇಡುವುದು, ಇರಿಸುವುದು. क्षिप (प्रेरणे) भावे "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಹೊರಡಿಸುವುದು, ಕಳುಹಿಸುವುದು. 3. ಎಸೆಯುವುದು, ಎರಚುವುದು, ಬಿಸಾಡುವುದು. 4. ತೆಗೆದುಹಾಕುವುದು, ತಳ್ಳಿಹಾಕುವುದು. 5. ನಿಂದಿಸುವುದು. 6. ಹರಡುವುದು. 7. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸುವುದು. 8. (ನಾಟಕದಲ್ಲಿ) ರಹಸ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದು. "रहस्यार्थस्य तूद्भेदः क्षिप्तिः स्यात्" सा० द० ६-९९। "एकस्य तावत्पाकोऽयं दारुणो भुवि वर्तते। केशग्रहे द्वितीयेस्मिन् नूनं निःशेषिताः प्रजाः" वेणी० ३-१४। 9. ಸಮಸ್ಯೆಯನ್ನು ಪೂರ್ತಿಮಾಡುವುದು. 10. ಕೊಲ್ಲುವುದು.

क्षिप्नु ಕ್ಷಿಪ್ನು (वि०) 1. ಎಸೆಯುವ ಸ್ವಭಾವದ. 2. ಇಡುವ ಸ್ವಭಾವದ. 3. ತಳ್ಳುವ ಸ್ವಭಾವದ. 4. ನಿಂದಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದ. 5. (ಬಾಣವನ್ನು) ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ. क्षिप (प्रेरणे) तच्छीलादिषु "क्नुः" (३-२-१४०)। "क्षिप्नुरेनमृजुमाशु सपक्षं सायकं धनुरिवाजनि वक्रः" नैष० ५-१०२। 6. ಕೊಲ್ಲುವ ಸ್ವಭಾವದ. "तव सर्वगतस्य संप्रति क्षितिपः क्षिप्नुरभीशुमानिव" माघ० १६-५०। 7. ತಿರಸ್ಕರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದ. "निराकरिष्णुः क्षिप्नुः स्यात्" अम०।

क्षिप्यत् ಕ್ಷಿಪ್ಯತ್ (वि०) 1. ಎಸೆಯುತ್ತಿರುವ. 2. ಇಡುತ್ತಿರುವ. 3. ನಿಂದಿಸುತ್ತಿರುವ. 4. ಹರಡುತ್ತಿರುವ. 5. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ. क्षिप (प्रेरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। 6. ಕೊಲ್ಲುತ್ತಿರುವ. 7. ತೆಗೆದುಹಾಕುತ್ತಿರುವ, ತಳ್ಳಿಹಾಕುತ್ತಿರುವ. 8. ಹೊರಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ನೂಕುತ್ತಿರುವ.

क्षिप्यमाण ಕ್ಷಿಪ್ಯಮಾಣ (वि०) 1. ಎಸೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಬಿಸಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. क्षिप (प्रेरणे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ತಳ್ಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಕೆಡವಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. "जग्मतुः पृथुकभावविहारक्षिप्यमाणयमलार्जुनकक्ष्याम्" याद० २१-३४।

क्षिप्र ಕ್ಷಿಪ್ರ (न०) 1. ಬೇಗ, ಜಾಗ್ರತೆ, ಶೀಘ್ರ. क्षिप (प्रेरणे) "रक्" (उ० २-१३)। 2. ಕ್ಷಿಪ್ರಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ, ಅಶ್ವಿನಿ, ಹಸ್ತ ಮತ್ತು ಪುಷ್ಯ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು. "क्षिप्रं दस्त्ररवीज्यम्" काला० ४। ~ವ್ಯಾಪಾರ ಶಿಲ್ಪಕಾರ್ಯ ಔಷಧ ಯಾನ ಮೊದಲಾದ ಕ್ಷಿಪ್ರಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಕ್ಷಿಪ್ರ ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಆರಂಭಿಸಬೇಕು. 3. ಸಕ್ಥಿಸಂಬಂಧವಾದ ಹನ್ನೊಂದು ಮರ್ಮಗಳಲ್ಲೊಂದು. "तत्र सक्थिमर्माणि क्षिप्रतलहृदयकूर्चकूर्चशिरोगुल्फेन्द्रबस्तिजान्वाण्युर्विलोहिताक्षाणि विटपं चेति" सुश्रुत० शारीर० ६-६। ಕಾಲಿನ ಹೆಬ್ಬೆರಳುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ಕ್ಷಿಪ್ರಮರ್ಮವಿರುವುದು. ಈ ಮರ್ಮಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಏಟುಬಿದ್ದರೆ ಆಕ್ಷೇಪಕ (ವಾತ) ವ್ಯಾಧಿಯು ಬಂದು ಮರಣ ಸಂಭವಿಸುವುದು. "तत्र पादस्याङ्गुष्ठाङ्गुल्योर्मध्ये क्षिप्रनाम मर्म तत्र विद्धस्याक्षेपकेण मरणम्" सुश्रुत० शारीर० ६-२४। (वि०) 4. ಶೀಘ್ರವಾದ, ವೇಗವಾದ, ಬೇಗ ಹೋಗುವ. "महारथः पुष्यरथं रथाङ्गी क्षिप्रं क्षपानाथ इवाधिरूढः" माघ० ३-२२।

क्षिप्रकारिन् ಕ್ಷಿಪ್ರಕಾರಿನ್ (वि०) ಬೇಗ ಕೆಲಸಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದ. क्षिप्रं करोति—डु कृञ् (करणे) "णिनिः" (३-२-७८)। "इति नरपतिरस्त्रं यद्यदाविश्चकार प्रकुपित इव रोगः क्षिप्रकारी विकारम्" माघ० २०-७६। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–कारिणी –ಕಾರಿಣೀ.**

क्षिप्रनिश्चय ಕ್ಷಿಪ್ರನಿಶ್ಚಯ (वि०) ಕರ್ತವ್ಯಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಬೇಗ ಒಂದು ನಿರ್ಣಯಕ್ಕೆ ಬರುವವನು. "आयत्यां गुणदोषज्ञः तदात्वे क्षिप्रनिश्चयः। अतीते कार्यशेषज्ञः शत्रुभिर्नाभिभूयते" मनु० ८-१७९।

क्षिप्रहोम ಕ್ಷಿಪ್ರಹೋಮ (पुं०) ಸಾಯಂಕಾಲ ಮತ್ತು ಪ್ರಾತಃಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡತಕ್ಕ ಹೋಮ. क्षिप्रं हूयते—हु (दानादनयोः) "मन्" (उ० १-१४०)। ಹೋಮಗಳು ಕ್ಷಿಪ್ರಹೋಮ ಮತ್ತು ತಂತ್ರಹೋಮಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಪ್ರಾತಃಕಾಲ ಮತ್ತು ಸಾಯಂಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಬೇಗ ಮಾಡಿ ಮುಗಿಸುವುದು ಕ್ಷಿಪ್ರಹೋಮ. ಪರಿಸಮೂಹನಾದಿ ಅಂಗಗಳಿಂದ ವಿಸ್ತಾರವಾದುದು ತಂತ್ರಹೋಮ.

क्षिया ಕ್ಷಿಯಾ (स्त्री०) 1. ನಾಶ. 2. ಕಡಮೆಯಾಗುವುದು. 3. ಧರ್ಮದ ವ್ಯತಿಕ್ರಮ, ಧರ್ಮಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ನಡೆಯುವುದು. क्षीष् (हिंसायाम्) "अङ्" (३-३-१०४)।

क्षिवु – निरसने (भ्वा० पर० सक० से०)। क्षेवति। चिक्षेव। क्षेविता। 1. ಉಗುಳು, ಬಾಯಿಂದ ಹೊರಡಿಸು. 2. ವಾಂತಿಮಾಡು.

क्षीज–अव्यक्ते शब्दे (भ्वा० पर० अक० से०)। क्षीजति। चिक्षीज। अक्षीजत्। ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡು.

भावे :—क्षीज्यते। चिक्षीजे। क्षीजिता। क्षीजिष्यते। क्षीज्यताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि :—क्षीजयति, –ते। क्षीजयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। क्षीजयिता। क्षीजयतु, –ताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

क्षीजन ಕ್ಷೀಜನ (न०) ಬಿದಿರುಮೆಳೆಯ ಶಬ್ದ, ಬಿದಿರಿನೊಳಗೆ ಗಾಳಿಯು ತುಂಬಿ ಹೊರಡುವ ಶಬ್ದ. क्षीज (अव्यक्ते शब्दे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "प्रक्वाणः प्रक्वणस्तन्त्र्याः मर्दलस्य तु गुन्दलः। क्षीजनं तु कीचकानाम्" अभि० चि०।

क्षीण ಕ್ಷೀಣ (वि०) 1. ಕಡಮೆಯಾದ. 2. ದುರ್ಬಲವಾದ, ಬಡಕಲಾದ. 3. ನಾಶಹೊಂದಿದ. क्षि (क्षये) "क्तः" (३-४-७२)। दीर्घः (६-४-६०)। निष्ठातस्य नत्वम् (८-२-४६)। "ते तं भुक्त्वा स्वर्गलोकं विशालं क्षीणे पुण्ये मर्त्यलोकं विशन्ति" गीता ९-२१। 4. ಅವನತಿ ಹೊಂದಿದ, ಕ್ಷಯಹೊಂದಿದ. "वारेऽर्कस्य सुदुःखदः कलहदः क्षीणेन्दुवारेऽर्थदः" काला० २७२। 5. ಚಿಕ್ಕದಾದ, ಪುಟ್ಟದಾದ. 6. ಸಣ್ಣದಾದ, ತೆಳುವಾದ. "क्षीणेन मध्येऽपि सतोदरेण यत्प्राप्यते नाक्रमणं वलिभ्यः" नैष० ७-८१।

क्षीणचन्द्र ಕ್ಷೀಣಚಂದ್ರ (पुं०) ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳ ಅಷ್ಟಮಿಗಳ ಮಧ್ಯಕಾಲದ ಚಂದ್ರ, ಕೃಷ್ಣಾಷ್ಟಮಿಯಿಂದ ಮುಂದೆ ಶುಕ್ಲಾಷ್ಟಮಿಯವರೆಗಿನ ಕಾಲದ ಚಂದ್ರ. "कृष्णाष्टमीदलादूर्ध्वं यावच्छुक्लाष्टमीदलम्। तावत्कालं शशी क्षीणः पूर्णस्तत्रोपरि स्मृतः"।

क्षीणवत् ಕ್ಷೀಣವತ್ (वि०) ಕ್ಷೀಣನಾದ, ಕೃಶನಾದ, ದುರ್ಬಲನಾದ. क्षि (क्षये) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। दीर्घः (६-४-६०)। निष्ठातस्य नत्वम् (८-२-४६)।

क्षीणाष्टकर्मन् ಕ್ಷೀಣಾಷ್ಟಕರ್ಮನ್ (पुं०) ಜಿನದೇವ. क्षीणानि अष्टौ ज्ञानावरणीयादीनि कर्माणि अस्य। "अर्हन् जिनः पारगतिस्त्रिकालवित्क्षीणाष्टकर्मा परमेष्ठ्यधीश्वरः" अभि० चि०।

क्षीब ಕ್ಷೀಬ (वि०) ಮದಿಸಿದ, ಮದ್ಯಪಾನದಿಂದ ಉನ್ಮಾದ ಹೊಂದಿದ. क्षीबृ (मदे) "क्तः" (३-४-७२)। निपा० (८-२-५५)। "विवेश लोलं हृदयं नलस्य जीवः पुनः क्षीबमिव प्रबोधः" नैष० ६-१११।

क्षीबता ಕ್ಷೀಬತಾ (स्त्री०) ಮದಿಸಿರುವುದು, ಅಮಲೇರಿರುವುದು. क्षीबस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "क्षीबतामुपगतास्वनुवेलं तासु रोषपरितोषवतीषु" माघ० १०-३४।

क्षीर ಕ್ಷೀರ (न०) 1. ಹಾಲು. घस्यते—घस्लृ (अदने) "ईरन्" (उ० ४-३४)। उपधालोपः (६-४-९८)। चर्त्वम् (८-४-५५)। सस्य षत्वम् (८-३-६०)। "चित्रं तु यद्विशदिमाद्वयमादिशन्ती क्षीरं च नाम्बु च मिथः पृथगातनोति" नैष० ११-३१। 2. ಜಲ, ನೀರು. 3. ಗಿಡ ಮರಗಳ ಹಾಲು. "भित्त्वा सद्यः किसलयपुटान् देवदारुद्रुमाणां ये तत्क्षीरस्रुतिसुरभयो दक्षिणेन प्रवृत्ताः" मेघ० २-४४।

क्षीरक ಕ್ಷೀರಕ (पुं०) ಹಾಲುಕುರಟಿಗೆ ಗಿಡ.

क्षीरकण्ठ ಕ್ಷೀರಕಂಠ (पुं०) 1. ಶಿಶು, ಎಳೆಯ ಮಗು, ಹಾಲು ಕುಡಿಯುವ ಮಗು. क्षीरं कण्ठे यस्य। 2. ಮರಿ. 3. ಎಳೆಯ ಗಿಡ. "पृथुकार्भोत्तानशयाः क्षीरकण्ठः कुमारकः" अभि० चि०।

क्षीरकन्द ಕ್ಷೀರಕಂದ (पुं०) ಕರಿಯ ನೆಲಗುಂಬಳ. क्षीरमिव कन्दोऽस्य।

क्षीरकाण्ड ಕ್ಷೀರಕಾಂಡ (पुं०) 1. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. 2. ಕಳ್ಳಿಗಿಡ. क्षीरयुक्तं काण्डं यस्य। वा "कप्" (५-४-१५४)। **—काण्डकः—ಕಾಂಡಕಃ.**

क्षीरकीट ಕ್ಷೀರಕೀಟ (पुं०) ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಹುಳು. "कालिका क्षीरकीटः स्यात्" हारा०।

क्षीरखर्जूर ಕ್ಷೀರಖರ್ಜೂರ (पुं०) ಕ್ಷೀರದಂತೆ ಮಧುರವಾದ ಖರ್ಜೂರ. क्षीरवत् स्वादुः खर्जूरः।

क्षीरघृतं ಕ್ಷೀರಘೃತಮ್ (न०) ಹಾಲನ್ನು ಕಡೆದು ಬಂದ ಬೆಣ್ಣೆಯ ತುಪ್ಪ. क्षीरमथनात् समुद्भूतनवनीतोत्थितं घृतम्। "क्षीरघृतं पुनः संग्राहि रक्तपित्तभ्रममूर्च्छाप्रशमनं नेत्ररोगहितं च" सुश्रुत० सूत्र० ४५-१०५।

क्षीरज ಕ್ಷೀರಜ (न०) 1. ಮೊಸರು. क्षीराज्जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। "पायसं परमान्नं च क्षैरेयी क्षीरजं दधि" अभि० चि०। (वि०) 2. ಹಾಲಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ.

क्षीरदल ಕ್ಷೀರದಲ (पुं०) ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. क्षीरं दलेऽस्य।

क्षीरधात्री ಕ್ಷೀರಧಾತ್ರೀ (स्त्री०) ಹಾಲು ಕೊಡುವ ದಾದಿ, ಮಗುವಿಗೆ ಮೊಲೆಯೂಡಿಸಿ ಆರೈಕೆಮಾಡುವ ದಾದಿ.

क्षीरधि ಕ್ಷೀರಧಿ (पं०) ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರ, ಪಾಲ್ಗಡಲು. क्षीरं धीयतेऽत्र—डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९३)। "नैनं त्यज क्षीरधिमन्थनाद्यैरस्यानुजायोद्गमितामरश्रीः" नैष० ६-८०।

क्षीरधेनु ಕ್ಷೀರಧೇನು (स्त्री०) ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ದಾನಕ್ಕಾಗಿ ಕ್ಷೀರದಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಧೇನು. [ವಿವರಕ್ಕೆ ಹೇಮಾದ್ರಿ ದಾನ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

क्षीरनदी ಕ್ಷೀರನದೀ (स्त्री०) ಹಾಲಿನ ಹೊಳೆ, ಪಾಲಾರ್ ಎಂಬ ಹೊಳೆ.

क्षीरनिधि ಕ್ಷೀರನಿಧಿ (पुं०) ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರ, ಪಾಲ್ಗಡಲು. क्षीरं निधीयतेऽत्र—नि+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९३)। "दिलीप इति राजेन्दुरिन्दुः क्षीरनिधाविव" रघु० १-१२।

क्षीरनीर ಕ್ಷೀರನೀರ (न०) 1. ಆಲಿಂಗನ, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವುದು. क्षीरमिश्रितं नीरमिव। 2. ಹಾಲು ಮತ್ತು ನೀರು. क्षीरं च नीरं च अनयोः समाहारः। "क्षीरनीरसमं मित्रं प्रशंसन्ति विचक्षणाः। नीरं क्षीरयते तत्र वह्नौ तप्यति तत्पयः" वेतालपं०। 3. ಹಾಲಿನಂತಿರುವ ನೀರು. क्षीरमिव नीरम्।

क्षीरप ಕ್ಷೀರಪ (पुं०) 1. ಶಿಶು, ಹಾಲು ಕುಡಿಯುವ ಮಗು. क्षीरं पिबति—पा (पाने) "कः" (३-२-४)। (वि०) 2. ಹಾಲು ಕುಡಿಯುವವನು.

क्षीरपयोधि ಕ್ಷೀರಪಯೋಧಿ (पुं०) ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರ, ಪಾಲ್ಗಡಲು. क्षीरस्य पयोधिः। **—पयोनिधिः—ಪಯೋನಿಧಿಃ.** "ब्रह्मा तदुपधार्याथ सह देवैस्तया सह जगाम सत्रिनयनस्तीरं क्षीरपयोनिधेः" भाग० १०-१-१९।

क्षीरपर्णिन् ಕ್ಷೀರಪರ್ಣಿನ್ (पुं०) ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. क्षीरयुक्तं पर्णमस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

क्षीरपर्णी ಕ್ಷೀರಪರ್ಣೀ (स्त्री०) ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. क्षीरं पर्णेऽस्याः—गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)।

क्षीरपाण ಕ್ಷೀರಪಾಣ (ಪುಂ॰ ಬ॰ ವ॰) 1. ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿಯುವ ಉಶೀನರ ದೇಶದ ಜನರು. पीयते – पा (पाने) कर्म॰ "ल्युट्"। क्षीरं पानं येषां ते क्षीरपाणाः उशीनराः इति सि॰ कौ॰। नस्य णत्वम् (८-४-९)। भावे करणे च "ल्युट्"। वा णत्वम् (८-४-१०)। क्षीरपाणम्, –पानम् ಕ್ಷೀರಪಾಣಮ್, –ಪಾನಮ್. भावे– 2. ಹಾಲು ಕುಡಿಯುವುದು. करणे 3. ಹಾಲು ಕುಡಿಯುವ ಪಾತ್ರೆ.

क्षीरपायिन् ಕ್ಷೀರಪಾಯಿನ್ (ಪುಂ॰ ಬ॰ ವ॰) 1. ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಹಾಲು ಕುಡಿಯುವ ಉಶೀನರ ದೇಶದ ಜನರು. पुनः पुनः क्षीरं पिबन्ति – पा (पाने) "णिनिः" (३-२-८१)। "क्षीरपायिण उशीनराः" सि॰ कौ॰। (वि॰) 2. ಹಾಲು ಕುಡಿಯುವ. क्षीरं पिबति – पा (पाने) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–पायिनी –ಪಾಯಿನೀ.**

क्षीरभृत ಕ್ಷೀರಭೃತ (ಪುಂ॰) ಹಾಲಿನಿಂದ ಕಾಪಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಗೊಲ್ಲ, ಹಾಲಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿ ವೇತನ (ಸಂಬಳ) ವನ್ನು ಪಡೆದು ಜೀವಿಸುವ ಗೋಪಾಲಕ. क्षीरेण भृतः। "गोपः क्षीरभृतो यस्तु स दुह्याद्दशतो वराम्" मनु॰ ८-२३१।

क्षीरमोरटा ಕ್ಷೀರಮೋರಟಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಹಾಲುಕುರಟಗೆ ಗಿಡ.

क्षीरलता ಕ್ಷೀರಲತಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಕರಿಯ ನೆಲಗುಂಬಳದ ಗಿಡ. क्षीरप्रधाना लता।

क्षीरवत् ಕ್ಷೀರವತ್ (ವಿ॰) ಹಾಲಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. क्षीर-मस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ** ಒಂದು ನದಿ.

क्षीरवर्ग ಕ್ಷೀರವರ್ಗ (ಪುಂ॰) ಹಾಲಿನ ವರ್ಗ, ಔಷಧದ ಉಪಯೋಗಕ್ಕಾಗಿ ಅರ್ಹವಾದ ಹಾಲುಗಳು. क्षीराणां वर्गः। (1) ಹಸುವಿನ ಹಾಲು, (2) ಆಡಿನ ಹಾಲು. (3) ಒಂಟೆಯ ಹಾಲು, (4) ಕುರಿಯ ಹಾಲು. (5) ಎಮ್ಮೆಯ ಹಾಲು, (6) ಕುದುರೆಯ ಹಾಲು, (7) ಸ್ತ್ರೀಯ ಹಾಲು ಮತ್ತು (8) ಆನೆಯ ಹಾಲು ಈ ಎಂಟು ಹಾಲುಗಳು ಕ್ಷೀರವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುವು. "गव्यमाजं तथा चौष्ट्रमाविकं माहिषं च यत्। अश्वा-याश्चैव नार्याश्च करेणूनां च यत्पयः" सुश्रुत॰ सूत्र॰ ४५-४७।

क्षीरवल्ली ಕ್ಷೀರವಲ್ಲೀ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಕರಿಯ ನೆಲಗುಂಬಳದ ಗಿಡ. क्षीरवती वल्ली।

क्षीरवारिधि ಕ್ಷೀರವಾರಿಧಿ (ಪುಂ॰) ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರ. क्षीरस्य वारिधिः। एवं **क्षीरवार्धिः ಕ್ಷೀರವಾರ್ಧಿಃ.**

क्षीरविकृति ಕ್ಷೀರವಿಕೃತಿ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಕುದಿಯಿಸಿದ ಹಾಲಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಹಾಲುಖೋವ. क्षीरस्य विकृतिः।

क्षीरविदारी ಕ್ಷೀರವಿದಾರೀ (ಸ್ತ್ರೀ॰) 1. ಕರಿಯ ನೆಲಗುಂಬಳ. क्षीरवती विदारी। 2. ಬಿಳಿಯ ನೆಲಗುಂಬಳ. क्षीरमिव शुक्ला विदारी।

क्षीरवृक्ष ಕ್ಷೀರವೃಕ್ಷ (ಪುಂ॰) 1. ಆಲದ ಮರ. 2. ಅತ್ತಿ ಮರ. 3. ಅರಳಿ ಮರ. 4. ಹಾಲೆ ಗಿಡ. 5. ಓಪ್ಪೆ ಮರ. "क्षीरवृक्षकषायैर्वा क्षीरेण च विमिश्रितैः" सुश्रुत॰ चिकित्सा॰ २४-१५।

क्षीरशर ಕ್ಷೀರಶರ (ಪುಂ॰) ಬಿಸಿ ಹಾಲಿಗೆ ಮೊಸರನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಪಕ್ವಮಾಡಿದ ಒಂದು ವಸ್ತು. क्षीरं शीर्यतेऽत्र–शॄ (पाके) "अप्" (३-३-५७)।

क्षीरशीर्ष ಕ್ಷೀರಶೀರ್ಷ (ಪುಂ॰) ಸರಳವೃಕ್ಷದ ಹಾಲು ಮಡ್ಡಿ.

क्षीरशुक्ला ಕ್ಷೀರಶುಕ್ಲಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಬಿಳಿಯ ನೆಲಗುಂಬಳ. क्षीरमिव शुक्ला। "विदारी क्षीरशुक्लेक्षुगन्धा क्रोष्ट्री च या सिता" अम॰।

क्षीरसन्तानिका ಕ್ಷೀರಸಂತಾನಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ॰) ಬಿಸಿಹಾಲಿಗೆ ಬೆರಸಿದ ಮೊಸರು. क्षीरस्य सन्तानोऽस्त्यस्य "ठन्" (४-२-११५)।

क्षीरसमुद्र ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರ (ಪುಂ॰) ಹಾಲಿನ ಸಮುದ್ರ, ಪಾಲ್ಗಡಲು. ಇದು ಸಪ್ತಸಮುದ್ರಗಳಲ್ಲೊಂದು. क्षीरस्य समुद्रः। (1) ಲವಣ, (2) ಇಕ್ಷು, (3) ಸುರಾ, (4) ಸರ್ಪಿಸ್, (5) ದಧಿ, (6) ಕ್ಷೀರ ಮತ್ತು (7) ಜಲ ಸಮುದ್ರಗಳೆಂದು ಸಮುದ್ರಗಳು ಏಳು. ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರವು ಕ್ರೌಂಚ ದ್ವೀಪದ ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವುದು. ಅಮೃತಕ್ಕಾಗಿ ದೇವತೆಗಳು ಈ ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರವನ್ನು ಮಥಿಸಿದಾಗ ಸಮುದ್ರದಿಂದ ಚಂದ್ರ, ಲಕ್ಷ್ಮಿ, ಉಚ್ಚೈಃಶ್ರವಸ್ಸು, ಐರಾವತ, ಕೌಸ್ತುಭಮಣಿ, ಅಪ್ಸರಸ್ಸು ಮೊದಲಾದವರ ಆವಿರ್ಭಾವವಾಯಿತು.

क्षीरसागर ಕ್ಷೀರಸಾಗರ (ಪುಂ॰) ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರ.

क्षीरसार ಕ್ಷೀರಸಾರ (ಪುಂ॰) 1. ಬೆಣ್ಣೆ. क्षीरस्य सारः। 2. ಹಾಲಿನ ಮೇಲಿನ ಕೆನೆ. 3. ಗಟ್ಟಿ ಹಾಲಿನ ಖೋವ. "क्षीरसारमपनीय शङ्कया स्वीकृतं यदि पलायनं त्वया" उद्भ॰।

क्षीरस्वामिन् ಕ್ಷೀರಸ್ವಾಮಿನ್ (पुं०) ಅಮರಕೋಶದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾರನಾದ ಒಬ್ಬ ವೈಯಾಕರಣ.

क्षीरा ಕ್ಷೀರಾ (स्त्री०) ಚೊಕ್ಕಣೆ ಗಿಡ.

क्षीरान्न ಕ್ಷೀರಾನ್ನ (न०) ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸಿದ ಅನ್ನ. क्षीरेण पक्वमन्नम्।

क्षीराब्धि ಕ್ಷೀರಾಬ್ಧಿ (पुं०) ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರ. क्षीरस्याब्धिः।

क्षीराब्धिज ಕ್ಷೀರಾಬ್ಧಿಜ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. 2. ಉಚ್ಚೈಃಶ್ರವಸ್ಸು, ಇಂದ್ರನ ಕುದುರೆ. 3. ಐರಾವತ, ಇಂದ್ರನ ಆನೆ. 4. ಕೌಸ್ತುಭಮಣಿ. 5. ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷ. 6. ಧನ್ವಂತರಿ. (न०) 7. ಅಮೃತ. 8. ಮುತ್ತು, ಮೌಕ್ತಿಕ. 9. ಕಾಲಕೂಟವೆಂಬ ಒಂದು ಮಹಾವಿಷ. क्षीराब्धेर्जातः — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। (स्त्री०) **–जा –ಜಾ.** 10. ಲಕ್ಷ್ಮೀ. 11. ಅಪ್ಸರಸ್ಸು. भाग० ८-८। "क्षीराब्धिजं तु मौक्तिके। वशिरे क्षीराब्धिजस्तु चन्द्रे क्षीराब्धिजा श्रियाम्" हेम०।

क्षीराब्धितनय ಕ್ಷೀರಾಬ್ಧಿತನಯ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. क्षीराब्धेस्तनयः। (स्त्री०) **–तनया –ತನಯಾ.** 2. ಲಕ್ಷ್ಮೀ. एवं **–पुत्रः –ಪುತ್ರಃ, –सुतः –ಸುತಃ, –सूनुः –ಸೂನುಃ.**

क्षीराम्बुधि ಕ್ಷೀರಾಂಬುಧಿ (पुं०) ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರ. क्षीरस्याम्बुधिः। एवं **–अम्बुनिधिः –ಅಂಬುನಿಧಿಃ.**

क्षीरार्णव ಕ್ಷೀರಾರ್ಣವ (पुं०) ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರ. क्षीरस्यार्णवः। "एष नारायणः श्रीमान् क्षीरार्णवनिकेतनः। नागपर्यङ्कमुत्सृज्य ह्यागतो मधुरां पुरीम्"।

क्षीरावी ಕ್ಷೀರಾವೀ (स्त्री०) ಹಾಲುತೊಟ್ಟಿನ ಗಿಡ. क्षीरमवति — अव (रक्षणे) "अण्" (३-२-१)। "ङीप्" (४-१-१५)।

क्षीराह्व ಕ್ಷೀರಾಹ್ವ (पुं०) ಸರಳ ವೃಕ್ಷ, ದೇವದಾರು ಮರ.

क्षीरिका ಕ್ಷೀರಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಹಾಲೆ ಗಿಡ. क्षीरमस्त्यस्याः "ठन्" (५-२-११५)। 2. ಪರಮಾನ್ನ, ಪಾಯಸ.

क्षीरिन् ಕ್ಷೀರಿನ್ (पुं०) ಹಾಲಿನಂತೆ ರಸವುಳ್ಳ. 1. ಆಲದ ಮರ. 2. ಅತ್ತಿಮರ. 3. ಅರಳಿಮರ. 4. ಕಳ್ಳಿಗಿಡ. 5. ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. क्षीरं तत्तुल्यनिर्यासोऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। (स्त्री०) **–णी –ಣೀ.** 6. ಹಾಲುತೊಟ್ಟಿನ ಗಿಡ. 7. ಶಿವನೆಯ ಮರ. 8. ವರಾಹಕ್ರಾಂತಾ ಗಿಡ.

क्षीरेयी ಕ್ಷೀರೇಯೀ (स्त्री०) ಪರಮಾನ್ನ, ಪಾಯಸ. क्षीरेण ईं शोभां याति — या (प्रापणे) "कः" (३-२-४)।

क्षीरोद ಕ್ಷೀರೋದ (पुं०) ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರ. क्षीरमुदकं यस्य। उदकस्योदादेशः (६-३-५७)। "चन्द्रं विना तदुपलम्भनहेतुभूतं क्षीरोदमाश्रयति किं तृषितश्चकोरः" चं० रा०।

क्षीरोदज ಕ್ಷೀರೋದಜ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. 2. ಐರಾವತ. 3. ಉಚ್ಚೈಃಶ್ರವಸ್ಸು. 4. ಕಲ್ಪತರು. 5. ಕೌಸ್ತುಭಮಣಿ. 6. ಧನ್ವಂತರಿ. (न०) 7. ವಿಷ. 8. ಮುತ್ತು. 9. ಅಮೃತ. (स्त्री०) **–जा –ಜಾ.** 10. ಲಕ್ಷ್ಮೀ. 11. ಅಪ್ಸರಸ್ಸು.

क्षीरोदतनय ಕ್ಷೀರೋದತನಯ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. (स्त्री०) **–तनया –ತನಯಾ.** 2. ಲಕ್ಷ್ಮೀ.

क्षीरौदन ಕ್ಷೀರೌದನ (न०) ಕ್ಷೀರಾನ್ನ, ಕ್ಷೀರದೊಡನೆ ಪಕ್ವವಾದ ಅನ್ನ. क्षीरेण पक्वमोदनम्।

टुक्षु–शब्दे (अदा० पर० अक० से०)। क्षौति क्षुतः क्षुवन्ति। चुक्षाव चुक्षुवतुः चुक्षुवुः। क्षविता। क्षविष्यति। क्षौतु। अक्षात्। क्षुयात्। क्षूयात्। अक्षावीत्। अक्षविष्यत्। 1. ಸೀನು. 2. ಶಬ್ದಮಾಡು. "अध्युवास रथं तेये पुराच्चुक्षाव चाशुभम्" भट्टि० १४-७५।

भावे :—क्षूयते। चुक्षुवे। क्षाविता, क्षोता। क्षाविष्यते, क्षोष्यते। क्षूयताम्। अक्षूयत। ಇತ್ಯಾದಿ. "अपयाति सरोषया निरस्ते कृतकं कामिनि चुक्षुवे मृगाक्ष्या" माघ० ९-८३।

णिचि :—क्षावयति, –ते। क्षावयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। क्षावयिता। क्षावयिष्यति, –ते। क्षावयतु, –ताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि :—चुक्षूषति। चुक्षूषां चकार, –बभूव, –आस। चुक्षूषिता। चुक्षूषिष्यति। चुक्षूषतु। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—क्षवितव्यम्। क्षवणीयम्। क्षव्यम्। क्षाव्यम्। क्षुतः। क्षुतवान्। क्षुवन्, क्षुवती। क्षवितुम्। क्षुतम्। क्षवणम्। क्षुत्वा। प्रक्षुत्य। "सुप्त्वा क्षुत्वा च भुक्त्वा च निष्ठीव्योक्त्वानृतानि च। पीत्वापोऽध्येष्यमाणश्च आचमेत्प्रयतोऽपि सन्" मनु० ५-१४५।

ಅವ ಪೂರ್ವಕವಾದ ಈ ಕ್ಷು ಧಾತುವು ಕೆಳಗಿರುವ ವಸ್ತುವನ್ನು ಸೀನಿನಿಂದ ಕೆಡಿಸು, –ಅಶುದ್ಧಮಾಡು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದು. "अनर्चितं वृथामांसमवीरायाश्च योषितः। द्विषदन्नं नगर्यन्नं पतितान्नमवक्षुतम्" मनु० ४-२१३।

क्षुण्ण ಕ್ಷುಣ್ಣ (वि०) 1. ಅಭ್ಯಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪುನಃ ಪುನಃ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅಥವಾ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಚಿಂತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. क्षुदिर् (संपेषणे) "क्तः" (३-२-१०२)। निष्ठातस्य नः (८-२-४२)। "क्षुण्णं यदन्तःकरणेन वृक्षाः फलन्ति कल्पोपपदास्तदेव" माघ० ३-५९। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತುಳಿದು ಸವೆಸಲ್ಪಟ್ಟ (ದಾರಿ), ನಡೆದು ಪಳಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಮಾರ್ಗ). "रेखामात्रमपि क्षुण्णादामनोर्वर्त्मनः परम्। न व्यतीयुः प्रजास्तस्य नियन्तुर्नेमिवृत्तयः" रघु० १-१७। 3. ಪುಡಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೂರ್ಣವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "उत्पाटच मेरुशृङ्गाणि क्षुण्णानि हरितां खुरैः" कुमा० २-४३। 4. ಒಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೀಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೂರುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "क्षुण्णासु क्षितिषु क्षिपन्निव यशःक्षोणीजबीजव्रजम्" नैष० १२-६६।

क्षुत् ಕ್ಷುತ್ (स्त्री०) ಸೀನು, ಮೂಗಿನ ಒಂದು ರೋಗ. टुक्षु (शब्दे) "क्विप्" (वा० ३-३-९४)।

क्षुत ಕ್ಷುತ (न०) 1. ಸೀನು. टु क्षु (शब्दे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "स्रस्तभुजयुगगलद्वलयस्वनितं प्रतिक्षुतमिवोपशुश्रुवे" माघ० १५-९१। "स्नात्वा पीत्वा क्षुते सुप्ते भुक्त्वा रथ्योपसर्पणे। आचान्तः पुनराचामेत् वासो विपरिधाय च" याज्ञ० १-१९६। (वि०)2. ಸೀನಿದವನು. टु क्षु कर्त० "क्तः" (३-४-७२)।

क्षुतक ಕ್ಷುತಕ (पुं०) ಕರಿಸಾಸವೆ.

क्षुतकर ಕ್ಷುತಕರ (वि०) ಸೀನನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ. क्षुतं करोति — डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)।

क्षुताभिजनन ಕ್ಷುತಾಭಿಜನನ (पुं०) ಕರಿಸಾಸವೆ. क्षुतमभिजनयति — अभि+जनी (प्रादुर्भावे)+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "क्षवः क्षुताभिजननो राजिका कृष्णिकासुरी" अम०।

क्षुति ಕ್ಷುತಿ (स्त्री०) ಸೀನು. टु क्षु (शब्दे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

क्षुद् ಕ್ಷುದ್ (स्त्री०) 1. ಪುಡಿಮಾಡುವುದು, ಚೂರ್ಣ ಮಾಡುವುದು. 2. ಒಡೆಯುವುದು, ಚೂರುಮಾಡುವುದು. 3. ತುಳಿದು ಮರ್ದನಮಾಡುವುದು. क्षुदिर् (संपेषणे) "क्विप्" (वा० ३-३-९४)।

क्षुदिर् — संपेषणे (रुधा० उभ० सक० अनि०)। क्षुणत्ति क्षुन्तः क्षुन्दन्ति, क्षुन्ते क्षुन्दाते क्षुन्दते। चुक्षोद, चुक्षुदे। क्षोत्ता। क्षोत्स्यति, क्षोत्स्यते। क्षुणत्तु, क्षुन्ताम्। अक्षुणत्। अक्षुन्त। क्षुन्द्यात्, क्षुन्दीत। क्षुद्यात्, क्षुत्सीष्ट। अक्षुन्दत्, अक्षौत्सीत्। अक्षोत्स्यत्, –त। 1. ಪುಡಿಮಾಡು, ಚೂರ್ಣಮಾಡು. "क्षुणद्मि सर्पान् पाताले छिनद्मि क्षणदाचरान्" भट्टि० ६-३६। 2. ಚೂರುಮಾಡು, ಒಡೆದುಹಾಕು. 3. (ದಾರಿ) ಪಳಗಿಸು, ನಡೆದು ರೂಢಿಸು. 4. ತುಳಿದು ಮರ್ದಿಸು, ತುಳಿದು ತುಳಿದು ಗಟ್ಟಿ (ಹದ) ಮಾಡು.

कर्मणि :— क्षुद्यते। क्षुद्यताम्। अक्षुद्यत। क्षुद्येत। अक्षोदीत्। ಉಳಿದುವು ಆತ್ಮನೇಪದದ ರೂಪಗಳಂತಾಗುವುವು.

णिचि :— क्षोदयति, –ते। क्षोदयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस।

कृत्सु :— क्षोत्तव्यम्। क्षोदनीयम्। क्षोद्यम्। क्षुण्णः। क्षुण्णवान्। क्षुन्दन्, क्षुन्दन्ती। क्षुन्दानः। क्षोत्तुम्। क्षुण्णम्। क्षोदनम्। क्षुत्त्वा। संक्षुद्य।

क्षुद्र ಕ್ಷುದ್ರ (वि०) 1. ದರಿದ್ರ, ಬಡವ. 2. ಕೃಪಣ, ಜಿಪುಣ. 3. ಚಿಕ್ಕದಾದ, ಸಣ್ಣದಾದ. 4. ನೀಚ, ಅಧಮ. क्षुदिर् (संपेषणे) "रक्" (उ० २-१३)। "क्षुद्रेऽपि नूनं शरणं प्रपन्ने ममत्वमुच्चैःशिरसां सतीव" कुमा० १-१२। 5. ಕ್ರೂರ, ದಯೆಯಿಲ್ಲದವನು, ಹಿಂಸಿಸುವವನು. "क्षुद्रो दरिद्रे कृपणे निकृष्टेऽल्पनृशंसयोः" हेम०। (स्त्री०) **–द्रा –ದ್ರಾ.** 6. ಜೇನು ಹುಳು. "क्षुद्राभिरक्षुद्रतराभिराकुलं विदश्यमानेन जनेन दुद्रुवे" माघ० १२-५४। 7. ಅಂಗಹೀನಳಾದ ಹೆಂಗಸು, 8. ನಟಿ, ನರ್ತಕಿ. 9. ಕಂಟಕಾರಿ, ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳ. 10. ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ. 11. ನೊಣ. 12. ಕಲಹಪ್ರಿಯಳಾದ ಹೆಂಗಸು. 13. ಪುಲ್ಲಂಪುರಚಿ. "क्षुद्राव्यङ्गानटीकण्टकारिकासरघासु च। चाङ्गेरी वेश्ययोर्हिंस्रामक्षिकामात्रयोरपि" मेदि०।

क्षुद्रक ಕ್ಷುದ್ರಕ (पुं०) 1. ಪ್ರಸೇನಜಿತ್ತಿನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. (पुं० ब० व०) 2. ಆಯುಧಗಳಿಂದ ಜೀವಿಸುವವರು. (वि०) 3. ಸಣ್ಣದಾದ, ಚಿಕ್ಕದಾದ. क्षुद्र स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। "क्षुद्रकाणां पशूनां तु हिंसायां द्विशतो दमः" मनु० ८-२९७।

क्षुद्रकमानस ಕ್ಷುದ್ರಕಮಾನಸ (न०) ಕಾಶ್ಮೀರದಲ್ಲಿ ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿಯನ್ನು ಬೆಳೆಯುವ ಜಾಗ (ಸರಸ್ಸು). "काश्मीरेषु सरो नाम्ना दिव्यं क्षुद्रकमानसम्" सुश्रुत०।

क्षुद्रकम्बु ಕ್ಷುದ್ರಕಂಬು (पुं०) ಗುಳ್ಳೆಶಂಖ, ಚಿಕ್ಕ ಶಂಖ. क्षुद्रः कम्बुः।

क्षुद्रकुष्ठ ಕ್ಷುದ್ರಕುಷ್ಠ (नं०) ಏಕಕುಷ್ಠಾದಿ ಹನ್ನೊಂದು ವಿಧ ಕುಷ್ಠಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ.

क्षुद्रगोक्षुरक ಕ್ಷುದ್ರಗೋಕ್ಷುರಕ (पुं०) ಚಿಕ್ಕ ಜಾತಿಯ ನೆಗ್ಗಿಲು ಗಿಡ.

क्षुद्रघण्टिका ಕ್ಷುದ್ರಘಂಟಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಕಿರುಗಂಟೆ. 2. ಕಿರುಗೆಜ್ಜೆ. अल्पा घण्टा — अल्पार्थे "कन्" (५-३-८५)। क्षुद्रा घण्टिका।

क्षुद्रजन्तु ಕ್ಷುದ್ರಜಂತು (पुं०) 1. ಸಣ್ಣ ಪ್ರಾಣಿ. 2. ಶತಪದಿ, ಲಕ್ಷ್ಮೀಚೇಳು.

क्षुद्रजीरक ಕ್ಷುದ್ರಜೀರಕ (पुं०) ಚಿಕ್ಕ ಜಾತಿಯ ಜೀರಿಗೆ, ಕರಿಜೀರಿಗೆ.

क्षुद्रदंशिका ಕ್ಷುದ್ರದಂಶಿಕಾ (स्त्री०) ತೊಣಚಿ, ಕಾಡು ನೊಣ.

क्षुद्रनदी ಕ್ಷುದ್ರನದೀ (स्त्री०) ಸಣ್ಣ ಹೊಳೆ, ತೊರೆ, ಅಡ್ಡ ಹಳ್ಳ.

क्षुद्रपत्रा ಕ್ಷುದ್ರಪತ್ರಾ (स्त्री०) 1. ಬಜೆ. 2. ಪುಲ್ಲಂಪುರಿಚಿ ಗಿಡ. क्षुद्रं पत्रं यस्याः।

क्षुद्रपनस ಕ್ಷುದ್ರಪನಸ (पुं०) ಲಕುಚವೃಕ್ಷ, ಗಜನಿಂಬೆ ಗಿಡ.

क्षुद्रपर्ण ಕ್ಷುದ್ರಪರ್ಣ (पुं०) 1. ಬಿಳಿಯ ಗಗ್ಗರ ಗಿಡ. (वि०) 2. ಚಿಕ್ಕ ಎಲೆಗಳುಳ್ಳ. क्षुद्राणि पर्णानि यस्य।

क्षुद्रपिप्पली ಕ್ಷುದ್ರಪಿಪ್ಪಲೀ (स्त्री०) ಕಾಡುಹಿಪ್ಪಲಿ.

क्षुद्रबुद्धि ಕ್ಷುದ್ರಬುದ್ಧಿ (स्त्री०) 1. ಅಲ್ಪಬುದ್ಧಿ, ನೀಚ ಬುದ್ಧಿ. (वि०) 2. ಕೆಟ್ಟಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ, ನೀಚ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ. क्षुद्रा बुद्धिर्यस्य।

क्षुद्रमत्स्य ಕ್ಷುದ್ರಮತ್ಸ್ಯ (पुं०) ಸಣ್ಣ ಜಾತಿಯ ಮೀನು, ಸೀಗಡಿ. क्षुद्रः अल्पो मत्स्यः।

क्षुद्ररोग ಕ್ಷುದ್ರರೋಗ (पुं०) ನಲವತ್ತನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಸಾಮಾನ್ಯ ರೋಗಗಳು. सुश्रुत० निदान० १३-३।

क्षुद्ररोगिक ಕ್ಷುದ್ರರೋಗಿಕ (वि०) ಕ್ಷುದ್ರರೋಗದಿಂದ ಪೀಡಿತನಾದವನು.

क्षुद्रल ಕ್ಷುದ್ರಲ (वि०) ಕ್ಷುದ್ರರೋಗದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು. क्षुद्राः क्षुद्ररोगाः सन्त्यस्य "लच्" (५-२-९७)।

क्षुद्रवार्ताकी ಕ್ಷುದ್ರವಾರ್ತಾಕೀ (स्त्री०) ಬಿಳಿ ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳದ ಗಿಡ.

क्षुद्रशङ्ख ಕ್ಷುದ್ರಶಂಖ (पुं०) ಗುಳ್ಳೆಶಂಖ, ಸಣ್ಣ ಶಂಖ. क्षुद्रः शङ्खः। "क्षुद्रशङ्खाः शङ्खनखाः" अम०।

क्षुद्रशार्दूल ಕ್ಷುದ್ರಶಾರ್ದೂಲ (पुं०) ಚಿಕ್ಕ ಜಾತಿಯ ಹುಲಿ, ಚಿರತೆ. क्षुद्रः शार्दूलः।

क्षुद्रशील ಕ್ಷುದ್ರಶೀಲ (वि०) ನೀಚಸ್ವಭಾವದ, ಕೆಟ್ಟ ಚರ್ಯೆಯುಳ್ಳ. क्षुद्रं शीलं यस्य।

क्षुद्रशुक्ति ಕ್ಷುದ್ರಶುಕ್ತಿ (स्त्री०) ಕಪ್ಪೆಚಿಪ್ಪು. क्षुद्रा शुक्तिः।

क्षुद्रश्यामा ಕ್ಷುದ್ರಶ್ಯಾಮಾ (स्त्री०) ಕಂಗೊಂಗೆ ಗಿಡ,

क्षुद्रसहा ಕ್ಷುದ್ರಸಹಾ (स्त्री०) ಕಾಡುಹೆಸರು ಗಿಡ.

क्षुद्रसुवर्ण ಕ್ಷುದ್ರಸುವರ್ಣ (नं०) ಹಿತ್ತಾಳೆ. क्षुद्रं सुवर्णम्।

क्षुद्रस्फोट ಕ್ಷುದ್ರಸ್ಫೋಟ (पुं०) ಗುಳ್ಳೆ, ಬೊಕ್ಕೆ, ಕೆಟ್ಟ ಕುರು.

क्षुद्रा ಕ್ಷುದ್ರಾ (स्त्री०) "क्षुद्र" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

क्षुद्रापामार्ग ಕ್ಷುದ್ರಾಪಾಮಾರ್ಗ (पुं०) ಕೆಂಪು ಉತ್ತರಣೆ ಗಿಡ.

क्षुद्राम्ला ಕ್ಷುದ್ರಾಮ್ಲಾ (स्त्री०) ಪುಲ್ಲಂಪುರಿಚಿ ಗಿಡ.

क्षुध् ಕ್ಷುಧ್ (स्त्री०) 1. ಹಸಿವು. क्षुध (बुभुक्षायाम्) "क्विप्" (३-२-१७८)। "तवापि हा हा विरहात्क्षुधाकुलाः कुलायकूलेषु विलुठ्य तेषु ते" नैष० १-१४१। 2. ಅನ್ನ. क्षुध कर्म० "क्विप्"। भागुरिमते "टाप्"। **क्षुधा ಕ್ಷುಧಾ.**

क्षुध–बुभुक्षायाम् (दिवा० पर० अक० अनि०)। क्षुध्यति। चुक्षोध। क्षोद्धा। क्षोत्स्यति। क्षुध्यतु। अक्षुध्यत्। क्षुध्येत्। क्षुध्यात्। अक्षुधत्। अक्षोत्स्यत्। ಊಟವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸು.

भावे :—क्षुध्यते। चुक्षुधे। क्षोद्धा। क्षोत्स्यते। क्षुध्यताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

क्षुधा ಕ್ಷುಧಾ (स्त्री०) ಹಸಿವು. क्षुध् "टाप्" भागुरिमते। "वष्टि भागुरिरल्लोपमवाप्योरुपसर्गयोः। आपं चैव हलन्तानां यथा वाचा निशा दिशा"। "महीयसा मण्डितपादपद्मं दध्यन्नसारेण मधुप्लुतेन। दृष्ट्वा ननन्दुः क्षुधयान्वितास्तं वत्सानुचर्यासु वयस्यगोपाः" याद० ४-७३।

क्षुधापीडित ಕ್ಷುಧಾಪೀಡಿತ (वि०) ಹಸಿವಿನಿಂದ ಬಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. क्षुधया पीडितः।

क्षुधाभिजनन ಕ್ಷುಧಾಭಿಜನನ (वि०) ಹಸಿವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ. क्षुधामभिजनयति — अभि + जनी (प्रादुर्भावे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

क्षुधार्त ಕ್ಷುಧಾರ್ತ, –अर्दित –ಅರ್ದಿತ (वि०) ಹಸಿವಿನಿಂದ ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. क्षुधया आर्तः अर्दितो वा।

क्षुधावत् ಕ್ಷುಧಾವತ್ (वि०) ಹಸಿವಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. क्षुधास्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

क्षुधाविष्ट ಕ್ಷುಧಾವಿಷ್ಟ (वि०) ಹಸಿವಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. क्षुधया आविष्टः।

क्षुधित ಕ್ಷುಧಿತ (वि०) ಹಸಿದಿರುವ, ಹಸಿವು ಉಂಟಾಗಿರುವ. क्षुधास्य सञ्जाता "इतच्" (५-२-३६)। क्षुध (बुभुक्षायाम्) कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। इडागमः (७-२-५२) वा। "तथा न तापाय पयोनिधीनामश्वामुखोत्थः क्षुधितः शिखावान्" नैष० ८-८१।

क्षुध्यत् ಕ್ಷುಧ್ಯತ್ (वि०) ಊಟಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. क्षुध (बुभुक्षायाम्) "शतृ" (३-२-१२४)। "क्षुध्यता जगृहाते तौ रक्षसा दीर्घबाहुना" भट्टि० ६-४४। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-२-६)। **क्षुध्यन्ती ಕ್ಷುಧ್ಯಂತೀ.**

क्षुप ಕ್ಷುಪ (पुं०) 1. ಸಣ್ಣ ರೆಂಬೆ ಮತ್ತು ಬುಡಗಳುಳ್ಳ ಮರ. टुक्षु (शब्दे) "षः" बाहु०। "नभसः कलभैरुपासितं जलदैर्भूरितरक्षुपं नगम्". नैष० २-६७। 2. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಪುತ್ರ, ಸತ್ಯಭಾಮೆಯ ಮಗ. "जज्ञिरे सत्यभामायां भानुर्भीमरथः क्षुपः" हरिवं०।

क्षुब्ध ಕ್ಷುಬ್ಧ (पुं०) 1. ಕಡಗೋಲು, ಮೊಸರನ್ನು ಕಡೆಯುವ ಕೋಲು, ಮಂತು. क्षुभ (सञ्चलने) "क्तः" (७-२-१८)। मन्थनदण्डश्चेत् इडभावो निपात्यते। "शोभैव मन्दरक्षुब्धक्षुभिताम्भोधिवर्णना" माघ० २-१०७। 2. ಒಂದು ವಿಧ ರತಿಬಂಧ. क्षुभ कर्त० "क्तः". (३-४-७२)। "पार्श्वोपरि पदे कृत्वा योनिं लिंगेन ताडयेत्। बाहुभ्यां धारणं गाढं बन्धोऽयं क्षुब्धसंज्ञकः" रतिमं०।

क्षुब्धाचल ಕ್ಷುಬ್ಧಾಚಲ (पुं०) ಅಮೃತಕ್ಕಾಗಿ ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರವನ್ನು ಕಡೆದ ಮಂದರಪರ್ವತ. "भोगीन्द्रवेष्टशतघृष्टिकृताभिरब्धिक्षुब्धाचलः कनककेतकगोत्रगात्रि" नैष० ११-६१।

क्षुभ–सञ्चलने (भ्वा० आत्म० अक० से०)। क्षोभते। चुक्षुभे। क्षोभिता। क्षोभिष्यते। क्षोभताम्। अक्षोभत। क्षोभेत। क्षोभिषीष्ट। अक्षुभत्। अक्षोभिष्ट। अक्षोभिष्यत। ಚಲಿಸು, ಅಲುಗಾಡು.

भावे :—क्षुभ्यते। क्षुभ्यताम्। अक्षुभ्यत। क्षुभ्येत। अक्षोभि। ಉಳಿದೆಲ್ಲ ರೂಪಗಳೂ ಕರ್ತರಿ ರೂಪಗಳಂತಾಗುವುವು.

णिचि :—क्षोभयति, –ते। क्षोभयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। क्षोभयिता। क्षोभयिष्यति, –ते। क्षोभयतु, –ताम्। अक्षोभयत्, –त। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—क्षोभितव्यम्। क्षोभणीयम्। क्षोभ्यम्। क्षुब्धो मन्थः। अन्यत्र क्षुभितः। क्षुभितवान्, –वती। क्षुभितम् क्षोभितं वा तेन। प्रक्षुभितः प्रक्षोभितो वा चैत्रः। क्षोभितुम्। क्षुभितम्। क्षोभणम्। क्षुभित्वा, क्षोभित्वा। परिक्षुभ्य, परिक्षोभ्य।

क्षुभ – सञ्चलने (दिवा० पर० अक० से०)। क्षुभ्यति। चुक्षोभ। इत्यादि सर्वं "कुप" धातुवत्।

क्षुभ–सञ्चलने (क्र्या० पर० अक० से०)। क्षुभ्नाति। चुक्षोभ। क्षोभिता। क्षोभिष्यति। क्षुभ्नातु। अक्षुभ्नात्। क्षुभ्नीयात्। क्षुभ्यात्। अक्षोभीत्। अक्षोभिष्यत्।

भावे :—क्षुभ्यते। इत्यादि सर्वं भ्वा० "क्षुभ" धातुवत्।

कृत्सु :—क्षुभ्नन्, क्षुभ्नती इति विशेषः। शेषं सर्वं क्षोभतिवत्।

क्षुभित ಕ್ಷುಭಿತ(वि०)1. ಚಲಿಸಿದ, ಕ್ಷೋಭೆಗೊಂಡ, ಎಲ್ಲೆ ಮೀರಿದ. क्षुभ (सञ्चलने) कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। "स्माह चलयति भुवं मरुति क्षुभितस्य नादमनुकुर्वदम्बुधेः" माघ० १५-४४। 2. ಕಲಕಲ್ಪಟ್ಟ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಅಸಮಾಧಾನಗೊಂಡ. "प्राह मुररिपुतिरस्करणक्षुभितः स्म वाचमिति जाह्नवीसुतः" माघ० १५-४५। 3. ಉದ್ಧತವಾದ, ಬಿರುಸಾದ. "इतीरिते वचसि वचस्विनामुना युगक्षयक्षुभितमरुद्गरीयसि" माघ० १७-१। 4. ಕೋಪಗೊಂಡ, ಸಿಟ್ಟೇರಿದ. "क्षुभितस्य महीभृतस्त्वयि प्रथमोपन्यसनं वृथा मम" माघ० १६-५१। 5. ಹೆದರಿದ, ಭಯಗೊಂಡ, ಕಳವಳಗೊಂಡ. 6. ಕಲಕಲ್ಪಟ್ಟ. "शोभैव मन्दरक्षुब्धक्षुभिताम्भोधिवर्णना" माघ० २-१०७।

क्षुभ्नत् ಕ್ಷುಭ್ನತ್ (वि०) ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ, ಎಲ್ಲೆಮೀರುತ್ತಿರುವ. क्षुभ (सञ्चलने) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **क्षुभ्नती ಕ್ಷುಭ್ನತೀ.** [क्र्या०]

क्षुभ्यत् ಕ್ಷುಭ್ಯತ್ (वि०) ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ, ಎಲ್ಲೆಮೀರಿ ಬರುತ್ತಿರುವ, ಕ್ಷೋಭೆಹೊಂದುತ್ತಿರುವ. क्षुभ (सञ्चलने) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **क्षुभ्यन्ती ಕ್ಷುಭ್ಯಂತೀ.** [दिवा०]। "तूर्यैर्युगक्षये क्षुभ्यदकूपारानुकारिणी" माघ० १९-२६।

क्षुमा ಕ್ಷುಮಾ (स्त्री०) ಅತಸೀವೃಕ್ಷ, ಅಗಸೇಮರ. क्षौति – टुक्षु (शब्दे) "मक्" बाहु०।

क्षुर – विलेखने (तुदा० पर० सक० से०)। क्षुरति। चुक्षोर। क्षोरिता। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ಕತ್ತರಿಸು. 2. ಗೆರೆ ಎಳೆ.

क्षुर ಕ್ಷುರ (पुं०) 1. ನಾಪಿತನ ಕತ್ತಿ, ಕ್ಷೌರಕತ್ತಿ. क्षुर (विलेखने) "रन्" (उ० ३-२९)। गुणाभावश्च निपा०। "समुपजातकोपोऽयं नापितः तं क्षुरं दूरादेव क्षिप्तवान्" हितो०। "आधोरणानां गजसंनिपाते शिरांसि चक्रैर्निशितैः क्षुराग्रैः" रघु० ७-४६। 2. ಹಸು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಕಾಲಿನ ಗೊರಸು. 3. ಬಾಣ. 4. ಕೊಳವಳಿಕೆ ಗಿಡ. 5. ಪಿಂಡೀತಕ ವೃಕ್ಷ, ಮಂಗಾರೆ ಗಿಡ. 6. ನೆಗ್ಗಿಲು ಗಿಡ. 7. ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ. "क्षुरः स्यात् छेदनद्रव्ये कोकिलाक्षे च गोक्षुरे" मेदि०। "नापितस्योपकरणे कोकिलाक्षेऽपि च क्षुरः" त्रिकाण्ड०। "क्षुरेण शितधारेण चकर्तास्य शरासनम्" रामा०।

क्षुरक ಕ್ಷುರಕ (पुं०) 1. ತಿಲಕವೃಕ್ಷ. 2. ನೆಗ್ಗಿಲು ಗಿಡ. 3. ಕೊಳವಳಿಕೆ ಗಿಡ. 4. ಹಸು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಕಾಲಿನ ಗೊರಸು. क्षुर (विलेखने) "क्वुन्" (उ० २-९०)।

क्षुरकर्मन् ಕ್ಷುರಕರ್ಮನ್ (न०) ಕ್ಷೌರ, ಕೇಶಖಂಡನ, ಚೌಲ ಸಂಸ್ಕಾರ. क्षुरसाध्यं कर्म। "यो जन्ममासे क्षुरकर्म यात्रां कर्णस्य वेधं कुरुते च मोहात्। नूनं स रोगं धनपुत्रनाशं प्राप्नोति मूढो वधबन्धनानि"। ಆದುದರಿಂದ ಜನ್ಮ (ಹುಟ್ಟಿದ) ಮಾಸದಲ್ಲಿ ಚೌಲವನ್ನು ಮಾಡಕೂಡದು. **ಚೌಲಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕಾಲ:** ಮೂರನೆಯ ವಯಸ್ಸಿನ ನಂತರ ವಿಷಮ ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಾಯಣದಲ್ಲಿ ಶುದ್ಧ ಪಾಡ್ಯ ಚೌತಿ ಷಷ್ಠಿ ಅಷ್ಟಮಿ ನವಮಿ ದ್ವಾದಶಿ ಚತುರ್ದಶಿ ಹುಣ್ಣಿಮೆ ಮತ್ತು ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ ತಿಥಿಗಳನ್ನೂ ಗ್ರಹಣ ಸಂಕ್ರಮಣಗಳನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ತಿಥಿಗಳಲ್ಲೂ ಸೋಮ, ಬುಧ, ಗುರು ಮತ್ತು ಶುಕ್ರವಾರಗಳಲ್ಲೂ, ಅಶ್ವಿನಿ ಮೃಗಶೀರ್ಷ ಪುಷ್ಯ ಹಸ್ತ ಚಿತ್ತೆ ಶ್ರವಣ ಧನಿಷ್ಠೆ ಮತ್ತು ರೇವತಿ ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲೂ ಕರ್ಕಾಟಕ ಕನ್ಯಾ ಮಿಥುನ ಮೀನ ತುಲಾ ವೃಷಭ ಮಕರ ಲಗ್ನಗಳಲ್ಲೂ ಮಾಡುವುದು ಪ್ರಶಸ್ತವು, ರೋಹಿಣಿ ಉತ್ತರಫಲ್ಗುನಿ ಸ್ವಾತಿ ಶತಭಿಷೆ ಉತ್ತರಾಷಾಢ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಾಭಾದ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಮ. "तृतीयवर्षेऽप्यथ-पञ्चमेऽब्दे गतत्रिभागे प्रवदन्ति चौलम्। उदग्गतेऽर्के गुरुशुक्रतेजःप्रकाशितं व्योम्नि च शुक्लपक्षे॥ आदित्यसौम्यवसुवैष्णवपौष्णतिष्यत्वष्ट्रश्विचण्डकिरणेषु दिवा प्रशस्तम्। स्वातीविधातृवरुणोत्तरभानि मध्यान्याहुर्निशास्वपि न च क्षुरकर्म कार्यम्" मुहू० द०। "कर्क्यङ्गनामिथुनमीनतुलोक्षनक्राः पूज्याः" मुहू० द०।

क्षुरधान ಕ್ಷುರಧಾನ (न०) ಕ್ಷೌರಿಕನ ಕತ್ತಿ ಸಾಣೆಕಲ್ಲು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಇಡುವ ಚೀಲ. क्षुरो धीयतेऽत्र – डुधाञ् (धारणपोषणयोः) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)।

क्षुरपत्र ಕ್ಷುರಪತ್ರ (पुं०) ಕತ್ತಿಯ ಅಲುಗಿನಂತೆ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ತುದಿಯುಳ್ಳ ಬಾಣ. क्षुर इव पत्त्रमस्य।

क्षुरप्र ಕ್ಷುರಪ್ರ (पुं०) 1. ಕುಡಗಲು, ಹುಲ್ಲು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಕೊಯ್ಯುವ ಒಂದು ಆಯುಧ. क्षुरं प्राति – प्रा (पूरणे) "कः" (३-२-४)। 2. ಕತ್ತಿಯಂತೆ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ತುದಿಯುಳ್ಳ ಬಾಣ. "प्रायो विषाणपरिमोक्षलघूत्तमाङ्गान् खड्गांश्चकार नृपतिर्निशितैः क्षुरप्रैः" रघु० ९-६२।

क्षुरभाण्ड ಕ್ಷುರಭಾಂಡ (न०) ಕ್ಷೌರಿಕನ ಕತ್ತಿಯ ಚೀಲ, ಕ್ಷೌರಿಕನ ಕತ್ತಿಯನ್ನು ಇಡುವ ಚೀಲ. क्षुरस्य भाण्डम्। "शीघ्रमानीयतां क्षुरभाण्डं क्षौरकर्मकरणाय गच्छामि" पञ्चतं०।

क्षुरमर्दिन् ಕ್ಷುರಮರ್ದಿನ್ (पुं०) ನಾಪಿತ, ಕ್ಷೌರಿಕ. क्षुरं मृद्नाति घर्षयति – मृद (क्षोदे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

क्षुरमुण्डिन् ಕ್ಷುರಮುಂಡಿನ್ (पुं०) ನಾಪಿತ, ಕ್ಷೌರಿಕ, ನಾಯಿಂದ. क्षुरेण मुण्डयति – मुण्ड + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)।

क्षुराङ्ग ಕ್ಷುರಾಂಗ (पुं०) ನೆಗ್ಗಿಲು ಗಿಡ. क्षुर इवाङ्गमस्य।

क्षुरिका ಕ್ಷುರಿಕಾ (स्त्री०) ಚಾಕು, ಚೂರಿ, ಸಣ್ಣಕತ್ತಿ. क्षुरति – क्षुर (विलेखने) "कः" (३-१-१३५)। स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। अत इत्वम्।

क्षुरिकापत्र ಕ್ಷುರಿಕಾಪತ್ರ (पुं०) ಶರ, ಬಾಣ. क्षुरिकेव पत्त्रमस्य।

क्षुरिन् ಕ್ಷುರಿನ್ (पुं०) 1. ನಾಪಿತ, ಕ್ಷೌರಿಕ, ನಾಯಿಂದ. क्षुरोऽस्यास्ति—क्षुर "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–णी –ಣೀ.** 2. ನಾಪಿತನ ಹೆಂಡತಿ. 3. ವರಾಹಕ್ರಾಂತಿಯೆಂಬ ಗಿಡ.

क्षुरी ಕ್ಷುರೀ (स्त्री०) ಚಾಕು, ಚೂರಿ, ಸಣ್ಣ ಕತ್ತಿ. अल्पः क्षुरः। "क्षुरी छुरी कृपाणिका" अभि० चि०।

क्षुल्ल ಕ್ಷುಲ್ಲ (वि०) 1. ಅಲ್ಪ, ಸ್ವಲ್ಪ. क्षुदं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। 2. ಕನಿಷ್ಠ, ಕಿರಿಯ. 3. ನೀಚ, ಅಧಮ.

क्षुल्लक ಕ್ಷುಲ್ಲಕ (पुं०) 1. ಗುಳ್ಳೆ, ಶಂಖ. (वि०) 2. ನೀಚ, ಅಧಮ. 3. ಅಲ್ಪವಾದ, ಸ್ವಲ್ಪವಾದ. 4. ಸಣ್ಣದಾದ, ಚಿಕ್ಕದಾದ. क्षुदं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। क्षुधं लाति—ला (आदाने) "क्वुन्" (उ० २-३२) वा। "क्षुल्लकस्त्रिषु नीचेऽल्पे" मेदि०। 5. ಪಾಮರ, ಅಜ್ಞಾನಿ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು, ಮೂರ್ಖ. 6. ದುಃಖಗೊಂಡವನು, ನೊಂದವನು. 7. ಕನಿಷ್ಠ, ಕಿರಿಯ. "क्षुल्लकः पामरे स्वल्पे कनिष्ठे दुःखिते खले" हेम०।

क्षेतव्य ಕ್ಷೇತವ್ಯ (वि०) 1. ಕಡಮೆಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 2. ಕಡಮೆಮಾಡಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 3. ಕಡಮೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 4. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 5. ನಾಶಪಡಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 6. ನಾಶಪಡಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. क्षि (क्षये) अन्तर्भावितण्यर्थः "तव्यः" (३-१-९६)।

क्षेत्र ಕ್ಷೇತ್ರ (न०) 1. ಬತ್ತ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬೆಳೆಯುವ ಭೂಮಿ, ಗದ್ದೆ. क्षीयते धान्यैरत्र—क्षि (निवासगत्योः) "ष्ट्रन्" (उ० ४-१५९)। "चीयते बालिशस्यापि सत्क्षेत्रपतिता कृषिः" मुद्रा० १-३। 2. ಸ್ಥಾನ, ಜಾಗ, ಪ್ರದೇಶ. "सद्यः सीरोत्कषणसुरभि क्षेत्रमारुहय मालम्" मेघ० १-१६। 3. ಪುಣ್ಯಸ್ಥಲ, ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಲ, ತಿರುಪತಿ (ಆದಿವರಾಹ ಕ್ಷೇತ್ರ), ಕಂಚಿ (ಸತ್ಯವ್ರತ ಕ್ಷೇತ್ರ), ಶ್ರೀರಂಗ ಕ್ಷೇತ್ರ, ಮೇಲುಕೋಟೆ (ಯಾದವಗಿರಿ–ವೈಕುಂಠವರ್ಧನ ಕ್ಷೇತ್ರ), ಕಾಶಿ, ಪ್ರಯಾಗ (ಗಯಾ ಭಾಸ್ಕರ ಕ್ಷೇತ್ರ), ಕಾಮರೂಪ, ಶ್ರವಣಬೆಳಗೊಳ ಮೊದಲಾದುವು. "आसन्नं युवयोः क्षेत्रमिदं वाराणसी तु यत्। कथितं नातिदूरे च वर्तते नरसत्तमौ"। "नाचिरात् कामदं पुण्यं क्षेत्रं पीठं निगद्यते। कामरूपं महापीठं गुह्याद्गुह्यतमं परम्" कालिकापु०। 4. ಕಳತ್ರ, ಪತ್ನಿ, ಹೆಂಡತಿ. "अपि नाम कुलपतेरियमसवर्णक्षेत्रसंभवा स्यात्" शाकु० १। 5. ಶರೀರ, ದೇಹ. "इदं शरीरं कौन्तेय क्षेत्रमित्यभिधीयते" गीता १३-१। इदं शरीरं—"देवोऽहम्, मनुष्योऽहम्, स्थूलोऽहम्, कृशोऽहम् इत्यात्मना भोक्त्रा सह सामानाधिकरण्येन प्रतीयमानं भोक्तुरात्मनोऽर्थान्तरभूतस्य भोगक्षेत्रमिति शरीरयाथात्म्यविद्भिरभिधीयते" **इति श्रीरामानुजभाष्यम्**। "इदमिति सर्वनाम्नोक्तं विशिनष्टि शरीरमिति। हे कौन्तेय क्षतत्राणात् क्षयात्, क्षरणात् क्षेत्रवच्च अस्मिन् कर्मफलनिष्पत्तेः क्षेत्रमित्येवम् अभिधीयते कथ्यते" **इति श्रीशंकरभाष्यम्**। "क्षेत्रं शरीरे केदारे सिद्धस्थानकलत्रयोः" मेदि०। "योगिनो यं विचिन्वन्ति क्षेत्राभ्यन्तरचारिणम्" कुमा० ६-७७। 6. ಗೃಹ, ಮನೆ. 7. ಯೋನಿ, ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನ. "क्षेत्रं भार्याङ्गकेदारपुण्यभूगृहयोनिषु" नानार्थर०। 8. ಪರಮಾತ್ಮ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 9. ಅಂತಃಕರಣ, ಮನಸ್ಸು. 10. ಸೂರ್ಯಾದಿ ಗ್ರಹಗಳ ಗೃಹ, ಮೇಷ ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೆರಡು ರಾಶಿಗಳು. "कुजशुक्रबुधेन्द्वर्कसौम्यशुक्रावनीभुवाम्। जीवार्किभानुजेज्यानां क्षेत्राणि स्युरजादयः" ज्योतिस्०।

ಗ್ರಹ	ಕ್ಷೇತ್ರ
ಕುಜ	ಮೇಷ, ವೃಶ್ಚಿಕ
ಶುಕ್ರ	ವೃಷಭ, ತುಲಾ
ಬುಧ	ಮಿಥುನ, ಕನ್ಯಾ
ಚಂದ್ರ	ಕರ್ಕಾಟಕ
ರವಿ	ಸಿಂಹ
ಗುರು	ಧನಸ್ಸು, ಮೀನ
ಶನಿ	ಮಕರ, ಕುಂಭ

ಈ ಗ್ರಹಗಳು ಆಯಾ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಗಳು. 11. ಲೀಲಾವತಿಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ವೃತ್ತ ತ್ರಿಕೋಣ ಚತುಷ್ಕೋಣ ಮೊದಲಾದುವು.

क्षेत्रकर ಕ್ಷೇತ್ರಕರ (पुं०) ರೈತ, ಭೂಮಿಯ ಸಾಗುವಳಿ ಮಾಡುವ ಬೇಸಾಯಗಾರ. क्षेत्रं करोति—डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२१)।

क्षेत्रज ಕ್ಷೇತ್ರಜ (पुं०) 1. ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧ ಪುತ್ರರಲ್ಲೊಬ್ಬ, ವಂಶಾಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಹಿರಿಯರ ಅನುಮತಿಯಿಂದ ಪತಿಯ ಸಹೋದರರಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗ. क्षेत्रे जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। "यस्तल्पजः प्रमीतस्य क्लीबस्य व्याधितस्य वा। स्वधर्मेण नियुक्तायां स पुत्रः क्षेत्रजः स्मृतः" मनु० ९-१६७। ಇದು ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ

ನಿಷಿದ್ಧ. "कलि" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ. (वि०) 2. ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. 3. ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ. (स्त्री०) **–जा –ಜಾ.** 4. ಬಿಳಿ ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳ.

क्षेत्रजात ಕ್ಷೇತ್ರಜಾತ (पुं०) "क्षेत्रज" ಪದದ ಅರ್ಥ. क्षेत्रे जातः। "क्षेत्रजः क्षेत्रजातस्तु सगोत्रेणेतरेण वा" याज्ञ० २-१२८।

क्षेत्रज्ञ ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞ (पुं०) 1. ಜೀವ, ಈ ಕ್ಷೇತ್ರ (ಶರೀರ)ವು ತನ್ನದೆಂಬ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ಜೀವಾತ್ಮ. क्षेत्रं शरीरं ममेति जानाति — ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-१-१३५)। 2. ಪರಮಾತ್ಮ. क्षेत्रेषु सर्वदेहेषु अन्तर्यामितया आत्मस्वरूपं जानाति — ज्ञा "कः" (३-१-१३५)। "इदं शरीरं कौन्तेय क्षेत्रमित्यभिधीयते। एतद्यो वेत्ति तं प्राहुः क्षेत्रज्ञ इति तद्विदः। क्षेत्रज्ञं चापि मां विद्धि सर्वक्षेत्रेषु भारत। क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोर्ज्ञानं यत्तज्ज्ञानं मतं मम" गीता १३-१, २। 3. ವಿಷ್ಣು. मुक्तेभ्यः स्वानुभवं दातुं तदेकान्तं क्षेत्रं जानाति। "क्षेत्रं तु परमव्योम मुक्तेभ्यो वेत्ति नित्यशः। दातुं स्वानुभवं यश्च क्षेत्रज्ञः स तु कथ्यते" इति निरुक्तिः। "यं प्राप्य न निवर्तन्ते तद्धाम परमं मम" गीता ८-२१। "अव्ययः पुरुषः साक्षी क्षेत्रज्ञोऽक्षर एव च" वि० स०। 4. ಅಂತರ್ಯಾಮಿ. ಜೀವಾತ್ಮನನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿಸುವವನು. "योऽस्यात्मनः कारयिता तं क्षेत्रज्ञं प्रचक्षते। यः करोति तु कर्माणि स भूतात्मोच्यते बुधैः" मनु० १२-१२। (वि०) 5. ನಿಪುಣ, ಜಾಣ, ಬುದ್ಧಿವಂತ. 6. ರೈತ, ಬೇಸಾಯಗಾರ. 7. ಭೂಮಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದವನು.

क्षेत्रप ಕ್ಷೇತ್ರಪ (पुं०) ಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವ ಒಂದು ದೇವತೆ. क्षेत्रं पाति—पा (रक्षणे) "कः" (३-२-४)।

क्षेत्रपति ಕ್ಷೇತ್ರಪತಿ (पुं०) 1. ಭೂಮಿಯ ಒಡೆಯ, ಜಮೀನುದಾರ. क्षेत्रस्य पतिः। 2. ತನಗೆ ಆಧಾರವಾದ ದೇಹಕ್ಕೆ ಒಡೆಯನಾದ ಜೀವಾತ್ಮ. "जीवं क्षेत्रपतिं प्राहुः केचिदग्निमथापरे। स्वतन्त्र एव स कश्चित् क्षेत्रस्य पतिरिष्यते" तन्त्रसा०।

क्षेत्रपाल ಕ್ಷೇತ್ರಪಾಲ (पुं०) 1. ಜಮೀನನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನು, ಹೊಲಗದ್ದೆಗಳನ್ನು ಕಾಯುವವನು. क्षेत्रं पालयति — पाल (रक्षणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **–पालकः –ಪಾಲಕಃ.** "वृषापेहि परक्षेत्रादायाति क्षेत्रपालकः" चन्द्रा०। 2. ಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಒಂದು ದೇವತೆ. 3. ಭೈರವ. ಒಟ್ಟು 49 ಭೈರವ ಭೇದಗಳೆಂದು ಪ್ರಯೋಗಸಾರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

क्षेत्रभक्ति ಕ್ಷೇತ್ರಭಕ್ತಿ (स्त्री०) ಜಮೀನಿನ ವಿಭಾಗ.

क्षेत्ररक्ष ಕ್ಷೇತ್ರರಕ್ಷ (वि०) ಜಮೀನನ್ನು ಕಾಯುವವನು, ಹೊಲ ಗದ್ದೆ ತೋಟಗಳನ್ನು ಕಾಯುವವನು. क्षेत्रं रक्षति — रक्ष (पालने) "अच्" (३-१-१३४)।

क्षेत्ररुह ಕ್ಷೇತ್ರರುಹ (वि०) ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. क्षेत्रे रोहति—रुह (बीजजन्मादौ) "कः" (३-१-१३५)। (स्त्री०) **–रुहा –ರುಹಾ.** ಸೌತೆಕಾಯಿ.

क्षेत्रविद् ಕ್ಷೇತ್ರವಿದ್ (पुं०) 1. ರೈತ, ನೆಲದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ವ್ಯವಸಾಯವನ್ನೂ ತಿಳಿದವನು. क्षेत्रं वेत्ति—विद (ज्ञाने) "क्विप्" (३-२-६१)। 2. "क्षेत्रज्ञ" ಪದದ ಅರ್ಥ. "यमक्षरं क्षेत्रविदो विदुस्तमात्मानमात्मन्यवलोकयन्तम्" कुमा० ३-५०।

क्षेत्रसंभव ಕ್ಷೇತ್ರಸಂಭವ (वि०) ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. क्षेत्रे संभवति—सम्+भू "अच्" (३-१-१३४)। **–संभूतः –ಸಂಭೂತಃ.**

क्षेत्राजीव ಕ್ಷೇತ್ರಾಜೀವ (पुं०) 1. ರೈತ, ಬೇಸಾಯಗಾರ. क्षेत्रमाजीवो यस्य। (वि०) 2. ಬೇಸಾಯದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು.

क्षेत्राधिदेवता ಕ್ಷೇತ್ರಾಧಿದೇವತಾ (स्त्री०) ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರದ ದೇವತೆ.

क्षेत्राधिप ಕ್ಷೇತ್ರಾಧಿಪ (पुं०) 1. ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರದ ದೇವತೆ. 2. ಜಮೀನಿನ ಒಡೆಯ. 3. ಮೇಷ ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೆರಡು ರಾಶಿಗಳ ಅಧಿಪತಿಗಳು. क्षेत्रस्य क्षेत्राणां वाधिपः। **–अधिपतिः –ಅಧಿಪತಿಃ.**

क्षेत्रिक ಕ್ಷೇತ್ರಿಕ (पुं०) 1. ಜಮೀನಿನ ಒಡೆಯ. क्षेत्रमस्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)। "क्षेत्रेष्वन्येषु तु पशुः सपादं पणमर्हति। सर्वत्र तु सदो देयः क्षेत्रिकस्येति धारणा" मनु० ८-२४१। 2. ಯಜಮಾನ, ಪತ್ನಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು, ಪತಿ. "ओघवाताहृतं बीजं यस्य क्षेत्रे प्ररोहति। क्षेत्रिकस्यैव तद्बीजं न वप्ता लभते फलम्" मनु० ९-५४।

क्षेत्रिन् ಕ್ಷೇತ್ರಿನ್ (पुं०) 1. ಜೀವಾತ್ಮ. 2. ಪರಮಾತ್ಮ. 3. ರೈತ, ಬೇಸಾಯಗಾರ. 4. ಜಮೀನುದಾರ. "यावत् सस्यं विनश्येत्तु तावत् स्यात् क्षेत्रिणः फलम्" याज्ञ० २-१६१। 5. ಪತಿ, ಯಜಮಾನ. क्षेत्रमस्यास्ति

"इनिः" (५-२-११५)। "तथैवाक्षेत्रिणो बीजं परक्षेत्रप्रवापिणः। कुर्वन्ति क्षेत्रिणामर्थं न बीजी लभते फलम्" मनु० ९-५१।

क्षेत्रिय ಕ್ಷೇತ್ರಿಯ (पुं०) 1. ವರ್ತಮಾನ (ಈಗಿನ) ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ ವ್ಯಾಧಿ, ಬೇರೆ ಶರೀರ (ಜನ್ಮಾಂತರ) ದಲ್ಲಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ವ್ಯಾಧಿ. परक्षेत्रे चिकित्स्यः—परक्षेत्र "घच्" परशब्दस्य लोपश्च (५-२-९२)। "दण्डोयं क्षेत्रियो येन मय्यपातीति साब्रवीत्" भट्टि० ४-३२। 2. ಕ್ಷೇತ್ರಸ್ವಾಮಿ, ಜಮೀನಿನ ಯಜಮಾನ. "क्षेत्रियस्यात्यये दण्डचो भागाद्दशगुणो भवेत्। ततोऽर्धदण्डो भृत्यानामज्ञानात्क्षेत्रिकस्य तु" मनु० ८-२४३। (वि०) 3. ಪರಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾದವನು, ಜಾರ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿ. 4. ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಜಮೀನಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ.

क्षेप ಕ್ಷೇಪ (पुं०) 1. ಇಡುವುದು, ಇರಿಸುವುದು. क्षिप (प्रेरणे) "घञ्" (३-३-१८)। "गोरोचनाक्षेपनितान्तगौरे" कुमा० ७-१७। 2. ಪ್ರೇರಿಸುವುದು, ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೂಕುವುದು. 3. ಎಸೆಯುವುದು, ಬಿಸಾಡುವುದು. 4. ನಿಂದಿಸುವುದು, ದೂಷಿಸುವುದು. 5. ವಿಲಂಬ, ಸಾವಕಾಶ. "प्रस्थानकालक्षमवेषकल्पनाकृतक्षणक्षेपमुदैक्षताच्युतम्" माघ० १२-१। 6. ಗರ್ವ, ಕೊಬ್ಬು. 7. ಲಂಘನ, ದಾಟುವುದು, ಮೀರುವುದು. 8. ತಿರಸ್ಕಾರ, ಅವಮಾನಗೊಳಿಸುವುದು. 9. ಗುಚ್ಛ, ಗೊಂಚಲು. 10. ಕಳುಹಿಸುವುದು. 11. ಚಲಿಸುವುದು, ಅಲುಗಾಡುವುದು. "कुन्दक्षेपानुगमधुकरश्रीमुषामात्मबिम्बं पात्रीकुर्वन् दशपुरवधूनेत्रकौतूहलानाम्" मेघ० १-४७। "क्षेपो गर्वे लङ्घननिन्दयोः। विलम्बे रणहेलासु" हेम०। "गुच्छो गुलुच्छः क्षेपः स्यात्" त्रिकाण्ड०।

क्षेपक ಕ್ಷೇಪಕ (वि०) 1. ಇರಿಸುವವನು, ಇಡುವವನು. 2. ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಹೊಸ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸುವವನು. क्षिप (प्रेरणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 3. ನಿಂದಿಸುವವನು. 4. ಎಸೆಯುವವನು, ಬಿಸಾಡುವವನು. 5. ಕಳುಹಿಸುವವನು. 6. ಪ್ರೇರಿಸುವವನು, ಮುಂದಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುವವನು. 7. ಅತಿಕ್ರಮಿಸುವವನು, ಮೀರಿ ನಡೆಯುವವನು. 8. (ಬಾಣ) ಪ್ರಯೋಗಿಸುವವನು.

क्षेपण ಕ್ಷೇಪಣ (न०) 1. ಇರಿಸುವುದು. ಇಡುವುದು. क्षिप (प्रेरणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ತಿರಸ್ಕರಿಸುವುದು, ಅವಮಾನಗೊಳಿಸುವುದು, 3. ಎಸೆಯುವುದು, ಬಿಸಾಡುವುದು. 4. ನಿಂದಿಸುವುದು, ದೂಷಿಸುವುದು. 5. ಗ್ರಂಥದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೊಸ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸುವುದು. 6. ಕಾಲಕಳೆಯುವುದು, (ಆಯುಸ್ಸನ್ನು) ಕಳೆಯುವುದು. "आयुषः क्षेपणार्थं च दातव्यं स्त्रीधनं विना" हारीत०। "उपाकर्मणि चोत्सर्गे त्रिरात्रं क्षेपणं स्मृतम्" मनु० ४-११९। 7. ಕವಣೆಯಿಂದ ಎಸೆಯುವುದು. "क्षेपणैर्मुष्टिभिश्चैवावरोहोद्भूतनिःस्वनैः" भा० विरा० १३।

क्षेपणी ಕ್ಷೇಪಣೀ (स्त्री०) 1. ಲಂಗರು, ನೌಕಾದಂಡ. 2. ಮೀನು ಹಿಡಿಯುವ ಬಲೆ. 3. ಕವಣೆ, ಕಲ್ಲು ಎಸೆಯುವ ಒಂದು ಹಗ್ಗ. क्षिप (प्रेरणे) "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)।

क्षेपणीय ಕ್ಷೇಪಣೀಯ (पुं०) 1. ಭಿಂಡಿಪಾಲವೆಂಬ ಒಂದು ಕಬ್ಬಿಣದ ಆಯುಧ. (न०) 2. ಕವಣೆ. क्षिप (प्रेरणे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "नाराचक्षेपणीयाश्मनिष्पेषोत्पतितानलम्" रघु० ४-७७। (न०) 3. ಎಸೆಯಲ್ಪಡುವ. 4. ಎಸೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 5. ಎಸೆಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ.

क्षेपिमन् ಕ್ಷೇಪಿಮನ್ (पुं०) ಶೀಘ್ರತೆ, ವೇಗ. क्षिप्रस्य भावः "इमनिच्" (५-१-१२२)। यणादिलोपः पूर्वस्य च गुणः (६-४-१५६)।

क्षेपिष्ठ ಕ್ಷೇಪಿಷ್ಠ (वि०) ಅತಿಶೀಘ್ರವಾದ, ಬಹಳ ವೇಗವಾದ. अतिशयेन क्षिप्रः "इष्ठन्" (५-३-५५)। रेफलोपः पूर्वस्य च गुणः (६-४-१५६)।

क्षेपीयस् ಕ್ಷೇಪೀಯಸ್ (वि०) ಎರಡರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಶೀಘ್ರವಾದ, —ಅತಿವೇಗವಾದ. अनयोरयमतिशयेन क्षिप्रः "ईयसुन्" (५-३-५७)। रेफलोपः पूर्वस्य च गुणः (६-४-१५६)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। –यसी –ಯಸೀ.

क्षेप्तृ ಕ್ಷೇಪ್ತೃ (वि०) "क्षेपक" ಪದದ ಅರ್ಥ. क्षिप (प्रेरणे) "तृच्" (३-१-१३३)। "उपस्पृश्य ददौ शापं क्षेप्तारं वालिनं प्रति" रामा०। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। क्षेप्त्री ಕ್ಷೇಪ್ತ್ರೀ.

क्षेप्तव्य ಕ್ಷೇಪ್ತವ್ಯ (वि०) 1. ಎಸೆಯಲ್ಪಡುವ. ಬಿಸಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಇಡಲ್ಪಡುವ. 3. ಎಸೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 4. ಎಸೆಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 5. ಇಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 6. ಇಡಲು ಶಕ್ಯವಾದ. क्षिप (प्रेरणे) "तव्यः" (३-२-९६)। 7. ನಿಂದಿಸಲ್ಪಡುವ. "न चाप्येवं त्वया

भूयः क्षेप्तव्या ब्रह्मवादिनः" भा० आदि० ३१-३५। 8. ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಹೊಸದಾಗಿ ಸೇರಿಸಬೇಕಾದ (ವಿಷಯ).

क्षेप्य ಕ್ಷೇಪ್ಯ (वि०) 1. ಎಸೆಯಲ್ಪಡುವ. 2. ಇಡಲ್ಪಡುವ. 3. ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಹೊಸದಾಗಿ ಸೇರಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೂಕಲ್ಪಡುವ. 5. ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಡುವ. 6. ನಿಂದಿಸಲ್ಪಡುವ. क्षिप (प्रेरणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

क्षेम ಕ್ಷೇಮ (पुं०) 1. ಕರಿಯಕಚೋರ. क्षिणोति — क्षिणु (हिंसायाम्) "मन्" (उ० १-१४०)। "चण्डा धनहरी क्षेमदुष्पत्रगणहासकाः" अम०। 2. ಧರ್ಮ ಪುರುಷನಿಂದ ಶಾಂತಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಮಗ. "व्यवसायं प्रजज्ञे वै क्षेमं शान्तिरसूयत" विष्णुपु०। 3. ಕಳಿಂಗ ದೇಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. "क्षेमोऽग्रतीर्थः कुहरः कलिङ्गेषु नराधिपः" भा० आदि० ६७। (पुंन०) 4. ದೊರೆತ ವಸ್ತುವನ್ನು ಭದ್ರವಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸುವುದು. 5. ಶುಭ, ಮಂಗಳ, ಕಲ್ಯಾಣ, ಕುಶಲ. क्षयत्यशुभं — क्षि (क्षये) "मन्" (उ० १-१४०)। 6. ಕುಶಲ, ನೆಮ್ಮದಿ, ಸುಖ. "ब्राह्मणं कुशलं पृच्छेत्क्षत्रबन्धुमनामयम्। वैश्यं क्षेमं समागम्य शूद्रमारोग्यमेव च" मनु० २-१२७। "आशास्य लाजाञ्जलिहोमभाजा क्षेमाशिषा किञ्चिदशेषहृद्यम्" याद० १३-८६। (न०) 7. ರಕ್ಷಣೆ, ಪಾಲನೆ, ಕಾಪಾಡುವುದು. "क्षेमं कल्याणरक्षयोः" त्रिकाण्ड०। "वितन्वति क्षेममदेवमातृकाः चिराय तस्मिन् कुरवश्चकासति" किरा० १-१७। 8. ಮೋಕ್ಷ, ಮುಕ್ತಿ. "क्षेमं तु मङ्गले। लब्धसंरक्षणे मोक्षे" हेम०। (वि०) 9. ಕುಶಲವುಳ್ಳ, ಮಂಗಳವುಳ್ಳ. क्षेममस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)। "कृताः क्षेमाश्च पन्थानः सुखं गच्छन्ति खेचराः" रामा०। 10. ನೆಮ್ಮದಿಯುಳ್ಳ, ಸುಖವುಳ್ಳ.

क्षेमक ಕ್ಷೇಮಕ (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. "एतस्मिन्नेव काले तु पुरीं वाराणसीं नृप। पुण्यां निवेशयामास क्षेमको नाम राक्षसः" हरिवं०। 2. ಕಚೋರ, ಒಂದು ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ. 3. ಪ್ಲಕ್ಷದ್ವೀಪದ ಒಂದು ಭಾಗ (ವರ್ಷ). ಇಲ್ಲಿ ಕ್ಷೇಮಕನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದನು. विष्णुपु० २-४-५।

क्षेमकर ಕ್ಷೇಮಕರ (वि०) ಮಂಗಳವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ, ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ. करोति— डु कृञ् (करणे) "अच्" (३-१-१३४)। क्षेमस्य करः। "पन्थानं वः प्रवक्ष्यामि शिवं क्षेमकरं द्विजाः" भा० आश्व० ३५-३७। क्षेमं करोति—डु कृञ् "अण्" (३-२-४४)। **–कारः –ಕಾರಃ**. "पितुः प्रियङ्करो भर्ता क्षेमकारस्तपस्विनाम्" भट्टि० ५-७७। चात् "खश्"। **क्षेमङ्करः ಕ್ಷೇಮಂಕರಃ**. "क्षेमङ्करोऽरिष्टतातिः शिवतातिः शिवङ्करः" अम०। "क्षेमङ्कराणि कार्याणि पर्यालोचयतां ततः" भट्टि० ६-१०५। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **–कारकः –ಕಾರಕಃ**.

क्षेमकृत् ಕ್ಷೇಮಕೃತ್ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. क्षेमं निवृत्तानां तत्संकोचनविमोचनरूपं करोति — डु कृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-७६)। "असंकोचज्ञानरूपक्षेमस्य करणात् सताम्। क्षेमकृत्" इति निरुक्तिः। "अनिवर्ती निवृत्तात्मा संक्षेप्ता क्षेमकृत् शिवः" वि० स०। (वि०) 2. ಶುಭವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ, ಮಂಗಳವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ. क्षेमं करोति — डु कृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-७६)।

क्षेमङ्करी ಕ್ಷೇಮಂಕರೀ (स्त्री०) ದುರ್ಗಾದೇವಿ, ಪಾರ್ವತಿ. "क्षेमान् देवेषु सा देवी कृत्वा दैत्यपतेः क्षयम्। क्षेमङ्करी शिवेनोक्ता पूज्या लोके भविष्यसि"।

क्षेमतर ಕ್ಷೇಮತರ (न०) ಹೆಚ್ಚು ಕ್ಷೇಮ, ಅತಿಶಯವಾದ ಸೌಖ್ಯ, ಬಹಳ ನೆಮ್ಮದಿ. अतिशयेन क्षेमम्। "धार्तराष्ट्रा रणे हन्युस्तन्मे क्षेमतरं भवेत्" गीता १-४६।

क्षेमधन्वन् ಕ್ಷೇಮಧನ್ವನ್ (पुं०) ರಘುವಂಶದ ಪುಂಡರೀಕ ರಾಜನ ಮಗ. "स क्षेमधन्वानममोघधन्वा पुत्रं प्रजाक्षेमविधानदक्षम्" रघु० १८-९।

क्षेमधर्मन् ಕ್ಷೇಮಧರ್ಮನ್ (पुं०) ಒಬ್ಬ ರಾಜ. क्षेमे धर्मो यस्य। "ततश्च शिशुनागस्तस्य पुत्रश्च काकवर्णो भविता तस्य पुत्रः क्षेमधर्मा तस्यापि क्षत्रौजाः" विष्णुपु०।

क्षेमफला ಕ್ಷೇಮಫಲಾ (स्त्री०) ಉದುಂಬರವೃಕ್ಷ, ಅತ್ತಿಮರ. क्षेमं फलमस्याः।

क्षेममूर्ति ಕ್ಷೇಮಮೂರ್ತಿ (पुं०) ದುರ್ಯೋಧನನ ಒಬ್ಬ ಸಹೋದರ. "उग्रश्रवा उग्रसेनः क्षेममूर्तिस्तथैव च" भा० आदि० ६७।

क्षेमवत् ಕ್ಷೇಮವತ್ (वि०) ಕ್ಷೇಮದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಮಂಗಳವುಳ್ಳ. क्षेममस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)।

क्षेमशर ಕ್ಷೇಮಶೂರ (पुं०) ಭಯವಿಲ್ಲದ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ತೋರಿಸುವವನು. क्षेमे मङ्गलस्थाने शूरः। "किं क्षेमशूरैर्विबुधैरसंयुगविकत्थनैः। रहोजुषा वा हरिणा शम्भुना वा वनौकसा" भाग० १०-४-३६।

क्षेमा ಕ್ಷೇಮಾ (स्त्री०) 1. ದುರ್ಗಾದೇವಿ, ಪಾರ್ವತಿ. 2. ಒಬ್ಬ ಅಪ್ಸರಸ್ಸು. "अम्बिका लक्षणा क्षेमा देवी रम्भा मनोरमा" भा० आदि० १२३।

क्षेमासन ಕ್ಷೇಮಾಸನ (नं०) ಯೋಗಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ. "अथ क्षेमासनं वक्ष्ये यत् कृत्वा प्रेक्षयेद्दिवम्। दक्षहस्ते दक्षपादं केवलं स्थापयेत्सुधीः" रुद्रया०।

क्षेमेन्द्र ಕ್ಷೇಮೇಂದ್ರ (पुं०) ಕಾಶ್ಮೀರದ ಒಬ್ಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಮಹಾಕವಿ. ಈ ಕವಿಯು ಕ್ರಿ.ಶ. ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಶತಮಾನದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದುದಾಗಿ ಚರಿತ್ರೆಯಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ. ಈತನಿಗೆ **"ವ್ಯಾಸದಾಸ"**ನೆಂಬ ಹೆಸರೂ ಉಂಟು.

ಕ್ಷೇಮೇಂದ್ರ ವಿರಚಿತ ಗ್ರಂಥಗಳು: 1. ಬೃಹತ್ ಕಥಾಮಂಜರಿ. 2. ಭಾರತಮಂಜರಿ. 3. ಕಲಾವಿಲಾಸ. 4. ರಾಮಾಯಣ ಮಂಜರಿ. 5. ಸುವೃತ್ತತಿಲಕ. 6. ಸಮಯಮಾತೃಕಾ. 7. ವ್ಯಾಸಾಷ್ಟಕ. 8. ಲೋಕ ಪ್ರಕಾಶ ಇತ್ಯಾದಿ.

क्षेम्य ಕ್ಷೇಮ್ಯ (वि०) ಮಂಗಳಕ್ಕೆ ಹಿತವಾದ, ಶುಭಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾದ. क्षेमाय हितम् "यत्" (५-१-५)।

क्षेय ಕ್ಷೇಯ (वि०) ಕಡಮೆಯಾಗಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. (ಪಾಪ). क्षेतुं योग्यम्—क्षि (क्षये) "यत्"(३-१-९७)।

क्षै — क्षये (भ्वा० पर० अक० अनि०)। क्षायति। चक्षौ। क्षाता। क्षास्यति। क्षायतु। क्षायाणि। अक्षायत्। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ಕ್ಷಯಹೊಂದು, ನಾಶವಾಗು. 2. ಕಡಮೆಯಾಗು.

भावे:—क्षायते। चक्षे। क्षायिता, क्षाता। क्षायिष्यते, क्षास्यते। क्षायताम्। अक्षायत। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि:—क्षपयति, –ते। क्षपयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। क्षपयिता। क्षपयिष्यति, –ते। क्षपयतु, –ताम्।

कर्मणि:—क्षप्यते। क्षपयां चक्रे, –बभूवे। क्षापिता, क्षपिता, क्षपयिता। क्षापिष्यते, क्षपिष्यते, क्षपयिष्यते। क्षप्यताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि:—चिक्षासति। चिक्षासां चकार, –बभूव, –आस। चिक्षासिता। चिक्षासिष्यति। चिक्षासतु। ಇತ್ಯಾದಿ.

केवलात् ण्यन्ताच्च कृत्सु:—क्षातव्यम्, क्षपयितव्यम्। क्षाणीयम्, क्षपणीयम्। क्षेयम्, क्षप्यः। क्षामः, क्षपितः। क्षामवान्, क्षपितवान्। क्षायन्, क्षपयन्। क्षायन्ती, क्षपयन्ती। क्षातुम्, क्षपयितुम्। क्षामम्, क्षापितम्। क्षाणम्, क्षयणम्। क्षात्वा, क्षपयित्वा। प्रक्षाय, प्रक्षप्य।

क्षैण्य ಕ್ಷೈಣ್ಯ (नं०) ಕ್ಷೀಣತೆ. ಕಡಮೆಯಾಗುವುದು. क्षीणस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

क्षैत ಕ್ಷೈತ (वि०) ಭೂಮಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. क्षितेरयम् "अण्" (४-३-१२०)।

क्षैत्र ಕ್ಷೈತ್ರ (नं०) 1. ಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ಸಮೂಹ. क्षेत्राणां समूहः "अण्" (४-२-३८)। 2. ಭೂಮಿ. ನೆಲ, ಜಮೀನು. क्षेत्र स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। (वि०) 3. ಭೂಮಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. क्षेत्रस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

क्षैरेय ಕ್ಷೈರೇಯ (वि०) 1. ಕ್ಷೀರದಲ್ಲಿ ಪಕ್ವವಾದ (ಕ್ಷೀರಾನ್ನ). (स्त्री०) **–यी – ಯೀ**. 2. ಗಂಜಿ, ಅಂಬಲಿ. क्षीरे संस्कृतम् संस्कृता वा "ढञ्" (४-२-२०)। "ङीप्" (४-१-१५)।

क्षोड ಕ್ಷೋಡ (पुं०) ಆನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಕಂಬ. खोड (क्षेपे) "घञ्" (३-३-१२१)। पृषो०।

क्षोणि ಕ್ಷೋಣಿ (स्त्री०) ಪೃಥ್ವಿ. ಭೂಮಿ. टुक्षु (शब्दे) "निः" बाहु०। वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। **–णी – ಣೀ**. "शम्भोर्मा बत सन्धिवेलनटनं भाजि व्रतं द्रागिति क्षोणी नृत्यति मूर्तिरष्टवपुषोऽसृग्वृष्टिसन्ध्याधिया" नैष० १२-९२।

क्षोणि(णी)ज ಕ್ಷೋಣಿ(ಣೀ)ಜ (पुं०) 1. ವೃಕ್ಷ. ಮರ. 2. ಕುಜಗ್ರಹ, ನರಕಾಸುರ. क्षोण्यां जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। (वि०) 3. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ.

क्षोणि(णी)तल ಕ್ಷೋಣಿ(ಣೀ)ತಲ (नं०) ಭೂಮಿಯ ಮೇಲು ಮೈ, ಭೂಮಿಯ ಹೊರಮೈ. क्षोण्यास्तलम्। "तद्द्वीपलक्षमपृथुशाल्मलितूलजालैः क्षोणीतले मृदुनि मारुतचारुकीर्णैः" नैष० ११-७०।

क्षोणि(णी)धर ಕ್ಷೋಣಿ(ಣೀ)ಧರ (पुं०) ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. क्षोणिं (णीं) धारयति—धृ (धारणे) + णिच् "खच्" (३-२-४६)। ह्रस्वः (६-४-९४)।

क्षोणि(णी)पति ಕ್ಷೋಣಿ(ಣೀ)ಪತಿ (पुं०) ಭೂಮಿಯ ಒಡೆಯ, ರಾಜ, ದೊರೆ. क्षोण्याः पतिः। "विवेश गत्वा स विलासकाननं ततः क्षणात् क्षोणिपतिर्धृतीच्छया" नैष० १-७४।

क्षोणि(णी)पाल ಕ್ಷೋಣಿ(ಣೀ)ಪಾಲ (पुं०) ಭೂಮಿಯನ್ನು ಕಾಪಾಡುವ ರಾಜ, ದೊರೆ. क्षोणिं (णीं) पालयति—पाल (रक्षणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)।

क्षोणि(णी)भुज् ಕ್ಷೋಣಿ(ಣೀ)ಭುಜ್ (पुं०) ರಾಜ. ದೊರೆ. क्षोणिं(णीं)भुनक्ति—भुज (पालनाभ्यवहारयोः)

"क्विप्" (३-२-७६)। "मृधं किमच्छत्रकदण्डताण्डवं भुजाभुजि क्षोणिभुजां दिदृक्षसे" नैष० ९-७१।

क्षोणि(णी)भृत् ಕ್ಷೋಣಿ(ಣೀ)ಭೃತ್ (पुं०) 1. ರಾಜ, ದೊರೆ. क्षोणिं (णीं) बिभर्ति — डु भृञ् (धारण-पोषणयोः) "क्विप्" (३-२-७६)। 2. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. "क्षोणीभृतामतुलकर्कशविग्रहाणाम्" नैष० १३-५।

क्षोणि(णी)मण्डल ಕ್ಷೋಣಿ (ಣೀ) ಮಂಡಲ (न०) ಭೂಮಂಡಲ, ಭೂಮಿಯ ವಲಯ.

क्षोणि(णी)रुह् ಕ್ಷೋಣಿ (ಣೀ) ರುಹ್ (पुं०) 1. ವೃಕ್ಷ, ಮರ. क्षोण्यां रोहति — रुह (बीजजन्मादौ) "क्विप्" (३-२-७६)। (वि०) 2. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ. रुह "कः" (३-१-१३५)। **—रुहः —ರುಹಃ.**

क्षोत्तव्य ಕ್ಷೋತ್ತವ್ಯ (वि०) 1. ಚೂರ್ಣಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ಪುಡಿಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಚೂರ್ಣಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. 3. ಚೂರ್ಣಮಾಡಲು ಶಕ್ಯವಾದ. क्षुदिर् (संपेषणे) कर्मादौ "तव्यः" (३-१-९६)। "अनीयर्" (३-१-९६)। **क्षोदनीयम् ಕ್ಷೋದನೀಯಮ್.**

क्षोत्तृ ಕ್ಷೋತ್ತೃ (वि०) ಅರೆಯುವವನು, ಪುಡಿಮಾಡುವವನು, ಚೂರ್ಣಮಾಡುವವನು. क्षुदिर् (संपेषणे) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **क्षोत्त्री ಕ್ಷೋತ್ತ್ರೀ.**

क्षोद ಕ್ಷೋದ (पुं०) 1. ಅರೆಯುವುದು, ಪುಡಿಮಾಡುವುದು, ಚೂರ್ಣಮಾಡುವುದು. क्षुदिर् (संपेषणे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಚೂರ್ಣ, ಪುಡಿ, ಹಿಟ್ಟು. क्षुदिर् कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। 3. ರಜಸ್ಸು, ಧೂಳು. "आनेमिमग्नैः शितिकण्ठपक्षक्षोदद्युतश्चुक्षुभिरे रथौघैः" माघ० ३-२७। "क्षोदः स्यात् पुंसि रजसि पेषणे च प्रकीर्तितः" मेदि०। 4. ಅರೆಯುವ ಕಲ್ಲು, ಗುಂಡುಕಲ್ಲು. क्षुदिर् कर० "घञ्" (३-३-१२१)।

क्षोदक्षम ಕ್ಷೋದಕ್ಷಮ (पुं०) ತಿಕ್ಕಾಟವನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ, ವಿಚಾರವಿಮರ್ಶೆಯನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ. क्षोदं पेषणं क्षमते — क्षमूष् (सहने) "अच्" (३-१-१३४)। "षष्ठः खण्डनखण्डतोऽपि सहजात् क्षोदक्षमे तन्महाकाव्ये" नैष० ६-११३।

क्षोदन ಕ್ಷೋದನ (न०) 1. ಅರೆಯುವುದು, ಪುಡಿಮಾಡುವುದು, ಚೂರ್ಣಮಾಡುವುದು, क्षुदिर् (संपेषणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 2. ಅರೆಯುವವನು, ಪುಡಿಮಾಡುವವನು, ಚೂರ್ಣಮಾಡುವವನು. क्षुदिर् कर्त० "ल्युः" (३-१-१३४)।

क्षोदनीय ಕ್ಷೋದನೀಯ (वि०) "क्षोत्तव्य" ಪದದ ಅರ್ಥ. क्षुदिर् (संपेषणे) "अनीयर्" (३-१-९६)।

क्षोदस् ಕ್ಷೋದಸ್ (न०) ಜಲ, ನೀರು. क्षुदिर् (संपेषणे) "असुन्" (उ० ४-१८८)।

क्षोदित ಕ್ಷೋದಿತ (वि०) ಅರೆಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪುಡಿಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೂರ್ಣಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. क्षुदिर् (संपेषणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "उपाहरन्नश्वमजस्रचञ्चलैः खुराञ्चलैः क्षोदितमन्दुरोदरम्" नैष० १-५७।

क्षोदिमन् ಕ್ಷೋದಿಮನ್ (पुं०) ಕ್ಷುದ್ರತೆ, ಅಲ್ಪತನ, ಚಿಕ್ಕದಾಗಿರುವಿಕೆ. क्षुद्रस्य भावः "इमनिच्" (५-१-१२२)। यणादिलोपः पूर्वस्य च गुणः (६-४-१५६)।

क्षोदिष्ठ ಕ್ಷೋದಿಷ್ಠ (वि०) ಎಲ್ಲದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬಹಳ ಚಿಕ್ಕದಾದ. अयमेषामतिशयेन क्षुद्रः "इष्ठन्" (५-३-५५)। रेफलोपः पूर्वस्य च गुणः (६-४-१५६)।

क्षोदीयस् ಕ್ಷೋದೀಯಸ್ (वि०) ಎರಡರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಚಿಕ್ಕದಾದ. अयमनयोरतिशयेन क्षुद्रः "ईयसुन्" (५-३-५७)। रेफलोपः पूर्वस्य च गुणः (६-४-१५६)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **—यसी —ಯಸೀ.** "बृहत्सहायः कार्यान्तं क्षोदीयानपि गच्छति" माघ० २-१००।

क्षोद्य ಕ್ಷೋದ್ಯ (वि०) 1. ಅರೆಯಲ್ಪಡುವ, ಪುಡಿಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ಚೂರ್ಣಮಾಡಲ್ಪಡುವ. क्षुदिर् (संपेषणे) कर्म० "ण्यत्" (३-१-१२४)।

क्षोधुक ಕ್ಷೋಧುಕ (वि०) ಹಸಿವಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ.

क्षोभ ಕ್ಷೋಭ (पुं०) 1. ಅಲುಗಾಟ, ಕುಲುಕಾಟ. क्षुभ (सञ्चलने) "घञ्" (३-३-१८)। "तमातिथ्यक्रियाशान्तरथक्षोभपरिश्रमम्" रघु० १-५८। 2. ಚಲಿಸುವುದು, ಕದಲುವುದು, ಮುಂದೆ ಸರಿಯುವುದು. "मीनक्षोभाच्चलकुवलयश्रीतुलामेष्यतीति" मेघ० २-३२। 3. ಕೆಣಕುವುದು, ರೇಗಿಸುವುದು, ಸಿಟ್ಟೆಬ್ಬಿಸುವುದು. "प्रायः स्वं महिमानं क्षोभात् प्रतिपद्यते हि जनः" शाकु० ७-३१। 4. ಮನೋವಿಕಾರ, ಕಳವಳ, ದಿಗಿಲು. "क्षोभमाशु हृदयं नयदूनां रागवृद्धिमकरोन्न यदूनाम्" माघ० १०-९०। 5. ಕೋಪ, ಸಿಟ್ಟು. "क्षोभात्त्रिलोचनसुतो धनुरीक्षमाणः प्रोवाच वाचमुचितां परिमृश्य शक्तिम्" कुमा० १७-१६।

क्षोभक ಕ್ಷೋಭಕ (पुं०) 1. ಒಂದು ಪರ್ವತ, ಒಂದು ಬೆಟ್ಟ. (वि०) 2. ಅಲುಗಾಡಿಸುವವನು, ಅಲ್ಲಾಡಿಸುವವನು. क्षुभ (सञ्चलने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

क्षोभण ಕ್ಷೋಭಣ (पुं०)1. ಮನ್ಮಥನ ಐದು ಬಾಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. 2. ವಿಷ್ಣು. बन्धनार्हानन्यान् बन्धनीं च प्रकृतिं क्षोभयति — क्षुभ (सञ्चलने) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "प्रकृतेर्बन्धनार्हाणां क्षोभणात् क्षोभणः स्मृतः" इति निरुक्तिः। "उद्भवः क्षोभणो देवः श्रीगर्भः परमेश्वरः" वि० स०। 3. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. "नमो बुद्धाय लुब्धाय क्षुब्धाय क्षोभणाय च" शि० स०। (न०)4. ಕಳವಳವುಂಟುಮಾಡುವುದು, ಗಾಬರಿ ಹುಟ್ಟಿಸುವುದು. (वि०)5. ಕಳವಳವುಂಟುಮಾಡುವ, ದಿಗಿಲುಂಟುಮಾಡುವ. 6. ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ. क्षुभ + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

क्षौद्र ಕ್ಷೌದ್ರ (पुं०) 1. ಚಂಪಕವೃಕ್ಷ, ಸಂಪಿಗೆಮರ. (न०) 2. ಮಧು, ಜೇನುತುಪ್ಪ. क्षुद्राभिः सरघाभिः कृतम्—क्षुद्र "अञ्" (४-३-११९)। "तस्तार सरघाव्याप्तैः स क्षौद्रपटलैरिव" रघु० ४-६३। 3. ನೀಚತನ. ಅಲ್ಪತನ, ಕೀಳುತನ. क्षुद्रस्य भावः "अण्" (५-१-१२२)। 4. ಜಲ, ನೀರು. "क्षौद्रं मधुनि पानीये" मेदि०। 5. ಧೂಳು. 6. ವೈದೇಹನಿಗೆ ಮಾಗಧಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಿಶ್ರಜಾತಿಯವನು.

क्षौद्रक्य ಕ್ಷೌದ್ರಕ್ಯ (पुं०) ಆಯುಧಜೀವಿಗಳ ಗುಂಪು. क्षुद्रक एव स्वार्थे "ञ्यट्" (५-३-११४)।

क्षौद्रेय ಕ್ಷೌದ್ರೇಯ (न०) ಜೇನುಮೇಣ. क्षौद्रे भवम् "ढञ्"।

क्षौम ಕ್ಷೌಮ(न०)1. ರೇಷ್ಮೆವಸ್ತ್ರ, ಪಟ್ಟೆವಸ್ತ್ರ. क्षौति—टुक्षु (शब्दे) "मन्" (उ० १-१४०)। "श्रियः पद्मनिषण्णायाः क्षौमान्तरितमेखले" रघु० १०-८। 2. ನಾರುಬಟ್ಟೆ. क्षुमाया विकारः "अण्" (४-३-१३४)। (न०) 3. ಮಹಡಿ, ಉಪ್ಪರಿಗೆ. 4. ಅಟ್ಟಣೆ, ಚಪ್ಪರದ ಮೇಲಿನ ಮನೆ, ಹೊಲ ಗದ್ದೆಗಳನ್ನು ಕಾಯಲು ಚಪ್ಪರದ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟಿರುವ ಗುಡಿಸಲು. "क्षौमं स्यादतसीवस्त्रे दुकूलेऽट्टालकेऽपि च" हेम०। "क्षौममट्टे दुकूले च" त्रिकाण्ड०।

क्षौमिक ಕ್ಷೌಮಿಕ (पुं०) ಕಚೋರ.

क्षौमी ಕ್ಷೌಮೀ (स्त्री०) ಅಗಸೆಮರ. क्षुमैव स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। "ङीप्" (४-१-१५)।

क्षौर ಕ್ಷೌರ (न०) ಕ್ಷೌರ, ಕೇಶಖಂಡನ, ತಲೆಯ ಕೂದಲನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವುದು, ಭದ್ರಾಕರಣ. क्षुरस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

क्षौरिक ಕ್ಷೌರಿಕ (पुं०) ನಾಪಿತ, ನಾಯಿಂದ, ಕ್ಷೌರಮಾಡುವವನು. क्षौरं शिल्पं यस्य "ठक्" (४-४-५५)।

क्ष्णु–तेजने (अदा० पर० सक० से०)। क्ष्णौति। चुक्ष्णाव। क्ष्णौतु। ಇತ್ಯಾದಿ. ಸಾಣೆಹಿಡಿ, ಹರಿತಮಾಡು, ಚೂಪುಮಾಡು. सम् ಪೂರ್ವಕ "क्ष्णु" ಧಾತುವು ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುವುದು. संक्ष्णुते संक्ष्णुवाते संक्ष्णुवते। संचुक्ष्णुवे संचुक्ष्णुवाते संचुक्ष्णुविरे। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि :—क्ष्णावयति, –ते। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—क्ष्णवितव्यम्। क्ष्णवणीयम्। क्ष्णव्यम्। क्ष्णाव्यम्। क्ष्णुतः। क्ष्णुतवान्। क्ष्णुवन्, क्ष्णुवती। क्ष्णवितुम्। क्ष्णुतम्। क्ष्णवणम्। क्ष्णवित्वा। प्रक्ष्णुत्य।

क्ष्णवण ಕ್ಷ್ಣವಣ (न०) ಸಾಣೆಹಿಡಿಯುವುದು, ಹರಿತಮಾಡುವುದು. क्ष्णु (तेजने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

क्ष्णवणीय ಕ್ಷ್ಣವಣೀಯ (वि०) 1. ಸಾಣೆಹಿಡಿಯಲ್ಪಡುವ, ಹರಿತಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಹರಿತಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಹರಿತಮಾಡಲು ಶಕ್ಯವಾದ. क्ष्णु (तेजने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **क्ष्णवितव्यम् ಕ್ಷ್ಣವಿತವ್ಯಮ್.**

क्ष्णव्य ಕ್ಷ್ಣವ್ಯ (वि०) ಸಾಣೆಹಿಡಿಯಲ್ಪಡುವ, ಹರಿತಮಾಡಲ್ಪಡುವ. क्ष्णु (तेजने) "यत्" (३-१-९७)।

क्ष्णुत ಕ್ಷ್ಣುತ (न०) 1. ಸಾಣೆಹಿಡಿಯುವುದು, ಹರಿತಮಾಡುವುದು. क्ष्णु (तेजने) "क्तः" (३-३-११४)। (वि०)2. ಹರಿತಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಾಣೆಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. क्ष्णु कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

क्ष्णुतवत् ಕ್ಷ್ಣುತವತ್ (वि०) ಸಾಣೆಹಿಡಿದವನು. ಹರಿತವಾಗಿ ಮಾಡಿದವನು. क्ष्णु (तेजने) कर्त० "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

क्ष्णुवत् ಕ್ಷ್ಣುವತ್ (वि०) ಸಾಣೆಹಿಡಿಯುತ್ತಿರುವ. ಚೂಪುಮಾಡುತ್ತಿರುವ. क्ष्णु (तेजने) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **क्ष्णुवती ಕ್ಷ್ಣುವತೀ.**

क्ष्मा ಕ್ಷ್ಮಾ (स्त्री०)1. ಭೂಮಿ. क्षमते—क्षमूष् (सहने) "अच्" (उ० ५-६५)। उपधालोपश्च। "क्ष्मां लम्भयित्वा क्षमयोपपन्नं वने तपः क्षान्ततरश्चकार" रघु० १८-९। 2. "ಒಂದು" ಸಂಖ್ಯೆ.

क्ष्माज ಕ್ಷ್ಮಾಜ (पुं०) ಭೂಮಿಯ ಪುತ್ರ. 1. ಕುಜಗ್ರಹ. 2. ನರಕಾಸುರ. क्ष्माया जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "ड:" (३-२-९८)।

क्ष्मात ಕ್ಷ್ಮಾತ (न०) 1. ಅಲುಗಾಡುವುದು. 2. ನಡುಗುವುದು. क्ष्मायी (विधूनने) भावे "क्त:" (३-३-११४)। (वि०) 3. ಅಲುಗಾಡಿದ. 4. ನಡುಗಿದ. क्ष्मायी कर्त० "क्त:" (३-४-७२)। 5. ಅಲುಗಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ನಡುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. क्ष्मायी कर्म० "क्त:" (३-२-१०२)।

क्ष्मातल ಕ್ಷ್ಮಾತಲ (न०) ಭೂಮಿಯ ಮೇಲುಮೈ, ಭೂಮಿಯ ಹೊರಮೈ. क्ष्मायास्तलम्। "द्यां गतस्य हृदि मे दुरुदर्कः क्ष्मातलद्वयभटाजिवितर्कः" नैष० ५-४१।

क्ष्माधर ಕ್ಷ್ಮಾಧರ (पुं०) ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. क्ष्मां धारयति — धृ (धारणे) + णिच् "खच्" (३-२-४६)। ह्रस्वः (६-४-९४)।

क्ष्मानाथ ಕ್ಷ್ಮಾನಾಥ (पुं०) ಭೂಮಿಯ ಒಡೆಯ, ರಾಜ, ದೊರೆ. क्ष्माया नाथः।

क्ष्माप ಕ್ಷ್ಮಾಪ, –पति –ಪತಿ (पुं०) ಭೂಮಿಯನ್ನು ಪಾಲಿಸುವ ರಾಜ, ದೊರೆ. क्ष्मां पाति—पा (रक्षणे) "कः" (३-२-४)। क्ष्मायाः पतिर्वा। "गुरवोऽपि निषद्य यन्निदद्ध्युर्धनुषि क्ष्मापतयो न वाच्यमेतत्" माघ० २०-३४।

क्ष्मापाल ಕ್ಷ್ಮಾಪಾಲ (पुं०) ಭೂಮಿಯನ್ನು ಕಾಪಾಡುವ ರಾಜ, ದೊರೆ. क्ष्मां पालयति — पाल (रक्षणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। एवं **क्ष्माभर्तृ ಕ್ಷ್ಮಾಭರ್ತೃ, क्ष्माभुज् ಕ್ಷ್ಮಾಭುಜ್**. ಇತ್ಯಾದಿ.

क्ष्माभृत् ಕ್ಷ್ಮಾಭೃತ್ (पुं०) 1. ರಾಜ, ದೊರೆ. क्ष्मां बिभर्ति पोषयति — डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-७६)। "जिताखिलक्ष्माभृदनल्पलोचनस्तमारुरोह क्षितिपाकशासनः" नैष० १-६४। 2. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. क्ष्मां बिभर्ति धारयति — डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्"।

क्ष्मामण्डल ಕ್ಷ್ಮಾಮಂಡಲ (पुंन०) ಭೂಮಂಡಲ.

क्ष्मापित ಕ್ಷ್ಮಾಪಿತ (वि०) 1. ಅಲುಗಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ನಡುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. क्ष्मायी (विधूनने) + णिच् "क्त:" (३-२-१०२)। पुगागमः (७-३-३६)।

क्ष्मायी — विधूनने (भ्वा० आत्म० सक० से०)। क्ष्मायते। चक्ष्माये। क्ष्मायिता। क्ष्मायिष्यते। क्ष्मायताम्। अक्ष्मायत। ಇತ್ಯಾದಿ.

कर्मणि :— क्ष्माय्यते। क्ष्माय्यताय्। अक्ष्माय्यत। क्ष्माय्येत। अक्ष्मायि। शेषं प्राग्वत्।

णिचि :— क्ष्मापयति, –ते। क्ष्मापयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। क्ष्मापयिता। क्ष्मापयिष्यति, –ते। क्ष्मापयतु, –ताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :— क्ष्मायितव्यः। क्ष्मायनीयः। क्ष्माय्यः। क्ष्मातः। क्ष्मातवान्। क्ष्मायन्, क्ष्मायन्ती। क्ष्मातम्। क्ष्मायनम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

क्ष्मारुह् ಕ್ಷ್ಮಾರುಹ್ (पुं०) (ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ) ವೃಕ್ಷ, ಮರ. क्ष्मायां रोहति—रुह (बीजजन्मादौ) "क्विप्" (३-२-७६)। "ओषामासे मत्सरोत्पातवाताश्लिष्यद्दन्तक्ष्मारुहां घर्षणोत्थैः" माघ० १८-३५। इगुपधेति "कः" (३-१-१३५)। **–रुहः –ರುಹಃ.**

क्ष्मावलय ಕ್ಷ್ಮಾವಲಯ (पुंन०) ಭೂಮಂಡಲ, ವರ್ತುಲಾಕಾರದ ಭೂಮಿ. क्ष्माया वलयम्।

क्ष्मील — निमेषणे (भ्वा० पर० अक० से०)। क्ष्मीलति। चिक्ष्मील। क्ष्मीलतु। अक्ष्मीलत्। ಇತ್ಯಾದಿ. ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚು.

क्ष्मीलन ಕ್ಷ್ಮೀಲನ (न०) ಕಣ್ಣುಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಕಣ್ಣನ್ನು ರೆಪ್ಪೆಗಳಿಂದ ಮುಚ್ಚುವುದು. क्ष्मील (निमेषणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

क्ष्विड — स्नेहे (भ्वा० आत्म० अक० से०)। क्ष्वेडते। चिक्ष्विडे। ಇತ್ಯಾದಿ.

क्ष्विण्ण ಕ್ಷ್ವಿಣ್ಣ (वि०) ಸ್ನಿಗ್ಧವಾದ, ಜಿಡ್ಡಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. क्ष्विड (स्नेहे) "क्त:" (३-२-१०२))।

क्ष्वेड ಕ್ಷ್ವೇಡ (पुं०) 1. ವಿಷ, ನಂಜು. क्ष्विड (स्नेहे) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಹಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಬಾಯಿಂದ ಆಡಿದ ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಮಾತು. 3. ಸ್ನೇಹ. 4. ಮೋಚನ, ಬಿಡುಗಡೆ. 5. ಒಂದು ವಿಧ ಕಿವಿಯ ರೋಗ, ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಜೊಯ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವುಂಟಾಗುವುದು. (स्त्री०) **–डा –ಡಾ.** 6. ಸಿಂಹಗರ್ಜನೆ. 7. ತ್ಯಾಗ. 8. ಬಿದಿರಿನ ಕೋಲು. 9. ಧ್ವನಿ, ಶಬ್ದ. 10. ಔಡಲ ಗಿಡ. (न०) 11. ಕೆಂಪು ಎಕ್ಕದ ಗಿಡದ ಕಾಯಿ. 12. ಸಬ್ಬಸಿಗೆ ಹೂವು. (वि०) 13. ವಕ್ರವಾದ, ಡೊಂಕಾಗಿರುವ. "क्ष्वेडः कर्णामये ध्वनौ। विषे वक्रे क्ष्वेडा सिंहनादवंशशलाकयोः। क्ष्वेडं लोहितार्कफले घोषापुष्पे." हेम०।

क्ष्वेडन ಕ್ಷ್ವೇಡನ (न०) 1. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವುದು. क्ष्विड (स्नेहे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ತ್ಯಾಗ.

क्ष्वेडित ಕ್ಷ್ವೇಡಿತ (न०) 1. ಸಿಂಹಗರ್ಜನೆ, ಸಿಂಹನಾದ. 2. ಕೋಪದಿಂದ ಗುರುಗುಟ್ಟುವುದು. क्ष्विड (स्नेहे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "नानायुधधरैश्चापि नानावेषधरैस्तथा। हेषितस्वनमिश्रैश्च क्ष्वेडितास्फोटितस्वनैः भा० आदि० ६९-६।

क्ष्वेलृ – चलने (भ्वा० पर० अक० से०)। क्ष्वेलति। चिक्ष्वेल। अचिक्ष्वेलत्। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ಹಾರು, ನೆಗೆ. 2. ಚಲಿಸು, ಅಲುಗಾಡು.

क्ष्वेलन ಕ್ಷ್ವೇಲನ (न०) 1. ಹಾರುವುದು, ನೆಗೆಯುವುದು. 2. ಚಲಿಸುವುದು, ಅಲುಗಾಡುವುದು. क्ष्वेलृ (चलने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಕ್ರೀಡೆ, ಆಟ.

क्ष्वेला ಕ್ಷ್ವೇಲಾ (स्त्री०) ಕ್ರೀಡೆ, ಆಟ. क्ष्वेलृ (चलने) "अः" (३-३-१०३)।

क्ष्वेलिका ಕ್ಷ್ವೇಲಿಕಾ (स्त्री०) ಕ್ರೀಡೆ, ಆಟ. क्ष्वेलृ (चलने) "अः" (३-३-१०३)। स्वार्थे "कः"।

क्ष्वेली ಕ್ಷ್ವೇಲೀ (स्त्री०) ಕ್ರೀಡೆ, ಆಟ. क्ष्वेल गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "क्ष्वेल्यावलोकहसितैर्व्रजसुन्दरीणामुत्तम्भयन् रतिपतिं रमयांचकार" भाग० १०-२९-४६।

इति "क" कारादिपदार्थनिरूपणम्।

ख

ख ಖ ಇದು ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ಕವರ್ಗದ ಎರಡನೆಯ ಮತ್ತು ಕಂಠದಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಂತರಸ್ಪೃಷ್ಟಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಅಕ್ಷರ. "कादयो मावसानाः स्पर्शाः"। "स्पृष्टं प्रयतनं स्पर्शानाम्" सि० कौ०।

ख ಖ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. (न०) 2. ಇಂದ್ರಿಯ. खर्वति मनोऽस्मिन्—खर्व (गतौ) "डः" (३-२-१०१)। "ऊर्ध्वं नाभेर्यानि खानि तानि मेध्यानि सर्वशः" मनु० ५-१३२। 3. ಆಕಾಶ, ಗಗನ, ಅಂತರಿಕ್ಷ. "क्रोधं प्रभो संहर संहरेति यावद्गिरः खे मरुतां चरन्ति" कुमा० ३-७२। 4. ಪುರ, ಪಟ್ಟಣ. 5. ಕ್ಷೇತ್ರ, ಭೂಮಿ, ಮೈದಾನ. 6. ಶೂನ್ಯ, ಖಾಲಿ, ಬರಿದು. 7. ಬಿಂದು, ಸೊನ್ನೆ. 8. ತಿಳಿವಳಿಕೆ, ಅನುಭವ. 9. ಸ್ವರ್ಗ. 10. ಸುಖ. "खं स्वसंविदि व्योमनीन्द्रिये। शून्ये बिन्दौ सुखे खस्तु सूर्ये" हेम०। "खमिन्द्रिये पुरे क्षेत्रे शून्ये बिन्दौ विहायसि। संवेदने देवलोके शर्मण्यपि नपुंसकम्" मेदि०। 11. ಕಾಗೆಬಂಗಾರ. 12. ಕರ್ಮ, ಕೆಲಸ. 13. ಲಗ್ನದಿಂದ ಹತ್ತನೆಯ ರಾಶಿ. 14. ಪರಬ್ರಹ್ಮ. "कं ब्रह्म खं ब्रह्म यदेव कं तदेव खम्" छान्दोग्य०। 15. ಛಿದ್ರ, ರಂಧ್ರ.

खकामिनी ಖಕಾಮಿನೀ (स्त्री०) 1. ಹೆಣ್ಣು ಮುಂಡುಮುಳಕನ ಹಕ್ಕಿ. 2. ದುರ್ಗಾದೇವಿ, ಪಾರ್ವತಿ. खं सुखमाकाशं वा कामयते — कमु (कान्तौ) णिङ् "णिनिः" (३-१-१३४)। "ङीप्" (४-१-५)। "चर्चिका चिल्लदयिते खकामिन्यौ प्रकीर्त्यते" त्रिकाण्ड०।

खकुन्तल ಖಕುಂತಲ (पुं०) ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. खमाकाशः कुन्तलमिवास्य। "पुरारिपश्चाननभैरवाद्रिहासप्रहासाश्च खकुन्तलश्च" त्रिकाण्ड०।

खक्खट ಖಕ್ಖಟ (पुं०) ಸೀಮೆಸುಣ್ಣ.

खग ಖಗ (पुं०) 1. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. खे गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (३-२-१०१)। "अधुनीत खगः स नैकधा तनुमुत्फुल्लतनूरुहीकृताम्" नैष० २-२। 2. ಸೂರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹಗಳು. "आपोक्लिमे यदि खगाः स किलेन्दुवारः" लीला०। 3. ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. 4. ಸೂರ್ಯ. 5. ಶಲಭ, ಪತಂಗದ ಹುಳು, ಮಿಡತೆ. 6. ದೇವತೆ. 7. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. "तमांसीव यथा सूर्यः वृक्षानग्निर्घनान् खगाः" भा० वन० २६०। 8. ಬಾಣ. (वि०) 9. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ. "सुरासुरैरवध्यं हि पुरमेतत्खगं महत्" भा० आदि०

१६३। "खगः सूर्ये ग्रहे देवे मार्गणे च विहङ्गमे" मेदि०। "खगाः सूर्येन्दुविशरग्रहगीर्वाणवायवः" नानार्थर०।

खगगति ಖಗಗತಿ (स्त्री०) ಪಕ್ಷಿಗಳ ಗಮನ, ಹಕ್ಕಿಗಳ ಹಾರಾಟ, ಹಕ್ಕಿಗಳ ಸಂಚಾರ. खगानां गतिः। ಪಕ್ಷಿಗಳ ಗಮನ (ಹಾರಾಟ)ವಲ್ಲಿ ಒಂದು ನೂರ ಒಂದು ಭೇದ ಗಳುಂಟು. प्रडीनम् उड्डीनम् अवडीनम् डीनम् निडीनम् तिर्यग्डीनम् विडीनम् परिडीनम् ಮುಂತಾದುವು ಹಕ್ಕಿಗಳ ಹಾರಾಟದ ಪ್ರಭೇದಗಳು.

खगङ्गा ಖಗಂಗಾ(स्त्री०)ಆಕಾಶಗಂಗೆ. खस्याकाशस्य गङ्गा।

खगत ಖಗತ (वि०) ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ, ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಹೋಗಿರುವ.

खगपति ಖಗಪತಿ (पुं०) ಪಕ್ಷಿಗಳ ರಾಜನಾದ ಗರುಡ. खगानां पतिः। ["पक्षिराज" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

खगम ಖಗಮ (पुं०) ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಸಿದ್ಧರು ಗಂಧರ್ವರು ಮುಂತಾದವರು. खे गच्छति—गम्लृ (गतौ) "अप्" (३-३-५७)।

खगस्थान ಖಗಸ್ಥಾನ (न०) ಪಕ್ಷಿಗಳ ವಾಸಸ್ಥಾನ, ಹಕ್ಕಿಗಳು ವಾಸಮಾಡುವ ಮರದ ಪೊಟರೆ. खगानां स्थानम्।

खगान्तक ಖಗಾಂತಕ (पुं०) ಶ್ಯೇನಪಕ್ಷಿ, ಗಿಡಗದ ಹಕ್ಕಿ. खगस्यान्तकः।

खगासन ಖಗಾಸನ (पुं०) ವಿಷ್ಣು. खगः आसनमस्य।

खगेन्द्र ಖಗೇಂದ್ರ (पुं०) ಪಕ್ಷಿಗಳ ರಾಜನಾದ ಗರುಡ. खगानामिन्द्रः।

खगेश्वर ಖಗೇಶ್ವರ (पुं०) ಪಕ್ಷಿಗಳ ರಾಜನಾದ ಗರುಡ. खगानामीश्वरः। "खगेश्वरः संश्रितहेमकूटं निनीषते किंपुरुषास्पदं नः" याद० १८-१३।

खगोल ಖಗೋಲ (पुं०) ಗೋಳಾಕಾರದ ಆಕಾಶದ ಪರಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳು ಹರಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯಾದಿ ಗ್ರಹಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವಾದ ಪ್ರದೇಶ.

खचर ಖಚರ (पुं०) 1. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. खे चरति—चर (गतौ)"टः"(३-२-१६)। 2. ಸೂರ್ಯ. 3. ವಾಯು. 4. ಮೇಘ, ಮೋಡ. 5. ಸೂರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹಗಳು. 6. ಗಂಧರ್ವ. 7. ರಾಕ್ಷಸ. 8. ಬಾಣ. (वि०)9. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–चरी –ಚರೀ.**

खचारिन् ಖಚಾರಿನ್ (पुं०) 1. ಷಣ್ಮುಖ, ಸ್ಕಂದ, ಕಾರ್ತಿಕೇಯ. खे चरति—चर (गतिभक्षणयोः) "णिनिः" (३-१-१३४)। "खचारी ब्रह्मचारी च शूरः शरवणोद्भवः" भा० वन० १३२। (वि०) 2. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–चारिणी –ಚಾರಿಣೀ.**

खचित ಖಚಿತ (वि०) 1. ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವ, ಬೆರತಿರುವ. 2. ಹರಡಿರುವ, ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ. खच (बन्धने, भूतप्रादुर्भावे वा) "क्तः" (३-४-७२)। "करम्बितं च खचितं रुषितं गुरुगुण्डितम्" त्रिकाण्ड०। 2. ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿ ಮೊದಲಾದ ಆಭರಣಗಳಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟು ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ,—ಕೂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ,—ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ ಕೆಂಪು ಮುತ್ತು ಮೊದಲಾದುವು. खच कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

खज – मन्थे (भ्वा० पर० सक० से०)। खजति। चखाज। अखाजीत्। ಇತ್ಯಾದಿ. ಮಥಿಸು, ಕಡೆ, ಕಲಕು.

खज ಖಜ (पुं०) 1. ಮಂತು, ಕಡಗೋಲು, ಮೊಸರನ್ನು ಕಡೆಯುವ ಕೋಲು, ಮಂಥದಂಡ. खजति मथ्नाति—खज (मन्थे) "अच्" (३-१-१३४)। "पयस्यन्तर्हितं तैलं यद्वन्निर्मथ्यते खजैः। शुक्रं निर्मथ्यते तद्वद्देहसंकल्पजैः खजैः" भा० शान्ति० २१४। 2. ಯುದ್ಧ, ಕದನ. 3. ಸೌಟು, ಸಟ್ಟುಗ. स्वार्थे "कः"। **खजकः ಖಜಕಃ.**

खजप ಖಜಪ (पुं०) ಘೃತ, ತುಪ್ಪ. खज्यते मथ्यते—खज (मन्थे) कर्म० "कपन्" (उ० ३-१४२)।

खजल ಖಜಲ (न०) 1. ನೀಹಾರ, ಮಂಜು, ಇಬ್ಬನಿ. 2. ಆಕಾಶದಿಂದ ಬಿದ್ದ ನೀರು, ಮಳೆ. खे गगने सञ्चितं आकाशात् पतितं वा जलम्।

खजा ಖಜಾ (स्त्री०) 1. ಮಂಥನ, ಮೊಸರು ಕಡೆಯುವುದು. खज (मन्थे) भावे "अः" (३-३-१०४)। 2. ಸೌಟು, ಸಟ್ಟುಗ. खज कर० "अः"। 3. ಮಾರಣ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. 4. ಕಡಗೋಲು, ಮಂತು, ಮಂಥದಂಡ. "खजां च दर्वीं च करेण धारयन्" भा० विरा० १०-१।

खजाक ಖಜಾಕ (पुं०) 1. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. खज (मन्थे) "आकः" (उ० ४-१३)। (स्त्री०)2. ಸೌಟು, ಸಟ್ಟುಗ. खजा स्वार्थे "कः"।

खजित् ಖಜಿತ್ (पुं०) ಬೌದ್ಧ. खेन शून्यभावनया जयति संसारम्—जि (जये) "क्विप्" (३-२-६१)।

खज्योतिस् ಖಜ್ಯೋತಿಸ್ (पुं०) ಮಿಂಚಿನ ಹುಳು, ಮಿಣುಕುಹುಳು. खे गगने ज्योतिरस्य।

खजि – गतिवैकल्ये (भ्वा० पर० अक० से०)। खञ्जति। चखञ्ज। खञ्जिता। खञ्जिष्यति। खञ्जतु। ಇತ್ಯಾದಿ. ಕುಂಟು, ಕುಂಟುತ್ತ ನಡೆ.

खञ्ज ಖಂಜ (पुं०) ಒಂದು ಕಾಲಿಲ್ಲದ ಕುಂಟ, ಹೆಳವ. खञ्जति — खजि (गतिवैकल्ये) "अच्" (३-१-१३४)। ಒಂದು ಕಾಲಿಲ್ಲದವನು ಖಂಜ. ಎರಡು ಕಾಲುಗಳೂ ಇಲ್ಲದವನು ಪಂಗು. ಹೆಂಗಸರು ಗರ್ಭಿಣಿಯಾಗಿರುವಾಗ ಅವರು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದ ಆಹಾರ ಹಣ್ಣು ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಕೊಡದಿದ್ದರೆ ಜನಿಸುವ ಶಿಶುವು ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಅಂಗದಲ್ಲಿ ವೈಕಲ್ಯಹೊಂದಿ ಹುಟ್ಟುವುದು. "दौहृदविमाननाच्च कुब्जं कुणिं खञ्जं जडं वामनं विकृताक्षमनक्षं वा नारी सुतं जनयति" सुश्रुत० शारीर० ३-१८।

खञ्जक ಖಂಜಕ (पुं०) ಕುಂಟ, ಹೆಳವ. खञ्जति—खजि (गतिवैकल्ये) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

खञ्जन ಖಂಜನ (पुं०) 1. ಕಾಡಿಗೆ ಸೊಗಸಿನ ಹಕ್ಕಿ, ಕೆಂಬೂತದ ಹಕ್ಕಿ. खञ्जति—खजि (गतिवैकल्ये) "ल्युः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-६३)। **–नी – ನೀ.** (न०) 2. ಕುಂಟುವುದು, ಕುಂಟು ನಡಗೆ, ಕುಂಟುತ್ತ ನಡೆಯುವುದು. खजि भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

खञ्जनक ಖಂಜನಕ (पुं०) ಕಾಡಿಗೆ ಸೊಗಸಿನ ಹಕ್ಕಿ, ಕೆಂಬೂತದ ಹಕ್ಕಿ. खञ्जन स्वार्थे "कः"।

खञ्जनरत ಖಂಜನರತ (न०) ಸಾಧುಗಳ ರಹಸ್ಯ ಮೈಥುನ. खञ्जनस्येव गुप्तं रतम्।

खञ्जरीट ಖಂಜರೀಟ (पुं०) ಕಾಡಿಗೆ ಸೊಗಸಿನ ಹಕ್ಕಿ, ಕೆಂಬೂತದ ಹಕ್ಕಿ. खञ्ज इव ऋच्छति — ऋ (गतौ) "कीटन्" बाहु०।

खञ्जा ಖಂಜಾ (स्त्री०) ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರೋಕ್ತವಾದ ಒಂದು ಮಾತ್ರಾವೃತ್ತ. **ಇದರ ಲಕ್ಷಣ:** ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತು (30) ಲಘುಗಳೂ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗುರುವೂ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು (28) ಲಘುಗಳೂ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗುರುವೂ ಇದ್ದರೆ "खञ्जा" ವೃತ್ತವಾಗುವುದು. "शिखा" ವೃತ್ತದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಾರ್ಧಗಳು "खञ्जा" ವೃತ್ತದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಾರ್ಧ ಮತ್ತು ಪೂರ್ವಾರ್ಧಗಳಾಗಿ ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದುವುವು. "विनिमयविहितशकलयुगललघुललितपदविततिरचितगुणनिचया। श्रुतिसुखकृदियमपि जगति जशिर उपगतवति त्रि सति भवति खजा" वृ० र०।

खट–काङ्क्षायाम् (भ्वा० पर० सक० से०)। खटति। चखाट। खटिता। खटतु। ಇತ್ಯಾದಿ. ಅಪೇಕ್ಷಿಸು, ಬಯಸು.

खट ಖಟ (पुं०) 1. ಅಂಧಕೂಪ, ಕತ್ತಲೆಯ ಬಾವಿ, ಪಾಳು ಬಾವಿ. खट (काङ्क्षायाम्) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಕಫ, ಶ್ಲೇಷ್ಮ. 3. ನೇಗಿಲು. 4. ಮನೆಗೆ ಹೊದಿಸುವ ಹುಲ್ಲು. 5. ಕೈಕೊಡಲಿ. 6. ಕಲ್ಲು ಹೊಡೆಯುವ ಉಳಿ. 7. ಮುಷ್ಟಿಯಿಂದ ಹೊಡೆಯುವುದು. "खटोऽन्धकूपकफयोः प्रहारान्तरटङ्कयोः" मेदि०।

खटक ಖಟಕ (पुं०) 1. ವಿವಾಹದ ಮಾತುಕತೆಗಾಗಿ ಮಧ್ಯವರ್ತಿಯಾಗಿ ನಿಂತು ಪರಸ್ಪರ ಸಂಘಟನೆ ಮಾಡಿಸುವವನು. 2. ಅರ್ಧಮಡಿಸಿದ ಹಸ್ತ.

खटकामुख ಖಟಕಾಮುಖ (पुं०) ಬಾಣವನ್ನು ಎಳೆದು ಬಿಡುವ (ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ) ಒಂದು ರೀತಿ. खटकस्येवामुखमत्र।

खटिक ಖಟಿಕ (पुं०) 1. ಮುಷ್ಟಿ, ಮಡಿಸಿದ ಹಸ್ತ. (स्त्री०) **–टिका – ಟಿಕಾ.** 2. ಬರೆಯುವ ಸೀಮೆಸುಣ್ಣ. 3. ಕರ್ಣಚ್ಛಿದ್ರ, ಕಿವಿಯ ಹೊರಭಾಗದ ಬಾಯಿ. 4. ಲಾಮಂಚ.

खटिनी ಖಟಿನೀ (स्त्री०) ಬರೆಯುವ ಸೀಮೆಸುಣ್ಣ.

खटी ಖಟೀ (स्त्री०) 1. ಬಣ್ಣಹಾಕುವ ಕುಂಚ. 2. ಬರೆಯುವ ಸೀಮೆಸುಣ್ಣ. "वर्णलेखा च कठिनी कक्खटी खटी" त्रिकाण्ड०।

खट्ट–संवरणे (चुरा० उभ० सक० से०)। खट्टयति, –ते। अचखट्टत्, –त। ಇತ್ಯಾದಿ. ಮುಚ್ಚು, ಮರೆಮಾಡು.

खट्टन ಖಟ್ಟನ (वि०) ವಾಮನ, ಕುಳ್ಳ, ಗಿಡ್ಡ. खट्ट (संवरणे) कर्म० "ल्युट्" (३-३-११३)।

खट्टाश ಖಟ್ಟಾಶ (पुं०) ಪುನುಗು ಬೆಕ್ಕು. खट्टः सन् अश्नुते — अशू (व्याप्तौ) "अच्" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् **–शी – ಶೀ.**

खट्टिक ಖಟ್ಟಿಕ (पुं०) 1. ಬೇಡರವನು, ಬೇಟೆಗಾರ, ಬಲೆ ಹರಡಿ ಮೃಗ ಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕೊಲ್ಲುವವನು. 2. ಎಮ್ಮೆಯ ಹಾಲಿನ ಮೇಲಿನ ಕೆನೆ.

खट्टिका ಖಟ್ಟಿಕಾ (स्त्री०) ಮಂಚ. "निषद्या खट्टिकासन्दी" त्रिकाण्ड०।

खट्टेरक ಖಟ್ಟೇರಕ (वि०) ವಾಮನ, ಕುಳ್ಳ, ಗಿಡ್ಡ. खट्ट (संवरणे) "एरक्" बाहु०।

खट्वा ಖಟ್ವಾ (स्त्री०) 1. ಮಂಚ. खटचते निद्रालुभिः — खट (काङ्क्षायाम्) "क्वन्" (उ० १-१४९)। "सह खट्वासनं चैव सर्वं संग्रहणं स्मृतम्" मनु० ८-३५७। 2. ಉಯ್ಯಾಲೆ, ತೂಗುಮಂಚ.

खट्वाका ಖಟ್ವಾಕಾ (स्त्री०) 1. ಮಂಚ. खट्वा स्वार्थे "कः"। 2. ಸಣ್ಣ ಮಂಚ. अल्पार्थे "कन्" (५-३-८५)।

खट्वाङ्ग ಖಟ್ವಾಂಗ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯವಂಶದ ದಿಲೀಪ ಮಹಾರಾಜ. "खट्वाङ्गस्तु दिलीपराट्" त्रिकाण्ड०। 2. ತ್ರಿಶೂಲ, ಪರಮೇಶ್ವರನ ಆಯುಧ. "संस्कारक्वाणदीर्घ पटु रटति कृतावृत्ति खट्वाङ्गघण्टा" मालती० ५-४।

खट्वाङ्गधर ಖಟ್ವಾಂಗಧರ (पुं०) ಪರಮೇಶ್ವರ. धरति—धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। खट्वाङ्गस्य धरः। "णिनिः" (३-१-१३४)। **–धारिन् –ಧಾರಿನ್.** एवम् **खट्वाङ्गभृत् ಖಟ್ವಾಂಗಭೃತ್.**

खट्वाङ्गिन् ಖಟ್ವಾಂಗಿನ್ (वि०) ತ್ರಿಶೂಲವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ. खट्वाङ्गोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "खट्वाङ्गी चीरवासा वा श्मश्रुलो विजने वने" मनु० ११-१०५।

खट्वारूढ ಖಟ್ವಾರೂಢ (वि०) ಅವಿಧೇಯ, ದಾರಿಬಿಟ್ಟು ನಡೆಯುವವನು. खट्वां आरूढः। "वृतस्त्वं पात्रेसमितैः खट्वारूढः प्रमादवान्" भट्टि० ५-१०। खट्वारूढो जाल्मः सि० कौ०।

खड–भेदने (चुरा० उभ० सक० से०)। खाडयति –ते। अचीखडत्, –त। ಇತ್ಯಾದಿ. ಭೇದಿಸು.

खडि–मन्थे (भ्वा० आत्म० सक० से०)। खण्डते। चखण्डे। अखण्डिष्ट। ಇತ್ಯಾದಿ. ಮಥಿಸು, ಕಡೆ.

खडि–भेदने (वा चुरा० उभ० सक० से०)। खण्डयति, –ते। खण्डयां बभूव, चक्रे—चकार, –आस। ಇತ್ಯಾದಿ. ಒಡೆ, ಭೇದಿಸು, ಚೂರುಮಾಡು, ಬೇರ್ಪಡಿಸು.

खड ಖಡ (पुं०) 1. ಒಡೆಯುವುದು, ಚೂರುಮಾಡುವುದು. खाडयति—खड (भेदने) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹುಲ್ಲು. 3. ಮಜ್ಜಿಗೆ ಪಳಿದ್ಯ, ತರಕಾರಿ ಸಂಬಾರಗಳೊಡನೆ ಕುದಿಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮೊಸರು. 4. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹುಲ್ಲು. (स्त्री०) **–डी –ಡೀ.** ಸೀಮೆಸುಣ್ಣ.

खडक ಖಡಕ (न०) ಸ್ಥಾಣು, ಮೋಟುಮರ, ಕಂಬ. खड संज्ञायां "कन्" (५-३-८७)।

खड्ग ಖಡ್ಗ (पुं०) 1. ಕತ್ತಿ. खण्डयतेऽनेन—खडि (भेदने) "गन्" (उ० १-२४)। "खड्गनिर्लूनमूर्धानो व्यापतन्तोऽपि वाजिनः" कुमा० १६-२६। 2. ಗಂಡಕಮೃಗ, ಖಡ್ಗಮೃಗ, ಗೇಂಡಾಮೃಗ. "प्रायो विषाणपरिमोक्षलघूत्तमाङ्गान् खड्गांश्चकार नृपतिर्निशितैः क्षुरप्रैः" रघु० ९-६२। 3. ಗಂಡಕಮೃಗದ ಕೊಂಬು. 4. ಒಬ್ಬ ಬುದ್ಧ. "खड्गो गण्डकशृङ्गासिबुद्धभेदेषु गण्डके" मेदि०।

खड्गकोश ಖಡ್ಗಕೋಶ (पुं०) ಕತ್ತಿಯ ಒರೆ. खड्गस्य कोशः।

खड्गधर ಖಡ್ಗಧರ (वि०) ಕತ್ತಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು, ಯೋಧ. धरति—धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। खड्गस्य धरः।

खड्गधारा ಖಡ್ಗಧಾರಾ (स्त्री०) ಕತ್ತಿಯ ಅಲುಗು. खड्गस्य धारा।

खड्गधाराव्रत ಖಡ್ಗಧಾರಾವ್ರತ (न०) ಕತ್ತಿಯ ಅಲುಗಿನ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವಷ್ಟು ಕಷ್ಟವಾದ ಉಗ್ರವ್ರತ. खड्गधारायां स्थितिरिव दुष्करं व्रतम्।

खड्गपाणि ಖಡ್ಗಪಾಣಿ, –हस्त –ಹಸ್ತ (वि०) ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕತ್ತಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು, ಯೋಧ. खड्गः पाणौ हस्ते वा यस्य।

खड्गधेनु ಖಡ್ಗಧೇನು (स्त्री०) 1. ಹೆಣ್ಣು ಗೇಂಡಾಮೃಗ. खड्गिनी धेनुः जातिवाचकेन सह तत्पुरुषसमासः (२-१-६५)। पुंवद्भावः (६-३-४२)। 2. ಸಣ್ಣ ಕತ್ತಿ. ಚಾಕು, ಚೂರಿ. "खड्गधेनुः स्त्रियां खड्गपुत्रिका-गण्डकस्त्रियोः" मेदि०।

खड्गपुत्रिका ಖಡ್ಗಪುತ್ರಿಕಾ (स्त्री०) ಸಣ್ಣ ಕತ್ತಿ, ಚಾಕು, ಚೂರಿ. खड्गस्य पुत्रिकेव।

खड्गफल ಖಡ್ಗಫಲ (न०) ಕತ್ತಿಯಧಾರೆ, ಕತ್ತಿಯ ಅಲುಗು.

खड्गवत् ಖಡ್ಗವತ್ (वि०) 1. ಖಡ್ಗವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನು, ಕತ್ತಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು. खड्गोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.** (अव्य०) 2. ಖಡ್ಗದಂತೆ, ಕತ್ತಿಯ ಹಾಗೆ. खड्गेन तुल्यम् "वतिः" (५-१-११५)।

खड्गसख ಖಡ್ಗಸಖ (वि०) ಕತ್ತಿಯೇ ಸಹಾಯವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು. खड्गः सखा यस्य "टच्" (५-४-९१)।

खड्गाघात ಖಡ್ಗಾಘಾತ (पुं०) ಖಡ್ಗದ ಪ್ರಹಾರ, ಕತ್ತಿಯ ಏಟು. खड्गस्याघातः।

खड्गारीट ಖಡ್ಗಾರೀಟ (पुं०) 1. ಅಸಿಧಾರಾವ್ರತವನ್ನು ಹಿಡಿದವನು, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾದು ಕೆಂಪಗಿರುವ ಕತ್ತಿಯ ಅಲುಗಿನಮೇಲೆ ನಿಂತು ತಪಸ್ಸುಮಾಡುವವನು. 2. ಕತ್ತಿಯ

ಅಲುಗು. "खड्गारीटस्तु फलकासिधाराव्रतचारिणोः" मेदि० ।

खड्गिक ಖಡ್ಗಿಕ(पुं०)1. ಎಮ್ಮೆಯ ಹಾಲು. 2. ನೊರೆ. 3. ವ್ಯಾಧ, ಬೇಡರವನು. 4. ಖಡ್ಗಧಾರಿ, ಕತ್ತಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದವನು, ಕತ್ತಿಯ ಸಿಪಾಯಿ. "खड्गिको महिषीक्षीरे फेनशौनिकयोरपि" मेदि० ।

खड्गिन् ಖಡ್ಗಿನ್ (पुं०)1. ಗಂಡಕಮೃಗ, ಗೇಂಡಾಮೃಗ. (वि०)2. ಖಡ್ಗಧಾರಿ, ಕತ್ತಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದವನು. खड्गोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५) । स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५) । **खड्गिनी ಖಡ್ಗಿನೀ.**

खण्ड ಖಂಡ (पुं०) 1. ಒಡಕು, ಬಿರುಕು. खडि (भेदने) "घञ्" (३-३-१८) । (पुंन०)2. ತುಂಡು, ಚೂರು, ಹೋಳು. खडि कर्म० "घञ्" (३-३-१९) । "अध्वानमध्वान्तविकारलङ्घ्यस्तस्तार ताराधिपखण्डधारी" कुमा० ७-४८। 3. ಗ್ರಂಥದ ಒಂದು ಭಾಗ, ಅಧ್ಯಾಯ. (न०) 4. ಕಡ್ಡುಪ್ಪು. 5. ಕಬ್ಬಿನಿಂದ ತಯಾರಾದ ಬೆಲ್ಲ ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ ಮುಂತಾದುವು. (वि०)6. ಒಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ತುಂಡುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. खडि कर्म० "घञ्" (३-३-१९) ।

खण्डक ಖಂಡಕ (पुं०) 1. ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ. खण्डेन निर्वृत्तम् "कः"(४-२-८०)। (वि०)2. ಒಡೆಯುವವನು, ಚೂರು ಮಾಡುವವನು. खडि (भेदने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

खण्डकथा ಖಂಡಕಥಾ (स्त्री०) ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ. चम्पूः खण्डकथा कथा आख्यायिका परिकथा ಇವು ಕಾವ್ಯಗಳ ಭೇದಗಳು.

खण्डकाव्य ಖಂಡಕಾವ್ಯ (न०) ಹದಿನೆಂಟು ಸರ್ಗಗಳುಳ್ಳ ಮಹಾಕಾವ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಕಡಮೆ ಸರ್ಗಗಳುಳ್ಳ ಚಿಕ್ಕ ಕಾವ್ಯ, ಕೆಲವು ಮಾತ್ರ ಕಾವ್ಯಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸಣ್ಣ ಕಾವ್ಯ, ಮೇಘದೂತಾದಿ ಕಾವ್ಯಗಳು. "खण्डकाव्यं भवेत् काव्यस्यैकदेशानुसारि च" सा० द० ।

खण्डकूष्माण्डक ಖಂಡಕೂಷ್ಮಾಂಡಕ (पुं०) ಕೂಷ್ಮಾಂಡ ರಸಾಯನ. खण्डेन पक्वम् कूष्माण्डकमत्र ।

खण्डखर्जूर ಖಂಡಖರ್ಜೂರ (न०) ಸಿಹಿ ಖರ್ಜೂರ, ಪಿಂಡಖರ್ಜೂರ. खण्डवत् स्वादु खर्जूरम् ।

खण्डज ಖಂಡಜ (पुं०) ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ. खण्डात् जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८) ।

खण्डधारा ಖಂಡಧಾರಾ (स्त्री०) ಕತ್ತರಿ. खण्डे एकदेशे धारा यस्याः ।

खण्डन ಖಂಡನ (न०) 1. ಒಡೆಯುವುದು, ಮುರಿಯುವುದು, ತುಂಡುಮಾಡುವುದು, ಚೂರುಮಾಡುವುದು. खडि (भेदने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५) । "घटय भुजबन्धनं जनय रदखण्डनं येन वा भवतु सुखजातम्" गीतगो० । 2. ಆಶಾಭಂಗಪಡಿಸುವುದು. 3. ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವುದು, ಆತಂಕಪಡಿಸುವುದು. 4. ನಿರಾಕರಿಸುವುದು, ತಪ್ಪನ್ನು ಹೇಳಿ ತಳ್ಳಿಹಾಕುವುದು.

खण्डनीय ಖಂಡನೀಯ (वि०) 1. ಒಡೆಯಲ್ಪಡುವ, ತುಂಡುಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಒಡೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ತುಂಡುಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಒಡೆಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ, ತುಂಡುಮಾಡಲು ಶಕ್ಯವಾದ. खडि (भेदने) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६) । 4. ನಿರಾಕರಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ, ಖಂಡಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 5. ನಿರಾಕರಿಸಬಹುದಾದ.

खण्डपरशु ಖಂಡಪರಶು (पुं०)1. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. खण्डः परशुरस्य । "खण्डपरशुकोदण्डप्रकाण्डखण्डनशौण्डभुजदण्ड" रघु० ग० । 2. ಪರಶುರಾಮ. "येनैव खण्डपरशुर्भगवान् प्रचण्डश्चण्डीपतिस्त्रिभुवनेषु गुरुः प्ररूढः" म० वी० २-३५ । 3. ವಿಷ್ಣು. खण्डः रौद्रसंग्रामखण्डनः परशुरस्य । "तीव्रकोपात् परशुना रौद्रसंग्रामखण्डनात् । इत्युक्तः खण्डपरशुर्नवार्णः शोकनाशनः" इति निरुक्तिः । "सुधन्वा खण्डपरशुः" वि० स० ।

खण्डप्रलय ಖಂಡಪ್ರಲಯ (पुं०) ಅವಾಂತರ ಪ್ರಳಯ, ಬ್ರಹ್ಮನ ಒಂದು ದಿನದ ಕೊನೆಯ ಭಾಗ. (ಒಂದು ಸಾವಿರ ಚತುರ್ಯುಗಗಳಾದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಒಂದು ದಿನ) "चतुर्युगसहस्राणि ब्रह्मणो दिनमुच्यते"। ಬ್ರಹ್ಮನ ಒಂದು ದಿನದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಅವಾಂತರ ಪ್ರಳಯಕ್ಕೆ **"ಬ್ರಹ್ಮಲಯ"** ವೆಂದು ಹೆಸರು. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಪುಣ್ಯಪಾಪಗಳು ಉಳಿದಿರುವ ಜನರು ಮಾತ್ರ ಬ್ರಹ್ಮನ ಶರೀರವನ್ನು (ಮುಖವನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೂ ಬಾಹುಗಳನ್ನು ಕ್ಷತ್ರಿಯರೂ ತೊಡೆಗಳನ್ನು ವೈಶ್ಯರೂ ಪಾದಗಳನ್ನು ಶೂದ್ರರೂ) ಪ್ರವೇಶಿಸುವರು. ರಾತ್ರಿಯ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ (ಪುನಃ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದಲ್ಲಿ) ಆಯಾ ಸ್ಥಾನಗಳೀದ ಅವರು ಹೊರಡುವರು. ಈ ಪ್ರಳಯದಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಯ ಒಂದು ಯೋಜನ ಪ್ರದೇಶ ಮಾತ್ರ ನಾಶವಾಗುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ **"ಖಂಡ ಪ್ರಳಯ"** ವೆಂದು ಹೆಸರು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "हरिवंश" १९८, ९९ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] खण्डस्य भूम्यादिखण्डस्य प्रलयः ।

खण्डविकार ಖಂಡವಿಕಾರ (पुं०) 1. ಕಾಕಂಬಿ, ಬೆಲ್ಲದ ಪಾಕ. 2. ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ.

खण्डशर्करा ಖಂಡಶರ್ಕರಾ (स्त्री०) ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ. "यो यो मत्स्यण्डिकाखण्डशर्कराणां स्वको गणः। तेन तेनैव निर्देश्यस्तेषां विस्रावणो गुणः" सुश्रुत० सूत्र० ४५-१६४।

खण्डशस् ಖಂಡಶಸ್ (अव्य०) ತುಂಡು ತುಂಡಾಗಿ, ಚೂರು ಚೂರಾಗಿ. खण्ड "शस्" (५-४-४३)।

खण्डाभ्र ಖಂಡಾಭ್ರ (न०) 1. ಬಿಡಿಬಿಡಿಯಾದ ಮೇಘ. 2. ದಂತಕ್ಷತ. "खण्डाभ्रमभ्रलेशे स्यात्तथा दन्तक्षतान्तरे" मेदि०।

खण्डामलक ಖಂಡಾಮಲಕ (न०) ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟು, ಚೂರು ಮಾಡಿದ ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ. खण्डं खण्डितमामलकम्।

खण्डाली ಖಂಡಾಲೀ (स्त्री०) 1. ಸರೋವರ. खण्डं पद्मादिखण्डमालति — आ + ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। 2. ಕಾಮುಕ ಹೆಂಗಸು. खण्डं दन्तादिक्षतमालाति।

खण्डिक ಖಂಡಿಕ (पुं०) 1. ಬಟಾಣಿ. 2. ನೆಲಗಡಲೆ. "कलायस्तु सतीनकः। हरेणुः खण्डिकश्च" अभि० चि०। 3. ಬಾಹುಮೂಲ, ಕಕ್ಷ, ಕಂಕುಳು. खण्डोऽस्यास्ति "ठन्" (५-२-११५)। "दोर्मूलं खण्डिकः कक्षा" अभि० चि०। 4. ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಭಾಗ ಭಾಗವಾಗಿ ಓದುವವನು, ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ. (वि०) 5. ಕ್ರುದ್ಧನಾದ, ಕೋಪಗೊಂಡ. "खण्डिकोपाध्यायः शिष्याय चपेटिकां ददाति"।

खण्डित ಖಂಡಿತ (वि०) 1. ಒಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೂರು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. खडि (भेदने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "दण्डकारण्यवासाय खण्डितामरशत्रवे"। "खण्डिताशंसया तेषां पराङ्मुखतया तया" किरा० १५-३। 3. ವಿರೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಮುರಿದ ಅಂಗಗಳುಳ್ಳ, ಅಂಗವಿಕಲ. 5. ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಳ್ಳಿಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "सपदि तरुपल्लवेन वध्वा विगतदयं खलु खण्डितेन मम्ले" माघ० ७-३१। (स्त्री०) **–ता –ತಾ.** ಎಂಟು ವಿಧ ನಾಯಿಕೆಯರಲ್ಲೊಬ್ಬ ನಾಯಿಕೆ, ಪತಿಯು ಪರಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾದುದನ್ನು ಕಂಡು ಅಸೂಯೆಯಿಂದ ಕೋಪಗೊಂಡ ಹೆಂಗಸು. "ज्ञातेऽन्यासङ्गविकृते खण्डितेर्ष्याकषायिता" दशरू०। "पर्युत्सुकत्वमबला निशि खण्डितेव" रघु० ५-६७। "तदवितथमवादीर्यन्मम त्वं प्रियेति प्रियजनपरिभुक्तं यद्दुकूलं दधानः" माघ० ११-३३।

खण्डिन् ಖಂಡಿನ್ (पुं०) 1. ಕಾಡುಹೆಸರು. (वि०) 2. ಖಂಡಗಳುಳ್ಳ, ಭಾಗಗಳುಳ್ಳ. खण्डोऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। 3. ಖಂಡಿಸುವವನು, ಒಡೆಯುವವನು, ಚೂರುಮಾಡುವವನು. 4. ಕತ್ತರಿಸುವವನು. खण्डयति—खडि (भेदने) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। (स्त्री०) **–नी –ನೀ.** 5. ಪೃಥ್ವಿ, ಭೂಮಿ. खण्डाः (नव) सन्त्यस्याः "इनिः"। "ङीप्" (४-१-५)। "वनमुद्गे तुवरकनिगूढककुलीनकाः। खण्डी च" अभि० चि०।

खण्डीर ಖಂಡೀರ (पुं०) ಹಳದಿ ಹೆಸರು. "पीतेऽस्मिन् वसुखण्डीरप्रवेलजयशारदाः" अभि० चि०।

खण्ड्य ಖಂಡ್ಯ (वि०) 1. ಒಡೆಯಲ್ಪಡುವ. 2. ಭೇದಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ, ಒಡೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ವಿರೋಧಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. खडि (भेदने) + णिच् "यत्" (३-१-९७)। 4. ನಿರಾಕರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ತಳ್ಳಿಹಾಕಲು ಅರ್ಹವಾದ. 5. ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಡುವ.

खतमाल ಖತಮಾಲ (पुं०) 1. ಮೇಘ. ಮೋಡ. 2. ಧೂಮ, ಹೊಗೆ. खे तमाल इव। "खतमालस्तु पुंल्लिङ्गो धूमेऽपि च वलाहके" मेदि०।

खद – स्थैर्ये हिंसायां च (भ्वा० पर० स्थैर्ये अक० हिंसायां सक० से०)। खदति। चखाद। अखादीत्, अखदीत्। 1. ಸ್ಥಿರನಾಗು, ನಿಶ್ಚಲನಾಗು. 2. ಹಿಂಸಿಸು, ಪೀಡಿಸು.

खदिका ಖದಿಕಾ (स्त्री०) ಅರಳು, ಪುರಿ. खे आकाशे दीयते भर्जनकाले — दो (अवखण्डने) घञर्थे "कः" (वा० ३-३-५८)। संज्ञायां "कन्" (५-३-८७)। "मण्डो ज्येष्ठाम्बु खदिका लाजाः पारी तु दोहनी" त्रिकाण्ड०।

खदिर ಖದಿರ (पुं०) 1. ಕಗ್ಗಲಿಮರ. खद (स्थैर्ये) "किरच्" (उ० १-५१)। "खदिरो दन्तधावनः" अम०। 2. ಇಂದ್ರ. खद (हिंसायाम्) "किरच्" (उ० १-५१)। "प्राचीनबर्हिः खदिरः कपिलाश्वो वरक्रतुः" त्रिकाण्ड०। 3. ಚಂದ್ರ. खे आकाशे दीर्यते—दॄ (विदारणे) "किरच्" (उ० १-५१)। (स्त्री०) **–री –ರೀ.** ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಮುನಿವಗಿಡ. "खदिरी शाकभेदे स्त्री ना चन्द्रे दन्तधावने" मेदि०।

खदिरकुण ಖದಿರಕುಣ (पुं०) ಕಗ್ಗಲಿಮರವು ಹೂಬಿಡುವ ಕಾಲ. खदिरस्य पाकः "कुणप्" (५-२-२४)।

खदिरपत्रिका ಖದಿರಪತ್ರಿಕಾ (स्त्री०) 1. ನಾಚಿಕೆಗಿಡ, ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಮುನಿವಗಿಡ, ಮುಟ್ಟಲು ಮುರಿಕೆಗಿಡ. खदिरस्य पत्त्रमिव पत्त्रमस्याः स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। अत इत्वम् (७-३-४४)। 2. ದುರ್ಗಂಧದ ಕಗ್ಗಲಿಮರ.

खदिरसार ಖದಿರಸಾರ (पुं०) ಕಾಚು, ಕಗ್ಗಲಿಮರದ ಗೋಂದು.

खदिरा ಖದಿರಾ (स्त्री०) ನಾಚಿಕೆಗಿಡ, ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಮುನಿವ ಗಿಡ.

खद्योत ಖದ್ಯೋತ (पुं०) 1. ಮಿಂಚುಹುಳು, ಮಿಣುಕು ಹುಳು. 2. ಸೂರ್ಯ. खं द्योतयति – द्युत (दीप्तौ) + णिच् "अण्" (३-२-१)। खे द्योतते – द्युत (दीप्तौ) "अच्" (३-१-१३४) वा। "खद्योताली विलसितनिभां विद्युदुन्मेषदृष्टिम्" मेघ० २-१८।

खद्योतक ಖದ್ಯೋತಕ (पुं०) 1. ಒಂದು ವಿಷವೃಕ್ಷ. खद्योत इव कायति – कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। 2. ಸೂರ್ಯ. खं द्योतयति – द्युत (दीप्तौ) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

खद्योतन ಖದ್ಯೋತನ (पुं०) ಸೂರ್ಯ. खं द्योतयति– द्युत (दीप्तौ) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

खधूप ಖಧೂಪ (पुं०) 1. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹರಡುವ ವಾಸನೆಯ ಪುಡಿ, ಆಕಾಶವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸುವ ಧೂಪದ ಪುಡಿ. खमाकाशं धूपयति – धूप (भाषार्थे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। "उक्षान् प्रचक्रुर्नगरस्य मार्गान् ध्वजान् बबन्धुर्मुमुचुः खधूपान्" भट्टि० ३-५। 2. ಆಕಾಶಬಾಣ, ತಾರಾ ಮಂಡಲ, ಒಳಗಡೆ ಮದ್ದನ್ನು ಹೊತ್ತಿಸುವುದರಿಂದ ಬಹಳ ದೂರದವರೆಗೂ ಹಾರಬಲ್ಲ ಒಂದು ಲೋಹದ ಅಥವಾ ಕಾಗದದ ಕೋಶ.

खनक ಖನಕ (पुं०) 1. ಕನ್ನ ಕೊರೆದು ಕದಿಯುವವನು, ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. खनु (अवदारणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಮೂಷಿಕ, ಇಲಿ. (वि०) 3. (ಗುದ್ದಲಿಯಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನು) ಅಗೆಯುವವನು. "खनको नोन्दुरौ सन्धिचौरे त्रिष्ववदारके" मेदि०।

खनत् ಖನತ್ (वि०) 1. ಕನ ಕೊರೆಯುತ್ತಿರುವ. खनु (अवदारणे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. (ಭೂಮಿಯನ್ನು) ಅಗೆಯುತ್ತಿರುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **खनन्ती ಖನಂತೀ.**

खनन ಖನನ (न०) (ಭೂಮಿಯನ್ನು) ತೋಡುವುದು, ಅಗೆಯುವುದು. खनु (अवदारणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

खननीय ಖನನೀಯ (वि०) 1. ಅಗೆಯಲ್ಪಡುವ, 2. ಅಗೆಯಬೇಕಾದ. 3. ಅಗೆಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 4. ಅಗೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. खनु (अवदारणे) कर्मादौ "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **खनितव्यः ಖನಿತವ್ಯಃ.**

खनमान ಖನಮಾನ (वि०) "खनत्" ಪದದ ಅರ್ಥ. खनु (अवदारणे) "शानच्" (३-२-१२४)।

खनयितृ ಖನಯಿತೃ (वि०) ತೋಡಿಸುವವನು, ಅಗೆಯಿಸುವವನು. खनु (अवदारणे) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–त्री –ತ್ರೀ.**

खनयित्री ಖನಯಿತ್ರೀ (स्त्री०) ಖನಿತ್ರ, ಗುದ್ದಲಿ, ಅಗೆಯುವ ಆಯುಧ. खनु (अवदारणे) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। "ङीप्" (४-१-६)। "खनयित्री शुभा यात्रा जयार्थं युद्धकाङ्क्षिभिः। पञ्चवर्णांशुकयुता चालनीया पुरःस्थिता" नारदीयपञ्चरात्रम्।

खनि ಖನಿ (स्त्री०) 1. ರತ್ನ ಚಿನ್ನ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನ, ಆಕರ, ಗಣಿ. खनु (अवदारणे) "इः" (उ० ४-१४०)। "खनिभिः सुषुवे रत्नं क्षेत्रैः सस्यं वनैर्गजान्" रघु० १७-६६। 2. ಅಗೆಯುವುದು. 3. ಹಳ್ಳ, ಗುಳಿ.

खनितृ ಖನಿತೃ (वि०) (ಭೂಮಿಯನ್ನು) ಅಗೆಯುವವನು, (ನೆಲವನ್ನು) ತೋಡುವವನು. खनु (अवदारणे) "तृच्" (३-१-१३३)। "कूपस्य खनिता यद्वत्प्राकारस्येव कारकः" हितो०। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–त्री –ತ್ರೀ.**

खनित्र ಖನಿತ್ರ (न०) ಗುದ್ದಲಿ, ನೆಲವನ್ನು ಅಗೆಯುವ ಆಯುಧ. खन्यतेऽनेन – खनु (अवदारणे) "इत्रः" (३-२-१८४)। "यथा खनन् खनित्रेण नरो वार्यधिगच्छति। तथा गुरुगतां विद्यां शुश्रूषुरधिगच्छति" मनु० २-२१८।

खनिनेत्र ಖನಿನೇತ್ರ (पुं०) ಇಕ್ಷ್ವಾಕು ವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ, ಕರಂಧಮರಾಜನ ತಂದೆ, ರಂಭನ ಮಗ. "विविंशतिसुतो रम्भः खनिनेत्रोऽस्य धार्मिकः" भाग० ९-२-२५।

खनु – अवदारणे (भ्वा० उभ० सक० से०)। खनति, –ते। चखान, चख्ने। खनिता। खनिष्यति, –ते। खनतु, –ताम्। अखनत्, –त। खनेत्, –त। खायात्, खन्यात्, खनिषीष्ट। अखानीत् अखनीत्, अखनिष्ट। अखनिष्यत्, –त।

कर्मणि :—खायते, खन्यते। "ये विभाषा" वा आत्वम्। खेने। खनिता। खनिष्यते। खायताम्,

खन्यताम्। अखायत, अखन्यत। खायेत, खन्येत। ಇತ್ಯಾದಿ. (ಭೂಮಿಯನ್ನು) ಅಗೆ. (ನೆಲವನ್ನು) ತೋಡು.

णिचि :—खानयति, –ते। खानयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। खानयिता। खानयिष्यति, –ते। खानयतु, –ताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि :—चिखनिषति, –ते। चिखनिषां चकार, –चक्रे। चिखनिषिता। चिखनिषिष्यति, –ते। चिखनिषतु, –ताम्। अचिखनिषत्, –त। चिखनिषेत्, –त। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—खनितव्यम्। खननीयम्। खेयम्। खातः। खातवान्। खनन्, खनन्ती। खनमानः। खनितुम्। खानम्। खननम्। खनित्वा, खात्वा। उत्खाय।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು :

(1) उद्+खनु=उत्खनति। उत्खननम्। उत्खातः। ಕೀಳು, ಬುಡಸಹಿತ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಅಗೆದು ತೆಗೆ, ಕಿತ್ತುಹಾಕು. "फलैः संवर्धयामासुरुत्खातप्रतिरोपिताः" रघु० ४-३७।

(2) नि+खनु = निखनति। निचखान। निखातः। ನೆಡು, ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಇಡು. "निचखान जयस्तम्भान् गङ्गास्रोतोऽन्तरेषु सः" रघु० ४-३६।

(3) परि + खनु = परिखनति। परिखननम्। "कण्टकिक्षीरिणस्तु समूलान् परिखायन् वासयेदपामार्गम्" आश्व० श्रौ० सू०।

खन्यमान ಖನ್ಯಮಾನ (वि०) ಅಗೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ತೋಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. खनु (अवदारणे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

खपुर ಖಪುರ (पुं०) 1. ಅಡಕೆಮರ. खमाकाशं पिपर्ति—पॄ (पालनपूरणयोः) "कः" (वा० ३-२-५)। 2. ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ. 3. ಘಟ, ಕಲಶ, ಬಿಂದಿಗೆ. "खपुरः क्रमुके भद्रमुस्तके कलशेऽपि च" मेदि०। 4. ಲಶುನ, ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ. 5. ಮರದ ರಸ, ಮರದ ಹಾಲು. 6. ಅಡಕೆ. "खपुरो लशुने पूगवृक्षे निर्यासपूगयोः" नानार्थर०। (न०) 7. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ನಗರ, ಕಾಲಕೇಯರೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸರ ಪಟ್ಟಣ. खे आकाशे चरं पुरम्। 8. ಗಂಧರ್ವನಗರ. 9. ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರ ನಗರ. (वि०) 10. ಆಲಸ, ಸೋಮಾರಿ, ಮೈಗಳ್ಳ. खमिन्द्रियं पिपर्ति—पॄ "कः"। "खपुरो मुस्तके पूगेऽलसके खपुरं घटे" हेम०। ಹೇಮಕೋಶದಲ್ಲಿ "ಘಟ"ವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

खपुष्प ಖಪುಷ್ಪ (न०) ಗಗನಕುಸುಮ, ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಬಿಡುವ ಹೂವು. खस्य पुष्पम्। ಅಸಂಭವ ಮತ್ತು ಸುಳ್ಳು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ ಪದ. "एष वन्ध्यासुतो याति खपुष्पकृतशेखरः"।

खभ्रान्ति ಖಭ್ರಾಂತಿ (पुं०) 1. ಗಿಡಗ, ಶ್ಯೇನಪಕ್ಷಿ. खे भ्रान्तिर्भ्रमणं मांसान्वेषणाय यस्य। (स्त्री०) 2. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರ. "चिरम्भणस्तु चिल्लः स्यात् खभ्रान्तिः कण्ठनीडकः" त्रिकाण्ड०।

खमणि ಖಮಣಿ (पुं०) ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಮಣಿಯಂತಿರುವ ಸೂರ್ಯ. खे मणिरिव।

खमूर्ति ಖಮೂರ್ತಿ (पुं०) 1. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. खमाकाशः मूर्तिः यस्य। 2. ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪ. "स ब्रह्म परमभ्येति वायुभूतः खमूर्तिमान्" मनु० २-८२।

खर ಖರ (पुं०) 1. ಗರ್ದಭ, ಕತ್ತೆ. 2. ಹೇಸರಗತ್ತೆ. खं मुखबिलमतिशयेनास्त्यस्य "रः" (वा० ५-२-१०७)। "वेशरोऽश्वतरः खरः" त्रिकाण्ड०। 3. ಕಾಗೆ, ವಾಯಸ. 4. ಹದ್ದು. 5. ರಾಕ್ಷಸ. 6. ಸೂರ್ಯನ ಒಬ್ಬ ಅನುಚರ. 7. ಬೇಸಿಗೆಕಾಲ. 8. ಪ್ರಭವಾದಿ ಅರವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲೊಂದು. 9. ವಿಶ್ರವಸ್ಸಿನ ಮಗನಾದ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. [ರಾವಣನ ಬಲತಾಯಿಯಾದ ರಾಕೆಯ ಮಗ. ಇವನ ತಮ್ಮ ದೂಷಣ. ತಂಗಿ ಶೂರ್ಪಣಖಿ. ರಾವಣನು ಇವನನ್ನು ಹದಿನಾಲ್ಕು ಸಾವಿರ ರಾಕ್ಷಸಸೈನ್ಯದೊಡನೆ ದಂಡಕಾರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿದ್ದನು. ಶ್ರೀರಾಮನು ಪಂಚವಟಿಯಲ್ಲಿ ಸೀತೆ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷ್ಮಣರೊಂದಿಗೆ ಇದ್ದಾಗ ಶೂರ್ಪಣಖಿಯು ಶ್ರೀರಾಮನನ್ನು ಮೋಹಿಸಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣನಿಂದ ಕಿವಿ ಮೂಗುಗಳನ್ನು ಕೊಯ್ಯಿಸಿಕೊಂಡು ಖರನಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ದೂರು ಹೇಳಿದಳು. ಖರನು ಸಕಲ ಸೈನ್ಯದೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಶ್ರೀರಾಮನಿಂದ ಸೈನ್ಯಸಮೇತನಾಗಿ ಹತನಾದನು.] (वि०) 10. ಕಠಿಣವಾದ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ. 11. ತೀವ್ರವಾದ, ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ. 12. ಉಗ್ರವಾದ, ಕ್ರೂರವಾದ. खमिन्द्रियमतिशयेन राति—रा (दाने) "कः" (३-२-४)। "खरो गर्दभतीक्ष्णयोः" त्रिकाण्ड०।

खरकर ಖರಕರ, –किरण –ಕಿರಣ (पुं०) ಸೂರ್ಯ. खराः तीक्ष्णाः कराः किरणा यस्य।

खरकुटी ಖರಕುಟೀ (स्त्री०) 1. ಕತ್ತೆಯ ದೊಡ್ಡಿ, ಕತ್ತೆಗಳನ್ನು ಕೂಡುವ ಮನೆ. 2. ನಾಪಿತನ ಮನೆ, ಕ್ಷೌರಿಕನ ಮನೆ. खरा क्षुरवत्त्वात् तीक्ष्णा कुटी। "अथ खरकुटी नापितशालिका" त्रिकाण्ड०।

खरकेतु ಖರಕೇತು (पुं०) ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ.

खरकोण ಖರಕೋಣ (पुं०) ತಿತ್ತಿರಿಪಕ್ಷಿ.

खरगन्धा ಖರಗಂಧಾ (स्त्री०) ನಾಗಬಲಾಗಿಡ, ಬೋಳಂಗಡಲೆ. खरो गन्धो यस्याः।

खरघातन ಖರಘಾತನ, –ध्वंसिन् –ಧ್ವಂಸಿನ್ (पुं०) ಖರನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದ ಶ್ರೀರಾಮ. खरं तन्नामकराक्षसं घातयति — हन (हिंसागत्योः) + स्वार्थे णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। ध्वंसयति — ध्वंसु (अवस्रंसने) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४) वा।

खरणस् ಖರಣಸ್ (वि०) 1. ಚೂಪಾದ ಮೂಗುಳ್ಳವನು. खरा तीक्ष्ण नासिका यस्य। नासिकाया वा नस् (वा० ५-४-११८)। नस्य णत्वम्। पक्षे "अच्" (५-४-११८)। **खरणसः ಖರಣಸಃ.** 2. ಕತ್ತೆಯಂತೆ ಮೂಗುಳ್ಳವನು. खरस्य नासेव नासा यस्य।

खरदण्ड ಖರದಂಡ (न०) ಕಮಲ, ತಾವರೆಹೂವು. खरः उग्रः दण्डोऽस्य।

खरदूषण ಖರದೂಷಣ (पुं०) 1. ದತ್ತೂರಿಗಿಡ. खरमुग्रं दूषणं उन्मादकत्वरूपदोषो यत्र। (पुं० द्विव०) 2. ದಂಡಕಾರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಖರ ಮತ್ತು ದೂಷಣ ರೆಂಬ ಇಬ್ಬರು ರಾಕ್ಷಸರು. खरश्च दूषणश्च। "खरदूषणयोर्भ्रात्रोः पर्यदेविष्ट सा पुरः" भट्टि० ४-३४।

खरधार ಖರಧಾರ (वि०) ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಅಲುಗುಳ್ಳ ಆಯುಧ. खरा धारा यस्य। "तत्र वक्रं कुण्ठं खण्डं खरधारमतिस्थूलमत्यल्पमतिदीर्घमतिह्रस्वमित्यष्टौ शस्त्र-दोषाः" सुश्रुत० सूत्र० ८-९।

खरनादिन् ಖರನಾದಿನ್ (वि०) 1. ಕರ್ಕಶವಾಗಿ ಕೂಗುವ, ಒರಟಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡುವ. खरं नदति — णद (अव्यक्ते शब्दे) "णिनिः" (३-२-७८)। 2. ಕತ್ತೆಯಂತೆ ಕೂಗುವ. खर इव नदति।

खरपत्त्री ಖರಪತ್ತ್ರೀ (स्त्री०) 1. ಬೆಂಡೆಗಿಡ. खरं पत्त्रमस्याः। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। 2. ಕಲ್ಲುತ್ತಿ ಗಿಡ, ಬ್ರಹ್ಮಮೇಡಿಗಿಡ.

खरपुष्पा ಖರಪುಷ್ಪಾ (स्त्री०) ನಾರಂಬೇಳೆ ಗಿಡ.

खरप्रिय ಖರಪ್ರಿಯ (पुं०) ಪಾರಾವತ, ಪಾರಿವಾಳದ ಹಕ್ಕಿ.

खरमयूख ಖರಮಯೂಖ (पुं०) ಸೂರ್ಯ. खराः तीक्ष्णाः मयूखा अस्य।

खरयान ಖರಯಾನ (न०) ಕತ್ತೆಯಿಂದ ಎಳೆಯಲ್ಪಡುವ ಗಾಡಿ.

खरशाल ಖರಶಾಲ (न०) 1. ಕತ್ತೆಯ ದೊಡ್ಡಿ, ಕತ್ತೆಗಳನ್ನು ಕೂಡುವ ಮನೆ. खराणां शाला। वा नपुंसकत्वम् (२-४-२५)। पक्षे **–शाला –ಶಾಲಾ.** (वि०) 2. ಕತ್ತೆಯ ದೊಡ್ಡಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. खरशाले जातः "अण्" (४-३-२५)। अणो "लुक्" (४-३-३५)।

खरा ಖರಾ (स्त्री०) ದೇವತಾಳೆ ಮರ.

खरागरी ಖರಾಗರೀ (स्त्री०) ದೇವತಾಳೆ ಮರ.

खराश्वा ಖರಾಶ್ವಾ (स्त्री०) ಓಮ, ವಾದಕ್ಕಿ, ಅಜವಾನ. खरैरश्यते — अश (भोजने) "वः" (उ० ४-९५)।

खराह्वा ಖರಾಹ್ವಾ (स्त्री०) ಓಮ, ವಾದಕ್ಕಿ, ಅಜವಾನ.

खरिका ಖರಿಕಾ (स्त्री०) ಪುಡಿ ಕಸ್ತೂರಿ.

खरु ಖರು (पुं०) 1. ಈಶ್ವರ, ಶಿವ. 2. ದರ್ಪ, ಕೊಬ್ಬು. 3. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. खनु (अवदारणे) "कुः" रश्च (उ० १-३६)। 4. ದಂತ, ಹಲ್ಲು. 5. ಬಿಳುಪು. "खरुः स्यादश्वहरयोः दर्पदन्तसितेषु च" हेम०। 6. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. (वि०) 7. ಬಿಳುಪಾದ. "खरुरश्वे हरे दर्पे दन्ते श्वेते तु वाच्यवत्" त्रिकाण्ड०। 8. ನಿಷಿದ್ಧವಾದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಭಿರುಚಿಯುಳ್ಳವನು. "निषिद्धैकरुचौ खरुः" अभि० चि०। 9. ಕ್ರೂರನಾದ. 10. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ. 11. ಮೂರ್ಖ. "खरुः कामः क्ररो मूर्खोऽश्वश्च" सि० कौ०। (स्त्री०) 12. ಪತಿಯನ್ನು ತಾನಾಗಿ ವರಿಸಿದ ಕನ್ಯೆ, ಸ್ವಯಂವರ ಮಾಡಿಕೊಂಡವಳು. "खरुः पतिंवरा कन्या" सि० कौ०।

खर्ज – पूजायाम् व्यथने च (भ्वा० पर० सक० से०)। खर्जति। चखर्ज। खर्जिता। खर्जिष्यति। खर्जतु। अखर्जत्। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ಪೂಜಿಸು, ಗೌರವಿಸು. 2. ನೋಯಿಸು.

कर्मणि:—खर्ज्यते। चखर्जे। खर्जिता। खर्जिष्यते। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि:—खर्जयति, –ते। खर्जयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। खर्जयिता। खर्जयिष्यति, –ते। खर्जयतु, –ताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—खर्जितव्यम्। खर्जनीयम्। खर्ज्यम्। खर्जितः। खर्जितवान्। खर्जन्, खर्जन्ती। खर्जितुम्। खर्जितम्। खर्जनम्। खर्जित्वा। प्रखर्ज्य।

खर्जन ಖರ್ಜನ (न०) 1. ಪೂಜಿಸುವುದು, ಗೌರವಿಸುವುದು. खर्ज (पूजायाम्) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ವ್ಯಥೆ ಪಡಿಸುವುದು, ನೋಯಿಸುವುದು. 3. ಕೆರೆಯುವುದು.

खर्जिका ಖರ್ಜಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಉಪದಂಶ, ವ್ಯಂಜನ, ನಂಜಿಕೊಳ್ಳುವ ವಸ್ತು. 2. ಉಪದಂಶವೆಂಬ ರೋಗ, ರತಿರೋಗ, ಗುಹ್ಯಸ್ಥಾನದ ಒಂದು ರೋಗ, ಗರಮಿರೋಗ. खर्ज (व्यथने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

खर्जू ಖರ್ಜೂ (स्त्री०) 1. ನವೆ, ತುರಿ. खर्ज (व्यथने) "ऊः" (उ० १-८१)। 2. ಖರ್ಜೂರದ ಮರ. 3. ಕೀಟ, ಕ್ರಿಮಿ, ಹುಳು. "खर्जूः खर्जूरीकीटकण्डुषु" हेम०।

खर्जूर ಖರ್ಜೂರ (पुं०) 1. ಖರ್ಜೂರದ ಮರ. खर्जति— खर्ज (व्यथने) "ऊरः" (उ० ४-९०)। 2. ವೃಶ್ಚಿಕ, ಚೇಳು. (न०) 3. ಖರ್ಜೂರ. 4. ಬೆಳ್ಳಿ. 5. ಅರಿದಳ. 6. ಕಣ, ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಒಕ್ಕುವ ಜಾಗ. "खर्जूरं रूप्य-फलयोः खर्जूरः कीटवृक्षयोः" मेदि०। (स्त्री०) **–री –ರೀ.** ಕಾಡುಖರ್ಜೂರದ ಮರ, ಈಚಲ ಮರ. "खर्जूरी-स्कन्धनद्धानां मदोद्गारसुगन्धिषु" रघु० ४-७५।

खर्जूरक ಖರ್ಜೂರಕ (पुं०) ವೃಶ್ಚಿಕ, ಚೇಳು.

खर्पर ಖರ್ಪರ (पुं०) 1. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. 2. ಧೂರ್ತ, ಪಟಿಂಗ, ವಂಚಕ. 3. ಭಿಕ್ಷಾಪಾತ್ರೆ. 4. ಕಪಾಲ, ತಲೆ ಬುರುಡೆಯ ಚಿಪ್ಪು. "खर्परस्तस्करे धूर्ते भिक्षापात्र-कपालयोः" मेदि०। 5. ಛತ್ರಿ, ಕೊಡೆ. "अथ खर्परः। वारित्रा मूर्धखोलश्च सैव पत्रपिधाचिका" त्रिकाण्ड०। (न०) 6. ಮೈಲುತುತ್ತ.

खर्परिका ಖರ್ಪರಿಕಾ (स्त्री०) ಮೈಲುತುತ್ತ.

खर्परी ಖರ್ಪರೀ (स्त्री०) ಮೈಲುತುತ್ತ.

खर्ब – गतौ (भ्वा० पर० सक० से०)। खर्बति। चखर्ब। अखर्बीत्। ಹೋಗು, ಮುಂದೆ ನಡೆ, ಚಲಿಸು.

खर्बुज ಖರ್ಬೂಜ (न०) ಖರ್ಬೂಜದ ಹಣ್ಣು. "खर्बुजं मूत्रलं बल्यं कोष्ठशुद्धिकरं गुरु। स्निग्धं स्वादूत्तरं शीतं वृष्यं पित्तानिलापहम्" भावप्र०।

खर्म ಖರ್ಮ (न०) 1. ರೇಷ್ಮೆಬಟ್ಟೆ. 2. ಪೌರುಷ, ಪರಾಕ್ರಮ. "खर्मं दुकूले पौरुषे च" हेम०।

खर्व – दर्पे (भ्वा० पर० अक० से०)। खर्वति। चखर्व। अखर्वीत्। ದರ್ಪಹೊಂದು, ಕೊಬ್ಬಿದವನಾಗು.

खर्व ಖರ್ವ (वि०) 1. ವಾಮನ, ಕುಳ್ಳ, ಗಿಡ್ಡ. खर्व (दर्पे) "अच्" (३-१-१३४)। "खर्वमाख्यदमरौघ-निवासं पर्वतं क्वचन चम्पकसंपत्" नैष० २१-२८। 2. ನೀಚ. "खर्वं संख्यान्तरे क्लीबं नीचे वामनके त्रिषु" मेदि०। (पुं०) 3. ಕುಬೇರನ ನವನಿಧಿಗಳ ಲ್ಲೊಂದು. 4. ಕುಬ್ಜಕವೃಕ್ಷ. (न०) 5. ಒಂದು ಸಹಸ್ರ ಕೋಟಿ ಸಂಖ್ಯೆ.

खर्वट ಖರ್ವಟ (पुं०) ನಗರ ಮತ್ತು ಹಳ್ಳಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನದೀ ಪರ್ವತಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗ್ರಾಮ. "एकतो यत्र तु ग्रामः नगरं चैकतः स्थितम्। मिश्रं तु खर्वटो नाम नदीगिरिसमाकुलः"।

खर्वशाख ಖರ್ವಶಾಖ (वि०) 1. ವಾಮನ, ಕುಳ್ಳ, ಗಿಡ್ಡ. खर्वाः शाखाः हस्तपादादयो यस्य। 2. ಸಣ್ಣ ರೆಂಬೆಗಳುಳ್ಳ ಚಿಕ್ಕಮರ.

खर्वित ಖರ್ವಿತ (वि०) 1. ಚಿಕ್ಕದಾಗಿರುವ, ಸಣ್ಣದಾಗಿರುವ, ಹ್ರಸ್ವವಾಗಿರುವ. खर्व (गतौ) कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। (स्त्री०) **–ता –ತಾ.** 2. ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ. "संमिश्रयेच्चतुर्दश्या अमावास्या भवेत् क्वचित्। खर्वितां तां विदुः केचित् गताध्वामिति चापरे" कर्मप्र०। 3. ಹಿಂದಿನ ದಿನದಲ್ಲಿದ್ದ ತಿಥಿಗಿಂತ ಮರುದಿನ ಕಡಮೆ ಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ ತಿಥಿ, ಕ್ಷಯದಲ್ಲಿ ಬರುವ ತಿಥಿ.

खल – सञ्चये (भ्वा० पर० सक० से०)। खलति। चखाल। खलिता। खलिष्यति। खलतु। अखलत्। खलेत्। खल्यात्। अखालीत्। ಸೇರಿಸು, ಶೇಖರಿಸು ಕೂಡಿಸು.

कर्मणि:—खल्यते। चखले। खलिता। खलिष्यते। खल्यताम्। अखल्यत। ಇತ್ಯಾದಿ.

खल ಖಲ (पुं०) 1. ಕಣ, ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಒಕ್ಕುವ ಜಾಗ. खल (सञ्चये) "अच्" (३-१-१३४)। "खलात् क्षेत्रादगाराद्वा यतो वाप्युपलभ्यते" मनु० ११-१७। 2. ಹೊಂಗೆಮರ. खं तद्वर्णं लाति — ला (आदाने) "कः" (३-२-४)। 3. ಸೂರ್ಯ. खे लीयते — लीङ् (श्लेषणे) "डः" (वा० ३-२-४८)। 4. ಧೂಳಿನ ರಾಶಿ. (न०) 5. ನೆಲ, ಭೂಮಿ. 6. ಸ್ಥಾನ, ಜಾಗ. 7. ಎಳ್ಳಿನ ಹಿಂಡಿ. 8. ಕಲ್ಲುಪತ್ತು, ಔಷಧ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಅರೆಯುವ ಗುಳಿಕಲ್ಲು. (वि०) 9. ನೀಚ, ಕೆಟ್ಟ ಸ್ವಭಾವದವನು. 10. ಕ್ರೂರ, ದಯೆಯಿಲ್ಲದವನು. 11. ಅಧಮ, ಕೆಳಮಟ್ಟದ. 12. ದುರ್ಜನ, ಕೆಟ್ಟವನು. "सर्पः क्रूरः खलः क्रूरः सर्पात् क्रूरतरः खलः। मन्त्रौषधिवशः सर्पः खलः केन निवार्यते"। "स्वप्राणान् यः परप्राणैः सुपुष्णात्यघृणः खलः" भाग० १-७-३७। "खलं भूस्थानकल्केषु क्रूरे नीचेऽधमे खलः" मेदि०।

खलक ಖಲಕ (पुं०) ಘಟ, ಬಿಂದಿಗೆ, ಕೊಡ. खं मध्ये शून्यं लाति — ला (आदाने) "कः" (३-२-४)। संज्ञायां "कन्"।

खलकुल ಖಲಕುಲ (पुं०) 1. ಕುಳತ್ಥ, ಹುರುಳಿ. खलको खलभूमौ लीयते — लीङ् (श्लेषणे) "डः" (वा० ३-२-४८)। "दश ग्राम्याणि धान्यानि भवन्ति व्रीहियवास्तिलमाषा अणुप्रियङ्गवो गोधमाश्च खल्वाः खलकुलाश्च"। (न०) 2. ನೀಚವಂಶ, ಹೀನಕುಲ.

खलज ಖಲಜ (वि०) ಕಣದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಒಕ್ಕುವ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. खले जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)।

खलता ಖಲತಾ (स्त्री०) 1. ನೀಚತನ. 2. ದುಷ್ಟತನ. खलस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। 3. ಆಕಾಶದ ಲತೆ, ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಬಳ್ಳಿ. खस्य लता। "अनिराकृततापसंपदं फलहीनां सुमनोभिरुज्झिताम्। खलतां खलतामिवासतीं प्रतिपद्येत कथं बुधो जनः" माघ० १६-२४।

खलति ಖಲತಿ (पुं०) 1. ಪಟ್ಟೆತಲೆ. खलन्ति केशाः अस्मात् — अपादाने "अतिः" (३-४-७४)। निपा०। (वि०) 2. ಪಟ್ಟೆತಲೆಯುಳ್ಳವನು, ಕೂದಲು ಹುಟ್ಟದಿರುವುದರಿಂದ ಬೋಳುತಲೆಯುಳ್ಳವನು.

खलतिक ಖಲತಿಕ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. 2. ಒಂದು ಪರ್ವತ, ಒಂದು ಬೆಟ್ಟ. खलतिरिव कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। (न०) 3. ಖಲತಿಕಪರ್ವತದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಅರಣ್ಯ. खलतिकस्य पर्वतस्यादूरभवानि खलतिकं वनानि सि० कौ०।

खलधान ಖಲಧಾನ (पुं०) ಕಣ, ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಒಕ್ಕುವ (ತೆನೆಬಡಿಯುವ) ಜಾಗ. खलन्ति धान्यान्यत्र। पृषो०। "खलधानं पुनः खलम्" अभि० चि०।

खलपू ಖಲಪೂ (वि०) ಗುಡಿಸುವವನು, ಭೂಮಿಯನ್ನು ಗುಡಿಸಿ ಚೊಕ್ಕಟಮಾಡುವವನು. खलं भुवं पुनाति—पूञ् (पवने) "क्विप्" (३-२-७६)।

खलयज्ञ ಖಲಯಜ್ಞ (पुं०) ಕಣದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಯಜ್ಞ. ಕಣದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ದೇವತಾಪೂಜೆ. खले कर्तव्यः यज्ञः।

खलि ಖಲಿ (स्त्री०) 1. ಎಣ್ಣೆಯ ಗಸಿ. 2. ತಾಂಬೂಲ. खल (सञ्चये) "इन्" (उ० ४-११७)। "स्थाल्यां वैडूर्यमय्यां पचति तिलखलीं चन्दनैरिन्धनौघैः"।

खलिन् ಖಲಿನ್ (वि०) ಕಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು. खलोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **खलिनी ಖಲಿನೀ.**

खलिनी ಖಲಿನೀ (स्त्री०) 1. ಕಣಗಳ ಸಮೂಹ. खलानां समूहः "इनिः" (४-२-५१)। "ङीप्" (४-१-५)। 2. ದುರ್ಜನರ ಗುಂಪು. 3. ಮುರಿಯೆಂಬ ಒಂದು ಗಂಧಿಗರ ವಸ್ತು.

खलिवर्द्धन ಖಲಿವರ್ದ್ಧನ (पुं०) ಹುಳುಕು ಹಲ್ಲು. "मारुतेनाधिको दन्तो जायते तीव्रवेदनः। खलिवर्द्धनसंज्ञोऽसौ जायते रुक् न शाम्यति" भावप्र०।

खलीन ಖಲೀನ (पुंन०) 1. ಕುದುರೆಯ ಕಡಿವಾಣ. —ಲಗಾಮು. खे मुखबिले लीनः। "उभयतः खलीनकनककटकावलग्नाभ्यां पदे पदे कृताकुञ्चनप्रयत्नाभ्यां पुरुषाभ्यामवकृष्यमाणम्" काद०। (वि०) 2. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ. खे आकाशे लीनः। पृषो० वा ह्रस्वः **खलिनः ಖಲಿನಃ.**

खलीकार ಖಲೀಕಾರ (पुं०) 1. ಅಪಕಾರ. खल + अभूततद्भावे च्विः डु कृञ् (करणे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಘರ್ಷಣ. ಪೀಡಿಸುವುದು. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–करणम् –ಕರಣಮ್.**

खलु ಖಲು (अव्य०) ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಅವ್ಯಯ. 1. ಜಿಜ್ಞಾಸೆ, ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಆಸೆ. "न खलूग्ररुषा पिनाकिना गमितः सोऽपि सुहृद्गतां गतिम्" कुमा० ४-२४। 2. ವಾಕ್ಯಾಲಂಕಾರ. "सर्वः प्रियः खलु भवत्यनुरूपचेष्टः" माघ० ५-६। 3. ನಿಶ್ಚಯ. "गृहाण शस्त्रं यदि सर्ग एष ते न खल्वनिर्जित्य रघुं कृती भवान्" रघु० ३-५१। 4. ಅನುನಯ, ವಿನಯದಿಂದ ಬೇಡಿಕೆ. "न खलु न खलु बाणः संनिपात्योऽयमस्मिन्" शाकु० १। 5. ನಿಷೇಧ. ನಿಷೇಧಾರ್ಥಕವಾದ "खलु" ಯೋಗದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ "क्त्वा" ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುವುದು. "निर्धारितेऽर्थे लेखेन खलूक्त्वा खलु वाचिकम्" माघ० २-७०। 6. ಪಾದಪೂರಣಾರ್ಥ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಅವ್ಯಯ. 7. ನಿಯಮ, ಅವಧಾರಣ. "परप्रणीतानि वचांसि चिन्वतां प्रवृत्तिसाराः खलु मादृशां गिरः" किरा० १-२५। 8. ಕಾರಣ. "न विदीर्ये कठिनाः खलु स्त्रियः" कुमा० ४-५।

खलुक् ಖಲುಕ್ (पुं०) ಅಂಧಕಾರ, ಕತ್ತಲೆ. खमिन्द्रियं नेत्रव्यापारं लुश्चति — लुश्च (अपनयने) "क्विप्" (३-२-७६)। "दिनान्तको वियद्भूतिः खलुग्वृत्रः" त्रिकाण्ड०।

खलूरिका ಖಲೂರಿಕಾ (स्त्री०) ಶಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುವ ಪ್ರದೇಶ. ಶಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಭೂಮಿ. "खुरली तु श्रमो योग्याभ्यासः तद्भूः खलूरिका" अभि० चि०।

खलेकपोत ಖಲೇಕಪೋತ (पुं०) ಕಣದಲ್ಲಿ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಂದು ಕೂಡುವ ಕಪೋತ (ಪಾರಿವಾಳ) ಪಕ್ಷಿಗಳು. ಇದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಒಂದು ಜಾಗದಲ್ಲಿ "खलेकपोतन्यायः" ಎಂದು ಹೇಳುವರು. ನೂರಾರು ಕಪೋತ (ಪಾರಿವಾಳ) ಪಕ್ಷಿಗಳು ಕಾಳುಗಳನ್ನು ತಿನ್ನಲು ಕಣದಲ್ಲಿ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶಿಶು ವೃದ್ಧ ತಾರತಮ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ಬಂದುಕೂಡುವಂತೆ ವಿಶೇಷಣ ವಿಶೇಷ್ಯ ಭಾವವಿಲ್ಲದೆ ಕರ್ಮಾದಿಕಾರಕಗಳು ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಯುಗಪತ್ (ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ) ಅನ್ವಯಹೊಂದುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ "खलेकपोतन्यायः" ಎಂದು ಶಾಸ್ತ್ರಕಾರರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

खलेधानी ಖಲೇಧಾನೀ (स्त्री०) 1. ಮೇಟಿ. ಕಣದಲ್ಲಿ ಒಕ್ಕಣೆಗಾಗಿ ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಕಂಬ. खले धीयन्ते वृषभा अत्र — डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)। 2. ಧೂಳು.

खलेवाली ಖಲೇವಾಲೀ (स्त्री०) ಕಣದಲ್ಲಿ ಒಕ್ಕಣೆಗಾಗಿ ಹುಲ್ಲುಕಡ್ಡಿಗಳನ್ನು ತುಳಿಯಲು ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಕಂಬ. खले वाल्यन्ते चाल्यन्ते वृषभा अत्र — वल (सञ्चलने) "घञ्" (३-३-१२१)। "मेथिर्मेथिः खलेवाली खले गोबन्धदारु यत्" अभि० चि०।

खलेशय ಖಲೇಶಯ (पुं०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. "शफरः श्वेतकोलः स्यात् खशेटस्तु खलेशयः" त्रिकाण्ड०।

खल्या ಖಲ್ಯಾ (स्त्री०) ಕಣಗಳ ಸಮೂಹ. खलानां समूहः "यः" (४-२-५०)।

खल्ल ಖಲ್ಲ (पुं०) 1. ಕಲ್ಲುಪತ್ತು, ಔಷಧ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಅರೆಯುವ ಒಂದು ಕಲ್ಲಿನ ಪಾತ್ರೆ. खल (सञ्चये) "क्विप्" (३-२-७६)। खल्। तं लाति — ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। 2. ಚರ್ಮ, ತೊಗಲು. 3. ಗುಂಡಿ, ಹಳ್ಳ, ಗುಳಿ. 4. ಚಾತಕ ಪಕ್ಷಿ. 5. ಚರ್ಮದ ಚೀಲ. 6. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಬಟ್ಟೆ, ವಸ್ತ್ರ. "खल्लो निम्ने वस्त्रभेदे चर्मचातकपक्षिणोः" हेम०।

खल्लिका ಖಲ್ಲಿಕಾ (स्त्री०) ಹುರಿಯುವ ಓಡು, ಬಾಣಲಿ. खल्ल संज्ञायां "कन्"।

खल्ली ಖಲ್ಲೀ (स्त्री०) ಕೈಕಾಲು ತೊಡೆ ಮಂಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಚುಚ್ಚು ನೋವು. खल्ल गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "खल्ली तु पादजङ्घोरुकरमूलावमोटनी" भावप्र०।

खल्लीट ಖಲ್ಲೀಟ (पुं०) 1. ಪಟ್ಟೆತಲೆ. (वि०) 2. ಪಟ್ಟೆತಲೆಯುಳ್ಳವನು. "सप्तरात्रात् प्रजायन्ते खल्लीटस्य शुभाः कचाः। दग्धहस्तिदन्तलेपात् माजाक्षीररसाञ्जनात्"।

खल्व ಖಲ್ವ (पुं०) 1. ಅವರೆ. 2. ಚಣಕ. ಕಡಲೆ. ಇವು ಹತ್ತುವಿಧ ಗ್ರಾಮ್ಯಧಾನ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿದುವು. "दश ग्राम्याणि धान्यानि भवन्ति व्रीहियवास्तिलमाषा अणुप्रियङ्गवो गोधूमाश्च खल्वाः खलकुलाश्च"।

खल्वाट ಖಲ್ವಾಟ (पुं०) 1. ಪಟ್ಟೆತಲೆ. (वि०) 2. ಪಟ್ಟೆತಲೆಯುಳ್ಳವನು. खल (संचये) "क्विप्" (३-२-७६)। खलं वाटति — वट (वेष्टने) "अण्" (३-२-१)। "खल्वाटो दिवमेश्वरस्य किरणैः सन्तापितो मस्तके" भर्तृ० २-९०।

खश ಖಶ (पुं० ब० व०) 1. ಉತ್ತರ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಪರ್ವತಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ದೇಶ. 2. ಆ ದೇಶದ ಜನರು.

खश्वास ಖಶ್ವಾಸ (पुं०) ವಾಯು. ಗಾಳಿ. खस्य श्वास इव। "खश्वासः क्षिपणुर्धूलिध्वजः सरयुरङ्कतिः" त्रिकाण्ड०।

खष्प ಖಷ್ಪ (पुं०) 1. ಕ್ರೋಧ, ಕೋಪ, ಸಿಟ್ಟು. 2. ಬಲಾತ್ಕಾರ. खनु (अवदारणे) "पः" (उ० ३-२८)। नस्य षत्वं च निपा०। "खष्पः क्रोधे बलात्कृतौ" मेदि०।

खस ಖಸ (पुं० ब० व०) 1. ಉತ್ತರ ಭಾರತದ ಒಂದು ದೇಶ. (पुं०) 2. ನವೆ, ತುರಿಕಜ್ಜಿ, ಒಂದು ಚರ್ಮವ್ಯಾಧಿ. 3. ಸವರ್ಣ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ವ್ರಾತ್ಯಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವನು. "झल्लो मल्लश्च राजन्याद्व्रात्यान्निच्छिविरेव च। नटश्च करणश्चैव खसो द्रविड एव च" मनु० १०-२२।

खसम ಖಸಮ (पुं०) ಬುದ್ಧದೇವ. खं शून्यं समं यस्य। ಬುದ್ಧನು ಸಕಲವೂ ಶೂನ್ಯವೆಂದೂ ಜಗತ್ತು ಅಸ್ಥಿರವೆಂದೂ ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "धर्मचक्रागाशनित्रिशरणाः खसमो दशार्हः" त्रिकाण्ड०।

खसर्पण ಖಸರ್ಪಣ (पुं०) ಬುದ್ಧದೇವ. खे ऊर्ध्वदेशे सर्पणमस्य। "चिन्तामणिः पद्ममणिः बहुरूपः खसर्पणः" त्रिकाण्ड०।

खसूचि ಖಸೂಚಿ (ಪುಂ०) ಆಕಾಶವನ್ನು ತೋರಿಸುವವನು. ಇದೊಂದು ನಿಂದಾವಚನ. ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಿಷಯ ದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡಿದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ ಹೇಳಲು ಅಸಮರ್ಥನಾಗಿ ಆ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಮರೆಸಲು ಆಕಾಶವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತ ಮಾತಾಡುವವನು ಖಸೂಚಿ. **उदा०** : "वैयाकरणखसूचिः" सि० कौ०। ವ್ಯಾಕರಣ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದಾಗ ಆಕಾಶವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತ ಮಾತನಾಡುವ ನಿಂದ್ಯನಾದ ವೈಯಾಕರಣನಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರಯೋಗ.

खसृम ಖಸೃಮ (ಪುಂ०) 1. ಸಿಂಹಿಕೆಯ ಮಗನಾದ ಒಬ್ಬ ಅಸುರ. "सिंहिकायां समुत्पन्ना विप्रचित्तिसुतास्तथा। व्यंशः शल्यश्च बलवान् नभश्चैव महाबलः। वातापिर्नमुचिश्चैव इल्वलः खसृमस्तथा"। 2. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ.

खस्तनी ಖಸ್ತನೀ (स्त्री०) ಆಕಾಶವೇ ಸ್ತನವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಪೃಥ್ವಿ. खमाकाशः स्तनमिवास्याः।

खाजिक ಖಾಜಿಕ (ಪುಂ०) ಲಾಜ, ಪುರಿ, ಅರಳು. खे ऊर्ध्वभागे आजः क्षेपः—तत्र साधुः "ठञ्" (४-४-१०३)।

खाण्डपरशव ಖಾಂಡಪರಶವ(वि०)1. ವಿಷ್ಣು ಸಂಬಂಧ ವಾದ. 2. ಪರಮೇಶ್ವರನ ಸಂಬಂಧವಾದ. 3. ಪರಶು ರಾಮನ ಸಂಬಂಧವಾದ. खण्डपरशोरिदम् "अण्" (४-३-१२०)।

खाण्डव ಖಾಂಡವ (पुंन०)1. ಸಿಹಿಮೋದಕ, ಮಿಠಾಯಿ. (न०) 2. ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದ ಒಂದು ವನ. ಖಾಂಡವೀ ನಗರವಿದ್ದ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ಈ ವನವು ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರು. [ಚಂದ್ರವಂಶದ ಸುದರ್ಶನನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ರಾಜನು ಹಿಮವತ್‌ಪರ್ವತದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ದೇವತೆ ಗಳು ಯಕ್ಷಗಂಧರ್ವರು ತಪಸ್ವಿಗಳು ಇವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಆಶ್ರಯವಾಗಿದ್ದ ದೊಡ್ಡ ವನವೊಂದನ್ನು ಒಡೆದು ಸಕಲ ಸಂಪತ್ಸಮೃದ್ಧವಾದ ಖಾಂಡವಿಯೆಂಬ ಮಹಾನಗರ ವೊಂದನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಸಕಲ ರಾಜರನ್ನೂ ದೇವಗಂಧರ್ವ ರನ್ನೂ ಜಯಿಸಿ ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾದ ರತ್ನಕನಕ ರಾಶಿಗಳಿಂದ ನಗರವನ್ನು ತುಂಬಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪಟ್ಟಣಗಳಿಂದ ಜನರನ್ನು ಕರೆತಂದು ಅಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ನೋಡಿ ಸಹಿಸದಿದ್ದ ಇಂದ್ರನ ಮಾತಿನಂತೆ ವಾರಾಣಸಿಯ ವಿಜಯನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ರಾಜನು ಸುದರ್ಶನನನ್ನು ಯುದ್ಧ ದಲ್ಲಿ ಜಯಿಸಿ ಖಾಂಡವಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಜನರನ್ನು ಅವರವರ ಪೂರ್ವಸ್ಥಾನಗಳಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿ ಆ ನಗರ ವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಿ ಇಂದ್ರನ ಸಂತೋಷಾರ್ಥವಾಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನಂತೆಯೇ ದೊಡ್ಡ ಉದ್ಯಾನವನವೊಂದನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು.

ಅನೇಕ ಸಂವತ್ಸರಗಳಕಾಲ ನಡೆದ ಶ್ವೇತಕಿಯ ಯಾಗದ ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ ಅಜೀರ್ಣಗೊಂಡಿದ್ದ ಅಗ್ನಿಯು ಖಾಂಡವ ವನವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸಲು ಏಳು ಸಲ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರೂ ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಆನೆಗಳು ಸೊಂಡಿಲಿನಿಂದ ನೀರನ್ನು ತಂದು ತಂದು ಬೆಂಕಿ ಯನ್ನು ಆರಿಸುತ್ತಲೇ ಇದ್ದುವು. ಕೊನೆಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾತಿ ನಂತೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನರನ್ನು ಬೇಡಲಾಗಿ ಅವರ ಅನುಮತಿ ಯಂತೆ ಖಾಂಡವವನವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸಲು ಅಗ್ನಿಯು ಯತ್ನಿಸಿ ದಾಗ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಆರಿಸಲು ಇಂದ್ರನು ಮಳೆ ಸುರಿಸಿದನು. ಆಗ ಅರ್ಜುನನು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಶರಗಳಿಂದ ದೊಡ್ಡ ಚಪ್ಪರ ವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಮಳೆಗೆ ತಡೆಮಾಡಲು ಇಂದ್ರನು ಕೋಪ ಗೊಂಡು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನರ ಮೇಲೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಬಂದು ಸೋತುಹೋದನು. ಅಗ್ನಿಯು ಖಾಂಡವವನವನ್ನು ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಭಕ್ಷಿಸಿ ಸಂತೋಷಗೊಂಡನು. ಈ ಸಂದರ್ಭ ದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಗಾಂಡೀವಧನುಸ್ಸು ದಿವ್ಯರಥ ಶ್ವೇತಾಶ್ವಗಳು ಇವೆಲ್ಲವೂ ಲಭಿಸಿದುವು.] भा० आदि० २४८-२५३।

खाण्डवप्रस्थ ಖಾಂಡವಪ್ರಸ್ಥ (ಪುಂ०) ಇಂದ್ರಪ್ರಸ್ಥ ನಗರ. ಪಾಂಡವರು ದುರ್ಯೋಧನನಿಂದ ಕೇಳಿದ ಐದು ಗ್ರಾಮ ಗಳಲ್ಲೊಂದು, ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಿಂದ ಅರ್ಧರಾಜ್ಯ ಪಡೆದು ಧರ್ಮರಾಜನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ನಗರ. "अस्माभिः खाण्डवप्रस्थे युष्मद्वासोऽभिचिन्तितः" भा० आदि०। ["इन्द्रप्रस्थ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

खाण्डविक ಖಾಂಡವಿಕ (ಪುಂ०) ಮಿಠಾಯಿ ಮೊದಲಾದ ಸಿಹಿಮೋದಕಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು. खाण्डवं शिल्पमस्य "ठञ्" (४-४-५१)। "आरालिका सूपकाराः ये च खाण्डविकास्तथा" भा० आश्रम०।

खाण्डवी ಖಾಂಡವೀ (स्त्री०) ಸುದರ್ಶನ ರಾಜನು ನಿರ್ಮಿ ಸಿದ್ದ ಒಂದು ಮಹಾನಗರ. ["खाण्डव" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

खात ಖಾತ (न०) 1. ಅಗೆಯುವುದು, ತೋಡುವುದು. खनु (अवदारणे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 2. ಪುಷ್ಕರಿಣಿ, ಕೊಳ, ಕೆರೆ, ತಟಾಕ. खनु० कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "पूर्तं खातादि कर्म यत्" अम०। 3. ಕಾಲುವೆ. 4. ಕಂದಕ, ಕೋಟೆಯ ಸುತ್ತಲೂ ನೀರನ್ನು ತುಂಬಲು ತೋಡುವ ಹಳ್ಳ. (वि०) 5. ಅಗೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ಕೆದಕಲ್ಪಟ್ಟ, ತುಳಿದು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಬ್ಬಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. खनु

कर्म० "क्तः"। "खातं खुरै रथ्यतुरङ्गपुंगवैरुपत्यकाहाटक-मेदिनीरजः" कुमा० १४-२०। 7. ಭೇದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೀಳಲ್ಪಟ್ಟ.

खातक ಖಾತಕ (न०) 1. ಚಚ್ಚೌಕವಾಗಿ ತೋಡಲ್ಪಟ್ಟ ಕೊಳ, ಪುಷ್ಕರಿಣಿ. खात संज्ञायां "कन्" (५-३-७५)। "पुष्करिण्यां तु खातकम्" अभि० चि०। (वि०) 2. ಅಧಮರ್ಣ, ಸಾಲಗಾರ, ಸಾಲಪಡೆದವನು. "उत्तमर्णो धनस्वामी अधमर्णस्तु खातकः"। 3. ಶತ್ರು ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಭೇದಿಸುವವನು. "खातकव्यूहतत्त्वज्ञं बलहर्षणकोविदम्" भा० शान्ति० ११८। 4. ಅಗೆಯುವವನು, ನೆಲವನ್ನು ತೋಡುವವನು. खनु कर्त० "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

खातभू ಖಾತಭೂ (स्त्री०) 1. ಕಂದಕ, ಕೋಟೆಯ ಸುತ್ತಲೂ ನೀರು ತುಂಬಲು ತೋಡಿದ ಹಳ್ಳ. खातयुक्ता भूः। 2. ಕಾಲುವೆ.

खाति ಖಾತಿ (स्त्री०) ಅಗೆಯುವುದು, ನೆಲವನ್ನು ತೋಡುವುದು. खनु (अवदारणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

खात्र ಖಾತ್ರ (न०) 1. ಖನಿತ್ರ, ಗುದ್ದಲಿ, ನೆಲವನ್ನು ಅಗೆಯುವ ಆಯುಧ. 2. ಕೊಳ, ಸರಸ್ಸು. खनु (अवदारणे) "ष्ट्रन्" (उ० ४-१६१)। "खात्रं खनित्रं जलाधारश्च" सि० कौ०। 3. ವನ, ಕಾಡು. 4. ಸೂತ್ರ, ದಾರ.

खादृ – भक्षणे (भ्वा० पर० सक० से०)। खादति। चखाद। खादिता। खादिष्यति। खादतु। अखादत्। खादेत्। खाद्यात्। अखादीत्। अखादिष्यत्। 1. ಭಕ್ಷಿಸು, ತಿನ್ನು. 2. ಹಿಂಸಿಸು, ನೋಯಿಸು.

कर्मणि:—खाद्यते। चखादे। खादिता। खादिष्यते। खाद्यताम्। अखाद्यत। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि:—खादयति। खादयां चकार, –बभूव, –आस। खादयिता। खादयिष्यति। खादयतु। ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि:—चिखादिषति। चिखादिषां चकार, –बभूव, –आस। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—खादितव्यः। खादनीयः। खाद्यः। खादितः। खादितवान्। खादन्, खादन्ती। खादितुम्। खादितम्। खादनम्। खादित्वा। प्रखाद्य।

खादक ಖಾದಕ (वि०) 1. ಭಕ್ಷಿಸುವವನು, ತಿನ್ನುವವನು. खादृ (भक्षणे) "वुञ्" (३-२-१४६)। "अनुमन्ता विशसिता निहन्ता क्रयविक्रयी। संस्कर्ता चोपहर्ता च खादकश्चेति घातकाः" मनु० ५-५१। 2. ಸಾಲಗಾರ. "खादको वित्तहीनः स्यात् लग्नको वित्तवान् यदि"।

खादत् ಖಾದತ್ (वि०) ತಿನ್ನುತ್ತಿರುವ. खादृ (भक्षणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "देवान् पितॄंश्चार्चयित्वा खादन्मांसं न दुष्यति" मनु० ५-३२। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **खादन्ती ಖಾದಂತೀ.**

खादतमोदता ಖಾದತಮೋದತಾ (स्त्री०) "ಬೇಕಾದ ಹಾಗೆ ಊಟಮಾಡಿರಿ ಮತ್ತು ಸಂತೋಷಪಡಿರಿ" ಎಂದು ಉಪಚಾರದ ಮಾತು ಹೇಳುವ ಸಮಾರಂಭ. खादत मोदध्वम् इत्युच्यते यस्यां क्रियायाम्।

खादन ಖಾದನ (पुं०) 1. ದಂತ, ಹಲ್ಲು. खादत्यनेन — खादृ (भक्षणे) "ल्युट्" (३-३-११७)। (न०) 2. ಭಕ್ಷಣ, ತಿನ್ನುವುದು.

खादनीय ಖಾದನೀಯ (वि०) 1. ತಿನ್ನಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, –ಶಕ್ಯವಾದ. खादृ (भक्षणे) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ತಿನ್ನಬೇಕಾದ. 3. ತಿನ್ನಲ್ಪಡುವ. "तव्यः" (३-१-९६)। **खादितव्यः ಖಾದಿತವ್ಯಃ.** "अत्रैव दग्ध्वा खादितव्योऽयम्" हितो० ४।

खादित ಖಾದಿತ (वि०) ತಿನ್ನಲ್ಪಟ್ಟ, ಭಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. खादृ (भक्षणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "आशङ्कमानो वैदेहीं खादितां निहतां मृताम्" भट्टि० ६-६। "अतो निर्मण्डूकं सरो विलोक्य मण्डूकनाथोऽपि तेन खादितः" हितो० ४।

खादितवत् ಖಾದಿತವತ್ (वि०) ಭಕ್ಷಿಸಿದವನು. ತಿಂದವನು. खादृ (भक्षणे) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। "ततः गृहीतोऽयं महाप्रसादः इत्युक्त्वा स क्रमशो मण्डूकान् खादितवान्" हितो० ४। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

खादितृ ಖಾದಿತೃ (वि०) "खादक" ಪದದ 1ನೆಯ ಅರ್ಥ. खादृ (भक्षणे) "तृच्" (३-१-१३३)।

खादिन् ಖಾದಿನ್ (वि०) ಭಕ್ಷಿಸುವವನು, ತಿನ್ನುವವನು. खादृ (भक्षणे) "णिनिः" (३-२-७८)। "लोष्टमर्दी तृणच्छेदी नखखादी च यो नरः। स विनाशं व्रजत्याशु सूचकोऽशुचिरेव च" मनु० ४-७१। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–नी –ನೀ.**

खादिर ಖಾದಿರ (पुं०) 1. ಕಗ್ಗಲಿಮರದ ಗೋಂದು, ಕಾಚು. (वि०) 2. ಕಗ್ಗಲಿಮರದ ಸಂಬಂಧವಾದ. खदिरस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

खादुक ಖಾದುಕ (वि०) ಹಿಂಸಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದವನು, ದುರ್ಜನ.

खाद्य ಖಾದ್ಯ (न०) 1. ಭಕ್ಷ್ಯ, ತಿಂಡಿ, ಆಹಾರ. खाद् (भक्षणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। (वि०) 2. ತಿನ್ನಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ.

खान ಖಾನ (न०) 1. ಭಕ್ಷಣ, ತಿನ್ನುವುದು. खै (खेदने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। धातूनामनेकार्थत्वात्। "सद्भावेन हि तुष्यन्ति देवाः सत्पुरुषा द्विजाः। इतरे खानपानेन वाक्प्रदानेन पण्डिताः" गरुडपु०। 2. ಅಗೆಯುವುದು.

खानक ಖಾನಕ (वि०) ಅಗೆಯುವವನು, ತೋಡುವವನು. खनति — खनु (अवदारणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "व्याधान् शाकुनिकान् गोपान् कैवर्तान् मूलखानकान्" मनु० ७-२६०।

खानि ಖಾನಿ (पुं०) ಆಕರ, ಗಣಿ, ರತ್ನ ಚಿನ್ನ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಸ್ಥಾನ. खनिरेव। पृषो०।

खानिक ಖಾನಿಕ (न०) 1. ಕನ್ನಗತ್ತರಿ, ಕನ್ನವನ್ನು ಕೊರೆಯುವ ಕತ್ತರಿ. 2. ಕನ್ನವನ್ನು ಕೊರೆಯುವ ಕಳ್ಳ. 3. ಗೋಡೆಯೊಳಗೆ ತೋಡಿರುವ ಗಂಟಿ. खानेन निर्वृत्तम् "ठञ्" (५-१-७९)। "कुड्यच्छेद्यं तु खानिकम्" त्रिकाण्ड०।

खानिल ಖಾನಿಲ (वि०) ಕನ್ನಕೊರೆದು ಕದಿಯುವವನು, ಚೌರ, ಕಳ್ಳ. खानं खननं शिल्पत्वेनास्यास्ति "इलच्"।

खानिष्क ಖಾನಿಷ್ಕ (पुं०) ಒಂದು ಮಾಂಸ. "दीप्ताग्नीनां सदा पथ्यः खानिष्कः कफहा गुरुः" सुश्रुत०।

खानोदक ಖಾನೋದಕ (पुं०) ಎಳನೀರು. खानाय उदकमत्र।

खापगा ಖಾಪಗಾ (स्त्री०) ಆಕಾಶಗಂಗೆ, ದೇವನದಿ. खस्यापगा।

खारिम्पच ಖಾರಿಂಪಚ (वि०) ಒಂದು ಖಂಡಗದಷ್ಟು ಬೇಯಿಸುವ. खारीं पचति — डु पचष् (पाके) "खच्" (३-२-३३)। मुमागमः (६-३-६७)। ह्रस्वः (६-३-६६)।

खारी ಖಾರೀ (स्त्री०) 1. ಒಂದು ಖಂಡಗ, 180 ಸೇರು, 16 ದ್ರೋಣದ ಅಳತೆ. खं मध्यमाकाशम् आराति — आ+रा (दाने) "कः" (३-२-३)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)।

खारीक ಖಾರೀಕ (वि०) 1. ಒಂದು ಖಂಡಗ ಧಾನ್ಯದ ಬೆಲೆಗೆ ಕೊಂಡದ್ದು. खार्या क्रीतम् "ईकन्" (५-१-३१)। अध्यर्धखारीकम् द्विखारीकम् ಇತ್ಯಾದಿ. 2. ಒಂದು ಖಂಡಗದ ಬೀಜವರಿಯು ಜಮೀನು. खारीं खारीवापमर्हति "ईकन्" (५-१-३१)।

खारीवाप ಖಾರೀವಾಪ (वि) ಒಂದು ಖಂಡಗ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಬಿತ್ತುವಷ್ಟು ಜಮೀನು, ಖಂಡಗದ ಬೀಜವರಿಯು ನೆಲ. खारी उप्यतेऽत्र — डु वप् (बीजतन्तुसन्ताने) "घञ्" (३-३-१२१)।

खालत्य ಖಾಲತ್ಯ (न०) ಪಟ್ಟೆತಲೆ, ಇಂದ್ರಲುಪ್ತಕವೆಂಬ ಒಂದು ರೋಗ. खलतेर्भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

खिट — त्रासे (भ्वा० पर० अक० से०)। खेटति। चिखेट। खेटिता। खेटिष्यति। खेटतु। अखेटत्। ಇತ್ಯಾದಿ. ಹೆದರು, ಭಯಪಡು.

भावे :—खिटयते। चिखिटे। खेटिता। खेटिष्यते। खिटयताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि :—खेटयति, –ते। खेटयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। खेटयिता। खेटयिष्यति, –ते। खेटयतु, –ताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—खेटितव्यम्। खेटनीयम्। खेटयम्। खिटितः। खिटितवान्। खेटन्, खेटन्ती। खेटितुम्। खिटितम्। खेटनम्। खेटित्वा। विखिटय।

खिद — दैन्ये (दिवा० आत्म० अक० अनि०)। खिद्यते। चिखिदे। खेत्ता। खेत्स्यते। खिद्यताम्। अखिद्यत। ಇತ್ಯಾದಿ. ಕಷ್ಟಪಡು, ಆಯಾಸಹೊಂದು, ಬಳಲು. "स्वसुखनिरभिलाषः खिद्यसे लोकहेतोः" शाकु० ५-७।

भावे :—ಮೇಲಿನ ಏಕವಚನ ರೂಪಗಳು.

णिचि :—खेदयति, –ते। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—खेत्तव्यम्। खेदनीयम्। खेद्यम्। खिन्नः। खिन्नवान्। खिद्यमानः। खेत्तुम्। खिन्नम्। खेदनम्। खित्त्वा। निखिद्य।

खिद — परितापे (तुदा० पर० अक० अनि०)। खिन्दति। चिखेद। ಇತ್ಯಾದಿ. ದುಃಖಿಸು, ವ್ಯಸನಪಡು.

खिदिर ಖಿದಿರ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. खिद्यते कृष्णपक्षे—खिद (दैन्ये) "किरच्" (उ० १-५१)। खिदिरश्चन्द्रः सि० कौ०। 2. ದರಿದ್ರ, ಬಡವ.

खिद्यमान ಖಿದ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ದುಃಖಪಡುತ್ತಿರುವ. ವ್ಯಸನಪಡುತ್ತಿರುವ. खिद (दैन्ये) "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ದುಃಖಪಡುವ ಸ್ವಭಾವದ. खिद ताच्छील्ये "चानश्" (३-२-१२९)।

खिद्र ಖಿದ್ರ (वि०) 1. ದರಿದ್ರ, ಬಡವ. 2. ರೋಗ. खिद (दैन्ये) "रक्" (उ० २-१३)। खिद्रो रोगो दरिद्रश्च सि० कौ०।

खिन्न ಖಿನ್ನ (वि०) 1. ದೈನ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. खिद (दैन्ये) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಆಯಾಸಗೊಂಡ, ದಣಿದಿರುವ. "स्थापयेदासने तस्मिन् खिन्नः कर्येक्षणे नृणाम्" मनु० ७-१४१। "खिन्नानखिन्नमतिरापततो मनुष्यान्" माघ० ५-२७। 3. ಧೃತಿಗೆಟ್ಟ, ಧೈರ್ಯಕುಂದಿದ.

खिल – उञ्छे (तुदा० पर० सक० से०)। खिलति। खेलिता। अखेलीत्।

खिल ಖಿಲ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. "खिलो नारायणः प्रोक्तस्तद्गुणाः इषवः स्मृताः"। 2. ಅವಕಾಶ, ರಂಧ್ರ. 3. ಶೂನ್ಯತೆ, ಬರಿದಾಗಿರುವಿಕೆ. (न०) 4. ದೊಡ್ಡ ಗ್ರಂಥದ ಸಂಗ್ರಹ, ಶ್ರೀಸೂಕ್ತ ಪುರುಷಸೂಕ್ತ ಮೊದಲಾದುವು. "आख्यानानीतिहासांश्च पुराणानि खिलानि च" मनु० ३-२३२। (त्रि०) 5. ಉಳದೆ ಇರುವ ಭೂಮಿ. खिल (उञ्छे) "कः" (३-१-१३५)। स्त्रियाम् **खिला ಖಿಲಾ.** "द्वे खिलाप्रहते समे। त्रिषु" अम०।

खिलीकरण ಖಿಲೀಕರಣ (न०) 1. ಅತಂಕಪಡಿಸುವುದು. ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವುದು. 2. ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. अखिलं खिलं क्रियते — खिल+डु कृञ् (करणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "च्विः" (वा० ५-४-५०)। ईत् (७-४-३२)। दीर्घः (७-४-२६)। 3. ಶಕ್ತಿಕುಂದಿಸುವುದು.

खिलीकृत ಖಿಲೀಕೃತ (वि०) 1. ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಶಕ್ತಿಕುಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अखिलं खिलं कृतम् "च्विः" (वा० ५-४-५०)। ईत् (७-४-३२)। दीर्घः (७-४-२६)। "तौ सुकेतुसुतया खिलीकृते कौशिकाद्विदितशापया पथि" रघु० ११-१४। 3. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

खिलीभूत ಖಿಲೀಭೂತ (वि०) 1. ನಡೆದು ಸವೆಯದಿರುವ. अखिलं खिलं भूतम् "च्विः" (वा० ५-४-५०)। ईत् (७-४-३२)। दीर्घः (७-४-२६)। "खिलीभूते विमानानां तदापातभयात्पथि" कुमा० २-४५। 2. ನಾಶವಾದ. 3. ಶಕ್ತಿಕುಂದಿದ. "प्रजागरात् खिलीभूतस्तस्याः स्वप्ने समागमः" शाकु० ६-२२।

खिलेषु ಖಿಲೇಷು (पुं०) ಹರಿವಂಶವೆಂಬ ಒಂದು ಗ್ರಂಥ. खिलस्य नारायणस्य इषुः गुणः यत्र। "खिलो नारायणः प्रोक्तः तद्गुणा इषवः स्मृताः"।

खिल्य ಖಿಲ್ಯ (पुं०) ಉತ್ತು ಸಾಗುವಳಿ ಮಾಡಿದ ಜಮೀನುಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ಉಳದಿರುವ ಭೂಮಿ. खिले भवः "यत्" (४-३-५४)।

खुर – छेदने (तुदा० पर० सक० से०)। खुरति। चुखोर। अखोरीत्। ಕತ್ತರಿಸು, ತುಂಡುಮಾಡು.

खुर ಖುರ (पुं०) 1. ನಖವೆಂಬ ಒಂದು ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ. 2. ಹಸು ಎಮ್ಮೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಕಾಲಿನ ಗೊರಸು. खुर (छेदने) "कः" (३-१-१३५)। "तस्याः खुरन्यासपवित्रपांसुमपांसुलानां धुरि कीर्तनीया" रघु० २-२। 3. ಮಂಚದ ಕಾಲು. 4. ಕ್ಷೌರದ ಕತ್ತಿ.

खुरणस् ಖುರಣಸ್ (वि०) ಗೊರಸಿನಂತೆ ಮೂಗುಳ್ಳ. खुर इव नासिका यस्य वा नस् आदेशः (वा० ५-४-११८)। पक्षे "अच्" अपि (५-४-११८)। **खुरणसः ಖುರಣಸಃ.** उभयत्र णत्वम् (८-४-३)।

खुरप्र ಖುರಪ್ರ (पुं०) 1. ಚೂಪಾದ ಅಲುಗುಳ್ಳ ಅಸ್ತ್ರ. खुर इव प्राति पूरयति—प्रा (पूरणे) "कः" (३-२-३)। 2. ಕುಡುಗೋಲು, ಕುಯಿಲಗತ್ತಿ, ಕುಡುಲು.

खुरली ಖುರಲೀ (स्त्री०) 1. ಶಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸ, ಆಯುಧ ಪ್ರಯೋಗದ ಅಭ್ಯಾಸ. खुर इव आलाति — ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "शस्त्राभ्यासश्च खुरली" त्रिकाण्ड०। 2. ಬಾಣವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು, ಬಾಣವನ್ನು ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ಹೊಡೆಯುವುದು. "अस्त्रप्रयोगखुरलीकलहे गणानाम्" म० वी० २-३४। "खुरली लक्ष्यबन्धनम्" केशवः।

खुराक ಖುರಾಕ (पुं०) ಪಶು, ಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ಗೊರಸಿರುವ ಪ್ರಾಣಿ. खुर (छेदने) "आकः" (उ० ४-१५)।

खुरालक ಖುರಾಲಕ (पुं०) ಕಬ್ಬಿಣದ ಬಾಣ. खुर इवालति पर्याप्नोति — अल (भूषणादौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

खुरालिक ಖುರಾಲಿಕ (पुं०) 1. ನಾಪಿತನ ಆಯುಧಗಳ ಚೀಲ, ಕ್ಷೌರಕತ್ತಿಯ ಚೀಲ. खुराणामालिभिः कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। 2. ಕಬ್ಬಿಣದ ಆಯುಧ. 3. ತಲೆದಿಂಬು.

खुलक ಖುಲಕ (पुं०) ಮೊಳಕಾಲು ಮತ್ತು ಪಾದಗಳ ಸಂಧಿ (ಮಧ್ಯ) ಭಾಗ. खुर (छेदने) "क्वुन्" (उ० २-३३)। "आगुल्फकर्णात् सुमितस्य जन्तोस्तस्याष्टभागं खुलकाद्विभज्य" सुश्रुत० चिकित्सा० १८-२६।

खुल्ल ಖುಲ್ಲ (न०) 1. ನಖವೆಂಬ ಒಂದು ಸುಗಂಧವಸ್ತು. क्षुदिर् (संपेषणे) "क्विप्" (वा० ३-३-९४)। क्षुदं लाति — ला (आदाने) "कः" (३-३-४)। पृषो०। (वि०) 2. ಸಣ್ಣದಾದ, ಚಿಕ್ಕದಾದ. 3. ಅಲ್ಪ, ಕೊಂಚ. 4. ಕನಿಷ್ಠ, ಕಿರಿಯ.

खुल्लक ಖುಲ್ಲಕ (वि०) 1. ನೀಚ. 2. ದರಿದ್ರ, ಬಡವ. 3. ಕಠಿನ, ಒರಟು ಸ್ವಭಾವದ. 4. ಅಲ್ಪ, ಕೊಂಚ. 5. ಸಣ್ಣದಾದ, ಚಿಕ್ಕದಾದ. खुल्ल स्वार्थे "कः"। 6. ದುರ್ಜನ, ಕೆಟ್ಟವನು. "खुल्लकः खलनीचयोः" हेम०।

खुल्लतात ಖುಲ್ಲತಾತ (पुं०) ಚಿಕ್ಕಪ್ಪ, ತಂದೆಯ ತಮ್ಮ, ತಂದೆಯ ಕಿರಿಯ ಸಹೋದರ. खुल्लः तातः।

खुल्लम ಖುಲ್ಲಮ (पुं०) ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ. खुल्लेन मीयते— माङ् (माने) घञर्थे "कः" (वा० ३-३-५८)। "पन्थास्तु खुल्लमो वहः। वाटः पथश्च मार्गश्च" त्रिकाण्ड०।

खेचर ಖೇಚರ (पुं०) 1. ವಿದ್ಯಾಧರ. 2. ಸೂರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹ. 3. ಮೇಷ ಮೊದಲಾದ ರಾಶಿ. 4. ಪಾದರಸ. (न०) 5. ತೃಣ, ಹುಲ್ಲು. 6. ಕುದುರೆ. "विद्याधरः कामरूपी खेचरः स्थिरयौवनः" त्रिकाण्ड०। (वि०) 7. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ. खे चरति — चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)। सप्तम्या "अलुक्" (६-३-१४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–चरी –ಚರೀ.**

खेचरी ಖೇಚರೀ (स्त्री०) ಯೋಗಾಂಗವಾದ ಒಂದು ಮುದ್ರೆ. "कपालकुहरे जिह्वा प्रतिष्ठा विपरीतगा। भ्रुवोरन्तर्गता दृष्टिः मुद्रा भवति खेचरी"। ಇದೊಂದು ತಂತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಪೂಜಾಸಮಯದ ಮುದ್ರೆ.

खेट ಖೇಟ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹ. खे अटति—अट (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ರೈತರ ಹಳ್ಳಿ, ಗ್ರಾಮ. 3. ಕಫ, ಶ್ಲೇಷ್ಮ. 4. ಒಂದು ಅಸ್ತ್ರ. 5. ಕುದುರೆ. 6. ನಾಸಾಮಲ, ಸಿಂಬಳ. (पुंन०) 7. ಬಲರಾಮನ ಗದೆ. 8. ಬೇಟೆ. कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। (न०) 9. ತೃಣ, ಹುಲ್ಲು. 10. ಗುರಾಣಿ. 11. ಚರ್ಮ. (वि०) 12. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ. 13. ಬಡ್ಡಿಯ ಹಣದಿಂದ ಜೀವಿಸುವ. 14. ನೀಚ, ಕೆಟ್ಟ ಸ್ವಭಾವದವನು. "खेटः सिंघाणके हीने" त्रिकाण्ड०।

खेटक ಖೇಟಕ (पुंन०) 1. ರೈತರಹಳ್ಳಿ, ಬೇಸಾಯಗಾರರ ಗ್ರಾಮ. 2. ಬಲರಾಮನ ಗದೆ. 3. ಗುರಾಣಿ. खेट स्वार्थे "कः"।

खेटिन् ಖೇಟಿನ್ (पुं०) 1. ಕಾಮುಕ, ಸ್ತ್ರೀಲೋಲ. 2. ವೈತಾಳಿಕ, ಹೊಗಳುಭಟ, ಸ್ತುತಿಪಾಠಕ.

खेद ಖೇದ (पुं०) 1. ಶೋಕ, ದುಃಖ. खिद "घञ्" (३-३-१८)। "शोकः शुक् शोचनं खेदः" अभि० चि०। 2. ಆಯಾಸ, ಬಳಲಿಕೆ, ದಣಿವು. "रतिखेदसमुत्पन्ना निद्रा संज्ञाविपर्ययः" सा० द०। 3. ಪೀಡೆ, ಹಿಂಸೆ.

खेदन ಖೇದನ (न०) 1. ಶೋಕ, ದುಃಖ. खिद (दैन्ये) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಆಯಾಸ, ಬಳಲಿಕೆ. 3. ದುಃಖಪಡಿಸುವುದು. 4. ಆಯಾಸಗೊಳಿಸುವುದು. खिद + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 5. ದುಃಖಪಡಿಸುವ. 6. ಆಯಾಸಪಡಿಸುವ. खिद+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

खेदनीय ಖೇದನೀಯ (वि०) 1. ದುಃಖಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಆಯಾಸಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. खिद (दैन्ये) कर्म० "अनीयर्" (३-१-९६)। 3. ಕುಗ್ಗಿಸಲ್ಪಡುವ, ನಿರುತ್ಸಾಹ ಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವ. "तव्यः" (३-१-९६)। **खेत्तव्यः ಖೇತ್ತವ್ಯಃ.**

खेदित ಖೇದಿತ (वि०) 1. ಆಯಾಸಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ದುಃಖಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. खिद(दैन्ये) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ನೋಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

खेदिन् ಖೇದಿನ್ (वि०) 1. ದುಃಖವುಳ್ಳವನು. 2. ಆಯಾಸ ವುಳ್ಳವನು, ದಣಿದಿರುವವನು. खेदोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

खेय ಖೇಯ (न०) 1. ಕಂದಕ, ಕೋಟೆಯ ಸುತ್ತಲೂ ನೀರನ್ನು ತುಂಬಲು ತೋಡಿರುವ ಹಳ್ಳ. खनु (अवदारणे) "क्यप्" (३-१-१११)। (वि०) 2. ತೋಡಲ್ಪಡುವ, ಅಗೆಯಲ್ಪಡುವ. 3. ಅಗೆಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 4. ಅಗೆಯ ಬೇಕಾದ.

खेलन ಖೇಲನ (न०) 1. ಕ್ರೀಡೆ, ಆಟ. खेलृ (चलने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಪಗಡೆಯದಾಸು. खेलृ अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। 3. ಆಟದ ಸಾಮಾನು. खेलृ कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

खेलनी ಖೇಲನೀ (स्त्री०) ಪಗಡೆಯಕಾಯಿ. खेल्यतेऽनया— खेलृ (चलने) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)।

खेला ಖೇಲಾ (स्त्री०) ಆಟ, ಕ್ರೀಡೆ. खेलृ॰ (चलने) "अः" (३-३-१०३)। "क्रीडा खेला च कूर्दनम्" अम०।

खेलि ಖೇಲಿ (स्त्री०) 1. ಕ್ರೀಡೆ, ಆಟ. 2. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. 3. ಸೂರ್ಯ. 4. ಬಾಣ. 5. ಗಾನ, ಸಂಗೀತ. खे अलति — अल (भूषणादौ) "इन्" (उ० ४-११७)। (वि०) 6. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ.

खोडृ — गतिप्रतिघाते (भ्वा० पर० अक० से०)। खोडति। चुखोड। खोडिता। खोडिष्यति। खोडतु। ಇತ್ಯಾದಿ. ಸಂಚಾರಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿಮಾಡು, ನಡೆಯಲು ಅಡ್ಡಿಮಾಡು.

खोड ಖೋಡ (वि०) ಕುಂಟ, ಒಂದು ಕಾಲಿಲ್ಲದವನು, ನಡೆಯಲು ಅಶಕ್ತನಾದವನು. खोडति — खोडृ (गतिप्रतिघाते) "अच्" (३-१-१३४)। "खोडे खञ्जः" अम०।

खोर(ल) ಖೋರ(ಲ) (वि०) 1. ಕುಂಟ, ಒಂದು ಕಾಲಿಲ್ಲದವನು. खोर्ऋ (लृ) (गतिप्रतिघाते) "अच्" (३-१-१३४)। (पुंन०) 2. ರುಮಾಲು, ಟೋಪಿ ಮುಂತಾದುದು.

खोलक ಖೋಲಕ (पुं०) 1. ತಲೆಯ ಕಾಪು, ರುಮಾಲು. ಟೋಪಿ ಮುಂತಾದುವು. 2. ವಲ್ಮೀಕ, ಹುತ್ತ. 3. ಅಡಕೆ ಕಾಯಿನ ಚಿಪ್ಪು (ಸಿಪ್ಪೆ). 4. ಒಂದು ಅಡಿಗೆಯ ಪಾತ್ರೆ. "स्यात् खोलकस्तु पाके शिरस्त्रवल्मीकपूगकोशेषु" मेदि०। 5. ಸ್ವರ್ಗ. "मूर्धत्राणे नाकौ च खोलः" त्रिकाण्ड०।

ख्या — प्रकथने (अदा० पर० सक० अनि०)। ख्याति। चख्यौ। ख्याता। ख्यास्यति। ख्यातु। अख्यात्। चक्षिङ् ಧಾತುವಿಗೆ ಆರ್ಧಧಾತುಕವು ಪರವಾದರೆ ख्या ಆದೇಶವು ಬಂದು ಉಭಯಪದಿಯಾಗುವುದು.

कर्मणि :—ख्यायते। चख्ये। ख्यायिता, ख्याता। ख्यायिष्यते, ख्यास्यते। ख्यायताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि :—ख्यापयति, –ते। ख्यापयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—ख्यातव्यम्। ख्यानीयम्। ख्येयम्। ख्यातः। ख्यातवान्। ख्यान्, ख्याती, ख्यान्ती। ख्यातुम्। ख्यातम्। ख्यानम्। ख्यात्वा। आख्याय। 1. ಹೇಳು. 2. ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸು.

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು :

(1) अनु+आ+ख्या=अन्वाख्याति। अन्वाख्यानम्। ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳು.

(2) अभि+ख्या = अभिख्याति। अभिख्या। ಪ್ರಕಾಶಿಸು, ಹೊಳೆ. "काप्यभिख्या तयोरासीत् व्रजतोः शुद्धवेषयोः" रघु० १-४६।

(3) आ+ख्या=आख्याति। आख्यानम्। 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೇಳು, ಸರಿಯಾಗಿ ಹೇಳು. "आख्याहि मे को भवानुग्ररूपो नमोस्तु ते देववर प्रसीद" गीता ११-३१। "आख्यातासि हतं शत्रुमभिषिक्तं विभीषणम् भट्टि० २२-१५।

(4) उप+आ+ख्या = उपाख्यानम्। ಹಿಂದೆ ನಡೆದ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳು.

(5) प्र+ख्या = प्रख्याति। 1. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಹೊಂದು. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೇಳು.

(6) प्रति + आ + ख्या = प्रत्याख्यानम्। प्रत्याख्यातम्। ತಿರಸ್ಕರಿಸು, ನಿರಾಕರಿಸು.

(7) वि+ख्या = विख्याति। विख्यातः। ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಹೊಂದು.

(8) वि+आ+ख्या = व्याख्याति। व्याख्यानम्। ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸು, ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರವಾಗಿ ಹೇಳು.

ख्यात ಖ್ಯಾತ (न०) 1. ಹೇಳುವುದು, ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವುದು. ख्या (प्रकथने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಪಡೆದ, ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ. ख्या कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। "ख्यातं नभः शब्दमयेन नाम्ना कान्तं नभोमासमिव प्रजानाम्" रघु० १८-६। "ख्यातः प्राज्ञः कृतज्ञश्च सानुक्रोशश्च राघवः"। 3. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ख्या कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

ख्यातगर्हण ಖ್ಯಾತಗರ್ಹಣ (वि०) ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿ ನಿಂದ್ಯನಾದ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದಂತೆ ನಿಂದೆಗೆ ಪಾತ್ರನಾದ. ख्याता गर्हणा यस्य।

ख्यातगर्हित ಖ್ಯಾತಗರ್ಹಿತ (वि०) ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿ ನಿಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದಂತೆ ನಿಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೆಟ್ಟ ಹೆಸರನ್ನು ಗಳಿಸಿದ. गर्हितं भावे "क्तः"। ख्यातं गर्हितं यस्य।

ख्याति ಖ್ಯಾತಿ (स्त्री०) 1. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ. 2. ಕೀರ್ತಿ, ಹೆಸರುವಾಸಿ. ख्या (प्रकथने) "क्तिन्" (३-३-९४)। "येनास्मिन् कर्मणा लोके ख्यातिमिच्छति पुष्कलाम्। न च शोचत्यसम्पत्तौ तद्विज्ञेयं तु राजसम्" मनु० १२-३६। 2. ಪ್ರಶಂಸೆ, ಹೊಗಳಿಕೆ. 3. ಜ್ಞಾನ, ಅರಿವು, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. "ख्यातिं च सत्त्वपुरुषान्यतयाधिगम्य वाञ्छन्ति तामपि समाधिभृतो निरोद्धुम्" माघ० ४-५५। 4. ಲಕ್ಷ್ಮಣ

ಒಬ್ಬ ಮಗಳು, ಧರ್ಮಪುರುಷನ ಒಬ್ಬ ಪತ್ನಿ. 7. ಕರ್ದಮನ ಮಗಳು. (ಪುಂ) 8. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಮನುವಿನ ಒಬ್ಬ ಮಗ.

ख्यातिकर ಖ್ಯಾತಿಕರ(वि०) ಕೀರ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. करोति — डु कृञ् (करणे) "अच्" (३-१-१३४)। ख्यातेः करः।

ख्यातिमत् ಖ್ಯಾತಿಮತ್ (वि०) 1. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆದ. 2. ಕೀರ್ತಿಶಾಲಿಯಾದ. ख्यातिरस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–मती –ಮತೀ.**

ख्यान ಖ್ಯಾನ (न०) 1. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ, ಅರಿವು. 2. ಹೇಳುವುದು, ತಿಳಿಸುವುದು. 3. ಹೊಗಳಿಕೆ. ख्या (प्रकथने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

ख्यापक ಖ್ಯಾಪಕ (वि०)1. ಹೇಳುವವನು. 2. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡಿಸುವವನು. 3. ತಿಳಿಸುವವನು. ख्या (प्रकथने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

ख्यापन ಖ್ಯಾಪನ (न०)1. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದು, ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪಡಿಸುವುದು. 2. ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವುದು, ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. ख्या (प्रकथने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "ख्यापनेनानुतापेन तपसाध्ययनेन च। पापकृन्मुच्यते पापात्तथा दानेन चापदि" मनु० ११-२२७।

ख्यापनीय ಖ್ಯಾಪನೀಯ (वि०) 1. ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸಬೇಕಾದ. 2. ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. ख्या (प्रकथने) +णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)। **ख्यापयितव्यः ಖ್ಯಾಪಯಿತವ್ಯಃ.**

ख्यापित ಖ್ಯಾಪಿತ (वि०)1. ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ख्या (प्रकथने) +णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿಳಿಯಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

ख्याप्य ಖ್ಯಾಪ್ಯ (वि०)1. ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ, ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸಬೇಕಾದ. ख्या (प्रकथने) + णिच् "यत्" (३-१-९७)।

इति "ख" कारादिपदार्थनिरूपणम्

ग

ग ಗ ಇದು ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ "क" ವರ್ಗದ ಮೂರನೆಯ ಮತ್ತು ಅಭ್ಯಂತರಸ್ಪೃಷ್ಟಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಕಂಠದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಅಕ್ಷರ. "कादयो मावसानाः स्पर्शाः"। "स्पृष्टं प्रयतनं स्पर्शानाम्" सि० कौ०। ಸಂವಾರ, ನಾದ, ಘೋಷ ಮತ್ತು ಅಲ್ಪಪ್ರಾಣ ಇವು ಇದರ ಬಾಹ್ಯ ಪ್ರಯತ್ನಗಳು.

ग ಗ (पुं०)1. ಗಣಪತಿ. 2. ಗಂಧರ್ವ. (न०)3. ಗಾನ, ಸಂಗೀತ. (स्त्री०) **गा ಗಾ.** 4. ಗಾಥಾ. गै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। "गो गणेशः समुद्दिष्टः गन्धर्वो गः प्रकीर्तितः। गं गीतं गा च गाथा" एका०। 5. ಛಂದಃಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ "ಗುರು" ಸಂಜ್ಞೆಯ ವರ್ಣ. "यरावन्तगलौ सतौ" वृ० र०। "गुरुरेको गकारस्तु लकारो लघुरेककः" छन्दोमं०। गम्लृ ಧಾತುವಿಗೆ ಸುಬಂತವು ಉಪಪದವಾದಲ್ಲಿ "ड" ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದು गः ಎಂದಾಗುವುದು. यानेन गच्छति यानगः, कण्ठं गच्छति कण्ठगः ಇತ್ಯಾದಿ. "न नावं न खरं नोष्ट्रं नेरिणस्थो न यानगः" मनु० ४-१२०। गै ಧಾತುವಿಗೆ ಸುಬಂತವು ಉಪಪದವಾದಲ್ಲಿ "क" ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದು गः ಎಂದಾಗುವುದು. साम गायति सामगः, छन्दोगः ಇತ್ಯಾದಿ.

गकार ಗಕಾರ (पुं०) "ग" ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ. ग "कारः" (वा० ३-३-१०८)। "गुरुरेको गकारस्तु लकारो लघुरेककः" छन्दोमं०।

गगन ಗಗನ (न०)1. ಆಕಾಶ, ಅಂತರಿಕ್ಷ. गच्छन्त्यस्मिन्— गम्लृ (गतौ) "युच्" गश्चान्तादेशः (उ० २-७८)। "अवोचदेनं गगनस्पृशा रघुः स्वरेण धीरेण विवर्तयन्निव" रघु० ३-४३। 2. ಶೂನ್ಯ, ಸೊನ್ನೆ.

गगनग ಗಗನಗ (वि०) ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹೋಗುವ. ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ. गगने गच्छति गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)।

गगनगति ಗಗನಗತಿ (पुंस्त्री०) 1. ದೇವತೆ. 2. ಸಿದ್ಧ ಗಂಧರ್ವ ಮೊದಲಾದ ಖೇಚರರು. "प्रेक्षिष्यन्ते गगनगतयो नूनमावर्ज्य दृष्टीरेकं मुक्तागुणमिव भुवः स्थूलमध्येन्द्रनीलम्" मेघ० १-४६। 3. ಸೂರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹ. (स्त्री०) 4. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರ. गगने गतिः। "गगनगतिविहीना ये घनाः पल्वलान्ते" च० रा०। (वि०) 5. ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಗಮನವುಳ್ಳ, ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರವುಳ್ಳ.

गगनचर ಗಗನಚರ(पुं०) 1. ದೇವತೆ. 2. ಸಿದ್ಧ ಗಂಧರ್ವ ಮೊದಲಾದ ಖೇಚರರು. 3. ಸೂರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹ. 4. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. गगने चरति — चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)। "णिनिः" (३-२-७८)। **–चारिन् –ಚಾರಿನ್.** (वि०) 5. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ.

गगनचरेश्वर ಗಗನಚರೇಶ್ವರ(पुं०)ಪಕ್ಷಿರಾಜನಾದ ಗರುಡ. गगनचराणामीश्वरः। "निषूदयन् बहुविधमत्स्यजीविनो बुभुक्षितो गगनचरेश्वरस्तदा" भा० आदि० २८-२१।

गगननदी ಗಗನನದೀ (स्त्री०) ಆಕಾಶಗಂಗೆ. "कान्तानां गगननदीतरङ्गशीतः" किरा० ७-१०।

गगनध्वज ಗಗನಧ್ವಜ (पुं०) ಮೇಘ, ಮೋಡ. गगनस्य ध्वज इव।

गगनप्रिय ಗಗನಪ್ರಿಯ (पुं०) ಒಬ್ಬ ದೈತ್ಯ. "प्रह्लादोऽश्वशिराः कुम्भः संह्लादो गगनप्रियः" हरिवं०।

गगनविहार ಗಗನವಿಹಾರ (पुं०) ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರ. गगने विहारः।

गगनविहारिन् ಗಗನವಿಹಾರಿನ್ (वि०) ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ. गगने विहरति — वि + हृञ् (हरणे) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। "स हि गगनविहारी कल्मषध्वंसकारी" हितो०। **–विहारिणी –ವಿಹಾರಿಣೀ.**

गगनसद् ಗಗನಸದ್ (वि०) ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ. गगने सीदति — षद्लृ (विशरणगत्यवसादनेषु) "क्विप्" (३-२-६१)। "विस्मेरान् गगनसदः करोत्यमुष्मिन्नाकाशे रचितमभित्ति चित्रकर्म" माघ० ४-५३।

गगनसिन्धु ಗಗನಸಿಂಧು (स्त्री०) ಆಕಾಶಗಂಗೆ. गगनस्य सिन्धुः। "गगनसिन्धुफेनपटलजालान्तरस्य" काद०।

गगनस्थ ಗಗನಸ್ಥ (वि०) ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ. गगने तिष्ठति – ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। **–स्थितः –ಸ್ಥಿತಃ.**

गगनस्पृश् ಗಗನಸ್ಪೃಶ್ (वि०) ಆಕಾಶವನ್ನು ಮುಟ್ಟುವ. गगनं स्पृशति — स्पृश (संस्पर्शे) "क्विन्" (३-२-५८)।

गगनाङ्गना ಗಗನಾಂಗನಾ (स्त्री०)ಅಪ್ಸರಸ್ಸು. गगनस्था अङ्गना।

गगनाध्वग ಗಗನಾಧ್ವಗ(पुं०) 1. ದೇವತೆ. 2. ಸೂರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹ. 3. ಸಿದ್ಧಗಂಧರ್ವ ಮೊದಲಾದವರು. 4. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. गगनाध्वानं गच्छति — गम्लृ (गतौ) "डः" (३-२-४८)।

गगनेचर ಗಗನೇಚರ (वि०) ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ದೇವತೆ ಸೂರ್ಯಾದಿಗ್ರಹ ಸಿದ್ಧ ಗಂಧರ್ವ ಪಕ್ಷಿ ಮೊದಲಾದುವು. गगने चरति—चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)। सप्तम्या अलुक् (६-३-१४)। "तस्मिंस्तु कथिते मात्रा कारणे गगनेचरः" भा० आदि० २७-१४। स्त्रियाम् "टाप्" **–चरा –ಚರಾ.**

गगनोल्मुक ಗಗನೋಲ್ಮುಕ (पुं०) ಮಂಗಳಗ್ರಹ. गगने उल्मुक इव।

गङ्गा ಗಂಗಾ (स्त्री०) ಗಂಗಾನದಿ, ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪಾದದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ನದಿ. गच्छति – गम्लृ (गतौ) "गन्" (उ० १-१२०)। "गङ्गाप्रपातान्तविरूढशष्पं गौरीगुरोर्गह्वरमाविवेश" रघु० २-२६। ಇಕ್ಷ್ವಾಕುವಂಶದ ಭಗೀರಥನು ತನ್ನ ಪಿತಾಮಹರಾದ ಸಗರಪುತ್ರರ ಸದ್ಗತಿಗಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಕುರಿತು ತಪಸ್ಸುಮಾಡಿ ಗಂಗೆಯನ್ನು ಭೂಲೋಕಕ್ಕೆ ಕರೆತಂದುದರಿಂದ ಗಂಗೆಗೆ **"भागीरथी"** ಎಂದೂ ವಿಷ್ಣು ಪಾದದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿ ಹೊರಟುಬಂದುದರಿಂದ **"विष्णुपदी"** ಎಂದೂ ಜಹ್ನುಮಹರ್ಷಿಯ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದಾಗ ಅವರು ಪಾನಮಾಡಿ ಭಗೀರಥನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಂತೆ ಗಂಗೆಯನ್ನು ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟುದರಿಂದ **"जाह्नवी"** ಎಂದೂ ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಬೆಳೆದುಬಂದದ್ದರಿಂದ **"हैमवती"** ಎಂದೂ ಆಕಾಶದಿಂದ ಬೀಳುತ್ತಿದ್ದ ಗಂಗೆಯ ವೇಗವನ್ನು ಪರಶಿವನು ತನ್ನ ಜಟಾಜೂಟದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿಸಿಕೊಂಡಾಗ ಭಗೀರಥನು ಪರಶಿವನನ್ನು ಕುರಿತು ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಲಾಗಿ ಅದರಿಂದ ಮೆಚ್ಚಿದ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಜಟಾಕುಹರದಿಂದ ಗಂಗೆಯು ಪೂರ್ವ ದಿಕ್ಕಿಗೂ ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿಗೂ ಮತ್ತು ಭಗೀರಥನ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಯೂ ಮೂರು ಭಾಗವಾಗಿ ಪ್ರವಹಿಸಿದ್ದರಿಂದ **"त्रिपथगा"** ಎಂದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಹೊಂದಿತು.

"त्रिविक्रमपदोद्भिन्नब्रह्माण्डसुषिरोद्भवा। परा विष्णुपदी गङ्गा समुद्रापूर्तिकारिणी" स्कान्द०। "सर्वलोक-

प्रभुर्ब्रह्मा राजानमिदमब्रवीत्। तारिता नरशार्दूल दिवं याताश्च देववत्। षष्टिः पुत्राः सहस्राणि सगरस्य महात्मनः। सागरस्य जलं लोके यावत् स्थास्यति पार्थिव। सगरस्यात्मजाः सर्वे दिवि स्थास्यन्ति देववत्। इयं तु दुहिता ज्येष्ठा तव गङ्गा भविष्यति। त्वत्कृतेन च नाम्नाथ लोके स्थास्यति विश्रुता। गङ्गा त्रिपथगा नाम दिव्या भागीरथीति च। त्रीन् पथो भावयन्तीति तस्मात्त्रिपथगा स्मृता" रामा०।

ನದಿಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಗಂಗಾನದಿಯು ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷಪ್ರದವಾದುದು. "तीर्थानां परमं तीर्थं नदीनामुत्तमा नदी। मोक्षदा सर्वभूतानां मह्यं प्राह दिवामणिः" मत्स्यपु०।

ಗಂಗಾನದಿಯ ಸ್ನಾನದಿಂದಲೂ ಗಂಗಾತೀರ್ಥಸ್ಪರ್ಶ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೂ ಸಕಲಪಾಪಗಳೂ ಪರಿಹೃತವಾಗುವುವು. "स्पृष्ट्वा स्वर्गमवाप्नोति पीत्वा ज्ञानमवाप्नुयात्। गङ्गास्नाने तु भक्त्या वै प्राप्नोति परमं, पदम्" ब्रह्माण्डपु०। "ब्रह्महा गुरुहा गोघ्नः स्पृष्टो वा सर्वपातकैः। तस्यास्तीर्थं नरः स्पृष्ट्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते" वराहपु०।

गङ्गाक्षेत्र ಗಂಗಾಕ್ಷೇತ್ರ (न०) ಗಂಗಾನದಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಎರಡೂ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿರುವ ಒಂದೊಂದು ಗಾವುದದ ಪ್ರದೇಶ.

गङ्गाज ಗಂಗಾಜ (पुं०) 1. ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯ. 2. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ. गङ्गाया जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। ["गङ्गापुत्र" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

गङ्गाटेय ಗಂಗಾಟೇಯ (पुं०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. "गङ्गाटेयो गलानिलः" त्रिकाण्ड०।

गङ्गादत्त ಗಂಗಾದತ್ತ (पुं०) ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯ.

गङ्गाद्वार ಗಂಗಾದ್ವಾರ (न०) ಹರಿದ್ವಾರ, ಗಂಗೆಯು ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಬಂದು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಇಳಿದ ಸ್ಥಳ. गङ्गाया भूम्यवतरणद्वारम्। ಇದಕ್ಕೆ ಮಾಯಾಪುರಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. "ततो मायापुरीं प्राप दुष्प्रापां पापकारिभिः। यत्र सा वैष्णवी माया जन्तून् पाशैर्न पाशयेत्। केचिद्वदन्तुर्हरिद्वारं मोक्षद्वारं परे जगुः। गङ्गाद्वारं च केऽप्याहुः केचिन्मायापुरीं पुनः। यतो विनिर्गता गङ्गा ख्याता भागीरथी भुवि" काशीखं०।

गङ्गाधर ಗಂಗಾಧರ (पुं०) ಆಕಾಶದಿಂದ ವೇಗವಾಗಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ಗಂಗೆಯನ್ನು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದ ಪರಮೇಶ್ವರ. धरति — धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। गङ्गाया धरः। "महापुण्यां गगनतः पतन्तीं वै महेश्वरः। दधार शिरसा गङ्गां तामेव दिवि सेवते" भा०।

गङ्गापुत्र ಗಂಗಾಪುತ್ರ, –सुत –ಸುತ, –सूनु –ಸೂನು (पुं०) 1. ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯ. गङ्गायाः पुत्रः सुतः सूनुर्वा। [ಗಂಗೆಯು ಒಂದು ದಿನ ಬ್ರಹ್ಮನ ಆಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದ ಇಕ್ಷ್ವಾಕುವಂಶದ ಮಹಾಭಿಷನಿಗೂ ಇವಳಿಗೂ ಪರಸ್ಪರ ಮೋಹವುಂಟಾಯಿತು. ಅದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಅವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವಂತೆ ಶಾಪವಿತ್ತನು. ಮಹಾಭಿಷನು ಶಂತನುವಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದನು. ಗಂಗೆಯು ಭೂಲೋಕಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದಾಗ ವಸಿಷ್ಠರಿಂದ ಶಪ್ತರಾದ ಅಷ್ಟವಸುಗಳೂ ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ತಮಗೆ ತಾಯಿಯಾಗಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿ "अस्तु" ಎಂದಳು.

ಒಂದು ದಿನ ಶಂತನುವು ಗಂಗಾತೀರದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಇವನಿಗೂ ಗಂಗೆಗೂ ಪರಸ್ಪರ ಮೋಹವುಂಟಾಯಿತು. ತಾನು ಆಡಿದ ಮಾತಿಗೂ ಮಾಡಿದ ಕೆಲಸಕ್ಕೂ ಅಡ್ಡಿ ಬರಕೂಡದೆಂಬ ಕರಾರಿನ ಮೇಲೆ ಗಂಗೆಯು ಶಂತನುವನ್ನು ಮದುವೆಯಾದಳು. ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಗಂಗೆಯು ತಾನು ಹೆತ್ತ ಮಕ್ಕಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಹುಟ್ಟಿದ ಕೂಡಲೆ ನದಿಯಲ್ಲಿ ಬಿಸಾಡುತ್ತ ಬಂದಳು. ಏಳು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸುವವರೆಗೂ ರಾಜನು ಸುಮ್ಮನಿದ್ದನು. ಎಂಟನೆಯ ಮಗುವನ್ನೂ ಗಂಗೆಯು ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಮಾಡಲು ಹೊರಟಾಗ ರಾಜನು ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಲು ಗಂಗೆಯು ತನ್ನ ಒಪ್ಪಂದವು ಮುರಿಯಿತಾದುದರಿಂದ ತಾನಿನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿ ಅಷ್ಟವಸುಗಳ ವಿಷಯವನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿ ಸಮಯಬಂದಾಗ ಮಗುವನ್ನು ತಂದೊಪ್ಪಿಸುವುದಾಗಿ ಹೇಳಿ ಶಿಶುವಿನೊಡನೆ ಹೊರಟು ಹೋದಳು. ಈ ಎಂಟನೆಯ ಮಗನೇ ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯನು. "एतत् श्रुत्वा वचो राज्ञः सस्मितं मृदु वल्गु च। वसूनां समयं श्रुत्वाऽथाभ्यागच्छदनिन्दिता। उवाच चैवं राज्ञः सा ह्लादयन्ती मनो गिरा। भविष्यामि महीपाल महिषी ते वशानुगा। यत्तु कुर्यामहं राजन् शुभं वा यदि वाऽशुभम्। न तद्वारयितव्यास्मि न वक्तव्या तथाप्रियम्। एवं हि वर्तमानेऽहं त्वयि वत्स्यामि पार्थिव। वारिता विप्रियं चोक्ता त्यजेयं त्वामसंशयम्। तथेति राज्ञा सा तूक्ता तथा भरतसत्तम। प्रहर्षमतुलं लेभे प्राप्य तं पार्थिवोत्तमम्। न प्रष्टव्येति मन्वानः न स तां किञ्चिदुक्तवान्।................। जातं जातं च सा पुत्रं क्षिपत्यम्भसि भारत।..................।

पुरन्ध्रि सुमहत्पापं संप्राप्तं ते विगर्हिते। स्त्री उवाच— पुत्रकाम न ते हन्मि पुत्रं पुत्रवतां वर। जीर्णोऽस्तु मम वासोऽयं यथा स समयः कृतः"] ಇತ್ಯಾದಿ. भा० आदि०। 2. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ. [ಪಾರ್ವತೀ ಪರಮೇಶ್ವರರು ಕ್ರೀಡಾಸಕ್ತರಾಗಿದ್ದಾಗ ಅಗ್ನಿಯು ಹೋಗಿ ವಿಘ್ನವುಂಟು ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಕುಪಿತಳಾದ ಪಾರ್ವತಿಯು ಅಗ್ನಿಯೇ ಆ ಗರ್ಭವನ್ನು ಧರಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯು ಕೆಲವು ಕಾಲ ಧರಿಸಿ ತಾಳಲಾರದೆ ಅದನ್ನು ಗಂಗೆಯಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟನು. ಗಂಗೆಯು ಶರವಣದಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟಳು. ಅಲ್ಲಿ ಷಣ್ಮುಖನ ಜನನವಾಯಿತು. ಇದರಿಂದ ಷಣ್ಮುಖನಿಗೆ "**गङ्गापुत्रः**" ಎಂದೂ "**शरवणभवः**" ಎಂದೂ ಹೆಸರಾಯಿತು.]

गङ्गायात्रा ಗಂಗಾಯಾತ್ರಾ (स्त्री०) ಗಂಗಾನದಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಯಾತ್ರೆ. गङ्गां गङ्गास्नानमुद्दिश्य यात्रा।

गङ्गालहरी ಗಂಗಾಲಹರೀ (स्त्री०) 1. ಗಂಗಾನದಿಯ ಅಲೆಗಳ ಸಾಲು. 2. ಜಗನ್ನಾಥಪಂಡಿತನು ರಚಿಸಿದ ಗಂಗಾನದಿಯ ಸ್ತೋತ್ರ.

गङ्गावतार ಗಂಗಾವತಾರ (पुं०) 1. ಗಂಗೆಯು ಸ್ವರ್ಗ ಲೋಕದಿಂದ ಇಳಿದು ಬಂದ ಪ್ರದೇಶ, ಗಂಗಾದ್ವಾರ, ಹರಿದ್ವಾರವೆಂಬ ಕ್ಷೇತ್ರ. गङ्गाया अवतारोऽत्र। ["गङ्गाद्वार" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 2. ಗಂಗೆಯು ಭೂಲೋಕಕ್ಕೆ ಇಳಿದುಬಂದುದು. गङ्गाया अवतारः। ಸಗರಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಯಜ್ಞಾಶ್ವವನ್ನು ಹುಡುಕಲು ಹೋದ ಅವನ ಅರವತ್ತು ಸಹಸ್ರಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳೂ ಕಪಿಲ ಮಹರ್ಷಿಯ ಕೋಪಾಗ್ನಿಯಿಂದ ದಗ್ಧರಾಗಲು ಅವರ ಪ್ರಪೌತ್ರ (ಮರಿಮಗ) ನಾದ ಭಗೀರಥನು ಅವರಿಗೆ ಸದ್ಗತಿ ಯುಂಟಾಗಿಸಲು ಭೂಲೋಕಕ್ಕೆ ಗಂಗೆಯನ್ನು ಕರೆತರಲು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಕುರಿತು ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಲಾಗಿ ಅದರಿಂದ ಮೆಚ್ಚಿದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಅದಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿದನು. ಗಂಗೆಯು ಇಳಿದಂ ಬರುವ ವೇಗವನ್ನು ತಡೆಯಲು ಪರಶಿವನು ಒಪ್ಪಿದನು. ಗಂಗೆಯು ಮೊದಲು ಪರಮೇಶ್ವರನ ಜಟೆಗಳ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದೆ ಭಗೀರಥನೊಡನೆ ಬರುತ್ತ ದಾರಿ ಯಲ್ಲಿ ಜಹ್ನುವಿನ ಯಜ್ಞಶಾಲೆಗೆ ನುಗ್ಗಲಾಗಿ ಜಹ್ನುವು ಗಂಗೆಯನ್ನು ಆಪೋಶನ ಮಾಡಿದನು. ಬಳಿಕ ಭಗೀರಥನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಂತೆ ಜಹ್ನುವು ತನ್ನ ಕಿವಿಯಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟನು.

ಪರಮೇಶ್ವರನ ಜಟಾಗಹ್ವರದಿಂದ ಹೊರಟ ಗಂಗೆಯು ಏಳು ಶಾಖೆಗಳಾಗಿ ಪ್ರವಹಿಸಿತು. ಹ್ಲಾದಿನಿ, ಪಾವನಿ ಮತ್ತು ನಳಿನಿಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಶಾಖೆಗಳು ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿಗೂ ಸುಚಕ್ಷು, ಸೀತೆ ಮತ್ತು ಸಿಂಧುಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಶಾಖೆಗಳು ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕಿಗೂ ಪ್ರವಹಿಸಿ ಒಂದು ಶಾಖೆಯು ಭಗೀರಥ ನೊಡನೆ ಬಂದಿತು. ಈರೀತಿ ಮೂರು ಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಹರಿದುಬಂದುದರಿಂದ ಗಂಗೆಗೆ "**त्रिपथगा**" ಎಂಬ ಹೆಸ ರಾಯಿತು. **—अवतरणम् — ಅವತರಣಮ್.**

गङ्गासागर ಗಂಗಾಸಾಗರ (पुं०) ಗಂಗಾನದಿಯೊಡನೆ ಸೇರಿದ ಸಮುದ್ರ, ಗಂಗಾ ಸಮುದ್ರಗಳ ಸಂಗಮ. गङ्गया सङ्गतः सागरः।

गङ्गोद्भेद ಗಂಗೋದ್ಭೇದ (पुं०) ಗಂಗೆಯು ಭೂಲೋಕ ದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡ ಸ್ಥಳ. गङ्गाया उद्भेदः प्रथमप्रकाशो यत्र। "गङ्गोद्भेदं समासाद्य तर्पयेत् पितृदेवताः। वाजपेयमवाप्नोति ब्रह्मभूतो भवेत् सदा" भा० वन० ८१।

गच्छ ಗಚ್ಛ (पुं०) ವೃಕ್ಷ, ಮರ. गम्लृ (गतौ) "क्विप्" (वा० ३-२-९४)। गत्। गतं गमनं छ्यति — छो (छेदने) "कः" (३-२-४)। "वृक्षः कारस्करो गच्छः पलाशी विष्टरः स्थिरः" त्रिकाण्ड०।

गच्छत् ಗಚ್ಛತ್ (वि०) 1. ಹೋಗುತ್ತಿರುವ, ನಡೆಯು ತ್ತಿರುವ. गम्लृ (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "दूरेऽभवन्भोजबलस्य गच्छतः शैलोपमातीतगजस्य निम्नगाः" माघ० १२-६१। 2. ಪಡೆಯುವ, ಹೊಂದುವ. "गच्छता दशरथेन निर्वृतिं भूभुजामसुलभां भुजाबलात्" चं० रा०। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **गच्छन्ती ಗಚ್ಛಂತೀ.** "गच्छन्तीरलसमवेक्ष्य विस्मयिन्यस्तास्तन्वीर्न विदधिरे गतानि हंस्यः" माघ० ८-७।

गज—मदे शब्दे च (भ्वा० पर० अक० से०)। गजति। जगाज। गजिता। अगजत्। अगजीत्। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ಶಬ್ದಮಾಡು, ಗರ್ಜಿಸು. 2. ಮದಿಸು. "हया जिहेषिरे हर्षाद्गम्भीरं जगजुर्गजाः" भट्टि० १४-५।

गज — शब्दे (चुरा० उभ० अक० से०)। गाजयति, —ते। ಇತ್ಯಾದಿ. ಶಬ್ದಮಾಡು, ಗರ್ಜಿಸು.

गज ಗಜ (पुं०) 1. ಆನೆ. गजति — गज (मदे) "अच्" (३-१-१३४)। "रुद्धे गजेन सरितः सरुषावतारे रिक्तोदपात्रकरमास्त चिरं जनौघः" माघ० ५-३३। 2. ಎಂಟು ಸಂಖ್ಯೆ. 3. ಒಂದು ಅಳತೆ. "अरत्नीनां शतान्यष्टौ एकषष्ट्यन्वितानि च। गजप्रमाणमाख्यातं मुनिभिर्मानकोविदैः"। 4. ಒಂದು ಗಜದ ಅಳತೆ,

ಮನುಷ್ಯನ ಮೂವತ್ತು ಅಂಗುಲಗಳ ಅಳತೆ. "साधारण-नराङ्गुल्या त्रिशदङ्गुलको गजः"। 5. ವಾಸ್ತುಪುರುಷನ ಒಂದು ಸ್ಥಾನ. "गजो माने मतङ्गजे। वास्तुनः स्थानभेदे च" मेदि०। 6. ಔಷಧವನ್ನು ಪುಟಹಾಕಲು ತೋಡುವ ಹಳ್ಳ,-ಗುಣಿ. "हस्तप्रमाणगर्तो यः पुटः स तु गजाह्वयः। इत्थं चारत्निके कुण्डे पुटो वाराह उच्यते" वैद्यक-प्रयोगामृतम्। 7. ಮಹಿಷಾಸುರನ ಮಗನಾದ ಒಬ್ಬ ಅಸುರ, ಗಜಾಸುರ. "महिषासुरपुत्रोऽसौ समायाति गजासुरः। प्रमथन् प्रमथान् सर्वान् निजवीर्यमदोद्धतः" काशीखं०। 8. ಸುಗ್ರೀವನ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ವಾನರ. "गजो गवाक्षो गवयः शरभो गन्धमादनः" रामा०।

गजकर्ण ಗಜಕರ್ಣ (पुं०) ಒಬ್ಬ ಯಕ್ಷ. गजस्य कर्ण इव कर्णोऽस्य। "कुस्तुम्बरुः पिशाचश्च गजकर्णो विशालकः" भा०।

गजकूर्माशिन् ಗಜಕೂರ್ಮಾಶಿನ್ (पुं०) ಆನೆ ಮತ್ತು ಆಮೆಗಳನ್ನು ತಿಂದ ಗರುಡ. गजकूर्मावश्नाति — अश (भोजने) णिनिः (३-२-७८)। [ತಪಸ್ವಿಗಳಾದ ವಿಭಾವಸು-ಸುಪ್ರತೀಕರೆಂಬ ಇಬ್ಬರು ಮುನಿಸಹೋದರರಿಗೆ ಆಸ್ತಿಯ ವಿಭಾಗದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಾಗ್ವಾದ–ಮನಸ್ತಾಪಗಳು ಬೆಳೆದು ಪರಸ್ಪರ ಶಾಪದಿಂದ ಇಬ್ಬರೂ ಆನೆ ಮತ್ತು ಆಮೆಗಳಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿ, ಒಂದು ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರೂ ಸೇರಿ ಜನ್ಮಾಂತರ ದ್ವೇಷದಿಂದ ಅಲ್ಲೂ ಕಾದಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಗರುಡನು ತಾಯಿಯ ಶಾಪವಿಮೋಚನೆಗಾಗಿ ಅಮೃತವನ್ನು ತರಲು ಹೋಗುತ್ತ ತಾಯಿಯ ಮಾತಿನಂತೆ ನಿಷಾದ (ಬೇಡ) ರನೇಕರನ್ನು ತಿಂದರೂ ತೃಪ್ತನಾಗದೆ ಕೊನೆಗೆ ತಂದೆಯ ಮಾತಿನಂತೆ ಈ ಸರೋವರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಅಲ್ಲಿ ಕಾದಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಈ ಗಜ ಮತ್ತು ಕೂರ್ಮಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಭಕ್ಷಿಸಿದನು.] भा० आदि० २९।

गजकृष्णा ಗಜಕೃಷ್ಣಾ (स्त्री०) ಗಜಹಿಪ್ಪಲಿ. गज इव कृष्णा।

गजगमन ಗಜಗಮನ (न०) ಆನೆಯಂತೆ ಗಂಭೀರವಾದ ನಡಗೆ. गज इव गमनम्।

गजगामिनी ಗಜಗಾಮಿನೀ (स्त्री०) ಆನೆಯಂತೆ ಗಂಭೀರವಾದ ನಡಗೆಯುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. गज इव गच्छति — गम्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। "ङीप्" (४-१-५)।

गजचिर्भटा ಗಜಚಿರ್ಭಟಾ (स्त्री०) ಹಾವು ಮೆಕ್ಕೆಗಿಡ.

गजच्छाया ಗಜಚ್ಛಾಯಾ (स्त्री०) 1. ತಿಥಿ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಯೋಗ. ಮಘಾ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನೂ ಹಸ್ತನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನೂ ಇರುವಾಗ ಬರುವ ಒಂದು ಪುಣ್ಯತಿಥಿ. "यदेन्दुः पितृदैवत्ये हंसश्चैव करे स्थितः। यस्यां तिथिर्भवेत्सा हि गजच्छाया प्रकीतिता"। ಇದೊಂದು ಶ್ರಾದ್ಧಕಾಲ. "व्यतीपातो गजच्छाया ग्रहणं चन्द्रसूर्ययोः। श्राद्धं प्रति रुचिश्चैते श्राद्धकालाः प्रकीर्तिताः" याज्ञ० १-२१८। 2. ಸೂರ್ಯ ಗ್ರಹಣಕಾಲ. "सैंहिकेयो यदा भानुं ग्रसते पर्वसन्धिषु। गजच्छाया तु सा प्रोक्ता श्राद्धं तत्र प्रकल्पयेत्"।

गजढक्का ಗಜಢಕ್ಕಾ (स्त्री०) ಆನೆಯ ಮೇಲೆ ಏರಿಸಿರುವ ನಗಾರಿ. "गजढक्का मदाम्नातः" हारा०।

गजता ಗಜತಾ (स्त्री०) ಆನೆಗಳ ಗುಂಪು. गजानां समूहः "तल्" (वा० ४-२-४३)। "आलोकयामास हरिर्महीधरानधिश्रयन्तीर्गजताः परः शताः" माघ० १२-५०।

गजदन्त ಗಜದಂತ (पुं०) 1. ಆನೆಯ ಕೊಂಬುಗಳಂತೆ ಕೊಂಬುಗಳುಳ್ಳ ವಿನಾಯಕ, ಗಣಪತಿ. 2. ಆನೆಯ ಕೊಂಬು. गजस्य दन्तः। "गजदन्तमयीं दिव्यां शिबिकामन्तरिक्षगाम्" रामा०। 3. ನಾಗದಂತ, ಮನೆಯ ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಬಟ್ಟೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತೂಗುಹಾಕಲು (ಇಡಲು) ಹೊಡೆದಿರುವ ಆನೆಯ ಕೊಂಬುಗಳಂತಿರುವ ಗೂಟ. 4. ಹಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಹುಟ್ಟಿರುವ ಹಲ್ಲು. (वि०) 5. ಆನೆಯ ಕೊಂಬಿನಂತೆ ಹಲ್ಲುಗಳುಳ್ಳ.

गजदान ಗಜದಾನ (न०) 1. ಆನೆಯ ಮದದ ನೀರು. गजस्य दानम्। ಆನೆಯ ಮೈಯಿಂದ ಮದೋದಕವು ಹೊರಡುವ ಜಾಗಗಳು—ಸೊಂಡಿಲು, ಗಂಡ (ಕಪೋಲ) ಸ್ಥಲಗಳು, ಜನನೇಂದ್ರಿಯ, ಕಣ್ಣುಗಳು. "करात् कटाभ्यां मेढ्राच्च नेत्राभ्यां च मदस्रुतिः"। 2. ಆನೆಯ ದಾನ, ಆನೆಯ ಕೊಡುಗೆ.

गजनासा ಗಜನಾಸಾ (स्त्री०) ಆನೆಯ ಸೊಂಡಿಲು. गजस्य नासा।

गजनासोरू ಗಜನಾಸೋರೂ (स्त्री०) ಆನೆಯ ಸೊಂಡಿಲಿನಂತೆ ತೊಡೆಯುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. गजस्य नासेव ऊरू यस्याः। ಆನೆಯ ಸೊಂಡಿಲಿನಂತೆ ಹೆಂಗಸರ ತೊಡೆಗಳು ಮೇಲುಗಡೆ ದಪ್ಪವಾಗಿದ್ದು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬರಬರುತ್ತಾ ಸಣ್ಣದಾಗಿರುವುವು. "धर्मस्तु गजनासोरु सद्भिराचरितः पुरा" रामा०।

गजपति ಗಜಪತಿ (पुं०) 1. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಆನೆ. गजानां पतिः। 2. ಬಹಳ ಎತ್ತರವಾದ ಆನೆ. 3. ಆನೆಗಳ ಗುಂಪಿನ ಯಜಮಾನ, ಸಲಗ.

गजपतिद्वयस ಗಜಪತಿದ್ವಯಸ(वि०) ಆನೆಯ ಪ್ರಮಾಣವುಳ್ಳ, ಆನೆಯಷ್ಟು ಎತ್ತರವುಳ್ಳ. गजपतिः प्रमाणमस्य "द्वयसच्" (५-२-३७)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–द्वयसी –ದ್ವಯಸೀ.** "गजपतिद्वयसीरपि हैमनस्तुहिनयन् सरितः पृषतां पतिः" माघ० ६-५५।

गजपिप्पली ಗಜಪಿಪ್ಪಲೀ(स्त्री०)ಗಜಪಿಪ್ಪಲಿ. गजोपपदा पिप्पली। "चविकायाः फलं प्राज्ञैः कथिता गजपिप्पली। गजकृष्णा कटुर्वातश्लेष्मनुत् वह्निवर्धनी" सुश्रुत०।

गजपुङ्गव ಗಜಪುಂಗವ (पुं०) ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಆನೆ. गजानां पुङ्गवः।

गजपुट ಗಜಪುಟ (पुं०) ಒಂದು ಹಸ್ತ (ಮೊಳ) ದ ಪ್ರಮಾಣದ (ಆಳವುಳ್ಳ) ಹಳ್ಳ, ಔಷಧವನ್ನು ಪುಟಹಾಕಲು ತೋಡುವ ಗುಣಿ. "हस्तप्रमाणो गर्तो यः पुटः स तु गजाह्वयः"।

गजपुर ಗಜಪುರ (न०) ಹಸ್ತಿನಾಪುರ, ಧರ್ಮರಾಜನ ರಾಜಧಾನಿ. गजस्य हस्तिनामकनृपस्य पुरम्। "स निर्ययौ गजपुरात् याजकैः परिवारितः" भा० अनु० १६७-६।

गजप्रिया ಗಜಪ್ರಿಯಾ (स्त्री०) ಆನೆಬೇಲದ ಮರ. गजस्य प्रिया।

गजबन्धन ಗಜಬಂಧನ (न०) ಆನೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಕಂಬ. गजा बध्यन्तेऽत्र—बन्ध (बन्धने) "ल्युट्" (३-३-११७)। (स्त्री०) **–बन्धनी –ಬಂಧನೀ.** ಆನೆಯ ಕರವಟ್ಟಿಗೆ, ಗಜಶಾಲೆ. "ङीप्" (४-१-१५)। **–बन्धिनी –ಬಂಧಿನೀ.** गजानां बन्धोऽस्त्यत्र "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)। ಗಜಶಾಲೆ.

गजभक्ष्या ಗಜಭಕ್ಷ್ಯಾ (स्त्री०) ಆನೆಬೇಲದ ಮರ. गजैर्भक्ष्यते — भक्ष (अदने) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

गजमण्डलिका ಗಜಮಂಡಲಿಕಾ (स्त्री०) ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಿ ನಿಂತಿರುವ ಆನೆಗಳ ಒಂದು ವರ್ತುಲ. गजानां मण्डली स्वार्थे "कः"।

गजमाचल ಗಜಮಾಚಲ (पुं०) ಆನೆಯ ಗರ್ವವನ್ನು ಅಡಗಿಸುವ ಸಿಂಹ. गजस्य माचं कल्कं लुनाति — लूञ् (छेदने) "डः" बाहु०। "कण्ठीरवस्तु पारीन्द्रः केसरी गजमाचलः" हारा०।

गजमुक्ता ಗಜಮುಕ್ತಾ (स्त्री०) **–मौक्तिक –ಮೌಕ್ತಿಕ** (न०) ಆನೆಯ ಕುಂಭಸ್ಥಳದಲ್ಲಿರುವ ಮುತ್ತು. गजस्य कुम्भोद्भवा (वं) मुक्ता मौक्तिकं वा। "घर्मजनितपुलकेन लसद्गजमौक्तिकावलिगुणेन वक्षसा" किरा० १२-४०।

ಮುತ್ತುಗಳು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಮೂಲಗಳು: (1) जीमूतः (ಮೇಘ), (2) करी (ಆನೆ), (3) मत्स्यः (ಮೀನು), (4) अहिः (ಸರ್ಪ), (5) वंशः (ಬಿದಿರು), (6) शङ्खः (ಶಂಖ), (7) वराह (ಹಂದಿ) जाः ಮುತ್ತು (8) शुक्तिः (ಮುತ್ತಿನ ಚಿಪ್ಪು) "उद्भवाश्च विज्ञेया अष्टौ मौक्तिकयोनयः"।

गजमुख ಗಜಮುಖ, –वदन –ವದನ, –वक्त्र –ವಕ್ತ್ರ (पुं०) ವಿನಾಯಕ, ಗಣಪತಿ. गजस्य मुखमिव मुखं वदनमिव वदनं वक्त्रमिव वक्त्रं वाऽस्य। [ವಿವರಕ್ಕೆ "गजानन" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

गजमोटन ಗಜಮೋಟನ (पुं०) ಆನೆಯನ್ನು ಸಂಹರಿಸುವ ಸಿಂಹ. गजं मोटयति — मुट (संचूर्णने) "ल्युः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **–मोटनी –ಮೋಟನೀ.**

गजयूथ ಗಜಯೂಥ(न०)ಆನೆಗಳ ಗುಂಪು. गजानां यूथम्।

गजराज ಗಜರಾಜ (पुं०) ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಆನೆ. गजानां राजा "टच्" (५-४-९१)।

गजरिपु ಗಜರಿಪು (पुं०) ಆನೆಯ ಶತ್ರು, ಸಿಂಹ. गजस्य रिपुः।

गजवत् ಗಜವತ್ (वि०) ಆನೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಆನೆಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವ. गजाः सन्त्यस्मिन् "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

गजवीथी ಗಜವೀಥೀ (स्त्री०) ಉತ್ತರ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ ರೋಹಿಣಿ ಮೃಗಶೀರ್ಷ ಮತ್ತು ಆರ್ದ್ರಾ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು. "रोहिण्यार्द्रामृगशिरो गजवीथ्यभिधीयते"॥

गजशास्त्र ಗಜಶಾಸ್ತ್ರ (न०) ಆನೆಗಳ ಲಕ್ಷಣ ಅವುಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆ, ಅವನ್ನು ಪಳಗಿಸುವುದು ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಕುರಿತ ಒಂದು ಗ್ರಂಥ.

गजशिक्षा ಗಜಶಿಕ್ಷಾ (स्त्री०) ಆನೆಗಳನ್ನು ಪಳಗಿಸಿ ನಡೆಸುವುದು ಮುಂತಾದುದನ್ನು ಕಲಿಯುವುದು. "तथैव गज-शिक्षायां नीतिशास्त्रेषु पारगः" भा० आदि०।

गजशिरस् ಗಜಶಿರಸ್ (पुं०)1. ಒಬ್ಬ ದೈತ್ಯ. गजस्येव शिरोऽस्य। "गजोदरो गजशिरा गजस्कन्धो गजेक्षणः" हरिवं०। (न०) 2. ಆನೆಯ ತಲೆ.

गजसाह्वय ಗಜಸಾಹ್ವಯ (न०) ಹಸ್ತಿನಾಪುರ. "स तूर्यशतशङ्खानां भेरीणां च महास्वनैः। हर्षयन् सर्वशः पौरान् विवेश गजसाह्वयम्" भा० आदि० ११२-४५।

गजस्कन्ध ಗಜಸ್ಕಂಧ (ಪುಂ) ಒಬ್ಬ ದೈತ್ಯ. ["गजशिरस्" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

गजस्नान ಗಜಸ್ನಾನ (ನಂ) ಆನೆಯು ಮಾಡುವ ಸ್ನಾನ. गजस्य स्नानम्। ಆನೆಯು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಮೈ ಅದ್ದುವುದು. ಅಥವಾ ಸೊಂಡಿಲಿನಿಂದ ಮೈಗೆ ನೀರೆರಚಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ಆದರೆ ಮರುಕ್ಷಣದಲ್ಲೇ ಮೈಗೆಲ್ಲಾ ಧೂಳನ್ನು ಎರಚಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ಇದರಿಂದ ಅದರ ಸ್ನಾನವು ವ್ಯರ್ಥ. ಅಂತೆಯೇ ಪರಮಾತ್ಮನ ಧ್ಯಾನ, ಅವನಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿ ಇವುಗಳಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಯಾವ ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ತೀರ್ಥಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದರೂ ಅದು ಗಜಸ್ನಾನದಂತೆ ವ್ಯರ್ಥವೆಂದು ಶ್ರೀ ಕುಲಶೇಖರಾಳ್ವಾರ್ ಅವರು ಮುಕುಂದಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. "तीर्थानामवगाहनानि च गजस्नानं विना यत्पदद्वन्द्वाम्भोरुहसंस्मृतिं विजयते देवः स नारायणः" मु० मा०।

गजाग्रणी ಗಜಾಗ್ರಣೀ (ಪುಂ) ಐರಾವತ.

गजाजीव ಗಜಾಜೀವ (ಪುಂ) ಆನೆಗಳನ್ನು ಕಾಪಾಡುವುದು ಮುಂತಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ ಜೀವನ ಮಾಡುವವನು, ಮಾವಟಿಗ. गजैराजीवो जीवनमस्य — आ + जीव (प्राणधारणे) "घञ्" (३-३-१८)।

गजानन ಗಜಾನನ (ಪುಂ) ವಿನಾಯಕ, ಗಣಪತಿ. गजस्याननमिव आननमस्य। ಗಣಪತಿಯ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಕಥೆಗಳು ಅನೇಕವಾಗಿರುವುವು.

(1) ಗಣಪತಿಯು ಪಾರ್ವತಿಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ತಲೆಯಿಲ್ಲದೆ ಜನಿಸಿದನು. ಆಗ ಪರಮೇಶ್ವರನು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಕೈಲಾಸದಲ್ಲಿ ಕತ್ತರಿಸಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದ ಗಜಾಸುರನ ತಲೆಯನ್ನು ತಂದು ಸೇರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಗಣಪತಿಗೆ "**ಗಜಾನನ**"ನೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. स्कान्द० गणेशखण्डः।

(2) ಪಾರ್ವತಿಯು ಒಂದು ದಿನ ಅಂಗಲೇಪನ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದ ಲೇಪನ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸೇರಿಸಿ ಒಂದು ಬೊಂಬೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದಳು. ಅದು ಆನೆಯಂತೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಗಂಗೆಯಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟಳು. ಗಂಗೆಯು ಅದನ್ನು "ಮಗು" ಎಂದು ಕರೆಯಲು ಪಾರ್ವತಿಯೂ ಹಾಗೆಯೇ ಕರೆದಳು. ಅದಕ್ಕೆ ಜೀವಕಳೆ ಬಂದಿತು. ಆಗ ಶಿಶುವಿಗೆ "**ಗಜಾನನ**"ನೆಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟು ದೇವಗಣಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದುದರಿಂದ "ಗಣಪತಿ" ಯೆಂದೂ ಹೆಸರಾಯಿತು. स्कान्द० कौमारखण्डः।

(3) ದಕ್ಷಯಜ್ಞವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಿದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವೀರಭದ್ರನು ವಿನಾಯಕನ ತಲೆಯನ್ನೂ ಕತ್ತರಿಸಿದನು. ಅದರಿಂದ ಹೆದರಿದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ವಿನಾಯಕನನ್ನು ಬದುಕಿಸಿಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಪರಶಿವನಲ್ಲಿ ಮೊರೆಯಿಟ್ಟರು. ಈಶ್ವರನ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿಗೆ ತಲೆಯನ್ನಿಟ್ಟು ಮಲಗಿದ್ದ ಒಂದು ಆನೆಯ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ತಂದು ಸೇರಿಸಿದರು. ಆಗ ವಿನಾಯಕನಿಗೆ "**ಗಜಾನನ**"ನೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು.] ब्रह्मवै० गणपतिखण्डः। ಇತ್ಯಾದಿ.

गजायुर्वेद ಗಜಾಯುರ್ವೇದ (ಪುಂ) ಆನೆಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿ ಬರೆದ ಒಂದು ವೈದ್ಯಗ್ರಂಥ, ಗಜವೈದ್ಯ, ಆನೆಗಳ ರೋಗ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಕುರಿತ ಒಂದು ಗ್ರಂಥ.

गजारि ಗಜಾರಿ (ಪುಂ) ಆನೆಗೆ ಶತ್ರುವಾದ ಸಿಂಹ. गजस्यारिः।

गजारोह ಗಜಾರೋಹ (ಪುಂ) ಆನೆಯ ಮೇಲೆ ಹತ್ತಿ ಸವಾರಿಮಾಡುವವನು, ಮಾವಟಿಗ. गजमारोहति — आ + रुह (बीजजन्मादौ) "अण्" (३-२-१)। "धन्विनस्तुरगारूढाः गजारोहान् शरैः क्षतान्" कुमा० १६-३७।

गजाशन ಗಜಾಶನ (ಪುಂ) 1. ಆನೆಬೇಲದಮರ. 2. ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಅರಳಿಮರ. 3. ತಾವರೆಯ ದಂಟು. गजैरश्यते— अश (भोजने) कर्म० "ल्युट्" (३-३-११३)।

गजासुर ಗಜಾಸುರ (ಪುಂ) ಆನೆಯ ಜನ್ಮವೆತ್ತಿದ ಒಬ್ಬ ಅಸುರ. ಸಕಲ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞನೂ ದೇವಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಪೂಜಾನಿರತನೂ ಆಗಿದ್ದ ಮಹೇಶನೆಂಬ ರಾಜನೊಬ್ಬನು ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅವನಿಂದ ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದಾಗಿ ತಿಳಿದ ನಾರದಮಹರ್ಷಿಯ ಶಾಪದಿಂದ ಗಜಮುಖನಾದ ಒಬ್ಬ ಅಸುರನಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದನು. ಈತನೇ ಮಹಿಷಾಸುರನ ಮಗನಾದ ಗಜಾಸುರನು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "कृत्तिवासस्" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

गजास्य ಗಜಾಸ್ಯ (ಪುಂ) 1. ಗಣಪತಿ. गजस्येवास्यं यस्य। 2. ಗಜಾಸುರ. (ನಂ) 3. ಆನೆಯ ಮುಖ. (ವಿಂ) 4. ಆನೆಯ ಮುಖದಂತೆ ಮುಖವುಳ್ಳ.

गजेन्द्र ಗಜೇಂದ್ರ (ಪುಂ) 1. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಆನೆ. गजः इन्द्र इव। 2. ಆನೆಗಳ ಹಿಂಡುಗಳ ಯಜಮಾನ, ಸಲಗ. गजानामिन्द्रः। "यां चन्द्रकैर्मदजलस्य महानदीनां नेत्रश्रियं विकसतो विदधुर्गजेन्द्राः" माघ० ५-४०। 3. ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿಯ ಶಾಪದಿಂದ ಆನೆಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಇಂದ್ರದ್ಯುಮ್ನ. [ಪರಮಭಕ್ತನಾದ ಇಂದ್ರದ್ಯುಮ್ನ ರಾಜನು ಒಂದು ದಿನ ದೇವತಾರ್ಚನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿಯು ತಮ್ಮನ್ನು ಗೌರವಿಸಲಿಲ್ಲವೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಆನೆಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವಂತೆ ರಾಜನಿಗೆ ಶಾಪ

ವಿತ್ತರು. ಇವನು ಆನೆಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದರೂ ಸಂಸ್ಕಾರ ವಿಶೇಷದಿಂದ ಸರ್ವದಾ ಪರಮಾತ್ಮನ ಧ್ಯಾನದಲ್ಲೇ ಆಸಕ್ತನಾಗಿದ್ದನು. ಒಂದು ದಿನ ವರುಣನ ಉದ್ಯಾನವನದಲ್ಲಿದ್ದ ತಟಾಕವೊಂದರಲ್ಲಿ ನೀರು ಕುಡಿಯಲು ಹೋಗಿ ಮೊಸಳೆಯ ಬಾಯಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡಾಗ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಬೇಡಿಕೊಂಡರೂ ಯಾರೂ ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಬರಲಿಲ್ಲ. ಕೊನೆಗೆ ಇವನ ಮೊರೆಗೆ ಕಿವಿಗೊಟ್ಟ ವಿಷ್ಣುವು ಆ ಕೂಡಲೆ ಗರುಡಾರೂಢನಾಗಿ ಬಹಳ ರಭಸದಿಂದ ಬಂದು ಚಕ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಮೊಸಳೆಯನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಗಜೇಂದ್ರನನ್ನು ಬದುಕಿಸಿದನು.] "तं तद्वदार्तमुपलभ्य जगन्निवासः स्तोत्रं निशम्य दिविजैः सह संस्तुवद्भिः। छन्दोमयेन गरुडेन समुह्यमानः चक्रायुधोऽभ्यगमदाशु यतो गजेन्द्रः। सोऽन्तःसरस्युरुबलेन गृहीत आर्तः दृष्ट्वा गरुत्मति हरिं ख उपात्तचक्रम्। उत्क्षिप्य सांबुजकरं गिरमाह कृच्छ्रात् नारायणाखिलगुरो! भगवन्नमस्ते। तं वीक्ष्य पीडितमजः सहसावतीर्य सग्राहमाशु सरसः कृपयोज्जहार। ग्राहाद्विपाटितमुखादरिणा गजेन्द्रं संपश्यतां हरिरमूमुचदुस्रियाणाम्" भाग० ८-३-३१–३३। ದೇವಲ ಶಾಪದಿಂದ ಮೊಸಳೆಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ್ದ ಹೂಹೂ ಎಂಬ ಗಂಧರ್ವನಿಗೂ ಅಗಸ್ತ್ಯ ಶಾಪದಿಂದ ಗಜವಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ್ದ ಇಂದ್ರದ್ಯುಮ್ನ ರಾಜನಿಗೂ ಶಾಪದಿಂದ ವಿಮೋಚನೆಯಾಯಿತು.]

गञ्ज ಗಂಜ (पुं०) 1. ದನಗಳ ಕೊಟ್ಟಿಗೆ. "गोष्ठागारेऽपि गञ्जः स्यात्" हारा०। 2. ಗಣಿ. 3. ಧನಕನಕಾದಿಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿಡುವ ಮನೆ, ಜವಾಹಿರಿಯ ಕೊಠಡಿ. 4. ಅಗೌರವ, ಅವಮರ್ಯಾದೆ. गजि (शब्दे) अधि० भावे वा "घञ्"। (स्त्री०) **गञ्जा ಗಂಜಾ**. 5. ಮದ್ಯದ ಮನೆ, ಹೆಂಡದ ಅಂಗಡಿ. "गञ्जो भाण्डागारे रीढाखन्योर्गञ्जा सुरागृहे" हेम०। 6. ಮದ್ಯವನ್ನು ಕುಡಿಯುವ ಪಾತ್ರೆ.

गञ्जन ಗಂಜನ (वि०) ಅವಮಾನಪಡಿಸುವವನು. गजि (शब्दे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "नेत्रे खञ्जनगञ्जने सरसिजप्रस्पर्धि पाणिद्वयम्" सा० द०।

गञ्जिका ಗಂಜಿಕಾ (स्त्री०) ಮದ್ಯಶಾಲೆ, ಹೆಂಡದ ಅಂಗಡಿ.

गड – सेचने (भ्वा० पर० सक० से०)। गडति। जगाड। अगाडीत्, अगडीत्। ಇತ್ಯಾದಿ. ಸೋರು, ಸ್ರವಿಸು, ಜಿನುಗು, ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕು.

गड ಗಡ (पुं०) 1. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. 2. ವಿಘ್ನ. गड (सेचने) "अच्" (३-१-१३४)। "गडो मीनान्तराययोः" मेदि०। 3. ಕಂದಕ, ಕೋಟೆಯ ಸುತ್ತಲೂ ನೀರು ತುಂಬಲು ತೋಡುವ ಹಳ್ಳ. 4. ವ್ಯವಧಾನ, ತೆರೆ, ಗೋಡೆ, ಬೇಲಿ ಮುಂತಾದುವು.

गडक ಗಡಕ (पुं०) ಮೀನಿನ ಮರಿ.

गडि ಗಡಿ (पुं०) 1. ಪಳಗಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಯಸ್ಸುಳ್ಳ ಹೋರಿ. 2. ಗಾಡಿಯನ್ನು ಎಳೆಯಲು ಸರಿಯಾಗಿ ಪಳಗದ ಎತ್ತು. "असञ्जातकिणस्कन्धः सुखं स्वपिति गौर्गडिः" काव्यप्र०।

गडु ಗಡು (पुं०) 1. ಗಳಗಂಡ. 2. ಹೆಕ್ಕತ್ತು ಮತ್ತು ತಲೆಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಏಳುವ ಮಾಂಸಗ್ರಂಥಿ, ಗಂಡಮಾಲೆಯೆಂಬ ಒಂದು ರೋಗ. गड (सेचने) "उः" बाहु०। 3. ಕೆಸರಿನಲ್ಲಿರುವ ಎರುಬು ಹುಳು. "गडुः किञ्चुलकः" त्रिकाण्ड०। 4. ಒಂದು ಆಯುಧ, ಭಲ್ಯ, ಹಗುರವಾದ ಈಟಿ. (वि०) 5. ಗೂನ, ಗೂನುಬೆನ್ನಿನವನು. 6. ಕತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಮಾಂಸಗ್ರಂಥಿಯಂತೆ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ ವಸ್ತು. "काव्यान्तर्गडुभूतत्वात् नालङ्कारः प्रहेलिका" सा० द०। "गडुः पृष्ठगुडे कुब्जे" मेदि०।

गडुक ಗಡುಕ (पुं०) ಒಂದು ನೀರಿನ ಪಾತ್ರೆ, ಗಿಂಡಿ. गडुः गलगण्डइव कायति – कै (शब्दे) "कः" (३-२-४)।

गडुर(ल) ಗಡುರ(ಲ) (पुं०) ಕುಬ್ಜ, ಕುಳ್ಳ, ಗಿಡ್ಡ, ಗುಜ್ಜಾರಿ. गडुं राति – रा (दाने) "कः" (३-२-३)। गडुरस्यास्ति "लच्" (५-२-९७) वा। "गडुलः कुब्जे" अम०।

गडेर ಗಡೇರ (पुं०) ಮೇಘ, ಟಗರು. गड (सेचने) "एरक्" (उ० १-५८)।

गडोल ಗಡೋಲ (पुं०) ಹಸಿ ಬೆಲ್ಲ, ಅಪಕ್ವವಾದ ಬೆಲ್ಲ.

गण – संख्याने (चुरा० उभ० सक० से०)। गणयति, –ते। गणयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। गणयिता। गणयिष्यति, –ते। गणयतु, –ताम्। ಇತ್ಯಾದಿ. ಎಣಿಸು, ಲೆಕ್ಕಮಾಡು. "लीलाकमलपत्राणि गणयामास पार्वती" कुमा० ६-८४।

गण ಗಣ (पुं०) 1. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು. गण्यते – गण (संख्याने) + णिच् "घञ्" (३-३-१९)। "अच्" (३-३-५६) वा। "एतानि शृण्वन् वयसां गणोऽन्तेवासित्वमाप स्फुटमङ्गनानाम्" माघ० ३-५५। 2. ಪ್ರಮಥಗಣ. "गणा नमेरुप्रसवावतंसा भूर्जत्वचः स्पर्शवतीर्दधानाः" कुमा० १-५५। 3. ಸಂಖ್ಯೆ. 4. ಸೇನೆಗಳ ಸಮೂಹ, ಆನೆ ಕುದುರೆ ರಥ ಮತ್ತು ಕಾಲಾಳುಗಳಿಂದ

ಕೂಡಿದ ಸೇನೆಗಳ ಒಂದು ಗುಂಪು. **ಸೇನಾವಿವರಣ ಚಕ್ರ.**

ಸೇನೆಗಳ ಗುಂಪು	ಆನೆ	ರಥ	ಕುದುರೆ	ಕಾಲಾಳು
ಪತ್ತಿ	1	1	3	5
ಸೇನಾಮುಖ	3	3	9	15
ಗುಲ್ಮ	9	9	27	45
ಗಣ	27	27	81	135

"एकैभेकरथा त्र्यश्वा पत्तिः पञ्चपदातिका। पत्त्यङ्गैस्त्रिगुणैः सर्वैः क्रमादाख्या यथोत्तरम्। सेनामुखं गुल्मगणौ वाहिनी पृतना चमूः। अनीकिनी दशानीकिन्यक्षौहिणी" अಮ೦। [ವಿವರಕ್ಕೆ "अनीकिनी" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 5. ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಗುಂಪು, ದೇವ ಮನುಷ್ಯ ರಾಕ್ಷಸ ವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಗುಂಪು.

ದೇವಗಣದ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು: ಅಶ್ವಿನಿ, ಮೃಗಶಿರೆ, ಪುನರ್ವಸು, ಪುಷ್ಯ, ಹಸ್ತ, ಸ್ವಾತಿ, ಅನೂರಾಧೆ, ಶ್ರವಣ ಮತ್ತು ರೇವತಿ.

ಮನುಷ್ಯಗಣದ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು: ಭರಣಿ, ರೋಹಿಣಿ, ಆರಿದ್ರೆ, ಪೂರ್ವಫಲ್ಗುನಿ, ಉತ್ತರಫಲ್ಗುನಿ, ಪೂರ್ವಾಷಾಢ, ಉತ್ತರಾಷಾಢ, ಪೂರ್ವಾಭಾದ್ರೆ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಾಭಾದ್ರೆ.

ರಾಕ್ಷಸಗಣದ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು: ಕೃತ್ತಿಕೆ, ಆಶ್ಲೇಷೆ, ಮಘೆ, ಚಿತ್ತೆ, ವಿಶಾಖೆ, ಜ್ಯೇಷ್ಠೆ, ಮೂಲ, ಧನಿಷ್ಠೆ ಮತ್ತು ಶತಭಿಷೆ. ವಿವಾಹಕ್ಕಾಗಿ ವಧೂವರರ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಹೊಂದಿಕೆಗೆ ಈ ಗಣಕೂಟವನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ನೋಡಬೇಕು. 6. ಪಂಗಡ, ವಂಶ, ಬುಡಕಟ್ಟು. 7. ಛಂದಃಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಗುರು ಲಘುರೂಪವಾದ ವರ್ಣಗಳ ಸಮೂಹ. (1) जगणः, (2) तगणः, (3) नगणः, (4) भगणः, (5) मगणः, (6) यगणः, (7) रगणः ಮತ್ತು (8) सगणः, (9) गः (गुरुः), (10) लः (लघुः)। ಸಕಲ ವಾಙ್ಮಯವೂ ಈ ಹತ್ತು ವರ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು. "म्यरस्तजभ्नगैर्लान्तैरेभिर्दशभिरक्षरैः। समस्तं वाङ्मयं व्याप्तं त्रैलोक्यमिव विष्णुना" ವೃ० ರ०। 8. ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಪದಗಳ ಮತ್ತು ಧಾತುಗಳ ಗುಂಪು.

(1) ಪದಗಳ ಗುಂಪು: गौरादिः, उत्सादिः, बाह्वादिः, नडादिः, गर्गादिः, शुभ्रादिः, कल्याण्यादिः, दिगादिः, कथादिः, गुडादिः ಇತ್ಯಾದಿ.

(2) ಧಾತುಗಳ ಗುಂಪು: भ्वादिः, अदादिः, जुहोत्यादिः, दिवादिः, स्वादिः, तुदादिः, रुधादिः, तनादिः, क्र्यादिः ಮತ್ತು चुरादिः।

गणक ಗಣಕ (ಪು०) 1. ದೈವಜ್ಞ, ಜ್ಯೌತಿಷಿಕ, ಜೋಯಿಸ. गणयति—गण (संख्याने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಎಣಿಸುವವನು, ಲೆಕ್ಕಮಾಡುವವನು. 3. ದೇವಲನಿಂದ ವೈಶ್ಯ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಬೆರಕೆಜಾತಿಯವನು. 4. ಚರ್ಮಕಾರನ ಮಗ, ಒಬ್ಬ ಸಂಕೀರ್ಣಜಾತಿಯವನು.

गणकर्णिका ಗಣಕರ್ಣಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಇಂದ್ರವಾರುಣಿ, ಹಾವುಮಕ್ಕೆ ಗಿಡ.

गणकूट ಗಣಕೂಟ (ಪು०) ವಿವಾಹದ ಸಲುವಾಗಿ ವಧೂವರರ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಹೊಂದಿಕೆಗೆ ನೋಡಬೇಕಾದ ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧ ಕೂಟಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು, ವಧೂವರರ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಹೊಂದಿಕೆಗಾಗಿ ನೋಡಬೇಕಾದ ದೇವ ಮನುಷ್ಯ ರಾಕ್ಷಸ ವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಗುಂಪು. ["गण" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

गणचक्रक ಗಣಚಕ್ರಕ (ನ०) ಧಾರ್ಮಿಕರು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿ ಊಟಮಾಡುವುದು. धार्मिकगणानां चक्रमत्र "कप्"। "धार्मिकाणां तु संभूय भोजने गणचक्रकम्" त्रिकाण्ड०।

गणतिथ ಗಣತಿಥ (ವಿ०) ಅನೇಕ ಗುಂಪುಗಳ, ಅನೇಕ ಸಮೂಹಗಳ. गण "डट्" (४-२-४८)। तिथुकागमः (५-२-५२)।

गणदास ಗಣದಾಸ (ಪು०) ಅಗ್ನಿಮಿತ್ರರಾಜನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ನಾಟ್ಯಾಚಾರ್ಯ.

गणदेवता ಗಣದೇವತಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಗುಂಪುಗುಂಪಾಗಿರುವ ದೇವತೆಗಳು. गणभूता देवताः। "आदित्यविश्ववसवस्तुषिता भास्वरानिलाः। महाराजिकसाध्याश्च रुद्राश्च गणदेवताः" अम०।

गणन ಗಣನ (ನ०) 1. ಎಣಿಕೆ, ಎಣಿಸುವುದು. गण्यते—गण (संख्याने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "युच्" (३-३-१०७)। (ಸ್ತ್ರೀ०) **गणना ಗಣನಾ**. 2. ಸಂಖ್ಯೆ. "गणना न बभूव कृष्णपक्षे हतभग्नादिविकल्पितेऽपि तस्मिन्" याद० १५-१२४। 3. ಎಣಿಕೆ, ಪರಿಗಣನೆ. "अयं निजः परो वेति गणना लघुचेतसाम्"।

गणनाथ ಗಣನಾಥ (पुं०) 1. ಗಣಪತಿ, ವಿನಾಯಕ, ದೇವ ಗಣಗಳ ಯಜಮಾನ. 2. ಈಶ್ವರ, ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. गणानां नाथः। 3. ಗುಂಪುಗಳ ಯಜಮಾನ. **–नायकः –ನಾಯಕಃ.**

गणनीय ಗಣನೀಯ (वि०) 1. ಎಣಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಎಣಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಎಣಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 4. ಎಣಿಸಬೇಕಾದ. गण (संख्याने) + णिच् कर्मादौ "अनीयर्" (३-१-९६)।

गणप ಗಣಪ (पुं०) 1. ಗಣಪತಿ, ವಿನಾಯಕ. 2. ಈಶ್ವರ, ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. गणान् पाति — पा (रक्षणे) "कः" (३-२-३)।

गणपति ಗಣಪತಿ (पुं०) 1. ಪ್ರಮಥ ಗಣಗಳ ಯಜಮಾನ, ವಿನಾಯಕ, ವಿಘ್ನೇಶ್ವರ. देवगणानां पतिः। ["गजानन" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] ಗಣಪತಿಯು ವಿದ್ಯಾಧಿದೇವತೆ. ಸಕಲ ವಿಘ್ನಗಳಿಗೂ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿದ್ದು ವಿಘ್ನಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸುವುದರಿಂದ ಸಕಲ ಕಾರ್ಯಾರಂಭದಲ್ಲೂ ವಿಘ್ನೇಶ್ವರನ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ವಿಘ್ನಗಳ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ವಿನಾಯಕನನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮರುದ್ರಾದಿಗಳು ನೇಮಿಸಿದರು. "विनायकः कर्मविघ्नसिद्ध्यर्थं विनियोजितः। गणानामाधिपत्ये च रुद्रेण ब्रह्मणा तथा" याज्ञ० १-२७१। ಮಹಾಭಾರತವನ್ನು ಬರೆಯಲು ಗಣಪತಿಯನ್ನು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಬ್ರಹ್ಮನು ಹೇಳಲು ವೇದವ್ಯಾಸ ಮಹರ್ಷಿಯು ಗಣಪತಿಯನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿದರು. ಆ ಕೂಡಲೆ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ ಗಣಪತಿಯನ್ನು ವೇದವ್ಯಾಸರು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪೂಜಿಸಿ ಮಹಾಭಾರತವನ್ನು ಬರೆಯಲು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು. "एवमाभाष्य तं ब्रह्मा जगाम स्वं निवेशनम्। ततः सस्मार हेरम्बं व्यासः सत्यवतीसुतः। स्मृतमात्रो गणेशानो भक्तचिन्तितपूरकः। तत्राजगाम विघ्नेशो वेदव्यासो यतः स्थितः। पूजितश्चोपविष्टश्च व्यासेनोक्तस्तदानघ। लेखको भारतस्यास्य भव त्वं गणनायक। मयैव प्रोच्यमानस्य मनसा कल्पितस्य च" भा० आदि० १-७४-७७।
ಗಣಪತಿಯು ಮಹಾಭಾರತವನ್ನು ಬರೆಯಲು ಒಪ್ಪಿ ತನ್ನ ಲೇಖನಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ವಿರಾಮಕೊಡದೆ ಹೇಳುತ್ತಿರಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸಲು ತಾನು ಹೇಳುವುದನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಂಡು ಬರೆಯಬೇಕೆಂದೂ ವ್ಯಾಸರು ಹೇಳಿದರು. ಗಣಪತಿಯು "अस्तु" ಎಂದನು. "श्रुत्वैतत् प्राह विघ्नेशो यदि मे लेखनी क्षणम्। लिखतो नावतिष्ठेत तदा स्यां लेखको ह्यहम्। व्यासोऽप्युवाच तं देवमबुद्ध्वा मा लिख क्वचित्। ओमित्युक्त्वा गणेशोऽपि बभूव किल लेखकः" भा० आदि० १-७८, ७९। 2. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 3. ಗುಂಪುಗಳ ಯಜಮಾನ.

गणपतिकल्प ಗಣಪತಿಕಲ್ಪ (पुं०) ವಿಘ್ನ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಗಣಪತಿಯ ಪೂಜೆಯ ವಿಧಾನ. गणपत्युद्देशेन कल्पः। [ವಿವರಕ್ಕೆ ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ "ಗಣಪತಿ ಕಲ್ಪ ಪ್ರಕರಣ" ನೋಡಿ.]

गणपर्वत ಗಣಪರ್ವತ (पुं०) ಪ್ರಮಥಗಣಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ಕೈಲಾಸಪರ್ವತ. गणभूयिष्ठः पर्वतः। "कैलासो गणपर्वतश्च रजतप्रस्थः कुबेराचलः" त्रिकाण्ड०।

गणभर्तृ ಗಣಭರ್ತೃ (पुं०) 1. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. गणानां भर्ता। "शृङ्गाण्यमुष्य भजते गणभर्तुरुक्षा कुर्वन् वधूजनमनस्सु शशाङ्कशङ्काम्" कुमा० ५-४२। 2. ವಿನಾಯಕ, ಗಣಪತಿ. 3. ಗುಂಪಿನ ನಾಯಕ, ಮುಂದಾಳು, ಮುಖಂಡ.

गणभोजन ಗಣಭೋಜನ (न०) ಕೂಟಭೋಜನ, ಗುಂಪಿನ ಊಟ, ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಮಾಡುವ ಊಟ.

गणयितृ ಗಣಯಿತೃ (वि०) ಎಣಿಸುವ, ಲೆಕ್ಕಮಾಡುವ. गण (संख्याने) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–यित्री –ಯಿತ್ರೀ.**

गणरात्र ಗಣರಾತ್ರ (न०) ಅನೇಕ ರಾತ್ರಿಗಳ ಸಾಲು, ಅನೇಕ ರಾತ್ರಿಗಳು. गणानां बह्वीनां रात्रीणां समाहारः—द्विगुः (२-१-५१)। "अच्" (५-४-८७)। "गणरात्रं निशा बह्वचः" अम०।

गणरूप ಗಣರೂಪ (पुं०) ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. "अर्काह्व-वसुकास्फोटगणरूपविकीरणाः" अम०।

गणशस् ಗಣಶಸ್ (अव्य०) ಗುಂಪುಗುಂಪಾಗಿ. गण वीप्सायां कारकार्थे "शस्" (५-४-४२)।

गणहासक ಗಣಹಾಸಕ (पुं०) 1. ಕರಿಯಚಚೋರ. गणं हासयति—हसे (हसने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "चण्डा धनहरी क्षेमदुष्पत्रगणहासकाः" अम०। (वि०) 2. ಗುಂಪನ್ನು ನಗಿಸುವವನು, ಗುಂಪನ್ನು ನಗುವಂತೆ ಮಾಡುವವನು, ನಕಲಿಯವನು, ಹಾಸ್ಯಗಾರ.

गणाग्रणी ಗಣಾಗ್ರಣೀ (पुं०) 1. ಗಣಪತಿ, ಪ್ರಮಥಗಣಗಳ ಅಧಿಪತಿ. गणानामग्रणीः। 2. ಗುಂಪಿನ ಯಜಮಾನ, ಗುಂಪಿನ ಮುಂದಾಳು.

गणाचल ಗಣಾಚಲ (पुं०) ಪ್ರಮಥ ಗಣಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಕೈಲಾಸಪರ್ವತ. गणभूयिष्ठोऽचलः।

गणाधिप ಗಣಾಧಿಪ (पुं०) 1. ಗಣಪತಿ, ವಿನಾಯಕ. 2. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. गणानामधिपः। **–अधिपतिः –ಅಧಿಪತಿಃ.** "क्षणमभ्यपद्यत जनैर्न मृषा गगनं गणाधिपतिमूर्तिरिति" माघ० ९-२७। 3. ಗುಂಪಿನ ಯಜಮಾನ, ಗುಂಪಿನ ಮುಖಂಡ.

गणाधीश ಗಣಾಧೀಶ, –अध्यक्ष –ಅಧ್ಯಕ್ಷ (पुं०) "गणाधिप" ಪದದ ಅರ್ಥ. गणानामधीशः अध्यक्षो वा।

गणान्न ಗಣಾನ್ನ (न०) ಬಹುಜನರಿಗೆ ಮಾಡಿದ ಅನ್ನ, ಮಠ ಛತ್ರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕರಿಗೆ ಮಾಡಿದ ಅನ್ನ. गणाय अन्नम्। "गणान्नं गणिकान्नं च विदुषा च जुगुप्सितम्" मनु० ४-२०९।

गणाभ्यन्तर ಗಣಾಭ್ಯಂತರ (वि०) 1. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಮಾನವಾದ ಮಠ ಛತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವವನು, ಧಾರ್ಮಿಕ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಸೇರಿ ಜೀವಿಸುವವನು. 2. ಗುಂಪಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವವನು. "ब्रह्मद्विट् परिवित्तिश्च गणाभ्यन्तर एव च" मनु० ३-१५४।

गणि ಗಣಿ (स्त्री०) ಗಣನೆ, ಎಣಿಕೆ. गण (संख्याने) "इन्" (उ० ४-११७)।

गणिका ಗಣಿಕಾ (स्त्री०) 1. ವೇಶ್ಯಾಂಗನೆ, ಸೂಳೆ. गणः समूहो भर्तृत्वेनास्त्यस्याः "ठन्" (५-२-११५)। "निरकासयद्रविमपेतवसुं वियदालयादपरदिग्गणिका" माघ० ९-१०। 2. ಕಾಡುಮಲ್ಲಿಗೆ. 3. ತಕ್ಕಿಲೆಗಿಡ. 4. ಹೆಣ್ಣಾನೆ. "गणिकेभ्यां यूथिकायां तर्कार्यां पण्ययोषिति" हेम०। 5. ನೆಲ್ಲಿಗಿಡದ ಒಂದು ಭೇದ.

गणिकारिका ಗಣಿಕಾರಿಕಾ (स्त्री०) ನೆಲ್ಲಿಗಿಡದ ಒಂದು ಭೇದ.

गणित ಗಣಿತ (न०) 1. ಗಣನೆ, ಎಣಿಕೆ, ಲೆಕ್ಕಾಚಾರ. गण (संख्याने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "पारे परार्धं गणितं यदि स्याद्गणेयनिःशेषगुणोऽपि स स्यात्" नैष० ३-४०। 2. ಲೆಕ್ಕ, ಗಣಿತಶಾಸ್ತ್ರ. 3. ಗ್ರಹಗಳ ಸ್ಥಿತಿ ಚಲನೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಲೆಕ್ಕಾಚಾರ. (वि०) 4. ಎಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. गण कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

गणितव्य ಗಣಿತವ್ಯ (वि०) 1. ಎಣಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಎಣಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಎಣಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 4. ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಡುವ.

गणिताध्याय ಗಣಿತಾಧ್ಯಾಯ (पुं०) ಸಿದ್ಧಾಂತ ಶಿರೋಮಣಿಯ ಒಂದು ಅಧ್ಯಾಯ, ಗ್ರಹಗಳ ಚಲನವಲನಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಈ ಗ್ರಂಥದ ಒಂದು ಭಾಗ. गणितमधीयतेऽत्र अधि + इङ् (अध्ययने) अधि० "घञ्" (३-३-१२२)।

गणितिन् ಗಣಿತಿನ್ (वि०) 1. ಗಣಿತಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿದವನು. 2. ಎಣಿಸುವವನು, ಲೆಕ್ಕಾಚಾರ ಮಾಡುವವನು. गणितमनेन "इनिः" (५-२-८८)।

गणेय ಗಣೇಯ (वि०) ಎಣಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. गण (संख्याने) + णिच् "अच्" (३-१-९७)। "पारे परार्धं गणितं यदि स्यात् गणेयनिःशेषगुणोऽपि स स्यात्" नैष० ३-४०।

गणेरु ಗಣೇರು (पुं०) 1. ಬೆಟ್ಟಕಣಗಿಲೆ ಗಿಡ. गण (संख्याने) "एरुः" बाहु०। (स्त्री०) 2. ಹೆಣ್ಣಾನೆ. 3. ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ. "गणेरुः कर्णिकारद्रौ करिणीवेश्ययोः स्त्रियाम्" मेदि०।

गणेरुका ಗಣೇರುಕಾ (स्त्री०) ತಲೆಹಿಡುಕಿ, ಕುಂಟಣಿ. गणेरुषु वेश्यासु कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-४)। "अथ कुट्टनी। इज्या स्याद्रत्नताली च घटेदासी गणेरुका" त्रिकाण्ड०।

गणेश ಗಣೇಶ, –ईशान –ಈಶಾನ, –ईश्वर –ಈಶ್ವರ (पुं०) 1. ಗಣಪತಿ, ವಿನಾಯಕ. 2. ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. गणानामीशः ईशानः ईश्वरो वा।

गणेशखण्ड ಗಣೇಶಖಂಡ (पुं०) ಸ್ಕಾಂದಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಗಣಪತಿಯ ಆವಿರ್ಭಾವ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವ ಒಂದು ಭಾಗ.

गण्ड ಗಂಡ (पुं०) 1. ಕಪೋಲ, ಕೆನ್ನೆ. गडि (वदनैकदेशे) "अच्" (३-१-१३४)। "गण्डेषु स्फुटरचनाब्जपत्रवल्ली पर्याप्तं पयसि विभूषणं वधूनाम्" माघ० ८-५९। 2. ಆನೆಯ ಕಪೋಲ, ಆನೆಯ ಹಣೆ ಮತ್ತು ಕಿವಿಗಳ ಮಧ್ಯಭಾಗ. "अद्रीन्द्रकुञ्जचरकुञ्जरगण्डकाषसंक्रान्तदानपयसो वनपादपस्य" माघ० ५-४३। 3. ಗುರುತು, ಚಿಹ್ನೆ. "गण्डोज्ज्वलामुज्ज्वलनाभिचक्रया विराजमानां नवयोदरश्रिया" माघ० १२-८। 4. ಹೊಪ್ಪೆ, ಗುಳ್ಳೆ. 5. ಗಡ್ಡೆ, ಕುರು. "अयमपरो गण्डस्योपरि पिटकः संवृत्तः" मुद्रा० ५। 6. ಒಂದು ವಿಧ ವಿಧ್ಯಂಗ. "वाक्केल्यधिबले गण्डमवस्यन्दितनालिके" सा० द० ६-२५६। ಪ್ರಕೃತಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಅರ್ಥಾಂತರದಲ್ಲಿ ಆಡುವ ಕಳವಳದ ಮಾತು. "गण्डं प्रस्तुतसम्बन्धिभिन्नार्थं सत्वरं वचः" सा० द० ६-२६०। "अध्यासितं तव चिराज्जघनस्थलस्य पर्याप्तमेव करभोरु ममोरु-

युग्मम्" (प्रविश्य) कञ्चुकी—"देव भग्नं भग्नम्" इत्यादि। ಇಲ್ಲಿ ರಥದ ಕೇತನ (ಧ್ವಜ)ವು ಭಗ್ನವಾಯಿತೆಂದು ಅರ್ಥಾಂತರದಲ್ಲಿ ಆಡಿದ ಕಂಚುಕಿಯ ಸಂಭ್ರಮದ ಮಾತು ಪ್ರಸ್ತುತವಾದ ಊರುಯುಗ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿ ದುರ್ಯೋಧನನ ಊರುಭಂಗ ಸಂಬಂಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ "ಗಂಡ"ವೆಂಬ ವೀಧಿಯ ಒಂದು ಅಂಗ. 7. ಕುದುರೆಯ ಒಂದು ಆಭರಣ. 8. ನೊರೆ. 9. (ಜ್ಯೋತಿಷದಲ್ಲಿ) ವಿಷ್ಕಂಭ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು (27) ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಹತ್ತನೆಯದು. 10. ಅಶ್ವಿನೀ ಮೊದಲಾದ ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಗಂಡಕಾಲ; ಅಶ್ವಿನಿ ಮಖೆ ಮತ್ತು ಮೂಲಾ ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಮೂರು ಘಳಿಗೆಗಳೂ ಆಶ್ಲೇಷೆ ಜ್ಯೇಷ್ಠೆ ಮತ್ತು ರೇವತೀ ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ಮೂರು ಘಳಿಗೆಗಳೂ ಗಂಡಕಾಲ. ಈ ಗಂಡಕಾಲವು ಜ್ಯೇಷ್ಠೆ ಮತ್ತು ಮೂಲಗಳಿಗೆ ಹಗಲಿನಲ್ಲೂ ಆಶ್ಲೇಷೆ ಮತ್ತು ಮಖೆಗಳಿಗೆ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲೂ ರೇವತಿ ಮತ್ತು ಅಶ್ವಿನೀ ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಗೆ ಎರಡು ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲಗಳಲ್ಲೂ ಇರುವುದು. ಈ ಗಂಡಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶಿಶುವು ಹುಟ್ಟಿದರೆ ದೋಷ. ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದರೆ ಶಿಶುವಿಗೂ ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದರೆ ತಾಯಿಗೂ ಹಗಲು ಹುಟ್ಟಿದರೆ ತಂದೆಗೂ ದೋಷ. "सन्ध्यारात्रिदिवाभागे गण्डयोगोद्भवः शिशुः। आत्मानं मातरं तातं विनिहन्ति यथाक्रमम्"। 11. ಖಡ್ಗಮೃಗ. 12. ವೀರ. 13. ಕತ್ತಿನ ಮೇಲಿನ ಒಂದು ಗಂಟು. "गण्डः स्यात् पुंसि खड्गिनि। ग्रहयोगप्रभेदे च वीथ्यङ्गे पिटकेऽपि च। चिह्नवीरकपोलेषु हयभूषणबुद्बुदे" मेदि०। 14. ಗರ್ವ, ಅಹಂಕಾರ. 15. ಉಪಾಯ. "गण्डो व्रणे कपोले पिटके गर्वे मृगान्तरे योगे। मूलादिदुष्टभागे हयभूषणे बुद्बुदेऽप्युपाये च" नानार्थर०।

गण्डक ಗಂಡಕ (पुं०) 1. ಖಡ್ಗಮೃಗ. गण्ड स्वार्थे "कः"। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **गण्डकी ಗಂಡಕೀ.** 2. ವಿಘ್ನ. 3. ಒಂದು ವಿದ್ಯೆ. 4. ಮೀನಿನ ಮರಿ. "गण्डकः शकुलार्भकः" अम०। 5. ಹೊಪ್ಪೆ, ಗುಳ್ಳೆ. "अनेकवेत्राघातनिर्मितबहुगात्रगण्डकम्" काद०। 6. ಒಂದು ಆಭರಣ, ಒಂದು ಒಡವೆ. "व्याघ्रनखपङ्क्तिमण्डिता गण्डकाभरणा च" काद०। 7. ಚಿಹ್ನೆ, ಗುರುತು. 8. ಗ್ರಂಥಿ, ಗಂಟು. (पुं० ब० व०) 9. ಪಾಂಚಾಲ ದೇಶಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ದೇಶ. 10. ಆ ದೇಶದ ರಾಜರು. "ततः स गण्डकान् शूरो विदेहान् भरतर्षभः" भा० सभा० २९-४। 11. ಆ ದೇಶದ ಜನರು.

गण्डकारी ಗಂಡಕಾರೀ (स्त्री०) ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಮುನಿವ ಗಿಡ.

गण्डकी ಗಂಡಕೀ (स्त्री०) 1. ಹೆಣ್ಣು ಖಡ್ಗಮೃಗ. 2. ನೇಪಾಳ ಮತ್ತು ಉತ್ತರ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತಿರುವ ಒಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ನದಿ. ಈ ನದಿಯಲ್ಲಿ ನೇಪಾಳದ ಗಡಿಯೊಳಗೆ ಸಿಕ್ಕುವ ಶಿಲೆಗಳೇ ಸಾಲಗ್ರಾಮಗಳು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯವಿರುವುದೆಂಬ ಐತಿಹ್ಯವುಂಟು. 3. ಗಂಡಕೀನದಿಯ ಅಧಿಷ್ಠಾತೃದೇವತೆ. ಈ ದೇವಿಯು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಕುರಿತು ಉಗ್ರವಾದ ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸಿ ವಿಷ್ಣುವು ತನ್ನ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರಬೇಕೆಂಬ ವರವನ್ನು ಕೇಳಿದಳು. ಸಾಲಗ್ರಾಮ ರೂಪದಿಂದ ನದಿಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಇರುವುದಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವು ವರವನ್ನಿತ್ತುದರಿಂದ ಸಾಲಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಆರಾಧಿಸುತ್ತಿರುವರು. "गण्डक्यापि पुरा तप्तं वर्षाणामयुतं विधे। ततः साक्षाज्जगन्नाथो हरिर्भक्तजनप्रियः। उवाच मधुरं वाक्यं प्रीतः प्रणतवत्सलः। गण्डकि त्वां प्रसन्नोऽस्मि तपसा विस्मितोऽनघे। किं देयं तद्वदस्वाशु प्रीतोऽस्मि वरवर्णिनि। गण्डक्यपि पुरो दृष्ट्वा शङ्खचक्रगदाधरम्। प्राञ्जलिः प्रणता भूत्वा मधुरं वाक्यमब्रवीत्। यदि देव प्रसन्नोऽसि देयो मे वाञ्छितो वरः। मम गर्भगतो भूत्वा विष्णो मत्पुत्रतां व्रज। ततः प्रसन्नो भगवान् चिन्तयामास गोपते। गण्डकीमवदत् प्रीतः शृणु देवि वचो मम। सालग्रामशिलारूपी तव गर्भगतः सदा। तिष्ठामि तव पुत्रत्वे भक्तानुग्रहकारणात्। मत्सान्निध्यान्नदीनां त्वमतिश्रेष्ठा भविष्यसि। दर्शनात् स्पर्शनात् स्नानात् पानाच्चैवावगाहनात्"। ಇತ್ಯಾದಿ वराहपु०। "गण्डक्याश्चैकदेशे च सालग्रामस्थलं स्मृतम्। पाषाणं तद्भवं यत्तत् सालग्राममिति स्मृतम्" स्मृतिः।

गण्डकीशिला ಗಂಡಕೀಶಿಲಾ (स्त्री०) ಸಾಲಗ್ರಾಮ ಶಿಲೆ.

गण्डकुसुम ಗಂಡಕುಸುಮ (न०) ಆನೆಯ ಮದೋದಕ. ಆನೆಯ ಕಪೋಲದಿಂದ ಹೊರಡುವ ಮದದ ನೀರು. "उत्कटो गण्डकुसुमम्" हारा०।

गण्डकूप ಗಂಡಕೂಪ (पुं०) ಬೆಟ್ಟದ ತುದಿಯ ಪ್ರದೇಶ. गण्डे गण्डवदुन्नतपर्वतभृगौ कूप इव। "उद्देशो गण्डकूपस्तु पर्वतस्याभिधीयते" हारा०।

गण्डफलक ಗಂಡಫಲಕ (ನಂ) ಹಲಗೆಯಂತೆ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಕೆನ್ನೆ. गण्डः फलकमिव। "धृतमुग्धगण्डफलकैर्विबभुर्विकसद्भिरास्यकमलैः प्रमदाः" माघ० ९-४७।

गण्डभित्ति ಗಂಡಭಿತ್ತಿ (स्त्री०) ಗೋಡೆಯಂತೆ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಕೆನ್ನೆ. गण्डः भित्तिरिव। "अथ मदगुरुपक्षैर्लोकपालद्विपानामनुगतमलिवृन्दैर्गण्डभित्तीर्विहाय" रघु० १२-१०२।

गण्डमाला ಗಂಡಮಾಲಾ (स्त्री०) ಕತ್ತಿನಲ್ಲಿ ರಸಗ್ರಂಥಿಯು ಕಟ್ಟುವುದರಿಂದ ಆಗುವ ಉರಿತದ ಬೇನೆ, ಗಂಡಮಾಲೆ ಯೆಂಬ ಒಂದು ರೋಗ.

गण्डमालिका ಗಂಡಮಾಲಿಕಾ (स्त्री०) ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಮುನಿವ ಗಿಡ. गण्डानां ग्रन्थीनां माला यत्र।

गण्डमालिन् ಗಂಡಮಾಲಿನ್ (वि०) ಗಂಡಮಾಲೆ ಯೆಂಬ ರೋಗವುಳ್ಳವನು. गण्डमालास्यास्ति "ठन्" (५-२-११६)। "भ्रामरी गण्डमाली च श्वित्र्यथो पिशुनस्तथा" मनु० ३-१६१।

गण्डयन्त ಗಂಡಯಂತ (पुं०) ಮೇಘ, ಮೋಡ. गडि (वदनैकदेशे) "झच्" (उ० ३-१२८)।

गण्डलेखा ಗಂಡಲೇಖಾ (स्त्री०) ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕಪೋಲ, ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಗಂಡಸ್ಥಲ. लिख्यतेऽत्र लेखा स्थली गण्डः लेखेव। "तदीषदार्द्रारुणगण्डलेखमुच्छ्वासिकालाञ्जनरागमक्ष्णोः" कुमा० ७-८२।

गण्डशिला ಗಂಡಶಿಲಾ (स्त्री०) ಬಂಡೆ, ದೊಡ್ಡ ಕಲ್ಲು. गण्डः भूमेरुन्नतप्रदेश इव शिला। "इष्टोङ्गुष्ठशिरोमात्रः क्षणाद्गण्डशिलासमः" भाग० ३-१३-३१।

गण्डशैल ಗಂಡಶೈಲ (पुं०) 1. ಬೆಟ್ಟದಿಂದ ಉರುಳಿ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದಿರುವ ದೊಡ್ಡ ಬಂಡೆ. शैलानां गण्ड इव। परनिपातः। "अथ गण्डशैलोऽद्रिच्युतस्थूलाश्मभालयोः" हेम०। "संप्रापे निसृतमदाम्बुभिर्गजेन्द्रैः प्रस्यन्दिप्रचलितगण्डशैलशोभा" किरा० ७-३७। 2. ಹಣೆ.

गण्डसाह्वया ಗಂಡಸಾಹ್ವಯಾ (स्त्री०) ಗಂಡಕೀನದಿ. "गङ्गा च शतकुम्भा च सरयूर्गण्डसाह्वया" भा० वन०।

गण्डस्थल ಗಂಡಸ್ಥಲ (नं०) ಕಪೋಲ ಪ್ರದೇಶ, ಕೆನ್ನೆ, ಹಣೆ ಮತ್ತು ಕಿವಿಗಳ ಮಧ್ಯಭಾಗ. (स्त्री०) **–स्थली –ಸ್ಥಲೀ.** "चकार बाणैरसुराङ्गनानां गण्डस्थलीः प्रोषितपत्रलेखाः" रघु० ६-७२।

गण्डाङ्ग ಗಂಡಾಂಗ (पुं०) ಖಡ್ಗಮೃಗ. गण्ड इव अङ्गमस्य।

गण्डान्त ಗಂಡಾಂತ (नं०) ಕೆಲವು ತಿಥಿ-ನಕ್ಷತ್ರ-ಲಗ್ನಗಳ ಸಂಧಿಕಾಲ. ಯಾತ್ರೆ ಉದ್ವಾಹ ಮೊದಲಾದುವು ಈ ಸಂಧಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿಷಿದ್ಧ.

ತಿಥಿಗಂಡಾಂತ: ಪೂರ್ಣ (ಪಂಚಮೀ, ದಶಮೀ, ಪೂರ್ಣಿಮಾ) ತಿಥಿಗಳ ಕೊನೆಯ ಒಂದು ಘಳಿಗೆಯೂ ನಂದ (ಪ್ರತಿಪತ್, ಷಷ್ಠೀ, ಏಕಾದಶೀ) ತಿಥಿಗಳ ಮೊದಲ ನೆಯ ಒಂದು ಘಳಿಗೆಯೂ ಅಂದರೆ ಪಂಚಮೀ-ಷಷ್ಠಿಗಳ ದಶಮೀ-ಏಕಾದಶಿಗಳ ಮತ್ತು ಪೂರ್ಣಿಮಾ-ಪ್ರತಿಪತ್ತುಗಳ ಅಂತರಾಳದ ಎರಡೆರಡು ಘಳಿಗೆಗಳು **ತಿಥಿಗಂಡಾಂತಗಳು.**

ನಕ್ಷತ್ರಗಂಡಾಂತ: ರೇವತೀ ಆಶ್ಲೇಷಾ ಜ್ಯೇಷ್ಠಾ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಘಳಿಗೆಗಳೂ ಅಶ್ವಿನೀ ಮಖಾ ಮೂಲಾ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಮೊದಲನೆಯ ಎರಡು ಘಳಿಗೆಗಳೂ ಅಂದರೆ ರೇವತೀ-ಅಶ್ವಿನೀ ಆಶ್ಲೇಷಾ-ಮಖಾ ಮತ್ತು ಜ್ಯೇಷ್ಠಾ-ಮೂಲಾ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಅಂತರಾಳದ ನಾಲ್ಕು ನಾಲ್ಕು ಘಳಿಗೆಗಳು **ನಕ್ಷತ್ರಗಂಡಾಂತಗಳು.**

ಲಗ್ನಗಂಡಾಂತ: ಕರ್ಕಾಟಕ ವೃಶ್ಚಿಕ ಮೀನಗಳ ಕೊನೆಯ ಅರ್ಧ ಘಳಿಗೆ ಸಿಂಹ ಧನುಸ್ಸು ಮೇಷ ಲಗ್ನಗಳ ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಧ ಘಳಿಗೆ ಅಂದರೆ ಕರ್ಕಾಟಕ-ಸಿಂಹ ವೃಶ್ಚಿಕ-ಧನುಸ್ಸು ಮತ್ತು ಮೀನ-ಮೇಷ ಲಗ್ನಗಳ ಅಂತ ರಾಳದ ಒಂದೊಂದು ಘಳಿಗೆಯೂ **ಲಗ್ನಗಂಡಾಂತ.** "ज्येष्ठापौष्णभसार्पभान्त्यघटिकायुग्मं च मूलाश्विनी पित्र्यादौ घटिकाद्वयं निगदितं तद्भस्य गण्डान्तकम्। कर्काल्यण्डजभान्ततोऽर्धघटिका सिंहाश्वमेषादिगा पूर्णान्ते घटिकात्मकं त्वशुभदं नन्दातिथेश्चादिमम्" मु० चि०।

गण्डारि ಗಂಡಾರಿ (पुं०) ಕೋವಿದಾರವೃಕ್ಷ, ಕೆಂಗಾಂಚಾಳದ ಗಿಡ. गण्डस्य गण्डरोगस्यारिः।

गण्डाली ಗಂಡಾಲೀ (स्त्री०) ಬಳ್ಳಿಗರಿಕೆ.

गण्डि ಗಂಡಿ (पुं०) ಬುಡದಿಂದ ರೆಂಬೆಗಳವರೆಗಿನ ವೃಕ್ಷದ ಮಧ್ಯದ ದೂಲ. गडि (वदनैकदेशे) "इन्" (उ०४-११७)।

गण्डिक ಗಂಡಿಕ (पुं०) ಬೆಣಚುಕಲ್ಲು, ನೊರೆಯಂತಿರುವ ಸಣ್ಣ ಕಲ್ಲುಗಳು. गण्डः बुद्बुद इवाकारोऽस्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)।

गण्डीर ಗಂಡೀರ (पुं०) ಮಂಗರವಳ್ಳಿ. गडि (वदनैकदेशे) "ईरन्" बाहु०। "गण्डीरस्तु समष्ठिला" अम०।

गण्डु (ण्डू) ಗಂಡು (ಡೂ) (पुंस्त्री०) 1. ತಲೆದಿಂಬು. गडि (वदनैकदेशे) "उः" बाहु० "ऊङ्" (वा० ४-१-६६) वा। 2. ಗ್ರಂಥಿ, ಗಂಟು. 3. ಎಲುಬು, ಮೂಳೆ.

गण्डुल ಗಂಡುಲ (वि०) ಗ್ರಂಥಿಯುಳ್ಳ, ಗಂಟುಳ್ಳ. गण्डुरस्यास्ति वा "लच्" (५-२-९७)। पक्षे "मतुप्" (५-२-९४)। **गण्डुमान् ಗಂಡುಮಾನ್.**

गण्डूपद ಗಂಡೂಪದ (पुं०) ಕೆಸರಿನಲ್ಲಿರುವ ಎರುಬು ಹುಳು. गण्ड्वो ग्रन्थयः पदान्यस्य। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-६३)। **–पदी –ಪದೀ.** "गण्डूपदः किञ्चुलुको निहाका गोधिका समे"। "शिली गण्डूपदी" अम०।

गण्डूष ಗಂಡೂಷ (पुं०) 1. ಬಾಯಿಯೊಳಗಿನ ನೀರು, ಬಾಯಿ ತುಂಬ ಇರುವ ನೀರು. गडि (वदनैकदेशे) "ऊषन्" (उ० ४-७८)। "गण्डूषमुज्झितवता पयसः सरोषं नागेन लब्धपरवारणमारुतेन" माघ० ५-३६। 2. ಬಾಯಿ ಮುಕ್ಕಳಿಸಲು ಕೈತುಂಬ ಇರುವ ನೀರು. ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸಿ ಮಡಿಸಿದ ಹಸ್ತದ ಕುಳಿಯಲ್ಲಿ (ಸೆರೆಯಲ್ಲಿ) ಇರುವ ನೀರು. 3. ಆನೆಯ ಸೊಂಡಿಲಿನ ತುದಿ. 4. ಬಾಯಿ ಮುಕ್ಕಳಿಸುವುದು. "गण्डूषो मुखपूर्तौ स्यात् गजहस्ताङ्गुलावपि। प्रसृतिप्रमितेऽपि स्यात्" हेम०।

गण्डोपधान ಗಂಡೋಪಧಾನ (न०) ತಲೆದಿಂಬು, ಕಪೋಲವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಮಲಗಲು ಹಿತವಾಗಿರುವ ದಿಂಬು. गण्डः उपधीयतेऽत्र — उप + धाञ् (धारणे) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। "मृदुगण्डोपधानानि शयनानि सुखानि च" सुश्रुत०।

गण्डोल ಗಂಡೋಲ (पुं०) 1. ಗ್ರಾಸ, ಕಬಳ, ಬಾಯಿತುಂಬ ಇರುವ ವಸ್ತು. गडि (वदनैकदेशे) "कोलच्" (उ० १-६६)। 2. ಹಸಿಬೆಲ್ಲ. ಅಪಕ್ವವಾದ ಬೆಲ್ಲ. "गडोलगण्डोलौ गुडकपर्यायौ" सि० कौ०।

गण्य ಗಣ್ಯ (वि०) 1. ಎಣಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಎಣಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಎಣಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 4. ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡುವವನು. गण (संख्याने) + णिच् "यत्" (३-१-९७)। 5. ಗಣನೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುವ, ಭಾವಿಸಲ್ಪಡುವ. "आशीविषेण रदनच्छददंशदानमेतेन ते पुनरनर्थतया न गण्यम्" नैष० ११-२०। 6. ಯೋಗ್ಯಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದ, ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಮಾನ್ಯತೆ ಪಡೆದ, ಯೋಗ್ಯರ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ. गणं लब्धा—गण "यत्" (४-४-८४)। 7. ಗಣದಲ್ಲಿರುವ, ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿರುವ. गणे भवम् — गण "यत्" (४-३-५४)।

गत ಗತ (न०) 1. ಗಮನ, ನಡಗೆ. गम्लृ (गतौ) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "गतं तिरश्चीनमनूरुसारथेः प्रसिद्धमूर्ध्वज्वलनं हविर्भुजः" माघ० १-२। "गतमलसं परिपाण्डुता विषादः" किरा० १०-५९। (वि०) 2. ತಲುಪಿರುವ, ಸೇರಿರುವ. गम्लृ कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। 3. ಅದೃಶ್ಯವಾದ, ನಾಶವಾದ. "संविशेत्तु यथाकालमुत्तिष्ठेच्च गतक्लमः" मनु० ७-२२५। 4. ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ, ಹೊಂದಿರುವ. "गतेऽतिभूमिं प्रणये प्रयुक्तानबुद्धिपूर्वं परिलुप्तसंज्ञः" भट्टि० ११-२९। 5. ಹೊರಟಿರುವ, ಸರಿದಿರುವ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಲಿಸಿರುವ. "गतया पुरः प्रतिगवाक्षमुखं दधती रतेन भृशमुत्सुकताम्" माघ० ९-२। 6. ಅತೀತವಾದ, ಕಳೆದುಹೋದ. "पञ्चरात्रे पञ्चरात्रे पक्षे पक्षेऽथवा गते। कुर्वीत चैषां प्रत्यक्षमर्घसंस्थापनं नृपः" मनु० ८-४०२। 7. ತೀರಿಹೋದ, ಮೃತಿಹೊಂದಿದ. "गत एव न ते निवर्तते स सखा दीप इवानिलाहतः" कुमा० ४-३०। 8. ಹೊರಟುಹೋದ, ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಿದ. "गते तस्मिन् गृहीतार्थे रामः सुग्रीवराक्षसौ" भट्टि० २१-१८। 9. ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. 10. ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ. गम्लृ कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

गतकाल ಗತಕಾಲ (पुं०) ಹಿಂದಿನ ಕಾಲ, ಕಳೆದುಹೋದ ಕಾಲ. गतः कालः।

गतक्लम ಗತಕ್ಲಮ (वि०) ನಾಶವಾದ ಆಯಾಸವುಳ್ಳ, ನಿವಾರಣೆಯಾದ ಶ್ರಮವುಳ್ಳ, ವಿಶ್ರಾಂತಿಪಡೆದ. ಆಯಾಸವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಂಡ. गतः क्लमः यस्य। "संविशेत्तु यथाकालमुत्तिष्ठेच्च गतक्लमः" मनु० ७-२२५।

गतचेतन ಗತಚೇತನ (वि०) ಪ್ರಜ್ಞೆತಪ್ಪಿದ, ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದ. गता चेतना यस्य। **–चेतस् –ಚೇತಸ್.**

गतत्रप ಗತತ್ರಪ (वि०) ಲಜ್ಜೆಯಿಲ್ಲದ, ನಾಚಿಕೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವ. गता त्रपा यस्य।

गतदिन ಗತದಿನ, –दिवस –ದಿವಸ (पुं०) ಕಳೆದ ದಿನ, ಹಿಂದಿನ ದಿನ, ನೆನ್ನೆಯ ದಿವಸ.

गतनासिक ಗತನಾಸಿಕ (वि०) ಮೂಗಿಲ್ಲದವನು. ಮೂಗನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು. गता नासिका यस्य।

गतपाप ಗತಪಾಪ (वि०) ಪಾಪವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು. गतं पापं यस्य।

गतपार ಗತಪಾರ (वि०) 1. ಕೊನೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದವನು. 2. ದಡವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದವನು. गतं पारं येन।

गतप्रत्यागत ಗತಪ್ರತ್ಯಾಗತ (वि०) ಹೋಗಿ ಮತ್ತೆ ಬಂದವನು, ಹೊರಟುಹೋದ ನಂತರ ಪುನಃ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬಂದವನು. पूर्वं गतः पश्चादागतः। "गतप्रत्यागते चैव स हि कष्टतरो रिपुः" मनु० ७-१८६।

गतभर्तृका ಗತಭರ್ತೃಕಾ (स्त्री०) ಪತಿಯಿಲ್ಲದವಳು, ಗಂಡನನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವಳು. गतो भर्ता यस्याः।

गतभी ಗತಭೀ (वि०) ಭಯವಿಲ್ಲದ, ಹೆದರಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. गता भीर्यस्य।

गतरस ಗತರಸ (वि०) 1. ರಸವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿರುವ, ಶುಷ್ಕವಾದ, ಒಣಗಿದ. 2. ಹಳೆಯದಾದ. गतो रसो यस्य। "यातयामं गतरसम्"।

गतवत् ಗತವತ್ (वि०) 1. ಹೊಂದಿದವನು, ಸೇರಿದವನು, ತಲುಪಿದವನು. गम्लृ (गतौ) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। "इत्युक्त्वा सपदि हितं प्रियं प्रियार्हे धाम स्वं गतवति राजराजभृत्ये" किरा० ५-५१। 2. ಪಡೆದವನು, ಹೊಂದಿದವನು. 3. ಹೊರಟುಹೋದವನು, ತೆರಳಿದವನು.

गतव्यथ ಗತವ್ಯಥ (वि०) ದುಃಖವಿಲ್ಲದ, ದುಃಖವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ. गता व्यथा यस्य।

गतश्री ಗತಶ್ರೀ (वि०) 1. ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ, ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ. गता प्राप्ता श्रीर्यस्य। (वि०) 2. ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ. गता नष्टा श्रीः यस्य। "गतश्रीर्वनगोचरः" रामा०।

गतसङ्ग ಗತಸಂಗ (वि०) ವೀತರಾಗ, ವಿರಕ್ತ, ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವ. गतः सङ्गो यस्य।

गतस्पृह ಗತಸ್ಪೃಹ (वि०) ಆಸೆಯನ್ನು ತೊರೆದಿರುವ, ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದ. गता स्पृहा यस्य। "गतस्पृहोऽप्यागमनप्रयोजनं वदेति वक्तुं व्यवसीयते यया" माघ० १-१०।

गतस्मय ಗತಸ್ಮಯ (वि०) 1. ಅಹಂಕಾರವಿಲ್ಲದ. गतः स्मयोऽहंकारो यस्य। "स सन्ततं दर्शयते गतस्मयः कृताधिपत्यामिव साधु बन्धुताम्" किरा० १-१०। 2. ಆಶ್ಚರ್ಯವಿಲ್ಲದ. गतः स्मयो विस्मयो यस्य।

गताक्ष ಗತಾಕ್ಷ (वि०) ಕಣ್ಣುಗಳಿಲ್ಲದವನು, ಅಂಧ, ಕುರುಡ. गतमक्षि यस्य "षच्" (५-४-११३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-४१)। **गताक्षी ಗತಾಕ್ಷೀ.**

गतागत ಗತಾಗತ (न०) 1. ಹೋಗುವುದು ಮತ್ತು ಬರುವುದು. गतं चागतं चानयोः समाहारः। "गतागतैर्हंसकुलान्यमूनि च्छायापथं सञ्जनयन्त्यपूर्वम्" याद० १८-३२। 2. ಈ ದೇಹವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವುದು ಪುನಃ ಭೂಲೋಕಕ್ಕೆ ಬರುವುದು. "एवं त्रयीधर्ममनुप्रपन्ना गतागतं कामकामा लभन्ते" गीता ९-२१। (वि०) 3. ಹೋಗಿರುವ ಮತ್ತು ಬಂದಿರುವ, ಹೋಗಿ ಮತ್ತೆ ಬಂದಿರುವ. गतश्चासावागतश्च।

गतागति ಗತಾಗತಿ (स्त्री०) 1. ಹೋಗುವುದು ಮತ್ತೆ ಬರುವುದು. गतं चागतिश्च। 2. ಸಾಯುವುದು ಮತ್ತೆ ಹುಟ್ಟುವುದು.

गताध्वन् ಗತಾಧ್ವನ್ (वि०) 1. ದಾಟಲ್ಪಟ್ಟ ದಾರಿಯುಳ್ಳ, ದಾರಿಯನ್ನು ದಾಟಿರುವ. गतोऽध्वा येन। "बलैरध्युषितास्तस्य विजिगीषोर्गताध्वनः" रघु० ४-४६। 2. ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಿ, ತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿದವನು. "गताध्वा छिन्नसंशयः" भा० शान्ति०। (स्त्री०) 3. ಚತುರ್ದಶಿಯೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ.

गतानुगत ಗತಾನುಗತ (वि०) 1. ಗಮನವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಗಮನ, ಹೋಗುವುದನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಹೋಗುವುದು. गतस्यानुगतम्। 2. ಹೋಗುವವನನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಹೋಗುವುದು, ಒಬ್ಬ ಮಾಡಿದಂತೆ ತಾನೂ ಮಾಡುವುದು.

गतानुगतिक ಗತಾನುಗತಿಕ (वि०) 1. ಹೋಗುವವನನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಹೋಗುವ. गतानुगतमस्यास्ति "ठन्" (५-२-११५)। 2. ಒಬ್ಬನು ನಡೆದ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ, ಒಳ್ಳೆಯದೋ ಕೆಟ್ಟದ್ದೋ ಒಬ್ಬ ಮಾಡಿದಂತೆ ತಾನೂ ಮಾಡುವವನು, ಅಂಧಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವವನು. ಇದು ಲೋಕದ ಸ್ವಭಾವ. ಸಾಧುತ್ವಾಸಾಧುತ್ವ–ಕರ್ತವ್ಯಾಕರ್ತವ್ಯಜ್ಞಾನವು ಜನರಿಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. "गतानुगतिको लोको न लोकः पारमार्थिकः" पञ्चतं०।

गतान्त ಗತಾಂತ (वि०) 1. ಕೊನೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದ, ಕಾರ್ಯದ ಸಮಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಕಂಡ. गतोऽन्तः कार्यस्य चरमसीमा येन। 2. ಮುಮೂರ್ಷು, ಅವಸಾನಕಾಲವನ್ನು ಹೊಂದಿದ. गतोऽन्तोऽवसानकालो येन।

गतायुस् ಗತಾಯುಸ್ (वि०) ಕಳೆದುಹೋದ ಆಯುಸ್ಸುಳ್ಳ, ಜೀವಿತಕಾಲವು ಕಳೆಯುತ್ತ ಬಂದಿರುವ. गतं गतप्रायमायुर्जीवितकालो यस्य।

गतार्तवा ಗತಾರ್ತವಾ (स्त्री०) 1. ಋತುಕಾಲವು ನಿಂತುಹೋಗಿರುವ ಹೆಂಗಸು, ಮುಟ್ಟು ನಿಂತಿರುವ ಹೆಂಗಸು, ಸುಮಾರು ಐವತ್ತು ವರ್ಷಗಳ ವಯಸ್ಸು ಕಳೆದಿರುವ ಹೆಂಗಸು. गतमार्तवं यस्याः। "द्वादशाद्वत्सरादूर्ध्वमापञ्चाशत्समं स्त्रियः। मासि मासि भगद्वारा प्रकृत्यैवार्तवं स्रवेत्" भावप्र०। 2. ರೋಗದಿಂದ ಮಧ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮುಟ್ಟು ನಿಂತಿರುವ ಹೆಂಗಸು, ಬಂಜೆ.

गतार्थ ಗತಾರ್ಥ (वि०) 1. ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ, ಅರ್ಥವಾಗಿರುವ. गतः अवगतोऽर्थो यस्य। 2. ಚರಿತಾರ್ಥವಾದ, ಒಂದರಿಂದಲೇ ಮತ್ತೊಂದು ವಿಷಯವನ್ನು

ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಗಿರುವ, ಇನ್ನೊಂದರಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ. 3. ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ, ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ. "गतार्थं षड्विधं बलम्" याद० २२-३१।

गतासु ಗತಾಸು (वि०) ಪ್ರಾಣವು ಹೋಗಿರುವ, ಮೃತಿ ಹೊಂದಿದ. गताः असवः यस्य। "गतासुरन्तरा दन्ती वरण्डक इवाभवत्" माघ० १९-६५।

गति ಗತಿ (स्त्री०) 1. ಗಮನ, ನಡಗೆ, ಸಂಚಾರ. गम्लृ (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "मणौ वज्रसमुत्कीर्णे सूत्रस्येवास्ति मे गतिः" रघु० १-४। 2. ವಸ್ತು, ವಿಷಯ. "तपः किलेदं तदवाप्तिसाधनं मनोरथानामगतिर्न विद्यते" कुमा० ५-६४। 3. ದಶೆ, ಅವಸ್ಥೆ, ಸ್ಥಿತಿ. "शरार्थमेष्यत्यथ लप्स्यसे गतिं शिरोमणिं दृष्टिविषाज्जिघृक्षतः" किरा० १४-२५। 4. ಉಪಪತ್ತಿ, ಉಪಾಯ, ಕಾರ್ಯಸಾಧಿಸುವ ಯುಕ್ತಿ. "अपक्रमणानुपेक्षणे द्वयी गतिः" मुद्रा० ३। 5. ಸ್ಥಾನ. "गुरुक्रियारम्भफलैरलंकृतं गतिं प्रतापस्य जगत्प्रमाथिनः" किरा० १४-४२। 6. ಸರಣಿ, ಪದ್ಧತಿ, ಮಾರ್ಗ. 7. ಆಧಾರ, ಆಶ್ರಯ, ರಕ್ಷಣ ಸ್ಥಾನ. "आत्मैव ह्यात्मनः साक्षी गतिरात्मा तथात्मनः। मावमंस्थाः स्वमात्मानं नृणां साक्षिणमुत्तमम्" मनु० ८-८४। 8. ಹೋಗಬೇಕಾದ ಸ್ಥಾನ, ಸೇರಬೇಕಾದ ಜಾಗ. "उपागमे दुश्चरिता इवापदां गतिं न निश्चेतुमलं शिलीमुखाः" किरा० ४-३५। 9. ಪ್ರಮಾಣ, ನಿರ್ಣಯಮಾಡುವ ರುಜುವಾತು (ಋಜುಮಾತು, ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ ವಚನ), ಗುರುತು. "कृपेति चेदस्तु मृगः क्षतः क्षणादनेन पूर्वं न मयेति का गतिः" किरा० १४-१५। 10. ಸ್ವರೂಪ, ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿ, ನಿಜಸ್ಥಿತಿ. "चरतस्तपस्तव वनेषु सहा न वयं निरूपयितुमस्य गतिम्" किरा० ६-३६। 11. ಪರಿಣಾಮ, ಕೊನೆ, ಅವಸಾನ. 12. ಯಾತ್ರೆ. 13. ರಕ್ತ ಮೊದಲಾದುವು ಗಳ ಸುರಿತ, ದ್ರವವಸ್ತುವು ಪ್ರವಹಿಸುವುದು. 14. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. 15. ಕರ್ದಮನ ಕನ್ಯೆಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು, ಪುಲಹ ಋಷಿಯ ಪತ್ನಿ. "पुलहस्य गतिर्भार्या त्रीनसूत सती सुतान्" भाग० ४-१-३८। 16. ನಾಡಿಯ ಹುಣ್ಣು. "गतिर्मार्गे दशायां च ज्ञाने यात्राभ्युपाययोः। नाडीव्रणसरण्यां च" विश्व०। 17. (ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ) ಗತಿಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಶಬ್ದಗಳು.

ಈ ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಆಯಾ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಗತಿಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವುವು.

"प्रादयः" (१-४-५८), "उपसर्गाः क्रियायोगे" (१-४-५९), "गतिश्च" (१-४-६०), "ऊर्यादिच्विडाचश्च" (१-४-६१), "अनुकरणं चानितिपरम्" (१-४-६२), "आदरानादरयोः सदसती" (१-४-६३), "भूषणेऽलम्" (१-४-६४), "अन्तरपरिग्रहे" (१-४-६५), "कणे मनसी श्रद्धाप्रतीघाते" (१-४-६६), "पुरोऽव्ययम्" (१-४-६७), "अस्तं च" (१-४-६८), "अच्छ गत्यर्थवदेषु" (१-४-६९), "अदोऽनुपदेशे" (१-४-७०), "तिरोऽन्तर्धौ" (१-४-७१), "विभाषा कृञि" (१-४-७२), "उपाजेऽन्वाजे" (१-४-७३), "साक्षात्प्रभृतीनि च" (१-४-७४), "अनत्याधान उरसिमनसी" (१-४-७५), "मध्ये पदे निवचने च" (१-४-७६), "नित्यं हस्ते पाणावुपयमने" (१-४-७७), "प्राध्वं बन्धने" (१-४-७८) ಮತ್ತು "जीविकोपनिषदावौपम्ये" (१-४-७९) ಈ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಶಬ್ದಗಳು ಕ್ರಿಯಾಯೋಗದಿಂದ ಆಯಾ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಗತಿಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿ "कुगतिप्रादयः" (२-२-१८) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ಗತಿಸಮಾಸ ಬರುವುದು.

गतिभङ्ग ಗತಿಭಂಗ (पुं०) ಹೊರಡಲು ಅಡ್ಡಿ, ಸಂಚಾರಕ್ಕೆ ತಡೆ. गतेर्भङ्गः। "शकुन्तला—(गतिभङ्गं रूपयित्वा) को नु खलु निवसने मे सज्जते" शाकु० ४।

गतिमत् ಗತಿಮತ್ (वि०) 1. ಚಲನೆಯುಳ್ಳ, ಸಂಚಾರವುಳ್ಳ. गतिरस्यास्ति "मतुप्" (५-४-९४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–मती –ಮತೀ.** 2. ನಳಿಕೆ, ಕೊಳವೆ.

गतिला ಗತಿಲಾ (स्त्री०) 1. ನದಿ, ಹೊಳೆ. 2. ವೇತ್ರಲತೆ, ಬೆತ್ತದ ಗಿಡ. गम्लृ (गतौ) "इलच्" (उ० १-५७)।

गतिसत्तम ಗತಿಸತ್ತಮ (पुं०) ಪರಮಾತ್ಮ. गतिः प्राप्यस्थानम्, गतिश्चासौ सत्तमश्च। "आदित्यो ज्योतिरादित्यः सहिष्णुर्गतिसत्तमः" वि० स०।

गत्वर ಗತ್ವರ (वि०) 1. ಗಮನಶೀಲ, ಸಂಚರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದ. गम्लृ (गतौ) "क्वरप्" (३-२-१६४)। "विदुरो जित्वरः प्राप लक्ष्मणो गत्वरान् कपीन्" भट्टि० ७-२२। 2. ಅಸ್ಥಿರವಾದ, ಶಾಶ್ವತವಲ್ಲದ, ಕ್ಷಣಿಕವಾದ. "अभिमानधनस्य गत्वरैरसुभिः स्थास्नु यशश्चिचीषतः" किरा० २-१९। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **गत्वरी ಗತ್ವರೀ.**

गत्वा ಗತ್ವಾ (अव्य०) 1. ಹೋಗಿ, ನಡೆದು ಹೋಗಿ. 2. ಹೊಂದಿ, ತಲುಪಿ, ಸೇರಿ. गम्लृ (गतौ) "क्त्वा"

(३-४-२१)। "गत्वा नूनं वैबुधं सद्म रम्यं मूर्च्छाभाजामाजगामान्तरात्मा। भूयो दृष्टप्रत्ययाः प्राप्तसंज्ञाः साधीयस्ते यद्रणायाद्रियन्ते" माघ० १८-६३।

गद – व्यक्तायां वाचि (भ्वा० पर० सक० से०)। गदति। जगाद। गदिता। गदिष्यति। गदतु। अगदत्। गदेत्। अगादीत्, अगदीत्। अगदिष्यत्। ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತನಾಡು, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾತನಾಡು. "तथ्यामुतथ्यानुजवज्जगादाग्रे गदाग्रजम्" माघ० २-६९।

कर्मणि:—गद्यते। जगदे। गदिता। गदिष्यते। गद्यताम्। अगद्यत। गद्येत। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि:—गादयति, –ते। गादयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। गादयिता। गादयिष्यति, –ते। गादयतु, –ताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि:—जिगदिषति। जिगदिषां चकार, –बभूव, –आस। जिगदिषिता। जिगदिषिष्यति। जिगदिषतु। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—गदितव्यम्। गदनीयम्। गद्यम्। उपसर्गे तु प्रगाद्यः। गदितः। गदितवान्। गदन्, गदन्ती। गदितुम्। गदितम्। गदनम्। गदित्वा। निगद्य।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು:

(1) नि+गद = निगदति। निजगाद। न्यगादीत्। ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೇಳು, ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಹೇಳು. "पौरा निवर्तध्वमिति न्यगादीत् तातस्य शोकापनुदा भवेत" भट्टि० ३-१५।

(2) प्रति+गद = प्रतिगदति। प्रतिजगाद। ಪ್ರತಿ ಹೇಳು, ಉತ್ತರಕೊಡು. "आभिर्गाधाभिरव्यग्रः प्रश्नं प्रतिजगाद ह" भा० अनु०।

(3) वि+गद = विगदति। व्यगादीत्। ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಮಾತನಾಡು. "न हि निम्बात् क्षरेत् क्षौद्रं लोके विगदितं वचः" रामा०।

गद ಗದ (पुं०) 1. ರೋಹಿಣೀಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ವಸುದೇವನ ಒಬ್ಬ ಮಗ, ಬಲರಾಮನ ಮತ್ತು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ತಮ್ಮ. "बलं गदं सारणं च दुर्मदं विपुलं ध्रुवम्। वसुदेवस्तु रोहिण्यां कृतादीनुदपादयत्" भाग० ९-२४-४६। 2. ರೋಗ, ವ್ಯಾಧಿ. गदति — गद (व्यक्तायां वाचि) "अच्" (३-१-१३४)। "असाध्यं कुरुते कोपं प्राप्ते काले गदो यथा" माघ० २-८४। (स्त्री०) **–दा –ದಾ.** ಒಂದು ಆಯುಧ. "गदो भ्रातरि विष्णोः स्यादामये नाऽऽयुधे गदा" मेदि०।

गदगद ಗದಗದ(न०) ಗದ್ಗದ ವಚನ. "वक्त्रजेषु कण्ठोष्ठतालूनामन्यतमे गदगदवाक्यता" सुश्रुत०।

गदत् ಗದತ್ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿರುವ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿರುವ. गद (व्यक्तायां वाचि) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **गदन्ती ಗದನ್ತೀ.**

गदन ಗದನ (न०) ಮಾತನಾಡುವುದು, ಹೇಳುವುದು. गद (व्यक्तायां वाचि) "ल्युट्" (३-३-११५)।

गदयित्नु ಗದಯಿತ್ನು (पुं०) 1. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. गदी (देवशब्दे) + णिच् "इत्नुच्" (उ० ३-२९)। 2. ಶಬ್ದ, ಸದ್ದು. (वि०) 3. ಕಾಮುಕ. 4. ಹೆಚ್ಚು ಮಾತನಾಡುವವನು. "गदयित्नुः पुमान् कामे जल्पाके कामुकेऽपि च" मेदि०।

गदा ಗದಾ(स्त्री०)ಗದೆ, ಒಂದು ಆಯುಧ. गद (व्यक्तायां वाचि) "अच्" (३-१-१३४)। "टाप्" (४-१-४)। "संचूर्णयामि गदया न सुयोधनोरू संधिं करोतु भवतां नृपतिः पणेन" वेणी० १-१५।

गदागद ಗದಾಗದ (पुं० द्विव०) ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು. गदमागच्छति गदागो रुग्णः, तं दायतः शोधयतः — दैप् (शोधने) "कः" (३-२-३)। "नासिक्यायुजौ दस्रौ गदागदौ" त्रिकाण्ड०।

गदाग्रज ಗದಾಗ್ರಜ (पुं०)1. ಬಲರಾಮ. 2. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. गदस्याग्रजः। "गृहीतकुण्डलो गन्तुमन्वमंस्त गदाग्रजः" याद० १६-१३१।

गदाग्रणी ಗದಾಗ್ರಣೀ (पुं०) ಎಲ್ಲಾ ರೋಗಗಳಿಗಿಂತಲೂ ದೊಡ್ಡದಾದ ಕ್ಷಯರೋಗ.

गदाधर ಗದಾಧರ(पुं०)1. ಗದೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ವಿಷ್ಣು. धरति—धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। गदाया धरः। "कौमोदकीधारणाच्च गदाधर इतीरितः" इति निरुक्तिः। "शङ्खभृन्नन्दकी चक्री शार्ङ्गधन्वा गदाधरः" वि० स०। (वि०) 2. ಗದೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ.

गदाभृत् ಗದಾಭೃತ್ (पुं०)1. ವಿಷ್ಣು. गदां बिभर्ति—डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-७६)। (वि०) 2. ಗದೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ.

गदायुध ಗದಾಯುಧ (वि०) ಗದೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ. गदा आयुधं यस्य।

गदायुद्ध ಗದಾಯುದ್ಧ (ನ೦) ಗದೆಯಿಂದ ನಡೆದ ಯುದ್ಧ. ಗದಾಯುದ್ಧವು ಭೀಮ-ಜರಾಸಂಧ ಭೀಮ-ದುರ್ಯೋಧನ ಇವರಿಗೆ ನಡೆಯಿತು.

गदावसान ಗದಾವಸಾನ (ನ೦) ಮಧುರೆಯಲ್ಲಿ ಜರಾಸಂಧನ ಗದೆಯು ಬಿದ್ದ ಪ್ರದೇಶ. गदाया अवसानमत्र। ಕಂಸನ ವಧೆಯಿಂದ ಕುಪಿತನಾದ ಜರಾಸಂಧನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಮೇಲಿನ ವೈರದಿಂದ ತನ್ನ ಗದೆಯನ್ನು ತೊಂಬತ್ತೊಂಬತ್ತು ಸಲ ತಿರುಗಿಸಿ ಗಿರಿವ್ರಜದಿಂದ ಮಧುರೆಯ ಕಡೆಗೆ ಎಸೆದನು. ಅದು ತೊಂಬತ್ತೊಂಬತ್ತು ಯೋಜನಗಳ ದೂರದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿತು. ಅದರಿಂದ ಮಧುರೆಯ ಸಮೀಪದ ಆ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ "**गदावसानम्**" ಎಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು. "निहते वासुदेवेन तदा कंसे महीपतौ। जातो वै वैरनिर्बन्धः कृष्णेन सह तस्य वै। भ्रामयित्वा शतगुणमेकोनं येन भारत। गदा क्षिप्ता बलवता मागधेन गिरिव्रजात्। तिष्ठतो मधुरायां वै कृष्णस्याद्भुतकर्मणः। एकोनयोजनशते सा पपात गदा शुभा। गदावसानं तत् ख्यातं मधुरायाः समीपतः" भा० सभा० १९।

गदि ಗದಿ (स्त्री०) ಮಾತು, ನುಡಿ. गद (व्यक्तायां वाचि) "इन्" (उ० ४-११७)। "एवं गदिः कर्मगतिर्विसर्गो घ्राणो रसो दृक् स्पर्शः श्रुतिश्च" भाग० १२-१९।

गदित ಗದಿತ (ನ೦) 1. ಮಾತು, ನುಡಿ. गद (व्यक्तायां वाचि) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "अन्तर्बाष्पभरोपरोधि गदितं चिन्ताजडं दर्शनम्" शाकु० ४-५। (वि०) 2. ನುಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. गद कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

गदितवत् ಗದಿತವತ್ (वि०) ಮಾತನಾಡಿದ, ಹೇಳಿದ. गद (व्यक्तायां वाचि) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-वती -ವತೀ.** "इति गदितवती रुषा जघान स्फुरितमनोरमपक्ष्मकेसरेण" माघ० ७-५६।

गदितृ ಗದಿತೃ (वि०) ಮಾತನಾಡುವವನು, ಹೇಳುವವನು. गद (व्यक्तायां वाचि) "तृच्" (३-१-१३३)।

गदिन् ಗದಿನ್ (पुं०) ವಿಷ್ಣು. गदास्यास्ति "इनिः" (५-२-११६)। "वनमाली गदी शार्ङ्गी शङ्खी चक्री च नन्दकी। श्रीमान्नारायणो विष्णुर्वासुदेवोऽभिरक्षतु"। "किरीटिनं गदिनं चक्रहस्तमिच्छामि त्वां द्रष्टुमहं तथैव" गीता ११-४६।

गद्गद-वाक्स्खलने (कण्ड्वा० पर० सक० से०)। गद्गद्यति। ಕಷ್ಟದಿಂದ ಮಾತನಾಡು, ಕಂಠದಲ್ಲಿ ಸ್ವರವು ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟು ಮಾತನಾಡು.

गद्गद ಗದ್ಗದ (पुं०) 1. ಕಫಸಹಿತವಾದ ವಾತದಿಂದ ಕಂಠದಲ್ಲಿ ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟು ಹೊರಡುವ ಮಾತು. गद्गद (वाक्स्खलने) "घञ्" (३-३-१८)। "तत्किं रोदिषि गद्गदेन वचसा कस्याग्रतो रुद्यते" अमरु० ५७। 2. ಮಂದ ಸಂತೋಷ ಹಿಂಸೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸ್ವರಭೇದ.

गद्गदध्वनि ಗದ್ಗದಧ್ವನಿ (पुं०) 1. ಗದ್ಗದಸ್ವರ, ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಮಾತು, ಕಫದ ತೊಂದರೆ ಸಂತೋಷ ಅಥವಾ ಕಷ್ಟ ಇವುಗಳಿಂದ ಹೊರಡುವ ಅಸ್ಪಷ್ಟ ಧ್ವನಿ. गद्गदः कफादिना अस्पष्टः ध्वनिः। 2. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಮಾತುಳ್ಳವನು.

गद्य ಗದ್ಯ (ನ೦) 1. ಗದ್ಯಕಾವ್ಯ, ಪಾದಗಳ ನಿಯಮವಿಲ್ಲದ ಪದಗಳ ಸಮೂಹ. गद्यते — गद (व्यक्तायां वाचि) कर्म० "यत्" (३-१-१००)। ಶ್ರವ್ಯಕಾವ್ಯವು ಗದ್ಯ ಪದ್ಯ ಮತ್ತು ಮಿಶ್ರ (ಗದ್ಯಪದ್ಯಾತ್ಮಕ ಚಂಪು) ಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. ರಘುವಂಶ ಕುಮಾರಸಂಭವ ಮೊದಲಾದುವು ಪದ್ಯಕಾವ್ಯಗಳು. ಕಾದಂಬರಿ ಹರ್ಷಚರಿತೆ ಮೊದಲಾದುವು ಗದ್ಯಕಾವ್ಯಗಳು. ಚಂಪೂರಾಮಾಯಣ ಚಂಪೂಭಾರತ ಯಶಸ್ತಿಲಕ ಮುಂತಾದುವು ಮಿಶ್ರಕಾವ್ಯಗಳು. "अपादः पदसन्तानो गद्यम्" काव्या० १-२३। ವಾಮನರು ಗದ್ಯಕಾವ್ಯವನ್ನು (1) वृत्तगन्धि, (2) चूर्णम् ಮತ್ತು (3) उत्कलिकाप्रायम् ಎಂದು ಮೂರು ಬಗೆಯಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. "गद्यं वृत्तगन्धि चूर्णमुत्कलिकाप्रायं च" काव्या० सू० १-३-२२। (1) ಪದ್ಯಭಾಗವನ್ನು ಹೋಲುವ ಗದ್ಯವು ವೃತ್ತಗಂಧಿಯು. "पद्यभागवत् **वृत्तगन्धि**" १-३-२३। **उदा:** "पातालतालुतलवासिषु दानवेषु" ಇಲ್ಲಿ ವಸಂತತಿಲಕ ವೃತ್ತದ ಛಾಯೆಯಿರುವುದು. (2) ದೀರ್ಘಸಮಾಸವಿಲ್ಲದೆ ಲಲಿತ ಪದಗಳುಳ್ಳದ್ದು ಚೂರ್ಣಗದ್ಯ. "अनाविद्धललितपदं **चूर्णम्**" १-३-२४। **उदा:** "अभ्यासो हि कर्मणां कौशलमावहति"। (3) ದೀರ್ಘಸಮಾಸಗಳಿಂದಲೂ ಉದ್ಧತಪದಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುವುದು ಉತ್ಕಲಿಕಾಪ್ರಾಯ ಗದ್ಯ. "विपरीतम् **उत्कलिकाप्रायम्**" १-३-२५। **उदा:** "कुलिशशिखरखरनखरप्रचयप्रचण्डचपेटापाटितमत्तमातङ्गकुम्भस्थलगलन्मदच्छटाच्छुरितचारुकेसरभारभासुरमुखे केसरिणि"। ಸಾಹಿತ್ಯದರ್ಪಣಕಾರರು ಮುಕ್ತಕವೆಂಬ ಮತ್ತೊಂದು

ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿ ಗದ್ಯಕಾವ್ಯವು ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. "वृत्तगन्धोज्झितं गद्यं मुक्तकं वृत्तगन्धि च। भवेदुत्कलिकाप्रायं चूर्णकं च चतुर्विधम्" सा० द० ६-३३०, ३१। ಇವರು ಗದ್ಯಕಾವ್ಯವು ವಸ್ತುಭೇದದಿಂದ (1) ಕಥಾ ಮತ್ತು (2) ಆಖ್ಯಾಯಿಕಾ ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಕಲ್ಪಿತ ವಸ್ತುವುಳ್ಳ ಕಾದಂಬರಿ ಮೊದಲಾದುದು ಕಥೆ. ನಿಜವಾಗಿ ನಡೆದ ವಸ್ತುವುಳ್ಳ ಹರ್ಷಚರಿತೆ ಮೊದಲಾದುದು ಆಖ್ಯಾಯಿಕೆ. ಆಚಾರ್ಯದಂಡಿಯು ಗದ್ಯಕಾವ್ಯವು ಒಂದೇ ವಿಧವೆಂದೂ ಆಖ್ಯಾಯಿಕೆ, ಕಥೆಗಳೆಂದು ಹೆಸರು ಮಾತ್ರ ಬೇರೆಯೆಂದೂ ಈ ಒಂದರೊಳಗೇ ಎಲ್ಲ ಭೇದಗಳೂ ಅಂತರ್ಭಾವ ಹೊಂದುವುವೆಂದೂ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. "तत्कथाख्यायिका चेति जातिः संज्ञाद्वयान्विता। अत्रैवान्तर्भविष्यन्ति शेषाश्चाख्यानजातयः" काव्या० १-२८। (वि०) 2. ಹೇಳಲ್ಪಡುವ, ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡುವ.

गन्तव्य ಗಂತವ್ಯ (वि०) 1. ಹೋಗಬೇಕಾದ. 2. ಸೇರಬೇಕಾದ, ತಲುಪಬೇಕಾದ. 3. ಹೊಂದಬೇಕಾದ, ಪಡೆಯಬೇಕಾದ. गम्लृ (गतौ) "तव्यः" (३-१-९६)। 4. ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ. 5. ತಲುಪಲ್ಪಡುವ, ಸೇರಲ್ಪಡುವ. गम्लृ कर्म० "तव्यः" (३-१-९६)। "राजा स्तेनेन गन्तव्यो मुक्तकेशेन धावता। आचक्षाणेन तत्स्तेयमेवं कर्मास्मि शाधि माम्" मनु० ८-३१४। 6. ಹೊಂದಲ್ಪಡುವ, ಪಡೆಯಲ್ಪಡುವ. 7. ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ. "अनीयर्"। **गमनीयम् ಗಮನೀಯಮ್.**

गन्तु ಗಂತು (पुं०) 1. ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ. गम्लृ (गतौ) "तुन्" (उ० १-६९)। (वि०) 2. ಪಥಿಕ, ದಾರಿ ನಡೆಯುವವನು, ಪ್ರಯಾಣಮಾಡುವವನು. "यातुर्गन्तुश्च पथिकः" त्रिकाण्ड०।

गन्तुकाम ಗಂತುಕಾಮ (वि०) ಹೋಗಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವನು. गन्तुं कामो यस्य। तुमुनो मकारलोपः।

गन्तृ ಗಂತೃ (वि०) 1. ಸಂಚರಿಸುವ ಶೀಲದವನು, ನಡೆಯುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. गम्लृ (गतौ) "तृन्" (३-२-१३५)। 2. ನಡೆಯುವವನು, ಹೋಗುವವನು. गम्लृ (गतौ) "तृच्" (३-१-१३३)। "क्वासि गन्ता महाकाय क्षुधिताया ममेप्सितः" रामा०। 3. ಪಡೆಯುವ, ಹೊಂದುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **गन्त्री ಗಂತ್ರೀ.**

गन्त्री ಗಂತ್ರೀ (स्त्री०) 1. ಎತ್ತುಗಳು ಎಳೆಯುವ ಗಾಡಿ. गम्यतेऽनया — गम्लृ (गतौ) "ष्ट्रन्" (उ० ४-१५८)। "ङीष्" (४-१-४१)। 2. ನಡೆಯುವ ಸ್ವಭಾವದ ಹೆಂಗಸು.

गन्ध — अर्दने (चुरा० आत्म० सक० से०)। गन्धयते। अजगन्धत। ಹಿಂಸಿಸು, ಪೀಡಿಸು.

गन्ध ಗಂಧ (पुं०) 1. ವಾಸನೆ, ಕಂಪು. गन्ध (अर्दने) "अच्" (३-१-१३४)। ಗಂಧವು ಪೃಥಿವಿಯ ವಿಶೇಷ ಗುಣ. "गन्धवती पृथिवी" त० सं०। "गन्धेन स्फुरता मनागनुसृतो भक्तस्य सर्पिष्मतः" उ० रा० ४-१। 2. ಪರಿಮಳ, ಸೌರಭ. "विकासि वप्रांभसि गन्धसूचितं नमन्ति निघ्रातुमिवासितोत्पलम्" किरा० ४-२६। 3. ಚಂದನ ಕೇಸರಿ ಮುಂತಾದ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ. "शृङ्गाणि द्रुतकनकोज्ज्वलानि गन्धाः कौसुम्भं पृथुकुचकुम्भसङ्गि वासः" माघ० ८-३०। 4. ಗಂಧಕ. 5. ಸಂಬಂಧ. 6. ಚೂರು, ತುಂಡು. 7. ಗರ್ವ, ಅಹಂಕಾರ. "गन्धः सम्बन्धलेशयोः। गन्धकामोदगर्वेषु" हेम०। "वामश्चायं नदति मधुरं चातकस्ते सगन्धः" मेघ० १-९। 8. ನುಗ್ಗೆ ಮರ. 9. ಬಲ, ಶಕ್ತಿ. "गन्धो गर्वे बलेऽपि च" त्रिकाण्ड०। (वि०) 10. ನೆರೆಮನೆಯವನು, ಪಕ್ಕದ ಮನೆಯವನು. 11. ಪರಿಮಳವುಳ್ಳ, ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ. गन्धोऽस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)। "गन्धः प्रतिवेश्यामोदलेशसम्बन्धगन्धके" मेदि०।

गन्धक ಗಂಧಕ (पुं०) 1. ಗಂಧಕ, ಗಂಧಕಶಿಲೆ. 2. ನುಗ್ಗೆ ಮರ.

गन्धकारिका ಗಂಧಕಾರಿಕಾ (स्त्री०) ಸೈರಂಧ್ರಿ, ಪರಗೃಹದಲ್ಲಿ ಶಿಲ್ಪಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಹೆಂಗಸು. गन्धं गन्धप्रधानमलंकारं करोति—डु कृञ् (करणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

गन्धकाली ಗಂಧಕಾಲೀ (स्त्री०) ಸತ್ಯವತಿ, ವ್ಯಾಸ ಮಹರ್ಷಿಯ ತಾಯಿ. "भीष्मः पुनः पितुः प्रियचिकीर्षया सत्यवतीं मातरमुदवाहयत् यामाहुर्गन्धकालीमिति" भा० आदि०।

गन्धकाष्ठ ಗಂಧಕಾಷ್ಠ (न०) ಗಂಧದ ಕಟ್ಟಿಗೆ.

गन्धकुटी ಗಂಧಕುಟೀ (स्त्री०) ಮುರೆಯೆಂಬ ಒಂದು ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ.

गन्धकेलिका ಗಂಧಕೇಲಿಕಾ (स्त्री०) ಕಸ್ತೂರಿ, ಮೃಗದ ಮದ. गन्धं केलति—केलृ (गतौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

गन्धगज ಗಂಧಗಜ (पुं०) ಮದೋದಕವನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಆನೆ, ಮದೋದಕದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಆನೆ.

गन्धग्राहक ಗಂಧಗ್ರಾಹಕ (ಪುಂ०) ವಾಸನೆಯನ್ನು ಕಂಡು ಹಿಡಿಯುವ ಘ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯ, ಮೂಗು. गन्धं गृह्णाति– ग्रह (उपादाने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

गन्धजल ಗಂಧಜಲ (ನ०) ಪನ್ನೀರು, ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ ಮಿಶ್ರವಾದ ನೀರು.

गन्धतन्मात्र ಗಂಧತನ್ಮಾತ್ರ (ನ०) ಉತ್ಕಟಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದದ ಮತ್ತು ಪೃಥಿವಿಗೆ ಉಪಾದಾನಕಾರಣವಾದ ಸ್ಥೂಲ ಪೃಥಿವ್ಯಾರಂಭಕ ದ್ರವ್ಯ. ಸ್ಥೂಲಪೃಥಿವಿಯ ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವ ಮೊದಲು ಸ್ಥೂಲಪೃಥಿವಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಗಂಧಗುಣವುಳ್ಳ ದ್ರವ್ಯ, ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಪಾರ್ಥಿವಾಂಶ.

गन्धतूर्य ಗಂಧತೂರ್ಯ (ನ०) ರಣಕಹಳೆ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ವಾದ್ಯ.

गन्धतैल ಗಂಧತೈಲ (ನ०) ಸುವಾಸನೆಯ ತೈಲ, ಭೃಂಗಾಮಲಕ ತೈಲ ಮುಂತಾದುದು.

गन्धदारु ಗಂಧದಾರು (ನ०) ಗಂಧದ ಕಟ್ಟಿಗೆ.

गन्धद्विप ಗಂಧದ್ವಿಪ –हस्ती –ಹಸ್ತೀ(ಪುಂ०) 1. ಮದೋದಕದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಆನೆ. "गन्धेन जेतुः प्रमुखागतस्य गन्धद्विपस्येव मतङ्गजौघ." किरा० १७-१७। 2. ಚಂದನ ಮೊದಲಾದ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳ ವಾಸನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಆನೆ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಜಾತಿಯ ಆನೆ. "जङ्गमानिव विन्ध्यादीन् जगृहे गन्धहस्तिनः" याद० २२-१५२।

गन्धधारिन् ಗಂಧಧಾರಿನ್ (ಪುಂ०) 1. ಪರಶಿವ, ಮಹಾದೇವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. "अजश्च बहुरूपश्च गन्धधारी कपर्द्यपि" भा० अनु०। (ವಿ०) 2. ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–धारिणी –ಧಾರಿಣೀ.**

गन्धन ಗಂಧನ (ನ०) 1. ಉತ್ಸಾಹ. 2. ಇತರರ ತಪ್ಪನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದು. 3. ಹಿಂಸಿಸುವುದು. 4. ಸೂಚಿಸುವುದು. 5. ಕೊಲ್ಲುವುದು, ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. गन्ध (अर्दने) भावे कर० वा "ल्युट्" (३-३-११५, ११७)। "गन्धनमुत्साहे स्यात्प्रकाशने सूचनेऽपि हिंसायाम्" मेदि०। "उत्सादने च हिंसायां सूचने चापि गन्धनम्" अम०।

गन्धनकुल ಗಂಧನಕುಲ (ಪುಂ०) ಮೂಗಿಲಿ, ದುರ್ಗಂಧದ ಇಲಿ. गन्धेन लेशेन नकुलसदृशत्वात् दुर्गन्धप्रधानो वा नकुलः।

गन्धनाकुली ಗಂಧನಾಕುಲೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಸರ್ಪಾಕ್ಷಿ, ಈಶ್ವರೀ ಹಂಬು. गन्धसहिता नाकुली।

गन्धनाली ಗಂಧನಾಲೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) ವಾಸನೆಯನ್ನು ಕಂಡು ಹಿಡಿಯುವ ಕೊಳವೆಯಂತಿರುವ ಮೂಗು. गन्धस्य नालीव। "गन्धनाली च नासिक्याम्" त्रिकाण्ड०।

गन्धपत्र ಗಂಧಪತ್ರ (ಪುಂ०) 1. ತುಲಸಿಗಿಡ. गन्धयुक्तं पत्रमस्य। 2. ಮರುಗ. 3. ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆಗಿಡ. 4. ಕಿತ್ತಲೆಗಿಡ. (ವಿ०) 5. ವಾಸನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಎಲೆಯುಳ್ಳ ಗಿಡ. (ಸ್ತ್ರೀ०) **–पत्रा –ಪತ್ರಾ.** 6. ಕಚೋರ.

गन्धपलाशिका ಗಂಧಪಲಾಶಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಹರಿದ್ರೆ, ಅರಿಶಿನ. गन्धयुक्तं पलाशमस्याः "कप्"।

गन्धपाषाण ಗಂಧಪಾಷಾಣ(ಪುಂ०)ಗಂಧಕಶಿಲೆ, ಉಪಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ.

गन्धपुष्प ಗಂಧಪುಷ್ಪ (ಪುಂ०) 1. ಕೇತಕೀವೃಕ್ಷ, ತಾಳೆಮರ. 2. ವೇತಸವೃಕ್ಷ, ಹಬ್ಬೆಗಿಡ. 3. ಅಂಕೋಲೆಗಿಡ. (ನ०) 4. ಸುವಾಸನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹೂವು. गन्धसहितं पुष्पम्।

गन्धफल ಗಂಧಫಲ (ಪುಂ०)1. ಕಪಿತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಬೇಲದ ಮರ. 2. ಬಿಲ್ವವೃಕ್ಷ, ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆ ಗಿಡ. गन्धयुक्तं फलमस्य। (ಸ್ತ್ರೀ०)**–ला –ಲಾ.** 3. ಮೆಂತ್ಯ. 4. ಬಿಳಿ ನೆಲಗುಂಬಳ. 5. ಆನೆಬೇಲ. **–ली –ಲೀ.** 6. ಪ್ರಿಯಂಗುವೃಕ್ಷ, ಪ್ರೇಂಖಣ ಗಿಡ. 7. ಸಂಪಿಗೆಯ ಮೊಗ್ಗು. "विष्वक्सेना गन्धफली कारम्भा प्रियकश्च सा"। "चम्पको हेमपुष्पकः। एतस्य कलिका गन्धफली" अम०। "गन्धफल्यपि गुन्द्रायां चम्पकस्य च कोरके" मेदि०।

गन्धबीजा ಗಂಧಬೀಜಾ (ಸ್ತ್ರೀ०) ಮೆಂತ್ಯ. गन्धो बीजे यस्याः।

गन्धमाद ಗಂಧಮಾದ (ಪುಂ०)1. ಸುಗ್ರೀವ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ವಾನರ. 2. ಅಕ್ರೂರನ ಒಬ್ಬ ಸಹೋದರ.

गन्धमादन ಗಂಧಮಾದನ (ಪುಂ०) 1. ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. 2. ಗಂಧಕ. 3. ಸುಗ್ರೀವನ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ವಾನರ. "गजो गवाक्षो गवयः शरभो गन्धमादनः। मैन्दश्च द्विविदश्चैव हनूमान् जाम्बवांस्तथा" रामा०। (ಪುಂನ०)4. ಗಂಧಮಾದನಪರ್ವತ, ಸಪ್ತಕುಲಪರ್ವತಗಳಲ್ಲೊಂದು. गन्धेन मादयति – मदी (हर्षे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "पद्मभेदपिशुनाः सिषेविरे गन्धमादन-वनान्तमारुताः" कुमा० ८-८६। (ನ०)5. ಗಂಧಮಾದನ ಪರ್ವತದ ಒಂದು ಅರಣ್ಯ. (ಸ್ತ್ರೀ०)**–मादनी –ಮಾದನೀ.** 6. ಸುರೆ, ಮದ್ಯ. "गन्धमादनः कप्यद्रिभिदोरलिनि गन्धके। गन्धमादनी सुरायाम्" हेम०।

गन्धमार्जार ಗಂಧಮಾರ್ಜಾರ (पुं०) ಪುನುಗುಬೆಕ್ಕು. गन्धप्रधानो मार्जारः।

गन्धमूली ಗಂಧಮೂಲೀ (स्त्री०) ಕಚೋರ. गन्धं मूलमस्याः। "शटी गन्धमूली षड्ग्रन्थिकेत्यपि" अम०।

गन्धमूषिक ಗಂಧಮೂಷಿಕ (पुं०) ಮೂಗಿಲಿ.

गन्धमूषी ಗಂಧಮೂಷೀ (स्त्री०) ಮೂಗಿಲಿ.

गन्धमृग ಗಂಧಮೃಗ (पुं०) 1. ಪುನುಗುಬೆಕ್ಕು. 2. ಕಸ್ತೂರಿ ಮೃಗ. गन्धप्रधानो मृगः।

गन्धमैथुन ಗಂಧಮೈಥುನ (पुं०) ವೃಷಭ, ಎತ್ತು. गन्धेन गन्धघ्राणेन मैथुनमस्य।

गन्धमोदन ಗಂಧಮೋದನ (पुं०) ಗಂಧಕ. गन्धेन मोदयति — मुद (हर्षे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

गन्धमोहिनी ಗಂಧಮೋಹಿನೀ (स्त्री०) ಸಂಪಿಗೆಯ ಮೊಗ್ಗು. गन्धेन मोहयति — मुह (वैचित्ये) + णिच् "णिनिः" (३-२-७८)। "ङीप्" (४-१-५)।

गन्धयुक्ति ಗಂಧಯುಕ್ತಿ (स्त्री०) ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳ ಮೇಳನ, ಸುಗಂಧವಸ್ತುಗಳ ಮಿಶ್ರಣ, ಪರಿಮಳದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವುದು. गन्धद्रव्याणां युक्तिः योजनम्।

गन्धराज ಗಂಧರಾಜ (पुं०) 1. ಸುಗಂಧರಾಜ ಗಿಡ. गन्धानां गन्धयुक्तानां राजा "टच्" (५-४-९१)। (न०) 2. ಗಂಧದ ಮರ. (स्त्री०) **–राजी –ರಾಜೀ.** 3. ನಖಿ ಯೆಂಬ ಒಂದು ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ.

गन्धर्व ಗಂಧರ್ವ (पुं०) 1. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. गन्धमर्वति— अर्व (गतौ) "अण्" (३-२-१)। शक०। 2. ಕಸ್ತೂರಿ ಮೃಗ. 3. ಪುಂಸ್ಕೋಕಿಲ, ಗಂಡುಕೋಗಿಲೆ. 4. ಅಂತರಾಭವಸತ್ತ್ವ, ಮರಣಾನಂತರ ಪುನಃ ಬೇರೆ ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಪೂರ್ವ ಮಧ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾತನಾಶರೀರವುಳ್ಳ ಜೀವ. ಅಂತರಾಭವಸತ್ತ್ವವು ಬೇರೆ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಆವೇಶವುಂಟುಮಾಡುವುದು. 5. ಗಂಧರ್ವ, ದೇವಯೋನಿ ವಿಶೇಷ, ದೇವಗಾಯಕ.

गन्धर्वकन्या ಗಂಧರ್ವಕನ್ಯಾ (स्त्री०) ಗಂಧರ್ವರ ಹುಡುಗಿ.

गन्धर्वतैल ಗಂಧರ್ವತೈಲ (न०) ಏರಂಡ ತೈಲ, ಹರಳೆಣ್ಣೆ.

गन्धर्वनगर ಗಂಧರ್ವನಗರ –पुर –ಪುರ (न०) 1. ಗಂಧರ್ವರ ಪಟ್ಟಣ. ಇದು ಗುಹ್ಯಕಲೋಕಕ್ಕೆ ಮೇಲು ಭಾಗದಲ್ಲೂ ವಿದ್ಯಾಧರಲೋಕದ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲೂ ಇರುವುದು. 2. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಅಶುಭಸೂಚಕವಾದ ಒಂದು ಪಟ್ಟಣ.

गन्धर्वपत्नी ಗಂಧರ್ವಪತ್ನೀ (स्त्री०) ಗಂಧರ್ವನ ಹೆಂಡತಿ, ಅಪ್ಸರಸ್ಸು.

गन्धर्वराज ಗಂಧರ್ವರಾಜ (पुं०) ಗಂಧರ್ವರ ಒಡೆಯನಾದ ಚಿತ್ರರಥ.

गन्धर्वलोक ಗಂಧರ್ವಲೋಕ (पुं०) ಗುಹ್ಯಕಲೋಕ ಮತ್ತು ವಿದ್ಯಾಧರಲೋಕಗಳ ಮಧ್ಯಲೋಕ.

गन्धर्ववधू ಗಂಧರ್ವವಧೂ (स्त्री०) 1. ಗಂಧರ್ವನ ಪತ್ನಿ. 2. ಕಚೋರ.

गन्धर्वविद्या ಗಂಧರ್ವವಿದ್ಯಾ (स्त्री०) ಸಂಗೀತವಿದ್ಯೆ, ಗಾನಕಲೆ.

गन्धर्ववेद ಗಂಧರ್ವವೇದ (पुं०) ಸಾಮವೇದದ ಉಪವೇದವಾದ ಸಂಗೀತಶಾಸ್ತ್ರ.

गन्धर्वविवाह ಗಂಧರ್ವವಿವಾಹ (पुं०) ಎಂಟುವಿಧ ವಿವಾಹಗಳಲ್ಲೊಂದು ಭೇದ, ವಧೂವರರ ತಾಯಿತಂದೆಗಳಾರನ್ನೂ ಕೇಳದೆ ಅವರ ಅನುಮತಿ ಪಡೆಯದೆ ಪರಸ್ಪರ ಪ್ರೇಮದಿಂದ ತಮ್ಮ ಇಷ್ಟದಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಮದುವೆ. "इच्छयान्योन्यसंयोगः कन्यायाश्च वरस्य च। गान्धर्वः स तु विज्ञेयः मैथुन्यः कामसंभवः" मनु० ३-३२।

गन्धर्वहस्त ಗಂಧರ್ವಹಸ್ತ (पुं०) ಏರಂಡವೃಕ್ಷ, ಹರಳು ಗಿಡ. गन्धर्वस्य शरभमृगस्य हस्त इव पत्रमस्य। "अमण्डपश्चाङ्गुलवर्धमाना गन्धर्वहस्तत्रिपुटीफलश्च" हारा०।

गन्धवणिज् ಗಂಧವಣಿಜ್ (पुं०) ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳ ವ್ಯಾಪಾರಿ.

गन्धवत् ಗಂಧವತ್ (वि०) 1. ವಾಸನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಪರಿಮಳಯುಕ್ತವಾದ. गन्धोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। 2. ದುರ್ಗಂಧಯುಕ್ತವಾದ, ಕೆಟ್ಟ ವಾಸನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. "गन्धवद्रुधिरचन्दनोक्षिता जीवितेशवसतिं जगाम सा" रघु० ११-२०। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

गन्धवती ಗಂಧವತೀ (स्त्री०) 1. ಪೃಥಿವಿ, ಭೂಮಿ. गन्धोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। मस्य "वः" (८-२-९)। "ङीप्" (४-१-६)। ಪೃಥಿವಿಯಲ್ಲಿ ಗಂಧಗುಣವಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "तत्र गन्धवती पृथिवी" त० सं०। 2. ಸತ್ಯವತಿ, ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಯ ತಾಯಿ. ಪರಾಶರಮಹರ್ಷಿಯ ವರಪ್ರಸಾದದಿಂದ ದಾಶಕನ್ಯೆಯಾದ ಇವಳ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಸೌಗಂಧ್ಯವುಂಟಾದುದರಿಂದ ಸತ್ಯವತಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು. "एवमुक्ता वरं वव्रे गात्र

सौगन्ध्यमुत्तमम्। स चास्यै भगवान् प्रादात् मनसः काङ्क्षितं प्रभुः। तेन गन्धवतीत्येवं नामास्याः प्रथितं भुवि" भा० आदि० ६४। 3. ಸುರೆ, ಮದ್ಯ. 4. ಮುರೆ ಎಂಬ ಒಂದು ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ. 5. ಮಲ್ಲಿಗೆ ಗಿಡ. 6. ಜಾಜಿಗಿಡ.

गन्धवह ಗಂಧವಹ (पुं०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. वहति—वह (प्रापणे) "अच्" (३-१-१३४)। गन्धस्य वहः। "दिग्दक्षिणा गन्धवहं मुखेन व्यलीकनिश्वासमिवोत्ससर्ज" कुमा० ३-२५। (वि०) 2. ವಾಸನೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ. ಪರಿಮಳವನ್ನು ಹೊತ್ತು ತರುವ. (स्त्री०) -वहा -ವಹಾ. 3. ಘ್ರಾಣ, ಮೂಗು, ನಾಸಿಕೆ. गन्धस्य वहा।

गन्धवारि ಗಂಧವಾರಿ (न०) ಪನ್ನೀರು, ಪರಿಮಳದ್ರವ್ಯ ಮಿಶ್ರವಾದ ನೀರು.

गन्धवाह ಗಂಧವಾಹ (पुं०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. गन्धं वहति—वह (प्रापणे) "अण्" (३-२-१)। ವಾಯುವು ಗಂಧವನ್ನು ಹೊತ್ತು ತರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "इह हि दहति चेतः केतकीगन्धबन्धुः प्रसरदसमबाणप्राणवद्गन्धवाहः" गीतगो०। 2. ಕಸ್ತೂರಿ ಮೃಗ. (स्त्री०) -वाही -ವಾಹೀ. ನಾಸಿಕೆ, ಮೂಗು.

गन्धलुब्ध ಗಂಧಲುಬ್ಧ (पुं०) ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ.

गन्धशटी ಗಂಧಶಟೀ (स्त्री०) ಕಚೋರ.

गन्धशुण्डिनी ಗಂಧಶುಂಡಿನೀ (स्त्री०) ಮೂಗಿಲಿ. गन्धयुक्तः शुण्डो मुखमस्य "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)।

गन्धशेखर ಗಂಧಶೇಖರ (न०) ಮೃಗಮದ, ಕಸ್ತೂರಿ. "मृगनाभिर्मृगमदो गन्धशेखरमित्यपि" हारा०।

गन्धसार ಗಂಧಸಾರ (पुं०) ಚಂದನವೃಕ್ಷ, ಗಂಧದಮರ. गन्धयुक्तः सारोऽस्य।

गन्धसोम ಗಂಧಸೋಮ (न०) ಬಿಳಿನೈದಿಲೆ. गन्धार्थं सोमो यस्य। "ह्रीबेरं वारिवालकम्। सितोत्पलं गन्धसोमम्" हारा०।

गन्धहारिका ಗಂಧಹಾರಿಕಾ (स्त्री०) ಪರಗೃಹದಲ್ಲಿ ಇದ್ದುಕೊಂಡು ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ಹೆಂಗಸು. गन्धं हरति—हृञ् (हरण) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "टाप्" (४-१-४)।

गन्धा ಗಂಧಾ (स्त्री०) 1. ಸಂಪಿಗೆ ಹೂವಿನ ಮೊಗ್ಗು. 2. ಕಚೋರ. 3. ಮೂರೆಲೆ ಹೊನ್ನೆ. गन्धोऽस्त्यस्याः।

गन्धाखु ಗಂಧಾಖು (पुं०) ಮೂಗಿಲಿ.

गन्धाजीव ಗಂಧಾಜೀವ (पुं०) ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳ ವ್ಯಾಪಾರಿ, ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾರಿ ಜೀವಿಸುವವನು. गन्धेन गन्धद्रव्येणाजीवति — आ+जीव (प्राणधारणे) "अच्" (३-१-१३४)। गन्धेन आजीवो जीविका यस्य वा।

गन्धाढ्य ಗಂಧಾಢ್ಯ (पुं०) 1. ಕಿತ್ತಲೆಗಿಡ. गन्धेन आढ्यः। (न०) 2. ಚಂದನ, ಗಂಧ. (वि०) 3. ಸುಗಂಧದಿಂದ ತುಂಬಿದ. (स्त्री०) -ढ्या -ಢ್ಯಾ. 4. ಮಾವಳದ ಗಿಡ.

गन्धार ಗಂಧಾರ (पुं० ಬ० ವ०) 1. ಗಂಧಾರದೇಶ. (वि०) 2. ಪರಿಮಳದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ. गन्धमृच्छति — ऋ (गतौ) "अण्" (३-२-१)।

गन्धाश्मन् ಗಂಧಾಶ್ಮನ್ (पुं०) ಗಂಧಕಶಿಲೆ. गन्धयुक्तोऽश्मा। "गन्धाश्मनि तु गन्धकः" अम०।

गन्धिन् ಗಂಧಿನ್ (वि०) ಸುಗಂಧಯುಕ್ತವಾದ, ಪರಿಮಳದಿಂದ ಕೂಡಿದ. गन्धोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। गन्धिनी ಗಂಧಿನೀ.

गन्धिनी ಗಂಧಿನೀ (स्त्री०) ಮುರೆಯೆಂಬ ಒಂದು ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ.

गन्धिपर्ण ಗಂಧಿಪರ್ಣ (पुं०) ಏಳೆಲೆ ಬಾಳೆಗಿಡ.

गन्धेन्द्रिय ಗಂಧೇಂದ್ರಿಯ (न०) ಘ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯ, ಮೂಗು. गन्धग्राहकमिन्द्रियम्।

गन्धोत्तमा ಗಂಧೋತ್ತಮಾ (स्त्री०) ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. गन्धेन उत्तमा।

गन्धोदक ಗಂಧೋದಕ (न०) ಪನ್ನೀರು, ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನೀರು.

गन्धोली ಗಂಧೋಲೀ (स्त्री०) 1. ಕಣಜದ ಹುಳು. गन्धयते—गन्ध (अर्दने) "ओलच्" बाहु०। "गन्धोली वरटा द्वयोः" अम०। 2. ಶುಂಠಿ.

गभस्ति ಗಭಸ್ತಿ (पुं०) 1. ರಶ್ಮಿ, ಕಿರಣ. गम्यते इति गः ज्ञेयवर्गः विषयः, तं बभस्ति दीपयति — भस (भर्त्सन-दीप्त्योः) "क्तिच्" (३-३-१७४)। "तथातितप्तं सवितुर्गभस्तिभिर्मुखं तदीयं कमलश्रियं दधौ" कुमा० ५-२१। 2. ಸೂರ್ಯ. (स्त्री०) 3. ಸ್ವಾಹಾದೇವಿ, ಅಗ್ನಿಯ ಪತ್ನಿ. "गभस्तिः किरणे सूर्ये ना स्वाहायां तु योषिति" मेदि०।

गभस्तिपाणि ಗಭಸ್ತಿಪಾಣಿ (पुं०) ಕಿರಣವೇ ಕೈಯಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಸೂರ್ಯ. गभस्तिः पाणिरिवास्य।

गभस्तिमत् **ಗಭಸ್ತಿಮತ್** (पुं०) (ಅತಿಶಯವಾದ ಕಿರಣಗಳುಳ್ಳ) ಸೂರ್ಯ. गभस्तयो भूम्ना सन्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। "विभावसुः सारथिनेव वायुना घनव्यपायेन गभस्तिमानिव" रघु० ३-३७।

गभस्तिमालिन् **ಗಭಸ್ತಿಮಾಲಿನ್** (पुं०) ಸೂರ್ಯ. गभस्तीनां मालास्त्यस्य "इनिः" (५-२-११६)।

गभस्तिहस्त **ಗಭಸ್ತಿಹಸ್ತ** (पुं०) ಸೂರ್ಯ. गभस्तयो हस्ता इव यस्य।

गभीर **ಗಭೀರ** (वि०) 1. ಅಗಾಧವಾದ, ಆಳವಾದ. गम्लृ (गतौ) "ईरन्" भश्च (उ० ४-३५)। "गभीररन्ध्रेषु भृशं महीभृतः प्रतिस्वनैरुन्नमितेन सानुषु" किरा० १४-४६। 2. ಗಹನವಾದ, ತಿಳಿಯಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ. 3. ಗೂಢವಾದ, ರಹಸ್ಯವಾದ. "गभीरो माहात्म्यात्प्रशमशुचिरत्यन्तसुजनः" म० वी० २-१५। 4. ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ, ಪ್ರವೇಶಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದ, ಹೋಗಲಾಗದ.

गभीरात्मन् **ಗಭೀರಾತ್ಮನ್** (पुं०) ವಿಷ್ಣು. गभीरः अन्येषां चतुर्मुखादीनामप्रधृष्यः आत्मा यस्य। "धात्रादीनामप्रधृष्यं गाम्भीर्यं यस्य विद्यते। गभीरात्मा स विज्ञेयः वस्वर्णो मनुरुत्तमः" इति निरुक्तिः। "चतुरश्रो गभीरात्मा" वि० स०।

गम्लृ – गतौ (भ्वा० पर० अक० अनि०)। गच्छति। जगाम। गन्ता। गमिष्यति। गच्छतु। अगच्छत्। गच्छेत्। गम्यात्। अगमत्। अगमिष्यत्। 1. ಹೋಗು, 2. ಹೊಂದು, ಸೇರು, ತಲುಪು.

भावे:—गम्यते। जग्मे। गन्ता। गंस्यते। गम्यताम्। अगम्यत। गम्येत। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि:—गमयति, –ते। गमयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। गमयिता। गमयिष्यति, –ते। गमयतु, –ताम्। अगमयत्, –त। गमयेत्, –त। ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि:—जिगमिषति। जिगमिषां चकार, –बभूव, –आस। जिगमिषिता। जिगमिषिष्यति। जिगमिषतु। अजिगमिषत्। जिगमिषेत्। जिगमिष्यात्। अजिगमिषीत्। अजिगमिषिष्यत्।

कृत्सु:—गन्तव्यम्। गमनीयम्। गम्यम्। भावे –गतम्। गतवान्। कर्त० –गतः। गच्छन्, गच्छन्ती। गन्तुम्। गतम्। गमनम्। गत्वा। आगत्य, आगम्य।

ण्यन्तात् कृत्सु:—गमयितव्यः। गमनीयः। गम्यः। गमितः। गमितवान्। गमयन्, गमयन्ती। गमयमानः। गमयितुम्। गमितम्। गमनम्। गमयित्वा, आगम्य।

सम् ಪೂರ್ವಕ **गम्लृ** ಧಾತುವು ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುವುದು. संगच्छते। संजग्मे। संगन्ता। संगंस्यते। संगच्छताम्। समगच्छत। संगच्छेत। ಇತ್ಯಾದಿ.

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು:

(1) **अधि + गम्लृ** = अधिगच्छति। अध्यगच्छत्। अधिगतम्। अधिगत्य। 1. ಹೊಂದು, ಪಡೆ. "अधिगत्य जगत्यधीश्वरादथ मुक्तिं पुरुषोत्तमात्ततः" नैष० २-१। 2. ಹೋಗು, ಹೊಂದು, ಸೇರು. "अधिगतनिलयानामौपवाहद्विपानां मदपयसि वितन्वन् मज्जनोन्मज्जनानि" याद० १९-७७।

(2) **सम्+अधि+गम्लृ** = समधिगच्छति। ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೊಂದು, ಸರಿಯಾಗಿ ಪಡೆ. "यत्ते समधिगच्छन्ति यस्यैते तस्य तद्धनम्" मनु० ८-४१६।

(3) **अनु + गम्लृ** = अनुगच्छति। अन्वगच्छत्। अनुगमनम्। ಅನುಸರಿಸಿ ಹೋಗು, ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ಹೋಗು. "मार्गं मनुष्येश्वरधर्मपत्नी श्रुतेरिवार्थं स्मृतिरन्वगच्छत्" रघु० २-२।

(4) **अप + गम्लृ** = अपगच्छति। अपजगाम। ಹೊರಟುಹೋಗು. "सा कन्यापजगामाथ समीपात्तस्य धीमतः" भा० द्रोण० ५४-१४।

(5) **अभि + गम्लृ** = अभिगच्छति। अभिजगाम। अभिगतः। ಎದುರಿಗೆ ಬಾ. "अभिगम्य ततः क्षिप्रं राक्षसी धान्यमालिनी" रामा०। "तमभ्यगच्छत्प्रथमो विधाता श्रीवत्सलक्ष्मा पुरुषश्च साक्षात्" कुमा० ७-४३।

(6) **अव+गम्लृ**=अवगच्छति। अवगतम्। अवगम्य। ತಿಳಿದುಕೊ, ಅರಿತುಕೊ. "तदेव ध्यानादवगतोऽस्मि" शाकु० ७। "न च मेऽवगच्छति यथा लघुताम्" माघ० ९-५६।

(7) **आ+गम्लृ**=आगच्छति। आगमनम्। आगतः। आगत्य। ಆಗಮಿಸು, ಬಾ. "आगच्छतोऽनूचि गजस्य घण्टयोः स्वनं समाकर्ण्य समाकुलाङ्गनाः" माघ० १२-३४।

(8) **अधि+आ+गम्लृ** = अध्यागच्छति। ಹೊಂದು, ಪಡೆ.

(9) अभि+आ+गम्लृ=अभ्यागच्छति। अभ्यागतः। ಎದುರಿಗೆ ಬಾ, ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬಾ. "अभ्यागतं सुररिपोः सुरराजसैन्यं क्षोभं जगाम परमं भयवेपमानम्" कुमा० १७-११।

(10) उप+आ+गम्लृ=उपागच्छति। उपाजगाम। ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಾ, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಾ. "विचिन्तयन्ती यमनन्यमानसा तपोधनं वेत्सि न मामुपागतम्" शाकु० ४-१।

(11) प्रति+आ+गम्लृ=प्रत्यागच्छति। प्रत्यागतः। ಹಿಂತಿರುಗಿ ಬಾ. "रणात् प्रत्यागतं शूरं भार्या च गतयौवनाम्" चाणक्य०।

(12) उद् + गम्लृ = उद्गच्छति। उद्गतः। 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗು. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೊರಡು. "रोमोद्गमः प्रादुरभूदुमायाः" कुमा० ७-७७। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳು. "उद्गतेन्दुमविभिन्नतमिस्रां पश्यति स्म रजनीमवितृप्तः" किरा० ९-२४।

(13) प्रति+उद्+गम्लृ=प्रत्युद्गच्छति। प्रत्युद्गतः। ಎದುರುಗೊಂಡು ಹೋಗು. "श्रुतप्रकाशं यशसा प्रकाशः प्रत्युज्जगामातिथिमातिथेयः" रघु० ५-२।

(14) उप + गम्लृ = उपगच्छति। 1. ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಹೋಗು, ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗು. "सदनमुपगतोऽहं पूर्वमम्भोजयोनेः सपदि मुनिभिरुच्चैरासनेषूज्झितेषु" प्रबोध० २-१०। 2. ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ. "उपगतमवधीरयन्त्यभव्याः स निपुणमेत्य कयाचिदेवमूचे" किरा० १०-५१।

(15) अभि+उप+गम्लृ=अभ्युपगच्छति। अभ्युपगमः। 1. ಅಂಗೀಕರಿಸು, ಒಪ್ಪಿಕೊ, ಸಂಮತಿಸು. "करिष्याम्येवं नो पुनरिति भवेदभ्युपगमः" रत्ना० २-१९। 2. ಎದುರಾಗಿ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಹೋಗು.

(16) निर् + गम्लृ = निर्गच्छति। निर्जगाम। ಹೊರಡು, ಹೊರಟುಹೋಗು. "अविविन्ना तु या नारी निर्गच्छेद्दूषिता गृहात्" मनु० ९-८३।

(17) परा + गम्लृ = परागच्छति। परागतः। 1. ವ್ಯಾಪಿಸು, ಹರಡು. "नवपलाशपलाशवनं पुरः स्फुटपरागपरागतपङ्कजम्" माघ० ६-२। 2. ಹಿಂತಿರುಗಿ ಬಾ.

(18) परि + गम्लृ = परिगच्छति। परिगतः। 1. ಸುತ್ತು, ಸುತ್ತಲೂ ತಿರುಗು, ಸುತ್ತಲೂ ಹೋಗು. "यथा हि मेरुर्भगवता (सूर्येण) नित्यशः परिगम्यते" भा० वन०। 2. ಬಳಸು, ಸುತ್ತುವರೆ, ಸುತ್ತುಗಟ್ಟು. "अथ स वल्कदुकूलकुथादिभिः परिगतो ज्वलदुद्धतवालधिः" भट्टि० १०-१।

(19) प्रति + गम्लृ = प्रतिगच्छति। प्रतिगतः। ಹಿಂತಿರುಗಿ ಹೋಗು.

(20) वि+गम्लृ=विगच्छति। विगमः। ಹೊರಟು ಹೋಗು, ಮರೆಯಾಗಿ ಹೋಗು, ಮಾಯವಾಗು. "रुचिभर्तुरस्य विरहाधिगमादिति सन्ध्ययापि सपदि व्यगमि" माघ० ९-१७।

(21) सम्+गम्लृ = संगच्छते। संगमः। ಒಟ್ಟು ಗೂಡು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರು, ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರು. "संजग्माते तावपायानपेक्षौ सेनाम्भोधी धीरनादौ रयेण" माघ० १८-१।

गम ಗಮ (पुं०) 1. ಜೈತ್ರಯಾತ್ರೆ, ವಿಜಯಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಟ ಪ್ರಯಾಣ. गम्लृ (गतौ) "अप्" (३-३-५८)। 2. ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ. "अश्वस्यैकाहगमः" पा० सू० ५-२-१९। 3. ಹೋಗುವುದು, ನಡೆಯುವುದು. 4. ಉಪಭೋಗ, ಸಂಭೋಗ, ಹೆಂಗಸಿನೊಡನೆ ಸಂಬಂಧ. "ब्रह्महत्या सुरापानं स्तेयं गुर्वङ्गनागमः" मनु० ११-५४। 5. ಜೂಜು, ದ್ಯೂತ, ಪಗಡೆಯಾಟ ಮುಂತಾದುದು. 6. ಯೋಚಿಸದೆ ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ. ದುಡುಕಿ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸ. 7. ಸಮಾನವಾದ ಪಾಠ, ಎರಡು ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿರುವ ಒಂದೇ ವಿಷಯ, ಏಕರೀತಿಯಾದ ಸಾಹಿತ್ಯ. "गमोऽध्वद्यूतप्रभेदयोः। सदृक्पाठेऽपि" हेम०।

गमक ಗಮಕ (वि०) 1. ನಡೆಯಿಸುವವನು, ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವವನು, ಹೊರಡಿಸುವವನು. गमयति — गम्लृ (गतौ) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಬೋಧಿಸುವ, ತಿಳಿಸುವ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವ. "यत् श्रीदित्वमुदारता च वचसां यच्चार्थतो गौरवं तच्चेदस्ति ततस्तदेव गमकं पाण्डित्यवैदग्ध्ययोः" मालती० १-७। 3. ಸಂಗೀತದ ಒಂದು ಸ್ವರ.

गमकारित्व ಗಮಕಾರಿತ್ವ (न०) ವೇಗ. ಶೀಘ್ರತೆ. "रभसो गमकारित्वम्" त्रिकाण्ड०।

गमथ ಗಮಥ (पुं०) 1. ರಸ್ತೆ, ದಾರಿ. 2. ಪಥಿಕ, ಪ್ರಯಾಣಿಕ. गम्लृ (गतौ) "अथः" (उ० ३-११३)। "गमकः पथिकः पन्थाश्च" सि० कौ०।

गमन ಗಮನ (न०) 1. ನಡೆಯುವುದು, ಹೋಗುವುದು, ಸಂಚಾರ. गम्लृ (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "श्रोणीभारादलसगमना स्तोकनम्रा स्तनाभ्याम्" मेघ०

२-११। 2. ವಿಜಯಂಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಟ ಪ್ರಯಾಣ. 3. ಹೆಂಗಸಿನೊಡನೆ ಸಂಭೋಗ. 4. ಉತ್ಕ್ಷೇಪಣ ಮೊದಲಾದ ಐದು ವಿಧ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲೊಂದು. ["कर्मन्" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

गमनिका ಗಮನಿಕಾ (स्त्री०) ಅಭಿಪ್ರಾಯ ನಿರೂಪಣೆ. ವಿಷಯಂದ ವಿವರಣೆ.

गमनीय ಗಮನೀಯ (वि०) 1. ಹೋಗಲು ಶಕ್ಯವಾದ, 2. ಹೋಗಲು ಅರ್ಹವಾದ. 3. ಹೋಗಬೇಕಾದ. 4. ತಿಳಿಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 5. ತಿಳಿಯಲು ಅರ್ಹವಾದ. 6. ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ. गम्लृ (गतौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। 7. ಹೊರಡಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 8. ಹೊರಡಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 9. ಹೊರಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 10. ತಿಳಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 11. ತಿಳಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 12. ತಿಳಿಸಲ್ಪಡುವ. गम्लृ (गतौ) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)।

गमयत् ಗಮಯತ್ (वि०) 1. ಹೊರಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ತಿಳಿಸುತ್ತಿರುವ, ಬೋಧಿಸುತ್ತಿರುವ. गम्लृ (गतौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.**

गमयितव्य ಗಮಯಿತವ್ಯ (वि०) 1. "गमनीय" ಪದದ 7–12 ರ ಅರ್ಥ. गम्लृ (गतौ) + णिच् "तव्यः" (३-१-९६)। 2. (ಕಾಲ) ಕಳೆಯಲ್ಪಡುವ. "अविनोद-दीर्घयामा कथं नु रात्रिर्गमयितव्या" विक्र० ३-४।

गमयितृ ಗಮಯಿತೃ (वि०) 1. ಹೊರಡಿಸುವ, ಹೊರಡುವಂತೆ ಮಾಡುವ. 2. ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವ. गम्लृ (गतौ) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–यित्री –ಯಿತ್ರೀ.**

गमित ಗಮಿತ (वि०) 1. ಹೊಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. गम्लृ (गतौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "विधुरं किमतः परं परैरवगीतां गमिते दशामिमाम्" किरा० २-७। 2. ಹೊರಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "कोटरमकालवृष्टया प्रबल-पुरोवानया गमिते" माल० ४-२।

गम्भारी ಗಂಭಾರೀ (स्त्री०) ಶೀವನೆಯ ಮರ. "गम्भारी सर्वतोभद्रा" अम०।

गम्भीर ಗಂಭೀರ (पुं०) 1. ಜಂಬೀರವೃಕ್ಷ, ನಿಂಬೆ ಗಿಡ. 2. ಪದ್ಮ, ಕಮಲ. गच्छति जलमत्र — गम्लृ (गतौ) "ईरन्" भश्च (उ० ४-३५)। 3. ತಗ್ಗಾದ, ಆಳವಾದ. "गम्भीराः प्रावहन्नद्यः समजायन्त च ह्रदाः" भट्टि० १७-६३। 4. ಗಂಭೀರವಾದ, ಮನವನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸುವ. "स्निग्धगम्भीरनिर्घोषमेकं स्यन्दनमास्थितौ" रघु० १-३६। 5. ಗೂಢವಾದ, ಗಹನವಾದ. 6. ಗಾಢವಾದ, ಘನವಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ.

गम्भीरवेदिन् ಗಂಭೀರವೇದಿನ್ (वि०) ತುಂಟತನದ ಆನೆ, ತಕರಾರುಮಾಡುವ ಆನೆ, ಎಷ್ಟೇ ಶಿಕ್ಷಿಸಿದರೂ ಲಕ್ಷ್ಯ ಮಾಡದ ಆನೆ. गम्भीरं मन्दं वेत्ति — विद (ज्ञाने) "णिनिः" (३-२-७८)। "चिरकालेन यो वेत्ति शिक्षां परिचितामपि। गम्भीरवेदी विज्ञेयः स गजो गज-वेदिभिः"। "अङ्कुशं द्विरदस्येव यन्ता गम्भीरवेदिनः" रघु० ४-३९।

गम्भीरशील ಗಂಭೀರಶೀಲ (वि०) ಗಂಭೀರಸ್ವಭಾವದ, ಉನ್ನತಮಟ್ಟದ ಸ್ವಭಾವದ. गम्भीरं शीलं यस्य।

गम्य ಗಮ್ಯ (वि०) 1. ಹೊಂದಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಹೋಗಬಹುದಾದ. गम्लृ (गतौ) "यत्" (३-१-९८)। 2. ಹೊಂದಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 3. ಹೊಂದಲ್ಪಡುವ. 4. ತಿಳಿಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 5. ತಿಳಿಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 6. ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ. "रुक्माभं स्वप्नधीगम्यं विद्यात्तं पुरुषं परम्" मनु० १२-१२२। 7. ಸ್ತ್ರೀಯರು ಭೋಗಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ (ಪುರುಷ). 8. ಪುರುಷರು ಭೋಗಿಸಲು ಅರ್ಹಳಾದ (ಹೆಂಗಸು). "अवरुद्धासु दासीषु भुजिष्यासु तथैव च। गम्यास्वपि पुमान् दाप्यः पञ्चाशत्-पणिकं दमम्" याज्ञ० २-२९०। 9. ವಾಸಿಯಾಗುವ, ನಿವೃತ್ತಿಹೊಂದುವ, ಗುಣವಾಗುವ (ರೋಗ). "न गम्यो मन्त्राणां न च भवति भैषज्यविषयो न चापि प्रध्वंसं व्रजति विविधैः शान्तिकशतैः" भर्तृ० २-७७। 10. ಅನುರೂಪನಾದ, ಸದೃಶನಾದ, ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. "गम्यं त्वभावे दातृणां कन्या कुर्यात् स्वयंवरम्" याज्ञ० १-६४।

गम्यता ಗಮ್ಯತಾ (स्त्री०) 1. ಹೊಂದಲು ಅರ್ಹವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವಿಕೆ. 2. ಗ್ರಹಣಮಾಡಲು (ತಿಳಿಯಲು) ಸಾಧ್ಯವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುವಿಕೆ. गम्यस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः"। **गम्यत्वम् ಗಮ್ಯತ್ವಮ್.**

गम्यमान ಗಮ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. गम्लृ (गतौ) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ಹೊಂದಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. "गम्यमानं न तेनासीदगतं क्रामता पुरः" भट्टि० ८-२।

गय ಗಯ (पुं०) 1. ಸುಗ್ರೀವ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಒಬ್ಬ ವಾನರ. 2. ಪ್ರಿಯವ್ರತರಾಜನ ವಂಶದ ನಕ್ತನ ಮಗ. "विभोरत्यां च पृथुषेणस्तस्मान्नक्तः आकूत्यां नक्तात् द्रुतिपुत्रो गयो राजर्षिप्रवर उदारश्रवा अजायत" भाग० ५-१५-६। 3. ಚಂದ್ರವಂಶದ ಆಯುರಾಜನ ಮಗ. ನಹುಷನ ಸಹೋದರ. "नहुषं वृद्धशर्माणं रजिं गयमनेनसम्। स्वर्भानवी सुतानेतानायोः पुत्रान् प्रचक्षते" भा० आदि० ६९-२८। 4. ಒಬ್ಬ ಗಂಧರ್ವ. [ಒಂದು ದಿನ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಅರ್ಘ್ಯಕೊಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ, ತಾಂಬೂಲಚರ್ವಣ ಮಾಡುತ್ತ ವಿಮಾನದಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ ಇವನ ತಂಬುಲವು ಬಿದ್ದು ಕೃಷ್ಣನ ಅಂಜಲಿಯು ಅಶುದ್ಧವಾಯಿತು. ಅದರಿಂದ ಕೃಷ್ಣನ ಕೋಪಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾದ ಗಯನು ನಾರದರ ಮಾತಿನಂತೆ ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಮರೆಹೊಕ್ಕು ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದನು. ರಕ್ಷಿಸುವುದಾಗಿ ಅರ್ಜುನನೂ ಅಭಯಕೊಟ್ಟನು. ಇವರಿಗಾಗಿ ಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಯುದ್ಧ ನಡೆಯಿತು. ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಂತೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಶರಣಾಗತನಾದ ಗಯನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದನು.] ಈ ಕಥೆಗೆ ಯಾವ ಪುರಾಣದಲ್ಲೂ ಆಧಾರವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಗಯಚರಿತ್ರೆಯು ಮಾತ್ರ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದು. 5. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. ಇವನು ಲೋಕಕಂಟಕನಾಗಿದ್ದನು. ಬ್ರಹ್ಮನು ಇವನ ನಿಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ಯೋಚಿಸಿ ತಾನು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞವೇದಿಕೆಯನ್ನು ಇವನ ಶರೀರದ ಮೇಲೆ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಲು ಇವನು ಅದಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿದನು. ಬ್ರಹ್ಮನು ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಚಪ್ಪಡಿಯನ್ನು ಇವನ ಶರೀರದ ಮೇಲೆ ಹಾಸಿ ವೇದಿಕೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಆಗ ಇವನ ಶರೀರವು ಅಲುಗಾಡಿತು. ತನ್ನ ಶರೀರವು ಅಲುಗಾಡದಿರಬೇಕಾದರೆ ತಾನು ಸತ್ತಮೇಲೆ ಆ ಪ್ರದೇಶವು ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರವಾಗಬೇಕೆಂದೂ ಈ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಪಿತೃಗಳ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಪಿಂಡವು ಅಕ್ಷಯ್ಯವಾಗಬೇಕೆಂದೂ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನು. ವಿಷ್ಣುವು "ಆಗಲಿ" ಎಂದನು. ಅವನ ಕಾಲಾನಂತರ ಆ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ "गया" ಎಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಬಂದಿತು. ಈಗ ಯಾತ್ರಿಕರೆಲ್ಲರೂ ಈ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಪಿಂಡಪ್ರದಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. 6. ಧನ, ಸಂಪತ್ತು. 7. ಗೃಹ, ಮನೆ. 8. ಗೃಹೋಪಕರಣ. 9. ಒಬ್ಬ ರಾಜರ್ಷಿ. 10. ಹವಿರ್ಧಾನರಾಜನ ಮಗ. 11. ಗಯಾಕ್ಷೇತ್ರದ ಪರ್ವತ. 12. ಅಮೂರ್ತರಜಸ್ಸಿನ ಒಬ್ಬ ಮಗ.

गयशिरस् ಗಯಶಿರಸ್ (न०) ಗಯಾಕ್ಷೇತ್ರದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಪರ್ವತ.

गया ಗಯಾ (स्त्री०) ಗಯಾಕ್ಷೇತ್ರ, ಹಿಂದುಗಳ ಒಂದು ಪವಿತ್ರ ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಳ. गयो गयासुरः कारणत्वेनास्त्यस्याः "अच्" (५-२-१२७)। ["गय" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

ಗಯಾಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ: "गयनाम्ना गयाख्याता क्षेत्रं ब्रह्माभिकाङ्क्षितम्। काङ्क्षन्ति पितरः पुत्रान् नरकाद्भयभीरवः। गयां यास्यति यः पुत्रः स नस्त्राता भविष्यति। गयाप्राप्तं सुतं दृष्ट्वा पितॄणामुत्सवो भवेत्। पद्भ्यामपि जलं स्पृष्ट्वा सोऽस्मभ्यं किं न दास्यति। गयां गत्वान्नदाता यः पितरस्तेन पुत्रिणः। पक्षत्रयनिवासी च पुनात्यासप्तमं कुलम्। ब्रह्महत्या सुरापानं स्तेयं गुर्वङ्गनागमः। पापं तत्सङ्गजं सर्वं गयाश्राद्धाद्विनश्यति। आत्मजोऽप्यन्यजो वापि गयाभूमौ यदा तदा। यन्नाम्ना पातयेत्पिण्डं तन्नयेद्ब्रह्म शाश्वतम्। नामगोत्रे समुच्चार्य पिण्डपातनमीक्षते। येन केनापि कस्मैचित् स याति परमां गतिम्" वायुपु०।

गर ಗರ (पुं०) 1. ನುಂಗುವುದು, ತಿನ್ನುವುದು. गॄ (निगरणे) भावे "अप्" (३-३-५७)। 2. ವಿಷ, ನಂಜು. गीर्यते भक्ष्यते गॄ कर्म० "अप्" (३-३-५७)। "तस्मादिदं विषं भुञ्जे प्रजानां स्वस्तिरस्तु मे" भाग० ८-२-४१। 3. ಉಪವಿಷ, ಕೃತ್ರಿಮವಾದ ವಿಷ. 4. ರೋಗ. गिरति जीवम् — गॄ "अच्" (३-१-१३४)। 5. ವತ್ಸನಾಭವೆಂಬ ವಿಷ. (न०) 6. ಹನ್ನೊಂದು ವಿಧ ಕರಣಗಳಲ್ಲೊಂದು, ಐದನೆಯ ಕರಣ.

गरघ्न ಗರಘ್ನ (पुं०) 1. ವಿಷನಾಶಕವಾದ ಮತ್ಸ್ಯ. 2. ಕರಿಗಗ್ಗರ ಗಿಡ. 3. ಭಾರಂಗಿ ಗಿಡ. गरं हन्ति — हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)।

गरण ಗರಣ (न०) ನುಂಗುವುದು, ತಿನ್ನುವುದು. गॄ (निगरणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

गरद ಗರದ (न०) 1. ವಿಷ, ನಂಜು. (वि०) 2. ವಿಷಪ್ರಯೋಗಮಾಡುವವನು, ವಿಷವನ್ನು ಹಾಕುವವನು. गरं ददाति—डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। "अगारदाही गरदः कुण्डाशी सोमविक्रयी। समुद्रयायी बन्दी च तैलिकः कूटकारकः" मनु० ३-१५८।

गरल ಗರಲ (न०) 1. ನಂಜು, ಹಾವಿನ ವಿಷ. गरं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। 2. ಹುಲ್ಲಿನ ಹೊರೆ. 3. ಒಂದು ಅಳತೆ. "गरलं पन्नगविषे तृणपूलकमानयोः" हेम०।

गरलपुरी ಗರಲಪುರೀ (स्त्री०) ನಂಜನಗೂಡು.

गरलारि ಗರಲಾರಿ (पुं०) ಮರಕತ ಮಣಿ.

गरव्रत ಗರವ್ರತ (न०) ಮಯೂರ, ನವಿಲು. गरं विषसहितसर्पभोजनं व्रतमस्य।

गरहन् ಗರಹನ್ (पुं०) 1. ಕರಿಬೇವಿನ ಗಿಡ. 2. ಗಂಟು ಭಾರಂಗಿ. "गरहा कालशाकोऽपि" त्रिकाण्ड०।

गरा ಗರಾ (स्त्री०) ದೇವತಾಳಿ ಮರ.

गरागरी ಗರಾಗರೀ (स्त्री०) ದೇವತಾಳಿ ಮರ. गरं मूषिकविषमागिरति—गॄ (निगरणे) "अच्" (३-१-१३४)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "वेणी गरागरी देवतालो जीमूत इत्यपि" अम०।

गरिमन् ಗರಿಮನ್ (पुं०) 1. ಗುರುತ್ವ, ಭಾರ, ತೂಕ. गुरोर्भावः वा "इमनिच्" (५-१-१२२)। पक्षे—"अण्" (५-१-१३१)। **गौरवम् ಗೌರವಮ್.** 2. ಘನತೆ, ಗೌರವ, ಮರ್ಯಾದೆ. "अचेष्टताष्टापदभूमिरेणुः पादाहतो यत्सदृशं गरिम्णः" माघ० ३-२८।

गरिष्ठ ಗರಿಷ್ಠ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಭಾರವಾದ. 2. ಅತಿ ದೊಡ್ಡದಾದ. 3. ಘನತೆಯುಳ್ಳ. अतिशयेन गुरुः "इष्ठन्" (५-३-५५)। गुरोः गर् आदेशः (६-४-१५७)।

गरीयस् ಗರೀಯಸ್ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಭಾರವಾದ. 2. ಬಹಳ ದೊಡ್ಡದಾದ. 3. ಹೆಚ್ಚು ಘನತೆಯುಳ್ಳ. अयमनयोरतिशयेन गुरुः "ईयसुन्" (५-३-५७)। गुरोः गर् आदेशः (६-४-१५७)। "सखा गरीयान् शत्रुश्च कृत्रिमस्तौ हि कार्यतः" माघ० २-३६। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–यसी –ಯಸೀ.** "शिवमौपयिकं गरीयसीं फलनिष्पत्तिमदूषितायतिम्" किरा० २-३५।

गरुड ಗರುಡ (पुं०) 1. ಕಶ್ಯಪನ ಮಗ. ವಿನತೆಯ ಪುತ್ರ. ಪಕ್ಷಿರಾಜ. गरुद्भ्यां डयते—डीङ् (विहायसा गतौ) "ड" (३-२-१०१)। पृषो०। गॄ (निगरणे) "उडच्" (उ० ४-१५९)वा। "विनतापि सुसिद्धार्था बभूव मुदिता तदा। जनयामास पुत्रौ द्वावरुणं गरुडं तथा। विकलाङ्गो रुणस्तत्र भास्करस्य पुरःसरः। पतत्रिणां तु गरुड इन्द्रत्वेनाभ्यषिच्यत" भा० आदि०। "गरुडा इव पन्नगानुदग्रान् द्रुमषण्डानिव मारुताः प्रचण्डाः" याद० १५-११३। 2. ಗರುಡನ ಆಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ಮನೆ. 3. ಗರುಡನ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಸೇನೆಗಳ ವ್ಯೂಹ. "दण्डव्यूहेन तन्मार्गं यायात्तु शकटेन वा। वराहमकराभ्यां वा सूच्या वा गरुडेन वा" मनु० ७-१८७। ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಿರಿದಾಗಿಯೂ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿಯೂ ಇರುವಂತೆ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು ವರಾಹವ್ಯೂಹ. ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಭಾಗವು ಮತ್ತಷ್ಟು ಅಗಲವಾಗಿರುವಂತೆ ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು ಗರುಡವ್ಯೂಹ. "सूक्ष्ममुखपश्चाद्भागः पृथुमध्यो वराहव्यूहः। एष एव पृथुतरमध्यो गरुडव्यूहः इति कुल्लूकभट्टः।

गरुडध्वज ಗರುಡಧ್ವಜ (पुं०) ವಿಷ್ಣು. गरुडः ध्वजोऽस्य। "अक्षस्तु तार्क्ष्यो वहनात् रथावयवसाम्यतः। स एव तु ध्वजो यस्य स उक्तो गरुडध्वजः" इति निरुक्तिः। "महर्धि ऋद्धो वृद्धात्मा महाक्षो गरुडध्वजः" वि० स०। "पयांसि भक्त्या गरुडध्वजस्य ध्वजानिवोच्चिक्षिपिरे फणीन्द्राः माघ० ३-७७।

गरुडपुराण ಗರುಡಪುರಾಣ (न०) ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಗಳಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಹದಿನೆಂಟು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. गरुडाय (विष्णुना) उक्तं पुराणम्। ಈ ಪುರಾಣವು ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಗರುಡನಿಗೆ ಪ್ರೋಕ್ತವಾದುದು. "मरीचे शृणु वच्म्यद्य पुराणं गारुडं शुभम्। गरुडायाब्रवीत् पृष्टो भगवान् गरुडासनः" नारदीयपु०। ಈ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹತ್ತೊಂಬತ್ತು ಸಹಸ್ರ (19,000) ಗ್ರಂಥಗಳಿರುವುವು. [255 ನೆಯ ಪುಟದಲ್ಲಿ ಈ ಸಂಖ್ಯೆಯು 950 ಎಂದು ತಪ್ಪಾಗಿ ಬಿದ್ದಿರುವುದು.] ಗರುಡಪುರಾಣದ ಪೂರ್ವಖಂಡದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಾದಿ ಪೂಜಾವಿಧಿ, ದೀಕ್ಷಾವಿಧಿ, ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಮೊದಲಾದವರ ಪೂಜಾಕ್ರಮ, ಯೋಗಾಧ್ಯಾಯ, ವಿಷ್ಣುಸಹಸ್ರನಾಮಕೀರ್ತನ, ವಿಷ್ಣುಧ್ಯಾನ, ಗೋಪಾಲಾರ್ಚನೆ, ಶ್ರೀಧರಾರ್ಚನೆ, ದುರ್ಗಾರ್ಚನೆ, ಸುರಾರ್ಚನೆ, ಮಾಹೇಶ್ವರೀ ಪೂಜೆ, ಮೂರ್ತಿಧ್ಯಾನ, ಅಷ್ಟಾಂಗಯೋಗಗಳು, ದಾನಧರ್ಮಗಳು, ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಗಳು, ಸಾಮುದ್ರಿಕ, ಸ್ವರಜ್ಞಾನ, ರತ್ನಪರೀಕ್ಷೆ, ಪುಣ್ಯತೀರ್ಥಗಳ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ, ವಾಸ್ತುಮಾನ, ಪ್ರಾಸಾದಗಳ ಲಕ್ಷಣ, ವರ್ಣಧರ್ಮ ಮುಂತಾದ ಮಾನವ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳೂ ಉತ್ತರಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನ ಉತ್ತರಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಬೇಕಾದ ವಿಷಯಗಳೂ ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ.

गरुडमुद्रा ಗರುಡಮುದ್ರಾ (स्त्री०) ಗರುಡನ ಆಕಾರದಂತೆ ಹಸ್ತಗಳ ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಮಡಿಸಿಕೊಂಡು ಮಾಡುವ ಒಂದು ಮುದ್ರೆ, ಎರಡೂ ಹಸ್ತಗಳನ್ನು ವಿಮುಖ (ಹಿಮ್ಮುಖ) ವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಕಿರುಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿ ಗಂಟಿಕ್ಕಿ ಎರಡು ತರ್ಜನಿ ಮತ್ತು ಅಂಗುಷ್ಠ (ಹೆಬ್ಬೆರಳು) ಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡು ಮಧ್ಯದ ಬೆರಳು

ಮತ್ತು ಅನಾಮಿಕೆಗಳನ್ನು ಎರಡು ರೆಕ್ಕೆಗಳಂತೆ ಆಡಿಸುತ್ತ ಮಾಡುವುದು ಗರುಡಮುದ್ರೆ. ಇದು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಕರವಾದುದು. "हस्तौ तु विमुखौ कृत्वा ग्रथयित्वा कनिष्ठिके। मिथस्तर्जनिके श्लिष्टे श्लिष्टावङ्गुष्ठकौ तथा। मध्यमानामिकाग्रे तु द्वौ पक्षाविव चालयेत्। एषा गरुडमुद्रा स्यात् विष्णोः सन्तोषवर्द्धनी" तन्त्रसा०।

गरुडव्यूह ಗರುಡವ್ಯೂಹ (पुं०) ಗರುಡನ ಆಕಾರದಂತೆ ಸೇನೆಗಳನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು. ["गरुड" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

गरुडाग्रज ಗರುಡಾಗ್ರಜ (पुं०) ಗರುಡನ ಅಣ್ಣ, ವಿನತೆಯ ಹಿರಿಯಮಗ, ಅರುಣ. गरुडस्याग्रजः। "विभिन्नवर्णा गरुडाग्रजेन सूर्यस्य रथ्याः परितः स्फुरन्त्याः" माघ० ४-१४।

गरुडाङ्कित ಗರುಡಾಂಕಿತ (न०) ಮರಕತ ಮಣಿ. गरुड इवाङ्कितम्।

गरुडाश्मन् ಗರುಡಾಶ್ಮನ್ (पुं०) ಮರಕತ ಮಣಿ.

गरुडासन ಗರುಡಾಸನ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. 2. ಯೋಗಾಸನದ ಒಂದು ಭೇದ.

गरुडोपनिषद् ಗರುಡೋಪನಿಷದ್ (स्त्री०) ಅಥರ್ವವೇದದ ಒಂದು ಉಪನಿಷತ್ತು.

गरुत् ಗರುತ್ (पुं०) ಗರಿ, ರೆಕ್ಕೆ. गिरति — गॄ (निगरणे) "उतिः" (उ० १-९४)। "विलामैर्दम्भोलेर्दलितगरुतस्सर्वगिरयः स चैको मैनाकः पयसि मम मग्नो निवसति" प्र० रा० ५-५०।

गरुत्मत् ಗರುತ್ಮತ್ (पुं०) 1. ಗರುಡ, ವಿನತೆಯ ಮಗ. प्रशस्तौ गरुतौ स्तोऽस्य "मतुप्" (५-२-९४)। "गरुत्मतः कम्पितदिव्यवृक्षं पक्षानिलं पानुमुपेत्य नागाः" याद० १८-९४। (वि०) 2. ರೆಕ್ಕೆಗಳುಳ್ಳ. "तयोरुपान्तस्थितसिद्धसैनिकं गरुत्मदाशीविषभीमदर्शनैः" रघु० ३-५७।

गरुद्योधिन् ಗರುದ್ಯೋಧಿನ್ (पुं०) ಲಾವಕ್ಕಿ, ಭಾರತೀಪಕ್ಷಿ, ಗವುಜುಗಜಾತಿಯ ಒಂದು ಹಕ್ಕಿ. गरुता युध्यति— युध (संप्रहारे) "णिनिः" (३-२-७८)। "फलेखेला गरुद्योधी भारती व्योमनामिका" त्रिकाण्ड०।

गर्ग ಗರ್ಗ (पुं०) 1. ಅಂಗಿರಸ ಮುನಿ, ಭರದ್ವಾಜ ಋಷಿಯ ವಂಶದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. "वितथं चाभिषिच्याथ भरद्वाजो वनं ययौ। स चापि वितथः पुत्रान् जनयामास पञ्च वै। सुहोत्रं च सुहोतारं गयं गर्गं तथैव च। कपिलं च महात्मानम्" हरिवं०। 2. ವೃಷಭ, ಎತ್ತು. 3. ಕೆಸರಿನ ಎರುಬುಹುಳು. गॄ (निगरणे) "गः" (उ० १-१२५)। "गर्गो मुनिविशेषे स्याद्वृषे किञ्चुलुकेऽपि च" हेम०। (पुं० ब० व०) 4. ಗರ್ಗಋಷಿಯ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರು, ಗರ್ಗಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರು. गर्गस्यापत्यानि पुमांसः गर्ग "यञ्" (४-१-१०५)। यञो लुक् (२-४-६४)।

गर्गर ಗರ್ಗರ (पुं०) 1. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. स्त्रियाम् **गर्गरी ಗರ್ಗರೀ.** ಹೆಣ್ಣು ಮೀನು. (स्त्री०) 2. ನೀರಿನ ಪಾತ್ರೆ. 3. ಕೊಡ, ಬಿಂದಿಗೆ, ಹೂಜಿ ಮೊದಲಾದುವು. गर्गेति शब्दं राति — रा (दाने) "कः" (३-२-३)। 4. ಮೊಸರು ಕಡೆಯುವ ಪಾತ್ರೆ. "अथ गर्गरो मीने स्यात् गर्गरी तु मन्थनी" हेम०। "कलसी गर्गरी तुल्या" त्रिकाण्ड०।

गर्गरूप्य ಗರ್ಗರೂಪ್ಯ (न०) ಗರ್ಗವಂಶದವರಿಂದ ಬಂದ. गर्गेभ्यः आगतम् "रूप्यः" (४-३-८३)।

गर्गसंहिता ಗರ್ಗಸಂಹಿತಾ (स्त्री०) ಗರ್ಗಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಕಾಲಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಒಂದು ಜ್ಯೋತಿಷ ಗ್ರಂಥ.

गर्गाट ಗರ್ಗಾಟ (पुं०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. "कोलपुच्छस्तु कङ्कः स्यात् गर्गाटो योगनालिकः" हारा०।

गर्गीय ಗರ್ಗೀಯ (वि०) ಗಾರ್ಗ್ಯರಿಗೆ ಹಿತವಾದ. गर्गेभ्यो हितम् "छः" (५-१-५)।

गर्ज – शब्दे (भ्वा० पर० अक० से०)। गर्जति। जगर्ज। गर्जिता। गर्जिष्यति। गर्जतु। अगर्जत्। गर्जेत्। गर्ज्यात्। अगर्जीत्। अगर्जिष्यत्। ಗರ್ಜಿಸು, ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗು, ಅಬ್ಬರಿಸು, ಮೇಘದಂತೆ ಶಬ್ದಮಾಡು.

भावे :—गर्ज्यते। जगर्जे। गर्जिता। गर्ज्यताम्। अगर्ज्यत।

णिचि :—गर्जयति, –ते। गर्जयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। गर्जयिता। गर्जयतु, –ताम् ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि :—जिगर्जिषति। जिगर्जिषां चकार, –बभूव, –आस। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—गर्जितव्यम्। गर्जनीयम्। गर्ज्यम्। गर्जितः। गर्जितवान्। गर्जन्, गर्जन्ती। गर्जितुम्। गर्जितम्। गर्जनम्। गर्जित्वा। प्रगर्ज्य।

गर्ज – शब्दे (चुरा० उभ० सक० से०)। गर्जयति, –ते। गर्जयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। ಇತ್ಯಾದಿ.

गर्ज ಗರ್ಜ (पुं०) 1. ಗಜದ ಗರ್ಜನೆ, ಆನೆಯ ಕೂಗು. गर्ज (शब्दे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಮೇಘಗರ್ಜನೆ,

ಮೋಡದ ಶಬ್ದ, ಗುಡುಗು. "अजहद्भृङ्गगीतेन गर्जडम्भरशोभिना। स्वकान्त्या कर्णतालेन क्लृप्तसंगीतखेलनम्" याद० १६-९। गुरुमत्त्वात् भावे "अः" (३-३-१०३)। गर्जा ಗರ್ಜಾ.

गर्जत् ಗರ್ಜತ್ (वि०) 1. ಗರ್ಜಿಸುತ್ತಿರುವ, ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಅಬ್ಬರಿಸುತ್ತಿರುವ. गर्ज (शब्दे) "शतृ" (३-२-१२४)। "गर्जन् हरिः साम्भसि शैलकुञ्जे प्रतिध्वनीनात्मकृतान् निशाम्य" भट्टि० २-९। 2. ಗುಡುಗುತ್ತಿರುವ. "गर्जत्प्रर्जन्यनादं स्फुरितरविरुचं चक्षुरक्षुद्र रौद्रम्" मन्त्रराजस्तवः।

गर्जन ಗರ್ಜನ (न०) 1. ಆನೆಯ ಗರ್ಜನೆ. 2. ಮೇಘ ಗರ್ಜನೆ. 3. ಧ್ವನಿ, ಶಬ್ದ, ಸದ್ದು. गर्ज (शब्दे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 4. ಕೋಪ, ಸಿಟ್ಟು. 5. ಯುದ್ಧ. गर्ज कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "गर्जनं स्तनिते क्रुधि" हेम०।

गर्जनीय ಗರ್ಜನೀಯ (वि०) 1. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 3. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. गर्ज (शब्दे) कर्मादौ "अनीयर्" (३-१-९६)।

गर्जयत् ಗರ್ಜಯತ್ (वि०) ಗರ್ಜಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗಿಸುತ್ತಿರುವ. गर्ज (शब्दे)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। –यन्ती –ಯಂತೀ.

गर्जर ಗರ್ಜರ (न०) ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ. गर्ज (शब्दे) "अरः" बाहु०। "गर्जरं गृञ्जनं प्रोक्तम् तथा सारङ्गवर्णकम्" भावप्र०।

गर्जि ಗರ್ಜಿ (पुं०) 1. ಮೇಘ ಗರ್ಜನೆ, ಮೋಡದ ಶಬ್ದ, ಗುಡುಗು. गर्ज (शब्दे) भावे "इन्" (उ० ४-११७)। 2. ಆನೆಯ ಗರ್ಜನೆ.

गर्जित ಗರ್ಜಿತ (पुं०) 1. ಮದಿಸಿದ ಆನೆ. गर्जयति—गर्ज (शब्दे) +णिच् कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಮೇಘ ಗರ್ಜನೆ, ಗುಡುಗು. (वि०) 3. ಗರ್ಜಿಸಿದ, ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗಿದ. "गर्जितो मत्तकुञ्जरे। गर्जितं जलदध्वाने" हेम०। 4. ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಶಬ್ದವುಂಟಾದ, ಗರ್ಜನೆಯುಂಟಾದ. गर्जोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)।

गर्जितृ ಗರ್ಜಿತೃ (वि०) ಗರ್ಜಿಸುವ, ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗುವ. ಮೇಘದಂತೆ ಶಬ್ದಮಾಡುವ. गर्ज (शब्दे) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। गर्जित्री ಗರ್ಜಿತ್ರೀ.

गर्ज्य ಗರ್ಜ್ಯ (वि०) 1. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. गर्ज (शब्दे) + णिच् "ण्यत्" (३-१-१२४)।

गर्त ಗರ್ತ (पुं०) 1. ಹಳ್ಳ, ಗುಳಿ, ರಂಧ್ರ. गिरति — गॄ (निगरणे) "तन्" (उ० ३-८६)। 2. ಗವಿ, ಗುಹೆ. 3. ಬಿಲ. 4. ಕಾಲುವೆ, ನಾಲೆ. "स्नानं समाचरेन्नित्यं गर्तप्रस्रवणेषु च" मनु० ४-२०३। 5. ರೋಗ, ವ್ಯಾಧಿ. 6. ಗೃಹ, ಮನೆ. 7. ತ್ರಿಗರ್ತದೇಶದ ಒಂದು ಭಾಗ. 8. ಹೆಂಗಸರ ಪಿರ್ರೆಗಳ ಗುಳಿಗಳು. "गर्तस्त्रिगर्तभेदे स्यादवटे च कुकुन्दरे" मेदि०। 9. ಸಭಾಭವನದ ಕಂಬ. 10. ರಥ.

गर्ताश्रय ಗರ್ತಾಶ್ರಯ (पुं०) ಬಿಲ ಮತ್ತು ಗುಹೆಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಇಲಿ ಮೊದಲಾದುದು. गर्तः आश्रयो यस्य। "त्रीण्याद्यान्याश्रितास्त्वेषां मृगगर्ताश्रयाऽप्सराः" मनु० ७-७२।

गर्तिका ಗರ್ತಿಕಾ (स्त्री०) ಮಗ್ಗದ ಮನೆ, ನೇಯ್ಗೆಯ ಮನೆ. गर्तोऽस्त्यस्याः "ठन्" (५-२-११५)। ನೇಯ್ಗೆಯವನು ಹಳ್ಳದೊಳಗೆ ಕಾಲುಗಳನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಮಗ್ಗದ ಮೇಲೆ ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "तन्तुशाला तु गर्तिका" अभि० चि०।

गर्द—शब्दे (वा चुरा० उभ० पक्षे भ्वा० पर० अक० से०)। गर्दयति, –ते। गर्दयां चक्रे, –चकार, –बभूव, –आस। ಇತ್ಯಾದಿ. पक्षे गर्दति। जगर्द। गर्दिता। गर्दिष्यति। ಇತ್ಯಾದಿ. ಕೂಗು, ಶಬ್ದಮಾಡು, ಕಿರುಚು.

गर्दभ ಗರ್ದಭ (पुं०) 1. ರಾಸಭ, ಕತ್ತೆ. गर्द (शब्दे) "अभच्" (उ० ३-१२२)। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-६३)। –भी –ಭೀ. (1) ಹೆಣ್ಣು ಕತ್ತೆ. (2) ಒಂದು ರೋಗ. (3) ಸಗಣಿಯ ಹುಳು. 2. ಗಂಧ, ವಾಸನೆ. (न०) 3. ಕುಮುದ, ಬಿಳಿನೈದಿಲೆ. 4. ವಾಯುವಿಳಂಗ. "गर्दभं श्वेतकुमुदे गर्दभो गन्धभिद्यपि। रासभे गर्दभी क्षुद्ररोगजन्तुविशेषयोः" मेदि०।

गर्दभक ಗರ್ದಭಕ (वि०) ಕತ್ತೆಯಂತಿರುವ. ಕತ್ತೆಯನ್ನು ಹೋಲುವ.

गर्दभयाग ಗರ್ದಭಯಾಗ (पुं०) ವ್ರತಭಂಗ ಹೊಂದಿದವನು ಪಾಪಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಯಾಗ. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಕುರುಡು ಕತ್ತೆಯನ್ನು ಪಶುವನ್ನಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ನಿರ್ಋತಿದೇವತಾಕವಾದ ಯಾಗವನ್ನು ಆಚರಿಸಬೇಕು.

"अवकीर्णी तु काणेन गर्दभेन चतुष्पथे। पाकयज्ञविधानेन यजेत निर्ऋतिं निशि। हुत्वाग्नौ विधिवद्धोमान् संततं च समेत्यृचा। वातेन्द्रगुरुवह्नीनां जुहुयात् सर्पिषाऽऽहुतीः। कामतो रेतसः सेकं व्रतस्थस्य द्विजन्मनः। अतिक्रमं व्रतस्याहुः धर्मज्ञा ब्रह्मवादिनः। मारुतं पुरुहूतं च गुरुं पावकमेव च। चतुरो व्रतिनोऽभ्येति ब्राह्मं तेजोऽवकीर्णिनः" मनु० ११-११८-२१।

गर्दभाण्ड ಗರ್ದಭಾಂಡ (पुं०) 1. ಬಸುರಿಮರ. 2. ಹಿಪ್ಪಲಿ. गर्दभं गन्धममति— अम (गत्यादौ) "डः" (उ० १-१११)।

गर्दभाह्वय ಗರ್ದಭಾಹ್ವಯ (पुं०) ಬಿಳಿನೈದಿಲೆ.

गर्दभिका ಗರ್ದಭಿಕಾ (स्त्री०) ವಾತಪಿತ್ತದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಚರ್ಮದ ರೋಗ, ಸುತ್ತಲೂ ಗುಳ್ಳೆಗಳಿದ್ದು ರಕ್ತದಿಂದ ತುಂಬಿದ ಕುರು, ರಕ್ತಕುರು. "मण्डलं वृत्तमुत्सन्नं सरक्तं पिडकावृतम्। रुजाकारीं गर्दभिकां तां विद्याद्वातपित्तजाम्"।

गर्द्ध – अभिकाङ्क्षायाम् (चुरा० उभ० सक० से०)। गर्द्धयति, –ते। गर्द्धयां चक्रे, –चकार, –बभूव, –आस। गर्द्धयतु, –ताम्। अजगर्द्धत्, –त। ಇತ್ಯಾದಿ.

गर्द्ध ಗರ್ದ್ಧ (पुं०) ಅತಿಯಾದ ಆಸೆ, ಮಿತಿಮೀರಿದ ಆಸೆ. ಲೋಭ. गृधु (अभिकाङ्क्षायाम्) भावे "घञ्" (३-३-१८)।

गर्द्धन ಗರ್ದ್ಧನ (वि०) ಅತ್ಯಾಶೆಯುಳ್ಳ, ದುರಾಶೆಯುಳ್ಳ. ಲೋಭಿ. गृधु (अभिकाङ्क्षायाम्) "युच्" (३-२-१५०)। "कपिभ्रङ्क्रमणोऽद्यापि नासौ भवति गर्द्धनः" भट्टि० ७-१६।

गर्भ ಗರ್ಭ (पुं०) 1. ಭ್ರೂಣ. ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ಶುಕ್ರಶೋಣಿತ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಮಾಂಸಪಿಂಡ, ಬಸಿರು. गीर्यते उद्गीर्यते—गॄ (निगरणे) "भन्" (उ० ३-१५२)। "नरपतिकुलभूत्यै गर्भमाधत्त राज्ञी गुरुभिरभिनिविष्टं लोकपालानुभावैः" रघु० २-७५। 2. ಶಿಶು, ಮಗು. "कामान्मिथुनसंयोगे शुद्धशोणितशुक्रजः। गर्भः सञ्जायते नार्याः स जातो बाल उच्यते" भावप्र०। 3. ಕುಕ್ಷಿ, ಹೊಟ್ಟೆ, ಗರ್ಭಾಶಯ. 4. ರೂಪಕಗಳ ಪಂಚಸಂಧಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಮೊದಲು ದೃಷ್ಟವಾಗಿ ಬಳಿಕ ಕಾರಣಾಂತರದಿಂದ ನಷ್ಟವಾದ (ಮುಖ್ಯ ಫಲಕ್ಕೆ ಮೂಲಕಾರಣವಾದ) ಬೀಜದ ಪುನರನ್ವೇಷಣವು ಗರ್ಭಸಂಧಿ. "फलप्रधानोपायस्य प्रागुद्भिन्नस्य किञ्चन। गर्भो यत्र समुद्भेदो ह्रासान्वेषणवान् मुहुः" सा० द०। 5. ಹಲಸಿನ ಹಣ್ಣಿನ ಮೇಲಿನ ಮುಳ್ಳು. 6. ಮಧ್ಯಭಾಗ, ಒಳಭಾಗ. "गर्भैणमदकर्दमसान्द्रं भाजनानि रजतस्य भजन्ति" नैष० २१-२६। 7. ಕೊಠಡಿ. 8. ದೇವಸ್ಥಾನದ ಗರ್ಭಗೃಹ. 9. ಭಾದ್ರಪದ ಕೃಷ್ಣಚತುರ್ದಶಿಯ ದಿನ ತುಂಬಿ ಹರಿಯುವ ಗಂಗಾನದಿಯ ಪಾತ್ರ. "भाद्रकृष्णचतुर्दश्यां यावदाप्लवते जलम्। तावद्गर्भं विजानीयात्"। 10. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. 11. ಅನ್ನ, ಆಹಾರ. 12. ಸಂಧಿ, ಸೇರಿಕೆ. "गर्भो भ्रूणेऽर्भके कुक्षौ सन्धौ पनसकण्टके" मेदि०।

गर्भक ಗರ್ಭಕ (पुं०) 1. ತುರುಬಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಹೂವು. (न०) 2. ಎರಡು ರಾತ್ರಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಹಗಲು.

गर्भकर ಗರ್ಭಕರ (पुं०) 1. ಪುತ್ರಜೀವವೆಂಬ ವೃಕ್ಷ. गर्भं करोति उत्पादयति तत्सेवनेन — डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)। (वि०) 2. ಗರ್ಭವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ.

गर्भकार ಗರ್ಭಕಾರ (पुं०) ಗರ್ಭೋತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡುವ ಪತಿ. गर्भं करोति—डु कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **–कारकः –ಕಾರಕಃ.** "णिनिः" (३-२-७८)। **–कारिन् –ಕಾರಿನ್.**

गर्भकारण ಗರ್ಭಕಾರಣ (न०) ಗರ್ಭವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ವಸ್ತು.

गर्भकोश ಗರ್ಭಕೋಶ (पुं०) ಗರ್ಭವನ್ನು ಧರಿಸುವ ಚೀಲ, ಗರ್ಭಾಶಯ. गर्भस्य कोश इव।

गर्भगृह ಗರ್ಭಗೃಹ (न०) 1. ಮನೆಯ ಮಧ್ಯಭಾಗ, ಮನೆಯ ಒಳಭಾಗ, ಕೊಠಡಿ. गर्भ इव गृहम्। 2. ದೇವಾಲಯದೊಳಗಿನ ಭಾಗ. "कान्ता गर्भगृहे गवाक्षविवरव्यापारिताक्ष्या बहिः सख्या वक्त्रमभिप्रयच्छति परं पर्यश्रुणी लोचने" सा० द०।

गर्भग्रहण ಗರ್ಭಗ್ರಹಣ (न०) ಗರ್ಭವನ್ನು ಧರಿಸುವುದು, ಬಸಿರಾಗುವುದು. गर्भस्य ग्रहणम्।

गर्भचलन ಗರ್ಭಚಲನ (न०) ಗರ್ಭವು ಗರ್ಭಾಶಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕದಲುವುದು, ಗರ್ಭಕೋಶದಿಂದ ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ಜಾರುವುದು.

गर्भचेट ಗರ್ಭಚೇಟ (पुं०) ಹುಟ್ಟಿದಾಗಿನಿಂದ ಸೇವಕನಾಗಿರುವವನು. गर्भात् चेटः।

गर्भच्युति ಗರ್ಭಚ್ಯುತಿ (स्त्री०) ಗರ್ಭಸ್ರಾವ, ಗರ್ಭವು ಒಡೆದು ಬೀಳುವುದು. गर्भस्य च्युतिः। ಪ್ರಸವಕಾಲಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಗರ್ಭಕ್ಕೆ ಏಟು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ತೋಂದರೆ

ಏರ್ಪಟ್ಟರೆ ಗರ್ಭಸ್ರಾವ, ಗರ್ಭಪಾತಗಳು ಸಂಭವಿಸುವುವು. ಪೂರ್ಣಗರ್ಭಿಣಿಯಾಗಿರುವಾಗ ಮೈಥುನ (ಸಂಭೋಗ), ವಾಹನ (ಆನೆ ಕುದುರೆ ಗಾಡಿ ಮೊದಲಾದುವು) ಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಾಣ, ದಾರಿ ನಡೆಯುವುದು, ಜಾರುವುದು, ಎಡವುವುದು, ಗರ್ಭಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚು ಹಿಂಸೆಯಾಗುವ ಕಾರ್ಯ, ಓಡುವುದು, ಏಟು ಬೀಳುವುದು, ಇಕ್ಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಮಲಗುವುದು, ಉಪವಾಸ, ವೇಗವಾಗಿ ನಡೆಯುವುದು, ಕಾರವಾದ ಆಹಾರ ಸೇವನೆ, ಅತಿಸಾರ, ವಾಂತಿ, ಭೇದಿ, ಉಯ್ಯಾಲೆ ಆಡುವುದು ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಗರ್ಭವು ಸ್ವಸ್ಥಾನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕದಲುವುದು. ಅದರಿಂದ ಗರ್ಭಸ್ರಾವ ಗರ್ಭಪಾತಗಳು ಉಂಟಾಗುವುವು. "ग्राम्यधर्म-यान-वाहनाध्वगमन-प्रस्खलन-प्रपतन-प्रपीडन-धावनाभिघातातिरूक्षकटुतिक्त भोजन-शोकातिक्षारसेवनातिसार-वमन-विरेचन-प्रेङ्खोलनाजीर्णगर्भशातप्रभृतिभिः बन्धनान्मुच्यते गर्भः" सुश्रुत० निदान० ७-३।

गर्भद ಗರ್ಭದ (पुं०) 1. ಪುತ್ರಜೀವವೆಂಬ ವೃಕ್ಷ. गर्भं ददाति — डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। 2. ಗರ್ಭವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಔಷಧ.

गर्भदास ಗರ್ಭದಾಸ (पुं०) ಗೃಹಜಾತ ದಾಸಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಸೇವಕ, ಹುಟ್ಟಿದಾಗಿನಿಂದ ಸೇವಕನಾಗಿರುವವನು. गर्भात् गर्भमारभ्य दासः।

गर्भधरा ಗರ್ಭಧರಾ (स्त्री०) ಗರ್ಭಿಣಿ, ಬಸಿರು ಹೆಂಗಸು. ಗರ್ಭ ಧರಿಸಿದ ಹೆಂಗಸು.

गर्भधारण ಗರ್ಭಧಾರಣ (न०) ಗರ್ಭವನ್ನು ಧರಿಸುವುದು, ಶುಕ್ರಶೋಣಿತಗಳು ಬೆರೆತು ಗರ್ಭಾಶಯದೊಳಕ್ಕೆ ಸೇರುವುದು.

गर्भध्वंस ಗರ್ಭಧ್ವಂಸ (पुं०) ಸ್ರಾವಪಾತ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಆಗುವ ಗರ್ಭದ ನಾಶ. गर्भस्य ध्वंसः।

गर्भनाडी ಗರ್ಭನಾಡೀ (स्त्री०) ಹೊಕ್ಕುಳಕುಡಿ, ಹೊಕ್ಕುಳಬಳ್ಳಿ. गर्भस्य नाडी। "ततो गर्भनाडीमष्टाङ्गुल-मायम्य सूत्रेण बध्वा छेदयेत्" सुश्रुत० शारीर० १०-१२।

गर्भपाकिन् ಗರ್ಭಪಾಕಿನ್ (पुं०) ಷಷ್ಟಿಧಾನ್ಯ, ಅರವತ್ತು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಹಣ್ಣಾಗಿ ಕುಯ್ಲಿಗೆ ಬರುವ ಬತ್ತ. गर्भस्य पाकः पुष्टिः साध्यत्वेनास्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

गर्भपात ಗರ್ಭಪಾತ (पुं०) ಗರ್ಭದ ಪತನ, ಅತಿಯಾದ ಆಯಾಸ ಆಘಾತ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಗರ್ಭನಾಶ. ಗರ್ಭವು ಗರ್ಭಕೋಶದಿಂದ ಜಾರಿ ಬೀಳುವುದು. गर्भस्य नाशः। ಇದು ಗರ್ಭ ಧರಿಸಿದ ಐದು ತಿಂಗಳನಂತರ ಸಂಭವಿಸಿದರೆ ಗರ್ಭಪಾತ. ಐದು ತಿಂಗಳೊಳಗಾದರೆ ಗರ್ಭಸ್ರಾವ.

गर्भपातक ಗರ್ಭಪಾತಕ (पुं०) ಕೆಂಪುಹೂವಿನ ನುಗ್ಗೆಮರ. गर्भं पातयति — पत्लृ (गतौ) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। ಇದರ ಸೊಪ್ಪಿನ ಸೇವನೆಯಿಂದ ಗರ್ಭಪಾತವಾಗುವುದು.

गर्भपातिनी ಗರ್ಭಪಾತಿನೀ (स्त्री०) ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ. गर्भं पातयति—पत्लृ (गतौ) + णिच् "णिनिः" (३-२-७८)। "ङीप्" (४-१-५)।

गर्भपोषण ಗರ್ಭಪೋಷಣ (न०) ಗರ್ಭವನ್ನು ಪೋಷಿಸುವುದು, ಗರ್ಭವು ಬೆಳೆಯಲು ಮಾಡುವ ಉಪಚಾರ. गर्भस्य पोषणम्। ಗರ್ಭವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆಯಲು ಅವಶ್ಯವಾದ ನಿಯಮಗಳು. ಗರ್ಭಿಣಿಯು ಗರ್ಭಧಾರಣ ಮಾಡಿದಂದಿನಿಂದ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಸಂತೋಷದಿಂದಿರಬೇಕು, ಶುಚಿಯಾದ ವಸ್ತ್ರಾಲಂಕಾರಗಳನ್ನು ಧರಿಸಬೇಕು. ಮಂಗಳ ಕಾರ್ಯ ಮತ್ತು ಗುರು ದೇವತಾಬ್ರಾಹ್ಮಣಪೂಜೆಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತಳಾಗಿರಬೇಕು. ಮಲಿನವಾದ ವಿಕಾರವಾದ ಮತ್ತು ವಿಕಲವಾದ ದೇಹಗಳನ್ನು ಮುಟ್ಟಕೂಡದು. ಕೆಟ್ಟ ವಾಸನೆಯನ್ನು ಸೇವಿಸಕೂಡದು. ಭಯಂಕರ ದೃಶ್ಯಗಳನ್ನು ನೋಡಕೂಡದು. ಉದ್ವೇಗಕರವಾದ ಕಥೆಗಳನ್ನು ಕೇಳಕೂಡದು. ನೀರಸವಾದ ಆಹಾರ ಮತ್ತು ತಂಗಳನ್ನಗಳನ್ನು ತಿನ್ನಕೂಡದು. ಪಾಳುಮನೆಗಳು ಮತ್ತು ಮರದ ನೆರಳುಗಳಲ್ಲಿ ಇರಕೂಡದು. ಕೋಪದ ಮತ್ತು ಭಯಂಕರ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಆಡಲೂ ಕೇಳಲೂ ಕೂಡದು. ಶರೀರಕ್ಕೆ ಆಯಾಸಕರವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಕೂಡದು. ಪದೇ ಪದೇ ತೈಲಾಭ್ಯಂಗ ಮಾಡಕೂಡದು. ಮೃದುವಾದ ಹಾಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮಲಗಬೇಕು. ಇಷ್ಟವಾದ ಹಿತವಾದ ದ್ರವವಾದ ಮಧುರವಾದ ಮತ್ತು ಜಿಡ್ಡಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಆಹಾರಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸಬೇಕು ಇತ್ಯಾದಿ. "गर्भिणी प्रथमदिवसात् प्रभृति नित्यं प्रहृष्टा शुच्यलङ्कृता शुक्लवसना शान्तिमङ्गल-देवताब्राह्मणगुरुपरा च भवेत्, मलिनविकृतहीनगात्राणि न स्पृशेत्, दुर्गन्धदुर्दर्शनानि परिहरेत्, उद्वेजनीयाश्च कथाः शुष्कं पर्युषितं कुथितं क्लिन्नं चान्नं नोपभुञ्जीत। बहिर्निष्क्रमणं शून्यागारचैत्यश्मशानवृक्षाश्रयान् क्रोध-भयङ्करान् भावान् उच्चैर्भाष्यादिकं च परिहरेद्यानि च गर्भं व्यापादयन्ति, न चाभीक्ष्णं तैलाभ्यङ्गोत्सादनादीनि सेवेत। न चायासयेच्छरीरम्" ಇತ್ಯಾದಿ. सुश्रुत० शारीर० १०-३।

गर्भप्रसव ಗರ್ಭಪ್ರಸವ (पुं०) ಶಿಶುವನ್ನು ಹಡೆಯುವುದು, ಮಗುವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು. गर्भस्य प्रसवः। ಗರ್ಭಿಣಿಯನ್ನು ಒಂಬತ್ತನೆಯ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಶುಭದಿವಸದಲ್ಲಿ ಸೂತಿಕಾಗೃಹಕ್ಕೆ ಕರೆದೊಯ್ಯಬೇಕು. ಕ್ರಮೇಣ ಗರ್ಭವು ಹೊಟ್ಟೆಯಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಜಾರಿದಾಗ ಹೊಟ್ಟೆಯು ಸಡಿಲವಾಗುವುದು. ಹೃದಯವು ಲಘುವಾಗುವುದು. ತೊಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸೆಳೆತ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದು. ಆಗ ಪ್ರಸವಕಾಲವು ಸನ್ನಿಹಿತವಾಯಿತೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. "नवमे मासि सूतिकागारमेनां प्रवेशयेत् प्रशस्ते तिथ्यादौ"। "जाते हि शिथिले कुक्षौ मुक्ते हृदयबन्धने। सशूले जघने नारी ज्ञेया सा तु प्रजायिनी" सुश्रुत० शारीर० १०-५, ६।

गर्भभर्मन् ಗರ್ಭಭರ್ಮನ್ (नं०) ಗರ್ಭದ ಪೋಷಣೆ, ಸೂಲಗಿತ್ತಿಯ ಕಾರ್ಯ. गर्भस्य भर्म। "कुमारभृत्याकुशलैरनुष्ठिते भिषग्भिराप्तैरथ गर्भभर्मणि" रघु० ३-१२।

गर्भमास ಗರ್ಭಮಾಸ (पुं०) ಗರ್ಭವನ್ನು ಧರಿಸಿದ ಮಾಸ. गर्भस्य तदारम्भस्य मासः।

गर्भरक्षा ಗರ್ಭರಕ್ಷಾ (स्त्री०) ಗರ್ಭದ ರಕ್ಷಣೆ, ಬಸಿರನ್ನು ಕಾಪಾಡುವುದು.

गर्भलम्भन ಗರ್ಭಲಂಭನ (नं०) ಗರ್ಭವು ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿರಲು ಮಾಡುವ ಒಂದು ಕರ್ಮ. गर्भोऽमोघवीर्यतया लभ्यतेऽनेन — डु लभष् (प्राप्तौ) "ल्युट्" (३-३-११७)।

गर्भवती ಗರ್ಭವತೀ (स्त्री०) ಗರ್ಭಿಣಿ, ಬಸಿರು ಹೆಂಗಸು. गर्भोऽस्त्यस्याः "मतुप्" (५-२-९४)। "ङीप्" (४-१-६)।

गर्भवसति ಗರ್ಭವಸತಿ (स्त्री०) ಗರ್ಭಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾನವಾದ ಹೊಟ್ಟೆ, ಗರ್ಭಾಶಯ. गर्भः कुक्षिरेव वसतिः। "स तत्र गर्भवसतौ वसत्यात्मेच्छया हरिः" हरिवं०।

गर्भवास ಗರ್ಭವಾಸ (पुं०) ಗರ್ಭಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾನವಾದ ಕುಕ್ಷಿ, ಹೊಟ್ಟೆ. वसत्यस्मिन् वासः वासस्थानम्, गर्भ एव वासः। "असकृद्गर्भवासेषु वासं जन्म च दारुणम्" मनु० १२-७८।

गर्भव्यूह ಗರ್ಭವ್ಯೂಹ (पुं०) ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಸೇನೆಗಳ ಗುಂಪು. गर्भ इव गूढो व्यूहः। ಗರ್ಭವ್ಯೂಹವು ಪದ್ಮದ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಇರಬೇಕು. "पश्चाद्वै तस्य पद्मस्तु गर्भव्यूहः सुदुर्भिदः। सूचीपद्मस्य गर्भस्थो गूढो व्यूहः कृतः पुनः" भा० द्रोण०।

गर्भशय्या ಗರ್ಭಶಯ್ಯಾ (स्त्री०) ಗರ್ಭದ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನ, ಗರ್ಭವು ನಿಲ್ಲುವ ಸ್ಥಾನ, ಹೊಟ್ಟೆ, ಗರ್ಭಕೋಶ. गर्भस्य शय्येव। "यो यः पाञ्चालगोत्रे शिशुरधिकवया गर्भशय्यां गतो वा" वेणी० ३-३२।

गर्भसंक्रमण ಗರ್ಭಸಂಕ್ರಮಣ (नं०) ಗರ್ಭಕೋಶವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದು, ಬೇರೆ ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಜೀವನು ಗರ್ಭಕೋಶದೊಳಕ್ಕೆ ಸೇರುವುದು. गर्भे संक्रमणम्।

गर्भसंस्रव ಗರ್ಭಸಂಸ್ರವ (पुं०) ರೋಗಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಸವಕಾಲಕ್ಕಿಂತ ಮುಂಚೆ ಗರ್ಭವು ತನ್ನ ಜಾಗದಿಂದ ಕಳಚಿಬೀಳುವುದು. गर्भस्य संस्रवः।

गर्भस्राव ಗರ್ಭಸ್ರಾವ (पुं०) ಪ್ರಸವಕಾಲಕ್ಕಿಂತ ಮುಂಚೆ ರೋಗಾದಿಗಳಿಂದ ಗರ್ಭವು ಗರ್ಭಕೋಶದಿಂದ ಜಾರಿಬೀಳುವುದು. गर्भस्य स्रावः। ಗರ್ಭ ಧರಿಸಿದ ಐದು ತಿಂಗಳೊಳಗೆ ಗರ್ಭನಾಶವಾದರೆ ಗರ್ಭಸ್ರಾವ. ಐದು ತಿಂಗಳ ನಂತರವಾದರೆ ಗರ್ಭಪಾತ.

गर्भागार ಗರ್ಭಾಗಾರ (नं०) 1. ವಾಸದ ಮನೆ, ಮನೆಯ ಮಧ್ಯಭಾಗ. गर्भ इवागारम्। 2. ಗರ್ಭಕೋಶ, ಗರ್ಭದ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನ. गर्भ एवागारम्।

गर्भाधान ಗರ್ಭಾಧಾನ (नं०) 1. ಗರ್ಭವನ್ನು ಇಡುವುದು, ಗರ್ಭಕೋಶದಲ್ಲಿ ವೀರ್ಯವನ್ನು ಸೇರಿಸುವುದು, ಬಸಿರು ಮಾಡುವುದು. 2. ಮನುಷ್ಯನ ದೇಹಕ್ಕೆ ಆಗಬೇಕಾದ ಹದಿನಾರು ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಲ್ಲೊಂದು. गर्भ आधीयतेऽनेन— डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "ल्युट्" (३-३-११७)। ಗರ್ಭಾಧಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ತಿಥಿವಾರಾದಿಗಳು : ಉಭಯ ಪಕ್ಷಗಳ ಷಷ್ಠಿ, ಅಷ್ಟಮಿ, ಚತುರ್ದಶಿ ಮತ್ತು ಹದಿನೈದನೆಯ (ಪೂರ್ಣಿಮೆ ಮತ್ತು ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ) ತಿಥಿಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ತಿಥಿಗಳೂ ಸೋಮ ಬುಧ ಗುರು ಮತ್ತು ಶುಕ್ರವಾರಗಳೂ ರೋಹಿಣಿ ಉತ್ತರ ಫಲ್ಗುನಿ ಹಸ್ತ ಸ್ವಾತಿ ಅನೂರಾಧೆ ಮೂಲ ಶ್ರವಣ ಉತ್ತರಾಷಾಢ ಶತಭಿಷ ಉತ್ತರಾಭಾದ್ರೆ ಮತ್ತು ರೇವತೀ ನಕ್ಷತ್ರಗಳೂ ಅಷ್ಟಮ ಶುದ್ಧಿಯಿರುವ ವೃಷಭ ಮಿಥುನ ಕರ್ಕಾಟಕ ಸಿಂಹ ಕನ್ಯಾ ತುಲಾ ಧನುಸ್ಸು ಕುಂಭ ಮತ್ತು ಮೀನ ಲಗ್ನಗಳೂ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದುವು. "विष्णुप्रजेशरविमित्रसमीरपौष्णमूलोत्तरावरुणभानि निषेककार्ये। पूज्यानि पुष्यवसुशीतकराश्विचित्रादित्याश्च मध्यमफला विफलाः स्युरन्ये॥ षष्ठ्यष्टमीपञ्चदशीचतुर्थीः चतुर्दशीमप्युभयत्र हित्वा। शेषाः शुभाः स्युस्तिथयो निषेके वाराः शशाङ्कार्यसितेन्दुजानाम्॥ वृषमिथुनकुलीरसिंहकन्यातुलघटचापझषाः शुभं वहन्ति। यदि शुभफलशालिनोऽनुकूले निधनशुद्धियुते निषेककार्ये" मुहू० द० ३६, ३७, ३८। "गर्भाधान-

क्षणपरिचयान्नूनमाबद्धमालाः सेविष्यन्ते नयनसुभगं खे भवन्तं बलाकाः" मेघ० १-९।

गर्भावक्रान्ति ಗರ್ಭಾವಕ್ರಾಂತಿ (स्त्री०) ಗರ್ಭಾಶಯಕ್ಕೆ ಜೀವನ ಪ್ರವೇಶ. गर्भस्यावक्रान्तिः अवतारः। ["गर्भोत्पत्ति" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

गर्भाशय ಗರ್ಭಾಶಯು (पुं०) ಗರ್ಭಕೋಶ, ಗರ್ಭವು ನಿಲ್ಲುವ ಜಾಗ, ಗರ್ಭಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾದ ಸ್ಥಾನ. गर्भः आशेतेऽत्र — आ+शीङ् (स्वप्ने) "घः" (३-३-११८)। ಪುರುಷನಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಂಗಸಿಗೆ ಅಧಿಕವಾಗಿರುವ ಮೂರು ಆಶಯುಗಳಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಾಶಯುವು ಒಂದು. ಇದು ಪಿತ್ತಾಶಯು ಮತ್ತು ಪಕ್ವಾಶಯುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವುದು. "पुरुषेभ्योऽधिकाश्चान्ये नारीणामाशयास्त्रयः। एको गर्भाशयः प्रोक्तः पित्तपक्वाशयान्तरे" भावप्र०।

गर्भाष्टम ಗರ್ಭಾಷ್ಟಮ (पुं०) 1. ಗರ್ಭಧರಿಸಿದ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಎಂಟನೆಯ ವರ್ಷ ಅಥವಾ ಎಂಟನೆಯ ತಿಂಗಳು. गर्भात् गर्भलालात् अष्टमः। ಗರ್ಭಾಷ್ಟಮ (ಗರ್ಭಧಾರಣವಾದ ಎಂಟನೆಯ ವರ್ಷ) ದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಉಪನಯನವು ನಡೆಯಬೇಕು. "गर्भाष्टमेऽब्दे कुर्वीत ब्राह्मणस्योपनायनम्। गर्भादेकादशे राज्ञो गर्भात्तु द्वादशे विशः" मनु० २-३६। 2. ಎಂಟನೆಯ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು.

गर्भास्पन्दन ಗರ್ಭಾಸ್ಪಂದನ (न०) ಗರ್ಭನಾಶದ ಚಿಹ್ನೆ, ಗರ್ಭಿಣಿಯ ಉದರದಲ್ಲಿ ಶಿಶುವು ಮೃತವಾಗಿರುವ ಲಕ್ಷಣ. ಪ್ರಸವವೇದನೆಯಿಲ್ಲದೆ ಗರ್ಭಿಣಿಯ ಮೈಯಲ್ಲಿ ಹಸುರು ಬೆರೆತ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ ಪಾಂಡುತ್ವ ಉಚ್ಛ್ವಾಸದಲ್ಲಿ ದುರ್ವಾಸನೆ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಉಬ್ಬರ ಇವೆಲ್ಲ ಉದರದಲ್ಲಿ ಶಿಶುವು ಮೃತವಾಗಿರುವುದರ ಲಕ್ಷಣಗಳು. "गर्भास्पन्दनमावीनां प्रणाशः श्यावपाण्डुता। भवत्युच्छ्वासपूतित्वं शूनतान्तर्मृते शिशौ" सुश्रुत० निदान० ९-१२।

गर्भास्राव ಗರ್ಭಾಸ್ರಾವ (पुं०) ಗರ್ಭಸ್ರಾವ, ಪ್ರಸವ ಕಾಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮುಂಚೆ ರೋಗಾದಿಗಳಿಂದ ಗರ್ಭವು ಗರ್ಭಕೋಶದಿಂದ ಜಾರಿ ಬೀಳುವುದು. ["गर्भस्राव" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

गर्भिणी ಗರ್ಭಿಣೀ (स्त्री०) ಗರ್ಭವತಿ, ಗರ್ಭ ಧರಿಸಿದ ಹೆಂಗಸು, ಬಸಿರು ಹೆಂಗಸು. गर्भोऽस्त्यस्याः "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)। **ಗರ್ಭಿಣಿಯ ನಿಯಮಗಳು:** ಬಸಿರು ಹೆಂಗಸು ಆನೆ ಕುದುರೆ ಬೆಟ್ಟ ಮಹಡಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಹತ್ತಕೂಡದು. ವ್ಯಾಯಾಮ (ಅಂಗಸಾಧನೆ) ವೇಗವಾದ ನಡಿಗೆ ಗಾಡಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಾಣ ಇವನ್ನು ಬಿಡಬೇಕು. ದುಃಖಿಸಕೂಡದು. ದೇಹದಿಂದ ರಕ್ತವನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಿಡಕೂಡದು. ಹೆದರಕೂಡದು. ಕುಕ್ಕುಟಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಕೂಡದು. ಮೈಥುನ (ಸಂಭೋಗ) ಹಗಲು ನಿದ್ರೆ ರಾತ್ರಿ ಜಾಗರಣೆ ಇವು ಕೂಡದು. "गर्भिणी कुञ्जराश्वादिशैलहर्म्यादिरोहणम्। व्यायामं शीघ्रगमनं शकटारोहणं त्यजेत्। शोकं रक्तविमोक्षं च साध्वसं कुक्कुटासनम्। व्यवायं च दिवास्वापं रात्रौ जागरणं त्यजेत्"। तदाप्रभृति व्यवायं व्यायाममतितर्पणमतिकर्शनं दिवास्वप्नं रात्रिजागरणं शोकं यानारोहणं भयं चैकान्ततः स्नेहादिक्रियां श्णेणितमोक्षणं चाकाले वेगविधारणं च न सेवेत" सुश्रुत० शारीर० ३-१६।

गर्भिणीदोहद ಗರ್ಭಿಣೀದೋಹದ (न०) ಗರ್ಭಿಣಿ ಹೆಂಗಸು ಬಯಸುವ ವಸ್ತು. ಗರ್ಭದಲ್ಲಿರುವ ಶಿಶುಗಳು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದುದನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಾಯಿಯೂ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಆ ಶಿಶು ಮತ್ತು ತಾಯಿ ಇಬ್ಬರೂ ಬಯಸುವುದರಿಂದ ಗರ್ಭಕ್ಕೆ "दौर्हृदम्" ಎಂದು ಹೆಸರು. "सुदक्षिणा दौर्हृदलक्षणं दधौ" रघु० ३-१। ಗರ್ಭಿಣಿಯು ಬಯಸಿದುದನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಟ್ಟರೆ ಗುಣಶಾಲಿಯಾದ ಪುತ್ರನು ಹುಟ್ಟುವನು. ಅದಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಯಾವ ಇಂದ್ರಿಯ ತೃಪ್ತಿಗಾಗಿ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವಳೋ ಶಿಶುವಿನ ಆ ಇಂದ್ರಿಯವು ಊನವಾಗುವುದು. "इन्द्रियार्थांस्तु यान् यान् सा भोक्तुमिच्छति गर्भिणी। गर्भाबाधभयात्तांस्तान् भिषगाहृत्य दापयेत्। ता प्राप्तदौर्हृदा पुत्रं जनयेत गुणान्वितम्। अलब्धदौर्हृदा गर्भे लभेतात्मनि वा भयम्। येषु येष्विन्द्रियार्थेषु दौर्हृदे वै विमानना। प्रजायेत सुतस्यार्तिः तस्मिंस्तस्मिंस्तथेन्द्रिये" सुश्रुत० शारीर० ३-१९-२१। ["खञ्ज" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

गर्भिण्यवेक्षण ಗರ್ಭಿಣ್ಯವೇಕ್ಷಣ (न०) ಗರ್ಭಿಣಿಯ ಉಪಚಾರ, ಸೂಲಗಿತ್ತಿತನ. गर्भिण्या अवेक्षणम्। "कुमारभृत्या स्याद्बालतन्त्रं गर्भिण्यवेक्षणम्" त्रिकाण्ड०।

गर्भाङ्क ಗರ್ಭಾಂಕ (पुं०) ನಾಟಕದ ಅಂಕಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಒಂದು ಅಂಕ. ನಾಂದಿ ಆಮುಖ ಪ್ರರೋಚನಾ ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಂಕದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಬೇರೊಂದು ಅಂಕ. गर्भे अङ्कमध्येऽङ्कः। "अङ्कोदरप्रविष्टो यो रङ्गद्वारा मुखादिमान्। अङ्कोऽपरः स गर्भाङ्कः सबीजः फलवानपि" सा० द० ६-२०।

गर्भित ಗರ್ಭಿತ (न०) 1. ಒಂದು ಕಾವ್ಯದೋಷ. गर्भोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। ಒಂದು ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವು ಪೂರ್ತಿಯಾಗುವ ಮೊದಲು ಆ ವಾಕ್ಯದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬೇರೊಂದು ವಾಕ್ಯದ ಪದಗಳು ಸೇರಿಸಲ್ಪಡುವುದು ಗರ್ಭಿತವು. "वाक्यान्तरपदानां वाक्यान्तरेऽनुप्रवेशो गर्भितता" सा० द०। "रमणे चरणप्रान्ते प्रणतिप्रवणेऽधुना। वदामि सखि ते तत्त्वं कदाचिन्नोचिताः क्रुधः"। ಕಾಲಿಗೆ ಬಿದ್ದು ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಪತಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೋಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಉಚಿತವಲ್ಲವೆಂಬ ವಾಕ್ಯದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ತತ್ತ್ವೋಪದೇಶದ ಮಾತು ಬಂದು ಪ್ರಕೃತಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿಯುಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಇದೊಂದು ಕಾವ್ಯದೋಷ. (वि०) 2. ಯಾವುದಾದರೊಂದರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. "नाम कार्यं नाटकस्य गर्भितार्थ-प्रकाशकम्" सा० द० ६-१४२।

गर्भेतृप्त ಗರ್ಭೇತೃಪ್ತ (वि०) 1. ಗರ್ಭದಲ್ಲೇ ತೃಪ್ತಿ ಹೊಂದಿದ. 2. ಅನ್ನದಲ್ಲಿ ತೃಪ್ತಿಹೊಂದಿದ. गर्भे तृप्तः अलुक्स० (२-१-४८)।

गर्भेश्वर ಗರ್ಭೇಶ್ವರ (पुं०) ಹುಟ್ಟಿದಂದಿನಿಂದಲೇ ರಾಜನಾಗಿರುವ, ಜನ್ಮತಃ ಒಡೆಯನಾಗಿರುವ. गर्भात् ईश्वरः।

गर्भेश्वरता ಗರ್ಭೇಶ್ವರತಾ (स्त्री०) ಹುಟ್ಟಿನಿಂದಲೇ ರಾಜನಾಗಿರುವಿಕೆ. गर्भेश्वरस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः" (५-१-११९)। **–ईश्वरत्वम् –ಈಶ್ವರತ್ವಮ್.** "गर्भेश्वरत्वमभिनवयौवनत्वमप्रतिमरूपत्वममानुषशक्तित्वं चेति महतीयं खल्वनर्थपरम्परा" काद०।

गर्भोत्पत्ति ಗರ್ಭೋತ್ಪತ್ತಿ (स्त्री०) ಗರ್ಭವು ಹುಟ್ಟುವುದು, ಗರ್ಭವು ನಿರ್ಮಾಣವಾಗುವುದು, ಗರ್ಭವು ರೂಪಗೊಳ್ಳುವುದು. गर्भस्य उत्पत्तिः। ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ಸಂಯೋಗವಾದಾಗ ವಾಯುವು ಶರೀರದಿಂದ ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ಸಂಘರ್ಷಜನ್ಯವಾದ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವುದು. ಬಳಿಕ ಈ ವಾಯು ಮತ್ತು ತೇಜಸ್ಸುಗಳ ಮೇಳನದಿಂದ ಪುರುಷನ ವೀರ್ಯವು ಹೊರಬಂದು ಸ್ತ್ರೀಯರ ಆರ್ತವ (ಶೋಣಿತ) ದೊಡನೆ ಬೆರೆತು ಗರ್ಭಕೋಶವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದು. "तत्र स्त्रीपुंसयोः संयोगे तेजः शरीराद्वायुरुदीरयति। ततस्तेजोऽनिलसंनिपाताच्छुक्रं च्युतं योनिमभिप्रपद्यते संसृज्यते चार्तवेन, ततोऽग्नीषोमसंयोगात् संसृज्यमानो गर्भाशयमनुप्रतिपद्यते" सुश्रुत० शारीर० ३-४। ಜೀವನು ಪುಣ್ಯ ಪಾಪ ಕರ್ಮಗಳ ಫಲವಾದ ಸ್ವರ್ಗ ನರಕಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿಯೂ ಕರ್ಮಶೇಷವನ್ನು, ಪುನಃ ದೇಹವನ್ನು ಪಡೆದೇ ಕಳೆಯಬೇಕು. ಆದುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸಂಕಲ್ಪದಂತೆ ಕರ್ಮಶೇಷಾನುಗುಣವಾದ ಮಾನುಷ ಅಥವಾ ತಿರ್ಯಕ್ ಜನ್ಮವನ್ನು ಪಡೆಯುವನು. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಜೀವನು ಮೊದಲು ಆಹಾರಗಳ ಮೂಲಕ ಪುರುಷನ ವೀರ್ಯವನ್ನು ಸೇರಿ ಬಳಿಕ ಹೆಂಗಸಿನ ಗರ್ಭಕೋಶವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವನು. ವೀರ್ಯವು ಮೊದಲನೆಯ ರಾತ್ರಿ ಶೋಣಿತ (ಹೆಂಗಸಿನ ಆರ್ತವ) ದೊಡನೆ ಸೇರುವುದು. ಐದು ರಾತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ ಅದು ಗುಳ್ಳೆಯಂತೆ ಉಂಡೆಯಾಗುವುದು. ಹತ್ತು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಕಠಿನವಾಗುವುದು. ಒಂದು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಂಸದ ಮುದ್ದೆಯಾಗಿ ಅದರಲ್ಲಿ ತಲೆಯೂ ಎರಡನೆಯ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಕೈಕಾಲು ಮೊದಲಾದ ಅವಯವಗಳೂ ಮೂರನೆಯ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ನಖ ರೋಮ ಎಲುಬು ಚರ್ಮ ಮತ್ತು ಸ್ತ್ರೀ ಪುರುಷ ಚಿಹ್ನೆಗಳೂ ನಾಲ್ಕನೆಯ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಸಪ್ತಧಾತುಗಳೂ ಐದನೆಯ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಹಸಿವು ಬಾಯಾರಿಕೆಗಳೂ ಕಂಡುಬರುವುವು. ಆರನೆಯ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಾಶಯದಲ್ಲಿ ಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಹೆಂಗಸಿನ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಬಲಗಡೆಗೆ ತಿರುಗಿಕೊಂಡಿರುವುದು. ತಾಯಿಯು ಸೇವಿಸುವ ಆಹಾರದಿಂದಲೇ ಜೀವನು ಬೆಳೆದು ಪುಷ್ಟನಾಗುವನು. ಹತ್ತನೆಯ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸವ (ಹೆರಿಗೆ) ವಾಗುವವರೆಗೂ ಗರ್ಭಕೋಶದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ ಈ ಜೀವನು ನಾನಾವಿಧ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾಗುವುದು. "कर्मणा दैवनेत्रेण जन्तुर्देहोपपत्तये। स्त्रियाः प्रविष्ट उदरं पुंसो रेतःकणाश्रयः। कललं त्वेकरात्रेण पञ्चरात्रेण बुद्बुदम्। दशाहेन तु कर्कन्धूः पेश्यण्डं वा ततः परम्। मासेन तु शिरो द्वाभ्यां बाह्वङ्घ्र्याद्यङ्गविग्रहः। नखलोमास्थिचर्माणि लिङ्गच्छिद्रोद्भवस्त्रिभिः। चतुर्भिर्धातवः सप्त पञ्चभिः क्षुत्तृडुद्भवः। षड्भिर्जरायुणा वीतः कुक्षौ भ्राम्यति दक्षिणे। मातुर्जग्धान्नपानाद्यैरेधद्धातुरसम्मते। शेते विण्मूत्रयोर्गर्ते स जन्तुर्जन्तुसंभवे। कृमिभिः क्षतसर्वाङ्गः सौकुमार्यात्प्रतिक्षणम्। मूर्च्छामाप्नोत्युरुक्लेशस्तत्रत्यैः क्षुधितैर्मुहुः" भाग० ३-३१।

गर्मुत् ಗರ್ಮುತ್ (स्त्री०) 1. ಲಾಳದ ಗಿಡ, ನಾಣಲ ಗಿಡ. 2. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. 3. ತೃಣಧಾನ್ಯ. गॄ (निगरणे) "उतिः" मुट् च (उ० १-९५)। "गर्मुत् सुवर्णलताविशेषश्च" सि० कौ०। "गर्मुत् सुवर्णनलयोः" मेदि०।

गर्व – दर्पे (भ्वा० पर० अक० से०)। गर्वति। जगर्व। गर्विता। अगर्वीत्। ಇತ್ಯಾದಿ. ಗರ್ವಹೊಂದು, ಅಹಂಕಾರಪಡು.

गर्व – माने (चुरा० आत्म० अक० से०)। गर्वयते। अजगर्वत।

गर्व ಗರ್ವ (पुं०) 1. ಅಹಂಕಾರ, ಅಭಿಮಾನ. गर्व (माने) + णिच् "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಮದ, ಸೊಕ್ಕು, ಕೊಬ್ಬು, ಹಮ್ಮು. गर्व (दर्पे) "घञ्" (३-३-१८)। ಇದು ಮೂವತ್ತಮೂರು ವ್ಯಭಿಚಾರಿ ಭಾವಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಇತರರಲ್ಲಿ ತಿರಸ್ಕಾರಬುದ್ಧಿ ತಾನೇ ಸುಂದರನೆಂಬ ಅಭಿಮಾನ ತನ್ನ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಂಡು ತಾನೇ ಮೆಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಅವಿನಯ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಗರ್ವದ ಕಾರ್ಯ. सा० द० ३-१५४। 3. ಅಹಂಕಾರದ ಮಾತು. "गर्वोऽवलेपजं वाक्यम्" सा० द० ६-२००।

गर्वाट ಗರ್ವಾಟ (पुं०) ದ್ವಾರಪಾಲಕ, ಬಾಗಿಲನ್ನು ಕಾಯುವವನು, ಕಾವಲುಗಾರ. गर्वेणाटति – अट (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "द्वाःस्थितो वेत्रधारकः। दौःसाधिको वर्तरूको गर्वाटो दण्डवासिनि" त्रिकाण्ड०।

गर्वित ಗರ್ವಿತ (वि०) 1. ಗರ್ವವುಂಟಾಗಿರುವ, ಅಹಂಕಾರವುಂಟಾಗಿರುವ. गर्वोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। 2. ಉನ್ಮತ್ತ, ಮದಿಸಿದವನು. 3. ಅಹಂಕಾರಗೊಂಡ, ಗರ್ವಗೊಂಡ. "प्रेमगर्वितविपक्षमत्सरादायताच्च मदनान्महीक्षिताम्" रघु० १९-२०।

गर्ह – कुत्सायाम् (भ्वा० आत्म० सक० से०)। गर्हते। जगर्हे। गर्हिता। ಇತ್ಯಾದಿ. ಕೆಟ್ಟಮಾತನ್ನಾಡು, ಬಯ್ಯು.

गर्ह – निन्दायाम् (वा० चुरा० उभ० पक्षे भ्वा० पर० सक० से०)। गर्हयति, –ते। गर्हयांचकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। ಇತ್ಯಾದಿ. पक्षे गर्हति। जगर्ह। गर्हिता। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ನಿಂದಿಸು, ದೂಷಿಸು, ತೆಗಳು. 2. ಕೆಟ್ಟಮಾತನ್ನಾಡು, ಬಯ್ಯು.

गर्हण ಗರ್ಹಣ (न०) 1. ನಿಂದೆ, ತೆಗಳಿಕೆ. 2. ಬೈಗಳು. गर्ह (निन्दायाम्) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। भावे "युच्" (३-३-१०७)। **गर्हणा ಗರ್ಹಣಾ.**

गर्हणीय ಗರ್ಹಣೀಯ (वि०) 1. ನಿಂದಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ನಿಂದಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 3. ನಿಂದಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. गर्ह (निन्दायाम्) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **गर्हितव्यः ಗರ್ಹಿತವ್ಯಃ.**

गर्हत् ಗರ್ಹತ್ (वि०) 1. ನಿಂದಿಸುತ್ತಿರುವ, ತೆಗಳುತ್ತಿರುವ. गर्ह (निन्दायाम्) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಕೆಟ್ಟಮಾತನ್ನಾಡುತ್ತಿರುವ, ಬಯ್ಯುತ್ತಿರುವ. गर्ह (कुत्सायाम्) "शतृ"। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **गर्हन्ती ಗರ್ಹಂತೀ.** "शानच्"। **गर्हमाणः ಗರ್ಹಮಾಣಃ.** स्त्रियाम् **–माणा –ಮಾಣಾ.**

गर्हयत् ಗರ್ಹಯತ್ (वि०) "गर्हत्" ಪದದ ಅರ್ಥ. गर्ह (निन्दायाम्) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.**

गर्हा ಗರ್ಹಾ (स्त्री०) 1. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. 2. ಬೈಗಳು. गर्ह (कुत्सायाम्) "अः" (३-३-१०३)।

गर्हित ಗರ್ಹಿತ (न०) 1. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. 2. ಬೈಗಳು. गर्ह (कुत्सायाम्) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 3. ನಿಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ದೂಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಬಯ್ಯಲ್ಪಟ್ಟ. गर्ह कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

गर्हितवत् ಗರ್ಹಿತವತ್ (वि०) 1. ನಿಂದಿಸಿದವನು, ದೂಷಿಸಿದವನು. 2. ಬೈದವನು. गर्ह (कुत्सायाम्) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

गर्ह्य ಗರ್ಹ್ಯ (वि०) 1. ನಿಂದಿಸಲ್ಪಡುವ, ದೂಷಿಸಲ್ಪಡುವ. गर्ह (कुत्सायाम्) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. ನಿಂದಿಸಲು ಶಕ್ಯನಾದ. 3. ನಿಂದಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ, ನೀಚ, ಅಲ್ಪ, ಅಧಮ. "पित्रा भर्त्रा सुतैर्वापि नेच्छेद्विरहमात्मनः। एषां हि विरहेण स्त्री गर्ह्ये कुर्यादुभे कुले" मनु० ५-१४९।

गर्ह्यवादिन् ಗರ್ಹ್ಯವಾದಿನ್ (वि०) ನಿಂದ್ಯವಾದ ಮಾತನ್ನಾಡುವ, ಕೆಟ್ಟಮಾತನ್ನಾಡುವ. गर्ह्यं वदति – वद (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–वादिनी –ವಾದಿನೀ.**

गल – अदने (भ्वा० पर० सक० से०)। गलति। जगाल। गलिता। गलिष्यति। गलतु। अगलत्। ಇತ್ಯಾದಿ. ಭಕ್ಷಿಸು, ತಿನ್ನು, ನುಂಗು.

गल – प्रस्रवणे (चुरा० आत्म० अक० से०)। गालयते। गालयां चक्रे। गालयिता। गालयताम्। 1. ಜಾರು, ಕಳಚು. 2. ಸ್ರವಿಸು, ಸೋರು.

गल ಗಲ (पुं०) 1. ಕಂಠ, ಕುತ್ತಿಗೆ. गलति – गल (अदने) "अच्" (३-१-१३४)। "गले कस्तूरीयं शिरसि शशिलेखा न कुसुमम्" कुव०। 2. ಸಾಲವೃಕ್ಷದ ರಸ, ಮತ್ತಿಮರದ ಹಾಲು. "गलः कण्ठे सर्जरसे" मेदि०। 3. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. 4. ಒಂದು ವಿಧ ವಾದ್ಯ.

गलक ಗಲಕ (पुं०) 1. ಮತ್ಸ್ಯ, ಮೀನು. गल (अदने) बाहु० "वुन्"। 2. ಕಂಠ, ಕುತ್ತಿಗೆ. स्वार्थे "कन्"

गलकम्बल ಗಲಕಂಬಲ (पुं०) ಗಂಗೆದೊಗಲು. गले कम्बल इव।

गलगण्ड ಗಲಗಂಡ(पुं०) ಹೆಕ್ಕತ್ತು ಮತ್ತು ತಲೆಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಏಳುವ ದುರ್ಮಾಂಸದ ಗಂಟು. ಕತ್ತಿನಲ್ಲಿ ವಾತ ಮತ್ತು ಕಫಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸೇರಿ ಏಳುವ ಒಂದು ಮಾಂಸ ಗ್ರಂಥಿ. ಗಲಗಂಡವು ಕತ್ತಿನ ಒಂದು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಏಳುವುದು. ಗಂಡಮಾಲೆಯು ಕತ್ತಿನ ಸುತ್ತಲೂ ಏಳುವುದು.

गलग्रह ಗಲಗ್ರಹ (पुं०) 1. ಅಧ್ಯಯನವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ ದಿನದ ಮುಂದಿನ ಅನಧ್ಯಯನ ದಿನ. "आरम्भानन्तरं यत्र प्रत्यारम्भो न दृश्यते। गर्गादिमुनयः सर्वे तमेवाहुर्गलग्रहम्" नारदः। 2. ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದ ಚತುರ್ಥಿ ಸಪ್ತಮಿ ಅಷ್ಟಮಿ ನವಮಿ ಮತ್ತು ತ್ರಯೋದಶಿಯಿಂದ ನಾಲ್ಕು ತಿಥಿಗಳು. "कृष्णपक्षे चतुर्थी च सप्तम्यादिदिनत्रयम्। त्रयोदशीचतुष्कं च अष्टावेते गलग्रहाः"। 3. ಕುತ್ತಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಯುವುದು, ಕುತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದೆತ್ತುವುದು. गले ग्रहः।

गलत् ಗಲತ್ (वि०) 1. ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವ, ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ, ಸೋರುತ್ತಿರುವ. गल (अदने) "शतृ" (३-२-१२४)। "ह्रीमत्याः सरसि गलन्मुखेन्दुकान्तेः" माघ० ८-४२। 2. ಜಾರುತ್ತಿರುವ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಸರಿದು ಬೀಳುತ್ತಿರುವ. "गलद्भिरन्या वलयप्रसूनैरभ्यर्चनामातनुतेव शौरेः" याद० १३-५९। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **गलन्ती ಗಲಂತೀ.** 3. ತಿನ್ನುತ್ತಿರುವ, ನುಂಗುತ್ತಿರುವ. गल (अदने) "शतृ" (३-२-१२४)।

गलन ಗಲನ (न०) 1. ಜಾರಿ ಬೀಳುವುದು. 2. ಸೋರುವುದು. 3. ತಿನ್ನುವುದು, ನುಂಗುವುದು. गल (प्रस्रवणे अदने वा) "ल्युट्" (३-३-११५)।

गलनीय ಗಲನೀಯ (वि०) 1. ತಿನ್ನಲ್ಪಡುವ, ನುಂಗಲ್ಪಡುವ. 2. ನುಂಗಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ನುಂಗಲು ಶಕ್ಯವಾದ. गल(अदने)कर्मादौ "अनीयर्"(३-१-९६)।

गलन्तिका ಗಲಂತಿಕಾ (स्त्री०) ಗಿಂಡಿ, ಹೂಜಿ. गलन्ती "कन्" (५-४-५)। "कर्कर्यालुर्गलन्तिका" अम०।

गलन्ती ಗಲಂತೀ (स्त्री०) ಹೂಜಿ. गल (अदने) "शतृ" (३-२-१२४)। "ङीप्" (४-१-६)।

गलमेखला ಗಲಮೇಖಲಾ(स्त्री०) ಕಂಠಾಭರಣ, ಅಡ್ಡಿಗೆ. गलस्य मेखलेव।

गलवार्त ಗಲವಾರ್ತ (पुं०) ಇಷ್ಟದಂತೆ ಊಟಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ, ಗಂಟಲು ಬೇನೆಯಿಲ್ಲದ, ಆರೋಗ್ಯವಂತ. गले गलव्यापारे भोजनादौ वार्तः निरामयः। "दृश्यन्ते चैव तीर्थेषु गलवार्तास्तपस्विनः" पञ्चतं०।

गलविद्रधि ಗಲವಿದ್ರಧಿ (पुं०) ಒಂದು ಕಂಠರೋಗ, ಕಂಠದೊಳಗೆ ಕೀವುತುಂಬಿದ ಬಾವು. "सर्वं गलं व्याप्य समुत्थितो यः शोफो रुजो यत्र च सन्ति सर्वाः। स सर्वदोषो गलविद्रधिस्तु यस्यैव तुल्यः खलु सर्वजस्य" सुश्रुत० निदान० १६-५९।

गलव्रत ಗಲವ್ರತ (पुं०) ಮಯೂರ, ನವಿಲು.

गलशुण्डिका ಗಲಶುಂಡಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಕಿರುನಾಲಗೆ. गले शुण्डिकेव। "तालूहरं बस्तिशीर्षं चिबुके गलशुण्डिके" याज्ञ० ३-८७। 2. ದವಡೆಯ ಒಂದು ರೋಗ. "तालुगतास्तु गलशुण्डिका तुण्डिकेरी अध्रुषः कच्छपः अर्बुदम् मांससंघातः तालुपुप्पुटः तालुशोषः ಮತ್ತು तालुपाकः ಇವು ದವಡೆಯ ರೋಗಗಳು. सुश्रुत० निदान० १४-४०।

गलशुण्डी ಗಲಶುಂಡೀ (स्त्री०) ಕಿರುನಾಲಗೆಯ ಊತ, ಕಿರುನಾಲಗೆಯು ಊದಿಕೊಳ್ಳುವುದು.

गलस्तन ಗಲಸ್ತನ (पुं०) ಆಡಿನ ಕತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸ್ತನಗಳಂತೆ ಜೋಲಾಡುವ ಮಾಂಸಪಿಂಡ. गले स्तन इव।

गलस्तनी ಗಲಸ್ತನೀ (स्त्री०) ಕತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸ್ತನಗಳಿರುವ ಆಡು. गले स्तनौ यस्याः।

गलहस्त ಗಲಹಸ್ತ (पुं०) 1. ಹೊರಕ್ಕೆ ನೂಕಲು ಕತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಿರುವ ಹಸ್ತ, ಕತ್ತುಹಿಡಿದು ತಳ್ಳಲು ಕತ್ತಿನ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟಿರುವ ಕೈ. गलेऽर्पितो हस्तः। 2. ಅರ್ಧಚಂದ್ರಾಕಾರದ ಬಾಣ.

गलहस्तित ಗಲಹಸ್ತಿತ (वि०) ಕತ್ತುಹಿಡಿದು ನೂಕಲ್ಪಟ್ಟ. गलहस्तोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। "वियोगिवैरात् कुचयोर्नखाङ्कादर्धेन्दुलीलैर्गलहस्तितेव" नैष० ६-२५।

गला ಗಲಾ (स्त्री०) ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಮುನಿವ ಗಿಡ.

गलाङ्कुर ಗಲಾಂಕುರ (पुं०) ಕಂಠದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಒಂದು ರೋಗ.

गलानिल ಗಲಾನಿಲ (पुं०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮತ್ಸ್ಯ, ಮೀನು. गलेऽनिलः प्राणवायुरस्य। "गङ्गाटेयो गलानिलः" त्रिकाण्ड०।

गलि ಗಲಿ (पुं०) ಶಕ್ತಿಯಿದ್ದರೂ ಭಾರ ಹೊರಲು ಮೊಂಡು ಹಿಡಿಯುವ ವೃಷಭ, ಗಾಡಿ ಎಳೆಯಲು ಸರಿಯಾಗಿ ಪಳಗದ ಎತ್ತು.

गलित ಗಲಿತ (वि०) 1. ಜಾರಿ ಬಿದ್ದಿರುವ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಜಾರಿಕೊಂಡಿರುವ. गल (प्रस्रवणे) कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। "ह्रीतया गलितनीवि निरस्यन्नन्तरीयमवलम्बितकाञ्चि" किरा० ९-४८। 2. ಪರಿಣತವಾದ, ಪಕ್ವವಾದ, ಇಳಿಮುಖವಾದ. "गलितवयसामिक्ष्वाकूणामिदं हि कुलव्रतम्" रघु० ३-७०।

गलोद्देश ಗಲೋದ್ದೇಶ (पुं०) ಕುದುರೆಯ ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಸಮೀಪದ ಅವಯವ. गलस्य उद्देशः।

गलोद्भव ಗಲೋದ್ಭವ (पुं०) ಕುದುರೆಯ ಕತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ರೋಮಾವರ್ತ, ಕುದುರೆಯ ಕತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿರುವ ರೋಚಮಾನವೆಂಬ ಕೂದಲಿನ ಸುಳಿ. गले उद्भवति — उद् + भू "अप्" (३-३-५७)। "रोचमानो गलोद्भवः" त्रिकाण्ड०।

गल्भ — धार्ष्ट्ये (भ्वा० आत्म० अक० से०)। गल्भते। जगल्भे। अगल्भिष्ट। ಧೈರ್ಯದಿಂದಿರು, ದಿಟ್ಟತನದಿಂದಿರು. "या कथंचन सखीवचनेन प्रागभिप्रियतमं प्रजगल्भे" माघ० १०-१८।

गल्भ ಗಲ್ಭ (पुं०) ಧೈರ್ಯಶಾಲಿ, ಸಾಹಸವುಳ್ಳವನು.

गल्या ಗಲ್ಯಾ (स्त्री०) ಕಂಠಗಳ ಸಮೂಹ, ಕತ್ತುಗಳ ಸಮುದಾಯ. गलानां समूहः "यः" (४-२-४९)।

गल्ल ಗಲ್ಲ (पुं०) ಕಪೋಲ, ಕೆನ್ನೆ.

गल्लक ಗಲ್ಲಕ (पुं०) 1. ಪಾನಪಾತ್ರೆ, ಕುಡಿಯುವ ಲೋಟ ಮೊದಲಾದುದು. 2. ಇಂದ್ರನೀಲಮಣಿ.

गल्लचातुरी ಗಲ್ಲಚಾತುರೀ (स्त्री०) ದಿಂಬು, ಕೆನ್ನೆಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಮಲಗಲು ಹಿತವಾದ ದಿಂಬು.

गल्लूरण ಗಲ್ಲೂರಣ (न०) ಹುಲಿಯು ಮಾಂಸವನ್ನು ತಿನ್ನುವಾಗ ಕೋಪದಿಂದ ಮಾಡುವ ಗರ್ಜನೆ. "रल्लिगल्लूरणशब्दसन्दर्भपरिपूरितनभस्तलः" मालती० ३।

गल्वर्क ಗಲ್ವರ್ಕ (पुं०) 1. ಇಂದ್ರನೀಲಮಣಿ. "गल्वर्कश्च सुसारवत्। अश्मसारस्त्विन्द्रनीलः" त्रिकाण्ड०। 2. ಪದ್ಮರಾಗ. "ससारगल्वर्कसुवर्णरूप्यैः" भा० द्रोण०। 3. ಪಾನಪಾತ್ರೆ, ಕುಡಿಯುವ ಪಾತ್ರೆ.

गवय ಗವಯ (पुं०) 1. ಸುಗ್ರೀವ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ವಾನರ. "गयो गवाक्षो गवयः शरभो गन्धमादनः" रामा०। 2. ಕಾಡುಹಸು, ಗಂಗೆದೊಗಲಿಲ್ಲದ ಹಸುವಿನಂತಿರುವ ಒಂದು ಪಶು. गां तदवयवं सादृश्येन अयते — अय (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "गोसदृशो गवयः"। ಗವಯವನ್ನು ಮೊದಲನೆಯ ಸಲ ನೋಡಿದವನಿಗೆ ಹಸುವಿನ ಹೋಲಿಕೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅದರ ಪರಿಚಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡಬೇಕು. "ग्रामीणस्य प्रथमतः पश्यतो गवयादिकम्। सादृश्यधीर्गवादीनां या स्यात्सा करणं मतम्। गवयादिपदानां तु शक्तिधीरुपमाफलम्" भाषाप०। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-६३)। **गवयी ಗವಯೀ.** योपधत्वप्रयुक्तप्रतिषेधो नास्ति (वा० ४-१-६३)।

गवल ಗವಲ (पुं०) 1. ಕಾಡುಕೋಣ. गुङ् (शब्दे) भावे "अप्" (३-३-५७)। गवं शब्दं लाति — ला (आदाने) "कः" (३-२-४)। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-६३)। **—ली —ಲೀ.** (न०) 2. ಕಾಡುಕೋಣದ ಕೊಂಬು. "गवलासितकान्ति तस्य मध्यस्थितघोरायतबाहुदण्डनासम्" माघ० २०-१२।

गवाक्ष ಗವಾಕ್ಷ (पुं०) 1. ಕಿಟಕಿ. गवामक्षीवाक्षि यस्य "अच्" (५-४-७६)। "गवाक्षमागम्य गजेन्द्रयाता काचित् प्रसस्मार कृतावशेषम्" याद० १३-४७। 2. ಸುಗ್ರೀವ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ಗೋಲಾಂಗೂಲ ಜಾತಿಯ ಒಬ್ಬ ವಾನರ. "गयो गवाक्षो गवयः शरभो गन्धमादनः" रामा०। 3. ಒಬ್ಬ ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ಶಕುನಿಯ ಸಹೋದರ.

गवाक्षक ಗವಾಕ್ಷಕ (पुं०) ಕಿಟಕಿ.

गवाक्षजाल ಗವಾಕ್ಷಜಾಲ (न०) ಕಿಟಕಿಯ ಸಂದಿ, ಕಿಟಕಿಯೊಳಗಿನ ವಿವರ. "अन्तर्निविष्टोज्ज्वलरत्नभासो गवाक्षजालैरभिनिष्पतन्त्यः" भट्टि० १-८।

गवाक्षी ಗವಾಕ್ಷೀ (स्त्री०) 1. ಬುಡುಮೆಯ ಗಿಡ. 2. ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆಗಿಡ.

गवाची ಗವಾಚೀ (स्त्री०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು.

गवादन ಗವಾದನ (न०) 1. ತೃಣ, ಹುಲ್ಲು, ದನಕರುಗಳ ಆಹಾರ. गोभिरद्यते — अद (भक्षणे) कर्म० "ल्युट्" (३-३-११३)। (स्त्री०) **—अदनी —ಅದನೀ.** 2. ದನಕರುಗಳು ಮೇಯಲು ಹುಲ್ಲು ಹಾಕುವ ತೊಟ್ಟಿ. अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)। 3. ಬುಡುಮೆಯ ಗಿಡ. 4. ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆಗಿಡ. "गवादनीन्द्रवारुणी। घासस्थानं गवादीनाम्" हेम०।

गवानृत ಗವಾನೃತ (न०) ಗೋವಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಸುಳ್ಳು. गवि गोविषयेऽनृतम्। "पञ्च पश्वनृते हन्ति दश हन्ति गवानृते। शतमश्वानृते हन्ति सहस्रं पुरुषानृते" मनु० ८-९८।

गवामयन ಗವಾಮಯನ (न०) ಹತ್ತು, ಹತ್ತು, ಹನ್ನೆರಡು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಬಹುದಾದ ಒಂದು ಯಾಗ.

गवामृत ಗವಾಮೃತ (नं०) ಗೋಕ್ಷೀರ, ಹಸುವಿನ ಹಾಲು.

गवाम्पति ಗವಾಂಪತಿ (पुं०) 1. ವೃಷಭ, ಎತ್ತು. 2. ಗೋಪಾಲಕ, ಹಸುಗಳನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನು. गवां पतिः। अलुक्। "यथा दृष्ट्वा यवीयांसं सहदेवं गवाम्पतिम्" भा०। 3. ಸೂರ್ಯ. 4. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ.

गवाविक ಗವಾವಿಕ (नं०) ದನಗಳು ಮತ್ತು ಕುರಿಗಳು. गावश्च अवयश्च (२-४-११) निपातनात्साधुः।

गवाश्व ಗವಾಶ್ವ (नं०) ಗೋವುಗಳು ಮತ್ತು ಕುದುರೆಗಳು. गावश्च अश्वाश्च (२-४-११) निपातनात्साधुः।

गवाह्निक ಗವಾಹ್ನಿಕ (नं०) ಹಸುವು ಒಂದು ದಿನದಲ್ಲಿ ತಿನ್ನುವಷ್ಟು ಆಹಾರ. अह्नि भवम् "ठक्" गोः आह्निकम्। "निरुद्वेगस्तु यो दद्यात् मासमेकं गवाह्निकम्। एकभक्तं तथाश्नीयात् श्रूयतां तस्य यत् फलम्" भा० अनु०।

गविनी ಗವಿನೀ (स्त्री०) ಗೋವುಗಳ ಸಮೂಹ, ಹಸುಗಳ ಗುಂಪು. गवां समूहः "इनिः" (वा० ४-१-५१)। "ङीप्" (४-१-५)। स्त्रीत्वं लोकात्।

गविष्ठ ಗವಿಷ್ಠ (पुं०) ಒಬ್ಬ ದೈತ್ಯ. गविष्ठस्तु महातेजा यः प्रख्यातो महासुरः। द्रुमसेन इति ख्यातो पृथिव्यां समजायत" भा० आदि०।

गवेधु ಗವೇಧು (स्त्री०) ಕಾಡುಗೋಧಿ. गवा एधते — एध (वृद्धौ) "कुः" (उ० १-३७)।

गवेधुका ಗವೇಧುಕಾ (स्त्री०) ಕಾಡುಗೋಧಿ. गवेधु स्वार्थे "कन्" (५-३-५)।

गवेन्द्र ಗವೇಂದ್ರ (पुं०) 1. ಉತ್ತಮವಾದ ವೃಷಭ, ಶ್ರೇಷ್ಠ ಎತ್ತು. गौरिन्द्र इव। 2. ದನಗಳ ಯಜಮಾನ.

गवेषण ಗವೇಷಣ (वि०) 1. ಹುಡುಕುವವನು. गवेष (अन्वेषणे) कर्त० "ल्युः" (३-१-१३४)। 2. ಹಸುವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು. 3. ನೀರನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು. गो+इषु (इच्छायाम्) "ल्युः" (३-१-१३४)।

गवेषणा ಗವೇಷಣಾ (स्त्री०) 1. ಹುಡುಕುವುದು, ಅನ್ವೇಷಣೆ. गवेष (अन्वेषणे) + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। 2. ನೀರನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದು. 3. ಹಸುವನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದು. गो+एषृ (गतौ) "युच्"।

गवेषित ಗವೇಷಿತ (वि०) ಹುಡುಕಲ್ಪಟ್ಟ. गवेष (अन्वेषणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

गवेषिन् ಗವೇಷಿನ್ (वि०) ಹುಡುಕುವವನು. गवेष (अन्वेषणे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

गव्य ಗವ್ಯ (नं०) 1. ಮೌರ್ವಿ, ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆ. "मौर्वी जीवो गुणो गव्या शिञ्जा बाणासनं द्रुणा" अभि० चि०। 2. ಬಣ್ಣಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ವಸ್ತು. (वि०) 3. ಹಸುವಿನ ಹಾಲು ಮೊಸರು ಮುಂತಾದುವು. 4. ಹಸುವಿನಲ್ಲಿರುವ. 5. ಹಸುವಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ. 6. ಹಸುವಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಹಸುವಿಗೆ ಹಿತವಾದ. गवि भवम् गोरागतम् गवे हितं वा "यत्" (वा० ४-१-८५)। (स्त्री०) **-व्या -ವ್ಯಾ**. 7. ಗೋವುಗಳ ಸಮೂಹ. गवां समूहः "यः" (४-२-५०)। 8. ಗೋರೋಚನ. गोः विकारः "यत्" (४-३-१६०)। "श्रवणोपान्तिकनीयमानगव्यम्"। ಮೇದಿನೀಕೋಶದಲ್ಲಿ (नं०) ಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯೂ ಅಭಿಧಾನ ಚಿಂತಾಮಣಿಯಲ್ಲಿ (स्त्री०) ಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. 9. ಗವ್ಯೂತಿ, ಎರಡು ಕ್ರೋಶಗಳ ದೂರ. "गव्या गव्यूतगव्यूती" अभि० चि०।

गव्यूत ಗವ್ಯೂತ (नं०) 1. ಒಂದು ಕ್ರೋಶದ ದೂರ. 2. ಎರಡು ಕ್ರೋಶಗಳ ದೂರ, ಒಂದು ಗಾವುದ. ಒಂದು ಸಾವಿರ ಧನುಸ್ಸುಗಳಷ್ಟು ದೂರವು ಒಂದು ಕ್ರೋಶ. ಎರಡು ಕ್ರೋಶಗಳು ಒಂದು ಗಾವುದ. "धन्वन्तरसहस्रं तु क्रोशः क्रोशद्वयं पुनः। गव्यूतं स्त्री तु गव्यूतिः"।

गव्यूति ಗವ್ಯೂತಿ (स्त्री०) ಎರಡು ಕ್ರೋಶಗಳ ದೂರ, ಒಂದು ಗಾವುದ. "गव्या गव्यूतगव्यूती" अभि० चि०।

गहन ಗಹನ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. महागुणे अतिभूमितया दुर्विज्ञेयः — गाहू (विलोडने) "युच्" (उ० २-७९)। (नं०) 2. ಅರಣ್ಯ, ಕಾನನ, ಕಾಡು. गाहयते — गाहू (विलोडने) "युच्" (उ० २-७९)। 3. ಗಹ್ವರ, ಗುಹೆ. 4. ದುಃಖ. (वि०) 5. ಆಳವಾದ, ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಕಷ್ಟವಾದ. 6. ತಿಳಿಯಲು ಕಷ್ಟವಾದ. 7. ಹೋಗಲೂ ಕಷ್ಟವಾದ. "मतिभेदतमस्तिरोहिते गहने कृत्यविधौ विवेकिनाम्" किरा० २-३३।

गह्व ಗಹ್ವ (नं०) 1. ಗಾಂಭೀರ್ಯ, ಆಳವಾಗಿರುವಿಕೆ. 2. ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಕಷ್ಟವಾದ ಪ್ರದೇಶ, ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದ ಜಾಗ.

गह्वर ಗಹ್ವರ (पुं०) 1. ಲತಾಗೃಹ, ಮೇಲುಗಡೆ ಬಳ್ಳಿಗಳಿಂದ ಆವೃತವಾದ ಪ್ರದೇಶ. (नं०) 2. ಬಿಲ, ಬೆಟ್ಟದ ಗವಿ, ಅಕೃತ್ರಿಮವಾದ ಗುಹೆ. गाहयते—गाहू (विलोडने) "ष्वरच्" (उ० ३-१)। निपा०। "गङ्गाप्रपातान्तनिरूढशष्पं गौरीगुरोर्गह्वरमाविवेश" रघु० २-२६। 3. ದಂಭ, ಕಪಟ. 4. ವನ, ಕಾಡು. "अथ गह्वरम्। गुहागहनदम्भेषु निकुञ्जे तु पुमानयम्" मेदि०।

5. ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದ ಜಾಗ. 6. ರೋದನ, ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಗದ್ಗದ ಸ್ವರದೊಡನೆ ಅಳುವುದು. "रुदितं क्रन्दितं क्रुष्टं तदपुष्टं तु गह्वरम्" अभि० चि०।

गा – स्तुतौ (जुहो० पर० सक० अनि०)। जिगाति जिगीतः जिगति। जगौ जगतुः। गाता। गास्यति। जिगातु जिगीतात् जिगीताम् जिगतु। अजिगात्। ಇತ್ಯಾದಿ. ಸ್ತುತಿಸು, ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡು, ಹೊಗಳು.

गाङ् – गतौ (भ्वा० आत्म० सक० अनि०)। गाते गाते गाते। गासे गाथे गाध्वे। जगे जगाते जगिरे। गाता गातारौ गातारः। गास्यते। गाताम् गाताम् गाताम्। गास्व गाथाम् गाध्वम्। अगात अगाताम्। गेत गेयाताम् गेरन्। गासीष्ट। अगास्त। अगास्यत। ಹೋಗು, ಹೊರಡು.

कर्म० :—गीयते। जगे। जगिषे। गायिता, गाता। गायिष्यते, गास्यते।

णिचि :—गापयति, –ते। गापयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। गापयिता। गापयिष्यति, –ते। गापयतु, –ताम्। अगापयत्, –त। ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि :—जिगासते। जिगासां चक्रे, –बभूव, आस। जिगासिता। जिगासिष्यते। जिगासताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—गातव्यम्। गानीयम्। गेयम्। गीतम्। गीतवान्, –वती। गायन्, गायन्ती। गातुम्। गीतम्। गानम्। गीत्वा। प्रगाय।

ण्यन्तात् कृत्सु :—गापयितव्यम्। गापनीयम्। गाप्यम्। गापितः। गापितवान्, –वती। गापयन्, –यन्ती। गापयमानः। गापयितुम्। गापितम्। गापनम्। गापयित्वा। प्रगाप्य।

गाङ्ग ಗಾಂಗ (पुं०) 1. ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯ. 2. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ. गङ्गाया अपत्यम् "अण्" (४-१-११२)। (न०) 3. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. "यं गर्भं सुषुवे गङ्गा पावकाद्दीप्ततेजसम्। तदुल्बं पर्वते न्यस्तं हिरण्यं समपद्यत" भा० वन०। 4. ಮಳೆಯ ನೀರು. (वि०) 5. ಗಂಗಾನದಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. गङ्गाया इदम् "अण्" (४-३-१२०)। "विकीर्णसप्तर्षिबलिप्रहासिभिस्तथा न गाङ्गैः सलिलैर्दिवश्च्युतैः" कुमा० ५-३७।

गाङ्गटेय ಗಾಂಗಟೇಯ (पुं०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು.

गाङ्गायनि ಗಾಂಗಾಯನಿ (पुं०) 1. ಗಂಗಾಪುತ್ರನಾದ ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯ. गङ्गाया अपत्यम् "फिञ्"(४-१-१५४)। 2. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ.

गाङ्गेय ಗಾಂಗೇಯ (पुं०) 1. ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯ. 2. ಷಣ್ಮುಖ. गङ्गाया अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२३)। (न०) 3. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. "गाङ्गेयमुत्पाद्य वसु प्रकृष्टम्"। 4. ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ. 5. ತಾವರೆ ಹೂದಂಟುಗಳ ಗಡ್ಡೆ. "कशेरुहेम्नोर्गाङ्गेयम्" अम०।

गाङ्गेरुकी ಗಾಂಗೇರುಕೀ (स्त्री०) ಬೀರೆಗಿಡ. गाङ्गं जलमीरयति – ईर (गतौ कम्पने च) "कुः" (उ० १-३७)। "कन्" (५-३-७५)।

गाढ ಗಾಢ (न०) 1. ಅತಿಶಯ, ಹೆಚ್ಚಿಗೆ. गाहू (विलोडने) "क्तः" (३-४-७२)। (वि०) 2. ಅತಿಶಯವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. 3. ಸೇವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಳುಗಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "श्रमफेनमुचा तपस्विगाढां तमसां प्राप नदीं तुरङ्गमेण" रघु० ९-७२। 4. ಪ್ರವೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. (अव्य०) 5. ದೃಢವಾಗಿ, ಬಲವಾಗಿ. "ते प्रापुरुद्भट भुजङ्गमभीमभावं गाढं बबन्धुरपि तांस्त्रिदशेन्द्रमुख्यान्" कुमा० १७-५।

गाढमुष्टि ಗಾಢಮುಷ್ಟಿ (पुं०) 1. ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ. गाढो मुष्टिरत्र। (वि०) 2. ಕೃಪಣ, ಜಿಪುಣ. गाढो मुष्टिर्यस्य। "गाढमुष्टिः कृपाणे ना कृपणे त्वभिधेयवत्" मेदि०।

गाणपत ಗಾಣಪತ (वि०) 1. ಗಣಪತಿ ಸಂಬಂಧವಾದ. गणपतेरिदम् "अण्" (४-१-८४)। 2. ಗುಂಪಿನ ಯಜಮಾನನ ಸಂಬಂಧವಾದ.

गाणपत्य ಗಾಣಪತ್ಯ (न०) ಗಣಪತಿಯ ಭಾವ. गणपतेर्भावः "यक्" (५-१-१२८)। "महादेवप्रसादेन गाणपत्यं च विन्दति" भा० वन०।

गाणिक ಗಾಣಿಕ (वि०) ಗಣಪಾಠವನ್ನು ತಿಳಿದವನು ಅಥವಾ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವನು. गणं वेत्त्यधीते वा "ठक्" (४-२-६०)।

गाणिक्य ಗಾಣಿಕ್ಯ (न०) ವೇಶ್ಯೆಯರ ಸಮೂಹ, ಸೂಳೆಯರ ಗುಂಪು. गणिकानां समूहः "यञ्" (वा० ४-२-४०)। "गणिकादेस्तु गाणिक्यम्" अम०।

गाण्डि ಗಾಂಡಿ (स्त्री०) ಗಂಟು, ಗ್ರಂಥಿ. गडि (वदनैकदेशे) "इन्" (उ० ४-११७)।

गाण्डीव ಗಾಂಡೀವ (पुंन०) ಅರ್ಜುನನ ಧನುಸ್ಸು. गाण्डिर्ग्रन्थिरस्यस्ति – वा "ङीष्" (ग० ४-१-४५)। "वः" (५-२-११०)। ङीषोऽभावे **गाण्डिवम् ಗಾಂಡಿವಮ್.** ಈ ಧನುಸ್ಸು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಇಂದ್ರನಿಗೂ

ಇಂದ್ರನಿಂದ ವರುಣನಿಗೂ ವರುಣನಿಂದ ಅಗ್ನಿಗೂ ಬಂದು ಸೇರಿತು. ಖಾಂಡವದಹನ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನು ಮಾಡಿದ ಉಪಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯು ಇದನ್ನು ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟನು.

गाण्डि(ण्डी)वधन्वन् ಗಾಂಡಿ(ಡೀ)ವಧನ್ವನ್ (पुं०) ಅರ್ಜುನ. गाण्डि(ण्डी)वं धनुरस्य।

गाण्डि(ण्डी)विन् ಗಾಂಡಿ(ಡೀ)ವಿನ್ (पुं०) ಅರ್ಜುನ. गाण्डि(ण्डी)वमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

गातव्य ಗಾತವ್ಯ (वि०) 1. ಗಾನಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ಹಾಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಹಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಹಾಡಲು ಶಕ್ಯವಾದ. गै (शब्दे) "तव्यः" (३-१-९६)। "अनीयर्" (३-१-९६)। **गानीयम् ಗಾನೀಯಮ್.**

गातागतिक ಗಾತಾಗತಿಕ (वि०) ಗಮನ ಮತ್ತು ಆಗಮನದಿಂದ ಉಂಟಾದ, ಹೋಗುವುದು ಮತ್ತು ಬರುವುದು ಇವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ. गतागतेन निर्वृत्तम् "ठक्" (४-४-१९)।

गातानुगतिक ಗಾತಾನುಗತಿಕ (वि०) ಗಮನ ಮತ್ತು ಅನುಗಮನದಿಂದ ಉಂಟಾದ. गतानुगतेन निर्वृत्तम् "ठक्" (४-४-१९)।

गातु ಗಾತು (पुं०) 1. ಕೋಗಿಲೆ. 2. ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. 3. ಗಂಧರ್ವ. गै (शब्दे) "तुः" (उ० १-७२)। "गातुः पुंस्कोकिले भृङ्गे गन्धर्वे गायनेऽपि च" हेम०। 4. ಪಥಿಕ, ಪ್ರಯಾಣಿಕ. गाङ् (गतौ) कर्त० "तुः" (उ० १-७२)। (न०) 5. ಗಾನ, ಹಾಡುವುದು. गै (शब्दे) भावे "तुः"। 6. ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ. गाङ् (गतौ) अधि० "तुः"। (वि०) 7. ಸಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಕೂಡಿದವನು, ಕೋಪವುಳ್ಳವನು. गाते कोपं गच्छति — गाङ् "तुः"। 8. ಗಾಯಕ, ಹಾಡುವವನು, ಸಂಗೀತಗಾರ. गै (शब्दे) कर्त० "तुः"। "गातुर्ना कोकिले भृङ्गे गन्धर्वे त्रिषु रोषणे" मेदि०। 9. ಸ್ತೋತ್ರ, ಸ್ತುತಿ. 10. ಪೃಥ್ವಿ, ಭೂಮಿ.

गातृ ಗಾತೃ (वि०) ಹಾಡುಗಾರ, ಗಾಯಕ. गै (शब्दे) "तृच्" (३-१-१३३)। "गाता चतुर्णां वेदानामुद्गाता प्रथमर्त्विजाम्। स नारदोऽथ विप्रर्षिः" हरिवं०। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **गात्री ಗಾತ್ರೀ.**

गात्र ಗಾತ್ರ (न०) 1. ಶರೀರ, ದೇಹ, ಮೈ. गातेऽनेन— गाङ् (गतौ) "ष्ट्रन्" (उ० ४-१५९)। "शय्योत्सङ्गे निहितमसकृद्दुःखदुःखेन गात्रम्" मेघ० २-३०। 2. ಅಂಗ, ಅವಯವ. 3. ಆನೆಯ ಶರೀರದ ಮುಂಭಾಗ. "गात्रं गजाग्रजङ्घादिभागेऽप्यङ्गे कलेवरे" मेदि०।

गात्रकम्प ಗಾತ್ರಕಂಪ (पुं०), **–कम्पन –ಕಂಪನ** (न०) ಶರೀರದ ಕಂಪನ, ಮೈನಡುಕ. गात्रस्य कम्पः कम्पनं वा।

गात्रभङ्ग ಗಾತ್ರಭಂಗ (पुं०) ಮೈ ಮುರಿಯುವಿಕೆ, ನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಏಳುವಾಗ ಕೈಕಾಲುಗಳನ್ನು ನೀಡಿ ಮೈ ಮುರಿಯುವುದು. गात्रस्य भङ्गः।

गात्रमार्जनी ಗಾತ್ರಮಾರ್ಜನೀ (स्त्री०) ಮೈಯನ್ನು ಒರಸುವ ಬಟ್ಟೆ, ಚೌಕ. गात्रं मृज्यतेऽनया — मृजू (शुद्धौ) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)।

गात्रयष्टि ಗಾತ್ರಯಷ್ಟಿ (स्त्री०) ಕೋಲಿನಂತೆ ತೆಳ್ಳನೆಯ ದೇಹ. गात्रं यष्टिरिव। "रोमाञ्चलक्ष्येण स गात्रयष्टिं भित्त्वा निराक्रामदरालकेश्याः" रघु० ६-८१।

गात्ररुह ಗಾತ್ರರುಹ (न०) ಮೈಗೂದಲು. गात्रे रोहति— रुह (बीजजन्मादौ) "कः" (वा० ३-२-५)। "न विक्रियेताथ यदा विकारो नेत्रे जलं गात्ररुहेषु हर्षः" भाग० २-३-२४।

गात्रवत् ಗಾತ್ರವತ್ (वि०) ಉತ್ತಮವಾದ ದೇಹವುಳ್ಳ, ಅಂದವಾದ ಮೈಯುಳ್ಳ. प्रशस्तं गात्रं यस्य—"मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

गात्रानुलेपनी, ಗಾತ್ರಾನುಲೇಪನೀ (स्त्री०) 1. ಮೈಗೆ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಬಳಿಯುವ ಕುಂಚ, –ಕೂರ್ಚ, –ವರ್ತಿಕೆ, –ತೂಲಿಕೆ. गात्रमनुलिप्यतेऽनया—अनु+लिप (उपदेहे) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಅರೆದು ಮಾಡಿದ ಗಂಧದ ಬಿಲ್ಲೆ, ಒಣಗಿಸಿದ ಗಂಧದ ಬಿಲ್ಲೆ.

गाथ ಗಾಥ (पुं०) 1. ಹಾಡು. 2. ಸ್ತೋತ್ರ.

गाथक ಗಾಥಕ (वि०) ಹಾಡುವವನು, ಸಂಗೀತಗಾರ. गायति — गै (शब्दे) "थकन्" (३-१-१४६)। "दुःसहा ही परिक्षिप्ताः क्वणद्भिरलिगाथकैः" भट्टि० ६-८४।

गाथा ಗಾಥಾ (स्त्री०) 1. ಶ್ಲೋಕ, ಪದ್ಯ. 2. ಪ್ರಾಕೃತ ಮೊದಲಾದ ಭಾಷೆ. 3. ಆರ್ಯಾ (ಮಾತ್ರಾ) ವೃತ್ತದ ಒಂದು ಭೇದ. "पादे द्वादश विषमे मात्राश्चाष्टादश द्वितीये हि। पञ्चदश चेत् तुरीये कथिता गाथा तथैवार्या" छन्दोमं०। 4. ಗಾನ, ಹಾಡು. "गाथा श्लोके संस्कृतान्यभाषायां गेयवृत्तयोः" मेदि०।

गाथाकार ಗಾಥಾಕಾರ (वि०) ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವವನು, ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವವನು. गाथां करोति—डुकृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)।

गाथिन् ಗಾಥಿನ್ (वि०) ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೆಯ ಪರಿಶ್ರಮವಿರುವವನು, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸಂಗೀತವನ್ನು ಕಲಿತವನು. गाथाऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११६)।

गाध ಗಾಧ (पुं०) 1. ಸ್ಥಾನ, ಜಾಗ. "अनासादितगाधं च पातालतलमव्ययम्" भा० आदि० २१-१३। 2. ಹೊಂದಲು ಇಚ್ಛೆ, ಪಡೆಯಲು ಆಸೆ. गाधृ (लिप्सायाम्) "घञ्" (३-३-१८)। 3. ತಳಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದು, ಆಳವಾದ ಜಾಗವನ್ನು ಮುಟ್ಟುವುದು. (वि०)4. ಆಳವಿಲ್ಲದ, ತಳವನ್ನು ಮುಟ್ಟಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. "सरितः कुर्वती गाधाः पथश्चाश्यानकर्दमान्" रघु० ४-२४।

गाधि ಗಾಧಿ (पुं०) ಇಂದ್ರನ ಅಂಶದಿಂದ ಚಂದ್ರವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ, ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ತಂದೆ. गाधृ (प्रतिष्ठायाम्) "इन्" (उ० ४-११७)। ["कौशिक" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "स पिता मम काकुत्स्थ गाधिः परमधार्मिकः" रामा०।

गाधिज ಗಾಧಿಜ (पुं०) ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಮಹರ್ಷಿ. गाधेर्जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। "कुबेरश्च धनैश्वर्यं ब्राह्मण्यं चैव गाधिजः" मनु० ७-४२।

गाधिन् ಗಾಧಿನ್ (पुं०) ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಮಹರ್ಷಿಯ ತಂದೆ, ಕನ್ಯಾಕುಬ್ಜದ ದೊರೆ. "शीघ्रमाख्यात मां प्राप्तं कौशिकं गाधिनः सुतम्" रामा०।

गाधिपुर ಗಾಧಿಪುರ (न०) ಗಾಧಿಯ ನಗರ, ಕನ್ಯಾಕುಬ್ಜ. गाधेः पुरम्।

गाधृ – प्रतिष्ठालिप्सयोर्ग्रन्थे च (भ्वा० आत्म० प्रतिष्ठायामकर्मकः लिप्सायां ग्रन्थे च सक० से०)। गाधते। जगाधे। गाधिता। अगाधिष्ट। 1. ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲು. "गाधितासे नभो भूयः स्फुटन्मेघघटावलिः" भट्टि० २२-२। 2. ಅಪೇಕ್ಷಿಸು, ಆಸೆಪಡು. 3. ಜೋಡಿಸು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸು.

गाधेय ಗಾಧೇಯ (पुं०) ಗಾಧಿಯ ಮಗ, ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಮಹರ್ಷಿ. गाधेरपत्यम्—गाधि "ढक्" (४-१-१२२)। "गाधेयदिष्टं विरसं रसन्तं रामोऽपि मायाचणमस्त्रचुञ्चुः" भट्टि० २-३२।

गान ಗಾನ (न०) 1. ಗೀತ, ಹಾಡುವುದು. गै (शब्दे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "उदकण्ठि कण्ठपरिवर्तितकलस्वरशून्यगानपरयाऽपरया" माघ० ९-५४। 2. ಶಬ್ದ, ಸದ್ದು. 3. ಗಮನ, ಹೋಗುವಿಕೆ. गाङ् (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 4. ಸ್ತೋತ್ರ, ಹೊಗಳಿಕೆ. गा (स्तुतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

गानकला ಗಾನಕಲಾ (स्त्री०) ಸಂಗೀತವಿದ್ಯೆ.

गानविद्या ಗಾನವಿದ್ಯಾ (स्त्री०) ಸಂಗೀತವಿದ್ಯೆ, ಹಾಡುಗಾರಿಕೆಯ ಶಾಸ್ತ್ರ, ಗಾಂಧರ್ವವಿದ್ಯೆ.

गानिन् ಗಾನಿನ್ (वि०) 1. ಗಮನವುಳ್ಳ, ಚಲನೆಯುಳ್ಳ, ನಡೆಯುವ. 2. ಸಂಗೀತದಿಂದ ಕೂಡಿದ. 3. ಹೊಗಳಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. गानमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **गानिनी ಗಾನಿನೀ.**

गानिनी ಗಾನಿನೀ (स्त्री०) ಬಜೆ, ಒಂದು ಔಷಧದ ಮೂಲಿಕೆ.

गान्त्री ಗಾಂತ್ರೀ (स्त्री०) ಎತ್ತಿನಗಾಡಿ, ಎತ್ತುಗಳು ಎಳೆಯುವ ಗಾಡಿ. गम्लृ (गतौ) "ष्ट्रन्" वृद्धिश्च (उ० ४-१५९)।

गान्दिनी ಗಾಂದಿನೀ (स्त्री०) 1. ಕಾಶಿರಾಜನ ಮಗಳು, ಶ್ವಫಲ್ಕರಾಜನ ಪತ್ನಿ, ಅಕ್ರೂರನ ತಾಯಿ. [ಕಾಶಿರಾಜನ ಪತ್ನಿಯು ಗರ್ಭಿಣಿಯಾಗಿ ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳಾದರೂ ಪ್ರಸವವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆಗ ರಾಜನು ಯದುವಂಶದ ಶ್ವಫಲ್ಕನನ್ನು ಕರೆಯಿಸಿ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದನು. ಶ್ವಫಲ್ಕನು ಗರ್ಭದಲ್ಲಿರುವುದು ಸ್ತ್ರೀ ಶಿಶುವೆಂದು ತಿಳಿದು ಗರ್ಭದಿಂದ ಬೇಗ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬರಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದನು. ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಒಂದೊಂದು ಗೋದಾನ ಮಾಡಿದರೆ ಬರುವುದಾಗಿ ಆ ಶಿಶುವು ತಿಳಿಸಲು ರಾಜನು ಅದಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿದನು. ಪ್ರಸವವಾಯಿತು. ಅನಾವೃಷ್ಟಿಗೆ ಒಳಗಾಗಿದ್ದ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಸುವೃಷ್ಟಿಯುಂಟಾಯಿತು. ಕಾಶಿರಾಜನು ತನ್ನ ಮಗಳನ್ನು ಶ್ವಫಲ್ಕನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಮದುವೆ ಮಾಡಿದನು. ಇವಳೇ ಗಾಂದಿನಿ.] 2. ಗಂಗಾನದಿ. गां भूमिं दायति शोधयति—दैप् (शोधने) "णिनिः" (३-१-१३४)। "ङीप्" (४-१-५)। पृषो०।

गान्दिनीसुत ಗಾಂದಿನೀಸುತ (पुं०) 1. ಅಕ್ರೂರ. गान्दिन्याः सुतः। "विलङ्घितस्थितिमभिवीक्ष्य रूक्षया रिपोर्गिरा गुरुमपि गान्दिनीसुतम्" माघ० १७-१२। 2. ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯ. "गाङ्गेयो गान्दिनीसुतः। देवव्रतः शान्तनवो गाङ्गो गाङ्गायनिश्च सः" त्रिकाण्ड०। 3. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ.

गान्धर्व ಗಾಂಧರ್ವ (पुं०)1. ಎಂಟು ವಿಧ ವಿವಾಹಗಳಲ್ಲೊಂದು. ವಧೂವರರಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಅನುರಾಗವು ಬೆಳೆದು

ತಮ್ಮ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಆಲಿಂಗನಾದಿಶರೀರಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿ ನಡೆಯುವ ವಿವಾಹವು ಗಾಂಧರ್ವವು. "इच्छयान्योन्यसंयोगः कन्यायाश्च वरस्य च। गान्धर्वः स तु विज्ञेयः मैथुन्यः कामसंभवः" मनु० ३-३२। 2. ಭಾರತ ವರ್ಷದ ಉಪದ್ವೀಪಗಳಲ್ಲೊಂದು. 3. ಸಾಮವೇದದ ಉಪವೇದ. 4. ಅಶ್ವ. ಕುದುರೆ. गन्धर्व एव स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। "गान्धर्वभूयिष्ठतया समानतां स सामवेदस्य दधौ बलोदधिः" माघ० १२-११। (न०) 5. ಸಂಗೀತಶಾಸ್ತ್ರ. ಗಾನವಿದ್ಯೆ. 6. ಗಂಧರ್ವ ದೇವತಾಕವಾದ ಅಸ್ತ್ರ. गन्धर्वो देवताऽस्य "अण्" (४-२-२४)। "गान्धर्वमादत्स्व यतः प्रयोक्तुर्नचारिहिंसा विजयश्च हस्ते" रघु० ५-५७। 7. ಗೀತ, ಹಾಡು. "आलापैरिव गान्धर्वमदीप्यत पदातिभिः" माघ० ११-४७। (वि०) 8. ಗಂಧರ್ವ ಸಂಬಂಧವಾದ. गन्धर्वस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। 9. ಸಂಗೀತಗಾರ. (स्त्री०) **–र्वी –ರ್ವೀ.** 10. ದುರ್ಗಾದೇವಿ, ಪಾರ್ವತಿ. 11. ಮಾತು.

गान्धर्वकला ಗಾಂಧರ್ವಕಲಾ, –विद्या –ವಿದ್ಯಾ (स्त्री०) ಗಾನಕಲೆ, ಸಂಗೀತವಿದ್ಯೆ, ಸಂಗೀತಶಾಸ್ತ್ರ.

गान्धर्विक ಗಾಂಧರ್ವಿಕ (वि०) ಸಂಗೀತಗಾರ. ಹಾಡುಗಾರ, ಗಾಯಕ. गान्धर्व शिल्पमस्य "ठक्" (४-४-५५)।

गान्धार ಗಾಂಧಾರ (पुं०) 1. ತಂತಿಯಿಂದಲೂ ಕಂಠದಿಂದಲೂ ಹುಟ್ಟುವ ಸಂಗೀತದ ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳಲ್ಲೊಂದು, ಸ್ವರಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯದು. गन्धारदेशे भवः "अण्" (४-३-५३)। ಇದು ಆಡು ಮತ್ತು ಕುರಿಗಳ ಸ್ವರದಂತಿರುವುದು. "अजाविकं तु गान्धारं क्रौञ्चः क्वणति मध्यमम्" अम०। (पुं० ब० व०) 2. ಗಾಂಧಾರ ದೇಶ. 3. ಗಾಂಧಾರ ದೇಶದ ದೊರೆಗಳು. 4. ಗಾಂಧಾರ ದೇಶದ ಜನರು.

गान्धारि ಗಾಂಧಾರಿ (पुं०) ಗಾಂಧಾರದೇಶದ ರಾಜನ ಮಗ, ಶಕುನಿ. गान्धारस्यापत्यं पुमान् "इञ्" (४-१-९५)।

गान्धारी ಗಾಂಧಾರೀ (स्त्री०) 1. ಗಾಂಧಾರದೇಶದ ಸುಬಲರಾಜನ ಮಗಳು, ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಪತ್ನಿ, ಕೌರವರ ತಾಯಿ. गान्धारस्यापत्यं स्त्री "अण्" (४-१-९२)। "ङीप्" (४-१-१५)। [ಗಾಂಧಾರಿಯು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಶೌರ್ಯ ಧೈರ್ಯಾದಿ ಗುಣಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಕುರುಡನಾಗಿದ್ದರೂ ಅವನನ್ನೇ ಮದುವೆಯಾದಳು. ಈಕೆಯು ಪರಶಿವನನ್ನು ಪೂಜಿಸಿ ನೂರು ಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳಾಗಬೇಕೆಂದು ವರವನ್ನು ಪಡೆದಳು. ಕುಂತಿಯು ಧರ್ಮರಾಜನನ್ನು ಪ್ರಸವಿಸಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದು ಗರ್ಭಿಣಿಯಾಗಿದ್ದ ಗಾಂಧಾರಿಯೂ ತನ್ನ ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಹಿಸುಕಿಕೊಂಡಳು. ಗರ್ಭವು ಒಡೆದು ಚೂರಾಗಿ ನೂರು ಮಾಂಸ ಪಿಂಡಗಳು ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದುವು. ಗಾಂಧಾರಿಯು ಆದರಿಂದ ದುಃಖಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ವ್ಯಾಸ ಮಹರ್ಷಿಯು ಬಂದು ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸಿ ಅವನ್ನು ನೂರು ತುಪ್ಪದ ಗಡಿಗೆಗಳಲ್ಲಿಟ್ಟು ರಕ್ಷಿಸುವಂತೆ ಹೇಳಿದರು. ಕಾಲ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಆ ಗಡಿಗೆಗಳಿಂದ ನೂರು ಮಕ್ಕಳು ಎದ್ದು ಬಂದರು. ಇವರೇ ದುರ್ಯೋಧನ ಮೊದಲಾದ ಕೌರವರು. ಬಳಿಕ ಗಾಂಧಾರಿಯು ದುಶ್ಶಲೆಯೆಂಬ ಒಬ್ಬ ಮಗಳನ್ನೂ ಹೆತ್ತಳು. ಪಾಂಡವರಿಗೂ ಕೌರವರಿಗೂ ದ್ವೇಷವು ಪ್ರಬಲವಾಗಿ ಯುದ್ಧವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಲು ಇವಳು ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಅನೇಕ ಸಲ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದಳು. ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಲೇಕೂಡದೆಂದು ಅನೇಕ ಸಲ ಒತ್ತಿ ಒತ್ತಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಳು.] 2. ಅಜಮೀಢ ರಾಜನ ಪತ್ನಿ.

गान्धारीतनय ಗಾಂಧಾರೀತನಯ, –सुत –ಸುತ, –सूनु –ಸೂನು (पुं०) ದುರ್ಯೋಧನ ಮೊದಲಾದ ನೂರುಮಂದಿ ಕೌರವರು. (स्त्री०) **–तनया –ತನಯಾ, –सुता –ಸುತಾ.** ದುಶ್ಶಳೆ.

गान्धारेय ಗಾಂಧಾರೇಯ (पुं०) ಗಾಂಧಾರಿಯ ಮಕ್ಕಳಾದ ನೂರುಮಂದಿ ಕೌರವರು. (स्त्री०) **–यी –ಯೀ.** ಗಾಂಧಾರಿಯ ಮಗಳಾದ ದುಶ್ಶಳೆ. गान्धार्याः अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)।

गान्धिक ಗಾಂಧಿಕ (पुं०) 1. ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳ ವ್ಯಾಪಾರಿ. गन्धो गन्धद्रव्यं पण्यमस्य "ठक्" (४-४-५१)। 2. ಲೇಖಕ, ಗುಮಾಸ್ತ. "गान्धिको लेखकोऽपि स्यात्" त्रिकाण्ड०।

गामिन् ಗಾಮಿನ್ (वि०) ಹೋಗುವವನು. ನಡೆಯುವವನು. गच्छति—गम्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಇದು ಸಮಾಸದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಬರುವುದು. ಅದರಂತೆ ನಡೆಯುವ, ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾಗಿ ಹೋಗುವ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗ. "सममेव समाक्रान्तं द्वयं द्विरदगामिना" रघु० ४-४। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–गामिनी –ಗಾಮಿನೀ.** "अव्यङ्गाङ्गीं सौम्यनाम्नीं हंसवारणगामिनीम्" मनु० ३-१०।

गामुक ಗಾಮುಕ (वि०) ಸಂಚಾರದ ಸ್ವಭಾವದ. ನಡೆಯುವ ಸ್ವಭಾವದ. गम्लृ (गतौ) "उकञ्" (३-२-१५४)।

गाम्भीर्य ಗಾಂಭೀರ್ಯ (ನ೦) 1. ಆಳವಾಗಿರುವಿಕೆ, ತಳವನ್ನು ಮುಟ್ಟಲಾಗದಿರುವಿಕೆ. गम्भीरस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "गाम्भीर्यं दधदपि रन्तुमङ्गनाभिः संक्षोभं जघनविघट्टनेन नीतः" माघ० ८-२६। 2. ಭಯ ಶೋಕ ಕೋಪ ಹರ್ಷ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ವಿಕಾರವನ್ನೂ ಹೊಂದದಿರುವಿಕೆ. "भीशोकक्रोधहर्षाद्यैः गाम्भीर्यं निर्विकारता" सा० द० ३-५३। ಇದು ನಾಯಕನ ಎಂಟು ವಿಧ ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ಗುಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. "शोभा विलासो माधुर्यं गाम्भीर्यं स्थैर्यतेजसी। ललितौदार्यमित्यष्टौ सत्त्वजाः पौरुषा गुणाः" सा० द० ३-५०। "निरस्तगाम्भीर्यमपास्तपुष्पकं प्रकम्पयामास न मानसं न सः" माघ० १-५५। 3. ಚಿತ್ತಚಾಂಚಲ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಮನಸ್ಸು ನಿಶ್ಚಲವಾಗಿರುವಿಕೆ. "पुपोष गाम्भीर्यमनोहरं वपुः" रघु० ३-३२। (वि०)4. ಆಳದಲ್ಲಿರುವ. गम्भीरे भवम्—गम्भीर "ञ्यः" (४-३-५८)।

गाय ಗಾಯ (पुं०) ಗಾನ, ಹಾಡುವುದು. गै (शब्दे) "घञ्" (३-३-१८)।

गायक ಗಾಯಕ (वि०) ಹಾಡುಗಾರ, ಸಂಗೀತಗಾರ. गै (शब्दे) "ण्वुल्" (३-१-१३४)। "गतमनुगतवीणैरेकतां वेणुनादैः कलमविकलतालं गायकैर्बोधहेतोः" माघ० ११-१०। **ಸಂಗೀತಗಾರನಲ್ಲಿರುವ ದೋಷಗಳು:** ಲಜ್ಜೆಪಡುವುದು, ಹೆದರುವುದು, ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಉಚ್ಚಾರಣೆ, ಮೂಗಿನಿಂದಲೇ ಸ್ವರ ಹೊರಡುವುದು, ಕಾಗೆಯಂತೆ ಕರ್ಕಶಸ್ವರ, ಹಾಡುವಾಗ ತಲೆಯಾಡಿಸುವುದು, ತಾಳಲಯಗಳನ್ನು ತಪ್ಪಿ ಹಾಡುವುದು, ಅಪಸ್ವರ ಮುಂತಾದುವು.

गायत् ಗಾಯತ್ (वि०) ಹಾಡುತ್ತಿರುವ. गै (शब्दे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **गायन्ती ಗಾಯಂತೀ.** "तूर्यारावैराहितोत्तालतालैर्गायन्तीभिः काहलं काहलाभिः" माघ० १८-५४।

गायत्री ಗಾಯತ್ರೀ (स्त्री०) 1. ಕಗ್ಗಲಿಮರ. गायन्तं त्रायते—त्रैङ् (पालने) "कः" (३-२-३)। "गायत्री बालतनयः खदिरो दन्तधावनः" अम०। 2. ಆರು ಅಕ್ಷರಗಳ ಪಾದಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಛಂದಸ್ಸು, ಆರನೆಯ ಛಂದಸ್ಸು. "उक्तात्युक्ता तथा मध्या प्रतिष्ठान्या सुपूर्विका। गायत्र्युष्णिगनुष्टुप् च बृहती पङ्क्तिरेव च" वृ० र०। 3. ಗಾಯತ್ರೀದೇವಿ, ಬ್ರಹ್ಮನ ಪತ್ನಿ, ವೇದಗಳ ಮಾತೆ. "गायन्तं त्रायते यस्माद्गायत्रीयं ततः स्मृता"। 4. ಗಾಯತ್ರೀಮಂತ್ರ, ಬ್ರಹ್ಮೋಪದೇಶದ ಮಂತ್ರ. ತನ್ನ ಉಪಾಸಕನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಇದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಮಂತ್ರವೂ ಗಾಯತ್ರಿಯೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. "कर्मणा जायते द्विजः" ಬ್ರಹ್ಮೋಪದೇಶರೂಪವಾದ ಉಪನಯನ ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣತ್ವವು ಬರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣತ್ವಕ್ಕೆ ಈ ಮಂತ್ರವು ಹೇತುವಾಯಿತು. "गायत्र्या ब्राह्मणमसृजत, त्रिष्टुभा राजन्यं, जगत्या वैश्यम्"। ಗಾಯತ್ರೀಜಪವು ಸಕಲ ಪಾಪಗಳನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸುವುದು. "गायत्रीं जपते यस्तु कल्यमुत्थाय यो द्विजः। स लिम्पति न पापेन पद्मपत्रमिवाम्भसा"। ಗಾಯತ್ರಿಯು ಪರಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವು ಮತ್ತು ಸಕಲ ವೇದಗಳ ಸಾರಭೂತವಾದುದು. "गायत्र्येव परो विष्णुः गायत्र्येव परःशिवः। गायत्र्येव परो ब्रह्मा गायत्र्येव त्रयी यतः" काशीखं०। "अकारञ्चाप्युकारञ्च मकारं च प्रजापतिः। वेदत्रयान्निरदुहत् भूर्भुवः स्वरितीति च। त्रिभ्य एव तु वेदेभ्यः पादं पादमदूदुहत्"।

गायन ಗಾಯನ (वि०) 1. ಗಾಯಕ, ಹಾಡುಗಾರ, ಸಂಗೀತಗಾರ. गायति—गै (शब्दे) "ल्युट्"(३-१-१४७)। "देवानां गायना ह्येते चारणाः स्तुतिपाठकाः" काशीखं०। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **गायनी ಗಾಯನೀ.** 2. ಹಾಡುಗಾರಿಕೆಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. "स्तेनगायनयोश्चान्नं तक्ष्णो वार्धुषिकस्य च" मनु० ४-२१०। 3. ಸ್ತುತಿಪಾಠಕ, ಹೊಗಳುವವನು. "सत्यं किलैतत् सा प्राह दैत्यानामपि गायनः" भा० आदि० ७८।

गारित्र ಗಾರಿತ್ರ (न०) ಅನ್ನ. गॄ (निगरणे) "णित्रन्" (उ० ४-१७०)। गारित्रमोदनम् इति सि० कौ०।

गारुड ಗಾರುಡ (न०) 1. ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಗರುಡನಿಗೆ ಉಕ್ತವಾದ ಒಂದು ಪುರಾಣ. गारुडस्येदम् "अण्"(४-३-१२०)। ಇದು ವ್ಯಾಸ ಮಹರ್ಷಿ ವಿರಚಿತವಾದ ಹದಿನೆಂಟು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿನೇಳನೆಯದು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "गरुडपुराण" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 2. ವಿಷವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ ಗರುಡಮಂತ್ರ, ವಿಷಮಂತ್ರ. 3. ಗರುಡನ ಆಕಾರದಂತೆ ನಿಲ್ಲಿಸಲ್ಪಡುವ ಸೈನ್ಯಗಳ ಗುಂಪು, ಗರುಡವ್ಯೂಹ. "गारुडं च महाव्यूहं चक्रे शान्तनवस्तथा" भा० भीष्म० ५६-२। 4. ಮರಕತಮಣಿ, ಪಚ್ಚೆ, ಗಾರುಡಮಣಿ. "राशिर्मणीनामिव गारुडानां सपद्मरागः फलितो विभाति" रघु० १३-५३। 5. ಗರುಡದೇವತಾಕವಾದ ಅಸ್ತ್ರ. गरुडो देवताऽस्य "अण्" (४-२-२४)। 6. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ.

गारुडिक ಗಾರುಡಿಕ(पुं०) ವಿಷವೈದ್ಯ. गारुडेन विषमन्त्रेण जीवति — "ठक्" (४-४-१२)।

गारुत्मत ಗಾರುತ್ಮತ (न०) 1. ಮರಕತ, ಪಚ್ಚೆ. गरुत्मत इदम् "अण्" (४-३-१२०)। "गारुत्मतं मरकतमश्मगर्भो हरिन्मणिः" अम०। "तस्योल्लसत्काञ्चनकुण्डलाग्रप्रत्युप्तगारुत्मतरत्नभासा" माघ० ३-५। 2. ಗರುಡದೇವತಾಕವಾದ ಅಸ್ತ್ರ. गरुत्मान् देवताऽस्य "अण्" (४-२-२४)। "गारुत्मतं तीरगतस्तरस्वी भुजङ्गनाशाय समाददेऽस्त्रम्" रघु० १६-७७।

गार्ग ಗಾರ್ಗ (पुं०) 1. ಗಾರ್ಗಿಯ ಮಗ. गार्ग्याः कुत्सितमपत्यम् वा "णः" (४-१-१४७)। पक्षे "ठक्" **गार्गिकः ಗಾರ್ಗಿಕಃ.** ಇಲ್ಲಿ ತಂದೆಯ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳದೆ ತಾಯಿಯ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಮಗನನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಮಗನು ಕುತ್ಸಿತ (ನಿಂದಿತ–ನಿಕೃಷ್ಟ) ನಾದನು. 2. ಗರ್ಗಗೋತ್ರದವರ ಸಂಘ, ಗರ್ಗವಂಶದವರ ಸಮೂಹ, ಗಾರ್ಗ್ಯರ ಗುಂಪು.

गार्गक ಗಾರ್ಗಕ (पुं०) ಗರ್ಗನ ಮಗ. गर्गस्यापत्यं पुमान् "यञ्" (४-१-१०५)। "कन्"। यलोपः (६-४-१५१)।

गार्गी ಗಾರ್ಗೀ (स्त्री०) ಗರ್ಗನ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಹೆಂಗಸು. गर्गस्य गोत्रापत्यं स्त्री "यञ्" (४-१-१०५)। "ङीप्" (४-१-१६)। यलोपः (६-४-१५०)।

गार्गीय ಗಾರ್ಗೀಯ (वि०)1. ಗಾರ್ಗ್ಯನ ಸಂಬಂಧವಾದ. गार्ग्यस्येदम् "छः" (४-२-११४)। 2. ಗಾರ್ಗ್ಯನಿಂದ ಪ್ರೋಕ್ತವಾದ, ಗಾರ್ಗ್ಯನಿಂದ ಮೊದಲು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. गार्ग्येण प्रोक्तम् "छः" (४-३-१०१)।

गार्ग्य ಗಾರ್ಗ್ಯ (पुं०) ಗರ್ಗಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. गर्गस्यापत्यं पुमान् "यञ्" (४-१-१०५)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१६)। यलोपः (६-४-१५०)। **गार्गी ಗಾರ್ಗೀ.**

गार्तक ಗಾರ್ತಕ (वि०) ಗರ್ತದೇಶದಲ್ಲಿರುವ. गर्ते गर्तदेशे भवः "वुञ्" (४-२-१२७)।

गार्दभ ಗಾರ್ದಭ (वि०) ಗರ್ದಭ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಕತ್ತೆಯ ಮೂತ್ರ ಮೊದಲಾದುದು. गर्दभस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

गार्ध्य ಗಾರ್ಧ್ಯ (न०) ಲೋಭ, ಅತಿಯಾದ ಆಸೆ. गर्ध एव स्वार्थे "ष्यञ्" (वा० ७-३-३१)। "पीत्वा जलानां निधिनातिगार्ध्यात् वृद्धिं गतेऽप्यात्मनि नैव मान्तीः" माघ० ३-७३।

गार्ध्र ಗಾರ್ಧ್ರ (वि०) ಗೃಧ್ರಸಂಬಂಧವಾದ, ಹದ್ದಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ. गृध्रस्यायम् "अण्" (४-३-१२०)।

गार्ध्रपक्ष ಗಾರ್ಧ್ರಪಕ್ಷ(पुं०)ಹದ್ದಿನ ರೆಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬಾಣ. गार्ध्रः पक्षो यस्य। ಬಾಣಗಳಿಗೆ ಹದ್ದಿನ ರೆಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

गार्भ ಗಾರ್ಭ (वि०) ಗರ್ಭದ (ಶಿಶುವಿನ) ಶುದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಬೆಳವಣಿಗೆಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ, ಗರ್ಭಸಂಬಂಧವಾದ. गर्भस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "गार्भैर्होमैर्जातकर्मचौडमौञ्जीनिबन्धनैः" मनु० २-२७।

गार्भिक ಗಾರ್ಭಿಕ (वि०) ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ, ಗರ್ಭಸಂಬಂಧವಾದ. "बैजिकं गार्भिकं चैनो द्विजानामपमृज्यते" मनु० २-२७।

गार्भिण ಗಾರ್ಭಿಣ(न०)ಗರ್ಭಿಣಿಯರ ಸಮೂಹ, ಬಸಿರು ಹೆಂಗಸರ ಗುಂಪು. गर्भिणीनां समूहः "अण्"(४-२-३८)।

गार्ह ಗಾರ್ಹ (वि०) ಗೃಹಸಂಬಂಧವಾದ, ಮನೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. गृहस्यायं "अण्" (४-३-१२०)।

गार्हपत ಗಾರ್ಹಪತ (वि०) ಗೃಹಪತಿ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಮನೆಯ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. गृहपतेरिदम् "अण्" (४-१-८४)।

गार्हपत्य ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ (पुं०) 1. ಯಜ್ಞದ ಮೂರು ಅಗ್ನಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು, ಮನೆಯ ಯಜಮಾನನು ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಕ್ಕಾಗಿ ಇಟ್ಟಿರುವ ಅಗ್ನಿ. गृहपतिना संयुक्तः—गृहपति "ञ्यः" (४-४-९०)। 2. ಮನೆಯ ಯಜಮಾನತನ.

गार्हमेध ಗಾರ್ಹಮೇಧ (पुं०) ಗೃಹಸ್ಥನು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಪಂಚಯಜ್ಞಗಳು. गार्हो मेधः। "तथैव राजन्नुरुगार्हमेधवितानविद्योरुविजृम्भितेषु" भाग० ५-११-२।

गार्हस्थ्य ಗಾರ್ಹಸ್ಥ್ಯ (न०)1. ಗೃಹಸ್ಥನ ಭಾವ, ಮನೆಯ ಯಜಮಾನನಾಗಿರುವಿಕೆ, ವಿವಾಹಾನಂತರ ಸಂಸಾರಿಯಾಗಿ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವಿಕೆ. गृहस्थस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ಗೃಹಸ್ಥನ ಕರ್ತವ್ಯವಾದ ಪಂಚಯಜ್ಞಗಳು. गृहस्थस्य कर्म "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

गाल ಗಾಲ (पुं०) 1. ಪ್ರವಹಿಸುವುದು, ಹರಿಯುವುದು. 2. ಸುರಿಯುವುದು, ಸೋರುವುದು. गल (प्रस्रवणे) भावे "घञ्" (३-३-१८)।

गालन ಗಾಲನ(न०)1. ಕರಗಿಸುವುದು. गल (प्रस्रवणे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಹರಿಯಿಸುವುದು.

गालव ಗಾಲವ(पुं०)1. ಲೋಧ್ರದ ಗಿಡ. गालं नेत्रस्रावं वायति — ओवै (शोषणे) "कः" (३-२-३)। "गालवः शाबरो लोध्रः" अम०। 2. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಒಬ್ಬ ಶಿಷ್ಯ. [ಈ ಋಷಿಯು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಲ್ಲಿ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿ ಗುರುದಕ್ಷಿಣೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದನು. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಇಷ್ಟಪಡಲಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಶಿಷ್ಯನು ಬಲಾತ್ಕಾರಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಒಂದು ಕಿವಿಯು ಮಾತ್ರ ಕಪ್ಪಗಿರುವ 800 ಬಿಳಿಯ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ತಂದೊಪ್ಪಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಲು ಗಾಲವನು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಕುರಿತು ತಪಸ್ಸುಮಾಡಿದನು. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ಗರುಡನು ಈತನನ್ನು ಯಯಾತಿರಾಜನಲ್ಲಿಗೆ ಕರೆತಂದು ಬಿಟ್ಟನು. ಯಯಾತಿಯು ತನ್ನ ಮಗಳಾದ ಮಾಧವಿಯನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟು ಅವಳ ಮೂಲಕ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದೆಂದು ಹೇಳಿದನು. ಗಾಲವನು ಮಾಧವಿಯ ಮೂಲಕ ಕೆಲವು ರಾಜರಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ 600 ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಅವುಗಳನ್ನೂ ಮತ್ತೆ 200 ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಮಾಧವಿಯನ್ನೂ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದನು.]

गालि ಗಾಲಿ (पुं०) ಆಕ್ರೋಶ, ಬೈಗಳು, ಶಾಪ. गल (प्रस्रवणे) + णिच् "इन्" (उ० ४-११७)। "गालिः शपनम्" त्रिकाण्ड०।

गालित ಗಾಲಿತ (वि०) ದ್ರವವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕರಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. गल (प्रस्रवणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "गालितस्य सुवर्णस्य षोडशांशेन सीसकम्"।

गालोडित ಗಾಲೋಡಿತ (नं०)1. ವಿಚಾರಮಾಡುವುದು, ವಿಮರ್ಶಿಸುವುದು. (वि०)2. ರೋಗಪೀಡಿತನಾದವನು. 3. ಉನ್ಮಾದಹೊಂದಿದವನು, ಚಿತ್ತಭ್ರಮೆಹೊಂದಿದವನು. 4. ಮೂರ್ಖ.

गालोड्य ಗಾಲೋಡ್ಯ (नं०) ಕಮಲದ ಬೀಜ.

गाहृ – विलोडने (भ्वा० आत्म० सक० वे०)। गाहते। जगाहे। गाहिता, गाढा। गाहिष्यते, घाक्ष्यते। गाहताम्। अगाहत। गाहेत। गाहिषीष्ट। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ಪ್ರವೇಶಿಸು, ಒಳಕ್ಕೆ ಹೋಗು. 2. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಸ್ನಾನಮಾಡು. 3. ಹೊಂದು, ಪಡೆ. "अगाहताष्टादशतां जिगीषया नवद्वयद्वीपपृथग्जयश्रियाम्" नैष० १-५।

कर्मणि :—गाह्यते। जगाहे। गाहिता, गाढा। गाहिष्यते, घाक्ष्यते। गाह्यताम्। अगाह्यत। गाह्येत। अगाहि। अगाहिष्यत।

सनि :—जिगाहिषते, जिघाक्षते। जिगाहिषां चक्रे, जिघाक्षां चक्रे, –बभूव, –आस। जिगाहिषिता, जिघाक्षिता। जिगाहिषताम्, जिघाक्षताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—गाहितव्यः, गाढव्यः। गाहनीयः। गाह्यः। गाढः, गाढवान्। गाहमानः। गाढुम्, गाहितुम्। गाढम्। गाहित्वा, गाढ्वा। विगाह्य।

गाह ಗಾಹ (पुं०) 1. ಆಳ. गाह्यते—गाहृ (विलोडने) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। 2. ನೀರು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುವುದು. 3. ನೀರಿನೊಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಯುವುದು. गाहृ भावे "घञ्" (३-३-१८)। (वि०)4. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುವ, ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವ. 5. ಪ್ರವೇಶಿಸುವ. गाहते — गाहृ कर्त० "अच्" (३-१-१३४)।

गाहन ಗಾಹನ (नं०) 1. ನೀರಿನೊಳಗೆ ಮುಳುಗುವುದು, ನೀರಿನೊಳಗೆ ಮುಳುಗಿ ಸ್ನಾನಮಾಡುವುದು. गाहृ (विलोडने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ನೀರಿನೊಳಗೆ ಇಳಿಯುವುದು. 3. ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದು.

गाहनीय ಗಾಹನೀಯ (वि०)1. ಮುಳುಗಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಮುಳುಗಿ ಸ್ನಾನಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. गाहृ (विलोडने) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಮುಳುಗಲು ಶಕ್ಯವಾದ, ಸ್ನಾನಮಾಡಬಹುದಾದ. 3. ಪ್ರವೇಶಿಸಬಹುದಾದ. 4. ನೀರಿನೊಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ, ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ.

गाहमान ಗಾಹಮಾನ (वि०) 1. ನೀರಿನೊಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಯುತ್ತಿರುವ. 2. ನೀರಿನೊಳಗೆ ಮುಳುಗಿ ಸ್ನಾನಮಾಡುತ್ತಿರುವ. गाहृ(विलोडने) "शानच्" (३-२-१२४)। 3. ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಿರುವ. "तस्मिन् वनं गोप्तरि गाहमाने" रघु० २-१४।

गाहित ಗಾಹಿತ (वि०) 1. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ನೀರಿನೊಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. गाहृ (विलोडने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ಪ್ರವೇಶಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

गाहितृ ಗಾಹಿತೃ (वि०)1. ಪ್ರವೇಶಿಸುವ. 2. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುವ, ಮುಳುಗಿ ಸ್ನಾನಮಾಡುವ. 3. ನೀರಿನೊಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಯುವ. गाहृ (विलोडने) "शतृ" (३-१-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **गाहित्री ಗಾಹಿತ್ರೀ.**

गाह्य ಗಾಹ್ಯ (वि०)1. ಪ್ರವೇಶಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಮುಳುಗಿ ಸ್ನಾನಮಾಡಬಹುದಾದ. 3. ಸ್ನಾನಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. गाहृ (विलोडने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 4. ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ.

गिर् ಗಿರ್ (स्त्री०) 1. ಮಾತು, ಭಾಷೆ. गॄ (शब्दे) "क्विप्" (वा० ३-३-९४)। इत् (७-१-१००)। "प्रापयन् पवनव्याधेर्गिरमत्तरपक्षताम्" माघ० २-१५। "टाप्"। **गिरा ಗಿರಾ.** 2. ಸರಸ್ವತಿ.

गिरि ಗಿರಿ (पुं०) 1. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. गिरति — गॄ (निगरणे) "कि:" बाहु०। इक् (वा० ३-३-१०८)। "वनं तदेतन्महितं तपोवनं गिरिं च वेद्मि त्रिदिवेश्वरालयम्" याद० १४-२८। 2. ಚೆಂಡು. 3. ಶಿಲಾಜಿತು. 4. ಒಂದು ವಿಧ ನೇತ್ರರೋಗ. 5. ಸುಂಗುಪ್ಪದು. (वि०)6. ಪೂಜ್ಯ. ಗೌರವಾರ್ಹ. "गिरि: पूज्येऽक्षिरुजि कन्दुके। शैले गैरेयके गीर्णावपि" हेम०।

गिरिक ಗಿರಿಕ (पुं०) ಈಶ್ವರ, ಪರಶಿವ. गिरौ कायति—कै (शब्दे) "क:" (३-२-४)।

गिरिकच्छप ಗಿರಿಕಚ್ಛಪ (पुं०) ಬೆಟ್ಟದ ಗವಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸ ಮಾಡುವ ಆಮೆ. गिरौ पर्वतगुहायां कच्छप:।

गिरिकण्टक ಗಿರಿಕಂಟಕ (पुं०) ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧ. गिरे: कण्टक इव।

गिरिकर्णिका ಗಿರಿಕರ್ಣಿಕಾ (स्त्री०) ಪೃಥ್ವಿ, ಭೂಮಿ. गिरि: कर्ण इव यस्या:। "कन्" (५-३-७५)। "भूर्भूतधात्री गिरिकर्णिकाब्धिद्वीपा समुद्राम्बरमेखला कू:" त्रिकाण्ड०।

गिरिकर्णी ಗಿರಿಕರ್ಣೀ (स्त्री०) 1. ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತ ಗಿಡ. 2. ಸಟ್ಟುಗದ ಹಂಬು.

गिरिका ಗಿರಿಕಾ (स्त्री०) ಚಿಟ್ಟಿಲಿ. गिरिरेव स्वार्थे "क:" (५-३-७५)।

गिरिचर ಗಿರಿಚರ (पुं०)1. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. गिरौ चरति— चर (गतौ) "ट:" (३-२-१६)। (वि०)2. ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ. "गिरिचर इव नाग: प्राणसारं बिभर्ति" शाकु० २-४। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–चरी –ಚರೀ.**

गिरिज ಗಿರಿಜ (न०)1. ಅಭ್ರಕ, ಕಾಗೆಬಂಗಾರ. 2. ಶಿಲಾಜಿತು. 3. ಕೃಷ್ಣಲೋಹ, ಕಬ್ಬಿಣ. (स्त्री०) **–जा –ಜಾ.** 4. ಮಾದಳದಗಿಡ. 5. ಗೌರಿ, ಪಾರ್ವತಿ. गिरेर्जायते— जनी (प्रादुर्भावे) "ड:" (३-२-९८)। "तौ पारिजातप्रसवप्रसङ्गो मरुत् सिषेवे गिरिजागिरीशौ" कुमा० ९-३८। (वि०) 6. ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. गिरौ जायते — जनी "ड:" (३-२-९७)।

गिरिजातनय ಗಿರಿಜಾತನಯ (पुं०) 1. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ. 2. ಗಣಪತಿ. गिरिजायास्तनय:। एवं **–नन्दन: –ನಂದನ:, –पुत्र: –ಪುತ್ರ:, –सुत: –ಸುತ:, –सूनु: –ಸೂನು:.**

गिरिजापति ಗಿರಿಜಾಪತಿ (पुं०) ಪರಮೇಶ್ವರ. ಮಹಾದೇವ. गिरिजाया: पति:।

गिरिजामल ಗಿರಿಜಾಮಲ (न०) ಅಭ್ರಕ. ಕಾಗೆಬಂಗಾರ. गिरिजाया: बीजरूपं मलम्।

गिरिज्वर ಗಿರಿಜ್ವರ (पुं०) ವಜ್ರಾಯುಧ. गिरिं ज्वरयति — ज्वर (रोगे) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)।

गिरिदुर्ग ಗಿರಿದುರ್ಗ (न०) ಬೆಟ್ಟದ ಕೋಟೆ, ಪರ್ವತರೂಪವಾದ ಕೋಟೆ. ಶತ್ರುಗಳ ಭಯವಿಲ್ಲದೆ ರಾಜರು ವಾಸಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ. गिरिरेव दुर्गम्। "धन्वदुर्गं महीदुर्गमब्दुर्गं वार्क्षमेव च। नृदुर्गं गिरिदुर्गं वा समाश्रित्य वसेत् पुरीम्। सर्वेण तु प्रयत्नेन गिरिदुर्गं समाश्रयेत्" मनु० ७-७०, ७१।

गिरिनदी ಗಿರಿನದೀ (स्त्री०) ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ ಹೊಳೆ, ಬೆಟ್ಟದಿಂದ ಹೊರಡುವ ಪ್ರವಾಹ.

गिरिनन्दिनी ಗಿರಿನಂದಿನೀ (स्त्री०) 1. ಹಿಮವಂತನ ಮಗಳು, ಪಾರ್ವತಿ. गिरे: हिमाद्रे: नन्दिनी। 2. ಗಂಗಾನದಿ. 3. ನದಿ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನದಿಗಳು ಬೆಟ್ಟಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "कलिन्दगिरिनन्दिनीतटसुरद्रुमालम्बिनी मदीयमतिचुम्बिनी भवतु कापि कादम्बिनी" रसगं०।

गिरिपुष्पक ಗಿರಿಪುಷ್ಪಕ (न०) ಶಿಲಾಜಿತು. गिरे: पुष्पमिव कायति — कै (शब्दे) "क:" (३-२-४)।

गिरिप्रिया ಗಿರಿಪ್ರಿಯಾ (स्त्री०) ಹೆಣ್ಣು ಚಮರೀಮೃಗ. गिरि: प्रियोऽस्या:।

गिरिभिद् ಗಿರಿಭಿದ್ (पुं०)1. ಇಂದ್ರ. 2. ನದಿ. ಹೊಳೆ. गिरिं भिनत्ति—भिदिर् (विदारणे) "क्विप्" (३-२-६१)।

गिरिभू ಗಿರಿಭೂ (स्त्री०)1. ಪಾರ್ವತಿ. 2. ಗಂಗಾನದಿ. 3. ಪರ್ವತಪ್ರದೇಶ. (वि०) 4. ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. गिरौ भवति — भू "क्विप्" (३-२-७६)।

गिरिमल्लिका ಗಿರಿಮಲ್ಲಿಕಾ (स्त्री०) ಬೆಟ್ಟಮಲ್ಲಿಗೆ. गिरिमल्लीव "कन्" (५-३-९६)।

गिरिराज् ಗಿರಿರಾಜ್ (पुं०) 1. ಪರ್ವತಗಳ ರಾಜ, ಹಿಮವಂತ. गिरीणां राट्। 2. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪರ್ವತ,

ದೊಡ್ಡ ಬೆಟ್ಟ. गिरिषु राजते—राजृ (दीप्तौ) "क्विप्" (३-२-६१)।

गिरिराज ಗಿರಿರಾಜ (पुं०) ಪರ್ವತಗಳ ರಾಜ, ಹಿಮವಂತ. गिरीणां राजा "टच्" (५-४-९१)।

गिरिराजपुत्री ಗಿರಿರಾಜಪುತ್ರೀ (स्त्री०) ಹಿಮವಂತನ ಮಗಳಾದ ಪಾರ್ವತಿ. गिरिराजस्य पुत्री। "संभावितानां गिरिराजपुत्र्या गृहेऽभवन्मङ्गलगीतकानि" कुमा० ११-३४।

गिरिवासिन् ಗಿರಿವಾಸಿನ್ (वि०) ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ವಾಸ ಮಾಡುವ. गिरौ वसति — वस (निवासे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

गिरिव्रज ಗಿರಿವ್ರಜ (पुं०) ಜರಾಸಂಧನ ನಗರ, ಮಗಧ ದೇಶದ ರಾಜಧಾನಿ. गिरीणां व्रजो यत्र।

गिरिश ಗಿರಿಶ (पुं०) ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. गिरिरस्यास्ति "शः" (५-२-१००)। "प्रत्याहतास्त्रो गिरिश-प्रभावादात्मन्यवज्ञां शिथिलीचकार" रघु० २-४१।

गिरिशय ಗಿರಿಶಯ (पुं०) ಪರಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. गिरौ शेते — शीङ् (स्वप्ने) "अच्" (३-२-१५)।

गिरिशृङ्ग ಗಿರಿಶೃಂಗ (पुं०) 1. ಗಣಪತಿ. (न०) 2. ಪರ್ವತದ ಶಿಖರ. गिरेः शृङ्गमाकारेणास्त्यस्य "अच्" (५-२-११७) गिरेः शृङ्गं शिखरं वा।

गिरिसार ಗಿರಿಸಾರ (पुं०) 1. ಕಬ್ಬಿಣ. 2. ತವರ. गिरेः सारः। 3. ಮಲಯ ಪರ್ವತ. "गिरिसारः पुमान् लोहे वङ्गे मलयपर्वते" मेदि०।

गिरिसुत ಗಿರಿಸುತ (पुं०) 1. ಮೈನಾಕಪರ್ವತ. (स्त्री०) **–सुता –ಸುತಾ**. 2. ಪಾರ್ವತಿ. गिरेः सुतः सुता वा।

गिरिस्रवा ಗಿರಿಸ್ರವಾ (स्त्री०) ಗಿರಿನದಿ, ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಹರಿಯುವ ನದಿ. गिरेः स्रवति — स्रु (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)।

गिरीन्द्र ಗಿರೀಂದ್ರ (पुं०) 1. ಪರ್ವತಗಳ ರಾಜ, ಹಿಮವಂತ. गिरीणामिन्द्रः। "विनोदयामास गिरीन्द्रपुत्रीम्" कुमा० ९-१८। 2. ಕೈಲಾಸಕ್ಕೆ ಒಡೆಯನಾದ ಪರಮೇಶ್ವರ. गिरेः कैलासस्य इन्द्रः ईश्वरः।

गिरीश ಗಿರೀಶ (पुं०) 1. ಪರಶಿವ, ಈಶ್ವರ. गिरेः कैलासस्य ईशः। "गिरीशगौर्योर्हृदयं जहार मुदे न हृद्या किमु बालकेलिः" कुमा० ११-४०। 2. ಹಿಮಾಚಲ, ಪರ್ವತಗಳ ರಾಜ. गिरीणामीशः। 3. ಬೃಹಸ್ಪತಿ. गिरां वाचामीशः। "गिरीशो वाक्पतौ हरे। अद्रिराजे" हेम०।

गिल ಗಿಲ (पुं०) 1. ಮೊಸಳೆ. गिरति — गॄ (निगरणे) "अच्" (३-१-१३४)। रस्य "लः" (८-२-२१)। (वि०) 2. ನುಂಗುವ, ತಿನ್ನುವ.

गिलन ಗಿಲನ (न०) ನುಂಗುವುದು, ತಿನ್ನುವುದು. गॄ (निगरणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

गिलि ಗಿಲಿ (स्त्री०) ನುಂಗುವುದಂ. गॄ (निगरणे) "इक्" (वा० ३-३-१०८)।

गीत ಗೀತ (न०) 1. ಗಾನ, ಹಾಡುಗಾರಿಕೆ. गीयते — गै (शब्दे) भावे "ल्युट्" (३-३-११४)। "गीतान्तरेषु श्रमवारिलेशैः किञ्चित्समुच्छ्वासितपत्रलेखम्" कुमा० ३-३८। (वि०) 2. ಹಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. गै कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "अत्र गाथा वायुगीताः कीर्तयन्ति पुराविदः" मनु० ९-४२।

गीतगोविन्द ಗೀತಗೋವಿಂದ (न०) ಜಯದೇವ ಕವಿ ರಚಿತವಾದ ಗೀತಗೋವಿಂದ ಕಾವ್ಯ. गीतो गोविन्दोऽत्र। ಈ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ಸರ್ಗಗಳಿರುವುವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಚರಿತ್ರೆಯು ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

गीतज्ञ ಗೀತಜ್ಞ (वि०) ಸಂಗೀತವನ್ನರಿತವನು, ಸಂಗೀತ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಿದವನು. गीतं जानाति—ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)।

गीतप्रिय ಗೀತಪ್ರಿಯ (पुं०) 1. ಮಹಾದೇವ, ಮಹೇಶ್ವರ. (वि०) 2. ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವನು. गीतं प्रियं यस्य।

गीतमोदिन् ಗೀತಮೋದಿನ್ (पुं०) 1. ಕಿನ್ನರ. गीतेन मोदते—मुद (हर्षे) "णिनिः" (३-२-७८)। (वि०) 2. ಸಂಗೀತದಿಂದ ಸಂತೋಷಪಡುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–मोदिनी –ಮೋದಿನೀ**.

गीता ಗೀತಾ (स्त्री०) ಆತ್ಮವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಶ್ಲೋಕರೂಪವಾದ ಗ್ರಂಥ. रामगीता, भगवद्गीता, शिवगीता ಇತ್ಯಾದಿ. ಆದರೆ गीता ಪದವು ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. "गीता सुगीता कर्तव्या किमन्यैः शास्त्रसङ्ग्रहैः। या स्वयं पद्मनाभस्य मुखपद्माद्विनिःसृता"। ಶ್ರೀಭಗವದ್ಗೀತೆಯು ಮಹಾಭಾರತದ ಭೀಷ್ಮಪರ್ವದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಯುದ್ಧಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಬಹಳ ಮರುಕಗೊಂಡು ಯುದ್ಧದಿಂದ ವಿಮುಖನಾಗಿದ್ದ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಪುನಃ ಯುದ್ಧೋನ್ಮುಖನಾಗುವಂತೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಮಾಡಿದ ತತ್ತ್ವೋಪದೇಶವೇ ಈ ಭಗವದ್ಗೀತೆ. ಇದು ಅರ್ಜುನನ

ವ್ಯಾಜದಿಂದ ಇಡೀ ಜಗತ್ತಿಗೇ ಮಾಡಿದ ತತ್ತ್ವೋಪದೇಶ.

ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಹದಿನೆಂಟು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿವೆ.

1 ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನವಿಷಾದಯೋಗ.
2 ನೆಯ ,, ಸಾಂಖ್ಯಯೋಗ.
3 ನೆಯ ,, ಕರ್ಮಯೋಗ.
4 ನೆಯ ,, ಜ್ಞಾನಯೋಗ.
5 ನೆಯ ,, ಕರ್ಮಸಂನ್ಯಾಸಯೋಗ.
6 ನೆಯ ,, ಧ್ಯಾನ(ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸ)ಯೋಗ.
7 ನೆಯ ,, ವಿಜ್ಞಾನಯೋಗ.
8 ನೆಯ, 9 ನೆಯ ಮತ್ತು 10 ನೆಯ ,, ಅಕ್ಷರ ಪರಬ್ರಹ್ಮಯೋಗ.
11 ನೆಯ ,, ವಿಶ್ವರೂಪಸಂದರ್ಶನಯೋಗ.
12 ನೆಯ ,, ಭಕ್ತಿಯೋಗ.
13 ನೆಯ ,, ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞವಿಭಾಗಯೋಗ.
14 ನೆಯ ,, ಗುಣತ್ರಯವಿಭಾಗಯೋಗ.
15 ನೆಯ ,, ಪುರುಷೋತ್ತಮಯೋಗ.
16 ನೆಯ ,, ದೈವಾಸುರಸಂಪದ್ವಿಭಾಗ ಯೋಗ.
17 ನೆಯ ,, ಶ್ರದ್ಧಾತ್ರಯವಿಭಾಗಯೋಗ.
18 ನೆಯ ,, ಮೋಕ್ಷಸಂನ್ಯಾಸಯೋಗ.

गीताचार्य ಗೀತಾಚಾರ್ಯ (पुं०) ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ.

गीति ಗೀತಿ (स्त्री०) 1. ಗಾನ, ಹಾಡುಗಾರಿಕೆ. गीयते—गै (शब्दे) भावे "क्तिन्" (३-३-९४)। "श्रुताप्सरोगीतिरपि क्षणेऽस्मिन् हरः प्रसंख्यानपरो बभूव" कुमा० ३-४०। 2. ಮಾತ್ರಾವೃತ್ತದ ಒಂದು ಭೇದ. **ಇದರ ಲಕ್ಷಣ:** ಆರ್ಯಾವೃತ್ತದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದ ಲಕ್ಷಣವು ಎರಡು ಅರ್ಧಗಳಲ್ಲೂ ಇದ್ದು ಅದರಂತೆಯೇ ಯತಿನಿಯಮವೂ ಇದ್ದರೆ "**ಗೀತಿ**" ವೃತ್ತವಾಗುವುದು. "आर्याप्रथमदलोक्तं यदि कथमपि लक्षणं भवेदुभयोः। दलयोः कृतयतिशोभां तां गीतिं गीतवान् भुजङ्गेशः" वृ० र०।

गीतिका ಗೀತಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಗಾನ, ಹಾಡುಗಾರಿಕೆ. गीति स्वार्थे "कः"। 2. ಹಾಡಿನಂತಿರುವ ಸಣ್ಣ ಪದ್ಯ, ಚಿಕ್ಕ ಕೀರ್ತನೆ. गीतिरिव कायति।

गीरथ ಗೀರಥ (पुं०) 1. ಗುರು, ಬೃಹಸ್ಪತಿ. गीः रथ इवास्य। 2. ಜೀವಾತ್ಮ.

गीर्ण ಗೀರ್ಣ (वि०) 1. ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟ. गॄ (शब्दे) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ನುಂಗಲ್ಪಟ್ಟ. गॄ (निगरणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

गीर्णि ಗೀರ್ಣಿ (स्त्री०) 1. ಸ್ತೋತ್ರ. 2. ವರ್ಣನೆ. 3. ನುಂಗುವುದು. गॄ (शब्दे निगरणे वा) भावे "क्तिन्" (३-३-११४)।

गीर्देवी ಗೀರ್ದೇವೀ (स्त्री०) ವಾಗ್ದೇವಿ, ಸರಸ್ವತಿ. गिरः अधिष्ठात्री देवी।

गीर्पति ಗೀರ್ಪತಿ (पुं०) ಗುರು, ಬೃಹಸ್ಪತಿ. गिरां पतिः। वा रेफः (वा० ८-२-६९)। पक्षे विसर्गोपध्मानीयौ। **गीःपतिः ಗೀಃಪತಿಃ, गीᳶपतिः ಗೀᳶಪತಿಃ**। कस्कादित्वात् षत्वम् **गीष्पतिः ಗೀಷ್ಪತಿಃ** इति केचित्। "गीर्पतिर्धिषणो गुरुः" अम०।

गीर्बा(र्वा)ण ಗೀರ್ಬಾಣ (ರ್ವಾಣ) (पुं०) ದೇವತೆ, ಅಮರ. गीरेव बाणः यस्य।

गुग्गुलु ಗುಗ್ಗುಲು (पुं०) 1. ಗುಗ್ಗುಳದ ಗಿಡ, ಹಾಲುಮಡ್ಡಿ ಗಿಡ. गुजति — गुज (शब्दे) "क्विप्" (३-२-१७८)। गुजो व्याधेर्गुडति — गुड (रक्षणे) "उः" बाहु०। डलयोरभेदः। (न०) 2. ಹಾಲುಮಡ್ಡಿ.

गुग्गुलक ಗುಗ್ಗುಲಕ (वि०) ಹಾಲುಮಡ್ಡಿಯ ವ್ಯಾಪಾರಿ, ಗುಗ್ಗುಲವನ್ನು ಮಾರುವವನು. गुग्गुलुः पण्यमस्य "ष्ठन्" (४-४-५३)। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-४१)। **–लुकी –ಲುಕೀ.**

गुच्छ ಗುಚ್ಛ (पुं०) 1. ಗೊಂಚಲು, ಕಂತೆ. गुतं छयति—छो (छेदने) "कः" (३-२-३)। "वपुरयुक्छदगुच्छसुगन्धयः" माघ० ६-५०। 2. ಪುಷ್ಪಗುಚ್ಛ, ಹೂವಿನ ಗೊಂಚಲು. 3. ಹುಲ್ಲು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಹೊರೆ. 4. 32 ಎಳೆಗಳ ಮುತ್ತಿನಹಾರ. 5. ನವಿಲಿನ ಗರಿ. 6. ಕಥೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ, ಗ್ರಂಥಭಾಗ. 7. ಪೊದರು, ಪೊದೆ. "गुच्छगुल्मं तु विविधं तथैव तृणजातयः" मनु० १-४८।

गुच्छपत्र ಗುಚ್ಛಪತ್ರ (पुं०) ತಾಳವೃಕ್ಷ, ಪನ್ನೇಮರ. गुच्छाकृतीनि पत्राण्यस्य।

गुच्छफल ಗುಚ್ಛಫಲ (पुं०) 1. ಬಾಳೆಗಿಡ. 2. ಚಿಲ್ಲದಗಿಡ, 3. ಹಾಲೆಗಿಡ. 4. ಕಾಚಿಗಿಡ. 5. ದ್ರಾಕ್ಷಿಗಿಡ. गुच्छाकृतीनि फलान्यस्य।

गुञ्ज ಗುಂಜ (पुं०) 1. ಮಧುರವಾದ ಧ್ವನಿ, ಇಂಪಾದ ಧ್ವನಿ. गुजि (अव्यक्ते शब्दे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಹೂವಿನ ಗೊಂಚಲು. गुञ्जति – गुजि कर्त० "अच्" (३-१-१३४)।

गुञ्जत् ಗುಂಜತ್ (वि०) 1. ಇಂಪಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಿರುವ. गुजि (अव्यक्ते शब्दे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಕೂಗುತ್ತಿರುವ, ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಿರುವ. "गुञ्जत्कुञ्ज-कुटीरकौशिकघटाघूत्कारसंवेल्लित०" मालती० ५-१९।

गुञ्जन ಗುಂಜನ (न०) ಇಂಪಾಗಿ ಧ್ವನಿಹೊರಡಿಸುವುದು, ಮಧುರವಾಗಿ ಕೂಗುವುದು. गुजि (अव्यक्ते शब्दे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

गुञ्जा ಗುಂಜಾ (स्त्री०) 1. ಗುಲಗಂಜಿ ಬಳ್ಳಿ. गुजि (अव्यक्ते शब्दे) भावे "अच्" (३-१-१३४)। 2. ತಮಟೆ. 3. ಮಧುರವಾದ ಧ್ವನಿ, ಇಂಪಾದ ಧ್ವನಿ. "गुञ्जा तु कृष्णलायां स्यात्पटहे मधुरध्वनौ" हेम०। 4. ಎರಡು ಗೋಧಿಗಳ ತೂಕ. 5. ನಾಲ್ಕು ಅಕ್ಕಿಗಳ ತೂಕ. 6. ಚರ್ಚೆ, ವಿಚಾರಮಾಡುವುದು. "तर्कनिर्णयौ। गुञ्जा चर्चा" त्रिकाण्ड०। 7. ಮದ್ಯಗೃಹ.

गुटिका ಗುಟಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಮಾತ್ರೆ, ಗುಳಿಗೆ. 2. ದುಂಡಾಗಿ ಇರುವ ವಸ್ತು, ಗೋಲಿ. वटी स्वार्थे "कन्" (५-४-२९)। पृषो०। 3. ಮುತ್ತು, ಮೌಕ್ತಿಕ. "ताम्रोदरेषु पतितं तरुपल्लवेषु निर्धातहारगुटिकाविशदं हिमाम्भः" रघु० ५-७०।

गुटी ಗುಟೀ (स्त्री०) "गुटिका" ಪದದ ಅರ್ಥ.

गुड – रक्षणे (तुदा० पर० सक० से०)। गुडति। जुगोड। अगुडीत्। ಇತ್ಯಾದಿ.

गुड ಗುಡ (पुं०) 1. ಬೆಲ್ಲ, ಕಬ್ಬಿನರಸದ ಪಾಕ. गुड (रक्षणे) "कः" (३-१-१३५)। "स पुराणोऽधिकगुणो गुडः पथ्यतमःस्मृतः" सुश्रुत० सूत्र० ४५-१६१। 2. ಗೋಲಿ, ದುಂಡಾಗಿರುವ ವಸ್ತು. "प्रादुरासन् महीपाल कृष्णायसमया गुडाः" भा० द्रोण०। 3. ಚೆಂಡು, ಗೋಳ. 4. ಮಾತ್ರೆ, ಗುಳಿಗೆ. 5. ಕಾಕಂಬಿ, ಸರಿಯಾದ ಬೆಲ್ಲದ ಪಾಕಕ್ಕೆ ಬರದಿರುವ ಅರ್ಧಪಾಕದ ಕಬ್ಬಿನ ರಸ. 6. ಗ್ರಾಸ, ತುತ್ತು. 7. ಆನೆಯ ಯುದ್ಧಕವಚ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಆನೆಯ ದೇಹದ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಹಾಕುವ ಹೊದಿಕೆ. (स्त्री०) **–डा –ಡಾ.** 8. ಕಳ್ಳಿಗಿಡ. 9. ಹತ್ತಿಗಿಡ. 10. ಮಾತ್ರೆ, ಗುಳಿಗೆ. "गुडः कुञ्जरसन्नाहे गोलकेक्षुविकारयोः। गुडा तु गुडिकास्नुहचोः" हेम०। "गुडः स्यात् गोलके हस्तिसन्नाहेक्षुविकारयोः। गुडा स्नुहचां च कथिता घुडिकायां च योषिति" मेदि०।

गुडक ಗುಡಕ (पुं०) 1. ಬೆಲ್ಲದ ಪಾಕದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಔಷಧ. 2. ಮಾತ್ರೆ, ಗುಳಿಗೆ. 3. ಚೆಂಡು, ದುಂಡಾಗಿರುವ ವಸ್ತು. 4. ಗ್ರಾಸ, ತುತ್ತು.

गुडपर्पटक ಗುಡಪರ್ಪಟಕ (पुं०) ಸಿಹಿ ಹಪ್ಪಳ, ಬೆಲ್ಲ ಸೇರಿಸಿ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ತೆಳುರೊಟ್ಟಿ.

गुडपुष्प ಗುಡಪುಷ್ಪ (पुं०) ಮಧೂಕವೃಕ್ಷ, ಹಿಪ್ಪೆಮರ. गुड इव पुष्पमस्य।

गुडफल ಗುಡಫಲ (पुं०) ಪೀಲುವೃಕ್ಷ, ಗೋನುಮರ. गुड इव फलमस्य।

गुडशर्करा ಗುಡಶರ್ಕರಾ (स्त्री०) ಬೆಲ್ಲದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸಕ್ಕರೆ.

गुडशिग्रु ಗುಡಶಿಗ್ರು (पुं०) ಕೆಂಪುನುಗ್ಗೆಮರ.

गुडा ಗುಡಾ (स्त्री०) 1. ಕಳ್ಳಿಗಿಡ. 2. ಹತ್ತಿಗಿಡ. 3. ಮಾತ್ರೆ, ಗುಳಿಗೆ.

गुडाका ಗುಡಾಕಾ (स्त्री०) 1. ಆಲಸ್ಯ. 2. ನಿದ್ರೆ. गुडि (वेष्टने) "आकन्"।

गुडाकेश ಗುಡಾಕೇಶ (पुं०) 1. ಅರ್ಜುನ. गुडाका निद्रा आलस्यं इन्द्रियाणि वा तस्या ईशः। "मम देहे गुडाकेश यच्चान्यद्द्रष्टुमर्हसि" गीता ११-७। (वि०) 2. ನಿದ್ರೆಯನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನು.

गुडाचल ಗುಡಾಚಲ (पुं०) ದಾನಕ್ಕಾಗಿ ಬೆಲ್ಲದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬೆಟ್ಟ. गुडेन निर्मितोऽचलः।

गुडापूप ಗುಡಾಪೂಪ (पुं०) ಬೆಲ್ಲವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಹಿಟ್ಟಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ರೊಟ್ಟಿ, ಒಬ್ಬಟ್ಟು, ಹೋಳಿಗೆ ಮುಂತಾದ ಭಕ್ಷ್ಯ. गुडेन मिश्रितोऽपूपः।

गुडाशय ಗುಡಾಶಯ (पुं०) ಪೀಲುವೃಕ್ಷ, ಬೆಟ್ಟಗೋನು ಮರ. गुड इव मधुररसः आशेतेऽत्र – आ + शीङ् (स्वप्ने) अधि० "अच्" (३-२-१५)।

गुडूची ಗುಡೂಚೀ (स्त्री०) ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ. गुड (रक्षणे) "ऊचट्" बाहु०। "गुडूची तन्त्रिकाऽमृता" अम०।

गुडोद्भवा ಗುಡೋದ್ಭವಾ (स्त्री०) 1. (ಬೆಲ್ಲದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ) ಸಕ್ಕರೆ. उद्भवत्यस्मात् – उद् + भू "अप्" (३-३-५७)। गुडः उद्भवोऽस्याः। (वि०) 2. ಬೆಲ್ಲದಿಂದ ಉಂಟಾದ.

गुडौदन ಗುಡೌದನ (न०) ಬೆಲ್ಲದ ಅನ್ನ, ಸಕ್ಕರೆ ಪೊಂಗಲು. गुडमिश्रमोदनम्। "गुडौदनं पायसं च हविष्यं क्षीरवाष्टिकम्" याज्ञ० १-३०४।

गुण – आमन्त्रणे (चुरा० उभ० सक० से०)। गुणयति, –ते। अजुगुणत्, –त। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ಆಮಂತ್ರಿಸು, ಕರೆ. 2. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸು, ಹೆಚ್ಚಿಸು.

गुण ಗುಣ (पुं०) 1. ಸತ್ತ್ವ, ರಜಸ್ಸು ಮತ್ತು ತಮಸ್ಸು ಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಗುಣಗಳು. "सत्त्वं रजस्तम इति प्रकृतेर्गुणास्तैर्युक्तः परः पुरुष एक इहास्य धत्ते। स्थित्यादये हरिविरिञ्चिहरेति संज्ञाः श्रेयांसि तत्र खलु सत्त्वतनोर्नृणां स्युः" भाग० १-२-२३। "स्वमूर्तिभेदेन गुणाग्र्यवर्तिना पतिः प्रजानामिव सर्गमात्मनः" रघु० ३-२७। 2. ಬಿಲ್ಲಿನ ಅಂಬು, ಹೆದೆ, ಬಿಲ್ಲನ್ನು ಎಳೆದುಕಟ್ಟುವ ಮೌರ್ವಿ. गुण (आमन्त्रणे) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। "अथ नभस्य इव त्रिदशायुधं कनकपिङ्गतटिद्गुणसंयुतम्" रघु० ९-५४। 3. ಧೈರ್ಯ, ಸ್ಥೈರ್ಯ, ಶೌರ್ಯ, ದಯೆ, ವಾತ್ಸಲ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಆತ್ಮಧರ್ಮಗಳು. "गुणसिन्धुरसौ गुणातिवर्ती गतिरन्तस्स्थितिरागमैकगम्यः" याद० १५-५। 4. ಪಾಚಕ, ಅಡಿಗೆಯುವವನು. गुण अदन्तः + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "आरालिका आन्धसिकाः सूदा औदनिका गुणाः" अम०। 5. ರಾಜನ ಸಂಬಂಧವಾದ ಆರು ಗುಣಗಳು. (1) सन्धिः, (2) विग्रहः, (3) यानम्, (4) आसनम्, (5) द्वैधीभावः ಮತ್ತು (6) आश्रयः ಇವು ರಾಜನ ಆರು ಗುಣಗಳು. "संधिं च विग्रहं चैव यानमासनमेव च। द्वैधीभावं संश्रयं च षड्गुणांश्चिन्तयेत्सदा" मनु० ७-१६०। "षड्गुणाः शक्तयस्तिस्रः सिद्धयश्चोदयास्त्रयः" माघ० २-२६। 6. ರಜ್ಜು, ಹಗ್ಗ. "गुणवन्तोऽपि सीदन्ति न गुणग्राहको यदि। सगुणोऽपि पूर्णकुम्भो यथा कूपे निमज्जति"। 7. ತಂತು, ದಾರ. "काञ्चीगुण इव पतितः स्थितंकरत्नः फणी स्फुरति"। 8. ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವ ಶುಕ್ಲ (ಬಿಳುಪು) ಕೃಷ್ಣ (ಕಪ್ಪು) ರಕ್ತ (ಕೆಂಪು) ಪೀತ (ಹಳದಿ) ಮುಂತಾದುವು. 9. ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಗುಣಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ವರ್ಣಗಳು, अ ಕಾರ ए ಕಾರ ಮತ್ತು ओ ಕಾರಗಳು. "अदेङ्गुणः" पा० सू० १-१-२। 10. ಶಬ್ದ ಮತ್ತು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿರುವ ಗುಣಗಳು. (1) ओजः, (2) प्रसादः, (3) श्लेषः, (4) समता, (5) समाधिः, (6) माधुर्यम्, (7) सौकुमार्यम्, (8) उदारता, (9) अर्थव्यक्तिः ಮತ್ತು (10) कान्तिः ಇವು ಶಬ್ದಾರ್ಥನಿಷ್ಠಗುಣಗಳು. "ओजः प्रसादश्लेषसमतासमाधिमाधुर्यसौकुमार्योदारतार्थव्यक्तिकान्तयो बन्धगुणाः" काव्या० सू० ३-२-४। ಸಾಹಿತ್ಯದರ್ಪಣಕಾರರು (1) ओजः, (2) माधुर्यम् ಮತ್ತು (3) प्रसादः ಎಂದು ಮೂರು ಗುಣಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿ ಇವು ರಸಧರ್ಮಗಳೆಂದೂ ಪರಂಪರಾಸಂಬಂಧದಿಂದ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ಧರ್ಮಗಳಾಗುವುವೆಂದೂ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. "रसस्याङ्गित्वमाप्तस्य धर्माः शौर्यादयो यथा। गुणाः माधुर्यमोजोऽथ प्रसाद इति ते त्रिधा। एषां शब्दगुणत्वं तु गुणवृत्त्योच्यते बुधैः" सा० द० ८-१, ९। ಇವರು, ವಾಮನರು ಹೇಳಿರುವ ಹತ್ತು ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಈ ಮೂರು ಗುಣಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಅಂತರ್ಭಾವ ಹೊಂದುವುವೆಂದೂ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. "श्लेषः समाधिरौदार्यं प्रसाद इति ये पुनः। गुणाश्चिरन्तनैरुक्ता ओजस्यन्तर्भवन्ति ते" सा० द० ८-९। ಇತ್ಯಾದಿ. 11. ಉತ್ಕರ್ಷ, ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ. "श्रियमतिशयिनीं समेत्य जग्मुर्गुणमहतां महते गुणाय योगः" किरा० १०-२५। 12. ನೈಯಾಯಿಕರು ಹೇಳಿರುವ ರೂಪ ರಸ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಗುಣಗಳು. (1) रूपम्, (2) रसः, (3) गन्धः, (4) स्पर्शः, (5) संख्या, (6) परिमाणम्, (7) पृथक्त्वम्, (8) संयोगः, (9) विभागः, (10) परत्वम्, (11) अपरत्वम्, (12) गुरुत्वम्, (13) द्रवत्वम्, (14) स्नेहः, (15) शब्दः, (16) बुद्धिः, (17) सुखम्, (18) दुःखम्, (19) इच्छा, (20) द्वेषः, (21) प्रयत्नः, (22) धर्मः, (23) अधर्मः ಮತ್ತು (24) संस्कारः ಇವು ನ್ಯಾಯಮತದ ಗುಣಗಳು. 13. ಆವೃತ್ತಿ, ಮಾಡಿದುದನ್ನು ಮತ್ತೆ ಮಾಡುವುದು. 14. ಯೋಗ್ಯತೆ, ಅರ್ಹತೆ. "तद्गुणैः कर्णमागत्य चापलाय प्रचोदितः" रघु० १-९। 15. ವೀಣೆ ಪಿಟೀಲು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ತಂತಿ. "या बिभर्ति कलवल्लकीगुणस्वानमानमतिकालिमाऽलया" माघ० ४-५७। 16. ಗಣಿತಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಗುಣಕ ಸಂಖ್ಯೆ. 17. ಇಂದ್ರಿಯ. 18. ಅಧಿಕ, ಹೆಚ್ಚು. 19. ಎಣಿಕೆ. 20. ತ್ಯಾಗ. 21. ಭೀಮಸೇನ. 22. "ಮೂರು" ಸಂಖ್ಯೆ. 23. ವಿಶೇಷಣ, ಮತ್ತೊಂದಕ್ಕೆ ಅಧೀನವಾದ ಪದ (ವಿಶೇಷ್ಯ). 24. ಸ್ವಭಾವ, ಧರ್ಮ. (वि०) 25. ಅಪ್ರಧಾನವಾದ, ಮುಖ್ಯವಲ್ಲದ. "गुणो मौर्व्यामप्रधाने रूपादौ सूद इन्द्रिये। त्यागशौर्यादिसत्त्वादिसन्ध्याद्यावृत्तिरज्जुषु। शुक्लादावपि वट्यां च" मेदि०। "गुणो ज्यासूदतन्तुषु। रज्जौ सत्त्वादौ सन्ध्यादौ शौर्यादौ भीम इन्द्रिये। रूपादावप्रधाने च दोषान्यस्मिन् विशेषणे" हेम०।

गुणक ಗುಣಕ(वि०) 1. ಗಣಕ, ಎಣಿಸುವವನು. गुणयति—गुण (आमन्त्रणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಗುಣಿಸು ವವನು, ಹೆಚ್ಚಿಸುವವನು, ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವವನು. गुणयति आवर्तयति — गुण "ण्वुल्"।

गुणकथन ಗುಣಕಥನ (न०) ಗುಣವರ್ಣನೆ, ಹೊಗಳಿಕೆ, ಪ್ರಶಂಸೆ. गुणानां कथनम्। "संस्पर्शः स्तनसंस्पर्शो वीक्षणं रत्नवीक्षणम्। तस्याः केलिकलालापसमयः समयः सखे"।

गुणकर्मन् ಗುಣಕರ್ಮನ್ (न०) 1. ಅಪ್ರಧಾನವಾದ ಕಾರ್ಯ. 2. (ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಅಪ್ರಧಾನ ಕರ್ಮ. 3. ಸತ್ತ್ವರಜಸ್ತಮೋಗುಣಜನ್ಯವಾದ ಕಾರ್ಯ.

गुणकार ಗುಣಕಾರ (पुं०) 1. ಭೀಮಸೇನ. गुणम् अन्नरसरूपं गुणं करोति — डु कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)। ಅಜ್ಞಾತವಾಸದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ವಿರಾಟರಾಜನಲ್ಲಿ ಅಡಿಗೆಯುವನಾಗಿ ಸೇರಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "वीररेणुर्नागबलो गुणकारो वृकोदरः" त्रिकाण्ड०। (वि०) 2. ಅಡಿಗೆಯವನು. 3. ಒಳ್ಳೆಯ ಭಕ್ಷ್ಯಭೋಜ್ಯಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು, ಶುಚಿರುಚಿಯಾದ ತಿಂಡಿ ಮತ್ತು ಆಹಾರವಸ್ತುಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು.

गुणकीर्तन ಗುಣಕೀರ್ತನ (न०) ಗುಣವರ್ಣನೆ, ಪ್ರಶಂಸೆ, ಹೊಗಳಿಕೆ. गुणानां कीर्तनम्।

गुणगान ಗುಣಗಾನ (न०) ಗುಣಕೀರ್ತನ, ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೊಗಳುವುದು. गुणानां गानम्।

गुणगृह्य ಗುಣಗೃಹ್ಯ (वि०) ಗುಣಪಕ್ಷಪಾತಿ, ಗುಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರೇಮವುಳ್ಳವನು. गुणैर्गृह्यते—ग्रह (उपादाने) "क्यप्" (३-१-११९)। "ननु वक्तृविशेषनिःस्पृहाः गुणगृह्या वचने विपश्चितः" किरा० २-५।

गुणगौरी ಗುಣಗೌರೀ (स्त्री०) 1. ಗುಣಗಳಿಂದ ಶುದ್ಧಳಾದವಳು. 2. ಗುಣಗಳಿಂದ ಪಾರ್ವತಿಗೆ ಸಮಾನಳಾದವಳು. गुणेन गौरी।

गुणग्रहण ಗುಣಗ್ರಹಣ (न०) 1. ಗುಣಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವುದು; ಒಬ್ಬನ ಗುಣಗಳನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು. गुणानां ग्रहणम्। 2. ಹಗ್ಗವನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು.

गुणग्रहीतृ ಗುಣಗ್ರಹೀತೃ (वि०) 1. ಗುಣಗಳನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವವನು, ಒಬ್ಬನ ಗುಣಗಳನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು. गुणानां ग्रहीता। 2. ಹಗ್ಗವನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವವನು. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–ग्रहीत्री –ಗ್ರಹೀತ್ರೀ.**

गुणग्राम ಗುಣಗ್ರಾಮ (पुं०) ಗುಣಗಳ ಸಮೂಹ. गुणानां ग्रामः।

गुणग्राहक ಗುಣಗ್ರಾಹಕ (वि०) 1. ಗುಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವವನು. गुणान् गृह्णाति — ग्रह (उपादाने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಹಗ್ಗವನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವವನು. "गुणवन्तोऽपि सीदन्ति न गुणग्राहको यदि। सगुणोऽपि पूर्णकुम्भो यथा कूपे निमज्जति"।

गुणग्राहिन् ಗುಣಗ್ರಾಹಿನ್ (वि०) ಗುಣವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. गुणान् गृह्णाति — ग्रह (उपादाने) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–ग्राहिणी –ಗ್ರಾಹಿಣೀ.** "श्रीहर्षो निपुणः कविः परिषदप्येषा गुणग्राहिणी लोके हारि च वत्सराजचरितं नाट्ये च दक्षा वयम्" रत्ना० १-५।

गुणज्ञ ಗುಣಜ್ಞ (वि०) ಗುಣವನ್ನು ಅರಿತಿರುವ. गुणान् जानाति — ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)। "भगवति कमलालये, भृशमगुणज्ञासि" मुद्रा० २। "यस्यास्ति वित्तं स नरः कुलीनः स पण्डितः स श्रुतवान् गुणज्ञः" भर्तृ० १-३२।

गुणत्रय ಗುಣತ್ರಯ (न०) ಸತ್ತ್ವ ರಜಸ್ಸು, ತಮಸ್ಸುಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಗುಣಗಳು. गुणानां त्रयम्।

गुणधर्म ಗುಣಧರ್ಮ (पुं०) ಸ್ವಂತ ಉದ್ಯೋಗದ ಧರ್ಮ, ಹಕ್ಕಿನ ಧರ್ಮ. "यो गुणेन प्रवर्तेत गुणधर्मः स उच्यते"। ರಾಜನಿಗೆ ಪ್ರಜಾಪಾಲನ ರೂಪವಾದ ಧರ್ಮವು ಗುಣಧರ್ಮವು.

गुणन ಗುಣನ (न०) 1. ಎಣಿಸುವುದು, ಎಣಿಕೆಮಾಡುವುದು. 2. ಗುಣಿಸುವುದು, ಗುಣಾಕಾರ ಮಾಡುವುದು. गुण (आम्रेडने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

गुणनिका ಗುಣನಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಅಭ್ಯಾಸ, ಆವೃತ್ತಿ, ಪುನರುಚ್ಚಾರಣೆ. गुण (आम्रेडने) + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। संज्ञायां "कन्"। कात्पूर्वस्यात इकारः। "हेतुः परिचयस्थैर्ये वक्तुर्गुणनिकैव सा" माघ० २-७५। 2. ನರ್ತನ, ಕುಣಿದಾಟ. 3. ಮಾಲೆ, ಸರ. "दरिद्राणां चिन्तामणिगुणनिका" आनन्दल०। 4. ಶೂನ್ಯ, ಪೂಜ್ಯ, ಸೊನ್ನೆ. "गुणनिका तु शून्याङ्के नर्तने पाठनिश्चये" त्रिकाण्ड०।

गुणनिधि ಗುಣನಿಧಿ (वि०) ಗುಣಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನವಾದ, ಗುಣಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವಾದ. गुणा निधीयन्तेऽस्मिन्—नि + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९२)।

गुणनी ಗುಣನೀ (स्त्री०) ಅಭ್ಯಾಸ, ಆವೃತ್ತಿ, ಪುನರುಚ್ಚಾರಣೆ.

गुणनीय ಗುಣನೀಯ (पुं०) 1. ಅಭ್ಯಾಸ, ಆವೃತ್ತಿ, ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಉಚ್ಚರಿಸುವುದು. "अभ्यासो गुणनीयः स्यात्" हारा०। (वि०) 2. ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಡುವ, ಅಧಿಕಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಹೆಚ್ಚಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 4. ಹೆಚ್ಚಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. गुण (आम्रेडने) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 5. ಎಣಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 6. ಎಣಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 7. ಎಣಿಸಲ್ಪಡುವ.

गुणपूग ಗುಣಪೂಗ (पुं०) ಗುಣಗಳ ಸಮೂಹ. गुणानां पूगः। "वनतां ध्रुवं नयति तेन भवद्गुणपूगपूरितमतृप्ततया" माघ० ९-६४।

गुणप्रवृद्ध ಗುಣಪ್ರವೃದ್ಧ (वि०) ಸತ್ತ್ವರಜಸ್ತಮೋಗುಣಗಳಿಂದ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿದ. गुणैः सत्त्वरजस्तमोभिः प्रवृद्धाः। "अधश्चोर्ध्वं प्रसृतास्तस्य शाखा गुणप्रवृद्धा विषयप्रवालाः" गीता १५-२।

गुणभृत् ಗುಣಭೃತ್ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. गुणं बिभर्ति स्वसंकल्पेन सर्वं स्वगुणभूतसर्वावस्थं कुर्वन् बिभर्ति — डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-७६)। "संकल्पात् स्वगुणीभूतसर्वावस्थमिदं जगत्। कुर्वन् बिभर्ति नित्यं यः गुणभृत् स स्मृतो बुधैः" इति निरुक्तिः। "गुणभृन्निर्गुणो महान्" वि० स०। (वि०) 2. ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಶಾಲಿಯಾದ, ಉತ್ತಮ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ.

गुणभोक्तृ ಗುಣಭೋಕ್ತೃ (वि०) ವಸ್ತುಗಳ ಗುಣಗಳನ್ನು ಭೋಗಿಸುವವನು, ಸತ್ತ್ವಾದಿಗುಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು, ಸತ್ತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳ ಭೋಗದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನಾದವನು. गुणानां भोक्ता। "असक्तं सर्वभृच्चैव निर्गुणं गुणभोक्तृ च" गीता १३-१४। ಇಲ್ಲಿ ವಸ್ತುತಃ ಸ್ವಭಾವವಾಗಿ ಗುಣಸಂಬಂಧವು ಬಾಧಿತವಾದರೂ ಅದು ಔಪಾಧಿಕವಾದುದು. ಅವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಮಾತ್ರ ಸತ್ಯವಾದುದು.

गुणभ्रंश ಗುಣಭ್ರಂಶ (पुं०) ಗುಣಗಳ ನಾಶ, ಉತ್ತಮ ಗುಣಗಳು ನಾಶಹೊಂದುವಿಕೆ. गुणानां भ्रंशः।

गुणमय ಗುಣಮಯ (वि०) 1. ಉತ್ತಮ ಗುಣಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವ, ಗುಣಾಢ್ಯ. प्रचुरगुणः—गुण प्राचुर्ये "मयट्" (५-४-२१)। "त्रिभिर्गुणमयैर्भावैरेभिः सर्वमिदं जगत्" गीता ७-१३। "तया बद्धमनश्चक्षुः पाशैर्गुणमयैस्तदा" भा० आदि०। 2. ತಂತುಮಯವಾದ, ದಾರದಿಂದ ಕೂಡಿದ.

गुणलुब्ध ಗುಣಲುಬ್ಧ (वि०) ಗುಣದಲ್ಲಿ ಆಸೆಯುಳ್ಳ, ಗುಣಪಕ್ಷಪಾತಿಯಾದ. गुणेषु लुब्धः। "वृणते हि विमृश्यकारिणं गुणलुब्धाः स्वयमेव संपदः" किरा० २-३०।

गुणवचन ಗುಣವಚನ (पुं०) ಶುಕ್ಲಾದಿ ಗುಣವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಶಬ್ದ, ಬಿಳುಪು ಕೆಂಪು ಮಾರ್ದವ ಕಾಠಿನ್ಯ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಶಬ್ದ. गुणमुक्तवान्—वच (परिभाषणे) भूते कर्त० "ल्युः" (३-१-१३४)। "वोतो गुणवचनात्" पा० सू० ४-१-४४। मृद्वी मृदुः। "गुणवचनब्राह्मणादिभ्यः कर्मणि च" पा० सू० ५-१-१२४। जडस्य कर्म भावो वा जाड्यम्। मूढस्य भावः कर्म वा मौढ्यम्।

गुणवत् ಗುಣವತ್ (वि०) ಗುಣಸಂಪನ್ನನಾದ, ಸದ್ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. गुणा अस्य सन्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "गुणवन्तमप्ययमपास्य जनमखिलमव्यवस्थितैः" माघ० १५-१०। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.** "गुणवत्युपायनिलये स्थितिहेतो साधिके त्रिवर्गस्य" मुद्रा० १-५।

गुणवर्णन ಗುಣವರ್ಣನ (न०) ಗುಣಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದು, ಗುಣಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವುದು. गुणानां वर्णनम्।

गुणवाचक ಗುಣವಾಚಕ (वि०) ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಶಬ್ದ, ವಿಶೇಷಣ. गुणा उच्यन्तेऽनेन—वच (परिभाषणे) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

गुणवृक्ष(क) ಗುಣವೃಕ್ಷ(ಕ) (पुं०) ಹಡಗಿನ ಹಗ್ಗವನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಕಂಬ. गुणानां नौकाबन्धनरज्जूनां वृक्षः संज्ञायां "कन्" (५-३-८७)।

गुणवृत्ति ಗುಣವೃತ್ತಿ (स्त्री०) ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿ, ಸಾದೃಶ್ಯಾದಿ ಗುಣಗಳಿಂದ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಕ್ತಿ. गुणेन वृत्तिः।

गुणसङ्ग ಗುಣಸಂಗ (पुं०) ಗುಣದ ಕಾರ್ಯವಾದ ಸುಖದುಃಖಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ. गुणेषु गुणकार्येषु सुखदुःखादिषु सङ्गः आसक्तिः। "कारणं गुणसङ्गोऽस्य सदसद्योनिजन्मसु" गीता १३-२१।

गुणसम्पद् ಗುಣಸಂಪದ್ (स्त्री०) ಗುಣಸಮೃದ್ಧಿ, ಗುಣಾತಿಶಯ. गुणस्य सम्पद्। "गुणसम्पदा समधिगम्य परं महिमानमत्र महिते जगताम्" किरा० ५-२४।

गुणसम्पन्न ಗುಣಸಂಪನ್ನ (वि०) ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಗುಣಶಾಲಿಯಾದ. गुणैः सम्पन्नः।

गुणसागर ಗುಣಸಾಗರ (पुं०) 1. ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮ. गुणानां सागर इवाधारः। (वि०) 2. ಗುಣಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವಾದ.

गुणसिन्धु ಗುಣಸಿಂಧು (वि०) ಗುಣಗಳಿಗೆ ಸಮುದ್ರದಂತಿರುವ, ಗುಣಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವಾದ. गुणानां सिन्धुरिव। "गुणसिन्धुरसौ गुणातिवर्ती गतिरन्तस्स्थितिरागमैकगम्यः" याद० १५-५।

गुणहीन ಗುಣಹೀನ(वि०) ಗುಣವಿಲ್ಲದವನು, ಅಯೋಗ್ಯ, ಅಸಭ್ಯ. गुणैः हीनः।

गुणा ಗುಣಾ (स्त्री०) ಗರುಕೆಹುಲ್ಲು, गुणोऽस्त्यस्याः "अच्" (५-२-१२७)।

गुणाकर ಗುಣಾಕರ (वि०) ಗುಣಗಳ ಗಣಿ, ಗುಣಗಳಿಗೆ ವಾಸಸ್ಥಾನ. गुणानामाकरः।

गुणाढ्य ಗುಣಾಢ್ಯ (पुं०) 1. "ಬೃಹತ್ಕಥಾ" ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕವಿ. (वि०) 2. ಗುಣಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವ. गुणैराढ्यः।

गुणातिवर्तिन् ಗುಣಾತಿವರ್ತಿನ್ (पुं०) ಸತ್ತ್ವರಜಸ್ತಮೋರೂಪವಾದ ಮಾಯಾಗುಣಗಳನ್ನು ಮೀರಿದವನು, ಪರಮಾತ್ಮ. गुणान् मायागुणान् अतिवर्तते — अति+वृतु (वर्तने) "णिनिः" (३-२-७८)। "गुणसिन्धुरसौ गुणातिवर्ती" याद० १५-५।

गुणातिशय ಗುಣಾತಿಶಯ (पुं०) ಹೆಚ್ಚು ಗುಣಗಳು, ಅಧಿಕವಾದ ಉತ್ತಮ ಗುಣಗಳು. गुणानामतिशयः।

गुणातीत ಗುಣಾತೀತ (पुं०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ. गुणान् सत्त्वादीन् मायागुणान् अतीतः। (वि०)2. ದೇಹಾಕಾರವಾಗಿ ಪರಿಣಾಮಹೊಂದಿದ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ ಉಂಟಾದ ಈ ಸತ್ತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳನ್ನು ದಾಟಿದ ಜೀವಾತ್ಮ, ಸ್ಥಿತಪ್ರಜ್ಞ. ಜೀವನು ಸತ್ತ್ವರಜಸ್ತಮೋಗುಣಗಳನ್ನು ಮೀರಿ ಜನ್ಮ ಮೃತ್ಯು ಮುಪ್ಪು ಇವುಗಳ ದುಃಖದಿಂದ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿ ಜ್ಞಾನೈಕಸ್ವರೂಪನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಿ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ. "गुणानेतानतीत्य त्रीन् देही देहसमुद्भवान्। जन्ममृत्युजरादुःखैः विमुक्तोऽमृतमश्नुते" गीता १४-२०। "सर्वारम्भपरित्यागी गुणातीतः स उच्यते" गीता १४-२५।

गुणाधान ಗುಣಾಧಾನ (न०) ಅಧಿಕವಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸುವದು, ಬೇರೆ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿಸುವುದು. गुणस्य गुणान्तरस्याधानम्।

गुणाधार ಗುಣಾಧಾರ (वि०) ಗುಣಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವಾದ, ಗುಣಗಳಿಗೆ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ. गुणानामाधारः।

गुणानुराग ಗುಣಾನುರಾಗ (पुं०) ಗುಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿ, ಇತರರ ಗುಣದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸ. गुणेष्वनुरागः। "गुणानुरागादिव सख्यमीयिवान्न बाधतेऽस्य त्रिगुणः परस्परम्" किरा० १-११।

गुणानुरोध ಗುಣಾನುರೋಧ (पुं०) ಗುಣಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರ. ಗುಣಗಳಿಗೆ ಅನುರೂಪವಾಗಿರುವಿಕೆ. गुणानामनुरोधः।

गुणान्तर ಗುಣಾಂತರ (न०) ಬೇರೆ ಗುಣ. अन्यो गुणः। "पात्रविशेषे न्यस्तं गुणान्तरं व्रजति शिल्पमाधातुः" माल० १-६।

गुणान्वित ಗುಣಾನ್ವಿತ(वि०)1. ಸದ್ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಗುಣಶೀಲನಾದ. 2. ವಿವೇಕ ವೈರಾಗ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಮೋಕ್ಷೋಪಾಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. "प्रक्षीणदोषाय गुणान्विताय" वेदान्तसा०।

गुणाभिलाषिन् ಗುಣಾಭಿಲಾಷಿನ್ (वि०) ಗುಣದಲ್ಲಿ ಆಸೆಯುಳ್ಳ, ಗುಣವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. गुणमभिलषति— अभि + लष (कान्तौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **—लाषिणी —ಲಾಷಿಣೀ.** "अगच्छदंशेन गुणाभिलाषिणी नवावतारं कमलादिवोत्पलम्" रघु० ३-३६।

गुणालङ्कृत ಗುಣಾಲಂಕೃತ (वि०) ಸದ್ಗುಣಗಳಿಂದ ಭೂಷಿತನಾದ, ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. गुणैरलङ्कृतः।

गुणाश्रय ಗುಣಾಶ್ರಯ (वि०) ಗುಣಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವಾದ, ಗುಣಗಳಿಗೆ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ. गुणानामाश्रयः।

गुणिका ಗುಣಿಕಾ (स्त्री०) ಊತ, ಬಾವು, ಗೆಡ್ಡೆ.

गुणित ಗುಣಿತ (वि०) 1. ಗುಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. गुण (आमन्त्रणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "अनधिगतमनोरथस्य पूर्वं शतगुणितेव गता मम त्रियामा" विक्र० ३-२२। 2. ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೆಳೆಸಲ್ಪಟ್ಟ. "पश्चादावां विरहगुणितं तं तमात्माभिलाषं निर्वेक्ष्यावः परिणतशरच्चन्द्रिकासु क्षपासु" मेघ० २-४७। 3. ಎಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಲೆಕ್ಕಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

गुणितव्य ಗುಣಿತವ್ಯ (वि०) "गुणनीय" ಪದದ ಅರ್ಥ, गुण "तव्यः" (३-१-९६)।

गुणिन् ಗುಣಿನ್ (पुं०) 1. ಧನುಸ್ಸು, ಬಿಲ್ಲು. "स्थावरं तु धनुर्गुणी" त्रिकाण्ड०। (वि०) 2. ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣ

ಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. गुणा अस्य सन्ति "इनिः"(५-२-११५)। "नागुणी गुणिनं वेत्ति गुणी गुणिषु मत्सरी। गुणी च गुणरागी च विरलः सरलो जनः"। 3. ರಜ್ಜುಸಹಿತವಾದ. 4. ತಂತುಸಹಿತವಾದ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **गुणिनी ಗುಣಿನೀ.**

गुणीभाव ಗುಣೀಭಾವ(पुं०) ಅಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಆಗುವುದು. "यत्र वस्त्वलङ्काररसादिरूपव्यङ्गचानां रसाभ्यन्तरे गुणीभावः तत्र प्रधानकृत एव व्यवहारः" सा० द०।

गुणीभूत ಗುಣೀಭೂತ (वि०) ಮುಖ್ಯವಲ್ಲದ, ಅಪ್ರಧಾನವಾದ, ಅಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अगुणः गुणः भूतः – गुण + भू "च्विः" (५-४-५०)। ततः "क्तः" (३-२-१०२)। "सर्वैरपि गुणैर्युक्तो निर्वीर्यः किं करिष्यति। गुणीभूता गुणाः सर्वे तिष्ठन्ति हि पराक्रमे" भा० सभा० १६-११।

गुणीभूतव्यङ्गच ಗುಣೀಭೂತವ್ಯಂಗ್ಯ(न०) ಗುಣೀಭೂತವ್ಯಂಗ್ಯಕಾವ್ಯ. ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥವು ಅಪ್ರಧಾನವಾಗಿಯೇ ಇದ್ದು ಚಮತ್ಕಾರಾಧಾಯಕವಾಗಿರುವಲ್ಲಿ ಅದು ಗುಣೀಭೂತವ್ಯಂಗ್ಯಕಾವ್ಯ. "यत्र व्यङ्गचमप्रधानमेव सच्चमत्कारकारणं तद्द्वितीयम्" रसगं०। **उदा**: "रावणविरहज्वालासन्तापितमहयशैलशिखरेषु। शिशिरे सुखं शयानाः कपयः कुप्यन्ति पवनतनयाय"। ಇಲ್ಲಿ ಆಂಜನೇಯನು ಜಾನಕಿಯ ಕುಶಲವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದುದರಿಂದ ಶ್ರೀರಾಮನ ವಿರಹತಾಪವೆಲ್ಲವೂ ಕಡಮೆಯಾಯಿತೆಂಬ ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥವು. ಶಿಶಿರಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಶೈತ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸಹ್ಯಾದ್ರಿ ಶಿಖರದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀರಾಮನ ವಿರಹಜ್ವಾಲೆಯ ಕಾವಿದಿಂದ ಸುಖವಾಗಿ ಮಲಗಿದ್ದ ಕಪಿಗಳು ಆಂಜನೇಯನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೋಪಗೊಂಡವು ಎಂಬ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಗುಣೀಭೂತವಾಗಿ ಚಮತ್ಕಾರಾಧಾಯಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ **ಗುಣೀಭೂತವ್ಯಂಗ್ಯಕಾವ್ಯ.** "अपरं तु गुणीभूतव्यङ्गचं वाच्यादनुत्तमे व्यङ्गचे" सा० द०।

गुणोत्कर्ष ಗುಣೋತ್ಕರ್ಷ(पुं०)1. ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಗುಣಗಳು. गुणानामुत्कर्षः। "मुखादित्वं निवर्त्यैव पद्मादित्वेन रूपणात्। उद्भावितगुणोत्कर्ष तत्त्वापह्नवरूपकम्" काव्या० २-९५। "भूयस्तव गुणोत्कर्षमेते विद्ये करिष्यतः" रामा०।

गुणोदधि ಗುಣೋದಧಿ (वि०) ಗುಣಗಳಿಗೆ ಸಮುದ್ರದಂತಿರುವ, ಗುಣಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದ. गुणानामुदधिः। "गुणोदधिस्त्वं गुणकर्बुरात्मना तिरस्करिण्या पिहितात्मदृष्टिभिः" याद० १४-३७।

गुणोपेत ಗುಣೋಪೇತ (वि०) ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. गुणैरुपेतः। "पुत्रमेवंगुणोपेतं चक्रवर्तिनमाप्नुहि" शाकु० १-११।

गुण्ठन ಗುಂಠನ (न०) 1. ಮುಚ್ಚುವುದು, ಮರೆಮಾಡುವುದು. गुठि (वेष्टने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಬಳಿಯುವುದು, ಹಚ್ಚುವುದು. "अग्निहोत्रं त्रयो वेदास्त्रिदण्डं भस्मगुण्ठनम्" प्रबोध० २-२६। 3. ಸುತ್ತುವರಿಯುವುದು.

गुण्ठित ಗುಂಠಿತ (वि०) 1. ಧೂಳಿನಿಂದ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಬಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. गुठि (वेष्टने) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

गुण्ड ಗುಂಡ (पुं०)1. ಅರೆಯುವುದು, ಪುಡಿಮಾಡುವುದು. गुडि (वेष्टने) + णिच् भावे "अच्" (३-३-५६)। 2. ಕಬ್ಬು. (वि०)3. ಅರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಪುಡಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

गुण्डक ಗುಂಡಕ (पुं०)1. ಧೂಳು. 2. ಚೂರ್ಣ, ಪುಡಿ. 3. ಎಣ್ಣೆಯ ಪಾತ್ರೆ. 4. ಮಧುರಧ್ವನಿ, ಇಂಪಾದ ಮಾತು. (वि०)5. ಮಲಿನವಾದ, ಕೊಳೆಯಾದ. गुडि (वेष्टने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "गुण्डको मलिने धूलौ कलोक्तिस्नेहपात्रयोः" मेदि०।

गुण्डन ಗುಂಡನ (न०) "गुण्ठन" ಪದದ ಅರ್ಥ.

गुण्डित ಗುಂಡಿತ (वि०) 1. ಅರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಪುಡಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಧೂಳಿನಿಂದ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಬಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. गुडि (वेष्टने) "क्तः" (३-२-१०२)।

गुण्य ಗುಣ್ಯ(वि०)1. ಗುಣಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 2. ಎಣಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಗುಣಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ಎಣಿಸಲ್ಪಡುವ. गुण(आमन्त्रणे) + णिच् "यत्"(३-१-९७)। (वि०) 4. ಉತ್ತಮ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. प्रशस्ता गुणा अस्य सन्ति "यप्" (वा० ५-२-१२०)। "दित्सया तदपि पार्थिवोऽर्थिनं गुण्यगुण्य इति न व्यजीगणत्" माघ० १४-४७।

गुत्स ಗುತ್ಸ (पुं०)1. ಗೊಂಚಲು. 2. ಹುಲ್ಲು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಹೊರೆ. 3. ಹಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. 4. ಮಾಚಿಪತ್ರೆ. 5. ಹೂವಿನ ಗೊಂಚಲು. गुध (परिवेष्टने) "सः" (उ० ३-६८)। "गुत्सः स्यात् स्तबके स्तम्बे हारभिद्ग्रन्थिपर्णयोः" मेदि०।

गुत्सक ಗುತ್ಸಕ (पुं०) 1. ಗೊಂಚಲು. 2. ಹೂವಿನ ಗೊಂಚಲು. 3. ಚಾಮರ. 4. ಪುಸ್ತಕದ ಭಾಗ, ಅಧ್ಯಾಯ.

गुत्सार्ध ಗುತ್ಸಾರ್ಧ (पुं०) ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಎಳೆಗಳ ಮುತ್ತಿನ ಹಾರ. "गुत्सगुत्सार्धगोस्तनाः" अम०।

गुद – क्रीडायाम् (भ्वा० आत्म० अक० से०)। गोदते। जुगुदे। अगोदिष्ट। ಕ್ರೀಡಿಸು, ಆಟವಾಡು.

गुद ಗುದ (न०) ಗುದಸ್ಥಾನ, ಮಲದ್ವಾರ, ಅಪಾನದ್ವಾರ. गोदते — गुद (क्रीडायाम्) "कः" (३-१-१३५)।

गुदकील ಗುದಕೀಲ (पुं०) ಅರ್ಶೋರೋಗ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ. गुदे कील इव। "स्थूलकन्दस्तु नात्युष्णः शूरणो गुदकीलहा" सुश्रुत० सूत्र० ४६-३०७।

गुदग्रह ಗುದಗ್ರಹ (पुं०) ಮಲಬದ್ಧತೆ, ಹೊಟ್ಟೆಕಟ್ಟುವುದು. गुदं तद्व्यापारं गृह्णाति — ग्रह (उपादाने) "अच्" (३-१-१३४)।

गुदपाक ಗುದಪಾಕ (पुं०) ಅತಿಸಾರ ಆಮಶಂಕೆ ಮೊದಲಾದ ರೋಗಗಳಿಂದ ಮಲದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಉರಿತ. गुदस्य पाकः।

गुदभ्रंश ಗುದಭ್ರಂಶ (पुं०) ಗುದವು ಜಾರಿಬೀಳುವುದು, ಆಸನದ್ವಾರದ ಮಾಂಸಖಂಡವು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಜಾರುವುದು. गुदस्य भ्रंशः। ದೇಹಬಲವಿಲ್ಲದವನಿಗೆ ಅತಿಸಾರ ಆಮಶಂಕೆ ಹೆಚ್ಚು ಭಾರ ಹೊರುವುದು ಇವುಗಳಿಂದ ಗುದಭ್ರಂಶವುಂಟಾಗುವುದು. "प्रवाहणातिसाराभ्यां निर्गच्छति गुदं बहिः। रूक्षदुर्बलदेहस्य गुदभ्रंशं तमादिशेत्"। "गुदभ्रंशमिमं कृच्छ्रं पानाभ्यङ्गात् प्रसाधयेत्" सुश्रुत०। ಬಹಳ ದಿನಗಳ ಅತಿಸಾರರೋಗವುಳ್ಳವರಿಗೆ ಗುದವು ದುರ್ಬಲವಾಗಿ ಗುದಭ್ರಂಶವಾಗುವುದು. ಗುದವು ದುರ್ಬಲವಾಗಿರುವಾಗ ಪಿಚಕಾರಿಯಿಂದ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ಬಿಡಬೇಕು. "प्रायेण गुददौर्बल्यं दीर्घकालातिसारिणाम्। भवेत्तस्माद्धितं तेषां गुदे तैलावचारणम्" सुश्रुत० उत्तरतं० ४०-११२।

गुदरोग ಗುದರೋಗ (पुं०) ಮಲದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ವ್ಯಾಧಿ. ಇದು ಪಾಪಕಾರ್ಯದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ರೋಗ. "सुरालये जले वापि शकृन्मूत्रं करोति यः। गुदरोगो भवेत्तस्य पापरूपः सुदारुणः"।

गुदस्तम्भ ಗುದಸ್ತಂಭ (पुं०) ಮಲದ್ವಾರದ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ತಡೆಯುವುದು, ಮಲಬದ್ಧತೆ.

गुदाङ्कुर ಗುದಾಂಕುರ (पुं०) ಅರ್ಶೋರೋಗ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ. गुदे अङ्कुर इव।

गुध – परिवेष्टने (दिवा० पर० सक० से०)। गुध्यति। जुगोध। गोधिता। गोधिष्यति। गुध्यतु। अगुध्यत्। गुध्येत्। ಇತ್ಯಾದಿ. ಸುತ್ತುಗಟ್ಟು, ಮರೆಮಾಡು, ಮುಚ್ಚು.

कर्मणि :—गुध्यते। जुगुधे। गोधिता। ಇತ್ಯಾದಿ.

गुधित ಗುಧಿತ (वि०) ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ. गुध (परिवेष्टने) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

गुधेर ಗುಧೇರ (वि०) ರಕ್ಷಕ, ಕಾಪಾಡುವವನು. गुध (परिवेष्टने) "एरक्" (उ० १-६१)।

गुन्दल ಗುಂದಲ (पुं०) ಮದ್ದಳೆಯ ಶಬ್ದ. गुमित्यव्यक्तशब्देन दल्यते — दल (विशरणे) णिच् "अच्" (३-३-५६)। "प्रक्वाणः प्रक्वणस्तन्त्र्याः मर्दलस्य तु गुन्दलः" अभि० चि०।

गुन्द्र ಗುಂದ್ರ (पुं०) 1. ಜಾಗೆ ಬಿದಿರು, ನಾಣಲ ಕಡ್ಡಿ. गुणान् राति — रा (दाने) "कः" (३-२-४)। पृषो०। "अथ तेजनः। गुन्द्रो मुञ्जः शरः" अभि० चि०। (स्त्री०) **गुन्द्रा ಗುಂದ್ರಾ.** 2. ನವಣೆ. 3. ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ, ಕೆಂಪು ಕೊನ್ನಾರಿ. 4. ಕಾಡು ಗೋಧಿ.

गुन्द्रला ಗುಂದ್ರಲಾ (स्त्री०) ಚಕೋರ ಪಕ್ಷಿ.

गुपू – रक्षणे (भ्वा० पर० सक० वे०)। गोपायति। गोपायां चकार, –बभूव, –आस। आयप्रत्ययाभावे जुगोप। गोपायिता, गोपिता, गोप्ता। गोपायिष्यति, गोपिष्यति, गोप्स्यति। गोपायतु। अगोपायत्। गोपायेत्। गोपाय्यात्, गुप्यात्। अगोपायीत्, अगोपीत्, अगौप्सीत्। अगोपायिष्यत्, अगोपिष्यत्, अगोप्स्यत्। ರಕ್ಷಿಸು. ಕಾಪಾಡು.

कर्मणि :—गोपाय्यते, गुप्यते। गोपायां चक्रे, –बभूवे, आसे। जुगुपे। गोपायिता, गोपिता, गोप्ता। गोपायिष्यते, गोपिष्यते, गोप्स्यते। गोपाय्यताम्, गुप्यताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि :—गोपाययति, –ते। गोपयति, –ते। गोपाययां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। गोपयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। गोपाययिता, गोपयिता। गोपाययिष्यति, –ते। गोपयिष्यति, –ते। गोपाययतु, –ताम्। गोपयतु, –ताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

गुप् ಗುಪ್ (वि०) ರಕ್ಷಕ, ಕಾಪಾಡುವವನು. गुपू (रक्षणे) "क्विप्" (३-२-७६)। "नावा स्मरः किं हरभीतिगुप् ते पयोधरे" नैष० ६-६६।

गुपिल ಗುಪಿಲ (पुं०) 1. ರಾಜ, ದೊರೆ. 2. ರಕ್ಷಕ, ಕಾಪಾಡುವವನು. गुपू (रक्षणे) "इलच्" (उ० १-५७)। गुपिलो राजा सि० कौ०।

गुप्त ಗುಪ್ತ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. "अन्यैर्दुरवबोधो यः गुप्त इत्यभिधीयते" इति निरुक्तिः। "गुह्यो गभीरो गहनो

गुप्तश्चक्रगदाधरः" वि० स०। 2. ಯುದ್ಧ. 3. ವೈಶ್ಯರ ಹೆಸರಿಗೆ ಸೇರಿಸುವ ಒಂದು ಉಪಪದ. "गुप्तदासात्मकं नाम प्रशस्तं गुप्तशूद्रयोः"। (स्त्री०) **–प्ता –ಪ್ತಾ.** 4. ನಸುಗುನ್ನಿಗಿಡ. 5. ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಹೆಂಗಸು. "ब्राह्मणीं यद्यगुप्तां तु गच्छेतां वैश्यपार्थिवौ" मनु० ८-३७६। (न०) 6. ರಕ್ಷಣೆ. गुपू (रक्षणे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 7. ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಾಪಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 8. ಗೂಢವಾದ, ರಹಸ್ಯವಾದ. "स गुप्तमूलप्रत्यन्तः शुद्धपार्ष्णिरयान्वितः" रघु० ४-२६। (अव्य०) 9. ರಹಸ್ಯವಾಗಿ.

गुप्तकथा ಗುಪ್ತಕಥಾ (स्त्री०) ರಹಸ್ಯ ಸಮಾಚಾರ, ಗುಟ್ಟಾದ ಸುದ್ದಿ.

गुप्तगति ಗುಪ್ತಗತಿ (पुं०) 1. ಗೂಢಚಾರ. गुप्ता गतिर्यस्य। (वि०) 2. ರಹಸ್ಯವಾದ ಸಂಚಾರವುಳ್ಳ.

गुप्तचर ಗುಪ್ತಚರ (पुं०) 1. ಗೂಢಚಾರ, ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಸೇವಕ, ದೂತ. 2. ಬಲರಾಮ. "संवर्तको गुप्तचरः रुक्मिदार्येककुण्डलः" त्रिकाण्ड०।

गुप्ति ಗುಪ್ತಿ (स्त्री०) 1. ರಕ್ಷಣೆ, ಕಾಪಾಡುವುದು. गुपू (रक्षणे) भावे "क्तिन्" (३-३-९४)। "सर्वस्यास्य च सर्गस्य गुप्त्यर्थं स महाद्युतिः" मनु० १-८७। 2. ಮರೆಮಾಚುವುದು, ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಒಳಗೇ ಅಡಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. "भयगौरवलज्जादेर्हर्षाद्याकार-गुप्तिरवहित्था" सा० द० ३-१५८। 3. ದುರ್ಗವನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಮರೆಮಾಡುವುದು, ಕೋಟೆಯಿಂದ ಮುಚ್ಚುವುದು. "बृहन्मणिशिलासालं गुप्तावपि मनोहरम्" कुमा० ६-३८। 4. ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡುವಿಕೆ. 5. ಕಾರಾಗಾರ, ಬಂದೀಖಾನೆ. "दलितदलकपाटः षट्पदानां सरोजे सरभस इव गुप्ति-स्फोटमर्कः करोति" माघ० ११-६०। 6. ಹಡಗಿನ ಕೆಳಗಿನ ಅಂತಸ್ತು. 7. ಭೂಮಿಯೊಳಗಿನ ಹಳ್ಳ, ಕಸದ ಗುಂಡಿ. 8. ಯೋಗದ ಅಂಗವಾದ ಯಮ. "गुप्तिर्यमे भूगर्तरक्षयोः। कारायाम्" हेम०। 9. ಪಳ್ಳಕ್ಕಾಗಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ತೋಡುವುದು. 10. ಹಡಗಿನ ಬಿರುಕು. 11. ಒಂದು ಮಂತ್ರ ಸಂಸ್ಕಾರ.

गुम्फ ಗುಂಫ (पुं०) 1. ಮಾಲೆಯ ರಚನೆ, ಹೂವನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದು. 2. ಜೋಡಿಸುವುದು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸುವುದು. गुम्फ (ग्रन्थे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 3. ಅಂಗದ, ತೋಳಿನ ಒಂದು ಆಭರಣ. "गुम्फस्तु गुम्फने बाहोरलंकारे च कीर्त्यते" मेदि०। 4. ಮೀಸೆ, ಗಲ್ಲದ ಕೂದಲು.

गुम्फत् ಗುಂಫತ್ (वि०) 1. ಹೂವುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುತ್ತಿರುವ, ಹೂವುಗಳನ್ನು ಪೋಣಿಸುತ್ತಿರುವ. गुम्फ (ग्रन्थे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸುತ್ತಿರುವ.

गुम्फन ಗುಂಫನ (न०) 1. ಶಬ್ದಾರ್ಥಗಳ ಜೋಡಣೆ. 2. ಮಾಲಾರಚನೆ. गुम्फ (ग्रन्थे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

गुम्फना ಗುಂಫನಾ (स्त्री०) 1. ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥಗಳ ಜೋಡಣೆ, ರಮಣೀಯವಾದ ವಾಕ್ಯರಚನೆ. गुम्फ (ग्रन्थे) + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। "वाक्ये शब्दार्थयोः सम्यग्रचना गुम्फना स्मृता"। 2. ಮಾಲೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ರಚನೆ.

गुम्फित ಗುಂಫಿತ (वि०) ಜೋಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. गुम्फ (ग्रन्थे) "क्तः" (३-२-१०२)।

गुम्फितृ ಗುಂಫಿತೃ (वि०) 1. ಜೋಡಿಸುವ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸುವ. 2. ಹೂವುಗಳನ್ನು ಪೋಣಿಸುವ. गुम्फ (ग्रन्थे) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–त्री –ತ್ರೀ.**

गुरी–उद्यमने (तुदा० आत्म० सक० से०)। गुरते। जुगुरे। गुरिता। गुरिष्यते। गुरताम्। अगुरत। ಇತ್ಯಾದಿ. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತು.

कर्मणि :—गूर्यते। जुगुरे। गुरिता। गूर्यताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—गुरितव्यम्। गुरणीयम्। गोर्यम्। गूर्णः। गूर्णवान्। गुरमाणः। गुरितुम्। गूर्णम्, गुरणम्। गुरित्वा। उद्गूर्य।

गुरण ಗುರಣ (न०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವುದು. गुरी (उद्यमने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

गुरमाण ಗುರಮಾಣ (वि०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುತ್ತಿರುವ. गुरी (उद्यमने) कर्त० "शानच्" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् **–माणा –ಮಾಣಾ.**

गुरु ಗುರು (पुं०) 1. ಬೃಹಸ್ಪತಿ, ದೇವತೆಗಳ ಆಚಾರ್ಯ. गृणाति उपदिशति – गॄ (शब्दे) "कुः" उकार अन्तादेशश्च (उ० १-२४)। "गुरुकाव्यानुगां बिभ्रच्चान्द्रीमभिनभः श्रियम्" माघ० २-२। 2. ಆಚಾರ್ಯ, ಉಪಾಧ್ಯಾಯ. "गुरोः सदारस्य निपीड्य पादौ समाप्य सान्ध्यं च विधिं दिलीपः" रघु० २-२३। 3. ತಂದೆ. "स्यान्निषेकादिकृद्गुरुः" अम०। "न केवलं तद्गुरुरेकपार्थिवः क्षितावभूदेकधनुर्धरोऽपि सः" रघु० ३-३१।

4. ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಸಹೋದರ. "उपाध्यायः पिता ज्येष्ठभ्राता चैव महीपतिः। मातुलः श्वशुरस्त्राता मातामहपितामहौ। वर्णज्येष्ठः पितृव्यश्च पुंस्येते गुरवः स्मृताः"। 5. ಪೂಜ್ಯ. ಗೌರವಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದವನು. "प्रत्यग्रहीदग्रजशासनं तदाज्ञा गुरूणां ह्यविचारणीया" रघु० १४-४६। 6. ಉಪದೇಶಕ, ಆತ್ಮವಿದ್ಯೋಪದೇಶಕ. "तौ गुरुर्गुरुपत्नी च प्रीत्या प्रतिननन्दतुः" रघु० १-५७। 7. ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯ. 8. ಸಂಪ್ರದಾಯ ಪ್ರವರ್ತಕ. 9. ಪುರೋಹಿತ. 10. ಪರಮಾತ್ಮ. 11. ಗುರುಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ವರ್ಣ. ದೀರ್ಘವರ್ಣ ಅನುಸ್ವಾರ ಮತ್ತು ವಿಸರ್ಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ವರ್ಣ ಸಂಯುಕ್ತಾಕ್ಷರದ ಹಿಂದಿನ ವರ್ಣ ಇವು ಗುರುಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ವರ್ಣಗಳು. "सानुस्वारो विसर्गान्तो दीर्घो युक्तपरश्च लः। वा पादान्तस्त्वसौ ग्वक्रः" वृ० र०। ಪಾದಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಲಘುವರ್ಣಕ್ಕೆ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ "ಗುರು" ಸಂಜ್ಞೆಯುಂಟು. 12. ಪುಷ್ಯ ನಕ್ಷತ್ರ. 13. ಸೂರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ನವಗ್ರಹಗಳಲ್ಲೊಂದು ಗ್ರಹ. ಗುರುವಿಗೆ ಧನುಸ್ಸು ಮತ್ತು ಮೀನ ರಾಶಿಗಳು ಕ್ಷೇತ್ರಗಳು. ಕರ್ಕಾಟಕ ರಾಶಿಯು ಉಚ್ಚ. ಮಕರವು ನೀಚರಾಶಿ. ರವಿ ಚಂದ್ರ ಕುಜರು ಮಿತ್ರರು. ಶನಿಯು ಸಮ. ಬುಧಶುಕ್ರರು ಶತ್ರುಗಳು. ಗುರುವು ಶುಭ ಗ್ರಹ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. ಪುರುಷಗ್ರಹ. 2, 5, 7, 9 ಮತ್ತು 11 ನೆಯ ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿರುವಾಗ ಗುರುವು ಶುಭಫಲವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. "गुरुरद्रिद्विनवपञ्चमे शुभफलदः, एकादशस्थाः सर्वे" गोचारद०। [ಇನ್ನೂ ವಿವರಕ್ಕೆ "जीव" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] (वि०) 14. ದೊಡ್ಡದಾಗಿರುವ. "अवैमि ते सारमतः खलु त्वां कार्ये गुरुण्यात्मसमं नियोक्ष्ये" कुमा० ३-१३। 15. ಭಾರವಾಗಿರುವ. "गुरुणा स्तनभारेण मुखचन्द्रेण भास्वता" भर्तृ० २-१७। 16. ಅಧಿಕವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ, ಅತಿಯಾದ. "गुरुसमीरसमीरितभूधरा इव गजा गगनं विजगाहिरे" कुमा० १४-५०। 17. ದುಷ್ಕರವಾದ, ಕಷ್ಟವಾದ. 18. ಉದ್ದವಾದ, ದೀರ್ಘವಾದ, ದೊಡ್ಡದಾದ. 19. ಬಲಶಾಲಿಯಾದ. 20. ಕಠಿನವಾದ, ಜೀರ್ಣವಾಗದಿರುವ. 21. ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ. "गुरुर्निषेकादिकरे पुरोधसि बृहस्पतौ। पित्रादौ ना बृहत्ख्यातदुर्भरेषु च स त्रिषु" नानार्थर०। स्त्रियाम् वा "ङीप्" (४-१-४४)। **गुर्वी ಗುರ್ವೀ.** "तेन धूर्जगतो गुर्वी सचिवेषु निचिक्षिपे" रघु० १-३४।

गुरुकर्मन् ಗುರುಕರ್ಮನ್ (न०) 1. ಆಚಾರ್ಯನ ಕೆಲಸ, ಗುರುವಿನ ಕಾರ್ಯ. गुरोः कर्म। "तथा गुरुकर्मसु" आप० ध० १-२-२४। 2. ದೊಡ್ಡ ಕಾರ್ಯ. गुरु कर्म।

गुरुकार ಗುರುಕಾರ (पुं०) ಅರ್ಚನೆ, ಪೂಜೆ.

गुरुकार्य ಗುರುಕಾರ್ಯ (न०) 1. ಆಚಾರ್ಯನ ಕೆಲಸ. 2. ದೊಡ್ಡಕಾರ್ಯ, ಅತಿಮುಖ್ಯವಾದ ಕೆಲಸ.

गुरुकुल ಗುರುಕುಲ (न०) ಗುರುವಿನ ಮನೆ. गुरोः कुलम्।

गुरुकुलवास ಗುರುಕುಲವಾಸ (पुं०) ಆಚಾರ್ಯನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವುದು. ಪೂರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯನ ಮನೆಯಲ್ಲೇ ವಾಸಮಾಡುತ್ತ ಆಚಾರ್ಯನ ಸೇವೆಮಾಡಿ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುವ ಪದ್ಧತಿಯಿತ್ತು.

गुरुकुलवासिन् ಗುರುಕುಲವಾಸಿನ್ (पुं०) ಗುರುವಿನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ. गुरुकुले वसति—वस (निवासे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

गुरुकृत ಗುರುಕೃತ (वि०) ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರಶಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟ.

गुरुक्रम ಗುರುಕ್ರಮ (पुं०) ಗುರುವಿನ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಬಂದ ಉಪದೇಶ, ವಂಶಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಬಂದ ಉಪದೇಶ. गुरुरेव क्रमो यत्र।

गुरुघ्न ಗುರುಘ್ನ (पुं०) 1. ಬಿಳಿ ಸಾಸವೆ. गुरुं गुरुतां हन्ति — हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)। (वि०) 2. ಗುರುವನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವ.

गुरुजन ಗುರುಜನ (पुं०) 1. ಪೂಜ್ಯ. ಗೌರವಾರ್ಹ. 2. ಹಿರಿಯವನು, ದೊಡ್ಡವನು, ತಾಯಿ ತಂದೆ ಮೊದಲಾದವರು. "इतस्तपस्विकार्यम् इतो गुरुजनाज्ञा" शाकु० २।

गुरुतम ಗುರುತಮ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. (वि०) 2. ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಗೌರವಿಸಬೇಕಾದ ತಾಯಿ ತಂದೆ ಮತ್ತು ಆಚಾರ್ಯ. अतिशयेन गुरुः "तमप्"। "त्रयः पुरुषस्यातिगुरवो भवन्ति माता पिताचार्यश्च"। 3. ಬಹಳ ಭಾರವಾದ. 4. ಬಹಳ ಮುಖ್ಯವಾದ.

गुरुतर ಗುರುತರ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಪೂಜ್ಯರಾದ. 2. ಹೆಚ್ಚು ಭಾರವಾದ. 3. ಹೆಚ್ಚು ಮುಖ್ಯವಾದ. अनयोरतिशयेन गुरुः "तरप्"।

गुरुतल्प ಗುರುತಲ್ಪ (न०) 1. ಆಚಾರ್ಯನ ಹಾಸಿಗೆ. 2. ಆಚಾರ್ಯನ ಪತ್ನಿ, ಗುರುಪತ್ನಿ. गुरोस्तल्पम्। (वि०) 3. ಆ ಗುರುಪತ್ನಿಯೊಡನೆ ಸಂಭೋಗಮಾಡುವವನು. "तल्पं शय्याट्टदारेषु" अम०। ಇದು ಮಹಾಪಾತಕಗಳ

ಲ್ಲೊಂದು. "ब्रह्महत्या सुरापानं गुरुतल्पगमनं ब्राह्मणस्वर्णापहरणं द्विजातीनां महापातकम्" इति च्यवनः।

गुरुतल्पग ಗುರುತಲ್ಪಗ (वि०) ಗುರುಪತ್ನಿಯೊಡನೆ ಸಂಭೋಗಮಾಡುವವನು. ಇವನೊಬ್ಬ ಮಹಾಪಾತಕಿ. गुरोस्तल्पं भार्यां गच्छति — गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। "णिनिः" (३-१-१३४)। **–गामिन् –ಗಾಮಿನ್.** ಪಿತೃಷ್ವಸೃ (ಸೋದರತ್ತೆ) ಮೊದಲಾದವರಲ್ಲಿ ಸಂಭೋಗ ಮಾಡುವವನೂ ಗುರುತಲ್ಪಗಾಮಿ. "पितुः स्वसारं मातुश्च मातुलानीं स्नुषामपि। मातुः सपत्नीं भगिनीमाचार्यतनयां तथा। आचार्यपत्नीं स्वसुतां गच्छंस्तु गुरुतल्पगः" याज्ञ० ३-२३२, ३३।

गुरुतल्पिन् ಗುರುತಲ್ಪಿನ್ (वि०) ಗುರುಪತ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸುವವನು. गुरोस्तल्पं भार्यास्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "गुरुतल्प्यभिभाष्यैनस्तप्ते स्वप्यादयोमये" मनु० ११-१०३।

गुरुता ಗುರುತಾ (स्त्री०) 1. ಭಾರವಾಗಿರುವಿಕೆ, ತೂಕವಾಗಿರುವಿಕೆ. गुरोर्भावः "तल्" (५-१-११९)। "यातं यच्च नितम्बयोर्गुरुतया मन्दं विलासादिव" शाकु० २-२। 2. ಆವಶ್ಯಕತೆ, ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ. "अवधार्य कार्यगुरुतामभवन्न भयाय सान्द्रतमसन्तमसम्" माघ० ९-२२।

गुरुत्व ಗುರುತ್ವ (न०) 1. ಭಾರವಾಗಿರುವಿಕೆ, ತೂಕವಾಗಿರುವಿಕೆ. गुरोर्भावः "त्वः" (५-१-११९)। 2. ಮೇಲಿನಿಂದ ವಸ್ತುವು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳಲು ಕಾರಣವಾದ ವಸ್ತುವಿನ ಒಂದು ಧರ್ಮ. "आद्यपतनसमवायिकारणं गुरुत्वम्"। ಈ ಗುರುತ್ವವು ಅತೀಂದ್ರಿಯವಾದುದು. 3. ಗೌರವ, ಪೂಜ್ಯತೆ. 4. ಮರ್ಯಾದೆ, ಗಣ್ಯತೆ. 5. ಹಿರಿಯತನ, ದೊಡ್ಡತನ. 6. ಬೃಹತ್ತ್ವ, ದೊಡ್ಡದಾಗಿರುವಿಕೆ. 7. ತಂದೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ. "मेने परार्ध्यमात्मानं गुरुत्वेन जगद्गुरोः" रघु० १०-६४। 8. ಆಚಾರ್ಯನಾಗಿರುವಿಕೆ.

गुरुदक्षिणा ಗುರುದಕ್ಷಿಣಾ (स्त्री०) ಗುರುವಿನ ಕಾಣಿಕೆ. ಗುರುವಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವ ಸಂಭಾವನೆ. गुरोर्दक्षिणा। "उपात्तविद्यो गुरुदक्षिणार्थी कौत्सः प्रपेदे वरतन्तुशिष्यः" रघु० ५-१।

गुरुदिन ಗುರುದಿನ (न०) ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ದಿವಸ, ಗುರುವಾರ. गुरोर्दिनम्।

गुरुदैवत ಗುರುದೈವತ (पुं०) ಪುಷ್ಯ ನಕ್ಷತ್ರ. गुरुर्देवतमस्य।

गुरुपत्नी ಗುರುಪತ್ನೀ (स्त्री०) ಗುರುವಿನ ಹೆಂಡತಿ. गुरोः पत्नी।

गुरुपत्र ಗುರುಪತ್ರ (न०) 1. ತಗರ. (स्त्री०) **–पत्रा –ಪತ್ರಾ.** 2. ಹುಣಿಸೆಮರ.

गुरुपुत्र ಗುರುಪುತ್ರ (पुं०) 1. ಗುರುವಿನ ಮಗ, ಉಪಾಧ್ಯಾಯನ ಮಗ. गुरोः पुत्रः। ಗುರುಪುತ್ರನಲ್ಲೂ ಗುರುವಿನಂತೆ ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ವರ್ತಿಸಬೇಕು. "श्रेयःसु गुरुवद्वृत्तिं नित्यमेव समाचरेत्। गुरुपुत्रेषु चार्येषु गुरोश्चैव स्वबन्धुषु" मनु० २-२०७। 2. ಪಿತೃವ್ಯ ಮಾತುಲ ಮಾತಾಮಹ ಮುಂತಾದ ಹಿರಿಯರ ಮಕ್ಕಳು.

गुरुप्रसाद ಗುರುಪ್ರಸಾದ (पुं०) ಗುರುವಿನ ಅನುಗ್ರಹ, ಗುರುವಿನ ಒಲವು, ಗುರುವಿನ ದಯೆ. गुरोः प्रसादः।

गुरुप्रिय ಗುರುಪ್ರಿಯ (पुं०) ಗುರುವಿನ ಪ್ರೀತಿಗೆ ಪಾತ್ರನಾದ.

गुरुभ ಗುರುಭ (न०) 1. ಗುರುದೇವತಾಕವಾದ ಪುಷ್ಯ ನಕ್ಷತ್ರ. 2. ಗುರುವು ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿರುವ ಧನುಸ್ಸು ಮತ್ತು ಮೀನ ರಾಶಿಗಳು.

गुरुभार्या ಗುರುಭಾರ್ಯಾ (स्त्री०) ಗುರುಪತ್ನಿ, ಗುರುವಿನ ಹೆಂಡತಿ.

गुरुमत् ಗುರುಮತ್ (वि०) ಗುರುವರ್ಣದೊಡನೆ ಕೂಡಿದ, ಗುರುವರ್ಣಸಹಿತವಾದ. गुरुः गुरुवर्णोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "इजादेश्च गुरुमतोऽनृच्छः" पा० सू० ३-१-३६। (स्त्री०) **–मती –ಮತೀ.** ಗರ್ಭಿಣಿ, ಬಸಿರು ಹೆಂಗಸು.

गुरुमर्दल ಗುರುಮರ್ದಲ (पुं०) ಢಿಮಿಕಿಯೆಂಬ ಒಂದು ವಾದ್ಯ.

गुरुरत्न ಗುರುರತ್ನ (न०) 1. ಪುಷ್ಪರಾಗ. 2. ಗೋಮೇದ ರತ್ನ. गुरोः प्रियं रत्नम्।

गुरुराहु ಗುರುರಾಹು (पुं०) ಗುರು ಮತ್ತು ರಾಹುಗಳ ಯೋಗ, ಗುರು ರಾಹುಗಳು ಒಂದೇ ರಾಶಿಯಲ್ಲಿರುವುದು. ಗುರು ರಾಹುಗಳು ಒಂದೇ ರಾಶಿಯಲ್ಲಿರುವಾಗ ಶುಭ ಕಾರ್ಯವು ನಿಷಿದ್ಧ. "एकराशौ स्थितौ स्यातां यदि राहुबृहस्पती। विवाहव्रतयज्ञादि सर्वं तत्र विवर्जयेत्"।

गुरुवत् ಗುರುವತ್ (अव्य०) ಗುರುವಿನಂತೆ. गुरुणा तुल्यम्। "अध्यापयन् गुरुसुतो गुरुवन्मानमर्हति" मनु० २-२०८।

गुरुवर्तिन् ಗುರುವರ್ತಿನ್ (पुं०) ಗುರುವಿನ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು, ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ, ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ. गुरौ गुरुकुले वर्तते — वृतु (वर्तने) "णिनिः" (३-१-१३४)।

गुरुवार ಗುರುವಾರ, –वासर –ವಾಸರ (पुं०) ಬೃಹಸ್ಪತಿವಾರ. गुरोः वारः वासरो वा।

गुरुवृत्ति ಗುರುವೃತ್ತಿ (स्त्री०) ಆಚಾರ್ಯನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶಿಷ್ಯನ ನಡತೆ. गुरौ वृत्तिः। ಶಿಷ್ಯನು ಯಾವಾಗಲೂ ಗುರುವಿನ ಹಿತವನ್ನು ಬಯಸಬೇಕು. ಗುರುವು ಹೇಳದಿದ್ದರೂ ತನ್ನ ವ್ಯಾಸಂಗದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾಗಿರಬೇಕು. ಗುರುವಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತ್ರಿಕರಣಶುದ್ಧಿಯಿಂದ ಇರಬೇಕು. ಗುರುವಿನ ಎದುರಿಗೆ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಆಡಂಬರವನ್ನೂ ತೋರಿಸಕೂಡದು. ಗುರುವಿನ ಅಪ್ಪಣೆಯಿಲ್ಲದೆ ಅವರೆದುರಿಗೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಕೂಡದು. ಗುರುವನ್ನು ಯಾರಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವಾಗಲೂ ದೂಷಿಸಕೂಡದು. ಯಾರು ದೂಷಿಸಿದರೂ ಅದನ್ನು ಕಿವಿಯಿಂದ ಕೇಳಲೂಕೂಡದು. ಗುರುವಿನ ಹೆಸರನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕರೆಯಕೂಡದು. "आत्मनाम गुरोर्नाम नामातिकृपणस्य च। श्रेयस्कामो न गृह्णीयात् ज्येष्ठापत्यकलत्रयोः"। ಗುರುವಿನಲ್ಲಿ ಭಯಭಕ್ತಿ ವಿನಯಾದಿಗಳಿಂದ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಇತ್ಯಾದಿ. "पितुर्दशगुणा माता गौरवेणेति निश्चितम्। मातुः शतगुणः पूज्यो ज्ञानदाता गुरुः प्रभो" तन्त्रसा०। "नोदितो गुरुणा नित्यमप्रचोदित एव वा। कुर्यादध्ययने यत्नमाचार्यस्य हितेषु च। स्थास्यतामिति चोक्तः सन्नासीताभिमुखं गुरोः। हीनान्नवस्त्रवेषः स्यात् सर्वदा गुरुसन्निधौ। गुरोर्यत्र परीवादो निन्दा वापि प्रवर्तते। कर्णौ तत्र पिधातव्यौ गन्तव्यं वा ततोऽन्यतः" मनु० २।

गुरूत्तम ಗುರೂತ್ತಮ (वि०) ಅತ್ಯಂತ ಪೂಜ್ಯನಾದ, ಪರಮಪೂಜ್ಯನಾದ. गुरुषु उत्तमः।

गुर्जर ಗುರ್ಜರ (पुं० ब० व०) 1. ಗುರ್ಜರ ದೇಶ. 2. ಗುರ್ಜರ ದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವರು.

गुर्विणी ಗುರ್ವಿಣೀ (स्त्री०) ಗರ್ಭಿಣಿ, ಬಸಿರುಹೆಂಗಸು. गुरुः अलघुर्गर्भोऽस्या अस्ति "इनिः" (५-२-११६)। "ङीप्" (४-१-५)।

गुर्वी ಗುರ್ವೀ (स्त्री०) ಗರ್ಭಿಣಿ, ಬಸಿರುಹೆಂಗಸು.

गुल ಗುಲ (पुं०) 1. ಬೆಲ್ಲ. (स्त्री०) **–ला –ಲಾ.** 2. ಕಳ್ಳಿಗಿಡ. **–ली –ಲೀ.** 3. ಗುಳಿಗೆ, ಮಾತ್ರೆ. 4. ಒಂದು ರೋಗ, ಸಿಡುಬು. "गुलः स्यादैक्षवे पुमान्। गुली तु गुटिकारोगभिदोः स्नुहचां गुला स्मृता" मेदि०।

गुलिका ಗುಲಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಗೋಲಿ, ಗುಂಡು. 2. ಗುಳಿಗೆ, ಮಾತ್ರೆ. गुडः गोलाकारोऽस्त्यस्याः "ठन्" (५-२-११५)। 3. ಒಂದು ವಿಧ ರೋಗ, ಸಿಡುಬು ರೋಗ.

गुली ಗುಲೀ (स्त्री०) "गुल" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

गुलिङ्क ಗುಲಿಂಕ (पुं०) ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ.

गुलुच्छ ಗುಲುಂಛ (पुं०) ಗೊಂಚಲು. गुच्छ पृषो०। "गुच्छो गुलुच्छः क्षेपः स्यात्" त्रिकाण्ड०।

गुल्फ ಗುಲ್ಫ (पुं०) ಕಾಲಿನ ಗಂಟು, ಕಾಲಿನ ಹರಡು. गलति — गल (अदने) "फक्" उकारश्च (उ० ५-२६)। "आगुल्फकीर्णापणमार्गपुष्पम्" कुमा० ७-५५।

गुल्फजाह ಗುಲ್ಫಜಾಹ (न०) ಕಾಲಿನ ಗಂಟುಗಳ ತಳಭಾಗ. गुल्फस्य मूलम् "जाहच्" (५-२-२४)।

गुल्म ಗುಲ್ಮ (पुं०) 1. ಮಧ್ಯದ ದೂಲವಿಲ್ಲದ ಗಿಡ. गुडति — गुड (रक्षायाम्) "मन्" बाहु०। 2. ಲತೆ ಹುಲ್ಲು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಪೊದರು. "प्रच्छन्नस्तरुगहनैः सगुल्मजालैर्लक्ष्मीवाननुपदमस्य संप्रतस्थे" किरा० १२-५४। 3. ಸೇನೆಗಳ ಗುಂಪು, 45 ಪದಾತಿ (ಕಾಲಾಳು) ಗಳು 27 ಕುದುರೆಗಳು 9 ರಥಗಳು 9 ಆನೆಗಳು ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸೇನೆಗಳ ಸಮೂಹ. 4. ಸುಂಕದ ಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿರುವ ಕಾವಲು ಸೈನ್ಯ. 5. ಹೊಟ್ಟೆಯ ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಮಾಂಸಗ್ರಂಥಿ, ಪ್ಲೀಹ. 6. ಪ್ಲೀಹರೋಗ, ಹೊಟ್ಟೆಯ ಎಡಭಾಗದ ಮಾಂಸಗ್ರಂಥಿಯು ಬೆಳೆದು ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ರೋಗ. ಹೃದಯ ಮತ್ತು ಬಸ್ತಿ (ಹೊಕ್ಕಳ ಕೆಳಭಾಗ) ಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ವಾತಾಧಿಕ್ಯದಿಂದ) ಚಲಿಸುತ್ತಲೂ (ವಾತವು ಕಡಮೆಯಾಗಿರುವಾಗ) ಒಂದೇ ಕಡೆ ಇರುವುದಾಗಿಯೂ ಕೆಲವು ವೇಳೆ ದೊಡ್ಡದಾಗಿಯೂ ಕೆಲವು ಕಾಲ ಚಿಕ್ಕದಾಗಿಯೂ ವಿಚಿತ್ರವ್ಯಾಪಾರವುಳ್ಳ ವರ್ತುಲವಾದ ಮಾಂಸಗ್ರಂಥಿಯೇ ಗುಲ್ಮವ್ಯಾಧಿ. "हृद्बस्त्योरन्तरे ग्रन्थिः संचारी यदि वाऽचलः। चयापचयवान् वृत्तः स गुल्म इति कीर्तितः" सुश्रुत० उत्तरतं० ४२-४। "गुपितानिलमूलत्वाद्गूढमूलोदयादपि। गुल्मवद्वा विशालत्वाद्गुल्म इत्यभिधीयते" सुश्रुत० उत्तरतं० ४२-५। ವಾತಜ, ಪಿತ್ತಜ, ಕಫಜ, ಕ್ಷತಜಗಳೆಂದು ಗುಲ್ಮ ರೋಗವು ಅನೇಕ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಬರುವುದು.

गुल्ममूल ಗುಲ್ಮಮೂಲ (न०) ಹಸಿಶುಂಠಿ. गुल्म इव मूलमस्य।

गुल्मिन् ಗುಲ್ಮಿನ್ (वि०) 1. ಗುಲ್ಮರೋಗವುಳ್ಳವನು. गुल्मोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "पेया वातहरैः सिद्धाः कौलत्थाः संस्कृता रसाः। खलाः सपञ्चमूलाश्च गुल्मिनां भोजने हिताः" सुश्रुत० उत्तरतं० ४२-५४। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **गुल्मिनी ಗುಲ್ಮಿನೀ.** 2. ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹರಡುವ ದ್ರಾಕ್ಷಿಯ ಬಳ್ಳಿ, ವೀಳೆಯದೆಲೆಯ ಬಳ್ಳಿ ಮುಂತಾದುವು. "पित्तवद्रक्तगुल्मिन्या नार्याः कार्यः क्रियाविधिः" सुश्रुत० उत्तरतं० ४२-१९।

गुल्मी ಗುಲ್ಮೀ (स्त्री०) 1. ನೆಲ್ಲಿಮರ. 2. ಯಾಲಕ್ಕಿಗಿಡ. 3. ವಸ್ತ್ರಗೃಹ, ಡೇರೆ. गुल्मः तदाकारफलम् अस्ति "अच्" (५-२-१२७)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)।

गुवाक ಗುವಾಕ (पुं०) ಅಡಕೆಮರ. गुवन्त्यनेन — गु (पुरीषोत्सर्गे) "आकः" (उ० ४-१५)। निपा०। बाहु० दीर्घः **गूवाकः ಗೂವಾಕಃ.**

गुह ಗುಹ (पुं०) 1. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಸ್ಕಂದ, ಷಣ್ಮುಖ. गूहति देवसेनाम्—गुहू (संवरणे) "कः" (३-१-१३५)। "गुहोऽपि येषां प्रथमाप्तजन्मनां न पुत्रवात्सल्यमपाकरोति" कुमा० ५-१४। 2. ವಿಷ್ಣು. गूहति रक्षति—गुहू "कः"। "रक्षतीति गुहः स्मृतः" इति निरुक्तिः। "करणं कारणं कर्ता विकर्ता गहनो गुहः" वि० स०। 3. ಶ್ರೀರಾಮನ ಮಿತ್ರನಾದ ಒಬ್ಬ ನಿಷಾದ ರಾಜ, ಶೃಂಗಬೇರಪುರದ ದೊರೆ. "आससाद महावीरः शृङ्गवेरपुरं प्रति। यत्र राजा गुहो नाम रामस्यात्मसमः सखा" रामा०। 4. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. (स्त्री०) **–हा –ಹಾ.** 5. ನರಿಬಾಲದ ಗಿಡ. 6. ಪರ್ವತದ ಅಕೃತ್ರಿಮವಾದ ಬಿಲ. 7. ಗುಹೆ, ಗವಿ. "गुहाया निरगाद्वाली सिंहो मृगमिव द्युवन्" भट्टि० ६-११८। 8. ಹೃದಯ. 9. ಮಾಯೆ. 10. ಬುದ್ಧಿ.

गुहषष्ठी ಗುಹಷಷ್ಠೀ (स्त्री०) ಸ್ಕಂದಷಷ್ಠಿ, ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷ ಮಾಸದ ಶುಕ್ಲ ಷಷ್ಠಿ.

गुहाचर ಗುಹಾಚರ (न०) ಪರಬ್ರಹ್ಮ. गुहायां बुद्धौ विषयतया चरति — चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)।

गुहाशय ಗುಹಾಶಯ (पुं०) 1. ಮೂಷಿಕ, ಇಲಿ. गुहायां शेते—शीङ् (स्वप्ने) "अच्" (३-२-१५)। 2. ಹುಲಿ, ಸಿಂಹ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು. 3. ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮ. "श्रुतं मया सिद्धजनादिह स्वयं गुहाशयः प्राप्स्यति ते गुहामिति" याद० १४-२७। 4. ಪ್ರಾಣ. ನಿದ್ರಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಸುಖವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.

गुहाहित ಗುಹಾಹಿತ (पुं०) ಪರಮೇಶ್ವರ, ಹೃದಯ ಕುಹರದಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನದಿಂದ ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪರಮಾತ್ಮ. गुहायामाहितः।

गुहू– संवरणे (भ्वा० उभ० सक० वे०)। गूहति, –ते। जुगूह जुगुहतुः जुगुहुः। जुगुहे जुगुहाते जुगुहिरे। गूहिता, गोढा। गूहिष्यति, –ते। घोक्ष्यति, –ते। गूहतु, –ताम्। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ಮುಚ್ಚು, ಮರೆಮಾಡು. "गूहिष्यामि क्षितिं कृत्तैरद्य गात्रैर्वनौकसाम्" भट्टि० १६-४१। 2. ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡು, ಮರೆಮಾಡು. "आकारो गूहितुं शक्यः" भा०। 3. ರಕ್ಷಿಸು, ಕಾಪಾಡು.

कर्मणि:—गुह्यते। गुह्यताम्। अगुह्यत। गुह्येत। अगूहि। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि:—गूहयति, –ते। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—गूहितव्यम्, गोढव्यम्। गूहनीयम्। गुह्यम्, गोह्यम्। गूढः। गूढवान्। गूहन्, गूहन्ती। गूहमानः। गूहितुम्, गोढुम्। गूढम्। गूहनम्। गुहित्वा, गूहित्वा, गूढ्वा। निगुह्य।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು:

(1) उप+गुहू=उपगूहति। उपगूहनम्। ಆಲಿಂಗಿಸು, ಅಪ್ಪಿಕೊ. "भुजान्तरेणोपजुगूह सादरम्" याद० १४-५४।

(2) नि+गुहू = निगूहति। निगूहनम्। ಮುಚ್ಚು, ಮರೆಮಾಡು.

गुहेर ಗುಹೇರ (पुं०) 1. ಲೋಹಕಾರ, ಕಂಚುಗಾರ. 2. ರಕ್ಷಕ. गुहू (संवरणे) "एरक्" (उ० १-६१)।

गुह्य ಗುಹ್ಯ (पुं०) 1. ಕಪಟ, ಆಮೆ. गुहामर्हति "यत्" (५-१-६६)। 2. ವಿಷ್ಣು. गुह्यते संव्रियते परमोपनिषद्विषयेण वपुषा। "पञ्चोपनिषदङ्गेन गूढत्वात् गुह्य उच्यते" इति निरुक्तिः। "गुह्यो गभीरो गहनो गुप्तश्चक्रगदाधरः" वि० स०। 3. ಅಹಂಕಾರ. (न०) 4. ರಹಸ್ಯ. 5. ಉಪಸ್ಥ, ಹೆಂಗಸು ಮತ್ತು ಗಂಡಸರ ಚಿಹ್ನ, ಯೋನಿ ಮತ್ತು ಶಿಶ್ನ. गुहू (संवरणे) "क्यप्" (वा० ६-१-७१)। "गुह्यं रहस्युपस्थे च गुह्यः कमठदम्भयोः" मेदि०।

गुह्यक ಗುಹ್ಯಕ (पुं०) ಯಕ್ಷ, ಕುಬೇರನ ಅನುಚರ, ದೇವಯೋನಿವಿಶೇಷ. गूहति रक्षति निधिं — गुहू (संवरणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। पृषो०। "शिलोच्चयं चारुशिलोच्चयं तमेष क्षणान्नेष्यति गुह्यकस्त्वाम्" किरा० ३-२९। "इत्यौत्सुक्यादपरिगणयन् गुह्यकस्तं ययाचे" मेघ० १-५।

गुह्यकेश्वर,र ಗುಹ್ಯಕೇಶ್ವರ (पुं०) ಯಕ್ಷರ ಅಧಿಪತಿಯಾದ ಕುಬೇರ. गुह्यकानामीश्वरः।

गुह्यगुरु ಗುಹ್ಯಗುರು (पुं०) ಪರಶಿವ, ಈಶ್ವರ.

गुह्यदीपक ಗುಹ್ಯದೀಪಕ (पुं०) ಖದ್ಯೋತ, ಮಿಂಚುಹುಳು. गुह्यः सन् दीपयति — दीपी (दीप्तौ) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

गुह्यनिष्यन्द ಗುಹ್ಯನಿಷ್ಯಂದ (पुं०) ಮೂತ್ರ. गुह्यात् उपस्थात् निष्यन्दते — नि + स्यन्दू (प्रस्रवणे) "अच्" (३-१-१३४)।

गुह्यपुष्प ಗುಹ್ಯಪುಷ್ಪ (पुं०) ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಅರಳಿಮರ. गुह्यं पुष्पमस्य।

गुह्यभाषित ಗುಹ್ಯಭಾಷಿತ(न०)1. ಮಂತ್ರ. 2. ರಹಸ್ಯವಾದ ಮಾತು. गुह्यं गुप्तं भाषितम्।

गूढ ಗೂಢ (वि०)1. ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಚ್ಚಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. गुहू (संवरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "तस्य संवृत-मन्त्रस्य गूढाकारेङ्गितस्य च" रघु० १-२०। 2. ಮರೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ರೂಪವನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿರುವ, ರೂಪವನ್ನು ಮರೆಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ. "तान्विदित्वा सुचरितैर्गूढैस्तत्कर्मकारिभिः" मनु० ९-२६१। 4. ರಹಸ್ಯವಾದ, ಬಹಳ ಗುಟ್ಟಾದ. "गूढं नूपुरशब्दमात्रमपि मे कान्तं श्रुतौ पातयेत्" विक्र० ३-१५। 5. ಅಗೋಚರವಾದ, ಕಾಣದಿರುವ. "कामिनीकुचकलशवत् गूढं चमत्करोति" सा० द०। (क्रि० वि०)6. ರಹಸ್ಯವಾಗಿ. "द्वयोर्नायिकयोर्बहिर्दर्शितानुरागोऽन्यस्यां नायिकायां गूढं विप्रियमाचरति" सा० द०।

गूढचार ಗೂಢಚಾರ (पुं०) 1. ರಹಸ್ಯಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಯುಕ್ತನಾದವನು. चरति — चर (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। गूढः चारः। (वि०) 2. ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು. गूढं चरति।

गूढचारिन् ಗೂಢಚಾರಿನ್ (वि०) ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು, ಚೌರ್ಯಾದಿಭಯದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ತಿರುಗಾಡುವವನು. गूढं चरति — चर (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)।

गूढज ಗೂಢಜ (पुं०) ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧ ಪುತ್ರರಲ್ಲೊಬ್ಬ. ["गूढोत्पन्न" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

गूढनीड ಗೂಢನೀಡ(पुं०) ಖಂಜನಪಕ್ಷಿ, ಕಾಲಿಗೆ ಸೊಗಸಿನ ಹಕ್ಕಿ, ದಾಸರಿಹಕ್ಕಿ. गूढं नीडं यस्य। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-६३)। **–नीडी –ನೀಡೀ.**

गूढपत्र ಗೂಢಪತ್ರ(पुं०)1. ಅಂಕೋಲೆ ಮರ. 2. ಮುಳ್ಳು ಅಜ್ಜಿಗಿಡ.

गूढपथ ಗೂಢಪಥ(पुं०)1. ರಹಸ್ಯವಾದ ದಾರಿ, ಸುರಂಗದ ದಾರಿ, ಕಿರುದಾರಿ. गूढःपन्थाः। 2. ಮನಸ್ಸು, ಅಂತಃಕರಣ. गूढः पन्थाः यस्य।

गूढपाद् ಗೂಢಪಾದ್ (पुं०) ಸರ್ಪ, ಹಾವು. गूढाः पादा यस्य। पृषो०। स्त्रियाम् "ङीप्" पादस्य लोपश्च (५-४-१३९)। पादः पत् (६-४-१३०)। **–पदी –ಪದೀ.**

गूढपाद ಗೂಢಪಾದ (पुं०) 1. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. गूढाः पादा यस्य। (वि०)2. ಮುಚ್ಚಿದ ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ, ಮರೆಮಾಡಿದ ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ. "उपानद्गूढपादश्च" हितो०।

गूढपुरुष ಗೂಢಪುರುಷ (पुं०) ರಹಸ್ಯಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಯುಕ್ತನಾದ ಸೇವಕ. गूडश्चासौ पुरुषश्च।

गूढमार्ग ಗೂಢಮಾರ್ಗ (पुं०) ರಹಸ್ಯವಾದ ಮಾರ್ಗ, ಭೂಮಿಯೊಳಗೆ ಸುರಂಗದ ಮಾರ್ಗ. गूढो मार्गः।

गूढमैथुन ಗೂಢಮೈಥುನ (पुं०) ವಾಯಸ. ಕಾಗೆ. गूढं रहस्यं मैथुनं यस्य। "काको रतज्वरः सूत्री श्रावको गूढमैथुनः" त्रिकाण्ड०।

गूढवर्चस् ಗೂಢವರ್ಚಸ್ (पुं०) ಮಂಡೂಕ. ಕಪ್ಪೆ. गूढं वर्चोऽस्य। "व्यङ्गस्तु नन्दको भेको गूढवर्चाः कृतालयः" त्रिकाण्ड०।

गूढव्यङ्ग्या ಗೂಢವ್ಯಂಗ್ಯಾ (स्त्री०) ಅಲಂಕಾರಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಜನಲಕ್ಷಣಾಭೇದವಾದ ವ್ಯಂಗ್ಯದ ಒಂದು ಭೇದ. ಎಂಟು ವಿಧವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಯೋಜನ ಲಕ್ಷಣೆಯು ಮತ್ತೆ ಗೂಢವ್ಯಂಗ್ಯ ಅಗೂಢ ವ್ಯಂಗ್ಯಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ["ಅಗೂಢವ್ಯಂಗ್ಯ"ಕ್ಕೆ "अगूढ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಭಾವನೆಯಿಂದ ಪರಿಪಕ್ವಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ವೇದ್ಯವು "ಗೂಢವ್ಯಂಗ್ಯ". गूढं वाक्यार्थभावनापरिपक्वबुद्धिमात्रवेद्यं व्यङ्ग्यं यत्र। "उपकृतं बहु तत्र किमुच्यते सुजनता प्रथिता भवता परम्। विदधदीदृशमेव सदा सखे सुखितमास्स्व ततः शरदां शतम्"। ಇಲ್ಲಿ ಅಪಕಾರಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುವಾಗ उपकृतं सुजनता सुखितं ಈ ಪದಗಳ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಬಾಧವು ಬಂದು ವಿಪರೀತಲಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ಅಪಕಾರಾತಿಶಯವು ವ್ಯಂಗ್ಯಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ತೋರುವುದು. ಈ ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥವು ಪರಿಣತಬುದ್ಧಿಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ "**ಗೂಢವ್ಯಂಗ್ಯ**".

गूढाङ्ग ಗೂಢಾಂಗ (पुं०) 1. ಕಮಠ. ಆಮೆ. गूढानि अङ्गान्यस्य स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)।

(वि०) 2. ಗುಪ್ತವಾದ ಅಂಗಗಳುಳ್ಳ. स्त्रियाम् स्वाङ्गत्वात् वा "ङीष्" (४-१-५४)। **गूढाङ्गी ಗೂಢಾಂಗೀ. गूढाङ्गा ಗೂಢಾಂಗಾ.**

गूढाङ्घ्रि ಗೂಢಾಂಘ್ರಿ (पुं०) ಸರ್ಪ, ಹಾವು. गूढा अङ्घ्रयोऽस्य।

गूढोत्पन्न ಗೂಢೋತ್ಪನ್ನ (पुं०) ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧ ಪುತ್ರರ ಲ್ಲೊಬ್ಬ. गूढं यथातथा उत्पन्नः। ಯಾವನೊಬ್ಬನ ಪತ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಪುತ್ರನು ಯಾವ ಪುರುಷನಿಂದ ಜನಿಸಿದವನೆಂದು ತಿಳಿಯಲಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅವನು ಗೂಢೋತ್ಪನ್ನನು. ಯಾವನ ಪತ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದನೋ ಅವನ ಮಗನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. "उत्पद्यते गृहे यस्य न च ज्ञायेत कस्य सः। स गृहे गूढ उत्पन्नस्तस्य स्याद्यस्य तल्पजः" मनु० ९-१७०।

गूढोत्मन् ಗೂಢೋತ್ಮನ್ (पुं०) ಪರಮಾತ್ಮ. गूढः आत्मा। पृषो०। ವರ್ಣದ ಆಗಮದಿಂದ (ಇರುವ ಅಕ್ಷರದ ಜೊತೆಗೆ ಮತ್ತೊಂದು ಅಕ್ಷರವು ಸೇರುವುದರಿಂದ) हंस ಪದವೂ, ವರ್ಣವಿಪರ್ಯಯದಿಂದ (ಅಕ್ಷರದ ಬದಲಾವಣೆಯಿಂದ) सिंह ಪದವೂ, ಇರುವ ವರ್ಣವು ವಿಕಾರ ಹೊಂದುವುದರಿಂದ गूढोत्मन् ಪದವೂ, ವರ್ಣಲೋಪದಿಂದ पृषोदर ಪದವೂ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗುವುವು. "भवेद्वर्णागमाद्धंसः सिंहो वर्णविपर्ययात्। गूढोत्मा वर्णविकृतेर्वर्णलोपात् पृषोदरः"।

गूथ ಗೂಥ (न०) ಅಮೇಧ್ಯ, ಮಲ. गु (पुरीषोत्सर्गे) "थक्" (उ० २-१२)। निपा०।

गून ಗೂನ (वि०) ಮಲವಿಸರ್ಜನೆಮಾಡಿದವನು. गु (पुरीषोत्सर्गे) "क्तः" (३-२-१०२)। दीर्घः नत्वं च (वा० ८-२-४४)।

गूरण ಗೂರಣ (न०) ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. गूरी (हिंसायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)।

गूरी – हिंसागत्योः (दिवा० आत्म० सक० से०)। गूर्यते। जुगूरे। गूरिता। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ಹಿಂಸಿಸು. 2. ಹೋಗು, ನಡೆ, ಮುಂದೆ ಸಾಗು.

गूवाक ಗೂವಾಕ (पुं०) ಅಡಕೆ ಮರ. गुवाक पृषो०।

गूहमान ಗೂಹಮಾನ (वि०) ಮರೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ, ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. गुहू (संवरणे) "शानच्" (३-२-१२४)। "गूहमानः स्वमाहात्म्यम्" भट्टि० ८-४५।

गृ – सेचने (भ्वा० पर० सक० अनि०)। गरति। जगार। ಸೇಚನೆಮಾಡು, ಸಿಂಪಡಿಸು, ಚಿಮುಕಿಸು.

गृज – शब्दे (भ्वा० पर० अक० से०)। गर्जति। जगर्ज। गर्जिता। गर्जिष्यति। गर्जतु। ಇತ್ಯಾದಿ. ಶಬ್ದಮಾಡು, ಗರ್ಜನೆಮಾಡು.

भावे:—गृज्यते। जगृजे। गर्जिता। गृज्यताम्। अगृज्यत। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि:—गर्जयति, –ते। गर्जयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस।

कृत्सु:—गर्जितव्यम्। गर्जनीयम्। गर्ज्यम्। गृजितः। गृजितवान्। गर्जन्, गर्जन्ती। गर्जितुम्। गृजितम्। गर्जनम्। गर्जित्वा। अनुगृज्य।

गृजि – शब्दे (भ्वा० पर० सक० से०)। गृञ्जति। जगृञ्ज। गृञ्जिता। गृञ्जिष्यति। गृञ्जतु। अगृञ्जत्। गृञ्जेत्। ಇತ್ಯಾದಿ. ಶಬ್ದಮಾಡು.

कर्मणि:—गृञ्ज्यते। जगृञ्जे। गृञ्जिता। गृञ्जिष्यते। गृञ्ज्यताम्। अगृञ्ज्यत। ಇತ್ಯಾದಿ.

गृञ्जन ಗೃಂಜನ (पुं०) 1. ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ. गृञ्ज्यते कथ्यते भक्ष्यत्वेन रोगेषु – गृजि (शब्दे) कर्म० "ल्युट्" (३-३-११३)। "लशुनं गृञ्जनं चैव पलाण्डुं कवकानि च" मनु० ५-५। (न०) 2. ವಿಷಬಳಿದ ಪಶುವಿನ ಮಾಂಸ. "गृञ्जनं विषदिग्धस्य पशोर्मांसे रसोनके" हेम०।

गृञ्जिम ಗೃಂಜಿಮ (पुं०) ಯದುವಂಶದ ಶೂರರಾಜನ ಮಗ, ವಸುದೇವನ ಸಹೋದರ.

गृण्डीव ಗೃಂಡೀವ (पुं०) ದೊಡ್ಡಜಾತಿಯ ನರಿ. स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **गृण्डीवी ಗೃಂಡೀವೀ.**

गृत्स ಗೃತ್ಸ (पुं०) 1. ಕಾಮದೇವ, ಮನ್ಮಥ. गृध्यत्यनेन— गृधु (अभिकाङ्क्षायाम्) "सः" (उ० ३-६९)। (वि०) 2. ಕಾಮುಕ, ವಿಷಯಾಸಕ್ತ. 3. ಮೇಧಾವಿ, ಜಾಣ, ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿ. 4. ಸ್ತುತ್ಯ, ಹೊಗಳಲ್ಪಡುವವನು. 5. ಹೊಗಳುವವನು.

गृधु – अभिकाङ्क्षायाम् (दिवा० पर० सक० से०)। गृध्यति। जगर्ध। गर्धिता। गर्धिष्यति। गृध्यतु। अगृध्यत्। ಇತ್ಯಾದಿ. ಣಿಜಂತವಾದಾಗ ಇದು ಪ್ರಲಂಭ ನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುವುದು. "माणवकं गर्धयते" प्रतारयतीत्यर्थः। अन्यत्र "श्वानं गर्धयति" अभिकाङ्क्षामस्योत्पादयति इत्यर्थः।

गृधु ಗೃಧು (पुं०) 1. ಕಾಮದೇವ, ಮನ್ಮಥ. गृधु (अभिकाङ्क्षायाम्) "कुः" (उ० १-२३)। गृधुः कामः सि० कौ०। (वि०) 2. ಲಂಬ್ಧ, ಆತ್ಯಾಶೆಯುಳ್ಳವನು.

गृधू ಗೃಧೂ (स्त्री०) 1. ಬುದ್ಧಿ. 2. ಅಪಾನವಾಯು. गृधु (अभिकाङ्क्षायाय्) "कू:" बाहु०।

गृध्नु ಗೃಧ್ನು (वि०) ಲುಬ್ಧ, ಅತ್ಯಾಶೆಯುಳ್ಳವನು. गृधु (अभिकाङ्क्षायाम्) "क्नुः" (३-२-१४०)।

गृध्य ಗೃಧ್ಯ (वि०) ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. गृधु (अभिकाङ्क्षायाम्) "क्यप्" (३-१-११०)। "इत्यः शिष्येण गुरुवत् गृध्यमर्थमवाप्स्यसि" भट्टि० ६-५५।

गृध्र ಗೃಧ್ರ (पुं०) 1. ಹದ್ದು. गृधु (अभिकाङ्क्षायाम्) "क्रन्" (उ० २-२४)। "अप्रबोधाय सुष्वाप गृध्रच्छाये वरूथिनी" रघु० १२-५०। (वि०) 2. ಲುಬ್ಧ, ಅತ್ಯಾಶೆಯುಳ್ಳವನು. स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-६३)। "कोटिस्फुरत्पिशितपिण्डयुतेव गृध्री" प्रबोध० ४-३।

गृध्रकूट ಗೃಧ್ರಕೂಟ (पुं०) ಒಂದು ಪರ್ವತ.

गृध्रनखी ಗೃಧ್ರನಖೀ (स्त्री०) ಬದರೀವೃಕ್ಷ, ಎಲಚಿಗಿಡ. गृध्रस्य नखस्तदाकारोऽस्त्यस्य "अच्" (५-२-९७)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)।

गृध्रपति ಗೃಧ್ರಪತಿ (पुं०) ಜಟಾಯುಪಕ್ಷಿ.

गृध्रपत्त्रा ಗೃಧ್ರಪತ್ತ್ರಾ (स्त्री०) ಬಾಣ.

गृध्रराज ಗೃಧ್ರರಾಜ (पुं०) ಜಟಾಯುಪಕ್ಷಿ.

गृध्रसी ಗೃಧ್ರಸೀ (स्त्री०) ವಾತರೋಗ. गृध्रमिव स्यति—षो (अन्तकर्मणि) "कः" (३-२-३)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "पार्ष्णिप्रत्यङ्गुलीनां तु कण्डरा याऽनिलार्दिता। सक्थ्नः क्षेपं निगृह्णीयाद्गृध्रसीति हि सा स्मृता" सुश्रुत० निदान० १-७४।

गृष्टि ಗೃಷ್ಟಿ (स्त्री०) 1. ಒಂದು ಕರುಹಾಕಿದ ಹಸು, ಮೊದಲನೆಯ ಸಲ ಪ್ರಸವಿಸಿದ ಹಸು. गृह्णाति सकृद्गर्भम्—ग्रह (उपादाने) "क्तिच्" (३-३-१७४)। 2. ಒಂದು ಮಗುವನ್ನು ಪ್ರಸವಿಸಿದ ಹೆಂಗಸು.

गृह ಗೃಹ (न०) 1. ಮನೆ. गृह्णाति धान्यादिकं—ग्रह (उपादाने) "कः" (३-१-१४४)। "जगत्पते जाम्बवतीमिहार्हणां गृहाण पत्नीं गृहमागतःस्वयम्" याद० १४-४३। 2. ಕಳತ್ರ, ಪತ್ನಿ. ಯಾವಾಗಲೂ ಗೃಹದಲ್ಲೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಪತ್ನಿಗೂ ಗೃಹವೆಂದು ಹೆಸರು. ಆದುದರಿಂದಲೇ "गृहिणी गृहमुच्यते" ಎಂಬ ವಚನವಿರುವುದು. 3. ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮ. "तदुपहितकुटुम्बः शान्तिमार्गोत्सुकोऽभूत् न हि सति कुलधुर्ये सूर्यवंश्या गृहाय" रघु० ७-७१। (पुं० ब० व०) **गृहाः ಗೃಹಾಃ.** 4. ಮನೆ, ವಾಸಸ್ಥಳ, "इमे नो गृहाः, यावत्प्रविशामि" मुद्रा० १। 5. ಕಳತ್ರ, ಪತ್ನಿ. 6. ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುವ ಪರಿವಾರದವರು, ಸಂಸಾರ, ಕುಟುಂಬ. "गृहं गृहाश्च पुंभूम्नि कलत्रेऽपि च सद्मनि" मेदि०। 7. ನಾಮಧೇಯ, ಹೆಸರು. 8. ಮೇಷ ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೆರಡು ರಾಶಿಗಳು. "गृहस्थस्य क्रियाः सर्वाः न सिध्यन्ति गृहं विना। यतस्तस्मात् गृहारम्भप्रवेशसमयं ब्रुवे। परगेहे कृताः सर्वाः श्रौतस्मार्तादिकाः क्रियाः। निष्फलाः स्युर्यतस्तस्मादधीशः फलमश्नुते"। ಆದುದರಿಂದ ಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಸ್ವಂತಮನೆಯಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಬೇಕು.

गृहकच्छप ಗೃಹಕಚ್ಛಪ (पुं०) ಒರಳು ಗುಂಡು, ರುಬ್ಬುವ ಗುಂಡುಕಲ್ಲು. गृहे कच्छप इव।

गृहकपोत ಗೃಹಕಪೋತ (पुं०) ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಕಿ ಪಳಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪಾರಿವಾಳದ ಹಕ್ಕಿ. "आवर्तिभिर्गृहकपोतशिरोधराभैः" माघ० ४-५२।

गृहकर्तृ ಗೃಹಕರ್ತೃ (पुं०) 1. ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ. (वि०) 2. ಗೃಹನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡುವವನು, ಮನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವವನು. गृहं करोति—डु कृञ् (करणे) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **—कर्त्री —ಕರ್ತ್ರೀ.**

गृहकर्मन् ಗೃಹಕರ್ಮನ್ (न०) 1. ಮನೆಯ ಕೆಲಸ. 2. ಗೃಹನಿರ್ಮಾಣಕಾರ್ಯ. **ಗೃಹನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಭೂಮಿ:** ಶುಕ್ಲವರ್ಣದ ಮತ್ತು ಹಳ್ಳತಿಟ್ಟಿಲ್ಲದೆ ಸಮವಾಗಿರುವ ಭೂಮಿಯು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು. "सर्वेषां चैव वर्णानां समभूमिः शुभावहा। शुक्लवर्णा च सर्वेषां शुभा भूमिरुदाहृता"। **ಗೃಹನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ನಿಷಿದ್ಧವಾದ ಮರಗಳು:** ಹಾಲುತೊಟ್ಟಿಕ್ಕುವ ಮರಗಳು, ಪಕ್ಷಿಗಳು ವಾಸಮಾಡುವ ಮರಗಳು, ಗಾಳಿಯಿಂದ ಬಿದ್ದ ಮತ್ತು ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ಸುಡಲ್ಪಟ್ಟ ಮರಗಳು, ಆನೆಯಿಂದ ಮುರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಮತ್ತು ಸಿಡಿಲುಬಡಿದ ಮರಗಳು. ಚೈತ್ಯ ಮತ್ತು ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ ಮರಗಳು, ರುದ್ರಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ ಮರಗಳು, ದೇವತೆಗಳು ವಾಸಿಸುವ ಮರಗಳು, ಈಚಲು ಬೇವು ಮತ್ತು ತಾರೆ ಮರಗಳು, ಮುಳ್ಳು ಮರಗಳು ಇವೆಲ್ಲವೂ ಗೃಹನಿರ್ಮಾಣಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕೂಡದು. "क्षीरिवृक्षोद्भवं दारु गृहेषु न निवेशयेत्। कृताधिवासं विहगैः अनिलानलपीडितम्। गजैर्विभग्नं च तथा विद्युन्निर्घातपीडितम्। चैत्यदेवालयोत्पन्नं वज्रभग्नं श्मशानजम्। देवाद्यधिष्ठितं दारु नीपनिम्बविभीतकान्। कण्टकिनोऽसारतरून् वर्जयेत् गृहकर्मणि" ज्योतिषनन्त्रम्।

ಕೂಪಖನನದ ಫಲ: ಐಶಾನಾದಿ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಬಾವಿಯನ್ನು ತೋಡಿದರೆ ಅದರ ಫಲ : ವಾಸ್ತುಪುರುಷನ (ಮನೆಯ) ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಾವಿಯನ್ನು ತೋಡಿದರೆ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಅರ್ಥನಾಶವಾಗುವುದು.

ಐಶಾನದಲ್ಲಿ ಬಾವಿಯಿದ್ದರೆ ಪುಷ್ಟಿ.
ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ,, ಐಶ್ವರ್ಯವೃದ್ಧಿ.
ಆಗ್ನೇಯದಲ್ಲಿ ,, ಪುತ್ರನಾಶ.
ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ,, ಸ್ತ್ರೀವಿನಾಶ.
ನೈರ್ಋತ್ಯದಲ್ಲಿ ,, ಮನೆ ಕಟ್ಟಿದವನ ಮರಣ.
ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ ,, ಸಂಪತ್ತು.
ವಾಯವ್ಯದಲ್ಲಿ ,, ಶತ್ರುಪೀಡೆ.
ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ,, ಸೌಖ್ಯ.

ಗೃಹನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಸ ಫಲ (ಚಾಂದ್ರರೀತ್ಯಾ) : "चैत्रे व्याधिमवाप्नोति यो नवं कारयेद्गृहम्। वैशाखे धनरत्नानि ज्येष्ठे मृत्यु तथैव च। आषाढे भृत्यरत्नानि पशुवर्जमवाप्नुयात्। श्रावणे मित्रलाभं च हानिं भाद्रपदे तथा। युद्धं चैवाश्विने मासि कार्तिके धनधान्यकम्। धनवृद्धि मार्गशीर्षे पौषे तस्करतो भयम्। माघे चाग्निभयं विद्याल्लक्ष्मीवृद्धिश्च फाल्गुने"।

(ಸೌರರೀತ್ಯಾ) : "गृहसंस्थापनं सूर्ये मेषस्थे शुभदं भवेत्। वृषस्थे धनवृद्धिः स्यात् मिथुने मरणं भवेत्। कर्कटे शुभदं प्रोक्तं सिंहे भृत्यविवर्धनम्। कन्या रोगं तुला सौख्यं वृश्चिके धनधान्यकम्। कार्मुके च महाहानिर्मकरे स्याद्धनागमः। कुम्भेऽर्के रत्नलाभः स्यान्मीने मृत्युभयावहम्" विश्वकर्मविरचितं वास्तुशास्त्रम्।

गृहकर्मकर ಗೃಹಕರ್ಮಕರ (पुं०) ಮನೆಯ ಆಳು. ಮನೆಯ ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು.

गृहकारक ಗೃಹಕಾರಕ (पुं०) ಮನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವವನು, ಗೃಹನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡುವವನು. गृहं करोति – डु कृञ् (करणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। ಇವನೊಬ್ಬ ಮಿಶ್ರ ಜಾತಿಯವನು. "मृद्दण्डचक्रसंयोगात् कुम्भकारो यथा घटम्। करोति तृणमृत्काष्ठैः गृहं वा गृहकारकः" याज्ञ० ३-१४६।

गृहकारिन् ಗೃಹಕಾರಿನ್ (पुं०) 1. ಮನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವವನು, ಗೃಹನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡುವವನು. गृहं करोति–डु कृञ् (करणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. ಕಣಜದ ಹುಳು. ಗೃಹೋಪಕರಣ (ಮನೆಯ ಬಳಕೆಯ ವಸ್ತು) ಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದವನು ಕಣಜದ ಹುಳುವಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವನು. "बको भवति हृत्वाग्निं गृहकारी ह्युपस्करम्" मनु० १२-६६।

गृहकुक्कुट ಗೃಹಕುಕ್ಕುಟ (पुं०) ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಕಿದ ಕೋಳಿ. गृहे कुक्कुटः। "श्वेताय दद्याद्गृहकुक्कुटाय चतुर्थभक्ताय बुभुक्षिताय" सुश्रुत० चिकित्सा० ९-१९।

गृहगोधा ಗೃಹಗೋಧಾ (स्त्री०) ಗೌಳಿ, ಹಲ್ಲಿ. गृहस्य गोधेव।

गृहगोधिका ಗೃಹಗೋಧಿಕಾ (स्त्री०) ಗೌಳಿ, ಹಲ್ಲಿ. अल्पा गोधा गोधिका, गृहस्य गोधिका।

गृहचुल्ली ಗೃಹಚುಲ್ಲೀ (स्त्री०) ಪೂರ್ವ ಮತ್ತು ಪಶ್ಚಿಮಾಭಿಮುಖವಾದ ಎರಡು ಸಮಾನವಾದ ಕೊಠಡಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನೆ. "पूर्वापरे तु शाले गृहचुल्ली दक्षिणोत्तरे काचम्" बृहत्सं० ४३-४०।

गृहच्छिद्र ಗೃಹಚ್ಛಿದ್ರ (न०) ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಮನಸ್ತಾಪ, –ಕಚ್ಚಾಟ, –ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯ, –ಒಡಕು.

गृहज ಗೃಹಜ (पुं०) ಮನೆಯ ದಾಸಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು, ಸೇವಕಿಯ ಮಗ. "ध्वजाहृतो भक्तदासो गृहजः क्रीतदत्रिमौ। पैत्रिको दण्डदासश्च सप्तैते दासयोनयः" मनु० ८-४१५।

गृहजन ಗೃಹಜನ (पुं०) ಕುಟುಂಬದ ಜನರು, ಮನೆಯ ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರು, ಪುತ್ರ ಹೆಂಡತಿ ಮೊದಲಾದವರು. "गृहजनमाहूय पृच्छामि" मुद्रा०।

गृहतटी ಗೃಹತಟೀ (स्त्री०) ಜಗಲಿ, ಮನೆಯ ಮುಂಭಾಗ. गृहस्य तटीव।

गृहदीप्ति ಗೃಹದೀಪ್ತಿ (स्त्री०) ಹೆಂಗಸು, ಮನೆಯನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವ ಗೃಹಲಕ್ಷ್ಮಿ. "प्रजनार्थं महाभागा पूजार्हा गृहदीप्तयः" मनु० ९-२६।

गृहदेवता ಗೃಹದೇವತಾ (स्त्री०) ವಾಸ್ತುಪುರುಷನ ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿ ಮೊದಲಾದ ನಲವತ್ತೈದು ದೇವತೆಗಳು. गृहे वास्तौ देवता।

गृहदेवी ಗೃಹದೇವೀ (स्त्री०) ಮನೆಯ ಗೋಡೆಯ ಮೇಲೆ ಬರೆದು ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ ದೇವತೆ, ಜರೆಯೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸಿ. गृहे तत्कुडचे विलिख्य पूज्या देवी। "जरा नामास्मि भद्रं ते राक्षसी कामरूपिणी। तव वेश्मनि राजेन्द्र पूजिता न्यवसं सुखम्। गृहे गृहे मनुष्याणां नित्यं तिष्ठामि राक्षसी। गृहदेवीति नाम्ना वै पुरा सृष्टा स्वयंभुवा। दानवानां विनाशाय स्थापिता दिव्यरूपिणी। यो मां भक्त्या लिखेत् कुडचे सुपुत्रां यौवनान्विताम्।

गृहे तस्य भवेद्वृद्धिरन्यथा हानिमाप्नुयात्। गन्धपुष्पैस्तथा धूपैः भक्ष्यैर्भोज्यैश्च पूजिता। साऽहं प्रत्युपकारार्थं चिन्तयाम्यनिशं तव" भा० सभा० १७।

गृहदेहली ಗೃಹದೇಹಲೀ (स्त्री०) ಮನೆಯ ಹೊಸ್ತಿಲು. गृहस्य देहली। "यासां बलिः सपदि मद्गृहदेहलीनाम्" मृच्छ० १-२।

गृहद्रुम ಗೃಹದ್ರುಮ (पुं०) ಕುರಟಗೆ ಗಿಡ. गृहमिव द्रुमः।

गृहद्वार ಗೃಹದ್ವಾರ (न०) ಮನೆಯ ಬಾಗಿಲು.

गृहनाशन ಗೃಹನಾಶನ (पुं०) ಕಾಡುಪಾರಿವಾಳದ ಹಕ್ಕಿ.

गृहनीड ಗೃಹನೀಡ (पुं०) ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಗೂಡು ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ. गृहे नीडमस्य।

गृहप ಗೃಹಪ (पुं०) ಮನೆಯ ಯಜಮಾನ. गृहं पाति—पा (रक्षणे) "कः" (३-२-३)।

गृहपति ಗೃಹಪತಿ (पुं०) 1. ಮನೆಯ ಯಜಮಾನ. गृहस्य पतिः। 2. ಮಂತ್ರಿ. "भवेद्गृहपतिः पुंसि गृहस्थेऽपि च मन्त्रिणि" मेदि०। 3. ಯಾಗ ಮಾಡಿದವನು. "गृहपतिर्गृही सत्री" हेम०। 4. ಯಜಮಾನ, ಪ್ರಧಾನ, ಗ್ರಾಮದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ. 5. ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮುಗಿದನಂತರ ಮದುವೆಯಾದವನು, ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದವನು.

गृहपाल ಗೃಹಪಾಲ (पुं०) 1. ಮನೆಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನು. 2. ನಾಯಿ. गृहं पालयति—पाल (रक्षणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)।

गृहप्रवेश ಗೃಹಪ್ರವೇಶ (पुं०) ಶುಭಮುಹೂರ್ತದಲ್ಲಿ ಮನೆಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದು. गृहे शास्त्रविधानेन प्रवेशः।

गृहपोतक ಗೃಹಪೋತಕ (पुं०) ವಾಸ್ತುಪುರುಷನ ಸ್ಥಾನ ಅಥವಾ ಗೃಹವಾಸ್ತು.

गृहबभ्रु ಗೃಹಬಭ್ರು (पुं०) ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಕಿದ ಮುಂಗಸಿ. गृहस्थितो बभ्रुः।

गृहबलि ಗೃಹಬಲಿ (स्त्री०) ವೈಶ್ವದೇವವೆಂಬ ಒಂದು ಯಜ್ಞ, ಭೂತಬಲಿ, ಭೂತಯಜ್ಞ, ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಗೃಹಸ್ಥನು ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲೊಂದು. गृहे देयो बलिः। "ततो गृहबलिं कुर्यादिति धर्मो व्यवस्थितः" मनु० ३-२६५।

गृहबलिभुज् ಗೃಹಬಲಿಭುಜ್ (पुं०) 1. ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ. 2. ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ. गृहबलिं भुङ्क्ते—भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "क्विप्" (३-२-७६)। "नीडारम्भैर्गृहबलिभुजामाकुलग्रामचैत्याः" मेघ० १-२३।

गृहभङ्ग ಗೃಹಭಂಗ (पुं०) 1. ಮನೆ ಮುರಿಯುವುದು, ಮನೆಯವರಲ್ಲಿ ಅಂತಃಕಲಹವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಸಂಸಾರವನ್ನು ಕೆಡಿಸುವುದು. 2. ಮನೆಯನ್ನು ಒಡೆದುಹಾಕುವುದು, ಮನೆಯನ್ನು ಕೆಡವುವುದು. ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ **–भञ्जनम् –ಭಂಜನವ್.**

गृहभर्तृ ಗೃಹಭರ್ತೃ (पुं०) ಮನೆಯ ಯಜಮಾನ. गृहस्य भर्ता। "गृहभर्तुस्तत्तुल्ये पीडामङ्गे प्रयच्छन्ति" बृहत्सं० ४३-५८।

गृहभेदिन् ಗೃಹಭೇದಿನ್ (वि०) ಗೃಹಚ್ಛಿದ್ರವನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡುವ, ಮನೆಯವರಲ್ಲಿ ಕಲಹವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ, ಮನೆಯನ್ನು ಮುರಿಯುವ. गृहं भिनत्ति—भिदिर् (विदारणे) "णिनिः" (३-२-७८)।

गृहभोजिन् ಗೃಹಭೋಜಿನ್ (वि०) ಮನೆಯಲ್ಲೇ ಇದ್ದುಕೊಂಡು ಊಟಮಾಡುವವನು, ಸಹವಾಸಿ.

गृहमणि ಗೃಹಮಣಿ (पुं०) ದೀಪ. गृहे मणिरिव। "दशेन्धनो गृहमणिः स्नेहाशः कज्जलध्वजः" हारा०।

गृहमाचिका ಗೃಹಮಾಚಿಕಾ (स्त्री०) ಕಪಟಹಕ್ಕಿ, ಬಾವಲಿ ಹಕ್ಕಿ. "चर्मचटचां तु जतुनी गृहमाचिका" त्रिकाण्ड०।

गृहमार्जनी ಗೃಹಮಾರ್ಜನೀ (स्त्री०) ಮನೆಯನ್ನು ಗುಡಿಸಿ ಚೊಕ್ಕಟವಮಾಡುವ ಸೇವಕಿ. गृहं मार्ष्टि—मृजू (शुद्धौ) "ल्युः" (३-१-१३४)। "तपश्चरन्तीमाज्ञाय स्वपादस्पर्शनाशया। सख्योपेत्याग्रहीत् पाणिं योऽहं तद्गृहमार्जनी" भाग० १०-८३-११।

गृहमृग ಗೃಹಮೃಗ (पुं०) ನಾಯಿ. गृहे मृग इव।

गृहमेध ಗೃಹಮೇಧ (पुं०) 1. ಗೃಹಸ್ಥ. ಪತ್ನಿಯೊಡನೆ ಕೂಡಿರುವವನು. गृहेण पत्न्या मेधते संगच्छते—मेधृ (संगमे) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಪಂಚಸೂನಾ ನಿಮಿತ್ತವಾದ ಹಿಂಸಾಕಾರ್ಯ. (1) चुल्ली (ಒಲೆ), (2) पेषणी (ಅರೆಯುವ ಕಲ್ಲು), (3) उपस्करः (ಗೃಹೋಪಕರಣವಾದ ಕಸಬರಿಕೆ ಮುಂತಾದುದು), (4) कण्डनी (ಗುಂಡುಕಲ್ಲು, ಒನಕೆ) ಮತ್ತು (5) ನೀರಿನ ಪಾತ್ರೆ ಇವು ಐದೂ ಗೃಹಸ್ಥನಿಗೆ ಪಾಪವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡತಕ್ಕವು. मेधृ (हिंसायाम्) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "पञ्चसूना गृहस्थस्य चुल्ली पेषण्युपस्करः। कण्डनी चोदकुम्भश्च बध्यते यास्तु वाहयन्" मनु० ३-६८। 3. ಪಂಚಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನು. 4. ಮರುದ್ದೇವತೆ.

गृहमेधिन् ಗೃಹಮೇಧಿನ್ (पुं०) 1. ಗೃಹಸ್ಥ, ಗೃಹ ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನು. गृहेण पत्न्या संगच्छते—मेधृ (संगमे) "णिनिः" (३-२-७८)। "यशसे विजिगीषूणां प्रजायै गृहमेधिनाम्" रघु० १-६। "अध्यापनं ब्रह्मयज्ञः पितृयज्ञस्तु तर्पणम्। होमो दैवो बलिर्भौतो नृयज्ञोऽतिथिपूजनम्। पञ्चैतान् यो महायज्ञान् न हापयति शक्तितः। स गृहेऽपि वसन्नित्यं सूनादोषैर्न लिप्यते" मनु० ३-७०, ७१। 2. ಪಂಚಸೂನಾನಿಮಿತ್ತವಾದ ಹಿಂಸಾಕಾರ್ಯವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಗೃಹಸ್ಥ. ["गृहमेध" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] गृहमेधः पञ्चसूनानिमित्तहिंसा अस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–मेधिनी –ಮೇಧಿನೀ.** ಪತ್ನಿ. ಪತ್ನಿಗೂ ಯಜ್ಞಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. "न व्यचष्ट वरारोहां गृहिणीं गृहमेधिनीम्" भाग० ४-२६-१३। 3. ಮರುದ್ದೇವತೆ.

गृहमेधीय ಗೃಹಮೇಧೀಯ (वि०) ಮರುದ್ದೇವತಾಕವಾದ ಹವಿಸ್ಸು ಮೊದಲಾದುದು. गृहमेधो देवता अस्य वा "छः" (४-२-३२)। पक्षे "यत्" **–मेध्यम् –ಮೇಧ್ಯಮ್.**

गृहयन्त्र ಗೃಹಯಂತ್ರ (न०) 1. ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಹರವಲು ಹಾಕಿರುವ ಕಂಬಿ ಅಥವಾ ತಂತಿ ಮುಂತಾದುದು. गृहे यन्त्रम्। 2. ಉತ್ಸವ ದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ ಧ್ವಜಗಳನ್ನು ಏರಿಸಲು ಏರ್ಪಡಿಸಿರುವ ಮರದ ಅಥವಾ ಲೋಹದ ಕಂಬ. "गृहयन्त्रपताकाश्रीरपौरादरनिर्मिता" कुमा० ६-४१।

गृहयालु ಗೃಹಯಾಲು (वि०) ಗ್ರಹಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದ, ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ. गृहयति — गृह (ग्रहणे) + णिच् "आलुच्" (३-२-१५८)।

गृहवाटिका ಗೃಹವಾಟಿಕಾ (स्त्री०) ಮನೆಗೆ ಸೇರಿದಂತಿರುವ ಉದ್ಯಾನವನ, ಮನೆಯ ಹತ್ತಿರವಿರುವ ಉಪವನ. गृहसमीपे वाटिकेव। "निष्कुटो गृहवाटिका" हारा०।

गृहवित्त ಗೃಹವಿತ್ತ (वि०) ಮನೆಯ ಯಜಮಾನ, ಮನೆಯೇ ಐಶ್ವರ್ಯವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು. गृहं वित्तं यस्य।

गृहसंवेशक ಗೃಹಸಂವೇಶಕ (पुं०) ವಾಸ್ತುವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಜೀವನ ನಡೆಸುವವನು, ಮನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಅದರಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು.

गृहसार ಗೃಹಸಾರ (पुं०) ಆಸ್ತಿ, ಸ್ವತ್ತು, ಒಡವೆ ಮುಂತಾದುವು. गृहस्य सारः। "गृहीतगृहसारमेनं सपुत्रकलत्रं संयम्य" मुद्रा० १।

गृहस्थ ಗೃಹಸ್ಥ (पुं०) ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಪತ್ನಿಯೊಡನೆ ಇರುವವನು, ಎರಡನೆಯ (ಗೃಹಸ್ಥ) ಆಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದವನು, ಮನೆಯ ಯಜಮಾನ. गृहे दारेषु तिष्ठति — ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। "गृहस्थस्तु यदा पश्येद्वलीपलितमात्मनः। अपत्यस्यैव चापत्यं तदारण्यं समाश्रयेत्" मनु० ६-२।

गृहस्थाश्रम ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮ (पुंन०) ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕು ಆಶ್ರಮಗಳಲ್ಲೊಂದು, ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಪೂರ್ಣವಾದನಂತರ ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಆಶ್ರಮ. गृहस्थरूपमाश्रमम्।

गृहस्थधर्म ಗೃಹಸ್ಥಧರ್ಮ (पुं०) ಪತ್ನೀಸಮೇತನಾಗಿ ಮನೆಯ ಯಜಮಾನನು ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಧರ್ಮ. गृहस्थस्य धर्मः। [ಗೃಹಸ್ಥನ ಕರ್ತವ್ಯ :—ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಪೂರ್ತಿಯಾದ ಬಳಿಕ ಗುರುಗಳ ಅನುಮತಿಯಿಂದ ವ್ರತ ಸಮಾವರ್ತನಮಾಡಿ ಸತ್ಕುಲಪ್ರಸೂತಳಾದ ಲಕ್ಷಣೋಪೇತಳಾದ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಬೇಕು. ಗೃಹಸ್ಥನಾಗಿ ಪಂಚಸೂನಾನಿಮಿತ್ತವಾದ ಹಿಂಸಾಕೃತ್ಯಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವಾಗಿ ಪಂಚಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಬೇಕು. [ಪಂಚಸೂನಾ : "गृहमेध" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] (1) ब्रह्मयज्ञः, (2) देवयज्ञः, (3) पितृयज्ञः, (4) भूतयज्ञः ಮತ್ತು (5) मनुष्ययज्ञः ಇವು ಐದೂ ಗೃಹಸ್ಥನು ಪ್ರತಿದಿನದಲ್ಲೂ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞಗಳು. ಗೃಹಸ್ಥನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಿದರೆ ಆ ಹವಿಸ್ಸು ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಸೇರುವುದು. ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಮಳೆಯಾಗುವುದು. ಮಳೆಯಿಂದ ಬೆಳೆ (ಅನ್ನ). ಅದರಿಂದ ಜನರು ಬದುಕುವರು. ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ವಾಯುವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಜೀವಿಸಿರುವಂತೆ ಎಲ್ಲಾ ಆಶ್ರಮಗಳೂ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿರುವುವು. "अग्नौ प्रास्ताहुतिः सम्यगादित्यमुपतिष्ठते। आदित्याज्जायते वृष्टिः वृष्टेरन्नं ततः प्रजाः। यथा वायुं समाश्रित्य वर्तन्ते सर्वजन्तवः। तथा गृहस्थमाश्रित्य वर्तन्ते सर्व आश्रमाः" मनु० ३-७६, ७७। ಉಳಿದ ಎಲ್ಲಾ ಆಶ್ರಮಗಳೂ ಗೃಹಸ್ಥನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಜೀವಿಸಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮ ಧರ್ಮವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಿಸಬೇಕು. ವೇದಾಧ್ಯಯನದಿಂದ ಋಷಿಗಳನ್ನೂ ಹೋಮ (ಅಗ್ನಿಕಾರ್ಯ) ದಿಂದ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ತರ್ಪಣಾದಿಗಳಿಂದ ಪಿತೃಗಳನ್ನೂ ಅನ್ನ (ಅತಿಥಿಸತ್ಕಾರ) ದಿಂದ ಮನುಷ್ಯರನ್ನೂ ಬಲಿಕರ್ಮದಿಂದ ಭೂತ (ಇತರ ಪ್ರಾಣಿ) ಗಳನ್ನೂ ಅರ್ಚಿಸುವುದು ಗೃಹಸ್ಥನ

ಧರ್ಮ. "स्वाध्यायेनार्चयेतर्षीन् होमैर्देवान्यथाविधि। पितॄन् श्राद्धैश्च नॄनन्नैः भूतानि बलिकर्मणा" मनु० ३-८१। ಅತಿಥಿಸತ್ಕಾರಮಾಡಿದ ನಂತರ ದಂಪತಿಗಳಿಬ್ಬರೂ ಭೋಜನ ಮಾಡಬೇಕು. "भुक्तवत्स्वथ विप्रेषु स्वेषु भृत्येषु चैव हि। भुञ्जीयातां ततः पश्चादवशिष्टं तु दम्पती" मनु० ३-११६। ಇತ್ಯಾದಿ.

गृहस्थाश्रम ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮ (पुं०) ನಾಲ್ಕು ಆಶ್ರಮಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದು, ವಿವಾಹವಾದನಂತರ ಧರ್ಮಚಾರಿಣಿ ಯೊಡನೆ ಕೂಡಿ ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಒಂದು ಆಶ್ರಮ. गृहस्थरूपः आश्रमः।

गृहस्थूणा ಗೃಹಸ್ಥೂಣಾ (स्त्री०) ಮನೆಗೆ ಆಧಾರವಾದ ಕಂಬ.

गृहाक्ष ಗೃಹಾಕ್ಷ (पुं०) ಗವಾಕ್ಷ, ಕಿಟಕಿ. गृहस्य अक्षीव "अच्" (५-४-७६)।

गृहागत ಗೃಹಾಗತ (पुं०) 1. ಅತಿಥಿ, ಅನಾಹೂತನಾಗಿ ಮನೆಗೆ ಬಂದವನು. गृहमागतः। (वि०) 2. ಮನೆಗೆ ಬಂದವನು. "सुरेन्द्रमात्राश्रितगर्भगौरवात्प्रयत्नमुक्तासनया गृहागतः" रघु० ३-११।

गृहाचार ಗೃಹಾಚಾರ (पुं०) 1. ಮನೆಯ ಯಜಮಾನನ ಕರ್ತವ್ಯ, ಅತಿಥಿಸತ್ಕಾರ ಮುಂತಾದುದು. 2. ಮನೆಯ ಆಚಾರ, ಮನೆಯ ಸಂಪ್ರದಾಯ, ಮನೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆದು ಕೊಂಡು ಬಂದ ಪದ್ಧತಿ. गृहे आचारः।

गृहाधिप ಗೃಹಾಧಿಪ (पुं०) 1. ಮನೆಯ ಯಜಮಾನ. 2. ಮೇಷಾದಿ ರಾಶಿಗಳ ಅಧಿಪತಿ. **–अधिपतिः –ಅಧಿಪತಿಃ.**

गृहाभिपालन ಗೃಹಾಭಿಪಾಲನ (न०) ಮನೆಯನ್ನು ಕಾಯುವುದು, ಮನೆಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದು.

गृहाम्बु ಗೃಹಾಂಬು (न०) ಅಂಬಲಿ, ಗಂಜಿ.

गृहाम्ल ಗೃಹಾಮ್ಲ (न०) ಅಂಬಲಿ, ಗಂಜಿ.

गृहायनिक ಗೃಹಾಯನಿಕ (पुं०) ಗೃಹಸ್ಥ, ಮನೆಯ ಯಜಮಾನ. गृहरूपमयनमस्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)।

गृहाराम ಗೃಹಾರಾಮ (पुं०) ಮನೆಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಕೈತೋಟ, ಉದ್ಯಾನವನ. गृहे गृहसमीपे आरामः।

गृहार्थ ಗೃಹಾರ್ಥ (पुं०) ಮನೆಯ ಕಾರ್ಯ, ಗೃಹಕೃತ್ಯ. "पतिसेवा गुरौ वासो गृहार्थोऽग्निपरिष्क्रिया" मनु० २-६७।

गृहालिका ಗೃಹಾಲಿಕಾ (स्त्री०) ಗೌಳಿ, ಹಲ್ಲಿ. गृहे आलिरिव कायति – कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)। "गृहगोधा गृहालिका" हारा०।

गृहावग्रहणी ಗೃಹಾವಗ್ರಹಣೀ (स्त्री०) ಮನೆಯ ಹೊಸ್ತಿಲು. गृहमवगृह्यतेऽनया–अव+ग्रह (उपादाने) "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)।

गृहाशया ಗೃಹಾಶಯಾ (स्त्री०) ವೀಳ್ಯದೆಲೆಯ ಬಳ್ಳಿ. गृहे इव छायायुक्तस्थाने आशेते — आ+शीङ् (स्वप्ने) "अच्" (३-२-१५)।

गृहाश्मन् ಗೃಹಾಶ್ಮನ್ (पुं०) ಗುಂಡುಕಲ್ಲು, ರುಬ್ಬುವ ಕಲ್ಲು, ಅರೆಯುವ ಕಲ್ಲು. गृहस्थितोऽश्मा। "गृहाश्मा गृहकच्छपः" त्रिकाण्ड०।

गृहाश्रम ಗೃಹಾಶ್ರಮ (पुं०) ಗೃಹರೂಪವಾದ ಆಶ್ರಮ, ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮುಗಿದನಂತರ ಸ್ನಾತಕನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮ, ನಾಲ್ಕು ಆಶ್ರಮಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದು. गृहमेवाश्रमः। "एवं गृहाश्रमे स्थित्वा विधिवत्स्नातको द्विजः। वने वसेत्तु नियतो यथावद्विजितेन्द्रियः" मनु० ६-१।

गृहाश्रमिन् ಗೃಹಾಶ್ರಮಿನ್ (पुं०) ಗೃಹಸ್ಥ. गृहाश्रमोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

गृहाश्रया ಗೃಹಾಶ್ರಯಾ (स्त्री०) ವೀಳ್ಯದೆಲೆಯ ಬಳ್ಳಿ.

गृहासक्त ಗೃಹಾಸಕ್ತ (पुं०) ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಕಿದ ಮೃಗ ಮತ್ತು ಪಕ್ಷಿಗಳು. गृहे आसक्ताः। "गृहासक्ताः पक्षिमृगाः छेकाः स्युर्गृहचकाश्च ते" अम०।

गृहिन् ಗೃಹಿನ್ (पुं०) ಮನೆಯ ಯಜಮಾನ, ಗೃಹಸ್ಥ. ಸಂಸಾರಿ, ಕುಟುಂಬಿ. गृहं भार्यास्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "पीडयन्ते गृहिणः कथं नु तनयाविश्लेषदुःखैर्नवैः" शाकु० ४-५।

गृहिणी ಗೃಹಿಣೀ (स्त्री०) ಪತ್ನಿ, ಮನೆಯ ಯಜಮಾನಿ. गृहं गृहकृत्यं कर्तव्यत्वेनास्त्यस्याः "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)। "प्रायेण गृहिणीनेत्राः कन्यार्थेषु कुटुम्बिनः" कुमा० ६-८५। "न गृहं गृहमित्याहुः गृहिणी गृहमुच्यते"। "यान्त्येवं गृहिणीपदं युवतयो वामाः कुलस्याधयः" शाकु० ४-१७।

गृहीत ಗೃಹೀತ (वि०) 1. ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. ग्रह (उपादाने) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "गृहीतैरत्वगृहयन्त तेन पोतोपजीविनः" याद० २२-१०२। 2. ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "गृहीतकुण्डलो गन्तुमन्वमंस्त गदाग्रजः" याद० १६-१३१। 3. ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. "गृहीतमध्यात्मदृशा कथञ्चन" माघ० १-३३। 4. ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೈಗೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. "संग्रामाध्वरदीक्षितो नरपतिः

पत्नी गृहीतव्रता" वेणी० १-२५। 5. ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. "गृहीताः पाणिभिर्वीरैः विकोशाः खड्गराजयः" कुमा० १६-१४। 6. ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ. "पुत्रवती शकुन्तला तच्छापनिवृत्तौ स्मृतिमता दुष्यन्तेन गृहीता" शाकु० ७।

गृहीतगर्भा ಗೃಹೀತಗರ್ಭಾ (स्त्री०) ಪತ್ನಿ, ಗರ್ಭಿಣಿ ಹೆಂಗಸು, ಬಸಿರು ಹೆಂಗಸು. गृहीतो गर्भो यया। "गृहीतगर्भाणामार्तववहानां स्रोतसां वर्त्मान्यिवरुध्यन्ते गर्भेण" सुश्रुत० शारीर० ४-२४।

गृहीतचेतस् ಗೃಹೀತಚೇತಸ್ (वि०) ಆಕರ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಸೆಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. गृहीतं चेतो यस्य। "अहो अचेन्द्रियारामो योषिन्मय्येह मायया। गृहीतचेताः कृपणः पतिष्ये नरके ध्रुवम्" भाग० ६-१८-३९।

गृहीतदिश् (क्क) ಗೃಹೀತದಿಶ್ (ಕ್ಕ) (वि०) ಪಲಾಯನ ಮಾಡಿದ, ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಓಡಿಹೋದ, ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದ. गृहीता दिशो यैः वा "कप्" (५-४-१५४)। "गृहीतदिक्कैरपुनर्निवर्तिभिश्चिराय याथार्थ्यमलम्भि दिग्गजैः" माघ० १-६४।

गृहीतवत् ಗೃಹೀತವತ್ (वि०) ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ, ತೆಗೆದುಕೊಂಡ. ग्रह (उपादाने) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

गृहीतविद्य ಗೃಹೀತವಿದ್ಯ (वि०) ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿದ, ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದ, ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿತ. गृहीता विद्या येन।

गृहीतसार ಗೃಹೀತಸಾರ (वि०) ನಷ್ಟವಾದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ, ಎಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ. गृहीतः सारो यस्य। "क्वचिच्च दुःसहेन कायाभ्यन्तरवह्निना गृहीतसारः स्वकुटुम्बाय क्रुध्यति" भाग० ५-१४-१९।

गृहेनर्दिन् ಗೃಹೇನರ್ದಿನ್ (वि०) ಹೇಡಿ, ಅಂಜುಬುರುಕ, ರಣಭೀರು. गृहे नर्दति — नर्द (शब्दे) "णिनिः" (३-२-७८)। निपा० (२-१-४८)। ಮನೆಯಲ್ಲೇ ಕುಳಿತು ಜಂಭಹೊಡೆಯುವವನು — ಹೊರಗಡೆ ಅಂಜುಬುರುಕ ಎಂಬ ನಿಂದೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರಯೋಗ.

गृहेरुह ಗೃಹೇರುಹ (पुं०) ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮರ. गृहे रोहति — रुह (बीजजन्मादौ) "कः" (३-१-१३५)। "भिन्नभाण्डश्च खट्वाश्च कुक्कुटं शुनकं तथा। अप्रशस्तानि सर्वाणि यश्च वृक्षो गृहेरुहः" भा०।

गृहेश ಗೃಹೇಶ, –ईश्वर –ಈಶ್ವರ (पुं०) 1. ಮನೆಯ ಯಜಮಾನ, ಗೃಹಸ್ಥ. 2. ಮೇಷ ಮೊದಲಾದ ರಾಶಿಗಳ ಅಧಿಪತಿ. गृहस्य गृहाणां वा ईशः ईश्वरो वा।

गृहोलिका ಗೃಹೋಲಿಕಾ (स्त्री०) ಗೌಳಿ, ಹಲ್ಲಿ.

गृह्णत् ಗೃಹ್ಣತ್ (वि०) 1. ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. ग्रह (उपादाने) "शतृ" (३-२-१२४)। "गृह्णन् विषाणे हरवाहनस्य स्पृशन्नुमाकेसरिणं सलीलम्" कुमा० ११-४४। 2. ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। गृह्णती ಗೃಹ್ಣತೀ. "शानच्" (३-२-१२४)। गृह्णानः ಗೃಹ್ಣಾನಃ.

गृह्य ಗೃಹ್ಯ (पुं०) 1. ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಕಿದ ಹಕ್ಕಿ ಮೃಗಗಳು. ग्रह (उपादाने) "क्यप्" (३-१-११९)। 2. ಗೃಹ್ಯಾಗ್ನಿ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಅಗ್ನಿಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸಿ ಇಡುವ ಅಗ್ನಿ. 3. ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ. (न०) 4. ಗುದಸ್ಥಾನ, ಮಲದ್ವಾರ. 5. ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಜಾತಕರ್ಮ ನಾಮಕರಣ ಉಪನಯನ ವಿವಾಹ ಮುಂತಾದ ಕಾರ್ಯ. 6. ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ವೇದವಿಹಿತಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಕುರಿತ ಸೂತ್ರ, ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರ. (वि०) 7. ಪಕ್ಷಪಾತಿಯಾದ, ತನ ಕಡೆಯಿರುವ. "ननु वक्तृविशेषनिस्पृहा गुणगृह्या वचने विपश्चितः" किरा० २-५। 8. ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ, ಮನೆಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ. 9. ಪರಾಧೀನನಾದ. "गृह्यं तु मलवर्त्मनि। गृह्योऽस्वैरिणि पक्ष्ये च गृहासक्तमृगाण्डजे" मेदि०। (स्त्री०) –ह्या –ಹ್ಯಾ. 10. ಶಾಖಾನಗರ, ಉಪನಗರ, ನಗರದ ಬಡಾವಣೆ. "गृह्या तु शाखानगरे" मेदि०।

गृह्यक ಗೃಹ್ಯಕ (पुं०) ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಕಿದ 1. ಪಕ್ಷಿ. 2. ಮೃಗ. (वि०) 3. ಮನೆಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ. 4. ಪರಾಧೀನನಾದ. गृह्यते — ग्रह (उपादाने) "क्यप्" (३-१-११९)। स्वार्थे "कन्" (५-४-५)।

गृह्यकर्मन् ಗೃಹ್ಯಕರ್ಮನ್ (न०) ಮನೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆಸಬೇಕಾದ ಮತಸಂಬಂಧವಾದ ಸಂಸ್ಕಾರ, ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದ ಕಾರ್ಯ.

गृह्यपरिशिष्ट ಗೃಹ್ಯಪರಿಶಿಷ್ಟ (न०) ಗೃಹ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಒಂದು ಗ್ರಂಥ.

गृह्यमाण ಗೃಹ್ಯಮಾಣ (वि०) 1. ಹಿಡಿಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. ग्रह (उपादाने) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "अनेन चेदिच्छसि गृह्यमाणम्" रघु० ६-२४। 2. ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ.

गृहयसूत्र ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರ (ನಂ) ಗೃಹ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಮತ್ತು ವಿಧಿಸುವ ಒಂದು ಸೂತ್ರಗ್ರಂಥ. ವೇದೋಕ್ತವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಒಂದು ಸೂತ್ರಗ್ರಂಥ. गोभिल-गृहयसूत्रम् आश्वलायनगृहयसूत्रम् आपस्तम्बगृहयसूत्रम् कात्यायनगृहयसूत्रम् शाङ्खायनगृहयसूत्रम् ಇತ್ಯಾದಿ.

गृहयाग्नि ಗೃಹ್ಯಾಗ್ನಿ (ಪುಂ) ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಗೃಹಸ್ಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೂ ರಕ್ಷಿಸಿಡಬೇಕಾದ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಗ್ನಿ.

गॄ – निगरणे (तुदा० पर० सक० से०)। गिरति, गिलति। जगार, जगाल। गरिता, गलिता, गरीता, गलीता। गिरतु, गिलतु। अगिरत्, अगिलत्। ಇತ್ಯಾದಿ. ತಿನ್ನು, ಭಕ್ಷಿಸು, ನುಂಗು.

कर्मणि:—गीर्यते। जगरे, जगले। गारिता, गालिता। गरिता, गलिता। गीर्यताम्। अगीर्यत। गीर्येत। ಇತ್ಯಾದಿ.

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು :

(1) अव + गॄ = (ಈ ಉಪಸರ್ಗಯೋಗದಿಂದ ಈ ಧಾತುವು ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುವುದು.) अवगिरते। ಮೆಲ್ಲಗೆ ಹೇಳು, ತಗ್ಗಿದ ಧ್ವನಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳು.

(2) उद्+गॄ = उद्गिरति। ವಾಂತಿಮಾಡು, ಕಕ್ಕು. "प्रशमादर्चिषामेतदनुद्गीर्णसुरायुधम्" कुमा० २-२०।

(3) सम् + गॄ = (आत्म०) संगिरते। ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡು. "वसूनि देशांश्च निवर्तयिष्यन् रामं नृपः संगिरमाण एव" भट्टि० ३-८।

गेन्दुक ಗೇಂದುಕ (ಪುಂ) ಚೆಂಡು. गाते — गाङ् (गतौ) "विच्" (३-२-७५)। गा गच्छन्निन्दुरिव इवार्थे "कन्" (५-३-९६)।

गेय ಗೇಯ (ನಂ) 1. ಗಾನ, ಗೀತ, ಸಂಗೀತ. गीयते — गै (शब्दे) भावे "यत्" (३-४-६८)। निपा०। "अनन्ता वाङ्मयस्याहो गेयस्येव विचित्रता" माघ० २-७२। (वि०) 2. ಗಾಯಕ, ಹಾಡುಗಾರ, ಸಂಗೀತಗಾರ. गै कर्म० "यत्"। निपा०। 3. ಹಾಡಲ್ಪಡುವ. गीयते—गै कर्म० "यत्"। निपा०। "गेयो माणवकः साम्नाम्" सि० कौ०।

गेयपद ಗೇಯಪದ (ನಂ) ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತವನ ಮುಂದೆ ವೀಣೆ ಮೊದಲಾದ ತಂತೀ ವಾದ್ಯವನ್ನು ನುಡಿಸುವುದು. "तन्त्रीभाण्ड पुरस्कृत्योपविष्टस्यासने पुरः। शुष्कं गानं गेयपदम्" सा० द० ६-११४।

गेष्णु ಗೇಷ್ಣು (ಪುಂ) ಗಾಯಕ, ಹಾಡುಗಾರ, ಸಂಗೀತಗಾರ. गै (शब्दे) "इष्णुच्" (उ० ३-१६)।

गेह ಗೇಹ (ನಂ) ಮನೆ, ವಾಸಸ್ಥಾನ. गो गणपतिः ईहः ईप्सितो यस्मिन्। "एतान्यपि सतां गेहे नोच्छिद्यन्ते कदाचन" हितो०।

गेहिन् ಗೇಹಿನ್ (ಪುಂ) ಗೃಹಸ್ಥ, ಮನೆಯ ಯಜಮಾನ. गेहोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **गेहिनी ಗೇಹಿನೀ.** ಪತ್ನಿ, ಮನೆಯ ಯಜಮಾನಿ. गेहं गृहकृत्यमस्त्यस्याः। "मद्गेहिन्याः प्रिय इति सखे चेतसा कातरेण" मेघ० २-१४।

गेहेक्ष्वेडिन् ಗೇಹೇಕ್ಷ್ವೇಡಿನ್ (वि०) ಹೇಡಿ. ಮನೆಯಲ್ಲೇ ಶೌರ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುವವನು, ಹೊರಗಡೆ ಅಂಜು ಬುರುಕ. गेह एव क्ष्वेडते — क्ष्विड (स्नेहे) "णिनिः" (३-२-७८)। निपा० (२-१-४८)।

गेहेनर्दिन् ಗೇಹೇನರ್ದಿನ್ (वि०) "गृहेनर्दिन्" ಪದವನ್ನು ನೋಡಿ.

गेहेशूर ಗೇಹೇಶೂರ (वि०) "गेहेनर्दिन्" ಪದವನ್ನು ನೋಡಿ.

गेह्य ಗೇಹ್ಯ (वि०) 1. ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ, ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. गेहे भवः। 2. ಮನೆಗೆ ಹಿತವಾದ. गेहाय हितम् "यत्" (५-१-५)।

गै – शब्दे (भ्वा० पर० सक० अनि०)। गायति। जगौ। गाता। गास्यति। गायतु। अगायत्। गायेत्। गेयात्। अगासीत्। अगास्यत्। ಶಬ್ದಮಾಡು, ಗಾನಮಾಡು, ಹಾಡು. "आकुमारकथोद्घातं शालिगोप्यो जगुर्यशः" रघु० ४-२०।

कर्मणि:—गीयते। जगे। गायिता, गाता। गायिष्यते, गास्यते। गीयताम्। अगीयत। गीयेत। गायिषीष्ट। अगायि। अगायिष्यत।

णिचि:—गापयति, –ते। गापयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। "जयोदाहरणं बाह्वोर्गापयामास किन्नरान्" रघु० ४-७८। गापयिता। गापयिष्यति, –ते। गापयतु, –ताम्। अगापयत्, –त। गापयेत्, –त। ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि:—जिगासति। जिगासां चकार, –बभूव, –आस। जिगासिता। जिगासिष्यति। जिगासतु। अजिगासत्। जिगासेत्। ಇತ್ಯಾದಿ.

क्त्सु :—गातव्यम्। गानीयम्। गेयम्। गीतम्। गीतवान्। गायन्, गायन्ती। कर्म० गीयमानः। गातुम्। गीतम्। गानम्। गीत्वा। प्रगाय।

ण्यन्तात् क्त्सु :—गापयितव्यम्। गापनीयम्। गाप्यम्। गापितः। गापितवान्, गापितवती। गापयन्, गापयन्ती। गापयमानः। गापयितुम्। गापितम्। गापनम्। गापयित्वा। प्रगाप्य।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು :

(1) अनु+गै = अनुगायति। अनुजगौ। ಅನುಸರಿಸಿ ಶಬ್ದಮಾಡು, ಅನಂತರ ಶಬ್ದಮಾಡು. "अनुजगुरथ दिव्यं दुन्दुभिध्वानमाशाः सुरकुसुमनिपातैर्व्योम्नि लक्ष्मीर्वितेने" किरा० ३-६०।

(2) अभि + गै = अभिगायति। ಎದುರಿಗೆ ಹಾಡು. "राजधानीषु राज्ञां च समाजेष्वभ्यगायताम्" रामा०।

(3) अव + गै = अवगीतम्। ನಿಂದಿಸು, ದೂಷಿಸು.

(4) उद् + गै = उद्गायति। ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹಾಡು. "उद्गास्यतामिच्छति किंनराणां तानप्रदायित्वमिवोपगन्तुम्" कुमा० १-८।

(5) उप+गै = उपगायति। उपगीतः। 1. ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಹಾಡು. "पिकोपगीतोऽपि शुकस्तुतोऽपि च" नैष० १-१०४। 2. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹಾಡು. "निवृत्ततर्षैरुपगीयमानात्" भाग०।

(6) परि + गै = परिगायति। परिगीतम्। ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಹಾಡು. "ऋषिभिः परिगीतानि तानि वक्ष्यामि भूतये"।

(7) प्र+गै = प्रगायति। प्रगीयते। 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹಾಡು. 2. ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡು, ಹೊಗಳು. "यावत् कीर्तिर्मनुष्यस्य पृथग्लोके प्रगीयते" भा० उद्योग०।

(8) वि + गै = विगायति। विगीतः। ನಿಂದಿಸು, ದೂಷಿಸು. "विगीयसे मन्मथदेहदाहिना" नैष० १-७९।

गैर ಗೈರ (वि०) 1. ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ. गिरौ भवः "अण्" (४-३-५३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–री –ರೀ.** (न०) 2. ಒಂದು ಉಪಧಾತು.

गैरिक ಗೈರಿಕ (न०) 1. ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಉಪಧಾತು ಮುಂತಾದುದು. गिरौ भवम् "ठञ्" (वा० ४-३-६०)। 2. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. "गृहीतपादसञ्चारो गैरिकाद्रिरिवाबभौ" याद० १६-१०४।

गैरिकाक्ष ಗೈರಿಕಾಕ್ಷ (पुं०) ನೀರು ಹಿಪ್ಪೆಮರ. गैरिकमिवाक्षि पुष्पमस्य "षच्" (५-४-११३)।

गैरेय ಗೈರೇಯ (न०) 1. ಶಿಲಾಜಿತು. गिरौ भवम् "ढक्" (४-२-९७)। (वि०) 2. ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. "गैरेयमर्थ्यं गिरिजमश्मजं च शिलाजतु" अम०।

गो ಗೋ (पुं०) 1. ವೃಷಭ, ಎತ್ತು. गच्छत्यनेन—गम्लृ (गतौ) "डोः" (उ० २-६७)। "गवां च यानं पृष्ठेन सर्वथैव विगर्हितम्" मनु० ४-७२। 2. ರಶ್ಮಿ, ಕಿರಣ. "त्रयोदशद्वीपवतीं गोभिर्भासयसे महीम्" भा० वन० ३-३३। 3. ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧ. 4. ಸೂರ್ಯ. 5. ಚಂದ್ರ. 6. ಗೋಮೇಧಯಾಗ. 7. ವೃಷಭರಾಶಿ. 8. ಸ್ವರ್ಗ. (स्त्री०) 9. ವಾಕ್ಕು, ಮಾತು. "उवाच यक्षस्तमचोदितोऽपि गां न हीङ्गितज्ञोऽवसरेऽवसीदति" किरा० ४-२०। 10. ಭೂಮಿ. "दुदोह गां स यज्ञाय सस्याय मघवा दिवम्" रघु० १-२६। "पयोधरीभूतचतुःसमुद्रां जुगोप गोरूपधरामिवोर्वीम्" रघु० २-३। 11. ದಿಕ್ಕು. 12. ಧೇನು, ಹಸು, ಆಕಳು. (पुंस्त्री०) 13. ರಶ್ಮಿ, ಕಿರಣ. 14. ಕಣ್ಣು. 15. ಬಾಣ. 16. ಮೈಗೂದಲು. (स्त्री० ब० व०) 17. ನೀರು. "गौः क्रतौ वृषभे चन्द्रे वाग्भूदिग्धेनुषु स्त्रियाम्। द्वयोस्तु रश्मिदृग्बाणस्वर्गवज्राम्बुलोमसु" नानार्थर०। "गौः स्वर्गे च बलीवर्दे रश्मौ च कुलिशे पुमान्" मेदि०। 18. ಇಂದ್ರಿಯ.

गोकण्टक ಗೋಕಂಟಕ (पुं०) 1. ನೆಗ್ಗಿಲು ಗಿಡ. 2. ಹಸುವಿನ ಹೆಜ್ಜೆಯ (ಗೊರಸಿನ) ಗುರುತು. 3. ಹಸುವಿನ ಕಾಲಿನ ಗೊರಸು. (वि०) 4. ಹಸುವಿನ ಕಾಲಿನಿಂದ ತುಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟು ಕೆಟ್ಟಿರುವ (ದಾರಿ), ಹಳ್ಳತಿಟ್ಟಾದ (ರಸ್ತೆ). "गोकण्टको गोक्षुरको वनशृङ्गाट इत्यपि" अम०। "गोकण्टको गोक्षुरके गोखुरे स्थपुटीकृते" हेम०।

गोकर्ण ಗೋಕರ್ಣ (पुं०) 1. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. गौर्नेत्रं कर्णौ यस्य। 2. ಹೇಸರಗತ್ತೆ, ಹೆಣ್ಣು ಕತ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಗಂಡು ಕುದುರೆಗೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಒಂದು ಬಗೆಕೆ ಜಾತಿಯ ಪ್ರಾಣಿ. गोरिव कर्णावस्य। 3. ಹೆಬ್ಬೆರಳಿನಿಂದ ಅನಾಮಿಕೆಯ (ಉಂಗುರದ ಬೆರಳು) ವರೆಗಿನ ಅಳತೆ, ಒಂದು ಗೇಣು. 4. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಜಿಂಕೆ. ಸಾರಗದ ಒಂದು ಭೇದ. 5. ಗಣದೇವತೆ. 6. ಗೋಕರ್ಣಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಪರಮೇಶ್ವರ, ಗೋಕರ್ಣೇಶ್ವರ. 7. ಕಾಶೀಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಶಿವಲಿಂಗ. (स्त्री०) **गोकर्णी ಗೋಕರ್ಣೀ.**

8. ಕುರಟಗೆ ಗಿಡ. "गोकर्णोऽश्वतरे सर्पे सारङ्गे च गणान्तरे। अङ्गुष्ठानामिकोन्माने गोकर्णी मूर्विकौषधौ" मेदि०। (वि०)9. ವಾದಿಪ್ರತಿವಾದಿಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಹಸುವಿನ ಕಿವಿಯಂತೆ ಜೋಲಾಡುತ್ತಿರುವ (ಸಾಕ್ಷಿ).

गोका ಗೋಕಾ (स्त्री०) ಚಿಕ್ಕ ಹಸು, ಸಣ್ಣ ಜಾತಿಯ ಹಸು.

गोकाम ಗೋಕಾಮ(वि०)ಹಸುವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು.

गोकामुख ಗೋಕಾಮುಖ(पुं०)ಹಸುವಿನಂತೆ ಜೋಲಾಡುತ್ತಿರುವ ಮುಖವುಳ್ಳ ಒಂದು ಬೆಟ್ಟ.

गोकील ಗೋಕೀಲ (पुं०)1. ಮುಸಲ, ಒನಕೆ. 2. ಹಲ, ನೇಗಿಲು. "गोकीलो मुसले हले" मेदि०।

गोकुल ಗೋಕುಲ (न०) 1. ಗೋವುಗಳ ಸಮೂಹ, ದನಗಳ ಗುಂಪು. गवां कुलम्। "गोकुलाकुलतीरायाः तमसाया विदूरतः। अवसत् तत्र तां रात्रिं रामः प्रकृतिभिः सह" रामा०। 2. ದನಗಳ ಕೊಟ್ಟಿಗೆ. "गोकुले कन्दुशालायां तैलयन्त्रेक्षुयन्त्रयोः। अमीमांस्यानि शौचानि स्त्रीषु बालातुरेषु च" तिथ्यादित०। 3. ನಂದ ಗೋಪನ ವಾಸಸ್ಥಾನ. "कालेनाल्पेन राजर्षे रामः कृष्णश्च गोकुले। अघृष्टजानुभिः पद्भिः विचक्रमतुरञ्जसा" भाग० १०-८-२६।

गोकुलिक ಗೋಕುಲಿಕ (वि०) 1. ವಿಕಾರವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು. गोः नेत्रस्य कुलः संस्त्यानमस्मिन्। 2. ಕೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿರುವ ಹಸುವನ್ನು ನೋಡಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲು ಯತ್ನಿಸದೆ ಉದಾಸೀನನಾಗಿರುವವನು. "स्याद्गोकुलिको वलिरे पङ्कस्थगव्युपेक्षके" मेदि०।

गोकृत ಗೋಕೃತ (न०) ಗೋಮಯ, ದನದ ಸಗಣಿ. गवा कृतम्।

गोक्षुरक ಗೋಕ್ಷುರಕ (पुं०) 1. ನೆಗ್ಗಿಲು ಗಿಡ. गोः भूमेः क्षुर इव। "गोकण्टको गोक्षुरको वनशृङ्गाट इत्यपि" अम०। 2. ದನದ ಕಾಲಿನ ಗೊರಸು.

गोगृष्टि ಗೋಗೃಷ್ಟಿ (स्त्री०) ಒಂದು ಕರುವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪ್ರಸವಿಸಿದ ಹಸು. गृष्टिश्चासौ गौश्च।

गोग्रन्थि ಗೋಗ್ರಂಥಿ (पुं०) 1. ಬೆರಣಿ. गोर्जातो ग्रन्थिः। 2. ದನದ ಕೊಟ್ಟಿಗೆ. गोर्ग्रन्थिर्यत्र। 3. ಬೆಂಡೆ ಗಿಡ. गोर्ग्रन्थिरिव। "गोग्रन्थिर्ना करीषे स्यात् गोष्ठगोजिह्विकौषधौ" मेदि०।

गोघ्न ಗೋಘ್ನ (वि०)1. ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವವನು. गाः हन्ति — हन (हिंसागत्योः) "कः" (वा० ३-२-५)। 2. ಅತಿಥಿ. गां हन्ति तस्मै। निपा० (३-४-७३)। "उपपातकसंयुक्तो गोघ्नो मासं यवान् पिबेत्" मनु० ११-१०८।

गोघृत ಗೋಘೃತ (न०)1. ಹಸುವಿನ ತುಪ್ಪ. गोर्घृतम्। 2. ಮಳೆಯ ನೀರು. गोः भूमेः घृतमिव — सस्यपोषकत्वात्।

गोचर ಗೋಚರ (पुं०) 1. ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗತಕ್ಕ ರೂಪ ರಸ ಗಂಧ ಸ್ಪರ್ಶ ಮತ್ತು ಶಬ್ದಗಳೆಂಬ ವಿಷಯಗಳು. गावः इन्द्रियाणि चरन्त्येषु। निपा० (३-३-११९)। 2. ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಗೋಚರವಾಗತಕ್ಕ (ತಿಳಿಯುವ) ವಿಷಯ. "सदसत्संशयगोचरोदरी" नैष० २-४०। 3. ಹುಲ್ಲುಗಾವಲು, ದನಗಳು ಹುಲ್ಲು ಮೇಯುವ ಸ್ಥಳ, ದನಗಳು ಮೇವಿಗಾಗಿ ತಿರುಗಾಡುವ ಅರಣ್ಯ ಪ್ರದೇಶ. गावश्चरन्त्यस्मिन् "घः" (३-३-११९)। "उपारताः पश्चिमरात्रिगोचरादपारयन्तः पतितुं जवेन गाम्" किरा० ४-१०। 4. ಜನ್ಮರಾಶಿಯಿಂದ ಗ್ರಹಗಳು ಸಂಚರಿಸುವ ರಾಶಿ. 5. ವಾಸಸ್ಥಾನ. "अकिञ्चनः सन् प्रभवः स सम्पदां त्रिलोकनाथः पितृसद्मगोचरः" कुमा० ५-७७। 6. ದೇಶ. "अब्रवीत् प्राञ्जलिर्भूत्वा गुहो गहनगोचरः" रामा०। (वि०) 7. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ. 8. ಗಂತವ್ಯಪ್ರದೇಶ, ಹೋಗಬೇಕಾದ ಜಾಗ.

ಸೂರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹಗಳು ಜನ್ಮರಾಶಿಯಿಂದ ದ್ವಾದಶರಾಶಿ (ತನ್ವಾದಿಭಾವ) ಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವಾಗ ಕೊಡುವ (ಗೋಚಾರ) ಫಲ.

(1) ರವಿಚಾರ:

ಭಾವ	ಫಲ
(1) ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ	ವ್ಯಾಧಿ.
(2) ದ್ವಿತೀಯದಲ್ಲಿ	ಭಯ.
(3) ದುಶ್ಚಿಕ್ಯದಲ್ಲಿ	ಅರ್ಥಲಾಭ.
(4) ಹಿಬುಕದಲ್ಲಿ	ಮಾನಕ್ಷಯ.
(5) ಪಂಚಮದಲ್ಲಿ	ದೈನ್ಯ.
(6) ಷಷ್ಠದಲ್ಲಿ	ದ್ರವ್ಯಲಾಭ.
(7) ಸಪ್ತಮದಲ್ಲಿ	ಲಾಭ.
(8) ಅಷ್ಟಮದಲ್ಲಿ	ಪೀಡೆ.
(9) ಧರ್ಮಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ	ಕಾಂತಿಕ್ಷಯ.
(10) ಕರ್ಮಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ	ಕರ್ಮಸಿದ್ಧಿ.
(11) ಲಾಭದಲ್ಲಿ	ಅರ್ಥಲಾಭ.
(12) ವ್ಯಯದಲ್ಲಿ	ಅರ್ಥಹಾನಿ.

(2) ಚಂದ್ರಚಾರ:

ಭಾವ	ಫಲ
(1) ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ	ಅರ್ಥಲಾಭ.
(2) ದ್ವಿತೀಯದಲ್ಲಿ	ಅರ್ಥನಾಶ.
(3) ತೃತೀಯದಲ್ಲಿ	ದ್ರವ್ಯಲಾಭ.
(4) ಚತುರ್ಥದಲ್ಲಿ	ಬಂಧುವೈರ.
(5) ಪಂಚಮದಲ್ಲಿ	ಕಾರ್ಯನಾಶ.
(6) ಷಷ್ಠದಲ್ಲಿ	ಅರ್ಥಲಾಭ.
(7) ದ್ಯೂನದಲ್ಲಿ	ಸ್ತ್ರೀಸೌಖ್ಯ ಮತ್ತು ಅರ್ಥಲಾಭ.
(8) ಅಷ್ಟಮದಲ್ಲಿ	ಜಾಡ್ಯ.
(9) ನವಮದಲ್ಲಿ	ಕಲಹ.
(10) ದಶಮದಲ್ಲಿ	ಸುಖ.
(11) ಲಾಭದಲ್ಲಿ	ಧನಪ್ರಾಪ್ತಿ.
(12) ವ್ಯಯದಲ್ಲಿ	ರೋಗ.

(3) ಕುಜಚಾರ:

(1) ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ	ಶತ್ರುಭಯ.
(2) ಧನಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ	ಧನನಾಶ.
(3) ತೃತೀಯದಲ್ಲಿ	ಅರ್ಥಲಾಭ.
(4) ಚತುರ್ಥದಲ್ಲಿ	ಶತ್ರುಭಯ.
(5) ಪಂಚಮದಲ್ಲಿ	ಅರ್ಥನಾಶ.
(6) ಷಷ್ಠದಲ್ಲಿ	ವಿತ್ತಲಾಭ.
(7) ಸಪ್ತಮದಲ್ಲಿ	ರೋಗ.
(8) ಅಷ್ಟಮದಲ್ಲಿ	ಶತ್ರುಪೀಡೆ.
(9) ನವಮದಲ್ಲಿ	ದೇಹಪೀಡೆ.
(10) ದಶಮದಲ್ಲಿ	ಭಯ.
(11) ಲಾಭದಲ್ಲಿ	ಲಾಭ.
(12) ವ್ಯಯದಲ್ಲಿ	ಶತ್ರುಭಯ.

(4) ಬುಧಚಾರ:

(1) ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ	ಬಂಧುವೈರ.
(2) ಧನಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ	ಧನಲಾಭ.
(3) ತೃತೀಯದಲ್ಲಿ	ಶತ್ರುಭಯ.
(4) ಚತುರ್ಥದಲ್ಲಿ	ಅರ್ಥಲಾಭ.
(5) ಪಂಚಮದಲ್ಲಿ	ಕಷ್ಟ.
(6) ಷಷ್ಠದಲ್ಲಿ	ವಸ್ತ್ರಪ್ರಾಪ್ತಿ.
(7) ಸಪ್ತಮದಲ್ಲಿ	ಶರೀರಪೀಡೆ.
(8) ಅಷ್ಟಮದಲ್ಲಿ	ಧನವೃದ್ಧಿ.
(9) ಧರ್ಮದಲ್ಲಿ	ಶರೀರಪೀಡೆ.
(10) ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ	ಅಪವಾದ.
(11) ಲಾಭದಲ್ಲಿ	ಅರ್ಥಲಾಭ.
(12) ವ್ಯಯದಲ್ಲಿ	ಅರ್ಥನಾಶ.

(5) ಗುರುಚಾರ:

ಭಾವ	ಫಲ
(1) ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ	ಭಯ.
(2) ಧನಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ	ಅಪರಿಮಿತ ಧನಲಾಭ.
(3) ತೃತೀಯದಲ್ಲಿ	ದೇಹಾಯಾಸ.
(4) ಚತುರ್ಥದಲ್ಲಿ	ಅರ್ಥನಾಶ.
(5) ಪಂಚಮದಲ್ಲಿ	ಸುಖ.
(6) ಷಷ್ಠದಲ್ಲಿ	ರೋಗ.
(7) ದ್ಯೂನದಲ್ಲಿ	ಪೂಜಾ.
(8) ಅಷ್ಟಮದಲ್ಲಿ	ಧನನಾಶ.
(9) ಧರ್ಮದಲ್ಲಿ	ಧನವೃದ್ಧಿ.
(10) ದಶಮದಲ್ಲಿ	ಪ್ರೀತಿಹಾನಿ.
(11) ಲಾಭದಲ್ಲಿ	ಯಶೋಲಾಭ.
(12) ವ್ಯಯದಲ್ಲಿ	ದೇಹಪೀಡೆ.

(6) ಶುಕ್ರಚಾರ:

(1) ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ	ಸೌಖ್ಯ.
(2) ಧನಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ	ಅರ್ಥಲಾಭ.
(3) ದುಶ್ಚಿಕ್ಯದಲ್ಲಿ	ಸುಖ.
(4) ಚತುರ್ಥದಲ್ಲಿ	ಧನಲಾಭ.
(5) ಪಂಚಮದಲ್ಲಿ	ಪುತ್ರಲಾಭ.
(6) ಷಷ್ಠದಲ್ಲಿ	ಶತ್ರುವೃದ್ಧಿ.
(7) ಸಪ್ತಮದಲ್ಲಿ	ಶೋಕ.
(8) ಅಷ್ಟಮದಲ್ಲಿ	ಅರ್ಥಲಾಭ.
(9) ಧರ್ಮದಲ್ಲಿ	ವಸ್ತ್ರಲಾಭ.
(10) ದಶಮದಲ್ಲಿ	ಸೌಖ್ಯಹಾನಿ.
(11) ಲಾಭದಲ್ಲಿ	ಅರ್ಥಲಾಭ.
(12) ವ್ಯಯದಲ್ಲಿ	ಚೋರಬಾಧೆ.

(7) ಶನಿಚಾರ:

(1) ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ	ವಿತ್ತನಾಶ.
(2) ದ್ವಿತೀಯದಲ್ಲಿ	ಚಿತ್ತಕ್ಲೇಶ.
(3) ತೃತೀಯದಲ್ಲಿ	ದ್ರವ್ಯಲಾಭ.
(4) ಚತುರ್ಥದಲ್ಲಿ	ಶತ್ರುವೃದ್ಧಿ.
(5) ಪಂಚಮದಲ್ಲಿ	ಪುತ್ರಭೃತ್ಯನಾಶ.
(6) ಷಷ್ಠದಲ್ಲಿ	ಅರ್ಥಲಾಭ.
(7) ಸಪ್ತಮದಲ್ಲಿ	ಭಯ, ಶತ್ರುಪೀಡೆ.
(8) ಅಷ್ಟಮದಲ್ಲಿ	ದೇಹಪೀಡೆ.
(9) ನವಮದಲ್ಲಿ	ಧನನಾಶ.
(10) ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ	ಮನಸ್ತಾಪ.
(11) ಲಾಭದಲ್ಲಿ	ಅರ್ಥಲಾಭ.
(12) ವ್ಯಯದಲ್ಲಿ	ಅನರ್ಥ.

(8, 9) ರಾಹು ಕೇತುಗಳು : ಜನ್ಮ ಮೊದಲಾದ ದ್ವಾದಶರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವಾಗ ಕ್ರಮವಾಗಿ : (1) ಭಯ, (2) ಕಲಹ, (3) ಸೌಭಾಗ್ಯ, (4) ಮಾನ ಹಾನಿ, (5) ಚಿತ್ತಭ್ರಂಶ, (6) ಮಹಾಸೌಖ್ಯ, (7) ರಾಜ ಭಯ, (8) ಅರ್ಥನಾಶ, (9) ಸಂತಾಪ, (10) ಕಲಹ, (11) ಧನಲಾಭ ಮತ್ತು (12) ವಿನಾಶ ಈ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾರೆ. "राहुर्जन्मगतो भयं च कलहं सौभाग्यमानक्षयं चित्तभ्रंशमहासुखं नृपभयं चार्थक्षयं यच्छति। सन्तापं कलहं च वित्तमधिकं शीघ्रं विनाशं नृणाम् केतुस्तत्फलमेव राशिषु वदेत् शंसन्ति गर्गादयः।"

गोचर्मन् ಗೋಚರ್ಮನ್ (न०) 1. ದನದ ಚರ್ಮ, ಹಸುವಿನ ತೊಗಲು. गोःचर्म। 2. ಭೂಮಿಯ ಒಂದು ಅಳತೆ, ಹತ್ತು ಮೊಳದ ಗಳುವಿನಿಂದ ಅಳೆಯುವ ಹದಿನೈದು ಚದರಗಳ ಅಳತೆ. "दशहस्तेन वंशेन दशवंशान् समन्ततः। पञ्च चाभ्यधिकान् दद्यादेतद्गोचर्म चोच्यते" वसिष्ठः।

गोचारक ಗೋಚಾರಕ (वि०) ಗೋವುಗಳ ರಕ್ಷಕ, ದನಗಳನ್ನು ಮೇಯಿಸುವವನು. गाः चारयति — चर (गतिभक्षणयोः) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

गोचारण ಗೋಚಾರಣ (न०) ದನಗಳನ್ನು ಮೇಯಿಸುವುದು. गवां चारणम्। "यदर्चितं ब्रह्मभवादिभिः सुरैः श्रिया च देव्या मुनिभिः ससात्वतैः। गोचारणायानुचरैश्चरद्वने यद्गोपिकानां कुचकुङ्कुमाङ्कितम्" भाग० १०-३८-८।

गोचारिन् ಗೋಚಾರಿನ್ (वि०) ಹಸುವಿನಂತೆ ಬಾಯಿಂದ ಆಹಾರವನ್ನು ಎತ್ತಿ ತಿಂದು ಜೀವಿಸುವ ಒಬ್ಬ ಯತಿ. गौरिव चरति — चर (गतिभक्षणयोः) "णिनिः" (३-२-७८)।

गोज ಗೋಜ (न०) 1. ಗೋರೋಚನ. (वि०) 2. ಹಸುವಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ. गोः जातः। 3. ಭೂಮಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ.

गोजर ಗೋಜರ (पुं०) ಮುದಿ ಎತ್ತು. गोषु मध्ये जरः जीर्णः।

गोजल ಗೋಜಲ (न०) ಗೋಮೂತ್ರ, ಗಂಜಲ. गोर्जलम् गवि जातं जलं वा।

गोजा ಗೋಜಾ (स्त्री०) ಸುರಭಿ, ಕಾಮಧೇನು.

गोजागरिक ಗೋಜಾಗರಿಕ (न०) 1. ಮಂಗಳ. गवि स्वर्गे जागरः अप्रमत्ततयास्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)। 2. ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳದ ಗಿಡ. (वि०) 3. ಭಕ್ಷ್ಯಕಾರ, ತಿಂಡಿಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು. गोषु व्रीह्यादिषु जागरोऽस्त्यस्य। "स्याद्गोजागरिकं भक्ष्यकारके मङ्गलेऽपि च" हेम०।

गोजिह्वा ಗೋಜಿಹ್ವಾ (स्त्री०) ಬೆಂಡೆಗಿಡ. गोर्जिह्वेव।

गोजी ಗೋಜೀ (स्त्री०) ಬೆಂಡೆಗಿಡ. गोर्जिह्वेव। पृषो०। "गोजी च पिष्टा सह तालपत्र्या" सुश्रुत०।

गोडिम्ब ಗೋಡಿಂಬ (पुं०) 1. ನರಿನೇರಿಳೆ. 2. ಕಲ್ಲಂಗಡಿ ಕರಬೂಜ ಮೊದಲಾದ ಗಿಡ. (न०) 3. ಕಲ್ಲಂಗಡಿ ಕರಬೂಜ ಮೊದಲಾದ ಹಣ್ಣು. 4. ನರಿನೇರಿಳೆಹಣ್ಣು.

गोडुम्ब ಗೋಡುಂಬ (पुं०) 1. ಕರಬೂಜ ಕಲ್ಲಂಗಡಿ ಮೊದಲಾದ ಗಿಡ. 2. ನರಿನೇರಿಳೆ. (न०) 3. ಕಲ್ಲಂಗಡಿ ಕರಬೂಜ ಮೊದಲಾದ ಹಣ್ಣು. 4. ನರಿನೇರಿಳೆಹಣ್ಣು. (स्त्री०) **–बा –ಬಾ.** 5. ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆಗಿಡ. स्वार्थे "कः"। **गोडुम्बिका ಗೋಡುಂಬಿಕಾ.** ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆಗಿಡ.

गोणी ಗೋಣೀ (स्त्री०) 1. ಧಾನ್ಯ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತುಂಬಿಡುವ ಚೀಲ ಅಥವಾ ಪಾತ್ರೆ. गोणी आवपनं चेत् गोणान्या सि० कौ०। "गोणीं जनेन स्म निधातुमुद्धृतामनुक्षणं नोक्षतरः प्रतीच्छति" माघ० १२-१०। 2. ಹರುಕುಬಟ್ಟೆ. 3. ನಾಲ್ಕು ದ್ರೋಣಗಳ ಅಳತೆ, ಎಂಟು ಕೊಳಗಗಳ ಅಳತೆ. 4. ಎರಡು ಮೊರಗಳ ಅಳತೆ. "शूर्पाभ्यां च भवेद्गोणी वाहो गोणी च सा स्मृता" भावप्र०।

गोणीतरी ಗೋಣೀತರೀ (स्त्री०) ಸಣ್ಣ ಗೋಣೀಚೀಲ. ह्रस्वा गोणी "ष्टरच्" (५-३-९०)।

गोण्ड ಗೋಂಡ (पुं०) 1. ನಿಮ್ನಜಾತಿಯವನು. 2. ಪುಷ್ಟವಾದ ಹೊಕ್ಕಳು, ಮಾಂಸತುಂಬಿದ ಹೊಕ್ಕಳು. (वि०) 3. ಪುಷ್ಟವಾದ ಹೊಕ್ಕಳುಳ್ಳ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಂಸತುಂಬಿ ಬೆಳೆದ ಹೊಕ್ಕಳುಳ್ಳ, ಉಬ್ಬಿದ ಹೊಕ್ಕಳುಳ್ಳ. "गोण्डः पामरजातौ च वृद्धनाभौ च तद्वति" मेदि०।

गोतम ಗೋತಮ (पुं०) 1. ಗೋತಮಮುನಿ. ಶ್ವೇತವರಾಹ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ಒಬ್ಬ ಮಾನಸಪುತ್ರ. गोभिस्तमो ध्वस्तं यस्य। "गोदमो दमतोऽधूमोऽदमस्ते समदर्शनात्। विद्धि मां गोतमं कृत्ये यातुधानि निबोध माम्" भा० अनु० १४२-३३। ಈ ಋಷಿಯು ಗೋತ್ರಪ್ರವರ್ತಕರಲ್ಲೊಬ್ಬರು. 2. ಬಹಳ ಸೋಮಾರಿತನವುಳ್ಳವನು. ಜಡ, ಅಲಸ. अतिशयेन गौः जडत्वात् अतिशायने "तमप्" (५-३-५५)।

गोतमी ಗೋತಮೀ (स्त्री०) ಗೋತಮ ಋಷಿಯ ಪತ್ನಿ.

गोतल्लज ಗೋತಲ್ಲಜ (पुंस्त्री०) ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವೃಷಭ, ಉತ್ತಮಜಾತಿಯ ಎತ್ತು, ಉತ್ತಮಜಾತಿಯ ಹಸು. तल्लजश्चासौ गौश्च।

गोतीर्थ ಗೋತೀರ್ಥ (न०) ದನದ ಕೊಟ್ಟಿಗೆ. गवा कृतं तीर्थम्। "बलिर्निवेद्यो गोतीर्थे रैवत्ये प्रयतात्मना" सुश्रुत०।

गोत्र ಗೋತ್ರ (पुं०) 1. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. गां भूमिं त्रायते—त्रैङ् (पालने) "कः" (३-२-३)। "गोत्रोद्धारप्रवृत्तोऽपि गोत्रोद्भेदं पुराऽकरोः" चन्द्रा०। (न०) 2. ಹೆಸರು. गुङ् (शब्दे) "ष्ट्रन् (उ० ४-१५९)। "स्मरसि स्मर मेखलागुणैरुत गोत्रस्खलितेषु बन्धनम्" कुमा० ४-८। 3. ಸಂತತಿ, ಪೀಳಿಗೆ, ಗೋತ್ರಪ್ರವರ್ತಕ ಋಷಿಗಳಿಂದ ಮುಂದೆ ಬೆಳೆದುಬಂದ ವಂಶ. (1) विश्वामित्रः, (2) जमदग्निः, (3) भरद्वाजः, (4) गोतमः, (5) अत्रिः, (6) वसिष्ठः, (7) कश्यपः ಮತ್ತು (8) अगस्त्यः ಈ ಎಂಟು ಋಷಿಗಳು ಗೋತ್ರಪ್ರವರ್ತಕರು. 4. ಅರಣ್ಯ, ಕಾಡು. 5. ಕ್ಷೇತ್ರ. 6. ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ. 7. ಸಂಭವನೀಯ ಜ್ಞಾನ, ಬಹುಶಃ ಒದಗಬಹುದಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳ ತಿಳಿವಳಿಕೆ. 8. ಛತ್ರಿ, ಕೊಡೆ. 9. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ. 10. ಅಪತ್ಯವಾಗಿ ವಿವಕ್ಷಿತರಾದ ಒಂದು ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಪೌತ್ರ (ಪುತ್ರನ ಪುತ್ರ) ಮೊದಲಾದವರು. "अपत्यं पौत्रप्रभृति गोत्रम्" पा० सू० ४-१-१६२। 11. ಮೇಘ. गां भूमिं वृष्टया त्रायते। (स्त्री०) **-त्रा -ತ್ರಾ.** 12. ಭೂಮಿ. 13. ಹಸುಗಳ ಗುಂಪು, ಗೋವುಗಳ ಸಮೂಹ. "गोत्रं क्षेत्रेऽन्वये छत्रे सम्भाव्यबोधवर्त्मनोः। वने नाम्नि च गोत्रोऽद्रौ गोत्रा भुवि गवां गणे" हेम०।

गोत्रकारिन् ಗೋತ್ರಕಾರಿನ್ (वि०) ವಂಶವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ ಮೂಲಪುರುಷ, ಕೂಟಸ್ಥ.

गोत्रकीला ಗೋತ್ರಕೀಲಾ (स्त्री०) ಪೃಥಿವಿ, ಭೂಮಿ. गोत्रः पर्वतः कील इव यस्याः।

गोत्रज ಗೋತ್ರಜ (वि०) ಒಂದೇ ಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು, ಬಂಧು, ಜ್ಞಾತಿ. गोत्रे समानगोत्रे जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)।

गोत्रपट ಗೋತ್ರಪಟ (पुं०) ವಂಶದ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪಟ, ವಂಶಾವಳಿ.

गोत्रप्रवर ಗೋತ್ರಪ್ರವರ (पुं०) ವಂಶದ ಮೂಲಪುರುಷ.

गोत्रभिद् ಗೋತ್ರಭಿದ್ (पुं०) ಇಂದ್ರ. गोत्रं पर्वतं मेघं वा भिनत्ति — भिदिर् (विदारणे) "क्विप्" (३-२-६१)। "रघोरवष्टम्भमयेन पत्रिणा हृदि स्थितो गोत्रभिदप्यमर्षणः" रघु० ३-५३।

गोत्व ಗೋತ್ವ (न०) ಗೋವಿನಲ್ಲಿರುವ ಗುಣ, ಇತರ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಹಸುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಿರುವ ವಿಶೇಷ ಗುಣ. गोर्भावः "त्वः" (५-१-११९)। सास्नादिमत्त्वम्।

गोद ಗೋದ (पुं०) 1. ಮಿದುಳು, ತಲೆಯ ಬುರುಡೆಯೊಳಗೆ ಸುತ್ತುಸುತ್ತಾಗಿ ಇರುವ ನರಗಳು, ಮಸ್ತಿಷ್ಕ. गां नेत्रं दायति शोधयति — दैप् (शोधने) "कः" (३-२-३)। ಮಸ್ತಿಷ್ಕವು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. (वि०) 2. ಗೋವನ್ನು ಕೊಡುವವನು. गां धेनुं ददाति — डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। "वासोदश्चन्द्रसालोक्यमश्विसालोक्यमश्वदः। अनडुहः श्रियं पुष्टां गोदो ब्रध्नस्य विष्टपम्" मनु० ४-२३१। 3. ಭೂಮಿಯನ್ನು ಕೊಡುವವನು.

गोदत्र ಗೋದತ್ರ (न०) ತಲೆಯ ಮಿದುಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಕಿರೀಟ ರುಮಾಲು ಟೋಪಿ ಮೊದಲಾದುವು. गोदं त्रायते — त्रैङ् (पालने) "कः" (३-२-३)।

गोदा ಗೋದಾ (स्त्री०) 1. ಗೋದಾವರೀ ನದಿ. गां स्वर्गं ददाति स्नानेन — डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। 2. ಶ್ರೀ ಗೋದಾದೇವಿ.

गोदान ಗೋದಾನ (न०) 1. ಹದಿನಾರನೆಯ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಕೇಶಖಂಡನಸಂಸ್ಕಾರ, ಕೇಶಾಂತಸಂಸ್ಕಾರ. गावः केशाः दीयन्ते खण्डयन्तेऽत्र — दो (अवखण्डने) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। "अथास्य गोदानविधेरनन्तरं विवाहदीक्षां निरवर्तयद्गुरुः" रघु० ३-३३। 2. ಬಲಕಿವಿಯ ಸಮೀಪದ ತಲೆಯ ಭಾಗ. 3. ಹಸುವಿನ ದಾನ.

गोदारण ಗೋದಾರಣ (न०) 1. ನೇಗಿಲು. गां भूमिं दारयति— दृ (विदारणे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११३) 2. ಗುದ್ದಲಿ, ನೆಲವನ್ನು ಅಗೆಯುವ ಒಂದು ಆಯುಧ.

गोदावरी ಗೋದಾವರೀ (स्त्री०) ಒಂದು ನದಿ. गां स्वर्गं ददाति स्नानेन — डु दाञ् (दाने) "वनिप्" रश्चान्तादेशः। ಇದು ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಒಂದು ಪುಣ್ಯನದಿ. "गङ्गे च यमुने चैव गोदावरि सरस्वति। नर्मदे सिन्धु कावेरि जलेऽस्मिन् सन्निधिं कुरु" इति। ಇದು ಪುಣ್ಯತೀರ್ಥಗಳನ್ನು ಆವಾಹನೆ ಮಾಡುವ ಮಂತ್ರ.

गोदुग्ध ಗೋದುಗ್ಧ (ನಂ) ಹಸುವಿನ ಹಾಲು. गोः दुग्धम्।

गोदुह्, ಗೋದುಹ್ (वि०) ಹಸುವಿನ ಹಾಲನ್ನು ಕರೆಯುವವನು, ಗೊಲ್ಲ. गां दोग्धि — दुह (प्रपूरणे) "क्विप्" (३-२-६१)। "वर्धिष्णुधाराध्वनि रोहिणीः पयश्चिरं निदध्यौ दुहतः स गोदुहः" माघ० १२-४०।

गोदोह ಗೋದೋಹ (पुं०) ಹಸುವಿನ ಹಾಲನ್ನು ಕರೆಯುವುದು. दुह (प्रपूरणे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। गोः दोहः।

गोदोहन ಗೋದೋಹನ (नं०) 1. ಹಸುವಿನ ಹಾಲನ್ನು ಕರೆಯುವುದು. गोर्दोहनम् — दुह (प्रपूरणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಹಾಲು ಕರೆಯುವ ವೇಳೆ. दुह अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। (स्त्री०) –दोहनी –ದೋಹನೀ. ಹಾಲು ಕರೆಯುವ ಪಾತ್ರೆ. गौर्दुहचतेऽत्र— दुह अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)।

गोद्रव ಗೋದ್ರವ (पुं०) ಗೋಮೂತ್ರ.

गोधन ಗೋಧನ (नं०) 1. ಗೋವುಗಳ ಗುಂಪು. 2. ಗೋರೂಪವಾದ ಆಸ್ತಿ. गवां धनम्। (वि०)3. ಗೋರೂಪವಾದ ಆಸ್ತಿಯುಳ್ಳ, ಗೋರೂಪವಾದ ಧನವುಳ್ಳ. गौरेव धनं यस्य।

गोधर ಗೋಧರ (पुं०) ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. धरति — धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। गोः धरः।

गोधर्म ಗೋಧರ್ಮ (पुं०) ಪಶುಗಳ ಧರ್ಮ, ಮೈಥುನ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಮುಚ್ಚುಮರೆಯಿಲ್ಲದೆ ಮತ್ತು ಸಂಕೋಚವಿಲ್ಲದೆ ಪಶುಗಳಂತೆ ನಡೆಸುವ ವ್ಯವಹಾರ. गोरिव धर्मः।

गोधा ಗೋಧಾ (स्त्री०) 1. ಧನುಸ್ಸಿನ ಹೆದೆಯ ಏಟು ತಗಲದಿರಲು ತೋಳಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಚರ್ಮದ ಪಟ್ಟಿ. गुध्यते परिवेष्टचते बाहुरनया — गुध (परिवेष्टने) "घञ्" (३-३-१२१)। "गोधाश्लिष्टभुजाशाखैरभूद्भीमारणाटवी" माघ० १९-२९। 2. ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಹಲ್ಲಿ, ನೀರುಡ. "श्वाविधं शल्यकं गोधां खड्गकूर्मशशांस्तथा। भक्ष्यान् पञ्चनखेष्वाहुरनुष्ट्रांश्चैकतोदतः" मनु० ५-१८।

गोधापदी ಗೋಧಾಪದೀ (स्त्री०) ಹಂಸಪಾದಿ ಗಿಡ. गोधाया इव पादो मूलमस्याः "ङीप्" (५-४-१३९)। पादस्य पद्भावश्च (६-४-१३०)।

गोधि ಗೋಧಿ (पुं०) 1. ಲಲಾಟ, ಹಣೆ. गावो नेत्रे धीयन्तेऽस्मिन् अधि० "कि:" (३-३-९३)। 2. ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಹಲ್ಲಿ, ಉಡ. गुध (परिवेष्टने) "इन्" (उ० ४-११७)।

गोधिका ಗೋಧಿಕಾ (स्त्री०) ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಹಲ್ಲಿ, ನೀರುಡ. गुध्यति — गुध (परिवेष्टने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

गोधूम ಗೋಧೂಮ (पुं०) 1. ಗೋಧಿ. 2. ಹೇರಿಳೆ ಗಿಡ. गुध (परिवेष्टने) "ऊमः" (उ० ५-२)।

गोधूमक ಗೋಧೂಮಕ (पुं०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಸರ್ಪ. गोधूम इव कं शिरोऽस्य।

गोधूमचूर्ण ಗೋಧೂಮಚೂರ್ಣ (नं०) ಗೋಧಿ ಹಿಟ್ಟು.

गोधूलि ಗೋಧೂಳಿ (स्त्री०) ಗೋವುಗಳ ಕಾಲಿನಿಂದ ಧೂಳು ಮೇಲಕ್ಕೇಳುವ ವೇಳೆ, ಗೋಧೂಳಿ ಲಗ್ನ, ಗೋವುಗಳು ಹುಲ್ಲುಗಾವಲಿನಿಂದ ಮನೆಗೆ ಬರುವ ವೇಳೆ, ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲ. गवां खुरोत्थितो धूलिरत्र काले। "सन्ध्यातपारुणितपश्चिमदिग्विभागे व्योम्नि स्फुरद्विरलतारकसन्निवेशे। रुद्धे गवां खुरपुटोद्गलितैरजोभिर्गोधूलिरेव कथितो भृगुजेन योगः"।

गोधेनु ಗೋಧೇನು (स्त्री०) ಹಾಲು ಕರೆಯುವ ಹಸು. धेनुश्चासौ गौश्च। परनिपातः।

गोधेर ಗೋಧೇರ (वि०) ರಕ್ಷಕ, ಕಾಪಾಡುವವನು. गुध (परिवेष्टने) "एरक्" (उ० १-६१)।

गोध्र ಗೋಧ್ರ (पुं०) ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. गां धरति—धृञ् (धारणे) "कः" (वा० ३-२-५)।

गोनर्द ಗೋನರ್ದ (पुं०) 1. ಸಾರಸಪಕ್ಷಿ. गवि जले नर्दति—नर्द (शब्दे) "अच्" (३-१-१३४)। (नं०)2. ಕೊನ್ನಾರಿ, ತುಂಗಮುಸ್ತೆ. गवा जलेन नर्दति। (पुं० ब० व०) 3. ಗೋನರ್ದದೇಶ. 4. ಗೋನರ್ದ ದೇಶದ ಜನರು. गोनर्दो निवासो येषां "अण्" (४-३-९०)। अणो लुप् (४-२-८१)।

गोनर्दीय ಗೋನರ್ದೀಯ (पुं०) ಪತಂಜಲಿಮುನಿ. गोनर्दे देशे भवः "छः" (४-२-११४)।

गोनस ಗೋನಸ (पुं०) ಮಂಡಲದ ಹಾವು. गोरिव नासिका यस्य "अच्" (५-४-११८)। नसादेशः।

गोनास ಗೋನಾಸ (पुं०) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ರತ್ನ.

गोनाथ ಗೋನಾಥ (पुं०) 1. ವೃಷಭ. 2. ಜಮೀನುದಾರ. 3. ಗೋಪ, ಗೊಲ್ಲ. गोः वृषभस्य भूमेः धेनोश्च नाथः।

गोनाय ಗೋನಾಯ (पुं०) ಗೋಪಾಲಕ, ಗೊಲ್ಲ. गाः नयति — णीङ् (प्रापणे) "अण्" (३-२-१)।

गोनिष्यन्द ಗೋನಿಷ್ಯಂದ (पुं०) ಗೋಮೂತ್ರ. गोर्निष्यन्दते — नि + स्यन्दू (प्रस्रवणे) "अच्" (३-१-१३४)।

गोप ಗೋಪ (पुं०) 1. ಗೊಲ್ಲ. गाः पाति—पा (रक्षणे) "कः" (३-२-३)। "प्रपेदिरे पूर्वयुगानुभूतिं गोपास्तदा गोप्तरि वासुदेवे" यादव० ४-७८। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-६३)। **गोपी ಗೋಪೀ.** गोपस्य स्त्री। ಗೊಲ್ಲನ ಹೆಂಡತಿ. **गोपा ಗೋಪಾ.** ಗೊಲ್ಲರ ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು. 2. ಗ್ರಾಮಾಧಿಕಾರಿ. 3. ಭೂಪಾಲ, ರಾಜ, ದೊರೆ. गां भूमिं पाति—पा "कः"। 4. ರಕ್ಷಕ, ಕಾಪಾಡುವವನು. 5. ಗೋಷ್ಠಾಧ್ಯಕ್ಷ, ದನಗಳ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯ ಅಧಿಕಾರಿ. "गोपो गोपालके गोष्ठाध्यक्षे पृथिवीपतावपि। ग्रामौघाधिकृते पुंसि शारिवाख्यौषधौ स्त्रियाम्" मेदि०।

गोपक ಗೋಪಕ (पुं०) 1. ಗೋಪಾಲಕ, ಗೊಲ್ಲ. 2. ಅನೇಕ ಗ್ರಾಮಗಳ ಅಧಿಕಾರಿ. गोप स्वार्थे "कः"। (वि०) 3. ರಕ್ಷಕ, ಕಾಪಾಡುವವನು. गुपू (रक्षणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

गोपकन्या ಗೋಪಕನ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಗೊಲ್ಲರ ಜಾತಿಯ ಹುಡುಗಿ, ಗೋಪಾಂಗನೆ. गोपस्य कन्या। "गुञ्जापीडस्फुरितचिकुरो गोपकन्याभुजङ्गः" गोपालवि०। 2. ಸೊಗದೆಬೇರು.

गोपति ಗೋಪತಿ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. गोः भूमेः स्वर्गस्यापि पतिः। "स्वर्गभूमेःपतित्वात् गोपतिः स्मृतः" इति निरुक्तिः। "गोहितो गोपतिर्गोप्ता" वि० स०। 2. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. 3. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. 4. ವೃಷಭ, ಎತ್ತು, ಗೂಳಿ. गवां पशूनां पतिः। "स गोपतिं नन्दिभुजावलम्बी शार्दूलचर्मान्तरितोरुपृष्ठम्" कुमा० ७-३७। 5. ರಾಜ, ದೊರೆ. गोः भूमेः पतिः। 6. ಸೂರ್ಯ. गवां किरणानां पतिः। 7. ಇಂದ್ರ. गोः स्वर्गस्य पतिः। "गोपतिः शिवषण्ढयोः। नृपभास्करयोः पुंसि" मेदि०। "गोपतिः शङ्करे षण्डे नृपतौ त्रिदशाधिपे। सहस्रकिरणे चापि" हेम०। 8. ವರುಣ. गोः जलस्य पतिः। 9. ನಪುಂಸಕ. "गोपतिर्वृषभे राज्ञि शक्रे षण्डे दिवाकरे" नानार्थर०।

गोपद ಗೋಪದ (न०) ದನದ ಕಾಲು. गोः पदम्। ["गोष्पद" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

गोपन ಗೋಪನ (न०) 1. ರಕ್ಷಿಸುವುದು, ಕಾಪಾಡುವುದು. गुपू (रक्षणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "सैन्येन महता युक्तं भरद्वाजस्य गोपने" भा० भीष्म० ५३-३७। 2. ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡುವುದು, ಬಚ್ಚಿಡುವುದು. 3. (ಮಾಡಿದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು) ಹೊರಗೆಡಹದೆ ಇರುವುದು. गुप (गोपने) "ल्युट्"। 4. ಈರ್ಷ್ಯೆ, ಅಸೂಯೆ. 5. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. 6. ಗಾಬರಿ, ಕಳವಳ. 7. ದೀಪ್ತಿ, ಪ್ರಕಾಶ.

गोपनीय ಗೋಪನೀಯ (वि०) 1. ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡಲ್ಪಡುವ. 2. ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ. 4. ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡಬೇಕಾದ. गुपू (रक्षणे) गुप (गोपने) वा "अनीयर्" (३-१-९६)।

गोपरस ಗೋಪರಸ (पुं०) ಬಾಣಂತಿ ಬೋಳ, ಒಂದು ಸುವಾಸನಾ ದ್ರವ್ಯ.

गोपवधू ಗೋಪವಧೂ (स्त्री०) 1. ಗೋಪಾಂಗನೆ, ಗೊಲ್ಲರ ಹೆಂಗಸು. "कृतमनुकृतवत्य उन्मदान्धाः प्रकृतिमगमन् किल यस्य गोपवध्वः" भाग० १-९-४०। 2. ಸೊಗದೆಗಿಡ.

गोपवधूटी ಗೋಪವಧೂಟೀ (स्त्री०) ಗೋಪಯುವತಿ. ಪ್ರಾಯದ ಗೊಲ್ಲರ ಹೆಂಗಸು. वधूट "ङीप्" (४-१-२०)। "वधूटचिरण्टशब्दौ यौवनवाचिनौ" सि० कौ०। "गोपवधूटीदुकूलचोराय" भाषाप०।

गोपवन ಗೋಪವನ (न०) ಗೊಲ್ಲರಿಂದ ತುಂಬಿದ ವನ, ಗೊಲ್ಲರು ಅಧಿಕವಾಗಿರುವ ವನ. गोपप्रधानं वनम्।

गोपवल्ली ಗೋಪವಲ್ಲೀ (स्त्री०) ಕುರಟಿಗೆ ಗಿಡ.

गोपाध्यक्ष ಗೋಪಾಧ್ಯಕ್ಷ (पुं०) ಗೊಲ್ಲರ ಯಜಮಾನ. गोपानामध्यक्षः। "गोपाध्यक्षो भयत्रस्तो रथमास्थाय सत्वरः" भा० विरा०।

गोपानसी ಗೋಪಾನಸೀ (स्त्री०) ಮನೆಯ ಸೂರಿಗೆ ಆಧಾರವಾದ ಮರದ ಪಟ್ಟಿ. "गोपानसीषु क्षणमास्थितानाम्" माघ० ३-४९।

गोपायक ಗೋಪಾಯಕ (वि०) ರಕ್ಷಕ, ಕಾಪಾಡುವವನು. गोपायति—गुपू (रक्षणे) + आयः "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "आसेदुषां गोत्रभिदोऽनुवृत्त्या गोपायकानां भुवनत्रयस्य" किरा० १८-१८।

गोपायन ಗೋಪಾಯನ (न०) 1. ರಕ್ಷಣೆ. 2. ಕಾಪಾಡುವುದು, ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡುವುದು. गुपू (रक्षणे) + आयः भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. ರಕ್ಷಕ,

ಕಾಪಾಡುವವನು. गुपू कर्त० "ल्युः" (३-१-१३४)। "गोपानां बहुसाहस्रैर्बलैर्गोपायनैर्वृतः" भा० भीष्म०।

गोपायित ಗೋಪಾಯಿತ (वि०) 1. ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಾಪಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. गुपू(रक्षणे)+आयः "क्तः"(३-२-१०२)। 2. ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡಲ್ಪಟ್ಟ.

गोपायितृ ಗೋಪಾಯಿತೃ (वि०) ರಕ್ಷಿಸುವವನು, ಕಾಪಾಡುವವನು. गुपू (रक्षणे) + आयः "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-यित्री -ಯಿತ್ರೀ.**

गोपाल ಗೋಪಾಲ (पुं०) 1. ಗೊಲ್ಲ, ದನಕಾಯುವವನು. गाः पालयति — पाल (रक्षणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। 2. ರಾಜ, ದೊರೆ. गां भूमिं पालयति — पाल (रक्षणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। 3. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. "गां दृष्ट्वा विहृष्टो हृचभवं सर्वभूषण-भूषणम्। गोपालमबलासङ्गमुदितं वेणुनादितम्" पद्मपु०। 4. ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಂದ ಶೂದ್ರಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಬೆರಕೆ ಜಾತಿಯವನು. "क्षत्रियात् शूद्रकन्यायां समुत्पन्नस्तु यः सुतः। स गोपाल इति ज्ञेयो भोज्यो विप्रैर्न संशयः"। "अर्धिकः कुलमित्रं च गोपालो दासनापितौ" मनु० ४-२५३।

गोपालक ಗೋಪಾಲಕ (पुं०) 1. ಗೊಲ್ಲ, ದನವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನು. गां पालयति—पाल (रक्षणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. गोपाल स्वार्थे "कः"। 3. ರಾಜ, ದೊರೆ. गां भुवं पालयति — पाल "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 4. ಈಶ್ವರ, ಪರಶಿವ.

गोपालि ಗೋಪಾಲಿ (पुं०) ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ.

गोपालिका ಗೋಪಾಲಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಗೊಲ್ಲನ ಹೆಂಡತಿ. गोपालस्य स्त्री "टाप्" (४-१-४)। न ङीप्। "पालकान्तान्न" (वा० ४-१-४८) इति निषेधात्। 2. ಸೊಗದೆ ಗಿಡ.

गोपाली ಗೋಪಾಲೀ (स्त्री०) ಗೋಪಾಲನ ಪತ್ನಿ, ಗೊಲ್ಲನ ಹೆಂಡತಿ. गोपालस्य स्त्री जाति० ङीष् (४-१-६३)।

गोपाष्टमी ಗೋಪಾಷ್ಟಮೀ (स्त्री०) ಕಾರ್ತಿಕಮಾಸದ ಶುಕ್ಲಾಷ್ಟಮಿ. गोपप्रिया अष्टमी। "शुक्लाष्टमी कार्तिके तु स्मृता गोपाष्टमी बुधैः। तद्दिने वासुदेवोऽभूत् गोपः पूर्वं स वत्सपः। तत्र कुर्यात् गवां पूजां गोग्रासं गोप्रदक्षिणम्। गवानुगमनं कार्यं सर्वान् कामानभीप्सता" कूर्मपु०।

गोपिका ಗೋಪಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಕಾಪಾಡುವವಳು. गोपायति — गुपू (रक्षणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "कैदारिकाणामभितः समाकुलाः सहासमालोकयति स्म गोपिकाः" माघ० १२-४२। 2. ಗೊಲ್ಲರ ಹೆಂಗಸು. गोपी स्वार्थे "कन्"। "न खलु गोपिकानन्दनो भवानखिलदेहिनामन्तरात्मदृक्" भाग० १०-३१-४।

गोपिकागीता ಗೋಪಿಕಾಗೀತಾ (स्त्री०) ವಿರಹತಾಪವನ್ನು ತಾಳಲಾರದ ಗೋಪಾಂಗನೆಯರು ಮಾಡಿದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಸ್ತೋತ್ರ. भाग० १०।

गोपित्त ಗೋಪಿತ್ತ (न०) ಗೋರೋಚನ.

गोपिन् ಗೋಪಿನ್ (वि०) ರಕ್ಷಿಸುವವನು, ಕಾಪಾಡುವವನು. गोपायति — गुपू (रक्षणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **गोपिनी ಗೋಪಿನೀ.**

गोपी ಗೋಪೀ (स्त्री०) 1. ಕಾಪಾಡುವವಳು, ಕಾಯುವವಳು. गोपायति—गुपू (रक्षणे) "अच्" (३-१-१३४)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "इक्षुच्छायानिषादिन्यस्तस्य गोप्तुर्गुणोदयम्। आकुमारकथोद्घातं शालिगोप्यो जगुर्यशः" रघु० ४-२। 2. ಗೊಲ್ಲಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು. गोप जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। ಶ್ರುತಿ ದೇವತೆಗಳು ಮತ್ತು ಋಷಿಕನ್ಯೆಯರೇ ಬೃಂದಾವನದಲ್ಲಿ ಗೋಪಾಂಗನೆಯರಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ್ದರು. "गोप्यस्तु श्रुतयो ज्ञेयाः स्वधिका गोपकन्यकाः। देवकन्याश्च राजेन्द्र न मानुष्यः कथञ्चन" पद्मपु०। 3. ಸೊಗದೆ ಗಿಡ.

गोपीगीता ಗೋಪೀಗೀತಾ (स्त्री०) ಗೋಪಾಂಗನೆಯರು ಮಾಡಿದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಸ್ತೋತ್ರ. "जयति तेऽधिकं जन्मना व्रजः श्रयत इन्दिरा शश्वदत्र हि। दयित दृश्यतां दिक्षु तावकास्त्वयि धृतासवस्त्वां विचिन्वते" ಇತ್ಯಾದಿ. भाग० १०-३१।

गोपीवल्लभ ಗೋಪೀವಲ್ಲಭ (पुं०) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. गोपीनां वल्लभः।

गोपुच्छ ಗೋಪುಚ್ಛ (पुंन०) 1. ಹಸುವಿನ ಬಾಲ. गोः पुच्छम्। (पुं०) 2. ಹಸುವಿನಂತೆ ಬಾಲವುಳ್ಳ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕಪಿ, ಗೋಲಾಂಗೂಲ. गोः पुच्छमिव पुच्छं यस्य। (न०) 3. ಮೂವತ್ತನಾಲ್ಕು ಎಳೆಗಳ ಹಾರ.

गोपुट ಗೋಪುಟ (न०) ಪರಮೇಶ್ವರನ ವೃಷಭದ ಮಂಟಪ.

गोपुर ಗೋಪುರ (न०) 1. ಪುರದ್ವಾರ, ಪಟ್ಟಣದ ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲು. गोपायति नगरं रक्षति — गुपू (रक्षणे) "उरच्"

बाहु०। 2. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ದ್ವಾರ. "प्रतिनादपूरित-दिगन्तरः पतन् पुरगोपुरं प्रति स सैन्यसागरः" माघ० १३-२७। 3. ಕೆಂಪು ಕೊನ್ನಾರಿ.

गोपुरक ಗೋಪುರಕ (पुं०) "गोपुर" ಪದದ ಅರ್ಥ. गोपुर स्वार्थे "कः"।

गोपुरीष ಗೋಪುರೀಷ (न०) ಗೋಮಯ, ಹಸುವಿನ ಸಗಣಿ. गोः पुरीषम्।

गोपेन्द्र ಗೋಪೇಂದ್ರ (पुं०) 1. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. गोपेषु इन्द्रः श्रेष्ठः। 2. ನಂದ. गोपानामिन्द्रः।

गोपेश ಗೋಪೇಶ (पुं०) 1. ನಂದ. ಗೊಲ್ಲರ ರಾಜ. 2. ಶಾಕ್ಯಮುನಿ. 3. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ.

गोप्तव्य ಗೋಪ್ತವ್ಯ (वि०) 1. ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಇಡಲ್ಪಡುವ, ಬಚ್ಚಿಡಲ್ಪಡುವ. गुपू (रक्षणे) कर्म० "तव्यः" (३-१-९६)। 2. ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡಬೇಕಾದ. 4. ರಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ.

गोप्तुकाम ಗೋಪ್ತುಕಾಮ (वि०) 1. ರಕ್ಷಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ. 2. ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಇಡಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ. गोप्तुं कामो यस्य।

गोप्तृ ಗೋಪ್ತೃ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. गोपायति रक्षति—गुपू (रक्षणे) "तृच्" (३-१-१३३)। अस्य कर्मफलचक्रस्य रक्षिता। "यः कर्मफलचक्रस्य गोप्ता हि परिपालनात्" इति निरुक्तिः। "गोहितो गोपतिर्गोप्ता" वि० स०। (वि०) 2. ರಕ್ಷಕ, ಕಾಪಾಡುವವನು. गुपू (रक्षणे) "तृच्" (३-१-१३३)। "प्रपेदिरे पूर्वयुगानुभूतिं गोपास्तदा गोप्तरि वासुदेवे" याद० ४-७८। 3. ಮುಚ್ಚಿಡುವವನು, ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡುವವನು. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **गोप्त्री ಗೋಪ್ತ್ರೀ.**

गोप्य ಗೋಪ್ಯ (पुं०) 1. ದಾಸಿಯ ಮಗ, ಸೇವಕಿಯ ಮಗ. 2. ಸೇವಕ, ಆಳು. (वि०) 3. ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡಲ್ಪಡುವ. गुपू (रक्षणे) कर्म० "ण्यत्" (३-१-१२४)। 5. ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ. 6. ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡಲ್ಪಡಬೇಕಾದ. "आयुर्वित्तं गृहच्छिद्रं मन्त्रमैथुनभेषजम्। तपोदानापमानं च नव गोप्यानि यत्नतः" काशीखं०।

गोप्यक ಗೋಪ್ಯಕ (पुं०) ಸೇವಕ, ಆಳು. गोप्य स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। गोप्यं कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३) वा।

गोप्रकाण्ड ಗೋಪ್ರಕಾಂಡ (न०) ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಹಸು. प्रकाण्डं चासौ गौश्च। नित्यसमासः (२-१-६६)। जातेः पूर्वनिपातः।

गोप्रचार ಗೋಪ್ರಚಾರ (पुं०) ದನಗಳು ಮೇಯುವ ಪ್ರದೇಶ, ಹುಲ್ಲುಗಾವಲು. गावः प्रचरन्त्यत्र — प्र + चर (गतिभक्षणयोः) "घञ्" (३-३-१२१)।

गोप्रतार ಗೋಪ್ರತಾರ (पुं०) ಸರಯೂ ತೀರ್ಥ, ಸರಯೂ ತೀರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ತೀರ್ಥ, ಸರಯೂ ನದಿಯ ತೀರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಳ. गवां प्रतारः प्रतरणतुल्यसंमर्दोऽत्र प्र + तॄ (प्लवनतरणयोः) "घञ्" (३-३-१२१)। ಶ್ರೀರಾಮನು ವೈಕುಂಠಕ್ಕೆ ತೆರಳುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅವನ ಅನುಯಾಯಿಗಳಾದ ಪಟ್ಟಣಿಗರು ಗುಂಪುಗುಂಪಾಗಿ ಸೇರಿದ್ದ ಪ್ರದೇಶವಿದು. प्र+तॄ "अप्" (३-३-५७)। –प्रतरः –ಪ್ರತರಃ. "यद्गोप्रतरकल्पोऽभूत् संमर्दस्तत्र मज्जताम्" रघु० १५-१०१।

गोप्रदान ಗೋಪ್ರದಾನ (न०) ಗೋವಿನ ದಾನ. गोः प्रदानम्।

गोप्रवेश ಗೋಪ್ರವೇಶ (पुं०) ಕಾಡಿಗೆ ಮೇಯಲು ಹೋಗಿದ್ದ ಗೋವುಗಳು ಸಾಯಂಕಾಲ ಮನೆಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದು. गवां प्रवेशः।

गोफणा ಗೋಫಣಾ (स्त्री०) ತುಟಿ ಗಲ್ಲ ಮೂಗುಗಳ ಗಾಯಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಪಟ್ಟಿ. "वितानगोफणाः पञ्चाङ्गी चेति चतुर्दशबन्धविशेषाः" सुश्रुत० सूत्र० १८-१७।

गोबलीवर्दन्याय ಗೋಬಲೀವರ್ದನ್ಯಾಯ (पुं०) ಸಾಮಾನ್ಯವಾಚಕ ಶಬ್ದದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಚಕ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದಾಗ ವಿಶೇಷವಾಚಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯ ಬರದಿರಲು ಹೇಳುವ ಒಂದು ನ್ಯಾಯ. ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಗೋಬಲೀವರ್ದನ್ಯಾಯದಿಂದ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. गामानय बलीवर्दं चानय ಎಂಬಲ್ಲಿ गो ಮತ್ತು बलीवर्द ಪದಗಳೆರಡೂ "ವೃಷಭ" ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುವು. ಇಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ गो ಪದದಿಂದಲೇ ವಿಶೇಷವಾದ बलीवर्द ಪದದ ಅರ್ಥವೂ ಬರುವಾಗ ವಿಶೇಷವಾಚಕಪದಕ್ಕೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವು ಸಂಭವಿಸಬಹುದಾದುದರಿಂದ बलीवर्द ಪದಕ್ಕೆ गो ಪದದ ಅರ್ಥಕ್ಕಿಂತಲೂ ಭಿನ್ನವಾದ "ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ವೃಷಭ" ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ವೈಯರ್ಥ್ಯಪರಿಹಾರವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಇದೇ "**ಗೋಬಲೀವರ್ದನ್ಯಾಯ**".

गोभृत् ಗೋಭೃತ್ (पुं०) ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. गां बिभर्ति – डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-७६)।

गोमक्षिका ಗೋಮಕ್ಷಿಕಾ (स्त्री०) ಕಾಡುನೊಣ, ತೊಣಚಿ. गोः हिंसनार्था मक्षिका।

गोमर्चिका ಗೋಮರ್ಚಿಕಾ (स्त्री०) ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಗೋವು, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಹಸು. मर्चिका चासौ गौश्च। नित्यसमासः (२-१-६६)। जातेः पूर्वनिपातः।

गोमण्डल ಗೋಮಂಡಲ (न०) 1. ಹಸುಗಳ ಸಮೂಹ, ದನಗಳ ಗುಂಪು. गवां मण्डलम्। 2. ಭೂಮಂಡಲ. गोः भूमेः मण्डलम्। 3. ಕಿರಣಗಳ ಸಮೂಹ. "मग्नस्य तोयापदि दुस्तरायां गोमण्डलस्योद्धरणं चकार" माघ० १४-८६।

गोमत् ಗೋಮತ್ (पुं०) 1. ಗೋವುಗಳ ಯಜಮಾನ, ದನಗಳ ಒಡೆಯ. गावः सन्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। (वि०) 2. ಗೋಸಂಪತ್ತುಳ್ಳವನು. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। –मती –ಮತೀ.

गोमतल्लिका ಗೋಮತಲ್ಲಿಕಾ (स्त्री०) ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಗೋವು, ಉತ್ತಮವಾದ ಹಸು. मतल्लिका चासौ गौश्च। नित्यसमासः (२-१-६६)। जातेः पूर्वनिपातः। "वर्गाद्गवां हुंकृतिचारु निर्यतीमरिर्मधोरैक्षत गोमतल्लिकाम्" माघ० १२-४१।

गोमती ಗೋಮತೀ (स्त्री०) ಗೋಮತಿ ಎಂಬ ಒಂದು ನದಿ. गावः स्तुतिरूपा वाचः सन्त्यस्याम् "मतुप्" (५-२-९४)। "गोमतीं धूतपापां च गण्डकीं च महानदीम्" भा०। ಈ ನದಿಯು ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಸೇರುವುದರಿಂದ ಬಹಳ ಪಾವನವಾದುದು. "गङ्गा सरस्वती पुण्या यमुना च महानदी। गोदावरी गोमती च नदी तापी च नर्मदा। नद्यः समुद्रसंयोगात् सर्वाः पुण्याः शुभावहाः"।

गोमथ ಗೋಮಥ (पुं०) ಹಾಲು ಕರೆಯುವ ಗೋಪಾಲಕ, ಗೊಲ್ಲ. गां मथति – मथे (विलोडने) "अच्" (३-१-१३४)।

गोमन्त ಗೋಮಂತ (पुं०) 1. ಒಂದು ಪರ್ವತ. "गोमन्तो पर्वतश्रेष्ठे येनैष परिमोक्षितः" भा० सभा० २५-६। 2. ಭಾರತದ ಒಂದು ಪ್ರದೇಶ, ಈಗಿನ "ಗೋವಾ" ಪ್ರಾಂತ.

गोमन्द ಗೋಮಂದ (पुं०) ಒಂದು ಪರ್ವತ.

गोमय ಗೋಮಯ (पुंन०) 1. ಹಸುವಿನ ಸಗಣಿ. गोः पुरीषम्—गो "मयट्" (४-३-१४५)। ಗೋಮಯವು ಬಹಳ ಪವಿತ್ರವಾದುದು. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಗೋವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸೇರಿ ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅನೇಕ ವರ್ಷಗಳಕಾಲ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಕುರಿತು ತಪಸ್ಸುಮಾಡಿದುವು. ಅದರಿಂದ ಮೆಚ್ಚಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಕುರಿತು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ತಾವು ಶ್ರೇಷ್ಠರಾಗಬೇಕೆಂದೂ ತಮ್ಮ ಪುರೀಷ (ಗೋಮಯ) ಮತ್ತು ಮೂತ್ರಗಳಿಂದ ಎಲ್ಲರೂ ಪವಿತ್ರತೆಯನ್ನು ಪಡೆಯುವಂತಾಗಬೇಕೆಂದೂ ವರವನ್ನು ಕೇಳಲು ಬ್ರಹ್ಮನು "अस्तु" ಎಂದನು. भा० अनु० ११४। ಗೋಮಯ ಮತ್ತು ಗೋಮೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಸಾನಿಧ್ಯವಿರುವುದು. "अवश्यं मानना कार्या तवास्माभिर्यशस्विनि। शकृन्मूत्रे निवस त्वं पुण्यमेतद्धि नः शुभे। श्रीरुवाच—दिष्टया प्रसादो युष्माभिः कृतो मेऽनुग्रहात्मकः। एवं भवतु भद्रं वः पूजितास्मि सुखप्रदाः" भा० अनु० १२८। "यस्यामलिन्देषु न चक्रुरेव मुग्धाङ्गना गोमयगोमुखानि" माघ० ३-४८। (न०) 2. ಬೆರಣಿ, ಒಣಗಿದ ಸಗಣಿ. "उपलशकलमेतद्भेदकं गोमयानाम्" मुद्रा० ३-१५। (वि०) 3. ಗೋವುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ, ಬಹಳ ಹಸುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ.

गोमयच्छत्र ಗೋಮಯಚ್ಛತ್ರ (न०) ನಾಯಿಕೊಡೆ. गोमये छत्रमिव।

गोमयप्रिय ಗೋಮಯಪ್ರಿಯ (न०) ನಾಯಿಕೊಡೆ. गोमयं प्रियमस्य।

गोमर्द ಗೋಮರ್ದ (पुं०) ಸಾರಸಪಕ್ಷಿ. "सारसस्तु कलांकुरः। गोमर्दः" त्रिकाण्ड०।

गोमांस ಗೋಮಾಂಸ (न०) ಹಸುವಿನ ಮಾಂಸ. गोर्मांसम्। "अगम्यागमने चैव मद्यगोमांसभक्षणे। शुद्धयै चान्द्रायणं कुर्यात् नदीं गत्वा समुद्रगाम्"।

गोमातृ ಗೋಮಾತೃ (स्त्री०) ಗೋವುಗಳ ತಾಯಿಯಾದ ಸುರಭಿ, ಕಶ್ಯಪನ ಒಬ್ಬ ಹೆಂಡತಿ. गवां माता।

गोमायु ಗೋಮಾಯು (पुं०) 1. ಜಂಬುಕ, ನರಿ. गां विकृतां वाचं मिनोति – डु मिञ् (प्रक्षेपणे) "उण्" (उ० १-१)। "अनुहुंकुरुते घनध्वनिं न हि गोमायुरुतानि केसरी" माघ० १६-२५। 2. ಒಬ್ಬ ಗಂಧರ್ವ. "बहुभिः सह गन्धर्वैः प्रागायत च तुम्बुरुः। .... । गोमायुः सूर्यवर्चाश्च सोमवर्चाश्च सप्तमः" हरिवं०।

गोमिन् ಗೋಮಿನ್ (पुं०) 1. ಜಂಬುಕ, ನರಿ. (वि०) 2. ಗೋವುಗಳ ಯಜಮಾನ, ದನಗಳ ಒಡೆಯ. 3. ಉಪಾಸಕ. "गोमी सृगाले पुंसि स्यात्त्रिषु गोमत्युपासके" मेदि०।

गोमुख ಗೋಮುಖ (पुं०) 1. ನಕ್ರ, ಮೊಸಳೆ. गोर्मुखमिव मुखमस्य। 2. ಮಾತಲಿಯ ಮಗ. 3. ಪರಶಿವನ ಒಬ್ಬ ಅನುಚರ. (न०) 4. ವಕ್ರವಾದ ಮತ್ತು ಹಳ್ಳತಿಟ್ಟು ಗಳುಳ್ಳ ಮನೆ. 5. ಒಂದು ವಾದ್ಯ. "आडम्बरान् गोमुखांश्च डिण्डिमांश्च महास्वनान्" भा० शल्य० ४७-५८। 6. ಲೇಪನ, ಬಳಿಯುವುದು. "यस्यामलिन्देषु न चक्रुरेव मुग्धाङ्गना गोमयगोमुखानि" माघ० ३-४८। "नक्रे ना लेपने क्लीब वाद्ये न स्त्री च गोमुखम्" नानार्थर०। "गोमुखं कुटिलागारे वाद्यभाण्डे च लेपने। पुंसि मातलिपुत्र च महादेवगणान्तरे" मेदि०। 7. ಕಳ್ಳನು ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಕೊರೆದ ಕನ್ನ. 8. ಜಪಮಾಲೆಯನ್ನು ಇಡುವ ಚೀಲ. "प्रजपेद्विधिना गुह्यं वर्णमालाधिकं प्रिये। निधाय गोमुखे मालां गोपयेन्मातृजारवत्"। 9. ಯೋಗಾಸನದ ಒಂದು ಭೇದ. (वि०) 10. ಹಸುವಿನ ಮುಖದಂತೆ ಮುಖವುಳ್ಳ.

गोमुखी ಗೋಮುಖೀ (स्त्री०) 1. ಗಂಗಾನದಿಯು ಹೊರಟುಬರುವ ಹಿಮಾಲಯದ ಒಂದು ಗುಹೆ. 2. ಗೋವಿನಂತೆ ಮುಖವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. गोर्मुखमिव मुखं यस्याः।

गोमूत्र ಗೋಮೂತ್ರ (न०) ಗೋವಿನ ಗಂಜಲ, ಹಸುವಿನ ಮೂತ್ರ. गोर्मूत्रम्। ಗೋಮೂತ್ರವು ಬಹಳ ಪವಿತ್ರ ವಾದುದು. ["गोमय" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] ಮದ್ಯ ಪಾನ ಮಾಡಿದವನಿಗೆ ಯಾವಜ್ಜೀವವೂ ಗೋಮೂತ್ರ ಪಾನವು ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವಾಗಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. "गोमूत्रमग्निवर्णं वा पिबेदुदकमेव वा। पयो घृतं वाऽऽमरणात् गोशकृद्रसमेव वा" मनु० ११-९१। ಗೋವು ಸಕಲ ಪುಣ್ಯ ತೀರ್ಥಸ್ವರೂಪವೆಂದೂ ಅದರ ಮೂತ್ರವು ನರ್ಮದಾನದಿ ಯೆಂದೂ ಐತಿಹ್ಯವಿರುವುದು. "गोमयं यमुना साक्षात् गोमूत्रं नर्मदा शुभा। गङ्गा क्षीरं तु यासां वै किं पवित्रमतःपरम्"।

गोमूत्रिका ಗೋಮೂತ್ರಿಕಾ (स्त्री०) ಗೋಮೂತ್ರಿಕಾ ಬಂಧ, ಚಿತ್ರಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ, ಗೋವಿನ ಮೂತ್ರವು (ಗೋವು ಸಂಚರಿಸುವಾಗ) ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಬೀಳುವ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ರಚಿಸುವ ಶ್ಲೋಕ. **ಇದರ ಲಕ್ಷಣ:** ಶ್ಲೋಕದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧವೂ, ಅದರ ವಿಷಮಾಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಉತ್ತರಾರ್ಧದ ಸಮಾಕ್ಷರಗಳೊಡನೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸೇರಿಸಿದಾಗ ಆಗುವ ಶ್ಲೋಕಾರ್ಧವೂ ಹಾಗೆಯೇ ಉತ್ತರಾರ್ಧವೂ, ಅದರ ವಿಷಮಾಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಪೂರ್ವಾರ್ಧದ ಸಮಾಕ್ಷರ ಗಳೊಡನೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸೇರಿಸಿದಾಗ ಆಗುವ ಶ್ಲೋಕಾ ರ್ಧವೂ ಏಕರೂಪವಾಗಿದ್ದರೆ **"ಗೋಮೂತ್ರಿಕಾ ಬಂಧ"** ವಾಗುವುದು. "वर्णानामेकरूपत्वं यद्येकान्तरमर्धयोः। गोमूत्रिकेति तत्प्राहुः दुष्करं तद्विदो विदुः"। "प्रवृत्ते विकसद्धानं साधनेऽप्यविषादिभिः। ववृषे विकसद्दानं युधमाप्यविषाणिभिः"।

प्र वृ त्ते वि क स द्धा नं सा ध ने प्य वि षा दि भिः।
XXXXXXXXXXXXXXXX
व वृ षे वि क स द्दा नं यु ध मा प्य वि षा णि भिः॥

गोमृग ಗೋಮೃಗ (पुं०) ದನದ ಆಕಾರದ ಒಂದು ಪ್ರಾಣಿ, ಗವಯವೆಂಬ ಪಶು. गवाकृतिर्मृगः। स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **गोमृगी ಗೋಮೃಗೀ.**

गोमेद ಗೋಮೇದ (पुं०) 1. ಗೋಮೇದಕ ಮಣಿ, ಬಿಳುಪು ಮಾಸಲುಹಳದಿ ಕೆಂಪು ಮತ್ತು ನೀಲಿ ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಾಲ್ಕು ಜಾತಿಗಳುಳ್ಳ ಮಣಿ. गौर्जलमिव मेदयति — ञि मिदा (स्नेहनमोचनयोः) "अच्" (३-१-१३४)। ಇದು ನವರತ್ನಗಳಲ್ಲೊಂದು. (1) रत्नम्, (2) गारुत्मतम्, (3) पुष्परागः, (4) माणिक्यम्, (5) इन्द्रनीलः, (6) गोमेदः, (7) वैडूर्यम्, (8) मौक्तिकम् ಮತ್ತು (9) विद्रुमः ಇವು ನವರತ್ನಗಳು. 2. ಗೋಮೇದ ವೆಂಬ ಒಂದು ದ್ವೀಪ. ಈ ದ್ವೀಪದ ರಾಜನಾದ ಗೋಪತಿಯು ಗೋಮೇಧವನ್ನು ಮಾಡಲು ಯತ್ನಿಸಿದಾಗ ಕುಪಿತನಾದ ಗೋತಮನ ಶಾಪದಿಂದ ನಾಶವಾದನು. ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಗೋವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಋಷಿಯ ಕೋಪಾಗ್ನಿಯಿಂದ ದಗ್ಧ ವಾಗಲು ಅವುಗಳ ಮೇದಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಆ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ **"ಗೋಮೇದ"** ವೆಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು. "गोमेदे गोपतिर्नाम राजाभूद्गोसवोद्यतः। याज्योऽभूद्वह्लिकल्पानामौतथ्यानां मनोः कुले। स तेषु हरियज्ञाय प्रवृत्तेषु गुरून् भृगून्। वव्रे तं गोतमः कोपादशपत् सोऽगमत् क्षयम्। यज्ञवाटेऽस्य ता गावो दग्धाः कोपाग्निना मुनेः। तन्मेदसा मही छन्ना गोमेदः स ततोऽभवत्"। 3. ಪ್ಲಕ್ಷದ್ವೀಪದ ಕುಲಪರ್ವತಗಳ ಲ್ಲೊಂದು. ["कुलपर्वत" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

गोमेदक ಗೋಮೇದಕ (पुं०) 1. ನವರತ್ನಗಳಲ್ಲೊಂದು ಮಣಿ. गोमेद स्वार्थे "कः"। ["गोमेद" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 2. ಒಂದು ವಿಷ.

गोमेध ಗೋಮೇಧ (पुं०) ಪಶುಯಜ್ಞ. मेधृ (हिंसायाम्) अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। ಇದರಿಂದ ಗೋವುಗಳಿಗೆ ಗೋಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಆಗುವುದು. ಈ ಪಶುಯಜ್ಞವು ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ನಿಷಿದ್ಧ. "अश्वालम्भो गवालम्भः सन्यासः पलपैतृकम्। देवराच्च सुतोत्पत्तिः कलौ पञ्च विवर्जयेत्"।

गोयज्ञ ಗೋಯಜ್ಞ (पुं०) 1. ಪಶುಯಜ್ಞ. गवा कृतो यज्ञः। ["गोमेध" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 2. ಬೃಂದಾವನದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಗೋಪಾಲಕರೊಡನೆ ನಡೆಸಿದ ಗೋವರ್ಧನಗಿರಿಪೂಜೆ ಮತ್ತು ಗೋವುಗಳ ಉತ್ಸವ. ಗೊಲ್ಲರೆಲ್ಲರೂ ಇಂದ್ರನ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡಲೆತ್ನಿಸಿದಾಗ ಅದನ್ನು ತಡೆದು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಗೋಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದನು. "शिवाय गावः पूज्यन्तां गिरियज्ञः प्रवर्त्यताम्। पूज्यतां त्रिदशैः शक्रो गिरिरस्माभिरिज्यताम्। गोयज्ञं कारयिष्यामि बलादेव न संशयः"।

गोयान ಗೋಯಾನ (न०) ಎತ್ತಿನಗಾಡಿ, ಎತ್ತುಗಳಿಂದ ಎಳೆಯಲ್ಪಡುವ ಗಾಡಿ. गवा कृष्टं यानम्। "मैथुनं तु समासेव्य पुंसि योषिति वा द्विजः। गोयानेऽप्सु दिवा चैव सवासाः स्नानमाचरेत्" मनु० ११-१७४। "गोयानेनागतस्तुष्टः पादाभ्यां शुभचेष्टितः" सुश्रुत०।

गोरक्ष ಗೋರಕ್ಷ (पुं०) 1. ಗೋಪಾಲಕ, ಗೊಲ್ಲ. गाः रक्षति—रक्ष (पालने) "अण्" (३-२-१)। 2. ಹೇರಿಳೆ ಗಿಡ. 3. ಹರಿಗೆ ಹಾಲೆಯೆಂಬ ಒಂದು ಮೂಲಿಕೆ. (वि०) 4. ದನವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನು. (न०) 5. ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕಾಪಾಡುವುದು. रक्ष भावे "घञ्" (३-३-१८)। "कृषिगोरक्षमास्थाय जीवेद्वैश्यस्य जीविकाम्" मनु० १०-८२। "गोरक्षो नागरङ्गे स्याद्गवां च परिरक्षके" मेदि०।

गोरक्षक ಗೋರಕ್ಷಕ (पुं०) 1. ದನಕಾಯುವವನು, ಗೊಲ್ಲ. गाः रक्षति—रक्ष (पालने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। (वि०) 2. ದನವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನು. "गोरक्षकान् वाणिजकान् तथा कारुकुशीलवान्। प्रेष्यान् वार्धुषिकांश्चैव विप्रान् शूद्रवदाचरेत्" मनु० ८-१०२।

गोरक्षजम्बू ಗೋರಕ್ಷಜಂಬೂ (स्त्री०) 1. ಗೋಧೂಮ, ಗೋಧಿ. 2. ಬೋರೆಹಣ್ಣು, ಎಲಚಿಹಣ್ಣು.

गोरक्षण ಗೋರಕ್ಷಣ (न०) ಗೋವುಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದು, ದನಗಳನ್ನು ಕಾಪಾಡುವುದು. गवां रक्षणम्।

गोरक्ष्य ಗೋರಕ್ಷ್ಯ (न०) ಗೋವುಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದು, ಪಶುಪಾಲನೆ, ದನಗಳನ್ನು ಕಾಪಾಡುವುದು. "विद्या शिल्पं भृतिः सेवा गोरक्ष्यं विपणिः कृषिः। धृतिर्भैक्ष्यं कुसीदं च दश जीवनहेतवः" मनु० १०-११६। ಇವಿಷ್ಟೂ ಆಪತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜೀವನೋಪಾಯಗಳು.

गोरङ्कु ಗೋರಂಕು (पुं०) 1. ನೀರುಹಕ್ಕಿ, ನೀರುಕೋಳಿ. 2. ಸ್ತುತಿಪಾಠಕ, ಹೊಗಳುಭಟ. 3. ಹೊಣೆಗಾರ, ಜಾಮೀನುದಾರ. "गोरङ्कुः स्यात् पुमान् पक्षिभेदे लग्नकवन्दिनोः" मेदि०। 4. ಬೆತ್ತಲೆಯಾಗಿರುವವನು. "गोरङ्कुः पक्षिजातौ च भवेन्नग्नकवन्दिनोः" विश्व०।

गोरस ಗೋರಸ (पुं०) 1. ಗೋಕ್ಷೀರ, ಹಸುವಿನ ಹಾಲು. गोः रसः। 2. ಮೊಸರು. 3. ಮಜ್ಜಿಗೆ. अन्नं पर्युषितं भोज्यं स्नेहाक्तं चिरसंस्थितम्। अस्नेहा अपि गोधूमयवगोरसविक्रियाः" याज्ञ० १-१६९। 4. ಮಾತಿನ ಸವಿ, ಮಾತಿನಲ್ಲಿರುವ ಮಾಧುರ್ಯ. गवि रसः। "को रसो गोरसं विना" उद्भ०।

गोरसज ಗೋರಸಜ (न०) ತಕ್ರ, ಮಜ್ಜಿಗೆ. गोरसात् दध्नो जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

गोराज ಗೋರಾಜ (पुं०) ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವೃಷಭ, ಉತ್ತಮವಾದ ಹೋರಿ, ಗೂಳಿ. गवां राजा — "टच्" (५-४-९१)।

गोराटिका ಗೋರಾಟಿಕಾ (स्त्री०) ಸಾರಿಕಾಪಕ್ಷಿ. गौरिव रटति — रट (परिभाषणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

गोरुत ಗೋರುತ (न०) 1. ದನಗಳ ಕೂಗು. 2. ಹಸುವಿನ ಕೂಗು ಕೇಳಿಸುವಷ್ಟು ದೂರ. गोरुतं श्रवणगोचरत्वेन अस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)।

गोरूप ಗೋರೂಪ (न०) 1. ಹಸುವಿನ ಆಕಾರ. गोः रूपम्। "पयोधरीभूतचतुःसमुद्रां जुगोप गोरूपधरामिवोर्वीम्" रघु० २-३। (वि०) 2. ಹಸುವಿನ ಆಕಾರವುಳ್ಳ ಮಹಾದೇವ. गोः रूपमिव रूपं यस्य।

गोरोच ಗೋರೋಚ (न०) ಹರಿದಳ, ಹಳದಿಯ ಬಣ್ಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಖನಿಜ. गवा किरणेन रोचते — रुच (दीप्तौ) "अच्" (३-१-१३४)।

गोरोचना ಗೋರೋಚನಾ (स्त्री०) ಹಸುವಿನ ಪಿತ್ತರಸದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಒಂದು ಗಂಧದ್ರವ್ಯ. गोभ्यो जाता रोचना। "कर्णार्पितो लोध्रकषायरूक्षे गोरोचनाक्षेपनितान्तगौरे" कुमा० ७-१७।

गोर्द ಗೋರ್ದ (ನಂ) ಮಸ್ತಿಷ್ಕ, ಮೆದುಳು, ತಲೆಯೊಳಗಿರುವ ಸ್ನೇಹ. गूर्यते — गूरी (उद्यमने) "दन्" (उ० ४-९८) निपा०।

गोल ಗೋಲ (ಪುಂ) 1. ಗುಂಡಾಗಿರುವ ವಸ್ತು, ವರ್ತುಲವಾಗಿರುವ ಚೆಂಡು. 2. ಜಾರಪುರುಷನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ವಿಧವೆಯ ಮಗ. 3. ಗೋಳಾಧ್ಯಾಯವೆಂಬ ಒಂದು ಜ್ಯೋತಿಷಗ್ರಂಥ. 4. ಮಂಗಾರೆ ಗಿಡ. 5. ಜ್ಯೋತಿಷೋಕ್ತವಾದ ಗ್ರಹಗಳ ಯೋಗ. ಅನೇಕ ಗ್ರಹಗಳು ಒಂದೇ ಕಡೆ ಸೇರಿದರೆ "गोल" ಯೋಗವಾಗುವುದು. **ಆರು ಗ್ರಹಗಳು ಒಂದೇ ರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿದರೆ—** "ग्रहाणामेकस्मिन् यदि भवति षण्णां निवसतिस्तदा गोलो योगः प्रलयपदमिन्द्रोऽपि लभते। भवेल्लोको रक्षः परिहरति पुत्रं च जननी नृपाणां नाशः स्यात् ज्वलति वसुधा शुष्यति नदी" प्रश्नकौ०। **ಸಪ್ತಗ್ರಹಗಳು ಸೇರಿದರೆ—** "सप्तग्रहा यदैकस्था गोलयोगस्तदा भवेत्। दुर्भिक्षं राष्ट्रपीडा च तस्मिन् काले नृपक्षयः"।

गोलक ಗೋಲಕ (ಪುಂ) 1. ವಿಧವೆಯಲ್ಲಿ ಜಾರಪುರುಷನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗ. 2. ಗುಡಾಣ, ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ತುಂಬಿಡುವ ದೊಡ್ಡ ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆ. 3. ಗುಡ, ಬೆಲ್ಲ. 4. "ಗೋಲ" ಪದದ ಅರ್ಥ. "गोलको विधवापुत्रे जारात् स्यान्मणिके गुडे" मेदि०। 5. ಚೆಂಡು. 6. ಗೋಲೋಕ.

गोलक्षण ಗೋಲಕ್ಷಣ (ನಂ) ಶುಭಾಶುಭಸೂಚನೆಯುಳ್ಳ ಗೋವುಗಳ ಲಕ್ಷಣ. ಗೋವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಶುಭದ ಮತ್ತು ಅಶುಭದ ಚಿಹ್ನೆ. **ಗೋವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅಶುಭ ಲಕ್ಷಣಗಳು:** ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ನೀರು ಸೋರುತ್ತಿರುವುದು, ಇಲಿಯಂತೆ ಕಿರುಗಣ್ಣುಗಳು, ಶಿಥಿಲವಾಗಿ ಆಡುತ್ತಿರುವ ಕೊಂಬುಗಳು, ಕತ್ತೆಯ ಬಣ್ಣ, ನಾಲ್ಕು ಏಳು ಮತ್ತು ಹತ್ತು ಹಲ್ಲುಗಳಿರುವುದು, ಜೋಲಾಡುತ್ತ ತಲೆ ಬಗ್ಗಿರುವುದು, ಇಳಿಜಾರಿನ ಬೆನ್ನು, ದಪ್ಪನಾಗಿಯೂ ಮೋಟಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಕತ್ತು, ಕಪ್ಪಗೂ ಅತಿ ಉದ್ದವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ನಾಲಿಗೆ, ಯವಾಕಾರದ ಬಹಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಸೊಂಟ, ಒಡೆದು ಭಿನ್ನವಾಗಿರುವ ಕಾಲಿನ ಗೊರಸು ಇವೆಲ್ಲವೂ ಹಸುವಿನಲ್ಲಿರುವ ಅಶುಭ ಲಕ್ಷಣಗಳು. ಇತ್ಯಾದಿ. बृहत्सं ६१ अ०।

गोला ಗೋಲಾ (स्त्री०) 1. ಗೋದಾವರೀ ನದಿ. गां अतिपृथुलां पृथ्वीं लाति — ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। 2. ಸಖಿ, ಗೆಳತಿ. 3. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. 4. ಗುಡಾಣ, ಧಾನ್ಯವನ್ನು ತುಂಬಿಡುವ ದೊಡ್ಡ ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆ. 5. ಮಕ್ಕಳ ಒಂದು ಆಟದ ಸಾಮಾನು, ಚೆಂಡು. 6. ಮಣಶಿಲೆ. 7. ಪತ್ರಾಂಜನ. 8. ರಾಷ್ಟ್ರ. "गोला गोदावरीसख्योः कुनटीदुर्गयोः स्त्रियाम्। पत्राञ्जने मण्डले चालिञ्जरे बालखेलने" मेदि०।

गोलाङ्गूल ಗೋಲಾಂಗೂಲ (ಪುಂ) ಹಸುವಿನ ಬಾಲದಂತೆ ಬಾಲವುಳ್ಳ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ವಾನರ. गोः लाङ्गूलमिव लाङ्गूलं यस्य। ಈ ವಾನರಗಳು ಕಶ್ಯಪನ ಪತ್ನಿ ಕ್ರೋಧೆಯ ಮಗಳಾದ ಹರಿಯ ಸಂತತಿಯವು. "नव क्रोधवशा नारीः प्रजज्ञे क्रोधसम्भवाः। मृगी च मृगमन्दा च हरी भद्रमना अपि। ....। हर्याश्च हरयोऽपत्यं वानराश्च तरस्विनः। गोलाङ्गूलांश्च भद्रं ते हर्याः पुत्रान् प्रचक्षते" भा० आदि० ६७।

गोलाध्याय ಗೋಲಾಧ್ಯಾಯ (ಪುಂ) ಭಾಸ್ಕರಾಚಾರ್ಯರು ರಚಿಸಿದ ಒಂದು ಗ್ರಂಥ.

गोलास ಗೋಲಾಸ (ಪುಂ) ನಾಯಿಕೊಡೆ. गां भूमिं लासयति—लस (शिल्पयोगे) + णिच् "अण्" (३-२-१)।

गोलीढ ಗೋಲೀಢ (ಪುಂ) ಮೊಕ್ಕಮರ.

गोलोक ಗೋಲೋಕ (ಪುಂ) ಗೋಲೋಕ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ನಿತ್ಯವಾಸಸ್ಥಾನ. गोभिः किरणैः ब्रह्मज्ञानतेजोभिः लोक्यते —लोकृ (दर्शने) "घञ्" (३-३-१९)। ಗೋಲೋಕವು ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಕ್ಕೂ ಮೇಲಿರುವುದು. ಇದು ಅನಾದಿಯಾದುದು ಮತ್ತು ನಿರಾಧಾರವಾದುದು. ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಕ್ಕೆ ಮೇಲೆ ಐವತ್ತು ಕೋಟಿ ಯೋಜನಗಳ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಮೇಲುಗಡೆ ಆಧಾರವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಇದು ರತ್ನಸಾರನಿರ್ಮಿತವಾದುದು. ಈ ಲೋಕವು ಏಳು ಬಾಗಿಲುಗಳು ಮತ್ತು ಏಳು ಕಂದಕಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷ ಪ್ರಾಕಾರಗಳಿರುವುವು. ವಿರಜಾನದಿಯು ಇಲ್ಲಿ ಹರಿಯುತ್ತಿದೆ. ಒಂದು ನೂರು ಶಿಖರಗಳುಳ್ಳ ರತ್ನಶೈಲದಿಂದ ಇದು ಆವೃತವಾಗಿದೆ. ಇದರ ಒಂದು ಶಿಖರವು ಹತ್ತು ಸಾವಿರ ಯೋಜನಗಳ ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದೆ. ಈ ಶೈಲದ ಎತ್ತರ ಒಂದು ನೂರು ಕೋಟಿ ಯೋಜನಗಳು. ಇದಕ್ಕೆ ನೂರರಷ್ಟು ದೀರ್ಘ (ಉದ್ದ) ವಾಗಿರುವುದು. ವಿಸ್ತೀರ್ಣವು ಹತ್ತು ಸಾವಿರ ಯೋಜನಗಳು. ಈ ಗೋಲೋಕದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಹಸ್ರ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಗಳೂ ಒಂದು ನೂರು ಪುಷ್ಪೋದ್ಯಾನಗಳೂ ಇರುವುವು. ಮೂರು ಕೋಟಿ ರತ್ನಾಭರಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಲಕ್ಷ ಗೋಪಾಂಗನೆಯರು ಇದನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವರು. ರತ್ನ

ದೀಪಗಳಿಂದಲೂ ರತ್ನಖಚಿತ ತಲ್ಪ (ಹಾಸಿಗೆ) ಗಳಿಂದಲೂ ಪರಿಶೋಭಿಸುತ್ತಿರುವುದು. ಗೋಲೋಕದ ಮನೆಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನೂ ಅವುಗಳ ಸೊಬಗನ್ನೂ ಹೇಳಲೂ ಮತ್ತು ವರ್ಣಿಸಲೂ ಯಾವ ವಿದ್ವಾಂಸನಿಗೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗದು. "निराधारश्च वैकुण्ठः ब्रह्माण्डानां परोवरः। तत्परश्चापि गोलोकः पञ्चाशत्कोटियोजनात्। ऊर्ध्वे निराश्रयश्चापि रत्नसारविनिर्मितः। सप्तद्वारः सप्तसारः परिखासप्तसंयुतः। लक्षप्राकारयुक्तश्च नद्या विरजया युतः। वेष्टितो रत्नशैलेन शतशृङ्गेण चारुणा। योजनायुतमानं च यस्यैकं शृङ्गमुज्ज्वलम्। शतकोटियोजनं च शैल उच्छ्रित एव च। दैर्घ्यं तस्य शतगुणं प्रस्थे च लक्षयोजनम्। कल्पवृक्षसहस्रेण पुष्पोद्यानशतेन च। त्रिकोटिरत्नाभरणैर्गोपीलक्षैश्च रक्षितः। रत्नप्रदीपयुक्तश्च रत्नतल्पसमन्वितः। गोलोकगृहसंख्यानं वर्णनं वा विशारदः। न कोऽपि वेद विद्वान् वा वेदविद्वान् व्रजेश्वर" ब्रह्मवै०।

गोलोमी ಗೋಲೋಮೀ (स्त्री०) 1. ಬಜೆ. गोर्लोमेव लोम दलादिकमस्याः "अच्" (५-४-७५)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। 2. ಬಿಳಿಗರುಕೆ. गोलोमसु जाता "अण्" (४-३-२५)। "ङीप्" (४-१-१५)। 3. ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ. गवा वाचा लोमयति — लोमन् (नामधा०) "अच्" (३-१-१३४)। "ङीष्" (४-१-४१)। 4. ಜಟಾಮಾಂಸಿ. गोलोम्नामियम् "अण्" (४-३-१२०)। "ङीप्" (४-१-१५)। "गोलोमी श्वेतदूर्वायां स्याद्वचाभूतकेशयोः" मेदि०। "गोलोमी स्त्री वारनार्याम् षड्ग्रन्थाश्वेतदूर्वयोः" नानार्थर०।

गोवत्स ಗೋವತ್ಸ (पुं०) ಹಸುವಿನ ಕರು. गोर्वत्सः।

गोवत्सादिन् ಗೋವತ್ಸಾದಿನ್ (पुं०) ವೃಕ, ತೋಳ. गोवत्समत्ति — अद (भक्षणे) "णिनिः" (३-२-७८)।

गोवध ಗೋವಧ (पुं०) ಗೋಹತ್ಯೆ, ದನಗಳ ಕೊಲೆ.

गोवन्दनी ಗೋವಂದನೀ (स्त्री०) ಪ್ರಿಯಂಗುವೃಕ್ಷ, ಪ್ರೇಂಖಣಗಿಡ. गवि भूमौ वन्द्यते — वदि (अभिवादनस्तुत्योः) कर्म० "ल्युट्" (३-३-११३)। "ङीप्" (४-१-१५)।

गोवर ಗೋವರ (न०) ದನದ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯೊಳಗೆ ದನಗಳ ಕಾಲಿನಿಂದ ತುಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟು ಒಣಗಿದ ಸಗಣಿಯ ಪುಡಿ. "गोष्ठान्तर्गोखुरक्षुण्णशुष्कचूर्णितगोमयम्। गोवरं तत्समाख्यातं वरिष्ठं रससाधने" भावप्र०।

गोवर्धन ಗೋವರ್ಧನ (पुं०) 1. ಬೃಂದಾವನದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಪರ್ವತ, ಗೋವರ್ಧನಗಿರಿ. गो+वृधु (वृद्धौ)+ णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। ಗೊಲ್ಲರೆಲ್ಲರೂ ಇಂದ್ರ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡಲು ಯತ್ನಿಸಿದಾಗ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಅದನ್ನು ತಡೆದು ಗೋವರ್ಧನಗಿರಿಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡು ವಂತೆ ಹೇಳಿದನು. ಗೋವರ್ಧನ ಪೂಜೆಗೂ ಅಣಿಮಾಡಿ ಕೊಂಡರು. ಆಗ ಅದರಿಂದ ಕುಪಿತನಾದ ಇಂದ್ರನು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೊಚ್ಚಿಕೊಂಡುಹೋಗುವಂತೆ ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸಿದನು. ಗೋಪಾಲಕರೆಲ್ಲರೂ ಪೇಚಾಡುತ್ತಿರಲು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಗೋವರ್ಧನಗಿರಿಯನ್ನು ಏಳು ದಿನಗಳಕಾಲ ತನ್ನ ಕಿರುಬೆರಳಿನಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿಹಿಡಿದು ಅದರ ಕೆಳಗೆ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಮಳೆಯಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿ ಇಂದ್ರನ ಗರ್ವಭಂಗ ಮಾಡಿದನು. "रजसा चोदिता मेघा वर्षन्त्यम्बूनि सर्वतः। प्रजास्तैरेव सिद्ध्यन्ति महेन्द्रः किं करिष्यति। न नःपुरो जनपदा न ग्रामा न गृहा वयम्। नित्यं वनौकसस्तात वनशैलनिवासिनः। तस्माद्गवां ब्राह्मणानामद्रेश्चारभ्यतां मखः। य इन्द्रयागसंभारास्तैरयं साध्यतां मखः। एतन्मम मतं तात क्रियतां यदि रोचते। अयं गोब्राह्मणाद्रीणां मह्यं च दयितो मखः। कालात्मना भगवता शक्रदर्पं जिघांसता। प्रोक्तं निशम्य नन्दाद्याः साध्वगृह्णन्त तद्वचः। ....। इन्द्रस्तदात्मनः पूजां विज्ञाय विहतां नृप। गोपेभ्यः कृष्णनाथेभ्यो नन्दादिभ्यश्चुकोप सः। गणं सांवर्तकं नाम मेघानां चान्तकारिणाम्। इन्द्रः प्राचोदयत् क्रुद्धो वाक्यं चाहेशमान्युत। ....। इत्थं मघवताज्ञप्ता मेघा निर्मुक्तबन्धनाः। नन्दगोकुलमासारैः पीडयामासुरोजसा। अत्यासारातिवातेन पशवो जातवेपनाः। गोपा गोप्यश्च शीतार्ताः गोविन्दं शरणं ययुः। कृष्ण कृष्ण महाभाग त्वन्नाथं गोकुलं प्रभो। त्रातुमर्हसि देवान्नः कुपितात् भक्तवत्सल। शिलावर्षनिपातेन हन्यमानमचेतनम्। निरीक्ष्य भगवान् मेने कुपितेन्द्रकृतं हरिः। ....। तस्मान्मच्छरणं गोष्ठं मन्नाथं मत्परिग्रहम्। गोपाये स्वात्मयोगेन सोऽयं मे व्रत आहितः। इत्युक्त्वैकेन हस्तेन कृत्वा गोवर्धनाचलम्। दधार लीलया कृष्णश्छत्राकमिव बालकः। अथाह भगवान् गोपान् हेऽम्ब तात व्रजौकसः। यथोपजोषं विशत गिरिगर्तं सगोधनाः। तथा निर्विविशुर्गर्तं कृष्णाश्वासितमानसाः। क्षुत्तृड्व्यथां सुखापेक्षां हित्वा तैर्व्रजवासिभिः। वीक्ष्यमाणो दधावद्रिं सप्ताहं नाचलत्

पदात्" भाग० १०-२४, २५। (न०) 2. ಪಶುಪಾಲನೆಯಿಂದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವುದು. गवां वर्धनम्।

गोवर्धनधर ಗೋವರ್ಧನಧರ (पुं०) ಗೋವರ್ಧನಗಿರಿಯನ್ನು ಕಿರುಬೆರಳಿನಿಂದ ಎತ್ತಿ ನಿಂತಿದ್ದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. धरति — धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। गोवर्धनस्य धरः। ["गोवर्धन" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] गोवर्धनं धारयति — धृ (धारणे) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। –धारिन् –ಧಾರಿನ್.

गोवशा ಗೋವಶಾ (स्त्री०) ಬಂಜೆಯಾದ ಹಸು. वशा वन्ध्या चासौ गौश्च। पूर्वनिपातः (२-१-६५)।

गोवाट ಗೋವಾಟ (न०) ಗೋಷ್ಠ, ದನಗಳ ಕೊಟ್ಟಿಗೆ. गवां वाटम्। "सार्गलद्वारगोवाटं मध्ये गोस्थानसङ्कुलम्" हरिवं०।

गोवास ಗೋವಾಸ (पुं०) ಗೋಷ್ಠ, ದನಗಳ ಕೊಟ್ಟಿಗೆ. वसन्त्यत्र–वस (निवासे) अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। गवां वासः।

गोवासन ಗೋವಾಸನ (पुं०) ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. गाः वासयति— वस (निवासे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "गोवासना ब्राह्मणाश्च दासनीयाश्च सर्वतः। प्रीत्यर्थं ते महाराज धर्मराज्ञो महात्मनः" भा० सभा०।

गोविकर्त ಗೋವಿಕರ್ತ (पुं०) 1. ಹಸುವನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವವನು. गां विकृन्तति — वि+कृती (छेदने) "अण्" (३-२-१)। 2. ರೈತ, ಬೇಸಾಯಗಾರ.

गोविकर्तृ ಗೋವಿಕರ್ತೃ (पुं०) ಹಸುವನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವವನು. गां विकृन्तति — वि + कृती (छेदने) "तृच्" (३-१-१३३)।

गोविदांपति ಗೋವಿದಾಂಪತಿ (पुं०) ವಿಷ್ಣು. गाः वेदवाचः विन्दति–विद (ज्ञाने) "क्विप्" (३-२-६१)। गोविदो ज्ञानिनः, तेषां पतिः ज्ञानयज्ञाराध्यतया पाता। "गावो वेदगिरः प्रोक्ताः गोविदस्तत्सुपालनात्। गोविदां पतिरुद्दिष्टः वेदविद्वत्प्रदो मनुः" इति निरुक्तिः। "अनिरुद्धः सुरानन्दो गोविन्दो गोविदांपतिः" वि० स०।

गोविन्द ಗೋವಿಂದ (पुं०) ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ, ವಿಷ್ಣು. गाः उपनिषद्वाचः विन्दति, गां भुवं धेनुं स्वर्गं वेदं वा विन्दति — विद्लृ (लाभे) "शः" (वा० ३-१-१३८)। गाः स्तुतिगिरः विन्दति वा। "गवां स्तुतिगिरां विन्दो गोविन्दः स उदाहृतः" इति निरुक्तिः। "अनिरुद्धः सुरानन्दो गोविन्दो गोविदांपतिः" वि० स०। ಗೋವರ್ಧನಗಿರಿಪೂಜೆಯಿಂದ ಗರ್ವಭಂಗಹೊಂದಿದ ಇಂದ್ರನು ಸುರಭಿಯೊಡನೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ತಾನು ಮಾಡಿದ ಅಪರಾಧಕ್ಕಾಗಿ ಕ್ಷಮೆಯನ್ನು ಬೇಡಿ ದೇವರ್ಷಿಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು **"ಗೋವಿಂದ"** ನೆಂದು ಕರೆದು ಗೋವಿಂದಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ಮಾಡಿದನು. "गोवर्धने धृते शैल आसाराद् रक्षिते व्रजे। गोलोकादाव्रजत् कृष्णं सुरभिः शक्र एव च। विविक्त उपसंगम्य व्रीडितः कृतहेलनः। पस्पर्श पादयोरेनं किरीटेनार्कवर्चसा। दृष्टश्रुतानुभावोऽस्य कृष्णस्यामिततेजसः। नष्टत्रिलोकेशमदः इन्द्र आह कृताञ्जलिः। ये मद्विधाज्ञा जगदीशमानिनः त्वां वीक्ष्य कालेऽभयमाशु तन्मदम्। हित्वाऽऽर्यमार्गं प्रभजन्त्यपस्मया ईहा खलानामपि तेऽनुशासनम्। स त्वं ममैश्वर्यमदप्लुतस्य कृतागसस्तेऽविदुषः प्रभावम्। क्षन्तुं प्रभोऽथार्हसि मूढचेतसो मैवं पुनर्भून्मतिरीश मेऽसती। सुरभिः—कृष्ण कृष्ण महायोगिन् विश्वात्मन् विश्वसंभव। भवता लोकनाथेन सनाथा वयमच्युत। त्वं नः परमकं दैवं त्वं न इन्द्रो जगत्पते। इन्द्रं नस्त्वाभिषेक्ष्यामो ब्रह्मणा नोदिता वयम्। अवतीर्णोऽसि विश्वात्मन् भूमेर्भारापनुत्तये। एवं कृष्णमुपामन्त्र्य सुरभिः पयसात्मनः। जलैराकाशगङ्गाया ऐरावतकरोद्धृतैः। इन्द्रः सुरर्षिभिः साकं नोदितो देवमातृभिः। अभ्यषिञ्चत दाशार्हं गोविन्द इति चाभ्यधात्। इति गोगोकुलपतिं गोविन्दमभिषिच्य सः। अनुज्ञातो ययौ शक्रो वृतो देवादिभिर्दिवम्" भाग० १०-२७। 2. ಗೊಲ್ಲರ ಯಜಮಾನ. 3. ಬೃಹಸ್ಪತಿ, ಗುರು. "गोविन्दो वासुदेवे स्याद्गवाध्यक्षे बृहस्पतौ" मेदि०। 4. ಫಾಲ್ಗುನ ಮಾಸ, ನಾಲ್ಕನೆಯ ತಿಂಗಳು. ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ವರ್ಷಾರಂಭವಾಗುವುದರಿಂದ ಫಾಲ್ಗುನ ಮಾಸವು ನಾಲ್ಕನೆಯದಾಯಿತು. ಕೇಶವಾದಿ ದ್ವಾದಶ (ಹನ್ನೆರಡು) ನಾಮಗಳೂ ಹನ್ನೆರಡು ತಿಂಗಳುಗಳ ಹೆಸರುಗಳು. "मृगशीर्षाद्याः केशवनारायणमाधवाः सगोविन्दाः। विष्णुमधुसूदनाख्यौ त्रिविक्रमो वामनश्चैव। श्रीधरनामा तस्मात् सहृषीकेशश्च पद्मनाभश्च। दामोदर इत्येते मासाः प्रोक्ता यथासंख्यम्" बृहत्सं०।

गोविन्दद्वादशी ಗೋವಿಂದದ್ವಾದಶೀ (स्त्री०) ಫಾಲ್ಗುನ ಮಾಸದ ಶುಕ್ಲ ದ್ವಾದಶೀ. गोविन्दप्रिया द्वादशी।

गोविष् ಗೋವಿಷ್ (न०) ಗೋಮಯ. ದನದ ಸಗಣಿ. गोः विट्।

गोविषाण ಗೋವಿಷಾಣ (ನಂ) ದನದ ಕೊಂಬು. गोर्विषाणम्।

गोविषाणिक ಗೋವಿಷಾಣಿಕ (ಪುಂ) ಹಸುವಿನ ಕೊಂಬಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ವಾದ್ಯ, ಕಹಳೆ. गोविषाणं साधनतयास्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)।

गोविष्ठा ಗೋವಿಷ್ಠಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಗೋಮಯ, ಹಸುವಿನ ಸಗಣಿ. गोर्विष्ठा।

गोवृन्द ಗೋವೃಂದ (ನಂ) ಗೋವುಗಳ ಸಮೂಹ. गवां वृन्दम्।

गोवृन्दारक ಗೋವೃಂದಾರಕ (ಪುಂ) ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗೋವು. ಉತ್ತಮವಾದ ಹಸು. गौर्वृन्दारक इव।

गोवृष ಗೋವೃಷ (ಪುಂ) ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವೃಷಭ, ಉತ್ತಮವಾದ ಹೋರಿ. गवि वर्षति रेतः — वृषु (सेचने) "कः" (३-१-१३५)।

गोवृषध्वज ಗೋವೃಷಧ್ವಜ (ಪುಂ) ಮಹಾದೇವ, ಪರಮೇಶ್ವರ.

गोव्याघ्र ಗೋವ್ಯಾಘ್ರ (ನಂ) ಹಸು ಮತ್ತು ಹುಲಿ. गौश्च व्याघ्रश्च अनयोः समाहारः। एकवद्भावः (२-४-९)।

गोव्रज ಗೋವ್ರಜ (ಪುಂ) 1. ಗೋವುಗಳ ಸಮೂಹ, ಹಸುಗಳ ಗುಂಪು. गवां व्रजः। 2. ಗೋವುಗಳು ಸಂಚರಿಸುವ ಪ್ರದೇಶ. गावो व्रजन्त्यत्र — व्रज (गतौ) "घः" (३-३-११९) निपा०। 3. ದೊಡ್ಡಿ, ಕರುಹಟ್ಟಿ, ದನಗಳ ಕೊಟ್ಟಿಗೆ.

गोव्रत ಗೋವ್ರತ (ನಂ) 1. ಗೋಹತ್ಯೆ ಮಾಡಿದವನು ಗೋವುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಒಂದು ವ್ರತ. गोहत्यानिमित्तं गोषु व्रतम्। 2. ಗೋವುಗಳ ಸೇವಾರೂಪವಾದ ವ್ರತ.

गोशकृत् ಗೋಶಕೃತ್ (ನಂ) ಗೋಮಯ. ಹಸುವಿನ ಸಗಣಿ. गोः शकृत्।

गोशाल(ला) ಗೋಶಾಲ(ಲಾ) (ಸ್ತ್ರೀನಂ) 1. ಗೋಶಾಲೆ, ದನದ ಕೊಟ್ಟಿಗೆ. गवां शाला, वा नपुंसकत्वम् (२-४-२५)। (ವಿಂ) 2. ಗೋಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. गोशाले जातः "अण्" (४-३-२५)। अणो लुक् (४-३-३५)।

गोशीर्ष ಗೋಶೀರ್ಷ (ಪುಂ) 1. ಋಷಭ ಪರ್ವತ. गोः शीर्षमिव शीर्षं यस्य। 2. ಚಂದನ ವೃಕ್ಷ, ಗಂಧದ ಮರ. 3. ಹಸುವಿನ ತಲೆಯ ಆಕಾರದ ಬಾಣ. (ನಂ) 4. ಹಸುವಿನ ತಲೆ. गोः शीर्षम्।

गोशृङ्ग ಗೋಶೃಂಗ (ಪುಂ) 1. ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. गोः शृङ्गमिव शृङ्गमस्य। (ನಂ) 2. ಹಸುವಿನ ಕೊಂಬು. गोः शृङ्गम्।

गोष्ठ ಗೋಷ್ಠ (ನಂ) 1. ಗೋವುಗಳ ಸ್ಥಾನ, ದನಗಳ ಕೊಟ್ಟಿಗೆ, ಕರುಹಟ್ಟಿ. गावस्तिष्ठन्त्यत्र — ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (वा० ३-३-५८)। "गोष्ठेषु गोष्ठीकृतमण्डलासनान् सनादमुत्थाय मुहुः सवल्गतः" माघ० १२-३८। 2. ಸಭೆ.

गोष्ठपति ಗೋಷ್ಠಪತಿ (ಪುಂ) ದನಗಳ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯ ಯಜಮಾನ. गोष्ठस्य पतिः।

गोष्ठश्व ಗೋಷ್ಠಶ್ವ (ಪುಂ) 1. ದನದ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿರುವ ನಾಯಿ. गोष्ठे श्वा। निपा० (५-४-७७)। 2. ಮನೆಯಲ್ಲೇ ಕುಳಿತು ನಾಯಿಯಂತೆ ಪಕ್ಕದ ಮನೆಯವರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುತ್ತ ದ್ವೇಷಿಸುವವನು. "स्वस्थानस्थः परान् द्वेष्टि यः स गोष्ठश्व उच्यते" त्रिकाण्ड०।

गोष्ठागार ಗೋಷ್ಠಾಗಾರ (ನಂ) 1. ದನದ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯೊಳಗಿನ ಮನೆ. 2. ಸಭಾಭವನ, ಬಹಳ ಜನರು ಕೂಡುವ ವಿಶಾಲವಾದ ಮನೆ. गोष्ठस्य सभाया अगारम्।

गोष्ठाध्यक्ष ಗೋಷ್ಠಾಧ್ಯಕ್ಷ (ಪುಂ) ದನಗಳ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯ ಯಜಮಾನ, ದನಕಾಯುವವರ ಯಜಮಾನ. गोष्ठस्याध्यक्षः।

गोष्ठाष्टमी ಗೋಷ್ಠಾಷ್ಟಮೀ (ಸ್ತ್ರೀಂ) "गोपाष्टमी" ಪದದ ಅರ್ಥ.

गोष्ठि ಗೋಷ್ಠಿ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಸಭೆ. गावो वाचः तिष्ठन्त्यत्र— ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "किः" बाहु०।

गोष्ठी ಗೋಷ್ಠೀ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಸಭೆ. गावोऽनेकवाचस्तिष्ठन्त्यत्र—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (वा० ३-३-५८)। 2. ಪರಸ್ಪರ ಮಾತುಕತೆ ನಡೆಯುವುದು, ಪರಸ್ಪರ ಮಾತನಾಡುವುದು, ಸಂಭಾಷಣೆ. "आलस्यं मदमोहौ च चापलं गोष्ठिरेव च। स्तब्धता चाभिमानित्वं तथाऽत्यागित्वमेव च। त एते सप्त दोषाः स्युः सदा विद्यार्थिनां मताः" भा० उद्योग० ४०-४, ५। "गोष्ठेषु गोष्ठीकृतमण्डलासनान् सनादमुत्थाय मुहुः स वल्गतः" माघ० १२-३८। 3. ಏಕಾಂಕವುಳ್ಳ ಒಂದು ಉಪರೂಪಕ. ಒಂಬತ್ತು ಅಥವಾ ಹತ್ತು ಪ್ರಾಕೃತ ಪುರುಷ ಪಾತ್ರಗಳೂ ಐದು ಅಥವಾ ಆರು ಸ್ತ್ರೀ ಪಾತ್ರಗಳೂ ಉಳ್ಳ, ಗ್ರಾಮ್ಯ ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಂದಲೂ ಕಾಮ ಮತ್ತು ಶೃಂಗಾರ ವಿಷಯಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿ ಗರ್ಭ ಮತ್ತು ವಿಮರ್ಶ ಸಂಧಿಗಳಿಲ್ಲದ ಉಪರೂಪಕ್ಕೆ "गोष्ठी" ಎಂದು ಹೆಸರು. "प्राकृतैर्नवभि

पुंभिर्दशभिर्वाप्यलंकृता। नोदात्तवचसा गोष्ठी कैशिकीवृत्तिशालिनी। हीना गर्भविमर्शाभ्यां पञ्चषड्योषिदन्विता। कामशृङ्गाररसंयुक्ता स्यादेकाङ्कविनिर्मिता" सा० द० ६-२७४, ७५। 4. ಪೋಷ್ಯವರ್ಗ, ಕುಟುಂಬಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರು. "विषं गोष्ठी दरिद्रस्य वृद्धस्य तरुणी विषम्"। 5. ಸಮೂಹ. ಗುಂಪು.

गोष्ठीपति ಗೋಷ್ಠೀಪತಿ (पुं०) 1. ಸಭೆಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷ. 2. ಒಂದು ಕುಟುಂಬದ ಯಜಮಾನ. गोष्ठ्याः पतिः।

गोष्ठेशय ಗೋಷ್ಠೇಶಯ (पुं०) ಗೋವುಗಳಿಗಾಗಿ ದನಗಳ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮಲಗುವವನು. गोष्ठे शेते — शीङ् (स्वप्ने) "अच्" (३-२-१५)। अलुक् (६-३-१८)। "पञ्चगव्यं पिबेद् गोघ्नो मासमासीत संयतः। गोष्ठेशयो गोऽनुगामी गोप्रदानेन शुध्यति" याज्ञ० ३-२६३।

गोष्पद ಗೋಷ್ಪದ (न०) 1. ಹಸುವು ಕಾಲೂರಿದ ಗುಳಿ, ಹಸುವಿನ ಹೆಜ್ಜೆಯ ಗುಳಿ. गोः पदम्। 2. ಹಸುವಿನ ಹೆಜ್ಜೆಯ ಅಳತೆ, ಹಸುವು ಹೆಜ್ಜೆಯೂರಿದಷ್ಟು ಜಾಗದ ಅಳತೆ. "धर्मस्य वासाः प्रथिताः पृथिव्यां सरित्पतौ गोष्पदवद्भवन्ति" याद० १८-११८। 3. ಹಸುವು ಸಂಚರಿಸಿದ ಪ್ರದೇಶ. गौः पद्यतेऽस्मिन् देशे स गवा सेवितो देशः सुट् सस्य षत्वं च। निपा०। 4. ಪ್ರಭಾಸ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಒಂದು ತೀರ್ಥ.

गोसंख्य ಗೋಸಂಖ್ಯ (पुं०) ಗೋಪಾಲಕ, ಗೊಲ್ಲ. ದನಕಾಯುವವನು. गावः संचष्टे—सम्+चक्षिङ् (व्यक्तायां वाचि) चक्षिङः "ख्याञ" (२-४-५४)। "कः" (३-२-२७)।

गोसत्र ಗೋಸತ್ರ (पुं०) ಗವಾಮಯನವೆಂಬ ಒಂದು ಯಾಗ.

गोसदृश ಗೋಸದೃಶ (पुं०) 1. ಹಸುವಿನಂತಿರುವ ಗವಯವೆಂಬ ಒಂದು ಪ್ರಾಣಿ. गोः सदृशः। (वि०) 2. ಹಸುವಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ.

गोसम्प्रदाय ಗೋಸಂಪ್ರದಾಯ (पुं०) ಗೋವನ್ನು ದಾನ ಮಾಡುವವನು. गां संप्रददाति — सम्+प्र+डु दाञ् (दाने) "अण्" (३-२-१)। उपसर्गपूर्वकत्वात् न कः।

गोसम्भवा ಗೋಸಂಭವಾ (स्त्री०) 1. ಬಿಳಿಯ ಗರಿಕೆ. (वि०) 2. ಗೋವಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ.

गोसर्ग ಗೋಸರ್ಗ (पुं०) 1. ಹಸುವನ್ನು ಬಿಡುವುದು, ಹಸುವನ್ನು ಮೇವಿಗಾಗಿ ಬಿಚ್ಚಿ ಕಳುಹಿಸುವುದು. गोः सर्गः। 2. ಹಸುವನ್ನು ಮೇವಿಗಾಗಿ ಬಿಡುವಕಾಲ. गौः सृज्यतेऽत्र काले - सृज (विसर्गे) "घञ्" (३-३-१२१)। 3. ಸೂರ್ಯನು ಕಿರಣಗಳನ್ನು ಬಿಡುವಕಾಲ, ಪ್ರಾತಃಕಾಲ.

गोसव ಗೋಸವ (पुं०) ಪಶುಯಾಗ. गौः सूयतेऽत्र—पू (प्रेरणे) "अप्" (३-३-५७)।

गोसहस्र ಗೋಸಹಸ್ರ (न०) 1. ಒಂದು ಸಾವಿರ ಗೋವುಗಳು. गवां सहस्रम्। 2. ಸಾವಿರ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಒಂದು ಮಹಾದಾನ. (स्त्री०) **–सहस्री –ಸಹಸ್ರೀ.** 3. ಸೋಮ ಅಥವಾ ಮಂಗಳವಾರ ಸಹಿತವಾದ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಮತ್ತು ಕಾರ್ತಿಕ ಮಾಸಗಳ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ. गोसहस्रदानफलं विद्यतेऽत्र "अच्" (५-२-१२७)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। ಈ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯ ದಿನ ಮಾಡುವ ಗಂಗಾಸ್ನಾನವು ಗೋಸಹಸ್ರದಾನದ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವುದು. "अमावास्यां भवेद्वारो यदि भूमिसुतस्य च। गोसहस्रफलं दद्यात् स्नानमात्रेण जाह्नवी। सिनीवाली कुहूर्वापि यदि सोमदिने भवेत्। गोसहस्रफलं दद्यात् स्नानं यन्मौनिना कृतम्"।

गोस्तन ಗೋಸ್ತನ (पुं०) 1. ನಾಲ್ಕು ಎಳೆಗಳ ಹಾರ. गोः स्तन इव गुच्छो यस्य। 2. ಗೋವಿನ ಸ್ತನ, –ಕೆಚ್ಚಲು.

गोस्तना ಗೋಸ್ತನಾ, –स्तनी –ಸ್ತನೀ (स्त्री०) ದ್ರಾಕ್ಷಾಫಲದ ಗೊಂಚಲು. गोः स्तन इव फलमस्याः, वा "ङीष्" (४-१-५४)।

गोस्थान ಗೋಸ್ಥಾನ (न०) ಗೋಷ್ಠ, ದನಗಳ ಕೊಟ್ಟಿಗೆ. गवां स्थानम्। स्वार्थे "कः"। **–स्थानकम् –ಸ್ಥಾನಕಮ್.**

गोस्वामिन् ಗೋಸ್ವಾಮಿನ್ (पुं०) 1. ಹಸುಗಳ ಯಜಮಾನ. गवां स्वामी। 2. ಜಿತೇಂದ್ರಿಯ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನು. 3. ಭೂಮಿಯ ಯಜಮಾನ.

गोहत्या ಗೋಹತ್ಯಾ (स्त्री०) ಗೋವಿನ ಹನನ, ಹಸುವಿನ ಕೊಲೆ. गोः हत्या।

गोहन् ಗೋಹನ್ (पुं०) 1. ಇಂದ್ರ. (वि०) 2. ಗೋವನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವವನು.

गोहरीतकी ಗೋಹರೀತಕೀ (स्त्री०) ಬಿಲ್ವದ ಮರ.

गोहित ಗೋಹಿತ (पुं०) 1. ಬಿಲ್ವದ ಮರ. गवां हितं यस्मात्। 2. ವಿಷ್ಣು. गोः संसारबीजावापे क्षेत्रीभूतायाः प्रकृतेः हितः तदधिष्ठानेन तस्याः कार्यकारकतया व्यवस्थापकः। "संसारबीजक्षेत्रस्य प्रकृतेः स्थापकश्च यः। स गोहितः" इति निरुक्तिः। "गोहितो गोपतिर्गोप्ता" वि० स०। 3. ಗೋವುಗಳ ಹಿತಚಿಂತಕ.

गौञ्जिक ಗೌಂಜಿಕ (वि०) ಸ್ವರ್ಣಕಾರ, ಅಕ್ಕಸಾಲಿ. गुञ्जाग्रहणं शीलमस्य "ठक्" (४-४-६१)। "कलादस्तु गौञ्जिकः। नाडिन्धमः स्वर्णकारः" त्रिकाण्ड०।

गौड ಗೌಡ (पुं० ಬ० ವ०) 1. ಗೌಡದೇಶ. 2. ಗೌಡದೇಶದ ನಿವಾಸಿಗಳು. 3. ಗೌಡ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು. "सारस्वताः कान्यकुब्जाः गौडमैथिलकोद्भवाः। पञ्च गौडा इति ख्याता विन्ध्यस्योत्तरवासिनः"। (वि०) 4. ಬೆಲ್ಲದ ವಿಕಾರ, ಬೆಲ್ಲದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವಸ್ತು. गुडस्य विकारः "अण्" (४-३-१३४)। "नानास्वादरसानां च खाण्डवानां तथैव च। भोजनानि सुपूर्णानि गौडानि च सहस्रशः" रामा०। (स्त्री०) **-डी -ಡೀ** 5. ಗೌಡೀರೀತಿ. ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ರಸಾದಿಗಳಿಗೆ ಉಪಕಾರಕವಾದ ಪದಗಳ ಸಂಘಟನೆ (ಜೋಡಣೆ) ಯ ಒಂದು ಭೇದ, ಶೈಲಿ. ರೀತಿಯು ದೇಶಭೇದದಿಂದ वैदर्भी गौडी पाञ्चाली ಮತ್ತು लाटिका ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. "पदसंघटना रीतिरङ्गसंस्थाविशेषवत्। उपकर्त्री रसादीनां सा पुनः स्याच्चतुर्विधा। वैदर्भी चाथ गौडी च पाञ्चाली लाटिका तथा" सा० द० ९-१, २। [ವಿವರಕ್ಕೆ "रीति" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 6. ಒಂದು ವಿಧ ಮದ್ಯ.

गौडदेश ಗೌಡದೇಶ (पुं०) ಒಂದು ದೇಶ. "वङ्गदेशं समारभ्य भुवनेशान्तगं शिवे। गौडदेशः समाख्यातः सर्वविद्याविशारदः" स्कान्द०। ಈ ದೇಶವು ಬಂಗಾಳ ಪ್ರಾಂತದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವುದು. ವಂಗದಿಂದ ಒರಿಸ್ಸದ ಗಡಿಯವರೆಗೂ ಈ ದೇಶವು ವಿಸ್ತಾರಗೊಂಡಿರುವುದು.

गौडदेशीय ಗೌಡದೇಶೀಯ (वि०) ಗೌಡದೇಶದಿಂದ ಬಂದಿರುವ. गौडदेशादागतः।

गौडपाद ಗೌಡಪಾದ (पुं०) ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ಒಬ್ಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾರರು.

गौडिक ಗೌಡಿಕ (पुं०) 1. ಕಬ್ಬು. गुडे साधुः "ठञ्" (४-४-१०३)। (वि०) 2. ಬೆಲ್ಲದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. गुडेन निर्वृत्तम् "ठञ्" (५-१-७९)।

गौण ಗೌಣ (पुं०) 1. ಗೌಣವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಹೊರಟಿರುವ ಶಬ್ದ, ವಾಚ್ಯಾರ್ಥದ ಸಾದೃಶ್ಯ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಹೊರಟಿರುವ ಶಬ್ದ. गुणादागता गौणी — गौण्या वृत्त्याऽऽगतः "अण्" (४-३-७४)। (वि०) 2. ಅಮುಖ್ಯ. "बहूनि मम नामानि कीर्तितानि महर्षिभिः। गौणानि तत्र नामानि कर्मजानि च कानिचित्" भा० शान्ति०। 3. ಅಪ್ರಧಾನ ಕರ್ಮ. गुणः अप्रधानमेव स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। गां दोग्धि पयः ಎಂಬಲ್ಲಿ ಗೋವು ಅಪ್ರಧಾನಕರ್ಮ. "गौणे कर्मणि दुह्यादेः प्रधाने नीहृकृष्वहाम्।

गौणकाल ಗೌಣಕಾಲ (पुं०) ಮುಖ್ಯವಲ್ಲದ ಕಾಲ, ಮುಖ್ಯವಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ ಕಾಲ. गौणोऽमुख्यः कालः।

गौणी ಗೌಣೀ (स्त्री०) ಗೌಣ ಲಕ್ಷಣೆ, ಸಾದೃಶ್ಯ ಮೂಲಕವಾದ ಲಕ್ಷಣೆ, ಶಕ್ಯಾರ್ಥದ ಸಾದೃಶ್ಯ ಮೂಲಕವಾದ ಲಕ್ಷಣೆ. गुणादागता "अण्" (४-३-७४)। "ङीप्" (४-१-१५)। "सादृश्येतरसंबन्धाः शुद्धास्ताः सकला अपि। सादृश्यात्तु मता गौण्यस्तेन षोडश भेदिताः" सा० द० २-९।

गौतम ಗೌತಮ (पुं०) 1. ಗೌತಮಮಹರ್ಷಿ. गोतमस्यापत्यम् "अण्" (४-१-११४)। ಈ ಮಹರ್ಷಿಯ ಪತ್ನಿ ಅಹಲ್ಯಾದೇವಿ. ಶತಾನಂದಋಷಿಯು ಈ ಋಷಿಯ ಮಗ. "गौतमस्याश्रमं श्रेष्ठं पूर्वमासीन्महात्मनः" रामा०। 2. ಶತಾನಂದಋಷಿ, ಗೌತಮಋಷಿಯ ಮಗ. 3. ವೈವಸ್ವತಮನ್ವಂತರದ ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ ಋಷಿ. "अत्रिर्वसिष्ठो भगवान् कश्यपश्च महान् ऋषिः। गौतमश्च भरद्वाजो विश्वामित्रस्तथैव च। तथैव पुत्रो भगवानृचीकस्य महात्मनः। सप्तमो जमदग्निश्च ऋषयः साम्प्रता दिवि" हरिवं०। 4. ಏಕತ, ದ್ವಿತ ಮತ್ತು ತ್ರಿತರೆಂಬ ಮೂವರು ಋಷಿಗಳ ತಂದೆ. 5. ಕೌರವರ ಮತ್ತು ಪಾಂಡವರ ಆಚಾರ್ಯನಾದ ಕೃಪಾಚಾರ್ಯ, ಶಾರದ್ವತನ ಮಗ. "अवस्कन्नं शरस्तम्बे मिथुनं समपद्यत। कृपया तच्च जग्राह शन्तनुर्मृगयां गतः। कृपः स्मृतः स वै तस्मात् गौतमी च कृपी तथा। इति शारद्वताः प्रोक्ता एते ते गौतमाः स्मृताः" हरिवं०। 6. ಶಾಕ್ಯಮುನಿ, ಶಾಕ್ಯಸಿಂಹ, ಸರ್ವಾರ್ಥಸಿದ್ಧ. ಶಾಕ್ಯರಿಗೆ ಪೂಜ್ಯನಾದ ಬುದ್ಧದೇವ. (स्त्री०) **-मी -ಮೀ.** 7. ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರ ಪತ್ನಿ ಕೃಪಿ, ಕೃಪಾಚಾರ್ಯರ ಸಹೋದರಿ, ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನ ತಾಯಿ. "कृपः स्मृतः स वै तस्माद्गौतमी च कृपी मता। एते शारद्वताः प्रोक्ता एते ते गौतमाः स्मृताः" हरिवं०। 8. ಗೋರೋಚನ. 9. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. 10. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸಿ. 11. ಗೋದಾವರೀ ನದಿ. 12. ಶಾಕ್ಯಮುನಿವಿರಚಿತವಾದ ವಿದ್ಯೆ. 13. ಗೋತಮವಿರಚಿತವಾದ ವಿದ್ಯೆ.

गौतमसम्भवा ಗೌತಮಸಂಭವಾ (स्त्री०) ಗೌತಮಗಂಗೆಯಾದ ಗೋದಾವರೀ ನದಿ. गौतमाय तत्पालनाय सम्भवति — सम्+भू "अप्" (३-३-५७)।

गौतमीय ಗೌತಮೀಯ (वि०) ಗೌತಮ ಸಂಬಂಧವಾದ. गौतमस्येदम् "छः" (४-२-११४)।

गौदानिक ಗೌದಾನಿಕ(वि०) 1. ಗೋದಾನಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. गोदानं कर्मास्य ब्रह्मचर्यस्य "ठक्" (वा० ५-१-९४)। 2. ಗೋದಾನದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ, ಗೋದಾನ ಸಂಬಂಧವಾದ. "उपरि समिधं कृत्वा गामन्नं च ब्राह्मणेभ्यः प्रदाय गौदानिकं कर्म कुर्वीत" आश्व० गृ०।

गौधार ಗೌಧಾರ, गौधेय ಗೌಧೇಯ, गौधेर ಗೌಧೇರ (पुं०) ಉಡದ ಮರಿ, ಸರ್ಪದಿಂದ ದೊಡ್ಡಜಾತಿಯ ಹಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮರಿ. गोधाया अपत्यम् "आरक्" (४-१-१३०) "ढक्" (४-१-१२३) "ढ्रक्" (४-१-१२९) वा। "त्रयो गौधारगौधेयगौधेरा गोधिकात्मजे" अम०।

गौधूम ಗೌಧೂಮ (वि०) ಗೋಧಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಗೋಧಿಯಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. गोधूमस्य विकारः "अण्" (४-३-१३६)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–मी –ಮೀ.**

गौधूमीन ಗೌಧೂಮೀನ (न०) ಗೋಧಿಯು ಬೆಳೆಯುತಕ್ಕ ಜಮೀನು. गोधूमस्य भवनं क्षेत्रम् "खञ्" (५-२-१)।

गौनर्द ಗೌನರ್ದ (पुं०) 1. ಪತಂಜಲಿ ಮಹರ್ಷಿ. गोनर्ददेशे भवः "अण्" (४-३-५३)। प्राचां मते वृद्धत्वम्। इतरमते एङादित्वेऽपि न वृद्धत्वम्। अतो न "छ" प्रत्ययः। (वि०) 2. ಗೋನರ್ದ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, –ಉಂಟಾದ.

गौपिक ಗೌಪಿಕ (पुं०) ಗೋಪಿಕೆಯ ಮಗ. गोपिकाया अपत्यम् "अण्" (४-१-११२)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–की –ಕೀ.**

गौपुच्छ ಗೌಪುಚ್ಛ (पुं०) ಗೋಪುಚ್ಛಸದೃಶವಾದ.

गौपुच्छिक ಗೌಪುಚ್ಛಿಕ (वि०) 1. ಹಸುವಿನ ಬಾಲದಿಂದ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. गोपुच्छेन क्रीतम् "ठञ्" (५-१-३७)। 2. ಹಸುವಿನ ಬಾಲದಿಂದ ದಾಟುವ. गोपुच्छेन तरति "ठञ्" (४-४-६)।

गौप्तेय ಗೌಪ್ತೇಯ (पुं०) ಗುಪ್ತಸ್ತ್ರೀಯ ಮಗ, ವೈಶ್ಯ ಹೆಂಗಸಿನ ಮಗ. गुप्ता वैश्यस्त्री — तस्या अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२३)।

गौमयिक ಗೌಮಯಿಕ (वि०) ಗೋಮಯದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

गौर ಗೌರ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. गुङ् (गतौ) "रन्" (उ० २-२९) निपा०। 2. ಬಿಳಿಯ ಸಾಸವೆ. 3. ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ. 4. ಹಳದಿಯ ಬಣ್ಣ. 5. ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣ. 6. ಒಂದು ತೂಕ, ಮೂರು ರಾಜಸಾಸವೆಗಳ ತೂಕ. ಕಿಟಕಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಸಂದಿಯಲ್ಲಿ ಬೀಳುವ ಸೂರ್ಯ ಕಿರಣ ದಲ್ಲಿ (ಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿ) ಕಾಣುವ ಧೂಳು ತ್ರಸರೇಣು. ಎಂಟು ತ್ರಸರೇಣುಗಳು ಒಂದು ಲಿಕ್ಷೆ. ಮೂರು ಲಿಕ್ಷೆಗಳು ಒಂದು ರಾಜಸರ್ಷಪ. ಮೂರು ರಾಜಸರ್ಷಪಗಳು ಒಂದು ಗೌರ. "जालसूर्यमरीचिस्थं त्रसरेणू रजः स्मृतम्। तेऽष्टौ लिक्षा तु तास्तिस्रो राजसर्षप उच्यते। गौरस्तु ते त्रयः" याज्ञ० १-३६२, ६३। (न०) 7. ಪದ್ಮಕೇಸರ, ಕಮಲದ ಕುಸುರು. 8. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. 9. ಕುಂಕುಮ ಕೇಸರಿ. (वि०) 10. ಬಿಳುಪಾದ, ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ. "कैलासगौरं वृषमारुरुक्षोः पादार्पणानुग्रहपूतपृष्ठम्" रघु० २-३५। 11. ಹಳದಿಯ ಬಣ್ಣದ. "कर्णार्पितो लोध्रकषायरूक्षे गोरोचनाक्षेपनितान्तगौरे" कुमा० ७-१७। 12. ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ. "कीर्णैः पिष्टातकोघैः कृतदिवसमुखैः कुङ्कुमक्षोदगौरैः" रत्ना० १-१०। 13. ಶುದ್ಧವಾದ, ಸ್ವಚ್ಛವಾದ. "गौरःस्वयं गैरिकसंभृतश्रीः" याद० १८-२३। "गौरः श्वेतेऽरुणे पीते विशुद्धे चाभिधेयवत्। ना श्वेतसर्षपे चन्द्रे न द्वयोः पद्मकेसरे" मेदि०।

गौरक्ष्य ಗೌರಕ್ಷ್ಯ (न०) ಪಶುಪಾಲನೆ, ಗೋವುಗಳ ಸಂರಕ್ಷಣೆ. गोरक्षस्य भावः कर्म वा "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "कृषिगौरक्ष्यवाणिज्यं वैश्यं कर्म स्वभावजम्" गीता १८-४४।

गौरव ಗೌರವ (न०) 1. ಭಾರ, ತೂಕ. गुरोर्भावः "अण्" (५-१-१२२)। 2. ಗುರುತ್ವ, ಪೂಜ್ಯತೆ. "तथापि यन्मय्यपि ते गुरुरित्यस्ति गौरवम्" माघ० २-७१। 3. ಗಣ್ಯತೆ, ಮರ್ಯಾದೆ. 4. ಆದರ, ವಿಶ್ವಾಸ. "प्रयोजनापेक्षितया प्रभूणां प्रायश्चलं गौरवमाश्रितेषु" कुमा० ३-१। 5. ಗೌರವವನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಎದುರುಗೊಳ್ಳುವಿಕೆ. ಹಿರಿಯರು ಬಂದಾಗ ಎದ್ದು ನಿಂತು ಮರ್ಯಾದೆ ಮಾಡುವುದು. (वि०) 6. ಗುರುವಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ. गुरोरिदम् "अण्" (४-३-१२०)।

गौरवित ಗೌರವಿತ (वि०) ಗೌರವಹೊಂದಿರುವ, ಮಾನ್ಯನಾದ, ಪೂಜ್ಯನಾದ. गौरवं सञ्जातमस्य "इतच्" (५-२-३६)।

गौरसर्षप ಗೌರಸರ್ಷಪ (पुं०) ಬಿಳಿಯ ಸಾಸವೆ. गौरश्चासौ सर्षपश्च।

गौरा ಗೌರಾ (स्त्री०) ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿರುವ ಹೆಂಗಸು. ಶುಭ್ರ ವರ್ಣದ ಹೆಂಗಸು. गौर "टाप्" (४-१-४)।

गौराङ्ग ಗೌರಾಂಗ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. गौरं सितं पीतं वाङ्गमस्य। "शुक्लो रक्तस्तथा पीतः इदानीं कृष्णतां गतः" भाग० १०-८-१३। 2. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. (वि०) 3.

ಶುಭ್ರವಾದ ದೇಹವುಳ್ಳ, ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ಮೈಯುಳ್ಳ. गौरं विशुद्धमङ्गं यस्य। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-५५)।

गौराश्व ಗೌರಾಶ್ವ (ಪುಂ०) ಒಬ್ಬ ರಾಜ. गौरोऽश्वो यस्य। "अलर्कः कक्षसेनश्च गयो गौराश्व एव च" भा० सभा०।

गौरास्य ಗೌರಾಸ್ಯ (ಪುಂ०) ಬಿಳಿಯ ಮುಖದ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕಪಿ. गौरमास्यमस्य। स्त्रियाम् 'टाप्' (४-१-४)। योपधत्वान्न ङीष्।

गौरिक ಗೌರಿಕ (ಪುಂ०) 1. ಬಿಳಿಯ ಸಾಸವೆ. गौरवर्णोऽस्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)। (ವಿ०) 2. ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ. "यवाह्वगौरिकोन्मिश्रैः पादलेपः प्रशस्यते" सुश्रुत०।

गौरिल ಗೌರಿಲ (ಪುಂ०) 1. ಬಿಳಿಯ ಸಾಸವೆ. गौरवर्णोऽस्त्यस्य "इलच्" बाहु०। 2. ಕಬ್ಬಿಣದ ಪುಡಿ. "गौरिलस्तु पुमान् लोहचूर्णे स्यात् गौरसर्षपे" मेदि०।

गौरी ಗೌರೀ (ಸ್ತ್ರೀ०) 1. ಪಾರ್ವತಿ, ಉಮಾದೇವಿ, ಗಿರಿಜೆ. गौरो वर्णोऽस्त्यस्याः "ङीष्" (४-१-४१)। "योगाग्निदग्धदेहा सा पुनर्जाता हिमालये। शङ्खेन्दुकुन्दधवला ततो गौरीति सा स्मृता"। "कियच्चिरं श्राम्यसि गौरि विद्यते ममापि पूर्वाश्रमसञ्चितं तपः। तदर्धभागेन लभस्व काङ्क्षितं वरं तमिच्छामि च साधु वेदितुम्" कुमा० ५-५०। 2. ಎಂಟು ವರ್ಷಗಳು ತುಂಬಿದ ಕನ್ಯೆ, ಋತುಮತಿಯಾಗದಿರುವ ಕನ್ಯೆ. "अष्टवर्षा भवेद्गौरी नववर्षा तु रोहिणी"। 3. ಗೋರೋಚನ. 4. ಹರಿದ್ರೆ, ಅರಸಿನ. 5. ಪ್ರಿಯಂಗುವೃಕ್ಷ. ಪ್ರೇಂಕಣಗಿಡ. 6. ಮರದರಿಸಿನ. 7. ಪೃಥಿವಿ, ಭೂಮಿ. 8. ಒಂದು ನದಿ. 9. ಸೂರ್ಯವಂಶದ ಪ್ರಸೇನಜಿತ್ತೆಂಬ ರಾಜನ ಪತ್ನಿ, ಬಾಹುದಾ ನದಿ. "लेभे प्रसेनजिद्भार्यां गौरीं नाम पतिव्रताम्। अभिशस्ता तु सा भर्त्रा नदी वै बाहुदाऽभवत्" हरिवं०। 10. ವರುಣನ ಪತ್ನಿ. 11. ಮಂಜಿಷ್ಠೆ. 12. ಬಿಳಿಯ ಗರುಕೆ. 13. ಮಲ್ಲಿಗೆ ಬಳ್ಳಿ. 14. ತುಲಸಿ ಗಿಡ. "गौरी त्वसञ्जातरजः-कन्याशङ्करभार्ययोः। रोचनीरजनीपिङ्गाप्रियङ्गुवसुधासु च। आपगाया विशेषे च यादसांपतियोषिति" मेदि०। 15. ಹೊಂಬಣ್ಣದ ಹೆಂಗಸು. 16. ವಾಕ್ಕು, ಮಾತು.

गौरीकान्त ಗೌರೀಕಾಂತ, –नाथ –ನಾಥ, –पति –ಪತಿ (ಪುಂ०) ಗೌರಿಯ ಪತಿಯಾದ ಮಹಾದೇವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. गौर्याः कान्तः नाथः पतिर्वा।

गौरीगुरु ಗೌರೀಗುರು (ಪುಂ०) ಪಾರ್ವತಿಯ ತಂದೆಯಾದ ಹಿಮವಂತ. गौर्याः गुरुः। "गङ्गाप्रपातान्तविरूढशष्पं गौरीगुरोर्गह्वरमाविवेश" रघु० २-२६।

गौरीज ಗೌರೀಜ (ಪುಂ०) 1. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ. ಷಣ್ಮುಖ. (ನ०) 2. ಅಭ್ರಕ. ಕಾಗೆಬಂಗಾರ. गौर्या रजसो जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

गौरीतनय ಗೌರೀತನಯ, –पुत्र –ಪುತ್ರ (ಪುಂ०) ಕಾರ್ತಿಕೇಯ. ಷಣ್ಮುಖ.

गौरीशिखर ಗೌರೀಶಿಖರ (ನ०) ಪಾರ್ವತಿಯು ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿದ ನಂತರ ಅವಳ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಹಿಮಾಲಯದ ಒಂದು ಶಿಖರ, ಪಾರ್ವತಿಯು ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿದ ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತದ ಒಂದು ಶಿಖರ. "प्रजासु पश्चात् प्रथितं तदाख्यया जगाम गौरीशिखरं शिखण्डिमत्" कुमा० ५-७।

गौरीसुत ಗೌರೀಸುತ (ಪುಂ०) 1. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ. 2. ಎಂಟನೆಯ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಮದುವೆಯಾದವಳ ಮಗ. गौर्याः सुतः।

गौरुतल्पिक ಗೌರುತಲ್ಪಿಕ (ಪುಂ०) ಗುರುವಿನ ಪತ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದವನು, ಗುರುಪತ್ನೀಗಮನ ಮಾಡಿದವನು. गुरुतल्पं गुरुपत्नीं गच्छति—गुरुतल्प "ठक्" (४-४-१)।

गौलक्षणिक ಗೌಲಕ್ಷಣಿಕ (ವಿ०) ಗೋವುಗಳ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಅರಿತವನು. गोलक्षणं वेत्ति तत्प्रतिपादकं ग्रन्थमधीते वा "ठक्" (वा० ४-२-६०)।

गौलोमन ಗೌಲೋಮನ (ವಿ०) ಹಸುವಿನ ಕೂದಲಿನಂತಿರುವ. गोलोमेव "अण्" (५-३-१०७)।

गौल्मिक ಗೌಲ್ಮಿಕ (ಪುಂ०) ಗುಲ್ಮಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನಿಯುಕ್ತನಾದವನು, ಸುಂಕದಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ನಿಯುಕ್ತನಾದ ಒಬ್ಬ ಸೈನಿಕ. गुल्मे नियुक्तः "ठक्" (४-४-६९)। "त्यक्त्वा द्वाराणि च द्वाःस्थाः तथा गुल्मानि गौल्मिकाः" भा०।

गौशतिक ಗೌಶತಿಕ (ವಿ०) ನೂರು ಹಸುಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟಿರುವವನು. ನೂರು ಹಸುಗಳ ಯಜಮಾನ. गोशतमस्यास्ति "ठञ्" (५-२-११८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–शतिकी –ಶತಿಕೀ.**

गौष्ठीन ಗೌಷ್ಠೀನ (ನ०) ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯಿದ್ದ ಪ್ರದೇಶ. पूर्वं भूतं गोष्ठम् "खञ्" (५-२-१८)। "पूरुकुलावनीपसुरसुरभिगोष्ठीगौष्ठीने देशे" चं० भा०।

गौसहस्रिक ಗೌಸಹಸ್ರಿಕ (ವಿ०) ಸಾವಿರ ಹಸುಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟಿರುವವನು. ಸಾವಿರ ಹಸುಗಳ ಯಜಮಾನ. गोसहस्रमस्यास्ति "ठञ्" (५-२-११८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–सहस्रिकी –ಸಹಸ್ರಿಕೀ.**

ग्रथन ಗ್ರಥನ (ನ०) 1. ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟುವುದು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಜೋಡಿಸಿ ಕಟ್ಟುವುದು. ग्रथ (कौटिल्ये) भावे "ल्युट्"

(३-३-११५)। 2. ಹೂವಿನ ಸರವನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದು. 3. ಗ್ರಂಥರಚನೆ.

ग्रथनीय ಗ್ರಥನೀಯ (वि०) 1. ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟಲ್ಪಡುವ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಪೋಣಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ರಚಿಸಲ್ಪಡುವ ಗ್ರಂಥ. ग्रथ (कौटिल्ये संदर्भे च) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **ग्रथितव्यम् ಗ್ರಥಿತವ್ಯಮ್.**

ग्रथित ಗ್ರಥಿತ (वि०) 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ ಹೂವಿನಮಾಲೆ ಮೊದಲಾದುದು. ग्रथ (कौटिल्ये सन्दर्भे च) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२) "पर्यायग्रथिताक्षसूत्रवलयप्रत्येकबीजग्रहव्यग्राग्राङ्गुलयो हरन्ति" प्रबोध० २-५। 2. ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಜೋಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಗ್ರಂಥ ಮೊದಲಾದುದು. "वर्णैः कतिपयैरेव ग्रथितस्य स्वरैरिव" माघ० २-७२।

ग्रथितवत् ಗ್ರಥಿತವತ್ (वि०) 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟಿದವನು, ಹೂವಿನಮಾಲೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತಯಾರಿಸಿದವನು. 2. ಗ್ರಂಥ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ರಚಿಸಿದವನು. स्त्रियाम् "ङीप्"। **–वती –ವತೀ.**

ग्रथ्नत् ಗ್ರಥ್ನತ್ (वि०) 1. ಮಾಲೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಕಟ್ಟುತ್ತಿರುವ, 2. ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸುತ್ತಿರುವ. ग्रन्थ (सन्दर्भे) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **ग्रथ्नती ಗ್ರಥ್ನತೀ.**

ग्रन्थ – सन्दर्भे (क्या० पर० सक० से०)। ग्रथ्नाति। जग्रन्थ। ग्रन्थिता। ग्रन्थिष्यति। ग्रथ्नातु। अग्रथ्नात्। ग्रथ्नीयात्। ग्रथ्यात्। अग्रन्थीत्। अग्रन्थिष्यत्। 1. ಗ್ರಂಥ ರಚಿಸು. 2. ಸರವನ್ನು ಪೋಣಿಸು, ಮಾಲೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟು.

कर्मणि:—ग्रथ्यते। ग्रथ्यताम्। अग्रथ्यत। अग्रन्थि। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—ग्रन्थितव्यम्। ग्रन्थनीयम्। ग्रन्थ्यः। ग्रथितः। ग्रथितवत्। ग्रथ्नन्, ग्रथ्नती। ग्रन्थितुम्। ग्रथितम्। ग्रन्थनम्। ग्रथित्वा, ग्रन्थित्वा। संग्रन्थ्य, संग्रथ्य।

ग्रन्थ ಗ್ರಂಥ (पुं०) 1. ಪುಸ್ತಕ, ಸಂದರ್ಭ, ಪ್ರಬಂಧ, ಕೃತಿ, ಕವನ. ग्रन्थ (सन्दर्भे) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। "ग्रन्थग्रन्थिरिह क्वचित् क्वचिदपि न्यासि प्रयत्नान्मया" नैष० २२-१५२। 2. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸುವುದು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟುವುದು, ಹೂವು ಮುತ್ತು ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಪೋಣಿಸಿ ಮಾಲೆಯನ್ನು ರಚಿಸುವುದು. ग्रन्थ भावे "घञ्" (३-३-१८)। 3. ಮೂವತ್ತೆರಡು ಅಕ್ಷರಗಳ ಒಂದು ಶ್ಲೋಕ. 4. ಧನ, ಸಂಪತ್ತು, ಐಶ್ವರ್ಯ. "ग्रन्थो ग्रन्थनाधनयोः स्याच्छास्त्राक्षरसंख्ययोः" मेदि०।

ग्रन्थकरण ಗ್ರಂಥಕರಣ (न०) ಗ್ರಂಥರಚನೆ, ಪ್ರಬಂಧ ನಿರ್ಮಾಣ, ಪುಸ್ತಕ ಬರೆಯುವುದು. ग्रन्थस्य करणम्।

ग्रन्थकर्तृ ಗ್ರಂಥಕರ್ತೃ (पुं०) ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸುವವನು, ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಬರೆಯುವವನು. ग्रन्थस्य कर्ता। स्त्रियाम् **–कर्त्री –ಕರ್ತ್ರೀ.**

ग्रन्थकार ಗ್ರಂಥಕಾರ (पुं०) "ग्रन्थकर्तृ" ಪದದ ಅರ್ಥ. ग्रन्थं करोति – डु कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)।

ग्रन्थकुटी ಗ್ರಂಥಕುಟೀ (स्त्री०) ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವ ಸ್ಥಳ, ಪುಸ್ತಕ ಭಾಂಡಾಗಾರ. ग्रन्थस्य कुटीव।

ग्रन्थन ಗ್ರಂಥನ (न०) 1. ಸೇರಿಸುವಿಕೆ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟುವಿಕೆ, —ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಮಾಲೆಯನ್ನು ರಚಿಸುವುದು. 2. ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸುವುದು, ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಬರೆಯುವುದು. ग्रन्थ (सन्दर्भे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

ग्रन्थविस्तर ಗ್ರಂಥವಿಸ್ತರ (पुं०) 1. ಗ್ರಂಥವು ದೊಡ್ಡದಾಗಿರುವಿಕೆ. ग्रन्थस्य विस्तरः। "प्रथममुनिकथितमवितथमवलोक्य ग्रन्थविस्तरस्यार्थम्" बृहत्सं० १-२। 2. ಗ್ರಂಥಬಾಹುಳ್ಯ, ಗ್ರಂಥಗಳು (32 ಅಕ್ಷರಾತ್ಮಕ) ಅನೇಕವಾಗಿರುವಿಕೆ.

ग्रन्थसन्धि ಗ್ರಂಥಸಂಧಿ (पुं०) ಗ್ರಂಥಭಾಗ, ಕಾಂಡ, ಅಧ್ಯಾಯ, ಸರ್ಗ, ಪರ್ವ, ಉಲ್ಲಾಸ ಮುಂತಾದುವು. "पटलः काण्डमस्त्रियाम्। स्थानं प्रकरणं पर्वाह्निकं च ग्रन्थसन्धयः" त्रिकाण्ड०।

ग्रन्थि ಗ್ರಂಥಿ (पुं०) 1. ಗಂಟು, ಡುಬ್ಬು, ಉಬ್ಬು. ग्रथि (कौटिल्ये) "इः" (उ० ४-१३९)। 2. ಗೆಣ್ಣು, ಕಬ್ಬು ಬಿದಿರು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಎಲೆ ಹೊರಡುವ ಭಾಗ, ಪರ್ವ. 3. ಗಂಟು ಕಟ್ಟು, ಬಂಧನ. "ग्रन्थिमुद्ग्रथयितुं हृदयेशे वाससः स्पृशति मानधनायाः" माघ० १०-६३। 4. ಅವಯವಗಳ ಸಂಧಿ, (ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ) ಎಲುಬುಗಳ ಕೀಲು. 5. ಮರಗಳ ರೆಂಬೆ ಹೊರಡುವ ಜಾಗ. 6. ಗಂಟು, ವಸ್ತುಗಳನ್ನಿಟ್ಟು ಕಟ್ಟುವ ಬಟ್ಟೆಯ ಮೂಟೆ. 7. ಸಂಶಯ, ಅಜ್ಞಾನ, ಮಾಯಾಪಾಶ. "भिद्यते हृदयग्रन्थिः छिद्यन्ते सर्वसंशयाः" भाग० १-२-२१। 8. ಕೌಟಿಲ್ಯ, ವಕ್ರವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಡೊಂಕು, 9. ಗ್ರಂಥಿಪರ್ಣವೃಕ್ಷ, ಮಾಚಿಪತ್ರೆಯ ಗಿಡ. 10. ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ.

ग्रन्थिक ಗ್ರಂಥಿಕ (पुं०) 1. ದೈವಜ್ಞ, ಕಾಲಗಳ ಸಂಧಿಯನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ಜೋಯಿಸ. 2. ವಿರಾಟನಗರದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಪಾಲನಾಗಿದ್ದ ನಕುಲ. (न०)3. ಹಿಪ್ಪಲಿ. 4. ಮಾಚಿ

ಪತ್ರೆ. 5. ಗುಗ್ಗುಳದ ಗಿಡ. 6. ಮುಳ್ಳು ಅಜ್ಜ ಗಿಡ. "ग्रन्थिकं पिप्पलीमूले ग्रन्थिकं गुग्गुलुद्रुमे। माद्रेये च करीरे च दैवज्ञे च प्रकीर्तितम्" विश्व०।

ग्रन्थित ಗ್ರಂಥಿತ (वि०) ಪೋಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. ग्रथ्यते स्म — ग्रन्थ (सन्दर्भे) "क्तः" (३-२-१०२)।

ग्रन्थिन् ಗ್ರಂಥಿನ್ (वि०) 1. ಗ್ರಂಥದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿದವನು. ग्रन्थः तदर्थो ज्ञेयतयाऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಗ್ರಂಥಗಳುಳ್ಳವನು, ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು. 3. ಗ್ರಂಥಕಾರ. ಗ್ರಂಥಕರ್ತೃ. ಲೇಖಕ.

ग्रन्थिपर्ण ಗ್ರಂಥಿಪರ್ಣ (पुं०) ಮಾಚಿಪತ್ರೆ. ग्रन्थौ पर्णान्यस्य।

ग्रन्थिभेद ಗ್ರಂಥಿಭೇದ (पुं०) ಬಟ್ಟೆಯ ಗಂಟನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿ ಕದಿಯುವ ಕಳ್ಳ. ग्रन्थिं वस्त्रादिग्रन्थिं भिनत्ति—भिदिर् (विदारणे) "अण्" (३-२-१)। "अङ्गुलीर्ग्रन्थिभेदस्य छेदयेत् प्रथमे ग्रहे। द्वितीये हस्तचरणौ तृतीये वधमर्हति" मनु० ९-२७७।

ग्रन्थिमत् ಗ್ರಂಥಿಮತ್ (वि०) ಗಂಟುಹಾಕಿರುವ, ಗಂಟಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. ग्रन्थिरस्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **—मती —ಮತೀ.** "कण्ठप्रभासङ्गविशेषनीलां कृष्णत्वचं ग्रन्थिमतीं दधानम्" कुमा० ३-४६।

ग्रन्थिमूल ಗ್ರಂಥಿಮೂಲ (न०) 1. ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ. (स्त्री०) **—मूला — ಮೂಲಾ.** 2. ಬಳ್ಳಿ ಗರುಕೆ. ग्रन्थियुक्तं मूलं यस्य।

ग्रन्थिल ಗ್ರಂಥಿಲ (पुं०) 1. ಹುಳಿಚೇಲದ ಮರ. 2. ಮುಳ್ಳು ಅಜ್ಜ. ग्रन्थिरस्यास्ति "लच्" (५-२-९७)। (न०) 3. ಹಿಪ್ಪಲಿ. 4. ಹಸಿಶುಂಠಿ. 5. ಬಳ್ಳಿ ಗರುಕೆ. (वि०) 6. ಗಂಟುಗಳುಳ್ಳ, ಗಂಟಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ.

ग्रन्थिहर ಗ್ರಂಥಿಹರ (पुं०) ಅಮಾತ್ಯ. ಸಚಿವ. ग्रन्थिं हरति — हृञ् (हरणे) "अच्" (३-२-९)। "मन्त्री ग्रन्थिहरोऽमात्यः" त्रिकाण्ड०।

ग्रन्थीक ಗ್ರಂಥೀಕ (न०) ಹಿಪ್ಪಲಿ.

ग्रसु — अदने (भ्वा० आत्म० सक० से०)। ग्रसते। जग्रसे। ग्रसिता। ग्रसिष्यते। ग्रसताम्। अग्रसत। ग्रसेत। ग्रसिषीष्ट। अग्रसिष्ट। अग्रसिष्यत। ಕಬಳಿಸು, ತಿನ್ನು, ನುಂಗು. "हिमांशुमाशु ग्रसते तन्म्रदिम्नः स्फुटं फलम्" माघ० २-४९।

कर्मणि:—ग्रस्यते। ग्रस्यताम्। अग्रस्यत। ग्रस्येत। अग्रासि। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—ग्रसितव्यस्। ग्रसनीयम्। ग्रास्यम्। ग्रस्तः। ग्रस्तवान्। ग्रसमानः। ग्रसितुम्। ग्रस्तम्। ग्रसनम्। ग्रसित्वा, ग्रस्त्वा।

ग्रसन ಗ್ರಸನ (न०) 1. ತಿನ್ನುವುದು, ಕಬಳಿಸುವುದು. ನುಂಗುವುದು. ग्रसु (अदने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರಗ್ರಹಣ. ಗ್ರಸನವು (ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರ) ಗ್ರಹಣದ ಹತ್ತು ವಿಧಗಳಲ್ಲೊಂದು ಭೇದ. ಗ್ರಸನ ಗ್ರಹಣದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ಅಥವಾ ಚಂದ್ರನ ಬಿಂಬವು ಮೂರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗವೋ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗವೋ ಅಥವಾ ಅರ್ಧ ಭಾಗವೋ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಡುವುದು. ಇಂತಹ ಗ್ರಹಣದಿಂದ ಒಳ್ಳೆಯ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವ ರಾಜನಿಗೆ ಅರ್ಥಹಾನಿಯೂ ದೊಡ್ಡ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳಿಗೆ ಪೀಡೆಯೂ ಸಂಭವಿಸುವುದು. "सव्यापसव्यलेहग्रसननिरोधावमर्दनारोहाः। आघ्रातं मध्यतमस्तमोन्त्य इति ते दश ग्रासाः॥ ग्रसनमिति यदा त्र्यंशः पादो वा गृह्यतेऽथवाप्यर्धम्। स्फीतनृपतिवित्तहानिः पीडा च स्फीतदेशानाम्" बृहत्सं० ५-४३, ४६। 3. ಗ್ರಾಸ, ಕಬಳ. 4. ದವಡೆ. "प्राशित्रमास्ये ग्रसने ग्रहास्तु ते यच्चर्वणं ते भगवन्नग्निहोत्रम्" भाग० ३-१३-३६।

ग्रसनीय ಗ್ರಸನೀಯ (वि०) ತಿನ್ನಲ್ಪಡತಕ್ಕದ. ನುಂಗಲ್ಪಡುವ. ग्रसु (अदने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **ग्रसितव्यः ಗ್ರಸಿತವ್ಯಃ.**

ग्रसमान ಗ್ರಸಮಾನ (वि०) ತಿನ್ನುತ್ತಿರುವ, ನುಂಗುತಿರುವ. ग्रसु (अदने) "शानच्" (३-२-१२४)। "ग्रसमानमिवौजांसि सदसा गौरवेरितम्। नाम यस्याभिनन्दन्ति द्विषोऽपि स पुमान् पुमान्" किरा० ११-७३।

ग्रसिष्णु ಗ್ರಸಿಷ್ಣು (वि०) ತಿನ್ನುವ ಸ್ವಭಾವದ. ನುಂಗುವ ಸ್ವಭಾವದ. ग्रसु (अदने) ताच्छील्ये "इष्णुच्"। "भूतभर्तृ च तज्ज्ञेयं ग्रसिष्णु प्रभविष्णु च" गीता १३-१६।

ग्रस्त ಗ್ರಸ್ತ (वि०) 1. ತಿನ್ನಲ್ಪಟ್ಟ, ನುಂಗಲ್ಪಟ್ಟ. ग्रसु (अदने) "क्तः" (३-२-१०२)। (न०) 2. ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ನುಂಗಿ ಆಡುವ ಮಾತು, ಅಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮಾತು. "लुप्तवर्णपदं ग्रस्तम्" अम०।

ग्रस्तास्त ಗ್ರಸ್ತಾಸ್ತ (पुं०) ಗ್ರಹಣವಾದ ನಂತರ ಪೂರ್ತಿ ಮೋಕ್ಷವಾಗುವುದರೊಳಗೆ ಅಸ್ತಹೊಂದಿದ ಸೂರ್ಯ ಅಥವಾ ಚಂದ್ರ.

ग्रस्तृ ಗ್ರಸ್ತೃ (वि०) 1. ತಿನ್ನುವವನು, ನುಂಗುವವನು. ग्रसु (अदने) "तृच्" (३-१-१३३)। "ग्रस्तारं चैव चन्द्रस्य सूर्यस्य च महाप्रभम्" हरिवं०।

ग्रस्तोदय ಗ್ರಸ್ತೋದಯ (पुं०) ಗ್ರಹಣವಾದ ನಂತರ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಆಗುವ ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರರ ಉದಯ, ಗ್ರಹಣವಾಗಿರುವಾಗಲೇ ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರರು ಉದಯಿಸುವುದು. ग्रस्तस्य सूर्यस्य चन्द्रस्य वा उदयः। "ग्रस्तास्ते त्रिदिनं पूर्वं पश्चाद् ग्रस्तोदये तथा। खण्डग्रासे च त्रिदिनं निःशेषे सप्त सप्त च"।

ग्रस्य ಗ್ರಸ್ಯ (वि०) ತಿನ್ನಲ್ಪಡುವ, ನುಂಗಲ್ಪಡುವ. ग्रसु (अदने) "यत्"। "यच्छक्यं ग्रसितुं ग्रस्यं ग्रस्तं परिणमेच्च यत्" भा० उद्योग० ३४-१४।

ग्रह – उपादाने (क्र्या० उभ० सक० से०)। गृह्णाति गृह्णीतः गृह्णन्ति। गृह्णीते गृह्णाते गृह्णते। जग्राह। जगृहे। ग्रहीता। ग्रहीष्यति, –ते। गृह्णातु, गृह्णीताम्। अगृह्णात्, अगृह्णीत। गृह्णीयात्, गृह्णीत। गृह्यात्, ग्रहिषीष्ट। अग्रहीत्, अग्रहीष्ट। अग्रहीष्यत्, अग्रहीष्यत। 1. ಹಿಡಿದುಕೊ. "तयोर्जगृहतुः पादान् राजा राज्ञी च मागधी" रघु० १-५७। 2. ತೆಗೆದುಕೊ. "प्रजानामेव भूत्यर्थं स ताभ्यो बलिमग्रहीत्" रघु० १-२८। 3. ಸ್ವೀಕರಿಸು, ಅಂಗೀಕರಿಸು. "द्युतिमग्रहीद्ग्रहगणो लघवः प्रकटीभवन्ति मलिनाश्रयतः" माघ० ९-२३। 4. ತಿಳಿದುಕೊ. "मयापि मृत्पिण्डबुद्धिना तथैव गृहीतम्" शाकु० ६। 5. ಕಲಿತುಕೊ, ಗ್ರಹಿಸು. "कात्स्न्येन गृह्णाति लिपिं न यावत्" रघु० १८-४६।

कर्मणि:—गृह्यते। जगृहे। ग्राहिता, ग्रहीता। ग्राहिष्यते, ग्रहीष्यते। गृह्यताम्। अगृह्यत। गृह्येत। ग्राहिषीष्ट, ग्रहिषीष्ट। अग्राहि। अग्राहिष्यत।

णिचि:—ग्राहयति, –ते। ग्राहयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। ग्राहयिता, ग्राहिता। ग्राहयिष्यते, ग्राहिष्यते। ग्राहयताम्। अग्राहयत। ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—ग्रहीतव्यः। ग्रहणीयः। ग्राह्यः। गृहीतः। गृहीतवान्, –वती। गृह्णन्, गृह्णती। गृह्णानः। ग्रहीतुम्। गृहीतम्। ग्रहणम्। गृहीत्वा। प्रतिगृह्य।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು:

(1) अनु+ग्रह=अनुगृह्णाति। अनुग्रहः। ಅನುಕೂಲ್ಯ ಉಂಟುಮಾಡು, ದಯೆತೋರು. "प्रलयेष्वपि दीर्घायुः प्रतिभूस्त्वदनुग्रहः" याद० १-५७।

(2) अभि + ग्रह = अभिगृह्णाति। अभिगृह्य। ಎದುರಿನಿಂದ ಹಿಡಿದುಕೊ. "अम्बालिकापि बलवदभिगृह्य चण्डवर्मणा" दशकु०।

(3) अव + ग्रह = अवगृह्णाति। अवग्रहः। 1. ತಡೆಗಟ್ಟು, ಅಡ್ಡಿಮಾಡು, ಆತಂಕಪಡಿಸು. "वृष्टिर्भवति सस्यानामवग्रहविशोषिणाम्" रघु० १-६२। 2. ನಿಗ್ರಹಿಸು, ಶಿಕ್ಷಿಸು. "मन्दोऽपि नाम न महानवगृह्य साध्यः" माघ० ५-४९।

(4) आ + ग्रह = आग्रहः। ಎದುರಾಗಿ ಎಳೆದುಕೊ.

(5) उद्+ग्रह=उद्गृह्णाति। उदग्रहीत्। ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿಹಿಡಿ. "तं प्राप्तं प्रासहिष्टारिः शक्तिं चोग्रामुदग्रहीत्" भट्टि० १५-५२।

(6) नि+ग्रह=निजग्राह। निग्रहः। 1. ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ತಡೆದುನಿಲ್ಲಿಸು. "निजग्राह महाबाहुः मारुतात्मजमिन्द्रजित्" रामा०। 2. ನಿಯಮಿಸು, ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡು. "अनिग्रहाच्चेन्द्रियाणां नरः पतनमृच्छति" याज्ञ० ३-२१९।

(7) परि + ग्रह = परिगृह्णाति। परिग्रहः। 1. ಸುತ್ತಲೂ ಹಿಡಿದುಕೊ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಹಿಡಿದುಕೊ. "बाहुना परिजग्राह दक्षिणेन शिरोधराम्" भा० आदि०। 2. ಸ್ವೀಕರಿಸು, ತೆಗೆದುಕೊ. "कस्य गुप्तः परिग्रहः"।

(8) प्रति + ग्रह = प्रतिगृह्णाति। प्रतिजग्राह। प्रतिग्रहः। ತೆಗೆದುಕೊ, ಸ್ವೀಕರಿಸು. "तथेति प्रतिजग्राह प्रीतिमान् सपरिग्रहः" रघु० १-९२।

(9) वि + ग्रह = विगृह्णाति। विग्रहः। 1. ವಿರೋಧಿಸು, ದ್ವೇಷಿಸು. "विगृह्य चक्रे नमुचिद्विषा बली य इत्थमस्वास्थ्यमहर्दिवं दिवः" माघ० १-५१। 2. ವೃತ್ತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸು. "वृत्यर्थावबोधकं वाक्य विग्रहः" सि० कौ०।

(10) सम् + ग्रह = संगृह्णाति। संग्रहः। ಸಂಗ್ರಹಿಸು, ಶೇಖರಿಸು, ಕೂಡಿಡು. "संग्रहः खलु कर्तव्यः संग्रही नावसीदति"।

ग्रह ಗ್ರಹ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹಗಳು. गृह्णाति—ग्रह(उपादाने) "अच्" (३-१-१४३)। "नक्षत्रताराग्रहसंकुलापि ज्योतिष्मती चन्द्रमसैव रात्रिः" रघु० ६-२२।

ನವಗ್ರಹಗಳು:

(1) रविः, (2) चन्द्रः, (3) कुजः, (4) बुधः, (5) गुरुः, (6) शुक्रः, (7) शनिः, (8) राहुः ಮತ್ತು (9) केतुः। "रविश्चन्द्रो मङ्गलश्च बुधश्चापि बृहस्पतिः। शुक्रः शनैश्चरो राहुः केतुश्चेति नव ग्रहाः"।

ಸೂರ್ಯಾದಿ ಗ್ರಹಗಳಿಗೆ ಜನ್ಮಭೂಮಿ ಗೋತ್ರ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ವಿವರಣ ಪದಕ

ಜನ್ಮಭೂಮಿ ಮೊದಲಾದುವು	ರವಿಗೆ	ಚಂದ್ರನಿಗೆ	ಕುಜನಿಗೆ	ಬುಧನಿಗೆ	ಗುರುವಿಗೆ	ಶುಕ್ರನಿಗೆ	ಶನಿಗೆ	ರಾಹುವಿಗೆ	ಕೇತುವಿಗ
ಜನ್ಮಭೂಮಿ	ಕಳಿಂಗ	ಯಮುನಾ	ಅವಂತಿ	ಮಗಧ	ಸೈಂಧವ	ಭೋಜಕಟ	ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ	ವರ್ವರಕ	ಅಂತರ್ವೇದಿ
ಗೋತ್ರ	ಕಶ್ಯಪ	ಅತ್ರಿ	ಭರದ್ವಾಜ	ಅತ್ರಿ	ಅಂಗಿರಸ್	ಭೃಗು	ಕಶ್ಯಪ	ಪೈಠೀನಸಿ	ಜೈಮಿನಿ
ರೂಪಾತ್ಮಕವರ್ಣ	ರಕ್ತ	ಶುಕ್ಲ	ರಕ್ತ	ಪೀತ	ಪೀತ	ಶುಕ್ಲ	ಕೃಷ್ಣ	ಕೃಷ್ಣ	ಚಿತ್ರ
ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನ	ಮಧ್ಯ	ಪೂರ್ವ ದಕ್ಷಿಣ	ದಕ್ಷಿಣ	ಪೂರ್ವೋತ್ತರ	ಉತ್ತರ	ಪೂರ್ವ	ಪಶ್ಚಿಮ	ದಕ್ಷಿಣ ಪಶ್ಚಿಮ	ಪಶ್ಚಿಮೋತ್ತರ
ಆಕಾರ	ವರ್ತುಲ	ಅರ್ಧಚಂದ್ರ	ತ್ರಿಕೋಣ	ಧನುಸ್ಸು	ಪದ್ಮ	ಚತುಷ್ಕೋಣ	ಸರ್ಪ	ಮಕರ	ಖಡ್ಗ
ವಾಹನ	ಸಪ್ತಾಶ್ವರಥ	ದಶಾಶ್ವರಥ	ಮೇಷ	ಸಿಂಹ	ಗಜ	ಅಶ್ವ	ಗೃಧ್ರ	ಸಿಂಹ	ಗೃಧ್ರ
ಪುಷ್ಪ	ಗನ್ನೇರಿಳೆ	ನೈದಿಲೆ	ಜಪಾ (ದಾಸಿವಾಳ)	ಸಂಪಿಗೆ	ತಾವರೆ	ಜಾಜಿ	ಮಲ್ಲಿಗೆ	ಮೊಲ್ಲೆ	ಮಲ್ಲಿಗೆ
ಫಲ	ದ್ರಾಕ್ಷಿ	ಕಬ್ಬು	ಪೂಗ	ನಾಗರಂಗ	ಜಂಬೀರ	ಬೀಜಪೂರ	ಜಾಜಿ	ನಾರಿಕೇಳ	ದಾಳಿಂಬೆ
ವಸ್ತ್ರ	ರಕ್ತ	ಶುಕ್ಲ	ರಕ್ತ	ಪೀತ	ಪೀತ	ಶುಕ್ಲ	ಕೃಷ್ಣ	ಕೃಷ್ಣ	ಚಿತ್ರ
ಧಾನ್ಯ	ಗೋಧಿ	ಬತ್ತ	ತೊಗರಿ	ಹೆಸರು	ಕಡಲೆ	ಅವರೆ	ಎಳ್ಳು	ಉದ್ದು	ಹುರುಳಿ
ರತ್ನ	ಮಾಣಿಕ್ಯ	ಮುತ್ತು	ಹವಳ	ಪಚ್ಚೆ	ಪುಷ್ಪರಾಗ	ವಜ್ರ	ನೀಲ	ಗೋಮೇದಕ	ವೈಡೂರ್ಯ
ಅಧಿಷ್ಠಾತೃ ದೇವತೆ	ಶಿವ	ಉಮಾ	ಸ್ಕಂದ	ನಾರಾಯಣ	ಬ್ರಹ್ಮ	ಇಂದ್ರ	ಯಮ	ಕಾಲ	ಚಿತ್ರಗುಪ್ತ

ಸೂರ್ಯಾದಿಗ್ರಹಗಳು ಈ ಕೆಳಗೆ ಆಯಾ ಗ್ರಹಗಳ ಎದುರಿಗೆ ಕಾಣಿಸಿರುವ ವಿಷಯುಗಳಿಗೆ ಕಾರಕರು :

(1) रविः ಪಿತೃ, ಆತ್ಮ, ಪ್ರಭಾವ ಮತ್ತು ಶಕ್ತಿ ಇವುಗಳಿಗೆ ಕಾರಕ.

(2) चन्द्रः ಮಾತೃ, ಮನಸ್ಸು, ಬುದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಪ್ರಸಾದ ಇವುಗಳಿಗೆ ಕಾರಕ.

(3) कुजः ಸಹೋದರ, ಭೃತ್ಯ ಮತ್ತು ಭೂಮಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಕ.

(4) बुधः ಪ್ರಜ್ಞೆ, ಕರ್ಮ ಮತ್ತು ವಿಜ್ಞಾನಗಳಿಗೆ ಕಾರಕ.

(5) गुरुः ದೇಹಪುಷ್ಟಿ. ಬುದ್ಧಿ, ಪುತ್ರ. ಅರ್ಥ ಮತ್ತು ಸಂಪತ್ತುಗಳಿಗೆ ಕಾರಕ.

(6) शुक्रः ವಿವಾಹ, ಭಾಗ್ಯ, ಭೋಗ ಮತ್ತು ವಾಹನಗಳಿಗೆ ಕಾರಕ.

(7) शनिः ಆಯುಷ್ಯ, ಜೀವನೋಪಾಯ ಮತ್ತು ಮರಣಗಳಿಗೆ ಕಾರಕ.

(8) राहुः ಮಾತಾಮಹ, ತಟಾಕ, ಆರಾಮ ಮತ್ತು ವಿಶ್ರಾಮ ಇವುಗಳಿಗೆ ಕಾರಕ.

(9) केतुः ಪಿತಾಮಹ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷಗಳಿಗೆ ಕಾರಕ.

ಸೂರ್ಯಾದಿ ಗ್ರಹಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಮ ಶತ್ರು ಮಿತ್ರ ಗ್ರಹಗಳು :

	ಸಮ	ಶತ್ರು	ಮಿತ್ರ
(1) ಸೂರ್ಯನಿಗೆ	ಬುಧ	ಶುಕ್ರ, ಶನಿ	ಚಂದ್ರ, ಕುಜ, ಗುರು
(2) ಚಂದ್ರನಿಗೆ	ಕುಜ, ಗುರು, ಶುಕ್ರ, ಶನಿ	—	ರವಿ ಮತ್ತು ಬುಧ
(3) ಕುಜನಿಗೆ	ಶುಕ್ರ. ಶನಿ	ಬುಧ	ರವಿ. ಚಂದ್ರ. ಗುರು.
(4) ಬುಧನಿಗೆ	ಕುಜ. ಗುರು. ಶನಿ	ಚಂದ್ರ	ರವಿ. ಶುಕ್ರ
(5) ಗುರುವಿಗೆ	ಶನಿ	ಬುಧ. ಶುಕ್ರ	ರವಿ, ಚಂದ್ರ. ಕುಜ
(6) ಶುಕ್ರನಿಗೆ	ಕುಜ, ಗುರು	ರವಿ. ಚಂದ್ರ	ಬುಧ, ಶನಿ
(7) ಶನಿಗೆ	ಗುರು	ರವಿ, ಕುಜ, ಚಂದ್ರ	ಶುಕ್ರ, ಬುಧ

ಸೂರ್ಯಾದಿ ಗ್ರಹಗಳ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳು :

ಗ್ರಹಗಳು	ಕ್ಷೇತ್ರಗಳು
(1) ಸೂರ್ಯನಿಗೆ	ಸಿಂಹ
(2) ಚಂದ್ರನಿಗೆ	ಕರ್ಕಾಟಕ
(3) ಕುಜನಿಗೆ	ಮೇಷ, ವೃಶ್ಚಿಕ
(4) ಬುಧನಿಗೆ	ಮಿಥುನ, ಕನ್ಯಾ
(5) ಗುರುವಿಗೆ	ಧನುಸ್ಸು, ಮೀನ
(6) ಶುಕ್ರನಿಗೆ	ವೃಷಭ, ತುಲಾ
(7) ಶನಿಗೆ	ಮಕರ, ಕುಂಭ

ಸೂರ್ಯಾದಿ ಗ್ರಹಗಳಿಗೆ ಉಚ್ಚ ನೀಚ ರಾಶಿಗಳು

ಗ್ರಹಗಳು	ಉಚ್ಚರಾಶಿ	ನೀಚರಾಶಿ
(1) ಸೂರ್ಯನಿಗೆ	ಮೇಷ	ತುಲಾ
(2) ಚಂದ್ರನಿಗೆ	ವೃಷಭ	ವೃಶ್ಚಿಕ
(3) ಕುಜನಿಗೆ	ಮಕರ	ಕರ್ಕಾಟಕ
(4) ಬುಧನಿಗೆ	ಕನ್ಯಾ	ಮೀನ
(5) ಗುರುವಿಗೆ	ಕರ್ಕಾಟಕ	ಮಕರ
(6) ಶುಕ್ರನಿಗೆ	ಮೀನ	ಕನ್ಯಾ
(7) ಶನಿಗೆ	ತುಲಾ	ಮೇಷ

ಸೂರ್ಯಾದಿ ಗ್ರಹಗಳು ಮೇಷಾದಿ ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಕಾಲ :

ಗ್ರಹಗಳು	ಕಾಲ
(1) ಸೂರ್ಯ	ಒಂದು ತಿಂಗಳು
(2) ಚಂದ್ರ	ಎರಡೂಕಾಲು ದಿನಗಳು (54 ಗಂಟೆಗಳ ಕಾಲ)
(3) ಕುಜ	ಮೂರು ಪಕ್ಷಗಳು
(4) ಬುಧ	ಹದಿನೆಂಟು ದಿನಗಳು
(5) ಗುರು	ಒಂದು ವರ್ಷ
(6) ಶುಕ್ರ	ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ದಿನಗಳು
(7) ಶನಿ	ಎರಡು ವರ್ಷ ಆರು ತಿಂಗಳು (30 ತಿಂಗಳುಗಳ ಕಾಲ)
(8, 9) ರಾಹು ಕೇತುಗಳು	ಒಂದೂವರೆ ವರ್ಷ (18 ತಿಂಗಳುಗಳ ಕಾಲ)

" रविर्मासं निशानाथः सपाददिवसद्वयम् ।
पक्षत्रयं भूमिपुत्रः बुधोऽष्टादशवासरान् ।
वर्षमेकं सुराचार्यश्चाष्टादशदिनं भृगुः ।
शनिः सार्धद्वयं वर्ष स्वर्भानुः सार्धवत्सरम् " ॥

ಕ್ರೂರ ಮತ್ತು ಸೌಮ್ಯ ಗ್ರಹಗಳು :

ಸೂರ್ಯ, ಕುಜ, ಶನಿ, ರಾಹು ಮತ್ತು ಕೇತು ಇವರು ಕ್ರೂರ ಗ್ರಹಗಳು.

ಚಂದ್ರ, ಬುಧ, ಗುರು ಮತ್ತು ಶುಕ್ರ ಇವರು ಸೌಮ್ಯ ಗ್ರಹಗಳು.

ಪುರುಷ ಸ್ತ್ರೀ ನಪುಂಸಕ ಗ್ರಹಗಳು :

ಸೂರ್ಯ, ಕುಜ ಮತ್ತು ಗುರು ಪುರುಷಗ್ರಹಗಳು.
ಚಂದ್ರ, ಶುಕ್ರ ಮತ್ತು ರಾಹು ಸ್ತ್ರೀ ಗ್ರಹಗಳು.
ಬುಧ, ಶನಿ ಮತ್ತು ಕೇತು ನಪುಂಸಕ ಗ್ರಹಗಳು.

ಗ್ರಹಗಳಿಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯ ಮತ್ತು ವಿಶೇಷ ದೃಷ್ಟಿ:

ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಗ್ರಹಗಳೂ ತಾವಿರುವ ರಾಶಿಯಿಂದ ಸಪ್ತಮ (ಏಳನೆಯ) ರಾಶಿಯನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡುವುವು.

ಕುಜನು ತಾನಿರುವ ರಾಶಿಯಿಂದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಮತ್ತು ಎಂಟನೆಯ ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಗ್ರಹಗಳನ್ನು ತ್ರಿಪಾದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಗುರುವು ತಾನಿರುವ ರಾಶಿಯಿಂದ ಐದನೆಯ ಮತ್ತು ಒಂಬತ್ತನೆಯ ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಅರ್ಧ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಶನಿಯು ತಾನಿರುವ ರಾಶಿಯಿಂದ ಮೂರನೆಯ ಮತ್ತು ಹತ್ತನೆಯ ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಗ್ರಹಗಳನು ಪಾದದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ನೋಡುತ್ತಾರೆ. "त्रिदशत्रिकोणचतुरश्रसप्तगानवलोकयन्ति चरणाभिवृद्धितः। रविजामरेड्यरुधिराः परे च ये क्रमशो भवन्ति सकलेक्षणाधिपाः" मुहू० द०। 2. ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. "यो यथा निक्षिपेद्धस्ते यमर्थं यस्य मानवः। स तथैव ग्रहीतव्यो यथा दायस्तथा ग्रहः" मनु० ८-१८०। 3. ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು. "विद्म हे शठ पलायनच्छलान्यञ्जसेति रुरुधुः कचग्रहैः" रघु० १९-३१। 4. ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರರ ಗ್ರಹಣ. "ग्रस्ते क्रमान्निमित्तैः पुनर्ग्रहो मासषट्कपरिवृद्धया। पवनोल्कापातरजः क्षितिकम्पतमोऽशनिनिपातैः" बृहत्सं० ५-६३। 5. ಅನುಗ್ರಹ, ವಿಶ್ವಾಸ, ದಯೆ. 6. ರಣೋದ್ಯಮ. 7. ಪೂತನಾದಿ ಬಾಲಗ್ರಹಗಳು. 8. ಸಿಂಹಿಕಾಪುತ್ರ, ರಾಹು. "सन्ध्याभ्रकपिशस्तस्य विराधो नाम राक्षसः। अतिष्ठन्मार्गमावृत्य रामस्येन्दोरिव ग्रहः" रघु० १२-२८। 9. ಒಂಬತ್ತು ಸಂಖ್ಯೆ. 10. ಚೌರ್ಯ, ಕದಿಯುವುದು. "अङ्गुलीर्ग्रन्थिभेदस्य छेदयेत्प्रथमे ग्रहे" मनु० ९-२७७। 11. ತಿಳಿವಳಿಕೆ, ಅರಿವು. 12. ನಿರ್ಬಂಧ. "हिमांशुवंशस्य करीरमेव मां निशम्य किं नासि फलेग्रहिग्रहा" नैष० ९-१२। "ग्रहोऽनुग्रहनिर्बन्धग्रहणेषु रणोद्यमे। सूर्यादौ पूतनादौ च सैंहिकेयोपरागयोः" मेदि०।

ग्रहकल्लोल ಗ್ರಹಕಲ್ಲೋಲ (ಪುಂ) ರಾಹು. ग्रहेषु कल्लोल इव।

ग्रहगणित ಗ್ರಹಗಣಿತ (ನಂ) ಜ್ಯೋತಿಃಶಾಸ್ತ್ರದ ಒಂದು ಭಾಗ, ಖಗೋಳ ವಿಜ್ಞಾನ, ಗ್ರಹಗಳ ಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಒಂದು ಗ್ರಂಥ, ಸ್ಕಂಧತ್ರಯವುಳ್ಳ ಜ್ಯೋತಿಃಶಾಸ್ತ್ರದ ಒಂದು ಭಾಗ. "स्कन्धेऽस्मिन् गणितेन या ग्रहगतिः तन्त्राभिधानस्त्वसौ" बृहत्सं० १-९।

ग्रहगति ಗ್ರಹಗತಿ (स्त्री०) ಗ್ರಹಗಳ ಸಂಚಾರ. ग्रहाणां गतिः।

ग्रहगोचर ಗ್ರಹಗೋಚರ (ಪುಂ) ಜನ್ಮರಾಶಿಯಿಂದ ಇತರ ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಶುಭಾಶುಭ ಸೂಚಕವಾದ ಗ್ರಹಗಳ ಗತಿ. ["गोचर" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

ग्रहचिन्तक ಗ್ರಹಚಿಂತಕ (ಪುಂ) ಜ್ಯೌತಿಷಿಕ, ಜೋಯಿಸ, ಗ್ರಹಗಳ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಯೋಚಿಸುವವನು. "वक्तव्यमिष्टं जगतोऽशुभं वा शास्त्रोपदेशात् ग्रहचिन्तकेन" बृहत्सं० २४-४।

ग्रहण ಗ್ರಹಣ (ನಂ) 1. ಸ್ವೀಕಾರ, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. ग्रह (उपादाने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "न शेकुर्ग्रहणे तस्य धनुषस्तोलनेऽपि वा" रामा०। 2. ಉಪರಾಗ, ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರನ್ನು ರಾಹುವು ನುಂಗುವುದು. "यद्येकस्मिन् मासे ग्रहणं रविसोमयोस्तदा क्षितिपाः। स्वबलक्षोभैः संक्षयमायान्त्यतिशस्त्रकोपश्च" बृहत्सं० ५-२६। 3. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. "स्वत एव सतां परार्थता ग्रहणानां हि यथा यथार्थता" नैष० २-६१। 4. ಇಂದ್ರಿಯ. 5. ಹಸ್ತ, ಕೈ. ग्रह करं० "ल्युट्" (३-३-११७)। 6. ಹಿಡಿಯುವುದು, ಆಕ್ರಮಿಸುವುದು. "नित्यमास्यं शुचि स्त्रीणां शकुनिः फलपातने। प्रसवे च शुचिर्वत्सः श्वा मृगग्रहणे शुचिः" मनु० ५-१३०। 7. ಕಲಿಯುವುದು, ಶಿಕ್ಷಣ ಪಡೆಯುವುದು. "लिपेर्यथावद्ग्रहणेन वाङ्मयं नदीमुखेनेव समुद्रमाविशत्" रघु० ३-२८। 8. ಕೈದಿ, ಸೆರೆಯಾಳು. 9. ಆಕರ್ಷಣ, ಎಳೆತ. 10. ಆದರ. 11. ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು. "विप्रोष्य पादग्रहणमन्वहञ्चाभिवादनम्" मनु० २-२१७। 12. ಪಡೆಯುವುದು, ಹೊಂದುವುದು. 13. ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. 14. ತಾಳುವುದು, ಕೈಗೊಳ್ಳುವುದು, ಪಡೆಯುವುದು. "अजः शरीरग्रहणात्स जात इति कीर्त्यते" याज्ञ० ३-६९।

ग्रहणक ಗ್ರಹಣಕ (ನಂ) ಸಮಾನಸ್ಥಾನ ಪ್ರಯತ್ನಗಳುಳ್ಳ ಸವರ್ಣಾಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಜೊತೆಗೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಶಾಸ್ತ್ರ. गृह्णन्त्यकारादयः स्वसवर्णान् येन तद्ग्रहणम् — ग्रह

(उपादाने) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। स्वार्थे "कः"। "अन्यथा ग्रहणकशास्त्रबलात् दीर्घादीनामिव हकारादीनामपि अत्त्वं स्यात्"।

ग्रहणि (णी) ಗ್ರಹಣಿ (ಣೀ) (स्त्री०) 1. ಪಿತ್ತಧರೆಯೆಂಬ ಒಂದು ಕಲೆ. 2. ಪಿತ್ತಾಶಯದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ರೋಗ. गृह्णाति रोगिणो देहम्। ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಸಪ್ತ ಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಪಿತ್ತಧರೆಯೆಂಬುದು ಒಂದು ಕಲೆ. ಇದು ಪಕ್ವಾಶಯ ಮತ್ತು ಆಮಾಶಯಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ "ग्रहणी" ಎಂದು ಹೆಸರು. "षष्ठी पित्तधरा नाम या कला परिकीर्तिता। पक्वामाशयमध्यस्था ग्रहणी सा प्रकीर्तिता" सुश्रुत० उत्तरतं० ४०-१६९। ಈ ಗ್ರಹಣಿಗೆ ಜಾಠರಾಗ್ನಿಯು ಬಲವನ್ನು ಕೊಡುವುದು. ಜಾಠರಾಗ್ನಿಯೂ ಗ್ರಹಣಿಯಿಂದ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗುವುದು. ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಕಡಿಮೆಯಾದರೆ ಗ್ರಹಣಿಯೂ ಕೆಟ್ಟು ಆಹಾರವು ಜೀರ್ಣವಾಗದೆ ಆಮವನ್ನೇ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಿಡುವುದು. ಒಂದು ವೇಳೆ ಜೀರ್ಣವಾದರೂ ದುರ್ಗಂಧದಿಂದ ಕೂಡಿ ಪದೇ ಪದೇ ಭೇದಿಯಾಗುವುದು. ಇದೇ "**ಗ್ರಹಣೀರೋಗ**"ವಾಗುವುದು. "ग्रहण्या बलमग्निर्हि स चापि ग्रहणीं श्रितः। तस्मात्संदूषिते वह्नौ ग्रहणी संप्रदुष्यति॥ एकशः सर्वशश्चैव दोषैरत्यर्थमुच्छ्रितैः। सा दुष्टा बहुशो भुक्तमाममेव विमुञ्चति॥ पक्वं वा सरुजं पूति मुहुर्बद्धं मुहुर्द्रवम्। ग्रहणीरोगमाहुस्तमायुर्वेदविदो जनाः" सुश्रुत० उत्तरतं० ४०-१७०-७२।

ग्रहणीहर ಗ್ರಹಣೀಹರ (न०) 1. ಲವಂಗ. ग्रहणीं हरति—हृञ् (हरणे) "अच्" (३-२-९)। (वि०) 2. ಗ್ರಹಣೀರೋಗವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ಔಷಧ.

ग्रहदृष्टि ಗ್ರಹದೃಷ್ಟಿ (स्त्री०) ಗ್ರಹಗಳು ತಾವಿರುವ ಸ್ಥಾನಗಳಿಂದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ನೋಡುವುದು.

ग्रहदेवता ಗ್ರಹದೇವತಾ (स्त्री०) ಸೂರ್ಯಾದಿ ಗ್ರಹಗಳಿಗೆ ಅಧಿಷ್ಠಾತೃ ದೇವತೆ.

ग्रहनायक ಗ್ರಹನಾಯಕ (पुं०) 1. ಗ್ರಹಗಳ ಪತಿಯಾದ ಸೂರ್ಯ. 2 ಶನಿ. 3. ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. 4. ಚಂದ್ರ.

ग्रहनेमि ಗ್ರಹನೇಮಿ (पुं०) ಚಂದ್ರ. ग्रहाणां नेमिरिव।

ग्रहपति ಗ್ರಹಪತಿ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. 2. ಚಂದ್ರ. 3. ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. 4. ಶನಿ. ग्रहाणां पतिः। "तस्य विस्तीर्यते राज्यं ज्योत्स्ना ग्रहपतेरिव" भा०।

ग्रहपुष ಗ್ರಹಪುಷ (पुं०) ಸೂರ್ಯ. ग्रहान् पुष्णाति — पुष (पुष्टौ) "कः" (३-१-१३५)। "सूर्योऽर्कः किरणो भगो ग्रहपुषः पूषा पतङ्गः खगो मार्तण्डो यमुनाकृतान्तजनकः प्रद्योतनस्तापनः" अभि० चि०।

ग्रहबल ಗ್ರಹಬಲ (न०) ಸೂರ್ಯಾದಿ ಗ್ರಹಗಳಿಗೆ ಸ್ವಕ್ಷೇತ್ರ ಸ್ವೋಚ್ಚಕ್ಷೇತ್ರ ಮಿತ್ರಕ್ಷೇತ್ರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಬಲ. ग्रहाणां स्वोच्चक्षेत्रादिस्थित्या बलम्। "स्वोच्चसुहृत्स्वत्रिकोणनवांशैः स्थानबलं स्वगृहोपगते च। दिक्षु बुधाङ्गिरसौ रविभौमौ सूर्यसुतः सितशीतकरौ च। उदगयने रविशीतमयूखौ वक्रसमागमगाः परिशेषाः" ಇತ್ಯಾದಿ. बृहत्सं०।

ग्रहमैत्र ಗ್ರಹಮೈತ್ರ (न०) ದಂಪತಿಗಳ (ಪತಿಪತ್ನಿಯರ) ಜಾತಕಗಳಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನಿರುವ ರಾಶಿಗಳ ಅಧಿಪತಿಗಳಿಗೆ ಇರಬೇಕಾದ ಪರಸ್ಪರ ಸ್ನೇಹ. ವಿವಾಹಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಅಂಶವನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ನೋಡಬೇಕು. ಈ ರಾಶ್ಯಧಿಪತಿಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಮೈತ್ರಿಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ವಧೂವರರ (ದಂಪತಿಗಳ) ಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಪ್ರೇಮವುಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಜಾತಕಗಳಿಗೆ ಹೊಂದಿಕೆಯಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಗ್ರಹಮೈತ್ರವು ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ನೋಡಬೇಕಾದ ಹನ್ನೆರಡು ಕೂಟಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಒಂದು ಕೂಟ. "दम्पत्योर्यदि जन्मराश्यधिपयोरेकाधिपत्ये शुभो मैत्रे वा समयोस्समस्त्वहितयोर्वर्गस्तयोर्मृत्युकृत्" काला० ११५।

ग्रहयज्ञ ಗ್ರಹಯಜ್ಞ (पुं०) ಗ್ರಹಗಳ ಶಾಂತಿಗಾಗಿ ಅವುಗಳನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಮಾಡುವ ಪೂಜೆ. ग्रहाणां तदुद्देशेन यज्ञः। ಐಶ್ವರ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಪೀಡಾನಿವೃತ್ತಿ, ವೃಷ್ಟಿ (ಮಳೆ) ಆಯುರ್ವೃದ್ಧಿ ಇವೇ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗಾಗಿ ಗ್ರಹಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸಬೇಕು. "श्रीकामः शान्तिकामो वा ग्रहयज्ञं समाचरेत्। वृष्टयायुःपुष्टिकामो वा तथैवाऽभिचरन्नपि" याज्ञ० १-२९५। ಈ ಶಾಂತಿಯನ್ನು ಶುಭದಿನಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಸಬೇಕು. "शुभग्रहार्कवारेषु मृदुक्षिप्रध्रुवेषु च। शुभराशिविलग्नेषु शुभं शान्तिकपौष्टिकम्"। "गोचरे वा विलग्ने वा ये ग्रहा रिष्टसूचकाः। पूजयेत्तान् प्रयत्नेन पूजिताः स्युः शुभावहाः"।

ಗ್ರಹದಕ್ಷಿಣೆಯಾಗಿ ಕೊಡುವ ದಾನ:

ಗ್ರಹ	ದಕ್ಷಿಣೆ
ಸೂರ್ಯನಿಗೆ	ಕಪಿಲವರ್ಣದ ಹಸು.
ಚಂದ್ರನಿಗೆ	ಶಂಖ.
ಕುಜನಿಗೆ	ಕೆಂಪು ಎತ್ತು.
ಬುಧನಿಗೆ	ಸುವರ್ಣ.
ಗುರುವಿಗೆ	ಹಳದಿಯ ವಸ್ತ್ರ.

ಗ್ರಹ	ದಕ್ಷಿಣೆ
ಶುಕ್ರನಿಗೆ	ಬಿಳಿಯ ಕುದುರೆ.
ಶನಿಗೆ	ಕಪ್ಪು ಹಸು.
ರಾಹುವಿಗೆ	ಕಬ್ಬಿಣದ ಆಯುಧ.
ಕೇತುವಿಗೆ	ಹೋತ.

"सूर्याय कपिलां धेनुं शङ्खं दद्यात्तथेन्दवे। रक्तं धुरन्धरं दद्याद्भौमाय च ककुद्मिनम्। बुधाय जातरूपं तु गुरवे पीतवाससी। श्वेताश्वं दैत्यगुरवे कृष्णाङ्गामर्कसूनवे। आयसं राहवे दद्यात् केतुभ्यश्छागमुत्तमम्" मत्स्यपु०।

ग्रहयुद्ध ಗ್ರಹಯುದ್ಧ (न०) ಮೇಲೆ ಮೇಲೆ ಇರುವ ಗ್ರಹಗಳ ಕಿರಣಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಗ್ರಹಗಳ ಯುದ್ಧ.

ग्रहराज ಗ್ರಹರಾಜ (पुं०) ಸೂರ್ಯ.

ग्रहवर्ष ಗ್ರಹವರ್ಷ (पुं०) ಸೂರ್ಯಾದಿ ಗ್ರಹಗಳು ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿರುವ ಸಂವತ್ಸರಗಳು.

ग्रहविप्र ಗ್ರಹವಿಪ್ರ (पुं०) ದೈವಜ್ಞ, ಜೋಯಿಸ.

ग्रहशान्ति ಗ್ರಹಶಾಂತಿ (स्त्री०) ಅಶುಭಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿರುವ ಗ್ರಹಗಳ ಪ್ರಸಾದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಶಾಂತಿ.

ग्रहाधार ಗ್ರಹಾಧಾರ (पुं०) ಧ್ರುವನಕ್ಷತ್ರ.

ग्रहाधिपति ಗ್ರಹಾಧಿಪತಿ (पुं०) ಸೂರ್ಯ.

ग्रहाधीश ಗ್ರಹಾಧೀಶ (पुं०) ನವಗ್ರಹಗಳಿಗೂ ಅಧಿಪತಿಯಾದ ಸೂರ್ಯ.

ग्रहावमर्दन ಗ್ರಹಾವಮರ್ದನ (पुं०) 1. ರಾಹು. **ग्रहौ** चन्द्रसूर्यौ अवमृद्नाति — अव + मृद (क्षोदे) "ल्युः" (३-१-१३४)। (न०) 2. ಗ್ರಹಗಳ ಯುದ್ಧ. **भावे** "ल्युट्" (३-३-११५)।

ग्रहिल ಗ್ರಹಿಲ (वि०) 1. ನಿರ್ಬಂಧಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟ. **ग्रहोऽ-** स्यास्ति "इलः" (४-२-८०)। ನಿರ್ಬಂಧವು ಆಗ್ರಹದಿಂದಲೂ ಅನುರಾಗದಿಂದಲೂ ಉಂಟಾಗುವುದು. ಆಗ್ರಹಮೂಲವಾದ ನಿರ್ಬಂಧ: "न निशाऽखिलयापि वापिका प्रससाद ग्रहिलेव मानिनी" नैष० २-७७। ಅನುರಾಗಮೂಲವಾದ ನಿರ್ಬಂಧ: "अभिधादिविलक्षणव्यापार-मात्रप्रसाधनग्रहिलैरस्माभिः रसादीनां व्यङ्ग्यत्वमुक्तं भवति" सा० द० ३।

ग्रहीतृ ಗ್ರಹೀತೃ (वि०) 1. ಸ್ವೀಕರಿಸುವವನು, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು. ग्रह (उपादाने) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ಸಾಲಪಡೆಯುವವನು, ಸಾಲ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು. "ग्रहीता यदि नष्टः स्यात् कुटुम्बार्थे कृतो व्ययः। दातव्यं बान्धवैस्तत् स्यात्प्रविभक्तैरपि स्वतः" मनु० ८-१६६। 3. ಗ್ರಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವನು, ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುವವನು, ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಗಮನಿಸುವವನು. 4. ಕೊಳ್ಳುವವನು. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **ग्रहीत्री ಗ್ರಹೀತ್ರೀ.**

ग्राम ಗ್ರಾಮ (पुं०) 1. ಹಳ್ಳಿ, ವ್ಯವಸಾಯಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಜಮೀನುಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ಜನರ ವಾಸಸ್ಥಾನ. ग्रसु (अदने) "मन्" आत्वं च (उ० १-१४३)। "ग्रामेष्वात्मविसृष्टेषु यूपचिह्नेषु यज्वनाम्" रघु० १-४४। 2. ಸಂಗೀತದ ಸ್ವರಗಳ ಸಮೂಹ. ಒಂದು ಕುಟುಂಬದವರು ಒಂದು ಕಡೆ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವಂತೆ ಸ್ವರಗಳ ಸಮೂಹವು ಗ್ರಾಮವೆನಿಸುವುದು. "यथा कुटुम्बिनः सर्वेऽप्येकीभूता भवन्ति हि। तथा स्वराणां संदोहो ग्राम इत्यभिधीयते"। ಈ ಗ್ರಾಮವು ಷಡ್ಜ ಗ್ರಾಮ, ಮಧ್ಯಮ ಗ್ರಾಮ ಮತ್ತು ಗಾಂಧಾರ ಗ್ರಾಮಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. "षड्जग्रामो भवेदादौ मध्यमग्राम एव च। गान्धार-ग्राम इत्येतद्ग्रामत्रयमुदाहृतम्"। "स्फुटीभवद्ग्राम-विशेषमूर्च्छनामवेक्षमाणं महतीं मुहुर्मुहुः" माघ० १-१०। 3. ಸಂಘ, ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು. "बलवानिन्द्रियग्रामो विद्वांसमपि कर्षति"। 4. ಗ್ರಾಮ್ಯಧರ್ಮ, ಮೈಥುನ. (पुं० ब० व०) 5. ಗ್ರಾಮವಾಸಿಗಳು, ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವರು.

ग्रामकण्टक ಗ್ರಾಮಕಂಟಕ (पुं०) ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಮುಳ್ಳಿನಂತೆ ತೊಂದರೆಕೊಡುವವನು, ಊರಿನವರನ್ನು ಪೀಡಿಸುವವನು.

ग्रामकाम ಗ್ರಾಮಕಾಮ (वि०) ಗ್ರಾಮವನ್ನು ತನ್ನದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು. **ग्रामं कामयते—** कमु (कान्तौ) + णिङ् "अण्" (३-२-१)।

ग्रामकुक्कुट ಗ್ರಾಮಕುಕ್ಕುಟ (पुं०) ಹುಂಜ, ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಕುವ ಕೋಳಿ. "छत्राकं विड्वराहं च लशुनं ग्राम-कुक्कुटम्। पलाण्डुं गृञ्जनं चैव मत्या जग्ध्वा पतेत् द्विजः" मनु० ५-१९।

ग्रामकूटक ಗ್ರಾಮಕೂಟಕ (पुं०) ಹಳ್ಳಿಯ ಯಜಮಾನ.

ग्रामकोल ಗ್ರಾಮಕೋಲ, –क्रोड –ಕ್ರೋಡ (पुं०) ಊರು ಹಂದಿ, ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಕುವ ಹಂದಿ. "स दोग्ध्रीं धेनुमुत्सृज्य ग्रामक्रोडं दुधुक्षति" काशीखं०।

ग्रामगृह्य ಗ್ರಾಮಗೃಹ್ಯ (वि०) ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಸೇರಿದಂತಿರುವ, ಗ್ರಾಮದಿಂದ ಹೊರಗಿರುವ. **ग्रामगृह्या सेना — ग्रह** (उपादाने) "क्यप्" (३-१-११९)।

ग्रामघात ಗ್ರಾಮಘಾತ (पुं०) 1. ಹಳ್ಳಿಯನ್ನು ಲೂಟಿ ಮಾಡುವುದು, ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಕೊಳ್ಳೆಹೊಡೆಯುವುದು. ग्रामस्य घातः। "ग्रामघाते हिताभङ्गे पथि मेषाभिदर्शने" मनु० ९-२७४। 2. ಹಳ್ಳಿಯವರನ್ನು ಕೊಲೆಮಾಡುವುದು.

ग्रामघातक ಗ್ರಾಮಘಾತಕ (वि०) ಹಳ್ಳಿಯನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುವ. ग्रामस्य घातकः। "एकस्थाने रुवन् दीप्तः सप्ताहात् ग्रामघातकः" बृहत्सं० ८६-६४।

ग्रामघातिन् ಗ್ರಾಮಘಾತಿನ್ (वि०) 1. ಹಳ್ಳಿಯವರನ್ನು ಕಾಪಾಡಲು ಪಶುಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವವನು. ग्रामार्थं ग्रामजनभक्षणार्थं हन्ति पशून् — हन (हिंसागत्योः) "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. ಹಳ್ಳಿಯನ್ನು ಲೂಟಿ ಮಾಡುವ. "ग्रामघाती च कौन्तेय मांसस्य परिविक्रयी" भा० शान्ति०। स्त्रियाम् —घातिनी —ಘಾತಿನೀ.

ग्रामघोषिन् ಗ್ರಾಮಘೋಷಿನ್ (पुं०) ಇಂದ್ರ. ग्रामे घोषोऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

ग्रामचर्या ಗ್ರಾಮಚರ್ಯಾ (स्त्री०) ಗ್ರಾಮ್ಯಧರ್ಮ, ಮೈಥುನ, ಸ್ತ್ರೀಸಂಭೋಗ. "सर्वशो वर्जयेद् ग्रामचर्याम्" आश्व० श्रौ० सू०।

ग्रामज ಗ್ರಾಮಜ (वि०) 1. ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. ग्रामे जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। 2. ವ್ಯವಸಾಯಮಾಡಿದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ ಧಾನ್ಯ.

ग्रामजाल ಗ್ರಾಮಜಾಲ (न०) ಹಳ್ಳಿಗಳ ಸಮೂಹ.

ग्रामटिका ಗ್ರಾಮಟಿಕಾ (स्त्री०) ಕ್ಷುದ್ರಗ್ರಾಮ, ಸಣ್ಣ ಹಳ್ಳಿ. "स्वर्गग्रामटिकाविलुण्ठनवृथोच्छूनैः किमेभिर्भुजैः" मा० द०।

ग्रामणि ಗ್ರಾಮಣಿ (पुं०) 1. ಪತಿ, ಗಂಡ. "ग्रामणेरिव तैस्तस्य सैनिकैरवरोधिताः" याद० २२-११३। 2. ಯಜಮಾನ, ಮುಖ್ಯ. "ग्रामणिः पतिमुख्ययोः"।

ग्रामणी ಗ್ರಾಮಣೀ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. नित्यसिद्धानां ग्रामं समाजं नयति — णीञ् (प्रापणे) "क्विप्" (३-२-६१)। "ग्रामं समाजं सूरीणां नयति ग्रामणीश्च यः" इति निरुक्तिः। "अग्रणीर्ग्रामणीः श्रीमान्" वि० स०। 2. ನಾಪಿತ, ಕ್ಷೌರಿಕ. 3. ಗ್ರಾಮಾಧಿಪತಿ, ಗ್ರಾಮದ ಯಜಮಾನ, ಹಳ್ಳಿಯವರನ್ನು ಅವರವರ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸರಿಯಾಗಿ ನಡೆಸುವವನು. ग्रामं जनसमूहं नयति प्रेरयति—णीञ् (प्रापणे) "क्विप्" (३-२-६१)। (वि०)4. ಗುಂಪಿನ ಯಜಮಾನ. (स्त्री०)5. ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ. ग्रामेण ग्राम्यधर्मेण नयति कालम्। 6. ನೀಲಿ ಗಿಡ.

ग्रामतक्ष ಗ್ರಾಮತಕ್ಷ (पुं०) ಗ್ರಾಮದ ಅಧೀನದಲ್ಲಿರುವ ಬಡಗಿ, ಗ್ರಾಮದವರಿಗೆಲ್ಲಾ ಸಮಾನನಾದ ಮರಗೆಲಸದವನು. ग्रामस्य तक्षा "टच्" (५-४-९५)। "ग्रामाधीनो ग्रामतक्षः कौटतक्षोऽनधीनकः" अम०।

ग्रामता ಗ್ರಾಮತಾ (स्त्री०) ಗ್ರಾಮಗಳ ಸಮೂಹ. ग्रामाणां समूहः "तल्" (४-२-४३)।

ग्रामधर्म ಗ್ರಾಮಧರ್ಮ (पुं०) ಗ್ರಾಮ್ಯಧರ್ಮ, ಮೈಥುನ, ಸ್ತ್ರೀ ಸಂಭೋಗ. ग्रामे भवः "अण्" (४-३-५३)। ग्रामो धर्मः।

ग्रामपाल ಗ್ರಾಮಪಾಲ (पुं०) 1. ಗ್ರಾಮಾಧಿಪತಿ. 2. ಗ್ರಾಮರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿರುವ ಸೈನ್ಯ. ग्रामं पालयति—पाल (रक्षणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)।

ग्रामप्रेष्य ಗ್ರಾಮಪ್ರೇಷ್ಯ (पुं०) ಗ್ರಾಮದ ಸೇವಕ. ग्रामस्य प्रेष्यः।

ग्रामभृत ಗ್ರಾಮಭೃತ (पुं०) ಗ್ರಾಮದ ಜನರಿಂದ ಪೋಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು. ग्रामेण ग्रामस्थजनेन भृतः पोष्यः। "अब्राह्मणास्तु षट् प्रोक्ता ऋषिणा तत्त्ववादिना। आद्यो राजभृतस्तेषां द्वितीयः क्रयविक्रयी। तृतीयो बहुयाज्यः स्यात् चतुर्थो ग्रामयाजकः। पञ्चमस्तु भृतस्तेषां ग्रामस्य नगरस्य च। अनागतां तु यः पूर्वां सादित्यां चैव पश्चिमाम्। नोपासीत द्विजः सन्ध्यां स षष्ठोऽब्राह्मणः स्मृतः" शाता०।

ग्राममुख ಗ್ರಾಮಮುಖ (पुं०) ಪಟ್ಟಣ, ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥಳ, ಅಂಗಡಿ ಬೀದಿ. ग्रामो ग्रामस्थजनो मुखमिवास्य। "हट्टक्रयारोहौ जन्यं ग्राममुखं च तत्" त्रिकाण्ड०।

ग्राममृग ಗ್ರಾಮಮೃಗ (पुं०) ನಾಯಿ. ग्रामस्य मृगः। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-६३)। —मृगी —ಮೃಗೀ.

ग्रामयाजक ಗ್ರಾಮಯಾಜಕ (पुं०) ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲ ವರ್ಗದವರಿಗೂ ಮತಸಂಬಂಧವಾದ ವ್ರತಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸುವವನು, ಗ್ರಾಮ ಪುರೋಹಿತ. ग्रामस्य याजकः। "गुरौ चानृतके पापे कृतघ्ने ग्रामयाजके" भा० वन० २०३-७।

ग्रामयाजिन् ಗ್ರಾಮಯಾಜಿನ್ (पुं०) ಗ್ರಾಮ ಪುರೋಹಿತ. ग्रामान् ग्रामस्य जनान् याजयति—यज (देवपूजायाम्) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। "नाश्रोत्रियतते यज्ञे ग्रामयाजिकृते तथा" मनु० ४-२०५।

ग्रामलुण्ठन ಗ್ರಾಮಲುಂಠನ (न०) ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಲೂಟಿ ಮಾಡುವುದು.

ग्राम(मे)वास ಗ್ರಾಮ(ಮೇ)ವಾಸ (पुं०) ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವುದು. ग्रामे वासः, सप्तम्या वा अलुक् (६-३-१८)।

ग्राम(मे)वासिन् ಗ್ರಾಮ(ಮೇ)ವಾಸಿನ್ (वि०) ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ. ग्रामे वसति — वस (निवासे) "णिनिः"(३-२-७८)। सप्तम्या वा अलुक् (६-३-१८)। "सारसैकशफान् हंसान् सर्वांश्च ग्रामवासिनः" याज्ञ० १-१७२। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–वासिनी –ವಾಸಿನೀ.**

ग्रामविशेष ಗ್ರಾಮವಿಶೇಷ (पुं०) ಸ್ವರ ಸಮೂಹಗಳ ಭೇದ. ಷಡ್ಜ ಮಧ್ಯಮ ಮತ್ತು ಗಾಂಧಾರ ರೂಪವಾದ ಸ್ವರ ಸಂಘಾತಗಳ (ಷಡ್ಜಗ್ರಾಮ, ಮಧ್ಯಮಗ್ರಾಮ ಮತ್ತು ಗಾಂಧಾರ ಗ್ರಾಮಗಳ) ಭೇದ. "स्फुटीभवद्ग्रामविशेषमूर्च्छनामवेक्षमाणं महतीं मुहुर्मुहुः" माघ० १-१०।

ग्रामषण्ड ಗ್ರಾಮಷಂಡ (पुं०) ನಪುಂಸಕ. ग्रामे ग्राम्यधर्मे षण्डः।

ग्रामस्थ ಗ್ರಾಮಸ್ಥ (पुं०) ಹಳ್ಳಿಯವನು, ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿರುವವನು. ग्रामे तिष्ठति — ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)।

ग्रामहासक ಗ್ರಾಮಹಾಸಕ (पुं०) ಸಹೋದರಿಯ ಗಂಡ.

ग्रामाचार ಗ್ರಾಮಾಚಾರ (पुं०) ಹಳ್ಳಿಯ ಪದ್ಧತಿ, ಹಳ್ಳಿಯವರ ಸಂಪ್ರದಾಯ.

ग्रामाधान ಗ್ರಾಮಾಧಾನ (न०) ಬೇಟೆ.

ग्रामान्त ಗ್ರಾಮಾಂತ(न०)ಹಳ್ಳಿಯ ಸಮೀಪದ ಪ್ರದೇಶ. ग्रामस्य अन्तम्। "कृतवापनो निवसेत् ग्रामान्ते गोव्रजेऽपि वा" मनु० ११-७८।

ग्रामान्तीय ಗ್ರಾಮಾಂತೀಯ (वि०) ಹಳ್ಳಿಯ ಸಮೀಪ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ. ग्रामान्ते भवम् "छः"। "पथि क्षेत्रे परिवृते ग्रामान्तीयेऽथवा पुनः" मनु० ८-२४०।

ग्रामिक ಗ್ರಾಮಿಕ (पुं०) ಗ್ರಾಮಾಧಿಪತಿ, ಹಳ್ಳಿಯ ಯಜಮಾನ. ग्रामे ग्रामरक्षणे नियुक्तः "ठक्" (४-४-६९)। "यानि राजप्रदेयानि प्रत्यहं ग्रामवासिभिः। अन्नपानेन्धनादीनि ग्रामिकस्तान्यवाप्नुयात्" मनु० ७-११८।

ग्रामिन् ಗ್ರಾಮಿನ್ (वि०) 1. ಗ್ರಾಮಾಧಿಪತಿ, ಹಳ್ಳಿಯ ಯಜಮಾನ. ग्रामोऽस्यास्ति स्वामित्वेन "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ. ग्रामोऽस्त्याधारत्वेनास्य "इनिः"। 3. ಗ್ರಾಮ್ಯಧರ್ಮವುಳ್ಳವನು, ಸ್ತ್ರೀ ಸಂಭೋಗವುಳ್ಳವನು.

ग्रामीण ಗ್ರಾಮೀಣ (पुं०) 1. ನಾಯಿ. 2. ಹಂದಿ. 3. ಕಾಗೆ. ग्रामे भवः "खञ्" (४-२-९४)। (वि०)4. ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿರುವ. "ग्रामीणवध्वस्तमलक्षिता जनैश्चिरं वृतीनामुपरि व्यलोकयन्" माघ० १२-३७। (स्त्री०)5. ನೀಲಿಗಿಡ.

ग्रामेयक ಗ್ರಾಮೇಯಕ (वि०) ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ. ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿರುವ, –ಹುಟ್ಟಿದ. ग्रामे भवः जातो वा "ढकञ्" (४-२-९५)। "ग्रामेयककुलानां च समक्षं सीम्नि साक्षिणः। प्रष्टव्याः सीमलिङ्गानि तयोश्चैव विवादिनोः" मनु० ८-२५४।

ग्रामेश ಗ್ರಾಮೇಶ (पुं०) ಗ್ರಾಮಾಧ್ಯಕ್ಷ. ಗ್ರಾಮಾಧಿಪತಿ, ಹಳ್ಳಿಯ ಯಜಮಾನ. ग्रामस्य ईशः। "यं कञ्चित् पुरुषाधमं कतिपयग्रामेशमल्पार्थदं सेवायै मृगयामहे नरमहो मूका वराका वयम्" मु० मा०।

ग्राम्य ಗ್ರಾಮ್ಯ (पुं०) 1. ಒಂದು ಕಾವ್ಯದೋಷ. ಇದು (1) ಶಬ್ದಗತ ಮತ್ತು (2) ಅರ್ಥಗತ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. **उदा:** (1) "कटिस्ते हरते मनः"। (2) "स्वपिहि त्वं समीपे मे स्वपिम्येवाधुना प्रिये" सा० द०। "ग्राम्याप्रतीतसन्दिग्धनेयार्थनिहतार्थताः" सा० द० ७-२। "अपुष्टदुष्क्रमग्राम्यव्याहताश्लीलकष्टताः" सा० द० ७-९। 2. ಮೈಥುನ, ಸ್ತ್ರೀ ಸಂಭೋಗ. "व्यवायो ग्राम्यधर्मो मैथुनं निधुवनं व्रतम्" अम०। (वि०) 3. ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು, ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು. ग्रामे भवः जातो वा "यः" (५-२-९४)। "अल्पव्ययेन सुन्दरि ग्राम्यजनो मृष्टमश्नाति" वृ० र०। 4. ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಪ್ರಾಕೃತಜನ, ಮೂಢ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು. "ग्राम्यभावमपहातुमिच्छवो योगमार्गपतितेन चेतसा" माघ० १४-६४। (न०) 5. ಅಶ್ಲೀಲವಾದ ಮಾತು, ಹಳ್ಳಿಯವರ ಮಾತು. ಅಸಭ್ಯವಾದ ಮಾತು. 6. ಸ್ವೀಕಾರ. 7. ಗ್ರಾಮ್ಯಧರ್ಮ. ಮೈಥುನ.

ग्राम्यकर्कटी ಗ್ರಾಮ್ಯಕರ್ಕಟೀ (स्त्री०) ಕೂಷ್ಮಾಂಡ, ಕುಂಬಳ.

ग्राम्यकर्मन् ಗ್ರಾಮ್ಯಕರ್ಮನ್ (न०) ಪ್ರಾಕೃತ ಜನರ ವ್ಯವಹಾರ, ಹಳ್ಳಿಯ ಜನರ ಕಾರ್ಯ. ಕಾಮುಕ ವ್ಯಾಪಾರ. ग्राम्यस्य प्राकृतस्य कर्म। "ग्राम्यकर्मणैव विस्मृतकालावधिः" भाग० ५-१४-३१।

ग्राम्यकुङ्कुम ಗ್ರಾಮ್ಯಕುಂಕುಮ (न०) ಕುಸುಂಬೆ ಹೂವು.

ग्राम्यधर्म ಗ್ರಾಮ್ಯಧರ್ಮ (पुं०) 1. ಹಳ್ಳಿಯ ಅನಾಗರಿಕ ಜನರ ಕಾರ್ಯ, ಕಾಮುಕ ವ್ಯಾಪಾರ, ಮೈಥುನ. ग्राम्यस्य प्राकृतस्य धर्मः। 2. ಹಳ್ಳಿಯ ಜನರ ಉದ್ಯೋಗ. "प्रमत्तो ग्राम्यधर्मेषु मन्दात्मा पापनिश्चयः। मम पुत्रः सुदुर्बुद्धिः पृथिवीं घातयिष्यति" भा० वन० ४६-४।

ग्राम्यधर्मिन् ಗ್ರಾಮ್ಯಧರ್ಮಿನ್ (वि०) ಕಾಮುಕ ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದ, ಮೈಥುನ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾದ. ग्राम्यधर्मोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

ग्राम्यपशु ಗ್ರಾಮ್ಯಪಶು (पुं०) ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಬೆಳೆಯುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳು : (1) ದನ, (2) ಕುರಿ, (3) ಆಡು, (4) ಅಶ್ವ, (5) ಹೇಸರಗತ್ತೆ, (6) ಗರ್ದಭ ಮತ್ತು (7) ಮನುಷ್ಯ. ಇವು ಗ್ರಾಮ್ಯ ಪಶುಗಳು ಎಂದು ಪೈಠೀನಸಿ. (1) ಅಶ್ವ, (2) ಅಶ್ವತರ (ಹೇಸರಗತ್ತೆ), (3) ದನ, (4) ಗರ್ದಭ, (5) ಉಷ್ಟ್ರ (ಒಂಟೆ). (6) ಆಡು (ಮೇಕೆ), (7) ಕುರಿ ಮೊದಲಾದುವು ಗ್ರಾಮ್ಯ ಪಶುಗಳೆಂದು ಸುಶ್ರುತ ಸಂಹಿತೆ.

ग्राम्यमद्गुरिका ಗ್ರಾಮ್ಯಮದ್ಗುರಿಕಾ (स्त्री०) ಶೃಂಗಿಯೆಂಬ ಹೆಣ್ಣು ಮೀನು.

ग्राम्यमृग ಗ್ರಾಮ್ಯಮೃಗ (पुं०) ನಾಯಿ.

ग्राम्यवल्लभा ಗ್ರಾಮ್ಯವಲ್ಲಭಾ (स्त्री०) 1. ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ. 2. ಕುಂದುರುಷ್ಕವೆಂಬ ಗಂಧಿಗರ ಒಂದು ವಸ್ತು.

ग्राम्यवादिन् ಗ್ರಾಮ್ಯವಾದಿನ್ (वि०) ಹಳ್ಳಿಗರ ಮಾತನ್ನಾಡುವವನು. ग्राम्यं ग्राम्यशब्दं वदति — वद (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-२-७८)।

ग्राम्यसूकर ಗ್ರಾಮ್ಯಸೂಕರ (पुं०) ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಹಂದಿ, ಊರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಬೆಳೆದ ಹಂದಿ. ग्राम्य सूकरः।

ग्राम्या ಗ್ರಾಮ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ನೀಲಿ ಗಿಡ. 2. ತುಲಸಿ ಗಿಡ. 3. ಅವರೆಗಿಡ.

ग्राम्याश्व ಗ್ರಾಮ್ಯಾಶ್ವ (पुं०) ಗರ್ದಭ, ಕತ್ತೆ. ग्राम्योऽश्वः। "स्मरस्मर्यश्चिरमेही ग्राम्याश्वो रेणुरूषितः" त्रिकाण्ड०। स्त्रियाम् अजा० "टाप्" (४-१-४)। पृषो०।

ग्रावन् ಗ್ರಾವನ್ (पुं०) 1. ಕಲ್ಲು, ಬಂಡೆ. गृणाति — गॄ (शब्दे) "वनिप्" (३-२-७५)। "जनस्थाने शून्ये विकलकरणैरार्यचरितैरपि ग्रावा रोदित्यपि दलति वज्रस्य हृदयम्" उ० रा० १-२८। 2. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. "पृथ्वी तावत् त्रिकोणा विपिननदनदीग्रावरुद्धं तदर्द्धम्" उद्भ०। 3. ಮೇಘ, ಮೋಡ. "ग्रावा प्रस्तरे जलदे गिरौ" विश्व०। (वि०) 4. ದೃಢವಾದ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ.

ग्रावरोहक ಗ್ರಾವರೋಹಕ (पुं०) ಅಶ್ವಗಂಧಾವೃಕ್ಷ. ग्रावणि रोहति — रुह (बीजजन्मादौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

ग्रास ಗ್ರಾಸ (पुं०) 1. ಕಬಳ, ತುತ್ತು. ग्रस्यते — ग्रसु (अदने) "घञ्" (३-३-१९)। "एकैकं ग्रासमश्नीयात् त्र्यहाणि त्रीणि पूर्ववत्" मनु० ११-२१३। 2. ನುಂಗುವುದು. 3. ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರ ಗ್ರಹಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರ ಬಿಂಬಗಳ ಛಾದನ, ಬಿಂಬಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚುವುದು. ಸೂರ್ಯಗ್ರಹಣದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ಛಾದ್ಯ (ಮುಚ್ಚಲ್ಪಡುವವನು). ಸೂರ್ಯಬಿಂಬವನ್ನು ಮುಚ್ಚುವ (ಮರೆಸುವ) ಚಂದ್ರನು ಛಾದಕ. ಚಂದ್ರಗ್ರಹಣದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನು ಛಾದ್ಯ. ಚಂದ್ರಬಿಂಬವನ್ನು ಮುಚ್ಚುವುದು ಭೂಮಿಯ ಛಾಯೆ. ಅದು ಛಾದಕ. "छादको भास्करस्येन्दुरधःस्थो घनवद्भवेत्। भूच्छायां प्राङ्मुखश्चन्द्रो विशत्यस्य भवेदसौ सू० सि० ४-१। ಈ ರೀತಿ ಛಾದ್ಯ ಮತ್ತು ಛಾದಕರ ಸ್ಪರ್ಶವೇ **ಗ್ರಾಸವು**. "योगार्धादधिके न स्याद्विक्षेपे ग्राससम्भवः" सू० सि० ४-११।

ग्रासशल्य ಗ್ರಾಸಶಲ್ಯ (न०) ಕಬಳದಲ್ಲಿರುವ ಕಸಕಡ್ಡಿ ಮೊದಲಾದುವು, ಅನ್ನದ ತುತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ನುಂಗಲು ಅಡ್ಡಿ ಮಾಡುವ ಕಡ್ಡಿ ಮುಳ್ಳು ಮೊದಲಾದುವು. ग्रासे शल्यम्।

ग्रास्य ಗ್ರಾಸ್ಯ (वि०) 1. ನುಂಗಲ್ಪಡುವ. 2. ನುಂಗಲು ಅರ್ಹವಾದ. 3. ನುಂಗಲು ಶಕ್ಯವಾದ. ग्रसु (अदने) कर्मादौ "ण्यत्" (३-१-१२४)।

ग्राह ಗ್ರಾಹ (पुं०) 1. ಮೊಸಳೆ. गृह्णाति—ग्रह (उपादाने) जलचरार्थे "णः" (३-१-१४३)। "ग्राहग्रस्ते गजेन्द्रे रुवति सरभसं तार्क्ष्यमारुह्य धावन्" गजेन्द्रमो०। 2. ಭಾವನೆ, ಕಲ್ಪನೆ. 3. ಆಗ್ರಹ, ನಿರ್ಬಂಧ. ग्रह भावे "घञ्" (३-३-१८)। "मूढग्राहेणात्मनो यत् पीडया क्रियते तपः। परस्योत्सादनार्थं वा तत्तामसमुदाहृतम्" गीता १७-१९। 4. ಸ್ವೀಕಾರ, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. 5. ಗ್ರಹಣ, ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು. 6. ಕೈದಿ, ಸೆರೆಯಾಳು. (वि०) 7. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ, ಸ್ವೀಕರಿಸುವ. ग्रह "अण्" (३-२-१)। उपपदसमासे। "रिक्थग्राह ऋणं दाप्यो योषिद्ग्राहस्तथैव च। पुत्रोऽनन्याश्रितद्रव्यः पुत्रहीनस्य रिक्थिनः" याज्ञ० २-५१।

ग्राहक ಗ್ರಾಹಕ (पुं०) 1. ಶ್ಯೇನಪಕ್ಷಿ. ಗಿಡಗದ ಹಕ್ಕಿ. ग्रह (उपादाने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ವಿಷ

ವೈದ್ಯ, ಹಾವಾಡಿಗ. "ग्राहको घातविहगे व्यालानां च ग्रहीतरि" विश्व०। (वि०) 3. ಸ್ವೀಕರಿಸುವವನು, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು. ग्रह (उपादाने) कर्त० "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 4. ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವವನು. "ग्राहकै-र्गृह्यते चौरो लोप्त्रेणाथ पदेन वा" याज्ञ० २-२६६। 5. ಕೊಳ್ಳುವವನು, ಕ್ರಯಕ್ಕೆ ಪಡೆಯುವವನು. 6. ಬಂಧಿಸುವವನು, ಸೆರೆಹಿಡಿಯುವವನು. 7. ಜ್ಞಾಪಿಸುವ, ತಿಳಿಸುವ. ग्रह + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

ग्राहयत् ಗ್ರಾಹಯತ್ (वि०) 1. ಸ್ವೀಕರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 2. ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. ग्रह (उपादाने) + णिच् "शतृ" (३-१-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। –यन्ती –ಯಂತೀ.

ग्राहयितव्य ಗ್ರಾಹಯಿತವ್ಯ (वि०) ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. ग्रह (उपादाने) + णिच् कर्म० "तव्यः" (३-१-९६)।

ग्राहित ಗ್ರಾಹಿತ (वि०) 1. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ವೀಕರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. ग्रह (उपादाने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

ग्राहिन् ಗ್ರಾಹಿನ್ (पुं०) 1. ಕಪಿತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಬೇಲದ ಮರ. गृह्णाति — ग्रह (उपादने) "णिनिः" (३-१-१३४)। "अथ कपित्थे स्युर्दधित्थग्राहिमन्मथाः" अम०। (वि०) 2. "ग्राहक" ಪದದ ಅರ್ಥ. व्यालग्राही पल्लवग्राही ಇತ್ಯಾದಿ. 3. ಮಲಬಂಧವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. "कषायानुरसं ग्राहि स्निग्धं मेधाबलावहम्" भावप्र०। (स्त्री०) **ग्राहिणी ಗ್ರಾಹಿಣೀ.** 4. ಪ್ರತಿಕೂಲಳಾದ ಹೆಂಗಸು. "मा स्म भूर्ग्राहिणी भीरु गन्तुमुत्साहिनी भव" भट्टि० ५-९३।

ग्राह्य ಗ್ರಾಹ್ಯ (वि०) 1. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 2. ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಬಂಧಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. "अन्येऽपि शङ्कया ग्राह्याः जातिनामादिनिह्नवैः। द्यूतस्त्रीपानसक्ताश्च शुष्कभिन्नमुखस्वराः" याज्ञ० २-२६८। 4. ಅಂಗೀಕರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. "स्वभावेनैव यद्ब्रूयुस्तद्ग्राह्यं व्यावहारिकम्" मनु० ८-७८। 5. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಶಕ್ಯವಾದ. ग्रह (उपादाने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 6. ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಹುದಾದ. 7. ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 8. ಬಂಧಿಸಲು ಶಕ್ಯನಾದ. 9. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುವ. 10. ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುವ. 11. ಬಂಧಿಸಲ್ಪಡುವ. 12. ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ, ಅರಿಯಲ್ಪಡುವ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಡುವ. "योऽसावतीन्द्रियग्राह्यः सूक्ष्मोऽव्यक्तः सनातनः" मनु० १-७।

ग्रीवा ಗ್ರೀವಾ (स्त्री०) ಕೊರಳು, ಹೆಕ್ಕತ್ತು. गिरत्यनया— गॄ (निगरणे) "वन्" (उ० १-१५२)। निपा०। "ग्रीवाभङ्गाभिरामं मुहुरनुपतति स्यन्दने बद्धदृष्टिः पश्चार्धेन प्रविष्टः शरपतनभयाद्भूयसा पूर्वकायम्" शाकु० १-७। "ग्रीवां चास्य तथाक्राक्षीत्" भट्टि० १५-१२२।

ग्रीविन् ಗ್ರೀವಿನ್ (पुं०) 1. ಉದ್ದವಾದ ಕತ್ತುಳ್ಳ ಒಂಟೆ. दीर्घा ग्रीवास्त्यस्य "इनिः"। (वि०) 2. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕತ್ತುಳ್ಳ.

ग्रीष्म ಗ್ರೀಷ್ಮ (पुं०) 1. ಗ್ರೀಷ್ಮಕಾಲ, ಬೇಸಿಗೆಕಾಲ, ಗ್ರೀಷ್ಮಋತು. ग्रसु (अदने) "मक्" ईत्त्वं च (उ० १-१४७)। "विहर्तुमिच्छा वनितासखस्य तस्याम्भसि ग्रीष्मसुखे बभूव" रघु० १६-५४। "अत्यासन्नतया तेन ग्रीष्मे तीव्रकरा रवेः। देवभागेऽसुराणां तु हेमन्ते मन्दताऽन्यथा" सू० सि० १२-४६। "ग्रीष्मे तीव्रकरो भानुर्न हेमन्ते तथाविधः" सू० सि० १२-८। ಗ್ರೀಷ್ಮಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ಜಂಬೂದ್ವೀಪಕ್ಕೆ ಬಹಳ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳು ಬಹಳ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗಿರುವುವು. 2. ಉಷ್ಣತೆ, ಕಾವು, ಶಾಖ.

ग्रीष्मकाल ಗ್ರೀಷ್ಮಕಾಲ (पुं०) ಗ್ರೀಷ್ಮಋತು. ಬೇಸಿಗೆಯ ಕಾಲ.

ग्रीष्मज ಗ್ರೀಷ್ಮಜ (वि०) 1. ಗ್ರೀಷ್ಮಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. ग्रीष्मे जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। (स्त्री०) 2. ಮೀರಜಾಜಿ ಗಿಡ. 3. ಲವಲೀಲತೆ.

ग्रीष्मसमय ಗ್ರೀಷ್ಮಸಮಯ (पुं०) ಗ್ರೀಷ್ಮಋತು. ಬೇಸಿಗೆಯ ಕಾಲ. "अचिरप्रवृत्तमुपभोगक्षमं ग्रीष्मसमय-मधिकृत्य गीयताम्" शाकु० १।

ग्रैव ಗ್ರೈವ (न०) 1. ಕಂಠಾಭರಣ. (वि०) 2. ಕತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ. ಕೊರಳಿನಲ್ಲಿರುವ. ग्रीवायां भवः "अण्" (४-३-५७)। 3. ಕೊರಳಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಸರಪಣಿ. "नालसत् करिणां ग्रैवं त्रिपदीच्छेदिनामपि" रघु० ४-४८।

ग्रैवेय ಗ್ರೈವೇಯ (न०) 1. ಕಂಠಾಭರಣ. ग्रीवायां भवम् "ढञ्" (४-३-५७)। (वि०) 2. ಕುತ್ತಿಗೆಯಲ್ಲಿರುವ,

ಕತ್ತಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ. "सरलासक्तमातङ्गग्रैवेयस्फुरितत्विषा" रघु० ४-७५।

ग्रैवेयक ಗ್ರೈವೇಯಕ (न०) ಕಂಠಾಭರಣ. ग्रीवायां भवम् "ढकञ्" (४-२-९६)। "अस्माकं सखि वाससी न रुचिरे ग्रैवेयकं नोज्ज्वलम्" सा० द०।

ग्रैष्म ಗ್ರೈಷ್ಮ (वि०) 1. ಗ್ರೀಷ್ಮಋತು ಸಂಬಂಧವಾದ. ग्रीष्मस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। 2. ಗ್ರೀಷ್ಮ ಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. ग्रीष्मे भवम् "अञ्" (४-१-८६)। 3. ಗ್ರೀಷ್ಮಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಬಿತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ. ग्रीष्मे उप्तम् "अण्" (४-३-४६)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **ग्रैष्मी ಗ್ರೈಷ್ಮೀ.** (स्त्री०) 4. ವೀರ ಜಾಜಿಗಿಡ.

ग्रैष्मक ಗ್ರೈಷ್ಮಕ (वि०) 1. ಗ್ರೀಷ್ಮಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಬಿತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ. ग्रीष्मे उप्तम् "वुञ्" (४-३-४६)। 2. ಗ್ರೀಷ್ಮಋತು ವಿನಲ್ಲಿ ಕೊಡಬೇಕಾದ (ಸಾಲ). ग्रीष्मे देयं ऋणम् "वुञ्" (४-३-४९)।

ग्रैष्मिक ಗ್ರೈಷ್ಮಿಕ (वि०) 1. ಗ್ರೀಷ್ಮ ಧರ್ಮವನ್ನರಿತಿರುವ. 2. ಗ್ರೀಷ್ಮ ಧರ್ಮವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವ. ग्रीष्मं ग्रीष्मधर्मं वेद तत्प्रतिपादकं ग्रन्थमधीते वा "ठक्" (४-२-६३)। 3. ಗ್ರೀಷ್ಮ ಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಧಾನ್ಯ ಮೊದಲಾದುದು. "सौम्योऽस्तोदययोः पुरो भृगुसुतस्यावस्थितस्तोयकृद्रोगान् पित्तजकामलांश्च कुरुते पुष्णाति च ग्रैष्मिकान्" बृहत्सं० ९-४३।

ग्लपन ಗ್ಲಪನ (न०) 1. ಬಣಗಿಸುವುದು. 2. ಬಾಡಿಸುವುದು. 3. ಆಯಾಸಗೊಳಿಸುವುದು. ದಣಿಸುವುದು. ग्लै (हर्षक्षये) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "तद्वंशद्यलाघवग्लपनरूक्षणविचारणकरम्" सुश्रुत०। (वि०) 4. ಬಣಗಿಸುವ. 5. ಬಾಡಿಸುವ. ग्लै + णिच् कर्त० "ल्युः" (३-१-१३४)। 6. ಆಯಾಸಗೊಳಿಸುವ.

ग्लपनीय ಗ್ಲಪನೀಯ (वि०) 1. ಬಣಗಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಬಾಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ದಣಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ಬಾಡಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 5. ಬಾಡಿಸಬೇಕಾದ. ग्लै (हर्षक्षये) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **ग्लपयितव्यः ಗ್ಲಪಯಿತವ್ಯಃ.**

ग्लपयत् ಗ್ಲಪಯತ್ (वि०) 1. ಬಣಗಿಸುತ್ತಿರುವ, 2. ಬಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಆಯಾಸಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ. ग्लै (हर्षक्षये) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **-यन्ती -ಯಂತೀ.** "मृणालिकापेलवमेवमादिभिर्व्रतैः स्वमङ्गं ग्लपयन्त्यहर्निशम्" कुमा० ५-२९।

ग्लपित ಗ್ಲಪಿತ (न०) 1. ಬಾಡಿಸುವುದು. 2. ಬಣಗಿಸುವುದು. 3. ಆಯಾಸಗೊಳಿಸುವುದು. ग्लै (हर्षक्षये) + णिच् भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 4. ಬಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಬಣಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ಆಯಾಸಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ग्लै + णिच् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "रविकरग्लपितैरिव वारिभिः" किरा० १४-६४।

ग्लपितवत् ಗ್ಲಪಿತವತ್ (वि०) 1. ಬಾಡಿಸಿದವನು. 2. ಬಣಗಿಸಿದವನು. 3. ದಣಿಸಿದವನು. ग्लै (हर्षक्षये) + णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियाम् "ङीप्" (५-१-६)। **-वती -ವತೀ.**

ग्लसु – अदने (भ्वा० आत्म० सक० से०)। ग्लसते। जग्लसे। ग्लसिता। ಇತ್ಯಾದಿ. ग्रसु ಧಾತುವಿನ ರೂಪಗಳಂತೆ ಆಗುವುವು.

ग्लसन ಗ್ಲಸನ (न०) ತಿನ್ನುವುದು. ग्लसु (अदने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

ग्लस्त ಗ್ಲಸ್ತ (वि०) ತಿನ್ನಲ್ಪಟ್ಟ. ಭಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ग्लसु (अदने) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

ग्लह ಗ್ಲಹ (पुं०) ಆಟದಲ್ಲಿ ಪಂದ್ಯವಾಗಿ ಇಡಲ್ಪಡುವ ವಸ್ತು. ग्रह (उपादाने) "अप्" (३-३-५८)। लत्वं निपात्यते (३-३-७०)। "ताः कान्तैः सह करपुष्करेरिताम्बुव्यात्युक्षीमभिसरणग्लहामदीव्यन्" माघ० ८-३२।

ग्लान ಗ್ಲಾನ (न०) 1. ಬಣಗುವುದು. 2. ಬಾಡುವುದು, 3. ದಣಿಯುವುದು. ग्लै (हर्षक्षये) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 3. ಆಯಾಸ, ದಣಿವು, ಬಳಲಿಕೆ. "बुद्ध्वा पुंप्रकृतिं च यानुचरति ग्लानेतरैश्चेष्टितैः" बृहत्सं० ७८-१२। 4. ರೋಗ, ವ್ಯಾಧಿ. (वि०) 5. ರೋಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ. 6. ದಣಿದಿರುವ, ಆಯಾಸಗೊಂಡ.

ग्लानि ಗ್ಲಾನಿ (स्त्री०) 1. ಆಯಾಸ, ದಣಿವು, ಬಳಲಿಕೆ. "ग्लानिच्छेदि क्षुत्प्रबोधाय पीत्वा रक्तारिष्टं शोषिताजीर्णशेषम्" माघ० १८-७७। 2. ರೋಗಾದಿಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ದೌರ್ಬಲ್ಯ, ಶರೀರದ ಕ್ಷೀಣತೆ. ग्लै (हर्षक्षये) "निः" (उ० ४-५१)। 3. ಮನೋದೌರ್ಬಲ್ಯ, ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಉತ್ಸಾಹವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. "स्वकर्मभ्यो निवर्तन्ते मनश्च ग्लानिमृच्छति" मनु० १-५३। 4. ಒಂದು ವ್ಯಭಿಚಾರಿಭಾವ. "रत्यायास-

मनस्तापक्षुत्पिपासादिसम्भवा। ग्लानिर्निष्प्राणताकम्पकार्यानुत्साहतादिकृत्" सा० द० ३-१७०। "अङ्गग्लानिं सुरतजनितां तन्तुजालावलम्बाः" मेघ० २-७। 5. ಕ್ಷಯ, ನಾಶ, ಅಳಿವು. "यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति भारत" गीता ४-७।

ग्लापन ಗ್ಲಾಪನ(न०) 1. ದಣಿಸುವುದು. ಆಯಾಸಗೊಳಿಸುವುದು. ग्लै (हर्षक्षये) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಬಣಗಿಸುವುದು. 3. ಬಾಡಿಸುವುದು. 4. ದುರ್ಬಲಗೊಳಿಸುವುದು. (वि०) 5. ಆಯಾಸಗೊಳಿಸುವ. 6. ಬಣಗಿಸುವ. 7. ಬಾಡಿಸುವ. 8. ದುರ್ಬಲಗೊಳಿಸುವ. ग्लै + णिच् कर्त० "ल्युः" (३-१-१३४)।

ग्लापनीय ಗ್ಲಾಪನೀಯ (वि०) "ग्लपनीय" ಪದದ ಅರ್ಥ. ग्लै (हर्षक्षये) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः"। **ग्लापयितव्यः ಗ್ಲಾಪಯಿತವ್ಯಃ.**

ग्लापयत् ಗ್ಲಾಪಯತ್ (वि०) 1. ಆಯಾಸಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ. ग्लै (हर्षक्षये) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಬಣಗಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಬಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–यन्ती –ಯಂತೀ.**

ग्लापित ಗ್ಲಾಪಿತ (वि०) "ग्लपित" ಪದದ ಅರ್ಥ. ग्लै (हर्षक्षये) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

ग्लापितवत् ಗ್ಲಾಪಿತವತ್ (वि०) "ग्लपितवत्" ಪದದ ಅರ್ಥ. ग्लै (हर्षक्षये) + णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

ग्लायत् ಗ್ಲಾಯತ್ (वि०) 1. ಆಯಾಸಪಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಬಣಗುತ್ತಿರುವ. 3. ಬಾಡುತ್ತಿರುವ. ग्लै (हर्षक्षये) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **ग्लायन्ती ಗ್ಲಾಯಂತೀ.**

ग्लास्नु ಗ್ಲಾಸ್ನು (वि०) ರೋಗದಿಂದ ದುರ್ಬಲನಾದ, ರೋಗದಿಂದ ಕ್ಷೀಣನಾದ. ग्लै (हर्षक्षये) "क्स्नुः" (३-२-१३९)। "वसन् माल्यवति ग्लास्नुः रामो धृष्णुरधृष्णुवत्" भट्टि० ७-४।

ग्लै – हर्षक्षये (भ्वा० पर० अक० अनि०)। ग्लायति। जग्लौ। ग्लाता। ग्लास्यति। ग्लायतु। अग्लायत्। ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ಗ್ಲಾನಿಹೊಂದು, ಕಳೆಗುಂದು. "जग्लौ दध्यौ वितस्तान क्षणं प्राण न विव्यथे" भट्टि० १४-६०। 2. ದಣಿ, ಆಯಾಸಪಡು. 3. ದುರ್ಬಲನಾಗು, ಕಳೆಗುಂದು. 4. ಬಾಡು. 5. ಬಣಗು.

भावे :—ग्लायते। जग्ले। ग्लायिता, ग्लाता। ग्लायिष्यते, ग्लास्यते। ग्लायताम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि :—ग्लपयति, –ते, ग्लापयति, –ते। ग्लपयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस, ग्लापयां चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। ग्लपयिता, ग्लापयिता। ग्लपयिष्यति, –ते। ग्लापयिष्यति, –ते। ग्लपयतु, –ताम्। ग्लापयतु, –ताम्। अग्लपयत्, –त, अग्लापयत्, –त। ಇತ್ಯಾದಿ. "ग्लपयति यथा शशाङ्कं न तथा हि कुमुद्वतीं दिवसः" शाकु० ३-१४।

केवलात् कृत्सु :—ग्लातव्यम्। ग्लानीयम्। ग्लेयम्। ग्लानः। ग्लायन्, ग्लायन्ती। ग्लातुम्। ग्लानम्। ग्लात्वा। प्रग्लाय।

ण्यन्तात् कृत्सु :—ग्लपयितव्यम्, ग्लापयितव्यम्। ग्लपनीयम्, ग्लापनीयम्। ग्लप्यः, ग्लाप्यः। ग्लपितः, ग्लपितवान्, ग्लापितः, ग्लापितवान्, ग्लपितवती, ग्लापितवती। ग्लपयन्, ग्लापयन्, ग्लपयन्ती, ग्लापयन्ती। ग्लपयितुम्, ग्लापयितुम्। ग्लपितम्, ग्लापितम्। ग्लपनम्, ग्लापनम्। ग्लपयित्वा, ग्लापयित्वा। प्रग्लप्य, प्रग्लाप्य।

ग्लौ ಗ್ಲೌ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. ग्लै (हर्षक्षये) "डौः" (उ० २-६५)। 2. ಕರ್ಪೂರ. 3. ಧರಿತ್ರಿ, ಭೂಮಿ. "ग्लौर्धरण्यां निशापतौ" मेदि०।

इति "ग" काराविपदार्थनिरूपणम्।

272–63. ಬೆಂಗಳೂರು ಸಿಟಿ ಬೆಂಗಳೂರು ಪ್ರೆಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸೆಕ್ರೆಟರಿಗಳಾದ ಎಂ. ಎಸ್. ನಾರಾಯಣಮೂರ್ತಿಗಳವರು ಮುದ್ರಿಸಿರುವರು.

THE BANGALORE PRESS